

OM

OM

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,

PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI

SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM

SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM

ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA : ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID

UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO

SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORBIUM QUINAM PATRES

ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM

SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR : CHARACTERUM NITIDITAS

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter

SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIIUM III.

Acurante J.-P. Migne,

BIBLIOTHECA CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA BINA EDITIONE TYPIS MANDATA EST, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. — VENEUNT
MILLE ET TRECENTIS FRANCIS SEXAGINTA ET DUCENTA VOLUMINA EDITIONIS LATINÆ; OCTINGENTIS
ET MILLE TRECENTA GRÆCO-LATINÆ. — MERE LATINA UNIVERSOS AUCTORES TUM OCCIDENTALES,
TUM ORIENTALES EQUIDEM AMPLECTITUR; HI AUTEM, IN EA, SOLA VERSIONE LATINA DONANTUR,

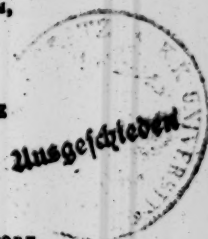
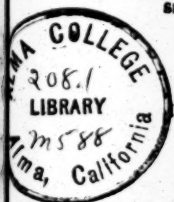
PATROLOGIÆ TOMUS CXIX.

JOANNES SARESBERIENSIS CARNOT. EPISC. PETRUS S. R. E. CARD. GUICHARDUS LUGDUN.
ARCHIEP. GUALTERUS PRIOR. S. VICT. PARIS. ROGERUS ABBAS S. EVURT. AUREL.
JOANNES CORNUBIENSIS.

EXCUBEATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUX.

1853

8039

PATHOLOGICAL

CHIEF COMPLAINTS

History of Present Illness: The patient is a male, aged 45 years, who has been suffering from a chronic illness of the respiratory system for the past 10 years. The symptoms are characterized by persistent cough, expectoration of sputum, and occasional hemoptysis. The illness has progressively worsened over time, leading to significant weight loss and general debility.

Physical Examination: On admission, the patient appeared emaciated and exhausted. The vital signs were as follows: Temperature 38.2°C, Pulse 98 bpm, Respiration 22 bpm, and Blood Pressure 110/70 mmHg. The lungs were clear to auscultation, and the heart sounds were normal.

Investigations: A chest X-ray revealed bilateral infiltrates in the lower lung fields, suggestive of pneumonia or chronic bronchitis. A sputum culture was positive for *Mycobacterium tuberculosis*. A complete blood count (CBC) showed a hemoglobin level of 10 g/dL and a white blood cell count of 12,000/mm³.

Diagnosis: The clinical presentation, physical findings, and laboratory results are consistent with a diagnosis of pulmonary tuberculosis. The patient has been started on a standard four-drug regimen (isoniazid, rifampin, pyrazinamide, and ethambutol) and is being monitored closely for response to treatment.

Prognosis: The prognosis is guarded but favorable, provided the patient adheres to the prescribed treatment and receives appropriate supportive care. Regular follow-up visits and repeat imaging studies will be necessary to assess the progress of the disease.

Management: In addition to the anti-tubercular therapy, the patient is being managed with symptomatic treatment, including cough suppressants and nutritional support. The patient is also being counseled on smoking cessation and the importance of a healthy diet.

Follow-up: The patient is scheduled for a follow-up visit in two weeks. At this time, a repeat chest X-ray and sputum culture will be performed to evaluate the response to treatment.

Signature: [Illegible]

Dr. [Illegible]
Medical Officer

Notes: The patient has been educated regarding the importance of taking medication as prescribed and avoiding contact with other individuals who may have respiratory infections. The patient is also being referred to a social worker for assistance with financial and social issues.

Conclusion: The patient's condition is being managed with a combination of medical and supportive measures. Continued monitoring and adherence to treatment are essential for a successful outcome.

References: [Illegible]

SÆCULUM XII

JOANNIS

COGNOMINE

SARESBERIENSIS

CARNOTENSIS EPISCOPI

OPERA OMNIA

JUXTA EDITIONEM OXONIENSEM QUAM NUPER AD FIDEM CODICUM MSS. EXEGIT D' J. A. GILES.

ACCEDUNT

PETRI S. R. E. CARDINALIS TITULI S. CHRYSOGONI, GUICHARDI LUGDUNENSIS
ARCHIEPISCOPI, GUALTERI PRIORIS S. VICTORIS PARISIENSIS, ROGERI ABBA-
TIS S. EVURTII AURELIANENSIS, JOANNIS CORNUBIENSIS

OPUSCULA, DIPLOMATA, EPISTOLÆ

ACCURANTE J.-P. MIGNE

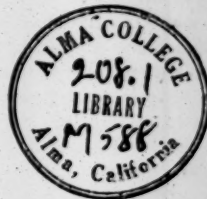
BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS UNICUS

VENIT 7 FRANCIS GALLICIS

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE

1855

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXIX CONTINENTUR.

JOANNES SARESBERIENSIS CARNOTENSIS EPISCOPUS.

Epistolæ.	Co. 1
Polycraticus.	379
Metalogicus.	323
De septem septenis.	945
Entheticus de dogmate philosophorum.	965
Carmen de membris conspirantibus.	1005
Vita S. Anselmi archiepiscopi Cantuariensis.	1009
Vita S. Thomæ archiepiscopi Cantuariensis.	1038 39, 40

JOANNES CORNUBIENSIS.

Apologia de Verbo incarnato.	1041
Eulogium ad Alexandrum III papam, quod Christus sit aliquis homo.	1041
Libellus de canone mystici libaminis.	1085

GUICHARDUS LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPUS.

Statuta Ecclesiæ Lugdunensis.	1092
-------------------------------	------

PETRUS S. R. E. CARDINALIS TITULI S. CHRYSOGONI.

Epistolæ.	1119
-----------	------

ROGERUS ABBAS S. EVURTII AURELIANENSIS.

Revelatio de inventione S. Pontificis Evurtii.	1123
--	------

GUALTERUS PRIOR S. VICTORIS PARISIENSIS.

Liber contra quatuor labvrinthos Franciæ.	1127
---	------

PROLEGOMENA

NOTITIA IN JOANNEM SARESBERIENSEM

(Gall. Christ. nov., t. VIII, col. 1146)

Natione Anglus Joannes, a patria Saresberiensis vulgo cognominatus, Parisios profectus anno 1156, magistros habuit Petrum Abaelardum, Albericum Remensem, Gilbertum Porretanum, Robertum Pul- lum, aliosque hujus ætatis doctrina insignes viros. In scholis Parisiensibus annos fere duodecim consumpsit instruendis ad paupertatem sublevandam nobilium liberis. Familiaris fuit Theobaldi Cantuariensis archiepiscopi, ejusque successoris S. Thomæ: ad primum adhuc cancellarium Henrici II, Angliæ regis, insigne opus *De nugis curialium* misit, cum in obsidione Tolosæ regem comitaretur anno 1159. Regi quoque Angliæ acceptus, ab ipso publicis gerendis negotiis adhibitus est. Misit enim eum Romanam ad Adrianum papam IV, ad impetrandum occupandæ Hiberniæ privilegium, quod solemniter in synodo Guatersfordiensi recitavit, regi que obtulit summi pontificis nomine anulum aureum in sig- cum investituræ. Summis etiam pontificibus char- ræ fuit et notissimus, Eugenio III et Adriano IV, ut liquet ex libertate et fiducia qua huic papæ ausus est exponere plurima curiæ Romanæ vitia. Alexandro quoque papæ a secretis et epistolis fuit; eo enim potissimum usus est ad scribendum ad- versus Octavianum antipapam ejusque fautores. Denique post peragratas Italiam et Galliam, quas nominis sui sania jam impleverat, promovente in primis Guillelmo Senonensi archiepiscopo simulque electo Carnotensi, et rege approbante eligitur epis- copus Carnotensis, tum ob doctrinæ et vitæ me- ritum, tum maxime quod sancti Thomæ Cantua- riensis archiepiscopi fuisset in exsilio aliisque ærumnis socius. Post hanc electionem, die 22 Julii anno 1176, Cantuariam accesserunt decanus, cantor et cancellarius Ecclesiæ Carnotensis, petentes Joan- nem sibi concedi, cui capitulum absente episcopo dimissorias dedit litteras. Joanni quoque ipse scrip- sit Ludovicus rex, ut electioni præberet assensum. Sicque apud Senonas consecratus fuit die Domi- nica, 8 Augusti, a Mauricio Parisiensi episcopo; die vero Assumptionis beatæ Mariæ Ecclesiæ suæ solemnem inivit possessionem, quam per annos quatuor rexit. De eo sic in supplemento Sieberti: « Successit in Carnotensi urbe Joannes Salesbe- riensis, vir honestus et sapiens, qui prius fuerat clericus Theobaldi Cantuariensis episcopi et postea sancti Thomæ martyris, successoris ejusdem Theo-

PATR. CXCIX.

balidi. » Clericus quoque fuerat Petri Cellensis, ut constat ex epist. 6, lib. VII, ad Lundensem archi- episcopum: « Senonensis archiepiscopus factus est Remensis: magister Joannes Saresberiensis, quon- dam clericus noster, factus est episcopus Carno- tensis. » Alumnus Joannem vocat lib. VII, epistolis 20 et 21, de ejus electione loquens ad Cantuarien- sem archipræsulem: « Sanctissimæ, inquit, me- moriæ prædecessor vester archiepiscopus Theo- baldus de gremio et sinu nostro magistrum Joan- nem Carnotensem episcopum inopem et pauperem suscepit, sed, Deo juvante, usque ad nomen magnor- um qui sunt in terra fomentis suis provexit. » Apud eundem Cellensem leguntur et septem epis- tolæ scriptæ Joanni nondum episcopo, et com- plures e quibus innotescit arcta cum ipso amicitia necessitudine conjunctum fuisse, a quo exsul in abbatiam benigne exceptus, multisque postea be- neficiis donatus fuit, quibus obnoxium se proficitur Joannes, in primis vero epistola 85, cujus exordium est: « Non est novum quod mihi vestra benignitas alimentorum subsidia procuravit, quæ sic meam in terra aliena paupertatem excepit, ut nec patris munus, nec maternus mihi deesse videretur affe- ctus. Magnum quidem erat sic exsuli providere, ut apud exterarum nationum civium commoditatibus fruerer, sed multo majus est quod mihi diligentia vestra prospexit, ne a natalis soli dulcedine, qua totius generis universitas capitur, perpetuo exsu- larem. Vestrum namque munus est, quod reversus sum in terram nativitatis meæ. Vestrum munus est, quod principum virorum assecutus sum notitiam, familiaritatem, gratiamque multorum. Vestrum munus est, quod florere in patria videor, et auctore Domino multis præferri concivibus et cœtaneis meis. Sed quid est quod liberalitatis et munificen- tiæ vestræ titulos membratim exsequor, cum illo- rum numerus et immensitas sic totum animum impleant, ut effluant, et totius mentis capacitatem exsuperent! A Domino quidem ut et illa sola, quæ non sufficio recordari, debeam mervisse quidquid sum et possum. Obligatus itaque sum, ut nulla gratiarum actione valeam liberari, cum merita vestra omnes constatus meos absorbeant, præsertim cum devotio vestra me sibi continuis obliget bene- ficiis, » etc.

Factus itaque episcopus Joannes B. abbati Sancti

a

Launomari licentiam dedit ædificandi oratorii in villa Moresio an. 1176, episcopatus primo. Concessam a prædecessoribus ecclesiam de Choa canonicis Sanctæ Magdalenæ Castriduni confirmavit anno 1177. Eodem conventionem inter Simonem Meldensem episcopum et abbatem Fossatensem initam vice papæ fungens in hac parte ratam habuit. Astitit quoque regibus Franciæ et Angliæ jurantibus lituros se in servitium crucis. Anno 1178, qui episcopatus ejus secundus dicitur in chartulario Sancti Aviti, ecclesiam de Villamauri canonicis S. Clodoaldi adjudicavit contra Wauterium archidiaconum Dunensem, 15 Sept.

Concilio Lateranensi interfuit mense Martio 1179, in quo sedentibus Patribus ad condenda nova decreta, « absit, inquit, nova condi et plurima veterum retingi et innovari, » etc. Abbatem Sancti Petri investivit anno eodem de elemosyna facta monasterio. A sede apostolica delegatus, discordias inter abbatem Sancti Dionysii et canonicos Sancti Exuperii Corboliensis composuit anno 1180. Eodem anno, Joannis comitis Vindocinensis ad Jerosolimitanum iter sese accingentis excepit satisfactionem de injuriis monasterio Sancti Launomari Blesensis illatis, eundemque a vinculo excommunicationis, quam ob illatas monachis Vindocinensibus injurias a triennio incurrerat, absolvit. Exstant apud Martenium duæ ipsius epistolæ, ne Petrus de Candio monachos de Fontanis contra formam ordinis Cisterciensis missam in ecclesia de Lauda celebrare cogeret.

Robertus de Monte in Appendice mortem Joannis ad annum 1181 refert, alii 1182. Communior inter eruditos sententia est Joannem e vivis sublatum fuisse die 25 Octobris anni 1180, ut constat tum ex Necrologio Josaphatensis monasterii in quo sepultus est, tum ex Chronologia Hugonis monachi Antissiodorensis ejus æqualis, qui prædicto anno mortem Joannis ascribit, tum ex Guillelmo Nangio, qui eum ob sapientiam et animi strenuitatem laudat. In Necrologio Josaphati de Joanne sic habetur: « viii Kal. Novemb. depositio domni Joannis Carnotensis episcopi, viri christianis institutis præclarisque moribus admodum fulgentis, cujus corpus jacet apud nos in capella Beatæ Mariæ. Ille ante adeptionem episcopatus fuit capellanus sancti Thomæ Cantuariensis archiepiscopi, cum ipse martyrium passus est apud Anglos. » Necrologium vero Carnotense: « Obiit pie recordationis pater noster Joannes prius B. Thomæ Cantuariensis archiepiscopi et martyris a secretis, postea hujus misericordissimæ Dei matris Ecclesiæ episcopus venerabilis, vir magnæ religionis, totiusque scientiæ radiis illustratus, verbo, vita, moribus pastor omnibus amabilis, soli sibi nimis crudelis, a pedibus usque ad collum cilicio semper carnem domante. Qui domum episcopi ab avena, quam in ea præpositus Baiffoli habebat, liberavit, ecclesiamque istam toto cordis affectu, tota mentis intentione

A dilexit, et eam diversorum ornamentorum fulgore decoravit, cappa optima, tribus palliis, annulo episcopali pretioso, vestimentis sacerdotalibus pretiosis. Duo vasa pretiosa eidem ecclesiæ contulit, in altero quorum sanguinem gloriosi martyris Thomæ Cantuariensis archiepiscopi videntibus nobis adhuc stillantem, in altero reliquias sanctorum martyrum Crispini et Crispiniani posuit. Reliquias etiam gloriosas nobis contulit S. Gereonis de comitatu virginum Coloniensium. Privilegium etiam acquisivit, ut servos Carnotensis ecclesiæ posset pro necessitate vel manifesta utilitate sua manumittere, non impediens sæcularis violentia potestatis; in quo etiam additur, ut si quando pro justitia nostra ante sæculares vel ecclesiasticos judices tracti fuerimus, nullus nobis duellum, vel judicium candentis ferri, vel aquæ ferventis seu frigidi imponat, sed justitiam nostram liceat duobus vel tribus testibus legitimis comprobare. Contulit etiam huic ecclesiæ hæc librorum volumina, Hieronymum super Marcum, Isaiam, et Ezechielem et Danielelem, et Epistolæ Pauli et xii prophetas. Minus Breviarium ejusdem et psalmos. Item contra Jovinianum, librum De divinis officiis, librum Hugonis, et Lamentationes Jeremiæ, librum De ecclesiastica seu celesti hierarchia, Rabanum De ecclesiasticis officiis, etiam et Paralipomenon, Augustinum contra Judæos, et De lxxxiii questionibus, De doctrina Christiana, Origenem in Josue, Valerium, Lactantium, Vegetium, Chronica Sigeberti, Psalterium Lombardi, librum Regum glossatum, Ierarchiam, Lanfrancum De Eucharistia contra Berengarium, Historias Joannis Turonensis, Historias Eutropii, Isidori Etymologias, homilias Leonis PP. Benedictionalem et Collectarium, Senecam De naturalibus questionibus, Tullium De officiis et De oratore, et præter hæc Polycraticon suum, et bibliothecam integram, quorum maxima pars temporum incuria perditæ, aut aliquorum damnata cupiditate suffurati fuerunt. Ad opus etiam fratrum, qui anniversario ejus intererunt, acquisivit in vico Sancti Petri de Valle xi solidos supercensuales apud Mongervillam, xx sextarios oblatum cum furnimentis, et campipartem, et alios redditus unius et dimidiatæ beatæ terræ. In parochia Chauffurni decimam de Charmeio. In majoria fisci decimam alodorum Genunvilla, et alia plura. »

Græco Latinoque facundus eloquio hic præsent, posteritati reliquit famosum *Polycraticon* librum, distinctum octo libris, *De nugis curialium et vestigiis philosophorum*, quod opus Theobaldo Henrici regis Angliæ cellulario inscripsisse auctor est Albericus, sed de eo nihil in præmio. De hoc libro Petrus Blesensis epistola 22, ad eundem, quem magistrum suum appellat: « Librum vestrum De nugis curialibus legi, et mirabiliter me refecit: nam et ibi optima forma eruditionis est, et propter artificiosas sententiarum varietatem inæstimabilis materia voluptatis. » Eundem *Polycraticon* librum laudat J

Lipsius ad librum xii *Annalium* Taciti. Vitam quoque sancti Thomæ Beketi archiepiscopi Cantuariensis composuit Joannes, sub eo notarii officio functus, ejus individuus comes, imo manus et oculus, cujus meritis tantum tribuebat, ut factus episcopus in omnibus chartis tunc temporis datis, non suis, sed sancti martyris meritis pontificalem ascriberet dignitatem. Inter plurimas quas ad eum

A Petrus Blesensis scripsit epistolas legenda potissimum 70, ex qua intelligimus Joannem ita a carne et sanguine fuisse alienum, ut mallet externos ad beneficia promovere, qua nepotes, licet pauperes et honestos. In notis ad epistolam 22 ejusdem Petri Blesensis, qui Joannis fuerat discipulus, Gussenvilæus encomium fecit nostri Joannis, de cujus aliis operibus consulendi bibliographi.

NOTITIA LITTERARIA.

(FABRICIUS, *Bibliotheca med. et inf. Latinit.* VI, 131.)

Joannes Petrus, sive Parvus (a) a patria Sarisberiensis, natus in provincia Angliæ Sarisberia, quæ ab imp. Severo (b) *Severia* etiam dicta, unde pro Sarisberiensis apud Lelandum cap. 176 appellatur idemque est Joannes Severianus; ad quem Petri Bleensis exstant Epistolæ, et ad quem Morsus Ravennatensis scripsit librum de interpretatione Græcarum dictionum. De studiis ejus videndus Bulaeus tom. II, *Hist. Acad. Paris.*, pag. 750 seq. Utriusque linguæ peritum et in optimorum scriptorum subactum lectione, ingenium et facundiam carmine conspicuam ac prosa, lucubrationes ejus testantur. Auctoritatis, sive ut ipse appellat majestatis pontificiæ ac sacerdotalis propugnator acerrimus, et propterea a rege Angliæ pulsus in exilium, idem vitia et abusus aularum et cleri atque ipsorum Pontificum et pulchre perspexit, et libere notavit, ipse familiaris archiepiscoporum Cantuariensium Theobaldi et Thomæ, et apud pontifices Eugenium III, Adrianum IV atque Alexandrum III. Gratosus, Carnotensis denique ab A. 1172 episcopus (c) interfuit concilio Lateranensi A. 1179, atque diem obiit An. 1182, successorem nactus Petrum Cellensem. (d) Ejus scripta :

Polycraticus sive *De nugis curialium et vestigiis philosophorum* libri viii, ad Thomam tunc adhuc cancellarium Angliæ (e) postea ab A. 1162 ad A. 1171 archiepiscopum Cantuariensem. Opus varium jucundumque lectu, et in quo centone multos panos purpuræ et fragmenta mellioris ævi agnovit Lipsius ad Taciti xii, 63, quod perspicuum etiam ex indice scriptorum, quem pleniorum et accuratorem dare est animus in nova editione Biblioth. Latine IV, 3. Ipse in epistola 80, ad Petrum Cellensem : *Edidi librum De Curialium nugis et vestigiis philosophorum, qui mihi a vestro placebit aut displicebit arbitrio. Inculcus est, et ex edicto meo a*

B *robis amicis desiderat emendari. Ad illustrem virum regis Anglorum cancellarium properabat, sed eum, nisi processus expedierit, cohibete. Garrulus enim est et qui vix amicum habebit in curia. Nollem tamen quod nos curialibus faceret inimicum. Precor ut eum incunctanter erudiat, eumque expectanti amico remittite castigatum. Non equidem ut sur ille Cantuariensis Brito, de cujus manibus avelli non potuit antequam totus depingeretur, forte ut facilius possit argui hostium oculis ingerendus.*

Prodierunt hi libri Paris. 1513, 4°; inde Lugd. Bat. 1595, 8°, et Paris. 1610, 8°, et emendatiores, subjuncto Metalogico, Lugd. Bat. 1639, 8°, Amst. 1664, 8°, et una cum epistolis in *Bibl. Patrum* supplemento Coloniensi A. 1622, et in t. XXIII *Bibl. Patrum* Lugd. Antiqua versio Gallica fuit in *Bibl. Menarsiana*, pag. 35 : *Polycraticon des traces des philosophes, et des truffes et vanitez de ceux qui suivent les cours des princes.*

Eutheticon metricum quod vidisse se negat Labbeus, est completum illud nutheticum elegiacum versuum 306 *Polycratico* præmissum, quod incipit :

Si mihi credideris, linguam cohibebis, etc.

et ad Thomam pertinet quem celebrat versu, 27 :

Quæsitus regni tibi cancellarius Angli, etc.

Neque aliud est carmen adversus barbariem quod Nigello Wireckero præter rem tribuerunt Baleus iii, 50, et Pitseus p. 270, ut probe notatum Jac. Thomasio, *Diss. de Nigello*, §. 51 seq., qui etiam §. 56 recte notat a Pitseo p. 248 et 246 perperam distingui tanquam duo diversa Joannis Sarisberiensis scripta, *Eutheticon metricum*, et *Eutheticum in Polycraticon*. Non omittendum autem quod Andreas Rivinus Lipsiæ 1653, 8°, edidit duorum veterum Carnotensium episcoporum, Fulberti et Joannis de Sarisberia, scripta metrica, in quibus hoc carmen eutheticum exhibetur cum editoris notis, eique sub-

(a) Menagius pag. 239, ad Laetium. Apud eundem pag. 409 : *Joannes Sarisberiensis sive Jo. Parvus, lege Joannes Parvus.*

(b) Iluc refer quod Joannes Sarisberiensis viii, 19, *Polycratici*, pag. 647 : *In catalogo imperatorum ille, a quo genti mea nomen est, Severus.*

(c) Valde exsultat de illa electione Petrus Cellensis vii, 8, epist. ad Guilelmum Remensem archiep. Vide et Petri Blesensis epist. 114.

(d) Samuwarthani tom. II *Gallia Christiana*, pag. 491; Oudinius tom. II, pag. 1504.

(e) Albericus in *Chronico* ad A. 1157, pag. 329

jicetur carmen alterum, iidem elegiacum, versum 200 *De membris conspirantibus* (a), quod incipit:

Concilium celebrant humani corporis artus.

Notam illam Menenii Agrippæ fabulam etiam pro-sario sermone exposuerat Sarisberiensis libro sexto *Polycratici*, cap. 24.

Metalogici libri iv, unde *Mythologicon* perperam effectum est apud Lelandum cap. 176, Baleum iii, 1, et Jo. Pitseum pag. 248. Continent autem apolo-giam libro primo quidem grammaticæ ac philo-logiæ, libro ii, iii et iv, logicæ peripateticæ contra nescio quem Cornificium suum, quem iv, 25, *Logicæ criminatorem*, *philosophantium scurræ* ap-pellat; cujusque etiam meminit in prologo *Polycratici*, pag. 5, *quoniam et ego meum Cornificium habeo et Lanuvium*. Prodiere hi libri Paris. 1610, 8°, separato volumine et subjecti *Polycratico* Lugd. 1659, 8°. Scripti sunt post *Polycraticum*, cujus meminit lib. i, cap. 4 et 10, etiam post. A. 1156 defunctum Adrianum IV, sed superstitæ adhuc Theobaldo archiepiscopo Cantuariensi, qui diem obiit an. 1161. Utrumque constat ex libri quarti capite ultimo.

Epistolæ CCCII quas ab A. 1155 ad 1180 scripsit, editæ primum e Papyrii Massonii bibliotheca, una cum vita Thomæ Cantuar., et nonnullis Gerberti sive Sylvestri II ac Stephani Tornacensis, Paris. 1611, 4°. Eadem sunt quas ad calcem *Poly-cratici* recusas esse dixi, in *Bibliothecæ Patrum* supplemento Coloniensi A. 1632, et in tomo XXIII editionis Lugdunensis. Pleræque etiam eadem ex illis XCIII quæ inter epistolas archiepiscopi Can-tuariensis vulgatæ sunt a Christiano Lupo. Bruxell. 1682, 4°.

Interim ecce tibi infra indicem illarum quas dixi CCCII, quarum meliorem editionem promisit Steph. Baluzius (b) ex quibus etiam petitiæ epistolæ septem historicæ, 128, 159, 167, 195, 214, 254, 268, quas ex ms. regio Parisiensi emendatas exhibet An-dreas du Chesne tom. IV *Res. Francor.*, pag. 465 seq.

Vita S. Thomæ Cantuariensis archiep., edita Paris. 1611, 4°, una cum Sarisberiensis epistolis. Laudat Petrus Blesensis epistola 114, idem qui epist. 21 Sarisberiensē Thomæ vivo oculum et manum fuisse testatur. Ea usi Stephanus Langtonus in Quadrilogo præmisso Thomæ Epistolis, et Guil-ielmus Stephanides in Thomæ Vita edita a Josepho Sparkio in *Scriptoribus Historiæ Anglicanæ* (c) Lond. 1725, fol.

Vita S. Anselmi Cantuariensis archiep. ex Ead-mero contracta in gratiam Thomæ, qui eam Alexan-dro III offerre, atque Anselmum sanctis ut ascri-

(a) Vide infra ad hujus voluminis calcem.

(b) Baluzius epist. ad Hieron. Ambrosium Lan-genmantelium, data Paris. Kalend. Maj. 1686, et vulgata a W. E. Tenzelio an. 1692, *Dialogorum mensurorum*, pag. 675: Post absolutam editionem *Marce Hispanicæ*, statim me accingam ad totum secundum meæ Collectionis conciliorum, in quomulta tæque magni momenti dabuntur, quæ nusquam hactenus

A beret commendatum volebat. Edidit cum præmisso 18 capitum indice Henricus Warthonus tom. H. *Angliæ sacræ*, pag. 151-176, subjuncta pag. 177. Alexandri III bulla de Anselmi canonizatione. Lond. 1691, fol.

Penitentialia laudant Trithemius, cap. 394. Le-landus alique, nondum quod sciam editum, quem-admodum nec lucem viderunt libellus *De malo exitu tyrannorum*, quem composuisse se testatur Saria-beriensis viii, 20, *Polycratici*. nec liber *De statu Romanæ curiæ*, *De mathematica duplici*. *De musica amoris*. *Speculum rationis*. *Speculum stultitiæ* ad Nigellum Wirekerum, carmine, et super speculo *Nigelli: Ermoneuticon*. *Sermones*. Carmina diversi generis, atque in his *Entheticon De dogmate phi-losophorum* quod incipit:

Dogmata discutiens veterum, ms. in bibl. Academiæ Cantabrig. *Objurgatorium cleri sive clericorum*, ex quo Flacius in *Catalogo testium veritatis*, Jo. Wollius tom. I. *Lectio. me-morabil.*, pag. 456, etc.

Commentarium in Epistolâ Pauli universas me-morant Baleus III, 1, et Pitseus, p. 249, atque edi-tum Amst. 1646, 4°, notant Lipenius, Caveus, On-dinus, Jac. Longus: ego nunquam videre me me-mini. In *Epistolam ad Colossenses* est vulgatus Cantabrigiæ 1627, teste Guil. Crovæo. In Biblio-theca Morgenweegiana exstabat editus Cantabrigiæ in fol. et præferebat annum 1630.

C *Index eorum ad quos Joannis Sarisberiensis Epi-stolæ.*

Abbatissæ, epist. 150.

Abbatis electio 57.

Adæ abbati de Puescham, 207.

Adriano IV papæ, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 38, 41. Majestati apostolicæ 11, 15. Majestatis pro-voluti pedibus 14.

Ailfredo Wigorniensis episcopo, 25.

Alberto cardinali, 251.

Alberto et Theodino presbyteris cardinalibus, 292.

De electione Romani pontificis, Alexandri III, 59.

D Alexandro III papæ, 36, 39, 40, 42, 53, 87, 88, 89, 100, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 131, 152. Majestas vestra 193, 220, 300.

Alexandro papæ Bartholomæus Exoniensis et Ro-gerus Wigorniensis 291, 295, 297, 298. Odo, prior Cantuariensis et conventus. 296, 299.

Abbatî de Arrofla, 43.

in lucem prodierunt: interim efficiam ut Epistolæ Joannis Sarisberiensis, quas habemus ex editione Papyrii Massoni innumeris mendis conspurcatis, me-liore luce donentur ope veterum exemplarium manu-scriptorum, tum eorum quibus usus est idem Mas-sonus, tum etiam aliorum.

(c) Acta Erud., 1725, pag. 490.

Attestatio, 55.
 Azoni monacho, 257.
 Baldewino archidiacono 235. Exoniensi, 140, 226.
 Baldewino archidiacono Norverb. 219.
 Baldewino de Valle Darii, 266.
 Bartholomæo Exoniensi episcopo, 234, 268, 274, 275, 282, 289, 290. *Bartholomæus Exon. Alexandro papæ* 291, 295, 297, 298.
 Magistro B. Ansidiario Exoniensi, 90.
 Bosoni cancellario, 105.
 Bosoni presbytero cardinali, 301.
 Cancellario Angliæ, 78. Cancellario regis, 115.
 Domino Cantuariensi, 160, 166, 167, 176, 212, 217. *Infra, Thomæ quando Reginaldus fuit Romæ* 222.
 Cantuariensi Ecclesiæ, 285.
 Conventui Cantuariensis Ecclesiæ, 227, 272, 277. Subpriori, sacristæ et magistratibus Ecclesiæ Cantuar., 275. *Vide supra, Alexandro papæ.*
 G. Prioribus S. Ecclesiæ Cantuariensis, 137.
 Cellensi abbati, 75, 76, 81, 82, 85, 96, 97, 115.
 S. Edmundi abbati, 135, 179. Hugoni, 256.
 Engelberto, priori de Valle S. Petri, 161, 162.
 Episcopis Anglorum, 65.
 Joannes Ernulfo, 112.
 Domino Exoniensi, 150, 159, 169, 177, 186, 229. *Supra, Bartholomæo.*
 O. de Faverenshem, 197, 242. *Ubi est: Magistro Osberto de Farensham.*
 Galtero Albaniensi episcopo, 230.
 Galtero Rufensi episcopo, 234.
 Magistro Gaufrido, 94. De sancto Edmundo, 134, 146. Gaufrido suo 259.
 Magistro Girardo, 178, 185, 191, 194, 215, 285.
 Girardo cellario Norwicensi, 253.
 Gratiano notario domini papæ, 291.
 M. Gualtero de Insula, 187, 189.
 Guidoni Catalaunensi episcopo, 143.
 Guilelmo Britoni, 210, 258.
 Guilelmo de Dicera, 258.
 Guilelmo de Nordhalla, 245.
 Guilelmo Norwicensi episcopo 230.
 Guilelmo Papiensi, 225.
 Guilelmo Priori de Meriton, 260. Et fratribus universis, 261.
 Guilelmo Senonensi archiepiscopo, 287, 302.
 Guilelmo subpriori Cantuar., 275, 279, 284.
 Guilelmo subpriori, 191.
 Henricus rex Angliæ, Bartholomæo Exoniensi episcopo, 289, 290.
 Dn. Henrico, electo Bajocensi, 148, 154, 201.
 Comiti Henrico, 172.
 Henrico Wintoniensi, 217.
 H. episcopo Dunelmensi, 25.
 Hubaldo, Ostiensi episcopo, 295.

A Hugoni Dunelmensi episc. 288.
 Hugoni abbati S. Edmundi, 256.
 Hugoni de Cant., 271.
 Magistro Hunfrido, 157.
 Ilgelberto. *Infra Simoni.*
 Joanni Pictaviensi episcopo, 232, 233, 270, 281, 286.
 M. Joanni Sarraceno, 184.
 Joanni Scor. et Joanni Paulo cardinali, 104.
 Joanni thesaurario Cantuariensi, 52.
 Joanni thesaurario Eboracensi, 54.
 Joanni priori Norwicensi, 251.
 Joanni de Tilebia, 262.
 Josselino, episcopo Sarisberiensi, 95.
 Magistro Laurentio, 216, 241.
 B Mathæo præcentori Senonensi, 114.
 Abbati S. Medardi, 163.
 Priori Meritonæ. *Infra, Nultonæ.*
 Monachis de N., 92.
 Domino Morinensi episcopo, 152, 195.
 N. 26, 31, 33, 47, 50, 51, 56, 58, 60, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 77, 80, 83, 84, 86, 91.
 Magistro Nicolao, 147, 180.
 Nicolao vice comiti Essexiæ 263.
 Nicolao de Monte S. H. 156. Nicolao de Monte Rothomagensi. 188, 218.
 Suo Nicolao, 252.
 Nicolao de Sigillo, 156.
 Magistro Nigello, 255.
 Priori Nultonæ, 139, lege Meritonæ. *Vide notas ad Petri Cellensis lib. viii, epist. 3, et supra Guilelmo.*
 C Episcopo Norwicensi, 93, 128, 174. *Supra Guilelmo.*
 Odo prior Cantuar. *Alexandro papæ*, 296, 299.
 Magistro Odoni, 267.
 Petro abbati S. Remigii, 280, (eadem in Thomæ Cantuar. epistolis pag. 828, sed alia pag. 845.)
 Petro scriptori, 211, 264.
 Domino Pictaviensi, 165, 174, 182, 192, 214, 224. *Supra Joanni.*
 Ad populum pastore destitutum, 52.
 R. Constantiensi episcopo, 199.
 D R. Abbati Persorensi, 208.
 Radulpho de Arundel, monacho Cantuariensi, 237.
 Radulpho de Bello Monte, 190.
 Magistro Radulpho Lexoviensi, 214.
 Radulpho priori Wigorniensis, 205.
 Radulpho de Wingram, 216.
 Magistro Raimundo 175, 215. Pictaviensi Ecclesiæ cancellario, 183, 225.
 Regi Anglorum, 24, 44, 61, 62, 63, 64, 70.
 Reginaldo Saresberiensi archidiacono, 198.
 Abbas S. Remigii abbati S. Amandi, 149.
 De Richardi fratris electione in priorem Exoniensem, 79.
 Richardo archidiacono, 71. Magistro Richardo

episcopo, Constantiensi archidiacono, 202.
 Richardo cancellario, 103.
 R. fratri suo, 141, 155, 170.
 Richardo diacono Pictaviensi, 153.
 Richardo priori de Donura, 239.
 Roberto filio Ægidii, 145, 158, 221, 236.
 Roberto decano Eboracensi, 288.
 Roberto archidiacono de Surr. 228, 249.
 Roberto vice archidiacono Cantuariensi, 240.
 Roberto de Limescia, 248.
 Roberto sacristæ, 276, 279.
 Magistro Rodulfo Nigro, 171, 173.
 Rogerus archiepiscopus Eboracensis Hugoni Duplemsi episcopo, Roberto decano et universo capitulo Eboracensi, 288.
 Rogerus Wigorniensis Alexandro papæ, 291.
 Rogero de Sidelberia, 142.
 Domino Saresberiansi 200. Supra Josselino.
 M. Simoni Lupello, 206.
 Simoni priori de Monte Dei et Ilgeberto de Valle S. Petri, 269.

A Magistro Sylvestro, thesaurario Lexoviensi, 203.
 Theobaldi, Cantuariensis archiepiscopi testamentum, 57. Hoc edidit etiam ex Archivis Cantuariensis Ecclesiæ H. Warthonus præf. ad tom. II, *Angliæ sacræ*, pag. xi, atque inde Oudinus tom. II, pag. 1506.
 Theodino. Supra, Alberto.
 Thesaurario Remensi, 168.
 Thomæ Cantuariensi archiepiscopo, a Carnoto, 278.
 Thomas Cantuariensis, regi Anglorum, 48, 49, 54.
 Thomæ præposito Cellensi, 116, 133.
 Turstino de Acoli, 255.
 B Magistro Vinifrido Boni, 200.
 Walcano, Norwicensi archidiacono, 254.
 Walero, Rofensi episcopo, 55.
 Abbatibus universæ Waulia, 45.
 Domino Wigorniensis, 204.
 Wintoniensis episcopo, 98, 99, 101.

J. A. GILES PRÆFATIO.

(Joannis Saresberiensis, postea episcopi Carnotensis, Opera omnia, nunc primum in unum collegit et cum cœlicibus mss. contulit J. A. Giles, Jur. civ. Doctor et collegii Corporis Christi Oxon. olim socius.—Oxonii et Londini, 1848, 12-8°, 5 vol.)

Joannis Saresberiensis Opera nunquam antea in unum collecta sunt, nec hoc usque in Angliâ integre vel etiam partim typis mandata. Haud vulgari tamen eruditionis fama sæculo xii Joannes enituit et ejus scripta inter hujus sæculi et sequentis monumenta litteraria quibus tempus pepercit primum facile locum sibi vindicant.

Joannes, cognomento Saresberiensis, a genitili civitate forte sic dictus, anno circiter 1120 natus est; alicubi nempe innuit se anno 1139 juvenem adhuc fuisse (a). Ex alio loco (b), ubi seipsum Parvum vocat, nonnulli intulerunt verum ejus cognomen fuisse *Petit* (Small); sed ex verbis ambiguis vix hoc elici potest. Quod de Joannis vita compertum habemus non aliunde notum nisi ab ipso passim allatis. Cap. 10, libri ii, *Metalogici* de suis studiis sic loquitur:

« Cum primum, adolescens admodum, studiorum causa migrassem in Gallias, anno altero postquam illustris rex Anglorum Henricus, Leo justitiæ, rebus excessit humanis, contuli me ad Peripateticum Palatinum, qui tunc in monte Sanctæ Genovefæ clarus doctor, et admirabilis omnibus præsidebat. Ibi, ad pedes ejus, prima artis hujus rudimenta accepi, et pro modulo ingenio mei, quidquid excidebat ab ore ejus, tota mentis aviditate excipiebam. Deinde, post discessum ejus, qui mihi præproperus visus est, adhæsi magistro Alberico, qui inter ceteros opinatissimus dialecticus enitebat, et erat revera nominalis sectæ acerrimus impugnator. Sic ferme toto biennio conversatus in Monte, artis hujus præceptoribus usus sum Alberico, et magistro Roberto Meludensi; ut cognomine designetur, quod meruit in scholarum regimine (natione siquidem Angligena est); quorum alter ad omnia scrupulosus, locum questionis inveniebat ubique; ut, quamvis polita planities, offendiculis non careret, et ut sunt, scirpus ei non esset enodis. Nam et ibi monstrabat, quid oporteat enodari. Alter autem, in responsione promptissimus, subterfugii causa propositum nunquam declinavit articulum, quin alteram contradictionis partem eligeret, aut determinatæ multipliciter sermonis, doceret unam non esse responsionem. Ille ergo in questionibus subtilis et multus; iste in responsionibus perspicax, brevis et commodus. Quæ duo, pariter eis, si alicui omnium contigissent, parem utique disputatorem nostra ætate non esset invenire. Ambo enim acuti erant ingenii et studii pervicacis; et, ut reor, magni præclarique viri in physicis studiis enituisse, si de magno litterarum interitum fundamento, si tantum institissent vestigiis majorum, quantum suis applaudebant inventis. Hæc pro tempore, quo illis adhæsi. Nam postea unus eorum profectus Bononiam, dedit quod docuerat siquidem et reversus dedocuit. An melius, judicent qui eum ante et postea audierunt. Porro alter in divinis proficiens litteris, etiam eminentioris philosophiæ, et celebrioris nominis assecutus est gloriam.

« Apud hos, toto exercitatus biennio, sic locis assignandis assuevi, et regulis, et aliis rudimentorum elementis, quibus pueriles animi imbuntur, et in quibus præfati doctores potentissimi erant, et expectatissimi, ut hæc omnia mihi viderer nosse tanquam unguis digitosque meos. Hoc enim plane didice-

(a) Vide *Polycratici* lib. ii, cap. 10, initio.

(b) Epist. 202, initio: « Sed quantum est hoc quod me totum, id est hominem Parvum nomine, facultate majorem, minimum merito, » etc.

ram, ut juvenili levitate pluris facerem scientiam meam, quam esset. Videbar mihi sciolus, eo quod in illis quæ audieram, promptus eram. Deinde reversus in me, et metiens vires meas, bona præceptorum meorum gratia, consulto me ad grammaticum de Conchis transtuli, ipsumque triennio docentem audiivi. Interim legi plura, nec me unquam pœnitebit temporis ejus. Postmodum vero Ricardum, cognomento Episcopum, hominem fere nullius disciplinæ expertem, et qui plus pectoris habet quam oris, plus scientiæ quam facundię, veritatis quam vanitatis, virtutis quam ostentationis, secutus sum; et quæ ab aliis audieram, ab eo cuncta relegi, et inaudita quædam, ad quadrivium pertinentia, in quo aliquatenus Tentonicum præandiarum Hardewinum, didici. Relegi quoque rhetoricam, quam prius cum quibusdam aliis a magistro Theodorico tenuiter audieram, paululum intelligebam. Sed eam postea a Petro Helia plenius accepi. Et quia nobilium liberos, qui mihi, amicorum et cognatorum auxiliis destituito, paupertati meæ solatiante Deo, alimenta præstabant, instruendos susceperam, ex necessitate officii et instantia juvenum urgebar quod audieram, ad memoriam crebrius revocare. Unde ad magistrum Adam, acutissimi virum ingenii, et quidquid alii sentiant, multarum litterarum, qui Aristotelis præ cæteris incumbere, familiaritatem contraxi ulteriorem; ut, licet eum doctorem non habuerim, mihi sua benigne communicaret, et se, quod aut nulli faciebat, aut paucis alienis, mihi patentius exponere. Putabatur enim invidia laborare.

Interim Willermum Suessionensem, qui ad expugnandam, ut aiunt sui, logicæ vetustatem, et consequentias inopinabiles construendas, et antiquorum sententias diruendas, machinam postmodum fecit, prima logices docui elementa, et tandem jam dicto præceptori apposi. Ibi forte didici idem esse ex contradictione cum Aristoteles obloquatur, quia idem cum sit, et non sit, non necesse est idem esse. Et item cum aliquid sit, non necesse est idem esse, et non esse. Nihil enim ex contradictione evenit, et contradictionem impossibile est ex aliquo evenire. Unde nec amici machina impellente urgeri potui, ut credam ex uno impossibili omnia impossibilia provenire. Extraxerunt me hinc rei familiaris angustia, sociorum petitio, et consilium amicorum, ut officium docentis aggredere. Parvi. Reversus itaque in fine triennii, reperi magistrum Gilbertum, ipsumque audiivi in logicis et divinis; sed nimis cito subtractus est. Successit Robertus Pullus, quem vita pariter et scientia commendabant. Deinde me excepit Simon Pextiacensis, fidus lector, sed obscurior disputator. Sed hos duos in solis theologicis habui præceptores. Sic fere duodecennium mihi elapsum est, diversis studiis occupato. Jucundum itaque visum est, veteres quos reliqueram, et quos adhuc dialectica detinebat in monte, revisere socios, conserre cum eis super ambiguitatibus pristinis; ut nostrum invicem, ex collatione mutua, committeremur profectum. Inveni sunt qui fuerant, et ubi; neque enim ad palmam visi sunt processisse ad questiones pristinas dirimendas, neque propositionum unam adjeceant. Quibus urgebant stimulis, eisdem et ipsi urgebantur, profecerant in uno duntaxat, didicerant modum, modestiam nesciebant; adeo quidem ut de reparatione eorum posset desperari.

Lutetia valedicens, Joannes Cellense monasterium adiit, cui tunc præerat abbas Petrus, Cellensis dictus, a quo clericus ordinatus est, et ad quem postea nonnullas epistolas scripsit (a).

Triennio elapso ad Angliam remeavit et inter familiares Theobaldi Cantuariensis archiepiscopi receptus est. Defuncto pontifice, in famulatum ejus successoris, illustris Thomæ Becqueti, transiit, cujus a partibus demceps strenue stetit exsultantique exsult ipse fideliter adhæsit. Anno 1176 Carnotensis episcopus electus est, et post quartum pontificatus annum obiit, octobris die 25, anno 1180.

Joannis Saresberiensis Opera, quæ nunc primum integra prodeunt, sunt hæc:

1. EPISTOLÆ 329. Has inter nonnullas ab Henrico II, ab archiepiscopo Theobaldo et aliis scriptæ (b).

II. POLYCRATICUS, sive *De nugis curialium et vestigiis philosophorum*. Inter auctoris nostri scripta philosophica merito præstantior hauctor. Cur *Polycraticum* opus suum Joannes inscripserit nobis incognitum.

Vocis enim etymon de operis natura et argumento nihil nos elocet. Libris octo constat, quibus præmittitur metrica prælatio seu prologus, *Entheticus* dictus, in quo Thomæ Becquet tunc cancellario, postmodum archiepiscopo Cantuariensi, librum suum nuncupans Joannes, scribit totum fere genus humanum nugis illis addictum quas in opere suo perstringit.

Ex Petriburgensibus Chronicis (c) videtur opus istud anno 1156 absolutum fuisse, etsi forte variis antea temporibus scriptum posteaque ad incudem ab auctore revocatum.

Prodierat jam non semel, ex variis mss.:

1. In-fol., sine anni et loci nota, sed Bruxellis, ut videtur, seu Coloniae, anno circiter 1475, ad calcem legitur poema *De membris conspirantibus* (d);

2. In-8°, Lugduni, 1515, ap. Constantinum Fradin;

3. In-4°, Paris., anno eodem, ap. Bertholdum Rembolt;

4. In-8°, Lugd. Batav., 1595, ex officina Plantini;

5. In *Magna Bibliotheca Patrum*, in-fol., Coloniae Agrippinae, 1622, t. XV, p. 338.

6. In-8°, Lugd. Batav. 1659, ap. Joannem Maire; hæc editio *Metalogicum* quoque continet;

7. In *Maxima Bibliotheca Patrum*, in-fol., Lugduni 1677, tom. XXIII, p. 242.

Textum editum ad codicem ms. Cantabrigiensem accurate contulimus, cujus ope multo quam antea emendatior prodit.

III. METALOGICUS. Prodierat jam bis vel ter *Polycratico* adnexus, et seorsim Parisiis apud Har-

(a) Vide epistolam 85.

(b) In codice ms. coll. S. Joannis Baptiste Oxon., n. 126 qui scriptus fuisse statim post mortem Joannis Saresberiensis videtur, et excerpta tantum continet, occurrit titulus qui sequitur rubricatus: *Incipit compendiosa de floratio ex libro epistolarum magistri Joannis Saresberiensis qui postmodum fuit episcopus Carnotensis, super causa beati Thomæ martyris, a Guidone priore Suwicence diligenter excerpta. Quæ studiose dicte volentibus tum pro modo scribendi, tum pro sententiarum elegantia, tum pro causa præscripti martyris declaranda, non erit inutilis. Prædictus autem liber epistolarum a præscripto magistro Joanne post prælati martyris passionem in unum corpus diligenter et breviter est collectus et in quatuor volumina luculenter ac studiose divinus. Porro in ejusdem libri collectione et divisione, ac emendatione jam dictus prior, tunc canonicus Meriton, memorato magistro Joanni comes individuus ac familiaris adhæsit.*

(c) MCLVI. Joannes Saresberiensis scripsit *Polycraticum* suum. Chron. Angliæ Petriburgense, ed. J. A. G. Lond. et Oxon. 1844, in-8°.

(d) Hujus editionis exemplar asservatur in bibliotheca S. Genovefæ Parisiensis.

dninum Beys, et Lugduni Batav. anno 1630. Hujus quoque libri textum cum laudato ms. Cantabrigiensi collatum exhibemus.

IV. DE SEPTEM SEPTENIS. Liber scholasticus, singulare hujus ævi specimen philosophicum. Nunc primum in lucem emittitur ex Harleensi ms. 5969, fol. 206, quod tamen mutilum infeliciter desinit.

V. ENTHETICUS, sive *De dogmate philosophorum*. Eundem titulum præfert quem præfatio metrica *Polyeratico* præmissa. *Entheticum* inscripsit auctor, remissionem fortasse laborem innuens, inter studia magis ardua. Mera tamen hoc conjectura. Hujusmodi enim inscriptionum rationem inquirere curiosi potius quam docti hominis est. Carminis hujus textum a cl. viro Petersen Hamburgi, anno 1843, in-8°, accuratissime editum, contulimus iterum ad ambos qui nunc exstant codices mss., videlicet Cantabr. I, 1, 2, 51, fol. 46, et Mus. Brit. 13 D. IV, fol. 109.

VI. Poema DE MEMBRIS CONSPIRANTIBUS. Prodiit, *Entheticum* junctus, ad calcem carminis Fulberti Carnotensis, quod publici juris fecit Andreas Rivinus Lipsiæ, 1635, in-8°. Recusum postea in Fabricii *Bibliotheca mediæ et infimæ Latinitatis*, tom. IV, p. 117, ex quo illud excipimus. An alicubi manuscriptorum exstet, nobis incompertum.

VII. VITA ANSELMII archiepiscopi Cantuariensis. Ex editione Henrici Wharton, *Anglia sacra*, II, 149 (a).

VIII. VITA S. THOMÆ Cantuariensis archiepiscopi et martyris. Jam lucem vidit in Collectione cui titulus: *Vita S. Thomæ Cantuariensis archiepiscopi et martyris* 2 vol. in-8°, Lond. et Oxon. 1845 (b).

Commentarium in Epistolam Pauli ad Colossenses olim quoque editum est sub nomine Joannis Saresberiensis (Amstelodami 1646, in-4°, et Cantabrigiæ, 1630, in-fol.); sed ab illo opus hujusmodi scriptum non constat.

Liber quoque de ecclesiastica disciplina sub titulo: *Summa penitentiarum*, auctori nostro inscribitur. Unicum quod exstet hujus operis exemplar ms. integrum in bibliotheca Burgundiæ Bruxellensi asservatur; inscribitur: *Opus Joannis decani Saresberiensis*, Joannis forte Oxoniensis, tempore Thomæ Becketi decani Saresberiensis. Joannes enim noster nunquam Saresberię decanus fuit.

(a) Ex epistola Alexandri papæ libro Joannis *De vita Anselmi* subjecta * constat Thomam papæ in concilio Turonensi anno 1163 obtulisse librum *De Vita et miraculis Anselmi*, eo usum consilio, ut Anselmum sanctorum albo inscribi obtineret. Librum Thoma jubente Joannes conscripsit; qui fere integrum ex Eadmeri libris *De Vita Anselmi* et de miraculis ejusdem consarcinavit, iisdem etiam verbis plerumque usus. Joannis librum dedit codex Lambethanus, qui notam hanc in ejusdem calce appositam habet: *Scriptum per me fratrem et commonichum ecclesiæ Christi Cant. domnum Ricardum Stone; anno 1507, perfecit hoc opus die 12 Decembris*. Orto brevi post concilium Turonense inter regem et Thomam dissidio, Anselmi canonizatio in medio relicta est. Eam demum perfecit Alexander VI papa, bulla ad Joannem archiepiscopum Cant. anno 1494 data, quæ in *Conciliis Anglicis*, tom. II, p. 721, et exinde *Concil. Lab.*, tom. XIII, p. 1476, reperitur Warton.

(b) Vide *Patrologia* tom. CXC.

Vide Alexandri III epist. 169, *Patr. t. CC.*

JOANNIS SARESBERIENSIS

EPISCOPI CARNOTENSIS

EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

AD PAPAM ADRIANUM (1).

Domino papæ ADRIANO.

Inter monachos abbatiæ Hugonis, et clerum de Henham controversia diutius agitata est. Monachi siquidem a nominato Hugone xxxiii solidos petebant, dicentes eos sibi deberi nomine pensionis, in quam eis tenetur ab antiquo ecclesia de Henham : adjicientes memoratum H. ad solutionem eorundem esse ex speciali pacto, interviene fidei vinculo, litterarum testimonio obligatum. Et ut petitionis suæ intentionem stabilius fundarent, se a duobus decessoribus prædicti H. Willelmo et S. sed et ab ipso Hugone dicebant recepisse præfatam pensionem, parati hoc probare incontinenti. Ad hæc Humfredus ecclesiam suam ab antiquo liberam esse dicebat : licet monachi ab Hugone antecessore ejus marcam indebitam violenter extorsissent. Negabat enim constatissime se cum ipsis de aliqua pensione reddenda quancunque inivisse pactionem : asserens se ab abbate Abendonæ ecclesiam liberam, et sine expressione cujusque oneris accepisse, et per archidiaconum episcopi, ut mos est, in possessionem liberam canonice introductum, nec fidei, aut scripturæ, aut alicujus obligationis vinculum, ex quo conveniri possit, intercessisse. Illos vero, a quibus monachi se præfatam quantitatem recepisse dicebant, assererat jam dictæ ecclesiæ non fuisse personas, sed conductos sacerdotes, et ecclesiam et prædia instructa a monachis accepisse, ut præfatæ pensionis summa solvi posset. Producebat etiam testes hoc ipsum probare paratos : ipsorum quoque monachorum testimonio utebatur, contra eos proferens scriptum, quo nobis persuaserunt, prædictum Segarium non personam prædictæ ecclesiæ, sed vicarium, ipsumque conductitium existisse. Præterea ecclesiam suam tantæ paupertatis esse dicebat, ut, deductis episcopalibus et ministrorum necessariis alimentis, onus unius marcæ vix posset sustinere. Sibi quoque non debere obesse, si nomine ecclesiæ aliquid quandoque invitus solverit, cum et ecclesia utatur jure pupilli, et ei beneficio minoris ætatis debeat subveniri. Monachi

A vero pactum intervenisse, modis omnibus probare nitebantur, producentes viros plures, qui assertionem eorum suo volebant testimonio roborare, et quoniam de paupertate ecclesiæ causatus fuerat, ei xx solidos annuos sine omni onere, dum illis ecclesiam ad tempus traderet, promittebant. Quidam vero volentes inter eos componere, xl solidos annuos, deducto omni onere, dum illis ecclesiam cederet, offerebant, parati super hoc idoneos fidejussores dare. Quod cum Humfredus recipere videretur, habito incontinenti advocati sui amicorum que consilio, resiliit, dicens non esse tutum se ei aliquo modo rem suam confidere, qui eum omnino ejicere moliebantur : præsertim cum ab eis tanto opere gravaretur, ut præ timore monachorum ei nullus amicorum suorum vel testium audeat assistere, sed et patrem suum contra ipsum venire compellerent : unde ad vestram audientiam appellavit, diem præfigens festum Epiphaniæ.

EPISTOLA II.

AD EUMDEN.

Domino papæ ADRIANO.

Ex mandato apostolicæ sedis lator horum Berengarius in nostra præsentia stetit adversus Rogerium de Pichewurda acturus, et post multas utriusque partis allegationes inter eos compositum fuit. Sed ne processu temporis alter adversus alterum suscitandi litem ullam posset habere occasionem, compositionem inter eos factam fidei religionem, compositionem fecimus roborari. Porro præfatus Rogerius nihilominus, contra pactionem illam veniens et fidei religionem, compositioni stare noluit, de quo in nostra convictus præsentia, suspensionis pœnam reportavit, quam postea per satisfactionem congruam, quam se præstiturum promittebat,.... evadens, iterum tergiversari cœpit, et ut manus nostras evaderet, ad vestram appellavit præsentiam, diem præfigens Dominicam, qua cantatur : *Latare, Jerusalem*. Ne vestram itaque possit circumvenire clementiam, cum manifestissime contra fidem venisse et juramentum, pro certo sciat eminentia vestræ sanctitatis.

(1) Epistolas 1-22 ad Adrianum IV papam, et alias passim scripsit Joannes in persona Theobaldi Cantuariensis archiepiscopi, cui a secretis erat.

EPISTOLA III.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Ut de his, quæ ad aures sanctitatis vestræ ab insularis nostris perferuntur, cognita rei totius serie, melius ac lucidius judicare possitis, de latore præsentium, quatenus factum nobis innouit, vestram mittimus certificare excellentiam. Bajulus quidem horum a venerabili fratre vestro Henrico bonæ memoriæ Eboracensi archiepiscopo presbyter ordinatus in ordine suo aliquandiu ministravit; contigit autem eum in comitatu quodam extigisse laicorum, qui præcipitem sequentes temeritatem, homicidium quoddam inconsultius perpetraverunt. Ipse autem in comitatu existens, eum qui postea occisus fuit, non animo occidendi, sed ut furem qui ei vestimenta sacerdotalia furto subtraxerat, persequeretur. Fratres autem ejus in persequendo eo citius incidentes, furem cum vestimento consecuti sunt, et eo vidente, ut subsequeretur, verumtamen, ut fatetur, nolente, furem deprehensum trucidaverunt: exinde evolutis paucis diebus ab archidiacono ab ordinis sui officio suspensus est, eo quod sedes Eboracensis tum temporis vacabat: nihilominus in diaconatus officio ministrare præsumpsit. Quid autem pœnæ ei ad peregrinationis indicium crucem gerenti infligendum sit, vestra sublimitas providebit.

EPISTOLA IV.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Cum inter magistrum Ricardum Licheffeldensem et Osbertum de Icco super ecclesia Bradeleia controversia esset in auditorio Cestrensis episcopi diutius protracta, tandem ad audientiam nostram translata est per appellationem. Partibus itaque e regione constitutis, jam dictus Ricardus memoratam ecclesiam sibi restitui postulavit, dicens eam pertinere quasi capellam ad ecclesiam suam et antecessorum suorum, Willelmi scilicet et Walteri tempore, quiete et pleno jure fuisse possessam. Ad hæc Helias Stafford. archid. processit in medium, asserens petitionem hanc minime Ricardo competere, eo quod præbendam quamdam Ricardus in præfata ecclesia possidebat, et ei esset ab episcopo Cestrensi donata et tradita, et chartam donationis episcopi proferebat. Præterea dicebat litem sibi imminere super alia ecclesia ab eodem Ricardo, qui tam episcopo quam archidiacono synodalia et quosdam redditus episcopales moliebatur auferre: et ob hoc ipsum ad sedem apostolicam appellavit, diem præfigens octavum a festo Beati Andreæ. Econtra jam dictus Ricardus præbendam, quam nunc calumniatur, in manu episcopi refutasse respondit, ipsumque ad eundem terminum ad vestram audientiam appellavit super pactionibus illicitis, et male acquisito archidiaconatu, et super introitu quem in ecclesiam de Haltona per manum laicam dicitur habuisse. Archidiaconus tamen su-

A per ejusdem donatione ecclesiæ chartam episcopi proferebat. Vobis itaque causam integram reservavimus.

EPISTOLA V.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Steterunt ante nostram præsentiam latores horum W. et R., quorum R. querebatur, quod temere W. se ab ecclesia sua violenter et absque ordine judiciario expulisset, per potentatum comitis Simonis, in cujus ulteriorem familiaritatem R. dicebatur promotus, neque hac iniquitate contentus, postmodum per temeritatis suæ fautores eundem presbyterum in alterius ecclesiæ suæ cœmeterio invasit. Eductis itaque sociorum gladiis, tensisque arcubus et paratis, ipsemet in manu lanceam gestans necem maturam comminabatur, nisi incontinenti fidem daret se ante archidiaconum venturum, ibique memoratæ ecclesiæ renuntiaturum. Sacramenti itaque reverentia tentus necnon et impressionem adversarii potentis, quem non poterat nisi cum patria effugere, metuens, sicut pollicitus fuerat, in manu archidiaconi ecclesiæ suæ renuntiavit. Hæc et his similia allegans super injuria sibi irrogata, satisfactionem petebat, duos sacerdotes in medium, qui sibi vim factam testificarentur, producens. Econtra R. vim se hujusmodi inficiabatur, modo de patronorum parma confusus, modo ad legum subtilitatem confugiens, an ecclesiam illam peteret, quamve actionem proponeret, aut quo jure sibi satisfieri postulare, interrogabat. Porro cum veritatem facti diligentius inquirere tentarem, ut quid juris esset postmodum lucidius appareret, R. appellationem interposuit, cui deferre habemus, diem præfigens Dominicam qua cantabitur: *Quasi modo geniti*, quem terminum W. coarctavit ad Beatæ Virginis Purificationem.

EPISTOLA VI.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Adversus nobilem virum comitem Rogerium et Osbertum clericum suum Ernaldus de Divisis in præsentia nostra querelam deposuit, dicens sibi a comite, ut Osbertum suum intruderet, ecclesiam de Hltona violenter et contra omnem reverentiam juris esse ablatam, quam canonice, ut dicebat, diu possederat auctoritate venerabilis fratris nostri J. Sar. episcopi, cujus chartam, quæ donationis ejus titulum astruebat, in medium proferebat: et ut possessionem suam omni solemnitate juris doceret esse subnixam, concessione ejusdem militis, quem ecclesiæ advocatum esse dicebat, se eandem obtinuisse ab episcopo assererat, et ob hoc sibi ecclesiæ et omnium ablatorum restitutionem fieri postulabat. Tandem post multas citationes et comminationes, a comite, qui hæc omnia inficiabatur, restitutionem ecclesiæ, quam prædictus Ernaldus petebat, extorsimus, dummodo comes et suus O. citra frustratorias dilationes, et aliarum difficulta-

sum molestias, ad questionem juris admitterentur. Cum ergo partibus super hoc dies esset præfixa, eadē jam dictus O. et procuratores comitis adversus prænominatum E. petitorium instituerunt, dicentes ipsum injuste occupare ecclesiam, quam sine assensu comitis, et advocatorum ejusdem ecclesiæ, quam contra consuetudinem totius Ecclesiæ et regni Anglorum, contra constitutionem regis et antiquam omnium procerum dignitatem ingressus erat manu et violentia prædonis, qui præfato comiti totum fundum, in quo sæpe dicta ecclesia sita est, diu abstulerat. Proferebatur insuper mandatum regis, quo præciperetur comiti super advocacione ecclesiæ suæ justitiam exhibere, aut O. prætaxatam ecclesiam restituere, qua post decessum regis contra ipsius edictum fuerat destitutus. Ad hæc Ernaldus se juste per episcopum assensu advocati ecclesiam possidere dicebat. Sed advocatus ille et alii amici ejus, potentatu et injuriis comitis, ut assererat, adeo terrebantur, quod nullus eorum in hoc judicio et regno contra ipsum apparere audebat, præsertim cum comes et suus O. non modo sua, sed et se regiæ magnitudinis pondere in judicio tutarentur contra pauperem, quem ab ecclesia sua multis annis excluderant. Hac de causa ad vestram appellavit audientiam, præfigens diem qua cantatur: *Ad te levavi* (*Psal. cxxii*). Osbertus vero sibi causam vel ecclesiam tanti non esse respondens litis cessit appellati.

EPISTOLA VII.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Precibus nobilibus viri Rag. de Sancto Walerico, venerabili fratri nostro Ricardo Londoniensi episcopo dedimus in mandatis, ut ei de comite Alberico, a quo sibi 60 marcas fide interposita deberi dicebat, canonicam justitiam exhiberet. Episcopus vero, causis quibusdam intervenientibus mandatum nostrum exsequi præpeditus, cognitionem venerabilibus viris Rad. Lond. decano, Hug. archidiacono delegavit. Cum ergo reus tertio legitimis intervallis citatus esset, et auctore probato propositam intentionem implens, non faceret copiam sui, nec, ut oportebat, sufficientes excusatores aut responsales misisset, memoratus R. actor magna postulavit instantia ut iudices seu tramites juris suo officio fungerentur: illis autem respondentibus cognitionem causæ, non decisionem, sibi ab episcopo delegatam esse, et ob hoc eo inconsulto in causa non posse procedere. prænominatus R. expetiit, ut aut procederent, si licebat, aut patentibus litteris sibi traditis, agitationem negotii episcopo significarent: et quia ab eis in hac petitione non meruit exaudiri, eosdem ad nostram audientiam appellavit. Cum itaque die præfixa in præsentia nostra adessent, et rei seriem præfato modo partes exponerent, sæpeditus Rag. dicens se a delegatis sibi iudicibus delusum, ipsos ad sedem apostolicam intimavit, diem præfigens in Octavis Pente-

costes. Illi vero suam excusantes innocentiam dicebant episcopum decisionem causæ proprio reservasse examini, et se in causa nequaquam malignatos esse, parati hoc ipsum juramento corporaliter præstito demonstrare. Vos autem, cui diffinitionis, ut oportuit, reservatus est calculus, causæ finem debitum imponetis.

EPISTOLA VIII.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Veniens ad nostram præsentiam prior Rumeliacensis postulabat ecclesiam de Coggeshala, quam monachi de Coggeshala per intrusionem occupaverant, nostro officio sibi restitui. Elapsis vero paucis diebus, abbas citatus et fratres jam dicti loci coram nobis apparuerunt, priori super ecclesia illa responsuri. Cum vero prior suam intentionem renovasset, abbas, habito consilio cum fratribus, respondit se jam dictam ecclesiam canonice habuisse assensu cujusdam Theobaldi, qui in Rumiliacensi monasterio prior exstiterat, conventu prioris concessionem annuente, et approbante. Adjecerunt etiam se de donatione istius ecclesiæ, pro pensione, de qua monasterio Rumiliacensi solvenda inter eos convenerat, testes habituros de monachis Rumiliacensibus. Ut autem suis instrumentis et testibus uti possent ad suam innocentiam ostendendam, terminum sibi postulabant indulgeri: quod cum judicio obtinuissent, Rumiliacum profecti, coadunatis universis fratribus in capitulo, eos, quorum nitebantur testimonio, minime repererunt, quia cum prior loci omnibus fratribus in virtute obedientiæ injunxisset ut egredientibus aliis illi soli remanerent, qui concessioni sæpe dictæ ecclesiæ abbati et monachis prædictis factæ interfuerant, nec unus solus, ut nobis dictum est, remansit. Quod cum fratres memorati loci vidissent, astruere cœperunt, P. W. I. et R. ad aliud cœnobiū ex industria prioris missos esse, ne suam veritati testimonium perhiberent. In præsentia tandem venerabilis fratris nostri Milonis episcopi Morinorum, præfatum priorem appellaverunt, ibidemque ad apostolatus vestri excellentiam eundem, ut ex testimonio quorundam abbatum accipimus, invitaverunt.

EPISTOLA IX.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Causam, quæ inter abbatem de Coggeshala et priorem Rumiliacensem super ecclesia de Coggeshala multum et diu agitata est, nequaquam potuimus terminare, quia post multas citationes et dilationes in nostram præsentiam venerunt, et ibidem uterque alterum ad apostolatus vestri præsentiam invitavit. Prior Rumiliacensis abbatem appellavit, eo quod sibi ecclesiam sæpe dictam auferebat et decimas parochianorum, quos a domibus et terris expulerant, diemque præfixit Octavas Pentecostes. Monachi vero exinde suam

prædentes paupertatem se priorem in præsentia episcopi Morinorum ad audientiam vestram appellasse, et festum Sancti Lucae terminum suæ appellationi fecisse allegarunt, et eandem coram nobis appellationem renovaverunt.

EPISTOLA X.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Clerici quatuor, a iudicio venerabilis fratris nostri episcopi Londoniensis a priore Rumiliac. per appellationem tracti, in nostra præsentia con-
sisterunt, a quibus idem prior se querebatur nuper spoliatum quadam capella ecclesiæ suæ de Reia absque iudicio, quam annis 60 et eo amplius quiete inconcussa possederat. Ad cuius rei probationem his allegationibus utebatur, primo quia sacerdotes illi qui ad memoriam hujus ætatis poterant pervenire, ambas pariter nomine monasterii Rumiliacensis possederant; tum quia ad advocacionem ejusdem domini æqualiter utraque pertinere videbatur, et quia eandem capellam in parochia de Reia sitam esse asserebant. Postremo quia corpora defunctorum ad capellam pertinentium ex jure et consuetudine in sæpe dicta ecclesia sepeliebantur. Contra hæc illi, eo quod sibi de mandato, ut dicebant, non constaret, cautionem de rato a memorato priore exigebant. Prior vero hanc cautionem exigi non oportere asserebat, cum de mandato constaret, tam ex litteris abbatis Cluniacensis et conventus Rumiliacensis, quam ex apicibus domini Morinensis episcopi. Præterea dilatoriam hanc exceptionem in initio oportuerat eos opposuisse in auditorio domini Londoniensis, ex abundanti tamen ne causam diutius possent more suo protrahere præfati laici, nobis idoneos fidejussores dedit. Adversarii vero de legum subtilitate nitentes aliam satisfactionem sibi fieri exigebant, eo quod si pro se lata foret sententia, post tempora nostra captiosum illud futurum esset, si denuo monachi licem movere tentarent, maxime cum iidem laici sæpius a diversis personis se litibus et sumptibus super hac eadem causa vexatos esse quererentur. Prior vero sufficere debere contendebat, quod iudici fides facta foret. Quibus in hunc modum contententibus, nos interlocuti sumus, nihil tale ab Ecclesia Romana ad nos usque emanasse, nec meminisse nos aliquid hujusmodi in decretis expressum, et contra consuetudinem regni Anglorum esse quod postularent. Unde præfati viri, accepta occasione, audientiam vestram appellarunt, diem præfinites Octavas Pentecostes. Cum ergo causam integram ut oportuit majestati vestræ reservaremus definiendam, prior se admodum gravatum esse con-
questus est, quod de transmarinis partibus ad nos sæpius veniens, nec per nos, nec per dominum Lond. aliquam sit justitiam assecutus, quod ab Ailwardo archiepiscopo sæpe injuste in hac causa vexatus sit, et quod nunc tandem justitia sua interveniu appellationis fere in annum differretur,

A jam dictum archidiaconum, quem videlicet laicis patrocinantem, per quem, ut dicebat, hæc mala sibi proveniebant, ad sedem apostolicam appellavit, diem præfignens in Octavas Beati Martini.

EPISTOLA XI.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Alanus de N. ecclesiam illam, qua se injuste spoliatum esse dicebat, officii nostri auctoritate sibi restitui postulabat, præsentem A. ejusdem ecclesiæ possessore, cui diem respondendi A. post multas citationes peremptorium præfixeramus. Alanus vero petitionem A. exceptione rei judicatæ submovere nitetur, dicens eum a possessione jam dictæ ecclesiæ cecidisse, iudicio venerabilis fratris nostri Ricardi London. episcopi, tum archidiaconi, lata sententia pro Ernardo decessore; et super hoc litteras domini episcopi hoc attestantes in medium proferebat. Econtra A. sententiam illam, si lata fuit, ei suffragari non posse respondit, cum res inter alios acta vel judicata aliis prodesse non debeat vel obesse. Et licet merito posset de sententiæ iniquitate causari, qua absens nec contumax condemnatus est, cum aliquantulum causæ suæ dispendio, propter reverentiam episcopi sui domini Londoniensis, cujus ad præsens sibi quantum fuit nolebat attentare sententiam, omisso iudicio possessorio petitorium instituit, asserens ecclesiam suam esse, et se personam ejus a tempore Mauricii bonæ memoriæ Londoniensis episcopi exstitisse, et se hoc tempore Gilberti piæ recordationis episcopi Lond. legitimorum assertionem testium canonice comprobasse, plures producens testes, quos eidem iudicio interfuisse dicebat. Cum ergo ex mandato nostro testes examinasset venerabiles fratres nostri, Rogerius Eboracensis archiepiscopus, Hilarius Cicesterensis, Robertus Lincolnensis episcopi, et alii prudentes viri, quibus injunxeramus, eos concordēs in omnibus invenissent, et nos audito testimonio causam sine debito terminare dispo-
neremus, Ernaldus sententiam nostram interposita appellatione prævenit, diem præfignens Dominicam, qua cantabitur: *Quasi modo geniti*. Nos ergo ut oportuit majestati apostolicæ deferentes, causam terminandam sanctitati vestræ integram reservavimus.

EPISTOLA XII.

AD EUNDEM.

ADRIANO papæ.

Inter Ricardum clericum et Rad. Mansellum, super ecclesia de Presteberia controversia diutius agitata est. Cum vero venerabilis frater noster Walterus Conventrensis episcopus post multas citationes eam tandem debito fine terminare dispo-
neret: Ricardus, utpote qui præfata ecclesiam sibi, utpote violenter et sine iudicio destitutus, restitui postulabat, probationes quibus se contra Rad. abundare dicebat, in synodo Cestrensi ad episcopos exactæ sunt. Producti sunt itaque septem testes, qui, sicut ex testimonio episcopi præfati

accepimus, Ricardum in præfata ecclesia canonice institutum, et sine iudicio ejectum iurejurando firmaverunt. Interventibus vero precibus domini regis causa, antequam sententia ferretur, sortita est dilationem. Unde memoratus Ricardus nostram audientiam appellavit: illis autem die præfixa conspectui nostro astantibus, Ricardus restitutionem jam dictæ ecclesiæ petens, querimoniam instauravit, producens tres testes, qui sicut in foro episcopi, ita et in audientia nostra eum canonice institutum, et sine iudicio ejectum asserebant. Ad hæc Rad. quod in præsentia episcopi gestum est sibi non debere obesse respondit, cum et ipse ante dilationem mernerit, et illo absente sæpediti Ric. ab episcopo inciviliter sit recepta probatio. Illis ergo instantibus, ut a nobis eo præsentem et audientem eorum probatio reciperetur, Rad. duobus testimoniis crimina in modum exceptionis opposuit, alterum, scilicet sacerdotem, dicens infamem reumque homicidii, et falsificationis monetæ, multisque latrociniis involutum: alterum vero Andreæ acolytum esse asseruit homicidam: tertium vero reliquit intactum. Ad hæc quoque crimina comprobanda dilationem sibi petiit indulgeri. Nos itaque ne non malitiæ, sed iustitiæ causa dilationem petere videretur, ab eo legitimam exegimus cautionem, qua nobis fidem faceret, se non animo malignandi, aut frustratoris dilationis causa eam postulare. Cum vero a nobis dilationis spatium ultra canonicam et legitimam definitionem, quam ei offerebamus, obtinere non posset, ad vestram præsentiam appellavit a pridie Kal. Aprilis præfixa Dominica, qua cantabitur: *Ad te levavi* (*Psal. cxxii*). Actor vero de temporis prolixitate causantes terminum coarctavit diem Pentecostes.

EPISTOLA XIII.

AD EUMDEM.

ADRIANO PAPÆ.

Litteras sanctitatis vestræ debita cum veneratione suscepimus, quibus continebatur ut tam domino Londoniensi quam capitulo ejusdem Ecclesiæ, itemque Waltero sacerdote ante nostram præsentiam, evocatis, controversiam quæ inter eos veriebatur, appellatione remota sine canonico terminaremus. Partibus itaque ne regione constitutis, cum Walterus proponeret duos de præcipuis illius Ecclesiæ viris, H. archidiaconum, et magistrum Albericum, ambos ex parte capituli sibi denuntiasset, alterum autem, videlicet magistrum A., ex parte episcopi sibi dixisse, ut in sacerdotem ordinaretur, altario B. Pauli sicut unus ex aliis ministraturus, non solum dominus Londoniensis verum et universum capitulum se id mandasse constanter sunt inficiati. Duo quoque memorati viri pro se respondentes idem diffiebantur, fatentes tamen quod ex proprio motu animi magistrum Walterum tanquam amicum super ordinatione convenerint, interrogaverint, consulerint, ut ad ordinem presbyteratus accederet dicentes hoc placere capitulo: nihil tamen istorum ex parte capituli se dixisse, aut ali-

quid promississe assererat. Deinde cum super his consilium haberemus, assidentibus nobis venerabilibus fratribus nostris Roberto Lincol. Willelmo Norwic. Hilar. Cicestr. episcopis, Londoniensem episcopum, ejusque conventum a petitione Walt. absolvimus, eo quod adversus eos nullas afferret probationes. Porro quoniam duo viri prænominati ex confessione sua quacunque aliquomodo teneri videbantur, ad emendicatum pro paupere decurrentes suffragium, sacramentum eis detulimus, ut se ex parte episcopi et capituli nihil Waltero denuntiasset et promississe innuerent, qui cum propositis sacrosanctis evangelii jurare parati assisterent, Walterus in appellationem prorupit adversus Londoniensem episcopum, et ejus decanum, et sæpeditos Hug. archid. et magistrum A. personam tamen decani deferens, ut per procuratorem appellationem istam prosequatur, senectuti et invaletudini ejus parcens. Diem autem ejus præfinit octavas B. Andreæ apostoli. Sed quia auctoritate apostolici mandati omnis in hac causa inhibita fuerat appellatio, ad ulteriora procedentes accepto sacramento a memoratis viris, eosdem omnino absolvimus.

EPISTOLA XIV.

AD EUMDEM.

ADRIANO PAPÆ.

Sanctitatem vestram circa plurima novimus occupatam, utpote quæ sola inter homines totius Ecclesiæ Dei incolumitati semper invigilat. Oportet itaque qui ad aures vestras accedit sermonem ferre abbreviatum: nosier autem voce quidem brevis est, sed toto dilatatus affectu, eoque magis quod ad Ecclesiæ Anglorum utilitatem proficit, et gloriam nominis vestri. Venerabilis frater noster Nigellus Eliensis episcopus in explendo mandato vestro super revocandis illis quæ bellica tempestas Ecclesiæ suæ extorserat, laborat ad sanguinem, et nihil veretur, dum Ecclesiæ sibi commissæ prospiciat, et vestræ satisfaciatur voluntati. Laboribus quidem ejus, sumptibus et doloribus, qui ei viciniamur, omnes compatimur, et tanto amplius quia adversus eum nondum quievit indignatio vestra, sed in cervicem apostolica manus extensa est. Verumtamen ut auris paterna quod dici credimus expedire, patienter admittat, ei mandatum vestrum non debuit esse captiosum, sed ex quo in exequendo obediens inventus est et fidelis, ipsum vestro auxilio oportuerat roborari. Fiat ergo, si placet, quod patrem, quod Romanum decet pontificem, ut jam dictus episcopus auxilium vestrum inveniat in tribulatione, quam pro executione mandati vestri humiliter portare videtur. Restituite ei, si placet, gratiam vestram, et adversus hostes Ecclesiæ fortius dimicabit. Ei namque ad bestias pugnandum est. Quis unquam suum suspendit athletam, ut fortius dimicaret? Pugnam episcopo indixistis, et manus ejus tenetis alligatas. Majestatis itaque vestræ pedibus provoluti supplicamus, ut, soluto episcopo, in eos

qui contra episcopum et nos ipsos, imo, quod majus est, contra apostolicas sanctiones bona Ecclesiae ausu sacrilego detinere praesumunt, debitae animadversionis poena retorqueatur, et apostolici nominis contemptores vestris stimulis urgeantur ad viam, ad quam, arcu quam gladio, facilius et felicius reducantur.

EPISTOLA XV.

AD EUNDEM.

ADRIANO papa.

Sanctitatis vestrae mandatum nuper accepimus, ut quod de ortu et nativitate venerabilis viri Gauterii canonici Sancti Rufi ex diligenti inquisitione nobis innotuerit, majestati vestrae significare non differamus. Res autem, quam quaeritis, apud nos multa questione non indiget, cum luceat per se ipsam adeo, ut pra nobilitate majorum, claritas totius cognitionis latere non possit. Praefatus namque Gauterius, sicut pro certo novimus, filius fuit illustris militis, de matre nobili, legitimo susceptus matrimonio, et nobilem nostrum W. de Braiosa vicina sanguinis cognatione contingit. Porro in episcopatu Cicesterensi diutius honestissime conversatus est, et claritatem quam a majoribus contraxit propriae virtutis titulo decoravit, et semper in omnibus apud nos incessit sine querela. Haec quidem de eo, nobis et venerabili fratri nostro Cicesterensi episcopo, et aliis convicinis, celebri totius provinciae testimonio nota sunt.

EPISTOLA XVI.

AD EUNDEM.

ADRIANO papa.

In causa quae inter G. latorem horum et Gregorium quemdam vertebatur, in praesentiam nostram per appellationem tracta, hoc modo processum est. Aug. filius Gregorii et procurator asserbat dominum suum ecclesiam de Beccles possedisse, eaque absque ordine judiciario spoliatum, laicos quosdam et unum clericum, quem iste inimicum suum causatus est, in suae assertionis testimonium producebat. Econtra Gaufridus Gregorium possedisse inficians, dicebat, post tempora illa, de quibus Aug. loquebatur, Bald. quemdam per abbatem Beati Edmundi, et conventum domino Norwicensi ad praefatam ecclesiam in plena synodo fuisse representatum, cumque dominus Norwicensis, utrum eadem ecclesia vacaret, diligenter disquisisset, habito tractatu cum fratribus capituli eam vacare respondit archidiaconus ceteris attestantibus in publica audientia, et ita introductum B. memorabat, cui et iste se successisse referebat, ingressus sui satis idonea proferens instrumenta. Aug. vero testes suos audiri instanter postulabat. Deinde Gaufridus Gregorium per procuratorem semper litigare, nunquam sui copiam facere, cum tamen sanus et prope esset, querebatur, adjiciens, si personam ejus videret, ipsum talem esse ostensurum, quod nec hanc ecclesiam nec aliam possidere posset. Hujusmodi loquebatur quasi crimen aliquod vellet intentare. Porro cum exige-

remus, ut rem nobis manifestius aperiret, ad examen apostolicae sedis Gregor. appellavit, ibi dicturus ea quae in Anglia non audebat exprimere, eo quod regis sit ministerialis. Appellationi autem diem praefinxit Dominicam qua cantabitur: *Quasi modo geniti*.

EPISTOLA XVII.

AD EUNDEM.

ADRIANO papa.

Super ecclesia de Bolteford inter Alexandrum Malambestiam, et Rogerum presbyterum controversia diutius agitata est: tandem cum Alexander auctoritate episcopi Lincolnensis in jam dictae ecclesiae possessionem propter contumaciam Rogerii esset inductus, et restitutionem fractuum praecceptorum a memorato Rogerio peteret, Rogerius ad nostram audientiam appellavit. Cum ergo causas appellationis, praesente adversario, Rogerius allegaret se ab episcopo Lincolnensi in eo contra rationem juris gravatum asseruit, quod absens, inauditus, et indefensus, spoliatus est, contumacia sibi imposita, cum nulla unquam vocationem judicis contumaciter neglexisset. Præterea si contumax exstisset, possessionem suam intra annum venienti et parato satisfacere iudicio sisti sibi restituendam esse dicebat de jure legum, et canonum, et sanctae Ecclesiae Romanae consuetudine, vestigia cujus, ut justum est, Anglorum Ecclesia imitatur. Illo itaque ut satisfactionem reciperemus instante, restitutionem possessionis petente, Alexander, praefigens Dominicam proximam post octavas Paschae, vestram audientiam appellavit, qui per misericordiam Domini suam causae debitum imponetis.

EPISTOLA XVIII.

AD EUNDEM.

ADRIANO papa.

Cum inter priorem de Pritelewell, et Robertum quemdam controversia super ecclesia Wacheringiis, quadam collusionione, ut de eadem ecclesia Ricardo de Ambli praedictum fieret, verteretur, absente eo et non citato, Ricardus de Ambli, qui praefatae ecclesiae fuerat possessor, per ejusdem prioris concessionem, reclamantibus quibusdam clericis Ricardi, iterum atque iterum absentiam ejus, praetendentibus et eum non citatum objicientibus, dominus Londoniensis, nihilominus pro Ricardo sententiam tulit adversus priorem, qui sic vinci victoriam reputavit. Deinde cum incontinenti facta appellatione, a clericis Ricardi de Ambli ad nostram praesentiam, dominus Londoniensis sententiam suam, misso quodam sacerdote Willelmo, niteretur executioni mandare, clerici Ricardi Robertum non admiserunt, nec injuriose restiterunt, sicut postmodum sacerdos confessus est, sed adversariorum manus vi moderatissima repulerunt. Quamobrem dominus Londoniensis, audita querimonia Roberti, quod in se manus violentas clerici de Ambli iniecerant, eos denunciavit excommunicatos; G. scilicet sacerdotem, S. A. quos licet hujus criminis [reos] crede-

remus, sæpenumero mandavimus domino Londoniensi quatenus eos pro non excommunicatis haberet, ut fuerunt die appellationis ad nos factæ, aut saltem accepto sacramento ab eis quod juri parent, absolveret. Quod cum facere distulisset, ab eis sacramentum, quod iudicio ecclesiastico parent, accepimus, die sibi præfinito, adversariis in probatione deficientibus, et audita reorum purificatione, ab objecto sibi crimine os absolvimus.

EPISTOLA XIX.

AD EUMDEM.

ADRIANO PAPÆ.

Causa quæ vertebatur inter magistrum Jord. Fantasma et magistrum Joannem Joichel, clericos domini Wintoniensis, super Winton. tandem translata est ad audientiam nostram. Auditis ergo allegationibus magistri Jord. et instrumentis diligenter inspectis, memorato Joanni vestra et nostra auctoritate inhibuimus, ne contra voluntatem Jord. scholas regere præsumeret in præfata civitate. Die vero sequenti in nostra præsentia constituerunt, multa in se proponentes ad invicem : Jordanus, siquidem jamdictum Joannem contra religionem fidei in prædicta civitate sibi scholas usurpasse, et damna plurima intulisse dicebat, officio nostro sibi super his satisfieri postulans. Econtra Joannes se iudicio synodi super fidei læsione innocentiam suam purgasse asserbat, et magistrum Jordanum, cui similis purgatio adjudicata est, quoniam super fidei læsione similiter fuerat impetius, omnino defecisse dicebat, petens ut urgeremus vel ad purificationem ex iudicio præstandam, vel ad implendam pactionem quæ fide interposita dicebatur fuisse roborata. Illis itaque sic altercantibus, Joannes vestram audientiam appellavit, dicens se ostensurum quod sæpeditus Jordanus religionem fidei et sacramenti temeraverat, diem præfigens nativitatem Beati Joannis. Cum vero Jord. prolixitatem temporis causaretur, eo quod ab initio Decembris usque ad finem Junii terminum prorogasset, eam sæpeditus Joannes in festum Beati Michaelis protelavit. Nos autem questionem criminum vestre reservantes discretioni, quia de jure scholarum magistri Jordani constabat, communicato fratrum nostrorum Cicestrensis, Herefordensis, et Wigornensis episcoporum consilio, domino Wintoniensi dedimus in mandatis, ne præfatum Jordanum super scholis pateretur a Joanne ulterius fatigari : et si eum inveniret vestre et nostre auctoritatis contemptorem, ipsum publice denuntiaret anathematis vinculo innodatum. Postmodum vero elapsis paucis diebus in nostram præsentiam redierunt, Jordano veterem querelam innovante. Dicebat enim Joannem post interdictum usurpasse scholas, et in sententiam anathematis incidisse. Joannes vero hoc constantissime inficiatus est, paratus incontinenti tactis sacrosanctis evangelis jurare, quod post prohibitionem nostram a magisterio destiterat. Econtra

A Jordanus se die præfixa probaturum dicebat, assertionem legitimorum testium, quod post edictum magisterium exercuerat, sed Joannes diem recipere recusavit, dicens se jam in procinctu Romani itineris esse, vos autem, auctore Domino, litigiis eorum finem debitum imponetis.

EPISTOLA XX.

AD EUMDEM.

ADRIANO PAPÆ.

In causa quæ vertitur inter Wilhelum filium Godfridi, et Wilhelum Lichfeldensis ecclesiæ canonicum, super ecclesia de Salawa, quam sanctitas vestra venerabili fratri nostro Gaudio Conventrensi episcopo delegavit, ad nostram audientiam appellatum est, eo quod Wilhelmus filius G. curiam episcopi suspectum haberet ut dicebat episcopo tum ei omnem juxta mandatum vestrum justitiam offerentem. Cum ergo jamdictus Wilhelmus resistente adversario in præsentia nostra suam proponeret actionem, eidem Wilhelmo Lichfeldensis fori præscriptionem opposuit, appellationem ad nos factam asserens non tenere, eo quod a iudice delegato nisi ad delegantem appellari non liceat. Alter itaque Wilhelmus statim ad sedem apostolicam appellavit, diem præfigens Kalendas Maias.

EPISTOLA XXI.

AD EUMDEM.

ADRIANO PAPÆ.

Cum inter Robertum Winegotum, et Wilhelum de Sturministra super quibusdam parochianis et decimis, sedente Adelelmo archidiacono Dorsetæ controversia verteretur, Robertus petente ea sibi restitui, eo quod aliquando sibi adjudicata et resignata fuissent, quod et testibus se probare paratum asserbat, prædictus Wilhelmus, adversus quem ut possessorem petebatur, ad nostram audientiam appellavit. Cum itaque nostro se conspectui ambo præsertassent, eo quod Wilhelmus, licet appellaverit, minime instructus venerat, ad venerabilem fratrem nostrum Jocelinum Saresberiensem diocesanum eorum episcopum causam duximus remittendam, qui cum in synodo sua de causa sufficienter cognovisset, ita et ut ad pronuntiandum accingeretur, sæpeditus W. secundo auditorium appellavit. Cum autem die appellationi præfixa in præsentia nostra ambo litigaturi consisterent, sæpeditus Robertus, petitione sua semper præfatis parochianis et decimis exposita, tres testes produxit sacerdotes, jurare paratos se præsentibus adhibuisse cum ordine iudicario adjudicatum fuerat Roberto jus parochiale quod petebat, cum decimis. Quibus diligenter examinatis, et satis concordibus inventis, cum jam post suscepta testium iuramenta pronuntiaturi essemus, assidentibus nobis venerabilibus fratribus nostris, Hilario Cicestrensi, Gilberto Herefordensi, et Ricardo Londinensi episcopis, sæpeditus Wilhelmus absque ullius gravaminis allegatione, tertio, contra (2)

(9) Edit. et ms., tertio quam. Contra e conjectura dedi.

juris formam ut nobis visum est, ad consisto-
rii vestri excellentiam appellavit, terminum ap-
pellationi præfigens Dominicam qua cantabitur:
Lectate Jerusalem. Robertus vero terminum coarcta-
vit, diem præfigens Epiphaniam.

EPISTOLA XXII.

AD EUNDEM.

ADRIANO papæ.

Controversiam, quæ inter Robertum quemdam,
et Ricardum de Ambly vertebatur, super ecclesia
de Wacheringiis, serenitas vestra nobis decidendam
delegavit. Partibus itaque e regione constitutis, cum
assiderent nobis venerabiles fratris nostri, Ricar-
dus Londoniensis et Hilarius Cicesterensis episcopi,
Robertus memoratam ecclesiam petebat, quam sibi
in curia Londoniensi adjudicatam asserebat. Econ-
tra Ricardus quadam collusionem adversus monachos
de Prætelevilla dictatum esse iudicium allegabat,
se vero ecclesiæ possessorem nunquam citatum,
nullam inter se et Robertum latam fuisse sententiam
constanter asseverans, quod et ipse Londoniensis
episcopus palam nobis omnibus confessus est. Ro-
bertus itaque ad hæc nihil respondens, audientiam
vestram appellavit, diem constituens Oct. B. Andræ.

EPISTOLA XXIII.

AD ALFREDUM EPISCOPUM WIGORNENSEM (3).

ALFREDO Wigorn. episcopo.

Super prudentia vestra satis admirari non pos-
sumus, quæ, nostro, et fratrum nostrorum consilio
postposito vel contempto, in se videtur provocare
indignationem superiorum fere omnium potestatum.
Summus pontifex, serenissimus princeps, illustris
regina, a fraternitate vestra mollicum quid exspe-
tant, in quo honestati et indemnitati vestræ, quam
utilitati eorum, magis prospectum erit. Certe si rem
grandem eorum quilibet peteret sigillatim, jure op-
timo debuere exaudiri. De nobis et fratribus no-
stris taceatur ad præsens, quos, si placuisset, non
oportebat in consilio vestro locum tenere novissi-
mum. Vereor, dilectissime frater, vereor ne consi-
liarii vestri consilium insipiens et inutile dederint,
dum nobis omnibus apud vos præferri studuerint.
Omnes consulunt in commune, ut juxta principum
voluntatem magistro Salomoni cedant ecclesiæ, quæ
in transactionem Godefridi et Willelmi venisse di-
cuntur. Nonne fuerat eorum tam laudabilis non mo-
do acceptanda, sed prævenienda voluntas? Honestum
et literatum virum vestris volunt obsequiis man-
cipare, et dum liberalitatis vestræ munus implebitis,
id agere ne fiant irrita quæ de labiis episcopi
processerunt. Fuerat sane contemplatione litterarum
et morum, et jure societatis antiquæ ascendendus,
id etiam nemine postulante. Nonne indignus est, in
opportunitatibus suis, fratrum consilio, qui illud tam
leviter aspernatur? Nonne preces illius merentur
excludi, qui tam piam voluntatem principum non

A admittit? ut de aliis taceatur qui tamen apud vos
plurimum posse debent ex merito, voluntas domini
papæ pleniori benignitate interpretanda erat. Vulgo
dici solet et acceptum fideliter, verum est, quia
summi pontificis voluntas decretum est: et ne in
jure constituendo causarumque discissionibus dun-
taxat obtinere credatur, faciendi necessitatem, cum
innoverit, amantium devotioni solet indicare. Sed
forte dicetis hoc demeruisse magistrum S. qui ad-
versus innocentiam vestram reginæ animam con-
citavit: quid hoc aliud est quam reginam, quæ eum
vobis audientibus excusavit, ream mendacii facere?
Et quia voluntatem domini papæ vobis innovisse
non ambigimus, fraternitati vestræ præsentium si-
gnificatione præcipimus, ut eam impleatis, probi-
bentes ne quid contra eam super ejusdem ecclesiis
innovetur: præcipimus etiam ut nobis faciatis co-
piam litterarum, quas G. archid. super hoc attulit.
Novit discretio vestra quid eum sequatur, qui scit
et non facit Domini voluntatem.

EPISTOLA XXIV.

AD REGEM HENRICUM (4).

Regi Anglorum.

Sicut clementioris famæ beneficio nobis inno-
tuit, virtus vestra semper in Domino prosperatur,
qui successus vestros adjectis successibus cumulare
non desinit, et in tanto prosperorum cursu, vestri
et sui dedit habere notitiam. Et quidem quæ apud
nos sunt, tanta pacis et quietis lætitia perfruuntur,
ut bellicæ tempestatis, et cladis publicæ, totamque
præcedentium malorum seriem regni vestri felicitas
præter opinionem popularem demulceat, vel omnino
absorbeat. Dignus Dei est hic, qui in manu pueri
sui domini mei regis aurea reformat sæcula, et
omnium auctore Domino molestiarum a commissis
vobis nationibus et linguis, propulsavit incursum.
Tantæ tamen felicitati derogatur in uno, quod, lan-
guentibus desideris, diutius destituimur corporali
præsentia vestra, qui majestatis, et virtutis vestræ
beneficiis indesinenter affluimus. Scimus quid lo-
quamur, qui et ex abundantia cordis loquimur, et
pro regni vestri incolumitate ætatem ex parte trans-
egimus in laboribus et ærumnis. Verumtamen
quia, urgente amoris fide, non possumus pro vobis
non esse solliciti, beatitudini vestræ, quam in longa
et felicia tempora protendat Dominus, supplicamus,
ut per latorem præsentium ea quæ circa vos sunt
nobis significare dignemini. Certo quidem certius
est, quod ab incolumitate vestra, non modo totius
insulæ, quæ vobis votis felicibus salutem precatur,
salus pendet, sed omnium etiam circumjacentium
nationum.

EPISTOLA XXV.

AD EPISCOPUM DUNELMENSEM.

H. episcopo Dunelmensi.

Juxta relationem vestram habemus quod possimus

(4) In persona Theobaldi Cantuariensis archi-
episcopi.

(3) Cod. ms. Cantabrig.: Idem London. episco-
po H.

de fraternitate vestra causari, qui ex constitutione sacrorum canonum, coepiscopis denuntiasset debuisse flagitiosum illum, quem epistola vestra nobis depinxit, ab ecclesia vestra ob tanti sceleris atrocitatem, anathemate condemnatum. Nos autem, licet venerabilis fratris nostri Eboracensis archiepiscopi litteris fretus fuerit, et pro eo multi et magni viri, culpam aut omnino reticentes, aut minuentes supplicaverunt: ei neque communionem indulsimus, nec itineris pœnam remisimus, sed tantum terminum prorogavimus usque ad exaltationem Sanctæ Crucis, nihil eorum quæ ei injuncta fuerunt, in aliquo immutantes. Quia ergo malitia sua aut fallacia ei lucrosa esse non debet, eundem fraternitati vestræ juxta canonicos sanctiones tractandum relinquimus, mandantes ut pro modo culpæ tanti flagitii, scelus ea severitate ponatis, ut delictum ejus, auctore Domino, per penitentiam deleatur, et cæteri vel timoris metu a similibus terreantur. Nos enim per misericordiam Domini criminum patroni esse volumus, sed ultores, gratum habentes, quod zelum justitiæ inter barbaros retinetis, ratum habituri quidquid secundum Dominum statuatis in illos, qui crucifixum adhuc, qui in ecclesia adorandus est, persequuntur.

EPISTOLA XXVI.

AD ...

Arguendus eram, Pater, si non conatibus meis in executione mandati vestri necessitas potius quam negligentia obstetisset. Ergo quia magistrum Wilhelmum, ex quo a vobis discessi, videre non potui, antequam visis litteris vestris ipsum ad dom. A. per dom. archiepiscopum ad impetrandas inducias fecerim evocari. Laboravi ad hæc archiepiscopus, et ego adhibitis sociis laboravi, sed non perit in eo labor noster. Veniet itaque ad diem sibi præfixum, et forte qui nostras contempsit, si tamen necesse fuerit, preces nostras admittet. Convenimus super negotio domini Cicestrensem, explorantes animum ejus quem procul dubio in hac re timere non oportet, quia nobis jurejurando firmavit, quod licet sibi ipsi magnam irrogaretis injuriam, nullam sibi vellet fieri ultionem, nisi adeo enormis esset, quod salvo honore dissimulari non posset. Novit enim innocentiam vestram, et quem in se habeatis affectum. Præcepit ergo ut vobis scriberem sibi non displicere, si mandatum domini papæ ad unguem exequimini. Scit etiam quia necesse est vobis ut illud impleatis. Vestro quoque A. dedit in mandatis ut vobis dicat, quatenus scripto meo credatis. Scitis forte quare ipsum hoc idem scribere non decuerit. Hoc quidem vult haberi secretum. In festo Magdalene, de pertinentiis ecclesiæ de Celera, quæ ad jus vestrum pertinet, ante dominum archiepiscopum litigabitur. Consulo ut ipsa die aliquis vestrorum adsit, saltem cursor et rescriptis munimentorum vestrorum, et jus vestrum possumus protestari. Si quid est quod nuntii vestri attulerint quod ad Wi-

A gornensem spectat, sine mora exhibeatur et ei et archiepiscopo.

EPISTOLA XXVII.

AD ADRIANUM PAPAM.

Domino papæ ADRIANO.

Immoderatus amor tantam mihi dedit audaciam, ut sollicitare præsumem pro meis, et amicorum meorum necessitatibus, cum sim pulvis et cinis, apostolicam majestatem: verum pro his fiducialius supplico, quos vobis, Pater amande, et sanctæ Romanæ Ecclesiæ fideiores agnosco, inter quos est venerabilis Pater dominus Norwicensis, qui sicut promptiori et pleniori devotione apostolatus vestro submittitur, in Ecclesia Anglorum fructuosius famulatur. Ita manifestis calumniis sæpius affigitur, indebitis vexationibus mandatorum vestrorum occasione prosternitur, sicut ex rescriptis episcoporum potestis percipere. Walchelinus archidiaconus comprehensus in operibus manuum suarum, ut non modo mandatum nostrum, sed justitiam Domini evacuet, et sacrarum constitutionum laqueos, et judicium manus effugiat, religionem vestram circumvenire nititur, sub prætextu et habitu restitutionis, cum tamen per ipsum steterit, si quid ei deest, quo minus eam habuerit. Taceo quod in redemptionem criminis multa promisit, in contemptu sedis apostolicæ ab ea reversus, plura commisit. Ad injuriam vestram venio: spurium, quem ei revertenti a vobis focaria peperit, de sacratissimo nomine vestro appellari præcepit Adrianum: eandem reliquit pater gravidam, sed provida dispositione statutum est, ut si forte pepererit masculum appellent Beneventum, quia illic peregrinatur pater, si feminam, dicatur Adriana. O verum Romani pontificis amicum! qui et in flagitiis ipsius habet memoriam, et de bonitate vestra, quam impune deludit, nequitia suæ nomen imponit! Hic est, domine, hic est, qui sanctum episcopum ea sola ratione persequitur, quia criminibus ejus episcopus adversatur. Cum videatis iniquum, cujus crimina manifesta sunt, præcedentia ad judicium, non ponetis cum eo malitiæ portionem, licet ille vos, quantum in se est, infamiae suæ reddat participem. Cum enim, etsi non dejectus, a vobis redire debuerit, vel correctus, facta sunt semper hominis illius novissima deteriora prioribus. Dicam, Pater, dicam: quod consonat voce omnium fama concelebrat, qui hunc dimittit, justitiæ inimicus est, et vitio consensus, justitiæ, honestatis et incontinentiæ profanator. Wigorniensis episcopus, cui commissa est causa ejus, in executione mandati vestri piger est, in proximo insulam egressurus. Placeat ergo vobis ei subrogare quemcumque volueritis in Anglia justitiæ amatorem, ut causa episcopi quandoque debitum finem sortiatur.

EPISTOLA XXVIII.

AD EUNDEM.

Domino papæ ADRIANO.

Ad ostium majestatis vestræ pulsare toties erube-

acerem, nisi pudorem meum et devotionis meae sinceritas, et eminentiae vestrae benignitas animaret, et eorum, quibus nulla ratione deesse possum, instantia me ad scribendum compelleret vel invitum. Sanctorum fratrum, quid apud Meritonam Domino famulantur, et luce honorum operum illustant insulam nostram, vexationibus et injuriis tanto magis compatio, quanto certius habeo eosdem a lesione omnium abstinere, et quod omnibus insulans patet, utilitati proximorum totis viribus inservire. Ad vestrum ergo apostolatam confugere compelluntur, ut laboribus eorum manum misericordiae porrigatis. Inter caetera ecclesiam de Eflingham, quam eis, petente domino fundi, donavit dominus Winton., et gloriosus decessor vester Eugenius, secutus ejusdem domini Wintoniensi scriptum, sub privilegio confirmavit, in injuriam apostolicae majestatis, et confusionem sanctorum canonum contulit memoratus episcopus cuidam publicano fere laico filio sacerdotis, qui in ea ecclesia ministraverat. Ecclesiam quoque eorum de Uppetona miles quidam dissimulante episcopo impune suis decimis spoliavit. Hoc autem, praepediente magnitudine quorundam justitiae detrahentium, et invalescente malitia multorum, nisi urgente mandato vestro non potuerit emendari. Placeat ergo dignationi vestrae, praedictorum fratrum causas, et personas benigne admittere, et cito remittere, quia temeritas eorum, qui in usus panperum, ultra quam hunc, domi expendunt, moram refugit longiorem. Profecto si latores praesentium familiariter inspexeritis, multarum magnarumque virtutum parvum hospitolum in altero poteritis admirari, et cum utrumque charitati vestrae commendet spiritus: alteri caro et sanguis gratiam compacabit. Prosit Meritonensibus, quod dum essetis in ecclesia Beati Rufi, bonus odor eorum ad vos usque pervenit, et quod mihi servo vestro communicare solebat inter loquendum dignatio vestra.

EPISTOLA XXIX.

AD EUNDEM.

Domino papae ADRIANO.

In amicorum negotiis aures elementiae vestrae pulsare praesumo, cui forte satis esse debet, si vel in propriis merear exaudiri: verum hanc timiditatem meae contulistis audaciam, quando me occasionem scribendi vobis ex multorum negotiis rapere praecipistis. Nunc autem quia latoris praesentium Willelmi necessitati deesse non potui, majestati vestrae quanta possum devotione, tanta mente pedibus vestris prostratus supplico, ut laboribus ejus nunc tandem debitum finem imponatis; jam enim secundo ad sedem apostolicam adversarii sui malitia trahitur, qui ad appellandum velox, ad prosequendum tardus, sacrorum canonum non magis ignarus, quam contemptor, fautor curiae, persecutor Ecclesiae, suffragio saecularium potestatum, Catholicae unitatis robur nititur enervare. Hoc novo tergiversationis genere nostrates instruit ad Ro-

manum pontificem, et regem et reginam pariter appellare, ut pro reverentia vestra, episcoporum manus effugiat, et regis vel reginae indignationem provocet ad innocentiam conterendam.

EPISTOLA XXX.

AD EUNDEM.

ADRIANO papae.

Silentium, quod mihi indixeram, venerabilis Pater, Eliensis episcopus interruptit, qui me majestati vestrae devotionis suae indicia compulsi nuntiavit. Credit enim se posse apud eminentiam vestram fidelium vestrorum testimonio et intercessione juvari, et quia devotionis suae fidem mihi, vestra gerenti negotia, manifesta operis exhibitione monstravit: serenitati vestrae attentus supplico, ut ei gratiam illam integram conservetis, quam a benignitate vestra promeruit, antequam super capita filiorum hominum thronum vestrum Dominus exaltaret. Petit hoc ipsum dominus Cantuariensis, apud quem centum marcas sterlingorum deposui, quas ad mandatum vestrum implendum a praefato episcopo acceperam. Pronus quidem est in obsequium vestrum memoratus episcopus, sed longe prior erit, si ei clementiae vestrae dulcedinem porrexeritis, memor eorum quae mihi revertenti a majestate vestra injecta sunt. Unum eorum, quorum recepi curam, ei credidi commendandum. Ut ergo gratia vestra possit esse securior, ei, si placet, indulgete relaxationis litteras transmittatis. Valeat in aevum paternitas vestra, et utinam memoriter teneat quod omnes sciunt et in auribus vestris paucissimi profitentur, Romanum pontificem non posse diu pontificari.

EPISTOLA XXXI.

AD....

Licet silere disposuerim, negotium domini papae quod gessi cum domino Eliensi me compulsi aures apostolicas litteris onerare. Necesse ergo est ut intentionem meam vestra industria prosequatur. Cum enim negotium viriliter gestum sit, juris auctoritate quod factum est roborabitur. Centum marcas sterlingorum, sicut dominus Boso praeeperat, nobis ad implendum mandatum domini papae tradidit dominus Eliensis, decem quoque marcas pro marca auri domino Bosoni per dominum Cantuariensem et me transmittit. Agite itaque cum domino B. ut indulgete absolutionis, sicut promisit, episcopo litteras mittat. In quo itaque gravari non debet, si accepto auro verba remiserit. De caetero nihil est apud nos innovatum, nisi quod inter archiepiscopum Eboracensem et abbatem Gloucestreensem pax reformata est, archiepiscopo liti renuntiante, accepto reditu xciv librarum. Praeterea consulo, ut in itinere isto vel unius anni contrahatis societatem bonorum cum annona: caetera victualia Lond. cara sunt, quibus prope fluenta magister Rad. abundat. Cum deductis sumptibus xv millia alecium exspectant.

EPISTOLA XXXII.

AD JOANNEM THESAURARIUM CANTUARIENSEM.

JOANNI thesaurario Cantuariensi.

Licet vestro sim offensus silentio, amicos tamen alloquor vel offensus. Alloquor quidem, sed alio sermone quam negligentia vestra meruerit. Fueratis etenim de immoderato silentio objurgandi, sed indignantis spiritum venerabilis Pater Rod. episcopus Sancti Andreæ cohibuit, personam suam et causam industriæ vestræ commendari desiderans: vexat eum abbas Calcoensis, Acephalorum provocatus exemplo, et per viam inobedientiæ quam Christus ignorat, quamdam libertatis imaginem apprehendens ad episcopalis auctoritatis paritatem assurgit. Episcopi vero causam vobis Pater Cantuariensis commendat, et ego, et quem contemnere non audebitis, humilis commendat et justus, Christus Dominus nomen illi. Silentii vestri vitium aliquatenus in episcopi causa purgabitur, dum tamen culpa præcedens continuatione sui non vertatur in crimen. Si vero amplius silueritis, non credatis vobis esse parcendum, quia qui nunc amicis non datis verba, extorquebimus vel verbera. Apud nos nihil est innovatum, nisi quod dominus Eliensis mandato domini Bosonis satisfecit, sicut illi et vobis secundo jam scripsi.

EPISTOLA XXXIII.

AD WILLELMUM NORWICENSEM EPISCOPUM.

WILLELMO Norwicensi episcopo.

Multorum excessibus viam aperit, qui subjectorum dissimulatis erroribus, ei præstat audaciam delinquendi. Tu autem in injuriam sedis apostolicæ et contemptum nostrum graviter diceris deliquisse, qui postquam ad nos super causa quæ vertebatur inter Alexandrum de Draitona et Radulfum extraneum, appellatum fuit, in præjudicium Alexandri, contempta auctoritate nostra, aliquid ausus es innovare. Unde tibi præcipiendo mandamus, quatenus proxima Dominica, qua cantabitur: *Cantate Domino*, nostro conspectui appareas, responsurus memorato Alexandro et R. fratri ejus, de inobedientia et contemptu domini papæ, et nostro, et participatione sacrilegii, anathematis: hoc quoque provideas ne multiplicis incontinentiæ, qua nomen tuum sinistrae famæ rumor aspersit, quod minime optamus, reus inveniaris. Nos enim tantos excessus præterire non poterimus incorrectos, ne ex negligentia officii nostri gravius corripiamur ab eo, apud quem, sicut nec munus, ita non est acceptio personarum.

EPISTOLA XXXIV.

AD JOANNEM THESAUR. EBORAC.

JOANNI thesaurario Eboracensi.

Post discessum magistri Willelmi et Rad., quibus negotium, de quo locuti sumus, multa precum instantia commisi, Norwicum profectus sum, ibique negotium vestrum quanta oportuit devotione et fide gessi. Mea ergo instantia, et amicorum nostrorum, Joannis monachi, et magistri N., quod vobis debetur a domino Norwicensi obtinui, licet ille de

A vobis plurimum conquereretur, et forte merito. Dicebat enim quod cum inter amicos vos præcipuum reputaret, solus in necessitatis articulo ab eo defecistis. Hoc autem contigit cum sub discrimine capitis adversus archidiaconum suum in summo honoris, et famæ periculo dimicaret. Urgebant mala undique, hinc auctoritas apostolica, inde majestas regis. Alterum, potestati faventes sanguini ejus undique imminabant, et, quod perniciosius reputabat, inimici hominis domestici ejus. Amicorum tunc imploravit opem, exploravit fidem, aliisque sibi pro modulo suo assistentibus, solus faciem avertitis in die belli. Cum ergo apud vos sui omnes repulsam paterentur, tandem ipse in propria personâ accessit, sed non est exauditus pro reverentia sua. Noluistis enim differre prandium, dum instantis pugnae videretis eventum. Porro discipulus, qui Dominum cum juramento negaverat, urgente charitate, Dominum sequebatur ut videret finem. Vos autem accessistis ad mensam, dum ille, cui promittebatis amoris obsequium traheretur ad crucem. Illis vero de causis credidit vos illius contemnere beneficium, cui in tanta necessitate noluistis præstare subsidium. Ego vero istas et alias objectiones ejus, etsi mihi validæ viderentur, quasi aranearum fila dissolvi, et tandem homini persuasi ut vos inter fidelissimos, et amicissimos reputet. Scio enim quod juxta verbum meum operam habitis, et diligentiam, ut ope vestra tutus sit ab æmulum suorum insidiis. Sexaginta solidos, quos ab eo accepi, tradidi A. vestro quem oportebat rasuras distrahere, si clericorum vestrorum vellet impedire clamorem: an benefecerim? rescribetis. Præterea qualiter me cum domino Eliensi versari oporteat, rescribite; an in pondere an puri argenti pecuniam exigere debeam. A vobis namque et non aliunde mandatum accepi. Transii enim fere rem omnino non prætereundam, cum ad incolumitatem honoris et utilitatis vestræ plurimum spectaverit. Si dominus Eboracensis regem coronare vel aliquid aliud adversus Ecclesiam temeritatis instinctu moliri tentaverit in provincia nostra, nolite communicare illi, sed ansum reprimite, quia injuriarum nostrarum ultor est Dominus ultionum Cantuariensium Deus: si tamen vos aquilonares sedes nostra læsit in aliquo, satisfacere prompti sumus, dum tamen gravemini nobiscum calculum ponere.

EPISTOLA XXXV.

Præsentium attestatione notum facimus universitati vestræ, controversias, quæ inter venerabilem fratrem nostrum Ricardum Londoniensem episcopum et Henricum de Londonia vertebantur, amabili compositione in hunc modum esse sopitas. Nolis siquidem assidentibus viris venerabilibus Roberto Lincolnensi, Willelmo Norwicensi, Gileberto Hereford., et Hilario Cicestrensi episcopis, idem Henricus in medio contendens asserebat archidiaconum Colecestrensem, et ecclesiam de Fuleham et Stubeham juste sibi competere, et ipsum episcopum teneri obnoxium ad sex libras annuatim sibi per-

solvendas, et ad hæc incontinenti probanda et testes producere, et instrumenta proferre paratus erat. Factum est itaque utriusque partis assensu, nostra interveniente auctoritate, quod Rogerum le Brun ecclesiam de Fuleham, quam tenebat, in manu episcopi sponte refutavit, et idem episcopus statim eam prædicto Henrico concessit, et inde enim investivi, hac inserta conditione, quod cum idem Rogerus ecclesiam de Stubeham morte aut sponte, vel quacunque ratione tenere desierit, Henricus eam sicut suam libere recipiet, et post ecclesiam de Fuleham episcopo Londoniensi, qui pro tempore fuerit, resignabit. Et hæc volente Rogero pro bono pacis consentiente facta sunt, ipso et decano, et capitulo ecclesiæ Beati Pauli Londoniensi præsentem et annuente, unde et Henricus propter hæc memoratis controversiis omnino renuntiavit, et episcopo plenarie reconciliatus est, ita quod episcopus et Ecclesia ejus chartis suis hanc compositionem debent confirmare. Et nos igitur ipsam auctoritate sedis apostolicæ, cuius vice fungimur, roboramus, et inconvulsam manere præcipimus.

EPISTOLA XXXVI.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Excellentissimo domino et Patri A. Dei gratia summo pontifici T. Sanctæ Cant. Ecclesiæ minister humilis S. et O. S. Do.

Apostolicæ sedis mandata filii obedientes exequuntur: qui eis reluctantur, constat damnationis in se provocare sententiam. Nos autem ab initio promotionis vestræ, interdum cum salutis vitæque diacrimine, summi pontificis amplexati sumus obedientiam, et antequam nos innocentia crimen subruat, desideramus vita luceque privari. Et vos quidem, si reminisci placeat, obedientia nostræ prompta habetis experimenta. Nam decessorum vestrorum tempore, naufragium, exilia, nuditatem, pericula mortis, sicut Ecclesia Domini novit, pro fide sanctæ Romanæ Ecclesiæ non subterfugimus, sed ex adverso principum stetimus, parati, si opus esset, pro indemnitate Ecclesiæ proprium sanguinem immolare. Vestris quidem creditoribus satisfacimus, et onus vestrum libentissime transtulimus in humeros nostros. Nunc demum onus vestrum potius portamus, quam nostrum, eo quidem gravius, quo, nisi provideritis, non modo vestram minuet auctoritatem, sed Romani pontificis, quod magis veremur, gloriam annulabit. Si quidem latorem præsentium Hugonem fidelem vestrum, juxta mandatum vestrum exigente contumacia domini Londoniensis præbenda Londoniensis Ecclesiæ investivimus. Episcopus tamen non modo nostris, sed apostolicis decrevit obviare mandatis. Vos itaque, si placeat, honorem vestrum servabitis, et faciem nostram ex causa obedientia confundi non patiemini. Nam qui sedis apostolicæ contemnit legatum, eum videtur potius contemnere qui misit illum. Cætera, quæ ad præsentem articulum pertinent, lator præ-

(5) Ms. Cantabr. omittit per S. et W.

A sentium poterit viva voce commodius aperire.

EPISTOLA XXXVII.

AD

Electio abbatis.

Pastorum absentia vel negligentia tantam infert ecclesiis lesionem ut quod facile, aut brevi tempore, in moribus aut rebus perit, vix magno labore, multa vigilantia, longo temporis spatio valeat instaurari. Exercitus namque, rapinæ, multiplex temporalium jactura eminent, domi grassator hostis, imo ramorum et religionis tam propagine quam radice succisa, leo rugiens expositum invenit ubique quem devoret. Qui vero, in tanto periculo constitutus, non timet; non tam examinis quam examinatus est. Sed et illorum, qui tantis debent morbis occurrere vel mederi, periclitatur salus, nisi totam vigilantiam suam erogent in procuranda salute subditorum. Unde et nos desolationi vestræ paterno compatiens affectu, a domino nostro rege obtinimus, ut secundum institutionem sacrorum canonum pastorem idoneum vobis præficere valeamus. Res autem celeritatem et diligentiam exigit, cum omnis mora salutis differendæ periculum trahat, et ecclesiæ vestræ status in eo versetur calculo, ut religiosi vestris legendis potius quam referendis videatur. Religio perit interius, exteriora distrahantur, diripiuntur, et defluunt; non est domi qui auxilium porrigat aut consilium. Morbus jam inveteratus est, cum diu defuerit qui hæc mala propulsare vellet et posset. Quia ergo præsentiam nostram vobis ad præsens non possumus exhibere, venerabiles fratres nostros Gauter. Conventrensem et Alf. Wigornensem, episcopos, dilectos filios vestros, per Sorrensem et Winchelcumbensem (5) abbates ad vos transmittimus, in virtute obedientia pro auctoritate apostolica præcipientes, ut eorum consilio proxima Dominica post festum S. Joannis Baptistæ eligatis vobis in abbatem, personam religiosam, litteratam, habentem bonum testimonium ab his qui foris sunt, qui, auctore Domino, præse valeat, et prodesse. Si vero prænominatorum fratrum aliquem animo et corpore abesse contigerit, nihilominus obtineat apud vos consilium reliquorum. Scimus autem quod tam religioso, tam salubri consilio grater ac quiescet, quisquis in vobis non quaerit quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi. Illorum vero vocem omnino evacuamus, qui sancto Spiritui resistentes a prænominatis fratribus ad hoc destinatis, inveniuntur suam, et aliorum, quantum in ipsis est, impedire salutem: nec ad dominum regem se credat aliquis vestrum habere confugium, quia ei salutis vestræ dilatio molesta erit, qui vobis, ne differretur, in hæc parte commisit vices suas. Valete.

EPISTOLA XXXVIII.

AD ADRIANUM PAPAM.

Domino papæ ADRIANO.

Dilectus filius noster R. cantor Lincolniensis Ecclesiæ, vir litterarum eruditione, et morum hono-

state laudabilis, urgente necessitatis articulo, ad lapidem adiutorii, successorem Petri confugere cogitur, et sedis apostolicæ auxilium implorare, quod illa in exhibenda iustitia consuevit omnibus impertiri. Causam ejus, etsi nobis ad plenum non liqueat, justam esse confidimus: nec eum ex conscientia credimus in læsionem alterius transgredi lineam æquitatis. Supplicamus itaque majestati vestræ, ut personam ejus, si placet, benigne admittatis, et justitiam suam benignitate solita expediti præcipiatis. Vir enim tantus, et qui in eo versetur officio, cum indemnitate Ecclesiæ suæ diu abesse non poterit. Quidquid autem est quod adversus eum, imo contra sanctam Romanam Ecclesiam præsumptum esse videritis, illud auctore Domino clementia vestra in melius reformabit.

EPISTOLA XXXIX.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

ALEXANDRO PAPÆ.

Excellentiæ sanctitatis vestræ eos tutius commendare præsumimus, quos fide et charitate illustres, vita et moribus novimus regulariter esse institutos. Placeat itaque successori beati Petri, injuriis et vexationibus pauperum fratrum, in ecclesia Sanctæ Osidæ virginis in habitu regulari devotum Domino famulatum exhibentium, apostolica dignum auctoritate adhibere remedium. Ecclesia quidem illa luce bonorum operum et religionis, integritate vitæ, ac conversationis sanctitate, totam insulam nostram irradiat, et ecclesiam, quæ apud nos est, in tantum charitatis adornat exemplis, ut eam merito majestati apostolicæ debeam commendare. Lator horum, Abel nomine, ecclesiæ illius abbas, a venerabili fratre nostro Ricardo Lond. episcopo, sumptibus, vexationibus fatigatus, ad auxilium misericordiæ vestræ confugere necesse habuit. In causam namque a præfato episcopo tractus est super quibusdam ecclesiis ad ecclesiam suam donatione Ricardi bonæ memoriæ Lond. episcopi, fundatoris ejusdem ecclesiæ, qui quartus ante eum in ecclesia Beati Pauli militavit, devolutis: chartam quoque illustris regis Henrici primi, et confirmationem bonæ, jucundæ recordationis Rad. Cant. archiepiscopi eis de ecclesiis in testimonium donationis colloratum, auctoritas Calixti papæ, qui tunc temporis sanctæ Romanæ Ecclesiæ feliciter præsidebat, suo privilegio dignum duxit roborare. Genibus itaque majestatis vestræ provoluti, pro fratribus jam dictæ ecclesiæ et cum eis supplicamus attentius, ut abbatem illorum ad auxilium misericordiæ vestræ confugientem benigne, si placet, admittatis, et quod tandiu possederunt, auctoritate apostolica roboratum de cætero quiete possideant, ut orationibus ex debito pro Romano pontifice faciendis expeditis, negotiis suis liberius, et affectuosius valeant invigilare. Chartas autem, quarum rescriptis vobis signata mittimus, vidimus, manibus nostris tractavimus.

EPISTOLA XL.

AD EUNDEM.

ALEXANDRO PAPÆ.

Cum inter moniales de Gisam et B. archidiaconum Norwicensem super ecclesia de Nenton. controversia ageretur, Baldewinus in modum exceptionis honorum, quæ sibi a monialibus ablata dicebat, restitutionem, antequam ad causam principalem accederem, sibi fieri postulavit. Ad hæc monialium procuratores, ecclesiam suam a Baldewino sæpe plurimum injuste vexatam querebantur, et æ tergiversationes ejus sustinere non posse, cum illas in partibus suis deprehendere nemo sufficiat. Ideo ad sedem apostolicam ipsum appellaverunt, diem præfigentes purificationem beatæ Virginis Mariæ.

EPISTOLA XLI.

AD EUNDEM.

ALEXANDRO PAPÆ.

Ecclesia Morinensis his qui eam impugnant, sancto episcopo Milone, Patre optimo, destitutam, maternum semper impendit affectum, et in necessitatibus suis multa pietatis solatia dignoscitur contulisse: ipsi autem pro nobis mala retribuunt, et quærentes quæ sua sunt, matrem suam scindere moliantur. Inde est quod sanctitatis vestræ genibus provoluti, quanta devotione possumus, supplicamus, ut gratia vestra quæ consuevit punire ingratos, sinum clementiæ dignis et bene merentibus aperire, Ecclesiam Morinensem clementer respiciat et conatus manifestæ ambitionis evacuet. Dextera scilicet apostolica teneras plantationes gratiæ sue beneficiis irrigare consuevit, ut proficiant et omnem, ne marcescant aut deficiant, concussionis molestiam amovere: quod quidem, si placet, tanto justius facietis, quanto fiducialius speratur quod venerabilis frater noster Milo, qui sancto Miloni in episcopatus successit sedem, in sanctitatem quoque succedet et virtutem.

EPISTOLA XLII.

AD EUNDEM.

Domino PAPÆ ALEXANDRO.

Quanti me faciunt, qui se meis precibus apud majestatem vestram confidunt posse juvari! Utinam mihi fiat secundum verba eorum! Et quidem apud vos fiducialiter ago, non de meorum conscientia meritorum, sed de vestra benignitate præsumens, semper reminiscens cum gaudio et exultatione, quæ processerunt de labiis vestris, quando Ferenini arcem futurorum, anulum proprium mihi contulistis, et balteum. Ab illo ergo die speravi semper in his, scio per misericordiam Domini vestram, quoniam non confundar. Extunc lator præsentium amicus mihi exstitit, licet bonæ memoriæ Henrico Eboracensi archiepiscopo, qui me persequeretur, ut scitis, adhæserit his diebus, unde ei debeo gratias ampliores. Vobis pro eo supplicatur a magnis viris, et talibus, ut magni reputare debeam, si vestigia eorum mihi liceat adorare. At certus sum quod quantumque sint, nullus eorum

me minimo servitio vestro vobis fidelior est, aut devotior. Ad pedes ergo misericordiae vestrae provolutus supplico, ut iustitiam ejus promoveri precipiatis, nec eum ab arctioris vitae via, quam religiosorum consilio aggressus est praemittatis avelli ob eorum improbitatem, quibus videtur esse religio consummata, si in causis omnibus obtinuerint.

EPISTOLA XLIII.

AD ABBATEM DE ARROASIA.

Venerabilibus amicis fratribus in Christo dilectissimis, R. abbati, et filiis pacis, qui in capitulo Arroasie convenient, T. sanctae Cantuariensis ecclesiae minister humilis salutem.

Ab ordine vestro de novo apud vos scandala emergerunt, tanto quidem amariora fidelibus, quanto praevia minus, et praeter opinionem omnium acciderunt. Zelus quidem et contentio, carnalia affectus indicia sunt, et propriae dignitatis inordinata defensio ambitionem arguit, et convincit. Ecce inter fratres vestros non modo emulatio, sed jam rixa est, jam fere avergit in pugnam. Saepe interposuimus partes nostras, ut pax reformaretur in domo Domini, et compositione vel iudicio scandala de medio tollerentur. Vexati ergo sumus, et non profecimus quidquam, sed fiunt in dies, nisi Deus manum apponat, novissima eorum deteriora prioribus. Abbas de Lilesholla, et fratres ejus iustitiae semitas non sequuntur, eo quod aberrant longius a charitate, et nesciunt viam pacis, utraque pars culpam refundit in alteram, ne tum veritas elucescat, pars abbatis videtur impedire. Inde est quod unanimitati vestrae supplicamus in Domino, ut nostris laboribus nunc demum finem imponatis, et aut pacem reformetis Ecclesiae, si tamen fieri potest, partibus commanentibus, aut in securi iustitiae succidatis radicem arboris, quae dissensionum et jurgiorum fructus amarissimos facit. Valeat semper dilectio vestra, memor nostri in orationibus suis apud Altissimum.

EPISTOLA XLIV.

AD REGEM.

Domino regi Anglorum.

Illud est regnorum vera pax, et semper optanda tranquillitas, cum in fide et dilectione sibi coherent membra Ecclesiae, et sacerdotibus debitam reverentiam principes, et principibus plenae fidelitatis exhibent obsequium sacerdotes. Si vero suis in se facultatibus colliduntur, tam saecularis, quam ecclesiasticae potestatis enervabitur vigor, quia juxta vocem Altissimi, in se divisum regnum quodlibet desolatur. Nos autem semper, maxime temporibus vestris, huic unitati conciliandae et servandae invigilavimus, et corporis rerumque dispendia fecimus, ut in unum fidei et charitatis hae concurrerent potestates; et, Domino quidem auctore, hucusque profecimus, sed modo versamur in labore et periculo graviori. Scissura enim Ecclesiae Romanae novitatis suscitavit amatores, et praesumptionibus mul-

tam dedit audaciam. Siquidem alii apud nos Alexandrum, alii disponunt et adire et visitare Victor. Nobis autem incertum est quis eorum causam habeat potiorum nec possumus eos, qui ad alterutrum inconsulta levitate evolvant, auctoritate vestra reprimere, et tenere, sed nec aliquem recipere, nisi consilio vestro, dum res in pendulo est, in regno vestro licitum esse credimus: nec expedit aliquo modo ut Ecclesia Anglorum Romanae Ecclesiae scindatur exemplo, vel regno et sacerdotio praestet materiam contendendi. Cum ergo episcoporum quidam, et abbatum Romam eant aut mittant, quid faciemus nos, qui praeter ceteris pendemus a consilio vestro, et sumus praeter ceteris Romanae Ecclesiae obligati? Quidquid enim alii faciant, nos eam ex professione nostra statutis temporibus cogimur visitare. Erit autem nobis periculosum, si apud eum, qui victurus est, quem nondum novimus, alii qui minus honoris ab Ecclesia Romana acceperunt, devotionem nostram praevernerint. Dicitur autem quod majestas vestra quibusdam dedit illuc eundi licentiam, et nominatim his qui letantur de morte Adriani, qui, sicut mater unicuique amat filium, ita vos diligebat: et sunt nonnulli eorum, sicut celebre est, in insidiis personae aut Ecclesiae nostrae. Supplicamus itaque dulcedini vestrae, ut in hac parte provideatis cunctis, infirmitati nostrae, et quod magis optamus et oramus, gloriae vestrae. A modo enim jam breves erunt dies nostri, nec pro eis multum sollicitamur ad praesens, sed pro Ecclesia Cantuariensi, quam parvitati meae et majestati vestrae commisit Deus. Nec est quod vestram magis deceat excellentiam, quam ut eam servetis indemnem. Ipsa enim caput regni vestri, et vobis et toti regno, fidei parens in Christo. Quidquid autem ei detractum fuerit, vestrum deturpabit honorem, eo quod honor capitis aequè nunquam caetera membra decebit. Incautus est enim qui caput exponit periculis, ut ignobilem sui honoret partem. Super his exspectamus et desideramus consilium et auxilium vestrum. Valeat in aevum sublimitas vestra. Lator praesentium rem plenius exponet.

EPISTOLA XLV.

AD ABBATES WAULIAE.

Dilectis in Domino filiis abbatibus universis, de sinu monasterii Wauliae procreatis salutem.

Communulmus scripto nostro fratres illos, qui a sui abbatis obedientia recedentes, vocem alterius, cui nullo professionis vinculo tenebantur astricti, audierunt, et cum eo a congregatione et unitate monasterii sui declinaverunt. Illi vero nihilominus, ut dicitur, in schismate persistentes, in contumeliam ordinis vestri et injuriam capituli Cisterciensis quo ab abbate Wauliae appellatum est, officii nostri admonitione contempta, eundem abbatem sequi non desistunt. Unde charitatem vestram praesentium auctoritate sollicitare compellimur, ut venerabilem amicum nostrum Philippum abbatem Eleemosynae,

cujus, ut dicitur, armanetur consilio, diligentius conveniatis, ut fratrum illorum inobedientiam nequaquam foveat, sed ad Patrem suum, qui eos in Christo dignoscitur genuisse, redire permittat. Eisdem quoque fratribus auctoritate nostra præcipiatis, ut redeant, et matris suæ scissuram charitatis vinculo, fructu obedientiæ, unitate spiritus studeant resarcire. Si vero mandati nostri contemptores in schismate suo perseverare maluerint, sententiam, quam in eos abbas suus canonice dederit, ratam habebimus, et auctore Domino in regno Anglorum faciemus inviolabiliter observari.

EPISTOLA XLVI.

AD HILARIUM CICESTR. EPISCOPUM.

HILARIO episcopo Cicestr.

Sæpe quidem, dilectissime frater, accusavimus moram silentii vestri, et conjiciebamus ab eo charitatis tepuisse fervorem, eo quod taciturnitas non amantis specie videtur induta. Cæterum cum ex post facto diuturni silentii causa nobis innotuit, pro certo cognovimus non tam dilationi veniam indulgendam, quam dilectioni, et sollicitudini, super sano consilio gratiam referendam. Nemo siquidem fratrum aut fidelium nostrorum, qui circa vos sunt, tantam nostri curam habere visus est, ut eorum quæ circa dominum regem sunt, nos certos faceret, aut ignaros eventuum præmuniret. Unde et vobis nos ampliorem fatemur gratiam debere, qui licet plus quam vellemus silueritis, postmodum tamen taciturnitatis moram discretione provida compensastis. Et quia articulus gravior videtur incidisse, vos sicut fratrem et amicum charissimum rogamus attentius, ut nos in singulis quæ expedire noveritis præmuniat, quia consilio vestro plurimum acquiescere jam pridem decrevimus. Et hic modus est, quo vestram absentiam nobis facere poteritis fructuosam, si quæ Ecclesiæ nostræ salubria sunt studueritis procurare. Valete.

EPISTOLA XLVII.

Suscepimus litteras domini regis, quibus queritur Willelmum abbatem et ecclesiam suam de Lislehula a nobis male tractatam esse, petens causam, quæ inter vos et jam dictum abbatem vertitur, a nobis sine canonico terminari, et nisi velitis acquiescere, non patietur, quod in jam dictæ ecclesiæ aliquid a modo habeatis. Nos autem jam dicto abbati persuasimus ut appellationi omni renuntiet, si et vos renuntiare volueritis, et nostrum subire judicium, et, jam sub hac conditione renuntiavit appellationi et factæ et faciendæ. Inde est quod vobis, si conditionem hanc admiseritis, diem præfigimus Dominicam, qua cantabitur: *Misericordia Domini*: et tunc, auctore Domino, quod in abbatem statueritis, si justum apparuerit, roborabimus, evacuabimus si fuerit injustum. Nobis enim merita causarum facilius clarescant, poteruntque partes sine vexatione justitiam consequi, et religionis cultus in Ecclesia reformari, si partium assertionem veritas innoverit. Et hoc modo regium, qui pernecessa-

rius est, poteritis retinere favorem, quem amittetis omnino, si ecclesiam suam aliqua improbitate volueritis conculcare. Si vero memorata die conditione præscripta adesse placuerit, nobis, si placet, sine mora rescribite, aut si conditio displicuerit: indecens enim est, si aut nos deludimur ab amicis, aut amicos deludimus. Valete.

EPISTOLA XLVIII.

AD REGEN.

[Theobaldi] Cantuariensis regi Anglorum.

Etsi propriis et privatis urgeamur angustiis, procellis tamen publicis magis affligimur, et fortius cruciamur. Nos enim in propria persona manus Domini visitavit, in flagello clementiæ suæ, et de longa et gravi infirmitate aliquantulum jam erexit.

Verumtamen omni infirmitate gravior est animus nostræ procella discordiæ, quæ, Domino permittente, scidit Ecclesiam, regnaque collidens et principatus, a populo Domini securitatem excussit et pacem. Hæc est afflictio nostra quotidiana, hic omnium bonorum justissimus dolor et amarissimus gemitus, et quidem eo amarior, quod in absentia vestra incerti sumus quid sperare oporteat, quid timere. Inde est quod in absentia vestra serenitati vestro affectuosius supplicamus, ut nos de statu vestro sollicitos certiorare dignemini. Si enim res vestræ prosperæ fuerint, speramus in Domino, quia nos et Ecclesia Dei, quæ apud vos est, prosperabitur. Nam in unitate consistit, et, Domino auctore, nunquam schismaticis adhærebit. Ecclesia vero Gallicana, sicut nobis veridica relatione innotuit, recepit Alexandrum et ab Octaviano recessit. Quod autem ad humanum spectat examen, meliori et saniori parti videtur adhæsisse, cum omnibus constet quod persona Alexandri honestior est, prudentior, litteratior, eloquentior: et causa ejus ab omnibus inde venientibus sincerior et justior prædicetur. Et quamvis neutrius illorum adhuc nuntium aut scriptum viderimus, scimus tamen quia omnes nostrates, si vester consensus adfuerit, priores sunt in partem Alexandri. Audivimus autem quod imperator vos in partem Octaviani trahere conetur: sed absit, ut in tanto periculo Ecclesiæ pro amore vel honore hominis faciatis nisi quod credideritis Domino placitum, nec deceat majestatem vestram, si placet, ut inconsulta Ecclesia regni vestri superponatis ei hominem, qui sine electione, et ut publice dicitur, sine gratia Domini per favorem et vim imperatoris tantum honorem ausus est occupare. Nam tota fere Ecclesia Romana in parte Alexandri est. Incredibile autem est, quod pars illa possit obtinere et prævalere per hominem cui iustitia deest, cui Dominus adversatur: eos vero in humili casu prævaluisse, crebra recolimus relatione, quos Gallicana recepit et fovit Ecclesia, et infelicem exitum eorum quos Teutonicus impetus introduxit. Sic obtinuerunt temporibus nostris Innocentius adversus Petrum, Calixtus adversus Burdinum, Urbanus adversus Wibertum, Paschalis adversus

tres, Albertum, Maginulfum, Theodoricum, et multi similiter in diebus Patrum. Nobis ergo provideat dignatio vestra, vestrumque in partem illam Deus inclinet assensum, quæ iustitiæ et veritati innititur, et Christo propitio triumphabit, et si vobis placet, in tanto periculo totius Ecclesiæ Domini, utendum est vobis consilio regni vestri, nihilque in præjudicium ejus statuendum est sine consilio cleri vestri.

EPISTOLA XLIX.

AD CANCELLARIUM REGIS.

Cantuar.

Gravati sumus plus quam tibi vel aliis dicere possumus, et nondum bene evasimus. Spes tamen nobis est evadendi salubriter, quia nobis, auctore Domino, propositum est satisfacere flagellanti, et flagellum æternum declinare castigatione præsentis: eoque certiores sumus de venia, quo gravius affligimur præsentis corporis pœna. Flagellat enim Dominus omnem filium quem recipit. Parati ergo sumus patienti et læto animo amara suscipere de manu Domini, qui dulcia toties in usum accepimus vel abusu. Itaque sive vivimus, sive morimur, Domini sumus. Nihil enim aliud desideramus in vita, licet aliquid propositi differamus, donec domini regis et tuo utamur consilio. Interim domui nostræ, et anime nostræ disponimus, et pro consilio religiosorum, amodo, præstante Domino, efficacius disponemus. Est autem quod tam de consilio religionis, quam de proprio concepimus spiritu, ut omnes malas consuetudines quæ nostris temporibus et per nos ortæ sunt in archiepiscopatu, emendemus ante exitum nostrum. Unde cum in extremis agere videremur, Domino votivimus inter cætera, quod consuetudinem de secundis auxiliis, quam frater noster archidiaconus ecclesiis imposuit, destrueremus, et ab ea relaxantes ecclesias et liberantes, sub anathemate prohibuimus, ne ulterius ab aliquo exigantur. Et ne hoc nostrum beneficium, aut potius debitum, in posterum valeat infirmari; hoc ipsum scripto nostro confirmavimus. Tu quoque, si præsens nostras vidisses angustias, gratum haberes quidquid fieri videres pro nostra salute, et nostram malles animam liberari, quam de peccatis et damnatione nostra, pecuniam et divitias infinitas acquirere. Inde est quod te ad præsens in vexatione hujus auxilii audire non possumus, sine læsione voti et salutis nostræ periculo. Sed si Deus nobis vitam dederit et sanitatem, quam nondum bene adepti sumus, speramus quod adhuc ita tibi per manum nostram Dominus providebit, quod talibus non egebis auxiliis, et gratias ages Domino, quod a mala consuetudine suam temporibus vestris liberaverit Ecclesiam. Rogamus itaque, ut quod fecimus gratum habeas, quia nobis parum prodesset totus mundus, si animam perderemus.

EPISTOLA L.

De Meritona.

Causam, quæ inter dilectos fratres nostros canonicos Meritonenses, et monachos de Melsa verte-

atur, super possessione loci qui dicitur Acchab. et B. et damnis, quæ sibi canonici querebantur illata, ex mandato domini papæ decedentes, monachos canonicis condemnavimus, in restitutionem præfati loci, ad damna sibi resarcienda. Quorum summam cum illi ad octoginta marcas, servata veritate et adhibita moderatione, extenderent, nos partibus nostris interpositis eam ad 40 marcarum reduximus quantitatem. Vestræ itaque fraternitati mandamus, et domini papæ auctoritate præcipimus, ut præfatos monachos memoratis fratribus, jam dictum locum, et pecuniam præfata, omni occasione remota, restituere compellatis, ne in executione mandati apostolici negligentia vos quiscumque arguere possit obnoxios. Hoc autem monachis non debet suffragari, quod illius præscriptum fundum advocato, sicut nobis confessi sunt, tradiderunt, eum ille qui dolo desiit possidere pro possessore damnetur: unde locum incontinenti restituant, et pecuniam infra instantem festivitatem Omnium Sanctorum persolvant. Quod si dominus fundi vobis quacunque occasione se opposuerit, cum severitate ecclesiastica, adhibita diligentia, coercere non differatis.

EPISTOLA LI.

Ad...

Interdum sibi læsit nasum, vel eruit oculum, qui salutifero signo faciem munire disponit. Quorsum hæc? inquis. Ad illa quæ mihi scripsistis respondeo, non tamen infortunio tuo insulto, miror magis, et tanto acerbior dolore compatio, quanto utrumque sincerius diligo, quorum alteri, si quærela justa est, opera perit et impensa; alterum perniciosius vitium ingratitude dehonestat. Porro alterius jactura longe gravior est. Hinc enim rerum, inde honestatis dispendium. Cæterum, si sapias, hæc versatilis fortunæ injuria tuis usibus militat: compensat enim cognitione rerum, quod iagratorem vitio visa est subtraxisse. Auxit ergo prudentiam, quæ te hoc stimulo voluit excitari. Jubent ab aula duces mercenarios milites, si hostem fortuna subduxerit: eodem imminente avidius revocantur. Quisquis ergo vult stipendiis gaudere perennibus, a militia non recedat. At istud non ducis tantum, hostis quoque beneficium est. Profecto nisi mavis dissimulare, in portu navigas, et pro arbitrio tuo, vestra licet lubrica sit, fortuna mutabit flabit spiritus tuus, fluent aquæ, grando concidet, coruscationes et tonitrua imminebunt. Movebuntur ab hæc mentes hominum, et ad conditionis suæ notitiam reducuntur.

EPISTOLA LII.

AD CLERICOS EXONIENSIS ECCLESIAE.

Ad populum pastorem destitutum.

Licet orbitati vestræ paterno compatiamur affectu, magnum tamen ex eo concepti doloris habemus solatium, quod beatum Patrem vestrum ad superna migrasse confidimus, et apud Patrem misericordiarum solitis precibus, sed efficacia majori,

patrocinari poterit et nobis et vobis. Cæterum, quia sine periculo animarum rerumque dispendio, viduitas Ecclesiæ desolatæ protelari non potest, charitatem vestram rogamus, et exhortamur in Domino, ut id ipsum sapiatis, et omnem scandalorum et schismatis occasionem omni cum diligentia declinetis, incidentes unanimes in domo Domini, et quæ Jesu Christi sunt, privatis commodis præferentes. Quo verò, sicut oportet, possitis in providendo vobis pastore procedere, præcipimus quatenus ad conservandam Ecclesiæ pacem, dominum regem, honesta de collegio vestro legatione transmissa, adeatis, preces ei devotione debita porrigentes, ut canonice eligendi vobis pastorem libertatem concedat, et destitutioni ecclesiæ, ea, quæ Christianum principem decet, miseratione provideat.

EPISTOLA LIII.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Venerabilis frater noster Mauricius Bangorensis episcopus, facultate et possessione tenuis, sed opinione nostra vir religiosus, et timens Dominum, Ecclesiam, cui auctore Domino præsidet, turbatam et deturpatam invenit a malitia inhabitantium in ea, utpote legis divinæ ignaram, et canonicas institutiones penitus ignorantem. Gens enim rudis et indomita, bestiali more vivens, aspernatur verbum vitæ, et Christum nominatenus profitentes, vita et moribus diffidentur. Ab his enim Christiani usitato commercio in partes transmarinas venundati, ab infidelibus captivantur. Legem vero matrimonii contemnentes, concubinas quas cum uxori- bus habent, commutant pretio, et crimen incestus ignorantes, consanguinearum turpitudinem revelare non erubescunt. Quod autem miserabilius, ut populus, sic et sacerdos, eisdem imbuti erroribus, pestem foveat, et pernicioso corrumpunt exemplo, quos ad viam virtutis et veritatis reducere oportebat. Ad hunc vero pestilentie cumulum, istorum barbarorum princeps O. et rex avunculi sui abutens filia, tam a nobis quam ab episcopo suo, frequenter admonitus, ut licentius et liberius possit in sua militia permanere, partem cleri non modicam in perniciem flagitiorum suorum traxit, et ipsum episcopum bonis suis spoliatum ab episcopatu expulit, quia tam ejus quam populi, zelo charitatis succensus, adeo audacter redarguebat errores. Episcopus vero quosdam de clero, quosdam de populo contumaces, anathematis vinculo innodavit, ipsi vero palantes et vagi ad vicinos episcopos Walliæ, Angliæ, Hiberniæ, Scotiæ, confugiunt, et ab ipsis ordines, chrisma, et alia sacramenta Ecclesiæ fraudulenter percipiunt. Unde rigor ecclesiasticæ disciplinæ in partibus illis adeo jam detepuit, ut ibi jam pene hæresis et schismatis seminarium pullulet. Idcirco sanctitati vestræ, Pater reverende, supplicamus, ut nobis et præfato episcopo suffraganeo nostro in auxilium exsurgatis, et

PATROL. CXCIX.

patentibus litteris vestris communiter ad episcopos Angliæ, Walliæ, Hiberniæ, Scotiæ destinatis, præcipiatis, quatenus quod nos, urgente necessitate, episcopi apud nos exsulantibus canonice statuemus in Wallenses, ipsi ratum habeant, et sententiam nostram firmiter observent.

EPISTOLA LIV.

AD REGEM.

Regi Anglorum, Cantuariensis archiepiscopus.

Quam pia devotione vobis servierim, verbis enarrare superfluum duco, cum mihi multorum temporum manifesta opera attestentur, et fidei meæ testis in cælo sit, et conscientiæ conscius in Excelso. Attrita est caro mea, et tam ætate quam laboribus præfatigati sunt artus, et ægritudo gravis et diuturna dierum meorum finem in brevi adesse denuntiat. Desideratam diu faciem vestram videre sperabam, antequam moriar, et eos quos meæ custodiæ in regno vestro commendaverat Deus, ipso inspectore et teste vobis præsentialiter decreveram commendare. Sed, quia ad ejus examen citius vocor, ante cujus tribunal in brevi stabimus omnes, serenitatem vestram, regios corde provolutus ad pedes, litteris coram Domino judice omnium præsentibus alloquor, attentius supplicans, ut fidelem vestrum, cujus in vos nunquam devotio tepuit, agentem in extremis dignemini exaudire. Exaudite, quæso, ut vos in extremis vestris exaudiat Deus. Exaudite me pro domo Domini, et pro parvulis ejus, quos humano destitutos solatio derelinquo, ut domum vestram tueatur Altissimus, et parvulos vestros, et filiorum vestrorum in ævum consoletur. Transmitto vobis et senini vestro, benedictionem a Domino Jesu Christo: et vos, si placeat, destitutis meis majestatis vestræ solatium mittite. Commendo vobis sanctam Cantuariensem Ecclesiam, de cujus manu per ministerium meum regni gubernaculum accepistis, ut eam, si placeat, ab incursu pravorum hominum tueamini: et mihi, qui eam, licet indignus, disponente Domino, hætenus ut potui et scivi, rexi, talem studeatis subrogare pastorem, qui tanta sede non videatur indignus, cui religio placeat, qui virtutum meritis placere credatur Altissimo. Fidelis vester suum vobis consilium debet: ecce coram Domino et omnibus sanctis ejus, consilium do. Non quærat in hac re quæ vestra sunt, sed quæ Domini, quia ego pro eo respondeo vobis, quod si causam ejus fideliter procuraveritis, et ipse vestras utiliter promovebit. Post multas vexationes, auctore Domino, in Ecclesia Cantuariensi reformavimus pacem, religionis promovimus cultum, idoneus ex conscientia nostra custodes præfecimus ordini, et ne quis eorum cujusquam temeritate mutetur, antequam archiepiscopus subrogetur, prohibeat dignatio vestra, eosque cohibeat qui scissuras et nova molimina molientur. Quoniam et nos hoc sub anathemate inhibuimus, et eos excommunicavimus, qui dispositionem ordinis quam fecimus

2

immutare præsumunt : præterea alumnos nostros, clericos et laicos, quos nostri et sæpe vestri obsequii ministros nostros habuimus, vestrae committimus protectioni, rogantes ut quæ eis contulimus misericorditer conservetis, nec eos patiamini aliquis importunitate vexari. Audiat adhuc Dominus meus clementissimus verbum unum, et egredientem animam meam lætificet, residuum bonorum meorum mobilia, et quæ usque ad exitum pro incerto vitæ, diuturnitate ægritudinis, in usus visa fuerant conservanda, sicut Deus inspiravit, post exitum meum præcepi pauperibus erogari. Illos qui fraudem committent, aut qui, quominus pro salute mea, et vestra, et liberorum vestrorum erogentur, impediunt, anathemate jam promulgato condemnans. Ratam habete, si placet, dispositionem meam, et eam transmissis ad officiales vestros patentibus litteris confirmate. Neque enim quidquam auri superest vel argenti, sed victualia tantum et quæ magno damno poterunt esse amissa pauperibus, et vobis nullo erunt emolumento, vel minimo.

EPISTOLA LV.

AD WALTERUM ROFF. EPISC.

WALTERO ROFFensi episcopo.

Graviter offendit in Christum, cui in fratrum unitate amantissimus factus est locus, qui ea quæ in domo ejus ad pacem facta sunt, nititur perturbare. Nos autem Cantuariensis Ecclesiæ semper dileximus pacem, et Domino propitio, nobis in fratres nostros charitatis in dies profecit affectus, et ab eis post tempora nostra omnem auferri cupimus materiam scandalorum. Ex nostra itaque conscientia idoneos pro facultate custodes præfecimus ordinis, et quorum ministerio per gratiam Domini jam annis pluribus religio profecit : et extrinsecæ administratio possessionis solito laudabilius procurata est. Quod ergo statuimus, auctoritate qua fungimur monere præcipimus incon vulsum, et priores amoris utilitati subditorum insistere, et subditos in omni humilitate et reverentia, suis obedire prælatis. Walterum quoque, quem ob suam non ecclesiæ culpam, a prioratu amovimus, ab officio prioratus, et subprioratus, et omni prælatione, ordinis, in Ecclesia Cantuariensi in perpetuum submovemus, indulgentes tamen ei, si pacificus fuerit, consortium fratrum, et cohabitationem Cantuariensis Ecclesiæ : et si laudabiliter se privatus habuerit, eum ad alias obedientias Ecclesiæ nostræ, vel ad alterius Ecclesiæ regimen ascendere non vetamus, dum ad prioratum et subprioratum, et cæteras claves ordinis interdictas nequaquam aspiret. Si vero unquam ad hoc aspiraverit, omnes quos hujus moliminis habuerit adjuutores anathemati subjugamus. Tibi quoque, Waltere, ne hoc facias, ex parte omnipotentis Dei, sub anathemate interdicimus, et quacunque die hoc attentaveris, omnibus fratribus nostris episcopis, et omnibus parochianis et subditis vestris in virtute obedientie

A præcipimus, ne tibi donec cesses, et condigne satisfacias, ullomodo communicare præsumant. Sed et si quid machinatus fueris in fraudem hujus nostræ constitutionis, te cum omnibus complicitibus tuis jam dictæ sententiæ noveris subjacere. Noli ergo, frater, errare ; noli, Deus enim non irridetur, sed habe pacem cum fratribus tuis : et quod in nos immeritos deliquisti, tibi indulgeat Deus ! Deus pacis et solatii sit vobiscum, dilectissime frater, et nos, quos ad præsentat separat humanæ conditionis infirmitas, in æterna beatitudine secum perpetuo faciat exultare.

EPISTOLA LVI.

AD NIGELLUM ELIENSEM EPISCOPUM.

NIGELLO Eliensi episcopo.

B Nos super re non ambigua consuluistis, et quam præsertim a sapientibus expediri potius oportuerat, quam differri. Siquidem rerum turpium nulla deliberatio est, turpitudinis dilata repulsa quamdam consensus inhonesti prætendit imaginem. Quid autem turpius est quam totius divinæ legis auctoritate contempta in Sancta sanctorum impudenter irruere, et impellente avaritia, contra jus et fas, jus hæreditarium in rebus ecclesiasticis imo et in ipso altari vindicare ? Quis, nisi profanus, patienter audiat, nedum petat, quod tam manifeste sacri canones inhihent, quod utriusque Testamenti tam expresse condemnat auctoritas ? Revolvite canones, quoniam in hac parte latissime patent, et plane videbitis petentium talia improbatam esse petitionem, et eorum qui tales audiunt, durissime plectendum esse assensum. Non est relictus nobis dissimulandi locus, quia in concilio Lateranensi, cui nos et vos, frater episcopo, interfuimus, domino Innocentio præsentante audivimus, vota talia, promulgato canone condemnari. Sed forte regia nos urget auctoritas ; recte quidem nisi sciretis Dominum homini præferendum, nisi religio principis possit circumveniri, nisi per subreptionem ab eo nonnulla esse extorta, jam fuissetis experti. Summa ergo consilii nostri hæc est, ut legi Domini et sacris canonibus, juxta professionem vestram obtemperetis : et quoties vos tales angustie presserint, incidere in manus hominum, quam Dei viventis, tutius judicetis. Sed est forsitan unde merueritis super successionibus hujusmodi vexari, eo quod in fraudem canonum ad cessiones et substitutiones illicitas nimium proni estis.

EPISTOLA LVII.

Theobaldi Cantuariensis archiepiscopi testamentum.

Supremis deficientium voluntatibus suam accommodant jura favorem, et in se velut inhumanus provocat iram Domini, qui piis eorum desideriis obviis contradicit. Nostra quidem voluntas est, et quæ, Domino auctore, nunquam mutabitur, ut residuum bonorum nostrorum mobilia, quæ propter necessitates domesticas, et diuturnitatem languoris usque ad exitum vitæ duximus conservanda, in usus pauperum omnino cedant, secundum quod nobis Dominus inspiravit, et sicut dedimus in mandatis vene-

rabili fratri nostro Waltero Roffensi episcopo, et fidelibus nostris, Philippo cancellario nostro, magistro Radulfo Lexoviensi, et Joanni de Saresberia quos elemosynæ nostræ dispensandæ præfecimus: præcipimus ergo quod ab initio dispositionis nostræ præcepimus, et omnibus ministris et fidelibus nostris, per fidem quam nobis debent, injunximus, ut istis obtemperent, et eis omnia nostra exponant, et amicos Dei omnes suppliciter exoramus, ut pro misericordia Domini omnipotentis, eis auxilium et consilium præbeant. Omnes autem qui in præfatis pauperum rebus fraudem committunt, aut qui, quo minus dispositio nostra procedat, impediunt, anathematis sententia condemnauimus, ipsique officiales regis, si se dispositioni nostræ perturbandæ immiscuerint, se fidelium communione noverint esse privatos, et tanquam sacrilegi, et excommunicati ab introitu omnium ecclesiarum abstineant. Omnibus autem dispositionis nostræ adiutoribus, benedictionem Domini et nostram damus, et ipsos beneficiorum sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ participes constituimus, eisque de injuncta sibi poenitentia xl dierum indulgentiam facimus. Præterea ex parte omnipotentis Domini et sub anathemate interdiciamus, ne quis officialium domini regis ad res, quæ propriis monachorum Cantuariensis Ecclesiæ usibus dicatæ sunt, temerantia manu præsumat extendere, sed habeant omnes res suas in ea integritate, et libertate, qua easdem ipsi domini papæ et nostro privilegio fecimus confirmari. Ad hæc sub eodem anathemate, terrarum, quæ ad archiepiscopum pertinent, omnem alienationem fieri prohibemus, et excidia, et damna nemorum, donec nobis successor subrogetur, nisi quantum necessarius Ecclesiæ exegerit usus, vel dominus rex proprio ore præceperit, vel misericordia discreta cum moderatione, pauperum hominum necessitati indulerit. Sub eadem quoque interminatione clericis episcopatus nostri prohibemus indebitis exactionibus et injustis vexationibus opprimi: et eis omnes libertates et consuetudines justas, quas habuerunt tempore Willelmi bonæ memoriæ decessoris nostri, præcipimus observari.

EPISTOLA LVIII.

AD RICARDUM LONDON. EPISCOPUM.

RICARDO Londoniensi episcopo.

Quæ rectum ordinem deserunt, aut nunquam, aut raro lætos exitus sortiuntur. Est autem in causis ordo rectissimus, ut præcedat sententiam examinatio, et tunc demum quis poena feriat legitima, cum innocentiam suam tueri aut non potest, aut contemnit. Vos autem, si Adelitiæ de Valoniis justa est querimonia, ipsam contra legitimum ordinem dispositis condemnare, et audientia sibi denegata, omnem defensionis ei præcluditis viam. Meminimus quidem nos vobis super hoc alia vice scripsisse, quatenus ipsam loco et tempore congruo evocatum ordine canonico tractaretis; et quidquid in eam statuendum foret, maturo, non præcipiti iudicio consulimus, et præcepimus, roborari. At illa se exinde

durius tractari conqueritur. Nos vero religionis præpositum nolumus impedire, sed præeunte iustitia, quæ sapientis faciem antecedit, illud sine scandalo officii nostri cupimus adimpleri. Inde est quod dilectioni vestræ iterato mandamus, ut in memorata causa ordine legitimo procedatis, ita iustitiam prudentia temperantes, ut qui zelum, quem in Domino habetis, audierint, scientiam quoque vobis gaudeant adfuisse. Præcipimus itaque ut ei audientiam debitam præbeatis, et tunc secundum Dominum causa debitum finem sortiatur. Convenient Lond. nobiscum, auctore Domino, in brevi, fratres nostri, ut de eorum consilio, si interim vestro officio exsequendo diligentiam placuerit adhibere causam hanc tutius possitis definire.

EPISTOLA LIX.

AD RANDULFUM DE SERRIS, DE ELECTIONE ROMANI PONTIFICIS ALEXANDRI.

Amicissimo suo magistro R. de Serris suus JOANNES de Sar. salutem, et si quid ea melius.

Angustiarum nostrarum, dilecte mi, te non ambigo esse participem, cum nos, licet aliter, et dissimiliter, non alia vel dissimilis causa sollicitet. Nos e vicino jacula fortunæ sævientis excipimus in manibus nostris, et oculis jugiter subest continui materia laboris, et doloris, et mœroris. Non locum, non tempus indulget amara sors lætitiæ, aut quieti, vix solatii vel tenuis spes relinquatur. Sed illa a Domino: si quidem jam de humano desperatur auxilio: et ne quidem rei familiaris sub onere alieni æris et importunitate creditorum urget angustia, sed hanc sollicitudinem denigrat mœror, et quidquid privatum est, impetus fortioris, et publici metus absorbet. Sentis ipse quid sentiam, quod loquor tibi ipsi, ut arbitror, jugi meditatione proloqueris, et mœstum dicturientis verbum mente prævenis circumspecta. Nam et tu nisi te ipsum exueris, dum de communis domini nostri sollicitaris infirmitate, cura vigili et continua, versaris in laboribus et doloribus nostris: dum universalis Ecclesiæ, a cujus uberibus coaluimus, collisiones vides, causam pensas, pericula præmetiris, dolorem dolori adjicit meditatio, dolorem quem ferre non sustines. In his tamen omnibus mitius agitur tecum, qui ad omnem auram et horam, et ad omnem querelam familiæ desolatæ præsens non cogeris lacrymari, qui liberioris conditionis fortunam nactus, nequaquam times tibi aut exilium imminere, aut necessitatem piaculare flagitium committendi. Degis enim sub principe, cujus memoria in jucunditate et benedictione est. Nos autem timemus supra modum ne Teutonicus imperator circumveniat fraudulentis suis, et subvertat serenitatem principis nostri, mihi tam parum videtur habere discretionis, quem conventiculi Papiensis præsumptio movet, nisi ut Alexandri, si quis de ea dubitet, electio, etiam partis adversantis testimonio roboretur. Ut enim temeritatem illius præteream, qui Romanam Ecclesiam, quæ solius Domini reser-

vatur examini, judicare præsumpsit, et eum qui fuerat excommunicatus, sicut cardinalium indicat inhonoratio Bisuntina, edicto peremptorio citavit ad iudicium, et præjudiciali sententia alterum veteris officii, et dignitatis nomine, alterum appellatione Romani pontificis salutavit, senatoribus et populo favoris sui revelans arcana: quidquid Papiæ gestum est, tam reiquitati, quam legitimis constitutionibus, et sanctionibus Patrum invenitur adversum. Quippe absentes condemnati sunt, et in causa non examinata, imo potius non ibi, non sic, non a talibus examinanda, impudenter, et imprudenter, et nequiter est præcipitata sententia.

Sed forte absentantes quam absentes potius dici placet. Hoc plane his qui sanctæ Romanæ Ecclesiæ privilegium aut ignorant, aut dissimulant. Universalem Ecclesiam quis particularis Ecclesiæ subiecit iudicio? Quis Teutonicos constituit iudices nationum? Quis hanc brutis et impetuosus hominibus auctoritatem contulit, ut pro arbitrio principem statuant super capita filiorum hominum? Et quidem hoc furor eorum sapissime attentavit, sed auctore Domino, toties prostratus et confusus super iniquitate sua erubuit. Sed scio quid Teutonicus molitur. Eram enim Romæ, præsidente beato Eugenio, quando, prima legatione missa in regni sui initio, tanti ausi impudentiam tumor intolerabilis et lingua incauta detexit. Promittebat enim se totius orbis reformaturum imperium, et urbi subiciendum orbem, eventque facili omnia subacturus, si ei ad hoc solius Romani pontificis favor adesset. Id enim agebat, ut in quemcunque denuntiatis inimicitiis materialem gladium imperator, in eundem Romanus pontifex spiritualem gladium exereret. Non invenit adhuc qui tantæ consentiret iniquitati, ipsoque repugnante Moysæ, id est contradicente lege Domini, Balaamitam sibi ascivit pontificem, per quem malediceret populo Domini. Filium itaque maledictionis, per cuius designationem et expectationem, per multas successiones, a primis familie patribus ad ipsum, cui reservabatur, maledicti derivatum est et cognomen et nomen. Et forte ad purgationem et probationem Ecclesiæ Romanæ, Teutonicorum impetus, tanquam Cananæus alter, relictus est in æternum, ut semper ad eruditionem ipsam inquietet, victusque corruiat, ipsaque fortior, gravior et gloriosior Sponsi reddatur amplexibus post triumphum. Sic ad gloriam Patrum, teste Lateranensi palatio, ubi hoc invisibilis picturis et laici legunt; ad gloriam Patrum, schismatici, quos secularis potestas intrusit, dantur pontificibus pro scabello, et eorum memoriam recolunt posteri pro triumpho. Libera debent esse iudicia, et quisquis ea viribus nititur perturbare, capitalem ab antiquis constitutionibus meretur poenam. Porro ecclesiastica debent esse liberrima, et de sacrorum canonum sanctione, sicut electio pastoris est in Ecclesia libere, et sine mundanæ potestatis prænominatione celebranda, sic eadem

A in Ecclesia a iudicibus ecclesiasticis, amotis secularibus terribilibusque personis, secundum regulas ecclesiasticas examinanda est: quidquid vero contra præsumpsit, in irritum devocatur. At hæc velut in castris, et sub gladio, minis et terroribus spes examinationis a simplicibus, a meticulis, fraudulenter extorta, a dolosis, violentis et malitiosis, contra jus et fas, præcipitata est. Quid tamen inquisitum est, quid probatum? utrius scilicet electorum canonica, aut sanior esset electio, facti quæstio simulabatur, et juris. Factum itaque, pro voluntate partis, quæ ponit carnem brachium suum, propositum est, et probatum. Probatum est, inquam, Victorem solum electum, a saniori parte cardinalium petitione populi, consensu et desiderio cleri, et solemniter jumentatum, locatum esse in sede Petri, præsentem Rollando, et non contradicente, imo consentiente, et suis clericis præcipiente ut ei obedirent, quem in sede apostolica videbant pontificii insignibus decoratum. Hoc quoque probatum est, quod duodecimo die post promotionem Victoris, egressus ab urbe Rollandus prope terram Siculi in loco non celebri primum est jumentatus. Annon inexisti probationis modum? Hoc enim juraverunt, decanus basilicæ B. Petri, et duo fratres ejus in persona totius capituli, juraverunt et religiosi, rectores cleri Romani: hoc ipsum præfectus verbis, et alii cives jurare obtulerunt; sed clericorum duntaxat recepta sunt juramenta, quoniam hæc omnia tractaverunt manibus suis.

C Quis vel cæcus non deprehendat tam manifestam malitiam, mendacia tam aperta? Nam fere omnibus notum est, cuius momenti sint, præsertim in electione Romani pontificis, rectores illi, quos ad tuendam malitiam suam concilium Papiense magnificat. Cui non est incredibile eos hæc tractasse, qui jactitant. Sed esto, quod interfuerint initio iurgiorum, nunquid R. usque ad conservationem suam per dies duodecim persecuti sunt? Nunquid hoc vidit capitulum B. Petri, in cuius persona juratum est, an rectores qui pro se juraverunt? Nunquid hæc omnia præfectus vidit, exsul, et cui urbem intrare non licet? Sed et ipse, ut vulgariter dici solet, Octaviani nepos est, et e vicino, ut rectius dixerim, cognatus, utpote sororis filius. Sed alii cives hæc omnia inspexerunt, ut tuto jurarent. Nunquid ad terram Siculi accesserunt? Plane fideliter examinati sunt testes, qui hæc omnia, præsentem illo sacro concilio, juraverunt. Sed de industria civibus remissa est necessitas juramenti, quoniam non erant utique juraturi. Nam, etsi non conscientia, at famæ dispendium apud concives suos incurrere verebantur. Cæterum sanioris partis numerositas quo defluxit? Si prudentia et justitia inculcitate vigeant, quo motu recesserunt a veritate et justitia quam tenebant? Anne pecunia illa corrupti sunt, quam senatores se ab Octaviano accepisse confessi sunt, ut jurarent promotionem ejus? Quæ reparationi murorum a populo addicta

est, acclamantibus multis, quod non licet mittere eam in Corbonam, eo quod pretium sanguinis est? Ex illo magno nervo soli tres remanserunt, digni quidem cardinales, de quibus Teutones in castris ferrent sententiam. Audivit hæc omnia Willelmus Papiensis cardinalis S. Petri ad Vincula, præsentē concilio non negavit. Sed quid pro Victore asseruit? quare neglecta est attestatio ejus? Interrogandus erat: satis enim habebat oris et pectoris, et ætatis, ut pro se loqueretur. Sed plane interrogatus non est, quod fuerat negaturus, et scienter obmutuit in tumultu, qui furoris videbat impetum, et quod hæc præsumptio in nullo præjudicat ecclesiasticæ libertati. Unum tamen edoctus sum silentio ejus, quia qui in tanto discrimine Ecclesiæ non videtur ad martyrium properare, si Victoris adeo sana fuit electio, quare cardinales episcopi et omnes alii, exceptis his tribus, quos tu quidem nove-
ras, sed amodo mundus agnosceret, consecrationi illius defuerunt? Quid ascitos Tusciæ episcopos a consecratione inhibuit, nisi sacrilegii conscientia? Miror quod omnes pauperem sequuntur Alexandrum, maluntque cum eo exulare a facie principum, quam adherentes æmulo ejus cum principibus gentium imperare. Hic episcopi, hic presbyteri, hic diaconi, hic curia tota, et ordine de tanto quisquis non exulat, hic est: eos Papiensis concilii sententia non terret, sed in ipsum imperatorem, et idolum suum cum omnibus cultoribus suis, sperantes in Domino, in potentia virtutis ejus, confortati in Spiritu sancto sententiam anathematis intorserunt.

Transe ad novas et inauditas decretalis synodi subscriptiones, in quibus ex episcoporum defectu pro eis comites admittuntur, in quibus illi præcipuam sibi vindicant auctoritatem episcopaliū sedium, quarum aut nulla est aut electio reprobata. Reginaldus enim cancellarius imperatoris se Coloniensem gessit archiepiscopum, cum certum sit electionem ejus a Romano pontifice, beato Adriano, fuisse damnatam, nec video quare, cum episcopatum ambiat, a Victore suo distulerit consecrari, nisi quia imminente ruinam timet. Guido comes de Planderada, Ravennatis archiepiscopi supplevit vicem, cum nec filius suus, cujus electio quassata est, licet bonus juvenis sit, adhuc vice archiepiscopi fungi possit. Cui non hæc ridicula videantur? Scenæ theatralis hæc species est, potius quam reverendi imago concilii. Quid, quod regnorum et provinciarum magnus, falsus tamen, collectus est numerus, ut subscriptores isti ignaros rerum secum facilius in præceptum trahant? Quis ad illius concilii statuta moveatur, ubi:

..... sedere patres censere parati,
Si regnum, si templa petat, jugulumque senatus,
Passurasque infanda nurus.

(LUCAN.)

et si quid tyrannicum atrociori excogitari potest? Et quidem bene cum Ecclesia actum est, quod Cæ-

A sar, qui aderat, plura jubere erubuit, quam ipsa pati.

Possem pluribus ad ea quæ scripsisti rescribere, sed hæc satis esse arbitror ad persuadendum, ut si fieri potest, Alexandrum dominus Remensis recipiat, et consensus, si ita viderit expedire, donec fiat, commode differatur. Nam hoc satis persuasum credo ut non acquiescat imperatoris idolum adorare. Si vero periculum immineret, rem interim differri commodissimum est. In rebus arduis periculosa est præcipitatio, et mora quæ in rebus expeditis periculum trahit, frequenter parit opportunitatem gerendorum. Papiensis et Placentinus episcopi satis et supra modum, pro parte quæ confidit in homine, solliciti sunt, sed neuter eorum consensit consilio et actibus iniquorum, quoniam expectant et ipsi regnum Domini, eis tamen imminet imperator, ut eorum exemplo roborati remotiores verbum faciant pro veritate securius, ascendentes ex alverso luporum, se ipsos murum opponant inexpugnabilem pro domo Israel. Et quia tibi non aliter ac mihi ipsi loquor, quidquid fervet in pectore, patenter exponam. Tu quasi vicinior, et cui rerum facies familiarius innoscit, poteris de singulis plenius et fidelius judicare. Si schismaticus furor roboratis partibus minus ingruerit, ut penes quos Ecclesiæ Romanæ constet auctoritas, esse possit ambiguum, nihil mihi videtur consultius, quam prælectionis sententiam differri in diem revelationis justi iudicii Domini, quoniam illa sola dies victum factura nocentem est. Si quidem, ut ait ille:

Nulla manus belli mutato iudice pura est.

Et hominis justitia meritorum veritate non placeat, non pleno intellecta, aliqua erroris nube plerumque subvertitur. At justitia Domini in æternum justitia est. Interim donec illuminet abscondita tenebrarum, invocandus est et rogandus, ut manifesto demonstret iudicio, quem ipse prælegit accipere sortem ministerii hujus. Si tamen nihil est quod quæstioni faciat locum, aut dubitare permittat vel academicum fere ad omnia fluctuantem, cum novum par decertantium, in omnium intuentium stuporem, Domino permittente, processerit, hinc tota stante Ecclesia, inde solis tribus flagellis arundineis, in se, dum scindere unitatem moluntur, divinam provocantibus ultionem. Si personam personæ conferas, alter litteratus est, modestus, humilis, justitiæ zelator: alter solam semper amplexus est vanitatem; si causam causæ, alter ingressit se tanquam fur et latro manu violenta, exquisitis dolis, sponso indignante, in sponsæ amplexus irruit: alter casto pudore substitit antequam introduceretur a sponsa. Unde verendum ne tam manifesti sceleris dilata damnatio suum schismati videatur præbere consensum.

Licet dominus Cantuariensis languore gravissimo, ut nosti, teneatur, hujus tamen necessitate verbi, convocatis episcopis et clero totius regni, Londi-

num properat, ut fratrum convocato concilio, quid facto opus sit, domino regi eum consulenti significet. Timebamus ne ex causa itineris amplius gravaretur: ideoque Acardum vestrum per aliquot dies detinui renitentem, ut de statu Domini, ipso referente quæ viderat, certiorari possis. Ex quo autem lecticam ascendit, aliquatenus videtur confortatus, licet adhuc nimium infestetur: aliquantulum interdum quievit vonica et sponte naturali, purgatio reparatur. Wintoniensis et Dunelmensis, ut aiunt, si Octaviano palam auderent pro voto suffragari, libenter cederent in partem ejus: contra Eboracensis, et thesaurarius noster sovent totis viribus Alexandrum, non tamen soli sunt, quoniam pars hæc pluribus est et melioribus accepta, sed eam vehementius tuentur.

EPISTOLA LX.

AD . . .

Solent pigmentarii diversas species commiscere, acumen pungentium sic mitigare lenibus, et amaris contemperare dulcia, ut cum in novæ speciei saporem et efficaciam coalescant, universa dulcescant, et ad subversionem mentium efficaciora sint universa, quam singula. Hoc autem et idcirco forte sæpius evenit quod ea quæ dulciora sunt, sumuntur avidius, et immoderatio sobrietatis metam deserit, cum hostem qui minime præcavetur, gratia dulcedinis introducit. Tu quidem an pigmentarius quandoque fueris, incertum habeo, certus equidem quod pigmentarios in aliquo imitaris, si tamen recte diceris imitari, quos in quarumdā confectioe specierum videris rectius anteire. Et forte ideo præcedenti autumno varias vini species coemisti, quarum coemptio et comportatio (sicut te mihi scripsisse recolo) operam tuam a gerendis aliis avocabant. Sed licet manum vulgaris pigmentarii dedigneris, linguam tamen et calamus cum universi pulveris pigmentarii, qui tamen philosophum decet, vim redoleant, nequaquam sufficies excusare: nam et loquela tua manifestum te facit, et dissimulantem pagina nuper mihi missa convincit. In amicum siquidem imperitum sermone et scientia ingenium illud Lexoviense exeris, linguam acuis Lexoviensem, cum qua nunquam manum conserere mihi propositum est ab initio, et velut orator præpotens, nunc tua stabiliens, nunc destruens aliena, mihi omnem defensionis præludis viam, et quidem præclusa esset, ut mutire non possem, si occupationes meas novisses ad plenum. Sed in eo bene cum simplicibus, mei scilicet similibus, agitur, quos vos sapientes spiritus prophetiæ non semper illustrat. Facile tamen crediderim Lexovienses, cum plurima sciant, et quæcunque voluerint eloquantur, esse divinos. Nunquid ergo ex quacunque causa ausu temerario contendam tecum, qui auctoritate et merito Lexoviensibus Patribus adæquaris. Domini si quidem Lexovienses Patres non modo eloquentium, sed eloquentiæ quodammodo sunt. Nam cum Aureliacensibus qui multarum

A rerum peritiam et usum habent, æquantur in plurimis, in eo facillime antecedunt, quod hic nascuntur et sunt eloquentes, adeo quidem ut omnem ætatem et sexum genuinus eloquentiæ usus imbuet, et informet. Quid ergo, impeditioris linguæ homuncio, torrenti tantæ eloquentiæ respondebo? Licet autem nequeam de pari resistere, tamen quibus me immerito inustum perstrinxeris, impune forte percurrere licebit venia impetrata. Accusas itaque diurnitatem silentii mei, nonne silere licitum est? imo et justum apud sapientes, et facundos, eum qui impeditioris linguæ est, et animi obtusioris. Nonne, si frequentius loquatur aut scribat, ad hæc minus idoneus, suam ignominiam denudabit, aut perpetuabit? Transeunt enim quæ dicuntur, sed quæ

B scripta sunt, permanent. Qui tamen te ipso taciturnior videor, tibi, qui scribenti scribo semper, et interdum scripto prævenio te scripturum. Sed forte illiterata facies litterarum, et arida linguæ color exsanguis, scripturientem aut dicturientem expriment potius quam scribentem aliquid, aut dicentem. Recte quidem si dicam elinguis aut mutus, cum et simili verborum schemate male formata mulier dicatur informis, et litteræ quæ minimum sonant, mutarum nomine censeantur. Cæterum taciturnitatis meæ aliam exprimis causam, notans supercilium elationis meæ, qui de throno potestatis, qua me uti fingis, amicum humilem qualiquali chartula visitare dedignor. Unde peccatum hoc in me jacias, aut quis eorum, cum quibus vixi, criminationis hujus auctor est, aut delator? Thronum mihi potestatis et usum improperas: at quantulacunque temporis experientia didicisti (nam de sola dierum, quibus commorati sumus, conqueror brevitate); didicisti, inquam, quod in domo domini mei primos recubitus non usurpo, quod sponte mea et ultronea voluntate pluribus cedo. Justum siquidem est ut in tanta patris domo, sicut meritis et dignitatibus, ita me honoribus, et usu potestatis plurimi antecendant. Amicum inquis humilem. Quid, quæso, aliud est hæc humilitatis professio, quam callida quædam ostentatio dignitatis et gradus, subaffectata dissimulatio celsitudinis et honoris? Qualiquali chartula adjecisti. Quam enim aliam, nisi qualemqualem, videlicet ineptam, mittet indoctus et rudis, et qui prævisus ab aliquo Lexoviensi, tanquam Mœris alius obmutescet? Hic utique apertos oculos habuisti, et de viribus meis recte judicas, dum a me non nisi chartulam qualemqualem expectas. Deinde ut supercilii me convincas, aut negligentiae, numerum nostrorum qui Tolosam aggrediuntur mihi objicis, ac si omnes Tolosipetas per urbem Lexoviensium aut Baiocensium transitum noverim habituros. Sicut namque urbiumstrarum ignoro, et nescio qua transituri erant, quos in urbe Pictavorum ex edicto regis oportuit convenire. Te quidem minime ibi inveniendum credidi, nec audieram quod tu felicem expeditionem alio modo quam orationibus prosequaris. Noveram tamen ex relatione multorum

quia res sine Lexoviensibus duci non poterat, quia A
linguæ eorum incendia belli factæ sunt, ipsique in ma-
nibus ignem ferentes et gladium Domino exercituum
famulantur. Unde liquet, et quavis luce clarius
est, quod legem requiri oportet ex ore eorum :
custodes enim scientiæ sunt, et auctoritate qua
præminent, possunt, et debent, ut in se concurrant
populi, imperare. Te interim domui tuæ composita
pace quiescere arbitrabar, ignorans an te visurus
esset aliquis eorum, qui egrediebantur a finibus
nostris. Nam cum de vestris plurimi revertantur,
nemo præter Willelmum medicum mihi tuæ saluta-
tionis alloquium reportavit. Vidisti tamen de domo
et mensa domini mei plurimos redeuntes. Tu qui-
dem hæc fecisti, et tacui : imo tu tacuisti, et ego
conticui. Negare non possum, quin pluribus trans-
euntibus operam dederim, quorum nonnullos, ut
tibi in aуре loquar, cum litteris ad te perferendis
libentis dimissem, quam cum variis portionibus
suppellectilis meæ, qua me militantium nudavit im-
probitas. Postremo genius mihi, ut ais, fuerat de-
fraudandus, et somniorum dulcedine, et solemnita-
tibus epularum. Nosti siquidem quia voluptatis
amatorem nihil aliud impedit. Nam domini mei
amicorumque negotia, sed nec curam rei familiaris
attendis. Cum itaque innocentiam meam, superbiam,
negligentiæ, et voluptatis nota inusseris, hæc in
epistola, quasi conterens velut varium pulverem
pigmentarium miscuisti, et quia poterant amarescere
singula, aures mihi ante dulciloquio perficui ; C
ne intelligam quid loquaris. Et charitatis hoc igne
concoquis, ut universa propinata dulcescant. Fiat
ergo quod vis, cedo majori, et omnia bene et
amice interpretor.

EPISTOLA LXI.

AD REGEM HENRICUM.

Domino regi Anglorum,

Majestatem regiam excogitatis circumvenire fal-
laciis, sacrilegii instar est, præsertim ubi indigna-
tionem potestatis adversus innocentiam procurat
dolos, et in dispendia salutis laborans impietas
odii seminatrix fraternam molitur extinguere cha-
ritatem. Cum alia crimina Deus oderit, hoc est
quod ob insignem sui malitiam detestatur anima
ejus. Vestram vero sanctitatem, sicut accepimus et
dolemus, iniqui circumvenire conati sunt, litteras
vobis nostro conceptas nomine porrigentes, quibus
significabatur, me in extremæ difficultatis articulo
positum pænitere super promotione venerabilis
fratris nostri Rogerii Eboracensis archiepiscopi, et
majestati vestræ preces porrigere, ut quia mihi quod
in hac parte deliqui negatum est emendare, vos
illud per collatam vobis a Domino potestatem, ac-
cepto tempore justitias judicandi, et exercendi vin-
dictas, in nationibus emendetis. Ecce Domino in-
spectore et judice loquar in auribus vestris quod
verum est. Litteras istas nec scripsi, nec scribere
volui, nec ab aliquo meorum scriptas novi. Falsæ
sunt, et eis ad delusionem vestram, et sui damna-

tionem solus falsarius scienter usus est ; quisquis
sit ille, plane suum portabit judicium, et ex aucto-
ritate sacrorum canonum in laqueum anathematis
incidit, quoniam qui talia agunt, tanquam discor-
diarum, scissurarumque satores et incensores de-
testatur anima Domini. Supplicamus itaque sere-
nitati vestræ, ut tantæ malitiæ auctores, si placet,
comprehendi jubeatis ad poenam, et eos tam acerba
administratione puniri faciatis, ut qui vindictam
audierint doceantur, et doceant vero et justo prin-
cipi fallacias, et malitiam non placere.

EPISTOLA LXII.

AD REGEM HENRICUM.

Regi Anglorum.

Virtus principum nullo clarius elucet indicio,
B quam si majestate ejus pacem populus, Ecclesia
quietem, et religio gratum Domino recipiat incre-
mentum. Regum enim thronus in eum vigore solido
roboratur, qui tantarum virtutum nititur funda-
mentis. Hæc in auribus vestris crebro repetimus,
eo quod constat ipsam gratam esse auditui vestro :
et sicut in opere clariora, ita ex usu frequenti ma-
jestati vestræ gratiora sunt. Dum in his vestra
versatur intentio, prosperabuntur in Domino, et in
totius mundi gloria gressus vestri. Nam et hoc san-
ctorum, quorum quieti prospicitis, suffragia impe-
trabunt. Incumbit orationibus pro vobis ad Domi-
num, monasterium Sanctæ Mariæ Eboracensis, quod
tanto vobis fiducialius commendamus, quanto ex
omnium provincialium testimonio illud, et vere
religionis cultu, et pia devotione in vos et liberos
vestros commendatione dignius esse confidimus.
Turbavit pacem ejus diutius, sicut pro certo acce-
pimus, frater quidam, qui tandem urgente se mali-
tia et levitate morum, velut palca inutilis ab area
Domini avolvit. Deinde vestram adiit majestatem
ut ex eo se odibilem Domino convinceret, quod
monasterio detrudere non erubuit, et contra Regu-
lam B. Benedicti privilegium delinquendi conatus
est impetrare : pro reverentia vestra voluerunt
eum recipere fratres secundum statuta Ordinis sui.
At ipse non acquievit intrare, nisi ingressu ejus
ordo monasticus solveretur. Vestræ itaque excel-
lentiæ supplicamus ut ejusdem religiosos loci fratres
benigne audiat, et illi negetis auditum, qui fra-
tres pro vobis jugiter orantes nititur impedire. Ad
hæc causam universalis Ecclesiæ ante pedes mise-
ricordiæ vestræ provolvi vobis attentius commen-
damus, rogantes Dominum pro nobis, et vos pro
vobis et Ecclesia vestra, ne ad preces imperatoris
aliquid statuatur a vobis, unde furor schismatis
amplius invalescat.

EPISTOLA LXIII.

AD EUNDEM.

Regi Anglorum.

Qui non spernit pauperum preces, misericors et
miserator Dominus Ecclesiæ suæ gemitus exaudivit,
et per gratiam suam vobis restituit pacem, quam
possitis, ut oportet restituere subditis vestris. Ju-

stum enim est, ut sint consolationum participes A qui contriti sunt in laboribus vestris, et qui facultates, corpora, animas, vestrum exposuerunt ad libitum, vobiscum, vel ad modicum valeant respirare, ut vestris postmodum obsequiis sint, cum opus fuerit, aptiores. Cæterum, quia in absentia vestra, nec spes quietis est cœtaneis nostris, vultum vestrum desiderat universa terra, rogat Dominum, in cuius manu corda sunt regum, ut vobis veram pacem, et sibi vestram gratiam largiatur, et ut in regno vestro ad consolationem et utilitatem cleri et populi, placeat amplius commanere; eos qui pro vobis orant, audire consuevit Altissimus, et hanc ipsam petitionem humilium acceptam esse confidimus apud eum. Supplicamus itaque majestati vestræ, ut vobis placeat, quod placere Domino arbitramur, et ut redeatis ad peculiarem populum vestrum, pro cuius necessitate et precibus pacem vobis a Domino credimus undique reformatam. Moveat vos devotio populi, moveat affectus liberorum, a quorum aspectu vix rigidissimus parens posset tandiu oculos continere: fides moveat conjugalibus, moveat amœnitas locorum, et affluentia deliciarum, quas non sufficimus enarrare: et ne propriam prætereamus causam, moveat animum vestrum desolatio mea, qui præ ætate et ægritudine desideratum adventum vestrum diu non potero expectare. Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum, recessum minatur spiritus, hæret tamen membris in desiderio et spe adventus vestri, expectat quidem et sperat, et interim aurem surdam præstat vocanti naturæ, et recusat oculos claudere nisi prævisa facie vestra. Summa itaque precum et desiderii mei est, ut, quam cito opportune redire poteritis, redeatis. Præterea fama est quod imperator per cancellarium suum, vos in apostolicum suum, qualiscunque sit causa ejus, nititur inclinare, sed Domino protegente animum vestrum, Deum cuilibet homini præferetis. Scitis quia: *Maledictus est omnis qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum (Jer. xvii)*. Et quidem in rebus tam arduis et tam periculosis tutius est differre in tempus, quam ante tempus præcipitare consensum. Super hoc autem, et quibusdam aliis, vestro vel saltem archidiaconi mei consilio et præsentis colloquio plurimum indigerem.

EPISTOLA LXIV.

AD EUMDEM.

Anglorum regi.

In eo maxime viget et proficit gloria principis Christiani, si pium Domino, a quo omnis principatus est, impendit famulatum, eique pacis, exultationis et gloriæ perpetuatur hæreditas, qui procillas componit Ecclesiæ laborantis, et fidei, et felici procurat obsequio, ut exultans sponsa cupitis sponsi queat amplexibus inhærere. In se vero provocat omnipotentem manum Altissimi, qui naufr-

gium Christi pleno miserationis affectu non excipit, qui Ecclesiæ collisiones aut operatur, aut negligit, et abutens potestate concessa, consensu fovet malitiam quam non reprimat aut exstinguit. Collisio siquidem populorum, et indubitata regnorum subversio, et fomes schismatis est prædæmnati a Domino, et jam jam labentis indicium principatus. Speramus autem in Patre misericordiarum, auctore consolationum, quod thronus vester benedictione perpetua solidabitur, et quod filii vestri, et filii filiorum solium regni, quod ab eo accepistis, et salubri administratione disponitis, feliciter hæreditabunt, cum in subditis vestris tantam, ipso propitio, invenimus concordie unitatem, ut fidem eorum in petra Ecclesiæ solidatam esse, fidelissimis et manifestissimis constet indicibus. Cum enim ex mandato vestro Anglorum convenisset Ecclesia, proposita est in auribus sapientium quæstio, super qua fidei vestræ sinceritas, ut oportuit, optimates regni vestri dignata est consultare. Lecta sunt hinc inde plurima quibus pars alterutra sententiam suam tueri poterat, vel errorem. Deinde in medium prolata est norma fidei, regula gerendorum quæ in Patrum sanctionibus invenitur, ut sic innotesceret universis, utrius causæ facies ei commodius posset aptari, adeoque propitiante Patre misericordiarum, processum est, ut ex assertionibus partium veritas eluceret, cum et testes ab insperato procedentes, apud nos causam veritatis instruxerint, et nefanda schismatici opera præconante fama publicarentur. Itaque, secundum ea quæ proposita sunt, non quidem iudicatum est, quia nec licuit, non statutum aliquid in præjudicium regis majestatis, quia nec debuit; sed, quod licuit, quod debuit, quod jussio majestatis vestræ exegit, consilium, Domino teste et iudice, formatum est, quod fidelis prudentia subditorum vero principi dictare debuerat non rogata: illud quoque ut prima, sicut justum est, vobis gratia debeatur, et operis gloria consummati, prout præcepistis, sine omni publicatione in libris conscientiarum signari fecimus, quos vobis a latoribus presentium magistro Bartholomæo archidiacono, et Willelmo de Ver capellano nostro, jussimus aperiri. Nam prædictus archidiaconus scrutiniis et deliberationibus interfuit universis, et vota singulorum, et omnium exploravit nobiscum. Et quæ accipietis ab eo, de nostro pectore processisse non dubitetis. Eos vobis commendamus, rogantes attentius, ut personas eorum, si placet, commendatas habeatis, et nostras, quæ in manibus sunt eorum, petitiones, benigne admittatis.

EPISTOLA LXIV (6).

AD EUMDEM.

Amor fiduciam parit, et apud eum quem ardentius amat, fiducialius agere consuevit. Quo autem affectu vos semper amaverim, operibus quam verbis ostendere, semper honestius et utilius reputavi,

(6) Epistolæ 64 et 65 in editione Parisiensi, cum præcedenti 64 conjunctæ, ex tribus unam efficiunt; in ms. Cantabrigiensi separatim habentur.

cum tamen pro voto nunquam affectum implere poterim. Qui omnia novit mihi conscius est, quod devotio, quam in vos habui, vires meas semper excessit. Spero igitur quod et majestas vestra in affectu dulcedinis condescendet mihi et parvulis meis. Et quidem omnes alumnos meos me pridem vobis memini commendasse. Nunc autem eum vobis commendo præ cæteris, qui in obsequio meo præ cæteris laboravit, et minimum acceperit de manu mea, cum sinceritate fidei et exhibitione operis meruerit plurimum. Ad pedes ergo clementiæ vestræ provelor, quanta possum devotione supplicans, ut eum commendatum habeatis, ipsique meum defectum suppleat benignitas vestra, et cum me amiserit, ei pro me serenitas vestra, si placet, respondeat in affectu dulcedinis, et consolatione patris amissi. Is est Joannes de Sar. quem utique alii commendarem, si alium inter amicos et dominos haberem potiorum.

EPISTOLA LXIV.

AD EUNDEM.

Nunquam satisfiet in carne desiderio meo, nisi desideratissimam faciem vestram mihi in carne videre contigerit. Dimittet tum in pace servulum suum Christus, si antequam egrediar a patientiæ labore ad pacem, filium pacis mihi videre dederit christum Domini. Det mihi Christus videre christum suum, et exinde morti properanti gratulabundus occurrat. Exspecto in spe ista, et crebris apud me dico suspiriis: Nunquid non dabit mihi Christus meus, ut videam, quem desideranti dedit inungere christum? Nunquid non videbo filium dexteræ a laboribus temperantem, temperantem a periculis, antequam moriar? Est mihi domi adhuc thesaurus incomparabilis, thesaurus paternæ benedictionis, quem vobis reservo, si ad patrem agentem in extremis majestas vestra dignetur accedere. Constitui vos in caput gentium, matris vestræ pedibus vestris subiecti filios, et adhuc quidem de promptuario gratiæ plenioris, dum audiatis vocationem Patris, adjicietur vobis de rore cæli desuper, et de pinguedine terræ benedictio cumulata. Quod si redire non licet, vel non placet, thesaurum hunc vobis restituendum ab Ecclesia, fidei ipsius commendo, et vos commendavi, et ipsam vobis esse desiderio commendatam. Mater vestra est, sponsa Christi est, et quovis gloriosior, et potentior principatu, nec adversus eam portæ inferi prævalerunt. Accepit a Christo suo, ut illuc, quos decreverit, nullo prohibente, intrudat, et inde quos vult potenter ejiciat. Si vultis, imo quia Christum habere propitium, sponsam ejus quæ est Ecclesia, cujus et ipse caput est, illa enim capitis corpus, studeatis habere propitiam. Nam cui deest gratia Ecclesie, tota creatrix Trinitas adversatur.

Suggerunt vobis filii sæculi hujus, ut Ecclesiæ minuatis auctoritatem, ut vobis regia dignitas au-

geatur. Certe vestram impugnant majestatem, et indignationem Domini procurant, quicumque sunt illi. Ipse est qui dilatavit terminos vestros, ipse qui vestram provexit gloriam. Omnino iniquum est si vos benefactoris vestri et Domini gloriam contrahatis, pena dignum est, et procul dubio pena acerbissima punietur, imo Domino propitio non punietur, quia, ipso propitiante, non fiet. Convenit vos sponsus Ecclesiæ per os meum, convenit pastor omnium, princeps apostolorum Petrus, rogantes attentius, ut si eos principatus vestri habere vultis patronos et adjuutores, pastorem in Ecclesia Exoniensi secundum Dominum velitis ordinari, et eandem de tanto naufragio eripere studeatis. Prima omnium est, cui prospexistis in regno. Attendat, si placet, dignatio vestra quid sit exinde consecuta. Nostis quos exclusit ab Ecclesia, qui et columbarum venditores ejecit, et absit ut quisquam introeat, quem Christus exclusit! Sponsorem me pro Petro constituo, quia honor quem ei exhibebitis, vobis etiam in præsentem centuplata mercede rependet. Ad hæc si moram feceritis longiorem, vel archidiaconum meum, si cum indempnitate vestra fieri potest, mihi remitti queso.

EPISTOLA LXV.

AD EPISCOPOS ANGLIÆ (7).

Venerabilibus fratribus episcopis, et universis Christi fidelibus, per Angliam constitutis salutem.

Expetiit, ut audistis, hostis antiquus integritatem Ecclesiæ, et omnibus fallaciæ et nequitiae suæ innitens viribus, insolubilem scindere molitus est unitatem. Cæterum foris est indeficiens pietas, sicut ad probationem fidelium procellas prævidet eminentes, ita easdem emergentes et invalescentes in usum electorum salubri dispensatione contemperat, ut qui erudiuntur in poena, probati per poenitentiam coronentur. Qui ergo a malitia inhabitantium suam turbam permissit Ecclesiam, eam præcisissimis membris putridis, jam imminente spe pacis incipit serenare, et in capite Ecclesiæ, sede Petri virum apostolicum statuit, electum et consecratum canonice, ab omnibus qui recte sapiunt et catholice approbatum. Is est dominus Alexander, quem in Patrem et pastorem, assensu principum nostrorum, Anglicana et Gallicana receperunt Ecclesiæ, et sanctæ Romæ Ecclesiæ plena devotione obediens, Octavianum, cum omnibus fautoribus suis, velut manifeste schismaticum et hæreticum condemnavit. Inde est quod universitati vestræ præcipiendo mandamus, et exhortamur in Domino, quatenus domino Alexandro tanquam Patri obediatis, et ei reverentiam Romano pontifici debitam, per omnia exhibeatis.

EPISTOLA LXVI.

AD REGEM HENRICUM.

Ex litteris, quas mihi vestra serenitas destinavit, planum est prudentiam vestram suggestionem mali-

(7) MS. V.: Idem universo clero per Angliam et Scotiam constituto.

gnantium adversus innocentiam meam fuisse circumventam. Siquidem illi, quos vestros parochianos esse asseritis, a domino archiepiscopo per decanos, et alios officiales suos sæpe citati sunt, et cum in sua contumacia pertinaces semper invenirentur, tandem denuntiatum est eis sub interminatione anathematis, ut copiam sui in synodo facerent. Illis itaque absentibus, imo potius se contumaciter absentantibus, præsentibus fuerunt officiales archidiaconi per quos illi sæpissime citati fuerant. Cum autem per eos, et de citationibus, et de contumacia responsione absentantium constitisset, rem ad consultationem domini archiepiscopi, licet synodus aliud suaderet, credidi referendam. Mihi namque fere tota synodus reluctabatur, et nonnulli detrahebant, dicentes me dissimulare justitiam Cantuariensis Ecclesiæ, et domini archiepiscopi, ob favorem vestrum, qui accepto tempore languoris ejus, ex insperato in ipsum insurgere decrevistis, et Cantuariensis Ecclesiæ terminos ingredi, et eam his quæ centum annis possedit mutilare. Stupebant autem omnes super tanti ausus pertinacia impunita. Cum autem quinque aut septem interjacentes parochiæ, ut aiunt, oculatæ fidei, manifestent fundum, de quo agitur, nullo modo ad Cistrensem Ecclesiam pertinere: erant quoque præsentibus clerici, qui sibi vim et atroces injurias illatas querebantur, et vicinis constabat omnibus, quod eisdem parochianis sacerdotes nostri per totum annum omnia divina ministrant. Hæc et multo plura ad dominum archiepiscopum, et pro parte, me invito, prolata sunt, adeoque undique conclamatum, ut et ego de dilatione nonnullam suspensionem contraherem. Præcepi ergo ut contumaces parochianos suos vestros, sicut decanus et synodus suadebat, anathemati subjigaret. Ego vero die sequenti hoc illi decano, cæteris audientibus, sicut injunctum fuerat deauntiavi. Et hæc est illa mea sententia, quam ex ignorantia juris processisse vestra discretio deprehendit et reprehendit. Me si quidem sermone et scientia fateor imperitum, et qui nunc sufficio intueri quidquid volueritis impugnare. Nam ad hoc quis idoneus? Sed nescio an ex vestra prudentia istud processerit, quod illi, qui semper nostræ fuerunt jurisdictioni subjecti, concipientes spiritum sapientiæ grandioris, [ad] vocationes illius, cui, etsi non episcopali jure, tamen metropolitico subjecti fuerunt, dedignati sunt facere copiam sui, vel ad hæc ut fori præscriptione uterentur. Scio enim hæc ex alto processisse consilio. Non tamen hæc allego ad excusationem mei, si me esse in culpa pronuntiaveritis, quia malo a vobis veniam postulare, quam uti rationibus juris, et allegare mandatum Domini, et necessitatem obsequendi. Ad reliqua seorsim respondebitur: consulo tamen ut Dominum meum ante concilium videatis.

EPISTOLA LXVII.

Ad...

Ex testimonio vestro accepimus, quia latrrix præ-

sentium, a clerico, cui matrimonio juncta erat, derelicta alteri nupsit, et ex eo suscepit liberos. Clericus vero peregre moratus in sacerdotem promotus est, reversusque uxore, quam duxerat, contempta, cœpit in sacerdotii ordine ministrare. Cum vero tam ex eorum confessione, quam ex legitima testium assertione constet, ipsam cum clerico matrimonium contraxisse, planum est quia secundo marito deinceps adhærere non potest. Quod enim clericus se tempore contracti matrimonii subdiaconum fuisse asserit, cum hoc probari nequeat, eatenus proficit, ut indignus censeatur ordine quem contempsit, nec permittatur in eo ministrare, quem conjugatus illicita usurpatione præsumpsit. Siquidem constat cum ex multis, tum ex secundo concilio Toletano, quod eos qui ad subdiaconatum accedunt, oportet continentiam profiteri. Itemque ex concilio Arelatensi liquet, quia assumi aliquem conjugatorum ad sacerdotium non oportet, nisi fuerit præmissa conversio; unde nisi uxor continentiam quam vovere vult præli-geret, procul dubio priori viro restituenda esset, ipseque sacerdotii administratione privatus, corporis sui potestatem juxta sanctum Apostolum indulgeret uxori. Hoc enim et beatus Eugenius in causa simili diffinivit, ut qui relicta uxore ad presbyteratum accesserat, avulsus ab altari rediret ad officium conjugale, quoad uxor vellet continentiam profiteri. Nunc autem, quia clericus in ordinatione continentiam vovit, et uxor votum mariti ob amorem castitatis, et spem penitentiae fructuosæ, ratum habet et gratum, imminet utrique necessitas continendi, et sacerdoti ad præsens præclusa est licentia ministrandi. Qui enim ad presbyteratum accessit, votum continentiae dissimulare non potest, cum illud aut expressum, aut tacitum, etiam diaconorum ordinationi ex decreto Martini papæ doceatur incertum. Ait enim: Diaconus qui eligitur, si contestatus fuerit pro accipiendi matrimonio, et se dixerit in castitate manere non posse, hic non ordinetur. Quod si in ordinatione tacuerit, et ordinatus fuerit, et postea matrimonium desideraverit, sit alienus a ministerio, et vacet a clero. Consonat huic et Leo, tuba cœlestis, qui subdiaconibus carnale interdicat connubium, et omnibus sacris ordinibus sincerissimam castimoniam indicit puritatem. Erunt igitur hi perpetuo conjuges, etiam separati, et in conjugio positi, tanquam conjugium non habentes, manebuntque, arcente se voto continentiae, cui obligati sunt, perpetuo singulares. Quod si ad opus carnalis commercii forte redierint, si quidem secum, voti fracti, si cum aliis, adulterii reatum incurrunt. Nec in eo juvatur præsumptio sacerdotis, quod ab ipso jusjurandum, ut se tempore contracti matrimonii subdiaconum fuisse doceret, ex abundanti accepistis, cum hoc solus asseruerit, et postmodum in præsentia domini Cistrensis, ut scribitis, se dejerasse confessus sit: ut nec dicenti fides habenda sit, nec neganti, nisi

ut confessio ipsius contra se eundem sufficiat condemnare. Si enim subdiaconus erat, puniendus est contemptor ordinis; si non erat, æque plectendus est conjugalis fidei violator, eo quidem magis quo secundis nuptiis, si tamen nuptiæ sunt dicendæ, causam visus est præstitisse. Ut enim ait B. Augustinus in libro *De adulterinis coniugiis*: « Si tu abstines sine uxoris voluntate, tribuis ei fornicandi licentiam, et peccatum illius tuæ imputabitur abstinentiæ. » Quid ergo, si deseris? quid si decennio aut amplius peregrinaris? quid si revertens, cælebem vitam, ignara conjuge, simulas, vel in alterius transis amplexus? proinde tota fere culpa videtur esse presbyteri, mulieris æque levis, nisi quatenus consensu secundo, ex quo primum virum superesse cognovit, secundi viri quidem aut omnino nulla, aut certe minima, nisi et ipse forte prioris matrimonii conscius fuerit. Quia ergo secundæ quæ visæ sunt non fuerunt nuptiæ, maritus posterior si continere non potest, aut non vult, quod forte magis expediret propter liberos, quam volnerit ducat, tantum in Domino. Presbyter vero, qui causam dedit dissidio, ad restitutionem dotis tenetur uxori, præsertim cum in præsentia vestra, in verbo veritatis, quod omni stipulationi prævalet, in ore sacerdotis se æstimationem illius promiserit redditurum. Si quid autem sincerius et utilius a Domino charitati vestræ illuxerit, ex officio vestro illud explete. Nos enim ista consulendo præscripsimus, sine præiudicio sententiæ sanioris, episcopo Lincolnensi. Presbyter, quem cum latrice præsentium constat matrimonium contraxisse, quia adulterii causam dedit, et uxore relicta, sacerdotium usurpavit, arcendus est a ministerio quod præsumpsit, cum uxor ejus continentiam elegerit. Illicitum est presbytero redire ad nuptias quas contempsit. Continentiæ siquidem votum sacris ordinibus aut expressum, aut tacite insertum est, nec prodest presbytero, quod se tempore continentiæ subdiaconum fuisse juravit solus, præsentem et petente domino Wigornensi, cum idem disquirente episcopo Cicestrensi se dejerasse confessus sit. Profecto si subdiaconus contraxit matrimonium, ordine contempto et temerato sacerdotio indignus est: si acolythus, æque contempto sacerdotio indignus est, et præsumptus; cæterum qui dissidio causam dedit ad restitutionem dotis tenetur uxori, præsertim cum, in præsentia Wigorniensis episcopi se juramento obligaverit. Præcipimus itaque, ut ipsum compellatis restituere, quod in æstimatione dotis promisit in præsentia domini Wigorniensis aut amplius, quantum ratio exegerit, si ad hoc ejus suppetunt facultates.

EPISTOLA LXVIII.

AD...

Charitatis zelus accenditur in prælatis, quoties deprehendunt in moribus subjectorum, unde eis possit salutis dispendium imminere. Nos autem ex tuarum conceptione litterarum te decorem domus Domini desiderare confidimus, eique operi diligen-

tiam præstiturum, ut in tua custodia mundi sint, qui ferunt vasa Domini, et ut Domino puritate actuum, et morum innocentia consecrentur, qui ei debent ex adjuncto sibi officio sibi subditos consecrare. Cæterum quod a nobis in rebus non ambiguis consilium exigere voluisti, humilitatis nota est, non ignorantia argumentum. Siquidem tua discretio non ignorat quid sacri canones statuunt de continentia clericorum. Nam et Siricius papa alias in domo clericorum esse non patitur: nisi eas tantum quas propter solas necessitudinum causas habitare cum eisdem synodus Nicæna permisit. Eas autem tam ex decretis Symmachi, quam ex concilio Carthaginensi, variisque sanctionibus Romanorum pontificum facile est colligere, ut hæc solæ videantur admitti, a quibus aut natura, aut reverentia morum, aut honesta causa, qualis est miseratio, in afflictis et corpore debilitatis omnem sinistra opinionis maculam demit: et licet plerique canones matrem, sororem, aviam, amitam, materteram, neptes, domesticamque familiam et personas quas conciliant primi gradus affinitatis, ex cohabitatione noluit esse suspectas. Beatus tamen Augustinus nec cum sorore clericum habitare consensit, eo quod cum sororibus interdum cohabitent non sorores, ubi, sicut ait ethnicus.

Cognato poterit nomine culpa tegi.

Ex his ergo qualiter tibi agendum sit, cum Reniero, quem cum quadam quondam fornicaria sua sub paterni famulitii imagine habitare scripsisti, tua discretio poterit, habita ratione personarum facilius moderari, quam nos quibus personæ ignotæ sunt, et opinio personarum. Neque enim quia cohabitant, eosdem fornicari consequens est, cum possint, Domino propitiante, non esse quod fuerint, et erratus præcedentes delere poenitentia subsequenti. Verum si personæ suspectæ sunt, ad legitimam purgationem urgeri possunt: demumque poena et absolutio consequetur, cum innocentia eorum in iudicio apparuerit, aut reatus. Quod autem de juramento, quod secundum consuetudinem Lincolnensis ecclesiæ præstatur ab his qui ordinantur, adiecisti, non damnamus, quod a Patribus qui in ea præcesserunt ecclesia meliores nobis, admissum est, nec approbamus quidem, cum ex eo liqueat maxime causam periculi natam esse, et facilem materiam gravius delinquendi. Non itaque quod peccatum sit vovere sublimia, sed quia humana infirmitas nititur in vetitum semper (Ovid. *Am.* III, iv, 17), et quod non licet, etiam cum acerbissime urit, acceptat: sic et lege data subintravit et culpa, factumque, ut ait Apostolus, supra modum peccans peccatum, cum illicitorum prohibitioni datæ legis accessit prævaricatio. Viderint auctores et fautores juramenti, quid fecerint. Utinam cesset prævaricatio, castitasque servetur, ut non ex delinquentium, præsentiumque consensu, suscipiat vires peccatum, et negligentia vel malitia incrementum! De illo autem sacerdote, qui in fornicariæ abusus Ecclesiæ

bona dilapidans, sanctuarii contemnit curam, caliceque inhabili et inepto, redemptionis nostræ indigne et periculose tractavit pretium : hoc præcipimus, ut eum severitate canonica corripas, ut in poena unius multorum corrigantur errores. Sit itaque sollicitudinis tuæ attentius providere, ut in omnibus ecclesiis tibi commissis, pro facultatibus earum non modo argentei calices instaurentur, sed vestimenta, et omnia utensilia sacri ministerii sic reparentur, ut modo possit honeste Domino ministrari. In hac autem parte, non monachis, non canonicis, non alicui omnino personæ parcas, quin Domino de bonis suis honoris primitiæ persolvantur, et plane quisque sicut Dominam diligit, et animam suam, sic commissam sibi honorabit ecclesiam. Lincolnensis vero sacerdos, si in iudicio culpæ, quæ in eum impingitur, obnoxius apparuerit, et quod illa quæ ei pepererat, sine confessionis aut communionis participatione decesserit, et deinde, ut Christianam haberet sepulturam, in Ecclesia fecerit purificari, tam diu secundum statuta Patrum prædixit sui administratione privetur donec ipsum condigna poenitentia, quantum ad humanum spectat examen, constet veniam meruisse. Sed et capellanus ejus eidem poenæ subjaceat, nisi suam condigne valeat innocentiam declarare. Eoque, si purgatio præstanda est, magis videtur hic onerandus, quam minus meruit habere fidei, dum confessioni propriæ visus est reluctari. Et quidem ejus est mortuum solvere et ligare qui solus potest mortuos suscitare, et qui potestatis hujus arbitrium discipulis contulit super terram, hanc speciali privilegio divinæ majestatis in cælis retinuit dignitatem. Cæterum, dilecte in Domino fili, ea cautela diligentia versare in talibus, ut videri non possis sitire pecuniam delinquentium, sed, quod pastorem decet, quærere salutem animarum. Nosti siquidem quod et sæculi leges eos acerbissime puniunt, lege Julia repetundarum, qui in faciendis ex officio, vel non faciendis, sordidum sectantur lucrum. Sed et canones prælati omnibus ordinis et officii sui periculum insigunt, qui interdictum subjectis officium pretio accepto aut promisso restituunt. Ergo ut in tua sedulitate glorificetur Deus, et tuum ministerium honoretur, excute manus tuas a sordibus et calumniis, ne officium iudicis, quod tibi a Domino commissum est, negotiationis species videatur.

EPISTOLA LXIX.

AD EPISCOPUM CESTRESEM.

Domino Cestrensi.

Quæ perniciosius lædunt, et Ecclesiam immundioribus sordibus polluant, ex officio pastoralis debemus acrius persequi, et a domo Domini validius propulsare. Si quidem et nos ex consensu culpa subditorum involvit, et reos convincit ante Dominum, nisi eorum delicta, cum valemus, studuerimus emendare. Meminimus autem vos per Alanum de Wilnai, archidiaconis et decanis, et officialibus Conventrensium Ecclesiæ scripta nostra misisse ad

A convellendam pestiferam radicem Simoniacæ pravitatis, quæ in episcopatu Cicestrensi de novo dicitur germinare. Nam vicarii, ut in ecclesiis admittantur, singuli XII denarios coguntur exsolvere, et hanc redempta quodammodo Domino sanctificandi licentia, annuam ministris potius Satanæ quam Ecclesiæ, solvere pensionem. Hoc autem amplius fieri sub anathemate prohibuimus, tradentes Satanæ principi suo eos, qui hanc Simoniacam pravitatem ulterius exercebunt. Præcepimus archidiaconos et ministros eorum antiquis consuetudinibus esse contentos. Sicut autem iterata clericorum de Dorberia lacrymabilis indicat querimonia, jam dictus Alanus mandatum nostrum diu fraudulenter suppressit, donec ipse et complices sui suam in dispositione pauperum potuerint explesse pravitatem, et quasi eos ad vetitum nostram prohibitionem animasset, imminente solemnitate Paschali, sacerdotes quibus ex necessitate sacramenti sacrum chrisma deesse non poterat, illud emere compulerunt. Quod quam sit sacris canonibus adversum fidelis novit Ecclesia, nec ipsi poterant ignorare, cum constet sanctæ memoriæ Gaugerum episcopum vestrum hac venditionem chrismatis apud vos condemnasse, et sub anathemate prohibuisse, ne ulterius distrahatur ad pretium. Unde quidam ad nos venientes detulerunt, se a Joanne Lexoviensi, et complicitibus suis gravamina multa perpassos. Quidam etiam queruntur quod eos per appellationem ad nos factam ab officio suo suspendere conatus sit. Inde est quod discretionis vestræ præcipiendum mandamus, quatenus rei veritatem exactissima diligentia iniquitatis, et si A. litteras nostras fraudulenter suppressisse constiterit, eum auctoritate nostra ab officio suspendatis, donec vobis et Ecclesiæ Cantuariensi condigne satisfaciatur. Joannem quoque Lexoviansem, et ministros archidiaconi Dorberiensis compellatis auctoritate vestra restituere clericis quod ex prava, quam præmisimus, consuetudine, vel sacri chrismatis exsecrata venditione ab eis extorserint, postquam nos hanc nequitiam condemnavimus. Si vero vobis in hoc obtemperare neglexerint, eos auctoritate vestra ab introitu ecclesiæ suspendatis, donec ablata clericis restituant, et satisfaciant nobis. Si autem aliquos post appellationem ad nos factam suspendere præsumpserint, eos relaxetis, et suspensores denunciatis a nobis esse suspensos a liminibus ecclesiæ, quandiu aliis in inflictis sibi suspensionis sententia perstiterint. Quod si hanc nostram contempserint auctoritatem, præcipimus ut cum litteris nostris adeatis venerabilem fratrem nostrum Herefordensem episcopum, et contemptores sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ faciatis publice excommunicari.

EPISTOLA LXX.

AD REGEM.

Regi Anglorum.

Audita undique collusione regnorum, et emergentibus novis rerum figuris, et increbrescentibus a

nostra iniquitate malis, præcipuam de salute vestra, unde tot populorum salus est, concepimus sollicitudinem, quæ super flagellum Domini, quo per gratiam ejus flagellantur in corpore, die noctuque affligit in mente. Unde cogimur statum vestrum per nuntium explorare, qui eum si fieri posset, malle-
mus præsentialiter intueri. Meminimus autem nos vobis supplicasse, ut salutem, cum præsentiam vestram malitia temporis inuideat, archidiaconum nostrum, qui nobis unicus est, et consilii nostri primus redire permitteretis. Debuerat enim venisse non vocatus, fueratque inobedientiæ ante Dominum et homines arguendus, nisi cum vestra necessitas excusaret. Sed quia voluntatem vestram nostræ semper prætulimus, et quatenus licuerit proferre decrevimus, ipsi quod deliquit pro voluntate vestra indulgemus: volentes, ut quandiu necessitas exegerit, insistat obsequio vestro, et ut totam fidem suam et industriam necessitati vestræ accommodet, præcipimus; ita tamen ut quam cito potueritis carere eo, ipsum, si placet, redire permittatis. Nam et ego ipse, quem misericordia Domini afflixi lecto, etiam cum temporalis vitæ dispendio, negotia vestra libentissime portarem in humeris meis, dum pax reformaretur terris et populis, quos vestro regimini remisit Dominus. Spero autem quod quanto libentius acquiesco, et semper acquievi voluntati vestræ, tanto si placet benignius condescendetis necessitati meæ, et preces meas de remittendo cancellario, et promovendo negotio Exoniensis Ecclesiæ facilius audietis, noveritisque pro certo quod id nullo modo peteremus, nisi illud crederemus esse Domino gratum, et vobis utile et honestum. Audite si placet quod in isto tam affectuose postulamus articulo, fortasse nihil amplius petiuri.

EPISTOLA LXXI.

AD R. ARCHIDIACONUM.

Archidiacono.

Sæpe jam revocatus es, qui ad unius patris senis et languentis vocationem rediisse debueras. Et quidem verendum est ne tarditatem tuam puniat Dominus, si ab inobedientia obsurdescis, beneficiorum immemor, patrisque, quem languentem in humeris portare debueras, contemptor. Eras omnino inexcusabilis et maledictioni nostræ proximus, nisi tuam absentiam sub prætextu necessitatis suæ dominus rex excusaret. Cæterum, quia publicam utilitatem, quæ in negotiis domini regis vertitur, privatæ utilitati præferimus, voluntatem ipsius, quam semper, quatenus licuit, et expediebat, nostræ prætulimus, adhuc sustinemus nostro præjudicasse mandato, sub ea tamen conditione ut quam cito gratiam ejus potueris obtinere, ad nos redire non differas. Et hoc tam necessitati tuæ, quam voluntati ejus ad præsens indulgemus, veriti periculum tuum, si eo offenso redieris. Timemus enim ne si periculum amissæ gratiæ pro nobis incurras, eam per nos recuperare non possis. Breves enim sunt dies nostri, et quam sumus nos ipsi, aut nostri pro nobis

A exinde gratiam habituri, non satis exploratum est. Languet enim plerumque gratia defunctorum, et cum ipsis meritorum memoria leviter evanescit. Speramus tamen, et utinam spes nostra nullum confundat, invalescentem charitatem in cordibus amicorum nostrorum per Spiritum sanctum! Tu vero ne quid in fraudem hujus indulgentiæ facias, modis omnibus præcave, certius, quia justitia Domini nullius hominis errore deluditur. Ad hæc in promovendis precibus nostris apud dominum regem super negotio Exoniensis Ecclesiæ, dilectionem et diligentiam tuam experiendam esse decrevimus, rogantes attentius ut ea sic procures, ut hoc absentiae et domini regis, et tuæ habeamus solatium, et promissi invicem amoris et obsequii certissimum argumentum. In eo autem sumus articulo, ut consilium nostrum suspectum esse non debeat, et quo non auderemus, præsertim in ecclesiasticis aliquid postulare, quod non credamus Domino placitum, et Ecclesiæ et regno conducere, et modis omnibus expedire. Utique si rem grandem peteremus, confidimus esse nos audiendos. De monacho, qui se abbatem Boxel. gerit, rescribe voluntatem domini regis et consilium tuum.

EPISTOLA LXXII.

AD ABBATISSAM DE ANDRESBURI.

Quoties personæ ecclesiasticæ omni jure contempto ecclesiasticas impugnant sanctiones, eo quidem gravius puniendæ sunt, quo ad sacrilegii crimen et scelus apostasiæ quodammodo videntur accedere. In eos siquidem merito exercetur acerbitas juris qui sub habitu religionis, et quodam impio velamine pietatis impune justitiam subvertere moliantur. Hoc tui esse propositi sæpe audivimus, et si vera sunt quæ dicuntur, jam palam erumpit impietas, et ut audaciam tuam exerceas in innocentem læsione, Romano schismati, et nostræ infirmitati æque congratularis. Sed potens est Dominus, suam serenare Ecclesiam, et nostrum pro beneplacito suo relevare laborem, et tibi pro meritis respondere. Distulera-
mus poenam suspensionis ad tempus; sed, ut dicitur tu diutius prænam suspensionis non pateris suspendi. Niteris enim sedis apostolicæ statuta convellere. Et ad succidendam radicem fundaminis tui, securim provocas festinantem. Constat enim dilectum filium nostrum Jordanum Saresberiensis Ecclesiæ thesaurarium a domino papa Adriano in possessionem ecclesiæ de Froila confirmatum: et tu eum, sicut ejus indicat querimonia, in injuriam sedis apostolicæ et nostram, violenter et manu armata, quod nec feminam, nec monialem, nec religiosum quempiam decet, destituere præsumpsisti. Quia ergo ei in justitia deesse non possumus, tibi præcipiendo mandamus, quatenus ei aut præfatam ecclesiam cum ablaturum integritate sine dilatione restituis, aut in Octavis Assumptionis Beate Mariæ nostro conspectui super objectis appareas responsura. Licet enim de jure tuam possemus punire inobedientiam: malumus tamen per patientiam expectare dum eis

errata corrigas, et sic imminens flagellum evadere merearis. Munitus est Jordanus apostolico privilegio, munitus est litteris tuis, munitus est testium sufficientia, sicut nosti, et meminisse debueras, quam fideliter, quam utiliter ipse et sui persæpe sudaverint.

EPISTOLA LXXIII.

AD . . .

Opatos mihi successus fortuna invidet, et pio affectui sæpissime impia reluctatur. In partibus vestris cordis mei thesaurus pridem locatus est, et quod in mundo pretiosissimum duco, apud vos mihi est fidelium copia amicorum. Sin autem deceptus sum, gratus tamen est admodum labefactæ et credulæ opinionis error. De moribus enim amicorum sanctum semper esse debet, venerandumque judicium; perversi ingenii est de eis facile perperam judicare, recte quoque copiam dixerim, eo quod multis amicis me vice versa a multis amari confido. Confido, inquam, a spe indubitata non ambigens, et scio quod spes ista non confundit, eo quod charitas nescit finem confusionis. Licet enim interdum errorem habeat ex simplicitate conscientie, omnem vitæ confusionem ex merito subvenientis gratiæ, virtutisque perfectæ. Quid ergo dulcius quam talem thesaurum frequenter invisere, unde anima jucundatur, et alios jucunditatis suæ facit esse participes? Ubi est amor, inquit, ibi est oculus, et ubi est thesaurus, ibi est cor tuum. Quid ergo amarum quam ab ejus contemplatione suspendi, quod aut solvit, aut præ cæteris cor appetit, et in quod radius oculi semper tendit? Hæc quidem amaritudo mea jampridem, et amaritudo amarissima, ut neminem apud vos videre licuerit amicorum, unde teste conscientia, ut huic mederer angustie, me nuper impelli permisi, ut descenderem ad gentem amicam, sed causam invisam. Accessi quidem ad vos, sed ibidem gravatus, cumulus, et exulceratus est dolor meus. Cum enim desideratam faciem vestram nocturno tempore, et ad modicum, et vix vidissem, eadem mihi solito infortunio cito nimis subtracta est, ut eam nec ad salutandum mihi discedenti, et eo magis cupienti mane licuerit videre. Quæsi vi diu, diu expectavi, rogavi, sollicitavi multos, sed non fuit qui adjuvaret, hoc in me tunc fortuna potuit; sed licet temeraria sit amare et salutare absentem, nec audebit, nec quidem poterit prohibere. Valete et præsentium vestram animo meo subtrahi non posse noveritis.

EPISTOLA LXXIV.

AD ABBATISSAM DE AMBRESBURI.

Regia nos impellit auctoritas, ut sanctæ Romanæ Ecclesiæ vindicemus injuriam, et, ut de nostro taceamus, contemptum regiæ majestatis. Nos autem ne istud facere cogeremur, vos paterna mansuetudine commonuimus, quatenus dilecto filio Jordano thesaurario restitueretis possessionem ecclesiæ de Froila, quam ei constat præsidente beato Adriano

fuisse a Romana Ecclesia confirmatam. Unde et ipsum post edictum domini regis, in contemptum Ecclesiæ Romanæ violenter et absque ordine judiciario ejecistis, sicut ejus iterata indicat querimonia. Sed quia adhuc in vestra contumacia perseveratis, vobis præcipiendo mandamus, quatenus juxta mandatum domini reginæ, quod suscepisti, memorato Jordano præfatam ecclesiam tenere permittatis, sicut in transitu domini regis auctoritate apostolica possidebat. Alioquin cum in Octavis Beatæ Mariæ nobis apparueritis, contemptum sanctæ Romanæ Ecclesiæ prætereire non poterimus impunitum. Et si domina regina, quod in edictum regis commisistis, condigna correctione emendaverit, nos illud ratum habebimus, quoniam ex auctoritate canonum, nisi jura taliter contemnuntur, ad reprimendum malitiam manus adhibenda est militaris. Prohibemus etiam auctoritate Ecclesiæ Romanæ et nostræ, ne decimas et bona ecclesiæ ante judicii examen distrahere præsumatis.

EPISTOLA LXXV.

AD ABBATEM CELLENSEM.

Cellensi abbati.

Quantam operam dederim promovendo negotio, pro quo in Angliam miseratis, veritas novit, et discretioni vestræ non sit incognitum. Et licet nunquam bene speraverim de profectu, quia noveram mores hominis, qui semper adversus Ecclesiam dimicat, et loca venerabilia potius deprimit quam exaltet, et quatenus permittitur, destructioni quam ædificationi magis insistit; eum tamen primo per nuntium et litteras sollicitavi absentem, itemque præsentem in facie domini Cantuariensis, et tandem cum ex aliis causis ad partes illius descenderem. accitis amicis et familiaribus ejus satis institi, ut si non poterat induci ut daret quod promississe dictus est, dispendium ecclesiæ vestræ, et confusionem vestram, transmissio alicujus solatii beneficio compensaret. Cæterum, quod ab initio præsagiebam, quanto magis pulsabatur, eo magis et magis innotuit. Dimisso ergo comite, illum qui vos deceperat, persecutus sum, obtinuitque ut eum anathematis vinculo Cantuariensis archiepiscopus innodaret, et transmissis ad episcopos litteris juberet comprehendendi. Profugus itaque factus est a facie Domini, ut a fidelibus ejus omnino nequeat inveniri. Latitans autem forte cellas et monasteria circuit, et se nunc Cluniacensem, nunc Remensem, aut cujus libuerit professionis monachum gerit, et, sicut accepimus ab his, qui eum viderunt, jam abiecit nomen infamiæ, et se Barathri filium radendum omnino de libro justorum et omni fidelium congregatione, Radulfum Baratri diffinitur. Puto etiam quod qui monachum pridem abiecit, projecit et nunc habitum ejus, in quo metuit deprehendi. Sed auctore Domino spero, licet hoc moram habeat, quia comprehendetur in operibus manuum suarum. Fratris autem qui cum eo venerat, eventus negotii imputari non de-

bet, quoniam ex contingentibus nihil omisit, sed A
satis vigilanter instituit, donec ei, accepta corpora-
liter comitis responsione, constaret se frustra
laborasse. Hoc enim a festo Beati Remigii respon-
sum accepit. Exinde, sicut vobis scripsisse me
memini, aliquantulam moram fecit, ut amicos, quos
nondum viderat, visitaret: rediit tandem. Si pa-
trocinio indiget alieno, et meum quid potest, quæso,
ut eum paterno recipiatis affectu, et ea tractetis
mansuetudine, quam moribus ejus novistis expedire.
An plus orare liceat, aut expediat, plenius nostis.
Scio utique quia qui vos familiarius novit, rem im-
probam aut petere non audet, aut impudenter pe-
tit. Hoc itaque vobis ascribere fidelius ausim, quam
Portio Catoni familiari suo Cicero pridem ascrip-
serit. Mitto vobis munus exiguum eo fiducialius, B
quod ab antiquo didici vos in talibus non tam pen-
sare pretium muneris quam mittentis affectum. Mu-
nus tamen est acceptione dignum, si tamen cum
mittentis affectu significatio muneris attendatur.
Hoc utique vas salarium est argenteum, aureas ha-
bens notas. Recte quidem, eo quod illius salis ha-
betis copiam, quod eo præcepto legis sacrificiorum
est omnium condimentum. Sed et illud Domino of-
fertis examinato eloquii casti argento, et aureæ
virtutum imagines in speculo verbi et operis reni-
dent intuentibus, eosque provocant, ut imitatione
virtutum possint esse speculum aliorum. Sed et
ipsa rotunditas formæ congruit perfectioni vestræ.
Nostis autem quia sacrarum rerum signa venera- C
bilia sunt et in materia viliori. Ego autem arbitror
quod et si munus vilesceret ab æstimatione sui,
convalescet tamen gratia ejus, eo quod meam cha-
ritatem et vestram cum sapientia significat, san-
ctitatem. Quia frater Thomas solus erat, ei servien-
tem equitem dedi, quem, cum ad vos venerit, prout
magis placuerit retinebitis aut remittetis, equitem
sive peditem, tarde quoque aut cito. Equum enim
domino Thomæ dedi, ita tamen ut eum sibi dis-
trahere in Anglia non liceret. Exinde autem, cum
a nobis exierit, pro animi sui arbitrio utetur vel
abutetur eo, sicut suo, imo revera suo. Nec ob aliud
legem dixi donationi, nisi ut honestati accipientis
consulerem, et necessitati itinerantis providerem.
Nam quod ad sumptus necessarios quidem, et si D
forte non omnes voluntarios, libenti animo mini-
stravi. Servienti quoque non tenetur in aliquo, nisi
forte ex cultu religionis ad charitatem et ad fami-
liaritatem, jure convictus et societatis. Ego si qui-
dem ei ex pacto teneor, et auctore Domino satis-
faciam. Mora ergo ipsius aut redditus a vestro pen-
det arbitrio, et per eum quod placuerit rescribetis.

Præterea quia expositio magistri Hugonis apud
nos inveniri non potest, illam, si placet, transmittite.
Recolo enim quod apud vos est. Boetium quoque
de Trinitate, quem apud vos, et libros quos apud
dominum Simonem priorem Pruvini deposui, quo-
niam eis frater meus indiget, si placet, per eundem
mihi mittatis.

EPISTOLA LXXVI.

AD EUNDEM.

Eidem Cellensi.

Devotionis meæ fidem vobis pridem arbitror esse
notam, ut de ea non debeatis omni spiritui cre-
dere. Hoc dico ne, si frater Thomas sinistrum
quidpiam auribus vestris instillare præsumperit,
fidem adhibeatis, quoniam est aliquid inter me et
illum, unde vestrum, aut discreti cujuslibet non
reformido subire iudicium. Quod ut possitis exami-
nare facilius, rem paucis aperiam. Elapsis admo-
dum paucis diebus, postquam ad nos applicuit,
palam omnibus factum est, quia ei labor perierat,
et vobis opera et impensa. Deinde nobiscum, et
in circuitu nostro moratus est per dies aliquot, et
se levius quam expediret, in verbo duntaxat et
gestu (nihil enim er iminosum in eo argui potest)
paulisper habere coepit. Confluunt ad nos multi sa-
pientes et insipientes, ut error aut prudentia
nusquam possit facilius deprehendi. Sicut ergo
placebat hominis sobrietas et continentia, sic levi-
tas verbi, et gestus, et consiliorum inconstantia
displicebat. Movebatur enim facile et intemperanter,
sed iram interdum facile deponebat, et quia con-
victus curialium, popularisque tumultus simplici-
oribus animis nunquam aut raro proficit ad religio-
nem, consulto ipsum circa monasteria, et canonicas,
quibus familiaris eram, dum apud nos degebat, vo-
lui immorari. Interim quoque consuli, ut cognatos
suos, quos volebat, inviseret; ita tamen ut eis ne-
quaquam daret spem redditus sui. Expertus enim
sum in multis negotiis, quod cum in turba sæculari
solum monachum versari periculosum est, in gente
nostra periculosissimum est. Puerum ergo, per
quem vobis gratias egi de panibus, potum quoque
petens, quoniam non magis epulo quam bibo sum,
sicut nostis, ad vos destinavi, ut vestrum super,
mora vel redditu ejus consilium reportaret. Quo mo-
ram faciente, cum hoc expedire cernerem, fratrem
Thomam monui, ut rediret. Molestum quidem fuit,
nec ob hoc destiti, sed eo magis institi, quod de eo
retinendo, plures, qui eum ad modicum, et, ut sit,
in transitu viderant, videbam sollicitos. Nam et
me quidam eorum sollicitabant. Magis itaque mo-
tus sum, et ut rediret, majorem operam dedi. Nam
de industria subtraxi sumptus, consilia reprobabam,
et quasi calcaribus urgebam ut rediret. Hoc autem
ei molestissimum fuit, eo quod natalium dierum
festa inter cognatos et amicos, et notos, in locis
plebeis, et ab omni reverentia exemptis transigere
decreverat et condixerat. Malui ergo me opponere
indignationi ejus, quam acquiescere consilio peri-
culoso. Frater enim mitis est, et bonæ voluntatis
ut credo, sed simplicior adhuc, quam ut in turbis
populorum regimini suo committi expediat. Nam
præter levitatem aut nihil, aut minimum in ipso ar-
guo, eo tamen excepto quod aut nullus aut rarus
est, in quo non inveniat quod carpat, et hoc ab in-
natæ levitatis fomite arbitror evenire. Videbam

quidem mihi alterutrum imminere discrimen, ut aut ego periclitarer in gratia ejus aut vestram mereror amittere. Fateor culpam meam, deliberavi quidem, et amplius, quam per mensem, sed tandem collecto spiritu me constanter indignatione ejus opposui, ne fidei, quam vobis debeo, periculum facerem. Compuli ergo ad reditum, et hæc quoque est culpa mea. Consilio meo tandem invitus acquievit, sed gratum habeo quod acquievit tandem vel invitus. Inde simultatis causæ, inde detractionis fomes, inde totius officii mei obsequii denigratio. Misistis ad nos quandoque fratrem Thomam Norwicensem, fratrem Wilhelmum, et aliquos alios. In eo acquieverunt omnes, sed neminem eorum piguit meo acquievisse consilio. Solus hic sum meo aliquandiu prætulit, sed tandem acquievit. An deliquerim, judicæ. Et quoniam frater quidem simplex est, et minime, ut credo, malitiosus, precor ut eum charum habeatis, et utamini eo, quoniam utilis est, et sicut sibi in locis publicis nequaquam committendus, ita in obsequio vestro necessarius. Aliud forte de se ipso testimonium perhibebit, sed me nihil urget ad mentiendum. Solebatis et mihi credere. Nec adhuc quidem demerui, conscientie et verbi mei testis in cælo fidelis est; et qui omne mendacium punit et mercede amicam sibi remunerat veritatem. Latorem præsentium minus diligere consuevit, ex quo eum coegit ad reditum, suspicatus quod me induceret, adeo quidem ut illum vix coegerim transfretare, sed ad hoc me coegerat amor vester, cui debeo quicquid sum et possum, imo et quicquid ero et potero, et si quid tamen amplius potuero. Valet.

EPISTOLA LXXVII.

AD...

Gratiæ vestræ congratulor, quæ dum amicorum meorum, ut creditur, profectum querit, meum promeruit famulatum. Cæterum, sicut non possum non approbare charitatis affectum, sic non possum simplicitatis non reprobare consilium. Gradus enim, in quem illum amicum vestrum vultis intrudere, nec proposito ejus congruit, nec ætati, sed certe nec saluti. Desiderio quoque vestro cum multis aliis ratio temporis refragatur, et loci. Nemo potest duobus dominis servire, ut liquidum sit justum non posse et profectui fratrum invigilare utiliter, et satellitibus curiæ ad gratiam famulari. Nonne iste in patrociniū improbitatis, ne dicam flagitiorum, ad singula regiam opponunt auctoritatem? Bene ergo agenti et tuenti ecclesiasticam libertatem apud vos obstat regis, sed male agenti reclamatur ubique auctoritas legis Domini. Quis senem in consulatus angulo positum, cominade faciat circuire provinciam, et emergentibus novæ difficultatis articulis in momento transcurrere? Alienum fuit semper a proposito hominis, aliorum ob avaritiam explorare vitam, vicinorum insidiari operibus, amicos reos facere, notos pariter et ignotos, ut placeret alii, aut questum faceret sibi, spoliare. Sed amodo erit,

A auctore Domino, alienissimum. Non ad injuriam alicujus hæc scribo. Sed depingo organum Satanae, quod sub pallio hujus quandoque videmus latitare; latitare, inquam, at insanire et debacchari rectius dixerim. Nomen enim honestum et utile, et a sanctis Patribus proinde institutum est, sed sub velamine pietatis, rectique officii, vesanit actio impudica, cæca ambitio, crudelitas impia, insignis avaritia, impurus et impudens questus. Quid delatore sene, sacerdote, impurius, impudentius, aut nequius? Nunquid tantam famæ et conscientie jacturam faciet, ut placeat satellitibus curiæ? aut quomodo si eis displicuerit, ministrabit? In summa, aut illos, aut vos habebit infestos, cum neutrum ei expediat, aut suis. Parcite ergo amico, nec ei multorum, et quod maxime veremur, Domini inimicitias procuretis. Noveritis autem quia dominus archiepiscopus petitionem vestram omnino reprobatur, nec aliquem ex amicis decanum hujusmodi, id est delatorem convicaneorum, fieri sustinebit.

EPISTOLA LXXVIII.

AD CANCELLARIUM ANGLIÆ.

Juxta mandatum dilectionis vestræ, litteras domini mei ad dominum regem et vos sub ea auctoritate conceperam, ut vobis redeundi festinata necessitas indiceretur, nisi crimen inobedientie malletis incurrere, et cum pœna anathematis dispendium bonorum, quæ a Cantuariensi Ecclesia habetis, sustinere. Cæterum ad preces regias ab insperato per Hugonem de Doura domino meo porrectas cum blanditiis et promissionibus transmissis, hunc coactus sum, urgente mandato domini mei, temperare rigorem, et necessitati publicæ aliquid indulgere. Si enim vera sunt quæ dicuntur a redeuntibus, et utinam vera sint, rex et tota curia adeo pendet de consilio vestro, ut nec spes pacis imminet, nisi eam vestra prudentia præfiguret. Unde dominus meus quandoque hæsitare cœpit quid sit quod dominus rex et vos super reditu vestro maturando aut differendo interdum contraria postulastis et scribitis, cum in aure et ore vulgi sonet, vobis esse cor unum et animam unam, vel urgentem familiaritatis amicæ stimulo idem velle, et idem nolle necesse sit vobis. Quæsit etiam quandoque an aliqua in re ista posset esse collusio. Et ego, quid veritas habeat mihi videor præsentire, et quodammodo statum absentis et laborantis præsentialiter intueri. Cum itaque litteras conceptas damnare compellerer, fluctuare crepi, an expediret nuntium magis retinere, quam mittere. Sed quia jam accepta licentia, quam præmachinati eramus, egressurus erat, sedit tandem animo, vestrum animum explorare, litterasque quam urgentes potui, licet aliquid indulgeat regiæ voluntati, vobis et illi transmittere procuravi. Porrigit per vos et per litteras suas preces dominus noster regiæ majestati, confiditque se fore audiendum, si vos operam dederitis promovendis illis. Nec unquam meminî ipsum ali-

quid affectuosius postulasse : et quidem honeste sunt, et quas justum est exaudiri, et quarum repulsa ei non modo confusionem, sed et diffidentiam gratiæ, quam semper promereri studuit, super omnia reportabit. Hoc autem est ut de promovendo in ecclesia Exoniensi magistro B[ar]tholomæo Exoniensi archidiacono, viro honesto et literato, et pro quo fidei jubere audeat, regium consensum et auctoritatem obtineat ; sæpeque familiaribus suis dicit, illis tamen duntaxat, quibus hoc verbum communicare licet, se non multam habere gratiam domini regis, si repulsam patiatur, de persona honesta et literata, cum Robertum filium Hardingi de persona illiterata, et inutiles pridem audierit, nisi per canonicos Exonienses, et alios timentes Dominum, consensus ille fuerit impeditus. Scripsit enim super hoc dominus rex, ipsunque archiepiscopum in lecto languoris decumbentem, quidam sollicitare ausi sunt, ideoque donari sibi petit, quod canonicè fieri potest, quod contra canones pecunioso pridem indultum est. Fama est apud nos quod trium vacantium episcopatum redditus ad liberationem vestram vobis dominus rex concesserit, sed non ideo minus de patrocínio vestro in opere isto confidit. Multa quidem sunt quæ in hac parte poteritis allegare, nec dubito de affectu, si ei operam dare placuerit. Nota est industria vestra, et quid Lincol. quid Eborac. et in aliis multis egeritis, neminem nostrum latet. Dimittite animam patris vestri, accepto beneficio petitionis, hilarem, et preces illius faciatis audiri, qui, sicut ipse literis suis domino regi scribit, nihil ulterius petiturus est : verba sua in ore nuntii posuit, eique dedit in mandatis, ut in omnibus id loquatur et faciat quod ei prædictaveritis. Noveritis autem, quia si distuleritis usque ad adventum domini regis, petitionis effectum, eo ipso putabit quod in mortem ejus dilatio quæretur. De his satis, præsertim sapienti. De cætero mihi et magistro Willelmo de Slidis clerico vestro, de exhibenda justitia duo brevia domini regis necessaria, juxta formam petitionum quas vobis transmittito. Valete, et quod placuerit, transcribite. Hoc autem sciatis quia vobis modis omnibus expedit, ut ante exitum domini nostri redeatis, et si vos incontinenti oportuerit transfretare. Valete iterum et semper. Novit Dominus quia ille, pro quo dominus archiepiscopus sollicitat, totius hujus verbi ignarus est.

EPISTOLA LXXIX.

Forma eligendi.

Ex relatione nobilis viri Ricardi comitis Devonie et Alani de Furnellis qui se interfuisse asserunt iis, quæ sanctæ memoriæ R. prior vester agens in extremis disposuit, nuper accepimus, quod præfatus amicus Domini interrogatus a vobis quem fratrum, si ipse forte in fata concederet, sibi duceret subrogandum, fratrem Ricardum ex nomine designavit, suadens, et pia, qua præditus erat, modestia, sub imagine consilii præcipiens, ut omnes ipsius obtem-

A peraretis arbitrio. Observandum quidem erat sancti Patris mandatum, præsertim illud quod dictabat Spiritus Deo plenus, cum de carnis ergastulo migraret ad Christum. Nunc autem, sicut nos ab intermeantibus de novo accepisse dolemus, post mortem sancti viri expetivit vos Satanas, ut per Petrum de Tantonæ et Willelmum fratrem ejus, vos in cribro ventilet levitatis, et ejectis parietibus o regione, eam, quam in vobis sanctus Pater fundaverat, scindat et dissipet unitatem. Plane quicumque hoc moliantur, quantum in ipsis est, Christum exterminant de medio vestri. Siquidem in sanctitatis et justitiæ pace factus est locus ejus, sine qua nemo videbit Dominum. Inde est quod universitati vestræ in virtute obedientiæ præcipiendo mandamus, quatenus fratri memorato, quem vobis Pater decedens præfici voluit, in omnibus quæ ad Dominum sunt, fideliter obediatis, donec in ecclesia Exoniensi, cui domus vestræ custodia duplici jure, spiritualium et temporalium, commissa est, auctore Domino, possimus ordinare pastorem, sine cujus præjudicio interim hoc præcipimus observari. In eos autem qui præfati prioris dispositioni adversari præsumperint, jubemus severitatem canonicam exerceri, ratam habituri sententiam quamcunque in Petrum, et Willelmum, aut alios complices eorum, si quos habent, sæpeditus Ricardus a priore prænominatus protulerit.

EPISTOLA LXXX.

AD

C Lator præsentium, Londonia oriundus, ut ait, de genere suo diligentius perscrutatus, locum natalem citra Cornubiam ulteriorem non potuit invenire. Is amicus noster, si vera sunt quæ proponit, a quodam decano vestro spoliatus est, et longe aliter injuriatus, quam civem Londinensem oporteret. Præceperat dominus rex, ut accito decano, et complicibus ejus, causam hanc dominus archiepiscopus examinaret; sed quia de prudentia vestra et justitia confidit plurimum, eam committit vobis, ut ad faciendam potentioris adversarii, Dominum in paupere, si veritati innititur attendatis. Alioquin ad exhibendam concivi nostro justitiam, regio mandato, non sine vexatione decani, urgetur archiepiscopus.

D Seria res est, etsi pauperum spolia decani et archidiaconi ludum ducant. Quidni? aliorum tristitia in eorum gaudium cedit, in quorum manibus iniquitates sunt, et sinistra eorum aut repleta est muneribus, aut eis inhiat. Hæc enim hominum monstra dexteris non habent. Sicut enim quidam in virtutis exercitio ambidextri sunt, sic isti ambilevi convincuntur ab avaritia et rapina. Hæc adversum archidiaconorum rabiem, pro paupere conceive nostro quem secretus ulterioris Cornubiæ sinus juxta turrem Londoniensem edidit. Quod autem ad statum domus nostræ pertinet, idem est qui fuit, et paulo lætior. Nam metus ille, quem vobis episcopus Rosensis et Ranulfus noster incusserant, supervacaneus exstitit, eis res seria agebatur, et ad quam

praesertim cupide fuerat properandum. Vocati enim erant, centum marcas et aliquid amplius accepturi. Alter tamen eorum vigilias, et sollicitudinem suam doluit esse delusam, eo quod sibi nihil acceperat. Alter enim « Omne tulit punctum, et miscuit utile dulci (HORAT. *Ars poet.* 343). » Nunc intelligam si viget in te spiritus prophetiae, ut respondeas incunctanter, utrinam eorum res ad votum cesserit, quo si fueris destitutus, consule adolescentem nostrum, qui quoties accedit ad me, sicut doctior, ita tenuior abeo. Expedit enim ut quod loquor sit absconditum ab oculis ejus, ne si forte trium vocalium collisionem deprehenderit, turpis soni et irregularis verbi multam cogar exsolvere. Nam in patrocinium meum elusiones auctorum frustra praetendam, veni regulare jus opponenti, et qui grammaticae praeceptis invigilat. Quod si secretum istud minori, ut poenam exigit, frater noster major prodiderit, tu meum procura negotium, dicasque non aggressum esse, ut cum grammatico adolescente de grammatica contendam, sed ut quibuscunque verbis potero amici Londoniis a Cornubia causam agam. Quod si alterutrum periculum imminet, satius duco cum dispendio grammaticae, causam lucrari, quam, ut grammaticae loquar, causae subire jacturam. Cum enim duo quondam patroni causarum, nunc pastores, ut dicitur, animarum, et officio episcopi, Lexoviensis scilicet, et Cicestrensis, dispari via procederent, et Lexov. causae mallet facere detrimentum, quam verbi, qui nunc Cicestriae est, ei pictam cedebat linguam, sed triumphum gloriam diligenti rerum observantia praeprimebat: neutrum imitari valeo, sed alterius credo praeferenda vestigia. Igitur agamus quod agitur, et pauperis concivis nostri causam habeas commendatam. Quod ut diligentius facias, ei crepidas dedi, quas amicus noster Jordanus subprior Lewensis tibi transmiserat. Paginam verborum implevi foliis, et quia dulce erat loqui in aure amici, et quia non erat res nova, quam tibi significari oporteat. Valet, et ut valeant, fratribus nostris denuntia, fraterni nominis sic appellatione dilatata, ut non modo ad magistrum extendatur, et peccatorem, sed et filium Remfredi, et alios (8), qui nobis fraternitate charitatis junguntur, ita etiam ut qui intelligatur, et quae. Iterum et semper valet.

EPISTOLA LXXXI.

AD ABBATEM CELLENSEM.

Virtus amicorum omnia invicem communicanda esse praefinit, et a sacratio amicitiae censura discretionis excludit, qui sibi prae amicis proprios vindicant affectus. Quis enim res ambigit participandas eis, quorum unus est animus, si veritas professionis in amoris fide servatur? Siquidem is est qui compage charitatis animos unit, facitque, ut ait Chalcidius, ut mirabili nexu gratiae unus animus

(8) Locus corruptus, cui ne codices quidem mss. sufficiat.

A fiat ex pluribus, et sicut Plato auctor est, eundem spiritum multis vere amantium corporibus praesidere, qui licet unus sit ad innatae vel cognatae virtutis officia, interdum amplius convalescit in singulis, aut pro qualitate corporum retardatur. Cum ergo me vobis amicum esse professus sum, participium rerum et animorum libens agnosco, excepto affectu molestiae quam de domini et patris mei diuturna et dubia infirmitate concepi, cujus miseriae eo cupio omnes esse expertiores, quo in fide et charitate fuerint chariores. Istud quidem interim, quoniam sic oportet, meum sit, vestrum enim esse non expedit: cetera omnia, si vobis displicet, quoad expedierint, et licita sunt, quantum ad mea spectat, nostra sint, et praevia honestate sint omnia nobis communia. Neque enim aspiro ad illa quae ad societatem non admittunt, aut dirimunt, aut repugnantibus arithmetice, physicis reclamantibus, imo et ipsa stupente natura, insecabilem dividunt unitatem. Absit ut ego causam praeeam ne in appetendis et fugiendis sit idem velle et idem nolle in nobis, mallet utique operam dare, ut nobis in Domino sit cor unum, et anima una! Sic sic participant inferiora superioribus, et sol, quanquam lucidissimus sit et purissimus, amnes cognatos nubibus, et faeculentia terrae ad receptionem sui caloris et vigoris agnoscere non dedignatur. Mutuis auxiliis constant omnia, et gravia vicissim levibus temperantur, et profecto eo sic universa procedunt, quod tantam dissidentium concordiam, et concordium dissidentium, idem ananimitatis spiritus, intus alit, et ut sibi invicem vicario quodam ministerio consonent mundani corporis partes velut membra disponit. Sic sic in humano corpore sibi invicem membra deserviunt, et singulorum officia publicis usibus deputantur: absunt quidem haec magis, illa minus, pro mole corporis, sed in effectu salutis ejus omnia uniantur, varios habent affectus: sed si usum salutis penses, in idem universa concurrunt. Non tamen omnia coequantur, sed superioribus inferiora deserviunt. Pes enim qui versatur in caeno nequaquam aspirat ad capitis dignitatem, sed et caput quod in caelum erigitur, non aspernatur pedem qui versatur in caeno. Sic et nos, si non displicet, vobis contamur, et vestris. Ego autem quod in prompta habeo proferam, si tamen nugas serietas vestra dignatur admittere. Vos itaque seria rependite nugis, quoniam et ego in Apulia expertus sum, quia ad stuppas aurum distrahitur.

Edidi librum de Curialium nugis et vestigiis philosophorum, qui mihi a vestro placebit aut displicebit arbitrio: incultus est, et ex edicto meo a vobis amicis desiderat emendari. Ad illustrem virum regis Anglorum cancellarium properabat, sed eum, nisi processus expedierit, cohibete. Garrulus enim

mederi videntur. Quod, semel monitum, pro omnibus

est, et qui vix amicum habebit in curia. Nollem tamen quod me curialibus faceret inimicum. Precor ut eum incunctanter erudiatis, eumque expectanti amico remittite castigatum. Non equidem ut fur ille Cantuar. Brito, de cujus manu avelli non potuit, antequam totus depingeretur, forte ut facilius possit argui hostium oculis ingerendus. Hanc itaque Græcorum consuetudinem esse audieram, sed esse Britonum ignorabam.

EPISTOLA LXXXII.

AD EUMDEM.

Cum hæc scriberem, notario risum movit præmissa salutationis inscriptio, cujus causam inquisitus, ridiculum me salutatorem monuit loqui consultius, et ne amara et insipida dulcibus misceam, temperare: ait enim te sicut « salutem » acceptare oblatam, sic aspernari quod subjungitur, « et se ipsum. » Forte quia amarum, quia insipidum, præsertim domi suæ dulcioribus abundanti. Ego autem quid ad ista? mutare inscriptionem turpe quidem, sed eam sine discussione transmittere temerarium videbatur. Præterea cui hæc mandanda discussio, incertum: Si enim ipse discutiam clemens, tibi potero esse suspectus, si calumniant, recole quia calumniantis os non loquitur veritatem. Si tibi, æmulus non acquiescit, dicens, te sinceram non posse ferre sententiam, qui aut de novo hostis es, aut de antiqua familiaritate amicus. Privata namque affectio sententiam non parit incorruptam. Post multam itaque deliberationem tandem sedit, ut iudicem eligam domus tuæ, ubi, te absente, præsentem Waltero de Calua, qui tamen et ipse doli argui potest, causa familiariter agitur: partis adversæ, non timeo adjuutores, et licet Mandrogerus grunniat, Trimalchio intabescat, rideat Bromius, et Mercurialium clientum cœtus mihi patronum subtrahat, vel Corydone patrocinate adjutus, non subterfugio venerabilis tribunalis examen. Tuum quandoque iudicium non declinarem, qui me quandoque anabilem credidisti, et revera:

Eram (ut dicebatur) tunc dignus amari

(Vinc., Ecl. v, 89).

Quod autem nunc declino, tibi imputandum, qui faciem personæ attendens, amorem novum amicitiae veteri prætulisti. Nam quod ad me, idem sum qui fueram, possideo plus quam nos duo Pruvini habuerimus. Canto quidem non deterius solito, et dissimiliter Saresberiensibus multis, etsi optimi cantores sint:

Nec sum adeo informis: pridem me in littore vidi (Pisano),

Cum placidum ventis staret mare.

(Vinc. Ecl. II, 25.)

Cætera familiariter in aure et ore iudicis, cui eadæm aut stabo, revolvam plenius et evolvam, et ut ipsius dictante sententia amice licenter scripserim, et se ipsum qualemcunque sententiam sentiam, appellationem meam audiet nullus, sed modis omnibus operam labo ut partem gravem oppositam,

A antequam ab eis gravemini, appellem. Quantaunque sit concussio, nequaquam ex proposito meo ad aures extranei perferetur. Quod si Walterus adesse nequiverit, ego eum tecum facile abesse consentiam, nisi partes suffragatoris implere maluerit. Salutem ergo habeas, et me ipsum, et quod volueris rescribas: ita tamen ut aut minus acceptes oblatum, aut electum, dum tu absis, subeat devotio mea iudicium.

EPISTOLA LXXXIII.

AD ALEXANDRUM LINCOLN. EPISCOPUM.

Lincolniensi episcopo ALEXANDRO.

Totius Ecclesiæ periclitatur salus, si remigium, cui Petrus præsidet, manibus committitur impudicis. Navem piscatoris egregii Ecclesiam esse scimus: Romanum pontificem principis apostolorum non ambigimus esse vicarium, qui, sicut rector clavo navem, ita sigilli sui moderamine Ecclesiam regit, corrigit, et dirigit universam. Hujus ergo sigilli corruptio universalis Ecclesiæ periculum est, cum ad unius signaculi notam solvi et claudi possint quorumlibet ora pontificum, et culpa quælibet impunita pertranseat, et innocentia condemnatur. Unde in eos qui hoc attentare præsumunt, animadvertendum est, sicut in hostes publicos et totius Ecclesiæ, quantum in ipsis est, subversores. Horum unus apud vos latitat, A. s. de Grimelinge qui crimen falsi, quod in apostolicis commisit apicibus, perjurio cumulans, anathematis vinculo meruit innodari. Præcipimus itaque ut ipsum publico excommunicatum denuntiatis, et si comprehendi potest, sicuti manifeste perjurum et falsarium ad nos faciatis adduci. Ne vero crimen falsi ipsum commisisse dubitetis, exscriptum litterarum domini papæ vobis transmitti præcepimus, quas penes se bullatas esse ipse et Jordannus presbyter juraverunt.

EPISTOLA LXXXIV.

Ecclesia Sanctæ Trinitatis Londoniensis, adversus Martinum de Waltham agens, decimas quasdam pertinentes ad ecclesiam de Welcumbeston, et quas in die consecrationis jam dictæ ecclesiæ Radulfus Rotundus obtulerat, episcopo Londoniensi præsentem et approbante, sibi restitui postulavit, dicens se eisdem absque iudicio spoliata, tantoque jus suum dicebat esse liquidius, quanto pluribus in vicinia constabat quod has decimationes ab antecessore Martini et ecclesia de Waltham canonici Sanctæ Trinitatis eviderant. Cum vero causa hæc diutius in foro Londoniensis Ecclesiæ pertractata esset, ad audientiam vestram per appellationem translata est: tandemque Martinus, qui delationes plures ex variis causis obtinuerat, post juramentum de calumnia hinc inde præstitum, et hoc de consensu et petitione partium, dies peremptorius, licet hoc Martinus inficiaretur, præfixus est, quo cum suam canonici vellent fundare intentionem, jam dictus M. oratorias exceptiones eis opposuit, dicens sibi aliquid per canonicos abesse, eo quod datis fide-

Iussoribus obligatus erat ad conservandas præfatas decimas, usque ad litis decisionem, et quia eas distrahere non licebat, sibi præjudicium factum asseruit. Ad hæc canonici se nullam obligationem a Martino extorsisse, vel aliquem nomine eorum constanter asserebant. Ille quoque qui fidejussores a Martino susceperat, se neque nomine, neque mandato canonicorum eos sicut jurare paratus erat, accepisse dicebat; sed quia decimationes litigiosas esse videbat, sibi quoque nolebat in hac parte prospicere, ne forte ab eo repeti possent, si eas imprudenter injusto exactori solvisset. Idem etiam fidejussionis obligationem Martino remisit, et fidejussoribus suis: unde cum interloquendo pronuntiaretur, hanc exceptionem nequaquam sufficere ad causæ dilationem, et ut Martinus in causa procederet exigeretur, ad vestram audientiam appellavit ad *Quasi modo geniti*.

EPISTOLA LXXXV.

AD PETRUM CELLENSEM ABBATEM

Domino Cellensi abbati.

Non est novum quod mihi vestra benignitas alimenterum subsidia procuravit, quæ sic meam in terra aliena paupertatem exceperit, ut nec patris munus, nec maternus mihi deesse videretur affectus. Magnum quidem erat sic exsul providere, ut apud externas nationes civium commoditatibus fruerer, sed multo majus est quod mihi diligentia vestra prospexit, ne a natalis soli dulcedine, qua totius humani generis universitas capitur, perpetuo exsularem. Vestrum namque munus est quod reversus sum in terram nativitatis meæ: vestrum munus est quod principum virorum assecutus sum notitiam, familiaritatem, gratiamque multorum: vestrum munus est quod florere in patria videor, et auctore Domino, multis præferri concivibus, et coætaneis meis. Sed quid est quod liberalitatis et munificentiae vestrae titulos membratim exsequor, cum illorum numerus et immensitas sic totum animum impleant ut effluant, et totius mentis capacitatem exsuperent? adeo quidem, ut vel illa sola, quæ non sufficio recordari, debeant mernisse quidquid sum et possum. Obligatus itaque sum, ut nulla gratiarum actione valeam liberari, cum merita vestra omnes conatus meos absorbeant, præsertim cum devotio vestra me sibi continuis obliget beneficiis. Nam et mihi panem quotidianum procurat vestra dignatio, et quæ pauperem pascere consueverat temporalibus alimentis, nunc alias abundantem, æternæ vitæ quodammodo deliciis reficis. Profecto cuiusque cibis hic non dulcescit, infatuatus est insipienti languore palati, et nescio quo pane eget

. . . Jam mellitis potiore placentis

Utiq; sacerdotis fugitivus liba recusat.

(HORAT. Ep. 1, 10, 10).

Quis enim in tanta panum abundantia non reficiatur, cum nemo regum delicatior in mensa sua conspexerit? quis plures unquam delicatissimi pa-

nis congressit species? habet enim satietatem sine fastidio, et dulcem sine defectu et inanitione esurienti conferunt; et miro condimenti gratia, quos terrena deprimit inhabitatio, felici superiorum evocatione suspendunt. Unde manum correctionis eis apponere non præsumo, quia nihil invenio in eis corrigendum, qui eos tanta aviditate vorasse voluerim, ut nec de substantia sensuum aut specie verborum elabatur mihi mica, vel tenuis. Micas enim et crustula, Domino auctore, deglutiam: cæterum novit experientia vestra, quia non in solo pane vivit homo, et quod potationis assiduitas apud externas nationes fecerit Anglos insignes. Unde justum arbitror ut egregie cibato propinetis, et cui apposuistis et panem, porrigatis et poculum. Jam enim sitio, poteroque vorator panum in siccitate strangulati, nisi clementia vestra mihi vinum provideat. Hoc itaque vobis paratius est quam cœlia, quæ a nostratibus usu vulgari cervisia nuncupatur. Ego tamen utriusque libax sum, et non abhorreo quidquid inebriare potest. Sed quoniam vobis est copia, teste illo veteri amico meo, qui nunquam « nisi potus ad artes prosiluit » versusque faciebat, qui numero syllabarum et pedum Virgilianos versus excederet. Præ cæteris inebriantibus unum peto, ut sit, quod pane confirmatum exhiberet. Porro inter cæteras, vinea domini Soreth vobis notior est, et quæ ad usum ejus faciunt instrumenta omnia penes vos esse non ambigo. Extruxistis ibidem et vos torcular, cujus interveniente officio vobis vinum frequenter exprimitur, in usum conversionis peccantium, aut jucunditatem devotionis, et salutem fratrum, et utilitatem omnium auditorum: et nunc quidem rubet in calice passionis, nunc albet in sanctitate et munditia castitatis: nunc fervet charitate, nunc redolet hilaritate conversationis honestæ: subtiliatur interdum, ut conferat delicatis, nunc solidus est, ut rudioribus proficiat et ignaris. Sunt et illæ differentia, quas enumerare longum est, quarum quamlibet Falerno prætulerim aut Parnormitano, aut Græco, quo me Siculus cancellarius ad perniciem salutisque dispendium potare consueverat. Peto itaque, ut inde mihi faciatis copiam, aut misericordiam, ita tamen quod Anglico et potiori sufficere debeat. Alioquin potero vos nota prodicionis inurere, et convenire doli, qui me panibus ingurgitastis, et quo in usum digeri possint subtrahitis potum, utique Gallorum consuetudine, ut quos invitavit ad mensam dimittant sæpe sobrios, nunquam siccios. Hæc hactenus qualiter ille vilis apostata Radulfus vobiscum, et cum fratre Thoma egerit, me alia vice vobis scripsisse memini, sed postmodum idem Radulfus ob hoc publice excommunicatus est, jussusque comprehendi si inveniri posset. Litteras vestra, me præsentem et interpretante, tradidit frater Thomas comiti Hugoni, sed non profecit quidquam, eo quod se totius negotii comes ignarum esse dicebat. Moratus est hucusque nobiscum frater Thomas, et circa nos, cum præcep-

ritis reversurus. Sed quia neminem cognatorum vidit adhuc, eos si placet vestra licentia visitabit antequam redeat. Ego autem famulum inveni, et facienda præscribo. Ad hæc precor ut Thomam nostrum, qui diu vobiscum et pro vobis laboravit, sicut ego conscius sum, commendatum habeatis, ut tam ipse quam alii Anglici, dum honestas permiserit, preces meas sibi sentiant profuisse. Jacobum quoque aliquo, si fieri potest, relevetis solatio. Pro ipso enim spondeo confidenter, quia claustrum servat invitus, et sicut ipse mihi scripsit, sic credit (9): his qui se obedientias contemnere gloriantur, sicut lupus acquiescit.

EPISTOLA LXXXVI.

AD . . .

Ratio humanitatis exigit ut veritatis amator testimonium perhibeat veritati, præsertim ubi veritas periclitatur. Inde est quod causam latoris præsentium, quatenus in auditorio nostro ventilata est, prout series ejus in scriniis nostris diligentius inquisita potuit inveniri, transferre curavimus ad notitiam vestram, qui eam ex mandato apostolico debetis terminare. Constat itaque quod nos, urgente mandato felicitis memorie Eugenii papæ, jam dictum H. de Hameledona ab omni obligatione, quæ ab eo extorta fuerat, et ex qua venerabili fratri vestro Wintoniensi episcopo teneri videbatur, absolvimus. Ut ergo absolutionis hujus ratio discretionis vestræ lucidius innotescat, litteras apostolicas vobis describi præcipimus. Sic itaque scriptum est domino Wintoniensi pro H. clerico de Hameledona. Juxta Osberti clerici tui suggestionem fraternitati tuæ nos scripsisse meminimus, postmodum vero idem Osbertus in præsentia nostra super mendacio et falsa suggestionem sua confutatus atque convictus exstitit, quoniam prædictus H. neque cum amicis, neque cum rapina inventus vel captus fuit. Quocirca, licet sicut homines decipi quandoque possumus, tamen ut occasione litterarum nostrarum Henricus ipse injuste tractetur, vel condemnetur, nec volumus, nec pati debemus. Ideoque per præsentia tibi scripta mandamus atque præcipimus quod, omni occasione et dilatione remota, eundem H. restitutis omnibus, quæcunque sibi per te forte ablata sunt, omnino absolvas, et liberum abire permittas. Quod si effectui mancipare neglexeris, neglectum tuum non poterimus tolerare impunitum. Ad nos autem sic idem pontifex scripsit, sicut ex transcripto litterarum nostrarum cognoscere poteritis:

Venerabili fratri nostro Henrico Wintoniensi episcopo per apostolica scripta præcipiendo mandamus, quatenus H. de Hameledona omnino absolvas, et liberum abire permittas. Quod si effectui mancipare neglexerit, præsentium auctoritate tibi mandamus, quod eundem fratrem nostrum ad absolu-

tionem et liberationem ipsius Henrici, districtè vice nostra constringas.

Nos ergo mandato apostolico, ut oportuit, prompta devotione parentes, procuravimus ut sæpeditus Henricus, et ab extorta obligatione absolutus, et custodia qua tentus fuerat, liber esset, et præfato fratri nostro Wintoniensi secundum formam apostolicæ præceptionis injunximus, ut ei ablata omnia cum integritate restituere non differret. Hæc apud nos gesta sunt. Vos qui mandatum suscepistis, auctore Domino, reliqua salubriter disponetis.

EPISTOLA LXXXVII.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Causam quæ inter Rogerum presbyterum de B Guiga, et abbatissam de Berkinges in auditorio venerabilis fratris nostri Londoniensis episcopi diutius quam conveniebat ventilata est, cum ei diffinitivæ sententiæ calculus immineret, abbatissa quæ conveniebatur super illicita usurpatione quorundam parochianorum et decimarum ad ecclesiam de Guiga, ut dicebatur, pertinentium, ad nostram audientiam appellavit. Post multas itaque dilationes quas variis occasionibus abbatissa obtinuerat, peremptoria die præfixa partibus, cum pars adversa sufficienter instructa testibus suam vellet fundaro intentionem, territa metu vano, et imprudenti seducta consilio, appellationem nostrum declinavit examen. Nos autem sedi apostolicæ ut oportuit deferentes, nos ipsos exinde a decisione et cognitione suspendimus, donec a sede vestra causæ hujus judicium prodeat, aut judicandi auctoritas cui placuerit delegetur. Interim de medio sublatus est piæ memoriæ decessor vester dominus Adrianus, et dum salvator fidelium precibus excitetur, invalescente schismatis turbine, et emergente collisione regnorum, suam Deus permisit turbare Ecclesiam, et velut interjecto infidelium obice, quem Deus dissipet, chaos quodammodo inter vos et nos firmatum est, ut sine magno periculo non posset quis ab aliis ad alios pertransire. Elapsum est ergo tempus, quo appellationem suam ex promisso prosequi debuerat appellator: ita quidem, ut tam actor quam reus ab executione causæ videatur omnino destitisse, deinde fere circa sequentis anni initium jam dictus Rogerus ad nos cum litteris domini regis accedens, appellationi quam fecerat, renuntiavit, et pro reverentia regii mandati petiit sibi justitiam exhiberi. Itaque demum post unam et alteram appellationem tertio edicto peremptorio citata est abbatissa, quam missis procuratoribus suam conata est absentiam excusare: insufficientes tamen causas, ut videbatur, prætendens, unde quia prohibita, dilationem ulterius obtinere non potuit, ad vestram audientiam appellavit, diem præfigens Dominicam, qua cantabitur: *Quasi modo geniti*, dicens se ab adversario diutius injuste vexatam, et ei nihil juris competere

(9) Anne legendum est *credite*? vel fortasse auferenda est distinctio inter *credit* et *his*.

in iis quæ moliebatur per calumniam extorquere et a se adversus eum: longissimi temporis præscriptione unixam.

EPISTOLA LXXXVIII.

AD HILARIUM CICESTRESEM EPISCOPUM.

Malignantium excessus ii potissimum sufficiunt coercere, quibus merita partium familiaris innotescunt, et qui corrigendi potestatem a Domino acceperunt. Unde et vos controversiam, quæ inter Reginaldum et Pag. vertitur, commodius decidetis, cum apud vos veritas latere non possit, et inter eos ex necessitate officii juris dicendi debitum discretioni et fidei vestræ immineat. Quod enim fori vestri controversiæ ad nos manant, nota defectus aut dissimulationis est, nec tam auctoritatis aut prudentiæ quisquam credat esse defectum, cum utrumque contulerit tibi Dominus. Date ergo operam, ne iustitiæ implendæ voluntas merito deesse videatur. Quod si dissimulatis, æque vestro insistitis nostroque dispendio, cum et nobis labor accrescat, et vobis, quod non expedit, conceptæ virtutis opinio minuat. Vobis enim debemus, ut cum amico liberius loquamur, quod nos Edwardus et Hellas diutius vexaverunt, et ut verbis vestris vobis respondeam, quod mihi de præfatis præscriptis, de R. et P. rescribo, respondeat scilicet utrique iustitia sua. Quod si aliter in manifesto crimine inobedientiæ vel alterius sceleris deprehendatur, pœna manifesta puniatur, ut ceteri metum habeant, et recolant, quare vigor iudiciarius sit in medio constitutus. Novit etiam prudentia vestra quædam tanta rerum luce clarescere, ut ventilatione non egeant, sed pœna duntaxat aut præmio.

EPISTOLA LXXXIX.

AD ALEXANDRUM PAPAN.

Assertiones partium fidei debemus prosequi testimonio, cum causæ recedentes a nobis ad apostolicam evolvant majestatem. Inde est quod seriem controversiæ quæ inter Richardum de Anestia et Mabiliam de Franchevilla diutius in auditorio nostro ventilata est, ad notitiam vestram transferre curamus, prout emergentes articuli colligi potuerunt. Cum itaque jam dictus Richardus, cognatus Willelmi de Saccavilla et nepos, sicut sororis filium vulgus nepotem dicere consuevit, petitionem hæreditatis ad bona avunculi obtinenda institueret, memorata Mabilia, filia Willelmi, se illi in foro sæcularium iudicum, ubi res actitabatur, opposuit, asserens filiam nepoti in paterna hæreditate præferendam. Ricardus vero ei nihil juris hæreditarii competere respondit, eo quod non esset ex legitimo suscepta matrimonio, sed adulterino procreata complexu. Cum itaque matrimonii quæstio verteretur, quod de regulis ecclesiasticis infirmatur aut convalescit, decrevit curia catholici principis, serenissimi regis Ang'orum, Henrici secundi, ut ad ex-

amen ecclesiasticum causa rediret, ubi de jure canonum, quos clerus novit, vulgus ignorat, quæstio matrimonii finem debitum sortiretur. Partibus ergo diem ex regio mandato præfiximus, et tandem post dilationes quas Mabilia ex variis causis obtinuit, petitionem suam Richardus instauravit. Ut autem liquidius causam suam astrueret, et adversariam spuriam esse doceret, avunculum suum Willelmum cum quadam Albreda de Tresgoro matrimonium contraxisse asseruit, et exinde, illa contra fidem conjugii derelicta, duxisse Adelitiam filiam Amfridi vicecomitis, et ex ea Mabiliam et alios liberos non legitimos suscepisse. Asserebat etiam quod cum Willelmus Adelitiam superduxisset, Albreda, quam præduxerat, in ipsis nuptiis pro se ius fœderis conjugalis protestata et auctoritate ecclesiastica inhibens ne superdicta in mariti sui illicitos transiret amplexus. Præterea cum ibi præ turba, et mariti sui perversitate non posset audiri, ad dominum Wintoniensem tum apostolicæ sedis legatum accessit, et sicut idem suis litteris testabatur, tandem per sententiam ejus obtinuit, ut ei, relicta adultera, maritus suus restitueretur. Ipsum quoque iudicium episcopi Wintoniensis auctoritate sedis apostolicæ dicebat roboratum, quoniam eam jam dictus episcopus, dum eum controversaretur, consultaverat, scriptum consilii a domino Innocentio sanctæ memoriæ prædecessore vestro, ut aiebant, receperat, in hæc verba. Nos enim originales nunquam, sed domini Wintoniensis litteras super hoc duntaxat accepimus. « Super eo quod interrogastis de sacramento conjugii breviter respondeo, illam quam dixisti a patre conjugem traditam, et ab eo cur tradita fuerat rursum patri commendatam, donec statuta die in suam ille domum traderet, dico quia legitimo consensu interveniente ex eo statim conjux fuit, quo spontanea pactione sese conjugem esse consensit. Non enim futurum promittebatur, sed præsens firmabatur. Quapropter quidquid postea cum alia factum est, sive in coitu, sive in generatione prolis, tanto reprehensibilis est secundum, quanto verius primum. Constante enim primo, quanto amplius in secundo committitur, tanto magis culpa augetur. » Inde cum ex apostolico scripto fuerit divorcium celebratum; nec elapso decennio, aut amplius sit aliquo juris remedio sententia attentata, illud esse matrimonium habendum quod legatus conciliavit, et adulterinum esse amplexum, quem sedes apostolica condemnavit. Ad hæc, jam non est in questione utrum illorum matrimonium fuerit, cum hoc liqueat ex re iudicata, ex divortio celebrato, ex eo quod usque ad dies vitæ novissimos relicta adultera priori cohæsit uxori. In omnibus autem articulis sibi copiam testium esse dicebat, ut nec de matrimonio prius contracto, nec de interpellatione sequentis contubernii, nec de divortio canonice celebrato quisquam possit ambigere. Et quidem cum pro se plurima allegaret, maxime rei iudicatæ insistebat articulo et sententiæ, quam in synodo

Londoniensi ubi divortium celebratum, et adversus matrem Mabilie a domino Wintoniensi tunc legato, et Londoniensis Ecclesie vicario latam esse dicebat. Produxit etiam testes quos eidem synodo et divortio interfuisse asseruit. Quia ergo liberi qui ex damnato et illicito coitu, seu ex effusa concupiscentia geniti sunt ab omni prorsus hæreditatis beneficio excluduntur, eosque nec jura civilia, nec leges agnoscunt, canonumque adeo improbat vigor, ut nec alimenta decernat, sed quodammodo juri quod illa subtrahit, acquiescat, ipsam tanquam paterni criminis argumentum, a totius hæreditatis spe contendebat esse arcendam. Ad hæc Mabilia, ad cognati sui calumniam depellendam, parentes suos Willelmum et Adeliciam legitime conjunctos asseribat, et nuptias non clandestinas, sed solemnes in facie Ecclesie contraxisse. Non multum tamen inficiabatur, quin pater suus Willelmus, pactum sponsalitorum de Albreda ducenda, cum pater ipsius antequam duceret Adeliciam Mabilie matrem, inierit, sed illud usque ad matrimonium pervenisse negabat, sed quia matrimonium in contrahendo et distrahendo liberum esse debet de consensu partium pactum sponsalitorum, utrumque dixit esse remissum, quod ex eo probare nitebatur, quod testes apparebant parati probare, patri Albredæ pecuniam, quam Willelmus ab eo receperat esse refusam: adjiciebant etiam Albredam, et patrem ejus omnem obligationem, quæ intercesserat, ex causa matrimonii, ut sperabatur, copulandi, remisisse Willelmo, et patri ejus, eo quod nuptiarum Willelmi et Adelicie pater Albredæ conviva fuerit, et matrimonii hujus promptissimus approbator. Sponsam vero non esse conjugem, tam leges principum, quam decreta pontificum ostendunt, cum desponsata puella possit monasterium præeligere, viro dissentiente, sicut Eusebius auctor est: et leges, teste Gregorio, nullam infligunt penam sponsæ, si ad collegium evolaverit puellare. Præterea conjugium non esse perfectum, quod non confirmat et perficit commissio corporalis, licet a prima desponsationis fide initium sortiatur. Si ergo initiatis perfecta præjudicant, omnino iniquum est ut sponsaliorum pactio vero dicatur præjudicasse conjugio. Nam Evaristus papa, cum formam matrimonii contrahendi, et sacrum ritum, qui in Ecclesia est, permiserit nuptiarum, ita subjecit: Ita peracta legitima scitote esse connubia, aliter vero præsumpta, non conjugia, sed adulteria, stupra, vel contubernia, aut fornicationes potius quam legitima conjugia esse, non dubitatur, nisi voluntas propria suffragata fuerit, et vota succurrunt legitima. At Willelmus, dissoluto pacto priore, sicut licet, licitas contraxit nuptias, nec unquam consensum adhibuit ut ab illa diverteret cui fuerat legitime copulatus. Divortium vero quod pars adversa objicit, aut omnino non fuisse, aut non recte fuisse celebratum. Siquidem cum justitia, defuncto rege pacis amatore, a regni finibus exsularet, et invalescente fu-

rore novis gaudientium omnes provocarentur ad omnia, matrem suam Adelitiam nullo jure a conjugē separatam asseruit, sed violenter a domo mariti exclusam pariter et ejectam, et hoc machinatione Gaufridi Londoniensis archidiaconi, qui accepto pretio eam indefensam, inauditam, sed nec inde citatam studuit condemnare, fretus auctoritate domini Wintoniensis, qui et ipse, ut asserit, per sordes corruptus erat, nondum tamen legationis officioungebatur. Hoc autem ea ratione nitebatur ostendere, quod Adelicia sanctum virum Albericum apostolicæ sedis in Anglia legatum, cum a marito excluderetur, adiit, petens sibi super injuria a marito et archidiacono illata justitiam exhiberi: cum ex ratione temporum constet, quod dominus Wintoniensis primum legationis officium nactus sit post exitum a nobis jam dicti episcopi Ostiensis. Exinde vero cum jam dictus Wintoniensis in synodo Londoniensi, ut sedis vacantis implemet officium, præsideret, sæpèdicta Adelicia palam prolato legati mandato, quod obtinuerat, petiit super his quibus ab archidiacono et a marito injuriata fuerat, justitiæ supplementum, licet iniquitatis et acceptarum sordium pondus sic judicantis animum depressisset, ut nec domino, nec legato mandante posset erigi ad justitiam exhibendam. Matrimonium vero prius inter Willelmum et Albredam vel ex eo non contractum esse constabat, quod tunc primum inter eos, etiam sponsalitorum solemnitas in Ecclesia et nuptiarum ritus in populi audientia solemniter celebratus est, quando per fraudem jam dicti archidiaconi et episcopi Wintoniensis, uxor a marito projecta est, et hujus quidem rei testes præsentialiter apparebant. Fuit ergo, ut dicebat, aut de facto, aut de jure nulla sententia, qua absens condemnata est, non contumax, sed indecitata, cum constet sententiam nihil habere fortitudinis, quæ contra solemnem ordinem judiciorum lata est. Replicabat et multa de privilegio personarum et ignorantia juris cum parentibus aut propter militiæ cingulum, aut sexus infirmitatem liceret ignorare, illud habere vim conjugii quod conjugii præcedit initium, quod ex auctoritate legum et canonum, non ad matrimonii nexum convolvit, quod prisca consuetudo apud nos hactenus in consummatione matrimonii non agnovit: patrem quoque, dum ageret in extremis, sicut Gillebertus, venerabilis abbas Colecestriæ, litteris suis, non signatis tamen, sed testibus munitis, et alii religiosi qui adfuerant, testabantur, palam penitusse dicebatur, quod fraudulentæ jam dicti archidiaconi in ejicienda uxore acquieverat. Sed quidquid inter parentes actum fuerit, sibi aut liberis non debere obesse asseribat, eo quod archidiaconus aut episcopus Wintoniensis nihil contra liberos pronuntiasset, sed hoc quoties conveniebantur expresserint, sicut plures testabantur, se nihil pronuntiasse adversus liberos illius matrimonii, quod tamen infirmare moliebantur. Unde, ut asseribat, et illustris Blesensium comes Theobaldus, princeps

quidem justitiæ amator, et juris Cismontani peritissimus, ad quem ipse Wintoniensis liberorum causam transierat, eo quod ad ipsum res ipsa jure feodi pertinebat, accitis potioribus episcopis Galliæ, ex consilio eorum aliorumque sapientum, causa cognita, patre defuncto, eos legitimos agnovit hæredes, eisque obesse non debere censuit, quidquid in fraudem eorum dolus artifex procuravit. In his autem omnibus se dicebat copia testium abundare, eosque in plurimis producebat articulis, sed Ricardus, insistens rei judicatæ, ab articulo illo avelli non poterat, quin oporteat tenere sententiam, quæ non modo elapsis decem legum diebus, sed toto vicennio juris nullo remedio attentata est. Producebat et testes quibus nitebatur ostendere, se ab avunculo suo Willelmo institutum hæredem, et alios tanquam apurios abdicatos; sed nec privilegium obesse personarum dicebat, cum factum proprium nulli liceat ignorare. Licet enim Willelmus pater Mabilie miles fuerit, tamen ignorare non debuit quid egerit cum Albreduam receperit in uxorem, non spe quidem futuri, sed præsentis contractu conjugii, et cum matrimonium consensus efficiat, quidquid in injuriam legitime præcedentis consensus præsumptum est, nexum inseparabilem prioris matrimonii non dissolvit. Quod si carnale commercium, et ex eo concepta soboles exinde contra fidem conjugii processerunt, non ex eo inficiatur primum, sed sequentis contubernii reatus arguitur. Patet ergo, quidquid egerit, aut scivit, aut scire debuit, sed nec liberis ejus prodesse debet, si ex privilegio militari sibi licitum esse crediderit, ut recte agentium fidei impune illuderet: forte si materna peteretur hæreditas, liberis prospici poterat in hac parte, eo quod mater potuerat in contrahendo conjugio sinistram conscientiam non habere. At quia de paterna successione agitur, patris fallacia nequaquam liberis suffragatur, parciat interdum mansuetudo legum his, ab ignorantia convictis, qui ratione cognationis ab invicem separantur, liberosque eorum ab infamia, et hæreditatis damno liberat, quas ecclesiæ per ignorantiam detentæ conjungit auctoritas. Sed in eos rigor legum et canonum exercetur, qui incestuose, aut illicite coeunt, scienter, jure divino et humano pariter prohibente. Contra hæc pars Mabilie multa proposuit in suffragium rationum et legum, multis utebatur exemplis dicens, impossibile, aut difficillimum, ut liberi regis Francorum, aliorumque, quos nominabant, exhæreditarentur, ob hoc quod inter parentes eorum sit divortium legitime celebratum: nec tamen inter parentes suos divortium legitime celebratum pars Mabilie favebatur, jura quoque dicebat proniora ad absolutionem, præsertim innocentium, quos iniquum est alieno delicto condemnari: separationem vero in synodo Londoniensi a domino Wintoniensi non factam eo nitebatur ostendere, quod antequam synodus illa, quam solam jam dictus episcopus Londonio convocavit, celebraretur, Adeliciam, sicut multi præsen-

tes testabantur, sæpeditus archidiaconus inauditam et indefensam in capitulo Colecestrensi, nullo præcedente judicio, præceperat amoveri, et quod gravius est, uxorem totius hujus quæstionis ignaram a domo mariti præsens ejecit. Cum autem in jam dicta synodo Londoniensi memoratum Wintoniensem Adelicia convenisset, non hoc quidem egit, nisi ut illatam sibi ab archidiacono deploraret injuriam, et juxta mandatum quod dominus Albericus legatus Wintoniensis fecerat, justitiam consequeretur. Nullum autem aliud verbum, sicut probare nitebatur, ibi habitum est cum ipsa, nisi quod querelam suam apud judicem surdum deposuit. Querebatur etiam quod idem Wintoniensis ad dispendium ejus, consilium domini Innocentii trahere disponebat, cum in supradictis litteris domini Innocentii nihil de parentibus ejus expressum fuerit, sed nescio de quibus male conjunctis: parentes enim ejus nequaquam sic convenerant; quod si eos convenisse sæpeditus episcopus domino papæ suggessit, et falsæ suggestionis culpa, et alieni mendacii crimen obesse non debet. In summa sicut Ricardus præcipue insistebat institutioni avunculi, petitionem hæreditatis instituens, et ad damnatum, ut dicebat, adulterium convincendum sententiæ Wintoniensis episcopi; sic contra Mabilia maxime patris novissimæ voluntati innitebatur, et judicio comitis Theobaldi. Nam utrumque docere testibus promittebat: ad hæc si non usquequaque pars aberraret auctoris, sibi et diuturnitate temporis et juris ignorantia, numero liberorum, et auctoritate Ecclesiæ, quæ matrimonium illud conjunxerat, subveniendum esse protestabatur. Nam in causa duriori divus Marcus et Lucius benignius responderunt, ita Flavie Tertullæ per mensorem libertum rescribentes: « Movemur et temporis diuturnitate quo ignorantia juris in matrimonio avunculi tui fuisti, et quod ab avia tua collocata es, et numero liberorum. Ideoque cum hæc omnia in unum concurrant, confirmamus statum liberorum vestrorum in eo matrimonio quæsitorem, quod ante annos xl contractum est, perinde ac si legitime concepti essent. » Si ergo tanta est clementia sæcularium principum ut favore liberorum, etiam incestui parcant, quænam erit audacia Christianorum pontificum, ut eos, quos Ecclesiæ sinus legitime conceptos edidit, inaudita severitate condemnent? Cum itaque hæc hinc inde proponerentur, et ad probationes partium producendas, tandem fere in fine biennii, dies peremptorius eis præfixus esset, post dilationes, quas partes emeruerant, rea tamen frequentius, utpote quæ interveniente puerperio aliave infirmitate, aut ex justa, ut dicebatur, mariti absentia se excusabat, et ipsa missis excusatoribus, suam ab infirmitate absentiam excusaret, Ricardus ad vestram audientiam appellavit, præligens Dominicam qua cantabitur: *Lactare Jerusalem*, in eo se gravatum asserens quod dilationibus jam fere biennio vexatus erat, et tergiversatione multis delusus ne justitiam consequi posset.

EPISTOLA XC.

AD BARTHOLOMÆUM ARCHIDIACONUM EXONIENSEM.

Magistro B. archidiacono Exoniensi, salutem et gratiam Spiritus, qui ad bonum universa disponit.

Dominus tecum sit, dilectissime amicorum, et te in soliditate virtutum stabiliat, ut nequaquam arundinea infirmitate frangaris, nec omnem ejusdem levitate agiteris ad aurem. Fortis et potens est Dominus exercituum, idemque suaviter disponit omnia, et eos, qui dispositioni ejus reluctantur, potenter conteret sub pedibus suis. Utique quod statuit de te, sine te deliberat ipse, et in Actibus apostolorum ex sententia Gamelielis, arbitrio Dei commissa est nascenti Ecclesia, nutu cujus omnia infirmantur aut convalescunt. Ei itaque committas causam tuam, quoniam eo patrocinante periclitari non potes. Noli pusillanimitas esse in illo, quoniam corpori parvulorum dictum est : *Facta cogitatum tuum in Domino, et ipse te eruet.* Si quidem adulti jam non nutricis alimento, sed conservationis egent præsidio. Ergo sit desiderium, sit oratio tua, ut non modo de te, sed etiam a te voluntas Domini impleatur. Quod si ipse pro nobis, quis contra nos? Non erit irritum verbum ejus, etsi plerumque ad gloriam disponentis, malis repugnantibus, impleatur. Steterunt contra eum ab initio viri fortes, potentes, habentes prudentiam hujus sæculi, et gratiæ collocatione famosi, cientes bellum, sed præcipitavit eos Dominus, et divisit linguas eorum, quoniam vidit ab iniquitate manare contradictionem in civitate, quæ præfigurabat Ecclesiam. Non itaque verearis, si sit in parte adversa Dei, cui te militare confido, os lampadis, quoniam in parte orientis et loquentis ex alto aternitatis consilio, sermo lucidior, copiosior et efficacior est. Nec movearis, si gratiam Dei aliquando umbratilis impugnet gratia, quoniam illa, quæ querit quæ sua sunt, evanesceat. Licet enim exsultet ad horam in lumine alieno, deficiet plane, et obscurabitur, cum justitia in judicium convertetur. Quod si quis de solo nititur Ulpiano, imo de opinione Ulpiani Domino propitio erudietur, nec de spiritu proprio, nequam sit adversus eum, qui superbos humiliat, et exultat humiles. Singulis pro suo loquantur arbitrio, sed penes unum est generalis et necessaria interpretatio legum et canonum totius divini et humani juris, et omnium quæ statuta sunt ab initio. Ipsum invoco testem, quem velim nolim habiturus sum judicem, quia ex animi mei conscientia, tum nec actor hujus verbi fuisti, nec procurator, imo nec conscius, et ut vocationi divinæ securus acquiescas, sive archiepiscopus pro verbo hoc domino regi scripserit, sive non scripserit, scio quia ille litteras hujus non suscepit. Sollicitabatur quidem pro filio Hardingi, qui utinam vir episcopalis esset, sed nec Simone impellente, nec inducentibus Giezitis potuit inclinari, ut in alieno compendio dispendium faceret animæ suæ! Sic repulsam passus est filius Hardingi modo quidem dicendo potius quam scribendo; ita tamen ut alterius ei beneficii

A spes relinqueretur incolumis, sed, sive tu epuleris sive non, moriaris aut vivas, ille nunquam rego nostro auctore erit episcopus. Profecto, ut creditur, sed nec Domino, quia semper nixus est contra Dominum, et pro viribus suis, aut suorum, omnes turbavit ecclesias. Consuluit ne magister W. archid. per Bossonem socium suum, et dispositioni divinæ, adhibitis sociis, quos poterit, sedulus acquiescet. Sic et R. de Limesheia, sane si electionem tuam, quod tamen, auctore Domino, non poterunt, aliquo modo possent æmuli impedire, nihil eorum quæ volent, facerent, sed jam provisos est qui cervicosis imponeretur, et quæ ferre non possent. Verbum quod de te motum est, Ecclesiæ Romanæ, domino regi, metropolitano, coepiscopis, sed et omnibus qui illud audierunt, placet, exceptis his quos aut ambitio, aut avaritia, aut immunditia, aut invidia, excæcavit. Quod si forte apparuerint in conspectu bonorum, in sua malitia persistentes, confundet eos Deus, ne ipse dispositione frustrata confundatur ab eis. Silueram quidem, et dissimulaveram gaudium meum, quia te, si fieri posset, vellem ignarum vocari a Domino. Nunc autem, quia ei aliter visum est, et puerum suum Bartholomæum consilii sui per multa iudicia conscium fecerunt, consulo quod consulueram ante, scilicet ne prævenias invitaturum, ne despicias invitantem. Si dixerit, ascende superius, obtempera jubenti: sin autem, dum ei placuerit, permance in ea vocatione in qua vocatus es. Nam jubenti descendere obtemperabis. Unum est quod ad redimendum favorem, si deest, consulo scilicet te facias, non ut similes, meliorem. Quod si virtutis odio displices, non multi facias placere, quibus ipsa displicet, nisi facias ut ipsa compleceat. Opportune tamen omnia, memor ejus, qui ut omnes lucrifaceret, omnibus omnia factus est. Non est enim a præcipiti et abrupto initianda correctio: dehortari autem, ne aliqua ex causa promotionis tuæ pactionem infeas, superfluum scio, quoniam mihi totus es, nec de archidiaconatu in filium Hardingi conferendo, movearis quoniam rumor vanus est, qui multos plerumque sollicitat. Si quidem antequam episcopus sis, nullius auctoritate alii dabitur, cum episcopus fueris, tuum erit ipsum dare cui volueris. Preces forte interim, aut postea audies, sed ut exaudias, ex tuo, non ex alieno pendebit arbitrio. Quod si trepidaveris ubi non est timor, increpabit te is, cujus, auctore Domino, minister futurus es, quibus increpatus est verbis: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* (Matth. xiv.) In summa consilium tuum ex magna parte in domino archiepiscopo est, ut tibi possit consulere. Sine eo super hoc nihil facies, quidquid faciant filii Belial, tu et filii pacis ad diem vocationis, sicut vobis præscriptum est, venietis. Veniant autem cum cæteris, aut præ cæteris magister B. filius Reinfredi peccator, fraterculus meus, et quicumque nostrorum sunt, imo Dei. Prior quoque Plinton, et abbas Tavistoch, si tamen sapiant pacem. Et tu si potes sine turpitudine conscientiæ et famæ declinare

indignationem æmulatorum, id facias. Nam quæ cura de mobilibus? Ego te non curo, nisi præcipue mores curaveris. Valet cum fratribus meis, et aliis, de quibus optare debemus ut valeant. Hoc tibi impertiuntur domestici nostri, quos valere desideras.

EPISTOLA XCI.

AD . . .

Gratias quantas possum refero sublimitati et fidei vestræ, quæ me per tot terrarum et maris spatia dignata est scripti sui solatio recreare. Fortunæ quidem ævitiam, dum in utrumque nostrum sæviebat vehementer exhorui, sed ex quo spiritus ejus, vobis reddita quiete detinuit, auram mihi, et si non sentire, vel certe, auctore Domino, et vestra faciente industria, prospicere videor mitiorem. Quod si exigentibus peccatis meis, spem meam, quod absit! falli contigerit, forti et læto animo per misericordiam Domini corpus meum flagello dispensationis divinæ subijciam, certus quod nulla nocebit adversitas, si iniquitatis iugo colla subtraxero. Porro mentis meæ angustias serenat testimonium conscientie innocentis, quæ illius solius veretur iudicium, ante cujus tribunal convenient in brevi dives et pauper, et cogentur omnes filii hominum pro se reddere rationem. Cæterum innocentiam meam quid attinet excusare, cum eam sanctitas vestra plenius et planius noverit? Sicut fuerit voluntas in celo, sic fiat. Bis exsulat, qui domi exsulat, et peregrinantes interdum, gratiam præordinatæ felicitatis non deserit.

EPISTOLA XCII.

AD MONACHOS DE N.

Monachis de N

Omnem animam potestatibus superioribus subijcit Spiritus sancti per apostolum suum emissa præcepto, cui quisquis resistit, divinæ dispositioni convincitur contraire. Virtus si quidem obedientiæ est, qua divinis humana, terrena cœlestibus sociantur. Cujus contemptores, quantum in se est, scindunt Ecclesiæ unitatem, et dirumpunt compagem spiritus, quæ consistit in vinculo pacis. Unde de vestra fraternitate, quæ per misericordiam Dei, arcioris vitæ professæ est regulam, et eminentissimæ religionis assecuta est gradum; satis admirari non possumus, quod mandatum domini papæ et nostrum hactenus contempsistis. Cum enim vos ex mandato apostolico sæpius, ut oportuit, et forte sæpius quam oportuerit paterna diligentia commonuissemus, quatenus decimas Rossensis ecclesiæ Paridi archidiacono ut iustitia exigit restitueretis, iteratis præceptis non modo non profecimus, sed nec subjectionis, aut alicujus humilitatis verbi aut operis testimonio, nobis apparere vestigia. Quia ergo, licet nostram æquanimiter interdum portare possimus injuriam, contemptum domini papæ dissimulare non possumus, nec debemus, vobis præcipiendo mandamus, ut omni occasione et dilatione remota, præfatas decimas memorato archidiacono juxta mandatum

A apostolicum restituatis, a divinis, secundum statuta Patrum, abstinentes, donec domini papæ mandatum, et nostrum impleveritis: ecclesiam quoque nullus vestrum præsumat ingredi, dum crimine inobedientiæ, scelus ariolandi et idololatriæ perpetretis.

EPISTOLA XCIII.

AD EPISCOPUM NORWICENSEM.

Episcopo Norwicensi.

Dilecti filii nostri R[icardus] de Dractona, et A. frater ejus, sua nobis conquestione flebiliter suggererunt, quod in injuriam sacrorum canonum et nostram a filio nostro R. archidiacono Norwicensi injuste tractati sunt, nec eis potuerit apud eundem archidiaconum interposita appellatio suffragari. Ad B jiciunt etiam, quod, postquam fuerat ad nos appellatum, fraternitas vestra sub regis jussionis obtentu quadam imagine iudicii jam dictum A. advocacy ecclesiæ S. Andreae de Ringet conata sit spoliare, ut in R[ad.] extraneum transferretur, unde et idem R[ad.] ausu sacrilego, assentiente sibi, sed et patrocinantæ R. archidiacono, prædictam ecclesiam memorato Ricardo qui eam iudicio nostro, et fratrum qui aderant, legitime possidebat, præsumpsit auferre. Super his autem quia testibus et instrumentis nobis fidem facere parati erant non potuimus non moveri. Verumtamen, ut merita totius cause partium assertionem plenius agnoscamus, terminum quem vestra dilectio postulavit, partibus duximus indulgendum, omnibus tamen in irritum C devocatis, quæ post appellationem præsumpta sunt. Licet enim interdum propriæ personæ æquanimiter injurias supportemus, injuriam tamen sanctæ Cantuar. ecclesiæ, et contemptum sedis apostolicæ, cujus vice fungimur, dissimulare non possumus, nec debemus. Hujusmodi ergo auctoritate sæpe factum archidiaconum Dominica, qua cantabitur: *Cantante Domino*, nostro conspectui apparere jubeatis, prænominatis fratribus R[icardo] et A. super damnis et injuriis responsurum, et inobedientiæ, et contemptu domini papæ et nostro, et participatione sacrilegii, R. quoque de Passu. generum archidiaconi ad sedem apostolicam excommunicatum transmittatis, eo quod instinctu diaboli presbyterum interfecit. D Noverit autem archidiaconus quid eum consequatur, si prædicto sacrilego communicare ausus est, dum a participatione ejus ecclesiam abstinet. Præcipimus ut ecclesiam de Ringet cum ablatorum integritate prænominato R[icardo] restitui faciatis. Quod si Rad. extraneus nostris et vestris mandatis obedire contempserit, in eum severitatem ecclesiasticæ disciplinæ exercere non differatis. Si autem adversus Ricardum aliquid juris sibi competere crediderit, illud media æquitate, ubi justum fuerit, postmodum poterit obtinere

EPISTOLA XCIV.

AD MAGISTRUM GAUFRIDUM.

Amico et cognato suo magistro G., frater JOANNES

Saresberiensis, salutem, et si quid ea jucundius. **A**

Cum sæpe, rarius tamen quam vellem, litteras vestras receperim, nullarum gratior fuit adventus, quam illarum quæ mihi sub domesticæ eruditionis auctoritate necessitatem veritatis indixerunt. Gaudeo namque quod de thesauro scientiæ vestræ nunc tandem probitatis exemplum, quod vobis reservabatis, et mihi communicatum est: Poto quidem his et similibus animari ad fortia, et Domino provehente, ad altiora conscendere, si mihi propitiationis suæ manum porrexerit, qui illorum duntaxat operum finem illustrat, quorum se meminit esse principium. Et licet illius nostri, quisquis fuerit, sit jucunda memoria, et sententia probabilis videatur, est tamen, ut arbitror, unde mœrori suo poterit quis exhibere solatium. Magnum equidem est honorum fascibus illustrari, sed procul dubio majus est eosdem virtutum titulis promereri. Unde qui virtutis assecutus est meritum, etsi rerum opulentia vel fastus non accedat honoris, collato tamen bono debet esse contentus: ne si impatientis conscientiæ stimulo, quasi injuria, murmuraverit, vitio ingratitudinis, hoc ipso quod habere visus est se fecisse videatur indignum. Et utinam, si studiorum præmium non assequimur, saltem non destituamur et merito! Non tamen hæc idcirco propono, quod a senis nostri eruditione recedam, cui, Domino faciente, tota vigilantia mentis et corporis obtemperandum esse decrevi: quod pusillanimitatem spiritus veremini, et timorem timetis suspicionum, prudenter quidem facitis et amice. Non enim Pompeio, aut eo qui ipsum vicit, major, aut Augusto prudentior, Cicerone aut Curione disertior sum, quibus quantum suspicionis aura nocuerit, vos historiarum series trita perdocuit. Taceo quod toties victorem Machabæum ante fregerit pusillanimitas, quam gentium fortitudo. Unde constat, quod illorum impetum a me sustinere non potero, nisi me interim foveat, qui protegit hominem a pusillanimitate spiritus et tempestate: in illius autem virtute non timebo, quid exterius ingerat homo, aut Interius murmuret caro. Cæterum equus quamlibet velox cessante stimulo fit tardior, et ut ait quidam:

... Corruptum otia mentem;

Et capiunt vitium, ni moveantur aquæ:

sic et mens mea, quæ sui vitio, ne dicam natura, hebes est, innatam ignaviam non deponet, si non crebrius exhortationum aculeis excitetur. Erit ergo industriæ et diligentiae vestræ frequentius somnolentiæ meæ torporem excutere, ut quem ad bene agendum non propria, saltem virtus accendat aliena: in eo vero maxime veræ amicitiae fidem agnoscam, si me sic mihi reddideritis, ut vitii non parcatur, et ut de cætero necentur cautius statuatis ea contra faciem meam, ne in eo deterius semper aliis displiceam, in quo mihi quoque non novero displicere.

EPISTOLA XCV.

AD JOSSELINUM EPISC. SARESB.

JOSSELINO episcopo Saresberiensis.

Fratres Hospitalis, novo quodam et inaudito humanitatis titulo, ut privatas faciant eleemosynas, calumnias ingerunt manifestas, rapiunt ut distribuunt, de alieno placant Altissimum, et in contumeliam apostolorum ligandi et solvendi usurpant officium, usurpant claves Ecclesiæ, liberalitate pontificum abutentes, ecclesias, quas semel occupaverint, episcoporum subtrahunt potestati, quorum nituntur potestate, vel auctoritate, si aliquem provincialium convenire voluerint. Si vero conveniantur ab alio, pontificalis auctoritas evanescit, cum asserant se forum non habere nisi Romanum vel Hierosolymitanum. Unde sublimitati vestræ consulendum et supplicandum decrevi, ne malitiæ eorum, quam exercent, adversus latorem præsentium, clericum et sacerdotem vestrum, indulgeatis, cum causa eorum magis vestram lædere videatur Ecclesiam, quam istius personam. Omnem enim ecclesiam quam eis concesseritis, vobis et successoribus vestris auferetis.

EPISTOLA XCVI.

AD PETRUM ABBATEM CELLENSEM. [A. D. 1160.]

Abbati Cellsensi.

Litteras beatitudinis vestræ mihi lator præsentium attulit, sed ipsis Paschaliis solemnibus feriaverunt. Increpationis ergo vestræ querelas graviter accepi, et eodem animo quo eas noveram esse conscriptas, nisi quod in anima puriori sinceriores esse credo charitatis affectum. Si enim super his, vel vitio arrogantiae et ingratitudinis vobiscum contendero, præter eam quæ perspicuis et perpetuis virtutum titulis illustratur, domestica probatione convincor. Gratia siquidem Domini et vestra, sum quidquid sum, si quid tamen sum, et institutionis vestræ beneficio me spero semper futurum meliorem.

Scripseram quidem vobis de adventu meo, quod ex subjectis causis fore credideram. Quod vero sententiam mutavi vel distuli, non levitas mea, sed consilium amicorum meorum fuit. Unde hoc aut nullam arbitror, aut levem culpam, cum et Altissimus sententiam mutet, cujus consilium manet in æternum. Non enim fortunæ insidias solus potui declinare, cum omnia quæ sub sole sunt, lubricæ sortis vana versentur in alea. Fluxus etenim temporis, motus rerum, caligo mentium, levitas animorum, axem fortunæ tanta sui agilitate circumferunt, ut non modo rotam ejus, sed et totius orbis molem facile constet esse volubilem. Verum ne non tam me excusare, quam rerum conditionem frustra videar accusare de omnibus, sed causa cognita judicare. Status itaque mei faciem parumper inspicite, serenissimi domini nostri regis Anglorum, ab anno præterito, gravis in me studio æmuloꝝ excitata est indignatio. Si causam queritis, professio libertatis, veritatis defensio crimina mea sunt:

testis est mihi scrutator cordium, quem inutilis et pernicioſa vita mea tota ſemper et nimis offendit, quia alterius culpæ, quod ad dominum regem, conſcientiam nescio. Ipſum, ut audisti, adire diſpoſueram, meam innocentiam purgaturus, ſed per familiares ſuos didici, me nullomodo admittendum in abſentia domini Cantuarienſis et eo mediante mihi poſſe gratiam reformari. Præterea domini regis reſedit nobis in dies ſingulos promittebatur. Quid ergo facerem? Inſulam egredi imaginem videbatur habere diſſugii: calumniatorum declinare congreſſum, eſſet ream conſcientiam proſiteri: principis non exſpectare conſpectum, caput meum læſæ majestatis obnoxium legibus faceret; ad ſummam, teſtimonium innocentis conſcientiæ, auctoritas Romani pontificis, prudentum conſilia familiarium preces tandem perſuaserunt, ut examen cauſæ, ſi fieri poteſt, domi exſpectem, ubi finis poterit eſſe, et ſumptu faciliſ, et copia amicorum fertiliſ. Sed hæc, ut ſcribitis, renuntiaviſſe debueram: has equidem partes fidelibus veſtris amicis meis, venerabilibus viris, Joanni theſaurario Eboracenſi, et magiſtro Willelmo commiſeram procurandas. Proprium nuntium idcirco deſtinare diſtuli, quia naufragii brevis, ut videbatur, licet magni, adhuc dubius erat eventus, et quia mallem læta quam triſtia nuntiare. Unde et cuſſorem veſtrum mecum retinui per dies aliquot in adventum illuſtris regi-næ Anglorum, et clariſſimi viri cancellarii regis, qui, per miſericordiam Domini, procellam mihi de-tumuiſſe dixerunt. Potens eſt autem Dominus veſtris, et Eccleſiæ ſuæ, pro qua patior, precibus, eam, quantacunque ſit, in ſuram comutare, et inno-centiam meam perducere ad portum quietis optatæ. Hæc hactenus.

Ex quo fidelem nuntium inveneritis, mihi, ſi placet, epistoſas beati Bernardi transmittite. Precor etiam, ut flores aliquos verborum ejus, et veſtro-rum, et cantoris Trecentis, et ſi qui ſunt ſimiles, colligi faciatis: ita tamen ut florum letitia non per-imat aut minuat fructus utilitatem. Ego procul dubio, auctore Domino, vos in mea, aut proprii nuntii perſona, antequam autumnus exeat, viſitabo. De liberalitate, quam in fratrem meum exercuiſtis, quas poſſum vobis gratias refero. Clariſſimum au-tem noſtrum, T., præpoſitum veſtrum, nomine meo perſalutate; hiſ quoque ſalutatis qui vos diligunt, et me noverunt, quos etſi non chartæ brevitatis, mentis tamen complectitur latitudo.

EPISTOLA XCVII.

AD EUMDEM. [A. D. 1157.]

In adventu nuntii veſtri ad nos ſereniſſimi do-mini noſtri regis Anglorum, qui ad Alpinos et ſub-Alpinos Britones profectus eſt expugnandos, expe-ditio nos tenebat occupatos quidem totius regni negotiis, ſed præcipue ſollicitos in cuſtodia illuſtris regi-næ Anglorum et liberorum domini regis, qui

A commiſſi ſunt fidei domini Cantuarienſis, a cujus ego latere non recedo: inde utique ut emin-entiam veſtram nec per nuntium meum tam cito potuerim viſitare. Cæterum quid doloris et mœ-roris animæ meæ nuntius veſter attulerit, pru-dens et ſciens laceo, ne, ſi ſuper dolore vulnerum veſtrorum, meum quoque addidero, ampliori triſti-tia abſorbeamini, cum ſancia mens recordatione, nedum inundatione triſtium exulcerari ſoleat po-tius, quam ſoveri. Malorum quidem meminisse juvat, ſed cum præterierint, tunc demum placeſt fuiſſe proſtratum, cum fortior prævalueris. Miſe-rum quoque fuiſſe jucundum eſt, ſed jam de felicitate gaudenti. Sic, ſic infortunii grata eſt recorda-tio, ſed cum de fortunæ injuria triumpharis. Quis B ædium ſuarum ruinam lætis oculis aſpicit? quis domus ſuæ flagrantis aut fumantis incendia libens intuetur? Proinde, mi chariſſime, a tanti mœroris memoria animum pariter paululum avertamus, con-verſi ad eum qui fideles ſuos tentari non patitur ſupra id quod poſſunt, faciens quidem de tenta-tione proventum, ut omnia cooperentur in bonum. In ſorte namque juſtorum peccatorum virga non permanet, et quidquid ab iniquitate recedit, ſeu proſperis, ſeu adverſis faciem induat, nihilominus proficit ad ſalutem, et conatur ad gloriam. Ex re-rum namque difficultate creſcit meritum fidei, et glorioſior eſt triumphus, quem aſſiduitas laborum, et periculorum ſuſceptio, et jugis patientia præceſ-ſerunt. Si de ſe præſumit aliquis in quo deſicit, ſi C de Domino, in quo non proficit: *Sine me*, inquit, *nihil poteſtis facere* (Joan. xiv); et in eo cujus ſpi-ritu agitur apoſtolus, omnia poteſt. Quis virorum fortium et ſublimium illud non libenter ample-ctitur?

*Tu ne cede malis, ſed contra audentior ito,
Qua tua te fortuna ſinat.*

(VIRG. *Æneid.* vi, 95.)

Quid ergo [ille] quem Verbum Patris invitat ad fortia, et animat in tribulatione malorum, et do-lore? dicens: *Confidite in me, ego vici mundum* (Joan. xvi).

Dilatare voluit Dominus nomen ſuum, et marty-ris ſui (10) gloriam transferre ad externas nationes, ut qui quaſi ſub modio Senonenſis Eccleſiæ latebat, reſpondeat in medio nationum, et multitudine po-pulorum. In ædes ſuas tantum forte permiſit incen-dium, ut quaſi beneficio ignis examinatæ, auctore Domino, cum reedificatæ fuerint, ſicut mundiſiores, ita appareant pulchriſiores. Cum vero Eccleſiam Anglorum ſollicitate placuerit, diligenti ſollicitudine prudentes et honeſtos viros in hoc opus eligere ſtudeatis, quorum peccata minime ruborem incu-tiant innocentie veſtræ: veniant quidem muniti commendatiſ precibus principum veſtrorum, non quo res aliter expediri non poſſit, ſed quia facilius et felicius promoveatur negotium, quod magnorum virorum eſt auctoritate ſubnixum. Affectum ſpon-

det dominus Cantuariensis, effectus autem Dominus procurabit. Quid de me dicam, qui totus vester sum, et illorum?

De cætero liberalitati vestræ pro epistolis beati Bernardi gratias ago, antiquis insistens precibus, ut flores verborum ejus quos conquirere poteritis mihi transcribi faciatis, et si quid hujusmodi apud vos paratum est, per nostros nuntios asferatur. Præterea beati Aigulfi mihi pignora promissistis, cui satis gratulari non possum; sed licet mihi sufficiat gratia vestra, precor, si fieri potest, ut de reliquis beatæ Savinæ, Memorii, Frodoberti, et aliorum, quorum pane nutritus sum, per eosdem mihi mittatis. Quod autem hujusmodi mitti placuerit, manu vestra signatum tradatur nuntiis, et litterarumstrarum prosecutione fiat authenticum.

EPISTOLA XCVIII.

AD HENRICUM EPISC. WINTONIENSEM. [A. D. 1157.]

HENRICO episcopo Wintoniensi (11).

Quot et quanta mala Ecclesiis Christi procuret pastoris absentia, etsi antea nobis fuisset incognitum, ex solo peregrinationis vestræ dispendio potuimus didicisse. Brevium enim est ex quo fames cœpit in terra vestra, non equidem fames victualium, quorum satietate a cultu Domini avertitur, et plerumque recalcitrat populus incrassatus, impinguatus, dilatus, sed fames audiendi verbum Domini. Parvuli siquidem petierunt panem, et non erat qui frangeret eis. Si ergo ad aliquem vicinorum solos Evangelii tres panes, domui vestræ mutuaturi accedimus, creditorum continuo sustinemus difficultates, ea se copia excusationum opponit, ut filiis quiescentibus in cubili, ad importunitatem nostram vix surgat aliquis et aperiat vel nobis pro reverentia nostra. Si autem ad extraneum vel peregrinum urgente necessitate confugimus, timemus, ne pro pisce serpentem, aut ne pro ovo porrigat scorpionem. Præterea oves vestræ aut non audiunt, aut minus audiunt vocem alienorum. Quid multa? jacturam Domini, quæ quotidie fit in rebus et moribus, non sufficiunt enarrare. Audite ergo, dilectissime frater in Domino, planetum esurientium, audite voces vagientium parvulorum, audite vocem sponsæ quæ amore languet, et vestro desiderio intabescit. Audite denique vocem sponsi, qui vos constituit super familiam suam, ut ei cibum detis in tempore. Redite itaque ad ecclesiam vestram, et totam insulam sapientiæ et virtutis vestræ radiis illustate. Nec vos moveant damna rerum, quem respiciunt pericula animarum. Procul dubio satius est et æquius, ut sollicitudinis vestræ vigilantiam commissis vobis ecclesiis impendatis, quam alienis. Dominus rex de securitate vestra nos fecit securos, et duobus, quos nominatim excludit, exceptis, quos volueritis, ad gratiam ejus poteritis introducere. Nos autem redditui vestro congratulamur, et quid-

A quid auxilii vel consilii poterimus, libenti animo conferemus. Vale.

EPISTOLA XCIX.

AD EUMDEM. [A. D. 1157.]

Amicis nostris, urgente tentationis articulo, illam consilii viam credidimus ostendendam, quæ honestatis specie, aut utilitatis fructu, videtur præ cæteris eligenda. Et licet ambigenti animus recte consulenti obtemperare detrectet, charitatis tamen instantia non quiescit, donec reluctantem amicum ad bona pertrahat, vel invitum. Sic nos, reverende et amantissime frater in Domino, fraternitatem vestram ad propria redire monuimus, omnino non credentes honestati vestræ, aut ecclesiæ utilitati magis aliquid expedire. Ut enim cætera taceamus, quæ longum est enarrare, profecto morum ruina longe miserabilior est, quam nummorum. Nec est de temporalium amissione dolendum, ubi dispendium incurritur æternorum. Duorum namque dolorum circa eundem animum major denigrat alterum. Absit autem! ut aliquis de vestra prudentia audeat suspicari, quod vilissima rerum, opes scilicet, animum vestrum moveant ubi periculum imminet animarum. Absit! ut invidia antiquo suo vobis possit insultare proverbio dicens:

Quod defles, illud amasti.

Unum e duobus eligit, aut litis discrimen vultis, aut pacem. Si litis incertum præferitis, advertite quia nihil turpius est quam suis armis expugnari, et quasi mucrone proprio jugulari. Si pacem, redite, et pax est: sed timetis, et quidem ubi non est timendum. Nunquam enim venit in mentem serenissimi domini nostri regis ut innocentiam vitæ, integritatem famæ, gloriam regni, tanto deturparet opprobrio, ut manum suam et quacunque causa extendere in Christum Domini, vel aliquam contumeliam a quocunque pateretur inferri. In eo siquidem plurimum motus est, quod conductum petere necessarium credidisti, cum neminem eorum unquam laeserit, quantæcunque processerint inimicitie, qui ad se veniebat. Quid ergo timebatis, cum vos sua, et omnium nostrum voce et litteris revocaret? Sed vos mandatum domini papæ, et Cluniacensium vestrorum necessitas detinet. Porro et ipse dominus papa D redditui vestro congratulabitur, nolens mandatum illud utilitati vestræ præjudicium facere, et personam vestram Wintoniensi et Glastoniensi ecclesiis, plus quam Cluniacensi non ambigit obligatam. Illarum quippe regimen suscepistis a Cluniacensibus absoluti. Qua ergo ratione ab istis ad illos divertistis? Nunquid æquum est, istis esurientibus, eorum pane illos satiare? Hæc non modo domini regis, sed fere omnium querela est. Certe an justa sit, vos videritis. Præterea ex absentia vestra se in necessitatibus regni a consilio vestro et auxilio quæritur destitutum, cum, Domino præcipiente, Cæsari reddi debeant quæ sunt Cæsaris. Unde plu-

(11) In nomine Theobaldi Cantuariensis archiepiscop

rimi snaserunt, ut in omnes vestros durius ageret, et in bona ecclesie, usque ad thesauros intimos, manum extenderet. Ipse tamen, incitante se turba, continet manus suas, et adventum vestrum utcumque expectat. Quod si ecclesiam, et omnes vestros hac provocatione regie indignationi exposueritis, timendum est ne veniant majora metu, et vos, quos declinare non vultis praevisos, sentiat aculeos postmodum duriores. Precamur ergo, et in virtute charitatis consulimus ut redeatis, et ex quo vos audierimus esse Bononiæ, vobis in ipso littore nostro occurremus, procuraturi quomodo ad dominum regem cum honore perveniat, et finis jucundus tantis laboribus imponatur.

EPISTOLA C.

AD PAPAM ALEXANDRUM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Ex mandato sanctitatis vestre in præsentiam nostram citavimus venerabilem virum G. abbatem Westmonasteriensem monachis de Malverniam responsurum super his quæ in audientia vestra adversus eum proposuerant. In ipsa autem ventilatione causæ nobis ex testimonio venerabilium virorum Gileberti Hereford. episcopi, Hamelini abbatis Gloucestr., Raginaldi Persor. abb. evidenter apparuit, quod monachi Malverniam graviora quam passi sunt promeruerant, vitio contumacie suæ, et inobedientie culpa, quam beatus Benedictus in monasteriis docet cæteris acrius puniendam; et quam tota fides Catholica, et omnis ecclesiastica disciplina, quasi scelus idololatriæ detestatur. Tandem conversi ad cor ab abbate suo, quem multis injuriis et vexationibus graviter læserant, saniori consilio usi, prostrati ad pedes ejus, veniam petierunt, et satisfactionem promittentes, restituto privilegio, quod a majestate vitiosa suggestione obtinuerant, intervenientibus nobis, et venerabilibus viris qui aderant, G. Roffensi episcopo, Silvestro abbate S. Augustini, in ipsius gratiam recepti sunt, et sic concordia reformata. Et quia cellulam Malverniam Ecclesie Westmonast. pleno jure ab initio constat esse subjectam, excellentie vestre preces porrigimus, rogantes ne contra consuetudinem omnium monasteriorum, eam patiamini jure suo privari, et justas petitiones abbatis, de quo meliora speramus, misericorditer audiat.

EPISTOLA CI.

AD HENRICUM EPISCOP. WINTONIENSEM. [A. D. 1157.]

THEOBALDI EPISCOPO WINTONIENSI.

Super incolumitate vestre, quam a nuntiis vestris accepimus, lætamur plurimum, sed de ea mentis integritate, quæ rerum damna non sentit, congratulamur Altissimo, bonorum omnium largitori. Gravis quidem fuerat de rerum jactura tentatio, si non in fortem animum incidisset; verum fortitudo clarius elucescet, si tribulationis igne probata redierit ad ovile, quod ex pastoris absentia insidantium morsibus patet. Nec est, dilecte frater, quod vos amodo vereri oporteat, cum ipse rex adventum vestrum

A desideret, et pacem, et securitatem omnimodam reponat, et ne de ea possitis aliqua ratione dubitare, eam in manu nostra cepimus, ducatum vobis dantes, a mari usque ad regem, moram vobis, et redditum, si expedierit, præparaturi. Si ergo diligitis ecclesiam vestram, si animam vestram, imo quia utramque diligitis, accepta opportunitate redire non differatis, ne, quod absit! quod sæpe diximus, fiant conditionis vestre novissima semper deteriora prioribus. Potestatis enim a Domino constitutæ geminabitur indignatio, si porrectam gratiam contemni præsererit.

EPISTOLA CII.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

B Sanctitatis vestre mandatum debita veneratione suscipientes, creditoribus vestris satisfacimus, parati semper apostolicis obedire mandatis, sed apostolatus vestri tempore paratissimi. Nos etenim per misericordiam Domini a fide Romanæ Ecclesie, ab obedientie famulatu, non carcer, non gladius, non, si qua gravior est persecutio, separabit: præsertim cum illum videamus in throno Petri regnantem, a quo doloribus nostris solatium expectamus. Multa siquidem sunt, et fere importabilia, quæ pro domo Domini libenter, cum ita oporteat fieri, sustinemus, et certe majora quam quæ scripto committi expedit. Speramus autem quod ea in brevi, auctore Domino, in auribus vestris commodius præsentibus exponemus, eo quod vos ad Galliarum partes descendere, fama fere omnium consona voce concelebrat. Supplicamus ergo majestati vestre, ut nos de adventu vestro, si placet, dignemini pramunire, quo paternitati vestre, ut decet, promptius occurramus, et desideratissimo beatitudinis vestre visu et alloquio citius gaudeamus. Interim, Pater dulcissime, nos scriptorum vestrorum solatio, et apostolicæ salutationis beneficio petimus sæpius visitari, ne pii desiderii nostri dilatio, aut servitutis vestre contemptum, aut defectum gratiæ vestre, aut veteris amicitie oblivionem, si non nobis, aliis tamen significare videatur. Et quia infelixa sollicitudine super afflictione matris nostræ sanctæ Romanæ Ecclesie jugiter concitantur viscera nostra, et ora filiorum infidelium dilatantur, qui laborem capitis pro languore nobis improperant, expedit ut vestrum, et sanctæ Romanæ Ecclesie statum, et si tempestas adhuc cessat a sæculo et serenum futuræ pacis alicunde resplendeat, litteris quas in gente nostra ad confirmationem fidelium possimus ostendere, nobis significari præcipitis. Me gravis languor, exigentibus culpis meis, æstate præterita adduxit ad portas mortis, cui me ad modicum facto jam testamento, rebusque omnibus usque ad victum tenuem erogatis, clemens Omnipotentis manus, ut hac urbe morula liceat commissa deflere, subduxit. De reliquo namque breves sunt dies mei. Verum ut anima de carnis ergastulo lætior exeat, ad conspectum Altissimi gratias pro

benefactoribus actura, ad pedes clementiæ vestræ tota mentis intentione jaceo provolutus, ut professionem abbatis Sancti Augustini, quam omnes prædecessores mei habuerunt, et mihi novissimo, et omnium minimo nunc pro bene placito vestro subtrahitur, ecclesiæ meæ restituis. Hic est enim dolor ille unicus, qui corpus meum depascitur, la cerat animum inum et invalescit tantum hoc sub pectore vulnus, ut me patienter audiat clementia vestra : mœror et doleo, quod præterita hieme, nec in una petitiuncula potui exaudiri, cum monachi S. Augustini contra me multitudinem obtinuerint litterarum. Litteras illas, quas solas pro nobis, de negotio illo nostri vobis nuntii attulerunt, Domino teste, pro reverentia et honore vestro, quem conservari desidero semper illæsum, nulli adhuc credidi ostendendas. Ego, cum illis placet, ex mandato vestro, ad suffraganeorum meorum tribunal protrahor et invitus.

EPISTOLA CIII.

AD R. CANCELLARIUM.

R. cancellario.

Gratias quantas possum, quia quantas debeo, reddere non suffice, refero paternitati vestræ, pro honore et beneficiis mihi et meis a vobis semper exhibitis, et maxime eo quod solus inter multos, quibus devotio mea quandoque innotuit, me litteris vestris in manu nuntiorum meorum, adhibita consolatione curastis instruere. Vestro itaque consilio acquiescens, convocatis iis, quos oportuit, in verbo, sicut me docuistis, processi, a mandatis apostolicis, nec pro temporali vita et in minimo recessurus. Videat Ecclesia Romana quid præcipue velit, aut quid expediat, pro ipsa, si necesse est, paratus sum, et carcerem, et in mortem ire : quisquis in Ecclesiæ auribus Romanæ de me aliud dicit, de suo loquitur, quia mendacium loquitur. Exhibitio præteritorum probatio futurorum est. Me jam tertio, promandatis apostolicis, periculis, imo et morti exposui. Nunquid in fine viæ et vitæ senex æternum longi laboris et jugis obedientiæ præmium pro quacunque temporis fallaci promissione inmutabo? Ante mihi pereat totus mundus, quam ego pro ipso peream Deo meo. Hæc ideo quia quosdam dominorum meorum cardinalium aliter quam mihi et ecclesiæ meæ expediat, aut quam ego de conscientia mea meruerim, in me audio animadversos : quibus si deliqui, quod tamen non recolo, tanquam dominis et patribus debita humilitate libentissime satisfaciam. Si non deliqui, obsecro per misericordiam Domini et justum judicium ejus, ut amoveant conceptæ indignationis aculeos, et antequam mihi bene promerenti amodo restituant gratiam. Et quia nuntii mei a quibusdam minus bene recipiuntur, petitionem hanc, si hoc tamen auderem postulare, dominis meis cardinalibus per manum vestram desidero præsentari, et responsa eorum per litteras vestras recipere.

(12) Hunc paragraphum ad finem epistolæ sequentis adnectit codex Cantabrigiensis.

(12) Celebris fama est dominum papam ad Galliarum fines accedere. Ut ergo promptius illi et vobis occurramus, me per latorem præsentium, si placeat, adhibita celeritate præmonete. Vivat et valeat paternitas vestra, memor mei in orationibus suis.

EPISTOLA CIV.

AD CARDINALES.

JOANNI SCOR. et JOAN. PAUL. card.

Ab ineunte ætate amplexus obedientiam, nihil exinde ei prætuli, pro qua ab initio universa omnia reliqui. Cum vero placuit ei qui me vocavit, ut puerum suum Cantuariensi Ecclesiæ præficeret, licet indignum, nihil postea potius credidi, quam ut me sanctæ Ecclesiæ Romanæ tota devotione submitterem, et ei famulatum pro viribus semper promptissimum exhiberem. Mihi voluptas erit et gloria, meam singulis annis, aut sæpius devotionem sedi apostolicæ præsentare. Miror autem et admodum doleo, quod quorumdam dominorum meorum cardinalium citra meritum meum in me incanduit indignatio. Mihi siquidem in nullo conscius sum : verum si deliqui, humiliter satisfacientem admittant ad gratiam : si non deliqui, misericordia et justo Domini interveniente judicio, bene semper de cæteris promerentem fraterna charitate recipiant, et a persecutione cessantes, nostri non declinent famulatus obsequia. Nostra hæc petitio vestris manibus promoveatur, quia nuntiorum nostrorum præsentia minus bene recepta est a quibusdam. Sinceri amoris secura est petitio.

EPISTOLA CV.

AD BOSONEM CARDINALEM.

Bosoni cancellario.

Pro honore et beneficiis a vobis mihi et meis sæpe collatis bonitati vestræ gratias ago, orans, ut in me non tepescat vestræ charitatis affectus, quia mei obsequii devotio non quiescit. Verum quia amicorum sibi invicem reseranda sunt pectora, quid animam meam maxime torqueat, paucis aperiam. Ex quo promotus sum in episcopum, sanctæ Romanæ Ecclesiæ studui totis viribus inservire, credens, amore et cultu justitiæ, et jugi devotionis exhibitione me posse ipsius gratiam comparare. Cæterum secus accidit. Nullo siquidem mali merito de conscientia mea procedente, me quidam dominorum meorum cardinalium, ut a quibusdam audio, admodum persequuntur. Quod ex eo verum esse maxime perpendo, quod detractoribus meis favent et adversarios fovant. Sit ergo sollicitudinis vestræ, ut si hoc culpa mea promerui, cum debite satisfactionis fructu non respuant penitentem. Si non, ut credo, promerui, contemplatione misericordiæ, et justii judicii Dei, molestias hujus acerbitalis amoveant, et a se non rejiciant nostræ devotionis obsequium. Præterea, quod mentem meam dolore graviore exulcerat, dominus papa, qui præterita hieme petitiones meas non admisit, adversariis meis, et præsertim monachis Sancti Augustini, fasciculos, quibus

senectutem meam obruerent, contulit litterarum: ad abbatem Sancti Augustini de facienda professione litteras mihi indulsit, quæ, ut pace ejus loquar, ei non essent honori, et mihi fuissent dedecori, et abbati essent futuræ contemptui. Scripsit enim tenuiter, ut professio fieret. At diu cardinales contra litteris instruxerunt abbatem ut appellaret. Quis non videt litteras hinc inde missas, nisi ad ancipitis pugnae discrimen invitasse? Præcepit item ut pro beneplacito monachorum ad tribunal Londonias litigatorum accederem. Quid multa? ego nec in minimo, qui tot et tantos amicos in Ecclesia Romana habeo: monachi illi sunt in omnibus exauditi. Hæc in oribus vestris corde et ore mesto depono, ut quandoque similibus obviare studeatis. De cætero creditoribus vestris satisfacimus, nihil accipientes de pecunia sancti Bertini.

EPISTOLA CVI

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Nostrium, et ecclesiæ, quæ apud nos est, statum, vobis per Illebertum vestrum missis litteris significavimus, at ille aut per malitiam prodidit, aut perdidit per negligentiam, aut eas amissas esse fraudulenter simulavit. Cum enim dimissus a vobis apud cancellarium regis Anglorum per mensem et amplius contra prohibitionem vestram expectasset, remisso in Angliam nuntio per litteras memorati cancellarii sollicitavit, ut ei litteras prioribus similes, quas sibi sublatas querebatur, remitteremus ad vos fidelius deferendas. Quia igitur parum fidelis in primis exstitit, malumus proprium nuntium destinare quam secundo decipi per alienum. Vos nuntium vestrum pro beneplacito vestro convenietis, et si placet, eum, ut cautius et fidelius negotia vestra exsequatur, instruite.

De cætero monachi Sancti Augustini ecclesias in fundis eorum sitas nobis subtrahere machinantur, et quia in oculis Ecclesiæ Romanæ gratiam invenerunt, si quis salutis nobis, aut ecclesiæ nostræ decernitis relinquendum, preces eorum ulterius in dispendia nostra non admittatis. Præterea noveritis liberum esse omnibus appellare. Quod ex eo vobis constare poterit, quod aliqui ad vos confugientes hoc solo remedio evaserunt. Vos qualiter agatis cum eis provideate, et si quid in causis eorum nobis debetur honoris, prout placuerit, reservate.

EPISTOLA CVII.

AD EUNDEM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Norwicensis archidiaconus, vir malitia, dolositate, et arte mentiendi conspicuus regnum nostrum præterita ætate rumoribus suis concussit, et optimates regni adversus fideles vestros, imo Ecclesiam Dei graviter concitavit, vulgo dicens, in episcopatu Norwicensi se a vobis in Angliam destinatum, ut a Willelmo comite Warenne, filio regis Stephani, marcas reciperet, quas pro audiendis petitionibus suis contra regem vobis præfatus comes debebat

A appendere: sub hac excusationis imagine, ne in jus traheretur juxta mandatum vestrum a domino Norwicensi sapius impetravit, et causam quæ inter ipsum et magistrum Willelmum clericum domini Cantuariensis vertebatur super ecclesia de Alvestona, diutius distulit. Beneficio tamen litterarum vestrarum, dictante justitia, in facie ecclesiæ Norw. per præsentiam episcopi, cui causam commiseratis, absque remedio appellationis infra præscriptum terminum finiendam, in ea prostratus est, et a jam dicta ecclesia dejectus. Si ergo causam iniquam reparare tentaverit, non decet bonitatem vestram, ut ipsius preces, ne dicam fallacias admittatis, sed potius punfatis, quod se procuratorem vestrum, et gestorem negotiorum mentitus est, aut inepte gloriat. Male enim sonuit in auribus omnium gloriatio ejus.

EPISTOLA CVIII.

D ALEXANDRUM PAPAM. (A. D. 1159.)

Domino papæ ALEXANDRO.

Possem temeritatis et arrogantiae argui, qui aures vestras toties pulsare præsumo, si timiditatem meam Patris benignitas non excitaret, et ausum non excusaret fraternæ charitatis officium. Suadente ergo pietatis vestræ dulcedine, et urgente pauperis honesti et literati necessitate, majestatis vestræ pedibus toto animo provolutus, quas licet clementiæ vestræ preces offero, quatenus latoris præsentium personam benigne recipiatis et causam, et ei solatium vite Senonensis archiepiscopi violentia non permittatis auferri. Quid justitiam ejus impediatur, ipso referente, si placet, audietis. Præterea præcentor Senonensis, et honestate morum, et litterarum eruditione, et speciali, qua vester est devotione, in quantum æquitas permiserit, dignus est exaudiri. Nunc ad me redeo. Episcopo Lexoviensi, cum excellentiæ vestræ visum fuerit, gratiam rependetis, pro eo quod in me servum vestrum, serenissimi domini regis tantam conflavit indignationem, ut morari in Anglia mihi tutum non sit, et exire aut impossibile sit, aut difficillimum. Senes nostri incolumes sunt ab abbate Radingensi, licet vos cum Thoma suo circumvenerit. Ad opus R. nostri vix aliquid extorquebimus. Osbertus Eboracensis archidiaconus in purgatione defecit. Quisquis vobis suggererit aliter non credatis.

EPISTOLA CIX.

AD EUNDEM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Andreas clericus de Lenham, ecclesiam suam de Lenham quibusdam decimationibus injuste spoliata esse, in præsentia nostra conquestus est, postulans sibi de G. presbytero de Wichelemera, qui eas occupavit, et quodam milite Ricardo, qui fundi dominus est, et occupanti patrocinatur, justitiam exhiberi. Partibus vero tandem preemptoria die præfixa, cum præfatus An. adesset, pars adversa tergiversando, ad frustratorias dilationes confugit, quas cum ejus juris ratio denegasset. iam dictus

miles sibi a nobili viro Willelmo fratre regis, domino suo, dixit esse prohibitum, ne, eo absente, super decimis de quibus agebatur, causam ingrederetur. Præmemoratus quoque presbyter, cum cedere videret militem, cuius patrocinio nitebatur, se non litigaturum respondit. Cum ergo actor, productis idoneis testibus, quibus abundabat, summa instantia, ut ipsius probatio reciperetur, a nobis impetrasset, et ea recepta consilio synodi cum pro eo laturi essemus sententiam, sæpeditus presbyter ad vestram audientiam appellavit, diem præfigens: *Quasi modo geniti*. Vos itaque prout Deus vobis inspiraverit, causæ debitum finem imponetis.

EPISTOLA CX.

AD EUNDEM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Magnam, dulcissime Pater, conceperamus lætiam, sperantes, ut fama erat, nos citra Alpes posse præsentiae vestræ solatio recreari. Versa est tamen in luctum cithara nostra, et gaudium transit in moerorem, ex quo pro certo nobis innotuit, quod urbs beatitudinem vestram invidens Cisalpinis, nominis vestri gloria maluit illustrari. Cum ergo apostolatus vestri culmen nequeamus pro voto visitare, quod possumus, iterum per nuntios, celeritate adhibita, consuetæ visitationis supplebimus obsequium. Placeat itaque dignationi vestræ, usque ad illorum adventum causam monachorum Sancti Bertini, et Osberti Eborac., archid. et si qua nos et regnum Angliæ negotia contingunt, suspendere, quoniam illi super his omnibus discretionem vestram facient certiores, et auditis eis ad singula, Domino propitio, tutius et utilius procedetis.

EPISTOLA CXI.

AD EUNDEM

Domino papæ ALEXANDRO.

Præter opinionem, et contra spem, litteræ vestræ, quarum jucunda solet esse conceptio, nobis mœstitiæ attulerunt. Cum enim ad Galliam cum summo desiderio præstolarem adventum vestrum, accepimus vos ad urbem, utinam salubriter! esse reversos, et spei nostræ sic evacuatam esse lætiam. Præterea petitiones nostræ caruerunt effectu, quia scriniarii vestri, ut scripsistis, nostras forte litteras amiserunt. Nos autem quo modo possumus, acerbitatem utriusque infortunii relevantes, nuntios qui vos vice nostra visitent, et litterarum damna restarent, sub omni celeritate ad sedem apostolicam destinamus: rogantes ut causam monachorum Sancti Bertini, et Osberti Eboracensis archidiaconi, et si qua ad nos, vel regnum Angliæ negotia spectant, usque ad illorum adventum protrahi faciat. Illis enim auditis, auctore Domino, singula salubrius statuetis.

EPISTOLA CXII.

AD ARNULFUM.

Amico suo charissimo ERNULFO, SUUS JOANNES, salutem et veræ dilectionis obsequium.

Domino cancellarium scio emergentium tumultu

PATROL. CXCIJ

A negotiorum, variis curiæ occupationibus, et rei familiaris necessitatibus impeditum, amicorum petitionibus promovendis, nisi alio incitante, vacare non posse. De vestra itaque familiaritate præsumens, precor ut, inspectis litteris quas ei mitto, ipsum ad reformandam mihi domini regis gratiam animetis, et recurrente scripto vestrum mihi consilium significetis. Quomodo vero dominus rex, domini papæ, Cantuariensis episcopi, et cancellarii sui preces accipiat, diligenter litteris vestris, si placet, rescribite. Amicum siquidem longe honestius est veraciter præmuniri, quam fallaciter decipi. Jacula quoque minus lædunt quæ prævidentur.

EPISTOLA CXIII.

AD REGIS CANCELLARIUM. [A. D. 1159.]

B Cancellario regis.

Inter multiplices et graves in me sævientis fortunæ injurias, nihil eo molestius fero, quod amicorum solatio destitutus neminem curarum socium, aut participem mœroris invenio. In quo calculo sors mea versetur, citra meæ conquestionis iudicium, ex his quæ videtis et auditis, et quæ longo didicistis experimento facile poteritis intelligere. Ut tamen quæ sit, paucis aperiā. Ex quo socii nostri: i a vobis redierunt, communem Dominum, me fere excluso, nisi cum onera fuerint subeunda, suum promissis et rumoribus effecerunt.

Non equidem invideo, miror magis.

(VINC., Ecl. 1, 11)

C Si quid ergo potest apud excellentiam vestram parvitas meæ devotio, si qua est antiquæ familiaritatis memoria, si spectatæ amicitiae fides, fortunæ impetus non subvertit, id agite, quo serenissimi domini nostri regis gratis in me concepta indignatio mitigetur, ut pro arbitrio ejus excusam innocentiam meam, aut si in aliquo gratiam ejus demerui, satisfactione congrua eandem mihi liceat promereri, et exinde honestius et liberius, vel gratia litterarum, vel occupatione alterius studii, tantæ sollicitudini, laboribus, suspitionibus et periculis me ipsum subtrahere potero. Nunc enim, si quid recte fiat, alii; si quid male, mihi ascribitur. Non est malum in civitate quod ego non faciam, me forte excusabit commodissime absentia mea, ut ejus animum facilius possitis inclinare. D Litteras domini papæ pro me facientes dilectioni vestræ transmittō, quas, si placet, mihi restitui faciat: eas mihi sine rescripto non rogatus attulit nuntius domini Eliensis. Hanc domini papæ petitionem dominus Cantuariensis litteris suis persequitur.

De cætero rerum vestrarum me curam habere præcepistis: libens pareo, etiam ubi non proficit cura mea. Dominus noster propriarum ecclesiarum vobis subtrahi præcepit auxilium. Resistentibus mihi aliis, frustra contra torrentem direxi brachia mea. Vos autem super hæc ei rescribite. De statu insulæ, et curiæ familiaribus vobis plura scribere vereor, cum per invidiam fortunæ, litterarum

meorum aliae, incident in latrones, aliae naufragium patiantur, aliae meo dispendio se impudenter principum oculis ingerant. In his tamen, et aliis, quid me oporteat facere, rescribetis.

EPISTOLA CXIV.

AD MATTHEUM PRÆCENTOREM SEN. [A. D. 1159.]

MATTHEO præcentori Senonensi.

Miror, amice, et doleo, si dominus papa indulgentiæ suæ beneficium revocavit, et te illorum præcepit subire iudicium qui tibi merito possunt esse suspecti, et absque suprema et fere invincibili difficultate non poterunt conveniri. Mihi quidem, licet paulisper hæream, persuaderi non potest, quod partis adversæ sinistra adversus dexteram Romani pontificis prævaluerit. Levi tamen gestamine integritatem virginis oppressam majestatis verbis, fraudulenta Senonum irruptione fere subversam memini. Debuerat Roma Senones [et dona ferentes] habere suspectos. Sed cubicularii et assessores principis, et sacri palatii quæstores diligentissimi, sub imagine juris presidentis forte religionem circumvenierunt, et Gallos, dum emungerentur censuerunt admitti. Non equidem invideo successibus eorum, sed tuæ et domini præcentoris læsioni compatio, tanto magis, quanto minus his malis mederi possum. Facies namque rerum quæ apud vos sunt mihi ignota est, negotii vires ex absentia mea plena non possum inquisitione discutere, incidentes articulos citra partium assertiones examinare non valeo, et ob hoc in re incerta tibi non possum certi consilii facere copiam: hoc tibi, auctore Domino, innata et exquisita prudentia, amicorum fida sedulitas, sapientum affectata instructio longe commodius præstabit, verumtamen sine consilii præiudicio, interventu domini Altissiodorensis episcopi, ut preces domini papæ pro te porrectas admittat, studiosius sollicitabis, et per eundem, et alios mysterium consilii partis adversæ diligenter inquires, ut ex eo causam tuam facilius et feliciter possis instruere. Si preces contempserit, eum quasi invitum trabes ad iudices, maxime si litteris apostolicis aliorum iudicio stare non cogeris. Neque enim in hac parte adversariorum vocibus credes, nisi principis apices præsentaverint. Si iudicibus tuis executionem mandati apostolici consequi potueris, acquiesces: sin autem, honestam itineris causam, si ad dominum papam proficisci disponis, amici tui formabunt, quos rerum qualitas et causæ calculus visibili specie plenius edocebunt. Ego quoque in quo possum tibi non deero, litteras quas ex parte mea domino papæ trades, accipies a latore præsentium, tibi et fratribus domini præcentoris bonum optantes, et utinam obtinentes! Si affectum effectus non sequitur, animum veteris amici non argues, sed fortunam.

EPISTOLA CXV.

AD PETRUM ABBATEM CELLESEM. [A. D. 1159.]

Cellensi abbati.

Occasionem scribendi vobis gratanter arripui,

A cum apud nos viderem hominem, quem ad vos credebam reversurum. Nuntio igitur salutationis vestræ benigne suscepto, cum eo de referenda vobis salutatione contraxi, sub accepta cautione, quia persona mihi erat incognita. Quæ itaque circa me sunt, ex parte describo, et possem utinam scribere lætiora! Postquam ab Ecclesia Romana reversus sum, tot acerbitalis suæ molestias in me fortuna conegessit, ut fere nihil adversitati existinem me antea prætulisse. Miramini forsitan, et obstupescitis, quid me tantopere potuerit perturbare. Hæc in aure vestra paucis aperiā. Serenissimi domini, potentissimi domini regis, invictissimi principis nostri tota in me incanduit indignatio. Si causam quæritis, ei forte plus justo favi, promotioni suæ ultra quam oportuerit institi, ad hoc toto desiderio cordis suspirans, ut quem fortunæ invidia credebam exultantem, miseratione divina regnantem cerne-rem in patrum solio, et jura dictantem in populis et nationibus. Sic forte decrevit Dominus punire impatientiam desiderii mei. Quidquid enim impatienter appetitur, vel fuga vel accessu doloris importat aculeos. Hujus tamen culpæ non arguor, sed quod vires meas omnino transcendit, et parvitatem meam magnitudine sui poterit excusare, in innocentiam meam impingitur. Solus in regno regiam dicor minuire majestatem. Cum admissi mei factum diligentius exprimunt, hæc in caput meum intorquent. Quod quis nomen Romanum apud nos invocat, mihi imponunt. Quod in electionibus celebrandis, in causis ecclesiasticis examinandis, vel umbram libertatis audet sibi Anglorum Ecclesiam vindicare, mihi imputatur; ac si dominum Cantuariensem, et alios episcopos, quid facere oporteat solus instruat. His de causis totus concutior, quibus etiam urgentibus mihi creditur exsilium imminere. Ego illud propter justitiam, si oportuerit, non modo æquanimitè, sed etiam cum gaudio tolerabo. Unde infra Kalendas Januarias me opinor ab Anglia exiturum, et quidem habito consilio vestro, et moraturum in Galliis, et inde ad Romanam Ecclesiam transiturum. Interim quantas possum bonitati vestræ gratias ago pro honore et liberalitate, quam in fratrem meum exercuistis, et ut vice mea abbati Bullecurtensi de visitatione fratris mei gratias referatis exoro. Post quam prior de Cantumerulæ litteras istas secreto inspexerit, ne ad oculos et aures plurium transeant provideat.

EPISTOLA CXVI.

AD THOMAM PRÆPOSITUM CELLESEM.

THOMÆ præposito Cellensi.

Inspectis litteris quas domino Cellensi transmittito, statum meum pro parte conjicere poterit prudentia vestra. Quod autem specialiter ad vos spectat, amicum vestrum P. sanum esse sciatis, et incolumem, et in magna prosperitate versari. Illum vero quem vestris precibus domino cancellario regis commisimus, ego, et thesaurarius Eboracensis, nuper sa-

num in bono statu vidimus, licet ab exactionibus A regis non omnino possit esse immunis.

EPISTOLA CXVII.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Causa, quæ vertitur inter Suanum et Baldewinum, sacerdotes, super ecclesia de Chiltedie. ab auditorio venerabilis fratris nostri Ricardi Londoniensis episcopi, appellationis auxilio ad nostram tracta est audientiam. Agebat itaque memoratus Suanus ut jam dicta sibi restitueretur ecclesia, quæ se querebatur esse injuste et sine iudicio destitutum, qui vicarium suum ut dicebat violenter expulerat. Baldewinus ad hæc dilatoria exceptione opposita, se super memorata ecclesia de jure conveniri non posse dicebat, citra restitutionem bonorum ejusdem ecclesiæ, quæ sibi vi et fraude præfati Suani dicebat ablata: paratus tamen de principali negotio respondere si Suanus innocentiam suam delato sibi juramento purgaret. Suanus vero nec subire voluit juramenti discrimen, nec referre, asserens iudicio domini Londoniensis intentionem suam non posse alicujus exceptionis obstaculo submoveri: quod cum pars fateretur adversa, dicens se ideo appellasse, quia una die ab eodem Londoniensi cum isto alia duo perversa judicia reportavit, Suanus ad præsentiam appellavit vestram, præfigens Octavas apostolorum, cum tamen utrique parati essemus omnem justitiam exhibere.

EPISTOLA CXVIII.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Charitatis fraternæ compassio nos admonet, pro venerabili fratre nostro Willelmo Norwicensi episcopo vestræ majestati supplicare, ut vexationibus et injuriis quas ei Wachelinus archidiaconus incessanter continuat, finem debitum imponi præcipiatis. Quod quam necesse sit, vestræ sinceritati innotescere procuravimus, iniquitatis odio et abominatione scandali potius, quam aliquo personarum intuitu. Factum est siquidem Londoniis nuper cum conventum celebraremus, exigentibus quibusdam necessitatibus, jam dictus episcopus venerabilem fratrem nostrum Londoniensem episcopum, cui videlicet, et Wigornensi episcopo cognitionem accusationis, qua Wachelinus impetitur, delegastis, miserabili admodum supplicatione convenit, ut saltem ea die, quæ ei tunc tertia fuerat peremptoria constituta, post multas, et multorum bonorum virorum vexationes ejus admitteret probationes, quod jam dicto archidiacono juxta mandati vestri formam ablata restituisset, vel justitiam exhibuisset, nisi in omnibus per ipsum Wachelinum stetisset. Produxitque in medium copiam virorum religiosorum, abbatum, archidiaconorum, priorum et clericorum, eorum testimonio, quod allegaverat, probaturus. Processerunt et alii quamplures illæse opinionis viri, qui amore justitiæ, et ad confusionem iniquitatis dicebant se paratos esse probare, quod æpe-

dictum archidiaconum audierant, offerente episcopo remissionem omnium restitutionum quas reposcebat, et insuper de proprio LX marcas argenti, ea conditione ut ei absolutionem criminum suorum idem episcopus impetraret, et episcopum repulsiasset, partim quia non poterat, partim ne videri posset pro tantorum criminum redemptione marcas recepisse. In quibus cum universi, tam clerici quam laici, supra modum scandalizarentur, dissimulare non potuit nec voluit dominus Lond. prædictas probationes tunc tertio productas fuisse, sed Wachel. nulla trium citationum peremptoriarum apparuisse: et adjecit quod sine Wigornensi episcopo, cui delegata erat causæ cognitio, et non apparebat, die conducto nihil decernere poterat, vel debebat. Sit itaque vestræ discretionis in brevi, si placet, æpediti archidiaconi subterfugiis, in quibus confidit, obviare, et vexationibus tandiu afflicti episcopi, pacis remedio subvenire.

EPISTOLA CXIX.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Adversus Osbertum presbyterum super ecclesia de Trichestana, Jordanus prior Acrensis instituit controversiam, dicens eum præfata ecclesiam possidere, quam sine prioris assensu, et alterius advocati, citra solemnem ordinem juris, et regni consuetudinem, invitis, et reclamantibus parochianis ingressus fuerat. Ad hæc Osbertus se in eadem ecclesia canonicum ingressum habuisse respondit, advocato comite Waren. ipsum præsentante, et Willelmo archidiacono Norwicensi vice Ebrardi bonæ memoriæ Norwicensis episcopi, introducente, et ei cum omni jure suo jam dictam ecclesiam concedente. Adjecit etiam hoc legitimorum testium assertione in præsentia venerabilis fratris nostri Willelmi Norwicensis episcopi se probasse, quod et episcopus destinatis ad nos litteris testabatur. Se tamen minime cogendum esse dicebat, ut possessionis suæ laudaret auctorem, aut titulum diceret, cum reus, et si nihil præstet, obtineat, auctore non probante, quod intendit. Cum ergo venerabilis frater noster episcopus Cicestrensis instaret, ut prior, si in causa vellet procedere, suam fundaret intentionem, præfatus presbyter ad vestram audientiam appellavit, diem præfiniens Dominicam qua cantabitur: *Latare, Jerusalem*.

EPISTOLA CXX.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Venerabilis frater noster Robertus Bathoniensis episcopus dilecto filio nostro, fideli vestro Willelmo Cumin ecclesiam de Cerda restituit, juxta mandatum misericordiæ vestræ, quo præceperatis eandem sibi, appellatione remota, restitui, si ipsum Dunelmensi ecclesiæ plene satisfecisse constaret. Dicitur autem clericus quidam nomine A. ut hoc beneficium clementiæ vestræ infirmet ad sedem apostolicam proficisci. Nos itaque quas possumus

majestati vestræ pro W. preces porrigimus supplicantes, ut quod ei misericorditer conferro dignata est bonitas vestra, fideliter conservare dignetur, et ut ipsum in petitionibus justis clementer audiat.

EPISTOLA CXXI.

AD ALEXANDRUM PAPAM

Domino papæ ALEXANDRO.

In omnibus quæ gessit bonitas vestra, nihil domino regi Anglorum grätius est beneficio quod Willelmo Cumin fideli vestro misericorditer impendistis. Hoc autem nititur evacuare frater quidam nomine A. de Cerda, utinam melioris vitæ et integrioris famæ! et majestatem vestram levitati et inconstantia, quod absit! submitti desiderat. Rectius, Pater, fuerat, omnino non audire clamantem, quam gratis destituere restitutum, et absque culpa dejicere legitime possidentem. Placeat ergo dignationi vestræ juste conservare quod misericorditer contulistis, et ipsum in petitionibus justis clementer audite. De cætero episcopus Lexoviensis malleus iniquitatis est ad conterendam Ecclesiam Dei; hic in me pauperem tantam regis coaccervavit indignationem, ut domino Cantuariensi et cancellario suo rex ipse denunciaverit, me majestatem regiam minuisse, et ob hoc ab amicorum et fidelium numero excludendum. Auditis etiam litteris, quibus innocentiam meam vestra benignitas excusavit, mendosus ille et mendax dicere ausus est: « Dominus papa scripsit quod voluit, ergo domino regi refero, quod verum novi. » Provideat igitur mihi pietas vestra, et regis gratiam studeat reformare.

EPISTOLA CXXII.

AD EUNDEM.

Domino papæ.

Clericus quidam de familia Willelmi bonæ memoriæ Eboracensis archiepiscopi, nomine Symphorianus, in præsentia regis Stephani et episcoporum, et baronum Angliæ, in quodam conventu celebri Osbertum Eboracensem archidiaconum impetivit super crimine veneficii, quo prædictum archiepiscopum dicebat extinctum, veneno sibi per archidiaconum in mensa Domini propinato, promittens constanter se hoc ferri candentis, aut aquæ ferventis, aut monomachia, aut alio judicio probaturum. Osbertus vero constantissime crimen inficiatus, privilegio dignitatis et ordinis se non laicorum, sed ecclesiastico tantum judicio subiacere, et se illi per omnia paratum stare respondit. Datis ergo ab utrisque fidejussoribus de lite exsequenda juxta consuetudinem gentis nostræ in manu regis qui, nobis et fratribus nostris reclamantibus et renitentibus, causam hanc propter atrocitatem criminis, et quia eo præsentē initiata erat, ad forum suum pertinere dicebat, usque in Octavas Epiphaniæ dilata est controversia.

Interea regi Stephano serenissimus dominus noster rex Henricus successit, de cujus manibus, vix

A cum summa difficultate, in manu valida, et cum indignatione regis, et omnium procerum, jam dictam causam ad examen ecclesiasticum revocavimus. Cum ergo intervenientibus multis dilationibus questio ex necessitate protracta esset, et actor, S. scilicet, secundum subtilitatem legum et canonum accusationem non posset implere, inspectis sacris canonibus de consilio venerabilium fratrum nostrorum Ricardi Londoniensis, Hilarii Cicestrensis, Jocel. Saresberiensis, Roberti Exoniensis episcoporum, et aliorum sapientum qui aderant, quia verbum istud per totam insulam divulgabatur, jam dicto archidiacono purificationem indiximus trium manu archidiaconorum, adhibitis secum aliis quatuor diaconis, diem præstandæ purificationis præficientes, qua imminente accessit ad nos memoratus archidiaconus, dicens se malle innocentiam suam demonstrare in facie Ecclesiæ Romanæ, ad quam verbum forte pervenerat, se et omnia sua vestræ protectioni subiciens, et auctoritate apostolica inhibens, ne in læsionem ejus quidpiam ab aliquo statueretur. Adjecit etiam quod in Octavis Epiphaniæ se vestro conspectui presentabit. Nos ergo, ut oportuit, apostolicæ majestati deferentes definitionem negotii vestræ reservavimus sanctitati.

EPISTOLA CXXIII.

AD EUNDEM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Ad hoc excellentiam vestram capiti omnium Ecclesiarum dispositio divina præfecit, ut, exterminatis vitis de domo Domini, virtus jucundum capiat incrementum et ut imperfectum totius humanitatis, vestræ majestatis suppleat consummata perfectio. Causa quæ vertitur inter dilectos fratres nostros Rad. Dunelmensem et monachos Cantuariensis Ecclesiæ, appellationis auxilio nuper ad examen apostolicum a nostris manibus evolavit; ea est hujusmodi. Memoratus Rad. redditus LX librarum, quos in ecclesia Dovurensi habuerat, officio nostro sibi restitui postulabat, aut aliorum reddituum æquam recompensationem sibi reponderari; dicens eos ad hoc teneri ex juramento, quod Auricus Camerarius nomine ex mandato conventus præstitit, quando Rad. cessit ut in ecclesiam Dovuræ monachi ingrederentur. Hoc quoque se legitimis testibus promisit probaturum. Prior vero et monachi hanc ejus petitionem inanem esse dicebant, eo quod sibi semper prædicta pactione in assignato reddito fuerit satisfactum; adjicientes se paratos esse ad calculi rationem accedere, ut suppleant pro arbitrio boni viri, si quid ei ulterius competerit. Ad hæc Rad. se citra audientiam vestram minime super hæc litigaturum respondit, invitans priorem et monachos super præstito juramento ad vestrum examen, et priorem specialiter, et Hug. fratrem ejus super contemptu vestro, eo quod in parochia illius protectionis vestræ præsidio gaudentes, me invito contra juris reverentiam capellam construxerint, præ-

fixit itaque terminum Dominicam in Ramis palmarum.

EPISTOLA CXXIV.

AD EUNDEM.

Domino papæ ALEXANDRO.

In se ipsum, teste Anania, provocat sententiam mortis, qui Spiritum sanctum, merito virtutum, successionis gratia, prærogativa sedis habitantem in vobis, aliquo mendacii furo circumvenire præsumit, præsertim cum in dispendium juris, et alterius læsionem mendax precatore invigilet. Porro lator præsentium Nicolaus a venerabili fratre nostro David Menevensi episcopo, archidiaconatu, quem canonice habebat, contra omnem reverentiam juris absens spoliatus, inauditus, non conventus, occasione litterarum quas quidam Jordanus, forte vobis incognitus, falsis precibus, non sine admiratione totius Anglicanæ Ecclesiæ a vestra clementia impetravit. Hic est, Pater optime, hic est ille publice perjurus, homicidii ex præcedenti insimulatione publica respersus infamia, quem, ob crimen falsi in apostolicis apicibus commissi, sanctus decessor vester Eugenius officio et beneficio ecclesiastico condemnavit, qua ille prostratus sententia, exquisitis ignotarum gentium angulis latuit, donec prædictum patrem rebus humanis cognovit exemptum. Supplicamus itaque majestati vestræ, quatenus latoris præsentium inspecta justitia et miserabili paupertate, quod in eum enormiter factum est, misericorditer corrigatis, et eo restituto causam jubeatis per legitimos tramites suo Marte discutere, si tamen decessoris vestri sententiam evacuandam esse decernitis, et homini jam damnato actionem potius deberi quam pœnam.

EPISTOLA CXXV.

AD EUNDEM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Cum omnes fideles sanctæ Romanæ Ecclesiæ præsidio gaudeant, ad sinum misericordiæ ejus fiducialius in necessitate confugiant, quorum desideriis justitia suffragatur, qui sanctæ conversationis incitamento virtutes promovent proximorum. Tales esse fratres qui apud Theobaldum Dominum devotissime famulantur, publico præconantis famæ testimonio didicimus. Pro eis ergo tam sincere quam securas preces vestræ porrigimus majestati, quanta possumus devotione supplicantes, ut eorum iusta desideria compleatis, ut exitu negotiorum facili et felici exhilarati, utriusque vitæ successus vobis præcordialius studeant ab Altissimo promereri. Inter cætera miles quidam ecclesiam, quam XL annis inconcusse tenuerunt, eis molitur auferre sub prætextu advocacionis quam adversus Ecclesiam Dei laici apud nos perniciosissime vindicant. Trahuntur ob hoc ad sedem apostolicam, ac si possent inde injuriarum reportare molestiam, ubi jura nascuntur. Sed, auctore Domino, sanctorum decessorum vestrorum vestigiis inherendo, ita unius temeritatem retinetis, ut ejus exemplo

A alii instructi ad similia nequaquam audeant aspirare.

EPISTOLA CXXVI.

AD EUNDEM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Juxta sanctitatis vestræ mandatum, nobilem virum Hugonem de Dovera diligenter commonuimus, ut monachis Sancti Bertini ecclesiam de Chilleham, quam ad jus monasterii sui, ut dicebant, pertinentem, sibi violenter, et absque judicio querebantur ablatam, restitueret. Ille autem se mandatis apostolicis et juri promissis devotissime per omnia pariturum : verum falsitatem precum, quas vobis monachi porrexerant, in multis arguebat. Primo quidem jam dictam ecclesiam ad jus monasterii non pertinere asseruit, quam nunquam ipsius, vel alicujus prædecessorum suorum assensu habuerant, præsertim cum, non assentiente, nedum relicto fundatore, status ecclesiæ mutari non possit, aut subijci servituti. Deinde monachos nunquam suo nomine possedissee dicebat, sed cujusdam Odonis, quem famosissimus ille tyrannus et ecclesiæ nostræ gravissimus persecutor, Willelmus de Ypra, exheredato domino fundi, utcumque in possessionem admitti impetraverat. Fraude vero collusionis intervenientis, ut eis præfatam ecclesiam cederent, monachos præfato Odoni certos redditus assignasse, et hoc etiam publice notum esse asserbat, et ita mediante Simonia detentionem ecclesiæ qualemcumque habuisse, venerabili fratre nostro Rogero Eboracensi qui nunc est, tunc Cantuariensi archidiacono. Hoc ipsum apostolica auctoritate inhibente, postremo abbatem et monachos Sancti Bertini, qui adfuerant, cum supradictus tyrannus a regno Angliæ exterminaretur, liti et detentioni quam habuerant, in perpetuum renuntiassæ dicebat, ut fructus supradictæ ecclesiæ, permittente Domino, liceret asportare. Hæc quidem omnia promisit se sufficientissime probaturum. Præterea se ad majestatem vestram, ut ibi fraudem et malitiam monachorum detegeret, jam nuntios destinasse dicebat : nihilominus in nostra audientia suam paratus innocentiam et justitiam demonstrare. Cum ergo de veritate precum, ut oportebat, cognoscere volentes, monachis præfigeremus diem, ipsi se non subituros causam, nisi citra cognitionem restituerentur, responderunt. Nos ergo in præjudicium rei, et subversionem juris procedere nolentes, mandatum exspectamus, vobis in omnibus, et per omnia parituri.

EPISTOLA CXXVII

AD EUNDEM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Licet in ore nuntiorum nostrorum, quibus merito honestatis et fidei fidem haberi oportet, posuerimus verba nostra, litterarum tamen indicio paternitati vestræ significare curavimus, qualiter in præsentia nostra processum sit in causa monachorum Sancti Bertini super ecclesia de Chilleham. Nobilis vir Hugo

de Dovera a nobis ex mandato vestro commonitus, ut præfatam ecclesiam cum ablatorum integritate restitueret monachis, qui se ab eo violenter spoliatos esse conquerebantur: respondit eis nullo jure restitutionem competere, cum destitui non potuerint qui nunquam fuerant instituti. Detentionem si quidem rerum jam dictæ ecclesiæ, ex qua niti videbantur, non suo, sed nomine alieno habuisse dicebat, cujusdam scilicet Odonis, quem nos ipsi scimus memoratam ecclesiam possedisse; sed quod ei renuntiaverit, aut eam alii cesserit penitus ignoramus. Certum quoque habemus archidiaconum nostrum, qui nunc est Eboracensis archiepiscopus, appellatione interposita prohibuisse, ne monachi rebus illius ecclesiæ se immiscerent. Verumtamen, quia dies mali erant, et famosus ille tyrannus, et ecclesiæ nostræ gravissimus persecutor Willelmus de Ypra, cui jam dictus Odo adhærebat, nostris capitibus imminerebat, necesse habuimus dissimulare, quando patrimonio Willelmi contempta appellatione monachi res Odonis, qui sibi prospiciebat in posterum, nomine ejus contrectare ceperunt. Præterea etiam si constaret monachos suo nomine possedisse, petitionem eorum submovebat, dicens eos possessioni et liti renuntiassent, quando eis fructus ecclesiæ asportare permisit, offerens se hoc sufficientissime probaturum. Cum ergo miles instaret, ut monachi suam fundarent intentionem, aut exceptionis ejus admitteretur probatio, monachi declinantes conflictum se citra cognitionem causæ restitui postulabant. Ad hæc miles vestram maiestatem non præcepisse, ut illi instituerentur, sed restituerentur, et ex verbo restitutionis, aliis quæ in sacro rescripto vestro continebantur, causæ cognitionem nobis plenissime demandari: et quia religionem vestram, ut dicebat, falsa suggestione circumvenerant, ii in probatione procedere volebant, se omnia ad consultationem vestram dixit relaturum, et vobis tanquam Patri et domino in omnibus pariturum. Procedente vero tempore, antequam ejus nuntius ad vos pervenisset, mandatum vestrum de coercendo milite iterastis. Nos itaque mandatis vestris debitam reverentiam et obedientiam exhibentes, licet miles se justitiæ semper offerret, et contra monachi eventum iudicii fugerent, ecclesiam cum omnibus pertinentiis suis, etiam cum periculo nostro sequestravimus, eam retinentes in manu nostra, donec vobis et rei veritas, et nobis voluntas vestra plenius innotescat. Si vero chartam nomine nostro conceptam illi protulerint, eam, ut imperfectum nostrum fateamur, a nobis vi et metu supradicti tyranni sciatil extortiam. Hoc quoque et vestram non lateat maiestatem, quod devotus vester Joannes thesaurarius Eboracensis, quem monachi, sæpe nominatam ecclesiam per manum laicam assenserunt occupasse, nunquam ad eam manum extendit, aut causæ ejus se aliquo modo immiscuit, nisi quod fideliter astitit veteri amico, quem sine dedecore, et amicorum enormi damne non poterat in

necessitate deserere. Supplicamus ergo dignationi vestræ quatenus ea moderatione quod placebit super hoc præcipiatis, ut monachi, si quid juris habent, id ita consequantur, ne nos indignationem domini regis, et persecutionem omnium procerum, qui scandalizati sunt in hoc verbo, incurramus, precamur ad fidem vestrum, dilectum filium vestrum Joannem thesaurarium Eboracensem, cui vitiosa monachorum suggestionem aliquatenus letitiam excussistis, debitæ consolationis beneficio exhilaretis.

EPISTOLA CXXVIII.

AD WILLELMUM EPISC. NORW

(A. D. 1156.)

Episcopo Norwicensi.

Nuntios nostros a domno rege redeuntes sanos recepimus, promittentes in adventu regis, optatum petitionibus nostris effectum. In omnibus enim consilio domini archiepiscopi acquiescet, et honori, et utilitati Ecclesiæ tota mentis intentione studiosius invigilabit. Verum interim scutagium remittere non potest, et a quibusdam exactionibus abstinere, quoniam fratris gratia male sarta nequidquam coit, sed ob hoc perniciosissime scissa est, quod domino regi frater totam hæreditatem paternam, nominatim terram, cujus ei possessionem vis major abstulit, noluit abjurare, cum tamen et munitiones regi cedere, et obsides dare paratus esset, ut terram quam dono patris habuerat, recuperaret. Profectus ergo ad regem Francorum, comitis Theobaldi fretus auxilio, Francos sollicitat in dispendia nostra, et jugulos eorum divitiis nostris, viribus, et potestati tentat opponere. Agit forte ut vel sic fortuna possit gravius promereri, quomodo regem et gentem Francorum, favente justitia, det in manibus nostris. Implebimus in eo mensuram Patrum nostrorum, si tamen eorum sorte voluerimus esse contenti. Sed profecto majus est quod nobis restituto Vernone fortuna promittit. Speratum colloquium nobis subtraxerunt Franci consilio comitis Theobaldi. Dominus rex ab Andegavis et Pictavia rediens ad nos transmittet qui summam rerum gerant, et absentes ipsius damna commissa sibi juris administratione compensent.

EPISTOLA CXXIX.

AD ALEXANDRUM PAPAN.

Domino pape ALEXANDRO.

Habent a capite membra ut vigeant, et a sancta Romana Ecclesia, Domino auctore, salus est omnium Ecclesiarum. Unde necesse est omnes ad vos recurrere, incumbente necessitatis articulo, quem per se nequeunt expedire. Est autem apud nos causa difficilis inter venerabilem fratrem nostrum Michaelem Landavensem episcopum, et Robertum filium antecessoris sui, quam, nisi apostolica auctoritas interveniat, finem diebus nostris non credimus habiturum. Vexati sumus in ea diutius, sed temeritatem præfati Roberti nullo correctionis genere potuimus coercere, quin novissima ejus, prout

nobis referebantur, semper essent deteriora prioribus. Ut enim de corporis immunditia taceamus, incendia, rapinas, et varias figuras criminum ejus ad nos plurimi perferebant. Quoties inter eum et adversarios suos multo studio multoque labore reformavimus pacem, toties ab eo pax scissa et reformata recessit: tandem excommunicatus ab episcopo suo vestram adiit majestatem, sed an absolutionis vestræ meruerit gratiam ignoramus. Apostolicas tamen litteras retulit, quibus venerabilis frater noster Wigornensis episcopus præciperetur illi, et quibusdam complicitibus suis, de episcopo Landavensi, et Rad. archidiacono suo justitiam exhibere. Deinde, paucis diebus elapsis, adversarii ejus nobis vestræ beatitudinis apices attulerunt, præcipientes causam sine debito sine appellationis subterfugio terminari, non obstante rescripto quod Robertus a vestra mansuetudine per subreptionem obtinuit. Partibus itaque in nostra præsentia juxta mandatum apostolicum convocatis, prædicti Roberti petitionibus adversarii ejus crimina multa in modum exceptionis, opposuerunt, in quibus etiam conveniebant eum super crimine læsæ majestatis, dicentes eum commisisse falsum in litteris vestris quas proferebat. Vobis quidem, et fratribus vestris qui aderant obtuli, dissimilitudinem, et litteras quas de industria fecisse visus est, omnino suspectas, et ideo, ut nobis visum est, ad celsitudinis vestræ examen remittendas. Ipse vero constanter se causam a vobis accepisse dicebat, et omnium quæ continentur in litteris, Romanum pontificem laudabat autorem. Unde habito fratrum nostrorum consilio, accepta ab eo juratoria cautione quod vestro stabit mandato, easdem vobis transmittimus per dilectum filium vestrum Rad. Landavensem archidiaconum, rogantes ut eum in justis postulationibus suis audiat, et miserias Landav. Ecclesiæ, quas vobis exponet, oculis propitiationis vestræ respiciatis. Præterea nobis, si placet, rescribite, qua animadversione feriendi sunt corruptores litterarum vestrarum. Difficile enim est ad singula hujusmodi quæ emergunt, majestatis vestræ consilium exspectare.

EPISTOLA CXXX.

AD ABBATISSAM.

Negligentiæ tuæ, ut interim sic dicatur, multiplices et graves excessus ulterius dissimulare non possumus, cum ad aures Romani pontificis delicta tua pervenerint, et adversus innocentiam vestram sanctæ Romanæ Ecclesiæ provocent indignationem. Te quidem sæpe monuimus, ut a famosa familiaritate et cohabitatione Hugonis officialis, toti qui tuæ religioni est in offensionem et scandalum, modis omnibus abstineres, cum ex mandato Domini etiam pes vel oculus sit ob hujusmodi causam projiciendus. Hucusque contemptum vestrum, utcumque portamus, adhuc de periculo animæ tuæ et famæ dolemus, et te profecto sine mora dolere faciemus, nisi vitam tuam in melius commutaveris, et domus

A tuæ famam correctione celere studueris reformare. Apostolicum namque mandatum et increpationes suscepimus, quæ nobis indicunt non esse parcendum, si tibi ulterius pepercerimus in erroribus tuis. Proinde in virtute obedientiæ tibi præcipiendum mandamus, ut præfatum Hugonem a familiaritate et conversatione domus tuæ amoveas infra septimum diem a susceptione præsentium litterarum, et administrationes ecclesiæ tuæ gerere non permittas, ne, si adversus hæc venire præsumperis, te domini papæ auctoritate sentias condemnatum. Vale.

EPISTOLA CXXXI.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

U^t de his, quæ a nobis ad majestatis vestræ examen transeunt, possitis commodius judicare, sanctitati vestræ gestorum series est fideliter intimanda. Apud nos inter Philippum de Dantehela, et Raginaldum de Ledescumba hujusmodi controversia vertebatur. Osmundus de Saresbr. nomine jam dicti Philippi, ecclesias de Renebera, et Lidescumba, et Falesleia possidebat. Porro jam dictus Raginaldus ecclesias de Lidescumba et Falesleia præfati procuratoris nomine, Osmundi videlicet, possidebat, reddens ei annuam pensionem. Cum itaque memoratus Osmundus infirmitate gravatus se religioni regularium fratrum canonice contulisset, Philippum, qui possidebat, vocavit ut ei res suas resignaret. Rationibus ergo procuratoris expletis pacifice Philippus ingressus est in ecclesiam de Renteberia. Transiens autem ad Lidescumb. et Falesleiam, a supradicto Raginaldo minime admissus est. Implorato autem ad vim propulsandam præsidio judicis cum in possessionem inducendus videretur, Raginaldus, qui jam possessionem induerat, ad nostram audientiam appellavit. Die igitur complacita assistentibus partibus nostro conspectui, P. testibus, et instrumentis et chartis Sar. episcopi, et monasterii Ambresberiensis sufficienter munitus, ecclesias de Lidescumba et Falesleia suas esse, et se eas per O. possedissee dicebat. Ad hæc Raginaldus se eas diu tanquam suas quiete possedissee dicebat, sed minus instructum venisse, cum instrumentis et testibus abundaret unde ei circiter quorum [quatuor?] spatium mensium, quo causam suam procurare sufficeret, duximus indulgendum. Quo fere elapso, sæpeditus Raginaldus nobis apparuit dicens se curiam nostram habere suspectam, et testium et instrumentorum sibi ob hoc deesse copiam, quod ante dictus Philippus domesticus noster et cognatus esset, et eum ideo multis esse terribilem. Nos autem parati eramus compellere testes, si quos haberet, ut darent testimonium veritati, aut causam alii episcopo, de quo magis confiderent, delegarent, ne sibi nostra auctoritas in aliquo obesse videretur: ipse vero ob hoc nihilominus, ad vestram appellans audientiam, festum beati Andreæ examinationi causæ præscripsit. Nos itaque vestro pro voto et debito deferentes honori, vobis causam transmittimus, id solum postulantes ut, servata utriusque justitia, cau-

sam sic ab aliis decidi jubeatis, ut nobis omnis suspitionis occasio, et laboris necessitas subtrahatur.

EPISTOLA CXXXII.

AD ALEXANDRUM PAPAM.

Domino papæ ALEXANDRO.

Ecclesiam de Wacheringeriis Ricardus de Ambly nomine monachorum quorundam, de quorum jure esse dignoscitur, asserit se possidere: eam quidam Rad. apud Londoniensem episcopum a præfatis monachis petivit, Ricardo de Ambly nec presente, neque citato. Verumtamen episcopus, sicut sui postmodum nobis nuntii monstraverunt, confessione adversariorum, et quibusdam motus instrumentis, jam dictam ecclesiam, volentibus ita forsitan monachis, Rad. adjudicavit, quamvis duo clerici Ricardi de Ambly adessent, quorum alter se gestorem negotiorum Ricardi asseverabat. Ambo vero publice protestabantur Ricardum absentem et non citatum minime debere condemnari: a sententia igitur domini Londoniensis ad nostram audientiam appellarunt. Die præfinito comparuerunt Ricardus et Rad. cum monachis sibi faventibus. Cum ergo causa diu ventilaretur, protulit memoratus Rad. duo instrumenta quæ apud nos fecimus detineri, quoniam alterum vitio manifestæ turpitudinis præditum est, alterum falsitatis arguitur. Nihilominus memoratus Rad. repetebat ecclesiam sibi adjudicatam. Porro quia prior monachorum aberat, qui de causa nos diligentius instruere poterat, quia etiam de instrumen-

torum veritate plenius cognoscere volebamus, causa in alium diem differenda videbatur. Igitur sæpe dictus R. causam appellationis suspendi non debere allegans, ad apostolicæ sedis audientiam appellavit, diem præfigens Dominicam, qua cantabitur: *Latare, Jerusalem.*

EPISTOLA CXXXIII.

AD THOMAM PRÆPOSITUM CELLENSIEM.

THOMÆ præposito Cellensi.

Suscipimus olim mandatum felicitis recordationis papæ Eugenii, ut inter monachos de Croilanda, et Haldenum quemdam super ecclesia de Sutertona, et decimis quibusdam causam decideremus. Igitur idem mandatum exsequentes super præfato negotio, et diligenter cognoscentes, præfatum ecclesiam monachis adjudicavimus cum ablatorum plena restitutione, quæ ad æstimationem xv marcarum fuit idoneorum testimonio sacramento probata. Monachis ergo frequenter restitutionem exigentibus, et easdem decimas in præsentia domini Lincolnien-
B tenses, tandem Haldenus ad nostram audientiam appellavit, cumque ambæ partes ante nos consisterent, cepit Haldenus causam diu definitam super ecclesia Sutertona instaurare. Porro cum monachi in petitione sua perseverarent, xv marcas sibi adjudicatas cum quibusdam decimis exigentes, Haldenus, asserens se non debere super his respondere, ad audientiam sedis apostolicæ appellavit, diem præfigens Dominicam qua cantabitur: *Quasi modo geniti.*

Hucusque epistolæ quas Joannes scripsit dum adhuc esset in Anglia; sequuntur epistolæ quas scripsit post annum Domini 1164, cum in Francia una cum sancto Thoma exsularet.

EPISTOLA CXXXIV.

AD THOMAM CANTUARIENSEM ARCHIEPISCOPUM.

Venerabili Patri et domino charissimo THOMÆ, Dei gratia Cantuariensi archiepiscopo, suus JOANNES Saresberiensis, salutem et felices ad vota successus.

Ex quo partes attingi Cismarinæ, visus sum mihi sensisse lenioris auræ temperiem, et de tumescens procellis tempestatum cum gaudio miratus sum rerum ubique copiam, quietemque et lætitiæ populorum. Egre-
D dientem vero de navi servientes comitis Gisenensis ex mandato ejus, procurante Ernulpho nepote ipsius, honorifice susceperunt, et mihi et meis domum et terram comitis pro vestra reverentia exponentes, liberum ab omni consuetudinis onere perduxerunt fere usque ad sanctum Audomarum. Quo cum venissem, procurante quodam Marsilio monacho, qui apud Chilleham et Trulegam morari consuevit, in domo S. Bertini honestissime receptus sum. Et patenter intellexi, quod ecclesia illa ad honorem Cantuariensis Ecclesiæ et vestrum exposita est. Et si placet, tam comiti quam monachis, oblata vobis opportunitate, gratias referatis. Exinde cum venissem Atebatum, comitem Philippum apud Exclutam castrum, a quo tyrannus Yprensis tam longa obsidione exclusus est, esse audivi. Illuc itaque di-

C vertens, Domino misericorditer iter meum in omnibus prosperante, non longe a strata publica obvium habui quem quærebam. Ut enim more divitum, quos oblectat hoc nugandi genus, in avibus cœli luderet, fluvios, stagna, paludes, et scaturigines fontium peragrans circuibat. Gavisus est se invenisse hominem, a quo fideliter audiret Angliæ statum, et ego magis, quia eum mihi Deus obtulerat; ita ut sine multo viæ dispendio mandatum vestrum exsequerer. De rege et proceribus multa percunctatus est, sed ego temperavi responsum, ut me nec de mendacio conscientia reprehendat, nec temeritatem meam in his, quæ ad regem spectant, quisquam possit arguere. Vestras vero angustias audiens vobis compassus est, auxiliūque promittit. Naves etenim procurabit, si hoc
D necessitas vestra exegerit, et ipse ante, ut oportet, præmoneatur. Si vero ad hoc vos tempestas impulerit, præmittite ante aut Philippum emptorem vestrum, qui et comitis auctoritate utatur, et cum nautis et vectoribus, prout expedierit, contrahat. Sic a comite recedens, die sequenti Noviomum veni.

Et nescio quo præpetis et inquietæ famæ præconio calamitas Anglorum, ecclesiarumque vexatio, quocumque veniebam, fuerat divulgata ut ibi multa audirem gesta in conventu Londoniensi et Wintonien-

si, quæ in Anglia nunquam audieram. Et quidem pleraque, ut fit, majora et pejora veris referebantur. Ego autem hæc omnia, quæ per ora populi volitant, studiosissime dissimulabam : sed nec simulanti prospera plene credebatur, nec adversa dissimulanti. Quodque miremini, comes Suessionensis ea die, qua Noviomii eram, omnes articulos Londoniensis, nescio conciliabuli aut disciliabuli dicam, decano ita seriatiim exposuit, ac si interfuisset omnibus præsens, non modo his quæ in palatio gesta sunt, sed quæ secretissime ab his vel ab illis dicta sunt in conclavi. Nec facile crediderim, quin ibi sive de suis sive de nostratibus cautos exploratores habuerint Galli. Decanus autem Noviomensis, vir integerrimæ fidei, concussionem vestram non sine multo dolore audierat : et se ad vos recipiendum præparat, non modo sua omnia expositurus pro vobis, sed pro Cantuariensi Ecclesia, si oportuerit, se ipsum positurus. Decreverat autem transire ad curiam, sed quia de statu vestro incertus est et sollicitus, donec certioretur, domi exspectat. Ibi a quibusdam pro certo accepi regem Francorum esse Lauduni, et prope eum dominum Remensem ejus expectare colloquium. Eos ergo adire proposui. Sed propter guerras, quas comes de Rocceio et alii quidam procures adversus dominum Remensem exercebant, a proposito revocatus iter Parisios deflexi. Ubi cum videre in victualium copiam, lætitiæ populi, reverentiam cleri, et totius ecclesiæ majestatem et gloriam, et varias occupationes philosophantium admirans velut illam scalam Jacob, cujus summitas cælum tangebatur, eratque via ascendentium et descendentium angelorum, lætæ peregrinationis urgente stimulo coactus sum profiteri, quod *vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam* (Gen. xxviii). Illud quoque poeticum ad mentem rediit :

Felix exilium, cui locus iste datur.

Evolutis autem paucis diebus in conducendo hospitio, et sarcinolis componendis, regem Francorum adi, eique ex ordine exposui causam vestram. Quid multa? Compatitur, promittit auxilium, et pro vobis domino papæ se scripsisse asseruit, et iterum, si oportuerit, scripturum, et acturum quod poterit viva voce. Cum vero eum ex parte filix suæ, quam nuper sanam videram, quando a domino regina licentiam accepi, salutassem, respondit sibi gratissimum esse, si illa jam ab angelis accepta esset in paradiso. Cui cum ego subjungerem, quia istud per misericordiam Dei quandoque veniet, sed ante multis gentibus lætitiæ dabit, respondit rex : « Hoc quidem Deo possibile est, sed longe verisimilius, quod multorum futura sit causa malorum. Sed absit ab illa quod paternus præsentat animus! Quia vix, inquit, spero ut ab ea possit aliquid boni

A esse. » Regem nostrum Franci timent pariter et oderunt, sed tamen quod ad illos, quieto et alto somno dormire potest.

Et quia Remensem adire non potui litteras meas ad abbatem S. Remigii amicissimum mihi direxi, ut in hac parte suppleat vices meas. Cæterum mihi videtur esse consilium, ut per aliquem monachum Boxleix, aliumve nuntium fidelem litteras vestras cum aliquo munusculo transmittatis ad dominum Remensem, contrahatisque cum eo familiaritatem, quia ille, quisquis sit in persona, magnus est in regno Franciæ, et in Ecclesia Romana multum potest, tum pro rege, tum pro eminentia ecclesiæ suæ. Ad Ecclesiam Romanam nondum ascendi, declinans, quantum possum, ne suspicio probabilis contra me concipi debeat. Et hoc ipsum, sicut ex litteris domini Pictaviensis accepi, domino papæ et curiæ satis innotuit. Receptis autem litteris vestris, illico scripsi domino Henrico, et Willelmo Papiensi, et satis explanavi, in quantam perniciem Ecclesiæ Romanæ tendant hæc, si processum habuerint, quæ contra vos præsumuntur. Distuli autem illuc ire, quia de transitu abbatis Sancti Augustini, aut episcopi Lexoviensis nihil certum erat; et si ad curiam venerint, nobis per magistrum Henricum, qui ibi moratur, cito poterit innotescere.

Verum quid tibi tunc possimus, non clare video. Contra vos enim faciunt multa, pauca pro vobis. Venient enim magni viri, divites in effusione pecuniæ, quam nunquam Roma contempsit (13) : eruntque non modo sua, sed domini regis, quem curia in nullo audebit offendere, auctoritate freti. Ad hæc muniti erunt privilegiis Ecclesiæ Romanæ, quæ in hujusmodi causis nunquam cuiquam episcopo detulit aut raro. Dominus papa in causa hac nobis semper est adversatus, et adhuc non cessat reprehendere, quod fecit pro nobis Cantuariensis Ecclesiæ amator Adrianus cujus mater apud vos algore torquetur et inedia. Nos humiles, inopes, immuniti, nunquid poterimus verba dare Romanis? At illi pridem suum comicum audierunt, ut non emant *spera* pretio.

Sed scribitis, ut tandem, si alia via non patuerit, promittamus ducentas marcas. At certe pars adversa, antequam frustretur, trecentas dabit aut quadringentas,

Nec, si muneribus certas, concedet Iolas.

(VIRG., Ecl. II, 55.)

Et ego respondeo pro Romanis, quod pro amore domini regis, et reverentia nuntiorum mallent plus recipere, quam sperare minus. Facit autem pro vobis, quod pro libertate Ecclesiæ tribulamini, sed honestatem causæ nostræ extenuantes excusatores regis, et æmuli vestri, hoc temeritati quam libertati magis ascribere conabuntur. Et ut eis citius

(13) Hæc intellige de quibusdam curialibus, varia circa res ecclesiasticas munera explentibus, quos interdum, utpote homines, vesana potest incitare cupiditas, quin beati Petri successor vel cathedra incorrupte sanctitatis detrimentum patiantur. Joan-

nes tamen Saresberiensis, nimio causæ quam suscipit studio indulgens, vix, dum hæc et sequentia scriberet, reverentiæ summo pontifici debuit memoriam habuisse videtur.

credatur, ipsi domino papæ, quia *venas hujus surrit jam audiit auris mea* (*Job. iv*), dabunt spem veniendi in Angliam, dicentque regii filii dilatatam coronationem, ut manu apostolica consecraretur, et sciatis ad hoc promptos esse Romanos. Jam enim quidam nobis insultant, dicentes dominum papam ad Cantuariensem Ecclesiam accessurum, ut moveat candelabrum vestrum, ibique aliquandiu sedeat. Nec tamen credo quod dominus papa istud adhuc conceperit. Nam, ut audio, multam ejus pro constantia vestra habetis gratiam. Sed unum procul dubio scio, quia Lexoviensis, si venerit, nihil asserere verebitur. Notus enim mihi est, et in talibus expertus sum ejus fallacias. De abbate quis dubitat? Postmodo scripsit mihi episcopus Pictaviensis, quod adversus abbatem Sancti Augustini nihil potuerat impetrare, etsi plurimam dedisset operam. Ibimus tamen illuc, auctore Deo, quoniam ita præcipitis, et quid possimus, experiemur. Sed si frustra, nobis imputari non debet, quoniam, ut ait ethicus :

*Non est in medico semper relevetur ut æger :
Interdum docta plus valet arte malum.*

(Ovid. *De Pont.* 1, 3, 17.)

EPISTOLA CXXXV.

AD GUIDONEM CATALAUNENSEM EPISCOPUM.

Guidoni Catalaunensi episcopo.

Gratias ago paternitati vestræ, quæ me in oblatæ consolationis gratia dignata est prævenire : et quidem tanto me vestra benignitas ad obsequium suum amplius animavit, quanto liberalitas vestra non modo ex relatione amici vestri abbatis Sancti Remigii, verum ipsa operis exhibitione fidelius innotescit. Esset autem laudabile apud homines, et magni meriti apud Deum, in ulnis misericordiæ venientem excipere peregrinum; sed longe gloriosius et procul dubio remunerabilius est exsulem, imo pro Domino, et libertate Ecclesiæ exsulantem ad bonorum participium invitare. Quid ergo ad hæc respondebo domino meo? Sed profecto charitati vestræ respondebit Altissimus, qui non modo opera manuum, sed uberi retributione in electis suis bonam remunerat voluntatem. Is, serenissime Pater, is super vos aperiet oculos misericordiæ suæ, quia vos in me apertos oculos habuistis. Ego vero, quam cito potero expediri, veniam ad vos gaudens, si mihi unquam divinitus collatum fuerit ut vestræ valeam obsequi voluntati.

EPISTOLA CXXXVI.

AD HUGONEM ABBATEM S. AMANDI.

Amicorum fidem articulus necessitatis examinat, et qua quisque moveatur ad alium affectione convincit. Nobis autem, qui jampridem totum animum devotivum obsequio vestro, devotumque, Domino auctore, inviolabiliter conservamus, gravis et onerosa incumbit necessitas, quam vestra gratia, de qua plurimum confidimus, speramus, et petimus sublevari. Nam quod fortasse mirabimini, addicti sumus exsilio, et in eo jugi sollicitamur et torque-mur angustia. Si quidem clericus quidam nobis

A longe semper amicissimus, cujus omnia tam prospera, quam adversa a multis retro temporibus nostra sunt, litterarum eruditione et morum honestate, tanto cunctis probatur, quanto notior, ab Anglia exsulat apud nos, et nos domi nostræ exsulamus cum illo. Sustinet enim indignationem regis Angliæ, non suo quidem merito, ut de nostra et ipsius loquamur conscientia, sed quia domino suo Cantuariensi archiepiscopo, ut oportuit, servivit. Is est magister Joannes de Saresberia, bonum testimonium habens in partibus cismarinis et transmarinis. Ut ergo a nobis ipsis tam proprii quam futuri exsili amoveatis angustias, dilectioni vestræ attentius supplicamus, ut eum interventu comitis Flandrensis et vestro, reconcilietis regi Anglorum, et sicut videritis expedire, ei litteras regis patentes perquiratis, quibus secure redeat, et suis in pace fruatur bonis. Sciatisque pro certo quia nos in nulla re magis poteritis promereri, nec est quod dissimuletis, quia constat pluribus, potestatem vobis esse collatam, si voluntas adfuerit.

EPISTOLA CXXXVII.

AD MILONEM EPISCOPUM MORINORUM.

Domino Moricensi.

Tentatio fidem probat, et affectio mentis ex operibus fidelissime innotescit, et quidem cum tota Cantuariensis, imo Anglorum Ecclesia fidem vestram experta sit, et probatam jure æquissimo prædicet charitatem, eo quod Patris nostri et domini primus omnium naufragium excepistis, et paterne recepistis exsules suos, et eis non modo exposuistis, sed et communicastis bona vestra ad libitum suum supra vires vestras; sed tamen infra animum libertate nobili generosum. Ego tamen ad gratiarum actionem spiritualius teneor, quem in magistro Ricardo cognato meo spiritualiter recepistis, et ample miserationis impendistis solatium, et quia tantæ humanitati ut deceret respondere non possum, desidero ut quod eis fecistis et faciis, vobis retribuatur a Domino, qui potens est, et mensuram bonam, et coagulata et superfluentem reddat, et superfundat in beneficientium sinus. Ego autem totum id quod possum, obsequio vestro libens deoveo, acturus Deo gratias, si misericorditer dederit, ut possim vobis officiosus esse in aliquo.

EPISTOLA CXXXVIII.

AD THOMAM CANTUARIENSEM.

(A. B. 1165.)

Cum dominum papam nuper sollicitarem, et animarem, et viam, quam mihi videbar intellexisse, ad pacem sibi et nobis reformandam, studiosius intimarem, respondit se spem concepisse pacis ex verbis imperatoris, quæ per abbatem Sanctæ Mariæ de Voto tunc transierat, promittens regem Angliæ facile posse induci ad quæcunque vellet dominus papa, si ipse reges, ut diu petium est, vellet confederare. Ad quod quia dominus papa pronus est, et rex Francorum facilis inclinari, de colloquio suo et regum certus esse videbatur; et jam regem

Francorum evocaverat, ut Purificationis festum ageret secum. Inde vero digrediens, regem obvium habui prope Parisios, et cum eo diu locutus sum; et licet vobis et exsilibus vestris compateretur, et hanc domini regis duritiam improbaret, minori tamen fervore loqui videbatur de causa vestra, quam consueverit. Cum autem ipsum instantius animare satagerem, respondit se quidem satis tenere diligere personam vestram, et approbare causam, sed vereri ne, si ipso suadente aliquid faceret dominus Alexander papa, unde regem Anglorum admitteret, ei de cætero imputaret Ecclesia Romana, quod propter eum tantum amicum amisisset. Et hanc causam sæpius inculcavit. Quod versans apud me attentius revolvebam, et metiebar in animo, quid sperare possimus, cum rex Angliæ præsens fuerit proponens multa pro se, multa contra vos, et more suo nunc minis, nunc promissis, nunc variis pactionibus faciles et fluctuantes animos sit moturus, præsertim cum allexerit sibi pincernam regis, et, quod magis est, comitem Robertum, cujus uxor, abbatis mei cognata, cum aliis munusculis trecentas ulnas telarum Remensium regi nuper transmisit in Angliam ad camisias faciendas. Est enim prudens mulier, et præter munera, quæ frequenter accipiunt maritus et ipsa, sperat, quod liberis eorum, quos multos habent, provideat rex in matrimoniis nobilium personarum. Archiepiscopus vero Remensis Robertum comitem tenerrime diligit, et liberos ejus. Unde timeo ne amicos hujusmodi, cum ad id ventum fuerit, facile fortuna excutiat.

Proinde consilium meum, et desiderium, et summa precum est, ut vos tota mente convertatis ad Dominum, et orationum suffragia. Quia ut in Proverbiis scriptum est: *Turris fortissima nomen Domini ad quem si quis confugerit, de omni angustia liberatur* (Prov. xviii). Disserte interim omnes alias occupationes, quantum poteritis, quia licet necessariæ plurimum videantur, quod suadeo præeligendum est, eo quod magis est necessarium. Præsunt quidem leges et canones, sed mihi credite, quia nunc erit his opus:

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

(VIRG. ÆN. vi, 37.)

Siquidem non tam devotionem excitant, quam curiositatem. Nonne recolitis, quia in angustia populi, ut scriptum est: *Inter vestibulum et altare plorabunt sacerdotes et ministri, dicentes: Parce, Domine, parce populo tuo* (Joel ii). *Exercitabar, inquit Propheta, et scopebam spiritum meum, in die tribulationis Deum exquirens manibus* (Psal. lxxvi). Ut doceat quia spirituale exercitium et mundatrix discussio conscientie avertit flagellum, et impetrat misericordiam Dei. Quis a lectione legum, aut etiam canonum compunctus surgit? Plus dico: scholaris exercitatio interdum scientiam auget ad tumorem, sed devotionem aut raro aut nunquam inflamat. Mallet vos Psalmos ruminare, et beati

A Gregorii morales libros revolvere, quam scholastico more philosophari. Expedit conferre de moribus cum aliquo spirituali, cujus exemplo accendami, quam inspicere et discutere litigiosos articulos sæcularium litterarum. Novit Deus, qua mente, qua devotione ista proponam. Vos accipietis ut placet. Si autem ista feceritis, vobis erit adjutor Deus, ut timeri non oporteat quid machinetur homo. Ipse novit quod in nullo mortali nobis, ut opinor, sperandum est in præsentis angustia. Audivi tamen quod rex Franciæ pro vobis sollicitaverit dominum papam, et Pontiniacensibus gratias egerit.

Audivi quod scripseritis archiepiscopo Remensi, ut res vestras per Flandriam conduci faceret nomine suo, quasi suæ futuræ erant. Quod si verum est, miror plurimum. Præterea dicitur, quod frater Hugo de Sancto Benedicto redierit ab Anglia, et quidam alii, legatione regis nostri fungentes ad dominum papam et regem Francorum, sed quid attulerint, scire desidero. Dicitur etiam quod terræmotus nuper fuerit in Anglia circa Cantuariam, et Londoniam, et Wintoniam, sed mihi de veritate non constat. Item, dicitur quod episcopi, in quorum episcopatibus ecclesiæ vestræ sunt, in eis modo jurisdictionem exercent, eo quod clerici vestri attoniti nunc mutire non audent. Sed miror si verum est, nisi quia facile crediderim eos libenter velle irreperere quocunque modo, ut quandoque dicere possint se possedisse. Nam, ut audio, Sefridus Cicestrensis vacante Cantuariensi Ecclesia sic occupavit ecclesias illas, de quibus nunc contendit successor ejus. Et licet incredibile sit quod hoc faciant, mihi tamen bonum videtur, ut vobis prospiciatis apud dominum papam, impetritis litteris ejus patentibus, ne Cantuariensi Ecclesiæ in posterum noceat, quidquid tempestate hac adversus eam fuerit usurpatum. Sed quæ geruntur in Anglia, sæpius auditis et certius. Ideo precor ut de statu vestro et coræ, et an abbas, quem dominus papa in Angliam transmisit, redierit adhuc, me per lectorem præsentium certioretis. Præterea nolite obvisci verbum Lugdunense, unde sollicitastis dominum Henricum Pisanum.

D Valete, et reducite ad memoriam, quam impiger ad obsequium Dei fuerit decessor vester ea ipsa die qua obiit. Valeant omnes vestri. Salutat vos abbas meus, et episcopus Catalaunensis, cum quo locutus sum, ut unum de clericis vestris recipiat, qui libens acquiescit, id duntaxat petens, ut aliquem probum hominem mittatis. Recipiet tamen quemcunque miseritis. Vos autem sicubi transmiseritis aliquem, instruite eum, ut modeste se habeat, quia homines hujus regni modesti sunt.

EPISTOLA CXXXIX.

AD HENRICUM BAIOCENSEM EPISCOPUM ELECTUM
(A. D. 1165.)

Domino HENRICO electo Baiocensi episcopo.

Non parvæ temeritatis est, si quis evacuare nititur consilium Domini, cujus, etsi mutetur senten-

lia, dispositio tamen semper impletur; proinde nec fortunæ sævientis acerbitas, nec adulantis blandities compositum animum sui reddit immemorem, ut statum speret, nisi de gratia, vel casum timeat, nisi de malorum conscientia meritorum. Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat, et quem mundus persequitur, clamet ad Dominum; per cuius est misericordiam liberandus, si conversus clamaverit confidenter, quia in quantum quis desperat de gratia, eo ipso gratiam demeretur. Nam quis speravit in Domino, et derelictus est? Ut vobis hæc constent, non magis potestis legere in Patrum libris, quam oculata fide conspiciere in viis vestris. Nam et ego hoc video recolens annos adolescentiæ vestræ, et processus, licet se adversitatum turbines frequenter ingererent, jugiter prosperatos esse in Domino. Hoc fortasse sanctus, et tanta prole dignus pater vester, velut alter Jacob, presagebat in Spiritu sancto, qui vos sicut suum, et sibi notum Joseph, in germine virtutum succrescentium, quas videbat, amplectebatur præ cæteris, et fere usque ad invidiam fratrum se totum indulgebat ei, quem a Domino noverat prælectum, et pro aliorum salute per prospera et adversa, per infamiam et bonam famam, in principum gratiam præmittendum. Si quidem vos pro Domino et Ecclesia, pro patre et fratribus gustatis de calice isto, et etiam citra sitim vobis absinthium propinatum est et acetum ab his, qui nobis miscent et porrigunt calicem, et utinam calicem Salutaris! Gustastis, inquam, et utinam amodo subtrahatur, ut pro voto vestro Domino possitis familiaris et quietius inhærere: si tamen sic vobis expedit, et Ecclesiæ Domini. Hæc autem, utpote conscius viarumstrarum, quia coaluimus ab antiquo, retoxui, promotioni vestræ congaudens, et gratias agens quantas possum Deo promotionis auctori, licet meo, imo totius ecclesiæ vestræ infortunio et irreparabili jacturæ compatiar. Didici enim apud ethicum, quia suis incommodis graviter angi, non amici, sed se amantis est. Sed quid faciet illa quondam nobilis et gloriosa præ cæteris, nunc autem, quod sine lacrymis nequeo dicere, vilis et abjecta inter filias Jerusalem, Ecclesia Saresberiensis tanto Patre orhata? quis episcopo naufraganti porrigat dexteram? quis clerum consolabitur? Nam hinc mihi audire videor voces ejulantis cleri et populi una voce clamantium: « Cur nos, Pater, deseris, aut cui nos desolatos relinquis? » Utique inter eos quos rumigeruli substituerunt vobis, vix quisquam occurrit vobis dignus sedere in scabello pedum vestrorum: et profecto nullus, etiamsi libertas adesset, nunc mihi apparet idoneus magis quam si sole sublato de mundo quæretur inter nunc existentes, quis impleat vices ejus. Dominus tamen potens est de lapidibus suscitare filios Abrahæ.

Sed jam a luctu publico ad causam redeo propriam, qui, in quo calculo versetur conditio mea,

postquam ab Anglia recessistis, prorsus ignoro. Nam interim spes erat certior, ut ante sæpe scripsi. Non diffiteor quin ecclesiæ et archiepiscopo Cantuariensi debitam fidem servaverim, sed ex conscientia contra honorem regi debitum, aut utilitatem, me in nullo versatum esse monstrare paratus sum, aut si alicubi deliqui, sicut regi et domino condigne satisfacere, justitia dictante, si placuerit illi. Nec est quod possem cum integritate famæ et conscientie facere, quod pro recuperanda pace et gratia ejus, animo libenti non faciam. Placeat itaque vestræ dignationi me in hac parte ad honorem Dei instruere, et mihi per imperatricem et alios, ut commodius visum fuerit, pacem sub æquis conditionibus, scilicet sine turpitudine, procurare.

EPISTOLA CXL.

AD THOMAM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1165.)

THOMÆ Cantuariensi archiepiscopo, JOANNES de Saresberia.

Ex relatione latoris presentium, et litteris quas mihi amici mei ab Anglia transmiserunt, poteritis advertere, quis Ecclesiæ status sit in regno. Mitto etiam vobis litteras, quas mihi misit episcopus Baiocensis, per nuntium meum, quem ad ipsum destinaveram, ut per ipsum certiorarer de statu fratris mei et rerumstrarum. Rex enim ei commiserat redditus nostros, quos in Saresberiensis episcopatu habebamus. Quos autem habebamus in aliis ecclesiis partim Londoniensi commisit, partim aliis: qui tantam diligentiam adhibent, ut nihil inde possimus habere ego et frater meus, nec aliquis nomine nostro; et sicut referunt qui de partibus illis redeunt, res nostræ dilapidantur omnino, ut nec ecclesiæ, nec domus reficiantur. Ego super hoc et ipsi Londoniensi scripsi, et Herefordensi, et Wigornensi, et Cicestrensi episcopis, et archidiacono Pictaviensi. Cicestrensis autem se a domini regis gratia excidisse conqueritur, et hæc verba subjungit: « Quia solus Londoniensis censetur nomine suo. » Nullus aliorum mihi respondit. Expecto tamen ut saltem verba dent mihi veteri amico suo in redditu nuntii mei.

De Cantia autem nihil audivi. Verumtamen postquam puer meus a vobis reversus est, audivi quod rex Scotorum scripserat vobis, et quod obtinuerat a rege pacem vestram. Sed non potui fidem habere verbis: tum quia audio Scotorum regem non accessisse ad nostrum, tum quia negotium tam acriter inceptum video, ut non possit sine miraculo facile per litteras expediri. Præterea dicitur quod comes Flandrensis rogatu imperatricis et reginæ magnos viros misit ad regem, agens de pace vestra, et quod redierunt. Sed quid retulerint, incertum habeo. Ad hæc quidam de domesticis vestris, ut audio, ab expeditione Walliæ ad vos reversi sunt. Eapropter mihi rescribi precor, et de nuntio, quem ad vos transmisit rex Scotiæ, et de nuntiis comitis Flandrensis destinatis ad regem, et quod audistis de do-

mino rege, et Wallensibus, et si quid de domino papa vobis innotuit, postquam venit ad montem Pessulanum.

Desidero autem de eo audire prospera, eo magis quo illi ex magna parte, inter quos moror, ei vaticinantur adversa. Dicunt enim quod Pisani et Genuenses, ac etiam Arelatenses mare ingressi sunt ex mandato Teutonici tyranni, ut ei tendant insidias, et piraticam exercent; ut sine manuactione eorum nulli omnino liceat navigare in illo mari. Adjiciunt etiam quod in ecclesiam Moguntinam velit intrudere illum non Christianum, sed Antichristum, apostatam suum, qui Reginaldo successit in officio cancellariæ, et persecutione Ecclesiæ, et collisione ac strage gentium, et eversione civitatum. Dicitur enim hoc promeruisse in eo, quod Tusciam totam Teutonicis subdidit, et Campaniam, ut Romanis nihil relictum sit, nec in agris, nec in olivetis, aut vineis, extra mœnia urbis. Unde, ut aiunt, inclusus populus, et quasi affectus inedia obtinuit multis precibus, et pecunia data inducias usque ad festum S. Michaelis; tunc, nisi dominus papa interim venerit et subvenerit, recepturi Guidonem Cremenensem, et in verba Teutonicorum juraturi. Et ne aliquid subtraham, asserunt nescio quas prophetissas Teutonicas vaticinatas esse, unde furor Teutonicorum potest amplius inflammari, et unde schismatici animantur. Sed profecto potens est Deus conterere superbiam Moab, valde adversus Dominum superbientis. Et arrogantia ejus major est quam fortitudo. Unde in tanto rerum turbine nihil salubrius arbitror, quam ut confugiamus ad clementiam Christi qui, etsi iterum crucifigitur, non occiditur, sed crucifixores suos in ultionem Columbe faciet acerbius crucifigi. Et jam crucifigito per parte, convocans adversus eos pestem et gladium, et alios angelos suos, per quos gloriosius punit contra eum immaniter gloriantes. Si vobis adfuerint sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ patroni, quorum memoriam haberi juxta expedit, Deo auctore, utiliter sedabitur hæc procella, et nos feliciter ad optatum enavigabimus portum. Nec diffido quin eos habeamus propitios, si posuerimus corda nostra super vias nostras, et ita versati fuerimus in exercitio legis divinæ, ut eam non minus studeamus facere, quam audire. Nam, ut ait sapiens quidam: « Rerum experientia est magistra intelligentiæ. » Valete

EPISTOLA CXLI.

AD BARTHOLOMÆUM EXONIENSEM.

(A. D. 1165.)

Domino Exoniensi.

Post recessum domini papæ nulla apud nos relatu digna emerserunt, nec de curia imperatoris aliquid certum est, ideoque ab eorum quæ publica dicuntur relatione desisto, et propriis incumbio negotiis. Promisit mihi Pictav. archid., ut ante jam scripsi, quod reconciliationi meæ operam daret, sed, quatenus profecerit, non respondit. Nunc autem eum et episcopum Londoniensem qui regis gratiam dicitur ha-

bere præ cæteris, iterato sollicitavi scripto, sicut vobis lator præsentium poterit indicare. Si vero alicubi in præsentia vestra de pace mea actum fuerit, ad eam, quæso, formam per vos et alios laboraretis, quæ nec perfidiæ maculam, nec turpitudinis irroget notam, alioquin malo perpetuo exulare. Si enim exigeretur a me, ut abnegarem archiepiscopum meum, quod nullus suorum fecit adhuc, nec aliquis de tota Anglia: absit ut acquiescam tantæ turpitudini primus, aut ultimus! Servavi quidem debitam fidem venerando meo archiepiscopo, sed ex conscientia mea, salvo honore regis, contra quem si quis dixerit me esse versatum, ubi hoc excusare nequivero, ad honorem et beneplacitum ejus, dictante justitia, paratus sum emendare. Novit enim B cordium inspector, et verbum judex et operum, quod sæpius et asperius quam aliquis mortalium corripuerim dominum archiepiscopum de his, in quibus ab initio dominum regem et suos, zelo quodam inconsultius visus est ad amaritudinem provocasse, cum pro loco, et tempore, et personis, multa fuerint dispensanda. Credo autem indubitanter quia et mihi saltem cras respondebit justitia mea per misericordiam Domini, et procul dubio domino Cantuariensi, quod ad litteraturam et mores, plurimum profuit exilium istud, et aliquantulum mihi ipsi, ut dispositioni divinæ gratias habeam. Nollem quidem expromittere quod Cantuariensi de cætero non servirem, et tamen mihi Deus testis est quod ex proposito vestro ero de cætero curialis. Si vero mihi Dominus redeundi viam aperuerit, rescribite, si placet, an me redire oporteat cum cibis et tota sarcina. Nam si hoc fuerit, plures equi necessarii erunt, et plura quæ ad præsens desunt.

EPISTOLA CXLII.

AD MAGISTRUM HUNFRIDUM BOVI.

(A. D. 1165.)

Magistro HUNFRIDO BOVI.

A sapiente querendum esse consilium, Scripturarum monita docent, et fidem amicorum in angustiis comprobendam; et qua quis erga alium moveatur affectione, articulus necessitatis examinat. Cum vero minus dubito de sapientia vestra, quam litterarum copia, tum rerum experientia comparastis, tum, quod primum est, suscepistis ex gratia; nec de ea apud vos quam natura et virtus vestra multis probata mihi pollicentur, charitate diffido. Inde est quod a vobis in hujus meæ necessitatis articulo consilium petens, precor attentius, quatenus mihi per nuntium, quem ad dominum Baiocensem direxi, super statu meo rescribatis, quod salva honestate sine qua nihil expediens arbitror, maxime videbitur expedire. Ut autem de consilio dando plenius instruamini, causa mea hæc est.

Ecclesiæ et archiepiscopo Cantuariensi debitam servavi fidem, et ei ubi justitia et modestia videbatur adesse, et in Anglia, et in partibus cismarinis fideliter astitui. Sicuti vero aut exorbitare a justitia

tia, aut modum excedere videbatur, restiti ei in faciem. Horum mihi Deus testis est, et conscientia, et amici, et socii, qui nobiscum versati sunt. In his autem omnibus contra honorem domino regi debitum, aut utilitatem, ex proposito nihil feci, sicut dictante iustitia docere paratus sum, si liberum et tutum fuerit; aut si in aliquo invenire obnoxius, condigne et animo libenti satisfaciam. Tractatum est hoc anno de pace mea, et obtentum est a rege, ut mihi liceret redire, si tactis sanctis jurare vellem, quod contra honorem vel utilitatem ejus non fuero in partibus cismarinis. Retuli hoc ad dominum papam, et respondit regem et curiam interpreturos fuisse contra ejus honorem, si quid a me factum agnosceret contra ipsius voluntatem, et dissuasit ne sub ea conditione redirem, sed expectarem, ut ira ejus aliquantulum deserveret. Deinde sollicitaverunt me quidam, ut prestarem securitatem, quod in nullo deinceps juvarem archiepiscopum, ut sic redirem in gratia regis. Ego autem, licet non teneam archiepiscopo ad fidelitatem ex hominio vel juramento, nec fidei obligatione, utpote qui nihil ei debeo, nisi obedientiam, quæ omni episcopo debetur a subjectis suis, quia tamen inhonestum credidi esse dominum abnegare, et renuntiare obedientiæ, quod nullus adhuc de toto regno fecit, conditionem hanc recipiendam esse non credidi. Alias autem quidquid salva conscientia et fama possem, libenter facerem. Cum hæc domino Rothomagensi, de quo multum confido, exponerem, mihi constanter auxilium reponisit. Placeat itaque vobis mihi super hæc rescribere consilium vestrum, sciatque pro certo, quia mihi propositum est, ut non sim de cætero curialis: et hoc ipsum bene novit dominus Cantuariensis, a cujus me subtraxi consortio, sed nec fidem subtraho, nec charitatem.

EPISTOLA CXLIII.

AD HENRICUM COMITEM CAMPANIE

(A. D. 1165-66.)

Comiti Henrico.

Quod proscriptus et exsul, tantam alloquor majestatem, et publicis incumbentem utilitatibus, ad philo-sophantium exercitia, inculto præsertim stylo, et exsangui genere dictionis, vel ad momentum revocare ausus sum, temeritati posset ascribi, nisi parvitatem meam supereminentis bonitatis vestræ exigeret contemplatio, et me ad scribendum non tam invitaret, quam cogeret mandati vestri auctoritas, cui corde, magno animo et volenti desidero in omnibus obtemperare, quæ fieri possunt in Domino. Et quidem: eo me vobis obnoxius fateor, quo tam mihi, quam multis aliis, certum est me in terra vestra plurimum bonorum cepisse profectum, et sub beato patre vestro, cujus memoria in benedictione est, eo quod elemosynas ejus enarrat omnis ecclesia sanctorum, et plurimarum virtutum ejus præconia celebrat, me præ omnibus cœtaneis meis, eo patrocinante, cum adhuc adolescentior essem, floruisse in Francia; et præeunte gratia, sine qua

nullus boni potest esse processus, id assecutus sum unde mihi exinde post Deum et honorum notitia, et mundi prospera, quibus in patria mea supra et conterraneis meis abundavi, ut publice notum est, prævenirent: mihique facile persuaserim, quoniam credibile est tanti Patris meritis acquisitum, ut hæredem relinqueret, qui ipsum, licet optimus fuerit, in virtutum cultu et magnificentia operum anteiret. Sed quid hæredem dico relictum, cum omnes liberos tales reliquerit, ut quilibet eorum merito probitatis, non tam optimi comitis decedentis representare videatur imaginem, quam regis instar esse; verum juxta constitutionem Altissimi in primogenito bona duplicia resederunt, et qui fratres præcessit tempore, eos bis antecessit, sicut amplitudine rerum, ita et eximiarum splendore virtutum. Inter alias vero duæ præ cæteris radiant, liberalitas insignis, quam totus mundus prædicat, et excellens humilitas, quam ago divinarum litterarum propositis quæstionibus ad recreationem in angustiis exsillii mei lætus expior; quas cum mihi Albericus Remensis, quem cognominant *de Porta Veneris*, quæ vulgo Valesia dicitur, nomine vestro, adhibitis aliquot litteratis viris proposuisset, ut verum, domine, fatear, obstupui, nec quærenti potui habere fidem, donec venerabilem virum fidelissimum et devotissimum vobis abbatem Sancti Remigii adduceret, qui et ipsas proponeret quæstiones, et ad eas cum multa precum instantia, pro amore vestro et suo, peteret responderi, pro certo asserens vobis in vita nihil esse jucundius, quam cum litteratis viris, et de litteris habere sermonem, adjecitque in aure familiariter, vos inde sæpissime imperitæ multitudinis offensam contrahere, quia vos a studendi exercitio nequeunt revocare, et pro arbitrio suo negotiorum et tumultuum procellis immergere. Opinantur enim omne tempus effluxisse superflue, quod non aut in curialibus nugis, aut in tumultuantis malitiæ voragine, aut causarum turbinibus exercetur. Nesciunt quod philosophia paucis est contenta iudiciis, officique sui sinceritatem vulgari arbitrio committere dedignatur.

Mihi itaque pro vobis complacuit, ut propositas exciperem quæstiones, et eis, habita ratione temporis et inevitabilium necessitatum, responderem, etsi non pro voto, certe pro tempore. Quæsitum vero est quem credam numerum esse librorum Veteris et Novi Testamenti, et quos auctores eorum, quid Hieronymus in epistola ad Paulinum presbyterum de omnibus libris divinæ pagellæ ascripta dicat mensam solis a philosopho Apollonio litteras persequente visam in sabulo: quid item Virgilii centonas, et Homeri centonas in eadem dicat epistola: postremo ubi scriptum sit, et quo tendat, quod legitur, et usurpatur, a plurimis, quia deformiora sunt ea quæ non sunt, quam ea quæ sunt: hoc quoque precibus insertum est, ut hæc omnia rationum suarum subnixâ fundamentis auctoritatumque testimoniis diligenter et cito in schedula vobis trans-

nuttenda, omni occasione postposita, explanarem : quod quam difficile sit, aut potius impossibile, facile perpendit prudentia vestra, cujus acutissimum ingenium, linguam ad dicenda omnia expeditam, capacissimam et tenacissimam memoriam ætas nostra stupet et veneratur. Nam, ut ait Apuleius in libro De Deo Socratis, laudem celeritatis et diligentie nullus assequitur, sed et grandium librorum graves materie in eandem schedulam nulla unquam diligentia compinguntur. Nam de primis duabus questionibus, de numero scilicet librorum et auctoribus eorum, Cassiodorus elegantem composuit librum; sed quia in hac parte fides mea discutitur, mea vel aliorum non multum interesse arbitror, quid credatur: sic enim hoc credatur, an aliter, nullum salutis affert dispendium. In eo autem quod nec obest, nec prodest, aut in alterutro parum momenti affert acris litigare: nonne idem est ac si de lana caprina inter amicos acerbius contendatur? Proinde magis fidem arbitror impugnare, si quis id de quo non constat, perversacius statuat, quam si a temeraria definitione abstinens, id unde Patres dissentire videt, et quod plene investigare non potest, relinquat incertum. Opinio tamen in alteram partem potest et debet esse proclivior, ut quod omnibus, aut pluribus, aut maxime notis atque præcipuis, aut unicuique probato artifice secundum propriam videtur facultatem, facilius admittatur, nisi ratio manifesta, aut probabilior in his quæ rationi subjecta sunt, oppositum doceat esse verum: rationi vero subjecta inserui, propter illos articulos, qui omnem omnino transcendunt rationem, in quibus stulta esse prælegit Ecclesia, ut in insipientia fidei apprehenderet Christum, Dei virtutem et Dei sapientiam, quam cum philosophis gentium, quidicentes se esse sapientes stulti facti sunt, et evanuerunt in cogitationibus suis, ut darentur in sensum reprobum, per superbam professionem sapientie Dei sapientia et virtute destitui.

Quia ergo de numero librorum diversas et multiplices Patrum lego sententias, catholice Ecclesie doctorem Hieronymum sequens, quem in construendo literæ fundamento probatissimum habeo, sicut constat esse xxii litteras Hebræorum, sic xxii libros Veteris Testamenti in tribus distinctos ordinibus indubitanter credo. Et primus quidem ordo Pentateuchum continet, quinque scilicet libros Moysi sic pro sacramentorum varietate divisos, et si continuam de historia constet esse materiam. Hi sunt Genesis, Exodus, Leviticus, liber Numerorum, Deuteronomium. Secundus ordo continet prophetias, et octo libris expletur, qui quare præ cæteris dicantur prophetie, cum aliqui eorum nudam referre videantur historiam, et alii prophetiam textentes, sicut Daniel, liberque Psalmorum, in prophetici non censeantur operibus, nec in questione propositum est, nec temporis, aut schemæ angustia nunc patitur explicare, sed nec instantia portitoris. In his ergo numerantur, Josue, liber Judicum, cui

A compingitur et Ruth, quoniam in diebus Judicum, facta narratur historia, itemque Samuel, qui in duobus primis Regum voluminibus, et Malachim, qui in duobus sequentibus expletur, quos sequuntur voluminibus singulis, Isaias, Jeremias, Ezechiel, liber xii prophetarum in hagiographis consistit. Tertius ordo continens Job, Psalterium, Ecclesiastica, Cantica canticorum, Daniele, Paralipomenon, Esdras et Esther. Et sic colliguntur in summa xxii libri Veteris Testamenti, licet nonnulli librum Ruth et Lamentationes Jeremie, in hagiographorum numero censeant supputandos, ut in xxiv summa omnium dilatetur. Et hæc quidem inveniuntur in prologo libri Regum, quem beatus Hieronymus vocat galeatum principem omnium Scripturarum, quæ ab ipso de fonte Hebræorum manaverunt ad intelligentiam Latinorum. Liber vero Sapientie, et Ecclesiasticus, Judith, Tobias et Pastor, ut idem Pater asserit, non reputantur in Canone, sed neque Machabæorum liber, qui in duo volumina scinditur, quorum primum Hebræam redolet eloquentiam, alterum Græcam, quod stylus ipse convincit, ille autem qui Pastor inscribitur, an alicubi sit nescio, sed certum est quod Hieronymus et Beda illum se vidisse et legisse testantur. His adduntur Novi Testamenti octo volumina, scilicet Evangelium Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis, Epistolæ Pauli xv uno volumine comprehensæ, licet sit vulgata, et fere omnium communis opinio non esse nisi xiv, decem ad Ecclesias, quatuor ad personas: si tamen illa quæ ad Hebræos est, connumeranda est Epistolis Pauli, quod in præfatione ejus astruere videtur doctorum doctor Hieronymus, illorum dissolvens argutias, qui eam Pauli non esse contendebant. Cæterum, quinta decima est illa quæ Ecclesie Laodicensium scribitur, et licet, ut ait Hieronymus, ab omnibus explodatur, tamen ab Apostolo scripta est: neque sententia hæc de aliorum præsumitur opinione, sed ipsius Apostoli testimonio roboratur. Meminit enim ipsius in Epistola ad Colossenses his verbis: *Cum lecta fuerit apud vos hæc epistola, facite ut in Laodicensium Ecclesia legatur, et ea quæ Laodicensium est legatur vobis (Col. iv)*. Sequuntur Epistolæ Canonice vii in uno volumine, deinde Actus apostolorum in alio, et tandem Apocalypsis. Et hunc quidem numerum esse librorum, qui in sacrarum Scripturarum canonem admittuntur, celebris apud Ecclesiam, et indubitata traditio est, quæ tanta apud omnes viget auctoritate ut contradictionis aut dubietatis locum sanis mentibus non relinquunt, quia conscriptæ sunt digito Dei. Jure ergo et merito cavetur, et condemnatur ut reprobis, qui in morum verborumque commercio, præsertim in foro fidelium, hujus divini eloquii passim et publice non admittit argentum, quod igne Spiritus sancti examinatum est, purgatum ab omni fece terrena et macula purgatur septuplum. Istis ergo secure fides incumbat et illis, quæ hinc probatum et debitum accipiant firmamentum, quoniam infidelis et

hæreticus est, qui eis ausus fuerit refragari.

De librorum vero auctoribus variantur opiniones, licet ista prævaluerit apud Ecclesiam eos ab illis esse præscriptos, qui in singulorum titulis prænotantur. Isidorus sexto *Etymologiarum* libro, cap. 2, rationem nominum qua: libris indita sunt, a fonte litterarum Hieronymus mutuatus exponit, et auctores eorum. Rabanus quoque in libro *De ecclesiasticis officiis*, quem nonnulli de sacramentis dicunt, et Cassiodorus in libro *De institutione divinarum litterarum* quæ ad hunc articulum pertinent, latius exsequitur. Cassiodorus enim non modo de Scripturis Canonice et earum auctoribus disserit, sed a quibus exponantur, eleganti, ut solet, describit eloquio.

Præterea singuli Patrum librum aliquem exposcitur, sicut ratio exigit, de auctore et materia ejus, intentione et causa, et titulo, et si qua alia sunt quæ auditoribus, et lectoribus faciliorem intelligentiam sequentis operis præparent, in tractatibus suis præmittere consueverunt, et hæc quidem habita ratione loci, et temporis, et eorum ad quos sermo dirigitur, ut ad formam evangelicæ institutionis, familie Domini mensuram cibi salutaris opportune dispensent. « Nam, ut ait Palladius, magna pars prudentiæ est, consulta ratione personam illius qui scribit pernetiri. » Unde ab executione vulgaræ opinionis de industria styllum suspendo, ad alia transurus, nisi forte dignatio vestra præceperit, ut et hanc diligentius exsequar. Interim certum habeat vestra discretio, quoniam Philo, ejus meminit Hieronymus, undecimo capitulo libri *De viris illustribus*, ab aliis dissentit in libro qui inscribitur: *Quare quorundam in Scripturis mutata sint nomina*. Hunc sequuntur Theophilus Alexandrinus in *Chronicis* suis, et Epiphanius Constantiæ Cypri episcopus in libro *De viris illustribus*, quod et Theodorus, qui urbano sermone libros eorum de Græco transulit in Latinum, attestatur. Dicit enim quod et Gamaliel, ad cujus pedes Apostolus se gloriatur didicisse legem, et publica assertio Hebræorum, qui de littera legis rectius sapiunt, cum Philonis opinione concordant.

Sed ne protendam verbum, cum ad reliqua proponendum sit, et istorum proponatur opinio. Ea autem est quod Moyses Pentateuchum scripsit, etsi de fine Deuteronomii, ubi de morte ejus agitur, non conveniat, aliis asserentibus, etiam hanc particulam prophetali certitudine, sicut et illam quam de mundi creatione præmisit in capite, et quam in benedictionibus patriarcharum de futuro vaticinatus est, ab ipso Moysse fuisse conscriptam, aliis autem a Josue, aliis ab Esdra dicentibus eam fuisse appositam. Josue librum scripsit, qui denominatur ab eo. Sophithim vero, id est iudices, item librum Ruth, et partem libri Regum, qui denominantur ab ipso, scripsit Samuel, reliqua exceptit David, sed tandem a Jeremia scriptus est Malachim, id est duo posteriores libri Regum. Idem librum suum cum

A Lamentationibus edidit. His autem omnibus vulgata non contradicit opinio. Ezechias et viri sapientes, quos in scholam virtutum et litterarum sociaverat sibi annis xv, quibus Deus prorogaverat vitam ejus, divinis de cætero vacans, in unum volumen compegerunt vaticinia Isaie, quæ ille in populo declamasse (quod ex verbis ejus apparet) visus est potius quam scripsisse: nec repugnat quod in grandi libro scribere jussus est stylo hominis, quia liber ille jam scriptus erat, et grandis, nec ad ipsius prophetias, ut aiunt, pertinent colligendas, quæ exceptæ sunt ab auditoribus, et a præfato rege dispositæ. Idem et Parabolæ compilaverunt, ante quidem a Salomone dictatas, et silenter ab excipientibus, ut ut sit, usu vulgatas. Unde in iisdem parabolis hæc quoque sunt parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechie regis Juda. Transtulisse autem dicuntur, quia quasi de loco ad locum, ab usu vulgari, et privatis fortasse schedulis singulorum, publica auctoritate traduxerunt in Canonem Scripturarum.

B Inde etiam roboratur hæc traditio, quod in III Regum scriptum est (cap. vi): *Locutus est Salomon tria millia parabolæ, et fuerunt carmina ejus quinque millia, et disputavit a cedro Libani usque ad hyssopum*, etc. Hoc enim dixisse potius creditur, quam scripsisse. Sunt qui carmina ejus referant ad Cantica canticorum: disputationem naturalium a maximis ad minima procedentem, ad significationem eorum quæ Ecclesiastes in totius mundi concionatur auditu. Sed de his alias. Nam et Ecclesiasticum, et Cantica canticorum Canoni Scripturarum rex Jerusalem Ezechias et conscholares sui dicuntur adjecisse. Salomonis tamen auctoritate prolata, quem in his conscribendis inventorem, et quasi publicæ utilitatis præconem habuerant. Hoc tamen contra vulgatam opinionem, sed an contra veritatem dictum sit, diffiniat ille qui novit. Aggaus, Zacharias et Malachias, adhibitis xv viris, maxime fideliter Synagoge Ezechielis oracula composuerunt. Ipse enim prædicavit visiones, et infixit memoriæ auditorum quas in terra polluta scribere noluit, ne sancta profanaret; sed præcepit ut scriberentur in terra Domini. Illic autem suspensioni D alludit Psalmus, dicens: *In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra*, etc. (Psal. cxxxvi.) Et ab hac quidem opinione, vulgata non dissentit, sicut Isidorus attestatur. Idem prophetæ scripserunt Danielelem. Nam Daniel et propter causam, quæ in Ezechiele reddita est, se a scriptatione suspendit: et quia prædicabatur administrationibus publicis. Idem quoque tres prophetæ, et conscholares eorum conscripserunt librum Esther, quem vulgata opinio ab Esdra compositum asserit, librum quoque xii Prophetarum, quem vulgus ab ipsis xii prophetis compositum tenet. Præfatus autem Philo cum sequentibus suis superius nominatis, memoratos tres prophetas hujus libri et præcedentium, ut dictum est, laudat auctores. Quia

enim breves erant singulorum visiones, satis visum est ipsis prophetis eas prædicando publicare, et sic aliis demandare scriptoribus, præsertim cum quidam eorum rustici fuerint, et pastores, aut aliis officiis dediti, litterarum fuisse credantur ignari. Librum Psalmorum composuit David, utens interdum ministerio virorum, qui in quorundam psalmorum titulis ascribuntur. Fuerunt autem hi viri x, qui licet aliquos psalmos composuerint, quod et vulgata, quam Isidorus refert, non negat opinio, attamen omnes psalmi dicuntur esse Davidis, qui eis suam accommodavit auctoritatem, juxta quod Justinianus docet in Codice, dicens : « Omnia merita nostra facimus, quibus nostram impertimur auctoritatem, quia ex nobis eis omnis impertitur auctoritas. » Nam qui non subtiliter factum emendat, laudabilior est eo qui primus invenit. Esdras librum composuit, qui prænotatur ab ipso, et Paralipomenon, usque ad dies suos. Reliquum vero scripserunt sapientissimi fideliter Synagoge, quæ templum reedificavit in Hierosolymis. Moyses scripsit Job secundum istos, de quo nihil definire præsumit vulgata opinio, licet in eam partem videatur esse proclivior, ut ipse beatus Job subactis temptationibus proprium scripserit librum. De Tobia, Judith, et libro Machabæorum, qui non sunt recepti in canone, a quibus auctoribus scripti sint, nec vulgata docet opinio, nec de his sequaces Philonis faciunt mentionem; quia tamen fidem et religionem ædificant, pie admissi sunt. Librum Sapientie composuit Philo, diciturque Pseudographus, non quia male scripserit, sed quia male inscripsit. Inscriptus enim est Sapientia Salomonis, cum a Salomone non sit editus, sed propter styli quem induerit, et elegantiam morum, quam ei similiter informat, dicitur Salomonis. Ecclesiasticum scripsit Jesus filius Sirach, qui et ipse, styli conformitate et morum, Salomonis dicitur, sicut e contra a Latinis usu vulgato dicuntur esse quedam de libro Sapientie quæ non ibi, sed in Paralipolis inveniri haud dubium est. Unde in Ecclesia, periocha Parabolarum quæ sic incipit : *Mulierem fortem quis inveniet ?* (Prov. xxxi) titulo Sapientie prænotatur. Hæc de numero et auctoribus librorum Veteris Testamenti, in quibus pro parte prælati auctores a vulgata opinione dissentiant. Numerus librorum Novi Testamenti certus est, et auctores, et fere nulla est altercationis questio. Siquidem singuli evangelizæ sua volumina ediderunt. Paulus suas Epistolas texuit, etsi illam quæ ad Hebræos est suspicentur aliqui fuisse Barnabæ vel Clementis. Epistolas Canonicas illi scripserunt quorum nominibus inscribuntur. De duabus tamen Epistolis Joannis novissimis questio est. Actus apostolorum tam fideli et salubri, quam dulci stylo, Lucas dignoscitur exarasse. Apocalypsim alii a Joanne apostolo, alii a quodam sanctissimo sacerdote Ephesino Joanne, sicut litteratorum Pater beatus Hieronymus refert, descriptam opinantur :

PATROL. CCLIX.

sed apud credulitatem Ecclesie vincit apostolus. Hæc interim de numero et auctoribus librorum Novi Testamenti dicta sint, quorum conceptionem si quis nosse desiderat, epistolam beati Hieronymi ad Paulinum de divinis libris legat, quia, ut de conscientia mea loquar, nusquam melius invenietur aut planius.

Sed quæ enra est, serenissime domine, has atque alias in investigatione auctorum discutere opiniones, cum unum omnium sanctarum Scripturarum constet esse auctorem Spiritum sanctum? Nam beatus Gregorius in Moralibus verissime et elegantissime, cum constet libri beati Job, quem exponebat, Spiritum sanctum esse auctorem, de scriptore libri postmodum querere, proinde habendum esse, ac si, cum de scriptore certum sit, de calamo, quo liber scriptus est, dubiteur. Non ergo magni faciatis si Scripturarum teneantur auctores, sed si veraciter intelligantur : imo certe si pie et fideliter impleantur. *Non enim auditores legis, ut ait Apostolus, apud Dominum justi sunt, sed factores* (Rom. ii). Ad hæc in illis occupari optimum est, quia, ut per fidelissimum organum suum Veritas ipsa eloquitur : Ama scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabis. Proinde intelligenti otium sine litteris mors est, et vivi hominis sepultura.

Ad tertiam progredior questionem : Quidnam sit mensa solis in sabulo, quam famosissimam inter gymnosophistas scrutator veritatis, et litterarum diligentissimus persecutor Apollonius conspexit in sabulo, super quo omnes consului, qui in Francia primatum videntur habere Scripturarum, sed quia eos gentilis historia latuit, non multum reprehendo, si quod non didicerant, docere nequiverunt. Quidam tamen imprudentiam suam impudentius detexerunt, id solum inepta responsione persuadentes, quod a doctoribus, quos diu et multa mercede conduxerant, nihil scire didicerunt. Historia autem hæc quam veritate refertur et litteris Hieronymus in præfatis apicibus tangit, apud Valerium Maximum reperitur in lib. iii, cap. 4, titulo *De moderatione*. Accidit enip, ut refert, quod a piscatoribus in Milesia regione everriculum trahentibus, quidam jactum emerat. Extracta demum magni ponderis aurea Delphica mensa, orta controversia est, illis se capturam piscium vendidisse affirmantibus, hoc e contra dicente se emisse duntaxat fortunam jactus. Audita questione populus civitatis, propter novitatem et magnitudinem rei, causam ad consultationem Delphici Apollinis censuit referendam. Consultus vero respondit ei dandam esse, qui omnes alios sapientia antecederet, alioquin accipienti injucundam fore et noxiam. Itaque quia Thales Milesius judicio auditorum, inter septem, quos tunc præ cæteris Græcia celebrabat, sapientissimus habebatur, denuntiaverunt ei, ut jam dicte mensæ possessionem adiret, qui, audita consultationis forma et responso Apollinis,

prudenti humilitate, non se, sed Biam Pyrenæum, A dixit Apollinis oraculo designatum. Aditus est et iste priori similiter, et in eundem modum conditionem in Mitylenæum Pittacum transtulit; interim mensa jacente in sabulo, et propter novitatem eventus et moderationem sapientum: et quia nulus de populo præsumebat invadere aurum, quod a se tanto studio sapientissimi removebant, casum hunc non tam mirabilem quam stupendum, talium præconatrix fama longe lateque vulgavit. Mensa itaque famosissima facta est, dum ad singulos sapientum septem sic ipsius procedebat oblatio, donec ventum est ad Solonem, qui et titulum amplissimæ sapientiæ, et munus oblatum contulit in Apollinem, in quo sol colitur, quia omnia contemplatur, et cujus virtus ignea sic penetrat universa, ut ei nihil possit esse absconditum: unde et mensa solis dicta est, quam Apollonius in sabulo jacentem, dum litteras persequeretur, inspicxit.

Restant adhuc duæ de quinque propositis questionibus absolvendæ; sed tempus respondendi deest et otium: quas quidem si dignationi vestræ visum fuerit lubens aggrediar meisque connumerabo successibus, si mihi collitus datum fuerit honori et voluntati vestræ in aliquo inservire.

*Rusticus agricolam, miles fera bella gerentem,
Rectorem dubie navita puppis amat.*

(OVID. De Ponto, II, 561.)

Et principem philosophiæ cultorem, et qui litterarum honesta studia amplectitur, et fovet, litterarum possessores non amabunt? Nec inficior quin princeps illiteratus interdum reipublicæ commodus esse possit, sed ad parilitatem litteratorum si rite procedat, uterque aut nunquam conscendet, aut raro. Nam, ut vester ait Vegetius, nullus est quem oporteat aut plura, aut meliora scire, quam principem, cujus scientia potest omnibus prodesse subjectis. Nec ambigo super his quæ hic scripta sunt, diversos diversa censuros, sed assecutus sum finem meum, si placuerit vobis epistola, quæ sicut non habet unde placeat ex sui venustate, sic ex devotione scribentis non habet unde debeat displicere. Nec illorum formido iudicium, qui antequam exaudiant temerariam sententiam ferunt, eo quod memini Scripturæ dicentis: *Qui prius respondet quam audiat stultum se esse demonstrat, et confusione dignum* (Prov. XVII). Nonne et vobis notum est genus hominum, quos Salomonis parabola tangit, asserens quod stultus non respicit verba prudentis, nisi ea dixerit quæ versantur in corde ejus? Tunc demum credam parvitatæ meæ devotionem, gloriosissime comes, non esse contemptam, si quid eorum quæ mihi possibilia sunt, eminentia vestra, quam in tempora longa beatificet et conservet Omnipotens, dignetur injungere mihi, mandatis vestris in omnibus fideliter parituro.

EPISTOLA CXLIV.

AD MAGISTRUM GAUFRIUM DE SANCTO EDMUNDO.

(A. D. 1166.)

JOANNES GAUFRIUS DE SANCTO EDMUNDO.

Cum in solemnitate Paschali reformandæ mihi pacis gratia Andegavum profectus essem ad regem, ipsum ante Dominici corporis perceptionem per abbatem Sancti Victoris Parisiensis, et alios religiosos, feci diligentius conveniri super pace R. filii vestri, adhibitis etiam aliis amicis, de quorum fide in curia spem concepseram pleniorē: sollicitaveram enim antea super hoc virum optimum, et suis meritis mihi reverendum, magistrum Galterium de Insula, et per ipsum alios Patres quorum fides mihi videbatur esse sincerior. Rex autem et pro Dei religione, et intercedentium reverentia, respondit benignius; audito tamen quod ad dominium Beati Edmundi res ista pertineret, Willelmum de Hastingis, per quem veritatem inquisivit, fecit acciri, ne quid per subreptionem diceretur ab ipso. Ille autem quatenus potuit et ausus est, benignius exposuit causam vestram. Præcepit ergo rex puerum: ad se mitti, ut indultæ remissionis præsens reciperet litteras, quas ad regni officiales, ut de pace ipsius constaret, omnibus reportaret. Rediens itaque puerum cum festinatione, sicut Domino placuit, et nostra necessitas exigebat, ad magistrum Galterium de Insula transmisi, cujus fidem et charitatem nobis exhibitam remuneret fundator Ecclesiæ Christi, pro cujus fide et amore, sicut nobis conscientia testis est, læti, quandoquidem ita necesse est, damna, injurias, contumelias, et exsilium sustinemus, certi quoniam fidelis est Dominus, qui non tentari nos patietur supra id quod possumus, sed de ipsa tentatione profectum salutis et anteactæ vitæ purgatione eliciet. De me loquor et quibusdam aliis, quos seto in hac tribulatione congratulari, ut crebro mentidentur, et dicant ei: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo*, etc. (Psalm. xciii.) Patimur enim per gratiam Dei, non ut adulteri aut homicide, non ut incendiarii aut sacrilegi, sed velut Christiani. Hanc fidem nostram insaniam reputat mundus, et constantiam fidei pertinaciam vocat, professionem veritatis et nota et nomine vanitatis inurit, cultum religionis appellatione hypocrisis aut superstitionis, aut alterius falsitatis dehonestare conatur, sed Princeps apostolorum aliter sentit et contrarium docet: *Hæc est enim*, ut ait, *gratia apud Dominum, quia in hoc vocati estis a Christo, ut sequamini vestigia ejus. Sed et, si quid patimini propter justitiam, beati eritis* (I Petr. II). Aderit, dilectè mi, in brevi, aderit arbitrer conscientiarum et iudex, cuique redditurus ut meruit, et tunc palam fiet quidquid modo garriat mundus, qua mente quisque vixerit. Interim, quæso, tuis, et sanctorum quos nosti, me facias precibus adjuvari, ut, si in invio sum, quod non credo, me Christus via justorum reducat ad semitam: si in via sum, me

per prospera vel adversa, ut sibi beneplacitum fuerit, perducatur ad vitam. Si magistrum Galterium videris, ei per te, et per amicos quantascunque poteris gratias referas, et maxime per comitem Gaufridum, quem diligit, et, si facultas adfuerit, eum recipias, et ab aliis recipi facias tanquam angelum Domini, quoniam et ipse, ut arbitror, Dei minister est, et quantum licet in curia membra Christi multipliciter consolatur. Quos puer invenit adjutores, quisve sit meus status, pro parte poterit judicare. Imputabisque fortune, non mihi, quod in eum humanitatem ampliore non potui exercere. Utinam amicos anulo meliores inveniat! Ego profui quatenus tempora permittebant. Audio magistrum Galterium juramento arctari, ut neque litteras, neque nuntios recipiat exsultantium. Ex quo patet quam misera necessitas bonis viris immineat, quos non licet mandata Dominicæ legis, officia videlicet charitatis, implere.

EPISTOLA CXLV.

AD BARTHOLOMÆUM EPISC. EXONIENSEM.

(A. D. 1166.)

BARTHOLOMÆO Exoniensi episcopo, JOAN. Saresber.

Licet ex more scribentium ad amicos salutis vultum pagina non prætendat, nihil tamen affectuosius est in votis, et orationibus meis, quam ut viæ vestræ jugiter prosperentur in Domino. Salutationem enim domino et Patri debitam nequaquam suspendit defectus, aut immutatio charitatis, sed consulta dispensatio et officiorum, et omnium quæ recte geruntur ratio moderatrix. Dispensationis vero causa in propatulo est, ut eam omnino non oporteat, aut paucis expediat allegari. Nam insidiis domini regis dicunt omnia plena esse, ut bonis invicem colloquendi aut scribendi tutum non possit esse commercium. Nescio quid frivolum contra innocentiam molitur iniquitas, et urgente stimulo conscientie incessanter pungentis et urentis, omnes suspectos habet et omnia; jure quidem et merito, quia pax impiis esse non debet, hostes suos justitia impugnant, et prævalente. Et profecto quod timet impius, venit super eum, justusque de angustia liberabitur, quoniam os Domini locutum est. Ad momentum turbinis adversus Ecclesiam malitia debacchatur, et adversus Dominum videntur prævalere impii, quibus in brevi Christus, quem persequuntur, sic respondebit ad merita, ut præponderare videatur libra vindictæ, et quos potenter puniet, non tam examinare lance æquitatis, quam molis magnitudine prægravare. Non quidem quod injuriam inferat, sed quia sine mensura et modo peccantibus immensam et immoderatam ingeret pœnam. Nec opinetur quispiam me in longa tempora prophetare, licet oraculi divini sicut auctoritas, sic et fides perpetuetur, cum planum sit jam aliquatenus inchoatum esse judicium, imo executioni mandari sententiam.

Nonne Teutonicus tyrannus, nominis sui fama

nuper orbem perculerat, et fere subegerat regna vicina, et etiam imperium Græcorum terrore concusserat, ut magis deditionem quam confederationem legationibus missis videretur offerre? sed ecce, Domino auctore, timetur minus, et qui ante tam vicinos quam remotissimos solo nutu terrebat princeps, Teutonicos suos ab injuriis cohibere non potest; qui solo verbo pacem gentibus ad arbitrium indicebat, et bella, nunc a suis et inter suos petitiis et acceptis treugis gratulatur. Nam sicut ipsemet conqueritur, ex quo Latonam venit, ut regem Francorum et Gallicanam Ecclesiam separaret a fide, et in suam hæresim perverteret, ut adorarent idolum suum, successus ejus relapsi sunt, et quæ eum extulerat, in depressionem ipsius cœpit fortuna fluctuare: spes autem fidelium est, quod ad honorem Dei, in brevi amplius deprimetur, donec cum omnino Christus, cujus sponsam persequitur, conerit sub pedibus suis.

Nonne et apud vos jam judicium exercetur adversus tortores Ecclesiæ? Intuemini quantus erat rex Anglorum, cum parvulus videretur in oculis suis: et ad Ecclesiam Dei vel speciem fidei et reverentiæ prætendebat, et plane videbatur eum in nullo frustratum conatu. Sagitta ejus retrorsum non abiit, clypeus ejus non declinavit in bello, et hasta ejus non est aversa: super prædam accumbebatur ut leo, ut nullus eum excitare præsumeret; vel visu terrebat hostes, vicini se inclinabant obsequiis, remoti principes amicitias expetebant; colebatur a suis, honorabatur ab extraneis, prædicabatur a cunctis, a bonis diligebatur, sed maxime a clero qui eum colebat supra vires, pro viribus venerabatur, et unanimi proposito diligebatur super amorem mulierum. [Quid multa? Rerum expetibilem omnium abundantia, quod ad humanum judicium, fruebatur, sublato timore et sollicitudine, nisi quam non necessitas, aut ratio, sed voluntas, aut impetus ingerebat. Sed quo fine hæc universa Dei dona conclusit, si tamen sine poenitentia et satisfactione substituerit in finibus istis? Ut singularum ecclesiarum, quas ante per ignorantiam, ut putabatur, aut sui juris prætextu læserat, injurias taceamus, Tolosam bello aggressurus, omnibus contra antiquum morem et debitam libertatem indixit ecclesiis, ut pro arbitrio ejus, satraparum suorum conferrent in censum, nec permisit ut ecclesiæ saltem proceribus coequarentur in hac contributione vel magis exactione tam indebita quam injusta. Nam ecclesiæ in deteriori calculo vertebantur, utpote quæ rebus suis aut honore videbantur indignæ. Sed quem successum attulit hæc pecuniarum immensitas, tantis exactionibus et injuriis acquisita? nonne projecta est in sacrum pertusum, ut hosti suscipienti proliceret, et effundenti non modo esset inutilis, sed damnosa? Nunquid non ab ea die fortuna ejus retrorsum cessit, et successuum ubertas emarcuit?

Sed dicet aliquis, quoniam hæc indicio census et

ecclesiarum vexatio, in cancellarium ejus, qui nunc, aut archiepiscopatur, ut credo, aut archiepiscopari contendit, ut æmuli mentiuntur, penitus retorquenda est, qui regem tunc ad omnia pro arbitrio impellebat, et hæc sicut alia multa mala induxit. Quod etsi ego falsum esse noverim, utpote qui eum scio tunc non auctoritatem præstitisse libidini sed obsecundationem necessitati, tamen quia eum ministrum iniquitatis fuisse non ambigo, jure optimo taliter arbitror puniendum, ut eo potissimum puniatur auctore, quem in talibus Domino honorum omnium auctori præfererat, eique sit vice versa in pœnam, quem habebat et laudabat suæ perversitatis auctorem. Nam in sapientium corde et ore celebre est illud Sapientie: *Quoniam per quæ peccat quis, per hæc et punitur* (Sap. xi). Sic Cain primus homicida occisus est; Chanaan servitute ingerens aliis, perpetua servitute damnatur; Pharaon in aquis submersus est cum potentatu suo, quibus Hebræos submerserat innocentes. Patent in hunc modum quamplurima; sed esto, nunc pœnitentiam agit: agnoscit et confitetur culpam, et, si cum Saulo quandoque Ecclesiam impugnavit, nunc pro ea cum Paulo ponere paratus est et animam suam.

Quis ergo negabit iudicium jam cœpisse a domo Domini, cum jam principes populi in patibulis suspendantur ad solem, ut iustitia Dei in conspectu gentium reveletur? Nonne enim principes populi sunt hi duo, quorum alter dispensat spiritualia, alter temporalia administrat: Nonne lex dispensationis et ministerii hujus, manibus istorum tractanda committitur? Hi enim sunt duo cherubim, quorum alis lex et propitiatorium adumbratur, se mutuo respicientia, versis tamen vultibus in propitiatorium, quia sic sibi invicem debent aspectu mutuo complacere, ut legem Dei in arca pectoris jugiter inspiciant et venerentur, nec pro se, ad invicem, ob aliam causam admittant, unde propitiationem Dei debeant demereri. Non enim licet a propitiatorio vultus avertere. Si ergo in his suis angelis reperit Deus pravitatem, eamque puniat, quis subditorum causas apud Altissimum jam ventilari diffidit, aut esse ventilatas? Circumferat quis oculos mentis et intueatur quot et quales adversarios ei Dominus suscitaverit, ex quo adversus Dominum in depressione Ecclesie erexit calcaneum suum, et plane mirabitur, et si prudens est venerabitur iudicium Domini, qui non imperatores, non reges, non principes nationum, ut ipsum domaret, elegit, sed extremos hominum Britones, Nivicolinos primo, et postea illos ad contradictionem et solemne certamen animavit, qui vestigia pedum ejus consueverant adorare, et hæc quidem, ut non gloriaretur omnis caro, sed nomen Domini sit benedictum in sæcula. Sic ad puniendam ingrati tudinem Salomonis recedentis a Domino, non tam principes erexit, quam latrunculos et servos et abjectos. Nec suspicetur quispiam ut amodo prospereetur conditio ejus, nisi Domino propitiante per

A pœnitentiam revertatur, et magis pio utatur consilio. Nam, ut propheta loquitur: In diebus et regionibus nostris inventi sunt stulti principes Taneos, qui regi suo consilium dederunt insipiens (Isa. xix). Urunt eum undique sollicitudines, sed bellum quod adversus Christum et Ecclesiam exercet, ulterius prægravat, et ei videtur inextricabilis labyrinthus et execrabilis labor. Accitis ergo nuper ad colloquium Chinonense magnatibus suis cum familiaribus, qui rerum malarum industriam habere dignoscuntur et usum, et sapientes sunt ut dicent et faciant mala, studiosius inquisivit, cum promissis, minis, et obestatione quamplurima, quoniam consilio sibi utendum esset adversus Ecclesiam, de Cantuariensi archiepiscopo gravissime conquirens, non sine gemitibus et suspiriis multis: et ut tunc præsentibus postea retulerunt, lacrymatus est, dicens quod idem Cantuariensis ei corpus et animam pariter auferret: tandem dixit quod omnes proditores erant, qui eum adhibita opera et diligentia ab unius hominis infestatione nolebant expedire. Ad hæc dominus Rothomagensis aliquantulum excaudit, corripiens eum, mitius tamen more suo in spiritu lenitatis, cum causa Dei magis exigeret, severitatem et auctoritatem pontificis morbo languentis, rationis et fidei fuisse adhibitam. Erat autem dolor acerbior, urgente metu, quem conceperat ex litteris quas jamdictus Cantuariensis illi et matri suæ transmisserat. Earum exemplum vobis transmittitur. Timebatur quidem, et merito, ne in terram ejus interdicti, et in personam anathematis sententia citissime ferretur, ex auctoritate et mandato summi pontificis. Cum igitur his angustiis premerentur, Lexoviensis episcopus unicuique dixit esse remedium, imminuentem sententiam appellationis obstaculo præpedire: et ita nescio quo pacto, nisi quia veritas ventilata plus pollet, et iustitia, quo magis concutitur, eo magis convalescit, dum rex per avitas consuetudines appellationum jus evacuare conatur, magis confirmat, dum ipsemet pro capite suo ad appellandi refugium cogitur evolare.

Ab illo ergo concilio egressi sunt a facie domini et regis sui Lexoviensis et Sagiensis episcopi, ad sæpeditum Cantuariensem properantes, ut appellatione interposita usque ad Octavas Pasche suspenderent sententiam ejus. Rothomagensis quoque cum eis profectus est, non quidem appellaturus, ut ait, sed de pace quam desiderabat tractaturus. Archiepiscopus vero noster in procinctu ferendæ sententiæ constitutus, iter arripuerat ad urbem Suessionum, orationis causa ut beatæ Virgini, cujus ibi memoria celebris est, et beato Drausio, ad quem confugiunt pugnaturi, et beato Gregorio Anglicanæ Ecclesiæ fundatori, qui in eadem urbe requiescit, agonem suum precibus commendaret. Est autem beatus Drausius gloriosissimus confessor, qui, sicut Franci et Lotharingi credunt, pugiles, qui ad memoriam ejus pernoctant, reddit invictos,

ut et de Burgundia et Italia in tali necessitate confugiat ad ipsum. Nam et Robertus de Monteforti ei pernoctavit adversus Henricum de Essexia dimicaturus. Sic ergo Domino faciente delusa est sollicitudo episcoporum regalium, quia cum venissent Pontiniacum, archiepiscopum quem appellerent non invenerunt, sed frustrati a proposito suo reversi sunt, queruli quia sua consumpserant, laboraverant, et non perfecerant.

Archiepiscopus vero cum in præfatis sanctorum memoris triduo pernoctasset, die proxima post Ascensionem versus Veziliacum properabat, ut ibi in die Pentecostes in regem et suos anathematis sententiam daret: sed nutu divino contigit, ut dum esset in Ecclesia Reginensi, vi feria jam dictam præcedente solennitatem, nuntiatum est ei certissime et verissime quod rex Anglorum gravissima laborabat infirmitate, ut ad colloquium regis Francorum, quod multo desiderio, et magnis muneribus expetierat, accedere non posset, sed miserit excusatores Ricardum Pictaviensem et Ricardum de Humaz, qui causam hanc absentie ejus præstito juramento volebant æstruere. Hac ergo ratione cum hoc per nuntium regis Francorum innotuisset archiepiscopo, in regem sententiam ferre distulit, sicut ei ante consuluerat Joannes vester suadens, ne ad poenitentiam properaret. Joannem vero de Oxeneford. publice denunciavit excommunicatum, et auctoritate Romani pontificis excommunicavit, ut verbis ejus utar, eo quod in hæresim damnatam inciderit, præstando imperatori sacrilegum sacramentum, et communicavit Coloniensi schismatico, et contra mandatum domini papæ usurpavit decanatum Saresberiensis Ecclesiæ. Has autem causas allegavit in pulpito in auditu omnium qui Vizeliaci de diversis nationibus ad diem festum convenerant. Ibidem etiam allegatis variis causis et justis, excommunicavit Ricardum Pictaviensem archidiaconum, Ricardum de Luci, Jocelinum de Baillol, Radulfum de Broc, Hugonem de Sancto Claro, et Thomam filium Bernardi, et omnes qui de cætero in possessiones et bona Cantuariensis Ecclesiæ manus extenderint, ut eis abutantur, aut eorum usus impedian, quorum necessitatibus deputata sunt. Regem vero, quem ante per litteras et nuntios secundum regulam et morem Ecclesiæ vocaverat ad satisfactionem, publicata vocatione ad fructum poenitentiae invitavit, comminans se in eum laturum sententiam anathematis in brevi, nisi resipuerit, et de tantis adversus Ecclesiam ausis satisfecerit: quod tamen non nisi invitatus faciet, nec novi aliquem domesticorum suorum, qui ad lationem hujus sententiae pronus sit.

Præterea scriptum illud, in quo continentur pravitates malignantium adversus Ecclesiam, quas avitas consuetudines dicunt, publice condemnavit, omnes innodans anathematis vinculo, quicumque de cætero auctoritate illius scripti utentur, et nominatim de consilio Ecclesiæ Romanæ hæc capi-

tula in primis damnata sunt: Quod non liceat episcopo excommunicare aliquem; qui de rege teneat, sine licentia ipsius: Quod non liceat episcopo coercere aliquem parochianorum suorum pro perjurio vel fide laesa: Quod ad secularia judicia trahantur clerici: Quod laici, sive rex sive alius, causas de ecclesiis vel decimis tractent: Quod non appelletur pro causa aliqua ad sedem apostolicam, nisi regis et officialium suorum venia impetrata: Quod non liceat archiepiscopo, vel episcopo, vel aliis personis venire ad vocationem domini papæ absque licentia regis: alia quoque in hunc modum, quæ divinis legibus, et constitutionibus sanctorum Patrum inveniuntur adversa. Episcopus vero omnes absolvit a promissione, quam de scripto illo servando contra institutionem ecclesiasticam fecerant. Hoc etiam per litteras suas archiepiscopis et episcopis denunciavit, sicut ei ab Ecclesia Romana consultum fuerat. Hæc quidem interim gessit archiepiscopus; et rex—quod ad vestram notitiam venisse non ambigo,—virum bonum magistrum Walterum de Insula misit in Angliam cum litteris a colloquio Chinonensi, ut insulanos super facta appellatione præmuniret, et portus et transitus faceret diligentius observari, et clerum ab obediendo suspenderet, cum tamen nondum facta sit appellatio, et archiepiscopus possit facile inveniri. Nec dubito quin prædicto magistro Waltero machinatio ista displiceat, cum omnibus quæ præsumuntur adversus Ecclesiam Dei, quoniam Dominum timet. Accivit etiam ad se rex dominum Cister. et alios, per quorum prudentiam, malitiam consilii sui adversus Dominum posse credit armari: sed profecto, si saperent, vel sibi et suis parcerent in hac causa, quoniam

Pœna reversura est in caput ista suum.

(Ovid. A. Am. 1, 340.)

De cætero dominus papa in urbe prosperatur. Cremona contra Teutonicum cum aliis octo civitatibus pro certo dicitur rebellare. Episcopus Tusculanus et Humbaldus cardinalis diem obierunt. Obiit quoque Willelmus rex Siculus, cui successerunt filii sui alter in regnum, alter in ducatum Apuliæ, et in extremis agens LX millia florinorum Joanni Neapolitano tradi fecit ad usum domini papæ. Filius quoque ejus, qui ei successit in regnum, totidem misit. Rex Francorum Cantuariensi archiepiscopo patrocinatur in omnibus, et eum magis veneratur quam fratrem: quæ autem circa Anglorum curiam innovantur, ubi rerum crebræ mutationes sunt, vobis notiora esse arbitror quam nobis. Vigeat et prosperetur in Domino paternitas vestra, et nos sanctorum orationibus studeat commendare, ut nos consolentur in omni tribulatione nostra. Revertemur autem cum ei placuerit, qui nos segregavit ad exsulandum, et pro quo, quatenus ei beneplacitum fuerit, voluntate promptissima decrevimus exsulare, et adversa pati quæ jusserit, et ad hæc perferenda roboraverit infirmitatem nostram. Det utinam sua

gratia patientiæ perseverantiam, qui indignis pro A
se patiendi contulit voluntatem!

Valeat pro voto et oratione mea, Ecclesia, et do-
mus vestra tota, et omnes qui intercessionum be-
neficio communicant necessitati nostræ.

EPISTOLA CXLVI.

AD JOANNEM PICTAVIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1166.)

Domino Pictaviensi.

Licet apud nos fortuna novorum parens, et fama
nutrix et propagatrix eventuum verorum, et ficto-
rum, nihil renovaverint relatu dignum, et quod
vobis oportuerit intimari, scribendi tamen necessi-
tatem rumor tristis innoxit, ex quo post discessum
boni, et utinam semper beati domini nostri, nihil
omnino, quod verbis meis Dominus et conscientia
attestantur, tristius audiui vel vidi, quamvis sors
mea periculis cunctis exposita sit et jactata procellis
Indesinentibus, ab ea die, qua Patrem nobis et do-
minum dispositio divina substraxit. Siquidem socii
nostri, qui Parisiis moram faciunt, mihi nuper
scripserunt, se a quibusdam rumigerulis accepisse,
quod vos lecto decumbere compulerat ægrotudo,
quam non natura, vel solitus, ut fit, humanitus
casus intulerat, sed malitia veneficorum, qui (nescio
cujus instinctu) vobis, et cuidam viro religioso
toxicum miscuerunt. Dictum est et quod vir ille
religiosus ex ea causa jam obiit. Quia ergo invidiam
quorundam vobis cohabitantium a multis diebus
audieram, et aliorum noveram crudelitatem, non-
nullorum etiam audax ambitio venit in mentem,
timui, et timeo, et donec veritas ipsa sit certius
explorata, timebo supra modum, ne diabolo et an-
gelis ejus, qui modo fere pro libitu in Ecclesiam
debaecchantur, eatenus in bonos sævire concessum
sit. Ante quidem timebam ne castrum Ecclesiæ
vobis auferretur, ne vos bonis vestris iniqui pro-
scriberent, ne illi qui libito coequant licitum,
compellerent et vos Ecclesiæ filios et fidelibus
coexsulare. Sed ecce, duorum timorum circa eum-
dem dominum et amicum major denigrat et omnino
absorbet alterum, ut perinde hunc accipiam ac si
animam meam pertranseat gladius, et humerus
meus a junctura sua cadat, et brachium cum ossi-
bus conteratur. Spiritui meo non erit requies, donec
veritas certius innotescat. Placeat itaque dignationi
vestræ, quæ circa vos sunt, sub omni celeritate
mihi interim certitudinis desiderio languenti signi-
ficare: et si vos ipsi, quod utinam absit! huic peti-
tioni meæ vacare non potestis, precor attentius ut
magister Scholarum eam cum omni diligentia et
festinatione exsequatur.

EPISTOLA CXLVII.

AD MAGISTRUM RAIMUNDUM.

(A. D. 1166.)

Magistro Raimundo.

Rumor acerbissimus exulceravit, et gravissime
affligit animam meam, nec erit requies donec me
litteris vestris super his quæ maxime timeo cer-

tiorari contingat. Scripserunt enim mihi socii Pa-
risienses, quod illi qui quærent animam domini Pi-
ctaviensis, nescio quorum utentes ministerio et arte
inerti et omnino exsecranda, ei venenum propina-
verunt: ex quo jam quidam religiosus prior, qui
calicis toxicati fuerat particeps, obiit, et episcopus,
ut aiunt, incidit in languorem. Timui ergo, et timeo
supra modum, eo quod audiui quorundam invidiam,
et aliquem de episcopis Pictaviensibus nuper ve-
neno peremptum. An fama hæc fideliter asserat
incertum est, aliorum vero tanta crudelitas est, ut
nec vicinos lateat nec remotos. Cunctis autem in-
notuit quam præceps et audax sit, et ignara timoris
Domini, cæca ambitio, ut metus quam fiduciæ cau-
sæ plurimæ concurrere videantur. Precor itaque,
ut sub omni festinatione, quæ circa vos sunt, dili-
gentissime perscribatis, et domino episcopo, si
ægritudine, quæ absit! non præpeditur, persuadea-
tis, ut et ipse scribat, quæ fuerint scribenda pro
tempore. Fueraam rogaturus ut ipse et vos scribe-
retis de his quæ gesta sunt in colloquio Chinonensi,
et postea, pro nobis, et contra nos, et quid videatur
vobis de hoc, quod me taliter absentavit, ut nec
pacem receperim cum aliis sub juramento et con-
ditionibus oblatis, quia extunc non vidi litteras ves-
stras; sed causa major, quæ me nunc compulit ad
scribendum, omnes hujusmodi curas absorbit, si
tamen, quod utinam Dominus largiatur, cum do-
mino episcopo rite, quod ad incolumitatem dico,
agitur, tunc et ad hoc responderi gratissime acce-
ptabo. Cæterum, quia hæc sollicitudo ab animo
meo non recedit, si, quod Dominus avertat! domi-
num episcopum sic ægrotare contigerit, omnem,
sicut vir sapiens et prudens, operam date, ut in
hujusmodi periculo se exhibeat Christianum, et mor-
tem, si necesse fuerit, tanquam Christi sacerdos
expectet, et domo disposita, naturæ munus, quod
evitari non potest, patienter excipiat. Confido au-
tem in Domino Jesu Christo, quod qui ei dedit
prudentiam transeundi per bona temporalia, ei in
consummatione cursus præstabit gratiam, ut cujus
vita apud commensales effulsit, mors ejus etiam
moris omnibus proficiat ad exemplum: fidem
devotionis et fidei nullo quis unquam argumento
fidelius faciet, quam si operam dederit quis et di-
ligentiam, ut quos in carne coexsulantes, et in Do-
mino peregrinantes amavit, exhortatione virtutum
et insignibus honorum operum, et maxime in fine
viæ promoveat transeuntes, et quasi geminæ cha-
ritatis brachiis persequatur et impellat migrantes
et ascendentes ad Christum. Si vero per misericor-
diam Dei res circa vos lætius agitur, precor atten-
tius, quatenus interpretem nostrum modis omnibus
ad hæc inducere studeatis, ut quod de hierarchia,
cujus unum librum transtulit, residuum est, ad for-
mam suam transferat et emendet; quia id quod
præmisit, his, qui illud viderunt in Francia, satis
placeat. Plura scripturus eram, sed festinatio non
permittit.

EPISTOLA CXLVIII.

AD JOANNEM PICTAVIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1166.)

Domino Pictaviensi.

Patri misericordiarum, qui vos ad honorem suum, et Ecclesiæ utilitatem, et naufragii nostri solatium, de gravi infirmitate erexit, multiplices et omnimodas gratias ago; deinde vestræ dignationi, quæ mei sollicitudinem indesinenter et efficaciter gerens, timoris et doloris mei, de vestra ægitudine concepti, litterarum solatio mitigavit angustias. Sed quia postea, nec de plena convalescentia vestra, nec de promissa et sperata pace certioratus sum, latorem præsentium ad vos censi transmittendum, per quem mihi singula, quæ expedire noveritis, diligentius rescribi tota mentis affectione deprecor: et quidem pacem vestram desidero plurimum, nec video quibus in causa ista possitis uti instrumentis ad recuperanda vel conservanda jura Ecclesiæ vestræ, nisi his quæ Ecclesia ipsa et filii ejus ministraverint vobis, aut quæ de jure communi cæteris ecclesiis suffragantur, præsertim cum homo alienigena, et apud exterarum gentes nutritus et institutus, speciales Aquitanorum consuetudines, et inaudita jura non sufficiat edocere. Unde cum vos nihil ex contingentibus omiseritis vel omittatis, si causa Ecclesiæ, filiis ejus dissimulantibus, aut prævaricantibus periclitetur, non est quod vestræ negligentia debeat imputari. Quis enim nisi parum sanæ mentis, et præceps aut hostis, consulat, ut sine rationum et virium suffragio solus contra torrentem, qui omnia post se trahit, et subvertit, brachia incassum præsumatis erigere? Nam complacita pacis forma speciem prætendit æquitatis, et revera, si fidei sinceritate simpliciter utrinque in contrahendo geratur negotium, plenam continet æquitatem, nisi forte tempore pacis antecessorum vestrorum a parte alterutra consuetudo usurpata sit contra Dominum. Nullo enim unquam tractu temporis aut placito contrahentium continebit, ut quod contra Dei mandata scienter præsumitur, licenter, nedum juste fiat, imo ut non criminaliter committatur.

Cæterum mihi suspecta sunt, et infidelitas quam audio gentis vestræ, et terribilis ac malitiosa potentia, quam multi experiuntur, partis adversæ, ut non facile credam quod voluntati ejus quisquam audeat reluctari, et fortasse cum archidiacono vestro, cujus verebatur industriam, et familiaritatem ejus ad vos habebat suspectam, exercuit inimicitias, ut cum ei reconciliatus fuerit, de cætero contra eum nutire non audeat: sed nec alii, quos hujus exemplo terruit, sed magis nostro, maxime autem, quia se talem exhibet ut videri velit sine timore Domini, et reverentia hominum. Potens est autem Deus erigere et dirigere causam vestram, imo suam in manibus vestris. Et qui Israeli ex mandato Domini ad promissionis patriam festinantj gratiam contulit inimicorum, vestros quoque Ægyptios poterit aut placare, aut omnino subvertere.

A Unum scio, quod justus tandem de angustia liberabitur, et tradetur impius pro eo. Gaudeo autem pacem et gratiam ejus vobis plenarie restitutam. Sed timeo, quod absit! ne more hominis, omnibus noto, simulatoria et momentanea sit hæc pax et gratiæ restitutio: eo quidem magis quo celebre est apud omnes incumbere consilio locustarum, quarum potestas duntaxat in linguis est et caudis earum. Quod si momentanea fuerit, certum est eam fuisse simulatam, ex ea præcipue causa, ut vel sic extorqueret obligationem fidelitatis, et nisi fallor, aliquid in eam venire opinatur, ad quod ratio fidei Christianum non sinit obligari, ut scilicet amodo his quos odisse decreverit, subtrahatis debitæ charitatis officia, et impugnatis omnes, saltem ope consilii, quos suos dixerit inimicos: et si aliter urgente religione fidei Christianæ versati fueritis cum eo, vos, sicut veteres amicos, beatæ consuevit, notam non servatæ fidelitatis in auribus nationum tentabit inurere: a suis quoque locustis conclamabitur illi, et ranas in cæno fovet, quæ flatus sui pure impuro omnem incrustent sinceritatem, et juramentorum fallacia quemlibet nigrum in candida vertant. Hæc sunt membra carniū coherentia sibi, ubi squamma adheret squammæ, ut ne spiritus quidem incedat per eas, sed liceat eis quod voluerint opinari, et ut qui in sordibus sunt, sordescant amplius, impudicitiam mentis scurrilitate gestuum et oris turpiloquio prætextentur, quia Christiano nedum sacerdoti nil licitum est, ex obtentu fidelitatis, ubi charitas periclitetur, quæ vita fidei est, et operum testimonio declaratur. Nam fides sine operibus mortua est. Illa tamen expressio, qua sibi et hæredibus suis contra omnes mortales cavere vult, quanti sit apud eum, ex litteris Teutonici tyranni, quas misit ad comitem Henricum et quas vobis transmisisset, nisi quia mihi elapsæ sunt, Domino Cantuariensi transmisisse, perspicuum est. Nam cum Joannes de Oxeneford, nomine regis Teutonico tyranno conjuraturus esset, et opem auxilii et consilii sacramento promitteret contra omnes homines, excepto solo rege Francorum, ait Teutonicus per interpretem suum, sicut attestantur magni, et multi, et religiosi nostrates, de provincia dico Remensi, qui interfuerunt: « Rolandus hostis Ecclesiæ et imperii, homo quidem est mortalis, et omnes cardinales sui, et nullus eorum rex Francorum est: unde nullum eorum exceptum intelligo nec volo intelligi in hac confederatione mei et regis Anglorum; si vero ita sentitis, an aliter, publice profiteamini. » Cui Joannes: « Nos, inquit, et dominus noster ita intelligimus ut vos, et sub hoc intellectu vice regis nostri juramenta præstamus. » Quid multa? exinde adversus Dominum et Ecclesiam, sicut in ea confederatione, precessum est, quod etiam plenius adverteris ex litteris mihi nuper a Colonia transmissis, quarum vobis exscriptum mitto, in quibus rex nuntiis suis adversus Cantuariensem iturus Roman, conductum

petit, et qua devotione Romanæ Ecclesiæ facile incallescet. Verum in laqueis suis comprehenduntur iniqui, et qui fratri foream parat, incidet in eam prior. Felix tamen est qui in tantis insidiis meretricis magnæ, et impetu bestię conscientiam servare potest et famam, alteram Domino, alteram proximo, utramque sibi. Nam qui ex justa causa arguitur alterutrius dispendium facere, unde solatium habeat, nisi virtute redimat quod amisit, omnino non video.

Inde est quod novissimo litterarum vestrarum respondens articulo, precor attentius per ineffabilem charitatem Domini, quatenus, si de pace mea, vel per archidiaconum vestrum, vel per alium, quod quidem desidero, censueritis agendum, eam in tali forma procuretis, quæ famæ, imo conscientię famam integram conservantis non possit asserere dispendium. Quid enim prodesset mundum lucrari universum, et in his periclitari? Et si me videritis, quod Deus avertat! primum ad aliquid turpitudinis, quod in mei similibus, sæpe ex infirmitate, semper autem ex culpa contingit, sublevet, quæso, me dextera vestra. Ego autem nomine turpitudinis arbitror contineri quicquid de industria præsumitur contra Dominum. Licet enim et rei familiaris angustia, et refrigescens charitas amicorum meorum, me et fratrem meum, qui mihi ex necessitate coexulat, acrius videatur urgere, Domino tamen urgente :

*Nondum cedo malis, sed contra audentior ibo,
Qua mea me fortuna sinat.*

(Virc. Æn. vi, 95.)

Scio autem quod de consilio vestro nullam recipiam conditionem, quæ vel speciem habeat inhonesti. Dominus interim, quæ necessaria fuerint, sicut fecit hactenus, providebit. In ratione dati et accepti paucissimis teneor, sed abbati meo et vobis super omnes, et fere solis.

EPISTOLA CXLIX.

JOANNIS SARRACENI AD MAG. JOANNEM DE SARESBERIA.
(A. D. 1167.)

Quoniam prudentię vestræ sinceritatem in libris beati Dionysii perpendi delectari, librum ejus de angelica Hierarchia vestræ transtuli charitati. Fateor tamen elegantias me dictionum eruditissimi et disertissimi viri oratione Latina exprimere nequiverisse. Nam apud Græcos quædam compositiones inveniuntur, quibus eleganter et proprie res significantur; apud Latinos autem eadem res duabus aut pluribus dictionibus ineleganter et improprie et quandoque insufficienter designantur. Ad commendationem enim alicujus personæ vel alterius rei pulchre articuli apud eos repetuntur, et per eosdem articulos multæ orationes sibi invicem perpolite connectuntur. Taceo de insigni constructione participiorum et infinitorum articulorum conjunctorum. Hujusmodi autem elegantię apud Latinos nequaquam inveniri. Contingit enim quod si dictiones eo ordine quo sunt posite transferantur, aut diffi-

culter intelligentur, aut aliam sententiam facere videantur. Eapropter, ubi congruum duxi, dictionum ordinem conservavi; alicubi vero propter facilitatem intellectum ordinem commutavi; ubi vero Græcis dictionibus æquipollentes Latinas non reperi, vel locutionem a Latinorum idiomate discrepare comperi, vel Græcas dictiones deorsum, vel de sensu auctoris quod potui et ut potui Latinis dictionibus designavi. Sæpe autem, ubi duas vel tres dictiones Latinas pro una Græca posui, eas quasi unam conjunxi: non quod unam dictionem eas esse vellem, sed ut plenior intellectus fieret, et quantum elegantię ex inopia Latinę locutionis tractatus iste perderet, appareret. Confert autem liber iste plurimum ad intelligentiam omnium divinarum Scripturarum, in quibus de factis aut dictis agitur angelorum. Nam tribus hierarchiis omnes divines spiritus comprehendit: singulas autem hierarchias in tres ordines distribuit, et de singulis altissimo disserit. Ponit autem quasdam de angelis quæstiones, et earundem apponit solutiones. In fine vero rationes exponit figurarum in sacris Scripturis ascriptarum. Erit autem vestræ discretionis hanc meam translationem cum translatione Joannis Scoti comparare. Quod si forte commodius illo visus fuero transtulisse, ut librum quoque de ecclesiastica Hierarchia transferam poteris impetrare.

EPISTOLA CL.

AD ABBATEM S. EDMUNDI.

(A. D. 1166.)

Abbati Sancti Edmundi.

Super statu vestro, quem Deus prosperum faciat, non sollicitari non debeo, præ mente jugiter habens merita sinceritatis vestræ. Si quidem nec charitas elabitur per incuriam, nec fraude subripitur, nec excutitur violenter, eo quod in mentibus electorum solidius a Christo et in Christo fundatur. Obsequium meum vobis subtrahit malitia temporis, sed voluntatem nullus auferre potest: ad hoc nulla proficiet violentia, totiusque fraudulentię conatus evacuabitur, eo misericorditer largiente profectum, qui gratuita bonitate charitatis dedit initium. Erit itaque dignationis vestræ naufragium Ecclesiæ, et exsulum Christi sollicitudines, et labores, vestris, et sanctorum qui vobiscum sunt, orationibus sublevare, ut qui nos tentationi exposuit, et pro eo patiendi contulit animum, patientię perseverantiam largiatur: *Hæc est*, enim, *gratia*, sicut Petrus loquitur (1 Petr. ii), ut Christi et sanctorum passionibus saltem aliquatenus communicemus, certi quod compatiētes et conregnabunt. Nunquid enim clerus institutus est ut comedens, bibens, stertens, mortem expectet, et variis luxurię incitamentis inflammet gehennam? Ridet ad hæc prudentia carnis, et perfidorum vocibus Judæorum insultat, et maledicit ei qui cum Christo pendet in ligno; sed interim, juxta vaticinium Deborah: *Nova bella disponit Dominus, portas hostium ipse subvertit* (Judic. v).

EPISTOLA CLI.

AD NICOLAUM DE MONTE S. HILARII.

(A. D. 1166.)

NICOLAUS de monte S. H.

Novit fraternitas tua quam patienter sustinuerimus damna, injurias et contumelias nobis et nostris illatas a dilectissimo domino nostro illustri rege Anglorum. Ipse autem abusus patientia nostra ad sanctissimæ matris suæ prorupit injurias, sponsam loquimur Crucifixi, et illam non est veritus ancillare, pro ejus liberatione Filius Dei Dominus morte turpissima voluit condemnari. Monuimus eum sapius affectu patris, fide Domino debita supplicavimus, corripuimus auctoritate pastoris: ipse autem in persona nostra patrem suum itidem fidelem contempsit, et pastorem, et ne quid de cætero veritati subtractum sit, quod Ecclesiæ periculosius, et sibi perniciosius est, illum, cujus inesse gerimus, conspuit Christum. Habeantur hæc vana, et contemnat ut solet, si Filius Dei Ecclesiæ non dicit pastoribus: *Qui vos spernit me spernit, et qui tangit eos tangit pupillam oculi mei* (Zach. ii). Processit ulterius sollicitudo nostra, ut pro pace Ecclesiæ summus pontifex devotas preces porrigeret, sed non est exauditis: exhortationes adhibuit, et surdum reperit auditorem: increpationes adjecit, contemptæ sunt: tandem apostolica tuba comminationes intonuit, sed nec sic potuerunt fides et religio excitari. Ne quid autem omitteremus ex contingentibus, rex Francorum, qui ei est amicus et dominus, omnem adhibuit operam et diligentiam; sed nec ille pro sua reverentia meruit exaudiri. Ad colloquium ejus accessimus; sed nec ad conspectum ejus sumus-admissi, nec vestri nominis aut causæ Dei permisit fieri mentionem. Misimus ei postea nuntios venerabiles viros, et litteras patentes, ut par erat, in quibus expressa erat et justitia Ecclesiæ, et nostræ petitionis sententia: sed noster et eorum labor, quantum in eo est, cessit inane. Secuti eramus fidem dominæ imperatricis, sicut tu nosti, et ipse ignorare non debet: sed nos usquequaque delusit. Quia ergo hæc patientia nostra Ecclesiæ Dei pernicioiosa est, sed perniciosior illi cujus novissima sunt in dies deteriora prioribus, nobis autem perniciosissima, quos oportebit ante tribunal Sponsi non modo de operibus propriis, sed et de sanguine ejus, et afflictione sponsæ reddere rationem: pro certo noveris, et dominæ imperatrici intimes, quod in personam ejus et terram in brevi, imo in brevissimo, vita comite, et Domino auctore, exeremus gladium Spiritus sancti, qui omni gladio aucipiti penetrabilior est, ut sit in ruinam indurata carni, et sopito, imo fere extincto spiritui in salutem. Persuadeas ergo dominæ nostræ ut nos de cætero habeat excusatos in eo quod ultro dissimulare non licet: sciatque pro certo quod si revixerit filius ejus, et consilium matris recipiat audiens vocem Domini, nos ad honorem Dei, et voluntatem suam paratos

A inveniet. Interim morientem filium pariter, et eodem lugeamus affectu, qui salutem ejus et honorem, Deo teste, consimili desiderio optamus pariter et optamus. Hæc cum dolore, lacrymis, singultibus et suspiriis loquimur, tanquam viscera nostra de claustro pectoris acerbitate ferri extracta ardore cantherii inuramus: quod et Deus scit, in cujus injuriam exercere ulterius non debemus impiam pietatem, et in terris, matrem, patrem, sororem, præferendo, et Dominum: non est dolor sicut dolor iste: sed charitas Dei, et utilitas, et honor ejus qui curatur, nos urget ut hæc forti animo sufferamus. Vale, saluta et sollicita fratres nostros, ut nobis impetrent spiritum consilii et fortitudinis, orantes pro domino rege, ut ei adsit spiritus scientiæ et veritatis, quatenus pax ejus Ecclesiæ Dei et nobis reformetur in Domino.

EPISTOLA CLII.

AD WILLELMUM ET ODOREM PRIORES ECCLESIAE CANTUARIENSIS.

(A. D. 1166.)

Prioribus sanctæ Ecclesiæ Cantuariensis, JOANNES Saresb.

Meminisse potest et debet vestra discretio, quanta reverentia sit Patribus exhibenda, et quantam humanitatem sancta Cantuariensis Ecclesia archiepiscopis suis impenderit. Licet autem illum, qui nolo præsidet nobis, non audeam suis decessoribus cœquare, qui in Ecclesia nostra coruscant miracula, tamen causam, quam iste tuetur, inferiorem esse non arbitror. Eadem enim est, cum utrobique pro libertate et salute ecclesiæ certatum sit. Spero autem in Domino, quoniam et Ecclesia Romana multis indicis dat ausum confidendi hanc Patris nostri peregrinationem et laborem convalescere ad restorationem Cantuariensis Ecclesiæ, et integram reformationem dignitatum et privilegiorum, quibus beato Lanfranco presidente gaudebat. Sed hoc in auribus vestris dictum sit, unde et vos decet omnem pro viribus, imo et fere supra vires, opem ferre Patris naufragio, et eum beneficiis promereri, ut cum Deo auctore obtinuerit, vestri possit et debeat meminisse in bono. Nonne enim indecens est et probrosum, si episcopo pro justitia exultanti alieni subveniunt, et necessitatibus ejus filii, cujus [f. quibus] honorem et gloriam thesaurizat, communicare noluerint? Nonne ei in capitulo omnia, et etiam sanctorum capsas obtulistis, ut hæc vobis acquireret? Ergo quia ob hanc causam Romanæ Ecclesiæ tenetur in aliquantula pecunia, supplicat ipse, et ego fidelis vester consulo, quatenus ei in hac necessitate subvenialis, ne dominum papam beneficii sui peniteat, et vos pudeat et pigeat inhumanitatis vestræ in perpetuum. Animent vos extraneorum exempla, qui propriis usibus et necessitatibus subtrahunt; etiam labore manuum exquisita, quæ exulibus vestris impertiunt.

EPISTOLA CLIII.

AD MAGISTRUM R. REDONENSEM.

(A. D. 1166.)

al. R. Redonensi.

Bin est, amicorum amantissime, quod de statu tuo, et aliorum veterum amicorum certiorari desidero, eo quidem ardentius quo rarius sollicitudinem meam vel de te, vel a te certiorari contingit. De te tamen aliquid interdum audio, et hoc beneficio intermeantium, sed a te nihil unquam audivi: quod unde contingat, non plane video, nisi quod te conjicio, quoniam dies mali sunt, et tu vir prudens, ex quadam siluisse cautela. Ego ut infirmitatem meam fatear in auribus tuis, et insipientiam meam amico revelem, tanquam mihi nunquam hanc potui habere cautelam, quin vellem amicorum opportunitatibus communicare, et eorum pro modulo meo gerere sollicitudinem. Cum ergo tibi sæpius scripserim, et tu nunquam scripseris, amplius succensa sollicitudo nequit ulterius cohiberi, quin per proprium inquirat nuntium, quis tuus vel veterum sit status amicorum, nec sic veteres dixisse arbitraris, ut inveteratos in quibus charitas refrigescit dictos intelligas, cum ego nec senserim, nec dixerim eos aliquod charitatis dispendium sustinere. Quis enim ego sum, ut servum judicem alienum, qui Domino suo stat aut cadit? Stabit autem, Deo auctore, et mihi utique charitas officiosa est, ignara totius mali, fortis ut mors, et sinceritatem suam multis et perennibus prodit indicibus: habet hæc testimonium jugiter majus Joanne, quod ei perhibent tam opera quam fructus operum. Si vacas, et licet; et id curas, per latorem præsentium, quem ad hoc misi, de statu meo et aliorum poteris certiorari, idemque aperiet tibi quomodo me de tuo facias certiorum. Noveris autem quoniam mihi licet, et ad hoc vacuus sum, et tota devotione sollicitus, ut tuis et tuorum, si quid peregrinanti dignaris injungere, mandatis libenter obediam, mihiq; loco magni muneris erit, si me aliquo obsequio tui, mandato tuo contigerit occupari. Aude ergo, amice, aude aliquid petere aut præcipere amico se et sua tota affectione animi exponenti.

EPISTOLA CLIV.

AD ROBERTUM PRIOREM MERITONENSEM.

(A. D. 1166.)

ROBERTO priori Meritonie.

Ubi humanum consilium deficit, ex necessitate confugitur ad divinum, quod, ut opinor, nulla via facilius aut felicius obtinetur, quam si amici Dei illud precibus studeant obtinere, quod culpa patrocinio indigentium demeretur. Ego quidem exsulo et proscriptus sum, et quod ad hominem, alterutrum pœne justam causam non video, licet apud Dominum me acerbiora meruisse conscius sum, et fortassis peccatis meis exigentibus evenit, ut his et flagellis acerbioribus feriar, et tamen causam percussione ignorem. Eo autem magis timenda judicia Dei, quo de occultiori justitia et secretiori ratione prove-

A niant. Est autem pœna duplex, cum et ipsa sentitur, et causa ignoratur. Si tamen divinæ miserationis est, ut me pro justitia pati velit, gratissimum habeo, certus quoniam ita amicos beare censuerit, quia per multas tribulationes itur ad regnum. Fateor me Ecclesiæ Dei servasse fidem, et archiepiscopo meo, ut oportuit, fideliter obedisse; nec me, Domino auctore, unquam servatæ fidei aut obedientiæ pœnitebit. Spero autem quod et archiepiscopus vester recto calle Patrum sequens vestigia per viam mandatorum Dei pergit ad vitam. Unde paternitati vestræ, et dominis, et fratribus vestris, quanta possum devotione, supplico, quatenus agonem nostrum Domino precibus commendetis, ut si in invio sumus, reducamur ad viam, si in via, quod utique credimus, proficiamus et perducamur ad vitam. Nihil enim nobis aliud necessarium est, nisi ut Domino placeat causa nostra.

EPISTOLA CLV.

AD BALDWINUM ARCHID. EXONIENSEM.

(A. D. 1166.)

JOAN. Saresb., BALDWINO archidiacono Exoniensi.

Licet a multis retro temporibus dilectioni vestre obnoxius tenear, tamen vestræ sinceritatis non tam frequens quam jugis sollicitudo devotionem meam sibi reddit in dies arctius obligatam. Quem enim non promereatur in adversis infatigata et indeficiens fides, cujus pectus non succendit et inflammatur in periculis et conflatorio tentationum, charitas incorrupta, officiosa, et supereminens? Quod in vobis commendo, in me multum expertus sum, sed in fratre meo magis exterior: nam sortem ejus mea reputo duriorum, nisi quod mea et illius ex animo sunt communia, et sic eadem conditio est. Gravius tamen exsulat, qui domi exsulat. Sic enim in civitate sua florere gloriosus est, et jucundum nobilitari in patria, ita apud suos egere, aut vilescere calamitosum est. Minoris namque erubescentiæ est apud extraneos mendicare. Nonnullus autem, imo et multus est usus adversitatis hujus, utrique nostrum, per quam et nos nobis, et mundus, et fidelius et familiarius innotescit. Tandem enim diseimus, quod a multis temporibus audieramus, et scriptum est a sæculis multis: « Qui in prosperis amicus non apparet, in adversis non latet inimicus. » Ergo, dilectissime, in procella turbinis hujus larvam quisque deposuit quam induerat, et fallaces abstersit fucos, et suum ostendit vultum facie revelata. Unde quia fidei et charitatis vestræ faciem in vestra, quæ videtur, tribulatione, eandem quidem cernimus, sed utique clariorem et illustriorem, eam jure et merito amplius approbamus, et ut ei condigne respondeatur a nobis crebris suspiriis optamus, et maximo desiderio: et quidem interim respondemus affectu. Deus autem charitas nostræ charitati procul dubio respondebit effectu, ut juxta quod promisit, mensuram bonam et coagitatam, et super effluentem refundat in sinum ve-

strum. In qua autem conditione versetur causa A vestra, domino episcopo scripsi, et exinde quæ circa nos sunt nobis plenius innotescunt: precor itaque ut peregrinationem nostram vestris et sanctorum qui apud vos sunt, orationibus adjuvetis, ne deficiat fides nostra, aut aliquid faciamus ad turbinem hujus procellæ, unde Dominus ostendatur, sed quod suum est faciat, cum tentatione etiam preventum: et quidem jam cœpi, quia et devotionem contulit pro justitia patiendi, et acerbiter mitigavit exilii; levius enim est modo quam fuit die prima. Nonquid enim aliquid defuit nobis? nonne enim plures habemus modo notos et familiares, et qui amorem quem proficiuntur, officiorum et beneficiorum exhibitione declararunt? Afferunt ergo ad amoris comprobationem testimonium majus Joanne: opera enim quæ ipsi faciunt testimonium perhibent de eis.

EPISTOLA CLVI.

AD RICARDUM FRATREM SUUM

(A. D. 1166.)

R. fratri suo.

Tibi perpaucis scripsi, quia statum meum tam ex litteris domino episcopo missis, quam ex ipsa voce latoris agnosces. Cum vero quid relatu dignum emergerit, illud tibi significare non differam. Tu vero interim consilium et voluntatem domini episcopi et m[agistri] B[aldwini] archidiaconi diligenter explora, et animum aliorum amicorum, ut ex his, auctore Domino, aut rescribas, aut exsequaris quod maxime videbitur expedire. Nec super meo movearis exilio, sed memento quia nihil intulimus in hunc mundum, sed nec efferemus quidem. Deus causam justificet, quoniam et ego confido justam esse, quia conditio mea non modo mihi tolerabilis est, sed jucunda, præsertim cum ad causam respicio: nec dico quin amariora meruerim, sed illa mihi a persecutore non opponuntur, sed peccatum puniuntur. Flagellum purgationis meæ gratanter excipio, si probatur patientia, spero quia proficiet ad coronam: si sic ut superbia conteratur affligor, scio quia devota humilitas conscendit ad gloriam. Constat autem quod omne flagellum prodest patienti, quod ad contemptum mundi et virtutum exercitia reddit animum prouorem. Si enim indurat animum acerbioris gehennæ stimulus, opinio brutorum hominum est merita ex eventibus esse pensanda, cum justi sint impii in derisum et similitudinem improperii; sed expecta modicum et. . . etiam respectus eorum et interim non est pax impiis; et æquissimo Dei judicio persecutores justitiæ a se invicem colluduntur, prosternuntur, confringuntur et pereunt. Justus autem etiam dormiens de inimicis suis tanto gloriosius, quanto innocentius triumphabit. Quis speravit in Domino, et derelictus est? quaeretur ab initio temporis, sed nec in novissimo die poterit reperiri.

EPISTOLA CLVII.

AD ROGERUM DE SIDEBERIA.

(A. D. 1166.)

ROGERO de Sideberia, J., salutem, et ad optatum benedictionis fructum, omnes alio sine prævolantis, aut præcurrentis aut præpedientis obstaculo vel molestia feliciter prævenire.

Spero, dilectissime, quia desiderium meum in hac re facile adimplebitur, nisi forte Ric. de Sideberia, juvenili alacritate, diligentie tuæ præripiat palmam. Sed si istud in mentem ejus venerit, Deus ei tantam lætitiæ et jucunditatis materiam tribuat, ut ei excutiat necessitas reddendi quod tibi juvenilis temeritas præripere moliebatur. Si tamen in hoc vel in aliud patrem fuerit imitatus, quod et pertinere videatur ad culpam, nos qui proveciores sumus ætate, et gradu, et similes nostri, corripiamus eum in spiritu lenitatis: considerantes nos an et ipsi quandoque tentati fuerimus. Nonne enim puero indulgendum est, si semel inclinatur in nocte, cum et justus in die septies cadat? quid si incessanter iter, quo alius non fuisset ingressus: si mater jam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum, cur amodo sentiet pater angustias parturientis? Ergo hactenus puniatur, ut nostrum « benedicite » usque ad præfinitum diem ei proclamare non liceat, nisi venia impetrata, dum tamen fructus benedictionis communicet. De cætero, de honore et amore, quem mihi exhibetis, et fratri meo, vobis gratias refero. Nam quod ei sit, mihi fieri arbitror, adeo et ut de velleribus ovium vestrarum in ipso calefacta reputem latera mea.

EPISTOLA CLVIII.

AD ALFREDUM DE CERDA.

(A. D. 1166.)

ALFREDO de Cerda.

Tanto dilectioni vestræ ad pleniores gratiarum teneor actiones, quanto sinceriori et ferventiori charitate mei compassionem habuistis exilii, præsertim cum mea non præcesserint merita, licet semper adfuerit voluntas promerendi. Et quia ad præsens et meritis vestris respondere non possum, interim me ipsum obsequiis vestris promptissima voluntate devoceo, quandoque devotioni promptæ, D auctore Domino, exhibiturus effectum. Deus autem procul dubio vestræ charitatis remunerabit officium, et licet nobis subtraxerit retribuendi facultatem, ipse cujus manus nec inops est, nec avara, nec impotens, benignitati vestræ quod ipsum decet responderet, in misericordia uberi mensuram bonam et coagitatam et superfluentem refundens in sinum vestrum.

EPISTOLA CLIX.

AD ROBERTUM FILIUM EGIDIÆ.

(A. D. 1166.)

ROBERTO filio Egidiæ.

A gratiarum mihi incipiendum est actione, nisi et conscientiam et famam velim ingrati tudinis vitio deturpare. Hoc enim multipliciter promeruisti,

multum quidem in persona mea, sed maxime in A fraterculo nostro, ejus prædicatoris communicare necessitatibus, et eas supportare ut tuas, et ut eis communicent alios animare. Nosti enim illud apostoli Petri: *Si ut Christianus quis patitur, non erubescat, sed glorificet Dominum* (1 Petr. iv), hæc est enim gratia apud ipsum. Certus es autem, ut arbitror, quoniam iste noster fraterculus non patitur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut appetitor alienorum, et hoc ipsum, ut audio, per te aliis innotescit, ad consolationem quidem nostram, sed gloriam eorum et salutem, qui ei officia humanitatis impendunt. Gratias itaque interim maximas tibi agit affectus meus, dum aliud non permittit facultas exsultantis, auctore Domino, quandoque maximas exhibiturus effectui. Precor autem ut in B humanitate quam incepisti ad fratrem meum Laudabiliter perseveres, quia quod vestra subtrahitur facultati, tibi a bonorum omnium retributore supplebitur. Valet.

EPISTOLA CLX.

AD MAG. GAUF. DE S. EDMUNDO.

(A. D. 1166.)

Magistro GAUFRIDO de Sancto Edmundo

Precor, reverendissime, ut innocentie meæ patrociniū præstes adversus, vel apud illos, apud quos, Deo teste, gratis periclitatur, et apud quos me ipsum posse præstare patrociniū efficacissimum confidebam, et adhuc quidem non diffido, si tamen amicis nostris et dominis veritas innotuerit. Causa autem hæc est. Suggestum est domino Norwicensi, et magistro Nicolao me a Senonis scripsisse Benedicto de Bedegham litteras adversus honorem et utilitatem, et pacem et securitatem eorum, quas quidem non possem scribere sine dispendio conscientie et nota proditoris. Exscriptum earum mihi transmisit frater meus, et ego remitto tibi. Dominum in animam meam judicem et testem invoco, quia nec ego illas scripsi, nec est in conscientia mea quis scripserit. Plus dico sub eadem adjuratione testificans, quia neque de mandato, modo, neque de conscientia aut voluntate, aut ratihabitione conceptæ aut scriptæ sunt. Adhuc amplius dicam: ita Deus reducat me in terram nativitatis meæ, et tuo et aliorum amicorum concedat frui visu, et alloquio, sicut nunquam in vita mea jam dicto Benedicto, ut ex certissima conscientia loquor, vel istas vel alias meminerim litteras misisse. Adjicio ad hæc quia cum potui me pro Nicolao totis viribus Benedicto opposui. Sed fortasse Benedictus ipse me litterarum laudavit auctorem. Nunquid verbo ejus credi debuit, qui sicut mihi adversario suo gratiam detrudere studuit amicorum, ita illis meum subtrahi desiderabat obsequium? Utique callide circumvenit credulos hostes suos, ut litterarum falsus citaretur auctor, et non caveretur veris, sed efficiacius lederet non suspectus. Si tamen calumniator meus Benedictus, aut alius me velit arguere, procedat, et palam arguat, et nisi meam defendero

innocentiam, absque contradictione concedo me proditoris pœna puniendum. Quod si innocentia mea claruerit, quæso ne antiqui amici et domini gratiam debitam subtrahant innocenti: si vero criminatore meus tacendo detrudere maluerit, quam palam arguere, precor ut purgatione, quæ dominis meis placuerit, accepta, habeatur absolutus. Nec hoc dixerim, ut ab eis emolumentum temporale expectem, cui jam per triginta mensium curricula exsultanti sufficit liberalitas Christi, qui et cœli patet volatilia, et lilia vestit agrorum. Inquis ergo, quid petis? sane quod illis magis quam mihi prosit, antiquam et debitam in Domino charitatem: eos enim, auctore Christo, diligam quandiu vixero, velint nolint. Quod si illi diligere noluerint diligentem se, cras respondebit mihi justitia mea, si quid in monte Dominus videbit. Sed dicit Nicolaus meus, ut audio, quod stylus meus est: ego plane illum meum esse non credo, Dominusque mihi testis est, quod magis doleo, quod soliditas ejus tantæ falsitatis admisit suspicionem facilem, quam ex jactura quam ex multis diebus perpersus sum. Non enim erat leviter amplectenda occasio ut ab amico discederet, præsertim tempore isto. Ego, liberante me cordium inspectore, facile evadam. Et utinam ipse de levitate judicii adversus amicum innocentem, non facile turpitudinis incurrat notam!

EPISTOLA CLXI

AD MAGISTRUM NICOLAUM

(A. D. 1166.)

Magistro NICOLAO.

Diu quidem a scriptitationibus quas tibi mittere consueveram continui calamum: sed eo magis fervet affectus. Nam et dolor plerumque immoderatus affectatus suspendit lacrymas, eoque magis cruciat animum in exulceratæ mentis clausis angustiis, quo diutius egrediendi et diffundendi se et prodeundi in lucem libertas denegatur. Nec hoc dixerim tanquam inundantis procellæ subactus impetu, cum philosophia docente didicerim, quod sicut male cuncta ministrat impetus, ita vigor ejus diuturnus esse non potest, impulsus turbine surgente ab insperato, subito cuncta confundit, sed in momento disparet, sed fere ante deficit quam languescat. Cum ergo D figura hujus mundi pertranseat velut umbra, et momento turbis, ut fumus evanescat in conspectu philosophantium, et magis constet ex fide Christianorum, quoniam pacto in prosperis vel adversis, sapienti aliquid videbitur esse diuturnum. Quod autem momentaneum est, ejus philosophantis animum deiciet vel extollet? Mihi itaque persuasum est quod vitare non possum æquanimitè sustinere, et ubi me conscientia non remordet, gaudere in tribulationibus et in rapina bonorum, divine dispensationi gratias dare. Sed licet me super injuriis et damnis illatis tristitia non absorbeat, moveor tamen quod amicos videre non licet, quod grata benevolentium colloquia subtrahunt, quod eorum quæ mihi essent ex officio gerenda, denegatur materia et faci-

tas : super his, inquam, moveor, moveor, inquam, super his; sed super afflictione Ecclesiæ longe amplius moveor, et in turbatione amicorum, quam continuis fere diebus audio, concutuntur omnia viscera mea; verum nulla doloris causa valentior aut violentior est quam hæc, quoniam vis turbinis hujus quorundam mentibus, de quibus confidebam, et qui videbantur aliquid esse, excussit, ut operum testimonio convincitur, charitatem. Et hoc est, amicissime, quod in auribus tuis, quem illis dissimilem opinor, deploro, quod colorem optimum video immutatum, et argentum fidelium versum esse in scoriā. Queris fortasse unde ista conijciam. Ad quod ego: Ex eo hæc non conijcio, sed convinco, quod cum multis amicis habuerim in prosperis constitutus, vix unus et alter inventi sunt, qui in adversis, ut credunt, positum, aut velint aut audeant saluare: verumtamen si salutationis mihi impertiæ spes iis damnosa erat futura, malo, dum tamen charitas non periclitetur, ut a periculis desistant, quam occasione mei periclitentur. Sed fortasse meas recipere litteras criminosum est, et sic potero cohiberi ne scribam, verum Domino auctore, ut amicos, et etiam minus diligentes, aut omnino adversos non diligam, nullus poterit inhibere. Sed de his hactenus.

De cætero precor, ut fratrem meum, qui et si non plenam gratiam, quam nunquam demeruit, pacem tamen domini regis adeptus est, habeas commendatum, et domino meo episcopo Norwicensi commendes: et quoniam mihi tres marcas de præsentī festo Sancti Joannis reddere non auderet, precor ut eas quocunque voluerit nomine transferat in fratrem meum, quia quidquid ei boni fecerit, grātius acceptabo, quam si mihi in propria persona esset exhibitum.

EPISTOLA CLXII.

AD HENRICUM BAIOCENSEM ELECTUM.

(A. D. 1166.)

Domino HENRICO electo Baiocensi.

Gaudere magis an doleam de verbo isto quod factum est de nobis a Domino, fere incertum est, etiam mihi diutius deliberanti. Cum enim subvectionem vestram præsertim de bonis meritis procedentem intueor, divinæ dispensationi congratulor, et virtutibus quas a primæva ætate vestra velut in altero patriarcha Jacob succrescentes et proficientes amplectebatur, et ut omnino nescirent defectum, eas continuæ orationis et quotidianæ benedictionis auxilio roborabat. Sed cum ex alio latere illa, quæ quondam fuit inclyta Saresberiensis Ecclesiæ velut orbata suo sole se menti ingerit, et clerus occurrens mæstus lacrymabili voce ingeminat: *Pater mi, pater mi, currus Israel et auriga ejus* (IV Reg. II), cur nos deseris, aut cui nos desolatos relinquis? et in hunc modum plura multiplicans, quæ facilius est cogitare, quam scribere; lacrymas continere non possum quin lugeam cum lugentibus, et participatione doloris matris meæ Saresberiensis Ecclesiæ,

A moram geram; cum cogito de successore, competitorum turba concurrat, sed si quis sit quem animus meus conjicit alios præcessurum, decessoris habita collatione, perinde habetur ac si Phaeton currus paternos usurpet. Cujus ergo tam ferreum pectus est, ut continere lacrymas possit? Et profecto conceptum de promotione vestra gaudium emergens ab Ecclesiæ desolatione tristitia absorberet, nisi ethnicus animo intimaret, quia « suis incommodis angī, non amici, sed se amantis est. » Itaque animo consolatus acquiesco, et gratias ago Deo, qui solus potens est, et splendore vestro ad gloriam suam, et aliud regnum voluit illustrare. Verum quia nunc a partibus nostris receditis, precor attentius, ut ante discessum vestrum mihi semper et ubique vestro pacem reformare studeatis, et fratri meo. Novit enim Dominus quia hanc indignationem me promeruisse non credo. Providete itaque, Pater, si placet, in quo calculo relinquitis amicos vestros.

EPISTOLA CLXIII.

AD ROBERTUM PRIOREM MERITONENSEM.

(A. D. 1166.)

Priori Meritonæ.

Gratias ago vobis, quod, sicut ex litteris vestris, et plurimorum relatione didici, mei sollicitudinem geritis, et spero quod per misericordiam Dei mihi proderit sollicitudo vestra. Credo jam profuisse, et vestris et amicorum ascribo precibus, quod mihi prospere cesserunt omnes dies peregrinationis meæ. Et quia me vestrum semper et ubique reputo, precor attentius, ut pro me intercedatis ad Dominum, ne me supra id quod possum tentari patiatur, sed cum tentatione proventum faciam: quando, et quomodo sibi visum est, si tamen hoc visum fuerit, me reducat in terram nativitatis meæ sine dispendio conscientie et famæ, et conceptam indignationem domini regis, qui me, Domino et conscientia teste, gratis diu persecutus est, et adhuc persequitur, mitiget. Pareat illi Deus, et non sinat ut procella turbinis hujus ab animo meo exeat charitatem. Confido autem quod dominus Londoniensis et archidiaconus Pictaviensis, si opportunitatem viderint, agent de pace mea: Nec diffido de Ricardo de Luci. Precor itaque ut et vos, si opportunitatem videritis, istos pro me sollicitetis, quatenus tamen ecclesiæ vestræ non credideritis obtuturum. Si autem homines interpellare tutum non fuerit, Dominum queso, devotius exoretis, ut gressus meos dirigat in semitis suis; potens enim est ubique locorum mihi patriam facere, et quidquid aufertur domi, peregre salubriter compensare.

EPISTOLA CLXIV

AD RICARDUM ARCHID. PICTAVIENSEM.

(A. D. 1166.)

Ricardo archidiacono Pictaviensi.

Meminisse potest vestra discretio in qua spe a vobis discesserim, quando me sinceritas vestra quadam reconciliationis et pacis via præstensa exhibaravit: et quia mihi nondum innotuit quatenus

convalesceret fidei vestrae promissio, quæso vel nunc, quem incerta spe fecistis non sine temporis rerumque dispendio gravi hactenus fluctuare, a dubitationis hunc ambiguo absolvatis, ut de cætero semper vester sim et vestrorum. Nam si redire tutum fuerit, paratus sum domino regi condigne satisfacere, ubicunque non potero meam innocentiam excusare. Vos fortasse ab huius verbi tractatu militares tumultus hactenus præpedierunt, aut domesticus hostis, et cui, si decretum fuerit, nunquam habeo pacem. Non enim ante nocuit quam fidem et amicitiam pollicitus est, et multam promotionem. Nunc autem obsecro mihi significetis, quatenus me sperare oporteat, et qua via incedendum sit, si alia nunc placet, quam quæ prius ostensa est: et si aliquo modo mihi redeundum fuerit, providete, ut per Cantiam secure transire possim, memineritisque minarum, et verbi quod vobis exposui Parisiis.

EPISTOLA CLXV.

AD RICARDUM FRATREM SUUM.

(A. D. 1166.)

RICARDO fratri suo.

Si affectum aut preces a tua salutatione suspenderem, mihi salutis propriæ, quæ sine tua esse non potest, merito viderer gaudia præclusisse. Cum ergo eam de more scribentium ad amicos pagina non prætenderit, non facit hoc defectus charitatis, aut mea pusillanimitatis motus, sed contemplatio necessitatis tuæ. Ut ergo meo de te desiderio satisfiat, illius te salutis participatione salvet Altissimus, qua Virgo puerpera, cujus incorruptissimam mentem esse et fuisse non ambigo, filium suum sincerissima charitate cupiebat esse salutatum. Miraris fortasse cum populo, et cum amicis doles, quod pacem, quæ mihi a serenissimo rege Angliæ oblata dicitur esse, non recepi, præsertim cum litteratores et meliores viri non modo admiserint, sed aviditate rapuerint eam. Memineris autem eam sub ea mihi fuisse conditione oblatam, qua Nave, qui vertitur in serpentem, princeps filiorum Amon, qui coangustans ac comprimens est, aut populus mæroris, in confederatione volebat recipere habitatores Jabes, quæ dicitur exsiccata, in Galaad, aculeo videlicet testimonii. Inquit enim in Scriptura: *Feriam vobiscum fœdus, si etiam omnium vestrum oculos dexteros, ponamque vos opprobrium universis filiis, et finibus Israel (I Reg. xi).* Potueram namque recipere quæ mihi, ut opinor, per injuriam auferuntur, si æterna vellem usquequa postponere, et libertatem spiritus pernicioso, et certe periculosissimo arcare juramento. In suo sensu quisque abundat. Ego dextrum oculum in cælestium contemplatione, et fide invisibilem, et futurorum spe occupari non dubito, et sinistram ad caduca et temporalia, et ad momentum defluentia inclinari. Illi benignius admissi sunt, et Domino auctore, poterunt in fidei suæ sinceritate salvari. Ego, prout exigebatur, sine dispendio salutis et famæ, petitam non possem præstare cautionem. Spero itaque conversus

ad Dominum, quoniam et mihi die crastina erit salus, cum incaluerit sol, qui revelabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, cuiusque respondente iustitia vel injuria sua. Licet enim hac dierum hebdomada premeas cum Ammonitis suis, populo scilicet mæroris, et filiis gehennæ, cum Christus in brevi adierit, et consolabitur in electis suis, in quibus nunc patitur ad momentum. Consolare ergo dilecte mi, dilecte mi, consolare, qui si modicum pertransieris, nec locus eorum invenietur, quia impii ut fumus evanescent. Quod si interim hæc angit expectatio, in arbitrio tuo et consilio episcopi erit, ut declines ad me, a facie tribulantis, quia si ita complacuerit, te sincerissime brachiis charitatis venientem excipiam, habiturus te non modo comparticipem bonorum omnium, sed etiam quatenus ipse permiseris, tam mei quam meorum custodem et præceptorem, et si dici sustines, affectione patrem. Cætera perpendes ex litteris aliis, et tuas, quibus soles, non verberis communicare. Rex Francus, et Gallicana Ecclesia coeussulibus nostris multam exhibent humanitatem. Utinam tu non inhumaniores invenias concives tuos et domesticos fidei compromissæ! Quod si necessitas urgeat, licet præsentem habeas fratres, nullum me humaniorem invenies, quia nullus sanguine gravior est, sed nec charitate, ut arbitror. Salutabis amicos, et sanctos sollicitabis, ut necessitatibus vestris communicent, sublevando eas intercessionibus suis. Felices tibi semper ad vota successus Altissimus largiatur.

EPISTOLA CLXVI.

AD NICOLAUM DE SIGILLO.

NICOLAUS de Sigillo.

Erat, ut memini, genus hominum, qui in Ecclesia Dei archidiaconorum censentur nomine, quibus vestra discretio omnem salutis viam querebatur esse præclusam. Nam, ut dicere consuevistis, diligunt munera, sequuntur retributiones, ad injurias prout sunt, calumniis gaudent, peccata populi comedunt et bibunt, quibus vivitur ex rapto, ut non sit hospes ab hospite tutus. Qui in eis præstantissimi sunt, debent utique servare legem Domini, sed non faciunt. Hæc et similia solebat in miserrima conditione hominum vestrae pietatis miseratio deplorare. Bonis autem viris et amicis vestris agendum est gratias Deo et domino Lincolnensi, qui aperuit oculos vestros et viam docuit, qua hoc genus hominum non modo perveniat ad salutem, incensurabili salvandorum corona decoratum, sed et superiorem consequatur aureolam, quæ sicut martyrio laureatos, et virginitate vernantes, sic prædicationis officio coruscantes insignit. A Domino quidem factum est istud, qui oculos cæcitatibus vestra aperuit, et patefacta veritate in causa archidiaconorum perniciosam fecit mutare sententiam. Licet autem merito gaudeant archidiaconi vestro iudicio absoluti, credo me non minorem quam ipsos concepisse de vestra promotione letitiam, quia ubicunque locorum sim, me ad honorem et obsequium vestrum, in quibus discretio-

nis vestræ censura præscribere dignaretur, promississima voluntate devovi. Magni siquidem muneris instar esset, si mihi aliquid infra vires meas vellent injungere, et peregrinantis affectum utcumque experiri. De cætero lator præsentium in obsequio meo, et fratris nostri diutius immoratus est, et inventus usquequam fidelis. Habet autem scribendi peritiam, et plurium experientiam utilitatum, quem si pro amore vestro vobis in obsequio vestro retinere placeret, et uti obsequio ejus, nobis esset gratissimum, quia ei ad præsens pro voluntate nostra non possumus providere. Confidimus autem quoniam apud vos opera sua et diligentia promeretur, ut exinde nostra vel aliorum commendatione non egeat.

EPISTOLA CLXVII.

AD ROBERTUM FILIUM ÆGIDIÆ.

(A. D. 4166.)

ROBERTO filio Ægidie.

Præter eam quam affectio fraterna rememoratiorem vestram mihi excitat, crebro in mente mea congratulandi vobis causam et gratiam, colloquendi occasionem sæpissime præstat transmissum mihi a vobis signaculum fidei et devotionis insigne. Ipsa enim materia muneris, si qualitates ipsius diligentius intueamur, ut cum B[aldwinus] archidiaconus, R[ogerus] de Sideberia et fraterculus vester non dissentiant, expresse indicat quid principaliter dominetur in animo mittentis. Aurum enim imputribile, largum ad dilatationem, nec igne nec tuncionibus minuitur, nec incontaminabile, utpote quod nullam admittit rubiginem, unde et aliorum metallorum custoditum est, nonne fidem imputribilem, largam et dilatam figurat, charitatem constantem in adversis, moderationem virtutum conservatricem in prosperis? ea enim, sicut melius nostis, cui rerum natura physica docente innouit, auri natura est quam prædixi. Unde prudentes, qui pecuniam suam volunt imputribilem conservare, auro miscent argentum, ut ex auri consortio argentum absque rubigine conservetur. Formæ vero rotunditas perfectionis indicium est, ut mittentem doceat, in præfatis virtutibus consummatum. Gemmeus fulgor elucens prudentiæ et scientiæ imago est. Quid, quod color ipse cælestis rectissime innuit, quo in actibus suis præcipue tendat animus mittentis? Ipsum vero lapidis nomen verborum et operum designat venustatem. Jacynthus enim, si de formæ gratia, dictioais attendamus originem, *totus flos*, vel *universaliter florens* interpretatur. Ja etenim universale sonat, et cythus vertitur in florem. Et ne in hujus tempestatis articulo fides vacillet, aut humanis persuasionibus ratio seducatur, et superscriptio fidem confirmat, et illuminat rationem. Nam rationem ab errore purgans eum mittit ad Christum, et ne tribulationibus et pressuris Christiani fides ab infirmitate deficiat, victoriam ascribit Christo. Quibus duobus verbis et fides ab infirmitate, et ratio ab errore purgatur. Et quia finis pugnæ victoria est, et fructus

A victoriæ corona, Christo consequenter regnum attribuit, ut cum eo conregnaturus doceat, qui cum Christo certaminum et laborum discrimina pertulerunt, et adversarios ejus, quando iustitia in iudicium converteretur, contritione et confusione duplici conterendos. Si quidem honor regis iudicium diligit, et oculi ejus vident quia diligit æquitatem. Nam ubi amor, ibi oculus. Et hæc mihi videtur esse duarum conceptio clausurarum; tertia vero nomen Christi repetit, et imperii reticet dignitatem, ea dispensatione, ut arbitror, quo et animus suscipientis in persecutorum suorum victore, et regum Rege figatur Christo, eique cohæreat inseparabiliter, et ut ostendatur non esse hodie imperatorem, qui ad Christum pertineat, cum schismaticus per vim et fraudem et labem B hæreticorum, nitens insecabilem scindere unitatem, integritatem corrumpere, incestare pudicitiam, et quantum in ipso est, evertens dispositionem Domini, et promissiones veritatis evacuans, Romanum imperium Christo machinatur auferre. Instat ergo ut nomen Christi de imperio deleatur: sed ut munera tui docet inscriptio, nomen Christi singulariter permanet in æternum, et præsumptis imperium, et de falso gloriæ nomine gloriantis exinanitus est honor, et profecto humiliabit eum, qui est ante sæcula. Hæc omnia et plura, quæ brevitati insistens prætereo, in annulo contemplatus sum, fraternam charitatem agnoscens in munere, et ad virtutem salubriter et multipliciter eruditus ex muneris qualitate. Nonne ergo talis omni jure et merito amandus est et colendus? et quidem amare semper licet, nec prohiberi potest, et hoc indesinenter et intensive efficio, et habeo in proposito, ut cum licuerit, debi tum amori cultum gratanter impendam. Interim vero quantas possum gratias ago, rogans attentius, ut fraterculum nostrum commendatum habeatis, et his qui nos contingunt, quam licuerit diligentiam impendatis.

EPISTOLA CLXVIII.

RICARDO PICTAV. ARCHIDIACONO.

(A. D. 4166.)

Magistro RAIMUNDO Pictaviensis Ecclesiæ cancellario.

Puer meus a vobis rediens, unde sinceritati vestræ innumeras gratias ago, litteras retulit, multa fidei, et charitatis indicia præferentes. Eo enim spiritu videntur esse conceptæ, ut singula verba et fere singuli apices signis fidelibus protestentur se ad amicum de sincerissimæ dilectionis adipe processisse. Sed quia in illis, sicut in domini mei episcopi scripto, plura continebantur capita negotiorum quæ sollicitudinem amantis augere poterant: utpote quod plena convalescentia ipsius, quæ nondum erat, sperabatur; et quod de pace inter ipsum et regem reformanda convenerat, et de me reconciliando mentio habita est: et in hunc modum plura, in quibus amico gessistis morem, latorem præsentium ad vos usque transmisi ut eo intermeante me de prædictis, et cæteris quæ statum vestrum contin-

gunt, aut publicum, per litteras vestras si placet redilatis certiozem. Obtemperans autem vestro consilio, de industria talem misi, qui nulli sit apud vos, aut paucis notus, et mihi et meis in omnibus fidelis inventus est. Injunctum est illi, ut apud dominum episcopum gerat negotium M. Galteri clerici domini Remensis, pro recuperandis libris quos idem Galterus magistro Petro Eliæ commendaverat. De quibus vobiscum locutus sum apud Andegavim et commonitorium dedi. Ipsum itaque tanquam puerum de domo Remensis archiepiscopi tractare poteritis, ut tempus exposcet, sed ut cito remittatur, exigit continue sollicitudinis stimulus animæ meæ quietem denegans, donec aliquid certius de præmissis agnoscam. Si vero, quod plurimum desidero, ad honorem Dei et Ecclesiæ pax domino episcopo reformata est et completa, quæ sperabatur implenda, qualiter in electione juratorum processum sit, et in quibus finibus causa steterit, mihi diligentius recurrentibus litteris vestris placeat significare. Nam quid timerim, ino quid timeam, in omnibus articulis oblatæ conditionis perspicuum erit ex litteris, quas domino episcopo misi. Neminem tamen arbitror sapientem, qui dissuadeat pacem, quæ fieri potest in Domino, et ante himerinum diem, honestati non derogat: fiat utinam pax cum salute conscientie, et integritate famæ in diebus nostris, sed quæ nec simulatoria sit nec momentanea, horum tamen neutrum in vobis est. Nam alterum ab adversario, alterum a Domino pendet. Quomodo autem ille, cum quo vobis negotium geritur, amicos et contrahentes secum beare consueverit, ex quo ei in omnibus voluntatibus suis, etiam cum dispendio famæ et conscientie non acquiescunt, multis patet exemplis. Ex quo longe periculosius, quam inconsiderati homines opinentur, esse arbitror aliquando ad promissiones ejus jacturam facere conscientie et honestatis, quæ si senel lædantur, facile nequeunt reparari. Nam quæ in alterutro fiunt vulnera, fere lethalia sunt, ut tamen fere magis ex infirmitate carnis dictum accipiatur, quam ex judicio rationis. Hac enim iudice perniciosiora sunt, quam illa, quæ corporis et animæ compagem solvunt, ethnico nedum Christiano dicenti:

*Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas.*

(Juv., VIII, 83.)

Unde tota mentis affectione depono, ut si de pace mea actum fuerit, ea provideatur forma, in qua non offendatur Deus et honestas, quam non audeo dicere ego, sed Deus mihi hæcenus integram conservavit, illæsa quoque in posterum apud homines conservetur: et si forte talis potuerit inveniri, agam gratias Domino et vobis, et omnibus, qui ad hoc operam dederint. Si vero de juramenti actum fuerit, novit dominus meus episcopus quam subtili reverentia in talibus teneat. Nunquid ergo jurare possem in ea præscriptione verborum, aut potius

A salutis proserptione, quæ ab aliis ut audio, exigitur et præstatur, ubi nec Domini, nec legis, nec ordinis salvandi licet fieri mentionem? sed et de consuetudinibus reprobis, et legibus ignotis, aut repugnantibus legi Domini, servandis, quis sacramentum præstat, nisi alienus a fide et omnium sacramentorum contemptor? sane temerarium nimis, et omnino præcipitem, et præcipitantem se in mille damnationis laqueos reputarem, qui se ad observantiam sacrorum canonum, aut certe ipsius Evangelii custodiam juramento præstito obligaret, nisi forte eo major sit qui suæ conscientie infirmitatis, et testis nostræ humilitatis, constiterit, quia in multis offendimus omnes. Si de præteritis agatur, non nego, me Cantuariensi archiepiscopo, sicut domino et patri meo, debitum et devotum præstitisse obsequium: et utinam efficacius præstitissem, nec unquam Domino propitio ab hoc pro quacunque utilitate et damno deducar, ut dominum meum, quicumque sit, abjurando vel abnegando, maculem vitam meam, imo et memoriam nominis et gentis meæ ceram Deo et hominibus.

Cæterum sicut a pluribus accepi, nisi hæc et prædicta fecero, pacem mihi reformari aut impossibile aut difficillimum est. Ad hoc itaque proficiat, si placet, vigilantia domini episcopi, et vestra, ut si de reconciliatione mea actum fuerit, iniquæ et periculose conditiones amoveantur: et ego in omnibus quæ sine periculo salutis et famæ fieri possunt, domini episcopi, et vestrum, quod ab eo non discrepat, consilium sequar: sed nec proficisci vellem ad curiam pacem facturum, nisi aliquatenus præcognita forma ejus. Nam rei familiaris angustia, et negotiatio litterarum, quæ mihi solatium pariter, et subsidium præbet, nec magnos sumptus facere, nec diu abesse patiuntur. Facultas enim solito magis tenuis est, sed onera non decrescunt. Rarescunt autem auxilia, etsi ab initio rarissima fuerint. In protectione versus Andegavim, et Paschalibus colloquiis regiam, crecem libras expendi, et duas amisi equitatus, ut de laboribus, molestiis, et curiarum lædiis taceatur, quodque magis piget, cuncta cesserunt incassum. Nam labor perit et impensa, nec vellem si fieri posset occupationum et rerum humile subire dispendium. Status meus vobis ex parte per nuntium innotescet. Idem enim est fere qui fuit. De causa Cantuariensis non despero, quia ipse pœnitentiam agens super commissis in curia, de Domino non desperat, nec ponit, ut opinor, carnem brachium suum. Credo autem quod Dominus adhuc supremum remedium differt, quia nondum est omni humano auxilio destitutus. Vocat me magister Girardus, ut salva fide Ecclesiæ Romanæ Coloniam transeam, sed auctore pio Jesu, pro nullo questu ponam cum schismaticis ad subversionem domus Domini, schismatis portionem. Ipsum tamen Girardum nequaquam schismaticum reputo, quia fidei ejus perspicua patent indicia ex litteris ejus, quarum rescriptum domino episcopo

D

mitto, suppresso tamen auctoris nomine, ne et illi, A et aliis noceat, si fuerit divulgatum. Non dubito quin mihi compateremini, si constaret in qua sollicitudine versatur animus meus, nec tamen Domino teste, pro me, licet apud duricordes habitem, quantum pro amicis sollicitor, quia mihi quoad me, sufficeret commercium litterarum, nisi urgerent et alii quorum oportet me necessitudinibus communicare. Si nescitis, Belgica secunda, quæ modo Remorum dicitur, in antiquis historiis provincia Duricordium appellatur, licet habita contemplatione quorundam, possit et Mollicordium appellari. Neque enim duricordiam archiepiscopi et suorum quisquam, familiaris accedens, probabiliter arguere poterit. Sed quis quæso nostratum et veterum amicorum de gente Duricordium non convincitur esse? Dicam, quod fortasse non creditis, sed certe verum est. Filius magistri Gaufredi mihi coxsulavit mensibus octo, sed cum ad eum nuntius meus ab episcopo Norwicensi et abbate Sancti Edmundi divertisset, profecto nec unas ad me litterulas potuit impetrare. Scit tamen Dominus, quia nihil ab aliquo eorum petii, in eoque mihi bene actum est, quod nondum ab initio proscriptionis meæ erubescientiam sustinui de repulsa. Ex his et præcedentibus patet via rationi, sed in litteras ex affectione totus defluerem, nisi modestia et multiplicitas occupationum, quibus id tantillum subripui, compellerent, ut dicam ex animo. Valet!

EPISTOLA CLXIX.

A MAGISTRO JOANNEM SARRACENUM.

(A. D. 4166.)

Magistro JOANNI Sarraceno.

Litteræ dilectionis vestræ, super quibus, quoad vixero, gratiæ vobis habendæ sunt et agendæ, philosophum et Christianum pariter redolent, et multiplici et patenti protestantur indicio, quod de abundantia virtutum et litterarum promptuario processerunt. Sed nec orator illis cudendis defuit, aut condendis, qui quod ratio philosophica, et Christianæ religionis professio suggerebat, efficacissime persuasit. Viguit enim per gratiam dictio apposita ad persuasionem, et catenus cepit et profecit in me, ut de cætero pigeat, si forte ex infirmitate contigerit acerbiter exsilii nominare, et omnino pudeat nominasse. Nam licet exsilii quartus, et proscriptionis meæ tertius agatur annus, jam turbine fortunæ minus in dies concurat aut moveor damnis, profecto sciens nunquam in meis fuisse bonis quæ tam facile inimicus extorsit : et fortasse rectius amicum dixerim, qui oculos meos phantasticis fortunæ ludibriis præstrictos aperuit, et excessus rialibus nugis, et illecebris voluptatum, me in viam virtutis impulit, et philosophantium cælibus aggregavit. Longe ergo liberior, quam cum mundana suppellectile et sarcinulis fortuitorum premerer, læta quidem condicione, ne dicam pauper-

PATROL. CXIX.

tate, quod philosophia dictat, experior, quia
Omne solum forti patria est,

(Ovid.)

quod ad animum in adversis erigendum, et Christiano mundus totus exsilium est, dum peregrinatur a Domino, ut nunquam prosperis extollatur. Cessent ergo de ludibriis fortunæ querelæ : de reliquo, dum nos, quatenus licet a questionibus philosophicis non cessemus, indulgeamus persecutoribus nostris, nescientibus fortasse quid faciunt; et prælatis ecclesiarum non vestratibus, sed nostratibus dico, qui, quod Caio Cassio Cicero in epistola ad eundem Cassium impropertat, jam a multo tempore virtuti et officio suo nuntium remiserunt, nec cum eis agant delinuti divitiis et illecebris voluptatum. Exspecto a gratia vestra residuum hierarchiæ transferri, ut vestro beneficio, vobis ad æternam gloriam, Francis suis beatus Dionysius plenius innotescat. Utinam detur mihi locus ad pedes vestros ut cum Maria sedente secus pedes Christi, quem in corde vestro habitare confido, cœlestis oraculi verba et veræ philosophiæ sententias excipiam ab ore vestro. Sed hoc desiderium meum impedit indignatio regis Anglorum, cui ille, qui corda regum dirigit, tribuat si placet intellectum, ut sapiat quæ Dei sunt. Interim quod possum dignationis vestræ genibus provolutus, precibus et literis pulso supplicans, ut in explananda translatione beati Dionysii me vestra sinceritas dignetur audire. Ad hoc nuper in libro Beati Ambrosii de Incarnatione Verbi obstaculum reperi, quod nullus magistrorum nostrorum sufficit amovere, quia Græcæ linguæ expertes sunt. Hæc autem sunt verba Ambrosii facientia questionem. *Ousia* ita Latinus interpretatus est, ut substantiam diceret. *Ousia* autem Domini cum dicitur, quid aliud significat nisi Dominum semper esse? Quod litteræ ipsæ exprimunt, quamvis divine *ousia* ai acta ai, hoc est cum sit semper, *ousia* dicitur, unius litteræ mutato ordine propter sonum et competentiam decoremque sermonis. Ergo *ousia*, quod semper sit Dominus, significat. Sic quidem Ambrosius colligit, sed ratio inferentiæ vobis plenius liquet et Græcis, mihi vero et mei similibus nubeculosior est. Hilarius autem in lib. *De synodis* similiter de essentia ratiocinatur, ut Ambrosius *De ousia* : fortasse quia idem est essentia quod *ousia*. Et quidem verba Hilarii hæc sunt : Essentia est res quæ vel est, vel ex quibus est, qui in eo quod maneat subsistit. Dicitur autem essentia, et natura, et genus, et substantia uniuscujusque rei poterit; proprie autem essentia idcirco dicta est, quia semper est. Quæ idcirco etiam substantia est, quia res quæ est necesse est subsistat in sese. Quidquid autem subsistit sine dubio in genere vel in natura vel in substantia manet. Cum ergo essentiam dicimus significare naturam, vel genus vel substantiam, intelligimus ejus rei quæ in his omnibus semper esse subsistat. Horum verborum Hilarii subtilissima speculatio est, difficilis

intelligentia, sed arbitror quod in Græca lingua peritis planiora sunt. Nam de beato Hilario dicit sanctissimus Pater, et litteratissimus doctor quod Gallicano coturno attollitur, et floribus Græcis adornatur, et procul est a lectione simplicium fratrum. Alibi autem præcipit, ut Hilarius et Athanasius inoffenso currantur pede. Quod si apud Græcos expressam habent differentiam hæc, quæ hic toties inculcata sunt, essentia, natura, genus, substantia, eam expediri, omnium arbitror interesse quamplurimum: unde vobis ad meritum et gloriam profecturum esse non dubito, profuturum ad vitam, si ad ostium Scripturarum pulsanti aperueritis, et panes vobis a Christo creditos in multitudinis usum fegeritis, ut vestra sollicitudine resciantur turbæ, quarum adeo in via peregrinationis hujus bonus miseretur Jesus, ut se ipsum illis quotidie velit irrogare in cibum. Nonne doctoribus impropertur, quia parvuli petierunt panem et non fuit qui frangeret illis?

EPISTOLA CLXX.

AD ENGELBERTUM PRIOREM DE VALLE S. PETRI.

(A. D. 1166.)

ENGELBERTO prior. de Valle Sancti Petri.

Rerum subitæ mutationes solent afferre molestias, et qui honores ambierant, dum eis coherencia sustinent onera, plerumque fatiscunt, et dolent se voti compotes exstitisse. Recte quidem: si enim reprobi sint, iniquitates eorum justa pœna persequitur: si præordinati ad vitam, conceptæ ambitionis excessum consumit pia correptio, et exercitatio laboriosa coherentes honoribus aut exstinguit, aut reprimat voluptates. Te quoque facile crediderim de tam subitis mutationibus aliquas concepissee molestias: sed ex aliis, et longe diversis, et fere adversantibus causis. Quis enim suspicetur te alicujus ambitionis stimulo incitatum, ut honores appeteres, ut concupisceres molliitas voluptatum, ut opinione plebeia ventos sequeris in fastu mundano? Nam hæc omnia contempsisti ut stercora, ut solum lucrificas Christum, qui tibi non momentaneos et inhonores honores, quos pretiosa paupertate mutasti, restituit; sed æternos in cœlis, qui imperatorum purpuram majestate incomparabili antecedit. Illic voluptas mollis et effeminata non habebit accessum, ubi carnem in veritate naturæ permanentem spiritualis implebit vigor, et exsultatio angelica permulcebit. Ibi laudis tuæ præconia, non de falsidicorum pendebunt arbitrio, sed magnificentiam virtutum tuarum sancti angeli incessabiliter prædicabunt.

Hæc tibi, dilecte, non tam de verbis nostris, quam de sacris Scripturis constare debent, si in eo perstiteris quod cœpisti. Sola enim perseverantia est, quæ virtutum omnium consequitur fructum. Nec diu, si recte futura metiaris, in labore isto sudandum est tibi, quia oculis tuis laborum gloriosa merces impendat, et remunerator tuus astat in januis. Pro illo itaque si quæ molestiæ irruunt ex tibi impatiō prioratu, et de sollicitudine animarum et cor-

porum, quæ humeris tuis, ad tantum onus, ut tibi videtur, debilibus et infirmis, imposita est, sustine patienter, clama ad ipsum, quoniam prope est. Et quod tibi visum fuerit importabile, pia confidentia rejicias in humeros ejus, qui ovem revexit perditam, et totius humani generis in ligno portavit onera, quando principatus ipsius factus est super humerum ejus. Ipse vero te sublevabit, quia fidelis est, et non patietur tentari supra id quod potes, sed faciet tentationem ipsam tuum esse profectum.

EPISTOLA CLXXI.

AD EUMDEM.

(A. D. 1166.)

Causam exsilii mei ex relatione prioris de Monte Dei, et ex mea vobis notam esse arbitror, ut tamen vobis liquidius constet, eam paucis expono. Domino Cantuariensi, et Ecclesiæ, ut potui, astiti, nec tamen, quod conscientia teste secure audeo profiteri, dominum regem Anglorum ex proposito injuste offendi. Ipse autem, et me, et fratrem meum proscripsit bonis nostris, et ego exsilium patior. Mihi vero nec opes, nec amici, nec arma sunt, quibus tantum principem valeam expugnare, aut quas de beneplacito suo mihi et meis infert, propulsare injurias. Unde ad vestrum, et aliorum sanctorum patrocinium confugere necesse habeo, ut vestris intercessionibus flagellum istud ab ecclesia sua et nobis amoveat Dominus, aut convertat in usus salutis nostræ, neque nos patiatur in procella turbinis hujus aliquid committere contra ipsum, sed dirigat gressus nostros in beneplacito suo. Expectabamus pacem, et ecce Ecclesiam jam gravior infestat turbatio, tanta quidem, ut ad subveniendum inane videatur auxilium hominis. Ad pedes itaque sanctitatis vestræ, et fratrum vestrorum tota mentis devotione provolutus affectuosius supplico, ut misereamini nostri, saltem vos amici Domini, et Cantuariensis Ecclesiæ, et meum, et fratris mei, et coexulantium nobis, vestris precibus sublevetis exsilium. Jam enim de humano auxilio desperamus. Hoc quoque attentius deprecor, ut pro rege Angliæ intercedatis ad Dominum, quatenus eum Deus revocet ab hac pressura Ecclesiæ, et ut miserator Dominus, qui solus huic morbo mederi potest, persecutores Ecclesiæ aut convertat, aut conterat.

EPISTOLA CLXXII.

AD ABBATEM SANCTI MEDARDI

(A. D. 1166.)

Abbati Sancti Medardi.

Causa Christi nulla commendatione non indiget, præsertim apud vos, qui et piæ devotionis famulatu, et sanctorum intercedentibus meritis, desideratis Christo feliciter commendari. Quis autem causam sanctorum pauperum, de valle Sancti Petri esse dubitat causam Christi? quis eorum contristatione vel consolatione Christum ipsum contristari nescit aut consolari, nisi qui evangelicam ignorat prophetiam, ex cujus veritate sententiam proferet in judicio Christus, in condemnationem impiorum, et

prælectorum salutem et glorificationem? Et quia memoratis fratribus, ut audimus, pietas vestra compatitur, et humanitas libenter subvenit, cum eis et pro eis charitati vestræ immensas referimus gratias, cum præceperitis, et res et tempus expetierint, relaturi gratiarum quantas poterimus actiones, certi quidem quod Christus, quem in membris suis ad præsens consolamini, quas debet, referat in misericordia verbi, mensuram coagitatam et superfluentem refundens in sinus vestros. Precamur autem, et quanta possumus supplicatione deposcimus, ut priorem eorum L. charissimum alumnus vestrum charum habeatis, et vos, et ei et fratribus suis, in quibus patrocinio vestro eguerint, auxilium et consilium impendatis, et quod tantum patrem decet et tantæ nobilitatis ecclesiam, pauperum, cum expedit, preces præveniendo, eorum parcatis erubescentiæ, et vestram dilactetis gloriam, et conscientiam mulceatis. Et quia eos aliqui de fratribus vestris, quod nec honori, nec utilitati vestræ expedit, molestare dicuntur, supplicamus attentius, ut eis pacem reformetis, et fratres vestros ab eorum inquietatione suspendatis. Quidquid autem eis feceritis, si nobis factum dixerimus, veraciter quidquid dicetur. Sed parum erit ad expressionem meriti vestri, cum Christo personaliter intendatur, quidquid istis in alterutra sorte boni vel mali exhibitum fuerit.

EPISTOLA CLXXXIII.

AD WILLELMUM NORWICENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1166.)

Domino Norwicensi.

Scio, Pater, quod fideles vestros sincera consuevistis charitate diligere, et devotionem et obsequia eorum acceptare et remunerare pro facultate et merito. Unde ego, quia me vobis semper fidelem exhibui et devotum, spero quod mihi compatiemini tum pro sinceritate causæ, tum pro affectione personæ. Itaque paternitati vestræ attentius commendo fratrem meum, qui magis de aliena voluntate, quam de merito suo bonis suis proscriptus est. Nec enim vobis commendarem, nisi quia domini regis pacem habet, licet plenam gratiam nondum adeptus sit; et quia reddituum meorum inhibita est solutio, ut tres marcas de præsentis festo Sancti Joannis non exigam, precor ut tres marcas quocunque nomine volueritis, sive in causam mutui, sive in aliam, ei si placet, tradi faciatis, quia hoc imputari non poterit, si homini innocenti et habenti pacem domini regis subveniatur.

EPISTOLA CLXXXIV

AD JOANNEM PICTAVIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1166.)

Domino Pictaviensi.

Ad notitiam vestram arbitror pervenisse quod Gir. archidiaconus Parisiensis amicissimus mihi est, et suo et suorum merito familiarissimus, qui unum servientem suum Jordanum nomine, meis apud vos precibus desiderat et sperat promoveri.

Abbas Sancti Maxentii, ut asserit, ei pecuniam debet, et cum eo minus amice versatur, ut diffidat de fide debitoris, nisi vestra paternitas eum esse fidelem faciat vel invitum. Precor ergo attentius ut ita justitiam servientis promoveatis, quatinus præfatum archidiaconum, cujus contemplatione has preces porrigo, vobis et vestris reddatis obnoxium, et serviens ejus, quod sibi debitum esse constiterit, vestra interveniente diligentia, si possibile est, sine difficultate consequatur et mora.

EPISTOLA CLXXV.

AD THOMAM CANTUARIENSEM ARCHIEPISCOPUM.

(A. D. 1166.)

THOMÆ Cantuariensi archiepiscopo, JOAN. Saresb., salutem et confortari in eo qui dissipat consilia gentium, et impiorum conatus evacuat et potestates evertit.

Recepi nuper litteras paternitatis vestræ, quibus præcipitis ut vobis rescribam quod mihi visum fuerit, inspectis litteris domini Saresberiensis et Joannis de Oxenford et magistri Hervæi et domini Nicolai. Puer autem neque Joannes neque magister Hervæus, quas plurimum desiderio litteras tradidit, sed mentem Joannis ex vestris et episcopi, et capituli Saresberiensis facile est agnoscere. Electus vero Carnotensis quid vobis significaverit nescio, quia in litteris ejus nihil aliud continetur, nisi ut Vincentio credatis. Hoc ergo defuit instructioni meæ, quod plurimum appetebam, et quod scitum dignissimum est, nosse videlicet qualiter negotia vestra prosperata sint in manu magistri Hervæi et quam opem naufragio Ecclesiæ Anglicanæ sedes apostolica, pro qua patimur, decreverit impertiri; inde enim oportebit cautelam consilii informare, ut juxta parabolam evangelicam turrim quis ædificaturus sedens sumptus computet, et cum rege congressurus copias suas domi recenseat, ne magni conaminis aut ostentationis subita et inconsiderata præsumptio risui aut ruinæ turpiter exponatur.

Nec hoc dixerim, quod Ecclesiam Romanam, spiri nostræ fundamentum arbitrer statuendam, sed ipsum solum, super quo et illa fundata est, et in quo quælibet opera fideliter radicata convalescit ad fructum, et consummatur in gloria. Ille enim nobis sit in conscientie fundamento, et homo procul dubio non prævalebit, nec timere oportet vel tyrannorum minas, aut tendiculas carnaliter sapientum, aut proditorum perfidiam, aut pusillanimitatem judicis, aut avaritiam et inconstantiam eorum, qui querunt in omnibus quæ sua sunt, carnis, non quæ Jesu Christi. Nam ut fidelissime Scriptura docet: *Turris fortissima nomen Domini, ad ipsum justus confugit, et de omni angustia liberatur (Prov. xviii).* Quia ergo parvitas meæ consilium quæritis, consulo nunc, quod semper, ut omnem et totam spem nostram projiciamus in eum, qui eruere nos potest a tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis. Quod ut juste et misericorditer velit, ponamus, memento Aggeo, corla nostra, super vias nostras, et facien-

tes pœnitentiæ dignos fructus, auscipiamus poculum
hujus salutiferæ amaritudinis in lætitia de manu
Domini, cujus muneribus abutentes pestifera dulce-
dine prosperorum, in perniciem nostram toties ex-
hilarati sumus. Hæc est enim gratia illius, qui ita
novit beare amicos suos, ut per multas tribulationes
examinatos purgatiores et clariores et solidiores
introducat ad regnum. Omnium temporum seriem
percorramus, quem ab initio invenimus efectorum
de deliciis migrasse ad delicias, quem legimus hic
floruisse et exultasse cum mundo, et nunc in uber-
tate fructuum lætari et regnare cum Christo: mente
autem sic exulcerata in se per pœnitentiam, per
patientiam roborata, et mitigata, et erecta per
apem, et sanctæ conversationis testimonia? Nihil
consultius arbitror, secundum ea quæ proposita sunt,
quam ut, sequendo consilium Nicolai, quem Domini
Spiritus habere confido, scribatis imperatrici, et
archiepiscopo, et episcopis Normanniæ, vos semper
fuisse et esse paratos obtemperare juri secundum
censuram canonum, et redire ad sedem vestram, et
vestra recipere, et vestrorum, dummodo vobis et
illis securitas procuretur, et Ecclesia in eam resti-
tuatur libertatem, in qua erat antequam ipsam ini-
quitate hujus procella concuteret, eoque modestius
scribendum, et conditiones censeo exigendas, quo
mihi certior esse videor animos adversantium Ec-
clesiæ Domini: sic induratos esse, ut nullam omnino
conditionem admittant, nisi quæ Ecclesiæ liberta-
tem evertat, et vestram, et omnium nostrum sub-
ruat honestatem. Scriptum tamen eatenus proderit,
ut vobis sit contra malignantes episcopos in testi-
monium, et modestia vestra, quod plurimum expe-
dit, omnibus innotescat.

Si vero, quod non spero, illi hæc regi obtulerint,
et ipse condiciones admiserit, usque ad cautionem
securitatis, non videtur mihi quod vos in verbo
illo nimis scrupulosos esse expediat, dummodo im-
peratrix et archiepiscopus se interponant, et rex
protestatione publica et scriptura patente vos et
vestros jubeat esse securos. Quid enim si Deus hæc
solicitudine vos exercitare decreverit, ut vivatis in
medio insidiarum, et obsideamini ab illis qui qua-
runt animam vestram ut auferant eam? Nonne ex
causa consimili Gad propheta David peregrinantem
a facie Saulis redire monuit, et compulsi in Ju-
dæam, ut ei inimicorum insidiæ ad exercitia virtu-
tum proficerent, et meritum insignia sic clarius
radiarent?

Sed arguet quis fortasse temeritatem hujus con-
sillii, caput vestrum hostilibus gladiis objectantis,
dicitque commodius esse et cautius, expectare ut
peregeritis pœnitentiam, quia ex conscientia pec-
catorum nondum apti estis martyrio. Ad quod ego:
Nemo non aptus est, nisi qui non vult pati pro fide
et operibus fidei, parvulus sit an adultus, Judæus
an Gentilis, Christianus an infidelis, vir an mulier,
non refert. Nam quicumque pro justitia patitur,
martyr est, id est testis justitiæ, assertor causæ

A Christi. Sed quorsum hæc? Scio enim, secundum
quod præagitur animus, quod rex eatenus non con-
valescet, ut de securitate agi oporteat, et quia illa
robustissima columna templi dicit, quod quidquid
agitis, extollentiæ est, aut iræ. Hic opinioni occur-
rendum est exhibitione moderationis, tam in factis et
dictis, quam in gestu et habitu; quod tamen apud
Dominum non multum prodest, nisi de arcano con-
scientiæ prodeat.

De negotio Saresberiensis recolo, quod ex parte
episcopi et ecclesiæ, de intrusione decani, audivi
vobiscum, et episcoporum circumventionem, qui epi-
scopum et Ecclesiam suo consilio induxerunt ad
transgressionem apostolici mandati: et si apud ho-
mines, sicut jure cautum est, nulli patrocinauitur
dolus suus, multo minus patrocinauitur apud Do-
minum, qui disperdet labia dolosa, et prudentiam
prudenter reprobabit. Et sicut mihi ab urbe signi-
ficatum est, et ego vobis scripsisse me memini, do-
minus papa jam vestram sententiam confirmavit,
imo suam vindicavit injuriam.

De appellatione episcoporum quid sentiam non
silebo, quia liberi esse nolunt, timeo ne perpetuetur
eorum servitus, jure quidem, quia cum annus
remissionis adesset, annus videlicet gratiæ Eccle-
siam in libertatem evocantis, post sex annos quibus
afflicti erant, quasi in luto et latere, maluerunt, eo
quod quidam eorum uxores duxerant, quarum ten-
entur affectione, alii juga boum plurima aduca-
runt, alii thesaurizabant pecuniam, nescientes ta-
men cui congregetur, alii aliis voluptatibus se dede-
runt, et premente se jugo sibi placentium vitiorum,
maluerunt, inquam, in antiqua servitute teneri, et
aures suas perforari subula perpetuæ servitutis,
quia se proflentur moribus obedire servilibus per-
versarum consuetudinum, quam in libertatem spiri-
tus velle evadere. Annon recolitis quia duæ tribus
et dimidia, quæ pecora multa habebant, et posses-
siones plurimas, non sortitæ sunt hæreditatem in
medio fratrum, id est communi terra, scilicet prom-
issionis, sed Jordane nondum transito in Amor-
rheorum finibus substiterunt? Nonne hoc in Evan-
gelio interpretatur pius Jesus, per figuram dictionis
affirmans, quia facilius est camelum per foramen
acus transire, quam divitem intrare in regnum cæ-
lorum? Et quidem qui ad transeundum Jordanem
pigri fuerant, altare contradictionis et scandali pos-
tea erexerunt; sicut episcopi nostri, qui sub præ-
textu juris, formam et vigorem justitiæ conantur
eludere, sed et hos ad unitatem et pietatis cultum
triumphator gentium legatione missa revocabit Je-
sus, hoc est ad professionem legis et justitiæ cul-
tum, ut quod rectum est coram Deo sapiant, loquan-
tur, et faciant, et armati exhortatione Moysis, id
est divini legis, præcedant fratres suos, donec
Christo hæreditas sua, ecclesiæ scilicet, liberetur de
manibus hostium, et post inclytos de vitiis trium-
phos stabilia in terra.

Si interim Herefordensis episcopus, qui a ple-

risque videbatur liberaturus Israel, in contemptu mundi, et peritia litterarum, quarum ab ignavis, vel eum ignorantibus creditur habere copiam, vos conturbatores Ecclesiæ nuncupat, ei et complicitibus suis responderi poterit verbis Eliæ similiter objurgati, dicentis ad Achab: *Non ego turbavi Israel, sed tu, et domus patris tui, qui dereliquisti mandata Domini, et secuti estis Baalim (III Reg. xviii)*: non quod ore vestro velim, qui modestiam suadeo, hæc episcopis responderi; sed sibi a conscientiis suis, vel ab aliquo religioso, qui corripiat eos, eo quod sint cultores Jezabel, quæ cohabitatrix, quod nomen meretricis est, interpretatur, aut fluxus vanus, quia more meretricum, quæ convivia sectantur et tabernas, se luxuriæ primum, et omni postmodum turpitudini exponentes non nisi fluxa, cum quibus et ipsi perefluant, consecantur, ut in momento pariter evanescant cum vanitatibus suis.

Vos igitur istis increpatoribus, imo detractoribus vestris quid poteritis modeste respondere? nempe quod modestissimus et sanctissimus David intorsit in negligentiam Abner, qui in patris lucernam vertitur, quando Saulem in castris dormientem custos somnolentus exposuit hostibus, ut in argumentum desidiæ lanceam regis et scyphum aquæ auferrent a capite ejus, et asportarent. Dicatur ergo Herefordiensi, quoniam ipse Saulis sui custos est, ut aiunt, et Londinensi, qui a summo pontifice custodiam hanc, cum a sede sua migraret in aliam, noscitur accepisse: dicatur, inquam, utrique eorum: *Nunquid non vir tu es, et quis alius similis tui in Israel? Quare non custodisti dominum regem tuum? Vivit Dominus, quia filii mortis estis vos, qui non custodistis Dominum vestrum, christum Domini (I Reg. xxvi)*. Ubi enim hasta regis justitiæ directionem significans, et scyphus aquæ, vas scilicet legis puræ, qui fuerat ad caput ejus ad refrigerium carnis et refectionem spiritus in siti sua? Sed et illi continuo verbis Abner fidei et sollicitudini vestræ et increpationi respondebunt, dicentes: *Quis es tu qui clamas, et inquietas regem? (I Reg. xxvii)*. Ac si dicant: Permittite nobiscum in contemptu mandatorum, et persecutione sanctorum dormire regem nostrum, ut eum pausantem sic in contemptu diviniæ legis producamus et perducamus ad somnium mortis.

Vos tamen qui reminiscimini Domini ne taceatis, et ne detis silentium ei, sed exsequimini quod ait Apostolus: *Argue, obsecra, increpa, opportune, importune (II Tim. iv)*, id est quacunque opportuna importunitate. Sub prætextu tamen appellationis omnes se de cætero tuebuntur, parati quamlibet incurrere inobedientiam, expectantes interim aut mortem domini papæ, quam optant, aut vestram, aut alium casum, qui eorum malitiæ patrocinetur. Rex enim a cujus excommunicati communione se unquam suspendit? nonne ei semper pontifices et clerus fere totus assiterunt adversus Dominum, et adversus Christum ejus? Credo tamen in episcopis

A aliquos esse, qui nobiscum, imo cum Domino et Ecclesia ejus, votis et orationibus firmiter perseverant, etsi inimicis et persecutoribus Ecclesiæ corpore et verbo tenus in multis communicent. Sic Jonathas cum Saule patre suo corpore versabatur, sed tota mentis sinceritate cum Davide exsulabat: sic etiam ad filii patrieidæ consortium Cusai Arachitem in exilium properantem remisit David, malens illum cum amicis Sadoc et Abiathar sacerdotibus inter inimicos utiliter commorari, quam sibi inutiliter coexistare. Quosdam episcoporum justitiæ Domini et vobis favere non dubito, et maximam partem cleri, etsi vel ex necessitate vel pusillanimitate dissimulant. Quis enim opinetur omnia sidera defectum pariter sustinere?

B Ut ergo de cætero manum contraham, consilium, quod a me quaeritis, ingenioli mei vires excedit, neque unquam ut in regem dominum vestrum anathematis, aut in innocentes regni feratis sententiam interdicti, præcipitabo consilium. Adhuc fixum est apud me, quod auribus vestris intimavi apud castrum Theodorici, nec ab illa recedo sententiæ. Quid illud sit, potestis meminisse, quia idem sentiebatis, hoc tamen adjicio, ut super his et aliis quæ postea emeruerunt, consulatis dominum Pictaviensem, et aliorum sapientum sententias exploretis, et Hervari, si eum interim reduxerit Dominus, habeatis consilium: sed ante omnia incumbatis precibus, et aliis exercitiis militiæ Christianæ, et agonem vestrum media sanctorum intercessione Domino commendatis, et sic procedatis ad id, quidquid illud sit, quod per organa sua, sapientes et fideles dico, docueri: Spiritus sanctus, et quod causa vestra desiderat: credo quod et vos ipsi habetis Spiritum Domini, quia qui zelum dedit immerito, bene merenti credendus est in necessitatis articulo consilium ministrare. Non ergo suadeo, ut secundum quod communis pater noster et dominus dicere consueverat, consilium quod Dominus inspiraverit cordi vestro, in caligula reponatis, et aliorum minus in causa vestra vigilantium præferatis opiniones.

C Post festum Beati Petri dispono statim, Deo auctore, venire ad vos, et tunc ex mutua collatione multa adinvicem clarere poterunt, quæ pagina non sufficit expedire. Quid egeritis Veziliaci, archiepiscopo et Ecclesiæ Remensi a multis diebus innotuit, nec operæ pretium puto divulgata referre. Si templariis offensus est, dissimulatione utendum arbitror, quia qua facilitate concipere, eadem aborsum facere consuevi: et cum ei nihil debeatis adhuc, non consulo, ut vos obnoxios illi reddatis in talibus. Ad hæc, si ei fuerit supplicatum, magnificabit injuriam, si dissimulatum, etiamsi qua præcessit injuria, dissimulatione poterit aboleri: via autem reconciliationis facillima erit, ut in aliquo munusculo capiat. Video tamen templarios in curia ejus benigne recipi, et negotia eorum commode expediri. Ipse autem ad Claram-vallem profectus est, accitus, ut aiunt, a majore parte conventus in

ruinam abbatis. Fromundus, qui hoc iter ejus procuraverat, obiit pridie Idus Julii et in monasterio Sancti Remigii sepultus est.

EPISTOLA CLXXVI.

AD THOMAM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1166.)

Domino Cantuariensi, JOAN. Sares.

Etsi certum sit quod episcopi ad inobedientiam proni, et pastores pascentes se ipsos, qui amore quietis et luxus, et temporalium metu damnorum impio, impietatem suam annuntiare detractant, ad omnem subversionem juris, et singula præjudicia ecclesiarum, dicentes: Euge, euge! se de cætero adversus omnia mandata vestra, et etiam apostolicas sanctiones, quatenus eis displicuerit, sub prætextu appellationis exhibitæ tueri proponant, expedire tamen arbitror, ut de vestris suffraganeis statim si fieri potest, aliquos evocetis, vel audituros domini papæ mandatum, aut vobiscum de statu Cantuariensis Ecclesiæ tractaturos, aut alia evocationis eorum causa proposita, si qua vobis et his qui vobiscum sunt, occurrerit commodior. Cum enim jam appellaverint, quod fortasse jam domino papæ significatum est, et in omnibus regi suo obtemperant, non video de cætero quare colloquium eorum oporteat evitari, sed neque regis. Credo enim quod metu laboris quem subituri sunt, et sumptuum quos verentur, et ob imminentium periculorum instantiam, et dubium causæ eventum, paci Ecclesiæ, et reconciliationi vestræ diligentiores operam dabunt; quia nec unum eorum opinor inveniri, quem tot et tantarum incommoditatum dispendia subire non pigeat. Et si transfretaverint fortasse mediante imperatrice pax Ecclesiæ reformabitur, aut Domino propitio causa vestra in meliori calculo relinquetur. Instat enim tempus, ut aiunt, quo Aquila rupti fœderis, juxta Merlini vaticinium, frenum deauratura est, quod apud ejus datur, aut modo fabricatur in sinu Armorico. Nam sicut accepi pro certo, postquam priores litteras exaraveram, in accessu Filgerii grave damnum perpressus est, quod adhuc deplorant apud nos amici Francorum, quorum quidam capti sunt, alii vulnerati, dum purum sistentes argentum, nitebantur strenui præ cæteris apparere.

Audieram hæc prius in curia Christianissimi regis Francorum, apud Laudunum honeste et reverenter susceptus ab eo; sed non facile rumigerulis credidi, licet aliquantulum fidem faceret dubitanti, quod comes Robertus tristitiam inde conceptam dissimulare non poterat. Dicunt etiam quod famelici saturos, et inopes copiosos rerum omnium obsident hostes, et quod obsessus obsidente longe securior est. Radulfus enim, ut perhibent, castrum suum optime præmunivit, vastavitque quidquid alimentorum in circuitu suo potuit inveniri, nec ad remotiora sine magnis copiis præambulantium progredi licet, eo quod electissimorum militum Radulfus memoratus

A copiam habens, vias eorum acutissimis sepiit spinis, et aculeis urget equos ut cadant ascensores eorum retro, et in exercitum ipsum crebras, ut loquuntur, facit irruptiones. Adjiciunt quod potentissimis Britanniae proceribus, excepto comite Eudone, confederatus est fœdere mutuo. Nonne sic ferus singularis, aut singulari proximus aper, qui depascitur et conculcat vineam Domini, cohiberi poterit et infrenari? Ego quidem sic illam interpretor prophetiam, expectans ut Aquila quacunque subornatione incommoditates istas inauaret: nisi forte Alexander noster Merlini cognatus, et oraculorum ejus interpretes prudentior aliud sentiat. De his hactenus. De cætero pergratum mihi feceritis, si domino Lugdunensi, quem apud vos esse audio, et plurimum videre desidero, nomine meo fueritis gratulati, et quæ circa vos diligenter rescripseritis.

EPISTOLA CLXXVII.

AD THESAURARIUM REMENSEM.

(A. D. 1166.)

Thesaurario Remensi.

Vestro mallem, si cum utriusque nostrum commoditate fieri posset, desiderato frui colloquio, quam ea quæ et me dixisse justum est, et vos diligentius audire expedit, chartulæ commendare, quæ id solum eloquitur quod illi creditum est: nec ad ea quæ inter amicos utiliter adinvicem proponerentur, commodè dilatatur. Cæterum hoc desiderium meum tum multiplicium et inevitabilium negotiorum instantia, tum aliquantula corporis mei infirmitas præpediunt, ut scribi necesse sit quod dici potius expediret. Meminerit itaque Dominus et amicus meus, quoniam, ut ait orator: «Primo decipi incommodum est, secundo stultum, tertio turpe.» Doleo quidem contigisse quod ad memoriam vestram reducere necesse est, quia vos semel decipi contigit in matricularia ad incommodum, secundo in cessione præbendæ Parisiensis, ad errorem, nec de cætero omni spiritui acquiescat, ut in subthesauraria disponenda turpiter decipiāmini. Est autem vir probus Laurentius concanonicus, vester cui eam dominus archiepiscopus dare disposuit, et majore, si vocaretur a Domino, et vitio ambitionis purgaretur, dignus honore. Sed nunquid vobis conducit, et honori vestro, ut domini vestri collateralem eligatis in ministerium vestrum, imo intrudi patiamini, ut non tam vobis quam alteri debeat quod ministrabit? Nunquid de thesaurario subthesaurarius esse vultis? nonne satius est vos officialium vestrorum esse custodem, quam vobis et illis cum incommoditate custodem alium deputari? Vos de cætero videte quid egeritis, ego pro fide et affectione quam habeo ad vos, et pro reverentia venerandi et patris nostri beati Samsonis, hoc vobis quem video in multis labefactum, propono, ut memineritis vestri et nostri, qui vobis semper fideles existimus: ne, quod absit! probabiliter dici possit, nos vitio ingritudinis laborare. Cum autem redieritis, non displicebit nobis, si feceritis de ministerio vestro

quod vestram deceat, et nostram non dedecet honestatem. Nam in his quæ honori vestro conducent, nos beneplaciti vestri, quod poterimus, habebitis adjuutores. Ad hoc invitat fides, suadet affectio, sed Samson ille compellit, cujus memoria in benedictione est.

EPISTOLA CLXXVIII.

AD BARTHOLOMÆUM EXONIENSEM EPISCOPUM

(A. D. 1166.)

Domino Exoniensi.

Me causa duplex inpræsentiarum impulit ad scribendum, tum ne præter consuetudinem sine litteris abire patiar aliquem ad vos de mea conscientia proficiscentem, tum ut amicis, quorum voluntati satisfaceri par est, morem geram. Voluerunt enim latorem præsentium a Devoniam oriundum, ut asserit, etsi credi possit eum ab ulterioribus convicaneis vestris circa montem Beati Archangeli in sinu Armorico traxisse originem, paternitati vestræ, meæ parvitatibus officio, commendari, utpote quem in pago Remensi per annos laudabiliter et sine querela perhibent conversatum. Illis itaque satisfaciens pietati vestræ tam securas, quam sinceris porrigo preces, cum pridem et rerum experientia et condito mihi sicut et multis constet discretionem vestram legis, quæ inter amicos, tam æquitatis suavis quam decreto philosophantium sancita est, non esse ignarum. Ea autem est, ut melius nostis, ut honestas precum sit moderatrix, et in his duntaxat audiantur amici, quibus illa non adversatur. Præscribit enim ratio, ne ex causa amicitie illicita petantur, aut fiant. Quia ergo amicorum gratia amicum apud patrem et Dominum commendare suscepimus, precor, ut contemplatione Domini, et mearum interventu precum, eum, si expetierit, audiat, in his quæ necessitati ejus et honestati vestræ discretio dictaverit expedire. Et si forte eum de conscientia vestra ad nos redire contigerit, me super statu vestro, et amicorum, acceptis saltem publicorum rumorum litteris poterit certiorare. De meo autem statu ad præsens parcius scribo, non quia aliquid meorum a vobis velim esse absconditum, sed quia recolo me per Fulconem nuperrime omnia plenissime nuntiavisse. Nam si quid deerat paginæ, grandiori portitoris officio et diligentia, ratus sum esse supple-

Quod ad publicum vero statum, hæc postea multorum assertionem vulgata sunt Anglorum, scilicet omnes episcopos ex mandato regis convenisse, et ne sententia, quam dominus papa dictaverat, locum haberet, appellasse contra archiepiscopum suum, qui pro salute eorum et libertate Ecclesiæ facultates permittit raptoribus, fortunam periculis, famam ludibrio, et caput hostilibus gladiis, si res exegerit, objectare non dolet, non formidat, non erubescit, aut timet. Venerunt ad eum nuper clerici duo, sicut mihi pro certo relatum est, ab eo qui tunc erat Pontiniaci, hæc publicantes et appellantes: unus ex parte domini Saresberiensis, alter ex parte

A decani sui, inficiantis omnino se juramentum aliquod præstitisse imperatori, vel Reginaldo Coloniensi schismatico in aliquo communicasse. Idem etiam confitens se clericum familiarem de mensa magistri Joannis de Oxenefordia qui clericus regis est, se regis ad archiepiscopum verbum habere dixit, appellans ex parte et nomine regis, et mandato ejus, ut aiebat, eundem archiepiscopum ad audientiam domini papæ Alexandri, et per eum appellabat, diem præfigens qua cantabitur: *Ego sum pastor bonus* (Joan. xi). Archiepiscopus vero ei in hæc verba respondit: « Tu cum ignotus nobis sis, nec mandatum, nec litteras regis habeas, et ex communicatione domini tui Joannis de Oxenefordia quem excommunicatum esse constat, per litteras domini papæ excommunicatus sis, appellantis officium implere non potes. Nos autem mandatum apostolicum exsequemur, et Domino auctore implebimus. » Quid autem animi ad Saresberiensem habeat scire volens, ad eum proprium nuntium destinavi, qui mentem ejus familiariter exploraret. Cæterum factum istud episcoporum tota Francia miratur, dicens, eos oportuisse convenire, ut tractarent de salute regis sui, quem sicut imperatorem ex causa schismatis, ita propter clerum et Ecclesiam, quam collidit, quotidie labefactari conspiciunt. Oportebat quoque eos de liberatione Ecclesiæ et pace sollicitari, et operam dare et diligentiam, quomodo reformaretur pax clero, non quomodo se et sua, sumptibus, laboribus et periculis exponerent, et famam suam deturpantes, in posterum Ecclesiam subicerent servituti. Rem quoque mirabilem, si tamen vera est, omnes qui audiunt, pariter admirantur. Quod scilicet episcopus Herefordensis vir litteratus et mundi contemptor habitus, in archiepiscopum suum et consecratorem invehitur, dicens eum turbatorem rerum, quia Ecclesiæ vindicat libertatem. Nonne sic præpositi filiorum Israel, in Moysen et Aaron divinæ legis executores culpam refuderunt, quod flagellabantur ab exactoribus, negatis paleis quæ debebantur de jure? nonne ministri Domini improperebatur, quod præpositorum nomina fecerant secerant coram rege et servis suis? Illi tamen, etsi queruli et murmuratores, tamen secuti sunt Moysen. Et utinam hi qui modo queruntur et murmurant, Domini sequantur legem. Quod si fecerint, convenient hinc regem, inde archiepiscopum, et quem in culpa viderint, palam arguent, et e diverso stabunt nec consensu aut dissimulatione alienæ iniquitatis, contactu immunditiæ polluentur.

EPISTOLA CLXXIX.

AD RICARDUM FRATREM SUUM.

(A. D. 1166.)

Ricardo fratri suo.

In te, omnium moriturosum dulcissime, plane videbor injurius, si cuiquam a peregrinatione mea scripsero, subticens tibi, quem super statu meo, cum Domino amabili matre nostra, non ambigo præ-

teris mortalibus esse sollicitum. Licet enim interdum desit materia vel occasio scribendorum, hoc ipsum tibi scribendum arbitror, scribendi occasionem et materiam defuisse. Quod autem domino episcopo scripsi tibi pariter innotescet, sicut ea quæ tibi scripta sunt, sinceritati ejus poteris præsentare. Volo enim ut ei in omnibus acquiescas quæ ad te pertinebunt, et consilium ejus præferas meo, tum quia nobis sapientior est, tum quia eum uberiorem gratiam Domini habere confido, et nos quos semper dilexit charitate sincera, sicut auctoritate, sic et meritis antecedit. Quod autem ei scribendum fuerat, nisi deficientis protocolli brevitatis obstitisset, ei meo nomine suaderi desidero, et utinam Spiritus sanctus persuadent, qui in necessitatis articulo sperantes in se, solatio consilii destitutos esse non sinit. Hoc autem est, ut in hoc conflictu potestatis et juris ea moderatione incedat, prævia lege, duce gratia, juvante ratione, ut nec temeritatis reus videri debeat adversus potestatem quam Deum ordinavit, nec metu potestatis, aut amore rerum evanescentium iniquitati consentiat in depressionem Ecclesiæ, et in perniciem tam præsentium quam futurorum, non modo desertor officii et professionis prævaricator, sed etiam impugnator justitiæ habeatur. Sed dices fortasse, quod mihi, sicut cuique facilius est dictu, facienda præscribere, quam factu quæ præscripta fuerint adimplere. Nam et liber vorandus dulcescit in ore prophætæ, sed ad interiora transmissus amarescit. Orator quoque in arte dicendi docet, quia in artem præcepta tradere, et de arte dicere facillimum est, sed ex arte difficillimum, id est quæ præciperis observare mandata. Nusquam vero difficilior quam in arte vivendi. Illa siquidem ars artium est, et sicut utilitate, sic et difficultate incomparabiliter alias transcendit universas. Illud quoque comici nostri adjicies, quia, omnes cum valemus,

Recta consilia ægrotis damus;

(TERENT. Andr. II, 1.)

tu autem si hic sis, aliter sentias. Ad quod ego replicabo, quoniam licet hanc auream mediocritatem, quam præscribo, servare non noverim, aut non quæram, lyricum tamen licenter imitabor:

..... Iungens vice cois, acutum

Reddere quæ ferrum valet exsors ipsa secandi.

(HORAT. Ars poet., 304.)

Non equidem hanc sollicitudinem gero, quod de tanto, et de tam sincero patre (Dominus scit) sinistra aliquam suspicionem conceperim, sed quia in periculis amici charitas non sollicitari non potest. Novi enim præpotentium persecutorum instantiam, et debilitatem Ecclesiæ, licet dominus papa jam plurimum convalescat et confortetur in Domino: novi et pusillanimitatem hinc quorundam episcoporum, inde aliorum invidiam, ut nihil sit quod magis verear quam ne in falsis fratribus, et in his qui videbantur aliquid esse, et auctoritate gradus, et litterarum et (15*) Epist. famil., ix, 10.

A habitus simulatione præeminent, periclitetur innocentia ejus. Nam et duces qui in Israel officio principabantur et merito, Moyses videlicet et Aaron, ad aquas contradictionis impetu multitudinis lapsi sunt, ut terræ promissionis demererentur introitum. Apud nos vero fama vulgavit, Anglorum episcopos jam sæpius convenisse, ut deliberent et decernant quid facto opus sit. Sed quid, quæso, vere decernent, nisi se turbati et timere, et utrumque supra modum? quid decernent, nisi quod cedere maluerunt impudent, quam injuriam viriliter propulsare? quid decernent vere, nisi quod iniquitas dominetur, et ipsi peccantibus non annuntiant vitam suam, nec viam Domini ostendunt?

B Nec hoc dixerim, quod eum velim aut suadeam « dirigere brachia contra torrentem, » aut ut se multitudini imprudenter opponat et ecclesiam suam exponat periculis et ærumnis, sed ut inietur quod bonos fecisse legimus, Cusai Arachitem, qui consilium et militiam Achitophel moderatione adhibita studuit dissipare, et in eo etiam fidelius cum Absalone versatus est, quod ei materiam peccandi sustulit, et patricidii præclusit occasionem. Nunquid enim fideles opinaris, qui peccandi vias domino regi expediunt, et in eo studiosi sunt, ut prospere in his, quæ adversus Domini justitiam presumuntur? Uter tibi videtur fidelior, an qui ad nutum erronei ministrat culpas, an qui perniciosas abigit voluptates? Sentiat unusquisque quod voluerit. Ego nunquam domino et amico reputalo fidellem, qui sic illius obtemperat voluptati, ut salutis et vitæ dispendium afferat: nisi forte Sauli fidelem putes fuisse Idumæum Doeth, qui sacerdotes Domini gladio, quo se ipsum transfossurus erat, occidit, et Achitophel fuit necessarius Absaloni, quo suadente palam in uxorem patris commisit incestum et patricidium committere disponebat. Dicitur (et utinam falsum sit!) dominum Londonensem et illum meum amicum episcopum Cicerensem ministros iniquitatis armare adversus Ecclesiam, et Cantuariensis archiepiscopi sitire sanguinem, et id agere, ut ei nunquam reditus pateat. Nunquid timent ne feritas mansuescat, aut, ut a Cicerone usurpatum est (13*), ne refrigeat hasta Cæsaris, aut gladius hebetetur?

D Sed ego quod non plurimi fabulam puto. Neque enim tanti sacerdotes sapientes sunt, ut faciant mala, præsertim cum ipsi noverint, quoniam si iniquitas prævaluerit,

Pœna reversura est in caput ista suum.

(OVID. A. Am. I, 340.)

Neque enim eos latere potest quomodo de rhamno in regem sublimata ignis egressus est, qui devorat cedros Libani. Vale, et officiose saluta quos noveris salutandos, sed affectu præcipuo matrem. Impetra nobis orationum suffragia, ne nos a via sua patiatur Dominus aberrare, sed pro beneplacito suo, sive per prospera, sive per adversa, triumphatis affectionibus carnis et vitiis omnibus eo deducat et per-

trahat unde exsultantes, in eo, et in nobis despiciamus inferiora, et compatiamur miseris, qui modo circa sarcinulas Ecclesiæ et nostras diripiendas inutiliter occupantur.

EPISTOLA CLXXX.

AD MAGISTRUM RADULFUM NIGRUM.

(A. D. 1166.)

Magistro RADULFO Nigro, JOAN. Saresb.

Excusationem qua diuturnitatem silentii purgare studuistis, sicut probabilis est, ita probatam habeo et acceptam, sciens dilectioni vestræ nequaquam diligentiam defuisse, sed ipsi diligentie non astitisse fortunam. Eo autem de diligentia clarius liquet, quod post diuturnam et odiosam mihi moram charitatis vestræ sedulitas ad instructionem meam compegit omnia, quæ ex opinione vestra vobis obesse poterunt vel prodesse. Et licet quædam eorum per alios ante cognoverim, nullus tamen sic speciatim universa peregit, et singula. Fuerunt autem omnia vera [al., bona] quæ audistis, licet plurima falsa esse non ambigam. Quid aliud sine salutis dispendio facere possum, quam quod ex testimonio conscientie præscribit ratio, et ipsa officii mei necessitas inexorata compellit. Nonne cum ad domini regis curiam accessissem, in omni humilitate offerens quamcunque satisfactionem, jura permitterent, vel voluntas sua mihi indiceret, honestate incolumi, exclusus sum a forma pacis, quæ tunc magistro Philippo oblata est et allata? Quidnam erat ulterius faciendum? Nunquid possessiones mihi pro lege Domini violenter et crudeliter ablatae? quod secure protestor coram Domino qui, velit nolit mundus, judicaturus est causam istam, tam turpi erant commercio redimendæ, ut jurarem me observatum consuetudines quas lex Domini condemnat, et omnem archiepiscopo meo obedientiam abjurarem? Possent hæc ad subversionem fidei meæ sufficere, sed tamen ulterius processum est in ea, quæ etiam ab adversariis honestius essent tacita quam expressa. Non utique in regem ista refundo, sed in eos qui se animum ejus plenius nosse dicebant, erantque, ut jactitabant, interpretes voluntatis ejus. Ipse enim me audiente non dixit quod aut meam, aut ipsius dedecet honestatem, in eoque solo ipsum possum arguere, quod cum responsum flagitarem, de dispendio rerum et temporis conquerens, sic detorquebat verbum, ut tam majestati et honestati suæ quam meæ necessitati esset usquequaque inutile. Sciens ergo et prudens, pro instantia temporis ab eo diverti, ut innocentie, necessitati et verecundie meæ prospicerem, imo et causæ Domini; reversurus tamen Domino propitio, si quando, quod spero, mihi cum indemnitate conscientie et famæ recta apparuerit pacis via, alioquin, ante mihi mortem inferat temporalem pius Jesus, quam ipsum pro pace vel gratia hominis recuperanda scienter offendam.

Sed tu multas proponis difficultates; primo quod Ecclesia Anglorum in arcum pravam conversa calcaneum erigit adversus Dominum, et episcopi sub

A appellationis prætextu malitiam suam nituntur colorare et evacuare sententiam, qua de sedis apostolicæ judicio emanavit. Sed profecto, si Dominus nobiscum est, imo quia per misericordiam suam nobiscum est, pro se patientibus et proscriptis; quia ei in causa ista ex conscientia nostra decrevimus famulari usque ad mortem, plures nobiscum sunt, quam cum illis, certumque est amodo quod episcopis imminet labor et dolor, nisi salubriori consilio acquiescentes, pacem Ecclesiæ, quam non proledam, sed custodiendam susceperunt, citius studeant reformare. Rex in imperatore confidit, et in captione domini papæ, quam ei vaticinantur prophætæ Baal, falsa videntes et stulti, quia non loquuntur a Domino; sed ita Achab deceptum esse memineris, et dum speraret victoriam, hostium gladiis corruisse. Sapiens interim audiat a Catone:

In morte alterius spem tu tibi ponere noli,

præsertim innocentis et Domini, cujus diem prævenire, vel voto, parricidii instar est; sed, Domino auctore, dominus papa prosperatur, et capto nuper Albano, sicut certissime constat, dilatati sunt gressus ejus. Cum econtra Teutonici tyranni et hæresiarchæ aui vias sepiat Deus quotidie spinis, et quod dissimulare non possunt, eorum minuantur vires, et evanescat auctoritas. Quod audistis de Siculo, falsissimum esse dicunt milites Remenses, qui stipendiarii ejus fuerunt anno integro, et pridie reversi sunt.

C Quod illi non evitantur, quos dominus Cantuariensis denunciavit excommunicatos, non tam ipsum lædit, quam eos qui eis communicant. Ipsi viderint qua conscientia communicant, et qui excommunicati sunt, qua innocentia aut negent, aut excusent crimina, quæ eis impinguntur. Ego scio quod neque in ferenda sententia præsens fui, neque de consilio meo, aut de conscientia lata est, et necdum, Domino teste, quosdam eorum, qui notati sunt, novi, nec, quod meminerim, vidi. Tentabo utique, ut consulitis, archiepiscopum flectere pro archidiacono Pictaviensi, si tamen intellexeritis, quod ad pacem Ecclesiæ possit proficere labor meus. Alioquin probrosum esset et turpe patrem circumvenire, et dominum. Sed nostis quod, cum hoc ab anno præterito egerimus, nec semel nobis responsum est ab archidiacono verbum unum. De itinere autem vestro quid consulam nescio, sed iter præcise dictarem, nisi quia non video quomodo a participio excommunicatorum possitis abstinere. Nam quod sententiam meruerunt, vobis aliquatenus, sed illis ex testimonio conscientie plenius liquet. Eum, qui seminat discordias inter fratres detestetur anima Domini: quid ergo eum, qui cum Idumæo satellite persequitur sacerdotes, et tabernaculi Domini succendit vicum, et gladio principis in Leviticum ordinem debacchatur. In hoc ergo articulo consulite conscientiam, et aliquem religiosum et discretum arbitrum adhibete: et cum effuderitis cor vestrum in conspectu ejus, sequimini quod Dominus inspi-

rabit. Si vero vos ad curiam, suadentibus amicis A contigerit proficisci, archidiacono, quem diligitis, et ego, quatenus permittit sinceritas charitatis, tota mente veneror et amplector; persuadete, ut juxta quod Propheta monet, reflectat oculos mentis ad suas et domini sui vias, et ponat cor super illas, et non amodo subiciat ei mollia, sperans in incerto divitiarum et variis lenocinantis fortunæ blandimentis, memineritque, quod summis negatum est stare diu, et ante ruinam exaltatur cor. Nam quantumque dissimulet, novit sententiam pastoris, justa sit an injusta, timendam esse. Quid multa? si potest Loth esse in Sodomis, Joseph in aula Pharaonis, Chusai in colloquiis et consiliis Absalon, Abdias in obsequio Achab et consortio Jezabel, si Daniel in Babylone: illuc salubriter tibi et illis B proficisceris, quibus persuadebis, ut custodiant innocentiam, et videant æquitatem, quoniam sunt reliquæ homini pacifico: et cum injusti simul dispareant, salus justorum expectatur a Domino, qui fidelis est in promissis, et electos suos supra id quod possunt, tentari non patitur, sed eis universa cooperantur in bonum. Iter et actus tuos dirigit Dominus.

EPISTOLA CLXXXI

AD EUNDEM.

(A. D. 1166.)

Magistro Radulfo Nigro.

Fides et devotio tua testimonium habent majus Joanne, quæ non verborum strepitu, sed operum exhibitione clarescunt. Nam et Jesus veritas, cujus C utinam sic imitatores simus, sicut sumus et professores, attestationem operum Joannis testimonio præfert, non hoc quidem condemnans ut reprobum, sed id tanquam probabilius sui innocentia censuit præferendum. Siquidem opera cujusque testimonium perhibent de eo: et arbor, nec ex sui proceritate et robore, nec ex ramorum multitudine et venustate, nec ex ubertate foliorum, et condensitate, sed ex fructuum utilitate pensatur. Cum ergo tu nihil omiseris ex contingentibus, et fidei tux et devotionis fructus, etsi non pro voto, plane pro tempore præcesserit, et speretur: cur ad allegationes charitatis astruendæ oratio tua progreditur? Si eam vis esse fidelibus commendatam, acta agis; si infidelibus, nihil. Unus autem, et singulariter unus est, cui eam desidero commendari, sed non tam allegationum ornato, et phantasmatibus dictionum, quam charitatis sinceritate et vitæ continentis, et affectuosæ orationis instantia, et quidem ex his locis tibi arbitror provenisse, ut amico nostro Hugoni responderes id, quod etsi imperitis rerum videatur afferre dispendium, conscientix tamen et salutis procul dubio compendium adfert. Unde et sanctis tuis congratulor, quem agnosco ex signis perspicuis in urbe garrula et ventosa, ut pace scholiarum dictum sit, non tam inutilium argumentationem locos inquirere, quam virtutum. Nam qui argumentorum multiplices locos et sedes cre-

dit, et virtutum nullos, garrulus utique potest esse, et vanus, sed procul dubio non dialecticus, imo nec philosophus est. Ut tamen a generalibus ad specialia transeam, quod archidiaconi Pictaviensis, dum excommunicatus est, quicquid tibi offeratur, detrectas inire consortium, laudo, quod Dominum homini, temporalibus æterna prætulisti; sed, ut sine præjudicio loquar sententiæ verioris, et canonum reverentia salva sit, distinctionem in participatione cum excommunicatis censeo admittendam. Nam qui malitiæ eorum communicat, se ipsum quoque anathematis obligatione condemnat. Cæterum in his quatuor, quorum cautio specialis videtur, in osculo scilicet et mensa, oratione et salutatione, personarum et rerum multiplex, ut arbitror, differentia attendenda est. Aliter enim hæc professionem perfectionis habentes, aliter imperfecti declinant, aliter qui necessitate urgentur, aliter expediti. Nam perfectus nulli unquam excommunicato communicat, nec ei in verbi commercio, quin ei denuntiet culpam, quare ipsum oporteat vitari: quanto magis ergo in mensa vel in ecclesia, et similibus? Unde Elisæus a rege Juda super exitu expeditionis conventus, et Joram rege Israel, quem noverat esse idololatram, respondit: *Vivit Dominus, in cujus conspectu sto, quod si non vultum Josaphat regis Jude erubescerem, nec attendissem quidem te, nec respexissem* (IV Reg. 11).

Ecce quia propheta, in perfectionis gradu constitutus, ob alterius reverentiam, necessarium quod quærebatur, divinæ voluntatis, quamvis idololatrx culpa, ut oportuit, denuntiata, revelavit arcanum. Naaman vero Syrus, etsi curatus a lepra, et verum Dominum agnoscens et confitens, nullum perfectionis gradum assecutus, de sancta terra duorum burdonum onus deferens secum, ab eodem Elisæo obtinuit, ut ei orationibus Domini sui, quod ex necessitate officii cobeatur, liceret assistere, et Dei gratiam non demereri. Ait enim: *Quando ingreditur dominus meus templum Remmon ut adoret, et illo innitente super manum meam, si adoravero cum eo in eodem loco, precor ut ignoscat mihi Dominus servo suo pro hac re* (IV Reg. v). Dixitque Elisæus: *Vade in pace* (ibid.). Patet hinc quatenus imperfectos urget interdum reverentia publicæ potestatis. Ex quibus quod tibi ausim suadere, colligo, ut si præfatus archidiaconus tuum vult habere consortium, accedas ad ipsum exploraturus quatenus apud ipsum possis proficere, et ei quod fides exigit, familiariter, et in aure denunties, ut meminerit se Christianum esse, et sententiam qua innodatus est vereatur, et præ omnibus mortalibus timeat illum, qui potest corpus et animam mittere in gehennam. Utinam cum rege, et tam isto, quam aliis omnibus excommunicatis sint aliqui viri timentes Dominum, qui eos familiariter et amice statuunt contra faciem suam, et revocent ab impietatibus suis. Quod si ille te, quia Christianus es, vocare destiterit, Christus, quem in te odit, dispendium hoc facil-

line et felicissime, nisi merita tua præpediant, poterit compensare. Salus enim justorum a Domino est, qui protegit eos in tempore tribulationis.

EPISTOLA CLXXXII.

AD THOMAM CANTUARIENSEM ARCHIEPISCOPUM.

(A. D. 1166.)

Domino THOMÆ Cantuariensi.

Ea fere omnia quæ mihi vestra significavit dignatio, fama divulgante audieram, sed auctoritate nominis vestri facta sunt certiora; ea ergo non tanquam certa sed velut audita per litteras meas significavi domino Pictaviensi, adjectis iis quæ de Angliæ statu audieram, rogans attentius ut vobis super hæc consilium daret. Ex quo vero per litteras vestras certioratus sum, illico cum amicis vestris, de quorum sinceritate non dubito, adhibito magistro Philippo, contuli super negotio vestro, nulli tamen ostendens transmissarum vobis exempla litterarum. Et licet, ut præscripteratis, singulatim convenerim amicos nostros, abbatem scilicet Sancti Remigii, et magistrum Fulconem et magistrum Radulfum, omnes tamen non modo in eundem sensum, sed fere in eadem verba convenerunt. In summa ergo nullus eorum inventus est, qui domini papæ consilio adversetur, omnesque unanimiter approbant consilium quod vobis dedit Nicolaus xenodochus Rothom., licet nec de litteris, nec de consilio ejus audierint aliquid. Attendenda enim est instantia temporis, conditio Ecclesiæ Romanæ, necessitas regni Anglici, periculum non modo sedis vestræ, sed commissarum vobis et ecclesiarum et animarum, quibus si vel occurrere, vel subvenire potueritis, vix tanti debetis facere animam vestram, ut non pro salute ipsius animæ, et liberatione Ecclesiæ naufragantis, accedatis ad colloquia persecutorum, et experiamini quid per humilitatem vestram dignetur efficere pius Jesus, qui post ascensionis suæ gloriam protestatus est, sicut in litteris invenitur authenticis, se adhuc paratum esse mori pro humilibus, et crucis ignominiam sustinere, præsertim cum illi qui vos persecuti sunt, et Christum in vobis, dicantur aliquantulum a regis gratia excidisse et in ea conditione versari, ut eos jam tædeat vitæ mæx. An verus sit, nescio, sed rumor apud nos publicus est, sive autem ita sit, sive non, certo certius est, quia procul dubio Christus triumphabit, et reddet unicuique non modo juxta opera sua, sed et voluntati consummatæ perfecti operis attribuit coronam.

Perfectorum amicorum, a quibus ego et magister Philippus non dissentimus, consilium est, ut si vos imperatrix vocaverit, ad ipsam ducente Rothomagensi archiepiscopo secure accedatis: et si ibi boni aliquid audieritis, agatis gratias Domino, et ita per omnia incedatis, ut modestia vestra omnibus innotescat. Si vero, quod absit! secus acciderit, redeunte præfato archiepiscopo in terram peregrinationis vestræ, cum honestate et securitate

revertemini. De clericis vero ducendis, hoc consulant, ut non multitudinem ducatis, sed paucos, providos et discretos, si quos tamen habetis tales, quorum possitis inniti consilio, si opus fuerit, et sub prætextu eorum qui defuerint, si hoc necessitas exegerit, dilationem possitis commode impetrare. Ego autem me ad hoc opus non ingero, sed nec refugio quidem, si me decreveritis, itineris vestri, ei laboris, et sortis fore consortem. Nam in omnes hujusmodi casus paratus sum, auctore Domino, pro fidelitate Ecclesiæ et vestra: si tamen placuerit ut vobis occurram, me tanti temporis apatio præmunite, ut ad locum et diem, quem præscripseritis, commode valeam pervenire. Nam

... in me mora non erit ulla,

(Vinc.)

licet multas domi pro tempore necessarias habeam occupationes, tum ex instantia abbatis mei, tum ex præsentia Gir. archidiaconi, quorum desideriis sicut vobis, deesse non possum.

EPISTOLA CLXXXIII.

AD EUNDEM.

(A. D. 1166.)

THOMÆ Cantuariensi, JOANNES Saresb.

Litteras, quas ad consolationem vestram et sublevationem Ecclesiæ, post longum tandem exilium et proscriptionem vestri, et vestrorum omnium, vobis patri suo, filii Cantuariensis Ecclesiæ, fratres, et coepiscopi vestri nuper transmiserunt, diligentius relegens, nihil probabilius ex earum inspectione potui opinari, quam eas consilio Achitophel, quem credibile est in perniciem fidelium ab inferis rediisse, per manum Doeth Idumæi, sitientis adhuc sanguinem sacerdotum, et quærentis, et insatiabiliter persequentis animam Christi, qui in electorum fide et charitate vivit, fuisse dictatas. Sic enim pervertunt omnia, ut cuius vel parum intelligenti perspicuum sit, mentem earum longe esse ab opinione communi. Sed a veritate longius distat: namque omnes blanditiæ, et exquisiti colores eo tendunt, ut sub appellationis prætextu jure videatur subvertendus esse viculus sacerdotum, Nobis, qui vertitur in latratum, significatque pastorem Ecclesiæ diligentem custodiam, ut post hanc conspirationem eorum quisquam in grege Domini audeat vigilare, et luporum imminantium, prædicationis officio propulsare furorem.

Ait Salomon in Proverbiis, quia *melior est finis orationis quam principium* (Eccl. vii); sed profecto finis hujus principio deterior est: si quidem in initio salutem optant, profitentur obedientiam, et utinam utrumque fideliter, ut contra prohibitionem Domini non loquantur bona cum proximo, et mala sint in cordibus eorum: subinde amaras, sed unde gratias agendum est Deo. Falsas, et quas captivus a piratis consuevit porrecto audire jugulo, subtexunt historias, quibus justificant causam impii, et dicunt bonum malum, et malum bonum, unde tandem per consequentiam rationis videantur in-

ferre: « Reus est mortis, qui contradicit Cæsari. » Nonne ille, quem præfiguravit Achitophel, Judas proditor non modo Judæis in nece Christi, sed et scribis nostris et Phariseis proditoris et parricidii relinquens exemplum, ad Christum sic accessit, humili salutatione honorans Dominum et magistrum, dicens: *Ave, Rabbi* (Matth. xxvi), ei quem verbo prædebat, et osculo; et subinde cum gladiis et sustibus militum, quibus isti freti sunt, fugatis discipulis et dispersis, trusit ad principes sacerdotum, ut illie argueretur, et a falsis convinceretur testibus, paternas, quæ et avorum sunt, evacuare leges, et leges Cæsaris impugnare, quia suam Domino imaginem, deducta ratione Cæsaris, docebat esse reddendam, ut reus videretur impietatis, quia obloquebatur, reclamabat, imo repugnabat iniquitati.

Dicunt hæc, sed qua conscientia, viderit Dominus et jedicet. Dominum regem non quidem nunquam peccasse dicimus, sed semper paratum Domino satisfacere confidenter dicimus et prædicamus. Nunquid non facies meretricis facta est eis, et frons ad amante durior, ut non erubescant confider, ut aiunt, prædicare innocentiam hominis, cujus malitiam et iniquitates novit, prædicat et detestatur Christianus orbis? Convenerunt eum, ut dicitur, episcopi London. et Hereford. quibus se, ut aiunt, ad omnem justitiam obtulit. Nonne episcopus Lond. ille est, qui primus in Anglia scidit Ecclesiæ unitatem, quod omnes noverunt, et archiepiscopandi, quod plurimi suspiciantur, ambitione tractus, totius hujus discordiæ fomes inprimis exstitit, et incensor? Nonne stylus ipse convincit Achitophel et Doeck, quorum spiritu plenus est, in hac epistola expressisse, communicatis his quæ fingere potuit ex spiritu suo, qui neutro eorum in talibus, rerum experientia comprobatur inferior. Nam et loquela ejus ipsum manifestum facit. Nec curo de mendaciis quæ super introitu vestro interserere ausus est, quia præsens audivi, et vidi. Solus ille verbum electionis vestræ gratum non habuit, qui præ cæteris omnibus, quod ex multis claruit et claret indicia, ut in sedem vestram induceretur aspiravit: non tamen diu obloqui ausus est, aliis arguentibus ambitionem et impudentiam ejus. Quidquid ergo haberet animi, quem de conscientia, judicat Dominus, inprimis eligentium fuit, et electioni factæ fere omnibus plus applausit. Quid dicam de Herefordiensi nisi quod aliquandiv, etsi non magni, stetit tamen alicujus nominis umbra, antequam sciretur quis esset: nunc autem sub obtentu ejus, qui litteratus creditur ab his qui litteras ignorant, aut ipsum, suam volunt impii militiam procurare, ut videatur consentaneum rationi quidquid litteratus, et antiquus dierum episcopus approbaverit. Ergo istis duobus respondere, vel sententiæ eorum acquiescere, est transire omnino in sententiam Londoniensis, ac si in Cæsarem computaretur et Bibulum. Ethici si quidem meministis.

A *Non Bibulo quidquam nuper, apud Cæsarem gestum est*
Nam bibulo gestum consule nil memini.

(Suet. Cæs., 19.)

B Qua autem impudentia dixerunt, et, ne verba in ventos evanescerent, scripserunt, quod omnibus falsum esse innotuit, « quia rex, » quem impatientissimum esse nullus ambigit, « gratum habet cum corripitur, et dulce putat obsequium cum monetur, ut corrigat si quid deliquerit in Dominum? » — « Si quid, » inquit, ac si dubium sit eis illum deliquisse in Dominum, qui Ecclesiæ libertatem impugnat, avitas perversitates Evangelio Christi præfert et sanctionibus Patrum; et, ut de vobis taceam et clericis quos injuste proseripsit, qui mulierculas et parvulos in cunis innocentes omni solatio destitutos, non tam crudeli sententia quam insania compulsi exsulare; qui schismatis furorem jam fere sopitum excitavit et roboravit, et resuscitata procella, quæ jam plurimum detumuerat navem apostolicam, quantum in ipso est, cum Christo submersit, imo et adhuc mergit. Quidnam quæso ducunt in crimine, qui hoc esse innocentiam gloriantur? aut nunquid hæc probationibus indigent, quæ mundus agnovit, quæ in suis doloribus et tormentis indesinenter sentit Ecclesia, quæ quotidianis rerum experimentis luce clarius patent. Sed, si corripere dulce putat obsequium, planum est eos amplioris esse perfidiæ, qui domini suum, cujus obsequio corpus devoverunt et animam, tam enormiter patiuntur errare.

C Sane impletum est in eis hodie propheticum illud: *Quasi vulpes in deserto prophetæ tui Israel* (Ezech. xiii), cum ad subversionem Ecclesiæ, qui prophetarum in ea locum tenent, dolositatis suæ multiplices laqueos texant, dulce salutationis præmittentes eloquium, devotam profitentes obedientiam, auxilium et consilium promittentes, ut transeuntes per nubeculas rationum, et verbis legitimis abutentes in dispendium legis, tandem inferant: *Reus est mortis, crucifige, crucifige eum, neque nobis reserveis hunc, sed Barrabam!* (Luc. xxiii.)

Ecce quam salutem patri desiderant, qua fidei devotione debitam adimplent obedientiam, qua diligentia pacem inter regnum et sacerdotium cupiunt reformari. Et quidem hæc tam vobis, quam omnibus causam et historiam proseriptionis nostræ intelligentibus dicta esse non dubito ex abundanti, sed impietatis et doli, impudentiæ et falsitatis attendens cumulum, profecto nec animum nec calammum potui continere; nam et:

Si natura negat, facit indignatio versum,
(JUVEN., l. 79.)

adversus malitiam et impudentiam eorum, quorum

Omne in præcipiti vitium stetit,
(Id., ibid. 147.)

ut nequitiae eorum vix aliquid possit addere, aut etiam excogitare, quamlibet subtilis, et in malis inveniendis arguta posteritas. Sed quid in his mo-

ror? Retribuat eis Deus, et plane, nisi veritas ipsa, quod possibile est, vertatur in falsitatem, retribuet abundanter facientibus et foveantibus nequitiam istam. Vos autem, ut mihi visum est, litteris et malitiæ eorum prudentissime, et elegantissime respondistis, et argutias eorum diu excogitatas, et elaboratas, velut araneorum cassiculos, validissimis rationibus dissolvistis. Et licet grandiuscula sit epistola, quæ tamen necessaria sola exsequitur, vellem tamen hoc circa unum articulum, qui et verus et notus est, diligentius instituisse; scilicet, ut ostenderetis patientiam, quam diu in silentio habuistis, et sollicitudinem, quam paci reformandæ adhibuistis, regem sæpius cum omni humilitate revocando per litteras et nuntios domini papæ, per vestros, per matrem suam, cui credi debuisset, per episcopos transmarinos et cismarinos, per fratres Templi et Hospitalis, per regem et optimates regni Francorum, et tandem in propria persona accessistis ad colloquium ejus, et sustinistis repulsam.

Cæterum, quia episcopi nostri scribunt, et confidenter prædicant eum ad omnem justitiam et debitam satisfactionem esse paratum, et etiam satisfacere volentem, si ratio exegerit; mihi et quibusdam aliis amicis vestris videtur consilium, ut evocetis episcopos, et nominatim illos qui litteras signaverunt, et Saresberiensem qui de injusta suspensione conqueritur, et Wigorniensem qui est principium generationis vestræ in Domino, et si qui alii sunt, quorum utilem credatis esse præsentiam, et experiamini an fida sit testificatio, prædicatio, et scriptura eorum. Vocati autem in virtute obediendiæ fortasse non venient, licet inobediendiæ nulla unquam appellatio tuetur. Sed causa vestra liquidior erit, si falsitas et malitia eorum fuerit revelata. Non tamen arbitror omnes episcopos, sicut nec personas in diocesis constitutas, quas fallax claudit inscriptio, huic malitiæ consentire, cum certum sit, aut saltem videatur esse probabile, in tanta ecclesia xvi episcopatum adhuc inveniri vel illos x, quorum contemplatione interim Dominus insulæ parcat, ne cum sororibus suis, quarum imitatur luxuriam et impietatem, funditus deleatur. Licet enim aliqui plus justo taceant, et quacunque consideratione dissimulent: credo tamen aliquos in episcopis, et multas personas de puritate fidei et conscientia honorum operum sperare et expectare regnum Dei. Nam et Joseph fidelis inventus est in domo Pharaonis, Loth justus mansit in Sodomis, Chusai in consiliis Absalon utiliter versatus est, Daniel innocenter præfuit in Babylone, Abdias in consortio Achab et Jezabel, dissimulans cum dolore, quæ emendare non poterat. Prophetas Domini in atriis latitantes salubriter exhibens, clementiam Dei et gratiam prophetiæ patientia longa promeruit.

Unde commodum arbitror, ut si chaos quod inter nos, et patriam nostram firmatum est, permiserit, hæc epistolam vestram ad singulos episcopos et celebriores ecclesias transmittatis, ut nutantium

A firmetis fidem, et omnium provocetis affectum, crebris etiam scriptitationibus singulos episcopos in spiritu mansuetudinis et lenitatis sollicitetis, ut redeant ad cor et meminerint conditionis suæ: et in omnibus promoveatis, ne quid vestrum arrogantiae aut immoderationis prætendat imaginem. Ad hæc accepi ab his qui Herefordensem episcopum se familiarius nosse dicunt, quod dum versaretur in scholis, laudis avarus erat, et tantus amator gloriæ, quantus pecuniæ videbatur esse contemptor. Putatur itaque quod nihil illum magis movere posset, quam si eum magistri scholarum et viri religiosi, utpote prior Sancti Victoris et similes, quos in Gallia familiares habuerat, sociordiam ejus, qui sperabatur redempturus Israel, suis litteris excitarent et animarent, ut nunc ostendat episcopum, quem in scholas depingere consuevit, at a se propellens vitia quæ in aliis arguebat, amissam redimat famam. Idem etiam Je Wigornienensi consulitur, ego tamen nec de ipsis bene spero, nec de rege Francorum, quod, sicut cætera, in aure dictum sit, cum ad supremæ necessitatis articulum ventum fuerit, præsumo supra modum, nec de Ecclesia Romana, cujus mores et necessitates nobis innotuerunt, multum confido. Utique dominus papa vir sanctus et justus est, et dominum Albertum, ut a plerisque dicitur, imitorem habet, sed ejus sunt tot et tantæ necessitates, tanta aviditas et improbitas Romanorum, ut interdum utatur licentia potestatis, procuretque, ex dispensatione, quod reipublicæ dicitur expedire, etsi non expediat religioni. Timeo ergo ne appellationis diem oporteat expectari, et cum eo ventum fuerit, ne, qui diligunt munera, sequantur retributiones: veror enim angustias temporis, et circumstantias nostras, et aliorum. Nostris, imo Christi et Ecclesiæ adversariis, decretum est ut nos vulnerent et confodiant spoliis nostris, quibus si interim vexatio data fuerit ad intellectum, fortasse prioriores erunt, metu laborum et sumptuum, ad pacem reformandam sibi et nobis. Nam hoc ipsum malitiam eorum et audaciam nutrit, quod nobis solis laborantibus, illi in opulentia et voluptatibus suis hactenus quieverunt. Et quia humanum nobis deest auxilium, tota mentis intentione confugiamus ad Dominum, ut a præsentibus et imminentibus malis expediat, et scuto miserationis suæ circumdet nos veritas ejus.

EPISTOLA CLXXXIV.

AD BARTHOLOMÆUM EXONIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1167.)

Domino BARTHOLOMÆO Exoniensi episcopo, JOAN. Sares.

Multa quidem scribenda essent, sed angustia temporis et necessariarum tumultus occupationum cogunt, ut ea perstringam potius quam exponam. Recepi nuper, auctore Domino, fratrem meum benignitati et liberalitati vestræ congratulantem in plurimis, et me præter plurimam, quam habebam ad vos, devotionem, longe devotiorum fecit, et ma-

gis obnoxium. In ipsius vero adventu cuiusdam amicissimi nostri recepi litteras, quibus me voluit præmunire, et vos, si fieri posset, per me, quod rex præcepit per Joel. de Ballolio, et quosdam alios ministros pietatis suæ, vos et dominum Wigorniensem sic habendos in omnibus et tractandos, ut capitales inimicos regni, et publicæ salutis hostes. Utinam vanus sit timor meus! Sed quidquid episcopi in appellatoriis suis papæ de eo scripserint, quidquid prædicent de pietate et mansuetudine ejus, de justitia et affabilitate, de reverentia sacerdotii, nihil adeo impium est in Deum, in homines inhumanum, quod Franci et Latini de eo facilius non credant: unde plurimum mirantur et stupent omnes qui audiunt, quia conscientia, quia impudentia, quia fronte ausi fuistis asserere, scribere et episcopalis auctoritatis characteribus confirmare innocentiam hominis, cuius injustitiæ sunt omnium fabula, cuius supplantationes et violentias mundus agnovit: quomodo in subversionem justitiæ falsum dedit tot et tantorum Patrum venerabilis universitas pro malitia testimonium. Nam scripti vestri verba sunt hæc pro rege, cuius causam notarius vester iustificare conatur, rex omnem promittit justitiam et eam factis implere paratus est, et dulce reputat obsequium, cum monetur, ut corrigat, si quid offenderit in Deum, nec solum satisfacere, sed et, si jus exigit, in hoc satisfacere paratus est. Et post pauca subiungit: « Eundem se iudicio ecclesiæ in his quæ sunt Ecclesiæ, nec in modico subtrahentem, sed colla Christi Jugo subdentem. » Et paulo superius: « Dominum regem non quidem nunquam peccasse dicimus, sed Domino semper paratum satisfacere, et confidenter dicimus, et prædicamus. » O, inquit, quam sana, quam sancta prædicatio episcoporum Angliæ! quam sincerum et incorruptum pro libertate Ecclesiæ testimonium! quam vera est assertio sacerdotum, qui illud prædicant quod mimus aut histrio sine dispendio verecundiæ non loqueretur. Si fidem quam non habet desiderat scriba vester Londoniensis, et si qui ei consentiunt, exeundum est eis de orbe Latino, ne quoties hæc prædicaverint:

Quare peregrinum vicinia rauca reclamationt,
(HORAT.)

et ne tantum adversus Ecclesiam pro consuetudinibus, imo pravitatibus, avitis testimonium daret sapiens ille tabellio et facundus, etiam adversus populum testificator, inseruit scripto vestro: « Rex a Domino constitutus paci per omnia providet subditorum, et ut hanc conservet, ecclesiis et commissis sibi populis, dignitates regibus ante se debitas et exhibitas sibi vult et exigit exhiberi. Quid hæc audiens Ecclesia Gallicana? » Ita, inquit, Dominus et Evangelii verba adjuvent eos a quibus et pro quibus hæc scripta sunt. Providet fortasse pacem omnibus, sed a longe, quia præsentia omnia turbat. Dicunt episcopi, aut forsitan, ut verius dicatur, episcopus, quoniam pax est, et omnes

A econtra clamant, quia pax non est, sed amaritudo omnium amarissima.

Si vero nonnisi debitas exigit consuetudines, sicut yester Demosthenes asserit, illis profecto debuerat esse contentus, quæ non sunt divinis legibus inimicæ, quæ bonis moribus non adversantur, quæ sacerdotium non debonestant, quæ periculum non ingerunt animarum, quæ matris Ecclesiæ, de cuius manu susceptum gladium ad ipsam tuendam, et injurias propulsandas, non subruunt libertatem, sed in votis ipsius omnia contraria sunt, sicut Scriptura ejus, sanctorum Patrum auctoritate, et summi pontificis ore damnata testatur, et quotidianæ querelæ cleri et populi: et timeo ne pontifices ipsi contra scripta sua venire cogantur, et deprædicare quod prædicant, et quam modo damnant, iustificare causam, et quam iustificat condemnare. Signata est attestatio eorum omnium quidem concepta nomine, sed trium duntaxat episcoporum roborata sigillis, archisynagogi videlicet Londiniensis et domini et amici mei, cui interim parco, episcopi Wintonensis et æque doctrina et eloquio pollentis, veteris quidem scholastici, sed novitii episcopi Herefordensis, quorum præminebat auctoritas, si non opinioni bonæ consensit, iniquitatis, et manifestæ falsitatis attestatio, scripto utrumque, et sigillorum munimine convincente præjudicaret. Alii interim quos libelli concludit inscriptio, mitius arguuntur, quia non facile credi potest, ut tot sapientes convenerint, tot contulerint religiosi in fraudem divinæ legis et canonum, et in perniciem Ecclesiæ conscripserint, unde convalescat et prævaleat usquequaque iniquitas, et justitia opprimatur. Sed ut audio, omnes illi scripto præstiterunt auctoritatem: quod si ante viderant, impiissimum fuit tantæ iniquitati testimonium perhibere: si non viderunt, stultissimum alienæ iniquitati suorum impositione characterum præstare auctoritatem.

Sed quid in re conspicua, cum ex necessitate plura dicenda sint, protendo sermonem? Nam pagina illa, etsi vestrorum cessaret opera, nostrorum tamen diligentia ad Romanum deferretur pontificem, qui et mores illius quem iustificatis ex multis novit indiciis, et facile deprehendet quæ sinceritate episcoporum concepta sit hæc attestatio, quæ fuerit intentio scribæ vestri, qui quoniam, Domino aliter disponente, quod ambiebat esse non valuit, Cantuariensis archiepiscopus, in Anglicana Ecclesia de consensu, consilio et auctoritate eorum, qui Christum persequuntur, factus est archisynagogus. Scripsit ei nuper dominus rex per Radulphum Dicetensem archidiaconum suum, quod se totum regnum suum et causam, quæ inter eum et Ecclesiam vertitur, ipsius tanquam patris et fidelissimi amici, committit arbitrio, et præcipit, ut sui officiales ei in omnibus usquequaque obediant. Si quid ergo vobis, vel ecclesiæ vestræ, aut domino Wigornensi incubuerit, illum faciatis conveniri, ut pro vobis et Ecclesia Dei commoneat re-

gem, qui, sicut in illa nobili epistola sua, quæ jam provincias et regna circuit, testatus est: Dulce putat obsequium, cum admonetur, ut corrigat si quid deliquerit in Dominum. Nam qui deliquit in proximum, in Dominum quoque deliquit; et sponsum exhonorat Christum, quicumque inhonoret Ecclesiam sponsam ejus. Sunt enim corpus unum, imo et spiritus unus, et, quod amplius est, collatione gratiæ quodammodo sunt Deus unus, dum admirabili commercio illa, quæ carnis sunt ex natura primitiva Domino impertit, ut ab eo plenitudinem divinæ naturæ recipiat, et oleo exultationis quadam ratione consortii abundet ab illo, et effluat tota. Primitivam naturam dixerim ne abusionis inveteratus mos natura reputetur, juxta quem omnes sumus natura filii iræ, non quod in ea conditi sumus, sed quia in eam degeneravimus. Nam ut ait orator, usus altera natura est, a quo difficillimum est avelli. Nec tamen archisynagogum ideoconveniendum censeo, quia multum sperem vos ipsi patrocínio posse proficere, sed ut veritas amplius elucescat, et ut in verbis mendacii, quod Spiritus sanctus inhibet per prophetam, ulterius nemo confidat.

Ut pancis concludam quod sentio, aut Scriptura quæ solvi non potest, fallax et falsa est, et veritas Dei a se ipsa degenerat, aut in laqueis suis comprehenduntur iniqui, et qui fratri foveam parat, ipse incidet in eam prior. Christe, te ipsum convenio, te, qui indelicatus veritas es, appello, in extremo die judicii tuum, si ratio permiserit, redarguturus mendacium, nisi quo judicio quis judicaverit, judicetur et mensuram condignam recipiat pro mensura. Certe spiritus sapientiæ est, qui loquitur: *Quia per quæ peccavit quis, per hæc et punietur* (Sap. xi). Homicida primus Cain occisus est. Pharo dum submersionem moliebatur, submersus est. Adonibesech quoque vicissitudinis hujus expertus est legem. Cham dum servitutem aliis affectabat indicere, perpetua servitute damnatur. Sic et Judas traditor, qui Dominum procuravit suspendendum, laqueo suspendii vitam finisse dignoscitur. Et in omni gente et ætate, si quis divinæ dispensationis animadvertat historiam, plane cognosceat semper esse conformitatem quamdam culpæ et pænæ. Quod loquor experimur et nos, agnoscimus justum flagellum culparum conscii, expectantes, sed non desiderantes, ut in proximo virga corripientis retorqueatur in tortores et adversarios nostros. Malleus enim quod adversarii nostri resipiscerent et redirent ut filii, quam ut, quod eis imminet, torqueantur ut servi. Nam talium genus non nisi suppliciis emendatur. Scribit Ezechiel, et verum est, quia qualis consultor, talis et propheta ejus est, et a facie Domini spiritus mendax egreditur adhuc, ut sit in ore omnium prophetarum Achab et similium regum. Sic et rex Anglorum, ut dicunt qui appellatorias archisynagogi audierant, episcopos sibi conformes habet, qui, ut de

aliis scriptum est, docuerunt linguam suam loqui mendacium, et ut inique agerent, laboraverunt, sollicitat alios ut subvertat, et enim alii sollicitando subvertunt. Quam gloriosam, quam catholicam, quam piam epistolam Coloniensi schismatico nuper miserit, ex rescripto ejus, quod vobis mittitur, potestis conjicere, ut pateat omnibus quam verum sit, quod de pietate et justitia regis vestri tanta confidentia prædicatur.

Ad ipsum quoque nuper venerunt ex parte domini de Monteferrandi vani illusores, abbas scilicet Clusinus, et electus Hipporiensis, postulantes unam filiarum regis filio marchionis, constantissime repromittentes, quia Cantuariensem archiepiscopum deponi facient dummodo filiam petitam obtineant. Rex sub hac spe direxit nuntios suos cum illis, Joannem scilicet Cumin, R. de Tamewurda, et Joannem de Oxeneford, in quem depositionis a decanatu est lata sententia, et summi pontificis auctoritate et scripto roborata. Scriptum vero est penes Cantuariensem archiepiscopum primate Angliæ, et apostolicæ sedis legatum, cujus sententiam, quam tulit in deprædatores Cantuariensis Ecclesiæ et regis consiliarios, dominus papa ratam habuit et confirmavit, et ab episcopis cismarinis et transmarinis præcepit observari. Ei namque et legatio data est, et primatus totius Angliæ confirmatus. Scripsit super hæc Londoniensi et vobis omnibus, et credo quod idem Londoniensis jam recepit litteras legationis vobis omnibus ostendendas.

Præterea memoratus archiepiscopus et legatus apostolica auctoritate excommunicavit et excommunicari jussit omnes qui portus observant, ut impediunt appellantes vel appellatos, aut ex pia devotionis causa tendentes ad apostolorum limina, vel ad ipsum qui vices apostolicas habet et agit. Præcepit etiam, ut hanc sententiam ejus faciant omnes episcopi per suas dioceses publicari. Licet autem appellationem, quam adversus eum fecerunt episcopi, nullius credat esse momenti, tamen oportebat, ut qui eam aliquas vires habere opinantur, utpote rex, episcopi et procures, ponentes prudentiam carnis brachium suum, omnia ad archiepiscopum pertinentia, in eodem statu esse permitterent, quia nihil innovari debet appellatione pendente. Postea vero de mandato regis captus est Willelmus capellanus, et alii clerici, ut de laicis taceatur et Ecclesiæ possessionibus ablatis, atrociter tractati sunt. Unde et archiepiscopus regem ipsum denunciavit domino papæ in canonem incidisse, et facto suo esse excommunicatum, nisi forte sedes apostolica leges ecclesiasticas censeat civilibus comparandas, quæ, sicut ait Anacharsis Scythæ, tellis aranearum conferuntur, retinentibus quidem muscas, sed transmittentibus volatilia grandiora. Præceperat autem papa, ut Bituricensis, Rothomagensis, Turonensis, et Burdegalensis, et Eboracensis observent, et in suis provinciis faciant ob-

servari sententiam, quam Cantuariensis archiepiscopus sedis apostolicæ legatus ferret in malefactores Cantuariensis Ecclesiæ et suos. Hoc tamen adjecit in litteris illis, quia non dat mandatum ut personam regis excommunicet, sed nec prohibet quidem, quia cum potestate sua privare non debet, præsertim cum idem rex patientia Ecclesiæ abutatur in multis.

Præcepit etiam sub anathemate, ut omnes qui de mandato regis, clericorum archiepiscopi redditus receperint, et bona omnia cum integritate eisdem restituant quibus ablata sunt; quia rex, qui in causa prædonis versatur, nulli potest præstare auctoritatem. Egi satis apud Cantuariensem ne litteræ istæ procederent: sed consilium prævaluit aliorum suadentium, ut dum dominus papa superest, cujus mortem rex desiderare dignoscitur, sibi indulto privilegio, et beneficiis utatur, præsertim cum ad patientiam ejus semper crudescat inhumanitas et immanitas regis.

Cæterum, si ad vos mandata hæc pervenerint, nullum occasione eorum, quæ nobis ablata sunt, apud vos periculum timeatis, quia quidquid de rebus nostris fiet ad beneplacitum vestrum, nos illud, auctore Domino, ratum et gratum habebimus. Personatus enim retinentes, et jura, mobilium jacturam non magni facimus, dum proficiat vobis. Excusavimus innocentiam vestram apud dominum Cantuariensem et satis excusata est, ut nulli suadenti contrarium fidem habeatis. Præmetitur, et timet pericula vestra, ut vos malit cum aliis exulare Domino, quam inutiliter, et probröse conteri mundo.

Vos utramque partem ponderate, et de consilio ejus et nostro, semper sequimini meliora, id est quæ Domino, si innouerint vobis, magis placita fuerint. Quod si et illud ambiguum est aut occultum, fides sequenda est, quia quod non est ex ea, peccatum est. Mittit ergo vobis litteras vocationis apostolica auctoritate, præcipiens in virtute obedientiæ, et in periculo ordinis vestri, ut infra quadraginta dies a susceptione earum, omni occasione et dilatione postposita, accedatis ad ipsum, audiri mandatum domini papæ et de necessitatibus Ecclesiæ tractaturi. Vos autem, si videritis vobis expedire, mandato quidem utemini; sin autem sic accipiat de consensu mandantis, quasi mandatum non fuerit. Non enim vobis laqueum procuravimus, sicut alicui suorum negligens diligentia præparavit. Sed puero dedimus in mandatis ut magistro Baldwino archidiacono aut Roberto filio Egidie fratri nostro tradat litteras, et postea si eas volueritis recipere vel videre, fiat pro beneplacito vestro. Hæc autem pro certo sciatis, quia nisi rex Willelmum capellanum reddiderit, in caput ejus feretur sententia anathematis, nec ei amodo parceretur in aliquo, si talia attentare præsumpserit.

EPISTOLA CLXXXV.

AD MAGISTRUM GIRARDUM PUCELLE.

(A. D. 1166.)

Magistro GIRARDO PUCELLE.

Quod dilectioni vestræ respondeo tardius et rarius scribo, cum jam litteras vestras secundo receperim, facit intermeantium raritas, locorum distantia, et transituum difficultas nostratibus ignotorum: sed eo quidem magis fervet affectio, lingua silet impatientius, quo charitati succensæ per exhibitionem obsequiorum prodire non licet in publicum, et commercio verbi negatum est, mutuas in corda nostra more amicis usitato et jucundo trajicere sententias animorum. In hoc itaque malo aliquis usus est, dum per absentiam corporum magis invalescit integritas animorum, et amoris patientia mentem exulcerans, doloris sui dispendio, et usu exercitii sui in virtutis compendium proficit, et ex assuetudine dissidentium ad laborum tolerantiam roboratur. Malim tamen, et si prosit, hujus impatientiæ abesse usum, dum cohabitare possumus, et mutuis frui colloquiis, consiliis instrui, et auxiliariis officiis muniri et firmari in omnem casum. Sed quandoquidem dispositioni divinæ aliter visum est, prompta devotione ipsius pareamus arbitrio, cujus etsi possimus evitare sententiam, mutare consilium non valemus, quo diligentibus sibi omnia cooperatur in bonum, et salubri dispensatione procurat, ut omnia cedant in usum sapientiæ.

Exposuistis mihi vestra, gratias ago, sed maximas. Quæsisistis consilium meum ministerio magistri Radulphi: respondeo quod desidero, quod spero de misericordia Domini, quia et citra operam meam vobis Deus salubria providebit, et utinam parvitas meæ officio, fraternitati vestræ dignetur erogare quod ad honorem vestrum conferat, expediat ad utilitates et proficiat ad salutem.

Dicam ergo quod sentio, ut ex conscientia nihil subtraham veritati, ea fide et devotione vobiscum agens, qua agendum didici cum amico, et qua dominis meis placere consuevi. Noveritis itaque, quia de recessu vestro varia fuerunt sententiæ, multis accusantibus, excusantibus paucis transitum quem fecistis. Non enim noverat multitudo quid animi haberetis, quæ vos urgeret necessitas, quatenus vobis Romanus pontifex indulgisset, quid utilitatis ex hujus vestri dispensatione consilii, provenire possit Ecclesiæ. Verum intuentur schismatis crimen, malitiam eorum ad quos transistis, periculum communicandi excommunicatis ex justa causa et juste, et quem vident damnatorum contactibus immisceri, consentire quoque opinantur errori. Ego qui causam vestram et animum aliis quibusdam familiariter novi, in parte consensio multitudini, sed dissentio in parte magna. Nam quoad schismatis condemnationem, recte sentiunt, eo quod ab initio legis datæ, quanta sit malitia criminis hujus, constat, cum schismaticos primos, Core, Dathan et

Abiron, et sequaces eorum insueta hominum morte consumptos sacra Scriptura tradat; eorumque periculosissimus est convictus, nisi a crimine eorum sit manifestus vita et verbo dissensus. Unde in libro Numerorum—scienti etenim et docenti legem loquor—Moyses a fidelium cœtu Dathanitas et Abyronitas ejiciens ait: *Recedite tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum* (Num. xvi). Sed nec sacrificiis talium culpa redimitur: quod patet ex eo capitulo legis ubi Chore thurificans divini ignis incendium vastatur.

Cæterum societas corporalis salutis dispendium non ingerit illis, qui ab impiis pietate dissentiunt, et errores aliorum, tam operum dissimilitudine, quam verborum increpatione corripiunt. Sic in quarto Regum Eliseus regis Israel idololatriam detestatur, et ei oraculum prophetiæ non subtrahit, sed quis sit, quidve passurus ex merito palam loquitur, et proverbium nullum dicit. Sic itaque potestati deferit, sic pro reverentia alterius respondet alteri, ut non religio jacturam faciat, sed zelus exprimat charitatem. Ait enim: *Quid mihi et tibi, rex Israel? vade ad prophetas patris tui et matris tuæ. Vivit Dominus, in cujus conspectu sto, quod si non vultum Josaphat regis Judæ erubescerem, ne attendissem quidem te, nec respexissem* (IV Reg. iii). Eorum vero sacrificiis periculosissime, et ut opinor, non sine salutis detrimento communicatur, quod ex canonum lectione plenius, ut nostis, patet. Nam et Naaman Syrus ministerio Elisei curatus a lepra, domini sui et regis Syriæ, publicis orationibus interesse non audeat nisi venia impetrata, nisi onus duorum burdonum, cui instet et sedeat, asportet in idolum de terra sancta, nisi prophetice orationibus hunc purget excessum, dicens: *Quando ingreditur dominus meus templum Remmon ut adoret, et illo innitente super manum meam, adoravero Deum verum in eodem loco, ora, quæso, ut ignoscat mihi Dominus servo tuo pro hac re* (IV Reg. v). Si ergo tantum timuit gentilis, ignarus legis, quantum timere debet philosophus Christianus, doctor legis? Porro qui inter tales veritatis assertor est, cultor justitiæ, divini præcepti judicii, aliorum non inquinatur tactu. Sic enim Lot Domino placet in Sodomis, Joseph in domo Pharaonis, Moyses inter Æthiopes, Cusai in consiliis Absalon, Abdias in consortio Achab et Jezabel, Daniel a Domino dirigitur et diligitur in Babylone.

Meum itaque consilium est et desiderium, ut inter schismaticos et hæreticos fidem prædicetis, et pacem, ea sapientia et moderatione, quæ prosit Ecclesiæ, pro ejus fortasse utilitate et salute personam vestram Dominus ad hos barbaros destinavit. Apostolus omnibus omnia factus est, ut lucrificaret universos, et per infamiam et bonam famam, et quancunque potest occasione, Christum annūtiat. Sic et vos, si potestis, apud imperatorem; quia potestis, apud Coloniensem annūtiare Christum. Non

PATROL. GXCIX.

est enim, ut fraudulenta verborum astutia suum excusare nitantur errorem, redarguit eos conscientia sua, male de eis vobis respondet vestra, non dico quoad dispensationem vestram, sed quoad temeritatem eorum. Terra clamat adversus eos, et expectatur ut cœli propediem revelent iniquitatem eorum. Licet enim nondum reveletur omnino, tamen jam enervari et exinaniri cœpit potestas eorum, et fastus evanescit in fumum. Quis enim similis erat Frederico in filiis hominum, antequam in tyrannum verteretur ex principe, et ex catholico imperatore schismaticus et hæreticus fieret? Non dico quod in articulis fidei, ne recte credatur, inducat errorem, sed quia in sinceritate ecclesiastici ordinis procedere non sinat veritatem. Ille sacerdotium scidit adversus Dominum, et a Domino scissuram sentit imperii. Sic et rex Anglorum, qui vicinis principibus terrorem incusserat, ex quo calcaneum erexit adversus Ecclesiam, et eam conatus est subjicere servituti, ab inermibus hominibus expugnatur, ut adjacentium nationum opem rogatur implorare, et adversus Dominum intumescens, illico manifesta virium suarum et suorum sensit dispendia. Plurima, ut scripsistis, machinatur adhuc, sed profecto, aut Spiritus sanctus, quod nec profanus credit, fallax, et falsus est, aut convertetur dolus ejus in caput ejus, et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet (Psal. vii). In laqueis enim suis comprehenduntur iniqui, et qui fratri foveam parat, incidit in eam prior. An non meministis Scripturæ dicentis, quia: *Semper jurgia quærit malus, angelus autem crudelis mittetur contra eum*? (Prov. xvii.)

Misi litteras vestras domino Cantuariensi, sed quia nuntium vestrum ultra festum sancti Remigii non potui retinere, responsum ejus nondum acceperam. Certum quidem est quod officiositati vestræ plurimas habet gratias, quas et ager, auctore Domino, accepto tempore opportuno. Hoc autem de statu ipsius nobis indubitanter constet, quoniam pluris est quod in virtutibus et litteris acquisivit, quam quod ei regis et malignantium sibi extorsit improbitas. Confirmatus est ei de novo primatus, et archiepiscopo Eboracensi injunctum ut eum agnoscat primatem suum exhibitione obedientiæ. Idem est et legatus totius Angliæ excepto episcopatu Eboracensi, qui ideo interim huic nostræ jurisdictioni subtrahitur, quia archiepiscopus Eboracensis legatus est Scotiæ, nec solet Ecclesia Romana alicujus legati Ecclesiam tempore legationis indultæ, alteri legato subjicere ratione legationis: sed nec subtrahit quidem, si alio jure subjecta est.

Quærit rex noster, ut Willelmus Papiensis, et alius cardinalis mittantur legati, sperans ut causam hanc ad ipsius diffiniant voluntatem. Ipse vero, ut voluntas sua procedat, multis et magnis procuravit injuriis, et rapinis. Unde mihi commodum videretur ut, si fieri posset, Coloniensem induceretis, quatenus sub consilii specie et amoris, regem statue-

ret contra faciem suam, et causæ difficultates ostenderet. Quo enim jure, qua ratione, qua lege vel canone, cogetur Cantuariensis causam ingredi spoliatus post appellationem? nonne ei debent antea universa restitui, et pax integra reformari, et cætera quæ canones in hac parte diligentius explorati præscribunt? utique plusquam x millia marcarum ei et suis ablata sunt postea, nec citra restitutionem earum jure aliquo cogi potest, ut respondeat, etiam si quid competeret his qui eum persequuntur. Campus hic orationis discretionis vestræ latius patet, ut, si fieri potest, quoniam rationes melius nostis, ei per Coloniensem persuadeatis, ut desistat ab injuriis et rapinis, et intentionis suæ in usus adversariorum non multiplicet exceptiones. Hoc ipsum nuper aggressus est episcopus Cicestrensis intimans regi, quod Cantuariensem juvaret plus quam aliquis hominum: quærenti modum respondit: « Quia causam ejus crebris, et eisdem multis et magnis justificatis injuriis, et justitiæ vestram, si qua fuerat, suffocastis: datis ei etiam consilium et auxilium, aut meliores, aut de melioribus clericis, quos habebatis in terra vestra, quos cogitis ei coexulare, nec permittitis ut revertantur. » Motus est rex ad ista, et sollicitudinem suspensio protestatus est, sed conceptæ indignationis vehementia non permisit ut saperet.

Ad hæc, quia regem Francorum amicum quandoque habuistis, et nescitis quid pariat ventura dies, consulerem ut eum aliquibus, aut placaretis, si recessu vestro offensus est, aut magis alliceretis munusculis, si in veteri amicitia perseverat. Nihil autem est unde ipsum adeo, et totam Gallicanam Ecclesiam, imo et Romanam, vobis conciliare possitis, quam si audierint vos, quod philosophum decet, imo Christianum, in utroque jure peritum, veritati quod debetis testimonium reddere, et honestati non opes Cresi nec aliquas præferre delicias. Si enim ethicus et ethnicus laudabiliter ad litterarum commendationem dixit, quia

..... ratis avarus

Haud temere est animus,

nonne philosophum doctorem honestatis, præconera Evangelii pudebit, si a mundana suppellectili opprimatur, quem gentilis poeta contempsit? Spero autem in Domino, quod devotioni vestræ dabit opportunitatem, ut vel in consiliis et in inquisitionibus, vel alio modo, prout expedire novit, possitis cum indemitate vestra, in auribus principum, ad vestram et illorum salutem, pro veritate facere verbum, et spiritus patris vestri promovebit illud. Nec retardet vos, si in Ecclesia Romana videtis aliquid reprehensibile, qui meministis in Evangelio mandatum esse fidelibus, ut non imitentur opera sedentium in cathedra Moysi, sed doctrinam eorum operibus impleant. Valete, et mei semper memoris vestri, quam amicum decet, habeatis memoriam.

EPISTOLA CLXXXVI.

AD ABBATEM SANCTI EDMUNDI.

(A. D. 1166.)

Abbatì Sancti Edmundi, JOANNES de Saresberia.

Ciceronem in epistola ad Marcellum scripsisse memini, quia sapientis judicio refert plurimum cui quis obligetur, et honesti viri prægravatur animus, quoties eum, aut rei familiaris angustia, aut articulus temporis illi constituit debitorem, quem ratio honestatis aut morum titulus coli prohibet, et amari. Et hoc quidem, ut arbitror, eleganter, et vere dictum est, quod si fideliter exaudiat, nec a naturæ consortibus vinculum subtrahit charitatis, nec contemplatione naturalis consortii, erroris quoque participatione confederat moribus dissidentes. Bene igitur cum his agitur, qui in ratione dati et accepti beneficii viris honestis solummodo obligantur, quorum, ut de testimonio conscientie loquar, unus ego sum, quem divina indignatio in diuturna procella tempestatis hujus emergentis ab Aquilone contra Ecclesiam non permisit esse, ex causa liberalitas mihi aut meis exhibitæ, multorum debitorem. Cum tamen ante obsequiis et beneficiis promeruerim multos: si quidem jam exsilii mei quartus agitur annus, et tertius proscriptionis, nec possum nisi de paucorum fide amicorum, vel pauca et parva ad animum reducere monumenta. Nam plurimi in Photini videntur incidisse sententiam, dicentis:

*Dat pœnas laudata fides, cum sustinet illos
Quos fortuna premit. Fatis accede, deisque,
Et cole felices, miseros fuge, sidera terris
Ut distant, ut flamma mari, sic utile recto.
Nulla fides nunquam miseros elegit amicos.*

Hæc profecto est prudentia carnis, Domino procul dubio inimica, mendax, plena turpitudine, vitiorum mater et nutrix. Et quoniam parens alitrix virtutum et officiorum moderatrix philosophia, non modo fidelium, sed etiam gentilium verissimis et eruditissimis rationibus damnat et detestatur. Præscribit enim quoniam utile et honestum se prædicatione mutua circumscribunt, ut nihil unius admittat nomen, quod non et alterius exigat rationem. Hoc utriusque Testamenti astruit pagina, hoc consona voce matris ecclesiæ doctores prædicant, quoniam quæ inhonesta et turpia sunt, dispendium quidem salutis ingerunt, et nulla ratione possunt esse utilia. Quid enim proderit homini, si mundum lucratur universum, et animæ suæ detrimentum conquirat? Sed ad vocem hanc vulgares amici obsurdescunt, qui volunt beneficiis obligari, non obligare, qui fidem umbratilem (veram enim non habent) ponunt et deponunt ad arbitrium fortunæ, qui ut qualitercunque vivant, vivendi, quæ penes solam virtutem sunt, abiciunt causas. Expertus hoc loquor, et paucis obnoxius, quibus utique tanto acriori vinculo obligatus sum, quanto sinceritas fidei eorum probatior ex perspicuis indicis enitescit; sed in primis horum nobis merita vestra præcipuum de-

dere locum, et si illa discutiantur ad purum, jure et merito dixerim primum. Multa sunt enim et magna, et unde clarescunt, magis necessaria sæpe, ut quorum usus frequens, imo quotidianus est, gratiam jugiter ad largientem cogant augeri, nihil excidit a memoria; de universis et singulis gratias ago, reputans etiam illa mihi a vestra liberalitate esse exhibita, quæ ex relatione nuntii mei, et vestrarum testimonio litterarum voluistis et præceptis meis usibus exhiberi. Nescio enim qua secreti dispensatione consilii amicus et socius meus magister G. mandato vestro non paruit, subtrahens aut differens auxilium quod vestra dilectio necessitati meæ et meorum decreverat exhibendum. Non enim facile crediderim quod ille præter meritum meum et contra opinionem omnium hoc fecerit, ut mihi noceat, sed aliqua dispensatione, cujus rationem ignoro, vestrum suspendit beneficium, sed devotionis meæ ad vos, et gratiarum actionis nemo suspendet affectum. Gaudeo vero quod cum episcopi sub appellationis obtentu languorem Ecclesiæ quæ, auctore Domino, convalescet in brevi, studuerunt protelare, vos, ut audio, tendiculas eorum eleganti veritatis et justitiæ compendio declinastis, ut nec poneretis cum iniquis portionem malitiæ, nec sit quod ante provinciæ præsidēs vobis de jure debeat imputari. Illi scripserunt et prædicant quod rex dulce putat obsequium cum monetur ut corrigat si quid deliquerit in Deum, ut corrigat si quid deliquerit in Dominum. Nunquid adeo excæcati sunt ut eum dubitent hac Ecclesiæ vexatione, et innocentum, ut de aliis taceam, parvulorum, et mulierum proscriptione delinquere; vel ita reprobi, ut dominum patientem, imo benigne audientem, et correctoribus habentem gratias, nolint quod desiderat commonere, ut satisfaciatur Domino? In consilium illorum non veniat anima justī, quorum furor maledictus est, quia pertinax est indignatio, quia dura, quærentium duntaxat, ut quod male diu libuit, impune diutius liceat. Sed qui sperat in Domino non confundetur, et qui Dominum præ mundi potestatibus timuerunt, non deficient omni bono. Valete.

EPISTOLA CLXXXVII.

AD NICOLAUM DE MONTE ROTHOMAGENSIS.

(A. D. 1166.)

Magistro NICOLAO de Monte Rothomagensi.

Quod tibi rarius scribo, ex variis causis est, quas referre non oportet, tum quia plures earum tibi notæ sunt, tum quia alias non expedit publicare. Nunc autem a scribendo nec manum nec animum potui cohibere, cum in adventu fratris nostri didicerim, quod ex liberalitatis tuæ indicio ei innotuit, quem ad me et meos affectum habeas. Quantas itaque possum de humanitate illi per manum R. de Luneseia exhibita, dilectioni tuæ gratias ago, quandoque auctore Domino condignas acturus. Magni utique facio quod fecisti, sed eo majoris, quo fidem in hominibus, juxta prophetiam Evangelii, jam charriorem esse perspicuum est: præsertim cum in ea ætate et gente editi simus, ubi sine dispendio fidei

A vix aliquis fidem facit fidei suæ. Certissimum namque argumentum fidei est contempta fides: et qui Domino promissam fidem ad arbitrium mundanæ potestatis non facit irritam, convincitur infidelis. Si mihi non credis, operibus habe fidem, quæ, ut ait Jesus, quem denuo crucifigunt, perhibent moribus testimonium certius et majus Joanne. Bene tamen agitur cum nostratibus, et mitius tractatur ibi Jesus: si tamen vera est attestatio, quam in appellatoriis suis, quas dicunt, nuper ediderunt principes sacerdotum, prædicantes, scribentes, et ad majorem auctoritatem assertionis suæ sigillis pluribus patentem Scripturam consignantes, quia dominus rex « dulce putat obsequium, cum monetur ut corrigat si quid deliquerit in Deum, » ad formam justitiæ libentissime satisfactorius: « si quid deliquerit, » inquit malorum inexperti, et quibus nondum certum est eum contra Dominum in aliquo deliquisse, aut condigna satisfactione non purgasset delictum. Bene, inquam, cum eis agitur, si prædicationi et attestationi eorum veritas subest. Sed quid si pariter, quod dominus papa dicit, et Ecclesia Romana cognovit, in scripto quod ille transmissum est, mentiuntur! Non est de cætero, dilecte mi, quod querantur, quia hoc dolci, quod prædicant, correptionis obsequio a rege quidquid æquum et bonum fuerit, poterunt impetrare: non est de cætero quod eis quisquam compati debeat, qui tanta facilitate possunt procellam quamlibet in auram commutare. Sed nobis longe alia mens est, qui aliud experimur, et utinam prædicationi eorum in nobis impleretur et illis interim prælegimus rapidam bonorum sustinere in patientia, et expectare qui auferat iniquitatem a Jacob, et impietatem ab Israel, quam cum his qui convenerunt adversus Dominum et adversus Ecclesiam ejus conspiraverunt, iniquitatis ponere portionem, et divinæ legi bonorum temporalium fosciculos anteferre. Sed finis chartulæ sit et verbi, ut ubicunque locorum sim, me noveris tuum esse. Valete.

EPISTOLA CLXXXVIII.

AD MAGISTRUM GAUFRIDUM.

(A. D. 1166.)

Magistro GAUFRIDO.

D Expectabam in reditu nuntii mei ad consilium et auxilium contra fortunæ sævientis injurias, litterarum tuarum solatio recreari, sed quæ eas præter morem tuum, et contra speciem meam dispensatione subtraxeris amico, diu exsulanti et ex fidei causa proscripio, incertum est. Neque enim mihi facile persuaderi potest, quod vel calamum a scriptitione continueris, vel mandatum domini abbatis, quod ex litteris ejus ad te mihi innotuit, suspendaris, ut mihi incommodares, sed ex necessitate et dispensatione, quæ nec fidei notam ingerat, nec amicitie devenustet officium. Absit enim ut cito perperam sentiam de amico! Unum autem est, quod audio te esse tot et tantis de novo, et tibi et tuis utiliter negotiis implicatum, ut non modo ami-

cis scribere nequeas, sed nec eorum litteras facile legere vel audire : unde et tibi parcius scribo , et ad quæ , si tamen id cordi fuerit , poteris leviter respondere. Lieet autem omnino sileas , te tamen ut Cicerò in Epistola ad Tironem de amico scribit , ubique et in omnibus habeo excusatum , ponens si quando desiteris ab officio , tibi opportunitatem defuisse , non animum. Hoc est autem quod facile poteris , cum , auctore Domino , opportunitas non negabitur volenti. Saluta domum tuam totam. Si quaesieris forte quid agatur in Francia , noveris quoniam ibi Dominus colitur , qui non de novo mortuus est ; nec monachum induit , nec bonis suis renuntiavit , ut nec habeat de cætero unde pascat exsules suos. Si de me , paucis respondeo , quia , Domino propitio ,

Est bona librorum et provisæ frugis in annum Covia.

(HORAT., Ep. I, 18, 109.)

Cætera Dominus ministrabit , qui sperantes in se non deserit , nec aliquid boni reservât desertentibus fidem , et simulatoribus fidei , et persecutoribus thesaurizat iram in diem furoris sui.

EPISTOLA CLXXXIX.

AD MAG. GIRARDUM PUCELLE

(A. D. 1166.)

Magistro GIRARDO PUCELLE.

Plenam devotione et eruditione nuper a vobis recepi epistolam , quam quo diligentius relego , eo societatis vestræ solatium nobis subtractum esse acerbius ingemisco. Cæterum , cum tota epistola tum sui venustate , tum affectione et reverentia nominis vestri plurimum mereatur , illud præ cæteris placet quod in calce litterarum prudenter , et , ut spero , veraciter intulistis ; vos dixisse , fecisse , scripisse , perpenso tenore litterarum mearum , quidquid dici , scribi , et fieri oportebat. Mihi autem nunquam persuaderi potuit quod in tanto salutis discrimine aliquid ex contingentibus omitteretis , et sordidam divitiarum evanescentium commutationem pro anima recipiendo , non modo philosophantis nomen velletis amittere , sed (quod longe perniciosius est) abjicere conscientiam Christianam. Absit hoc , absit (dilectissime) a discretione et honestate vestra , ut pro temporali emolumento ponatis cum schismaticis portionem , et quidquam de Hierichontino anathemate imprudentius et impudentius rapiatis , quod castris Domini exercituum in ruinam et perniciem convertatur ! Et quidem ut sententiæ vestræ , imo catholicæ Ecclesiæ auctoritati consentiam , dum grana cum paleis , et boni malis admisti sunt , et in adimplendis mandatis Moysi , et promovenda prædestinantis gratiæ dispositione laborat Jesus , anathema in medio Israel est , cujus occasione pereunt multi : et qui præordinati sunt post triumphos gloriosius coronantur. Unde et navis Petri quasi Domino dormiente fluctibus variis sæpe

A colliditur : sed quia de Christo vectore confidit , semper ad salutis enavigat portum.

Nec ambigitis quia et in medio vestri , Coloniensis Ecclesiæ dico , non tam lateat anathema , quasi aliquam Dei reverentiam et hominum verecundiam habens , quam insaniet et se viat adversus Deum et Ecclesiæ unitatem : præsertim cum toti mundo fero jam innotuerit quantus contemptor Ecclesiæ semper , quantus incensor et auctor schismatis , ex quo potuit , fuit ille Coloniensis præsumptor Ecclesiæ , maximus inter locustas bestiarum , quarum potestas est in linguis et caudis earum. Defecerat enim schisma , pacem fuerat tyrannus vester Ecclesiæ redditurus , nisi enim Colonia etiam adhuc adversus Ecclesiam incitaret , ut pari voto non tam summi pontificis vitam , quam Petri dignitatem conentur extinguere , dicentes : « Alligemus justum , quoniam inutilis est nobis : scientiam viarum Dei nolumus , regem nescientes nisi Cæsarem (Sap. 11). » Eo enim , ut aiunt , proposito in Italiam profecti sunt , ut Cremensem hæresiarcham intradant in sedem Petri , et vicarium Christi aut comprehendant , aut ejiciant , aut occidant. Verumtamen oratio sine intermissione sit ab Ecclesia ad Deum pro eo , ut supra modum timere non debeat a duabus caudis fumigantium titonium , Frederico et Reginaldo , qui ponentes carnem brachium suum , sanctum Israel blasphemare non cessant. Profecto ubi humanum deest , divinum auxilium necessitatibus Ecclesiæ suffragatur. Nemo suum fraudulenta verborum excusatione tueatur errorem , voluptatibus suis nullus applaudit , quia Deus non irridetur , qui non secundum visionem judicat oculorum : nec auditum aurium sequitur , sed in æquitate judicabit orbem terrarum , et pro mansuetis condemnans impios , potentiores potentius punit , et pervertitur cum perversis. Inde est , quod affectuosius peto , quatenus instantius agatis quod agitis , dicendo , scribendo , faciendo , quod ad evanationem schismatis per collatam vobis sapientiam a Domino cognoveritis pertinere , ut et conscientia sit tutior apud Deum , et apud proximum fama plenissime convalescat.

De cætero (ut ex conscientia loquar) de Cantuariensi et suis injustam concepisti suspicionem , quia (quantum perpendere potui) et de illo et de illis plenam in charitate debetis obtinere fiduciam. Non ergo illis imputetis indignationem regis Francorum , sed vobis , qui sine conscientia ejus recessistis , ut conqueritur , ipso prope transitu vestrum existente ad duas linguas. Eoque magis motus est , quod cum vos habuerit familiarissimum , sic transistis quasi ad æmulos regni Francorum , et nominatim ad schismaticum Coloniensem , qui non modo Ecclesiam Dei persequitur , sed et ipsum , ut audivit , impudenti scurrilitate verborum consuevit regulum appellare : sed , cum vobis id cordi fuerit , benignitatem Christianissimi principis vobis placabilem fore non dubito.

EPISTOLA CX

AD MAG. WALTERUM DE INSULA.

(A. D. 1166.)

Magistro GUALTERO de Insula.

Promeruerat quidem humanitatis vestrae sedulitas, et exhibitio promptissimæ liberalitatis, ut omnem vobis aut vestris obsequendi opportunitatem gratanter arriperem : et si alio modo nequeam, saltem devotionis meæ sinceritatem salutationis iudicio protestarer. Nullus enim nostratum est, cui, cum omnes rerum circumstantias diligentius metiar, me recolam amplius debitorem. Unde silentium meum merito fuerat arguendum, nisi multarum et probabilium rationum suffragio purgaretur : quas utique jure prætenderem accusanti, si nimirum non constaret inter vos et nos chaos magnum esse firmatum : ita ut nobis impossibile, vobis autem difficile sit ad amicos transire vel mittere. Inimicus homo hoc fecit, et in Idumæa zizaniorum sementem non cessat spargere : et jugi laborat instantia, ut angelos præsidēs ecclesiarum evellat a laude Dei. Quasi vulpes in deserto propheta ejus qui sequuntur spiritum suum et nihil vident. Hi sunt qui charissimum Dominum suum, magnum principem, subvertere conati sunt, mansuetudinem ejus succedentes felle malitiæ, et rationis aciem extinguentes consiliis toxicatis. Eripiat eum Deus de manibus eorum, et subjiciat sibi ut principatus ejus et Deo placitus sit, et quietus, et jucundus gerenti, et ecclesiis quarum patronus est, et populis lætus esse valeat et fructuosus. Scio utique quia, si redierit ad cor, placabit Dominum suum sponsum Ecclesiæ satisfactione condigna, et a cruore innocentium potestatis suæ gladium revocabit, ut ei propitiatur Deus, et non exquirat sanguinem eorum ab ipso et domo ejus. Si exsules et proscriptos Dei contemnit, quia pauperes sunt, meminerit quia talium patronus est Christus. Ad ulciscendum pauperis Nabuthæ sanguinem delevit Deus donum, Achab et Jezabel. Saul, quia, consulente et procurante Doeg Idumæo custode molorum, gladio regni, qui ad sacerdotii tuitionem regi commissus est, sacerdotes appetiit, et Nobem vicum eorum delevit, in se provocavit gladium Dei, quo et ipse et domus ejus Allophylorum ministerio irreparabiliter deleti sunt, generi suo relinquentes titulum hæreditatis, quo ad Gabonitarum precem, quorum gentem inter sacerdotes Doeg, regiæ indignationis minister, afflixerat, patibulo legatur affixum. Et adhuc respicit Deus in orationem humilium, et non spernit preces eorum (Psal. ci). Qua spe ducti proscripti pauperes orant, et Deo, pro quo patiuntur, auctore, jugiter orant, ut serenissimus dominus rex condignos fructus pœnitentiæ faciat, et iram declinet imminentem.

Interim dispensationem Domini æquanimiter toleramus, certi quod nihil nobis nocere poterit, si boni, id est divinæ legis æmulatores fuerimus. Non enim ut criminosi patimur, quod publice notum est, nisi

A his qui laborant ut non sapiant quæ Dei sunt, sed affligimur ut Christiani. In quo et te, dilectissime, nos gaudemus habere consortem : non quidem tuo (quod nefas esset) insultantes rejectui, sed congratulantes virtuti. Nam et tu fidei tuæ fecisti fidem, et temporalium jacturam contempsisti, dum sectareris honestatem, et satisfaceres charitati. Quid, dilecte mi, obstopescis? quid mussitas? quid lucernam niteris obfuscare? crimen tuum mundo innotuit : omnes de te unam sententiam ferant : et ne te diutius protraham, evangelicum implesti virum, pro fratre animam ponens, dum te pro justitia maluisti condemnari, quam alium, cui virtus obedientiæ reputanda videbatur. In crimine, si verum fateretur, accusari, sed nec ille (ut vulgo dicitur) fidem et obedientiam ausus est profiteri, nec tu, quod gaudenter amplector, diffidit dignatus es fidelis et obedientiæ titulum.

Cum ergo gratis virtus fidelis sit in te punita, aut potius probata per homines, nunquid perfidia prævaricatorum, et calumniatorum iniquitas non condemnabitur apud Deum? Deus mihi testis est quoniam doleo Christi regis sigillum esse subtractum. Sed eodem iudice fateor, quia malo te in hac conditione versari, quam illud perfidia aut etiam quacunque nota turpitudinis redemisse. Sit ergo nunc, amice Dei, qui meus a multis diebus fuisti, consolatio tua, quæ me et mihi coexsultantem est, innocentis conscientiae testimonium, qua nihil in vita potest esse jucundius. Si quidem illa

... judica nemo nocens absolvitur,
(JUVEN. XIII, 3.)

quæ et vermem immortalem et ignem inextinguibilem parit : aut ut verius dixerim, perenniter foveat. Non enim conscientia, sed culpæ est partus iste, quem semper a te Deus faciat alienum. Si de me quæris, sano et incolumi, suffragatur negotiatio litterarum, exspectanti misericordiam Domini in affluentia illorum quæ natura deposcit, aut conviventium mores. Coexsultat mihi frater meus mecum ad omne tuum in Domino promptus obsequium. Cum autem ad præsens aliud nequeamus, salutationis et devotionis munus offerimus, per te dicentes salutem quibus noveris expedire, et nominatim clericis aulæ, qui nec ex nomine excommunicati sunt, nec excommunicatorum participatione.

EPISTOLA CXCI.

AD THOMAM CANT. ARCHIEP.

(A. D. 1166.)

THOMÆ Cantuariensi archiepiscopo, Joannes de Saresberia.

Proposueram paternitati vestrae non scribere, quia scripti vestri vicissitudo mihi negata est. Verumtamen circumspectionis vestrae prudentiam attendens magis approbo vestrae considerationis in non scribendo industriam, quam quasi amicam quamdam in scribendo dispensationem. Facto enim magis quam scripto, rebus magis quam verbis

beneficio magis quam suaviloquio, filii ad obsequia paterna sunt invitandi. Siquidem secundum leges sæculi, obsequiis paternis filii sunt delinendi, non obligatoriis pactionibus astringendi. Visis autem litteris, quas regi Angliæ, et quas suffraganeis vestris direxistis, exultavi gaudio magno pro fervore et justo zelo tuo pro Ecclesia Dei, quo inardescitis: quod saltem in hoc periculoso tempore aliquis invenitur, qui pro injuriis Ecclesiæ, pro membris Christi, quæ ipse glorioso sanguine suo redemit, in servos nequitie, in hostes veritatis, in persecutores Christiani nominis ferrum cum beato Petro pro nomine Christi stringere non dubitat. Laudo zelum et propositum, laudo severitatis vestræ et discretionis censuram, quam adversus improbos mores exercetis. Sed attendo quod scriptum est: *Capite languescente, cætera membra redduntur languida.* Attendo suffraganeos vestros qui defecerunt in die belli, imo erexerunt cervicem inobedientiam, et se adversarios statuerunt. Quid igitur solus faciet, qui non habet sublevantem, neque cooperatorem? Si tamen Dominus pro nobis, nemo proficiet contra vos. Ipse enim reprobabit cogitationes et machinationes injustas episcoporum Angliæ, et dissipabit consilia principis.

Scriptis autem rex Angliæ domino Coloniensi, Henricum Pisapum et Willelmum Papiensem in Franciam venturos ad novas exactiones faciendas, ut undique corrudent et contrahant, unde papa Alexander in urbe sustentetur. Alter, ut nostis, levis est et mutabilis, alter dolosus et fraudulentus, uterque cupidus et avarus: et ideo de facili muna cæcabant eos, et ad omnem injustitiam incurvabant. Audito eorum detestando adventu, statim vehementer formidare cœpi præsentiam eorum causæ vestræ multum nocituram: et ne vestro ac vestrorum sanguine gratiam regis Angliæ redimere non erubescant. Hoc itaque consulo, ut per regem Francorum et per Cistercienses circa hunc articulum ita præveniantur, ut, etiamsi velint, in hac parte non possint perverse agere. Confidite tamen in justitia vestra: et bona fides in spe certa vos foveat. Papa enim Alexander indubitanter obtinet. Filius enim Siculi, in paterno regno confirmatus, ei, ad omnem nutum assistet. Et vindicta Dei manifeste desævit in medio principum Alemanniæ. Conspiraverunt nunc multi principum contra ducem Saxonie. Quod tamen imperator pacificare contendit. Coloniensis etiam in partem adversariorum cedit, deficiens a societate, quam cum duce contraxerat. Sed et Coloniensis, cum, convocatis militibus, accinctus esset ad eundem in Italiam, arreptus est duplici tertiana, et ea adeo laborat, ut quasi certum sit eum ante hiemem ire non posse. Promisit autem mihi in hac ægritudine sua, quod si ipse in Italiam non iverit, sive imperator iverit sive non, consilio Cisterciensium, et regis Francorum, et vestro se committet de facienda pace cum papa Alexandro. Et ita proponit ordinare, ut quo-

dammodo cogatur a clero suo id facere. Istud in confessione vobis scribo, sicut patri et domino, ut sit absconditum penes vos, donec videamus, si res aliquem habitura sit effectum. Si a debitis meis fuero liberatus, etiam non vocatus a vobis redibo. Medio tamen tempore, si vobis in aliquo me intellexero necessarium, semper ad redeundum paratus ero. Valet.

EPISTOLA CXCIL.

AD MAG. RADULF. LEXOVIENSEM.

(A. D. 1166.)

JOANNES Saresberiensis, magistro RADULFO LEXOVIENSI.

Litteræ tuæ mihi consolationem et desolationem pariter attulerunt, nisi ad eum recurrens meditatio, qui nos in omni tribulatione consolatur, desolationis aculeos facillime et citissime depulisset. Nos enim, Deo propitiantе, navigamus in portu, et qui sperantibus in se deesse non novit, supra et contra merita nobis ad sufficientiam, et quod sine divini iudicii timore non eloquor, necessaria ministrat ad gloriam. Nam reversa, si merita discutiantur, indigni sumus, qui pro justitia patiamur, quia talium est, ut nosti, regnum cœlorum, quod nos multis et magnis peccatis demeruisse, etsi mundus aliter sentiat, Deus testis est et conscientia. Dat tamen sperandi ausum, qui nos ignobilium et infirmorum elector ecclesiasticæ libertatis professores esse permisit, assertores justitiæ, et testes legis, asseverantis quod nec exilium, nec proscriptionem, dummodo illa vigeat, pro ipsa fidei debeat formidare. Omnes causæ nostræ tenes articulos: juramentorum, quæ a nobis exacta sunt, nosti conceptionem, ut in hac parte diligentius explananda non oporteat immorari.

Sed forte dices, quod pridem proposita mutabitur formula juramenti: nec cogetur aliquis in reprobarum consuetudinum verba jurare. Contentus erit exactor juramenti, si fidelitatis servandæ sibi succincte et absolute verba præstentur: ita quidem ut non adjiciatur: *Fidem Ecclesiæ et prælatorum obedientiam salvam fore.* Nam, ut aiunt, istis nec vult nec voluit præjudicare. Quod nec exigitur juramentum. Verum si præjudicare non debet, quare necessariæ ad salutem observationis non licet fieri mentionem? Si præjudicat, qua conscientia præstabitur a fidei? Consilium, inquis, sapientum est, tum pro bono pacis et omni suspitione vitanda, tum pro adipiscenda materia gerendorum, ut necessariis et amicis quisque possit officiosus esse. Nunquid amicorum et nugarum familiarium favore, qui nos deseruerunt in adversis, relinquendus est Pater misericordiarum, qui nos consolatus est et consolatur in omni tribulatione, imo nec tribulationis nos permittit habere scientiam? Snaudent alii ut juremus, at ille consilium dat non jurandi: cuidam putas esse credendum? Ego certe Dei, pro me incarnati et mortui, consilium fidelius et salubrius credo: et illum frontis attriti esse

non ambigam, qui suum duxerit præferendum. Ut ergo cæteras majores, et tibi notas exilii et proscriptiōis causas taceam, quia pro Christo juramenta dissuadenti credidi, sum proscriptus : cui quicumque non credit; longe periculosius proscribitur. Nam in comminationibus et promissis est æque fidelis.

Nec dico quod omne, licet a malo procedat, sit illicitum juramentum. Habet enim interdum veniam : cui locus omnino non est, nisi cum occurrenti culpæ ratio veniam impetrarit. Locum istum prætereo, Deo, potius discutiendum et conscientiis singulorum, ne si quid argutius, prout ratio suggerit, elocutus fuero, in aliorum, et fortasse innocentium, qui juramenta præstiterunt, suggillationem videar spiritum effudisse. Malo enim moderationis habena calamum cohibere, quam divinæ legis articulos congerere, qui etsi recte prolati fuerint, interdum non nisi ad subversionem proficiunt auditorum. Transeo ergo ad illa, quorum tu dedisti materiam, orans et olsecrans, ut non deficiat fides tua, nec credas spiritui eorum, qui suum Neptunum sequentes, ipso mediante properant ad Plutonem, et descendunt in infernum viventes. Loquantur interim quæ voluerint, jactitent se adversus Christum Domini prævaluisse in vanitate sua, perditio eorum astat pro foribus, quorum gaudium est ad instar puncti, et gloria ignis, stercus et vermis. Qua via, in brevi, Deo propitiante, scies : et tinnient aures eorum a sibilis et clamore fidelium, quibus pauperes Christi fuerunt in sibilum et irrisum. Nec dubites, nisi forte tibi persuasum sit mortales non esse morituros, quin in sententiam anathematis respondent, qui fraude tacendi et metuendi astutia meritis laqueos videntur evasisse.

Hoc autem amicis nostris, si qui tamen nostri sint, non fortunæ, persuadere memineris, ut non flectant super nos. Et utinam super se ipsos flere non debeant. Quia nobiscum agit Altissimus, verberare tamen deducto, quomodo pater serenissimus cum filiis charissimis agere consuevit. Cæterum tibi compatiar, qui minorem securitatem in portu, quam in naufragio reperisti. Sed si tibi Deus vel ad modicum patientiam dederit, quod tibi indubitata fide pronuntio, naufragi, de quibus desperatur, citissime poterunt et volent opitulari. Sta ergo in ea conditione, in qua a Domino vocatus es, et saltem quatenus sine periculo potueris, divinæ legis assertor existe. Satis humanum est quod dico propter infirmitatem carnis nostræ. Quia nisi qui legis custodiam periculis omnibus anteposit, salvari non posse, testis est beatus Apostolus, et tota concio perfectorum. Scripsi homini pro quo sollicitatis : et credo quod ab ipso per latorem præsentium de statu ejus, qui, Deo propitiante, bonus est, certioraberis. Amicos nostros saluta diligentius, quorum

nomina, sicut paginæ subducta, sic animo portitoris confido multiplicatis precibus esse impressa.

EPISTOLA CXIII.

AD BALDWINUM ARCHID. EXONIENSEM (14).

(A. D. 1166.)

BALDWINO Exoniensi archidiacono.

Expectatione longa suspensi, et impatientia desiderii æstuantes, nuntii nostri præstolabamur adventum, sperantes in reditu ejus amicorum diligentia fore vel litterarum solatio recreandos. Et quidem secus accidit cum ille non retulerit iola vel apicem. Nec hoc dicimus, ut aut charitatis defectum, aut negligentiam velimus in amicis arguere, quos tanto acerbius affligi conijcimus, quanto minus audient suas angustias deplorare. Comprimitur enim castigatione crudeli, puerorum more quos præceptorum severitas cogit, ut eductas doloris impetu, et extortas verberibus lacrymas redire faciant in sinum oculorum, et latentes sui fontis origines.

Metuebamur autem pericula conditionis nostræ, malitiam temporis, debilitatem Ecclesiæ, rabie persecutoris : sed e latere sperabamus, quia iniquitas cohærens talento plumbi, diu in summo stare non potest : et Amorrhæus citius et validius eliditur, et detruditur ad ima terræ, cum adimpleta malitia in excelsa prorumpit. Amicis ergo compatiuntur, et Ecclesiæ desolationem in regno Anglorum ingemiscimus. Et miramur quomodo abierit zelus tot religiosorum et litteratorum : cum vix unus et alter appareat speculator, qui juxta commonitionem propheticam audeat impio impietatem suam ex ore Domini nuntiare. Impii ergo in facie speculatorum descendunt in infernum viventes, ut a speculatoribus, qui siluerunt, sanguis eorum jure et merito exquiratur. Sed, quid dicimus eos esse ex causa silentii puniendos? sane quidam eorum sunt qui furem videntes currunt cum eo, imo prævii ductores et doctores ipsum in furta præcipitant, et rapinas, et suam ponunt in quovis iniquitatis symbolo cum impiis portionem. Quorum primus est archisynagogus vester, et qui primo auro videbantur inducti, et columnæ videbantur Ecclesiæ, amplexati sunt stercora. Dederat eis argentum Dominus et aurum, et sicut ipse per prophetam conqueritur : *Ipsi ex eo operati sunt Baal, dum magis verentur, hominem quam Deum, et colunt et serviunt creaturæ potius quam Creatori*; quod, sicut beatus docet Apostolus, idololatriæ rectissima et certissima definitio est. Nam quod quisque colit præ cæteris constituit sibi Deum, ut alius venerem, libidini serviens, præferat : alius dum munera quærit et retributiones, et interdum in fraudes et in rapinas impingit, lavernam veneretur : alius vento inflatus terram Moab inhabitat in supercilio Babylonis : alius gulam sequens porcum induat Epicuri. Quod eniar de talibus scribitur, quoniam eorum Deus venter est,

(14) Edit. Paris. habet inscriptionem : *Domino Exoniensi*; Lupus : *Bartholomæo Exon. archid.*;

at Bartholomæus certe tunc fuit episcopus Exoniensis.

et gloria in confusionem, ad cætera quoque vitia probabiliter dilatata interpretatione protenditur. Unde et in Evangelio Veritas docet, Deo et mammonæ simul serviri non posse (*Matth. vi*); et quod qui amicus sæculi esse desiderat, Dei se constituit inimicum. Doctor gentium præconatur et clamat, quia, si hominibus placere vellem, Christi servus non essem (*Gal. i*); et qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam Deus sprexit illos (*Psal. lii*). Sed alia profecto archisynagogi et complicum ejus sententia est, qui fraudulenta verborum interpretatione ad arbitrium, non ad mentem auctoris detorquent legem, eique nolunt suum accommodare intellectum: sed id agunt modis omnibus, ut quod eis libitum fuerit, divino quoque juri consentaneum videatur. Dicit enim quia non est pro libertate Ecclesiæ decertandum. Sed fallax et falsa hypocrisis, quo progredieris? Quid hæreses moliris et schismata? nonne ab initio nascentis legis ad libertatem Dei vocatus est populus? et Ægyptus intolerabilibus afflicta plagis, quæ Ecclesiam de antiqua et avita consuetudine, et fere per 300 annos obtenta vindicabat in servitutem? Nonne Machabæi martyres pro libertate fratrum suorum laudabiliter et religiose sanctissimas animas posuerunt? David nunquid non stravit Allophylum lapidibus de torrente congestis in peram pastorem, ut Domini exercituum agmina ab indebitæ servitutis jugo, et religionis opprobrio liberaret? sed quid pauca et parva proponunt exempla? Scriptura fere tota, quæ in historiis digesta est, talibus virorum illustrium referia est monumentis.

Dux autem causæ sunt quas homines affectuosissime tuentur, et quas præponunt animabus suis, altera libertatis; altera fidei et religionis. Illa tamen quæ fidei est, creditur esse præstantior, et procul dubio justior est, adeo quidem ut et profanæ religionis homines hoc constantissimum habeant. Nam et Achab, quem reprobum fuisse constat, regi Syriæ eum subicere volenti servituti, argentum et aurum, servos et ancillas, et omnimodam suppellectilem, uxorem, filios et filias, et tandem se ipsum incunctanter exposuit, et pro lege divina duntaxat non est veritus inire certamen. Cum enim ille vellet scrutari domum ut diriperet legem, contradixit ei Achab victoriamque promeruit. Quia etsi alias reprobis vel in hac parte Dominum honoravit, pro qua ergo causa religiose contenditur, si non pro lege Dei servanda? nempe hæc iniquitatem prohibet, et pastoribus Ecclesiæ præscribit, ut omnem ulciscantur inobedientiam. Sed fortasse archisynagogus iniquitatem novit, quam Deus non prohibet: aut quam nolit ab Ecclesiæ pastoribus increpari, et si fieri potest mandari vindictæ. Hanc sane Moyses et Doctor gentium non noverunt: sed prætendit quia Joannes arguebat Herodem in spiritu lenitatis, illicitum esse denuntians, ut fratris viventis abuteretur uxore. Quod utique dicens non tam imperitiæ quam ignaviæ solatium querit, cum certum sit Joannem ibi non gessisse personam pontificis, cui incumbere correctio

delictorum, sed præconis verbi, penes quem erat duntaxat gerendorum denuntiatio, et increpatio vitiorum. Heli quidem corripuit filios, sed affectu potius et mansuetudine patris quam severitate et auctoritate pontificis. Pro omni ergo divinæ legis articulo contendendum est et potestatibus ascendendum ex adverso, et quidquid charitatem impugnât, quæ legis est plenitudo, totis viribus subvertendum. Sed profecto in figuram sacerdotii Deus tribum Leviticam a publicis functionibus, sicut in Numeris legitur, immunem esse decrevit, et summi tantum pontificis dispositionibus subjacere. Abiathar quoque, qui Spiritui sancto resisterat in dispositione David, amotus a sacerdotio, ea ratione sententiam mortis evasit, quia arcam portaverat, et præcedentis officii privilegio tutus diem expectavit fatalem. Quod si clerus in privilegia tribus Leviticæ non succedit, et apostolus vanus est, et fallaces omnes interpretes Scripturarum. Ex quo liquidum esse debet omnibus justissimam esse causam eorum qui pro libertate Ecclesiæ dimicant, et pretiosiores habent legem Dei quam fortunas, imo quam animas suas. Sed fortasse dicit aliquis, quid hoc ad causam vestri Cantuariensis, qui in causa Ecclesiæ cessit apud Clarendonam et in pecuniaria conventus, in jure sibi conscius iniquitatis, et de præstigiis suis diffusus, subterfugio imprudenti et impudenti suam quodam modo, imo plane professus est injustitiam, et partem justificavit adversam. Esto sane quod cesserit. Propitiatur Deus episcopis, qui eum ad hoc induxerunt, et circumventoribus qui eum eduxerunt, cum tamen justus esset metus, et præsens, et qui in constantissimum hominem caderet. Mittitur vobis epistola ejus, ubi pro se satisfaciât ex parte; sed quia deliquit, poenituit, confessus est, a domino papa absolvi meruit causa recognita, et ut Ecclesiam Anglorum ab illicitis et extortis obligationibus absolveret impetravit. Qui ergo imitati sunt, ut aiunt, delinquentem, quare poenitentem, confitentem et satisfaciendum non imitantur? nunquid malunt in sordibus immorari, quam surgere, mundari et reparari in pristinum gradum? Sed causam veritus est, ut objicitur, pecuniariam, hoc quidem falsum est, sed judicium iniquitatem, qui eum iniqua sententia condemnaverant, parati judicare quidquid tyranno libuisset. In eoque verecundiæ sæculi nostri pepercit Deus, quod tyrannus plura jubere erubuit, quam illi adimplere. Omnes erant Balaamitæ excogitantes qua arte maledicerent et condemnarent causam cui benedixit Dominus. Suadebant mala fieri ut provenirent bona, et ad mitigandam persecutoris insaniam perniciosas possessionum et divini juris dispensationes admitti. Quod certum erat revocabatur in dubium, ut comicum illud fere in omnium volveretur animis:

Quod scio, nescio.

Quis enim nesciebat quod rex cancellarium suum ab omni administratione et obligatione liberum reddidit ad regimen Cantuariensis Ecclesiæ? Cui igno-

erat dun-
o virio-
n potius
auctori
articulo
dum ex
uæ legis
sed pro-
viticam
legitur,
ntificis
ui Spi-
amotus
evasit,
i privi-
clerus
t apo-
Scri-
bus ju-
te Ec-
em Dei
rtiasse
antua-
laren-
i con-
sub-
modo,
m ju-
Propi-
erunt,
amen
stana-
istola
deli-
solvi
orum
t im-
quen-
cien-
s im-
pri-
obji-
d ju-
con-
o li-
ercit
n illi
qua
be-
eni-
iam
sa-
du-
etur

tum est quanta instantia illi a sede apostolica pal-
lium impetravit? quid postea promiserit, ut consue-
tudines (quas dicunt) avitas, et revera pravitates
sunt, admitterentur plurimis notum est. Archiepi-
scopus tamen ad malitiam calumniatoris ex judicium
iniquitate aut simplicitate, aut dispensatione: cum
tamen ad hoc vocatus non venisset, urgebatur ad li-
tigandum, ad satisfaciendum, cum tamen possessor
esset amplissimæ rei immobilis, ut vix ex causa gra-
vissimæ infirmitatis ad deliberandum unius dieculæ
posset induci impetrare. Antea tamen eum in quo
judicio condemnaverant, et quod sedes apostolica
causa cognita retractavit. Cujus retractationis apud
nos privilegium exstat. Nonne ergo judices potuit
et debuit habere suspectos? sed fortasse dicitur quod
ipsos oportebat non de conscientia sua, sed de par-
tium allegationibus ferre sententiam quia et Domi-
nus Judam, quem proditorem noverat, non condem-
navit: et mulieri in adulterio deprehensæ pepercit,
cum nullus procederet accusator. Inde etiam ad in-
formationem nostram dictum est: Ego sicut audio
judicio: sed profecto audire ibi pro intelligere po-
nitur, ut pro rationabili motu animi sui decernat
jude, interdum assertionibus, interdum præsump-
tionibus utens: ut nunquam ex conscientia justus
et innocens condemnatur, et si multitudo stare vi-
deatur in parte adversa. Nam scriptum est: *Inson-
tem et justum non occides, quia adversor impium*
(Exod. xxiii). Et alibi: *Non sequeris turbam ad fa-
ciendum malum, nec in judicio plurimorum acquiesces
sententiæ, ut a via declines* (ibid.). Si vero contra
conscientiam, præsertim in præjudicium innocentis,
sententiam tulerit, gravissime peccat, quia, sicut
dicit Apostolus: *Omne quod non est ex fide pecca-
tum est* (Rom. xiv). Salomon in causa meretricum
conjecturali argumento utens condemnavit calum-
niatricem. Et Daniel in liberatione Susannæ præ-
sumptionibus revelavit malitiam sacerdotum. Quod
si judices in causa domini Cantuariensis vigorem
debitum habuissent, si lege præscriptam exercuis-
sent diligentiam, si Scripturas consulissent in ju-
dicio, si potestati supra modum et fas non detulis-
sent, posset fortasse probabiliter argui qui illorum
judicium declinavit. Sed ubi furor omnia vindicavit,
quis locus potuit esse rationi vel juri? ante præsidem
ductus est Christus Domini: *Convenerunt principes
Scribæ et Pharisei adversus eum* (Matth. xxvii). Et
profecto præses iste illo, sub quo condemnatus est
Christus, truculentior erat. Nam Pilatus id agebat
exquisitis occasionibus, ut Christus evaderet accu-
satus: hic autem operam dabat et diligentiam, ut
innocens accusaretur et damnetur Christus. Ille,
ne sub eo iudice puniretur, Christum transmisit ad
Herodem, ubi vel contemptus evasit Christus, re-
missusque est indutus veste alba: hic modis omni-
bus agebatur ne quocunque modo Christus evaderet.
Dicat vir amator veritatis quicunque audet coram
Deo, cui de hoc testimonio in districto examine red-
diturus est rationem, dicat certe, si auct; quod
archiepiscopus ibi malitiose quod ad calumniatorem

A et complices suos, et fraudulentè aut debilitèr quod
ad iudices tractatus non est, et contemptibiliter,
quod ad Ecclesiæ dignitatem, et ignominiose: et
ipse competenti securitate recepta ad iudicium re-
vertetur. Dicat ergo probus vir et discretus hoc, et
ut consilio ejus acquiescat facile obtinebit. Nec est
credibile, quod etiam archisynagogus vester aliter
sentiat, licet contrarium prædicare non erubescat:
sed ipse et omnes sui sic dentium soliditate gaudeant,
sicut eis respondet conscientia, quod justè et ad ho-
norem Dei Ecclesiæ ibi tractatus est archiepiscopus,
et omnes qui archisynagogo consentiunt simili ver-
sentur in calculo.

Quia ergo archiepiscopus semel iniquam senten-
tiam reportaverat, et videbat ex malitia persecuto-
ris et debilitate iudicum imminere nequiorem, de-
clinavit iudicium, causam transferens ad audientiam
ejus, qui fidelium omnium iudex est a Domino con-
stitutus, et locum adiit, cui specialiter mandata est
omnium sacerdotalium decisio causarum. Nec hoc
de jure imperatorum aut canonum, sed ipsius Dei
auctoritate dicentis per Moysen: *Si difficile et
ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, inter
sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram
et lepram, etc. Ascende ad locum quem elegerit Do-
minus, ad sacerdotes levitici generis, et ad iudicem
qui præfuerit tempore illo, et facies quæcunque di-
xerit tibi, sequerisque sententiam sacerdotum: qui
autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio
et decreto iudicis qui eo tempore ministrat Domino,
moriatur homo ille, et auferes malum de Israel* (Deut.
xvii). Ecce quod a iudicio sacerdotum nec causam
excipit, nec personam, licet alias per se ipsos, alias
per ministros vicarios Ecclesiæ decendant sacerdotes.
Nonne in persona sacerdotum, sicut Ecclesiæ do-
ctores fideliter tradunt, Jeremiæ dictum est: *Ecce
constitui te hodie super gentes et regna, ut evellas,
et disperdas, et dissipas, et ædifices, et plantes* (Jer. i).
Quid ergo peccavit dominus Cantuariensis, si appel-
lavit, si prospexit sibi, si pepercit episcopis quos
oportebat iterato ad damnationem et ignominiam
sui perperam iudicare, aut regiæ indignationis in-
tolerabile subire dispendium?

Qualiter autem pars adversa, quæ et ipsa appel-
lationem instituit, causam prosecuta sit, qua mode-
stia, qua sinceritate versata sit et cum Ecclesia, et
cum adversario, novit Deus et iudicet, et vobis
ignotum esse non potest. Se ipsum poterit quis ir-
ridere et texere dolos in animam suam: sed pro-
fecto Deus non irridetur. Biennium jam elapsum
est, tempus videlicet quod appellanti bus suffragatur,
eoque evoluto pro parte domini Cantuariensis est
lata sententia: etsi adhuc ex dispensatione quorum-
dam rerum exsecutio differatur. Omnibus autem
jam persuasum est Deum timentibus quod archi-
episcopus et sui injustè proscripti sunt. Quo enim
jure confiscati sunt redditus clericorum? Et qua
episcoporum patientia Ecclesiæ et bona altaris
Christi persecutoribus Ecclesiæ ad libitum expo-
nuntur? Quæ justitia proscripit innocentes sine

delectu professionis et ordinis, ætatis et sexus? A Quis unquam tanta immanitate distraxit copulam nuptiarum? Et tamen ei qui facit hoc, ab episcopis Innocentiæ et justitiæ testimonium redditur, ut in suam confusionem et perniciem dicere et scribere non erubescant, quia rex i dulce putat obsequium, cum monetur ut corrigat, si quid deliquit in Deum. » Ergo aut ex eorum sententia non delinquit, aut ei infideliter gratum et debitum obsequium subtrahunt, aut palam mentiuntur iur capita sua, quia os quod mentitur occidit animam. Non est qui ei audeat denuntiare, quod expedit audienti pariter et dicenti. Non est qui dicat cum Moyse: *Dimittite populum Domini cum omnibus quæ ipsius sunt, ut ei sacrificet in deserto* (Exod. v). Non est qui trium dierum itineri vacationem impetret clero degenti sub Moyse et Aaron, id est in cultu legis et ritu divini sacrificii occupato. Et quidem credibile est, quod si hic præsentem essent Moyses et Aaron ad ostium ejus, cujus innocentia prædicatur, aut eis omnino non pateret accessus, aut negaretur auditus, aut quod ibi non invenerunt, supplicii, aut certe contumeliis afficerentur. Neque enim desunt Jamnes et Mambre qui Spiritui sancto resistent. Achitophel multos in deliberationibus reliquit hæredes, qui infatuant animas principum, et contra Deum proferunt et præferunt consilium toxicatum. Quid enim nunc aliud in Cantuariensi archiepiscopo persequuntur, nisi quia in conspectu regum ausus est Dei justitiam protestari, tueri legem, Ecclesiæ tueri libertatem? Certe dum magnificus erat nugator in curia, dum legis contemptor videbatur et cleri, dum scurriles cum potentioribus sectabatur ineptias, magnus habebatur, clarus erat, et acceptus omnibus, et solus dignissimus summo pontificio, ab universis conclamabatur et singulis: sed ex quo in pontificem sublimatus suæ memor conditionis et professionis exprimere voluit sacerdotem, et verbo Dei maluit uti magistro quam populo, factus est eis inimicus vera dicens, et vitam corrigens; ut et hi impleant mensuram patrum suorum, qui ex causa simili prophetas et apostolos persecuti sunt: et quidam eorum adhuc martyres Christi, id est testes veritatis et justitiæ persequuntur. Quid in Elia persecuti sunt Achab et Jezabel? Nempe religionis oraculum, testimonium fidei, justitiæ professionem, exterminium idololatriæ, medelam vitiorum, criminum abolitionem. Paulus et Petrus gladium Neronis evasissent, imo nec incurrissent inimicitias, nisi voluptatibus hominum et erroribus contraria prædicassent. Nemo enim in aliquo persecutus est quod erat aut dicebatur Elias: nemo punivit aliquem quia Petrus esset aut Paulus; et Joannes tutus esset in conspectu Herodis, nisi diceret: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui* (Marc. vi). Nullus enim in tantam evasit tyrannidem, ut naturam persequeretur. Sed frequens est, et multis vulgatur exemplis, quia

Veritas odium parit.

(Ter. Andr. I, 1, 41.)

archiepiscopum, non hoc persequuntur quod Thomas est, quod natione Londoniensis, clericus professione, gradu sacerdos, episcopus dignitate: sed quod annuntiat populo Dei scelera eorum, et ut legem Dei audiant et obediant principes Solorum et populus Gomorrhæ. Quid est ergo quod persequuntur? profecto apostolorum spiritus et prophetarum, spiritus justitiæ et veritatis, spiritus Patris et Filii et indubitanter Spiritus sanctus. Nam id abominantur, abhorrent et puniunt, quod per prophetas et apostolos docuit Spiritus sanctus. Et si ipse Paulus aut Joannes quod scripsit præsentialiter doceret in carne, aut torqueretur suppliciis, aut diceretur ei ad minus: *Recede a nobis, scientiam tuarum nolumus, quia nobis contrarius es* (Job xxi). Semel locutus est Deus, et idipsum secundo non repetit: nec ad eruditionem vivorum suscitavit mortuos. Cum in Ecclesia præsentem sint Moyses et propheta, ut audiantur et doceant populum: et ut pars, quæ verbo Domini condemnatur ex sententia Moysis et prophetarum, alteri victoriam cedat, applicetur Ephod, ubi manifestatio est veritatis et iudicii, et respondeatur unicuique secundum opera sua. Formam hanc non declinat Cantuariensis archiepiscopus neque sui: imo optant et orant, ut de vultu verbi Dei, id est legis divinæ, iudicium illorum prodeat, et oculi Domini declarent æquitatem. Si quid enim exigit quod legi Dei repugnet, si de verbo Dei nituntur consuetudines quæ petuntur adversus Ecclesiam, libenter cedet: et de contradictione et vexatione partis adversæ satisfaciet libens. Quod si causa ejus innititur verbo Dei, si ei assistant apostoli et propheta, nemo eum aut suos per gratiam Dei avellat a fide ista.

Hæc est enim in Christiano justissima causa exilii; pro qua non modo substantiam ponere debet, sed et animam suam. Jam enim sola iniquitas consuetudinum, et æquitas divinæ legis ab adverso configunt, et de causa pecuniaria, quæ tunc quidem simulabatur, et in veritate nulla erat, nec mentio est. Adversus hoc multa fingit, machinatur, et in pelle vulpeculæ laborat improbitas, sed mentitur iniquitas sibi, non attendens aut dissimulans quam suavis est homini panis mendacii, sed per ea implebitur os ejus calculo. Sed profecto unum est quod omnes mirari, imo dolere debent, illos videlicet Cantuariensibus exsulis insultare, pro quorum libertate se Cantuarienses ad omnia discrimina devoverunt. Illi pro communi libertate versantur in torculari, et quis astitit illis? Illi satagunt ut hæreditas Domini liberetur a servitute, et ad ollas carnium et allia Ægyptiorum voto recurrunt, qui in libertatem fuerant educendi. Utique miserabiliores sunt omnibus gentibus. Si hic proscribuntur, affliguntur, et deputantur cum impiis: si consolationem a Domino non expectant, si exsulantibus conscientia non respondet ad meritum: si in persecutionibus causam non habent Christum. Deridet eos.

prudencia carnis, quæ ab eventu merita pensat; sed deus consolatur eos in tribulatione sua, tandem responsurus et illis qui mundo lenocinantur, et cervicalia ponunt sub capitibus universæ ætatis, et pulvinaria sub omni cubito manus, communicantes excommunicatis, claves Ecclesiæ ludibrio habentes, et putantes legem Dei, nihil aliud esse quam verba. Nos interim Deo in omnibus donis suis gratias agimus, et maxime quod nos dignatus est illorum numero aggregare, qui persecutionem pro justitia patiuntur. Suscepimus de manu Domini dulcia, de quibus sæpe ad perniciem nostram abusi sumus. Quare et ab ipso æquanimiter non suscipiemus amara ad medicinam, in profectum salutis nostræ? sive vivimus, sive morimur, Domini sumus, ut id solum peti oporteat ab amicis quatenus exsilii nostri angustias sublevent orationibus suis, ut non deficiat fides nostra, sed de afflictione nostra salutem nobis et Ecclesiæ pacem et libertatem misericorditer operetur.

EPISTOLA CXCV.

AD NICOLAUM DE MONTE ROTHOMAGENSIS.

(A. D. 1166.)

JOAN. SARES., NICOLAO de Monte Rothomagensi.

Notam ingratitudinis jure contrahit, quem ad promerendum amorem et obsequium beneficiorum memoria non accendit. Et quidem tanto uberius debetur gratia, quanto cumulatus et frequentius ad nec meritum nec merentem a sola divite venaliberalitatis innatæ beneficia præcesserunt. Sed unde, mihi dilecte, et omni jure et merito diligende, ut humanitati tuæ condigna liberalitatis compensatione respondeamus? exsulo, proscriptus sum, expositus paupertati, coexsulantium mihi magis quam propriis incommodis urgeor, et eorum, quæ in pressuris Ecclesia Dei patitur, a me nihil reputo alienum. Sed in his omnibus Deum mihi propitium sentio, cuius munus est ut exsilium pro justitia subeam libens: rapinam bonorum meorum pro fide, si necessarium est, gaudens excipiam, nec angustias timeam, aut erubescam ignominiam paupertatis, discipulus et professor pauperis Christi; certus ab ipsius veritatis oraculo, quod tristitia nostra vertetur in gaudium. Fidelis enim est, nec patitur pusillos et pupillos suos tentari supra id quod possunt; sed ad gloriam suam faciet ut humilium tentatio eis transeat in profectum. Cæterum unde mihi interim, amicorum dulcissime, ut tuæ respondeam liberalitati? Eam namque dissimulare non possum, quam toties expertus loquor, cujus beneficia toties mei senserunt, quoties opportunitas data est, ut tuæ charitatis solatio fruerentur. Quod itaque possum ad præsens gratias devotione maximas ago, indubitanter expectans, ut miserationi vestræ respondeat in misericordia uberi, cui in vobis beneficiorum pecuniam dedistis ad usuram.

Hoc enim solum est honesti fenoris genus, et quod usurarum et totius avaritiæ, condemnatrix pagina veritatis non modo absolvit, sed centupla mercede

A remunerat. Nam et hoc Salomon in Proverbiis testatur dicens: *Feneratur Domino qui pauperis miseretur, et vicissitudinem suam reddit ei* (Prov. xix), temporaliter quidem quatenus expedierit; plenissima autem retributione in vita æterna. Quod si divina dignatio eatenus meis desideriis satisfaceret, ut benefactoribus meis sua auctoritate et meo ministerio vicem duceret rependendam, votorum temporalium summam mihi fere omnino videretur assecutus. Sed quid de pace nostra sentiam non plane video, aliis asserentibus eam desperatius elongari, eo quod Dominus rex prosperatur in viis suis: aliis econtra dicentibus quod ei pax non displiceret, si honesta reconciliationis occurreret forma. Et hoc utique crediderim citius, eo quod B vir prudens hanc ipsam successuum facilitatem et copiam debet habere suspectam, et viarum suarum conscius tutus esse non poterit, si injuriando Ecclesiæ et pauperibus Christi Deum sibi reddiderit inimicum, sed, Deo propitiante, non faciet, quod principatus sui gloriam debeat offuscare, nec contra Deum præsumet de facilitate aut potius fallacia successuum, qui meminit quam fallax est eques ad salutem. Asahel velocitate cervos, ut refert historia, anteibat, et pernicitate currendi capreis prævalebat: sed quia agilitati nimis indulsit, hostem persequens fugientem, eum coegit ut instanti fatalem inferret plagam, qui satum disposuerat declinare per fugam. Fugit interdum Christus a facie persequentis, sed vix impenitenti in quem provocatus torvo respicit oculo! Saluta socios curiales qui excommunicati non sunt.

EPISTOLA CXCV.

AD MAG. WALTERUM DE INSULA.

(A. D. 1166.)

M. GUALTERO de Insula.

Diuturnitas silentii mei jure videretur esse desidii amici aut negligentie argumentum, nisi causis probabilibus, quas Deus evacuet, hujusmodi suspicio purgaretur. Eas ad præsens allegare non expedit, quia sicut mihi graves, ita et tibi conspicuæ sunt, et notæ mundo. Utinam solvatur chaos quod inter nos firmatum est, et pax inter regnum et sacerdotium reformetur, ut si intermeandi facultas patuerit, ejus, quæ in Domino est, nobis possimus adinvicem exhibere officia charitatis! Non enim exiit a memoria mea, quam tibi, exigentibus meritis, obnoxius sim ut magistro et domino. Et tu, licet adhuc mea in te non existant merita, me ut Christianum debes diligere et amicum. Temere tamen non dixerim ei rationem deesse meritorum: cui ad amandum intensa famulatur affectio, et voluntas ad obsequium prompta nihil avidius concupiscit, quam ut ei opportunitas a Deo præparetur, qua amici sui satisfaciat votis aut usibus. Nam et Deus devotam acceptat pro adimpleto opere voluntatem, et pro qualitate et quantitate affectionis quemque remunerat. Expecto autem et spero a Domino, quia et devotioni meæ facultas dabitur, et procella nostra in

auram, auctore Deo, in brevi facilius et felicius transitura est quam credatur. Hæc tamen potius accipiantur dicta ex certitudine fidei quam scientiæ: eo quod Deum fidelem novimus in promissis, qui tunc demum gloriosius pro se patientibus suum ministrat auxilium, quando prorsus cessat humanum. Interim probat nos Dominus an diligamus eum, etsi moram fecerit, æquanimiter tolerandus est, quia quidquid nobis videatur, procul dubio veniet et non tardabit. Unde secure dico quia in brevi subveniet, cum pro certo noverim in humanis rebus nihil nisi momentaneum esse, et quod gloria mundi ut fumus evanescit, et iniquorum finis est ignis et vermis. Et quidem reliquiæ impiorum interibunt: et est salus justorum indubitanter expectanda a Domino. Licet enim impius extollatur super cedros Libani, si modicum pertransieris, patenter intelliges, quia etiam quando florere videbatur, jam non erat, et non erat ulterius locus ejus. Ridet hæc prudentia carnis, sed profecto Deus non irridetur, qui interim juxta Salomonem irrisoribus flagella parat, et duros malleos dorsis et cervicibus contemptorum. Cæterum quod ad humanam opinionem, tibi facilius patet, in qua conditione versemur, et quid ex decreto aulicorum nos timere oporteat aut sperare. Sperabimus autem; nam ad omnem humilitatem prompti sumus, quia conscientia servatur indemnis, dum legi divinæ non derogemus nec honestati, qua amissa satius est mori quam vivere. Nullam pacis respuimus conditionem: certum habentes quia melius est incidere in manus hominum, quam derelinquere legem Dei, vel turpitudinis incurrere maculam. Nec tamen præsumimus jurare observantiam Evangelii, memores infirmitatis nostræ, ut liquidum sit quam temerarium est jurare in consuetudines reprobas. Hoc autem supra modum miror, quod Cantuariensis archidiaconus aut per se aut per alium non laborat de pace, cum ei constet Deo et mammonæ simul serviri non posse. Vale. Salutat te frater meus R. et domum tuam tecum. Salutem dicimus clericis capellæ, qui nec ex nomine excommunicati sunt, nec aliorum participatione. Memento nostri in orationibus tuis memoris tui.

EPISTOLA CXCVI.

AD MAG. RAD. DE BELLOMONTE.

(A. D. 1166.)

JOAN. Sares, Mag. RADULPHO de Bellomonte.

Veræ titulus pietatis nullo melius clarescit indicio quam cum illis misericorditer subvenit, qui humano solatio destituti sunt, et quos ingratus Deo gratis persequitur mundus. Hoc itaque te assecutum esse congratulor, gaudens, quod præter opinionem multorum et fere omnium, non dico secularis adminiculo philosophiæ, sed igniculo Spiritus sancti, tuum ad veram sapientiam animum accendens pariter et illustrantis exerces opera pietatis. Et, sicut ex relatione latoris præsentium didici, inter charitatis impugnatores (quod verum decet

A Christianum) fraternitatis, quæ in Domino est, ausus es reminisci. Sed unde hoc tibi, mi Radulphe, præsertim cum, qui columnæ videbantur esse Ecclesiæ, trepidant: et gigantes qui orbem portare debuerant, facilius inundatione aquarum submergi acquiescant, quam gemere? Mandavit Dominus nobilibus suis, ne in partibus illis pluant imbrem: et tu in eisdem non es veritus ad stillicidium divinæ gratiæ, germinare fructus misericordiæ et opera Salvatoris. Credideram profecto te philosophantis habere verba, non animum; sed nunc recole te aliquatenus esse magni discipulum Aristippi, qui omni conditione temporis æquanimiter utebatur, et in ipsis philosophabatur nugis, jucundus omnibus, nulli gravis: qui aliquando interrogatus quid ei philosophia contulerit, dicitur respondisse: « Ut cum omnibus hominibus intrepide fabularer. » Ego de cætero in te securius arbitror confidendum, quia non diffidis de regno Christi. Qua spe rogo, ut, sicut cæpisti, latori præsentium, contemplatione Dei et obsequii ejus, in opportunitatibus suis adesse memineris, certus quod si ei tantum placerent litteræ nobiscum, quantum aves et curiales nugæ tecum, ei omnia necessaria libentissime ministrarem. Vale.

EPISTOLA CXCVII.

AD MAG. GIRARDUM PUCELLE.

(A. D. 1166.)

Magistro GIRARDO PUCELLE.

C Licet mihi dilectio vestra non præscripserit, ego tamen opportunitate inventa, sicut fervorem animi, præsertim ad amicos, et in assertione justitiæ cohibere non possum: sic a scribendo non potui calamus continere. Et fortasse plura scriberem nostrum, Ecclesiæ Anglorum dico, contingentia statum, nisi quia opinor communem patrem nostrum dominum Cantuariensem vobis super his plenius rescripisse. Progrediens ego ad reliqua Deo inprimis gratias ago qui mihi supra et contra merita mea dedit in omni tribulatione solatium, et omnes adversariorum tendiculas in gloriam suam convertit, et parvitatæ meæ profectum. Quanti enim tacere debeo exercitium litterarum et negotiationes virtutis et experientiam propositi recte philosophantium, et patientium innocenter et pro assertione fidei et justitiæ defensione? Sed et sorti vestræ congratulor, audito quod inter hostes Ecclesiæ, auctore Domino, gratiam invenistis, ut et temporalibus abundetis ad materiam gerendorum, et quadam litterarum et virtutum præemineatis auctoritate, ut apud barbaros quod discretio vestra dictaverit, reputent sacrosanctum. Verum quod plurimi facio, illud est quod odistis Ecclesiam malignantium, et ut audio contra schismaticos in virtute Spiritus sancti publice pro fide in omni libertate conscientiæ loquimini, et scribitis veritatem. Nam profecto: *Ubi Spiritus Dei est, ibi libertas* (II Cor. iii). Nec est quod magis philosophum deceat quam professio veritatis, justitiæ cultus, contemptus mundi, et

nino est,
Radulphe,
esse Ec-
portare
submergi
nus nu-
em: et tu
vinæ gra-
ra Salva-
is habere
quatenus
i condi-
in ipsis
us, nulli
ei philo-
Ut cum
Ego de
um, quia
ut, sic-
ione Dei
desse
rent lit-
ugæ te-
trarem.

rit, ego
animi,
tiæ co-
tui ca-
berem
gentia
ostrum
plenius
inpri-
merita
omnes
vertit,
facere
s vir-
phan-
ertione
æ con-
uctore
alibus
m lit-
ate, ut
it, re-
facio,
m, et
pirius
entia
ectio:
ec est
fessio
ij, et

paupertatis cum necesse est amor. Legimus philo-
sophos gratis tanquam virtutis impedimenta con-
tempnissse et abjecisse divitias. Sed quod et in gen-
tilibus aliquis eorum operibus præposuerit veritatem,
hactenus inauditum est. In eo namque totius
ethicæ gentilis præcepta vigent, ut carnalium pas-
siones affectionum, quas nequeunt penitus exstinguere,
reprimant et subiciant rationi. Quod si cui divinitus
datum fuerit, quia ad hoc natura impotens est, non
ambigitur eum recte philosophantis via ad vitam
incedere, ut æternaliter videat dies bonos: et quatenus
in eo quisque profecerit, eatenus ad veram philosophiam
accedit. Unde, quia vos confido recte philosophantis
habere propositum, rogo, moneo et modis omnibus
consulo, ut errantes studentis a schismate revocare,
ut eum præferant homini, nec se metu imperatoris aut
schismatici Coloniensis circumventionem patientur a
Christi corpore separari. Nam fortasse pro salute
multorum vos Dominus ad hos barbaros destinavit.
Nec credo rem istam adeundam jurgiis, sed felici
moderatione complendam, præsertim a sapiente,
qui meminit, quia modestia sapientiæ a fine
suaviter usque ad finem universa disponit. Alioquin
perinacibus communicandum esse non arbitror
vel in minimo, cum meminerim illum, cujus
figuram geritis, Zorobabel, qui vertitur in
principes vel Magistrum Babylonis, non acquievisse
hostibus Judæ et Benjamin, ut etiam ad re-
ædificandam domum Domini cum filiis captivitat-
is aliquid omnino conferrent. De his hactenus.

De cætero jam porrectas itero preces, quatenus
de reliquiis regum et virginum mihi vestro aliquid
transmittatis cum vestrarum testimonio litterarum.
Valete.

EPISTOLA CXCVIII.

AD ALEXANDRUM PAPAM

(A. D. 1167.)

Domino ALEXANDRO pape.

Si de exilio clamamus ad patrem pro quo jugiter
clamamus ad Dominum, pro cuius fide et honore
contra persecutores Ecclesiæ clamavimus semper
et clamabimus, Deo auctore, quoad vita fuerit
comes, vestra paternitas admirari non debet, cum de
inopinata rerum novitate clamorem extorqueat vis
doloris, et importunæ et amarissimæ necessitatis
acerbitas. Clamamus ergo ad successorem Petri,
vicarium Crucifixi: et utinam clamor noster introeat
in aures vestras, ut super calamitate Ecclesiæ, et
filiis afflictionibus et gemitibus patris viscera
concutiantur ad miserationem. Et licet miseriæ
nostræ de recenti injuria multiplicatæ sint super
numerus, et excreverint supra modum: tamen,
Deo teste, acerbius dolemus, et ingemiscimus magis
de imminutione gloriæ vestræ et fama Romanæ
Ecclesiæ denigrata, quam de damnis, injuriis et
oppressionibus nostris. Jus est (pater) jus est veras
exprimere voces, præsertim apud eum qui amator
est et patronus veritatis, et cuius ministerio Spiri-

tus sanctus totius falsitatis figmenta condemnat.
Viduum impatientius conquerentem propheta habuit
excusatum, eo quod in amaritudine erat anima ejus
ob recentem filii mortem. Et nos quid patienter
queri possumus inter tot mortes, carceres, vincula,
flagra, contumelias, terrores, esuriei, sitis, nudita-
tis et multimodæ calamitatis angustias? Si ergo
justæ amaritudini debetur venia, quorum querela
patientius audienda est? quorum gemitibus magis
compatiendum? quorum preces benignius audien-
dæ a Romano pontifice, quam exsulum Cantuarien-
sium qui pro tuenda libertate Ecclesiæ, pro
astruendis privilegiis apostolicæ sedis proscripti
esse noscuntur?

Utinam, Pater, essent aures vestræ ad ora regis
et optimatum Franciæ! utinam audiretis quomodo
vobis insultant hostes Ecclesiæ, et fere universi de-
trahunt vobis! Et, si vera sunt quæ prædicantur
in compitis, non video quo modo majestas vestra
probabiliter valeat excusari. Prætereo quod insignis
ille jurator, quasi re bene gesta, de manu vestra
decanatum accepit et curam multarum animarum,
vir probatæ religionis et famæ hilaris, qui nec uno
mense ecclesiasticum addidit ritum. Sed nunquid
eximendus erat a jurisdictione omnium episcopo-
rum, ut ei (sicut fautores sui gloriantur) auctoritate
apostolica sævire liceat in subjectos non reservato
eis appellationis remedio? Nunquid tantis erat pri-
vilegiis extollendus, ut in introitu suo vestra aucto-
ritate convocatis episcopis et clero Angliæ manda-
ret, ne Cantuariensi archiepiscopo obedirent, vel
ad ipsum vocati accederent, et ut jure excommu-
nicati sine satisfactione et cautione omni absolven-
rentur in sacrilegiis perseverantes? Os meum in
celum ponere non præsumo. Fateor et verum est
omnia Romano licere pontifici, sed ea duntaxat
quæ de jure divino ecclesiasticæ concessa sunt po-
testati. Liceat ei jura nova condere, vetera abro-
gare, dum tamen illa, quæ a Dei verbo in Evangelio
vel lege perpetuam causam habent, mutare non
possit. Ausim dicere, quod nec Petrus ipse perse-
verantem in scelere quemquam et voluntate pec-
candi, posset absolvere, nec claves accepit quibus
regni januam possit impoenitentibus aperire. Unde
ergo illi hæc data potestas? Ad hæc dicitur quod
rex Angliæ omnium episcoporum jurisdictioni sub-
tractus est privilegio novo: quod profecto si ob-
tinuit, ecce ei collata est auctoritas licitum libito
coæquandi. Non tamen facile crediderim quod hæc
omnia tam facile contra Ecclesiam Dei impetrata
sint. Sed hoc fiducialiter dixerim quod antequam
hæc essent apud nos divulgata, de diturno nau-
fragio veneramus in portum, a quo nos rejecerunt
in pelagus, qui cum triumpho a sede apostolica
redierunt. Nec aliquo modo persuaderi potest, quod
legati qui venire dicuntur, procuraturi voluntates
domini regis, conditionem nostram reformare pos-
sint in eum calculum, in quo erat, quando verbum
hoc omnium corda concussit. Dubium tamen est an

valint, si tamen dubium, cum alterum eorum audierimus a multis in perniciem nostram, aut potius in dispendium, et ignominiam ecclesie consensisse domino regi, et operatum esse, quantum in eo fuit, exterminium nostrum. Eum ergo misisse, sicut adversarii jactitant, nihil aliud est quam nobis ministrasse calicem passionis et mortis. Quod si proponit, sepiat Deus viam asciscendis et venientis, spinis, ut precipitentur in foveam quam innocentibus paraverunt.

Adjiciunt malis nostris, qui contra nos, et magis contra vos gloriantur, quod exilium nostrum prolongastis in annum, ut vobis rex Anglorum interim confederetur. Sed memineritis fœderis Benadab, quod regi Israel fuit in scandalum, et populo in ruinam, quia ultionem divinitus procuratam in publicæ religionis hostem noluit exercere. Procul dubio et iste, si stetissetis ad modicum, jam ad deditionem compulsus erat, ut se traderet manibus vestris et Ecclesia sub eo debita libertate gauderet. Sed quis de unius anni vita potest esse securus? An nescitis quoniam quicunque oderunt Ecclesie libertatem, sive schismatico imperatori confederati sint, vite vestre, quam Deus in multa protendat tempora, terminum optant. Patet ergo quam periculosa sit ista dilatio, per quam temeritas amplius insolenscit, et Ecclesie conditio tristior et durior malitiosius expectatur. Mala facienda non sunt, ut proveniant bona: nec salubris esse poterit dispensatio, per quam sacrilegorum perpetuatur audacia.

Excessi modum, et quis cui loqueretur minus attendi; sed exulceratæ mentis impetum nequaquam potui cohibere, videns quod occasione verbi hujus crudescunt amplius adversarii nostri, imo vestri, et benefactorum nostrorum liberalitas tepescit, aut omnino extincta est, præterquam in rege Francorum, et paucis aliis, qui nobis quidem compatiuntur amplius, et, unde dolemus plurimum, queruntur de vobis. Placeat itaque miserationi vestre, Cantuariensibus vestris aliquid præstare solatium, et vestri nominis gloriam reformare, reprimendo hostes Ecclesie et retribuendo circumventoribus vestris pro merito. Unum pro certo noveritis, quod si rex semel in quacunque petitione repulsam sustinuerit, omnium meritorum vestrorum, quoad ipsum, evacuabitur fructus. Necesse autem est ut patiatur repulsam, qui in petitionibus modestiam nescit.

EPISTOLA CXCI.

AD. MAG. GIRARDUM PUELLE.

(A. D. 1167.)

Magistro GIRARDO PUELLA.

Etsi vobis nuper scripserim quæ videbantur scribenda pro tempore, tamen instar amicitie torpentis arbitror inter necessarios cessare verbi commercium, præsertim oblata ex quacunque occasione opportunitate colloquii. Celebre siquidem proverbium est: « Verba amantibus, et servilibus ingeniis

A querelas non deesse. » Quantum vero silentium in professionibus religiosis ad cultum justitiæ proficere commendatur, tantum profecto convincitur amoris perdere et generare defectum. Impulit ergo me stimulus charitatis, portitoris opportunitate divinitus collata, per litteras sciscitari, an circa statum vestrum in alteram fortunæ partem de novo sit aliquid immutatum, et an aliquid pro ea certum acceperitis de expeditione imperatoris et de vestro Coloniensi, quos Deus convertat, si prædestinati sunt, et per condignos fructus penitentiae in unitate Ecclesie constitutis donet veniam, et purgatos introducat, et perducatur ad vitam: alioquin virgam furoris sui cadentem populos in indignatione, corripientem Ecclesiam castigatione crudeli confringat. B Altissimus misericors et miserator Dominus. De statu meo nova scribere nequeo, quia circa me nihil est innovatum. Sed qui vester fui recedentis, ubicunque sim et ubicunque locorum vos degatis, auctore Domino, vester ero. Nec dubito quin et opportunitatibus meis, si res exegerit, officiosa esse disponat vestra sedulitas. Poterimus autem magis ad invicem officiosi esse, si ipsi philosophiæ (cujus professioni diutius operam dedimus) curaverimus diligentius inservire, ut simus (scilicet) potius mandatorum executores, quam inanum ventilatores verborum. Res enim querit, curat, et assequitur veritas philosophiæ, non verba. Et mihi quidem nunquam placuisse scientiam quæ in solis versatur sermonibus, vobis pridem notum est. Nec auditores C verbi, nec præcones apud Dominum justi sunt, sed factores: estque veræ philosophiæ certissimum argumentum, cum quis virtutis obice retundit stimulos carnis et totius fortunæ elidit incursum. Sumus, amice, in confortio Domini, eo per patientiam philosophemur auctore. Nam doctrina viri per patientiam noscitur. De cætero communicate mihi si placet novorum aliquid, quæ in expilatis inventis armariis: si non aliud occurrit, quod nostratibus desit, saltem visiones et oracula beatæ illius et celeberrimæ Hildegardis apud vos sunt, quæ mihi ex eo commendata est et venerabilis, quod eam dominus Eugenius speciali charitatis affectu familiaris amplectebatur. Explore etiam diligentius et describite an ei sit de fine hujus schismatis aliquid D revelatum. Prædixit enim in diebus beati Eugenii, quod non esset nisi in extremis diebus pacem et gratiam in urbe habiturus. Precor autem attentius, ut res beati Remigii apud vos sic protegatis sicut protegeretis animam meam.

EPISTOLA CC.

AD WALTERUM ALBANENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1167.)

Idem GALTERO Albanensi episcopo.

Magnam mihi præstat apud vos audendi fiduciam, quod ille, cujus memoria in benedictione est, utriusque nostrum Pater sanctissimus Adrianus, qui vos in sancta Romana fortissimam (ut spes est) columnam plantavit Ecclesia, me speciali quadam

charitatis gratia præ cæteris contrerraneis diligebat, et fortunæ mez casus sortis suæ eventibus connumerandos arbitrabatur. Hæc ipsius ad me affectio nobis adinvicem et aliis interim paucis innotuit. Sed nisi eum fata præpropere, quod nunc leget orbis Christianus, e medio rapuissent, jam innotuisset e mundo. Unde et mihi de vestra dilectione censeo tutius et in Christo amplius præsumendum, credens quod sicut vos vir beatissimus successorem præelegit honoris, ita, imo magis, habere studuit hæredem charitatis. Ea ergo fiducia qua ipsum consueveram, alloquor et vos, quia sicut illi obsequium meum plena et sincera affectione devoveram: ita et quod in me promptum est, honori vestro et gloriæ paratus sum inservire. Cæterum non video quo modo vester aut Ecclesiæ Romanæ subsistere possit honor, et unitas servari corporis Christi, si personarum estis acceptores et munerum, si vobis iudicibus perit innocens: et quod nuper Gallia fieri vidit et doluit, impœnitens absolvitur criminosus; si Ecclesiæ Dei spolianda et conculcanda tyrannis exponitur; si iniquitas potens et patens in consistorio vestro de justitia manifesta triumphat; si clerici vobis consentientibus aut dissimulantibus dantur ad victimam sicut oves occisionis; si usurpatæ pravitates vestro silentio et torpore servandarum robur obtinent legum. Hoc enim est pro quo exsulant, et proscripti sunt miseri Cantuarienses, quia mutire audent pro Ecclesiæ libertate, quia sedis apostolicæ privilegium protestantur, quia traditionibus impiorum antefereudas prædicant sanctorum Patrum canonicas sanctiones. Revolvite, si placet, libellum detestandarum abominationum, et plane videbitis quod adversarii nostri, imo et vestri et totius Ecclesiæ Dei dorsum converterunt ad sanctuarium Domini, et legem non profanare, sed evertere moluntur. Si illis decernitis ignoscendum, quia potentes sunt, nos imbecilles, illi opulenti, nos pauperes: si tempora periculosa metimini, si dies malos expavescitis, ut contra justitiam ducatis pro malitia dispensandum, nunquid creditis vos hac via Deum placare posse, ut meliora tempora largiatur, ut vos dilatet et roboret, ut adversarios vestros extenuet et enervet: nunquid hæc est via Domini? ubi lex? ubi prophetæ? ubi Evangelium Christi? ubi decreta et exempla sanctorum? Lex utique sempiterna est, et solvi non potest, quia in quo iudicio judicaveritis iudicabimini: et per quæ peccat quis, per hæc et punietur.

Sed fortasse minuti homines indigni videntur ut pro eis tanti principes debeant exacerbari, et pro aliis æque potentibus esset rigor justitiæ exercendus. Verum hoc non apostoli distinctio est, sed arguti philosophi Thrasymachi, definientis in eo constare justitiam, ut plurimum prosit ei qui plurimum potest: cum econtra probati philosophi definierint eam esse virtutem, quæ plurimum prodest ei qui minimum potest: liberat enim pauperem a potente, et decernit meritis præmia, non

A personis. Si rex immunis creditur, quia licet ipsius auctoritate, aliorum tamen ministerio maleficia exercentur, potest et David non imputari sanguis Uriæ, quia ab eo non proprio, sed gladio filiorum Ammon interfectus est. Et Achab et Jezabel innocentis Naboth non luent sanguinem, quia fraude iudicii legitur interemptus: sed ab utroque regum, pauperum duntaxat et innocentum sanguis exquiratur, eisque non imputantur prælia commissa jure legum. Nonne in consistoriis vestris teritur quod regulariter proditum est, quia rati habitio mandato comparatur? Nonne et omnia nostra facinus quibus nostram impertimus auctoritatem? A vestro itaque jure colligo inferens, quia si auctoritatem accommodaveritis, si dissimulatione justitiæ rata habueritis quæ contra ecclesiam præsumuntur, totius malitiæ hujus reatum incurritis coram Deo et hominibus.

Hæc idcirco vobis tanquam patri et domino credidi familiarius intimanda, ne consensum detis iniquitati: sed animam vestram liberetis apud Deum et homines. De cætero, quia Remensis Ecclesia dicitur ad curiam proficisci, precor, ut magistro Radulpho per dominum papam et alios ab archiepiscopo et canonicis decaniam obtineatis. Jam enim de eo eligendo sermo habitus est: nec credo quod sit apud eos aliquis litteratior aut honestior moribus, aut liberalior in pauperes Christi. Valet.

EPISTOLA CCL.

AD ALBERTUM CARDINALEM

(A. D. 1167.)

C Idem ALBERTO cardinali.

Veritatem libenter audit amicus veritatis, et salus illius desperanda est, cui gravior est fraudulentæ adulationis illecebra, quam veri salubris asperitas. Unde et vobis, quem amatorem veritatis esse non dubito, audentius scribo, ratus non displiciturum quod Ecclesiæ Dei noveritis profuturum. Scio enim in vestro desiderio esse, si cœlitus datum fuerit illius imitari vestigia, qui pro liberatione ejus posuit animam suam. Hæc in potestate regis Angliæ colliditur et tanta premitur servitute, ut etiam mentionem fecisse libertatis, læsæ majestatis videatur esse reatus. Collegerunt item pontifices, et nostri temporis Pharisei in adventu Joannis illius insignis juratoris, concilium, et in eo consilium inierunt, quomodo perderent Christum Domini, excommunicatos impœnitentes absolverent, evacuarent diviniæ legis et canonum sanctiones: et sine crimine committerent et tuerentur inobedientiæ crimen. Sentit hoc Cantuariensis archiepiscopus et coexsules sui, qui bonis omnibus proscripti sunt, quia mutire audent pro Ecclesiæ libertate. Sperabatur in adventu cardinalium aliqua consolatio; sed ecce eo magis crudescunt cornua tyrannorum, quod vident palpari, et non remorderi illum qui fecit et facit omnia hæc. De altero tamen legatorum merito confidit Ecclesia, quia creditur agi Spiritu Dei. Et utinam alter potentatui et gratiæ regis quam appetit

hactenus, præferat veritatem. Quod si fecerit, nec confirmationem, nec tolerantiam aut dissimulationem consuetudinum regis ad aliquo episcoporum exiget, quæ legi Dei patenter adversantur, sedis apostolicæ privilegium dissipant, et omne jus et auctoritatem eorum, quæ gerenda sunt in Ecclesia Dei, in principis conferunt voluntatem. Si pastorale officium non nisi ad nutum principis liceat exercere, et procul dubio nec crimina puniuntur, nec tyrannorum arguetur immanitas, nec reipsa diu stabit Ecclesia. Ergo quisquis ille sit, qui in tantarum pravitatum usurpatione silere et dissimulare consiliis sacerdotes, hæreticum esse non dubito, et præambulum Antichristi, si ipse non sit personaliter Antichristus.

Gloria, inquit Spiritus per prophetam, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam et annuntia populo meo scelera eorum (Isa. LVIII). Et Apostolus in quo loquitur Christus: Argue, inquit, obsecra, increpa (I Tim. IV), et omnem punire inobedientiam promptus ipsi Angelo qui in cœlis est anathema denuntiati, si se erigat contra Christum, et doceat contra Evangelii veritatem: et audet homuncio monere et consulere sacerdoti, ut taceat et dissimulet injuriam Christi, mala faciens ut proveniant bona? Nonne pereuntis impii sanguis de manu sacerdotis obmutescentis sic exquiritur ut et ipse pro silentio moriatur? Moyses manus non demisisse, sed crexisse describitur, ut Amalec sterneretur. Arca Dei non legitur captivata, nisi quando perversa mansuetudine patris sacerdos filios arguens uti maluit, quam severitate et auctoritate pontificis. Achab, et si reprobus fuerit, præ quibusdam sacerdotibus nostræ ætatis divinæ legis habuit zelum. Nam qui aurum, argentum, variam suppellectilem, liberos et uxores regi Syriæ in commercium pacis exposuerat, domorum scrupula non concessit, ut divinæ legis servaret libros, quos rex iulmicus præ cæteris omnibus cupiebat auferre. Unde et legis zelus a Deo auctore ipsi Achab consolationem retulit et triumphum. Petrus solidas invenit aquas ambulans in fidei fundamento: mergi tamen cœpit, ex quo imminentis auræ timuit flatum.

Sed quid ad Patrum exempla decurritur? Nonne dominus papa (cujus vitam ad pauperum consolationem optimam et diuturnam faciat Dominus), zelo justitiæ, quem semper habuit, meruisse credendus est, ut hostis fidei Fredericus contritus sit a facie ejus, et ira Dei castra ejus exterminarit, qui jam videbatur de urbe et orbe et universali Ecclesia triumphasse. In quo tamen magis (ut indubitanter credo) adjuti esitis precibus pauperum Christi, quam vestrorum consiliis aut viribus Romanorum. Audenter quoque dixerim, quod vos suo miraculo citra humanum consilium de faucibus leonis eripuit; ut de cætero semper tantum habeatis in Deo fundatore Ecclesiæ et custode et eodem vestro liberatore fiduciam, quod nec adversantium minis nec blandientium fraudibus recedatis a via recta, aut contra

regem credatis de lege dispensandum. Nam qui Fredericum dejecit coram vobis, profecto et alios tyrannos si institeritis mandatis ejus subjiciet vobis aut omnino dejiciet.

Dignetur ergo sanctitas vestra, apud quam non est acceptio personarum, dominum illum, qui Anglicanam conculcat ecclesiam, domino papæ et fratribus vestris verba veritatis et virtutis ingerendo reprimere, quia, si Ecclesia Romana voluerit, et de Domino non diffidat, eum facile perdomabit, sed quidem non istorum ministerio legatorum, nisi alia via incesserint: cum rex ille de altero eorum præsumat plurimum, quem petivit ex nomine. Nec tutum esse ducunt multi sapientes et religiosi in tali loco et tanto discrimine sub eo iudice causam Ecclesiæ ventilari, qui Papæ inter cognatos, amicos et notos præsens, et silens ad minus — nam alii aliud suspicantur — audit et vidit Ecclesiæ Romanæ, cujus est membrum, tantum fieri præjudicium, et causam fidei publice condemnari. Non enim creditur nunc aut fide sincerior, aut charitate ferventior, aut virtute constantior, novam ex alto fortitudinem induisse, ut non possit muneribus aut metu flecti, aut gratia hominis qui eo patrono semper usus est in causa ista. Jam vero vicisset ecclesia nisi auxilio et consilio ejus jurator ille decanus prævaluisset: et utinam nunquam fuisset annulus ille, quem in signum confusionis ecclesiæ et sui triumphi videntibus cunctis semper ostentat. Utinam dominus papa peccatum alienum nunquam fecisset suum; et intrusum, quem ad gloriam Dei dejecerat juste, ipse qua cunctis præeminet auctoritate non intrusisset: nec illum fecisset custodem animarum, qui et Ecclesiæ persecutor exstitit, et adhuc non nisi carnem sapit.

EPISTOLA CCL.

AD JOANNEM PICTAVIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1167.)

Dominus JOANNI Pictaviensi episcopo, J. S.

Liberalitatis vestræ sedulitas non tam crebris quam continuis et perennibus beneficiis promeretur, ut non ad frequentes, sed ad perennes vobis gratiarum teneat actiones. Teneor quidem teneborque perpetuo. Et quo plus sinceræ affectionis, quod solum possum, ad præsens rependero, eo amplius et arctius me non dubito obligari. Nam in charitatis contractum indubitanter venit, et specialiter obtinet, ut habita reddatur semper et ut nisi reddita nullatenus habeatur. Sed quantum est hoc quod me totum, id est hominem, parvum nomine, facultate minorem, minimum merito vobis debere profiteor. Nam totum istud pro merito parum est. Sed dum mecum in ratione dati beneficii, humanitatis exhibitæ, profusæ liberalitatis contraxistis affectione religiosa, obligastis vobis et illum totum, qui mensuram bonam et coagitatam et supereffluentem mercede centupla refundet in sinum vestrum. Totum, inquam, et fiducialiter dixerim totum, qui nulli cedit in partem: Licet et singulis electis gra-

tiarum usus conferat speciales, sui tamen munere integro non deciso, nec distracto particulatim, quia cuius totus adest, aut totus elabitur, hic certe se pro me totum debet, et procul dubio totum reddet, quoniam fidelis est in promisso, et munificentissimus in retribuendo. Seculi esis et sequimini fidem ejus, ut se de mandato et promisso teneri meminerit, præsertim cum operatoribus misericordiarum publicum Evangelii munimentum dederit, quod confirmare dignatus est charactere crucis suæ, et insignire sanguine proprio. Hæc ergo erit miserationis vestræ retributio copiosa; hæc humanitatis exhibitæ divina merces, et impendii temporalis æternum compendium. Et quidem, ut justum est, magni facio terrenæ facultatis subsidia, sed pluris sunt solatia recti consilii, quæ a vobis inde sinenter recipio, et adminicula veræ vitæ, monumenta dixerim et instrumenta sapientiæ.

Causa ergo frequenter scribendi vobis, duplex mihi est: primo ut statum vestrum, quem periclitari timeo, explorans satisfaciam sollicitudini: deinde ut vestra prudentia instruar, qualiter me ad varios fortunæ motus oporteat præmuniri. Proinde placeat vestræ dignationi rescribere quatenus cum domino rege processeritis in verbo pacis, quid actum sit in curia Pictaviensi, ubi credibile est vulpes foveas invenisse et volucres cœli nidos, et parvulo, cujus natalis celebrabatur, pene reclinatorium defuisse. Conjicitur enim Radulphi de Faa spiritum ibi præpotuisse, ut et prophetæ et præcones palatii inebriati sint dolis et temeritate illius. Utique vetus proverbium est et quod Vespasianus Augustus in se dictum patienter audit: «Vulpem posse mutare pilum, non animum.» Tradunt etiam qui de animalium scripsere naturis, quia hoc genus animalis nullo unquam tempore mansuescit. Et Officellus:

Qui conat vulpi sulcos variare necesse est.

Sed confido quod vos etsi non inconcussos, illæsos tamen gratia conservavit. Quia frustra jacitur recte ante oculos pennatorum (*Prov. 1*). Precor etiam ut, perpensis his quæ nuntii domini regis Anglorum dicuntur a sede apostolica impetrasse, rescribatis, qualiter dominum Cantuariensem, et me tam erga Cantuariensem, quam regem sive legatos versari oporteat. Nam si rumoribus credi oportet, et adversariorum jactantiæ, rex plura postulare timuit aut erubuit, quam Roma pati. Spero tamen quod dominus papa aliquid reservaverit solatii parti nostræ, imo suæ et Ecclesiæ Dei. Alioquin utique terram occupat? sed absit ut de eo tam sinistra credamus, quam perversa jactitant adversarii nostri; sed si legati in tanta veniunt potestate, ut ab eis appellari non possit, quid consultis? Nam Papiensis hactenus in causa ista regis opes, non timorem Dei, vel Ecclesiæ honestatem habuit ante conspectum suum. Siquidem ubi amor ejus, et oculus. Alter vero vir bonæ opinionis est, Romanus tamen et cardinalis. Quod si eorum examen declinaveri-

PATROL. CXCIX.

mus, verendum est ne apud regem et Ecclesiam Gallicanam causæ nostræ ledatur opinio. Si susceperimus licet suspectos, timendum ne subvertant justitiam nostram. Dispensabunt de nobis, ut detrimentum Ecclesiæ compensent loculis suis. Nam quæcumque videantur fecisse pacem, titulis et triumphis suis ascribent. Debentur nobis in primis restitutio ablatorum, et sedium, et reformatio securitatis. Sed fortassis præcipient nos usque ad decisionem totius litis solis cautionibus esse contentos, quam conditionem nemo ad litigandum nisi insanus admittet; hoc autem ut memoriæ fidelius hæreat, in fine censui repetendum.

EPISTOLA CCIII.

AD MAG. SILV. THESAURARIUM LEXOVIENSEM.

(A. D. 1167.)

Magistro SILVESTRO Thesaurario Lexoviensi, JOAN. Saresb.

Audita, dilectissime, pace tua, ut oportuit, pro amico letatus sum, sed omni emolumento mihi gratior est perseverantia honestatis, et usque ad invidiam veterum amicorum famæ purioris hilaritas. Primus itaque et adhuc solus formam perseverantiæ in agone Christiano cum Ecclesia laborantibus præbuiisti, et per gratiam Dei reliquis de cætero proderit ad erectionem spei, ad tuitionem libertatis, ad virtutis profectum, quod in te præcessit felicitatis exemplum. Felicius tamen reputo quod ex amore possessionum et facilitate et temeritate Jurandi primam fidem irritam non fecisti, quam quod rerum compendia temporalium assecutus es pro voto amicorum et merito tuo. Pro merito sane dixerim, quamvis certo certius constet, plura et longe majora et clariora tuis deberi meritis. Quæ procul dubio reddet, qui neminem ab initio fefellit creditorum, et mensuram coagitatam et supereffluentem refundit in promerentium sinus. Liqueat ergo in te quia Deus, qui inaniter gloriantibus resistit, humilibus dat gratiam (*I Petr. v*), et juxta Apostolum, qui se existimat aliquid esse, cum nihil sit, se ipsum semper, interdum vero seducit et allos (*Gal. vi*).

Quia ergo Deo propitio naufragium evasisti, adhuc in alto navigantibus, et cum Petro naufragantibus quam potes opem ferre memineris, et agonem Christi juvare, nunc orationum suffragio, nunc tuarum solatio litterarum. Hæc enim sunt (ut dixerim quod ad me) quibus maxime indigemus. Ego enim per misericordiam Dei temporalibus abundo, ut formam potius habere videar florentis in patriâ quam exulis et proscripti. Dominum Cantuariensem Christianissimus rex Francorum Senonis exhibet regia magnificentia in ecclesia Beatæ Columbæ, eumque in omnibus sic veneratur et colit. ut Christum Domini decet a Christo honorari. Eilem quoque fidelissimo principi, sicut ipse fatetur, pauci videntur dies, et parvi sumptus præ amoris magnitudine, quos sacerdotis Christi et apostolici vir impendit obsequiis. Sed et fidem ejus, quod satius humiliter recolit condigna mercede remunerat Deus

cujus muneris est, ut sine cruore et tumultu in medio hostium degens, et prosperetur in omnibus, et quod maximum reputat, ametur et honoretur a subditis, sicut Obededom, arca Domini recepta, in ancillarum fecunditate, et gregum, et totius possessionis multiplicatione, divinæ benedictionis expertus est fructum. Et Holda per ejusdem arcæ receptionem, quando eam pius Achaz ejecerat a templo Domini, assecuta est in silentio pontificum et sacerdotum gratiam prophetiæ: sic rex Christianissimus, recepta in regno suo Ecclesia Romana, de uxore suscepit filium fidei, auctore Domino, et regni hæredem, quem data sibi omnium expetibilium optione fuerat petiturus. Nunc autem pro humanitate Ecclesiæ exhibita Anglicanæ, novam, quam pro arbitrio suo dabit Dominus, gratiam confidenter expectat. Dominus papa Cantuariensem archiepiscopum verbis et scriptis nuper consolatus est, et utinam omnibus innotescat quibus pactionibus et cautionibus obtinuerit ille jurator insignis ea de quibus Ecclesiæ adversarii gloriantur. Et tamen si pactiones fuerint adimpletæ, nobis abunde in restitutione ablaturum et pace et securitate prospectum est. Silentur hæc interim necessitate obedientiæ, sed spes est in brevi omnia propalanda esse; quia, ut pro certo didicimus, legatorum, qui sperabantur, adventus suspensus est, aut omnino sublatus juratoris fraude comperta. Rescribe quatenus licitum fuerit, quod Ecclesiæ et nobis in agone Christiano expedire fueris arbitratus, et me, ubicunque locorum sim, noveris esse amantissimum tui.

EPISTOLA CCIV.

AD MILONEM EPISC. MORINORUM.

(A. D. 1167.)

Domino MILONI episcopo Morinorum.

EO sinceritatis vestræ titulus in charitate splendor elucescit, quæ ex relatione latoris præsentium certius constat, quod inter fortuitorum eventuum turbines, et varias procellas negotiorum, quibus officii vestri instantia indesinenter concutitur et acriter, sine tamen virtutis elisione, colliditur, amicorum potestis sollicitudinem gerere, et eorum onera per fraternæ charitatis exhibitionem facitis vestra. Sic enim et Apostolus scandalizatis couritur, et fratribus coinfirmatur infirmis, et per compassionem fit in Christo omnibus omnia, dum ad formam ethicæ purioris, et consummationis philosophiæ, humanum a se nihil reputat alienum. Reposita est vobis, Pater, hujus corona misericordiæ, quam reddet vobis in illa die misericors et miserator Dominus, qui nos interim exules et proscriptos suos, sanctorum suorum ministerio, necessitatibus nostris pro ipso communicantium consolatur in omni tribulatione nostra. Nam Christianissimus rex Francorum patrem nostrum Cantuariensem archiepiscopum in ulnis charitatis excipiens eum in ecclesia Beate Columbe Senonensis regiam magnificentiam exhibet, et sic tractat in omnibus ut a christo tractari decet christum Domini. Aliter enim exprimere nequeo

A affectionem, quam naufrago sacerdoti exhibet Christianissimus princeps. Nos autem domestici sacerdotis, proscripti quidem rebus, sed ascripti fidelibus, qui pro justitia patientes honorificaverunt ministerium suum, dispersi sumus ut exules in regno Francorum. Sed ubique nobis adest qui pascit volatilia cœli, et lilia vestit agrorum. Speramus autem quod idem Pater noster et omnium Dominus procellam nostram in auram convertet in brevi, licet major nobis imminere naufragium hostes Ecclesiæ gloriantur. Mentuntur enim Romanam Ecclesiam nobis conversam esse in arcum pravam, et dominum papam omnibus regis Anglorum petitionibus annuisse, ex eo sumentes conjecturam, quod excommunicati nostri absoluti sunt in adventu Joannis de Oxenefordia; qui etiam, quasi re bene gesta in curia imperatoris, ubi schisma confirmatum est, acceptum de manu domini papæ reportavit Saresberienis Ecclesiæ decanatum. Sed si quis ea quæ Romæ gesta sunt diligentius recolat, plane videbit quod Romanus pontifex etiam circumventus causam Ecclesiæ et nostram fidelissime procuravit. Jam dictus enim Joannes tandem præstito juramento de more absolutus, ut itidem publice juravit, quod nihil in præfato schismaticorum conventu fecerat contra fidem Ecclesiæ et honorem et utilitatem domini papæ, et utinam non dejerasset! postmodum commendatitias et deprecatorias porrexit ex parte domini regis, quibus insertum erat, ut illi tanquam regi ipsi in omnibus crederetur. Deinde tanta fultus auctoritate, causam quæ inter regem et archiepiscopum super pravis consuetudinibus vertitur, domini papæ commisit arbitrio, ut illæ ad nutum ejus roborarentur, aut caderent, et archiepiscopo ad formam mandati ejus pax omnimodo reformaretur. Et hoc item juramento confirmans obtinuit ut dominus papa concederet se ad hoc legatos esse missurum. Quorum iter, ut aiunt, suspensum est, juratoris fraude comperta.

EPISTOLA CCV.

AD WILL. SUPR. ECCLÆ CHRISTI CANTUAR.

(A. D. 1167.)

JOAN. Saresb., WILLELMO subpriori Ecclesiæ Christi Cantuar.

D Mihi nuper locutus es in parabolis, dicens tuas, in Ecclesiæ opes de novo publicatas, et studiosius deprecari ne me eas prodente transferantur in Babyloniam. Sed si publicatæ sunt, miror quare usque ad patrem se pro filiorum salute et libertate matris devotentem, et jam triennio ærumnis expositum ante liberalitatis beneficia non pervenerunt. Si publicatæ sunt, debueramus et nos esse de contentum populo. Si patrem profiteamini, ubi est amor ejus? si dominum recepistis, debita venerationis quo profectus est timor? si vos fratres asseritis et amicos peregrinantium, cur cessant humanitatis officia, et debita solatia charitatis? sed fortasse quo gratius patri præstetis obsequium, expectatis ut amplius egeat. Interim picturis insui-

bus imperitiæ multitudinis oculos oblectantes rati impensum iri publicis usibus quod in spectaculis et curiosorum lenociniis oculorum ineptius erogatur. Profecto

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
(Vinc., *Æn.* vi, 37.)

Illudque satyricum videtur in vos, scio cui et quibus loquar, probabiliter retorquendum :

*Non habet infelix Numitor quid mittat amico,
Quintilla quid donet habet, nec desuit illi
Unde emeret multa pascendum carne leonem.*

(Juv., vii, 75.)

Nec hoc dixerim quod verbum hoc in omnes cadat, sed in eos quod indubitanter nostis, quia potuerunt non transgredi et transgressi sunt ; bona facere, nec fecerunt. Novit inspector cordium, quia mihi tristitia est, et dolor continuus cordi meo, quod nobis dormientibus in periculo vitæ, soli alieni naufragio nostro ferunt opem. Dicitur tamen ad cumulum doloris mei, quod circa unum in tanta necessitate patri præstitistis obsequium, diligentem adhibendo custodiam ne quocunque casu evaderet, quia de manu carnicum elapsus convolverat ad nostrorum præsidia patronorum. Sed timorem prætenditis. At profecto Deus non irridetur, sed timetis eum cui ad momentum credita est dispensatio peccata corripiendi in corporibus, quare non pertimetis eum qui potest corpus et animam mittere in gehennam? Expergiscimini igitur, et memineritis Abdiæ dispensatoris Achab, qui centum prophetas in specibus latitantes pavit in persecutione Jezabel. Quid autem in alterutra parte feceritis, procul dubio mensuram bonam et superfluentem in sinus vestros refundet Altissimus. Neque hoc ille impedit vester collega Bathoniensis, qui utinam submergatur in turmis quibus dignus est, quas meruit, ut conjiciatur in rutefolium, cujus Petronius in ponam delinquentium meminit, aut sepeliatur in salinario Heduarum. Ut ad parabolam tuam redeam, scias quia nomina librorum apud me sepulta sunt. Sigillum quidem nomine tuo recepi, sed illud mihi tuus abstulit Britonellus, quod ex conducto tuo factum suspicabor, nisi ablatum restitueris.

EPISTOLA CCVI.

AD O. DE FAVERSHAM.

(A. D. 1167.)

O. de Faverenshem mihi.

Amentis est, non amantis se et sua curare duntaxat, et quæ aliorum sunt ducere aliena : humanum teste comico nihil charitas a se reputat alienum, sed per congratulationem recte gaudentibus ades, et per compassionem dolentibus congemiscit. Suas tamen affectiones ordinatissima ratione dispensat, ut sint omnes in Domino, et humanitatis officia in singulis lege naturæ et gratias informantis magis aut minus exercet. Et cum beneficia gratiæ latioris ad omnes porrigat, maxime tamen dilatatur ad domesticos fidei, et iudicio ejus in his ipsis qui curam suorum et maxime domesticorum, quos affectui

A natura ingerit, et fidei consortium pietati commendat, curam non agit, fidem negavit, et est infideli deterior. Te autem in hac esse sententia omnino non ambigo, ut pro nepote tuo Adam (more scholarium) degente et patiente et regente in studio litterarum fiducialiter intercedam : certus quod sicut honestatem acceptas officii, et meritorum patris ejus in te per ingratitude non oblivisceris, sic necessitatibus ejus opportunum et debitum non tardabis præstare subsidium. Quod si præmissis rationibus, quas utique prudenter pensas, preces meæ aliquid possunt ferre momenti, totus in preces assurgo, et efficaciam earum expior, tuis plena devotione genibus provolutus ; si de me sollicitaris, conditionem meam divinæ munus gratiæ gratanter amplector, crebra meditatione revolvens quam si spectata fuerit omnibus recte sapientibus continuata mundi prosperitas, et quam certum sit argumentum dilectionis, filiorum delinquentium culpas per flagella purgari.

EPISTOLA CCVII.

AD ROBERTUM DE FAVERSHAM ARCHIDIACONUM.

(A. D. 1167.)

ROBERTO de Faversham, archidiacono, JOAN. Saresb.

Inhumanus est, et extremæ impietatis maculam incurrit et notam, qui paterna afflictione non læditur, præsertim ubi paternæ benignitatis in filium plura et grandia luce clarius radiant argumenta. Constat enim ex sententia Domini totam Chananæorum gentem perpetua servitute damnatam, quia pater eorum Cham a quo genus et nomen contraxerunt, inhumanus exstitit in parentem. Nam ex commisso auctoris impii tota posteritas præjudicium tulit, et dum odibile servitutis excipit jugum, devitandæ impietatis salutare omnibus procurat exemplum. Sane et ego me deteriorem Chananæo quolibet arbitrer, si Patri non compatiar laboranti : si flagella ejus non exulcerent animam meam super dolorem vulnere propriorum. Hujus rei testis est conscientia, testis est conscientiæ scrutator et arbiter Deus, qui forte citius quam credatur illustrabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. Et jam quidem stamus ante tribunal ejus, et eum in causa nostra iudicem expectamus, ut in conspectu ipsius stultum sit et temerarium mentiendo totius laboris et vitæ si quid tamen salubriter patimur aut recte agimus, mercedem perdere. Laboravi ergo (sicut ipse novit) apud dominum Cantuariensem, utens nunc mitigativis, nunc acerbioribus et omni sermonum genere ; sed labor meus (quod doleo) cessit incassum. Quos autem obices ille precibus et persuasionibus nostris opponat, et retexere longum est, et fere superfluum, cum magister Gilbertus, quem vobis fidelem esse non ambigo, omnia plenissime audierit ex ore ejus. Deum tamen testem invoco in animam meam, quod ut ex animi mei sententia loquar, archiepiscopus episcopum sincere diligit, et saluti et indemnitati

ejus cupit esse prospectum : sed insistit, ut qui inobedientiæ et illiciti ausus aliis dedit formam, se ipsum salubris et necessariæ obedientiæ cæteris præstet exemplum. Quod si sibi Scripturarum auctoritate, amicorum consilio, et domini papæ mandato persuaderi permiserit, ipsum archiepiscopum quem nunc fortasse plus justo timet clementissimum Patrem inveniet, et longe prouiore ignoscere quam ulcisci. Potestis enim et expedit remissi quid super hoc a sede apostolica nuper domino Constantiensi rescriptum sit : nam ad vestram aut venit, aut debuit pervenire notitiam. Scitis etiam quid solatii mihi retulerit decanus vester, aut si nescitis, utinam omnia quæ Romæ gessit, tam in hac causa quam in cæteris, non modo vobis, sed et toti innotuerint mundo. Et si liceret adhuc ea publicari per nos, facile innotesceret quid actum sit, et de consuetudinibus unde litigium vertitur inter regnum et sacerdotium de pace archiepiscopi et libertate Ecclesiæ, de integra restitutione et securitate omnium exsulum : quid etiam juraverit, et qua cautione firmaverit pactiones. Ea interim silemus necessitate mandati, dum promissionum speratur et expectatur fides. Sed nihil opertum quod non reveletur : idque Deo auctore in brevi. Juxta enim est dies perditionis eorum, qui in mendacio deprehenduntur et retributionis et vindictæ adesse festinant tempora. Quod si meum consilium interim queritur, ecce coram Deo, quem hujus verbi in extremo examine testem invoco, tota spiritus libertate, et in fide illi tanquam patri promissa et debita respondeo, quod in omni ardua dubietate censeo faciendum. Scilicet ut primo omnium queramus et sequamur quid super hoc lex divina præscripserit, quæ si nihil certum exprimit, recurratur ad canones et exempla sanctorum, ubi si nihil certum occurrit, tandem explorentur ingenia et consilia sapientum in timore Domini, illique, seu plures seu pauciores sint, cæteris præferantur, qui honorem Dei commodis omnibus anteponunt. Nullus enim salubriter incedit, lege Dei, quæ omnibus est certissima forma vivendi, neglecta, et qui Patrum vestigia detrectat imitari, ad consortium regni, quo illi gaudeat intrare non potest. Nam et Josue et seniores Israel in fœdere Gabaonitarum patuerunt culpæ, quia, sicut Scriptura testis est, sumptis eorum cibariis os Domini non interrogaverunt. Quid autem significatur per os, nisi verbum Domini, quo semel locutus est, ut id ipsum repeti non oporteat? hujus autem perspicua est et clara in lege sententia, quoniam melior est obedientia quam victimæ; quia et ariolandi crimen est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere. Hanc Christus edicto promulgavit et exemplo, factus obediens usque ad mortem, docens quibus finibus virtus obedientiæ debeat limitari. Obediendum enim est non modo usque ad jacturam temporalium et corporis cruciatus, sed usque ad exitum mortis, et si certa in necessitate cessatur, virtus obedientiæ non

A assequitur palinam. Sapientiores amici melius fortasse consulent, sed ego, Deo teste, ad præsens commodius nescio. Sic enim Domini mei Jesu Christi gratia persuasus sum, et omnes amice persuaderi desidero, quod

*Summum credo nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas.*

(JUVEN. VIII, 83.)

EPISTOLA CCVIII.

AD RICARDUM DE BOHEN, CONSTANTIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1167.)

RICARDO de Bohem Constant. episc., JOAN. Sares. Super afflictione domini mei Saresberiensis episcopi, quod quidem justissimum est, anxiatu spiritus meus, eo quidem gravius, quo minus laboris hujus facilem exitum videt. Quanta autem sedulitate apud dominum Cantuariensem egerim ut eum relaxaret, novit inspector et judex omnium. Sed labori meo successus defuit ex variis causis, quas retexere supervacaneum arbitror, quia plurimas earum M. Gilbertus fidelis vester ab ipsius archiepiscopi ore audivit. Ut vero taceam plurima, ex eo maxime movetur archiepiscopus quod dominus Saresberiensis formam inobedientiæ cæteris dedit, et adhuc assistit Londoniensi, et aliis qui querunt animam ejus ut auferant eam. Adjicit etiam quod ei contumaciter scripserit, et sub prætextu frivole appellationis, crimen inobedientiæ studuit colorare, sed non eum postea præsumptionis poenituit, ut appellationi renuntiaret, sed quadam inconstantia verbi et operis dissimulata injuria appellationis, qua se tuetur, opponit obicem corripienti : et tamen simulata humilitatis reverentia misericordiam petit. Nihil aliud ergo ab eo potest aliquis impetrare, nisi ut episcopum ab appellatione recedentem, et culpam publice profitentem, et de cætero obedientem paternæ benignitate recipiat : et exinde quasi filium charissimum in omnibus tractet. Nam de archiepiscopi mansuetudine, si hoc, quod necessarium esse scitis, episcopo fuerit persuasum, omnino non dubito. Nostis enim quid super hoc vobis nuper scripserit dominus papa, et quid remedii decanus huic causæ retulerit ab apostolica sede. Cujus tamen, si promissa processerint, et eorum, quæ juramento firmata sunt, fides fuerit adimpleta, archiepiscopus et sui reconciliabuntur in brevi, et pax cum honestate Ecclesiæ inter regnum et sacerdotium reformabitur. Interim, quod vobis innotuisse potest, ad silentium eorum quæ Romæ gesta sunt, necessitate mandati arctamur. Sed cum de fide aut perfidia constiterit pactionum, propalare licebit universa. Quia ergo dominus Saresberiensis et Reginaldus archidiaconus me in causa ista sollicitant, rogantes ut quod invenero eis rescribam aut vobis, precor attentius, ut jam dicto archidiacono litteras, quas ei mitto, habere faciatis, et felicem, Deo auctore, provideatis exitum causæ.

EPISTOLA CCIX.

AD MAGISTRUM HUMFRIDUM DE BONI.

(A. D. 1167.)

Magistro HUMFRIDO BONI.

Non est, amice, quod possim de status mei qualitate causari, quia omnia hominis machinamenta misratio Dei mihi cooperatur in bonum. Nam temporaliter fere universa succedunt : et spes est quod hæc ipsa quæ videtur esse vexatio, sicut intellectum excitat, sic veræ salutis est paritura profectum. Illud tamen aliquatenus movet, quod quidam amicorum super conditione mea acerbius sollicitantur, et more hominum carnaliter et temere magis quam prudenter, et vere amantium, sæpe et fere semper vano concussi terrore, timent « graviora pericula veris, » et quod vere prosit aut noceat, attendentes parum ; illic trepidant ubi non est timor. Nam jacturam conscientiæ aut famæ nequaquam subtiliter pensant, et dum umbra virtutis in opinione hominum constet, et nugiloquos evitent detractores, parum curant quid ad sinceræ rationis examen cuique debeatur ex merito. Nam plurimi talium pluris faciunt videri quam esse bonum. Alii sublata sibi temporalium subsidia ingeniscunt, quæ per me illis ministrabantur a Domino. Sed ad petitionem utrorumque ratio consulta respondet, quod eum qui in agone Ecclesiæ Christum sequi cœpit, nec rei familiaris dispensatio, nec patris revocat sepultura. Fixum est mihi, Deo auctore, propositum, quatenus ipse dederit honestatis formulam sequi, et animæ salutem in mundi commercio non distrahere ad boni cujuscunque pretium temporalis. Ipse viam doceat, et ducat per semitam virtutis, et perducatur ad illorum consortium, qui pro justitia patiuntur. Desidero tamen, ei salva honestate fieri posset, reconciliari : et in ecclesiis quibus ascriptus sum ad honorem Dei et amicorum solatium ministrare. Unde dilectionis vestræ supplico quatenus quid expediat et deceat, per dominum Baiocensem et alios amicos vestros explorare et rescribere non gravemini, quatenus tutum fuerit, et vestrum mihi præbere consilium. Hoc enim de genere eorum est quæ ratione humanitatis nulli negari debent, quia et suppressa non proficiunt, et tenacitatis conservatione non crescunt, et erogatione sui non minuuntur, sed amplius quo magis fuerint publicata clarescunt.

EPISTOLA CCX.

AD HENRICUM BAIOCENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1167.)

Episcopo Baiocensi HENRICO, JOANNES Saresburiensis.

Audio, Pater, et gaudeo, quod pro merito vobis universa succedunt : et qui decanorum nomen et ordinem, dum licuit, honorastis, nunc vestrum splendore virtutum in terra aliena usque ad multorum invidiam pontificis illustratis officium. Quod quidem tanto salubrius ad conscientiam, tanto

A gloriosius est ad famam, quanto rarius invenitur ovium pastor, aut qui in Ecclesia Dei ministerium suum studeat honorare, in tanto fastu et numero nomine tenus illustrium sacerdotum. Jam enim, ut Deus pridem in propheta conquestus est : *Sacerdotes non dixerunt, ubi est Dominus? et tenentes legem, justitiam nescierunt* (Jer. 11). Unde et justum est ut eminentia vestra honoretur et diligatur etiam ab his qui exigentibus meritis nostris sacerdotium præsens videntur habere contemptui, et legem Dei, quæ solvi non potest, evacuare nituntur. Licet enim Ægyptii pastores ovium detestentur, et Samaritani temporis nostri non contantur his qui verbum Dei publice confitentur : tamen et Joseph invenit gratiam in Ægypto, et apud Assyrios claruit Daniel, et prærogativa meritorum etiam regnante Achab Eliam fecit insignem. Non est ergo mirum, si apud principem Christianum et officiales ejus suum virtus reperit locum, et si diligitur ab hominibus quem divina gratia constat esse perfusum ; sicut unguentum a capite Christo in Ecclesiæ defluxit barbam, et inde in oram vestimenti derivatur, ut pro divinæ dispensationis decreto, et meritorum gratia quemlibet irriget electorum. Utinam, dilectissime domine, de hac plenitudine vestra aliquid accipiamus et nos, et agonizanti Ecclesiæ prosit, quod in conspectu domini regis gratiam invenistis. Quæ sit enim conditio nostra non expedit replicare, cum vobis, et de causa vestra plenius constet, et immerita pœna. Sed consilium salubre ad conscientiam, et honestum ad famam a vobis impetrare operosum est, et prece dignum. Quamvis enim mihi adsint subsidia temporalium, Deo propitio, non modo ad necessitatem, sed ad gloriam : tamen quatenus salva integritate conscientiæ et honestate famæ licuerit, paratus sum juxta consilium vestrum domini regis gratiam promereri, nihil enim spondeo contra Deum, aut si unquam tentavero, meos conatus pietas ejus impediatur, Valet.

EPISTOLA CCXI.

AD RICARDUM CONSTANTINENSEM ARCHIDIACONUM.

(A. D. 1167.)

Magistro RICARDO episcopo, Constantiensi archidiacono.

Proscripsit me gratis, quod novit Altissimus, et vos scire arbitror, violentia publicæ potestatis ; sed unde ad gratiarum non sufficio actionem, Deus sic itinera mea direxit et opera, ut rerum experimento didicerim, quia eum timentibus nihil deest, sed nec aliquem coexsulantium novi, cui, non dico, tolerabilis, sed jucunda esse non debeat conditio sua. Me tamen (quod sine timore non eloquor) Dominus cæteris mitius tractat, et uberius temporalium affluentia consolatur : fortasse indignum reputans, qui aliquid adversitatis pro ipso debeam sustinere. Nulli enim rectum sapienti venit in dubium quin affluentia successuum debeat esse suspecta ; eo quod mundus hominum more fallacium illis solis conti-

nuato favore blanditur, quos prodit, ac si insidiantibus adversariis potestatibus clamat: Quemcunque osculatus, et amice diutius amplexatus fuero, ipse de reprobis est, torquete eum. Unde et perpetua laudum gloria illustrium doctorum doctor Anselmus, ut a suis accepi, dicere consuevit, se nihil magis habere suspectum quam quod cum Deus in tota vita nulla corripuerat adversitate. Ubi enim se patrem exhibet, omnem filium corripit et castigat. Ipse autem novit figmentum nostrum cui stamus aut cadimus, et utinam eo semper stemus auctore, et prospera vel adversa cuique prout electis novit expedire, salubri moderatione dispensat. Ab ipso itaque spero viam huius et exspecto processum acceptaturus, eo propitiante quod dederit. Plura autem et certiora scribam cum innoverint. Interim super statu vestro, quem Deus optimum faciat, certiorari desiderans, et orans attentius, ut vestris recurrentibus litteris mihi fidelius innotescat. Et si pacis meae formam aliquam sine conscientiae et famae dispendio potueritis explorare, eam laetus excipiam, et quatenus licitum fuerit et honestum, etiam ipsi adversariis (quibus Deus dignos poenitentiae fructus largiatur ad vitam) libenter obtemperabo. Alioquin non est in proposito meo ut, pro peponibus Aegyptiorum et alliis, vel minimum honestatis subeam detrimentum. Pius vero Jesus, qui virtutis delicti affectum, perseverantiam largiatur, quia sine eo nihil recte incipit aut finitur.

De cætero jam a multo tempore porrectas itero preces, quatenus libros Aristotelis, quos habetis, mihi faciatis exseribi, et notulas super Marcum, meis tamen sumptibus, quaeso, in hac re nulla ratione parcatis. Precor etiam iterata supplicatione, quatinus in operibus Aristotelis ubi difficiliora fuerint, notulas faciatis, eo quod interpretem aliquatenus suspectum habeo, quia licet eloquens fuerit alias, ut saepe audivi, minus tamen fuit in grammatica institutus.

EPISTOLA CCXII.

AD RAD. PRIOREM WIGORNENSEM.

(A. D. 1167.)

JOAN. Saresb., RADULFO priori Wigornensi.

Aquarum copia nequit extinguere charitatem, et sincere dilectionis affectus se perspicuis indicibus prodere consuevit. Poterat ergo videri jure silentii mei diuturnitas arguenda, nisi et necessitas peregrinationis, et locorum distantia et intermeantium raritas, et difficultas commearum, et pernicio sibi et odibilis Deo, officiosa tamen Ecclesiae insidiatorum diligentia, charitatis silentium excusarent. Officiosam sane dixerim praordinatis ad vitam, quibus omnia cooperantur in bonum, rabiem persecutorum, quia et dum impius superbit, incenditur pauper: et dum malitia debacchatur insanius, qui in confortio Domini sunt, purgantur amplius aut probantur. Nunc autem quia mihi Jivinitus collata est impertientiae optatae salutis occasio, opportunitatem gratanter arripui

A et, vestro interveniente officio, precor attentius totam Wigornensem Ecclesiam nomine meo diligentius salutari, orans ut memoriam mei habeatis, et haberi faciatis in orationibus ejus, et agonem Ecclesiae Domino sedulis precibus commendetis. Nam quod ad temporalia et solatium corporis, non tam ad necessitatem quam ad delicias promissionem Christi esse verissimam ego et coexules experimur, ut nihil nobis defuerit probabiliter, expetendorum pro tempore, ex quo in eum solum contulimus patrociniū causae nostrae; et, unde magis grati esse debemus Altissimo, a domesticis et antiquis familiaribus nihil hac tempestate recepimus: sed amici nostri et proximi steterunt contra nos ponentes carnem brachium suum, et tenebras lucem. Ut enim de aliis taceam, jam quadriennium mihi exsulanti elabatur, nec in ratione dati et accepti alicui eatenus obligatus sum, quin omnibus in commune satisfacere possem, delegato eis ad solvendum pauperrimo debitore. Nec hoc tamen dixerim ad arguendam ingratitudinem veterum amicorum, sed ad magnificandam gratiam Dei, qui contra et supra merita mea, tam me quam parvulos ejus, qui mecum sunt, consolatus est in omni tribulatione nostra. Ut autem haec nobis consolatrix gratia propitia perseveret, vestris et sanctorum desiderio precibus adjuvari. Cantuariensis vero archiepiscopus, qui, velut alter Jonas, ut Ecclesia liberetur, spontaneum ex charitate naufragium fecit: gratiam, quam apud suos meruerat, Domino ducente, apud extraneos reperit, et filiorum expertus devotionem, stipendiis suis Ecclesiae militat Anglicanae. Noveritisque pro certo, quia per misericordiam Dei in brevi patenter videbitis, quod (ut credo) desiderat anima vestra, persecutores scilicet Ecclesiae aut converti aut conteri. Sed cætera, quae ad hunc articulum pertinent, necesse habeo praeterire, ne praevicator obedientiae publicem, quibus pactionibus et cautionibus obtenta sunt, quae in praedictum domini Cantuariensis et suorum a domino papa indulta esse jactitant, qui Ecclesiam persequuntur. Hoc autem licenter eloquor et verum est, quia si pactiones fuerint adimpletae, negotium Cantuariensis archiepiscopi et totius Ecclesiae commodius geri non potuit.

EPISTOLA CCXIII.

AD MAG. SIMONEM LUPELLUM.

(A. D. 1167.)

JOAN. Saresb., magistro SIMONI LUPELLO.

Species est conscientiae diffidentis apud amicum in articulo necessitatis insinuatione verborum preces involvere, et officium deprecantis expedire potius arte quam fide. De tua ergo dilectione, dilectissime, a multis diebus concepta fiducia ulteriori fiducialiter agens, amotis omnium circumlocutionum involucris, precor attentius quatenus latorem praesentium apud dominum Wigornensem, et ubi expedire cognoveris, sic promoveas ut me ipsum. Nam quod ei mei contemplatione exhibitum novero, per-

Inde acceptabo, ac si mihi personaliter esset exhibitum. Quis autem sit status meus, et aliorum qui in agone Ecclesiæ constituti sunt, si tamen id audire placuerit, aliquatenus eo referente cognosces. Spero autem quod et tu videre desideres diem Domini, ut Ecclesia convalescat. Lex Dei in conspectu gentium et invidentium roboretur, et sic splendeat in capitibus regum insigne fidei et publicæ potestatis, ut de cætero non dentur cornua peccatori. Et hoc quidem facile obtineret, nisi quia, si vera sunt quæ vulgo dicuntur: *Tenentes legem, iustitiam nescierunt* (Jer. 17) : et a sacerdotibus et prophetis Israel egressa est pollutio super omnem terram. Aderit tamen, auctore Domino, in brevi fidelium consolator, et propter electos ventis imperabit et mari, ut momentanea tristitia lugentis Ecclesiæ in gaudium perpetuum convertatur. Si liceret obligationes et cantiones, quibus impetratum est quod in præjudicium Cantuariensis archiepiscopi a sede apostolica nuntiis regis factitatur esse concessum, libenter exponerem : sed sine singulorum expressione certum sit hoc pactionibus esse insertum, quod præfati archiepiscopi et suorum plenam indemnitate et omnimodam securitatem contineat, et ad totius Ecclesiæ proficiat libertatem. Hoc autem mirum est in oculis omnium, et omni stupore dignum quod nec semel inter comprovinciales convenit episcopos, ut de pace Ecclesiæ tractantes vel una vice convenirent regem, cujus innocentiam publico universitatis suæ testimonio astruant, et patientiam tantam prædicant, ut dulce putet obsequium quoties monetur ut corrigat, si quid forte deliquit in Dominum. Et profecto aut eum Deo propitiante reducent ad viam, aut de necessitate citius quam credatur domino papæ vapulabunt, aut regi, cujus ad præsens dum plus justo veretur iram, negligere, imo et occidere videntur animam. Quare autem hæc scripserim tibi notum arbitror sapienti. Vale.

EPISTOLA CCXIV.

AD ADAM ABBATEM DE EVESHAM.

(A. D. 1167.)

ADÆ abbati de Evesham.

Præter eam quam ab initio mutæ cognitionis ad invicem contraximus charitatem, ulterior quædam jure societas in iustæ conciliata est inter nos amicitia, ut alter alterius fortunam sic in utriusque sortis calculo excipere debeat velut suam. Nam affectionem quam studiorum communicatio peperit, promovit in peregrinatione similitudo morum, et familiaritatis non tam frequens quam jugis et perpetua ad invicem exhibitio. Possemus ergo jure de tam diuturno vicissim silentio conqueri, nisi et distantia locorum, et intermeantium raritas, et difficultas, aut magis impossibilitas conveniendi taciturnitatis indebita purgaret notam. Nam ut proverbialiter usurpatum est, charitas elinguis præterdit speciem non amantis. Prior ergo, ut justum est, studui superiori et domino quod potui et semper

A deo sedulæ venerationis obsequium exhibere, et quæ circa vos et ecclesiam vestram gerantur et vestros sollicitius et diligentius perscrutari, ut his quæ recte geruntur congratulari valeam, et si quid (quod absit!) deprehendero vobis esse molestum, mutua affectione compari. Erit ergo si placet dilectionis vestræ de statu nostro rescribere : et si sedulitas mea vobis officiosa esse potuerit in aliquo, præscribere et præcipere ex animi sententia pro viribus parituro. Precor autem et obtestor in fide Dei et charitate quatenus charissimum mihi N. fratrem vestrum in Domino et nostræ peregrinationis socium diligatis, et vestræ familiaritatis munere honoretis : et sic cum tractetis de cætero meorum contemplatione precum, ut eas apud vos experiat alicujus esse momenti. Si de statu meo curatis audire, noveritis quod hoc exilii mei quadriennium sic infirmitati meæ contemperat Dominus, ut processu temporis vexationem meam successus comitetur uberior, et plenior miseratio consoletur. Alimenta et indumenta meis adsunt ad abundantiam : dulcium et utilium in exilio multiplicatur copia amicorum : et evanescente ex magna parte fide veterum familiarium, novorum charitas amplius solidatur. In ratione dati et accepti me sibi contreraneorum nullus sibi soli reddit obnoxium qui volatilia pascit, et decore incomparabili vestit lilia, floresque vernantes. Neque hoc dictum accipiat ut amicos arguam frigescentes, sed ut glorificetur pauperum Pater qui in cælis est, et electos tenari non patitur supra id quod possunt. Quæro itaque et affectuosius supplico quatenus peregrinationem meam, et naufragium Ecclesiæ laborantis vestris et sanctorum precibus faciatis Domino attentius commendari. Quæ circa dominum Cantuariensem sunt, ubi, auctore Domino, prosperius agitur quam credatis, lator præsentium poterit aperire : ei enim dedi in mandatis, ut fidei vestræ universa communice.

EPISTOLA CCXV.

AD R. ABBATEM PERSORENSEM.

(A. D. 1167.)

R. abbati Persorensi.

Qui amicis nec in salutis voto communicat procul est a charitate : et non amare convincitur qui oblata opportunitate colloqui, amatorem sui nec salutationis recreat verbo. Nam nec illis verba deesse solent, qui lingua diligunt et simulatione duntaxat : qui fidei munus et charitatis officium nec affectione retinent, nec exercent opere et veritate. Memor ergo contractæ inter nos amicitie, latori præsentium natale solum invisere salutem, dedi in mandatis, quatenus vos saluaret nomine meo, et de statu vestro, quem Deus optimum faciat, diligenter inquireret, ut audita per eam forma conditionis vestræ possim, ut justum est, amici pressuris, quas Pater misericordiarum a domo vestra orceat, compati : vel successibus, quos multiplicari

et perpetuari desidero, congaudere. Vos etiam de statu meo et coexsulantium (si tamen cura hæc quempiam sollicitat veterum amicorum) per eundem certiorari poteritis, et Deo auctore veraciter audire prospera de presenti, et sperare nobiscum in brevi de futuro prosperrima. Nisi enim pactiones quæ de libertate Ecclesiæ et restitutione, et pace et securitate Cantuariensis archiepiscopi et suorum, cum domino papa initæ sunt, et firmatæ cautionibus, quas ad præsens exprimi non oportet, fideliter impleantur, per gratiam Dei citissime confundentur et erubescunt qui oderunt Sion, et suam cum Scribis et Phariseis fraudulenta verborum astutia nituntur justificare malitiam. Nam ex verbis nuntiorum domini regis, qui non coaraverunt in curia, liquido deprehensum est, quæ sinceritate agatur cum Ecclesia Dei: et quod, qui videbantur columnæ Ecclesiæ esse, corrupti peponibus et alliis Ægyptiorum, malunt servire, et Ecclesiam fatigari in luto et latere, quam itinere trium dierum in veram prodire libertatem, et abominaciones Ægypti Domino immolare. Precor autem attentius quatenus mei memoriam habeatis in orationibus vestris, et peregrinationem nostram sanctorum qui vobiscum sunt orationibus commendetis.

EPISTOLA CCXVI.

AD JOCELINUM SARESB. EPISCOPUM.

(A. D. 1167.)

Domino JOCELINO Saresberiensis episcopo, JOANNES de Saresberia.

Acceptis litteris amicissimi mei Reginaldi archidiaconi, dominum Cantuariensem, quod et ante sæpius feceram, super consolatione vestra instantius sollicitavi: et sicut antea quando magister Gilbertus præsens adfuit, omnem operam dedi et diligentiam, ut satisfaceret petitioni vestræ. Sed qualis primo inventus est, talis perseverat adhuc. Non quidem, ut conscientia teste loquor coram Deo, in proposito constans odio vestri, sed ne dentur cornua peccatori, et ne facto isto inobedientium temeritas invalescat. Nam si ad obedientiam redieritis, non dubito quin eum illico inveniatis clementissimum patrem. Nititur autem in facto isto, et de consilio amicorum quos habet in Ecclesia Romana, et sapientium Ecclesiæ Gallicanæ qui vexationem ejus ita acerbè ferunt ut suam. Nec est aliquis eorum qui consulat ut sententiam revocet, dum inobediens exstiteritis, et excessum vestrum sub appellationis prætextu velitis excusare. Recepit enim appellatorias vestras et alias nomine episcoporum, etsi neutram receperit appellationem, ut ex responsione ejus nobis palam est. Vos autem, ut ait, nec recessistis adhuc, nec ei unquam super appellationum renuntiatione scripsistis, cum tamen hoc patentibus litteris oporteat fieri, si ab eo misericordiam expectatis. Appellatorias vero vestras domino papæ misit: et utinam verum esset quod in suis episcopi testificati sunt, de innocentia et justitia domini regis qui, ut aiunt, dulce putat obsequium quoties

monetur, ut corrigat, si quid forte deliquit in Dominum. Si tanta est benignitas ejus, quare non conveniunt eum, ut Ecclesiæ Dei pareat et sibi? si non est, quare patentibus litteris testificati sunt in animas suas? hæc prætendit archiepiscopus, et sic reluctantibus, et patenter sitientibus sanguinem ejus contra Ecclesiam, et se ipsum acquiescere non decrevit. Cæterum si vos subtraxeritis cætui persecutorum, et redieritis per exhibitionem obedientiæ, promior erit ad veniam et omnem misericordiam exercendam, quam vos ad preces, et hoc quidem, sicut ipse videtis, fieri expedit, imo necesse est. Scitis enim quid dominus papa rescripserit fratri vestro episcopo Constantiensi, quid etiam solatii vobis a sede apostolica retulerit decanus vester. Nam conatus ejus et processus non latet archiepiscopum, qui per nuntios suos nuper recepit apostolicam consolationem, cum multarum fasciculis litterarum. Præfatus quoque decanus, si dignum ducit, meminisse potest pactionum quas iniit, et cautionum quas præstitit domino papæ, et si ab injuriis archiepiscopi sui et domini postea aliquantulum temperasset, fortasse sibi ipsi utilis prope xisset imposterum. Ex eo tamen ipso, unde præjudicatum videtur archiepiscopo, præter intentionem gerentium ei prospectum est: et patet ex absolute excommunicatorum ejus, quam periculose eis antea communicatum sit. De hac tamen absolute, et aliis causam hanc contingentibus, necessitate mandati ad silentium coarctamur usque in diem certum, quo constet an dominus papa pactionibus, quas admisit in causa Ecclesiæ, instructus sit, an illus. Interim nihil aliud consulere possum quam quod lex divina præscribit, quod Deo potius oportet obedire quam hominibus: nec unquam acceptantur victimæ obedientiam subtrahentis: nec salubriter incedit, qui debito officii sui præponit voluntatem mundanæ potestatis. Hoc vobis loquor tanquam Patri et domino coram Deo, quem testem invoco in animam meam in districto examine: quia, si salubrioris consilii mihi pateret via, illam vobis devotione promptissima aperirem. Et, si videritis in quo vobis valeam officiosus esse, secure præcipite ex animo pro viribus parituro. Credo vos recepisse litteras quas misi domino Constantiensi et amicissimo meo archidiacono, ut ad præsens plura scribere non oporteat.

EPISTOLA CCXVII.

AD ROGERUM EPISC. WIGORNENSEM.

(A. D. 1167.)

Domino ROGERIO Wigornensi.

Confidentia securas emittit preces, nec justæ petitionis rebuslans veretur apud amicum, qui ad illius semper est accinctus obsequium. Quid autem justius est quam ut Dominum fidelis animet ad officia charitatis: et Dominus in salutis suæ compendium amici vota compleat deprecantis? Expedite autem arbitror sanctitati vestræ ad vitam, et nobilitatem decere ad gloriam, ut contemplatione

divinæ miserationis parvulorum Christi necessitatibus communicetis, et ubicunque ratio permiserit, in eorum consolatione aut promotione charitati quæ in Christo est satisfaciatis, et generi vestro quod plures parvulos suos dignoscitur exaltasse, quam mundus, licet in maligno positus, adhuc possit deprimere. Lator præsentium unus parvulorum Christi est: est et mecum unus de parvulis vestris, potestisque collata vobis opportunitate divinitus, ut dici solet, sine sanguine et sudore, sine dispendio facultatum, et cum augmento opinionis vestræ et conscientiæ, necessitatibus ejus juxta preces domini archiepiscopi subvenire. Quod ut faciatis tantæ majestatis precibus meæ parvitatibus adjicio preces, mihi reputaturis impensum quidquid ei beneficii aut honoris a vestra fuerit bonitate collatum. Nec immemor sum consolationis, quam Senonis a vestræ liberalitatis verbo percepi, nec vos immemorem esse patiar, cum aut necessitas importunior urgebit; aut modestia verecundiæ, necessitatis importunitati, quam nondum inexorabilem experius sum, victa succumbet. Unum autem præ cæteris rogo, moneo et in veræ amicitiae consulo fide, ut memineritis in causa Ecclesiæ conscientiæ, quod ad Deum, famæ, quod ad homines: nec in calamo Ægyptio confidatis, qui et nulli opem fert, et membra perforat incumbentes: rerumque exhibitione monstretis, quod ad vos, fallacem esse et vanum, qui malitiam, quæ adversus Ecclesiam exercetur, excusans, accusantibus prætereundum consuevit: Gens sua et pontificium tradidit eam mihi. Sacerdotem Christi alloquor, Ecclesiæ pastorem, pontificem animarum, filium illustris comitis, qui in regum catalogo dignus fuerat numerari, nisi quia magnificæ virtutis titulo meruit, ut in libertatis culmine constitutus, reges viderit in ordine secundo, et regum parens (quos adoptione promovit) haberi debet in sempiternum. Non ergo vereor ne in ventum verba emisierim, aut quod mihi capciosum sit in tantæ sanctitatis auribus vera esse locutum. Non tamen ex causa veritatis insidiantium laqueos timeo, qui utinam totam vitam devoverim veritati, et in assertione ejus impenderim animam: in invio est, Pater, qui Ecclesiam regere putat esse dominatum in clero, et fastum in populo, parvulorum Christi oculos exhaurire, ut hostes Crucifixi, histriones et mimos, et cæteras hujusmodi mulceat pestes: placere potestatibus sæculi, ut perniciose et infami patientia pastorum Christi conculcetur Ecclesia, sua querere non quæ Jesu Christi, otiosi in talento Domini, et usurariam virtutum accessionem negotiatione sollicitudinis et laboris non exercere. Aderit in brevi pastorum pastor qui a vobis et nobis districtam exigit rationem: eritque tunc memoria justis cum laudibus, et nomen impiorum putrescet. Sed ne in longum videar prophetare, citissime per misericordiam Dei videbitis Ecclesiam resurgere, ut qui eam hactenus prodiderunt, aut

A cum Petro lacrymentur ad veniam, aut cum Juda laqueo se suspendant.

EPISTOLA CCXVIII.

AD WILL. BRITONEM SUBPRIOREM CANTUAR.

(A. D. 1167.)

GUILLELMO BRITONI subpriori Cantuar.

Reflorescit, auctore Domino, status universalis Ecclesiæ, et schismaticorum impetus frustratus est, et superbia Moab in dies infirmatur. Nec de nocte vastatus est nunc, ut ab initio, sed in meridie suffossa est Aar, et muri ejus dejecti sunt funditus, ut exultatio Moab ex necessitate Petro cedens de cætero conquiescat. Unde spes est in Domino ut vociferantibus tubis sacerdotalibus in proximo eorruat et Jericho, et regnum proprio sanguine acquisitum obtineat triumphator Jesus, et in pace possideat quod sui juris est sponsus et custos Ecclesiæ Christus. Cum enim Romanus pontifex per patientiam Teutonicum tyrannum diutius exspectasset, ut vel sic provocaretur ad penitentiam, et schismaticus, abutens patientia ejus, peccata peccatis adderet jugiter, ut error in amentiam verteretur, vicarius Petri a Domino constitutus super gentes, et regna, Italos, et omnes qui ei ex causa imperii et regni religione jurisjurandi tenebantur astricti, in fidelitate ejus absolvit: et Italiam fere totam a facie furentis et præsentis tanta felicitate et celeritate excussit, ut in ea nihil habere videatur, nisi tortores, quos evitat interdum, et angustiarum, quas evitare non potest, iuge supplicium. Abstulit ei etiam regiam dignitatem, ipsumque anathemate condemnavit: et inhibuit auctoritate Dei ne vires ullas amodo in bellicis congressionibus habeat: aut de Christiano aliquo victoriam consequatur, aut alicubi quiete et pace gaudeat, donec fructus penitentiae condignos operetur. In quo secutus est exemplum Gregorii VII, decessoris sui, qui nostra ætate Henricum imperatorem Ecclesiæ privilegia convellentem deponens in concilio Romano simili sententia condemnavit, et quidem illa sententia effectum sortita est: et hanc de privilegio Petri latam videtur ipse Dominus confirmasse. Hoc enim Itali audito, ab eo discedentes, reædificaverunt Mediolanum, schismaticos expulerunt, Catholicos reduxerunt episcopos, et apostolicæ sedi unanimiter adhæserunt. Sed quid nota recenseo? Hoc utique locorum fama quasi præconia voce concelebrat. Nec aliquibus dubium puto, nisi forte lateat illos qui soli hac tempestate exsulant domi suæ.

Quia ergo ab Oriente jam radius serenitatis illuxit per Christum, et incolumitas Ecclesiæ in capite reparatur, superest spes fidei certissima, quod unguentum a capite in apostolicam barbam exuberans, descendet in caput et oram Anglicanæ Ecclesiæ: et qui prophetam exterminare nititur de Israel, nisi forte respiscat, divinam sententiam excipiet, dicente Amos ad ipsum: *Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui, et filiæ tuæ in gladio cadent, et humus tua in funiculo melicetur, et tu in terra polluta*

morietis, et populus tuus captivus migrabit de terra sua (Amos., vii). Hæc est enim pœna resistentium verbo Dei, et potestatum, quæ ora sacerdotum nituntur oculudere. Profecto tunc risus dolore miscetur, et extrema gaudii luctus occupabit, et amarum erit, cibum et potum et amica colloquia cum excommunicatis communicasse. Nunquid tunc Balaam, pontifices et sacerdotes, et principes Taphneus et Arioli consiliis suis salvare poterunt Madianitis, cum eos gladius Domini persequetur? Nunquid cardinales proderunt aut legati, si Balaam fuerint in die Domini? Certe si ipse adfuerit Balaam, aut benedictet tabernaculis Jacob, quæ nunc proseribi et exulare videntur in eremo, aut gladio cadens verbi Dei sibi adversarium esse experietur Spiritum sanctum: et sentiet quia sicut allophylorum messes et sala, ita et incenduntium vulpium caudis ignis exurit.

Hæc idcirco premiserim, ne quis amicorum ponat carnem brachium suum, et excommunicatis participans in se gladium provocet his acutum. Dicitur autem, quod sine dolore et lacrymis nequeo reminisci, quod sancta Cantuariensis Ecclesia participatione illius insignis excommunicati Randolphi de Broc anathema contraxit, et lege Dei contempta Melchom adersans litteras domini papæ pro archiepiscopo sibi missas, regi ad subterfugium obedientiæ et opera debitiæ misericordiæ excludenda transmissit. Unde precor attentius, consulo, et quanta possum instantia moneo, ut, si falsa sunt quæ dicuntur, et adhuc ab anathemate immunis est, sibi, ne tale quid de ea probabiliter fingi possit, de cætero caveat. Et si in anathema incidit, redeat per poenitentiam, ne quæ inter occidentales Ecclesias hactenus religione insignis existit, imposterum sit insignis et crimine. Si hæc duriuscule videantur esse concepta, scio quia nec diabolo loquor nec schismatico Bathoniensi, sed amico veritatis et fidei, et per eum Ecclesiæ Christi habenti charitatem. Velit nolit mundus, Cantuariensem Ecclesiam, quod Deus novit, sincera diligo charitate, et periculo ei imminente tacere non possum. Nam ut ait propheta: *Leo rugiit, quis non timebit? Dominus locutus est, quis non prophetabit?* (Amos iii.). De cætero si vocationem domini Cantuariensis audisti, ex ea causa ecclesiam tuam invitus non exens, nisi alia causa te exire compellat. Scio enim, et ut utinam scires, quid ab ipso obtinuerim tibi. Vale.

EPISTOLA CCXIX.

AD ALEXANDRUM PAPAM. — CAUSA DOMINO PAPÆ ALEXANDRO PRO CANTUARIENSI SCRIPTA.

Domino ALEXAND. papæ JOANNES Saresberiensis. Anima nostra, Pater, in amaritudine est, ut quod in conspectu vestro timeo plurimum, verbo modestiam subtrahat vis doloris, et patientia præ miseriarum cumulo querelas omnino nequeat cohibere. Alii enim nostrum pro defensione justitiæ morientes a Deo et ab Ecclesia expetunt innocentis san-

A guinis ultionem: alii variis afficiuntur suppliciis: omnes exsulamus, et jam diu proscripti sumus, ut vel sic nefarias hominum traditiones compellamur præferre legi Dei et sanctionibus Patrum; sed unicum est fidelibus in tribulatione remedium, precibus aures pulsare majestatis, et totius mentis arcana retexere, ut sic Patris clementiam moveant, et miseris solatium consequantur.

Hoc quoties usi sunt filii Israel, toties de necessitatibus et angustiis leguntur erepti. Recurrebant illi ad tabernaculum fœderis, ubi Sancta sanctorum servabantur, id est mandata Dei, quæ cunctis justificationibus antecellunt; in opportunitatibus suis conveniebant Moysen et Aaron sanctos Domini: et miseris Cantuariensibus, ad quos inter Deum et se mediatores confugiendum est, nisi ad Romanam Ecclesiam, ubi viget divinæ legis custodia, et totius sacerdotii principatus? Nam si illa post Deum decreverit salvare nos, continuo liberabimur. Si manus erexeritis, sternetur Amalech, et qui vos Pharaoni dedit in Deum, dejiciet omnes adversarios Ecclesiæ a facie vestra. Et utinam ille qui se gloriatur annulo, honore et beneficio manu apostolica subarrhatum, juramentis et promissionibus suis prudentiam vestram non delusisset, nec erectarum manuum flexisset rigorem, quia Ecclesia jam navigabat in portu, quando ille rediens cum triumpho sacrilegos impœnitenes fecit absolvi, et suspensa potestate domini Cantuariensis usque in adventum legatorum, quorum erat præambulus, persecutoribus Ecclesiæ adjecisset audaciam delinquendi. Nam antea plures obediebant archiepiscopo, sed exinde quod meminerim, nullus vel admodum rarus. Data enim erat spes æmulis ejus, quod a legatis dejiciendus sit: quod spoliatus subire iudicium; quod legati veniebant in ea plenitudine potestatis, ut abrogatis his quæ nunc vigent, possint nova condere jura.

Proni erant homines ad credendum, videntes assertoris annulum et honorem, et quia, convocatis episcopis, in adventu ejus excommunicati domini Cantuariensis absoluti sunt impœnitenes et ipsius evacuatae sententiæ. De facto, inquam, absoluti. D Certe adhuc ligati sunt ante oculos Domini, qui criminosos impœnitenes nunquam absolvit. Constat autem de impœnitentia quia nec satisfaciunt cum possint, nec aliquid restituunt ablatorum. Profecto si res ablata reddi potest, et non redditur, non agitur poenitentia, sed fugitur. Vana sunt hæc si non adhuc Cantuariensis Ecclesiæ possessionibus incubant, si alicui nostrum de tot et tantis ablatis vel obolus resitutus est, nisi illis qui retro abierunt et juramento præstito firmaverunt sibi jure regis esse vivendum. Nec tamen est quod sanctitati vestræ illa non absolutio, sed juris illud debeat imputari, cum in fraudem mandati vestri non tam præstita sit, quam commissa. Indulseratis enim ut, si quem eorum ægritudine laborare contingeret, mortis imminente peri-

culo præstito juramento secundum morem Ecclesiæ quod vestro mandato pareret, tunc demum absolvetur. In quo Ecclesiæ Dei et nobis prospectum esse voluit dignatio vestra. Illi autem absolvi doli patrocínio meruerunt, simulantes se in mortis periculo versari, quia eis de mandato domini regis imminere necessitas transfretandi. Unde quia ille qui absolvit, nec ordinariam habebat potestatem, nec a vobis præscriptam servavit formam, credo, si vobis aliter non videtur, collatam absolutionem de jure non tenere; et illos Ecclesiæ pervasores in anteriori manere sententia. Nam illi qui vobis illudendo, Gallicanam et Anglicanam Ecclesias scandalizando, peccavit in Spiritum sanctum, Deo inspirante et vestra justitia cooperante respondebunt merita sua: et hoc, sicut Christianissimus rex et regnum ejus de vobis confidit, in brevi. Exsultat enim in his quæ dicta sunt ei, et quæ in adventu carnalium plenius innouerunt: vanam scilicet esse gloriationem eorum qui Cantuariensi archiepiscopo, imo Ecclesiæ Anglicanæ ruinam minabantur. Nam si ob hanc causam dejiceretur archiepiscopus, quis auderet mutire de cætero? Si rex auctoritate vestra confirmationem vel dissimulationem consuetudinum, quas petit, obtineret, quid vereretur amodo princeps aliquis contra Ecclesiam postulare? Unum scio quod, salva professione, et citra divinæ legis injuriam eas non modo episcopus, sed nec Christianus poterit conservare. Nec satis mirari possum, qua mente sacerdos ausus est innuere sacerdoti ut Sicularum vel Hungarorum exemplo tantis pravitatibus tolerantiam adhiberet. Absit hoc consilium a sanctitate pontificatus vestri, et ut tantarum præsumptio pravitatum remanens impunita a diebus vestris in alias ætates ad consequentiam protrahatur.

Non tamen legatos, quos misistis, ad compescendam immunitatem regis populus credit idoneos, quia idem rex semper alterius patrocínio usus est, et de eo præsumit plurimum: alter, etsi bonam habeat voluntatem, eam ex causis variis non potest prodeire in effectum, sed nec aliquem, ut ex animi sententia loquar, ad hoc credo idoneum. Quis fructum legationis expectet in terra sua, ubi nec litigatori vel iudici ad dicendum aliquid contra eum in potestate sua locus est opportunus? Non creditur prudentibus alterutrius regni, quod illi quem rex a sanctitate vestra petiit: ex nomine, modo sit aut fide purior, aut charitate ferventior, aut virtute constantior, quam fuit Papiæ inter cognatos et amicos et notos, ubi siluit, videns ab hæreticis qui conveniunt, causam fidei condemnari, et apostolicæ sedi gravissimum de schismaticorum consensu roborato subinferri dispendium. Sed benedictus Deus qui miseris Ecclesiæ contrivit auctorem schismatis illum detestandum sæculis Fredericum coram facie vestra, docens annum placibilem Domino, et tempus visitationis jam advenisse: ut et vos qui gladium Dei videtis eductum in capita tyrannorum, in eos Petri gladium exeratis; sciatisque quod constitui

A estis coadjutores Dei in exterminio eorum, qui ut stabiliant iniquas hominum traditiones, verbum Dei moluntur extinguere. Sic atque manus vestras Domino consecrabit in exterminio idoli, Levi restituetur ut gaudeat benedictione Patris, et sacerdotium vestrum plus quam Phinees reddetur omnibus sæculis gloriosum. Valeat paternitas vestra et pauperum Christi meminerit in bonum!

EPISTOLA CCXX.

AD THOMAM CANTUAR. ARCHIEPISCOPUM.

(A. D. 1167.)

Domino THOMÆ Cantuariensi.

Inspectis litteris, quas domino Willelmo Papiensi mittere decrevistis, etsi mentem scribenfis judicare non audeam, styli tamen formam probare non possum. Non enim sonare videntur humilitatem aut processisse de mente hominis qui Apostolum audierit exhortantem discipulos Christi: *Modestia vestra nota sit omnibus, Dominus prope est* (Philip. iv). Si enim litterarumstrarum et ipsius articuli singuli conferantur, ex amaritudine potius et rancore animi quam ex charitatis sinceritate videbitur processisse responsio. Quid autem scripsit, ut ledorias et scommata, id est patentes morsus et figuratos taceam, ut eum recte dicatis in medio litterarumstrarum vobis propinare venenam? Nunquid vobis visus est cardinalis presbyter, imo et apostolicæ sedis legatus in prima salutatione suspicionibus inurendus et gratis exacerbandus contra consilium domini papæ, et contra Romanæ Ecclesiæ reverentiam dehonestandus conviciis? Profecto ego nec domini papæ cursorem sic alloquendum fuisse arbitror. Si suas et vestras domino papæ remiserit litteras, regis causam justificasse videbitur attestatio scripti vestri, et propriam contumaciam convicisse. Esto quod fuerit et sit adhuc Willelmus inimicus. Dissimulandum puto donec mala ejus opera in lucem prodent, quoniam et dominum papam ita consuluisse ex relatione nuntiorum vestrorum certum est. Nec tamen dico quod antequam fidem hominis bonis operibus exploretis et experiamini, aequiescat eum recipere iudicem; sed nec recusare præpropere consulo, etsi iudicium declinatum esse non ambigam, restitutione, quæ ad præsens fieri nequit, non habita. Illic interim hærendum credidi, et ipsos cardinales alliciendos quatenus salva conscientia et fama fieri poterit: et expectandum a Domino, ut in parte adversa deprehendatur iniquitas, et impugnatio veritatis, et defectus promissionum. Si se dixit missum ad terminandas quæstiones, prout Ecclesiæ Dei viderit expedire, in quos vos læsit? Nonne possunt, sicut per sententiam, ita et per compositionis benignitatem terminari? Si exhortatus est, ut evitetis, quantum in vobis est, ea quæ solent amplioris dissidii causas generare, non video quid peccaverit: cum hoc ipsum sapientissimi et amicissimi consulant, monentes ut, quatenus salva honestate Ecclesiæ et personæ vestræ licuerit, paci diligentius intendatis. Rogandus ergo fuerat, ut opinor, quatenus

ea quæ vitanda dicit, præscribat, ut de restitutione vestra et vestrorum et Ecclesiæ libertate agat cum domino rege, vobisque rescribat quatenus profecerit, quia et vobis et vestris sumptus desunt ne ad colloquium ejus possitis accedere: nec tutum est alicui vestrorum ingredi terminos regis Angliæ. Doceat vos magni consilii Angelus, et sit in ore et corde eorum quos mittetis, Spiritus sanctus. Si legatus, quod in fine litterarum pollicitus est, adimpleverit, ei multiplices gratias arbitror referendas. Si Lundeniensis episcopus, et vester archidiaconus recipiunt a Domino quod merentur, sibi impudent; vos tamen videte an sententia vestra, si citatio non præcesserit, robur sit habitura. Nam utinam, sicut de merito, ita de jure et facto sortiri possit effectum.

EPISTOLA CCXXI.

AD WILLELMUM PAPIENSEM.

(A. D. 1167.)

GUILLELMO Papiensi.

Fama vulgante didicimus vos et dominum Ottonem sanctæ Romanæ Ecclesiæ diaconum cardinalem, ad preces illustris domini nostri regis Anglorum ex mandato domini papæ in partes Aquitanie descendisse, ut auctore Deo, si fieri potest, Anglicanæ Ecclesiæ debitam reddatis libertatem, et inter domini regem et Cantuariensem archiepiscopum pacem et concordiam reformatis. A magnis etiam et a venerabilibus viris auditum est, quod præfatus dominus noster rex adeo de amore vestro confidit, ut consilio vestro in omnibus obtemperare decreverit: unde vehementer exhilaratus consilium vestrum et auxilium mihi censui implorandum, vobis in omnibus pariturus, salva indemnitate conscientie, et honestate personæ. Confido enim in Domino quod tanti non erit apud vos acceptio personarum, et munus, ut aliquid committatis unde lædatur Ecclesia, scandalum generetur in mundo, offusceatur claritas nominis vestri. Hæc enim sunt opera eorum, qui aut legem nesciunt, aut legis Dominum non verentur. Vos autem non sic, cujus fidem et prudentiam adeo Dominus approbavit, ut vos in capite mundi super candelabrum aureum septem lampadarum tanquam lucernam eximiam collocaret, ut qui ingrediuntur lumen videant. In vos ergo omnium oculi diriguntur, timentque plurimi ne Lucifer denuo tentatus exstinguatur et corruat, veriti ne familiaritas, quam cum rege, ut dicitur, ulterius contraxistis, vobis sit occasio delinquendi. Et prolecto

*Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto major qui peccat habetur.*

(Juv. viii, 140.)

Cæterum ego interim spero quod hæc vestri et domini regis familiaritas, quæ multis adeo suspecta est, fructuosa erit Ecclesiæ, necessaria nobis, salubris illi, et vobis gloriosa. Si enim vos audierit, in eo quod juris necessitas cogit, et quod sine sa-

lutis suæ dispendio vitare non potest, procul dubio poenitebit, confitebitur culpam, et humiliter satisfaciens Ecclesiæ, pacem et libertatem nobis omnibus ablata cum integritate restituet, et fraternum odium de corde prorsus avellet. Alioquin quis eum eripere potest a laqueo mortis?

Scio utique, quoniam indubitanter verum est etiam et notissimum, quod nec Petrus ipse hanc accepit a Domino potestatem, ut impenitentes possit absolvere, et procul dubio constat, quia si res ablata reddi potest, et non redditur, non agitur poenitentia, sed fingitur. Ubi autem principis apostolorum cohobetur auctoritas, nulla ratione crediderim, convalescere posse cujusquam hominis potestatem. Fateor autem et verum est domino regi, utpote gloriosissimo principi, quamplurimum deferendum, sed ita ut Deus nec in minimo offendantur. Alioquin species idololatriæ est sub cujusque utilitatis prætextu creaturam Creatori præponere, sicut beatus docet Apostolus. Mala enim facienda non sunt, ut proveniant bona, nec licet alicui dispensare contra præceptum Domini, quod in lege vel Evangelio perpetuum habet causam. Ut autem mihi possitis commodius providere, ut clamor pauperis introeat in aures vestras, quartus exsilii mei annus elapsus est, cum tamen domino regi per me et per alios sæpe obtulerim, quod licet conscientia teste, non meruerim iram ejus, tamen pro recuperanda gratia ejus, libenter facerem quidquid ei placeret, salva conscientia et famæ integritate. Actum est autem mecum per quosdam mediatores, ut recederem a fidelitate, et obsequio domini Cantuariensis, et jurarem fidelitatem regi, et observantiam consuetudinum regni. Quod quia facere nequeo, nec volo, quoniam contra conscientiam est et honestatem, proscriptus exsulo, et exsulabo libenter, dum Deo placuerit. Nunquid enim obediendi necessitatem rumpens in periculo Ecclesiæ, in causa Dei, Patrem et dominum deseram, et in consuetudines jurabo quas sacri canones reprobandi, et dominus papa de consilio fratrum apud Senonas, vobis ipsis, ut opinor, audientibus condemnavit? Certe observantiam canonum aut etiam ipsius Evangelii non jurarem, quoniam, ut Apostolus ingemiscit, in multis offendimus omnes. Et minus malum est simpliciter prævaricari, quam prævaricationem cumulare perjurio. Scio autem quod perjurii aut inobedientiæ aut cujusque turpitudinis nemo vos habebit auctores. Sed quia timeo ne vos lædeat verborum, verbis hunc facio finem, supplicans ut vos Ecclesiæ diutius naufragantis studeatis finire miseriam, et quæ nobis jugiter inferuntur propulsare injurias. Valeat semper dominus meus, et proscriptorum Christi misereatur. Intercedo enim vice omnium coxsulantium: et, si mihi non fuerit exhibita consolatio, mihi tamen reputabo impensum quidquid aliis proscriptis Christi per vos novero esse exhibitum.

EPISTOLA CCXXII.

AD JOANNEM EPISCOPUM PICTAVIENSEM.

(A. D. 1167.)

Domino JOANNI Pictaviensi episc., J. S.

Regnorum collisiones et terræmotus magni et imminenti periculo exitus me calamum suspendere diutius coegerunt, et commodiora scribendi tempora expectare. Bellici namque tumultus æstate fere tota ferventes intermeandi facultatem litterarum portitoribus præcluserunt, et in urbe Remensi orta seditio sic turbavit provinciam, ut vix tutum fuerit ingredi vel egredi civitatem. Conspiraverant enim cives de clericorum consilio et auxilio militum nitentes contra archiepiscopum, qui novas quasdam indebitas et intolerabiles servitutes volebat imponere civitati, et ecclesiarum turres et domos munitiores occupantes, officialibus et amicis archiepiscopi ejectis ab urbe, multas ei injurias intulerunt. Et primo quidem ei omnem humilitatem exhibuerant, parati duo millia librarum, sicut multi testantur, conferre in ararium ejus, dummodo eos jure tractaret et legibus vivere pateretur, quibus civitas continue usa est a tempore sancti Remigii Francorum apostoli. Adierant etiam Christianissimum regem, sed nec per eum, rigorem archiepiscopi flectere potuerunt. Confugerunt itaque ad comitem Henricum, et ex ejus consilio cesserunt regi, quem archiepiscopus adduxerat, ut in brachio ejus contereret civitatem. Rex autem dolens, sed tamen fratris satisfaciens voluntati, circiter quinquaginta domos dirui fecit, et recessit. Cives vero die tertia redierunt, et in ultionem dirutarum domuum funditus everterunt domos militum faventium archiepiscopo, vice domini scilicet sui, et alterius qui in urbe gesserat præfecturam. Unde motus archiepiscopo comitis Flandriæ imploravit auxilium, eumque cum mille militibus adduxit Remos, ut cives perirent in ore gladii, aut rediendi et torquendi conjicerentur in vincula. Sed illi præsentientes adventum comitis, iterato cesserunt, sic evacuantes urbem ut Flandrenses, inedia confecti, vix unius diei et noctis moram potuerint sustinere. Et quia archiepiscopus in recessu eorum cives ad propria redituros non dubitabat, per comitem Robertum fratrem suum, ignaris Flandrensibus, cum eis pacem fecit, acceptis quadringentis quinquaginta libris in recompensationem damnorum: quæ, ut multiplices injurias et contumelias taceam, in quadruplum excreverant, concedens ut de cætero legibus utantur antiquis. Sic itaque damnosam et ignominiosam cum civibus faciens pacem, adhuc cum clero exercet inimicitias, et se juri offerentes vexat ecclesias. Hæc apud nos.

Cæterum ad partes vestras accepimus venisse legatos, de quibus adhuc incertum est quid nobis sperari oporteat, quid timeri. Hoc autem certissime constat, quod dominus Cantuariensis judicium cardinalis ad vincula non subire disposuit, multis (ut puto) et justis suspicionibus motus, quia manile-

stus adversarius ejus haecenus exstitit: sed an expediat adeo manifestæ ei suspicionis causas exponere, non satis liquet. Nam archiepiscopus (ut audio) ei jam rescripsit, contra meum et quorundam aliorum consilia, quod se illius judicio non supponet, nec tenetur supponere, et plura congestit quibus animum hominis exasperasse potest: cum ego potius eum crederem verbis blandioribus demulcendum, et retinendum in amicitia, donec ipsum adversarium esse convincant opera ejus. Pacem vero ad honorem Ecclesiæ Dei et suum libenter recipiet per manus legatorum: sed an ad colloquia eorum accessurus sit, nisi restituantur ablata, unde se et suos valeat exhibere, nondum habeo exploratum. Certo autem certius est, quod nisi componatur per eos, nullam citra restitutionem ingreditur causam: cum illata sibi injuria et violentia lippis et tonsoribus nota sit. Sed nec aliquem suorum mittet, donec intermeantibus cundi et redeundi securitas procuretur. Et quoniam conditionis nostræ calculus in adventu eorum videtur aliquantulum immutatus, precor attentius, ut mihi per latorem præsentium rescribatis, qualiter ad indemnitate conscientie et famæ me versari oporteat. Nam si de juramenti agitur quæ dominus rex a nobis exigere consuevit, rogo Deum meum, ut ante mihi mortem misericorditer largiatur, quam conscientiam et famam juramenti talibus maculare.

EPISTOLA CCXXIII.

AD MAGISTRUM RAIMUNDUM.

(A. D. 1167.)

Magistro RAIMUNDO.

Quid me tandiu silere coegerit, in quo statu versatus sum, vobis ex litteris domino Pictaviensi missis facile innotescet. Unde ad reliqua necessitatis meæ progrediens attentius precor, quatenus conditione mea diligenter inspecta, ex omnibus circumstantiis personarum et causæ et temporis, rescribere placeat quid potissimum videatur, hoc in præelectione consilii observato, ut semper honestas utilitati præjudicet. Et, si domino episcopo, et vobis, et magistro Laurentio visum fuerit ut mihi et exsilibus aliis Christi procuretur facultas securi legatos adeundi, eam nobis desiderio procurari: ita tamen ut (antequam illos adeam) domini episcopi et vestro, et M. Laurentii, si tamen ab Anglia rediit, super negotiis gerendis sim informatum consilio. Varius autem rumor est aliis asserentibus cardinales fideliter pro Ecclesia Dei laboraturos: aliis dicentibus quod proposerunt distrabere Ecclesiæ libertatem, et evacuare justitiam causæ nostræ pro pecunia, quam tamen non licet mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Erat itaque diligentie vestræ rescribere, quod de consilio eorum et statu domini regis et curiæ habueritis exploratum, et quæ circa dominum episcopum et vos agantur, fidelius intimare. Precor etiam ut mihi remittatis, si quid magister Joannes rescripsit, pe-

titionibus meis, aut si nondum rescripsit, detis operam ut rescribat. Valete.

EPISTOLA CCXXIV.

AD MAGISTRUM LAURENTIUM.

(A. D. 1167.)

Magistro LAURENTIO.

Ex inspectione litterarum vestrarum lætus accepi quod domino Willelmo Papiensi legatione fungenti adhærebitis : nec dubito quin vobis et nobis possit officiosa et utilis esse familiaritas ejus. Et quia vobis notius est, quam alicui nostrum, in quo calculo, quantum ad vestrates, causa nostra versetur, precor attentius ut, inspectis his quæ domino episcopo scripsi et magistro scholarum, quod causæ nostræ credideritis expedire per latorem præsentium rescribatis. Dicitur autem quod hujusmodi legati neminem recipere consueverint in ulteriorem domus suæ familiaritatem, qui non eis de exhibenda fidelitate et fide servanda et occultandis secretis præstiterit juratoriam cautionem. In quo quidem articulo dilectionem vestram, si tale quid exactum fuerit, desidero præmuniri, ut se sic, si res exegerit, obliget ad humanum obsequium, ne conscientia innocentie dispendium patiat. Et licet arcana sua sic studeant occultari, non facile crediderim quod, nisi quatenus Romanis de more antiquo licet, exercere velint opera tenebrarum : præsertim cum sciant omnium oculos in se esse defixos. Nam, si rumoribus credi oportet, alter eorum proposuit regi Anglorum Ecclesiæ vendere libertatem, et sanguinem innocentium exsulantium et proscriptorum pro Domino. Valete.

EPISTOLA CCXXV.

AD PETRUM SCRIPTOREM

(A. D. 1167.)

J. S. Petro scriptori.

Baritas intermeantium nobis subtrahit mutua solatia litterarum, et chaos quod inter nos, meritis nostris exigentibus, a Domino firmatum est, securum intermeantibus denegat comæatum. Sed licet nobis subtrahatur opportunitas colloquendi, non præpeditur mutuae dilectionis affectio : sed amantium more, quo magis succensus animos vexat metus et manus corripientium, eo cumulatius et ardentius charitas suscipit incrementum. Si te ergo et alios amicos videre non licet, si mutuis deservire obsequiis non permittimur, amare certe licet votis et orationibus adjuvare. Charitas enim, ut dictum est, cohiberi non potest, quia *ubicunque Spiritus Domini ibi est et libertas* (II Cor. III). Non licet ecclesiasticam tenere et defendere libertatem : certe proclamare licet, et protestari mandata legis divinæ : licet pro verbo Dei, quod in carne suscepta se pro nobis morti exposuit, exponere non modo facultates et perituram suppellectilem hujus mundi, sed et animas nostras. Ille autem bonarum mentium Spiritus institutor nobis in hac affectione perseverantiam largiatur, qui ipsius affectionis contulit voluntatem. Et quidem spes est reformandæ pacis in brevi, interveniente opera et dili-

gentia cardinalium, qui ad hoc missi sunt : nisi forte hoc pacem differat, quod dominus Cantuariensis nullis conditionibus acquiescet, nisi Ecclesia Anglorum debita gaudeat libertate. Quod autem diro debita non ad alicujus Henrici tempora referatur, sed ad verbi Dei legitimas sanctiones, quia ex professione non Henricianus esse debet, sed Christianus.

Sed fortasse objicies : « Si ita statuit, quare fugit ? » Quare tot et tantis periculis exposuit Ecclesiam, pro qua sacerdotibus animam ponendam esse prænovarat, si leges principum et avitas regni consuetudines divinis sanctionibus postponere decernit ? quare apud Clarendonam in reprobarum consuetudinum verba juravit, quæ divinis legibus, et sanctorum Patrum consuetudinibus penitus adversantur ? Quare se non ingerit ut in conspectu regum et principum legem Dei loquatur intrepidus ? Hæc enim omnia gentes inquirunt. Fugæ quidem habet auctorem Christum et Apostolum ejus, qui dimissus in sporta persequentium manus evasit, sciens a facie personam, non causam, persequentis ab una civitate fugiendum esse in aliam. Videbat enim reges et principes convenisse adversus Dominum et adversus Christum ejus. Consurgit ergo ad Romanum pontificem quem appellaverat, ut ejus præsidio validius opitularetur Ecclesiæ naufraganti, quam in Anglia, ut dicitur, principes sacerdotum maxime submergebant. Hoc autem non fuit Ecclesiam exponere, sed liberationi ejus operam dare. Nisi forte et ille tibi navem relinquere videatur, qui, ut eam ad portum pertrahat, scapham ingreditur. Pollicitationem Clarendonæ, ad quam de consilio episcoporum impulsus est, purgare non possum, quia non fuerat utique facienda : sed offensam confessio diluit, accepta solemniter penitentia a summo pontifice qui perversas illas consuetudines multis audientibus auctoritate apostolica condemnavit. Si se non ingerit quærentibus animam ejus, cum via pateat commodior et salubrior, recte facit, prophetarum et apostolorum fretus exemplo : cum David, Elias, Petrus, et Paulus hoc idem fecisse legantur. Est enim tentare Deum, se ipsum certis et manifestis obiectare periculis, cum in Domino pateat opportunitas evadendi.

Deus autem, qui jam incipit Ecclesiam suam in capite consolari, per misericordiam suam consolidabit et membra : et qui Teutonicum tyrannum schismaticorum principem coegit ab urbe recedere confusum, ipse dominum regem Anglorum gratia sua reducet et deducet in viam rectam, ut de cætero consiliariis malis non acquiescat. Et, si astrologis creditur (quos tamen ego non multum audire dignor) annus iste ex forma constellationis dicitur esse mirabilis : et in eo regum consilia mutabuntur, et in orbe crebrescent bella, fervet terra seditionibus, deprimuntur mercuriales, sed tamen in fine anni relevabuntur. Ego tamen hæc somnia vana puto, licet pro parte verum

disse videantur. Obierunt enim consiliarii imperatoris, Raginaldus Coloniensis archiepiscopus, et Magontinus intrusus, Leodiensis et Ratisponensis episcopi, et plures schismatici principes. Bella et seditiones ubique fervent, mercuriales adeo depressi sunt, ut *Francia, omnium mitissima et ciellissima* nationum, alienigenas scholares abegerit. Est et revelationis argumentum quod seditio Remensis pacificata est, et urbis soluta est obsidio. Hanc enim sibi germanitatem, ut aiunt, hæc duæ exhibent civitates, ut eisdem subjaceant fati et simul patientes gaudeant simul. Valete.

EPISTOLA CCXXVI.

AD MAG. GIRARDUM PUELLAM

(A. D. 1167.)

JOAN. Saresb. magistro GIRARDO.

Instantia portitoris, et temporis angustia scribentis quidem verba coarctant, sed scripturientis affectionem cohibere aut coarctare non possunt. Essent autem nunc plura scribenda pro tempore, sed animus sapientis ex paucis plura deprehendere consuevit. Ut ergo vobis primum innotescat nostra, quam optimam esse desideratis, conditio, noveritis dominum Cantuariensem et coexsules ejus primum regi Christianissimo, deinde totius Franciæ optimatibus, secundum quod operis exhibitio judicat, esse acceptos, et pacem Ecclesiæ in brevi, ut spes est, adfuturam a Domino expectare. Ad hoc et enim destinati cardinales laborant, dicentes quod si alia via vulpeculas Allophylorum compescere nequeunt, caudas eorum et sata jam in messes germinantia facibus succensis et succendentibus inurent in correptiones et exemplum omnis carnis et generationis. Sed quid verba eorum recolo? a fructibus eorum cognoscemus eos. Vos autem, dilectissime, quæ circa vos sunt nobis rescribere non gravemini, et interim in subventionem Ecclesiæ naufragantis, imo jam auxiliante Deo convalescentis, talentum vobis creditum erogare. Nam fortasse pro salute multorum vos ad illam barbariem Dominus destinavit, ut contrito schismatis capite, Coloniensis Ecclesia per industriam vestram ad catholicam redeat unitatem. Imperator enim, quasi torris raptus de incendio, confusus ab urbe recessit: et licet fetor cadaverum a castris in naves ejus ascenderit, Domino manum suam extendente super eum, nondum tamen voluit agnoscere et confiteri errorem suum. Erigatur itaque Spiritus vester, quoniam Christus vincit, regnat et imperat, et recordatus pauperum suorum potentes impios potentius torquet. Valete.

EPISTOLA CCXXVII.

AD JOANNEM PICTAVIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1167.)

Verba domini Cantuariensis cum legatis inter Gisortium et Triam.

Amicus amico.

Quia te super statu Ecclesiæ, et impetratæ legationis eventu sollicitum esse non ambigo, ad tuam et aliorum Deum timentium consolationem hæc

A tibi succincta brevitate censui perscribenda. No-
veris itaque dominum Cantuariensem, et nonnullos de coexsulis suis, in octava Beati Martini inter Gisortium et Triam accessisse ad colloquium legatorum. Cum vero illi multa proposuissent de charitate domini papæ et sollicitudine nostri, quam attentius gerit de laboribus ipsorum et itineris periculis, de magnitudine principis et necessitate Ecclesiæ, de malitia temporis de amore et beneficiis, quibus dominus rex prævenerat Cantuariensem, et de honore quem ei semper exhibuit, adjecerunt etiam querelas et injurias, quibus rex se læsum esse a Cantuariensi conqueritur, imponens ei et inter cetera, quod ei excitaverat guerram

B regis Francorum, quærentes consilium quomodo tantam indignationem placare possent: quia sine multa humilitate, et moderatione, et exhibitione honoris noverant tantis periculis remedium adhiberi non posse. Cantuariensis vero in omni humilitate, et mansuetudine spiritus, post gratiarum actionem domino papæ et illis debitam, respondit ad singula, rationibus veris et probabilibus querelas regis evacuans, et injurias Ecclesiæ et damna intolerabilia patenter exponens. Et quia humilitatem et delationem honoris ab eo exigebant, respondit se omnem humilitatem exhibiturum, et honoris et reverentiæ quantumcunque plus posset: *Salvo honore Dei, et libertate Ecclesiæ, et honestate personæ suæ, et possessionibus Ecclesiæ;* et si eis

C aliquid videretur adjiciendum, aut demendum aut immutandum, rogavit ut ei consilium darent, habens acquiescendi propositum, salva conditione professionis et ordinis. Illis autem dicentibus se non venisse ut ei, sed ut eum consulerent, et reconciliationis tentarent viam, item quesitum est ab archiepiscopo, an in præsentia legatorum vellet promittere observantiam consuetudinum, quibus decessorum suorum tempore reges uti sunt et sic sopitis omnibus querelis redire in gratiam regis, et recipere sedem suam, et administrationem, et pacem sibi et suis. Ad hæc archiepiscopus respondit: « Nullum decessorum suorum ab aliquo regum ad hanc professionem fuisse arctatum, neque se, Deo auctore, promissurum unquam ut observet consuetudines, quæ legi Dei patenter adversantur, sedis apostolicæ convellunt privilegium, Ecclesiæ perimunt libertatem, quas dominus papa Senonis in illorum et multorum præsentia condemnavit, et ipse postea domini papæ secutus auctoritatem, quasdam earum cum observatoribus suis subjecit anathemati, sicut in multis conciliis Ecclesia Catholica fecisse dignoscitur. Item interrogatus est, an, si non confirmationem, saltem dissimulationem et tolerantiam vellet repromittere, aut non facta alitrius aliqua mentione consuetudinum, sedem suam recipere et pacem. Respondit archiepiscopus, quod nostræ gentis proverbium est: « Quod taciturnus spiritum præterdit con-

fientis, et cum rex sibi videatur in possessione A consuetudinum esse, et ad eas observandas injusto et violenter cogat Ecclesiam, si sic taciturnitate impetrata cessaret concursio, auctoritate maxime legatorum interveniente, statim sibi et aliis videretur obtinuisse in causa ista. Adiecit etiam, se malle perpetuo exulare, et proscribi, et si Deus ita disposuit, pro justitiæ defensione mori, quam in salutis suæ dispendium, et præjudicium ecclesiasticæ libertatis hanc inest pacem.

Deus enim est qui in tali causa tacere prohibet sacerdotes, qui dissimulantibus gehennam præparavit, ubi nulla erit dissimulatio pœnæ. Lectus est et libellus abominationum illarum, et quæsitum a cardinalibus, an a Christianis talia licet observari, nedum a pastoribus dissimulari. Progressi sunt ad aliam questionem, sciscitantes an vellet eorum judicio stare super his, quæ inter ipsum et regem vertuntur. Ille autem de causæ se sinceritate confidere respondit, et cum ipse et sui, qui a tempore multo destituti sunt, plene fuerint ad omnia restituti, habita ratione causarum rerum, et temporis, juri libenter pariturum, et se nec posse, nec vel'e declinare, quin, ubi, et quando, et quomodo debet, subeat judicium ejus, vel illorum, cujus, vel quorum judicio dominus papa eum stare debere decreverit: interim se et suos ad litigandum urgeri non posse, nec paupertatem suam ad hoc sufficere, cui etiam victualia desunt, nisi Christianissimi regis Francorum vivat expensis. Noluit enim prima facie declinare judicium, etsi aliquem eorum jure optimo posset habere suspectum, ne causam regis justificare videretur, nec se liti immergere, antequam ad omnia sit restitutus, ut possit causam sufficienter instruere, ut quemlibet divitem adversarium non formidet, innitens gratiæ Dei. Procedentes hinc quæsierunt, an sub eis iudicibus vellet respondere episcopos, qui contra eum appellarent, quia præsentibus erant. Archiepiscopus vero memor litterarum, quibus ei præsentata est illa qualiscunque, vel nulla potius appellatio, concepta, ut ibi perhibetur, sub nomine omnium comprovincialium episcoporum, et abbatum, et personarum regni in provincia Cantuæ degentium, et certus quod isti non convenerant Rothomagum, et quam plurimi eorum hujus fuerant appellationis ignari, et multis, qui noverant, displicebat, utpote justitiæ, quantum in ejus auctoribus erat, elusio potius, quam appellatio, respondit similiter super hoc nulum domini papæ se recepisse mandatum, et cum illud receperit, consulto responsurum et facturum quod ratio dictaverit. Ceterum paupertatem suam et suorum ad itineris sumptus et lites non esse idoneam, et clementiam Christianissimi regis hoc sine molestias pati non posse, ut liberalitas ejus, quæ exultantes episcopos decrevit humanissime consolari, eum et coexules suos sæpe et diu exhibere cogatur in domibus alienis. Nam ubi est copia victualium facilius est procurare expensas. Die au-

tem sequenti Christianissimus rex legatos admittens ad colloquium, sub religione juramenti purgavit innocentiam domini Cantuariensis, perhibens ei testimonium, quod ei consilium semper dederat, ut pax servaretur salvo honore utriusque regis, et populi utrinque debita quiete gauderent. Rogavit archiepiscopus legatos, ut aliquod Ecclesiæ consilium darent, et si alicubi excederet, rectiorem ostenderent viam. Illi autem zelum quem habet in Domino approbantes, ei compassi sunt, sed de proposito ejus non dixerunt aliquid immutandum. Sic data benedictione ab invicem discesserunt, et statum est, et auctore Deo stabitur in finibus istis, donec Ecclesia convalescat, et persecutores ejus aut convertantur, aut pereant. Illa rogavit pro te, et rogare non cessat, ut non deficiat fides tua, et tu, quandocunque opportunitas fuerit, conversus ad illos, confirma fratres tuos. Hæc illis ostendes, ad quos missus es, lapsos erige, stantes roboras, ut firmi sint. Plures enim sunt patroni et defensores Ecclesiæ, quam impugnatores. Eam non deseret in tribulatione, qui pro liberatione ejus posuit animam suam. Causam sancti non deserent, pro qua veriti non sunt sanguinem suum dare. Hanc omnium cælestium virtutum tuetur exercitus: et majestas, quæ Satanam conterit sub pedibus suis, de membris ejus, ministris nequitiae, ut spes fidelium est, et promissio Patrum, cito, facile et feliciter triumphabit.

EPISTOLA CCXXVIII.

AD EUNDEM.

(DEC. A. D. 1167.)

JOANNI Picaviensi episcopo, J. S.

Inscriptionis mutatae causas reddere superfluum puto, cum perspicuum sit, præsertim sapienti, quoniam malitia temporis, et insidiantium vigilantia præter morem scribere cogant, et contra rationem. Indulgendum est ergo necessitati, si non deferatur honori: nec habere debet suspicionem injuriæ, cui conspicua suffragatur approbatæ ratio causæ. Unde vero præsumptio videtur officii attulisse dispendium, inde charitas necessitatis arctata stimulo suscipit incrementum. Nam et fornacis augentur incendia, si in flammis erumpere prohibentur. Et ut experto credatur auctori:

Quanto plus legitur, tectus magis ardeat ignis.

(OVID. Met. IV, 64.)

Et sicut hic semper in motu versatur, et impatiens est quietis, ita charitas, otii nescia, jugiter officiosa, se ipsam semper aliquo prodit indicio: si non colit obsequiis, si opportunitates non expedit, si prohibetur utilitatibus deservire, certe quin votis adjuvet, quin desideriis obsequatur, quin precibus necessaria et expedientia procuret, omnino præpediri non potest. Hujus itaque purgetur officio, si quid temeritas inscriptionis videtur in limine præsumpsisse. Et quia meminisse me promississe novorum, quæ emergerent apud nos, communicationem, pauca, quæ postquam vobis scripsi novissime

per servientem magistri Reginaldi innovata sunt, A adhibita celeritate significare curavi.

Innotuit vobis præfati servientis ministerio quid actum sit in colloquio cardinalium et domini Cantuariensis inter Gisorcium et Triam. Illis autem ab invicem discedentibus, cardinales adeo turbatum regem invenerunt, ut palam quereretur se proditum esse a domina papa et minaretur se ab eo recessurum, nisi de Cantuariensi archiepiscopo justitiam faceret exhiberi. Deinde, multis consiliis ultro citroque habitis, et rege nunc proceres, nunc episcopos et abbates, nunc familiares suos, nunc cardinales simul, nunc alterum sine altero consulente, tandem se ad justitiam obtulit, dicens se paratum esse per omnia stare iudicio et mandato eorum super omnibus querelis, quæ vertuntur inter ipsum et dominum Cantuariensem adjiciens se præstaturum in initio omnem cautionem tam juramentariam quam fidejussoriam et ampliorem si cardinales velent, quod de verbis eorum nec iota nec apicem præteriret inobservatum: dummodo illi, quod minime debetur homini, id est justitiam, exhiberent. Cui cum cardinales respondissent, quod non acceperant potestatem super Cantuariensem judicandi sed componendi, rex ab eis petiit et obtinuit, ut hanc humilitatem ejus scriberent domino papæ et sinceritatem causæ ejus sicut eam didicerant a sapientibus et religiosis viris Eboracensi archiepiscopo et episcopis Londoniensi et Cicesterensi et Wigornensi transmarinis, et item cismarinis Rothomagensi, Lexoviensi et Bajocensi. Post processit episcopus Londoniensis et cum in archiepiscopum suum veneni multum evomisset, obtulit causam suam et aliorum episcoporum, qui contra memoratum Cantuariensem appellaverant, instans nomine regni et sacerdotii ut audiretur et finiretur: legatis vero dicentibus itidem se non posse compellere Cantuariensem et illum nolle contendere, prorupit episcopus et alii qui aderant, nomine regni et sacerdotii, in appellationem, inhibentes ne Cantuariensis contra alterutrum aliquid innovaret, ponentes utrumque sub protectione domini papæ usque ad diem appellationis, quam prorogaverunt in annum alterum, scilicet ad festum Sancti Martini. Londoniensis tamen speciales causas pro se posuit, impugnans libertatem ecclesiarum, quas Cantuariensis archiepiscopus habet in episcopatu illius. Quo facto, direxerunt cardinales duos nuntios ad Cantuariensem, qui ei proxima die post festum Sanctæ Lucæ porrexerunt litteras, quibus continebatur ex parte series horum, et idem archiepiscopus prohibebatur ex parte domini papæ et legatorum aliquid facere contra hanc appellationem, antequam adeatur dominus papa, episcopi quoque duos nuntios miserunt Walterum cantorem Saresberiensem et M. Joelinum cancellarium Cicesterensem, ut factam denuntiarent appellationem, et eam coram archiepiscopo innovarent. Sed archiepiscopus episcoporum nuntios ad colloquium non admisit: eo quod

inter alios nuntius episcopi Londoniensis quem archiepiscopus excommunicatum habet, et cardinalibus denuntiaverat, legatione fungebatur, et quia communicaverant excommunicatis ejus, etsi in fraudem apostolici mandati viderentur minus prudentibus absoluti. Hoc enim tandem et tantum indulserat dominus papa, ut si essent in periculo mortis absolverentur, præstito ante juramento, quod starent domini papæ mandato si convalescerent. Illi autem simulantes se in mortis periculo constitutos, quia oportebat eos ex mandato domini regis nunc transfretare, nunc in Walliam proficisci, a quodam episcopo Wallensi utriusque juris prorsus aut fere ignaro, Lanalvensi scilicet, qui monasterium Abendonensem, utpote questuosius, pro episcopatu receperat de manu regis, absolutionem impetraverunt. Et, ne de mandato domini papæ possit ambigi, litteras apostolicas misit archiepiscopus legatis, quibus districte præcipiunt illos sic absolutos reponere in anteriorem excommunicationis sententiam, nisi possessiones archiepiscopi et suorum et omnia ablata cum integritate restituant, nullius appellationis obstaculo apostolicum hoc impediens mandatum. Receperant et alias litteras ante, quibus jussi sunt operam dare ut pax sic reformetur inter reges, ne de eis aliter queri possit, et prohibentur Angliam ingredi, vel se intromittere de negotiis regni, nisi prius pax plenissima Cantuariensi archiepiscopo fuerit reformata.

Cum vero episc. suo et regni nomine appellasset, quidam clericus Gaufridi Cantuariensis archidiaconi vice domini sui appellavit: et unus monachorum Cantuariensium non ad hoc tamen missus a fratribus suis, sed ut regis clementiam imploraret, ne scelerosus ille Randulphus de Broc in res monachorum, mortuo priore, manum posset extendere. Archiepiscopus autem rescripsit cardinalibus se scire et illos non ignorare quatenus eis obedire teneretur, et facturum, auctore Deo, quod Ecclesiæ Dei noverit expedire. Nuntiis quoque eorum et suo plura verbis exponenda commisit, increpans eos in pluribus ex justis et evidentibus causis: rogavit etiam attentius ut juxta mandatum domini papæ excommunicatos suos urgerent ad satisfactionem vel in sententiam anathematis revocarent: nec antea credi posset quod Papiensis sacundia collegæ sui fidem subvertere valeret: nisi nunc arundinea levitate et concavitate flecteretur ad auram venti non incumbens, sed comminantis: sonum excitantis, non plagam inferentis aut ictum. Fortasse, sicut hactenus credebatur, spiritus hominis promptus est: sed deprehensum est carnem esse infirmam. Nam de Willelmo, quod ad initio creditum est nunc clarius elucescit, quia quam magnanimos, quam fideles in causa Ecclesiæ Romanæ coram Frederico Papæ inventus est: talis et tantus in causa Ecclesiæ Anglicanæ (si licitum fuerit) invenietur presidente vel assidente Henrico. Ex quo

Domino Cantuariensi persuasum est, ut istorum cardinalium vel aliorum, qui fructum legationis expectent in terra regis Angliæ, iudicio se nulla ratione subiciat. De cætero tractatur de pace regum, Rex Angliæ et comes Henricus contendunt ut alter alterum in hoc negotio possit astutia superare, sed quia nihil adhuc peperit conceptus eorum relatu dignum, verbi huius executionem in aliud tempus credidi protelandam. Lugdunensis archiepiscopus ecclesiam et civitatem suam cum honore et lætitia omnium recepit in festo Beati Martini. Eadem die congressus Fredericus exaugustus cum Mediolanensibus, amissis xxv militibus, in fugam versus est. Dominus papa, receptis nuntiis qui Constantinopolim profecti fuerant cum muneribus et honore, et similiter legatis regis Siculi, prosperatur in viis Domini, moram faciens Beneventi. Cum plura innouerint scitu digna, ea vobis; Deo propitiante, scribere non pigritabor. Valete interim et semper.

EPISTOLA CCXXIX.

AD MAG. RAIMUNDUM ECCLES. PICTAV. CANCELL.

(A. D. 1167.)

Magistro Raimundo Pictaviensi Ecclesiæ cancellario, JOANNES, salutem, et pro voto successus.

Si salutationis antiquæ mutatur species, non impetetur præsumptioni, sed illis qui fidem persequuntur, qui charitatis munus impediunt: qui veritati moluntur insidias. Sperabant Cantuarienses in adventu cardinalium se Laboris et doloris solatium recepturos; sed ut timeo, frustra: nam, ut pro animi mei loquar sententia, unus eorum plus quam expedit hominem timet, alter Dominum non veretur. Ita enim, ut dicitur, hactenus in causa Domini processerunt, ac si ille coram rege constitutus ad includendam veritatem secum attulisset carcerem Tullianum; hic, ad compedienda jura legum et canonum, vincula Petri. Francorum hæc de eis sententia est. Res tibi latius innotesceat ex litteris quas meo Joanni plenius exaravi. Unum scio quod adventus eorum quibusdam amicis tuis quietem abstulit, labores et sollicitudines attulit, et eos sumptibus attenuavit quos utinam non fecissent incassum! De cætero quoties opportunum fuerit, sollicita Saracenum ut petitioni meæ satisfaciatur, et transmittat mihi librum beati Dionysii de Ecclesiastica Hierarchia et divinis nominibus, quos, sicut apud beatum Dionysium didici, nuper transulit. Valete.

EPISTOLA CCXXX.

JOANNIS SARRACENI AD MAG. JOAN. SARESBER.

(A. D. 1167.)

Post translationem angelicæ Hierarchiæ translationem ecclesiasticæ distuli, quia super ea transferenda vestram voluntatem ignoravi. Verebar autem ne viderer et meorum nimis approbator, et contra Salomonem liminum amici mei odiosus frequentator. Verumtamen ad transferendum magister scholarum me commovit, qui ejus hierarchiæ

A factam a me translationem vos approbare et hujus postulare confirmavit. Eundem autem modum transferendi in hac hierarchia quem in cælesti observavi, hoc excepto quod Latinas dictiones multas pro una Græca positas non ubique conjunxi, et alicubi sensum potius quam verba sum secutus. Poterit autem aliquis remonstrare quare placuerit Latinorum Ecclesiæ quædam mutare quæ constat virum sanctissimum et ab apostolis eruditum tradidisse, imo tradita ab antecessoribus suis narravisse, et quare tradita fuerint rationes ostendisse.

EPISTOLA CCXXXI.

AD JOANNEM PICTAVIENSEM.

(A. D. 1167.)]

B JOANNI Pictaviensi episcopo.

Paritum est consilio vestro pro viribus: missum est ad dominum papam cum litteris Christianissimi regis et optimatum Franciæ. Cardinalium nomen viluit apud Francos, eo quod Balaamitæ quatenus licuit inventi sunt, et digni qui cum suis Madianitis corruant gladio Moysi; vivificant enim animas quæ non vivunt, et Moabitum captantes munera populum Dei maledicto et infamia conantur involvere. Nec veriti sunt mentiri in litteris quas contra Cantuariensem, archiepiscopum miserunt domino papæ sicut multis innouit qui interfuerunt colloquio eorum: et memorati Cantuarienses audientes et plene intelligentes factam eis ab archiepiscopo responsionem, quam tamen isti Balaamitæ perversa interpretatione toxicare conati sunt, et insinuationum fallacia meram subvertere veritatem. Jura-verat enim Christianissimus rex quod præfatus Cantuariensis non modo non fuit inceptor discordiæ regum, sed conciliator concordiæ, et quantum licuit, pacis adiutor, et cooperatore eorum, qui eam plurimum exquirebant. Debuerant regi credidisse juranti, nisi quia de suis moribus alios metientes nec Deo nec hominibus habent fidem, ubi dolosi spes refulserit nummi. Et quidem de altero nemo miratur, cujus fides ad Deum et Ecclesiam ab ea die innotuisse debuit, qua in hæreticorum concilio Papiensi, ubi Octavianus hæresiarcha receptus est: Frederico mutus assedit: et si plures opinentur cum expressum dedisse consensum. Nonne proverbialiter tritum est, quod « taciturnitas imitatur concessionem? » sed tuebitur se regula juris, et si divini juris contemptor sit, quia qui tacet non utique consentit; sed tamen verum est eum non negare: et ita gloriæ vocis munimine et festivo eloquio suam apud homines plerosque perfidiam palliabit. Cæterum Francorum proverbio in ipsum luditur, quia mala corporis operimenta coapiat, cui verecunda et nates patent. Othonis autem fama videbatur hilarior, ideoque multi mirantur et compatiuntur ei quod tam facile recessit a via Domini: nec satis sufficerent admirari, nisi quia celebre est, quia a convictu mores formantur: *Qui tangit picem inquinatur ab ea* (Eccli. xiii), (Uaque conspecta

livorem ducit ab uva. (Hor. Ep. II, 20.) Cætera posita sunt in ore latoris præsentium : eritque diligentia vestra rescribere quoties fuerit opportunum quod credideritis expedire. Expedit autem nosse studia et consilia Balaamitarum : et quid Moabitæ contra ecclesiam moliantur : et si quis est qui manum porrigat Israel : hoc autem certissimum sit quod Cantuariensis archiepiscopus nullam causam dedit dissidio inter regem Angliæ et comitem Flandriæ : quod per gratiam Dei in brevi plurimis innotescet.

EPISTOLA CCXXXII.

AD THOMAM CANTUAR.

(A. D. 1167.)

THOMÆ Cantuariensi archiep. JOAN. SAR.

Nec prior, nec posterior mihi placet conceptio litterarum quas ad dominum Willelmum mittere decrevistis, quia nimis plenæ videntur suspicionibus, et supra modum dentosis salibus abundare. Timeo enim ne temeritas nostra et illum et alios nobis inimicantes justificet. Unde cum in Pictaviam missurus essem latorem præsentium, per vos transitum facere jussi, ut et sententia mea vobis innotescat, et domino Pictaviensi, si quid placuerit, per eum mittere valeatis. Ego mihi aliam cardinales in primis conveniendi formam prælegi, quam quidem vestra personæ eminentiam non deceret : sed tamen similiorem arbitror concedenti. Ita tamen præelecta intelligatur, si discretionis vestrae sederit ut procedat : Vestrae, inquam, quia nolo ut sensus insulsus, et ariditas linguæ in vestra clientelæ risum et opinionis meæ dispendium publicetur. Non displicebit tamen si errori meo compatiens Lumbardo secretius innotuerit et Alexandro. Alter enim princeps meus est ; alter autem frater aut amicus ordinis nostri. Ea siquidem conditione emissi litteras, ut, si vobis placuerint, progrediantur ad episcopum Pictaviensem : et, si ei visum fuerit expediens, pertranseant ad cardinales, immutato tamen ante si quid decreverit immutandum. Alioquin in domo vestra vel illius dentur incendio.

EPISTOLA CCXXXIII.

AD NICOLAUM DE MONTE ROTHOM.

(A. D. 1167-8.)

NICOLAUS de Monte Rothomagensi, JOAN. SARES.

Dissipat Dominus gentes quæ bella volunt, et qui se a pace Dei elongant, indubitanter peribunt. Quis persecutorum Ecclesiæ ultricem dexteram Dei, qui potentes potentius punit, legitur evasisse? Unde domino nostro regi Angliæ, quem Deus, si in beneplacito suo est, optimum faciat : et hæredibus suis, quod sine dolore non dico, plurimum timendum est ne scindatur regnum eorum, et potestas infirmetur, qua contra Ecclesiam abutuntur. Nam si differtur ultio ad correptionem et probationem filiorum, quos Pater misericors castigat ut coronet, non tamen aufertur. Sed post sanctorum patien-

tiam in impios acerbius excandescet. Quare, queso, vir sapientissimus et tantis virtutibus et potestate amplissima, et fere bonis omnibus donatus a Domino non redit ad cor, et qui tot et tantarum urbium domitor est, intemperantiam hanc domare non potest? Cur, Ecclesiam persequens unice dilectam sponso iram illius provocat qui aufert Spiritum principum, et sublimium colla propria calcit virtute? profecto si saperet in eos retorqueret indignationis suæ aculeos, qui eum circumvenientes in hoc non consilium sed præcipitum impellunt : et saltem Babylonis regem ut eo non inveniat crudelior imitaretur, qui illos coniecit in lacum leonum, quorum consilio illic detruserat et incluserat Daniele, ut pœnam quam intentaverat innocenti, consiliarii nocentes exciperent. Et si historiarum non movetur exemplis, eum vel FredERICUS exaugustus potest instruere, qui de fastigio Romani imperii ob Ecclesiæ persecutionem in paupertatem et ignominiam miser, sed nulli miserabilis corruit, ad gloriam ejus, qui solus pro arbitrio suo regna et imperia transfert, erigit quas vult et dejicit potestates. Ille suos punire noluit, qui eum depravaverant, consiliarios : sed in illos digitus Dei gloriosam exercuit ultionem. Nunquid rex Angliæ ultimus pœnitentiæ fructus offeret Deo qui eum præ cæteris principibus sublimavit? Archiepiscopus Sancti Jacobi, diu proscriptus, jam a multo tempore revocatus est a rege suo. Rex Danorum suum revocans consilio ejus agit omnia, compescit inimicos, et eum colit ut patrem. Lugdunensis suam recepit sedem, et provinciam catholicæ reddidit unitati. Urbes Italiæ ejectis coram Frederico schismaticis, catholicos episcopos receperunt. Deo teste nisi dominus rex suum revocet, quod de illo timeo, dicere reformido. Et si eum revocaverit, et Ecclesiæ Dei reddiderit pacem, confido spe haud dubia, quod circa eum et suos antiquorum gratia successuum precibus ecclesiæ reflorabit. Quid multa? una via patet consilii, ut pravos et inimicos Ecclesiæ excludat consiliarios, et Deum quem offendit placare studeat, quo invito regnare non potest, aut feliciter principari : sustinuit eum hactenus in multa patientia, sed, nisi caveat, adversus immoderationem ejus ut parturiere loquetur in brevi.

EPISTOLA CCXXXIV.

AD BALDEWINUM ARCHIDIACONUM NORWIC. QUEM GODWINUM VOCAVIT.

(A. D. 1168.)

Amico charissimo Godwino filio Eadwini sacerdotis, miles suus GODRICUS, salutem et fidem perseverantiam ad coronam.

Honor cinguli militaris, quo me ad apostolorum limina properantem tu inde rediens decorasti in urbe Senorum, quam Brennus dux Senonum ad locandos ibi valetudinarios suos legitur construxisse, me sapius quam collato utar gladio, tui

in charitate et gaudio memorem esse compellit, et

Utinam hoc pereat rubiginæ telum.
(HORAT.)

sed et :

*Qui nos commoritur, melius non tangere clamo,
Flebit, et insignis toto cantabitur orbe.*

(ID.)

illo agente qui jam extendit manum suam in retri-
buendo, et Christianorum hostem Fredericum ad
gloriam suam fecit misericorditer ex-Augustum.
Contra eum et collatrones suos jam quinto anno mi-
lito peregrinus, ignarus an in patria nostra mihi
relictus sit aliquis amicorum, an omnes sint in fata
collapsi. Timeo enim ne nusquam sint, qui nus-
quam inveniuntur, quibus, cum pulsantur, non est
vox neque sensus. Si superesset vel unus, probabile
est quod saltem ab intermeantibus quæreret.

..... *Viritne Godrichs et aura
Utitur ætherea, an crudelibus orbucub umbria?*
(VIRG. ÆN. I, 530.)

Unde dilectionem tuam, cuius fides velut in confa-
torio probata super aurum rutilat, et omni topazio
pretiosior est, credidi attentius exorandam, ut de
statu eorum, si qui tamen sunt, diligentius inquiras:
et si qui eorum adhuc vivunt, ægri tamen, eis me-
dicinam procura quam morbis eorum noveris expe-
dire. Ut saltem audita vita eorum, etsi non sospi-
tate, quam mihi nemo persuadere potest, aliquod
tantæ peregrinationis et laboriosæ militiæ, qua pro
libertate patriæ pugnamus ad bestias, recipiamus te
interveniente solatium; illos enim nosce consuave-
ras. Age ergo strenue quod cœpisti, et lætare et
spera in his quæ dicta sunt nobis, quia auctore Deo
in proximo recipiemus stipendia, et hostem publi-
cum coniciemus in vincula, aut a patriæ persecu-
tione cessabit se dedens principi qui vivit et merito
dominatur in universa terra. Fredericum intra Pa-
piam clausimus et tenemus obsessum: ejectos a
schismaticis episcopos reduximus in sedes suas, et
contrito capite impiorum membra carniū cohæ-
rentia sibi facile dissolvuntur. A tuo igitur sensu,
id est recto, nequaquam movearis, neque per spi-
ritum neque per sermonem, neque per epistolam
tanquam ab apostolico missam, quasi instet ira
Dei justos deserens in tribulatione: et impiis in
malitia perseverantibus gloriam largiens et trium-
phum. Videbis in brevi gloriam Dei, et impleri pro-
missiones Patrum, quas infidelis percipere non me-
retur. Nam et qui Jerusalem imminente Sennache-
rib oraculum prophetæ audiens diffusus est, et eam
tam cita liberatione, et victualium copia, et gloria
triumphi sublevandam et sublimandam esse non
credidit, in porta civitatis exstinctus est, concur-
rentibus fidelium turbis ad magnalia divinæ pro-
missionis. Si me mutato nomine audieris in Italia
militare, non obstupescas, sed imputa tibi qui me
in Italia donasti cingulo militari. Vale. Cura lethar-
gicos: et si tricipitem carnem tibi insidiari aut ut

A patenter lædat occurrere contigerit, eum invocato
musarum auxilio studeas demulcere, aut Herculeæ
domare clava. Salutat te castrorum fidei jucunda
et meritis suis amplectenda militia. Non mihi displi-
cebit, dum tibi videatur esse tutam, si iis ad quos
mitteris, ostendas litteras militis tui.

EPISTOLA CCXXXV.

AD JOANNEM PICTAVIENSEM EPISCOPUM ET MAG. RAY-
MUNDUM CANCELL.

(A. D. 1168.)

Dominis et amicis suis PERPETUO ET FELICI, CIRIL-
LUS, salutem et pacem quam mundus dare non po-
test.

Vestri similes divinarum conscios litterarum læ-
tere non potest, quod mentem totius orationis fre-
quenter aperit nominum significato votivorum.
Perpetuitate Felix et felicitate Perpetuus gaudeant,
et ob consolationem quam Christi pauperibus im-
penderunt, consoletur et glorificet eos Dominus in
consilio justorum et congregatione. Et quidem ne-
cessaria fuerat consolatio, si tamen verum est quod
audistis, sed potius ob causam publicam quam pri-
vatam, nam

*Sidera quis mundumque velit spectare cadentem
Expers ipse metus.*

expers doloris, expers sollicitudinis non quod ju-
stum qui ut leo confidit per se contristare valeat
quidquid acciderit, sed quia instinctu naturæ et
virtutis urgente stimulo proximus sic compatitur et
congaudet, ut nihil humanum a se reputet alienum.
C Quis, inquit, infirmatur et ego non infirmor? quis
scandalizatur et ego non uror? (II Cor. XI.) Profecto
nullus, quia omnis parturit donec Christus reform-
etur aut formetur in illis. Certe non crediderim
quod sine dolore videre possit Ecclesiam in capite
vulnerari, pastorem perculti, conteri et dissolvi, ut
dispergantur et pereant oves Christi. Stupidum est
aut prorsus de corpore Christi non est membrum
quod tanti languoris acerbitate non movetur ad
compatiendum. Apatheiam, quam Latinus *insensibi-*
litate dicit, Stoici prædicant, sed eorum opinio
explosa est fidelissima ratione et viriute rectius phi-
losophantium et, quod potentissimum est, sacræ
Scripturæ præceptis et exemplis. Videns Dominus
D civitatem, cui legis erat custodia et dispensatio cre-
dita, Scribarum et Phariseorum quæ sua sunt non
quæ Domini quærentium traditionibus agi, et impo-
nere in humeros hominum onera graviora et im-
portabilia quæ nec digito contingebant, et sedere in
cathedra Moysi loquentes secundum legem, et vi-
ventes contra legem, flevit super illam eo quod ipsam
videbat meritis exigentibus in brevi ruituram.
Exemplum ergo dedit fidelibus similiter faciendi,
quia flagellum simile provocant Scribæ et Pharisei
temporis nostri. Et hæc quidem justa potest esse et
est causa doloris. Cæterum cum his bene agitur su-
per quorum naufragio sollicitamini, quia perire
non possunt qui de brachio hominis rejecti sunt
in sinum clementiæ Dei. Eorum ergo liberatio,

quod fides indubitata sperare persuadet, in proximo est, quia illius adjutorio derelicti sunt, qui pauperem liberat a potente et pauperem cui non est adiutor. Utique, dilectissimi mei, sic expedit ex variis causis, tum quidem ut soli Deo obnoxii sint et devotius famulentur Christi pauperes cum fuerint expediti, tum ne avari et fastuosi quos nostis homines, in suam et aliorum perniciem rapiendi et gloriandi materiam habeant, et intumescentes contra Dominum et Ecclesiam Dei beneficio expeditam conculcantes dicant: Manus nostra excreta et non Dominus fecit hæc omnia. Nam qui dubitat Ecclesiam liberandam et promissiones Christi adimplendas esse diffidit, indignus est censeri nomine Christiano. Nihil itaque minus timeatis quam ut filius ad flagellum patris erumpat in indignationem, ad castigationem servus obmurmuret erudenti magistro, discipulus indignetur susceptus, ægrotus adversetur medici sui cauterium vel cæsura. Quid ergo si medicus manum, quæ ad opera bona diu aruerat, ad tempus incidit vel urit, ut reddat perpetuo fortio-rem? Non stupet ad hæc qui Cirillum quod est manum debilem curatum legit a Christo. Ipse enim est qui percussit et sanat, et quod magis occidit ut vivificet. Est quod regi sit indulta dilatio, non tamen in diem certum, quia nec hoc asseritur, facile poterit quia speratur auctore Domino cause status in meliorem calculum reformari. Sane nec ambigo reformatam, nec tamen hoc præsumo de homine, sed de illo cuius majestas tam crebris tam patentibus provocatur injuriis. Nam prosperitas stultorum perdet illos. Quod vero adjectis illum electum, sed ut creditur reprobum Dei, benedictionem a domino papa potuisse obtinere si barbam deponere voluisset, ridiculum est, nisi forte tanti fecerit barbam ut crediderit de se quod de Samsonе legitur, quia ei virtus et fortitudo constet in pilis. Cæterum, quod fama divulgante et vivis exstantibus argumentis notum est, fortitudo ejus in lumbis ejus et virtus in nequitia et dolo et audacia mentiendi. Comprehendet Dominus sapientes in astutia sua et ad gloriam nominis sui expedit causam suam non per eos de quibus spes habebatur, sed quocunque miraculo suo. Nam, ut scriptum est: *Nova bella elegit Dominus; portas hostium ipse subvertit* (Judic. v). Pharaonem expugnaverunt culices, vidua Holophernem, et pedites regem Syriæ potentissimum leguntur ante alios expugnasse. De reformanda pace Ecclesiæ laborat comes Flandriæ, sperans inter reges se facilius posse componere, si dominum Cantuariensem habuerit adiutorem. Jam inde tractavit cum rege Angliæ, pro quo maxime sollicitari creditur, et Cantuariensem ad colloquium secundo invitavit, et nunc quidem obtinuit ut archiepiscopus accedat ad Turonense monasterium locuturus ei ibi quando proxime reges colloquentur. Laborat autem ut ipse rex et archiepiscopus conveniant et per se ipsos de pace sua adinvicem tractent. Utinam vos aut aliqui

A amicorum nostrorum præfato positis interesse colloquio, et ibi certiorari de his quæ fuerint digna scitu.

Hæc a vobis ad tertium non transibunt, nec innotescat cardinalibus quidquam de hoc negotio domini Cantuariensis, quod propter colloquium venturus sit, vel quod industria ejus reconciliationi regum sit adeo necessaria. Ex quo nuntii ejus quod in brevi futurum speramus redierint, vobis nova eorum significare non pigritabimur. Nam in reditu eorum sanandus creditur et promittitur Cyrillus. De cætero noveritis nos audiisse pro certo quod Henricus dux Saxonum, in solempni prælio victus est ab archiepiscopo Magdeburgensi, episcopo Hellestadensi, et Alberto marchione, cecideruntque ex parte ducis septingenti milites et capti aut occisi sunt xxi comites et in parte episcoporum adeo pauci ceciderunt aut capti sunt ut nullus de jactura queratur. Studuit imperator duci reformare pacem, sed ipsi non acquiescunt, maxime ut sub obtentu guerræ se possint a schismaticorum consortio separare. Imperator Teutonicis et Alemannis nutu Dei ex maxima parte datus est in odium et contemptum. Lombardi, in ignominiam imperatoris, in castro cui Roboretum nomen erat, ædificant civitatem prope Papiam, quam Alexandriam appellant in honorem papæ Alexandri et perniciem Papiensium.

EPISTOLA CCXXXVI.

AD ROBERTUM FILIUM ÆGIDIÆ.

(A. D. 1168.)

ROBERTO filio Ægidie.

C Arctior nexus est charitatis quam sanguinis: et ubi cognatio distrahitur animorum, carni conjuncta caro non prodest quidquam. Ex quo sit ut inter ipsos fratres sit alius germanior alio, dum pro conformitate morum, pro dilectionis augmento vera cognatio suum recipit incrementum. Nam quæ carnis duntaxat est, non magis est hominum quam brutorum. Quæ quia rationis experta sunt, et virtutis ignara, non reminiscuntur quod mala sunt, legitimos obliviscuntur affectus, et quo provecior fuerit ætas, eo longius recedunt a natura, et inutiles carnis sequuntur appetitus. Experius experto loquor, qui veram cognationem a carne desertus et sanguine inter alienigenas reperi. Tu ergo cum mihi sanguine (quod facies ipsa convincit) junctus sis, et charitate, quod cum multa, tum inauratus hyacinthus quotidie probat, alios antecedas, quem præferam tibi? scio enim quod et tu paucos admodum præferas mihi, nisi forte nepotulus meus adeo transfuderit in se patris affectionem, ut nihil charitatis aut solito minus reliquerit patruo. Sed certe hoc mihi persuaderi non potest. Nec dubito quin in pectore tuo mihi reservatus sit amplissimus locus. Sed in domo tua mihi locum optimum destinasti, et jucundissimum post illum quem occupabit archa, quæ species rerum continet peritiles ad omnem medicinam. Quæ si exhaustæ aut imminutæ sunt, ætate præterita, ne turberis quia in eisdem succrescunt hortis, ubi eas colligere consueveras: et si radices ab-

diderint in profundum, eas profundius fodito : quia odor earum suavissimus est, et usus maximus : eo quod omni die et hora solatium et compendium afferunt. Hoc est fortasse lignum scientiæ singularis, et unicæ sapientiæ, pulchrum visu, et ad vescendum suave, quod patribus quidem prohibitum nostris, cœtaneis est concessum. Valete.

EPISTOLA CCXXXVII.

AD THOMAM ARCHIEPISCOPUM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1168.)

Domino Cantuariensi quando Reginaldus fuit Romæ.

Romanos amicis verba dare jam nemo miratur, quia percelebre est, et innotuit universis quod apud eos :

Quantum quisque sua nummorum fundit ab arca, B
Tantum habet et fidei :

et plerumque obliquata mente, legum et canonum, qui munere potior est, potentior est et jure. Si ergo ibi duplicitas reperitur, nihil accidit inopinatum, cum frequens sit ut divina lex dispendium patiatur, ubi dispensandi necessitatem fingit avaritia : cum tamen æquitas eversionem, et honestatis ludibrium nunquam ratio introducat. Verumtamen, unde gratas ago Deo et domino papæ, adhuc bene nobiscum agi censeo, quod ad tot et tanta tonitrua comminationum, ad tot et tantarum promissionum blanditias, ad machinas flammatarum, quas subornatis et exquisitis mendaciis ab oriente usque in Siciliam dolo multiplici erexerunt, non omnino fractus est, sed, ut arbitror, ariem eorum arte conatur eludere, et furoris impetum frangere ratione, et sapientia declinare : laudes tamen ejus, prout meruerit, in fine canam : nec in inchoatæ virtutis auspiciis exsultabo, nisi perseverantia meritum finem deduxerit ad triumphum. Interim vero in partem meliorem interpretanda sunt omnia, præsertim opera Patris et Domini, quæ non constat in perversitate criminis contineri. Illic autem puto regi et illi pro quo intercedit, verba potius esse data quam vobis, cum in litteris ad vos destinatis post consilium, post preces rei summa in vestræ discretionis arbitrium conferatur. Et cum pro relaxando domino Saresberiensis adhuc preces vobis porrigat, perspicuum est quod sententiam cardinalium aut ignoravit, aut ratam habendam esse non credidit. Et quamvis credam quod episcopus ante reditum nuntiorum suorum his litteris non utetur : vel quia hæc forma negotii regi displicebit, vel quia archidiaconi consilio plenius desiderat informari, si tamen eis usus fuerit, credo indubitanter, quod vos exspectabitis reditum nuntiorum vestrorum, et ab ipsis, annuente Domino, audietis quid possitis aut quid expediat. Cæterum nostis me domini Saresberiensis esse a multo tempore debitorem : et Deus novit quantum infortunio ejus compatiar, ideoque quod semper feci, et auctore Domino facturus sum, omni devotione supplico, ut ipsius, quantum salva honestate Ecclesiæ et vestra, poteritis, misere-

mini : nec a me unquam, aliud consilium audietis. Cum illi redierint qui hinc inde Romam profecti sunt, confido quod causa nostra plenius elucescet, et Deo propitiante reformabitur in statum meliorem. Precor autem ut quam cito redierint, mihi per vos quæ referenda attulerint, innotescant.

EPISTOLA CCXXXVIII.

AD MAGISTRUM GIRARDUM PUCILLA.

(A. D. 1168.)

Idem magistro GIRARDO PUCILLÆ.

Doleo, magister charissime, et plurimum doleo, quod severitatem vestram adversus dominum Cantuariensem, ut ex animi sententia loquar, plus justo turbatam video, quia ipsum meruisse non arbitror, ut vestra sinceritas adeo debeat indignari. Neque hoc dixerim : *Vivit Dominus (Judic. viii)*, ut vestram, quam Deus incolumem servet, circumveniam charitatem, sed ut veritatis assertionem firmitus ad invicem connectantur amici, ne ex levi suspitione, quod absit ! contingat alterum alteri deperire. Nostis enim quis dixerit : *Qui non diligit, manet in morte. (I Joan. iii)*. Quod autem nescio qui suorum honestati vestræ dicuntur apud christianissimum regem, et Francorum curiam detraxisse, unum vobis constet, si tamen constat ignoro, sed hoc mihi certissimum est, quod ipsum audiui sæpius excusantem, tam apud regem, quam apud alios recessum vestrum, et pro vobis pluries intercedentem. Unde nec credere possum quod de conscientia ipsius quisquam suorum detraxerit vobis. Nam si nescivit, si non sentit, eum non consensisse verum est, aut certe probabile. Habet quidem aliquos de coxsulibus suis in curia regis minus fortasse providos, ut verbum incautius contra vos, vel alium potuerint protulisse, quo eis forte fierent gratiores quibus quod loquebantur placere crediderant. Deus mihi testis est, quod illos non vidi, nec audiui committere quod arguuntur, et adhuc qui sint illi, prorsus ignoro, si qui sint tamen. Cæterum memoratum regem ex tribus causis non ambigo indignatum. Quarum prima est, quod cum post multam gratiam et familiaritatem ejus prope locum, ubi morabatur, transitum faceretis, divertistis et recessistis a regno, ubi tot bona vobis ab infantia collata fuerant, ubi nomen vestrum claruerat, ipso nec salutato. Secunda, quod ad schismaticos, non dico schismaticos, transistis, et qui opinione virtutis et eruditione litterarum erexisse et confirmasse debueratis infirmiores, omnibus in commune malum dedistis exemplum. Verentur enim minus communicare schismaticis, cum in eorum consortio tantum virum videant detineri, qui ex necessitate multiplice, dum in ea conditione est, se nec ab oratione, nec a mensa, nec ab osculo suspendere potest, nec ab aliis quæ in religione communionis argumenta esse noscuntur. Et, quod hanc causam prægravat apud ipsum, illi vos dicit adhæsisse schismatico, qui totius schismatis faber erat inceptor, et signifer, et a sede apostolica condemnatus ex nomine. Tertia autem

est, quam et ego, quidquid alii dicant, maximam A puto, quod ad Teutones divertistis, qui, sicuti persuasum est, si possent et auderent, in regnum suum libenter insurgerent. Et quod possunt et audent, loquuntur grandia, minis tument, et qui etiam in regno ejus sunt, imo in sede quiescunt Parisiis immorantes, hoc in eo depretiant, ut nostis, quod civiliter vivit inter suos, quod barbarorum more tyrannum non induit, quod non incedit semper satellitibus armatis septus, ut qui timet capiti suo. Hos gentis mores novit, de his sæpe conquestus est ut opinor, etiam vobis. Et tamen supplicavit Dominus Cantuariensis me præsentem et tandem obtinuit, ut quantum ad ipsum pertinet, licita sit revocatio vestra.

Quod autem adjungitis ipsum misisse domino B papæ rescriptum litterarumstrarum, non quidem inficior, quia ei bona fide, et nostro etiam favore communicatae sunt. Sed ille, quod novit inspector cordium, hoc ad vestrum incommodum non procuravit: studebat potius ut causæ suæ proficerent, et opinionem vestram apud dominum papam relevarent. Volebat autem ei innoscere, quod fides et devotio vestra cum Ecclesia Dei et sede apostolica est, licet vos ex dispensatione, quo facilius per vestram industriam convertantur aversi ad honorem Dei et utilitatem catholicæ veritatis, ad tempus illis cohabitatis. Et si aliqui nuntiorum minus seduli fuerunt in obtinenda revocatione vestra, negligentia eorum mandatori non debet imputari. Constat etenim de mandato, et nuntiorum sperabatur industria. Nec dubito, quin super hoc dominus papa contentus sit, cum certum sit ipsum respondisse se neminem unquam, nec maximum patriarcham, si aliquid tale accidisset, revocaturum. Sed redeat qui voluerit, et redeat ut debet. Et si discipulus vester, magister Ricardus, cognatus meus, redisset, qui in redeundo obiit, super hoc verbo essemus certiores.

De eo autem, quod de statu imperii mira quasi a vobis accepta Domino papæ insinuaverit, respondeo, ipsum quod accepit insinuasse, sed non a vobis: nec quod a vobis acceperit ei scripsit. Nam per alios magis innotescit imperii status. Nec mirum, si tanta moles occultari non potest. Verum post illarum interceptionem litterarum, et magistri Ricardi obitum, cum super hoc verbo cardinalibus loqueretur, dissuaserunt ne vos citra consilium et voluntatem domini papæ revocare præsumeret. Quin potius attenderet quod dominus Remensis, et omnes suffraganei sui ad hoc convocati, non ausi sunt episcopum Cameracensem, etiam cum lacrymis penitentem, in communicatione recipere, antequam super hoc dominus papa consuleretur. Vestra tamen, sicut eis responsum est, causa longe dissimilis est. Ille enim in schismaticorum intraverat errorem, nec vos in medio schismate consensistis errori. Ille erat episcopus, et catholicos visus est subverxisse, vos in statu privati ad unitatem schismaticos co-

namini revocare. Misit ergo dominus Cantuariensis iterato ad Ecclesiam Romanam, injungens nuntiis, me præsentem, ut revocationem vestram a domino papa satagerent impetrare. Ego ipse ex conscientia magistri Radulphi Nigri composui litteras. Ego rogavi ipsum, ut rei hujus seriem ex ordine scriberet vobis. Nuntios itaque nostros constat ad curiam pervenisse, et ibi contra legatos domini regis Angliæ diu magnum habuisse litigium, sed de omnibus septem nec unus adhuc redierat Dominica proxima post Ascensionem. Litigii eorum non scribo exitum, quia adhuc ignotus est, nisi quod a redeuntibus ab apostolica sede audio eos in causa prosperatos prævaluisse nuntiis regis. Sed quatenus, incertum est. Nescio enim si voti compotes redeunt petitionibus adimpletis, an hæc prosperationis eorum summa sit, quod nuntii regis infecto negotio inglorii revertuntur. Nuntium vestrum vidi nuper in colloquio regum, habito prope Medontam, ubi de pace tractabatur. Plures apud Anglos habebatis fautores, sed quid illi pro vobis obtinuerint, explorare non potui. Alium de vestris vidi Parisiis, et qualiter Domino Cantuariensi scripserim pro revocatione vestra, novit amicus vester Dominus G... inclusus apud sanctum Hilarium, qui litteras inspexit, mihi que foret gratissimum, si ad vestram notitiam pervenisset. Cum vero nuntii, Domino propitiante, redierint, quod in brevi futurum creditur, et de nostro, et de vestro negotio erimus certiores. Quare, si placet, moderationem vestram non decet irrevocabili indignari, nec tam properum discessui debetis præfigere diem, quia nec nostrum nec vestrum est divinæ miserationi præstitueret tempus, aut sustentariæ terminum. Sed quod sacerdotes a Judith vidua legis didicisse, justum est nos omnes, Christi pauperes et proscriptos, animas nostras in virtute patientiæ possidere, et expectare in devotione, et silentio salutem Dei. Sic expectantibus ex inopinato aderit gratia consolatrix, et amputato capite Holofernis, filii Israel diu desiderata pace gaudebunt.

Nec dehortor, quin si ita sederit animo, cum domino rege Anglorum pacem, quam fere pro voluntate vobis offerri dicitis, faciatis. Sed utinam illa D formula conservetur, quæ, proveniente rerum utilitate, nec opinioni vestræ præjudicet, nec saluti. Et quidem plerisque nostrum oblata est conditio pacis, sed exigitur ab omnibus juramentum, quod sine religionis dispendio non valet, ut arbitror, observari. Nam quomodo fides illæsa servabitur, si pastoribus et prælatis subiectos in his, quæ Dei sunt, non liceat obedire? Licet autem inobedientiæ crimen non exprimitur in cautione, certum non est quid vertatur in animo exigentis. Unum scio, quod nemo domini regis gratiam poterit retinere, qui archiepiscopo Cantuariensi sub hac tempestate servet obedientiam, aut cum eo credatur habere charitatis commercium. Vos autem de ovibus ejus estis, et, ut opinor, ipsum primum aut inter pri-

mos a Domino recepistis pastorem. Videle ergo, **A** dilectissime frater, et providete, ut caute ambuletis, ne perturbatio, quod a gravitate philosophi semper alienum est, dominetur animo vestro, ne, ipsa impellente, tale quid committatis, cujus postmodum sera sit poenitentia. Potius ad orationis, et eleemosynarum arma confugite, ut vos Deus cum aliis justis deducat per vias rectas, et ambulare faciat in semitis suis, qui diligentibus se omnia cooperatur in bonum. Ille vos expediet, cujus nomen fortissima turris est, et erit rei jucundus exitus, qui talem habebit et tantum ducem.

Tractatur de pace regum, et adhuc creditur proventura. Noster interim silet orbis. Unde nec nova scribo, nisi quod comes Leicestriae obdormivit in Domino. Comes Patricius a rebellantibus Pictavis **B** occisus est. Dominus Carnotensis electus est in archiepiscopum Senonensem. Valet.

EPISTOLA CCXXXIX.

AD JOANNEM PICTAVIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1168.)

JOANNI Pictaviensi episcopo, JOANNES Saresberiensis.

Postquam priores litteras exaraveram, nova hæc nobis innouerunt. Hunc fecerunt fructum litteræ domini papæ transmissæ regi Angliæ, quod magister Gerardus, reversus Colonia, domino apud Cantuariensi, qui eum clericum fecit, et primum beneficium ecclesiasticum ei contulit, nec viso nec salutato, transiit ad regem Angliæ, eique fidelitatem fecit, et præstitit juramentum quod alii, et adhæret curiæ, electus, ut aiunt, in pugilem contra pauperes, et proscriptos Christi. Abbas Sancti Augustini dixit domino Gaufrido, qui fuit abbas Clare-vallis, quod ipse et socii sui nihil dixerunt, aut fecerunt in curia, nisi de instructione cardinalium, et etiam comminationes, quas factas audisti, fecerunt fieri Joannes Neapolitanus et Joannes Sanctorum Joannis et Pauli. Dixit etiam, quod dominus Portuensis jovit nuntios regis in litteris impetrandis. Ipse quoque rex dixit episcopo Wigornensi, quod ipse, et alii episcopi omnes exempti sunt a potestate domini Cantuariensis. Præcepitque non timere minas aliquas, quia nunc dominum papam, et omnes cardinales habet in bursa sua. Adeoque gloriatur, ut palam dicat se nunc demum avi sui consecutum privilegium, qui in terra sua erat rex, legatus apostolicus, patriarcha, imperator, et omnia quæ volebat. Et fere, quod ad Ecclesiam Romanam, probabile est quod dicit: Quid enim ei amplius contulisset Octavianus, vel Cremonensis hæresiarcha? Quid aliud fecissent cardinales eorum, quam præfati illi domini, qui exacerunt linguas Anglorum, et ignem et venenum fecerunt evomere, ut terrerent dominum papam, et inclinarent ad libitum suum? Hæc in Ecclesiæ Romanæ scribentur annalibus. Et certe, Deo propitiante, qui scribant non deerunt, quod ad petitionem et comminatio-

nem regis Angliæ, cujus intolerabiles excessus tanto tempore sustinuerat, præconem veritatis, libertatis assertorem, prædicatorem justitiæ pro causa Domini, cum infinita multitudine innocentum jam quadriennio exsultantem, neglecto rationis et juris ordine, velut criminis officii sui potestate privavit. Non quidem quia illi meruerunt, sed quia placuit Tyranno. Et tamen patentibus litteris, quæ apud nos sunt, concesserat, ut officii sui potestate pleno jure interetur. In quibus hoc expressit, quod « ipsum regem excommunicandi, nec mandatum dabat, nec prohibebat. » Deus bone, quid novitatis accidit? Dicit Spiritus sanctus in lege sua: *Clama, ne cesses (Isa. LVIII)*. Et ecce, nescio qui Spiritus ab urbe in orbem exiens prædicatoribus dicit: **B** « Tace, ne clames. » Præcipit Apostolus, episcopum instituens: *Ministerium tuum imple (II Tim. IV)*. Et ecce apostolicus præcipit: « Ab officii tui ministerio desiste. » Sed forte suspicatur, quod hominem possint per patientiam emollire. Sed nunquid hoc expertus est in episcopo Cantuariensi, qui jam fere quadriennio sede sua privatus, et apostolicæ sedis remissionem, et illius tyrannidem sentit expositus ventis? Provideat quæso dominus papa conscientie suæ, provideat et famæ, et honori, et salutis Ecclesiæ. Et vos hæc ei diligentius intimate, et persuadete dominis cardinalibus, ut meminerint judicii Dei, quod jugiter implorant pauperes Christi contra omnes libertatis Ecclesiæ inimicos.

EPISTOLA CCXL.

AD BALDEWINUM ARCHIDIACONUM EXONIENSEM.

(A. D. 1168.)

JOANNES Saresb. magistro BALDEWINO archidiacono Exoniensi.

Ubi de seriis agitur, nugas multiplicare non expedit: et indecens est (medicorum more fallacium) cum necessitas aliud exigit, amicis nominalibus verba dare pro rebus. Nosti pridem nominalium tuorum eo mihi minus placere sententiam quod in sermonibus tota consistens utilitatem rerum non assumpserit, cum rectum sapientibus indubium sit **D** quod res quærit philosophia non verba. Ut ergo compendiosius agam tecum meorum more realium, ex litteris quæ nostro Benedicto directæ sunt colliges in quo calculo causa sacerdotii versetur et regni. Tibi vero specialiter scribendum censui, quod interim gravius exulcerat animam meam, et cor tuum, ut arbitror, acerbius uret: si tamen verum est quod de Wigornensi nostro in auribus multorum divulgavit fama celebrior. Dicitur enim quod imprudens et impudens versatus est in causa archiepiscopo et consecratoris sui, conatus ex eo in præsentia episcoporum et aliorum docere causam domini Cantuariensis non nisi de sinceritate justitiæ, nec Ecclesiæ querere libertatem, sed duntaxat quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi, quia

cedere non vult ea conditione ut rex perpetuo concedat debitam Ecclesiæ libertatem. Dicitur etiam adiecisse insultando se paratum esse renuntiare episcopatu suo sub eodem pacto. Quod, ut aiunt, nec illis placuit, qui hanc puritatem ipsius audierunt, tum pro persona dicentis quam diligebant, et opinabantur sanioris esse consilii et voluntatis: tum quia perniciosum esset exemplo: tum quia facile posset hæc domini regis benignitas revocari et Ecclesia in anteriorem imo deteriorem retrudi servitutem? Quis enim auderet de cætero proclamare in libertatem? Quis causam suscitare in qua et pro qua meminisset tantum cecidisse pontificem? Alia est ergo querenda via libertatis: aliud consilium poterit amicis intimare: et si vult experiri in se ipso an ecclesiæ et episcopatus sui sic possit redimere libertatem, quia prout a Cantuariensibus didici, archiepiscopus huic consilio non acquiescet, neque aliqua promissione se deludi patietur, ut aut permutet episcopatum, sicut aliqui moluntur, aut desistat a persecutione juris sui, aut pacem faciat manentibus consuetudinibus super quibus controversia orta est. Hæc ideo tibi transcripsi, ut, si opportunitatem videris, persuadeas memorato domino nostro et amico, ut si ei res tanti est, hanc suspicionem purgare non negligat. Omnes enim qui mecum verbum hoc audierunt compassi sunt ante actæ vitæ ejus et famæ. Ipse vero Cantuariensis narrantes inhibuit, dicens rumoribus credi non oportere, præsertim cum verbum tanto sit indignum viro. Scio tamen quod aliquantulum motus fuit, sed ut homo prudens gessit temporis morem.

Videbis ex rescripto litterarum domini papæ, unde post comminationes multas archiepiscopus Lundoniensis episcopum denunciaverit excommunicatum: et quare illos quos episcopus Sancti Asaph circumventus imprudenter absolvit excommunicatos habeat, donec juxta mandatum domini papæ satisfaciant. Et quia cardinales ipsi fines mandati dignoscuntur excessisse, consilium eorum de reliquo minus audiet. Nam judicandi de eo, nisi velit, non acceperunt aliquam potestatem. Quod Wigornensem volui præmuniri, prodiit ex adipe charitatis et quoties opportunum fuerit, honori ejus libenter operam dabo.

EPISTOLA CCXLI.

AD CONVENTUM ECCLESIE CANTUARIENSIS.

(A. D. 1168.)

Universitati sanctorum qui in prima Britanniarum sede, sancta Cantuariensi Ecclesia, Domino famulantur, conservus eorum, et fratrum minimus, salutem, et gratiam Deo obedientiam victimis omnibus anteferre.

Unde, amantissimi domini mei et dulcissimi fratres, exordiar? Unde spiritus tristis et alieno consertatus errore verbi sumet initium? Quo misera

A et præ dolore languentis animæ progredietur oratio? Poterat hactenus vestra (ut verbo temperatissimo et digno dominis utar) negligentia excusari: sed ecce si quis vulgi sequatur opinionem, tepor in odium commutatus est, negligentia transit in contemptum, charitatem mentita simulatio, erupit in fraudem, et se manifestis rerum argumentis convincit esse perfidiam. Ita, inquam, si vulgi convalescat opinio. Sed quibus de cætero poterit allegationibus infirmari? Profecto quod in fraudem, Dei præsumit sapientia carnis, semper in contrarium proposito pergit eventum, et unde sperabantur compendia voluptatis, inde totius utilitatis et intentionis dispendia oriuntur. Sic Judæi, ne locum perderent, ne sacerdotum principes gentis amitterent potestatem, Christo tetenderunt insidias: et corruentes in foveam quam fecerunt venientibus Romanis locum perdiderunt, et gentem. Sic et vos, si tamen vera sunt quæ vulgus clamat, neque enim facile crediderim quod in tantam vigilantiam et sollicitudinem cæcitas tanta ceciderit, sic, inquam, misistis ad regem ut quod ad eum non pertinet, priore mortuo vobis alium subrogaret. Quid aliud, quæso, fecit Israel absente Moysæ, ab Aaron expectans ut deos fabricaret qui se præcederent in deserto secundum morem gentium, et extorquens caput bovis pro numine, et pro majestate odorans idolum! sed sicut illud contritum est Moysæ redeunte, ita et illud quodcumque vobis datum fuerit idolum convalescente lege Domini, et ad Ecclesiam redeunte justitia, conteretur. Illud in pulverem comminutum sparsum est in liquorem quem populus bibiturus erat, ut sic quod adoraverant, egerere compellerentur. Et quisquis ille sit, carnis opus, non Dei, si tamen bene cum illo agitur, de capite vertetur in caudam, et erit abominatio timentium Deum. Nam si male, non invenietur locus ejus in terra sanctorum, quam dignoscitur profanasse.

Sed quo pacto accidit, quod primi inter omnes ecclesias regni totius priorem a principe credidistis esse petendum? hac fortasse cautela, ne de cætero vindicare sibi quidpiam possit archiepiscopus in creatione prioris. Non sic, fratres, non sic, quin potius verendum fuerat ne jus amittatis antiquum, dum in profanam pergitis abusionem, et privilegium demereamini proprium, cum præripitis alienum. Utinam perniciæ hujus non dedissetis exemplum, beati Benedicti formulam deserentes, terga vertentes ad legem, neglectis constitutionibus, quibus sancti Patres docuerunt Christianis esse vivendum!

Quibus autem rationibus anoleri poterit celebris, et vulgata opinio? Priore mortuo, misistis ad regem. De archiepiscopo nec mentio facta est inter vos. Prudenter utique, ut absolveret defuncti fratris animam rex, ad quem jura sacerdotii credunt qui desipiunt pertinere. Alioquin ratio non occurrit quare curam animarum suscipiat aliquis de manu ejus, ne dum vestrarum, qui merito scientiæ, religionis, et dignitatis estis in capite regni, prima sede

Britanniarum, a Domino constituti, quo tota possit A
insula per vos illustrari, tam doctrinae verbo quam
sanctae conversationis exemplo. Ille quoque sapiens
et religiosus frater, (nominis etenim non recordor,) in
ito consilio cum principibus sacerdotum et aliis
quos de industria taceo, studiosissime procuravit,
ne vestra, si qua tamen est, possit innocentia per
alicujus amici diligentiam excusari, contra archi-
episcopum nomine totius conventus appellationem
formans et statuens eum adversarium Ecclesiae,
quasi vobis in aliquo nocuisset, aut constaret eum
nocendi propositum concepis. Usus est homo pru-
denti consilio qui maluit vos habere patrem et do-
minum adversarium quam amicum. Multi qui ade-
rant hominem deriserunt et imprecationibus per-
secuti sunt, ubi sentiebant tutam colloquendi esse
libertatem, dicente nihil accidisse mirum, quia
monachi Cantuarienses hoc quasi hereditarium
semper habent, ut archiepiscopos suos oderint. Et,
ut verbo faciant fidem, Anselmo, inquit, bis pro
justitia exsulant qui nihil unquam solatii contule-
runt. Contempserunt Radulphum; oderunt Willel-
mum; Theobaldo tetenderunt insidias, et ecce nunc
Thomam gratis insatiabiliter persequuntur.

Quis amicorum Ecclesiae, nedum alumnus, haec
in compitis Ascalonis et in triviis Geth sine dolore
ob incircumcisus audiet decantari? Quis fidelium
Christi lacrymas poterit continere? Deus mihi testis
est, quod fratrem illum, quisquis sit, in praesump-
tionis hujus insania, consilio conventus usum fuisse C
non credo. Hoc tamen aliis facile persuaderi non po-
terit, si ratum habueritis quod factum est: si in praesump-
torem illum non animadverteritis castigatione eru-
diti: si consilio vel auxilio astiteritis illis qui qua-
runt animam patris vestri ut auferant eam. Alioquin
videbimini mandasse et consentire dicentibus: *Non
habemus regem nisi Caesarem, crucifige, crucifige
pontificem, qui stare ausus est pro Ecclesiae libertate:
qui legem Dei traditionibus humanis asserit praefer-
endam. Nescitis*

quid pariat ventura dies,

et ex litteris domini papae conjicietis in quanto pe-
riculo positi sint, quos archiepiscopus excommuni-
caverat, et universi participes eorum. Nec tuti
sunt appellandi subterfugio, cum summus pontifex D
appellationes excludat, et legatis jam praeeperit, ut
eos, qui videbantur absoluti, reponant in antio-
riem sententiam, nisi satisfecerint incontinenti. Ar-
chiepiscopus vero et episcopum Londoniensem, et
alios plures denuntiavit cardinalibus excommuni-
catis esse, causasque subiecit quas enumerare lon-
gum est.

Plura vobis interdum et a pluribus scriberen-
tur, nisi quia quae vobis amici significant ad
cautelam, vos velut inimici deferitis ad regem. Va-
lete, dilectissimi fratres et domini, et operosius
agite, ut amici vestri, qui pauci sunt, proficere
possint in excusatione innocentiae vestrae.

EPISTOLA CXXLM.

AD ROBERTUM ARCHID. DE SURREIA.

(A. D. 1168.)

JOANNES de Sar., ROBERTO archid. Surreiae.

Ingratitudinis vitio nihil odibilis est apud Deum
et homines, cujus nota merito videbor inurendus si
actiones gratiarum lingua siluerit, quoties post
beneficia datur opportunitas colloquendi. Agens
ergo gratias quas et quantas pro tempore possum,
illum retributorem meritorum vobis confidenter au-
deo delegare qui bona cuncta larga et copiosa ma-
nu remunerat, et nullam malum relinquit impuni-
tum. Haec est interim consolatio nostra, haec spes
est jugis timentium Dominum. Quis enim speravit
B in illo, et derelictus est? fingat qui voluerit, quia
inveniri non potest in tota serie sacrarum Scriptu-
rarum, sed nec Antiquus dierum mendax invenie-
tur, qui se voluntatem timentium se promisit esse
facturum. Arrham promissionis hujus accepimus,
jam pollicentis experimur fidem, et miserentis sen-
timus affectum qui consolatur nos in omni tribula-
tione nostra. Quintus annus exsilii mei evolvitur,
et ecce cum mihi nihil ante defuerit solatii, cumu-
lus est quod Ecclesiae libertas videtur astare pro
foribus, et pro parte jam pedem fixit in insula. Ren-
nuntiavit enim rex, sicut nuntii, cardinalium atto-
stantur, quibusdam consuetudinibus pessimis, quas
tamen ante consueverat vindicare, cum juramento
detestans illas et auctores earum. Consentit ut li-
berum sit ad sedem apostolicam appellare, ut cle-
rici ad saecularia judicia non trahantur: et quaedam
alia, quae sic utinam probaret facto, sicut firmat
eloquio. Cardinales nullam habent in archiepisco-
pum potestatem: et jussi sunt litteris apostolicis
quas nuper receperunt, Angliam non intrare neque
intromittere se de consecrationibus episcoporum,
vel aliis regni negotiis: nisi prius Cantuariensi ar-
chiepiscopo pax plenissima fuerit reformata. Aliis
quoque praecipuum est eis, ut omni appellatione
cessante reponant in anteriorem sententiam excom-
municatos domini Cantuariensis, qui videbantur:
absoluti, nisi satisfaciant incontinenti, restituentes
illi et suis ecclesiarum possessiones et omnia quae
inde perceperunt. Londoniensis episcopus cardina-
libus denuntiatus est excommunicatus et domino
papae, ex causis quas percurrere longum est. Inno-
tescent haec per vos, si placuerit, domino episcopo,
cui ideo minus scribo, ne mea necessitas sub ob-
tentu litterarum quassisse videatur, occasionem
mendicandi. Unde nunquam sub exsilii hujus angus-
tia scribendum censui suspiciosis et conjectantibus
indigentis verba semper ad questum et consolatio-
nem angustiae tendere: sed his duntaxat quos arbitror
amici sermonem non interpretaretur precum esse
improbitatem. Eum vero precor nomine meo salutari,
cui multas habeo, et auctore Deo gratias agam pro
pter sinceritatem charitatis quam mihi servat in cor-
de, et cum necesse fuerit ostendet in opere. Valet.

EPISTOLA CCXLIII.

AD BARTHOLOMÆUM EXONIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1168.)

BALDWINO Exoniensi archidiacono JOANNES, Saresberiensis.

Si nihil humani a se comicus reputat alienum, non ambigo te curare quem sortiatur exitum causa Dei et amicorum labor, qui pro libertate Ecclesie patiuntur, aut imminetia sibi pericula reformidant. Si quidem mihi pridem multis argumentis innotuit benignitas tua, suo merito bonis omnibus gratiosa: sed, quod de conscientia dixerim, nulli mortalium quam mihi dulciior. Poterunt autem tibi, quæ gesta sunt in colloquio domini Cantuariensis et cardinalium, et item qualiter episcopi qui transfretaverunt adversus archiepiscopum denuo provocaverunt, constare, cum ex relatione multorum, tum fidelius ut arbitror ex litteris quarum tibi mittuntur exempla. Contraxi namque familiaritatem cum domino Cantuariensi et coexsilibus, suis, ut amicis, si forte opus fuerit, possim commodius suffragari, cum nec ille, nec illi secreta sua mihi censeant occultanda: quæ Deo propitiante celabo fideliter, et sic opportunitatibus amicorum subsidium feram, ut hi qui de fidei meæ sinceritate præsumunt, dispendium non incurrant. Hoc enim officiorum gerendorum norma præscribit: hoc certum est universis Cantuariensibus complacere. Amici tui sunt eorum plurimi, et de te jure societatis antiquæ velut de fratre contidunt. Unde se necessariis suis fatentur obnoxios, et illis tanquam sibi contemplatione tui desiderant esse prospectum. Nam quisquis amicis eorum commodus est, est et illis. Licet itaque dominus Exoniensis, qui sine tuo gravamine molestari non poterit, nec archiepiscopo, nec alicui suorum amicus inventus sit aut officiosus in aliquo: tamen quia tibi jure amicus est, doleo quod perversitas quarundam vix execrables ei tetendit insidias, provideat illi Deus: et tu præeunte gratia sollicitus esto suffragii eleemosynarum, orationis instantia, et deliberandi studio consilium prout a Patre lumen impetraveris ministrare. Nam nisi Deus impediatur, aut archiepiscopum offendet cum dispendio conscientie, aut regem et cardinales suos. Recepturus est enim, si nondum recepit litteras legatorum, præcipientes ut absolvat excommunicatos domini Cantuariensis, cum ipsi tamen præcipiendi sic nullam habeant potestatem, sed inhibiti sint litteris apostolicis Angliam ingredi, vel se de regni negotiis intrittere, nisi prius archiepiscopo pax plenissime reformetur. Alia quoque præceptione jussi sunt memoratos excommunicatos sine dilatione, omni appellatione cessante, reponere in sententiam excommunicationis, nisi satisfecerint: prout videre potes ex litteris quarum tibi mitto rescriptum. Archidiaconum quoque Pictaviensem cardinalis Papæ nuper absolvit. Ex quo patet quam nulla fuerit a Gualensi episcopo eis collata absolu-

tio, et quam periculose sit eis exinde communicatum. Si ergo illos absolverit Exoniensis, cum liquidum sit eos impenitentes esse, offendet primo in Deum, deinde, archiepiscopum graviter exasperabit. Si vero non absolverit, regis et cardinalium suorum indignationem videbitur meruisse. Dicent enim: Ecce jam in propatulo est quod archiepiscopo prorsus favet: quod domini regis honorem non diligit: quod apostolicæ sedis contemnit auctoritatem. Potuerant cardinales, si circumspecti essent, si timerent Dominum, si brachium suum non ponerent carnem, revolvere quid susceperint in mandatis, quæ sit apostolicarum conceptio litterarum, quid Ecclesie expediret, et a mandatis hujusmodi penitus abstinerent. Aut si hominem Deo præferendum decreverint, quare non injunxerunt hoc munus uni eorum qui præsentés aderant, et festinabant ad reditum? Nam Londoniensis, Saresberiensis, Cicestrensis, Wigorniensis assidebant eis, et in humeros Exoniensis, ut dicitur, impegerrunt hoc onus: magis tamen imponitur Wigorniensis. Qui, si vera sunt quæ dicuntur, plus quam tantæ modestiæ virum deceat, in archiepiscopum suum locutus est. Sed accusentur episcopi.

Novit Dominus qui sunt ejus, et declarabitur veritas in illa die, nec interim nocens se giudice absolvetur: et qui fratri foveam parat, incidit in eam prior. Quid ergo faciet inter has tendiculas tuus et pro amore tuo meus Exoniensis? Si consilio polles aut aliquis tuorum gaudens eo utere. Sin autem in eo interim, quod sine melioris præjudicio dictum sit, aquiesce. Scio enim quod libenter te audit Exoniensis. Si illi venerint absolvendi, mandati tenorem inspicat, flagitet pœnitentiam, extorqueat confessionem: et si mandati forma non impedit, legitimam de satisfactione exigit cautionem. Ostendat et apostolicas litteras, quibus in anteriorem sententiam ex necessitate reponendi sunt, si satisfactionem exhibere distulerint. Exerceat admonitiones et quæ pericula immincant, diligenter exponat. Quod si per eos steterit, quo minus absolvantur, res ei in tuto est. Quod si pœnitere nolunt, et tamen absolutionem importunius querunt: respondeatur eis in omni charitate et modestia, quia hæc absolutionis forma evangelicæ et apostolicæ doctrinæ contraria est, et quæ ab antiquo episcoporum sine majori auctoritate exerceri non potest, ut sic ad cardinalium consultationem negotium referatur. Dicatur etiam eis quod absolutio non proderit eis ad salutem, nisi præcedant pœnitentia et confessio et satisfactio pro facultate. Nunquam enim sic impudentes erunt legati, ut impenitentes judicent absolvendos. Si vero pœnituerint, et emendationem publice promiserint, licet ab eis cautio nequeat extorqueri, nec inserta mandato sit, absolvi fortasse poterunt, ut regis et cardinalium indignatio declinetur: quia præsumi poterit mandatoribus fuisse cautum. Habeatur autem, quoties aderunt, ubique et publice protestatio divini jura.

Verumtamen, archiepiscopo displiciturum scio, si A
mandato illorum absolvantur, qui non de accepta
potestate, sed de temeritatis audacia mandare præ-
sumunt episcopis, super quos nullam habent aucto-
ritatem. Et quidem merito displicebit. Sed quia
ego et alii amici tui Cantuarienses in multis prome-
ruimus archiepiscopum quamvis læsum confido fore
placabilem, et quod nobis plene remittet in animo,
si quid in hac necessitate contra se viderit esse
præsumptum. Si vidissem mandati conceptionem,
planior esset via consilii. Quare precor attentius,
ut ipsius litteras, si adhuc traditæ sunt, mihi mit-
tere non moreris. Nec excidat a memoria, quoniam
in litteris quas Joannes de Oxenfordia attulit, jus-
sit dominus papa, ut si excommunicati essent in
mortis periculo constituti, tunc absolverentur præ-
stato juramento, quod si conualescerent, apostolico
parerent mandato. In litteris quoque quibus cardi-
nales præcipiuntur eos reducere in sententiam ana-
thematis, nisi satisfecerint incontinenti, ejusdem
juramenti conditio inserta est : et posteriorum tibi
mitto rescriptum litterarum, ut earum sententia
publicetur, et possit indigentibus esse præsidio.
Nam qui Deum timuerit, movebitur ut minus au-
deat in mortem suam, sed si nodum istum ille tuus
amicus aliqua ratione expedierit, laqueum timeo
duriorem. Vereor enim ne principes sacerdotum qui
consilium inierunt quomodo occidant Christum
Domini, et Ecclesiæ perimant libertatem, accitis
officialibus regis, illum tuum Exoniensem inducere
velint aut compellere, ut appellationi factæ consilio
regis et cardinalium, nomine regni et sacerdotii,
subscribat, et actionem muniat suarum testimonio
litterarum. Et fortasse regis auctoritate præcipient
per fidem quam illi debet, et sicut honorem regni
et sacerdotii diligit, ut cum aliis nuntiis causam
suscipiat, et in persona propria prosequatur. Quo-
rum si unum fecerit, indubitanter credo quod Deum,
et scio quod offendet archiepiscopum fortassis irre-
parabiliter. Fuit enim cum aliis appellatoribus apud
Northamptonam adversarius ejus. Item secundo ap-
pellantibus astitit, et habita sunt hæc quasi non
fuerint. Si vero nunc tertio non gravatus ratihabi-
tione retorquet ad se malitiam aliorum, cum eis
videbitur sitire sanguinem patris, et magis vulne-
rabit conscientiam propriam quam Ecclesiæ cau-
sam, quam personam illius ejus ruina quæritur.
Si non fecerit, præterita non proderunt merita,
quin regni et sacerdotii denuntiatur publicus hostis.
Et licet hæc omnia fecerit, hunc eundem exitum
timeo. Ea enim est natura hominis illius, ut apud
eum iacturam faciat omnium meritorum, qui qua-
cunque ratione præterierit aut distulerit unum
qualecunque sit adimplere mandatum. Ea autem
est moderatio precum et sobrietas mandatorum,
ut ei quandoque necesse sit obviari. Quare summa
consilii mei est ut, adhibita diligentia, et tota men-
tis sollicitudine semper teneatur amicus dum fieri
potest incolumi religione : si vero contingat articu-
lus ut aut ipsum offendere necessitas urgeat, aut
peccare, Deus est præferendus, ut conscientie ser-
vetur integritas. Nec fieri mala debent ut prove-
niant bona : nec offensis placanda est indignatio
majestatis ut fidelium suorum convertat aut conte-
rat inimicos. Si ille pro nobis, quis contra nos.
Itaque si ratihabitionem exegerint, si petierint
subscriptionem, mihi videtur, salva reverentia con-
silio potioris, quod dilatio peti potest, donec epi-
scopus ecclesiam suam consulat, et religiosos viros
parochiæ suæ. Non enim videtur grandis esse pru-
dentia, si homo sine querela se immergat litigiis
alienis : et cum testis sit asserere quæ vidit et audi-
vit, quid testificari poterit, qui nec interfuit nego-
tio, nec audit nisi partis alierius hostes quærentes
B quæ suæ sunt, non quæ Dei ? Et hac eadem ratione
uti poterunt, qui appellantibus defuerunt : præser-
tim cum nec mandaverint appellari, nec consilii
fuerint. Poterunt, inquam, si qui tamen sunt in
tanto regno, qui veritatem, quam mente concepe-
runt, audeant profiteri. Londoniensis timet capiti
suo, et ideo furoris socios quærit, ut remaneat im-
punitum quod a tam multis constiterit fuisse præ-
sumptum. Quod si instantius urgeant, deferatur si
fieri potest ad cardinalium consultationem. Hoc
tamen voluntati regis negandum non erit, quin
pro eo scribatur, quatenus apparuerit justitia ejus :
et exoretur dominus papa ut Ecclesiæ reformet
pacem et regis honorem servet, et justitiam pro-
moveat, sicut docuerit Spiritus sanctus. Si autem
C specialiora quæsierint, quidquid contra conscien-
tiam et honestatem specificabitur, non habebit spe-
ciem vel decorem, certe nec exitus felices. Perse-
cutionem causæ auspicere quidem non expedit :
sed qui coactus fuerit, gaudebit fortassis dilatione
qua necessaria quærat, et domui suæ disponere
possit : fortasse sub eo prætextu colligi poterunt,
quæ Deo gratius erogentur. In ipsius vero legationis
susceptione omnia causæ vitia impedimenta pro-
testanda sunt, ut et conscientia servetur indemnis,
et ut amarus exitus postea non debeat imputari.
Exigetur forte de mandatis diligentius exsequendis
novi cautio juramenti : sed non video quo modo
D sine turpitudinis nota præstetur. Nihil autem uti-
lius esse dilatione credo si potest impetrari, quia
auctore Domino interim aut pax reformabitur, aut
dominus papa, vel cardinales alio procedent consi-
lio, aut totius negotii formam oporteat immutari.
Utinam veris graviora sint pericula quæ timeantur,
et sollicitudo varios timores incusserit amanti ! Si
Cicestrensis et Wigornensis operam dederint et di-
ligentiam, quod, ut arbor, poterunt, quomodo tuus
Exoniensis expediatur, rumoribus minus credam.
Alioquin præsumetur eos machinatos esse pericu-
lum fratris quod noluerint impedire. Hoc autem
certum habeam, quod archiepiscopus ratas non ha-
bet absolutiones quasdam factas a cardinalibus :
et hoc ipsum significavit eis : deferens tamen apo-
stolicæ sedi noluit eos arguere publice : præsertim

eum promittant se celeriter correcturos quod circumventi præsumpsisse noscuntur. Rogaverunt cardinales archiepiscopum ne Londoniensem vel alios denuntiaret excommunicatos, dum spes pacis esset, ipsa tunc acquievit.

EPISTOLA CCXLIV

AD BALDWINUM EXONIENSEM ARCHIDIACONUM.

(A. D. 1168, mense Maio.)

BALDWINO Exoniensi archidiacono, JOANNES Saresberiensis.

Ex quo prospere per gratiam Dei circa mediam quadragesimam a Sancto Ægidio reversus sum, tuam, dilectissime, super his quæ in Francia et Italia gerebantur præmunire decrevi charitatem. Scio enim quia interdum expedit, et sæpe jucundum est, prænosse temporum motus, et quasi factorum seriem ex his quæ nutu divino mortalium præveniunt mentes contemplari. Sed quia de pace regum tractabatur, et Fredericus, fractus crimine et pertinacia schismaticis ex-Augustus, simulabat se velle ad catholicam redire unitatem, propositum distuli, donec plenius innotesceret, quem tanta negotia sortirentur eventum. Cum enim Teutonicus tyrannus sentiret se militum præsidio destitutum, et Italiae civitates in ipsum irruere pararent, et ipse temeritate suorum, qui nobilem quemdam Papiensem excæcaverant, Papiæ minime tutus esset, eique Maurianensis comes ob injurias sibi illatas omnem exitum præclusisset, ut Lombardorum manus nulla ratione posse evadere videretur, ipse comitis Blandratensis et marchionis Montis Ferrati fretus auxilio, divertit in terram marchionis, relictis triginta obsidibus Lombardorum apud Blandratum. Alios autem obsides quos acceperat per castra marchionis divisit custodiendos, et ipse cum præfato comite et marchione, quia eum Lombardi congregato exercitu usque ad xx millia militum prosequerantur, et obsidere decreverant, per castella quasi in umbra mortis latitans fugitabat, ut vix, sicut aiunt, probi viri pleni fide et auctoritate qui interfuerunt, duobus diebus aut tribus auderet in eodem hospitio pernoctare : hanc miseriam tyranni, aut potius gloriam Dei et Ecclesiæ consolationem, de nostratibus quidem viderunt canonici Noviomenses et nuntii comitis Henrici : de vestratibus autem legati illustris regis Angliæ, illuc profecti ex variis causis. Noviomenses enim archidiaconum suum Bonifacium Italiae marchionem quem elegerant in episcopum, virum honestum et tota schismatis tempestate catholicum reducere querebant. Comes Henricus statum explorabat imperii : nuntii vero regis Angliæ iuramenta præstiterunt de matrimonio contrahendo inter filium præfati marchionis et sororem regis Scotiæ et ad sæpe dictum tyrannum legatione functi sunt, ut de opinione mulorum loquar, quo sic vires et familiaritatem prætendentes imperii, terreat Francos. Sed calliditas hæc in contrarium

A prorsus exitum pergit. Franci siquidem magis animantur, dum vident hostes quasi desolatos, imo desperatos emendicata suffragia queritare, et illos implorare patronos quibus opus est defensore.

Dum itaque in tantis imperator versaretur angustiis, et omnino de exitu desperaret, tractatum habuit cum viris religiosis, quos constabat fideles esse domini papæ, simulans se cum Ecclesia Dei pacem esse facturum. Est autem in domo Carthusiensi (15) vir admodum religiosus quondam familiarissimus imperatori, qui ab eo pridem recesserat ob conscientiam schismatis, et ei plurimo compatiēbatur affectu. Hic ergo accessit ad eum cum lacrymis sibi pro certo innotuisse asserens, quod pacem non erat habiturus, nisi Ecclesiæ Dei redderet pacem : institit autem, et obtinuit ut evocaret per litteras suas priorem Carthusiensem, abbatem Cisterciensem et episcopum Papiensem, quem expulerat, et promitteret se consilio eorum in omnibus acquieturum : dum modo illi in se recipere periculum juramenti, quod contra papam Alexandrum fieri fecerant. Omnes qui verba hæc audierunt exhilarati sunt : et Lombardi jam cœperunt mitius agere, sperantes hominem esse conversum. Interim sæpeditus marchio egit cum cognato suo comite Mauriannensi ut imperatorem permitteret egredi, promittens ei non modo restitutionem ablatorum, sed montes aureos, et cum honore et gloria imperii gratiam sempiternam. Viri autem religiosi quos evocaverat, erriperunt iter, excepto abbate Cisterciensi, qui gravi detentus infirmitate, vice sua misit dominum Gaufridum Antissiodorensē, qui Clarevallensis fuerat abbas, præmittens fratrem quemdam, qui a tyranno exploraret, ubi et quando eorum vellet uti colloquio. At ille, audito adventu eorum et litteris, jam de exitu suo certus, induci impetratis, respondit eos ob hanc causam frustra venturos esse, nisi angelum de cœli secum patenter adducant, aut veniant in potestate faciendi miracula, ut possint mundare leprosos, et mortuos suscitare : et sic illi ad propria reversi sunt. Hoc mihi idem conversus Carthusiæ, qui legationem gesserat, retulit.

Imperator autem, collectis obsidibus quos disperserat, ad reditum properans, venit ad sanctum Ambrosium habens circiter xxx milites in comitatu suo, et inde mane festinanter egrediens prope Secusiam in eminentia cuiusdam montis suspendit quemdam obsidem nobilem Brixensem, imponens ei quod conjurationis Italorum conscius fuerat, et (quod plus est) artifex congregati exercitus, qui eum ab Italia expellebat : alios vero obsides secum duxit intra Secusiam. Cives autem et incolæ loci portas claudi fecerunt apposis custodibus armatis, et tyranno obsides abstulerunt, dicentes sibi ab aliis civitatibus excidium et exterminium imminere,

(15) Ed. Paris., *Cantuariensi*.

si vicinos suos et amicos, viros Italiae nobilissimos, sic paterentur abduci in Alemanniam occidentos : præsertim cum adhuc in Italia suspenderit virum potentem et generosum : sibi vero et suis exitum patere pro libitu. Tantam quidem adhibuerunt diligentiam obsidibus retinendis, ut neminem permetterent egredi qui Italice loqueretur. Imperator autem, assumpto habitu servientis, quasi ut alicujus magni viri procuraret hospitium, cum aliis quinque servientibus noctu egressus est, lætus quod ei fata concesserant Italiam perdere, quam demeruerat divitus retinere. Inde transiens Chrysopolim suam turbavit Burgundiam, proceribus intentans minas : et progrediens, Alemanniam et Saxoniam supra modum turbatas reperit, et fratrem suum sentit præ cæteris inimicum, cum tamen ei plurimi adversentur. Porro Lombardi post egressum ejus Blandratum diruerunt, extractis inde obsidibus qui ibi relictii erant, et interfectis Teutonicis fere omnibus quos ad custodiam castri deseruerat imperator. Decem autem nobilissimos et ditissimos Alemannos dederunt, in solatium mariti, uxori illius Brixiensis quem supra prope Secusiam suspensum retuli, ut illa, prout libuerit, eos aut suspendat, aut perpetuæ subiciat servituti, vel redemptionem accipiat. Exinde damna multa marchioni dicuntur intulisse : et nunc rumor est eos obsidere Papiam. Et certum est quod Papienses jam in Alemanniam miserunt nuntios imperatori, denuntiantes quod nisi redierit et opem tulerit, nulla ratione poterunt diutius resistere civitatibus.

Heresiarcha Cremensis Romæ est apud sanctum Petrum, ubi eum Romani morari patiuntur inito commercio de reddendis captivis suis : sed tamen, ut aiunt, recedere non paterentur. Episcopus Albanensis domini papæ vices agit in urbe : et si Lombardi Papiam ceperint, spes est Guidonem Cremonensem captum iri, et quod non modo Romani omnes, sed et Tuscia tota schismaticos impugnabit. Adhuc autem incertum est an dominus papa Lombardorum velit audire preces, se transferendo ad illos : creditur tamen. Prosperatur autem adhuc Beneventi, ubi nuntii regis Angliæ, et domini Cantuariensis in ipsius presentia convenerunt. Et quidem utrique benigne et honorifice recepti sunt ; sed regalium sicut justitia minor, sic pompa et divitiarum ostentatio major. Cum autem dominum papam blanditiis et promissis dejicere non prævalerent, ad minas conversi sunt, mentientes quod rex eorum Noradini citius sequeretur errores, et profanæ religionis iniret consortium, quam in Ecclesia Cantuariensi Thomam pateretur diutius episcopari. At vir Dei nec terrore concuti, nec seduci potuit blandimentis, eisque duas proponens vias, alteram vitæ, alteram mortis, respondit eos ut cœperant facile posse contempta gratia et patientia Dei, pereuntium præeligere viam : sed se, Domino propitiante, non recessurum a via recta. Detinuit

ergo in brevi spiritus eorum : et videntes se hac via contra Justitiam non posse proficere, miserunt in Siciliam nuntios et litteras regis sui, quibus muniti venerant, ut ope Siculi regis et reginæ possent aliquid a domino papa adversus Ecclesiam impetrare. Sed Christianissimus rex Francorum præagens hanc versutiam malignantium, Panormitano electo causam Ecclesiæ et domini Cantuariensis commendavit ut propriam. Quis alterutrius legationis profectus sit, hactenus ignoratur.

Supervenerunt interim nuntii legatorum, quos rex Angliæ impetraverat, minime coarctantes. Nam quidquid cecinerat alius, in curia decantabat : sed nec de istis certum est quid sint ad dominos suos relaturi. Supplicatum est ex parte regis et legatorum, adhibitis multis intercessoribus, domino papæ pro episcopo Saresberiensis : et tandem obtentum ut ei summus pontifex suam remitteret injuriam et offensam, et domino Cantuariensi scriberet rogans et consulens ut ei dimitteret injuriam suam, et ipsum a suspensionis sententia relaxans in gratiam reciperet et amorem, si tamen ei in propria persona de satisfactione sufficientem præstiterit cautionem, aut duos de majoribus clericis ecclesiæ suæ, excepto decano transmiserit, qui jurent, quoniam episcopus eis mandavit et postea non demandavit, hoc præstare juramentum, quo ipsius episcopi nomine et vice jurabunt, quod archiepiscopo de contumacia et injuria satisfaciât. Ex quo probabiliter colligi potest, quod dominus papa sententiam legatorum, qua jam dictum episcopum absolverunt, aut ignoravit, aut ratam habendam esse non credidit. Obtinuerat autem idem episcopus ante litteras fere consimiles, quæ tamen ipsum et suos non onerabant aliquo juramento : sed eis nondum usus est, vel quia regi displicuerunt, vel quia minoris efficaciæ reputatæ sunt. Quem vero calculum reportaturi sint alterutri, nesciebatur adhuc quando reversus est prædictarum portitor litterarum, sed dominus papa rescripsit Christianissimo regi se Ecclesiæ Dei et suo Cantuariensi non defuturum, quandiu partem ejus justitia comite poterit sublevare.

Nunc ad regum nostrorum colloquia transeamus. Illustres viri Henricus Campanorum et Philippus Flandrensis comites procuraverunt in conventu Suessionensi causam regis Angliæ apud Christianissimum regem, et tandem juxta preces memorati regis Anglorum in hanc formam pacis decursur est. Rex Angliæ debebat redire in hominum regis Franciæ, et fide corporaliter et publice data coram omnibus profleri quod ei tanquam domino suo de ducatu Normanniæ serviet, sicut prædecessores sui duces consueverunt servire Francorum regibus. Comitatum vero Andegavensem et Cenomanensem, et fidelitatem procerum ad memoratos honores pertinentium, cedere tenebatur domino Henrico filio suo, qui inde hominum et fidelitatem regi Francorum contra omnes homines facturus erat, nec aliquid debiturus patri vel fratribus, nisi quod exigat

ratio meriti vel naturæ. Ducatum vero Aquitania lege simili rex Francus Ricardo filio regis Angliæ concedebat, dans ei in matrimonium filiam suam, sed sine dote, quæ tamen erat pro libitu parentis donationem propter nuptias acceptura. De Tolosa nec mentio habita est. Milites cui aliternus capti erant, debebant liberari, et sic consolidari pax et concordia regum. Cum vero rex Angliæ voti compos audiret comitem Henricum ad se venire, ut hæc ineunda concordia forma confirmaretur, demandavit ei ne progrediretur, proficiscens in Pictaviam, ut Liziniacum castrum auferret proceribus, qui illud reedificare convenerant et munire. Causam vero, quam cum Francis tractabat, commisit archiepiscopo Rothomagensi et Ricardo de Ilumaz et Ricardo de Luci finiendam vice sua: quorum juramenta contra voluntatem domini sui Franci nostri non appetantur vel obolum. Unde rex Francus, ratus se delusum esse dolo partis alterius, Bituricas insignans profectus est: ibique a proceribus Pictavorum juramenta recepit et obsides, quod nullam sine consilio et voluntate ejus cum rege Angliæ facient pacem, eis auxilium mutuum repromittens: et juramento Petri fratris sui, et comitis Stephani, et Willelmi militis Carnotensis, firmans quod nec ipse faciet pacem, nisi facta pace eorum, et nisi eis restituantur oblata.

Iterato itaque sed diligentius, per ante dictos comites Campanum et Flandrensem egit rex Angliæ, ut alterius regis haberet colloquium: et pacem pro forma, in quam convenerant, reformaret. Et quidem in Octavis Paschæ colloquium obtinuit optimatum Francorum, sed faciem regis videre non meruit, nisi ante securitatem præstiterit quod Pictaviensibus, et omnibus qui regi adhererunt, pacem et universa ablata cum integritate restituit: excepto quod non teneatur Pictaviensibus, sicut nec ei Pictavienses, mortuos suscitare, vel casas reedificare combustas. Hanc ergo fide corporaliter data præstitit cautionem, et quod alios articulos pacis apud Suessionem dispositæ fideliter observabit. Hoc ipsum simili modo cautum est a proceribus ejus. Proceres autem Franciæ ei se fide obligaverunt, quod rex Franciæ, si sibi pacta superius posita et suis servata fuerint, præmonstratam pacem observabit conditionem, excepto quod filiam suam non consentit Ricardo destinato duci Aquitaniam in matrimonium collocare. Hoc tamen de Tolosa expressum est, quod, si Ricardus de comite Sancti Ægidii sibi petierit justitiam exhiberi, rex causam tractabit judicio curiæ suæ. Quæ cum regi Francorum relata fuissent ex ordine, consensit ut cum rege Anglorum loquatur Dominica proxima post Ascensionem, et secundum prædictas condiciones faciat pacem. Sed Pictavienses ei postea conquesti sunt, quod rex Angliæ eos transmissio exercitu expugnabat, dum verba concordia tractarentur: exercitum tamen confecerant, et ducem ejus comitem Patricium interfecerant, sed invit. Unde rex

A Francus plurimum motus est, sed an hoc impedire pacem possit ignoro, licet eum pœniteat sic consensisse.

Cæterum aliquatenus inductus fuit contemplatione devotionis, quam regem Angliæ opinatus est concepisse: cum enim idem rex pro reformanda sibi pace, Francos, de quorum amicitia confidebat, operosius sollicitaret, et electum Carnotensem didicisset Christianissimo regi familiarem esse præcæteris, eo quod alios optimates præcedere creditur in timore Domini et operibus sapientiæ, accessit, ad eum operosius supplicans ut eum reconciliaret domino suo, cum quo et pro quo, si placeret, paratus erat in Ægyptum proficisci: electus vero, utpote vir prudentissimus, volens verbi latebras sibi profundius aperiri: « Estne, inquit, verum quod dicitis, ut cum eo velitis ire Hierosolymam? » At ille: « Nihil unquam feci libentius, si placuerit domino meo, et me permiserit domui meæ disponere, et liberis providere. » Carnotensis autem, et si dolum subesse suspicaretur, hoc retulit regi Francorum. Ille autem respondit quod turpe erat toties decipi, nec se aliqua ratione crediturum ante, quod ex animo locutus sit, quam humerum ejus cruce videat insignitum. Nam cum hoc antea ei promiserit, et firmaverit cautione qua etsi commissa nemo fidelis est, et religionis præstitæ prævaricator appareat, ait stultum esse nudo verbo ejus haberi fidem. Prior tamen fuit exinde ad concordiam ineundam. Nunc autem cum aulisset, quod dum hoc promitteret, Pictavos aggredere, adeo turbatus est, ut ei per nuntios suos denuntiaverit se ad colloquium non venturum, nisi ille Pictaviensibus securum præbeat comeatum, et det obsides, quod nec in itu, nec mora, nec reditu ipse vel sui aliquam eis inferret læsionem. Etiam certum est quod si salva honestate potuerit a conditionibus resilire, opportunitate temporis grante utetur. Sunt etiam qui putent, quod rex Angliæ nullo modo tantam possit ignominiam sustinere, ut his pacem et castra cum cæteris ablatis restituere compellatur: qui interfecerunt proceres suos, et honori et voluntati ejus tanta contumacia resisterunt. Solet enim improbus esse, præsertim ubi impetum impatientis animi succendit injuria, alii autem quia homo versutus est, et se videt in arcto positum, opinantur quod solita simulandi et dissimulandi arte utetur ad præsens, et accepto tempore de inimicis optatam expetet ultionem. Sed quidquid faciant reges, non creditur quod Pictavienses cum eo ineant pacem, eo quod desperant se posse fidem reperire in homine, a quo se etiam innocentes contra fidem læsos esse querunt. Verum supervacaneum est varias retexere opiniones, cum rerum eventus in brevi ipsam delegat veritatem: quam, cum innoverit, tibi, auctore Deo, quantocius potero, significare non pigritabor, tam de pactis regum quam de statu domini papæ, et causa Ecclesiæ Anglicanæ diligentissime referens quidquid relatu dignum esse

credidero. Tu mihi de statu tuo et amicorum A rescribens vicem redde: habens, et a sanctis haberi faciens, in bono, mei et meorum memoriam ante Deum.

EPISTOLA CCXLV.

AD JOANNEM PICTAV. EPISC.

(A. D. 1168)

JOANNI Pictav. episc., J. S.

Beneficia sæpe conferuntur invitis: et eum, qui in suam perniciem properat, revocare charitas consuevit. Quod utinam rex Angliæ salubriter experiat! Debitores enim ejus sumus: et uterque nostrum si fieri posset, ei debet ex multis causis (quas enumerare longum est) ea quæ ad salutem pertinent et honorem diligentissime providere, et quantum libet directantem revocare ab his quæ salutis dispendium offerunt. Quis enim non doleat tantum principem et Ecclesiæ Dei tam necessarium in eo fortunæ calculo esse positum ut, impellente consilio reproborum, in suam et liberorum suorum (quam Deus avertat!) subversionem totus præceps currere videatur? Ex quo enim Ecclesiam Dei (quod sine dolore et gemitu nec dicere, nec meminisse possum) vexare cœpit, et proscribere innocentes, statim excitavit ei Deus hostes undique, et tantam vexationem, ut vix sedari possit ætate nostra. Locus hic nimis conspicuus est, patens undique a Britanniarum extremis finibus usque ad novissimos terminos Galliarum. Ergo in eo diutius immorari nec oportet, nec expedit. Fredericus ille schismaticus insignis, dum in Ecclesiam malitiosius et crudelius sævit, factus est ex-Augustus, et eo perductus est, ut jam optaverit Italiam perdidisse, quam retinere non potest. Timeo ne præfatus rex ambulans in viis ejus, exitum (quod Deus impediatur!) similem consequatur. Profecto mirum est quod nullus religiosorum ei denuntiat tanta pericula imminere. Quid faciunt nunc illi Grandimontani, quos ille adeo diligere consuevit et venerari? ubi nunc Fontis Ebraudi fides et fervor in Domino? Certe confido quod si ille Ecclesiæ pacem reddiderit, et recesserit a via mala, propitiabitur illi Deus, et impendentia pericula transferet a domo ejus. Nam et Achab, quia reveritus est faciem Domini, divinæ comminationis flagella declinavit. Scriptum quoque memini quod in Proverbiis legitur: *Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem* (Prov. xvi). Si ergo expedire credideritis, precor attentius quatenus procuratis, ut sancti illi Grandimontani, vel alii quos audire benignius consuevit, eum statuunt contra faciem suam, cominantes redire ad cor et declinare a vestigiis Frederici, ne Domino irascente tyrannum quem habuit in culpa præambulum, prævium habeat in ruina. Nec desistant, si obdurescit ad preces, si irascitur ad comminationes: meminerint potius illud Catonianum:

*Cumque mones aliquem, nec se velit ipse moneri,
Si tibi sit charus, noli desistere cæptis.*

A Si vero sapiat, audiet illos, et per se ipsum cum domino Cantuariensi faciet pacem, nec mediante Romano pontifice, nec rege Franciæ, nec opera cardinalium, nec aliquo præter illum qui melius est, ubicunque duo vel tres congregantur in nomine ejus. Sed istud adimpleri non potest, nisi ipsi personaliter colloquantur, et sibi mutuo de se adinvicem fecerint fidem. Scio enim quod si alter de altero posset confidere, ipsi sibi optimam dictarent et inirent concordie formam. Et quidem rex bene plenam de archiepiscopo, sicut certissime arbitror, posset habere fiduciam, quia vir religiosus est: et id duntaxat agere studet, quod ad gloriam Dei proficiat et ei conferat ad salutem. Rediens nuper a Sancto Ægidio sanus et incolumis per ipsum transitum feci, et tam eum quam coexsules suos sanos esse gavisus sum, et in divinis exercitiis occupatos. B Expectabat nuntios suos a sede apostolica redeuntes; sed quia quatenus profecerint incertum est, quid super eo scribendum sit nescio. Parvum munusculum vobis mittit frater meus, sibi nuper transmissum: in quo, si placet, potius metiemini devotionem mitentis, quam gratiam vel usum muneris. De his quæ vertuntur inter reges quid scribam nescio, quia adhuc incertum est quid nuntii regis Angliæ, quid ad comitem Henricum tam crebro discurrunt valeant obtinere. Comes enim procurat apud regem Francorum causam alterius regis. Dominus Willelmus Papiensis interfuit ordinationi Carnotensis electi, viri quidem magnæ spei, et famæ clarissimæ, et magnæ auctoritatis, et virium multarum in regno Francorum. Is est post regem Franciæ qui domino Cantuariensi et suis patrocinium, consilium et auxilium singulariter præstat. Vobis autem desiderat familiaris esse; et utinam quandoque, Deo propitiante, amicitiam ulterius ineamus! Non est enim in clero Franciæ, ut ex animi sententia loquar, qui eum prudentia et eloquentia antecedit.

EPISTOLA CCXLVI.

AD MAGISTRUM LOMBARDUM.

(A. D. 1168. Mense Jun.)

Idem magistro LOMBARDO.

D Obligationis inter nos contractæ non immemor, quæ in regum colloquio gesta sunt, quanta possum brevitate perstringo, et quem fructum ibi consecutus sit dominus Cantuariensis, quem, ut nostis, de mandato regis Angliæ illic Flandriæ traxerat comes. Cum ad loca destinata ad colloquia reges accederent, Eudo Britonum comes, et Rolandus Dinaniensis, multas et graves de rege Angliæ apud regem Christianissimum querelas deposuerunt. Sed Eudo specialiter deploravit, quod filiam ejus virginem, quam illi pacis obsidem dederat, imprægnavit ut proditor, ut adulter, ut incestus. Rex enim et uxor Eudonis de duabus sororibus nati sunt. Pictavienses videlicet, Engolismenses, et Marchæ comes, et vicecomes Toarensis, et Robertus de Silli, et Gaufridus de Liziniaco, et Heimericus de Rancoue,

et abbas Carroffii exegerunt, ut eis resarcirentur damna, quæ rex Angliæ et sui post treugam illis intulerant. Abbas enim monasterium suum ad jus regis Franciæ a tempore Caroli magni, qui illud fundavit, pertinere dicebat. Post multas autem disceptationes hinc inde habitas, promisit rex Angliæ se Pictaviensibus ablata redditurum, sed monasterio nequaquam, quia suum erat et domini papæ. Tandem tamen dixit se non pro jure regis Francorum, sed pro amore Dei, et comitis Flandriæ, et domini Willelmi cardinalis, abbati restitutum, si quid de suo habuerat. Rex vero Francorum, cum audisset ibi cardinalem esse in consilio regis Angliæ, motus est dicens, se non meruisse ab Ecclesia Romana, ut cardinalis, sicut semper hactenus fecerat, foveret hostes suos, et se non recepturum hac vice quidquam pro amore comitis vel cardinalis, sed pro jure suo, si rex Angliæ vellet. Quod cum ille refutasset, omnino submonuit eum rex Franciæ per fidem qua se obligaverat, ut accederet ad fluvium, ubi ex condito colloquium esse debuit, a quo per duos dies remotus manserat duarum spatium leucarum, sed ille non acquievit. Rex vero Francorum, cum fere usque ad vesperam expectasset, transivit flumen, et ex altera parte residens lavavit manus suas, et bibit coram omnibus protestatus se fidem pactionis implevisse, et sic dimisit comitem Flandrensem, et alios proceres, expectans ibi cum paucis usque ad crepusculum.

Miserat autem ad alium regem nuntios, qui illum submonerent, ut satisfaceret de fide læsa. Quo audito, ille detentis nuntiis secum, cum multitudined militum loricatorum et galeatorum armatus venit ad flumen, nec nuntios permisit ut præcederent, et regem præmonerent. Franci videntes hoc arma corripuerunt, sed nox non permisit ut convenirent, et sic rex Angliæ reversus est. Prosecuti sunt eum comites Robertus frater regis, et Stephanus frater comitis Henrici, quibus admodum supplicavit, ut persuaderent regi, ne ipsum compelleret confugere ad hostes regni Franciæ, et multam in verbis prætendebat humilitatem. Die vero sequenti misit Carnotum nuntios suos, ut regem inclinarent ad pacem, aut comitem Flandriæ submonerent per fidem, qua se obligaverat, ut veniret in deditionem regis Angliæ, sed rex Francorum se cum eo pacem habiturum negavit, antequam eis satisfaciat et regno, de hoc quod armatus, et fere de noctu sic in eum irruerat, nec tamen unum de Francia movere poterat de loco suo. Adjecit autem se paratum ostendere, vel in marchia, vel in curia comitis Flandriæ, quod et ipsum comitem, et alios, qui interesserant ex parte sua, liberaverat ab obligatione. Nuntii vero regis Angliæ ex adverso responderunt regem suum ostensurum in curia imperatoris, vel regum, Navariensis, aut Aragonensis scilicet, quibus filias suas dare disponit, quod ipse fidem servaverat, et comes Flandriæ, et alii intercessores Franciæ fidem

læserant, et interim petebantur induciæ, sed non sunt exauditi. Sic autem ad propria singuli redierunt. Huic colloquio interfuerunt Britones, et Pictavi, et nuntii regis Scotiæ, et regum Walliæ, regi Francorum auxilium promittentes, et obsides offerentes, et recesserunt obligati, similiter et proceres Guasconicæ.

Soluta regum colloquio, ne latere posset, quomodo rex Angliæ de domino papa, et Ecclesia Romana triumphaverat, et ut dominus Cantuariensis fieret opprobrium hominum, et abjectio plebis, et sui omnes, litteras domini papæ, quibus dedit ei impunitatem peccandi, transcribi fecit, et ad utriusque regni ecclesias, et personas destinari. Gloriatum est etiam se tales amicos habere in curia, qui omnes conatus archiepiscopi Cantuariensis evacuant, et ita seduli sunt in promovendis negotiis ejus, ut nec unam petitionem porrigere possit, vel aliquid impetrare, quod per amicos non mittatur ad ipsum. Scimus et nomina eorum, quorum consilio nititur, et quid nuper egerunt in curia, ut causa Dei, et pauperes Christi villi pretio venderentur. Neque enim fuit multitudo in commutationibus eorum. Nunquam fuissent illæ uncie auri, quibus impulsus sunt ut caderent, quos Ecclesiæ columnas oportuerat esse. Adeoque de triumpho suo elatus est rex, ut in domo sua taceri non possit, qui cardinales de illo pestifero et infami auro nihil acceperint, quive procuraverint quomodo dispensaretur aliis plus, aliis minus, secundum quod magis aut minus promeruerant ad justitiæ subversionem.

Nuntius domini Joannis Neapolitani, quod regem Francorum non latuit, a castris ejus, cum essemus apud Montem Mirabilem, transivit ad regem Angliæ et quosdam alios Ecclesiæ persecutores. Viri religiosi, qui stant cum rege Angliæ, quando audierunt præfatas litteras, doluerunt supra modum, et imprecati sunt Joanni Neapolitano, et Joanni Joannis et Pauli, qui dicebantur seduxisse dominum papam. Magister Gausfredus Pictaviensis, clericus domini Willelmi cardinalis, non consensit consilio, et actibus nuntiorum regis, quoniam expectat et ipse regnum Dei. Sed palam protestatus est, illos esse perjuros, et anathemate condemnatos, quia juraverant illud mandatum domini papæ secretum fore, eisque in virtute obedientiæ, et sub anathemate injunxerat dominus papa, ut celaretur. Illi vero, ut nos contemptibiles omnibus redderent, et subtraherent solatia amicorum, quasi de pace nostra desperantium, cum rege suo triumphos suæ malitiæ præconantur, de confusione Ecclesiæ gloriantes. Utinam sint aures cardinalium ad ora Francorum, quibus occasione verbi hujus in proverbium vertitur: « Quod Ecclesiæ principes infideles sunt socii furum. » Permittunt enim et præstant auctoritatem persecutoribus Ecclesiæ concutere, spoliare et deprædari patrimonium crucifixi ad nefarii lucri participationem: Utinam Christianissimum regem audiretis et vos, quem timeo de cætero revocari non

posse, quin ad preces imperatoris inter liberos eorum matrimonium contrahatur. Hoc enim procurat comes Henricus, et sperat se voti compotem fore. De cætero nunc, quæso, appareat industria, et diligentia vestra, et dominus papa quod justis iudicis est exsequatur. Absolvat innocentem, qui sine exemplo ligatus est, et condemnet impium, qui se persequendi Ecclesiam toti mundo præbet exemplum. Agite etiam, ut Eboracensi archiepiscopo præcipiatur, quatenus Ecclesiæ Cantuariensi, quæ tot et tantis oppressionibus diu fracta est, obedientiam et subjectionem exhibeat.

EPISTOLA CCXLVII.

AD WILLELMUM BRITONEM SUPRIOREM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1168.)

Suo BRITONI amicorum suorum minimus, salutem, et Dei gerere salubriter in futura præscriptum.

Audiens tibi molestam mearum esse frequentiam litterarum, calamum diu suspendi, decreveramque me non ultra novorum relationibus tuam perturbare quietem. Sed cum tam ex relatione Osberti mei, quam ex attestatione latoris præsentium me falsa suggestionem circumventum fuisse cognoverim, ecce muto propositum, scripturus de cætero cum fuerit opportunum, ea tamen moderatione, ut ex frequentia scriptitandi nimia molestus esse non debeam. Neque enim me scribendi cacoethes sic impatienter exagitat, ut calamum nequam continere, sed ingeram invitis auribus, quod fastidiosus auditor de rimoso pectore iuste suspicetur effusum. Tu vero, prout ex charitate prodeuntia scripta receperis, aut stylum refrenabis, intra quos moderationis limites voles, aut fidei et amicitie stimulis affectum diligentis etiam non amantis in verba coges erumpere. Nam ut tam vero quam vulgato proverbio tritum est: « Probatio dilectionis, exhibitio est operis. » Sed vereor ne præsentis scripto mihi proveniat quod cavebam, scilicet ne vera dicens, amicis aurium teneritudine laborantibus, eorumdem jactura periclitetur:

*Nam quid opus teneras mordaci rodere ferro
Auriculas?*

(PERS. 4, 121. Id. 2, 30; LUCRET. IV, 595.)

Dicam tamen quod debetur officio, etsi virtuti successum non tam fortuna præreptura sit, quam rationem subvertens opinionis fallacia. Sæpe quidem monui, nec a memoria tua debuerat excidisse, ut operam dares et diligentiam, quatenus Ecclesia Cantuariensis, tum contemplatione Dei, tum propriæ honestatis intuitu, aliquam consolationem impenderet patri, pro iustitia et libertate Ecclesiæ exsultanti. Me ventis verba dedisse, res indicat, et in contrarium eventum, si multorum assertioni credendum est, vota cesserunt.

Quoties enim mandatum domini papæ ad ecclesiam vestram dirigitur, quoties de utilitate archiepiscopi sermo est inter vos, statim ad excommunicationem illum, qui Ecclesiæ incubat, currit delatio, relatio destinatur ad regem, apostolicis accusatur,

A et sub prætextu publicæ potestatis contrahitur impietatis occasio, et quasi necessitas delinquendi. Nonne ob hanc causam relegatus est Radulphus de Arundel, quia in capitulo, solis assistentibus Ecclesiæ filiis uterinis, et quodammodo intimis visceribus cordis, Ecclesiæ Anglorum litteras apostolicas ausus est præsentare? Liberi, inquit, etiam gentium lex, parentes alant, aut vinciantur. Et hæc utique, sicut melius nosti, sanctione utriusque Testamenti firmatur. Unde colligitur, cum Patrem habeatis egentem, quod ei debetis alimenta, aut vobis a Deo debentur vincula. Quis enim sani capitis homines credat, qui patris pro tam sincera causa sine compassionis officio videant, imo, quod a multis dicitur, et rideant exilium, proscriptionem, et egestatem? Animus tamen ejus, quod multi mirantur, a vobis alienatus non est, sed per tela, et per ignes, et ultimæ vitæ discrimina vobis salutis, honoris, et gloriæ thesauros congerit, quibus, auctore Deo, Britannorum mater in Christo triumphabit in brevi gloriosa, plus quam fuerit unquam in diebus antiquis. Nunquid solus Radulphus fidelis erat domino papæ, et devotus archiepiscopo? Nunquid provinciarum princeps in Christi sui passione clamavit: « Non habemus patrem animarum et pastorem, nisi Casarem? » Ergo, quæso, dilecte mi, dum tempus est, moram redime, et persuade fratribus, qui futuri sunt socii consolationum, ut communicent paternis angustiis, ne tandem poeniteat eos, et pudeat solos se per inhumanitatem excepsisse a tribulatione communi, quæ est in Christo. Auctore Deo, navigamus in portu, et post tristia Sabbata felix irradiat dies. Lege rescripta quæ tibi mittuntur, attende verbis quæ nondum licitum est publicari, quorum aliqua non nisi tibi, et Oddoni soli, etiam sub assertionem religionis arctatis, communicare fas est. His auditis, consilio utere, nec suspiceris, quod mihi quidquam petam, qui gratias ago Deo, qui me sibi fere soli in ratione dati et accepti voluit obligari. Valet.

EPISTOLA CCXLVIII.

AD EUNDEM.

(A. D. 1168.)

WILLELMO subpriori Cantuæ.

D Asseris, ut ex litteris, quas magistro Radulpho misisti, conjicio, quod reprehensio mea vel declaratio facile poterit confutari, quia factum, quod arguebam, non eo quo expositum fuerat processit modo: et utinam ego potius erraverim in facto exponendo, quam Ecclesia in committendo. Sitis igitur probabiliter excusati, dum tamen innocentia de meritis operum, quam de persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis potius elucescat. Interim vos archiepiscopus habeat excusatos, nisi vos accusent opera vestra. Scio enim (quantum licet homini de homine judicare) quod universalis vestræ profectum diligit et honorem, et affectione majori singulos amplecteretur, nisi essent et aliqui inter vos qui serenitatem ejus pravis suggestionibus adversus

alios incitarent. Utuntur enim ad hoc ministerio quorundam nugatorum, quibus interdum patet accessus, ut auribus ejus possint venena suæ vel alienæ malitiæ instillare : ipse tamen frequentissime contemnit talia : et si interdum sed ad horam non possit non moveri : parcat illis Deus et ad studia dirigat meliora. Quia ergo te (quod ex invidia provenire non dubito) præ cæteris insectantur, custodi innocentiam tuam, et in his quæ vice prioris égeris palam operare, ut fratrum tuorum testimonio contra æmulos tua sinceritas convalescat. Nunc autem tibi de novo imputatur, quod ecclesiam quamdam donari feceris, et charta Ecclesiæ confirmari cuidam excommunicato, nepoti scilicet Randalphi de Broc, quem nullus ambigit anathemate condemnatum. Et scias quod dominus Wilhelmus cardinalis mihi confessus est se non præcepisse ut aliquis excommunicatorum vestrorum absolveretur, nisi ante dimissis possessionibus ecclesiarum, et juramento secundum morem Ecclesiæ præstito de restituendis ablatis, et condigna satisfactione exhibenda. Debent etiam qui detrahunt tibi, quod defuncti prioris thesaurus occupasti, et ordinem plus justo et solito resolveri promittis, in his tamen omnibus nondum aversus est animus archiepiscopi, a te operum expectans testimonium. Partes tuas et Ecclesiæ, quantum Deus donaverit, tuebor ut proprias : imo sicut inspector cordium novit, majorem his operam dedi, et dare paratus sum. Hoc ab eo impetrare non potui ut episcopo Rosensi vel alii de officio suo quidquam committat. Sed et si quis se immiscuerit non feret patienter. Vale post Odonem, et saluta amicos nostros memor mihi utiliter epistolarum Hieronymi.

EPISTOLA CCLXIX.

AD BALDWINUM ARCHIDIACONUM EXONIENSEM.

(A. D. 1168.)

Idem BALDEWINO archidiacono.

Etsi parvitas mea ad dignas gratiarum non sufficiat actiones, opinioni tamen præjudicium faciam, si de taciturnitatis merito præsumatur me beneficiorum esse immemorem, et vicem referendi in officiis amicitiae deesse voluntatem. Ubi ergo facultas suspenditur voluntatis, par est, ut voluntas cummulata charitate, et gratia suppleat inhibita facultatis officium. Si enim verum est quod nulli dubium est verum esse, quia toties experti sumus fidem habendam esse proverbio :

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negatum,
(OVID. Am. 3, 4, 17.)

probabiliter conjici poterit me quo magis inhibeor et arceor ab amicis, eo amplius ad amicitiae officia rependenda, et ardentius incitari. Si mihi non credis, consule amatores : et, si perfecte vis instrui, discere vel nunc quod te hactenus arbitror ignorare. Te mulieres fidelissime perdocebunt quanta sint prohibiti amoris incendia. Et, si adhuc perfectius desideras erudiri, te tibi commissi docere poterunt sacerdotes. Ago ergo devotione quæ cohilieri non

A potest amplissimas gratias, certus quod qui calicem aquæ frigidæ remunerat præmiis sempiternis, et hic tibi juxta fidem Evangelii centuplum reddet, et in futuro pietatis merita coronabit. Et quidem spes est quod procella quæ tandiu collisit Ecclesiam, serenabitur in brevi : et qui eam turbaverunt ab aquilone et occidente, jam videntur in illius judicio conveniri qui potentes potenter punit, et aufert spiritum principum. Jam qui ab Italia proscripti fuerant redierunt : schismaticus exaugustus turpiter et ignominiose perturbatus, fugatus et exclusus est a Lombardis, in transitu suam turbavit Burgundiam : Alemanniam totam reperit turbatam, ut ei jam videatur promeritum præcipitium imminere. Quid ergo superest a Domino expectandum, nisi ut et ei compereant latera sua : et quos complices habuit in errore, comites habeat in ruinâ. Nam et in Rithmachia ludentium hoc indicat locus ubi quoties aufertur pyramis intercepta, toties concidunt latera ejus. Nonne harum pyramidum instar habent sæculi potestates, et quelibet amplæ domus, ubi quasi corporis membra capiti suo concurrunt, qui de illius viribus contra Dominum intumuerant, et in Christi pauperes sæviebant. Profecto cælum et terra transibunt, sed non verba Domini. Ergo et qui nunc prædator est, erit et ipse in prædam : et qui sine misericordia judicat, sine misericordia condemnabitur : et cum perverso pervertetur et Deus, et per quæ peccavit quis, per hæc et punietur : et pro justitia patientibus veræ beatitudinis dabitur consolatio. Hoc utique probabilius, quam ut cælum et terra transeant, quia evidentialiter assistit ratio æquitatis, sed non verius, quia utrumque Dei decretum est, et integritas fidei. Valet.

EPISTOLA CCL.

AD ROBERTUM FILIUM EGIDII.

(A. D. 1168.)

Idem ROBERTO filio Egidii.

Magnum, frater, est quod prærogativa exigit sacerdotis, sed gratia Dei est quæ maxima largiri consuevit : sine ea nihil potest humana fragilitas, et per eam quævis infirmitas ad quantumlibet grandia convalescit, ut, exigente necessitate vel utilitate, saliat sicut cervus claudus, et eloquens sit lingua mutorum. In eam ergo te propicias totum, et ut obtineas profectum in illa studiosius elabora. Nam sicut indigentes prævenire, sic negligentes deserere consuevit. Non est, frater, dampnum dispensius quam si quis a gratia excidat : et ut nosti jactura turpissima est quæ per negligentiam fit. Omnes ethici tam nostri quam ethnici negligentiam conantur excutere, ut et Cato, qui a teneris medullis ebibitur, quatenus animo firmitus cohæreat, filio dixit : « Custodi rem tuam. » Et Salomon præcepit nos imitari fornicam qui æstate colligit unde vivat in hieme. Quid autem magis est nostrum quam gratia, id est munus Dei? Dicitur enim gratia quasi gratis data. Nojus acerrima impugnatrix est negligentia quam patribusfamilias

sæpe ingerit genus dæmonii, quod non ejicitur nisi in oratione et jejunio. Tu cum decreveris adversus hoc poteris jejunare, sed sine intermissione orabis : non quidem utens verbis sapientium hujus mundi, qui fero dicunt :

Pulchra Laverna,

Da mihi fallere, da sanctum justumque videri :

(HORAT. Ep. 1, 16, 60.)

sed evangelicis quibus ad Patrem usus est Filius dicens : *Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi* (Joan. xvii, 9), et aliis convenientibus huic causæ. Sed adhuc excellentissimam omnium viam, fraternam dicit et docet Apostolus charitatem, qua te convincit incedere proscriptorum commemoratio fratrum. Et cum fraterna commendatur, non excluditur ut opinor, sororina. Valete.

EPISTOLA CCLI.

AD RANDULPHUM DE ARUNDEL.

(A. D. 1168.)

Idem RANDULPHO de Arundel monacho Cantuar.

Quod hactenus tibi non scripsi, ratio ex causa dupli-
ci, si tamen intueri placeat, in absoluto est. Primo quod ignorabam an reverentiæ tuæ placeret parvitas meæ scripta suscipere, qui proscripsi eram violentia publicæ potestatis, et talis habebam a plebisque pro causa Domini, qualis ab hæreticis schismaticis et excommunicatis denominabar. Sunt enim homines temporalium amatores quos non ætas discernit aut sexus, non titulus professionis, non gradus ordinis, non eminentia dignitatis, non fortunæ conditio, non naturæ fere in omnia creata dominantis impulsus, non insigne habitus aut qualitas vestis excipit, sed sola evidentia meritorum, qui adeo verentur potestates, ut nisi ab eis venia impetrata, nec cum ipsa salute audeant vel solius verbi habere commercium. Et quidem verbum Dei, salutis commercium est ; quod utique protestari non audent coram hominibus, sed impugnare præsumunt publice confidenter. Deinde nesciebam et si personam meam, in eo quod Ecclesiam Cant. semper amavi, et ut multis constat, ei in multis patienter profuit a te, sicut ab aliis quos promerueram, amari confiderem, quid de causa suscepta sentire, et an votis et favore velles assistere cum turbis et principibus sacerdotum eis qui Christum Domini persequuntur, an expectare nobiscum, (Catholicæ Ecclesiæ filiis dico) regnum Dei. Ex quo autem mihi de sinceritate tua constituit, te per illos quorum mihi fides in Domino fuerat explorata, non distuli salutare, paratus habere tecum prout decreveris verbi obsequium commercium. Nam ab Apostolo didici, quia verbum Domini non est alligatum. Certe nec charitas, quoniam fortis est ut mors : et sicubi non simulatoria, sed vera est, ab exhibitione officii cohiberi non potest, otii torporem nescit, et sui convincit veram esse substantiam non verbo vel lingua, sed opere et veritate. Et tua quidem, quam ad Ecclesiam habes, ex eo perspicua est, quod ipsum operose et efficaciter excusasti, ex contingentibus, quatenus causæ

A genus admittebat, nihil omittens. Sed vester ille Manerius, cui forte inde congruum nomen, quod mane ruens in præcipitium tendit, datum est, nec apud nos, nec apud posteros habebitur excusatus, qui silvis et saltibus peragratis, summo surgens diluvio curialium venaticam exercuit in Patrem et dominum innocentem, cum tamen pelle cervina nondum esset indutus, nec expositus ad prædā divino nutu. In se poeticum scommatice poterat retorquere :

Actæon ego sum : dominum cognoscite vestrum.

(OVID.)

Et in venatores hujusmodi evangelicam lædorem quam in Judæos Christus intorsit. « Multa bona opera operatus sum vobis a Patre meo propter quod horum me vultis occidere? » Ille tamen habet ecclesiam suam B Et habebit amodo excusatam, si tamen rei exitus scripti tui fidem corroboraverit. Nam arbor cognoscitur ex fructu suo, et opera singulorum eis testimonium reddunt majus Joanne. Sunt tamen inter vos tenentes doctrinam Balaam, excommunicatorum complices, et auctores erroris, quorum merito, quod Deus avertat, timendum est, ne tota Ecclesia labem contrahat et maculam famæ. Non enim, ut nosti, dicunt insidiatores : « Hoc fecit ille vel ille » sed : « Hoc faciunt monachi Cantuar. aut monachus. » Qualibus fabula est nunc in partibus cismarinis de prædicto Manerio, cujus nomen celebre est ex causa criminis, quod virtute non potuerat promereri? Quod si ei falso imponitur, non me, sed cardinales accuset, qui de ipsius appellatione scripserunt. Valete.

EPISTOLA CCLII.

AD RICARDUM PRIOREM DE DOVORIA.

(A. D. 1168.)

Idem RICARDO priori de Dovoria.

Facies cœli serenatur ab oriente, caput schismatis in aquilone conteritur, ei membra languentia contabescunt, dolent latera, squammæ solvuntur, ut spiraculum per eas possit incedere. Et jam in occidente suos justitiae sol radios vibrat : unde in brevi pax Ecclesiæ speratur ad futura, ut possimus amicis solvere gratiarum debitas actiones. Et quidem, amice dilectissime, ego me tibi profiteor debitorem ad tuum ubi et quando potero promptus obsequium. Ergo si res ex liberalitate videtur abesse, tibi ex ea servum adesse memineris, obtinente eo quod regulariter proditum est quia, beneficium accipere est vendere libertatem. Sed quid dico singulariter servum, cum me et meos qui intermeant hoc jure teneas obligatos? Horum meminisse juvabit, cum ille, auctore Deo, evicerit Ecclesiæ libertatem : qui nunc (quod nostra tum perpetua ignominia est) torcular solus calcet, et de gente sua, Ecclesia scilicet Anglicana, comitem vix invenit.

EPISTOLA CCLIII.

AD ROBERTUM VICE-ARCHID. CANTUAR.

(A. D. 1168.)

Idem ROBERTO vice-archid. Cantuar.

Doctissimi viri sententia est verba accipienda

esse ex sensu ex quo sunt, non ex sensu quem faciunt : quam si secutus fueris, mea interpretaberis ex charitate. Quia si loquendo insipiens factus sum, charitas me coegit. Potueram enim silere qui non conveniebar verbo, nec invitabar obsequio, nec injuriis provocabar, nisi tibi quem diligo videre periculum imminere. Dominus enim Cantuariensis multa proponit contra te, juste ut asserit, quia et in proprias ecclesias ejus, et in homines diceris multa præsumere, et cum excommunicatis suis, qui juris exsecutor esse debueras, palam communicare, et ubi clerici ad redemptionem compelluntur, adhibere consensum vel dissimulationem, et, quod gravius est, ad participium non tam lucri quam sceleris. Neque enim absoluti sunt impoenitentes perseverantes in scelere et voluntate peccandi. Hoc namque conferre nec cardinalis nec apostolicus poterit. Sensisses autem indignationis ejus aculeos, nisi aliquis amicorum tuorum dato consilio obstitisset. Quæ si a te moleste accepta esse cognovero, de te apud illum et apud te de cætero silebo.

Non longas, credas, solis regibus esse manus :

(Ovid.)

sunt enim et pontificibus longiores. Dominus Cantuar. sicut pro sua, ita pro tua et totius Ecclesiæ dimicat libertate, quem persequi pro tali causa crimen idololatricæ est. Valete.

EPISTOLA CCLIV.

AD MAGISTRUM LAURENTIUM.

(A. D. 1168.)

Idem magistro LAURENTIO.

De munere vestro charo et glorioso, quod mihi per communem amicum nostrum magistrum scholarum transmisistis, liberalitati vestræ gratias ago, desiderans ut ei quandoque valeam, prout gestit animus respondere. Et spero quod, per gratiam Dei, nobis in brevi dabitur opportunitas invicem obsequendi, quia jam conterritur caput schismatis, et quæ ei cohæserunt, imo in stercore suo computruerunt membra, necesse est comperire. Nam quo magis insaniunt, eo ruinam suam citius et vicinius indicant imminere. Morbus cum in summo est, properat in defectum, et, si peritus est artifex, causa cognita facilius curat. Caterum medicus Ecclesiæ qui medetur infirmitatibus nostris, et vulnera sanat nunc cauterio, nunc fomentis, miscuit potionem, quæ propinabitur filius Babylonis, ut inebrientur et corruant, et vasa transmigrationis redire patiantur ad cultum Dei sui. Nec moveamini ad desolationem, si publici languoris impetus Pictaviam nunc infestat. Quia sic frequens est morbos crudescere sanitæ vicina. Movebor autem si dominus Pictaviensis ad alicujus preces clavum regat in oculum, latusque sagitta perforet irrevocabili, et compedibus vinciat pedes, si eum semel quocunque beneficio Dei contingat liberari. Utinam meminere quia primo decipi incommodum est, secundo stultum, tertio turpe. Nam et Phœbum po-

nituit munus sine nomine petiit concessisse vel filio : sera tamen pœnitentia, cum cælum suum tradidisset incautus perurendum. Si Eritius a sede ipsius avulsus fuerit, quærat in quo mollius sedeat. Oculum non quærat cæcum qui curare debuerat lippientem. Satiùs est ut vobis archidiaconatum tribuat, quam alicui juris ignaro et religionis inimico. Si cum ipso fueritis, et poteritis, ut arbitror, præcavere. Valete et omnes vestri.

EPISTOLA CCLV.

AD MAGISTRUM OSBERTUM DE FAVRESHAM.

(A. D. 1168.)

Idem magistro OSBERTO de Favresham.

Lator præsentium alumnus tuus est, cui si distuleris subvenire, notam ingratitudinis incurres apud homines et forte non eris excusabilis apud Deum. Neque necesse est beneficiorum quæ tibi contulit pater ejus nunc historiam texere, quia dum sani capitis fueris, nunquam excident a memoria tua. Chirurgicos quidem duriores et inhumanos audieram. Sed aliud medicorum genus mansuetos et mites humanitati operam dare : non humanitati dico generandorum carnaliter hominum ; sed qua mollius tractantur ægri, qui compatiuntur infirmis, qua consuetum est homines ingentibus subvenire. Philosophi namque diffiniunt humanitatem esse virtutem quæ consistit in miserationis affectu, quam præ cæteris virtutibus, et præ cæteris animalibus homo a parentibus, gratia videlicet et natura dotem accipit. Mihi si quid forte peterem, et si magnum esset, credo daturus eras. Huic ergo, quæso, facias unde tibi et mihi debeat gratulari : et ego mihi personaliter impensum multipliciter tibi ad gratiam reputabo. Nec te tantis precibus onerarem, nisi ex ante visis confiderem te operam tuam et impensam utiliter collocare. Ei aliqua de mandato meo gerenda sunt quæ tibi communicabit. In quibus preceor (quo fiant commodius) eum adjuves exsequendis. Et, si personam tuam in aliquo videris necessariam, quatenus tutum fuerit, adesto negotiis. Valete.

EPISTOLA CCLVI.

AD WALTERUM ROFFENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1168.)

Idem WALTERO Roffensi episcopo.

Quanta fide et devotione domino meo fratri vestro usque in finem et post finem carnis servierim, et vos si dignum ducitis potestis meminisse, et mundo notum est : mihi que de benedictione quam recessurus quasi viaticum itineris et nulum sæculi contulit, confido quos in exilio et proscriptione reperi, provenire successus. Nam et ipse fere moriens, ut ei nunc quod inspector et iudex cordium novit, fictitium nihil imponam, me consolari nisus est exhortans quatenus, ut cœpisse videbar, in cultu honestatis et virtutis perseverarem, et capiti meo manum imponens, data benedictione me præcepit habere fiduciam, promittens quod si perseveravero, eatenus mihi proderit benedictio,

ut nunquam opportunitatibus meis desit gratia Dei. Ego autem quasi de collata hereditate securus, et de tanti Patris confidens meritis, adhuc spero et jugiter sperabo, me prout merui ipsum habere patronum apud Deum, et per hoc gratiam ejus mihi non defuturam. Unde me vobis et vestris sic obnoxium fateor ut vobis in omnibus assistere debeam, quatenus vestram et meam decuerit honestatem. Teneor enim honori vestro et commodis providere, et propulsare incommoda. Et quia hæc mihi ad præsens causa fuit scribendi, si credideritis expedire, mihi prout justum est, fidem habeatis. Nam in fide quam fratri vestro debeo, ex animi conscientia fideliter, vobis utiliter loquor. Dominus et Pater vester pro libertate Ecclesiæ, et causa Dei exsul est et proscriptus, et multis coexsilibus oneratur. Si ei subveneritis, et conscientiam liberabitis, et cum liberum fuerit, quæ cujusque sint opera declarare, expedietis famam, et vobis et vestris propicietis imposterum. Sed forte timetis regem, aut prætenditis pauperitatem, et onera gentis vestræ. Certe Deus est homini prætimendus. Et sumptus multos facitis præter conscientiam regis et suorum, imo et familiarium vestrorum. Nescio enim quid de episcopo sentiam, cujus dextera ad pauperes non extenditur ignorante sinistra, et cujus omnia opera vulgi præconio celebrantur: si vos urgeat pauperies, sane amicis indigentibus subveniunt pauperiores: si vestris vos onerantibus vultis esse prospectum, date operam, ut eis post dies vestros amicus aliquis reservetur. Ecclesia per gratiam Dei in portu navigat: et satis indignum et probrosum erit in posterum meminisse, si, discipulis in remigando laborantibus, navigio Christi nullam tuleritis opem. Hoc dixerim, non quod Deo teste mihi, qui per gratiam Dei abundo, queram aliquid erogari: sed ut consulam vobis, et officium peragam debitæ charitatis. Hæc quilibet interpretabitur ut volet; sed testis meus in cælo est, et conscius in excelsis. Valete in Domino.

EPISTOLA CCLVII.

AD MAGISTRUM RANDULPHUM LEXOVIENSEM.

(A. D. 1168.)

Idem magistro RADULPHO Lexoviensi.

Quas referre non possum, nec proferre liberum est, habeo tibi, frater amantissime, gratias: et eas, Domino propitiante, tibi vel tuis rependam tempore suo. Non enim immemor sum, et quondam initæ societatæ, et devotionis in prosperis acceptæ, et benedictionis exhibitæ in adversis. Et quidem benedictionem pro benedictione tibi dabit Altissimus, cui familiare est pro gratia sua largiri gloriam: et clementiæ suæ dona reputare merentibus ad coronam. Non est, amice, qui bonis ejus gratuitis non utatur. Abutuntur quam plurimi præventi a gratia, præcedentem sequuntur multi; sed electorum paucitas in exitu laboris quod fideliter optavit, feliciter assequitur, et in calce itineris coronatur. Soli enim perseverantes usque in finem,

A supernæ vocationis brævium apprehendent. Tu ergo, dilectissime, persevera in eo quod cœpisti: et qui benedictus Domini es et Christi sacerdos, imo et Christus inter filios patriarcharum qui super montem Garizin ad benedicendum constituti sunt, exsequere quod ordinatus es: benedictio frequenter, sed maxime domesticis fidei, consolare dispersos Israel, miserere pauperum, communica proscriptorum necessitatibus. Et ut ab Apostolo didicisti, ministerium tuum imple, omnem quantælibet difficultatis articulum, si de eo confidis expediet, qui Abraham filium hostiam offerenti arietem substituit immolandum.

EPISTOLA CCLVIII.

AD WILLELMUM DE NORTHALLA.

(A. D. 1168.)

Idem WILLELMO de Nordhalla.

Sobrii moris est ut invalescente strepitu vir gravis silentium moderetur et verba; ut nec velit acclamare, clamoris, nec garrientibus oggarire. Sed ingruente procella turbulis inter tonitruum corrusionem et fulgura fabulam recitare dementis est, et importuna narratio instar est musicæ in luctu funeris joculariam exercentis. Licet ergo te dilexerim, et diligam præ consortibus fere omnibus quibus commilitabamus in curia: tamen invalescente tempestate calamum censui reprimendum, qui nunc detumescente procella in salutationis et congratulationis alloquium solutus est. Ecclesia namque ab oriente serenata est; et aquiloni jam dixit Spiritus ut recedat a terra vestra, cedens austro, qui virtutum producat flores, et charitatis opera perducatur ad fructum. Interim de te et aliis multis sollicitus per latorem præsentium, quid apud te agatur explorare decrevi, qui et te de statu meo (qui auctore Deo bonus est) poterit reddere certiore: et per quem mihi quod placeret poteris intimare. Adjicerem aliqua dicenda pro tua quidem utilitate, sed vereor ne sub prætextu profectus alieni, proprium viderer captare lucrum. Nihil enim est præter charitatem, quod ab amicis censeam exigendum, qui per gratiam Dei et veterum amicorum, satis abundo: et apostolum audio suadentem, nemini quidquam debeatis nisi ut invicem diligatis. Dominus Canuariensis non sibi laborat, sed aliis, quia profectus ejus Dei gloria erit, triumphus Ecclesiæ, cleri totius liberatio. Militat quidem publicæ utilitati, sed adhuc stipendiis suis: imo quod nostratum ignominia est, gentis alienæ.

EPISTOLA CCLIX.

AD RADULPHUM DE WINGRAM.

(A. D. 1168.)

Idem RADULPHO de Wingram.

Dedit tibi, dilectissime frater, ut audio, Dominus sacerdotio fungi, sed utinam promerearis habere laudem in nomine ejus. Et quidem spes est, quod gratia quæ tanti boni initium contulit, conferet incrementum, nec tantæ expectationis plantam Christus patietur arescere, qui hortum protectionis

sua munimine conclusum excolere solitus est et rigare. Eras industrius inter conterraneos et cœtaneos tuos ante promotionem, et præsumendum est de misericordia Dei, quod juxta Apostolum unctio ejus te de omnibus expedientibus edocebit. Omnia autem, quæ magistra charitatē sunt, expediunt, quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, et oblectant animum. Quoniam hoc cuique sic arbitrii laxat habenas, ut agere liceat impune quod libeat. Hæc ut mihi dicendi causa est, sic, tibi precor si tamen expedire credideris, ratio sit consiliis acquiescendi. Dominus tuus et pater tuus exsul et proscriptus pro libertate Ecclesiæ cum Petro et aliis discipulis diutius laborans in remigando, jam per gratiam Dei detumescente procella suffragio fidei convalescens, ambulare videtur super aquas et portui appropinquare, si ei opem contuleris, et quasi in terram projectum apprehenderis: funem, ut ex conscientia loquar, tibi et tuis utiliter providebis. Quod per te non potes, poteris fortasse per alium, et sic alieni meriti tibi reputabitur merces. Nec est ut si tepueris, utaris publica excusatione, prætendens metum; tum quia, auctore Domino, suspectus non haberis; tum quia ubi libuerit, licitum est et facile sumptus fieri, quibus nullus insidiator assistat. Si voluntas adfuerit, scio tibi industriam non decesse. Nec hoc dixerim, vivit Dominus, ut mihi, cui gratia Dei ministrat necessaria, faciam quæstum, qui in ratione debiti et accepti nostratibus nondum communicavi, sed ut fraternæ charitatis expleam munus. Amicos enim colere est satius quam se in servitutem acceptis muneribus obligare. Valete.

EPISTOLA CCLX.

AD HENRICUM WINTONIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1168.)

Idem Henrico Wintoniensi.

Sanctorum necessitatibus communicare vestra magnificentia consuevit, et oculos in omnem ventum providentia circumducit ut beneficentia dignos eligat, reficiat esurientes, et Christi pauperes, prout cuique expedire cognoverit, consoletur. Non enim more nugatorum hujus sæculi in histriones et mimos, et hujusmodi monstra hominum ob famæ redemptionem, et dilationem nominis effunditis opes vestras; sed apud eos prudentius et salubrius collocatis, qui timent et invocant nomen Domini, amicos in æterna tabernacula recepturi. Cum itaque vestras elemosynas enarret et approbet omnis Ecclesiæ sanctorum, nunquid proscriptos Christi, qui pro justitia exsulant, et Ecclesiæ tuentur libertatem, non respiciet liberalitas vestra? Nec mei (Deus scit) causa dico, cui gratia Domini ministrat necessaria ad abundantiam quantum in exilio complenti annum, et a cujus proposito semper existit alienum, et est odiosum sub quocunque prætextu mendicare. Res enim semel emptæ commodius acquiritur in foro rerum venalium, quia ut philosophus testis est, his emitur cum rogatur, sed movet me dominus Cantuariensis qui nullis

A coexsulibus oneratus, quod Anglicanæ Ecclesiæ et nostratum ignominia est, suis adhuc et gentis alienæ stipendiis inilitat, pro causa publica totius cleri. Neque enim sibi duntaxat immunitatem quærit, quam facillime poterat obtinuisse; sed omnibus vindicat libertatem. Nam cum auctore Deo, quod in brevi futurum speratur, obtinuerit, etiam qui in clero minimus est, de adversariis Ecclesiæ triumphabit. Scio tamen, quis ei aliquam tulit opem, et quantascunque possum gratias ago, certus quod ei centenarii merces centupla refundetur; et quando condiscipuli Petri, qui jam in portu videntur navigare, optata littoris statione gaudebunt, et ad comprandendum Christo fuerint invitati, tunc ut justum est in illa jucunda refectione ei inter cæteros, et præ cæteris sedes gloriosa parabitur, eo quod Ecclesiæ filios adjuvit laborantes in remigando. Nam qua fronte tunc apparebunt, aut quid dicent, qui nihil auxilii laboranti navigio contulerunt. Nam certum est quod Ecclesiæ enavigabit, et tunc adiutoribus suis, prout quisque merebitur, erit gloria et confusio sicut persequentibus, ita deserentibus eam.

EPISTOLA CCLXI.

AD MAGISTRUM RADELFUM LEXOVIENSEM.

(A. D. 1168.)

Suo BENEDICTO, SUUS GRATIANUS, salutem et benedictionem a Domino.

Quia tibi præsentium portitor plenius notus est, plura relatu digna schedule subtrahens, fidei ejus commisi tibi secretius intimanda. Verum quia de statu publico Ecclesiæ et regni pariter sollicitamur, utrumque tibi succincta brevitate perstringo. In primis ergo noveris, quod hæresiarcha Cremensis et cremandus clausus est in turre Stephani Theobaldi, nec audet egredi, timetque usque ad mortem innovationem senatorum, qui in Kalendis Novembribus urbis regimen accepturi sunt. Nam præsentis anni senatores, ut captivos suos de carcere imperatoris eriperent, Guidonem Cremensem receperunt apud Sanctum Petrum, et in regione Transiberina, ei juratoria cautione securitatem præstantes. Romanam vero ei nunquam subicere potuerunt, et, ut opinor, nec voluerunt. Novi vero senatores domino papæ Alexandro facient fidelitatem, et ut creditur, auctore Deo, schismati finem dabunt. Hoc enim diutius tractatum est, et multis firmatum juramentis. Cardinales redeunt revocati, non sine confusione pœnitentes, et conuentes se ad regis voluntatem nimis causam Ecclesiæ depressisse. Alter enim eorum, videlicet Papiensis, ei in omnibus astitit, altero quoque remissius agente, quam tantæ expectationis et spei hominem decuisset. Unde litteras illas, de quibus rex gloriatur, domini Cantuariensis potestatem cohredientes, donec redeat in gratiam ejus, constat hac arte fuisse impetratas. Noverat memoratus Papiensis dominum Cantuariensem obtinuisse ab apostolica sede, ut ei liceret in caput regis anathematis, et in regnum interdicti

promulgare sententiam, nisi rex infra terminum litteris comprehensum ecclesiis ablata cum integritate restitueret, et condigne satisfaceret. Scripsit ergo domino papæ. lacrymabili supplicatione deprecans, ut cum rege mitius ageretur, ne tam illum quam dominum Ottonem collegam suum, ad ignominiam et opprobrium sempiternum Ecclesiæ Romanæ, idem rex, sicut jam disposuerat, si in ipsum asperius ageretur, conjiceret in vincula et carcerem, ubi morte ipsa duriorem, miseram et brevem transigerent vitam. Cum ergo regem hoc facturum esse persuasisset, obtinuit ad consolationem regis, et quasi suam et socii liberationem, quo facilius egredierentur, rescriptum apostolicum, quod tam vestram quam omnium fidelium mentes exulceravit. Sed impetrare non potuit, ut tollerentur litteræ, quibus dominus papa reducit in memoriam regis, quod ei iam ex litteris ejus, quam ex promissionibus nuntiorum data esset certa spes et fiducia pacis sub ea conditione, ut sæpe dicto regi tantus exhiberetur honor. Supplicatum est, ut in annum protenderetur hæc dilatio, sed repulsæ sunt preces, apostolico dicente nuntiis ipsis se in brevi revocaturum indulgentiam istam, nisi rex cum archiepiscopo cito fecerit pacem. Et quidem jam revocata est, nisi infra certum satisfecerit diem. Exinde enim liberum est archiepiscopo procedere de vigore litterarum, quas ipsum superius diximus impetrasse. Inde est, quod cardinales de manibus regis elabi festinantius studuerunt. Nuntius supplebit cætera dicenda potius quam scribenda, et ut tu, cum omnia videris, provideas quomodo possis cautissime ambulare. Si quid autem adhuc emerit, quod jam statutis præjudicet, tibi, Deo propitiante, communicare non differam.

Regum pax sperabatur et tractabatur nuper, sed rex in tantam recidit contrarietatem, ut jam fere impossibilis videatur, licet neuter guerram velit. Profecto convenissent a multis diebus, nisi rex Angliæ, rebus dispositis et compositis, aliquid novi semper conaretur adjicere. Itaque fere accidit, ut quantum procedere nititur, res in contrarium proposito pergat eventum, ut fiat retrogradus in agendis, qui præter æquum et bonum molitur conventionis, et etiam juris, non tam præcessor esse quam subversor. Apostolicæ constitutionis rescripta, cum liceat, quod quidem in brevi, Domino patrocinante, futurum est, tibi mittam, adjiciens si quid referendorum contigerit interim innovari.

Præterieram quod minime reor esse prætereundum, scilicet dominum Ottonem paucis diebus, antequam recederet a rege, ipsum diligentius convenisse, ut pacem cum archiepiscopo reformaret. Ille vero respondit se pro amore domini papæ et cardinalium permissurum, ut archiepiscopus in pace redeat ad sedem suam, et disponat Ecclesiæ et rebus suis. Et quia de consuetudinibus jurgia diutius protraxerunt, dixit se et liberos suos illis solis esse contentos, quas antecessores suos habuisse consti-

terit, juramento centum hominum de Anglia, et centum de Normannia, et centum de Andegavia, et aliis terris suis. Si vero hæc conditio pacis archiepiscopo displicuerit, se paratum esse dixit stare arbitrio trium episcoporum Angliæ, et trium Cismarinorum, videlicet Rothomagensis, Bajocensis, et Cenomanensis. Quod si nec istud suffecerit, domini papæ judicio stabit, eo salvo ut non exheredentur liberi ejus. Nam in diebus suis facile sustinebit, ut dominus papa, quas voluerit, reprobet. Quæsitum est ab eo, quidnam archiepiscopo et suis facturus erat de restitutione, quæ ab ipso petitur et debetur. At ille respondit, quia nihil, jurans multis et exquisitis juramentis, quod omnia, quæ inde perceperat, solis ecclesiis et etiam pauperibus erogavit. Sed hoc credat Judæus Apella, non ego. Cardinalis autem subintulit, quod nisi alio utatur consilio, et cum Ecclesia Dei mitius agat, omnia districtius et citius quam credat, ab illo requirent Deus et Ecclesia ejus. Et sic, accepta licentia, ab eo recessit. Deinde convenit eum Willelmus Papiensis eo fere modo, sed semen verbi ejus cecidit in arenam. Facientes autem transitum per Christianissimum regem Franciæ redierunt in gratiam ejus, intervenientibus pactis, quæ vobis harum bajulus intimabit. Pictavienses viriliter agunt, et confortantur, omnia longe lateque depopulantes in circuitu suo.

EPISTOLA CCLXII.

AD EUNDEM.

(A. D. 1168.)

B. archidiacono Exoniensi, J. S.

Liberalitatis tuæ diligentia, dilectissime Baldwine, meritum sedulitate procurat ut eadem mihi semper occurrat materia scriptitandi quæ consistit in actione gratiarum. Beneficiis enim continuis grates oportet agi perpetuas et devotionis munus quod usu retineri non potest, debet accipientis memoriæ inseparabiliter cunniri. Hoc est quod interia possum, expectans et indubitanter sperans a Domino quod pax Ecclesiæ reformabitur citius quam suspicari possint adversarii ejus, et quod nos debitum et diu desideratum officii commercium ad invicem poterimus exercere. Nec movearis ad litteras quas contra Ecclesiam æmuli ejus a sede apostolica jactitant impetratas, quia, Deo propitiante, in proximo auditurus es quid ageretur et gaudebit cor tuum. Aderit mœrentium consolator, et quos obstrictos invenerit, majestatis suæ virtute conteret, et exeret in cervices contumaciæ gladius columbæ. Sed fortasse dices in longa tempora homo iste prophetat et quæ optat eloquitur de corde suo, non de Spiritu Dei. Ad quod ego: Si mendacium loquor, ab apostolica sede mihi illius immissus est spiritus, qui diem præscripsit ultionis et arcum suum jam tetendit ut leonem dejiciat et draconem. Habemus autem et firmiorem spem in verbo Domini, quod non impleri non potest, cui abominatio est pondus et pondus, mensura et mensura, ut sit necesse quemque remunerari pro merito. Fredericus qui præces-

sit in crimine in labore præcedit et dolore, utinam A
non in ruina.

EPISTOLA CCLXIII.

AD MAGISTRUM RADULFUM LEXOVIENSEM.

(A. D. 1168.)

Amico et sorio suo charissimo magistro RADULFO Lexoviensi, suus J., salutem et dirigere prudenter in futura prospectum.

Fidem esse sperandarum rerum substantiam, ab Apostolo didicisti et ab errore gentilium non discrepare constat, qui duntaxat præsentibus innitur. Unde qui hic tantum sperantes sunt aliquid de Christiano nomine gloriantes, Judeis et gentibus miseres sunt. Et te quidem a consortio eorum separant opera misericordiæ, quæ per fidem in spe B retributionis æternæ propter amorem Domini nostri Jesu Christi in membra ejus exercere non desinis. Nam eleemosynas tuas enarrant Ecclesiæ sanctorum, pupilli et viduæ cum aliis pauperibus et desolatis in conspectu angelorum gratulantur se tuæ humapitatis officiis et beneficiis sublevari. Lætatus sum in talibus cum referuntur mihi : certus quia hac via sine offendiculo pergis et properas in domum Domini. Ubi pauperum amatores angeli sancti te gaudentes excipient, et diademate regni coronatum inter electos coronabunt in præordinata ordinatione beatitudinis, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens. Age ergo, dilecte mi, viriliter quod cœpisti, virtute perseverantiæ propera ad triumphum felici commercio pro temporalibus æterna mercare : C divitias in eum promitte locum, quo ærugo vel tineæ non pertingit. Esto benignus et misericors ad omnes, sed maxime beneficus ad domesticos fidei, ad eos qui pro justitia patiuntur, qui sua pro verbo Dei omnia contempserunt, qui maluerunt pro verbo Christi paupertati, periculis, ignominia et impropriis adulantium mundo fortunamque sequentium exponi, quam in consilio impiorum regnare et sedere cum principibus et florere præ fortunatis terræ. Quibus autem teneris ex justa et veteri affectione vel merito, benignius, celerius et fructuosius respondere ne differas, more eorum qui ut propriam excusent avaritiam, dum prætendunt malitiam temporis, duritiam potestatis, auctorem temporum et potestatum ordinatorem Deum, qui se diligentibus omnia cooperatur in bonum, eriminator. Memineris potius quod

..... nocuit differre paratis :
Qui non est hodie, cras minus aptus erit.

(OVID. R. Am. 94.)

Hoc in philosophia nutritus et in lege Christi pro-
vectus meditaberis et facies. Nam solus

*Rusticus expectat dum defluat annus; at ille
Labitur, et labetur in omne volubilis ævum.*

(HORAT. Epist. 1, 2, 42.)

In ore latoris præsentium cætera posita sunt, cui si credideris et acquieveris, quod mihi per Adam apostolicæ successionis cohæredem significasti, maturius adimplebis.

EPISTOLA CCLXIV.

AD ROBERTUM DE LIMESIA.

(A. D. 1168.)

Idem ROBERTO de Limesia.

Veritas fugo caret, et amicitia loqui non novit nisi facie revelata. Ad amicum itaque loquens in veritate, precor ut latoris præsentium dirigas vias, et promoveas negotium ejus quoniam pium est. Rogatus sum scribere domino Winton. et pro alio intercedere, qui pro me quidquam petere semper erubui et erubesco. Et quidem Deo gratias ago, quod tam clementer prospexit necessitati meæ, ut me nec mendicare oporteat, nec multis teneat obligatus. Paucis enim nostratum quidquam debeo præter charitatem quam omnibus non debere non potest Christianus. Cæterum dominus Cantuar., exsul et proscriptus pro tuenda libertate Ecclesiæ et cleri, omnibus quidem militat, sed adhuc stipendiis suis, et multis coexsulibus oneratus est. Et cum Dominus tuus subveniat aliis, nescio ubi eleemosynas suas possit melius et honestius collocare. Da ergo operam, ut ei opem ferat.

EPISTOLA CCLXV.

AD ROBERTUM ARCHID. DE SURREA.

(A. D. 1168.)

Idem ROBERTO archidiacono Surr.

Hanc inter amicos ratio præfinit legem, ut ab invicem non nisi honesta petantur; et, si inhonesta petita fuerint, non admittantur. Ubi autem amici petitionibus honestas suffragatur, et eas admittendi facultas suppetit, adhibendus est sine difficultate consensus : et adimpletione voti, si potest fieri, præveniendi est molestia exigendi. Hanc inter nos servari cupio qui amicitiam profiteor : et si contra illam excessero, malo corripì quam audiri. Compelli quoque desidero si opportunitate collata in exsequendis officiis amicitia suero pigritatus. Quia ergo preces quas domino Wintoniensi porrexì de honestate nituntur, eas precor vestra industria promoveri. Et quidem non pro me rogo, sed pro alio cui magis debitor esse intercedo. Nam pro me precari semper erubui, licet semper gerendi negotia amicorum promptissimam habuerim voluntatem. Dominus Cantuar. suis adhuc stipendiis, nisi quatenus Christianissimi regis Francorum sustentatur munificentia, pro libertate Ecclesiæ militat, exsul et proscriptus, et in tota Anglicana Ecclesia paucissimos reperit adjuutores. Causam non agit propriam, sed communem. Consolatio ejus omnium profectus est. Sibi et suis pacem fecisse poterat, si persecutoribus Ecclesiæ clerum voluisset exponere. Non video ubi dominus Wintoniensis possit thesaurizare salubrius inter omnes eleemosynas quas ecclesiis et pauperibus erogat, quam si Christi proscriptis qui se et sua pro justitia exposuerunt, et pro libertate Ecclesiæ sustinent, quod sibi visum fuerit largiatur : præsertim cum patrem suum et filium qui multorum onera portat, tantum pro lege Dei videat incurrisse naufragium. Patrem

dico, quia ei metropolitico jure præsides. Filium A vero qui de manu ejus consecrationis munus accepit. Ipse enim se illi dedit in filium quem prae ceteris desiderabat habere patrem, quando cum ad hoc elegit officium : unde ab aliquibus fratrum suorum stimulos invidiæ sentit. Nonne plus huic debet ex jure multiplici, quam debuerit Willelmo bonæ memoriæ archiepiscopo Eboracensi, quem sedis apostolicæ sententia depositum, etiam cum indignatione Romani pontificis, ad perpetuam liberalitatis et magnificentiae gloriam exhibuit in domo sua dolentibus et detrahentibus multis, donec alterius pontificis miseratione restitueretur? Quo evanuit tantæ nobilitatis insigne? quæ nobis a nostratibus bona vel mala sunt : et si præsens ætas mutare non audeat, futura in ævum sæcula decantabunt. Nec sub prætextu justæ metus, poterit quis fraternæ charitatis colorare defectum, quia quæ palam facta plena videntur esse periculo : clam fieri poterunt majori compendio conscientiarum, nec rerum aliquod dispendium importabunt. Qua arte satis novit, quisquis non est adeo resupinus ut nullos sumptus faciat rege nescio, vel sine conscientia delatorum.

EPISTOLA CCLXVI.

AD WILLELMUM NORWICENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1168.)

Idem WILLELMO Norwicensi episcopo.

Intermissionem officii, quod me vobis debere profiteor, inducit necessitas, non contemptus. Voluntas enim obedire parata est, si obsequium decreveritis admittendum. Sed fortasse pro tempore dispensatis : et, dum furor in cursu est, credendum potius ducitis quam reluctandum. Nec ego consilium improbo quod ratio prudentiæ moderatur, ut utilitati prospiciat, et non deserat honestatem. Cæterum per gratiam Dei in brevi futurum est, ut hac dispensatione non sit opus, quia procella jam detumuit, et Ecclesiæ pax esse videtur in januis. In proximo est, auctore Deo, ut quod loquor plenius innotescat. Laboravit Petrus et discipuli in remigando, quorum unus est dominus Cantuar. qui, suis adhuc aut gentis alienæ stipendiis militans, totius Anglicanæ Ecclesiæ servit utilitati. Nam cum obtinuerit, redundabit in gloriam Dei. Triumphum consequetur Ecclesia, clerus liberationem, et populus consolationem. Et quidem nec tunc, sicut nec in extremo judicio, non displicebit si quis testimonio conscientiae gaudeat, ut opem tulerit Ecclesiæ naufraganti. Adversus hæc fortasse prætendatur publicæ potestatis metus, et persecutorum insidiæ. Sed certe non est qui sine eorum conscientia quando libitum est non faciat sumptum. Nec hoc Deo teste mei compendii causa dixerim, sed ut præmuniam dominum meum et expleam officium debitæ charitatis.

EPISTOLA CCLXVII.

AD JOANNEM PRIOREM NORWICENSEM.

(A. D. 1168.)

Idem JOANNI priori Norwicensi.

Dura est proscriptorum conditio, sed non tam suo damno quam dispendio amicorum. Vix enim possunt aliquem salutare, qui non illico suspicetur sub affectionis et venerationis prætextu exerceri negotiationem, et officiosos inhiare ad quæstum. Quod ne putes mei esse propositi, charissime, diligentius precor, certus quod sis me Deo propitiante necessariis usque ad honorem et gloriam abundare. Non igitur tua quæro, sed te, si tamen non excidisti a gratia, et adhuc retines charitatem. Et licet excideris, te tamen quæram, eam in te desiderans reformari, imo te in illa sine qua non nisi deformis eris, quia possum diligere etiam non amantes : non quod te reputem inter illos, sed etiam si talis fueris ex primo sensum. Reputabo pro munere si me de statu tuo reddideris certiore. Et, si de meo curas, exsili mei quintus feliciter expletur annus sub domino Cantuariensi, qui pro libertate Ecclesiæ suis vel alienæ gentis stipendiis adhuc militat, nec in Israel reperit fidem. Omnes amici ejus spreverunt ipsum, et Ecclesiam inter angustias, et quod gravius est plurimi persequuntur. Est enim proverbium Sapientiæ : *Amicus non cognoscetur in bonis, et in malis non abscondetur inimicus* (Eccli. xi). Nostrates manet, quod sine dolore non eloquor, hæc ignominia sempiterna. Nec hoc dixerim quod fidelitas regi præstita lædatur ab aliquo, nisi forte sit præstita contra fidem. Nam sic interdum fides exigitur et præstatur, ubi salius est poenitere, quam perditam charitatem sub prætextu fidelitatis fidem periclitari. Veritas quia directa est non habet angulos ; et qui se mendacio solo operit, nudus est ; hoc proscribendus sensit Adam. Non est justus metus qui divini mandati contemptum ingerit. Rarus aut potius nullus est qui non habeat arcanum regi incognitum, et qui ex delatorum conscientia faciat omnes sumptus. Hæc ex charitate, quia ex ea processerunt, par est interpretari.

EPISTOLA CCLXVIII.

AD JOANNEM PICTAV. EPISCOPUM.

(A. D. 1168.)

D JOANNI Pictaviensi episcopo, JOANNES Saresberiensis.

Miratur fortasse vestra discretio, quod dominus Cantuariensis colloquium regis Angliæ, quod vestra procuraverat industria, respuit, cum antea sæpius ad colloquium ejus accesserit non rogatus, et quod amplius est, spretus in contumeliam Christi, et variis affectus injuriis. Erat enim cupidus pacis suæ, sed ecclesiasticæ liberationis longe cupidior : sed et salutem regis et gloriam, et liberorum ejus indemnitate maxime cupiebat. Ob has ergo causas se et suos conviciis, contumeliis et variis periculis, ut taceam labores et sumptus, exposuit, dum per viam humilitatis pacem reformari posse ratio clare

debat. Sed postquam multis et manifestis agnovit indicia, quod ille domini papæ patientia semper magis ac magis abutitur, et de humilitate crescit inhumanitas, et de exhibitâ mansuetudine nascitur ac dilatatur insolentia, alia via, et utinam feliciori, sibi censuit incedendum, præsertim cum patenter agnosceret, quod vobiscum et cum ipso prorsus agebatur in dolo. Sic

Fistula dulces cœnit, volucrem dum decipit anceps.
Nam, dum spes pacis promittitur, pernicies Ecclesiæ transmissa ad sedem apostolicam legatione procuratur. Archiepiscopus invitatur ad colloquium, ut non caveat tendiculas eorum, qui quærunt animam ejus, ut auferant eam. Nam quæ non prævidentur, jacula feriunt citius, et magis lædunt. Ubi, queso, Scripturæ veritas, si ille qui omnibus foveam parat, quandoque non præcipit in ipsam? Quis fidelis et verax est, si fallax est et falsa veritas, quæ mentientibus operum merita præmiorum fructus ad eandem, sed coagitatam, refertam et supereffluentem mensuram pollicetur? Nonne pondus et pondus in manu hominis est abominatio apud Deum? Nunquid ergo pondus et pondus erit in manu Dei, ut inter pauperes et divites inique discernat? Absit hoc ab eo, qui orbem judicat in æquitate, qui ipsis angelis non pepercit, qui potentes potenter punit, qui aufert spiritum principum, qui contemptores suos reddit ignobiles. Ipse judicet causam suam, et Ecclesiæ oppressores aut convertat aut conerit. Pauperes suos ad gloriam nominis sui, prout eis noverit expedire, liberet et eripiat a facie gladii imminantis, ne quando dicant gentes: *Ubi est Deus eorum?* (Psal. cxiii.) Patiens quidem Cantuariensis Deus, sed idem procul dubio fidelissimus retributor. Et quidem spes et, quod non diu differet ultionem, sed comminabitur in brevi. Et nisi per poenitentiam et satisfactionem persecutor Ecclesiæ declinaverit ictum, ferietur irreparabiliter, et erit sæculus in exemplum.

EPISTOLA CCLXIX

AD NICOLAUM DE MONTE ROTOM.

(A. D. 1168.)

Idem suo NICOLAO.

*Tempora si numeres bene quæ numeramus amantes,
Non venit ante suam nostra querela diem.*

Nec suspiceris quod de te queri velim, cujus fidem et devotionem a multis argumentis probatam habeo, sed tibi conqueror quod amicos sentio gravissimum passos esse dispendium, et eo quidem gravius quod præpediente stupore jacturam vix reparabilem non advertunt. Amicitiam veram, cujus initium perfectum finem quoque fideliter apud Ciceronis Lælium, sed fidelius ipsius virtutis experientia didicisti, philosophi gentium prædicant, ut eam vitæ censeant præferendam, quia sine illa sicut injucunde, sic et Deo et hominibus vivitur odiose. Hanc ego nihil aliud esse crediderim, quam charitatem, sine qua quod fides catholica docet, nemo fruetur Deo. Ab

A hac amicos doleo excidisse, ut rarus sit qui non profiteatur se obligatum esse, aut carni et sanguini aut possessionibus suis, aut expressim cavisse publicæ potestati in id quod salva charitate non potest observari. Quam obligationem si quis licitam esse contenderit, ego illum hæreticum esse non dubito, et reclamante mundo pronuntio evitandum. Ego cautiones istas expertus sum, cui exsulanti jam sextus imminet annus, et quod majus est, dominus Cantuar. et coexsules sui quantum peragunt, publicam procurans utilitatem ad ignominiam nostratum, suis aut gentis alienæ stipendiis adhuc militat pro libertate Ecclesiæ, pro sanguine clericorum, pro consolatione populi, et non est qui respiciat eum. Non est in Ecclesia Anglicana qui Petrum et condiscipulos adjuvet in remigando laborantes. Sed dices, verentur delatores, quasi sine eorum conscientia nullos, cum voluntas adest, faciant sumptus. Est cautio præstita potestati, certe non tenet obligatio. Timent regem probabile quidem est, et magis quam Deum. Nam cum altero præcipiente prohibeat alter, vel contra, perspicuum est cui pareatur. Exigetur fortasse purgatio: sine dispendio conscientie et famæ præstari non poterit. Conducibilius enim est subtilem prætereundere reverentiam et privilegium cleri qui immūnis est ab hujusmodi juramentis. Sed, inquis, nobiscum jure vel ratione non agitur, sed furore. Nunquid ergo furentibus confurendum est rejecto jure, et ratione contempta. Sed auctore Deo pax Ecclesiæ videtur esse in januis. Nec video qua fronte in quiete ipsius audeant apparere, qui videntes periculum, et toties invocati naufragio ejus nihil auxilii contulerunt, utinam ei vel nunc Dominus meus et alii amici porrigant dexteram, ne eos postmodum poeniteat, cum navigantes Christi discipulos in littore viderint exsultare, et se vocari, ut comprandeant illi. Nec hoc dictum putes, ut aliquid mihi tribuatur qui per gratiam Dei et illorum quibus a juventute coalui floreo et abundo, sed Deo teste desidero satisfacere charitati. De tuo et amicorum statu sollicitus nuntium misi præsentem fidei mihi probatæ: a quo si dignum ducis de meo inquirere poteris, et quod placuerit eidem secure intimare.

EPISTOLA CCLXX.

AD GUARDUM CELLARIUM NORWICENSEM.

(A. D. 1163.)

Idem GIRARDO cellario Norwicensi.

Gaudens audio de te, dilectissime, quod honestam Ecclesiæ desideras et speras pacem, nec portionem consensus ponas cum impiis, exspectans et ipse regnum Dei: unde ad eam quam tuo pridem merito comparasti, mihi ad te duplicata est charitas, prompta pro viribus tuis et tuorum usibus inservire et parere mandatis. Utique nec diffido mihi opportunitatem fore, cui divina gratia supra et contra merita mea et citra operam amicorum necessaria contulit etiam in exilio, quibus possum commode necessarius esse dominis et amicis, et qui

cepit perficiet; quoniam sicut prævenit vota justorum, ita, eo auctore, quod timet impius, venit super eum. Ipso quoque præstante poterit archiepiscopus qui solus pro totius Anglicanæ Ecclesiæ salute dimicat, amicis debitum præstare solatium, quia pax Ecclesiæ reformatur contrito capite schismatis et lateribus ejus collabentibus in ruinam. Ora ergo et sollicita fratres tuos, quia jam expegefactus est Christus.

EPISTOLA CCLXXI.

AD WALKELINUM ARCHID. NORWICENSEM.

(A. D. 1168.)

Idem WALKELINO Norwicen. archidiacon.

Præfinit vir doctissimus et eloquentissimus ex causis dicendi sumendam esse dictorum intelligentiam, quæ regula si in sermone meo fuerit a vobis observata, non putabor quæstus gratia dixisse quidpiam cui mendicandi tam deest necessitas quam voluntas. Verum dulce est post exsilium quinquenne eo quo fieri modo licet cum amicis non visis a multo tempore gratum communicare sermonem, et quis eorum status sit explorare. Nam calculum fortunæ eorum excipere paratus sum, et opportunitatem desidero obsequendi. Nec diffido per gratiam Dei quin in brevi facultas offeratur, cum Ecclesiæ pacem mihi videre videar accelerare, et dominum Cantuar. et discipulos Petri qui sub tempestate naufragii hujus in regenda nave sudaverunt ad optatum pervenire portum jam fere conspicuum sit. Nam quæ capiti schismatis confurebant membra compereunt: eoque succiso corpus totum necesse est interire. Vidimus, vidimus hominem qui consueverat esse sicut leo in domo sua, domesticos evertens et opprimens subjectos sibi, latebras querere, et tanto terrore concuti, ut vix totus esset in angulosis abditiis suis. Illum, illum imperatorem qui totius orbis terror fuerat, utinam vidissetis ab Italia fugientem cum ignominia sempiterna, ut is cautelam procuraret aut ruinam qui Catholicorum laboribus insultabant ex successibus et furore ejus. Ergo conceptam laudem Dei silere quis poterit? ipse enim est qui facit mirabilia magna solus, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra ne ex acceptis beneficiis hominibus obligemur, qui ei soli debemus quod vivimus, abundamus, et nunc, quam quondam in patria, magis in exsilio honoramur.

EPISTOLA CCLXXII.

AD MAGISTRUM NICELLUM.

(A. D. 1168.)

Idem magistro NICELLO.

Intercapedo locorum non præjudicat fidei, et amicitiae titulus radiat clarior in adversis. Licet autem jam sim quinquennis exsul, et, quod mihi futurum gravius crediderunt Ecclesiæ persecutores, proscripius: tamen non tam super jactura propria moveor, quam quia in articulo necessitatis fere nostratum nullus qui naufraganti Ecclesiæ ferat opem. Nam cum multos in pace filios et amicos habere videretur, eosque claros eruditione, et insignes virtutum

A meritis, a latere ejus mille et a dextris ejus decem millia ceciderunt: et qui croceis induebantur, amplexati sunt stercora. Sed jam per gratiam Dei turbinis impetus enervatus est, et Petri navis optatum ingreditur portum. Quod tibi ideo curavi innotescere, qui te gaudiis Ecclesiæ non ambigo conga-visurum: præsertim cum amicos recepturus sis in pace Ecclesiæ, qui honorem et utilitatem tuam poterunt auctore Domino promovere. Dominus enim Cantuar. qui pro omnium dimicat libertate, virum induit qui honori Ecclesiæ velit jugiter inservire.

EPISTOLA CCLXXIII.

AD HUGONEM ABB. S. EDMUNDI

(A. D. 1168.)

Idem Hugoni abbati Sancti Edmundi.

Quod in salutatione variatur inscriptio, causa in absoluto est, quia urgente tempestatis articulo aut nomina suppressenda sunt, aut commentitiis utendum. Sed non ideo minor est reverentia personarum si dignitatum titulus reticetur, nec charitati præjudicat cohibita libertas obsequendi. Nam plerumque et in pluribus poeticum illud obtinet:

Quod licet ingratum est: quod non licet, amplius urit.

(OVID.)

Et mihi quidem magno futurum erat solatio si in aliquo liceret sedulitati meæ erga amicos officiosum esse. Et sicut in beneficiis obligari necesse habeo, sic alios mihi contingeret obligare. Non est tamen præter vos fere quisquam, cui in ratione C dati et accepti tenear obligatus, cum omnes sub prætextu metus inanis querant ingratitudinis suæ solatium. Unde et vobis arctus teneor, qui me citra merita toties in benedictionibus dulcedinis prævenistis. Ecce enim exsilii mei sextus annus astat pro foribus, et nulli eorum qui mihi dum florerem in patria familiares erant aut debitores, exstiti onerosos, et, per gratiam Dei necessitas nondum ingruit in preces descendendi, quia mihi cuncta non modo ad necessitatem, sed ad honorem et magnificentiam per veteres amicos ministrat Christus. Et quidem non nostris meritis tot coexistantes et proscripios exhibet in terra aliena, sed Ecclesiæ suæ parcit et prospicit. Dominus enim Cantuar. publicam procurat utilitatem, pro causa Dei dimicat, honorem cleri vindicat, Ecclesiæ tuetur libertatem, adhuc tamen suis stipendiis militat, aut quod nostratibus infamiam ingerit et causa damnationis est, miseratione gentis alienæ servit ei populus quem non cognovit, et ipsius sanguinem sitiunt summi principes sacerdotum. Quis Ecclesiæ status sit aut regum conditio, lator præsentium plenissime referet, cui quod placuerit securissime poteritis intimare.

EPISTOLA CCLXXIV.

AD AZONEM MONACHUM.

(A. D. 1168.)

Idem Azoni monacho.

Affectus ab effectu vincitur, et plerumque sermo bonus donum magnum transcendit in gratia.

Quid ergo dicam qui obice tempestatis exclusus amicis servire nequeo, nec liberum est mihi illis communicare vel verbo? Scribamne? sed alienus portitor rarus intermeat. Mittam proprium? sed meis tenduntur insidiæ: nec est aliquis qui se in prævisum periculum sponte projiciat. His ergo difficultatibus rarius et minus scribo; sed certe non minus amo: facilius et verius dixerim magis. Nam ut infirmitatis humanæ conscius et in vetitis sæpius attemptatur. Sed auctore Deo procella quæ collisit Ecclesiam jam detumescit, et ut in ipsum confidimus prorsus evanescit in brevi. Interim mihi propositum est, gratia præeunte, pro causa Dei et libertate Ecclesiæ domino Cantuar. commilitare, qui cum publicæ serviat utilitati, adhuc tamen militat suis stipendiis: aut (quod probrosum nostratibus est) gentis alienæ. Utinam illi quantumcunque solatii ministrasses, quod Deus scit, ob tuam quam illius magis loquor utilitatem. Mihi autem nihil precor, nisi ut Quintilianum quem petii scriptum et emendatum mittas.

EPISTOLA CCLXXV.

AD WILLELMUM DE DOVERA.

(A. D. 1168.)

Idem WILLELMUS de Dovera.

Experientia rerum fidelissimam scientiam parit: et est in unaquaque facultate probabile quod ea videtur artifici. Artis autem cujusque præcepta intellectu quidem facilia sunt, sed usu non ita. Difficiliora tamen sunt in ethicæ præceptis, id est in virtutum officiis excolendis. At in illis omnibus obinet charitas principatum, quam ego nihil aliud esse quam veram amicitiam dixerim confidenter et recte: quæ non modo sui majestate, sed etiam raritate, omnia in terris expetenda transcendit. Huic ab ineunte ætate operam dedi, meque multos obsequiis promeruisse credideram, sperans quod in affectione dilectionis mihi referrent vicem. Assiduitas ergo amandi et obsequendi contulit usum: et ille versus in habitum me semper amare compellit etiam non amantes. Nec tamen præsumo me solidatum esse in charitate, quæ religionis culmen est, licet illam sitiât anima mea. Sed mihi revera quamdam fateor adesse affectionem benevolentiam qua conviventibus etiam nonnullos gentiles legimus placuisse. Hoc autem etsi non radice firmitudine, naturæ tamen genere et intentionis sine præsertim in Christiano charitas est. Cæterum rarus inventus est in toto exsiliis mei quinquennio, qui mihi rependat vicem; unde et major gratia habenda est raritati. Sed in cujus aure querelam hanc deponi oportuit, nisi tuam? qui et dulcem affectionem ad conviventes habere dignosceris, eamque radicibus fidei solidasse in Domino. Neque, quod Deus et conscientia novit, querela deposita est de amicis, ut faciam questum, quia mihi necessaria ministrat Deus ad abundantiam: sed quia jucundum visum est ei ingratitudinem exponere aliorum, cui omnia loqui possis ut tecum. Hoc duntaxat in calce exigitur

A litterarum, ut charitatis profectui pariter intendamus, et me semper et ubique reputes tuum.

EPISTOLA CCLXXVI.

AD GALFRIDUM.

(A. D. 1168.)

Idem suo GALFRIDO.

Communis Dominus noster innocentiam tuam apud me satis reddidit excusatam, nisi quia eam ante non credideram excusandam. Ad quid enim proficit excusatio, ubi culpa præcessisse non creditur? Nam nec ille quem delatorem putas hoc agere conatus est, ut de tua dilectione aliquid sinistrum suspicarer. Hoc autem solum habeo adversum te, quod me tanta facilitate corruptibilem credidisti, imo etiam corruptum. Nunquid enim corruptus non est cui suggestionis impetus exentit charitatem? Aut si nosti edissere quæ sit corruptio major, quam avulsio charitatis. Certe æque necessarium membrum nec in membris animæ, nec in membris corporis invenitur. Sed et hæc tua culpa purgabilis est, eo quod ipsum genuisse visus est zelus, fovisse timor, amoris semper individua comes sollicitudo firmasse. Sic et Petrus trepidavit ubi non erat timor, et impedire conatus est humanæ salutis mysterium, dum carnalis affectio studuit ab illa Dominum præpedire. Non sum adeo stupidus quin perpendam necessitates tuas, quin angustias sentiam, quin metiar discretionem qua oportet tempori morem gerere, et transire per infamiam et famam bonam, servata tamen radice fidei et virtutis. Si taces, si non scribis, cautela declinas insidias. Expedit enim ut officiorum moderatrix prudentia sapientis actus et verba dispenset. Mentis autem agitatio nulla vi potest cohiberi. Nec aquæ multæ prævalent extinguere charitatem. Hujus instinctu latorem præsentium emisi, ut de amicis certificet et eos de statu meo faciam certiores. Valeo enim et jucundor si sic illi. Valete.

EPISTOLA CCLXXVII.

AD WILLELMUM PRIOREM DE MERTON.

(A. D. 1168.)

Idem WILLELMUS priori de Meriton.

Audita promotione vestra gavisus sum, videns illum domino meo et amico substitui, cui ad honorem Dei et utilitatem fratrum neminem in tota Ecclesia censui præferendum. Nam quanta affectione Ecclesiam diligam novit ille solus qui dedit ut amarem mihiq; testimonium quale potest conscientia reddit. Nec diffido quin per gratiam Dei in ejus succedatis charitatem, qui successistis in sedem: et quin apud vos illum teneam locum quem tenere consueveram apud ipsum. Ut autem ex animi sententia loquar, me inter primos charissimos reputabat, et paucos et multos qui me præcesserant meritis, gratia præcedebam. Nam de meritis gloriari non possum: et si volvero, videbor et ero insipiens. Tota ergo gloriatio mea nihil aliud est nisi diyni miseratio, et meritum alienum, bonorum dico, quorum post Deum, et per Deum, ope, sum modi-

cum id quod sum. Horum meritum est, quod supra et contra merita mea de stercore erexit me Dominus, et direxit, cum sim pulvis et cinis. Et nunc proscripto in gentē et terra aliena bona dedit ad abundantiam et honorem. Sed quia male mihi merita respondent, et casum timeo, vestris quas affectuosius precor et aliorum timentium Dominum precibus necesse habeo adjuvari. Et hoc quidem est mearum summa precum. Lator præsentium vobis notus est, cum quo si placet ipsis ad dominum Wintoniensem ut negotium ejus promoveatur : si non potestis, mittite fidelem et sapientem.

EPISTOLA CCLXXVIII.

AD EUNDEM ET FRATRES UNIVERSOS.

(A. D. 1168.)

Idem eidem et fratribus universis.

Quoties vobis preces porrigimus, nos eas de nostris meritis ducimus promendas sed de benignitate vestra quæ gratis nos diu charos habuit, et in multis studuit subvenire. Nam quod exsilibus et proscriptis succedit ad temporalium abundantiam et honorem, vestris orationibus et meritis confidimus provenire. Nos enim quid nisi flagella meruimus et tortores? Ipse tamen, qui nos consolatur in omni tribulatione nostra, plenissime (quod ex conscientia dicimus) novit quia non hoc merueramus ab illo qui nos persequitur, licet a Deo meruerimus graviora. Præcepit illi fortasse Dominus, ut malefaciat nobis : et, si ita est, odoretur sacrificium. Vobis itaque prostrati mente supplicamus attentius quatenus vestris orationibus inpetretis a Domino, ut nostri meminerit in bonum. Nam qui novit figmentum suum nos, scit quid figmento expediat, hoc est unicum quod postulamus denuntiantes in charitate quæ Deus est, ne de temporalibus vestris vel cogiteris nobis ferre subsidium. Sit quoque vobis Ecclesiæ causa et domini Cantuariensis operosius commendata, quia ipse pro libertate Ecclesiæ dimicans, stipendiis propriis et laboribus, omnium servit utilitati.

EPISTOLA CCLXXIX.

AD JOANNEM DE TILEBERIA.

(A. D. 1168.)

Idem JOANNI de Tileberia.

Audita sanitate tua et verbo salutis quo me tua dilectio censuit honorandum, gavisus sum meditatione reversus in tempora meliora quibus et Ecclesia Dei pace debita, et nos sub optimo Domino societate gratissima gaudebamus, ubi philosophiæ meditatio, executio juris, officiorum mutua communicatio, collatio litterarum, disceptatio utilis et jucunda tedium propulsabant, et contrahebant moras temporis, ut, fere semper ad agenda videretur angustum. Sed dum hoc loquor, jam mihi videor intueri amicum cui sermo dirigitur. Philosophus enim est auditus indignari sermonibus, et mihi ex charitate compati quasi languenti, vel erranti, vel alterutrum simulanti. Timeo namque ne ex præteritorum laude præsentia videar accusare, et

A amator hujus prosperitatis quæ videtur adversitas, et non est, aculeis superari. Sed si ita esset, frustra per spiritum qui rotas propheticas sibi invicem coherentes et connexas agit et erigit et sistit cum Patribus et filiis prophetarum, Chaldeam, Chanaan, Ægyptum perlustrassem, aut peragrassem desertum, aut transcendissem montes Samariæ : et post Babyloniam captivitatem sine causa redissem ad domum Domini : non illam dico manufactam quæ hircorum et vitulorum sanguine expiata purgatione umbratili irreparabiliter excisa et eversa est ministerio Romanorum : sed illam in quam apostolus introducens, et potans me quatuor fluminibus paradisi docet omnem mundi supellectilem ut stercorea contemnendam, ut solum in quo omnes thesauri expetibilibus sunt lucrifaciam Christum. Et quidem ut ad tuos gentiles transeam, non modo stoici, sed etiam Epicurei, et omnium philosophantium sectæ rerum mundialium contemptum prædicant : et si eis utendum pro necessitate conditionis et temporis probabiliter arbitrentur, si contristari de dormientibus, eorum duntaxat est qui spem non habent, nonne probrosum est Christiano præsertim philosophum proflitenti super amissione temporalium macerari? Non est tamen (ut insipientium verbis utar, accusantium fortunam aut defendendum, quod ei debeam imputare, quia sic temeritati malignantium in mei consolatione occurrit gratia, ut per misericordiam Dei antiquorum beneficiis amicorum (si forte veniat ad calculum) plus collatum mihi videri debeat quam ablatum : sed et hæc ipsa procella jam Deo propitiante detumuit : et pax Ecclesiæ videtur astare pro foribus. Tu interim pascere oves nostras non juxta, sed intra tabernacula pastorum. Valet.

EPISTOLA CCLXXX.

AD NICOLAUM VICECOM. DE ESSEXIA.

(A. D. 1168.)

Idem NICOLAO vicecomiti Essexiæ.

Comites a societatis participatione dici quisquis ignorat, ignarus est litterarum quas liberalis institutio primas tradere consuevit. Nam sicut alii præsules in partem sollicitudinis a summo pontifice evocantur ut spiritualem exercent gladium, sic a principe in ensis materialis communionem comites quasi quidam mundani juris præsules asciscuntur. Et quidem qui hoc officii gerunt in palatio juris auctoritate, palatini sunt : qui in provinciis provinciales. Utrique vero gladium portant, non utique quo carnificinas expleant veterum tyrannorum, sed ut divinæ pareant legi, et ad normam ejus utilitati publicæ serviant, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Tu ergo quia provincialium vices agis, prout loci et nominis index est titulus, utinam sic exsequaris quod exigit princeps, ne offendantur is qui aufert spiritum principum, terribilis apud reges terræ, cujus Ecclesia sponsa est, qui in sacerdotii sui sic animadvertit contemptores et malefactores quasi pupillam appetierint oculi

sui. Quæ enim sibi sapiens optat, tibi dator sapientiæ largiatur. Tibi debitor sum, et de affectione quam ad me et meos habes quantas possum gratias ago, certus quod condignas rependet Altissimus, et benignissimus retributor. Status meus auctore Deo jucundus est, sed de tuo et amicorum certiorari desidero, et secure poteris quod placebit latori præsentium intimare. Valet.

EPISTOLA CCLXXXI.

AD PETRUM SCRIPTOREM.

(A. D. 1168.)

Idem PETRO scriptori.

Zelus quem habes in Domino mihi notus est a multis annis ut te sciam super Ecclesiæ statu non posse non moveri. Quippe :

Sidera quis mundumque velit, spectare cadentem, B
expers ipse sollicitudinis? præsertim si charitas urgeat, ut nihil humanum a se reputet alienum. Talis quidem nuper erat facies mundi, cum ab aquilone et occidente in orientem irrupisset et austrum, maximam, ut videbatur, partem dejectura stellarum, sed flavit in Italia Spiritus sanctus, contrivitque schismatis caput, ut ei jam latera contabescant, et membra commoriantur. Non est enim medicus, non incantator, qui ea de manu Domini possit eruere. Spes ergo fidelium est, quod in brevi descendet in Angliam Spiritus idem, ut illam quoque serenet Ecclesiam, adventusque ejus multa produntur indicia. Undique condiscipuli Petri qui ministerio navigandi diutius vexati sunt, sibi videntur apprehendere portum, et optata litoris statione gaudere, invitati ad comprandendum Christo. Cæterum quia desideranti animæ nihil satis festinatur, mihi quid responsurus in ore habeas videar intueri. Novi siquidem festinationem perspicaciæ tuæ. Dices ergo : Unde hæc non confidentia sed præsumptio? quibus quod vaticinarius approbas argumentis? unde promissa doces esse complenda?

Pollicitis dives quilibet esse potest.

Nonne flagella duriora meruistis a Domino? Ad quod ego : Expecta modicum et videbis gloriam Dei; tunc publicabuntur argumenta, quibus non miraberis nos credidisse : meminervis quod cum obsideretur Israel in Samaria, et nulla spes evadendi pateret obsessis, ille qui incredulus fuit, quod uno statere modius similæ aut hordei modii duo venderentur, in crastino in porta Samariæ vidit quidem quod propheta dicente non credidit, sed expers beneficii factus est ob infidelitatem, quia conculcatus a turbis exspiravit. At, inquis, nunquid et tu propheta es? non utique : sed nec filius prophete. Cæterum nihil prohibet exsulem in deserto pastorum cum eis siccamina vellicare. Nec præsumo de meritis, sed de misericordia ejus, qui fideles non patitur tentari supra id quod possunt. Meruimus duriora, sed misericordia ejus circa poenitentes consuevit præjudicare iudicio. Unum autem est quod supra modum miror, nonnullos esse in clero qui more Judæorum conspiraverunt cum

A principibus sacerdotum in perniciem ejus qui solus laborat exsul et proscriptus, expositus tanquam signum ad sagittam, ut eruat eos a tribulatione malorum et dolore. Nam dominus Cantuar. communem omnium procurat utilitatem, pro libertate Ecclesiæ dimicat, pugnat ad bestias, sanguinem sacerdotii sitiens : suum et totius generis sui sanguinem minoris fecit quam causam Dei, dum legem ipsius ad subvertendas fletas aut inolitas pravitates constanter ausus est profiteri. Suis haec tenus et extraneorum stipendiis militavit. Et in Ecclesia Anglicana quis est ei adiutor? Restant plura tuæ quidem communicanda dilectioni, sed suo tempore reservantur.

EPISTOLA CCLXXXII.

AD TURSTINUM DE ACOLT.

(A. D. 1168.)

Idem TURSTINO de Acolt.

Plura sunt, amice, quæ nostram perpetuare debent charitatem, et officiorum sedulitatem, sine qua virtus amicitiae non subsistit, nobis potenter ingerere. Primo contracta familiaritas ex convietu : deinde initæ jura societatis, quando multo tempore sub eisdem dominis militabamus : postremo quod vir meritorum titulis omni laude major, dominus Joannes Pictaviensis vult ut nos invicem diligamus, et studeamus nos in alterutrum mutuis officiis prævenire. Nam et gratiam ejus ad illum nequaquam dubito minuendam, quam in propulsandis amici incommodis viderit negligentem. Harum tibi C contemplatione causarum tibi tandem scribendum censui. Quod tamen tuis et tuorum usibus magis quam meis certum sit expedire. Nihil enim de bonis tuis, quibus nec indigeo quidem, mihi concupisco vel exigo, sed ut prospicias tibi. Nosti siquidem quod dominus Cantuar. qui tibi jure multiplici pater et dominus est, suis et gentis alienæ stipendiis cum gravissimo periculo suo et omnium suorum Ecclesiam Dei a servitute nititur liberare, et vix in aliquo fidelium suorum reperit filem. Tu ergo si sapis vel nunc dum licet provide tibi, redime tarditatem, communica necessitatibus ejus ut consolationi possis communicare. Alioquin timeo ne tibi damnosa fiat familiaritas quam cum excommunicatis ejus habuisse diceris et habere. Nec solum regem timeas, quia et prodesse et obesse possunt ecclesiasticæ potestates. Ilæc tibi secreto tanquam amico dixerim, utpote qui a præfato domino Pictaviensi te si quid adversi imminet, sæpenumero jussus sum præmunire. Si vero voluntas adest, facultas tibi non deerit. Valet.

EPISTOLA CCLXXXIII.

AD BALDWINUM DE VALLE DARI.

(A. D. 1168.)

Idem BALDWINO de Valle Darii.

Qui te loquentem vel scribentem audit, meminisse potest officii quod primum exercuisti in curia quando sub rege Stephano, et cum præfato Ricardo militabas adhuc pene puer. Solebas esse ingenii perspicacis, et ad omne et omnium super omnes

coetaneos tuos promptus obsequium, antequam te grammaticorum immergeres turbis. Ergo quæ loqueris partim antiquam institutionem redolent, partim doctrinam modernorum. Inde est quod licet antiquam pellem mutare non possis, te tamen litteræ faciunt insanire. Sed ut olim scire consueveras, sanus insanis videtur furiosus, et ebriis lucernæ duplicari: et frequens est ut homines bestias putent, et ut sui non meminerint aut suorum. Quod tamen tibi tuique similibus imputari non debet, quibus tam natura quam mos patrius ebriositatem ingerit, ut etiam jejuni sobrii esse non possint. Moribus enim Thebani estis. Sic Agave filium pro vitulo immolat, et quisque apud vos se et sua sacrificat Baccho. Cum Cerere tamen et Baccho lis est. Sed in cervisia quæ apud vos vincit, regnat, imperat, prævalet Ceres, et ingenia vestratum acuit ut Franciam nostram vervecum patriam credas, et Francos esse verveces. Quod unde tibi in mentem venerit nescio, nisi ex prædicta causa, vel quia tu cum gente tua, nostra, id est Francorum cornua times, nos Francos ebriosos putas, ac si loripes rectum derideat, Æthiops album. Sed hæc et similia vestratibus licent, imo et decent. De cætero si nondum ebrius es, insta opportune importune Britoni super epistolis beati Hieronymi, et latori præsentium quam poteris opem feras salvis proprietatibus. Valete.

EPISTOLA CCLXXXIV.

AD MAGISTRUM ODONEM.

(A. D. 1168.)

Idem magistro Odoni.

Ad exsilii et proscriptionis mee cumulum nihil acerbius potuit accessisse, quam ut mihi subtrahatur solatium litterarum, quæ præeunte gratia mentem purgant a vitiiis, notitia veritatis illustrent, accendunt charitatem, ex exercitio sui virtutes stabiliant et confirmant. Dum his operam dare licuit sub alis vestris, et rotam in medio rotæ cum Propheta, imo cum filiis prophetarum, doctrinæ vestræ beneficio contemplari, et audire per os vestrum quid spiritus loquatur Ecclesiis, mihi regis Anglorum indignatio licet multa gratis abstulit, tamen magnum visa est attulisse compendium, adeo ut fructuosa videretur esse jactura, jucunda læsio, et grata injuria. Sed cum avulsus sum a pedibus vestris, tunc primum dispendii et læsionis aculeos expertus sensi, et quidem non solus, eo quod omnium fere scholarium jactura communis est, non quia desint qui dicendi profiteantur officium, sed quia desunt qui doceant. Magistri enim sunt plurimi, sed operarii pauci, ut plerisque eorum sedentibus in curru eunuchi Æthiopsis ruminantibus legem, mysteria præconantibus et verborum flosculis exquisitis picturantibus speciem verbi Dei, merito dici possit: Putas intelligis quæ legis? Redit iterum miserationis elogium, quia *Adhasit lingua lactentis ad palatum ejus in siti: parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis* (Thren., iv).

A Horum unus ego ad quem ibo nisi ad illum qui panem discipulis frangere consuevit, ut digeri possit et transire in alimenta scientiæ et morum? Alios namque didici integros et duros apponere panes, quibus auditores facilius possunt strangulari quam refici. Precor ergo, si placet, ut mihi rescribere dignemini in quo libro reperta sit glossa quæ Augustini concepta nomine tradit Judæos celebrasse septimum diem, septimam septimanam, septimum mensem, etc. Nam secundum M. Petrum ter in Psalterio posita est et in Epistolis semel. Nec ob hoc quæro quia septimus annus septimæ decadis ibi dicitur jubilæus. Constat enim quomodo solet hic articulus explanari. Sed quia certum est Judæos nunquam jubilæum, id est quinquagesimum celebrasse. Aut si quis hoc credit, dicit quando. Nam revinci poterit argumentis, et scio quod in Veteri Testamento non legitur. Quod utique non tacuissent qui minima reitulerunt: et si hoc aliquis dicit expositor, sic fortasse accipiendum est, ut dicantur fecisse quod de necessitate mandati facere tenebantur. Nam in Scripturis modus loquendi celeberrimus, ut aliquid enuntietur simpliciter quod nisi sub alicujusmodi distinctione fidelem non recipit Intellectum. Hoc et jura speculantibus notum est, et vulgato probatur usu. Sic dicitur aliquid esse de jure, cum de facto constat esse contrarium, et eandem rem alius de jure, alius de facto dicitur possidere. Scienti legem loquor, et ei qui nutritus et tritus est examinare sermones, et vim ponderare verborum; si quis celebravit Pascha nobilissus; si quis piscinam construxit, aut edificavit aquæductum, aut quid fortiter fecit: aut contra si maledicenti pepercit, aut servi misertus est delinquentis, hoc auctorum diligentia transit ad posteros. Nunquid ergo probabile est et credibile est quod solemnitate jubilæi potuerint reticere? ubi, quæso, legitur rescissa venditio? ubi restituta hæreditas? ubi servorum generalis emancipatio? ubi a civitate refugii proscriptus homicida post mortem summi pontificis invenitur in patriam redisse? ubi aut quando indicta Sabbata celebravit terra? Certe Jeremias testis est, quod nec septimum celebraverunt Patres eorum: et cum tempore Sedecie ad comminationem propheticam se ad illius solemnia celebranda coram Domino obligassent, et professionem firmaverunt juramento, verbo tenus quidem servos et ancillas emancipaverunt, sed eos incontinenti revocaverunt in servitutem. Quis ergo credat, præsertim hoc non docente Scriptura, quod jubilæi legitimos exsecuti sint ritus? Sed nec post captivitatem sub Esdra et Nehemia decet Scripturæ canon eos hoc habuisse negotii, cum tamen ea quæ gesta sunt diligentius exsequatur. Quin potius per prophetas sæpe Dominus comminatur se terræ legitima daturum Sabbata quæ inobediens populus denegabat. De Machabæis certum est quod bellis occupati tantis otiiis et solemnibus vacasse nequiverint. Exinde usque ad Christum medium te-

nuere cuncta silentium. Et sub Romanis principibus invalescebat divinæ legis tam ignorantia quam contemptus. Ad hæc quanta possum devotione supplico, quatenus si habetis aliquam expositionem Jeremiæ in Marcum, eam mihi, si placet, communicetis; aut si non habetis, vos ipsi componite, quia opus sanctum est, et tam ecclesiis quam scholaribus, auctore Deo, gratissimum. Nec deerit opportunitas scribendi, si Dominus inspiraverit voluntatem.

EPISTOLA CCLXXXV.

AD BARTHOLOMÆUM EXONIEN. EPISC.

(A. D. 1169.)

Idem BARTHOLOMÆO Exoniensi episcopo.

Alternat fortuna rerum vices mortaliumque conditionem nunc dejecit, nunc extollit. Rectius tamen dixerim et verius, quod is qui ventis et mari imperat, exigentibus hominum meritis, in politia mundana, re scilicet publica degentium in hoc sæculo, seditiones esse patitur, et interdum quasi procellas excitat, nunc eas beneplaciti sui miseratione compescit. Hac autem ipsius dispensatione nuper accidit quod illustris rex Angliæ, licet sæpe solemniter et publice jurasset se in hominum Christianissimis regis ulterius quoad viveret non rediturum, saniori consilio acquiescens propositum mutavit, et in proximo Epiphaniarum die apud Montem Mirabilem in pago Carnotensi ad memoratum regem supplex accessit, se, liberos, terras, vires et thesauros exponens, universa contulit in arbitrium ejus, ut omnibus uteretur, abuteretur pro voluntate, retineret, auferret, daret quibus et quantum vellet pro libitu, nulla prorsus inserta vel adjecta conditione. Secretas quoque eidem per internuntios obligationes ante præstiterat, sed nulla eorum occulta est, quin, ut credimus, publicetur in brevi. Eum ergo benigne mansuetissimus princeps recepit, Deo gratias referens, qui ipsius animam emollierat, et ei qui salubri consilio acquiescens debita humilitate Ecclesiæ et populis utilem quærebat pacem. Sic in hominum ejus reversus est, fide corporaliter præstita, quod ei tanquam domino, cui ante regnum suum hominum et fidelitatem fecerat, fidem servavit contra omnes homines, eique præstabit auxilium et obsequium, quod regi Francorum Normannorum dux præstare debet. Inde sibi dextras et oscula dederunt, restituitque rex Francus Anglico Britones et Pictavos, accepta prius ab eo cautione quod eis castra et terras ab initio dissensionis hujus ablatas restituet pacemque servabit, compensatione homicidiorum et incendiorum hinc inde admissa. Die sequenti filios suos adduxit Henricum et Ricardum, quorum primus hominum et fidelitatem fecit regi Francorum de comitatibus Andegavensi et Cenomansensi. Nam ipse rex in hominio comitis Theob. pro Turonensi remanet. Alter vero præstita fide-

late similiter et hominio Pictaviensem recepit comitatum. Hujus pacis præcipui inventores fuerunt comes Theob. et frater Bernardus de Grandimonte, qui primi cum regibus conscii fuerunt secreta obligationis, cujus feci superius mentionem. In hac autem honorum distributione Franci regno suo arbitrantur plurimum esse prospectum: eo quidem magis quod cum acerbiori dolore meminerant Henricum filium regis Angliæ regi Francorum pro omnibus hominum fecisse, quando inter ipsum et filiam ejusdem regis Angliæ sponsalia contracta sunt.

Receperat ante paucos dies rex Anglorum per sanctissimum virum priorem de Monte Dei, et jam dictum Bernardum de Grandimonte pro Cantuariensi archiepiscopo commonitorias domini papæ, quarum tibi exemplum mitto, pacisque probandæ spem dederat, si modo dominus Cantuar. ei coram hominibus speciem humilitatis prætenderet, persuaseratque viris religiosus quod eum in omni honore et libertate Ecclesiæ totius regni post dominum et principem constituere disponebat, unde eorundem consilio accitus archiepiscopus a rege Christianissimo, cum coexsulantibus sibi huc colloquio interfuit, et in omni humilitate flexis genibus ad regis sui pedes accessit in conspectu omnium, hac forma verborum utens: « Miseremini mei, domine, quia pono me in Deo et vobis ad honorem Dei et vestrum. » Sed rex qui pacem promiserat Ecclesiæ, dum timebat suam posse turbari, successibus novis elatus prorupit in contumeliam supplicantis, et impudentia loquendi promeruit, ut qui antea minus verus, nunc a Francis habeatur et inurbanus. Et ut causam suam, quam omnes iniquam noverant, coram sanctissimo rege et aliis principibus justificaret, contumelias et fabulas hoc fine concludit. « Nihil, domine mi rex et vos sancti viri et principes qui adestis, aliud ab archiepiscopo peto, nisi ut mihi servet consuetudines quas quinque proximi antecessores sui, quorum aliqui sancti sunt et miraculis coruscant, meis observaverunt, quas et ipse promisit, et hoc in præsentia vestra tanquam presbyter et episcopus similiter sine malo ingenio mihi polliceatur. Hæc est enim sola causa dissensionis inter me et ipsum, quod eas infringit, et quasdam earum cum observatoribus suis, apud (16) Vizeliacum, qui locus celeberrimus est, in insigni die magnæ solemnitatis excommunicavit? » Rem justam et modestam visus est omnibus postulare, adeo quidem ut fide plenus princeps, archiepiscopi, episcopi et magni viri qui aderant, et ipsi nuntii domini papæ archiepiscopo suaderent, ut se de consuetudinibus et omni re simpliciter et absolute poneret in voluntate ejus. Ad quod archiepiscopus respondit se paratum esse consuetudines observare pro pace ejus et gratia, et facere quidquid posset ad voluntatem

(16) Post vocem *apud* editio Paris. omittit ea quæ sequuntur et habet *ecclesiasticæ libertatis*, etc.....

ejus, salvo honore Dei et ordine suo. Clerici vero regis, qui ei assistebant, et ut credebatur, timebant ne pax Ecclesie reformaretur, quoties audiebant pactis adjici Dei honorem vel ordinem salvum fore, dicebant sophismata subesse verbis, nec recipi præter absolutam promissionem aliquid oportere. At itaque rex : « Hæc verba nunquam recipiam, ne videatur quidem archiepiscopus honorem Dei servare velle, et non ego qui eum magis servari desidero. » Cum vero dominus Cantuariensis responderet se illi ex pridem facto homagio et fidelitate debere servare vitam, membra et honorem terrenum, salvo ordine suo, et nihil ulterius promissurum, rex indignatus, infecta pace, discessit, prosequentibus eum Carthusiensibus et Grandimontanis, quos dominus papa miserat ut pacem reformarent aut porrigerent comminatorias, quarum tibi destinatur exemplum. Sed rex interceptis eos blanditiis delinire, promittens se eorum tale quid facturum consilio, ad quod instantia principum qui adfuerant non potuisset induci, ne pax coactitia videretur. Monuit ergo ut Cantuariensem inducerent consuetudinum verba jurare; quia, si quid asperum et intolerabile videretur in iis, paratus erat corrigere juxta consilium religiosorum, quos ad hoc evocare disponebat, cum ipsum obtinuisse constaret. Gloriatu est etiam, sub jurisjurandi religione asserens quod in toto mundo non est Ecclesia quæ tantam habeat libertatem, quæ tanta quiete gaudeat; non est clerus qui tanto honore polleat, quanto præditi sunt in terra sua, cum tamen clerici immundissimi et atrocissimi sint, utpote qui ex maxima parte sacrilegi, adulteri, prædones, fures, raptores virginum, incendiarii et homicidæ: et ad singula volones suos, in assertionis suæ testimonium, clericos et laicos producebat.

Hac ergo spe pacis decepti viri religiosi, comminatorias usque ad aliud colloquium reddere distulerunt, accedentes ad archiepiscopum ut ei persuaderent regi morem gerere, id est observationem consuetudinum, quibus ille derogare vel quas abrogare decreverat, simpliciter profiteri. Adjecerat etiam sibi debere sufficere si sit ut fuerunt antecessores sui: neque enim sumus Patribus meliores. Quibus respondit archiepiscopus nullum antecessorum suorum ad professionem consuetudinum coactum vel exactum fuisse, excepto beato Anselmo, qui ob eandem causam sexpenumero exsulavit; nec in malis oportere imitari Patres qui se pœnitenda commississe doluerunt, eoque sancti sunt, quod eos in quibus nollent se imitantes habere successores aut coetaneos, peccasse pœnituit. Non enim Moyses in diffidentia, nec David in proditiōe et adulterio, non in proditiōe apostolus, nec in perjurio Petrus, nec Paulus in zelo insipientiæ nec in excommunicatorum participatione Martinus imitandus est, sicut nec in incestu vel in parricidio patriarcha, vel qui mane oriebatur archangelus in crimine apostasiæ. Siquidem delicta majorum scripta sunt

A ut caveantur, non ut necessitatem imitationis successoribus ingerant. Nam verbum Dei forma vivendi est, non conviventium cœtus. Unde Apostolus: *Estote imitatores mei, sicut et ego Christi* (I Cor. IV); alioquin præter formam Christi se nulli censuit imitandum. Quibus auditis, discesserunt religiosi tundentes pectora sua, quod in audientia publica ulterius quidquam exegerant. Rex quoque sanctissimus, pœnitentia ductus, veniam imploravit, quod, religiosorum secutus opinionem, honorem Dei et ordinem salvum fore consuluerat reticere.

B Et quia dominus Cantuariensis per inimicos terri non potuit, post eum usque Stampas missus est episcopus Pictaviensis, sollicitans ut pro bono pacis, quam ex auditis promissionibus indubitanter sperabat, rem totam conferret in arbitrium regis. At ille, qui hujusmodi blandimentis sæpe delusus erat, sciensque incauti pastoris esse ovem lupo committere, promisit, salvo honore Dei et ordine et honestate et libertate Ecclesie, se pro amore regis omnia esse facturum, sed nihil promissurum in præjudicium divinæ legis. Reversus ad regem Pictaviensis, ut ipsius animum deliniret, mitiora proposuit, asserens quod archiepiscopus Cantuariensis ei se præ cunctis mortalibus et causam suam ejus committebat arbitrio, rogans ut ipse tanquam princeps Christianus provideret honestati Ecclesie et personæ. Quod verbum ille gratanter amplexans, promisit se utrumque facturum, præfigens archiepiscopo diem colloqui quintum decimum a die secundi colloqui. Rex interim, quia noverat per fratrem Bernardum quid in domini papæ comminatoriis haberetur, et archiepiscopo restitutam et collatam potestatem animadvertendi in eum et terram suam, regnique personas, nuntios ad sedem apostolicam clam mittere disponebat et sæpe dictum Cantuariensem sub spe reconciliationis eludere. Pictaviensis autem et ipse circumventus dominum Cantuariensem Turonis ad regis colloquium invitavit, scribens ei verba quibus sibi rigorem hominis fregisse videbatur. Agebat autem rex ut simulata mansuetudine falleret amicos præfati Cantuariensis, ne per aliquem eorum expedirentur petitiones quas erat in alterius regis colloquio porrecturus, et ut impræmunitum Romanum pontificem accelerata legatione facilius circumveniret. Scripsit ergo dominus Cantuariensis episcopo Pictaviensi se ad Turonense concilium non venturum, increpans eum quod citra mandatum et conscientiam suam causam Ecclesie contulerat in arbitrium hominis subvertere nitentis ecclesiasticam libertatem, et qui toties vana spe deceperat contrahentes.

D In secundo vero regum colloquio, postquam diu refutaverat et juraverat se litteras apostolicas non recepturum, tandem commonitus a suis, præfatas comminatorias a religiosi viris qui ad hoc missi erant petiit et accepit. Longum erit referre quot et quam varia sibi repugnantia responsa dederit; qui versibilitate merito videbatur ipsum Protea

superare. Sed summa negotii, multis habitis consiliis, in hoc demum fine reedit quod, suppresso nomine consuetudinum, dixit se non fugasse Cantuariensem de regno; sed, si facere voluerit quod fecerunt antecessores sui, et hoc simpliciter et bona fide promittere, redire poterit et habere pacem in terra et gratiam ejus, si studuerit eam promereri. Sed ei responsum est quod archiepiscopus nullam inibit obligationem, præsertim captiosam, nisi salvo honore Dei et ordine suo; facturum vero quod debebit, adjecto totius devotionis obsequio. Et licet nomen consuetudinum taceretur, eas tamen constat exigi sub ea verborum clausula qua sibi petit quod dicit ab antecessoribus factitatum; sibi vero nulla ratione licere subiecit archiepiscopus observantiam consuetudinum profiteri, tum quia novam formam in Ecclesiis inducere perniciosum esset exemplo, tum quia illas ex magna parte, velut inimicas divinæ legi, constat a domino papa cendemnatos, qui eum Senonis ab earum extorta promissione absolvit. Cæterum, si juxta mandatum apostolicum dominus rex pacem et gratiam Ecclesiæ, et sibi et suis ablata reddiderit, dixit se paratum redire, et facturum quicquid archiepiscopus Cantuariensis debet regi, principi et domino suo: alioquin se de cætero usurum potestate sua et jure in malefactores Ecclesiæ et suos et suorum. Rex vero, religiosorum et magnorum virorum arctatus instantia, respondit se in brevi evocaturum episcopos Angliæ, quorum præcipue consilio hæcenus usus est in hac causa; rogavitque ne responsiones suæ domino papæ scriberentur. Sed quia illæ, ut dictum est, non cohærebant sibi, vice versa rogatus est a viris religiosis ut iis patentibus litteris scriberet quod pro reverentia, precibus et præcepto domini papæ facturus erat, seque postea quod oporteret scripturos promiserunt. Qua ille petitione percussus, ab iis cum indignatione recessit. Fratrem tamen Bernardum trahens in partem, dixit se cum festinatione iturum ad Grandem montem, et pariturum voluntati et mandato magistri qui ibidem fratribus præest. Interea venient episcopi de Angliæ, et tunc, auctore Deo, simul pax reformabitur.

Hæc ille fratri Bernardo; sed in veritate nuntios, quos Romam miserat, præstolatur. Consuluerunt tamen viri religiosi archiepiscopo, ut personæ regis et terræ parceret, donec exploratum sit quem fructum faciet illud Grandimontanorum colloquium. Hoc autem certum est, sicut indubitanter accepi, quia archiepiscopus aliquos malefactorum suorum interim debita severitate percelleret. Cætera supplebit nuntius, quem mihi sub festinatione remitti precor. Reges autem, sibi invicem hinc inde præstito juramento, confederati sunt adversus omnes homines, adjecto ex parte utriusque, salvo eo quod debet Ricardus, filius regis Angliæ, filiam regis Francorum sine dote ducere uxorem. Secretæ obligationis, cujus supra memini, in finem alterius anni

A dilata est propalatio, ne, si præcognitum fuerit quod tractatur, facilius valeat impediri. Teutonicus tyrannus, consilio prudentum partis suæ, abbates Cisterciensem et Clarevallensem accivit, cum iis et per eos, ut creditur, de pace Ecclesiæ tractaturus.

EPISTOLA CCLXXXVI.

AD SIMONEN PRIOREM DE MONTE DEI ET ENGELBERTUM DE VALLE S. PETRI.

(A. D. 1169, m. Jan.)

Venerabilibus dominis et amicis priori de Monte Dei, et de valle Sancti Petri, suus JOANNES Saresb., salutem et in causa Dei prosperari.

Potest vestra meminisse discretio, quod nunquam domino Cantuar. placuit ut apostolici mandati fines exsequi differretis, acquievit tamen fratri Bernardo successus feliciores promittenti, si usque in aliud colloquium deliberandi spatium regi indulgeretur. Pollicebatur enim ferocitatem hominis interim in mansuetudinem convertendam. Sed ecce ex litteris quas nuper accepi luce clarius patet quia et legatio domini Pictaviensis procurata est in fraudem Ecclesiæ et nostram. Et utinam ipsa dilatio non habuerit dolum; nam hoc rei exitus declarabit, dum nos promissam expectamus mansuetudinem, ille sollicitus agit quomodo honorem Dei subruat, et totam subvertat Ecclesiæ libertatem. Quidni faceret? Exploraverat vires nostras, et iniquitate sua, non dico, meruerat, quoniam falsum est, sed subriperat favorem omnium: et ille qui solus in tantæ difficultatis articulo honorem Dei ausus est protestari, omnibus in derisum et sibilum datus est, et quasi ab universis consputus abscessit. Nonne de cætero facilem poterat iniquitas armata consiliis et favore sperare triumphum? Institi ut consuluis apud dominum Remensem ut fratri Bernardo scriberet, sed non acquievit, dicens litteras suas non profuturas, quia credit eum favere parti adversæ. Frequens enim est, ut qui nihil habere prædicantur, aut rem aut gloriam plurimum concupiscant. Non placet dominus Cantuar. me aut aliquem suorum interesse colloquio præter magistrum Lombardum Romanæ Ecclesiæ subdiaconum, quem invenietis in familia domini Senonensis. Vos autem illuc perducatur Dominus in spiritu et virtute Eliæ, et gladium Phinees cum zelo quem habetis dirigat et roborat in manibus vestris. Nec timeatis a facie vel multitudine hominum, quia plures et fortiores nobiscum sunt quam cum illis. Scribit Remensis archiepiscopus pro causa nostra domino papæ, præcipiens litteras suas ad meum formari arbitrium: promittens etiam se necessitatibus nostris, quandiu res exegerit, adfuturum. Viriliter agite, quæso, dilectissimi domini, et dilationis periculum executionis officiositate et diligentia compensatæ, ut per vos innotescat quoniam quicquid ultra quod obtulit, a Cantuar. exigitur, non modo potestatis excessus est, sed plenæ et planæ infidelitatis indicium. Unde sunt quidam, ut scitis, in excusationem erronei consilii prætextu sanctitatis

vestræ : sed nunc pateat ex professione veritatis et libertate spiritus, quod nunquam illi consensistis errori. Ubi enim Spiritus Dei, ibi libertas est (II Cor. III) : et vos procul dubio veritas liberabit. Valeat semper et prosperetur in Domino sanctitas vestra, nostri memor jugiter apud Deum, et quatenus honestati expedit apud homines.

EPISTOLA CCLXXXVII.

AD JOANNEM PICTAV. EPISCOPUM.

(A. D. 1169.)

JOANNI Pictaviensi episcopo, J. S.

Grandis est apud nos expectatio præstolantium quid paritura sit collatio illustris regis Angl. et sanctorum Grandimontanorum, qui utinam pro celebritate nominis, quam in Ecclesia Dei subito nacti sunt, pacem Ecclesiæ studeant procurare. Creduntur enim talentum gratiæ principum in tantum meruisse et percipisse a Domino, ut dispensatio regnorum quatenus ipsi permiserint eorum committatur arbitrio. Fama siquidem præconatur quod in eorum manibus sunt consilia et opera regum. Quia ergo vos eorumdem sanctorum non dubito amatores, et familiares esse confido, quanta possum precor instantia quatenus eos per gratiam vobis divinitus collatam adhibita omni diligentia animetis, ut in colloquio quod cum præfato rege habituri sunt, si tamen nondum celebratum est, prospiciant ecclesiasticæ paci, quæ Deo teste ipsi regi longe erit utilior, quam illis qui se et sua omnia gaudent exposuisse pro Christo. Sive enim vivant, sive moriantur, Domini sunt, et secundum multitudinem laborum et dolorum, quibus ad modicum flagellantur, consolationes ejus expectant in misericordia uberi. Quid autem a justo iudice, cujus voluntas omnipotentia est, poterit, nisi poeniteat, expectare? qui gratis persequitur et torquet innocentes? Aut quis erit poenitiæ fructus, nisi corde contrito et humiliato confiteatur culpam, componat injuriam, damna pro facultate resarciat, et similia in posterum cavere disponat. Si vero memorati sancti tanto domino, tam sincero amico, victi spe vel timore dicenda tacerint, quis eum de cætero statuet contra faciem suam? Quis a domo ejus avertet gladium Domini, qui potentes potentius punit, torquet et aufert spiritum principum?

Ecce cum Teutonico tyranno quid egerit, quem, sicut fama publica est, apud nos, velut illam statuatam quam Nabuchodonosor vidit in somnis, podagra percussit in pedibus, ut incedere nequeat nisi stipulatorum auxilio fulciatur. Et quidem spes est, ut in brevi pateat ruinæ magnæ, Christoque quem in membris persequitur, dum libertatem Ecclesiæ subvertere querit, concedat gloriam vel invitus.

Iter autem Hierosolymitanum quod a regibus dispositum est, quid proderit, si non ante pax redatur Ecclesiæ? Nam cum ætate nostra maximi et plurimi principes similem peregrinationem fuissent aggressi, rei miserimus et Ecclesiæ dolendus even-
tus edocuit de rapinis et injuriis oblata munera Deo

non placere, dum ingrati labor obsequii prorsus in contrarium propositio cessit eventum. Sui inconso-
labili lugent similiter incedentem et patientem similia comitem Nivernensem, quem non Parthorum jacula, non Syrorum gladii, ut nec gloriosa mors viri fortis aliquid consolationis afferret : sed lacrymæ viduarum, pauperum gemitus, ecclesiarum querelæ, creduntur inglorium extinxisse. Licet autem sit in fidem biennii memoratæ profectionis dilata necessitas : tamen si ad honorem Dei et demigrantium salutem inchoari debet aut peragi, tempus breve est. Nam proverbio Francorum dici solet : « Stulto dormiente terminus creditoris accelerat. Dormit stultus, sed usuræ non dormiunt. »

Sed quid est quod vos in hac parte sollicito, qui B indiesinenter et supra vires hanc sollicitudinem geritis : nisi quod scio vos multam ad tantum principem tam bonum dominum habere charitatem, ut salutem ejus et honorem, quod quidem et ego facio, cupiatis ut vestrum?

Vir enim est omni laude major, si Ecclesiæ Dei, ut oportet, deferret magis, et cum his modestius ageret, qui cum eo contrahunt, et aliqua ratione, non impetu iræ vel alterius reprimendi affectus, et ad mensuram regiæ gravitatis linguam cohiberet et animum. Alias autem naturæ pariter et gratiæ tot et tantis dotibus præditus est, ut ei principum nullus, quod magis crediderim, vel admodum rarus, quod indubitanter dixerim, similis inveniretur in orbe. Timeo vero ne vobis apud eum nocuerit fides C et officiositas vestra, eo quod colloquium, sicut ad honorem ejus volebatis, non potuistis a Cantuariensi archiepiscopo impetrare. Unde precor attentius, ut mihi quis illius verbi fuerit exitus, et quæ circa vos sunt et vestras significare dignemini. In negotio autem quod vobis præsentium lator exponet, sic procedat diligentia vestra, sicut maxime videritis expedire. De his vero qui Romam profecti sunt, nihil adhuc certum teneo, sed cum innotuerint referenda, data divinitus opportunitate meo studio procurante proficiantur ad vos.

EPISTOLA CCLXXXVIII.

AD HUGONEM DE GANT.

(A. D. 1169.)

D Idem Hugoni de Gant.

Actiones gratiarum debitas parturit animus. Sed, ut ait propheta, vires non habet parturiens (IV Reg. XIX). Nam devotionis effectum suspendit hactenus persecutionis acerbitas, sed affectum, quin in partum gratulationis erumpere gestiat, nulla vis potest aut potuit cohibere. Et quidem, Deo propitiante, jam in eum calculum Christi et Ecclesiæ suæ causa perducta est, ut de cætero periclitari non possit, eo quod schismatis capita defecerunt, et Anglicanæ Ecclesiæ malleus comprehensus in operibus suis de cætero cui innitatur invenire non valet. Ventum erat ad summum, ubi constat habitudines periculosas esse, cum ille qui sollicitando tam curiam quam schismaticos, Fredericum videlicet et com-

plices suos, videns se hac via non posse proficere apud Dominum et adversus Christum ejus, transmissa legatione transfugit ad Italiæ civitates, promittens Mediolanensibus tria millia marcarum et murorum suorum validissimam reparationem, ut cum aliis civitatibus quas corrumpere moliebatur impetrarent a domino papa et Ecclesia Romana dejectionem vel translationem Cantuariensis archiepiscopi. Nam ob eandem causam Cremonensibus duo millia marcarum promiserat, Parmensibus mille, et totidem Bononiensibus. Domino vero papæ obtulit quod eum data pecunia liberaret ab exactionibus omnium Romanorum, et decem millia marcarum adjiceret; concedens etiam ut tam in Ecclesia Cantuariensi quam in aliis vacantibus in Anglia pastores ordinaret ad libitum. Sed quia fidem multa promissa levabant, et in precibus manifesta continebatur iniquitas, repulsam passus est, et quod per se impetrare non poterat, regis Siculi viribus conatus est extorquere. Sed nec ille, licet toto nisu ad hoc Syracusanus episcopus, et comes Robertus de Basenvilla multiplicatis intercessoribus laboraverint, exauditus est pro sua reverentia et potentia vel gratia, quamvis eam in Ecclesia Romana plurimam habeat. Dimissi sunt ergo nuntii regis impotes voti, hoc solum impetrato, ut dominus papa mitteret nuntios qui pacem procurarent, Gratianum scilicet subdiaconum, et magistrum Vivianum urbis veteris archidiaconum, qui munere advocacionis fungi solet in curia. Eos tamen ante præscripta forma pacis sacramenti religione astrinxit, quod præfinitos terminos non excederent: mandatis quoque adjiciens, ut a regis sumptibus abstineant nisi pace Ecclesiæ impetrata, et ne ultra diem qui præstitus est aliquam faciant moram. Forma autem pacis quæ archiepiscopo expressa est, nihil inhonestum continet, vel quod Ecclesiam dedeeat aut personam, nec auctoritatem ejus in aliquo minuit, quin libere, omni occasione et appellacione cessante, in ipsum regem, in regnum et personas regni severitatem ecclesiasticam valeat exercere, prout sibi et Ecclesiæ Dei expedire cognoverit. Consilium tamen amicorum est, eorumque sapientum, ut, dum pacis verba tractantur, mitius agat et multa dissimulet: postea, si, quod absit! pax non processerit, gravius quasi resumptis viribus persecutores Ecclesiæ prostraturus.

Spera ergo, dilecte mi, et quidquid interim audieris, non movearis, quia Deus in tuto posuit causam. Audies forte anperbiam Moab: sed memineris quod superbia major est quam fortitudo ejus. Nam territi sunt in Sion peccatores, possedit timor hypocritas, qui, nisi revertantur a pravitate sua, expellentur et stare non poterunt: jam enim securis ad radicem eorum posita est, et ventilabrum habet angelus in manu sua, ut grana discernat a paleis. Præfati nuntii ad regem profecti sunt, sed quid apud ipsum invenerint, nondum nobis innouit; hoc tamen certum est quod se rex verbo et scripto obli-

gavit ad exsequendum consilium et mandatum domini papæ, scriptumque ejus præ manibus est, a quo, si resilierit, facile vincetur, sed nec sic credendum censuit Ecclesia, antequam verborum fidem operum testimonio roboraret. Salutatus a te, plurimum et affectuose te resalutat archiepiscopus, se ad amorem et honorem tuum exponens promptissima devotione.

EPISTOLA CCLXXXIX.

AD CONVENTUM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1169.)

Idem conventui Cantuar.

Doleo, dilectissimi, et admodum doleo in his quæ de vestra fraternitate dicta sunt mihi, quoniam schismata in vobis sunt, ut non idem sentiat aut dicatis in Domino. Nam (ut aiunt qui conversationem vestram familiarius inspexisse et perspicacius intellexisse creduntur) alius vestrum dicit: Ego sum regis, ego Ranulphi; ego fortunam sequar, et vincentibus adhærebo. Inter hæc rarus admodum est, si quis tamen qui suæ professionis memor, archiepiscopum cui oporteat obedire se recolat habere: qui verbum Dei loquatur cum fiducia: qui publice protestari audeat quod *Deo potius oportet quam hominibus obedire* (Act. v). Miror (si tamen vera sunt quæ dicuntur, et utinam falsa apparent!) quod sic tam cito transferimini a via Domini in aliud Evangelium quod Ecclesiæ Catholicæ subvertit auctoritatem, et eis qui meritis exigentibus Satanæ traditi sunt, indulget communionem fidelium: et ad participium voluptatis aut lucri cum predonibus, furibus, fornicatoribus et Simoniacis docet iniquitatis ponere portionem. Quod quidem inde creditur evenisse, quod sunt aliqui in corpore vestro quæ vos conturbant: et alii foris qui cæca ducti ambitione, dum vobis appetunt dominari, blandis promissionibus a conformitate ordinis vestri et exquisitis dolis circumveniunt innocentiam vestram. Sed si non estis adeo mentis stupidæ ut brutissima animalia stoliditate vincatis, luce clarius potestis intueri in quem finem illorum molimina dirigantur. Ecce enim Londoniensis episcopus publice non sine dolore fidelium protestatus est, quod primæ Britanniarum sedi, videlicet Cantuar. Ecclesiæ, nullam debet obedientiam, et quod cathedram metropolitancam illuc transferri faciet ubi eam esse debere fingit, ne dicam mentitur, scilicet ad Ecclesiam Londoniensem, ubi archiflaminem gloriatur sedisse dum Jovialis religio colebatur. Et fortasse vir prudens et religiosus cultum Jovis instaurare disponit, ut, si alio modo archiepiscopari non potest, archiflaminis saltem nomen et titulum assequatur. Fretus tamen est oraculo Merlini qui nescio quo repletus spiritu perhibetur ante adventum beati Augustini Anglorum apostoli vaticinatus esse delendam esse Christianam religionem, et denuo reformandam quando Londoniensis dignitas Doroberniam adorabit. Sed quia Merlianus philosophus prophætæ sui futilem novit auctoritatem, etiam ad validiora certe subsidia dicitur confugisse, præsumens de

potentatu principis, de Ecclesiæ debilitate, de avaritia Romanorum, de pusillanimitate vestra, de paupertate archiepiscopi et multitudine divitiarum suarum, quibus adversus sapientiam et justitiam Dei confidit se prævaliturum in vanitate sua. Quid ergo dicetis et facietis ad hæc? Nunquid adeo prænominatos patronos vestros, aut, ut verius dixerim, pietatis et fidei timetis hostes, ut ei detis locum qui matrem vestram tam parricidali impietate jugulare molitur? Nonne hic non modo facultates Ecclesiæ erogandæ, sed sanguis fundendus est, ut ei resistatur, et Ecclesiæ conservetur auctoritas? Pudet, quæso, sanctitatem vestram quod nullam hactenus Patri exulanti et proscripto exhibuistis humanitatem consolationis: aut nihil, aut (quod mellius rostitis) minimum impendistis, cum tamen fere totus Latinus orbis evidenter agnosceret justitiam Dei, et Ecclesiæ libertatem titulum esse exsili et proscriptionis illius. Alias ergo ecclesias jam quinquennio non dico spoliavit, quoniam sponte et ultro communicaverunt necessitatibus suis et tribulationibus ejus: sed ab eis stipendium accepit ad ministerium quietis, libertatis, honoris et gloriæ vestræ. Non quod tenacitatem aut inhumanitatem vestram accusem, hæc scribo, quia forte occupati eratis, sed ut fratres charissimos moneo, ut tandem aliquando in operibus charitatis reviviscat et floreat fides vestra: ut pacē, quam speramus in proximo reformata, non erubescatis, sed fructum charitatis exhibite, cum senore multiplici recipiatis in lætitia et exultatione. Venit enim temporis plenitudo, ut Satanæ non liceat ulterius tanto furore in Ecclesiam debacchari: et Pater vester potestatem accepit a Domino, ut possit

Parcere subjectis et debellare superbos.

(Vinc. Æn. vi, 854.)

Utinam videant oculi mei vos præ cæteris de merito nobilitari posse in consolatione sanctorum compatiuntium nobis. Utinam vos acriori charitatis vinculo socios gaudii nostri in reditu amplectamur! Utinam nunc vestra diligentia seminet in ariditate indigentium fratrum, et maxime in corde Patris vestri quos post modum metatis in gaudio! Scitis quis dixerit: *Qui parce seminat, parce et metet, et qui in benedictione seminat, de benedictione et metet* (II Cor. ix). Quid? inquires, cum grātia temporali vitam æternam. Sed fortasse pertimescitis minas insidiantium et intentantium labores et dolores, ut non audeatis quod tempus exigit, et Ecclesiæ deposcit necessitas, lacrymis seminare, sed profecto fere soli, qui seminant in lacrymis, in gaudio metent. Nihil est quod vobis defuerit hactenus; opulentiam et quietem, aliis de egestate et labore pro defensione Ecclesiæ laborantibus, divina gratia ministravit: nunc demum si placeat, et vestræ discretionis visum sit, ut compassionem charitatis, quam tribulationi fratrum verbis jugiter prætendis exhibitione operis comprobetis. Non quidem ut

A illis remissio sit, et vobis tribulatio: sed ex æqualitate, ut in præsentī tempore vestra abundantia si non fraternæ, quod oporteret, saltem paternæ inopiæ sit supplementum. Alioquin patens erit iniquitas, ubi nulla æquandorum reperitur æqualitas. Nam de his qui versantur unanimes in domo Domini, scriptum est. Qui multum habebat non abundavit, et qui modicum non minoravit. Nunquid vos soli in castris Domini Gomor legitimum perdidistis? si manna prohibente Domino reservatum munus quidem coeleste, et panis et pastus angelicus putrescit et vermes facit: quid putredinis et vermium contrahet putredo, Domino prohibente, servata in dispendium charitatis, in esurie et nuditate fratrum? non utique quod illi esuriant aut nudi sint, sed quod illos nisi charitas in vobis per gratiam amplius excitetur, fami, nuditati et periculis omnibus exposuistis. Versentur hæc et similia in animis et terrantur in colloquiis vestris, et ponite corda vestra super vias vestras: et causam et itinera patris, et vias adversantium. Et attendite quis, Deo inspectore et iudice, possit ab his exitus provenire. Ita tamen ut non alius consultator Ranulphi, alicuius Jamne, alius Mambres, alius Achitophel magorumque similium; sed conscientiam suam quisque discutiat et consultat legem Dei. Jam sane prævia ratione illustrati per gratiam reducetis ad animum, quoniam misericordia plenitudo virtutum est, et recedentes a viis pristinis cum eo facietis misericordiam, qui eam, Deo propitiante, cito respondere poterit in cornu verbi, et affligentes se potenter affligere. Sit spiritus consilii vobiscum, et dirigat corda vestra, ut in bonum memineritis vestri. Hoc enim a corde et labiis meis, Deo inspectore, teste et iudice, charitas expressit ad dulcissimos et reverentissimos fratres, ut mihi de cætero coram Deo, quem testem horum et iudicem invoco, imputari non debeat, si me salubria consulentem designantur audire

EPISTOLA CXIX.

AD WILLELMUM SUBPRIOREM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1169.)

WILLELMO subpriori Cantuar.

Licet communis Pater noster et dominus magistra charitate dedicerit abundantiam et penuriam pati, et ubique et in omnibus, in quibus est, pro Christo sufficiens esse: gaudeo tamen propter te, quod tandem aliquando qualitercunque charitas tua refloruit, et indicio operis quamvis sero, et modico prius apparuit, convincit vel tenuiter vivere fidem, quæ, ut nosti, teste Jacobo (cap. ii), *sine operibus mortua est*. Et quidem ille nullam hactenus aut honestam duntaxat sustinuit paupertatem Deo temperante flagella, et persecutiones hominum ut tolerabiles sint fidelibus, clementius mitigante, sed ad horam tentatus est ut se plenius agnosceret, et planius innotesceret mundo, et in tantæ tribulationis angustia fidem amicorum manifestius comprobaret. Jam perignem transivit et aquam, vexillum fidei et justitiæ ante reges et præsides reluctantes et contradicentes

erigere et perferre nec erubuit, nec expavit, nec prece, nec pretio, nec minis aut blanditiis aut tormentis frangi vel flecti potuit, ut nomen Domini reticeret, et honoris ejus quantulumcunque dispendium pateretur. Nunquid non ei dictum est, et fere verbis eisdem, sed diverso proposito, sine me ut honorem divinum minuas, ut Ecclesiæ deileam libertatem, et faciam te crescere in gentem magnam, duminodo consuetudines avitas procedere patiaris, et eis non anteponas aut opponas divinorum reverentiam mandatorum. Sed vas electionis fidem fiducialiter eloquens: « Aut, inquit, me delebis, aut hæc Deo inimica præsumptio tua delebitur, quia tibi talia molienti et illi servire non possum. » Unde nutu favente divino contigit, ut qui se pro honore Dei contempsit, plenam et gloriosam acceperit a Domino potestatem, qua contere potest adversarios suos. Attende, quæso, quomodo episcopi et alii qui eum impugnabant deficiunt: et persistens in eo quod tandem cepisti, converte et robora fratres tuos. Exhibe te patri filium, quoniam in ejus manibus post Deum et per Deum salus Ecclesiæ posita est. Nec differas benefacere cum possis, sed si aliter salus eorum expediri non potest, fratribus utcumque subtraha aliquid ignaris aut invitis: unde incolumitas et indemnitas eorum in die obductionis valeat procurari. Tu, Deo auctore, in portu navigas, quid te oporteat agere per latorem præsentium auditus.

EPISTOLA CCXCI.

AD JOANNEM PICTAV. EPISCOPUM,
(A. D. 1169.)

JOANNI Pictaviensi episcopo.

Gaudeo, si tamen famæ præconis fides est habenda, quod vos rex Angliæ a prædestinati itineris limine revocavit, ut processum et exitum negotii videatis, quod cum Cantuariensi, imo contra Ecclesiam gerit. Et utinam vestro et sapientum consilio acquiescat! Et quidem si Gratianus, ut jam dicitur incœpisse, viriliter egerit, tandem acquiescet sano consilio vel invitatus. Est tamen spes multorum, quod filius gratiæ, cui ex re nomen est, et beati Eugenii nepos recte incedet ad veritatem Evangelii et apostolicæ majestatis gloriam, et Ecclesiæ laborantis honestatem et pacem. Scit enim indubitanter quod, si hac via incesserit, æternam gloriam coram Deo et hominibus promerebitur. Et quia paucos invenit quibus confidenter possit inniti, vos constantiam, quæso, ejus erigatis et roboratis in Domino. Rex, Deo propitio, bene solvendo est: et constat impœnitentibus peccata non posse remitti: si vero res ablata, cum reddi possit, non redditur, non agitur pœnitentia, sed fingitur. Quid excommunicatis conferat absolutio, nisi satisfecerint de injuriis et rapinis, et tam manifesto inobedientiæ crimine? Crimina publicatione sui evidentissima totam Ecclesiam gravi scandalo affecerunt: et quæ in lumine commissa sunt, non debent in tenebris aboleri: præsertim cum non sit aliquid occultum

A quod non reveletur, et quod non prædicetur in compitis et super tecta. Si sine juramento fuerint absoluti, contra formam publicam et in læsionem Ecclesiæ graviter præsumetur: nisi restitutionis faciendæ verbum rite processerit, principibus et tyrannis tam cœtaneis quam futuris, perniciosum relinquetur exemplum. Si rex obtinuerit ut pactis inseratur regni dignitates salvæ fore, consuetudines evicit mutato duntaxat nomine, et omnem Ecclesiæ Romanæ auctoritatem eliminavit ab Anglia. Sed absit ut aliquid istorum fiat! et certus sum quod dominus Cantuariens. prælegit exulare perpetuo, quam ut propter pacem ejus lædatur Ecclesiæ et sedis apostolicæ privilegium convellatur. Suadete ergo domino Gratiano ut in omnibus et præcipue in his articulis caveat sibi, ne eum, quod Deus avertat.

Decipiant animi sub vulpe latentæ.

(HORAT. Ars. poet. 437.)

Jam enim, ni fallor, expertus esse potest quoniam verba præcipationis diligit lingua dolosa: « Nulla, inquit Sapiens, unquam securitas est, vicino serpente dormire. » Et in sede Satanae certum est habitare struthiones et scorpiones cum his qui tenent doctrinam Balaam. Valet.

EPISTOLA CCXCII.

AD BALDWINUM EXONIENSEM ARCHIDIACONUM.
(A. D. 1169.)

BALDWINO Exoniensi archidiacono, JOANNES Sar.
Excussus propriis, aliena negotia curans,
(HORAT. Sat. II, III, 19.)

G

D

Quasi cum Cantuariensibus aut æmulis eorum mihi sit aliquod familiaritatis commercium, nuper in festo Beatæ Mariæ Magdalænæ Vizeliacum profectus sum, occurrens ibi nuntiis domini papæ, causa, sicut videbatur, addiscendi quid Cantuarienses timere oporteat vel sperare. Nam hæc fabula fere sola linguas et aures utriusque regni, quod ad clerum spectat, et certe in magna parte ad populum, creditur occupare. Desiderabam autem revera meum videre cognominem, et quod magis est compatriotam et quodammodo fratrem Gratianum, cujus tu, ut meminisse potes, a sanctæ recordationis papa Eugenio Ferentini decretus es institutor. Illum fratrem dixerim confidenter cum quo mihi fidei et societatis sunt jura communia, et licet nos non ediderit una civitas, patriam tamen nobis unam esse non ambigit: qui patriam fortium, quæ nobis individua est, et quam Carmentis ostendit, reducit ad animum. Ab illo ergo et socio ejus Viviano amice et reverenter exceptus, familiariter didici quod dominus papa et Ecclesia Romana Cantuariensibus plurimum favent: adeo quidem ut nisi rex nunc cum domino Cantuariensi juxta consilium domini papæ fecerit pacem, ei denuntiaturi sint, quod non modo in manus archiepiscopi dabitur, sed et ipse Romanus pontifex in eum aggravaturus est manum suam. Quod autem multos mirari asseris quo juris ordine Cantuariensis excommunicaverit

episcopos et alios non convictos de crimine seu de contumacia, nec confessos, sed nec citatos semel, quod gravius est post appellationem : mirandum quidem esset si de veritate querimonia niteretur, sed secus est; quoniam opera eorum non modo præcesserunt ad iudicium, sed in se quasi pigram et tardantem condemnationem provocabant; et non tantum cum oportuerit, ab hominibus convincentur, sed clamat contra eos cælum et terra : unde et eis appellationis subsidium a Romano pontifice jure subtractum est : et archiepiscopo in ipsum regem et regnum et personas regni collata plenæ potestatis auctoritas ad omnem inobedientiam puniendam, et reprimendos Ecclesiæ malefactores, et suos. Procedit ergo apostolicæ sedis munus consilio : et nuper receptis propriis nuntiis et litteris domini papæ securus factus est, quod ea quæ statuerit non mutabuntur. Archiepiscopus tamen paratus est excommunicatos illos absolvere, secundum institutionem Patrum et Ecclesiæ formam, si pœnuerint fructu condigno : si vero in ea quæ cœperunt contumacia, quod absit! duxerint persistendum, ipse vita comite procedet ulterius : nec ante reponet gladium Spiritus in vaginam quam terra purgetur a tantis abominationibus. Nam in infectum et concretum pulvere septies mucro stringendus est, ut Syria conteratur.

Quod autem, ut aiunt, Reginaldus archidiaconus jactitat quod hi nuntii domini papæ omnes conatus et facta archiepiscopi apostolica auctoritate evacuabunt, ipsi plane dissidentur, asserentes cum juramento quod in dispendium archiepiscopi nihil ex proposito faciunt, sed nec facere possunt, sed utilitatem ejus et honorem Ecclesiæ quibuscunque modis secundum Deum poterunt procurabunt. Et quidem illis forma præscripta est cujus fines excedere non audebunt, quia ad hoc juramento arctati sunt, adeo quidem ut jussi sint, nisi pace reformata, in totum a regis muneribus abstinere, ut nec sumptus ab eo recipere permittantur. Loquantur alii quod voluerint, mihi spes interim pacis major est, quam antea fuerit. Nam et in morbis per augmenta dolorum ad summum veniendum est, ut, invalescente natura et defæcata corruptione, salus et incolumitas reparetur. Et licet aliqui gloriantur se a domino papa absolutos, certo certius sit quod neminem eorum absolvit : quippe nondum ligatos noverat, sed cum postmodum itinerantibus innotuisset, hanc de qua nunc agitur latam esse sententiam, remissus est ad dominum papam Radulphus archidiaconus Landavensis ut eum sollicitaret excommunicatos absolvere : sed non creditur exaudiendus. Nam, ut cætera taceam, se illi dominus Meldensis auctoritate major et jure potior, viribus totis opponet. Audiatur autem in brevi, Deo propitio, quid pars alterutra vel utraque proficiat

A neque nuntiorum, qui jam usque Autissiodorum pervenerunt, diu poterunt arcana latere. Siquidem protectionis exitus, eo quod jam fere accesserunt ad illos quorum negotium geritur in januis est. Res in suspensio diu esse non poterit.

Et quia pro tuo, et quia tuus est, Exoniensi meo sollicitaris, interim probro quod fecit, subtrahens se ab excommunicatorum participatione. Indubium enim est quin a fidelibus tales oporteat evitari, quoque de absolutione constiterit. Deo enim quam hominibus obedire potius oportet. Quod tamen sæpissime, præsertim in talibus, sine periculo non contingit : eo quod per multas tribulationes intratur in regnum Dei. Hæc est, dilecte mi, via justorum, hæc purgatio vitiorum, virtutum conflatorium, electos statuens inter malleum et incudem : sed de omnibus his liberat eos Dominus, et probatos illustriori corona glorificat. Si licentiam (quod tamen non credo) transfretandi obtinuerit, timeo ne cogatur, non ad suum, sed exactoris arbitrium appellare. Si enim ad nutum ipsius non processerint universa, exacerbat impatentia ejus, cui citra aliorum eversionem nihil est satis. Si processerint, justitia relinquetur. Et quo nihil deterius aut turpius est, offendetur Deus. Si, quod magis credo, transfretare prohibeatur, timeo ne solus subsistere non possit, tot insidiis appetitus, tot provocatus injuriis, et tortoribus cunctis expositus. Nam et hoc fortasse mandatis principalibus inseretur. Mitius tamen, si quid mansuetum esse valeat in tormentis, tolerari poterunt inferiores ministri Satanæ, quam ille, præsens qui exigentibus peccatis majorem nocendi accepit a Domino potestatem. Unde consultius arbitror, ut quandiu per dispensatoria diverticula, quæ tamen justitiam nullatenus impediunt, evadere poterit, patienter interim sustineat habitare cum filiis Cedar, expectans consilium et consolationem a Domino. Si vero regem redire contigerit, et durius conveniatur ut transeat in collegium impiorum, vocem pontificis dignam exerat in spiritum libertatis, et antequam fœdat Ecclesiæ conditionem, sumpta quam Deus ministrabit honesta causa, exeat de medio Babylonis, ne tangens immundum accipiat de plagis ejus, funem, si alias (17) solvi non potest, rumpens, ne cum periculo conscientie et nota infamie salvatricem cogatur rumpere charitatem. Interim quia tot angustie undique imminet, consulo; ut, quatenus poterit, de rebus suis prospiciat sibi, et maxime spem ponens in operibus misericordie et orationibus sanctorum. Sic enim, quod et illum, si nondum legit, legere desidero, magnus Basilus se et populum suum a faucibus Juliani eripuit. Deus certe ex alto prospicit, qui electos suos supra id quod possunt, tentari non patietur, de ipsa jucundum et gloriosum facturus tentatione proventum.

(17) Post alias editio Paris. omittit reliqua et habet archid. etc., usque ad licuerit, quæ sunt epist. 295, in fine.

Ut autem sollicitudinem tuam ex aliqua parte mitigem, Fredericus Teutonicus tyrannus, Deo propitiante, pacem cum Ecclesia facturis creditur, petens ut filium suum natu secundum, quem in regem eligi fecit, in imperatorem recipiat dominus papa, et a catholicis episcopis præcipiat consecrari, apostolicæ sedi paritum, dum tamen Fredericus in persona sua nullum apostolicum, nisi velit, recipere compellatur, præter Petrum et alios, qui in cœlis sunt. Et in his facile audiretur, si non pactis inereret, ut in gradibus et dignitatibus suis remaneant, qui sunt a schismaticis hæresiarchis ordinati et consecrati. Stat in hoc cœculo lis adhuc, sed utraque pars ex aliquibus signis in quadam petitionis parte alteri cessura esse præsumitur. Quod plenius innotescet, cum quod in brevi speratur, verbi procuratores hujus, Cisterciensis et Clare-Vallensis abbates ab Ecclesia Romana redierint. Pauca familiariter præsentium prosequetur, cujus curam precor haberi facias, donec convalescat, in quo et fratrem meum, quoad medicinam pertinet, sollicitum esse desidero. Cum relatu digna emergerint, ea, favente Deo, ad tuam citissime notitiam perferentur. Vale, et tuorum memineris ante Deum.

EPISTOLA CCXCIII.

AD EUNDEM.

(A. D. 1170.)

BALDWINO Exoniensi archidiacono, J. S.

Mitto tibi litteras quas domino Cantuar. nuntii sui a curia nuper miserunt, ex quibus esse cautior poteris, ut non facile omni spiritui acquiescas. Nam a fautoribus utriusque partis in alteram multa dicuntur, et quælibet earum in assensum suum quos potest et quibus modis valet conatur inducere. Sedis apostolicæ gratiam utrinque querunt: et (ut arbitror) qui eam minus meruerunt, aut assecuti sunt, amplius gloriantur se voti compotes esse. Jactitant se hæc et illa obtinuisse: sed scio quod eis præsertim in his quæ contrarius videntur elicitæ, nullus sapiens habebit fidem, nisi scripta authentica et originalia proferant. Unum scio et mundo reclamante indubitanter et libere assero, quia qui Christo adhæserit, in finem non pœnitebit. Momentaneum est gaudium impiorum et instar puncti, quibus in brevi tinea subternetur et operimentum erunt vermes: et electos suos consolabitur Dominus, nec patietur ut eos affligat duplex tribulatio. Pacem universalis Ecclesiæ sperant omnes, et eam fere universi desiderant: nec alios excipiendos esse crediderim, nisi quos scelorum conscientia torquet, convincens eos propriæ damnationis meruisse sententiam. Nam et ipse imperator jam exaugustus patenter expertus est se in Augustalem non posse redire dignitatem, nisi pacem cum Ecclesia fecerit, nec detræctat jam conditionibus æquis fœdus inire cum Italis: accitque consules civitatum cum nuntiis ejus ineundæ pacis in curia librant et formant ar-

ticulos, et valituras in posterum componunt cautiones. Hujus rei exitum præstolatur dominus Senonensis, qui tamen Paschalem solemnitatem domus sue creditur et speratur acturus. Revertentur cum eo vita comite Cantuar. Ecclesiæ procuratores, qui domino suo scripserunt petitiones suas benignius quam speraverant exauditas, licet de fide et constantia domini papæ sibi antea viderentur esse certissimi. Præveniant eos nuntii domini regis, Ragin. archidiac. Saresber. magister Ric. Barre, et Rad. Landavensis archidiaconus. Sed nulla instantia potuerunt efficere, ut eos nisi confusos dimitteret dominus papa antequam suum reciperet Gratianum, in cujus adventu cornua eorum repressa sunt, et retusa, et Ecclesiæ causa, revelata plenius veritate, magis et magis invaluit. Nam et conjuratio, quæ ad instar schismatis fieri cogeatur in Anglia, Ecclesiæ contra quam parabatur profectibus militabit. Secuti sunt alii nuntii ex parte regis: Ægidius scilicet Rothomagensis et Joannes Sagiensis archidiaconi, et famosus ille jurator decanus Sares. retractantes priorum petitiones, et dicentes dominum regem causam, quæ inter ipsum et Cantuar. archiepiscopum vertitur, et formam pacis inter eos reformandæ prorsus in domini papæ conferre arbitrium, et super hoc ipsius regis bullatas litteras protulerunt. Quod dominus papa benignius audiens regi gratulatorias scripsit litteras, quarum tibi rescriptum mitto.

Interim rex cum alio rege, mediante Tyrensi archiepiscopo, de tollenda cruce tractabat, eique persuaserat interpositis cautionibus (quas exprimi pro personæ reverentia non oportet) quod a proximo Pascha in annum arripiendo itineri accingeretur. Et quidem sub eo prætextu Christianissimum principem in componendis finibus suis habebat adiutorem, donec collusio inita cum Hervæo de monte Mirabili, illum ex causa probabili fecit esse suspectum: suspectiorem vero quod colloquium et concordiam regis Francorum et comitis Flandr. studuit impedire. Ut tamen devotionem tollendæ crucis probabilius astrueret, per viros magnos et religiosos et per familiares suos (sicut ex litteris eorum videbis), cum Ecclesia de pace tractabat, utens domini Tyrensis officio in hac causa, cui etiam præsentibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus, et multis proceribus convocatis, primo Deum et (ut dici solet) Christianitatem suam obsidem dabat: deinde patrum suum regem Hierosolymorum, et omnes qui convenerant constituebat fidejussores, quod ex animo in fide et sinceritate Cantuar. archiepiscopo remiseraat omnes querelas, et iram, et animi rancorem, et omnibus suis, petens ut redirent, sua omnia in pace et securitate recepturi: nec aliquid exigebat, nisi ut ei faciat archiepiscopus quod regi debetur: et ipse vicissim illi quod rex debet archiepiscopo. Misit autem abbatem Cisterc. et fratrem Gaufridum Fulcherii magistrum Templi, et Gaufridum Antisiodorensensem Senonas, ut præfatum Cantuar. ad ipsum

cum episcopo Sagiensi in hæc verba adducerent. **A** Sed cum fidem eorum secutus archiepiscopus Pontisaram venisset, denuntiavit ei dominus Rothomagen, ne procederet, quia rex erat in Angliam transiurus sub omni celeritate pace infecta. Receperat autem duos de nuntiis suis magistrum Ricardum Barre et Landaven. archid., in quorum reditu pax impedita est, machinatione, ut aiunt, Gaufridi Cantuar. archid. cui Deus quandoque respondebit ad merita.

Jactitabatur tunc regis nuntios absolutionem episcopi Lond. et omnium aliorum obtinuisse, et quod archiepiscopo subtracta erat potestas animadvertendi in regem et terram suam sive regni personas, sed mendacia illico detecta sunt, supervenientibus litteris domini papæ etiam antequam Londonen. episcopus ad curiam iter arriperet : qui procul dubio labori pepercisset et sumptibus, si (ut quidam mentiti sunt) sine tanta difficultate absolvi potuisset. Fama celebris est quod memoratus Cantuar. archid. regi persuasit in Angliam transfretare ut episcopos torqueat et clerum, qui contra dominum papam et matrem suam Cant. Ecclesiam jurare noluerint. Undique metus et angustia undique, necessitate vitandorum inflictæ. Longe melius est incidere in manus hominum quam derelinquere legem Dei. Alterum enim semper gehennam ingerit. Alterum via est ad coronam, et perpetuam gloriam. Nam qui persecutionem propter justitiam patiuntur, beati sunt, quoniam quos pugna purgat, probat et illustrat, finis pugnae sine fine coronat. Satanas autem amplius sævit, cum exterminium suum videt accelerari : et illa pars hiemis tetrior est, quæ veris imminenti præcedit amœnitatem. Historias replica, tyrannorum gesta revolve, et plane reperis in pressuris semper dilatam esse Ecclesiam : et quod persecutio quanto atrocior erat, tanto citius sedabatur. Regem autem tam ab amicis quam ab aliis nuntiis qui præmiserunt istos, ut præmuniretur, indubitanter significatum est, quod nisi citius cum Ecclesia fecerit pacem, secundum quod ad petitionem suam dominus papa præscripsit, et hoc infra Kalendas Maii, extunc nulla ratione differri poterit, quin in personam ejus et terram cismarinam et transmarinam ecclesiastica severitas exerceatur. **D** Et hoc quidem arbitror huic exacerbationi, quam Deus mature, prout Ecclesiæ novit expedire, compescat, dedisse originem, procurantibus fomitem ardoris et incendi, causas jugiter subrogantibus his qui oderunt pacem : et sciunt se cum perpetuæ nota infamiae futuros detestandum schismatis et apostasie exemplum. Lator præsentium, si tibi visum fuerit ut eum admittas, plura supplebit. Cum redierint, quorum in brevi speratur adventus, referenda quæ emeruerint tibi deo propitiante scribere non pigritabor : et utinam me de statu tuo, quem Deus successibus impleat, mature certiorari contingat.

EPISTOLA CCXCIV.

AD ROBERTUM SACRISTAM.

(A. D. 1170.)

Idem ROBERTO SACRISTÆ.

Devotionem quam habes ad me nuntius vester diligenter exposuit, et me non mediocriter ad referendas gratias, quantum verbis potuit, obligavit. Cum enim me tanto exsilii tempore veteres amici prorsus omiserint et contempserint, illis qui saltem bona verba sub hac tempestate proscriptis communicant his quos alii contempserunt, præsertim cum facultas non suppetat ut eos opere consolentur, amicitiam prout possunt, videntur colere, et ultiorum gratiam promereri : siquidem ratio, non minus animorum quam rerum pensat impendia. **B** Censetque præponderare lancem quæ solidata charitate repletur. et quæ rerum levitatem præfert, et fictæ dilectionis umbratiles præterdit imagines, suspendit in auras. Perseverate ergo in eo quod fideliter incœpistis, et devotionem quam Patri vestro debetis, et Ecclesiæ laboranti continua charitatis exhibitione quoties fuerit opportunum proferte in lucem, ut tam a Deo quam ab ipso archiepiscopo vobis in retributione verbi respondeatur pro meritis. Quod, Deo propitiante, futurum speratur in brevi, quia creditur apud nos quod pax Ecclesiæ diu differri possit. Sed et hanc ad honorem Dei et Ecclesiæ utilitatem creditur proventuram, non ut quidam mentiti sunt in confusionem domini Cantuar. et eorum qui pro justitia decreverunt ponere, si opus fuerit, animas suas. **C** Nec doleatis si Rothomagensis archiepiscopus et episcopus Nivernensis in Angliam venerint : quos sicut pro Ecclesia plurimum, ita contra eam vel dominum Cantuar. aut suos nihil omnino posse certissimum est. Sed nec eos velle nocere credimus, quin potius quod ad honestam pacem et utilem totis viribus laborabunt. Hoc scripsi ne nuntii vestri videar contempsisse sermonem, qui ad obsequium vestrum, ubi facultas adfuerit, sum paratus in Domino. Valete.

EPISTOLA CCXCV.

AD MAGISTRUM GIRARDUM.

(A. D. 1170.)

Idem magistro GIRARDO.

Molestie tulit dominus meus archiepiscopus quod vos qui clavem habetis scientiæ, et in lege Domini, quam publice docetis, jugiter occupamini, adeo ut, mundanis disciplinis penitus rejectis, solius veritatis et justitiæ sacra confiteamini, Cantuar. archidiacono, quem solemniter excommunicatum esse non ambigitis, communicare præsumpsistis exemplo pernicioso, et quod sicut vestram conscientiam lædit, sic non modice denigrat et famam. Nam nec in minus perito tantus facilis esset excessus, nedum in illo, cujus non modo doctrina, sed et vita debet auditoribus esse virtutis exemplar. Sed, quia credibilis est vos de humana infirmitate, quam de malitiæ perversitate, licet grave nimis sit quod

admisistis, peccasse, de mandato ipsius litteris vestris respondeo quæ sequuntur, mitteque rescriptum litterarum quas ad excusationem sui domino Sagiensi transmisit, qui monuerat ut ei Parisiis occurreret in incertum. Sed, ut scitis, nec equituras nec expensas, nec socios, qui per regnum dispersi sunt, ad tam crebros et inutiles discursus potest tam subito præparare: quod etiam sapientes, qui cum tam facile evocant, oportuerat præmetiri. Vos autem diligentior exististis, qui ei, uno duntaxat interposito die, certum præstitistis diem, ut diplomate incedens episcopo Sagiensi et archidiacono. Cantuar. occurreret. Sed quatenus episcopum verba et litteræ vestræ obligent, melius postis: et ipse recolit qualiter ejusdem episcopi litteris, et aliorum consilio nuper delusus sit, ut socios convocaret, et varias inutiliter procuraret expensas. Nam ad iter accinctus erat, et fatigaverat multos, cum ipsum fama vulgante didicit in Normanniam redisse; incertum an dignus haberetur qui litteris deberet aut nuntio præmoneri. Fortasse Ecclesiæ negotium adeo humile est, ut non nisi de latere et ex accidenti tractari debeat, et transeuntibus tangi potius quam expleri. Sed quicunque personas quæ plurimum læsæ sunt, despicit, causam meminerit esse Christi, qui comprimit elationes maris, et pro arbitrio suo potestatum dispensat habenas. Ipse Cantuar. Ecclesiæ patronus est, et inspirabit animo domini regis, ut divinitus indultam sibi licentiam moderetur, nec eam quæ satis, et supra, et contra fas et modum, gratis afflicta est, et tam ipsum quam antecessores suos tanquam pia mater promovit, aluit, et protexit, affligat amplius. Sapientior enim est, quam ut salutis suæ dispendium et filii sui perniciem procuret, neque nos ignari sumus quid nuntii sui quæsierint ab apostolica sede vel obtinuerint. Cessent minæ, quoniam Ecclesia Dei per misericordiam ejus in portu navigat, nec est a strata publica, quam Christus ostendit, recedendum, præsertim his qui in tanta acerbitate exsilii tam patenter experti sunt misericordiam Dei.

Oscula promittitis et amplexus, si morem geramus homini, et is qui forma Christianorum est audit a tentatore: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me* (Matth. iv). Ipse judicet causam suam, et dominum regem perducatur ad veniam, qui malignantium consiliis impulsus, innata benignitatis quam habere conseruerat, nimis oblitus est; et, dum inimicis Ecclesiæ vehementius cessit, speciem induit inimici. Nec dubito quin ipse sibi dum hæc gereret displiceret, sed quasi invitus insipientium clamoribus agitabatur, et trahebatur funiculis impiorum. Adjicitis ut dominus Cantuar. occurrat nominato superius episcopo et archidiacono, quasi illum recepturus sit nedum ei occursurus, quem ipse solenni anathemate condemnavi, sententiamque in

eum latam confirmavit apostolica sedes. Utique mirum ducit quod ei præfatus Sagiensis et alii venerabiles viri prælati ecclesiarum citra absolutionem communicant, quod a se sciunt in districto examine requirendum; et fortasse in Ecclesia præsentis non dabitur oblivioni. Certo tamen certius est, quod tam episcopum Londoniensem, et ante nominatum archidiaconum (18) dominus Cantuariensis paterna pietate recipiet, et consolabitur, ex quo se filios exhibuerint: et omnes excommunicatos, quos absolvi licitum est, viam fidei ingredientiæ sinceræ charitatis brachiis amplexabitur. Quid multa? Nihil est, dummodo conditio Ecclesiæ non lædatur, quod non sit ad voluntatem domini regis paratus implere, si gratiam ejus sibi et suis plene senserit reformatam. Vos autem de cætero negotiamini cautius, et absolutione quæsitâ diligentius, excommunicatorum participationem studiosius evitetis, nisi ab Ecclesia velitis excludi citius, et cum eis anathematis recipere portionem. Sane præcedens ruina vos cautiore reddidisse debuerat, eritque sequentis gravior reparatio, si, quod absit! post commotiones et pericula toties instructa discretio non declinaverit causam. Optata salute vos impetiar, cum licuerit.

EPISTOLA CCXCVI.

AD CONVENTUM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1170.)

Dilectissimis fratribus et amicis charissimis, qui in sancta Cantuariensi Ecclesia congregati sunt, et piam sapiunt unitatem, proscriptorum minimus JOANNES de Saresb., semper coram facie sua feliciter ambulare.

Equum est, dilectissimi, me de vestris gaudere profectibus, anxiami periculis, damnis et injuriis compati, et, quantum Christiano licet, si forte, quod absit! imminet exanimari defectu. Lugere siquidem parum est, quod etiam in hostium occasu justos pie fecisse recolimus, cum charitatis virtus extincta Spiritus sancti protestetur occasum. Cujus funus non est perfunctoriis lacrymis, non est gemitu, aut dolore momentaneo persequendum; sed vita per pœnitentiam et fructum bonorum operum instantius reparanda. Nec moveat si Spiritum sanctum, qui procul dubio immortalis est et beata vita justorum, dictum est in aliquibus interire, cum Paulum audieritis dicentem: Spiritum nolite extinguere, prophetias nolite spernere. Et utinam officialiter audissetis, quod ut sapientis meminit, non auditores verbi, sed factores justus sunt apud Deum. Neque hæc in suggillationem omnium vestrum dicta credantur, quia Spiritus sanctus testis est, quod ex charitate potius quam ille æolus inspirat qui charitas est, prolata sunt, quam in alieujus injuriam Christiani. Licet aliquos de numero vestrum pro injuria Spiritus et fraternæ charitatis exterminio jure et merito ne pereant, sed salubri-

(18) Pro archidiaconum, etc., usque ad finem epistolæ, habet edit. Paris. lateri, etc., quæ sunt epist. 300, versus finem.

ter confundantur, crediderim arguendos. Evolvat unusquisque et relegat propriæ conscientie librum : In ambiguis, si qua sunt, interpretem quærat et invocet Spiritum sanctum, qui docet hominem scientiam et absconditam revelat veritatem, ut eo docente sibi fidelius et familiarius innotescat : et, ut arbitror, plane et plene deprehendet quid ab accensa vel incensa, quid a tepida vel remissa, quid ab extincta vel fugata et perditâ sibi provenerit charitate. Absit tamen ut per blasphemiam, aut obstinationem, aut desperationem, aut impœnitentiam, peccatum irremissibile commiserit quis in vobis! quia, licet in ramis debilitata et confracta sit charitas, spes tamen est quod maneat in radice, et rigata et perfusa cœlestis gratiæ imbribus possit revirescere, et veræ compassionis et justitiæ facere fructus, si cor posuerit anima super vias suas, si poenituerit, si culpam fateatur, si pro facultate satisfaciendo redimat quod commisit. Sed fortasse dicetis : Tu quis es aut quæ est domus patris tui in Israel, ut religiosos arguas viros, præsertim in ecclesiis Britannicæ cardine constitutos? Aut nos quid commisimus unde charitatem probes extinctam aut remissam? Ego quidem pro me respondeo quod præmissi, quia proscriptionum Christi minimus sum, et, quod ex conscientia loquor, quem zelus domus Dei, ut alterius parcam iudicio vel errori, jam multo tempore fecit exulare proscriptum : et qui, ut propriam fatear insipientiam, scandala fratrum patienti animo sine scrupulo nequeo tolerare. Annon licet mihi præsertim apostolo docente propriam usionem deplorare in scandalis? Non licet cœgrotantes quibus coïnfirmor invitare ut pariter curramus ad medicum? Profecto cuilibet discipulo Christi etiam minimo liberum est ipso inspirante dare testimonium veritati : sed quisquis ex Deo est, non modo patienter, sed libenter audit. Audite ergo et vos animo patienti quam ego reputem culpam vestram, quod dispendium charitatis : quod, quæso, ubi apparuerit, nolite vanis verborum foliis adumbrare, sed opere potius expurgetur et veritate. Sex anni fere evoluti sunt, ex quo pro justitia proscriptus exsulat Pater vester multis et magnis arctatus angustiis, multis utriusque sexus et cuiusque ætatis coexsulibus Christi, scilicet pauperibus oneratus. Et quid ei vel coexulantibus sibi tanto tempore impenderitis, si quid tantum a memoria vestra elapsum esse non arbitror? Ubi interim, quæso, charitas? ubi amor? ubi affectio filialis? Nam, ut ait per organum suum Spiritus sanctus, probatio dilectionis exhibitio operis est : et eodem constat auctore, amorem non posse otiosi. Sed prætentis publicæ potestatis vires, satellitum insidias, et metum justum, ne locum perderetis et gentem. Plane magnæ sunt, et utinam magnæ sint semper in Domino vires regie potestatis; sed non tantæ ut omnes vestras cohiberent impensas, quas ubi sæpius fecerint qui poterant quisquis diffiteatur veritas novit, et fortasse etiam ante diem Domini quan-

doque saltem pro parte revelabitur. Hoc indubitanter dixerim, Christum nunquam puniturum, nec homines culpaturus, si aliquid subtraxisset necessitati vestræ nedum deliciis, quod possit Christi pauperibus pro justitia et libertate Ecclesiæ exsulantibus erogari, nisi forte quispiam credat Deum in extremo examine glorificaturum illos qui duplicibus induti sunt, et epulantur quotidie splendide. Satanæ votivo pietatis affectui satellitum ministerio multas tetendit insidias, sed eas aliquorum fides et diligentia licet paucorum evasit. Quod vos facilius potuisset conficio, si quando fuisse attentatum. Utinam pietatem vestram saltem voluisset cuiuscunque operis testimonio convinci potuisset! Superest ut de timore vobis apostolus Christi respondeat, quoniam timor iste non est in charitate. Judæi ne locum et gentem perderent, Christum, ut recolis, occiderunt, et eo ipso, quod maxime volebant evitari, de merito amiserunt locum et gentem. Nam fere quoties ex aliqua causa consulto Deus offenditur, res in contrarium voto pergit eventum. Si tamen illi longo tempore expectati poenitentiam egissent, potuissent loci et gentis retinuisse primatum, qui illis induratis genti traditus est facienti fructum ejus. Vos itaque, dilectissimi, quoniam adhuc tempus est propitiationis et meriti, accelerate ad veniam per dignos poenitentia fructus, et præoccupate faciem iudicis in confessione, et satisfactionis diligentia redimite moram, et lapsam erigite charitatem. Facilis et gloriosa, si vera sunt quæ dicuntur apud nos, satisfaciendi et redimendi famam vobis offertur occasio. cum dominus rex, ut aiunt, in injuriam Ecclesiæ vestræ filium suum per manum archiepiscopi Eboracensis aut alterius episcopi velit inungi et consecrari in regem. Prohibet hoc dominus papa mandato iterato, et sunt prohibitorie ejus in regno. Quas si porrigere cessaverint alii, et ad vos pervenerint, induantur, quæso, aliqui vestrum virtute ex alto ut eas porrigant, Dei et summi pontificis auctoritate prohibentes, etiam interposita appellatione, si opus fuerit; ne tantum præjudicium sanctæ Cantuariensi Ecclesiæ inferatur : præsertim cum is ad quem spectat dominus Cantuar. paratus sit hoc implere. Nihilominus si eas in fraudem Ecclesiæ suppresserit aliquis ut ad vos pervenire non valeant, vos tamen de divina misericordia confidentes prohibitionem et appellationem ad propulsandam injuriam imminenti interponere non differatis, et omnibus Ecclesiæ vestræ suffraganeis auctoritate sedis apostolicæ præcipere, ut præsentiam suam huic operi subtrahant, et præjudicio matris suæ nulla prorsus ratione communicent. Quod si vobis tacentibus præsumptum fuerit, cui de cætero poterit persuaderi zelum non periisse, et charitatem non esse extinctam? sic non est in vobis aliquis qui non faciat pretiosiores momentaneam vitam, quam salutem Ecclesiæ suæ et coronam justitiæ. Non enim unum a vobis vestra quærantur, sed ut vos doceatis

esse Dei cultores et Ecclesiæ filios. Hæc virtute procedentes redimetis offensas, et tam perspicua charitas multitudinem quæ præcesserunt operiet peccatorum. Eis tamen qui inspirante Christo armaturam zeli assumpserint, induti pro thorace iustitiam, et pro galea iudicium certum, dux et custos aderit fidelis Deus, qui eos super vires tentari non patietur; sed ea quæ nunc videntur imminere pericula in veram pacem, plenam securitatem et perpetuam gloriam commutabit. Nam dominus rex, quidquid loquantur homines, si se meminerit esse christum Domini, et pro debito officii, pro generis nobilitate, pro clarissimi virtute animi, non modo justa petentibus non irrogabit injuriam, sed alios ne irrogent cohibebit. Scit enim quia regis honor iudicium diligit. Videor mihi videre plures in vobis qui præclari hujus meriti coronam affectent, et dicant singuli cum propheta in auribus Ecclesiæ: Ecce ego, mitte me, conantes cæteris præripere titulum quo fama redimetur universalis, et privilegium Ecclesiæ stabili vigore perpetuabitur.

EPISTOLA CCXCVII.

AD THOMAM CANTUARIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1170, M. Jun.)

THOMÆ Cantuar. archiepiscopo, J. Sares. a Car. noto.

Consilium domini Senonensis et nostrum est, si vobis melius non occurrit, ut litteræ urgentiores quas habetis penes vos de iustitia exercenda, si pax non fuerit, celerius Rothomagensi et Turonensi archiepiscopis ostendantur: saltem ut audiat hostis et terreatur. Præterea desiderat ut suæ reddantur Auxitano et Burdegalensi, quia et causæ prodesse poterit, et persecutoris minuire vires, si in Guasconia auditum fuerit terram ejus interdicto subjiendam esse. Nam ad Bituricensem, quidquid de guerris contingat, semper facilius probabiliter speratur accessus. Et memineritis quantum periculum et infortunium ad se traxerit mora porrigendi conventionales archiepiscopo Rothomagensi et episcopo Nivernensi, et item prohibitorias Eboracensi archiepiscopo et episcopis transmarinis. Nec dixeritis quæ provenerunt vobis non fuisse prædicta, sed potius quod omnium auspicantium more, subtilitatem vestram vaticinia quæ non erant a spiritu deluserunt. Utinam non sit deceptionis hujus morbus irreparabilis: sed nisi cœlitus data sit relevatio seu consolatio non occurrit. Et quidem recte, ut arbitrator, cum nos alieni ingenii imaginationibus vanis præsumeremus evolvere cordis humani latebras, quarum solus Deus arbiter est. Quid, quæso, magis temerarium, aut in Deum, qui hoc singularis eminentiæ privilegio vindicat, injuriosius est? Nam se ipsum nosse, etiam Apollinis oraculo summam esse sapientiam adeo celebris est sententia apud philosophos, ut ei nemo veterum ausus sit refragari. De cœlo si quidem, ut aiunt, descendit *ῥῶδὲ σταυρὸν*, id est *Scito te ipsum*. Quia ergo hic humana

A deficit et angelica eatenus non attingit, sola Dei sapientia est quæ consilia et cogitationes hominum non imaginatione phantastica conjicit, sed sicut sunt usquequaque cognoscit. Vaticiniis ergo renuntiemus in posterum, quia nos in hac parte gravius infortunia perculerunt. Qui corda sinxit, illa examinet: nos quid domi nostræ sit exploremus.

EPISTOLA CCXCVIII.

AD MAGISTRUM HERBERTUM.

(A. D. 1170.)

JOANNES Saresberiensis, magistro HERBERTO.

Vestra redolet pagina charitatem, et quas ad præsens reddere nequeo gratias, diligentia studiosa promeruit. Reddet autem qui potens est, et qui cordi vestro gratiam inspiravit, ut desolatis solatium, et Christi confessoribus veritatis testimonium perhiberet. Siquidem nobis, ut coexsulantium vota dictionis pluralitate concipiam, gaudium est et exultatio, cum Ecclesiæ columnas adversus impetus malignantium, qui nos in aliud evangelium transferre moliantur, videmus immobiles, ut fidei sinceritatem gratiæ et potestati præferant, et traditiones hominum divinæ legi subjiciendas patenter evincant. Resistentibus enim facillime cedunt, qui fugientes instantissime persequuntur; et, tanquam prævisi lupi, nullam appropinquantibus adferunt læsionem, si fraus eorum reveletur a fidelibus, et arguatur a lumine. Quid enim dedit ab initio cornu peccatori, nisi quod omnes in fugam versi disparuerunt a facie tribulantia, et Ecclesiam laborantem contra ea, quæ sub prætextu juris inveterati, et antiquarum vel antiquandarum consuetudinum præsumpta sunt, non erat qui adjuvaret? Sed pro certo qui tunc præ cæteris placere hominibus, imo furentibus affectabant, confusi sunt, comprehensi in operibus manuum suarum, et divina præeunte et adjuvante clementia, amplius confundentur, quoniam Deus, dum taliter in specie religionis versati fuerint, spernit illos. Salus autem electorum videtur stare præ foribus, et Deo propitio gloriam eorum cito contemplabuntur oculi vestri, et aliorum qui decreverunt Deo potius quam hominibus obedire. Unde domino meo episcopo Wintoniensi, quanta possum mentis alacritate, congratulor, qui conventus a iudicibus et senioribus terræ Christo dignum responsum dedit, et rescriptum emisit congruum ætati, professioni, honori et generi, et quod ad virtutem poterat, sicut et fecisse creditur, comprehyteros animare. Nam et illi tendiculas insidiantium laudabiliter eluserunt. Alia vice, si conventi fuerint, locuturi verbum fidei et veritatis cum fiducia: plane docentes, quod dominus rex hactenus abutens pernicioso consilio abductus est in invium, et non in viam, et suadebunt, utinam persuadeant, ut ad viam redeat, extra quam salvari non potest, nec diu principis frui gloria, nisi cum Ecclesia Dei faciat pacem. Nec vos moveat inanis gloriatio eorum qui jactitant, quod dominus papa illos, quos archiepiscopus excommunicaverat, habeat absolutos,

inde solatium quærentes miseræ suæ, quod eis cum A benedictione causam dicitur delegasse, et hoc postquam anathemate condemnati sunt. Nam dominum papam excusat ignorantia, cui nondum innotuerat in eos excommunicationis latam esse sententiam, nec tamen prece vel pretio induci potuit, ut aliquem eorum a manu domini Cantuariensis eximeret, quin pro modo culpæ eos percelleret severitate vindictæ. Hoc autem certum teneat vestra dilectio, quod dominus meus Cantuariensis prælegit in exilio mori, quam sine Ecclesiæ liberatione redire, nec, auctore Deo, pacem facturis est, nisi utilem posteris et tam presentibus quam futuris honestam. Si vero persecutores Ecclesiæ perdurare in malitia decreverint, ipse quoniam plenam accepit potestatem, progrediatur ulterius, et contra Deum in exercenda iustitia nulli parcat. Valete.

EPISTOLA CCXCIX.

AD WILLELMUM SUBPRIOREM ET ALIOS CANTUARIENSES.
(A. D. 1170, m. Oct.)

Amicis et fratribus charissimis WILLELMO subpriori et ROBERTO sacristæ, et aliis qui sanctæ Cantuar. Ecclesiæ curam gerunt, suus JOANNES, salutem et dirigere prudenter in futura prospectum.

Preces vestras et vota fidelium tandem misericors et miserator Dominus exaudivit ad honorem suum, ut ex multis et certis indiciis patet, Anglicanæ Ecclesiæ restituens pacem et ab exilio revocans patrem vestrum. Utinam fuissent aures vestræ ad os domini regis, quando in colloquio regum nuper habito, inter castrum Blesense et Ambasiam, dimisit dominum archiepiscopum, ut a Francis, quibus tenebatur, licentiam mature reciperet, sub omni celeritate rediturus ad ipsum, inde in Angliam transiturus. Igitur, ut conductum est, Deo propitio, in festo Omnium Sanctorum Senonis valescit, ex proposito et conducto rediturus ad propria, et quam cito poterit sanctorum urbem reditu suo Cantuariam illustrabit. Vos itaque, sicut honori et saluti ecclesiæ vestræ prospectum esse vultis in posterum, patri vestro occurrite, et in partibus cismarinis, si quid fidei, si quid amicitiae, si quid devotionis aut consilii est, transmittere non differatis, unde se possit exonerare, et vobis perpetuo teneatur obnoxius. Redimite vel nunc moram, ne forte ad se inevitabile jacturæ rerum et famæ periculum trahat. In Historia Novorum reperi decessores vestros primos occurrisse revertenti ab exilio patri Anselmo. Nunquid vos degeneres eritis, ut nihil solatii aut minimum, et non secundum vos revertentibus patri et fratribus conferatis? Absit hoc semper a prima Britanniarum sede Cantuariensi, ne tam fœdum temporis nostri, tam inhumanum et indevotum, et indisciplinatum exemplum transmittat ad posterum! Dolor et cordis angustia me vobis compatiens et timentem ne ex pusillanimitate et tenacia quorundam (quod Deus avertat!) Ecclesia Dei contrahat opprobrium sempiternum,

scribere non patiuntur omnia quæ locus et causa ingerit: sed, ut arbitror, Deum timentibus et sapientibus et amantibus honestatem satis dictum est. Hactenus ergo amicos præmonuisse sufficiat. Nec dubito quin amantibus charitatis reddatur fructus, et in surdos (ut veteri proverbio dici solet) faba cadatur. Valete, vestri et nostri memores in charitate.

EPISTOLA CCC.

AD PETRUM ABB. S. REMIGII.

(A. D. 1170, m. Dec.)

Idem Petro abbati Sancti Remigii.

Mora mea rectissime poterat accusari, si non eam necessitas accusaret. Debueram enim, ex quo primum in Angliam pedem posui, nuntium remississe, per quem vestra dilectio de alumnorum statu posset certiorari. Sed quia mihi in ipso navis egressu, nova et stupenda rerum facies occurrit, alium certiorare non potui, qui ex variis opinionibus et verbis hominum reddebatur incertus. Nam, triduo antequam applicarem, omnia bona domini Cantuar., et suorum adnotata fuerant, procuratoribus suis ab administratione submotis: et in portibus edicto publico inhibuitur est sub interminatione exsilii et proscriptionis, ne quis nostrorum, si forte Angliam vellet exire, transveheretur. Pissimi tamen officiales domini regis provida nimis cautela et pernicioza nobis circumspectione præcaverant, ut archiepiscopus et sui ab exilio redeuntes nihil prorsus aut minimum invenirent præter domos vacuas ex magna parte consumptas, et horrea demolita, et areas nudas, et hoc ad consolationem diuturnæ proscriptionis et emendationem sacrilegii perpetrati. Et cum pax nostra nobis in festo Beatæ Magdalænæ fuisset reformata, et serenissimus dominus noster rex filio suo novo regi litteris patentibus præcepisset, ut archiepiscopo et suis omnia restituerentur in integrum, prout fuerant tribus mensibus antequam Angliam egrederentur, omnes tamen redditus nomine ejus prærepti sunt, qui usque ad Natale Domini percipi potuerunt. Plures possessiones et ecclesias quas ipso jure et ratione pacti conventi restitui oportebat Ecclesiæ Cantuariensi, adhuc publicæ potestatis auctoritate occupant curiales. Ego inter cæteros una ecclesia privatus sum quæ XL marcas annuas solvebat antecessori meo. Contigit autem me triduo applicare ante Octavas Beati Martini, et in ipsis octavis erat Cantuar. synodus celebranda, in qua me vices absentis archiepiscopi gerere oportebat. Cum itaque præter spem, et contra bonam opinionem, et bonas promissiones domini regis, sic omnia turbata reperissem, ut de pace nostra et de reditu archiepiscopi desperaretur ab omnibus, et me tanquam in carcere positum agnovissem, vultu hilari et animo constanti Cantuariam petii, ubi a clero et populo cum magno honore et quasi angelus Domini receptus sum, fidelibus jam ex adventu meo meliora sperantibus, eo quod eis persuasum erat quod me nullo modo ar-

chiepiscopus præmisisset, si non esset in brevi secuturus. Inde synodo celebrata ad novum regem A provectus sum, et satis humane receptus, licet concustodes sui aliquid timoris prætenderunt, supplicantes pacem nobiscum non simpliciter factam esse, sed rancoris palam remissi firmiter hæere radices. Quod etsi ex variis signis patenter adverterem, sic legi ac si omnia ad votum procedere arbitrarer. Festinanter inde ad matrem meam deflexi iter, quam jam altero languentem anno, et amodo jam diem Domini cum gaudio præstolantem, ex quo me vidit, vestris et sanctorum quibus cohabitatis orationibus precor attentius commendari. Receperat autem responsum a Spiritu se mortem non visuram, donec me et fratrem meum videret ab exilio redeuntes.

Interim illi veteres amici domini Cantuar. et B ecclesiasticæ libertatis propugnatores, dominus Eboracensis, episcopus Londoniæ et complices eorum, consilium inierunt cum publicanis, legatione transmissa ad dominum regem, ne præfatum Cantuar. in Angliam redire pateretur, antequam renuntiaret legationis officio, et restitueret ei universas litteras, quas emeruerat ab apostolica sede, et repromitteret se regni jura inviolabiliter servaturum, ut sub obtentu cautionis hujus ad observantiam consuetudinum arctaretur. Dicebant enim quod reductus ejus domino regi damnosus et probrosus futurus erat, nisi ista præcederent. Fecerant etiam de singulis vacantibus ecclesiis senas evocari personas, in quas de pastore eligendo universitatis arbitria conferrentur, ut electiones de C Ecclesia in aliud regnum et palatium protractæ celebrarentur ad nutum regis: ubi si Cantuar. ob reverentiam canonum pro officii sui debito obloqueretur, regiam offenderet majestatem; si consentiret reus esset in Deum et convinceretur in constitutiones ecclesiasticas incidisse. Sæpe dictus autem dominus Cantuar. ex mandato domini regis Rothomagus venerat, inde ex promisso liberandus ab obligatione creditorum, et cum honore in patriam remittendus. Sed sefellit eum opinio, Joanne de Oxeneford. afferente litteras domini regis, quibus rogabat et monebat, ut sine mora rediret ad Ecclesiam suam, et antedicti Joannis conductu et solatio in itinere frueretur. Paruit archiepiscopus, et in redeundo æmulatorum per amicos machinamenta cognovit, qui jam ad mane profecti ventum commodum expectabant, archiepiscopo nostro in littore opposito similiter expectante. Ubi cum de transitu eorum et machinationibus certior fieret, conatus eorum via qua potuit elisit, mittens archiepiscopo Eboracensi litteras apostolicas, quibus ipse et Dunelmensis episcopus propter usurpata novi regis coronationem ab episcopali officio suspenduntur. Alias quoque porrexit nuntius London. et Saresb. episcopis, quibus in sententiam anathematis revocantur, et suspenduntur omnes episcopi, qui præfatæ coronationi interfuerunt.

Quo facto, prosperior aura aspirans a Flandria dominum archiepiscopum in Angliam felici navigatione perduxit, venientemque ad portum cui Sandwicus nomen est, regi satellites exceperunt, custodii per littora dispositis, ut creditur, ad nocendum, et armatis perstreptentibus, quos antefatus Joannes Oxenefor. cohibuit et compulit arma deponere, non tam, ut putatur, favore nostrorum, quam ne temeritas eorum dominum regem et liberos suos nota proditionis inureret. Exegerunt tamen ut alienigenæ qui cum archiepiscopo venerant, sacramentum præstarent de servanda fidelitate regi et regno. Nec apparebat quisquam alienigena præter Simonem Senonens. archidiaconum, qui ad præstandum juramentum facile fuisset inductus, si archiepiscopus permisisset, qui, exempli perniciem veritus, respondit bonis moribus hoc prorsus esse contrarium, ut inaudita barbarie compellerentur hospites et peregrini ad hujusmodi juramenta: et fortasse satellites vim parassent, nisi eos compescuisset tumultus popularis verentes plebis impetum, quæ sic de recepto pastore gavisa est, ac si de celo Christus inter homines ipse descenderet.

Cum vero se die sequenti Cantuariæ recepisset, venerunt ad eum et alterius archiepiscopi et episcoporum suspensorum nuntii ad sedem appellantes apostolicam, licet eis indubitanter constaret, quod summus pontifex omnem appellandi præcluserit facultatem. Venerunt ex alio latere domini regis officiales suo rogantes nomine, et publica denuntiantes auctoritate, ut archiepiscopus latam in archiepiscopum Eboracens. et alios episcopos sententiam relaxaret, nisi regis et regni decerni vellet publicus hostis, ut qui novo regi coronam moliebatur auferre. Ad quod archiepiscopus respondit se nullo modo impugnare regiam dignitatem, sed potius vires, opes et gloriam pro viribus in Christo augmentaturum. Hoc tamen nulla ratione impetrari posse, quin adversus præsumptos episcopos Ecclesiæ suæ justitiam prosequatur. Illis autem instantibus, acrius adiecit, quod pro honore domini regis, licet ei periculosum esset et vires ejus excederet, quia judex inferior superioris non potest relaxare sententiam, paratus erat duos episcopos D absolvere, recepto prius ab eis secundum morem Ecclesiæ juramento, quod domini papæ, qui eos vinxerat, mandatis obedirent. Officiales autem non permiserunt ut fieret, dicentes hujusmodi juramentum ab episcopis non debere præstari, quia regni consuetudines impugnabat. Replicavit ad hoc archiepiscopus quod, cum dominum papam modis omnibus antea sollicitassent, ut eos absolveret a vinculo anathematis, quod solius Cantuar. Ecclesiæ auctoritate fuerant innodati, non nisi præstito juramento absolvi potuerunt. Quod si necessarium fuit ad unius episcopi sententiam dissolvendam, quæ longe est infirmior edicto summi pontificis, luce clarius est quod sententia apostolica sine eo,

præsertim a iudice inferiori, solvi non debet. Ad A
hujusmodi et similes allegationes episcopi moti
sunt: et, sicut pro certo relatum est, ad clemen-
tiam archiepiscopi confugissent, nisi eos sæpe
nominatus Eboracens. seduxisset, dissuadens ne
quid rege facerent inconsulto quem patronum ha-
buerant in omnibus operibus suis.

Illis itaque cum indignatione properantibus ad
dominum regem, noster archiepiscopus ad novum
regem iter arripuit. Cum vero Londonias perve-
nisset denunciavit ei rex junior ne progrediretur,
nec civitates ejus aut castella intraret, sed reci-
peret se cum suis infra ambitum Ecclesiæ suæ, et
suis denuntiavit est ne regni fines exeant, nec
prodeant in publicum: sed, sicut se ipsos diligunt,
caveant sibi. Qua denuntiatione publicata, æ et suos
Cantuarie recepit archiepiscopus, ibique salutare
Dei cum multo discrimine (19) præstolamur: ne-
que nobis via consolationis aut securitatis alia
patet, quam ut vestris et sanctorum orationibus
evadamus insidias eorum qui nostrorum sanguinem
sitiunt et quærunt, ut de terra penitus avellamur,
aut clarius pereamus in ipsa. Licet autem perse-
cutio gravissima sit, et ad archiepiscopum rarus
de numero divitum vel honoratorum visitor
accedat, ipse tamen cunctis ad se venientibus
pontificali gravitate jus reddit, reducta prorsus
acceptione personarum ac munerum. Frater meus
ad nostrum Exoniensem, quem mihi nondum licuit
visitare, profectus, lateri ejus (20) adhæret, in
timore multo et jugi sollicitudine. Longum erit,
et vereor ne tedium generet, si cunctas angustias
nostras cœpero replicare; sed quæ desunt episto-
læ, supplebuntur officio portitoris. Sit itaque, si
placet, miserationis vestræ sollicitare sanctum
priorem et amicos Christi de Monte Dei et valle
S. Petri, et abbates Sanctorum Nicasii et Crispini,
et alios sanctos familiares vestros, quatenus nobis
apud Altissimum suffragentur, ut eorum meritis
salubriter liberemur, qui periclitamur ex nostris.
Charissimos autem fratres nostros et dominos, qui
beatissimo Remigio jugiter famulantur, vix sine
gemitu et suspiriis, aut madore lacrymarum pos-
sum ad animum revocare, recolens me quondam
instar paradisi feliciter incoluisse, dum illorum
præsentia fruebar, et charitatis experiebar imagi-
nem, quæ in æterna vita speratur. Illos, quæso,
diligentius sollicitate, ut alumnorum suorum me-
merint in orationibus suis. Quam cito Deus
prospera donabit, vobis currentium litterarum
ministerio, Christo propitiantе, communicare non
differam. Valeat semper et vigeat sanctitas vestra,
et totius Ecclesiæ prosperitas in bonis omnibus
provehatur, et, si placet, pauperem sacerdotem
S. Cosmæ commendatum habeatis.

(19) Ed. Paris., cum Christo.

(20) Pro lateri ejus, etc., habetis habet edit.

EPISTOLA CCCL.

AD BARTHOLOMÆUM EXONIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1170.)

Idem BARTHOLOMÆO Exoniensi episcopo.

Ecclesia in arcto est, et ex dissensione regni
et sacerdotii eam undique premunt angustiae.
Nam quam rex perimit, illa vindicat libertatem,
et si vellet a status sui defensione cessare et ac-
quiescere jussionibus tyrannorum, illico indigna-
tionem apostolicæ sedis exciperet. Sed quia longe
tolerabilius est incidere in manus hominum, quam
derelinquere legem Dei, officiosissimum et consilio-
sissimum reputo non modo facultates et fallacis dona
fortunæ pro tuenda libertate, pro legibus paternis,
exemplo sanctorum exponere: sed et ipsum corpus,
quod quibuscunque flagellis atteratur, quibuscunque
tyrannorum carnificinis torquatur ad præsens, ve-
lint nolint persecutores, pulchrius et fortius, prout
merita præcesserint, glorificatum in illa die resti-
tuet Christus, pro ejus fide et obedientia nunc salu-
briter exponitur aut deponitur. Sed, etsi eo usque
tyrannorum rabies invaluerit,

Facilis jactura sepulcri,
(Vinc. Æn. II, 646.)

ubi cælo tegitur qui non habet urnam. Consilium
in ambiguis duntaxat habet locum: nec debet esse
ambiguum quod gerendum præscribit lex divina.
Nam nec minimum de mandatis Dei, si quod ta-
men, quod vix crediderim, parvum est, pro tempo-
rali vita, ne dum pro mundana suppellectili vel
quiete vana consiliove deseritur. Nam et minima
servata vitam acquirunt, et plerumque martyrii
gloriam promerentur. Neglecta vero ex crimine
inobediendiæ et contemptus, internam ingerunt
mortem. Captam aviculam cum pullis occidi pro-
hibet Dominus, subjiciens præmium esse hujus
mandati si observetur, ut longo vivas tempore;
quod quidem adjici mandatis aliis non facile re-
peries, nisi ubi patrem et matrem præcipit hono-
rari. Idem ergo magno et ei quod minimum videtur
subintulit præmium, ut doceret quoniam et minimi
diligens observantia vitæ promeritoria est. Nun-
quid non scriptum est, quoniam qui minima spernit,
paulatim decidet (Eccli. xix), et qui in modico ti-
delis est, super multa constituetur? Nec hoc dixe-
rim quod omnes capiant verbum istud, aut quod
ego minima diligenter observem, qui sæpe et mul-
tum in magnis delinquo et maximis. Si quidem
obediencia maximum est mandatum, sine cujus
diligentiori custodia salutem provectorum nullus
assequitur. Melior est enim obedientia quam vic-
timæ. Sicut e latere crimen ariolandi est, repu-
gnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere:
Et ut ad obediendi virtutem fortius animeris, do-
mini papæ te munit auctoritas, sicut habes ex
litteris, quas episcopo Wigorn. nuper scripsit,

Paris. non potest, rumpens, etc., quæ sunt epistolæ
292, sub finem.

consulenti an ad episcopatum suum potius redire deberet, et regis obsequi voluntati, an assistere domino Cantuar. pro libertate Ecclesiæ et defensione divinæ legis, omnia supra quam dici possit pericula in se et suis fortiter sustinenti. Exemplum litterarum inferius subjectum est. Executorem voluntatis suæ te faciat Dominus, et eam fidei fortitudinem et perseverantiam conferat, ut fratres cœvos et posteros in timore Domini et cultu justitiæ feliciter valeas roborare.

EPISTOLA CCCII.

AD CONVENTUM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1170.)

Idem Cantuariensi conventui.

Vestram sapius, si reminisci placet, commonui charitatem quatenus Patri vestro et domino pro libertate Ecclesiæ agonem in sextum annum, quod hactenus exegit necessitas, protrahenti fideliter (ut oportebat) assisteretis, et ut communicaretis necessitatibus eorum qui acerbitates exsili, proscriptionis injurias, contumelias detrahentium, persecutorum molestias, ne furores dixerim pro verbo Domini pertulerunt. Et utinam salutaria et honesta monentem audissetis, vel audiat adhuc, ne vos quod absit! nimis sero pœniteat incredulitatis et duritiæ vestræ. Nam ego hactenus vobis ut Cassandra Trojanis semper vera pronuntians videor insanire; et ab incredulis dicitur: Homo iste de corde suo prophetat. Et ut simpliciores inducat in erroris et infortunii sui consortium, vanis terret oraculis; et nunc rectum sapientibus intentat adversa, nunc acquiescentibus prospera pollicetur. Sed ecce in cervices inimicorum Ecclesiæ Petri gladius potenter exertus est, et Malcho nisi declinet ictum amputabit auriculam dexteram. Quid Malchus Latino sonet *eloquio*, nostis: loquor enim scientibus, tenentibus, diligentibus et amplectentibus legem. Non credebatur quod episcopus Londoniensis et alii auctores schismatis et inceptores essent anathematis gladio percellendi; sed illos jam a corpore suo rejecti Ecclesiæ et exclusi. Non credebatur quod condemnationem eorum Romanus pontifex approbaturus esset; sed ex eo constat ratam esse sententiam, quod nuntii a sede apostolica missi sunt, qui eos præstito juramento secundum morem Ecclesiæ sub ea conditione absolverent si rex cum Ecclesia secundum quod dominus papa præscripserat, faceret pacem. Cujus spe data Cantuar. archidia. et aliis qui erant in partibus transmarinis absoluti sunt præmissa juratoria cautione. Et quia pax infra festum Beati Michaelis (ut condictum fuerat) secuta non est, in eandem sententiam anathematis juxta condictum reducti sunt. Liqueat ergo quam periculosa sit participatio eorum; nam re ea excommunicati erant quos oportebat absolvi. Superest autem ut animadversio procedat ulterius quia hæreditas Domini non potest liberari de manu hostium nisi in manu forti. In quo conflictu patenter agnoscat Dominus qui sunt

PATROL. CXCIX.

A ejus, et qui pluris faciunt ollas *Ægyptias*, pane cœlesti, verbo scilicet Dei quod dat vitam mundo. Quicunque vero fuerint hi, sortem damnationis suæ recipient cum his quos terra vivos absorbit. Nam qui peccatis communicat alienis, communicabit et morti. Exite ergo, quæso, de medio eorum, ponite corda vestra super vias vestras: et qui ex magna parte (quod cum rubore et dolore confusus eloquor) privigni fuistis hactenus: vel nunc tandem trans-eatis in sortem filiorum communicando paternis necessitatibus, fructus pœnitentiæ et obedientiæ exsequendo, et infamiam ab ecclesia propellendo: quæ, quod Deus avertat! nisi præcaveritis, vestra duritia promerente perpetuabitur in sempiternum. Monuerat hoc, imo præceperat dominus papa, sed nec ipse pro sua reverentia exauditus est. Nunquid et vos infidelium more dicturi estis Christo iterum pro Ecclesia patiente: « Nos non habemus pontificem aut papam nisi Cæsarem? » Nunquid adeo timetis illum, qui accepta divinitus potestate corpora vexare potest, non perdere, ut illum contemptis qui totum corpus potest et animam perdere in gehennam? Is certe præcepit, ut prælatis obediatur, ut filii parentes honorent, eorumque necessitates excipiant promptissima charitate. Quam profecto non habere convincitur, qui fratrem in tribulatione positum pro facultate sibi data non consolatur. Affectum namque mentis validissime convincit exhibitio operis. Valeat semper sanctitas vestra, et in his quæ monui, verbum Dei potius consulat quam vicinos.

EPISTOLA CCCIII.

AD WILLELMUM SUPRIOREM CANTUARIENSEM.

(A. D. 1170.)

Suo BRITONI, suus J., salutem et pium in futura prospectum.

Ex his quæ universitati vestræ scripta sunt colligere poteris, quid te oporteat facere. Nec est quod nugatorias, ut hactenus, prætendas excusationes, quia tempus est ut ecclesiæ vestra patiatur aut compatiatur. Si enim communicaverit necessitatibus patris, in consolationibus, quas indubitanter, Deo propitio, speramus, in brevi reflorescet. Et quidem a centum annis tempus exstitisse non arbitror, quo tam facile posset ad reparanda omnia antiqua privilegia respirare; si patri in his sollicito viriliter et efficaciter vellet assistere, et necessariis participare sumptibus. Sed nescio quo pacto regnare vultis sine onere et sollicitudine, cum certum sit

Non nisi supremo magna labore peti.

In his autem eatenus jam profecit per Dei gratiam, industria pauperis et proscripti ut in his emerendis duo millia marcarum antecessorem suum, si data esset occasio, expensurum fuisse non dubitem. Dicitur quod candelabra alienastis in usus vanos, fortasse non sine conscientia sacrilegii: et adeo tenaces estis in Ecclesiæ necessitatibus et honoribus reformandis. Circa hoc sollicita fratres tuos: et si

illi contemnendo desipiunt, tu ecclesie et tibi providere memineris. Si episcopus Londoniensis iter arripuerit ad curiam, procura, sicut tibi injunctum est, ut duo monachi sufficienter instruantur, ei cum vocati fuerint occurruri.

EPISTOLA CCCIV.

AD JOANNEM PICTAVIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1171.)

Idem JOANNI Pictaviensi episcopo.

Ex insperato et in transitu mihi, gratia Dei propitiante, super innotuit, quod ad vos erat lator presentium transiturus. Gavisus ergo divinius ministratam occasionem scribendi ad amicum eam gratanter arripui, arbitratus mihi longae calamitatis magnum dari solatium, quod in tutis auribus licebat angustiarum cumulum deplorare. Sed unde sumetur exordium? Nam dicendi parit inopiam materia copiosa et exuberans, et quae non, nisi tempore nostro malitia excrevisset ad summum, fidem excedit. Publicas angustias an domesticas deplorabo? Sed generales mundus agnovit. Sua quemque miseria perurit acrius: nisi forte quispiam sectatorum Christi tanta sit charitate succensus ut universorum subeat onera, et uratur in scandalo proximorum. Et quia vobis de passione gloriosi martyris Thomae Cantuariensis archiepiscopi, qui non modo ecclesiam propriam, sed utramque provinciam Anglorum miraculis multis et maximis irradiat, constare non dubito, in ea non censui mihi diutius immorandum: praesertim cum et tempus scribendi breve sit, et, ut opinor, jam fere per orbem Latinum ex relatione plurimorum sit nota et vulgata materia. Hoc tamen in tanto divinae dispensationis munere silendum esse non credidi, quod ad Dei et martyris sui gloriam universi mirantur. Quia sic omnes circumstantiae concurrunt in agone pontificis, ut patientis titulum perpetuo illustrarent, et persequentium revelarent impietatem, et nomen sempiterno macularent opprobrio. Si enim personas hinc inde intueri et metiri placuerit, occurrit hic religiosus archiepiscopus, Britanniarum primas, sedis apostolicae legatus, iudex incorruptissimus, utpote nec acceptor personarum nec munerum, assertor ecclesiasticae libertatis, et quasi turris erecta in Jerusalem contra faciem Damasci, malleus impiorum, sed pauperum et merentium consolator. Viderit qui noverit, quis e regione procedat. Et si causa martyrem facit, quod nulli rectum sapienti venit in dubium, quid justius, quid sanctius causa ejus? qui opes et omnem mundi gloriam, qui amicorum et totius cognationis affectionem pro Christi amore contemnens, exsilium subiit, se et suos omnes exposuit periculis, et paupertati: qui pro lege Dei sui tuenda et evacuandis abusionibus veterum tyrannorum certavit usque ad mortem: nec in aliqua obligatione, postquam semel lapsus est, captus insidiantium dolo, induci potuit ut aliquid eorum quae ab ipso exigebantur promitteret, quin in omnibus adjiceret honorem Dei et honestatem

A Ecclesiae salvam fore. Nec ad modicum et quasi ad horam credens, et in articulo tentationis recedens, adversa perpressus est, sed exsilium et acerbiissimam proscriptionem in annum septimum protelavit: tanta quidem virtute constantiae via regia incedens, et Christi et apostolicorum virorum sequens vestigia, ut invictus ejus animus nec fortunae saevientis impetu posset frangi, nec blanditiis emolli.

Sed et ubi sit immolatus advertite. Certe in Ecclesia, quae caput regni est, et aliarum omnium mater in Christo, coram altari, inter consacerdotes et manus religiosorum quos armorum carnificum tumultus fecerat ad stupendum et miserabile spectaculum convenire. Qui ergo se ipsum a multo tempore exhibuerat hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, qui carnem suam in orationibus, vigiliis, jejuniis et asperioris cilicii usu continuo, cum vitis et concupiscentiis crucifixerat, qui dorsum, quod sancti familiares ejus noverant, tanquam Christi puerulus exponere consueverat ad flagella, qui Christi corpus et sanguinem solitus erat offerre in altari, coram altari prostratus effusus manibus impiorum obtulit proprium. Nec licuit ministris Satanæ in immolatione discipuli et servi, quod praenuntiis eorum in crucifixione magistri et domini. Christus enim, ne civitas fœdaretur, ne pollueretur Sabbatum, judicio licet iniquo praedamnatus, qualem qualem allegandi pro se acceperat facultatem, et ab urbe ductus, extra portam crucifixus est, ministerio utique gentilium, qui Dominum non noverant, et auctoritate publicae potestatis, his reum deferentibus quorum legem visus est impugnare, discipulo, filio perditionis, proditoris perfidiam procurante. At iste non modo in urbe, sed intra ecclesiam, non tempore profano, sed die quem natiuitatis Dominicae solemnitas consecrabit, et omni jure decuit ut natalis ejus, qui innocenter et sanctissime vixerat, ad gloriam Dei, Natalem sanctorum Innocentium sequeretur. Et quidem, ut creditur, necem ipsius traditores procuravere discipuli, sacerdotum principes formaverunt: tanto in malitia Annam et Caipham, Pilatum et Herodem amplius praecedentes, quanto diligentius praecaverunt ne in iudicium traheretur, ne conveniretur ab accusatoribus, ne appareret ante faciem praesidis, ne privilegio sacri loci, vel temporis aut dignitatis, aut gradus, aut reformatæ pacis, et datæ securitatis conditione sacrilegas manus evaderet, non gentilium, non hostium, sed eorum qui legem Dei profitebantur et amicorum fidem. Sane mira Dei omnipotentis cuncta et sapienter et salubriter ordinantis dispensatione contigit, quod qui hæc tam male, tam impudenter et imprudenter permisit fieri, eadem non est passus abscondi: ut hic etiam temporaliter impleatur quod veritas protulit, nihil scilicet esse occultum quod non reveletur. Nam quod de signifero proditorum Juda sermone celebri vulgatum est, pari jure trahendum est et ad complices ejus, eo

quod de similibus rebus idem constet esse iudicium, A
ut Christianis omnibus ex fide liqueat, quod cœli
revelabunt iniquitatem ipsorum, et adversus eos
terra consurget. Quis enim fidelium audeat dubi-
tare quod Deus auctores et perpetratores tanti
sacrilegii aut convertet aut conteret?

Passurus autem in ecclesia, ut dictum est, coram
altari Christi martyr, antequam feriretur, cum se
audisset inquiri, militibus qui ad hoc venerant in
turba clericorum et monachorum vociferantibus :
« Ubi est archiepiscopus? » occurrit iis e gradu
quem ex magna parte ascenderat, vultu intrepido
dicens : « Ecce ego, quid vultis? » cui unus fune-
storum militum in spiritu furoris intulit : « Ut modo
moriaris, impossibile enim est ut ulterius vivas. »
Respondit autem archiepiscopus non minori con-
stantia verbi quam animi, quia (quod omnium mar-
tyrum pace ex animi mei sententia fidenter dixerim)
nullus eorum videtur in passione isto fuisse con-
stantior : Et ego pro Deo mori paratus sum, et pro
assertione iustitiæ et Ecclesiæ libertatē. Sed si ca-
put meum queritis, prohibeo ex parte omnipotentis
Dei et sub anathemate, ne cuiquam alii sive mona-
cho, sive clerico vel laico, majori vel minori, in
aliquo noceatis, sed sint immunes a pœna, sicut
exstiterunt a causa; non enim illis, sed mihi im-
putandum est, si qui eorum causam laborantis
Ecclesiæ susceperunt. Mortem libenter amplector,
dummodo Ecclesia in effusione sanguinis mei pa-
cem consequatur et libertatem. Quis isto videtur C
in charitate ferventior? qui dum se pro lege Dei
persecutoribus offerebat, in id solum erat sollicitus
ne proximi in aliquo læderentur. Verba ejus nonne
Christum videtur exprimere in passione dicentem :
Si me queritis, sinite hos abire? (Joan. xviii.) His
dictis, videns carnifices eductis gladiis, in modum
orantis inclinavit caput, hæc novissima proferens
verba, Deo et sanctæ Mariæ et sanctis hujus ec-
clesiæ patronis et beato Dionysio : Commendo me
ipsum et Ecclesiæ causam. Cætera quis sine suspi-
riis, singultibus, et lacrymis referat? singula per-
sequi pietas non permittit, quæ carnifices imma-
nissimi, Dei timore contempto, et tam fidei quam
totius humanitatis immemores, commiserunt. Non
enim sufficit eis sanguine sacerdotis et nece pro-
fanare ecclesiam, et diem sacratissimum incestare,
nisi corona capitis, quam sacri chrismatis unctio
Deo dicaverat, amputata, quod etiam dictu horri-
bile est, funestis gladiis jam defuncti ejicerent ce-
rebrum, et per pavimentum cum cruore et ossibus
crudelissime spargerent : immaniores Christi cru-
cifixoribus, qui ejus crura, quem obisse viderant,
sicut adhuc viventium, non censuerunt esse fran-
genda. Sed in his omnibus cruciatibus invicti animi
et admirandæ constantiæ martyr nec verbum pro-
tulit, nec clamorem emisit, nec edidit gemitum,
nec brachium aut vestem opposuit ferienti, sed
caput inclinatum, quod gladiis exposuerat, virtute
admiranda, donec consummaretur, tenebat immo-

bile : et tandem in terram procidens recto corpore
non pedem movit aut manum.

Carnifices autem, non minus cupidi quam cru-
deles, inde tam in regiæ potestatis quam divini
majestatis injuriam ad ecclesiæ palatium redeuntes,
universam suppellectilem et quidquid in scriniis aut
clitellis archiepiscopi et suorum potuit inveniri,
sive in auro, sive in argento, aut vestibus aut va-
riis ornamentis, aut libris, aut privilegiis, aut aliis
quibuscunque scriptis, aut equitaturis, insatiabili
avaritia et stupendo ausu diripientes, ea, ut libuit,
inter se diviserunt : imitatores eorum facti qui
inter se Christi vestimenta partiti sunt : licet eos
quodammodo præcedant in scelere. Et, ut pontifici
jam per martyrium coronato hominum gratia au-
ferretur, omnia scripta quæ sacrilegus prædo sub-
ripuit, ad regem in Normanniam transmissa sunt.
Sed nutu divino configit quod, quanto magis
athletæ fortissimi gloriam offuscare nitebatur hu-
mana temeritas, tanto eam amplius Dominus illu-
straret ostensione virtutis, et miraculorum mani-
festis indiciiis. Quod viri impii, qui eum insatiabi-
liter oderant intuentes, inhibuerunt nomine publicæ
potestatis, ne miracula quæ fiebant quisquam
publicare præsumeret. Cæterum, frustra qui obnu-
bilarē desiderat, quod Deus clarificare disponit. Eo
enim amplius percipere miracula, quo videbantur
impiis studiosius occultanda. Homo videt in facie,
solus Deus est qui renes et corda scrutatur. Nam,
cum beati martyris corpus sepulturæ tradendum
esset, et de more pontificalibus indueretur, quod
admodum pauci familiares ejus noverant, inventum
est cilicio pediculis et vermibus referto involutum,
ipsaque femoralia ejus interiora usque ad poplites
cilicina, quod apud nostrates antea fuerat inaudi-
tum, reperta sunt. Exterior tantum habitus cæteris
conformabatur, juxta sapientis edictum, dicentis :
Frons tua populo conveniat, intus omnia dissimilia
sint.

Quis referat quos gemitus, quantos lacrymarum
imbres sanctorum cœtus qui aderant, in revelatione
sic adumbratæ religionis emisit? Nec tamen in
his omnibus persecutorum quievit furor, dicentium
corpus proditoris inter sanctos pontifices non esse
D humandum, sed projiciendum in paludem viliorē,
vel suspendendum esse patibulo. Unde sancti viri
qui aderant, vim sibi timentes inferri, eum in
crypta, antequam satellites Satiæ qui ad sacrilegia
perpetranda convocati fuerant convenirent, ante
altare Sancti Joannis Baptistæ et Sancti Augustini
Anglorum apostoli in sarcophago marmoreo sepeli-
erunt : ubi ad gloriam omnipotentis Dei per eum
multa et magna miracula sunt cæteratim con-
fluentibus populis, ut videant in aliis et sentiant in
se potentiam et clementiam ejus qui semper in san-
ctis suis mirabilis et gloriosus est. Nam et in loco
passionis ejus et ubi ante majus altare pernoctavit
humandus, et ubi tandem sepultus est, paralytici
curantur, cæci vident, surdi audiunt, loquuntur

muti, claudi ambulant, evadunt febricitantes, arrepti a dæmonio liberantur, et a variis morbis sanantur ægroti, blasphemi a dæmonio arrepti confunduntur. Illo hæc et plura, quæ referre perlongum est, operante, qui solus est super omnia benedictus in sæcula, et eos præelegit esse gloriæ suæ consortes quos pro veritate fidei, zelum justitiæ, confessionis virtutem, et invictæ constantiæ perseverantiam, factorus erat de veritatis ac fidei adversariis triumphantes. Quæ profecto nulla ratione scribere præsumpsem, nisi me super his fides oculata certissimum reddidisset.

Superest itaque ut nostram parvitatem vestra instruat eruditio, an citra Romani pontificis auctoritatem tutum sit in missarum solemnibus et aliis publicis orationibus enim in catalogo martyrum tanquam salutis præsidem invocare, an adhuc ei, quem Deus tantis miraculorum clarificavit indicibus, quasi alii defuncto orationes subventorias teneamur exsolvere. Timetur enim ne sic orandi instantia beati martyris injuria videatur, et incredulitatis præterdant imaginem post tot signorum exhibitionem nondum secuta devotio. Jam super hoc consultus esset Romanus pontifex, nisi quia facultas transeundi adeo omnibus præclusa est, ut nullus ad navigium admittatur nisi litteras regis ante porrexerit. Nobis tamen interim consultus esse videtur ut assistamus Domini voluntati, et quem ipse honorare dignatur ut martyrem, nos, sive cantemus, sive ploremus, ut martyrem veneremur. Nam fere in omnibus mundi partibus Deus, non expectata cujuscunque hominis auctoritate, potuit et consuevit clarificare quos voluit: quod sapienti non potest esse ambiguum, qui varias scripturas solerti indagatione diligentius perscrutatur.

EPISTOLA CCCV.

AD SENONENSEM ARCHIEPISCOPUM.

(A. D. 1171).

Domino Senonensi, miseri illi, quiquondam fuere Cantuarienses.

Agonem nostrum, quem cum martyre glorioso pertulimus, viderunt oculi vestri, quos tam innata, quam cœlitus per gratiam provecta et perfecta liberalitas aperuit ad videndum calamitates Ecclesiæ Anglicanæ, et in subventionem pauperum Christi portastis pro ea pondus diei et æstus, et sic athletam pro lege Dei adversus impios dimicantem, dum licuit, custodistis tanquam pupillam oculi vestri. Fidem vestram et diligentiam, qua nobis pacem procurastis, remuneret Deus, qua nihil ex contingentibus a vobis omisum est, ut infortunia nostra vobis debeant imputari. Forma siquidem pacis solemniter initæ cunctis visa est utilis et honesta, cum in illo celeberrimo conventu tantorum regum maximi et sapientissimi principes convenissent. Reformata ergo pace regna gavisa sunt. Sed quid a membris diaboli tunc ageretur, rei exitus indicavit, si tamen ad suum finem pervenisse credendi sumi, qui in contumeliam Dei sibi vindictam reser-

Avantes tantum facinus commiserunt. Absit enim! ut hanc gloriam suam, alteri cedat terribilis ille, qui aufert spiritum principum, et eos qui inauditum flagitium perpetrasse noscuntur, nota, et non potius miraculosa percellat ultione. Nam sanctus pontifex, sicut vobis aliis litteris fida relatione significatum est, de æramnis hujus sæculi gloriose martyrio migravit ad Dominum, ut jam sedeat cum principibus et judicet eos, qui se angustiaverunt, et hæreditatem Christi delere conati sunt. Cum enim Christus, velit nolit persecutor, sit Deus super omnia benedictus in sæcula, momentanea potestatis elata, sicut sæpe audiens doliustis, præsumptio suum honorem et abusiones veterum tyrannorum perpetuis legibus et honori Dei machinatus est anteferre. Et, ne quis obloqui audeat aut mutire, alii nostrum capti sunt et retrusi in carcerem, alii proscripti, alii condemnati exilio, alii quibus melius divina providit clementia, sibi fuga consuluerunt, ne paterentur aut viderent miseriam fratrum, conculcationem sanctorum, et quod pace ipsius dictum sit, ignominiam Christi. Sedent e regione blasphemi, qui sub nomine et honore sacerdotali, sacerdotium persequuntur, principibus adulantes, persecutorum Ecclesiæ justificantes causam, exultantes in rebus pessimis, scilicet quod potestatibus astiterunt adversus Dominum et adversus Christum ejus, cujus sanguis, per eos effusus licet militum ministerio, de terra clamat ad Dominum, magis quam sanguis Abel justi, quem frater ipsius interemit.

Horum caput est ille Eboracensis, quem vidistis et audistis palam in curia archiepiscopum persequentem, et qui indignus fuerat ore sacrilego, quo necem martyris procuravit, ipsius proferre nomen: eum plane mendosus et mendax jam inauditis coruscantem miraculis adhuc, sicut ex litteris ejus patet, nominat Pharaonem. Sed non movemur, si flagitiosa bellua martyrem non honorat, quæ, sicut opera manifesta convincunt, Deum utique non veretur. Dicitur tamen quod parat ad curiam proficisci, ut purget vitæ sordidæ notam, quasi homo qui justitiam fecerit, et non dereliquerit iudicium Dei sui. Et ne ipsius purgatio valeat impediri, procuravit ut nulli nostratum liceat transfretare, nisi domini regis impetrata licentia. Quod quidem obtineri non potest, nisi præstetur cautio, quod nihil queretur contra martyris persecutores. Quid ergo facient miseri zelantes legem, videntes justitiam opprimi, et sibi exitum denegari? Sed certe verbum Dei non est alligatum, et vobis libertas est, et os patens ad Ecclesiam Romanam, et notissima veritas. Novistis enim martyrem in vita sua, novistis causam ejus, novistis et nos qui coexistavimus illi: novistis et istum Caipham temporis nostri, qui sub specie conquirentis persuasit expedire, ut unus moreretur aut caperetur, ne tota gens periret. Eratis in Anglia cum patruo vestro domino Wintoniensi, quando idem nunc Caiphas, tunc archidia-

bolus Walterum illum, cujus adolescentis admodum venusta facie inductus nefario concubitu nimis consueverat delectari, hispidum et procaciori lingua evomentem probra, quæ in contumeliam naturæ perperuss fuerat, oculis orbari fecit. Et postmodum scelus arguentem idem archidiabolus, iudicibus qui sæcularia negotia exercebant corruptis, adegit suspendio. Sic vir ille non minus benignus quam pudicus, columbi sui acceptavit affectum. Sic veteris amasii diu exhibitum obsequium remuneravit, ut primo stuprum inferret misero, deinde miseriori, quia de consensu tam sordidæ immunditiæ pœnitebat, capulationem et oculorum avulsionem infligeret, et tandem miserrimum, quia clamore, ut poterat, suas protestabatur angustias, suspensum in patibulo fecerit jugulari.

Hæc non fingimus, sed in vestram studuimus revocare memoriam, si tamen excidere potuerunt, quæ velut ungue adamantino, multis et magnis, et plenis fide viris sæpius referentibus in pectore nostro profundius resederunt. Nam usque in hodiernum diem in opprobrium Ecclesiæ, Deique contemptum tristic hæc historia cantilatur. Sed fortasse quæret aliquis, quomodo tantum flagitium, et tam manifestum, impune perulerit, et præsertim beato Eugenio tunc summum administrante pontificatum? Et quidem, ut indubitanter credimus, nullo modo evasisset, nisi per beati Thomæ industriam, qui per venerabiles viros Hilarium Cicestrensem et Joannem Wigorniensem episcopos effecit, ut ejus a bonæ memoriæ Theobaldo Cantuariensi archiepiscopo purgatio reciperetur. Deinde sentiens Ecclesiam Romanam indignatam esse super exhibitione purgationis factæ clam, utpote in capitulo monachorum, non in solemnī conventu præstitæ, statui suo consulens, Romam profectus est ad illum famosissimum negotiatorem, quem semper odio habuit anima vestra: Gregorium Sancti Angeli cardinalem. Et per illum in multitudine sparsorum in curia munus obtinuit, ut justificatus rediret in domum suam: incertum, qua Dei dispensatione reservatus ad majora flagitia perpetranda, sicut præsens testatur dies, qua sanguine innocentis purpuratur Ecclesia, qui sceleratum istum, eo quod concurialis ejus erat, fraterna charitate compatiens, et frugem vitæ melioris expectans, debitæ subtraxit ultioni.

EPISTOLA CCCVI.

AD WILLELMUM SENONENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1171.)

Venerabili domino et Patri charissimo WILLELMO Dei gratia Senonensi archiepiscopo, et sedis apostolicæ legato, suus JOANNES, salutem, et promptissimæ devotionis obsequium.

Licet Anglicanæ Ecclesiæ adhuc quoad multa sit ingens desolatio, tristitia tamen illius jam ex maxima parte in gaudium transiit, et luctus in cantica felici prorsus et læta mutatione conversus

A est: si quidem iam adeo ad memoriam martyris inaudita miracula crebuerunt, ut, si alias inaudita illic provenerint, vix censeantur illius miraculis ascribenda. Sicut enim in omni conditione nobilis animus studuit conniventibus præminere, sic et nunc, ut aliorum sanctorum pace dixerim, alios, de quibus legerim vel audierim, in miraculorum exhibitione præcedit. Quod ideo facile crediderim provenisse, ut fidem in pluribus orbis nostri partibus non tam sopitam quam fere prorsus extinctam pius Dominus excitaret, spem erigeret, solidaret charitatem, et obstrueret ora iniquorum qui sancto viro detrahebant in vita, et odio personæ causam Christi persequerentur. Quis enim amodo veram et fidelem dubitet doctrinam Christi, qui verbis B suis adhærentem hominem nobis notum tanta felicitate remunerat? Quis causam fuisse iniquam (nisi dæmoniacus) dicet, quæ patronum suum tanta coronat gloria?

Dubitatur a plurimis an pars domini papæ in qua stamus de justitia niteretur; sed eam a crimine schismatis gloriosus martyr absolvit, qui si fautor esset schismatis, nequaquam tantis miraculis coruscaret. Erat namque vir tantæ prudentiæ, ut non facile posset errore quolibet supplantari in tanto periculo animarum. Mirarer itaque supra modum cur eum dominus papa in catalogo martyrum recipi non præcepit, nisi quia in ecclesiastica historia legisse me recolo, quod cum Pilatus missa relatione Tiberium Cæsarem consulisset, ap C Christum qui tot et tanta fecerat, et a plurimis colebatur ut Deus, coli oporteret ut Deum: senatus ab imperatore consultus respondit colendum quidem fuisse ut Deum, nisi quia id provinciales citra senatus auctoritatem præsumperant. Et quidem sic nutu faciente divino responsum est, ne deitas Christi, cujus nomen erat Judeis et gentibus prædicandum, terrenæ potestati videretur obnoxia, et eam emendicatam dicerent infideles, qui velint nolint coguntur audire, quoniam Dominus regnavit, irascantur populi, et exsulet terra in qua Christi fundatur Ecclesia. Sic ergo nutu divino arbitror evenisse ut martyris hujus gloria, nec decreto pontificis, nec edicto principis attollatur, sed Christo D præcipue auctore invalescat, cujus honorem, quoad vixit, studuit dilatare, honorem Christi salvum fore semper expressit. Et Christus ei vicem non referret? Absit ut veritas fallax sit in promissis! Legitur in Actibus apostolorum quod quidam nondum baptizati citra auctoritatem apostolorum Spiritum sanctum acceperant: sed nunquid hoc senatus apostolicus infirmavit? Profecto ubi Deus auctor est, frustra superior desideratur auctoritas. Si quis autem hujus tanti martyris gloriam evacuare desiderat, quicumque sit ille, antequam ei credamus, aut majora aut saltem similia operetur. Alioquin peccare creditur in Spiritum sanctum cujus operibus detrudere non veretur.

EPISTOLA CCCVII.

AD ROGERUM ARCHIEP. ET ALIOS EBORACENSES.

(A. D. 1171.)

ROGERUS Dei gratia Eborac. archiepiscopus, et apostolicæ sedis legatus, venerabili fratri H. Dei gratia Dunelm. episcopo, et dilectis filiis R. decano, et Willelmo Cant. et universo capitulo Eborac. omnibusque canonicis Sanctæ Mariæ de Suthewelle Sanctique Wilfridi de Ripum, Sanctique Joannis de Beverleia abbatibus, prioribus, clero et universo populo per Ebor. provinciam constitutis, salutem et gratiam.

Non ignorat dilectio vestra quanta pro dignitate ecclesiæ nostræ hac tempestate sustinuerim, in qua tantum invidiæ mandari adversum me licuit, ut vix aliquis locus veritati relinqueretur. Familiare est omnibus iniquis, quoties nancisci possunt occasionem, maledictis eos quibus invident inurere, et venenatis verborum jaculis figere innocentes. Fecerunt hoc qui jampridem sederunt mihi in insidiis. Et quidem primo paraverunt laqueum suspensionis, quo dominus papa plus eorum falsas suggestiones quam juris ordinem secutus, me innodavit. Deinde ne quoquo modo solvi posset, iniquitatem iniquitati addentes, hinc maximorum virorum libellos arte multiplici sicut jam a pluribus retro annis instructi fuerant conquirebant, inde peregrinorum et qui me nunquam viderant multitudinem subornabant, ut ea quæ non noverant mentientes, apud summum pontificem et curiam Romanam quocunque modo famam onerarent. Absens eram, et qui ex parte mea in curia pauci tantæ multitudini vix resistere poterant, tam exquisitis pressi mendaciis, maxime cum quidam solo habitu religiosi videntes illos prosperari in iniquitatibus suis cum illis currebant, et neglecto Dei timore ad eversionem dignitatis Ecclesiæ nostræ, una cum meretricibus suis quas secum duxerant, ne quis sexus persecutioni meæ desset, multa dixerunt. Hi omnes in unum convenientes proposuerunt in cordibus suis gigantes imitari, parietem ex maximis quasi quibusdam lapidibus et multis mendaciis, fictis ad tempus suspiriis et gemitibus, non solum domos, sed et plateas replentes diurno et nocturno ululatu, eundemque ipsum parietem tanquam quodam indissolubili bitumine (21), vim naturæ facientes, simulatis lacrymis linierunt, sperantes hoc modo cælum claudere se posse, et veritatem perpetuo carceri deputare. Quid plura? Idem Pharaon illorum, ille spiritualis, cujus ipsi membra sunt, in tali equitatu incedere videbatur cum corona, et ego, miseræ cophini servituti deputatus, respiciebam ad auxilium hominum, et non erat: cuti enim meæ consumptis carnibus os meum adhæserat. Levavi ergo ad cælum oculos, et angustia spiritus mei ad Deum clamavi, et intercedentibus meritis et orationibus vestris exaudivit me

A pro sua reverentia, qui malleo bonitatis suæ innatæ prædicta pariete confracto et in nihilum redacto, fugientibus Babylonis, quæ clausa tenebatur, veritatem eduxit, et squalore carceris deterso liberam in publicum exire præcepit. Quæ simul ac suæ redita est libertati, ad me velociter advolavit: et in præsentia dominorum R. Rothomagensis, et eorum quos episcopus Ambianensis delegaverat, quibus negotium meum a domino papa commissum erat: nec non et episcopi Eboricensis, multorumque religiosorum tam abbatum quam priorum a dextris mihi luce liquidior astat. Cujus faciem gravem et fulgentem prædicti archiepiscopus et viri religiosi a domino Ambianensi destinati, intuentes, gavisii sunt gaudio magno valde: et nullam moram sustinentes juxta formam quam eis dominus papa præscripserat, incontinenti me a suspitione qua tenebar absolverunt, universis qui aderant benedictibus Dominum qui superbos humiliat, qui sapientes in astutia sua comprehendit, qui de misericordia sua præsumentes liberat, et victos educit in fortitudine. Ipsi gloria et nunc et per immortalia sæcula sæculorum. Amen. Veniam autem ad vos Deo volente in proximo, ut gaudium meum in vobis impleatur. Quos ego ultra quam dici possit videre desidero. Benedictio Dei Patris et Filii et Spiritus sancti descendat super vos pro nobis orantes. Acta sunt hæc secunda feria post Dominicam qua cantatur: *Caudete*, die festo Sanctæ Lucie apud Albarham.

EPISTOLA CCCVIII.

HENRICI REGIS AD BARTHOLOMÆUM EXON. EPISC.

(A. D. 1171.)

HENRICUS rex Angliæ et dux Norman. et Aquit. et comes Andegav., B. Exoniensi episcopo, salutem.

Scitis quod concessi pacem meam omnibus qui exierunt de Anglia propter Thomam Cantuar. archiepiscopum, et omnes res suas sicut eas melius habuerunt, quando eadem causa exierunt de Anglia, et beneficia quæ idem archiepiscopus eis postea contulit. Quare eos secure venire faciatis, et res suas habeant bene, et in pace, salva fidelitate mea, quam mihi facient. Testibus Gaufr. archid. Cant. Ric. archid. Pict. Ric. de Hum. Const. Bac. de Luci, Reginald. de Curtenai apud Cloec.

EPISTOLA CCCIX.

EJUSDEM AD EJUSDEM.

(A. D. 1171.)

HENRICUS rex Angl. et dux Norman. et Aquitan. et comes Andeg., B. episcopo Exon. caro et fideli suo, salutem.

Scitis quod per gratiam Dei prospera navigatione applicui in Normanniam, et inveni totam terram meam cismarinam in summa pace et tranquillitate, disponente Deo, constitutam, et homines ac fideles meos de adventu meo (ut oportebat) uberiori

letitia perfusus. Accessi deinde ad dominos legatos: et quanquam eos in principio duos invenissem, et, ut videbatur, penitus flecti non possent, tamen contra spem omnium, contra opinionem singulorum pax denique secuta et ad honorem Dei et Ecclesiæ et meum et regni mei inter nos est reformatâ, sicut ex sequentibus vobis plenius innotescet. Hæc enim sunt quæ me ad eorum instantiam observaturum promisi: quod, scilicet ab instanti festo Pentecostes usque in annum tantam pecuniam dabo, unde ad arbitrium fratrum templi cœ milites ad defensionem terræ Hierosolymitanæ per annum valeant teneri, et quod licebit fieri appellationes ad dominum papam libere: ita tamen ut si quos suspectos habuerim, antequam de regno exeant, jurent quod in itinere illo nec malum meum, nec dedecus regni mei perquirent: et quod consuetudines quæ tempore meo contra ecclesias terræ meæ inductæ sunt dimittam, quas quidem aut paucas aut nullas æstimo: et quod possessiones Cant. Ecclesiæ si quæ ablatae sunt plene restituam, sicut habuit uno anno antequam archiepiscopus de Anglia egrederetur. Clericis præterea et laicis utriusque sexus pacem meam et possessiones suas restituam, qui occasione prænominati archiepiscopi destituti fuerunt. Et hoc mihi ex parte domini papæ in remissionem omnium peccatorum iunxerunt observandum. Ego autem pace reformatâ statim in Angliam venissem, nisi quia Domini legati colloquium habitari sunt apud Cadomiam die Martis proxima post Ascensionem Domini. Cum autem rediero, vos mihi statim occurrere non prætermittatis.

EPISTOLA CCCX.

BARTHOLOMÆI EXON. ET ROGERI WIGORN. AD ALEXANDRUM PAPAM.

(A. D. 1171.)

Sanctissimo domino et Patri charissimo A. Dei gratia summo pontifici, B. Exon. et R. Wigorn. dicti episcopi, et C. dictus abbas Favershamen., salutem et omnem cum summa devotione obedientiam.

Apostolatus vestri mandatum suscepimus, ut ad monasterium Sancti Augustini Cantuariensis pariter accedentes diligenter inquireremus, an vera essent quæ de dilapidatione bonorum Ecclesiæ et enormitatibus C. electi, et dissolutione ordinis, et subversione bonarum consuetudinum, et aliis malis quæ ex conquestione conventus per ejusdem electi incuriam vel malitiam provenisse audieratis, et monasterium ipsum studeremus modis omnibus ad honorem Dei in statum pristinum reformare. Præcepistis etiam sub arcta districtione, quatenus si nobis constaret ecclesiæ statum reformari non posse absque amotione electi et quorundam monachorum, tam electum quam illos auctoritate vestra omni occasione et appellatione cessante, postposito timore et gratia nullatenus amovere differremus, et loco illorum personas honestas et utiles, Deo auctore, substituere, ut ex fructu reformati in melius monasterii deberet

A sollicitudo tam vestra quam nostra apud Deum et homines commendari. Præceptorias quoque vestras ad sæpe dictum direxistis electum, ut nostro qui nullam in eo jurisdictionem habebamus nisi ex delegatione vestra, omni occasione et appellatione remota, pareret iudicio. Cum vero in capitulo fratrum ei vestræ fuissent litteræ presentatæ, tandem præcepit ut eas cantor aperiret et legeret; sed antequam plene perlegerentur dixit se et sua in vestra protectione consistere, et eos qui litteris uti decreverant ad vestram audientiam appellare, sicut nobis postmodum sacramento testium rite præstito et relatione conventus, scilicet quinquaginta duorum monachorum innotuit. Postea vero ad se reversus, in cœtu fratrum mandatum vestrum totum plene B audivit. Publica vero fama sic consonabat his quæ ad vos perlata fuerant, ut nulli provincialium veniret in dubium quin excessum electi magnitudo, ne dicamus et criminum, monachorum querimoniam vinceret: mirumque fere omnibus videbatur, quod ad ruinam et lacrymas domus vestræ tam sero, quos toti mundo debetis oculos reflexistis. Nos itaque receptis litteris vestris non pepercimus laboribus nostris aut sumptibus, sed ad obedientiam prompti, postposito ut præceperatis timore, die congruo, quem præfixeramus partibus, accessimus ad monasterium. Et plane, sicut solemnium juramento majoris et sanioris partis conventus constituit, intelligentes quod sæpe dictus electus in fraude mandati vestri, et perniciem monasterii, asportatis ornamentis et C libris et pecunia non modica, præelegerat fugam, aditurus ex proposito aliquam potestatem quam Deo et apostolicæ sedi posset opponere, tanto studiosius veritatem studuimus inquirere, quanto nobis ex assertionem plurium certius constitit ipsum antequam fugam iniret dixisse multis audientibus se abbatiam a Romano pontifice non habere, sed curam paucarum, de quibus non curabat animarum, securumque esse de temporalibus bonis, quia ei Romanus pontifex prædia auferre non poterat, quæ ab alio possidebat. Invenimus ergo tantam dilapidationem bonorum, ut de reparatione possit nostra et conniventium ætas merito desperare. Ecclesiæ lapsum et desolationem, claustrum et officinas imbribus et ventis D pervias, et ruinam ædificiorum, his qui ea viderant inspicere miserum est. Audire calamitates colonorum Ecclesiæ, quas electi illius, aut potius a Deo reprobati hominis concupiscentia, et rapacitas fecit, piis auribus est tormentum. Alienationes prædiorum multas fecit, enormes, et eo minus tolerabiles quod patrimonium Christi patronis immunditiæ et conciliatoribus turpitudinis suæ repertus est fœdissimo commercio distraxisse. Sigillum ecclesiæ fratribus abstulit, ut male factas alienationes possit pro libitu roborare. Pecunia, super qua nomine Ecclesiæ Judæis et Christianis feneratoribus cavit, in immensam et prorsus importabilem monasterio, excrevit quantitatem. Seditiosus est, ut conventum, quia bonorum quæ distrahere moliebatur auctor

esse renuit, militari, quod vulgo notum est, cinxit obsidione, et conficere inedia conatus sit. Perlit hospitalitas in diebus ejus, quæ quondam in domo illa floruerat. Cultus religionis, quantum ad ipsum et familiares suos, abiit in exterminium. Quasi stratum publicam adolescentulis et servientibus suis, quos suo, id est militari modo congesserat, fecerat claustrum, dolentibus et reclamantibus his qui religiosi fuerant instituti. Pro monachandis pecuniam palam recipiebat, nec aliquem admittebat in monachum nisi, vestris Patrumque decretis omnino pessundatis, manus ejus prius sordibus adimpleret. Ab uno talium LXX marcas accepit, quod negari non potest, quas consumpsit enormius, quam nunc dici expediat. Quæ ad fabricam ecclesiæ et sartalecta in diebus ejus a fidelibus collata sunt, maximam quidem summam faciunt, sed eam Ecclesiæ necessitate contempta, penitus erogavit in pravos usus, honestas consuetudines domus probabiliter a Patribus institutas et observatas, ex maxima parte per eum abolitas esse conquesti sunt, nec fuit qui posset inficiari. Magnus et venerabilis conventus monachorum enormiter imminutus est. Vestræ sanctitatis aures veremur offendere, si de incontinentia ejus retulerimus, quod (ut dici solet) lippis et tonsoribus notum est; sed quantacunque verecundia pudoris obsistat, silere tamen non possumus quæ tacita perniciem bonis moribus ingerent, et scandalum religioni, et apostolicæ sedi opprobrium, ad quam domus ista specialiter dicitur pertinere. Polluentur fortasse labia nostra proferendo, quia in vinis polluta versantur materia; sed ea, Deo propitio, purgabit calculus quem vobis mittet seraphim de altari præsertim cum non sit hæc nostra, sed popularis assertio, cui non audet aliquis refragari, nisi mendosus et mendax apud nostrates haberi non formidet. Electus ille aut potius equus emissarius, jugi, quod leviticus damnat, fuit semine, et hinc in feminas, adeo impudens ut libidinem, nisi quam publicaverit, voluptuosam esse non reputet. Matres et earumdem filias incestat pariter: nec timet aut erubescit palam temerare conjugum sanctitatem: fornicationis abusum comparat necessitati. Proletarius est adeo quod paucis annis ei soboles tanta succrevit, ut patriarcharum seriem antecedit. Inter assertores turpitudinis ejus, quorum maxima erat copia, religiosissimus presbyter de cujus sinceritate nemo dubitat, nobis retulit quod in una duntaxat villa et adjacentiis ejus x et vii genuit spurios. Quod in aliis effuderit referre longum est, et indicibile nobis. Et, ut ab expressione hujus immunditiæ quandoque et lingua nostra recedat, novit Deus et spiritus ejus, qui animæ nostræ præsidet, quod tot spurcitiis in homine religionis nomen aut habitum præferente nunquam audivimus, nec tantum sensum manare fetorem. Totus conventus unanimiter stabat adversus eum, et clerus et populus patriæ. Quia ergo patenter advertimus quod sine amotione ejus res emendari non poterat, et nos vestro arcta-

bamur mandato, qui præceperatis ut eum (si ita esset) omni occasione et appellatione remota amoveremus: Dei et vestra auctoritate freti postposito timore et gratia eum amovimus: et fratres ab obedientia ejus, et laicos a subjectione ejus absolvimus, decernentes etiam ut probatæ majorum institutiones de cætero inviolabiliter observentur salva in omnibus auctoritate vestra. Erit itaque Deo et apostolatu vestro dignum opus roborare quod factum est, ne pestifera arbor semel avulsa radices iterum figat in horto vestro, et ad ignominiam apostolicæ sedis et religionis opprobrium fructus faciat toxicatos. Cum autem sententia lata esset, universi fratres a nobis veniam petierunt et absolutionem super eo quod servientibus electi, scilicet G. marescalco et quibusdam aliis, qui cum aliis sicariis a mensa ejus recedentes gloriosissimi martyris sancti Thomæ sanguinem effuderunt, et iterum ad eum reversi sunt, communicaverant, invitati tamen, sed domino suo, quem ut abbatem venerabantur, et timebant ut familiarem regis, eisdem palam communicanti resistere non audebant. Nos autem, pensantes contritiones cordis eorum et necessitatis articulos, et de vestra quidem misericordia præsumentes, ipsis in sustentatione ecclesiæ vestræ modicam injunximus poenitentiam, et quam licuit interim contulimus absolutionem, rogantes ut si placet præscribatis quid eis amplius injungendum sit. Si quidem necessitas ecclesiæ, et meritum martyris vehementer exposcit, ut tam sicarii qui pretiosum sanguinem effuderunt, quam complices et fautores eorum gravius puniantur, ut illorum poena terreat alios. Hoc autem indubitanter noverit serenitas vestra quod quicumque huic reformando operam dederit, inimicus Dei et Ecclesiæ subversor credetur in nostris partibus.

EPISTOLA CCCXI.

AD EUNDEM.

(A. D. 1173.)

Domino papæ, JOANNES.

A finibus terræ ad vos clamat Anglicana Ecclesia, ut miserabilis illius Ecclesiæ, quæ præ cæteris omnibus in partibus occidentis fundata et solidata in cruore martyrum crevit et dilatata est in variis agonibus confessorum, minuatis angustias, et electum suum, quem legatorum vestrorum procurante industria tandem obtinuit, jubeatis, accepta consecratione vigere plenitudine potestatis. Petunt hoc episcopi et abbates: petit clerus et populus, quorum votis et vocibus meæ parvitatibus non est fas abesse suffragium. Et quidem electionis suæ formam ipsa mater mea Cant. Ecclesia litteris suis vobis luculenter expressit, quæ tam episcoporum quam eorum qui ad vacantium ecclesiarum regimen electi sunt, assensu et testimonio roborata est: ipsius quoque electi merita retulerunt tanti et tales viri, ut tam ab electo quam ab electione procul arceatur omnis sinistra suspicio. Cum ergo canonica sit electio et electus omni acceptione dignus, non ob aliud forte credendum est tanti Patris consecra-

tionem fuisse dilatam, nisi ut illustrius splendeat et fortius vigeat, cum a sanctitate vestra acceperit firmamentum. Plura loqui vereor in auribus maiestatis vestre, præsertim cum materie excellentiam deprimat stylus humilior, et ad exspoliendam (22) susceptæ causæ merita, quæ per se patent, mens inopa et victa lingua succumbat. Pietatem vestram doceat Spiritus sanctus ut fidelium vota promoveatis prout Ecclesiæ expedit: et celeritate adiciatis quod oratio non præsumit. Si calamus, serenissime Pater, excessit, necessitati quæ legibus arctari nescit, ascribatur, non homini. Angustiæ enim nostræ multiplicatæ sunt super numerum. Valeat semper et vigeat sanctitas vestra.

EPISTOLA CCCXII.

AD WILLELMUM SENONENSEM ARCHIEP.

(A. D. 1173.)

Venerabili domino et Patri charissimo WILLELMO Dei gratia Senonensi archiepiscopo, et sedis apostolicæ legato, suus JOANNES de Saresberia, salutem, et felices semper ad optanda successus.

Nisi membra capiti co hæserint, corporis incolumitas non subsistit, et merito publicus hostis arguitur quisquis Ecclesiæ profectibus adversatur. Quia ergo me sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ membrum, licet modicum, esse constat, necesse est ut vobis communibus pro facultate feram suffragium, et tota diligentia prosequar id in quod se ostendunt studia potiorum. Et vestra quidem sanctitas eidem Ecclesiæ semper astitit in laboribus suis, et meritorum vestrorum concurrentibus titulis gloriosus martyr agonem suum feliciter consummavit, et clerus optata diu consolatione respirat. Cum enim dominus noster rex Anglorum præfatæ Ecclesiæ, sicut per officiales suos episcopis et clero innuit, liberam concessisset eligendi sibi archiepiscopum facultatem: tandem concurrentibus eorum qui in majori degunt ecclesia, et aliorum votis, canonicè conveniunt in virum, cui divina præeunte gratia litterarum eruditio ad doctrinam suffragabitur, vita proficiet ad exemplum, elegantia morum promerbitur gratiam cohabitantium, facundia verbum Dei salubriter dispensabit. Si quidem indubitata spes est, quod sanctissimus, quem semper dilexit et coluit, necessitatibus ejus patronus accedat: et quem successorem elegisse et vocasse visus est ad laborem, promovere disponat ad participium consolationis et gloriæ. Is est venerabilis vir Ric., quondam prior Ecclesiæ Doverensis, pro quo sanctitatis vestre genibus provolutus, quanta possum devotione supplico, quatenus ei dexteram gratiæ et opem consilii clementer porrigat excellentia vestra: et Ecclesiæ, quam de naufragio traxistis ad portum, labores et angustias optato solatio relevetis. Id ita demum proveniet, si dignatio vestra obtinuerit, ut electus, accepto consecrationis munere, plenitudine gaudeat potestatis, ut Deo debitum reddere possit

A obsequium, et indigentibus solatium exhibere. Quod, serenissime et dulcissime Pater, tanto magis necesse habeo postulare, quanto majori meo discrimine quidam mentiri ausi sunt, quod ego apud vos et per vos consecrationem ejus debuerim impedisse. Hoc autem falsissimum esse novit Deus, et sinceritas conscientiæ vestræ et meæ. Placeat itaque sanctitati vestræ, qui in hac parte novistis innocentiam meam, divinæ miserationis intuitu eam, cum optimū fuerit, excusare, ut Deus vos et vestros ab omni discrimine tueatur.

EPISTOLA CCCXIII.

AD ALBERTUM ET THEODWINUM CARDINALES.

(A. D. 1173.)

Reverendis dominis et Patribus in Christo charissimis A. et T. sanctæ Romanæ Ecclesiæ presbyteris, et sedis apostolicæ legatis, J. de Sar. sanctitatis eorum servus, salutem, et promptæ devotionis et reverentiæ famulatum.

Divina præeunte et vobis cooperante gratia, spes consolationis illuxit Ecclesiæ, et in sedibus apud nos vacantibus tandem rite licuit idoneos ordinare pastores. Unde et contigit ut Ecclesia Winton. sibi in Patrem et pastorem elegerit virum quem ut fidelium spes est ad hoc ante Dominum præelegerat, utpote ex magna parte talem (qualem Paulus episcopum præcipit ordinari. Is est devotissimus Ecclesiæ Romanæ filius Ricardus quondam Pictaviensis archidiaconus, cujus elemosynæ consolantur ecclesias sanctorum, cujus facultates sunt egenorum subsidia, cujus potestas est firmamentum justitiæ et iniquitatis exterminatio. Est autem vir prudens in consiliis, discretus in opere, modestus in verbo, cujus, ut opinor, industriam et affectum potuistis vos ipsi quandoque experiri. Sic enim ad Deum tota mente creditur esse conversus, ut sua omnia contemnat pro lege Domini, et se ipsum in necessitatis articulo paratus sit offerre sacrificium Deo. Electio ejus primo in episcopali sede celebrata est, in episcoporum conventu solemniter approbata, et tam electionem quam approbationem regius roboravit assensus. Placeat itaque sanctitati vestræ perficere quod per vos tam laudabiliter cœptum est, et providere quo modo maturitate adhibita possit. accepta plenitudine potestatis, divinæ vocationis implere munus. Erit enim, propitiante Deo, firmissima columna in domo Domini, et tam propriæ quam aliarum ecclesiarum necessitates fortissime sustinebit.

EPISTOLA CCCXIV.

AD HUMBALDUM OSTIENSEM EPISCOPUM.

(A. D. 1173.)

Venerabili domino et Patri charissimo Hu. De gratia Ostiensi episcopo, J. de Sar., salutem et plenæ devotionis obsequia.

Vereretur tantam alloqui majestatem, nisi me vestra benignitas relevaret, et animaret ad verbum illius

veræ charitatis recordatio quam præ cæteris fere A mortalibus ad sanctum tunc confessorem, nunc gloriosum martyrem habuistis, cui me pro libertate Ecclesiæ coexulare divina fecit misericordia. Hac fiducia roboratus audeo sanctitati vestræ attentius commendare virum procul dubio commendabilem. Ric. Winton. electum, cujus facultates sunt egenorum subsidia, ecclesiarum consolatio. Cujus potestas iniquitatis exterminatio est, et justitiæ firmamentum. Is tanta affectione amicum vestrum gloriosum martyrem Christi diligit, ut se illius constituerit servum, ut alumnos qui multi ad eum confluent in suis necessitatibus consoletur, et eum pro viribus studeat imitari. Sanctitatis itaque vestræ pedibus provolutus meo et eorum qui nobis coexulaverunt nomine precor attentius, quatenus negotia ejus sic gratia vestra promoveat, ac si eum videretis sancti Thomæ negotiis insudantem. Nam et ipse sua omnia, imo et se ipsum, gloriosissimo martyri, quem patronum prælegit, mente devotissime consecravit.

EPISTOLA CCCXV.

AD GRATIANUM NOTARIUM.

(A. D. 1173.)

Domino GRATIANO JOAN. (23).

Veritas Christi, quam in vobis esse præ cæteris qui missi fuerant in negotio sancti Thomæ mundus agnovit, mihi confidentiam præstat, ut eos quos præfato martyri devotos esse constat dilectioni vestræ secure audeam commendare. Horum unus est et numerandus in primis, venerabilis vir R. Winton. electus, quondam Pictavens. archid. pupillorum pater, et merentium consolator, fautor ecclesiasticæ libertatis, justitiæ cultor, et iniquitatis adversarius, quantum pro tempore licet, imo ulterius, ut in eum sæpe pro Domino contendente non sine periculo malorum impetus excandescat. Homo devotus est apostolicæ sedi et cujus familiaritas honori vestro valeat inservire. Et quidem desiderat ut sedulitas ejus vobis officiosa possit esse in aliquo, magnique censebit instar muneris si ei quidquam injungere voluerit dilectio vestra. Quia ergo secundum Deum ad regnum Ecclesiæ salubriter et ad consolationem multorum vocatus est charitatis vestræ genibus provolutus quantacunque possum instantia supplico, quatenus et personam ejus et causam habeatis propensius commendatam, et sic ipsius promoveatis negotia, sicut expediendas novistis Anglicanæ Ecclesiæ necessitates. Se enim tutum, ut indubitata spes est, Christi devovit obsequio, paratus etiam propriam animam pro Ecclesia victimare. Valet.

EPISTOLA CCCXVI.

BARTHOLOMÆI EXON. EPIS. AD ALEXANDRUM PAPAM.

(A. D. 1173.)

Domino papæ, Exoniensis episcopus.

Sacrosancta Romana Ecclesia, etc. *Vide inter variorum ad Alexandrum epistolas*, Patrologiæ t. CC.

EPISTOLA CCCXVII.

EJUSDEM AD EUNDEM.

(A. D. 1173.)

ALEXANDRO papæ, BARTHOLOMÆUS Exoniensis episcopus.

Membris est vigor a capite, etc. *Vide ibid*

EPISTOLA CCCXVIII.

EJUSDEM AD EUNDEM.

(A. D. 1173.)

Excellentissimo domino et Patri charissimo A. Dei gratia summo pontifici, B. Exoniensis episcopus, salutem.

Apostolatui vestro, etc. *Vide ibid.*

EPISTOLA CCCXIX.

PRIORIS ET CONV. CANTUAR. AD EUNDEM.

(A. D. 1173.)

Domino papæ, prior Cantuariensis et conventus. Eos vobis securus commendamus, etc. *Vide ibid.*

EPISTOLA CCCXX.

ODONIS PRIORIS ET CONV. CANT. AD ALEXAND. PAPAM.

(A. D. 1173.)

Domino papæ, Odo prior et conventus Cant. Calamitates quas Ecclesia nostra, etc. *Vide ibid.*

EPISTOLA CCCXXI.

AD BOSONEM CARDINALEM.

(A. D. 1173.)

Venerabili domino et Patri charissimo Bosoni Dei gratia sanctæ Rom. Ecclesiæ presbytero card., suus JOANNES de Sar., salutem, et promptæ devotionis obsequium.

Familiaritas quam a diebus domini Lucii Cantuariensibus dilectio vestra semper exhibuit, mihi multam dat apud vos interveniendi fiduciam: ut quod necessitati nostræ et saluti vestræ expedire non dubito, bonitati vestræ confidenter exponam. Meministis præ cæteris quoniam Ecclesiæ Romanæ negotia præ cæteris didicistis, quomodo Cantuariensis Ecclesia sedi apostolicæ fidem et devotionem semper exhibuit fere præ cæteris quæ in orbe sunt. Recolitis enim quomodo bonæ memoriæ Theobaldus ejusdem Cantuariensis Ecclesiæ archiepiscopus amicus vester quoque familiaris, pro tuendo jure Ecclesiæ et constitutionibus apostolicæ sedis pertulerit: et quomodo Ecclesiæ archiepiscopos martyres semper habuerit aut confessores egregios. Quia ergo vobis Ecclesiæ causam ad plenum commendam esse non dubito, paternitati vestræ preces quantas Patri et domino licet devotissime porrigo, quatenus electum nostrum tantis, ut spes est, decessoribus idoneum successorem, et vobis, Deo propitiante, devotissimum in omni tempore ea charitate amplectamini, et diligentia tueamini, qua fovere consuevistis anteriores archiepiscopos, quia ipse in obsequio vestro pro facultate sua prioribus non invenietur inferior.

EPISTOLA CCCXXII.

AD PETRUM ABB. S. REMIGII.

(A. D. 1173-4.)

PETRO abbati Sancti Remigii domini suo unico, suos JOANNES de Sarisb., salutem, et utriusque vitæ successus.

Diurni causas silentii reddere non oportet, cum terrarum jam a multo tempore sint subtracta commercia, et intermeantibus de gente in gentem sine dispendio salutis, et vitæ periculo transire non liceat. His vero, qui suspecti habitus sunt, diligentius præcavendum est, ne ex aliqua probabili occasione publicæ potestatis iram incurrant. Quia dum timet unusquisque quod meruit, adversus eum quem injustus et atrocius læsit, facilius excandescit. Nam, ut ait quidam satis eleganter et vere:

Rumor de veteri faciet ventura timeri.

Gras poterunt fieri turpia, sicut heri.

Ex quo enim Altissimus patiens quidem, sed procul dubio redditor justus erexit dexteram in retribuendo, et arripuit judicium manus ejus, timent plurimi, ne ira se ad invicem collidentium potestatum transeat in furorem, et declinant impetum, donec justitia in judicium convertatur, et ex conversione vel contritione impiorum consilium Domini innotescat. Interim, præstolamur in silentio salutare Dei, certum habentes quod patientia pauperum non peribit in finem. Nunc siquidem plurimum necessaria est, nunc opus est armis, nunc pectore firmo in Domino. Audiuntur enim undique terrores et opiniones bellorum. Crebrescant incendia, et, qui hostes debuerant expugnare, in prædam transeunt. Et non modo ab aquilone, sed a quatuor ventis cœli in perniciem populorum olla succenditur. Nam a generatione ista, non modo filii Barachie sanguis, qui plus quam inter templum et altare nuper effusus est, nunc requiritur, sed etiam aliorum, qui ob eandem causam damna, ludibria, et verbera experti proscripti sunt, incarcerationati sunt, in exilium missi sunt, et fere de toto orbe Latino, unde migraverunt ad Dominum, passionum suarum debitam, et quæ Deum deceat, et prosit Ecclesiæ, expetunt ultionem. In his itaque lætantur justi, qui vident vindictam justitiæ consonam Dei gloriæ militare, lavantes utique manus suas in sanguine peccatorum. Hæc summam de his, quæ publicantur apud nos, ubi solus ille tutus est, quem furor exagitat, aut quem Spiritus sanctus efficit omnium temporalium contemptorem. Foris enim astat gladius, timor intus: civis et hostis in eodem fere versantur calculo. Nostra autem sors conviventibus adæquatur, nisi quod inter Scyllam et Charybdim periculosius navigantes, evidentior supra et contra merita nostra Dei propitiatio benignius consolatur. Nam ut sibi magis reddat obnoxios, intentata e vicino ostendit pericula, et validius irruentia sæpe longius fortiusque repellit, ut merito dicere debeamus: Qui Dominum Jesum, velit nolit mundus, super omnia benedictum non diligit, anathema sit.

A Vestra autem, quæ in partibus nostris sunt, multis periculis exponuntur. Nostri potentes circumquaque in lupos conversi sunt, quos improba ventris agit ingluvies, ut jura potestatesque contemnunt. Et nisi hominis, cui donum commisistis, laboriosa et efficax subvenisset industria, jam nullo aut raro coleretur habitatore. Qualem vero illam invenerit, alia vice me vobis scripsisse memini, et a memoria vestra non arbitror excidisse.

Cum enim illuc in propria persona accedere non valerem, diligentem de domesticis nostris exploratorem direxi, et audita per eum status melioratione manifesta, gavisus sum; jam enim res directæ erant in hunc articulum ut, si Dominus pacem daret, et ibi ministrantibus possent sufficere, et humilitatem debitam hospitibus pro loci modulo laudabiliter exhibere. Siquidem fratres ibi degentes, tam episcopi quam officialium ejus, sed et vicinorum gratiam meruerunt, possentque amodo amicorum subsidio per gratiam Dei et suam industriam dilatari, nisi conatibus eorum tempestas ingruens obviaret. Sed licet vicini undique, qui munitiones custodiunt, ab eis sæpe multa extorqueant, tamen pro viribus solliciti sunt Deo et domino suo sancto Remigio servare fidem, et vestris per omnia jussionibus obedire. Frater Absalon cum reditu nostro desiderabat pertransire ad nos, sed propter imminentia pericula, meo et fratris mei consilio, reversus est ad domum, cui, si obesset, desolatio imminabat. Canonem vero constitutum deposuit in manu vestri Ricardi, ut illum recipiatis de manu ejus, si forte Deus commodiorem intermeandi dederit facultatem. Et quia malitia invalescit, ut oportet, fratres, qui in domo vestra sunt, urgente necessitate post latrones et prædones per castella discurre ut neuter eorum interdum domi inveniatur, nobis, si placeret vobis, et consilio vestro, videretur admodum expedire, ut etiam cum diminutione aliqua pensionis mitteretis aliquem honestum, et ad necessitates monasterii compositum fratrem, qui posset illis esse solatio, et in absentia aliorum adventantibus respondere, et sua præsentia testificari locum religionis titulo Domini consecratum. Nam si ibi multiplicior apparuerit religiosorum numerus, procul dubio major ab incolis Domini reverentiæ exhibebitur, et malefactorum improbitas facilius conquiescet.

EPISTOLA CCCXXIII.

LUDOVICI REGIS AD JOANNEM SARESB. CARNOTENSEM
EPISCOPUM ELECTUM.

(A. D. 1176.)

LUDOVICUS, Dei gratia rex Francorum, amico suo charissimo, magistro JOANNI de Saresberia, Carnotensi electo, salutem cum sincera dilectione.

Quod capitulum Carnotense de consilio domini Senonensis archiepiscopi, apostolicæ sedis legati, divino potius, ut credimus, instinctu vos in pastorem et dominum, pari voto et assensu, solemniter et canonicè elegerunt, gratum ducimus et acceptum;

tum beati Thomæ martyris consideratione, cuius A familiaritatem meritis vestris meruistis adipisci, tum morum et scientiæ vestræ contemplatione. Eapropter discretionem vestram monemus et precamur attentius, quatenus, electioni de vobis factæ benignum præbentes assensum, tam solemnem et tam laudabili tantæ ecclesiæ vocationi præsentiae vestræ exhibitione satisfacere maturetis, ne nostrum et archiepiscopi Senonensis, qui ad hoc fideliter et efficaciter consummandum laboravit, diutius suspendatur desiderium, et spes Ecclesiæ Carnotensis mora prolixiori torqueatur. Valete.

EPISTOLA CCCXXIV.

CAPITULI CARNOTENSIS AD EUMDEM.

(A. D. 1176.)

Venerabili domino suo et Patri, JOANNI Dei gratia B Carnotensi electo, pastoralis curæ sollicitudinem gerere ad salutem.

Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est. Hinc est quod magnificat anima nostra Dominum, et in Deo spiritus noster exsultavit, quia vos nobis in pastorem electum non revelavit caro et sanguis, sed Pater noster qui in cælis est, visitans nos Oriens ex alto. Sane tam dissona hominum vota, tot varias mentium voluntates, adunare non potuit nisi spiritus unitatis, adeo ut indubitanter sit evidens eum quem spiritus revelavit, cælitus destinatum. Curæ cælesti gaudium intulisse credimus, quod Beatæ Virginis Ecclesia, per Spiritum sanctum concipiens, dilectum Deo et hominibus pastorem germinavit. C Acclamantibus itaque omnium votis desideratum sibi postulat, et ad dilectum et ad electum sibi incunctanter aspirat Carnotensis Ecclesia, sponsique desiderio jam languescens: *Osculetur me*, inquit, *osculo oris sui* (Cant. i). Urgeat amor Christi eum qui regis filiz desideratur amplexibus, et stimulis salutaribus compungatur qui ad Dei filios propagandos Christi gener eligitur. Erubescat regnum cælorum solus ingredi, cui divini germinis pompa gloriosa promittitur; et qui coronam auream creditur meruisse, gloriosi labore officii mereatur æternam. Mittimus ergo ad vos ex capitulo nostro personas spectabiles, decanum videlicet, cantorem et cancellarium, qui universitatis nostræ mentem vobis offerant, et personam vestram postulantem, vestri adventus desiderium viva nobis voce denuntient.

EPISTOLA CCCXXV.

AD PHILIPPUM DECANUM ET CAPITULUM S. MARTINI.

(A. D. 1176.)

JOANNES, divina dignatione et meritis sancti Thomæ, Carnotensis Ecclesiæ minister humilis, PHILIPPO decano Beati Martini totique capitulo in Domino, salutem.

Universitatem vestram ignorare non credimus quod controversiam, quæ inter homines de Castro Novo Beati Martini et R. nobilem ecclesiæ vestræ thesaurarium vertitur super quibusdam juramentis

vel fidei præstatione quam occulte inter se dicuntur prædicti homines præstitisse in depressionem juris prædictæ ecclesiæ, dominus papa nobis commisit audiendam, et, omni contradictione et appellatione cessante, sine debito terminandam. Nos itaque secundum apostolicum mandatum et de consilio virorum religiosorum et prudentium procedentes, et sufficientibus testibus omni exceptione majoribus rei cognita veritate, sententiam excommunicationis in prædictos homines, tum propter eorum manifestam contumaciam, tum propter prædictæ conjunctionis probatam testibus infamiam, auctoritate apostolica qua fungimur in hac parte protulimus; illos vero quos audivimus esse principes factionis nominatim vinculo excommunicationis innodavimus; in reliquis vero omnes, qui sunt ejusdem conjunctionis complices, non ex nomine, sed in omnes sententiam excommunicationis protulimus generalem. Vobis itaque eorum nomina qui nominatim excommunicati sunt litteris nostris expressa transmittimus: Reginaldus Meschini, Petrus de Montebruis, Nicolaus Engelardi, Petrus Auberti, Paganus Gastinelli, Joannes Ermerardi, Radulfus de Fulchis, Radulfus Thomæ, Gilo Balduini, Petrus Aimeri, Gilo Thomæ, Gilo Senoreti, Bartholomæus de Lochis, Petrus de Savoneriis, Harduinus Pelliparius, Petrus Chivittonus, Reginaldus Goslani, Juguelmus Cordoanarius, Hamericus Epuliardi, Sancio Emenardi, Gaufridus de Cormeriaco, Bartholomæus Fromaudi, Jocelinus Pelliparius, Herbertus de Carnoto, Bartholomæus Attatei, Thomas de Ambasia. Inde est quod universitati vestræ auctoritate apostolica mandamus ut illos quos nominatim excommunicavimus excommunicatos ex nomine nuntiatis, et generalem excommunicationem quam protulimus in reliquos qui prædictæ conjunctionis sunt complices, in omnes generaliter promulgetis, et in ecclesia vestra a sacerdotibus minorum altarium ecclesiæ prædictos excommunicatos tam ex nomine quam in genere faciatis frequenter et solemniter nuntiari, vel eos a divinis officiis cessare compellatis.

EPISTOLA CCCXXVI.

LITTERÆ JOANNIS, CARNOTENSIS EPISCOPI, DE ABSOLUTIONE JOANNIS, COMITIS VINDOCINENSIS, A VINCULO EXCOMMUNICATIONIS, QUO EUM JOANNES ILLIGAVERAT.

(A. D. 1180.)

JOANNES, divina dignatione et meritis sancti Thomæ, Carnotensis Ecclesiæ minister humilis, omnibus ad quos litteræ istæ pervenerint, in Domino salutem.

Noveritis quod, cum venissemus ad Ecclesiam Carnotensem, nobilem virum Joannem comitem Vindocinensem, ob injurias, damna et concussionem quas ecclesiæ Sanctissimæ Trinitatis Vindocinensis sæpius irrogaverat, vinculo excommunicationis astrinximus et plus quam triennio tenuimus astrictum. Verum procedente tempore, ad vene-

rabilem Patrem nostrum Petrum, sanctæ Romanæ Ecclesiæ titulo S. Chrysogoni cardinalem, apostolicæ sedis legatum, accessit, et præstita juratoria cautione, se de injuriis et læsionibus ecclesiæ memoratæ satisfacturum, præsentē illustri Anglorum rege et pro eo intercedente, meruit absolvi, relicto nobis quod de jure restabat exsequendum. Citatus vero comes præstitæ non stetit cautioni, dicens se in hanc formam non præstitisse juramentum: unde et pristinam a nobis reductus est in sententiam, quam dominus papa Alexander III confirmavit. Tandem, cum dominus Anglorum rex doletet illum tandiu excommunicationi subiacere, regiam adjecit manum, eundem compellens ut exhibitione justitiæ se a sententia excommunicationis qua tenebatur faceret absolvi. Nos autem comes pœnitens, ut videbatur, et corde contritus adiit, ac de injuriis satisfaciens competenter, ad preces domini regis Anglorum et abbatis et fratrum ecclesiæ præfatæ absolutus est, juratoria cautione præstita se manum ulterius, nec ad eandem ecclesiam, nec ad homines vel possessiones ipsius, extensurum, nisi aliquid de jure posset evincere. Quod ut posteritati notum fieret, et ecclesiæ jam dictæ prospiceretur indemnitati, tam scripti quam sigilli nostri testimonio facimus communiri.

Actum publice, anno Gratie 1180.

EPISTOLA CCCXXVII.

LITTERÆ JOANNIS CARNOTENSIS EPISCOPI, DE SATISFACTIONE FACTA MONASTERIO S. LAUNOMARI BLESENSIS, PRO ILLATIS EIDEM DAMNIS ET INJURIIS A JOANNE COMITE VINDOCINENSI.

(A. D. 1180.)

JOANNES, divina dignatione et meritis S. Thomæ martyris, Carnotensis Ecclesiæ minister humilis, omnibus ad quos præsentēs litteræ pervenerint, in Domino salutem.

Noveritis illustrem virum Joannem Vindocinensem a nobis sententia excommunicationis, quam etiam dominus papa Alexander III confirmaverat, fuisse diutius innodatum propter quasdam iniquas consuetudines, quas in villis Sancti Launomari Blesensis, in pago Vindocinensi constitutis, contra justitiam usurpabat. Vindicabat enim in illis sibi jus hospitandi, talliam, corvagiū, avenagiū, justitiam cruoris et latronis, quibus omnibus Hierosolymam profecturus coram nobis et multis venerabilibus viris Blesis in perpetuum renuntiavit, ut a vinculo anathematis quo tenebatur mereretur absolvi. Constituit etiam et authentice confirmavit quod, si quis hæredum vel successorum suorum

A monachos aut homines beati Launomari molestare vel inquietare præsumperit, super exactione prædictorum sexaginta marcas argenteas dictis monachis persolvere per ecclesiasticam censuram compellatur. Et ne lis in hunc modum sopita vel ab ipso vel ab hæredibus ejus possit iterato suscitari, ad preces ipsius formam pacis initæ præsentī paginæ commendatam sigilli munimine decrevi roborandam.

Actum Blesis, anno Verbi incarnati 1180.

EPISTOLA CCCXXVIII.

AD PETRUM DE CANDEIO.

Monet ne monachos de Fontanis contra formam ordinis celebrare faciat in ecclesia de Landa.

(D. MARTEN., *Ampliss. Collect.*, I. 601, ex ms. B. Marie de Fontanis.)

JOANNES, divina dignatione et meritis beati Thomæ, Carnotensis Ecclesiæ minister humilis, PETRO de Candeio salutem.

Omnia eleemosyna tanto est Deo acceptior et largitori suo fructuosior, quanto ipsius industria commodior accipienti fuerit et utilior. Hinc est quod utilitati tuæ providentes consulimus, et admonemus in Domino, ut in ecclesia tua de Landa monachos de Fontanis contra formam ordinis Cisterciensis missam celebrare non compellas. Sufficiat autem devotioni tuæ officium divinum quod in ipsa abbata pro tua et prædecessorum et successorum tuorum salute celebrare monachi statuerunt.

C Vale.

EPISTOLA CCCXXIX.

AD BARTHOLOMÆUM TURONENSEM ARCHIEPISCOPUM.

Ejusdem argumenti.

(Ibid.)

F Venerabili domino et Patri charissimo B. Dei gratia Turonensi archiepiscopo, apostolicæ sedis legato, JOANNES, divina dignatione ac meritis sancti Thomæ, Carnotensis Ecclesiæ minister humilis, salutem et juges ad vota successus.

Rectoribus incumbit Ecclesiæ viros religiosos propensius diligere, et eos suis confovere facultatibus, longe ab eis injurias propulsare. Hinc est quod vestræ devotionis pietatem exoramus attentius ut persuadeatis PETRO de Candeio tanto abundantiorē esse fructum misericordie, quanto cui exhibetur noscitur plus prodesse. Consulatis ergo ei, et admoneatis in Domino, ne in ecclesia de Landa contra formam ordinis Cisterciensis monachos de Fontanis missam cogat celebrare, cum prædicti monachi in ipsa abbata pro sua et prædecessorum suorum salute....

JOANNIS SARESBERIENSIS

POLYCRATICUS,

SIVE

DE NUGIS CURIALIUM ET VESTIGIIS PHILOSOPHORUM.

INCIPIT ENTHETICUS IN POLYCRATICUM

Auctor ad opus suum.

Si mihi credideris, linguam cohibebis, et aula
 Limina non intret pes tuus : esto domi.
 Aspectus hominum cautus vitare memento,
 Et tibi commissas claude libelle notas.
 Omnia sint suspecta tibi, quia publicus hostis
 Et majestatis diceris esse reus.
 Ignis edax, gladiusque ferox tibi forte parantur :
 Aut te polluta subruet hostis aqua.
 Cum tamen exieris, faciem velabit amictus,
 Deformetque tuam pulvis et aura cutem,
 Dextra ferat virgam, premat et sua mantica dorsum :
 Trita tegant frontem pilea, pero pedem.
 Sit gradus et cultus, habitus peregrinus eunti,
 Non nisi barbariem barbara lingua sonet.
 De Pietavorum dices te gente creatum,
 Nam licet his lingua liberiore loqui.
 Hospitique fidem quæres super omnia, quo sis
 Tutus ab insidiis, quas tibi quisque parat.
 Stultos, prudentes nimium, parvosque cavebis,
 Et quos insignes garrula lingua facit.
 Si quis amat verum, tibi sit gratissimus hospes,
 Et quem delectat gloria vana, cave.
 Jure patronatus illum cole, qui velit esse,
 Et sciat, et possit, tutor ubique tuus.
 Ergo quærat lux cleri, gloria gentis
 Anglorum, regis dextera, forma boni.
 Quæsitus regni tibi cancellarius Angli,
 Primus sollicita mente petendus erit.
 Hic est qui regni leges cancellat iniquas,
 Et mandata pii principis æqua facit.
 Si quid obest populo, vel moribus est inimicum,
 Quidquid id est, per eum desinit esse nocens.
 Publica privatis qui præfert commoda semper :
 Quodque dat in plures, ducit in ære suo.
 Quod dat habet ; quod habet, dignis donat : vice versa
 Spargit ; sed sparsæ multiplicantur opes.
 Uique virum virtus animi, sic gratia formæ,
 Undique mirandum gentibus esse facit.
 Tardus ad hunc Samius si certet acumine mentis,

A Indoctusque Plato, Varroque stultus erit.
 Curio si certet verbis, vincetur ab ipso ;
 Victus, si certet, Quintilianus erit.
 Illius nosse domum non est res ardua ; cuivis,
 Non duce quæsito, semita trita patet.
 Nota domus cunctis, vitio non cognita soli
 Lucet, ab hac lucem dives, egenus, habent.
 Illa patet miseris, patet et domus illa beatis,
 Hic patre latatur advena quisque suo.
 Cum reserata semel fuerit tibi janua, currens
 Ad thalamum domini progrediere tui.
 Expecta dum turba fluat, quæ servat in aula,
 Fessaque sint domini membra fovenda toro.
 Accedes, vultum mutabis mantica nugas,
 Excutiat ; peregre nunc peregrinus eat.
 B Non tamen ostendas, oculus quod principis urat,
 A quo tota tibi vita, salusque datur.
 Si facies illi tua displicet, unde placebit ?
 Ejus in arbitrio, jusque favorque manent.
 Quod prohibet fieri, scelus est : quod præcipit,
 [æquum,
 Juraque pro placito stantque caduntque suo.
 Huic quæ sola placet, sola virtute placebis,
 Quæ tibi, si desit, cætera cuncta nocent.
 Jura colit, pacem statuit, fundatque quietem,
 Et tumidos hostes mente manuque domat.
 Sed seu jura vocent, seu fulminet ensis in hostes,
 Non nisi sancta gerit, non nisi sancta probat.
 Confer ei quoscunque duces, quoscunque potentes,
 C Plebs erit hoc viso maxima turba ducum.
 Si reges videas, quid ad hunc nisi rustica turba ?
 Et bene, si dici rustica turba queunt.
 Particulamque tui præmonstrans, experiere
 Quæ maneat totum gratia, vel quis honor.
 Si placet hæc, totus poteris fortasse patere.
 Sed si displiceat, cætera claude toga.
 Verba salutantis sint prima ; subinde facetus
 Te dabis obsequiis, hospitiumque petes.
 Non gravis hospes eris, potiusque ciboque verendus
 Sufficiet vestis non pretiosa tibi.

- Non oneraris equis, phaleras nec poscis equorum. A
 Nec te servorum copia magna premit.
 Sufficiet vel sola domus, visusque patroni,
 Ejus et alloquio, consilioque frui.
 Ceria quid possit, quid speret plebs, ubi regit
 Vires, una domus sola docere potest.
 Si develatam faciem monstraverit, aut non
 Perstringat visum cassibus ille tuum,
 Quid sapiens stulto differt, quid paupere dives,
 Quid misero felix? si sapias ecce vides.
 Si fuerit latus, oculos auresque libenter
 Exponet nugas forsitan ille tuis.
 Sic igitur nugas sparges, ne tædia gignant,
 Quæ rebus lætis sunt inimica nimis.
 Si jubet ut nugas agites, nugare decenter:
 Nam sibi per nugas seria credit agi.
 Utilibus nugas, sic aptes seria ludis,
 Ut tibi sit gravium nulla timenda manus.
 Si jubet ut taceas, statua taciturnior esto,
 Nec redimas signis verba negata tibi.
 Cum satius erit, vel cum majora vocabunt.
 Ora conductus detur ut inde tibi.
 I citus, atque redi; ne quorum carpere nugas
 Ausus es, infligant tela, necemque parent.
 Unum discedens secreta profer in aure:
 Quidquid agant alii, tu memor esto tui.
 Quæque caro fenum, flos feni, gloria carnis,
 Hæc nihil est: nihilo quid minus esse potest.
 Munera fortunæ, viscata puta vitiorum
 Semina, sunt scelorum pabula, mortis iter.
 Sænt laquei, sunt insidiæ, sunt toxica mortis,
 Quam non effugient, quos dea cæca colit.
 Quod fortuna dedit, et quod dabit, est alienum,
 Auferet hoc totum, cum voiet illa, tibi.
 Retia pennatis nequeunt prævisa nocere,
 Tu quæcunque vides, retia mentis habe.
 Retia sunt quæcunque vides, hominemque ligatum
 Ad miseram mortem per mala quæque trahunt.
 Forsitan, unde tibi datur hæc audacia? quæret,
 Dices nil metuens, omnia tutus agit.
 Omnia tutus agit, quem nec spes, nec timor angit,
 Cui mala nulla placent, omnia tutus agit.
 Hispana rediens, aut Vasconis utere lingua,
 Sed tamen in verbo plus gravitatis habe.
 Indue sic linguam, sic vestes indue gentis,
 Salva sit ut morum regula, salva fides.
 Pendeat ex humeris crux ænea, sit coma tetra,
 Hispida cæsaries, barba recisa parum.
 Sitque gravis vultus, sint froas oculique pudici,
 Insonantesque manus, pauper amictus erit.
 Dum tibi conductus fuerit, securior ibis,
 Et via sit pedibus quælibet apta tuis.
 At si defuerit, longas protende diætas,
 Contineatque pedes publica strata tuos.
 Nusquam divertas, ne quis te lædat euntem.
 Nugarumque luat garrula lingua notas.
 Omnia, si nescis, loca sunt plenissima nugis;
 Quarum tota cohors est inimica tibi.
 Ecclesia nugæ regnant, et principis aula;
- In claustro regnant, pontificisque domo.
 In nugis clerus, in nugis militis usus;
 In nugis juvenes, totaque turba senum.
 Rusticus in nugis, in nugis sexus uterque:
 Servus, et ingenuus, dives, egenus, in his.
 Accelera gressus, cauto diplomate pergens
 Ad mare, quo Morini littora nostra petunt.
 Hospitium tandem sera cum nocte subibis,
 Ut valeas, esto sobrius, esto gravis.
 Gens penetranda tibi, prælargæ, bibæque, loquax-
 [que,
 Et cui, ni morem gesseris, hostis eris.
 Emergunt lites modicæ, quas magna sequuntur
 Jurgia, vulneribus seta, necemque ferunt.
 Sed quia virtutem gens diligit, et veneratur,
 B Si bene credaris vivere, tutus eris.
 Non modo tutus eris, sed summo dignus honore
 Quæque libet fieri, cuncta licenter age.
 Cantia te felix genuit, te Cantia fovit,
 Illustris regum, pontificumque parens.
 Hic tibi debetur, sedes finisque laborum:
 Illa tibi requiem præparat, illa domum.
 Anglorum sedem primam pete, sive Britonum;
 Si Britonum mavis dicere, nemo velat.
 Indignum, litem si tempus agit breve longam,
 Digna quidem non sunt tempora longa brevi.
 Cum de re constat, non sit de nomine pugna;
 Ne foveat litem lana caprina diu.
 Quidquid vis dicas, dum sit caput illa Britannis,
 Quam tibi præsignat angelus arce micans.
 C Angelus iste quis est, aut quæ domus ista, requires
 Namque novos rerum forma movere solet.
 Hæc est illa domus, quæ Christum prima recepit:
 A qua suscepit insula tota fidem.
 Insula tota fidem cepit, fideique parentem
 Prædicat, extollit, audit, honorat, amat.
 Consilii magni si nosti forte datorem,
 Non erit ignotus angelus iste tibi.
 Angelus e specula totum circumspicit orbem,
 Et corpus pennis subvehit, atque tegit.
 Sic videt e specula, sic protegit omnia pennis,
 Ut jus non habeat hostis in orbe suo.
 Illic tempestates prænuntiat, atque serenum:
 Ventorum rabiem temperat, atque maris.
 D Ne quid obesse queat, non dormit nocte, dieque
 Stat; quia subjectos undique stare facit.
 Accedens propius, Christi properabis ad aulam,
 Ut veniam culpis promerere tuis.
 Illic finiti solventur vota iuvoris:
 Hic lacrymas, gemitus, hic pia tura dabis.
 Excipiet fratrum reducem te tota chorea:
 Et laudes pro te sospite læta canet.
 Quidquid habes quod eis placeat, largire libenter:
 Quidlibet, ut fuerit utile, cuique dabis.
 Si potes, Odoni studeas donare salutem:
 Accipiatque Brito te veniente crucem,
 Illic narrare tui tandem discrimina fati
 Exactæque viæ prospera cuncta licet.
 Quid si ovis sub vulpe latens, vulpesve sub agno,

Pelle leonina dic quid asellus agat.
 Quid leo dum servit, quid agit, dum regnat asellus,
 Turturis in specie passeris acta canes.
 Quid faciant pardi timidi, leporesque fugaces,
 Et spes conversi quæ sit habenda lupi.
 Quid repens testudo paret, scarabæus onustus,
 Curque levi ventus grandis ab imbre cadat.
 Sed quia nemo potest cunctis virtute placere,
 Sufficiat paucis te placuisse bonis.
 Spernantur si forte tuæ sub iudice nugæ,
 Non sit iniqua manus, aut tua lingua prociæ.
 Libera donentur cunctis suffragia, teque
 Iste bonum dicat, dicat et ille malum.
 Si locus est liber, cur non sit libera lingua?
 Nemo satis firmus, quem levis aura movet.
 Quid facient enses, si te levis aura cruentet?
 Verba quidem non sunt verbera, verba times?
 Linguarum strepitus solidam non transeat aurem,
 Auris inepta nimis, quam sonus urit iners.
 Exerceant alii linguas, tibi pareat auris;
 Lingua quidem prodest, non tamen aure magis.
 Illis in lingua mens est, tibi sit cor in aure.
 Os patulum sit eis, auris aperta tibi.
 Obice virtutis confringitur impetus oris,
 Et linguæ stimulo mens malesana perit.
 Nemo, nisi vanus, falso lætatur honore,
 Conscia mens culpæ, quam mala dicta movent.
 Frons adamante tibi sit durior, igne perusta
 Sit cutis, a verbis ne notet ora rubor.
 Plena pudore tamen, qualem decet illius esse,
 Qui timeat vitii sordidus esse nota.
 Alterius linguæ dic quis moderatur habenas?
 Vix est, qui propriæ possit habere modum.
 Lubrica sæpe cadit, quoniam versatur in udo:
 Sæpe cadens labem contrahit, atque notam.
 Inter multiloquos, et grandia verba serentes,
 Esto tardiloquus, estoque pauca loquens.
 Dum linguas accunt alii, tibi calleat auris,
 Et sit Dulichio remige surda magis.
 Nec tantum valeat temeraria lingua loquentis,
 Pectoris ut possit rumpere claustra tui.
 Si patiens fueris, nunquam tibi verba nocebunt,
 Turbatorque tuæ nemo quietis erit.
 Excutiet pacem, quam dat patientia, nullus;
 Sit licet exermis, conterit arma tamen.
 Utantur linguis, tu viribus utere mentis,
 Si sapis: alinguis gloria magna venit.
 Nam quæ sit doctrina viri, patientia monstrat,
 Imbellique manu bella nefanda premit.
 Quis feret armatam, quæ sola triumphat inermis,
 Armatamque manum vincere sola solet?
 Vir patiens forti melior: minor esse triumphus
 Urbis, quam mentis dicitur, estque minor.
 Sperne malos, venerare bonos, ignosce volenti
 Lædere, nulla bonis ultio grata magis.
 Nulla virum fortem vindicta magis decet ista,

A Principibus semper debet adesse viris.
 In quorum manibus lex si viget ignea; punit,
 Dum miseret: fidos dum cupit esse, facit,
 Provocat ad facinus, dum sævit iniqua potestas,
 Et sibi subjectos non sinit esse pios.
 Nemo sciens illum lædit, quem credit amicum;
 Regula fida nimis: quisquis amandus, amet.
 Illic hominum disjuncta solet conjungere corda,
 Ista potest hominem conciliare Deo.
 Hac duce carpe viam, gradienti nemo nocebit,
 Et poteris cunctas tutos inire manus.
 Illa tamen metuenda manus, quæ tractat iniquas
 Sordes, quam maculant æra colore suo.
 Non quia polluitur, et polluit, est fugienda,
 Sed quoniam nummus toxica sæva gerit.
 B Toxica perpetuam paritura famemque sitimque,
 Et miseram vitam, mortis et omne genus.
 Nulla libris erit apta manus ferrugine tincta;
 Nec nummata queunt corda vacare libris.
 Non est ejusdem nummosque librosque probare,
 Persequiturque libros grex, Epicure tuus.
 Ignis avaritiæ cum fenum carnis adurit,
 Surgit, et æternum construit usque focum.
 Omnia cum possit manus Omnipotentis, avaræ
 Mentis egestatem non satiare potest.
 Non satiare potest manus Omnipotentis avarum:
 Dic mihi quis poterit, quod nequit illa manus?
 Nonne satis miser est, quem nec Deus ipse beare
 Sufficit? ulterius quis miser esse potest?
 Nummipetæ cum libricolis nequeunt simul esse.
 C Ambos, crede mihi, non capit una domus.
 Ergo cave miseros, nec ab his nisi trinitia speres:
 Nam miseri cultor, quis nisi stultus, erit?
 Est antiqua nimis, nimis est sententia vera,
 Quam docuere patres, Ennius atque Cato:
 Tam quod habet, quam quo caret omni destit amico,
 Occupet, occumbat, res aliena tamen.
 Semper abundabit, qui rebus noverit uti;
 Et mens utendi nescia semper eget.
 Pauca potest dives, et plurima pauper habere;
 Nescit egestatem dives, egenus opes.
 Nullus amicus ei, qui multa cupit, nec amicus
 Est sibi, cui nimium res aliena placet.
 Si cupidus fuerit hostis, caveatur ut hostis,
 D Si sit amicus, eo cautior esse stude.
 Jurat? crede minus; non jurat? credere noli;
 Juret, non juret, hostis ab hoste cave.
 Et fugias quos livor edax felicibus hostes
 Sic facit, ut virtus flectere nulla queat.
 Muneribus fortasse tuis placabis avarum,
 Lædere quo cesset invidus, esto miser.
 Alterius misera gaudet mens invida sorte,
 Cunctaque vicina commoda, damna putat.
 Et nisi festinus fugeres, te plura monerem
 Vix pateris dici pauca: vel ista tene.

JOANNIS SARESBERIENSIS

POLYCRATICUS

SIVE DE NUGIS CURIALIUM ET VESTIGIIS PHILOSOPHORUM.

LIBER PRIMUS.

PROLOGUS.

Jucundissimus cum in multis, tum in eo maxime est litterarum fructus, quod omnium interstitiorum loci et temporis exclusa modestia, amicorum sibi invicem præsentiam exhibent, et res scitu dignas sita aboleri non patiuntur. Nam et artes perierant, evanuerant jura, fidei et totius religionis officia quæque corruerant, ipseque recti defecerat usus eloqui, nisi in remedium infirmitatibus humanæ, litterarum usum mortalibus divina miseratio procurasset. Exempla majorum, quæ sunt incitamenta et fomenta virtutis, nullum omnino corrigerent aut servarent, nisi pia sollicitudo scriptorum, et triumphatrix inertiae diligentia, eadem ad posteros transmisisset. Siquidem vita brevis, sensus hebes, negligentiae torpor, inutilis occupatio, nos paucula scire permittunt: et eadem jugiter excutit, et avellit ab animo fraudatrix scientiæ, inimica et infida semper memoriæ noverca, oblivio. Quis enim Alexandros sciret aut Cæsares, quis Stoicos aut Peripateticos miraretur, nisi eos insignirent monumenta scriptorum? Quis apostolorum et prophetarum amplexandæ imitaretur vestigia, nisi eos posteritati divinæ litteræ consecrasset? Arcus triumphales tunc proficiunt illustribus viris ad gloriam, cum ex quibus causis, et quorum sint, impressa docet inscriptio. Liberatorem patriæ, fundatorem quietis, tunc demum inspector agnoscit, cum titulus triumphatorem, quem nostra Britannia genuit, indicat Constantinum. Nullus enim constanti unquam gloria claruit, nisi ex suo, vel scripto alieno. Eadem est asini, et cujusvis imperatoris post modicum tempus gloria; nisi quatenus memoria alterutrius, scriptorum beneficio prorogatur. Quot et quantos arbitraris fuisse reges, de quibus sermo nusquam est, aut cogitatio? Nihil ergo consiliosius est captatoribus gloriæ, quam litteratorum et scribentium maxime gratiam promereri. Inutiliter enim eis geruntur egregia, perpetuis tenebris obducenda, nisi litterarum luce clarescant. Quidquid favoris aut præconiorum aliunde contrahitur, perinde est, ac si echo, quam audis in fabulis, plausus excipiat theatrales; de-

PATROL. CXCI

A sinit enim cum cœperit. Ad hæc in dolore solatium, recreatio in labore, in paupertate jucunditas, modestia in divitiis et deliciis, fidelissime a litteris mutuatur. Nam a villis redimitur animus, et suavi et mira quadam, etiam in adversis, jucunditate reficitur, cum ad legendum vel scribendum utilia, mentis intendit acumen. Nullam in rebus humanis jucundiores, aut utiliores occupationem invenies: nisi forte divinitus compuncta devotio orando divinis insistat colloquiis, aut corde per charitatem dilatato, Deum mente concipiat, et magnalia ejus apud se quasi quadam meditationis manu pertractet. Experto crede, quia omnia mundi dulcia his collata exercitiis, amarescunt; eo quidem magis, quo cuique sensus integrior, et ratio incorrupta judicii purioris viget acumine. Noli ergo mirari, quare aliquem gradum scalæ, quæ nunc sola novit ascensum, prout quemquam monuisti, non ascendo. Quare majoribus me non ingero curiis, cum tibi etiam Isocratis responsurus sum verbo: qui interrogatus ab amicis, quare non in forensibus negotiis versaretur, respondit: Quæ locus hic callet, ego nescio; quæ ego calleo, locus hic nescit. Ego enim contemno quæ illi aulici ambiunt, et quæ ego ambio illi contemnunt. Mirare magis quare non præcido, aut rumpo funem, si alias solvi non potest, qui me in curialibus unguis tandiu tenuit, et tenet adhuc tantæ obnoxium servituti. Jam enim annis fere duodecim nugatam esse tædet, et pœnitet me longe aliter institutum, et quasi sacratoris philosophiæ lactatum uberibus, ablactatumque decuerat ad philosophantium transisse cœtum, quam ad collegia nugatorum. Et te quidem sentio in eadem conditione versari, nisi quia rectior et prudentior, si facis quod expedit, stas semper immotus in solidæ virtutis fundamento, nec agitaris arundinea levitate, nec deliciarum sectaris mollia, sed ipsi, quæ mundo imperat, imperas vanitati. Unde cum tibi diversæ provincie congestis meritum laudum præconis, quasi arcum erigant triumphalem: ego vir plebeius stridente fistula inculti eloqui, librum hunc ad honorem tuum, velut lapillum in acervo præconiorum

13

tuorum conieci; scietis quia sicut non habet, unde placeat ex vetustate, sic ex devotione scribentis non poterit displicere. Nugas pro parte continet curiales, et his magis insistit quibus urgetur magis. Pro parte autem versatur in vestigiis philosophorum; quid in singulis fugiendum sit, aut sequendum, reliquens arbitrio sapientis. Et quia ne lædant aliquem, cum oportuit conveniri, in quo nihil nugatorium possit argui: te virorum nostræ ætatis elegantissimum decrevi convenire, et quæ videntur in mei similibus arguenda describere. Sic enim cum ineptias suas lector vel auditor agnoscat, illud ethicum reducet ad animum, quia « mutato nomine de se fabula narratur, » præcipue cum omnes noverint quantis tu serietatibus jugiter occuperis. Sic dum alios docet Seneca suum monet Lucilium. Ad Oceanum et Pammachium scribit Hieronymus, et aliorum plerumque castigat excessus. Quisquis autem blandientis causatur ineptias, negotium cum tempore metiatur, et quod sapientis est, ex causis dicendi dicta dijudicet. Si quid autem enipiam asperius sonat, non in se quidquam dictum noverit, sed in me ipsum, et similes mei, qui mecum cupiunt emendari; aut in eos, qui collapsi in fata, omnem reprehensionem æquanimiter ferunt. Novi enim, quia nulli gravis percussus Achilles: et præsens ætas corrigitur dum præterita suis meritis objurgatur. Sic dum corrigit Horatius, etiam servis, ut Decembri libertate utantur, indulget.

*Omne vaser vitium ridenti Flaccus amico
Tangit, et admissus circum præcordia ludit.*

Quæ vero ad rem pertinentia a diversis auctoribus se animo ingerebant, dum conferrent, aut juvarent, curavi inserere, tacitis interdum nominibus auctorum; tum quia tibi, utpote exercitatio in litteris, pleraque plenissime nota esse noveram; tum ut ad lectionem assiduum magis accenderetur ignarus. In quibus si quid a fide veri longius abest, mihi veniam deberi confido, qui non omnia, quæ hic scribuntur, vera esse promitto; sed sive vera, seu falsa sunt, legentium usibus inservire. Neque enim adeo excors sum, ut pro vero astruam, quia pennatis avibus quondam testudo locuta est, aut quod « rusticus urbanum murem mus paupere tecto » (HORAT. SAT. II, VI, 8) suscepit, et similia; sed quin hæc fragmenta nostræ famulentur instructioni, non ambigo. Hæc quoque ipsa, quibus plerumque utor, aliena sunt, nisi quia quidquid ubique bene dictum est, facio meum, et illud nunc meis compendium, nunc ad fidem et auctoritatem alienis exprimo verbis. Et quia semel cæpi revelare mentis arcana, arrogantiam meam plenius denudabo. Omnes ergo qui mihi in verbo aut opere philosophantes occurrunt, meos clientes esse arbitror, et quod majus est, mihi vindico in servitium; adeo quidem ut in traditionibus suis se ipsos pro me linguis objiciant detractorum. Nam et illos audio auctores. Neque illum Alexandrum vidi, vel

A Cæsarem: nec Socratem, Zenonemve, Platonem aut Aristotelem disputantes audivi; de his tamen et aliis æque ignotis, ad utilitatem legentium retuli plurima. Cedo tamen ne videar contentione gaudere, et me officiosis fateor usum esse mendaciis, et si aliter æmulus non quiescit, quoniam et ego meum Cornificium habeo et Lanuvium, me mendacii reum esse consentio, qui scriptum novi, quia omnis homo mendax; adeo quidem, ut nec vastum pectus, turgidas venter, tumida facies et rubicunda, lingua procax, insulsa, et paratior mores corroderet alienos, quam corrigere suos, nostrum receperit Lanuvium. Quis ipse sit, nisi ab injuriis temperet, dicam, et plane cognoscet, quia inveteratum esse, plenam non confert, nec integram servat auctoritatem. Procedat tamen et publicet, arguat meum ratione vel auctoritate mendacium, et ego vel ad inimici vocem non refugiam emendari; imo et amicum ducam, qui meum castigabit errorem. Si tamen et alicubi auctorum aliter quam scripserim, inveniat, non ideo constabit me esse mentitum, cum in strategematicis historicis, qui frequenter ab invicem dissident, sim secutus, et in philosophicis academice disputans, pro rationis modulo, quæ occurrebant, probabilia sectatus sum. Nec academicorum erubesco professionem, qui in his quæ sunt dubitalia sapienti, ab eorum vestigiis non recedo. Licet enim secta hæc tenebras rebus omnibus videatur inducere, nulla veritati examinandæ fidelior, et, auctore Cicerone, qui ad eam in senectute divertit, nulla profectui familiarior est. In his ergo quæ incidenter de providentia, et fato, et libertate arbitrii, et similibus dicta sunt, me academicum potius esse noveris, quam eorum quæ dubia sunt, temerarium assertorem. Scripturarum quoque testimoniis, ad commodum explanandæ sententiæ, quandoque usus sum; ita tamen, ut nihil fidei, aut bonis moribus inveniat adversum; ac si sententias tam modernas, quam veteres, eadem incommutabilis veritas genuisset. Siquidem

*..... facies non omnibus una,
Non diversa tamen, qualem decet esse sororum.
(OVID. MET. II, 43.)*

D Omnia vero tuo reservantur examini, ut tibi major et justior corrigendi, quam mihi scribendi gloria, debeatur. Inæqualitas autem voluminum, variis est occupationibus ascribenda, quibus in curia sic distractus sum, ut vix aliquid scribere quandoque licuerit. Dum tamen Tolosam cingitis, ista aggressus sum, et me curialibus nugis paulisper ademi, illud volvens in animo, quia otium sine litteris mors est, et vivi hominis sepultura. Si quis ignotos auctores cum Lanuvio calumniatur aut fictos, redivivum Platonis Africanum Ciceroni somniantem, et philosophos Saturnalia exercentes, accuset, aut auctorum, nostrisque figmentis indulgeat, si publicæ servant utilitati. Præterea lectori et auditori quanta possum devotione sup-

plico, ut me Patri misericordiarum commendare dignentur, in orationibus suis; et erratibus meis, qui multiplicati sunt super numerum, veniam studeant obtinere. Nam et ego spero me participem esse omnium timentium Dominum: et corde et voce vicissim pro indulgentibus oro, ut actus et cogitationes nostras, omnipotens et miserator Deus emundet; et ne vitiorum rapiamur erroribus, spiritu suo mentes nostras illustrare dignetur magni consilii Angelus.

Cap. I. Quid maxime noceat fortunatis.

Inter omnia quæ viris solent obesse principibus, nihil perniciosius esse arbitror, quam quod eis fortunæ blandientis illecebra aspectum subtrahit veritatis, dum divitias suas et delicias congerit mundus, quibus delicati sensus pruriginem vicissim refovet, et accendit, ut animus multiplici lenociniorum fraude captus, quadam alienatione sui, ab interiore bono deficiens, per exteriora mendacia variis concupiscentiis evagetur. Noverca siquidem virtutis prosperitas, beatulis suis sic applaudit, ut noceat: et infelici successu sic in via fortunatis obsequitur, ut in fine perniciem operetur, convivis suis ab initio propinans dulcia, et cum inebriati fuerint, lethale virus miscet, et si quid deterius est: quo specie sui clarescit amplius, eo stupentibus oculis densiorem infundit caliginem. Invalescentibus ergo errorum tenebris, veritas evanescit, et virtutum radice succisa, seges germinat vitiorum, lumen rationis exstinguitur, et totus homo casu miserabili fertur in præceps. Sic rationalis creatura brutescit, sic imago Creatoris quadam morum similitudine deformatur in bestiam, sic a conditionis suæ dignitate degenerat homo, vanitati similis factus, eo quod ex honore collato intumuit, et a tumore perdidit intellectum. Quis enim eo indignior, qui sui ipsius contemnit habere notitiam? qui tempus, quod parca manu datum est, ad mensuram in usum vitæ, et solum reparari non potest, usuraria quadam accessione et pœnali repetendum in vitæ dispendia prodigit, et in contumeliam auctoris effundit? Quid eo brutus, qui ex defectu rationis, et impulsu libidinis, dimissis propriis, aliena negotia curat, et non modo negotiis, sed et alienis otiosis jugiter occupatur? Quid eo bestialius, qui omisso officio, de media nocte surgit, ut sagacitate canum, venatorum industria, studio commilitonum, servulorum fretus obsequio, temporis et famæ jactura, rerum laborisque dispendio, de nocte ad noctem pugnet ad bestias?

Cap. II. Quid in studiis alienum.

Alienum profecto est, quod ratio naturæ vel officii non inducit, si tamen interdum recte dicitur alienum, quod rectius fuerat semper fuisse nullius. Quæ vero naturæ sunt, peræque sunt omnium; quæ officii, sua sunt singulorum. Aliud itaque ex officio, aliud ex natura: licet naturæ vis ex officio debeat. Parricidii siquidem species est, impugnare jura naturæ, et sacrilegii instar, parentis leges

evacuare, et matri omnium honorem debitum non referre. Quod tamen ratio ex honestis causis admittit, non est simpliciter alienum. Si modesta forte jucunditas, vel utilitas subest, et nemini noceatur, (hoc etenim non adversatur officio vel naturæ;) sin autem impugnat alterutrum, statim est et simpliciter alienum, et usquequaque non licet. Hujus itaque contractatio semper est, aut erroris aut criminis.

Cap. III. Distributio officiorum, ex politica constitutione veterum.

Philosophi gentium, justitiæ, quæ politica dicitur, præceptis et moribus informantes, cujus merito respublica hominum subsistit et viget, unumquemque suis rebus et studiis voluerunt esse contentum. Urbanis et suburbanis, colonis quoque vel rusticis sua singulis loca et studia præscribentes. Sollicitudo singulorum et omnium utilitati publicæ serviebat. Naturæ, laboris, et industriæ fructum unusquisque recipiebat ex merito. Nemo quod esset alterius usurpabat, manente in omnibus individuis charitatis affectu. Primus quidem et medius urbis locus Arcopago cessit, unde ad singulas professiones, prout ratio cujusque officii exigebat, dispositione congrua institutas, officiorum jura quasi quidam salutis et vitæ rivuli derivarentur. Porro in his venandi ars officium vix permittitur accedere ad suburbanos; cum venatores ut agricolæ exterique incolæ rurum, ab urbibus nobiliorumque cetero longius arceantur. Omnino enim iniquum est nobiliora ingenia studiis dehonefari minoribus, et eos, quos ardua et graviora manent officia, voluptatis aut vanitatis occupationibus agitari. Unde si licenter exerceatur venatio, artificium vel officium; si contra, levitatem eam esse aut malificium censuerunt, edicto punientes eos, qui eam contra officium usurparent.

Cap. IV. De venatica, et auctoribus, et speciebus ejus, et exercitio licito et illicito.

Et primi quidem Thebani, si fidem sequamur historiæ, eam communicandam omnibus statorunt. Et ex quo suspecta sit omnibus gens parricidiis, incestibus detestanda, insignis fraude, nota perjuriis, hujus artificii, vel potius malificii, in primis præcepta congessit, quæ potius modum ad gentem mollem imbellemque, levem et impudicam (Phrygios loquor) transmitteret. Riserunt eos Athenienses et Lacædemonii populi graviore, historiarum gesta, naturæ morumque mysteria variis figmentorum involucribus obtexentes; sic tamen ut ex cautela malorum utilitatem inducerent, aut ex lepore poematis voluptatem. In auras itaque raptum tradunt ab aquila Dardanum venatorem ad pocula, a quibus ad illicitos et innaturales transiret amplexus. Eleganter utique, cum et levitas ferri possit ab alite, et voluptas sobrietatis ignara cujuscunque libidini prostitui non erubescit. Dux Thebanus visa nuditate illius quam in silvis semper coluerat, cum ab errore peccati sui revocaret affectus, sub hu-

mano sensu se in bestiam stupuit transformatum, A
cervisque conformis, cum domesticis canes, voce
et vultu niteretur abigere, vitio pravae consuetudi-
nis, totius substantiae suae dispendio, eorumdem
morsibus patuit. Et forte deam venatoribus præ-
ferunt, quia mollitie hac vel malitia deos suos vo-
luerunt infamare. Apri dentibus extinctum Adoni-
dem deslet Venus, habens semper cum venatione
vel robusta commercium. Dum Maro Carthaginis
alta jocaretur hospitium, amantium vota conciliare
nescivit; nisi eis ab opportunitate venandi dilapsu
comitum, silvarum latebras reseraret. Sic forte
quia studium hoc a conscientia turpitudinis odit
luem, sicut econtra legitimi amoris gaudia, so-
lemnes lucis suae præferunt tædas. Quem mihi
clavis virorum illustrum, qui huic voluptati vehe- B
menter inhæserit?

*Fixerit arripedem cervam licet, aut Erymanthi
Placarit nemora*

(Vinc. *Æn.* vi, 803.)

victor Alcides, non voluptati suae, sed publicæ pro-
spexit utilitati. Aprum Calidoniae vastaverit Mele-
ger, non multis animum voluptate, sed hoste pa-
triam liberavit. Fuderit auctor Romani generis cer-
vorum corpora, non vanæ voluptatis solatium, sed
sibi et sociis quæsitit suffragium vitæ. Opera sin-
gulorum ex eventu, et proposito colorantur; res
quippe decora est, si honesta causa præcesserit.
Quis tamen hominum canumque construxit exer-
citiū, ut non tam sua, quam aliena virtute, cum
bestiis dimicarent? Quidni? infelicem bestiulam
lepusculum timidum tanto fortasse prædabitur ap-
paratu. Si vero clariore præda, cervo forte vel
apri, venantium labor effulserit, sit plausus intole-
rabilis, exsultant venatores, caput prædæ et solem-
nia quædam spolia triumphantibus præferuntur,
regem Cappadocum captum credas. Sic cornicines
et libicines videas victoriæ gloriam declarare. Illis
mæstum indicit femina capta silentium; vel si forte
præda nobilior, circumvenientium potius fraude quam
viribus prosternatur. Si capreolus, vel lepus ceci-
derit, triumphus gloria reputatur indignus. Præterea
ab octavo gradu capricorni, usque ad geminos,
libicinium et cornicinum exsultatio conquiescit;
nisi lupus aut hostis immanior, leo forte, vel tigris,
aut pardus, in prædam venerit, quæ quidem no-
stratum, Deo propitiante, rara gloria est, cum
tamen totius anni prolixitas variis venantium stu-
diis occupetur. Albani quidem in Asia canes ha-
bent leonibus fortiores: eos virtute canum, et suæ
gentis artificio, quasi imbelles bestiolas populantur.
Canibus quidem illis nulla ferarum fortior, nulla
animosior est. Hos Hercules, tergemino Gerione
victo, ab Italia trajecit in Asiam, eis virtutem qua
leones sternerent, quasi hæreditariam derelinquens.
Ad hæc carnificium eorum artem exigit, et artem
facit, suum habet opificem,

(24) Ed. Paris., notior.

Chironomanta volanti Cultello,

(Juv., v, 130.)

nunc pugione stricto, nunc hebetata machæra mi-
rabilis, si te casu solemnitis eorum contigerit inter-
esse. Cave tamen ne Martem loquendi verbo quovis
offendas; quia aut vapulabis, aut condemnaberis
insectis bonorum omnium, si eorum signenta non
noveris. Hæc sunt temporibus nostris liberalia no-
bilitum studia, hæc sunt prima elementa virtutis,
hæc via felices ad beatitudinis cumulum, compen-
dioso perducit tramite, quo majores nostri non nisi
laboriosæ virtutis gradibus docuerant ascendendum.
Æmilianos et Ligures Galli derident, dicentes eos
testamenta confiscare, viciniam convocare, armorum
implorare præsidia, si finibus eorum testudo incli-
neat, quam oporteat impugnari. Quod ex eo com-
ponitur, quod eos nunquam cuiuscunque certaminis
casus invenit imparatos. Nostri vero quomodo lu-
dibri notas effugiunt, cum majori tumultu et
ægriori sollicitudine, et ampliori sumptu, solemne
bellum credant bestiis indicendum? Eas tamen mi-
tius prosequuntur, cum quibus humanum genus
justas, earum exigente malitia, exercet inimicitias.
Lupus, vulpes, ursus, et quæcunque fera nocen-
tior (24) est, in aliarum quiescit occasu, et solitam
exercere malitiam, in venatorum facie non veretur.
Fertur Annibal occidisse Romanum, qui mandato
ejus, singulari certamine percusserat elephantem,
dicens eum indignum vita, qui cogi potuerat cum
bestiis dimicare; licet verius sit eum ex invidia
moluisse captivum inauditi triumphus gloria illu-
strari, et infamari bestias, quarum virtute gentibus
terrorem incussorat. Quomodo ergo dignus est vita,
qui nihil aliud novit in vita, nisi vanitatis studio
sævisse in bestias? Quos vero species illa venationis
oblectat, ut aves avibus insequantur, si tamen hoc
genus aucupii venationi censeas adnectendum, mi-
nori quidem vexantur insaniam, sed non impari lo-
vitate. Venatica tam terrestris quam aëria quante
solidior, tanto fructuosior est. Auctorem occupatio-
nis suæ ab antiquis historiis Ulixem proferunt, qui
primus, excisa Troja, armatas aves attulit Græciæ,
quas suavi quadam et grata admiratione videntium,
in cognati generis exitium animavit. Isti quidem
D magno se tuentur iudice, et

Qui mores hominum multorum vidit et urbes,

(Horat. *Ars poet.*)

cujus providentia nullis potuit insidiis supplantari,
cujus tendiculas nemo hostium indemnis evasi, cu-
jus denique inermis militia ulterius promovit Græ-
corum gloriam, quam mille ratium armata multi-
tudo. Sed et ipse hujus exercitii Circem laudat
auctorem, quæ carminibus et poculis humanas
mentes dicitur immutasse, eo quod arte verborum,
et rerum gratia alliceret mentes hominum, et suæ
voluntati conformes in usus quoslibet transforma-
ret. Græcis itaque propinata sunt suspectæ venæ

voluptatis; sed ea cum prudens gustasset Ithacus, A
 noluit bibere, ne sub domina meretrice turpis et
 excors vivere cogeretur. Verum quia sapientia re-
 rum omnium novit usum, providit vir circumspes-
 tus, finitis laboribus et erroribus, cum eum pudica
 Penelope, et affectus Teleinachi non agnosceret
 revertentem, quomodo damna sociorum, quos tanti
 exilii dispendium tulerat, Græcæ compensaret.
 Admiranda fuerat fides canis, cui soli in tanta fa-
 milia, nec viginti annorum curricula, memoriam
 domini, quin redenti applauderet, abstulerunt,
 nisi de ejus laude, canibus venatorum gratia ulte-
 rius resultaret. Novi tamen studii Teleinachum
 suum vivere præcepit expertem, illis solis dieens
 allata esse novæ voluptatis solatia, qui amissis pa-
 rentibus Trojani belli damna sentirent. Unde et
 B artem infructuosam esse conjicio, quam ab unico
 filio tantus vir studuit sequestrare. Quod vel ex eo
 mecum conjicies, quod deterior sexus in avium ve-
 natione potior est. In quo poteras naturam arguere,
 nisi nosces quia deteriora semper promiora sunt ad
 raphinam. Inanis etenim est et admodum laboriosa,
 et quæ damna sumptuum, nunquam successuum uti-
 litate compenset. Licet plurimi venationem exer-
 ceant, ut sub eo prætextu sumptus faciant parcio-
 res, domi rarius, sæpius in mensa aliena, multi-
 tudinem vitant, dum silvas, saltus, lacusque
 circumveant, pannis induti villoribus, frugaliorebus
 contenti cibus, dum consortes et famulos, quos
 macerat jejuniorum inedia, et tormenta nudtatis
 affligunt, quosque labor immoderatus exhaurit, vo-
 luptatis aut potius vanitatis imagine consensunt.
 C Eo denique tempore primum captivantur Athenæ,
 quo interdictæ venationis edictum censuerunt esse
 solvendum, et artem utriusque venationis cum
 exercitio publice admittendam. Fertur vates Man-
 tuanus interrogasse Marcellum, cum depopulationi
 avium vehementius operam daret, an avem mallet
 instrui in captivam avium, an muscam informari
 in exterminationem muscarum. Cum vero quæstio-
 nem ad avunculum retulisset Augustum, consilio
 ejus prælegit ut fieret musca, quæ ab Neapoli (25)
 muscas abigeret, et civitatem a peste insanabili
 liberaret. Optio quidem impleta est; unde liquet
 privata voluptati cujusvis præferendam esse mul-
 torum utilitatem. In semiviri Chironis antro (si
 Græcis per omnia creditur) est institutus Achilles
 lyre modis et citharæ, et inde traductus ad silvas
 in strage ferarum, cædibus et fœdo victui assues-
 cens, reverentiam naturæ timoremque mortis abje-
 cit. Quid quod Bæceus eundem habuit nutritio-
 rem? Nempe qui his studiis aut desidiis insistent,
 semiferi sunt, et abjecta potiore humanitatis parte,
 ratione morum prodigiis conformantur. A levitate
 siquidem ad lasciviam, a lascivia ad voluptatem, et
 cum induruerint, ad flagitia et quævis illicita per-
 trahuntur. Quærantur otia post labores, fomes hi-

laritatis gratior est, si dura præcesserint, refici-
 untur avidius quæ exinanita fuerint plurimum.
 Venatores omnes adhuc institutionem redolent
 Centaurorum. Itaro invenitur quisquam eorum mo-
 destus aut gravis, raro continens, et, ut credo,
 sobrius nunquam. Domi quippe Chironis habue-
 runt, unde hæc discerent. Caveri namque jubentur
 conviva Centaurorum, a quibus sine cicatrice nemo
 revertitur. Quod si historiis, quas suis poetæ de-
 coloravere figmentis, fides subtrahitur: illi utique
 eredi necesse est, quæ ex eo quod scripta est Del
 digito, irrefragabilem apud omnes gentes sortita
 est auctoritatem. Primus ergo ponitur Nemrod ro-
 bustus venator contra Dominum. Eum reprobum
 fuisse non ambigis, quem omnium doctorum turba
 B condemnat. Traditur hic in tantam elationis eru-
 pisse vecordiam, ut non vereretur jura temerare
 naturæ, cum consortes conditionis et generis, quos
 ingenuos illa creaverat, hic addiceret servituti.
 Tyrannidis ergo fastigium in contumeliam Creato-
 ris a venatore incipiens, alium non invenit aucto-
 rem, quam eum qui in cæde ferarum, et volubra-
 sanguinis, Domini contemptum didicisset. Cæpit
 enim potens esse in terra. Sic namque scriptum
 est: Eo quod non exspectaverit, ut acciperet a
 Domino potestatem. Principium regni ejus Babylon,
 dilatatusque est in terram Sennar, ubi cum tota
 terra esset unius labii, corumlemque sermonum,
 in cælum erecta est turris Babel, habens interea
 C pro lapidibus, bitumen pro cæmento, non habens
 in fundamento petram; ejus singulari soliditate
 structa, omnis edificatio in Domino convalescit. At
 improba temeritas ab unitate præcisa, linguarum
 succidis unitatem, et prima confusionem meruit,
 quæ in se quam in Deo maluit gloriari. Exivit ab
 hoc proverbium: Quasi Nemrod robustus venator cor-
 ram Domino, forte quia tanta elationis in se ex-
 stitit, ut nec recentis pœna diluvii posset instrui,
 quin in oculis Domini superbiret, et obsequium
 quod ab homine Domino debebatur, sibi contuma-
 citer usurparet; cum constet quod confusionem lin-
 guarum diluvium antecessit. Babylon, quidem calice
 aureo universam carnem inebriat, et adversus He-
 rusalem, quæ sursum est, castra construit procul
 D dubio peritura, quibus quisquis militiam præstat,
 perpetua sanctorum maledictione damnatur. Esau
 quoque venationem exercuit, et benedictione pa-
 terna meruit defraudari. In silvis collegit esurionem,
 ut immoderato æstu lenticulam concupiscens, præ-
 rogativam primogenitorum exiguo pretio et vili
 distraheret: et jugum servitutis hæreditariæ trans-
 misit in posteros, ut ditioni minoris, qui domi de-
 gebat, colla supponerent. Fruticantibus pilis horre-
 bant manus, nec enim lenis esse poterat tactu,
 silvestris moribus, cultumque vestis pretiosæ domi
 reliquerat, qui assiduo venatu virtutis abjecerat in-
 dumentum. Fraternal sanguinem sitiēbat, et se ab

eo, quem sibi divina gratia de paterna benedictione A prælatum noverat, placatus ante muneribus, non est veritus adorari. Venationis aeris auctorem jactitant fuisse Machabæum, qui majoribus occupatus hujus voluptatis, ut creditur, vitam duxit exortem. Egrege siquidem bella gessit, fratribus restituit libertatem, leges erexit, cæremónias innovavit, mundavit sancta, templi faciem, funde sibi credebat provenisse victoriam, coronis aureis decoravit, nullosque illius in actus subrepsit,

partemque tulit sibi nata voluptas.

Postremo pro salute fratrum fusus in acie, germanos legitimi belli reliquit heredes. Ab ætate prima cui rationis legem natura præscripserat, inspicie patriarchas, data legetransi adduces, proceles ad iudices, ad reges progredere, percurrere seriem prophetarum, B fidelis populi officia et studia perscrutare, quos in serie Veteris Instrumenti legis exercuisse venaticam? Nempe Idumæos, et Ismaelitas, et gentes quæ Dominum nesciebant. *Ubi sunt* (inquit propheta, aut si mavis, dum tamen in spiritu, notarius prophetæ) *qui in avibus cæli ludunt?* (Baruch. III, 17.) Ac si tacita subiectione pronuntiet eos, quorum vita joens est, suis evanuisse cum avibus, eosque subiecta pronuntiatione ad inferos descendisse commemorat. Interroga patres tuos, et annuntiabunt tibi, majores tuos, et dicent se nusquam sanctum legisse venatorem. Quod si nomini venatorum de prophetica promissione blandiaris, qua se venatores misurum Dominus pollicetur, qui de umbrosis C excelsis venentur erroneos, bestialium vitam noverris increpari, non commendari venantium vanitatem. Nec te Placidus, vel Eustachius martyr quidem insignis, quem de pia, non tamen canonica scriptura venantem asseris a Domino visitatum, nimis demulceat, nisi forte persecutorum Ecclesiæ rabiem laudas, eo quod inde ad apostolatam vocatus est Paulus, et inter alios factus est egregius Evangelii prædicator. Sed fuerint viri illustres, Alexandri forte, vel Cæsares, venatui dediti; nunquid philosophi, aut aliqui sapientes in populo? Nunquid Socrates, Plato, Aristoteles, Seneca, Soranus, aut qui totius non urbis, sed orbis evacuavit miracula, omnium in se admirationem sapientia et virtute convertens, Archytas Tarentinus? Ut redeamus ad nostros, qui et veritate doctrinæ, virtutis exemplo, et fidei auctoritate præcellunt, quos Augustinos, Hieronymos, Laurentios, Vincentios, quos denique de toto cœtu Patrum vexationis hujus agitavit insania? Nostrorum quoque temporum luctuosis instruimur exemplis, ab hujusmodi inquietudine temperare, cum proceres nostros inter venandum veris variisque miraculis, indignatio divina percusserit, bestialemque sepe invenerint exitum vitæ, qui dum licuit bestialiter vixerant. Regibus quoque ipsis manus Domini non peperit, et in malitiam eorum condignam et gloriosam exercuit ultionem. Non equidem nostri nomina, vel exempla ex inopia reticentur, nisi ex ea forte quam parit copia, sed ne

mentes lugentium adhuc immoderato dolore sauciatas, recentium refractione vulnerum, gravius ulceremus. Domestica namque sunt exempla quam plurimis. In tantam vero quidam hujus vanitatis instinctu erupere vesaniam, ut hostes naturæ flectant conditionis suæ immemores, divini iudicii contemptores, dum in vindictam ferarum, imaginem Dei exquisitis suppliciis subjugarent. Nec veriti sunt hominem pro bestiola perdere, quem Unigenitus redemit sanguine suo. Quæ feræ naturæ sunt, et de jure occupantium sunt, sibi audet humana temeritate, inspiciente Domino, vindicare, et idem juris in omnibus ubicunque sint statuit, ac si claustris sui indagine universa cinxisset. Quolique magis mirare, pedicas parare avibus, laqueos texere, allicere modis, vel fistula, ac quibuscunque insidiis supplantare, ex edicto sæpe sit criminis, et vel proscriptione bonorum mulctatur, vel membrorum punitur salutis dispendio. Volucres cæli et pisces maris communes esse aulieras, sed hæc fisci sunt, quas venatica exigit ubicunque volant. Manum contine, istarum abstine, ne et tu in penam læsæ majestatis, venantibus cadas in prædum. A novallibus snis arcentur agricolæ, dum feræ habeant vagandi libertatem. Illis ut pascua augeantur, prædia subtrahuntur agricolis sationalia, insitiva colonis, compascua armentariis et gregariis, alvearia a floralibus excluduntur, ipsis quoque apibus vix naturali libertate uti permissum est. Deus bone, quod cæstrum, et cæteras pestes, quæ non feræ, sed delicias potentum exagitant, toto potentatu suo non possunt abigere, cum et culex in ultionem hominis armatus, acrimonie suæ aculeos in feræ recte exercent. Sic si hic fueris, in annos cogeris sata redimere vel amittere. Elige utrum mavis de æquissimo jure Quiritum, rerum vel salutis utrobique dispendium imminet. Si venatorum quispiam pertranseat fines tuos, ei, quæ domi habes, incunctanter et reverenter expone, quodque domi non est, et habet vicinus, in usus illius eme, ne ex edicti licentia tua auferat vel invito, et de irreverentia et contemptu cogaris in centuria aut foro præsidis vel proconsulis, aut fortasse in concilio, læsæ majestatis reddere rationem. Protenditur etenim patrimonium fisci, dum de alieno quacunque ratione familia sumptum facit. Verum ne venaticam et alias curialium nugas, non tam iudicio quam olio stylus persequi videatur, eam indifferentibus connumerandam facile libensque consentio, nisi quia immoderato voluptatis incursu, virilem animum concutit, et fundamentum subvertit rationis. Non tamen ob hoc erit usquequaque culpabilis, cum et vinum, quod inebriat, subversionis culpam retorquet in bibentem, et senex sæpe non tam ætatis, quam suo vitio, sensum proferat puerilem. Potest igitur venatica esse utilis et honesta; sed ex loco, tempore, modo, persona et causa. Persona namque venustat studium, dum suo insistit officio et non præcipit alienum. Nec est quod quemquam

magis deceat, quam quod officio ejusque magis A accommodum est. Præclare siquidem ait ethicus, singularum personarum decora describens: « Id unumquemque decet maxime, quod est ejusque maxime. » Quid ergo mihi et tibi cum venatoris professione? Sua namque neglecta turpissimum est, quemque studiosius in aliena versari. Quid ei cum privato et rusticano fortasse studio, qui publicæ auctoritatis insignibus fulget? Ducem sequatur populus, doctor seminet disciplinam, iudex coerceat delinquentes, studiosos remuneret indulgentia potestatis, privati minoribus occupentur; honestioribus ingenui, vilioribus servilis conditio mancipetur;

Nam quod turpe bonis Seia Titioque, decabit Crispinum.

Sic utique cum multa sint ejusdem corporis membra, non omnia eidem actui serviunt, sed sua sunt officia singulorum. Qui ergo tuum venatori non cedis, cur illius usurpas officium? Nonne reputabis indignum, si ad regnum vel ad pontificium venator aspiret? Equidem indignius est, si ab alterutro fastigio ad venatoris carnificium vel sordes prolabar. Innatus etenim amor boni semper querit ascensum; econtra fomes vitii sponte sua vergit ad casum. Causa quoque actum poterit decorare, si aut necessitate subsistat, aut vigeat utilitate, aut honestate splendet, cum ex affectu mentis, tota valeat substantia operis colorari. « Affectus etenim tuus, ut ait sapiens, operi tuo nomen imponit. » Inculpabiliter ex sancti patris mandato venatum profectus est Esau, ut et patris satiaret esuriem, et promissam benedictionem impensi merito obsequii obtineret. Si enim sine culpa exerceri non posset, nequaquam tantus patriarcha ad opus illius misisset filium, quem benedictionis gratia in caput gentium constituere disponebat. Sed forte mora traxit ad se periculum, quia diutius licito, in opere tamen licito, ex prava consuetudine et immoderato amore morabatur. Nulla tamen versatur in culpa qui, urgente stimulo necessitatis, non reprobati studii exercitio vitam cogit exhibere. Qui otii inertiam vitant, qui gerendis negotiis disponunt membra dum laboribus assuescunt, qui vitiosam corporis fugiunt molem, servata in omnibus dignitate personæ, justæ reprehensionis non patiuntur aculeos. Opus enim non ex se, sed ex causa fit crimen. Nec aliqua virtutis ostentatione clarescit, cui voluptas originem præbet: noverca siquidem virtutis est. Non illam dico quam parit pax, patientia, benignitas, longanimitas, gaudium in Spiritu sancto; sed quæ amica epulis, potationibus, conviviis, modulationibus et ludis, cultibus operosius exquisitis, stupris et variis immunditiis, animos etiam graviore effeminat, et quodam naturæ ludibrio molliores et corruptiores facit esse viros quam feminas. Tempus quoque venandi culpam extenuat, actumve commendat. Sit autem hic tempus ut in locis quam pluribus invenitur, ex eo opportunitas gerendorum. Fit ergo intempestiva venatio, vel ex religionis cultu,

vel ex natura rerum, vel ex debito officii, quod vel prætermitti, vel aliis occupationibus postponi non debet. Sed de his hactenus quia non venaticam tradere, sed de curialium nugis nugari propositum est. Loci quoque ratio habenda est, scilicet ut in suo, vel communi, vel publico, licita exerceatur venatio, dum tamen consortibus non irrogetur injuria, et locus celebritate sui aut reverentia ab his inquietationibus non eximatur. Qui enim in aliena temeraria usurpatione irrumpit, laqueis juris tenetur ad poenam. Is vero modus laudabilis est, cum moderatione adhibita prudenter, et si fieri potest, utiliter exercetur, ut mandata comici acquiescas: « No quid nimis. » Nam et

B *Insani sapiens nomen feret, æquus iniqui,
Ultra quam satis est virtutem si petet ipsam*

Nihil autem turpius est quam in risum contuentium ora laxare, dum non discendi proposito, vehementius insistis arti, quam nescias, ut si linguam quam non noveris, facetus attentus. Sunt vero personæ, quæ non modo ab hoc, sed ab aliis quibusdam, utpote levioribus et voluptuosis studiis, in perpetuum submoventur, ut qui in sacris ordinibus constituti, et qui gerunt amplissimos magistratus. Quod enim in aliis futurum erat levioris culpæ, hoc in istis sæpe fit criminis. Et quidem semper majora sunt quæ celebratos contractus rescindunt, quam quæ impediunt contrahendos. Porro de virtute, et veritate canonum, venatica clientulis C suis non modo claudit ascensum; sed summi sacerdotii gradum adimit jam adeptum. Præclare illud ut multa fertur dixisse Themistocles: « Magistratus a ludis et quibuscunque levioribus esse arcendos, ne respublica ludere videatur, defectumque sui, relictæ gravitate, pronuntiet. » Si tamen majoribus, quod quidem rarum est, eos exocupari contigerit, in annis adolescentiæ, ex dispensatione ætatis permittuntur aliquid subtrahere gravitati, et in se clementiores esse, quod maturitatis processu, reipublicæ utilitatē compensent. Hæc ille: « Et utivam audiretur a nostris, ut saltem in proveciori ætate, nugis suis reipublicæ seria anteferrent! » Tunc etenim totum reipublicæ corpus roboris sui integritate vigeat, tunc optimæ compositionis specie venustabitur, et elegantis pulchritudinis decorem induet, si

*Singula quæque locum teneant sortita decenter
(HORAT. Ars poet., 92.)*

si fuerit officiorum non confusio, sed distributio. Hoc ita si optimam vivendi ducem naturam sequimur. Sed nunc quod medicorum est

*Promittunt fabri, medici fabrilis tractant,
(Id., Ep. II, 1, 116.)*

et officium præsidendi a venatoribus et humilioribus officiis aut etiam maleficiis mutuatur; et privatorum temeritas aut disciplinæ ignorantia, se audet publicis officiis immiscere.

CAP. V. De alea, et usu, et abusu ejus.

Sed ecce dum venatorum tumultus egreditur, aliæ, etsi taciturniores, perstrepunt nugæ. Tritum

aliquidem proverbium est : « Qui lepores agitat, verba A
consumit. » At si alios diligentius intueris, consu-
munt et vitam, quæ in ineptiis et factionibus aut fla-
gitibus tota versatur. Nonne tibi videtur aleator ine-
pius, qui tesserarum non tam vivit, quam perit ex
gratia, et omnem jactum sortis suæ præselem facit?
estne ars accommoda rationi, ejus quanto quisque
tudentior, tanto erit exstudiosior? Attalus Asiaticus,
gentilium historiis creditur, hanc ludendi lasciviam
elicitur invenisse, ab exercitio numerorum paululum
deflexa materia. Cum enim antiquiores illud exer-
citiū duntaxat approbarent, quod ad investigatio-
nem veri disciplinasque liberales proficeret, vel recte
vivendi instrueret usum, hic subtili quidem, licet in-
fructuosa inventionē, veteris exercitii duritiā non
t imperavit, sed emollivit, multis adhuc in pristina
manentibus gravitate. A manibus namque Græcorum
abacus nondum excidit, aut ratio calculandi, aut lu-
dus in quo plene viris se est, ad denuntiatum cal-
culum, in campis adversarii constituisse perfectam et
maximam harmoniam. Cum vero in eisdem harmo-
nica arithmetica, vel geometrica trium terminorum
medietate exultat, semiplena victoria est. Quævis
alearum, etsi contingant citra triumphī gloriam, aut
ludentis felicitatem, aut artis peritiā protestantur.
Jucundum quidem et fructuosum est, numerorum
nosse certamina, qui deprædationi inveniantur ob-
noxii, et qua ratione in castris sint alii tutiores,
omnium periculorum ignari, nisi forte circumventi
ab hostibus captiventur. Hujus voluptate certaminis,
Ptolomæum, Alexandrum, Cæsarem, Catonem, ipsum
quoque Sanium graviore operas legimus temperas-
e quo etiam inter ludendum id agerent, unde essent
philosophicis negotiis aptiores. Alea vero exciso regno
Asiæ, inter manubias eversæ urbis non sub una tan-
tum specie, ingravit ad Græcos. Hinc tessera, calculus,
tabula, urio vel dardana pugna, tricolus, senio, mo-
narchus, orbiculi, taliorchus, vulpes, quorum artem
utilius est dediscere quam docere. Quis enim non
erubescat, si sortis suæ gratiam, non virtuti debeat,
sed taxillis? Quis fritilli cautelam suæ prudentiæ
non doleat anteferri? Nonne satis improbata est cu-
jusque artis exercitatio, qua quanto quisque doctior,
tanto nequior? Aleator quidem omnis hic est. Men-
daciorum siquidem et perjuriarum mater est alea, et
ex aliena concupiscentia sua prodigit, et nullam ha-
bens patrimonii reverentiam, cum illud effulerit,
sensim in furta dilabitur et rapinas. Illam vero non-
nulli præferunt, in qua Ulysses lusisse legitur, eo
quod ingenii aliquatenus multa meditatione excitare
videatur acumen. Sed ex eo mihi videtur perditior,
cum nihil infelicius sit, quam in eo, in quo minimum
proficias, plurimum laborare. Est enim inutilis im-
portunitas deprecantis, qua inutilia acquiruntur, et
querendi inanis est diligentia, cum invenisse non
proderit. Posset itaque motus animi, et mentis agi-
tatio, quæ ibi frustra distrahitur, rebus pulchrio-
ribus, et melioribus accommodari. Aleam vero a re-
gione morum illius auctoritas prorsus exterminat.

qui universum orbem docens in filio, eam denuntiat
omnibus fugiendam. Ab ea siquidem armantur ad
lites homines, incurrunt inimicitias, in miseram,
etsi non miserabilem, incidunt egestatem. Si denun-
tiationis quæris auctorem, illum agnosce, qui

Non sibi, sed toti genitum se credidit orbi.

Est tamen cum in aliqua specie sui licenter admitti-
tur, si absque vitio curarum gravium pondus alle-
viet, et sine virtutis dispendio jucundam interpola-
tionem afferat gaudiorum. Omnis vero licentia mo-
derationis suffragio convalescit, et solidæ virtutis
usus ab intemperantia deformatur. Totius vero li-
centiæ moderatrix est loci, temporis, modi, per-
sonæ et causæ præmissa inspectio, quæ omnium ne-
gotiorum faciem decora venustate commendat, aut
turpitudinis condemnat opprobrio. Est ergo in sin-
gulis plurimum habenda ratio personarum, cum na-
tura, conditio, fortuna, suis singulæ hominem in-
duant personis, ex quibus quid se deceat, unuscu-
jusque erit colligere. Decorum siquidem aliunde non
provenit. Chilon Lacedæmonius jungendæ societatis
causa missus Corinthum, duces et seniores populi
ludentes invenit in alea. Infecto itaque negotio re-
versus est, dicens se nolle gloriam Spartanorum,
quorum virtus constructo Byzantio clarescebat, hæc
maculare infamia, ut dicerentur cum aleatoribus
contraxisse societatem. Regi quoque Demetrio in op-
probrium puerilis levitatis, tali aurei a rege Partho-
rum dati sunt. Eo siquidem munere exhonoranda
visa est adolescentia senilis, et quæ in majestate
regni levia committere minime verebatur. Nunc vero
nobiliū in eo sapientia declaratur, si venaticam
noverint, si in alea damnabilius fuerint instituti,
si naturæ robur effeminatæ vocis articulis fregerint,
si modis et musicis instrumentis, virtutis immemores
obliviscantur quod nati sunt. Verum a parentibus
hæc perniciēs manat ad liberos. Quid enim faciet
filius, nisi quod patrem viderit facientem?

*Si damnosa senem juvet alea, ludit et hæres
Bullaius, parvoque eudem movet arma fritillo.*

(Juv., xiv, 4.)

Fuerat quidem tenerior ætas a libidinibus et vo-
luptate, parente vitiorum, arcenda propensius; et
ne quid licentius illis præsentibus a majoribus fle-
ret, diligentius præcavendum, quia, ut idem ait sa-
tyricus

*Fortius et citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cum subeant animos auctoribus.*

(Id., ib., 33)

Egregiæ quidem Eleazarus cum redimendæ vitæ
causa sollicitaretur committere in legem Domini,
exempli periculum opposuit, dicens : « Quis ego
sum Eleazarus nonaginta annorum, ut transeam ad
vitam alienigenarum, et juvenes religiosos sedu-
cam? » Nascuntur ergo majoribus hæredes quidem
degeneres, et qui virilem sexum muliebri mollitie
dehonestant.

CAP. VI. De musica, et instrumentis, et modis, et A
fructu eorum.

Non tamen curialium nugis musicam calumniatur aliquis sociatam, licet se beneficio ejus conentur nugatorum plurimi commendare. Disciplina quidem liberalis est, et sive Pythagoram, sive Moysen, sive Tubal patrem canentium in cithara, editionis suæ laudat auctorem, ingenium habet ortum, et virtutis suæ potentia, specierumque varietate, et sibi famulantibus numeris, universa complectitur, omnium quæ sunt et quæ dicuntur, dissidentem et dissonam multitudinem, proportionum suarum, id est inæquali quadam æquitatis lege concilians. Hac etenim cœlestia temperantur, mundana sive humana reguntur: hæc instrumenta mores instruunt et informant, ipsiusque vocis articulatae vel inarticulatae substantiam miro quodam naturæ opificio, melicis picturis rhythmorum metrorumque coloribus vestiunt, et quadam cultus venustate perornant. Hanc, ut suffragio commendationis nostræ non egeat, sancti Patres multis laudum præconiis extulerunt. Denique in ejus virtute maligni spiritus violentia cohibetur, et illius etiam in subditis suis munuit musicæ gratia potestatem. Cum enim spiritus malus Saullem invasisset, psallebat David in cithara in manu sua, donec spiritus a regis infestatione quiesceret. Ut vero nondum reveletur spiritus, qui latet in littera, æquissimum est animam cognati generis gratia mansuescere, et omnem dediscere alienationem, cum ei proprie concentus originis, et naturæ melioris arcana resultant. Eam ex consonantiis musicis esse compositam, quam plurimorum opinio vel sententia est. Totius enim philosophiæ princeps Plato, (si tamen Aristotelici acquiescunt) cum eam ex substantia dividua et individua fluxisset, et eadem natura plasmaret et diversa, ipsam non posse constare credidit, nisi limitum, qui utrinque multifaria sectione ab unitate proflexerant, dissidentiam, hemiolias, epiritus et epodois uniret. Limatis et commatis habita ratione, ut sub expressione paucorum, ei quantacunque distantia repugnantium concordia, cognati generis societate doceatur esse finitima. Unde arcano quodam meatu naturæ, secretisque cuniculis, vivacitatis suæ vigore per universa discurrit, et cuius naturæ substantiæque conformis, rationis, sensus, vitæ in singulis pro divinx dispensationis decreto efficaciam modulatur. Omnibus itaque alimenta dispensat, et sui puritate viget in singulis, nisi molis corporeæ gravitate prematur; aut tranquillitatem spiritus, exteriorum tumultuum spiritus concutiat. Qua irruente, quid potest esse salubrius, quam si, ut ita dicam, suis naturæ vocibus a compressione turbatur ad se ipsam anima revocetur? Quid denique nostrorum spiritui potest esse similis voce? quæ cum hic formetur, tam facili, quam invisibili et ineffabili transitu mulierum circumquaque replet auditum, et vi sua corporum integram penetraat densitatem, et quasi tactu quodam movet

animum, et pro arbitrio suo nunc dejicit, nunc extollit. Certe, etsi nulla ratione sit spiritus, eam quoddam vehiculum spiritus esse certissimum est. Et nunc quidem humanum, nunc divinum, nunc et pythonicum gerit. Cum vero modis suis elegantius fuerit colorata, venustate sui mentes etiam severiores capit, et quadam inductæ hilaritatis gratia pellit tristitiam: et si quid pulveris, aut turbinis, aut nebulæ cogitationibus ipsis inhæserat, potenter abstergit. Ad mores itaque instruendos et animos exultatione virtutis trajiciendos in cultum Domini, non modo concentum hominum, sed et instrumentorum modos censuerunt sancti Patres Domino applicandos, cum templi reverentiam dilatarent. Et si militantis Ecclesiæ tibi parva videtur auctoritas, vel triumphatrix illa præconia musicæ non tacebit, cujus seniores vidit, et tibi monstravit tonitruum filius, et voces eorum sicut voces citharæ eorum citharizantium in citharis suis. Quod si illos nondum audisti, regem audias exultantem, qui te regni et exultationis suæ vult esse participem. Ait enim: *Sumite psalmum, date tympanum, psalterium jucundum cum cithara (Psal. lxxx).* Ad quid, inquis? *Ut laudetis Dominum in tympano et choro, in chordis et organo (Psal. cl).* Ille est enim usus musicæ aut solus, aut præcipuus. Phrygius vero modus, et cætera corruptionis lenocinia, sanæ institutionis non habent usum, sed produnt malitiam abutentis. Dolet igitur et ingemiscit species laudabilis disciplinæ, se ab alieno vitio deformari, et quod facies meretricis facta est ei, quæ viriles quoque animos accendere consueverat ad virtutem. Amatoria bucolicorum apud viros graves esse, fuerat criminis; nunc vero laudi ducitur, si videas graviore amatoria, quæ ab ipsis dicuntur elegantius stulticia, personare. Ipsum quoque cultum religionis incestat, quod ante conspectum Domini, in ipsis penetralibus sanctuarii, læcivientis vocis luxu, quadam ostentatione sui, muliebribus modis notularum articulorumque cæsuris, stupentes animulas emollire nituntur. Cum præcinentium, et succinentium, canentium et decinentium, intercinentium et occinentium, præmolles modulationes audieris, sirenarum concentus credas esse, non hominum et de vocum facilitate miraberis, quibus philomena vel psittacus, aut si quid sonorius est, modos suos nequeunt cœquare. Ea siquidem est ascendendi descendendique facilitas; ea sectio vel geminatio notularum, ea replicatio articulorum, singulorumque consolidatio; sic acuta vel acutissima, gravibus et subgravibus temperantur, ut auribus sui judicii fere subtrahatur auctoritas: et animus, quem tantæ suavitatis demulsit gratia, auditorum merita examinare non sufficit. Cum hæc quidem modum excesserint, lumborum pruriginem, quam devotionem mentis, poterunt citius excitare. Si vero moderationis formula limitantur, animum a curis redimunt, exterminant temporalium sollicitudinem, et quadam participatione lætitiæ et

quietis, et amica exultatione in Deum, mentes humanas trajiciunt ad societatem angelorum. Sed unde hanc moderationis formulam tenes? Exsultabunt, inquit, cum cantavero tibi, labia mea. Si ergo ex abundantia cordis os tuum laudem Domini moduletur, si spiritu psallis et mente, psallis denique sapienter, etiam citra articulatæ vocis intelligentiam, rectissimam modestiæ regulam tenes, et non tam vocis quam mentis júbilo aures mulces Altissimi, et indignationem ejus prudenter avertis. Qui autem voluptatis aut vanitatis affectus exprimit, qui vocis gratiam prostituit concupiscentiis suis, qui lenociniorum clientulam musicam facit, ignorat quidem canticum Domini, modis Babylonis festivus in terra aliena. Qui nescio quo pacto plus placeant, nisi quia

Nititur in vetitum semper, cupimusque negata.

(OVID. AM. 3, IV, 17.)

Et aquæ furtivæ dulciores, et panis absconditus suavior est. Et quidem Phrygius modus, decreto philosophorum, ab aula Græciæ jam pridem missus est, et cæteri quibus descensus sit in lasciviam et corruptionem. Annon recolis Ciconum matres et nurus, totam indignationem suam in Orpheum, qui mares modis suis effeminaverat, usque ad Parcarum invidiam effudisse, licet ille flexerit manes, duritiamque Ditis mollierit, Eurydicemque suam vocis gratia, etsi infausta sorte meruerit? Exinde hujusmodi hominum quæstus plerumque felicem exitum non exspectat, et forte, quia

Non habet eventus sordida præda bonos.

(OVID.)

Quæ vero mentes emolliunt, moresque subvertunt, a nostra ætate undique asciscuntur, licet ipse ultra, quam satis est, vitiiis suis abundet. Si quemquam eorum qui vehementius his insistant, gravem videris, si modestum, si pudicum, viris fortibus nostrorum temporum ipsum connumerare memineris. Quandoquidem hæc rara avis est. Proinde quidam venerabilis vir, circiter septingentarum monialium Pater, hanc monasteriis suis præscripsit legem, ut omnia earum cantica, totius melicæ pronuntiationis exuant modos, et ut sola psalmodiarum et laudum sint significativa pronuntiatione contentæ. Suspecta equidem fuit sancto viro voluptati cognata mollietates, eo quod voluptas parens libidinum est. Quid quod hæc ipsa quotidianorum conviviorum malitiam acuit; ac si venena, nisi toxicata sint, nocere non possint? Igni stipulam addere, oleum camino, serpentem intoxicare, nonne dementia est? Licet rerum vitia obtegantur velo verborum, quorum eadem substantia est, nulla profecto differentia est. Quæ apud Græcos coepulationis aut comotationis censentur nomine, a nobis honestiori nomine convivia nominantur. Cætus siquidem conviventium, quam coepulantium aut compotantium venerabilior est. Convivia vero nonne per se satis insaniant, nisi carminibus excitentur? Nonne istud arguit Dominus, dicens: *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem*

A sectandum, et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuatis. Cithara, et lyra, et tympanum, et tibia, et vinum in conviviis vestris; et opus Domini non respicitis, et opera manuum ejus non consideratis (Isa. v). Quid quod rex Babylonis non nisi in convivio vidit manum scribentis in pariete: *Mane, thekel, phares* (Dan. v), quo regnum dinumeratur, appensum denuntiatur et scissum? Divino siquidem judicio principatu judicatur indignus, qui vasa Domini, humana videlicet corpora, in vanæ voluptatis gaudia exponit, et sponsi thalamum maligni spiritus immundiciis aperit.

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat:

(OVID. MET. 1, 626.)

quæ omnia unius fistulæ voluptate, non tam sopita sunt, quam extincta. Tu quis es, qui te circumspiciorem esse confidis

CAP. VII. De dissimilitudine Augusti et Neronis.

Augusto tympanizante in cæna, a quodam milite probro dictum est: « Videsne ut cinædus orbem digito temperet? » Cujus ille verbi percussus amaritudine, os, manus, et animum in ævum ab hujusmodi levitate suspendit; habuitque semper gratiam exprobranti. Sed longe secus Nero, non imperatorum, sed hominum fœdissimus, qui adeo scribitur captus amœnitate vocis, ut non modo pomis cibisque nocentibus abstinere, sed ejus gratia conservandæ, frequenter clysterio vomituque purgaretur, plumbeamque cartellam supino ventre, mandato physiorum, sæpius et diutius sustineret. Adeo vero delectabatur in cantu, ut nec theatro, terræmotu concusso, cum semel cœperat, egredere, antequam inchoata finiret. Nec quemquam egredi eo cantante licitum erat. Unde plerique affecti tædio audiendi, simulato funere elati sunt. Milites quoque, nisi alio verba pronuntiant, non appellabat; nec agebat quidquam serio jocove, quàm phonascus asteret, qui eum suis arteriis parere hortaretur. Instrumentorum quoque curiosissimus erat, ut eorum peritiam aliis invideret, adeo ut publico testimonio se citharædum principem gauderet appellari. Unde illud:

Citharædo principe natus

Nobilis. Hæc ultra nobis quid erit nisi ludus?

In tanta quoque mole imperii omnem perosus est gravitatem. Philosophiam persequens quasi majestatis imperii inimicæ, et nobiliora ingenia verius, se consiliis subdidit histrionum, quorum ipse non erubuit turpitudinem exercere. Hinc illud:

Quod non dant proceres, dabit histrio.

Cum vero esset omnium avarissimus, adeo ut nulli quodeunque officium delegaret, quin prosequeretur: « Nosti quid mihi opus sit; » aut illud subiceret: « Qui omnibus præest, omnibus indiget; » tamen histrionibus et mimis pecunias infinitas erogare non gravabatur; singulos, prout quisque placuerat, amplissimæ dignitatis nomine subornabat, alios patricios, alios senatores dicens. Hos illustrius spectabiliusve nominibus illustrabat.

Cap. VIII. De histrionibus, et mimis et præstigiatoribus.

Enim vero adhuc aliqui pro parte imitantur, etsi feditate illius nemo dignetur involvi, cum gratiam suam histrionibus et mimis multi prostituunt, et in exhibenda malitia eorum cæca quadam et contemptibili magnificentia, non tam mirabiles quam miserabiles faciunt sumptus. Illa tamen ætas (ut sic interim dicam) honestiores habuit histriones, si tamen aliquo modo honestum est, quod omni homine libero comprobatur indignum. Nec tamen histrionem assero turpiter in arte sua versari, etsi indubitanter turpe sit esse histrionem. Et quidem histriones erant, qui gestu corporis atque verborum, et modulatione vocis, factas aut fictas historias, sub aspectu publico referebant, quos apud Plautum invenis et Menandrum, et quibus ars nostri Terentii innoscit. Porro comicis et tragicis abeuntibus, cum omnia levitas occupaverit, clientes eorum, comœdi videlicet et tragœdi, exterminati sunt. Sed eos in servili conditione dumtaxat plerumque reperies. Quis vero eorum usus exstiterit, poetica docens aperit :

*Aut prodesset volunt, aut delectare poetæ,
Aut jucunda simul et idonea dicere vitæ.*

(HORAT., *Ars poet.* 33.)

At nostra ætas prolapsa ad fabulas, et quævis inaniam, non modo aures et cor prostituit vanitati, sed oculorum et aurium voluptate, suam mulcet desidiam, luxuriam ascendit, conquirens undique fomenta vitiorum. Nonne piger desidiam instruit, et somnos provocat instrumentorum suavitate, aut vocum modulis, hilaritate canentium, aut fabulantium gratia, sive quod turpius est, ebrietate vel crapula? Artem utique elegantiorē docuit Flaccus :

Ter uncti,

Transnanto Tiberim, somno quibus est opus alto.

(HORAT.)

Ait quoque concionator : « Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat. » Exercitatio siquidem parit et alit quietis gratiam, quæ otii continuatione, et quodam inertie suæ marcore perimitur. Utique in desideriis est omnis otiosus, cum et otiositas inimica sit animæ, et de domicilio ejus omnia studia virtutis eliminet. Clamat ethicus :

*Cernis ut ignavum corrumpant otia corpus,
Et capiant vitium, ni moveantur, aquæ ?*

Quod? inquis. Audi. Discas si eadem credideris.

*Queritur Ægisthus quare sit factus adulter
Causa est in promptu : Desidiosus erat.*

(OVID. *Rem. Am.*, 161.)

Litteratissimi ergo viri consilium est; ut hostis te semper inveniat occupatum, quo variis tentationibus ejus, occupationum tuarum clypeos tam feliciter, quam prudenter opponas.

*Vitanda est, inquit ethicus, improba Siren
Desidia.*

(OVID.)

At eam nostris prorogant histriones. Exoccupatis

A etenim mentibus subrepunt tællæ, seseque non sustinerent, si non alicujus voluptatis solatio mulcerentur. Admissa sunt ergo spectacula et infinita tirocinia vanitatis, quibus qui omnino otiosi non possunt, perniciosius occupentur. Sati enim fuerat otiosi, quam turpiter occupari. Hinc mimi, saltii vel saliares, balatrones, æmiliani, gladiatores, palæstritæ, gignadii, præstigiatores, malefici quoque multi, et tota joculatorum scena procedit. Quorum adeo error invaluit, ut a præclaris domibus non arceantur, etiam illi qui obscenis partibus corporis, oculis omnium eam ingerunt turpitudinem, quam erubescat videre vel cynicus. Quodque magis mirere, nec tunc ejiciuntur, quando tumultuantes inferius crebro sonitu aerem sædant, et turpiter inclusum, turpius produnt. Nunquid tibi videtur sapiens, qui oculos vel aures istis expandit? Quis tamen libenter non videat et rideat, cum præstigiatoris lotio perfusi ars deletur, et oculis, quos malitia sua præstrinxerat, videndi facultas reparatur? Jucundum quidem est, et ab honesto non recedit, virum probum quandoque modesta hilaritate mulceri, sed ignominiosum est gravitatem hujuscemodi lascivia frequenter resolvi. Ab istis quoque spectaculis, et maxime ab obscenis, viri arcendus est oculus, ne incontinentia ejus, mentis quoque impudicitiam fateatur. Egrege siquidem Sophoclem prætorem collega Pericles arguens, ait : « Deceat prætorem Sophoclem, non modo manus, sed et oculos habere continentes. » — « Averte, inquit homo cui de regni majestate multa licebant, oculos meos, ne videant vanitatem : » sciens utique verum esse quod alius ingemiscit : « quia oculus meus depredatus est animam meam. » Verumtamen quid in singulis presit vel deceat, animus sapientis advertit, nec apologos refugit, aut narrationes, aut quæcunque spectacula, dum virtutis, aut honeste utilitatis habeant instrumentum. Sacre quidem communiois gratiam histrionibus et mimis, dum in malitia perseverant, ex auctoritate Patrum non ambigis esse præclusam. Unde quid fautoribus eorum immineat colligis, si facientes et consentientes pari poena recolis esse plectendos. « Qui donant, inquit, histrionibus, quare donant? » Hoc utique in illis sovent, in quo nequissimi sunt. Nempe qui nequitiam fovet, estne bonus? Cum vero omnium istorum sit odibilis, illorum tamen qui minus nocent, malitia tolerabilior est.

Cap. IX. Unde dicatur præstigium, et quis fuerit auctor ejus.

Eos autem qui nocentiora præstigia, artesque magicas et varias species mathematicæ reprobatae exercent, jam pridem sancti Patres ab aula amoveri jusserunt, eo quod omnia hæc artificia, vel potius maleficia, ex pestifera quadam familiaritate dæmonum et hominum, noverint profuixisse, verumque persæpe proferunt sola intentione fallendi, a quibus animam fidelem Dominus arcens, ait : « Si dixerint vobis, et ita evenerit, ne credatis

eis. Præstigium vero Mercurius dicitur invenisse, quod ex eo sic dicitur, quod aciem præstringat oculorum, fuitque magorum peritissimus, ut quasunque res vellet invisibiles faceret, aut ut videbatur, in alias species transformaret. Omnia siquidem unde doctrinam mathesis notat. At divina mathesis, dum penultimam extendis, fragmenta, ad magicam referuntur, cujus plurimæ species sunt et diversæ.

CAP. X. Qui sunt magi, et unde dicantur.

Et quidem magi sunt, et ob magnitudinem maleficiorum sic appellantur, qui Domino permittente, elementa concutiunt; rebus adimunt species suas, ventura plerumque prænuntiant, turbant mentes hominum, immittunt somnia, hominesque violentia carminis duntaxat occidunt, quod et Lucanum nostrum non latuit. Ait enim :

*Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
Incantata perit.*

Et ne tibi parva videatur illius auctoritas, nosti quod Jamnes et Mambre, magi Pharaonis fuerunt. Egyptus etenim hujusmodi superstitionum et maleficiorum mater est. Nosti, inquam, eos, non modo Moysi restitisse, sed cum eo signis et miraculis contendisse, licet postmodum vel inviti coacti sunt, digitum Dei in signis Moysi consilieri.

CAP. XI. De speciebus magicæ.

Varro autem, curiosissimus inter philosophos, quatuor species divinationis ab elementis mutuatus est, pyromantiam scilicet, aeromantiam, hydromantiam, et geomantiam, multasque species videbis ex his capitibus pullulare, sive arte, sive furore divinationis peragatur, quarum nomina, exempli cause, vel pauca subijciam.

CAP. XII. Qui sint incantatores, arioli, aruspices, phyci, vultivoli, imaginarii, conjectores, chiromantici, specularii, mathematici, salissatores, sortilegi, augures.

Incantatores quidem sunt, qui artem verbis exercent. Arioli, qui circa aras nefandas preces, aut execrata sacrificia faciunt, in quorum cervicibus est manus Domini, dicente propheta : *Ariolos et magos non patieris vivere* (Exod. xxii). Aruspices sunt inspectores horarum, præscribentes quid qua hora fieri expediat, quorum errorem damnavit Apostolus dicens : *Timeo ne frustra laboraverim in vobis; observatis enim dies et annos, et menses et tempora* (Gal. iv), cum felicitas operis non a tempore, sed a nomine Domini debeat expectari. Aruspicium quoque in extorum inspectione viget, quam artem Tages quidam dicitur invenisse. Unde Lucanus (Lib. i *De bello civili*) :

*Fibris sit nulla fides, sed conditor artis
Finxerit ista Tages.*

Extorum vero nomine censentur omnia, quæ cutis extremitate teguntur. Ex quo liquet eos esse aruspices, qui vaticinantur in ossibus animalium, sive sanguine, sive futura prænuntient, sive præsentia pronuntient, vel præterita. Vaticinium siquidem est, quo, cum intelligentia veri, abscondita profe-

runtur : cum et prophetiam non modo de futuris constet esse, sed de præsentibus, et futuris, et præteritis. Si vero adhibeatur sanguis, ad necromantiam jam accedit; quæ inde dicitur, quod tota in mortuorum inquisitione versatur. Cujusvis ea esse videtur, ut ad interpretationem veri, mortuos valeat suscitare. Ea namque ludificantium dæmonum, et hominæ perfidiæ illudentium fallacia est. Pythii sunt quos spiritus Pythonicus replet, et frequentius in virginibus exercetur, ut magis ludificet; ac si immundissimo spiritui placeat integritas mentis aut corporis. Valtivoli sunt qui ad affectus hominum imitandos, in molliori materia, cera forte vel limo, eorum quos pervertere nituntur effigies expriment, cujus illusionis in Pharmaceutria Virgilius (*Ecl. viii, 80*) meminit :

*Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit,
Uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.*

Naso quoque in libro *Heroidum* :

*Devolet absentes, simulacraque cerea fingit,
Et miserum tennes in jecur urget acus.*

Horum vero malitia, etiam cum plurimum nocent, artificio levi dissolvitur, si videlicet qui suspecti sunt conventi ab aliquo crimen suum inficiuntur : aut si confessi fuerint, rogantur maleficium revocare. Imaginarii sunt, qui imagines quas faciunt, quasi in possessionem præsidentium spirituum mittunt, ut ab eis de rebus dubiis doceantur. Hos idololatrias esse sacra Scriptura convincit, et divina majestatis judicio condemnatos. Conjectores sunt qui artificio quodam, sibi vindicant somniorum interpretationem. Chiromantici sunt, qui a manuum inspectione, rerum vaticinantur abscondita. Specularios vocant, qui in corporibus levigatis et ter sis, ut sunt lucidi enses, pelves, cyathi, speculorumque diversa genera divinantes, curiosis consultationibus satisfaciunt, quam et Joseph excoisuisse, aut potius simulasse describitur, cum fratres argueret subripuisse scyphum, in quo consueverat augurari. Mathematici sunt, licet appellatio generaliter omnia complectatur, qui a positione stellarum, situque firmamenti, et planetarum motu, quæ sint ventura conjiciunt, ut est illud :

*Nostra vel æquali suspendit tempora libra
Parca tenax veri, seu nata fidelibus horu.
Dividit in Geminis concordia facta duorum,
Saturnunque gravem nostro Jove frangimus una,
Nescio quod certe est, quod te mihi temperat astrum.*

(PERS. v, 48.)

Ac si stellarum choreas applicationesque unius ad alteram constet rebus, quæ ex arbitrii libertate proveniunt, quamdam necessitatis præstare originem, quorum et genethliaci, qui geneses, id est natalitias horas attendunt, imitantur errorem. Unde satyricus :

Nota mathematicis genesis tun.

(JUV., xiv, 248.)

Idem vero horoscopi nominantur. Unde rursus :

..... *Geminus, horoscope Varo,
Productus genio.*

(PERS. VI, 48.)

Viguit autem ista scientia et forte eam aliquatenus licuit exerceri, donec Deum natum nuntiavit stella de cælo, magosque non reprobos primitias fidei ad eum adorandum novo et inaudito ducatu perduxit. Exinde vero penitus interdicta est. Salissatores qui ex saltu membrorum, aut inopinato corporis motu, prosperum aliquid futurum autumant, vel adversum. Sortilegi sunt, qui sub nomine fictæ religionis superstiosa quadam observatione, rerum polliceantur eventus, quod genus sortes apostolorum et prophetarum, et dividentium, et inspectio tabulæ, quæ Pythagorica appellatur, observatio quoque cujusque casus in rei de qua queritur, significatione. Augurium vero quod est in avium observatione, Phryges invenisse traduntur, quod in voce traditur aut volatu. Est autem secundum traditionem eorum, volatus tam alarum quam pedum: vola siquidem est pars interior palmæ vel pedis. Unde apud Maronem in sexto, volantes pro gradientibus columbæ describuntur. Hoc etenim ad hominis pertinet felicitatem, si columbæ gradientes dum tamen in pastu itinerantes præcedant.

CAP. XIII. De variis omnibus

In expeditionem missus consul Romanorum, dum nullius boni ominis sortiretur auspiciam, columbas jejuniis confectas, granis sparsis triticeis in via qua iturus erat, præferri jussit, ut vel earum omine auspicii duritiam sublevaret. Quæ cum diligentius a cibus abstinerent, eas præcipitari jussit in fluvium, ut saltem biberent: submersæque in flumine, docuerunt consulem cum exercitu submergendum. Ille etenim secutus est eventus. Apes Platonis infantuli mel labiis inferebant, singularem dulcedinem eloquentiæ ejus futuram præsignantes. Hiero, summus postea Siciliæ magistratus, quod virtute promeruit, a patre nobilissimo viro expositus est, eo quod ex ancilla susceptus debonestamentum generis videbatur, et quasi probrorsa clari sanguinis macula. Sed parvulum et indigentem opis humanæ apes circa eum melle congesto, plurimis aluere diebus: et sic consilio aruspicum et regnum portendi cenantium, a patre agnitus, recollectus, et diligenter institutus est. Parvuli Midæ cunabulis formicæ grana tritici congregabant, significantes eum futurum ditissimum. Unde et res aureas ipsius tactu fieri poetæ sinxerunt. Sulpitio sacerdoti lapsus apex de capite, sacerdotium abstulit; orecentis soricis auditus M. Fabio præfecturam. Si nugis lheris per omnia credis, si vestem in operis tui initio a soricibus corrosam senseris, tempera ab inceptis. Si egrediens limen calcaveris, aut in via offenderis, pedem contine. Si in procinctu agendorum aliquid damni pertuleris, differes inchoata, ne vel tota intentione frusteris, aut inutiliter impleatur. Expecta, dum omine meliore faustam agendis horam arripias. Omnia namque sunt aliquid. Cum processeris, abscondita fu-

A turorum aves, quas ominales vocant, tibi prænuntiabunt. Quenam sint istæ sorte interrogas? Quas scilicet de natura hominum in formam avium poetæ asserunt esse conversas. Quid cornix loquatur diligenter auscultas, situmque ejus sedentis, aut volantis nullo modo contempnas. Refert etenim plurimum, a dextris sit an a sinistris, qua positione respiciat cubitum gradientis, loquax sit, an clamosa, an silens omnino, præcedat an sequatur, transeuntis expectet adventum, an fugiat; quoque discedat, non negligenter attende. Ait namque Virgilius (Ecl., ix, 14):

Quod nisi me quacunqve novas incidere lites

Ante sinistra cava monuisset ab illice cornix.

Nec tuus hic Maris, nec viveret ipse Menalcas.

B Quamvis in eo videatur in artem offendisse, quod cornix quam vite servatricem asseruit, rerum magnarum ignorat auspicia; nisi forte in ea præter naturam fiat ostentum, quale est quod imminens bono et optato perosi imperatoris exitio, de rupe Tarpeia per urbem cornix Græcæ eloquio protulit: « Bene erit. » Quod augur interpretatus ita exposuit:

Nuper quæ sedit Tarpei culmine cornix,

Est bene non potuit dicere, dixit: Erit.

Sed ignosce viro doctissimo rusticanam simplicitatem exprimentis, aut quia pauperum vita, divitiibus res videatur exigua, qui humanum genus ut paucis serviat, asserunt institutum. Corvus vero, quem non minori diligentia observabis, rebus majoribus aspiciatur, et usquequaque cornici præjudicat. Porro cyenus in auguriis, *aves gratissima nautis*, utpote quæ aquarum domestica quadam gratia familiaritatis eorumdem secreta prænoverit. An nescis apud Maronem

..... *Bissenos lætantes ære cygnos*

reducem classem Æneæ, Veneris vaticinio nuntiasse? Eorum namque hilaritas non modo nautis, sed et quibusque peregrinantibus felicium eventuum gratiam spondet, nisi fortioris superetur adventu. Aquila namque sicut rex avium est, si non alarionem excipias, quæ forte aquilarum species potentissima est regni sui majestate omnium avium, si contra loquatur, fidem evacuat. Potnerat apud Statium præsagio volucrum Græcorum exercitus confortari. Sed fortior ecce adventans perinaus cohors: Amphiaræo interprete, Græcorum quoque exitium, patefecit. Licet enim aquila quarumdam avium viribus superetur, in prænuntiatione veri nulla potentior est. Cunctis siquidem avibus excellentius volat, et ab ipsius Jovis arcano nunquam excluditur. Cumque tanto visus acumine vigere dicatur, ut ab æthere summo pisciculos in fundo maris contineatur, et in ipsum solem, quod nulli animantium licet, figat obtutum, sensuum quidem subtilitate de Jovis gratia conscientiam veritatis rerumque mysteria mutuatur. Quis enim falsam interpretem dicat, quem consiliorum Jovis novit esse participem? Locris adversus Crotonienses dimicantibus, aquila dum pugnabatur

supervolans victoriam dicitur contulisse, cum pauci A numero deleverint infinitos. Hoc tamen validiori signo scribitur roboratum, eo quod duo juvenes procerioris staturæ, elegantioris formæ, in candido habitu ab utroque latere Lacros præcesserint; scilicet, ut erat communis opinio, Castor et Pollux. Omnia vero hujusmodi cum geminantur potentiora sunt. Dum Hiero, de quo supra, prima bella iniret, aquila ex improvviso resedit in clypeo progredientis, manu promptum regemque futurum significans. Ea die quæ natus est Alexander, duæ aquilæ tota die præpetas supra culmen domus patris ejus sederunt, omen duplicis imperii, Europæ Asiæque præferentes. Vultures difficultatem portant, diritiam, rapacitatem, sicut habes in origine urbis condendæ. Phoenix singularis felicitatis successus pollicetur, quale est, quod nova Roma, viso phenice, melioribus auspiciis condita est. Avis picta urbi Pictavorum contulit nomen, levitatem gentis colore et voce præfigurans. Ardea rerum arduarum auspiciis est. Ciconia quoniam avis concordia est, concordiam invenit, aut concordiam facit. Grus semper affert, quod expedit; unde et gruere verbum antiquum, a quo congruere, quod proficit; et ingruere contra, quod officit. Unde illud :

..... Bis vitibus ingruit imber.

(VING.)

Nec tamen minores contemptui habeas, cum et pica loquax, sicut ad multa, sic ad susceptionem hospitum te faciat cautiorem. Si avis, quæ vulgo dicitur albanellus, prætervolans viam, a sinistris feratur ad dextram, de hospitii hilaritate ne dubites : si contra, contrarium expectabis. Aves domesticæ artificii hujus non sunt expertes, cum galli cæntus spem, iter, vel opus inchoantis promoveat. Tiberio nascituro præsignans Livia, ovum gallinæ subductum eo usque nunc suis, nunc ancillarum manibus fovit donec gallus insigniter cristatus exclusus est; unde et augures puerum qui nasciturus erat, dixerunt regnaturum. Bubonis, strygis et noctuæ, semper infausta sunt omnia. Noctua tamen eo quod noctis tenebris non cæcatur, diligentis hominis vigilantiam signal; ut in portento, quo in hasta Hieronis, cum primum progrediretur ad bellum, noctua dicitur consedissee, significans eum futurum diligentissimum. Bubonem Dido, dum misceretur Aeneæ, sensit infaustum. Si accipiter quidpiamve generis hujus, sub oculis proficiscentis, solitam rapinam exerceat, inter eundem rapacitas imminet. Quod et joculariter innuens, Naso ait :

Odimus accipitrem quia semper vivit in armis.

Regulus quoque ipse, qui et bitriscus dicitur, vera quandoque portendere non dedignatur. Minutæ etiam aves, adventu suo vel recessu, significant familiam nunc minui, nunc augeri. Omnium vero volatus quanto serenior, tanto laudabilior est. Unde Melampo, augur prænominatus conquireritur, stragem Græcorum conjiciens ex volatu,

.... Vidra ut nulla serenus

Ales agit cursus.

A bestiis quoque viarum tuarum eventus scrutaberis. Leporis timebis occursum, si tamen evaserit. Est enim procul dubio longe commodior in mensa, quam in via. Lupo obvio congratulaberis : boni siquidem nuntius est, licet solo visu nocere soleat, et quem ante præviderit, vocemque præcludere. Juxta illud :

Vox fugit ipsa, lupo Marim videre priores.

(VING. Ecl. ix, 53.)

Hiero Siculus litteratorio insistens studio, inter coæquales stylo operam dabat, eique lupo in turba puerorum repente conspectus, tabellam eripuit, successus hominis firmans, inaudita forma prodigii. Quid multa ? lupo efficaciam non negabit, quisquis Romanorum genus lupino lacte non ambigit educatum. Unde plerumque quod in eis dulcius est, adhuc lupinum saponem retinet; primumque eorum fidem, quam a matre lupa didicerant, sibi invicem servarunt, eademque quadam lege nature manavit ad posterum. Ovibus gratanter obviam gradieris, dum capram vites, cui alludens poeta ait :

Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.

(Id., ib., 29.)

Bobus trituranibus, libentius tamen arantibus, obviabis. Nec displiceat si viam ruperint, quia mora itineris hospitii gratia compensabitur. Mulus infaustus est, asinus inutilis; etsi utilissimi sint, ad perferenda onera. Equus quandoque bonus est; sed in eo nihil utilius, quam quod humanis usibus servit. Habet vero jurgiorum et pugnae significationem. Interdum tamen ex colore et visu mitigatur. Unde apud Virgilium, visis albis equis, apparente Italia, senior Anchises exclamat :

Bellum, o bellum, terra hospita, portas.

(Id., Æn. iii, 539.)

Cervum, capreolum, aprumque silvestrem, onagræm et cætera hujus generis, malo prandenti apponas, quam vianti opponas. Aeneas cervis pro navium numero fuis, omen quod contrarium videbatur, ad se sociorumque fortunam, virtute retorsit. Canis sequepeda commodissimus est : cujus, si vera est Hebræorum traditio, nec angelus ipse Tobia socius aspernatus est comitatum. Quid quod Cyrus scelere avi expositus in silvis ut periret, caniculæ uberibus regnum adeptus est Persarum. Locusta etsi minimum possit, itinerantium tamen præpedit vota; ex eo forte sic dicta, quod loco stare faciat gradientes. Econtra cicada viatoris promoveat gressum, et initiatorum amœnat exitum. Aranea dum a superioriibus filum ducit, spem venturæ pecuniæ videtur afferre. Obvius bufo futuros successus denuntiat; mihi tamen vel solo visu molestus est. Verum tamen omne illo nihil potentius, nihil efficacius est, nihil mortalium unquam invenies, quod evidentius exprimat veritatem. Porro si artem diligenter exsequeris, conditionem ejus, et dona naturæ, situm, gestum, motumque corporis, sensumque sermonis,

tota mentis intentione notabis. Sacerdotum obvium aliumve religiosum, dicunt esse infaustum. Ego quoque perniciosum credo, non modo sacerdotibus; sed et viris sapientibus contraire. Melius quoque est obviare genti servorum, quam his qui summa sunt prælii potestate. Feminam quoque, quæ capite discooperito incedit, infelicem crede: nisi, ut apud Plinium legitur, publica sit, aut plurimum libidini pateat prostituta. Nec expedit illi occurrere, quæ amoto velo, caput suum deturpare non erubescit. Ab his quæ primo audiens inter operis ejusque auspicia, quæ sequatur prænosces.

*Hinc Deus incumbens baculo quem dextra gerebat,
Omina principis, dixit, inesse solent.
Auditis voces timida perpendimus aures,
Et primam visam consulit angur ænem.*

(OVID. *Fast.* I, 177.)

Ea siquidem futurorum prænosca sunt. Petilius consul Romanus oppugnans castrum in Sicilia, cui nomen Letum erat, cum milites accingerentur ad pugnam, ait: « Ego hodie Letum capiam. » Casu quoque sic accidit, cum ipse eadem die fuerit interemptus. Alius quoque consul cum a senatu destinaretur ad expugnandum regem Persarum, a filia quam in ostio domus sistentem obviam habuit, causam quæsit; cumque illa responderet, Persam perisise, (sic enim catulus qui forte perierat, dicebatur) profectus in expeditionem triumphum non invenit, eo quod rex Persarum perierat, quando filia consulis catulum flebat amissum. Ab ipsis etiam elementis, aut temporis qualitate, rerum frequenter trahuntur auspicia. Fortunæ duritiam, gratia roris, aut modestus imber emollit. Roscidum quippe, et suppleviale tempus, aerque sudus, dum operis ejusque incunctanter ortum prosequitur, creditur ejusdem fortunæ processum. Cum Fortuna quæ Phrygiæ exsules viventis oculo diu perstrinxerat, tandem benignius, quasi de specula gratiæ, respexisset,

Olivi cæruleus supra caput asti: it imber.

(VIRG., *Æn.* III 133.)

Venus naufrago filio, apud Didonem hospitium præparans, eundem fido Achate comitatum, dum in reginæ gratiam introduceret, cava nube obtexit. Tonitrua quoque varias habent significationes. Si enim afferant quæcumque fulminis læsionem, infausta sunt. Unde illud:

*Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
De cælo tactas memini prædicere querens.*

(VIRG., *Ecl.* I, 16.)

In his autem et illud perpenditur, an semita una descenderit, an multifaria aeris ruptione diffusos sparserit ignes. Hoc equidem semper tristius est. Dum Caius Cæsar civili bello patriæ immineret, quam fulminosus aer exstiterit, quot habuerit igneos turbines, quot trabes emiseric, nec veteres historiæ sufficiunt enarrare.

*Et tunc
Ignota obscuræ videntur sidera noctes.*

Si vero fulminis careat tempestate, si lævum sonet, deorum creditur nuntiare favorem. Aeneas Jo-

vem a sinistris tonantem audiens, se eum præmissis sacrificiis opinatur habere propitium. Sed qualitercumque ista se habeant, innatum timorem hominum poterit mitigare, quod nemo sentiet fulminis ictum, si ante tonitruum sonum audierit, aut præviderit coruscationem. Tiberius Cæsar, turbatorum cælo, lauream coronam gestabat in capite, quia hoc genus frondis fulmine negatur affari. Tonitrua siquidem timidissime et vehementer semper exhorruit. Est tamen quod procul dubio longe tutiorem facit hominem, si fidem crucis servet in pectore, justitiam fidei gestet in capite, et salutiferum signum fidei manus innocens figat in fronte, illum semper præ mente habens, qui cultoribus suis, omnem mundi timorem exequiens, ait: *A signis cæli ne timueritis, quæ timent gentes, quia ego vobiscum Dominus Deus vester (Jer. x).* Hæc quoque verba in eum tonandum vel audita vel dicta, scribuntur a quibusdam noxam fulminis amovisse. Nihil autem est, quod imminentiis signis, ita totum concutiat hominem, sicut mens sibi conscia iniquitatis, et quæ scelus suorum poenam, ad singula timet exposci. Unde ethicus de criminosis:

Hi sunt qui trepidant, et ad omnia fulgura pallent.

(JUVEN., *xiii*, 223.)

Econtra justus confidit ut leo. Et illud: *Non contristabit junctum, quidquid ei acciderit (Prov. xii).* Fulgor equidem ignis si urendo non noceat, celebritatis gloriam affert. Neque quia non urit, igneus non est; si tamen in hoc Plato recipitur.

« Dux sunt, inquit ille, ut opinor, virtutes ignis: altera elax et peremptoria; altera mulcebris et innoxio lumine. » Posteriorem asserit operatrice visus, et in superioribus vim suam maxime exercere. Ascanium fatalis exsilii cum patre discrimina subeuntem, ignis de cælo quasi succenso capite illustravit, pronuntians ei debere felicitatem exsilii, ipsumque futurum in gentem magnam. Alexandri Macedonis et Octaviani Augusti, sub ipso eorum orta claritas ignis miraculo declarata est. Proliciscentem expeditionem, dum egreditur, prosequens ventus successuum spe fortunat; dum in hostes vexilla feruntur, aeris testimonio vexilla triumphabant. Si vero patriæ immineret, justissimum metum incutiunt. Terra quoque ipsa mysteriorum conscia est, sed gravia omnia frequentius portat, eo quod fundata super stabilitatem suam, mavult quiescere quam moveri. Cum ergo mugitus ejus auditur, amaris eventibus condolet, et quo affectu suis compatiatur alumnis, vocis suæ tristitia protestatur. Magna siquidem et pia parens omnium est. Studi-

erat hæc ab amplexu hospitum arcere Phœnissam, sed quia conciliatrix hospitii Venus jam prævaluerat, tacta dolore cordis intrinsecus mugit, quoniam ei mugitus pro gemitu est. Hæc eadem quoties tremit, filiis suis prævidet aliquid metuentium, nisi forte parturiendo laboret. Tunc vero vel omnino facit abortum, aut inutilem setum parit, quia ut multum, sæpe cum

Parturiunt montes, procedit ridiculus mus.

(HORAT., *De art poet.*, 139.)

Hæc sunt quibus totam vigilantiam suam videas
accommodare quam plurimos.

*Cetera de genere hoc adeo sunt multa. . . quæcem
Ut lassare queant Fabium.* (Ib., *Sat.* I, 1, 14.)

quibus quæcunque domus insituerit, eam nec ab
ipsa salute arbitror posse salvari.

LIBER SECUNDUS

PROLOGUS.

Omnia cedunt in usum sapientis, habentque materiam virtutis exercendæ, quæcunque dicuntur aut fiunt. Nam et otia ejus negotia sunt, et dum rationis libramine rerum omnium vires pensat, provida dispensatione quidquid ad beatitudinem proficit, quadam quasi manu virtutis apprehendit. Tunc ergo divinæ sapientiæ tuæ argumento validissimo dupliciter fidem facis, dum et in tuis actibus rectus incedis, et philosopharis in nugis alienis. Alacres itaque exeant nugæ nostræ, quas serenitas tua prodire jubet in publicum, ut conjectores, mathematicos, cum quibusdam aliis nugatoribus introducant; quia quibus dedisti egrediendi audaciam, securitatis quoque fiduciam præstabis. Connectantur ergo inferiora superioribus, et si quid in alterutris vitiosum, aut deforme appuerit, benignitatis tuæ prudentia corrigatur.

CAP. I. *Omina vana esse, et res ex fide sua cuique respondere.*

Rusticanum et forte Ofelli proverbium est: « Qui somnitis et auguriis credit, nunquam fore securum. » Ego sententiam et verissimam et fidelissimam puto. Quid enim refert ad consequentiam rerum, si quis semel aut amplius sternutaverit? Quid si oscitaverit? Quid denique si undecunque sonum emiseric? Hæc tamen ex causis quas physici noverunt, aliquatenus ad eum pertinent circa quem fiunt. Esto, dum aliena opera impedire, aut promovere non queant. Sicut nec inania carmina, aut superstitionis quædam ligaturæ, quæ tota medicorum secta condemnat, licet hæc ipsa a quibusdam eminentiori quodam nomine physica soleant appellari. Physicum etenim dicunt, cujus occultissima ratio est, ut humano sensu nequeat comprehendere. Nihil etenim est, vel sit, cujus ortum legitima causa, et ratio non præcedat: et ut alius ait: « Nihil sit in terra sine causa. » Constat itaque quia artificis naturæ manum nihil evadit. Ex quo consequenter patet ad physicam omnia pertinere. Ego quidem quocunque modo ista se habeant, indubitanter credo illa sola non esse respuenda, quæ ex fide proveniunt, et referuntur ad gloriam omnipotentis Dei; cum scriptum noverim, omnia quæcunque in opere, vel verbo feceritis, in nomine Domini facite, in quo sola via hominis prosperatur. Sic omnium sanctorum turba præcessit. Guthbertus signifer quidam gentis nostræ in lege Domini Evangelium Joannis

superponebat infirmis, et curabantur. Beati Stephani tunica superposita mortuum suscitavit. Sym-bolum apostolorum dæmoniacum, a quo gestabatur, curavit. Oratio Dominica herbis, dum legebantur aut dabantur ex fide dicta, sepiissime contulit optatum salutis effectum. Beatus Benedictus signo crucis vas mortiferum fregit, ac si pro signo lapidem intorsisset. Capitula Evangelii gestata, vel audita, vel dicta, inveniuntur profuisse quamplurimis. Hæc equidem et similia non modo licita, sed et utilissima sunt. Alia vero non tam contemnenda quam fugienda. Certum siquidem est, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Infideles autem et reprobos, aut etiam hæsitantes in fide, multis permittit Deus ludificationibus subjacere. Omnia tamen omnia tantum possunt, quantum excipientis fides permittit. Unde et Julius Cæsar nullo augurio, nullave superstitione, a quo cunque incepto potuit absterri. Contigit enim ut quandoque in Africam navigio proficiscens in egressu navis prolaberetur: verso itaque ad melius omine: « Teneo te, inquit, Africa: » eamque obtinuit. Præterea Calphurnia uxor ejus ea nocte, quam is in terra ultimam gessit, vidit eum multis vulneribus confectum in sinu suo jacere, rogansque ut die sequenti a curia abstinere, non obtinuit, ne ille in vita sua aliquid timidum, quocunque auspicio egisse videretur. In excidio Massiliensi, in-cum qui diis sacratus habebatur, primus ausus est cedere, probans se ab omni superstitione alienum. Beatus quoque Marcus evangelizandi causa Alexandriam proficiscens, cum navem egressus rupisset calcem, gratias agens, iter suum expeditum esse protestatus est. Si quis revocatur inter eundem, non ob hoc, si quid in nomine Domini fuerat inchoatum, prætermittat, nisi forte omnem revocationem ominosam esse corvi persuadetur exemplo, qui coloris amisit venustatem, dum revocatus a cornice, progredi maluit quam manere. His vero mens nugis incauta seducitur, sed fidelis nequaquam acquiescit.

CAP. II. *Contemnendas non esse omnino rerum naturalium significationes.*

Non tamen, licet omnia vana esse, fidemque auguriis asseram non habendam, ideo signorum, quæ a dispositione divina ad erudiendam creaturam concessa sunt, fidem et fructum evacuo. Multifarie siquidem, multisque modis suum Deus instruit

creaturam, et nunc elementorum vocibus, nunc A sensibilibus aut insensibilibus rerum indiciiis, prout electis noverit expedire, quæ ventura sunt manifestat. Futuras itaque tempestates, aut serenitates, signa quædam antecedentia præloquuntur, ut homo qui ad laborem natus est, ex his possit sua exercitia temperare. Hinc agricolæ, hinc nautæ familiaribus quibusdam experimentis, quid quo tempore geri oporteat colligunt, qualitatem temporis futuri ex eo quod præterit metientes. In qua re nec aves, de quibus sermo præcessit, parentis naturæ beneficio arbitror destitutas. Mergus, aleyones, cygnus, arcana naturæ frequenter aperit. Cum etenim circa medium hiemis, aleyones nidificare, ovaque fovere conspexeris, de decem et quinque dierum gratissima serenitate ne dubites, eosque B nautæ solent diligentius observare, dicunturque dies aleyonitæ, quibus vix vel tenuis flatus aura sentitur. Hos ad procreationem pullorum suorum, sibi a natura concessos, verisimiliter opinaberis. Cum vero fluvialium avium corpora in aquis avidius mergi conspicias, imbres exspecta. Cum clamorem cornicis audieris matutinum, pluviam petit.

*Haud ideo credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major,
(Virg. Georg. I, 416.)*

Sed quia morantes in aere motus illius citius in se ipsis sentiunt, et inde hilaritatem concipiunt, aut C mororem. Nec mirum, cum et graviora animalium corpora ad exteriorum motus frequentissime disponantur, et arcano quodam naturæ consilio, gerant elementis necessarium morem. Quæ enim animalium corporibus bona vel mala immincant si se temporaliter vel extemporaliter reddiderint tempora, ars physicorum regulis suis satis probabiliter comprehendit. Futuram etiam sanitatem, aut ægritudinem, aut statum, quem dicunt neutralitatem, fatalitatem quoque ipsam, ex præcedentibus signis agnoscunt, et interdum, si causas noverint, efficacissime curant. Si vero (ut verbo eorum utar) causas ignorant, quomodo curant? Non utique artis beneficio, sed fortunæ. Judicium vero, quod ex signorum cognitione proferunt, etsi difficile, sæpe verissimum est. Multis quoque signis tranquillitas, D et variae tempestatum formæ procellarumque produntur, quæ velut in specula lunæ orbis insinuat. Ostendit namque rubicundus color ventos, cæruleus pluvias, ex utroque commistus nimbos indicat, furentesque procellas. Lætus ortus serenitatem navigiis repromittit, quam gestat vultu, præcipue si quarto ortu, is enim auctor certissimus est, neque obtusis cornibus rutila, neque infuso fuerit humore fuscata. Tunc enim

*Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem vento pluviaeque carebunt.*

Sol quoque candens interest utrum æqualibus gaudeat radiis, an objecta nube rutilet, utrum soli o splendore fulgidus, an ventis urgentibus igneus,

PATROL. CXCIX.

nive sit pallidus, an pluvia sit impendente maculosus. Aer vero, et mare ipsum nubiumque magnitudo, vel species plurimum afferunt instructionis. Sed et aves, et pisces, futurorum certissima produunt signa, quæ Virgilius et Lucanus divino comprehendunt ingenio; sed et Varro in libris navalibus, dum sollicitos instruit nautas.

CAP. III. *Signorum alia esse universalis, alia particularia: et quid significet geminatio solis.*

Quæ vero in sole et luna secundum naturam signa contigerint, certissima sunt, et auctorum multorum testimonio comprobata. «Solem quis dicere falsum audeat?» Quoties ergo sol in cælo geminari videbitur, inundationem aquarum subjectus orbis expectet. Et licet a raritate sui, miraculis videatur accedere, opus tamen naturæ est, quæ quidem solem non gemit, sed nubem simillimam facit, vocaturque parhelion. Est enim parhelion nubes simillima soli, signum quidem commune multis, etsi non generale. Signorum siquidem alia particularia, alia universalis. Particularia vero faciunt singulis, universalis quidem multis aut universis. Utraque autem, modo ex elementis, dispositione Creatoris, modo ex natura rerum, modo ex malitia daemonum, homines, Domino permittente, iudificantium, provenire dicuntur. Sed quæ, et quomodo, quæve de causa, iudicium quidem difficile est, et frequenter incertum, et sæpe altius quam ut ab homine valeat expediri. Eis tamen licentiori vanitate mathematicorum referti sunt libri. *Æneas*

C & *Matre dea monstrante viam, data sua seculum*
se asserit, eo quod egrediens Lucifer, qui et Venus, donec ad Italiam perveniret, apparuit auspicienti.
Defectus solis varios, lunæque labores,
rerum eventibus curiositas humana coaptat.

CAP. IV. *De signis quæ præcesserunt excidium Hierosolymitanum notissimum.*

Vetus refert historia (sic dicta quod est auctor ejus incertus, et vetera refert) quod, imminente Hierosolymorum excidio, eclipsis lunæ per duodecim noctes continuas etiam in remotissimis locis protracta est, forte significans Judaicæ perfidiæ et superstitiosi erroris eversionem, quæ, Christo per prædicationem apostolicam mundo illucescente, D rectissime contigit. Scriptum est enim: *Stultus mutatur ut luna, sapiens vero cum sole permanet* (Eccli. xxv). Alia quoque quam plurima, divino super incredulos imminente iudicio, acciderunt, quæ si per singula, prout ab auctoribus digesta sunt, cæpero enarrare, vel sola hæc proprium tempus desiderabunt, et otium. Pauca tamen auctore Josepho compendioso sermone percurram, eo quod ad roborandam fidem nostram proficiunt, et ad retundendam obstinatam Judæorum perfidiam. Quadraginta namque, post admissum piaculum, continuis protracta annis, impiorum pœna differtur. In quibus et apostoli omnes, præcipue tamen Jacobus, qui dicebatur frater Domini, Hierosolymis episcopus constitutus, indesinenter populum commissæ

Impietatis, et feralis ausi, de scelere commonebant. si forte possent commissi pœnitentiam gerere: si possent flere pro scelere, et ultrices pœnarum flammæ lacrymarum libertate restringere. Ostendebat namque eis Deus per suam patientiam, quod ipsorum quæreret pœnitentiam; quia non vult tantum Deus mortem peccatoris, quantum ut convertatur et vivat. Mollire autem adhuc mentis eorum duritiam nitebatur divina majestas, signis et prodigiis cœlitus datis, terroresque simul et minacem dexteram ostendendo potius quam inferendo. De quibus supradicti historiographi fides, ut in certis, etiam in hoc sufficiens erit. Relegamus ergo quid in sexto historiarum suarum libro, de his ipse signaverit Josephus. « Sed infelicem, inquit, plebem teterrimi quidam homines, ei deceptores falsa vaticinantes, suadebant ut evidentibus signis et indicibus iracundiæ et indignationis divinx non crederent, quibus aperte futurum et urbis et gentis præsignebatur excidium. Sed velut afflati et amentes, et qui neque oculos neque animas in se haberent, spernebant omnia quæ cœlitus nuntiabantur. Etenim stella præfulgens gladio per omnia simul, imminere desuper civitati, et cometes præterea exitiæ flammis visa est ardere per totum annum. Sed et ante excidii tempus ac belli, cum populi ad diem festum convenirent, octavo die mensis Xanthici, qui est Aprilis, noctis tempore, hora nona tantus luminis fulgor aram templumque circumdedit, ut putarent omnes diem clarissimum factum, et permansit spatio horæ dimidiæ. Quod imperitis quidem et ignavis prosperum videbatur; sed legisperitos, et probos quosque doctores non latuit exitiale portentum. In eadem quoque festivitate vitula sacrificiis admota, et aris assistens, inter ipsas ministrorum manus enixa est agnam. Sed et janua interioris ædifici, quæ respiciebat ad orientem, cum esset ære solido induta, ac perinde immensi ponderis, quæ vix viginti viris summo conatu impellentibus clauderetur, ferreis quoque vectibus et seris munita, ac pessulis in altum demissis teneretur obstricta, repente hora noctis sexta, prima et vicesima die mensis apparuit sponte patefacta. Sed et transacto die festo, post aliquot dies, prima et vicesima die mensis Artemisii, qui apud nos Malus vocatur, prodigiosus apparuit visus, et fidem pene excedens. Quod vere falsum putaretur, nisi oculorum fidem confirmasset, malorum consecuta perniciēs. Etenim prope solis occasum, visi sunt currus et quadrigæ in omni regione per aerem, et armatorum cohortes misceri nubilus, et urbes circumdari agminibus improvisis. In alio item die festo, qui Pentecostes appellatur, noctu sacerdotes ingressi templum, ad ministeria ex more complenda, primo quidem motus quosdam, strepitusque senserunt, tum deinde voces subitas audiunt dicentes: « Migremus hinc, migremus ex sedibus istis. » Additur his etiam aliud terribilius: « Etenim quidam Ananix filius Jesus nomine, vir plebeius et

rusticus, et ante quartum belli annum, cum civitas in pace et abundantia perduraret, in die festo tabernaculorum repente clamare cœpit: « Vox ab oriente, vox ab occidente, vox a quatuor ventis, vox super Hierosolymam et templum, vox super sponso et super sponsas, vox super populum. » Et indesinenter die noctuque per omnes plateas circumiens hæc clamabat: usquequo quidam primores ex populo viri, velut infausti præsigii indignatione commoti, correptum hominem multis verberibus afficiunt. At ille nequaquam pro se aliquid loquens, sed nec eos quidem, qui circumsteterant deprecans, easdem voces pari obstinatione et clamore repetebat. Tunc principes intelligentes, ut res erat, numinis esse in viro motus, perducunt eum ad iudicem Romanorum, apud quem flagris ad ossa usque laniatus, neque preces neque lacrymas fudit; sed eandem vocem miserabiliter, et cum quodam ejulatu emittens, per singula pene verbera proferebat, addens etiam hoc: « vae, vae Hierosolymis! » Prosequitur et aliud idem historiographus, majore gestum miraculo, dicens oraculum quoddam in saceris litteris repertum, quod per idem tempus virum designaret ex eorum regione processurum, qui totius orbis potiretur imperio. Cujus oraculi præsigium, idem historiographus Vespasianum declararo suspicatur. Sed Vespasianus non aliis, quam illis solis gentibus quæ Romano imperio videbantur subditæ, dominatus est. Unde justius ad Christum hæc responsa referuntur, ad quem dixit Pater: *Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. ii).* Et cuius per idem tempus, per apostolos suos: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Psal. xlviii).*

CAP. V. *Quanta fuerit calamitas obsessorum, et obstinata malitiæ quis fuerit finis, et quæ pietas Titi.*

At ne tot et tanta mediocris plagæ aut perfuntoriæ indignationis Dei, adversus impœnitentiam Judæorum, signorum præcessisse videantur indicia, calamitatem intolerabilem, excidium irreparabile, reprobata et exæccata gentis inauditam et cunctis sæculis incognitam servitutem, succinctus sermo percurrat. Quantis ergo malis tunc universa multitudo tacta sit, utque ipsa Judææ terra bello, fame, igni cadibusque vastata sit, quanta populorum millia, patres simul cum conjugibus, ac parvulis liberis, absque numero, et absque discretione trucidati sint, quæ etiam diversarum urbium obsidiones, sed et ipsius magnificæ et famosissimæ civitatis Hierusalem quanta vastitas, et quanta fuerit diversarum mortium strages, quis per hæc singula bellorum exstiterit modus, et ut secundum id quod prophætæ dixerant, abominatio desolationis in ipso quondam Dei famosissimo collata sit templo, utque ad ultimum cuncta ignis populatus sit, et flamma consumpserit, si quis plenius nosse vult, historiam Josephi relegat. Nos vero ex his ea tantum, quæ

ad explanationem suscepti operis sufficiunt, assumemus : in quibus refert, quod ex omni Iudaea populi, in die solemnī Paschæ Hierosolymam, velut exitiali quadam manu cogente, convenerant. Quos tricies centena millia dicit hominum fuisse, iusto scilicet Dei iudicio, tempore hoc ultionis electo, ut quod in diebus Paschæ Salvatorem Christum Domini, cruentis manibus, et sacrilegis vocibus violarent, in ipsis diebus velut in unum carcerem, omnis multitudo conclusa, feralis pœnæ exitium, quod merebatur, exciperet. Præterito sane quæ in eos vel gladii cæde, vel aliis belli machinis collata sunt, explicare; ea tantummodo, quæ diræ famis inedia pertulerunt, supradicti historiographi sermonibus proferam, quo legentes hæc intelligant quantum piculi sit, audere aliquid in Christum, et quam gravibus ausa supplicii expientur. Age itaque, quintus Josephi historiarum liber ponatur in medio, ex quo omnis eorum luctuosa tragedia pernoscat. « Divitibus autem permanere, inquit, aut perire, unum atque idem erat. » Si enim in urbe mansissent, facultatum suarum causa crimine objecto, quasi de transfugiendo cogitarent, perimebantur. Necessitas vero famis factiosorum extollebat arrogantiam, et utrumque simul inedia cum temeritate crescebat. Publice quidem frumentum nusquam omnino erat, sed irruentes urbis prædones perscrutabantur domos, et si quid invenissent, tanquam de his qui sefellerant, pœnas sumebant; si vero non invenissent, nihilominus tanquam eos qui occultius et diligentius absconderant, cruciabant. Indiciū vero ab eis haberi pabula capiebant hoc ipso, quod adhuc viverent, et subsistere corporibus videbantur, tanquam qui profecto jam interiissent, nisi absconditos uspiam tegerent cibos. Si quos sane tabescentes macie vidissent, hos cum venia præteribant, superfluum putantes perimere, quos paulo post absumeret fames. Multi tamen in occultis omni censu suo mercati sunt unum metrum, si divites frumenti, et hordei si inferiores fuerunt, et concludentes se in interioribus quibusque penetralibus domus, nonnulli nec in panes confectas fruges edebant: alii vero in quantum vel necessitas, vel metus permetteret, excoquebant. Et mensam quidem nullus exspectabat apponi, sed ex ipso semina igni rapientes, propria, velut furtiva, devorabant; et erat infelici illius cibi spectaculum miserabile, cum validiores quique inventa diriperent; imbecillibus vero nihil præter luctum superesset ac lacrymas: et omnium licet acerbitates rerum superaret fames, nihil tamen ita subruit atque subvertit, sicut verecundiam. Quidquid enim salvis rebus pudore dignum est, id in hac necessitate contemnitur. Denique et uxores de virorum manibus, et filii de parentum, et quod est infelicius, matres cibos de parvulorum manibus atque ore rapiebant, et cum dulcissimi liberi, in manibus atque ante ora positi tabescerent, exigua vitæ subsidia a dentibus ipsis eximere nemo parcebat. Verum ne ipsos qui-

dem infelices, et perexiguos sumentes latebant cibos: sed continuo aderat prædonum quis, et statim ut clausas cuiuspiam conspexisset fores, indicium credebat hoc esse, quod intrinsecus positi ederent: et repente despiciatis foribus, præcipientes irruebant, atque ab ipsis, ut ita dicam, faucibus exprimentes, si quid forte insumptum jam fuerat, revocabant. Verberantur senes, si cibum vindicare tentassent, sparsis etiam crinibus mulieres trahebantur, occultare nitentes, si quid forte deprehensum fuisset in manibus. Nulla senibus reverentia, nulla erga parvulos misratio, sed in exiguo panis fragmento parvulos inhaerentes, et ex ipso cui inhaeserant suspensos, elidebant in terram. In eum vero, qui raptiores cibo prævenisset assumpto, crudelius sæviebant, et excogitabant dira supplicia, obturantes infelicibus naturales digestionum meatus: aliis vero præcucatis sudes per eadem verenda adigentes. Horresco quæ gesta sunt referens. Ad confectionem post hæc unius panis, aut cyathi farinæ miseros perurgebant. Nam ipsi tortores non patiebantur famem. Esset enim quodammodo tolerabilis si hæc compulsi inedia facere viderentur. Sed ut vel præpararent sibi in posterum cibos, vel ut crudelitas exercitio convalesceret, in his etiam, si qui forte furtim per stationes hostium pro colligendis herbis erupissent, occurrentes eis qui se hostium manus effugisse gauderent, diripiebant quidquid attulerant. Supplicantibus autem et terribile quoddam sibi nomen Dei invocantibus ut vel partem aliquam ex his quæ sæcum mortis periculo quæsierant, indulgerent, nihil prorsus præbebant; sed hoc beneficii loco cesserat, si comprehensum vivum licuisset evadere. His autem post aliquanta adjungit, dicens: « Iudæis vero cum egressu urbis omnis pariter spes excludebatur salutis, et invalescens acerbitas famis, domos simul et familias gentemque vastabat; ita ut in penetralibus strata jacerent mulierum parvulorumque cadavera, per plateas vero infeliciū senum corpora, fame magis quam ætate consumpta. Juvenes vero atque omnis ætas robustior, velut simulacra quædam in viis et egressibus oberabant, corruentes, quocunque loci gressum subripiisset inedia. Sepelire autem cadavera mortuorum proximorum, nec defunctorum multitudo, nec virium debilitas permittebat; simul et per suæ vitæ incerta unusquisque verebatur. Denique aliquanti super eos quos sepeliebant, animas emisere; multi etiam dum prosequuntur funera, priusquam ad sepulcrum veniretur, efflabant. Et, ut nec plangens ex more defunctis exhibebatur, aut luctus, quia hoc sibi totum vindicaverat fames; sic nec ariditas inediæ humorem aliquem cuiquam reliquerat lacrymarum. Obsederant civitatem profunda silentia, et nox plena mortis cuncta contexerat. Quibus malis omnibus graviore soli vigeabant prædones, qui ne sepulcra quidem diripere et spoliare cadavera illicitum ducebant, non tam prædam petentes, quam scelus irrisione cumulantes, et aciem gladio-

rum suorum in cadaverum obtruncatione probantes. Interdum etiam in nonnullos adhuc spirantes, mu-
cro examinandus agebatur, quod alii semineces
cum viderent, supplices dextas prætendebant, ut
in se quoque beneficii loco, converterent scelus,
quo scilicet cruciatibus famis velocius absolveren-
tur; sed novo crudelitatis genere, necem quam
sponte inferebant, si rogarentur, negabant. Cum
tamen unusquisque deficientium cum gemitu retor-
queret oculos ad templum, non de morte propria
dolens, sed de impunitate prædonum, quos super-
stities relinquebant. Et primo quidem sumptu pu-
blico, sepelire mortuos jusserant, fetoris intol-
rantia. Ut vero omnem sumptum cæpit vincere
multitudo morientium, de muro cadavera præcipi-
tabant. At cum Titus circumiens pervidisset reple-
tas mortuorum cadaveribus valles, et humani cor-
poris tabo patriam terram rigari, cum ingenti
gemitu, elevatis ad cælum manibus: « Deum invo-
cat testem, hoc sui causa non provenire, sed se
ista sustinere invitum. » Et post aliquanta iterum
Josephus talia quædam prosequitur: « Non cuncta-
hor, inquit, proferre quod sentio. Arbitror enim
quod etiam, si adversus impios cives, Romanorum
paulisper arma cessassent, aut hiatu terræ, aut
aque diluvio, aut Sodomitanis ignibus, et fulmini-
bus cælitus tortis, supplicium civitas dependisset,
quæ multo infaustiorum illis, qui hæc perpessi
sunt, et nequiores virorum præsentem hanc pro-
tulisset ætalem, pro quibus omnis gens pariter me-
reretur extinguī. » Sed in sexto libro de eisdem
taliter scribit: « Et eorum, inquit, qui per totam
civitatem famis inedia corrumpebantur, multitudo
innumeralis erat, quorum nec explicari miseria
potest. Per singulas namque domos, sicubi aliquid
fuisse cibi repertum, bella continuo, et cædes inter
charos, ipsosque parentes ac liberos nascebantur,
dum non solum e manibus, sed ex ipsis etiam fau-
cibus invicem cibum rapere certabant. Fides au-
tem nec mortuis erat; sed et ipsi, cum jam spiri-
tum exhalarent, perscrutabantur a prædonibus, ne
cui forte intra gremium cibi aliquid desideret. Alii
etiam per inediam hiantes, velut rabidi canes, huc
atque huc ferebantur, et quasi insaniam quadam
exagitati, in easdem domos, sub momento tempo-
ris, iterum ac sæpius irruiebant. Omnia tamen ne-
cessitas vertebat in cibum, etiam illa quæ ne mutis
quidem animalibus edere usus fuit. Ad ultimum ne
loris quidem, vel cingulis, aut ipsis calceamentis
abstinere. Scutorum quoque indumenta detra-
hentes, conficienda dentibus ingerebant. Nonnulli
et feni veteris festucas edebant, sed et de quisqui-
liis collectis parvissimum pondus, drachmis quatuor
distrahebant. »

Cap. VI. De Maria, quæ, urgente fame, comedit
filium.

« Sed quid opus est per hæc pondus famis illius

(26) Ed. Paris, Vetheazobra.

A explicare; cum gestum sit ibi facinus, quod neque
apud Græcos, neque apud barbaros, ullus accepit
auditus? horrendum quidem dictu, auditu vero in-
credibile. Equidem libenter tam immane facinus
siluisssem, ne quis me credere monstruosa narrare,
nisi multos memoriz nostræ viros testes commissi
sceleris habuisssem. Porro vero ne aliquid meæ
patriæ præstare me arbitrer, si subtraham eorum
verba, quorum pertulit facta. Mulier quædam ex
his, quæ ultra Jordanis alveum commanebant,
Maria nomine, Eleazari filia, de vico Hebezobra (26),
quod interpretatur *domus Ysopi*, genere et faculta-
tibus nobilis, cum reliqua multitudine, quæ con-
fluxerat, Hierosolymis reperta, communem cum
omnibus obsidionis casum ferebat. Hujus reliquas
B quidem facultates, quas domo in urbem convexerat,
tyranni invasere, si quid vero reliquiarum ex ma-
gnis opibus fuerat, quibus victum quotidianum per-
tenuem duceret, irruentes per momenta prædonum
satellites rapiebant. Pro quibus ingens mulier velut
insana, jam quadam ex indignatione fatigabatur,
ita ut interdum prædones maledictis in necem sui,
et conviciis instigaret. Verum cum neque irritatus
quisquam, neque miseratus, eam opprimeret, et si
quid forte cibi fuisset ab ea quæsitum, id ab aliis
quæreretur, nec jam usquam rependiendi copia fie-
ret, fames autem dira visceribus ipsis insisteret ac
medullis; et ad furorem perurgeret jam inedia,
fame et ira, pessimis usæ consultoribus, contra ipsa
C jam armator jura naturæ. Erat namque ei sub ube-
ribus parvulus filius: hunc ante oculos ferens:
« Infelicitis, inquit, matris o infeliciores filii, in bello,
fame et direptione prædonum, cui te reservabo.
Nam etsi vita sperari posset et iugo Romanæ ser-
vitudinis urgemur; sed nunc etiam ipsam servitutem
prævenit fames. Prædones vero utraque vi graviorem
perurgent. Veni ergo nunc, o mi nate: esto matri
cibus, prædonibus furor, sæculis fabula, quæ sola
deerat cladibus Judæorum. » Et cum hæc dixisset,
simul filium jugulat. Tum deinde igni superpositum
torret, et medium quippe edendo consumit, medium
vero reservat oblectum. Et ecce confestim præ-
dones irruunt, ambustæ carnis nidore concepto,
mortem minantur, nisi sine mora cibos, quos para-
tos senserant, demonstraret. Tunc illa: « Equidem
D partem, inquit, optimam vobis reservavi: » et con-
tinuo, quæ superfuerant membra, retextit infantis.
At illos repente ingens horror invasit, et crudeles
quamvis animi, dirigere: vox faucibus interclusa
est. Illa vero truci vultu, et ipsis etiam prædoni-
bus truculentior: « Meus, inquit, filius est, meus
est partus, et facinus meum est. Edite, nam et ego
prior comedi, quæ genui. Nolite effici aut matre
religiosiores, aut femina molliores: quod si vos
pietas vincit, et exsecramini cibos meos, ego quæ
jam talibus pasta sum, ego his iterum pascar. »
Post hæc, illi territi trementesque discedunt, quæ

Hunc solum ex omnibus facultatibus suis miseræ A exercenda. Quod et Eusebius Cæsariensis in ecclesiastica Historia plenius exponit.

CAP. IX. *Testimonium quod perhibet Josephus Christo.*

Et quidem hæc omnia rectissime passi sunt, qui in Filium Dei manus sacrilegas extendere præsumperunt, cum testimoniis Scripturarum, et virtute mirabilium operum ipsum Christum Deum esse constaret. Unde Josephus : « Fuit autem iisdem temporibus Jesus sapiens vir, si tamen virum eum appellare fas est. Erat enim mirabilium operum effector, doctorque hominum eorum, qui libenter quæ vera sunt audiunt, et multos quidem Judæorum, multos etiam ex gentibus sibi adjunxit. » Christus hic erat. Hunc accusatione primorum nostræ gentis virorum, cum Pilatus in crucem agendum esse decrevisset, non deseruerunt cum hi, qui ab initio eum dilexerant. Apparuit autem die eis tertia iterum vivus, secundum quod divinitus inspirati prophetæ, vel hæc, vel alia de eo innumera miracula futura esse prædixerant. Sed et in hodiernum diem Christianorum, qui ab eo nuncupati sunt, et nomen perseverant et genus.

CAP. X. *De Vespasiano, qui claudum et cæcum curasse legitur.*

Vespasianum quoque Judææ vastatorem, patremque Titi, Hierosolymorum piissimi eversoris, ut quibusdam scriptoribus placuit, miraculorum, signis ad faciendam vindictam in nationibus, Dei digitus excitavit. Ipsum namque necdum imperatorem; quidam e plebe luminibus orbatus, itemque alius claudus crure debilis, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudini, eo quod sibi foret in quiete monstratum, oculos restituendos, si eos ille inspiceret, et crur debili roborandum, si illud dignaretur calce contingere. Orantibus amicis, invitatus licet, utrumque tentavit; nec defuit eventus. Imperium quoque ejus et interitus Vitellii et Othonis, qui sædo Neroni successerant, pluribus cælestium signis prænuntiatum est, et pro parte stupendis.

CAP. XI. *Signa esse quæ contra naturam fiunt.*

Quæ vero hujusmodi stupore digna in his contingunt, plerumque signa esse non ambigit, quisquis evangelicæ promissionis fideliter meminit, cum scriptum sit : *Erunt signa in sole, et luna, et stellis, etc.* (Luc. xxi). Ea tamen quæ hic prænuntiantur, sine præjudicio sententiæ melioris, ea intelligenda arbitror, quæ in his contra naturam fiunt; quale est quod in passione Domini sol obscuratus est, velum scissum, petra rupta, aperta monumenta, et sanctorum corpora qui dormierant surrexerunt. Naturalis etenim eclipsis esse non potuit, quæ lunaris corporis objectu contingit, cum constet pridie lunam xiv exstitisse, nisi forte quis de Judaica perfidia incredulitatis suæ solatium mutuetur; asserens cum eis Venerem tunc in elliptica linea soli fuisse oppositam, quæ quidem magna est, et ut astrologi tradunt, sola de quinque sideribus de nocte umbram de te

CAP. VII. *De numero captivorum, et occisorum, et peremptorum fame.*

Quem vero tanta calamitas invenerit exitum, eodem auctore perpaucis adnectam. Colligens enim supradictus historiographus, omnem numerum peremptorum vel fame, vel siti, vel ferro, undecies centena millia designavit. Cæteros vero latrones, vel sicarios, ac prædones, post urbis excidium, mutuis declaravit interisse vulneribus. Electos autem quosque juvenum, quos decor corporis et proceritas commendabat, ad triumphum dicit esse reservados, reliquos autem qui supra xvii annos agebant ætatis, vinctos ad opera Ægypti per metalla destinatos, vel per cæteras provincias esse dispersos. Alii quidem ut ad ludos gladiatorios, alii ut ad bestias traderentur. Si qui vero ultra septimum et decimum ætatis reperi sunt annum, per diversas provincias in servitutem distrahi jussi sunt, quorum numerus usque ad nonaginta millia perductus est. Hæc vero omnia gesta sunt secundo anno Vespasiani imperii, juxta ea quæ ipse Dominus et Salvator noster Jesus Christus prædixerat : quippe cum ea, quæ gerenda erant, præsentia videret. Tunc cum secundum evangeliorum fidem videns civitatem, flevit super eam et velut in auribus ejus prolocutus est hæc verba : *Si cognovisses, inquit, et tu, et quidem in hac die quæ ad pacem tibi sunt, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad solum prosternent te, et filios tuos in te* (Luc. xix). In hunc modum quam plurima divinæ comminationis tonitrua publice induratis auribus resonabant, quousque sanguis justorum, sed et ipsius justi singularis et unici, qui ab impiis inique effusus est, justo Dei judicio quæreretur. Attriti sunt ergo plagis, bellis strati, et a patrii sedibus divinæ indignationis excisi turbine, ut in urbe gloriosissima, nec lapis super lapidem remaneret, fuitque populi indurati, et quovis lapide durius tribulatio tanta, quanta non fuit ex quo gentes esse ceperunt, usque ad diem hanc.

CAP. VIII. *De peregrinatione fidelium, quos sub ea tempestate servavit Christus apud Pellam.*

Ecclesia vero quæ fuerat Hierosolymis congregata, divinitus transire jussa est trans Jordanem, ad oppidum quoddam nomine Pellam, quo ablati ex urbe cultoribus Dei, cælestis vindictæ fieret locus, quæ in urbem gentemque sacrilegam fuerat

emittit, ut luna. Quod quia nec ratio probat, nec auctoritas, aut fides approbat, repudiatur ut futile. Si enim adeo luminosum est Veneris corpus, quomodo tantas parit tenebras? Dionysius Areopagita in Epistola ad Polycarpum scribit, se et plures alios philosophantes tunc vidisse lunam soli incidentem. Et quidem contra naturam, non enim erat coitus tempus. Quod ei postmodum Paulo prædicante, conversionis dedit occasionem. Scio tamen plures aliter tunc locutos; sed Dionysium præfero universis, quia quod vidit, scripsit; alii proprias sequuntur opiniones. Sunt autem signa plerumque non modo universalis, sed et generalia, sicut illud quod, Deo moriente, *tenebræ faciæ sunt per universam terram*, ab hora sexta usque ad nonam (Matth. xxvii), et quod in eis particulare est, aut minus universale, capacitatem generis, temporis perpetuitate compensat. Mors etenim illa, Moysi faciem detexit universis, perpetuam duritiam scilicet, et resurrectionis primitiis in æternam lætitiā introduxit. Illa quoque quæ diem iudicii prævenire dicuntur, per dies xv, si tamen futura sunt, quoniam de Scriptura Canonica firmamentum non habent, naturæ legibus minime subjacebunt, dum tamen naturam hic, ut in locis quam pluribus, dicamus solitum cursum rerum, aut causas occultas eventuum quorum ratio reddi potest.

CAP. XII. *Nihil contra naturam, auctore Platone, contingere, qui naturam dicit Dei voluntatem.*

Si vero Platonem sequimur qui asserit naturam esse Dei voluntatem, profecto nihil istorum evenit contra naturam, cum ille omnia quæcunque voluit fecerit. Ille quidem dum rerum causas exsequitur, finem omnium divinam astruit bonitatem. « Optimus est, » inquit. Porro ab optimo longe relegata est omnis invidia, itaque consequenter cuncta sui similia, prout natura cujusque beatitudinis capax esse poterat, effeci voluit, quam quidem Dei voluntatem, certissimam rerum originem esse, si quis ponat, recte eum putare consentiam. Et quidem sapientia Dei et bonitas, quæ rebus omnibus originem præbet, natura rectissime appellatur: contra quam utique nihil sit, quia dispositionem Dei nihil evacuat, aut causas quæ in mente illius, qui fecit cæcos intellectus, ab æterno constiterunt, suo privatus effectus. Insunt itaque rebus seminales eventuum causæ et originariæ rationes, quæ præordinato tempore in suos procedunt effectus, ex eo quidem mirabiles, non quod nullas, sed quod occultissimas habeant rationes. Humor siquidem de intimis terræ visceribus, ab arborum vel vinearum radicibus, appetitiva quadam virtute attrahitur, deinde quadam distributione naturæ, digeritur per plantarum membra, et cum de sua decoctione profecerit, turgescit in surculos, et quo ad sustentationem sui non indiget, in folia et fructus emittit, qui cum maturuerint, in musta despumant, et sic per intervalla temporum consueti usu vina parturiunt. Si vero occulta dispositione Dei, quibusdam naturæ cuniculis, digestus

et maturatus humor absque temporis interstitio, inopinatum vertatur in vinum, miraculum quidem est, quia altitudo divinæ dispensationis nostrum transcendit intellectum. « Sed, ut ait Sapiens, cadat inscitie nubilus error, cessent profecto mira videri. » Non tamen mirabilium Dei fidem vel auctoritatem infringo; sed altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ suæ, plena humilitate veneror et admiror, sciens quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. In multis etenim labi, humana infirmitas est, sicut in nullo aliter sentire, quam res se nabeat, angelica vel divina perfectio.

CAP. XIII. *Quia Deus signis suam præmunire dignatur creaturam.*

Hoc quoque divinæ miserationis est, quod signorum suorum indicio ignorantiam nostram quandoque præmunit. Cometa siquidem apparente, creduntur imminere comitia. An ignoras

terris mutantem regna cometem?

(Luc. i, 529.)

Italiæ quoque imminente excidio, quæ signa contigerint, non nescit quisquis aliquatenus rerum publicarum historias attigit. Historicorum volumina, quæ de rebus memorabilibus scribuntur, prodigiis plena sunt et ostentis. Denique sub Elia et Eliseo multa fidei et virtutis signa præcessisse non ambigis. Ninivitæ quoque signorum indicis, penitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Infidelitas namque signorum argumentis exigitur, et fides tenera eisdem roboratur. Unde illud: *Quod signum ostendis nobis?* (Joan. ii.) Et: *Judæi signa quærunt, Græci sapientiam* (I Cor. i).

CAP. XIV. *Quid signum, et de somniis.*

Hic vero intelliguntur signa, quæcunque quovis indicio divinam homini innuunt voluntatem. Signum siquidem est, quod se ipsum sensui; et præter se aliquid animo ostendit. Quædam tamen signa sunt, quæ nulli corporalium sensuum aliquid ostendunt, sed animo cujusvis rei specie mediante, aut citra mediæ difficultatem, verum falsumve frequenter ingerunt. Signa etenim interdum vera, interdum falsa sunt. Quis nescit somniorum varias esse significationes, quas et usus approbat, et majorum confirmat auctoritas? In eis utique quoniam somnus est, animales virtutes, scilicet sensus, qui dicuntur corporis et sunt animæ, quiescunt; sed naturales intenduntur. Contingit interim ut animus corporis exercitio relevatus, in se ipsum liberius redeat, et veritatem nunc per figuras et ænigmata, nunc immediata facie licentius contempletur. Quod et illum non latuit, qui somni depingens portas, alteram eburneam, alteram corneam finxit. Cum et cornu sit pervium visui, qui non frequenter errat, et ebur naturæ densioris, et usque ad extremam tenuitatem rasum, nullo visus acumine penetretur. Hoc quidem dentibus, illud oculis verioribus similis est. Hinc vera somnia, hinc falsa,

ad cælum mittunt insomnia Manes.

(Virg. Æn. vi, 897.)

CAP. XV. De speciebus somniorum, causis, figuris et A
significationibus.

Sunt autem multæ species somniorum, et multiplices causæ, et variae figuræ, et significationes. Aut enim insomnium, aut phantasma, aut somnium, aut oraculum, aut visio est. Porro insomnia ex ebrietate, vel crapula, aut variis passionibus corporis affectuumque tumultibus, et reliquis cogitationum frequentissime oriuntur. Unde et male sanis amantium mentibus insomnia nunquam desunt. Quod prudenter innuit Maro :

*Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos, hærent infixi pectore vultus,
Verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.*

(VIRG. ÆN. IV, 3.) B

Hæc quoque dolentium aut gaudentium, aut quos timoris vexat angustia, aut immoderate cupidinis ardor accendit, non prætereunt passionem. Phantasma, cum rerum ignotæ videntur species, qualitate vel quantitate, aut partium modo vel numero a natura discrepantes, ut si forte « nec pes nec caput uni reddatur formæ, » dum

*Desinit in piscem mulier formosa superne.
(HORAT. DE ART. POET. 3.)*

Has quidem species ex infirmitate mentis et corporis, tradunt physici provenire, earumque causas magis attendunt, quam ex eis aliquas significationes. In quo genere et ephialtem, quo quis variis pressuris quodam quasi intervigilio, sed somno potius inquieto, opinans se vigilare cum dormiat, putatur ab aliquo interim prægravari, connumerandum arbitrantur. Quæ quidem omnia medicorum potius indigent cura, quam ventilatione nostra; præsertim cum nihil in eis verum appareat, nisi quod verissimæ sunt et molestissimæ passionibus. Somnium vero ejus appellatio communis est, licet in specie propria censeatur, per quædam involucri rerum gerit imagines, in quibus conjectorum præcipue disciplina versatur, et nunc suum ejusque est, nunc alienum, nunc commune, interdum publicum, aut generale est. In his vero omnibus qualitas personarum, rerum et temporum diligentissime observatur. Ut enim ait Nestor, de statu publico regia credatur somnio, aut ejus qui magistratum gerit, vel re quidem vel rei vicina prædestinatione, aut si publicæ fortunæ signum ostensum est multis, ut in eo quod pluribus Romanis civibus, secundum quosdam Sibylla interprete de mysterio incarnationis, revelatum scribitur. Et quidem non modo incarnationis, sed passionis, ascensionis post resurrectionem, adventus quoque secundi interpres, docente et dictante Spiritu, patefecit arcana, sicut in versibus Sibyllinis manifeste reperies. Quorum istud, sicut in plerisque Patrum scripturis invenitur, initium est :

Judicii signum, tellus sudore madescet.

Si vero apices capitales singulorum versuum ex or-

dine conjungantur, ad confundendam perfidiam Judæorum hoc invenitur expressum : *Jesus Christus* Θῆς; Σωτῆρ : nisi quod in lingua Latina Græcarum litterarum proprietas ad plenum non potuit observari. Ipsos vero versus, ut opinor, apud beatum Augustinum in libro *De civitate Dei* invenies. Est ergo mysticæ visionis ejus caput et summa intentio, Jesum qui præfigurabatur, indubitanter esse Filium Dei vivi, hominem verum, judicem omnium, regem æternum, remuneratorem sperantium in se, auctorem vitæ, et æternæ beatitudinis ex gratia largitorem. Re quidem vel rei vicina prædestinatione, ideo dictum est, quia magistratus nunc præsens intelligitur, nunc futurus. Excidium quippe Numantiæ juniore innotuit Africano, dum esset adhuc pene miles. Dum autumnus adultus est aut præruptus, somnia frequentius evanescent. Arborum namque labentibus foliis, insomniorum vanitas dominatur : quod et Virgilius, in libro in quo totius philosophiæ rimatur arcana, sensisse visus est, dum labentia folia apud inferos, variis somniis ornavit. Locorum quoque diversitas varias figuras quietis admittit, ut alia aliis, nunc horum nunc illorum somniorum, uberiora sint. Locus namque palustris aut desertus eminentiori aut celebriori phantasticarum imaginum fecundior est. Res quoque interdum manifestius, interdum obscurius aperitur, et nunc se ipsam animo ingerit, nunc intimante alio declaratur : cum vero luce immediata se ipsam infundit, visio est, ex eo quod plena et vera specie sui, oculis videatur esse subjecta; quale est, quod Cassandrum omnino non visum, a quo Alexander hausto veneno perimendus erat, agnovit, quia eum quies ei repræsentaverat. Porro visionum alia manifestior est, ut quæ clara rei occurrit imagine; alia profundior desiderat intellectum, ut cum rem admista species figurarum obnubilat; sicut est, quod C. Cæsare transito Rubicone bellum patriæ inferente, ad designandum terrorem civium, qui erant per concivis injuriam opprimendi,

Ingens visa duci, patriæ trepidantis imago,

duci suo denuntiatis, ne concives armis civilibus impugnaret. Publici namque imago imperii, publici metus, et Cæsareo nomine prostratæ urbis erat indicio. Quod si imperii nullam in veritate, quæ sic appareret, credidit quis fuisse imaginem, historiarum fide certiorabitur. Cum enim majestatem urbis principes visibili specie censuerunt honorandam, exquisito artificio muliebrem formam, quæ orbem dextra contineret, in æris materia fieri studuerunt. Ea vero perfecta in forma egregia, venusta quantitate, apta partium dispositione, membris quoque condecantibus, et sibi invicem congruentibus universis, cum non tam populi examinationem, quam admirationem, plena sui commendatione deposceret, quidam solas tibias tantæ moli perferendæ inhabiles esse causati sunt. Quibus faber respondit eas usquequaque sufficere, donec virgo pareret, omnino credens impossibilem virginis partum. Quod et Christo

nato impletum est, ea corrumpente et fracta, quia A
Lunarium contrahitur, ubi divinum imperium dilata-
tatur. Cum vero res per quietem alio nuntiantem cla-
rescit, si tamen enuntiantis honesta cuique persona
sit et venerabilis, in oraculorum speciem cadit. Est
enim oraculum, ut ait quidam, divina voluntas ore
hominis enuntiata. Hominis vero appellatione
reusetur, quidquid in specie hominis videtur, homo,
angelus sit, an Deus, an quævis alia creatura. Per-
sona a tem cujusque honesta est et venerabilis, aut
natura, ut parentis; aut conditione, ut domini; aut
moribus, ut religiosi; aut fortuna, ut magistratus;
aut religione, ut Dei, angeli, hominisve, sacris et
ceremoniis divinis consecrati. Ex quo apparet, etsi
non simpliciter, tamen secundum quid personas
arte conjectoria non modo honestas, sed et detesta-
biles venerabilium nomine claudi. Sicut enim Cat-
holicæ religionis viri, vero Deo, eisque quæ munere
ejus sacra sunt, piam venerationem impendunt, ita
hæreticæ et superstitionis religionis homines, fictis
numinibus, imo potius veris demonibus, et execra-
bilibus sacris eorum, non debitam reverentiam,
quæ nulla est, sed turpissimum exhibent famulatum.
Quod latius ex gentiliū libris colligitur. *Æneas*
oraculorum indicio, promissam et quæsitam invenit
Italiam, et in ea non tam numinum, quam demonum
nutu, sedem statuit, et sementem Romani generis,
in horto qui eis complacuerat, seminavit. Quid enim
aliud agit in somnis pater Anchises, quid Jupiter,
quid Apollo, quid alii, quos longum est recitare?
Unde, si de semine illo genus oritur toxicatum, im-
pium in Deum, crudele in homines, persecutioni
sanctorum invigilans, fide rara, solei perfidia,
servile moribus, fastu regale, foedum avaritia, cu-
piditatibus insigne, superbia tumidum, omnimoda
nequitia non ferendum, miraculis non debet ascribi:
cum auctor eorum homicida fuerit ab initio, et a
veritate deficiens, invidiæ spiculo orbi terrarum in-
fixerit mortem. Qui ergo ex eo patre sunt, etsi ejus
nequeant implere mensuram, solent tamen illius
imitari malitiam: licet in horto illo nonnullas plane-
tas, quæ virtutis fructum irrigatione apostolica
faciunt, manu Domini constet esse insertas. Sed si
quis ab initio urbis conditæ totam revolvat histo-
riam, eos ambitione et avaritia præ cæteris gentibus
inveniet laborasse, et variis seditionibus et plagis
totum concussisse orbem. Ipsi quoque tyrannidis
et seditionum suarum, tam crebra damna senserunt,
ut vix quisquam principum eorum ad exitum vitæ,
natura ducente, pervenerit. Unde et illud satyricum,
illis aptissime facit:

*Ad generum Cereris, sine corde et sanguine, pauci
Descendunt reges, et sicca morte tyranni.*

In Scripturis quoque canonicis inveniuntur plurima
oracula, ut cum Joseph in somnis ab angelo sæpius
eruditur; magis interdicatur, ne redeant ad Herodem;
docetur Petrus in reptilium linteamine, plenitudi-
nem gentium colligendam. Et cum visitato ab apo-
stolis Constantino, crucis erectum est in imperii

arce vexillum, et pace ecclesiis restituta, majestas
orbis publica voce scriniorum, advocatorum et
judicum, omnem victoriam, regnum et imperium
Christi esse personuit. Verum quia duæ primæ
species omnino vanae sunt, et in postremis quasi
visibili specie veritas menti occurrit, mediam, quæ
corpori veritatis quasi velum figurarum oppandit,
diligentius exsequimur.

CAP. XVI. *Generalia quædam de significationibus,
tam somniorum quam aliorum figurarum.*

Est itaque tam ad interpretationem somniorum,
quam ad revelationem ænigmatum et figurarum,
solerter attendenda rerum significatio, quæ tanto
multiplicior est quam vocum, quanto ab operibus
naturæ, opera vincuntur artificis imitantis naturam.
Si quis enim sermo tres aut quatuor habet signifi-
cationes, statim πολύτροπος est, id est *multarum
significationum*. Omnis vero res, quot habet aliarum
similitudines, tot gerit earundem significationes;
ita tamen, ut major nunquam minoris sit signum.
Signa siquidem semper minora sunt. Inde est quod
hominem substantia quævis significat, utpote ali-
quid commune cum omnibus habentem, quod et in
figura reptilium Petri, et in pluribus locis Scriptu-
rarum manifestum est. Porro, quo similitudo ex-
pressior, eo magis cognata et familiarior est signi-
ficatio. Similitudo vero aut substantialis est, ut
quæ ex genere, aut specie: aut accidentalis, aut ex
quantitate, aut qualitate, aut variis accidentium
formis: aut imitationis est, ut cum quis alii quovis
motu operis conformatur. Et hoc quidem modo po-
test Creatori creatura esse consimilis, cum tamen
nullo substantiali vel accidentali participant. Cause
quoque suas conformatur effectus, et reciproce
causa, si tamen minor est, effectui suo dicitur esse
consimilis. Cæterum similium rerum sicut idem
judicium, ita et eadem nota est. Et quia signa
frequenter eadem, in eo vel maxime ars conjectoris
apparet, si sub identitate signorum, diversitatem
rerum cauta discretionem distinguit. Hæc quidem
generalia sunt. Quæ vero sunt specialia singulorum,
latius patent. Non tamen prætereundum est, signo-
rum vim, pro qualitate personarum, sæviorem aut
mitiorem esse. Pecunie siquidem contractatio, aliis
lætum, tristem aliis eventum denuntiat. Sic ex non
apparentibus causis inopina Veneris præsentia
amaritudinem fortunæ frequentius ingerit. Unde
illud Hypsipyles Archemorum lugentis exstin-
ctum

*... Nunquam impune per umbras
Attonitæ mihi visa Venus.*

Si enim ex reliquiis cogitationum, aut Cereris
Bacchive stimulis incitata Venus occurrat, insom-
niorum vanitati rectius applicabitur, quæ omnia
conjectorum disciplina, quasi vana contemnit, juxta
illud viri sapientis:

*Somnia ne cures, nam mens humana, quod optat,
Dum vigilat, sperat, per somnum cernit id ipsum.*

Interdum tamen et per antithesin rerum, sequenda

sunt veritatis vestigia, sicut cum magno Pompeio A
 ruina immineret, contraria visis vaticinata quies,
 lætitiæ urbis, populi tripudiantis præconia,
 plausumque theatri sui, quasi re totius imperii
 bene gesta, fortuna perituri ducis oculis ingerebat.
 Res quoque quæ turpis et obscena est in superficie,
 honestissimæ veritatis quandoque substantiam tegit.
 C. Cæsar in minori ætate in somnis sibi visus est
 matris incestare cubicula, et turpitudine soporis
 attonitus, cum rem ad mathematicos retulisset,
 universam terram ditioni ejus subjiciendam re-
 sponderunt. Sic itaque magnanimi viri spes ad oc-
 cupandum imperium erecta est. Denique ad speciem
 facti quis Uria justior? quis David nequior aut
 crudelior, quem decor Bethsabææ ad proditionem,
 homicidium et adulterium invitavit. Quæ quidem B
 omnia contrarium faciunt intellectum, cum Urias
 diabolus, David Christus, Bethsabææ peccatorum
 labe deformis, Ecclesia figuretur. Frequens tamen
 et quasi regulare jus est, ut a similibus ad similia
 recurrat interpretatio. Verum hanc visionum, quas
 quis inducit, divisionem per opposita non fieri
 certum est; cum eadem pro parte sit visio, aliunde
 oraculum, et propter rerum figuras possit somniis
 aggregari, et universas eorum species quandoque
 contingat: quod et studiosis Scripturarum planum
 est. Visio Africani, Apocalypsis apostoli, Danielis
 et Ezechielis oracula; sonnia Pharaonis et Joseph,
 eorum quæ dicta sunt faciunt fidem. Personis quo-
 que quibusdam veritas frequentius illucescit, utpote
 compositum habentibus animum, alias frequentior
 error involvit. Augustus Cæsar, cum adversus Anto-
 nium dimicaturus esset, ægritudine gravi laborans,
 in quiete mandatum accepit, ut ad victoriam con-
 sequenti die prælio interesset. Paruit itaque lectica
 devectus in prælium, et vicit. Socrates sibi ex ara
 Veneris, quæ academix erat, vidit offerri cygnum
 collum inserentem cœlo, rostro tangentem sidera,
 regionem quæ Aplane dicitur, penetrantem et trans-
 cendentem aspectus omnium, et tanta vocis sono-
 ritate et lætitiâ canentem, ut totum mulceret
 orbem. Sequenti die, Aristides ab academia parvu-
 lum filium Platonem Socrati obtulit, litteris et mo-
 ribus imbuendum. Quo viso, mentis viribus ex
 corporis dispositione conceptis: « Hic est, inquit, D
 cygnus, quem nostro Apollini Venus academica
 consecravit. » Plato litterarum, quas persequeba-
 tur, causa proficiscens in Ægyptum, se a piratis
 capi inter eundem et venundari vidit. Quod et dum
 iret, contigit.

CAP. XVII. *Conjectoriam non esse sequendam.*

Sed dum has conjecturarum traditiones exsequimur,
 vereor ne merito non tam conjectoriam exsequi
 quæ aut nulla, aut inanis ars est, quam dormi-
 tare videamur. Quisquis enim somniorum sequitur
 vanitatem, parum in lege Dei vigilans est, et dum
 fidei facit dispendium, perniciosissime dormit. Ve-
 ritas siquidem ab eo longe facta est, nec eam tam
 facile potest apprehendere, quam urionem expun-

gere, vel puncto curare cartineam, quæ caliganti-
 bus oculis in meridie palpat. Et licet hæc somno-
 lentia perfidiæ sit fidei stimulis excitanda et ma-
 leficii potius, quam artificii impugnanda illusio,
 divinæ tamen gratiæ dispositionis suæ non obstrui-
 mus vias, non præcludimus semitas, quin Spiritus
 ubi vult spiret, et pro arbitrio suo subjectis men-
 tibus infundet veritatem. Verum quisquis creduli-
 tatem suam significationibus alligat somniorum,
 planum est, quia tam a sinceritate fidei, quam a
 tramite rationis exorbitat. Plane si sermo profe-
 ratur ambiguus, et cujus multæ sint significationes,
 nonne merito parum doctus videbitur, quisquis ex
 eo citra discussionem sensuum sibi aliquid pertina-
 cius suadebit? Profecto rerum omnium, ut prædi-
 ctum est, multiplex est, et varia significatio.
 Multiplicium vero distinctio diligens habenda est,
 ne forte dum unam diligentius sequeris, in aliam
 deterius prolabaris. Unde patet conjectorium, qui
 nomine Danielis inscribitur, auctoritatis et veritatis
 robore destitutum, cum res singulas singulis signi-
 ficationibus arceat. De quibus non videtur latius
 exsequendum, cum tota hujusmodi sit inepta tra-
 ditio, et vagus conjectorum liber, per curiosorum
 manus impudenter discurrat. Habuit sane Daniel
 gratiam interpretandi visiones et somnia, quam ei
 Dominus inspirabat; sed absit, ut vanitatem hanc
 in artem redegerit vir sanctus, qui lege Moysi pro-
 hibitum esse noverat, ne fidelium quis somnia
 sequeretur! sciens utique satellitem Satanae, ad
 subversionem hominum, in angelum lucis transfigu-
 rari, et immissiones fieri per angelos malos.
 Joseph quoque conjectandi gratia Ægypti principa-
 tum obtinuit, et quem fratres quasi de invidia
 somniorum venditum Ismaelitis, obnoxium fecerant
 servituti, digitus Domini non minus jucundo, quam
 salubri mysterio, revelata facie futurorum, quæ se
 regi quiescenti ingesserant, quasi quodam somnio-
 rum vehiculo, de squalore carceris in regni fasti-
 gium sublimavit, ut non modo liber de servo, sed
 nobilium et procerum primus, uno tantum regni
 scilicet solio præcederetur a rege. Quod utique si
 de humanæ sapientiæ artificio contingere potuisset,
 aliquem decessorum suorum ante eum meruisse
 crediderim, vel scientiam promerendi virum san-
 ctum, et pietatis affectu plenum, si non humano
 generi in commune, quod tamen æquitatis esset,
 fratribus et filiis facile putaverim reliquisse. Ad
 hæc Moyses eruditus in omni sapientia Ægyptiorum
 hanc artem aut nescivit aut sprexit, cum eam, im-
 pietatis errorem detestatus, a populo Dei extermi-
 nare curaverit. Præterea sanctus Daniel disciplinas
 et sapientiam didicit Chaldæorum; quod utique san-
 ctus vir non fecisset, si gentilium disciplinis
 instrui, credidisset peccatis ascribendum. Habuit
 que eruditionis participes, quos legis et justitiæ Dei
 se gaudebat habere consortes. Simul etenim dis-
 cebant Ananias, Azarias, Misael, quidquid poterat
 docere Chaldæus: simul a mensa et a regalibus

epulis abstinebant, quod inspirabat Deus. Acceptis A leguminibus pariter reficiebantur, eisdem contenti erant militiæ suæ stipendiis, regi una famulabantur. Sed ecce privilegium quod homo conferre non potuit, singillatim datum est Danieli, ut in lucem proderet ænigmata somniorum, et Domino dictante umbras discuteret figurarum. Ut vero familiaritas divinæ gratiæ evidentius illucescat, quid rex in strato cubans præcogitaret agnovit, et meditationi visa connectens, mysterium salutis, quod umbra obnubilabat, et in fine sæculorum completum est, aut complendum, prudenter exposuit. Siccinæ solent conjectores etiam cogitationes excutere, et umbras exinanire, explicare involucria, et illustrare tenebras figurarum? Si quis est qui pari gratiæ privilegio gaudeat, accedat ad Danielem, et Joseph, et similiter cum eis Domino gratuletur. Quem vero veritatis spiritus non illustrat, de arte somnolenta frustra confidit, cum ars omnis habeat a natura originem, ab usu et ratione processum. Ratio vero in his tantum defectum patitur, ut quo se vertat, quid iudicet, perumque omnino non habeat. Quod quidem cum frequenter eveniat, facillime ex paucis colligitur. Sollicitus quidam, nomen etenim a memoria excidit, etsi narrationis auctorem magnum teneam Augustinum, in re dubia sensum alterius cui rem noverat esse notam, magna instantia sibi postulabat exponi. Cum vero alter petentis desiderium promissionibus protraxisset, et unius instantia deluderetur calliditate alterius, accidit ut eadem C nocte pariter somniarent, alter quod rem quæsitam petenti exponeret, alter quod ei a doctiore diligentissime exponeretur. Factumque est ut, cum umbra quietis evanesceret, se miraretur ille ad scientiam, quam diu quæsierat, sine doctoris beneficio, nulloque sui exercitio pervenisse. Deinde cum more solito apud doctorem ageret, ut sibi promissum solveretur, jam, inquit doctor, factum est quod petisti, cum ea nocte ut docerem accesserim. Quis hujus facti explicet rationem, nisi quod boni spiritus vel maligni exigentibus hominum meritis, eos erudiant vel illudunt? Novit enim, Hieronymo referente, catholica mater Ecclesia, quomodo ad tribunal iudicis Dei raptus, eo quod libris gentilium vehementius inhaereret, ibidem coactus est profiteri se ultra gentilium libros non modo non lecturum, sed nec etiam habiturum. Ante siquidem professionem interrogatus, cum se diceret Christianum, ei a iudice probrose objectum est quod non suus erat, sed Ciceronianus. Hoc tamen non audacter somni affirmaverim censendum nomine, cum idem veracissimus et prudentissimus doctor umbram somni non fuisse, sed rem secum veraciter agi, Domino visitante, etiam iurjurandi religione confirmet. Et ut plenam assertionis suæ faciat fidem, livorem verberum in cute, vulnere cicatrices expergefactus ostendit in corpore. Sed cum hæc a spiritibus circa homines fiant, eam solam rerum imaginem fidelis anima non aspernatur, quæ inno-

centiam relinquit incolumem. Quod si materiam vitii afferat, libidinem forte accendens, aut avaritiam, aut dominandi ingerens appetitum, aut quidquid hujusmodi est ad subversionem animæ, procul dubio aut caro aut spiritus malignus immittit. Qui in quosdam exigentibus culpis, Domino permitte, tanta malitiæ suæ licentia debacchatur, ut quod in spiritu patiuntur, miserrime et mendacissime credant in corporibus evenire. Quale est quod noctulam quamdam vel Herodiadem, vel præsidem noctis dominam concilia et conventus de nocte asserunt convocare, varia celebrari convivia, ministeriorum species diversis occupationibus exerceri, et nunc istos ad pœnam trahi pro meritis, nunc illos ad gloriam sublimari. Præterea infantes exponi lamiis, et nunc frustratim discerptos, edaci ingluvie in ventrem trajectos congeri, nunc præsidis miseratione rejectos in cunas reponi. Quis vel cæcus hoc ludificantium dæmonum non videat esse nequitiam? Quod vel ex eo patet, quod mulierculis et viris simplicioribus et infirmioribus in fide ista proveniunt. Si vero quisquam eorum qui hæc illusionem laborabat, ab aliquo constanter, et ex signis aliquibus arguatur, dæmonium statim aut superatur, aut cedit, et, ut dicitur, ex quo quis in luce arguitur, cessant opera tenebrarum. Hujus autem pestis cura efficacissima est, ut fidem quis amplexus, his mendaciis subtrahat mentis auditum, et nequaquam respiciat ad hujusmodi vanitates et insanias falsas.

CAP. XVIII. De fundamento mathematicæ, et exercitio sensuum, et viribus animæ, et profectu rationis, et efficacia liberalium disciplinarum.

Possit utinam tam facile mathematicorum error a præstantioribus animis amoveri, quam leviter in conspectu veræ fidei et sanæ scientiæ istarum illusionum dæmonia conquiescunt. Verumtamen eo periculosius errant, quo in soliditate naturæ et vigore rationis, suum fundare videntur errorem. Temerarium siquidem videtur universis in legem naturæ prævaricari, et stultum, gratis dissentire ab eo quod ratio persuasit. A veris ergo sumunt initium, ut per vera diutius gradientes, se et sequipedas suos præcipitent in laqueum, et foveam D falsitatis. Mathesim ergo probabilem, quæ penultima brevi enuntiat, quam et natura inducit, ratio probat, et utilitatis experientia approbat, quasi quoddam doctrinæ suæ jaciunt fundamentum, ut exinde opinionum suarum lubrico quasi quadam imagine rationis, in mathesin reprobam, quæ profertur extensa penultima, perniciosissime prolabantur. Primo namque res quas natura creavit discutunt, easque multipliciter investigant, nunc quomodo ex partibus suis, nunc quomodo ex materia et forma constant inquirentes. Quod ut facilius possint, sensuum vires pensant, et intellectus efficaciam metiuntur. Et quia sensuum hebetudo rerum corporearum naturam non transgreditur, paulatim aliorum beneficio ad subtiliora consurgunt. Visus

etenim in solo corpore, eoque presente, colores tantum et quantitates examinat, et figuras. Sonus solus contingit auditum. Gustus de saporibus iudicat. Olfaciendi vis in odoribus tota versatur. Quid durum, quid molle sit, quid lene, quid aspecum, quid ponderosum, quid leve, quid calidum aut frigidum, quid humidum sit aut siccum, tactus discernit. Est interdum figuræ explorator, et quantitatibus et ponderis conscius. Dolorem quoque percipit et voluptatem. Isque per omnes fere sensati corporis partes diffunditur, adeoque animæ cohærens est, ut eo discedente videatur et tota corporis vita discedere. Si vero corporum absentium præfatas proprietates inquiris, eis tibi, tracta similitudine ab his quas sensus agnovit, poterit imaginatio præsentare, quæ tanto erit fidelior, quanto expressior fuerit similitudo. Unde et Tityrus apud Maronem (*Ecl.* 1, 20), non assecutæ similitudinis vitio lapsam sibi queritur imaginationem :

*Urbem quam dicunt Romam, Melibæe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fetus :
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.*

Sin autem familiarius expresserit rei similitudinem, fidelis et vera est imaginatio, quali utitur Andromache apud Virgilium :

*O mihi sola mei super Astyanactis imago,
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat,
Et nunc aequali tecum pubesceret ævo.*

(*VIRG. ÆN.* III, 489.)

Verum si ad incorporea divertendum est, ratione opus est et intellectus, cum absque intelligentia hæc non valeant comprehendere, et verum non possit esse de his sine ratione iudicium. Intellectus itaque aliis deficientibus, exerit vires suas, et quasi in arce animæ constitutus omnia inferiora complectitur, cum ab inferioribus superiora nequeant comprehendere. Et nunc quidem res ut sunt, nunc aliter intuetur, nunc simpliciter, nunc composite, nunc distincta conjungit, nunc conjuncta distrabit, et disjungit. Simpliciter ergo incedit intellectus, dum rem quamlibet contempletur, puta hominem, equumve concipiens. Cum vero res plures gradatim complectitur, compositioni obnoxius est. Puta hoc intellectum, hominem album equumve currere mente complectens. Disjuncta conjungit, ut si

*Humano capiti cervicem jungat equinum
... varias inducens undique plumas,*
ut, juxta poetam :

*..... Turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne.*

(*HORAT. DE ART. POET.* III.)

Hunc vero ad auditores suos verbo trajiciunt poete, cum hircocervum, centaurum describunt, et chimeram. Conjuncta vero disjungit, ut si formam teneat absque materia, cum tamen sine ea forma omnino esse non possit, nisi forma essendi, et ei adherentes formæ formarum, ex quibus ille fluxerunt, quæ in materia sunt et corpus efficiunt. Porro cum res aliter quam sint, componendo inspicit, eo

A quod cassus est, et a rerum veritate deficiens, ad opinionis errorem vergit, et si esse asserit, velle non esse, pleno nomine opinio est. Sed licet aliter quam sint, dum tamen simpliciter conjuncta disjungat, non inanis erit conceptio, quæ totius investigationis sapientiæ expeditissimam parit viam. Hic est enim totius philosophiæ instrumentum, quod et mentem mira subtilitate exacuit, et res singulas a se invicem naturæ suæ proprietate distinguit. Si abstrahentem tuleris intellectum, liberalium artium officina peribit, cum citra ipsius operam nulla earum rite haberi valeat, aut doceri. Hic itaque sicut formam sine materia, sic et materiam aggreditur sine forma ; et quod propriæ virtutis potentia tenere non sufficit, suo quodam defectu interdum comprehendit, ut si videantur tenebræ non videndo, et non audiendo silentium audiat. Ecce non est homo qui non sit albus, aut niger, aut medii coloris particeps, nec potest esse homo, qui non statim sit aliquis homo, cum idem sit alicui esse et unum numero esse. Verumtamen sic hominem intellectus attingit, ut ad neminem hominem aspectus illius descendat, generaliter intuens quod non nisi singulariter esse potest. Sicut enim dicendi et significandi, sic et intelligendi diversitas, subsistendi modos sui numerositate transcendit, et homo qui non potest nisi singulariter esse, universali clauditur mentis conceptione. Diffinit ergo ratio quod

B concipit intellectus, animal rationale mortale, quod in solos subditos cadere, nemini recte sapientium ambiguum est. Dum itaque rerum similitudines et dissimilitudines colligit, dum differentium convenientias, et convenientium differentias altius perscrutatur, dum quid singula cum pluribus, quid cum paucioribus commune habeant, diligentius investigat, quæve rebus singulis adesse necesse sit, quæ abesse non possint, perspicacius contempletur, multos apud se rerum invenit status, alios quidem universales, alios singulares. Quos pro arbitrio suo definiens et multifariam dividens, ad ipsius arcana naturæ, mentis transmittit aspectum ut nihil naturalium plene absconditum sit ab oculis ejus. Et primo substantiam, quæ omnibus sobest, acutius intuetur, in qua manus naturæ probatur artificis, dum eam variis proprietatibus, et formis quasi suis quibusdam vestibus induit, et suis sensuum perceptibilibus informat, quo possit aptius humano ingenio comprehendere. Quod igitur sensus percipit, formisque subjectum est, singularis et prima substantia est. Id vero, sine quo illa nec esse, nec intelligi potest, ei substantiale est, et plerumque secunda substantia nominatur. Ille autem quod adest quidem substantiæ, et ea manente abesse potest, accidentibus aggregatur. Singulare quidem si unus tantum sit : universale, si, licet non natura, conformitate tamen, sit commune multorum. Quod forte facilius in intellectu, quam in natura rerum poterit inveniri, in quo genera et species, differentias, propria, et accidentia, quæ

C

D

universaliter dicuntur, planum est invenire, cum in actu rerum substantiam universalium quærere exiguus fructus sit, et labor infinitus; in mente vero utiliter et facillime reperiuntur. Si enim solo rerum numero differentium substantialem similitudinem quis mente pertractet, speciem tenet; si vero etiam specie differentium convenientia menti occurrat, generis latitudo mente diffunditur. Denique dum rerum, quas natura substantialiter vel accidentaliter assimilavit, conformitatem percipit intellectus, universalium comprehensione movetur: cum vero similitum differentias agitat, quanto expressius, tanto ad opera naturæ, quæ singularia sunt, familiarius accedit, si substantiam suis vestitum proprietatibus inspicit, a naturæ conditione non divertit. Sin autem detracta specie, eam quasi formarum exuit vestimento, acumen quidem suum exercet, et rerum naturam, quid scilicet in se, quid in aliis sint, liberius et fidelius contemplatur, dum rerum substantiam, quantitatem ad aliquid, qualitatem, situm, esse, ubi, quando, habere, facere, pati, singillatim discutit et discernit. Quæ etsi singillatim esse non possint, singillatim tamen investigari queant: et ad totius philosophiæ compendium, utilissima est hæc speculatio, in qua magnitudinis et multitudinis, quæ duo totum orbem complectuntur et ambiunt, natura discutitur. Nunquid abstrahens intellectus, dum hæc agit, otiosus est, aut inutilis, per quem animus honestarum artium gradibus, ad thronum consummate philosophiæ conscendit? Multitudinem ergo quæ potentia sui in infinitum crescit, sicut econtra magnitudo decrescit in infinitum, binembri divisione partitur, dum eam nunc simpliciter et per se, nunc ad aliud relatum contuetur, alteram demandans arithmeticæ, alteram musicæ pleno jure reservans. Magnitudinem quoque secit in duas species, alteram immobilem, subiciens geometris; alteram scilicet mobilem, his qui astrorum et cælestium scientiam profitentur. In his vero quatuor speciebus, mathesis, id est doctrinalis tota consistit, et quasi quatuor philosophiæ limitibus, mundanæ sapientiæ perfectionem assequitur. Primus itaque gradus est ab arithmetica numerorum virtutem mutuare. Secundus proportionum gratiam a musica trahere, tertius obtinere scientiam a geometrica mensuram. Quartus, idemque novissimus, veram positionem siderum assequitur, et vim cælestium perscrutatur. Eorum vero, qui scientiam profitentur astrorum, alii opinionis errore prolabantur ad fabulas, in quoprehenditur et Hyginus, alii sola imaginationis virtute contenti sunt, quid verum sit doctiorum iudicio reservantes, satis agentes sibi, dummodò veri similitudinem teneant. Utrosque alterutra astrologia eruditionis suæ recipit professores. Sunt alii, qui in professione astrorum veritati quidem invigilant, eo solo contenti, si positionem veram, motumque siderum, rationemque signorum vivaciter assequuntur.

A CAP. XIX. *De differentia mathematicæ doctrinalis, et mathesis reprobata, et traditione mathematicorum, et erroribus eorum.*

Verum, quia probabile est cælestium aliquam esse virtutem, cum et in terra non credatur aliquid gigni, quod a manu opificis Dei, bonum aliquem non sortiatur effectum. Qui curiosiores sunt, cælestium potentiam investigant, et de singulis, quæ in sub-lunari globo proveniunt, astronomiæ suæ regulis nituntur reddere rationem. Est autem astronomiæ nobilis et gloriosa scientia, si clientelam suam, intra moderationis metas cohibeat, quam si licentiori vanitate excedit, non tam philosophiæ species, quam impietatis decipula est. Et quidem multa sunt mathesi doctrinali, et divinatoriæ mathesi communia, sed dum divinatio sobrietatis mensuram excedit, toto dissidens fine non instruit, sed suum dedocet professorem. Quod enim zonas partiuntur, parallelos determinant, cum singulis suis obliquant zodiacum, quod orbem fere totum coloris cingunt, quod laborem metiuntur planetarum, quod Aplanem nullius erroris participem faciunt, quod a polo arctico, ad antarcticum axem ducunt, quod signa per gradus et puncta dividunt, quod orientium et occidentium signorum et siderum proportionem tenent, utrique commune est. Utraque tamen in eo physicis acquiescit, quod teneritudinem subtilium corporum, in quasdam sectas vias, et circulorum intrapeditines non æstimat dissipari. Asserunt quoque communiter solem caloris auctorem esse, humoremque augmentum, et defectum, quoniam id sensus probat, motui lunari accommodant, et in hunc modum plurima. Cæterum mathesis, quæ futurorum pollicetur iudicium, ab elementis philosophiæ, ut prædictum est, trahens originem, ultra progreditur, et elationis suæ temeritate, in prærogativam ejus prorumpit, qui stellas numerat, quarum ipse nomina solus, signa, potestates, cursus, loca, tempora novit. Quoniam hoc ipsum astronomiæ suæ beneficio, sibi astrologus repromittit. Tantoque longius a scientia veritatis aberrant, quanto ad eam tumidius irrupere moluntur. Signorum ergo naturam revolventes, prout eam forte noverant, dum in stellis comparibus fluctuarent, alia dicunt masculini generis, alia feminini, essentque forsitan multiplicata per sobolem, nisi quia dissociati locis in coitu convenire non possunt. Planetarum quoque consilia, quoniam et orbis moderatores eos habent, diligenter explorant, quod ex affectione eorum, et motu, et applicatione unius ad alterum, choreis stellarum facile est invenire. Saturnus ergo, quia frigidus est et senex, gravis est et nocivus, et de natura malitiam, morositatem contrahit ab ætate. Omnibus igitur inimicus, vix etiam suis scholasticis parcat. Succedit ei Jupiter, econtra propitius et saluber, tantæque benignitatis in omnes, ut nec de malitia patris, nec matris ferocitate subjecti quemquam offendant, nisi forte et ipse in orbis subjecti dispendia stationarius factus sit, re-

trogradusve, aut adusionem miserabilem patiatur. Mars ferox, naturaque indomitus, omnes præter scholasticos suos persequitur. Mitigatur tamen interdum Jovis accessu, vel Veneris, quoniam et ipsa propitia est et benigna. Mercurius vero talis est, qualem vicini planetæ permiserunt, cum et ipse convertibilis naturæ sit, potentioribusque cohereat. Unde plerique eum præsulem eloquentiæ opinantur, eo quod illa juncta sapientiæ plurimum prosit, malitiæ sociata noceat plurimum. Hæc quidem etsi non docuit, sectam tamen erroris attigit Lucanus, cum timorem urbis describeret; bellumque civile necessariis astronomiæ argumentis inevitabiliter appropinquante Cæsare futurum denuntiaret. Innuit enim poeta doctissimus, si tamen poeta dicendus est, qui vera narratione rerum ad historicos magis accedit, illius malitiam irrefragabiliter adimplendam, qui solus in throno sui domicilii residebat. Et licet figulus Parcarum consilia discutiat, mentemque stellarum, corporum tamen quæ videntur, nondum plenam notitiam tradidit, cum in tota mathematicorum domo, adhuc non sit quæstio expedita, an ex elementis sidera consent, an ex quinta essentia, quam Aristoteles introducit. Nam quod eis obijciunt pueri, mollia sint, an dura, et si quid hujusmodi est, etiam audire dedignantur, quamvis aliquos famosos, et suo judicio sapientes, in talibus viderim miserrime laborare. Expediunt tamen, et suis rationibus probant quid fata deliberent, et deprehensa voluntas siderum, quem in sublunari globo sortiatur effectum. Et forte sententia numinis irrita est, quam non mathematicus profert; ait ergo:

*Quod cladis genus, o superi, qua peste paratis
Sævitiam? extremi multorum tempus in unum
Convenerit dies: summo si frigida cælo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
Deucalionis fudisset Aquarius imbres,
Totaque diffuso latuisset in ignore tellus.
Si sævum radiis Nemæcum, Phæbe Leonem,
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succensusque tuis flagrasset curribus æther.
Hi cessant ignes: tu qui flagrante minantem
Scorpion incendis cauda, chelæque peruris,
Quid tantum, Gradire, parus? nam mitis in alto
Jupiter occasu premitur, Venerisque salubre
Sidus habet, motuque cæter Cyllenius hæret;
Et cælum Mars solus habet. Cur signa mentus
Deseruere suos, mundoque obscura feruntur:
Ensisferi nimium fulget latus Orionis?
Imminet armorum rabies, ferrique potestas
Confundet jus omne manu, scelerique nefando
Nomen erit virtus, multosque exibat in annos.*

(LUCAN. I, 649.)

Ecce ex qualitate planetarum, et positione signorum, et concursu causarum, quam manifestus belli inevitabilis sequatur eventus. Hoc etenim ad artis traditionem plurimum spectat, ut de naturali vel causali constet domicilio planetarum. Omnes siquidem præter solem et lunam, qui soli singulis contenti sunt, duobus domiciliis gaudent, naturali scilicet et accidentali. Naturale quidem cuique domicilium est, in quo quisque creationis suæ principium habuit, si tamen genethliaci consentiant eos

A a Domino esse creatos. Luna ergo domicilium cancer est, leo solis, Mercurii virgo, libra Veneris, scorpio Martis, sagittarius Jovis, Saturni capricornus, et hoc naturaliter. Casualiter vero Saturno cedit aquarius, pisces Jovi, aries Marti, Veneri taurus, in Mercurii sortem gemini cedunt; luna vero commoda est, quam cum aliis stellis, quicquid illi garriant, creavit Deus ut præset nocti. Quid enim de sole dicam qui dux et princeps est, et moderatur luminum reliquorum? eum utique reclamantibus omnibus his planetariis, non timeo bonum et necessarium profiteri: cum et diem videntibus cunctis illustret, temperet orbem, anni tempora dividat, inducat rerum vicissitudines, et alia plurima, quæ nunc longum est enarrare. Sed licet multarum utilitatum in eo et in cæteris causæ resideant, ipsorum tamen et omnium quæ recte sunt, una est et prima causa, quæ mundum fecit propriæ majestatis potentia, eumque sapientiæ suæ virtute et immensitate formavit, et firmavit, et, ut ei tam substantiam quam formam conferret, sola inducta est bonitate. Verum mathematici vel planetarii, dum professionis suæ potentiam dilatare nituntur, in erroris et impietatis mendacia perniciosissime corruunt. Nec cujusque artis regula servatur illæsa, nisi dum iuxta proprii generis ambitum cohibetur, præsertim cum juxta sapientem, frequens sit aliquid extra regulam inveniri. Omnis etenim regula alicui generi rerum accommodata est. Si vero traducatur ad aliud, statim in veritatem impingit obnoxiam falsitatis. Si ergo mathematici probabilis matheseos, id est doctrinalis essent sine contenti, et veram possent assequi positionem stellarum, et ex signis suis sobria eruditione secundum quod naturaliter proveniunt qualitate præscire temporum, et speculationis suæ jucundissimum carpere fructum. Cum vero dilatant phylacteria sua et magnificant simbrias, dum constellationibus et planetis nimium virtutis ascribunt, eis nescio quam auctoritatem operum ascribentes, in Creatoris prurumpunt injuriam; et dum cælestia quæ tractant ad sobrietatem non sapiunt, juxta Apostolum stulti sunt. Vide in quantam erroris abyssum, ab ipsis cælestibus cadant. Constellationibus suis ascribunt D omnia. Tu videris an fiat ei injuria, qui fecit cælum et terram et omnia quæ in eis sunt. Deinde eam constellatio rebus necessitatem indicit, ut arbitrii perimat libertatem. An et hoc recte, tecum delibera. Ad tantam denique quidam pervenere vesaniam, ut ex diversis stellarum positionibus dicant imaginem ab homine posse formari, quæ si per intervalla temporum, et quadam ratione proportionum in constellatione servata formetur, stellarum nutu recipiet spiritum vitæ, et consulentibus occultæ veritatis manifestabit arcana. Et licet quandoque, quæ honesta vel recta sunt, ut se in loro mundo velle servari, vel solum Deum, quando aliquid queritur precibus, et muneribus invocandum præcipiat, maligni tamen spiritus hanc esse fall-

ciam certissimum est, qui ut minus caveatur, innocentiae vel iustitiae praecepta plerumque videtur asserre. Hanc quidem idololatriae speciem esse fidelium nullus ignorat. Longe vero commodius in cœlum ascendunt astrologi, qui academicorum more, quidquid eis occurrerit probabile, suo jure defendunt. Itaque quidam eorum motu quodam irrationali, planetas adversus Aplanem niti contendunt; alii, auctore Aristotele, eosdem cum firmamento ferri profitentur, quorum neutrum teste Mineio astrologiae regulis invenitur adversum. At genethliaci dum ad divinationem scientiae cœlestium nimis insistant, tam ipsorum cœlestium, quam Dei notitiam perdidierunt. Qui tamen inter eos suum commodius excusare videntur errorem, cum Plotino, auctoritatem operum non detrahunt Creatori, sed semel et simul ab eo legem asserunt institutam; quam nullus unquam conatus evacuat, cum omnia quæ disposuit futura sint ut prævidit. Quod forte Papinius intellexit, cum diceret :

*Incipit ex alto, grave et immutabile sanctis
Pondus adest verbia, et vocem facta sequuntur.*
(STAT. TH. 1, 212.)

Ab eo ergo sua potestas attributa est singulis creaturis, in quibus non oportuit cœlestia locum tenere necvissimum, et quæ digniora sunt aliis, habere minimum potestatis. Eis itaque quantum voluit contulit, qui etsi sibi retinuerit operis principatum, signorum illis ad minus indixit obsequium. Unde etsi non sæpe faciant opera signorum, tamen, auctore Deo, exhibent ministeria. Hinc forte illud : *Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum Dei* (Psal. XVIII). Nec mirum, cum et aves, et alia plurima institutione Dei, et naturæ beneficio, quædam futura signis præveniant. Si igitur cœlestia signa sunt rerum, quæ procul dubio venturæ sunt necessario, cum eas immutabilis dispositio ordinaverit, quid prohibet ea quæ cœlestium prænuntiantur indicio sciri ab homine et homini invicem indicari? Signa siquidem hominibus data sunt ad eruditionem, non illis, qui cœlestium conscii secretorum nullis indigent signis.

CAP. XX. *Quod providentia Dei rerum naturam non perimit, neque series rerum immutat providentiam et quod liberum arbitrium manet cum providentia.*

Probabilia quidem sunt hæc, quæ proponunt, sed tamen venenum hic sub melle latet. Fatalem etenim quamdam necessitatem rebus imponunt sub prætextu humilitatis et reverentiæ Dei, timentes ne forte ipsius evacuetur dispositio, nisi rerum eventus necessitas comitetur. Præterea privilegium divinæ majestatis irrumpunt, scientiam vindicantes, qua tempora prævideant et momenta, quæ Filii testimonio, Patris reservata sunt potestati, adeo quidem ut abscondita sint ab oculis eorum quibus Dei Filius quæcunque audierat a Patre patefecit. Deinde mentes hominum tumore elationis extollunt, aut desperationis pusillanimitate prosternunt, dum vel vitam diuturnam, aut mundi prospera dejiciendis premittunt, vel e contra imminencia fata, aut

A sæculi adversa minantur erigendis. Certe superiorem timoris, vel inferiorem spei molam, quibus fidelis anima in area mundi teritur, tollere prohibentur. Tollunt tamen tam in suam, et clientelæ suæ perniciem, quam in contumeliam prohibentis. Verum sicut series rerum Dei providentiam non immutat, sic et æterna dispositio rerum naturam non perimit. Neque enim homo non peccare non poterat, quia eum Deus prænoverat peccatum, aut quia ille non peccare poterat, eum peccatum Dominus ignorabat. Neque non mori posse nesciebat, eo quod erat peccati merito moriturus. Neque eum mori necesse erat, quoniam hoc Dominus præsciebat. Factus est igitur quodammodo immortalis, moriturus procul dubio, et mortem culpa attulit, B quam naturæ conditio non invenit. Essetque ab ea immortalitate qua non mori poterat, in eam qua mori non posset, transferendus; nisi culpa inobedientiae, præcisa justitiæ semita, tantæ gloriæ aditum pro tempore præclusisset. Itaque peccare et non peccare potuit mera præditi libertate arbitrii, qui nulla dispositionis violentia, nullo factorum impulsu, nullo conditionis stimulo, nullo adhuc naturæ defectu urgebatur ad culpam, quæ indubitata parens pene hominem sponte lapsam impigit in mortem. Verum quia in injustitia frena laxavit arbitrii, sic in ea oppressus et obrutus jacet, ut justo Dei C judicio, quia tunc noluit a peccato abstinere cum potuit, modo nequeat abstinere cum velit. In eo tamen solo adhuc ei liberum viget arbitrium, ut sibi ad opus iniquitatis sufficiat, etsi ad bonum non nisi a gratia præventus et adjutus assurgat. Sic justitiam per se deserens, traductus est in regnum peccati, et mortis, ut iugo servitutis pressus necessitati delinquendi et moriendi subjaceat, quamvis hoc non factorum series, sed prævaricationis meritum introducat. Alioquin hominem nulla justitia condemnabit, cum culpa non in eum, sed in ipsius retorqueatur auctorem. Possibilia itaque sunt, quæ nunquam futura sunt; quæ si, quia non erunt, evenire non possent, nequaquam possibilia dicerentur. Navale siquidem bellum fieri, itemque non fieri possibile est, alterum tamen præcise et determinate verum est et præscitum.

D CAP. XXI. *An possint a Deo sciri quæ non sciuntur; et quod rerum mutabilitas ei nequaquam est infligenda; et quod idem est scientiæ, præscientiæ, dispositio, providentiæ et prædestinatiō; et quod vera infinita sunt, ut numerus eorum non queat augeri vel minui; et quod providentia nullam necessitatem rebus inducit.*

Sed esse jam alterius difficultatis succrescunt: cornua, et quocunque me vertam, in errorem videor involutus. Si enim quæ non sunt, nec erunt, esse possunt, profecto et Deus potest scire quod non scit, aut eo ignorante potest aliquid evenire. Bellum namque navale quod non erit, sicut et geri, sic et a gerentibus sciri potest. Quod utique et esse et sciri potest ab homine, nunquid sciri a Deo non potest? Si ergo potest Deus scire quod non scit, potest

test utique et non scire quod scit, eo quod contrajacentium simul nulla possit esse scientia, cum alterum eorum semper, eo quod veritatis substantia careat, sit obnoxium falsitati. Porro mendaciorum nulla est scientia. Quomodo ergo scientia immutabilis est, cui decessus rerum potest fieri et accessus, quæ potest ignorare quod non scit, aut scire quod nescit? Quod si eam variabilem esse recipimus, Jacobo reclamante, jam apud eum est variatio, et vicissitudinis obumbratio, et Pater luminum esse desistit, si elabatur quod prænovit. Hoc equidem nec gentilium error circa sua non tam numina, quam dæmonia dignabatur admittere, qui Stygiam paludem diis perviam esse negabant, dicentes eam omnibus venerandam, et usquequaque illicitam a celestibus præteriri. Mentes namque cælestium oblivio non contingit. Nunquid ergo fides recipiet quod de Deo vel ipsa perfidia abhorret? Constat autem apud omnes, quia Deus scit illud non esse futurum, etsi plerique non recipiant illum posse scire, aut non posse scire hoc esse futurum, ne ei mutabilitatis vel impotentia notam inurere videantur. Sed esto ut Deus, quoniam hoc plerique recipiunt, possit, dum tamen si fieri potest positione, aut conjunctione non pecces, scire quod non scit, non ob hoc eum esse mutabilem quis convincit, cuius scientia non decedit aliquid vel accedit, cum illud solum in rerum natura verum esse contingat, quod ille ab initio stabilitatis suæ puncto præfixit. Dum tamen hoc recipitur, exactissima diligentia præcavendum est, ne cognatio modorum verbi quare Apollonius inducit, quidquam perfidia ingerat aut falsitatis. Hæc ipsa quoque possibilitas eveniendi, non ævitati ipsius, qui non movetur, sed rerum facilitati, quæ natura non indignante moveri possunt, convenienter ascribitur. Manet itaque usquequaque immobilis integritas scientia Dei, et si quid varietatis alicui inest, non tam scientis quam scitorum mutabilitas est. Licet enim quæ scientia Dei complectitur, mutabilitati subiaceat, ipsa tamen alterationis vices ignorat, et uno singulari aspectu et individuo, omnium quæ dici, aut quocunque sensu excogitari possunt, universitatem claudit, et continet: adeo quidem sine motu ut localia sine loco, nascentia sine initio, decedentia sine fine, fluctuantia sine alteratione, temporalia sine mutabilitate, et mora, sic uniformiter comprehendit, ut ei nec præterita transeant, nec futura succedant. Nec mirum hoc in æternitatis statu, nisi quia quidquid ibi est, mirabile est, cum et in nobis mutabilium motum et festinantium cursum aliquatenus quiescens comprehendat aspectus. Intellectus quoque rem magnam sine distensione, et sine contractione sui rem modicam contemplatur, nec loco indiget ut localia claudat, aut spatiorum interstitiis ut distantia complectatur, in eoque Patrem luminum sequitur, sed non passibus æquis, cum hic multis, ille vero omnino nulli motui obnoxius sit. Cum vero divinæ simplicitatis aspectus innumerabilia claudat, una tantum

A est, et individua substantia præscientia, eique essentialiter una, cum sibi sit idem esse, et sapientem esse. Alioquin fingat qui potest, quis hæc diversa conjunxerit, nec prima rerum omnium causa erit, quæ ut sit, conjunctionis adminiculo eget. Creatura vero scientia, longe disparis conditionis est. Spiritui siquidem et animæ non est idem esse, et scientem esse, cum anima disponatur ad cognitionem rerum, eaque si radicata fuerit, ut, primo affectionis motu invalescens, aut omnino, aut sine injuria naturæ convelli non possit, habitu suo informat animam, faciatque scientem. Hic ergo habitus, rectissime scientia appellatur, licet et res subjectæ interdum scientia nomine censeantur. Unde et vicissim nominibus mutatis, quod unius est, transit ad B alterum. Sic utique et scientia dicitur multa, cum tamen multitudo, rerum potius quam scientia sit. Si ergo sapientia Dei immensitas et simplicitas attendatur, una est simplex et individua. Si subjacentium multitudo, multiplex est et multiformis. Sic etiam si substantiam volentis aut potentis quæ vult, aut potest, attendas, una est voluntas et potestas. Si quæ vult et quæ potest, infinitus omnium numerus est; juxta illud propheticum: *Magnus Dominus et magna virtus ejus, et sapientia ejus non est numerus (Psal. cxlvi)*. Itemque: *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus (Psal. cx)*. Et illud: *Quis loquetur potentias Domini? (Psal. cv)*. Hæc autem res uniformis et varia, licet totius varietatis ignara sit, variis tamen nominibus appellatur, sed ex variis causis. Scientia siquidem et præscientia, dispositio, providentia, et prædestinatio nominantur. Sed scientia existentium, præscientia futurorum, dispositio faciendorum, providentia gubernandorum, prædestinatio salvandorum est. Et est prædestinatio ab æterno gratia preparatio, per quam unusquisque vocatur ad vitam, sicut ait Apostolus: *Quos prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, hos et magnificavit (Rom. viii)*. Et alius: *Apud te est, inquit, fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen (Psal. xxxv)*. Ut ergo reverenti quadam audacia scientia Dei quæ finem nescit, vel sermone finem inveniat: scientia Dei est omnium quæ sunt, fuerunt, et futura sunt, vera comprehensio, et plena notitia. Omnia siquidem vera novit, et sola, nullamque dignatur agnoscere falsitatem. Eam tamen dijudicat et condemnat. Est igitur necessario infinita, quæ universa vera complectitur, quorum utique non est numerus, aut adeo infinitus, ut finem non inveniat, nisi in sapientia Dei, quæ sola se ipsam quanta sit, novit. Nihil igitur eorum quæ novit, quoniam vera sunt, evanescit, omniumque dispositorum, præsentia sint; præterea, aut futura, initium et causa veritas est. Psalmista siquidem ait: *Principium verborum tuorum veritas (Psal. cxviii)*, quæ nullo defectu sui transibunt. Transibunt tamen cælum et terra, quoniam et hoc de verbis veritatis est: tunc utique cum deformitate mundi purgata,

reformabitur cœlum novum et terra nova. Sentiat unusquisque quod Dei fides vel ratio persuadet; ego sine præiudicio sententiæ melioris, vera modis in omnibus arbitror infinita: cum in omnibus quæ sunt et quæ non sunt, ab initio esse necesse sit, vel non esse; et eorum quæ contradictoriæ opponuntur, alterum semper ex necessitate sit verum. Tanta ergo numerositate semel et simul verorum excrevit, aut potius exilit numerus, ut omnino minui nequeat vel augeri, et usquequaque in ævum maneat infinitus, nisi apud infinitam sapientiam Dei. Indeficiens ergo scientia est, cui nihil eorum elabatur, et omnino augmentum non recipit, quæ ea omnia comprehendit. Rationem vero eorum, quæ Deus ab æterno in sapientia, id est in unigenito verbo disposuit, creans ibi omnia simul, quam postmodum consequenter producit in opera, secundum provissum ordinem singula traducens a generatione, qua incipiunt esse per sortem, qua fluctuare videntur casibus ad corruptionem, quæ quasi existendi solum præcludens, retrudit ad non esse, Paucas vel Fata, antiquis placuit appellari, eo quod constitutiones providentiæ Dei, quin effectui mancipentur, nemini pareant, et a verbo Dei, quo æternaliter omnia dixit, et facta sunt, executionis firmamentum accipiant. Unde stoicus omnia necessaria credit, timens evacuari posse scientiam immutabilem. Contra Epicurus, eorum quæ eveniunt nihil providentiæ ratione dispositum, ne forte necessitatem mutabilibus rebus inducat, opinatur. Pari ergo errore desipiunt, cum alter casui, alter necessitati universa subijciat. Mutabilium igitur rerum dispositio immutabilis est; et æternæ providentiæ immutabilis status, omnium mutabilium continet cursum. Cum vero ipsa ab æternitatis suæ statu moveri non possit, contingentium seriem ab omni nexu necessitatis absolvit. Et licet lux inaccessibilis sapientiæ Dei humanæ scientiæ tenebras incomparabiliter antecedit, est tamen in quo claritati illius, caliginis nostræ oculus quoad aliquid coæquatur. Sicut enim quod video imminere, nulla ex eo quia videtur, necessitate proveniet, sic et quod illius oculus contempletur, non est necessarium evenire. Scio equidem lapidem vel sagittam, quam in nubes jaculatus sum, exigente natura recasuram in terram, in quam feruntur omnia nutu suo pondera, nec tamen simpliciter recidere in terram, aut quia novi, recidere necesse est. Potest enim recidere et non recidere. Alterum tamen, etsi non necessario, verum tamen est. Illud utique quod scio futurum: si enim futurum non est, etsi fore putetur, non scitur tamen, quoniam illius quod non est, non scientia, sed opinio est. Cæterum etsi non esse possit, nihil impedit esse scientiam, quæ non necessariorum tantum, sed quorumlibet existentium est, nisi forte et tu cum stoicis existentia censeas necessariis comparanda. Sic et quæ ille prænovit, omnia procul dubio implebuntur. Contingentia tamen omnia et non evenire possibile est. Adeo quidem ut ad eveniendum res, quas

A cum eo futuras prænovimus, non magis ipsius, quam noster visus abstringat, licet ab illius dispositione subsistendi formam omnia sortiantur, quatenus bona sunt. Alias autem non formæ existendi imaginem gerunt, sed defectum illius, enormitatis suæ vitio protestantur. Præscientia ergo rebus causa eveniendi non est, aut eventus rerum ei causa est præsciendi, ne aut temporalium motus æternæ providentiæ causa sit, aut a purissimo fonte bonitatis malorum profluant rivoli. Deus vero bonorum duntaxat auctor est. Quod vero in topicis vulgo objicitur, quia necessario, si quid præscitur eveniet, nullo veritatis robore subnixum est, nisi forte rebus ab omni necessitate absolutis, modum complexionis quis tribuat, ut potius necessitate consequendi, quam consequentis propositæ enuntiationis veritas constet. Nec me arctabis, ut licet dispositarum rerum, mutabilem fatear esse naturam, scientiam disponentis ob hoc dicam esse mutabilem; cum secundum ipsius veritatis arcanum (Joannem filium tonitruum loquor) fidei constet, quia quantacunque sit labilitas subsectorum; quod factum est in eo vita erat, per quem facta sunt universa. Ejus itaque dispositio tanta suæ stabilitatis incolumitate viget et vivit, ut nullo rerum motu concuti, nulla possit temporis, aut casus mutabilitate convelli.

CAP. XXII. *Quod ex possibili non sequatur impossibile. et quid ex quo necessario consequatur novit Altissimus, qui omnia solus potest.*

Instas tamen dicens, nisi evenerit aliquid quod prævidit, illud certa significatione complectens, forte lapidem recasurum in terram, fallitur dispositio. Quia ergo lapis non recidere potest, jubes me de duobus eligere, quorum neutrum communiter approbatur, ut vel fatear providentiam posse falli, quod fides abhorret, vel, quod absonum est, ex possibili impossibile consecutione vera consentiam evenire. Augustiæ quidem sunt undique. Hinc, ne divinam minuam majestatem; inde, ne multorum clamoribus et sententiæ, quæ jam fere omnibus persuasa est, contradicam. Sed quia melius est incidere in linguas hominum, quam impie versari in Deum, si utrumque vitare non possum, absonum malo videri, quam perfidius. Nondum etenim omnibus persuasum est, quod ex possibili impossibile non sequatur. Nam hoc nonnulli recipiunt; sed au recte, viderint ipsi et judicent. At ut ex vero falsum sequatur, nemo sapiens acquiescit. Verum siquidem ex falso sequitur et vero, sed ex vero, non nisi verum. Ex possibili quoque et impossibili, interdum possibile sequitur; non tamen ex quovis impossibili omnia impossibilia. Nisi forte aliud tibi persuaserint illi, quorum si omnia vera sunt, ex uno impossibili, sequuntur omnia impossibilia, et ex quovis falso, quælibet falsa. Si vero obtinuisse ex vero falsum, jure et ex sententia omnium quereretur me a semita veritatis abductum. Non tamen his importunitatibus eatenus premor, ut quod inopinabile est, licet inveniam consortes erroris, propria temere

ritate tueri contendam. Malo cum academicis, si A tamen alia via non pateat, de singulis dubitare, quam pernicioſa ſimulatione ſcientiæ, quod ignotum vel abſconditum eſt, temere diſſimulare, præſertim in quo aſſertioni meæ ferè totus adverſabitur mundus. Eoque libentius academicos audio, quod eorum quæ novi, nihil auferunt, et in multis faciunt cautionem, magnorum virorum auctoritate ſuffulti; cum ad eos etiam in ſenectute tranſierit ille, in quo Latinitas noſtra ſolo invenit, quidquid inſolenti Græciæ eleganter opponit, aut præfert, Ciceronem loquor, Romani auctorem eloquii, quem ad eos, quaſi in calce vitæ, diverſiſſe, liber *De natura deorum* inſcriptus, docet. Efferant ſtoici inopinabiles ſententias ſuas, quas paradoxas vocant, veras quidem, præclaras, et admirabiles: nos pingui, ut B dicitur, Minerva agentes, nihil eorum approbamus, quæ omnibus, aut pluribus, aut ſapientibus ſingulis in ſacultate ſua probabilioribus falſa eſſe videntur. Nec ſi Cicero ipſe, aut Ariſtoteles, impoſſibile ex poſſibili producant, acquieſcendum cenſeo, me potius, aliqua fallaciæ nube deceptum, verosimiliter opinabor. Hac ergo via tendiculas tuas egredior, ut dicam providentiam falli non poſſe, rem tamen quæ proviſa eſt, poſſe non evenire. Sed quid inferre conſueveris, ſcio. Ergo poſſibile eſt, eam non eſſe præviſam. Eſto, inquam. Quo ultra progredieris? Ergo, inquis, reclamante philoſophia, et quod eſt non eſſe, et quod fuit poſſibile eſt non fuiſſe, et quæ jam præterierunt, revocari poſſunt ne fuerint. Et quidem infinitam potentiam Dei, ſcientiæ et rationculæ meæ legibus non coarcto; nec ei ſinem, quæ non habet, impono. Scio enim quia omnia potest; ſed tamen quia mendose colligis patenter video. Primo quia diviniæ majestatis immenſitatem, parvitatibus humanæ modulo circumſcribis, et æternitatis immutabilem ſtatum, labentium rerum imagine, et ſuccedentium ſibi temporum varietate diſtinguis. Sed longe ſecus eſſe hic, atque in his ex præcedentibus oportuit concipi, cum æternitatis ſtatum nullus omnino motus attingat, et creatura quælibet accedat, vel deceſſu accidentium moveatur. Homo ſiquidem ſi quid providet futurorum, ſtatim mentem ejus quidam motus aggreditur, ut animus quadam applicatione ſui, ad aliud apud ſe D futuri operis ſpeciem præfiguret, eandemque plerumque nunc quaſi in archivis memoriæ depositam, reponit, nunc quaſi in ſpeculo nativæ puritatis replicat et revolvit. Facilius enim eſt motum hunc ab animo omnino deficere, quam contemplatione jugi animo inhæreret. Et quidem hic motus, ſi non providentia eſt, aut providentiam parit, aut ei cujuſcunque fœderis notiſſima vicinatur. Cum vero motus præcedens, et ex ea concepta ſpecies, futuri operis ſequela fruſtratur, inanis eſt agitatio mentis, et quaſi umbra in ſomnis, ſine veritatis corpore evaneſcit. Motus tamen, quia reiſa fuit in anima, non poſteſt non fuiſſe in anima, et anima quæ motus agitatione mota eſt, non mota non fuiſſe non po-

test. Porro diviniæ ſimplicitatis ſtatus, longe alia conditio eſt. Ea ſiquidem uno ſimplici et indiviſuo aspectu, ut prædictum eſt, quæ ſunt, quæ fuerunt, et quæ ventura ſunt, omnia contemplatur, nulloque rerum mutabilium lapſu movetur: ſed in ſe ipſa ſemel et ſimul contuens univerſa, ſubſiſtit invariabilis,

...*Stabilisq; manens dat cuncta moveri.*

Et licet interdum ei præteriti temporis ad futuri verba aptentur, non ei quidquam ex hoc ſubtrahi vel impendere, ſed rerum ſubjectarum mutabilitas, ſi quid proprie dicitur, veraciter indicatur. Cum ergo ipſum aliquid prænoviſſe audimus, minime intelligimus fluxu temporis ejus præteriſſe ſcientiam; ſed ſi verborum naturam ſequimur, præceſſiſſe tempus, quo veraciter credatur, ejus, quod futurum erat, habuiſſe notiſſiam. Sic utique cum ab æterno certum eſt omnia præviſiſſe, non quod viſui ejus motu ſuo quidquam ſubtrahat tempus, ſed, quia qui univerſo tempore natura prior eſt, ſuis omnia ſemper comprehendat aspectus. Ejus ergo providentia in ſui diſpoſitione non fallitur, quia eam ſemper ſequela operis comitatur. Sed nec falli poſteſt, qui nec ex mutabilitate rerum, nec ex temporis fuga, aut verſibilitate, poſteſt aliquid abſconditum eſſe ab oculis ejus. Hominiſ vero falli poſteſt, et fallitur diſpoſitio, quia res, cujuſ apud ſe præfiguravit ſpeciem, proceſſu temporis aut omnino non evenit, aut in alia ſpecie in publicum procedit. Nec tamen quæcunque præteriti verbi ſignificatione clauduntur, rebus ſunt aggreganda præteritis. Nec ſi me vixiſſe proſpiceat, florente peripatetico Palatino, ideo mihi vitam elapſam, aut præteritam eſſe conſiteor. Aut ſi ab Arianis, Eugenio præſidente, diſſenſi, non ob præteriti temporis gratiam a fidei et confeſſionis illius integritate diverſi. Cæterum, quia quandoque verum fuit dicere: Nunc vivo, ſic ſentio, eleganter et vere fateor in ſequentibus, quia tunc vixi, et ſic ſenſi, nec tamen vitam præteriſſe vel ſenſum. Scio tamen quis dixerit, quia in hoc erramus, quod mortem non proſpiciamus. Magna pars ejus jam præterit. Quidquid ætatis retro eſt, mors tenet. Sed certe ſi ei ſemel fuiſſet vita elapſa, aut hoc omnino non diceret, aut diceret rediviſus. Non eſt ergo necesse præteriſſe quidquid præteriti temporis ſignificatur verbo, et licet prædeſtinati ſint multi, non ideo quia electi ſunt, præteriti prædeſtinatio. Et quamvis non prædeſtinati eſſe poſſint, poterit aliquid quod præteritum ſit, ne præterierit revocari. Nota ſiquidem prædeſtinationis, quocunque verbi caſu utaris, quantum in eo eſt, futurum quam præteritum potius ſignat, et cum de quo dicitur, niſi jam fore evaſerit, indicat eſſe ſalvandam. Eſt enim, ut dici ſolet, verbum ſecundum, et in ſe ſemper verbi alterius intelligentiam claudit. Non itaque motum aliquem prædeſtinati ingerit, ſed ei qui ſalvandus eſt, primitiva diſponentis Dei gratia, patere aſſerit oſtium ſalutis, et januam miſericordiæ, qua pro-

cedente tempore possit salvari, imo salvabitur, licet possit et non salvari. Nec mihi illud Aristotelis tui objicias, quia fuisse quod fuit, et esse quod est, quoniam est, necesse est ut colligas enuntiationes, quæ præteriti temporis habent copulam, veras esse præcise, vel præcise et ex necessitate falsas. Minime namque hac objectione juvaberis, cum et ipsa Aristotelis verba faciant quæstionem, et articulo discutiendo nullum, aut parvum ferant suffragium. Regulæ siquidem integritatem subvertunt enuntiationes, quæ præteritis vim futuri contingentis adjungunt: puta verum fuit heri te cras esse lecturum, aut te Plato quandoque scivit dormiturum. In quibus ex adjunctione futuri, præteriti temporis vacillat fides. Dum enim tu poteris non dormire, et hoc Plato poterit nescivisse, non quod motus, qui in anima ejus fuit, non fuisse possit, sed quod quæ fuit scientia, mutabilitate rerum, et temporis lubrico in opinionem poterit devocari. Si tamen contingentium futurorum ulla potest esse scientia, quamvis sit indubitata opinio, quæ scientiam probabiliter imitatur: item quod heri verum fuisse prædiximus, non fuisse poterit verum, non quod res præterita revocetur, quæ in eo nulla præterit, sed quod res futura expectatur, quæ ab insidiis fortunæ pendet, ut sit.

Deinde tu ipse potes providisse bonum aliquod, quod forte futurum est bonum, et potest non fore bonum; et idem potes non providisse bonum, non quia possis non providisse, quod providisti, sed quia potest non bonum esse, quod providisti. Item potes quid promississe vel stipulatus esse utiliter, idemque potes non promississe, aut non stipulatus esse utiliter; quod tamen promissisti vel stipulatus es, non promississe, aut non stipulatus esse non potes. Præterea, tu in fundum Sempronianum, illum qui te sequitur, præcessisti; et si alium præcessisti, te alius aut secutus est, aut sequitur, aut sequetur. Cum ergo consequentis evacuari possit eventus, antecedentis quoque veritas potest infirmari, ut et tu qui præcesseras, non præcessisse possis. Quo tamen ingressus es, non potes non fuisse ingressus, neque quod factum est connumerari potest infectis, neque quod præterit, ne fuerit, poterit revocari. In his enim omnibus quæ mente concepta, vel verbis expressa, vel actu completa transierunt, non possunt, nec poterunt exinde non fuisse, etsi qualia futura erant, dum eadem sui natura certus non fixit eventus, valeant non fuisse. Talium vero clauduntur ambitu omnia, quæ cujuscunque generis imminenti appellatione clauduntur, licet familiarius ad quantitatem, aut ad aliquid, aut ad quodlibet aliorum naturaliter applicentur. Quid ergo mirum, si ille qui omnia potest, et quæ prævidit, non prævidisse potest; cum constet fidei quod ea quæ prævisa sunt non evenire possunt, et quæ non prævisa sunt, possunt evenire, nec tamen citra conspectum providentiæ valeant evenire. Ait enim Isaias: *Si volueritis ambulare in præceptis meis, et audieritis me, bona terræ comedetis. Quod*

A si nolueritis, et me ad iracundiam concitaveritis, gladius devorabit vos, quia os Domini locutum est (Isa. i). Ecce quia liberum hic servatur arbitrium, dum si volueritis, et si nolueritis dicens in utramque partem, non ex judicio irretractabili fatove Dei, sed ex merito singulorum omnibus pœnam vel præmium repromittit. Esset utique in voluntatem collata conditio promerendi inutilis, si facienda vel non facienda necessitas, esset providentiæ vel fatorum nexibus illigata. Quod si istud non sufficit contentiosis, an non ex evangelico testimonio poterat in passione Filius rogare Patrem suum, ut exhiberet ei plus quam duodecim legiones angelorum, cum tamen liqueat ex post facto, non hoc, sed oppositum ejus, quod contigit, fuisse provisum. Nec *B* perspicacioris ingenii moveat sensum, si in tantæ majestatis scrutinio exemplis delictimus, nec rationibus abundamus, cum admirationem ratio tollat, et exemplorum inductio singularitatem excludat. Ipsa vero ineffabili singularitate mirabilis, et mirabili immensitate singularis, omnem sensum exsuperat, non modo hominum sed angelorum. Scio equidem quia scrutator majestatis opprimeretur a gloria, et ex edicto Altissimi, bestiam, si montem tetigerit, lapidibus obruendam. Unde quæ in talibus præponuntur, sine præjudicio meliorum, investigantis animo potius dicta sunt, quam temeraria contentione, ad impignationem veri aliquid statuentis. Sed nec illud me scire confiteor, cur hoc reprobato alium præelegerit, nisi quod cum *C* patribus sentio in illo occultam Dei justitiam venerandam, in hoc manifestam gratiæ misericordiam amplectendam. Nam et ille, qui raptus ad tertium cælum audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui, hujus difficultatis articulum non tam discutiens quam admirans, altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei confessione humili veneratus, judicia ejus incomprehensibilia, et vias impervestigabiles esse pronuntiat. Incerta et occulta sapientiæ Dei, qui sibi manifestata esse congratulatur, opera ejus supra sensum hominis magnificata asserit, et dum scrutatur omnia, cogitationes Altissimi nimis profundas agnoscit. Huic veritati consonat, quod in Ecclesiaste sanctus Salomon in auditu fidelium concionatur: *Est homo qui diebus et noctibus non capit oculis somnum, et intellexi quod omnium operum Dei, nullam invenire possit homo rationem eorum quæ sunt sub sole. Et quanto plus laboraverit ad quærendum, tanto minus inveniet; etiamsi dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire (Eccl. viii).* Si ergo inveniri non potest ratio solarium, quis plene suprasolarium redditurus est rationem? *Quis enim cognovit sensum Domini (I Cor. ii), aut quis consiliarius ejus fuit (Isa. xl)?* Constat itaque sic rationem omnium veritatis ardore quærendam, ut pia intentio suam infirmitatem agnoscat, et ex omnibus rebus proficiat, dum sibi persuaserit divinam majestatem fideliter honorandam, et misericordiæ indeficientis abyssum jugiter amplectendam. Denique apud philosophos cautum est,

italia manere prædicata, qualia subjecta permiserint, omniumque prædicamentorum vim, et proprietatem naturalium finibus limitari: eandemque, cum ad culmen theologiæ ascenditur, quasi nativo colore destitutam, et robore, alterari. Plane deficit vis verborum, et intellectus ipse mortalis succumbit, ubi divinæ disculitur immensitas majestatis, et in naturalibus obtinet, his scilicet quæ rerum numerum augent vel minuunt, ut quod fuit non possit non fuisse; aut non præterisse, quod præterit, dum tamen quod verum fuit, secum forte lecturum, nihilominus verum non fuisse possit. Quod itaque præteritum est, revocari non potest ne fuerit, et æque quod ex insidiis fortunæ pendet, dum tamen ex facilitate naturæ utriuslibet sortis expectat eventum, nulla eveniendi sibi necessitas subjicit. Sic forte dum providentiæ non impletur effectus, quod futurum est, et non evenire potest, potest etiam non fuisse prævisum. Non tamen, ut prædictum est, investigationis audacia omnipotentiam minuo, aut immensitatis ejus quamcumque præscribo mensuram. Hoc autem cum multis sentio, quia si quid Deus prævidit, eveniet; et si non evenierit, non prævidit. Unde probabiliter ad minus colligitur, quia si potest non evenire, potest etiam non fuisse prævisum. Quid enim ex quo veraciter consequatur, ipsa veritas novit, juncturamque rationum plene et perfecte primitiva ratio pensat. Hanc autem humano generi indulget academia antiqua licentiam, ut quidquid unicuique probabile occurrat, suo jure defendat. Solebat nostri temporis peripateticus Palatinus omnibus his conditionibus obviare, ubi non sequentis intellectum, antecedentis conceptio claudit, aut non antecedentis contrarium, consequentis destructoria ponit, eo quod omnes necessarium tenere consequentiam velint, etsi nonnullæ sola, dum tamen magna, sint probabilitate contentæ. Sicut enim scientiæ assistit evidentior pro sui perspicuitate opinio, sic et singularia quo probabiliora sunt, eo necessarium fideiorem imaginem præferunt. Et ne me solius opinionis lubrico fluctuare putes, auctorem quo me tueor magnum profero Augustinum, qui locum illum exponens Evangelii, ubi de multis mansionibus, quæ in domo Patris sunt, a Salvatore sit mentio, ait: *Si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum (Joan. xiv)*, id est si non essent prædestinati, dixissem, ibo et prædestinabo. Diversitatem etenim mansionum quæ in domo Patris cælestis præparatæ sunt, divinæ prædestinationi coaptat, quæ salvandis pro beneplacito disponentis parit diversa charismata gratiarum et numerum. Cum vero tantus Pater hunc apprehenderit interpretationis sensum, ut dixerit, si non essent prædestinati, dixissem vobis, ibo et prædestinabo, credibile est dum rerum pendet eventus, si omnipotenti placeat, eos qui nondum prædestinati sunt, posse prædestinari ad vitam, et qui jam scripti sunt in libro vitæ, exigentibus meritis ab eodem

A posse deleri. Hinc est forte: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur (Psalm. lxxviii)*. Itemque: *Aut dimitte eis hanc noxam, qui si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti (Exod. xxxii)*. Qui natus est, inquit Evangelista, ex Deo, non peccat, quoniam generatio cælestis servat eum (I Joan. v). Generatio utique cælestis est æterna prædestinatio, cujus omnes filii ingrediuntur ad vitam, etsi possibile sit eosdem prævaricationis merito a justitia, quæ via vitæ est, aberrare. Si mihi non credis, audi vel illum, cui si angelus de cælo contradixerit, dignissimo anathemate condemnabitur. Pater, inquit, ex eis quos dedisti mihi, non perdi quiquam, sed serva eos (Joan. xiii). Nonne, quæso, jam illos perdiderat, qui retrorsum abierant? Nonne etiam quodammodo jam Judam perdiderat? Sed certe non acceptaverat eum in arcano consilii Filius, nec Pater servandum inter conscriptos Filio dederat illum, qui non fuerat prædestinatus ad vitam. Si vero alii præordinati erant, si labi non poterant, quare pro eis tanta sedulitate Filius intercedit? Salvandi ergo erant: et tamen dum peregrinabantur a Domino mortem poterant promereri, ad vitam nulla necessitate prædestinationis aretati. Gloriarur quis quod eum nihil separabit a charitate Christi, et tamen castigat corpus suum, et in servitutem redigit, ne forte cum aliis prædicaverit, ipse reprobis inveniatur. In Apocalypsi quoque monentur angeli ecclesiarum nunc agere poenitentiam et prima opera facere, ne moveatur candelabrum eorum, nunc tenere locum suum, ne eundem alteri cedant. Cur ita, si quæ futura erant, mutari non poterant? Hæc quoque sententia nec gentilium philosophos latuit, qui factorum seriem dicunt immobilem, non quia moveri non possit, sed quia moveri omnino non contingit. Hinc est illud:

Exire a mediis potuit Pharsalia satis.

Itemque poeticum, quo senex Carnotensis in angustiis fortunæ frequentius utebatur:

Fata viam inveniunt, etc.

Quæ vero elapsa sunt, et secundo dispositionis effectum completa, naturaliter quidem non possunt non fuisse; licet nihil asserere in alterutro audeam in injuriam disponentis. Ait tamen doctorum doctissimus (Hieronymus loquor): *• Audenter loquar, licet Deus omnia possit, virginem tamen post ruinam suscitare non potest. •* Potest tamen coronare corruptam. Et quidem diffinitionem virginis, eodem interpretante, Apostolus ponit, *ut sit virgo quæ sancta est corpore et spiritu (I Cor. vii)*. Sed procul dubio Deus et sanctificare animam virtutibus, et carnem potest reintegrare corruptam, ut tota substantia sui videri possit, quæ ceciderat, suscitata. Quod si, oratorio tropo usus, intellexit quæ fuerunt non posse non fuisse, non necesse fuit ad virginem prostratam recurrere, cum in præteritis omnibus simili sententia vel errore, hoc idem potueris inveniri. Sententiam vero ab errore scienter divido,

eo quod sententia semper habere debet veritatis significationem. Sicut apud sanctum Job invenis : *Quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis (Job xxxviii)?* Sed forte virginitatis aliquis gradus est, quem impossibile est a quacunque corrupta apprehendi. Quod autem possibile dicitur, interdum ad facilitatem, quæ singulis inest, vel ex fortunæ calculo, vel ex aptitudine dispositionis, refertur, quandoque ad ipsam rerum naturam respicit, nunc ad fontem omnium, divinam reflectitur majestatem, a qua omnis non modo personarum potentatus, sed rerum omnium quæ videri vel cogitari possunt, potestas est. Hinc illud Salomonis : *Omnis potestas a Domino Deo est (Sap. vi)*. Adversus hanc nulla me unquam contumacia erigam, certus quia ipsa sola est, quæ potest animam et corpus mittere in gehennam.

CAP. XXIII. *Objectio novi Stoici.*

Restat tibi illius stoici tui questio, quem in Apulia diutius morantem vidi, ut post multas vigilias, longa jejunia, labores plurimos et sudores, tanto infelicitis et inutilis exsilii quæsitum, in Gallias Virgilli ossa potius, quam sensum reportaret. Quærebat enim Ludovicus ille, an posses aliquid facere eorum, quæ minime facturus es. Quod cum admisisses, mille tibi aureos offerebat, dum illud efficeres. Quos si forte respueres, eos tibi quantalibet summa multiplicari jubebat, ut quod leviter fieri potest efficias. Tandem impudenti et impudico solvebatur cachinno, vim conjunctionis oppositorum non intelligens aut contemnens, et te ridiculum assistentibus digito ostendebat, qui gratis tantam pecuniam contempsisses. Congeris in hunc modum quamplurima. Non tamen his stimulis urgeor, ut omnia necessaria credam quia sciuntur, aut nihil contingentium sciri, quia necessaria non sunt. Plane sciolus paululum mihi cum peripateticis præ illo videor, qui hujus difficultatis angustia in Atticis noctibus confessus est, se nescire se non esse cicadam.

CAP. XXIV. *Quod mathematici temerarii sunt, indifferenter futura judicio suo subicere præsumentes.*

Illi quoque, licet dissentiamus in plurimis, necum fatentur, se omnia non nescire, cum quibus astra loquuntur, et qui quasi de ipso cœlestium sinu extrahunt veritatem. Qui vero eorum modestissimi sunt nec sideribus rerum pollicentur effectus, nec eas necessitati lege dispositionis astringunt, sed quia venturæ sunt, certisque pronuntiantur indicis, prædicere non verentur. Sed si futurorum potest ordo mutari, temerarium est rem sui natura incertam, certo diffinire judicio. Sin autem mutari non potest, quid prodest tanta curiositate scrutari, quod nulla potest diligentia declinari? Sed forte etsi aliter esse possit, res incerta non est, temeritatemque judicii excusat ratio indubitata signorum. Licet enim sit possibile rem aliter esse, eam tamen ita futuram esse, manifesta signa prænuntiant. Nec

A mea, inquit astrorum secretarius, interest, an aliter esse possit, dum id de quo agitur, ita futurum esse non dubitem. Sed quænam est hæc certitudo signorum? Nempe rerum plerumque experimentum fallax, judicium difficile, ipsorumque signorum varia est et multiplex significatio. Porro varietas ambiguitatem inducit; in ambiguis autem omnis diffinitio periculosa est. Sed esto quod signa uniformia sint, unde illa una significatio innotescit, aut quid perhibet eam esse falsam? Natura, inquis? Illane quæ in rebus, an quæ in divina voluntati, consistit? Porro, divinæ non obloquor voluntati, sciens quia *omnia, quæcunque voluit, fecit (Psal. cxiii)*. Si ea tibi innotuit, bene est. Potes utique in lumine illo videre lumen, et vera indubitata de libro proferre, qui aliis signatus, tibi apertus est, in quo sunt omnes sapientiæ et scientiæ thesauri absconditi, quem nemini aperire licitum esse audieram, nisi Agno qui occisus est, et mortem virtute propria interemit. Noli amodo cum Apostolo mirari altitudinem divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, cum tibi comprehensibilia sint judicia ejus, et astrorum ducatu pervestigabiles viæ ejus, tibi quæ vada-bilis sit judiciorum ejus abyssus multa. Si de ea natura niteris quæ in rebus, id est frequenti rerum cursu, versatur, frustra tibi de siderum familiaritate blandiris, cum a solito rerum cursu multa divertant, et eo majori admiratione feriant sensus hominum, quo non modo insueta, sed ipsi naturæ videntur adversa : ut, cum solis defectus plenilunio contingit, aut si circa synodum, aut circa plenilunium, vel ultra, luminis sui luna patiatur eclipsim. Qui enim sideribus legem dedit, qui curricula temporum voluntatis suæ freno moderatur, qui rerum momenta temporibus suis accommodat, quando vult, et quo modo vult, novum stupente natura, aut rarum potest producere effectum ex causis concurrentibus, quæ aliter parere consueverant. *Quis enim consiliarius ejus fuit (Isa. xl)*, aut dicet ei : *Cur ita facis (Job xi)*? Utique Dominus est : quod beneplacitum est in oculis suis faciet. Dispositioni ergo aptare tempora, et rerum momenta variare temporibus, solus ille qui disposuit, potest : et cum multorum notitiam, secundum beneplaciti sui mensuram, concesserit creaturæ, hoc sibi Trinitas singulariter reservavit. Quando itaque, et quandiu quid futurum sit novit, et partes temporum ille dispensat, per quem ipsa tempora facta sunt. Ipsa quoque tempora motu et variatione rerum, quasi quibusdam coloribus pingit, et volubilem temporis rotam, jugali quodam nexu rerum quo teneatur, illaqueat, et ut rem incomprehensibilem ingerat intellectui, eandem mirabiliter rerum proprietatibus, quasi suis informat. *Non est*, inquit verbum Altissimi, *vestrum, nosse tempora (Act. i)*, aut plene sciatis quando et quandiu quid futurum sit; vel momenta, ut possitis modos, et varietates eorum, quæ futura sunt, comprehendere. Ecce quare temerarium sit, futura certo subjugare judicio. In

Patris siquidem potestate sunt posita, non in necessitate eveniendi. Porro quæ in potestate posita sunt, sic, et non sic, esse possunt. Nam quæ in necessitate, sic esse necesse est.

CAP. XXV. *Quod argumentum a signo suo non est necessarium, et de Ezechia, Achab, et Ninivitis; et quod ea quæ significantur, muturi possunt.*

Sed forte familiaribus Veritas loquens: Non est vestrum, ait, ut tantam prærogativam alienis, puta mathematicis, reservaret. Esto, si tamen fidelis animus acquiescit. Sed quanta, ut prædictum est, est hæc certitudo signorum? Nemp cum

..... *Signa meatus*
Deservere suos,

(LUCAN. I, 664.)

novum aliquid creditur imminere. Non enim eousque contendo, ut res magnas nullis unquam credam indicis præveniri, cum in sole, et luna, et ipsis elementis, et ornatu eorum, vim significativam a Domino esse didicerim. Cæterum artem esse, qua quis de futuris, ad omnia interrogata verum respondeat, aut omnino non esse, aut nondum innotuisse hominibus, mihi multorum auctoritate, et ratione, persuasum est. Quod si tibi persuadere non possum, obstantibus his, quæ mihi de providentia, et fato, indesinenter opponis, mihi que repugnantibus exemplis, quæ de variis affers historiis; persuasi tamen mihi, huic non acquiescere vanitati. Non equidem signorum signatorumque eam coherentiam arbitror, ut alterum ex altero necessario consequatur. Cur ita crediderim, nisi te curialium nugæ detinent, audi. Rex Ezechias ægrotavit ad mortem. Annon credis regem Juda medicum invenisse, qui urinæ, et pulsus, et multiplicium prægnosticorum indicio, morbi deprehenderet quantitatem? Deinde responsum mortis forte acceperat in corpore suo, qui eousque perductus est, ut se victurum ulterius non speraret. Postremo Spiritus sanctus mortem nuntiabat astare præforibus. Quod signum certius quæris? Quid certum est, ut de aliis taceam, si de testimonio dubitas Spiritus sancti? An negabis Isaiam dixisse: *In spiritu meritis et non vives (Isa. xxxviii)*? Vixit tamen et non mortuus est, adjectis ei annis quindecim, per misericordiam ejus, qui futurorum eventus in sua posuit potestate.

Et forte mortem, quam natura vitaliumque defectus intentabant, quia ille per poenitentiam mortuus est in culpa, ulterior comminantis Dei absorbit misericordia. Achab quoque rex impiissimus, cum Jezabel non tam conjugio, quam crudelitate conjuncta, cum vineam sancti Nabothæ cruore possedisset, mortem imminentem, prænuntiante Domino, expectabat. Si mihi non credis, quod eam Deus ipse prænuntiaverit, audi Eliam. Ait enim: *Hæc dicit Dominus: Occidisti et possedisti (III Reg. xxi.)* Itemque: *In quo loco linxerunt canes sanguinem Naboth, ibi lingent sanguinem*

A tuum, et Jezabel canes comedent ante muros Jezrael (ibid.). Quod cum audisset Achab, scidit vestimenta sua, et posuit saccum super carnem suam, jejunavitque et dormivit in cilicio. Factusque est sermo Domini ad Eliam dicens: *Quia re-veritus est Achab faciem meam, non inducam malum in diebus ejus (ibid.).* Ecce pœna quæ debelatur Achab, quia poenitentiam egit, differtur in posteros, et Jezabel in scelere perseverans præsentis judicio condemnatur. Una eademque fuit sententia, quæ sanguinem Achab et Jezabel canibus exponebat. Et tamen pro parte mutatur, et pro parte manet immobilis, auctore temporum sic omnia dispensante. Sic et Ninivite, a præsentis excidio liberati, Domini flexere sententiam, ex edicto regis

B et principum, agentes poenitentiam ad prædicationem Jonæ. Nunquid tibi videtur verior et fidelior sententia Jovis et Martis, quam sententia Creatoris? Non utique Plauti consilio acquiesces, si istud virium planetis ascripseris. Cum enim Sycophanta Mandrogerum percunctaretur, an illi sint planetæ placandi, qui numeris totum rotant: eos Mandrogerus nec nostro visu faciles, nec dictu affabiles esse respondet, adjiciens quod atomos in ore volvunt, stellas numerant, sola mutare non possunt sua. Sic itaque a dispositione siderum eventuum necessitatem ingerit, ut illos sale satis urbano eleganter irrideat, qui visum exercent in contemplatione eorum, qui visum fugiunt, et interpellant eos, qui loqui dedignantur: et cum atomos in ore volvant, verendum est, ne si atomos genethliaco forte intercidat, in excipienda sententia celestium labatur. Sit ergo eorum insignis-auctoritas, dum stabilis et inconvulsa maneat Creatoris. Certe quidquid tibi Mars tuus, aut Jupiter suggerant, Deus verax est, et tu dum illis plus quam Deo credis, perniciosissime mendax. Astra quidem mendacia sunt in conspectu ejus, sed et in angelis suis reperit pravitatem. Ut tamen verum fatear, tibi astra non mentiuntur, sed tu ipse. Quod deciperis tibi imputa. Quis enim te cogit falsum putare? Deus ea, quæ præcuntibus signis ventura conjectas, immutabilia esse persuasit. An falleris eo quod figulus sibilans, aut hic mundus ait:

D *Nulla sine lege per ævum.*
Errat, et incerto voluntur sidera motu.
Aut si fata movent, urbi, generique paratur
Humano matura lues?

Idemque manifestius subjicit:

..... *Et superos quid prodest poscere finem?*
Cum domino pax ista venit: duc Roma malorum
Continuam seriem, clademque in tempora multa
Protrahæ, civili tantum jam libera bello.

Sed procul dubio multi dii tui, futurum bellum amovere non poterant, quia multi, imo potius nulli sunt. Hoc tamen unus et Deus et Dominus omnium potuisset. Novit enim ille mutare sententiam, si tu beneficio ejus maleficio finias. Unde et Nabuchodonosor consilio Danielis peccata eleemosynis redimens, et iniquitates in misericordiis pauperum,

sententiam Domini imminuentem, ad tempus effugit, donec in aula Babylonis glorians diceret: *Nonne hæc est Babylon civitas magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, et in gloria nominis mei (Dan. iv)?* Sic ergo elationis voce, in se ipsum jam fugientem Dei sententiam revocavit.

CAP. XXVI. *Quod sententia Dei moveri potest, quod consilium Dei immutabile est, et voluntas Dei prima omnium causa, et quod mathesis via damnationis est.*

Cum itaque immutabilis Dei possit moveri sententia, errantium et discurrentium siderum sermo manebit immobilis? Sed quocunque modo sententia moveatur, consilium Domini manet in æternum. Quod autem consilii et voluntatis Dei signum certius est, præceptione aut prohibitione divina? Annon recte videbitur velle, quod præcipit? Plane patriarcham præcepit unigenitum promissionis filium immolare. Recte, ne patriarcha mandanti acquievit? Recte quidem per omnia, eo quod mandatum voluntatis, quæ prima omnium causa est, et nunquam suo fraudatur effectu, certissimum indicium sit. Adeo quidem prima est, ut si quæretur de aliquo, cur ita sit, rectissime dicatur, quoniam ille sic voluit, qui omnia quæcunque voluit, fecit (*Psal. cxiii*). Si vero cur voluerit inquiratur, inepta questio est, quoniam primæ causæ, voluntatis scilicet, quæritur causa, cujus nulla est omnino causa. Equidem dici solet, et verum est, quia in manu principis est, ut possit mitius judicare quam leges, cum et qui legem tulit, derogandæ, vel abrogandæ illius, habeat potestatem. Legi ergo, quam sigulus tuus cælo imponit, auctor cæli contradicere non audebit? Interpositam inter jus et æquitatem interpretationem, soli principi et oportet, et licet inspiciere. Ubi aliud jus suadet, aliud æquitas, quæ in publica utilitate versatur, principis quærenda est interpretatio, quæ generalis est, et necessaria. Ubi de scripto, et sententia dubitatur, mens est inquirenda auctoris. Quis ergo te cælestium fecit interpretem? Unde, quid expediat, nosti? Qua temeritate aliena opera, tuis, imò Dei stellis, ascribis? Teneo enim tuum illud subtilissimum argumentum:

*..Tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,
Quid tantum Gradive paræs?*

(*LUCAN., I, 658.*)

Sed mendacii pater, qui te hoc docuit cælestibus ascribendum, fraudulenter sic agit tecum, ut cum his notis resperserit creaturam, ipsum creaturæ sic infamet auctorem. Postremo animulas miserrorum fraude deceptas, inevitabili vaticinio futurorum in elationis tumorem suspendere, vel desperationis abyssum præcipitare, dementia est. Porro hunc fructum mathesis suæ horoscopi afferunt, et planetis suis magis erronei, dum a scientia pietatis exorbitant, longa pervestigatone signorum, cum eo, qui quasi Lucifer matutinus oriebatur, des-

cendunt in infernum viventes, aliosque ruinæ suæ participes efficiunt. Sed dum tibi talia proponuntur, vel opponuntur, quid facis? Rides equidem, et nimis uncis naribus indulges, ludibrio habens simplicitatem fidei, recurrisque ad providentiæ sinum, et te in abyssum inscrutabilem quasi Antus aliter totus immergis. Lucem inaccessibilem posuisti refugium tuum, et inde fidei rusticitatem impugnas, ac si fons veritatis propugnaculum sit erroris. Sed esto, veterem hanc providentiæ querelam sopire non possum, et nodos omnium quæstionum solvere non sufficio. Quis enim adeo sapiens est, ut omnibus cujusvis imperiti, nedum tuis, quæstionibus satisfaciat? Totius denique veteris philosophiæ princeps Plato, levem (ut fertur), quod tamen de Homero verius diceretur, nescio quam nautarum quæstionem explicare non potuit. Unde cum ab eisdem impudentius, et protractius derideretur, ut erat vir verecundi ingenii, quasi toxicato confusione jaculo perfossum ad mortem, spiritum novissimum exhalavit. Poduerat enim quod quasi totius academici improprio, exprobraverant principem philosophorum Græciæ, etiam minima ignorare. Hoc autem asserit Flavianus in libro, qui *De vestigiis philosophorum* inscribitur, Xenophontinos faciente invidia, adversus Platonis gloriam impudenter flinxisse. Licet quæmplurimi eum ob sacramentum numeri asserant ultro animam posuisse illo ætatis suæ anno expleto, quem novenarius in se ipsum ductus effecerat, eo quod exinde non accedit humanitati nisi labor et dolor. Fateor equidem me paucula scire, et cum multis plurima ignorare, nec tamen vitæ munus quasi Homerus pudore victus abjicio. Si ergo providentiæ, et liberi arbitrii litem componere non sufficio, si factorum et facilitatis naturæ repugnantiam nequeo concordare, nunquid ideo minus verum est ista esse? Sicut in jure civili reus frequentissime favorabilior est, ita quædam sunt investigationibus philosophicis, ubi plerumque potior pars videtur actoris. Hoc autem ex defectu nostro arbitror evenire. Intellectus enim circa rerum prima principia deficit. In his scrutinium providentiæ, investigationemque materiæ, et fidei nostræ multos articulos aptissime censeo numerari. Dum in providentia unius quærelæ molestiam perimis, velut hydræ præciso capite, plurium succrescunt capita quæstionum. Si in materiæ silvam progredimur, illico patimur quod somniantes, inter aliquam et nullam substantiam constituti. Animæ quæsitæ origine, traducem nobis intellectus opponit. Postremo in divina substantia trinitatem recipere personarum, nisi in fidei virtute, quomodo Arii laqueos declinabis? Divinitatis unam simplicem et individuum admitte substantiam, quomodo Sabellii, nisi fidei ratione, manus effugies? Hæc tamen non minus vera sunt, quia multis possunt quæstionibus impugnari. Et licet sapientiæ Dei se incarnationis mysterio nobis visibilem fecerit, non tamen consueque se intellectui nostro fecit palpabi-

lem, ut cum ea possimus usquequaque discernere, A scientes rerum omnium quanta sit longitudo, latitudo, sublimitas et profundum. Si vero mathematicorum via esset usquequaque laudabilis, non tantopere penituisset magnum Augustinum se eorum consultationibus inclinasse. Ad hæc doctor sanctissimus ille Gregorius qui melleo prædicationis imbre totam rigavit et inebriavit Ecclesiam, non modo mathesin iussit ab aula recedere, sed ut traditur a maioribus, incendio dedit probatæ lectionis

Scripta, Palatinus quæcunque tenebat Apollo.

(HORAT. ep. I, III, 17.)

In quibus erant præcipua, quæ cælestium mentem, et superiorum oracula videbantur hominibus revelare. Quid multa? Nonne satis est quod hanc vanitatem catholica et universalis Ecclesia detestatur, et eos, qui eam ulterius exercere præsumpserint, legitimis pœnis mulctat? Sed ne planetariorum non tam persequi, quam sequi videamur errorem, jam ad reliqua progrediatur oratio. Qui enim huic curiositati inserviunt, non magis veraces esse possunt quam humiles et sobrii, qui primos recubitus in cœnis appetunt, et epulantur quotidie splendide. Postremo plurimos eorum audi. vi. novi multos, sed neminem in hoc errore diutius fuisse recoło, in quo manus Domini condignam non exercuerit ultionem.

CAP. XXVII. *De aruspiciibus, et chiromanticis, et pythonicis, et Saulis deiectione.*

Quid de necromanticis dicam, quorum impietas, Deo auctore, per se ipsam ubique jam viluit, nisi quod morte digni sunt, qui a morte conantur scientiam mutuare? Nam de auspiciis, auguribus, salsatoribus, ariolis, pythonicis, aruspiciis, et aliis, quorum, præ multitudine, tædiosa est enumeratio, productionem sermonem texere, cum nemo istorum jam progrediatur in lucem, sed in latibulis, si quis est, exercent opera tenebrarum, supervacuum est. Quædam tamen eorum certis de causis aliquatenus tangenda sunt. Et, si lateant, supersunt adhuc malo suo aruspices. Illos pro parte in extis animalium divinare prædictum est. Extorum quidem censentur nomine, omnia, quæ cutis extremitate teguntur. Unde et illos, qui in humerulis arietum, vel quorumcunque ossibus animalium vaticinantur, eis connumerandos esse manifestum est. Chiromantici quoque vera, quæ in rugis manuum latent, se nosse gloriantur. Quorum errorem quia ratione non nititur, non necesse est rationibus impugnare, licet eo ipso illos expugnet ratio, quod deficiunt ratione. Unum tamen est quod a te, si me patienter audias, attentissime quero. Quid nugatores isti, quoniam eos tibi notos esse non ambigo, quando de dubiis interrogati sunt, proferunt? Cum adversus Nivicollinos Britones regia esset expeditio producenda, in quo te consultus aruspex præmonuit? Quamvis ab eo veritatis arcanum non fuerit inquirendum, qui excubiali obsequio concinator potius mendacii credendus erat, quam occultæ

veritatis interpres. Vulgo siquidem cum quis mentiendi nota inuritur, dici solet, quia quovis excubo, vigilive mendacior est. Item chironomanticus adhibitus, et consultus quid contulit? Nam sub eo articulo uterque, quisquis hoc egerit, consultus est. Tu quidem paucis diebus elapsis, quasi stellam matutinam generis tui non præmonitus perdidisti. Cætera, quæ melius nosti, scienter taceo; cum isti vanitate sua meruerint ne ulterius consulantur. Pythonicorum vero eo perniciosior est consultatio, quo fallacia malignorum spirituum in his manifestior est, qui sive mentiantur, sive non, in proposito semper habent ut noceant. Fallunt autem interdum studio fallendi, interdum cæcitatibus suæ errore decepti: id tamen agunt assidue, ut futurorum consilii per omnia videantur. Inde est quod ambiguitate verborum obnubilare student oracula, ut cum mendaces, aut fallaces inventi fuerint, aliquo rationis velamento suam quærant tueri fallaciam. Sic utique fallere non desistunt, donec auditores suos præcipitent in ruinam. Cui enim a sæculo vatium profuere responsa? Cresone, an Pyrrho, aut præcedentium aut subsequentium cuiquam? Dux Thebanus dum de oraculo sperat victoriam, fratris mucrone perfoditur. Et tamen avus Laius successus belli visus est polliceri. Quid enim aliud significaret, quod post multas ambages intulit:

...Certa est victoria Thebis?

Cæterum ne, interempto duce, mendacii arguatur, ut fallaciam ambigua veritatis nota obduceret, quo malitiam tueatur, subjecti:

Hei mihi per gladios viciit pater.

Sic ergo dum quasi satorum consilio securus ad parricidium invitatur, laqueo impietatis trahitur ad occasum. Patris quoque parricidæ desiderium adimpletur, dum fratres impii, quibus imprecatus optaverat, ut ferro generis consortia dissilirent, mutuis vulneribus pereunt, et alternis gladiis prosternuntur. Cresus maxima regna, si Italiam transgrediatur, de oraculorum fide sibi subjectum iri confidit. Sed cum res in contrarium cesserit, fallax Apollo se unius verbuli æquivocatione, absolvit ab invidia mentiendi. Quid Pyrrhus? Romanis victis, quos sæpe in acie virtute fuderat, beneficio Phœbi sibi promittit imperium, sed irreparabiliter stratus, in se ipsum retorsit culpam, qui amphibologiam oraculi minus utiliter intellexit. Ad notiores transceatur historias. Appius cum unica et singularia civilis belli tempestas orbem concuteret, docente Phœbo in sinu Euboico quietem querit, et mortem invenit. Oraculum quidem auctore Lucano celeberrimum est:

*Effugis ingentes tanti discriminis experti
Bellorum, Romane, minas, solusque quietem
Euboici lateris media convallè tenebis.*

Sed ne falsitatis nota in historias non oracula refundatur, canonica, et cui fides incolumis acquiescit, discutiatur historia. Saul in tyrannum versus ex principe, cum exigentibus culpis esset a Domino

derelictus, et adversus populum Domini, eo duce invalesceret manus hostilis, sollicitus fractis rebus exitum inquirebat. Consuluit ergo Dominum, et non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas. Hoc tamen ei ante denuntiaverat Sammel, quia Dominum pœnitebat, quod eum constituerat regem, eo quod non impleverat verbum Domini, suadente avaritia, parcens Agag regi pinguisimo, et optimis gregibus ovium et armentorum, et vestibus, et arietibus, et universis, quæ pulchra erant in oculis populi. Quidquid vero vile fuit, et reprobum, hoc mandante Domino demoliti sunt, et cum nulli ducum nisi de manu Domini exercituum cointingat victoria, auctori honorum non referens gloriam, viribus suis in facie populi de collato munere applaudebat. Sic enim scriptum est: *Factum est verbum Domini ad Samuelem: Pœnitet me quod constituerim Saul regem, quia dereliquit me, et verba mea opere non implevit. Contristatus est Samuel, et clamavit ad Dominum tota nocte. Cumque de nocte surrexisset ut iret ad Saul, mane nuntiatum est Samueli, quod venisset Saul in Carmelum, et erexisset sibi fornitem triumphalem, et reversus fuisset, descendissetque in Galgala (I Reg. xv).* Deinde ad increpationes Samuelis crimen inobedientiæ sub prætextu religionis maluit excusare, quam delere per pœnitentiam; quæ secunda tabula post naufragium relicta est peccatori. Ait enim: *Imo audiui vocem Domini, et ambulavi in via per quam misit me Dominus, et adduxi Agag regem Amalec, et Amalec interfeci. Tulit autem populus de præda oves et boves primitias eorum quæ cæsa sunt, ut immolet Domino Deo suo in Galgalis (ibid.).* Ecce quomodo se ipsum excusat, et quidquid culpæ est, aut extenuat, aut refundit in populum. Ait ergo Samuel: *Nunquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediat voci Domini? Melior est enim obedientia quam victimæ; et auscultare magis, quam offerre adipem arietum. Quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere. Pro eo quod abiecit sermonem Domini, abiecit te Dominus ne sis rex (ibid.).* Ego quidem similiter arbitror evenire omnibus, qui in sublimitate constituti abeunt post concupiscentias suas, et principatum ac dominium simulantes, tumorem suum exercent in subditos, cœquantur libito licitum, ac si colla eorum iugo divinæ legis subjecta non sint, et nulla necessitate urgeantur ad implendam justitiam Dei. Sed nunquid vel sic, ad tantum tonitruum comminationis divinæ, *ἐκλεπότης* pectoris indurati, aut tumor, qui tyrannidis iniquitate in corde Saulis vivacius coaluerat, potuit emolliri? Nequaquam. Dixit enim Saul ad Samuelem: *Peccavi, quia prævaricatus sum sermonem Domini, et verba tua, timens populum, et obediens voci eorum. Sed nunc porta, quæso, peccatum meum, et revertere mecum, ut adorem Dominum. Et ait Samuel: Non revertar, quia projecisti sermonem Domini, et projecit te Dominus ne sis rex super Israel*

(ibid.). Videsne quam difficile sit malitiam, cum superbiæ fomento coaluerit, verbis et exhortatione curari? *Peccavi, inquit, timens populum, et obediens voci eorum.* Nonne sic fatetur culpam, ut potius involvat alios, qui, si princeps esset, fuerant relaxandi, quam se ipsum expediat? Nunquid sic audierat fecisse Moysen, cum ira Dei sæviret in populum, dixissetque ei Dominus: *Dimitte me, ut irascatur furor meus in populo, et deleam eum, et faciam te crescere in gentem magnam (Exod. xxxii).* Quid ergo fecit dum idemque fidelis princeps in beneplacito suo, constitutus a Domino? *Aut dimitte eis, inquit, hanc noxam, aut dele me de libro tuo (ibid.).* Sed nunquid in tantæ charitatis affectu propriam quærebat gloriam? Inquit enim mansuetissimus princeps, pius pater, disertus orator, potens in opere, et sermone, dux præambulus in justitia mandatorum Dei: Dicent Ægyptii: *Callide duxit eos Dominus de Ægypto, ut prosterneret in deserto.* Sic ergo etiam sui ipsius dispendio, Domini gloriam præoptabat, et populi, cuius ducatum ministrabat, liberationem. David quoque cum culpa ejus Dominum ad iracundiam provocasset, et principalis culpæ subjectus populus portaret pœnam, vidit angelum Dei cædentem populum. Fudit itaque preces de intus præcordiis, et adjecit: *Ego sum qui peccavi, ego inique egi, isti qui oves sunt, quid fecerunt (II Reg. xxiv)?* Verus utique rex, et justus princeps, et dignus, qui Altissimi frangeret iram, qui dum se pro populo flagellanti Deo opposuit, indignationis ejus flagellum amovit. Eum siquidem nulla excusatio flectit, nisi cum quis proprio iudicio accusatur. Nihil movet ad veniam, nisi cum nocens nudam detegit culpam. Misericordiam nihil admonet, nisi cum animus charitate succensus, in se ipso conteritur. Nihil persuadet propitiandum esse, nisi cum mens manum operis extendit ad satisfaciendum. Si quis enim fatetur culpam, inutilis est confessio, nisi satisfactionis animo currat ad veniam. *Peccavi, inquit Judas, tradens sanguinem justum (Matth. xxvii).* Fuit itaque vera usquequaque confessio; sed inutilis, quia potius incurrit ad laqueum quem meruerat, quam ad fontem misericordiæ quam demeruerat, et obstinationis suæ duritia præcluserat sibi. Eum tamen pœnituit fecisse, quod fecerat, sed non eo devotionis affectu, qui lapidem adjutorii sufficeret emollire. Pœnitentia siquidem ductus laqueo se suspendit. Vitam ergo digno finivit supplicio; sed quia malitiam non correxerat, veniam sibi nullo salutis procuravit remedio. Sic enim et apud inferos scribitur esse stimulus pœnitudinis, licet nulla sit correctio prævæ voluntatis. Sic ergo Saul procul dubio peccatum suum imponere nititur humeris alienis, et dum simulat quod a pœna velit per preces Samuelis eximi, se ipsum gravius onerat, fortioribus laqueis involvit, et irreparabili sententia damnationis astringit. Sequitur enim: *Et conversus est Samuel ut abiret. Ille autem apprehendit summitatem palatii ejus, quæ*

scissa est. Et ait ad eum Samuel: Scidit Dominus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo meliori te. Porro triumphator in Israel non parceret, et pœnitundine non flectetur. Neque enim homo est, ut agat pœnitentiam. At ille ait: Peccavi. Sed nunc honora me coram senioribus populi mei, et coram Israel, et revertere mecum, ut adorem Dominum Deum tuum (I Reg. xv). Ecce quanta elationis insaniam. Se dejectum audit a Domino, et tamen quasi eo invito regnare contendit. Regnum meliori traditum esse non ambigit, et privatus per sententiam irretractabilem regni gloriam fraudulentem usurpat. Corruit itaque dum in vetitum molitur ascendere, et fit se ipso deterior, dum meliori, reclamante Domino, vult præferri. Fatetur equidem culpam, sed pœnam portare dedignatur; hoc est enim quod ait: Peccavi, sed nunc honora me; ac si dicat: Cum criminis culpa, elationis fastu, tyranni nequitia joste dejectus contemni meruerim, me patientia tua in conspectu eorum qui non noverunt consilium Domini, faciat gloriosum. Revertere ergo mecum, ut tuo incedam fastigiatus obsequio, et tanto stipatus comitatu, tanta venerabilis auctoritate, adorem Dominum Deum tuum, quoniam meum ultra dicere non audeo, qui ab eo per inobedientiam discessi, et adhuc per contumaciam recedo. Adeo siquidem intumuerat spiritus ejus, ut se non modo homini, sed et ipsi Deo se ipsum quodammodo propriæ impietatis ansu præferret. Quem enim Dominus prætulera, quanto majori gratia videbat præditum, tanto acriori invidia ei occultas tendebat insidias, tam manifestas quam iniquas exercens inimicitias: et quo manifestius eum Dominus extollebat, eo avidius, non tam deprimere, quam extinguere properabat ipsique Deo se e regione ponit oppositum, dum ei subripere aut eripere nititur jura regnorum. Dignum ergo fuit ut non maneret in eo Spiritus Domini, qui cor suum non modo habitaculum, sed et tantæ nequitie fecerat fundamentum. Exagitavit eum itaque spiritus nequam a Domino, et ex illo retro fluere, et in dies labi, minui regni vires cœperunt, salus populi fluctuare, hostium crebrior, major, elariorque victoria, tam regis quam populi validius animos fregit. Ipse tamen eum cui Dominus regnum firmaverat, exterminatum habebat a finibus suis. Quid ergo tandem cepit consilii? Non utique ut regnum traderet meliori se, ut dispositioni divinæ, quæ ei innotuerat, acquiesceret, ut pœnitentiam antea vitæ ageret fructuosam. Sed qui adversus Dominum calcaneum tumoris extulerat, populum in montes Gelboe, ubi puniendus et occidendus erat, eduxit in prælium. Occidi siquidem in monte debuit, qui non nisi alta in se ipso respexit. Quia ergo eum veritas ipsa deseruit, ad fontem mendacii falsus et iniquus princeps confugit. Dixit itaque servis suis: Quarite mihi mulierem, habentem Pythonem, et vadam ad eam, et sciscitabor per illam (I Reg. xxviii). Quid aliud dixisset gentilis, idemque perfidus? Nonne idem est ac si dicat:

A Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo?

(VING. ÆN. vii, 312.)

ant fidelioribus verbis, et insaniori perfidia: Si mihi Deus notitiam subtrahit veritatis, eam tamen per patrem mendacii, eo invito, cognoscam, et velit nolit arcanum consilii ejus per potestates adversarias explorabo? Et dixerunt servi ejus ad eum: Est mulier habens Pythonem in Endor (ibid.). Inclignus enim erat consultatione virili, quem in tantum desperatio fregerat, ut etiam ab infirmis et infirmisimis creaturis ad tuendum sibi regnum, quod Dominus auferebat, adversus omnipotentiam ejus, auxilium imploraret. Mutavit ergo habitum suum, vestitusque est aliis vestimentis, et abiit ipse et duo viri cum eo, veneruntque ad mulierem nocte.

B Recte quidem omnia, quia rectus est, etiam apud perversos Spiritus sanctus. Regio namque habitu debuit spoliari, qui ad serviendum demonibus, et non Deo, infaustum arripuerat iter. Qui vestem abjecerat innocentie, qui justitiæ mutaverat indumentum, vestibus honoris et gloriæ non debuit insigniri. Et abiit utique post eum, qui non stetit in veritate, et duo viri cum eo, equidem innominati et innominabiles, qui vel regem ad tantam perfidiam non reluctante fide prosequi potuerunt. Duorumque rex decenter stipatus comitatu, dum a summa et vera unitate recederet. Veneruntque ad mulierem nocte, apto utique tempore, de morte regum, de strage populi, de luctu publico cum tenebrarum principe tractaturi. Sic et Salomon nocte dicitur sapientiam accepisse, qui ante mulierem allectus et corruptus, a Domino erat recessurus. Petrus quoque dum calore fidei destitutus, calefaceret se ad prunas de nocte, lapsus est in perfidiam, et eam crimine perjurii fecit insigne. Alii etiam discipuli timore prostrati, tempore nocturno suserunt. Et ait Saul ad mulierem (mulieres enim frequentius spiritus Pythonicus implet): Divina mihi in Pythone, et suscita mihi quem dixeris tibi (ibid.). Lege libros, revolve historias, scrutare omnes angulos Scripturarum, nusquam fere in bona significatione divinationem invenies. Unde prophetas reprobos divinatores non prophetas esse, Scriptura commemorat, quales fuerunt prophete Achab, qui eum, Domino permittente, exigentibus meritis variis ludificationibus seducebant. Denique juxta verbum Domini egressus est spiritus mendax, et factus est in ore omnium prophetarum Achab ascensuro in Ramoth Galaad, ad prospera promittendum, solo Michea Morastite reclamante, qui conscius divini consilii, Israel quem dispersum in montibus viderat, præmunivit, cæsus ob amatæ veritatis iudicium ab eo, qui assumptis cornibus ferreis dixerat: His rex cornibus Syriam venilabis (III Reg. xxii). Præterea divinatio fere sine munere non fiebat, utpote quæ in avaritiæ et nequitie spiritu exercetur. Hinc est quod Hierusalem ruituræ Spiritus sanctus improperat: Principes tui in muneribus judicabant, sacerdotes in mercede docebant, et prophete in pe-

cunia divinabant, et super Dominum requiescebant dicentes : Nunquid non Dominus est in medio nostrum? Non venient supra nos mala. Propterea dicit Dominus : Sion quasi ager arabitur, et Hierusalem ut custodia pomarii erit (Mich. iii). Qui ergo in pecunia divinabant, etsi prophetarum insultant nomine, saepe mendaces, semper mendosi, alieni sunt a virtute et prophetiae veritate. In Pythone, inquit; quasi dicat : Quia recessit Spiritus Domini, vel Pythonicus patrocinetur mihi. Et suscita mihi quem dixeris tibi. Utique fallacia fallaciam trudit. Datus rex in sensum reprobum, qui sibi persuaserat Pythonem scientiae praesulem, praescium futurorum, arcani consilii conscium, veritatis interpretem, sibi quoque persuasit, eundem tanta praeditum potestate, ut posset etiam mortuos suscitare, et tantae benignitatis, ut etiam in eo, quod rarissimum est et difficillimum, familiaribus suis morem gereret. Procul dubio elapsus erat a memoria ejus, aut inutiliter tenebatur canticum fidelis animae, quia Dominus est qui mortificat et vivificat, deducit ad inferos et reducit, pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat, et quod in ipso impletum viderat Saul, suscitatus de pulvere egenum, ut sedeat cum principibus et solium gloriae teneat (I Reg., ii). Et qui haec facit, procul dubio scientiarum Dominus est. Et ait mulier ad eum : Ecce tu nosti quanta fecerit Saul, et quomodo eraserit magos et ariolos de terra. Quare ergo insidiaris animae meae ut occidas? Et juravit ei Saul in Domino, dicens : Vivit Dominus quia non eveniet tibi quidquam mali propter rem (I Reg. xxviii). Verum quidem est, quia qui versatur in sordibus, sordescit amplius; et quem gratia deserit, sunt semper novissima illius deteriora prioribus. Sacrilegii igitur Pythonissa conscia expavescit, et potestas a Domino constituta ad sacrilegia evellenda alias quidem timida, cum negotia populi, cum domini bella geruntur, idololatri praestat audaciam, et sacrilegiis regiam accommodat auctoritatem. Ariolos, inquit Dominus, et magos ne patiaris vivere (Exod. xxii). At ille ad quem sermo Dei dirigitur, et qui gladium portat ad vindictam malefactorum, bonorum gloriam, non modo talibus securitatem dat, sed promissam pacem juramenti religione confirmat. Et sic evenit ut in proprio periculo discat, quam perplexi sint nervi testiculorum Leviathan, cum sibi tetenderit laqueum proprii operis, a quo sine salutis dispendio non evadit. Ei jam arcta complexio, et cornutus quidam imminet syllogismus : Si Pythonissa parcitur, Domini violatur imperium, praecipientis ut maleficia hujusmodi de terra eradantur; si non parcitur, juramenti religio vitatur. Quocumque se vertat impius, comprehenditur in operibus suis. Dixit ergo mulier : Quem suscitabo tibi? Qui ait : Samuelem (I Reg. xxviii). Omnium temporum una est fides, Deum esse, eundemque justum, et bonum, et remuneratorem sperantium in se, omnium plene meritis respondentem, ante legem, sub lege, sub gratia : nemini rectum

A sapienti, venit istud in dubium. Sine ista nemo unquam ingressus est ad salutem. Verum qui errat in minimis, paulatim ad majora prolabitur. Sic iste primo negligens, deinde inobediens, postmodum contumax, exinde obstinatus, postremo ad eam prolapsus est caecitatem, ut nec praedictum articulum fidei sibi servet incolumem. Deum etenim justum usquequaque non credidit, opinans etiam in sanctos post exitum vitae hujus, malignis spiritibus concessam potestatem. Noverat enim sanctum Samuelem Pythonicis non obtinuisse dum viveret, nec aliquid cum eis initae familiaritatis habuisse commercium. Nunc vero eum ad Pythonis imperium, sibi sperat et petit excitari. Vult etiam ad hoc regi defunctum, ad quod vivos impelli non potuit. Regi siquidem noluit indicare dum viveret, nisi quod indicandum Dominus inspirabat. Cum autem audisset mulier Samuelem, exclamavit voce magna, et dixit ad Saulem : Quare imposuisti mihi? Tu es enim Saul (ibid.). Se utique deceptam credidit, et etiam post praestitum juramentum, coetitia et praesentia principis oneratam. Dixitque ei rex : Noli timere, quid vidisti? Et ait mulier ad Saulem : Deos vidi ascendentes de terra (ibid.). Pythonissa potuerat ab incognito, vel tenuis fidei virum deteruisse responsio. Deorum siquidem pluralitatem inducit, et eorum habitationem sub terra, et in tenebris esse significat. Dixit ergo Saul : Qualis est forma ejus? Quae ait : Vir senex ascendit, et ipse amictus est pallio. Intellexit itaque Saul quod Samuel esset, et inclinavit se super faciem suam in terram, et adoravit (ibid.). Formam illius qui apparebat diligenter inquiri, forte errore gentilium deceptus, eandem habitus et negotiorum formam singulis apud inferos credens, qua superstitis fuerant insigniti. Unde illud : Quae gratia curruum

*Armorumque fuit vivis, quae cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos.*
(Virc. Aen. vi, 654.)

Sed nonne poluerat sancti viri clarior esse gloria, aut post mortem viventis habitus immutari? Et quidem provide, et fidei iter non dicit Scriptura Samuelem Pythonis imperio suscitatum, sed caecitatem impii sensus prudenter expressit. Ait enim : Audita forma viri et habitu, intellexit Saul quod Samuel esset. Deceptus utique intellexit; quod et ex eo probatur quod subiungit : Et inclinavit se, et adoravit. Si enim fuisset Samuel, nequaquam se permisisset ab homine adorari, qui secundum legem crediderat, et docuerat unum Deum et Dominum adorandum. Praeterea sanctae animae a potestate malignorum spirituum exemptae sunt. Postremo decepti hominis non fovisset errorem, quod eum ex subsequentibus fecisse colligitur. Dixit autem Samuel ad Saulem : Quare inquietasti me ut suscitarer (ibid.)? Haec est enim fraudulentia malignorum spirituum, ut quod ultro faciunt, et dictant hominibus faciendum, operose dissimulent, ut hoc facere videantur invitati. Simulant se coactos, et

quasi exorcismorum virtute extractos fingunt; et A quo minus caveantur, exorcismos quasi in nomine Domini, aut in fide trinitatis, aut incarnationis, et passionis virtute conceptos componunt, eosdemque hominibus tradunt, exercentibus eos obtemperant, donec eos secum crimine sacrilegii, et pœna damnationis involvant. Transfigurant etiam se interdum in angelos lucis, honesta sola præcipiunt, illicita prohibent, munditiam consecantur, utilitatibus provident, ut quasi boni et propitii familiaris admittantur, audiantur benignius, amentur actius, facilius exaudiantur: habitum quoque induunt venerabilium personarum, ut eis major et promptior reverentia impendatur. Et ait Saul: Coarctor nimis. Siquidem Philisthiim pugnant adversum me, et Deus recessit a me, et exaudire me noluit, neque in manu prophetarum, neque per somnia. Vocavi ergo te, ut ostenderes mihi quid faciam (ibid.). Ac si aperte dicat: In desperationis abyssum præcipitatus sum. Impugnant homines, deserit Deus, et ego ad te, qui in veritate utrisque inimicis confugio, ut quasi doctor discipulum doceas, quid me in tanta angustia oporteat facere. Licet enim cum qui loquebatur crederet Samuelem, tamen in veritate erat angelus Satanae. Nec potuit ei ignorantia suffragari, cum nemini liceat ignorare creaturam, quæ se appetit adorari, infidelem et perversæ voluntatis esse. Sciebat etiam illicitum esse arifolos et magos inquirere, et de futuris sollicitare Pythonem. Quod si cum ignorantia personæ excusat, C melioris conditionis erunt stulti quam periti, et perversi quam recti. Et ait Samuel (non equidem verus sed umbratilis et scitius, et quo dignus est, impius et reprobis consultator): Quid me interrogas, cum Dominus recesserit a te et transierit ad arcum tuum? (Ibid.) Responsionis initium, fidei consentaneum est, et accommodum rationi. Quid enim conferet creatura illi, quem deserit Deus, et cui deripit spolia? Sed sensim ad id quod suum est, hostis et fidei inimicus divertit, immiscens falsa veris, et mendacia fide veritatis obnubilans. Sequitur enim: Faciet tibi Dominus sicut locutus est in manu mea, et scindet regnum tuum de manu tua, et dabit illud proximo tuo David, quia non obedisti voci Domini, neque fecisti iram furoris ejus in Amalec. Idcirco quod pateris, fecit tibi Dominus hodie, et dabit Dominus, etiam tecum Israel in manu Philistinorum. Cras autem tu et filii tui mecum eritis. Sed et castra Israel tradet Dominus in manum Philisthiim (ibid.). Exitum quidem belli, fideliter infidelis exposuit, sed tamen verborum tendiculis infidelem et infelicem animam fraudulenter decipit. Deviantis siquidem confirmat errorem, et impœnitenti, post exitum, quietem repromittit. Cum enim dicit Dominum impleturum quæ locutus est in manu mea, se procul dubio simulat Samuelem, per quem Sauli, quæ denuntiat, locutus erat Dominus. Cum autem subiungit: Cras tu et filii tui mecum eritis, verum quidem sed fraudulenter enuntiat. Erat enim

A die sequenti sibi manum ex desperatione injiciens, ad inferos transiturus, habiturus partem cum eo, quem avaritia, fastu, obstinatione mentis, fuerat insecutus.

Sed falso blanditur, ingerens spem quietis, dum se gestu et verbis mentitur Samuelem, cui certum est, collatam esse in quiete sedem a Domino, inter eos qui invocant nomen ejus. Quid ergo Sauli Samuelis sui, vel potius Pythonis, profuere responsa? Potuerat forte non præmonitus sperare meliora, et saltem dum alieno confederetur gladio expectare. Oraculi vero vanitate certioratus gladio suo incubuit, et in extremis agens, dum propriæ gloriæ consulebat, qui fortius mori potuisset in prælio, auram verborum pertimuit, et infirmi et prostrati animi consilio, corporis et animæ mortem ascivit. Gloriantur gentes in fortitudine sua, auctores earum dicant, unusquisque quod sentit, dux heroum suorum titulos prædicant, dum magnorum virorum fortitudinem præconantur. Bibat illis auctoribus Cato venenum, Vultei dextras et mentes sociorum armet ad voluntariam mortem. Per mamillas ad cor venenum aspidum insanabile Cleopatra trahat. Lucretia alienam impudicitiam sanguinis sui effusione condemnet. Ego eventre posse non arbitror, ut cujuscumque difficultatis articulo, liceat propria auctoritate homini, sibi mortem inferre, nec etiam ubi castitas periclitatur. Licet hunc casum videatur excipere doctor ille doctorum, cui in sacrario litterarum vix aliquem audeo comparare. Hæc mors omnino desperationum est, et eorum, qui licet corpore vivant, jam mentis morte præmortui, animo vivere desierunt. Utique non vivorum, sed jam mortuorum mors est. Infidelium regum percurrere seriem, Jeroboam, Achab, Jezabel, Nabuchodonosor, Sennacherib, et alii quorum errores non sufficio enarrare, quid lucrati sint in vatibus suis, qui videbant eis falsa et stulta, nec aperiebant eis iniquitatem eorum, ut eos ad pœnitentiam provocarent? Omnes utique evanuerunt post principem vanitatis, et dum scire quod non licet, vel aliter quam licet, appetunt, ad inane et nihilum redacti sunt. Reges vero Israel infidelibus sociavi, quia cum regum Juda alii boni, alii mali fuerint, reges Israel omnes reprobi exstiterunt.

Linque arcana Dei, cælumque inquirere, quid sit, ait Cato, quia quod destinavit de te, et statuit Deus, citra tuam sollicitudinem potest expedire. Egrege quidem ethicus:

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
Grata superveniet quæ non sperabitur hora.
(HORAT., Ep. I, IV, 13.)

Veritas autem sibi ubique consona est, nec a se, licet a mendacii habitaculo proferatur, quandoque discordat. Sicut nec munditia, dum sui integritate viget, quarumcumque sordium vicinitate polluitur. Ipsa mortem indicit non timeri, et ad eam excipiendam, nos horis omnibus præcipit præparari, ut quo minus de diurnitate vitæ præsumitur, in

cultum honestatis virtutum gradibus avidius curatur. Mors siquidem necessarium munus est, natura jam corruptæ. Corruptio namque mortis origo est. Tolle corruptionem, sectare integritatem munditiæ et virtutis, jam immortalitatis viam ingressus es; et quamdam divinitatis tuæ arcam apprehendisti. Apprehendisti, inquam, an accepisti? Sed, ut fidelius loquamur, et accepisti et apprehendisti. *Non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei (Rom., xvi).* Quis scit quando veniet, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane? Ut enim, ait ille: « Nihil morie certius est, nihil hora incertius. » Quæ utique non timenda est quasi malum, sed quasi malorum finis, cum venerit, gratanter amplectenda. Unum est quod totis mentis et corporis viribus fugiendum est. Quid illud sit quæris? Turpitudinem, et totius species inhonesti. Hæc enim faciunt, mortem terminum non esse malorum, sed antecedentium et succedentium copulam. Ad hanc fugiendam non oracula vatium, non Pythonis consultatio necessaria est: fidelius et utilius ad hoc ratio data consultat. Cato in Libya extremæ difficultatis angustia coarctatus, Ammonem Jovem designatus est consultare; ratus sibi rationem sufficere ut persuaderet servandam libertatem, et non modo dominationis Cæsareæ jugum, sed omnem notam turpitudinis fugiendam. Licet in eo erraverit quod auctoritate propria vitæ munus abiecit: quod non modo fidelium institutis, sed constitutionibus gentium, et sapientissimorum edictis constat esse prohibitum. Veteris quidem philosophiæ principes Pythagoras et Plotinus prohibitionis hujus non tam auctores sunt quam præcones, omnino illicitum esse dicentes, quempiam militiæ servientem a præsidio et commissa sibi statione discedere, citra ducis vel principis jussionem. *Plane eleganti exemplo usi sunt, eo quod militiæ contra vita hominis super terram (Job vii.).* Quid si contra jubeant oracula vatium, vel responsa Pythonis? Procul dubio minime audienti sunt, quia cum periculo innocentiae, nemo cuiquam debet fidem. Si mihi non credis, Numam Romanorum imperatorem fere innocentissimum præter Titum, si placet, attende. Dum invitaretur ad homicidium, petito capite ad sacrificia, censuit cepam esse cædendam, reflectens ad innocentiam, etiam perversi numinis voluntatem. At cum hominis adijceretur a numine, capillos se pollicitus est oblatum. Cum vero spiritus immundus sitiret et sanguinem, piscem immolandum esse respondit. Sic itaque cum ratio ejus circumveniri non posset, ut traheretur ad culpam, immundorum spirituum testimonio, colloquio deorum pronuntiatus est esse dignissimus. Nec est quod sub exorcismorum prætextu, suum quis tueatur errorem, qui ad minuendam dæmonum potestatem, et ad distrahendum, quod habent cum homine, familiaritatis commercium instituti sunt, careantque propriæ virtutis effectum, nisi in digito Dei convalescant. Porro Spiritus sanctus disciplinæ effugit fictum; et corpus

A peccatis subditum, sui esse habitaculum dedignatur. Quidquid vero hujusmodi agatur, fictitium est et phantasticum, et veritatis substantiam nescit. Videtur quidem adesse, dum precibus et oblationibus invocatur, et effectu petitionum persequente, sacrilegum errantis animæ desiderium adimpletur. Abest autem tam longe, ut subtracta tutela sui, eos quos perfidia tanta exagitat, variis ludificationibus dæmonum, trahi sustineat ad gehennam. Se siquidem ad hujusmodi flagitia prohibuit invitari publica voce Ecclesiæ, adversus quam nec portæ inferni prævalebunt. Cum ergo Spiritus sancti gratia, auctoritas Ecclesiæ, improbatus subtrahitur exorcismis, qui eis non tam utuntur quam abutuntur, offendunt in spiritum, quo recedente, B ejus sibi nituntur virtutem et efficaciam retinere.

CAP. XXVIII. *De speculariis, et quod maligni spiritus interdum futura prænoscent, et de subtilitate naturæ, et longa experientia temporis, et revelatione superiorum potestatum, et quod sæpe decipiunt, aut decipientes, aut decepti, et quod specularios mala indubitata sequuntur.*

Frustra sibi specularii blandiuntur, quod nihil immolant, nulli nocent, sapius prosunt dum furta detegunt, maleficiis purgant orbem, et solam utilem aut necessariam appetunt veritatem. *Non sic impii, non sic (Psal. i).* Qui non colligit, inquit, mecum, dispergit; et qui non est mecum, contra me est (Matth. xii). Dum hæc Domino prohibente, exercent impii, quid aliud faciunt, quam calcaneum erigere adversus prohibentem? Certe nimis est quod immolat, qui, ejecto Spiritu sancto, idololatriæ mentem prostituit. Nimium est quod immolat, qui pollutas aures dæmoniorum sollicitat voce Domino consecrata. Nimium est quod immolat, qui motum corporis accommodat ad detestabile sacrilegium peragendum. Quid retinuit Creatori, qui mentem, linguam, corpus, dæmonibus obtulit? Annon veritati fecit injuriam, qui integritatem ejus in tanta corruptione quaesivit? Plane nemo in talibus per ignorantiam excusatur. Omnes enim in commune sciunt, aut scire debent, hanc ignominiam fidei anathematis opprobrio condemnatam. Non utique hic sacramento miles excipitur, pusillus ætate, mulier infirmitate sexus, rusticus munere agriculturæ, qua publicæ utilitati invigilat. Licet enim in dispendiis rerum, subveniatur eis per ignorantiam juris, in subversione tamen fidei nullum ab ignorantia remedium est: obtinente eo ut qui ignorat ignoretur, et insipiens in culpa, erudiat in poena, et sapienter puniatur, qui noluit intelligere ut bene ageret. Quis enim potuit discere, ut sine labore a tanto labore cessaret, dum illud laboriose addisceret ut laboriose et pestilenter erraret? Non potest in fide sine labore quiescere, qui potens est sollicitudine mentis et exercitio corporis a fide deviare? Qui enim his nugis obsequitur, fidem negavit, et infideli deterior est; et licet verbis Deum confiteatur, ei perversis operibus contradicit. Nec facilius

est hominem hujusmodi esse fidelem, quam judicem incorruptum, qui diligit munera, et sequitur retributiones. Cæterum quod simpliciorum animos movet, scilicet per hujusmodi consultationem abscondita futurorum manifestari non posse, nisi per manum ejus in cujus potestate sunt tempora et momenta, nodum non ingerit questionis. Licet enim futurorum sit unus arbiter, qui et Deus et Dominus omnium est, tamen ex signis interdum hominibus innotescunt. Quid ergo mirum, si ea quandoque prænoscant, quæ et subtilitate naturæ vigent, et experientia temporis longiore, et revelatione superiorum potestatum de plurimis admonentur? Si ergo spiritus corporis mole gravati, quos luteum carnis retardat indumentum, quorum acumen turbati sensus corruptio hebetat, ex præcedentibus aut quarumcunque rerum indiciis, quæ sint ventura conjiunt, quid prohibet spiritus ab omni nexu corporis absolutos, quos noxia moles non tardat, rerum imminuentium, aut in plurima tempora succedentium præmetiri eventum? Sed qui fere pridie natus est, post dies pauculos decessurus, medio tempore ex similibus similia colligit, et de causis sibi interim notis ratiocinatur in posterum. Nonne hoc facilius potest non modo antiquis, sed inveteratis dierum, qui ab initio conditus est plenus sapientia et perfectione decorus? Quis adeo hebes est et tarditatis egregiæ, qui tanto temporis tractu, pro parte ad ea conjienda quæ futura sunt, non assurgat? Præterea propitiæ potestates, quæ charitatis cultu et devotione obediendi Domino assidue famulantur, eis quidem possunt, et interdum creduntur occulta revelare. Nec tamen statim verum est, quod reprobi sentiunt, aut prædicunt, sed quandoque quæ suspicantur aut timeant, ut videantur conscii secretorum, properant nuntiare. Quale est quod Domino nascituro in templis Ægypti desolationem eorum, et discessum suum, dæmones templorum præsidēs prædicebant. Unde illud apud Trismegistum de exterminio religionis idololatriæ: « Ægypte, inquit, Ægypte, erit cum religionis tuæ solæ supererunt fabulæ. » Et sæpe quod ex necessitate faciunt, et coacti, se sponte facere simulant, quasi hominibus indignantes, quibus se fingunt infensos.

Sæpe etiam mentiuntur aut decipientes aut decipi. Sed licet vera duntaxat enuntient, nihilominus aut compescendi sunt, aut fugiendi. Unde in Deuteronomio: Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui dixerit se somnium vidisse, et prædixerit signum atque portentum, et venerit quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus et sequamur deos alienos, quos ignoras, et serviamus eis, non audias verba propheta illius, aut somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum, an non (Deut. xiii). Unde plane intelligitur, quia etsi contingant, quæ a divinantibus non secundum Deum dicuntur, non sic accipienda sunt, ut fiant quæ præcipiuntur ab eis, aut colantur quæ colun-

tur ab eis. Sec nec apostolus in *Actis apostolorum*, Immundo spiritui pepercit, quia in muliere ventriloqua, apostolis et prædicationi eorum testimonium perhibuit veritatis. Nihil vero adversus pestem istam salubrius est, quam si quis hujusmodi vanitati omnino aurem subtrahat. Gratia ago Deo, qui mihi etiam in teneriori ætate, adversus has maligni hostis insidias, beneplaciti sui scutum opposuit. Dum enim puer, ut Psalmos audiscerem, sacerdoti traditus essem, qui forte speculariam magicam exercebat, contigit ut me, et paulo grandiusculum puerum, præmissis quibusdam maleficiis, pro pedibus suis sedentes, ad speculariæ sacrilegium applicaret, ut in unguibus sacro nescio oleo, aut chrismate delibutis, vel in exterso et levigato corpore pelvis, quod quærebat, nostro manifestaretur indicio. Cum itaque prædictis nominibus, quæ ipso horrore licet, puerulus essem, dæmonum videbantur, et præmissis adjurationibus, quas, Deo auctore, nescio, socius meus se, nescio quas imagines, tennes tamen et nubilosas videre judicasset, ego quidem ad illud ita cæcus exstiti, ut nihil mihi appareret, nisi unguis aut pelvis, et cætera quæ ante noveram. Exinde ergo ad hujusmodi inutilis judicationis sum, et quasi qui sacrilega hæc impedirem, ne ad talia accederem condemnatus, et quoties rem hanc exercere decreverant, ego quasi totius divinationis impedimentum arcebar. Sic mihi in ea ætate propitiatus est Dominus. Cum vero paululum processissem, flagitium hoc magis et magis exhorruui, et eo fortius confirmatus est horror meus, quod cum specularios multos tunc noverim, omnes antequam desicerent, aut defectu naturæ, aut manu hostili, beneficio luminis orbatos vidi, ut cætera incommoda taceam, quibus in conspectu meo a Domino, aut prostrati, aut perturbati sunt, exceptis duobus, sacerdote videlicet, quem præmisi, et diacono quodam, qui speculariorum videntes plagam, effugerunt, alter ad sinum Canonice, alter ad portum cellule Cluniacensis, sacris vestibus insigniti. Eosdem tamen præ cæteris in congregationibus suis adversa plurima postmodum perpassos esse, misertos sum. Sane ei ad impugandum hunc errorem, concursus rationum, et catholice matris Ecclesiæ auctoritas non suppeteret, vel exempla malorum eum sufficerent extirpare. Sicut autem nemo potest bibere calicem Domini, et calicem dæmoniorum, aut duobus dominis servire, Deo et mammonæ (Matth. vi); sic gratiam Dei, et hujus malitiæ exercitium, nullus assequitur. Sed ecce quare punctim, et quasi subula, sententiam prosequor, fidei et morum inimicam, cum eam cæsim Spiritus mucrone, capulo tenus transverberare sufficiam? Feriatur ergo semel in manu forti, et brachio illius, qui ad submersionem Ægyptiorum, divisit mare Rubrum in divisiones, et secundo opus non erit. Non est enim qui de manu illius possit eruere. Educat ergo gladium Moyses et prosternat Ægyptias ahominaciones, et abscondat eas, ne ap-

D

pareant in conspectu fidelium, in sabulo sterilitatis sume. Loquatur verbum, sententiam proferat in condemnationem errorum, quos diutius a domo tua abigere procuravimus. Verbum siquidem gladius est bis acutus, vivus et efficax, penetrabilior omni gladio accipiti, pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque et medullarum, discretor etiam cogitationum. Insensatus est, qui hoc gladio imminente non timet. Et ecce in facie Ecclesiæ, in conspectu omnium imminet. Denique et in omnes dirigitur. Inquit enim: *Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium: nec inveniatur in te qui lustrat filium suum, aut filiam suam, ducens per ignem, aut qui ariolos sciscitatur, aut observeat somnia aut auguria, ne sit maleficus, nec incantator, neque Pythones consulat aut divinos, et quærat a mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur Dominus, et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo. Perfectus eris, et absque macula cum Domino Deo tuo. Gentes istæ, quarum possidebis terram, augures et divinos audiunt. Tu autem a Domino Deo tuo aliter institutus es (Deut. xviii).* Quis ergo dubitet hæc criminalia, et non modo languorem, sed fidei exterminium esse, quod tanta diligentia propheticus, imo Spiritus sancti sermo eradit? Abominationes sunt, dicente Domino: Et homo se supra hominem fieri opinatur, cum istorum assecutus est disciplinam. Propter istiusmodi scelera deletæ sunt gentes, et humana temeritas se in his multiplicari confidit.

CAP. XXIX. De physicis, theoreticis et practicis.

Licet tamen ut de futuris aliquis consulatur, ita quidem, si aut spiritu polleat prophetiæ, aut ex naturalibus signis, quid in corporibus animalium eveniat, physica docente cognovit: aut si qualitatem temporis imminenti, experimentorum indicibus colligit. Dum tamen his posterioribus nequaquam quis ita aurem accomodat; ut fidei, aut religioni præjudicet. Sed nec primi audiendi sunt, nisi in eo quod loquuntur a Domino, quod nunquam religionem impugnât, quia verum vero nequit esse contrarium, nec bonum bono. At physici dum naturæ nimium auctoritatis attribuant, in auctorem naturæ, adversando fidei, plerumque impingunt. Non enim omnes erroris arguo, licet plurimos audierim, de anima, de virtutibus et operibus ejus, de augmento corporis et diminutione, de resurrectione ejusdem, de creatione rerum, aliter quam fides habeat, disputantes. De ipso quoque Deo interdum ita loquuntur,

Ut si terrigenæ tentarent astra gigantes, et inani conatu cum Encelado, ut eis Ætææ onus ignis imponatur, cupiant promereri. Sed in his facile labi possunt, quia quancunque ingenii vires, citra profunditatem difficultatis, que in his verti-

tur, subsistunt. Ubi vero deficit intellectus, fidei ratione deducta, quæ media est, restat sola opinio. Cum vero de inferioribus quæritur, puta de complexione animalis, de causa et cura ægritudinis, eis omnino nihil deest, præter effectum operis, si desideratur. Et quidem theoreici, quidquid suum est, faciunt, et forte pro amore tuo amplius erogabunt, et ab eis singularum rerum causas et naturas accipies; sanitatis, ægritudinis, et neutralitatis, censores sunt. Dant sanitatem verbo tenuis, et conservant. Neutralitatem jubent istuc divertere. Ægritudinis prævident et docent causas, indicunt ei initium, augmentum, statum, et declinationem. Quid multa? Cum eos audio, videntur mihi posse mortuos suscitare, nec Æsculapio Mercuriove creduntur inferiores. Verumtamen in eo magnæ mentis admiratione distrahor et perturbor, quod a se ipsis tanto verborum conflictu, et collisione rationum dissiliunt, et discordant. Unum profecto scio, contraria simul vera esse non posse. Quid de medicis practicis dicam? Absit ut de his quidquam perversum loquar. In manus enim eorum exigentibus peccatis meis, nimis frequenter incido. Non sunt exasperandi verbis, sed potius demulcendi obsequio. Nolo me tractent durius, nec etiam sentire audeo, quod omnes clamant. Dicam ergo cum sancto Salomone: Quia medicina a Domino Deo est; et vir sapiens non contemnet eam. Nemo siquidem magis necessarius est aut utilior medico, dummodo sit fidelis et prudens. Quis enim præconia illius declamare sufficiat, qui salutis artifex, et præcreator vitæ, in eo Dominum imitatur, et vices ejus agit, quod salutem, quam ille operatur, et quasi Dominus et princeps donat, iste æconomus et minister procurat et dispensat? Nec ad rem atinet, si qui pseudogratiam vendunt, et qui justiores videri volunt, dum nihil accipiant, antequam æger convalescat, in eo iniquiores sunt, quod beneficium temporis, imo munus Dei, manibus suis ascribunt, cum ille quem Deus erigit et vigor naturæ convalescentis, citra operam ejus fuerat erigendus. Quamvis istud jam paucorum sit, sibi invicem suadentibus et replicantibus medicis: «Dum dolet, accipe.» Nec moveor si opera eorum in se compingent, cum sciam contrariorum plerumque esse eundem effectum. Sed cum inter manus eorum quis in fata collapsus est, tunc necessarias producent rationes, quibus apparebit, quod vita ejus non fuerat ulterius protendenda. Et ut dicitur, quos longa affligerunt inedia, jam mortuis sorbitiunculas faciunt et inutiles, et delicatos præparant cibos. Expectas forte, ut dicam, quod dicit populus, quia hi sunt qui homines officiosissime occidunt. Sed frustra. Absit enim, ut hanc contumeliam proferam, quam si forte audire volueris, Senecam, Plinium adeas, et Sidonium, qui hoc in auribus tuis clamore valido replicabunt.

LIBER TERTIUS.

PROLOGUS.

Hostis multorum flo, dum ineptias nugatorum excutio. Qua de causa oliari decreveram et silere, sed alterum mihi negotiorum tumultus excutit, alterum motus animi interrumpit. Qui enim sub potestate constitutus est, si sapit obtemperat imperio presidentis. Quem stimuli affectuum pungunt, dissimulare non potest, quin moveatur ad formam passionis. Exsultat ergo quem gaudii aura demulcet, spes inducit hilaritatem, metus trepidat, dolentis animus mœrore confunditur. Hæc apud singulos alternat facies boni aut mali. Verum sensus malorum altior est, et sæpius in omnes incurrit; quis est enim qui malorum asperitate sæpius non uratur, quam demulceatur fomento bonorum? Rarus est, qui totius fortunæ impetum a se toto possit arcerere. Qui suis viribus prævalet, aut in amici aut familiaris corpore, vel sorte tentatur. Licet parum humanus sit, quem extraneorum factura non concutit: non satis homo est quem aliena non movent. Sed sapientioribus jam venit in dubium, an quidquam hominis, recte sit, homini alienum. Virtutis vero processus, ambiguitatis hujus nodum solvit, cum et comicus nihil humani alienum a se reputet, et Magister cœlestis hominem homini diligendum docuerit ut se ipsum. Unde patet indignum esse tanto Magistro discipulum, qui veritati non congruet, et adversus publicæ salutis hostes non exandescit. Eos vero pro parte præsentis opusculi, aliquatenus tangit intentio; et nugas eorum, quo potest et consuevit, telo decutiet.

CAP. I. Quid sit salus universalis et publica.

Est igitur salus publica, quæ universos fovet, et singulos, incolumitas vitæ. Nihil enim homini præstantius vita ejus: incolumitate vitæ, nihil salubrius. Hominem vero constare ex anima rationali, et carne corruptibili, antiqui sapientes definierunt. Caro siquidem vivit ab anima, cum aliunde corpori vita esse non possit, quod semper inertie suæ torpore quiescit, nisi spiritualis naturæ beneficio moveatur. Hæc autem habet et ipsa vitam suam. Deus etenim vita animæ est. Quam sententiam modernorum quidam graviter quidem et vere, licet metrica levitate complexus est,

*Vita animæ Deus est, hæc corporis, hac fugiente
Solvitur hoc, perit hæc, destituentem Deo.*

Sicut ergo corpori vivere est vegetari, moveri ab anima, et dispositione sui motibus animæ acquiescere, et ei quadam obediendi necessitate concordare: sic et anima ex eo vivit, quod suo modo vegetatur, et vere movetur a Deo, et ei subjecta devotione obtemperat, et in omnibus acquiescit. Si quo minus, et eo minus vivit. Nam et corpus, qua parte sui non movetur ab anima, jam in ea

A torporem mortis incurrit. Dum ergo totum vivit, ad eam totum disponitur, quæ se non per partes infundit partibus, sed tota est, et operatur in universis et singulis. Sic et Deus animam perfecte viventem, totam occupat, totam possidet, regnat et viget in tota. Nullus ei angulus exceptus est. Sed quid in anima angulum vel partem dico? Partium expertus est, simplicisque naturæ, et totius duplicitatis ignara. Partes tamen quas potuit, sibi a distributore bonorum vindicavit. Quas? inquis. Virtutes utique, quibus viget et operatur, et sui experimentum facit. Si non ergo multiplicitate partium, et quantitatis quadam distentione crescit, ratione tamen et intellectu, appetitu boni, aversione mali, manente simplicitatis natura dilatatur. Cum vero partes istas

B spiritus implet (Deus enim spiritus est) solida et perfecta est vita animæ. Cum enim intellectus Deum, qui summe bonus est, visus sui acumine, quantum valet et licet apprehendit, et bonum quod ille videt, incorrupta voluntas appetit, et ratio ne declinet ad dexteram vel sinistram, qui sano affectu ad bonum trahitur, viam aperit, jam quamdam immortalitatis assecuta est gloriam. Quod forte jam sentiebat, qui in suavitate conscientie suæ dicebat: *Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum (Psal. lxxxiii)*. Utique qui hac via incedit non sperat aut extimescit, non contristatur aut condolet alicui eorum, quæ a summo et vero bono recedendo deficiunt. Et forte fideles animas invitat sermo propheticus, dicens: *Convertimini ad me in toto corde vestro (Joel. ii)*, ut scilicet angelus gaudii aut mœroris, timoris aut spei, non avertatur a facie mea, et meæ non displiceat voluntati. Implet autem hæc vita omnem creaturam, quia sine ea nulla est substantia creaturæ. Omne enim quod est ejus participatione est id quod est. Sed cum sit in omnibus per naturam, sola rationalia inhabitat per gratiam. Sunt ergo, quia in eis veritas est. Illustrantur, quia in eis sapientia est. Bonum diligunt, quia in eis fons bonitatis, et charitatis est. Omnis etenim virtus angelica et humana, quoddam divinitatis vestigium est, rationali creaturæ quodammodo impressum. Spiritus sanctus inhabitans imprimit animæ sanctitatem, ejusdemque rivulos multifariam

C spargit, diversarum exercens charismata gratiarum. Et hæc mihi videtur vera, et unica incolumitas vitæ, cum mens, vivificante Spiritu, ad rerum notitiam illustratur, et accenditur ad amorem honestatis, et cultum virtutis. Præcedit ergo scientia virtutis cultum, quia nemo potest fideliter appetere, quod ignorat, et malum nisi cognitum sit, utiliter non cavetur. Porro scientiæ thesaurus nobis duobus modis exponitur, cum aut rationis exercitio, quod sciri potest intellectus invenit; aut quod

absconditum est revelans gratia oculis ingerens patefacit. Sic utique aut per naturam, aut per gratiam ad veritatis agnitionem, et scientiam eorum, quæ necessaria sunt, unusquisque potest accedere. Quodque magis mirere, quilibet quasi quemdam librum sciendorum, officio rationis apertum, gerit in corde. In quo non modo visibilibus species, rerumque omnium natura depingitur, sed ipsius opificis omnium invisibilia Dei digito conscribuntur. Adeo quidem ut nequaquam valeant per ignorantiam excusari, quibus beneficio naturæ, vel gratiæ, gerendorum series innotescit. Sicut scriptum est: *Quod enim notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim revelavit illis* (Rom. 1). Non tamen corruptæ naturæ adversus gratiam magnifico fimbrias, aut phaleras erigo, quasi ipsa aliquid boni habeat quod non acceperit; cum certum sit quia sine ea nihil possumus facere. Agnitio igitur veritatis, cultusque virtutis, publica singulorum, et omnium, et rationalis naturæ, universalis incolumitas est. Contrarium vero ejus ignorantia, et odibilis et inimica propagatio ejus, vitium est. Et recte quidem ignorantia mater vitii est, quia nunquam adeo sterilis est, ut non odibilium fructum pariat infelicem. Inquit ethicus: Tu adeo

..... nullo thure litabis,
Hæreat in stultis brevis ut seminuncia recti.

(Pers. v, 120.)

Agnitio quidem certitudinem habet, et vel in scientia, vel in fide consistit. Sed fidei regula paulisper differatur, quoniam eam tempus, et locus suus expectat. Cæterum scientia sui notitiam habet. Quod evenire non potest, si non metiatur vires suas, si ignorat alienas.

CAP. II. *Quid sit contemplatio hominis, sapientiam affectantis, et quis sit fructus speculationis hujus.*

Est ergo primum hominis sapientiam affectantis, quid ipse sit, qui intra se, quid extra se, quid infra, quid supra, quid contra, quid ante, vel postea sit, contemplari. Inde est forte quod illi, qui prima totius philosophiæ elementa posteris tradere curaverunt, substantiam singulorum arbitrati sunt intuendam, quantitatem, ad aliquid, qualitatem, situm esse, ubi, quando, habere, facere et pati, et suas in omnibus his proprietates, an intensionem admittant, et susceptibilia sint contrariorum, et an in eis ipsis aliquid inveniatur adversum. Provide quidem hæc et diligenter, etsi in eo negligentiores exstiterint, quod sui ipsius notitiam in tanta rerum luce non assecuti sunt, et lucis inaccessibilis notitiam perdididerunt, dum evanuerunt in cogitationibus suis, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et obscuratum est insipiens cor eorum. Quod ex eo convincitur, quod traditi in passiones ignominia, faciebant quæ nec sexui, nec ætati, nec fortunæ conveniant, nec naturæ, et personæ omnium operis testimonio devenissent. Dati aliquidem sunt in sensum reprobum, quod planum

A est his qui Apostolum plenius noverunt. Argumentum tamen ad omnia validissimum est, ut de fide et sinceritate singulorum credatur operibus suis. Opera enim quæ facit aliquis, testimonium perhibent de eo. Verum qui se ipsum ignorat, quid utiliter novit? Si ignoras te, inquit, pulcherrima inter mulieres, abi post vestigia sodalium, et post greges. Oraculum Apollinis est, et descendisse de cælo creditur, γινώσκει σεαυτόν, id est scito te ipsum. Nonne scivit hoc ethicus dicens:

*Discite, et o miseri causas cognoscite rerum,
Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur, ordo
Quis datur, aut metæ quam mollis flexus et unde,
Quis modus argenti, quid fas optare, quid asper
Utile nummus habet, pueris charisque propinquis
Quantum elargiri deceat, quem te Deus esse
Jussit, et humana qua parte locatus es in re.*

B Hæc etenim contemplatio quadripartitum parit fructum, utilitatem sui, charitatem proximi, contemptum mundi, amorem Dei. Annon est arbor bona, quæ tantam fructuum dulcedinem offert, tantam offert utilitatem? Certe non supervit, qui parvus est in oculis suis. Dum quisque quæ adsunt vel absunt, expetibilem numerum cogitat, quis de sua paupertate non erubescit? Si quis non appetenda sui recenseat, ei jugis materia modesti doloris et humilitatis occurrit. Quocumque se vertat, in se ipso dejicitur, qui petit a Domino confortari, dicens: *Humiliatus sum usquequaque, vivifica me secundum eloquium tuum* (Psal. cxviii). Itemque: *Ego, inquit, in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper* (Psal. xxxvii).

C CAP. III. *Quod superbia radix est omnium malorum, et concupiscentia lepra generalis, quæ omnes inficit.*

Superbia vero radix omnium malorum est, mortisque fomentum. Arescunt rivuli, si fontis vena præciditur. Nec rami convalescunt, radice succisa. Deficiunt vitia, si elatio jugulatur. At si stercora radici congerantur, pinguescunt rami, et arentium sterilitas resilvescit. Si fonti liquentia superfundas, accessio transit in rivulos. Si camino ignem adjicias, in ligna incendium recrudescent. Sic si vitiatæ naturæ elationis innatæ toxicum foveas, quin vitia ipsa mortiferum virus inficiat, nec si volueris, poteris impedire. Est enim omnibus non tam cognatus, quam innatus amor sui. Qui si modum excesserit, vergit ad culpam. Omnis enim virtus suis finibus limitatur, et in modo consistit. Si excesseris, in invio es, et non in via. Si amor hic invaluerit, nemo speret de cura. Lepra siquidem est, incurabilior omni lepra. An nescis concupiscentiam lepram esse? Giezi consule; si eruberit confiteri quod sentit, convince eum macula corporis. Sed quid dico Giezi consulendum, ac si solus sit? Orbem conveni, quia totus infectus est. Me ipsum interroga; qui miserorum unus sum. Certe concupiscentia misera et miserabilis lepra est. Nescis forte quid dicam. Concupiscentiæ pestem, nescius infirmitatis ignoras, homo non concupiscens, et in eo supra hominem constitutus; sed testis meus in

cælo fidelis, mecum asserit, quia omnes corrupti A sunt, et abominabiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est: usque ad unum (Psal. xiii). An tu sis ille, tu videris. Scio enim non esse hunc Paulum, qui hujus pestis incursu clamat, et ingemiscit: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? (Rom. vii.) Scio hunc non esse illum, qui de pectore veritatis sapientiæ fluentia potavit, cum orbem infectum hac labe intonet, dicens: Quæcunque in hoc mundo sunt, concupiscentiam oculorum esse, aut carnis, aut superbiam vitæ (I Joan. ii). Qui ergo hunc amorem non temperat, timeat lepram, et cæcitatem oculorum, quæ ex ea imminet, pertimescat. Si itaque illi, qui non reprimunt concupiscentiam, malorum utique fontem et fomitem, dispendium salutis incurrunt, quid erit illis, qui eam assentatorum inflammant stimulis, et quasi fomenta vitiorum accendunt? Quid facient, aut potius quid patientur, qui a veritate avertunt auditum, in admiratione rerum corruptibilium et corruptentium, non claudunt oculos, manus expandunt, et omnium sensuum vivacitatem exercent? Deinde quasi diei non sufficiat malitia sua, fallacia unius alterius fallaciam trudit. Terentiano siquidem verbolibentius utor, dum ad concupiscentiæ fornacem succendendum conveniunt adulatores et relatores, delatores et detractores, invidi, auidiosi, elati, factiosi et superstitiosi, flagitiosi, omniumque officiorum prævaricatores; quos quia fere ubique terrarum sunt, facilius esse invenire, quam dinumerare. Adversus hujusmodi est omnis lex, in hos omnia jura conjurant, et in eosdem quasi in publicæ salutis hostes quandoque omnis armabitur creatura.

CAP. IV. Quid adulator, assentator et palpo; et quod eis nihil perniciosius.

Adulator enim omnis virtutis inimicus est, et quasi clavum figit in oculo illius, cum quo sermonem conserit, eoque magis cavendus est, quo sub ananthis specie, nocere non desinit, donec rationis obtundat acumen, et modicum id luminis, quod adesse videbatur, exstinguat. Ad hæc auditorum aures obturat, ne audiant verum; quo quid possit esse perniciosius, non facile dixerim. Scitum est illud Lælii, aut potius Ciceronis: « Cujus aures clausæ sunt veritati ut verum audire non possit, ejus salus desperanda est. » Quid vero infidelius quam eum, cui fidem debeas, circumvenire verborum blanditiis, ludibrio habitus, gestus transfiguratione, et totius vanitatis lenocinio excæcatum in sordes vitiorum impellere et præcipitationis abyssum? Quid odibilis fraude et dolo, quo sub imagine amoris et fidei, in simplicem et credulum et, quod detestabilius est, amicum, perfidiæ et inimicitiarum nequitia exercetur? Hoc siquidem genus hominum omnia loquentium ad voluptatem, ad veritatem nihil. Verba oris ejus iniquitas et dolo, qui etiam errantibus amicis, ad eorum subversionem ingeminat: Euge, euge. Quos ut plenius noveris, Gnathonem apud comicum vide, et quid de se fateatur ausculta.

PATROL. CXCIX.

Negat quis, nego; ait, aio. Denique imperari egomet [mibi, Omnia assentari.

(TER. Eun. II, ii, 21)

Tota enim Gnathonicorum factio, comœdia est.

..... Rides, majore cachinno Concutitur; flet, si lacrymas conspexit amici, Nec dolet: igniculum si bruma tempore poscua, Accipit endromidem; si dixeris: Æstuo, sudat. (JUVEN., III, 100.)

Unde Umbricius inquit:

Non sumus ergo pares: melior qui semper, et omni Nocte dieque potest alienum sumere vulum, A facie juctare manus, laudare paratus, Si bene ructavit, aut si quid fecit amicus Quod proferre palam non possit lingua modesta. (Id., ib., 104.)

B Quod quidem non modo amico, sed ne libero homine dignum est, cum vera et unica libertas in virtutis speciem cadat, et turpitudine quos inficit, postremæ subiciat servituti. Histrionem esse vel minimum, infamiam ingerit his, quos a tantæ abjectionis opprobrio naturæ vel personæ dignitas videtur excepisse. Porro qui vultum induit alienum, et varias affectuum alternat facies, incolumitati sensuum insidias parat, et

Sordibus auriculis alienis colligit escas;

et si histrionem verbo diffiteatur, eum moribus et turpitudine confitetur. Quod assentatoris proprium est qui ad alterius vivit nutum, et antequam suum proferat judicium, de singulis expectat alienum. Cæterum palpo, qui tamen assentatoris vel adulatoris censetur nomine, quoniam eadem res multis notatur indiciiis, hominum mentis explorat, prætentat voluntatem, ut cui rei volueris sensus accomodet, ut gratiam illius, cum quo agitur, fraudulenter subripiat. Novit enim de concursu sensuum et voluntatum unione, quasi rivulus amicitie scaturire. Idem siquidem velle et nolle, (ut ait historicus) ea demum firma amicitia est. Quidui?

Consentire suis studiis qui crediderit te Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.

(HORAT., Ep. I, xviii, 66.)

Cum vero præsekerit voluntatem, sic palpat, sic demulcet, tanta suavitatis perungit gratia, ut virtuti somnium inducat, et totam moderationis, sine qua nunquam recte vivitur, formam Lethæi fluminis infusione subvertat. Magnas gratias agere Thais mihi? Jucundus est enim comicus, et aptus qui se nugis nostris frequenter immisceat, ingentes, inquit, Fuerat quidem satis si magnas respondisset. Sed quia adulatoris fraus omnia extollit in majus, et de suo aliquid adjicit unde sibi gratiam cumolet, ingentes inquit. Sed nec mendacium erubescit. Qui enim sibi potuit persuadere, ut honestatem hominis tantæ turpitudinis macula decoloraret quæcunque de causa, utique persuadebit, ut quod appetit, faciat, « si possit, recte, si non, quocunque modo rem. » Verum qui suo nomine, ut proprie eloquamur, dicitur adulator, vitia cujusque dealbat, si ne se ipsum videat, oculos colloquentis quadam nube va-

nitatis implet, et aures falsis præconiorum titulis A
reficit. Ait ethicus :

*Quid quod adulandi gens prudentissima lauda
Sermonem indocti, faciem deformis amici,
Et longum invalidi collum cervicibus æquat
Herculis, Antæum procul a tellure tenentis :
Miratur vocem angustam, qua deterius nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.*

(JUVEN., III, 86.)

Hoc autem minime videtur mirum, si perditissimi
homines, et quibus hic gravis morbus, et seculen-
tus sordidatur, ad tantam turpitudinem possunt
impelli. Sed hoc potius duco mirabile, quod popu-
lum qui sibi credat habeant, qui de se magis alienæ
linguæ acquiescat, quam propriæ judicio conscien-
tiæ, dum se ipsum quilibet extra se querit, et nosse
dedignatur, quam sit sibi curta supellex. Nihil est
enim quod credere de se non possit cum laudatur,
non modo diis æqua potestas, sed quæcunque ani-
ma de fermento superbix intumescit.

CAP. V. De cautela adulatorum, et fraude multiplici,
et comitibus adulationis, et sequela eorum.

Sunt tamen, qui vulgares et adulationes plebeias
non admittant, ut qui nolunt vili unguento, oleove
corrupto, quod omnibus fetet, inungi, cum amico-
rum aut convivarum expetunt gratiam. Quid enim
turpius est quam ad lenocinia histrionis transfigu-
rare vultum, mutare habitum, motum ducere, et
non tam videre alium, quam se ipsum gerere hi-
strionem? Quid ineptius quam cum alius magno
hiatu oris, ad te impellendum vanitatis spiritum
proferat, si tu aurium vela, et latitudinem cordis ad
tumorem concipiendum oppandas. Et quia videntur
ab omnibus, facilius hæc a plerisque vanitatis ob-
sequia contemnuntur. Verumtamen illa magis ti-
menda, quia magis pernicioiosa sunt, quæ quodam
cautelæ velamento studiosius occultantur, et quasi
sub imagine increpationis aut correctionis, alteriusve
officii, aut virtutis, irrepunt. Quod nonnullos, dum
benevolentiam immoderatus captant, fecisse repe-
ries. Ait enim Lælius, non ille lator legis amicitix,
sed suasor belli civilis et furoris incentor, qui et ab
aliis Lentulus appellatur,

*Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires,
Conquerimur, deerat ne tibi fiducia nostri?
Dum movet hæc calidus spirantia corpora sanguis,
Et dum pila valent sortes torquere lacerti,
Degenerem patiæ togam, regnumque senatus?
Usque adeo miserum est civili vincere bello?*

(LUCAN., I, 561.)

Sic et in comædiis servorum calliditate domini
deluduntur, præmissis increpationibus rationes suas
infirmari permittunt, et tandem se victos simulant,
ut et credulorum sensum confirmet errorem, et de
proditionis perfidia gratiam aucupentur, magna sa-
tagentes industria, ut sic semper decipiant, ut nun-
quam possint argui falsitatis. Eorum namque veritas
mendacio servit. Quid quod aucupes novitatum ru-
musculos congerunt, eisdemque curiosorum auribus
satisfaciunt, ut hac via compendiosius ad id quod
desideratur, accedant? Temporis quoque diligentis-

simi observatores sunt, ne quid intempestive inge-
rant, sed inter prandendum, aut cum vino quis
exhilaratus fuerit, aut cujuscunque compos volu-
ptatis. Hujus cautelæ meminit Maro, cum ad Æneam
revocandum sororem a Didone missam asserit, quæ
sola viri molles aditus et tempora norat. Quis autem
non rideat, cum agaso non tressis, titulorum fasci-
bus purpuratur, et non sine sanna et cachinno
audientium, Dama transit in Marcum. Mareus
dixit :

*Papæ! Marco spondente recusas
Credere tu nummos? Marco sub iudice palles?
Ita est, assigna, Marce, tabellas.*

(PERS., v, 79.)

Est quidem omnium captanda benevolentia, quæ
fons est amicitix, et primus charitatis progressus
est; sed honestate incolumi, officiorum studiis, vir-
tutis via, obsequiorum fructu, integritate sermonis.
Adsit et fides, dictorum scilicet factorumque con-
stantia, et veritas, quæ officiorum et bonorum om-
nium est fundamentum. Gratiam bonorum, sed et
omnium, si fieri posset, virtus appetit, sed ad eam
dedignatur per sordes accedere. Nobilis utique res
est et delicata, et quæ omne quod dedecet, asper-
natur. Omnis etiam species, quæ ex se ipsa non
lucet, ei suspecta est. Nunquid igitur mentitur, ut
placeat? Nunquid bonum dicit malum, et malum
bonum? Nunquid amicum, qui parum sanus est,
instigat, ut amplius faciat insanire? Porro cum om-
nis assentatio turpis sit, perniciosior est cum ad
subornandum vitium personæ, vel naturæ, vel di-
gnitatis accedit auctoritas. Nempè philosophi pro-
babile dicunt, quod videatur vel omnibus, vel
pluribus, aut sapientioribus, aut quod in propria
facultate artificii. Si ergo sapientiam cujusque Plato
commendet, aut Socrates, Aristoteles acumen inge-
ni, Cicero dicendi copiam, mathematicæ studium
Pythagoras, metrorum varietates Flaccus, Naso
levitatem versificandi; quidni credat? Subeunt enim
citius et fortius singulos fomenta vitiorum,

..... magnis
Cum subeunt animos auctoribus.

His tamen sui compos animus non seducitur, certe
quia nemo novit quid sit in homine, præter spiri-
tum hominis qui in ipso est. Unde apud Virgilium
compos sui pastor, et sapientibus et magnis viris
ostri temporis doctior, ait :

*Ne quoque dicunt,
Vatem pastores; sed non ego credulus illis.*

(VIRG., ECL. IX, 34.)

*Tu quoque præviso si palles improbe nummo,
Si facis in penem quidquid tibi venit amorum.*

(PERS., IV, 47.)

Licet te tota vicinia modestum dicat, ac pudicum,
minime vel jurantibus credas. Memoriter tene quod
parvulus didicisti :

Plus aliis de te, quam tu tibi credere, noli.

Non facile dixerim, uter sit prior in vitio, qui lin-
guam adulationibus polluit, aut cujus cor ex eis se
in lætitiâ resolvit. In hoc enim elationis cæcitas;
in illo, fraus excæcandi damnatur. Ubique vero

damnatur dolus, sed et cæcitas, quæ a superbia est, nusquam absolvitur. Esto quod adulator sit nequior, iste non minus contemptibilis est. Nec caperetur linguæ tendiculis alienæ, si non blandiretur ipse sibi. Quid itaque alium arguit adulationis, qui sibi metum adulator? In quo enim alium accusat, se ipsum condemnat. Eadem enim facit, quæ iudicat. *Væ*, inquit Dominus, *qui consuunt pulvillos sub omni cubito manus, et ponunt cervicalia sub capite universæ ætatis* (Ezech. xiiii). Utiq; pulvillos consuunt, qui auribus parant insidias, qui vana et mollia congerunt, quibus sensus demulceant, qui opera commendant hominum, ut eos famæ præconiis, et quadam suavi jucunditate favoris, inducant ad quietem. Usus enim pulvinaris et cervicalis, est mollities quietis. Pulvinar ergo sub omni cubito manus ponitur, quando non modo operatio, sed quidquid ei adjacet commendatur. Caput universæ ætatis cervicali superponitur, dum quis adulantium verbis, in totius vitæ operibus delectatur. Et alibi: Ipse ædificabat parietem, illi autem lineabant eum. Parietem ædificat, non domum, quisquis in indurata mentis vitio, pravitate congerit operum. Qui in pariete solo ostium facit, quocunque ingrediatur foris est. Quicunque in pravitate operis, indurata mente conversatur, a sanctorum societate sejungitur. Ædificatum ergo parietem linit, quisquis pravis operibus alicujus adulanter applaudit. Cum vero sit turpe omnibus adulari, longe turpius est, si in præcipuæ auctoritatis, aut ordinis, viros, adulatio cadat. Adeo quidem ut sacrorum canonum institutis cautum sit, clericos irrefragabiliter deponendos, qui noscuntur adulationibus inservire. Recte quidem, quia omnis adulatio comites habet dolum et fraudem, prodicionemque et notam mendacii. Sequelam quoque ignominiam servitutis, ex-cæcationem proximi, et exterminium totius honestatis. Annon est talis non modo ejiciendus a clero, sed a toto fidelium cœtu?

CAP. VI. *Quod adulatores multiplicati sunt super numerum, et a præclaris domibus honestos, et dissimiles sui, expellunt.*

Hæc tamen pestis, jam in tantum, Domino indignante, invaluit, ut si ventum forte fuerit ad confictum, vereor ne modestos et bonos viros possint facilius expellere, quam expelli. Serpit enim illuvio fœda, et morbus cancerosus in omnes, ut nullus aut rarus sit, quem labe ista non maculet. Omnes enim affectant benevolentiam eorum, cum quibus vivitur. Quod quidem non modo licitum est, sed honestum; utpote omnia, quæ natura virtutum parens, et recte vivendi dux optima, gignit. Sed dum hanc affectionem, moderationis regula deserit, fertur in præceps, discurrensque per omnia agenda, et non agenda, per infamiam et bonam famam, favoris auceps, gratiæ sollicitator incestus, ut cum amicum blanditiis præcorruerit, more meretricantis fortunam subripiat, extenuet facultates, aliena in se congerat spolia, et suum omnia convertat ad

lucrum. Efficitur ergo ut nulla sit ei molesta servilis obsecundatio, nullum indecens videatur obsequium, omnium officiorum personas induit, dum præmia omnium fraudulentè præripiat. Qui sunt enim qui vestibus nitent, qui fastigiati incedunt, qui sequipedarum stipantur comitatu, commilitonum et contubernalium dealbantur obsequio, qui primis salutationibus in foro gloriantur, qui primos recubitus habent in cœnis, quorum aures mulcentur fomento prænominum, et quibus nobilium molles reserantur auriculæ: quos fortunæ gratia alarum suarum remigio ad sublimia subvehit et extollit, et a quibus quælibet magna domus, dispositionis suæ formulam trahit, et habitum mutuatur? Nempè adulatores, qui alienum vivunt ad nutum, dum eos fraudulentè remungant. Veritas aspera est, et plerumque molestiam parit, dum aliquem palpare dedignatur. Verum amaritudo ejus utilior est, et integris sensibus gratior, quam meretricantis linguæ distillans fâvus. *Meliora siquidem sunt* (sancto Salomone testante) *amici verbera, quam fraudulenta oscula blandientis* (Prov. xxvii). Quidni? Fides enim perfidiae semper antefertur. Non manet fides incolomis, ubi aliud agitur, et aliud simulatur, præsertim animo et voluntate nocendi. Dicitur enim fides, si sequimur stoicos, eo quod fiat quod dictum est: Lux mea, salus mea, refugium meum, cor meum, et vita mea, dux invictæ, viventium sapientissime, omnia largissime et benignissime, vivendi forma, virtutis speculum, et cætera hujusmodi importune ingesta, nonne plena sunt, non tam adulationis vitio, quam veneno? Sunt enim qui nec scurrantis speciem vitant, cum amicitiam profitentur. « Venena, inquit sapiens, non dantur, nisi melle circumlita. » Nullæque occultiores sunt insidiae, quam hæ, quæ latent in simulatione officii, aut aliquo necessitudinis nomine. Tu obsequium putas, amicitiam suspicaris, metiris affectum; insidiae sunt. Nec, ut est in fabulis (quoniam et mendacia poetarum serviunt veritati), Juno Semelen deceptam in incendium impulisset, si non esset nutriceis induta faciem, et mentita affectum. Tibi credis impendi famulatum: extremæ et miserrimæ subjeceris servituti. Nam

... Cum facilem distillat in aurem
Exiguum, de naturâ vitique veneno,

dispeream nisi submoveat omnes qui vera loquuntur, dedignati assentationis subire notam. Lumine submovetur, et bene si non judicatur inimicus, qui potentis amici voluptatibus, etiam turpioribus non modo contradicit, sed etiam non consentit. Equidem nec consensus ad gratiam sufficit, approbare, commendare, applaudere, insanienti necesse est: cum omnia malefecerit, laudandus est quasi re bene gesta. Sicut enim identitas voluntatum, amoris iudicium est; sic ex dissensu, inimicitiarum quisque reus arguitur. Proinde satyricus inquit:

Quid Romæ faciam? mentiri nescio; librum.
Si malus est, nequeo laudare et poscere; minus
Astrorum ignoro; Junus promittere patriæ

*Nec volo, nec possum; ranarum viscera nunquam
Inspeci; ferre ad nuptiam quæ mittit adulter,
Quæ mandat, norunt alii; me nemo ministro
Fur erit, aliquis ideo nulli comes exeo, tanquam
Mancus, et extinctæ corpus non utile dextræ.*

(JUVEN., III, 41.)

Fugio ergo urbem tantis obscenitatibus plenam;
adulatorum veneficio toxicatam, suis adulatoribus
derelinquo.

..... *Vivant Arturinus istic,
Et Catulus; maneant qui nigrum in candida vertunt.*
Nec tamen unius urbis tantum vitia depingi cre-
das: jam totius orbis sunt. Quod ad istud, orbem
Romam crede: memini me audisse Romanum pon-
tificem, solitum deridere Lombardos, dicens, eos
pileum omnibus colloquentibus facere, eo quod in
exordio dictionis benevolentiam capient, et eorum
eum quibus agitur, capita quodam commendatio-
nis demulceant oleo. *Fili mi, inquit Salomon, si te
laetaverint peccatores, ne acquiescas eis (Prov. 1).*
Ipsi enim contra sanguinem suum insidiantur, et
moliuntur fraudes contra animas suas. Prohibe
pedem tuum a semitis eorum. Pedes enim eorum ad
malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.
CAP. VII. *Fraudem adulatorum initio vitandam, et
quod muneribus, aut obsequiorum difficultate, val-
idissime procedit.*

Ecce vir sapientissimus in filio erudiens univer-
sos, assentatorum gratiam omnibus suspectam red-
dit, omnesque deterret, et hoc quidem in initio, eo
forte quod recte gradientem primus adulatorum
congressus impugnat. Hæc fortasse meretrix est,
cujus indicit fugam. *Favus, inquit, distillans labia
meretricis, et nitidius oleo guttur ejus. Novissima
autem ejus amara quasi absinthium, et lingua ejus
acuta quasi gladius biceps. Pedes ejus descendunt in
mortem, et ad inferos gressus ejus penetrant, per
semitam vitæ non ambulant, vagi sunt gressus ejus
et investigabiles. Nunc ergo, fili mi, audi me, et
ne recedas a verbis oris mei. Longe fac ab ea viam
tuam, et ne appropinques foribus domus ejus (Cant. iv).*
Hæc etsi ad sectam hæreticorum censeantur præ-
cipue referenda, ab adulationis fraude non aliena
sunt. Si ergo ad fores domus ejus non licet acce-
dere, nunquid admittenda est in præcordia pecto-
ris? Cæterum cum multiplex sit vitium adulandi,
aliis vultu, aliis verbo, aliis opere vel munere as-
sentantibus, efficacissima est adulationis fraus,
cum simulationem confirmant munera, aut ei diffi-
cilies obsequium contestatur. Si aliter credis

..... *quam te tua tempora fallunt,
Qui stipe mel sumpta dulcius esse putas.*

(OVID., Fast. 1, 189.)

Probatio siquidem veræ dilectionis est sub hujus
tempestatis corruptione, frequentatio muneris. Ars
artium est, si placere vis, frequenter dato.

... *Si calidum acis ponere sumum,
Scis comitem horridulum trita donare lucerna,*

(PERS., 1, 55.)

alter Mercurius eris ei, etsi vis amplius, es Apollo:
Phæboque pulchrior, et sorore Phæbi.

A Nec est quod de suffragio ipsius desperes, quem
muneribus pascis. Alimenta siquidem umbratilis
gratiæ, et nominis prostituti munuscula sunt, et
nisi fuerint frequentata, amicitia nomen inter-
imunt. Frustra, de muneris quantitate præsumitur,
nisi animam cupiditatis igne succensam, crebræ
visitationis refrigerio temperes, et avaritiæ jugem
esuriem frequenti beneficiorum interpolatione de-
mulceas. Aquilæ dicitur esse natura, ut cum
stomachum pleniori refectione ingurgitaverint, in
quintum decimum diem, vel, ut aliis placet, in qua-
dragesimum suspendant esuriem, oblatorumque ci-
borum copiam aspernentur, una saturitate contentæ.
Sane longe alia conditio divitum, imo eorum qui
venalem prostituunt gratiam. Magis enim aliquate-
nus accedunt ad homines, qui necesse habent, quia
crebro esuriunt, crebro refici. Vix possunt colle-
ctam esuriem in diem quadragesimum protelare,
quin indigentur amicis, si non avaritiæ hiatum
oppleverint. Solebant antiquitus Gratiarum simula-
cra effigiari nuda, eo quod soliditas amicitia, et veritas
fidei, sine qua nec gratia quidem nomen subsistit,
nullo simulationis fuco valeat obumbrari. Sed jam
cum ad homines ventum sit, qui non amicos, sed
se ipsos in singulis amant, multipliciter fucus ut
placeat necessarius est. Apud istos enim gratia,
quia gratis non est, jam non gratia, sed lucri inescat-
torium est. Facies siquidem meretricis facta est
ei, nec quodcumque vitium erubescit, dum lucri
tendit ad quæstum. Vetus querela est sapientis,
indignum amicitia luentis occasum:

*Illud amicitia quondam venerabile nomen
Prostat, et in quæstu pro meretrice sedet.*

(OVID., Pont. II, III, 19.)

Quod ex eo constat, quod si cesset utilitas, rarus
aut nullus est, qui propter se virtutem amicitia
colat. In toto circulus sæculorum, in tanto ætatum
lapsu, in tanta multitudine et differentia personarum,
vix, ut ait Lælius, tria inveniuntur, aut qua-
tuor paria in amore. Hoc ipsum arbiter noster in-
gemiscit, etsi alterius videatur induisse personam.

Ait enim:

*Nomen amicitia si, quatenus expedit, hæret,
Calculus in tabula mobile ducit opus.
Cum fortuna manet, vultum servatis amici,
Cum cecidit, turpi veritatis ora fuga.
Grex agit in scena mimum, pater ille vocatur,
Filius hic, nomen divitis ille tenet.
Mox ubi ridendas inclusit pagina partes,
Vera redit facies, dissimulata perit.*

(PETR., Sat. 76.)

CAP. VIII. *De mundana comædia, vel tragædia.*

Et quidem eleganti utitur similitudine, quia fere
quidquid in turba profanæ multitudinis agitur, com-
ædiæ quam rei gestæ similis est. *Militia est,*
inquit, *vita hominis super terram (Job vii);* At si
nostra tempora propheticus spiritus concepisset,
diceretur egregie, quia comædia est vita hominis
super terram, ubi quisque sui oblitus, personam
exprimit alienam. Sed forte eo propheta tendit ora-

culum, ut eos quos nondum terra absorbit, doceat jugiter militare. Nam qui captivi vitiorum impulsu trahuntur ad pœnam, sicut bos immolendus ad victimam, abeuntes post concupiscentias suas, etsi corpore videantur inhabitare superficiem terræ, vivi tamen absorpti sunt, et descendunt in infernum viventes. Et, si alium orationis sequimur tropum, terram usquequaque inhabitant, quorum conversatio in cœlis est minime, nec sibi sciunt aliquid in cœlo esse, et id duntaxat affectant animo, quod cernitur super terram. His quoque militia jugis indicitur, quibus, ut ad fabulas redeamus, nec unda Tantalii, Tytius vultur, rota Ixionis, Belidum urna, saxum Sisyphi deest, dum voluntas mundo implicita, nequit implere propositum, quandiu peregrinatur a Domino. Istorum vita militia, et certe malitia est. Quod si abhorres, alia interpretatione doceberis, quia vita hominis super terram tentatio est: quæ, si proprietatem nominis sequimur, mali frequentius habet notam. In hac utique tentatione, vel malitia, licet sibi septem millia virorum Dominus reservaverit, fere totus mundus ex arbitri nostri sententia nimum videtur implere, ad comœdiam suam quodammodo respiciens, et, quod deterius est, eo usque comœdiæ suæ insistent, ut in se cum opus fuerit, redire non possint. Vidi pueros tam diu balbutientium vitia imitari, ut postmodum nec cum vellent, recte loqui potuerint. « Usus enim, ut ait quidam, ægre dediscitur, et consuetudo alteri naturæ assistit, » quam licet

Expellas furca, tamen usque recurret,

(HORAT., EPIS. I, 10, 24.)

Unde et ethicus provide quidem et utiliter: « Optimam, inquit, vivendi consuetudinem ab ineunte ætate elige, eam tibi jucundam usus efficiet. » Magnorum proinde virorum sensus, sæcularis hæc expugnat comœdia. Varia figura temporum, actuum quædam varietas est. Porro actibus personæ deserviunt, dum in eis fortunæ jocantis ludus impletur. Quid enim aliud est, quod novum quemlibet, et ignotum, nunc amplissimo induit potentatu, et in regni fastigium erigit, nunc alium purpuratum antequam natum de regni culmine in catenas hostiles projicit, et servituti addictum, in miseria extremas præcipitat. Aut, quod frequens est, non modo tyrannorum, sed et principum sanguine, infirmorum hominum, aut etiam vilium servorum, infames cruentat gladios?

Si fortuna volet, inquit, fiet de rhetore consul: Si volet hæc eadem, fiet de consule rhetor.

In eoque vita hominum tragœdiæ quam comœdiæ videtur esse similior, quod omnium fere tristis est exitus, dum omnia mundi dulcia quantacunque fuerint amarescunt, et extrema gaudii luctus occupat (Prov. III). Quantumlibet in viis suis iniquifloreat, et prosperorum concursu inaurantur, eis ad nutum fortuna serviat, subvertet in fine gressus eorum, et tandem amara erit, quasi absinthium. Quare, inquit beatus Job, *impii virunt, sublevati sunt, confortatique*

A *divitiis? Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba, et nepotum in conspectu eorum, domus eorum securæ sunt et pacatæ, et non est virga Dei super illos. Bos eorum concepit et non abortivit; vacca peperit, et non privata est fetu suo. Egrediuntur quasi greges parvuli eorum, et infantes eorum exsultant ludibus. Tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt (Job XXI).* Quis lætitiæ præcedentis exitus potest esse amarior, aut felicitis viæ infeliciois finis? Hæc est enim via illorum, qui in labore hominum non sunt, neque cum hominibus flagellabuntur (Psal. LXXII). Utique deiecit eos consilium Domini, dum allevarentur. Et siquidem hæc potius ascribenda sunt omnia, quam fortunæ, quæ aut ab ipso, aut, quod magis reor, omnino non est. Ait namque ethicus:

Noli fortunam, quæ non est, dicere cæcam.

Homerus quoque in illo celeberrimæ perfectionis opere dignatus est nosse fortunam, adeo quidem ut in nulla parte tanti carminis nominetur. Maluit enim soli Deo, quem Morphan nominavit, universa regenda committere, quam ut aliquid ascriberet temeritati fortunæ, quam utique sic constat minime esse deam, sicut certum est, dici et pingi cæcam. Frustra ergo cæcitas ejus arguitur, quæ in natura rerum inveniri non potest. Unde et casus non esse convincitur, si cum quis improvisum eventum esse desinat, cum nihil fiat, cujus ortum legitima causa,

C *et ratio non præcedat, et fidelis concionator nihil in terra doceat fieri sine causa.* Verumtamen quia præter intentionem gerentium aliqua, nonnulla contingunt præter opinionem, casus appellatione clauduntur, licet æque disponentis ratione prævisa sint, sicut ea quæ lege naturæ, necessitatis nexibus videtur arctata. Proinde et hæc ipsa contingentia, primæ omnium causæ sic constat esse annexa, ut ad eam omnia referantur; et pro mea opinione, hæc ipsa ad positionem omnium quæ sunt, necessario consequatur. Ridebunt forte prudentiores insipientiam meam, qui Deum esse, ad existentiam omnium, sequi consentio; sed ab effectu causam inferri, vel probabiliter me Peripatetici docuerunt. Porro doctores fidei eam ex omnibus causam necessario inferunt, ex qua omnia, per quam omnia, et in qua sunt omnia, et sine qua factum est, aut subsistere, nihil potest. Quod ergo aliquid fortunæ videtur ascribere, ei nequaquam præjudicat. Sed quia nobis ad homines sermo est, hominum verbis utimur, pingui, ut prædiximus, Minerva agentes de singulis, de nullo subtilem reddentes rationem. Quod si hoc ipsum patienter admittitur, ea quæ a philosophis gentium publicæ utilitatis gratia scripta sunt, audiri quid prohibet? Quæcunque enim scripta sunt, inquit, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus (Rom., XV). Dum enim pax abest illis Adam, qui ad laborem nati sunt, parati ad flagella concepti in peccatis, editi in labore,

non tam euntes quam currentes ad mortem, quæ nihil tristius est, necessaria est patientia, utilis consolatio, quæ de oleo lætitiæ in conscientia et de immensitate clementiæ Dei, prædestinatos ad vitam, spe futurorum fovet et roborat. *O custos hominum*, inquit beatus Job, humani generis calamitates in se exprimens, *quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihi met ipsi gravis?* (Job vii.) Nemo siquidem est qui, exigentibus culpis, in se ipso non inveniat causas materiamque doloris, cum ipsius philosophiæ testimonio, unicuique contingat adesse, quod nollet, vel abesse, quod vellet. Unde et fidelis anima, cui veræ beatitudinis gaudia differuntur, cum inferiori irriguo, irriguum superius petit. Ut ergo gentiliū sumentis pium accommodemus auditum, rerum omnium tragicus finis est. Aut si nomen comœdiæ gratiosius est, non duco contentionis funem, dum constet inter nos, quod fere totus mundus, juxta Petronium, exerceat histrionem. Quod et quidam temporis nostri scriptor egregius, infidelium tamen verbis, eleganter expressit:

*Ridiculos hominum versat sors cæca labores,
Sæcula nostra jocus, ludibriumque deis.*

Hujus itaque tam immense, tam mirabilis et inenarrabilis tragœdiæ vel comœdiæ theatrum, quo peragi possit, ei mirabiliter cœquatur. Tanta est area ejus, quantus et orbis. Difficillimum est ut quisquam admittatur exclusus, vel emitatur inclusus, dum carnis gerit luteum indumentum. Eam quippe tanta subtilitate necesse est exui, ut per foramen acus possit sine omni attritione transiri. Alioquin integer nemo egreditur; forte ideo, quia capacem hanc aream « Styx novies interflusa coerces. » Vidi, inquit Ecclesiastes, *cuncta sub sole, et ecce statim omnia vanitas* (Eccle. i), eo quod omnia, quæ a solido veritatis statu recedant, vanitati, quæ nostram comœdiam deceat, subjecta sunt. Vanitati enim subjecta est creatura non volens. Licet enim novem orbibus, sive globis potius sedium nostrarum habitatio tota claudatur, omnibus tamen quandoque egrediendum est, omnesque Charon ille inexorabilis vetusta sui temporis nave trajiciet. Omnibus quoque succedent alii, et sic transiens homo manet in specie, quemadmodum aqua prætereunte, notus amnis manet in flumine. *Ubi sunt*, inquit, *viri potentes, ab initio scientes bellum, aut qui in avibus celi ludunt, et thesaurizant sibi aurum, in quo confidunt homines, jungentes agrum agro, domum domui, uaque ad terminos loci, et non est finis possessionis eorum* (Baruc. iii). Statimque subjecit, quod ipso et assiduitate jam omnibus persuasum est: *Illi ad inferos descenderunt, et alii in locum illorum successerunt* (ibid.). Verumtamen bene cum egredientibus agitur, qui non ab hoc fortunæ ludo transferuntur, ejiciendi in tenebras exteriores, *ubi erit fletus et stridor dentium* (Matth. viii), et qui ab aquis nivium, quas sanctus Job commemorat (cap. xxiv), ad calorem nimium minime transeunt. Bene cum illis agitur, qui suos expectant Elysios, quos

A præsentia sua justitiæ sol verus illustrat. Sed quid est, quod Elysios campos a mutabilium rerum sepius verbis excludo? Certe pro parte inclusi sunt, patentes in latitudine bonarum mentium; quibus a Patre luminum datum est, ut in notitia et amore boni, toto sui agitata versentur. Unde ethicus iniqueto extra se ineptam beatitudinem iniquienti;

*Quod quæris ubique est,
Est Ulubris, animus si te non deficit æquus.*
(HORAT., Ep. I, xxi, 29.)

CAP. IX. *Quod mundus suos habet Elysios; et quod eadem fides est nostri temporis et præcedentium Patrum, et virtutis cultores inspectores sunt theatri hujus.*

Mundus igitur suos habet

B *Elysios, solemque suum et sua sidera novit.*

Virtus siquidem solaris quidam radius est, a fonte claritatis omnibus datus in usum, et qui omnia quæ attingit, claritate sui faciat eximia. Inde est, quod etiam illi, quos hujus radii venustas, quasi repercussa specie sui videtur afflasse, statim in subjectorum conspectu clarescunt, fluntque quodammodo virtutis titulo gloriosi. Absit enim, ut quisquam vere sit gloriosus, nisi qui in Domino gloriatur. *Non enim qui se ipsum, aut quem homo commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat* (II Cor. x). Quod utique vera et sola virtus meretur, non quantacunque virtutis imago. Hoc autem esse arbitror, quiddid in moribus egregium de naturæ beneficio, et exercitio mentis citra gratiam, philosophi sibi repromittunt, eoque ipso evanuerunt in cogitationibus stis, de libero confisi arbitrio, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt (Rom. i), stultique apparuerunt. Unde ethicus:

*Satis orare Jovem qui donat et aufert,
Det vitam, det opes, animum mihi ego ipse parabo.*

Alius quoque.

*Nullum numen habes si sit prudentia; sed nos
Te facimus, fortuna, deam, cæloque locamus.*

Cato quoque, licet verum non agnovisset Deum, gentiumque superstitionibus aberraret, in Lybia tamen Jovis, quem colebat, contempsit oracula, se ad ea quæ sibi gerenda erant, sufficere arbitratus. Et quidem etiam ipsa imago virtutis, suam quamdam habet venustatis decorisque claritatem, ut quiddid in ea cernitur, ejus merito venustum credatur et decorum. Non tamen usquequaque decorum est, quod in tenebris ignorantiae obscuratur: nec potest quisquam clarescere, nisi in fide illius, qui lux vera est, et illuminat omnem hominem, venientem in hunc mundum (Joan. i). Ex quo patet, quod nisi in veri Dei notitia et cultu, vera virtus esse non possit. Quod et visio Ezechielis non tacuit, qui eorum, quæ præcedebant et sequebantur Christum, eandem confessionem esse asseruit: sanctorum quippe Veteris et Novi Testamenti in eo distinguitur fides, quod isti jam sibi gaudent impleta, quæ illi exspectabant et desiderabant implenda. Sit ergo venerabilis imago virtutis, dum sine fide et dilec-

tione substantia virtutis esse non possit. Et utinam inveniat in nobis, qui vel virtutis imaginem teneat!

Quis enim virtutem amplectitur ipsam?

Quis etiam umbras virtutum induit, quibus videmus floruisse gentiles, licet eis subtracto Christo, veræ beatitudinis non apprehenderint fructum? Quis Themistoclis diligentiam, Frontonis gravitatem, continentiam Socratis, Fabricii fidem, innocentiam Numæ, pudicitiam Scipionis, longanimitatem Ulyxis, Catonis parcitatem, Titi pietatem imitatur? Quis non cum admiratione veneratur?

Probitas siquidem laudatur, et alget.

(JUVEN., I. 74.)

Porro prædicti, et consimiles magni quidem et laudabiles viri, quasi quædam sæculorum suorum sidera splenduerunt, illustrantes tempora sua, præambuli cœtaneorum suorum in id iustitiæ et veritatis, quod dispositione divina illuxerat eis. Sic quoque in successione populi fidelis, nunquam humano generi ad noctis suæ tenebras, cæcitalisque molestias depellendas, sua sidera defuerunt, viri quidem virtutis titulo nobiles, magnorumque operum fulgentes insignibus, quorum exemplis ad cultum iustitiæ semper alii provehantur. Nonne Abel innocentiam docuit, Enoch munditiam actionis? Quid de longanimitate spei et operis non habuit Noë? Quid de obedientia fideliter implenda defuit Abraham? Isaac conjugii castimoniam instruit, et Jacob laboris tolerantiam ostendit. Joseph parricidas fratres boni retributione remunerat, eoque docet a bonis bona pro malis tribuenda. In multis millibus increduli, indurati, et Deum semper exacerbantis populi, Moysi mansuetudo ostenditur, et imminetibus adversis, confidentis Josuæ magnimitas declaratur. Job patientiæ indicit exemplum. Et præambulus gratiæ Baptista Salvatoris dum poenitentiam prædicat et vitii indicit fugam, confessionem eruit veritatis, et ad increpationem injuriæ, et condemnationem iniquitatis, omnium fidelium linguas exacuit. Quid utriusque Testamenti referam Patres, quorum exempla sunt disciplina morum, et rectissima instituta vivendi? Hi quidem sunt in septem millibus virorum, quos sibi Dominus reservavit, ut non curvarent genua sua ante Baal, aut cuicumque vanitati prostituant animas pretiosas. Hi sunt qui inter insensatos habentur insani, quia alienæ insanix nolunt esse participes. Et sinem sine honore habituri creduntur, quia dignitatem naturæ mundani histrionis habitu polluere dignantur. Hi sunt forte qui de alto virtutum culmine theatrum mundi despiciunt, ludumque fortunæ contemnentes, nullis illecebris impelluntur ad vanitates, et incanias falsas. Hi jam in suis gaudent Elysiis, ad utilitatem suam vident plurima, et ad eam omnia visa retorquent. Cum enim fidelis anima de terra exaltatur, tunc demum omnia trahit ad se ipsam. Speculantur isti comœdiam mundanam cum eo qui

A desperat, ut homines actusque eorum, et voluntates indesinenter prospiciat. Cum enim omnes exerceant histrionem, aliquem necesse est esse spectatorem. Nec queratur aliquis, motus annos ab aliquo non videri, cum in conspectu Dei agat, angelorumque ejus, paucorumque sapientium, qui et ipsi ludorum istorum circensium spectatores sunt. Erubescat potius, si quis in tanta luce indecenter moveatur, et se totum exercitatione mimica devestiat.

CAP. X. *Quod sibi personæ coaptantur, et depretiantur dissociatæ: et de Cleopatra, Augusto et Scipione: et quod Romani vanitati dediti sunt; et quis sit adulatoriæ finis.*

Cæterum in hoc fortunæ ludibrio, personæ sibi invicem coaptantur, et si altrinsecus divertant, totius actus facies immutatur, ut si Glycerium tollas, aut Pamphilum. Sublato enim alterutro, nomen alterius perit, et si cum amantibus suspicionum tollas senem, nullus est, aut inutilis omnino Davus. Hinc est illud:

..... Fortis in armis
Cæsareis Labienus erat, nunc, transfuga vilis,
Cum duce privato, terras atque æquora lustrat.

(LUCAN., V. 345.)

Si enim personas, quæ sibi assueverunt, sibi quæ faciunt, decretum fortunæ dissociet, fit plerumque, ut utraque ad omnia agenda sua videatur inepta, et quasi exclusa ratione officii depretiatur. Fracta sunt lenocinia Cleopatrx, ex quæ nec Julium invenit, nec Antonium. Equidem orbis victorem Cæsarem donis flexit, et invicti viri insuperabilem animam meretricius decoret et prostituta facies superavit. Unde lenocinii ejus sollicitudinem poeta exprimens, adjicit:

Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.

Cum vero Julius rebus humanis exemptus esset, quæ Romani imperatoris conjugio fuerat gloriata, principis Romanorum ausa est affectare servitutem. Nec frustra, cum ad omnia paratum invenisset Antonium. Putabat enim ad Cæsarem gloriam sibi nihil defore, si lectum ejus ascenderet, qui successor rerum Pompeii, et ut simulabat juris Cæsarei, magis de temeritate fortunæ, quam de virtutis conscientia confidebat. Porro cum ad sollicitandum Augustum muliebri impuditiæ audacia accessisset, spe sua frustrata, amore honestatis reputavit injuriam, castitati nomen dedit superbiæ, bellumque credidit indicendum ei, quem Julio Cæsare experta fuerat fortiorem. Omnes enim nocendi artes aggressa est, tandemque capta, et provoluta ad pedes Augusti, etiam tunc sollicitavit oculos ducis. Sed frustra quidem. Nam pulebritudo ejus infra pudicitiam principis fuit. Quod ubi desperata se ad triumphum victoris prænovit reservari, incautiores naeta custodiam, egressa, se in Mausoleum regum recepit, ibique nobilissimæ ex more induta cultibus, odoribus conquisitis, solioque divitiis usquequaque referto, se juxta suum collocavit Antonium, et mamillis venisque suis apponens

aspides, sic morte quasi somno resoluta est. Psylli (27) siquidem, Augusti mandato adhibiti, qui malitiam veneni solent linguis educere, eo quod sero vocati essent, opem ferre non valuerunt. Digna quidem sic perire meretrix venenosa, nata mores corrumpere, nobiliumque virorum pudicitiam expugnare. Profecto antea regibus imperaverat, postmodum misera, nec miserabilis sibi sorte tragicum, sed Romano imperio, quod subvertere moliebatur, finem comicum fecit. Inter cætera clarioribus Augusti titulis connumeratur, quod in tantæ pestis congressu, mansit invictus. Verumtamen in Scipione Africano aliquid non inferius invenitur, qui post singularem de Hannibale victoriam, singularis continentis insigne præconium meruit. Hannibal namque Romanorum cecidit exercitum usque ad hostium satietatem, et donec præciperet militi suo, ut vel ferro parceret. De cætorum cadaveribus in torrente Vergello pons solidus factus est victoris jussu. Duo modii annulorum Carthaginem missi sunt, unde Martem suum Libyæ præsidem aureo clypeo, ob insignem victoriam, honoraret, essetque procul dubio tunc Roma diem ultimum habitura, si Hannibal quemadmodum vincere, sic et victoria uti sciret. In vindictam istorum a senatu missus est Scipio Africanus, qui a Pyreneis montibus ad columnas Herculis et Oceanum usque tanta felicitate provinciam recuperaverit amissam, ut vix sciat, citius an facilius vicerit. Qui etiam captivos pueros et puellas egregiæ pulchritudinis, restituit barbaris, nec in conspectum suum, eorum quempiam venire passus est, ne quid de virginis integritate, saltem oculis delibasse videretur. Qualiter ei Hannibal cesserit, et manifestam victoriam nota in puppi prætoria laurus polliceretur, scriptor belli Punici Titus Livius refert. Cæterum in tanti triumphi gloria, quid illo cive modestius, qui se in tanto successu, nec dominum, nec victorem, ab aliquo, nisi ab Hannibale, paucisque complicitibus, qui æquas condiciones pacis, rupto fœdere, fraudulentor abjecerant, passus est salutari? Eos quoque, qui castigati non obtemperabant prohibentis imperio, quasi adulationis reos, et publicæ salutis hostes, ab exercitu removeri jussit; cum tamen genus Æneidum hanc molliitiam aurium nondum exuerit, quin adulationibus delectentur. Cum vero ab initio gravissimi fuerint, in quo Trojanæ levitatis originem præcipue diffidentur, eos hoc vitio continue laborasse, historiæ celebre testimonium est. Inde est illud: «Romanus omnis adulatione corrumpitur, aut corrumpit.» Certe si non verbis, possunt omnes fraudulentis muneribus expugnari. Et quæ munuscula non deiciunt, honoribus capiuntur. Urbis auspicia, sacrilegio parricidii, et fraterni sanguinis cruore, numinibus suis Romulus consecravat. Deinde lemurius infestatus, honore vano simulata communicatione imperii, fratrem placavit

(27) Ed. Paris., *Persilli*,

A occisum. Suos quoque imperatores, quos de more Romanus populus fideliter jugulabat, deificavit fidelius inani solatio, perfidiam prætexens manifestam, perinde ac si sorbitiunculas ei, quem peremerat, ministraret: eosque mentiebantur in sortem transiisse numinum ac si cælo suo mundoque regendo, nisi tyrannis ascitis, Omnipotentis non sufficiat manus. Facti sunt ergo divi indigetes, aut, ut aliis placet, heroes, quos nec etiam humana sorte dignos Romanorum perfidia reputavit. Tractum est hinc nomen, quo principes virtutum titulus, et veræ fidei luce præsignes, se divos audeant, nedum gaudeant appellari, veteri quidem consuetudine etiam in vitio, et adversus fidem catholicam obtinente. Si vero veniatur ad verba, in eo jam Romanus Græcorum perfidiam antecedit, qui eo usque adulandi lenocinium docuit, ut a docili populo facillime transeatur. Voces quibus mentimur dominis, dum singularitatem honore multitudinis decoramus, natio hæc invenit, et ad finitimos posterosque sui nominis auctoritate transmisit. Si quando quæris, illud tibi tempus occurrat, quo C. Cæsar, exuens nescio an perficiens dictatorem, omnia factus, omnia occupavit. Illius certe temporis mihi sæpe occurrit imago, cum ad potentioris nutum, subjectorum omnia disponantur, et licet animo reluctante, in se ipsos parati sunt exsili, aut mortis dictare sententiam. Hinc quippe potestas terribilis; hinc argutis et urentis conscientie stimuli meticulosa corda concutiunt, et præcipuum in omnibus sibi vindicant auctoritatem. Adeo quidem, ut sacerdotes legis divinæ præcepta dissimulent, sapientiam nesciant seniores, juris sit iudex ignarus, prælatus auctoritatis nescius, disciplinæ subjectus, libertatem contemnat ingenuus, totus denique populus quietem et pacem. Dum enim omnes unius præsiditis voluntate feruntur, universi et singuli suo privantur arbitrio. Nonne hæc erat facies temporis quando

..... Sedere patres censere parati,
Siregnum, si templa petat, jugulumque sonatus,
Passurasque injunda nurus:

(LUCAN., v, 305.)

D eoque solo bene cum civibus actum est, quod Cæsar plura jubere erubuit, quam Roma pati? Nonne tyranni opinio, ad tyrannidis transiit successores, dum suspicantur, quod leges a se maluit tolli, quam ab humilibus observari? in eoque libertatis servatur umbra, si se quisque quod præcipitur simulat voluisse, facitque, imo videtur facere, de necessitate virtutem, dum necessitati jungit consensum, et quod incumbit, gratanter amplectitur. Hic porro nullæ sunt partes veræ, aut ingenuæ libertatis, ubi totum sibi adulatio vindicat, vanitas totum, nihilque veritati relinquitur, aut virtuti. Adulationem vero sine dolo esse non dubites, cum in adulatorum persona de se confiteatur Guato, quia cum maxime

decipio tunc triumpho. Sicut enim finis oratoris est persuasisse dictione, medici curasse medicina; sic adulatoris finis est suaviloquio decessisse. Nam et:

Fistula dulces canit, volucrum dum decipit auceps:
Et venena propinantur melle circumlita, quo citius noceant. Verum

Non est in mense semper relevetur ut ager,

(OVID., Pont. I, III, 17.)

et finem suum qui in altero est, orator non semper assequitur. Sic adulator quidem non semper decipit, aut de amico triumphat, sine tamen suo non destituitur, si ex contingentibus nihil omiserit. Nec enim Ulyxes sirenum voces evasit, quod ei aliquid suavitatis deesset ad gratiam, sed quia stimulis voluptatis, et meretricantibus illecebris vanitatis, solidæ virtutis opposuerat robur. Tentator quoque Pharisæus, et Herodianus insidiator, quas fraudis suæ non adhibuerunt artes, ut eum caperent in sermone lingua dolosa, in cuius ore non inventus est dolus? (I Petr. II.) Magister, inquit, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo, neque enim accipis personas hominum (Matth. XXII). Quid quæso, blandius? Sed dolus quo tendat, invidia quo feratur, subjecta interrogatio patefecit. Sequitur enim: *Licet census dare Cæsari, an non?* (ibid.) Ecce laqueus paratur pedibus innocentis, et ad subversionem ejus decipulas suas frustra tetendit iniquitas. Si enim census dandum esse suscepit, peculiarem populum Domini, semen Klærum, præclaram hereditatem Domini, decimis et primitiis et legalibus cæremoniis tantum obnoxiam, subjiciet servituti. Si vero tributa neganda responderit his, qui pro salutē et quiete omnium militabant, quasi seditionis auctor et reus imperatoris majestatis a Publicanis juste poterit comprehendere. Verum quia frustra jacitur rete ante oculos penatorum, totius calumniæ laquei dissolvuntur, dum prolatio numismate census, suam cuique censuit restituendam esse imaginem; et ita quæ Cæsaris sunt, Cæsari restituenda, ut suo jure Deus non defraudetur. Equidem non omnibus datum est, ut blanditiarum laqueos sic evadant, cum eos alius non prævideat, alius etiam prævisos nequeat declinare. Unum tamen certum est, illis, qui huic vitio dediti sunt, non magis placere virtutem, quam illos bene olere, qui in culina habitant.

CAP. XI. De munusculariis et promissariis et quod promittere non expedit ad virtutem.

In eo autem adulatoriæ vis magna consistit, si, omissis propriis, aliena commoda curare videaris, de tuo nunquam aut raro, semper aut sæpe loquens de illius, quem aucuparis emolumento. Præterea manum contine, ne, si quid etiam invito ingeratur, accipias, dum influat Jordanis in os ejus, qui dum omnia cupit, sibi quoque omnia de jure putat competere. Esuriens gula insatiabilium quorundam animalium, donec satiatur, communem aliis invidet cibum; et in quo aliorum subvenitur inopiæ, se

A fraudem perpeti suspicatur. Sic fortunatus sibi interdum subtrahi putat, quicquid quocunque titulo confertur in alium, teste Crasso, qui, ut dicitur, milite dissimulante, eo quod solus, aut præ cæteris apud Parthos aurum sitierat, aurum bibit. Jugurtha quoque sæpe Romanum exarmavit, et fregit imperium, et exercitum, ipsius quoque urbis concussit majestatem, nunc dans plura, promittens interdum plurima. Sed hoc liberum est his, et sæpe conducit, qui aliqua donare consueverunt. Alioquin promisso gratiæ conciliandæ non proficit, sed quasi deceptio fraudulenta, illam quæ esse videtur plerumque exstinguit. Tanto quidem validius, quo cum prudentiori et gravi viro negotium geritur. Simplicitas namque circumvenientium insidiis latius patet, et facilius supplantatur. Unde ille qui non urbem, sed orbem lascivis implevit amoribus, sollicitatorem puellarum et impudicum instruens amatorem, ait:

Promittas facito, quid enim promittere lædi?
Pollicitis dives quilibet esse potest.

At philosophus nunquam, aut rarissime, et hoc ex justa causa asserit conducibile. Si enim promissionis implendæ facultas non suppetit, temerarium est promittere quod præstare non potes. Si enim potestas adfuerit largiendi, nisi voluntas beneficii producat effectum, promissor non gratiam de promisso, sed de mendacio contrahit maculam. Quod si ex intervallo promissi fidem impleverit, liberalitatis decor, et beneficii species ipsa fuscatur, eo quod qui distulit, interim visus est noluisse. Unde versificator egregius:

Denigrat meritum dantis mora, nam data rapim
Munera, plus laudis, plusque favoris habent.

Præterea quis de futuro certus est, ut sciat se quandoque posse implere quod differt? Nonne consiliarius veritatis, assertor fidei, electionis vas (Doctorem gentium loquor) fidelium animos, quos adventus sui expectatione suspenderat, frustravit a desiderio suo? Quid aliud agit illa ipsius excusatio, quæ apud se non fuisse est et non, sed est tantum commemorat, et se levitate non usum protestatur? Si non potuit ille, Domino impediēte, quod voluit (hoc enim voluit quod promisit) quis sapiens secure quod ex facilitate naturæ pendet, promittit, cum leviter possit ex causis quam plurimis impediri? Ad hæc ex justa causa potest interdum mutare quilibet voluntatem. Dignus etenim beneficio pro tempore videtur aliquis, qui processu rerum, eodem reperitur indignus. Et interdum indignus est, qui ad frugem melioris vitæ conversus, beneficium meritis etiam a manu extranea, ut vulgo dici solet, extorquet. In his mutare propositum sæpe non est criminis, sed virtutis. Nam, ut a fabulis doceamur, Theseus unico filio suo non fuisset orbatus, si voluisset mutare propositum. Et Phœbus, urgente stimulo doloris, quem de Phaetonis ruina conceperat, exsul a cœli regione, Admeti non pavisset armenta, si ei votum quo se, Stygis interposito sacramento

filio ambitioso obligaverat, mutare licuisset. Et ne fabularum instrumenta contempnas, rex incredulus, quod ex evangelica habes historia, salubrius incoutum et perfidum solvisset juramentum, quam in exstinguenda lucerna verbi, auferendo præambulum gratiæ, veritatis occidendo præconem, mensam pollueret, convivium incestaret, regiam pessundaret majestatem, dum incestui cuncta serviunt et obtemperant saltatrici. Ethica quidem regula est, quia non omnia sunt semper promissa solvenda; si forte aut accepturo damnosa, aut perniciosa sint promittenti. Et lex amicitiae illa prævaluit, qua sola honesta peti licet ab amicis aut fieri. Ipsoque jure cautum est, ut nulla promissio, quæ turpem aut tristem habeat exitum, impleatur. Postremo antecedens promissio, consequentis beneficii gratiam aut exstinguit, aut minuit. Et sicut jacula, quæ prævidentur feriant minus, et quæ omnino non præcaventur magis lædunt, ita et in beneficiis quod ex promissione conceptum est, minus accipitur, et quod ex insperato provenit, gratius acceptatur. Licet enim nuda promissio apud juris, ut dicitur, peritos non pariat actionem, promissor omnis apud veritatem (ut dici solet) pollicem fixit, et jure civili cessante, fidei naturaliter obligatur. Sed quis actor durius aget, quam fides, si ipsa cœperit accusare? Si agit conscientia, quis absolvet? Certe:

*Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi
Dispicit auctori, prima est hæc ultio, quod se
Iudice, nemo nocens absolvitur,*

(JUVEN. XIII. 1.)

Si vero ipsa justificat, quis condemnat? Procul dubio qui in illo timetur articulo, Dominus est, ubi et dies contemnitur humanus, et conscientia quod obloquatur non invenit. Si vero animam accusant opera, et illi conscientia testis assistit, et causam veritas examinet æquitatis, quis, quæso, prætor in ream, obnoxiamque mendacio gravius vindicabit? Sane, prætor, etsi viva vox juris esse dicatur, sententiam ejus veritas plerumque retractat. Sed veritatis sententia manet ir retractabilis. Quia justitia ejus justitia in æternum, et lex ejus æquitas. Econtra in prætorio sæpe summum jus summa injuria est. Quisquis ergo promittit, debitor est, et veritatis urgente sententia, sponsionis fidem compellitur adimplere. Porro quod necessitas extorquet, gratiam minuit. Unde illud philosophicum quod præmisi: « Promittere ne festines, ne cum volueris non possis, aut nolis ex justa causa cum possis, aut cum effeceris gratiam perdas, aut minus; eo quod te ante illaqueaveris in verbo oris tui. » Fit tamen ut non modo licitum sit promittere, sed et conducibile. Et ut aliorum ad præsens taceantur exempla, Paracletum Christus ipse discipulis et promisit et misit. Eisdemque quid futurum esset illis, qui omnia pro eo reliquerant interrogantibus, æves in regeneratione promisit, et judicariam, quam cum eo habituri sunt, potestatem. Ex quibus constat, quod causa propositum, opusque commen-

A dat, ut liqueat ex his, quia non necesse est, philosophi regulam vitari.

CAP. XII. *De rationalibus et secretariis divitum, et quod amicitia non nisi in bonis est, et quod dives familiarum potius exprimat quam amicum, et licet familiaritas divitum utilis videntur, sæpe periculosa est, et quod innocenter vivendum est.*

Sed si non modo promissores, sed munuscularios, in gratia illius quem captas, antecedere pergis, te ratiociniis ejus immisceas, parcas sumptibus, eo quod secretorum conscius, qui loculis parcat, diligenti patrifamilias displicere non potest. Grata sunt vitia ejus, qui deformitatem morum, sumptuum parcitate compensat. « Optimum, ut ait Cicero, si nescis, vectigal parcimonia est. » Tenuis parcus impletur facile, et facillime exinanitur prodigus B dives. Arca sane capacissima fundum habet, et brevi exitu congestarum aquarum quantalibet copia defluit, fontisque abundantia tollitur, scaturientis venæ fecunditate sublata. Exili plerumque meatu inclusum egerit urna liquorem. Sic minutissimis, dum frequentibus et continuis sumptibus, amplissimæ exhauriuntur opes, et brevium subtractione minutiarum, maxima hæreditas expilatur, nisi forte prodigus pecuniam inveniat redivivam.

*Est luxur populator opum, cui semper adherens
Infelix humili gressu comitatur egesas.*

(CLAUD., In Ruf. 1, 35.)

His ergo parcendum est, quorum necessarius imminet usus, et aliquid adiciendum est quantitati, quæ jugi partium deductione decrescit. Et licet usu; C defluant unicolæ patrimonii, gratum est diligenti patrifamilias, si vel ratiocinii calculo teneantur, peritque dupliciter, quod elabatur-nescienti. Ad hæc

*lucri bonus est odor ex re
Qualibet. Illa tuo sententia semper in ore
Versetur, diis atque ipso Jove digna, poetæ:
« Unde habeat quærit nemo, sed oportet habere! »*

In his quidem versari, est ætioris gratiæ funibus vincire divitem, licet versibilitate ingenii lubricum Protea vincat. Aut si veritatis deficit gratia, vel ulterioris familiaritatis exhibitio constat. Cæterum licet utramque non possis assequi, et rerum privatarum participationem, et calculi cautiones, te secrete ingere, quavis arte. An nescis quod qui per-
D gunt ipsis imperatoribus imperare,

Scire volunt secreta domus, atque inde timeri?
Et quo studiosus occultantur, eo diligentius sunt perscrutanda. Nempe

*Carus erit Verri, qui Verrem, tempore quo vult,
Accusare potest.*

Si tamen inter malos charitas aut amicitia esse potest; hoc etenim quæsitum est. Sed tandem placuit, eam nisi in bonis esse non posse. Magna utique inter molles et malos concordia; sed ea tantum a charitate discedit, quantum lux distat a tenebris. Et licet interdum mali, sicut et boni, idem velle, et idem nolle possint, amicitia tamen titulum non assequuntur. Unde et Crispo, historico-
placuit, in malis factionem esse, quod in viris bonis

vera amicitia est. Sed quamvis vitiosus, præpediente malitia, amicus esse non possit, etsi non venerabilis, verendus tamen erit, qui conscientia secretorum, conscio terrore potest incutere. Scitum est illud ethici, quia

*Nil tibi se debere putat, nil conferet unquam
Participem qui te secreti fecit honesti.*

Hoc quoque jam pridem venit in dubium, an quemquam divitum et potentum, amare contingat. Tandemque receptum est, eosdem nunquam amare, vel raro, et in eis præcipue causis, in quibus se potius, quam alios amare videantur. Contraria siquidem in eodem esse non possunt. Et quo divites plurimum cupiditatis, eo habent minimum charitatis. Hæc etenim invicem maxime adversantur. Porro ut ait quidam: « Omnis dives iniquus aut iniqui hæres est; et rarissimum est, ut divitiæ affluant, nisi amoris et cupiditatis glutinosolidentur. » Eas desiderantis animi vigilantia et labor acquirit; sed ægrior sollicitudo retinet et conservat. Inquit ethicus:

*Non minor est virtus, quam quærere, paria tueri:
Casus inest illic, hic erit artis opus.*

Cum ergo istud ars, illud casus nomine censeatur, quis eas sine applicatione mentis intensa diutius servat? Certe vetus proverbium est: « Quia ubi amor, ibi oculus; et ubi vigil mentis intentio, ibi fixa cordis positio. » Unde licet invito et repugnant animo plerumque affluant, cor tamen apponere fidelis philosophus prohibet, et Doctor gentium eos, qui divites fieri cupiunt, in laqueum diaboli, et tentationis dicit incidere. Et qui utroque major est, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ asserit, Deo et mammonæ simul serviri non posse. Quoniam.

Imperat, aut servit collecta pecunia cuique.

Sed diviti nunquam servit, aut raro. Unde liquet divites frequentius iniquos esse quam hæredes iniquorum. Quomodo ergo regnat charitas, ubi iniquitas dominatur? Utique dives familiaris esse novit, amicus nunquam, aut raro. Hic tamen non de eo, qui habet divitias, sermo est, sed qui amat. Ex quibus liquet, quia quantacunque ex familiaritate potentioris gratia videatur, diligentem cautelam exigit subditorum. Alioquin omnis ejus illecebra, « plus aloes, quam mellis » in exitu habitura est. At expedit plurimum ad successus esse conscium secretorum. Quidni? Reverentia crescit, invalescit auctoritas, arcentur incommoda, proveniunt utilitates, amicorum augetur numerus, cultoribus accedit devotio, et fortuna totius gratiæ suæ, et felicitatis auram videtur beatulis inspirare. Cæterum istorum omnium novissima quovis absinthio amariora sunt, et si interim non amarescunt, justam amaritudinis habent suspicionem. Res siquidem periculosa est, divitum aut potentum communicare secretis. Si quid enim eis per incuriam forte elabatur, cui, nisi conscio imponetur? Quod cubicularii, aut ciniſones, mimive, aut quicumque nebulonum,

A quibus delicatus divitis sensus, aut furor carere non potest, in lupanari vel taberna sparserunt, aut ut se vindicarent a familiaritate potentis, divulgaverunt in populo, in illius calumniam reterquetur, qui in consiliis aliquem locum visus est tenuisse. Si motus rerum præscire desideras, meritoria discute, et lixarum castrensiu inquirere sententias. Nihil enim adeo occultum est, quod eis ex aliqua parte non reveletur. Si mihi non credis, vel Aquinati nostro aures accomoda. Ait enim.]

*O Corydon, Corydon, secretum divitis ullum
Esse putas? servi ut taceant, jumenta loquentur,
Et canis, et postes, et marmora: claude fenestras,
Vela tegant rimas, junge ostia, tollito lumen
E medio, taceant omnes, prope nemo recumbat
Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi,
Proximus ante diem caupo sciet.*

B Procedo. Si terræ secretum suum infodiat, vel arundo succrescens hoc producet in publicum, et levi flatu in auras proferet, quoniam

Aurículas asini Midas habet.

(Pers., 1, 121.)

Pallas quoque Erichthonium suum occultare non potuit, quin ipsum jam cognitum cornicis garrulitas publicaret: unde quia alieni admissi delatrix fuit et conscia, coloris perdidit venustatem, et garrulitatis incurrit notam. Præterea secretarii divitum, quasi quidam tolutarii vel clitelarii sunt, et qui eorum delictis onerentur: quidquid ab eis delinquitur in istorum infamiam cuditur; nisi forte ea sit de potente opinio, ut nullo possit consilio depravari. Si enim solemniss est malitia ejus, si fraudis et doli vulgata opinio, totius familiæ fama purgatur, ac si capitis languor infirmantium denigret dolorem laterum. Alioquin si benignior, si civilior creditur potentatus, omnia deliramenta ejus familiares, quasi clitelarii, quibusdam nominis sui humeris portant. Sed recte gestorum nil nisi benignitati, aut civilitati potentis ascribitur. Et si quando calculus gravior imminet, quasi pellem pro pelle, animam tuam dabit dives pro fama sua, et ut in te retorqueat culpam suam, caput tuum meritis criminum, penis non verebitur objectare. Sed quod magis mirabile, gratulabitur, si astutia sua industriæ tuæ labores et sollicitudines, hac D mercede donaverit, ut te reddat infamem, et si fecerit, aut finxerit te criminibus inauditis obnoxium. Non est enim malum in civitate quod non in divitis consiliarios impingatur, cum inanis sit excusatio, eo quod omne officium, sibi potentatus conformat, nemoque sapiens diu fluctuat consilio imprudentum. Omnia namque discernit et judicat. An eum putas in conscientia sua securum quiescere, cujus turpitudinem producere potes in lucem et proferre in publicum? Certe omnis, qui malus est, odit lucem. Et opus omne, artificis sui videtur habere imaginem. Meretricantium mulierum lucus dum argui veretur a lumine, petit umbras, et timet ne se ipsis deformiores sint, si immediata luce videntium obtutibus pateant. Hoc ergo

illarum tota vigilantia quærit, ut quod non est in eis, præstricti oculi videant, et qui vident, cæci faciant. At in his quæ nativo colore confidunt, longo aliter est, quia

*Hæc amat obscurum, volet hæc sub luce videri,
Judicia argutum quæ non formidat acumen.*

(HORAT., *De art. poet.*, 363.)

Licet itaque secretorum communio aliquid felicitatis videatur adjicere, securitati tamen plurimum demit. Difficile, aut potius impossibile est illos percurrere, qui, hac via ad inferos descenderunt, aut penis novissimis se ingemuerunt affectos.

Hæc mihi cur vidi, cur noxia lumina feci?

Inquit ille, qui an de conscientia alieni, an proprii operis noxa deportationem meruerit, incertum est. Certum tamen est, quod mala aliena novisse non expedit. Verumtamen sive sciantur, sive non, nihil tutius est quam propriam conscientiam conservare. Philosophus sic inter hostes vivendum censuit, tanquam inter amicos; et inter amicos, ac si in mediis hostibus viveretur. Et satyricus:

*Vivendum est recte cum propter plurima, tum de his
Præcipue causis, ut linguas mancipiorum
Convennas, nam lingua mali pars pessima serri.*

Sed non modo propter linguas servorum, verum propter gladios, et venena potentum, et insidias omnium, præcepto satyrici parcendum est.

Cap. XIII. Quod vindicari possunt, quæ sunt adulationibus acquisita: et de lenonibus, et mollibus, et panæ eorum; et quod pudicitia auferri non potest violenter, nisi mens ipsa consentiat.

Atqui adulator ei nequaquam parere potest, qui nihil aliud quærit, nisi ut placeat. Si potest, per se; sin autem personam suppositam, quærit uxorem forte, aliamve conjunctam vel jure, vel affectione. Affectio tamen efficacior est, eo quod ad naturam familiarius accedit, ipsique unitur animæ, quidquid affectionis fœdere copulatur. Non est utique perniciosior assentatio, quam ea quæ affectionis inductione procedit. Inde est quod sæpe mariti arctius amplectuntur, et se rivalibus suis exponunt plenius, et sæpius invitant ad cœnam matrimonii corruptores, dum, ut proverbialiter dicitur, amator lucantus pudicæ magis uxori, quam infidelibus oculis credit. Nonne satis delusus est, qui oculis suis assertionem femineam, quæ ex eo solo decipit crebrius, quod intercipitur rarius, anteposit? Pica siquidem pulvinaris efficacissima est, et, ut dici solet, cornix nocturna quovis oratore disertior, et ejusque operis faciem, quocunque libuerit colore, vesit. Quo ergo cautior, eo suspectior habenda est. Si dolus dedit causam contractui, rescinditur, et revocantur omnia, quæ ex eo, vel ob id profecta sunt. Hæredes quoque defuncti in solidum et in perpetuum tenentur de eo, quod ad eos constiterit pervenisse. Sed quid adulatorem dolosius? At mihi forte objicies, quia non omnes novi. Verum quidem est; sed a multis mihi didicisse videor omnium mores. Dnellus jam senex, jam decrepitu corpore cordeque trementi,

dolens sibi exprobratum esse in jurgio, quod oris vitio fetidus esset, se domum contulit. Cumque uxori gravius quereretur, quod nunquam eum monuerat hujus vitii quærere medicinam: «Fecissem, inquit, nisi putassem ora virorum omnium sic olere.» Laudare poteris ejus matrimonii pudicitiam, et præferre patientiam mulieris, quæ viri vitium tanta patientia tulit, ut ille infelicitatem corporis, non uxoris fastidio, sed maledicto senserit inimici. At et ego de adulatoribus aliquid tale respondeo, quia omnes arbitror sic olere. Omnes fallaciam et dolum redolent, et quocunque se verstant, pudicis naribus, hunc important, non odorem, sed fetorem. Quidquid ergo ex ea causa acquiritur, etiam ab hærede juste potest avelli. Nec credo quod possit petitoribus obviari, si vindicare audeant, quod adulatoribus contulerunt. Sed quis sapiens et intelliget ista? Aut ad hoc quis idoneus, cum non modo in omni domo, aut conviventium cœtu, adulantium tanta sit copia, ut si quis modestus adversus eos mutire audeat, illos

Defendat numerus, junctæque umbone phalanges?

(JUVEN., II, 46.)

Certe dum vir honestus innitens conscientiæ, tutumque insistens officiis, esurit, sitit, alget, et multiplices fortunæ indignantis injurias excipit,

*Vilis adulator picto jacet ebrius ostro,
deliciis ingurgitatur ad crapulam, vino æstuat,
lautioribus cibus distenditur, et pro arbitrio variis
artificiis cœlum sibi contemperat. Primos habet
recubitus in cœnis, in conventibus primos consessus,
præelecto prænominem conclamatur, salutationes
excipit primas, primas sententias in judiciis profert,
in demonstrationibus honestissime, in deliberationibus
utilissime sentit, quidquid loquitur, sal merum est;
quidquid agit, justitia vel liberalitas. Age ergo et inter istos sapere aude. Illico
multa adulatorum veniet manus, et veluti te Judæi
cogent in suam concedere turbam.» Multitudine itaque tuti sunt, et artificio, ut ipsos possint etiam reges, et principes expugnare. Et miro modo inermis populus prævalet in armatos, et mollitie quæ robustissima sunt, potenter expugnat. Disposueram tamen silere de mollibus, qui sicut ignominiosi, ita sunt et videntur innominabiles. Silentium indicit reverentia morum, et verecundus animus, natura dictante, illorum declinat aspectum. Quid multa?*

Si natura negas, facit indignatio verbum.

Apud istos ars est suam pudicitiam prostituere, alienam violare, vel oppugnare. Nec quidem simpliciter suam, cum matrimonii temerentur jura, et conjugis adulterium conjux procuret. Dum egreditur sponsa de thalamo suo, conjugem noli maritum credere, sed lenonem. Producit eam, libidinis exponit, et si spes dolosi nummi refulgeat, affectus callida simulatione prostituit. Filia namque decentior, aut si quid aliud in familia placeat ditiori,

publica mercēs est, exposita quidem, si emptorem inveniat. Sed licet justus dolor eos aliquatenus cruciet, qui tōi participes admittunt, aut faciunt; ægritudo tamen utilitatis compendio mitigatur, vel saltem doloris dissimulat cruciatum. Si enim res serio agatur, si libera donentur cunctis judiciis, non est dolor, sicut dolor ille, quo corpus suum quis videt aliena libidine pollui. Cætera namque peccata extra corpus sunt; sed qui fornicatur, in corpus suum peccat (I Cor. vi). Hoc, inquit, os et ossibus meis, et caro de carne mea, ut jam non duo sint vir et mulier, sed una caro. Hæc utique sine dolore non scinditur, neque sine invidia communicatur.

Non bene cum sociis regna Venusque manent:

et sicut « nulla fides regni sociis, » ita nec tōi. Certe facilius est, regni divitias, quam affectionem conjugii alii cedere. Atqui nec isti conjuges sunt, sed leones. Tunc demum omnia creduntur exposuisse divitibus, cum fidei fidem faciat fides violata. Sed quid filias et uxores (quod licet jura prohibeant, tamen quocunque modo natura permittit) exponi queror, aut prostitui? In ipsam naturam, quasi gigantes alii, Theomachiam novam exercentes, insurgunt. Filios offerunt Veneri, eosdemque in oblatione pupparum virgines præire compellunt. In illis etenim ætatis maturitas expectatur; at in his sufficit alienæ impudicitie voluptatem posse expleri. Pudet dicere, quod se ipsos viri ætate proveciores et sensu, turpitudini tantæ non subtrahunt, et cum eos in nobiliori sexu natura creaverit, ad deteriorem quantum in ipsis est, ex innata malitia prolabantur, effeminati vitio et corruptela morum, cum tamen naturæ beneficio, feminæ esse non possint. Cum lascivientis divitis luxur libidini vota sua præcingit, recumbentis pedes calomistratus comatulus excipit, nitorem invidens meretrici, histrioni habitum, cultum procis, virginibus ornatum, triumphalem quoque principibus apparatus, et in aliorum conspectu pedes, et ne plus dicam, teneris manibus tibias tractat. Chirothecatus enim incessit diutius, ut manus soli substractas emolliret ad divitis usum. Deinde licentia paululum procedente, totum corpus impudico tactu oberrans pruriginem scalpit, quam fecit, et ignes Veneris languentis inflammat. Verum hæc abominatio, non tam ostendenda est quam conspuenda, puderetque eam nugis nostris esse insertam, nisi eandem Apostolus, Romanis scribens, verbis manifestius expressisset dicens, quia *femina eorum immutaverunt naturalem usum, in eum qui est contra naturam, et masculi, relicto naturali usu feminae, ezarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, ut darentur in sensum reprobum* (Rom. i), facerentque quod minime convenirent, et vitii universis obnoxii, indignationem Dei, et omnium poenarum in se aculeos provocarent.

Et tunc quidem in auribus Romanorum hoc tuba

A apostolica conclamabat, quando impiissimus imperator Nero, luxuriæ sævientis, puerum Sporum, exæctis testiculis in muliebrem naturam transformare conatus est. Ab eo tempore proverbium natum est: « Quia usus formosorum abusus est, » et illud: « Formæ gratia eo minus grata sapienti est, quo corruptio est gravior corruptori. » Difficilius etenim ab infirmis defensoribus custoditur, quod plures appetunt. Illud incauto facilius subripit fraudulenter, aut invito pudicitie prædo violentus extorquet. A Patribus tamen pridem definitum est, quia pudicitia auferri non potest, nisi mentis corruptio antecedit. Quod enim, ut magnus asserit Augustinus, non præcedente libidine violententer patitur corpus, vexatio potius dicenda est, quam corruptio. B Ibi ergo servari pudicitia potest, ubi nulla, nisi voluntaria esse potest corruptio, in mentis scilicet integritate, ubi in æternum servari pudicitia potest. Nec magnum est integram esse carnem, ubi mens tetra corruptione polluitur. At nunc si deceptor amans, aut violentus abest, ita male a teneriori ætate instituuntur adolescentes, ut oculis lascivientibus, ntu faciei, corporis gestu habituque exteriori, et lenocinio vix ipsis meretricibus concessio, sollicitent corruptores, et legum quæ in eos jam plurimæ latæ sunt, nullam habeant reverentiam vel timorem, licet in eos gravissime animadvertendum decreverit imperator. Ait enim: « Cum vir nubit in feminam vires porrecturam, quid cupiat? » Ubi sexus perdidit locum, nec scelus est quod non perficit scire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor queritur et non invenitur, jubemus insurgere leges, armari jura, ut gladio ultore, et exquisitis poenis, subdantur infames, qui sunt, vel futuri sunt rei. Sed neque consentientibus parcat, quin eis poenam irroget capitalem, cum et lege divina facientes, et consentientes, pari poena plectantur. Ipsosque, magno episcopo auctore (Ambrosium Mediolanensem attende), consentientes definivit esse, qui notum errorem reticent, aut corrigere cum possint, dissimulant. Sed quid de eis verecundum, odiosumque sermonem protendimus? Ut sortem eorum condigna conclusione claudamus, procul dubio pluet super eos Dominus laqueos ut non effugiant, ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorum, et cum auctoribus suis, quos Sodoma devoravit, erunt sæculis in fetorem, et opprobrium sempiternum. Quid proderit, queso, eis tunc divitum favor? Aut quis potest esse temporalium usus aut voluptas, quem tantus dolor, et tanta erubescencia non albo-beat?

CAP. XIV. Adulatores puniendos esse, tanquam hostes dæorum et hominum, et veritatem gratanter amplectendum, et patientiam custodiendam, tum rationibus quam exemplis majorum.

Sed, ut vulgari proverbio dicitur: « Deus illo præ cæteris colendus creditur, qui subvenit in præsentii. » Ideoque non curant quomodo, dum tamen

hoc quod expetunt faciant. Egrege quidem Cæcilius Balbus : « Imperator, inquit, Auguste, tum in militis, tum in eo maxime elucet prudentia tua, quod isti nondum te omnino insanum reddiderunt, qui ut tibi applaudant, non modo diis, sed tibi ipsi, et populo injuriam faciunt. Deorum siquidem minuant reverentiam, quo parificent tibi. Te arguunt insipientiæ, dum conditionis tuæ repugnante naturæ, te parem numinibus esse persuadere præsumunt. Nota superatitionis inorunt populum, cui mortales deos pro immortalibus persuadent esse colendos. Sane in eo aliquid divinum tibi inesse monstrabis, si omnes istos, qui divinitati tuæ fraudulentè applaudunt, rapi feceris ad tormenta. Quis enim deorum ei parcat, a quo se deceptum iri intelligit? Quis non irruat in eum, qui aureos Jovis oculos eruit, aut argento gemmisque sublati Vestam nilitur excæcare? Quis de Martis capite adamantinum lumen impune temerariis effodit unguibus? Nempe deos invisibiles, et immortales circumvenire, et eis fallaciæ parare insidias, gravioris culpe est, eo quod ab his visibilibus deorum fabrica sustentatur et regitur, et honorem aut contemptum qui istis exhibetur, illi remunerant. Si sapis ergo, Auguste, in deorum hostes insurges, et te, si non Deum, quod nequaquam es, vel deorum te docebis esse cultorem, si deceptores istos exterminaveris, excæcatores tuos, deorum contemptores, et utrorumque injuriam punias. » Hæc Cæcilius. Factio tamen adulatorum prævaluit, quod et præsentium rerum declarat status. Adeo quidem, ut si quis popularium modestiæ consensui, assentionis et scurrilitatis vitio crediderit temperandum, hostes felicitum censeatur aut invidus. Eorum siquidem aures teneræ sunt, et jam obsurderunt vero, et linguam severiorem sine offensione gravissima non admittunt. In quo quantum a virtute majorum ætas nostra degeneraverit, perspicuum est, cum sine patientia aut nullum, aut rarum esse opus virtutis verbis docuerint, et exemplis. Unde et Aristippus a maledicente se discedens, dixisse legitur : « Ut tu linguæ tuæ, sic et ego mearum aurium dominus sum. » Antitanes quoque cuidam dicenti : « Maledixit tibi ille, » « Non mihi, inquit, sed illi qui in æ, quod ille culpat, agnoscit. Sed et si mihi maledicere curet, non curo, quia auditus lingua debet esse robustior, cum singulis hominibus linguæ sint singulæ, sed aures binæ. Aliquatenus tamen curo, quia eo ipso me fatetur esse superiorem, quoniam superioris personæ usus est detractionibus subjacere, inferioris inferre. Gauderem itaque, nisi urgente humanitate compaterer infelici. » Item T. Tatius maledicenti sibi Metello : « Facile, inquit, est in me dicere, cum nec sim responsurus. » Quid Xenophon? « Tu, inquit cuidam, maledicere didicisti, et ego, conscientia teste, didici maledicta contemnerè. » Sed et Diogenes, cum ei nuntiasset amicus : « Te amici cuncti vituperant, » « Oportet, inquit, sapientiam ab insipientibus feriri, esse enim melio-

rem indicat mala lingua quem carpit. » Quid Plato? totius philosophiæ robur, patientia est. Cum et Socrates non modo verbo neget sapientem posse offendi, sed adversus omnem fortunam robore virtutis suæ manere immobilem. Et ne philosophis solis patientiam sic placuisse credas, ipsorum imperatorum ad eam publicandam exempla concurrunt. In Græcia quis major, aut clarior Alexandro? Ei Antigonus pædagogus citharam fregit, abjecitque dicens : « Ætati tuæ jam regnare convenit, pudeatque in corpore regni voluptatem luxuriæ dominari. » Quod et ille patientissime tulit, licet plerumque impatientissimus fuerit, et patrem sicut virtute, ita viiliis superaret. Eidem quoque eleganter et vere comprehensus pirata scribitur respondisse. Cum enim Alexander interrogaret, quid ei videretur quod mare haberet infestum, ille libera contumacia, « Quid tibi, inquit, ut tu orbem terrarum? Sed quia id ego uno navigio facio, latro vocor; quia in magna classe, diceris imperator. Si solus, et captus sit Alexander, latro erit. Si ad nutum Dionidi populi famulentur, erit Dionides imperator. Nam quoad causam non differunt, nisi quia deterior est qui rapit improbius, qui justitiam abjectius deserit, qui manifestius impugnat leges. Quas enim ego fugio, tu persequeris, ego nequeque veneror, tu contemnīs. Me fortunæ iniquitas, et rei familiaris angustia, te fastus intolerabilis et inexplebilis avaritia, furem facit. Si fortuna mansuesceret, fierem forte melior. At tu quo fortunatior, eo nequior eris. » Miratus Alexander constantiam hominis eum merito arguentis : « Experiari, inquit, an futurus sis melior, fortunamque mutabo, ut non ei a modo quod deliqueris, sed tua moribus ascribatur. » Eum itaque jussit conscribi militiæ, ut posset exinde salvus legibus militare. Sed ne a solis Græcis mutuemus instrumenta virtutum. Scipio Africanus, cum eum parum pugnacem quidam argueret : « Imperatorem, inquit, me mater peperit, non bellatorem. » Marius quoque cum eum Teutonius quidam ad pugnæ certamen provocaret, respondit, si cupidus mortis esset, se vitam laqueo posse finire, et sapientem non tam pugnam quam victoriam querere. Primus Romanorum imperator Julius Cæsar quam patientissime multa sustinuit. Cum enim calvitium iniquissime ferret, et deficientem capillum a cervice convocare ad frontem, ab irato milite ei dictum est : « Facilius est, Cæsar, te calvum non esse, quam me in exercitu Romano quidquam egisse, vel acturum esse timidius. » Idem lato clavo usque ad manus fimbriato utens, laxius cingebatur. Unde Sylla, optimates sæpius admonens, dicebat, ut puerum male præcinctum caverent. Præterea margaritarum cupidissimus erat, quas, pondus earum interdum manu conferens, discernebat. Cum ergo Cæcilio invito, rem ut faceret senatus auctoritate denuntiasset, ut ei videbatur injustam : « Ante, inquit, satiaberis margaritis. » At hæc forte aut aliena videbuntur, et quæ viri fortis animus honestius dissimularet. Verum et famosi libelli de eo

scripti sunt, et jocularia carmina in eum publice divulgata, ut est illud militum in triumpho Gallico celebratum :

*Callias Cæsar subegit, Nicomedes Eursarem,
Nicomedes non triumphat qui subegit Cæsarem.*
(SURT., Cæs. 49.)

Eo quod Nicomedes rex Bithyniæ Cæsarem ferebatur stupro subegisse, in ulteriorem familiaritatem dum junior esset admissum. Facilitatem quoque Cæsaris in augendo senatu Cicero nimis acriter et palam irrisit. Nam cum ab hospite suo P. Manlio rogaretur, ut privigno suo decurionatum expeditet, ait assistente frequentia : « Romæ si vis habebit, Pompeiis difficile est. » Sed et in epistola ad C. Cassium violatorem dictatoris mordacius scripsit : « Vellem Idibus Martii me ad cœnam invitasses, profecto reliquiarum nihil fuisset, nunc me reliquæ vestræ exercent. » Sed Augustus fortunæ favor, et Romani decus imperii, avunculo suo Julio longe patientior exstitit. Cum enim Antonius maternam ejus originem despiciens, eum Afrum genere, et natura panisfeum diceret, hoc ridens pertulit, et eundem sorore tradita in affinitatis gratiam admisit. Cum vero idem adversus privatum quemdam gravius exanderet : « Loquere, inquit, Auguste, quod placet, quia diligentiam auribus, linguæ tacurnitatem indixi, quietem manibus, et in omnibus his potentiam tuam accusa, quia nihil aliud argui potest in patientia mea. » Ad hæc non modo in se servabat patientiam, sed eandem alii indicabat. Unde cum Tiberius quereretur per epistolam suam, quod multi de illo perperam loquerentur, ita rescripsit : « Mi Tiberi, noli nimis indignari, quemquam esse qui de te male loquatur. » Satis est enim si hoc habemus, ne quis nobis malefacere possit. Idem tanta comitate quoslibet se adeuntes excipiebat, ut quemdam Romanum joco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigere vereretur, quasi elephantum stipem. Et quantum Nero adulationibus captus est, tantum iste ab eis aversus est. Unde appellationem domini, ut maledictum et opprobrium, semper exhorruit. Denique cum eidem descendenti per sacram viam, desperatus quidam diceret : « O tyranne; » — « Si essem, inquit, non diceres. » Observatum etenim est, quoties ingrediebatur urbem, ne supplicium de quoquam sumeretur. Curtius eques Romanus deliciis affluens, cum macrum turdum sumpsisset in convivio Cæsaris, interrogavit an mittere liceret; respondit princeps : « Quidni liceat? » Ille statim per fenestram misit. Miles peritus aucupii, noctuam, quæ Cæsaris noctes inquietaverat, spe ingentis præmii captam tulit ad Cæsarem. Laudato imperator mille nummos dari jussit. At ille ausus est dicere : « Malo vivat, avemque dimisit. » Abiitque contumax miles non sine admiratione multorum, Cæsar non offenso. Veteranus cum sibi die dicto periclitaretur, Cæsarem rogavit in publico ut adesset: ille præstantissimum advocatum, quem elegerat, sine mora dedit, commendavitque ei litigatorem. Vete-

ranus autem exclamavit voce magna : « At non ego, Cæsar, periclitante te bello Actiaco, vicarium quæsi, sed pro te ipse pugnavi, detexitque impressas cicatrices. » Erubuit Cæsar, venitque in advocacionem, ut qui vereretur non superbus tantum, sed etiam ingratus videri. Intraverat urbem adolescens simillimus Cæsari, perductumque ad Cæsarem interrogavit Augustus : « Dic mihi, adolescens, fuit unquam mater tua Romæ? » Negavit ille, nec contentus adjecit : « Sed pater meus sæpe. » Joci itaque asperitate urbana notitiam omnium, et familiaritatem imperatoris sibi conciliavit. Augustus in Pollionem scripserat Fescenninos : « At ego, inquit Pollio, taceo. Non est leve in eum scribere qui potest proscribere. » Sicut autem non facile concipiebat iram, ita nec facile admittebat ad amicitiam; et quem semel admiserat, constantissime retinebat. Eidem inter varia dedecora a quodam probrose objectum est, quod adoptionem avunculi stupro meruerit, quia cum Julius æretius admisisse dictus est, non sine rumore prostratæ pudicitiae. Alius quoque eidem iratus objecit, quod solitus esset crura ardenti facie suburere, quo mollior surgeret pilus. Sed et eo tympanizante, ut in primo libro dixisse me memini : « Videsne, inquit plebeius quidam, ut cinædus orbem digito temperat? » Et cum uanum ob corporis brevitatem convitiantis ejusdam impetu diceretur, sibi calceamentis grandisculis utendum esse respondit. Tiberius quoque cum in multis legatur fuisse culpabilis, tamen adversus convitia satis firmus ac patiens exstitit, dicens, quia in civitate libera, linguas liberas esse et mentes hominum oportebat. Et, ut ad peiores transeam, Domitianus verborum satis patiens fuit, in quo sic lusisse fertur orator Lucinius. Non esse mirandum, quod æneam haberet barbam, cui os ferreum, cor plumbeum esset, eo quod dura duntaxat loquebatur, quæ ex iniqua ia adipe, quam corde conceperat, procedebant. Iniquitatis enim sedere describitur super talentum plumbi. Vespasianus quoque de quo in libro secundo, dum Hierosolymorum destructio describeretur, fecimus mentionem, etiam infirmorum convicia patienter tulit; adeo ut sene bubulco proclamante in improperium ejus : « Vulpem pilum posse mutare non animum, eo quod natura cupidissimus esset pecuniæ, nec avaritiam minueret processus ætatis, » respondisse dicatur : « Hujusmodi hominibus debemus risum, nobis correctionem, sed penam criminosis. » Nam de Tito filio ejus quid dicam? qui patris avaritiam tanta liberalitate purgavit, ut amor et deliciæ humani generis ab omnibus diceretur, constantissime tenens in moribus, ne quem postulandi gratia ad se accedentem, sine re vel spe, quocunque modo dimitteret. Unde interrogantibus domesticis, cur plura polliceretur, quam præstare posset, respondit : « Non oportet quemquam a sermone principis tristem discedere. » Idem quoque recordatus super cœnam, quod nihil tota die cuiquam præstisset dolens et gemens dixit : « O amici, hunc

diem perdidit. » Quem in vita offenderit, ab Hieroso- A
lymorum reversus excidio, nondum legi : et sorte
illum vindicem innocentie, et crucifixi Redempto-
ris, elegit Dominus, qui populum execratum inco-
lumi conscientia non modo innocenter, sed et reli-
giose deprimeret et deleret. Nactus etenim horam,
qua moriendum erat, cum lectica veheretur, sus-
pexisse dicitur cœlum, multumque conquestus est,
eripi sibi vitam immerenti. Neque enim castareullum
factum suum, quod sibi pœnitendum esset excepto
uno duntaxat. Id quale fuerit, nec ipse tunc prodi-
dit, neque cuiquam notum fuit. Quid de patientia
hujus loquar, ejus tanta benignitas erat, ut sua
injuris, dum a concivibus abstineret, vix crederet
quemquam posse moveri. Tantæ siquidem civilitatis
et humanitatis in imperio fuit, ut omnibus prodesse, B
nullumque punire auderit; convictos conjurationis
contra se dimisit illæsos, et in pristinam familiari-
tatem admisit. Sed et Domitianus, quia gravissi-
mam Theomachiam exercuit post Neronem, hujus
virtutis aliquid plerumque indulsit civibus, licet in
eos gratis quandoque insaniret, homo quidem usque-
quaque inutilis, et qui nihil aliud habebat virile, nisi
nomen imperii. Ut tamen ignaviam mentis, et iner-
tiam corporis, sub prætextu principatus occuleret,
quotidie sibi secretum horarum apatium vindicabat,
nec quidquam interdum facere consueverat, nisi
captare muscas, et easdem stylo præsepto configere;
ut cuidam interroganti, ne quis intus esset cum Cæ-
sare, non absurde sibi responsum sit a Metello : C
« Nec musca quidem. » Quod licet impiissimo prin-
cipi innotuerit, dissimulare maluit quam punire.
Sed cur patientiæ exempla præpono, cum omnibus
liqueat nihil firum esse et stabile, quod levissimus
aura concutitur? Quis virum fortem credat, quem
verborum movet impulsus, et ei quietem exeunt, et
virtutum compage disrupta, ipsius animæ sangui-
nem elicit? Unde et publico jure statutum est, ne
pro verbis frivolis, quisquam severitate pœnarum
inuratur. At enim imperator, divorum Theodosii,
Arcadii, et Honorii statuta confirmans : Si quis mo-
destiæ nescius, et pudoris ignarus, improbo petu-
lantique maledicio, nomina nostra crediderit laes-
senda, ac temulentia turbulentius obrectator tem-
porum fuerit, eum pœnæ nolumus subjugari, neque
durum aliquid, neque asperum sustinere, quoniam
si ex levitate processit, contemnendum est; si ab
insania, miseratione dignissimum, si ex injuria,
remittendum. Unde integris omnibus hoc ad nostram
scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta
pensemus, et utrum prætermitti, an exquiri debeant
censeamus. Ex quibus colligitur, dictis hominum non
moveri eum, qui aut virtutis amator est, aut juris
constitutioni obtemperans.

*Omne vaser vitium videndi Flaccus amico.
Tangit, et admissus circum præcordia ludit.*

(HORAT.)

Familiares siquidem sapienti est, ut magno placet
Augustino, potius a quolibet reprehendi, quam sive
ab errante, sive ab adulante laudari. Nullus enim
reprehensor formidandus est amatori veritatis. Ei-
enim aut inimicus reprehensurus est, aut amicus.
Si inimicus insultat, ferendus est; amicus autem si
errat, docendus; si doceat, audiendus. Laudator
vero et errans confirmat errorem, et adulans illicit
in errorem. Ait ergo rex fidelis, electus in bene-
placito Domini, relinquens, si sapiant, regibus et
principibus, justitiæ, humilitatis exemplum, et
fortitudinis. *Corripiet me justus in misericordia,
et increpabit me, oleum autem peccatoris non
impinguet caput meum.* (Psal. cxl.) Consonat ei ethi-
ens, dicens:

*Falsus honor juvat, aut mendax infamia terret
Quem, nisi mendosum et mendacem?*

CAP. XV. Quod et duntaxat licet adulari, quem licet
occidere, et quod tyrannus publicus hostis est.

Verumtamen cui debetur hoc oleum peccatoris,
quod reprobat præambulus regem fidelium, et ad
quod emendum, in salutem suam exclusas virgines,
mittit evangelicus sermo? Ei utique qui in sordibus
est, et justo Dei judicio sordescit amplius, et vulgi
opinionem potius splendere appetit, quam charitatis,
operumque ejus fervere incendio. Unde et in sæn-
laribus litteris cautum est, quia aliter cum amico,
aliter vivendum est cum tyranno. Amico utique adu-
lari non licet, sed aures tyranni mulcere licitum
est. Ei namque licet adulari, quem licet occidere.
Porro tyrannum occidere non modo licitum est, sed
æquum et justum. Qui enim gladium accipit, gladio
dignus est interire. Sed accipere intelligitur, qui enim
propria temeritate usurpat, non qui utendi eo a Do-
mino accipit potestatem. Utique qui a Deo potesta-
tem accipit, legibus servit, et justitiæ et juris famu-
lus est. Qui vero eam usurpat, jura deprimit, et vo-
luntati suæ leges submittit. In eum ergo merito ar-
mantur jura, qui leges exarmat, et publica potestas
sævit in eum, qui evacuare nititur publicam manum.
Et cum muka sint crimina majestatis, nullum gravius
est eo, quod adversus ipsum corpus justitiæ exer-
cetur. Tyrannis ergo non modo publicum crimen,
sed, si fieri posset, plus quam publicum est. Si enim
crimen majestatis omnes persecutores admittit,
quanto magis illud, quod leges premit, quæ ipsis de-
bent imperatoribus imperare? Certe hostem publi-
cum nemo ulciscitur, et quisquis eum non persequi-
tur, in se ipsum, et in totum reipublicæ mundanæ
corpus delinquit.

LIBER QUARTUS.

PROLOGUS.

Ardua quidem res est, professio veritatis, et quæ incursantibus errorum tenebris, aut negligentia profitentis frequentissime vitatur. Quid enim verum sit, quis recte examinat rebus incognitis? Notitia autem rerum, eo quod vias non dirigit contemptoris, justitiæ aculeos exacerbat in pœnam delinquentis. Est ergo primus philosophandi gradus, genera rerum, proprietatesque discutere, ut quidquid in singulis verum sit, prudenter agnoscat. Secundus, ut quisque id veritatis, quod ei illuxerit, fideliter assequatur. Hæc autem philosophantium strata, illi soli pervia est, qui de regno vanitatis proclamant in libertatem, qua liberi sunt, quos veritas liberavit, et spiritui servientes, colla iugo iniquitatis et injustitiæ subduxerunt. *Ubi enim Spiritus Dei, ibi libertas* (II Cor. iii); metusque servilis, villisque consentiens, exterminator Spiritus sancti est. Porro Spiritus est, qui loquitur æquitatem, in conspectu principum non erubescit, et pauperes spiritu regibus anteponit, aut æquat, et quos sibi fecit cohærere, docet scire loqui, et facere veritatem. Qui vero veritatem non vult audire vel loqui, a spiritu veritatis alienus est. Sed hæc hactenus. Nunc in quo tyrannus distat a principe audiamus.

CAP. I. De differentia principis et tyranni, et quid sit princeps.

Est ergo tyrannus et principis hæc differentia sola, quod hic legi obtemperat, et ejus arbitrio populum regit, cujus se credit ministrum, et in reipublicæ muneribus exercendis, et oneribus subeundis, legis beneficio sibi primum vindicat locum, in eoque præfertur cæteris, quod cum singuli teneantur ad singula, principi onera imminet universa. Unde merito in eum omnium subditorum potestas confertur, ut in utilitate singulorum et omnium exquirenda et facienda, sibi ipse sufficiat, et humanæ reipublicæ status optime disponatur, dum sunt alter alterius membra. In quo quidem optimam vivendi ducem naturam sequimur, quæ *μεινόςμων* sui, id est mundi minoris, hominis scilicet, sensus universos in capite collocavit, et ei sic universa membra subjecit, ut omnia recte moveantur, dum sani capitis sequuntur arbitrium. Tot ergo et tantis privilegiis apex principis extollitur, et splendet, quot et quanta sibi ipsi necessaria credidit. Recte quidem, quia populo nihil utilius est, quam ut principis necessitas expleatur? quippe cum nec voluntas ejus, justitiæ invenitur adversa. Est ergo, ut eum plerique definiunt, princeps potestas publica, et in terris quædam divine majestatis imago. Procul dubio magnum quid divina virtutis, declaratur inesse principibus, dum homines nutibus eorum colla submitunt, et securi plerumque feriendas præbent cervices, et impulsu

PATROL. CXCI.

A divino quisque timet, quibus ipse timori est. Quod fieri posse non arbitror, nisi nutu faciente divino. Omnis enim potestas a domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum. Quod igitur princeps potest, ita a Deo est, ut potestas a Domino non recedat, sed ea utitur per suppositam manum, in omnibus doctrinam faciens clementiæ, aut justitiæ suæ. *Qui ergo resistit potestati, Dei ordinationi resistit* (Rom. xiii), penes quem est auctoritas conferendi eam, et cum vult, auferendi vel minuendi eam. Neque enim potentis est, cum vult sævire in subditos, sed divine dispensationis, pro beneplacito suo punire, vel exercere subjectos. Unde et in persecutione Hunnorum, Attila interrogatus a religioso ejusdem civitatis episcopo, quis esset; cum respondisset: «Ego sum Attila, flagellum Dei», veneratus in eo, ut scribitur, divinam majestatem episcopus: «Bene, inquit, venerit minister Dei;» et illud: *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Psalm. cxvii) ingeminans, reseratis ecclesiæ foribus persecutorem admisit, per quem et assecutus est martyrii palmam. Flagellum enim Domini excludere non audebat, sciens quia dilectus filius flagellatur, et nec ipsius flagelli esse nisi a Domino potestatem. Si itaque adeo venerabilis est bonis potestas, etiam in plaga electorum, quis eam non veneretur, quæ a Domino instituta est, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, et legibus devotione promptissima famulatur? «Digna siquidem vox est, ut ait imperator, majestate regnantis, se legibus alligatum principem profiteri.» Quia de juris auctoritate principis pendet auctoritas; et revera majus imperio est, submittere legibus principatum; ut nihil sibi princeps licere opinetur, quod a justitiæ æquitate discordet.

CAP. II. Quid lex: et quod princeps, licet sit legis nobis absolutus, legis tamen servus est et æquitatis, geritque personam publicam, et innocenter sanguinem fundit.

Nec in eo sibi principes detrahi arbitrentur, nisi justitiæ suæ statuta præferenda crediderint justitiæ Dei, cujus justitia, justitia in æternum est, et lex ejus æquitas. Porro æquitas, ut jurisperiti asserunt, rerum convenientia est, quæ cuncta cœquiparat ratione, et in paribus rebus paria jura desiderat, in omnes æquabilis, tribuens unicuique quod suum est. Lex vero ejus interpret est, utpote cui æquitatis et justitiæ voluntas innotuit. Unde et eam omnium rerum, divinarum et humanarum, compotem esse Chrysippus asseruit: ideoque præstare omnibus bonis et malis, et tam rerum quam hominum, principem et ducem esse. Cui Papinianus, vir quidem juris experientissimus, et Demosthenes, orator præpotens, videntur suffragari, et omnium hominum subjicere obedientiam, eo quod lex omnis inventio

17

quidem est, et donum Dei, dogma sapientum, correctio voluntariorum excessuum, civitatis compositio, et totius criminis fuga; secundum quam decet vivere omnes, qui in politicæ rei universitate versantur. Omnes itaque necessitate legis servandæ necessitate tenentur astricti, nisi forte aliquis sit, cui iniquitatis licentia videatur indulta. Princeps tamen legis nexibus dicitur absolutus, non quia ei iniqua liceant, sed quia is esse debet, qui non timore pœnæ, sed amore justitiæ æquitatem colat, reipublicæ procuret utilitatem, et in omnibus aliorum commoda privatæ præferat voluntati. Sed quis in negotiis publicis loquatur de principis voluntate, cum in eis nil sibi velle liceat, nisi quod lex aut æquitas persuadet, aut ratio communis utilitatis inducit? Ejus namque voluntas in his vim debet habere iudicii; et rectissime quod ei placet in talibus legis habet vigorem, eo quod ab æquitatis mente ejus sententia non discordet. *De vultu tuo*, inquit, *judicium meum prodeat, oculi tui videant æquitatem* (*Psalm. xvi*). Iudex etenim incorruptus est, cujus sententia ex contemplatione assidua, imago est æquitatis. Publicæ ergo utilitatis minister, et æquitatis servus est princeps, et in eo personam publicam gerit, quod omnium injurias et damna, sed et crimina omnia æquitate media punit. Virga quoque ejus et baculus, adhibita moderatione sapientiæ, contractus omnium et errores ad viam reducit æquitatis, ut merito potestati spiritus congratuletur, dicens: *Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt* (*Psalm. xxii, 4*). Sed et clypeus ejus fortis quidem, sed infirmorum clypeus est, et qui malignantium jacula pro innocentibus potenter excipiat. Officium quoque ejus illis qui minimum possunt, plurimum prodest, et illis, qui nocere desiderant, plurimum adversatur. Non ergo sine causa gladium portat, quo innocenter sanguinem fundit, ut tamen vir sanguinum non sit, et homines frequenter occidat, ut non incurrat nomen homicidii vel reatum. Si enim magno creditur Augustino, David vir sanguinum dictus est, non propter bella, sed propter Uriam. Et Samuel nusquam vir sanguinum, aut homicida scribitur, licet Agag pinguissimum regem Amalec interfecerit. Hic siquidem gladius est columbæ, quæ sine felle rixatur, sine iracundia ferit, et cum dimicat, nullam omnino concipit amaritudinem. Nam sicut lex culpas persequitur sine odio personarum, ita et princeps delinquentes rectissime punit, non aliquo iracundiæ motu, sed mansuetæ legis arbitrio. Nam etsi suos princeps videatur habere lictores, ipse aut solus aut præcipuus credendus est lictor, cui ferire licitum est, per suppositam manum. Ut enim ad Stoicos transeamus, qui causas nominum diligentius investigant; lictor dicitur, quasi legis lictor, eo quod ad ipsius spectat officium ferire, quem lex judicat feriendum. Unde et antiquitus ab officialibus, quorum manu index nocentes punit, cum reo gladius immineret, obtempera legis arbitrio dicebatur, vel legem imple, ut rei tristitiam mitigaret vel mansuetudo verborum.

A *Cap. III. Quod princeps minister est sacerdotum, et minor eis; et quid sit ministerium principatus fideliter gerere.*

Hunc ergo gladium de manu Ecclesiæ accipit princeps, cum ipsa tamen gladium sanguinis omnino non habeat. Habet tamen et istum, sed eo utitur per principis manum, cui coercendorum corporum contulit potestatem, spiritualium sibi in pontificibus auctoritate reservata. Est ergo princeps sacerdotii quidem minister, et qui sacrorum officiorum illam partem exercet, quæ sacerdotii manibus videtur indigna. Sacrarum namque legum omne officium religiosum et pium est, illud tamen inferius, quod in pœnis criminum exercetur, et quamdam carnificii representare videtur imaginem. Unde et Constantinus Romanorum fidelissimus imperator, cum sacerdotum concilium Nicæam convocasset, nec primum locum tenere ausus est, nec se presbyterorum immiscere consessibus, sed sedem novissimam occupavit. Sententias vero quas ab eis approbatas audivit, ita veneratus est, ac si eas de divinæ majestatis sensisset emanasse iudicio. Sed et libellos inscriptionum, quos ad invicem conceptos, sacerdotum crimina continentes, imperatori porrexerant, suscepit quidem, clausosque reposuit in sinu suo. Cum autem eosdem ad charitatem et concordiam revocasset, dixit sibi tanquam homini, et qui iudicio subjaceret sacerdotum, illicitum esse deorum examinare causas, qui non possunt nisi a solo Deo judicari. Libellosque quos acceperat non inspectos, dedit incendio, patrum verius crimina vel convitia publicare, et Cham reprobi filii maledictionem incurrere, qui patris verenda non texit. Unde et in scriptis Nicolai Romani pontificis idem dixisse narratur: « Vere si propriis oculis vidissem sacerdotem Dei, aut aliquem eorum qui monachico habitu circumamicti sunt, peccantem, chilamidem meam explicarem, et cooperirem eum, ne ab aliquo videretur. » Sed et Theodosius magnus imperator, ob meritam noxam, non tamen eatenus gravem, a sacerdote Mediolanensi a regalium usu et insignibus imperii suspensus est, et indictam sibi penitentiam homicidii patienter et solemniter egit. Profecto ut Doctoris gentium testimonio utar, major est qui benedicit, quam qui benedicitur, et penes quem est conferendæ dignitatis auctoritas, eum cui dignitas ipsa confertur, honoris privilegio antecedit. Porro de ratione juris, ejus est nolle, cujus est velle, et ejus est auferre, qui de jure conferre potest. Nonne Samuel in Sauleni ex causa inobedientiæ depositionis sententiam tulit, et ei in regni apicem humilem filium Isai subrogavit? Si vero constitutus princeps susceptum ministerium fideliter gesserit, tantus ei honor exhibendus est, et reverentia tanta, quantum caput omnibus membris corporis antecellit. Gerit autem ministerium fideliter, cum suæ conditionis memor, universalis subjectorum se personam gerere recordatur, et se non sibi suam vitam, sed aliis debere cognoscit, et

eam illis ordinata charitate distribuit. Totum ergo A
se Deo debet, plurimum suæ patriæ, multum pa-
rentibus, propinquis, extraneis minimum, nonnihil
tamen. Sapientibus ergo et insipientibus debitor
est, pusillis et majoribus. Quæ quidem inspectio
communis est omnium prælatorum, et eorum qui
spiritualium curam gerunt, et qui sæcularem juris-
dictionem exercent. Unde et Melchisedech, quem
primum Scriptura regem introducit et sacerdotem/
ut ad præsens mysterium laceatur, quo præfiguratur
Christum, qui in cælis sine matre, et in terris sine
patre natus est : ille, inquam, nec patrem nec
matrem legitur habuisse, non quod utroque caruerit,
sed quia regnum et sacerdotium de ratione non pa-
riunt caro et sanguis, cum in alterutro creando pa-
rentum respectus citra virtutum merita prævalere
non debeat, sed salubria subjectorum fidelium vota ;
et cum alterutrinus culminis apicem quisque con-
scenderit, oblivisci debet affectum carnis, et id so-
lum agere, quod subjectorum salus exposcit. Sub-
jectis itaque pater sit et maritus, aut si teneriorem
noverit affectionem, utatur ea : amari magis stu-
deat, quam timeri, et se talem illis exhibeat, ut vitam
ejus ex devotione præferant suæ, et incolumitatem
illius, quamdam publicam reputent vitam ; et ei
tunc omnia recte procedent, et paucorum stipatus
obsequio, prævalebit, si opus est, adversus innumera-
biles. *Fortis etenim est ut mors dilectio* (*Cant. viii*) ; et
cunens, quem funiculi amoris constringunt, non
facile rumpitur. Dorenses cum Atheniensibus pu-
gnaturi de eventu prælii oracula consuluerunt. Res-
ponsum est superiores fore, nisi regem Athenien-
sium occidissent. Cum ventum esset in bellum, mi-
litibus ante omnia regis custodia præcipitur. Athe-
niensibus eo tempore rex Codrus erat. Qui responso
dei, et præceptis hostium cognitis, mutato regis
habitu, sarmenta collo gerens, in castra hostium
ingreditur. In turba obsistentium, a milite quem
falce percusserat, interficitur. Cognito regis cor-
pore, Dorenses sine prælio discedunt. Atque ita
Athenienses virtute ducis, pro salute patriæ morti
se offerentis, bello liberantur. Item Lycùrgus in
regno suo decreta constituens, populum in obsequia
principum, principes ad justitiam impiorum firma-
vit : auri argentique usum, et omnium scelerum D
materiam sustulit : senatui custodiam legum, po-
pulo sublegendi senatum potestatem dedit. Statuit
virginem sine dote nubere, ut uxores eligerentur,
non pecunia. Maximum honorem pro gradu ætatis
senum esse voluit ; nec sane usquam terræ locum
honoratiorem senectus habet. Deinde ut æternita-
tem suis legibus daret, jurejurando obligat civita-
tem, nihil eos de ejus legibus mutaturos, antequam
reverteretur. Proficiscitur autem Cretam, ibi per-
petuum exsilium egit, abjicique moriens ossa sua
in mare jussit, ne relictis Lacedæmonem solutos se
religione jurejurandi in dissolvendis legibus arbi-
trarentur. His quidem exemplis eo libentius utor,
quod apostolum Paulum eisdem usum dum Athe-

niensibus prædicaret, invenio. Studuit prædicator
egregius Jesum Christum, et hunc crucifixum, ac
mentibus eorum ingerere, ut per ignominiam cru-
cis, liberationem multorum, exemplo gentilium pro-
venisse, doceret. Sed et ista persuasit fieri non so-
lere nisi in sanguine justorum, et eorum qui populi
gererent magistratum. Porro ad liberationem om-
nium, scilicet Judæorum et gentium, nemo sufficiens
potuit inveniri, nisi ille cui in hæreditatem datum
sunt gentes, et præfinita est omnis terra possessio
ejus. Hunc autem alium esse non posse, quam filium
omnipotentis Dei asseruit, cum præter Deum gentes,
et terras omnes, nemo subegerit. Dum ergo sic
crucis ignominiam prædicaret, ut gentium paulatim
evacuaretur stultitia, sensim ad Dei verbum, Dei
que sapientiam, et ipsum etiam divinæ majestatis
solum, verbum fidei, et linguam prædicatoris crexit.
Et ne virtus Evangelii sub carnis infirmitate vile-
sceret, a scandalo Judæorum, gentiumque stultitia,
opera Crucifixi, quæ etiam famæ testimonio robo-
rabantur, exposuit : cum apud omnes constaret,
quod ea non posset facere, nisi Deus. Sed quia
multa in utramque partem crebro fama mentitur,
ipsam juvabat famam, quod, discipuli ejus majora
faciebant, dum ad umbram discipuli, a quacunque
infirmitate sanabantur ægroti. Quid multa ? Astutias
Aristotelis, Chrysippi acumina, omniumque philo-
sophorum tendiculas resurgens mortuus confutabat.
Decios duces Romanorum, se pro suis exercitiis
devovisse percelebre est. Julius quoque Cæsar :
« Dux, inquit, qui non laborat ut militibus charus
sit, militem nescit amare. » Nescit humanitatem
ducis in exercitu adversus hostes esse. Idem nun-
quam dixit militibus : Ite huc ; sed : Venite. Dice-
bat enim quia participatus cum duce labor, vide-
tur militibus minor. Præterea voluptas corporis,
eodem auctore, vitanda est. Aiebat enim in bello
corpora hominum gladiis, in pace voluptatibus vul-
nerari. Senserat enim gentium triumphator, volu-
ptatem nullo modo tam facile superari, quam fuga,
eo quod ipsum, qui gentes domuerat, Veneris nexi-
bus innodavit mulier impudica.

CAP. IV. Quod divinæ legis auctoritate constat prin-
cipem legi justitiæ esse subiectum.

Sed quid ad emendicata gentium exempla do-
curro, quæ tamen plurima sunt, cum rectius quis-
que possit ad faciendâ legibus, quam exemplis
urgeti ? At ne ipsum principem usquequaque solu-
tum legibus opineris, audi quam legem imponat
principibus Rex magnus super omnem terram ter-
ribilis, et qui aufert spiritum principum : Cum, in-
quit, ingressus fueris terram quam Dominus Deus
dabit tibi, et possederis eam, habitaverisque in illa, et
dixeris : Constituum super me regem sicut habent
omnes per circuitum nationes, eum constitues quem
Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuo-
rum. Non poteris alterius gentis hominem regem
facere, qui non sit frater tuus. Cumque fuerit consti-
tutus, non multiplicabit tibi equos, nec reducet popu-

lum in *Egyptum*, equitatus numero sublevatus: præsertim cum Dominus præceperit vobis, ut nequaquam amplius per eandem viam revertamini. Non habebit uxores plurimas quæ afficiant animum ejus, neque argenti et auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar a sacerdotibus *Leviticæ* tribus, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba et caeremonias ejus, quæ in lege præcepta sunt. Nec elevetur cor ejus in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse et filius ejus super Israel (Deut. xvii). Nunquid, quæso, nulla lege arctatur, quem lex ista constringit? Hæc utique divina est, et impune solvi non potest. Singula verba ejus si sapiant in auribus principum, tonitrua sunt. Taceo de electione ejus, et forma ejus, quæ in principis creatione exigitur. Vivendi formulam, quæ ei præscripta est, mecum paulisper attende. Cum, inquit, fuerit constitutus, qui se totius populi fratrem religionis cultu, et affectu charitatis profiteatur, non multiplicabit sibi equos, quorum numerositate sit subditis onerosus. Equos quidem multiplicare, est plures quam ipsa necessitas exigit, vanæ gloriæ causa, vel erroris alterius congregare. Multum enim et parum, si Peripateticorum principem sequimur, legitimæ quantitatis diminutionem in singulis rerum generibus significant, vel excessum. Licebit ne ergo canes multiplicare, volucresve rapaces, aut truces bestias, aut quælibet portentosa naturæ, cui equorum qui ad malitiam necessarii sunt, et usum totius vitæ, ex legitima quantitate præfinitus est numerus? Nam de histrionibus et mimis, scurris et meretricibus, lenonibus, et hujusmodi prodigiis hominum, quæ principem potius oportet exterminare quam fovere, non fuerat in lege mentio facienda; quæ quidem omnes abominaciones istas, non modo a principis aula excludit, sed eliminat a populo Dei. Equorum nomine, totius familiæ et impedimentorum omnium, necessarius intelligitur usus. Cujus legitima quantitas est, quam ratio necessitatis, aut utilitatis exposcit. Ita tamen ut utile et honestum cœquantur, et civilitas conscribatur honestis. Philosophis enim jampridem placuit, perniciosiorem nullam esse opinionem, illorum opinione qui utile separant ab honesto; et sententiam verissimam et utilissimam esse, honestum et utile in se usquequaque converti. Plato, ut ferunt historiæ gentium, cum vidisset Dionysium Siciliæ tyrannum, corporis sui septem custodibus: « Quod tantum, inquit, malum fecisti, ut a tam multis necesse habeas custodiri? » Hoc utique principem non oportet, qui officiis ita sibi omnium vincit affectus, ut quisque subditus, pro eo periculis imminuentibus caput opponat. Cum etiam urgente natura, se pro capite soleant membra exponere, et pellem pro pelle, et cuncta quæ homo habet, ponat pro anima sua. Sequitur:

A Nec reducet populum in *Egyptum*, equitatus numero sublevatus. Magna siquidem diligentia præcavendum est omni, qui in sublimitate constituitur, ne inferiores corrumpat exemplis, et abusione rerum, et per superbiam ad luxuriam viam ad confusionis tenebras reducat populum. Frequens enim est, ut subditi superiorum vitia imitentur, quia magistrato populus studet esse conformis, et unusquisque libenter appetit, in quo alium cernit illustrem. Celebre est illud versificatoris egregii, sensum et verba magni Theophrasti exprimentis:

In commune jubes si quid, censesse tenendum,
Primus jussa subi: tunc observantior equi
Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum
Auctorem parere sibi. Componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

B Verum singulorum facultates nequaquam omnium copiis adequantur. De loculis propriis quilibet sumit, at potestas de arca publica vel cimelio haurit: quæ si forte defecerit, ad singulorum recurritur facultates. Atqui privatum quemque suis necesse est esse contentum. Quæ si fuerint extennata, qui nunc potentis appetebat fulgorem, paupertate sordidus confusionis suæ tenebras erubeat. Inde etiam Lacedæmoniorum decreto, potestatibus in usu publicorum bonorum parca dicta est, dum tamen hæreditariis uti, et his quæ pinguiori fortuna accedunt, communi jure liceat.

C Cap. V. Quod principem castum esse oporteat, et avaritiam declinare.

Adjecit lex: Non habebit uxores plurimas, quæ afficiant animam ejus (Deut. xvii). Licitum quidem fuit quandoque in populo Dei, ut propagandæ sobolis gratia et fidelem populum dilatandi, plures quis sortiretur uxores. In exemplum licentiæ hujus occurrunt patriarchæ, cum Sara usa sit jure suo, corpore scilicet Abrahæ, in utero alieno, ancillæ ministerio, de viro suscipiens filium, Ismaelem. Jacob quoque sororum sibi duplicato conjugio, fecundas earumdem ancillas ascivit. Atqui reges perpetuæ prohibitionis laqueus tenet, et a plurium uxorum amplexibus arcet, et cum in aliis plures unus esse licitum fuerit, in regibus perpetuo obtinet, ut una unus sit. Nunquid fornicari vel adulterari, stuprumve committere licet cum pluribus, cum nec etiam generis multiplicandi causa, aut procreandi hæredes, liceat uxoribus admisceri? Quomodo stupra, adulteria, aut quaslibet fornicaciones puniet potestas eisdem subiecta criminibus? Nec uxores David quisquam objiciat, qui forte in hoc, sicut et in multis aliis, speciali privilegio gaudet. Licet facile concesserim, quod et ipse in hac parte deliquerit. Sane eum affectus ille uxorius, proditiōe et homicidio, in adulterium impegit, nec in illius excusatione laboro, qui prophetica conventus et convictus parabola, se ipsum virum mortis esse respondit. Habes itaque regem, cum regibus delinquentem; et utinam cum pœnitente pœniteant, et

fateantur cum confite ante culpam, et satisficientes A cum satisfaciendo revertantur ad vitam! Ipsam quoque sapientiam Salomonis mulierum infatuavit amor.

Sequitur: *Nec habebit argenti et auri immensa pondera (ibid.)*. Eant nunc, et Domino prohibente, argentum sibi et aurum thesaurizent, facientes ex calumnia questum, de paupertatibus aliorum abundantiam querant, de rapinis divitias, et singularem sibi beatitudinem statuunt in calamitate multorum. Sed copiam Salomonis objicit aliquis. Esto, principem locupletem fieri non prohibeo, sed avarum. Nonne aurum et argentum Salomonis tempore viluerunt? Non utique viluissent, si eorum immensa pondera, et quæ usum excederent, sibi rex cupidus congestisset. Potuerat ea in terram defodiens, quo cariora fierent, humanis usibus subtrahisse. Apud Petronium Trimalchio refert, fabrum fuisse, qui vitrea vasa faceret tenacitatis tantæ, ut non magis quam aurea vel argentea frangerentur. Cum ergo phialam hujusmodi de vitro purissimo, et solo, ut putabat, dignam Cæsare, fabricasset, cum munere suo Cæsarem adiens, admissus est. Laudata est species muneris, commendata manus artificis, acceptata est devotio donantis. Faber vero ut admirationem intrantium verteret in stuporem, et sibi plenius gratiam conciliaret imperatoris, petitam de manu Cæsaris phialam recepit, eamque validius projecit in pavimentum tanto impetu, ut nec solidissima et constantissima æris materia maneret illæsa. Cæsar autem ad hæc non magis stupuit quam expavit. At ille de terra sustulit phialam, quæ quidem non fracta erat, sed collisa, ac si æris substantia, vitri speciem induisset. Deinde martiolum de sinu proferens, vitium correxerat aptissime, et tanquam collisum vas æneum crebris ictibus reparavit. Quo facto se cælum Jovis tenere arbitratus est, eo quod familiaritatem Cæsaris, et admirationem omnium se promeruisse credebatur. Sed secus accidit. Quæsit enim Cæsar an alius sciret hanc condituram vitreorum. Quod cum negaret, eum decollari præcepit imperator, dicens: « Quia si hoc artificium inuoltesceret, aurum et argentum vilesce-
rent, quasi lutum. » An vera sit relatio et fidelis, incertum est, et de facto Cæsaris diversi diversa sentiunt. Ego D vero sapientiorum non præjudicans intellectui, devotionem potentis artificis male remuneratam arbitror, et inutiliter humano generi prospectum, cum ars egregia delata sit, ut fomes avaritiæ, pabulum mortis, contentionum præliorumque causa pecunia, pecuniæque materia servaretur in pretio, quod sine diligentia hominis fuerat habitura, cum sine se esse non possit, quæ rerum pretium est. Utique

*In pretio pretium nunc est, dat census honores,
Census amici ias: pauper ubique jacet.*

(Ovid. *Fast.* i, 217.)

Longe utilius quidam omnem materiam jurgiorum, et causam odii, a suis rebus publicis exterminare

studuerunt ut, causa deficiente, effectus malitiæ evanesceret: quæ est decretum Lycurgi apud Lacædæmones, et in antiqua Græcia, quæ nunc pars Italiæ est, Samii doctrina Pythagoræ, qui constitutionum suarum robore et virtute, totam tradidit servasse Italiam. Utinam aurum cum argento vilesceat, dum sit sola virtus in pretio, et illa quorum usum optima dux vivendi natura, commendat! Pauper itaque non jacebit, nec divæ solius pecuniæ beneficio honorabitur, dum unusquisque sui ipsius dote erit in pretio, vel vilesceat. Porro quædam a se, quædam ab aliorum opinione habent pretii dignitatem. Panis siquidem, aut victualia, quæ in alimentis, aut indumentis necessariis constant, dictante natura, sunt ubique terrarum in pretio. Quæ B sensus oblectant, naturaliter omnibus grata sunt. Quid multa? Quæ naturæ sunt, non modo eadem; sed vigent apud omnes. Quæ opinionis arbitrium sequuntur, incerta sunt: et sicut ad placitum sunt, ita et ad placitum evanescent. Non fuerat ergo timendum imperatori, ne materia commerciorum deficeret, cum etiam adhuc apud illos venalitium frequens sit, qui pecuniam non noverunt. Scio equidem tantæ sapientiæ fuisse Salomonem, ut nunquam timuerit ne aurum et argentum vilesce-
ret posteris, quorum naturam videbat esse famelicam, et pro parte maxima nihil aliud quam pecuniam esurire. Unde per inspiratam sapientiam, hanc rubiginem rex contempsit egregius, ut ad contemptum pecuniæ sui ipsius exemplo posteros invitaret. Præterea C regem esse expedit copiosum, ita tamen, ut divitias suas populi reputet. Non habebit ergo divitias, quæ nomine alieno possidet, nec sibi privata erunt bona fiscalia quæ publica constituntur. Nec mirum, cum nec ipse suus sit, sed subditorum.

Cap. VI. Quod debet legem Dei habere prae mente et oculis semper, et peritus esse in litteris, et litteratorum agi consiliis.

Postquam autem sederit in solio regni sui, de scribet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine. Ecce quia princeps non debet esse juris ignarus, et licet multis privilegiis gaudeat, nec militiæ prætextu legem Domini permittitur ignorare. Describet ergo Deuteronomium legis, id est secundam legem in volumine cordis; ut sit lex prima, quam littera ingerit; secunda, quam ex ea mysticus intellectus agnoscit. Prima quidem scribi potuit tabulis lapideis; sed secunda non imprimitur, nisi in puriore intelligentia mentis? Et recte in volumine Deuteronomium scribitur, quia sic apud se sensum legis princeps revolvit, quod ab oculis ejus littera non recedit. Et sic quidem insistit litteræ, ut nequaquam ab intellectus discordet puritate. *Littera namque occidit, spiritus autem vivificat (II Cor. iii),* et pene ipsum, humani juris et æquitatis, media interpretatio necessaria et generalis existat. Accipiens, inquit, exemplar a sacerdotibus *Leviticæ tribus (Deut. xvii)*. Recte quidem. Omnium legum inanitas est censura, si non divinx legis imaginem gerat; et inutilis

est constitutio principis, si non ecclesiasticæ disciplinæ sit conformis. Quod et Christianissimum non latuit principem, qui legibus suis indixit, ne dedignerentur sacros canones imitari. Et non modo sacerdotum exemplaria peti præcipit, sed ad Leviticam tribum, mutandi gratia, principem mittit. Sic enim legitimi sacerdotes audiendi sunt, ut reprobis et ascendentibus ex adverso, omnem vir justus claudat auditum. Sed qui sunt sacerdotes Leviticæ tribus? Illi utique quos sine avaritiæ stimulis, sine ambitionis impulsu, sine affectione carnis et sanguinis, lex in Ecclesiam introduxit. Non autem lex litteræ, quæ mortificat, sed spiritus, quæ in sanetitate mentis, munditia corporis, fidei sinceritate, et operibus charitatis, vivificat. Sicut enim umbratilis lex, et gerens omnia figuraliter, sacerdotes in singularitate carnis et sanguinis præelegit; sic, postquam cessantibus umbris veritas patefacta est, et justitia de cælo prospexit, quos vitæ commendat meritum, et bonæ opinionis odor, et unitas fidelium, aut prælatorum diligens providentia, in opus ministerii segregavit, spiritus applicat ad Leviticam tribum, et legitimos instituit sacerdotes.

Adjicitur: *Et habebit secum, legeque illud omnibus diebus vitæ suæ (ibid.).* Attende quanta debeat esse diligentia principis in lege Domini custodienda, qui eam semper habere, legere præcipitur, et revolvere, sicut Rex regum factus ex muliere, factus sub lege, omnem implevit justitiam legis, ei non necessitate, sed voluntate, subjectus. Quia in lege voluntas ejus, et in lege Domini meditatus est die ac nocte. Quod si ille in hac parte non creditur imitandus, qui non regum gloriam, sed fidelium amplexus est paupertatem, et indutus forma servilli, reclinatorium capiti non quesivit in terris; et interrogatus a iudice, regnum suum de hoc mundo non esse, confessus est; proficiant vel exempla regum illustrium, quorum memoria in benedictione est. Procedant ergo de castris Israel, David, Ezechias, et Josias, et cæteri, qui in eo sibi regni gloriam constare credebant, si Dei quærentes gloriam, se et subditos divinæ legis nexibus innodarent. Et ne illorum remota videantur exempla, et ex eo sequenda minus, quod a lege eorum, et ritu operum, et religionis cultu, et fidei professione, aliquantisper videmur abscodere: licet nobis et illis eadem fides sit, ita tamen ut quod illi futurum expectabant, nos ex parte magna gaudeamus et veneremur impletum, abjectis tantum umbris figurarum ex quo veritas de terra orta est, et in conspectu gentium revelata. Ne, inquam, illorum quasi aliena, aut profana contemnantur exempla, Constantinus noster, Theodosius, Justinianus, et Leo, et alii Christianissimi principes, principem possunt instruere Christianum. In eo namque præcipuam operam dabant, ut sacratissimæ leges, quæ constringunt omnium vitas, scientur et tenerentur ab omnibus, nec illarum esset quisquam ignarus, nisi aut publica utilitate erroris dispendium compensa-

ret, aut miseratione ætatis, aut sexus infirmitate legitimæ acerbitalis evitet aculeos. Illorum utique gesta, virtutum incitamenta sunt; verba quot sunt, tot institutiones morum. Denique vitam, vitiis subjugatis et captivatis, quasi arcum triumphalem consecratum posteritati, magnificæ virtutis titulis erexerunt, fidei confessione prædicantes in omnibus, quia non manus excelsa, sed Dominus fecit hæc omnia. Et quidem Constantinus Romana Ecclesia fundata et dotata, ut cætera ejus taceantur egregia, perpetua benedictione insignis est. Justinianus et Leo qui fuerint ex eo claret, quod totum orbem sacratissimis legibus enucleatis, quasi quoddam templum justitiæ sacrare studuerunt. Nam de Theodosio quid dicam, quem isti virtutis habuerunt exemplar, et Ecclesia Dei ob religionis et justitiæ venerabilem notam, et sacerdotibus patientissime tamen et humillime indignantem, non modo ut imperatorem venerata est, sed ut antistitem? Qui leges tulerat, quam patienter tulit sententiam sacerdotis Mediolanensis. Et ne sententiam emoliti presbyteri, et principibus applaudentis fuisse tenebam putes, a regalium usu suspensus est princeps, exclusus ab ecclesia, et penitentiam coactus est explere solemnem. Sed quid eum tantæ necessitati subjecerat? Voluntas utique subjecta justitiæ Dei, et legi ejus usquequaque obtemperans. Et nisi quæ metrica levitate scribuntur, duxeris habenda contemptui, ex his quibus filium instruit apud Cl. Claudianum, quis ipse in sacrario morum existerit, paucis agnosces. Cæterum cum præmissæ legis verba revolve, singula mihi videntur onusta, et quasi spiritu intelligentiæ fecundata menti occurrunt. Habebit ergo, inquit, secum legem, providens ne ad damnationem suam, cum eam habere necesse sit, habeat contra se. Potentes etenim potenter tormenta patientur. Et adjecit: *Legetque illud.* Legem siquidem habere in mantica parum prodest, nisi fideliter custodiatur in anima. Legenda est ergo omnibus diebus vitæ suæ. Ex quibus liquido constat, quam necessaria sit principibus peritia litterarum, qui legem Domini quotidie revolvere lectione jubentur. Et forte quod sacerdotes legem quotidie legere jubeantur, non frequenter invenies. Princeps vero quotidie legit, et cunctis diebus vitæ. Quia qua die non legerit legem, ei non dies vitæ, sed mortis est. Hoc utique sine difficultate illiteratus non faciet. Unde et in litteris, quas regem Romanorum ad Francorum regem transmisisse recolo, quibus hortabatur ut liberos suos liberalibus disciplinis institui procuraret, hoc inter cætera eleganter adjecit, quia rex illiteratus est quasi asinus coronatus. Si tamen ex dispensatione ob egregiæ virtutis meritum, principem contingat esse illiteratum, eundem agi litterarum consiliis, ut ei res recte procedat, necesse est. Assistant ergo ei Nathan propheta, et Sadoc sacerdos, et fideles filii prophetarum, qui cum a lege Domini divertere non patiantur, et quam ipsi oculis et animo non ostendit, linguis suis introdu-

cant, quasi quodam aurium ostio, litterati. Legat A
ergo mens principis in lingua sacerdotis, et quid-
quid egregium videt in moribus, quasi legem Do-
mini veneretur. Nam et vita et lingua sacerdotum,
quasi quidam vitæ liber est in facie populorum.
Eo forte spectat, quod exempla legis a sacerdotibus
Leviticæ tribus jubetur assumi; quia prædicatione
eorum debet potestas commissi magistratus guber-
nacula moderari. Nec expers omnino lectionis est,
qui, etsi ipse non legit, quæ leguntur ab aliis, fide-
liter audit. Qui vero neutrum facit, quomodo, in
contemptu præcepti, quod præcipitur fideliter ad-
implebit? Concursus namque desiderabilium om-
nium sapientiæ accessio est. Ptolomæus ad cumu-
lum beatitudinis, nonne sibi aliquid deesse credidit,
donec accitis septuaginta Interpretibus licet gentilis
esset, legem Domini Græcis communicavit? Nihil
enim refert, an Interpretes in eadem cellula clausi
contulerint, an prophetaverint in diversis, dum
constet regem in veritatis inquisitione sollicitum,
legem Domini in Græciam trajecisse. In Atticis
Noctibus (28) legisse memini, quod cum Philippi
Macedonis morum legantur insignia, inter cætera
litteratorum studium, quasi belli negotia, et victo-
riarum triumphos liberalitatem mensæ, humanitatis
officium, et quæcunque lepide, communiterque dic-
ta vel facta sunt, coloravit. Verum et hoc ipsum
in quo se aliis excellentiorem noverat, quasi bono-
rum hæreditarium fundamentum, ad unicum
quem sperabat regni et felicitatis futurum hære-
dem, transmittere curavit. Ob quam causam epi-
stola ejus destinata Aristoteli nuper nati Alexandri,
ut sperabatur, magistro visa est hic scribenda. Est
igitur concepta ad hanc ferme sententiam. «Phi-
lippus Aristoteli salutem dicit. Filium mihi genitum
scito, quo equidem diis habeo gratiam, non proinde
quia natus est, quam pro eo quod eum nasci con-
tingit temporibus vitæ tuæ. Spero etenim fore, ut
educatus eruditusque a te, dignus existat et nobis
et rerum istarum susceptione. » Romanos impera-
tores aut duces, dum eorum respublica viguit, il-
litteratos exstitisse non memini. Et nescio quomodo
contigit, quod ex quo in principibus virtus languit
litterarum, armatæ quoque militiæ infirmata est
manus, et ipsius principatus quasi præcisa radix.
Nec mirum, cum sine sapientia, nullus stare, aut
esse valeat principatus. Quia Sapientia Dei dixit:
Sine me nihil potestis facere (Joan. xv). Socrates
Apollinis oraculo sapientissimus judicatus est, et
qui sine contradictione septem illos, qui dicti sunt
sapientes, incomparabiliter antecessit, non in opi-
nione sapientiæ, sed virtute, tunc demum respubli-
cas fore beatas asseruit, si eas philosophi regerent,
aut rectores earum studere sapientiæ contigisset.
Et si tibi Socratis videtur contemnenda auctoritas:
Per me, inquit Sapientia, *reges regnant, et condito-
res legum iusta decernunt. Per me principes impo-*

*rant, et potentes decernunt justitiam. Ego diligentes
me diligo, et qui mane vigilaverint ad me, invenient
me. Mecum sunt divitiæ et gloria, opes superbae et
justitia. Melior est fructus meus auro, et lapide pre-
tioso, genimina mea argento electo. In viis justitiæ
ambulo, in medio semitarum judicii, ut ditem dili-
gentes me, et thesauros eorum repleam* (Prov. viii).
Item: *Meum est consilium et æquitas, mea est pru-
dentia, mea est fortitudo* (ibid.). Et alibi: *Accipit
disciplinam, et non pecuniam, doctrinam magis quam
aurum eligit. Melior est enim sapientia cunctis
opibus pretiosissimis, et omne desiderabile ei non potest
comparari* (ibid.). Cum gentiles nihil sine nutu nu-
minum crederent faciendum, unum tamen quasi
Deum deorum, et omnium principem excolebant,
scilicet Sapientiam, ideo quod ipsa omnibus præest.
Unde et philosophi veteres imaginem Sapientiæ
pro foribus omnium templorum pingi, et hæc verba
scribi debere censuerunt:

*Unus me genuit, peperit Memoria:
Sophiam me vocant Graii, vos Sapientiam.*

Et hæc item: «Ego odi homines stultos, et ignava
opera, et philosophicas sententias. » Et quidem
elegantè illi ista dixerunt, licet veritatem ipsam
plene non noverint: ad eam tamen aliquatenus ac-
cedentes, dum sapientiam omnium, quæ recte dicitur,
ducem et principem arbitrantur, cum et ipsa vera-
citer gloriatur, quod in omni gente et populo a
principio primatum tenuit, superbiorum et subli-
mum colla propria virtute calcans. Salomon quo-
que se eam super salutem, et omnia pulchra di-
lexisse fatetur, et ad ipsum cum ea omnia bona
accessisse.

CAP. VII. *Quod timorem Dei doceri debet, et humilis
esse, et sit servare humilitatem, quod auctoritas
publica non minuat: et quod præceptorum alia
mobilia, alia immobilia.*

Sequitur ut discat timere Dominum Deum suum,
et custodire verba ejus quæ in lego præcepta sunt.
Causam legitimæ observationis, lex ipsa subiungit:
Ut discat, inquit. Diligens namque lector, legis di-
scipulus est, non magister: nec ad sensum suum
captivatam retorquet legem, sed menti ejus et in-
tegritati sensus suos accommodat. Sed discipulus
iste quid discit? Utique timere Dominum Deum
suum. Recte quidem, eo quod sapientia parit, et
firmat principatum. Atqui initium sapientiæ timor
Domini (Eccli. i). Qui ergo timoris non initiatur
gradu, frustra ad legitimi principatus culmen aspi-
rat. Legitimi, inquam, quia de quibusdam dum
allevantur, dejectis et miserius deiciendis scriptum
est: *Isti regnaverunt, et non ex me; principes
exstiterunt, et ego ignoravi* (Ose. viii), et alibi:
Tenentes legem nescierunt sapientiam (Jer. ii). Ti-
meant ergo principes Dominum, et se prompta humi-
litate mentis, et pia exhibitione operis, servum
profiteatur. Dominus etenim servi dominus est.
Servit itaque Domino princeps, dum conservis suis,

subditis scilicet sibi, fideliter servit. Sed et Dominum Deum esse agnoscat, cui non plus timoris ex maiestate, quam amoris ex pietate exhibendum est. Pater etenim est, et cui nulla creatura, ipsius faciente merito, negare potest dilectionis affectum. Si ergo, inquit, dominus sum, ubi est timor meus; si pater sum, ubi est amor meus? (Mal. 1.) Verba quoque legis custodienda sunt, quod ex primo timoris gradu, quadam quasi virtutum scala, felici procedit ascensu. *Dilectio*, inquit, *illius*, *custodia legum est* (Sap. vi), quia omnis sapientia timor Domini est. Porro qui timeat Deum, faciet bona, et qui continens est iustitiae, apprehendet illam, et obviabit illi quasi mater honorifica. Sed quae verba, diligentia tanta custodiet? Utique quae praecepta sunt in lege, ut apud principem iota vel apex legis non cadet in terram, quod non ille propriis, vel manibus subjectorum excipiat. Sunt autem praecepta quaedam, perpetuam habentia necessitatem, apud omnes gentes legitima, et quae omnino impune solvi non possunt. Ante legem sub lege, sub gratia, omnes lux una constringit: *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris* (Tob. iv); et quod tibi vis fieri faciendum, hoc facias aliis. Procedant nunc dealbatores potentum, susurrent, aut si hoc parum est, publice praeconeant principem non esse legi subiectum, et quod ei placet, non modo in iure secundum formam aequitatis condendo, sed qualitercunque legis habere vigorem. Regem quem legis nexibus subtrahunt, si volunt, et audent, exlegem faciunt, ego non modo his renitentibus, sed mundo reclamante, ipsos hac lege teneri confirmo. *In quo enim*, inquit, *qui nec fallit nec fallitur, iudicio iudicaveritis, iudicabimini* (Matth. vii). Et certe iudicium gravissimum in his qui praesunt fiet, eo quod mensura bona, conferta, et coagitata, et superfluous refundetur in sinus eorum. Nec tamen dispensationem legis subtraho manibus potestatum, sed perpetuam praeceptionem, aut prohibitionem habentia, libito eorum nequaquam arbitror supponenda. In his itaque duntaxat quae mobilia sunt, dispensatio verborum admittitur; ita tamen ut compensatione honestatis aut utilitatis, mens legis integra conseruetur. *Nec elevetur*, inquit, *cor ejus in superbiam, super fratres suos* (Deut. xvi). Quod praecipue necessarium est, saepius replicat, eo quod humilitas nunquam satis videtur commendata principibus, et difficillimum est ut gradus honoris tumorem non pariat in animo imprudentis. *Superbis utique resistit Deus*, et *humilibus dat gratiam* (Jac. iv). Proinde rex orat ne veniat ei pes superbiae, quia in eo ceciderunt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare. Non utique superbiat super fratres; sed cum fratrum meminerit, fraternum subjectis omnibus impendat affectum. Et quidem prudenter humilitatem cum discretione et charitate indicit principibus, quia sine istis omnino subsistere non potest principatus. Quisquis ergo gradum propriae celsitudinis amat, humilitatis cul-

tum in minoribus diligentissime teneat. Nam qui ab humilitatis operibus recedit, a dignitatis suae fastigio, tumoris pondere cadit. Obtinet enim perpetuo, quia qui se humiliat exaltabitur, et vice versa, qui se exaltat deprimetur. Regem Romanorum novissimum Tarquinium fecit esse superbia, et ei ab humilitate magis necessarios substituit magistratus. Denique quem superborum legisti regnare diutius? Eorum namque qui per superbiam ceciderunt, historia copiosa est. Nec tamen eatenus superbiam vitet, ut incidat in contemptum, quia sicut elatio, ita et abjectio declinanda est. Unde et in iure Romano cautum est, ut qui jus reddit, se quidem in adeundo facilem praebet, contemni tamen non patiatur. Mandatis quoque adjicitur, ne praesides provinciarum in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant, eo quod ex conversatione aequali contemptio nascitur. Veneretur ergo in publico populi maiestatem, et apud se privatae conditionis statum pariter metiatur. Hoc ipsum antiquis philosophorum documentis faciendum agnosce. Ad philosophum Taurum, Athenas visendi cognoscendique ejus gratia, venerunt pariter Cretae provinciae praeses, et pater ejus, sed privatus. Taurus venientibus placide assurrexit, reseditque post mutuam salutationem. Allata est mox una sella, quae in promptu erat, et dum aliae promebantur apposita est. Invitavit ergo Taurus patrem praedis ut sederet. At ille: «Sedeat hic potius qui populi Romani magistratus est. — Absque praedicio, inquit Taurus, tu interea sede, dum conspiciamus quaerimusque quid conveniat, tene potius sedere qui pater es, an filium qui gerit Romani populi magistratum?» Cum pater assedisset appositumque esset aliud filio, super ea re Taurus his, qui convenerant, verbum fecit, cum summa boni, aequi, bonorum atque officiorum perpensatione. Eorum verborum sententia haec fere fuit. In publicis locis, atque muneribus patrum jura cum filiorum qui in magistratu aut potestatibus sunt collata, interquiescere et paulum convivere. Sed cum extra rempublicam in domesticare, atque vita sedeatur, ambuletur, in convivio quoque discumbatur familiari, tunc inter filium magistratum, et patrem privatum, publicos honores cessare, naturales et genuinos exoriri. «Hoc quoque, inquit Taurus, quod ad me venistis, quod nunc loquimur, quod de officiis discertamus, privata actio est. Itaque tu, pater, utere his honoribus prius, quibus quoque domui vestrae te uti priorem decet.» Haec ergo magistratibus generaliter persuadenda arbitror, ut in splendore publicae dignitatis memores sint propriae conditionis, et sic attendant propriae conditionis statum, ut non devenissent publicae dignitatis gradum; sic etiam collati sibi honoris integritatem servent, ut aliorum non minuant dignitatem: et sic privata quisque polleat dignitate, ut non fiat injuria publicae potestati.

CAP. VIII. De moderatione justitiæ et clementiæ principis, quæ debent in eo ad utilitatem Reipublicæ contemperari.

Obtineat ergo in principe, quod debet in omnibus obtinere, nemo quæ sua sunt querat, sed quæ aliorum. Verumtamen ipsius affectionis modus, quo charitatis brachiis subjectos ut fratres amplexatur, moderationis limitibus clauditur. Sic enim fratres diligit, quod errores eorum medicinaliter corrigit, sic in eis carnem agnoscit et sanguinem, ut ea spiritus subiciat ditioni. Medicorum utique consuetudo est, ut morbos, quos fomentis et levioribus curare nequeunt, gravioribus adhibitis, igne puta vel ferro, curent. Nec unquam utuntur gravibus, nisi cum levium beneficio considerata sanitas desperatur: sic et potestas cum inferiorum vita mansueta manu curare non sufficit, penarum acrimoniam dolens recte vulneribus infundit, et pia crudelitate sævit in malos, dum bonorum incolunitas procuratur. Sed quis sine dolore proprii corporis membra valuit amputare? Dolet ergo cum exigentibus culpis vindicta exposcitur, ea tamen peragit invita dextra. Sinistram namque non habet princeps, et in cruciatu membrorum corporis, cuius ipse caput est, legi tristis et gemens famulatur. Philippus cum audisset Phytiam quemdam bonum pugnatorem, alienatum animo sibi, quod tres filias inops vix aleret, nec a rege adjuvaretur. momentibus amicis, ut eum caveret: « Quid, inquit Philippus, si haberem partem corporis ægram, absunderemne potius, quam curarem? » Deinde familiariter secreto elicitum Phytiam, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia sufficienter instruxit, ac meliorem fidioremque habuit, quam fuerat antequam crederetur offensus. Ut enim ait Lucius, principem senem moribus esse oportet, et qui moderatiora sequatur consilia, et vicem gerere medicorum, qui morbos curant, nunc ex inanitione in oppletis, nunc refectione in vacuis; et dolorem sedant nunc cautior, nunc fomentis. Præterea sit in verbo affabilis; munificus in beneficiis, et integræ auctoritatis, servet in moribus dignitatem. Famam namque benignitatis conciliat sermo bonus, et lingua gratioza. Amorem fidelissimum et constantissimum, etiam a durioribus extorquent beneficia, et quem fecere, fovēt et solidant. Et morum dignitati debetur reverentia subditorum. Egregie quidem Trajanus, gentilium optimus Augustorum, argumentibus eum amicis, quod in omnes nimium, et ultra quam imperatorem deceat, communis esset, respondit: « Se talem velle imperatorem esse privatis, quales imperatores sibi esse, privatus optasset. » Unde ex relatu Plinii Secundi admonitus, qui tunc inter cæteros iudices persecutor Ecclesiæ destinatus erat, a nece martyrum persecutionis gladium revocans, edictum temperavit. Et forte cum fidelibus egisset mitius, nisi decessorum suorum legibus et exemplis, et prudentum, ut putabatur, consilio, et auctoritate judi-

A cum, ad delendam sectam hominum, opinione publica superstitionem, et veræ religionis inimicam, invlaretur. Nec tamen usquequaque commendo justitiam hominis, qui Christum ignorabat, sed culpam ipsius extenuo, qui aliorum excedebat impulsu, et ad beneficium miserendumque propriæ pietatis agebatur instinctu, natura clemens in omnes, austerus in paucos, quibus parcere nefas esset; adeo ut, totius imperii sui curriculo, unus damnatus sit senatorum nobiliumve urbis, licet inveniantur plurimi in ipsum graviter deliquisse. Hic autem a senatu damnatus est, ignorante Trajano. Dicebat enim insanum esse eum, qui oculos si habeat lippiētes, eos malit effodere, quam curare. Aiebat etiam, unguēs si acriores fuerint, resecandos esse, non avellendos. Si enim citharædus, alique fidicines, multa diligentia procurant, quomodo oberrantibus chordæ comescant vitium, et eandem aliis unanimum reddant, faciantque dulcissimam dissidentium consonantiam, chordis non ruptis, sed tensis proportionaliter, vel remissis: quanta sollicitudine oportet principem moderari, nunc rigore justitiæ, nunc remissione clementiæ, ut subditos faciat quasi unanimes esse in domo, et quasi discordantium in ministerio pacis et charitatis operibus, unam faciat perfectam et maximam harmoniam? Hoc autem certum est, quia tutius est chordas remitti intensius, quam protendi. Remissarum namque intensio, artificis peritia convalescit, et debitam soni reddit gratiam; sed quæ semel rupta est, nullo artificio reparatur. Profecto si sonus exigitur, quem non habent, frustra tenduntur, et sæpe citius venit ad nullum, quam ad eum, qui nimis exigitur. Ait ethnicus:

*Est piger ad pœnas princeps, ad prœmia velox,
Quique dolet, quoties cogitur esse ferox.*

Alterum namque justitiæ, alterum pietatis est, quæ adeo principi necessariae sunt, ut quisquis sine illis, non modo principatum, sed quemlibet magistratum vindicet, frustra se ipsum irideat, sed et aliorum in se provocet risum, contemptum et odium. *Misericordia, inquit, et veritas non te deserant. circumda eas gutturi tuo, et scribe eas in tabulis cordis tui, et invenies gratiam, et disciplinam bonam coram Deo et hominibus* (Prov. xiii). Gratia namque debetur misericordiæ, justitiæ disciplina. Utique gratia et amor subjectionum, quam divinus producit gratia, optimum instrumentum est omnium gerendorum. Sed et amor sine disciplina non proficit, quia cessante justitiæ stimulo, populus se in illicita resolvit. Meditatur ergo jugiter sapientiam, et de ea sic justitiam operatur, quod lex clementiæ semper est in lingua ejus: et sic clementiam temperat rigor justitiæ, quod lingua ejus judicium loquitur. Officio namque ejus justitia in judicium necessitate, ea quidem necessitate, ut vacare non liceat, quin se ipsum sibi collato destituat honore. Honor etenim regis judicium diligit, et delinquentium culpas tranquilla mentis moderatione comescit. De magistratuum moderatione librum fertur scripsisse Plutarchus, qui inscribitur *Archit-*

grammaton, et magistratum suæ urbis, ad patientiam et justitiæ cultum, verbis instituisse dicitur et exemplis. Hic autem servum habebat, hominem nequam et contumacem, et liberalibus disciplinis eruditum egregie, et exercitatum satis in disputationibus philosophicis. Contigit ut ob nescioquam noxam, ei tunicam detrahi, cædique juberet Plutarchus. Loro cœperat verberari duriuscule, cum tamen inficiaretur culpam, dicens se nihil egisse mali, nihil sceleris admisisse, et obloquebatur se multis demeruisse obsequiis ut vapularet. Postremo cum non proficeret, vociferari cœpit, et inter vapulandum jam non querimonias et gemitus ejulatusque, sed verba seria et objurgatoria jaculabatur. Nec ita se habere Plutarchum, ut philosophum deceret: irasci turpe esse, ei præsertim, qui de malo iræ sæpius dissertaverat, librumque pulcherrimum scripserat de patientia. Adjiciebat esse probrosum, quod doctissimam suam moribus impugnabat, eo quod a mentis integritate prolapsus, effusus et provolutus in iram, pluribus plagis mulcetur innoxium. Ad hæc Plutarchus, lente quidem et leniter, sed summa cum gravitate: « Nunquid quod vapulas tibi irasci videor? Estne ira mea si a me debitum recipis? Ex vulnere meo, an ex voce, an ex colore, an etiam ex verbis, ira me corruptum intelligis aut correptum? Mihi quidem neque oculi opinor truces sunt, neque os turbidum, neque inaniter clamo, neque in spumam ruboremque fervesco, neque pudeunda dico aut pœnitenda, neque omnino trepido ira aut gestio. Hæc omnia quippe, si nescis, signa irarum esse solent. » Et simul ad eum qui cædebat conversus: « Interim, inquit, dum ego atque hic disputamus, tu hoc age; et sine iracundia mea retunde servilem contumaciæ, et iniquum pœnitere doceas magis quam jurgare. » Sic Plutarchus. In quo nonnihil eruditionis relictum est omnibus, qui in sublimitate sunt.

CAP. IX. *Quid sit declinare ad dextram vel sinistram, quod principi prohibetur.*

Sequitur: *Neque declinet in partem dextram, vel sinistram (Deut. xvii).* Ad dextram declinare est, virtutibus ipsis vehementer insistere. Ad dextram declinare est, in virtutis operibus quæ in modo consistit, modum excedere. Omnis vero vehementia salutis inimica est, et excessus omnis in culpa; bonarumque rerum consuetudo nimia, pessima est. Unde ethicus:

Inani sapiens nomen feret, æquus iniqui;

Ultra quam satis est, virtutem si petet ipsam.

Et philosophus: « Cave quod est nimium, quia si hæc ipsa cautela modestiam deserit, eo ipso a tramite virtutis, incaute recedit. » Salomon quoque: *Noli, inquit, esse nimis justus (Eccl. vii).* Quid ergo nimium prodest, si regina virtutum justitia, in sui nimietate obest? Alibi quoque: « Nimia humilitas, maxima pars superbiæ est. » Ad sinistram declinare est, per abrupta vitiorum a via virtutum declinare vel deviare. Item, deflectitur ad sinistram, qui in subjectorum culpis nimis pronus est ad vindictam,

A et ad dextram gressum torquet, qui delinquentibus ex mansuetudine nimis indulget. Iter autem utrumque devium est, sed quod ad sinistram vergit perniciosius est.

CAP. X. *Quid utilitatis de cultu justitiæ principes consequantur.*

Sed legitime hujus observantiæ quænam erit utilitas? Eam utique propheticus sermo protinus subdit. Ait enim: *Ut longo tempore regnet ipse, et filius ejus super Israel (Deut. xvii).* Ecce quænam tantæ difficultatis futura sit merces, dum regna paterna filiis longo tempore protelantur. De virtute namque parentum protenditur successio filiorum, et succedentium felicitas, ex decedentium iniquitate præscinditur. Nam Spiritus sancti certum est testimonio, quia injusti deperibunt simul, et reliquæ impiorum interibunt.) Salus autem justorum a Domino est, qui protegit eos in tempore tribulationis. Sed cum æternitatis totius temporis quantacunque sit, per minutissima momenta deficiat, et in eo toto non nisi admodum breve momentum subsistat, quid in eo poterit esse longum, cum ea omnia, si colligantur in unum, veræ æternitati collata, nec puncti quidem locum obtineant, eo quod finitorum ad infinita omnino nulla est comparatio? Certe centri ad *περιεσπλάς* vel *circumferentiam*, etsi exigua, aliqua tamen, ut pluribus placet, proportio est; æternitatis et temporis nulla. Quid ergo longum erit in eo, quod totum breve est: aut quæ beatitudo temporis animæ videbitur diuturna, si ea fidelis et perpetua anima, est quantolibet tempore emenso caritura? Sed ego in loco isto, ut tamen sine præjudicio sententiæ melioris vel sanioris dictum intelligatur, longi temporis regnum dici arbitror, ipsius animæ indeficientis ætatem, quam pro bene administrato regno, æternæ beatitudinis gloria coronabit. Cum enim certum sit quod Deus remunerabit opera singulorum et omnium in misericordia uberi, vel justitia pleniori; quos lumine clariori respiciet, quam illos qui omnes ad justitiam exercent, vel secum traxerint ad mortem? Sicut ergo potentes potenter tormenta patientur, sic et justitiæ præmiis fruentur plenius, si recte exercuerint potentatum; et tantam in futuro præ subditis habebunt gloriam, D quanta virtute eos in magna delinquendi licentia præcesserunt. *Potuit, inquit, transgredi, et non est transgressus; fuerit mala, et non fecit: ideo stabilita sunt bona illius in Domino (Eccl. xxxi).* Ad justitiam namque principibus reputatur etiam cum temperant ab injuriis: et facultas delinquendi, est eis materia meritum. Declinare a malo in eis magnum est, etiamsi magna bona non faciunt, dum tamen subditos indulgentia malorum non perimant. Nonne magnum est, quod beatitudinis quam habere videntur, eis si recte egerint, promittitur continuatio? Impossibile dicunt quidam, et hic florere cum mundo, et in æternum gaudere cum Christo: et sententia quidem vera est, si inter mundi flores, reputes lenocinia vitiorum. Atqui et reges florere

possunt, et mundialium florum dulcissimos et utilissimos in æternum carpere fructus. Quid autem beatius est, quam si de divitiis ad divitias, de deliciis ad delicias, de gloria ad gloriam principes transferantur, de temporalibus ad æterna?

CAP. XI. *Quæ sit alia merces principum.*

Nec tamen quod litteræ prima facies promittit excludo, quæ et longi temporis regnum promittit patribus, et ejusdem successionem protendit ad filios, qui sicut temporalis regni, ita erunt et æternæ beatitudinis successores. Scio enim quia lex carnali populo loquebatur, qui cor adhuc habens lapideum, incircumcisis mente, non carne, vitam ex magna parte nesciebat æternam, magnificiens si ei bona terræ darentur, vel promitterentur in cibum. Carnaliter itaque sapienti facta est promissio carnis, et ei promissa est diuturnitas temporis, qui nondum spem conceperat æternæ beatitudinis, et temporale in successionem filiorum protenditur regnum illis, qui nondum quærebant æternum. Patri ergo temporaliter succedit filius, si patris justitiam imitatur. *Aufer, inquit Salomon, impietatem de vultu regis, et firmabitur justitia thronus ejus (Prov. xxv).* Si enim a vultu, id est a voluntate recedit impietas, totius regni opera, virga æquitatis, et cultu justitiæ diriguntur. Unde illud: *Rex qui sedet in sole iudicii, dissipat omne malum intuitu suo (Prov. xx).* Ecce quanto privilegio gaudeant principes, quibus ut de æterna beatitudine taceam, perpetuatur regni gloria, etiam in carne et sanguine suo. Gloriatur Dominus se virum invenisse secundum cor suum, et cum eum in regni apicem postmodum sublimasset, succedentium sibi filiorum curriculo, regnum ei perpetuum pollicetur. *De fructu ventris tui, inquit, ponam super sedem tuam, et si custodierint filii tui mandata mea, quæ jam dedi, et testimonia mea quæ per me vel vicarios meos docebo illos, et ipsi et filii eorum sedebunt super sedem tuam (Psal. cxxxi), et ponam in sæculum sæculi sedem ejus, et thronum ejus sicut dies cæli.* Si autem dereliquerint filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambulaverint, si justitias meas profanaverint, et mandata mea non custodierint, *visitabo in virga iniquitates eorum (Psal. lxxxviii).* D

A nulla videatur esse sollicitudo, vel officium præsentis, constat his qui semel principem admiserunt, de semine illius successionem non defuturam, etsi non ob aliud, vel ad conservandam sanguinis claritatem. Quod et historiarum liquet exemplis. Fertur enim quod cum magnus Alexander ultimum litus Oceani perlustraret, Brachmanorum insulam debellare parabat. Ad quem illi in his verbis epistolam miserunt: « Audivimus, invictissime rex, prælia tua, et felicitatem victoriæ ubique subsecutam. Sed quid erit hujusmodi satis, cui totus non sufficit orbis? Divitias non habemus, quarum cupiditate nos debeas expugnare, omnium bona omnibus communia sunt. Esca est nobis pro divitiis, pro cultibus et auro, vilis et rara vestis.

B Feminae autem nostræ non ornantur, ut placeant; quem quidem ornamentorum cultum, potius oneri deputant, quam decori. Etenim nesciunt in augenda pulchritudine plus affectare, quam quod natæ sunt. Antra nobis duplicem usum præstant, tegumentum in vita, in morte sepulturam. Regem habemus, non pro justitia, sed pro nobilitate conservanda. Quem enim locum haberet vindicta, ubi nulla sit injustitia? » His verbis motus Alexander, nullam ratus victoriam, si eorum pacem perpetuam turbaret, in quiete sua dimisit. Et forte si eos bello fuisset aggressus, minime prævaluisset adversus innocentes, eo quod innocentia non facile superatur, et veritas suis viribus constans, de militia quantumvis armata triumphat. Sed quia nihil est quod magis desiderent homines, quam ut in bonis suis habeant filios successores, ut qui propriam ex conditione prævident mortem, in propagatione carnis suæ perpetuent vitam. Hoc principibus est promissum, unde maxime possunt ad cultum justitiæ invitari. Contingit enim eos qui de se ipsis securi sunt, de statu filiorum jugiter esse sollicitos. In eoque nimium charitatis ordo servatur, quod amorem, qui patriæ parentibus præcipue debebatur, pater transfundit in filios, dum filialis affectus paterni pectoris cellam solus exhaurit. Condigna quoque vice respondent parentibus filii, eundem suis impatiens affectum, quo a parentibus accepti sunt, licet alium ordinem exigit charitas ordinata, quem poetarum doctissimus prudenter expressit. Senem namque Anchisen eversa Troja in humeris pii filii collocavit, parentis Aeneæ dextram dedit Ascanio, et marito conjux Creusa cohæsit, antecedentium pro muliebri infirmitate legens vestigia. Compatriotis omnibus ducem dedit, virum armis, et pietate præsignem. Alias enim dux esset inutilis, cum sine viribus regna acquiri non valeant, aut sine justitia retineri. Nunc vero omnium unica sollicitudo est, liberos, qualescunque sint, divitiis et honoribus potius, quam virtutibus insignire. Negligitur etenim quod onus reipublicæ imponatur. Expulso Superbo Tarquinio, qui regnavit in Urbe novissimus, cum Brutus primus consul liberos suos de revocandis in Urbem regi-

lus agere cognovisset, eos protraxit in forum, et in media concione virgis caesos, tandem securi percussit, ut plane publicus parens, in locum liberorum videretur populum adoptasse. Ego quidem, etsi parricidium perhorrescam, consulis non possum non approbare fidem, qui maluit salutem liberorum suorum periclitari, quam populi. Recte ne fecerit, judicent sapientes. Ego enim campum istum oratoribus late patere cognovi, et in eo declamatores in ancipiti materia sapius desudasse, dum in absolute parricidii fides laborat, et parricidalis impietas meritum fidei conatur extinguere. Quod si me ad sententiam urges, respondeo quod in causa Smyrnesi areopagitas Cn. Dolabellæ invenio respondisse. Ad quem, provinciam Asiam proconsulari imperio obtinentem, mulier Smyrnenis adducta est, confitens se maritum, et filium, datis clam venenis, occidisse, eo quod illi filium ejus ex altero matrimonio optimum, et innocentissimum juvenem exceptum insidiis nequiter occidissent, sibi licitum esse asserens ex indulgentia legum, et jus ignorare, et suam, et suorum, et totius reipublicæ suæ, tam atrocem injuriam vindicare. Jus extra causam erat, cum de facto constaret, et de jure quaereretur. Cum ergo Dolabella rem in concilium deduxisset, non fuit qui, in causa, ut putabatur, ancipiti, manifestum veneficium, et parricidium auderet absolvere, vel vindictam, quæ in impios, et parridas processerat, condemnare. Rem itaque ad areopagitas Atheniensium, tanquam ad judices graviores exercitatioresque rejecit. At illi, causa cognita, actores et ream mulierem centesimo anno adesse jusserunt. Sic autem neque veneficium, quod de lege non licuit, absolutum est, neque nocens punita mulier, cui ex sententia multorum venia poterat indulgeri. Hoc ita fuisse, nonus liber memorabilium dictorum vel factorum Valerii Maximi docet. Cæterum et Brutum, et mulierem deliquisse consensiam facile, eo quod excesserit in medicina modum,

..... nimiumque secuta est,
Qua morbi dūzere manum.

Et licet magna fuerint crimina, præstantius fuerat eadem sine punientis crimine vindicari. Unde et infelicitatis testimonium Bruto perhibet etiam poeta laudator, ait enim in sexto Virgilius:

... Natosque pater nova bella moventes,
Ad penam pulchra pro libertate vocabat
Infelix, utcumque ferent et facta minores.

At infortunium parricidii sic versu sequenti excusat, ut inanis gloriæ arguat veritatem, dicens:

Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
Sed, ne quis amodo Brutum imitetur, populum liberis præferens, frustra sollicitaberis, cum vel vitia liberorum saluti Reipublicæ præferantur, licet certum sit quod salutem populi liberis omnibus oporteat anteferri. In libro Regum arguitur Saul, quod cum facto voto de diurno jejunio, sub discrimine illius qui ante noctem contra votum sumeret cibum,

Jonathas filius ejus mel, quod scepro, id est hasta tetigerat, prægustasset, paterno motus affectu, contra religionis votum pepercit filio, cujus prævaricatione populus Israel ea die visus est corruisse. Heli quoque licet sanctus in se fuisse legatur, quia filiorum pepercit vitii, aversa sella, fractis cervicibus corruens, expiravit. Ut de cæteris taceam, quantum, quæso, publicam hominum dilexit, et quæsitivit salutem, qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum (Rom. viii), ut quæ merueramus vincula, flagella, crucem sustineret immunis, et innocens morte turpissima condemnatus est. Regum scrutare historiam, ad hoc petatum regem a Deo invenies, ut præcederet faciem populi, et præliaretur bella eorum, et ad similitudinem gentium totius populi onera sustineret. Qui tamen non fuerat necessarius, nisi et Israel prævaricatus esset in similitudinem gentium, ut Deo rege sibi non videretur esse contentus. Si enim justitiam per se coluisset, si in mandatis Domini fideliter ambulasset, pro nihilo humiliaret Deus hostes eorum, et super tribulantes eos mitteret manum suam, ut solito Dei auxilio unus persequeretur mille, et duo fugarent decem millia. Hospitem meum Placentinum dixisse recolo, virum utique sanguine generosum, habentem prudentiam mundi hujus in timore Domini, hoc in civitatibus Italiæ usu frequenti celeberrimum esse, quod cum pacem diligunt, et justitiam colunt, et perjurii abstinent, tantæ libertatis et pacis gaudio perfruuntur, quod nihil est omnino, quod vel in minimo quietem eorum concutiat. Cum vero prolabantur ad fraudes, et per varias injustitiarum semitas, sciuntur in semetipsis, statim vel fastum Romanum, vel furor Teutonicum, aliudve flagellum inducit Dominus super eos, et permanet manus ejus extenta, donec ipsi ab iniquitate penitentiam revertantur. Quo solo remedio apud illos omnis cessat tempestas. Adjiciebat etiam quod merita populi omnem evacuant principatum, aut eum faciunt esse mitissimum, cum e contrario certum sit quod propter peccata populi permittit Deus regnare hypocritam, et impossibile esse ut diu regno gaudet qui populi humiliatione et proprio fastigio superbe nimis exsultat. Sed illius dicebat protendi principatum, qui apud se de conscientia humilitatis semper in se angitur quasi regnaret invitus. Hæc mihi Placentinus hospes, et, ut credo, fidei consentaneum est. Tale aliquid invenitur in scriptis majorum. Cum enim Helius Romæ præfecturam splendidius ageret, ex senatore imperator creatus est: qui, eum obsecrante senatu, ut filium Cæsarem, quem habebat, Augustum appellaret: « Sufficere, inquit, debet, quod ego ipse invitus regnaverim cum non mererer. Principatus enim non sanguini debetur, sed meritis: et inutiliter regnat, qui rex nascitur, non meretur. Et procul dubio parenti affectum exuit, qui parvulos suos importabili mole superjecta exstinguit. Hoc quidem est suffocare liberos, non promovere. Alendi prius sunt, et in vir-

tutibus exercendi; et cum in eo profecerint, ut A
probentur illos virtutibus antecedere, quos debent
honore anteire, invitati ascendant, et se civium
suorum nequaquam subtrahant votis. Quis enim
illos ambigit aliis præferendos, qui quasi naturali
probitatis privilegio ampliati, majorum titulis in-
vitantur ad virtutem, et eorundem beneficio futuræ
bonitatis aliis faciunt fidem? Hæc ille. Et quidem
elegantè privilegium expressit principis, cui, ex
antiquo munere Dei, succedunt filii indubitanter,
nisi iniquitas subvertat principatum.

CAP. XII. *Ex quibus causis transferantur principa-
tus, et regna.*

Celebre est illud Sapientie, quia *regnum a gente
in gentem transfertur propter injustitias, et injurias,
et contumelias, et diversos dolos* (Eccli. x). Nonne
vides quam brevi subversum sit solium primi regis
in populo Dei? Saul et Jonathas cum cæteris filiis,
exigentibus culpis, in montibus corruerunt, ut thronus
illius, qui de post fetantes electus est, firmaretur.
Omnium historiarum percurrere seriem, et regum suc-
cessionem in brevi videbis, et quasi in exordio telæ,
Domino præcidente, succisas. Et quo reges fuerint
clariore, eo citius, si adversus Deum intinuerint,
conculcatur semen eorum. Non est sapientia, non
est prudentia, non est consilium contra Dominum,
certe nec fortitudo. Si ille insurgit, si persequitur,
ad emendicata sacramentorum suffragia, et ad
præsidia munitionum frustra decurritur, quia non
est, qui de manu illius possit eruere. Quis Alexan-
dro major in Græcia? Et tamen non suus legitur
successisse, sed filius saltatrice. Quis Cæsarex do-
mus seriem nescit? Rarus eorum, aut nullus filium
reliquit heredem, et omnes in brevi post varia
pericula, et cædes sui, et suorum plurimas diversis
mortibus, et fere ignominiosis, quasi in momento
deleti sunt, et descendentes ad inferos, successores
habuerunt aut hostes aut ignotos: « Quid, obsecro,
tam potentia regna, tam cito subvertit et transtu-
lit? » Certe indignatio Dei, quam in se multiplex
injustitia provocabat. Est autem, ut Stoicis placet,
injustitia mentis habitus, quæ a regione morum
exterminat æquitatem. Animam namque privare
justitia, vel ex privativa particula nominis declara-
tur. In eo autem maxime justitia constat, si non
noceas, et ex officio humanitatis prohibeas nocen-
tes. Cum vero nocēs, accedis ad injuriam. Cum no-
centes non impedis, injustitiæ famularis. Est autem
contumelia, quando tumorem mentis in læsione
alterius manifesta operis sequela comitatur. Eoque
iniquitati servit, quod in eum, cui reverentia pro
conditione officii vel naturæ consortio debetur, in-
solenter insurgit. Dolus autem est, ut diffinit Aquil-
lius, cum aliud agitur, et aliud simulatur. Malus
utique, quoties sit intentione nocendi. Differt autem
plurimum dolus a contumelia, quoniam hæc su-
perbe et manifesto, ille fraudulenter et quasi ab
insidiis nocet. Hæc sunt, quæ cum incurrunt, ca-

thedras subvertunt omnium potestatum, quia a
contrariis perpetuatur principum gloria. Dolus nam-
que ex timiditatis imagine infirmitatis notam ha-
bet, et fortitudini plurimum adversatur. Contume-
liam prudentia reprimit, ingeminans jugiter, quid
in terram et cinerem superbit terra et cinis? Inju-
riam temperantia non admittit, nolens inferre alii,
quod sibi nollet ab alio irrogari. Et injustitiam ju-
stitia excludit, usquequaque faciens alii, quod fa-
ciendorum vellet ab alio fieri sibi ipsi. Hæc sunt
quatuor virtutes, quas philosophi cardinales ap-
pellant, eo quod a primo fonte honestatis, quasi
primi rivuli emanare credantur, et de se bonorum
omnium fluentia propagare. Hæc forte sunt quatuor
flumina, quæ de paradiso deliciarum Dei egrediun-
tur, ut irrigent omnem terram, quo fructum deside-
rabilem afferat in tempore suo. Utinam et ad nœ de
fonte vitæ (divinam gratiam loquor) hujus plenitu-
dinis pertranseant rivuli, ariditatis meæ inebriantez
terram, ut succrescente fructu bonorum operum,
saltem declinare valeam imminentis securis ictum,
quæ, exigentibus calpis melis, ad radicem meam,
quasi ad radicem infructuosæ arboris, posita est!
Quodcumque lignum secus aquas istas positum est,
non arescit. Quod vero vel radicitus non hume-
cant, dissolvitur, et aridum perit tanquam pulvis,
quem projicit ventus a facie terræ. Hinc quidem
non duces exceptos arbitror, non potentes, quia
regum gloria transferetur, si injusti, injuriosi,
contumeliosi, inventi fuerint aut dolosi. Os siqui-
dem Domini locutum est. Verumtamen salvo intel-
lectu sapientiorum, non abs re est, ut opinor, quod
nomina vitiorum, locutione plurali exposuit, et in
ipsa pluralitate diversitatem quamdam prudenter
inseruit. Ait enim, ut prædictum est: Quia *regnum
de gente in gentem transferetur, propter injustitias,
et injurias, et contumelias, et diversos dolos*. Quod
autem diversos in fine subiecit, puto communiter
ad omnia referendum, et tam pleno concipiendum
intellectu, ut non modo referatur ad diversas spe-
cies vitiorum, sed et varias figuras personarum
complectatur, et modos omnes, quibus a quocunque
hæc vitia committuntur. Princeps enim tenetur de
omnibus, et omnium auctor esse videtur, quia, cum
omnia possit corrigere, eorum merito particeps
est, quæ noluit emendare. Cum enim potestas pu-
blica sit, ut prædiximus, omnium vires exhaurit,
et ne in se deficiat, incolumitatem omnium debet
procurare membrorum. Quot autem in administra-
tione principatus exstant officia, tot sunt principalis
corporis quasi membra. Dum autem singulorum
officia integritate virtutis, et suavitate opinionis
conservat, quamdam quasi membris sanitatem pro-
curat et decorem. Cum vero ex negligentia aut dis-
simulatione potestatis circa officia, sit virtutis aut
sanitatis dispendium, quasi in membra ejus, morbi et
maculæ incurrunt. Nec diu subsistit incolumitas
capitis, ubi languor membrorum invalescit.

LIBER QUINTUS.

PROLOGUS.

Non solent ad unguem grandia sine mora lustrari, nec facile est provinciarum longitudinem et latitudinem in momento transcurrere. Sic res magna succincte quidem a sapiente interdum proponitur, sed nunquam perfecte sub angustia sermonis nimia explanatur. Quid autem in humanis rebus majus est principatu, cujus officium quodammodo omnia circumit, implet, et penetrat, et quasi robore virtutis suæ, totius Reipublicæ reglem portat? Ejus itaque contemplatio tractum habet, et moram exigit, tum præ magnitudine sui, tum præ venustate, quam in capite Reipublicæ jucundum est omnibus contemplari. Modesta ergo brevitate, in inspicendo corpore ejus immoremur, et quid super hoc Plutarchus censeat audiatur. Nam, deducta superstitione gentilium, fidelis est in sententiis, in verbis luculentus, et in sacrario morum tantus arbiter, ut facile præceptorem Trajani possis agnoscere. Si quid autem apud eum a fide dissentit, aut moribus, tempori potius, quam viro ascribatur. Si enim Virgilio licuit aurum sapientiæ in luto Ennii querere, quæ invidia est ea, quæ ad eruditionem nostram a gentilibus scripta sunt, nostris communicare! His ergo omissis ad reliqua procedamus.

CAP. I. *Epistola Plutarchi instruētis Trajanum.*

Exstat epistola Plutarchi, Trajanum instruētis, quæ ejusdem politicæ constitutionis exprimit sensum. Ea dicitur esse hujusmodi.—Plutarchus Trajano salutem dicit. Modestiam tuam noveram non appetere principatum, quem tamen semper morum elegantia mereri studuisti. Quo quidem tanto dignior judicaris, quanto a crimine ambitionis videris esse remotior. Tuæ itaque virtuti congratulor, et fortunæ meæ, si tamen recte gesseris, quem probe meruisti. Alioquin te periculis, et me detrahentium linguis subjectum iri non dubito, cum et ignaviam imperatorum Roma non ferat, et sermo publicus delicta discipulorum refundere soleat in præceptores. Sic Seneca Neronis sui merito detrahentium carpitur linguis, adolescentium suorum temeritas in Quintilianum refunditur, et Socrates in pupillum suum fuisse clementior criminatur. Tu vero quidvis rectissime geres, si non recesseris a te ipso. Si primum te composueris, si tua omnia disposueris ad virtutem, recte tibi procedent universa. Politicæ constitutionis majorum vires tibi expressi, cui si obtemperas, Plutarchum vivendi habes auctorem. Alioquin præsentem epistolam testem invoco, quia in perniciem imperii non pergis, auctore Plutarcho.

A CAP. II. *Quid Respublica secundum Plutarchum, et quid vicem animæ in ipsa obtineat, aut membrorum.*

Sequuntur ejusdem politicæ constitutionis capitula, in libello qui inscribitur: *Institutio Trajanæ*, quæ pro parte præsentis opusculo curavi iocerrere, ita tamen ut sententiarum vestigia potius imitarer, quam passus verborum. Est ergo primum omnium, ut princeps se totum metiatur, et quod in toto corpore Reipublicæ, cujus vice fruatur, diligenter advertat. Est autem Respublica, sicut Plutarcho placet, corpus quoddam, quod divini muneris beneficio animatur, et summæ æquitatis agitur nutu, et regitur quodam moderamine rationis. Ea vero quæ cultum religionis in nobis instituunt, et informant, et Dei (ne secundum Plutarchum deorum dicam) cæremonias tradunt, vicem animæ in corpore Reipublicæ obtinent. Illos vero, qui religionis cultui præsumt, quasi animam corporis suspicere et venerari oportet. Quis enim sanctitatis ministros Dei ipsius vicarios esse ambigit? Porro sicut anima totius habet corporis principatum: ita et hi, quos ille religionis præfectos vocat, toti corpori præsumt. Augustus Cæsar eo usque sacrorum pontificibus subjectus fuit, donec et ipse, ne cui omnino subesset, Vestalis creatus est pontifex, et paulo post ad deos relatus est vivus. Princeps vero capitis in Respublica obtinet locum, uni subjectus Deo, et his qui vices illius agunt in terris, quoniam et in humano corpore, ab anima vegetatur caput et regitur. Cordis locum senatus obtinet, a quo honorum operum et malorum procedunt initia. Oculorum, aurium, et linguæ officia, sibi vindicant judices et præsides provinciarum. Officiales et milites manibus coaptantur. Qui semper assistant principi, lateribus assimilantur. Quæstores et commentarienses, non illos dico qui carceribus præsumt, sed comites rerum privatarum, ad ventris et intestinorum refert imaginem. Quæ si immensa aviditate congesterint et congesta tenacius reservaverint, innumerabiles et incurabiles generant morbos, ut vitio eorum totius corporis ruina imminet. Pedibus vero solo jugiter inhærentibus, agricolæ coaptantur, quibus capitis providentia tanto magis necessaria est, quo plura inveniunt offendicula, dum in obsequio corporis in terra gradiuntur, eisque justius tegumentorum debetur suffragium, qui totius corporis erigunt, susument, et promovent molem. Pedum adminicula robustissimo corpore tolle, suis viribus non procedet, sed aut turpiter, inutiliter, et moleste manibus repet, aut brutorum animalium

ope movebitur. Ponit in hunc modum, more suo, A quam plurima, quæ diligentius diffusiore tractatu prosequitur, ad informationem Reipublicæ, et magistratuum eruditionem. Quæ omnia syllabatum exsequi, servilis interpretationis est, quæ potius affectat speciem, quam vires auctoris exprimere. Et quia apud ipsum de cæmoniiis, et cultura deorum, plura quæ religioso principi putabat ingerenda, supersticiosius disputata sunt, his omissis, quæ ad idololatriæ cultum pertinent, perstringamus breviter sensum hominis, quo principem et officia Reipublicæ ad cultum justitiæ informabat.

CAP. III. *Quæ præcipue versentur in intentione Plutarchi: et de reverentia exhibenda Deo, et rebus sacris.*

In summa ergo quatuor sunt, quæ nititur Reipublicæ principibus inculcare: reverentiam Dei, B cultum sui, disciplinam officialium et potestatum, affectum et protectionem subditorum. Deum ergo in primis asserit honorandum, deinde se ipsum colendum unicuique, ut, secundum quod Apostolus sentit (licet ille Apostolum non agnoscat), unusquisque ras suum possideat in sanctificatione et honore (1. Thess. iv). Post, ut doctrinam præpositi totius disciplina domus redeolet, et tandem universitas subditorum, de capitis præpositorum sibi incolumitate lætetur. Magnorum quoque virorum strategematibus et strategematicis utitur, quæ si per singula inserantur, lædiosa erunt lectori, et pro parte a fidei nostræ sinceritate recedent. Cæterum, quia sancti Patres, et principum leges, illius deducta tamen perfidia, videntur inhærere vestigiis, doctrinam ejus, sermone catholico et succincto, adjectis ex parte strategematicis ejus, attingamus. Porro ei initium a reverentia numinum est, nobis a Deo, qui ab omnibus generaliter amandus est, et colendus ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus suis. Probatio vero dilectionis, exhibitio operis est. Et licet per se ipsum possit amari, tantum qui citra opem mediis se infundat amanti, tamen ad cultum exteriorum alicujus mediælati interveniens necessarius est, eo quod Deum nemo viderit unquam. Videndi vero nomen ad appellationem omnium sensuum utriusque naturæ dilatabis, quia presentiahter et pure non sentiet cum homo, et vivet, nisi forte ea sensuum parte, quæ corporis nescit angustias, nec defectum temporis sentit, sed vivacitate sui, ex gratia permanet in æternum. Charitatem loquor, quæ non evacuatur, sed proficit, quanto ad eum, quem desiderat, familiarius accedit. Nam fides velum habet, et spes de gratiæ meritique fomento, conscientiam demulcente, voti sui lætitiâ in futura protendit. Fides itaque et spes imitantur quidem sensum, subsistunt tamen citra, agentes interim quasi per speculum, et in ænigmate, donec earum species, immutata veritatis substantia, plenarie illucescat. Qui vero nullo potest sensu perspicue videri, facile nequit agnoscere. Quod autem non agnoscitur, diligenter coli non po-

test, nisi per medium. Unde et Numam Pompiliûm cæmonias quasdam legimus indixisse Romanis et sacrificia, ut sub immortalium deorum prætextu, ad colendam pietatem, religionem et fidem, et cætera, quæ eis intimare volebat, ipsos facilius invitaret. Testantur hoc ancilla atque Palladium, sacra quædam imperii pignora, Janus bifrons, belli et pacis arbiter, foris Vestæ virginibus consecratus, quo in honore cælestium siderum flamma, custos imperii, jugiter vigilaret. Sed et annus in menses duodecim dilatatus, fastorum et nefastorum dierum varietate depictus, pontifices, augures, et sacerdotiorum varii ritus, quibus ita barbariem occupavit, ut ab injuriis temperarent, feriarentur ab armis, justitiâ coerent, et civilem sibi invicem impartirent affectum; eoque ferocem redegit populum, ut imperium, quod vi, ut dicitur, et injuria occupaverat, justitiæ et pietatis legibus feliciter gubernaret. Sed quid profero Numam, cum et patres fidei nostræ, veteris legis sacrificia asserant instituta, ne in demoniorum cultu populus occupatus, veræ religionis dediceret cultum, ritu gentium sacrificia sua demoniis immolans, et non Deo? Colitur ergo Deus, aut affectu mentis, aut exhibitione operis. Sed affectus dilectionis ipsum pure attingit, licet aliquo sensu corporis vel animæ, dum peregrinatur a Domino, et mens mole corporis prægravatur, plene nequeat comprehendere; et certe eo amatur ardentius, et studiosius quæritur, quo altitudo et immensitas divitiarum potentie et sapientiæ suæ omnem exsuperat intellectum: virtute tamen tanta omnem creaturam circumit, penetrat, implet et protegit, ut nequaquam latere valeat quamlibet rationabilem creaturam. Ipsa quoque irrationabilia ipsum esse, et talem esse, et tantum, plurimis indicibus protestantur. Miro itaque modo sic intelligentiam sui infundit, ut subtrahat: sic subtrahit, ut infundat, et secundum mensuram beneplaciti sui sic operatur in singulis, ut cum intensionis et remissionis vices ignoret, etsi non per essentiam, qua omnem replet uniformiter creaturam, plus vel minus videatur inesse per gratiam. Nam per unionem in solo unigenito Virginis Filio esse fideliter approbatur. Est itaque nunc quasi singula in singulis futurus, ut scriptum est, omnia in omnibus electis. Et sicut natura ignis, collatione tamen dispari, quoniam ei nihil potest pariliter comparari, a sole diversos, pro corporum diversitate, producit effectus: sic illa (si tamen magna maximis conferre liceat) in multis multipliciter lucet. Solaris siquidem radius, si forte incidat in carbunculum, egrediens aut reverberans rutilus, vicinum facit aerem rutilare. Idem ignis in smaragdo virescit, firmamento puriori in sapphiro conformatur. Hyacinthi quoque speciebus efficitur concolor. In topazio, qui quo rarior est eo pretiosior est, omnium fere colore superbit. Si ei Irin objicias, Thaumantiadis repræsentabit imaginem. Aquæ superjectus, undat in lacuari, sed et ignem cælestem in supposita traiecit per berillum. Vides

igitur in multis quam multa sit ignis natura. Sic in aliis est prudentia, fortitudo in aliis, temperantia in quibusdam, in quibusdam justitia, in nonnullis fides, longanimitas spei in aliis. In his est fervor charitatis: hic patientia laborum, illic dolorum consolatio, alibi perseverantia honorum operum, quæ tamen singula in singulis est unus et idem Deus. At in futuro, quando immediata facie per gratiam ejus videbimus eum sicuti est, omnia in omnibus erit, quando nulli ad beatitudinem alienius virtutis substantia decrit, cum ipse in omnibus futurus sit plenitudo virtutis, et cumulus beatitudinis; adeo quidem, ut juxta traditionem Patrum, tanta majestatis suæ plenitudine videatur adesse electis, ut nihil eis desit in ulla gratia, et ipse fere solus videatur in illis, et illius nomine censeatur, salva veritate substantiæ, et sine omni versabilitate naturæ. Hinc forte est illud: *Exsultabunt sancti in gloria, latabuntur in cubilibus suis (Psalm. CXLIX)*, cum sibi tunc pervia credantur esse corda sanctorum, et unusquisque non modo in sua, sed et in omnium conscientia gloriatur. Sicut enim ignis, ut in prædicta moremur similitudine, ferri naturam penetrat, et accendit, ut nihil cernatur in eo nisi ignis, et sicut solaris radius illustrans aerem, solis vel radii censeatur nomine, sic Deus omnes replebit electos, ut, omni infirmitate et mutabilitate absorpta, cum mortale immortalitatem, et corruptibile, incorruptibilitatem induerit, Deus fere solus in omnibus agnoscatur. Ad hanc nonnulli sententiam referunt, quod angeli jam futuræ beatitudinis participes, visi ab hominibus adorantur, eo quod in eis visa est quedam præsentia Deitatis, cum tamen creaturam a creatura adorari omnino non liceat. Sic etiam in facie Salvatoris aliquid Deitatis resplenduit, quando de funiculis facto flagello, vendentes et ementes ejecit de templo, docens omnem negotiationem exterminandam esse a domo orationis. In aliis vero etsi adsit Divinitatis præsentia, plenitudo ejus in præsentia nequaquam adest, sed usquequaque latere non potest. Est igitur in maiestate mirabilis, venerabilis in sapientia, a bonitate amabilis, et hunc cultum citra omnem medicitatem potest ei fidelis impendere creatura. Quid enim necesse est ad hoc ut eum timeamus, veneremur et diligamus? Et hic forte est funiculus triplex inter Creatorem et creaturam, qui facile solvi non potest. Sed omnium tenacissima est vis amoris. Caritas siquidem nunquam excidit, quæ si quis adheret Deo, unitur ei, et cum eo unus spiritus est. Utique qui unitur ei, et sicut unus spiritus, sic familiaris est, et ab obsequio ejus quod est in spiritu, arceri non potest. Ille autem cultus, qui in exterioris operis exhibitione consistit, medio indiget, eo quod ad spiritum, corporalis nobis non patet accessus: quod et illum planum est docuisse, qui in Samaritana Ecclesiam instruens, ait: *Spiritus est Deus, et eos qui volunt adorare, in spiritu et veritate oportet adorare (Joan. IV)*. Ut tamen ad thronum illius quocunque modo humilitatis nostræ

A censeatur infirmitas, et aliquam habeat materiam meritorum, sensualiter coli voluit, qui sensum dedit, et qui animam glorificabit, et carnem, utriusque fidelem expetit famulatum. Se quoque voluit etiam corporaliter honorari, ut quantavis tarditas infidelitatis, aut negligentiae, excusationem non habeat.

CAP. IV. De reverentia personarum, et rerum, et quot modis persona sit venerabilis.

Reverentia ergo quæ corporaliter impenditur, aut in personis consistit, aut in rebus. Personarum vero ratio habetur aut a natura, aut ab officio, aut a moribus, aut a conditione, aut a fortuna. Natura parentes veneramur et liberos, et quos nobis caro conjunxit, utputa uxorem, cognatos et affines. B Unde et gentium jure receptum est, eo quod per æque sit apud omnes gentes. Ad hoc etiam divino jure urgemur, qui scriptum novimus: *Honora patrem tuum et matrem, ut sis longævus super terram: et qui patri vel matri maledixerit, morte morietur (Matth. xv)*. Liberos non multum oportuit commendari, eo quod nemo carnem suam odio habuit (Ephes. v). Sed nec uxorem, propter quam homo patrem relinquit et matrem, adhærens uxori suæ, ut sunt duo in carne una (ibid.). Non tamen in hac parte divinæ legis mandata desunt, etsi propter naturæ stimulum, qui satis urget, rarius inserantur, protenduntur tamen ad cognatos et affines, quos per se natura commendat. Officium vero est debitum exsequendi quæ unicuique ex institutis, aut C moribus agenda sunt. Ex eo namque personis singulis proprii congruunt actus. In his autem quæ sic agenda sunt, alia ad publicum, alia ad suum cuiusque pertinent statum. Ex quo liquet officiorum quædam publica, quædam privata convenienter dici. Privatorum vero tanta multiplicitas est, quanta fere est diversitas personarum. Publica quidem omnia referuntur ad duas species, aut enim a divino, aut ab humano jure descendunt. Hæc autem ex libris officiorum latius patent, sed pertinent ad præsentem articulum, ut publicis officiis reverentia impendatur. Tanta namque debetur eis, quanta est eminentia ejuslibet magistratus. Hanc quidem aut facit, aut indicat uniuscuiusque competens jurisdictionis, cum reverentia magistratum, aut contemptus redundet in honorem, aut contumeliam subjectorum. Unde in constitutionibus principum, et magistratum edictis, aut promulgationibus, per prolepsin plurimum fit conceptio personarum, ut non tam personæ quam universitatis tota constitutio videatur esse, vel quævis alia promulgatio. Hoc etiam jura, vel canones ignorant, ex usu quotidiano perspicuum est. Porro rationem officiorum, non modo canonum et legum scita, sed et ethico-rum omnium præcepta exsequuntur. Mos autem est mentis habitus, ex quo singulorum operum assiduitas manat. Non enim si quid sit semel aut amplius, statim moribus aggregatur, nisi assiduitate faciendi vertatur in usum. Hic autem virtutes et vitia æque

complectitur, licet vitia non mores esse, sed a ple-
 risque dicantur moribus obviare. In quo planum
 est, solas virtutes censi nomine morum, cum bo-
 nos tamen, aut malos dicimus mores, vitia distin-
 guimus et virtutes. Unde moratos a bono, sive mori-
 geros, morosos vero a vitiis nominamus. Quod et
 ipsum plenitudinis nomen videtur innuere, cum
 nulli in carne contingat adesse satietatem morum,
 et multis adsit superfluitas vitiorum. Cum itaque
 a moribus qui reverentiam contrahere dicitur, ei
 virtutes quibus honor exhibendus est, inesse signi-
 ficatur. Quis enim non veneretur, et vereatur illum,
 quem prudentem, fortem, temperantem, credit et
 justum? Hinc est etiam consilium sapientis, ei qui
 timeri appetit, amari, honorari, et præferri, ut
 Deum timeat, amet, veneretur, et ei se tota devo-
 tione submittat. Conditionem quidam esse defi-
 niunt, fortuitum personæ statum, quo aut adversis
 deprimitur, aut extollitur prosperis, et alterutris
 sortis naturam sui ipsius facie protestatur. Quale
 est quod alios veneramur ingenuos; aliis serviles
 contumelias irrogamus. Istorum divitiis colimus;
 illorum contemnimus paupertatem. Naturam diffi-
 nire difficile est, ut asserit Tullius. Ego difficilior
 credo diffinire fortunam, eo quod hujus nulla,
 illius aliqua substantia est. Natura siquidem rebus
 originem præbet; quod nequaquam esset, si in ve-
 ritate ipsa non esset. Quod enim omnino non est,
 alicui præstare non potest ut sit. At fortuna cum
 non sit, non potest diffiniri. In eo siquidem quod
 non est, non potest cuiquam constare quid sit. Ef-
 ferant Epicurei præcipuas sententias suas, quas
ῥημικὰ δόγματα vocant, quibus totius philosophiæ pu-
 tant servire processum, et more suo fortunæ sub-
 jiciant universa. Ego in hoc, sicut et in plurimis,
 Plutarchum censeo audiendum, qui deam cæcam
 colendam esse negat, asserens eam nisi a cæcis
 coli non posse. Multa quoque proponit exempla,
 quibus liquet omnes cæcæ deæ cultores cæcos,
 et præcipitos tandem in foveam exterminii. Te-
 statur hoc Galba, qui totam a tatem luculenter pro-
 ducens in senium, hujus deæ familiaritate et cultu
 in brevi elatus, et in breviori præcipitatus est.
 Qualiter autem, apud Suetonium quære. Queritur
 tamen præfatus philosophus, et in aure jam dicti
 principis lacrymabiliter ingemiscit, quod hæc vitio
 cæcitat, et temeritatis probrosa dea, et omnibus
 ignominiosa numinibus, omnium deorum templa
 sedaverit, et deorum omnium præripuerit cultum,
 ut præter ædes privatas, quas in orbe et urbe pas-
 sim habet, rupem etiam Tarpeiam occupaverit, su-
 premo Jovi cœquata, et publicæ Fortunæ imago
 aurea in Capitolio ab advenis, convenis, et indi-
 genis, publice adoretur, et tantam præ cæteris
 habet auctoritatem, quod in tota ratione mortalium
 (ut dici solet) sola utramque paginam videtur
 implere. Videas eam ibi rota versare volubilem,
 quodque magis mirare, ejusdem rotæ impulsu de
 pectore Jovis sororum pensa præcipitat, et concul-

cat. Quisquis enim fortunam statuit, fata præcipi-
 tat, et convellit.

Fata, inquit Stoicus, regunt homines, futum est
[in partibus illis,

Quas sinus abscondit.

Huic paradoxæ Stoicorum, *ῥημικὰ δόγματα* Epicuri re-
 clamat. Fatalem, inquit, tolle necessitatem, quia,

Si fortuna volet, fies de rhetore consul;

Si volet hæc eadem, fies de consule rhetor.

Cæterum ut cum fortuna vel mitius agamus, sit
 inopinatum eventum forma, et licet conditioni
 videatur plurimum vicinari, eo quod fortuitorum
 concursus statum efficiat, quam conditionem esse
 prædiximus, in eo tamen plurimum differt, quod
 conditio nunc a natura, nunc ab officio, nunc a
 moribus est, nunc a variis figuris eventuum. For-
 tuna semper consistit in his quæ improvisa emer-
 gunt. Eam usquequaque nititur evacuare Plutarchus,
 et ex præmissis quatuor locis, naturæ, officii, mo-
 rum, conditionis, totius reverentiæ manare credit
 originem. Superstitiosius tamen hoc infidelium
 more exsequitur. Unde nonnullas sententias ejus,
 sensu et sermone catholico curavi inserere. Ille
 quidem in cultum deorum eos præcipue asserit ve-
 nerandos, qui ei familiares et vicini accedunt:
 aut natura, ut Liber Indorum domitor, Heren-
 les, qui eo ipso in se Jovem protestatus est, quod
 angues jugulavit in cunis; aut officio, ut ponti-
 fices, præfectosque sacrorum; aut moribus, ut
 philosophos, qui mentis divinæ haustum investi-
 gatione et dispensatione sapientiæ indicant; aut
 conditione, ut quos favor numinis extolli, ut aliis
 præessent, ex causa potius familiari, quam offi-
 cio publico. Sermo quidem perfidus est, et omni
 reprobatione dignus, sensusque verborum, qui phi-
 losophum non decet. Sed forte quid de natura deo-
 rum sentiret, in auribus corrupti populi proloqui
 non audebat, qui legerat combustos esse libros phi-
 losophi Pythagoræ, et ipsum actum esse in exilium
 ab Atheniensibus, eo quod dubitaverat, an de diis
 vera essent, quæ vulgo dicebantur. Quid ergo con-
 trarium auderet asserere, qui nec ipsam dubitati-
 onem erroris noverat impunitam? Est itaque verisi-
 mile quod morem auditoribus gesserit, et ut eos ab
 illicitis revocaret, aliquid indulsisse errori. Nam in
 doctrina morum, luculentissimus est. Eoque huic
 opinioni facilius acquiesco, quod Apostolus gen-
 tium, fide tamen et religione incolumi, omnibus
 omnia factus est, ut omnes lucrificeret. Nos au-
 tem quibus de cælo veritas illuxit, non deorum,
 qui nulli sunt, sed veri Dei ministris, et amicis,
 magnam reverentiam credimus exhibendam; sed
 et inimicis ejus interdum, quoniam hoc ipse præ-
 cepit, qui sæpe maximam ad eruditionem suorum,
 pessimis hominibus contulit potestatem. Unde il-
 lud: *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter*
Deum, sive regi, quasi præcellenti, sive ducibus,
tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum,
laudem vero bonorum (1 Petr. ii); et illud: Ser-
vidi subditi estote dominis vestris, non tantum bonis et

modestis, sed etiam dyscolis (ibid.). Amici quidem flunt Dei, aut gratta, cessantibus meritis, ut Jeremias, et Joannes sanctificati antequam nati, et gemma sacerdotum Nicolaus quarta et sexta feria semel lactens, in cunis; aut meritis ex gratia, ut qui facili via bonorum operum, sicut poenitens latro, vel difficili et felici transitu merentur regna cœlorum, velut apostolorum chorus, et martyrum.

Hos autem tres ordines innuit Maro :

Facilis descensus Averni.

Noctes atque dies patet atri janua Ditis :

Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,

Hoc opus, hic labor est : pauci, quos æquus amavit

Jupiter, aut ardens exivit ad æthera virtus,

Dīs geniti potuere.

(VING., ÆN. VI, 126.)

Quos ergo morum elegantia divinæ videmus bonitati conformes, debemus tanquam verissimam et fidelissimam Dei imaginem venerari. Ministri vero sunt, quos dispositio divina vocavit, ut corripiendo et corrigendo vitia, aut virtutes inserendo, aut propagando, suam et aliorum procurent salutem. Qui vero ei in jure humano ministrant, tanto inferiores sunt his qui ministrant in divino, quantum divinis humana cedunt.

CAP. V. *Quæ pœna imminet his, qui ministris ecclesiæ locorumque venerabilium, injurias inferunt : et de privilegiis locorum venerabilium : et quod absolutio nec per vim extorqueri, nec subripi potest per fraudem.*

In his autem qui jura divina ministrant, Deus præ cæteris honoratur aut spernitur; cum illorum honorem, aut contemptum proprium reputet. Hinc est illud : *Ego dixi : Dii estis (Psal. LXXXI); et : Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est (Malach. II).* Ipsa quoque Veritas ait : *Qui vos audit, me audit; qui vos recipit, me recipit, et qui vos spernit, spernit eum qui me misit (Luc. X).* Et propheta : *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei (Zach. II).* Illa vero reverentia, quæ in rerum veneratione consistit, multiplex est. Aut enim corporales res sunt, ut ædes et loca sacra, et quæ piis dicantur usibus, et sacrificia quæ visibiliter exercentur. Aut incorporeales, ut jura quæ sacris rebus competunt, quæ temerare, sacrilegium est morte piandum, aliæ pœna gravissima, pro qualitate admissi. Rerum vero sacrarum immunitatem convellere, insurgere in Deum est, et quasi vindicare eum in servitutem. Et quidem de jure divino pro se possent multa proponi, sed ut æmulæ potestatis non obloquatur audacia, in hac parte statuta principum latius et benignius patent, quæ fidem Christianam venerantur, approbant, et ecclesiarum et ministrorum omniumque locorum venerabilium privilegia universa confirmant. Quis enim principis, cujus memoria in benedictione est, Arcadium loquor, constitutionem non audivit? Si quis in hoc genus sacrilegii prorupit, ut in ecclesias catholicas irruens, sacerdotibus et ministris, vel in ipso cultu locove aliquid importet injuriæ, quod geritur a provinciæ rectoribus animadvertatur, at-

que ita provinciæ moderator, sacerdotum et Ecclesiæ ministrorum, loci quoque illorum et divini cultus injuriam, capitali in convictos sive confesos reos sententia noverit esse vindicandum. Nec exspectet ut episcopus injuriæ propriæ ultionem deposcat, cui sanctitas ignoscendi gloriam dereliquit, sitque cunctis laudabile, factas atroces sacerdotibus aut ministris injurias, veluti publicum crimenperse qui, ac de talibus ultionem mereri. Item : Placet clementiæ nostræ, ut nihil commune clerici cum publicis actionibus habeant, vel ad curiam pertinentibus, cujus corpori non sunt annexi. Et alibi : Si ecclesiæ venerabilis privilegia cujusquam fuerint vel temeritate violata, vel dissimulatione neglecta, commissum quinquè librarum auri condemnatione plectatur. Quæ vero privilegia ecclesiarum locorumque venerabilium, et ministrorum sunt, divino fiunt et humano jure notissima, cum vel usu jam liqueat, quod non possunt nisi apud judices ecclesiasticos conveniri; et si quis in aliquem de clero violentas manus iniecerit, anathemate feriat, ut nisi per Romanum pontificem absolvi non possit. Hujus criminis alibi frustra queritur venia, nisi articulus mortis forte immineat, quia nec per vim extorqueri, nec subripi potest per fraudem. Auctore Claudiano Theodosius ait :

Non extorquebis amari;

Hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.

Nihilominus verum est, quia non extorquebis absolvi, quod sola contritio cordis, confessio oris, et satisfactio operis promerentur. Utique non vis, sed gratia sola justificat impium, et fraus peccatori non prodest, quia Spiritus sanctus disciplinæ effugit fictum, nec habitat in corpore subdito peccatis. Alibi me dixisse recolo, quia, teste magno patre Augustino, simulata innocentia non est innocentia, sed duplex malitia, quia et malitia est, et simulatio. Æquitas quoque simulata non est æquitas, sed duplex iniquitas, quia iniquitas est et simulatio. Unde immoderato stupore confunder, cum frequentissime videam, nescio fideles an infideles dicam, in sacrilegio hujusmodi deprehensos, ad hoc totis viribus anhelare, ut et minis et terroribus urgeant sacerdotes ad absolutionem præstandam, quam nec isti fideliter dare, nec illi in contumacia utiliter accipere possunt. Sane facilius est utrumque involvi, quam alterum istorum expediri. Utrius tamen culpa sit gravior, non facile dixerim. Hæc de his quæ in politica constitutione Plutarchi, vicem animæ obtinent.

CAP. VI. *De principe qui caput est reipublicæ, et de electione ejus, et privilegiis, et præmio virtutis et culpæ; et quod beatum Job debeat imitari : et de virtutibus beati Job.*

Sequitur ut ejus imitantes vestigia de membris reipublicæ despiciamus. Dictum est autem principem locum obtinere capitis, et qui solius mentis regatur arbitrio. Hunc itaque, ut jam dictum est, dispositio divina in arce reipublicæ collocavit, et eum nunc arcano providentiæ suæ mysterio, cæle-

ris præfert, nunc quasi suorum iudicio sacerdotum, nunc ad eum præficiendum totius populi vota concurrunt. Unde et in Veteri Testamento legitur, quia Moyses ordinaturus eum, qui præset in populo, convocavit omnem synagogam, ut eligeretur astante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus resideret. Legitur in libro *Regum*, quod Saul rex futurus, apparens in facie populi, ab humeris sursum supereminebat universum populum. Quare, quæso, nisi quia quem oportet præesse aliis, pectore debet et ore prominere, ut quasi bonorum operum ulnis totius populi latitudinem amplexari valeat, et protegere tanquam decior, sanctior, circumspicior, et omni virtute præstantior? Dicit enim Dominus ad Moysen: « Assume ad te ipsum Jesum filium Nave, hominem qui habet Spiritum Dei in semetipso, et impone manus tuas super eum, et statues coram Eleazaro sacerdote, et præcepta ei dato in conspectu totius synagoga, et præcipe de ipso coram eis, et dabis claritatem tuam super illum, ut audiant illum filii Israel. » Audis evidenter ordinationem principis populi tam manifeste descriptam, ut pene expositione non egeat. Si eam tamen manifestius quæris, eam tibi auctore Domino, suo loco et tempore cum præceperis, explanabo, adjiciens indumentorum, et quorundam sacramentorum significationes. Hic autem plane nulla est populi acclamatio, nulla consanguinitatis ratio, nulla propinquitatis habita contemplatio est. Mortuo Salphaat, filiae paternam apud Moysen vindicant hæreditatem. Petitionem earum justam esse, Deus ipse testatur. Propinquis namque agrorum et prædiorum hæreditas relinquenda est, et, ut plurimum, actionum. Gubernatio vero populi, illi tradenda est, quem Deus elegerit, homini scilicet tali, qui habet Spiritum Dei in se, et præcepta Dei in conspectu ejus sunt, qui Moysi valde notus sit et familiaris, id est in quo sit claritas legis et scientia, ut possint eum audire filii Israel. Nec tamen licitum est favore novorum, recedere a sanguine principum, quibus privilegio divinæ promissionis, et jure generis debetur successio liberorum, si tamen (ut præscriptum est) ambulaverint in justitiis Domini. Si vero a via paulisper deflexerint, non statim usquequaque deiciuntur, sed patienter corripuntur in justitia, donec fiat conspicuum eos pertinaces esse in malo. Neque enim Roboam statim excussus est a solio patris, sed ex quo seniorum contempto consilio, recessit a via Salomonis, onus importabile volens imponere filiis Israel. Verumtamen scissum est regnum ejus, recedentibus decem tribubus post Jeroboam servum Salomonis, fueruntque regna divisa, dum regnum habuit Juda vel Israel. Sensit ergo de contumacia poenam, de gratia Dei et privilegio sanguinis misericordiam, ut rex quidem maneret, sed magna regni parte mutilatus. Unde hoc illi? Quia adhæserat consiliis juvenum, contemnens vias et præcepta prudentiæ. Impossibile

A enim est, ut salubriter disponat principatum, qui non agit consilio sapientum. *Væ*, inquit, *terræ* *cujus rex puer est, et cujus consilarii mane comedunt. Beata terra* *cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur tempore suo, ad refectionem non ad luxuriam* (*Eccle. x*). Ibi enim sapientia esse non potest. Hinc sanctus Job: *Sapientia ubi invenitur, et quis est locus intelligentiæ? Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium. Non æquabitur ei labentium quidquam, trahitur enim sapientia de occultis* (*Job xxviii*). Longe utilius juvenes repulisset, acquiescens consilio seniorum, vitam beati Job habens regnandi formam. Audi ergo quid de se fateatur: *Quando lavabam pedes meos butyro, et petra fundebat mihi rivus olei. Quando procedebam ad portam civitatis, et in platea cathedram parabant mihi. Videbant me juvenes et abscondebantur, et senes assurgentes stabant. Principes cessabant loqui, et supponebant digitum ori suo. Vocem suam cohiebant duces, et lingua eorum gutturi suo adhærebat. Auris audiens beatificabat me, et oculus videns, testimonium reddebat mihi, eo quod liberasset pauperem vociferantem, et pupillum cui non erat adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum. Justitia indutus sum, et vestiivi me sicut vestimento, et diadema judicio meo. Oculus sui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molares iniqui, et de dentibus illius aufereram prædam. Dicebamque:*
C *In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies. Radix mea aperta est secus aquas, et ros morabitur in messione mea. Gloria mea semper innovabitur, et arcus meus in manu mea instaurabitur. Qui me audiebant, sententiam exspectabant, et intenti tacebant ad consilium meum. Verbis meis addere nihil audebant, et super illos stillabat eloquium meum. Exspectabant me sicut pluviam, et os suum aperiebant quasi ad imbrem serotinum. Si quando ridebam ad eos, non credebant, et lux vultus mei non cadebat in terram. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Cumque sederem quasi rex exercitu circumstante, eram tamen mærentium consolator* (*Job xxix*). Ecce regnandi in viro justo ex magna parte expressa est formula, quam si per singula exsequi voluerimus, integri libri magnitudinem, insertarum virtutum series vel sola complebit. Diligens lector singula verba discutiet, quia in his omnibus, nec iota, nec apex a mysterio salutis vacat. Pauca tamen quæ in ipsa superflicie verborum eminent, quanta potero brevitate perstringam. *Quando, inquit, lavabam pedes meos butyro, et petra fundebat mihi rivus olei, cum in parata cathedra residerem in platea, abscondebantur juvenes, et mihi senes astabant. Innotuit ergo quia rerum affluentia, gratiarumque concursus, ei prudentiam non excusserint, sed in his omnibus ex conscientia, et testimonio bonorum operum auctoritas inconcussa permansit. Egrediebatur enim ad portam qui latebris non egebat, et qui co-*

cendi promeruerat sedem, senum prudentiam erigebat, levitate juvenili abscondita. Cessabant loqui principes, et lingua ducum gutturi adhærebat, non audentes grandia loqui, et imponere in humeris hominum onera importabilia, quæ nec superficie digiti tangi possunt. Docebat enim omnem virtutis laudem in actione consistere, cassumque esse splendorem verbi, cui non subest soliditas operis. *In omni opere, inquit Salomon, erit abundantia, ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas (Prov. xiv).* Principum vero et divitum est, alios in via morum præcedere, non quæ facienda sunt, aliis tumide intonare. *Auris audiens, et oculus videns beatificabat me.* Instrumenta corporis eleganter expressit quibus sensus animæ maxime convalescit. Exteriorum namque notitia oculi et auris obsequio fidelissime transit ad animam, et thesauros cordis sæpius lingua incauta dispergit. Quod vero audiens et videns adiecit, sapientis iudicium exprimit, juxta illud: *Beatus qui loquitur in aure audientis.* Non itaque beatificatum se dicit linguis hominum, quæ in alterutram partem vel amore, vel odio frequenter impelluntur. Sufficit ei testimonium conscientiæ, præsertim cum roboratum sit iudicio sapientum. *Eo, inquit, quod liberassem pauperem, pupillum, et peritulum, et consolatus sum cor viduæ.* In his enim maxime principalis claret auctoritas quæ a Domino instituta est, ad injurias propulsandas. Hæc quidem opera sunt misericordiæ, et erit nomen agentis ea, benedictum in sæcula. Sed nec credas eum remissione elementia vitii audaciam præstitisse: *Justitia, inquit, indutus sum, et diademate iudicio meo. Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam.* Oportet enim iudicem cuncta rimari, et ordinem rerum plena inquisitione discutere, nec ante obviare alicui, quam causa sit legitimis rationibus plenissime limitata. Ut enim ait ethicus: *Ad pœnitendum properat, quisquis cito iudicat.* *Conterebam molas iniqui.* Iniquus est, quisquis in iudiciis sequitur non causam, sed prædam, qui sic munera dāgit, ut sequatur retributiones. Et licet æquum sit, quod decernit ad prædium, avaritiæ serviens pergit in mortem.

Unde sequitur: *Et de dentibus illius auferebam prædam, dicebamque: In nidulo meo moriar.* Mentem itaque composuerat, qui rerum suarum amplitudine contentus erat. Nec avaritiæ aut ambitionis stimulo urgebatur, ut domum domui, agrum agro conjungeret, usque ad terminos loci, ac si solus habitaturus esset in superficie terræ. *Et sicut palma multiplicabo dies.* Rem admirandam! Aristoteles in septimo problematum, et Plutarchus in octavo Memorabilium dicit: *Si super palmæ, inquit, arboris lignum, magna pondera imponas, ac tantum graviter urgeas, et oneres, ut magnitudo oneris sustineri nequeat, non deorsum cedit, nec in terram flectitur, sed adversus pondus resurgit, et sursum nititur, recurvaturque.* Propterea, inquit Plutarchus, placuit palmam signum esse victoriæ in cer-

A taminibus, quoniam ligni ingenium huiusmodi est, ut urgentibus opprimentibusque non cedat. Fertur item quod ramus ejus palmæ, quæ Græce dicitur *basileros*, avelli non potest, si trahatur, deorsum, sed si sursum producas cedit. Constat autem quia truncus palmæ, vel stipes a radice contrahitur, sed in superioribus dilatatur. Secus autem est in quavis arbore, quæ tanto magis turgescit, quod ad terram stipes vicinior accedit. Per palmam ergo significatur justitia invincibilis, quæ descensum non novit, sed solum ad superiora processum. Unde: *Justus ut palma florebit (Psal. xc).* *Radix mea aperta est secus aquas,* Scripturarum utique et virtutum, de quibus supra: *Et ros, scilicet gratiæ, morabitur in messe mea.* Intellige bonorum operum, quorum manipulos electis reponet apud se in illa die justus iudex. Unde sequitur: *Gloria mea semper innovabitur, et arcus meus instaurabitur, quia*

Est aliquid quo tendit, et in quo dirigit arcum justus,

Nec passim sequitur corvos testaque lutoque.

Qui me audiebant, expectabant sententiam, etc. Sæpe dictum, sententiam in bono semper accipiendam esse, juxta illud: *Sapientior videtur sibi piger septem viris loquentibus sententias (Prov. xxvi).* Audis in sapiente tria concurrere. *Intenti, inquit, tacebant ad consilium meum, verbis meis nihil addere audebant, stillabat super eos eloquium meum.* Res ardua desiderat attentionem, et virum gravem decet consilia meditari, ut quidquid agit, quidquid loquitur, sit pro consilio homini sapientiam affectanti. Est autem oris circumcisi illa proferre, quibus nihil liceat demi vel apponi. Est autem viro gravi turpissimum, si jugiter se fabulis et nugis immisceat, et inter congrarientes perstrepat, veluti rabulus anser admistus oloribus, et omnem materiam credat aptam esse litigiis:

Ambigitur quid enim Castor sciat, an docilis plus, Brundisium Numici melius via ducat, an Appl.

Præterea quæ abundant, sui copiositate vilescent, et cum multiloquio peccatum non desit, pauca prudenter loquentis sermo est pretiosus. Unde Socrates querenti quomodo quis famam optimam compararet: *Si gesserit, inquit, optima, et locutus fuerit pauca.* Hoc est quod vir justus, et veritus delinquere in sermone, dicit stillasse eloquium suum. Qui enim non delinquit in verbo, hic perfectus est vir. Si quando ridebam ad eos, non credebant. Risus levitatis indicium, et quo patenter, eo impudentior, et reprehensibilior est. Ait enim: *Stultus in risu exaltat vocem suam (Eccli. xxi);* et Salvator flevit, qui utique risisse non legitur. Nec enim facile crediderim pronum esse ad cachinnum, qui sub tanta ambiguitate de risu loquitur. ut etsi riserit non credatur. *Et lux vultus mei non cadebat in terram.* Risit forte vir justus, sed eum in hilaritate, temporalis ineptia non resolvit, et quidquid terrenum erat in moribus, vultum verebatur au-

sterum. Si voluisses ire ad eos, sedebam primus. Prima siquidem cathedra dignus erat, qui alios tantarum virtutum itinere præcedebat. Cum sederet quasi rex famulantibus aliis, lacrymas mœrentium abstergebat. Iucunda siquidem conclusio; cum potestas publica sic studet præesse, ut in universitate sua tristem aliquem esse non patiatur. Qua vero arte id fiet, moralis campus subjectus exsequitur, tanta quidem amœnitate florum, et fructuum ubertate, ut si quis enim ingreditur, paradisi se deliciis gaudeat interesse. Miraris forte et attornitus obstupescis, quemquam in exsilio carnis hujus, tantæ dulcedinis esse particeps, et cœlestium civium esse concivem. Sed an ita esse possit, ex operibus viri justi tu ipse dijudica. Si negavi quod volebant pauperibus, et oculos viduæ expectare feci. Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea, quia ab infantia crevit mecum miserratio, et de utero matris meæ egressa est mecum. Si despei prætereuntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem. Si non benedixerint mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum calefactus est. Si levavi super pupillum manum meam, cum viderem me in porta superiorem, humerus meus a junctura sua cadat, et brachium meum cum ossibus conteratur. Semper enim quasi tumentes fluctus super me timui Deum, et pondus ejus ferre non potui. Si putavi aurum robur meum, et dixi obrizo: Fiducia mea. Si lætatus sum super multis divitiis meis, et quia plurima reperit manus mea. Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare, et lætatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum. Si gavisus sum ad ruinam ejus qui me oderat, et exsultavi quod invenisset eum malum. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus ejus ut saturemur? Foris non mansit peregrinus, ostium meum patuit viatori. Si abscondi quasi homo peccatum meum, et cælari in sinu meo iniquitatem meam. Si expavi ad multitudinem nimiam, et despectio propinquorum terruit me, et non magis tacui nec egressus sum ostium. Si adversum me terra clamat, et cum ipsa sulci ejus deflent; si fructus ejus comedi absque pecunia, et animam agricolarum ejus afflxi, pro frumento oriatur mihi tribulus, et pro hordeo spina (Job xxxi). Annon credis eum ambulare in latitudine deliciarum Dei, qui de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta, sub imprecatione tanta de se ista fatetur? Quis istorum verborum desiderat interpretationem, aut in tanta virtutum luce non videt? Nimium plane hebes est, et obtusi ingenii, cui per se ista non lucent. In unum hic plurima congeruntur, quorum vel unum, orbem quemdam illustrare sufficeret. Si principes plura legere, vel audire fastidiunt, saltem hoc tantillum legant, audiant, et inquisitione diligenti discutiant dum invitentur. Sequitur enim in eodem: Si audierint reges, et obsecraverint rocem Domini,

A complebunt dies suos in bono, et annos suos in gloria. Si autem non audierint, transibunt per gladium, et consumerunt stultitia (Job xxxii). Videsne inutilium regum duplicem exitum? Aut enim per gladium transeunt, aut stultitia consumuntur. Et recte dicuntur transire per gladium, non finire, eo quod gladius quasi quidam transitus est eis ad locum, ubi secundum multitudinem iniquitatum suarum, potentes potenter puniuntur. Sed et stultitia consumit impios, quia in depressione populi robur principis enervatur. Populus namque contritus, erigere vires principis non potest, aut non vult.

CAP. VII. Quæ mala vel bona subjectis proveniant de moribus principum: quod et aliquorum strategicis roboratur exemplis.

Quasi, inquit, qui mittit lapidem in acervum Mercurii, sic qui dat insipienti honorem. Hoc a diversis diverso modo exponitur. Ego, sapientiorum venia impetrata, acervum credo Mercurii, in quo consistit ratio calculandi, quia Mercurius numen eorum est qui negotiationem exercent, et rationibus suis diligenter invigilant. Mittere ergo lapidem in acervum, quo regitur ratio calculandi, est totam turbare calculi rationem: et honorem conferre insipienti, est reipublicæ subvertere vitam. Et impossibile est, ut alius utiliter regat, quem proprius subvertit error. Ait enim: Ubi non est gubernator, populus corruet (Prov. xi). Et alibi: Rex insipiens perdet populum suum, et civitates habitabunt super sensum prudentium. Omnis potentatus vita brevis, languor prolixior gravat medicum. Brevev languorem præcidet medicus, sic et rex hodie est, et cras morietur. Cum enim morietur homo, hæreditabit serpentes, et bestias, et vermes (Eccli. x). Nunquid, quæso, pauperes opprimuntur injuriis, attenuantur exactionibus, rapinis multiplicibus spoliantur, jubentur in se concurrere populi, et orbem concutere, ut potentibus isti succedant hæredes? Isti namque succedunt omnibus jure suo, nec desideratur solennitas testamenti, ab intestato emergunt; velis nolis, hos habebis hæredes. In sæcularibus litteris fertur dixisse Plato: « Perinde est cum subditos opprimit magistratus, ac si caput corporis intumescat, ut a membris aut omnino, aut sine molestia ferri non possit. Hanc autem passionem sine gravissimo dolore membrorum tolerari vel curari, impossibile est. Si vero incurabilis fuerit passio, sic vivere quam mori miserius est. Miseris autem nihil utilius est quam utcumque finire miseriam. » Idem quoque dixisse legitur: « Cum in subjectos potestas sævit, idem est ac si intor pupillum persequatur, vel eum suo mucrone jugules, ob cujus defensionem, ab eodem traditum tibi gladium accepisti. Rem namque publicam frui jure pupilli percelebre est, et eam tunc demum recte procedere, cum caput ejus se utile esse cognoscit, nisi fideliter membris cohareat. » Hæc ille, et quidem eleganter et vere. Se 1, ut mihi videtur, coherentia fidelis et firma esse non

potest, ubi non est unio tenax voluntatum, et quasi ipsarum animarum conglutinatio. Quæ si defuerit, hominum frustra sibi congruunt opera, cum dolus in perniciem pergat, sine affectu proficiendi. Simulatores, inquit Job, et callidi provocant iram Dei, neque clamabunt, cum vincti fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, et vita eorum inter effeminatos (Job xxxvi). Operibus namque causam præstat nunc pudor, timore interdum. Sed junctura illa solidissima est, quæ ex adipe fidei et dilectionis procedit, in solo virtutis fundamento subsistit. Opera tamen quia morum argumenta sunt, gratiam pariunt, quia nihil utilius, nihil efficacius est ad statum magistratum, et processum. Inde est illud imperatoris, aut (si mavis) versificatoris egregii, dum tamen idem eos sensisse non ambigas.

*Sis pius in primis, nam cum vincamur in omni
Munere, sola deos æquat clementia nobis.
Nen dubie suspectus agas, neu falsus amicus,
Rumorumve avidus : qui talia curat, inanes
Horrebit strepitus, nulla non anxius hora.
Non sic exenbiæ, nec circumstantia pila,
Quam intatur amor; non extorquebis amari :
Hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat.*

Alexander cum hieme ducens exercitum, resideret ad ignem, recognoscere prætereuntes copias cepit, cumque conspexisset quemdam prope exanimatum frigore, jussit eum sedere in loco suo, dicens : « Si in Persis natus esses, in regia sella resedissee capitale foret, sed in Macedonia nato conceditur. » Fertur et aliud de eodem, quod cum virgo eximie pulchritudinis, finitimæ gentis principi desponsata, inter captivas adesse nuntiaretur, ei abstinencia summa pepercit, ut ne illam quidem aspexerit. Qua mox ad sponsum remissa, universæ gentis per hoc beneficium sibi mentes reconciliavit. Sic humanitate suorum, alienorum animos sibi justitia devinxit. Simile est quod Scipio Africanus in Hispania egisse legitur, cui cum virgo nobilis omnium in se decoris admiratione convertens oculos, adducta esset, eam sponso nomine Alicio reddidit, adjiciens et aurum, quod parentes in redemptionem captivæ attulerant, ut esset virgini in dotem, aut marito in munus nuptiale. Itaque multiplici magnificentia universa gens victa, quæ forte alias cessura non fuerat, Romani imperii populo accessit. Camillo Faliscos obsidenti, magister ludi liberos Faliscorum tanquam ambulandi causa, extra murum eductos, tradidit, dicens retentis obsidibus, civitatem, necessario facturam imperata. Camillus vero non solum sprevit perfidiam, sed restrictis manibus post terga, magistrum virgis agendum ad parentes pueris tradidit, adeptus beneficio victoriam, quam fraude non concupierat. Nam Falisci ob hanc justitiam sponte se dederunt. Exstat quoque ejusdem Camilli non ignobilior titulus. Cum enim post subactas civitates et triumphos insignes, militaris manus invidia concitata, damnatus et expulsus esset civitate, quasi præda communi iniquius distri-

buta : irruentibus Senonibus Gallis in urbem, et Romanis undecimo militario victis apud flumen Alliam, nec in ipsa urbe quidquam præter Capitolium servari posset, et hoc auro dato, ut Galli recederent, Camillus etiam ingratis compatiens patriæ, eosdem cecidit, aurum abstulit, Romanorum aquilas reportavit. Unde in sexto Virgilii, inter ceteros Æneadas prædicit Æneas

referentem signa Camillum.

Itaque ab exsilio revocatus, tercio triumphans urbem ingressus est, et appellatus secundus Romulus, quasi alter patriæ conditor. Julius Hyginus in libro sexto *De vita rebusque virorum illustrium*, quod de Fabricio sequitur, refert. (Nam præcedentia Plutarchi in Institutione Trajani, et Julii Frontini in libro Strategematum sunt.) Venerunt ergo secundo legati Samnitum ad C. Fabricium, multas et magnas res memorantes, quæ benè ac benivole post redditam pacem Samnitibus fecerat, offerentes dono grandem pecuniam, et orantes ut eam acciperet et uteretur, eo quod multa ad necessitatem victus, et splendorem domus tanto viro deesse constaret. Nihil enim lautum, paratumque erat pro amplitudine hominis, et dignitate virtutis. Fabricius vero planas manus ab auribus et ad oculos, et infra, et deinceps ad naves, et ad os, et ad gulam, et deinde ad ventrem et ima, deduxit, et legatis in hæc verba respondit : « Dum omnibus his membris, quæ attingi, resistere atque imperare potero, mihi nihil omnino deerit, ideoque vobis reservate pecuniam necessariam usibus vestris, nec eam quibus necessaria, aut grata non est, ingeratis. Romani siquidem non curant habere aurum, sed imperare volunt habentibus aurum. » Hoc Julius Hyginus. Frontinus vero refert, quod ad Fabricium ducem Romanorum, medicus Pyrrhi Epirotarum regis pervenit, pollicitus se venenum daturum Pyrrho, dum merces sibi in qua operæ pretium foret, constitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam suam non arbitratus, regi medicum detexit. Atque ea fide meruit, ut ad amicitiam Romanorum appetendam, compelleret Pyrrhum. Pace mea decerent in casu isto Valerius Maximus, et Claudius Quadrigarius, contententes de nomine et officio proditoris. An Timochares fuerit juxta Valerium pater illius, qui in regis convivio pocula ministrabat, an secundum Quadrigarium Nicias medicus, non multum curo, dummodo constet consules Romanorum eo subegisse Pyrrhum, quod perfidiam fuerant aspernati. Epistolam vero consulum ad Pyrrhum, hanc fuisse Quadrigarius refert. — « Consules Romani salutem dicunt Pyrrho regi. Nos pro tuis injuriis continuo animo commoti, inimiciter tecum bellare studemus, sed cum munis exempli et fidei. Ergo visum est ut te salvum velimus, quo sit, quem armis possimus vincere. Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui sibi a nobis præmium peteret, si te clam interfecisset. Id nos negavimus velle, neve ob eam rem quidquam commodi expectaret, denunti-

vimus. Simul etiam visum est, ut te certiores faceremus, ne quid huiusmodi, si accidisset, nostro consilio factum putarent civitates, scituræ quod nobis non placet promissis, aut pretio, aut dolis pugnare. Tu, nisi caves, jacebis. » Quid referam, quod cum ei regni medietatem Pyrrhus obtulisset, ut pacem conditionibus æquis admitteret, contemptus est. Sed nec regni medietatem acquivit accipere, ut amicitiam promitteret regi. Cum vero Cyneas vir præstantissimus, qui Romam missus fuerat reversus interrogaretur qualis Roma esset, respondit se regem vidisse patriam, eo quod fere omnes tales essent illic, qualis esset solus Pyrrhus in Epiro, vel reliqua Græcia. Audita ergo constantia Fabricii, inquit rex : « Illic est utique ille Fabricius, qui difficilius a virtute, quam sol a cursu suo averti potest. » Imperator Cæsar Augustus Germanicus, eo bello quo victis hostibus Germanici cognomen meruit, cum in finibus copiarum castella poneret, pro fructibus locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solvi jussit, atque ita justitiæ fama omnium fidem astrinxit. Quid de continentia dicam, rerumque contemptu, quandoquidem Plutarchi strategematie nonnulla promisi? M. Catonem eodem vino, quo remiges, contentum fuisse traditur. Attilius Regulus, cum summis rebus præfuisset, adeo pauper fuit, ut se, conjugem, liberosque toleraret agello, qui colebatur per unum villicum. Cujus audita morte, scripsit senatui de successore sibi creando, et destitutis rebus obitu servi, necessariam esse præsentiam suam. C. Scipio post res prospere in Hispania gestas, in summa paupertate decessit, ne ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret in dotem filiarum; quas ob inopiam publice dotavit senatus. Idem præstiterunt Athenienses filiis Aristidis post amplissimarum rerum administrationem in summa paupertate defuncti. Hannibal de nocte surgere solitus non quiescebat ante noctem, crepusculo denum socios ad cenam vocabat, neque amplius quam duobus lectis discumbebatur apud eum. Idem cum sub Hasdrubale militaret imperatore, plerumque super nudam humum, sagulo tectus, somnos capiebat. Æmilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantiem, accepto pane vesci solitum. Item et de Alexandro Macedone dicitur. Augustus Cæsar minimi cibi erat atque vulgaris. Fere secundarium panem, et pisciculos minutos, et caseum bibulum manu pressum, et fœns biferas, virides maxime, appetebat. Vesciebaturque ante cenam, quocunque tempore et loco stomachus desiderasset. Unde ipse in quadam epistola : « Nec Judæus equidem, mi Tiberi, tam diligenter Sabbatum servat, quam ego hodie servavi, qui in balneo post horam primam noctis, duas buccatas manducavi, priusquam ungi inciperem. » Iram quoque citissime remittebat, dum injuriantis animum videret immutatum, et sicut ipse dicebat, celerius quam asparagi coquantur. Hoc enim verbo rei festinate velocitatem solebat

A exprimere. In sermone siquidem et hoc, et quædam alia nobiliter usurpaverat, quod litteræ ejus antigraphæ ostendunt. In quibus cum aliquid nunquam futurum credebatur, illud fore dicebat ad Kallendas Græcas. Masinissam nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum stantem, vel ambulantiem, capere solitum cibos legimus. C. Curius cum victis ab eo Sabinis, ex senatusconsulto ampliaretur ei modus agri, quem consummati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit, malum civem dicens, cui non esset idem, quod cæteris, satis. Universi quoque exercitus sæpe notabilis fuit continentia, sicut ejus qui sub M. Scauro insignem gloriam meruit. Nam memoriæ tradidit Scaurus continentiam militarem : B « Pomiferam, inquit, arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postremo die concinentibus æneatoribus, et abeuntibus nobis, intactis fructibus exercitus reliquit indemnem. Auspiciis ergo imperatoris Cæsaris Domitiani Augusti Germanico bello, quod Julius Civilis in Gallia moverat, Lingonum opulentissima civitas, quæ ad Civilem desciverat, cum advenientem ab exercitu Cæsaris populationem timeret, quod præter spem inviolata, nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium redacta, septuaginta millia armatorum tradidit mihi. » Lucilius Mummus qui Corintho capta non Italiam solum, sed etiam provinciam tabulis statisque exornavit, adeo nihil ex manubiis tantis in suum convertit usum, ut filiam ejus inopem senatus ex publico dotaverit. Constantia quoque cum ex pluribus strategematibus pateat, in virtute Romanorum maxime claret. Eorum siquidem magnificentia et virtute, si omnium gentium historiæ revolvantur, nihil clarius lucet. Declarat hoc amplissimi splendor imperii, quo nullum majus ab exordio, neque majoribus incrementis processu continuo dilatatum, humana potest memoria recordari. Nam et quietæ libertatis, justitiæ cultu, reverentia legum, finitimarumque gentium amicitii, maturitate consiliorum, et gravitate verborum, et operum, obtinuerunt, ut orbem suæ subjecerent ditioni. Sed quia de constantia eorum cœpimus, unum de Strategematibus Julii Frontini, pro multis ponatur in medio. Cum itaque urbis mœnibus Hannibal assideret, ostendendæ fiduciæ gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diversa porta miserunt. Iidem agrum in quo castra Hannibalis erant, defuncto forte domino, venalem ad id pretii licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum venierat. Ii dum ab Hannibale obsidentur, et ipsi obsiderent Capuam, decreverunt ne nisi ea capta, revocaretur inde exercitus.

CAP. VIII. *Quare Trajanus videatur omnibus præferendus.*

Nunc autem, ut in Trajano Plutarchi Strategematicis ponatur modus, tantæ fortitudinis et civili-

tatis fuit, ut Romani imperii fines, quod post Augustum defensum magis fuerat, quam nobiliter ampliatum, longe lateque diffunderet. Gloriam tamen militarem moderatione superavit, Romæ, et per provincias omnibus se æqualem exhibens, amicos salutandi causa frequentans, vel ægrotantes, vel festis diebus cum eisdem indiscreta vicissim habens convivia, vehiculis eorum, et vestibus indifferenter utens, publice et privatim ditans omnes, immunitates civitatibus largiens, relaxans tributa provinciis, nulli gravis, carus omnibus, adeo ut usque ad nostram ætatem, in senatu, non aliter principibus acclametur: Felicior Augusto, melior sis Trajano! Sic itaque memoriæ ejus delatum est, et opinio bonitatis ejus in tantum prævaluit, ut amicis laudantibus vel assentantibus occasione magnificissimi præstet exempli. Recte laudatur in Julio animi magnitudo invicti, et efficacia operis, cum illius mens, et manus ad fere impossibilia sibi suffecerint. Quantus in armata militia fuerit, non modo Galli, Britonesque primum ab eo subacti, sed tota civilis belli fortuna, et Cæsareæ domus series protestatur. In litteratorio studio tantus erat, ut quaternas simul dictaret epistolas. Quis in juris civilis peritia fuerit, veteres Romanorum indicant leges. Potentis ingenii vires quam jugiter in philosophia exercuerit, prædicat et extollit vel sola inventio Bissexti. Quod autem omnibus mirabilis est, amoribus, et negotiis simul operam dabat, et in singulis, quæ aggrediebatur, tantus erat, ut eis solis vacare crederetur, simul totus erat singulorum, et omnium. Laudes vero Augusti totus orbis concelebrat, et Titum amorem humani generis, suas scilicet delicias, jucunda memoria veneratur. Ego his omnibus Trajanum præferre non dubito, qui in solius virtutis cultu, regni constituit majestatem. Ethicum juxta qui recte fecerit, regem arbitratur. Tale est illud quod sub nomine Theodosii præcipit Claudianus:

*Tu licet extremos late dominare per Indos,
Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent,
Si metuis, si prava cupis, si ducis ira,
Servitii patiere jugum, tolerabis iniquas
Interius leges, tunc omnia jure tenebis
Cum poteris rex esse tui: proclivior usus
In peiora datur, suadetque licentia luxum,
Illecebrisque effrena favet, tunc vivere caste
Asperius, cum prompta Venus: tum durius ire
Consultur, cum pœna patet: sed comprime motus,
Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat, mentemque domet respectus honesti.*

Ut vero in laude Trajani facilius acquiescant, qui alios ei præferendos opinantur, virtutes ejus legitur commendasse sanctissimus papa Gregorius, et fuis pro eo lacrymis, inferorum compescuisse incendia, Domino remunerante in misericordia uberi justitiam, quam viduæ flenti exhibuerat Trajanus. Cum enim memoratus imperator, jam equum ascendisset, ad bellum profecturus, vidua apprehenso pede illius, miserabiliter lugens, sibi justitiam fieri petit, de his qui filium ejus optimum, et innocen-

tissimum juvenem injuste occiderant: « Tu, inquit, Auguste, imperas, et ego tam atrocem injuriam patior? — Ego, inquit imperator, satisfaciam tibi cum rediero. — Quid, inquit illa, si non redieris? — Successor meus, ait Trajanus, satisfaciet tibi. » Et illa: « Quid tibi proderit, si alius benefecerit? Tu mihi debitor es, secundum opera mercedem recepturus. Fraus utique est, nolle reddere quod debetur. Successor tuus injuriam patientibus, pro se tenebitur. Te non liberabit justitia aliena. Bene agetur cum successore tuo, si liberaverit se ipsum. » His verbis motus imperator, descendit de equo, et causam præsentialiter examinavit, et condigna satisfactione viduam consolatus est. Peritur autem beatissimus Gregorius papa tandem pro eo fudisse lacrymas, donec ei in revelatione nuntiatum sit Trajanum a pœnis inferni liberatum, sub ea tamen conditione, ne ulterius pro aliquo infideli Deum sollicitare præsumeret. Unde et merito præfertur aliis, cujus virtus præcæteris ita sanctis placuit, ut eorum meritis, solus sit liberatus. Et hæc quidem de capite reipublicæ dicta sunt.

CAP. IX. *De his qui in republica obtinent locum cordis, et quod iniqui arcendi sunt a consiliis potestatum, et de timore Dei, et sapientia, et philosophia.*

Cordis locum, auctore Plutarcho, senatus obtinet. Senatus vero, sicut majoribus placuit, officii nomen est, et habet ætatis notam. Siquidem senatus dicitur a senectute. Eum vero Athenienses Areopagum dicebant, eo quod in illis totius populi virtus consisteret, et cum ab eis præclara plurima inventa sint, nihil salubrius, nihil gloriosius institutum est quam senatus. Quid enim nobilior est cælo senum, qui emeriti a vulgaribus officiis, ad consilli et regiminis officium transeunt, et in marcido corpore exerunt mentis vires? Eo sapientiæ magis apti negotiis, quo in exercitiis corporis minus possunt. Eorum utique tantus honor exstitit apud Græcos, ut duces reipublicæ nusquam procederent, nihil egregium ageretur, quod senes instituti non inducerent, aut approbarent, et quod magis est ab initio urbis conditæ, nomina eorum aureis litteris scripta sunt. Ipsique patres conscripti appellati, qui alios sapientia, ætate, et effectu paterno præcedebant. Penes istos consiliorum erat auctoritas, et omnium publice gerendorum. Cæterum licet ab ætate nominis videatur esse origo, hanc ego arbitror tam corporis esse quam mentis. Ætas namque mentis sapientia est, in qua omnium officiorum consistit distributio, et artificium totius vitæ. Ars namque recte vivendi (ut Stoicis placet) ars artium est. Nullam vero esse artem maximarum rerum, cum in minimis quoque artem esse nullus ignoret, opinio est hominum parum considerate loquentium, et in maximis rebus errantium, omnia magis pro libito statuentium,

quam pro veritate. Est autem, ut antiquis philosophis placet, sapientia, rerum divinarum humanarumque princeps, et gerendorum omittendorumque scientia. Huic vero insistere philosophari est, eo quod philosophia sit studium sapientiae. Ut ergo antiquis placuit, ad ostium sapientiae philosophia pulsat, et cum ei apertum fuerit, anima rerum luce duleiter illustrata, nomen philosophiae evanescit. Aut, sicut perspicacioribus visum est, voluntatis appetitus impletur, cum flos studii vergit in fructum. Nam philosophiae finis, sapientia est. Sed nescio quonam pacto jam versamur in fine illius, cujus initium nondum agnovimus, quod in rebus omnibus potentissima pars esse censetur. Verumtamen qui finem novit, initium ignorare non potest, cum radix initii, per multiplices virtutis tramites, usque ad coronam finis, fructusque dulcedinem, vivacitatis suae soliditate pertranseat. Ecce, inquit beatus Job, *timor Domini ipsa est sapientia, et recedere a malo intelligentia* (Job xxviii). Aliam vero radicem sapientiae nusquam invenio, cum in eo consentiant omnes, quod *initium sapientiae timor Domini* (Psal. cv). Timor ergo initium, et in timore processus est, et omnium virtutum culmen, sive illud charitatem, sive sapientiam dicas, non usquequaque alienum est a timore. A filiali servilem divide: in hoc initium, in illo sapientiae constituit profectum, et exinde perfectionem. Quocunque modo se lux verborum extollat, verum est, quia sapientia initiatur in timore, et quod sanctus timor Domini permanet in saeculum saeculi. Manet itaque radix, et incrementis gratiae invalescens in ramos virtutum proficit, et vis ejus ad fructum perfectae charitatis usque pertingit, quae pœnarum nescit aculeos, cum non sit metus in charitate, qui pœnam habet, et sit timoris indicium, quod bona opera jugiter facit, et justitiae continens eandem apprehendit. Metus ergo videtur cedere, dum gratia proficit ad virtutem; qui jam non timet serviliter, qui filiali affectu ad reverentiam, et bona opera incitatur. Semper, inquit beatus Job, *quasi tumentes fluctus super me timui Deum, et pondus ejus ferre non potui* (Job xxxi). Utique se non quandoque dicit timuisse, sed semper, et eum perfectum esse non dubitas, cui ipsius Domini testimonio, vir similis non erat in terra. Nec eum metu pœnarum, charitate deducta, credibile est a malis temperasse, quem in perfectione justitiae fuisse non ambigis consummatum. Jam in commendatione timoris sermo processit, et nondum innotuit, quid sit timor. Sed utinam consistat in corde, cujus appellatio toties versatur in ore. Si enim mentem ille tetigerit, lingua efficacius, et sibi salubrius disputabit. Nam in ore frustra voluntur verba, si virtutis deficiunt opera. Est autem timor Dei, sicut beatissimus papa Gregorius asserit, nihil eorum quae agenda sunt, praetermittere. Hoc utique praetermittitur, quod nec opere, nec voluntate impletur. Quidquid enim vis, et non potes, factum Deus reputat, eo quod voluntas

A plena totius operis mercedem consequitur. Certum est autem, quia qui Deum timet, nihil negligit, et bona facit. Qui vero diligenter omnia investigat, et cognitis rebus, quae sunt agenda exsequitur, procul dubio sapiens est, et aptissimus consiliis principum [seu a praelatione non est arcendus, si morum gravitate illustratur]. Ubi tanta morum gravitas innotuerit, aetatem corporis frustra quisque causatur. Hic est enim senex, quem praeligendum consiliis, sapientiae monita docent. Ait enim: *Senectus venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata* (Sap. iv). *Gloria senum canities* (Prov. xx). *Canis sunt sensus hominis, et aetas senectutis vita immaculata* (Sap. iv). Beatius plane qui hanc apprehendit aetatem, ut de innocentia vite, conscientiae suae testimonio gaudeat. Sed dicis forte: *Quis est hic, et laudabimus eum?* (Eccli. xxx.) Utique non eum arbitror expectandum dandis consiliis, qui peccatum non fecerit, sed quem peccare non juvat, qui peccatum oderit, virtute gaudeat, et eam magno desiderio concupiscat, hominem scilicet bonae voluntatis.

Sed nec istud ad unguem resecandum est, benigniori potius ut dicitur Minerva, qui non simpliciter, sed aliorum collatione innocens videatur. Quis enim gloriabitur, se usquequaque castum habere cor, cum et astra munda non sint in conspectu illius, qui in angelis suis reperit pravitatem? Iniqui ergo arcendi sunt, superbi et avari, et omnis hujusmodi pestis hominum. Nihil enim perniciosius est iniquo divitis consiliario. *Omni, inquit, custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit* (Prov. iv). Est itaque providendum potestati, ne consilarii ejus indigeant, ne aliena immoderatus concupiscant. Quod etiam ad eos usque protenditur, qui in corpore reipublicae, interiorum obtinent vicem, quos quaestores et commentarienses, et rerum privatarum comites esse praediximus. Haec enim omnia ad satietatem reficienda sunt, et hanc ex necessitate, et usu, habita ratione personarum, oportet interpretari. Si enim reficiantur avidius, et minus digerant, generant morbos, aut incurabiles, aut difficiles. Impossibile siquidem est, quemquam justitiam et pecuniam sequi. Aut enim uni istorum quilibet adhærebit, et alterum contempnet, aut torquebitur altero, melioris expert. Avaro namque, teste sapientia, nihil scelestius, et nihil iniquius quam amare pecuniam. Ille enim animam suam venalem habet, et in vita sua projecit intima sua. Et forte ideo crates pectoris, costarumque soliditatem, et extremæ cutis claustrum, natura diligentissima parens, circumposuit intestinis, duo adversus omnem exteriorum violentiam fierent tutiora, et eis, quod necesse est, ministrat, nec unquam sine salutis suae dispendio, exterioribus exponuntur. Oportet autem in republica hanc naturae opificis, servari imaginem, et his necessariorum copiam de publico ministrari.

Cap. X. De lateribus potestatum, quorum necessitas explenda est, malitia reprimenda, [(29) et de caudicibus, quorum lingua damnifica, nisi funibus argenteis vincula fuerit, de munerum acceptoribus, et quod munus est a manu, a causa, a tempore, a loco, vel modo.]

Sed et in lateribus, his scilicet qui principibus debent assistere, hæc naturæ formula servanda est. Constat enim quia a convictis mores formantur. Qui tangit picem inquinabitur ab ea (Eccli. xiii),

Unaque contacta livorem ducit ab uva.

(JUVEN., II, 81.)

Nec domi illorum justitiam esse credas, aut veritatem, aut pietatem, apud quos vides omnia esse venalia. Christus ipse exclusus est, et si pulsas ad ostium, non aperitur ei, fugiunt et fugant gratiam, qui omnia ad pretium, et gratis faciunt nihil. Si preces porrigendæ sunt, si causa examinanda, si executioni mandanda sententia, si consocienda cautio, omnia nummus agit, veritas cæca est, pietas manca, dum

Quantum quisque sua nummorum servat in arca, tantum habet et fidei.

Contemnere fulmina pauper creditur atque deos, diis ignoscentibus ipsis.

Qui corruptior moribus, et corrumpentior muneribus, apud istos beator est. Si principum manus evaseris, grandis tibi restat via, arcta, et ardua: antequam tortores extremos effugas, sudandum est tibi. Ecce instrumenta tua conficit Cossus, si cum salutare licuerit, pro magno reputa. Si schedulam non attuleris, frustra accedes. Si autem attuleris, inutilis est, nec acquiescet ut manus nobilis vitio membræ degeneret. Quid multa? Suam necesse est comparari, cum nec opera, nec calamus, aut sepiolæ, aut nigræ loliginis succus, tibi constet inemptus. Sed et ipsas syllabas, et apices, nisi eum tibi propitium feceris, sic distorquebit, tot tibi verborum ponet tendiculas, ut pro pace bellum, pro quiete litigium, amici instrumento videatur inscribere. Si cingulum forte tibi venustius fuerit, si incisorium aptius, si quid in minuta suppellectili decentius, rebus ejus connumerâ, nisi tibi perire velis operam, et impensam. Aut enim precibus extorquebitur, aut eas liberalitate prævenies. Tandem pileum quaecunque sit, asportabit amicus in memoriam tui. Jam a Cossio digrederis, sed tibi ignis purgatorius imminet, superest Veiento, quem multa sollicitas instantia, et magno artificio gestus, precum, et munerum, ut te clauso labello respiciat. Tunc de singulis verbis in consilium itur, deliberationi præscribitur tempus, et apices singuli ponuntur in statera. Nisi eum præmulseris, occurret tibi non fideliter rei gestæ concepta series, aut stylus incultus oberit, aut a publica forma notarii vel scriuarii divertens benignitas, aut negligentia juris, et aliquis semper nodus pecunia vindice indigebit. Ut vero minimum lædat, longa expectatione torque-

beris, dum differitur quod negari non potest. Experto crede, in manus eorum millies incidi, et ut aliquid de fabulis mutuemur, portitor immitis Charon, qui nemini depercit unquam. Istis longe elementior est. Stipe siquidem, vel triente solet esse contentus. At isti asses integros sibi multiplicari jubent. Sed quid est, quod apud curiales omnia queror esse venalia, cum ea etiam quæ non sunt, rerum scilicet privationes, venalicio constet esse obnoxia? Non opus, non sermo, gratuitus est, non tacetur nisi ad pretium. Silentium namque res venalis est. Hoc forte a Demosthene acceperunt, qui cum Aristodemum actorem fabularum interrogasset, quantum mercedis uti ageret accepisset, et responderetur ei talentum: « At ego, inquit Demosthenes, plus accepi ut tacerem. » Causidicorum siquidem est lingua damnifica, nisi eam, ut dici solet, funibus argenteis vincias. Nec unum nisi forte potentissimus sit, proficit illaqueare muneribus, quia in quo unius tibi conciliatur gratia, aliorum invidia concitatur. Sibi namque præceptum arbitrantur, quod aliis erogatur. Hoc autem a maximis pertransit ad minimos, qui nisi mulceantur obsequiis, et reficiantur muneribus, sibi fieri injuriam suspicantur.

Maxima quæque domus servis est plena superbis,
(JUVEN., v, 66.)

et eadem cupidis plena est et avaris. Illi tamen perniciosius nocent inter omnes curiæ nugatores, qui sub prætextu honestatis et liberalitatis, miseriæ suæ solent ineptias colorare, qui nitidiores incedunt, qui splendidius epulantur, qui propriam ad mensam sæpius extraneos compellunt accedere, humaniores domi, foris benigniores, affabiliore in sermone, liberiore in sententiis, in proximorum cultu munifici, et omnium virtutum imitatione præclari. Ut enim ait ethicus: « Totius injustitiæ nulla est capitalior, quam eorum, qui cum maxime decipiunt, id agunt, ut boni viri esse videantur. » Illi utique et virtutis umbra licentiam facit, et unde vix oportuerat sperari veniam, gloriam assequuntur. Possunt impune plurima extorquere, qui parvo non possunt, imo non dignantur esse contenti. Notum quidem est, et generale proverbium, quia

Serviet æternum, qui parvo nescit uti.

Ne tamen cum his me bellum inexorabile gerere putes, munera curiales licenter accipiant, dum non extorqueant impudenter. Pudor autem abjicitur, simul ac ad exactiones ventum est. Verbum, inquit, verecundum supplicii ac submissa voce dicendum, Rogo, nec gratis tulit, qui cum rogaret accepit. His enim emit, qui rogat. Ad rei namque vel spei pretium, verecundiam vendidit. Munus vero justæ reprehensionis non habet notam, quod devotio liberalitatis obtulit, non improbitas deprecantis extorsit. Ita tamen ut iniquorum munera non acceptet, cum ingrati hominis sit, votis non fovere beneficium, et impium pro muneribus justificare, dicente

Domino, sit iniquum. Utique beneficium accipere A
est vendere libertatem, et dedecus est servos esse
qui debent aliis imperare. Verumtamen et causæ
ratio habenda est et personæ, ut nec a turpi, nec
turpiter accipiat, quod ex loco, et tempore, et
modo latius oportet inquiri. Nam plerumque a ma-
nu, plerumque a causa, a tempore interdum, inter-
dum a loco, vel modo, splendent munera vel sor-
descunt. At improbitas curialium eo usque innotuit,
ut de testimonio conscientiæ, de venustate morum,
de odore opinionis, de sinceritate causæ, de torren-
te eloquentiæ, nisi pretio interveniente, quis frustra
confidat.

*Ipse licet venias Musis comitatus, Homere,
Si nihil attuleris, ibis, Homere, foras.*

Non modo leones et tigrides, eloquentiæ beneficio
lenisse dictus est Orpheus, sed apud ipsum Ditem
vox dulcor peroravit, canemque tricripitem exoravit
causa favorabilior, ut admissam semel Eurydicem
contra morem inferorum liceret educere. Tu vero
licet Orpheus sis, aut Arion, vel ille qui solo testu-
dinis sono, saxa, ut dicitur, emollivit, nihil apud
curiales efficias, nisi plumbea eorum corda aureo vel
argenteo malleo vanitatis vel cupiditatis incude
emollias. Inclementiam Cerberi omnes abhorrent.
Ego me credo vidisse ostiarios Cerbero duriores.
Apu*d* inferos tamen Cerberus unus est. Quot sunt
diverticula Curialium, tot Cerberi sunt. Atrienses
quoque Cerberos sustinebis, totamque familiam, quæ
semper aut mordet, aut latrat. Omnes vero quot-
quot sunt, in uno medicos andierunt, dicentes:
« Dum dolet accipe, facturi etiam si sibi expedire
crediderint, ut doleat quod sanum est. » In uno ta-
men piissimos esse miraberis, quod querelas liben-
ter audiunt, fovent humiliorum causas, et eo usque
patrocinantur afflictis, dum exhauriant loculos ple-
niorum. Nam quocumque modo causa procedat, hoc
semper agitur ut loculi impleantur, etsi avaritia
nequeat satiari. Quisquis in istorum manus incide-
rit, si pœnitens invenitur, opinor hæc tormenta ei
sufficere posse ad veniam. Nihil enim adeo grave
est, quod hic expiari non possit. Quid enim miserius
est, quam superbis assidere liminibus, prætergre-
dientium tolerare fastum, et contemptibilium cal-
cari contemptu, perferre molestias excussorum, et
ab indignis quævis indigna perferre? Socrates, cum
eum Alcibiades interrogaret, quare Xanthippem
uxorem admodum morosam et jurgiosam, et quæ
diu noctuque mulieribus scatobat molestiis, domo
non abigeret, inquit: Cum talem domi perpe-
rior, insuesco, et exerceor ut cæterorum quo-
que foris petulantiam, et injuriam facilius feram.
Veteri celebratur proverbio: « Quia vacuæ manus
temeraria petitio est, et profecto importunus pre-
cator est, qui dandas res ad verba confidit. » Utro-
biusque enim, scilicet apud curiales et medicos, ob-
tinet,

*Pro solis verbis, montanis utimur herbis,
Pro caris rebus, pygmenis et speciebus.*

Inter alios tamen benigniores sunt, qui minimum
possunt, licet, fere omnes proni sint ad nocendum,
quod cuius longe facilius est, quam prodesse. Ex-
erceant ergo nundinas suas, loculos alienos exha-
riant, farciant suos, possideant quantum Pacuvius,
montibus aurum exæquent, nec ament aliquem, nec
amentur ab ullo, sint admirationi ignotis, dum do-
mesticis sint odio, vel contemptui. Tale aliquid in
veterum Romanorum scriptis invenies. Cum P. Cn.
Græcinus, aut si alio potius dicitur nomine, argue-
retur ab amicis, quod uxorem formosam, castam,
et nobilem repudiaret, respondit: « Et hic soccus
quem cernitis, novus, elegans, et inspectoribus om-
nibus placens est, sed nemo scit præter me solum
ubi me premat. » Legitur in libro *Numerorum*, quod
B cum Madianitis fornicans Israel, indignationem
Domini provocaverit, donec Phinees Zambri, filium
Salomi cum succubæ Madianitide, educto ense
transverberavit, et in occasu nocentum quievi*t* ira
Dei. Factus est ergo sermo Domini ad Moysen di-
cens: *Tolle cunctos principes populi, et suspende
eos contra solem in patibulis* (Num. xxv). Peccave-
rat quidem populus, et fornicatio principum non
exprimitur, rapi tamen præcipiuntur principes ad
patibulum, et in pœna eorum quies delinquenti
populo reparatur, eo quod ex negligentia præside-
ntium sæpissime provenit excessus subditorum. Re-
fert itaque potestatis istorum cohibere malitiam, et
eisdem de publico providere, ut omnis grassandi
occasio subtrahatur. Quod et in jure Romano anti-
quitus cautum est, alioquin auctor videbitur male-
fici*i*, quod prætermisso officio emendare contemnit.
His enim flagellis hominum, innocentiumque terro-
ribus, quo præclarior et potentior, eo plenior et
perniciosior curia est. Frequens etenim est, ut cu-
ria recipiat vel faciat vitiosos, apud quos invalescit
audacia delinquendi, cum ex familiaritate potentum,
vitiis indulgetur. Sed et de antea vita cujuscun-
que, frustra præsumitur, cum inter curiales vix
possit innocentia retineri. Quis est enim cui virtu-
tem non excutiant curialium nugæ? Quis est tantus,
quis tam solidus, ut corrumpi non possit? Optimus
est qui resistit diutius, qui validius, qui corrumpi-
tur minus. Nam ut sit virtus incolumis, a curia-
lium vita divertendum est. Provide, quisquis hoc
dixerit, et prudenter curiæ naturam expressit:

exeat aula,

Qui vult esse pius.

(LUCAN., VIII, 394.)

Unde eleganter fons Salmacis, infamia mollietiei in-
signis, eidem comparatur. Ut enim in fabulis est,
unda illius aspectu decora est, gustu dulcis, suavis
tactu, et omnium sensuum usu gratissima, sed
tanta mollietie ingredienti*e* enervat, ut viris effemi-
natis nobiliorem adimat sexum; nec ante quisquam
egreditur, quam stupeat et doleat se mutatum esse
in feminam. Aut enim cedens omnino sexus in de-
terior*e*m degenerat, aut veteris dignitatis aliquo
manente vestigio, hermaphroditum induit, qui

quodam delinquentis naturæ ludibrio, sic utriusque sexus ostentat imaginem; ut neutrius retineat veritatem. Hac autem poetici nube figmenti nugarum curialium repræsentatur imago, quæ viros abjecta virtute emolliunt, aut virtutis imagine retenta pervertunt. Qui curialium ineptias induit, et philosophi, vel boni viri officium pollicetur, Hermaphroditus est, qui duro vultu et hispido muliebrem deturpat venustatem, et virum muliebribus polluit, et incestat. Res siquidem monstruosa est, philosophus curialis: et dum utrumque esse affectat, neutrum est, eo quod curia philosophiam excludit, et ineptias curiales philosophus usquequaque non recipit. Non tamen ad omnem curiam comparatio transit, sed ad illam duntaxat, quæ insipientis distemperatur arbitrio. Qui enim sapiens est, nugas abigit, componit domum, et universa illius subjicit rationi. Ut enim ait Sapientia: *Quæ communicatio sancto homini ad canem, aut luci ad tenebras? Omne animal diligit sibi simile, et omnis homo proximum suum. Omnis caro ad similem sibi conjungitur, et omnis homo sociabitur simili sibi. Si lupus agno aliquando communicavit sic peccator justo* (Eccli. xiii).

CAP. XI. De oculis, auribus, et lingua potestatum, et de officio præsidis, et quod judicem oportet habere juris et æqui notitiam, voluntatem boni, et potestatem exsequendi, et quod juramento debet esse alligatus legibus, et a sordibus munus alienus.

Sequitur oculorum, aurium, et linguæ, collatio, quam in præsidibus provinciarum consistere superius dictum est. Præses igitur est qui in jure reddendo, provincialibus præsidet. Hic autem æqui et iniqui debet habere notitiam, et facultatem, et animum ejus, quod justum est, exsequendi. Nam sicut medico eventus mortalitatis imputari non debet, ita si quid triste per imperitiam ejus contigerit, ei merito imputatur. Quod si novit, et non vult, non ex ignorantia, sed ex malitia condemnatur. Finis siquidem utriusque damnatio est: licet ignari mitius puniantur, nisi forte ignorantiam negligentiam procuraverit. Nam si ignorantia invincibilis est, non affert mortem, sed ab innatis tenebris excusatur. Si vero scit, et vult æquitati servire, nec potest, non tam præsidis est culpa, quam principis. Sed ad religionem judicis hæc eadem pertinere, certissimum est, cum ipsum juris oporteat habere notitiam, voluntatem boni, vires exsequendi, et sacramento debeat esse legibus obligatus; ut sibi omnino illicitum noverit, ab earum sinceritate divertere. Nam de sapientia ejus, Sapientia docet. *Judex, inquit, sapiens judicabit populum suum, et principatus sensati stabilis erit. Secundum judicem populi, sic et ministri ejus, et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea* (Eccli. i). Sed et vires necessarias esse, non tacuit, dicens: *Noli quærere judex fieri, nisi valeas virtute irrumperè iniquitates, ne forte extimescas*

A faciem potentis, et ponas scandalum in agilitate tua. Non pecces in multitudine civitatis, nec te immittas in populum, neque alliges duplicia peccata, nec enim in uno eris immunis. Noli esse pusillanimis in anima tua, exorare et facere elemosynam non despicias. Ne dicas: In multitudine munerum meorum respiciat Deus, et offerente me Deo altissimo munera mea suscipiet. Non irrides hominem in amaritudine animæ, est enim qui humiliat et exultat circumspector Deus (Eccli. vii). Ex his diligenti lectori occurret, quod voluntas boni non minus judici necessaria est, quam notitia, vel potestas, cum non modo de suis, sed ex alienis delictis teneatur, et duplici suorum et aliorum prematur onere, ut nec in multitudine munerum citra munditiam voluntatis sit ei fiducia ante Deum. Unde et Plato egregie quidem et luculenier (si tamen audiat) eos, qui de reipublicæ gerendo magistratu contendunt, ita inter se versari asserit, ut si nautæ sub adversa tempestate decerent, quis eorum potissimum debeat gubernare. In quo fortunæ calculo, aut nullus, aut rarus, ilemque temerarius est, qui sine arte et viribus vindicet magistratum. Et in eo quidem tempore nihil miserabilius vidi, quam Judices scientiæ legis ignaros, bonæ voluntatis inanes, quos convincit amor munerum et retributionum, et id virium quod habent in obsequio avaritiæ, jactantiæ, aut carnis et sanguinis exercentes, et a necessitate sacramenti legitimi absolutos. Ex quo pianum est,

C principes qui eis ordinariam jurisdictionem contulerunt, juris esse ignaros vel contemptores. Sed quidquid de peritia juris dicamus, aut de viribus exsequendi, judicem oportet esse religiosissimum, et qui omne iniquum morte ipsa magis oderit. Quia ergo præsidis ordinariam habent jurisdictionem, vel juris dicendi potestatem, ipsorum et judicem aliorum una est speculatio, et quod de his dicitur, facile ad aliorum consequentiam trahitur. Est itaque primum quod ex necessitate officii utrique indicitur, ut justitiæ in omnibus pareatur, et nihil eorum quæ facienda sunt, fiat ad pretium. Nam quod injustum est, usquequaque non licet, ut nec pro temporali vita fieri liceat. Quod vero justum est, mercedis interventu non indiget, cum per se fieri debeat, et iniquum sit vendere quod debetur. Justitiam ergo vendere iniquitas est; injustitiam, iniqua insania. Hæc siquidem ubique reprobat est, ut nusquam esse debeat, illa ubique debita est, ut sine scelere vendi non possit. Neque enim Balaam ex eo culpatur, quod populi Dei causam condemnaverit, aliudve dixerit, quam quod Dominus inspirabat, sed quia avaritia excecatus est, infidelium causam instruens quomodo ad provocandum iram Dei delinqueret Israel, dictante malitia procuravit. Quærebat ergo quomodo juste justificaret causam impii, et quasi illuso Deo, gratiam ejus subtraheret electis. Aut si adversa justificari non posset causa, hoc saltem agebat, ut et ab ista recederet Deus. Compugnantibus namque

ilicis, vincere (ut dicitur) consuevit, qui viribus superior est. Balaamitas videas plurimos, qui licet iniquam nolint ferre sententiam, corrupti tamen muneribus, justitiam partis unius, in alteram quavis arte transferre moluntur. Non facile dixerim utrum sit nequius, licet venditor æquitatis, malitiam fūco fallaciori coloret. Potest tamen videri nequior, qui officii sui principem et reginam, cui fides famulatur, quasi mercem in foro distrahit, ac si servus infidelis dominum vendat. Omnis enim magistratus, justitiæ famulus est. Constat enim quia æquitas alienatur a venditore, licet ad emptorem non transeat, et empti iniquitas sic ad emptorem transit, ut nequaquam a venditore recedat. Et quod in aliis contractibus non reperitur, solus ille justitiam vendit, qui non habet. Siquidem ante commercium relinquit sordidum venditorem. Nonne sordidus est, qui ad acceptas, vel oblatas sordes, conscientiam polluit, et non tam justitiam venalem habet, quam animam suam? Doctor gentium divitias, honores, et totius mundi variam suppellectilem contemnit ut stercora, ut solum lucrifaciat Christum, ratus omnia, quæ dispendium saluti afferunt, sordibus aggreganda. Recte quidem et fideliter, eo quod nihil mundum, nihil honestum, nihil decens salutem impedit, sed sola turpitudine, quæ sicut dedecet, sic et immunda est, et certe inutilis, adeo damnosa, ut nullo temporali emolumento valeat compensari. Quid enim prodest homini, si universum mundum lucretur, faciens detrimentum animæ suæ? (Luc. ix.) Et vide, quia non dixit mundum inutilem ubi salus perditur, sed etiam ubi minuitur gloria. Quantumvis rutilent gemmæ, aurum splendeat, et omnibus lenociniis suis ardeat mundus, quidquid munditiam hominis perimit, sordidum; quod decorem animæ exstinguit, turpe; quod honestatem subvertit, ignominiosum est. Unde et apud antiquos, etiam salutiferæ veritatis ignaros, omne quod ex debito officii gratuitum esse oportet, si fiat ad pretium, in sordibus computantur. Ipsius quoque pretii sic dilatant interpretationem; ut non modo pecuniam, speciemve contineat, sed obsequium, omnemque operam, quatenus alias non debetur. Quod enim ex sordibus est, quid erit nisi sordidum? Non enim potest arbor mala fructus bonos facere, cum in eo vis naturæ consistat, ut similia ex similibus procreentur.

Cæterum quia præsidium, et aliorum iudicum, communem esse inspectionem præmisimus, æquitatis, et publicæ quietis ministri sunt, quos tanto circumspiciendos, et cautiore oportet esse, magisque sollicitos, quo illius reservantur examini, cuius prudentia circumveniri non potest, aut justitia corrumpi: illo obtinente, ut in quo iudicio iudicaverint, iudicentur, et mensuram bonam et conferant, et coagitatam, et superfluentem in sinus suos a iudice justo recipiant.

A CAP. XII. De sacramento iudicium, et collatione Pythagoræ et Alexandri, et in quibus rebus gratiam partibus possit facere iudex, et de questionibus captiosis.

Et quidem iudices sacramento legibus alligantur iurati, quia omni modo iudicium cum veritate, et legum observatione disponent. Ipso quoque iure cautum est, ut sacrorum Evangeliorum scripturæ terribiles, ante sedem iudicalem deponantur, ibique ab initio litium, ad finem usque permaneant, nec amoveantur, nisi sententia recitata, quo totius consistorii latitudo, Dei ipsius repleta præsentia, omnibus ad sacrosantas Scripturas metum incutiat, et reverentiam, et ab inquisitione veritatis omnis iniquitas propulsetur. Omnes quoque carnis et sanguinis, religio iudiciaria, propellit affectus, evacuans iram et odium, metum et amicitiam: quia, ut ait Julius Cæsar, haud facile animus verum providet, ubi ista proficiunt. Hinc est illud proverbium, auctore Cicerone apud antiquos celeberrimum: exiit personam iudicis, quisquis amicum induit. Æquitas enim cui iudex obsequium debet, odii sinistram, aut amoris dextram nescit. Nam a veritate non licet in iudiciis declinare. Ut vero plurimum indulgeatur amicitiae, amico interdum dilationis gratiam facit. Hoc tamen ipsum raro, et non nisi causa cognita. Porro dum causa anceps est, dilatio protelatur, si non contentiosis, saltem decisionis. Nam iudicia festinata, poenitentiam pariunt. Unde et Græci, cum urgentur ad sententiam antequam de causa liqueat, respondent patres suos solem apud antipodes non vidisse; sed exspectasse semper, donec et ipsis oriretur. Dicunt enim præproperum esse viatorem, qui antequam lucifer oriatur, crassis adhuc tenebris, luceque remota, dietam aggredditur. Sed nec iudicem terreat auctoritas ligatorum, cum Pythagoræ in longissimum tempus sit dilata petitio, et Alexandri Macedonis in castris iudicio sit causa damnata. Quod et ille acceptum habuit, iudicibus agens gratiam, quorum in eo fidem probaverat, quod justitiam omni potentatui præferebant. Nihil vero præclarius de Alexandro illo, quem publica opinio magnum assertit, in aliqua historia meo iudicio reperi. Mihi quidem semper, ut tamen pace eorum loquar, qui temeritatem virtuti præferunt, ditissimo Alexandro pauper Pythagoras maior erit. Quod ut mecum conicias, collationem Philippi et Alexandri; Trogo Pompeio, vel Justino compendiario ejus, si mavis, auctore, revolvamus. Ait ergo: « Fuit Philippus rex, armorum quam conviviorum studiosior, cui maxime opes erant instrumenta bellorum, divitiarum quæstus, quam custodia solertior. Itaque inter quotidianas rapinas, semper inops erat; misericordia in eo et perfidia, pari jure dilectæ. Apud eum nulla ratio vincendi turpis, blandus pariter et insidiosus alloquio, qui plura promitteret, quam præstaret. In seria et jocos artifex, amicitias utilitate, non fide colebat. Gratiam fingere in odio, instruere

inter concordantes oīia, apud utrumque gratiam A
querere, sollemnis illi consuetudo. Inter hæc elo-
quentia et insignis oratio, acuminis et solertiæ
plena, ut nec ornatui facilitas, nec facilitati inven-
tionis deesset ornatu. Illic Alexander filius suc-
cessit, et virtute et vitiis patre major. Itaque vin-
cendi ratio utrique diversa. Hic aperta, ille artibus
bella tractabat. Deceptis ille gaudere hostibus, hic
palam fuis. Prudentior ille consilio, hic animo
magnificentiore. Iram pater dissimulare, plerumque
etiam vincere : hic ubi exarsisset, nec dilatio ul-
tionis, nec modus erat. Vini nimis uterque avidus,
sed ebrietatis diversa vitia. Patri mos erat etiam
de convivio in hostem procurrare, se temere peri-
culis offerre. Alexander non in hostes, sed in suos
seviebat. Quamobrem sæpe Philippum vulneratum
prælia remisere, hic amicorum interfectorum con-
vivio frequenter excessit. Regnare cum amicis ille
volebat, hic in amicos regna exercebat. Amari
pater malle, hic metui. Litterarum cultus, utrique
similis. Solertiæ pater majoris, hic fidei. Verbis
atque oratione Philippus, hic rebus moderatior.
Parcendi vietis, filio animus promptior et honestior.
Frugalitati pater, luxuriæ filius magis deditus erat.
Quibus artibus orbis imperii fundamenta pater je-
cit, operis tanti gloriam filius consummavit. Ast
in uno non modo patris, sed omnium ingenuorum
transcendit vitia, quod incontinentissimæ fuit in-
vidiæ, adeo ut etiam paterni triumphī ei lacrymas
extorquerent, ac si ei virtus paterna omnium ge-
rendorum præperet gloriam. Eos etiam aut pro-
priis manibus interficiebat, aut rapī præcipiebat
ad pœnam, qui paternæ virtutis præconia prædica-
bant. At Pythagoras apud philosophos tantæ existit
auctoritatis, ut ad omnium questionum decisionem
sufficeret, si in parte crederetur Pythagoras existi-
tisse. Tantum namque opinio præjudicata poterat,
ut nihil convalesceret ab opposito, dum hoc ipse
dixisse diceretur, et ex usu acquiescentium, vox
ipse pronominis, Pythagoram indicabat. Cum enim
simpliciter dicebatur, « Ipse hoc dixit, » ex præcepta
auctoritate, teste Tullio, Pythagoram intelligi oport-
tebat. Hic tamen tota auctoritate sua, nequaquam
iudicium flexit, sed adhuc interveniente dilatione,
propter rei ambiguitatem pendet sententia. Thema
quidem huiusmodi est : Evallus adolescens dives,
eloquentiæ discendæ gratia, causasque orandi cu-
piens fuit. Hic in disciplinam Pythagoræ se dedit,
promittens pecuniam quantam Pythagoras petierat,
data medietate antequam ingrederetur, daturus
alteram quo primum die causam apud iudices per-
orasset, et vicisset. Postea cum diutius auditor,
assectatorque Pythagoræ fuisset, facundiamque
promovisset a studio, et transcurso tempore lon-
giori, causantibus patrocinium denegaret, ut puta-
batur, ne doctoris implemet mercedem, habito con-
silio, litem cum eo Pythagoras contestatur. Cum
ergo ad iudices ineundæ constituendæque causæ
venissent gratia, Pythagoras sic exorsus est : « Disce,

A inquit, stultissime adolescens, utroque id modo
fore, uti reddas quod peto, sive pro te pronuntia-
tum erit, sive contra te. Nam si contra te lis eri-
data, merces debebitur mihi ex sententia, quia ego
evicero : sin vero secundum te iudicatum erit,
merces mihi ex pacto debebitur, quia tu viceris. »
Ad ea placide Evallus : « Opto, inquit, huic tux
tam ancipiti captioni isse obviam, si verba non ipse
facerem, atque alio patrono uterem. Sed magis in
ista victoria, præludium est, cum te non in causa
tantum sed in argumento quoque isto evicero.
Disce ergo tu, magister sapientissime, utroque
modo futurum uti non reddam quod petis, sive
contra me pronuntiatum fuerit, sive pro me. Nam
si iudices pro causa mea senserint, nihil tibi ex
sententia debebitur, quia ego vicerō ; si contra
pronuntiatum fuerit, nihil tibi ex pacto debeo.
quia non vicerō. » Sic ab adolescente discipulo,
magister eloquentiæ inclytus suo argumento con-
futatus, et captionis versutæ, et excogitatæ frustra-
tus fuit. Tunc iudices, ut antiquæ historiæ verbis
utar, dubiosum hoc inexplicabileque esse quod
utrinque dicebatur rati, ne sententia sua utramque
in partem dicta, ipsa sese rescinderet, injudicatam
reliquerunt, causam in diem longissimum prote-
lantes. Nec multum refert ad propositum, Pytha-
goras, an Protagoras, sicut Quintiliano placet et
Aulo Gellio, litigaverit, neque enim vis est in no-
mine, dum constet rem ambiguam sine temeritate
diffiniri non posse. Sunt autem multæ captiosæ
questiones, quæ tutius et commodius, præsertim in
iudiciis, differuntur, quam accelerentur. Unde et
apud Dialecticos, genus hoc *Tractus* appellatur, et
a Græcis dicitur *Ζήτησις* ubi, quidquid verum esse
statueris, falsum reperitur. Et, si plerumque in
his per exceptionem doli mali possit res temperari,
et æquitas ipsa juris interdum queat mitigare rigo-
rem, nisi urgentissima rerum necessitas cogat, in
talibus sententiam expedit differre, quam ferre.
Fere a puero didicisti, quia in questionibus quæ
habent positiones implicitas, et quæ latenter in-
volvunt contraria, laboriosa solutio est, nisi forte
te antiquo Nestore repntes cautiorem. Ne credas
somnia, Agamemnoni dictum est in somnis, dum
in excidio Trojæ Græcia laboraret. Hujus quoque
somnia interpretationem, Jovi censuerunt Græco-
rum sapientissimi reservandam. Laborantes vidi
quamplurimos, dum quæritur an qui dicit, ego men-
tior, verum dicat. Sed neminem vidi qui Scyllam
vitaret et Charybdim, nisi debilem aut propitium
sustineret hostem. At in litigiis disputationibus
et declamationibus scholasticis, sine periculo isto
ista versantur. Sed ubi ad forum ventum est, in
quo inanis ostentatio ingenii conquiescit, et seria
duntaxat agitantur, sine periculo litigatorum, aut
iudicis, in sententiæ calculo non erratur. Nec est,
ut opinor, quidquam utilius, quam periculum dif-
ferri, si omnino vitari non potest. Iniquissimum ta-
men est, jurgia protelari, cum alterutrius litigan-

tium periclitatur utilitas, et rei difficultas moram non contrahit. Quidquid igitur expediri potest, accelerandum est; quod consultiore tractatu indiget, differendum.

CAP. XIII. *Quomodo iudicium debeat ordinari, et de conceptione sacramenti calumnia, quod ex necessitate præstant actor et reus, et quid imminet illi, qui iuramentum subire detrectat, et de sacramento advocatorum, et pœna calumniatorum, sive prævaricantium, aut tergiversantium.*

Ut vero rerum veritas citius illucescat, litigatores ipsos, personas videlicet principales, non ante ad litem iudex admittet, quam ei præstito sacramento faciant fidem, quod iustitiæ insistent, et calumniam omnem procul facient. Actor quidem juret, non calumniandi animo litem movisse, sed existimando bonam habere causam, et quod nihil in tota lite faciet calumniose, ut nec probatio, nec dilatio frustratoria exigatur, sed id solum quod iustitiæ videtur exigere. Reus autem jurabit, quod putans se bona instantia uti, pervenit ad reluctandum, et quod in nullo totius litis articulo calumniose versabitur, id solum a iudice, vel adversario exigens, quod pro veritate putat ex necessitate, iustitiæ exhibendum. Uterque vero juramenti sui extrema clausula hoc complectetur, ut jurent se nihil dedisse, aut promisisse, aut daturus esse, vel per se, vel per mediam personam, sive iudicibus, sive aliis quibuscunque personis pro ea causa, exceptis his, quæ advocatis, et quibusdam aliis certis personis de iuris indulgentia præstari licet. Quod si actor sic jurare recusaverit, exclusus a lite cadit ab actione, tanquam improbus litigator. Reus vero detrectans subire iuramentum, habetur pro confesso, et sententiam damnationis exspectat. Sed et ipsi patroni causarum, quo fidelior possit esse examinatio, ab ipsa contestatione litis, iuramento arcantur ad veritatem et fidem, jurantes quod cum omni virtute sua, omni ope, quod justum et verum examinaverint, clientibus suis inferre procurabunt, nihil studii relinquentes prout cuique possibile est; et quod ex industria sua non protrahent lites. Nam eas oportet a iudicibus infra biennium vel triennium terminari. Ipsos quoque advocatos pari distributione partibus exæquabit, sive eos petierint, sive non, ut æquo Marte possit causa procedere. Hæc autem paritas, et in virtutis merito, et vivacitate ingenii, consilii profunditate, et opinione scientiæ, et nominis auctoritate consistit, ut hæc omnia, si fieri potest, apud partes quadam æquitatis lance librentur. Quod si unius præ cæteris est fama hilarior, ex officio iudicantis prout poterit parti adversariæ compensabitur. Qui tamen alicujus litigatorum arcana prænovit, non patrocinabitur adversario, nisi forte citra convenientiam iudicis, separatim cum pluribus aliter tractaverit, ut alteri paris defensionis copia subtrahatur. Nec est qui a iudice monitus sine excusatione probabili, possit cuicumque parti patrocinium denegare, nisi forum sibi præ-

cludi velit, ut postmodum in causis agendis minime audiat. Si vero prævaricatus fuerit advocatus, in convictum oportet, pro qualitate commissi, pœnam gravissimam exercere. Munus siquidem patrocinii fidelissime implendum est, et sine adversariorum injuria. Rationibus namque, non probris contendendum est, et ex edicto principis palitur opinionis dispendium, quisquis negotio derelicto, pro-cax in adversarii sui contumeliam aut palam pergit, aut subdole. Sed licet patrono merces ex causa honorarii debeat, concinnatorem vel redemptorem litium esse non licet, ut certæ partis emolumentum cum gravi damno litigatoris, et quadam deprecatione paciscatur. Quidquid autem patronus allegaverit præsentem domino, perinde est habendum, ac si proferatur a domino, nisi ex continenti, id est infra proximum triduum contradixerit. Licet autem patronum vinci contigerit, in nullo læditur fama ejus, si nihil omisit ex contingentibus, et clientis sui iustitiam fideliter fovit. Non enim cogitur patrocinari mendacio. Si quid vero læsionis assert causa, in litigantes cadit, sive civiliter, sive criminaliter actum sit. Hoc autem quidquid sit, sententia diffinitiva declarat, quæ reos condemnat, vel absolvit, et interdum in ipsos auctores consultissime acerbioris effundit aculeos. Nam ut de civilibus taceatur, in quibus tamen est eadem invenire, accusatorum temeritas tribus modis detegitur, tribusque subjicitur pœnis. Aut enim calumniantur, aut prævaricantur, aut tergiversantur. Est autem calumniari, crimina falsa intendere. Prævaricari, vera abscondere. At in universum ab accusatione desistere, tergiversari est. Sed lege Remia calumniantes ad vindictam poscit similitudo supplicii, ita tamen ut postquam reus absolutus fuerit cum de accusatoris consilio et mente constiterit, si iusto errore lapsus est, absolvatur. Si vero in evidenti calumnia deprehensus est, pœna legitima condemnatur. Quod ipsius pronuntiationis manifestatur verbo. Nam si pronuntiatum est, « Non probasti, » percipit actori; si vero « calumniatus es, » condemnatur eum; et licet de pœna infamiae nihil subjecerit, tamen potestas legis adversus eum exercebitur, adeo ut importet infamiam.

CAP. XIV. *De ratione instrumentorum.*

At in ipsa disquisitione consilii, tam in civilibus quam criminalibus causis, ad examinandas probationes, instrumentorum ratio habenda est. Et quidem instrumenta dicuntur omnia, quibus causa instrui potest, sive sint testimonia, sive testes: hæc tamen illis potiora sunt, eo quod testes testimoniis præferantur. Nam cum testes examinari possint, testimonia semper, et apud omnes eadem sunt. In ipsa vero testium examinatione, non potest ex regula aliqua diffiniri, quid magis iudicem sequi oporteat. Si enim omnes testes ejusdem honestatis et æstimationis sint, et negotii qualitas, ac iudicis motus cum his concurrerit, sequenda

sunt omnia testimonia. Sin vero quidam eorum aliud dixerint, licet in pari numero, credendum est quod naturæ negotii convenit, quod inimicitiae aut gratiæ suspicione caret, confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis et testimoniis, quæ rei aptiora, et vero proximiora esse comperit. Non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testium fidem, et testimonia, quibus potius lux veritatis assistit. Ipsi quoque præsumptionibus frequentissime stabili, donec probetur contrarium. Nam et Salomon, cum in litigio meretricum infantem dividi præcepisset, et altera eum mallet alteri vivum cedere, ipsa tamen reclamante: *Nec mihi nec tibi sit, sed dividatur, illi vivum infantem restitutum censuit, quæ non acquievit, ut vivus moreretur* (III Reg. ii). Argumento siquidem probabili trahatur, ut matrem crederet quæ diligebat; cum opinionem ejus, aut fidem, adversa probatio nequaquam evacuet. Unde et D. Adrianus rescripsit, iudicantis dilatans in examinatione testium facultatem; et verba quidam epistolæ sunt hæc: Tu magis scire potes quanta fides habenda sit testibus, qui ejus dignitatis, et ejus æstimationis sint, et qui simpliciter visi sint dicere, utrum unum eundemque sermonem meditatum attulerint, an ad ea quæ interrogaveris, ex tempore verisimiliter responderint. Quæ argumenta, et quemadmodum, cuique rei probandæ sufficiant, nullo certo modo satis diffiniri potest. Alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei, de qua queritur fidem. Hoc igitur solum tibi respondere possum summam, non utique ad unam speciem, probationis cognitionem statim allegari debere, sed ex sententia animi tui, te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris. Judici vero plurimum licet, dum in omnibus serviat veritati, quam si (ut solet) apud improbos periclitari cognoverit, ad professionem ejus qui necessarii fuerint, evocabit, et ad testimonium compellet invitos: his tamen exceptis, quos adversus certas personas testificari jura non cogunt.

CAP. XV. *Quæ pertineant ad religionem proconsulum, præsidum, et ordinariorum judicum, et quatenus xenia protendi liceat; et de Cicerone, Bernardo, Martino, Gaufrido Carnotensi.*

Pertinet autem ad religionem præsidis, providere ne potentiores viri injuriis afficiant humiliores, ne defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes. Prohibebitque illatas exactiones, et violentias factas, et extortas metu venditiones, et cautiones, vel sine pretii numeratione, ne et ipse provinciam in præbendis hospitibus oneret, denique ne quis iniquum lucrum, vel damnum sentiat, præcavebit. Congruit enim bono et gravi præsidii, curare ut pacata et quieta sit provincia: quod facile obtinebit si sollicitè agat, ut malis hominibus provincia careat, eosque conquirit. Nam

et sacrilegos, latrones, fures, plagarios conquirere debet, et prout quisque deliquerit, in eum animadvertere, receptatoresque eorum, sine quibus latro diutius latere non potest. Omni vero jus reddenti observandum est, ut in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni non patiat. Unde mandatis adjicitur, ne præsidēs in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant. Nam ex conversatione æquali, contemptio nascitur dignitatis. Et summam ita jus reddi debet, ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat. Sed et in cognoscendo, nec excandescere adversus eos, quos malos putat, nec precibus calamitosorum illacrymari oportet. Id enim non est constantis et recti iudicis, ejus motum animi vultus detegit. Quid enim in viro gravi deformius, quam si ad auram genæ pallent, cutis in rugas contrahitur, scintillant oculi, turbatur vultus; aut si sanguinem faciei ira accendit, et quasi excludit in superficiem, spumantia torquentur labia, brachia jactantur, salient pedes, corpus trepidat, et toto gestu non tam iratum exprimit, quam insanum. Certe cum tales video, compatio illis, mihi quæ metuo, memor hominum, quos in Africa esse, in libro naturalis Historiæ apud Plinium didici. Dicuntur enim effascinare voce et lingua, ut si impensius forte laudaverint pulchras arbores, segetes amœniores, lætiores infantes, equos egregios, pecudes pastu et cultu optimas, repente moriantur, aut pereant. Fascinatio quoque oculorum exitialis est. Refert idem homines esse in Illyricis, qui interimant videndo, quos diutius irati viderint. Eosque ipsos mares, feminasque qui visu nocentes sunt, pupillas in singulis oculis habere bina. Apollonides quoque perhibet, in Scythia nasci feminas, quæ Bithiæ vocantur, et easdem in oculis binas habere pupillas, et perimere si quem visu forte iratæ aspexerint. Vereor ne his cognati sint iudices iracundi. Tradunt etiam physiognomi, eos qui habent oculos maculosos, ad nequitiam proniores. Quæ vero de præsidibus, aliisque iudicibus dicta sunt, debent et apud proconsules, quos nostrates vulgariter dicunt *justitias esse errantes*, obtinere. Et nomen quidem erroris, etsi non officio, personis tamen eorum convenit qui euntes post concupiscentias suas, in sectatu avaritiæ, et deprædatione popularium, a tramite æquitatis aberrant. Debent autem officia omnium esse gratuita, ut nihil ultra statutum exigatur, sed nec recipiatur. Sed forte quid statutum sit, quæris. Plebiscito continetur, ne quis præsidium munus donumve caperet, nisi esculentum pœculentumve, et id quidem intra dies proximos prodigatur. Quod et ad proconsules, aliosque magistratus ex mandato principis transit. Non vero in totum debent xenii abstinere, sed modum adhibere. Ut vero nec in totum abstineant, nec avare modum xeniorum excedant, divus Severus, et imp. Antonius elegantissime sunt epistola moderati. Cujus epistolæ verba sunt hæc: « Quantum ad xenia pertinet, audi quod sentimus. » Vetus

proverbium est : « Nec omnia, nec semper, nec ab omnibus. » Nam valde inhumanum est a nemine accipere; sed passim, villissimum; et per omnia, avarissimum. Quod autem mandatis continetur, ne domum vel munus ipse proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus quotidiani causa, quod ad xenia jam non pertinet, sed ad ea quæ eduliorum excedant usum. Sed nec xenia producenda sunt, ad munerum qualitatem.

Licet enim patrociniū justum possit vendere advocatus, et peritus juris sanum consilium, iudicium vendere omnino non licet. Cicero cum in Palatio domum vellet emere, et pecuniam in præsens non haberet, a Sylla qui tunc reus erat, mutuo sestertium vices tacite accepit. Ea res priusquam emeretur, prodita est, et in vulgus exivit. objectumque est ei quod pecuniam domus emendæ causa a reo accepisset. Tunc Cicero inopinata exprobratione permotus, accepisse se negavit, dicens se domum non esse empturum. Atque adeo falsum est quod, inquit, objicitis, ut verum sit me pecuniam accepisse, si domum emero. Sed cum postea emisset, et hoc mendacium in senatu ei ab inimicis objiceretur, risit satis, atque inter ridendum : « Imprudentes, inquit, homines estis, cum ignoratis prudentis et cauti patrisfamilias esse, quod emero velit, se empturum esse negare, propter competitorum emptionis. » Sic itaque, quod inficiari non poterat, urbano faceloque diluit dicto, rem magis dignam faciens risu quam crimine. Familiare siquidem habebat, ut quoties objectum turpe abnegare non posset, responsione joculari illud eluderet. Amplectendæ memoriæ, et imitandæ sanctitatis summus pontifex Eugenius, quem vidisti, nullum omnino munus hominis litigantis recipiebat, aut cui litem crederet imminere. Unde cum in adventu suo prior quidam modicæ facultatis, cujus causam nondum audierat, ei marcam auri devotione multa instanter offerret : « Nondum, inquit, domum ingressus es, et jam vis corrumpere dominum? Corruptionem namque vir sanctus credidit, quidquid offerebatur iudici lite pendente. Bernardus Clarevallensis monachus, et sanctorum Cosmæ et Damiiani diaconus cardinalis, Romæ degens in excelsis singulariter habitavit, excutens manus suas ab omni munere, ut nondum natus sit, cujus aurum, vel argentum in munus acceperit. Quid referam Martinum, qui contra morem a legatione rediens pauper, cum ab episcopo Florentino equum, socio necessarium, magna compulsus instantia, accepisset, eundem restituit donatori, ex quo eum ab initio dati muneris, causam in Romana Ecclesia ventilandam habuisse cognovit. Quod et plenius S. Bernardus Clarevallensis abbas, qui eum perfectius noverat, refert in libro doctrinali, quem ad S. Eugenium de contemplatione vel consideratione scribit. Taceo quod venerabilis Pater Gaufridus Carnotensis, legatus Aquitanicæ, provincialium munera non recepit, nisi in causa esculenti et poculenti, et

PATROL. CXCI.

hoc cum summa frugalitate; sed omnia quæ in xeniorum ratione offerebantur, ut stercora contemnebat. Testatur sanctus Clarevallensis, quod piscem, quem vulgo sturionem dicunt, a devoto quodam legationis suæ clerico gratis accipere noluit, nec ante acquievit offerentis improbitati, quam ei pro admisso xenio pretium numeraret.

CAP. XVI. *De crimine repetundarum, quo tenentur et præsides et iudices, qui aliquid omnino accipiunt propter eas res quæ sibi sunt ex officio faciendæ : et de Samuele, qui docet iuge sacrificium esse debere in domo iudicis, quæ se ipsam oblatione iustitiæ, et bonorum operum exhibet templum Dei.*

Sed crebrescentibus vitiis, etiam in clero sunt hodie continentie tantæ exempla rarissima, cum tamen de cen-sura legum, summa continentia magistratibus omnibus sit indicta. Adeo quidem, ut qui ordinariam gesserit potestatem, quidquid ex vetere delegationis titulo profligaverit, cum dispendio pudoris atque fortunæ, id est honoris atque dignitatis, de propriis facultatibus intra provinciam positus inferre cogatur. Lege quoque Julia repetundarum tenetur, qui, cum aliquam potestatem haberet ob iudicandum, vel non iudicandum, decernendum vel non decernendum, aut ob denuntiandum testimonium, vel non denuntiandum, pecuniam acceperit; et in summa, quo magis aut minus quid ex officio suo faceret. Nec usu capi potest quod accipitur, antequam redeat in potestatem ejus a quo profectum est, aut hæredis. Venditiones quoque et locationes, pluris minorisve factas, lex ista rescindit, et ea damnati, testimonium publicum dicere, aut iudices esse, aut postulare prohibentur. Et licet convicti extra ordinem hodie puniantur, plerumque damnantur exsilio, vel etiam durius, prout admiserint. Sed et ab hæredibus pœna repetitur. Inspice verba legis, et quanta indignatione crimen hoc persequatur attende. « Ut unus, inquit, pœna metus posset esse multorum, ducem qui male egit ad provinciam quam nudaverat, cum custodia competenti ire præcipimus, ut non solum quod egit, non dicam domesticus, sed manipularius et minister acceperit, verum ut id quod ipse a provincialibus meis rapuit, aut sustulit, in quadruplum invitum exsolvat. » Itemque : « Omnes cognitores et iudices a pecuniis atque patrimoniiis manus abstineant, neque alienum iurgium putent suam prædam. Etenim privatarum litium cognitor, idemque mercator, statutum legibus cogatur subire iacturam. » Et illud : « Jubemus quoque et hortamur, ut, si quis forte honoratorum, decurionum, possessorum, postremo etiam colonorum, a cujuslibet ordinis iudice fuerit aliqua ratione concussus, si quis sciat venalem de jure fuisse sententiam, si quis pœnam vel pretio remissam, vel vitio cupiditatis ingestam : si quis postremo quacunque de causa improbum iudicem potuerit approbare, is vel administrante eo, vel post administrationem depositam in publicum prodeat, deferat crimen, delatum approbet, cum probaverit, et vi-

etiam reportaturus et gloriam. Utinam hæc vel audiantur a nostris, nam ut servantur optare vix audeo! Quos quoties diligentius intueor, concussoribus mihi potius videor videre quam iudices, ac si ad hoc solum dati sint, ut provinciam spoliarent. Sed et leges ipsæ et consuetudines, quibus nunc vivitur, insidiæ sunt et laquei calumniantium. Verborum tendiculæ proponuntur, et aucupationes syllabarum; vix simplici qui syllabizare non novit! *Feci, inquit, iudicium et iustitiam, non tradas me calumniantibus me (Psalm. cxviii);* ac si aperte dicat: Qui iudicium pervertunt, et iustitiam deserunt, tradantur calumniatori, qui filios Adam ante conspectum Domini accusat die ac nocte. Legitur in libro Regum ad universum Israel dixisse Samuelem: *Ecce audiri vocem vestram juxta omnia quæ locuti estis ad me, et constitui super vos regem. Et nunc rex graditur ante vos, ego autem senui et incanui. Porro filii mei vobiscum sunt. Itaque conversatus sum coram vobis, ab adolescentia mea usque ad diem hanc. Ecce præsto sum. Loquimini de me coram Domino, et coram christo ejus, utrum bovem cujusquam tulerim, aut asinum, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cujusquam munus accepi, et contemniam illud hodie, restituamque vobis (I Reg. xii).* O pudicum animum! o continentem manum! o iudicem incorruptum, et vocem magnificam, admirandam, et imitandam universis, quæ de conscientia pura sic loquitur! *Loquimini de me coram Domino et Christo ejus, qui in cælo et terra iudices judicant. Loquimini, inquam, si bovem cujusquam aut asinum tulerim. Utiq[ue] villas et prædia, aut immensa pondera auri vel argenti, aut pretiosæ suppellectilis onera non extorserat, qui magni reputabat iudicem bovem oblatum accepisse vel asinum. Si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem. Neminem injuste vexaverat, qui omnes calumnias excluderat, nec iudicium ejus pervertebat caro vel sanguis, qui nullum unquam oppressit. Si enim in manus ejus quisquam inciderat, non eum iudex, sed propria iniquitas opprimebat. Si de manu cujusquam munus accepi, contemniam illud hodie, restituamque vobis. Quid, quæso, expressius dici poterat? Ut in summa omnem avaritiæ suspicionem tollat, nullius muneris conscientiam docet se habuisse, paratus contemnere et restituere, si quid omnino exigi posset. Malebat enim illud restituere in præsentem, quam cum usuris reddere in futuro, et contemnere illud hodie, satius judicabat, quam in conspectu Dei et omnium electorum, ex ea causa in ævum contemptibilis apparere. Sed quid ad hanc constitutionem ejus respondit auditor? Audi. *Et dixerunt (ibid.): Qui? Utiq[ue] totus Israel. Nam ad omnes sermonem direxerat. Non es calumniatus nos, neque oppressisti, neque tulisti de manu alicujus quidpiam (ibid.).* Si quis proconsulum præsidumve, aut tribunus, aut centurio, decuriove, aut omnino aliquis magistratus tale testimonium a provincialibus meruit, ad provinciam nostram, quæso, accedat, ut nostros do-*

ceat magistratus. Nam de vicecomitibus, et iustitiis, quæ, ut vulgari nostro utar, recte dicuntur *errantes*, nihil tale auditur, eo quod diligunt munera, et sequuntur retributiones, nec liberant pauperem a potente, advenæ et pupillo non judicant, et causa viduæ non ingreditur ad eos. Porro nec iudices ecclesiastici sequuntur Samuelem, sed sicut populus, sic et sacerdotes. In commune conqueritur Sapientia: *Tenentes legem nescierunt me; principes facti sunt, et ego ignoravi (Jer. ii).* Quod ut ab humilioribus liqueat, qui decani sunt, vel archidiaconi, nisi illi, ut Simon noster venerabilis doctor in lege Domini, dicere consueverat, *in quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus? (Psalm. xxv.)* Felicitissimum regem Anglorum, et Normanniæ, et Aquitaniæ adhuc invictissimum ducem, interroga quid etiam de suis sentiat, quos intrudit, et dicet, ut opinor: « Non est malum in clero, quod isti non faciant. » Episcoporum nomen et officium venerabile est, si tanta impleatur sollicitudine, quanta interdum petitur ambitione. Et diligerentur ut patres, timerentur ut domini, colerentur ut sancti, si exactionibus parcerent, et projicerent ex animo quidquid provenit ex calumnia, et omnem quæstum minime crederent pietatem. Caterum sibi reverentiam subtrahunt et amorem, dum honores ambiunt, pecuniam cupiunt, et vel suas faciunt, vel alienas calumnias fovent. Et quidem nescio quomodo notam et penam omnem evadant qui exactionem totius calumniosi quæstus sibi ad minus bessem vindicant. Nam aut solidum assem usurpant sibi, aut ut multum, trientem duntaxat archidiaconis et aliis officialibus, ne dicam cum populo ministris iniquitatis, cedunt. Sed nec legati sedis apostolicæ, manus suas excutiunt ab omni munere, qui interdum in provinciis ita debacchantur, ac si ad ecclesiam flagellandam egressus sit Satan a facie Domini. Concutiunt angulos domus, ut prosternant filios et filias ejus, qui languores et dolores animarum curavit in cruce. Commovent et conturbant terram, ut videantur habere quod sanari oporteat. Illic tamen non de omnibus sermo est, sed de his qui, Patris voluntate contempta, serviunt suæ. Constat enim quia in omni officio domus Domini, sic relinquuntur quidam, ut alii assumantur. Vidi ego ipse in omnibus his, decanos scilicet, archidiaconos, episcopos et legatos, tanta sollicitudine operari in messe Domini, ut merito fidei et virtutis, recte videri posset vineam Patris in manu eorum prudenter et utiliter collocatam. At alii sic versantur, ac si ad Thebas in facinus excitandas mittatur ab inferis Thesiphone vel Megæra. Nam fere sic ab aula contra omnium vota fidelium, ad Ecclesiæ publica officia accesserunt. Apud hos . . . iudicium nihil est, nisi publica merces, Atque eques, in causa qui sedet, empti probat.

Justificant impium pro muneribus, exsultant in rebus pessimis, lætantur cum mala sunt:

Vixque tenent lacrymas, cum nil lacrymabile cernunt.
(Ovid. Met. ii, 796.)

Siquidem peccata populi comedunt, et vestiuntur eis, et in eis multipliciter luxuriantur. Acceptores personarum, et quasi quidam bonorum mallei : hoc enim didicerunt ab eis a quibus electi sunt. Ait Sapientia : Venatio leonis onager in eremo, sic et pascua divitum sunt pauperes. Et sicut abominatio est superbo humilitas, sic execratio est divitis pauper. Dives commotus confirmabitur ab amicis, humilis autem cum ceciderit, expelletur et a notis. Diviti decepto multi recuperatores : locutus est superba, et justificaverunt illum. Humilis deceptus est, et insuper arguitur. Locutus est sensate, et non est ei datus locus. Dives locutus est, et omnes tacuerunt, et verbum illius usque ad nubes perducunt. Pauper locutus est, et dicunt : Quis est hic ? Et si offenderit, subvertunt illum (Eccli. xiii). Et hæc quidem sunt judicia eorum, quos curia docuit, imo omnium qui iustitiæ divitiis præferunt, et nihil potius ducunt, quam habere divitiis, quo tamen vix aliquid inutilius est. Nullus istorum exsultat, cum Christum videt in terris, nullus eorum est qui velit eum cum hominibus conversari, nullus qui ad bona opera proximorum decantet : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis (Luc. ii). Hoc siquidem canticum est fidelium prælatorum, qui speciosis incedunt pedibus, et ex eo beatis, quod pacem portant, et pacem sanctimonie sociam, sine qua nemo videbit Deum. Dicunt et hi cum Sapientia, quia bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia, et nequissima paupertas in ore impij (Eccli. xiiii). Clamitant in plateis, quia beatus vir qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit (Eccli. xxxi); ac si aperte dicant : Quisquis in munere cujuslibet magistratus, aurum quaerit, maculam invenit, sine qua nec acquiri, nec esse potest apud avidum possessorem. Quis unquam pecuniam sine sordidatione manu tractavit diutius ? Ex ea tamen certe minus manus sordet quam animus. Nolo mihi malorum frigescent limina, aut de nare canina sonare hic littera videatur, non pono os meum in cælum, ut de patribus, qui orbem judicant, et a nullo judicantur in terris, aliquid dicam, nisi plenum fide, charitate et reverentia. Dicam tamen quod verum est, adeo ut ei nemo fidelium audeat refragari, dicam quod ipsi prædicant. Dicam, inquam,

*Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto major qui peccat habetur.*

(Juv. viii, 140.)

Sal quoque infatuatum ad nihilum valet ultra, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus, utpote vilis abjectio, quæ nec ad stercoracionem agrorum prodest. Sol quoque orbem illustrat plenius, quia in eminenti est. Quid multa ? Opera singulorum, testimonium perhibent de eis. Sic Samuel operum testimonio justificatus est. Sed ne videretur populus ei blandiri, et quasi ex timore vel fallacia

A falsæ innocentie, et inanis iustitiæ, testimonium perhibere, populum religione juramenti ad professionem veri tamen arcandum censuit, dicens : Testis est Dominus adversus vos, et testis christus ejus in die hac, quia non inveneritis in manu mea quidpiam. Et dixit populus : Testis (I Reg. xii); ac si fidem Deo et regi suo debitam, religiosæ affirmationis obsidem faciant. Quod autem esculentum et poculentum acceperit, de Scriptura certum non habeo. Sic enim scriptum est : Judicabat quoque Samuel Israel cunctis diebus vite suæ, et ibat per singulos annos circumiens Bethel, et Galgala, et Maphat, et judicabat Israel in supradictis locis, revertebaturque in Ramatha. Ibi enim erat domus ejus, et ibi judicabat Israel (I Reg. vii). Quid aliud videtur sonare littera, nisi quod provinciam ex officio circuibat, ad expletionem iudicii, et revertebatur domum, ut de proprio satisfaceret necessitati ? Edificavit etiam ibi altare Domino (ibid.). Recte quidem, eo quod iuge sacrificium esse oporteat in domo iudicis, quæ cultu iustitiæ, et morum honestate, et luce bonorum operum, se ipsam exhibet templum Dei. Ubi amodo non immolatur sanguis hircorum et vitulorum, nec cinis vitulæ inquinatus sanctificat ad emundationem carnis, sed per pontificem magnum, qui penetravit cælos, Jesum Filium Dei, ubique locorum offerri debet

*Compositum jus fasque animi, sanctique recessus
Mentis, et incoctum generoso pectus honesto.*

(Pers., ii, 73.)

C Veri siquidem adoratores sic adorant Patrem in spiritu et veritate. Anne credis eum accepisse aliquid nomine sportularum ? Hoc enim prætextu non tam iudices quam iudiciorum caupones, qui nequitiam suam honesta volunt palliare licentia, iniquitatem suam colorare nituntur, quærentes scilicet aliqua emolumenta negotiorum, quorum pro parte onera portant. Aut si emolumentum esse non licet, sit saltem compensatio sumptuum et damnorum. Ili tamen rari sunt. Quis enim erubescit dicere : Quid mihi dabis ut tibi iustitiam faciam ? Nam ut pro se ipsa exhibeatur, frustra exspectas. Nonne simile est, ac si dicatur, quid vultis mihi dare ut me ipsum abnegem, officium prodam, et Dominum vendam ?

CAP. XVII. Pecuniam contemnendam esse præ sapientia : quod etiam veterum philosophorum probatur exemplis.

Leguntur plurimi philosophorum non modo divitiis contempsisse, sed abjecisse, quasi impedimentum sapientiæ et virtutis. Fecit hoc Socrates, quem omnium philosophorum sectæ quasi prudentiæ et veritatis unicum fontem venerantur. Antisthenes quoque cum gloriose rhetoricam docuisset, audissetque Socratem, dixisse fertur ad discipulos suos : « Abite, magistrum quaerite, ego enim jam reperi. » Statimque venditis quæ habebat, et publice distributis, nihil sibi plus quam palliolum reservavit. Hujus Diogenes ille famosissimus secta-

tor fuit, potentior rege Alexandro, et naturæ humanæ victor. Cum autem Antisthenes discipulorum nullum reciperet, et perseverantem Diogenem removere non posset, novissime ei minatus est clam, nisi abiret. Tum ille subiecit caput fertur atque dixisse: « Nullus tam durus baculus erit, qui me a tuo possit consortio separare. » Refert satyrus, qui virorum illustrium scribit historias, quod iste Diogenes palliolo duplici usus sit propter frigus, peram pro cellario habuerit, secumque portaverit, et quod clavam gerebat ob corpusculi fragilitatem, qua jam senex membra sustentare solitus erat, et emorathios vulgo sit appellatus, in præsentem horam poscens a quolibet et accipiens cibum. Habitavit autem in portarum vestibulis, et in porticibus civitatum, usquequaque profitemus verum, et transcuntium abigens aut notans vitia, quæ mores fœdabant. Cumque se torqueret in dolio, se domum volubilem habere iocabatur, et se cum temporibus immutantem. Frigore enim os dolii vertebat in meridiem, æstate ad septentrionem; et ubicunque sol se inclinaverat, Diogenis simul prætorium vertebatur. Quodam vero tempore, cum in usum potandi calicem ligneum gereret, vidit puerum manu concava bibere, et elisit eum in terra dicens: « Nesciebam quod natura haberet poculum. » Nichil unquam de animi rigore remisit, in eodem vultu tenore etiam adversis interpellantibus perstitit, et ut plene Socraticum nosset, calcatis turbinibus fortiorum, adversus omnem dolorem et miseriam uniformi duravit proposito. Dicebat enim hæc semper a philosopho aliena, et imputem sui animum, in quem fortunæ quidpiam licet. Virtutem ejus et continentiam, mors quoque indicat. Nam cum ad agonem Olympicum, qui magna frequentia in Græcia celebrabatur, jam senex pergeret febris itinere apprehensus, occubuit in crepidine viæ. Volentibus autem amicis, aut in jumentum, aut in vehiculum tollere, non acquievit, sed transiens ad arboris umbram, ait: « Abite quæso, et spectatum pergite. Hæc nox aut me victorem probabit, aut victum. Si febrem vicerò, ad agonem veniam; si me vicerit, ad inferna descendam. » Ibi per noctem eliso gutture, non tam mori se ait, quam febre morte excludere. Deceptus opinione virorum fortium et exemplo, in extremæ difficultatis articulo, ne aliunde inferretur, mortem ultroneam credidit appetendam. Præjudicata siquidem opinio sapientioribus persuaserat in commune, ut mortem provocare mallent, quam turpe aliquid sustinere. Fecit hoc Cato, fecerunt et alii, qui fertum aut cicutam, aliudve toxicum præoccupantes, omnem et solam (ut putabant) turpitudinis effugiebant notam. Veritatis namque ignorantia eis patrocinari videtur; sed crassa est et supina, quæ certa postponit incertis, et quidquid habetur optimum ex causa inani abjicit et expellit. Nec in eo fortitudinis nomen assequitur, quod se præ cæteris fraudulenta opinio consequi gloriatur. Uti-

A que fraudulenter et vane, quia, ut ait ille:

*Rebus in adversis facile est contemnere vitam.
Fortius ille facit qui miser esse potest.*

Nemo eorum qui mortem provocant excusabilis est. Excusabiliores sunt qui imminenter abhorrent. Quis enim cognovit consilium Domini, et an possit mortem impendentem quacunque ratione effugere? Sandrococtus a rege Alexandro interfici jussus, salutem celeritate pedum quæsit. Ex qua fatigatione cum somno captus jaceret, leo ingentis formæ, ad dormientem accessit, sudoremque fluentem lingua ei detersit, et blande expergefatum reliquit. Hoc prodigio, primum ad spem regni, majestate omnis impulsus est. Molienti deinde bellum adversus præfectos Alexandri, elephantus infinitæ magnitudinis ultro se obtulit, et veluti dormita mansuetudine, eum tergo suscepit, duxque belli, et præliator postmodum insignis exstitit. Andronicus quoque, damnatus ad bestias, cum leoni objectus esset, qui et vastitudine corporis, et impetu fervoris fremituque terrifico, sonoro quoque tono, comisque cervicum fluctuantibus, animos omnium oculosque in se converteret, illæsus evasit, eo quod ubi eum leo procul aspexit, repente quasi admirans stetit, ac deinde sensim et quasi iocundus placide accessit ad hominem. Tum caudam more atque ritu adulantium canum, clementer et blande movit, hominisque se corpori adjungens, crura ejus et manus, prope jam metu exanimati, lingua leniter demulsit, cum homo inter illata atrocis feræ blandimenta, amissum animum recuperare posset, et vix paulatim oculos ad contuendum leonem aperire. Hoc se Apion in urbanis spectaculis Romæ vidisse refert, adjiciens quia, tunc facta quasi recognitione mutua, lætos, inquit, videres et gratulabundos leonem et hominem. Et hanc ob rem, et clamores populi maximum, accersitus est homo a Cesare, et quare illi uni atrocissimus leo pepererit, diligenter quæsitum est. Ille utique rem mirificam narrans ait: « Cum provinciam Africanam proconsulari imperio meus dominus obtineret, ego ibi iniquis ejus, et quotidianis verberibus, ad fugam coactus sum, et quo mihi latebræ terræ illius forent a domino tutiores, in camporum et arenarum solitudines concessi. Et quasi aliud defuisset, consilium fuit quocunque modo mortem petere. Cum itaque sole medio rapido et flagranti, quamdam pro tempore caveam nactus essem lætebrosam, in eam penetror, meque recondo. Nec multo post ad eundem specum venit hic leo, debili, et cruento et crudeli pede, gemitus edens et murmura, dolorem cruciatumque vulneris ingemiscens, cum miserantia auditoris, si quis adesset. Atque illic primo quidem conspectu advenientis leonis territus sum, et quasi toto animo consternatus. Sed postquam introgressus leo, uti res ipsa apparuit, in habitaculum illud suum, me videt ingressum procul, et delitescentem, mitis et mansuetus accessit, et sub-

atum pedem ostendere mihi, et porrigere opis gratia, visus est. Ibi, inquit, ego stipitem ingentem, vestigio pedis ejus hærentem, revulsi, conceptamque saniem vulnere intimo expressi, accuratiusque jam sine magna formidine sicavi penitus, omnemque detergi cruorem. Ille tunc mea opera et medela levatus, pede in manibus meis posito, recubuit et quivit, atque ex eo die totum triennium ego et leo in eodem specu eodemque victu viximus. Nam si quas venabatur feras, membra opimiora ad specum suggerebat, quæ ego, ignis copiam non habens, meridiano sole tosta edebam. Sed ubi me, inquit, vitæ illius ferinæ jam pertasum est, leone venatum profecto, reliqui specum, et viam ferme tridui permensus, a militibus visus, apprehensus, et ad dominum ex Africa Romam deductus sum. Is me statim rei capitalis damnandum, dandumque ad bestias procuravit. Intelligo autem hunc quoque leonem, me tunc separato captum, gratiam nunc beneficii referre et medelæ. » Solutus itaque est pœna Andronici, et eidem leo totius populi suffragio donatus. Exinde amicantibus sibi homine et leone, et urbem peragrantibus et circumventibus, dicebant omnes: « Hic est leo hospes hominis, hic est homo medius leonis. » Querisne historias notiores? De lacu leonum exivit Daniel, et pueri de camino ignis evaserunt illæsi. Et apud omnes gentes ex gratia, præter opinionem, ab imminentibus malis liberati sunt plurimi. Unde nullus eorum, qui manus injecerunt sibi, satis excusatus est mihi, licet magnis præconiis ecclesiastica historia aliquos efferat, provocantes mortem, quia temporariam vitam apud se, quam pudicitiam periclitari malebant. At eos sic excusant infirmitas carnis, et ignorantia juris, et incendium charitatis, et forte mandatum familiare Dei, ut sic in simplicitate sua salventur, ut nequaquam ad consequentiam transeat, quod simpliciter præsumperunt. Quis enim locus est fortitudini, si sic tædeat animam vitæ suæ, ut quasi patientia victa, et præcisa semita meritorum, quod præcipitur, aut nequeat, aut negligat sustinere? Apud sapientes sic vita contemnitur, quod turpitudinis pretium, etiam ætas altera sordet, sic diligitur, ut dum innocenter teneri potest, nullius difficultatis irruente articulo propellatur. Sic ergo servanda est vita, ut sit contemptui; sic contemnenda est, ut proficiat saluti. Sed quis est qui hodie contemnat animam, cum nullus, aut rarus sit, qui toto mentis hiatu pecuniam non concupiscat? Quidni?

*Cum genus et formam regina pecunia donet,
Ac bene nummatum decoret Suadeta Venusque,
(HORAT. Ep. I, vi, 58.)*

qui dives est, qui prosperatur in viis suis, sapiens et felix judicatur. Ad hoc alius uxorem ducit, alius quinque juga boum, aut villam emit, commutantes pro his animam suam. Cæcosque, et claudos et debiles reputant, quibus mundus nequaquam ar-

ridet, quos tamen ejectis divitiis in cœnam nuptialem Sapientia introducit (*Matth. xxii*), ubi inebriantur ab ubertate domus Dei, et torrente voluptatis æternæ potantur (*Psal. xxxv*). Interim quicumque non habet divitias stultus est, asinus, stipes, caudex, plumbum, aut si quid insensibilis est. Stultus ergo miserque est, si quis est pauper. Sed nec amari potest ab aliquo, quem mala fortuna premit, eo quod

Nulla fides unquam miseros elegit amicos,
et juste creditur quisque mala ferre, quæ sustinet, adeoque regnum pecuniæ invaluit, ut desperetur de fide judicis, qui repellit munera offerentis. Si pacisci detrectas, pollicentis videris odisse causam. Et fortasse affectu, vel munere esse crederis præcorruptus, si permanere vis incorruptus. Sententia vel opinio philosophorum omnino evanuit, dum sic omnes post divitias currant, ac si alibi laborum requies, dolorumque solatium inveniri non posset, ac si naufragi de profundo queant enatare facilius, si prægravi sarcina fuerint onerati. Sed quis unquam ulcerosus spinas concessit, ut volutus in eis quiescat molliter? Profecto si ei perfecte crederetur qui ait, divitiæ sunt spinæ, minime tanto studio a sapientibus nostri temporis quærerentur. Ut ergo Publius Carpus ait, divites pauperibus miseriores sunt, eo quod a sapientia longius abeunt. Appetitus divitiarum sapientiæ exclusio est, et fuga virtutum; secunda virorum paupertas, naturam optimam bene vivendi ducem imitatur, et virtutum parens et custos est, solaque securitatem parit, quæ sola nescit incentiva bellorum. Non habet iurgia qui contentionis causas ignorat. Trepidat orbis, et Cæsaream manum solus pauper non timet. Utique si ob aliam causam non fugerentur, aut contemnerentur divitiæ, nisi quia sapientiæ vias sepeliunt spinis, eas oportuerat non amari. Ne tamen his qui paupertatis erubescunt vilitate sordescere, philosophorum sit molesta opinio, divitiarum non indicit fugam philosophia, sed inhibet appetitum. Mentem sui compotem quærit, et quæ in omni fortunæ calculo sufficiat sibi, ita tamen ut sufficientia ejus ex Deo sit. Sic auro tanquam fictilibus; fictilibus quasi auro utatur. Nam sicut opes admittuntur ad usum, sic a sapiente contemnantur abusu. Sed forte supellex vilis videbitur ignominiosa magnatibus, et honoris splendorum res tenuis decolorat. Atqui longe præstantius est moribus splendere, quam rebus, nec rerum unquam specie illustrabitur, quem suæ turpitudinis macula dehonestat.

*Fictilibus cœnasse ferunt Agathoclea regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.
Fercula gemmatas cum poneret aursa vasis,
Et misceret opes, pauperiemque simul,
Quærenti causam respondit: Rex ego qui sum
Siciliæ, figulo sum genitore satus.
Fortunam reverenter habet, quicumque repente
Dites ab exiliis progrediendi domo.*

(AUSON. Ep. viii.)

Res itaque non sunt in vitio, sed usus. Et est philosophantis animi fructus nobilis, generosa æquanimitas mentis. Nam si ex stupore est, ut æquanimiter omnia portet, mens ægra ab incolumitatis virtute degenerat. Cum vero philosophandi sint multæ seinitæ, illa præ cæteris mihi videtur esse nobilior, et laudabilior,

*Quæ sic prandet olus patienter, rebus ut uti
Noverit, et rerum quæ sic versatur in usu,*

(HORAT. Ep. I, XVII, 13.)

ut olus, et quælibet extremæ paupertatis xenia docta sit non fastidire. Fructus siquidem philosophiæ eximius est, ut noverit quis abundare, et penuriam pati, ut læto animo æquanimiter omnia portet, ut objecto solidæ virtutis obice, omnem fortunam exarmet. Profecto quisquis hæc assecutus est, non sperat aut extimescit, et in eum semper fortuna quælibet manca ruit. « Quid, inquit, curiosus philosophiæ perscrutator, tibi philosophia contulit? » Et Aristippus: « Ut cum omnibus, ait, hominibus intrepide fabularer. » Utique si honoris esset, aut pecuniæ, reive alterius cupidus, hoc minime posset veraciter respondere. Ad salutem tamen via tutissima est, divitiis et rebus aliis expedito. Difficillimum enim est, ut possessorum sui non impediant cursum. Quis nescit Hippodamiam prævolasse ad palmam, dum concertantium procorum cursum, projecto auro potuit retardare? Mansit itaque virgo invicta, donec ventum est ad pecuniæ contemptorem, qui in contemptu auri virginem superavit, aurum obtinuit, et ex eo (ut fingitur) certatricis puellæ cereos axes fecit, dum incorruptionis amor pecuniæ amorem absorbit. Nonne hoc ipsum commendat judicium Dei, et eas contemptibiles facit, quod in egestate honorum, ipsis infirmi affluunt? Fit tamen interdum nescio quo

A pacto, ut ad subversionem iustorum, se eis ingerant, et quo diligentius excluduntur, ad ostium contemptoris studiosius pulsant. Quod beatus Eugenius munera cautius abigebat, ad eum undique multiplicibus confluabant. Hoc quoque fere ubique accidit, ut fugiant, dum quærentur; dum fugantur, accelerant. Et hæc quidem via compendiosa, et honestissima est ad divitias. Cum enim divitiæ prudenter excluduntur, et vita æterna acquiritur, et cumulus divitiarum accedit. Et si hoc nimis arduum videtur aliis, vel a iudicibus tam ecclesiasticis quam mundanis, qui professione aut sacramento iustitiæ obligati sunt, impleri oportet. Utrorumque siquidem forma Samuel est, qui sic præfuit sacrificiis, ut non parceret sanguini impiorum; sic B iudicia utraque exercuit, ne ullum opprimeret, et de manu cuiusquam nihil accepit. Hoc testatur conscientia Samuelis, attestatur ei populus, et tamen non satis sit conscientie scrupulosæ, nisi sacramento suum populus testimonium roboret. Ait enim: *Testis est Dominus adversus vos, et testis Christus ejus in die hac, quia non inveneritis in manu mea quidpiam. Et dixit: Testis.* Cuicunque obtestati provinciales tale testimonium perhibent, ad iudicium omnipotentis, et omnia scientis Dei securus accedat. Provide namque causam instruit, qui in examine conscientiam producit, et diem humanum, quorum est iudex conscius in excelso. Qui vero cum Samuele non discutunt hic iudicia sua, sed prompti ad excusationes in peccatis, quasi lotis C manibus cum Pilato clamant: *Mundus ego sum a sanguine iusti hujus (Matth. xxvii), quia contra legem peccaverunt, et per legem damnabuntur.* Sed et illi damnationis erunt participes, qui eos possunt cohibere nec volunt. Et de his quidem vatis dictum est sapienti. Proinde ad proportionem manuum, quam Plutarchus induxit, transeat stylus.

LIBER SEXTUS.

PROLOGUS.

Notum est illud ethici, quia

*Emilium circa ludum faber unus et ungue
Exprimet, et molles imitabitur are capillos.
Infelix operis summa, quia ponere totum
Nesciet. Hunc ego me, si quid componere curem,
Non magis esse velim, quam naso vivere pravo,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.*

(HORAT. De art. poet., 32.)

Dum Plutarchi vestigia in Trajani institutione familiaris sequor, me ipsum hac imagine arbitror compellari, eroque ludibrio omnium, nisi diligentius persequar quod incœpi. Me enim in præsentem clientem ejus esse professus sum. Sequor ergo eum, et a capite reipublicæ cum eo usque ad pedes descendam, ea tamen conditione, ut si his, quibus jura permittitur ignorare, moridior in hac parte

apparuerio, id non mihi, sed Plutareno ascribant, D aut sibi potius, qui regulam quam profitentur, et qua vivendum est eis, discere noluerunt. Nam quod de nostratibus dictum est, ea sola intentione adjecti, ut ad virtutis viam redeant vel inviti. Eos namque ad agenda sufficiunt animare tam exempla majorum, quam principis magnitudo invicti, cuius titulos nunc apud me in unum congero, ut cum aliorum tuba et litui, et omne genus musicorum, laudes ejus pariter in unum conclamabunt, ego vir plebeius et indoctus, mei similibus præconia ejus fistula stridentibus dispertiam. Nam quis a semipagano tibiam aurichalco junctam, et æmulam tubæ grandioris expectet? Adero tamen, et me tantis solemniis ingeram, et quod ingenii vena subtrahit, devotionis copia supplebit.

*Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit, A
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenque tuum, lausque manebunt.*
(Vinc. Ecl., v, 76.)

Quod si duces in injuriam suam aliquid dictum putant, doceantur a principe, quia non in perniciem, sed salutem ægrotantium propinquantur amaræ medicinæ. His præmissis, ad reliqua progrediatur oratio.

CAP. I. *Quod manus reipublicæ aut armata est, aut inermis; et quæ sit inermis, et de officio ejus.*

Manus itaque reipublicæ aut armata est, aut inermis. Armata quidem est, quæ castrensem et cruentam exercet militiam. Inermis, quæ justitiam expedit, et ab armis feriendo juris militiæ servit. Neque enim reipublicæ militant soli illi, qui galeis thoracibusque muniti, in hostes exercent gladios, aut tela quælibet, sed et patroni causarum, qui gloriøsæ vocis confisi munimine, lapsa erigunt, fatigata reparant; nec minus provident humano generi, quam si laborantium vitam, spem, posterorūque, armorum præsidio ab hostibus tuerentur. Militant et publicani, apparitores, et officiales omnium judicum. Sicut enim alia sunt officia pacis, alia belli, ita eadem necesse est per alios et alios expediti. Armata itaque manus in hostem duntaxat exercetur, at inermis extenditur et in civem. Porro utriusque necessaria est disciplina, quia utriusque solet insignis esse malitia. Usus quoque manuum capitis sui protestatur imaginem, quia, ut ait Sapientia: *Rex iniquus omnes ministros impios habet; et qualis rector est civitatis, tales sunt et inhabitantes in ea* (Eccli. x). « Oportet, inquit Pericles, collegam Sophoclem arguens, prætorem non modo manus, sed oculos habere continentes. » Est autem præsidium continentia illa laudabilis, cum ab actionibus et injuriis continent manus suas, et cohibent alienas. Manus tamen utriusque militiæ, armatæ videlicet et inermis; manus est principis; et nisi utramque cohibeat, parum continens est. Et quidem arctius compescenda est inermis, eo quod cum armati præcipiantur abstinere ab exactionibus et rapinis, inermis etiam a muneribus arceatur. Si tamen pœna alicui irrogatur legitima, si exigitur aut accipitur quod jure statutum est vel concessum, nequaquam punitur aut reprehenditur. Hoc enim quidquid sit, exactionis nomen non recipit; neque cadit in muneris rationem, quod officiales accipere prohibentur. Quia vero officialium licentia major est, dum sub prætextu officii, spoliare possunt, aut vexare privatos, quod contra officium præsumunt, pœna ferendum est graviore. Ait enim beatus Laurentius, Mediolanensis episcopus: Quid est publicanus? Nonne caput rapinæ, et lex violentiæ? Quid est publicanus? Prædo sine pudore, medicus exterminii. Nonne immanior est furibus publicanus? Fur namque vel timens furatur: hic autem delinquit confidenter. Fur laqueos legis tidet, hic quidvis fecerit, legem putat. Lex furem deterret ab

illicitis; hic ab iniquum malitiæ suæ compendium, legem trahit. Quis eo iniquior, qui verbis justitiæ justitiam damnat, et armis innocentæ, spoliatur, vulnerat, occidit innocentes? Lege utique legem perimit, et dum alios urget ad legem, exlex est. Nam sicut prætor, etiam cum inique decernit, jus dicit, habito tamen respectu non ad id quod facit, sed ad id quod facere debet: sic et publicanus etiam, cum delinquit, jus videtur implere, habito tamen officii, non malitiæ ratione. Sed quid est officium publicani? Luca referente didicimus quia publicani venerant ad Joannem, ut baptizarentur ab eo: et dixerunt: *Magister, quid facimus? Respondens autem dicebat illis: Nihil amplius quam quod constitutum est vobis exigitis* (Luc. iii). Ecce officium publicani exigere et recipere quod statutum est. Quidquid autem amplius est, a malo exigentis est et accipientis, non præbentis. Hoc autem ad omnium magistratuum officiales porrigitur, ut ab eis nihil amplius exigatur. Apparitores itaque licenter exigunt quod eis debetur ex sportulis, et omnium stratilatum ordines, salarium constitutum juste accipiunt. Concutere tamen et vexare non licet, ut extorqueantur et munera. *Ignis, inquit beatus Job, devorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Concepit dolorem consensus eorum, et peperit iniquitatem, et uterus ejus præparat dolos* (Job xv). Publicanorum omnium a maximo usque ad minimum cœtus, concussioni nunc potius, quam justitiæ vacat, et ita in populum debacchatur, ut quod reliquit unus, alii non morerentur auferre, ac si juxta conquestionem propheticam ad hoc constituti sint, ut residuum locustæ comedat bruchus. Et ut eis sit major licentia nocendi, unus in se plura coærvat officia, ut quod ab uno non accepit officio, tollat ab alio. Tradunt physiologi quod ex locusta nascitur bruchus, qui ita vocatur quousque alas habeat. Exinde succrescentibus alis, cum cœperit volitare, vocatur athelebus. Cum enim plenissime volare poterit, efficitur locusta. Iterum et multo gravior est bruchus, quam locusta, et athelebus, quia ei desunt alæ, nec cito potest abscedere. Ideoque quocumque venerit, fruges omnino consumit. Locusta tamen D et athelebus quocumque venerint nocent, et forte in locis pluribus, sed tamen minus bruchus, qui cum insederit non movetur, donec labores hominum omnino exhauriat. At in officialibus eundem bruchum, athelebem invenies, et locustam, qui propinquus noceat et remotis, et illius qui semel insederit, fortunam devoret, nec ante abscedat, quam omnes ejus auferat facultates. Quis numerare potest quot pupillos officiosissime circumscripserit, et quot venales injuria fecerit agros, et quot apud nos licentia istorum suis nudatos bonis, sub imagine religionis aliove prætextu, non tam Rompeias et peregrinos, quam exsules fecerit? Utique jam sunt ista palam, nec eos præsides aut proconsules cohibent, quia (ut dici solet) operibus lupi congra-

tulatur corvus, et ministro iniquitatis impius iudex applaudit.

Hoc autem omnibus his usu innotuit, principes quorum infideles sunt socii furum, quos cum in maleficio viderint, currunt cum eis, adicientes iniquitatis partem, ut lucri quameunque recipiant portionem. Si misertus fueris pauperis, si occasum justitiæ fleveris, si decreveris subvenire, si obmutire audes, ut ad singula quæ dicunt, aut faciunt, non dixeris euge, euge, accusantibus Herodianis, læsæ majestatis reddes coram præside rationem. Cui nisi in omnibus acquieveris, Cæsari contradices, et quiddam dictet, nisi sic eat, et nisi sic stet, est in personam regis contraque coronam. Consurget, ingeminabitur, et usque ad nubes invalescet officialium clamor, replicantium voce magna: Hunc invenimus subvertentem populum, et prohibentem tributa dari Cæsari, negantemque Cæsarem regem esse, et ministris ejus universa de jure licere. Hunc invenimus evacuante paternas leges, novas introducentem, et vetustissimæ consuetudinis contemptorem. Hujus rei testes sumus (Luc. xxi). Quod si tuam purgare volueris innocentiam, aut pro justitia quidquam astruere, si Christum dixeris regem esse (Joan. xix), cui magis oporteat quam hominibus obediri (Act. v), si Ecclesiæ ejus, quoniam hoc odiosissimum est, aliquod protuleris privilegium, continuo vociferantes intonabunt: Quid amplius desideratis testes? Ecce vos ipsi audistis blasphemiam. Quisquis asserit talia contradicit Cæsari (Matth. xxvi). Si vero iudex innocentiam videns, justitiamque reveritus dissimulaverit, undique conclamabunt: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris (Joan. xii). Ut unius pœna liberatio sit multorum, tolle et dele hunc, ut vivat et valeat Barrabas. Omnes enim sunt quasi corpus unum, quod sicut manifesta convincunt opera, ex patre diabolo est, cujus isti sunt membra. Egregie quidem de istis beatus Job ait: *Corpus illius quasi acuta fusilia et compactum squamis se prementibus. Una uni conjungitur, et ne spiraculum quidem incedit per eas. Una alteri cohærebit et tenentes se, nequâquam separabuntur* (Job xli). Assistunt sibi, quia convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus, tantaque vigent auctoritate, ut quiddid dixerint ita oblineat, ac si inveniat in actis. Attestatio eorum veritati præjudicat. Non est præter principem, cui liceat obviare eorum sententiis. Nisi eos princeps coerceat, licet omnes dicant quia pax est, non est utique pax, aut illa pax sola est, in qua est amaritudo amarissima. Nam cum alias habita moderatione inculpatae tutelæ, vim vi repellere liceat, concutientibus, spoliantibus, torquentibus his, mutire non licet. Juris etenim videntur esse ministri. Excusatur qui aliquid ob tutelam proprii corporis fecerit, si tamen quavis injuria trahentibus his resisterit, dignus pœna qualibet judicatur. Si crinem turbatum et turpatum protrahit, si barbam vellit, si aures quasi

nimum breves producit, si dat ariam, aut percussit pugno impie, si alterum effudit oculum, sustine patienter, nisi utrumque mavis amittere; quia quiddid præsumunt, Cæsaris dextra factum jactitant. Si telum manu gestas, si spontaneam detractas præbere cervicem, ventrem nudat, ostentat jugulum, cervicem extendit, et te provocat, ut si audes, Cæsaris intestina telo rimeris, et quo libuerit modo, manum mittas in Cæsarem. Se enim personam Cæsaris gerere gloriantur. At si hæc est dextera Cæsaris, quænam sinistra erit? Profecto factio istorum, non justitiam exsequitur, sed illudit, et non implet, sed evacuat legem: licet nonnulli sæva prærogativa verborum, adversus mentem legis suam fraudulenter tueantur errorem. Sapientes enim sunt, ut faciant mala. Cum vero provincialibus sit hæc pestis pernicio, nulli perniciosior potest esse quam principi. Bona siquidem provincialium principis sunt. Ad necessitatem et usum principis, omnia quæ provincialium sunt, de jure exponantur. Provincia tota quasi ærea principis est, quam quisquis exhaurit, gravissime delinquit in principem, cujus extenuat facultates. Nam provinciales quasi quidam superficiarii sunt, et quoties usus exigit potestatis, rerum suarum non tam domini sunt, quam custodes. Si vero necessitatis non incumbit articulus, sua sint provincialium bona sua, quibus nec ipse princeps licenter abutitur. Si enim expedit reipublicæ ne quis re sua male utatur, abuti aliena usquequaque non licet. At cum per ministros iniquitatis et sceleris, et satellites Satanæ, viros Herodianos, fuerit exhausta provincia, si necessitas imminet, quibus utetur princeps? Proinde si sapit, in campo et freno maxillas eorum confringet (Psal. xxxi), ne videlicet more inporum, quos improba ventris agit ingluvies, vastare possint, et lacerare provinciam, et injuriam principis, quasi vires totius reipublicæ exhaurire. Alioquin et ipse in egestatem incidet, provincialibus omnibus odiosus, redditurus suo judici rationem in districto examine, de operibus manuum suarum, et delatione provincialium, quos injuste, et quasi per fraudem sub umbræ tuitionis manus spoliavit, et laceravit inermi.

CAP. II. Quod militia delectum exigit, scientiam et exercitationem.

Restat armata manus, quæ castrensem et cruentam, ut dictum est, exercet militiam. In hujus autem moderatione sapientia et justitia principis elucet plurimum. Ut enim ait Vegetius Renatus: « Nullus est quem oporteat, vel plura, vel meliora scire, quam principem, cujus doctrina debet omnibus prodesse subjectis. » Cum enim pacis itemque belli debeat opera moderari, legum rei que bellicæ ipsum oportet habere peritiam. Et quidem de pacatis studiis aliqua superius dicta sunt, nunc manus armata discutitur, quæ sine delectu, scientia et exercitatione non convalscent. Quovis enim istorum cessantē, non prodest inutilis manus. At in his scientia et exercitatio utiliora sunt. Scientia

enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriam promptior est, quam rudis et indocta multitudo exposita semper ad eandem. Quid enim Romanos gentium omnium fecit esse victores? Scientia utique et exercitatio, et fides, quam electi ex sacramento reipublicæ impendebant. Nam quid adversus Gallorum multitudinem Romana paucitas valuisset? Quid adversus Germanorum proceritatem brevitatis potuisset audere? Hispanos quidem non tantum numero, sed et viribus corporis manifestum est præstitisse Romanis. Afrorum dolis atque divitiis semper impares exstiterunt. Unde adversus hæc omnia profuit tironem solertem eligere, et ut ita dictum sit, docere jus armorum, B quotidianò exercitio roborare doctrinam, quæcunque possunt in acie et præliis evenire, prænosse meditatione campestri, et in desides severitas vindictæ. Hoc memoratus auctor testatur, et fere verbis eisdem adjiciens inutilem esse militum nutritum tenere, et deliciis assuetum, præferens tanquam aptiorem plebem rusticam, quæ sub divo et in labore nutritur, solis patiens, negligens umbræ, balnearum nescia, ighara deliciarum, simplicis animi, parvo contenta cibo, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris. Cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, consuetudo de rure est. Nunquid cantores, aleatores, aut aucupes, cum opus fuerit, ad hæc invenientur idonei? Plane et istos, et piscatores, dulciarios, linteones et omnes qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinens a militari officio sic repellit, ut fabros ferrarios, itemque lignarios, cervorum aprorumque venatores, in usum militiæ censeat eligendos. Nam et Hierobaal ut figuralium mysteria taceantur, domino mandante prohibitus est in multitudine timida et inexercitata habere fiduciam, et illos solos adversus Madianitas producere, quos robur animi, et exercitium corporis approbaret. Cum ergo Gedeon cunctis audientibus proclamaret. Qui formidolosus et timidus est revertatur, recesserunt ex populo viginti et duo millia virorum, et tantum decem millia remanserunt. Sed ab his decem millibus illos solos tanquam expeditores ad bella iudicium Domini prælegit, qui in siti sua velut canes festini lamberent, manu ad os projiciente aquas. His relictis, qui deflexo poplite biberant. In trecentis itaque viris facta est liberatio populi, hostes cæsi, captivi reges, et interfecti non tam militiæ quam malitiæ principes, percussitque Zebec, et Salmã in ore gladii, et tulit ornamenta et bullas, quibus colla regalium camelorum decorari solent, ornamenta quoque, monilia, et vestem purpuream, quibus reges Madian uti consueverant, sibi que de tanta præda solas inaures aureas Ismaelitarum reservavit, cæteris ex ratione populo distributis. Vicit ergo innumerabiles hostium copias, inexpedita paucitate virorum fortium, quos non facile crediderim in de-

licis urbium aut regalibus epulis quotidianisque conviviis didicisse ut aquam lamberent, unde eos dominus præ cæteris censuit eligendos. Si tamen interdum necessitas exigit, urbanos delicatioresque ad arma compelli, ex quo primum nomen dedere militiæ, laborare, decurrere, portare pondus, et solem pulveremque ferre condiscant, parco victu utantur et rustico. Interdum sub divo, interdum sub papilionibus commorentur, tunc demum ad usum erudiantur armorum. Et, si longior expeditio emergit, in angariis plurimum detinendi sunt: proculque habendi ab illecebris civitatis, ut eo modo et corporibus eorum robur accedat, et animis. Nec iniciandum est, post Urbem conditam Romanos ex civitate semper profectos esse ad bellum; sed tunc nullis deliciis fungebantur, sudorem cursu et campestri exercitio collectum, nandi usu juvenus abluebat in Tiberi. Idem bellator, idemque agricola; sed genera tantum commutabat armorum. Quod usque adeo verum est, ut aranti Quintio Cinnato dictaturam constet oblatam:

*Quem trepida ante boves dictaturam induit uzor
Et sua aratra domum licitor tulit.*

Ex agris ergo robur exercitus præcipue supplendum est. Ut enim ait, nescio quo pacto mortem minus timet, qui deliciarum minus novit in vita.

CAP. III. *De militibus gloriosis, qui militiæ inutiles sunt.*

Erubescunt forte milites gloriosi, et qui Thrasonem comicum potius vita et moribus, quam professione et nomine repræsentant, hæc armatæ militiæ munia, quæ non tam (ut eis videtur) disciplinam redolet militarem, quam ignominiosæ servitutis angustias. In eo namque militarem gloriam constare opinantur, si nitidiori splendeant habitu, ut lineas suas vestes sericas sic perstringant et torqueant, ut quasi cutem cerussatam, aliisve fucis obnoxiam, carni faciant cohærere, si gradariis equis insideant mollius, si calamistrati, curativo Acteo non cedant Apollini, et deliciis sint magis quam virtute præsignes. Eorum si forte construxeris aciem, castrum Thaidis quam Hannibalis totius expugnabis. Quisquis eorum in aula jactantior est, cum ad prælii discrimen acceditur, Lacones duce D Sanga turinatum præmittet ad pugnam, novissimos præsidii causa subsequens, cum funditoribus aliisque, qui in hostem tela eminens mittere quam manum conserere volunt. Cum vero sine vulnere et cicatrice (quod frequentius evenit) domum redeunt,

*Tunc exhausta canunt prælia Marte gravi.
Illic Eacides, illic tendebat Achilles.
Et pingui fluido Pergama tota mero.*

Et quisque mortes mille circa tempora sua errasse gloriatur. Exinde gloriam eorum ferre non poteris. Fabula hæc in annum centesimum protelabitur. Filii quoque qui nascentur et exsurgent, enarrabunt filiis suis. Si hastas aliquot, quas ad modum canabis fragiles, diligens inertia procuravit, quis tregerit, si aurum, minium, colorve alius, quo-

cunque ictu, casu a clypeo excidit, hoc garrula lingua, si licuerit, memoriale facient in sæculum sæculi. Isti primos recubitus habent in cœnis, et quidquid Renatus noster de re militari tradiderit, epulantur, si fortuna permittit, quotidie splendide, omnemque laborem et exercitationem, quem non invincibilis necessitas ingerit, cane et angue deterius fugiunt, et quidquid imminet difficultatis, rejiciunt in subjectos. Inerim clypeos sic inaurant, sic exornant omnia instrumenta castrorum, ut quemlibet eorum non tam cultorem quam præsidem Martis credas. Cujus istorum aut clypeus detrahebatur aut galea, spolia ejus ipsum Martem poterunt honorare.

CAP. IV. *Quarum rerum scientiam et exercitium oportuit habere milites, et quod eos otiosi non licet. Et de Augusto, qui filias suas fecit institui in lanificio*

Egrege quidem Scipio Africanus, sicut in libro Stratagematum Julius Frontinus refert, cum scutum elegantius cujusdam vidisset ornatum, dixit non mirari se quod tanta cura ornasset, in quo plus præsidii, quam in gladio haberet. Sed nec fastum illorum perferre poteris, nisi fueris patientiæ grandioris. Nam ut ineptias eorum non rideas, nulla modestia poterit cohibere. Quis Octaviano Augusto felicior aut major? Filios etsi non genuerit, adoptavit, quibus etsi sufficere posset clarus sanguis ad gloriam, et bona hæreditaria magis ad copiam, quam ad usum, ea tamen diligentia instituti sunt, ac si sua retineri, vel aliena acquiri nequaquam possint, nisi per virtutem. Eos ergo ad gradum militarem, et cursum, et saltum fecit excitari, usumque natandi, et cæsim et punctum feriendi, et jaciendi missilia, et lapides manu vel funda docuit, et qualiter bellum omne aut sustineri debeat, aut inferri. Novit enim prudentissimus et diligens imperator, quia

*Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu,*

(HORAT. EP. I, 69.)

et quoniam non tantum celerius, sed etiam perfectius imbuuntur, quæ discuntur a pueris. Deinde militaris alacritas, saltus, et cursus, ante comparanda est, et temperanda, quam corpus ætate pigrescat. Velocitas enim quæ percepta et firmata est exercitio, strenuum efficit bellatorem. Nec multum refert si cætera probitalis concurrant insignia, proceri sint, an staturæ brevioris. Utilius est enim milites fortes esse, quam grandes. Delectori suo fertur dixisse Pyrrhus: « Tu grandes elige, ego eos fortes reddam. » Ad tumulum Archemori dum ludos solemnes Græcia celebraret, Tydeum Capaneo præstitisse percelebre est, quia

Major in exiguo regnabat corpore virtus.

De exercitio Magni Pompeii memorat Sallustius, quod cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte, certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se et milites

A suos frequentibus exercitiis præparasset ad prælia. Recedendi, assultandi, insiliendi ars non medioeris est, cujus beneficio illa servatur cautela, ut miles ad inferendum vulnus, sic insurgat in hostem, ut eidem ex aliqua parte non pateat ad plagam. Exercitium natandi percommodum est, cum in terrestri prælio vel navali, quod cui necessitas pareret, nemini perspicuum sit, nec est promptum quempiam arte quam non didicit a periculis expediti. Missilium quoque usus maximus est, quibus hostis èminus læditur, aut terretur; et exercitio eorum, lacertis robur accrescit, et jaculandi peritia atque usus acquiritur. Hoc autem tanti exercitii assidua meditatio conferebat, ut in tumultu bellico utiliter versarentur intrepidi, qui in pace fuerant tam studiose instructi. Filias quoque legitur præfatus Augustus sic in lanificio fecisse institui, ut si præter spem eas in extremam paupertatem fortuna projecisset, vitam possent arte deductis facultatibus exhibere. Nam et nendi, texendi, et acum exercendi, vestesque formandi, fingendi, componendi, non modo artem, sed usum habebant et consuetudinem. Utique qui otia non indulgebat virginibus, nequaquam permittebat milites otiosi, quorum professio instituta est ad laborem. Nec credo eum de molliori habitu militum gloriari, ad quem nisi severiori vultu et honestiori habitu accedere, filia non audebat. Lucanus brevi quodam præconio commendat Catonem, et militiam Romanorum, adjiciens inter cætera, quod ei vestiri fuerat pretiose

*Hirtam membra super, Romani more Quiritis,
Induxisse togam.*

(LUCAN. II, 386.)

Quod profecto non diceret, nisi durioris togæ usus, de Quiritum consuetudine processisset. Sed modo qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt (Matth. ix), imo in castris, et sic ad bella procedunt, quasi ad nuptias dealbati. Magnis antiquæ militiæ privilegiis se tuentur, quoniam in eo imitantur plurimum quod jura ignorant. Et hoc quidem tolerabile esset, nisi æque divinas et humanas contemnerent leges, ut, velis nolis, Satiricum illud tibi frequenter occurrat.

D *Dinomaches ego sum, suffa: sum candidus, esto.
Dum non deterius sapiat Pannucia Baucis,
Cum bene discincto cantaverit ocyma vernæ;*
(PERS. IV, 20.)

CAP. V. *Duo esse præcipua quæ militem faciunt, delectum scilicet et instrumentum.*

Ne me tamen putes inimicari militiæ, et vitia personarum in officia retorquere, ego patrocinium ejus quovis renitente suscipio, et cum auctore domino, sufficientissime excusabo. Professio namque tam laudabilis est, quam necessaria, et quam nemo vituperare potest salva reverentia Dei, a quo est instituta. Veteris Instrumenti revolve seriem, et invenies ita esse ut dico. Nihil enim ad rem attinet, si isti prævaricantur, quoniam eis lex militiæ

posita non est, nec aliquis eorum, ut recte loquamur, miles est. Lege libros tam ecclesiasticos quam mundanos, quibus agitur de re militari; et manifeste invenies duo esse, quæ militem faciunt, electionem scilicet et sacramentum. Hæc enim duo communia sunt his qui spirituales et corporalem militiam exercent. Hos enim ad ministerium altaris et cultum ecclesiæ vocat lingua pontificis, illos ad defensionem reipublicæ eligit lingua ducis. De quibus officiis, et locis, quales et qualiter ad alterutrum officium eligendi sint, majorum scripta declarant. Sed quia nunc sæcularis militia versatur in manibus, vel Vegetius Renatus super electione militum audiat. Ait ergo : In hoc totius reipublicæ salus vertitur, ut tirones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi delegantur : vires regni et Romani nominis fundamentum, in prima delectus examinatione consistunt. Nec leve hoc putetur officium, aut passim quibuscunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum præcipue constat esse laudatum. Juventus enim, cui defensio provinciarum imminet, et moribus excellere debet, et viribus. Honestas enim idoneum militem reddit, et verecundia, dum prohibet fugere, sæpe facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignobilis, si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus proficit in tempore belli, cujus in probandis tironibus claudicavit electio. Et quantum usu experimentisque cognovimus, hinc tot ubique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem incuriosius legit, dum inutiles quique civilia sectantur officia, dum indicti possessoribus tirones per gratiam aut dissimulationem probantium, tales sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris, magnaque diligentia, idoneos convenit eligi juniores. Cum vero diligens electio judicio fuerit approbata, signandi sunt, et ascribendi militiæ, qui ad eam inveniantur idonei. Nam et velocitas requirenda est, et robur, et utrum armorum disciplinam quis ediscere valeat, et an habeat confidentiam militarem. Plerique enim quamvis non improbables videantur specie, tamen experimentis comprobantur indigni. Repellendi ergo minus utiles, et in locum eorum strenuissimi subrogandi. In omni enim conflictu, non tam prodest multitudo quam virtus. In qua exploranda, formanda et promovenda, ducis vertitur tam opera, quam judicium. Signatis namque tironibus, per quotidiana exercitia armorum est demonstranda doctrina, ut levi armatura et gravi, terra item et pelago, pedites sint an equites. strenuum militem possint implere.

CAP. VI. *Quæ mala proveniant nostris neglecto delectu militum, et qualiter Haraldus Wulenses subegerit.*

Sed hujus disciplinæ usus in desuetudinem abiit, aut ex indulgentia longæ securitatis, aut irruente mollitie, et virorum animos frangente luxuria, aut

A ignavia juventutis, et inertia ducum temporis nostri. Quem enim invenies qui strenue docere possit quod ipse non didicit?

*Nunc patimur longæ pacis mala, sævior armis
Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.*

JUVEN., VI, 291.)

Antiquas et modernas revolve historias, et plane invenies quia concussio populorum, armorum collisio, clades hominum. et plaga terribilis, luxuriam semper aut comitatur aut sequitur. Ne longe peccantur exempla, Nivicollini Britones irruunt, et jam protendunt terminos suos, et egressi de cavernis suis, latebrisque silvarum, plana occupant, nobilium procerum videntibus ipsis impugnant, expugnant, et diruunt aut sibi retinent munitiones, eo quod juvenus nostra

Quæ tecto gaudet et umbris,

nata fruges consumere, in lucem dormiens, scortationi honesta postponens officia, tota die insectans voluptatem, citharam, lyram, et tympanum, et vocem organi in conviviis magis agnoscit, quam lituum aut tubam in castris. In qua aut non fuit, aut erravit ducis electio, cessavit aut languit disciplina. Nam si manum conserere oporteat, in armatura levi parum habent fiduciæ, et in gravi minimum alacritatis. Hac itaque onerantur ut hostem sequi non possint; illa exanimantur, ut eum tanquam ad vulnus expositi nequeant sustinere. Depopulantur illi fines nostros : dum juvenus nostra instruitur, et dum nobis miles armatur, hostis evadit, et, ut dici solet, dum canis mussitat, tutas latebras ingreditur lupo. Non est qui comprehendat abeuntem, aut insequatur hostem, eo quod impeditus nec sufficit, nec proficit adversus expeditum. Ille tamen non murorum, fossarumve petit præsidia, sed locum qui militi meo, sicut et sibi, etsi non æque notus, tamen accessibilis est. Utique tutus est illi, quia miles meus non in propria virtute, sed in præsidio confidit armorum. Anglorum recens narrat historia, quod cum Britones, irruptione facta, Angliam depopularentur, a piissimo rege Edwardo ad eos expugnandos missus est dux Haraldus, vir quidem armis strenuus, et laudabilem operum fulgens insignibus, et qui tam suam, quam suorum posset apud posteros gloriam dilatare, nisi meritorum titulos, nequitiam patris imitans, perfide præsumpto regno, decoloraret. Cum ergo gentis cognosceret levitatem, quasi pari certamine militiam eligens expeditam, cum eis censuit congregiendum, levem exercens armaturam, perornatus incedens, fasciis et præduro tectus corio, missilibus eorum leva objectans ancilia, et in eos contorquens nunc spicula, nunc mucronem exercens, sic fugientium vestigiis inhærebat, ut premeretur

. *Pede pes, et cuspidē cuspis,*

et umbo umbone repelleretur. Nivium itaque collem ingressus, vastavit omnia, et expeditione in bien-

nium prorogata, reges cepit, et capita eorum regi, A
quicquid miserat, præsenterat, et usque ad misera-
tionem parvulorum omnia masculum qui inveniri
potuit interficiens, in ore gladii pacavit provinciam,
et legem statuit ut quicumque Britonum exinde ci-
tra terminum, quem eis præscripsit, fossam scilicet
Offæ, cum telo inveniretur, ei ab officialibus regni
manus dextra præcideretur. Adeoque virtute ducis
tunc Britones confecti sunt, ut fere gens tota defi-
cere videretur, et ex indulgentia jam dicti regis
mulieres eorum nupserunt Anglis. Videsne quan-
tum electio ducis et exercitium juventutis militiæ
conferant?

CAP. VII. *Quæ sit conceptio sacramenti militaris, et
quod sine eo militare non licet.*

Verumtamen citra religionem sacramenti ex an-
tiqua lege, nemo militiæ cingulo donabatur. Nam
sicut apud Julium Frontinum legitur, L. Flacco et
C. Varrone Coss. milites primo jurejurando facti
sunt. Antea enim sacramenta tantummodo a tri-
bunis rogabantur. Cæterum ipsi inter se conjura-
bant, se fugæ atque formidinis causa non abituros,
neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi,
hostiæ ferendi causa, aut civis servandi. Et hoc
dicebatur militiæ sacramentum, quod et Christia-
nissimorum principum auctoritate firmatur, et usu.
Conceptio vero juramenti, teste Vegetio, hujusmodi
est. Jurant equidem milites per Deum, et Christum
ejus, et Spiritum sanctum, et per majestatem prin-
cipis, quæ secundum Deum humano generi dili-
genda est et colenda. (Nam cum quis legitimum
accepit principatum, tanquam præsentis et corpor-
ali Deo, fidelis ei est præstanda devotio, impen-
dendus pervigil famulatus. Deo enim vel privatus,
vel militans servit, cum fideliter eum diligit, qui
Deo regnat auctore.) Jurant, inquam, se strenue
facturos omnia quæ præceperit princeps, nunquam
deserturos militiam, vel mortem recusaturos pro
republica ejus sunt conscripti militiæ. Cum vero
hoc præstiterint iusjurandum, cingulo militari do-
nantur, et privilegiis. Adeoque obtinuit ut electio
et sacramentum militem facerent, ut sine electione
nemo conscriberetur aut juraret, sine juramento
nemo nomen militis aut officium sortiretur. In libro
Officiorum M. Tullius refert, quod Pompilius im-
perator tenebat provinciam, in cujus exercitu filius
Catonis tiro militabat. Cum autem Pompilio vide-
retur unam dimittere legionem, Catonis quoque
filium, qui in eadem legione militabat, dimisit.
Sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset,
Cato ad Pompiliū scripsit, ut si pateretur in
exercitu remanere, eum secundo obliget sacramento,
quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non
poterat. M. quidem Catonis senis epistola est ad
M. filium, in qua scribit se audisse, eum factum
dimissum esse a consule, cum in Macedonia bello
Persico miles esset. Monet igitur ut caveat, ne
prælium ineat; negat enim jus esse cum hoste
pugnare qui miles non sit. Ecce quia vir sapien-

tissimus militem non credebat, nisi eum qui sacra-
mento ad militiam consecratur.

CAP. VIII. *Armatam militiam ad religionem ex ne-
cessitate teneri, sicut illam quæ in clero divinis
obsequiis consecratur: et quod miles sicut honoris,
ita et laboris nomen est.*

Sed ipsius juramenti verba revolve, et invenies
armatam militiam, non minus quam spiritualement,
ex necessitate officii ad religionem et Dei cultum
arctari, cum fideliter et secundum Deum principi
debeatur obsequium, et reipublicæ pervigil famu-
latus. Unde quod prædixi, qui nec electi sunt, nec
jurati, etsi militum nomine censeantur, non magis
in veritate milites sunt, quam sacerdotes et clerici,
quos ad ordines ecclesia non vocavit. Miles namque
sicut laboris, ita et honoris nomen est. Nemo vero sibi
honorem sumit, sed qui vocatur a Domino (*Hebr. v.*),
de collato honore gloriatur. Moyses et fidelis populi
duces, cum hostes oportuerat impugnari, elige-
bant viros fortes, et ad bella doctissimos. Electio-
nem namque ista prævenit. Qui vero non electus
se ipsum militiæ ingerit, in se gladium provocat,
quem propria temeritate usurpat. In constitutionem
ergo perpetuam incidit, quia qui gladium accipit,
gladio peribit (*Matth. xxvi*). Si vero in eo Ciceronis
auctoritas recipitur, is non miles, sed sicarius
recte nominatur. Nam in veterum scriptis sicarii
dicuntur et latrones, quicumque lege non præci-
piente, arma tractant. Arina namque, quibus lex
non utitur, legem impugnant. Duos gladios sufficere
imperio Christiano, Evangelii sacra testatur histo-
ria; omnes alii eorum sunt qui cum gladiis et
fustibus accedunt, ut captivum capiant Christum,
nomen ejus delere cupientes. Illi ergo quid habent
militis, qui vocati ex sacramento non obtemperant
legi, sed in eo militiæ suæ gloriam constare credunt,
si contemptibile sit sacerdotium, si Ecclesiæ vi-
lescat auctoritas, si ita dilataverint regnum ho-
minis, ut Christi imperium contrahatur, si laudes
suas prædicent, et se ipsos falsis præconiis mulceant
et extollant, cum irrisione audientium, imitanter mi-
litem gloriosum. Horum virtus in eo maxime elu-
cescit, si clerum, et inermem militiam, aut linguas,
aut telis confodiant. Sed quis est usus militiæ or-
dinatæ? Tueri Ecclesiam, perfidiam impugnare,
sacerdotium venerari, pauperum propulsare inju-
rias, pacare provinciam, pro fratribus, ut sacra-
menti docet conceptio, fundere sanguinem, et, si
opus est, animam ponere. *Exaltationes Dei in gut-
ture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum,
ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes
in populis; ad alligandos reges eorum in compe-
dibus, et nobiles in manicis ferreis* (*Psal. cxlix*).
Sed quo fine? An ut furori, vanitati, avaritiæ serviant,
an propriæ voluntati? Nequaquam. Sed ut faciant
in eis iudicium conscriptum (*ibid*), in quo quisque
non tam suum, quam Dei, angelorum, et hominum
sequatur ex æquitate et publica utilitate arbitrium.
ut faciant, inquam, quia sicut iudicium est dictare

judicium, ita et istorum faciendo exercere officium A
est. Utique gloria hæc est omnibus sanctis ejus. (ibid.)
Nam et hæc agentes milites sancti sunt, et in eo
fideliores principi, quo servant studiosius fidem
Dei; et virtutis suæ utilius gloriam promovent,
quo fidelius Dei sui in omnibus gloriam qua-
runt.

CAP. IX. *Quod fides Deo debita, sit cuius ho-*
mini præferenda, nec servatur homini, nisi Deo
servetur.

Nec refert, fideli quis militet, an infideli, dum
tamen militet fide incolumi. Diocletiano et Juliano,
et aliis impiis leguntur militasse fideles, et eis in
defensione reipublicæ, tanquam principibus, fidem
exhibuisse et reverentiam. Impugnabant enim
hostes imperii, sed mandata Dei servabant. Sede B
bant principes et accusabant eos, illi exercebantur
in justificationibus Domini, constanter loquentes, et
agentes sine confusione mandata ejus cum omni
fiducia. David quoque militasse legitur Achis, et
fidem et reverentiam militantis implese. Hæc au-
tem omni militiæ formula præscribenda est et im-
plenda, ut Deo primum fides debita, deinde prin-
cipi et reipublicæ servetur incolumi. Et semper
majora præjudicabunt minoribus, quia nec reipu-
blicæ, nec fides principi servanda est contra Deum,
sed secundum Deum, sicut habet ipsa conceptio
militaris sacramenti. Unde plurimum miror, si quis
princeps illis habeat fidem, quos videt Deo suo,
cui, ut cætera taceam, etiam sacramento militiæ
obligati sunt, fidem debitam non servare. Quonam
morbo rationis laborat, qui eum sibi fidelem fore
credit, quem videt esse corruptum et perfidum in
illum cui plurimum debet? Sed timet principem.
Certe si fortior supervenerit, prætimebit illum.
Amatur forte princeps. At si benignior et benefi-
centior apparuerit, et illum præamabit. Non est
quo se non vertat impius, qui hominem Deo præ-
fert; nequaquam servabit fidem secundam, qui
primam irritam facit.

CAP. X. *De privilegiis militum; et quod sacramento*
astrikti sunt Ecclesiæ, et quare gladius offeratur
altari.

Recte vero militantium privilegia multa sunt, D
quæ de jure antiquo latius patent. Nam et uberiores
sunt, et pluribus immunitatibus gaudent. Ab anga-
riis et parangariis, et sordidis muneribus alieni.
Jura quoque licenter ignorant, et licet in potestate
sint, in castrensi peculio testari possunt, et ex pu-
blica sollicitudine, quod maximum est, non per-
mittuntur egere, et in hunc modum plurima, quæ
longum est enarrare. Licet autem sint qui sibi non
teneri videntur Ecclesiæ ex sacramento solemnī,
quia jam ex consuetudine plerumque non præsta-
tur, nullus tamen est qui sacramento tacito vel
expresso Ecclesiæ non teneatur obnoxius. Et forte
ideo cessat solemnitas juramenti, quia ad hoc om-
nis invitat et coerctat necessitas officii, et sinceritas

A fidei. Unde jam inolevit consuetudo solemnī, ut ea
ipsa die qua quisque militari cingulo decoratur,
ecclesiæ solemniter adeat, gladioque super altare
posito et oblato, quasi celebri professione facta,
se ipsum obsequio altaris devoveat, et gladii, id
est officii sui, jugem Deo spondeat famulatum. Ne-
que necesse est ut hoc profiteatur verbo, cum lo-
gitima professio militiæ facto ejus videatur inserta.
Quis enim in homine illitterato, et qui magis arma
debeat nosse quam litteras, professionem exigit
litterarum? Nam episcopi et abbates professione
scripta vel dicta, ad fidem et obedientiam videntur
arctari. Et revera arctantur, quia Deo mentiri non
licet. Sane aut plus est, aut non minus, quod mili-
tes faciunt, qui non schedulam, sed gladium offe-
runt, et quasi primitias officii redimunt ab altari,
unde Ecclesiæ in perpetuum famulentur. Nam sicut
eis pro Ecclesiæ plurimum, ita contra Ecclesiā
licet nihil. Refert Lucas quod milites ut baptiza-
rentur accesserunt ad Joannem, interrogantes :
Magister quid faciemus et nos? Et ait illis : Nemi-
nem concutiat, neque calumniam faciat, et con-
tenti estote stipendiis vestris (Luc. III). Fidelis sermo,
et omni acceptione dignus (1 Tim. I), qui deceat præam-
bulum gratiæ, præconem veritatis, Domini præcurso-
rem. Noverat enim manum militarem promptam ad
injurias, rapinis assuetam, et cui nunquam aut
raro sufficiunt sua, quin appetat aliena. Concus-
sione ergo prohibita, exclusit injurias, rapinas ex-
terminavit, exclusa calumnia. Avaritiam quoque
damnavit, dum præcepit unumquemque contentum
esse stipendiis suis. Sicut enim dictum est, militem
egere non licet, cui dum militat, militiæ suæ præ-
stantur stipendia, et cum emeritis est, prædia,
vel alimenta, quoad necessitas exigit, de publico
providentur.

CAP. XI. *Quod milites durius castigandi sunt, si mi-*
litiæ lege contempta, privilegiis abutuntur.

Si vero contra prohibitionem Joannis, et legiti-
mas sanctiones, in furta dilabitur et rapinas, du-
rius castigandus est, ut qui semper ferrum, dura-
que tractaverit : et ita cohibenda est audacia ejus,
ut in se ipso discat quanta animadversione feriendi
sint, qui legem impugnant, quam susceperant de-
fendendam. Sicut enim multis immunitatibus et
eminentioribus privilegiis militia gaudet, ita acer-
bioribus pœnis subdenda est, si sua demeruisse
privilegia convincatur. Nec in ea sibi parte prodest
ignorantia juris, cum etsi jura publica permittan-
tur, suum tamen officium non liceat ignorare. Licet
enim sacerdos in ordinatione ordinis sui difficulta-
tem ignoret, eo ipso quod sine contradictione ono-
roso succedit officio, suscepti tamen sacerdotii
onera cogitur sustinere. Si vero negligit, aut ma-
lignatur, corripitur gravior; eo quod majori pœna
digni sunt hi, quibus cum multum debeatur hono-
ris, aut occulto, aut manifesto inveniuntur in cri-
mine. Aliter tamen crimina, aliter puniuntur exces-
sus, quoniam illa plerumque pœnam irrogant san-

gulinis, hæc quasi medicinalem pro qualitate delicti exigunt curam. Ipsa vero nunc simplex est, nunc quasi quamdam acrimoniam miscet. Verumtamen cum in omni professione disciplina necessaria sit, nusquam magis quam in clero, et re militari. At res militaris, quæ minus exercetur in spiritu, acerbior est corporaliter puniendi. Nihil est autem quod utrumque magis impugnet, quam luxuria, quia omnis intemperantia ordinationi plurimum adversatur. Porro ubi ordo non est, confusio locum habet, et nisi reprimatur correctionis stimulo, procul dubio ignominiam ex necessitate importat. Quid enim faciet fortiter, quem luxuria et intemperantia non tam exarmavit, quam exanimavit? Quartus liber Strategematicorum Julii Frontini refert, quod P. Scipio missus ad Numantiam, corruptum superiorum ducum secordia exercitum correxit, dimisso ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus, quibus cum frequens injungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperabat, ita ut frigora et imbres pati, vada fluminum pedibus trajicere assuesceret miles, exprobrante subinde imperatore timiditate et ignaviam, frangenteque delicatioris usus, ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maxime nobiliter accidit C. Nummio tribuno, cui dixisse traditur Scipio: « Mihi paulisper, tibi et reipublicæ semper nequam eris. » Q. Metellus bello Jugurthino similiter lapsam militum disciplinam, pari severitate restituit, cum insuper prohiberet alia carne quam assa elixave milites uti. Philippus, cum primum exercitum constitueret, vehiculorum usum omnibus interdixit, equitibus non amplius quam singulos lacones habere permisit, peditibus autem denis, singulos qui molas et funes ferrent. In æstiva exeuntibus, triginta dierum farinam collo portari imperavit. C. Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vasa et cibaria militis in fasciculos aptata, furcis præposuit, sub quibus et habile onus, et facilis requies esset. Unde proverbium natum est: « Multi milites Mariani. » Lysander Lacedæmonius egressum via quemdam castigabat. Cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respondit: « Ne speciem quidem rapturi præbeas, volo. » Publius Nasica in hibernis quamvis classis usus non esset necessarius, ne tamen miles desidiam corrumpere, aut per licentiam otii sociis inferret injuriam, naves ædificare instituit. Idem quoque Frontinus inter multa constantiæ insignia refert, quod Cassilini obsidente Hannibale tantam inopiam perpassi sunt, ut murem venisse centum denariis memoriæ proditum sit, ejusque venditorem fame periisse, emptorem autem vixisse, et in tanta angustia fidem servasse Romanis. Petilini a Pœnis obsessi, parentes et liberos propter inopiam ejecerunt, ipsi coriis madefactis, et igne siccatis, foliisque arborum, et omni genere animalium vitam trahentes, undecim menses obsidionem

toleraverunt. Hispani Fabrenses omnia eadem perpassi sunt, nec tamen oppidum Herculeio tradiderunt. Cyzicum cum oppugnaret Mithridates, captivos ejus urbis produxit, ostenditque obsessis, arbitratus futurum, ut miseratione suorum ad deductionem compelleret oppidanos. At illi cohortati captivos ad mortem fortiter excipiendam, fidem servare Romanis. Eglovinenses, cum a Juriaco his liberi et conjuges redderentur, præoptaverunt spectare supplicia pignorum suorum, quam a Romanis deficere. Numantini ne se dederent, fame mori præfixis foribus domuum suarum maluerunt, vicissentque Romanos, auctore Orosio, nisi illi sub Scipione pugnassent.

B CAP. XII. *Quod varia animadversio procedit in eos qui duci non obtemperant, et quatenus debeat obediri, et in quibus mandatis locum habeat examinatio militaris; et in quibus non.*

In eos vero qui ducis aut legis non obtemperabant arbitrio, varia animadversio procedebat. Nam alii in fortuna, alii in fama, alii in sanguine puniuntur. Frontinum relege, et usquequaque ita esse invenies. Nam Aurelius Cotta consul, cum ad opus equites, necessitate cogente, jussisset accedere, eorumque pars detrectasset imperium, questus apud censores effecit, ut a patribus notarentur, deinde obtinuit ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoque plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumque consensu stabilita est disciplina. Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesserant, testamentum facere jussas, ad locum recuperandum remisit; minatus non nisi post victoriam receptum iri. Senatus, cum milites Publii Valerii turpiter fugati essent, decrevit ne ei auxilia submitterentur, nisi victis hostibus. His vero legionibus, quæ Punico bello militiam detrectaverant, in Siciliam velut relegatis, per septem annos hordeum ex senatusconsulto datum est. Appii Claudii sententia, senatusque consultum omnes, qui a Pyrrho rege Epirotarum capti, et postea remissi erant, equites ad peditem redegit, ad levem armaturam omnibus extra vallum jussis tendere, donec bina hostium spolia singuli referrent. Hæc Frontinus. At Plinius asserit quia fuit hæc quoque antiquitus animadversio militaris, jubere ignominie causa militi venam solvi, et sanguinem dimitti. Cujus rei rationem, etsi in veteribus litteris non potuerit invenire, hoc tamen primo factum opinatur in militibus stupentis animi, et a naturali habitu declinantis, ut non tam poena quam medicina videretur. Postea tamen ob pleraque alia delicta id facilitatum esse credit, per consuetudinem, quasi minus sani viderentur omnes, qui contra officium delinquerent. Nam levioris culpæ non erat ignominiosa animadversio, etsi nec illa ex vigore discipline militaris dissimulationi locum relinqueret. Veteres quoque Græcos annulum habuisse in sinistra manus digito qui minimo proximus est celebrissime traditur. Romanos quoque homines aiunt

sic plerumque usitatos annulis, causamque huius rei Apion in libris Ægyptiacis dicit, quod insectis apertisque corporibus, ut mos fuit, quas Græci *ἐντομῆς* vocant, compertum est quemdam tenuissimum nervum ab eo uno digito, de quo diximus, ad eor hominis pertingere, ac pervenire: visumque esse eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens, et quasi connexus cum principatu cordis videretur. Unde et quasi excordes arbitrati sunt curandos aut puniendos, qui in militare officium deliquissent. Ut redeam ad Frontinum: Crassus a Sempronio Asello, et plerisque aliis historię Romanę scriptoribus, traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima et præcipua: quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod juris consultissimus, quod pontifex maximus. Is cum in consulatu obtineret Asiam provinciam, et circumcidere atque oppugnare Leucas pararet, opusque esset summa atque procera trabe, qua arietem facerent, quo muri oppidanorum quaterentur, scripsit ad Magnum Gaium maiorem Atheniensium sociorum amicorumque populi Romani, ut ex malis duobus, quos apud eos viderat, uter major esset ei mittere procuraret. Tunc Magnus Gaius comperto quamobrem malum desiderasset, non uti iusserat maiorem, sed quem magis esse idoneum, aptioremque faciendo arieti, facilioremque portatu existimabat, minorem misit. Crassus eum vocari iussit, et cum interrogasset cur non quem iusserat, misisset, causis rationibusque quas dictabat spretis, vestimenta detrahi iussit, virgisque multum cecidit, corrumpi atque dissolvi ratus omne officium imperantis, si quis ad id quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato responderit. Quid, quæso, amplius in monachum arctioris regulæ dictasset abbas severus? In eo namque solo deliquerat, quod non paruerat mandato, etsi forte reipsa utilis esset quod fecit. Nam sicut in religione degentibus prælatorum mandata, dum præceptionem perpetuam non impugnant, a subjectis non oportet discuti, sed impleri, sic in re militari, circa mandata ducis, nulla est examinatio militaris, nisi forte quod præcipitur expressim salutis reipublicæ inveniatur adversum. Nam in eo non obtemperat nisi perfidus et impius miles. Quid enim iniquius, quid detestabilius, quam sine fidei reverentia aggredi quiddam dictaverit imperator? Nonne apud omnes vox funesta est, et crudelis, plenaque perfidiæ,

*Pectore si fratris gladium, iungloque parentis
Condere me jubeas, plenæque in viscera partis
Conjugis, invita peragam tamen omnia dextra.
Castra super Tusci si ponere Tiberidis undas,
Hesperios audeas veniam metator in agros.
Tu quoscunque voles in planum effundere muros,
His aries actus disperget saxa lacertis.
Ista licet, penitus tolli quam jusseris urbem,
Roma sit*

(LUCAN., VI, 810.)

Quid nequius dici potuit, et unde magis deberet, si fidelis esset, Romanus imperator offendi? In eo

A namque sceleratus miles fidei suæ fidem facere studuit, unde se ipsum maxime infidelem et perfidum esse convincit. Magna quidem reverentia debetur duci, sed fidei religione servata. Quædam ita necessaria sunt, ut mandatum non exspectent; alia sic detestabilia, ut nullum omnino mandatum admittant. Media quidem quæ neque sunt necessaria bona, nec detestabilia mala, consistunt in arbitrio præsentis. Velit nolit præfectus, ex necessitate boni, diligendus est Deus. Velit nolit præfectus, ex malitia iniquitatis, est adulterium declinandum. At militare, vel non militare, egredi vel non egredi, cæteraque quæ philosophi indifferentia reputant, ad præpositi diligentiam et reverentiam spectant. In his, nisi mandato præsentis, oculum aperire, instar criminis est, aut ex scientia sua ad cujuscunque operis fructum manum irreverenter extendere. Sit cæcus in hac parte subjectus ut vivat, quia quacunque die quasi ex propria discretionem ad arborem scientiæ, quam sibi et prælatis reservat Dominus, temerariam manum miserit, laqueum mortis incurrit. Quid enim bonum, aut malum in talibus sit, non licet judicare subjectis, dum plena reverentia præpositis exhibeatur, et fidelis obedientia mandatorum. Militem ergo in omnibus his, quæ ad statum publicum pertinent, nihil omnino tentare licet, nisi ducis jussu vel licentia quod ipse faciendum decreverit roboretur. Unde hi plerumque, qui ducum contempto vel non exspectato imperio, congregientes cum hoste reipublicæ victoriam contulerunt, sæpe non tam gloriam assecuti sunt de victoria, quam de temeritate vel negligentia pœnam. Quid ergo merebitur transfuga, stationisve desertor, si ex disciplina militari tanta severitate corripitur triumphator? In Strategematibus Julii invenitur Clearchum Lacedæmoniorum ducem dixisse imperatorem exercitui potius timendum esse, quam hostem, eo quod qui in prælio dubiam mortem timuerant, eos statione relicta certum manebat supplicium. L. Papilius Cursor, Fabium Rutilium, magistrum equitum, quod adversus dictum ejus, quamvis prospere, pugnaverat, virgis poposcit cæsum, securi percussurus, nec contentioni aut precibus militum concessit animadversionem, eum que profugientem Romam persecutus est: nec ibi quidem remissio prius supplicii metu, quam ad genua ejus, et Fabius cum patre provolveretur, et pariter senatus ac populus rogarent. Et ne eum credas hoc fecisse ex odio præcedenti, Manlius, cum Imperioso postea cognomen fuit, filium, quod is contra edictum patris, cum hoste pugnaverat, quamvis victorem, in conspectu exercitus virgis cæsum, securi percussit. Fuit autem disciplina militaris sicut reipublicæ necessaria, ita et omnibus gratioſa, adeo quidem ut Manlius filius, pro se adversus patrem exercitu seditionem parante, negaverit tanti esse quempiam, ut propter illum corrumpetur disciplina militiæ, et obtinuit ut ipsum puniri paterentur. Appius Claudius ex his qui loco

cesserant decimum quemque militem sorte ductum, fuste percussit. Fabius Rutilus consul, ex duabus legionibus quæ loco cesserant vicenos sorte ductos in conspectu militum securi percussit. Idem ternos ex centuriis quarum statio ab hoste perrupta erat addixit securi. Q. Fabius Maximus, transfugerum dextras præcidit. M. Cato tradidit in furto deprehensis inter commilitones dextras esse præcisas, aut si benignius in reum animadvertere voluissent, in principiis sanguinem missum. Seditio quoque securim provocat, ita tamen ut pro arbitrio ducis in pœna paucorum securitas et quies reipublicæ reformetur. Julius Cæsar, orta seditione militum, paucis percussis, castra sedasse legitur, et fidem militum reparasse.

CAP. XIII. *Quare cingulo priventur milites, et quod exauctoratus non habet aliquod cum gladio teloe commercium, et quare gladius insertus est cingulo.*

Fit interdum ut ex delicto suo privetur miles militiæ cingulo, in his maxime, ubi sacrilegia committuntur. Veteri namque jure statutum est, et novo non est abolitum, ut qui, non servato militiæ sacramento, religionem quam profiteatur, impugnat, cinguli amissione mulctetur. Fertur hoc edicto Julius compescuisse militem suum, quando urbem ingressus non licuit homines spoliare, aut templa deorum, quod ei postmodum, ingravescente seditione, impropèrant. Numinibus namque Romanis civibusque jurati oppugnare non poterant, quos sacramento militiæ susceperant defendendos. Sic quoque C. Curio bello Dardanico circa Dyrrachium, cum unam de quinque legionibus seditiosam vidisset, eam procedere jussit inermem, decinctamque in conspectu armati exercitus stramenta coegit secare. Postremo autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis impetrari ab eo potuit, ne signa ejus submitteret, nomenque aboleret. Milites autem in supplementum aliarum legionum distribuit. Non enim restituebantur, qui meruerant privari cingulo, antequam eos præ cæteris virtutum merita insignirent. Milites, qui ex Cannensi pugna cedentes, in Siciliam fuerant relegati, postulaverant a M. Marcello consule, ut in prælium ducerentur. Ille senatum consuluit, senatusque negavit placere sibi eis committi rempublicam qui eam deseruissent. Marcello tamen permisit facere quod videretur; lege tamen præscripta, ne quis eorum munere vacaret, neve donaretur præmio, aut honore, aut reportaretur in Italiam, dum Pœni in ea fuissent. Dum vero cingulo spoliati sunt, eis nec æra procedunt, nec militariibus privilegiis gaudent, nec habent aliquod cum gladio teloe commercium. Ideoque provida constitutione majorum est gladius insertus cingulo, ut collato honore cinguli, potestas quoque ipsius gladii aliquatenus intelligatur collata. Et recte cingulo decoratur, ad militiam quisquis accedit, quia eum expeditum esse ad munia reipublicæ, officii sui

A necessitas exigit. Accingi namque solet, cui gerenda imminet; et cui vacatio datur, licet esse discinctum. Unde illud in libro Regum: *Non æque gloriatur accinctus, ut discinctus* (III Reg. xx). Quia sollicitudo laboris imminetis gloriandi licentiam non admittit, et otiandi libertas et securitas quietis plerumque extollentiam parit. Cingulum ergo indicium est laboris, labor honoris meritum, ut liqueat omnibus, quod qui laborem indictum militiæ subire detrectat, honorem gladii in militari cingulo frustra portat. Ipsius quoque cinguli cassa est significatio, nisi fidem ejus roboret et solidet labor. Videas multos cinguli honore tumentes, sed nisi honorem laboriosa impleant merita, idem est ac si pro solida substantia quis vindicet spumam. Profecto dignus

B est privilegium perdere, qui concessa sibi abutitur potestate. Abutitur autem quis, vel non faciendo quod oportet, vel faciendo quod fieri non oportet, et cum utrumque sit malum, ut dicitur, peccatum delicto gravius esse solet. Delinquit enim qui non implet officium; sed plane peccat, quisquis committit contrarium. Albo siquidem nigrum magis opponitur, quam non album, et tristitia lætitiæ magis impugnat, quam spes aut timor, quæ neque in lætitiæ rationem cadunt, nec ei maxime adversantur. Et cingulo quidem abutitur, tam ille qui non implet quod oportet ex militiæ sacramento, quam ille qui impugnat militiæ sacramentum. Delinquit tamen gravius, qui impugnat, sicut hostis verus ignavo militi odibilior est. Unde qui rempublicam et inermem manum militariibus armis impugnat, justissime exauctoratur; tanquam ille qui figuram hostilem induerit. Sed præ cæteris omnibus divino et humano jure gravius feriuntur sacrilegi, et hi qui variis perturbationibus impugnant Ecclesiam Dei, quibus lex non præcisionem dexterarum, sed pœnam irrogat capitalem. Si patrocinium illorum assumant Cicero, et Demosthenes, si in defensione eorum linguam acuunt, et totius ingenii sui vires exhauriat Quintilianus, si jura viguerint, quod post Deum in manu principis est, fortunas eorum et capita, quin legitimis suppliciis feriantur, tueri non poterunt. Quod si gladium suum adversus tales non exerit princeps, in se ipsum procul dubio provocat gladium bis acutum, quem in ore suo gerit filius hominis, gladium utique, qui vivus et efficax est (*Hebr. iv*), qui corpus findit et animam, et mittit in gehennam; ad quem obtusus est omnis gladius, et omnis armatura fragilis, et fluida, et infirma, præter illam quam sola construit gratia in bonorum fabrica meritum. Sunt autem plurimi, qui malorum clamore operum, quando militiæ consecrandi cingulum altari obtulerunt, videntur protestari se eo tunc animo accessisse, ut altari, et ministris ejus, sed et Deo, qui ibi colitur, bellum denuntiarent. Facilius crediderim hos militiæ execratos, quam ad legitimam militiam consecratos.

CAP. XIV. *Quod disciplina militaris plurimum a prodest, et quid militiam maxime frangit.*

Proinde necessaria est disciplina militaris, cujus quanta sit utilitas, non facile dixerim. Ut enim dictum est, Romanis adeo profuit disciplina, ut orbem suæ subjicerent ditioni. Alexander quoque Macedo, exiguum manum militarem suscepit a patre, sed doctam, qua assuefacta militiæ orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias fudit. Xerxes a trecentis Lacedæmoniorum ad Thermopilas vexatus, cum eos manu infinita, plurimisque snorum amissis, vix confecisset, in eo se deceptum dicebat, quod multos quidem homines haberet, viros autem disciplinæ tenaces nullos. Hoc equidem vere dixit, quod et fuga illa testatur, qua apud Salaminam turpiter victus, qui tot gentes in bella trahebat, ut duces non possent facile numerari, vix una nave evasit. Fertur enim quod duces exercitus ejus non consueverit præ multitudine aliter numerare, quam singulis telis receptis a singulis, ut ex numero telorum, ducum quoque numerus teneretur. Est autem dux usquequaque inutilis, apud quem disciplina non viget; et frustra sperat victoriam, qui animos manusque militum assidue non exercet. Miles subitus subito deserit ducem, et laborem ferre non sustinet, quem continuus non exercuit labor. Cæsaris animum fiducia roboravit, quod ei res erat adversus militem subitum, ducemque emeritum, et qui longa pacis quiete dediticera ducem. Sed et ubi victoria desperatur, ad spem vindictæ erigendus est animus. Est enim interdum

Una salus victis nullam sperare salutem,

(VIRG. *Æn.* II, 364.)

et ut victores putent, si non moriantur iuncti. Magni namque muneris loco est, satiari ultione; et dispendium vitæ, vindictæ solatio compensari. Facile assumit pugnandi necessitatem, cui fugiendi imponitur difficultas. Audaciores sunt qui bellum inferunt, et sæpe alii dum honeste viriliterque mori cupiunt, feliciter vincunt.

Audentes namque fortuna juvat,

(*Id. ib.* x, 284.)

et ut pugne discrimen imminet,

Degeneres animos timor arguit,

(*Id. ib.* IV, 45.)

quod nihil ignominiosius est his, qui nomen et officium militiæ profitentur. Timidos namque gravissime lex militaris percellit. Duci quoque in re militari, diligentissime præcavendum est,

Ne Venus et vinum pugnantia pectora frangant.

Semper enim vincit luxuria, sed eos duntaxat, quos ante corrumpit. Eoque studiosius fugienda est, quo in effentiam suam accerrime sævit. Antiochus tantæ luxuriæ et superfluitatis instruxit exercitum, ut etiam gregarii milites auro caligas facerent, proculcarentque materiam, cujus amore populi dimicant. Gens quoque Parthorum sæpissime superatur, eo quod luxuriosissima est. Nam

Quidquid ad Eoos tractus, mundique teporem

PATROL. CXCIX.

Labitur, emollit gentes clementia cæli.

(LUCAN. VIII, 363.)

Solent non in acie cominus præliari, sed quoad possunt, hostem eminens lædunt. Obsessas urbes mora et viribus nesciunt expugnare. Pugnant autem procurentibus equis, aut terga dantibus, sæpius etiam simulantibus fugam. Signum his ex antiquo more non tuba, sed tympano datur. Nec pugnare diu possunt; quia intolerabiles essent, si quantus est eorum impetus, tanta esset perseverantia. Natura taciti; ad faciendum quam ad dicendum promptiores. In cibum parci, fides dicti promissique nulla. Principibus metu, non pudore vel religione parent. Principatus vero quem corrumpit luxuria, diu stare non potest. Aut si steterit, opprimente judicio Dei, evomet quidquid immoderatio luxuriæ hausit. Modum siquidem sui nescit, nec ante intemperantiam reprimi, quam ex indulgentiore licentia in extremam turpitudinem prolatur. Assyriorum discite plagas, et historiarum testimonio convinces, regna eorum impulsu luxuriæ esse subversa. Inter cætera refert Trogus, quod postremus rex Assyriorum regnavit Sardanapalus, vir muliere corruptior. Ad hunc videndum, quod nemini ante eum permissum fuerat, præfectus, cum admitti magna ambitione ægre obliuisset, invenit eum inter scortorum greges purpuram colorem nentem muliebri habitu, cum molliæ corporis et oculorum lascivia omnes feminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Quibus visis, indignatus tali feminæ tantum virorum iri subiectum, tractantesque ferrum et arma habentes parere, progressus ad socios, quid viderit refert. Negat se ei parere posse, qui se feminam mallet esse, quam virum. Fit ergo conjuratio. Qua ille audita, in aula regiam se recepit. Ubi exstructa incensaque pyra, et se et divitias suas in incendium mittit: hoc solo imitatus virum. Et præcedentium quidem regum robur a luxuria emollitum est, deinde per singulos quasi per gradus invalescente molliora, in hoc tandem effeminatum, fractum, et comminutum est. Imperium fere Romanum exhaustum est, et divulsam, Nerone imperante, cujus gula fere omnia devoravit, maculavit libido, exhausta avaritia, fregit ignavia, luxuria cum superbia exinanivit. Hic nullam vestem bis induit, ut vel in aliquo cæteris singulari gloria prælucet. Sed dum Roma permisit, totum orbem fecit inglorium. Quidquid aliorum quæsit industria, hujus inertia fere amisit.

CAP. XV. *Romanos in disciplina præ cæteris vixisse, et in eis Julium Cæsarem floruisse præ cæteris.*

Sed cum omnium gentium exempla revolve, disciplina Romanorum præ cæteris luceat. Mæsis quoque plurimum profuisse legitur disciplina, ut in paucitate sua finitimis superatis, cum Romanis ausi sint super imperio gentium dimicare. Quam feri autem exstiterint, ex verbis eorum colligitur, quibus adversus Romanos pugnaturis, unus ducum ante aciem postulato silentio: « Vos, inquit, qui

estis? Responsum est: « Romani gentium domini. » Et ille: « Ita fiet, inquit, si vos viceritis nos. » Gravi tandem conflictu pugnatum est, sed Romani vicerunt, et numero plures, et fortiores viribus, et exercitatiores usu, multis tamen amissis suorum, eo quod eis colluctatio fuerat adversus populum disciplinaliter eruditum. Verum in tota re militari nihil utilius, nihil clarius duce erudito. Nam virtus et industria ducis, efficaciam exercitus, sicut proverbialiter dici solet, quasi altera lance compensat. Cæsareos triumphos duci potius, quam exercitui vetustas ascripsit. Ut enim Solinus ait, quantum Senicius aut Sergius inter milites, tantum inter duces, imo inter omnes homines Cæsar dictator enituit. Hujus ductibus undecies centum viginti et duo millia hostium cæsa [nam quantum bellis civilibus fuderit, noluit adnotari]. Signis collatis quinque et bis dimicavit, M. Marcellum solus supergressus, qui novies et tricies pari modo fuerat præliatus. Ad hæc nullus celerius scripsit, nemo velocius legi, quaternas etiam epistolas perhibetur simul dictasse. Benignitate adeo præditus, ut quos armis subegerat, clementia magis vicerit.

CAP. XVI. *Quæ nostratibus mala proveniant ab indisciplinatione.*

Sed quid majorum virtutem replico, et revolvō? Defecit ætas nostra, et fere ad nihilum redacta est, honoribus intumescit, honorum nesciens gradus, vanitate nominum delectatur, contempta rerum vanitate et fructu. Aleator, auceps, quodque magis mirere, stulticines et qui nunquam virilia tractaverunt, sed neque nota habuerunt officia, cum ad opera lasciviæ pilo fruticante, cuteque indurata tanquam inhábiles reprobantur, militem induunt, primipilatum ducatumque affectant, et se ductores et doctores pollicentur officii, quod nunquam didicerunt. Porro nullum unquam imperium sic virtus ulla dilatavit, ejus isti non sufficiunt contrahere fines, aut omnino vires evacuare. Si mihi non credis, vel operibus crede. Pudet dicere, quod dolor est et ignominia sustinere. Dum armata nobis militia stertit, dum alienam expugnant pudicitiam, suam prostituunt, dum nobilium circumeunt domos, convivia explorant, ut epulentur quotidie splendide, dum ampullas projiciunt et sesquipedalia verba, sine cruce trucidantes Saracenos et Parthos, et si quid aliud hostili censetur nomine, dum hoc faciunt milites gloriosi. Nivicolinus indomitus insolescit, inermes Britones intumescunt, ipsosque qui dicuntur Palatini comites, et regum sanguine gloriantur, fere ad deditionem compellunt, et quasi tributarios faciunt. Non est qui cum eis velit manum conserere, aut qui velit æquo Marte quid valeant experiri. Armati inermes ad campestria provocant; sed inermes ad silvestria, quia de propria virtute diffidit, nemo nostrorum persequitur. Utinam memoriter tenuissent, quod de Cisalpinis Romana narrat historia, ejus verba sunt hæc: Cisalpinorum incolis animi ferarum, corpora

A plus quam humana erant. Sed experimento prehensum est, quia virtus eorum sicut primo impetu major est quam virorum, ita sequens minor quam feminarum est. Alpina enim corpora humento cælo educata, habent aliquid simile nivibus suis, cum mox incaluerint pugna, statim in sudorem eunt, et levi motu quasi sole laxantur. Alibi quoque Alpinarum gentium feritas facile vel per mulieres ostenditur, quæ deficientibus telis, infantes suos affictos humi in ora militum adversa miserunt. Si essent plane qui impugnarent? Nivicolinos nostros, procul dubio vincerentur. Sed, ut ait Amentius, non est qui faciat faciendam, quæ fere perfici ultronea fortuna compellit. Armatam provinciam inermis imbellisque barbaries aggreditur, depopulatur et vastat, et qui domi suæ esurit, milite nostro cedente, de nostro satiatur, et in nostro facit luxuriæ diem festum. Nunquid enim non cedit miles, qui non repellit hostem irruentem, et imminuentem? Si vero nec amor patriæ, nec rerum damna, nec salutis imminentiæ ab hoste dispendium, vel pudoris stimulus virtutem militiæ nostræ excitare debuerat, cui jam inermis et insolens Walensis insultat. Proverbialiter dici solet, quia misera terra est quam agaso vel mulio depopulatur. Quod si nulla exhortatione virili, nostri possunt milites ad virilia incitari, vel matres et uxores cedentium eos urgeant ad virtutem. Nam aliquid tale in priscis historiis invenitur. Cum enim irruentibus Medis, acies Persarum pulsata in fugam ageretur, et omnino deficiens, nec victorem respicere auderet, matres et uxores eorum passim obviam fugientibus currunt, et mulierum densata acie orant in prælium revertantur. Nolentibus, sublata veste, obscena corporis ostendunt, rogantes num in uteros matrum vel uxorum velint refugere. Hac repressi castigatione in prælium redeunt, et facta impressione, quos fugiebant fugere compulerunt. Utinam sic faciant uxores et matres nostrorum Marchiorum, dum quacunque occasione patriam servant incolumem, et labem pudoris amoveant.

CAP. XVII. *Nobis a nostratibus esse exempla virtutum, et quas civitates in Italia condiderit Brennus secundum antiquas historias.*

Verum quod a nostris nunc quærimus, jampridem præterit, et eo usque majorum nostrorum virtus manavit ad alios, ut plenitudo divitis venæ a fonte videatur in rivulos defecisse. Neque enim a Romanis, et Græcis tantum nobis sunt exempla virtutis, nam et domesticis abundamus. Tradunt historiæ Brennum ducem Senonum, qui exercitum Romanorum apud flumen Alliam confecit, ipsamque urbem Romanam irruit et cepit, et cæsis patribus, et subacta Italia invasit Græciam, vastans omnia, universisque terribilis, usque ad Delphici Apollinis templum, quod situm est in monte Parnasso, processit, ipsiusque Apollinis appetens spolia, scurriliter jocus ait: Locupletes deos largiri hominibus oportere, hunc, inquam, tradunt de majori Britannia, quæ

ab adventu Saxonum in insulam, appellatur Anglia, A oriundum. Apud Trogum Pompeium in vicesimo reperitur, quod Senones Galli, commilitones Brenni, cum in Italiam venissent, Tuscos a suis sedibus expulerunt, in ea condiderunt urbes egregias, Mediolanum, Cornum, Brixiam, Veronam, Bergamum, Tridentum atque Vincentiam. Nam quod urbem Senensium senibus suis, et valetudinariis, armentariisque construxerint, non modo fides historię, sed celebris traditio est, ex eo quidem validior, quod Senenses et lineamenti membrorum, venustate faciei, et coloris gratia, moribus quoque ipsis ad Gallos et Britones, a quibus originem contraxerunt, videntur accedere, licet eos vetustas temporis, orbis plaga, situs regionis, convictus finitumorum, quibus sanguine et moribus diu permisti sunt, ex magna parte mutaverit. Nondum tamen colorem Gallicum, candorem scilicet, hæc omnia ad vicinorum similitudinem exterminasse sufficiunt. Græci namque lac γάλα dicunt, unde et γαλακτίας lacteus appellatur, et Galli quasi colore lactei et Galatæ, qui quandoque dicti sunt Gallo-græci, in finibus Græciæ, quos Gallorum militia occupavit. Mansit autem exercitus ille Brenno duce triumphator et semper invictus, donec insurgere ausus est in deos, ipsum Apollinis Delphici invadens templum. Ubi cum incolæ Dei opem suppliciter implorarent juvenem supra humanum modum insignis pulchritudinis in delubri culmine conspexerunt. Auditus est etiam stridor arcus et strepitus armorum. Subito etiam terræmotu pars montis abrupta, Gallorum stravit exercitum. Insecuta deinde tempestas est, quæ grandine et frigore saucios absumpsit. Dux ipse Brennus, cum dolorem vulnerum ferre non posset, pugione vitam finivit. Nec moveat quemquam (ut dictum est) in templo visum esse Apollinem, ad ducis invicti audaciam coercendam, delendumque exercitum, qui Ipermittente Deo, exigentibus culpis hominum, multas deleverat nationes, cum certum sit aereas potestates plurimum nequitie suæ exercere in illos, qui sanæ fidei expertes sunt, et veræ religionis ignari. Eis namque gratia subtrahitur, daturque malignis spiritibus licentia nocendi, cum, nisi Domino permittente, omnino nocere non possunt, nec si velint: et sicut evangelico docetur testimonio, non impetrata licentia non audeant, aut queant irruere in gregem porcorum.

CAP. XVIII. *Exempla recentium historiarum, et quomodo rex Henricus secundus tempestatem et procellas regis Stephani serenaverit, et pacaverit insulam.*

Et quia Brenni historia alicui nimis forte remota videbitur ad monstrandam virtutem gentis, cui non natura, sed doctrina, exercitium, ars, et forte dux deest, accedo propius, et ea quæ fere sunt omnibus nota, compendioso sermone proponam. Enodus quanta virtute Anglorum, Dacos Danosve frerit, motusque compescuerit Noricorum, vel ex eo per-

spicuum est, quod ob egregiæ virtutis meritum, quam ibidem potenter et patenter exercuit Cantia nostra, primæ cohortis honorem, et primos congressus hostium, usque in hodiernum diem in omnibus præliis obtinet. Provincia quoque Severiana, quæ moderno usu et nomine ab incolis Wiltësira vocatur, eodem jure sibi vindicat cohortem subsidiariam, adjecta sibi Devonia et Cornubia. Ad tempora nostra descendo: Rex Anglorum, qui Rufus cognominatus est, armis quidem strenuus, sed parum religiosus, et qui persecutione sanctorum, et præcipue sancti Anselmi Cantuariensis, spiculum invidiæ quo suffocatus est, in se visus est provocasse;] is, inquam, Cenoniannum expugnavit, comitem cepit, nec tamen dignatus est eum carcerali custodiæ mancipare, tantoque operi attestabitur in perpetuum mons Barbatus, aut si alio nomine censere malueris, dicatur mons barbarus aut barbarorum. Transeo ad successorum ejus Henricum inclytum regem, qui leo justitiæ appellatus est, quem, sicut publice notum est, non modo urbes, sed et turres Gallia: timuerunt. Sed qualiter regem Francorum commisso prælio fregerit et fugaverit, quia percelebre est, et victoriæ illius in utroque regno, qui publico prælio interfuerunt, plurimi testes exstant, ne replicare notissima tædiosum sit, scienter prætereo. Normannorum ducem virum bellicosum, armis strenuum, qui Hierosolyma liberata redierat, sub umbra nominis, quomodo ceperit alieni regni ingressus terminos, referre supervacaneum credo, cum etiam juniores eundem captum viderint in custodia publica, habita tamen æstimatione dignitatis et sanguinis. Testantur hoc Normannorum procures, alii capti, alii incarcerationi, alii exhereditati, in hodiernum diem. Sed et sepulcrum captivi ducis apud nos est. Postremo, ne longe petantur exempla, nepos illius totius ævi, si collatæ jam gratiæ virtutum in fine cohæserint merita, rex optimus apud Britannias, Normannorum, et Aquitanorum dux felicissimus, et primus tam amplitudine rerum, quam splendore virtutum, quam strenuus, quam magnificus, quam prudens et modestus, ab ipsa, ut ita dicam, infantia fuerit, nec ipse livor silere aut dissimulare potest, cum opera recentia, et manifesta sint, et a Britanniarum finibus ad Hispaniæ limites, virtutis suæ protenderit et continuaverit titulos.

*Scilicet ingenium, et rerum prudentia velox
Ante pilos venit, dicenda tacendaque callet,
Et potis est nigrum vitii præfigere theta.*

(PERS. IV, 41.)

Volens namque Deus gentis prævaricatricis punire malitiam, rupto fœdere, quod juramento procerum cum filia Leonis justitiæ firmatum fuerat, novorum permisit sublimari favorem, et in regno alieno regnare hominem contemptorem boni et æqui, cujus consilium insatutum est ab initio, cujus causa in iniquitate et perfidia fundata est, negligentem disciplinæ, ut eo non tam regnante, quam concutiente

et collidente clerum et populum, provocarentur omnes ad omnia. Mensura namque juris vis erat. Invadens ergo regnum, exheredavit, exclusit dominum, pro quo quidem, si fides esset in homine, et decessorum meritis, et ex necessitate juramenti sibi fuerat moriendum. Vicinas studuit corrumpere nationes, cum principibus matrimonia contraxit et amicitias, ne quo Dei beneficio parvulus, qui adhuc vagiebat in cunis, ad petitionem hereditatis posset accedere. Plurima quidem adversus innocentiam machinabatur, sed in omnibus his mentita est iniquitas sibi. Eoque innotuit, quia Deus verax est, quod fidem, quam Deo suo, dominoque terreno non servavit, eam nequaquam reperit in subjectis. Eadem namque mensura remensum est ei, qua ipse aliis præmensus fuerat, ac si omnes apud En-

Neque dedi, neque do infideli cuiquam fidem.

Sed cum multa male, pauca bene, illud quidem pessime egit, quod in contemptum Dei, in christos ejus manus injectit, non sine nota perfidiæ et prodicionis, quam nefarii operis merito contraxit apud omnes, ut ad curiam ejus exinde nemo secure accederet. Non tamen solos, etsi primos ad perniciem sui cepit episcopos, sed omnibus quos suspectos habuit, prodicionis suæ retendit insidias. At in captione episcoporum initium malorum fuit, et ab ea die non defuit gladius lateri ejus, et facta sunt semper novissima hominis deteriora prioribus. Quid multa? In diebus ejus multiplicata sunt mala in terra, ut, si quis ea summatim recenseat, historiam Josephi possint excedere. Verumtamen se illis pueri virtus opposuit, et fere ante ætatem aut munus militare, sic malignantium impetum fregit, ut Theodosio juniore, quem historie conferunt Alexandro, quandoque dictus sit non esse et munera nunquam inveniantur inferior. Nec mora, in primis adolescentiæ annis, impubes adhuc, militiam aggressus est, vultuque ferociori, et fortiori manu divini auxilii, hostium corda concussit et fregit. Statimque insurrexerunt in eum reges Francorum et Anglorum, collectis viribus suis, et utroque immanior hostis Eustachius ille, sororius regis Francorum, qui propriam agens causam, non tam patri, quam sibi, paternum diadema conservare nitebatur. Et eos quidem non modo viriliter Neopolem noster sustinuit, sed ex maxima parte potenter superavit. Unde tactus dolore cordis intrinsecus Eustachius, quem prædixi, quod in vita optimum fecit, rebus excessit humanis, quem, lætantibus bonis, et publicæ fortunæ congratulantibus, quoniam hic flagellum aliud patriæ imminerebat, luxerunt

*Amphibatarum collegia, pharmacopoeæ,
Mendici, mimi, balatriones, hoc genus omne.*

(HORAT. I, II, 1.)

Ne tamen obitus ejus gloriæ ducis nostri quidquam detraheret, deditionem Craumersæ, in cujus subsidium cum patre venerat in manu valida, et nu-

mero ampliori vivus armatus, militum instructus copia, sustinuit præsens et vidit. Dux autem consilio unius præmonitus, inter castrum quod rex munierat, et regis copias, suum, sed longe minorem exercitum interjecit. Ne tamen hoc alienigenæ ascribant viribus suis, nostro præcipue milite nitebatur. Ad hoc demum exigentibus culpis perductus est, qui regnum occupaverat, ut cogere exheredare filium, et duci cedere regni successionem, et totius regni proceres et militiam fidelitate præstita obligare. Transeo ad obsidionem Chionis, quia ibi Anglos et Normannos, quos jam multiplex confœderatio univit, præcipuos et magis strenuos in captione castri exstitisse, nullus ignorat. Nam sileo de Nanneto, et toto minoris Britannicæ, quamvis grandis provincia sit, comitatu, qui rebellis esset in hodiernum diem, nisi robur gentis Anglorum esset formidini. Hoc ipsum aut veritus, aut amore et virtute allectus (incertum est enim) illustri Blesensium et Carnotensium comes castra, quæ pupillaris ætatis tempore amissa fuerant, ductui Normannorum restituit. Longum est si in clyta gesta tanti principis enumerare contendam; quæ sicut omnes admirari necesse est, ita plene describere impossibile. Nec ego viribus meis ar-rogo, in quo, si juxta præcedentis gratiæ cursum sibi diu successerint prospera, sudare poterunt Orosius, Hegesippus, et Trogus. Cæterum adolescentiæ exitus ab aliquibus suspectus est, et utinam frustra a bonis timeatur.

CAP. XIX. *De honore militibus exhibendo, et modestia indicenda: et qui militiæ artem tradiderint, et generalia quædam præcepta eorum.*

Quid moror in commendatione gentis, quam de natura constat esse laudabilem? Beatus Eugenius eam ad quæcunque vellet applicari, dixit esse idoneam, et præferendam aliis, nisi levitas impediret. Sed sicuti Annibal negabat posse vinci Romanos nisi in patria sua, ita et hæc, dum peregrinatur, invincibilis est. Nam in sedibus suis facilius expugnatur. Hoc autem forte commune habent cum cæteris gentibus incolæ Britanniarum atque Italiæ. Si vero recte fuerint instituti, et doctrinam exercitatione firmaverint, honorati incedant, habeantur patriæ defensores, niteant cultu, qui tamen viros deceat, nam cultus lascivior nec in muliebri sexu vitio caret, aut nota. Crebro namque compertum est in bellis, militiæ lascivientem et splendidum apparatus, non tam civibus conferre victoriam, quam hostes invitare ad prædam. Unde et Annibal, cum apud regem Antiochum moraretur causa profugii, facetissime cavillatus est, rege ostentante exercitum insignibus aureis, et argenteis florentem, inducentem currus cum falcibus, et cum curribus elephantos, et omnem equitatum, frenis, ephippiis, monilibus, ac phaleris præfulgentem. Cum ergo rex contemplatione tanti ac tam ornati exercitus, gloriabundus Annibalem aspexisset: « Putasne, inquit, satis esse Romanis hæc omnia? » Tunc Por-

nus, illudens ignaviam, imbelliamque militum ejus pretiosæ armorum : « Plane, inquit, satis esse credo, etsi Romani avarissimi sint. » Lepide quidem, breviter, et acerbe. Nam rex de numero exercitus, et de æstimanda æquiparatione quæsierat et illum liquet respondisse de præda. Denique si Naso a militia artis suæ arcet, et jubet esse procul juvenes inermes ut femina comptos, quis credat eos ad robustam militiam admittendos? Opifices artium singularum id rerum suarum præ cæteris ornant, a quibus se sciunt præ cæteris honorari. Unde liquet milites oportere armis, quam vestibus nitidiores esse. Aeneas a digitis gemmas ad ense, Virro ad pocula legiitur transulisse. Machabæos quoque constat clypeos inaurasse, et ex fulgore eorum fortitudinem gentium dissipatam. Eos tamen credibile est veste communi fuisse contentos. Nihil est quod minus deceat militem, quam cultus mollior, et delicæ vestium exquisitæ, nisi forte cum Thrasone ad munitionem Thaidis expugnandam, Veneri devoverit militiam suam, Marte contempto. Sordes quoque vitandæ sunt, et mediocritati, quæ aureo incedit tramite, jugiter insistendum. Hoc autem volo ire persuasum nostratibus, si exerceantur, virtutem non deesse, quæ tamen frequenter intercedit, si non disciplina firmatur. Artem vero rei militaris, Lacedæmonii tradidisse dicuntur. Unde et Annibal Italiam petiturus, Lacedæmonium quæsit ductorem armorum. Qui desiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriam cupit, diligenter imbuat militem. Qui secundos optat eventus, dimicet arte, non casu. Nemo provocare, nemo offendere audeat, quem scit superiorem fore, si pugnet. Athenienses unum præ cæteris mandasse militibus, præci loquuntur annales : Miles nondum emeritus exercitio et labori jugiter assuescat. Nam hæc solent in castris sanitatem, et in conflictu prestare victoriam. Iidem eam tradiderunt, quia in peditibus robur consistit exercitus, et parumper aptum esse militiæ, qui, nisi eques sit, pugnare non novit. Verumtamen nec exerceri, nec ad pugnam vocatur utiliter, cui stipendia non procedunt. Si enim subtrahas alimenta, tibi miles obsequium negabit, aut fidem. Fames enim, ut dici solet, pugnat interius, et sola hæc, quæ tutissima videntur, expugnat. Nescit plebs jejuna timere. Si vero alimenta processerint, nunc timore poenæ, nunc præmiorum spe ad officium incitetur. Sint ubique campi ductores, et militarium exercitiorum magistri, et his ipsis æra proveniant, et videbis in brevi gentem in id virtutis esse reductam, quo vigeat quando maximus imperatorum Julius Caesar,

Territa quæsitis ostendit terga Britannis.

Sed et deliberationes castrenses, fectitiæ tamen, frequentius agitentur, ut in his exercitatus miles, cum usus exegerit, quid maxime expediat, sciat eligere. Si vero res fuerit seria, lateat militem, eo quod militare præceptum est : quid fieri debeat tractato cum multis, quid vero facturus sis, cum

A paucissimis et fidelissimis, vel potius ipse tecum. Raro enim manet absconditum, quod ad notitiam multitudinis venit. Militaria quoque præcepta et exempla strenuorum, junioribus sæpe referenda sunt, ut his ad scientiam instituatur, illis accendantur et animentur ad virtutem. Nec tamen propositum meum est, rei militaris hic tradere artem, quæ quidem maxima est, et pernecessaria, et sine qua (ut verbis Plutarchi utar) mancus quilibet intelligitur principatus. Quam si quis ediscere voluerit, adeat Catonem Censorium, legat et illa quæ Cornel. Celsus, quæ Julius Ilyginus, quæ Vegetius Renatus; cuius, eo quod elegantissime et diligentissime rei militaris artem tradidit, licet exempla præstrinxit, plura inserui : legat, inquam, quæ isti posteris præscribenda duxerunt. Hoc tamen in omnium artium utilitate versatur, ut nequaquam præceptis exercitum desit. Nam, sicut ait Cicero, in unamquamque rem dare præcepta facillimum est, sed eam efficaciter exsequi laboriosissimum. Quod vero in præceptis eloquentiæ ad Herennium scribens, de arte dicendi asseruit, eam scilicet inefficacem et inutilem esse sine usu et exercitatione dicendi, ad omnes artes arbitror transferendum, quatenus non firmantur usu, nec exercitio robustantur. Adeo quidem ut si artem usumque dissocias, utilior sit usus expertus artis, quam ars quæ sui usum non habet. Nam et David in fundâ et lapide, quorum peritiam et usum habebat, allophyllum stravit, et in baculo suo aggredi ausus est virum cunctis terribilem, et bellatorem ab adolescentia sua. Rejecitque lorica regiam et arma, quibus exercitatus non fuerat, ratus esse omnia impedimento militiæ, quorum usus exercitio non firmatur. Cæterum sicut ars sterilis est usus ignara, sic et usus imperfectus est, qui ex arte non provenit. Est ergo singulorum initium a natura, qua reluctante, et (ut dici solet) invita Minerva, nihil recte aggredimur. Progressus ab usu, ab arte perfectio, si tamen jogi exercitatione fuerit solidata. Obinet hoc in liberalibus, virilibus et mechanicis, aut si quæ sunt, quarum nondum audierimus mentionem, ut ars infecunda sit sine usu, et usus temerarius sine arte. Militia ergo sine arte iners est, D inofficiosa sine usu. Quocirca qui miles esse voluerit, prædiscat artem, eamque usu et exercitio firmet, ut cum electus fuerit, et militiæ sacramento ascriptus, reipublicæ et sibi utiliter vivat, et non sit, prout Plutarchus ait, manus manca. His enim verbis in institutione Trajani novissime usus est. cum a manibus prolapsus est ad pedes. Sequamur ergo eum, et sicut ipse ait, quasi soccos pedibus faciamus, ut non offendantur ad lapidem, obicemve alium, quem multiplex ingerit casus.

CAP. XX. *Qui sint pedes reipublicæ et de cura eis impendenda.*

Pedes quidem, qui humiliora exercent officia, appellantur, quorum obsequio reipublicæ membra per terram gradiuntur. In his quidem agricolarum

ratio vertitur, qui terræ semper adhærent, sive in A
sationalibus, sive in consitiis, sive in pascuis, sive
in floreis agitentur. His etiam aggregantur multæ
species lanificii, artesque mechanicæ, quæ in ligno,
ferro, ære, metallisque variis consistunt, serviles
quoque obsecundationes, et multiplices victus ac-
quirendi, vitæque sustentandæ, aut rem familiarem
amplificandi formæ; quæ nec ad præsidendi per-
tinent auctoritatem, et universitati reipublicæ usque-
quaque proficiunt. Hæc autem tot sunt, ut respu-
blica non octipedes cancras, sed et centipedes
pedum numerositate transcendat. Et quidem præ
multitudine numerari non possunt, cum tamen non
infinita sint per naturam, sed quia tam variae fi-
guræ sunt, ut nullus unquam officiorum scriptor,
in singulas species eorum specialia præcepta dede-
rit. Verumtamen quod generale est omnibus et
singulis procuratur, ut legis scilicet limites non
excedant, et ad publicam utilitatem omnia referan-
tur. Debent autem obsequium inferiori superiori-
bus, quæ omnia eisdem vicissim debent necessa-
rium subsidium providere. Unde Plutarchus ea
dicit in omnibus exsequenda, quæ humilioribus, id
est multitudini, prosunt. Nam paucitas semper plu-
ribus cedit. Ea ergo causa institui sunt magistra-
tus, ut a subditis injuriæ propulsentur, ipsaque
respublica quasi illorum opificio calcietur. Est enim
quasi discalciata, quando injuriis exponitur, quo
nihil potest ignominiosius esse gerentibus magistra-
tum. Afflictus namque populus, quasi principis po-
dagram arguit et convincit. Tunc autem totius
reipublicæ salus incolumis præclaraque erit, si
superiora membra se impendant inferioribus, et
inferiora superioribus pari jure respondeant, ut
singula sint quasi aliorum ad invicem membra, et
in eo sibi quisque maxime credat esse consultum,
in quo aliis utilis noverit esse prospectum.

CAP. XXI. *Rempublicam ad naturæ similitudinem ar-
dinandam, et ordinem de apibus mutuandum.*

Scripserunt de repub. etsi diverso modo, Cicero
et Plato, cum alter qualis esse debeat disseruerit,
alter qualis fuerit a majoribus instituta. Hanc tamen
uterque et institutæ, et instituendæ præscripsit
formulam, ut vita civilis naturam imitetur, quam
optimam vivendi ducem sæpissime nominavimus.
Alioquin, non modo incivilis, sed potius bestialis
et bruta rite censebitur. Quæ sit autem naturæ in-
stitutio, ipsa rationis experientia monstrare sufficit.
Poetarum doctissimus Maro, ad quem Plutarchus
suum destinat Trajanum, ut civilem vitam ab api-
bus mutuetur,

*Admiranda canit levium spectacula rerum,
Solæ communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum;
Et patriam solæ, et certos noverere penates:
Venturæque hiemis memores, æstate laborem
Experiuntur, et in medium quæsitæ reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
Exercentur agris, pars intra septa domorum,
Narcissi lacrymam, et lentum de cortice gluten,
Præna faris ponunt fundamina, deinde tenaces*

*Suspendunt ceras: aliæ, spem gentis, adultos
Educunt fetus, aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendant nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sortis,
Inque vicem spectantur aquas, et nubila cæli:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis:
Cum properant, alii taurinis solibus auras
Accipiunt, redduntque, alii stridentia tingunt
Æra, lacu, gemit impositis incudibus Ætna.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parva licet componere magnis)
Cecropius innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo: grandævus oppida curæ,
Et munire favos, et Dædala fingere tecta.
At fessa multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, castamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora rursus, easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, musantque oras et limina circum.
Post ubi jam thalamis se composuerit, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cælo adventantibus Euris.
Sed circums tuta sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant: et sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt, his sese per inania nubila libranti.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis natos, et suavis herbis
Ore legunt: ipsæ regem, patrosque Quirites
Sufficiunt, aulique et cerea regna refugit.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, utroque animam sub fasce dederunt:
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Exciipit, (neque enim plus septima ducitur æstas)
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, et ævi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptius, et ingens
Lydia: nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant: regis incolumi mens omnibus una est;
Amisso, rupere fidem, constructaque mella
Diripere ipsæ, et crates solvereavorum.
Ille operum custos, illum admiranter, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes.
Et sæpe attollunt humeris, et corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem
(Vinc. Georg. iv, 153 et seq.)*

D Reipublicæ omnes auctores percurrere, rerum publi-
carum revolve historias, vita civilis tibi rectius et
elegantius nusquam occurret. Essentque procul
dubio beatæ civitates, si hanc sibi vivendi præscri-
berent formam.

CAP. XXII. *Quod sine prudentia et sollicitudine
nullus magistratus subsistit incolumis, nec viget
respublica cujus caput infirmatur.*

Loca quoque venerabilia, si apum insistant vesti-
giis, via compendiosissima, et expedita, proficiscun-
tur ad vitam. Vide apud Maronem fundamenta
Carthaginiis, et earum collatione beatæ urbis auspi-
cia poteris admirari. Omnium namque laborem
communem agnosces, et neminem otiosi, ipsamque
reginam, cujus ope civitatis structura consurgit,

etsi labori inferiorum manus suas nequaquam immisceat, oculos tamen impendit operi, et totius mentis exercet sollicitudinem. Nam sine prudentia et sollicitudine non modo respublica non procedit, sed nec minima consistit domus. Unde in commendatione Ulyssis Homerus ei comitem docet semper prudentiam adfuisse, quam ritu poetico Minervam nuncupavit. Imitator quoque illius, Maro, virum insignem armis et pietate describens, et quem dignum censuit, ut patrem faceret Romanorum, recte ei in gerendis omnibus Achatem sociavit, eo quod sollicitudo prudentiæ, quæ gerenda sunt, rectissime promovet, et viro circumspecto sic negotia sæpe procedunt, ut nullis insidiantium dolis præpediatur, et quasi invisibilis via gerendorum non publicata, ad finem intentionis perveniat destinatum. Eleganter equidem, cum nec res militaris, nec pietatis opus sine sollicitudine et prudentia valeat exerceri. Fidelis utique contractus est, cum sollicitudo prudentiæ sociatur, quia et ingenium perspicax retunditur otio, et sollicitudo non proficit, nisi divitis venæ fundamento nitatur. Alterius sic

Altera poscit opem res, et conjurat amice

(HORAT. De art. poet. 411.)

Sed cujuslibet rei quantumlibet recta initia non procedunt, Minerva recedente. Procedat tibi poeta Mantuanus, qui, sub imagine fabularum, totius philosophiæ exprimit veritatem. Attendē ergo novorum civium diligentiam :

*Qualis apes æstate nova per florea rura
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
Educunt fetus, aut cum liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas :
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignarum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.*

(VIRG. Æneid. I, 432 et seq.)

Ita variis tenentur occupationibus cives, et dum sic coluntur officia singulorum, ut universitati prospiciatur, dum justitia colitur, fines omnium mellea dulcedo perfundit. Verumtamen nullius rei publicæ est diutina felicitas, nisi universitati prospiciat caput incolume. Quod si non noveras, vel Didonis deceariss exemplo. Quanta enim levitate Æneas admittitur, quantam cito invenit gratiam homo ignotus, exsul, fugitivus, cujus causa ignota est, persona suspecta? Quanta curiositate exceptæ sunt ab auribus principum fabulosæ narrationes hominis, suam evacuantis culpam, propriam quærentis gloriam, et id captantis, unde posset auditorum subvertere mentes? Præcedunt ergo ad introitum hominis sermones blandi, illecebræ laudum conciliant hospitii gratiam, convivium accuratius insruit omnium captata sedulitas, fabule sequuntur convivia, venandi, multiplicisque luxuriæ levitas comitatur incestum. Pariunt hæc incendium, desolationem civium, et perpetuæ hostilitatis prorogant causas. Hic finis feminei et effeminati regni, quod licet virtutis habuerit fundamentum, succedentibus, prosperis minime potuit invenire processum. Le-

viter admissus est, qui, quamvis ex pietatis officio ut hospes non fuerat excludendus, opportunius tamen fuerat eum ut advenam, non quasi judicem introire.

CAP. XXIII. *Levitatem sicut loquendi, ita et audiendi vitandam : et quod finis voluptatis, pœnitentia est.*

Omnia, inquit, fac cum consilio, et post factum non pœnitebis (Eccli. xxxii). Præterea sicut principem levia proferre non decet, sic nec facilem quidem esse ad levia audienda. Ait enim Sapientia : Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios (Prov. xxix). Confabulationibus et conviviis se totis viribus immiscet Venus, cujus qui prima missilia libenter admittit, quin posterioribus gravius vulneretur, vix evadit.

Visus, et alloquium, contactus, et oscula, factum, sicut se præcedunt ordine, ita et ex necessitate doloris inferunt partum. Voluptatis siquidem finis, pœnitentia est. Si mihi non credis, vel Demostheni crede, qui satis urbane hoc Laidi dicitur respondisse. Hæc autem Lais Corinthia ob elegantiam venustatemque formæ grandem pecuniam demerebat. Conventusque ad eam divorum hominum ex omni Græcia celebres erant, nec admittebat nisi qui dabat, quæ poscebatur. Poscebat autem illa nimium quantum. Hinc natum est frequens illud proverbium apud Græcos : « Frustra quis Corinthum tendit ad Laidem, nisi queat, aut velit dare, quæ poscitur. » Ad hanc ille Demosthenes clanculo adit, et ut copiam sui faceret, petit. At Lais hoc quantum poposcit, quod nostratis nummi denarium faciat decies mille, æquaturque medietati talenti majoris, quod nostratis denarii viginti millia claudunt. Tali petulantia mulieris atque pecuniæ magnitudine ictus, expavidusque Demosthenes avertitur, et discedens : « Ego, inquit, pœnitere tanti non emo. » Visne proximiora? Nosti quis dixerit, quia habet hoc voluptas omnis :

*Stimulus agit furentes,
Apumque par volantum,
Ubi grata mella fudit,
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.*

(BOET. De cons. philos. Metr. VII.)

Initia namque cupidinis, dulcia sunt super mel et favum : at novissima ejus quovis absinthio amariora sunt. Quis est enim finis confabulationis conviviorum, et explete libidinis, nisi pyra incensa, et quæ in omnes cives desolationis incendia spargit?

CAP. XXIV. *Vitia potestatum ferenda sunt, eo quod in eis auspiciis publicæ salutis constant, et quod dispensatores sancti sunt, sicut stomachus in corpore animalis nutritiva dispergit, et hoc ex sententia domini Adriani papæ.*

Vade, inquit Salomon, ad fornicam, o piger, ut providentia habeatur (Prov. vi). At philosophus virum politicum mittit ad apes, ut ab illis suum discat officium : cui si Tyrii acquievisset, nequaquam luxuriæ indulgissent, et de gentis perpetua incolumitate gauderent. Sed quia vitium in muliere

domina radicavit, effeminali cives subdlexerunt colla virtuti. Porro etsi in officio virtutum sit remissior principatus, colendus tamen est : et sicut apes in humeris regem suum attollunt, ita subjecti, quos pedes et membra prædiximus esse, dummodo vitiis perniciosus non sit, omnimodum ei exhibeant famulatum. Nam etsi laboret vitiis, ferendus et tanquam in quo salutis auspicia provincialibus exstant.

*... Rege incolumi mens omnibus una ;
Amisso, rupere fidem.*

(Vinc. Georg. iv, 242.)

Illyrici et Thraces, quotidiano exercitio indurati, gloria bellicæ laudis finitimos Macedones terrebant, qui prælio pulsī, rege suo regis defuncti filio in cunis prolato, et pone aciem posito, acrius certamen repetiere, tanquam ideo victi fuissent, quod bel-
lantibus defuerant auspicia regis sui; victores futuri vel propterea, quod ex superstitione vel fide animum vincendi ceperant. Nam et miseratio infantis eos tenebat, quoniam si victi essent, captivum de rege facere videbantur. Consorto itaque prælio, magna cæde Illyricos fuderunt, ostendentes hostibus suis, priore bello regem, non virtutem Macedonibus defuisse. Quanti ergo esse debet jam pro-
vectus ætate et dignitate, si tanti habeatur utroque provehendus? Licet autem diutiuscule videatur tractare populum, tamen auctoritas dignitatis, et officii utilitas debent provincialium animos mitigare. Memini me causa visitandi dominum Adrianum pontificem quartum, qui me in ulteriorem familiaritatem admiserat, profectum in Apuliam, mansi-
que cum eo Beneventi ferme tres menses. Cum itaque, ut fieri solet inter amicos, sæpe super plurimis conferremus, et ipse quid de se, et Ecclesia Romana sentirent homines, a me familiaris, et diligentius quæreretur, ego apud eum usus spiritus libertate, mala, quæ in diversis provinciis audieram, patenter exposui. Sicut enim dicebatur a multis, Romana Ecclesia, quæ mater omnium ecclesiarum est, se non tam matrem exhibet aliis, quam novercam. Sedent in ea Scribæ et Pharisei, ponentes onera importabilia in humeris hominum, quæ digito non contingunt. Dominantur in clero, nec forma sunt gregi, qui recto calle pergit ad vitam, pretiosam suppellectilem congerunt, auro et
argento oerant mensas, sibi etiam ab avaritia nimis parci. Nam pauper aut nullus, aut rarus admittitur, quem interdum non tam Christus, quam vana gloria introducit. Concutiunt ecclesias, lites excitant, collidunt clerum et populum, laboribus et miseriis afflictorum nequaquam compatiuntur, ecclesiarum lætantur spoliis, et questum omnem reputant pietatem. Justitiam non tam veritati, quam pretio reddunt. Omnia namque cum pretio hodie, sed nec cras aliquid sine pretio obtinebis. Nocent sæpius, et in eo dæmones imitantur, quod tunc prodesset, putantur cum nocere desistant, exceptis paucis, qui nomen et officium pastoris implent. Sed et ipse Romanus pontifex omnibus gravis, et fere

A intolerabilis est : præterea omnes arguunt, quod ruentibus et collabentibus ecclesiis, quas patrum construxit devotio, altaribus quoque incultis, palatia exstruit, et ipse non modo purpuratus, sed deauratus incedit. Palatia splendent sacerdotum, et in manibus eorum Christi sordidatur ecclesia. Provinciarum diripiunt spolia, ac si thesauros Cresi studeant reparare. Sed recte cum eis agit Altissimus, quoniam et ipsi aliis, et sæpe vilissimis hominibus dati sunt in direptionem. Et ut opinor, dum sic in invio erraverint, nunquam deerit eis flagellum Domini. Os siquidem Domini locutum est, quia quo iudicio iudicaverint, iudicabuntur, et sua mensura remetietur eis. Antiquus dierum mentiri non novit. Hæc, inquam, Pater, loquitur populus, quandoquidem vis ut illius tibi sententias proferam. Et tu, inquit, quid sentis? Angustiae, inquam, sunt undique. Vereor enim ne mendacii vel adulationis contraham notam, si solus populo contradixerō. Sin autem, reatum vereor maiestatis, ne tanquam qui os meum in celum posuerim, crucem videar meruisse. Verumtamen quia Guido Clemens Sanctæ Potentianæ Presbyter cardinalis populo testimonium perhibet, ei usquequaque contradicere non præsumo. Asserit enim in Romana Ecclesia quandam duplicitationis esse radicem, et fomentum avaritiæ, quæ caput et est radix omnium malorum. Neque id quidem in angulo, sed considentibus fratribus, sancto Eugenio præsidente, quando adversus innocentiam meam Ferentini gratis excanduerant, hoc publice protestatus est. Unum tamen audacter conscientia teste profiteor, quia nusquam honestiores clericos vidi, quam in Ecclesia Romana, aut qui magis avaritiam detestentur. Quis Bernardi Redonensis, sanctorum Cosmæ et Damiani diaconi cardinalis continentiam, contemptumque pecuniæ, non miretur? Nondum natus est a quo munus acceperit. Quod tamen a communione fratrum sinceriore jure proveniebat, interdum accipere persuasus est. Quis non stupeat episcopum Prænestinum, qui scrupulum conscientie metuens, et a participatione bonorum communium abstinerebat? Plurium tanta modestia, tanta gravitas est, ut Fabricio non inveniantur inferiores, quem, agnita salutis via, modis omnibus antecedunt. Quia ergo instas, urges, præcis, cum certum sit quod Spiritui sancto mentiri non licet, fateor, quia quod præcis, faciendum est, etsi non sitis omnibus operibus imitandi. Nam qui a doctrina vestra dissentit, aut hæreticus, aut schismaticus est. Sed Deo propitio, sunt qui non omnium vestrum opera imitentur. Paucorum ergo labes sinceris maculam, et universali Ecclesiæ infamiam ingerit. Et mea opinione ideo frequentius moriuntur, ne totam corrumpant Ecclesiam. Sed et boni rapiuntur interdum, ne malitia immutentur, et quia Roma corrupta, apud Deum his reperitur indigna. Tu ergo, qui id habes officii, quære et inserte humiles, vanæ gloriæ et pecuniæ contemptores. Sed timeo ne,

dum pergis querere quæ vis, ab imprudente amico audias quæ non vis. Quid est, pater, quod aliorum discitis vitam, et te ipsum minime perscrutaris? Omnes applaudunt tibi, pater omnium vocaris et dominus, et capiti tuo infunditur omne oleum peccatoris. Si ergo pater es, quare a filiis munera et retributiones exspectas? Si dominus, quare Romanis tuis timorem non incutis, et temeritate repressa, eos ad fidem non revocas? At urbem vis ecclesiæ tuis muneribus conservare. Nunquid eam sic Silvester muneribus acquisivit? In invio, pater, es, et non in via. Eisdem est conservanda muneribus, quibus est acquisita. Quod gratis accepisti, gratis dato. Justitia regina virtutum est, et erubescit quovis pretio permutari. Si gratiosa futura est, sit gratuita. Nequaquam prostituitur ad pretium, quæ corrumpi non potest. Integra est, et semper incorrupta. Dum premis alios, et tu gravius opprimeris. » Risit pontifex, et tantæ congratulatus est libertati, præcipiens ut quoties sinistram aliquid de ipso meis auribus insonaret, hoc ei sine mora nuntiarem. Et cum plurima nunc pro se, nunc contra se respondisset, apologum huiusmodi mihi proposuit. Ait ergo : « Accidit ut adversus stomachum membra omnia totius corporis conspirarent, tanquam adversus eum qui voracitate sua labores omnium exhauriret. Non satiatur oculus visu, nec auris auditu, laboribus insistant manus, pedes ab itinere callum induunt, ipsaque lingua utiliter sermonem et silentium moderatur. Omnia denique membra publicis vigilantibus commodis, et in tanta sollicitudine omnium et labore, solus quiescit venter ; et cum omnia parata fuerint quæ labor multiplex acquisivit, solus omnia devorat et consumit. Quid multa? Condidierunt ut a laboribus abstinerent, et gravi inedia conficerent illum inermem et publicum hostem. Exacta est sic una dies, secuta est altera tædiosior. Tertia adeo pernicioosa fuit, ut fere omnibus defectum indiceret. Urgente itaque necessitate, fratres iterum in unum conveniunt, acturi de salute sua, et hostis publici statu. Cum vero omnes assisterent, oculi languerunt, pes molem corporis non erexit, torpebant brachia, sed et ipsa lingua iners et deficienti palato sociata, causam communem exponere non præsumpsit. Ad cordis ergo consilium omnia relierunt, ibique habita deliberatione, ratio patefecit, quoniam hæc mala ingerebat, qui ante denunciatus fuerat publicus hostis. Ex quo enim ei tributa subtracta sunt, et ipse quasi publicus dispensator, omnibus alimenta subduxit. Et quia nemo potest sine stipendiis militare, cum stipendia non procedunt, debilitatur et frangitur miles. Sed nec in dispensatorem poterat culpa refundi, qui quod non acceperat, minime potuerit aliis erogare. Longeque tutius esse, ut ei quod distribuat ministraretur, quam illo evacuato omnia membra esuriant. Factumque est ita : suadente ratione impletus est venter, refocillata membra, et pax omnium reformata. Absolutus est

A itaque stomachus, qui licet vorax sit, et avidus alieni, non sibi tamen petit, sed aliis, quæ eo exinanito nequeunt sustentari. Tale est, inquit, frater, si recte attendas, in corpore reipublicæ, ubi licet plurimum appetat magistratus, non tam sibi quam aliis coacervat. Si enim exinanitus fuerit, nihil est quod membris valeat impartiri. Nam stomachi in corpore, et principis in republica idem officium est, juxta illud Q. Sereni :

*Qui stomachum regem totius corporis esse
Contendunt, vera nili ratione videntur ;
Hujus enim validus firmat tenor omnia membra.
At contra ejusdem franguntur cuncta dolore.
Quin etiam, nisi cura juvet, vitare cerebrum
Fertur, et integros illinc avertere sensus.*

Noli ergo neque nostrum, neque sæcularium principum duritiam metiri, sed omnium utilitatem attende.

CAP. XXV. *De coherentia capitis et membrorum reipublicæ : et quod princeps quædam imago Deitatis est, et de crimine majestatis, et de his quæ sunt in fidelitate servanda.*

Mihi vero satisfactum est, et persuasus sum devotos humeros supponere potestati, nec modo fero eam, sed grata est, dum Deo subjecta est, et illius ordinem sequitur. Alioquin si divinis relectetur mandatis, et me theomachia suæ velit esse participem, libera voce respondeo : Deum cuius homini præferendum. Sic ergo cohæreant inferiora superioribus, sic universa membra se subiciant capiti, ut religio servetur incolumis. Rem politicam legitur Socrates instituisse, et in eam dedisse præcepta, quæ a sinceritate sapientiæ, quasi quodam fonte naturæ manare dicuntur. Hoc autem in summa colligitur, ut quæ in republica humiliora sunt, majorum officio diligentius conserventur. Institutionem Trajani, ejus mentio superius facta est, diligentius relege, et hæc latius conscripta invenies. Nobis autem hæc de unitate capitis et membrorum ad præsens dixisse sufficiat ; hoc adjecto quod præmisimus, quod læsio capitis, ut prædiximus ad omnia membra refertur, et ejusque membri vulnus injuste irrogatum, ad capitis spectat injuriam. Cæterum quod adversus caput aut universitatem membrorum dolo malo malitia præsumit, crimen est gravissimum, et proximum sacrilegio, quia sicut illud Deum attentat, ita et istud principem, quem constat esse in terris quamdam imaginem Deitatis. Et ex eo quidem majestatis dicitur crimen, quod persequitur illius imaginem qui solus, sicut illustris comes Legecestriæ Robertus, modeste proconsulatum gerens apud Britannias, dicere consuevit, veræ et ingenue majestatis retinet veritatem. Puta cum quis adversus principis securitatem, aut populi, quid molitur, sive per se, sive per alium. In hujus autem persecutione omnibus æqua conditio est : et plerumque fit, ut nec mortis beneficio, in his etiam quos nemo convenit in vita, liberentur. Sed convictis mortuis illorum damnatur memoria, et bona successoribus auferuntur. Nam ex quo sceleratissimum quis consilium

cepit, exinde quodam modo sua mente punitus est. Ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere posse constat, nec ei solvere jure debitorem. Famosi quoque, qui alias jus accusandi non habent, sine ulla dubitatione hic admittuntur; sed et milites, qui alias causas defendere non possunt. Nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt. Servi quoque dominos licenter deferunt, et liberti patronos. Hoc tamen crimen a iudicibus non in occasionem ob principalis majestatis venerationem habendum est, sed in veritate. Nam et spectanda est persona an potuerit facere, et an fecerit, an cogitaverit, et an antequam hoc presumpserit, sanæ mentis fuerit. Nec lubricum linguæ ad prænam facile trahendum est: quanquam enim temerarii pœna sint digni, tamen et illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendat, vel quod ad exemplum legis vindicandum est. Audiuntur et mulieres in læsæ majestatis quæstione. Nam conjurationem Sergii Catilinæ Julia mulier delexit, et M. Tullium consulem in iudicium ejus instruxit. Tormentis quidem subdendi sunt, si hoc ratio necessitatis, aut utilitatis inducat, qui criminis ejus rei esse creduntur cum illis, quorum consilio atque instinctu ad accusationem visi sunt accessisse, ut ab omnibus commissis consciis vindicta possit instituta reportari. Sunt autem plurima, quæ majestatis informant crimen, ut si de morte principis tractetur, aut magistratum, aut arma quis contra patriam tulerit, aut relicto principe de publico bello profugerit, aut concitatum in seditionem adversus rempublicam sollicitaverit populum: cujusve opera, dolove malo, hostes populi, rei que publicæ, commeatu, armis, telis, pecunia, quæve alia re adjuvantur, vel ex amicis hostes reipublicæ sunt: cujusve opera, dolove malo factum erit, quo magis obsides pecunia dentur adversus rempublicam, quo minus etiam gens extraneæ regionis reipublicæ obtemperet, fecerit. Item qui confessum in iudicio reum, et propter hoc in vincula conjectum, emisit, et in hunc modum plurima, quæ longum, aut impossibile est enarrare. Sed quia formam fidelitatis in eo præ cæteris servari oportet, pauca sunt ex quibus quid non liceat, commodissime colligi potest. Necessary namque contrarium, impossibile est, et ei quod oportet fieri, sola illicita contradicunt. Exigit autem fidelitatis forma, quæ necessario fidei sunt inserta, incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile. Ne cui fidelitate tenemur astricti, incolumitatem lædamus corporis, aut munitiones quibus tutus est detrahamus, aut præsumamus committere; unde honor aut illius utilitas minuatur: sed neque id quod facile est, difficile fieri licet; aut quod possibile est, impossibile. Præterea qui beneficium ab eo, cujus fidelis est, possidet, gerendis ejus auxilium et consilium debet. Unde quantum omnium

A Domino debeat, solem clarius lucet, si tantum debetur his, quibus sola fidelitate tenemur astricti. Sed et pœna hujus criminis est tanta, ut non facile crediderim, nec a dominis insularum, qui frequentius tyrannidem induunt, severius quidpiam excogitari posse. Et ne a tyrannorum sævitia pœnæ severitas processisse credatur, ipsius modestissimi viri verba pro parte posuimus. Ait ergo: Quisquis cum militibus, vel cum privatis, vel barbaris etiam scelestam inierit factionem, aut factionis ipsius susceperit sacramentum, vel dederit, et de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis et consistorio nostro intersunt, senatorum etiam, nam et ipsi pars corporis nostri sunt, vel cujuslibet postremo qui nobis militat, cogitaverit (eadem enim severitate voluntatem sceleris, qua effectum puniri jura voluerunt) ipse quidem ut majestatis reus gladio feriat, omnibus bonis ejus fisco nostro addictis. Filii vero ejus, quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus (paterno enim debent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est hæreditarii criminis exempla metuntur) a materna vel avita, omnium etiam proximorum hæreditate ac successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant. Sint perpetuo egentes et pauperes, infamia eos semper paterna comitetur. Ad nullos unquam honores, ad nulla prorsus sacramenta perveniant. Sint postremo tales, ut his perpetua egestate sordentibus, sit et mors solatium, et vita supplicium. Denique jubemus etiam eos notabiles esse sine venia, qui pro talibus unquam apud nos intervenire tentaverint. Ad filias sane eorum, quotlibet numero fuerint, falcidiam. (30) Tantum ex bonis matris, sive testata sive intestata defecerit, volumus pervenire; ut habeant potius mediocrem filiae alimoniam, quam integrum emolumentum et nomen hæredis. Mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus, minus ausuras esse confidimus. Uxores sane prædictorum recuperata dote, si in ea conditione fuerint, ut quæ a viris titulo donationis acceperunt, filiis debeant reservare, tempore quo ususfructus absunt, omnia ea fisco nostro se relicturas esse cognoscant, quæ juxta legem filiis debeantur. Falcidia etiam ex his rebus filiabus tantum, non etiam filiis deputetur. Id quod de prædictis, eorumque filiis cavimus, etiam de satellitibus consciis ac ministris, filiisque eorum simili severitate censemus. Sane si quis ex his in exordio initæ factionis, studio veræ laudis accensus, ipse prodiderit factionem, et præmio a nobis et honore donabitur. Is vero qui usus fuerit factione, si tamen incognita ad hæc consiliorum arcana patefecerit, absolutione tamen et venia dignus habebitur.

CAP. XXVI. *Quod ritia ferenda sunt, aut tollenda, et a flagitiis distant: et generalia quædam præcepta de officio principis; et brevis epilogus quanta sit reverentia ei exhibenda.*

Hæc quidem pauca de multis excerpta, de sin-

(30) Hoc est, ni fallor, quarta pars bonorum, quam, ad minimum, hæredibus attribuebat lex Falcidia.

cera vena iuris. præsenti opusculo curavi inserere, A quo et juris ignari, a majestatis crimine se ipsos longius amoverent his inspectis, et ne quisquam me ipsum calumniatur in aliquo adversus auctoritatem principis quidpiam præsumpsisse. Dicitur solet, quia sine læsione unguulorum, non facile removetur robur a subere : sed multo æquius et citius læditur, quisquis obsequium membrorum sejungit a capite. Vigeat semper excellentia capitis, quia in eo totius corporis consistit salus. Varro in Satyra quæ Menippæa inscribitur, et de officio matrimonii instituta est, ait : Vitium conjugis aut tollendum est, aut ferendum. Qui tollit vitium, commodiorem conjugem præstat : qui fert, se ipsum efficit meliorem. Sic principis et subjectorum vitia, aut ferenda sunt, aut tollenda. Horum quippe confœderatio affectum conjugis aut æquat, aut præcedit. Sed et ipsa Varronis verba, ferre et tollere, lepide quidem composita sunt. Apparet autem quia tollendi nomen, correctionis est nota. Constat ejusdem ejus esse sententiam, ut feratur, quod tolli non potest. Hoc tamen fidelis adjicit interpretatio, ut vitium intelligatur, quod honeste ferri potest, et religione incolumi. Vitia enim flagitiis leviora sunt, et sunt nonnulla quæ non ferri licet, aut quæ fideliter ferri non possunt. Ex causa fornicationis licenter divertit conjux a conjuge, et plerumque patronus est turpitudinis, qui crimen celat uxoris. Inde est forte : *Qui adulteram retinet, stultus et impius est* (Prov. xviii). Hæc autem in mœchia corporali et spirituali, quoad aliquid, æque obtinent, etsi deterior sit spiritualis, et studiosius declinanda. Similiter et in membrorum compagine, ferendi aut tollendi Varronis est regula admittenda. Nam quin membra curari oporteat, nemo ambigit, sive in fomento olei, sive in austeritate vini, quod Samaritanus infundit vulnerato, procedat cura. Quod autem tollenda sint, ex eo liquet, quod scriptum est : *Si manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum et projice abs te. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum et projice abs te* (Matth. xviii). Hoc in membris omnibus principi arbitror observandum, ut non modo eruantur, abscindantur, et procul ejiciantur, si fidei aut publicæ saluti dentur in scandalum, sed ita contendantur, ut in exterminio unius, universorum incolumitas procuretur. Cui, inquam, parceret, qui etiam in oculos suos scire præcipitur? Utique nec auris, nec lingua, aut si quid aliud in corpore reipublicæ degit, securum est, si insurgat in animam, ob gratiam cujus ipsi oculi effodiuntur. Cum autem Deus offenditur abusu criminum, aut Ecclesia conculcatur, totius animæ periclitatur salus. Quod ita alienum est ab officio principis, ut quoties ista proveniunt in republica, aut omnino non sentire credatur princeps, aut dormire, aut in diversorio esse. Sol eminet universis, ut cuncta videat, et dijudicet universa. Solem alterum, principem esse credo. Recte utique facit, cum

Ignavum fucos pecus a præsepibus arceat.

(Virg. Georg. iv, 167.)

qui alvearia spoliant, et quidquid dulce est ebibunt, aut asportant. Recte facit cum Ecclesiæ promovet culmen, cum religionis dilatat cultum, cum superbos humiliat, et exaltat humiles, munificus in egenos, in copiosos frugalior ; cum virtutes præmio, et vitia æqua poenarum lance remunerat, cum justitia usquequaque ambulat ante eum, et ponit in via prudentiæ, aliarumque virtutum, gressus suos. Equidem

Sic petitur cælum, non ut ferat Ossan Olympus, Summaque Peliacus sidera tangat apex.

(Ovid. Fast. i, 307.)

Inquit Sapia : *Ne gloriosus appareas coram rege,* B *et in loco magnorum ne steteris* (Prov. xxv). Eoque spectat sapientis edictum, ut quisquis non humiliatur in facie principis, merita confusione obducit, gloria quam usurpavit, dignus est spoliari. Honorum siquidem distributor est, et dum recte ministrat principatum, æpenes eum est perpetua dispensatio munerum. Recte quidem ministrat, cum eo præsidente, lætantur populi, et in regno æquitatis totius terræ latitudo exultat. Perpetua, inquam, quia, ut scriptum est, *rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur* (Prov. xxix). Quis ergo honorem detrahat ei, quem audit a Domino perpetuo munere honoratum? Plane in insensibilem principis statuam quidquam præsumere, quandoque crimen existit maiestatis, et morte acerbissima, prout veteribus placuit, puniendum. Quis ergo in imaginem Dei, qui est princeps, malitia præsumente impune offendit? Proinde consiliosissimum est illud Sapientis : *In cogitatione tua, regi non detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti, quia aves cæli portabunt vocem tuam, et qui habent pennas annuntiabunt sententiam* (Eccl. x). Nunquid ergo quidquam licebit in opere, aut verbo, cum et ipsa cogitatio, cubiculique secretum, et sententia cordis arceatur, ne quid molliatur, aut concipiat adversus principem?

CAP. XXVII. Quod Gnathonici pervertunt omnia, nec vera sateri patiuntur, et quod eis exemplo Marsiæ corium detrahendum est, si sapiant divites : et quod calumniatores pauperum Deus ipse persequitur.

D Cæterum si Gnathoni creditur, quisquis non arripet ditibus, etiam cum malefecerint, aut non applaudit in pessimis eorum, videtur aut invidere fortunæ, aut officio non differre. Nam apud Gnathonicos veritatis eloquium, crimen est maiestatis. Impetrata tamen venia, unum pro membris in auditu capitis invero, non tamen ego, sed Spiritus sapientiæ, Spiritus veritatis, Spiritus sanctus : *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur* (Prov. xx). Non equidem exaudietur a capite suo, quoniam caput ejus Christus est, et in Christo Deus, et Deus Christus, qui liberat pauperem a potente, et confringit omnia intimentia regna terrarum, lapis præcisus de monte

sine manibus, eripiens inopem de manu fortiorum ejus; egenum et pauperem a diripientibus eum. Si ergo quisquam, quicumque sit ille, insurgit in eos, quorum patronus, imo Pater est Christus, procul dubio in se ipsum provocat lapidem, quo irruente, comminuta est statua, quam vidit Nabuchodonosor, quæ regnorum varii splendoris et roboris seriem figurabat. Nec proficit in tortura pauperum, multiplicare vota, et quasi Deus muneribus corrumpi queat, eum simulatis potius quam veris ab inopente elemosynis attentare, cum sapientia protestetur, quia ruina est homini devorare sanctos, et post vota retractare. Et illud: *Hostiæ impiorum abominabiles Domino, quia offeruntur ex scelere* (Prov. xxi): et qui offert sacrificium de rapina pauperis, quasi filium immolat patri. Nec mihi imputetur, si de manu eorum fraternus sanguis exquiratur, aut operum suorum reportant præmia in eadem mensura quam ipsi intulerunt: quoniam non ego, sed Altissimus dicit et facit hæc omnia. Ego quidem non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis arbitror serviendum in omni humilitate et reverentia, fideliter tamen et in cultu potestatis Deum venerandum, a quo est instituta. Unde et Hebræi præcipiuntur orare pro Babylonis, quia in pace principum, quies est populorum, et Christus ipse Cæsari tributa a fidelibus censuit esse solvenda. Omnia tamen pervertit Gnatho, et eo iudice veri professio, maiestatis crimini cœquatur, dignus plane cui alumnus Apollinis, id est sapientiæ cultor, pellem detrahat exemplo Marsiæ, qui dum contendit

Phœbum superare canendo,

(Virc. Ecl. v, 9.)

victus indumento naturæ spoliatur. Eum namque adulatorem factio imitatur, et infelicem Satyrum implet, dum numina sua (fortunatos loquor) vanis laudibus velut instrumentis musicis, non tam superare molitur, quam excæcare. Semper quidem juvenescit in vicio, quæ nunquam gravitate sensuum maturatur, levis, lasciva, loquax, et quæ ad omnem auram, quavis arundine citius agitur.]

CAP. XXVIII. Auctoritate Socraticorum quando quis de suo commendatur, et quando aliena sit laudatio.

Et licet hi tibicines vanitatis, aliorum supplantationi semper insistant, in commendatione illius quod maxime suum cujusque est, aut rarius occupantur, aut minus. Tunc enim quisque maxime, et de suo commendatur, cum ad sapientiæ laudes lingua prædicantis accedit. Cætera namque omnia aliena sunt. Suum cujusque, quod sapit. Suum, inquam, non tamen a se, sed ab eo cujus munus est, quidquid laudem meretur in homine. Et hic quidem non meus est sermo, sed quem omnium sapientum cœtus concelebrat, et quem in libro, qui inscribitur de Deo Socratis, facile est invenire. Cujus verba propter elegantiam sensuum, et orationis lepidam æmulationem, curavi inserere, ut his quæ scribuntur,

A promptius adhibeatur fides, cum de purissimo fonte majorum eadem profluxisse constiterit. Alit itaque Apuleius: Nihil æque miror, quod cum omnes et cupiant optime vivere, et sciant non alia re vivi quam animo, nec fieri posse, quin, ut optime vivas, agimus colendus sit, tamen homines animum suum non colant. At, si quis velit acriter cernere, oculi curandi sunt, quibus cernitur. Si velis perneciter currere, pedes curandi sunt, quibus curritur. Idem si pugillare valide velis, brachia vegetanda sunt, quibus pugillatur. Similiter in omnibus cæteris membris sua cuique cura pro studio est. Quod cum facile omnes perspiciant, nequeo satis mecum reputare, et perinde ut res est, admirari, cur non etiam animum suum ratione excolant. Quæ quidem

B ratio vivendi, omnibus quæ necessaria est, non ratio pingendi, nec ratio psallendi, quas quisvis bonus sine ulla animi vituperatione, sine turpitudine, sine labore contempserit. Nescio ut Sibimienias tibiis canere, sed non pudet me tibicinem non esse. Nescio ut Apelles coloribus pingere, sed non pudet me non esse significum. Et idem in cæteris artibus, si omnes persequar, licet tibi nescire, nec pudet. Enimvero dic sodes, nescio bene vivere ut Socrates, ut Plato, ut Pythagoras vixerunt, nec pudet me nescire bene vivere. Nunquam hoc dicere audebis. Sed in primis mirandum est, quod ea quæ minime volunt nescire, discere tamen negligunt, et ejusdem artis simul disciplinam et ignorantiam detrectant. Igitur quotidiana eorum æra dispungas; et juvenies in rationibus multa prodige profusa, et in semet nihil: in sui dico dæmonis cultum, qui cultus non aliud quam philosophiæ sacramentum est.

C Plane quidem villas opipare exstruunt, et domos ditissime exornant, et familias numerosissime comparant. Sed in istis omnibus, in tanta affluentia rerum, nihil est, præterquam dominus ipse, pudendum. Nec injuria. Cumulata enim habent, quæ sedulo percolunt. Ipsi autem sordidi, indocti, incultique circumeunt. Igitur illas species, in quas patrimonium sua profuderunt, amœnissimas, et exstructissimas deprehendas, villas æmulas urbium conditas, domos vice templorum exornatas, familias numerosissimas, et calamistratas, opiparam supel-

D lectilem, omnia affluentia, omnia ornata præter ipsum domum: qui solus, Tantali vice, in suis divitiis inops, egens, pauper, non quidem fluentem illum fugitivum capiat, et fallacis undæ sitim, sed veræ beatitudinis, id est secundæ vite, et prudentiæ fortunatissimæ, sitit et esurit. Quippe non intelligit æque divites spectari solere, ut equos mercamur. Neque enim in emendis phaleras consideramus, et balthei polimina inspicimus, et ornatissimæ cervicis divitias contemplamur. Si ex auro et argento, et gemmis, monilia variae gazæ dependent, si plena artis ornamenta capiti et collo circumjacent, si frenæ cælatæ, si ephippia fucata, si cingula aurata sunt: si istis omnibus exuviis amollitis et amotis, equum ipsum nudum, et solum cor-

pus ejus et animum contemplamur; ut sit ad speciem honestus, ad cursuram vegetus, et ad vecturam validus. Jam primum in corpore si sit

*Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus honestis.*

(VIRG.)

Præterea si duplex agitur per lumbos spina. Volo enimvero non modo perniciousiter, verum etiam permolliter pervehat. Similiter igitur et in hominibus contemplandis noli illa aliena æstimare, sed ipsum hominem penitus considera: ipsum, ut meum Socratem pauperem, exspecta. Aliena autem voco, quæ parentes pepererunt, et quæ fortuna largita est, quorum nihil laudibus Socratis mei admisceo: nullam generositatem, nullam prosapiam, nullos longos natales, nullas invidiosas divitias. Hæc enim cuncta, ut dico, aliena sunt. Sata Prothaonio gloria est, qui talis fuit, ut ejus nepotem non puderet. Ergo omnia similiter aliena numeres licebit. Generosus est? parentes laudas. Dives est? non credo fortunæ. Magis ista dinumero. Validus est? ægritudine fatigabitur. Pernix est? abibit in senectutem. Formosus est? exspecta paulisper et non erit. At enim bonis artibus doctus, et apprime est eruditus, et quantum licet homini, sapiens et boni consultus. Tandem aliquando ipsum virum laudas. Hoc enim nec a patre hæreditarium est, nec casu pendulum, nec a suffragio adminiculum, nec a corpore caducum, nec ab ætate mutabile. Hæc omnia meus Socrates habuit, et ideo cætera habere contempsit. Quin igitur et te ad studium sapientiæ ingeris, vel propterea saltem, ut nihil alienum audias in laudibus tuis; sed ut, qui te volet nobilitare, æque laudet, ut Accius Ulyssem laudat in Philotheca, primo ejusdem tragœdiæ suæ principio:

*Inclute, parva prædite patria;
Nomine celebri, claque potens
Pectore, Achivis classibus auctor,
Gravis Dardaniis gentibus ultor,
Laertiade.*

(FRAGM. p. 327.)

Novissime patrem memorat. Cæterum omnes laudes ejus viri audistis. Nihil inde nec Laertes sibi, nec Anticlea, nec Acrisius vindicat. Hæc tota, ut vides, laudis hujus propria Ulyssi possessio est. Nec aliud te in eodem Ulysse Homerus docet, qui semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poetico ritu Minervam nuncupavit. Igitur hæc eadem comitante, omnia horrenda subiit, omnia adversa superavit. Quippe ea adjunctrice Cyclopi specus introiit, sed egressus est. Solis boves vidit, sed abstinuit. Ad inferos demeavit, sed ascendit. Eadem sapientia comitante, Scyllam præternavigavit, nec ereptus est, Charybdi consertus est, nec raptus est. Circes poculum bibit, nec mutatus est. Ad Lotophagos accessit, nec remansit. Sirenas audiit, nec accessit.

CAP. XXIX. Quod pro merito principis formatur populus, et ex merito populi, formatur principatus, Deoque placido creatura quælibet mansuescit, et servit homini.

Hæc Apuleius eleganter quidem et splendide: et

utinam audiatur. Si enim in isti ipsius cultu quisque laboret, et quæ exteriora sunt, reputet aliena: profecto optimus erit status singulorum et omnium, vigebitque virtus, et ratio prævalebit, regnante undique multa charitate, ut sit caro subjecta spiritui, et spiritus plena devotione Domino famuletur. Quæ si processerint, nec timore capitis onerabuntur membra, nec destitutione membrorum, aut ignavia languebit caput. Ista siquidem a peccati infirmitate proveniunt. Nam et inferiorum delicta, bonum principem demerentur, et peccata superiorum subditis sunt occasio et auctoritas delinquendi. Unde illud: *Omne caput languidum, et omne cor marens, a plaxta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas* (Isa. 1). Mansuescit itaque princeps ab innocentia populi, et populares motus reprimat innocentia principalis. Placido namque Deo, omnis creatura mitis est, et servit homini, et eo indignante, omnis creatura armatur in ultionem ejus. Corvus Eliam pavit. Ursus famulatum impendit prophetæ. Ut parcat Danieli, ferocitatem naturæ dediscit leo, et collectiam nescit esuriem. Unda siccis justorum calcatur pedibus. Adversus pueros succensus ignis in fornace non proficit. Ad votum fidei, aer imbres, et terra fructum negat, et cælum ipsum in impios evomit ignes suos.

CAP. XXX. Brevis epilogus adversus Gnathonicos.

Cæterum dum ista prosequimur, nobis insidiantur Gnathonici, ut in invidiam felicitum, quæcunque sunt dicta, retorqueant. Ut mendacii, aut temeritatis nos reos faciant, mentiuntur nos legem imposuisse principibus, et colla eorum jugo importabili onerasse. Veritas siquidem inimica est illis, et inimicitias divitum procurant amatoribus veritatis, quorum ut gratiam consequantur, nihil in verbo aut opere erubescunt. Ad singula clamat Gnatho, seu bona, seu mala sint, pulchre, bene, recte.

*Pallescit super his, etiam stillabit amica
Ex oculis rorem, saliet, tundet pede terram,
Ut qui conducti plorant in funere, dicunt,
Et faciunt prope plura dolentibus ex animo, sic
Derisor vero plus laudatore movetur.*

(HORAT. De art. poet. 429.)

Et nescio quomodo omnes ipsos etiam probos expugnant, et qui adulatorum nequitiam detestantur, a quibus etsi non sit laus quæsitæ, nihilominus oblata delectat. Istis, dum veritati insisto, nequaquam placere possum, sed nec ob eorum gratiam dignor non acquiescere veritati. Non est tamen quod mihi possint opponere, nisi quod mihi et illis non convenit, et quod interdum alicui amicro, dum in manibus eorum labitur, in aure suggero,

Ne te decipiant animi sub vulpe latentes.

(Id. ib. 437.)

Hi quidem imperatores sunt curialium nugatorum, quorum si unum offenderis, omnibus aliis reus eris. Gnathonicorum ergo consilio convenerunt ambitioni, invidi, superstitioni, et similes, dicentes sibi bella parari, et me in eos velle (ut dici solet) caninam facundiam exercere, cum tamen id minime propo-

auerim, nisi aut eorum injuriis urgeat, aut auctoritate superioris amici, ad hoc stylum, licet hebetem, impellentis. Est quidem quod magis affectat animus, ut curialibus cedens nugis, illis quibus placet, faciam locum. Nam, ut de aliis taceam, non possum ferre Quirites Gnathones, qui sibi nil actum credunt, dum aliquis resisterit, ejus oculos non obducant ad tenebras, reprobato oleo peccatoris. Quod si quis effugerit, non tam Gnathonis, quam principalium virorum censetur hostis. Valeat ergo curia cum tolerabilibus nugis, dum Gnathonicorum factio abeat, semper in malam rem, et fiant semper novissima illius deteriora prioribus. Ceteros dies

A suus expectat, et otium, etsi infecundi pectoris angustia, et oris ariditas infacundi non habeat penes se, quod possit omnibus impartiri. Tu quando ambitiosos, et invidos, ceterosque, domi nostrae latentes, egredi velis, si tamen praemissi libelli placuerint, expectanti denuntia, et in verbis tuis calcaribus urgebuntur, ut in publicum prodeant. Non enim omnes aggrediendi sunt pariter, nec posset concertus eorum cuneus facile expugnari, cum nec ipsae cohortes leviter in numerum cadunt.

Non mihi si centum linguae sint, oraque centum,
Omnia nugarum percurrere nomina possem.

(VIRG. AEN. VI, 626.)

LIBER SEPTIMUS.

PROLOGUS.

Egressus aula curialium, declinassem consortia nugatorum, nisi me in ipso limine abeuntem, tuae praeceptionis detinisset auctoritas. Cum enim tibi cordis mei angustias denudarem, et de temporis ac vitae jactura conquerer, omnia me, quoad Deus aliud revelaret, statumque meum reformaret in melius, forti animo perferre praecepisti, suadens ut more laborantium, qui cantilenis et vocum dulcedine, laboris tædia propulsant aut minuunt, rerum temporisque dispendia compensarem. Nam et itinerantibus via facillior videtur et brevior, si jucundae narrationis sensibus, aut vocis dulcissimae modulis recreetur. Sic et me lectionis, aut alterius officii studio jubes insistere, et si aliud non conceditur, de me ipso, et variis fortunae formis conqueri, saltem mihi et Musis. Grandis enim profectus est ad philosophiam aspiranti, virtutis in se deplorare defectum. Ad hæc quid tibi respondeam, comicus suggerit, quia

Omnis cum valemus, recta consilia egrotis damus.
Tu autem si hic sis aliter sentias.

(TERENT. ANDR. II, 1, 9.)

Sic, sic a captivatis, quorum organa in salicibus suspensa sunt, quaeruntur verba cantionum, quae cantari omnino nequeunt, aut non solent in terra aliena. Licet enim virtus injurias captivitatis ignoret, aut suo privari non possit officio, rarus est admodum, qui philosophicis et curialibus officiis sufficiat morem gerere, cum hæc sibi plerumque constet plurimum adversari. Unde rem fere impossibilem videris imperare, praesertim cum ego sim homo sub potestate constitutus, et invitus faciam plurima necessitate obsequendi, et in his quae propriae voluntatis et sapientiae instinctu gerenda sunt, mihi vix tempus indulgeatur ad pauca. Dies et nox necessariis et alienis occupationibus transiguntur, ut nec rei familiari curam impendere liceat; et tu hortaris ut scribam? Homo quidem imperitus sum scientia et sermone, et unum quod non accepi aliis erogabo?

B Navem si poscat sibi peronatus arator,
Luciferi rudis, exclamet Melicerta perisse
Frontem de rebus.

(PERS. V, 102.)

Si itaque vis ut scribam, da, vel potius ab eo qui scientiarum dominus est, scientiam impetra, unde scribam, da tempus expeditum, et necessitatum domesticarum excludere molestias.

Nam si Virgilio puer et tolerabile desit
Hospitium, caderent omnes a crinibus hydri.

(JUV. VII, 70.)

Præterea vereor ne dum ad obsequium devotus accingor, dispendium pudoris faciens, æmulum provocem linguas, qui mala aliena facillime carpunt, et bona difficillime iniutiantur. Quod autem, si aliud non licet, vis ut de fortunæ calculo, mihi et Musis quaerar, suadente quidem mentis angustia, facillimum est, cum, teste Gregorio Nazianzeno, nihil suavius videatur hominibus quam aliena loqui, vel aliena curare, sed a compositæ mentis arbitrio videatur alienum. Decet enim sapientem mentem componere, ut ad omnem fortunæ impetum, querelis exclusis, scutum rationis quasi volubile prætorium philosophantis opponat. Qui enim cum status sui qualitate rixatur, nisi forte de peccati corruptione languidus ingemiscat, nondum philosophantis ingressus est viam. De me quidem merito queri possum, qui exigentibus culpis meis, in id miserie projectus sum, ut in flagella paratus videar, et os meum nocte doloribus perforetur, et qui me comedunt, non quiescant. Cum ergo dolor meus in conspectu meo sit semper, putasne possit calami, vel stridentis fistulae suavitate mulceri? Faciam tamen utrumque, auctore Domino, quod hortaris, et inter varias opes et delicias nationum, quibus affluis, jejuni pectoris, et aridæ linguae qualiacunque munuscula tuo nomini consecrabo. Non enim de subtilitate sententiarum, aut verborum venustate præsumo, sed de sinceritate devotionis vitæ, cum quovis oratore contendam: certus quod eam præ auro sapientum,

et eloquentium argento acceptabilis, discipulus illius, qui duo minuta viduæ, pomposis oblationibus divitum prætulit. Erit etiam favore digna simplicitas, et non quem sensum prima facie verba significant, sed ex quo sensu, vel ad quem sensum fiant, fidelis lector, attendes. Sic enim nugis seria immiscentur, et falsa veris, ut ad summæ veritatis cultum, omnia ex proposito referantur. Nec moveat, si qua eorum, quæ hic scribuntur, aliter inveniantur alibi, cum et historiæ in diversis gestorum casibus sibi invicem reperiantur contrariæ, sed ad unum utilitatis et honestatis proficiunt fructum. Nam periculum veri statuendi mihi non facio; sed quæ apud diversos auctores legi, ad utilitatem legentium, sine invidia communicare proposui. Nam et Apostolus, non quæcunque scripta sunt, vera sunt, ait, sed : *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt* (Rom. xv), licet universitas eorum, de quibus loquitur, ad illa sola possit arctari, quæ in lege scripta sunt et prophetis, de quorum veritate nemo ambigit, nisi qui fidei catholice non concordat. Quædam vero quæ in libris auctorum non reperi, ex usu quotidiano et rerum experientia, quasi de quadam novorum historia excerpti. Si qua vero ad gravioris philosophiæ exercitationem videntur accedere, academicorum more investigandi animo potius, quam pervicacia contendendi, sic constet esse proposita, ut in examinatione veri, suum cuique iudicium liberum reservetur, et inutilis scribentium censeatur auctoritas, ubi sententia potior refragatur. Propositum tamen est, in his præcipue versari, unde perniciem error non contrahit, et ad illorum definitionem præsumptione temeraria non assurgere, in quibus sine periculo non erratur. Nemo autem in injuriam suam reputet quidpiam dici, cum nulla sit derogatio personarum, sed fugiendorum sola concussio vitiorum. In quo quidem me præstitum ire obsequium, tam malis quam bonis arbitror, dum in his approbatur quod faciunt, et hi notatis vitiis possint proficere, ut probentur. Sed hæc hactenus. Cur autem academicos præ cæteris placeat imitari, sermo succinctus aperiet.

CAP. I. *Quod academici modestiores fuerint aliis philosophis, quos temeritas excæcavit, ut darentur in reprobum sensum.*

Antiquos quidem philosophos floruisse ingeniis, et studio profecisse, jam non celebris opinio est, sed omnibus in communem persuasa sententia. Ad res enim ex natura fere incomprehensibiles, studio et exercitatione viam sibi fecit ingenium, et illorum beneficio plurima publicata sunt posteris, quibus gaudemus et miramur inventis. Mundum dimensi sunt, cælum suis regulis subjecerunt, naturæ varias scrutati sunt causas, et universitatis opificem, defæcatum quodam modo sunt oculis contemplati. Quasi ergo mole Gigantea subvecti, et jam non humanis viribus roborati, intumuerunt, indixeruntque bellum gratiæ Dei, de vigore rationis libero confisi arbitrio, ac si secundum fabulas,

essent cælo captivo virtutum, quibus efferebantur, brachia injecturi. Dejecti sunt itaque dum allevarentur, et dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; et obscuratum est insipiens cor eorum, ut qui omnia fere pernoverant, perniciosissime errarent in maximis; et variis distracti opinionibus, etiam numina ignorarent. Si cui vero fabularum instrumenta vilescent (licet et ab hoste doceri sapientis animus non detrectet, cum peculiaris populus Dei auro, argento, vestibus, et toto Ægyptiorum ornatu resplendeat); si gentilium, inquam, signamenta vilescent, sic dum in campo Sennaar fundamenta Babylonis jacit impietas, dum turris elationis, et contradictionis machina in cælum erigitur, de alto præcipiti a Deo facta est linguarum divisio, subtractoque implis verbi commercio, ex necessitate secuta est secessio populorum. Sic et philosophi, dum ingenii sui machinas, suo quodam theomachiæ genere in altum erexerunt, vere eis incommutabilis et indeficientis veritatis subtracta est unitas; et ignorantie nebulis obvoluti, eorum quæ ab una et singulari veritate vera sunt, maximam notitiam perdidierunt, uti in sensum reprobum dati esse convincerentur ab operibus suis, et tanquam recedente duce, spiritu scilicet veritatis, dispergerentur in varias sectas erroris, et insanias falsas. Et eo quidem miseres effecti sunt, quod in his defectum suum minime agnoscebant. Hinc est, quod dum Pronoen suam Stoicus veneratur, omnis necessitatis lege constringit. Epicurus econtra, dum rerum tuetur libertatem, dispositionem evacuat, et omnia casibus fluctuare contendit. E regione consistunt utriusque cultores, et de singulis fere rerum articulis dimicant; et quasi Palладis sacramento astricti, solas paradoxas loquuntur, aut *ἡμῶν θεός*, et eas usquequaque veras esse confirmant. Academici vero vitantes præceptum falsitatis, in eo quidem modestiores sunt, defectum suum minime diligentur, et in rerum ignorantia positi, fere de singulis dubitant. Quod quidem longe tutius est, quam incerta temere definire. Academicorum quoque juvat opinionem, quod non modo Heraclides Ponticus, et Cicero noster, in summa ingeniosorum virorum laude recepti, tandem ad eos transierunt; sed et alii plures, quos percurrere longum est. Nonne ergo præferendi sunt aliis, quos et asserendi modestia, et tantorum virorum commendat auctoritas?

CAP. II. *De errore academicorum: et quos eorum liceat imitari, et quæ sunt dubitabilia sapienti.*

Non tamen omnes, qui academicorum censentur nomine, hanc dico modestiæ regulam tenuisse; cum et professio scissa sit, et pro parte tam risui pateat, quam errori. Quid enim ineptius quam fluctuare in singulis, et nullius rei habere certitudinem, et nomen philosophi profiteri? Nam qui de omnibus dubitant, eo quod nihil habeant certum, tam a fide, quam a scientia alieni sunt. Licet enim fides ad scientiæ bravium non perveniat, dum quasi

per speculum veritatem absentium contuetur, habet tamen certitudinem, caligine ambiguitatis exclusa. Porro si de singulis academicis dubitat, de nullo certus est, nisi forte et hoc ipsum incertum habeat, an contrariis existentibus, in eodem, circa idem, posset et dubius et certus esse. Sed an dubitet, incertum habet, dum hoc ipsum nescit, an nesciat. Cum vero in eo homo ceteris animalibus præstet, quod ratione viget, et intelligentia (nam in sensibus, qui licet animæ sint, corporis esse dicuntur, facile superatur, heque lynci valeat æquari perspicacia oculorum; sus auditu prævalet, vultur aut canis odoratu, gustu simia, aranea tactu). Cum, inquam, discernendi et intelligendi viribus homo præcedat, quis præstantiorem bestiis, aut potius quis non inferiorem, et, ut ita dicam, quis brutiorem non credat hominem, cui ratio non discernit, intellectus non sapit; cum et bruta ad quamdam rationis imaginem quodammodo videantur assurgere? Nam et canis suos discernit affectus, beneficiorum memor est; familiaritatem cum homine ab experientia rerum et usu contrahit, et amicitie præ ceteris, quasi fidem familiaribus exhibens, rationis et intellectus quodam nobilitatur ingenio. Sed et injuriarum memoria camelo tenaciter residet, et rhinoceros, qui et unicornis est, virginis integritatem sic agnoscit, ut duntaxat illius fere amplexibus capiatur. Odorem pantheræ cætera sequuntur animalia; et quod mirabilius est, pisces in gurgitibus ad speciem auri conveniunt: unde et sævientiis luxuriæ imperator Nero, aureis, ut dicitur, retribus piscabatur. Quid multa?

*Torva leona lupum sequitur, lupus ipse capellam,
Florentem cytisum sequitur lasciva capella.*

(Virc. Ecl. II, 62.)

Et in hunc modum voluptate sua trahuntur plurima: quod, ut credo, evenire non posset, si de affectibus suis vel bruta animalia dubitarent. Qui ergo ad singula nescii sunt, qua temeritate vel impudentia, philosophandi professionem arripiunt? Nam sicut ab eo quod notum est, notio, sic et ratio ab eo, quod ratum est, id est certum et firmum, grammaticæ denominatur. Et profecto inanis est ratio hominis, cui nihil persuaderi potest, quin semper et in omnibus opinionum lubrico vacillet. Quid enim ei philosophia confert, qui semper fluctuat opinionibus; et cui, in ostendenda felicitatis via, rationis lumen exstinguit, et quasi oculum eruit, ut cautius et rectius pergat viator, cui ostensura est viam? Nonne et plurimum obest illi qui excecatur? Quid potius sequetur, qui tanta contrarietate distrahitur? Sane ad patriam nemo pervenit, nisi qui unam sequitur viam; et qui omni verbo aurem accommodat, nunquam quietus erit. Nonne similior est lethargico, aut insipienti, sive insano, quam philosopho, qui cum somni meminerit, an dormierit dubitat, et cum cibo satius est, an jejunos sit, nescit, et nullius eorum quæ egit vel in proximo, scientiam habet? Deinde, quam vir in

A philosophiæ investigatione proficiet, cui ratio nihil persuadeat, quod teneat, aut sequatur, sed est ad omnia semper incertus? Talis utique academicus, cum nec brutis animalibus valeat adæquari, nec dignus est hominis, nedum philosophi, vel honore, vel nomine. Et quidem adversus istorum ineptias, magnus pariter et fidelis doctor Ecclesiæ Augustinus, sed et Cicero, validis rationibus et sermone elegantissimo copiosius disputant. Verumtamen ad illos, qui de singulis dubitant, quæ sapienti faciunt questionem, Cicero, se ipso teste, transivit; nec eos noster Augustinus persequitur, cum et ipse in operibus suis, academico temperamento utatur frequentius, et sub ambiguitate proponant multa, quæ alii confidentius, nec magis temerarie disputanti, non viderentur habere questionem. Mihi tamen non videtur quisquam eo loqui securius, qui ita circumspectus est in verbo, ne prolabi possit ad falsa. Sunt autem dubitabilia sapienti, quæ nec fidei, nec sensus, aut rationis manifestæ persuadet auctoritas, et quæ suis in utramque partem nituntur firmamentis. Talia quidem sunt quæ quærentur de providentia, de substantia, quantitate, viribus, efficacia, et origine animæ; de fato, de facilitate naturæ, casu, et libero arbitrio; de materia et motu, et principiis corporum, de progressu multitudinis, et magnitudinis sectione; an terminos omnino non habeant, an eos duntaxat ἀόριον tandem inveniant. De tempore et loco, de numero et oratione, de eodem et diverso, in quo plurima attritio est, de divido et individo, de substantia et forma vocis, de statu universalium, de usu et fine; ortuque virtutum et vitiorum: an omnes virtutes habeat, qui unam habet: an omnia peccata sint æqualia, et æqualiter punienda. Item de causis rerum et adjunctione earum, vel repugnantia, de affluxione et defluxione Oceani, de ortu Nilii, de humorum in animalibus corporibus augmento, et diminutione ad motum lunæ, de variis latentis naturæ secretis: de officiis et figuris causarum, quæ in contractibus, aut quasi contractibus, maleficiis, aut quasi maleficiis, aut aliis rerum formis varie oriuntur, de natura et operibus ejus: de veritate, et primis rerum initiis, in quibus humanum ingenium deficit, an angeli omnino sua non habeant, aut qualia habeant corpora, et quæ pie quærentur de ipso Deo, qui totius naturæ rationalis excedit investigationem, et super omnia, quæ mente possunt concipi, exaltatur. Possent in hunc modum enarrari quamplurima, quæ sic dubitationem sapientis admittunt, ut tamen dubitatio ipsa vulgum prætereat. In his itaque facile crediderim academicos tanto modestius dubitasse, quanto eos temeritatis præcipitium [diligentius præcavisse reperiō. Adco quidem, ut cum apud scriptores in locis non passim dubiis, verba quodammodo ambigua, qualia sunt hæc, si forte, fortasse, et forsitan; proferuntur, academico dicantur usi temperamento, eo quod temperatiores aliis academici fuerint, qui

omnem veriti sunt temerariæ definitionis subire A
notam, et præcipitum falsitatis.

CAP. III. Unde dicti sint academici : aut quis timor,
aut passio mentis, secundum A. Gellium et Stoicos,
in sapientem cadat.

Academici quidem dicti sunt ab academia, unde
Plato exstitit oriundus, qui eundem suæ nativitatis
locum, et studendi usu, et discipulorum frequentia,
meritorumque suorum celebritate fecit insignem.
Illum vero locum cæteris prætulit, eo quod ad in-
cutiendum timorem, quo vitia reprimerentur, et
agnita conditione sui, modestia fidelius reservare-
tur, maxime visus est, ex frequenti terræ motu, quo
sæpe colliditur, esse idoneus. Timor enim sicut
modestiae cognatus est, ita familiaris est sapienti.
Non ille tamen qui mentem turbat, et quasi turbine B
quodam rationis et intelligentiæ præstringit ocu-
lum, sed qui componit animum, et quasi humilitatis
fomes, hominem reddit ad omnia virtutis officia
aptiorem. Unde in libris Noctium Atticarum scribit
Aulus Gellius, vir elegantis eloqui, et multæ scien-
tiæ, se aliquando navigasse cum quodam philoso-
pho, eoque nobili inter Stoicos. Illis autem ex
magna parte in sententiam sedit, timori locum non
esse in animo sapientis, cum omnia ex necessitate
proveniant, stultumque sit timere, quod vitari non
potest : et econtra unicum sit remedium, ut vir
prudens fortitudinis vires præparet, et robore pa-
tientiae, quasi solidissimo animo invicti clypeo, om-
nia tela necessitatis excipiat. Cum ergo navigium
turbato mari, ventorum vehementia, cœloque mi-
naci periculosissime jactaretur, philosophus vi ti-
moris expalluit. Deinde cum tempestate transacta
securitas præbisset colloquendi, ut sit, et congar-
riendi locum, sociorum unus dives, luxuriosus,
Asiaticus, cœpit compellare philosophum, et illu-
dere ei, eo quod contra professionem suam timore
palluerat, cum ipse, qui minime philosophabatur,
mansisset intrepidus in eo, quod impendebat, exi-
tio. At ille Aristippi Socratici responsum retulit,
qui cum in re simili similiter, et a consimili argue-
retur, respondit : illum pro anima nequissimi ne-
bulonis merito non fuisse sollicitum : se autem
debuisse timere pro anima Aristippi. Divitis ergo
quæstione depulsa, accessit Aulus Gellius, non ex-
agitandi animo, sed discendi, familiariter quærens,
quænam esset causa timoris sui, cum præceptum
sit disciplinæ Stoicorum ne mortis timeatur ad-
ventus, quam constat esse indubium terminum
vitæ. Ille autem, cum discendi aviditate gnæviter
accensus vidisset hominem, librum Epicteti Stoici
de mantica protulit, in quo scripta erant ea, quæ
congruebant decretis Zenonis et Chrysippi, qui
dicuntur fuisse principes Stoicorum. Cum ergo
librum in manibus Aulus Gellius tenuisset, invenit
Stoicis placuisse, non esse in potestate hominis,
ut visa, quæ phantasias appellant, in animum ven-
niant, aut recedant. et cum venerint ex terribilibus
rebus, aut contra, necesse asserunt moveri ani-

mm etiam sapientis, ut paulisper metu trepidei,
tristitia contrahatur, dilatetur lætitia, cupiditatibus
moveatur, tanquam his passionibus prævenientibus
rationis et mentis officium, nec tamen ideo con-
scientiam mali in mente versari, nec approbari
ista, aut eis aliquem indulgeri consensum. Hoc
enim esse volunt in potestate : Idque interessè
censent inter animum sapientis et stulti, quod
stultus consensu mentis passionibus cedit, sapiens
autem, licet eas necessitate patiat, retinet tamen
de rationabiliter appetendis vel fugiendis, veram
et firmam inconcussa mente sententiam. Illic qui-
dem illi auctore A. Gellio, et pro parte eleganter
et vere. Errant tamen, si istarum passionum, quæ
necessariæ sunt, repressionem et castigationem
Citra gratiam viribus suis ascribunt, eo quod solius
miserentis Dei est, non utique currentis hominis
aut volentis, ut hæc in usum justitiæ converiantur.
Hoc autem sufficiat demonstrare, quod timore
modestia dispensatur, et philosophandi prima ster-
nitur et disponitur via. Siquidem scriptum est,
quia initium sapientiæ, et finis modestiæ, timor
Dei.

CAP. IV. Unde dicatur philosophia : et de Samio Py-
thagora, et doctrina ejus, qui Italicis philosophandi
auctor exstitit.

Ipsam vero philosophiæ nomen, a Pythagora Ita-
lico inventum est, qui tantæ fuit auctoritatis apud
antiquos, ut præjudiciali opinione, sententias om-
nium superaret, essetque satis ad quamlibet sen-
tentiam roborandam, si hoc ipse dixisse diceretur.
Ipsa namque vox pronominis, usurpatione quadam,
proprii nominis explebat officium. Fuit autem hic
natione Samius, negotiatoris divitis filius, cui no-
men Maratus erat ; sed parente longe ditior erat, eo
quod negotiatio patris tanta nequivit acquirere,
quanta filius contemnere maluit, quam habere.
Magnis itaque sapientiæ formatus incrementis,
Egyptum primo, mox Babyloniam, ad perdiscendos
siderum motus, originemque mundi spectandam,
profectus, summam scientiam consecutus erat. Inde
regressus Cretam et Lacedæmona, ad cognoscendas
Minois et Lyeurgi inelytas ea tempestate leges, con-
tenderat. Quibus omnibus instructus, ad Crotoni-
corum urbem applicuit omnino resolutam, et solius
virtutis opera indigentem. Fortunæ siquidem indi-
gnantes oderant arma, quæ adversus Locrenses in-
feliciter sumpserant, mutassentque vitam luxuria,
nisi eis Pythagoras philosophus obstitisset. Ex quo
patet, quantum homo præstet homini, cum unius
personæ auctoritas, jam lapsam ad frugem melioris
vitæ revocaverit populum. Laudabat ergo virtu-
tem quotidie, et vitia luxuriæ denuciabat, et casuum
urbium perditarum enuntiabat causas. Tantum
quoque studii ad frugalitatem multitudinis provo-
cabat, ut aliquos ex his luxuriatos esse incredi-
bile videretur. Matronarum vero separatam a viris
doctrinam, et puerorum a parentibus, frequenter
habuit. Docebat nunc has pudicitiam et obsequia in

viros, nunc illos modestiam et litterarum studium. Inter hæc, velut genitricem virtutum, frugalitatem omnibus ingerebat. Consecutusque disputationum assiduitate erat, ut matronam auratas vestes, ceteraque dignitatis suæ ornamenta, quasi luxuriæ instrumenta, deponerent, eaque omnia delata in Junonis ædem, ipsi dæ consecrarent, præ se ferentes vera ornamenta matronarum pudicitiam non vestes esse. In juventute quoque quantum profligatum sit, victi feminarum contumaces animi manifestant. Sed trecenti ex juvenibus, cum sodalitiis juris sacramento separatam a cæteris civilibus vitam agerent, quasi cælum clandestinæ conjurationis habentes adversus Pythagoram, civitatem in se converterunt, quæ eos, cum in unam domum convenissent, cremare voluit, in quo tumultu sexaginta ferne periere, cæteri in exilium profecti sunt. Ab hoc itaque philosophorum genus Italicum, nomenque philosophiæ extortum est. Tantus autem exstitit in illa parte philosophiæ, quæ speculativa vocatur, ut ei quisquam philosophantium vix potuerit adæquari. Tantis in innocentia, ut ab omnium animalium temperasse credatur edulio. Tantis in cultu justitiæ, ut populos illius partis Italiæ, quæ antiquitus Magna Græcia dicta est, etiam post mortem nominis ejus auctoritas rexerit. Cum vero antea sapientes dicerentur, qui videbantur aliis præstantiores esse, interrogatus quid se profiteretur, philosophum se esse respondit, id est studiosum, vel sapientiæ amatorem, quoniam sapientem profiteri, arrogantissimum videbatur. Denique cum ad propulsandum labem morum, viginti annos egisset Crotonæ, Metapontum migravit, ibique decessit. Cujus tanta admiratio fuit, ut ex domo ejus templum facerent, ipsumque pro Deo colerent, nacti forte occasionem ex verbis ejus dicentis domum philosophantium esse sacrarium sapientiæ, et verissimum Dei templum. Traditur etiam persuasisse hominibus, esse animas immortales, et post dissolutionem corporis, vitæ præcedentis præmia recepturas. Impie tamen fabulam in ille annorum primus dicitur induxisse.

CAP. V. *De Ionico genere philosophorum, et auctoritate Socratis, et dogmate Platonis, et opinione ejus post mortem.*

Alterum vero philosophorum genus est, quod Ionicum dicitur, et a Græcis ulterioribus traxit originem. Horum princeps fuit Thales Milesius, unus illorum septem, qui dicti sunt sapientes. Iste cum rerum naturam scrutatus, inter cæteros emicuisset, maxime admirabilis exstitit, quod astrologiæ numeris comprehensis, solis et lunæ defectus prædicebat. Huic successit Anaximander ejus auditor, qui Anaximenem discipulum reliquit et successorem. Diogenes quoque ejusdem auditor exstitit, et Anaxagoras, qui omnium rerum quas videmus, effectorem divinum animum docuit. Ei successit auditor ejus Archelaüs, cujus discipulus Socrates fuisse perhibetur, magister Platonis, qui,

A teste Apuleio, prius Aristoteles dictus est, sed deinde a latitudine pectoris Plato, et in tantam eminentiam philosophiæ, et vigore ingenii, et studii exercitio, et omnium morum venustate, eloquii quoque suavitate et copia subvectus est, ut quasi in throno sapientiæ residens, præcepta quadam auctoritate visus est, tam antecessoribus quam successoribus philosophis, imperare. Et primus quidem Socrates universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores flexisse memoratur, cum ante illum omnes physici, id est rebus naturalibus perscrutandis, maximam operam dederint. Probo quidem et sapienter, cum ad utilitatem suam oporteat omnia retorqueri, parumque prosit novisse opera Dei, quæ sunt omnia valde bona, et Creatori suo consequenter similia, nisi quis id præcipue agat, ne ipse sit malus. Præclara igitur vitæ mortisque fama Socratis, philosophiæ suæ reliquit plurimos sectatores, qui partiti sunt verba ejus in varias sectas, de quibus in sequentibus pauca dicentur. Porro tantæ multitudinis dissidentiam Plato, qua præminebat auctoritate, cohibuit, et in se attentionem omnium diutius provocavit et tenuit. Sunt qui Platonem credant non vel Aristonis, vel Aristidis filium, sed angustiore conceptu natum, eo quod Apollinis figuratio, matri ejus Perictioni se miscuerit, quam constat a Solone sapientissimo, fundatore legum Atticarum, traxisse originem. Natus est autem mense qui apud Atticos Thargelion dicitur, die qua apud Delon Latona peperisse creditur Apollinem et Dianam; pridie quidem Socratem genitum ferunt. Talis ergo, et de talibus oriundus, non solum Heroum virtutibus præstitit, sed æquiparasse dictus est deorum potestates. Nam Speusippus domesticis documentis instructus, et pueri ejus aere in percipiendo ingenium, et admirandæ verecundiæ indolem laudat, et pubescentes primitias labore atque amore studendi imbutas refert, et in viro harum incrementa virtutum convenisse testatur. Ex eisdem genitoribus Glaucus et Adamantus ei fratres fuerunt: Doctores habuit in prima litteratura Dionysium, in palæstra Aristonem Argis oriundum. Tantosque progressus ei exercitatio contulit, ut Pythiæ luctando certamina D vicerit. Picturæ non aspernatus artem, tragædiis quoque et dithyrambis se utilem finxit. Jamque carminum confidentia elatus, certatorem se profiteri cupiebat, nisi Socrates humilitatem hujus cupidinis ab animo ejus expulisset, et veræ laudis gloriam ei curasset ingerere.

Et antea quidem Heraclidis secta fuerat imbutus; verum cum se Socrati dedisset, non solum ingenio atque doctrina cæteros Sacraticos vicit, sed etiam labore et elegantia sapientiam illustravit, eique recta assertionem sensuum et majestate verborum, plurimum adhibuit dignitatis. Socrate siquidem excedente, se ad Pythagoræ contulit disciplinam, quam etsi ratione diligenti et magnifica videbat instructam, rerum tamen continentiam et castitatem magis

cupiebat imitari. Deinde Theodorum Cyrenensem A
adiit, ut geometriam disceret. Inde Ægyptum petiit,
ut astrologiæ vacaret, ibique a plerisque creditus
est didicisse oracula prophetarum. Unde rursus in
Italiam rediit, et Pythagoreum Tarentinum Archy-
tam secutus est; atque ad Indos, Medos, magos
animum intendisset, nisi eum procedere vetuissent
bella Caletica. Quapropter inventa Parmenidæ et
Zenonis diligentius exsecutus, quæ apud magnos
philosophos admirationi fuerant singula, in libris
suis collegit universa, docens primus studia philo-
sophiæ non modo non esse contraria, sed invicem
necessaria sibi, eo quod mutuis auxiliis universa
consistunt. Multi auditorum ejus utriusque sexus in
philosophia floruerunt. Patrimonium in hortulo,
qui academici junctus erat, in duobus ministris, et
B patera qua diis supplicabat, reliquit. Auri tantam
habuit, quantum puer auricula gestaverat in nobili-
tatis insignie. Tres adventus ejus ad Siciliam, mali
diversis opinionibus carpunt; sed primo ut histo-
riam naturæ cerneret in Ætna, et incendiorum in-
telligeret rationem, illic profectus est; secundo
petitu Dionysii, ut Syracusanis assisteret, et ut
municipales provincie illius disceret leges; tertio
ut fugientem Dionem restitueret patriæ suæ, venia
a Dionysio impetrata. Sed in his omnibus adeo dili-
gens exstitit, ut a studiis ad officii philosophiæ,
nullo unquam tempore suspenderetur. Itaque cum
studium philosophiæ partim in actione, partim in
contemplatione versetur, Socrates activam exercuit,
mores instituens, quibus fideliter ad beatitudinem
C vita transigitur: Pythagoras contemplativæ insti-
tuit, per quam ingenium exercetur, et propagatur
scientia: proinde Plato utramque jungendo alteri,
philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres par-
tes distribuit, ethicam, physicam, et logicam, id est
moralem, naturalem et rationalem, qua verum di-
sternitur a falso, et sine qua disseri nequeunt,
quæ vel in actione, vel in contemplatione versan-
tur. Putatur a nonnullis, quod in peregrinatione
sua Jeremiam prophetam viderit, audierique in
Ægypto, et legerit Scripturas propheticas. Sed sup-
putata ratio temporum, quæ in Chronicis continen-
tur historiis, docet eos nequaquam contempora-
neos exstitisse, cum ortus Platonis vix ætatem illam
D apprehenderit, et interlabentibus centum septem
annis tempus quo prophetavit Jeremias, attigerit,
et Scripturæ propheticæ, post mortem Platonis, an-
nis ferme sexaginta, regnante Ptolemæo, qui lite-
rarum studiosus, a Hierosolymis septuaginta ascivit
interpretes, Ægyptium intraverint. Opinio tamen
illa convaluit, quia in libris Platonis inveniuntur
multa dictis consona prophetarum. Nam in Timæo,
dum causa mundi subtilius investigat, manifeste
videtur exprimere trinitatem, quæ Deus est, effi-
cientem causam constituens in potentia Dei, in sa-
pientia formalem, finalem in bonitate, quæ sola in-
duxit eum, ut omnem creaturam bonitatis suæ par-
teipem faceret, prout natura cujusque capax bea-

titudinis esse potest. Unam tamen in his visus est
intellexisse et docuisse substantiam, dum opifera
universitatis et formatorem Deum unum esse asse-
ruit, quem ob insigne bonitatis, et dulcis affectus,
dixit omnium genitorem, quem propter infinitatem
majestatis, potentie, et sapientiæ, et bonitatis suæ,
tam est invenire difficile, quam inventum digne
profari impossibile. Eundem quoque remunerato-
rem sperantium in se esse, et colentium se, vide-
tur astruere, dicens sapientem esse cultorem Dei
philosophum, qui animo et voto accedit ad sapien-
tiam, et eum esse amatorem Dei; qui sicut consti-
tutæ universitatis causa est admirabilis, ita bibendæ
felicitatis idem est fons indeficiens et singularis.
Moyses auctor est, quia in principio creavit Deus
cælum et terram, et in medio earum aquam collo-
cavit et aerem. Plato quod ab initio, ut mundus, qui
solidus et visibilis futurus erat, videri posset et
tangi, Deus jecit duo prima mundani corporis fun-
damenta, ignem et terram, et eis concordii propor-
tione sociata insolubili vinculo interjecit, nisi tamen
voluntas conditoris, quæ sola tantæ firmitudinis nex-
us fidelissimus est, ut dissolvantur, admittat. Omne
siquidem quod vinctum est, natura dissolubile est,
sed ut bonæ conciliationis fœdus pereat, non est
voluntas Dei, volentis bona duntaxat. Ait Moyses:
Qui est, misit me ad vos, et illum singulari verbo,
et prærogativa significatione censuit esse, qui sem-
per idem est, ut ei nec præteritum transeat, nec
futurum immineat, sitque immunia omnium mo-
C tum. Nam illa subsistendi dignatus est verbo,
quæ cum tempore festinant ad non esse, et singulis
momentis per varios motus sui proficiscuntur in
mortem. Et de homine quidem planum est, quia vita
ejus non status est qui verbo substantivo debeat
exprimi, sed transitus de utero ad tumulum, et
quasi fuga aut umbra existendi. Plato quidem id
quoque solum proprium dicit esse, quod semper
est idem, nec motibus variatur. Quæ vero sunt ob-
noxia motui, non quidem sunt, sed videntur esse,
et nequaquam manent, sed jugiter evanescent et
fugiant, nec expectant appellationem. Sunt præ-
terea Platonici et nostris multa communia, ut sint
omnino inexcusabiles, dum veritatem Dei in men-
D dacio detinent. Magnus Pater Augustinus auctor
est, (si tamen quæ sub nomine ejus concepta legi
recolo fideliter), quod in libris Platoniorum inven-
tum sit, quod beatus evangelista Joannes alius
cælo intonuit, et ultra quam humana mens perci-
pere queat, licet auris utcumque possit audire; in-
ventum est, inquam, quod ait ab initio Evangelii:
In principio erat Verbum (Joan. 1.) etc. usque
ad locum quo ait: *Et lux in tenebris lucet, et te-
nebræ eam non comprehenderunt* (ibid.). Ego qui-
dem, nisi in Patrum scriptis legeretur, nequaquam
alicui infidelium concessum crederem, ut os in
tantæ lucis oraculum aperiret, quam oculus mun-
danus non sufficit intueri. Apostolorum tamen et
familiaritatis intimæ privilegium astruit, quod ver-

lum fidei boni operis perseverantia illustravit, cum philosophi evanuerint, non modo in cogitationibus, sed operibus suis. Scripsit libros plurimos, et politici hominis merita contemplationum represit, et contemplationis acumen actionis necessitas non exstinxit. Si liber, qui de dogmate ejus est, contemnitur, in laudem ejus Origenes, Hieronymus, Augustinus omnium philosophorum attestationibus freti sufficiunt. De morte ejus diversi diversa scripserunt, sed probabilius est eum, qui innocenter vixerat, et philosophiæ præcepta pro viribus fuerat insecutus, vitam risui non cessasse. Nam quod de eo nonnulli tradunt, quia verecundia motus emisit spiritum, eo quod nautarum propositam non potuit solvere questionem, constat nominis errore compositum. Quidquid enim de eo Græcorum loquuntur fabulæ, hoc de Homero, non Platone Valerius Maximus refert. Ex eo tamen et hoc vulgatum est, quia fuerunt qui Homerum æquivocum Platonis dicerent, propter excellentiam sapientiæ, sermonis elegantiam, et latitudinem pectoris. Nam viros nobiles certum est polyonymos extitisse. Decessit autem octoginta annis et uno expleis, in tanta reverentia omnium, et integritate auctoritatis, ut diu dubitatum fuerit, diis an semideis esset potius aggregandus. Sed et cum ætate illa deficiente, merita virtutum ejus, tanquam incredibilia, quodammodo ad antiquitatis fabulas vergerent, ipsum inter semideos venerandum Labeo scribit, ut quiddam majus homine, minus Deo fuisse doceatur.

CAP. VI. De Aristotele, et opinione ejus, et studiis : et quod variis disputationibus dubitationem Academicorum movit : et de regula eorum.

Sol e cælo visus est cecidisse, qua die philosophorum princeps Plato rebus excessit humanis, et quasi lucernam mundi extinctam desseverunt, qui ad thronum sapientiæ, cui ille diu præsederat, sua arbitrabantur studia præferenda. Sed cum ei Aristoteles discipulus, vir excellentis ingenii, et Platoni impar eloquio, sed multos facile superans, in docendi officium successisset, quasi matutinum sidus effulsit hominibus, et quibusdam multiplicis philosophiæ præceptis, velut variis sapientiæ radiis illustravit orbem, et tanquam oculorum deterga caligine, ad contemnendam veritatis speciem, mentes hominum reparavit. Sectam hic Peripateticam condidit, sic utique dictam, quod deambulans disputare consueverat, plurimosque discipulos præclara fama excellens et arte suadendi, vivo adhuc præceptore in suam hæresim congregavit. Tractavit quidem omnes philosophiæ partes, et præcepta dedit in singulas, sed præ cæteris sic rationalem redegit in jus suum, ut a possessione illius videatur omnes alios exclusisse. Ita tamen in aliis vixit, ut commune nomen omnium philosophorum, antonomasice, id est excellenter sibi proprium esse meruerit. Sic ut enim urbs Romam, Maronem poeta exorimit.

A sic et philosophi nomen circa Aristotelem utentium placito contractum est. Fuit autem facundus eloquio, sed uberior sensibus, et doctus omnium sententiis obviare. Hic est qui primus studiorum genera, in acroaticum et exotericum dicitur distinxisse. Nam et familiares et quasi domestici admitterantur in acroatica; exoterica vero non modo extraneis, sed hospitibus patebant, et peregrinis. Fuerunt qui eum Incubi dæmonis filium crederent, propter agilitatem corporis, perspicaciam ingenii, et gloriæ appetitum, quam multiplici industria omnibus præripere consueverat. Testatur de eo Valerius Maximus, quia supremæ vitæ reliquias senilibus ac rugosis membris in summo litterarum otio vix custodiens, adeo valenter pro salute patriæ incubuit, ut eam ab hostilibus armis solo æquatam, in lectulo Atheniensi jacens, Macedonum de manibus, quibus objecta erat, eriperet. Ita urbe strata atque eversa, Alexandrique familiaritate qua restituta est, Aristotelis notum est opus. Licet autem nominum et verborum turbator habeatur, non modo subtilitate, qua cunctis celebris est, sed mira suavitate dicendi evaluit, adeo quidem, ut Platoni merito proximus fuisse videatur. Eum laudis fuisse avidissimum, vel ex eo constat, quod cum Theodoti discipulo libros artis oratoriæ ut eos ederet concessisset, moleste ferens postea, tantum laudis et gloriæ titulum se alii cecidisse, proprio volumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodoti libris dictum adiecit. Unde Valerius Maximus: Nisi me tam latæ et tam patentis scientiæ verecundia teneret, dicerem dignum philosophum, cujus stabiliendi mores altioris animi philosopho traderentur. Cæterum gloria ne ab his quidem, qui contemptum ejus introducere conantur, negligitur. Nam et voluminibus nomina sua diligenter adjiciunt, ut quod professione levant, usurpatione memoriæ assequantur. Ille est cujus disputationibus effectum est, ut Academia moveatur magis rationum quam collisione ventorum. Licet enim Peripateticus non Academicus censeatur, eo tamen sollicitante, de singulis maxime cæperunt Platonici, qui relictæ erant, fere de omnibus dubitare. Siquidem post mortem Platonis Chrysippus (30*) sororis ejus filius, et Xenocrates dilectus ejus discipulus, in scholam, quæ Academia vocabatur, eidem successerunt, et ob hoc ipsi et successores eorum Academici vocabantur a loco, sicut Platonici a magistro. Ex quibus valde nobilitati sunt Græci, Plotinus, Jamblichus et Porphyrius catholicæ veritatis, ut dicitur, pessimus impugnator. In utraque vero lingua, Græca scilicet et Latina, nobilis exstitit Apuleius Afer, vir magnus in primis, et qui vnnestate morum, et dicendi copia, Socraticum fontem, et torrentem Platicum, facile redolet, vel tenuiter sapienti. Ab his fluxerunt et alii multi, qui dubitabilia discutere sic ut nulli præjudicaretur,

maluerunt, quam ausu temerario definire, maxime cum occultam crederent veritatem eorum, de quibus in utramque partem probabiliter disputatur. Unde et Academicorum antiquissima regula est, ut quisque quod sibi occurrit probabile, suo jure defendat.

CAP. VII. *Quod alia sensus, alia rationis, alia religionis auctoritate probantur: et quod fides in omni doctrina aliquod stabile initium vindicat, quod probari non debet: et quod alia per se doctoribus innotescunt, alia rudibus: et quatenus dubitandum sit: et quod pertinacia veritatis inquisitionem plurimum impedit.*

Sunt enim nonnulla, quæ sensus rationis, aut religionis persuadet auctoritas. Horum dubitatio infirmitatis, erroris notam habet, aut criminis. Querere enim an sol splendeat, albeat nix, ignis caleat, hominis est sensus indigentis. At vero an ternarius binario major sit, ipsumque totum et medietatem ejus contineat, querere: et an quaternarius sit duplex binario, indiscreti est, et cui est ratio otiosa, aut deest omnino. Qui vero an Deus sit deducit in quæstionem, et an idem potens, sapiens sit, an bonus, non modo irreligiosus, sed perfidus est, et pœna docente dignus est instrui. Sunt enim in omnibus philosophicis disciplinis quædam prima, et, ut ita dicatur, Cratini verbo, primitiva principia, de quibus, eodem actore, dubitare non licet, nisi his quorum labor in eo versatur, ne quid sciant. Nam sicut quædam se corporeis sensibus ingerunt, ut apud sensatos latere non possint: quædam subtiliora sunt, ut nisi familiarius adhibita, et prospecta diligentius, et pertractata sint, non sentiantur: sic sunt aliqua tanta sui luce perspicua, ut latere non possint rationis aspectum, sed communiter videantur ab omnibus; magis tamen et minus, pro capacitate, et viribus singulorum. Alia quædam sunt, quæ quasi quodam scrutinio indigent, et quia istorum consecutiva sunt, diligentius perscrutantem latere non possunt. Et his tamen, et illis, quædam videntur anteriora esse, quæ ratio philosophiæ quasi in fidei fundamento constituit, petens, ut in spe proficiendi ea sibi gratuitos concedantur. Sic et geometriæ primo petitiones quasdam, quasi totius artis jaciunt fundamenta, deinde communes animi conceptiones adjiciunt: et sic quasi acie ordinata, ad ea quæ sibi sunt demonstranda procedunt. Sed et petitiones ipsæ adeo consentiunt rationi, ut protervire videatur, quisquis eas vel hosti non concedit. Illic tamen nequaquam agitur de his, quæ ad cultum religionis pertinent, quoniam et ibi nonnulla quodammodo petuntur, quæ, ut fides amplius mereatur, experientiam rationis excedunt; sed hæc ipsa, etsi ratio non urgeat, debentur pietati. Ut enim sacramentis, ubi ratio deficit, adhibeatur fides, multis beneficiis, magnisque miraculis promeruit Christus, cui non credi impium est, sicut a probabilibus dissentire pertinaciter, protervum est. Quis enim, nisi insanus, aut protervus, negaverit, quin ab omni puncto ad omne punctum oppositum possit linea recta pro-

A tendi? Nam sicut in ædificiis necesse est aliquid fixum esse et stabile, cui erigenda structura possit inniti: sic in omni doctrina aliquod stabile initium procedendi, necessitas consultissimæ rationis exposcit. Alioquin quidquid opifex adjicit, nutat, ac si in lubrico arenæ, aut bituminis quis ædificet aut scribat in fluminis lapsu. Nam incertis certiora faciunt fidem. Si ergo nihil sequitur, nisi aliud antecedit, si motus omnis a quiete procedit, quis potest ei probationis esse processus, qui nusquam quiescit, aut nulli acquiescit? Ei namque, cui omnia probabilia sunt, nihil scribari potest. Sed eorum, quæ perspicua sunt, alia sunt omnibus nota, alia doctioribus tantum, unicuique secundum propriam facultatem. Nam numerum omnem parem esse, vel imparem, ita publice notum est, ut nec puerca lateat, quibus licentia ætatis indulget

*Ludere par impar, equitare in arundine longa,
Ædificare casas, plostello adjungere mures*

HORAT. Sat. II, 3.)

Hoc autem quod omnis multiplex quoto loco dista-
ab unitate, tot super particulares sui generis antecedit, his duntaxat innotuit, qui numeris operam impenderunt. Mathematicus autem consultior novit, quia diversa sunt id quod est, et esse rei. Et sic in singulis disciplinis, quædam suis opificibus innotescunt, quæ non modo vulgo, sed aliis philosophis occultantur. Habet et religio quælibet principia sua, quæ aut ratio communis, aut pietas persuasit, quibus proficit in cultu Dei, et morum exercitio, ad beatitudinem obtinendam. Est autem, unum omnium religionum principium, quod pietas gratis et sine ulla probatione concedit, Deum scilicet potentem, sapientem, bonum, venerabilem et amabilem esse. Nam Epicureorum Deum esse negantium, et casui subjicientium omnia, jam pridem auctore Deo homine, explosa sententia est. Obviare ergo principiis, aut rebus per se notis, sive de his ambigere, insensati est, aut vecordis, sive quod deterius est, criminosi. Sed nec de his dubitare licet, quæ ex principiis consequuntur, dum ea tamen sequi planum sit. Interim namque sunt quæstionibus agitanda, dum illorum ad principia vel consecutiva eorum, cohærentia pateat. Nam de singulis istorum dubitare non est inutile. Et quidem in talibus, donec apprehenderent veritatem, Academicorum probabilium disceptatio vertebatur. Quid enim refert, aut quorum interest, si qui semper et omnia quærebant, discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, quia nihil certum habere noverant? Hanc ergo legem Academicorum præscribit Cicero, ut cui philosophandi propositum est, dum res obscura est, quærat; dum probabiliter elucescit, veritati acquiescat. Ait enim: Nos qui sequimur probabilia, nec ultra id quod probabile occurrit, progredi possumus, et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus. Hæc enim duo inventioni veritatis plurimum adversantur, si aut vera dicenti quis succenseat, aut peri-

naciter in falsitatis defensione laboret. Nam ut ait A
ethicus :

Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

Et veritas ipsa incarnata recessit ab eis, qui in Co-
razaim et Bethsaida Spiritui sancto pertinacius
resisterunt. Sed et Judæos pertinacia excæcavit, ut
adhuc oculos eorum velum templi teneat, quod
Domino patiente scissum est a summo usque ad
deorsum.

CAP. VIII. *Quod virtus unica via est philosophandi,
et enndi ad beatitudinem : et de tribus gradibus
accedentium, et de tribus sectis philosophorum.*

Verumtamen, quia non « omnes omnia possunt, »
et spiritus ubi vult spirat (Joan. III, 8), et frequens
est, ut eorum quæ a doctoribus proferuntur, multi-
tudinis sit multiplex intellectus, ex verbis Socratis
et Platonis, sectæ multæ profluxerunt, omnes tamen
ad unum, sed quasi per varias semitas properantes.
Illud autem quo omnium rationabilium vergit in-
tentio, vera beatitudo est. Nemo etenim est, qui
non velit esse beatus; sed ad hoc quod desiderant,
non una via omnes incedunt. Una tamen est omni-
bus via proposita, sed quasi strata regia, scinditur
in semitas multas. Hæc autem virtus est. Nam nisi
per virtutem, nemo ad beatitudinem pergit. Citra
vir. utis opera forte quis, et procul dubio sine operi-
bus ad beatitudinem trahitur, sed eo nullus, nisi
virtutis passibus pergit. Virtus ergo felicitatis me-
ritum est, felicitas virtutis præmium. Et hæc qui-
dem bona sunt summa, alterum vitæ, alterum patri-
æ. Nihil enim virtute præstantius, dum exsul
peregrinatur a Domino, nihil felicitate melius, dum
civis regnat et gaudet cum Domino. Sunt autem
hæc omnibus aliis præstantiora, quia virtus omnia
agenda, felicitas omnia optanda complectitur. Fe-
licitas tamen virtuti præstat, quia in omnibus præ-
stantius est, propter quod aliquid, quam quod
propter aliquid. Non enim felix est quis ut recte
agat; sed recte agit, ut feliciter vivat. Unde et
Socraticum illud in Saturnaliorum libro laudatur:
Multos homines propterea velle vivere, ut ederent
et biberent; se bibere atque esse, ut viveret. Unum
igitur et singulare summum omnium bonorum
beatitudo est, sed ab eo est aliud quodammodo
quorundam collatione summum, et eo ipso supe-
rius aliis, quod ad aliud, quod vere singulariter et
unice summum est, familiarius accedit. Cæterum ad
neutrius apprehensionem, nisi philosophia duce,
humana infirmitas convalescit. Quisquis enim sine
ea ad beatitudinis viam tendit, quasi cæcus in lu-
brico tendens, ad alta præsumptuosus cadit. Unde
eam divinarum et humanarum rerum compotem
esse Chrysippus assernit, nec unquam satis posse
laudari, quæ vitia expellit, virtutes ostendit et con-
ferat, et in humana infirmitate divinam quodammodo
reparat integritatem. Et ut sensum suum expres-
sius proferat, omnes qui non ab illa, vel ad illam
vigilant, quod tamen ab illa est, brutis animalibus
dicit esse conformes, imo et stupendum contra

A naturam miraculum, in corporibus humanis brutos
homines esse. Tria vero genera hominum, qui
homines sunt: alios enim brutos esse asseruit.
Alii enim jam Jucunditate sapientiæ perfruuntur,
et hi sapientes sunt; alii accedunt ut fruantur, et
hi sunt philosophi; alii aspirant ad accedendum,
scilicet qui nondum sunt, et esse philosophi concu-
piscunt. Constat enim esse quam plurimos, qui
nondum philosophantur, et vitam philosophorum
si non opere, saltem desiderio æmulantur. Ego
sententiam ejus tanto securius approbo, quanto eam
mihi videre videor sancti Spiritus auctoritate sub-
nixam, dicente Propheta: *Concupivit anima mea
desiderare justificationes tuas in omni tempore (Psal.
cxviii).* In quo mihi tres præmissos ordines mani-
feste videtur expressisse. Cum enim Plato sapien-
tem dicat esse cultorem Dei, quis alius habendus
est sapiens, quam ille qui moratur in justificationi-
bus Domini, et mulcente se conscientia bonorum,
operum, veræ felicitatis saporem, tota mentis avi-
ditate jam prægustat et sentit? Procul dubio ne-
quaquam illius expertus est, cui agnita beatitudo
dulcescit; et ei expetibilem cumulus adest, qui in
vita gustat, et videt quam suavis est Dominus. Phi-
losophus autem, cujus intentio dirigitur illuc, ut
sapiat, eodem auctore amator Dei est et vitia subi-
gens, rebus agnoscendis applicat animum, ut his
agnitis ad veram beatitudinem possit accedere.
Hæc enim hominem beatum faciunt, si et vitiorum
solvantur vincula, et quasi quibusdam gradibus con-
templationis, lucidum et indeficientem fontem boni
detur invisere. Nam

Felix qui potuit rerum cognoscere causas.

(VIRG.)

Et, ut ait poeta, (nobis enim undecunque prove-
niant, placent incitamenta virtutum)

Felices animæ, quibus has cognoscere primum

Inque domos superas scandere cura fuit.

Credibile est illos pariter vitæque jocisque

Alius humanis exersuisse caput.

Non Veneris et vinum sublimia pectora fregit,

Officiumque fori, militæve labor.

Non levis ambitio, perfusaque gloria fuco

Ignarumque famæ sollicitavit opum.

Admovere oculis distantia sidera nostris,

Ætheraque ingenio supponere suo.

Sic petiunt cælum, non ut ferat Ossan Olympus,

Summaque Pelicæ sidera tangat apex.

(OVID. Fast. I, 297.)

Nullum tamen officium est militæ aut domi, quod
non philosophia pertractet, quippe quæ sola exclu-
dit vitia, et sine quibus nil recte inter homines geri
potest. Sicut autem morari in justificationibus, id
est in expletione mandatorum Dei, sapientem facit
(nam et propheta dicit: *A mundatis tuis intellexi*)
(Psal. cxviii), sic animum explendis aptare, ea demum
philosophia verissima est. Sed sunt qui nondum
explent, aut aptantur explendis, approbant tamen,
quod suspiciunt in aliis, et illis, auctore Deo, desi-
derant conformari. Est ergo gradus eminentissimus
eorum, qui in justificationibus occupantur; medius,

omni facultate, inopie eorum poteris misereri. A
Sunt enim qui prestare videantur in singulis; sunt
qui partes philosophiæ vindicent universas: nec
minus tamen sunt in singulis philosophiæ copia de-
stituti. Sunt qui ab una perfectionem sperent, sunt
qui universis invigilent, inopes singularum. Non
facile tamen dixerim, quos magis credam esse er-
roneos, cum nec ab una perfectio constet, et nemo
fideliter quæat omnibus inservire. Qui tamen ab una
petit omnes, ineptior est. Arrogantior qui omnes
proficitur. Imo ad omnia occupari desidis est; sed
fastidientis, et non proficientis, omnia circumire.
Cæterum, qui multa percurrit, ut eligat cui sit po-
tius insistendum, circumspectus est, et, aliis exa-
minatis, prælectioni suæ fidelius servit. Eo forte
spectat præceptum ethici, legere libros præcipientis. B
In libello quoque quo parvuli initiuntur, ut vir-
tutis instructio, et usus teneris exhibitus animis,
facile nequeat aboleri (quoniam et testa diutius
servat odorem ejus,

Quo semel est imbuta recens,

sic vel Cato, vel alius (nam auctor incertus est)

Multa legas facito, perfectis perlege multa.

Quo quidem aliquid esse utilius ad scientiam
aspiranti, facile non crediderim, præter observan-
tiam mandatorum Dei, in qua singularis et unicus
indubitanter est philosophandi profectus. Sic ta-
men omnia legenda sunt, ut eorum aliqua cum le-
cta fuerint, negligantur, reprobenentur nonnulla,
aliqua videantur in transitu, ne sint omnino inco-
gnita: sed præ omnibus majori diligentia insisten-
dum est, quæ aut politicam vitam, sive in jure
civili, sive in aliis Ethicæ præceptis instituunt, aut
procurant corporis aut animæ sanitatem. Cum
enim illa quæ præcipua est inter liberales discipli-
nas, sine qua nemo recte docere vel doceri potest,
sit in transitu, et quasi a limine salutanda, quis in
aliis censeat immorandum, quæ aut intellectu diffi-
ciles, aut effectum inutiles et perniciosæ, non fa-
ciunt hominem meliorem? Nam et ea ipsa, quo-
rum usus necessarius est, si hominem immodera-
tius occupaverint, perniciosissima sunt. Poetas,
historicos, oratores, mathematicos probabilis ma-
thematicæ, quis ambigit esse legendos, maxime
cum sine his viri esse nequeant, vel non soleant D
litterati? Qui enim istorum ignari sunt, illiterati
dicuntur, etsi litteras noverint. Cum tamen quasi
in jus suum vindicant animum, etsi polliceantur
potitiam rerum, virtutis tamen dedocent et sub-
movent cultum. Unde Cicero cum de poetis ageret,
ut diligentius audiat, exclamat: Clamor et ap-
probatio populi, quasi magni cujusdam et sapientis
magistri, et qui ad commendationem sufficiat
plausu suo, quos vult facit authenticos. At illi,
qui tantis laudibus effertur, quantas obducunt
tenebras! Quos invehunt metus! Quas inflammant
cupiditates! Illi stupra, adulteriaque conciliant,
varias doli reparant artes, furta, rapinas, incendia
docent, quæ sunt, aut fuerunt, imo quæ fingi pos-

sunt, malorum exempla proponunt oculis multitu-
dinis imperitiæ. Quæ incendia cæli succensi, aut
maris inundatio, aut terræ hiatus, tantas fecit po-
pulorum strages, quantas isti faciunt morum?
Comicus qui præ cæteris placet, in eunucho refert
adolescentis libidinem inflammata, cum tabulam
pietam viderat continentem, quo pacto deus, qui
cæli templa sonitu concutit, per impluvium auro
misso, inclusam turre, et septem custodibus,
corruperit Danaen. Similes in singulis picturas
videt, miratur, et laudat multitudo. Nam quæ
virtutis incitamenta sunt, rarus spectator at-
tendit

*Quæ res in æ neque consilium, neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
In amore hæc omnia insunt vitia: injuriæ,
Suspiciones, inimicitia, induciæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Nam si des operam, ut cum ratione insanias.
Et quod nunc tua tecum iratus cogitas
Egone illam? Quæ illum? Quæ me? quæ non? Sino
Mori me malim, sentiet qui vir siem. [modo
Hæc verba una mehercle falsa lacrymula.
Quam oculos terendo misere vix vi expresserit
Hæstinguet: et te ultro accusabis, et dubis ei
Ultro supplicium.*

TERENT. EUN. I. 1. 42.)

Ad depellendum meretricum contumelias ratio evi-
dens est, quam servus inducit: sed quidquid in
hanc partem loquuntur, ita accipitur, ac si insa-
num amatorem revocet servus. Eos tamen alibi
commendat plurimum idem Cicero dicens: Poetas
et varios scriptores artium, aut rerum gestarum,
solus ille contemptibiles facit, qui non veretur
contemni. Nam et virtutis habent usum, et philo-
sophandi materiam præbent. Notant enim, non
docent vitia, et aut utilitatis causa grata sunt,
aut voluptatis. Sic autem per morum discrimina
transeunt, ut virtuti faciant locum. Nam per tela;
per ignes, per maris varias procellas, per tot mo-
tus, seditiones et insidias populorum, Scyllam per-
transiit et Charybdim, ut ad patriam suam saltem
in senectute Ulysses repedaret. Socios variis exilii
amisit casibus, sed eos aut fortunæ violentia, aut
naturæ infirmitas, aut animi voluptas absumpsit.
Horum tamen omnium jucunda relatio est. Nam
vel amici prævisus casus, etsi amarus sit, proficit
ad cautelam, Et quo familiarior [familiarior] fuit cum
labente societas, eo casus quemque magis absterret.
Siquidem exemplis sæpe magis proficitur, quam
præceptis. Mala enim vitantur facilius, quo fidelius
præcognita fuerint. Vix, et quodammodo solus,
evasit Ulysses, sed ad philosophiæ jucunditatem,
et quasi proprias voluptates, pauciores evadunt.
Consonat ei, si Lyricum conticente lyra dignaris
audire, Flaccus, aut si mavis Horatius, qui plus
honestatis et utilitatis se apud Mæonidem invenisse
gratulatur, quam plurimum Stoicorum sit præceptis
expressum. Ait enim;

*Trojam belli scriptorem, Maxime Lolli,
Dum tu declamas Romæ, Præneste relegi:
Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid nile, quid
Pulchrius et melius Chryippo et Crantore dicit. [non,
[Cur ita crediderim, nisi quid te detinet, audi.]
Fabula, qua Paris propter narratur amorem
Græcia barbariæ lento collisa duello,
Stultorum regum et populorum continet ætus.
Antenor belli censet præcidere causas.
Quid Paris? ut salvus regnet, vivatque deatus,
Cogi posse negat.
Seditione, dolis, scelere, atque libidine, et ira,
Iliacos intra muros peccatur et extra.
Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.*

(HORAT. Ep. I, II, 1.)

Ego autem in illorum sententiam facillime cedo, qui non credunt sine lectione auctorum, posse fieri hominem litteratum. Litterarum tamen copia nequaquam philosophum facit. Gratia siquidem est, quæ ad sapientiam sola perducit. In summa siquidem copia litterarum, aut ignorantia interdum, aut negligentia veritatis est, sine qua impossibile est quemquam fieri sapientem. Unde et doctor ille Ecclesiæ, cujus nemo satis memor esse potest, Augustinus, Varronem arguit, quem tamen ut litteratissimum fuisse doceat, ait post cætera, quibus singulari præconio commendatur: Denique et ipse Tullius, huic tale testimonium perhibet, ut in libris Academicis dicat, eam quæ ibi versatur disputationem, se habuisse cum M. Varrone, homine, inquit, omnium facile acutissimo, et sine dubitatione doctissimo. Non ait eloquentissimo vel facundissimo, quoniam rêvera in hac facultate multum impar est, sed omnium facile acutissimo, et indubitanter doctissimo. In primo autem libro, cum ejusdem Varronis litteratoria opera prædicaret: Nos inquit, in nostra urbe peregrinantes, errantesque tanquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt, ut possemus aliquando qui, et ubi essemus, agnoscere. Tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacerdotum jura, tu sacerdotum; tu domesticam, tu publicam disciplinam, tu sedium, regionum, locorum, tu omnium divinarum, humanarumque rerum nomina, genera, officia, et causas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis excellentisque peritiæ, qui tam multa legit, ut ei aliquid scribere vacasse mireremur, tam multa scripsit, quam multa vix quemquam legere potuisse credamus. Iste, inquam, vir tantus ingenio, tantusque doctrina, si rerum velut divinarum, de quibus scribit, oppugnator esset atque destructor, easque non ad religionem, sed ad superstitionem diceret pertinere, ne scio utrum tam multa in eis ridenda, contemnenda, et detestanda conscriberet. Cum ergo viri acutissimi, et sine ulla dubitatione, Cicerone teste, doctissimi, superstitionis scriptis propriis eam convincentibus arguatur, constetque superstitionem falsitatis vitio, virtuti, quæ in sola veritate consistit, esse oppositam, et sapientiam sine virtute esse non posse, quis ex sola lectione, nisi adsit gratia illustratrix, creatrix, vivificatrixque virtutum, credat posse, fieri hominem sapientem

A CAP. X. Omnes scripturas esse legendas: et de benedictione quæ primigenis data est, et filiis Noe: et quod rationi auctoritas nullius ventium præjudicet.

Omnes tamen Scripturas legendas esse probabile est, nisi sint reprobate lectionis, cum omnia non modo quæ scripta, sed etiam quæ facta sunt, ad utilitatem hominis, licet eis abutatur interdum, instituta credantur. Nam et angeli quodammodo propter animam, et mundus corporeus secundum assertionem Patrum, ad corporis usum institutus est. Ab initio benedixit Deus homini, dicens: *Crescite et multiplicamini, et replete terram, et subijcitis eam, et dominamini piscibus maris, et volatilibus cæli, et universis animantibus quæ moventur super terram.*

B (Gen. I). Et adjiciens omnem herbam adferentem semen, et universa ligna in usu suo (nam a carnis edulio, ante diluvium creduntur abstulisse) concessit eis in cibum. Illis quoque quos a peste diluvii arca, præfiguratrix Ecclesiæ, liberaverat, benedixit, et legem dedit, dicens: *Crescite et multiplicamini, et replete terram, et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terræ, et super omnes volucres cæli, cum universis quæ moventur in terra: omnes pisces maris manus vestræ tractu sunt, et omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum. Quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto quod carnem cum sanguine non comedetis. Ecce quia primigenis, et filiis Noe, eadem benedictionis collata est gratia, eadem auctoritas dignitatis, eadem et ciborum fere concessa est indulgentia. Augmentum namque, et multiplicatio, gratiæ dilatationem exprimit: dominium terræ, et bestiarum terror, privilegium potestatis, victualium universitas, et indicium libertatis. Omnia siquidem munda mundis. Nec recolo hujus benedictionis privilegium alio indultum tempore, quam quo innocentia per creationem data est, aut per medicinam sacramenti vel poenitentiae reparata. Nam et his statim post diluvium, et illis ante peccatum, ideo forte dictum est, *crescite et multiplicamini*, ut illius duntaxat augmentum, et multiplicatio acquiratur, quod Deus homini contulit per naturam, aut reformavit per gratiam. Hoc autem et crescere*

D jubetur in se, et quodammodo multiplicari in sobole. In se quidem ad meriti profectum, in sobole, numerosa quadam propagatione virtutum. Cum vero natura sit vitiosa per culpam, ut crescere aut multiplicari jubeatur, non memini. Licet autem quæ præmissa sunt, stare queant ad litteram, cum omnia in usum vitæ hominis cedant, et ea ipsæ, quæ videntur esse mortifera etiam visu, odoratu, auditu, nedum tactu vel gustu, qualia sunt nocentius venenosa, cibus sint hominis; aut ejus vertantur in cibum: poterit tamen et alium sensum scrutator mysticus invenire. Sensum tamen historicum roborat, quod pisces sanissimos, et feras, quarum carnes utilissimæ sunt, videmus crebro venenatissima reptilia devorare, et ipsa venena inferuntur medi-

camentis, quibus non modo natura sustentatur A humana, sed etiam infirmitas convalescit. Cum vero primum sit exequendus sensus historicus, quicumque animus vel ad fidem, vel ad opera fidei, quæ sunt boni mores, magis informat, laudabilior et plane utilior est. Hoc enim lectione semper querendum est, ut homo se ipso melior jugiter fiat. Verum cum littera præcedens, utiliter ad multa possit referri, et ad hoc posse aptari consentio, ut per gratiam ex benedictione Dei collatam, ad virtutis incrementum et multiplicationem, liberum excitetur arbitrium, et virtutibus multiplicatis per gratiam, adjiciatur subjectio terræ, quam cum in se ipso homo subjecerit, dominium sui, aliorumque consequitur, ut cunctis animantibus prælatus, timorem et tremorem incutiat omnibus, B quæ moventur in terra. Sunt ergo ei cuncta in cibum, quia in omnibus creaturis, ei verba salutis suæ loquitur Dominus. Plane cibatur in cunctis, quibus ad vitam vel mores componendos, vita hominis proficit. Constat enim quod omnis edificatio morum a Domino est, et cum quis ad virtutem, aut ab opere, aut a verbo, aut quocunque modo instruitur, concessis sibi a Domino utiliter cibatur. Omnis enim instructio salutis, quodammodo verbum Dei est; et a quocunque veritas doctrinæ proferatur, acceptanda est, eo quod veritas incorrupta semper et incorruptibilis est. Ante diluvium et post, dum sanguine, in quo sedes est animæ, abstineatur, concessus est omnium usus; et ante baptismum et post, dummodo peccatum vitet, C nemo undecunque instrui prohibetur. Si apostolus est aliquibus odor mortis in mortem, quid prohibet et vasa mortis alicui prodesse ad vitam? Cum ergo dicitur: quidquid vis, præter sanguinem, comede, perinde est ac si quadam imagine dicatur, dummodo vitia fugias, quod volueris lege. Sicut in escis carnalibus quedam sunt quæ digeruntur utiliter, quedam vertuntur in crudos humores, alia per vim expulsivam ejiciuntur omino, quedam sunt quæ sanis, si tamen modeste sumantur, conferunt; et obsunt egrotativis: quedam debilioribus faciunt, minus tamen conducunt sanis et sanativis. Nam hæc ipsa non adeo naturam corroborant: delicatiora siquidem minus nutriunt, magis communia, et alimentia, ut ita dixerim, pinguioris. Sic et in libris sunt quæ omnibus prosunt, dum tamen legantur modesta dispensante, ut quæ nihil continent nisi ædificationem fidei et morum. Sunt quæ solidioribus animis faciant, habenda quidem procul a lectione simplicium; sunt quæ natura bonæ mentis omnino ejiciat; sunt quæ digerat in usum morum aut eloquentiæ; sunt quæ inducent animam, et in fide et bonis operibus solam faciant eruditatem. Vix autem invenietur scriptum, in quo si non in sensu vel in verbis, non reperitur aliquid, quod prudens lector emittit. Cæterum libri catholici tutius leguntur et cautius; et gentiles simplicioribus periculosius patent: sed in utris-

que exerceri fidelioribus ingeniis utilissimum est. Nam exquisita lectio singulorum, doctissimum; cauta electio meliorum, optimum facit. Ut enim in libro Saturnaliorum, et in epistolis Senecæ ad Lucillum legitur, apes quodammodo debemus imitari, quæ vagantur, et flores carpunt, deinde quidquid attulere disponunt, et per favos dividunt, et succum varium in unum saporem, mistura quadam et proprietate spiritus sui, mutant. Nos quoque quidquid diversa lectione quærivimus, convertamus in usum virtutis, ut omnia in ordinem gerendorum, rationis judicio digerente, coalescant. Nam et in animo melius distincta servantur, et ipsa distinctio, non sine quodam fermento, quo conditur universitas, in unius saporis usum varia libamenta confundit, ut eiusmodi apparerit unde sumptum sit, aliud tamen esse, quam unde sumptum noscetur, appareat, quod in corpore nostro facere videmus, sine omni opera nostra, naturam. Alimenta quæ accipimus, quandiu in sua qualitate perseverant, et solida innatant, malo stomacho oneri sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tum item in vires transeunt. Sanguis enim ex divino mandato diducitur, dum vitia declinantur. Pastor ecclesiæ reptilia et immunda tractare præcipitur, et comedere: quod licet ad vocationem gentium proprie referatur, vel exempli conformitate docere potest ut, jugulatis erroribus, gentilium dogmata nequaquam horreamus. Dum innocentiam, frugalitatem, contemptum mundi docent Pythagorici, audiantur; dum animas, quas in cælum evexerunt, retrudunt in corpora bestiarum, juguletur vel Plato. Nam in eo Pythagoram nimis secutus est, quod sicut mortuos ex vivis, ita ex mortuis reciprocè vivos fieri docuit, et per varia corpora pro morum qualitate migrare. Unde illud:

*Ipsæ ego, nam memini, Trojani tempore belli
Panthoas Euphorbus eram, cui pectora quondam
Hæsit in adverso gravis hasta minoris Atidae.*

(Ovid. Met. xv, 160.)

Sic ergo legantur, ut auctoritas non præjudicet rationi; nam et urtica, dum legitur rosa, quandoque manum tangentis urit. Sapientia siquidem fons quidam est, de quo egrediuntur flumina quæ irrigant omnem terram, et non modo hortum deliciarum divinæ paginæ replent, sed etiam ad gentes pertranseunt, ut nec etiam Æthiopiis omnino desint. Iude sunt floride, redolentes, et fructiferi gentium horti, quos si forte simplex lector ingreditur, semper poetici illius meminerit,

*Qui legitis flores, et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet unguis in herba.*

(Vinc. Ecl. iii, 92.)

Nam et poma Hesperidum, quæ draco pervigil servat, nullus asportat ignavus, aut qui Scripturas non quasi vigilans legerit, sed quasi dormitans somniaverit, ac si ad finem legendorum, utens calculatorum, properet. Certum est quia fidelis lector, et prudens, et qui litteris ex amore invigilat, vitia

semper excludit, et in omnibus accedit ad vitam. A Hinc est illud doctoris doctorum Hieronymi: Ama scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabis.

CAP. XI. Quid sit vere philosophari: et ad quem finem omnia Scripturarum vergat intentio.

Hoc autem revera philosophari est, et hic est multæ lectionis jucundissimus et saluberrimus fructus. Ipsa siquidem rerum omnium continet disciplinam, et omnium moderatrix, universis humanæ vitæ artibus, et verbis, et cogitationibus modum, et terminos ipsa constituit. Est tamen cui nec ipsa novit terminum præfinire. Est cui in eo præscribit modum, ut non habeat modum. Quidquid agit aut loquitur, illuc tendit, quod apud recte philosophantes non habet terminum. Nam et ejus substantia in eo consistit, ut illud nequaquam terminetur. Si enim secundum Platonem, philosophus Dei amator est, quid aliud est philosophia, nisi divinitatis amor? Hoc est utique quod terminari non vult, ne et ipsa, quod non expedit, finiatur. Quod enim finitur, esse desinit: et si amor Dei exstinguitur, philosophiæ nomen evanescit. Sic et incarnata sapientia Dei, cum multis præscribat modum, Deum sine modo præcipit diligendum: nisi quia charitati modus ille præscribitur, ut Deus sine termino amoris diligatur. Qui enim ait: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum* (Matth. xix), idem præmisit: *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, et ex omnibus viribus tuis* (Matth. xxii). Idem quoque adjecit: *In his duobus mandatis, universa lex pendet et prophetæ* (ibid.). Si ergo omnia quæ scripta sunt prophetis famulantur et legi, id est si omnis doctrina illuc tendit, ut homo subjectus sit legi Dei, quis ambigit ad regnum charitatis universa r. ferri? Qui vero philosophando charitatem acquirit, aut dilatat, summum philosophantis assecutus est finem. Hæc est itaque vera et immutabilis philosophantium regula, ut sic in omnibus legendis aut discendis, agendis, aut omittendis, quisque versetur, ut proficiat veritati et charitati. Ipsa vero nunquam inanis aut sola est, sed honestatem, modestiam, cum sobrietate pudicitiam, et aliarum venerabilium virtutum cætum in ipsum hominem, quem pietati consecrat, quasi in templum Domini introducit. Quidquid aliorsum vergit in artibus, sive quibuscunque Scripturis, non philosophiæ dogmata, sed inanes fabulæ sunt, et signenta eorum, super quorum impietatem ira Dei de cælo revelatur. Quidquid illi garriant, recte philosophanti ineptum videtur, insipidum et insulsum. Audi, non me, sed prophetam dicentem de talibus: *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non uslex tua* (Psal. cviii). Loqui ergo vera et justa, philosophantibus et non philosophantibus commune est. Vera et falsa loqui, bona et mala docere, non philosophantium est. Sed et recta duntaxat interdum docet vanus philosophi imitator; sed qui recta quæ docet sequitur, vere philosophus est.

CAP. XII. De ineptis nugatorum, qui sapientiam verba putant: et quod aliter legendi anni libri divini, aliter gentiles libri.

Errant utique, et impudenter errant, qui philosophiam in solis verbis consistere opinantur. Errant qui virtutem verba putant, ut lucum ligus. Nam virtutis commendatio consistit ab opere, et sapientiam virtus inseparabiliter comitatur. Unde constat, quia illi qui verbis inhærent, malunt videri quam esse sapientes. Plateas circumcunt, terunt limina doctiorum, quæstiusculas movent, intricant verba, ut suum et alienum obducant sensum, paratioris ventilaræ quam examinare si quid difficultatis emersit. Verentur tamen prodere imperitiæ suam factatores sapientiæ, non amatores, et id quod nesciunt, pravo pudore nescire, quam quærere et discere malunt, præsertim si adsunt alii, quibus notum [arbitrentur quod ipsi nesciunt; fastum tamen] eorum ferre non poteris: de omni materia loquuntur subito, judicant omnes, culpant alios, se ipsos prædicant, jactant se invenisse de novo, quod tritum est ab antiquis, et testimonio librorum per ætates multas ad tempora nostra perductum. Verba multiplicant, ut sæpe minus intellecti sint onere, et multitudine verborum, quam rerum difficultate. Cum enim ne intelligeretur effecit, arbitrantur se meruisse, ut præcæteris philosophus videatur. Et sæpe qui paucissima novit, proponit plurima, quæ nec ipse Pythagoras sufficeret explanare. Interdum eadem replicat et revolvit. Et quia non habet, quo divertat, laborat misere, idem terit, et eandem circinat auras; dum enim procul audis, tertium Catonem e cælo miraberis cecidisse: quemlibet enim hominem, attulisse videbitur. Si professionem quæras, aut artem, est:

Grammaticus, rhetor, geometres, pictor, alipes, Augur, schœnobates, medicus, magus: omnia novit,
(Juv., iii, 76.)

et esuriante Græculo longe præstantior. Nam et si jusseris, ibit in cælum, et Dædalo doctior, te ipsum quo volueris incolumem per inane trajiciet. Accedo ut docearis, quid in scriptis suis auctores venserint diligenter inquire, excute litteram; statim increpabit duritiam tuam, et asino Arcadiæ te dicet tardior. Plumbo hebetior es, dum quid in littera latet interrogas. Littera inutilis est, nec curandum est, quid loquatur. Si instas, moneberis fugere, quoniam perniciosa est, et occidit. Cave ne serpens sis, qui terram comedit omnibus diebus vitæ suæ. Aut ludendum, aut fabulandum; aut discendum est tibi. Nam qui verbosior est, videtur doctior. Nec curandum est, unde, aut quid, de quo sentiat, aut prius ferat aliquis, dum loquatur. Nec refert qua quisque ratione nitatur, dum non instantiam, sed umbram ejus quisque dare sufficiat. Quid verum aut falsum, quid probabile aut quid non probabile sit, frustra quæriur, cum omnibus imago probabilium præferatur. Statue quod volueris, statim illud aliqua si-

militudo evacuat. Nam quod obtinet in uno simili, A velis, nolis in alio obtinebit. Constat tamen quod vero simile est, non statim esse verum, et quod falsum videtur, non semper falsum esse. Si propositorum similium dissimilitudinem niteris aperire, rem inanem aggredieris. Aut enim te vel clamore præpediet, aut superfluum operam deridebit; cum omnium similium aliquam dissimilitudinem esse oporteat. Alioquin non tam similia, quam eadem merito esse dicentur. Docere cur ita non sit, non modo frivolum, sed irrisione dignissimum iudicatur. Statim quaeritur an velis concionari. Dicunt se ut Peripateticum, non Ilermagoram audiant, convenisse; cum tamen deambulatione et circumitione viarum potius, quam diligenti investigatione rerum, Peripateticos imitentur. Si tamen hæc ad copiam eloquentiæ comparandam exerceatur disceptatio, et similia et dissimilia conquirantur, exercitium quidem laudabile est, et quo aliud esse conducibilis juventuti, non facile dixerim, dummodo fallaciarum nube multiplici, sibi nequaquam perstringi oculos patiantur. Nihil enim utilius, nihil ad gloriam aut res acquirendas commodius juvenuti, quam eloquentia, quæ ex eo plurimum comparatur, si rerum in mente, et in ore copia sit verborum. Verba namque proferre rebus incognitis, desipientis potius quam docentis est, aut discentis. Multos videbis huiusmodi, qui totum longo detinent sermone diem, et nihil omnino dicunt, aut minimum. Tu defessus es audiendo, et is nisi verbosior esset, loquendo perfatigari potuerat; quo tamen tendat, aut quid velit, nondum intelligis. Tu finem expectas, ille nondum initium fecit. Perfer tamen, ut videas qua exiturus sit; recollige tandem, quæ contextuit, et occurrent tibi

..... Velut agri somnia, vanas
Fingentia species, ut nec pes, nec caput uni
Reddatur forma.

Turbati cerebri hominem credas, et qui ex defectu rationis linguam continere non possit. Putes eum noctes continuare insomnes, et sopita ratione, melancholiam solam in eo excitatam. Si forte miseratione ductus, ei modestiam persuaseris, succendetur, et qualibet in quemvis finget opprobria, compatiens et deridentibus æque conviciabitur; nec amicus nec hostis ab eo, nisi consputus abscedet. Si cœpisti, perferas necesse est, aut procacis linguæ austinebis injurias. Desiste ergo, nisi sordida lingua malueris inquinari. Nam et immunda quo magis moventur, eo amplius fetent. Viri prudentis dictum agnosces, quia

Vesanum tetigisse timent. fugiuntque poetam,
Qui sapiunt, agitant pueri, incautique sequuntur.

Licet autem apud privatos, aut serio viventes, homo huiusmodi rectissime videatur inutilis, commodus tamen est in cœtu multitudinis, quæ hilaritatis et jocularis lætitiæ materia gaudet. Optimum enim instrumentum est ad risus conciliandos, et efficacior quovis mimo. Ut venenum ejus effugas, patientiam

inducas auribus, morem geras insano, qui nulli par-
cit, et si eum forte vis reprimere, benignissime
obsecra, ut in docendo aut disputando sententiæ plus
apponat, et eam verborum deductione compenset.
Nam qui verba rebus, et res temporis opportuni-
tati contemperat, modestissimam totius eloquentiæ
regulam tenet. Illa vero copia laudem parit, cui ve-
ritas virtuti, et omnibus officiis amica consentit.
Multa siquidem et fallaciter loqui, nugigeruli est, et
famam omnino negligentis; et in se virorum gravium
provocantis odium et contemptum. Nam et spiritus
sapientiæ auctor est, quia qui sophistice loquitur
odibilis est. Non mediocris tamen utilitas est, in de-
prehendis importunitatibus sophisticis, sine qua-
rum notitia quisquis ad examinationem veri et re-
rum ventilationem progreditur, quasi miles inutilis
est, qui adversus exercitatum, et instructum hostem,
procedit exarmatus. Licet ergo ad exercitium collo-
quentem vicissim fallere, et quasi in campidocto-
rum schola, inter cives joculari militiam exercere;
sed ubi se colloquendum intentio, ad philosophiæ
sobrietatem exigit, importunitates sophisticæ deli-
tescunt. Et si forte ab alterutra parte emerint,
sic a sapientibus corripiuntur, sicut in republica
inter contrahentes, dolus malignantium coercetur.
Cæterum verba rebus, res temporibus contemperare,
et intervenientes fallacias prudenter arguere, non
paucorum dierum est, aut levis opera. Unde plurimi
accedentes, retrorsum abeunt, et aliquam vestium
philosophiæ portiunculam præferentes, gloriantur
apud indoctos, ac si in jurisdictionem eorum tota
concesserit. Ut enim ait quidam (verbis namque man-
nentibus nomen excidit)

Cartio quisque duas postquam scilicet jungere partes,
Sic stat, sic loquitur velut omnes noverit artes.

De generibus et speciebus novam assert sententiam
quæ Boetium latuit, quam doctus Plato nescivit, et
quam iste felici sorte in secretis Aristotelis nuper
invenit. Veterem paratus est solvere quaestionem,
in qua laborans mundus jam senit, in qua plus
temporis consumptum est, quam in acquirendo et
regendo orbis imperio consumpserit Cesarea domus,
plus effusum pecuniæ, quam in omnibus divitiis suis
possederit Cresus. Hæc enim tandiu multos tenuit,
ut cum hoc unum tota vita quaererent, tandem nec
istud nec aliud invenirent. Et forte ideo, quia curio-
sitati non sufficebat in eis, quod solum potuit in-
veniri. Nam sicut in umbra cujuslibet corporis, fru-
stra soliditatis substantia quaeritur; sic in his quæ
intelligibilia sunt, duntaxat et universaliter concipi,
nec tamen universaliter esse queunt, solidioris exi-
stentiæ substantia nequaquam invenitur. In his æta-
tem terere, nihil agentis, et frustra laborantis est.
Nebulæ siquidem sunt rerum fugacium, et cum qua-
runtur avidius, citius evanescent. Expediunt hanc
auctores multis modis, variisque sermonibus; et dum
indifferenter verbis uti sunt, varias opiniones in-
venire visi sunt, et litigiosis hominibus multam con-
tendendi materiam reliquerunt. Inde est quod sen-

abilibus, aliisque singularibus apprehensis, quoniam hæc sola veraciter esse dicuntur, ea in diversos status subvehit, pro quorum ratione in ipsis singularibus specialissima generalissimaque constituit. Sunt qui more mathematicorum, formas abstrahunt, et ad illas quicquid de universalibus dicitur, referunt. Alii discutiunt intellectus, et eos universalium nominibus conseri confirmant. Fuerunt et qui voces ipsas genera, dicentes esse et species; sed eorum jam explosa sententia est, et facile cum auctore suo evanuit. Sunt tamen adhuc qui deprehenduntur in vestigiis eorum, licet erubescant auctorem vel sententiam profiteri, solis nominibus inhærentes, quod rebus et intellectibus subtrahunt, sermonibus ascribunt.

Magno se iudice quisque tuetur

et ex verbis auctorum, qui indifferenter nomina pro rebus, vel res pro nominibus posuerunt, suam astruit sententiam vel errorem. Oriuntur hinc magna seminaria iurgiorum, et colligit quisque quo suam possit hæresin confirmare. A genericis et speciebus nequaquam receditur, sed eo applicabit, unde cumque institutus sit sermo. Poeticum illum te subito miraberis invenisse pictorem, qui ad omnia quæ necessitas exigit, scit fortasse simulare compressum. Desipit ita Rufus in Nævia, a qua eum, teste Coquo, necessitas avertit. Nam

*Quidquid agit Rufus, nihil est nisi Nævia Rufo;
Si gaudet, si flet, si tacet, hanc loquitur.
Cenat, propinat, poscit, negat, innuit, una est
Nævia: si non sit Nævia, mutus erit.*

Res illa ad philosophandum videtur aptior, in qua liberior est licentia fingendi quod volueris, et minor ex rei difficultate, aut disceptantium imperitia, certitudo. Sæpe sicut ad hostem impediendum, facilius salebras et angustias transeundi miles cautus observat; sic difficiles quis aut a Scripturis, aut a rationibus excitat questiones, aut si aliud propositum est, ex industria in eas, quasi ex incidenti prolabitur. Et si satisfacere non sufficit, qui nemo est, qui omnia, quæ etiam ab imperitiis quærentur, sufficiat explanare, statim annuit oculis, distorquet vultum, brachium jactat, clamat, salit, et transfiguratur gestibus, qui in quovis histrione vel mimo videantur inepti. Non utique satisfacies, nisi ei respondeas verbis suis, et id tantum dicas quod consuevit audire. Ipse tamen licet scrupulosior sit, totius est solutionis ignarus. In uno tamen fortasse sibi prospexit cautius, quod in marsupio omnia, quibus inflatur, ingessit. Facile tamen, et quasi ac vesicam hanc perforando, quicquid loquacitatis in foliis imperiti gutturis resonabat, interdum uno sapientis verbulo acquiescit. Nec illos ad philosophandum crediderim aptiores, qui omni verbulo longam orationem subijciunt, ac si ad omnia quæ quærentur, sermo sit ad populum faciendus. Regulariter si quidem proutum est, quod qui plus vel minus respondet quam quæritur ab eo, lineam recte disputandi ignorat. Cæterum cum quis docendus est,

A illa sunt dicenda duntaxat, quæ solutionis propositorum adminiculum præstant. Unde illos, qui in singulis legunt omnia, et dum unum quæritur, nituntur omnia expedire, planum est recte docentium formulam non tenere. Aut enim nesciunt quis sit docendi modus, aut dissimulatione officii venditant forte ingenia sua. Et ut ait Cicero, non quid proposita disciplina, sed quid ipsi possunt ostendant. Qui ergo Porphyriolum omnibus philosophiæ partibus replent, introducendorum obtundunt ingenia, memoriam turbant. Et qui instituendus erat, tanta gravitate concutunt, ut onus reputet importabile, quod suscepit. Divinæ paginæ libros, quorum singuli apices divinis pleni sunt sacramentis, tanta gravitate legendos forte concesserim, eo quod the-

B saurus Spiritus sancti, cujus digito scripti sunt, omnino nequeat exhauriri. Licet enim ad unum tantummodo sensum accommodata sit superficies litteræ, multiplicitas mysteriorum intrinsecus latet. Et ab eadem re sæpe allegoria fidem, tropologia morem variis modis ædificat. Anagoge quoque multipliciter sursum ducit, ut litteram non modo verbis, sed rebus ipsis instituat. At in liberalibus disciplinis, ubi non res, sed duntaxat verba significant, quisquis pro sensu litteræ contentus non est, aberrare mihi videtur, aut ab intelligentia veritatis, quo diutius teneantur, se velle suos abducere auditores. Plane, Porphyriolum ineptum credo si ita scripsit, ut sensus ejus intelligi nequeat, nisi Aristotele, Platone et Plotino perlectis. Valeat quicumque me C in aliquam disciplinam disponit introducere compendio tali. Ego siquidem illum sequar, qui litteram aperit, et quasi superficie potestata, sensum, ut ita dicam, historicum docet.

Cap. XIII. *Quæ sint necessaria et quæ claves philosophandi, et quod simplicitas antiqua est veritati: et quid sit luctari cum angelo, vel citare eum. Et quid sit aut prosit, ad vocationem sapientiam, relinquere patriam.*

Quæ vero sint discendi claves, quæ philosophantibus ad intuendam speciem veritatis, viam eo tendentis expediunt, senex Carnotensis paucis expressit. Et licet metri ejus suavitate non capiar, sensum approbo, et philosophantium mentibus credo fideliter ingerendum. Ait ergo:

*Mens humilis, studium querendi, vita quieta:
Scrutinium tacitum, paupertas, terra aliena,
Hæc reservare solent multis obscura legendo.*

D Humilibus namque dat gratiam Dominus, et illis veritatis intelligentiam confert, qui timore initiati, ei in dilectione Dei, et executione mandatorum suorum fideliter adherent. Nam ex testimonio sapientis: *Qui confidunt in Domino intelligent veritatem* (Psal. 111); *superbis autem resistit Deus* (Jac. 1v). Quis eo invito philosophabit? aut eo renitente in aliquo obtinebit? Humilitas est, ut nec personam docentis contemnat quis, aut quamcumque scientiam, nisi forte quam religio reprobat. Si, ut dici solet, invita Minerva nihil recte aggredimur, quis ad scien-

tiam sine eo perveniet, qui scientiarum dominus est, et in quo sunt omnes sapientie thesauri absconditi? Hæc itaque moliri arduum nimis est, et difficilius, et longe majus, quam, ut fabularum utamur verbis, clavam eripere de manu Herculis. Imo certe longe minus est quoniam nihil est; si tamen quod omnino nihil est aliquo majus aut minus est. Quisquis ergo viam philosophandi ingreditur, ad ostium gratie ejus humiliter pulset, in cujus manu liber omnium sciendorum est, quem solus aperit Agnus, qui occisus est, ut ad viam sapientie et veræ felicitatis servum reduceret aberrantem. Frustra quis sibi de capacitate ingenii, de memorie tenacitate, de assiduitate studii, de lingue volubilitate blanditur. Quia si hæc in invio fuerint, quo efficaciora videntur, eo longius aberrabunt. Nam et equus quo velocius aberrat, eo tardius domum, quisquis insidet redit. Est autem humilitati conjuncta simplicitas, qua discentium intelligentia plurimum adjuvatur. Humilitas enim his, quæ scribuntur a doctoribus, acquiescit; et simplicitas, si qua secus ne oportuit dicta videntur, in partem meliorem, fidei interpretatione retorquet. Ineptus enim est, qui Scripturis, a quibus instruendus est, appetit dominari, et captivato sensu earum, ad intellectum suum eas nititur trahere repugnantes. Nam in his querere quod non habent, proprium sensum obstruere est, non addiscere alienum. Nonne et discipulorum oculi tenebantur, ne sapientiam, quæ eos comitabatur ex ardore agnoscerent? Quia tardi erant ad intelligendum quæ prophetæ loquebantur, quærentes quod aberat a mentibus prophetarum, et non attendentes Christum qui latebat in littera? Sed quia charitatis ardenti studio quærebant, quod latebat, sapientia quæ quærebatur adfuit, et aperuit oculos eorum, ut intelligerent Scripturas, et suam, viso Domino, arguerent tarditatem. Sic enim prodest quærendi studium, si aviditas ipsa sciendi referatur ad Christum. Sed nec ipse, nisi in fractione agnoscitur, quia mens Scripturarum, nisi reffectio fidei aut morum detur animæ, omnino non videtur. Quisquis enim ad voluptatem suam ingenii aut studii viribus, Scripturarum integritatem attentat, quasi a sacrario philosophiæ exclusus, ab intelligentia veri alienus exstat. Nam et Sodomitæ, dum angelos correptores malitiæ, et viri justi hospites corrumpere voluerunt, cæcitate percussi sunt: et circa parietem aberrantes, palpando in meridie crassis tenebris obvoluti, justo Dei judicio submersi sunt. Sic dum elati et maligni oberrant ad parietem Scripturarum, sensum fidelem, qui in domo simplicis, cum quo est sermocinatio Dei, et qui correptorem malitiæ videt angelum, non attingunt. Angelus siquidem Scriptura est, quam Deo mittente constat ad increpandam malitiam hominum, in mundi Sodomitam descendisse. Audite, inquit, verbum Domini, principes Sodomorum, auribus percipe verba mea, populus Gomorrhæ. Serviendum est ergo Scripturis, non dominandum. Nisi forte

quis se ipsum dignum credat, ut angelis debeat dominari. Utique viri justi eos adorasse, et cibum ministrasse leguntur: et eis humana temeritas vult præferri? Cibantur autem fidei et bonorum operum cibis. Nam et magni consilii Angelum ad puteum sic cibavit mulier Samaritana. Et forte eos adorasse non proderit, si cibus subtrahatur. Nonne quærendi studio viguisse scribitur patriarcha, qui scalam videns, cujus summitas cæles tangebatur, angelos ascendentes et descendentes vidit, et ipsum Dominum innixum scalæ, et cum angelo donec aurora illucesceret, luctaminis certamen exercuit: nec ante, ab angelo fatigatus, acquievit ut cederet, quam seniore altero debilitatus, benedictionis gratiam voti compos accedente angelo reportaret. Hæc ei in spiritu, aut in figura contigerunt; sed nobis, Apostolo teste, figuralia serviunt. In via ergo peregrinationis nostræ, apprehendamus angelos Scripturarum, et infatigabili certamine luctantes cum eis, non cedamus, donec nos veritatis aurora illustret. Nec solam nosse sufficiat veritatem, nisi seniore amoris temporalium marcescente, eo veræ virtutis aditum de benedictione angelica facilius consequamur, quo magis æternorum amore excitato, in appetitu temporalium claudicamus. Eo enim lucta ista perducit, ut triumphantis hominis testimonio, Deus ipse, qui summa veritas est, facie ad faciem videatur. Quidquid enim boni in fide, aut operibus appareret, imago quædam visionis divinæ est. Et recte aurora sine benedictione non expedit Angelum, quia notitia veritatis sine gratia bonæ operationis, sanæ conscientie non habet fructum. Porro ad studium quærendi, non modo domesticis, sed etiam extraneis animamur exemplis. Nam Solon, qui summus sapientiæ fervore semper flagraverat, supremo die, assidentibus amicis et conferentibus, jam fere mersum fati caput erexit, interrogatusque cur hoc fecisset, respondit, ut cum istud quidquid est, de quo disputatis, percepero, moriar. Migrasset profecto ex hominibus inertia, si eo animo vitam ingrederentur, quo eam Solon egressus est. Carneades laboriosus et diuturnus sapientiæ miles, in studio 30 explevit annos: ei siquidem idem vivendi et philosophandi finis fuit. Cato octogesimum et sextum agens annum, animo tamen juvenili, virili robore, gravitate senili, in republica agens, ut nec memoriam tardiozem, aut laterum infirmitatem, aut quassatam carnem, et membra torpentia, aut linguam impeditam quisquam animadverteret. Græcis etiam litteris appetivit erudiri, qui sero, et fere senex, Latinas didicit. Cum vero sibi eloquentiæ gloriam comparasset, id egit, ut juris quoque civilis peritissimus haberetur. Ejus vero proles mirifica, et patre Catone digna, adeo doctrinæ cupiditate flagravat, ut ne in curia quidem, qua senatus cogebatur, temperaret sibi, quominus Græcos libros lectitaret. Qua quidem industria ostendit aliis tempora deesse, alios superesse temporibus. Vitam quietam necessariam esse, vel ethicus docet, qui

studentis inane exercitium reputat, si ad ostium ejus prementium se tumultuum turba pulsat. Ait enim:

*Quis locus ingento, nisi cum se carmine solo
Vexant, et dominis Cyrrhae Nyasque seruntur
Pectora nostra, duas non admittentia curas?
Magna mentis opus, nec de lodece paranda,
Attonita, currus et equos, faciesque deorum
Aspicere, et qualis Rutilum confundat Erinny.*

(JUVEN, VII, 62.)

Nam quod turba veritatis lumen impediat, cæcus evangelicus docet, quem turbæ præcedentes et sequentes increpabant pariter, ut taceret. Siquidem dicente Domino, qui versatur in turbis, turbatur erga plurima, quo nihil studiis aut bonis moribus exercendis est perniciosius. Si enim studium, ut Ciceroni placet, est vehemens applicatio animi, ad aliquid agendum magna cum voluntate, profecto mens quæ turbata ad plura distrahitur, nequaquam in uno virtutis opere fideliter occupatur. Sed studii tunc exercitatio plurimum proficit, cum virtus in singulis, quæ legit aut audit homo, tacito apud se veri judicii scrutinio convalescit. Ibi namque ratio cuncta examinat, et fructum omnium appendit in statera. Cæterum vita quæta esse non potest, si naturæ necessaria subtrahuntur; et e contra si luxuriat animus in deliciis, rerum affluentia lumen orationis exstinguit. Unde secunda virorum paupertas, et veræ humilitatis custos, et socia virtutis, præmissis adhibetur, ut luxuriam moderatrix ista compescat, et stimulis suis hominem sui memorem, officio virtutis jugiter instare compellat. Honestas quidem res est, ut ait sapiens, læta paupertas, nec tamen est paupertas, si læta, sed Cræsi divitiis potior. Unde Democritus, cum divitiis censeri posset quæ tantæ fuerunt, ut pater ejus exercitui Xerxis epulum dare ex facili posset, quo magis vacuo animo studiis litterarum esset paratus, parva admodum summa retenta, patrimonium suum patriæ donavit. Athenis autem compluribus annis moratus, omnia temporum momenta, ad percipiendam et exercendam doctrinam conferens, ignotus illi urbi vixit, quod ipse quodam volumine testatus est. Crates quoque ille Thebanus, projecto in mare non parvo auri pondere: « Abite, inquit, pessum, malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. » Sed et Anaxagoras, cum a diutina peregrinatione, patriam repisset, possessionesque desertas vidisset: « Non essem, inquit, ego salvus, nisi istæ perissent. » Socraticum fertur oraculum, neminem locupletem fieri ut deceat, nisi se ad discendum pauperem et egenum credat; semper enim discitibus plura, deerunt, quæ scitu jucunda aut necessaria sunt. Terram alienam philosophia exigit, et suam interdum alienam facit, imo alienam facit suam, et nullo unquam gravatur exilio. Hoc est quod domesticas, et quæ carnis sunt, abigit sollicitudines, ut homo totus quodammodo versus in spiritum, omne quod sapientiæ profectum impedit, reputet alienum. Ubique tamen domi, et

ubique in patria, quia ubique locorum apud se, et ubique apud sapientiam commoratur. Et forte huc patriarcham invitat Dominus, dum eum exire de terra et de cognatione sua præcipit, ut in peregrinatione proficiens, multiplicetur in gentem magnam, ipsamque terram acquirat feliciter quam relinquit, dum ad vocationem sapientiæ, omnia quæ sunt mundana contemnit. Siquidem virtus modestæ paupertatis exercitio crescit, et fortitudo facilis divitiis, quam laboribus expugnatur. Qui vero in cognatione temporalium, quibus quodammodo ingenuitus est, pedem sui figit affectus, servit et minoratur, et jure domini felicitate acquiruntur omnia, quæ mundi cordis affectione, quasi mentis pede calcantur. Sed quis est, qui hanc arduam viam vel intrare disponat? Angelum forte quis aggreditur, aut quis, si aggreditur, perseverat? Nec tamen sine discrimine colluctandi, videtur facies veritatis, et nisi pauperis exilii amaritudo præcedat, Rachelis et Lix conjugatio non dulcescit, nec succrescit soboles numerosa, nisi in virtutis baculo Jordanem labentium solitudo transierit, et in duabus turmis spiritualium et corporalium bonorum in patriam dives regreditur, qui etiam inter cognatos exasil, in puræ contemplationis et rectæ operationis labore diutius sudavit. Qui vero alia via philosophari nituntur, errant, et urgente fame primogenita distrahent, si tamen invenerint germanum, qui vel lentunculam sapientiæ, pretii nomine largiatur. Est enim, ut fertur dixisse Aristippus, indulgere vitiliis, a legendi studio temperare.

CAP. XIV. De septima clave discentium

In libro Quintiliani de institutione oratoris, septima discentium clavis ponitur, amor docentium, quo præceptores ut parentes amandi sunt et colendi. Sicut enim illi corporum, ita et isti quidem sunt genitores animorum, non quidem de se sapientiæ propagando substantiam, sed quasi sapientiam in auditorum mentibus gignunt, in melius reformando naturam. Et hæc quidem pietas, studio plurimum confert. Nam et libenter audiunt, quos amant, et dictis credunt, et eis esse similes concupiscunt, et pio faciente affectu, in ipsos cœtus scholarium læti alacresque conveniunt. Emendati non irascuntur, laudati non erubescunt, ut sint et ipsi charissimi studio merebuntur. Nam ut doctorum officium est docere, sic auditorum se præbere dociles. Alioquin neutrum sine altero sufficit. Nam sicut hominis ortus ex utroque gignentium est confectus, et frustra sparseris semina, nisi ea præmollius foverit sulcus: ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis accipientisque concordia. Hæc quidem Quintilianus in præceptis eloquentiæ, sed nihilominus sunt ad institutionem sapientiæ applicanda. Profecto nec eloquentia, nisi præceptis sapientiæ comparatur. Et in forum illorum, qui aures audiendi habent, non modo ridiculosus, sed quodammodo vesanus, irrumptit, quemcunque philosophia, ut loqueretur diligentius

non instruxit. Septem alias claves, quas ad intelligentiam Scripturarum, Tychonius posuit, in lucem profert liber, qui De doctrina Christiana inscribitur, sed nequaquam istis obviant, omnes potius versantur in una istarum. Eas namque studium quærendi complectitur. Cæterum de traditione gentilium, sermo fuerat institutus, ita tamen ut ad institutionem fidelium ex proposito referatur. Una tamen est et singularis, et quasi clavium clavis, clavis illa quæ aperit, et nemo claudit, claudit et nemo aperit, et sine qua ad intelligentiam veri nullus accedit, quam quisquis aut non apprehendit, aut non tenet, potius eum insanire crediderim quam philosophari.

CAP. XV. *In quo Epicurus, et sui, summum bonum constituent: et quod per multos labores itur ad voluptates.*

Multa quidem sunt, et diffœlia, quibus philosophantium probatur virtus, quia ad summum non est iter nisi per ardua. In spe tamen proficiendi omnia mansuescunt, et dum laboris pensatur utilitas, mens ad omnia roboratur. Et quidem ad summum tendunt omnes, sed via dispari. Nemo tamen, ut opinor, illuc sine labore pertingit, aut tendit. Cum enim sint tres philosophantium sectæ, quæ et ipsæ scinduntur in semitas multas, omnes, etsi dissimiliter, laborant tamen assequendo finem quem statuunt. Siquidem Epicurus et totus grex sodalium ejus, vitam beatam asserit, quæ tanta semper jucunditate lætatur, ut tristitiæ et perturbationis non interveniat vel tenuis motus. Vera quidem definitio est, et qua nihil potest esse rotundius. Ab ea tamen plebs, quæ eum sequitur, deflexit in voluptates, reputans se earum usu beatissimam esse futuram. Mihi tamen persuaderi nequit hoc aliquem hausisse de fonte Socratico, qui tantam morum docuit puritatem, ut a posteris creditus sit, non humanum modo, sed divinum spiritum habuisse. Sed quia facile est aure vel ore insipientium, dicta optima depravari, ad compendium immunditiæ tracta sunt, quæ virtutis esse deburrant instrumentum. Caro siquidem opinata est (nam hoc utique cordatus homo non sentit) quod amore jocisque nil est jucundius, nil suavius parasitica vita, aut eorum qui epulantur quotidie splendide, qui vino æstant, splendidis utuntur vestibus: denique omnia quæ mens, lingua, manus appetit, cogitare, loqui, et facere, et in nullo contraire sibi, aut motum reprimere propriæ voluntatis, vitam esse hominis vera et summa felicitate gaudens. Sed nunquid huc sine labore venit? Quot obices, ne sic vivatur, varietas humanæ sortis interjacet? Ut rebus namque utaris ad libitum, opulentia necessaria est. His enim egenus non utitur ita, quod desunt, aut parcat sæpe, ne desint; sed ponantur adesse. Inter multos competitores, et tanta currentes aviditate, eos fortior asportabit. Viribus itaque opus est, ut servantur. Exigitur ergo et potentia. Nunquid hæc gratis, id est sine labore, et sollicitudine acqui-

runtur! Sed in his contemni durum quidem est et intolerabile, eo quod amor commodi innatus est homini, ut etiam qui non agit ut bonus sit, bonus videri velit, et in æstimatione sui aliorum credit errare judicia. Nam ut bonus sit, non commodi quidem, sed justus amor efficiet. Quæritur ergo reverentia conviventium, sed hæc ipsa nisi famæ beneficio protendatur, leviter evanescit. At illa quæ gloriam parit et prorogat, ex multis surgit articulis, sed maxime a virtutum exercitio convalescit. Patet ergo quam laboriosus sit transitus ad beatitudinem per voluptates. Qui sufficientiæ causa divitiis congerunt, ut potentia nitantur, amplitudines quærent, dignitates ad reverentiam et fugam contemptus, et conciliandæ celebritatis gratia, aspirant ad gloriam. His tamen omnibus non ea vita, quam Epicurus describit, acquiritur, et quæ tristitiæ sit et totius perturbationis ignara. Aut enim hæc in unum quemlibet non concurrunt, aut non conferunt, quos pollicentur effectus. Imo, et sæpissime, tanquam e regione consistent, quærentium vois contraria operantur. Si mihi non credis, liber De consolatione philosophiæ revolvatur attentius, et planum erit hæc in contrarium cedere. Et licet liber ille verbum non exprimat incarnatum, tamen apud eos qui ratione nituntur, non mediocris auctoritatis est, cum ad reprimendum quemlibet exulceratæ mentis dolorem, congrua cuique medicamenta conficiat. Nec Judæus quidem, nec Græcus sub prætextu religionis, medicinæ declinet usum, cum sapientibus in fide, et in perfidia desipientibus, sic invidiæ rationis confectio artificiosa proficiat, ut nulla religio quod miscet abominari audeat, nisi qui rationis expertus est. Sine difficultate profundus est in sententiis, in verbis sine levitate conspicuus, orator vehemens, efficax demonstrator: ad id quod sequendum est, nunc probabiliter suadens, nunc quasi stimulo necessitatis impellens. Si huic, ut necesse est, acquieveris, videbis ista laboriose nimis quæri ob aliud et id cuius quærentur gratia, ex eis minime provenire. Illud tamen, cuius quærentur gratia, verius et compendiosius poterat inveniri, si non aliunde quam a se quæreretur. Sed jam fere malitia invalescente non quæritur, sed neglectui ducitur præ istis, etiam si occurrat. Nam cum omnia bona sapientiæ accessoria sint, ipsamque constet super salutem et omnem pulchritudinem appetendam, ipsa cæterorum collatione vilescent, et sola sunt accessoria ejus in pretio. Quis enim philosophatur ut sapiat? Nam ut rebus abundent, aut temporaliter floreat, videbis multos, etsi non philosophentur, tamen philosophos imitari. Cæterum facilius est ut divitiæ philosophantem impediant, quam ut philosophiæ quidpiam conferant. Deo enim et Mammonæ fideliter non servitur. Ne verearis ut quis patriam deserat, ut paupertatem spontaneam amplectatur, ut studio vacet: nam philosophia ipsa labor videtur inutilis, nisi fructus opulentæ consequatur. Alios ut sciant, cu-

riositas excitat. Alios, ut scire videantur, elationis A stimulo vanitas urget. Alios ad quæstum pestifera cupiditas inflammat. Rarus est qui charitatis aut humilitatis pede sapientiæ vias scrutetur, ut doceatur aut doceat. Nam ad immundæ voluptatis, aut vanæ utilitatis ineptias, omnia referuntur. In his enim finis est animæ aberrantis. Philosophia interim viaticum est, paucorum tamen, quia alia via longe videtur esse compendiosior. Nam, ut dici solet, amor ingenii nunquam hominem divitem fecit.

CAP. XVI. *De amore divitiarum, et quod in eis anima non quiescit.*

Qui solas divitias congerere curant, nihil in vita potius credi volunt via, quam cæteris prætulere. Ut eis indigentia expleatur, diversa probantur B diversis. Nullum grave periculum est, si spes dolosi nummi refulgeat. Ipsam fere naturam vincit amor pecuniæ, et res pene impossibiles ad possibilem redigit facultatem. Avaro nihil vile videtur, aut sordidum, et sibilante populo, se ipsum consolatur, imo et sibi applaudit, simul ac nummos contem- platur in arca. Petronianum illud ingestum omnibus credas :

*Quisquis habet nummos, securo naviget aura,
Fortunamque suo temperet arbitrio.
Uzorem ducat Danaen, ipsumque licebit
Acristium jubeat credere quod Danaen.
Carmina componat, declamet, concrepet omnes
Et peragat causas, sique Catone prior.
Juriconsultus paret, non paret, habeto.
Atque esto quidquid Servius et Labeo.
Multa loquor, quidvis nummis præsentibus opta,
Et venit; clausum possidet arca Jovem.*

(PETR., Sat. 151.)

Dum itaque quæstum faciat, nulla pars mundi videtur inaccessibilis, et ipsius torridæ æstus, major avaritiæ ignis exsuperat. Inde est quod hic « mutat merces, surgente a sole, ad eum quo vespertina tepet regio. » Hic toto impetu fertur in hostem,

*concurritur, horæ
Momento aut cita mors venit, aut victoria læta.*

(HORAT., Sat. I, 1, 8.)

Alius superbis gaudet assidere liminibus, ut ex familiaritate majorum facilius ad opes, quæ desiderantur, accedat. Si potest, versatur in aliquo ministerio; sin autem, sufficit vel in matricula curialium esse conscriptum. Sola siquidem conscriptio quæstiosa est. Ut minimum, locum parcimoniæ facit, qua nullum vectigal utilis. Suis enim commodissime parcat, quem loculi exhibent alieni. Militatur in curia usque ad canos, imo et illos consumit curia. Vix est, ut quem curia perduxit ad canos, domum redeat vel exclusus. Si migraverint, fame pereunt, quia ut ait Sidonius, eos non tam bonus pascit, quam panis alienus. Suavior enim est, et quiddam ab alieno innatæ dulcedinis habet. Nescit uti suo, qui semper abusus est alieno. Si honesta finiuntur officia, parasiti partes non erubescit explere, vel mimi. Quævis indigna patietur antequam exeat. Apud Varronem Trebrium cogites

PATROL. CXCIX

discumbentem. Nam et huic idem propositum, et semper eadem mens est,

*Ut bona summa putet, aliena ricere quadra,
et ea patienti perferre animo,*

*... quæ nec Sarmentus, iniquas
Cæsaris ad mensas, nec vitis Galba tulisset.*

Innumerabiles viæ sunt, quibus palam aut clanculo properatur ad quæstum : et quem non subigit amor pecuniæ, interdum superat cupiditas specierum. Equos, vestes, aves armatas, venaticos canes, numerosos greges armentorum, et pecorum, et variam mundi suppellectilem (quoniam per singula currere vires humanas excedit) plerique pecuniæ præferunt, et totius hominis vires exhauriunt, in acquirendis his aut tenendis. Nam in his duobus articulis furor totius avaritiæ constat, quod immoderatus appetit aliena, aut sua tenacius servat. Et quidem immoderatus appetit, quisquis quod deest, legem necessitatis excedens, et usus, exposcit. Tenentur quoque avidius quæ usui subtrahuntur. Ea vero quæ sine usu possessoribus elabuntur, inutilia sibi esse quis dubitat? Avaritiam vel ex eo non modo fugiendam, sed detestandam constat, quod a cælestibus procul sectatores suos, a consortio divinitatis, et usu cælestis beatitudinis removel, et elongat. Omnia siquidem quæ cælestibus vicina sunt, minus cupiunt, et congregant pauciora. Volatilia cæli neque serunt, neque metunt, neque nent, neque congregant in horreis, nec penum C construant, sed omnem excludunt sollicitudinem crastini. Econtra mures et reptilia congerunt in futurum. Et generationes perhibentur esse, quibus terra est in cibum, et eadem parce vivunt, timentes ne quando eis terra deficiat, in quam tamen ipsæ procul dubio resolverentur. Sentiat unusquisque quod vult, ego avarum posse fieri compotem voti non credo, nisi forte et Epicurus famelicum, et siti aridum, et languentem, plene voluptatis jucunditate frui consentiat. Siquidem uterque famelicus est; sed perniciosius esurit avarus, qui semper indiget, et satiari non potest. Major enim est hiatus mentis, quam corporis : et nisi se ipsum Deus infundat, omnino nequit impleri. Nam cum natura spiritualis virtute propria sic corporalia comprehendat, ut nulla quantitate distendatur, nec res una loco præoccupato, alterius impedimento sit, quo minus illa comprehendatur, et quo plura concipiuntur, eo pluribus locus est, luce clarius est, quod res corporalis animam, quæ spiritus est, implere non potest. Totus enim mundus angustus est ad animæ quantitatem. Ex quo patet, quod in eo toto anima non quiescit, nisi forte in angusto clausum ergastulo, spinis suppositis incubantem, Epicurus quiescere molliter opinatur.

CAP. XVII. *De ambitione, et quod cupiditas stultitiam comitatur : et quis sit ortus tyrannidis : et de diversis vitiis ambitiosorum.*

Declinare nituntur aliqui, etsi non maculam, odibilem tamen avaritiæ notam. Nam et ab alienis

videntur abstinere, et suis, cum res exposcit, libere uti parati sunt. Eis tamen de fonte malorum oritur alicujus vitii vena, quæ semitas eorum a tramite veræ felicitatis deflectat. Sicut enim in horto deliciarum, de uno fonte oriuntur flumina quæ fecundant suavissimi odoris agrum, cui Dominus benedixit: sic in loco horroris et vastæ solitudinis, in terra scilicet oblivionis, quam illi inhabitant, qui sui obliviscuntur in mundo, velut stupidus ludorum vanitate captus in theatro, quasi de fonte uno, omnium capita pullulant vitiorum. Illic autem puteus cupiditatis est. Eam vero sic Patrum diffinit auctoritas, ut dicatur cupiditas esse amor eorum, quæ quis amittere potest invitus. Sociatur enim ei stultitia comes, suadens id amari et queri, quod teneri non potest. Et est stultitia eorum quæ scienda sunt, vitiosa ignorantia. Sic eam liber magni Augustini *De libero arbitrio* pingit. Si enim nesciatur quod sciri non potest, in nomen stultitiæ minime cadit. At cum sui ignorantia quis tenetur, transit ad stultos. Si in bonis, quæ minora patenter sunt, majoribus præfert, stulte judicat. Si vitia sequens, partem suam deteriorem faciat, stultitiæ maledictione damnatur. Si ergo error fuerit cupiditate succensus, præcipitii multiplex via patet, cum ab errore sit, ut homo, quid sit sequendum ignoret, et ipsum in invio abeuntem, fornax cupiditatis inflammet. Et quidem adhuc prævalent verba iniquorum, dum homo propriæ cognitionis ignarus, et debite subjectionis detrectans jugum, fictitiam quamdam affectat libertatem, ut possit vivere sine metu, et impune quod voluerit facere, et quodammodo jam esse sicut Deus. Non tamen quod divinam velit imitari bonitatem, sed Deum, dando impunitatem malis, ad suam vult militiam inclinari. De radice ergo superbiæ subreptit ambitio, potentiæ scilicet cupiditas et honoris, ut hinc vires habeat, ne prematur, hinc proveniat reverentia, ne vilescat. Nemo enim est qui non gaudeat libertate, et qui vires, quibus eam tueatur, non optet. Nihil enim est quod non in permutationem ejus veniat, si locus adsit. Servitus enim quædam imago mortis est, et libertas securitas vitæ. Inde est quod ad conciliandam potentiam effunduntur opes; et quanto quis potentiæ cupidior est, tanto eas facilius expendit. Cum vero potentiam nactus est, erigitur in tyrannidem, et æquitatem contempta, nature et conditionis consortes, inspiciente Deo, deprimere non veretur. Et licet omnes occupare non possint principatus et regna, a tyrannide tamen omnino immunis est aut nullus, aut rarus. Dicitur autem quia tyrannus est, qui violenta dominatione populum premit; sed tamen non in populo tantum, sed inquantavis paucitate, potest quisque suam tyrannidem exercere. Nam etsi non populo, tamen quatenus quisque potest, dominatur. Non enim de his institutos est sermo, qui sunt omnino animi defecati, et subjectione continua gaudentes, alicui in vita præesse

A refugium. Vita potius politicorum excutienda est. Quem mihi dabis inter illos, qui non velit vel unum potentia anteire? Quis est qui nolit sibi jus esse in aliquem? Quis est qui sic subditum tractet, sicut se vellet tractari, si subderetur? Dum ergo ambitio invalescit, calcata æquitate, procedit injustitia, et tyrannidis procurans ortum, omnia quibus illa crescit, exsequitur. Qui ergo suis non prævalet, viribus nititur alienis. Est vilere quam plurimos aucupes potestatum, honorum procus, adherere potentibus, et se reipublice munis immiscere, tentantes viam qui se possint e latere, vel ex adverso in altum tollere, quo præ aliis possint, aut saltem posse ratione consortii videantur. Effundunt patrimonia, labores immensos aggreduuntur, et perferunt, instare obsequiis, et blanditiis sollicitare, quos capiant, non verentur. Nullum ergo officium gratuitum est, non dux aut judex, centurio aut decanus, sed nec præco, nec caupo, nisi ad pretium fiet. At hæc in profanis tolerabilia, dum quæ publica sunt, ambitio non corrumpat. Nam quæcumque publica sunt, pietati debent et fidei consecrari. Ceterum hæc ambitiosa sunt, et vix, aut nunquam gratis in aliquem cadunt. Sed poterunt de his, quæ sunt ab institutione Trajani superius dicta, sufficere. Domesticæ calamitates, et thalamum sapientiæ expositum fornicatoribus, et sanctuarii interioris recessum, in prostibulum permutatum, sine gemitu et lacrymis nequeo deplorare. Domus namque orationis, negotiationis, Domino prohibente, facta est domus, et templum fundatum in lapide adjutorii, in latronum speluncam versum est. Siquidem ecclesia data est in direptionem, aliis palam, aliis clam occupantibus eam. Nam et ipsa occupanti conceditur, eo forte quod in nullius bonis est. Non est enim inventus, nisi perrarus, qui accendatur gladio super femur suum, ad præsumptionem ambitionis reprimendam. Illa namque machinas multiplices erigit, ut eam expugnet, nemine defendente. Alius enim de nobilitate confusus, aut viribus potestatum, violenter in sancta irrumpit, et si forte pulsatur ad ostium, parietem aut limina suffodere non veretur. Nam et seditionem concitabit in Moysen, et alienum ignem in templum infert, et vasa sanctuarii contaminabit. Alius sperans in multitudine divitiarum, Simone ducente ingreditur, non inveniens ibi, qui cum et pecuniam suam jubeat ire in perditionem. Alius in muneribus ad Petrum reformidat accedere, clanculo tamen per impluvium auri, ac si per tegulas Jupiter elabatur in gremium Danaes, sic in sinum ecclesiæ procus descendit incestus. Alius obsequio quasi muneris ignarus, adest; ac si obsequia non cedant in muneris rationem. Profecto nullum majus est munus, quam cum homo se ipsum hominis devovet servituti. Alium collusionem quadam vocantis liberalitas prævenit; sed postmodum collatam gratiam suo Giezi plenius compensabit. Alius agit ne ipsum pul-

sare oporteat, sed ad ingrediendum compellatur invitatus, et quasi obnubilans lucernam Dei, ut eum impune irrideat fraudulentus. Diu siquidem alius simulavit. Ambitionem namque multis iudiciis prodidit, et se divitem, potentem, insignem velle fieri confessus est, sed alia via, sed in alio statu, sed in minori periculo, majore libertate. Voluit esse nobilis inter laicos, aut certe magnus in clero. Ob hoc principum virorum quæsit gratiam, familiaritatem iniit, ab eis quascunque suscepit functiones. Scrip-
tis forte prælatus est, aut consignandi suscepit officium, aut cimelii custodiam, aut publici claves ærarii, aut ratiocinii varias cautiones, aut si quid aliud nequit, ut corbibus præficeretur obtinuit. Non tamen quod ad eum pertineat de egenis, aut de pauperibus curam gerat, sed quia fur est, et loculos habet, quos avaritia solvit ad tempus, ut sub imagine pietatis, eos sacrilegus farciat, et de mendicitate, et de morte egentium privatas sibi divitias paret. Si enim veræ compassionis moveretur affectu, sua fidelius et utilius pauperibus erogaret, quam ad dispensationem alieni mercator impurus accederet. Jam palam emuntur omnia, nisi modestia venditoris impediatur. Adeo enim sacris altaribus avaritiæ profanus imminet ardor, ut hæc omnia quasi quædam parodica præmiantur, et quia per se non veniunt in commercium, licite et juste creduntur acquiri si præempta fuerint, aut coempta. Quid enim? Nunquid in forum approbarte præiore non veniunt, quæ jure antiquo sic possidentur a laicis, ut transeant ad hæredes, et titulo donationis, aut permutationis, alienentur ab eis? Jus ergo advocacionis, aut patronatus ecclesiæ, quid prohibet distrahi? Nam quod beatus Ambrosius hæresim Simoniacam committi dicit in talibus, provinciale decretum interpretantur esse, et quod in sola Italia, et inter Lombardos debeat obtinere. At constitutio apostolica, inhibens ne illi, qui, dum ecclesias ambiunt, quo facilius subintrent, jus advocacionis quærunt, admittantur in ecclesias, quarum advocatio fraude quæsitæ est, ad timorem dictum referunt, et nequaquam esse perpetuum, sed pro loco et tempore dispensandum. Ut enim ait beatus Cyrillus in epistola Ephesinæ synodi, dispensationis modus nulli unquam displicuit sapientum. Si dispensationis modum quæris, probabilis est quidem, si erga divites, erga nobiles, erga potentes, et regales, aut curiales, rigor canonum temperatur. Nam de moribus nequaquam fiet mentio, et istis canonum rigiditas nequaquam posita est. Justitiæ quidem liberi sunt, et eo ducuntur spiritu, ut necesse non habeant esse sub lege. Statuat ergo lex quod placuit latori: nam isti privilegii principalis gaudentes beneficio, quidquid ambiunt sibi competere opinantur. Episcopos ad prima officia obligant, et de futura successione pacisci non verentur. Restat ergo ut tristi pactio repleatur eventu, et illius quisque animetur et armetur in necem, cujus ambit

A successionem. Si enim cedere moretur, adversantur, vexant, et multipliciter concutiant possessorem. Possessio namque parit adversario actionem in rem. Si vero quispiam prælaturum suæ conditionis memor, eis pro voto non obaudierit, amaras illico audit historias, eo quod indignum, et contumeliosum omnino reputant, si turpis et inhonesta petitio repulsam alicubi patiatur. Interim ergo alarum suarum feruntur remigio, nidificant in provinciis singulis, vix quot nidos habent, vel ipsi sciunt, diurna ad propagandas alicujus orbis plagas eis præparantur hospitia, et in tanto numero, vix hospitio uno donatur horridulus comes. Nam si quis hoc fecerit, probatæ liberalitatis est. Utique et insignis prudentiæ, si quis tot quocunque modo conquirat, ut quasi ritu Memphisico, quotidianas hostias novis possit altaribus immolare. Nolunt tamen sacerdotio onerari, aut servire altario, qui de altario vivunt, ne, ut populus arguit, dicam luxuriantur, sed personatus quosdam introduxerunt, quorum jure ad alium onera, ad alium referuntur emolumenta. Et cum Apostolus dicat, *Qui non laborat, non manducet* (II Thess. ii), qui minimum meretur, plus percipit, et in labores alienos otiosus aut flagitiosus ingreditur. Quis ergo dicat in hac emenda licentia, cum non res sacra sit, sed profana, Simoniam posse committi? Ille enim, ut vulgo dici solet, per argenteum pontem transitur a sordibus, quæ transeuntem vel ponte aureo persequuntur.

CAP. XVIII. *Quod ambitiosi dissimulant se velle quod maxime appetunt: et quibus excusationibus propositum legant.*

Sed ecce ad aliquem istorum promovendum, aut cogitur, aut circumvenitur ecclesia, ut dicat hosti domestico: *Amice, ascende superius* (Luc. xiv). Stupidi itaque obstupescunt, nomen dignitatis abhorrent, refugiant onus, et ut avidius impellantur, more, ut dicitur, arietis, ut fortius feriat recedentis, cum suspiriis, gemitibus et singultibus interrumpentibus simulatas lacrymas, retrocedunt. Notum siquidem est quia sedes hæc trahit et impellit invitos, et quos notat ambitio repellit. Nituntur ergo rationibus et auctoritatibus docere, quare eos episcopari non deceat. Non sum, inquit, medicus, et in domo mea non est panis, nec penes me thesauri sunt, unde in necessitatis articulo, nova et vetera, indigentibus proferam. Possum itaque uti excusatione prophetica, quoniam loqui nescio, et quia puer ego sum, etsi non ætate, revera scientia et levitate morum. Sordidis vestibus ab initio indutus sum, et eas nunquam sanguine Agni, aut vestibus studii dealbare. Quomodo ergo sancta tractabo pollutus, aut, quod sacerdotem oportet, polluta mundabo? Nam legem indesinenter contempsit, et Sanctum Dei, increpante Ezechiele, polluere non cessavi. Mea ergo promotio, populi dejectio est. Ruina siquidem populi, sacerdotes mali. Facti sunt enim in laqueum populi, existentes in

specula, et sicut rete extensum ad involvendas animas. Terret me Aggæus, parabola mystica sacerdotii periculum exprimens, et manifeste docens, quia populus a sacerdotum moribus facilius vitia contrahit, quam virtutes. Interroga, inquit, sacerdotes legem, et dic eis: Si sacrosancta vel vas sanctum contigerit alicujus vestimentum, si sanctificent eum ex eo quod contingit? Et cum dixissent sacerdotes quia non sanctificat, dixit ad eos rursum: Si immunditia contigerit vestimentum mundi, utrum polluat eum? Et dixerunt, quia polluit. Tolerabilius ergo est me unum propriis consumitiis, quam in multos vitiorum diffundi pestem. Ad hæc si persona esset usquequaque laudabilis, si non essem curiæ nexibus illigatus, me Michæas durissime repellit ab aditu, non ferens Sion edificari in sanguinibus, et Hierusalem in iniquitate principum suorum. Hic aut nulla est, aut compulsæ, aut simulata electio. Hanc quoque partem protensa disputatione prosequitur. Postremo se promoveri non posse sine suspitione Simoniacæ pravitatis, cum ob hoc jus, et auctoritatem sigilli, aut cimelii, aut scrinii, emisse videatur, licet alia mente ad obsequium potestatis, sicut præsens testatur dies, qua delatum honorem respuit, teste conscientia accesserit, affectans ut per hoc sine onere sortiretur honorem. Apostolicas quoque sanctiones replicat et revolvit, quibus pridem statutum est, ut a sacris ordinibus et omni promotionis spe arceantur, qui cujuslibet sæcularis curiæ emunt officia, aut qui viles, aut serviles obsecundationes principibus præstant, aut quorum electio non est a clero in ecclesia, et sine prænominatione cujusque mundanæ potestatis canonica celebrata: quos, si aliter electi fuerint, sub periculo anathematis universalis Ecclesia prohibet consecrari. Unus principum nostrorum, nominis siquidem immemor sum, in causa simili egregio facinus egisse memoratur. Henricus fuit an Robertus, non multum refert. Cum ambitiosus quidam monachus ad abbatiam, quam peremerat, vocaretur, et ille modestiam simulans, ut avidius peteretur, onus refugeret, recusaret honorem, et se palam tantæ rei fateretur indignum: «Plane, inquit princeps, indignus es, quia eam clam, data mihi tanta pecunia (summamque expressit) emisti. Sed quandoquidem per me non stat, quo minus pactio impleatur, liberum me haberi justum est, et tu domum redeas; et qui dignus est, destitute præficiatur ecclesiæ.» Sed nunc longe aliter succedit excusatori ambitioso. Hæc enim, et alia quam plurima, multiplicat, ut credatur nolle quod appetit, et tandem gratis accipere, quod præcmit. Unde tanquam vir modestiæ singularis capitis, trahitur, et ad cathedram conclamantibus turbis, concinentibus choris, multitudine pressus deducitur. Nec prodest ignobilitatem prætendisse carnis, aut sanguinis, eo quod imperatori non quæritur successor, sed piscatori; fabri filio, non Augusto. Scientiam accurata excusatio prodit, et religio-

sus esse vincitur ex eo quod invitatus ascendere diutius recusavit; visus est enim noluisse, qui distulit. Quæ vero de canonibus sibi opposuit, habita ratione loci, temporis et personæ, simili vi tendentium ad honores socia multitudo dispensat. Si de præsentibus niti nequeunt, aut præteritis, futurum vaticinantur profectum. Sic callidus mango, dum qui diutius provehit equum, aut pullum probitatis incognitæ gradarium promittit in futurum, et fractis gressibus mollius incedentem propensiori laude in stabulum incauti mercatoris extrudit.

CAP. XIX. *De his qui impudentius irruunt, sine dissimulatione ambitionis, quos neque ratio, nec auctoritas reprimere potest.*

Consistunt e regione quam plurimi, nequaquam dissimulantes propositum, sed ambitionis quasi, ut dici solet, insignia præconantes, prædictorum derident ignaviam, velut milium, qui militiæ suæ titulos non audeant profiteri. Hi licet impuri sint, et nec vitam suam velint erigere, nec sciant instruere alienam, immundis, ut dicitur, pedibus, certatim irrumpunt in Sancta sanctorum, panes Dominicæ propositionis, et carnes Agni immaculati assas igne passionis in cruce, non modo illotis, sed pollutis (si liceat) manibus tractaturi. Illi sunt qui licet primo aditu, ac januis habeantur indigni, continuo tamen tendunt ad sacerdotium, festinant ad tribunal, et repulsis cæteris, sic sacris altaribus incubant, ut jam non ad formam, et exemplum præbendum plebi, ordo ille videatur institutus, sed esse occasio quædam in abundantia et securitate vivendi. Nec putatur officium districto Dei judicio obnoxium, ad securam quædam, et nusquam discutienda administratio. Credas illud poeticum voce præconis omnibus sonnisie:

Occupet extremum scabies.

Inde est quod omnes, quasi in stadii agone, contendunt, anhelantibus singulis, ne episcopatum accipiat alter. Votis ergo, etsi non re, plures numero sunt rectores, quam illi quos regunt. Nam qui regi velint perpauci sunt, cum quisque ut emancipetur a jugo rectoris proprii, totis viribus quærat. Privilegio siquidem apostolico, aut regio præcepto, plurimi tuti sunt, ne iudicibus suis obtemperent, ne justitiam faciant, ne legi Dei subjecti sint. Non reprehendo clementiam apostolicæ sedis, sed hanc indulgentiam ejus, Ecclesiæ Dei non arbitrator expellere. Nihil tale in illa gloriosa familia Christi legimus, licet et in illis contentio facta sit, quis eorum videretur esse major. Nullam emancipationem hujusmodi ab apostolis factam meminimus, licet Paulum et Barnabam audierimus ab invicem discessisse. Nullam in illa superna civitate, quæ sursum est mater nostra, contradictionis materiam credimus, sed nec hic esse debere, nisi urgentissima ratio flagitet. De his enim (ut pace multitudinis, et eorum qui illius foveant iniquitatem, loquar) dicam quod sentio, ne quid subtraham veritati, aut probabilitati. Dico ergo quod indubitanter

credo, quod hi, qui efferente superbia, hujusmodi emancipationes quarunt, a cervice sua jugum Christi, et patris ejus, si fieri posset, excuterent. Plus dico, imo et quantum est in ipsis excutunt, et divinæ ordinationi fallaciter contradicunt. Nusquam ergo illud Apostoli: Non omnes prophetae, non omnes magistri sunt. Omnes enim prophetae et magistri sunt. Ita ut secundum antiquum proverbium merito dicatur, quod et Saul inter prophetas. Et revera, sicut ait Gregorius Nazianzenus, nulla historia tradidit, vel tantum in Ecclesia fuisse numerum ministrorum, vel tam utiliter congregatum. Unde religioni et doctrinæ Christianæ grave opprobrium nascitur, quod sacerdotia vel ministeria ambitione potius, et ad gratiam, quam meritorum judicio deferuntur. Omnes itaque currunt, sed cum eo ventum est, unus accepit bravium. Ille qui in cursu ambitionis alius velocior exstitit, et qui præcucurrit citius Petro, et quovis discipulorum Christi. Ascendit enim illico, et omnem celeritatem festinatæ vocationis prævenit. Hi sunt qui crebris muneribus visitant potestates, laterales et familiares eorum sollicitant, ecclesiarum primis se commendant, applaudant omnibus, et etiam magnarum domuum non modo officiales, sed cinifones rogant, ut, cum locum viderint, meminerint sui. Hi sunt amici omnium, et qui non se, sed amicos in se considerant promoveri. Hi sunt qui vitam scrutantur alienam, negligunt suam, infulatorum annos dinumerant, canis latantur, physicos et genethliacos de fatis præsidentium consulunt, librant humores, et quasi in statera appendunt elementa viventium; et quos diutius superesse conspexerint, ætatem Nestoris dicunt excedere, et cervi aut cornicis jam implere mensuram. Debiles ætate vel morbo concutunt, etiam sinceros criminibus incrustant simulatis, et quasi hæredipetæ vacillantium cathedris insidiantur, turpique interveniente commercio occupatarum sedium sæpe illicitas impetrant sessiones. Hi sunt qui de se coadjuvandis et promovendis, nefarias obligationes interponunt; et tandem cum ad rem ventum est, immemores fidei contra fidem datæ, se ipsos ambitionis et invidiæ stimulis impediunt et repellunt. Si ergo plerumque dum competitorum rixa crudescit, sapientia Dei, per occultam et rectam dispositionis suæ viam, fidelem incognitum introducit, de quo nequaquam præcesserat sermo vel cogitatio: illa tamen ex contingentibus nihil omitunt, nisi forte in eo contingentia prætermittant, quod ambiendi modum excedunt, si tamen in eo aliquis est modi excessus, ubi nullus et omnino modus. Pulsant itaque et præcitant potestates, si obsequia non sufficiunt, si intercessionem non prout, vires suas ambitio exerit, suæ et alienæ facultatis divitias ostendit, jam palam loquitur, et in montem elationis ascendit et clamat: *Hæc omnia tibi dabo, si a fundamento fidei cadens, promoveris me (Math. iv).* Hoc siquidem cadere est, cum certum sit ex auctoritate sanctorum Patrum, quod

A per hæresim Simoniacam, a sinceritate fidei corrumpit quisquis in spiritualibus, id est rebus sacris et ecclesiasticis, mercimonium avaritiæ committit. Nec refert quod pecunia intercedat, in contractu, vel ante, vel post, cum omni tempore negotiantes in talibus damnatio Simoniacæ pravitatis involvat. Cum enim perpetuo prohibitum sit ob hoc accipere vel dare quidpiam, nunquam dare vel accipere erit licitum, quod est usquequaque prohibitum. Ut enim ait Tharrasius patriarcha, dare est quandoque dare, et accipere quandoque accipere. Egregium quiddam in talibus accidit in Apulia temporibus meis. Regnante Rogero Siculo, contigit vacare ecclesiam Avellanam Campaniæ, Apuliæ, et Calabriæ. Robertus jam dicti regis cancellarius præsidebat, vir quidem in rebus gerendis strenuus, et sine magna litterarum copia acutissimus. In primis provincialium facundissimus. eorum non impar eloquio, verendus omnibus privilegio potestatis, et morum elegantia venerabilis, eoque mirabilior in partibus illis, quod inter Longobardos, quos parcissimos, ne avaros dicam, esse constat, faciebat sumptus immensos, et gentis suæ magnificentiam exhibebat: erat enim Anglicus natione. Ad eum itaque viri tres accesserunt, abbas quidam, alter archidiaconus, et tertius laicus quidam præpositus regis, fratris sui clerici causam agens, singuli clam pro jam dicto episcopatu grandem pecuniam offerentes. Quid multa? Adhibitis familiaribus seorsum cum unoquoque eorum convenit de pretio.

C Emptio ergo et venditio undique perfecta est, de solutione implenda sufficientissime cautum, pignorum et fidejussoribus datis, diesque præfixus est electioni solemniter celebrandæ. Cum itaque ad diem archiepiscopi, episcopi, et multe venerabiles personæ convenissent, præfatus cancellarius competitorum causas, et quid cum unoquoque eorum egisset, exposuit, dicens, se exinde ex episcoporum sententia processurum. Damnatis ergo competitoribus Simoniacis, pauper monachus, et totius rei ignarus, canonicè electus, approbatus, et introductus est. Illi tamen coacti sunt solvere id in quo se obligaverant, usque ad novissimum quadrantem. Utinam ita agatur cum procis nostris, qui omnes sedes olfaciunt, attentius quidem et curiosius quam odora vis aut sagacitas canum, formellas leporum, aut ferarum latebras deprehendat! Si mihi crederetur, sic excluderentur et illi, qui dissimulata ambitione cedunt, ut validius irrumpant in sedem, a qua, sicut ipsi fatentur, fuerant repellendi. Siquidem justum erat, ut de se sibi contra se crederetur. Quid enim in eis lateat, nemo fidelis novit. Plures tamen incontinentem ambiunt, et impudenter. Frustra enim, ut quemque eorum excipias, aliquem oppones titulum, quia clamore conductitio prævalente delebitur, concurrentibus exemplis et sanctionibus Patrum. Ignobilis est: sed nec Petrus patricius exstitit, aut alicubi de claritate sanguinis gloriatur. Minor est: Jeremiam et præcursorem Domini habet auctores. Puer est; et monstrat senio-

res a Daniele puero condemnatos. Illitteratus est: A catechumenus esset, beati Ambrosii fuit, ut traditur, electio celebrata. Persecutus est Ecclesiam Dei, sed et Paulus ex persecutore factus est prædicator. Electio deest, sed et apostoli non petentibus populis missi sunt. Non vacat sedes in quam posset intrudi, accedat præcedenti. Nam et Augustinus Valerio Hipponensi non tam successisse quam accessisse describitur. Avarus est, dispersa poterit congregare: et inutiliter non distrahet congregata. Ut paucis universa complectar, ad omnia ineptus est, sed Samson in mandibula asini Philisthiim expugnavit. Potens est et nunc Deus de lapidibus suscitare filios Abraham. Ad hæc dubium esse non debet quod cathedra episcopalis sanctos recipit, aut sanctos facit. Nam et cum Saul inunctus esset in regem, insiliit in eum Spiritus Domini, prophetavitque, et mutatus est in virum alium. Caiphas quoque licet sacrilegus, et qui cum Judæis conspiraverat in necem Salvatoris, cum esset pontifex anni illius, prophetavit, ut constet ipsum ab officio prophetiæ, gratiam, quam demeruerat, accepisse. Cum ergo sedes suavis, et dulce lignum, gratis et sine labore omnia desiderabilia conferant, nonne superflua sollicitudo est, dies laboriosos, et noctes insomnes ducere, ut ad sacrarium philosophiæ accedant?

Dulcis est jacuisse toro, tenuisse puellam, Threiciam digitis increpuisse lyram.

(Ovid., Amor. II, xi, 31.)

C Aut si hoc nimis videtur esse arduum, quoniam tactus lyrae sonum eliciens, suum laborem habet, et industriam exigit, tutius est exsultare quiescentem ad sonum lyrae, et vocem organi, et portas omnium sensuum voluptatibus aperire. Interim philosophantium studia deridentur, si quid auditur incognitum, quasi profanum sit, condemnatur, aut si minoris est, contemnitur. Nam ut ratione aut auctoritate reprobetur, frustra expectas. Si ratione vel auctoritate niteris, consuetudinem qua abutuntur, et quam fecerunt, objicient. Dicitque procerum alter ad alterum:

Hoc est cur pallet, cur quis non prandeat hoc est; Doctoresque tuos curto centusse licetur (32).

Et psallunt in sobrios hi qui bibunt vinum. Nec tamen ambitione tanta episcopalis dignitas duntaxat oppugnatur, eo quod jam summis et minimis eadem est dominandi præsidendique libido. Qui enim aspirare non audet ad cathedram, pari aviditate et eisdem machinis præfecturas, archidiaconatus, et alias aggreditur dignitates. Indulge ei modicum, audebit ampliora, procedet paulatim, reminiscens, quod

Audentes fortuna juvat,

et timor animos convincit esse degeneres. « Nemo repente turpissimus fuit. » Si paululum successerit

hoc est: exigua pecuniæ summa, quæ ne centum quidem asses conficiat.

(32) Apud Pers. Satyr. v, 191, legitur:
Et centum Græcos curto centusse licetur.

eis, nihil est quod se fieri posse non sperent. Tandem itaque quod petitur, obtinetur, sed ut dici solet, Deo irato

*Tunc crassos transisse dies, lucemque palustrem,
Et sibi jam miseri vitam gemuere relictam.*

(Pers., v, 60.)

Novam ergo concipiunt sollicitudinem, et seram, eo quod temporis jactura reparari non potest. Quod in claustralium pluteis continetur, excutunt, litteratorum expilant scrinia, corrogant schedulas, verborum flosculos legunt, oratiunculas conquirunt, et modis omnibus elaborant, ut videantur scire quod nesciunt. Nam ut sciant, aut in virtute proficiant, nondum solliciti sunt. Umbram duntaxat virtutis affectant, quam semper virtuti prætulerunt. Utique nihil miserius est, quam in alieno fulgore gloriari: et eo constat esse inopem debitorem, qui solutionem celebrare non potest, nisi novi gratia creditoris. Verumtamen sic tempus redimere gestiunt, ut tibi satyricus recte videatur illis occurrere, cum improprio ingerens,

*Udum et molle lutum es, jam nunc properandus, et acri
Fingendus sine fine rota: tibi luditur, effluis amens.
Contemnere, sonat vitium percussa, maligne
Respondet, viridi non cocta fidelis limo.*

(Id., III, 25.)

Hæc enim non modo adversus prælatos Ecclesiarum, sed omnes qui ante docendi officium præsumperunt, quam discipuli formam impleverint, ad pigritiam excitandam, quasi stimulum libertas veritatis educit. Unde ergo nova et vetera proferent, qui semper æque nova et vetera contempserunt? Nec est quod error concurrentium sub prætextu multitudinis excusetur, quia vivendi forma a conviventium similitudine nequaquam trahitur, sed a verbo Dei, in cujus via beati ambulant, et recto calle ad veræ felicitatis patriam pergunt. Neque enim quod a multis peccatur, peccatum non est; sed ideo gravius, quia multum. Nec delinquentis culpam socia minuit multitudo, sed prægravat, eo quod viribus suis, ne corrigatur, obstat. Ne tamen adversus justitiam Dei ambitiosorum multitudo prævaleat, non modo divina, sed humana jura armantur. Lex et prophetae, Evangelium, et omnes regule Patrum, illorum detestantur audaciam. Nihilominus tamen adversus Dominum eriguntur. *Erubescet, Sidon, ait mare (Isa. xxiii):* et tu, clerice, quid sentis, cum laicus legis fere ignarus ambitionem tuam arguit et compescit? Obstupesce, propheta, cum asina te sessorem suum revocat, et tuos convincit errores. Brutum animal, homo stupidus, angelum videt tenentem gladium, id est spiritum, qui latet in littera, et tu cæcus in tanto lumine Scripturarum insanus ruis in mortem? Erubescet ergo, obstupesce, subsiste, et a maledictione, ad quam avaritia stimulante festinas, recede, et qui contemnis Moysen et prophetas, vel asinam, quam ambitionis tuæ calcaribus urges, audi. Miraculo siquidem opus est. Balneum etenim non corripitur, nisi asina loquatur. Nonne erubescis, quod te sic excæcavit, sic pessum-

A dedit sui ipsius ignara ambitio, ut prophetis et divinis oraculis ruditum asinæ præferas? Terreris forte, et contremiscis in vocem asinæ, sed nequaquam compungeris. Hoc enim divini verbi munus est, et donum illius, qui solus in mentibus electorum ignem charitatis accendit. Unde liquet, quia inutiliter asinam audit, quicumque verbi Dei contemnit vocem. Audi tamen et asinam utilia suadentem, quia et in ea ad eruditionem tuam spiritus loquitur. Prævidet angelum cohibentem illicitos gressus tuos, et cum ostendit tibi. Qua via ad honores ecclesiasticos ascendendum sit, quæ via sit fugienda, cariones docent. Contemnis tamen, quia in via mandatorum Dei non vides angelum tenentem gladium, ut occidat te. Eadem incedit Basina homo tui collatione stolidus et tardus, et qui verbi et exempli tui calcariibus urgendus est, ut faciat legem, videt angelum, timet, subsistit, et consilium Dei tibi enuntiat. Loquitur in casa isto. Tu miraculum venerare, et singula verba ejus reponere, et exculpe in tabulis cordis tui.

CAP. XX. De legibus sæcularium principum, quibus curiales et officiales arcantur ab honoribus ecclesiasticis: et quibus exemplis Dathanitæ et Abironitæ nitantur obtinere.

Ait ergo imperator Justinianus: «Maxima sunt in omnibus dona Dei de superna collata clementia, sacerdotium et imperium: illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis præsidens, ac diligentiam exhibens: ex uno eodemque principio utraque procedentia, humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, cum utique pro illis ipsi semper Deo supplicent. Nam si hoc quidem inculpabile sit, undique et apud Deum fiducia erit plenum. Imperium autem recte et competenter exornet traditam sibi rempublicam, erit consonantia: quedam bona, omne quidquid utile est, humano conferens generi. Nos igitur maximam habemus sollicitudinem circa veram Dei dogmata, et circa sacerdotum honestatem, quam illis obtinentibus credimus, quia per ea maxima nobis dona dabuntur a Deo, et ea quæ sunt, firma habebimus, et quæ nondum venerunt, acquiramus. Bene autem universa geruntur et competenter, si rei principium fiat decens, et amabile Deo. Hoc autem futurum esse credimus, si sacrarum regularum observatio custodiatur, quam justî, laudati, adorandi inspectores, et ministri verbi Dei tradiderunt apostoli, et sancti Patres custodierunt, et explanaverunt. Sancimus igitur sanctas per omnia sequentes regulas, dum quispiam sequenti omni tempore, ad ordinationem episcopatus perducitur, considerari prius ejus vitam secundum sacrum Apostolum, si honesta, si inculpabilis, et undique irreprehensibilis sit, et in bonis testimonium habeat, et sacerdotem decens, et neque ex officiali, aut ex curiali veniat fortuna. Neque ex idiota mox clericus, deinde parvum aliquid præteriens.

episcopus appareat, sed aut in virginitate degens a principio, aut uxorem siquidem habens, ex virginitate ad eum venientem, neque filios odibiles. Alioquin qui præter hæc aliquid agit, et ipse cadat sacerdotio, et qui eum ordinat extra episcopatum sectabitur hanc legem offendens. Sed neque ineruditus existens sacrorum dogmatum, ad episcopatum accedat. Prius autem aut monasticam vitam professus, aut in clero constitutus, non minus mensibus sex, uxori tamen non coharens. De cætero autem nulli permittimus a positione legis uxorem habenti, talem imponi ordinationem. Sicut bonam gratiam, vel gloriam in eo, qui ordinandus est, querimus; ita etiam in eo calumniam, qui frustra accusavit, punimus. Si autem aliquis dicat conscium se esse alicujus illicitorum ei, non prius mereatur episcopi ordinationem, quam querelæ examinatio fiat, et undique innoxius appareat. Quod si post hujusmodi contradictionem, non passus is qui ordinem facit, legitimam examinationem imponi cause, currat ad ordinationem, sciat quod ab eo sit, pro nihilo esse, sed is qui contra legem fit cadat sacerdotio, et qui sine probatione ordinationem imponit, et ipse similiter cadat sede sacerdotali. Item Leo: « Si quemquam ad episcopatus gradum provehi, Deo auctore, contigerit, puris hominum mentibus, nuda electionis scientia, sincero omnium judicio proferatur. Nemo gradum sacerdotii pretii venalitate mereatur. Qualiter quisque mereatur, non quantum quisque dare sufficiat, æstimetur. Profecto enim quis locus tutus, et quæ causa poterit esse excusata, si veneranda Dei templa pecuniis expugnentur? Quem murum integritati; aut vallum fidei providebimus, si auri sacra fames veneranda penetralia proserpuit? Quid denique cautum esse poterit, aut securum, si sanctitas incorrupta corrumpitur? Cesset altaribus imminere profanus ardor avaritiæ, et a sacris adytis repelatur piacular flagitium. Itaque castus et humilis eligatur nostris temporibus episcopus, et locorum quocunque pervenerit, omnia vitæ propriæ integritate purifcet. Non pretio, sed precibus ordinetur antistes, tantum ab ambitu debet esse sepositus, ut quærat cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat. Sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitatus. Cum sane quisquis hanc sanctam et venerabilem antistitis sedem pecuniæ interventu subisse, aut si quis ut alterum ordinaret vel eligeret, aliquid acceperit detegitur, ad instar publici criminis, et læsæ majestatis accusatione proposita, a gradu sacerdotii retrahatur. Nec solum deinceps honore privari, sed perpetuæ quoque infamiæ damnari decrevimus, ut eos, quos facinus par coinquinat et æquat, utrosque similis pœna committetur. » Item Justinianus Novella: « Præ omnibus istud observare sancimus, ut nullus per suffragium alicujus muneris episcopus ordinetur. Si quid autem tale committatur, ipsi dantes et accipientes, et

eorum mediatores damnationi subijciantur. Et præterea qui dat, et qui accipit, et mediator, sacerdotii aut cleri honore removeatur. Quod autem pro hac causa datum est, ecclesiæ illi vindicetur, cujus voluit sacerdotium comparare. Si forte laicus mediator pro hac causa aliquid acceperit, in duplum id ecclesiæ restituat. Idem: « Sed neque quemlibet venerabilis domus gubernatorem, aut aliam quamcunque sollicitudinem ecclesiasticam agentem, dare aliquid illi a quo constituitur, aut nulli personæ liceat, pro commissa sibi gubernatione. Qui vero dat aut accipit aut mediator fit, clero nudabitur, acceptis vindicandis venerabili loco. Si autem sæcularis sit qui accipit, aut mediator est, quod datum est, duplum eidem venerabili loco ab ipso præbeatur. » Idem: « Sancimus cum opus fuerit episcopum ordinare, clericos mox in tribus decreta facere personis propositis sacrosanctis Evangelii, dicentes in ipsis decretis, quia neque propter aliquam donationem, aut promissionem, aut amicitiam hos elegerunt. Sed et scientes eos rectæ fidei, et honestæ vitæ esse, et litteras nosse; et quia, neque uxorem, neque concubinam, neque filios habent, neque hos curiales aut officiales esse. » Idem: « Sed neque curialem aut officialem clericum fieri permittimus: unde ex hoc venerabili clero injuria fiat, nisi forte monasticam vitam aliquis eorum non minus xxv annis impleverit. Tales enim ordinari præcipimus, quarta propriæ substantiæ sibi retenta, reliquis partibus curiæ et fisco vindicandis, si in clero constituti, monacho concedentem vitam impleverint. » Idem: « Ab episcopis Deo amabilibus secundum divinas regulas religiosos clericos cum multa fieri inquisitione, et boni testimonii viros ordinari sancimus, litteras omnimodo scientes, eruditos, sed nullos magis in sacris ordinationibus diligimus, quam cum castitate viventes, aut cum uxoribus non cohabitantes. Hæc quidem sæculi principes. Nam licet Ecclesiæ doctores hæc latius prosequantur; quoniam nimis videntur ardua, quæ dicuntur ab ipsis, vilescunt. Utique qui vel istos non audit, cæcior est Hypsea, et Dulichio remige surdior, et qui merito præcipitendus est, prostratus ab angelo, quem contemnit, in infernum inferiorem. Nadab et Abiu igne suo succensos, et extra tabernaculum elatos, Domino mandante, audieras; sed hi templum Domini et Sancta sanctorum, Moysæ repugnante, id est lege Domini prohibente, nituntur irrumpere. Successit eis soboles numerosa, replet atrium domus Domini, alienum ignem accendunt. Adolere thura nituntur prohibiti, et Dathanitarum et Abironitarum societate contracta, irruunt in Moysen, scindentes Ecclesiam, sacerdotium perturbantes, seditionem facientes in populo, nisi ad sacerdotium permittantur accedere. Cum enim sibi conciliaverint gratiam potestatum, de jure patere sibi asserunt universa; eo quod princeps, ut dicunt, legibus non subijcitur,

et quod principi placet legis habet vigorem. Cum ergo populus ei, et in eum omnem auctoritatem suam contulerit, ei obviare crimen majestatis est, et manifesta subversio principatus. Siquidem sacrilegii instar est, dubitare an is dignus sit, quem princeps elegerit. Nec temeritatis effugit notam, et bene cum eo agitur, si vel pœnam, quisquis ex quacunque causa voluntatem principis evacuare parat. Nullas leges credunt civilibus præferendas. Illas Anacharsis Scythæ telis aranæ comparavit, quæ muscas et culices detinent, sed volatilia transmittunt grandiora. Sic et jura civilia, humiliorum reprimunt voluntates; sed profecto potentioribus cedunt. Nam ex transgressione vel contemptu legitimam eis non irrogant pœnam, sed nec interpellatos quidem cauta dissimulatione prætereunt. Ad hæc conquisita tyrannorum exempla proponunt, quibus persuadeant potestatibus universa licere. Maxime tamen sicubi locorum fuerint, ubi invetrata consuetudo obtineat, etiam si rationi adversetur et legi. Narrant quis tyrannus domesticum suum, aut familiarem, in quam ecclesiam sine electione intruserit, quis clerum, ut ignotum et indignum eligeret, terroribus et damnis impulerit, quis Ecclesiam Dei vendiderit palam, quis metropolitanum compulerit reprobabilem consecrare, quis episcopos religiosos in exilium egerit, aut actos ab illis, coegerit exulare, quis Ecclesiam et res sacras oneraverit muneribus sordidis, quis lignis suppliciiis torserit religiosos, quis vilipenderit et pessunderit clerum, quis in provincias induxerit ferale iudicium, quis leges et canones exterminaverit a finibus suis; quis induxerit silentium episcopis, ut quævis flagitia impune et sine ulla reprehensione committeret, quis adversus Ecclesiam Romanam diutius et perniciosius intinuerit, quis omnia non tam sua quam perversa lege tractaverit, quis tandem consueverit libito licitum coequare. Si quis autem in his commemorandis copiosior est, et in explenda malitia nequior, sincerioris est fidei, et efficacioris industriæ. Qui vero pro veritate fidei, aut sinceritate morum de jure divino aliquid loquitur, aut superstitiosus est, aut invidus, aut (quod capitale est) principis inimicus.

Si dicas quia ignis qui per septuaginta annos Babylonicæ captivitatis sub aqua vixerat, demum extinctus est, Antiocho vendente Jasoni sacerdotium, aut quod beatus Gregorius testatur, quia pestilentia, et fames, concussiones gentium, collisiones regnorum, et quam plurima adversa terris proveniunt, ex eo quod honores ecclesiastici ad pretium, vel humanam gratiam conferuntur personis non meritis. Si dicas Ozam percussam a Domino, eo quod arcam nutantem præsumebat erigere. Si regnante Ozia rege leproso, siluisse dixeris Isaiam, et, eo mortuo, vidisse Dominum sedentem super solum excoctum. Si dixeris onera tabernaculi humeris et plaustris levitarum duntaxat immi-

nere, et si qua sunt in lege Dei similia, bene agetur tecum, si non mutilatus retrudaris in carcerem, aut in exilium propellaris. Undique conclamaberis, et tam ambitiosi, quam fautores eorum extremæ damnationis vitæ non verebuntur ferre sententiam. Unum tamen remedium tibi Dominus procurabit, quod cujusque sapientia, et timentis Deum conscientia consonat verbis tuis. Inde est quod sententia eorum de te, Domino auctore, non semper obtinet. Si enim ipsis creditum fuerit, tu quasi læsæ majestatis reus, hostis publicus judicaberis. Diceris utique publica evacuare judicia, et dum professionis propriæ zelator, ecclesiasticam erigis libertatem, sapientiam subvertis principum, et eos quasi stultos et contemptibiles reddere machinaris. Satiùs erit ut diadema detraheretur principis capiti, quam principalis et egregiæ partis reipublicæ dispositio, quæ in religione versatur, illius subtrahatur arbitrio.

*Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
Pompeium transire parat.*

Et forte arrogantius privatorum vota transgreditur qui sub imagine libertatis principibus appetit dominari. Nam si quis principum superstitioni hujusmodi acquiescat, insipiens est, et ab illustrium regum virtute degenerat. David tamen, sicut Regum narrat historia, et omnis Israel ludebant coram Domino in omnibus lignis fabrefactis, et citharis, et tympanis, et lyris, et sistris, et cymbalis; licet ei non defuerit ejusmodi increpator. Historia namque memorata prosequitur: *Et egressa Michol filia Saul in occursum David, ait: Quomodo gloriosus fuit hodie rex Israel, discooperiens se ante ancillas servorum suorum, et nudatus est quasi nudetur unus de scurris. Dixitque David ad Michol: Visit Dominus, quia ludam ante Dominum, qui elegit me, potius quam patrem tuum, et quam omnem domum ejus; et præcepit mihi ut essem dux super populum Domini in Israel, et ludam, et vilior fiam plus quam factus sum, et ero humilis in oculis meis, et cum ancillis de quibus locuta es, gloriosior apparebo. Igitur Michol filiæ Saul non est natus filius usque ad diem mortis suæ (II Reg. vi).* David vero sedit rex in domo sua, et dedit ei Dominus requiem undique ab universis inimicis suis. Videsne quam diligenter puniri docet historia hinc contemptum religionis, cum arrogantia tumoris, inde devotionem fidei, et humilitatis cultum remunerat? Nam et David quietem regni assequitur, et Michol pravi increpationis merito sterilis obit, et nullam inelyti generis, et felicitis matrimonii reliquit fructum. Recte quidem, cum et Michol *omnis aqua, vel ex omnibus* interpretetur. Siquidem multitudinis imperitæ consilium, et quæ populare iudicium sequitur, fructus boni nec jucunditatem, nec memoriam habet. Veruntamen cum istos consiliarios magnatorum audieris, nequaquam suspicaberis Michol sine sobole decessisse. Omnes enim filios Michol esse miraberis, et si non carnem, spiritum

ex traduce illius putabis processisse. Et quo istud facilius tibi persuadeas, hi qui divinam evacuare nituntur, ut suam statuant, auctoritatem, sine liberis moriuntur, aut eos relinquunt degeneres et ignavos. Procul dubio quisquis ecclesiasticam deprimit libertatem, aut punitur in se, aut punitur in sobole. Amittunt ergo filii etiam propria, cum his quæ, favore eorum, paterna impietas occupavit.

CAP. XXI. De hypocritis, qui ambitionis labem, falsa religionis imagine, nituntur occultare.

Licet autem populi temeritas, aut licentia potestatum, præceptis legitimis, et divina institutione reprimi possit, ambitio tamen dominari non potest. Si enim in manifesto non audet, clanculo serpit, et fraudulenter ingreditur. Si fores Ecclesiæ muneribus non aperiat, si nec sua, nec aliena violentia reserantur, confugit ad artes fallaciæ suæ, omnia quæ libertatem impugnant, quæ doctorum statuta convellunt, et quæ religioni contraria sunt, tota libertate spiritus detestatur. Sinonem, ut simplices et credulos circumveniat, miraberis rellisse. Simulat et dissimulat, et

astutam gerit sub pectore vulpem.

(PERS., v, 117.)

Stoico quovis liberior est, Catone rigidior. Est quoque interdum simplicior Paulo doctore gentium, sollicitior, ferventior Petro; et ei vivere Christus est, et mori lucrum: nec gloriatur in aliquo, nisi in cruce Christi, quam jugiter portat in corpore, ut spiritus salvus sit, dissolvi duntaxat cupiens, et esse cum Christo. Mortificat ergo carnem cum vitiis et concupiscentiis; et non sicut cæteri hominum, cum hominibus degens, vitam agit angelicam, et in cœlestibus conversatur. Jejunant hi continue, sine intermissione orant, clare tamen, et ut audiat hospes, asperis et sordidis vestibus induuntur, et populum increpant. Arguunt clerum, de moribus corrigendis sollicitant principatus et potestates, testimonium sibi acquirentes justitiæ, si vitæ detrahant alienæ. Ut vero fraus sub honestatis specie convalescat, laudabilem virorum collegia expectant, arduas subeunt professiones, ostentant difficilia, et familiarius sibi propitia, possibilia et quæ humaniora sunt, exsequuntur. Sic ergo Basilii, Benedicti, Augustini, aut si hoc parum est, apostolorum et prophetarum fatentur successores; vestes Carthusiensium, Cisterciensium, Cluniacensium, induunt, et qui dignantur esse canonici, gloriantur in laneis tunicis et pellibus agninis. Veniunt enim in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces (Matth. vii); sed, ut ait Dominus, evidentissime cognoscuntur a fructibus suis. Non tamen a fraude istorum, religionis veræ diminuitur gloria. Nam indubitanter omnibus constat, quia nomina quæ profitentur, et quorum pollicentur officia, honestissima et fidelissima sunt. Nam religio in his adeo vera, adeo probata consistit, ut nullius reprehensionis aculeos reformidet. Siquidem Carthusienses,

A quasi avaritiæ triumphatores, præcipui ubique clarescunt. Cistercienses B. Benedicti, quem omnium justorum spiritu plenum fuisse constat, præcepta et vestigia sequuntur ad unguem. Cluniacenses, religionis formam multis provinciis tradiderunt. Et canonicis sufficere debet ad plenissimam laudem, quod regulam eorum oportet omnes clericos imitari. Eremitæ quoque baptistam Salvatoris, et filios prophetarum, institutionis suæ habent auctores. Fratres Templi, Machabeorum exemplo, ponunt animas suas pro fratribus suis. Xenodochi, sive hospitalium procuratores, apostolorum sequuntur vestigia, et ad perfectionis cumulum aspirantes, in eo fidelissime audiunt Christum, quod vivunt innocenter, et omnia quæ habent, pauperibus erogant. In his tamen omnibus fideles inveniuntur, et reprobi, nec ob id religionis aut professionis veritas deformatur. Quæ enim professio est, aut quæ legitur unquam fuisse societas, in quam macula non irreperit? Angelum apostatam legimus, in primis fratribus parricidium, prophetam reprobum, apostolum proditorem, discipulos Christi perfidos, nec tamen corrumpitur puritas persistentium angelorum, aut minus sancta est societas invicem diligentium fratrum, aut prophetiæ gratia est in electis culpabilis, aut apostolatus in fidelibus contemptibilis, aut disciplina Christi per varios errores aberrantium est infamis. Sicut ergo angelus Satani transfiguratur se in angelum lucis, et apostoli pseudo ad auctoritatem apostolicam aspirabant potius, quam ad vitam: sic et hypocritæ ad supercilium Phariseorum confugiunt, dilatantes phylacteria, et magnificantes simbrias; et quæ in lege Dei scripta sunt, nolunt contingere digito, nisi ut videantur ab hominibus, a quibus honoris aut alterius remunerationis mercedem expectant. Inde est quod facie pallorem ostendant, profunda ab usu trahunt suspiria; artificiosis et obsequentibus lacrymis subito inundantur, obstipito capite, liminibus interclusis, comâ brevi, capite fere raso, voce demissa, labiis ab oratione mobilibus, incessu tranquillo, et quasi gressu quadam proportionem composito, pannosi, obsiti, sordes vestium, et affectatam vindicant vililitatem, ut eo facilius ascendant, quo se studiosius videntur in locum novissimum dejecisse, et qui sponte sua decrescent, crescere compellantur inviti. Hi sunt qui, si quid maculæ inhæsit Ecclesiæ dum peregrinatur, publicis aspectibus detegunt, ut ipsi ab omni macula videantur immunes. Hi sunt qui beneficia, quæ necdum sanctis collata sunt, prædicant auferenda. Hi sunt qui potestatibus persuadent, ut propter vitia personarum, jure suo priventur ecclesie. Decimationes et primitias ecclesiis subtrahunt, et ecclesias ipsas accipiunt de manu laicorum, episcopos facilius inconsultis. Hi sunt qui prædia avita subtrahentes indigenis, vicos et pagos redigunt in solitudinem, et in suos usus vicina quæque convertunt, ecclesias diruunt, aut in usus revocant

sæculares. Quæ domus orationis fuerat, aut efficitur stabulum pecoris, aut opilionis, aut laniticii officina. Et quidem majora impune faciunt, et quasi cornibus geminæ potestatis, Ecclesiam, in cuius sinu quiescunt et protegentur umbra, ventilarè non cessant. Ad Ecclesiam namque Romanam confugiunt, quæ mater pietatis, religioni consuevit providere quietem. Implorant opem ejus, protectionis impetrant clypeum, ne cuiusquam possint malignitate vexari, et ut se possint plenius exhibere, et charitatis implere munus, ne decimas dent, apostolico privilegio muniuntur. Procedunt ulterius, et quo sibi plura impune liceant, a jurisdictione omnium ecclesiarum se ipsos eximunt, et efficiuntur Romanæ Ecclesiæ filii, spirituales. Ita tamen, ut pro foro rei ubique convenient; sed tamen conveniri non possunt, nisi Romæ vel Hierosolymis. Deinde sæcularium potestatum implorant auxilium, et eis divinam gratiam pollicentur. Fiantque mediatores Dei et hominum, et eos qui venia indigent, suis aggregant societatibus, confessiones excipiunt, et claves Ecclesiæ usurpantes, aut subripientes Petro, ligare præsumunt et solvere, et Domino prohibente, falcem mittunt in messem alienam. Potentiores tamen et ditiores, favore vel mercede recepta, facilius exonerant, et peccatis alienis humeros supponentes, jubent abire in tunicas et vestes pullas, quidquid illi se commisisse deplorant. Amplificant misericordiam Domini, qui neminem vult perire, quam sicut apertam et patientem poenitentibus, sic solis desperantibus præclusam esse, pronuntiant. Indulgent interim his, qui criminibus ardentius, et tenacius involvuntur, peccare in spe, dum tamen sibi in redemptionem eorum, aliquid prærogent; et audacter promittunt veniam, eo quod sicut aqua ignem, ita elemosyna peccatum exstinguit. Poenitentia quoque nunquam sera est, si tamen vera. Consentiant ergo moribus iniquis, et popularem provocantes affectionem, assentationibus obturant aures hominum, ne increpationes audiant prelatorum. Ad hæc rumosculos inquirunt, tumultibus gaudent, dissidentium secreta explorant, et eadem nunc ad amicos perferunt, nunc ad hostes, utrisque grati, utrisque perfidi, magis tamen ad ista videntur idonei, quia ab imagine religionis minus habentur suspecti. Quid in palatio, quid in foro, quid in agris expediat, quid in castris, soli creduntur nosse, quia universa hæc præ cæteris videntur curare, qui istis jugiter immiscentur. Si convenient patres in curia, cives in foro, milites in expeditione, si denique concilium, aut synodus convocetur, præcipuam sedium partem præoccupabit umbratilis ista religio. Claustrorum fracta credas repagula, exhausta ptotchia, vel xenodochia, et a locis venerabilibus examina conviventium evolasse. Adeo quidem se religionis species turbis, et publicis aspectibus ingerit. Primas cathedras, recubitus primos, primas salutationes usurpant, et si eas differas, veho-

mentissime indignantur. Si eis obloqueris, religionis inimicus et veritatis diceris impugnator. Feras itaque patienter, si injurias et damna intulerint, qui licentiam omnium, apostolica et regia auctoritate obtinuisse videntur. Nam et hoc meritis eorum deberi creditur. Sane qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. (Rom. xiii.) Nec ego apostolicæ majestati, et regis arbitror reluctandum. Miror tamen, ut fidelium pace loquar, quidnam sit, quod decimas, et jura aliena usurpare non erubescunt? Inquient forte, religiosi sumus. Plane decimas solvere religionis pars est, et eas a Deo populus duntaxat religiosus exigitur. At qui eas exigunt, irreligiosi sunt. Vos autem quis constituit iudices super eos? Aut qui estis ut exerceatis iudicium in servos alienos? Unusquisque suo domino stat, aut cadit. Stabunt autem. Sumus, inquiunt, tuti apostolico privilegio, cujus beneficio de nutrimentis animalium et laboribus nostris decimas retinemus. Nempe apostolis omnia licent; sed omnia ab apostolicis fieri nequaquam expedit. Esto quod illi vobis hoc licenter concesserint; vos an recte petieritis, videatis. Nempe qui petit, ut quod debet, non faciat, justitiæ spontaneus non obedit. Nunquid de nutrimentis Abel Dominum non respexit? Cain fruges obtulit; recte quidem, quia Domino debebantur, sed in partitione iniqua, dum divisioni aliquid subtrahit, peccatum committit. Acceptantur præ illo munera ejus, qui fetus animalium cum Domino partitur. Et forte de animalibus redduntur rectius, quia sine cultura et cura nostra proveniunt. Plus enim laboris est in frugibus serendis et metendis. Non coguntur dare de suis. Quis enim de laboribus alienis redditurus est rationem? Quid multa? Multis et longis allegationibus videntur astruere quoniam alios decimas dare non prohibent, dum ipsi ab eis dandis immunes sint, quia adeo religiosi sunt, quod in ea parte derogare possunt constitutioni divinæ, et in eo licenter minus grati sunt gratiæ Dei, quo eam amplioribus beneficiis experiuntur. Quæ enim ex sola gratia proveniunt, ut sunt fena, et sponte nascentia, non censentur obnoxia religioni. Primo quidem dum religio paupertate gaudebat, et in aliorum necessitates aut usus effundebat viscera inopie suæ, indulta sunt privilegia professionibus, quæ necessitate cessante, et frigesciente charitate, potius avaritiæ, quam religionis instrumenta creduntur. Ecce enim quia omnes hi privilegiati, quæ sua sunt quæerunt, et Jesus, qui prædicatur in publico, aut omnino abest, aut in additis latet.

Inde est, quod cum ad iniquum compendium avaritiæ privilegia trahi conspiceret B. Adrianus, volens ea omnino revocare, licentiam eorum hæc moderatione compescuit, ut quæ de laboribus usurpant, circa novalia duntaxat interpretetur. Sic enim gaudere poterunt privilegiis, sine gravi dispendio juris alieni. Unum tamen est quod tantus Pater utcumque sustinuit; et quia Patrum canonum-

bus refragatur, mirabile est in oculis nostris. Milites namque Templi, sui favore ecclesiarum dispositionem vindicant, occupant personatus, et quodammodo sanguinem Christi fidelibus ministrare præsumunt, quorum fere professio est humanum sanguinem fundere. Non equidem quod eos viros sanguinum dicam, qui pene soli inter homines legitima gerunt bella, cum et David non propter bella, quæ legitime exercebat, vir sanguinum dictus sit, sed propter Uriam, ejus sanguinem innocenter effudit. Ut enim in canonibus cautum est, laicis quamvis religiosi, nulla de rebus ecclesiasticis legitur attributa facultas. Esset utique veræ religionis indicium, si ab illius rei dispositione temperarent, quam sibi, Domino prohibente, tractare non licet. Sed nec de rapinis, non dico ecclesiarum, sed nec quorumcumque fidelium, munus hospitalitatis implendum arbitror, quia panem sacrilegum odit Dominus, et aspernatur oblationes quæ offeruntur ex sanguine: et quoties invocatur a talibus, claudit aures suas, ut non pateant ad preces eorum.

De his quæ in fraudem justitiæ Dei committuntur a talibus, ad præsens nequaquam sermo est institutus: licet omnino iniquum sit, quod amore pecuniæ illecti, ecclesias, quas episcopi clauserunt, aperiant. Divina suspensi celebrant, sepeliunt mortuos, quos rejicit Ecclesia, et semel in anno faciunt, ut toto anno erroneus populus ad vocem Ecclesiæ obsurdascant, et qui coerceri non potest, emendari contemnit. Circumeunt ergo ecclesias, collegiorum suorum merita præconantur, abolitiones criminum portant, et interdum prædicant Evangelium novum, adulterantes verbum Dei, quod annuntiat non ad gratiam, sed ad pretium, viuentes ad voluptatem non ad veritatem: et tandem cum in latibulis sero conveniunt, die de virtute locuti, clunem agitant errore et labore nocturno. Si sic itur ad Christum, fallax et vana est doctrina Patrum, quæ arctam et arduam monstravit viam, homini tendenti ad vitam. Cum vero istis ecclesia indignetur, nulli omnino æquius commoventur, quam viri vere, religiosi, in quorum injuriam hæc omnia refunduntur. Succenset populus; sed religiose professiones adversus hanc hypocrisis labem justius amarificantur. Non enim hoc fecisse dicuntur hypocritæ, sed Cistercienses, aut Cluniacenses, aut alii, quorum hi ventiloqui, aut ventriloqui habitum induunt, et vitam mentiuntur. Nam claustrales, qui plane vere religiosi sunt, dum professionibus serviunt, ab hac malitia immunes sunt. Nulla vita fidelior, nulla simplicior, nulla felicior, quam eorum, qui in claustris fideliter degunt, et humiliter abiectione sua gaudentes, ovedientes prælatis suis in omni subiectione et reverentia, nec appetentes sub obedientiæ nomine dominatum, aut fraudandi, aut vagandi, aut oliandi licentiam, vasa sua possidentes in sanctificatione et honore, præstolantes in silentio et patientia salutare Dei, a detractatione et

A murmure alieni, excipientes ab ore Domini inquiete verbum, quod salvare potest animas suas, grata miscentes cum Deo colloquia, et quasi terrestres angeli, sunt totius mundanæ perturbationis ignari. Si quid autem est, quod eos contristare videatur, ad charitatem fraternam referendum est, quia et in cælis angeli nostris quodammodo lapsibus compatiuntur, et super uno peccatore, pœnitentiam agente, congaudent. Cum vero philosophos imitari nostro tempore, quo virtus exinanita est, et Astream relictis hominibus ad cælos constet rediisse, sit arduum, vita claustralium virtutem philosophorum incomparabiliter antecedit, aut quod melius crediderim, rectissime et tutissime philosophantur. Qui vero ad expendas necessitates eorum egrediuntur humiliter, et in eis fideliter versantur, et si non securiorem, plane utiliorem exercent; et vitam, maxima laude digni et reverentia, nequaquam ad Epicureorum vel hypocritarum factionem accedunt. Nam hypocritas Epicureis rectissime aggregabis, qui philosophiam profitentur, et propriæ serviunt voluntati. Cum lites foveant, privilegiis abutantur, serviant cupiditati, charitatis officia nequaquam exerceant, propriam quærant gloriam, nonne secundum carnem ambulantes, licet se spirituales mentiantur; merito expectantes interitum carnis, participes futuri gehennæ illius, cujus et nequam spiritus est, et quia inani gloria intumescens, Altissimo conformari voluit aut præferri, dejectus et præcipitatus est in lacum damnationis æternæ? Sane insani sunt, qui hac via incedunt, et miserabiles omnibus gentibus, qui et præsentis vitæ bonis privantur, et æternæ, maxime cum ille, qui pro peccatoribus peccatum sustinuit fieri, et familiarem se exhibuit publicanis, et meretricibus, cum hypocritis pacem habere nequiverit, qui non indigebant justitia ejus. Quod planum est his, qui altercationes, quas cum Phariseis exercevit, diligenter attendunt. Nituntur tamen Phariseorum exemplo locum tenere primum.

CAP. XXII. *De eisdem: et de Ezechia, qui thesauros, quos ostentavit, amisit.*

Difficillimum, aut impossibile asserunt sapientes, in præsentem gaudere cum mundo, et in æternum exsultare cum Christo: et plane miserimum est torqueri cum mundo, et in æternum cum diabolo flagellari. Si ergo et in hac vita tantum sperantes sunt hypocritæ tristes, qui exterminant facies suas ut pro hominibus appareant, et quasi præcinentibus tubis, justitiæ suæ opera præconantur, a Domino frustra retributionem expectant, quoniam in præsentem *repperunt mercedem suam* (Matth. v). De his enim qui verbo et habitu tenus honorant Dominum, ex sententia ejus constat, quoniam ipse elongatur ab eis; eo quod cor eorum ab eo elongatum est; sed et ipsa opera eorum dispendium salutis afferunt, et Babyloniorum principi Satanæ famulantur. Omnia enim quæ ostentationis gratia fiunt, proficiscuntur in mortem. Regum narrat historia, quod

cum Ezechias rex Hierusalem per manum Isaiae filii Amos signum incolumitatis et salutis a Domino accepisset, umbra horologii retrorsum cedente decem gradibus, quod naturæ videtur adversum, cum umbra procedere soleat, non redire; misit Berodach Baladam filius Baladam rex Babyloniorum litteras et munera ad Ezechiam: audierat enim quod ægro-
tasset Ezechias. Lætatus est autem in adventu eorum Ezechias, et ostendit eis domum aromatum, et aurum, et argentum, et pigmenta varia: unguenta quoque, et domum vasorum suorum, et omnia quæ habere poterat in thesauris suis. Non fuit quidquam quod non monstraret eis Ezechias in domo sua, et in omni potestate sua. Venit autem Isaïas propheta ad regem, et dixit ei: Quid dixerunt viri isti, aut unde venerunt ad te? Cui ait rex: De terra longinqua venerunt, de Babylone. At ille respondit: Quid viderunt in domo tua? Ait Ezechias: Omnia quæ sunt in domo mea, viderunt. Nihil est quod non monstravim eis in thesauris meis. Dixitque Isaïas Ezechia: Audi sermonem Domini. Ecce dies venient, et auferentur omnia quæ sunt in domo tua, et quæ condiderunt patres tui, usque in diem hanc, in Babylonem. Non remanebit quidquam, ait Dominus. Sed de filiis tuis qui egredientur de te, quos generabis, tollentur, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis (IV Reg. xx).

In superficie quidem historiæ secundum Hebræos, auctore Hieronymo, veritas liquet cum Ananias, Azarias, Misael, cum Daniele captivati sunt in Babylonem, ibique castrati, ut in regis palatio, secundum morem gentium, ministrarent: nisi forte repugnet, quod pueri sine macula a rege iubentur introduci, ut linguam Chaldæorum discerent, et constet quod non modo thesauri regis Judæ in Babyloniā translati sunt, sed magna pars vasorum templi Domini in Hierusalem asportata legatur, et profanata. Eleganter tamen cum Dominus regi miraculum indulsisset, Babyloniorum dicuntur nuntii cum muneribus accessisse. Quia tunc præcipue quis sollicitatur a nuntiis confusionis, quando per admirabilem clementiam Dei virtus clarius innotescit. Sed tunc imprudentis est exsultare, quia hi non modo suspecti habendi sunt, sed quasi hostes perniciosissimi studiosius devitandi, quia timendi sunt etiam cum dona ferunt. Qui ergo aromata bonorum operum, virtutis aurum, argentum eloquentiæ, cogitationum pigmenta, unguenta misericordiæ, et utensilium suorum aptitudinem ostentat et decorem, et si qua in thesauris bonæ conscientiæ cautius et utilius reponuntur, audiat verbum Domini, sciatque pro certo, quia omnia quæ militare videbantur ad gloriam, confusionis stipendium et mortis acceptura sunt. Ipsa quoque etiam filiorum successio, Babyloniorum castratur principi, quia ea quæ alias meritum virtutis habent et fructum, dum inanis gloriæ causa fiunt, inutilia sunt auctori. Justus enim remunerator hypocritas spernit, et solius veritatis in bono cultum acceptat, cuius oculi nullo furo. nulla mali-

tia præstringi possunt, quia videt in abditiis, et cordium profunda scrutatur. Species discernit a rebus, Ne qua sub arato mendosum tinniat auro.

(Pers., v, 106.)

Unde et hypocrisis nomen accepit, quæ quidem Epicureorum indubitata species est.

CAP. XXIII. Quod Carthusienses, dum moderationis habentis avaritiam cohibent, et Magni Montis nova religio, dum omnia mundana contemnens, et de crastino non cogitans repellit omnia, avaritiam excludit, ab hypocritarum nota et nomine longius absunt: et qui sunt sæculares aut religiosi: et quæ regalia activorum, et quæ otiosorum: et quis sit finis hypocritæ.

Hypocritarum autem nomen et notam cautissimo et fidelissime declinant Carthusienses, et Magni Montis nova professio, in antiquæ virtutis culmine, Salvatore prævio, solidata. Siquidem Carthusienses, cupiditati suæ, imo necessitati, limites præfixerunt, et moderationis habentis omnem avaritiam cohibent, et interdum ipsi necessitati aliquid subtrahunt, ne sub obtentu illius quidpiam avaritia molitur. Magni procul dubio viri, et inter præcipuos numerandi, cum non modo professiones, sed jam senescente mundo, in tanta multitudine labentium sæculorum, pauci processerint homines, qui satisfactionis sibi aliquos præscripserint terminos. Necessum est semper deesse aliquid curæ rei, et ipse hiatus desiderii aliquid ulterius jugiter affectantis, imperfectionis signum est. Signum dico, defectum potius dixerim conscientiæ manifestum. Quodam igitur modo, eoque glorioso, perfectus est, qui prævidet unde valeat satiari: quod etsi neminem vel admodum paucos gentilium assecutos credam, huic tamen nonnullos instituisse proposito, certum habeo, cum et ethnicus dicat: « Certum voto pete finem, » sine quo in infinitum animi humani conatus protenditur, et in id quod omnino nequeat apprehendi. Porro Magni Montis incolæ vitam præarduam elegerunt, et non modo avaritiæ, sed ipsius naturæ quodammodo domitores, omnia necessitatis imperia excluderunt, abiecerunt sollicitudinem crastini, omnia mundi oblectamenta contemnere parum est apud eos, quacunque ad portas eorum quis pulset imagine, excluditur et confusus abscedit: in eas quippe solus Christus ingreditur, cuius innituntur gratiæ: jactantes cogitatum suum in eum, qui parvulos enutrit, et dat juvenis escam, pullisque corvorum (Psal. cxlvj); lilia vestit agri, et omnibus sperantibus in se, aut constitutionis suæ obtemperantibus legi, necessaria præstat, ut nihil desit his, qui se ejus non subtraxerunt voluntati. Totam ergo sollicitudinem suam, et omnem in eum projiciunt, cui de fidelibus cura est, adeoque prudentiæ devitant angustias, ut vita eorum tota nonnullis tentatio videatur. Sancti siquidem Patres genus tentationis diffiniunt, cum quis agendorum habenas divino duntaxat committit miraculo, humano nondum auxilio destitutus. Cæterum ego vitam placentem Deo arbitror cupiditatis ignaram, insistentem inno-

eentiae, et pervigilem in opere charitatis. Quid ergo in his aut in illis, sibi palliata hypoerisis vindicabit cupiditate deducta? Regula namque verissima est, quod de radice charitatis non oriuntur mala, et de cupiditatis planta nequaquam bona proveniunt. Nec est quod displiceat Deo, ubi sinceræ voluntatis violentia immolatur: aut quod eum non offendant, si in quolibet pingui oblatione, propriam ei quis subtraxerit voluntatem. Ergo qui suam voluntatem facere disponit, irritat Dominum, et qui sua postposita illius se subijcit voluntati, Altissimum placat. In eo siquidem solo veræ justitiæ summa consistit. Unde illud in Evangelio: *Judicium meum*, inquit Dominus, *justum est, quia non facio voluntatem meam, sed ejus, qui misit me* (Joan. v). Moyses quoque in Levitico: *Omnis oblatio, quæ offertur Domino, absque fermento fiet, nec quidquam fermenti; ac mellis adolebitur in sacrificio Domini* (Lev. iii). Superbiæ namque fermentum offertur et mellis, cum quis neglecta humilitate et amaritudine mandatorum, quidpiam offert ad nutum propriæ voluntatis. Qui vero mandatis legitimis propriam subijcit voluntatem, quidquid offerat, tumorem fermenti et mellis, a sacrificio prohibitam scilicet excludit dulcedinem. Isti itaque propriæ voluntatis immemores, quærentes jugiter quomodo placeant ei, cui se probaverunt, laudem, quæ ab hominibus est, contemnentes; nec habentes, nec volentes habere divitias, quam dicendi sunt habere cum hypocritis portionem? Quod tamen miraberis, jam ad Carthusienses divertisse dictus est aliquis, ut a sanctorum consortio evocatus ascenderet, et postea conversus retrorsum, quid quæsierit operum testimonio declarasse. At ille iudicem suum habet, nec tamen unquam committere potuit, ut sanctissimæ professionis gloriam denigraret. De Magno Monte neminem adhuc assumptum audiavi, sed utinam aut nunquam assumatur, aut talis, qui nullo decoloret actu hominum singularis eminentiæ venustatem. Alii Basilium, alii Benedictum, hi Augustinum, at isti singularem magistrum habent Dominum Jesum Christum. Licet autem istas duas professiones, minus tamen quam meruerint, commendaverim, nihil, Deo teste, in suggillationem aliorum, in professionibus suis recte incedendum, protuli. Sancti sunt utique Cistercienses, Cluniacenses sancti; sancti monachi et canonici regulares, et in his, sicut stella a stella differt in claritate, sunt alii aliis sanctiores, et quamvis professionem professio antecedit, in quavis earum forte reperientur, qui possint sanctis superioribus adæquari. Plane virginum primus gradus et singularis gloriæ titulus est: in continentibus tamen, et conjugatis, forte sunt aliqui multis virginibus præferendi. Confessoribus martyres præferendos catholica confitetur Ecclesia, et tamen nonnullos confessores, aliquibus martyribus forte quoad aliquid, non verebitur cœquare. Nec est quod se aliquis sæcularium, mei scilicet similium, jam dictis professionibus confe-

rat, quia vix est ut quispiam talis vel ignavo cœnobitæ possit æquari. Si quis enim in nobis, a Septembris Idibus usque ad Pascha, jejundet omni die, nocturnis adsit vigiliis, jugiter abstineat ab esu carniū, omnem Veneris immunditiam nesciat, horis competentibus nunquam desit, aut raro, et hoc ex justa causa, sobrietatis limites non excedat, cautam ponat silentij custodiam ori suo, et diurnos excessus deleat satisfactione quotidiana, et quod præcipitur incunctanter, et sine mora expleat, et non modo verborum, sed et verberum acrimoniam sufferat patienter, ut coram tondente se obmutescat; quis non eum quasi virtutis egregiæ, et singularis meriti hominem admiretur, et cum reverentia præconetur, tanquam revera apostolicum virum, et expressum Christi imitorem? Hæc autem etiam ignavi, ex necessitate tamen, faciunt cœnobitæ. Nam in eo a studiosis differunt, quod illi ex dilectione exercent ea, ad quæ isti stimulo necessitatis urgentur, et sæpe inviti. Sunt tamen in habitu communi, quos sæculares non audeo nominare, cum nihil sæculare sit dicendum in talibus, nisi quod sæculo nequam amoris fœderantur affectu. Sicut enim præputium nihil est, et circumcisio nihil, sed observatio mandatorum Dei; sic, ut religiosorum pace dicam, monachatus nihil est, et canonicatus nihil, mandatorum observatione deducta. Hæc igitur tandem prosunt, si quis legem observet. Si vero sine his quispiam observat legem, eum nequaquam dixerim sæcularem. Verumtamen geramus morem religiosi, sint sæculares interim, quos vestis pulla ab aliis non discernit. Nulla enim jactura nominis, nisi sæcularis sit et vita. Indignantur aliqui quod de religiosis ego habitu sæcularis, et conversationis peccator ista pronuntio, et dum commendo cœnobitas, me aliis detrahere criminantur. Adversus hos non Cæsarem, sed Benedictum appello, qui sicut Gyrovagos et Sarabaitas arguit, sic manifeste commendat cœnobitas.

Auctor mihi Hieronymus est, licet eum nonnulli monachorum minus benigne audiant, eo quod clericos ad aliquid visus est prætulisse; auctor est, inquam, quod vestis nequaquam religionis differentiam faciat, sed in omni habitu qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi. Idem quoque ait: Vestes pullas æque vita ut candidas. Ornatus ut sordes pari modo fugienda, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet. Nam absque lineo amictu incedere, sed pretium linearum vestium non habere, laudabile est. Et manifeste videtur exprimere sectam temporis nostri, hominum scilicet, qui irregularem quandam regulam profitentur, quos an ex verbis ejus possis agnoscere, audi quid incontinenti subjungat. Alioquin, inquit, ridiculum et plenum dedecoris est, referto marsupio quod sudarium et orarium non habeas gloriari. Sunt qui pauperibus parum tribuunt, ut amplius accipiant, et sub prætextu elemosynæ quærent divitias; quæ magis venatio appellanda est, quam elemo-

syna. Sic bestiae, sic aves, sic capiuntur et pisces. Modica esca in hamo ponitur, ut in eo matronarum saeculi protrahantur. Est utique melius non habere quod tribuas, quam ut tribuas petere impudenter. Non habent fratres hospitales, vel alii quod hic de me querantur. Qui enim haec loquitur, doctor Ecclesiae est, et forte ad eos Hieronymus non respexit. Ipsi, licet ego noverim, noverunt regulam suam. Novi tamen regulam veritatis, qua mihi constat, quia religio munda et immaculata apud Deum et patrem, haec est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc saeculo. Haec autem politicorum omnium est: et bene cum istis agitur, si eam fideliter servant. Porro in sacro otio Dei degentium, regulam in se Propheta exprimit, dicens: *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear; propter hoc latitatum est cor meum* (Psal. xv). Et Maria exempta a turbis, et in Evangelio, sedens secus pedes Domini ut audiret verbum ejus. At nunc de hypocritis sermo claudatur, quid beatus Job de his pronuntiet proferatur in medium. Hoc, inquit, scio a principio, ex quo positus est homo super terram, quod laus impiorum brevis sit, et gaudium hypocritarum adinstar puncti. Si ascenderit usque in caelum superbia ejus, et caput ejus nubes teigerit, quasi sterquilinum in fine perdetur (Job. xx).

CAP. XXIV. De invidis et detractoribus.

Ecce quam miser est finis hypocritarum, qui, sacro testante eloquio, perdentur ut sterquilinum, quo nihil immundius est. Frustra ergo affectaverunt umbram bonorum operum, nam si bona essent, revera nequaquam perderentur. Ut desideria carnis implerent, quae adversus spiritum concupiscit, multa sustinuerunt in fame et siti, in frigore et nuditate, et similibus, quibus Christi pretiosum emi poterat margaritam. Non enim in sola immunditia, vel gula consistunt opera carnis, cum Apostolus ad Galatas loquens, ea in multis vitis manifesta esse convincat, ut sunt fornicatio, immunditia, avaritia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, amulationes, ira, rixae, dissensiones, haereses, sectae, invidia, homicidia, ebrietas, comestiones, et similia. (Gal. v.) Quae qui committunt, regnum Dei non possidebunt. Sive ergo ad finem immunditiae et luxuriae, sive ad inanis gloriae vel avaritiae exitum, opera referantur, quia privantur fine suo, mortem incurrunt. Unde idem Apostolus: *Non efficiamini*, inquit, *inanis gloriae cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes* (Gal. v). Sane vitia quibus falsa justitia innotescit, prudenter et eleganter expressit, cum arrogantiae tumor facile provocet, unde sibi provenire victoriam opinatur, et livor illis invidet, quos superiores putat esse, vel pares. Quo quidem nihil crediderim esse miserius, licet nulla miseria minus moveat misericordiam (et hoc recte) quam calamitas eorum, qui sponte beatitudinem abjecerunt. Quis enim compatiatur eis, qui a felle malitiae malunt

A esse miseri, quam beati? Patribus siquidem pridem placuit beatitudinem consistere in virtute, et nullam sine charitate posse esse virtutem. Cujus utique fructus jucundissimus est, Apostolo testante, et qui operibus carnis haec opera spiritus, quae ad vitam proficiunt evidenter opponit; quae sunt *charitas, pax, patientia, longanimitas, bonitas, gaudium, mansuetudo, continentia, castitas* (ibid.). Qui ergo hos virtutis ramos a terra cordis sui succidunt, et radicem charitatis, de qua oriuntur, exterminant, quamam via ad beatitudinem pergunt? Plane nihil est, quod magis charitatem impugnet, quam venenum invidiae. Est autem invidia, ut philosophis placuit, tristitiae ex apparenti prosperitate alienius initium. Si enim de tyranni vel perversi civis apparenti quis prosperitate tristatur, nequaquam deturbatur invidiae macula. Nam et bonis displicet, cum in perniciem multorum bene succedit his, qui ad mala creduntur proniores. Si ergo livor bonis affligitur alienis, plagum est quod a charitate plurimum distat, quae sua non quaerit, sed quae proximorum. Charitas in bonis nihil suum, in malis reputat nihil alienum; malis compatiatur alienis, bona sua diffundit in proximos. Nam et animos unit, ut idem velint, idemque noli. Ait magnus Pater Augustinus: Tolle invidiam: meum tuum est, et tuum meum. Et forte non erit aliquot meum, vel tuum, sed omnia nostra erunt. Ipsa enim est quae, quod sibi vult abesse, idem proximo abesse desiderat, et si non absit, infelicitate cruciatur, et saepe in eo quod non desiderat, dum illud proximo videt abesse, torquetur. Recte quidem, cum et ethnicus dicat, quia

*Justius invidia nihil est, quae prolinus ipsum
Auctorem rodit, excrucians animum.*

Nec leve tormentum credas, quo nullum gravius potuerunt « Siculi excogitare tyranni. » Pestem hanc, licet poetici nube figmenti, Naso depinxit eleganter quidem et vere:

*Pallor in ore sedet, macies in corpore toto;
Nusquam recta acies, livent rubigine dentes,
Pectora felle virent, suffusa est lingua veneno.
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores,
Vixque tenet lacrymas, quia nil lacrymabile cernit.
Nec fruitur somno, vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitque videndo
Successus hominum, carpitque, et carpiunt una,
Suppliciumque suum est.*

(OVID., Met. II, 775.)

Non est autem minus vera descriptio, licet rei incorporali corporis compositionem auctor ascribat, cum in eo figuræ, sarcophagia, vel sarcographia dicitur, vis consistat, quod rebus incorporalibus corporis lineamenta licenter attribuit. Hoc quidem potius attendendum, quod nulla vis beneficii aut naturæ, flammam restinguit invidiae. Nam et Palladis viribus et forma, motam describit invidiam, et sororis felices thalamos, soror stimulata ferre non potuit, et ut promissam numini vel germanæ fidem servaret, nullo pretio potuit inclinari.

Saepe mori voluit, ne quidquam tale videret.

Ad parricidii facinus, in fratrem patriarchas exci-
tavit invidia, ut nec impune revelare licuerit gra-
tiam, quam spiritus innocenti monstrabat in som-
nis. Ergo servitute damnatur innocens frater, pater
orbitate, et ut dispositionem gratiæ Dei evacuet,
in se famem, servitutis jugum, calamitatem exsi-
lii, columnas Ægyptiorum, sævitiam Pharaonis a
justo Iudice iniquitas impetravit. Manus Joseph in
laboribus servierunt, et successio eorum in luto et
latere, ipsisque palcis reputatur indigna. Videas
multos ejusdem livoris stimulus urgeri, ut quos pos-
sunt obices opponant gratiæ, et dispositionem Al-
tissimi nitantur impedire. Si forte quasi somniando
conficiunt alienius provectum, obstant, reluctantur,
ut quasi fratrem Ismaelitæ exponant; si non occi-
dant, incrustant ipsam sinceritatem, et ut
proprium prætexant scelus, innocentis tunicam
ostendunt cruentatam. Hanc enim in multis video
descriptionem, qui ad omnia felicioris auræ mo-
menta uruntur, sibi que vellent adversari fortunam,
dum alii gravius læderentur. Et ut Æsopo, vel
Aviano credas, videbis qui sibi oculum alterum erui
gaudeat, dum utroque privetur proximus. Nec est
qua via declines invidiam, nisi miserimus fias. Ce-
lebre namque est ab antiquo proverbium: quia sola
miseria nescit invidiam. Fortunaque hominis mi-
serrima est, cui non invidetur. Fertur Plato, cum
ei discipuli inviderent, Socratem interrogasse,
qua ratione posset hominum declinare invidiam.
Cui Socrates: «Esto, inquit, ut Thersites.» Dum
ergo torquentur invidi, alios miseriæ suæ volunt
esse participes, undique quærentes ut noceant, et
ipsam innocentiam, quamdam putant esse mortis
imaginem. Unde Maro, ut ab uno discas omnes. no-
tans invidum ait:

Et si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

Quo nihil minus deest philosophum, aut virum au-
toritate vel moribus gravem. Unde Socrates, non
ille antiquus, sed quem auctorem gestorum Cassio-
dorus in tripartita laudat Historia: «Quod, inquit,
Julianus tonsores et coquos a palatio expulit, non
modo imperatoris, sed et philosophi opus egit.»
Ut autem detraheret, atque dilaceraret, neque phi-
losophi, neque principis fuit. Cum enim ex qua-
cunque causa cessant opera, decurritur ad mali-
tiam detrahendi. Hæc est utique indubitata proles
invidiæ, et charitatem abesse manifesto indicio pro-
testatur. Et nunc quidem bona aliena pervertit,
nunc minuit: mala autem fingit quæ non sunt; aut
magnificat et extollit, si qua sunt. Charitas non agit
perperam, at hæc sola perversitate lætatur. Cum
Apostolus vitia gentium multa enumeret, novissi-
me, et quasi in culmine malorum, sive profundo
rectius dixerim, posuit detractores, eosque, tan-
quam singulari nota, divini bonitatis hostes expri-
mens, quasi solos Deo odibiles esse, pronuntiat.
Verumtamen illos Deo odibiliores inter cæteros esse
crediderim, qui latenti odio, ut magis noceant,
eisque credatur fidelius, laudes prædicant alienas.

A amicitiam simulant, subicientes tamen in calce
sermonis vel modicum, quod præcedentibus titulis
adversetur:

*Felix et nato, felix et conjuge Proteus:
Et cui, si demas jugulati crimina Phoci
Omnia contigerant.*

Nunquid tanti parricidii labe, omnes non modo
fortunæ dotes, sed quamvis magnificos virtutis titu-
los grandes non obliterat? Tale est illud oratoris:
Julium Fortunatum fateor virum fortem, et quem
constat strenue egisse quamplurima: quo tamen
pacto iudicium repetundarum apud iudices justos
evaserit, mirarer quidem, si vis eloquii ejus mihi
esset incognita. Hoc nonne venenum est, et quo-
dammodo spem boni operis, et ut ita dicam, virtutis
vitam exstinguit? Et quidem gnathonicis, id est
adulatoribus, multa superius dicta sunt; sed quos
deteriores dixerim, gnathonicos, an detractores?
non satis liquet. Utrumque tamen vitium apud an-
tiquos invenio morte multatum. Nam et Athenien-
ses Timagoram inter officia salutationis, Dario regi,
more gentis illius adulantem, capitali supplicio af-
fecerunt; et Lacedæmoniorum senatus, Caristolum
interimiri jussit, eo quod magnorum virorum carpere
facta maluit, quam palam constantia virili arguere.
Hoc enim apud bene compositos semper licuit, ut
quisque suo iudicio uteretur, palamque reprehenderet,
quod nequaquam recte factum videretur. Si-
quidem hanc reprehendendi licentiam, charitate
subnixam, libertas approbat, et tyrannica duntaxat
rabies perhorrescit, et impedit. Cæterum detracto-
res et invidos sic in curia videbis abundare, ac si
in eam, quasi totius orbis sentinam, confluerint.
Non est cætus conviventium, nisi religiosissimus
sit, quem livoris stimulus non attingat. Ubique ta-
men qui illustrioribus clarescunt meritis, acrius in-
vidiæ toxicato dente roduntur.

*Urit enim fulgore suo qui prægravat artes
Infra se positas, extinctus amabitur idem.*

(HORAT., Ep. II, 1, 13.)

Sed præ cæteris servi dominos, prælatos subditi in-
sequuntur. Nam sicut servorum, ita et subditorum
genus plerumque querulum est, et aut se injuste
premi, aut indigne remunerari studia, aut officia
male administrari causatur. Raroque invenies, qui
in aliquo non detrahat præsentem, etsi interdum
omnia recte gerantur. Comicos relege, revolve tra-
gicos, familias fere semper patrifamilias videbis
ingratam. At non modo in curia, sed in schola, sed
in claustris, sed in Capitolio morem hunc, si tamen
domestica vitia sunt moribus aggreganda, miraberis
obtinere. Venerabilis Pater Gilbertus Herefordensis
episcopus, mihi referre consuevit claustralium mo-
rem, quem in se ipso se fatebatur expertum. Cum
enim monasterium ingressus esset, fervens adhuc
igne, quem de novo conceperat, magistratum suorum
ignaviam arguebat. Nec mora, promotus in
modico, miseratione complicitum motus est. Non-
dum tamen pepercit majoribus. Paulo post ad prio-

res ascendit : prioribusque compatiens, carpere non cessavit abbatas. Factus est et ipse abbas, et propitius in coabbates, episcoporum cepit vitia intueri. Tandem et ipse episcopus, corpiscopis parcat. Nec tamen ipsum invidiæ vitio arbitror laborasse, sed vir prudens, quod hominibus quodammodo ingentum est, eleganter expressit. Et forte hoc sibi præfatus Pater imposuit, ut sic laborantium turbæ sponte consertus, benignius audiretur. Sane Julius Cæsar, agdita Catonis morte, tandem compassus est laboribus et ærumnis extincti, et egregium civem rebus humanis deservit exemptum. Publice tamen confessus est, quod et Cato virtuti ejus inviderat, et quod ipse Catonis gloriæ invidebat. Quæ vero ad gratiam sine invidia via expeditissima sit, senex docet in Andria, dum filium omnibus obsequi, neminem lædere refert. Ait quoque sequendæ beatitudinis pater Augustinus, quia dentem caninum vel evitabit cautissima humilitas, vel retundet solidissima veritas. Alia siquidem virtute, nemo detractionis declinat aculeos, liberæ tamen reprehensionis medelam, sana mens minime aspernatur. Licet jure convicia puniantur, famosique libelli. Nam

*Si mala condiderit in quem quia carmina, jus est
Judiciumque :*

et adversus conviciatores jam pridem « lex est accepta, chorusque » de inepta licentia præsumendum, et abutentium,

Turpiter obtulit, sublato jure nocendi.

(HORAT., *De art. poet.*, 384.)

CAP. XXV. *De libertatis amore et favore : et de his, qui libere dicta, patienti animo majores tulerint : et de differentia ladoriæ et scommatis.*

Libertas ergo de singulis pro arbitrio judicat, et quæ sanis videt moribus obviare, reprehendere non veretur. Nihil autem gloriosius libertate, præter virtutem, si tamen libertas recte a virtute se jungitur. Omnibus enim recte sapientibus liquet, quia libertas vera aliunde non provenit. Unde, quia summum bonum in vita constat esse virtutem, et quæ sola grave, et odiosum servitutis excutit jugum, pro virtute, quæ singularis vivendi causa est, moriendum, si ingruit necessitas, philosophi censuerunt. At hæc perfecte sine libertate non provenit, libertatisque dispendium, perfectam convincit non adesse virtutem. Ergo et pro virtutum habitu qui libet et liber est, et, quatenus est liber, eatenus virtutibus pollet. Econtra vitia sola servitutem inducunt, hominemque personis et rebus indebito famulatu subiciunt : et licet servitus personæ quandoque miserabilior appareat, vitiorum servitus longe semper miserior est. Quid est itaque amabilius libertate? Quid favorabilius ei, qui virtutis aliquam reverentiam habet? Eam promovisse omnes egregios principes legimus, nec unquam calcasse libertatem, nisi manifestos virtutis hostes. Quæ favore libertatis sunt introducta, noverunt jurisperiti, et quæ ob illius amorem magnifice gesta sunt, historicorum testimonio percelebre est. Cato veno-

PATROL. CXIX.

A num bibit, ascivit gladium : et ne qua mora protenderet vitam ignobilem, injecta manu dilatavit vulnus, sanguinem generosum effudit, ne regnantem videret Cæsarem. Brutus arma movit civilia, ut Urbem eximeret servituti. Ipsaque sedes imperii, miserabili maluit bello semper affligi, quam dominum, licet mitissimum, sustinere. Transeo ad infirmiores sexum. Conjuges Teutonorum, ob amorem pudicitiae rogantes victorem Marium, ut dono mitterentur Vestæ virginibus, se quoque promittentes concubitus futuras expertes ; cum minime audirent, proxima nocte laqueis sibi spiritum eripuerunt eliso gutture, ne servirent, aut pudicitiae dispendium paterentur. Si singula hujusmodi referre voluero, tempus, antequam exempla, deficiet. Libertatis itaque usus eximius est, eique soli displicet,

B qui moribus servilibus vivit. Quæ libere dicuntur aut fiunt, sicut timoris, ita et temeritatis expertia sunt, et dum recta via inceditur, laudem merentur et gratiam. At cum sub imagine libertatis, temeritas spiritus sui profudit vehementiam, reprehensionem incurrit ; vulgi quidem auribus gratior, quam sapientissimi cujusque animo probabilior, utpote frequentius tuta venia aliena, quam providentia sua. Viri tamen optimi, et sapientissimi est, habere laxare libertati, et quælibet dicta ejus patienter excipere. Sed nec operibus se opponit, dum virtutis jacturam non incurrat. Cum enim per se ipsam virtus quæque resplendeat, patientiæ titulus glorio-

C siori fulgore clarescit. Privernatium quidam, cum interrogaretur qualem pacem habituri essent captivi Privernates, sibi impunitate donata, respondit consuli Romanorum, si bonam dederitis, perpetuam, si malam, non diuturnam. Qua voce libertatis, non modo veniam rebellionis obtinuerunt Privernates, sed etiam beneficium civitatis Romanæ, quia sic in senatu loqui Privernas ausus est. Philippus quidam adversus ordinem senatorum libertatem exercuit, segnitieque pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit, nec tamen senatoria gravitas moveri potuit, sicut nec prudentia Philippi consulis, cum ei a reo diceretur, cui lictoris præceperat injici manum : « Non es, inquit, mi Philippe, mihi consul, qui : nec ego tibi senator sum. » Magni Pompeii inter ceteros in hac parte virtus enituit. Cum enim Cneius Piso, Mallium Crispum reum ageret, eumque evidenter nocentem, Pompeii gratia eripi videret, juvenili impetu ac studio ad accusationem proventus, multa et gravia crimina præpotenti defensori objecit. Interrogatus deinde ab eo cur se præses quoque non accusaret : « Da, inquit, et tu præses reipublicæ te, si postulatus fueris, civile bellum non excitaturum, et ego etiam de tuo, priusquam de Mallii capite, in consilium iudices mittam. » Ita eodem judicio duos sustinuit reos, accusatione Mallium, libertate Pompeium, et eorum alterum lege peregit, alterum professione, qua solum poterat. Cn. Lentulus Marcellinus consul, cum in contentione de Magni Pom-

23

peli nimia potentia quereretur, assensusque ei clara voce populus esset : « Acclamate, inquit, Quirites, acclamate, dum licet, jam enim vobis intumescendo Pompeio id facere non licebit : impune tamen tam eximii civis pulsata potentia est, hinc invidiosa querela, hinc lamentatione miserabili. » Eidem candida fascia crus alligatum habenti, Favonius : « Non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema. » Res ejus regias exprobrans cavillatione panni exigui. Sed is neutra in parte mutato vultu, utrumque cavit, ne aut hilari fronte libenter agnoscere potentiam, aut tristi iram prosteri videretur. Idem cum Helvio Formiano libertini filio improperans, quod redierat ab inferis, ut Lucium Libonem, amicum Pompeii, accusaret : « Ab inferis, inquit, Helvius in Libonem venio accusator; sed dum illic moratus sum, vidi quamplurimos in diversa ætate, et sexu innocentes, ibidem de te gravissime conquerentes, quos ipsos per hanc importabilem bonis potentiam tuam nequiter condemnaveris, » et omnia Pompeii perversa et reprehendenda, audientibus cunctis exposuit. Itaque eodem tempore et fortissimum erat Pompeio maledicere, et tutissimum. Unde et Deiphilus tragædus inter agendum populo, directa in Pompeium manu : « Miseria, inquit, vestra Magnus est. » Item C. Carbone consule jubente obsides dari a Placentinis, Marcus Castutius libertate inflammatus, nec minis, nec viribus cessit, imo consuli dicenti se habere gladios, respondit, et ego annos. Servius Galba pro Pompeio obligatus, cum in foro conveniretur : « Cai, inquit, Cæsar, pro Pompeio genero quondam tuo, tertio ejus consulatu pecuniam spopondi, quo nomine nunc appellor. » Quid agam? An dependam? Palam atque aperte ei bonorum Pompeii venditionem exprobrando, ut a tribunali submoveretur meruerat, sed illud ipsa mansuetudine mitius pectus, res alienum Pompeii, ex suo fisco solvi jussit. Pisistratus Atheniensium tyrannus, cum eum uxor hortaretur, ut capitale supplicium sumeret de adolescente, qui filix ejus amore succensus, eam in via publica obviam fuerat osculatus, respondit : « Si eos qui nos amant interficiamus, quid faciemus his quibus odio sumus? » Vox quidem, cive dignior, quam tyranno, quæ et filix laudabiliter tulit injuriam, et laudabilis suam. Idem a Thrasippo amico conviviis in cæna sine fine laceratus, et animum et vocem ab ira cohibuit : et licet eum Thrasippus impetu temulentix sputo in os ejus injecto resperisset, filius et familiam ab ultione retraxit, posteroque die supplicem, et voluntariam de se mortem exigentem, data fide, in pristinx gradum amicitix recepit. Nobilissimis cibibus, fortunæ tamen disparis, a senatu Hispania provincia delegabatur, audiente Servio Sulpitio humili viro, sed liberrimi spiritus. Cum ergo senatui etiam populus præstitisset assensum, neutrum mitti mihi placet, inquit Sulpitius, quoniam alter nihil habet, alteri nihil est satis; æque malam licentis imperii magistram judi-

cans inopiam atque avaritiam. Romanum quoque consulem, Brutum, Lusitanix imperatorem, legatus Cinniorum, adversus Romanum imperium arma tractantium, verbi gravitate movisse potuerat, nisi Romanus esset, quoniam huic populo præ cæteris moderatio semper amica fuit. Cum enim Cinnii ad redemptionem libertatis invitarentur, legatus ferum sibi a majoribus, quo urbem tuerentur, relictum esse respondit, non aurum, quo ab imperatore avaro emerent libertatem. Paschellius Junius, vir summa libertate, multaue scientia, et domi forisque clarus, sed in solo philosophandi studio, interrogatus quid sibi tantam daret, quæ vellet dicendi licentiam : duo respondit, quæ homines horrent : senectutem et orbitatem. Quid enim timebit senex orbus? Pyrrhus percunctatus est eos, qui in convivio Tarentinorum parum honoratum sermonem de se habuerant, an, quæ audierat, vera essent. Tum ex his unus : « Nisi, inquit, vinum nobis defecisset, ista quæ tibi relata sunt, præ his quæ dicturi eramus, ludus ac jocus fuissent. » Tam urbana crapula excusatio, tamque simplex confessio veritatis, iram tyranni convertit in risum. Insuper se viris, liberi spiritus mulier, barbari sanguinis, quæ a Philippo rege temulento damnata, tumultui mœrens : « Provocarem, inquit, ad Philippum, sed sobrium. » Sic ergo excussit crapulam oscitanti, et præsentis animi ebrium resipiscere, causaque diligentius inspecta, coegit justiore ferre sententiam. Syracusana quædam sola, quotidie tempore matutino, votis expetentibus, a diis salutem gravissimi et importabilis tyranni Dionysii devotissime exorabat. Quod ut is cognovit, non debitam sibi admiratus benevolentiam, ad se vocatam, cur, aut quo suo merito hoc faceret, interrogavit. Tum illa : « Certa est ratio, inquit, propositi mei. Puella enim cum gravem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam. Quo interfecto, aliquanto tetrior arcem occupavit : ejus quoque finiri dominationem, magni æstimabam. Tertium te, superioribus importuniorem, cepimus habere rectorem. Timens itaque ne si et tu assumptus fueris, etiam tibi succedat deterior, caput meum pro salute tua devoceo. » Tam facetam audaciam Dionysius, etsi teterrimus, tamen punire erubuit. Quid enim securum erit, si etiam virtutes, inter quas præcipuum fere locum libertas obtinet, puniuntur?

Romani ergo, sicut aliis præstantiores, ita et reprehensionis patientiores exsisterunt, adeo quidem, ut dummodo in conviviis et locis minus sobriis caveatur, quisquis eam justam tamen horret ac refugit, sobrietatis videatur ignarus. Nam, etsi contumeliam habeat evidentem, vel absconditam, patientia reprehensionis apud sapientes longe gloriosior est, quam poena. Inde lædoriarum et scommatum, etiam adversus viros summa potestate præditos, exercitium, licentiosum magis quam licitum est. Est autem, ut in libro Saturnaliorum Eustachius docet, lædoria, quæ exprobrationem et

directam contumeliam continet. Scommma quidem morsus est figuratus, quia sæpe vel fraude, vel urbanitate tegitur, ut aliud sonet, aliud intelligas; nec tamen semper ad amaritudinem pergit, sed nonnunquam his, in quos jacitur, et dulce est. Quod genus maxime vel sapiens, vel alius urbanus exerceat, præcipue inter mensas et pocula, ubi facilis est ad iracundiam provocatio. Nam sicut in præcipiti stantem, vel levis tactus impellit, ita vino vel infusum, vel aspersum, parvus quoque dolor incitat in furorem. Ergo cautius in convivio abstinendum scommmate, quod tectam intra se habet injuriam. Tanto enim pressius hærent dicta talia, quam directæ lædoriæ, ut hami angulosi, quam directi mucrones, tenacius infiguntur. Maxime quia dicta hujusmodi risum præsentibus movent, quo velut assensus genere, confirmantur injuriæ. Est autem lædoria hujusmodi: « Obitusne es, quia salsa-menta vendebas? » Scommma autem, quod dictum est, contumeliam esse relatam, tale est: « Meminimus, quando brachio te emungebas. » Nam cum res eadem utrobique dicta sit, illud tamen lædoria est: quod aperte objectum exprobratumque est: hoc scommma, quod figurate. Sunt scommmata minus aspera, quæ quasi edentatæ belluæ sunt morsus. Ut Tullius in consulem, qui uno tantum die consulaturo peregit: « Solent, inquit, esse flamines diales, modo consules diales habemus. » Et in eundem: « Vigilantissimus est consul noster Camus, qui in consulatu suo somnum non vidit. » Eidemque exprobranti sibi quod ad eum consulem non venisset:

« Veniebam, inquit, sed nox me comprehendit. » At de usu lædoriæ, vel scommmatis, et civilitate, dicetur in sequentibus; nunc ostendisse suffic'at, quia arguere licitum est, quod æquum est esse correctum. Unum tantum de scommmatibus Alexandri, quasi in calce libelli hujus, superioribus annectam. Cum enim rex Darius uno et altero prælio virtutem ejus expertus, partem regni, Tauro monte tenus, et filiam in matrimonium, cum decies centum millibus talentum polliceretur, eique Parmenion, vir magnus inter Alexandrinos, dixisset se, si Alexander esset, usurum hac conditione, respondit: « Et ego si Parmenion essem, eadem uter: » tacite quidem consiliarii timiditatem arguens, voce duabus victoriis respondente, dignaque cui tertia, sicut evenit, tribueretur. Liberum ergo fuit, et semper licitum libertati, parcendo personis, dicere de vitiis, quoniam et jus est, quo licet veras expromere voces, et quod etiam servis adversus dominos, dum vera loquuntur, Decembrem indulget libertatem. Tunc ergo non impetrata venia, quæ ipso jure competit, linguas acunt, et quidquid eos toto anno urit, impune redarguunt, palam detegentes, et crimina, dum tamen expletis Saturnalibus, citra veniam nequaquam ad accusationem dominorum patronorumve prosiliant. Utor ergo libertate Decembris, et jussis tuis obtemperans, quod me et te urit, beneficio juris communi fidenter arguo, non necesse ratus, veniam impetrare, in his quæ publicæ serviunt utilitati, et tuæ sunt placita voluntati.

LIBER OCTAVUS.

PROLOGUS.

Solent qui mare enavigant, illis habere gratiam et referre, quorum beneficio pericula evaserunt. Accenduntur ignes, clamores excitantur, eriguntur et signa, quibus Scyllæa vorago, turbo Charybdis, saxa latentia, tractus et tenacitas Syrtium, a navigantibus queant salubriter declinari. Sic et his, qui ea imminere denuntiant, quibus salus periclitatur humana, rectissime gratia debetur ex merito: et qui eam merentibus non rependit, ingratus beneficij, dignus est salutis dispendium sustinere. Nemo autem est, qui salutem vitiis nesciat impediri, eaque ex amore proximorum notari ad fugam, publice interest. Vita siquidem humana, quodvis freto periculosior est, nec possunt vitari discrimina, nisi suis denuntientur indicij. Ad hanc vero operam, publicæ utilitatis, et tuæ jussionis stimulis urgeor, licet in me nihil agnoscam, quod attentionem provocet auditorum. Homo undique immunus et imminutus, cui nec vita ad conscientiam, nec ad doctrinam scientia, nec opera suppetunt ad exemplum. Unde in mea plurimis donclamatur ut

C taceam, dicentibus quod nec etiam virtutis speciosa laus est in ore peccatoris. Ille hi soli faciunt, quibus vitia placent, currentes in mortem, nemine revocante, aut qui salvantur inviti. Nam quibus bona placent, non a quo, sed quid dicatur attendunt, et ex causis, dicentis dicta pensantes, gratum habent quidquid undecunque elicitum proficit ad virtutem. Non ergo quis, sed quid, quave de causa scribam, diligens lector attendat, et ubi male dicta invenerit, sincerus iudex, et nec invidiæ, nec odij, nec alterius affectionis motu concussus, testimonium de malo perhibeat, et ubi bene dixero, non me cædat. Mihi tamen pro minimo est, si innocentia meæ gratis detrahatur a perversis, quos emendari vellem, si me tamen benignitatis tuæ favor exceperit. Quidquid autem a præsentibus patiar, spero, auctore Deo et charitate, qua urgeor ad scribendum, mihi præstante fiduciam, quod labori meo gratia non deerit posterorum. Odio siquidem, vel amore, in partem alterutram præsentium plerumque judicia prolabantur. Nihil equidem præsentis operi ex proposito inseretur, quod non sit ratione,

vel præcedentium scriptorum auctoritate subnixum. In quibus tamen quid sequendum sit, lectoris relinquatur arbitrio, ut procul a nomine meo faciam vitium, et notam mentiendi. Sed hæc hæcenus. Nunc transeamus in Epicureorum castra, et quod ibi pro certo fuerit exploratum, in medium proferatur. Nam ad eorum sectam indubitanter pertinere noscuntur, qui in omnibus propriæ serviunt voluntati.

CAP. I. Quod Gnathonica subest Thrasonianæ: et de septem principalibus vitiis, et sequela eorum, secundum beatum Gregorium: et quod inanis gloria nobilem habet ortum.

In tota ergo Epicureorum familia insignis est Thraso; et licet non exierit primus, aut omnium primus habendus est, aut non minimus inter primos. Et namque, licet ineptus sit, tota Gnathonicorum factio famulatur. Et forte comicus ideo Gnathonem introduxit servum militis gloriosi, ut eleganter innueret, quoniam et in vita hominum et in assertionem morum subest Gnathonica Thrasonianæ. Altera tamen pendet ex altera, adeo quidem, ut invicem sine se esse non possint. Nam et Gnathonis opera inutilis est, si non sit miles gloriosus, et forte Thrasonis arrogantia conquiescet, si non eam fallacia Gnathonis exceperit. Comici forte contemnens eunuchum, sed in euncho fere omnium vitam expressit. Et eo quidem liberius et elegantius omnes arguit, quo cautius fictitio argumento, sine læsione personarum, vitia denudavit. Si nobiliorem queris auctorem, multi procedunt cenodoxæ repressores. Est autem cenodoxia, ut Patribus placuit, inanis gloria, quæ mentem inflat et aures, et nihil aliud emolumenti de soliditate virtutis mortalibus offert. Cum autem superbia sit totius peccati initium, hanc de se primam sobolem gignit. Ab hac enim virulenta radice superbiæ, septem principalia vitia oriuntur, quæ quidem principalia dicuntur respectu minorum, quæ ex his, velut hydræ capitibus, multipliciter pullulant. Quorum ut nomina et figuræ fidelius teneantur, qualiter hanc pestiferam arborem beatissimus papa Gregorius depingit in Moralibus, si vacat, paulisper attende. Primos ergo ramos hujus plantæ sic distinguit, ut sit primus, inanis gloria, secundus invidia, tertius ira, quartus tristitia, quintus avaritia, sextus ventris ingluvies, luxuria septimus. Unde et Salvator, quia nos his superbiæ vitiis captivos doluit, ad spirituale liberationis prælium septiformis gratiæ spiritu plenus venit. Cum vero vitiorum quinque spiritualia sint, duo carnalia, unumquodque eorum tanta sibi cognatione jungitur, ut non nisi alterum de altero generetur. Habentque rami singuli ramusculos de se procedentes, tanta quidem amplitudine dilatatos, ut mundum fere totum, in malignum positum, pene operiant. Nam de inani gloria, inobedientia, jactantia, hypocrisis, contentiones, pertinaciæ, discordiæ, et novitatum præsumptiones oriuntur. De invidia, odium, susur-

A ratio, detractio, exultatio in adversis proximi, afflictio autem in prosperis nascitur. De ira, rixæ, tumor mentis, contumeliæ, clamor, indignatio, blasphemiarum proferuntur. De tristitia, malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis circa illicita prodeunt. De avaritia, proditio, fraus, fallacia, perjuria, inquietudo, violentiæ, et contra misericordiam obdurationes cordis egrediuntur. De ventris ingluvies, inepta lætitia, scurrilitas, immunditio, multiloquia, hebetudo sensus, circa intelligentiam propagantur. De luxuria, cæcitas mentis, inconsideratio, inconstantia, præcipitatio, amor sui, odium Dei, affectus præsentis sæculi, horror autem vel desperatio futuri generatur.

B Sed quomodo ab invicem principalia prodeant, idem doctor exponit. Prima namque superbiæ soboles, dum oppressam mentem corruperit, mox invidiam gignit, quia nimirum dum vani nominis potentiam appetit, ne quis alius hanc adipisci valeat, intabescit. Invidia quoque iram generat, quia quanto interno livoris vulnere animus sauciatur, tanto etiam mansuetudo tranquillitatis amittitur. Et quia quasi dolens membrum tangitur, idcirco oppositæ actionis manus, velut gravius pressa sentitur. Ex ira quoque tristitia oritur, quia turbata mens quo inordinate se concutit, eo ad dicendum mala confugit: et cum dulcedinem tranquillitatis amiserit, nihil hanc nisi ex perturbatione subsequens mœror pascit. Tristitia quoque ad avaritiam derivatur, quia dum consilium cor bonum in semetipso intus amiserit, unde consolari debeat foris querit. Et tanto magis exteriora bona adipisci desiderat, quanto gaudium non habet, ad quod intrinsecus recurrat. Et quidem singula eorum suæ perniciæ afferunt fructum, cum inanis gloria Deum, invidia proximum, ira auferat et se ipsum: tristitia solatii fit ignara, avaritia dum per exteriora vagatur, edacitatis suæ maceratur jejuniis. Ut vero maciei suæ indigentiam expleat, prolabitur ad duo carnis vitia quæ sequuntur. In quibus liquet quod de ventris ingluvies luxuria nascitur, dum in ipsa distributione membrorum, ventri genitalia videantur esse subnexa. Unde dum unum inordinate reficitur, aliud procul dubio ad contumelias excitatur. Hæc quidem Gregorius, imo per Gregorium Spiritus sanctus. Ex quo constat ei qui ad salutem tendit, primam superbiæ sobolem extinguendam. Quæ si paulisper succreverit, omnium vitiorum frutices de se, ut prædictum est, gignit. Nam, etsi sit apud aliquem quandoque præcipua, nequaquam possibile est, ut sit sola. Si enim quempiam inanis gloria stimulat, necesse est, ut per abrupta vitiorum præceps ruat. Hoc est autem quod nobile censetur vitium, adeoque humanæ fragilitatis demulcet ingenium, ut vix sit vel a præclaris mentibus alienum. Nam et ortum nobilem habet, suique dispendii processum nescit, antequam a fastigio corruat, quod optavit. Nam et de se invicem vitia

oriuntur, at inanis gloria etiam in virtute originis A suæ figit radicem. In quo enim quisque præ cæteris pollet, in eo nisi adsit moderatrix gratia, facilius intumescit.

CAP. II. *Quod rarus est contemptor gloriæ; et de tribus locis a quibus laudis materia trahitur: et quæ sit laus vera, quæ perfecta, quæ neutra; et de moderatione largitionum.*

Vix tamen est, qui vanæ gloriæ non insinat, et eam quæ ab hominibus est, non concupiscat laudem. Ad hanc alii virtute, alii virtutis imagine, alii naturæ, aut fortunæ beneficio proficiscuntur. Ex his enim tribus locis, placuit oratoribus laudis esse materiam. Nam et ab animo, aut corpore, aut ab extraposis peti debet. Porro animi bona, aut corporis, aut naturaliter insita sunt, aut studio comparata, aut casualiter et casualiter accesserunt. At in his certi sunt gradus pro dignitate eorum in quibus consistunt, et quibus petuntur. Primus siquidem commendationis gradus est, qui ab animi dote provenit. Secundus et medius, qui corporis valetudinem approbat et venustatem. Tertius, idemque novissimus, qui exteriorum continet laudem. Quod et Apuleium docuisse, superius retuli. Et laus quidem animi vera est, sæpeque perfecta, si tamen ei tenaciter bona, quæ in ipso commendantur, inhæserint, adeo quidem, ut sint inseparabilia. Certum est enim quia invito auferri non possunt. Alias quidem vera fortasse, sed perfecta esse non potest. Corporis autem verisimilis est commendatio, sed perfecta nunquam. Nam bona ejus queunt semper auferri invito. Natura enim ejus, et debilitari potest jugiter, et corrumpi. Adventitiorum vero perfuntoria gratia est, et nec veram nec perfectam habent laudem, imo nec verisimilem. Sufficiat eis si vel probabilem imitentur. Siquidem in utramque partem flectuntur facile. Et nisi possidentium juventur usu, non tam ad laudem sunt, quam ad vituperium proniora. Nam divitiæ, et potentia, et gratia, cum plurimum virium dent, in utramque partem certissimum faciunt experimentum morum, sitque possessor morum ab eis quandoque melior, interdum pejor. Cæterum opera ipsa mentis aut corporis, etsi simpliciter bona, vel absolute mala sint, vituperationem interdum, D aut laudem contrahunt, pro arbitrio judicantis. Unde et interesse plurimum putat Aristoteles, ubi, quidque laudetur, aut vituperetur. Nam plurimum refert, qui sint audientium mores, quæ publice recepta persuasio, docetque in rhetoricis, ut illa maxime quæ probant esse in eo qui laudabitur publice, credant; aut in eo contra quem dicitur, ea quæ omnes oderunt, eritque quoties quid fieri poterit, singulorum docenda utilitas. Quod enim expedit, omnes approbant, etsi honestum aliud aliis videatur. Studia litterarum minus honoris merentur Lacedæmone quam Athenis: forte plus patientia, fortitudo. His raptò vivere honestum est, aliis cura legum, frugalitas apud Sybaritas fortassis

odio foret. Veteribus Romanis summum luxuria crimen. Ejus quoque, qui laudatur, habenda est ratio, cum operibus necessariis gratuita recte facta laudem præcipiant, et pro ratione personarum, res plerumque habeatur vel honesta, vel turpis. Si ergo recta via, id est virtute, sibi quis laudem conciliat, suo laudis innititur fundamento. Si vero aliunde gloriam quærat, plane desipit, nec ad eam, quam videtur affectare, pertinget. At inter ipsa virtutis opera consentur gloriæ amplioris, quæ de liberalitatis aut magnanimitatis fonte proveniunt. Ea enim favore populari, clarius efferruntur, et videntur esse præcipua, quæ magis ardua sunt, vel quæ pluribus prosunt. In his tamen longe liberalitas antecellit, quæ et animi indignationem mitigat, detrahentium linguas obtundit, cohibet etiam manus hostiles, et a facie hominum operit multitudinem peccatorum. Qui ergo linguas hominum aut captant, aut metuunt, effundunt patrimonium sua, mittunt in vulgus missilia, convivia exstruunt, pusillis et majoribus adulantur, et plerique porcum potius agentes, quam hominem, comensationibus et ebrietatibus insistant, mimos et histriones fovent, nequissimas artes remunerant, admittunt nebulones, maledicorum excitant linguas ad implendam procacitatis suæ malitiam, dum silentium eorum, aut virulenta dicacitas, male merito donatur præmio. Sunt qui in his maximum, et vere solum divitiarum reputant usum, si multiplicent ollas carniū, convivesceraciones exercent quotidianas, si nec modum convivii, nec numerum noverint convivarum, nec aliquam habeant regendæ familiæ rationem. Quam si forte videris convenisse, forum convocatum credas, non prandentium aut cœnantium turbam. Hoc tamen apud ditissimos, licet et manus inferior, in eo pro modulo suo præpotentium vestigia imitetur. Quisquis enim famæ petitor est, vires suas excedit, et non quid possit, sed quid aliis placeat, attendit, et illud festinat implere. Sed esto, ut ad famam potius quam ad conscientiam quis liberalitatem exercent, quia nulli virtuti præcludenda est via, mimos tamen, et professiones obscenas fovere beneficiis, illicitum est et infame. Refert Valerius quod civitas Massiliensium tantæ gravitatis custos exstiterit, ut nullum aditum mimis daret in scena, quorum argumenta majore ex parte stuprorum continerent actus, ne talia spectandi consuetudo, etiam imitandi licentiam faceret. Nunquid ergo honestum est illos a Christianis, imo et clericis audiri in cœna, qui nec a gentilibus audiebantur in scena? Lacedæmonii libros Archilochi e civitate sua exportari jusserunt, quod eorum parum verecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Itaque maximum poetam, aut certe summo proximum, quia domum sibi invisam obscenis maledictis laceraverat carminum, exsilio multarunt. Simili fere sententia, condemnata est

lascivia carminum in Nasone. Nunquid licitum est audiri in poculis, quod jejuna sobrietas non audebat audire? Eadem civitas omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiae quaerebant, clausas habebat portas, mendacem et lucosam superstitionem submovendam esse existimans. Hi tamen qui superstitionis sibi conscii sunt, præcipuam partem vindicant apud eos qui laudis amore macerantur. Porro sicut avarum a largo, ita et prodigum quadam contrarietate differre censuerunt, qui duo unius opinati sunt esse contraria, quantitatem alterum, alterum qualitate. Si quidem magnanimitati timiditas adversatur qualitate mali, dum audenda metuit; et audacia quantitate, dum plus quam audenda præsumit. Prodigalitas itaque eroganda, et non eroganda profundit in eas res, quæ nullam sunt omnino, aut brevem habiture memoriam. Hanc autem effusione, Cicerone auctore, commendasse dictus est Theophrastus in libro, quem de divitiis scripsit, in quo multa præclare, illud absurde, quod multum in laudanda magnificentia, et apparatione popularium munerum, tantumque sumptuum facultatem, fructum, divitiarum putat. Quanto Aristoteles gravius et verius has pecuniarum reprehendit effusiones, præsertim cum neque necessitati subveniant, nec augeant dignitatem, ipsaque illa delectatio delinitæ multitudinis ad breve exiguumque tempus sit, eaque a levissimo quoque. In quo tamen ipso una cum satietate, memoria quoque moritur voluptatis. Bene etiam colligit hæc pueris, et mulierculis, et servis, et servorum similimodis liberis grata esse, gravi vero homini, et ea quæ sunt certo iudicio ponderanti, nullo modo posse probari. Valerius Maximus, sed et Cicero refert, quod in Alexandro, qui largitione benevolentiam Macedonum sectabatur, hanc profusionem pecuniæ Philippus arguerit, et epistolæ quidem verba sunt hæc: Quod te malum rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putes, quos pecunia corrupisses? An tu ideo agis ut Macedones non te regem suum, sed ministrum et præbitorem putent? Quod quidem regi sordidum esse non ambigis, et corruptelam, quam largitionem potius dici. Fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. Quid autem est stultius, quam quod facias, libenter curare, ut id diutius facere non possis? Largitiones immoderatas rapinæ sequentur: cum enim dando egere cõperis, bonis alienis manus cogeris inferre. Itaque cum benevolentiae comparandæ causa sis prodigum, non tanta studia assequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus ademeris. Quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit; nec ita reseranda, ut omnibus pateat; sed utrinque modus adhibeatur, isque referatur ad facultates. Et quidem eleganter sive philosophus, sive alius popularis hujus profusionis immoderationem cohibuit, quæ quidem gloriam videtur afferre, sed more

A meretricio cum res defecerint, evanescit. Nam gratia, quam non virtus, sed fortuna conciliat amor meretricis rectissime comparatur.

Cap. III. Quod omnis professio suos Thrasones habet: et de personis, quæ ad similitudinem eunuchi Terentiani sint apud inaniter gloriantes: et quod vana gloria meretricis more loculos sequitur.

Est, ut diximus, in quavis professione invenire militem gloriosum, qui obsequiis et muneribus suam Thaidem, id est nomen celebre, et quasi famæ gratiam captat. Sed ei nec Gnatho, ut decipiat, nec Phædria, qui laudem præripiat, nec qui dona corumpat adolescens, aut servus Parmeno, qui destipientem irrideat, deest. Apud eunuchum comici audi Gnathonem, et an ipsum in familia gloriantium videas, diligenter attende.

Est, inquit, *genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt, Nec sunt: hos consector: hisce ego non paro me ut rideant.* Sed his ultro arrideo, et eorum ingenia admiro simul. Quidquid dicunt, laudo; id rursum si negant, laudo [id quoque. Negat quis? nego; ait? aio: postremo imperavi ego: met mihi Omnia assentari, is quæstus nunc est multo uber- rimus.

(TERENT. EUN. II, II, 18.)

Talemne vidisti alicubi? Imo nec quempiam illorum qui felices esse videntur, sine huiusmodi mancipio agnovisti, adeoque scitum hominem ubique reperies, qui homines ex stultis, ut ait Parmeno, prorsus insanos faciet. Vide et quid de se sentiat Thraso.

Istud, inquit, est datum Profecto, ut grata mihi sint quæ facio omnia: Vel rex semper maximas Mihi agebat gratias, quidquid feceram. Aliis non item. Me semper habebat in oculis, omnem credebatur exequi- [citum,

Consilia, et ubi eum satietas Hominum, aut negotii si quando odium ceperat, Requiescere ubi volebat. Ubi illam experiret miseriam ex animo. Tum me convivam solum abducebat sibi. Invidere omnes mihi Mordere clanculum, ego flocci pendere. Illi invidere misere. (Id. ib. III, I, 11)

Ego alios palam reprehendebam, alios mordaciter irridebam, ut

Risu emorerentur omnes qui aderant. Denique metuebant omnes jam me.

(Id. ib. II, 42.)

Profecto magnus hic est in oculis suis, et non est ei similis in tota comœdia. Dignus est ergo qui intromittatur ad Thaidem, excluso Phædria, qui in ea non minus insanit. Dolet exclusus, a servo docetur sobrio, ut recedat a meretrice, bonoque sit animo, quia si ad ignem accesserit, calestet plus satis, nec patiatür contumelias meretricum, quæ una falsi lacrymula, quam oculos misere terendo, vix vi expresserint, restringunt amantis bilem, et ultro accusantes id agent, ut ultroneum supplicium præstent. Nam sapienter amare nemo facilius potest, quam ratione insane. Hujus ergo Phædriæ

et Thaidis ea conditione interest verbis ut quod verbum audierit taceat, et contineat optime; sin falsum aut vanum, aut fictum, continuo palam effundit:

Plenus rimarum est, hac atque illac effluit.

(*Id. ib. l. 11, 25.*)

Utrumque arguit, irridet utrumque, quando alterum fallere, alterum videt irrevocabiliiter insanire. At ergo exclusus et gemens præ dolore:

O Thais utinam esset mihi

*Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret, ut
Aut hoc tibi doleret, aut ego istud abs te factum nihili*
[*penderem!*]

(*Id. ib. 14.*)

Ad hæc Thais:

*Non crucia te obsecro, anime mi Phædria,
Non pot quemquam plus amem, aut plus diligam, B
Eo feci, sed ita erat res, faciendum fuit.*

(*Id. ib. 15.*)

Plane

Credo, inquit Parmeno, misera præ amore exclusit
[*hunc foras.*]

(*Id. ib. 18.*)

Quid multa? Id agit fallacia meretricis, ut unus amantium alteri priores partes cedat per aliquot dies, dum deterius rebus amissis emungatur admissus. Mos est enim gerendus Thaidi, quæ profusiores et perditiores admittit. Interim quid donare queant, aut mittere, exclusi deliberant. Nam potissimus est apud eam, qui novissima mittit. Ubi vero priorem emunxerit, redit alter, exclusoque priore, delegat ei mæstam doloris sui provinciam. Insanit ergo miles, et in impetu doloris potius vel moriendum esse decernit, quam in se contumeliam tam insignem accipiat. Familiam convocat, disponit bellum, et prostibulum collectis viribus expugnare decernit. Progreditur, mente et ore revolvit injuriam. Loquitur grandia, et minis fervet; sed cum ad conflictum accedit, memor amoris pristini, præceptum recollit militare, quo ex auctoritate Scipionis liquet, quia « omnia prius consilio experiri, quam armis » sapientem decet. Thaidem ergo suam ex pacto sic convenit, jure non viribus agens. Primum:

Thais hoc mihi responde, cum tibi do istam virginem,
[*dixisti hos dies mihi soli dare te?*]

(*Id.*)

Thais:

Quid tum postea?

Concedere videtur, quæ non negat. Thraso:

At mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum.

Et illa:

Quid cum eo litigas?

Ecce quia amicæ patrocínio, nec verba miscere cum rivali licitum est:

Cum eo, inquit, clam te subduxisti mihi.

Et illa:

Libuit, inquit. Pamphilam ergo redde huc, nisi eam
[*maius eripi.*]

(*Id.*)

Æquum et justum videtur petere, cum repeti pos-

sit, quod ob causam datum est, si ex secuta non fuerit. Quid multa? Ad clamorem meretricis contribules, convicaneique conveniunt, turba fit, conviciatur miles, petenti viribus et jure resistitur, denuntiatque furcifero omnium ineptissimo, ut linguam manusque contineat, quia si quidpiam turbæ fecerit, aut moliminis, sibi loci, diei, tortorisque memoria inustione signorum, promittitur, in eum protendenda. Interrogantem se Thais querere jubet qui respondeat sibi. Miles opera et re perdit, cogitur redire inglorius. Et hunc fructum reportant miseri amatores; eo tamen addito, quod alius rebus, quas illi perdidit, abutitur. Et, quo magis doleant, qui eas meretrici subripuit, sibi successisse non putat, nisi stultitiam et infortunia amantium, suosque successus in auditu omnium præconetur et publicet. Audi Chæream occultum dare Pamphilæ corruptorem. Quid meretrice decepta, loquatur egrediens.

Num quis hic est? Nemo est. Num quis hic me se-
[*quitur? nemo homo est.*]

Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium? Proh
[*Jupiter,*

*Nunc est profecto, interfici cum me possum perpeti:
Ne hoc gaudium contamineat vita ægritudine aliqua.*

*Sed neminem hic curiosum intervenire nunc mihi
Qui me sequatur, quique jam rogando, obtendat,*
[*cruciat, eneeet,*

Quid gestiam? aut quid lætus sim? quo pergam?
[*unde emergam? ubi sicem*

Vestitum hunc nactus? quid mihi quæram? sanus
[*sim, an insaniam?*]

(*Id. Eun. III, 5, 1.*)

Interrogatus hæc omnia: « Imo ego, inquit, te obsecro Antipho, ut audias omnia, audias diem festum, jucundum eventum, suavem fortunam, in ævum omnibus historiam memorandam. » Et sui quoque furoris subtexit dolos. In summa totius argumenti eo ad præsens universa hæc arbitror posse referri, ut constet pro certo, quia amicitie prostituta fides haberi non debet. Nam quæ venit a sinceritate animi, fidelis, certa, et fixa est; quæ ab arca vel oculis, fluida, incerta, erronea, et deficiente viatico emarcescit.

Cum fortuna manet vultum servatis amici,

Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.

Omnis enim res quæ in commercium venit, ab uno transit ad alium, et ditioiem et avidiorem comitatur emptorem. At foro isto nihil iniquius est, quo rem semel emisse non proderit, nisi semper ematur, et ubi quisque rem ab alio venditam vindicat, nisi et ipsi de pretio satisfiat. Quis enim popularem favorem vendiderit? Si publice habendus est, ematur ab universis. Singulis enim non licet publica bona distrahere. In proverbii quoque consuetudinem venit: quia incauta largitio non habet fundum. Præterea quem popularis favor ad munera extulit, si forte Thrasonis more empium celebratatem exigit, contumeliis affectum, honore spoliatum, Thais altera fama, et quavis Thaidæ minus fida, a præempto honoris gradu arceat, deprimit, et repellit. Insultat rivalis, sobrius corrector ex

sultat, Gnaitho vix submurmurat, dum tamen spes est, aut silet omnino si desperat. et ad alios transit, quia ei consilium est, semper felicioribus adhaerere.

CAP. IV. *Quod nullum vitium pejus avaritia, nec amari posse qui suspectus est avaritiâ: et de duplici fonte liberalitatis: et uter sit potior: et de Considio et Gillia.*

Nec tamen, etsi prodigalitas videatur in culpa, locum arbitror avaritiæ relinquendum. Nullum enim vitium deterius est, nullum detestabilius, præsertim in his qui principatum, aut magistratum aliquem in republica gerunt. Non enim res ipsa, sed etiam opinio ejus vitanda est; et omnino impossibile est, ut fidelis videatur alicui, aut amore dignus, qui ex merito apud graves et circumspectos viros avaritiæ suspicionem incurrit. Cum vero laus et favor humanus, quasi a duplici fonte proveniant, operæ scilicet et pecuniæ, facilius est hæc, præsertim locupletari. Sed illa lautior et splendidior et dignior viro forti et claro. Nam qui virtutis opera et industria liberales erunt quo pluribus profuerint, eo plures ad benefaciendum habebunt adjuutores. Deinde benefaciendi consuetudine paratiores erunt, et tanquam exercitiores ad bene de multis promerendum. Si tamen arca suppeteret, nihil gloriosius est ea liberalitate, quæ consistit in donis: maxime cum et Socrates, ut dicitur, interrogatus quænam esset substantia beatitudinis, dignis donare respondit. Ego quidem Socraticam definitionem sic interpretandam arbitror, ut dignitas in accipientium necessitate credatur esse, vel meritis. Illis enim qui promeruerunt, donare justum est; et eis qui indigent, subvenire pium: ita tamen ut id respicientis in singulis, quod in facie sapientis sine rubore et nota valeat denudari. Siquidem imitari debemus eum, qui solem suum facit oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos (Matth. v). Si enim pauper histrionem videamus, aut minum, non debemus utique fovere malitiam, sed correptam, et si fieri potest emendatam, fraternæ charitatis jure oportet sustentari naturam. Expedit enim omni petenti tribuere, vel affectum mentis vel solatium charitatis. Interdum tamen increpare pigrum, meretricem, vel histrionem confundere salubrius est, quam quod exigunt elargiri. Quid moror? Quidquid charitas erogat remuneratur a Domino. Quod dispensat vanitas, evanescit. In Quinto Considio saluberrimæ exempli, nec sine parvo ipsius fructu, liberalitas, referente Valerio, adnotata est: qui, Catilinæ furore ita consternata republica, ut ne a locupletibus quidem debitæ pecuniæ, propter tumultum, pretiis possessionum diminutis, solvi creditoribus possent: cum centies atque quinquagies sestertii summam in fenore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de usura a suis passus est conveniri, quantumque in ipso fuit, amaritudinem publicæ confusionis, privata tranquillitate mitigavit. Op-

portune, mirificeque testatus est: nummorum suorum, non civilis sanguinis esse feneratorem. Nam qui nunc præcipue nudatione delectantur, cum pecuniam domum cruentam retulerunt, quam improbando exsultent gaudio, cognoscent, si diligenter senatusconsultum, quo Considio gratiæ actæ sunt, legere non fastidierint. Subnectit huic Agrigentinum Gilliam, quem propemodum ipsius liberalitatis præcordia constat habuisse. Erat opibus excellens, sed multo etiam animo, quam divitiis, locupletior. Semperque in eroganda potius, quam in corripienda pecunia occupatus, adeo ut domus ejus quasi quædam munificentiae officina crederetur. Illinc enim publicis usibus apta monumenta exstruebantur, illinc grata publicis oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus, labentique annonæ subsidia criebantur. Et cum hæc universis, privatim alimenta inopia laborantibus, dotes virginibus, paupertate pressis subsidia, detrimetorum incurso quassatis solatia erogabatur: hospites quoque tum urbanis penatibus, tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam vero tempore, quingentos simul Gelensium equites, vi tempestatis in possessiones suas compulsos, aluit ac vestivit. Quid multa? Non mortalem aliquem, sed propitiæ fortunæ benignum esse diceres sinum. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi commune patrimonium erat, pro cuius salute et incrementis, tum Agrigentina civitas, tum etiam vicinæ regiones votis excubabant. Colloca ex contraria parte, arcas inexorabilibus claustris obseratas, nonne præstantiorem aliquando existimes illam impensam, quam hanc custodiam? Denique quidquid sapientia disponit, approbat; quod temeritas præsumit, veræ laudis fructum nequaquam assequitur.

CAP. V. *De duobus naturalibus affectibus, scilicet amore justî, et amore commodi: et de sequela eorum, amore scilicet libertatis, et amore dominantî: et de comparatione Cesaris et Catonis: de Alexandro, Aristotele, Augusto et Platone: et de his qui via devia ad gloriam pergunt.*

Quos quidem affectus in homine ab initio extitisse sacræ Scripturæ designat auctoritas, appetitum scilicet justî, et commodi appetitum. Quorum alter in voluntate, alter in necessitate consistit, et quanto appetitus justî qui in voluntate est, amplius crescit, tanto melior est, et dignus ampliori beatitudine. Nam nimis velle quod justum est, nemo potest, nisi forte quis queat esse justus nimium, aut beatus. Porro si appetitus commodi mensuram necessitatis excedat, vergit ad culpam, et cupiditatis conscius, sibi vitiorum parit originem. Alter ergo istorum, quoniam militat charitati, quærit quæ Dei sunt: alter in propria utilitate versatur, postponens quæ Dei sunt, aut proximorum. Ab hoc duplici fonte mores oriuntur. Recti quidem, si faciat quis alii, quod sibi vult fieri, et ab eo absteineat alii inferendo, quod sibi nolle ab alio irrogari. Distorti vero, si quis alium lædat, vel non prosit, cum

possit, quæ quidem utrinque multipliciter sunt. A priore quidem amor libertatis, amor patriæ, et tandem extraneorum amor. Nam libertatem non amare non potest, qui se ipsum et patriam amat : et in gradu suo extraneum, quicumque sincera charitate diligit proximum. Siquidem in eo consistit charitas ordinata. Ab altero vero cupiditas dominationis procedit, et laudis et gloriæ, et alio invalescit, ut ex opinione multorum, res tamen parum consideratæ examinantium virtutibus connumeretur. Nam qui rectum sapiunt, hoc vitiiis majoribus aggregant, licet ab imperitiis, qui tamen sapientum censentur nomine, virtutes subesse videantur. Unde et veteres primique Romani, prout eorum docet et commendat historia, laudis avidi, pecuniæ liberales erant. Ingentem gloriam appetebant divitiis spretis, et honestatem utilitati quantalibet præferebant. Hanc quidem gloriam ardentissime dilexerunt, eo totam referentes vitam et mortem. Cæteras cupiditates hujus unius vigente cupiditate presserunt. Ipsam denique patriam suam, quoniam servire videbatur inglorium, dominari vero atque imperare gloriosum, prius omni studio liberam, deinde dominam esse concupierunt. Prius enim pro libertate, deinde pro dominio certatum est. Fuerunt tamen quibus justitia, quantum gentili dabatur, sufficiebat, cupiditate deducta. Aliis nihil satis erat, sed sub imagine magnanimitatis vel impossibilia præsumentes, laudem maximam consequerantur, et gloriam. Longe igitur virtus Catonis videtur veritati propinquior fuisse, quam Cæsaris. Quod ex ipsa sententia ejus facile liquebit. « Nolite, inquit, existimare majores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse. Si ita esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus nunc. Quippe sociorum atque civium, præterea armorum et equorum major copia nobis, quam illis est. Sed alia fuere quæ illos viros magnos fecerunt, quæ nobis nulla sunt. Domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam. Laudamus divitias, sequimur inertiam. Inter bonos et malos, discrimen nullum. Omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum, ubi vos separatim sibi quisque consilia capitis, ubi domi voluptatibus, hinc pecuniæ aut gratiæ servitis. Eo fit ut impetus fiat in vacuum rempublicam. » Paucorum igitur virtus ad gloriam, honorem, imperium, vera via, id est ipsa virtute nitentium, etiam a Catone laudata est. Hæc erat domi industria, quam Cato commemorat, ut ætærium esset opulentum, tenuis res privata. Unde corruptis moribus vitium econtrario posuit, publice egestatem, privatim opulentiam. Ipse Tullius hoc dissimulare non potuit in eisdem libris, quos de republica scripsit, ubi loquitur de instituendo principe civitatis, quem dicit alendum esse gloria, et consequenter commemorat majores suos multa in ra-

A atque præclara gloriæ cupiditate fecisse. Huic ergo vitio non solum non resistebant, verum etiam id excitandum et accendendum esse censebant, putantes hoc rempublicæ expedire.

In libris quoque philosophiæ idem Tullius hanc intulit universalem generalemque sententiam : « Honos alit artes, et gloria accenduntur omnes ad studia, jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur. » Huic ergo cupiditati melius est resistere sine dubitatione, quam cedere. Ut enim ait beatus Augustinus in Libro *De civitate Dei* : « Tanto quisque est Deo similior, quanto et ab hac immunditia mundior. » Quæ in hac vita, etsi non funditus eradicatur ex corde, quia beatos et proficientes animos tentare non cessat, saltem B cupiditas gloriæ superetur dilectione justitiæ. Nam sanius videt, qui et amorem laudis vitium esse cognoscit. Nec solius Augustini, sed etiam gentilium sententia est, gloriam hanc nihil aliud esse, quam ventosi quodammodo spiritus tuorem, fumo simillimum. Nam et fumus oculorum obtundit aciem, et quo magis ascendit, citius deficit; et quo magis deiecit, amplius solidatur. Cum enim ad excelsa pervenerit, evanescit. Recte quidem, eo quod a principe totius vanitatis traxit originem. Nimio sui capiuntur amore, qui dum « nubes et inania captant, » et nescio quid in manu solidum apprehendere moliantur, obliviscuntur sui, cum tamen nihil aliud quam se oculis contueantur iniquis. C Nolunt enim apprehendere quod sunt, et illud ad emendationem vero judicio intueri; sed phantasticas duntaxat vanæ opinionis sequuntur umbras. Siquidem alios spernunt præ se, et aspirant ad impossibilia, de fallaci rerum præsumentes imagine. Sic Narcissus in fabulis, dum vana sui imagine capitur, abit in florem, et dum se ipsum, imprudenter aspicit, eos sine fructu pueriliter evanescit. Multorum quoque fuit opinio, et eorum qui in veteri philosophia præ cæteris floruerunt, Alexandrum, et Aristotelem, a numinibus esse pro- genitos, eo quod in omnibus propriam quærebant gloriam. Platonem quoque propter divinam quodammodo, qua eminuit, sapientiam, et Augustum propter potentiam fortunamque tranquillam, a diis D traxisse originem tradiderunt. Et quidem in contrarium rectius collegissent eos aut divini non esse generis, aut deorum filios esse degeneres, nisi quia dii gentium dæmonia sunt, et incubi dæmones vanitatis et malitiæ suæ certa indicia, si quem tamen gignunt, relinquunt in sobole. Nam et verus Dei Filius Deus homo, propriam non querit gloriam in omnibus quæ gloriose fiunt ab eo, sed Patris, eoque illustratur gratia ampliori, quod ad eum, ex quo sunt omnia, bonorum operum gloriam refert. Sic et vere sapiens omnis, vere potens, et vere bonus, ad unicum omnium bonorum fontem, ^{scilicet} omnia laudabilia refert, summam scilicet creaturam, et individuum Trinitatem. Alexandri pectus laudis insatiabile, qui Anacharsi comiti suo, ex

auctoritate Democriti præceptoris, innumerabiles mundos esse referenti: « Ileu me, inquit, miserum, quod nec uno quidem adhuc potitus sum! » Plane, miser, dignusque miseria, cujus virtutes omnes absorbuerat laudis insatiata et insatiabilis fames una. Insultant ei tragædiæ antiquorum, eo quod angusta homini possessio fuit, quæ deorum omnium domicilio sufficit. Sed tamen licet appetitus gloriæ semper videatur in culpa, error eorum perniciosior est, qui vel sceleribus innotescere magni duxerunt. Pausanias cum Hermoclea percunctatus esset, quonam modo subito clarus posset evadere, atque is respondisset, si occidisset aliquem virum illustrem, futurum ut in gloriam ejus id ipsum redundaret, continuo Philippum interemit, et quidem quod petierat assecutus est. Nam et se parricidio notum posteris reddidit, et celebri supplicio patibuli cui affixus est, corona aurea, quam Myrtalis, quæ et Olympias dicta est, capiti ejus pendentis imposuit, nullum dante solatium. In vindictam tamen pudicitie per injuriam prostitute Philippo non puniente, sed deridente injuriam, potest, auctore Trogo, aliquatenus crimen sacrilegii excusari. Inventus est qui Dianæ Ephesinæ templum vellet incendere, ut pulcherrimo opere consumptio, nomen ejus per totum terrarum orbem diffunderetur, furemque suum detexit impositus eculeo: et nisi Theopompi magnæ faciendæ ingenium eum suis comprehendisset historiis, bene consuluerant Ephesii, decreto communi statuente, ut teterrimi hominis memoria aboleretur silentio. Simili quidem videntur gloriam affectare, imo majori insania, qui non Ephesinæ Dianæ templum religiosis moribus excidendum, sed templum Spiritus sancti, homines totos, animas scilicet et corpora, ut per hoc hominibus innotescant, luxuriæ vastant incendiis. Nam ab eo laudem appetunt, et plerumque assequuntur honorem, unde æquius fuerat ignominiam sustinere et pœnam.

CAP. VI. De luxuria et libidine, et quinquepartito mortis introitu: et quorum sensuum sit voluptas perniciosior: et triplici genere convivarum secundum Portunianum, et perniciæ gulæ: et de convivio Didonis et Evandri, apud Virgilium.

Eatenus jam sermo processit, ut aut virtutem aut publicam fere opinionem oporteat impugnari. Imminet enim jam collectatio adversus carnem et sanguinem, et fores videmur liberalitati præcludere, et jucunditatem auferre de vita, cum geminæ vias luxuriæ, Epicureis reclamantibus, coarctamus. « Est enim blandum, ut ait Valerius, luxuria malum, quam accusare aliquanto facilius est, quam vitare. » Nam et volumen quod propheta vorare præcipitur, in ore quidem dulcescit ut mel, sed amaricatur venter cum ipsa dulcedo verborum digerenda est in usum operum. Est autem libido cognata et conjuncta luxuriæ, cujus sequela immunditia, finis indubitatus confusio est. Prædat ergo sermone, quæ origine et causa prior est. Licet autem per quinque sensuum portas lenocinia luxus

A æque introeant, voluptas aurium ad munditiam magis videtur accedere, et quæ ex gustu, vel tactu provenit, sordidior est, et olfaciendi et videndi delectatio medium locum tenet. Nam neque satis interdum habet munditiæ, nec ad sordes perniciosissimas usque prolabitur. Siquidem mores per oculorum fenestras ingreditur, cum quispiam delectatur circensibus, certamine athletarum, histionum mobilitate, mulierum formis, splendore gemmarum, vestium, metallorum, aliorumque quibus libertas animæ captivatur. Rursus si auditus vario organorum cantu, vocumque flexionibus mulceatur ad carmina poetarum, comædiarum et tragediarum actus, mimorum urbanitates, et strophas et quidquid hujusmodi per aurem ingedit, virilitatem mentis effeminat. Odoris autem suavitas, et diversa thymiamata, et amomum, et muscus, peregrini muris pellicula, quod dissolutis moribus faciant, nemo nisi dissolutus negat. Nam peregrinos odores non nisi dissolutis et amatoribus convenire, comicus et coquus docent. Porro ciborum aviditas avaritiæ mater est, et animum quasi quibusdam compedibus degravatum tenet in terra. Ergo propter brevem gulæ voluptatem, terræ lustrantur et maria, et ut mulsum, vinum, pretiosusque cibus fauces pertranseat, totius vitæ opere desudatur. Ipsi quoque muri Hierusalem, etsi videantur in petra solidati, tandem ruunt et complanantur æquati solo, Nabuzardan coquorum principe imperante: Tactus autem alienorum corporum, et feminarum ardentior appetitus, vicinus insaniz est. Quidquid sensus quilibet molitur, ludus ac jocus est, præ his quæ affert, ut verbis comici utar, hujus rabies. Hinc enim cupimus, irascimur, gestimus, æmulamur, solliciti sumus, et expleta voluptate, per quamdam pœnitudinem rursus accendimur, querimusque facere, quod cum fecerimus, iterum pœniteamus. Ergo cum per has portas, quasi quidam cunei perturbationum, ad arcem nostræ mentis intraverint, ut ait beatus Hieronymus, ubi erit libertas, ubi fortitudo ejus, ubi de Deo cogitatio, maxime cum recordatio tactus depingat sibi etiam præteritas voluptates, et rememoratione vitiorum cogat animam pati, et quodammodo exercere quod non agit? Forte hinc est, quod cum Apostolus vitis omnibus censuerit reluctandum, adversus fornicationem non congressum, sed fugam indicens: *Fugite, inquit, fornicationem* (1 Cor. vi). Nam hæc fere, dum exercetur, Domini immemor est, et præterita, dum ad memoriam redit, pestiferas excitat voluptates.

Ut de cæteris taceam, quos simplicitas egit in culpam, philosophus acutissimus, et litteratissimus Christianus, et ferventissimus in fide Origenes, sicut ecclesiastica refert historia, se ipsum castravit, fornicationem efficacissime fugiens, imo et omnem, quæ fingi posset, præcavens suspensionem, ut exinde sine nota cum virginibus habitaret. Quod autem mirabilis est! leguntur quidam philosopho-

rum sibi etiam oculos effodisse, ne exteriorum illecebris caperentur. Utique admirando boni et honesti fervebant zelo, etsi recti scientiam non haberent. Scitum est, et scitu dignum Aristotelis dictum, quo voluptatum initia oblivioni mandanda asseruit, et solos exitus recordandos. Fessas enim, pœnitentiæque plenas, quo minus avide repetantur, subjicit animus, et quod in eis jucundum est, ne redeant, jubet abscondi. Dicat Apostolus quod voluerit, quia fornicationem fugere, et gulæ servire, aut omnino impossibile, aut difficillimum est. Nam et illa pars gulæ, quæ corpori vires admittit, nequaquam mœchiæ expertus est. Venerem Bacchus pleurumque expugnat, et tamen in sacello voluptatis nemine reclamante conveniunt. Si Bacchus obtinuerit, Venerem, non voluptatem exstinguit. Aut nulla ebrietas, aut tanta sit, ut tibi vires eripiat: si qua est inter utramque, noceat. Utroque a Deo receditur, sed qua magis aberretur, non facile dixerim. Sed jam alterum erroris nomine non censetur, quia avaritiæ propellit notam, et ingeniæ liberalitatis habere videtur imaginem. Cum autem liberalitatis effectus nunc a loco, nunc a tempore, nunc a quantitate, nunc a personis, nunc ab usu, et assiduitate exercendi, laudetur: illa præcipue commendabilis creditur, quæ in alimentis, et his quibus natura indiget, aut vita civilis ornatur, clarius enitescit. Ergo qui omnes admittit ad mensam, exactissimæ liberalitatis est. Plane quidem, eoque liberalior, quo plures admittit. Sed hoc calculo paucissimi colliguntur. Proximus est, qui etsi non omnes admittat, eos quos introducit sic cibatur, sic potatur, sic in tricliniis sulcat, et locat discumbentes in sedilibus, ut nihil vel excogitari lautius possit. Multiplicantur fercula, cibi alii aliis farciuntur, condiuntur hæc illis, et in injuriam naturæ, innatum relinquere, et alienum coguntur afferre saporum. Conciuntur et salsamenta. Caro nihil vilius est, nisi complurium polliceatur effectus, et indicia specierum. Egregium tamen est in hujusmodi, quod mimis, et bistrionibus, et rumigerulis placet. Hæc enim non ad veritatem, sed ad opinionem omnia fiunt. Coquorum sollicitudo fervet arte multiplici, eliciuntur jura, quid quo die geri oporteat, et quotidianis ministrari convivii domesticus dictator nocte dieque deliberat. Undecunque conquerit irritamenta gulæ, et unde palati vires excitet hebetati, nihil arbitraris expeditum, nisi cum intemperantiæ fuerit satisfactum. Sunt et qui poculis fercula subruant, et quasi Homerici auctoritate decreti incentivum ingenii, et fomitem virtutis, et quemdam hilaritatis fontem opinantur, si se omnino mero sicerave prolierint. Phæacum ergo more consurgunt, et qui in exhauriendis poculis perditior est, potior judicatur. Dici solet, quia aleator quanto in arte doctior, tanto nequior; et plane qui bibacior est, alios malitia et iniquitate transcendit.

Immolavit Israel apostatans a salutari suo, filios et filias suas dæmoniis, et isti dum ingurgitatione

A vini aut siceræ spiritum deprimunt, exstingunt scintillulam rationis, se totos immunditiæ prostituunt, et bacchantium spiritui devoveant, quidnam possunt familiarius immolare? Ceterum sunt qui ista contemnant. Quoniam hæc vulgarium, et (ut ita dicam) plebeiorum conviviorum videtur esse professio. Siquidem alia philosophica, alia civilia, alia dicuntur esse plebeia. In his laudi plerumque dicitur, si sic tua prodigas semel, ut trimenstruo toto esuriens conviva impudens, mensas circumeas alienas. Hoc quidem sæpe prodigalitati, interdum et avaritiæ nota est. Nam, ut dici solet, avarus cum incipit, modum excedit. Poteris videre quamplurimos, qui fere anno toto parcimonie student, et ad purgandam avaritiæ labem, epulones convocant, et parasitos, et collegium nugatorum, qui alienæ nidore culinæ capiuntur, et quos magis honorare voluerint, majoribus oneratos minoribus poculis ingurgitant et distendunt, et donec rabidam orexin excutiant, aliquid amicitie aut festivitati credunt esse subtractum. At hoc ab omni urbanitate adeo procul est, ut barbariei vitiis familiaris sit, quam vitæ civili. Siquidem conviviorum civilium ratio media est, ut etiam sobrietatem exhiberet, et in satietate opulentiæ crapulam vitet. Nam et abundantiam cibi et potus habet, et quasi copię cornu dispensans omnia, sic parcit ut effundat, sic effundit ut parcat, et quam habet penes se rationem non negligit quidem, sed, ut ait Portunianus, « fides rationem non ostendit impensæ. » Nihil enim molestius est, quam si triclinii præsul in convivio sedere videatur ad calculum. Unde non satis mihi videntur esse civiles quidam de liberalitate inepti gloriantes, qui singulis noctibus cum servis sui calculum ponunt, et quod effuderunt usu vel abusu diurno, quasi nocturnis lacrymis dedent. Suboriuntur lites, accedunt minæ, arguuntur aut fortiter, aut insipientiæ servi, et quasi re male administrata, ejiciuntur et torquentur interdum, quandoque quod effundere jussi sunt, refundere compelluntur: et conscii turbantur omnes, dum dominus pecuniam quæ evasit, suspiriis et dolore prosequitur. Sæpe etiam evenit, ut qui ad requisita naturæ ingressus est, ibidem quoque verecundia fugit humanum aspectum, cum ministris exactissimam sumptuum habent rationem. Recte quidem, quia nullus locus tractandis sordibus eis magis videtur accommodus. Sane non quod sordidum dixerim, si diligens paterfamilias id agit, ut ei ratio constet impensæ: si tamen hoc gradus aut dignitas personæ non admittit. Sed in eo vitam terere, et tota mente versari, et sic quidem ut alius sit, et alius videatur, nequaquam arbitror a sordibus alienum. Et quidem conviviorum civilium, teste Portugiano, regula est, ut his plurimum pro more condegentium liceat, sobrietate hilari non soluta. Nam conviventibus sic morem geri oportet, ut licentia lætior nequaquam in turpitudinem luxuriæ proruat. Illa siquidem quasi omnium ventium hostis teter-

rima et acerbissima, vitanda est. Diogenes tyrannos et subversores urbium, bellaque vel hostilia, vel civilia, non pro simplici victu olerum pomorumque, sed pro carnibus et epularum deliciis assari excitari. Rectius quidem bellorum hostilium, vel civilium matrem et altricem luxuriam, quæ non in sola gula placanda consistit, posuisset, sed totum intellexit in parte, dum illam quæ in cibo, et potu, et venere, et cultu splendido constat, ad gulæ speciem coarctavit. Nam et his præcipue luxuria eminet, et perniciosius nocet, quorum meditatio, et iuge exercitium est, ut epulentur quotidie splendide. Hæc enim intemperantia bonos mores subvertit, et totius hominis salutem præjudicat, et nisi correatur, prorsus humani corporis fabricam solvit. Auctor est Hippocrates, crassa et obesa corpore cum crescendo modum impleverint, necessariam esse sanguinis demptionem, ut habeant in quæ rursus crescere possint. Alioquin plenitudinis distentæ satietas in paralytin, et pessima genera morborum erumpit. Impossibile est enim in uno statu corporum permanere naturam, sed motu suo crescere vel decrescere necesse est: et nisi crescendo capax sit animal, omnino subsistere nequit.

Ferunt et Galenum semper decimæ diei abstinentiam, loco efficacissimæ et saluberrimæ medicinalis cura indixisse; nec facile posse, nisi corruptioris naturæ fuerit, morbis gravioribus subjacere, qui decima quaque die ab omni cibo abstinet, aut simplicissima diæta transigit vitam. Sunt adhuc qui sextam feriam in jejuniis sine cibo transigant, vel eo utantur minimo: quod quidem et religioni et incolumitati, sicut experti loquuntur, certissime servit. Refert Pompeius Trogus quod tetrerrimus Siciliæ tyrannus Dionysius, dum gulæ et edacitati deditus erat, oculorum lumen amiserit. Nihil enim est quod certiores aut citiores inducat caliginem jugi ingluvie: quia, ut ait Portunianus, «edacitas cibos terit, sed oculos vorat.» Galenus, auctore Hieronymo, et doctissimus interpres Hippocratis, dicit in exhortatione medicinæ, athletas, quorum vita et ars sagina est, nec vivere posse, nec diu esse sanos, animasque eorum ita nimio sanguine et adipibus, quasi luto, involutas, nihil tenue, nihil cœleste, sed semper de carnibus et ructu cogitare, et ventris ingluvie. Legimus etiam quosdam morbo articulari, et podagrâ humoribus laborantes, proscriptione bonorum ad simplicem mensam, et pauperes cibos redactos, convaluisse. Caruerant enim sollicitudine dispensandæ domus, et epularum largitate, quæ et corpus frangunt, et animam. Irridet Horatius appetitum ciborum, qui consumpti relinquunt pœnitentiam.

Sperne voluptates: nocet empta dolore voluptas.

(HORAT. Ep. I, II, 55.)

Et cum in amœnissimo agro, in morsum voluptuosorum hominum, se crassum pinguemque describeret, lussit his versibus:

*A Me pinguem, et nitidum bene curata cute vises,
Cum ridere voles Epicuri de grege porcum.*

(Id. ib. IV, EXTR.)

Sed et ex vilissimis cibis vitanda satietas est. Nihil enim ita obruit animum, ut plenus venter, et exæstuanus, et huc illicque se vertens, et in ructus, vel in crepitus ventorum efflatione respirans. Quale illud jejunium, aut qualis resectio post jejunium, cum pridianis epulis distendimur, et guttur nostrum mediatorum efficitur latrinarum. Dumque volumus prolixioris inedie famem querere, tantum voramus, quantum vix alterius diei nox digerat. Itaque non tam jejunium appellandum est, quam crapula, ac fetens et molesta digestio. Hæc quidem Hieronymus. Et licet jejunii faciat mentionem, etiam religionem deducit, frugalitatis maximas et saluberrimas commendat utilitates. Hoc autem eleganter et vere ait Portunianus, neminem civiliter convivari, nisi qui in cibo sibi et potu, frugalitatis et modestiæ præscribit formam. Immoderatio cibi et potus, dispensatricem omnium officiorum temperantiam abigit. Ea impellente fit homo ad audiendum tardus, velox ad loquendum, et velox ad iram. Fit ad libidinem pronus, et ad quævis flagitia præceps. Qui modestiam deserit, ad plebeiam convivandi consuetudinem facile prolabitur a civili. Innuit hoc Maro Homericæ perfectionis fidelissimus imitator, qui dum a rege Phæacum Ulyxem exceptum recolat, Æneam naufragum in convivium Didonis introducit, et Phæacum et Afrorum luxuriam, in uno convivio eleganter expressit:

*Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, et vina coronant.*

Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant

Atria, dependunt lychni laquearibus aureis

Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.

Hic regina gratem gemmis auroque poposcit,

Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes

A Belo soliti: tum facta silentia tectis,

Jupiter (hospitibus nam te dare jura loquuntur)

Hunc lætum Tyriisque diem, Trojaque profectis,

Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.

Adsit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno.

Et vos o cætum Tyrii celebrate faventes.

Dixit, et in mensa laticum libavit honorem,

Primaque libato summotenus attigit ore.

Tum Bithæ dedit increpitans: ille impiger hausit

Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.

Post alii procures: cithara crinitus Iopas

Personat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.

Hic canit errantem lunam, solisque labores:

Unde hominum genus, et pecudes, unde imber, et

ignis:

Arcturum, Pleiadasque Hyadas, geminosque triones.

Quid tantum oceano properent se tingere soles

Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.

Nec non et vario noctem sermone trahebat

Infelix Dido, longumque bibebat amorem.

(VIRG. ÆN. I, 727.)

Videsne delicati instituta convivii, processum, et exitum? Superflua siquidem præcessisse, et luxum epularum gravem fuisse indicat, quod præmisit:

Postquam prima quies epulis.

Qui alibi parioris mensæ sobrietatem notans, et quæ solis necessariis gaudet, ait:

Postquam exempta fames epulis.

(*Id. ibid.* 220.)

verum quia cibus homines tacitos efficit, potus loquaces, strepitum, et cætera luxur insignia, quæ de licentia bibendi proveniunt, prudenter adiunxit. In ipsa quoque agapetarum consuetudine planum est invenire superstitionem, qua numinis sollicitatur gratia, et quasi religiosis precibus invitatur, qui luxu et immunditia, piis mentibus inimica, procul abigitur. Siquidem aut Deus sobrius non est, aut ei ebrietates displicent. Sine mensura bibitur ad mensuram, et is cæteris prævalet, qui aut gula, aut dolo stravit, aut vicit compotatores.

Invenies illic qui Nestoris eibat annos.

Quot sit per calices facta Sibylla senex.

Potus quidem animum a curis redimit, solvit mentem, conceptam letitiam dissimulare non potest. Prorumpit in cantica, et ab eis ad libidinem vergit. Cithara crinitus Iopas, non stultissima vel bucolica personat amatorum, sed ea quæ civilis conventus venustatem deceant, et philosophici majestatem. Utinam in Christianis cœtibus rememorentur illa, quæ in luxurioso Didonis convivio crinitus et in-compositus Iopas personuit! Utinam bucolica vel stulticinia amatorum conquiescant in domo sapientis, et ea in auditu omnium resonent, quæ aut prosint, aut sine turpitudine et corruptione demulceant! Et quidem eleganter innuit in cantico citharædi poeta doctissimus veterum gravitatem: qui in cœtu civili nihil admittebant, nisi quod naturæ aut morum instructione polleret. Plausum convivii varius sermo prosequitur, eoque Veneris munia procurante, mens ebria longum, insolubilem, et pestiferum bibit amorem, quem definivit philosophus esse concupiscentiam coeundi. Campanam luxuriam urbi fuisse perutilem, historicorum testimonio celebre est. Invictum enim armis Hannibalem, illecebris suis complexa, Romano militi vincendum tradidit.

Illam vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum, dapibus largis, abundanti vino, unguentorum fragrantia, Veneris usu lascivior ad somnum et delicias evocavit. Ac tum demum fracta et contusa Punica feritas est, cum Sepasia, et Albania casta esse ceperunt. Quid ergo his vitiiis fœdior et damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ relanguescunt, sopita gloria in infamiam vertitur, animique pariter et corporis vires adeo expugnantur, ut nescias ab hostibusne, an ab illis capi perniciosius habendum sit? Urbs Volumniensium opulenta divitiis, ornata moribus et legibus ordinata, caput curiæ habebatur. Sed postquam luxuria prolapsa est, in profundum injuriarum et turpitudinis decidit, ut servorum se insolentissimæ dominationi subiceret, qui primi admodum pauci senatorum ordinem in-

A trare ausi, mox universam rempublicam occupaverunt, testamenta ad arbitrium suum scribi jubebant, convivia cœtusque ingenuorum fieri vetabant, ducebant filias dominorum. Postremo lege sanxerunt, ut sirupra sua in viduis aut in nuptis impunita essent; ac ne qua virgo ingenuo nubere, cujus castitatem non ante aliquis ex numero ipsorum delibasset. Æsopus tragædus furiosæ luxuriæ depingit juvenem, quem constat aceto liquefactos grandis summæ uniones potionibus aspergere solitum, ut amplissimum patrimonium posset una sorbituncula deglutire. Metellus Pius ab his, qui res memorabiles scribunt, arguitur, quod se aris et thure patiebatur ab hostibus excipi, lætoque intuebatur animo Attalicis aulæis in adventu suo contextos parietes, et immanibus epulis ludos apparatusissimos sinebat interponi, et in veste palmata convivia celebrabat, dimissasque lacunaribus, velut cœlesti capite recipiebat coronas. Et ubi ista? Non in Græcia, neque in Asia, quarum luxuria vel ipsam severitatem corrumpere, solet sed in horrida et bellicosa provincia, et quæ Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis præstringere consuevit. Xerxes opum regiarum ostentatione eximia, eo usque luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset, qua et deliciis dum nimis capitur, cum amplissima ruina imperii apud Salaminam vix una nave evasit. Sed quia luxuriosum muliebris intemperantiæ convivium apud Maronem accepisti, frugalioris mensæ sobrietatem, et continentioris cœtum, Ænea apud Evandrum officio humanitatis excepto, invenies. Siquidem con-

derantur viri, rex pacis dexteram dat, humanitatis verba officiosissimus hospes præloquitur.

*Hæc ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.
Præcipuumque toro, et villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tota ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul ei Trojana juvenus,
Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis.*

(*Vinc. Æn.* viii, 175.)

Ibi cuncta sunt aurea, et universa suo nitore præfulgent. Hic sedile gramineum, acernum solium, et quæ virum fortem deceat, spoliati leonis pellis villosa. Hic lecti juvenes necessaria: ibi famulæ superflua et perniciose ministrant. Ibi vix tandem ab epulis quies indulgetur: hic exinfuit fames, et edendi epulis frugalibus comprimitur ardor. Ibi crinitus Iopas luxuriantium lætificat cœtum: hic aræ sacerdos refectionem sobriam consecrat religioni. Hic post mensam seria tractantur, et ad erigendam rempublicam exigitur virile robur: ibi ut luxuriæ faveant, susus precibus invitantur et numina. Latæ sunt ergo, sicut in Saturnaliorum libro legitur, ad luxuriam reprimendam leges plurimæ, quarum perfunctoriam mentionem in calce civilis convivii, nec tædiosum erit ponere, nec omnino inutile.

Cap. VII. De cibariis et sumptuariis legibus veterum, ad intemperantiam coercendam : et de differentia earum secundum Portunianum : et de intemperantia Antonii, et frugalitate Julii Cæsaris : de Augusto, et Nerone, et C. Caligula, et Vitellio et Mello.

Prima ergo omnium ad populum lex Orchia per- venit, præscribens summam, et numerum conviva- rum : verumtamen immoderationem sumptuum ne- quaquam cohibuit, quin unicuique liceret pro ar- bitrio bona sua inter paucos consumere. Secuta est ergo lex Fannia, quæ in sumptibus modum fecit, scriptaque est in omnes, ut non solum cives urbani, sed omnes ubique Italiæ lege sumptuaria tenerentur. Nam in eo Didici legis vis consistit. At istis adjecta est et Licinia, quæ numero convivarum, et quanti- tati sumptuum, et cautioni locorum, dierum et temporum, præscripsit regulam : ne quotidianis liceret exsultare conviviis, dies certos præfuerint, quibus permissum est convivari. Ergo etiam sobrietate sæculi, præscriptione legum coercetur im- pensa cœnarum. Siquidem ab initio cœpit radix luxuriæ pullulare. Unde et vetus verbum est : « Leges bonæ ex malis moribus procreantur. » Lex quoque Cornelia sumptuaria, est adjecta prioribus, in qua non convivorum magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus, sed minora pretia rebus imposita. Sed quibus rebus ? Quam exquisitis et pene incognitis generibus deliciarum ? Quos illic pisces, quasque illic ollulas nominat, et tamen pre- tia illis minora constituit. Ausim dicere, ut vilitas edulium animos hominum ad parandas obsoniorum copias incitaret, et gulæ servire, etiam qui parvis essent facultatibus, possent. Ergo apprime luxurio- sus et prodigus videri potest, cui hæc tanta in epu- lis vel gratuita ponantur. Præterea Lucius Sylla, Lepidus consul, Anius Restio, leges traduntur tu- lisse cibarias. Sic enim sumptuarias leges Cato ap- pellat. Differunt tamen, quod cibariæ gulam jugu- lant, sumptuariæ acriusmodum, ut ait Portunianus, luxuriam cohibent. Hoc autem magnæ libertatis laudibus effert, quod cum multæ leges de cœnis et sumptibus ferrentur ad populum, castigatissime illius vigor diu obtinuit, quæ nil obscenum habet, quia nil probat occultum. Præcepit enim ut paten- tibus januis pransitaretur, et cœnaretur, ut sic oculis civium testibus factis, luxuriæ modus fieret. Hoc autem ideo futo probat Portunianus, quia apud populum castigatum, et posterioris respectum au- rium, laudi erat frugalitas, et paupertas non pote- rat esse contemptui vel robori. Nec verecundum erat ut ad cœnam alienam quisquam invitatus impuden- ter irrueret. Supervenire enim fabulis non evocatos, haud equidem turpe existimatur. Verum sponte irruiere in convivium aliis præparatum, nec Homero sine nota, vel in fratre memoratum est. Cæterum leges illæ valvatae, seu valvifragæ, licet Portuniani iudicio optimæ fuerint, obstinatione tamen luxuriæ, et vitiorum invicta concordia, nullo abrogante irri-

tae factæ sunt. Antonius etsi nulli sumptuariæ legi patuerit, legem tamen de cohibendis sumptibus tulit. Homo quidem temerarius, sed manu invali- dus, et luxuriæ deditus usquequaque, sumptuumque merito, Magno Pompeio successit ex decreto Caii Cæsaris : de quo triumphatore orbis, villis adula- tor, et homo vitii sordidus triumphavit. Captus est tamen Cæsar virtutis imagine, eo quod profusione pecuniæ, et convivicationibus, et latronum, et histrionum stipatu, magnificus vulgariter videba- tur. Ergo bene agitur cum principibus popularibus, qui ex necessitate coguntur, ad custodiam famæ, vilissimis nebulonibus adulari. Nam in republica nemo tyrannorum, Cæsare magis accessit ad prin- cipem. Licet enim rempublicam oppressisset, popu- lus tamen Romanus omnia quæ ipse decreverat, approbavit, forte veritus seditionem, et civilis belli recidivam passionem. Opinio tamen prævaluit, ut quia summa virtute, id est clementia, præditus fuerat, statuta ejus quasi ex magna parte benigniora populus approbaret. Unde in laudem ejus Cicero ait : « Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gravior misericordia est. » Pium ergo animum egregiæ virtutis imagine facile supplantavit Anto- nius. Hic enim, cum quidquid mari, aut terra, aut etiam cœlo gigneretur, ad satiandam ingluviem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet, eaque re captus de Romano imperio fa- cere vellet Ægyptium regnum : Cleopatra uxor, quæ vinci a Romanis nec luxuria dignaretur, spon- sione provocavit insumere se posse in unam cœ- nam sestertium centies. Id est mirum Antonio vi- sum. Nec moratus sponsione contendit. Dignus culina Numacius Plancus, qui tam honesti certami- nis arbiter electus est. Altera die Cleopatra perten- tans Antonium, pollicibilem sane paravit cœnam, sed quam non miraretur Antonius : quippe qui om- nia, quæ apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret. Tunc regina arridens phialam poposcit, cui nonnihil aceti acris infudit, dimisitque festi- nanduna illuc unionem ex altera aure demptum, et eundem mature dissolutum, uti natura est ejus lapidis, absorbuit. Et quamvis eo facto sponsione vicisset, quippe cum ipsa margarita centies serter- tium, sine contentione evaluisset, manum tamen ad alterius auris unionem similiter admovit, nisi Numatius Plancus, iudex severissimus, superatum Antonium mature pronuntiasset. Ipse autem unio- ejus fuerit magnitudinis, inde colligi poterat, quod qui superfuit, postea victa regina, et capta Ægy- pto, Romam delatus dissectusque est, et factæ ex una margarita duæ, impositæque simulacro Vene- ris, ut monstruosæ magnitudinis, in templo, quod Pantheon appellatur. Sed his, et similibus, demer- uit intemperantissimus et flagitiosissimus, non populi Romani, sed virtutum publicus hostis, ne edictum quod triumviratus tempore de sumptibus posuit, legis nomen habeat, aut vigorem. Locum

autem, imo et necessitatem legibus fuisse cibariis, vel ex eo constat, quod cibariorum delegendorum regulam luxuria adinvenit.

Testatur hoc M. Varro, qui enumeratis, quæ in quibus Italiæ partibus optima ad victum gignantur, pisci Tiberino his verbis tribuit palmam, in libro undecimo Rerum humanarum. « Ad victum optimum fert ager Campanus frumentum, Falernus vinum, Cassinas oleum, Tusculanus ficum, mel Tarentinus, piscem Tyberis. » Hæc Varro. Sed inter eos præcipuum locum lupus tenuit, et quidem is qui inter duos pontes captus esset. Id ostendunt cum multi alii, tum etiam C. Titius, vir ætatis Lucinianæ, in oratione, qua legem Fanniam suavit: cujus verba ideo ponenda sunt, quia non solum de lupo inter duos pontes capto erunt testimonio, sed etiam mores, quibus tunc plerique vivebant, facile publicabunt.

Describens enim homines prodigos, in forum ad judicandum ebrios commeantes, quæque soleant inter se sermocinari, sic ait: « Ludunt alea studiose, delibuti unguentis, scortis stipati. Ubi horæ decem sunt, jubent puerum vocari, ut comitium eat percunctatum, quid in foro gestum sit, qui suaserint, qui dissuaserint, quot tribus jusserint, quot venerint. Inde ad comitium vadunt, ne litem suam faciant: dum eunt, nulla est in angiporū amphora, quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habent. Veniunt in comitium tristes, jubent dicere quorum negotium est. Narrant: Judex testes poscit, ipse it mictum. Ubi redit, ait se omnia audisse. Tabulas poscit, litteras inspicit, vix præ vino sustinet palpebras. Eunti in concilium, ibi hæc oratio: Quid mihi negotii est, cum istis nugatoribus? Potius quam potemus mulsum mistum cum vino Græco. Edimus turdum pinguem, bonumque piscem, lupum germanum, qui inter pontes captus fuit. » Hæc Titius. Sed et Plinius sui temporis eleganter tetigit gulam. Cum enim scriberet de piscis acipensere, qui licet rarus esset, pretium ejus viderat, post præmissa subjicit: « Nullo in honore nunc est, quod equidem miror, cum sit rarus inventum. » Sed non diu stetit hæc parcimonia. Nam temporibus Severi principis, Sammonicus Sereus vir sæculo suo doctus, subjiciens verba Plinii: « Non est dubium, ait, piscem hunc nullo in honore Trajani temporibus exstitisse; verum ab eo dici apud antiquos fuisse in pretio. Ego autem testimoniis palam facio, vel eo magis quod gratiam ejus video ad epulas quasi postliminio rediisse. Quippe qui indignatione vestra, cum intersim convivio sacro, animadvertam hunc piscem a coronatis ministris cum tibicine introferri. Longum erit si omnia quæ leges cibarias induxerunt, vel a cibariis legibus nata sunt, voluero enarrare; cum nec luxuriam morum sermone valeat comprehendere, et sint plurima sæculo nostro incognita, quæ illi vel verbis exprimere, vel exercere moribus potuerunt. Sicut enim

*Græcia capta ferum victorem cepit, et artes
Intulit agresti Latio,*

(HORAT. Ep. II, 1, 156.)

sic omnium gentium mores boni et mali Romanum victorem persecuti sunt. Siquidem numina, imo dæmonia gentium, superstitiosius quam religiosius advocabant, magnamque sibi visi sunt assequi religionem, quia nullam respuerant falsitatem. Deos tutelares non tam pio quam impio cultu, omnibus subtrahabant, ut omnes in una urbe collecti, in illius custodia jugiter vigilarent. Sic et quæ ubique locorum placuisse audierant, in urbem traiecerunt, ut esset unde possent gratiam omnium in se, et gloriam provocare. Simile aliquid fecisse visus est rex Anglorum Willelmus primus, cujus virtuti Britannia Cenomannis, et tandem major Britannia cessit. Assumpto namque regni diademate, et pace composita, legatos misit ad exterarum nationes, ut a præclaris omnium domibus quicquid eis magnificentum aut mirificum videretur, afferrent. Desluxit ergo in insulam opulentam, et quæ fere sola bonis suis est in orbe contenta, quicquid magnificentiæ, imo luxuriæ potuit inveniri. Laudabile quidem fuit magni viri propositum, qui virtutes omnium, orbi suo volebat infundere. Sed in eo arbitratu laudabilis exstitisset, si in gentem quam armis vicerat, et quam luxuriæ prævicerat magnitudo, legem temperantiæ promulgasset. Sane fructuosius esset, eam roborare verbo et opere, quam lasciviendi ab auctoritate multorum magnorumque propagare audeciam. Secus egisse C. Cæsarem pace urbi reformata, refert Portunianus; qui sumptuariæ legis insistens vestigio, domum civilem potius quam imperatoriam, in mensa prima, tribus solemnibus pulmentis, sive ferulis, statuit esse contentam, dum tamen tellaria parenthetica, pro necessitate aut dignitate personarum, et aut exercenda liberalitate, aut solemnitate diei, primis mensis licuerit immiscere. Solemnia quidem pulmenta sunt, quæ in omnes pertranseunt, et a Græcis Catholica, hoc est universalia nominantur. Parenthetica vero, quæ ex causa necessitatis, aut urbanitatis, in præceptam aliqua ratione veniunt partem: sic dicta, eo quod solemnibus, id est universalibus, particulariter soleant interponi. Nec enim pulmenta in olerum aut legumine duntaxat constare certum est, tum ex multis, tum ex eo quod patriarcha Isaac de venatione filii sui sibi pulmentum fieri imperavit. Significat autem bellaria omne genus mensæ secundæ, quoniam ibi solent apponi quæ pulchriora sunt et delicatiora. Utitur autem hoc nomine M. Varro: « Bellaria, inquit, ea maxime mellita sunt, quæ mellita non sunt. » Quod forte eo referri potest, quod utenti gratiora sunt ea quæ necessitas appetit, quam quæ irritatio gula invenit. Sed forte pusilli videtur animi, qui ad hunc modum primæ mensæ luxuriam cohibet, aut qui facit in talibus legis sumptuariæ mentionem. Nec tamen Cæsare major est, aut magnificentior quispiam eorum, qui morum re-

rumquo jactura exercent gulam. Luxuriæ obsequuntur, serviunt vanitati, et nequitiam aut negligentiam suam nituntur liberalitatis imagine consolari. Quis Cesare Augusto frugalior, qui in summo fastigii culmine secundario pane et pisciculis, quos vulgo asparagos, vel spinaticos, vel ripileones vocant, contentus erat, et non nisi necessitate urgente comedebat, vel amico! Quis Nerone gulosior aut sumptuosior? Et tamen hic nunquam magnus, aut laudatus erit alicui sapienti, non magis quam C. Caligula aut Vitellius, sed etiam minus. Nam et hic prandia, et cœnas, et comessationes immodice frequentabat. Famosissima super cæteras fuit cœna, in qua invitatus a fratre fuit, habens duo millia lectissimorum piscium, septem millia avium. Hanc quoque exsuperavit ipse in dedicatione patriæ, quam ob immensam magnitudinem, clypeum Minervæ appellavit. In hac phasianorum et pavonum cerebella, lingras phœnicopterum, murenarum lactes ex certis maris partibus petitarum commiscuit. Nunquid Julio vel Augusto major est Metellus pontifex luxuriosus, cujus cœnam facilius est referre quam intelligere? Nam et ipse famosam, imo infamem fecit cœnam, et anticœnium, vel, ut ait Portunianus, paracœnium, tanta instruxit luxuria, ut non modo splendorem cœnæ civilis, sed etiam Ægyptium luxum excederet. Siquidem cœnam hanc apposuit ante cœnam, echinos, ostreas erudas quantum vellent, peloridas, spondilos, turdum, asperagos, sublus gallinam altilem, patinam ostrearum, balanos nigros, balanos albos, iterum spondilos, glycomaridas, urticas, ficedulas, bumbos, capragines, apri ungues, altilia et farina involuta, ficedulas, murices, et purpuras, in cœna summa sineput aprinum, patinam piscium, patinam suminis, anates, querudulas elixas, lepores saginatos, altilia assa, amulum, panes piscentes. Quis tunc luxuriam accusaret aliorum, quando tot rebus facta fuit cœna pontificum? Nam et ipsa eduliorum genera vel dictu turpia sunt, et nostratibus, licet nimis in luxu splendore gloriantur, pro parte inaudita. Si quis ea nosse desiderat, recenseat Saturnalia, percurrat Portuniani civilia instituta. Ne tamen vitiorum longe petantur exempla, majorum erroribus suos nostra ætas adjecit. Memini me ipsum in Apulia divitis cujusdam interfuisse cœnæ, quæ ab hora diei nona fere, usque ad duodecimam noctis, et hoc quidem tempore æquidiali, protracta est. In hanc itaque Canusinus hospes, Constantinopolitanas, Babylonicas, Alexandrinas, Palestinas, Tripolitanas, Barbarorum, Syras, Phœniciasque congescit delicias, ac si Sicilia, Calabria, Apulia, Campanique non sufficiant convivium instruere delicatum. Copiam rerum, ministerii disciplinam, sedulitatem obsequii, urbanitatem hospitis plenius et melius referet vir singularis eloquii, et qui omnibus, quos viderim, trium linguarum gratia præstat. Is quidem est Joannes thesaurarius Eboraci. Nam et ipse interfuit. Sed, quod sine rubore fidelium dici vel audiri non potest, infidelibus, teste

A Macrobio, plura turpia et luxuriosa videbantur, quæ sæculo nostro placent, et obtinente luxu, magnifica appellantur. Nam Titius in suasionem legis Fanniae objicit sæculo suo, quod porcum Trojanum mensis inferant; quem illi ideo sic vocabant, quasi aliis inclusis animalibus gravidum, sicut Trojanus ille equus gravidus armatis fuit. Cœnam Trimalchionis apud Petronium, si potes, ingredi, et porcum sic gravidari posse miraberis, nisi forte admirationem multiplex, ignota et inaudita luxuria tollat. Et multa quidem, quæ nos usu vel abusu edocti non miramur, visa sunt admiranda, imo et stupenda majoribus. Nam et porcum jam non Trojanum, sed domesticum dicimus, et in hunc modum faciendo quamplurima facimus esse Trojana. Unde M. Varro in libro tertio De agricultura: «Hoc quoque nuper institutum est, saginari et lepores, cum exceptos a leporario concludant in caveis, et loco clauso faciant pingues. Sed et cochleas luxu efficit saginatas.» Hæc Varro. Nihil autem istorum luxus jam habet notam, sed est civilitatis insigne, quidquid incivium est gule.

CAR. VIII. De convivio philosophico, ei quod et civile connexum est: et de sumptuariis legibus ejus.

A civili ad philosophicum transeamus. Licet his qui rerum substantiam perspicacius intuentur, philosophicis civilia videantur esse connexa. Siquidem philosophia rerum omnium moderatrix, a conviviis non potest abesse civilibus, cum nihil omnino officiosum sit, aut civile, quod non illa pertractet. Ipsa est quæ universis præscribit modum, et dum disponit officia, etiam plebeis et vulgaribus interesse dignatur. Alioquin nihil aliud recte procedit, nisi et ipsa rebus asserat, quod verbis docet. Quid enim prodest verbis inanibus ventilare in scholis virtutis officia, si non actibus et vita solidentur? Dicuntur tamen esse plebeia, quæ ad modestiam minus accedunt, et quasi philosophiæ soluta legibus ab indisciplinatione, aut esurienti invehunt a paritate, aut a luxu et aviditate furorem. Si apud Nasidienum convivæ conveniant, sordidus displicet apparatus, domus incomposita susurris incrustatur, et avaritia illius, qui tricliniis præest, convivarum irrisoriam provocat gulam, ut cum Aliphanis vinaria tota inverterint, submurmurent invicem illud Horatii

Nos, nisi damnose bibimus, moriemur inulti.
(Sat. II, VIII, 34).

Hoc enim modis omnibus agitur, ut paterfamilias, cui impensa perit et opera, damnificetur. Si autem apud Cephæum discumbatur, opulentia et defectus rationis ad insaniam vergit, et facillime fit a Baccho concursus ad Martem. Hoc enim in fabulis expriment illa convivia Centaurorum, ubi Bacchi non cessant munera, donec eliciant sanguinem. Hæc quidem sunt vulgarium conviviorum commercia, et quæ philosophiæ non temperantur arbitrio. Quos si videris citra modestiam convenire, non fabulosos Centauros crede, sed veros. Semiferi enim sunt, et aura spiritus sui, aut spiritus Bacchi, inaniter in-

tumescunt. Nam quæ a plebæis, id est tenuioribus, A celebrantur, interdum civilia, interdum philosophica sunt, nisi forte Socratis, Alcibiadis, Epicteti, aliorumque philosophorum convivia incivilia opineris. Civilia tamen sunt, ut morem sequamur nostrum, qui pinguiori Minerva utimur, non quidem dissoluta, sed liberioris licentiæ, et opulenta magis et quæ ad communem lætitiæ, salva tamen modestia, magis quam ad philosophicum rigorem accedunt. Ab his ergo Nasidianiæ arcantur, et quicunque supercilii gravitate, et inamœno vultu admissorum hilaritatem offendit. Quidquid enim in olla ferreat, aut in culina paretur, aut congestum sit in promptuario, aut in mensa resplendeat, insipidum est, et insulsum, si non hilaris vultus indicio saporem ingerat charitatis. Nam et Jupiter, ut in fabulis est, pauperis hospitii acceptavit convivium, et magnas reputavit delicias quod devota Philemonis angustia ministravit. Et quidem de illo dictum est, sed obtinet apud omnes, quia

super omnia vultus

Accessere boni, nec iners pampæque voluntas.

(OVID., MET. VIII. 79.)

Est ergo civiliter convivari, hilari vultu, larga manu, diligenti officio amœnare convivium, et quod in usum suppetit, habita ratione personarum, loci et temporis, singulis dispensare, non quidem ex tristitia vel ex necessitate, cum hilarem datorem et Deus diligit. In usus istorum licet et Catio

Ponere signa novis præceptis, qualia vincant
Pythagoran, Anytique reum, doctumque Platona.

(HORAT., SAT. II, IV, 2.)

Porro convivia philosophica omnino castigata, et suis regulis limitata sunt, ut qui versantur in his, possint nulla cibi et potus impediende molestia, suis officiis inservire. Sobria enim sunt, et omni luxuria castigata, non impediunt Socratem ne positivam justitiæ exsequatur : a naturali inquisitione Platonem non revocant, memoriam rerum gestarum non excutiant Critiæ. Timæus non prohibetur causas rerum omnium aperire, nec aliquis a quocunque virtutis officio retardatur. Hic nec tristitiam, nec vultum nubilum contingit in bonis ducere, nec Crassum illum, quem Cicero auctore Lucilio, semel in vita risisse scribit, magnopere admirari. Adsunt utique voluptates, sed quæ lascivia careant. Adest gravitas, sed quæ lætitiæ non excludat. Habent autem et hæc convivia suas sumptuarias vel cibarias leges : non tamen ut rebus, sed ut personis parcant. Res enim quatenus utilitas, aut honestas exposcit, effundere non verentur. Siquidem in eis nil sapienti charum est, præter usum. Videtur autem beatus Hieronymus ad custodiam sobrietatis, cuius jucundissima et utilissima voluptas est, egregiam statuisse cibariam legem. Ait ergo : « Adesse debet ratio, ut tales et tantas sumamus escas, quibus non oneretur corpus, nec libertas animæ prægravetur : quia et comedendum est, et deambulandum, et dormiendum, et digerendum, et postea inflatis ve-

nis incentiva libidinis sustinenda. Luxuriosa res est vinum, et contumeliosa ebrietas. Omnis autem qui cum his miscetur, non erit sapiens. Nec tales accipiamus cibos, quos aut difficulter digerere, aut comesos magno partos et perditos labore doleamus. Olerum, et pomorum, ac leguminum, et faciliior apparatus est, et arte impendiisque coquorum non indiget, et sine cura sustentat humanum genus. Moderateque sumptus, quia nec avide devoratur, quod irritamenta gulæ non habet, leviori digestionem concoquitur. Nemo enim uno et duobus cibis, hisque vilibus, usque ad inflationem ventris oneratur. Quæ diversitate carniū, et saporis delectatione concipitur, cum variis nidoribus fumant patinæ, et ad esum sui expleta esurie quasi captivos trahunt. Unde et morbi ex saturitate nimia concitantur, multique impatientiam gulæ vomitu remediuntur, et quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt. » Sed forte nimis austerus videtur esse Hieronymus, et cuius edicto difficillimum sit parere. Esto, liceat contemni Hieronymum, Stoicorum vilescat auctoritas, excludantur Peripatetici, dum vel Epicurus voluptatis assertor audiatur. Testantur enim, ut de nostris taceam, Seneca, et multi alii clari inter philosophos, quos ille omnes libros suos replet oleribus, et pomis, et vilibus cibis, dicens esse eis vivendum, quia carnes et exquisitæ epulæ, ingenti cura et miseria præparentur, maioremque pœnam habeant in querendo, quam voluptatem in abutendo. Corpora autem nostra, cibo tantum et potu indigere. Ubi aqua et panis sit, et cætera his similia, ibi naturæ satisfactum. Quidquid supra fuerit, non ad vitæ necessitatem spectare, sed ad vitium voluptatis. Bibere et comedere, non deliciarum ardorem, sed sitim famemque restringere. Qui carnibus vescuntur, indigere etiam his, quæ non sunt carniū. Qui autem simplici victu utuntur, eos carnes non requirere. Sapientiæ quoque operam dare non possumus, si mensæ abundantiam cogitemus, quæ labore nimio et cura indiget. Cito expletur naturæ necessitas : frigus et fames simplici vestitu, et cibo expelli potest.

Hoc quidem Epicurus, licet a turpi sequacium grege contraxerit infamiæ notam. Porro Aristoteles docet a quibus sit voluptatibus præcipue abstinendum : « Cum enim de quinquepartito sensuum fonte voluptas oriatur, illam quæ est gustus et tactus, id est cibi et ventris, solam hominibus communem dicit esse cum belluis, et idcirco in pecudum ferorumque animalium numero habetur, quisquis hac voluptate ferarum occupatur. Cæteri ex tribus aliis sensibus proficiscentes, hominum tantum propriæ sunt. Quis ergo habens aliquid humani pudoris, voluptatibus istis duabus, coeundi atque comedendi, quæ homini cum sue atque asino communes sunt, gratuletur ? » Hoc Aristoteles. Socrates autem dicebat multos homines propterea velle vivere, ut ederent et biberent ; se bibere atque esse, ut viveret. Unde satyricus :

*Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam viventi perdere causas.*

(JUVEN. SAT. VIII, 83.)

Refert Valerius vini usum olim Romanis feminis fuisse ignotum, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur, quia proximus a libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Convivium etiam solemne majores constituerunt, idque charistia appellatum est, cui præter cognatos et affines nemo interponebatur, ut si qua inter necessarias personas querela esset orta, apud sacra mensæ, et inter hilaritatem animorum, et fautoribus concordix adhibitis, tolleretur. Senectuti juvenus ita cumulatam et circumspectum honorem reddebat, tanquam majores natu adolescentium communes patres essent. Quocirca juvenes ita senectutem dic, ut aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum, ad curiam deducebant, affixique valvis expectabant, donec reducendi officio fungerentur. Qua quidem voluntaria statione, et corpora et animos ad publica officia impigre sustinenda roborabant. Brevique processu in lucem virtutum suarum verecunda laboris meditatione ipsi doctiores erant. Invitati ad cœnam, diligenter quærebant quinam ei convivio interessent, ne senioris adventum discubitu præcurrerent. Sublataque mensa, priores consurgere et abire patiebantur. Ex quibus apparet cœnæ quoque tempore, quam parco, et quam modesto sermone, his præsentibus, soliti sint uti majores natu in conviviis. Ad tibias egregia superiorum opera carmine comprehensa pangebant, quo ad ea miranda virtutem alacriorem redderent. Quid hoc splendidius, quid etiam utilius certamine? Pubertas suum canis decus reddebat, defuncta viri cursu ætas, ingredientiæ actuosam vitam favoris nutrimentis prosequabatur. Quas Athenas, quam scholam, quæ alienigena studia, huic domesticæ disciplinæ prætulerim? Inde oriebantur Camilli, Scipiones, Fabricii, Fabii, et Marcelli. At, ne singula Romani imperii lumina percurrere, sim longior, inde superioris cœli clarissima pars divi Cæsares effulserunt. Hæc Valerius. Sed et ipse Plato, cum esset dives, pro tempore tamen et conditione, et toros ejus Diogenes lutatis pedibus conculcaret, ut posset vacare philosophiæ, elegit academiam, villam ab urbe procul, non solum desertam, sed etiam pestilentem, ut cura et assiduitate morborum, libidinis impetus frangeretur: discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem, nisi earum rerum, quas discerent. Est autem via omnibus præclusa disciplinis, si comes sapientiæ sobrietas amoveatur. Quam utique tenere non possunt, qui clamitant apud insulos « omnia siccis dura esse proposita. » Ego quidem novi hominem longe inferiorem Platone, nisi quia Christianus est, nec licitum arbitror Christiano præferre vel Platonem: novi, inquam, hominem ægrotativum, morborum incursu assiduo, dum tamen non excrecant super id quod ferre potest,

A gaudentem, ut carnis lascivia conteratur, et spiritus erigatur, et roboretur in agnitionem Dei, contemptum mundi, et exercitium virtutis, et id solum desiderantem, dum sensus animæ et corporis serventur incolumes, et ipse violentia ægritudinis a gerendis non revocetur, aliquod flagellum, leve tamen, et infirmo tolerabile, de manu Domini expectantem, et amplectentem. Platonici ergo, et Stoici in templorum lucis et porticibus versabantur, ut admoniti augustioris habitaculi sanctitate, nihil aliud quam de virtutibus cogitarent. Hanc autem meditationem non habent illi, quorum *Deus ventus est* (Philip. III), et expectatio in confusionem, quorum gloria stercus, et ignis, et vermis. Videtur et Apostolus his, quos ad veram erudit philosophiam, sumptuariam præscribere legem, dicens: *Habentes victum et vestitum, his contenti simus* (I Tim. VI). Cæterum ut cum mei similibus, pinguiori Minerva utens, mitius agam, omnia quæ usus necessitatis, aut veræ honestatis alicujus in se, aut in suis, adhibita ratione, et deducta abutendi licentia exigit, in alimentorum et indumentorum rationem cadant. Nam et hoc philosophia clientibus suis indulget, et solius immoderationis cohibet intemperantiam.

CAP. IX. *Quod etiam in sacra Scriptura sunt optimæ civilitatis regulæ: et quod nihil virtute civilis: et quæ sunt regulæ civilitatis in conviviis observandæ: et de verecundia.*

Dictum est philosophiam totius civilitatis, et omnium agendorum esse magistram, et eorum quæ in conviviis exercenda sunt, officia dispensare. Cum sint ergo plura civilitatis præcepta, illius qui omnibus philosophis et sapientibus antecellit, et qui quovis philosopho civilior est, civilis regula videatur merito anteposenda posterioribus. Ait ergo: *Cum invitatus fueris ad nuptias, noli locum præoccupare primum, ne forte honoratior te sit invitatus, et dicat tibi, qui te invitavit: Da huic locum, et tunc incipies cum robore novissimum locum tenere. Sed recumbe in novissimo loco, ut cum te viderit, qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius, et erit tibi gloria coram simul discumbentibus* (Luc. XIV). Deinde hunc articulum, quasi generali loco confirmans ait: *Omnis enim qui se exultat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur* (ibid.). Et licet religionis potius quam civilitatis videatur edictum, ego religionis formam a civilitate non divido, cum nihil civilius sit, quam cultui virtutis insistere. Cæterum nec valvifragam admittit legem, nec lætitiæ excludit, nec lautiorum refugit apparatus, gula tamen irritamenta non querit. Ait enim: *Tuuri mei et altitia occisa sunt* (Matth. XXII). Et ubi redeunti prodigo pater pius jucundum instruxit convivium, ad conciliandam lætitiæ, symphoniam admisit et chorum. Occisus est vitulus saginatus, et ne vestis abjecta convivium devenustet, annulus et stola ministrorum officio in usum nudi et ornatum promittitur de conclavi. Sicut autem dignis liberalitatis ostia patent, ita sunt turpibus præcludenda. Nam et fatuæ virgines, licet pulsant ad ianuam, ob stultitiæ

notam repulsam patiuntur, ne forte ejiciantur ad-
missæ Constat enim quod

Turpius ejicitur, quam non admittitur hospes, (Ovid.)
et tamen sine nota ejicitur, si sua turpitudine de-
formet convivium. Siquidem et ille ejectus est, qui
vestem non habuit nuptialem. Hæc autem licet mysti-
cum habeant intellectum, nihilominus in ipsa super-
ficie civilitatis præferunt rudimenta. Nam et illud
quidem fideliter sonat ad litteram, quod Apostolus
præcipit : *Si quis frater nominatur fornicator, aut*
avarus, aut idolis serviens, cum hujusmodi nec cibum
sumere (I Cor. iv). Ad hoc ergo est liberali domui
janua, ut lascivos, criminosos, et infames excludat.
Ad hoc janitorem habet, aut ostiarium, ne quis in-
sulsus irruat, et ut sit qui dignos et admittendos
reverenter excipiat, honeste alloquatur, solatietur
ignotis, instruat novitatis ignaros, et cum oppor-
tunitas fuerit, ad dominum introducat. Est et rerum
copia sine luxu; jucunditas sine lascivia; et usus
rerum licentiosus, imo liber, sed virtute incolumi.
Nam convivium Herodis, aut Pharaonis, dum immo-
deratam ad gestus saltatricis, aut fervorem vini,
lætitiâ concepit, sine tragico exit, et homicidio ma-
culatur. Hoc etiam nec gentiliū gravitas approbat.
Valerius auctor est, quod Porcius Cato Lucium Fla-
minium sustulit a numero senatorum, quia aliquem
damnatum impie securi percusserat, tempore tamen
supplicii, sed ad arbitrium et spectaculum convi-
vantis mulierculæ, cujus amore tenebatur allectus.
Sed et Lucius Flaccus, et collega ejus, censores,
Duronicum senatu moverunt, quod legem de coer-
cendis convivorum sumptibus latam, tribunus ple-
bis abrogaverat, mirifica notæ causa. Quam enim
impudenter Duronius rostra conscendit, illa dictu-
rus ! « Freni sunt injecti vobis, Quirites, nullo modo
perpetiendi. Alligati et constricti estis amaro vinculo
servitutis. Lex enim data est, quæ nos frugi esse
jubet. Abrogemus ergo illud horridæ vetustatis ru-
bigine obsitum imperium. Etenim quid opus est li-
bertate, si volentibus luxu perire non licet ! » Est et
alia in sacris litteris civilitatis nota, ut ab initio
gratiarum præcedant actiones. Nam et illud constat,
quod liberalissimus, et civilissimus, aut facetissi-
mus paterfamilias, qui de quinque panibus satiavit
quinque millia convivarum, panem antequam fran-
geret, benedicere consuevit. Sed et illud celebre est
sapientis, quod philosophia, quæ unicum munus est
deorum, et disciplina disciplinarum, honoranda est
antiloquio. Civile quoque est, et sacris litteris con-
sentaneum, aut omnino silere in mensa, ut audias
ad profectum, aut unde proficiant alii, aut sine
culpa latentur, doctum proferre sermonem. Siqui-
dem et inter comedendum Dominus parabolas, aut
verba vitæ frequenter auditoribus miscet. Sunt au-
tem nimis tristitia, et fere civilitatis ignara, ubi ci-
tra voluptatem audiendi, solus venter impletur, aut
ubi clamore anserino et ineptis fabulis, convivia
perstrepunt. Nec est qui musicam arceat, cum ars
innocens sit, adeo quidem, ut eam Socrates discere
in senectute curaverit.

Cantabunt mihi Damætas, et Lyctius Ægon,
civile est :

Saltantes Satyros imitabitur Alpheisibæus,
(Vinc. Eclog. v, 71.)

ad plebeia transit. Illa ergo quæ aptiora sunt, et
vitiis magis adversa, proferenda sunt verba, et quæ
luxuriam jugulant, æmota tamen vel tenui suspi-
cione avaritiæ. Licet enim intemperantibus sit so-
pita vena ingenii, non omnino extinctam esse, cor-
rectus Polemio testis est. Ille autem perditæ luxuriæ
adolescens Athenis fuit, neque illecebris ejus tan-
tummodo, sed et ipsa infamia gaudens. Cum e con-
vivio, non post occasum solis, sed post ortum sur-
rexisset, domumque rediens, Xenocratis philosophi
patentem januam vidisset, vino gravis, unguentis
delibutus, sertis capite redimito, perlucida veste
amictus, referat turba doctorum hominum sebo-
lam ejus intravit : nec contentus tam deformi in-
troitu, consedit; et ut clarissimum eloquium, et
prudentissima præcepta temulentia lasciviis ele-
varet. Orta deinde, ut par erat, omnium indigna-
tione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit,
omissaque re, quam dissererat, de modestia ac tem-
perantia loqui cœpit. Cujus gravitate sermonis resi-
piscere coactus Polemio, primum coronam capiti
detractam projecit : paulo post brachium intra pal-
lium reduxit. Procedente tempore oris convivalis
hilaritatem deposuit. Ad ultimum totam luxuriam
exiit, uniusque orationis saluberrima medicina sa-
natus, ex infami ganeone maximus philosophus eva-
sit. Peregrinatus est itaque hujus animus in nequi-
tia, nec habitavit : divertit paulum, sed nequaquam
domicilium fixit. Postremo unum est ad quod totius
philosophici cœtus tendit intentio, scilicet finis ho-
nestus, lætus exitus et jucundus, qui plane evenire
non poterit, nisi philosophia omnibus officinis, et
omnium ministris officiorum custodem adhibeat ve-
recundia. quæ parens est, ut ait Cassianus, om-
nis honesti consilii, solemnium officiorum tutela,
magistra innocentie, cara proximis, accepta alienis,
privatas negligens facultates, ut communes ampli-
ficeat, omni loco, omni tempore præ se favorabilem
gerens vultum. Adeo quidem, ut etiam inverecundis
feratur accepta. Athenis quidam ultimæ senectutis,
cum spectatum ludos in theatrum venisset, eumque
nemo e civibus sessum reciperet, ad Lacedæmo-
niorum legatos forte pervenit, qui hominis ætatem,
canos ejus et annos, assurgendi officio venerati sunt,
sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt.
Quod ubi fieri populus aspexit, maximo planctu
alienæ urbis verecundiam comprobavit. Ferunt tunc
unum e Lacedæmoniis dixisse : « Ergo Athenienses
quid sit rectum sciunt, sed id facere negligunt. »

*Cap. X. Regula convivandi, sensu, et fere verbis Ma-
crobii, sumpta de libro Saturnaliorum : et de acom-
matibus : et de cavenda ebrietate : et de observantia
convivantium : et de C. Claudio Casare dicente,
quod sicut nautæ scopulum fugiunt, sic fugiendum
est infrequens et insolens verbum.*

Videntur autem forte parum civilia, et supersti-

tiosa nimis, quæ de sacris apicibus proferuntur. A Cæterum ut mitius agamus nobiscum, gentilium philosophorum convivandi regula in medium proferatur. Et quidem plures in hanc partem officiorum præcepta dederunt, sed ad præsens pauci sufficiunt. Inter alios Saturnaliorum liber primus occurrit, talis, si inspicitur recte, et tantus, ut nihil aliunde oporteat mutuari. Eum ergo in præsentī capitulo non tam vestigiis, quam passibus decrevimus imitari, et ex opulentia promptuarii sui, cellulæ nostræ supplere angustias. Siquidem conspicuus est in sententiis, in verbis floridus, et tanta morum venustate redundans, ut in institutione convivii et dispensatione, Socraticam videatur dulcedinem propinare. Ait ergo: Scio philosophiam, quæ rerum omnium moderatrix est, hoc primum observaturam, ut secum æstimet præsentium ingenia convivaram, et si plures peritos, vel saltem amatores sui in convivii societate repererit, sermonem de se patietur agitari. Quia velut paucae litteræ mutæ, dispersæ inter multas vocales, in societatem vocis facile mansuescunt, ita rariores imperitii, gaudentes consortio peritorum, aut consonant si qua possunt, aut rerum talium capiuntur auditu. Si vero plures ab institutione disciplinæ ejus alieni sunt, prudentibus qui pauciores intererunt, sauciet dissimulatione sui, et patietur loquacitatem majori parti amicitiores sanare, ne rara nobilitas a plebe tumultuosiore turbetur. Et hæc est una de philosophiæ virtutibus. Quia cum orator non aliter nisi orando probetur, philosophus non minus tacendo pro tempore, quam loquendo, philosophatur. Sic ergo pauci qui aderunt doctiores, in consensum rudis consortii, salva et inter se quæstione migrabunt, ut omnis discordiæ suspicio facessat. Nec mirum, si doctus faciet, quod fecit quondam Pisistratus Athenarum tyrannus. Qui cum filiis suis rectum dando consilium non obtinisset assensum, et ideo esset in simulate cum liberis: ubi hoc æmulis causam fuisse gaudii comperit, ex illa discordia sperantibus in domo regnantis nasci posse novitatem, universitate civium convocata, ait, succensuisse quidem se filiis, non acquiescentibus patriæ voluntati, sed hoc postea sibi visum esse paternæ aptius pietati, ut in sententiam liberorum ipse concederet. Sciret igitur civitas, sobolem regis cum patre concordem. Hoc commento spem detraxit insidiantibus regnantium quieti. Ita in omni genere vitæ, præcipueque in lætitia convivali, omne quod videtur absonum, in unam concordiam soni, salva innocentia, redigendum est. Sic Agathonis convivium, quia Socratas, Phædros, Pausanias et Herisimachos habuit, verbum nullum nisi philosophicum sensit. At vero Alcinoi, vel Didonis mensa, quasi solis apta deliciis, habuit hic Iopam, illa Polyphemum cithara canentes. Nec deerant apud Alcinoi saltatores viri, et apud Didonem Bitias sic hauriens merum, ut se totum superflua ejus infusione prolueret. Nonne si quis aut inter Phæacæ, aut apud Pœnos, sermones de sapientiæ erotos, con-

vivalibus fabulis miscuisset, et gratiam illis convivibus amicam perderet, et in se risum plane justum moveret? Ergo prima ejus observatio erit æstimare convivas. Deinde ubi sibi patere locum viderit, non de ipsis profunditatis suæ inter pocula secretis loquatur, nec nodosas et anxias, sed utiles quidem, faciles tamen, movebit quæstiones. Nam sicut inter illos, qui hoc exercitii genus habent in mediis saltare conviviis, si quis ut se amplius exerceat, sodales vel ad cursum, vel ad pugillatum lacessiverit, quasi ineptis relegabitur ab alacritate convivii: sic apud mensam quandoque philosophandum est, ut crateri liquoris ad lætitiarum nati adhibeatur non modo nympharum, sed musarum quoque admisione temperies. Nam si, ut fateri necesse est, in omni B conventu aut tacendum est, aut loquendum; quæramus, silentiumne conviviis, an opportunus sermo conveniat. Si enim, ut apud Athenas Atticas Areopagitæ tacentes judicant, ita inter epulas oportet siliari; non est ultra quærendum inter nensis philosophandum sit, necne. Si vero non erunt muta convivia, cur ubi sermo permittitur, honestus sermo prohibetur? Maxime cum non minus, quam dulcedo vini, hilarent verba convivium. Quid hoc, inquis, ad philosophiam? Imo nihil tam cognatum sapientiæ, quam locis et temporibus aptare sermones, personarum, quæ aderunt, æstimatione in medium vocata. Alios enim relata iocitarunt exempla virtutum, alios beneficiorum, nonnullos modestiæ, et qui aliter agebant, sæpe auditis talibus, ad emendationem venirent. Sic autem vitiiis irretitos, si et hoc in conviviis exegerit loquendi ordo, feriet philosophia non sentientes, ut Liber pater thyrsos fecit, per obliquationem circumfusæ hedere latente murene, quia non ita profitebitur in convivio censorem, ut palam vitia castiget. Cæterum his obnoxii repugnabunt: et talis erit convivii tumultus, ut sub hujusmodi invitati videantur edicto:

*Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate viri, et pugnam sperate parati.*

(VING., *Æn.*, ix, 458.)

Ergo si opportunitas necessariæ reprehensionis emerit, sic a philosopho proficiscetur, ut et tecta et efficax sit. Quid mirum si feriat sapiens, ut dico, non sentientes, cum interdum sic reprehendat, ut et reprehensus hilaretur? Nec tantum fabulis suis, sed interrogationibus quoque vim philosophiæ nihil ineptum loquentis ostendit. Illic ergo nullus honestus actus, locusve, cæcus nullus excludat, quæ ita se aptat, ut ubique sic appareat necessaria, tanquam abesse illam nefas fuerit. Et post pauca, lædoriæ et scommatis differentiam facit, quæ sic interdum proferuntur a sapiente, ut non modo amaritudine careant, sed afferant tempestivam dulcedinem. Deinde interrogandi civilitatem, vel facetiam docet. Qui vult ergo amœnus esse consultor, ea interroget, quæ sunt interrogato facilia responsu, et quæ scit illum sedula exercitatione didicisse. Gaudet

enim quisque provocatus ad doctrinam suam in medium proferendam, quia non vult latere, quod didicit, maxime si scientia, quam labore quæsit, cum paucis illi familiaris, et plurimis sit incognita, ut de astronomia, vel dialectica, cæterisque similibus. Tunc enim videntur consequi fructum laboris, cum adipiscuntur occasionem publicandi quæ didicerant sine ostentationis nota; qua caret, qui non ingerit, sed invitatur ut proferat. Contra magnæ amaritudinis est, si coram multis aliquem interroges, quod non opima scientia quæsit. Cogitur enim aut negare se scire, quod extremum verecundiæ damnum putant, aut respondens temere se eventui veri falsive committere. Unde sæpe nascitur inscientiæ proditio, et hoc omne infortunium pudoris sui imputat consulenti. Nec non et qui obierunt maria et terras, gaudent cum de ignoto multis, vel terrarum situ, vel sinu maris interrogantur, libenterque respondent, et loca describunt, modo verbis, modo radio: gloriosum putantes quæ ipsi viderant, aliorum oculis obicere. Quid duces vel milites, quam fortiter a se facta semper dicuntur, et tamén tacent arrogantiae metu. Nonne hi si ut hæc referant invitentur, mercedem sibi laboris æstimant persolutam, remunerationem putantes inter volentes narrare quæ fecerant? Adeo autem id genus narrationis habet quemdam gloriæ saporem, ut si invidi vel æmuli forte præsentés sint, tales interrogationes obstrependo discutiant, et alias inserendo fabulas, prohibent illa narrari, quæ solent laudem creare narranti. Pericula quoque præterita, vel ærumnas penitus absolutas qui evasit, ut referat gratissime provocatur. Nam qui adhuc in ipsis vel paululum detinetur, horret admonitionem, et formidat relatum, ut Virgilius:

Forsan et hæc olim meminisse juvabit.

(*En.*, l. 207.)

Juvat si quem dicere jusseris amici sui repentínam felicitatem, quam sponte non audebat dicere, vel tacere, modo jactantiæ, modo malitiæ metu. Qui venatibus gaudet, interrogatus de silvæ ambitu, de ambage lustrorum, de venationis eventu. Religiosus si adest, da illi referendi copiam, quibus observationibus meruerit auxilia deorum, quantus illic cæremoniarum fructus, quia et hoc genus religionis existimant, numinum beneficia non tacere. Adde quod volunt se amicos numinibus æstimari. Si vero et senex præsens est, habes occasionem qua plurimum illi contulisse videaris, si eum interroges, vel quæ ad illum omnino non pertinent. Est enim huic ætati loquacitas familiaris. Ut vero ad scommata redeamus, illa quæ plus urbanitatis, et minus amaritudinis habent, sunt interjacienda conviviis, ut sunt illa quæ de nonnullis corporum vitiis aut parum, aut nihil gignentia doloris, ut si in calvitium cujusquam dicas, aut nasum, vel curvam erectionem, seu Socraticam depressionem. Hæc enim quanto minoris infortunii sunt, tanto

A suavius lædunt. Contra oculorum orbitas non sine excitatione commonitionis obicitur. Quippe Antigonus rex Theocritum Chium, de quo juraverat quod ei parsurus esset occidit propter scomma ab eodem de se dictum. Cum enim quasi puniendus ad Antigonom raperetur, solantibus cum amicis ac spem pollicentibus, quod omnimodo clementiam regis experturus esset, cum ad oculos ejus venisset, respondit: «Ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis.» Erat autem Antigonus uno orbatus oculo, et importuna urbanitas maledicacem luce privavit. Nec negaverim philosophos quoque incurrisse per indignationem hoc genus scommatis. Nam cum regis libertus, ad novas divitias nuper erectus, philosophos ad convivium congregasset, et irridendo eorum minutulas quæstiones scire se velle dixisset, cur et ex nigra, et ex alba faba, pulmentum unius coloris edat: Aridices philosophus indigne ferens: «Tu nobis, inquit, absolve, cur et de albis, et de nigris loris, similes maculæ gignantur.» Commendat scommata et conditio dicentis, si in eadem causa sit, ut si alium de paupertate pauper irrideat, si obscure natum, natus obscure. Nam Tarsens Amphias cum ex hortulano dives esset, et in amicum quasi degenerem nonnulla dixisset, mox subiecit: «Sed et nos de eisdem seminibus sumus, et omnes pariter lætos fecit.» Illa vero scommata directa lætitia eum, in quem dicuntur, infundunt, ut si virum fortem vituperes quasi salutis suæ prodigum, et pro aliis mori volentem. C Aut si objeceris liberali, quod res suas profundat, minus sibi quam aliis consulendo. Sic et Antisthenem Cynicum magistrum suum solebat, velut vituperando, laudare. «Ipse me, aiebat, mendicum fecit ex divite, et pro domo ampla, fecit habitare in dolo.» Melius autem ista dicebat, quam si diceret: «Gratus illi sum, quia me philosophum, et consummatæ virtutis virum fecit.» Ergo cum unum nomen scommatis sit, diversi in eo continentur effectus. Ideo apud Lacædæmonios inter cætera exactæ vitæ instituta, hoc quoque exercitii genus a Lycurgo institutum est, ut adolescentes et scommata sine morsu dicerent, et ab aliis in se dicta perpeti discerent. At si quis eorum in indignationem ob tale dictum prolapsus fuisset, ulterius ei in alterum dicere non licebat. Verum quia lætitia in conviviis frequenter insidiatur ira, ab hujusmodi dictis temperandum est, et quæstiones convivales in omnes proponendæ sunt, aut solvendæ. Quod genus veteres ita ludicrum non putarunt, ut et Aristoteles de ipsis aliqua conscripserit, et Plutarchus, et Apuleius cum Frontone. Nec contemnendum sit, quod tot philosophantium meruit curam. At in exercitio rhetorum, oratorumve foro, longe commodiorem habent scommata locum. Quippe ubi motus adversarii sæpe proficit ad triumphum. Unde et hoc Ciceroni, perfamiliaire fuisse traditur. Ipsi quoque lædoriis crebro in contentionibus fori locus est, dum tamen ad pro-

bra non perveniant : quæ etsi non quiescant favore litigantis, cessare tamen debent ob reverentiam iudicis, et auditorum. Offenditur enim

...Quibus est equus, et pater, et res,

si quis, nisi evidentissima ratione, ad probra pro-
siliat. Sed et qui ea sustinet patienter, favorem
omnium a temperantia visus est meruisse. Convivia
ergo lædorias excludunt, ne felle earum tota con-
vivalis dulcedo amarescat. Ad id quod hilaritatem
conciliat, modestiæ consciam, undique conquiren-
dum. Jocus enim comis, et venustus convivantium
risus, omnibus parentheticis jucundior est. Siqui-
dem eleganter, licet in persona derisoris, ethicus
ait : « Sed convivoris, uti ducis ingenium, res
adversæ nudare solent, celare secundæ. » Sed et
vini indulgentia, licet dici soleat, quia « siccis Deus
omnia dura » proposuit, modum habet, etsi fuerint
qui Platonis auctoritate ea passim crediderint hau-
rienda.

Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.

(HORAT. Ep. I, xix, 6.)

Et Plato ab eisdem vinosus vincitur exstitisse.
Certum est utrumque eorum vini laudasse usum,
quod et naturam roborat, et acuit ingenium, et ad
res gerendas animum remissum accendit. At Plato-
nem inter minuta et modesta pocula, jucundior
liberalioremque invitationem probasse fidelius tra-
ditur, quæ fieret sub quibusdam quasi arbitris,
sobriisque magistris conviviorum. Et hoc est quod
in primo, et secundo de legibus, non inutile viris
esse decernit. Nam et modicis honestisque inter
bibendum remissionibus, refecti integrarique animos
ad instauranda sobrietatis officia existimavit, red-
ditosque sensim lætiores, ad intentiones rursus ca-
pessendas fieri habiliores, et simul si qui penitus
in his affectionum cupiditatumque errores inessent,
quos celaret alios pudor reverens, ea omnia sine
gravi periculo libertate per vinum data detegi, et
ad corrigendum medendumque fieri opportuniora.
Atque hoc Plato ibidem dicit : Non diffugiendas
esse hujusmodi exercitationes adversus vini vio-
lentiam propulsandam. Neque ullum unquam
continentem prorsus, aut temperantem satis fideliter
visum esse, cui vita non inter ipsa errorum peri-
cula, et in mediis voluptatum illecebris explorata
sit. Nam cui licentia, gratiæque omnes convivio-
rum incognite sunt, quique illarum omnino expertus
sit, si cum forte ad participandas hujusmodi volu-
ptates aut voluntas tulerit, aut casus induxerit,
aut necessitas impulerit, mox deliniri, et capi, ne-
que mentem ejus animumque consistere. Congre-
diendum igitur, et tanquam in acie quadam cum
voluptariis rebus, cumque ista vini licentia comi-
nus decernendum, ut adversus eos non fuga, nec
absentia simus tuti, sed vigore animi et constanti
præsentia, moderatoque usu temperantiam conti-
nentiamque tueamur, et calefacto simul refectoque
animo, si quid in eo vel frigidiæ tristitiæ, vel tor-
pentis verecundiæ fuerit, abluamus. Poterit aucto-

ritas Platonis movere complures, sed mihi nimis
arduus, et temerarius infirmioribus animis videtur,
cum Baccho, imo et cum quavis voluptate congres-
sus. Si Loth vir justus, et dignus qui de Sodomo-
rum eriperetur incendio, impellente vini stimulo
corrui in incestum; si Noe femora denudavit, fide
et perseverantia boni subtractus dilavio, alter hu-
mani generis pater et salutis opifex, quis tuto con-
greditur, nisi forte se ipsum tantis ducat patribus
præferendum? Ut tamen Platonis non reluctemur
edicto, congredi cum voluptate sit fortius, dum
tamen tutius sit fugere, et illius declinare conflic-
tum. Nec memini quemquam me invenisse de pro-
vocatoribus voluptatum, quem non legerim cecidi-
sse. Eo forte spectant figmenta poetica, quæ orgia
sine furore transacta non recolunt, nec erubescunt
sacra Bacchi cruore, parricidiis, et multiplicibus
flagitiis maculare. Est præterea in conviviis obser-
vandum, ut instruendæ familiæ, et domus regendæ
cura, et servilis obsequii moderatio, uni alicui de-
mandetur; ne quid ineptum et imparatum appareat,
ne quid stupendum, aut erubescendum emergat,
ne dominum oporteat ad se gerendorum revocare
solicitudinem, et ut dici solet, quasi in humeris
portare convivas. Vitet etiam, qui conviva comis
esse voluerit, consiliandi consuetudinem, verbique
secreti faciendi morem, eo quod in conviviis, id est
in jucundo amicorum convivantium cœtu, debent
omnia esse nuda, et in amore et fide nihil debet
esse absconditum, sed si fieri posset, oculos in pec-
tora sua invicem mutuo transferre conspectu. Nul-
lus enim locus, acitandis consiliis, aut vix ullus
ineptior est. Siquidem verba secreta solent assi-
dentibus exclusis esse molesta. Nam ipsa exclusio
habet imaginem diffidentiae. Sed et in his, quæ
palam dicuntur, fideliter exsequendum erit, quod
in primo libro de analogia scripsit C. Claudius
Caesar, vir excellentis ingenii, magnæque pruden-
tiæ. Ait enim : « Tanquam scopulum nauta fugiunt,
sic fugiendum est infrequens atque insolens ver-
bum. » Et quidem numerum convivarum expresse-
runt antiqui, ut nec pauciores essent, quam Gratiae,
quæ clauduntur ternario, nec plures quam Musæ,
id est novem, aut in summa, Gratiarum et Musa-
rum explerent numerum, ad duodenarium ascen-
dentes. Obtinuit tamen apud eos qui rectius in-
tuerentur, ut in his officium patrisfamilias latissime
pateat.

CAP. XI. De molestiis et oneribus conjugiorum, se-
cundum Hieronymum et alios philosophos : et de
perniciis libidinis : de mulieris Ephesiæ, et simi-
lium, fide.

Sicut ergo sobrietas in conviviis necessaria est,
ita rebus omnibus necesse est adesse modestiam.
Siquidem de saturitate libido, de libidine immu-
ditia, et multiplex perniciēs generatur. At ex his
nihil nisi dolor pœnitudinis sequitur : et bene agi-
tur cum mœrentibus, si fructuosa sit pœnitudo.
Unde hebetati cordis videtur opinio, quæ sine ex-

pletione libidinis, diffinit perfectam non esse voluptatem. Traditur hoc sensisse Epicurum. Sed quiddam gregis illius grunniat sues, tam immundam, et tam funestam vocem nulli philosophorum arbitror placuisse, nedum Epicuro; qui tantus fuit, et inter philosophos propriam fecerit sectam. Sunt ejus, auctore Seneca, egregia multa, quæ passim possunt apud philosophos inveniri, et pro parte expressa sunt, et congesta in libro, qui de vestigiis, sive de dogmate philosophorum inscribitur. Sileni senis inveterati videtur amentia, potius quam sententia philosophi, et est certe asello cui insidebat brutior, cui hoc nequitia potuit suadere. Id ipsum forte innuunt figmenta gentilium, quæ delirum senem vino æstuantem, aliis naturæ obtemperantibus, et quiete fessa recreantibus corpora, Lotide præ cæteris captum referunt, et tandem cum omnium irrisione, quem nec ætas, nec verecundia refrenabat, asini sui ruditu revocatum. Omnis ergo voluptas libidinis turpis est, ea excepta, quæ excusatur fœdere conjugali, et indultæ licentiæ beneficio, quiddam erubescentiæ poterat inesse, abscondit. Unde et nuptiæ a nubendo dici majores tradiderunt, quia pudenda humanæ infirmitatis nubit, id est abscondit, ut ait Nonnius Marcellus, indulgentia legis. Inolevit etiam consuetudo, ut quos in commercium carnis ecclesiæ jungit auctoritas, pallio velentur altaris, aut alio ab ecclesia constituto, ut torus qui Christo conciliante construitur, sic in fide castitatis, fragilitatis suæ maculas contegat, ut totius sit probri, aut confusionis ignarus. Præferuntur et facies, lampades, et luminaria accenduntur, quia geminum torum, qui palam, et non sua urgente libidine, sed honesta consentientium voluntate sternitur, decus boni conjugalis illustrat. Nam Hymenæus lucem amat, et alacer pharetra puer Cupido, furtivam succedens flammam, latebras et angulos quærit. Licet autem honesta sit, et utilis copula maritalis, angustiae quam lætitiæ secundior est. Parit enim in dolore vel filios: nec aliquem producit fructum, quem non amaritudo præcedat, aut sequatur. Unde, referente Valerio, Socrates humanæ sapientiæ quasi quoddam terrestre oraculum, ab adolescentulo quodam consultus, utrum uxorem duceret, an se omni matrimonio absteret, respondit, cum, utrum eorum fecisset, acturum poenitentiam. « Hic te, inquit, solitudo, hic orbitas, hic generis interitus, hic hæres alienus excipiet. Illic perpetua sollicitudo, contextus querelarum, dotis exprobratio, affinium grave supercilium, garrula socrus, lingua subcæcatoria alieni matrimonii, incertus liberorum eventus. » Non passus est juverem in contextu rerum asperarum, quasi lætæ materiæ facere delectum. Concinit in hunc modum totus recte philosophantium chorus, ut si qui Christianæ religionis abhorrent rigorem, discant vel ab ethnicis castitatem. Non tamen quod conjugali detrahā castitati, sed centesimum, aut sexagesimum fructum, licet de radice tricesimi orian-

tur, minime arbitror tricesimo componendum. Zeno, Epictetus, Aristoteles, Critolaus, et Epicurorum quamplurimi traduntur posteris hanc publicasse sententiam.

Fertur, auctor Hieronymo, aureolus Theophrasti liber de nuptiis: in quo quærit, an vir sapiens ducat uxorem. Et cum diffinisset, si pulchra esset, si bene morata, si honestis parentibus orta; si ipse sanus et dives, sic sapientiam aliquando inire matrimonium, statim intulit: Hæc autem raro in nuptiis universa concordant. Non est igitur uxor ducenda sapienti. Primum enim impediri studia philosophiæ, nec posse quemquam libris et uxori pariter inservire. Multa esse quæ matronarum usibus necessaria sint; pretiosæ vestes, aurum, gemmæ, sumptus, ancillæ, supellex varia, lecticæ, et exedra deaurata. Deinde per totas noctes garrulæ conquestiones. Illa ornatior procedit in publicum, hæc honoratur ab omnibus, ego in conventu feminarum misella despicior. Cur aspiciebas vicinam? Quid cum ancillula loquebaris? De foro veniens quid attulisti? Non amicum habere possumus, non sodalem. Alterius amorem, suum odium suspiciatur. Si doctissimus præceptor in qualibet urbium fuerit, nec uxorem relinquere, nec cum sarcina ire possumus. Pauperem alere difficile est; divitem ferre, tormentum. Adde, quod nulla est uxoris electio, sed qualiscunque obvenerit habenda, si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, si foetida, quodcumque vitii est, post nuptias discimus. Equus, asinus, bos, canis, et vilissima mancipia, vestes quoque et lebetes, sedile ligneum, calix et urceolus fictilis probantur prius, et sic emuntur. Sela uxor non ostenditur, ne ante displiceat, quam ducatur. Attendenda est semper ejus facies, et pulchritudo laudanda, ne, si alteram aspexeris, se æstimet displicere. Vocanda domina, celebrandus natalis ejus, jurandum per salutem illius, ut sit superstes optandum, honoranda nutrix ejus et gregula. Servus paternus et alumnus, et formosus assecla, et procurator calamistratus, et in longam securamque libidinem exsectus spado, sub quibus nominibus adulteri delitescunt. Quoscumque illa dilexerit, ingrati etiam amandi. Si totam ei domum regendam commiseris, serviendum est. Si aliquid tuo arbitrio reservaveris, fidem sibi haberi non putabit, et in odium vertetur ac jurgia, et nisi cito consulueris, parabit venena. Anus, et aurifices, et ariolos, et institores gemmarum, sericarumque vestium, si intromiseris, periculum pudicitiae est; si prohibueris, suspitionis injuria. Verum quid prodest etiam diligens custodia, cum uxor servari impudica non possit: pudica, non debeat? Infida enim custos est castitatis necessitas, et illa vero pudica dicenda est, cui licuit peccare, sed noluit. Pulchra cito adamatur, fœda facillime concupiscit. Difficile custoditur quod plures amant. Molestum est possidere, quod nemo habere dignetur. Minore tamen miseria deformis habetur, quam formosa

servatur. Nihil tutum est, in quo totius populi vota aspirant, alius forma, alius facietis, alius ingenio, alius liberalitate sollicitat. Aliquo modo expugnatur, quod undique incessitur. Quod si propter dispensationem domus, et languoris solatia, et fugam solitudinis ducuntur uxores, multo melius dispensat servus fidelis obediens auctoritati domini, et dispensationi ejus obtemperans, quam uxor, quæ in eo se æstimat dominam si adversus viri fecerit voluntatem, id est quod placet, non quod jubetur. Assidere autem ægrotanti magis possunt amici, et vernulæ beneficiis obligati, quam illa, quæ nobis imputet lacrymas suas, et hæreditatis suæ spe vendat illuviem, et sollicitudinem jactans, languentis animum desperatione conturbet. Quod si languerit, cœrogandum est, et nunquam ab ejus lectulo recedendum, aut si bona fuerit, et suavis uxor, quæ tamen rara avis est, cum parturiente gemimus, cum periclitante torquemur. Sapiens autem nunquam solus esse potest. Habet secum omnes qui sunt, quique unquam fuerunt boni, et animum liberum quocunque vult transfert. Quod corpore non potest, cogitatione complectitur. Et si hominum inopia fuerit, loquetur cum Deo. Nunquam minus solus erit, quam cum solus fuerit. Porro liberorum causa uxorem ducere, ut vel nomen nostrum non intereat, vel habeamus præsidia senectutis, et certis utamur hæreditibus, stolidissimum est. Quid enim ad nos pertinet recedentes e mundo, si nomine nostro alius non vocetur, cum et filius non statim patris vocabulum referat, et innumerabiles sint, qui appellantur eodem nomine? Aut quæ senectutis auxilia nutrire domi, qui aut prior te forte moriatur, aut perversissimis moribus sit, aut certe cum ad maturam ætatem pervenerit, tarde ei videaris mori? Hæredes autem et meliores, et certiores, sunt amici, et propinqui, quos iudicio eligas, quam quos, velis nobis, habere cogaris. Licet certa hæreditas sit, dum advivis, bene uti substantia tua, quam tuo labore quæsitâ, in incertos usus relinquere. Hæc et hujusmodi Theophrastus, quæ vel sola matrimoniorum angustias, et calamitates exquisitæ dulcedinis sufficiunt explanare. Sic refertur dixisse P. Clodius, quia improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium fecit. At non illud inelegantius diceretur, quia improbe Venerem accusat adversam, qui secundam ducit uxorem. Quis enim ei compatiatur, qui semel solutus a vinculis, revolat ad catenas. Plane indignus est libertatis honore, et quiete, qui ad excussum servitutis recurrit jugum. Unde monstris simile est, quod hi qui non modo philosophiæ, sed et religionis sibi vindicant nomen, arceri nequeunt ab amplexibus mulierum. Sæpe enim qui antequam nomen profiteretur alterutrum, si tamen hæc, religio scilicet et philosophia, numerum faciunt, cum sine religione nemo recte valeat philosophari, continentissime vixit: cum in aliquem gradum promotus est, nactusque quietem, primæ et summæ delibe-

A rationis acumen exercet in eligenda uxore vel ducenda; aut quod nequius est, vicinorum matrimonia sollicitare, et corrumpere non veretur. Erumpit interdum inverecunda intemperies mulierum, quia, ut scribit Herodotus, mulier cum veste deponit et verecundiam. Erumpit, inquam, impudens, et in facie erubescens populorum, genialis tori revelat et denudat arcana, et de mariti frigiditate conqueritur, allegans hanc sufficientem et evidentem repudii vel divortii causam, quod semivir est, et inutilis matrimonio, qui non est promptus ad coitum. Eleganter quidem Gaufridus de Heroum villa, familiaris meus, unius talium in causa hujusmodi confudit audaciam. Cum enim ei patronus datus esset a iudice, celebraturo, ut putabatur, divortium, et mulier generosa audientibus amicis et suffragatoribus, advocato, ut sit, diligentius merita causæ suæ exponeret, scrutatus est ab ea vir prudens, an alium maritum quandoque habuerit. Quod cum illa negasset, quæsit iterum an adhuc virgo esset, dicens hoc sibi inquisito, et scitu pernecessarium, ne a discreto iudice caperetur occasione aliqua in sermone. Illa verò hoc, verecunde tamen, eo quod sibi non bene credebatur, asseruit. Et ille: « An simul de noctu dormire consueverint, et se invicem osculari et amplexari maritus et ipsa, inquisivit. » Quæ omnia cum illa fateretur: « Unde ergo, inquit patronus, nosti, virgo pudicissima, prudentissima, pudoralissima, quod efficacem tecum virum non impleverit, et totius matrimonii iura persolverit? Quis te docuit, quid sit coitus, ut eum tecum coisse neges, inter tot oscula, tot amplexus, qui te pro libitu quoties voluit pertractavit licentia maritali? Nam et quædam animantia certum est se invicem osculando misceri; alia se tenuiter tangendo concipiunt; et sunt quæ suo gravidante calore, ab aere temperato imprægnantur, et pariunt. » Hic illa tandem erubuit, hoc solum dicens, se quid ad hujusmodi captiones hisceret, non habere. Sed bene cum philosophantibus, id est cum clericis agitur, quod nemo eorum frigidus est, aut in iudicio perfusus hujusmodi macula.

D Cicero rogatus ut, post repudium Terentiæ, sororem Hirtii duceret, omnino facere supersedit, dicens se non posse et uxori, et philosophiæ pariter operam dare. Philippum regem Macedonum, contra quem Demosthenis *Philippicæ* tonant, introeuntem ex more cubiculum, uxor exclusit irata. Qui exclusus tacuit, et injuriam suam versu tragico consolatus est. Gorgias rhetor librum pulcherrimum de concordia, Græcis tunc inter se dissidentibus, recitavit Olympiæ. Cui Melanthius inimicus ejus: « Hic nobis, inquit, de concordia præcipit, qui se, uxorem, et ancillulam, tres in una domo, concordare non potuit. » Emulabatur quippe uxor ejus ancillulæ pulchritudini, et castissimum virum quotidianis jurgiis exagitabat. Unde ut cesset invidia, et quies matrimonii reformetur, ditioribus in con-

suetudinem versum est, ne quam habeant in domo pulchriorem. So crates cum duarum uxorum jurgia vellet reprimere, in eum novissime verteret impetum, et male mulctatum, fugientemque diu persecutus sunt, et a solio in quo morabantur, postmodum lotio perfuderunt. In muliebrem levitatem ab auctoribus passim multa scribuntur. Fortasse falso interdum fluguntur plurima, nihil tamen impedit « ridentem dicere verum, » et fabulosis narrationibus, quas philosophia non rejicit, exprimere quid obesse possit in moribus. Ex his enim liquet, quam facile ament, quanta oderint levitate, quam cito obliviscantur affectuum, et naturæ immemores, interdum in filios armentur, interdum in viscera sua. Sunt aliquæ pudicissimæ, licet satyricus dicat, quoniam

Rara avis in terris, nigroque simillima cyeno.

(HORAT.)

mulier exactæ castitatis. Et tragicus, nullam esse feminam tam pudicam, quæ non peregrina libidine usque ad furem incendatur. Matrōna quidam, referente Petronio, Ephesi tam notæ erat pudicitie ut vicinarum quoque gentium feminas ad spectaculum sui evocaret. Hæc ergo cum virum extulisset, non contenta vulgari more funus prosequi, cinibus sparsis et turbatis, aut nudatum pectus in conspectu frequentie plangere, in conditorium etiam prosecuta est defunctum, positumque in hypogato, Græco more, corpus custodire ac flere totis noctibus diebusque cepit. Sic afflicta se, ac mortem inedia persequentem, non parentes potuerunt abducere, non propinqui. Magistratus ultimo repulsi abierunt. Complorataque singularis exempli femina ab omnibus, quantum jam diem sine alimento trahebat: assidebat ægræ fidissima ancilla, simulque et lacrymas commendabat lugenti, et quotiescunque defecerat positum in monumento lumen, renovabat. Una igitur in tota civitate fabula erat, solum illud affluisse verum pudicitie amorisque exemplum, omnis ordinis homines confitebantur. Cum interim imperator provincie latrones crucibus jussit affigi, secundum illam casulam, in qua recens cadaver matrōna deflebat. Proxima ergo nocte cum miles, qui cruce servabat, ne quis ad sepulturam corpus detraheret, notasset sibi et lumen inter monumenta clarius fulgens, et gemitum lugentis audisset, vitio gentis humanæ, concupiit scire quis, aut quid faceret. Descendit itaque in conditorium, visaque pulcherrima muliere, primo quasi quodam monstro, infernisque imaginibus turbatus subsistit. Deinde ubi et corpus jacentis aspexit, et lacrymas consideravit, faciemque unguibus sectam, ratus scilicet, id quod erat, desiderium extincti feminam pati non posse, attulit in monumentum cœnulam suam, cepitque hortari lugentem, ne perseveraret in dolore supervacuo, ac nihil profuturo gemitu pectus diduceret. Omnium eadem esse, scilicet idem domicilium, et cætera, quibus exulceratæ mentes ad

A sanitatem revocantur. At illa ignota consolatione percussa, laceravit vehementius pectus, raptosque crines super pectus jacentis imposuit. Non recessit tamen miles, sed eadem exhortatione tentavit dare mulierculæ cibum, donec ancilla humi (certum habeo) odore corrupta, primum ipsa porrexit ad humanitatem invitantis victam manum. Deinde resecta portione et cibo, expugnare dominæ pertinciam cepit, et: Quid proderit, inquit, tibi hoc, si soluta inedia fueris, si te vivam sepelieris, si, antequam fata poscant, indemnatum effuderis spiritum?

Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?

(VING.)

Vis tu reviviscere, reluctantibus fati, extinctum? B Vis discusso muliebri errore, quandiu licuerit lucis commodis frui? Ipsum te jacentis corpus admonere debet ut vivas. Nemo invitatus audit, cum vivere cogitur, aut sumere cibum. Itaque mulier aliquot dierum abstinentia sicca, passa est frangi pertinaciam suam. Nec minus avidè replevit se cibo, quam ancilla quæ prior victa est. Cæterum scitis quid plerumque tentare solet humanam satietatem. Quibus blanditiis impetraverat miles ut matrōna vivere vellet, eisdem etiam pudicitiam ejus aggressus est. Nec deformis, aut infacundus juvenis castæ videbatur, ancilla gratiam conciliante, ac subinde dicente:

Placitone etiam pugnabis amori?

Nec penit in mentem quorum cōsederis arvis?

(VING.)

Quid diutius moror? Ne hanc quidem partem corporis mulier abstinuit, victorque miles utrumque persuasit. Jacuerunt ergo una, non tantum illa nocte, qua nuptias fecerunt, sed postera etiam, ac tertia die, præclusis videlicet conditorii foribus, ut quisque ex notis ignotisque, ad monumentum veniens, putasset exspirasse super corpus viri pudicissimam uxorem. Cæterum delectatus miles et forma mulieris, et secreto, quidquid boni per facultates poterat, coemebat, et prima statim nocte ferebat in monumentum. Itaque unus cruciati parentes, ut viderunt laxatam custodiam, detraxerunt nocte pendentem, et supremo mandaverunt officio. At miles circumscriptus dum desidet, ut postero die vidit unam sine cadavere crucem, veritus supplicium, mulieri quid accidisset exponit, nec se expectaturum sententiam judicis, sed gladio jus dicturum ignaviæ suæ, commendans, modo perituro locum provideret, et fatale conditorium familizari ac viro faceret. Mulier non minus misericors quam pudica: Nec istud, inquit, dii sinant, ut eodem tempore duorum mihi charissimorum hominum duo funera spectem. Malo mortuum impendere, quam vivum occidere. Secundum hanc rationem jubet ex arca corpus mariti sui tolli, atque illi, quæ vacabat, cruci affigi. Usus est miles ingenio prudentissimæ femine. Posteroque die populus miratus est, qua ratione mortuus isset in crucem.

Tu historiam, aut fabulam, quod his verbis refert Petronius, pro libitu appellabis. Ita tamen ex facie secidisse Ephesi, et Flavianus auctor est. Mulierumque tradit impietatis suae, et sceleris parricidalis, et adulterii poenas luisse. Non quidem solus est in mulierum ineptiis ridendis, aut exprimendis Petronius. Scribit beatus Hieronymus, quia totae Euripidis tragoediae in mulieres maledicta sunt, et quod Epicurus, quanquam Metrodorus discipulus ejus Leontion habuerit uxorem, raro dicit sapienti ineunda conjugia, quia multa incommoda admista sunt nuptiis. Et quomodo divitiarum et honores, et corporum sanitates, et cetera quae indifferentia nominamus, nec bona, nec mala sunt, sed velut in medietate posita, usu et eventu vel bona, vel mala fiunt: ita et uxores sitas in bonorum malorumve confinio. Grave ergo esse viro sapienti venire in dubium, utrum bonam an malam ducturus sit. Si ergo tanta est molestia nuptiarum, quae procul dubio bonae sunt, et a Domino institutae, ut eas sapiens reformidet, quis nisi demens eam approbet voluptatem, quae illicita est, et tota versatur in sordibus, quam homines culpant, et Deus procul dubio condemnabit? Nam cum haec duae voluptates, scilicet gulae et Veneris, quodammodo brutorum sint, altera porci immunditiam, altera et hirci videtur habere fetorem. Ut enim pudicitia inter virtutes eminet, sic petulantia in vitiis abjectissima est: et cum illa utrumque deceat sexum, mulierem tamen magis exornat. Siquidem doctissimi viri vox est, pudicitiam inprimis esse retinendam, qua amissa omnis virtus ruit. In hac muliebrium virtutum principatus est. Haec pauperem commendat, divitem extollit, deformem redimit, exornat pulchram. Bene meretur de majoribus, quorum sanguinem sobole furtiva non vitiat: bene de liberis, quibus nec de matre erubescendum est, nec de patre dubitandum est: bene in primis de se, quam a contumelia alieni corporis vindicat. Captivitatis nulla major calamitas est, quam ad alienam libidinem trahi. Viros consulares illustrat eloquentia, in nomen aeternum transfert gloria militaris, triumphosque novae gentis consecrat. Multa sunt, quae per se clara ingenia nobilitant, mulierum proprie virtus, pudicitia est. Hieronymus testis est, quod antequam religio Christiana fulgeret in mundo, unicubas semper habuisse inter matronas decus; per illas Fortunae muliebri sacra fieri solitum: nullum sacerdotem bigamum, nullum flammam bimarium. Hierophantas quoque Atheniensium diutissime cicuta sorbitione castrari, et postquam in pontificatam fuerint electi, viros esse desinere. In immensum pagina protenditur, si ea perstrinxero, quae in hac parte tragici, oratores, comici, satyrici, poetae, ut de philosophis, ethicis et theologis taceam, prodiderunt. Sed tamen nec omnes istos arbitror suffecisse ad hanc, non dico malitiam delendam, aut reprimendam, sed nec ad exponendam. Si dixerio quod multi sunt experti, quia

A Nec melior, pedibus silicem quae concutit atrum,
Quam quae servorum vehitur cervice suorum.

(JUVEN., VI, 349.)

hoc in injuriam mulierum dictum, malitia calumniabitur. Nihil enim melius, nihil utilius muliere pudica, nihil eorum quae possunt excogitari jucundius his, qui continere non possunt, aut nolunt. Sed desipientis est ab his laudem spectare, quae veniam rectius merentur quam gloriam, si tamen moderationis bono fuerint temperata. Alioquin non venia, sed poena, sed ignominia, utriusque libidinis maculam prosequetur: nisi forte decorus habendus sit, qui in hircum transformatur aut suem.

B CAP. XII. Quod brutis et insensibilibus quidam appetunt conformari: et quanta humanitate cum servis vivendum sit: et de trium reliquorum sensuum voluptate.

Nulli utique animantium generi rectius conformantur, qui summum bonum vitae in gustandi et tangendi voluptate, ne dicam luxuria, posuerunt. Ceterum hoc aliorum sensuum luxuriam non excusat, cum manifesta sit humanae dignitatis abjectio, si non hirco aut sui, sed leoni et pardo, sed pantherae aut satyro, sed pavoni, philomenae, aut psittaco, sed cuicunque brutorum aut insensibilium studeat coequari. Siquidem ad angelicam peritatem rectius aspirabit, qui in ea creatus est dignitate originis, ut in cumulo verae et aeternae beatitudinis, perfectioni angelicae possit esse conformis.

C Nam et Patrum inconcussa sanxit auctoritas, quia natura humanae mentis solus Dominus dignior est, et quod omnia haec, quae humanus miratur error, ut homini serviant, ab eo facta sunt, qui hominem fecit, ut aeternitatis et beatitudinis suae participem faceret. Quis ergo praesidentis Domini non vilipendat arbitrium, si servilem et abjectam affectat conditionem? Non tamen quod servos dicam habendos esse contemptui, nisi servilibus vitiis vivant. Sicut enim vera et unica libertas est servire virtuti et ipsius exercere officia; ita unica et singularis servitus est, vitiis subjugari. Errat plane quisquis aliunde conditionem alterutram opinatur accidere. Siquidem omne hominum genus in terris simili ab ortu surgit, eisdem constat et alitur elementis, eundemque spiritum ab eodem principio carpit, eodemque fruitur caelo, aequae moritur, aequae vivit. Unde et Praetextatus in *Saturnaliis* Evangelium reprimens, his utitur argumentis: « Servi, inquit, sunt, imo homines. Servi sunt, imo conservi. Si cogitaveris, tantundem in utrosque licere fortunae, tam tu illum videre liberum potes, quam ille te servum. Nescis quia aetate Heccuba servire coeperit, qua Cresus, qua Darii mater, qua Diogenes, qua Plato ipse? Postremo quid ita nomen servitutis horremus? Servus est quidem, sed necessitate, sed fortasse libero animo servus est. Hoc illi nocebit, si ostenderis quis non sit. Alius libidini servit, alius avaritiae, alius ambitioni, omnes spei, omnes

timori. Et certe nulla servitus turpior quam voluntaria: At nos iugo a fortuna imposito subjacentem, tanquam miserum, vilemque calcamus. Quod vero nos nostris cervicibus inferimus, non patimur reprehendi. Invenies inter servos aliquem pecunia fortiozem; invenies Dominum, spe lucri oscula aliorum servorum manibus infligentem. Non ergo fortuna homines æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores, conditionem casus assignat. Quemadmodum stultus est, qui empturus equum non ipsum conspicit, sed statum ejus ac frenos; sic stultissimus est, qui hominem aut ex conditione, aut ex veste æstimandum putat. Non est, mi Evangele, quod amicum tantum in foro, et in curia quærās, si diligenter attenderis, invenies et domi. Tu modo vive cum servo clementer, comiter quoque, et in sermonem illum, et in necessarium nonnunquam admitte consilium. Nam et majores nostri, omnem dominis invidiam, omnem servis contumeliam detrahentes, dominum patremfamilias, servos familiares appellaverunt. Colant ergo te potius servi tui, mihi crede, quam timeant, nec tibi parum videatur esse quod diis satis est. Nam qui colitur, etiam amatur. Nec potest amor cum timore misceri. Unde enim putas arrogantissimum illud manasse proverbium, quo jactatur, totidem nobis hostes esse, quot servos? Non habemus hostes illos, sed facimus, cum in illos superbissimi, contumeliosissimi et crudelissimi sumus, et ad rabiem nos cogunt venire deliciae, ut quidquid non ex voluntate responderit, iram furoremque provocet. Domi enim nobis animos induimus tyrannorum, et non quantum decet, sed quantum licet, exercere volumus in servos. Nam ut cetera crudelitatis genera præteream, sunt qui dum se mensæ copiis, et aviditate distendunt, circumstantes servos movere labra, nec in hoc quidem, ut loquantur, permittunt. Virga omne murmur compescit, et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt. Tussis, sternutamentum, singultus, magno malo luitur. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum præsentibus dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, et periculum imminens in caput suum vertere. In convivii loquebantur, sed in tormentis tacebant.

Hæc Prætextatus: et de fide servorum multa et præclara subjungit, et quæ essent in quantavis nobilitate sanguinis gloriosa, et cuivis imitanda. Nihil enim decorum est, quod non a virtute profluxerit, et se invicem turpitudine et vitium infausto ambitu circumscribunt. In hoc autem solo vitiorum impulsu quisque prolabitur ut eorum se deiciat et devoteat servituti, quibus natus est imperare. Qui ad spectacula conflunt, aut evocant ad se spectacula inhonesta, aut se ipsos affectatis nugis volunt esse spectaculo insipientium, quoniam hæc lenocinia vanitatis recte sapienti placere non possunt, ocu-

lorum capiuntur illecebris, et licet mitius elidantur, corrumpunt tamen a dignitate conditionis suæ, et ad eam, quam diffidentur, servilem relabuntur. Quid ergo aliud faciunt mihi, histriones, parasiti, et hujusmodi monstra hominum, nisi quod ineptam convincunt felicitum servitutem? Sed et illi qui vultus capiuntur, licet aurium sensus purissimus et defæcatissimus sit, serviunt quidem, iugo tamen premuntur mitiori, si alias non prævaleant vitia. Nam et ab olfactu vix aliquis omnino capitur, nisi forte Lotophagum vivat. Non aliquid adversus cantores, aut musicos struo, cum teste Quintiliano, Valerio, Flaviano, et aliis multis, Socrates etiam in senectute didicerit musicam, credens si musica deforet, sibi cumulum sapientiæ defuturum. In et tamen nimium occupari, citra philosophicam gravitatem est. Nunquid enim virum decebit sapientem, præsertim quod etiam in sexu muliebri turpitudinis non effugit notam? Nam et Sallustius Semproniam reprehendit, non quidem quod saltare, et psallere, sed quod optime scierit. Ait enim, psalterè et saltare elegantius quam necesse est probæ. Optime tamen cantare, si citra levitatem posset haberi, plane desiderabile est. In omnibus enim quæ simpliciter expetibilia sunt, quo intensiora sunt in qualitate boni, eo expetibilia sunt. Sed ex adjunctis possunt nonnulla esse suspecta. Lucius Sylla vir tanti nominis, optime cantasse traditur, sed dotem, libidinis et crudelitatis nota perstrinxit. Catoni quoque visum est bene cantare, non seri hominis esse. Unde nimirum Marcum senatorem non ignobilem, Cecilium spaciatozem, et Fescennium vocat, eumque staticulos dare his verbis, ait: « Descendit de cantherio, inde staticulos dare, ridicularia fundere. » Et alibi: « Præterea cantat ubi collibuit, interdum Græcos versus agit, jocos dicit, voces denucat, staticulos dat. »

Porro illa voluptas aurium grata est honestati, quæ virtutis est amica, aut non est conscia turpitudinis. Oculorum vero voluptas histriones introduxit, et mimos: quod et Scipio Africanus Æmilianus, in oratione contra legem judicariam Tiberii Gracchi, non mediocriter reprehendit. Docentur præstigias inhonestas, cum cinadulis, et sambuca, psalterioque eunt in ludum histrionum, discunt cantare, quæ majores nostri ingenuis probro ducier voluerunt eunt, inquam, in ludum saltatorium inter cinados virgines, puerique ingenui. Hæc cum mihi quisquam narrabat, non poteram animum inducere, ea liberos suos homines nobiles docere. Sed cum ductus sum in ludum saltatorium, plus mediocris in eo ludo vidi pueris virginibusque ducentis. In his, quod me reipublicæ maxime miserum est, vidi unum filium petitoris, puerum bullatum, non minorem annis duodecim, cum crotalis saltare. Croton Græce pulsus dicitur, et inde cymbala sic dicuntur; vel musicum notat instrumentum, quod in sono vocem ciconiæ imitatur: nam ipsa apud Ægyptios crotalis appellatur. Cro-

tala quoque dicuntur sonoræ sphaerulae, quæ, quibusdam granis interpositis, pro quantitate sui et specie metalli, varios sonos edunt. Quam saltationem impudicus servulus honeste saltare non posset.

Patet ergo quanto affectu ingemuerit Africanus, quod vidisset cum crotalis saltare filium petitoris, id est candidati, quem ne cum quidem spes et ratio adipiscendi magistratus, quo tempore se, suosque, ab omni probro debuit vindicare, potuerit coercere, quo minus faceret, quod scilicet turpe non habebatur. Nam et ab eo tempore quo optimis moribus in Urbe vivebatur, scilicet inter duo bella Punica, Ingenui filii senatorum in ludum saltatorium commebant, et illic crotala gestantes saltare discebant. Adeo quidem, ut ab heroicis conviviis nequaquam arceretur ludus saltatorius. Nam et Socraticum symposium ab auctoritate philosophorum, qui illic convenerant, celebre est, et tamen non deficit qui sub illorum supercilio peteret psalterium intromitti, ut puella, supra naturam mollior, canora dulcedine, et saltationis lubrico, exercebat illecebris philosophantes. Cæterum histriones non inter turpes habitos, Cicero auctor est, qui, sicut Furius Albinus refert, Roscio et Æsopo familiariter usus est, adeo quidem, ut res rationesque eorum sua solertia tueretur. Quod cum ex aliis multis, tum ex epistolis ejus declaratur. Nam illa oratio celebritate sui innotuit, in qua populum Romanum objurgat, quod Roscio agente tumultuarit. Et quidem constat cum ipso histrione contendere solitum, utrum ille sæpius eandem sententiam variis gestibus efficeret, an ipse per eloquentiæ copiam, sermone diverso pronuntiaret. Quæ res ad hanc artis suæ fiduciam Roscium abstraxit, ut librum conscriberet, quo eloquentiam cum histrionia compararet. Is est Roscius, qui etiam Syllæ charissimus fuit, et anulo aureo ab eodem dictator donatus est. Tanta autem fuit gratia et gloria, ut mercedem diurnam de publico mille denario sine gregalibus solus acciperet. Æsopum quoque ex pari arte ducenties sestertium reliquisse constat. Sed utinam, si histriones videntur ob auctoritatem Ciceronis, et prædicatorum heroum, in cætum sapientium admittendi, eligantur Roscio similes, et Æsopo, qui etsi non facere, quod tamen illi noverant, vel intelligere liberos sciant, et amatores sint potius, quam impugnatores litterarum, quas nemo unquam sapiens, aut bonus odio habuit. Ciceronem refert Valerius litteras contempsisse, et in contemptu ipso fuisse fontem abundantissimum litterarum, ob hoc forte quod studium negotiis postponebat. Nam institit eis etiam, dum contempsit: ipseque contemptus Ciceronis, multorum studio studiosior est. Non facile tamen crediderim, ad hoc quemquam impelli posse litteratum, ut histrionem profiteatur, licet facile inveniantur quamplurimi, quos non pudet agere, et implere sordidum histrionem. Gestus si quidem exprimunt, rerum utilitate deducta.

A Fertur beatus Hieronymus tres a mensa clericos exclusisse, quia ipsos incompositos vidit, turpe dicens honesto et gravi viro, in ejus consortio aliquem incompositum inveniri. Et quidem hoc laude majori dignum est, quam si, ut ab eis laudaretur, admitteret. Licet autem aliqua sit voluptas oculorum in talibus, vix sine turpitudine exerceri poterit, vel admitti. Est et illa voluptas in viro gravi notabilis ex causa luxuriæ, quæ ornatam suum in pretio vestium, aut colore, aut forma, aut usus novitate consistere opinatur. Ut enim ait ethicus:

Malthinus, tunicis demissis, ambulat: est quæ Inguen ad obscenum demissis usque facetus.

(HORAT., Sat. I, II, 25.)

B Alter solis lineis brumæ horrores excludit, et dum omnia gelu constricta rigent, tenui sudat in cyclade, et illius delicias, etiam bombycinus urit pannus, aut premit. Hic cæpa tunicator, densatis pellibus et epitogiis, chlamidi penulam superducit, et quasi conglobatus in orbem rotulari, quam incedere, magis idoneus est. Ille nunc utitur penula. nunc campestri: id solum agens, ut aliis dissimilis habebatur. Ille tantas exquisitis ornatus affectat munditias, ut nimio splendore cultus operosi, ad sordes videatur accedere. Quidquid enim dedecet, et quodammodo polluit, aut potius expellit honestatem, sordidum est, et habendum in sordibus. Non tamen arguitur quod necessitas introducit, quia non omnes omnia possunt, et est cujus natura exigit, unde alius oneratur, aut quod omnino ferre non potest. Hoc autem philosophia præcipit observari, ut quisque in omnibus fugiat notam, indicens actioni rectitudinem, ne sit reprehensibilis; sermoni cautelam, ne sit contemptibilis; habitui modestiam, ne sit notabilis. Intemperantiam namque nota convincit. In hodiernum diem arguitur intemperies Hortensii, a quo isti dealbati adhuc dicuntur Hortensiani, non quod primus, sed quod præcipuus talium fuerit, adeo ut suffecerit ad notam sæculi sui; vir utique alloquio et professo mollis, et in præcinctu ponens omnem decorem suum. Fuit enim vestitu ad munditiam curiosus, et ut bene amictus iret, faciem querebat in speculo. Ubi se intuens, togam corpori sic applicabat, ut rugas non forte, sed industria locatas, artifex nodus astringeret, et sinus ex composito defluens, modum lateris ambiret. Is quondam cum incederet elaboratus ad speciem, collegæ de injuriis diem dixit, quod sibi in angustiis obviis offensus fortuito, structuram togæ destruxerat, et capitale putavit, quod in humero suo, locum ruga mutasset. Nihil tale sapientem decet, aut virum probum: imo et matronæ honestæ, et virgines nupturæ, facilius et felicius ob dotes formæ, tantam cultus sui sollicitudinem erubescunt. Mirum itaque est, quæ impudentia ætatis nostræ:

Cultus gestare decoros, Vix miribus rapere marea,

(LUCAN. I, 164.)

Quid ergo quod milites? Quid quod clerici? Siquidem hæc omnia fallacem meretricis fucum, et malitiam imitantur. Quid ergo viro cum speculo, nisi in eo casu, quo illud Platonem gestasse testis est Flavianus, ut videret in eo quantum peregrinatio, studii fervor, acumen temporis, processus ætatis, de naturali statu mutasset, faciei indicio, quæ bona, et mala fidelissime protestatur? Hoc quidem egit, ut servaret, aut relevaret naturam, ne labore, et diæta insueta corrumpetur. Ut autem ad alia transeamus, quis istorum, qui dotes brutorum affectant, brutus esse dignetur? Aut cui non praeponderare videbitur, si collatam sibi præ illis conferat rationem? Nunquid virum amator, leo vellet esse, aut pardus? Dicunt physiologi, quod lyncis aut pantheræ odorem animalia cætera sequuntur: istos tamen qui musco, et speciebus exoticis placent olfactum, et provocant, velle, si possent, non arbitror in pantheram aut lyncem transformari. Non utique credam, quod qui satyrum induit, satyrus esse velit; sed nec illi qui se ipsos poliunt, pavonis in se poterunt transformare colores. Concinant hi, et totius musicæ melos pro viribus expleant, nemo eorum philomenam æquabit, aut psittacum. Nonne ergo indecens et probrosum est humanæ celsitudini, si postposita dote sua, in qua prævalet, ad alienas, in quibus superatur, aspirat? Verum si moderatio adhibeatur, in his interdum sensuum voluptatem: versari, sapienti non arbitror indecorum, ut sæpenumero dictum est, nihil decorum est sine modo. Nam et oliari interdum sapienti familiare est, non tamen ut virtutis exercitium evanescat, sed quo magis vigeat, et quodammodo recreetur. Siquidem Lælius et Scipio, illud par amoris insigne, simul lectitabant, et sicut remissionis eorum certissimus testis Scævola auctor est, civilibus fatigati negotiis, pila ludebant. Idem quoque Scævola alexæ et calculis interdum vacasse traditur, cum bene ac diu jura civium, cæremoniasque deorum ordinasset. Ut enim in rebus seriis Scævola, ita in lusiis hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit. Idque vidit Socrates, qui nullam sapientiæ partem dicitur habuisse ignotam; ideoque non erubuit tunc, cum interposita arundine cruribus suis, cum parvulis filiis ludens, ab Alcibiade risus est. Homerus quoque, cælestis vates ingenii, non aliud sentit, vehementissimis Achillis manibus canoras fides aptando, nisi ut earum militare robur, levi pacis studio, relaxaret. In summa, histrioniam, saltatoriam, et hujusmodi lenocinia exercere, levitatis aut turpitudinis est. Sed delectari in eis, nunc ad otia, nunc ad flagitia accedit. Si enim modeste fiat ad recreationem, sub otandi licentia excusatur; si ad lascivientis animi voluptatem, cadit in crimen. Hæc autem facillime distinguit, loci, temporis, modi, personæ, et causæ superius memorata discretio, quam forte nimis revolvere posset lingua verbosior, sed eam mens cauta revolvere nimis,

aut continere non potest. Hæc est enim fons et origo totius modestiæ, sine qua nihil recte in officiis exercetur. Ab hac alios alia decere vel dedecere certum est.

Nam quod turro bonis Seio, Titioque. decebit Crispinum.

Perspicui ergo erroris est, ad fundamentum famæ et gloriæ, consumere vitam in talibus, quæ aut otiosæ occupationes sunt, aut flagitiosa negotia. Profecto sic delinquentium particeps est, qui eorum lasciviam exhibet, et auctor videtur esse luxuriæ alienæ, qui eam mavult sumptibus prosequi, vel favore, quam persequi increpatione adhibita, et sumptibus denegatis. Siquidem Ambrosius auctor est, quia qui talibus dopat, peccatum grande committit. Hoc enim fovet in eis, in quo nequissimi sunt.

CAP. XIII. *De frugalitatis commendatione, et nota Quintiliani in Senecam: et quomodo vivendo frugaliter possit avaritiæ suspicio devitari.*

Luxuriam persequi videor ad laudem frugalitatis, mihiq; ab insulsis, inepte viventibus, et indiscrete loquentibus, illud Publii Clodii subsannando ingeritur, quia frugalitas boni rumoris inserta est. Hi sunt, qui dum luxuriam vitare nolunt, vel nequeunt, quidquid pro virtute dicitur, avaritiæ patrociniū putant. Secus quidem est. Luxuriam per se turpem nemo ambigit, et licet frugalitas sit tantquam virtutum, bonorumque operum origo laudabilis, non tamen omnibus placet, nec credunt avaritiam malitiæ fomitem posse vitari, nisi et frugalitas fugiatur. Nempe indoctorum hæc opinio est. Ut enim ait ethicus:

Dum vitant stulti, vitia in contraria currunt
(HORAT. SAT. I, II, 24.)

recedentes a medio vitiū, quæ regio virtutis est. Sunt tamen quibus frugalitas est inhibenda, ut quorum natura proclivior est ad avaritiam. Sunt tamen quibus est indicenda calcatus, ut qui sua prodigunt, et ratione contempta effundunt, non discernentes quid usus sit vel abusus. Quo quidem temperamento usum esse Servium Opidium Canisium in ultimo elogio, cum filios peste contraria videret occupatos, refert Horatius. Simpliciter tamen constat frugalitatem in bonis numerandam, utpote illam, quæ Saturno regnante regna aurea temperavit, et eorumdem omnia dispensavit officia. Hæc est quæ Astream, et pudicitiam in terris diutius tenuit, donec eas, invalescente luxu, regnante Jove, ad superos contigit evolasse. Nos hæc fabula respicit, ut sciamus sine frugalitate non posse justitiam, aut pudicitiam conservari. Siquidem necessitas exercendi luxus excludit justitiam, et exercitii voluptas pudicitiam propellit. Ait enim: « Qui festinat ditari, non erit innocens. » Illud tamen Clodii nequaquam denigrat frugalitatis honorem, sed videtur potius commendare decorem. Constat enim nequaquam malum esse, quod in patrociniū, et excusationem sinistra rumoris assu-

mitur. Sic fuscus color nigrum extenuat; et quod turgidum est, nomine plenitudinis honoratur. Est autem frugalitas virtus moderatrix utendi et abutendi ignara. Nihil gelide ministrat aut timide, sed ei tamen ratio constat impensæ. Rebus quidem, sed sibi magis parcit. Nihil aut minimum subtrahit usui, sed luxuriæ nihil omnino indulget. Siquidem diligentissima est. Possunt ad commendationem ejus sufficere quæ Zeno, quæ Socrates, quæ Plato, quæ Aristoteles, quæ omnium philosophorum chorus de frugalitate servanda tradiderunt. Sed quia hæc pærvetusta sunt nomina, aut eorum non sunt præcepta celebra, vel Seneca noster audiatur, qui eam tantis laudibus effert, ut quisquis aliquid omnino adicere tentaverit, otiari quam aliquid agere rectius videatur. Sunt tamen qui eum contemnere audeant, Quintiliani auctoritate freti, suum ex eo nobilitantes judicium, si ei detrahant, qui plurimis placet, ut apud indoctos eorum gloriam videantur præcedere, quorum virtutem nequeunt imitari. Mihi tamen desipere videntur, qui quemcumque secuti, non venerantur eum, quem et apostoli familiaritatem meruisse constat, et a doctissimo Patre Hieronymo in sanctorum catalogo positum. Ut tamen et de Quintiliani possis judicare judicio, verba ipsius, quæ scriptoribus enumeratis, in sugillationem Senecæ posuit, hæc sunt: Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ versatum distuli, propter vulgatam falso de me opinionem, qua damnare eum et invisum quoque habere, creditus sum. Quod accidit mihi dum corruptum, et omnibus vitiis fractum dicendi genus, revocare ad severiora judicia contendendo, cum jam solus hic fere in manibus adolescentum fuerit. Quem non equidem conabar omnino excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non desiterat incescere, cum diversi sibi conscius generis, placere se in dicendo posse, in quibus illi placerent, diffideret. Anabant eum magis quam imitabantur, tantumque ab illo defluabant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares ac saltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, et ad ea se quisque dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum se jactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. Cujus et multæ alioquin, et magnæ virtutes fuerunt, ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab iis, in quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem fere omnium studiorum materiam. Nam et orationes ejus, et poemata, et epistolæ, et dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius vitiorum insectator fuit. Multæ in eo, claræque sententiæ, multa etiam morum genera legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque, atque, eo perniciosissima, quod abundabant dulcibus vitiis. Velles enim eum suo ingenio, dixisse alieno judicio. Nam si nil æqualem contempsisset, si non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum potiora minutissimis sen-

tentiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque jam robustis, et severiore genere satis firmatis legendus vel ideo, quod exercere potest utrumque judicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt. Eligere vero curæ sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet; quod voluit, effecit. Hæc in Senecam Quintilianus; sed an recte senserit, sapientiorum judicio derelinquo. Hoc tamen quod ei ascribit, multam morum scilicet elegantiam, etsi in eloquendo corruptam, nequaquam arbitror detrahendum. Moralia ergo ejus præcepta admittantur et eo genere loquatur quisque, quod cæteris præfert, et planum erit virtutum rivulos de purissimo fonte frugalitatis oriri. Legantur epistolæ ejus, libri de beneficiis, aut clementia, illi quoque quos decem oratorum sententiis sub imagine declamationum scholarium illustravit, et hi quos de naturalibus quæstionibus edidit, et quos de philosophia parum diligentes arguit Quintilianus; ubique fidelis custos virtutis, ubique vitiorum hostis occurrat, tantus utique, ut eum Fronto, secundum quosdam nepos Plutarchi, cujus meminit in primo Juvenalis sic:

Frontonis platani, convulsæque marmora clamant;
(JUVEN. I, 42.)

semper eum, inquam, sic asserat universos exterminare errores, ut aurea videatur sæcula reformare, et deos ab humano genere exsultantes, ejus opera revocatos, hominibus contracta societate miscere. Consentiam facile litteratiorem exstitisse Quintilianum, et acumine, et gravitate dicendi præcedere. At ille diligentior est, et quantum in rhetoricis vincitur, tantum vincit in ethica. Ipse quoque Quintilianus in magnis et præcipuis bonis frugalitatem ducit, et in commendatione ejus tantus est, ut vel solus possit sufficere. Quis tamen est qui non laudet? Quis non eam necessariam credit? Ne tamen a luxuriosis arguar avarus frugalitatis laudator, eam liberalitati credo et fateor cohærere. Cicero mihi testis est, et Julius Caesar, et alii, quos nemo tenacitatis insimulare præsumet. Adversus hanc multa superius dicta sunt, et liberalitatis officia ex libris Officiorum facile innotescunt. Ut tamen liberalitatis ingenuæ facies denudetur, modus ille largiendi nobilior et laudabilior est, et absque omnium contradictione optimus, qui spem remunerationis excludit. Siquidem ad retributionem dare, a liberalitate alienum est, et consentaneum avaritiæ. Nam generator ut plus recipiat, interdum aliquod prælargitur. Unde coquus:

*Munera quod senibus, viduisque, ingentia mittis,
Vis te munificum, Gargiliane, vocem.
Sordidius nihil est, nihil est te spurcius uno,
Qui potes insidias dona vocare tuas.
Sic avidis fallax indulget piscibus hamus,
Callida sic stultus decipit esca ferus.
Quid sit largiri, quid sit donare docebo,
Si nescis, dona, Gargiliane, mihi.*

(MART. IV, 54.)

Vis hominem videre liberalem? Vis veram et fructuosam largitatem audire? Deflecte oculos ad eum qui vermibus scatens, jacet in sterquilinio, et testa fluentem de corpore saniem radit. Audi quid loquatur vir justus, timens Deum, et recedens a malo: non utique dicit: Cithara, et lyra, et psalterium, et sambuca, et omne genus musicorum in conviviis meis. Non dicit: Epulabar quotidie splendide, gustus per omnia elementa querens, sollicitudine multa contrahens, unde conficerentur stercora, aut venter distentus facile in libidinem dispumaret. Non dicit: Induebar purpura et bysso, opereve plumario, affectans quod in locis acus complexum pectine serum, falsis inanis vitæ obdudit imaginibus, et vestibus fulgebam deauratis, circumdatus varietate. Non dicit: Ad me confluebant undique

Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne,
(HORAT. SAT. I, II, 2.)

venatores clamosi, dulcorarii mendaces, histriones vani, et parasi edaces, meretrices dolosæ, rumigeruli, falsiloqui, et relatores, aut concentores inanum fabularum. Non dicit: Leones, ursos alebam et simias, et hujusmodi monstra, aut probra naturæ. Quid ergo? Nonne hæc sunt, quibus nostræ ætatis liberalitas illustratur? Nunquid fere sine his largitas esse potest? *Humerus*, inquit, *meus a junctura sua cadat, et brachium meum cum ossibus conteratur, si negavi, quod volebant, pauperibus. Si oculos viduæ exspectare feci, si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea. Si foris mansit peregrinus, et ostium meum non patuit viatori. Si desepi prætereuntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque opimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera ejus, et de velleribus ovium meorum calefactus est* (Job. xxxi). Uter tibi videatur liberalior, hic, an Antonius, qui liberalitati satisfieri non posse credidit, nisi gulam, et totius luxuriæ vitia procuraret? Videsne quia multiplex potest via avaritiæ suspicio frugaliter declinari? Hospitalitatis bonum commendat Apostolus, per quod Deo adeo officiosi hospites placuerunt, ut etiam angelos hospitio recipere mererentur.

Abraham descendentibus in via viris occurrit, exercendæ liberalitatis optans gratiam, angelos in hospitium, humilitate victos et precibus, introducit. Eis tamen incentiva gulæ nequaquam apponit, nec vitulum quem de armento tollit, impendiis rerum, et coquorum arte fecit esse Trojanum. Loth quoque luxuriæ punitores angelos, devotione urgente, in domum suam egit, et licet eis ad gulam, aliāque luxuriam non serviret, nihil tamen defuit charitati: adeo quidem, ut et Sodomitarum furori virgines filias, quam hospites mallet exponere. Cum in domo Tobix dies festus ægeretur: *Vade*, inquit, *et adduc aliquos de tribu nostra, timentes Deum* (Tob. II); neque enim diem festum agi posse putabat, nisi aliquem ad domesticum cætum charitatis adjecisset. Sed in omnibus his est eadem ordinatæ dispensatio charitatis. Quos enim per viam descendentes

A aspexit Abraham, illis potiore præstant auctoritatem, qui in via morum, lege scilicet Domini gradiuntur. Et recte descendentes scribuntur, quos ad visitationem, et præbendam materiam promerendi, ad conspectum fidelis patrisfamilias gratia destinavit. Sic et iste primo tribum suam agnoscit, quæ Dominum specialiter agnoscebat, et in ea ipsa illos cæteris præfert, non quos sanguis, aut lenocinia mundi exinaniti commendant, sed quos divinus timor illustrat. Non utique ventriloquos et vaniloquos vir sanctus ascevit, sed eos qui Dei, quem colebat, imaginem præferbant. Sed nunquid diei festivitas, fratrum cœtus, aut opulentia eduliorum, a gerendis pro more sanctum hominem retardavit? Utique in ipsa lætitia convivantium increpatos a

B fratribus, Hebræum, quem ab impiis periculum audierat, post solis occubitum, quia ante non licuit, profectus est sepelire. Nec veritus est offensam principis, dum expleret officium charitatis; illi plane consimilis, qui in se, et sobole, quam in hospitibus recipere maluit a concivibus luxuriosis insignem injuriam. Discipuli quoque persuasionibus usi sunt, ut Dominum, volentem ire longius, hospitio detinerent, et nobis hospitalitatis formam præscribentes exemplo, coegerunt eum, visique sunt ei locum cecidisse primum, quem postmodum agnoverunt Dominum in fractione panis. Alias namque delicias, nisi quas forte necessitas exigebat, ei non legimus fuisse appositas. Britannia quoque nostra produxit Albanum, ab officio hospitalitatis insignem, qui se ipsum maluit tyrannorum exponere telis quam hospitem quem susceperat Christianum. Quid de fidelibus loquor? cum et infideles consueverint, etiam adversus hostes, et proprio periculo patrocinari, quos infra quadriduum hospitio suscepissent. Criminis enim contraherebat notam, quisquis ante quintum diem hosti, id est peregrino, humanitatis patrociniū denegabat. Auctore siquidem Cicerone, ob æquitatem hospitibus exhibendam, hostis dicebatur antiquitus, quem modo dicimus peregrinum. Cui quisquis fuerit inhumanus, de jure antiquo iniquus est. Declarant hoc legum tabulæ, et titulus juris, qui est statutus dies cum

C hoste. Qui vero humanitatem exhibet hosti, et charitatem implet, nihil eorum subtrahit, quæ ratio permittit exponi. Effundit quidem in hospites viscera sua, sed memor officii, si discretus est, ad turpia non impellit, nec urget quempiam in id, in quod se nollet urgeri. Est itaque in hospitem peregrinum omnis humanitas, et sobria liberalitas exercenda, et indigenæ hosti gratiam pleniorē referre debet, tenaci beneficiorum memoria peregrinus. Hanc quoque gratiam nec adversæ religionis, nec præcedentis inimicitiae titulus perimit. Nam et beatus Gregorius Neocæsariensis episcopus, eam urgente temporis et procellæ angustia, in Alpibus interceptus, in fanum Apollinis, qui ibi ab indigenis colebatur divertisset, et a sacerdote loci, licet profano officiosissime exceptus esset hospitio, memor

officii et hospitii, Apollinem quem suspenderat a responsis, et ludificationibus animarum, sacerdotis precibus relaxavit. Siquidem apud Eusebium Cæsariensem in ecclesiastica historia poterunt hæc plenius inveniri. Eoque referente constat, quod sacerdos querulus beatum Gregorium persecutus, et agens adversus eum ingratitude, et exprobrans humanitati suæ iniquo pondere esse repensum, hanc a sancto viro ad Apollinem suum epistolam reportavit. — Gregorius Apollini: « Permitto te redire ad locum tuum, et agere quæ consuevist. » Cum ergo idolo sacerdos epistolam reddidisset, solutus demon responsis more solito ludificare cepit. Unde sacerdos admiratus illius majestatem, cujus servi humiles possunt sic etiam diis gentium imperare, et verbo suspendere et torquere, contempto Apolline suo, sequensque Gregorium adhæsit ei; factusque est discipulus Christi, qui sacerdos Apollinis fuerat: ita in fide et religione profecit, ut beato Gregorio credatur in regimine Neocæsariensis Ecclesiæ successisse. Et sic quidem sedulitas hospitii humane prius, deinde salubriter remunerata est. Postremo etsi urbanitatis in hospites exercentæ apud ethicos nulla regula esset, beatus Benedictus in capitulo de hospitibus, frugalem humanitatem non modo religiose, sed etiam comiter et urbane videtur exprimere. Hoc tamen quod in libro consuetudinum Cisterciensium apud plerosque legitur et tenetur, quod ad duos articulos spectat hospitalitatis instituendæ, ab omni civilitate, ne dicam humanitate, alienum est. Si tamen verum est, hoc in tantæ perfectionis consuetudinibus inveniri, ut nec carnes apponantur hospitibus, nec propter eos aliquid ematur, cum et ipsa jejunia propter hospitem perfectio solvat, et in multis de rigore suo plurimum indulgeat charitati. Ethnicus quoque in eo fidelius et familiaris videtur insistere virtuti, quod statuit, ut ea quæ intus sunt, hospitibus hilari modestia apponantur,

Quodque domi non est, et habet vicinus, ematur.

Crediderim satius esse et perfectius, ut se ipsam paululum virtus solvat, modestèque desipiat. Nam et in loco desipere, ut ait ethicus, interdum dulce est, et tam virtuti consentaneum, quam humanitati. Augustinus quoque, et Hieronymus ad hanc rem pertinentia multa proponunt. Sed et beatus Gregorius electionem cujusdam, quasi avari reprobat, eo quod audierat eum ad charitatem domi suæ exercendam, neminem invitasse. Nec tamen crediderim quod tantus pater luxuriosum convivium vellet instrui invitatis. Quis ergo ambigit avaritiam posse frugaliter declinari? Aut quis audebit Abraham, Loth, Tobiam, et Job avaritiæ nota respicere? Beati Job descriptionem audisti. Nunc si vis, audi quomodo M. Cælius describit Antonium: « In-
redientes, inquit, ipsum offendunt temulento sopore profligatum, totis præcordiis stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasque contubernales ab omnibus spondis transversas incubare,

et reliquas circumjacere passim, quæ tamen ex animæ terrore ab hostium adventu percepto, excitare Antonium conabantur: nomen inclamabant, frustra cervicibus tollebant, blandius alix ad aurem, alix vehementius invocabant, nonnullæ etiam feriebant. Quarum cum omnium vocem tactumque nosceret, proximæ cujusque collum amplexu prebat, neque dormire excitatus, neque vigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore, inter manus centurionum concubinarumque jactabatur. » Hæc quidem aut vera fuerunt aut verisimilia. Nihil enim his reque credibilis fingi, neque vehementius exprobari, neque manifestius ostendi potuit. In summa ergo aut virtuti insistendum est, aut de gloria desperandum. Gloria siquidem aliunde non provenit.

CAP. XIV. *Quod nihil ad gloriam fructuosius est laude et favore bonorum, et maxime scriptorum: et quod turpium familiaritas non tam prodest quam obest: ei quod uno benefacto vel dicto gloria propagatur.*

Interest sane inter cupiditatem gloriæ humanæ, et cupiditatis ardorem. Nam licet proclives sint, ut qui humana gloria nimium delectantur, etiam daminari ardentem affectent: tamen qui veram, licet humanarum laudum, gloriam concupiscunt, dant operam bene judicantibus non displicere. Refert enim plurimum quis, cui, et unde placeas. Nec est ab eo laudari gloriosum, cujus familiaritas ignominiam reolet. Laus unius studiosi multis profecit, et sufficit ad gloriam: et multorum sæpe commendatio, infamiam peperit. In rhetoricis locus est celebris a convictu, morumque similitudinem indicat: et ab ea amicitia et commendationis manare originem, sæpe traditum est. « Nolo, inquit sapiens, ab his laudari, quorum laus vituperium est, nec ab his culpari vereor, quorum criminatio laus est. » Cum ergo histriones, mimi, parasiti, et hujusmodi ineptiæ hominum nihil, indice vita, laudabilium probent, nonne perspicuè desipientiæ est, illorum, ut quis fulgeat, aucupari favorem, qui sordibus oliti sunt, et quorum gratia nisi per turpia acquiri non potest? Hujusmodi monstris hominum amplissimum patrimonium Pompeii, et fere totius orbis opes contulit Marcus Antonius; et tamen eorum præconiis non clarescit, sed eo sordidior occurrit posteritati. Si unius sapientis, si scriptoris egregii gratiam mernisset, aliquid celebre illius manasset ad posterum. Virgilius Marcelli, citra magna virtutum merita, perpetuavit gloriam, et poetica licentia fidem pervertens historia, Didonem, licet pudicissima fuerit, hospitii, quem ex ratione temporum videre non potuit, incesto amore posteris persuasit fuisse correptam. Nisus et Euryalus nostram non attigissent ætatem, nisi eos oblivioni divina Maronis carmina subduxissent. Implet adhuc promissi fidem, et nomina eorum situ non patitur aboleri.

*Vivite felices, si quid mea carmina possunt
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo.*

(VIRGIL.)

Quid est ergo, quod qui scurrarum, viliumque

mancipiorum ignominia tanto sumptu conducunt A gratiam, honestis viris, peritisque, et maxime scriptoribus, placere non appetunt? Nunquid suas ineptias transmitti nolunt ad posteros? Ignotus esset Lucilius, nisi eum epistolæ Senecæ illustrarent. Laudibus Cæsareis plus Virgilius, et Varus, Lucanusque adjecerunt, quam immensum illud ærarium, quo urbem et orbem spoliavit. Nemo prudentiam Ithaci, aut Pelidæ vires agnosceret, nisi eas Homerius divino publicasset ingenio. Unde nihil mihi videtur consultius viro, ad gloriam properanti, fidelium favore scriptorum. Nihil stultius quam captare Tigellium, qui nec suam potis est redimere famam.

Sunt autem multa in moribus bona, de quibus multi bene judicant, quamvis ea multi non habeant, et quo rariora, eo præclariora sunt. Per ea ergo nituntur quidam ad gloriam, ad imperium, ad dominationem. Quisquis autem sine cupiditate gloriæ, qua veretur homo bene judicantibus displicere, dominari atque imperare desiderat, etiam per aperitissima scelera quærit plerumque obtinere quod diligit. Proinde qui gloriam concupiscit, aut vera via nititur, aut certe dolis et fallaciis contendit, volens videri bonus esse, quod non est. Et ideo virtutes habenti, magna virtus est contemnere gloriam, quia contemptus ejus in conspectu Dei est, iudicio autem non aperitur humano. In laudatoribus autem suis quamvis parvipendat quod eum laudant, non tamen parvipendit quod amant. Nec eos vult fallere laudantes, ne decipiat diligentes. Ideoque instat ardentem ut potius ille laudetur, a quo habet homo, quidquid in eo jure laudatur. Qui autem gloriæ contemptor, dominationis est avidus, bestias superat sive credulitatis vitiis, sive luxuriæ. Tales quidem, teste magno Patre Augustino, Romani fuerunt. Nam cum eorum vitia percurruntur, gens nulla deterior; cum virtutes, nulla potior invenitur. Alias tamen gentes non crudeli dominio, sed mansueto subjugaverunt imperio. Et quod moderatio acquisivit, aut crudelitas, aut luxuria perdidit. Non enim existimationis amissa, dominationis cupiditate caruerunt. Sed hujus vitii summitatem, et quasi arcem quamdam, Nero Cæsar primus obtinuit, cujus tanta fuit luxuries, ut nihil ab eo putaretur virile metuendum: tanta crudelitas, ut nihil molle habere crederetur, si esset ignotus. Nemo eo guliosior, nemo cantorum, et histrionum, similiumque magis gaudebat consortio, nemo luxuriosior. Siquidem ut se vindicaret a cultu et liberalitatis imagine, nullam vestem bis induit. Quis tamen adeo perditus est, ut ipsum laudet?

Demosthenes antequam virtus eloquii ejus innotuisset, cultus operosioris dicitur appetisse nitorem; sciens quia purpura caudicem vendit. At postquam notitiam et famam assecutus est eloquentiæ, toga contentus est, dicens se velle sibi a se potius quam a nitore vestium, aut cultu exquisito constare gloriam.

*Omnis Aristippum decait color, et status, et res,
Quolibet indutus celeberrima per loca vadit.*

(HORAT.)

Quem enim proprius attollit honos, vilitas aliena non deprimit. Emendicatum laudis videtur esse suffragium, quod ab extrinsecis pendet. Profecto unius egregiæ virtutis titulo quisque magis clarecit, quam splendidissimo luxuriæ instrumento, et omni lenocinio vanitatis. Cum ergo virtus omnis a se polleat, justitia clarius enitescit. Hujus rei Themistocles testimonio est, et exemplo. Qui cum saluberrimo consilio Athenienses in classem migrare coegisset, Xerxeque rege, et copiis ejus Græcia pulsas, ruinas patriæ in statum pristinum reformaret, et opes clandestinis molitionibus ad principatum Græciæ capessendum nutrirat, dixit in concione se habere rem deliberatione sua provisam, quæ si sortiretur effectum, nihil majus aut potius populo Atheniensi futurum asseruit, sed eam vulgari non oportere, postulans aliquem dari, cui tacite exponeretur. Ei ergo datus est Aristides, vel, ut aliis placeat, Aristoteles, etsi supputata ratio temporis indicet, Themistoclem et Aristotelem coævum non fuisse. Is autem postquam cognovit eum velle incendere classem Lacedæmoniorum, quæ subducta erat apud Gylheum, ut ea consumpta dominatio maris ipsis cederet, processit ad cives, et retulit Themistoclem ut utile consilium, ita minime justum animo volvere. E vestigio universa concio clamat, id quod justum non est, minime expedire, eumque jussit desistere ab incepto. Sic ergo edicto civium antelata est justitia prudentiæ, imo et non esse prudentiam, sed potius calliditatem, cui justitia adversatur. Zaleucus, urbe Locrensium a se saluberrimis atque utilissimis legibus munita, cum filius ejus adulterii crimine damnatus, secundum jus ab eo constitutum, utroque oculo privari debuerit, ac tota civitas in honorem patris necessitatem pœnæ adolescentulo remitteret, aliquandiu repugnavit. Ad ultimum populi precibus evictus, prius suo eruto, deinde filii oculo, usum videndi utrique reliquit. Ita debitum supplicii modum legi reddidit, æquitatis admirabili temperamento, se inter misericordem patrem, et justum legislatorem partitus. Nonne memoria talium fidelius inhæret mentibus auditorum, quam si nebulonum aluissent exercituum, aut mutatoria vestium imperitiæ multitudinis aspectibus ingessissent? Age, quid Solonis prudentia meruit? Felicitatis, inquit, iudex, dies ultimus est, et appellationis honorem sapienti confirmat rogus. Siquidem rerum initia debentur fortunæ, philosophiam solus consecrat finis. Idem, nihil homini metuendum, nisi ne philosophiam finis excludat. Unde cum ex amicis quemdam graviter mœrentem, videret, perduxit in arcem, hortatusque est, ut per omnes subjectorum ædificiorum partes oculos circumferret. Deinde: « Cogita nunc tecum, inquit, quam multi luctus sub his tectis, et olim fuerint, et modo versentur, et in sequentibus sæculis sint

futuri, et mitte mortalium incommoda tanquam propria deslere. Quia si recte intendas, urbes nihil aliud sunt, quam humanarum cladum miseranda consepia. » Rex etiam ille subtilis iudicii, quem ferunt, auctore Valerio, traditum sibi diadema priusquam capiti imponeret, recentem pannum diu considerasse atque dixisse: « O nobilem magis, quam felicem pannum, quem si quis penitus cognoscat, quam multis sollicitudinibus, et periculis, et miseriis sit refertus, ne humi quidem jacentem tolleretur. Aristophanes quoque non oportere, inquit, in urbe nutrire leonem, sin autem alius sit, obsequi ei convenire. » Monet enim ut præcipuæ nobilitatis et concitati ingenii juvenes refrenentur: nimio vero favore, ac prolusa indulgentia parci, quo minus potentiam obtineant, ne impendantur quidem, quod stultum et inutile sit eas obtractare vires, quas ipse ioveris. Aristoteles quoque Callisthenem auditorem suum ad Alexandrum mittens, hortatus est, ut cum eo nunquam, aut jucundissime loqueretur, quo scilicet apud regias aures vel silentio tutior, vel sermone esset acceptior. At ille dum Alexandrum Persica salutatione exultantem objurgat, et mores ejus studet componere, vita privatus est. Idem Aristoteles de semetipso in neutram partem loquendum esse dicebat, quoniam laudare se vani, et vituperare se, stulti est. Agesilaus cum adversus repubblicam Lacedæmoniorum ortam seditionem de nocte comperisset, leges Lycurgi continuo abrogavit, quæ de indemnatis supplicium sumi velabant. Comprehensis autem et interfectis sontibus, evestigio easdem restituit, simul utrumque providens, ne salutaris animadversio vel injusta esset, vel jure impediretur. Hannibal, navali prælio victus, timens amissæ classis pœnas dare, offensam avertit astutia. Nam ex illa infelici pugna, priusquam nuntius mali domum veniret, unum ex amicis misit Carthaginem. Qui curiam ingressus, statim quæsit, an cum Romanorum copiis, quæ supervenerunt, oporteret dimicari. Senatu vero acclamante: Oportet! « Dimicavit, inquit nuntius, et superatus est, non relinquens eis liberum, ut damnarent factum, quod ipsi judicaverant faciendum. » Gorgias Leontinus Isocratis, et complurium magni ingenii virorum præceptor, ea innocentia vixit, ut centesimo et septimo anno interrogatus, quare tandiu in vita vellet manere: « Quia nihil, inquit, habeo quod senectutem meam arcuset. » Hoc credo accidisse ex gratia, et multa peritita litterarum, quibus ætate sua præstabat, adeo ut primus in conventu poscere ausus sit, qua de re quisque audire vellet: unde et ei in templo Delphici Apollinis universa Græcia, statuam ex solido auro posuit, cum cæterorum ad id tempus auratas collocasset. Occurrent multa hujusmodi, quæ laudis veræ poterunt præstare materiam, si quis antiquorum vastre dicta vel facta strategemata, et strategemata quoque recenseat. Cæterum quia sæpe strategematum mentio facta est, et res nomine non

A usquequaque cunctis innotuit: Valerius Maximus strategemata sic diffinit, ut dicat quia est pars caliditatis egregia, et ab omni reprehensione procul remota, cujus opera, quia appellatione vix apte exprimi possunt, Græca pronuntiatione strategemata appellantur. Proprie tamen strategemata sunt, quæ ad rem pertinent militarem. Nam et ab eo dicuntur stratilites. Quæ vero contra propriæ appellationis notam ad res alias pertinent, Julio Frontino teste, strategemata appellantur. Distat enim strategematum a strategemate, quomodo genus a specie differt. Redit iterum Publ. Clodius, ut ipsius pauca subjiciam, quorum vel minimum dixisse, majus est, et fructuosius ad gloriam, quam fecisse quod faciunt, qui se ipsos eviscerant obinanem laudis amorem. Ait ergo

*Beneficium accepit dando, qui digno dedit.
Feras, non culpes, quod mutari non potest.
Cui plus licet, quam par est, plus vult quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo est.
Frugalitas miseria est rumoris boni.
Hæredis fletus sub persona risus est.
Furor fit sæpius læsa patientia.
Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium* [fecit.

*Nimum altercando veritas amittitur.
Pars beneficii est, quod petitur si cito neges.
Ita amicum habeas, ut posse inimicum fieri putes.
Veterem ferendo injuriam, invitas novam.
Nunquam periculum sine periculo vincitur.
Necesse est multos timent, quem multi timent.*

(P. SYR. ap. Gell. xvii, 6.)

Postremo vel tenui virtutis indicio, sive in verbo, C sive in opere, fama protenditur, et virtute relicta, quantuslibet sumptus non tam gloriam quam ignominiam parit.

CAP. XV. *Honestatem aut solam, aut vix cæteris expetendam, et in ea tota liberalitati locum esse præcipuum, et contra avaritiam gloriæ plurimum adversari.*

Sicut autem gloria, quæ est, ut Ciceroni placuit, frequens fama cum laude, a radice virtutis oritur, et ipsius lumine duntaxat illustratur, ita ignominia, confusio, et si quid aliud dedecet, a vitio trahit originem, et provecum. Sive enim aut sola honestas bonum sit, ut Stoicis quibusdam placet, sive præcipuum, et præ cæteris expetendum, sicut asserunt Peripatetici, hoc usquequaque indubium est, D quia nihil expetendorum adversatur honesto. Laudantur cætera, et non insipienter optantur, ut bona valitudo, clarus sanguis, rerum copia, sed nihil istorum turpem aut inhonestum hominem facit esse laudabilem. Siquidem de valetudine bona vires, de viribus temeritas, de temeritate violentia, de violentia stimulus ultionis, quasi odii et bellorum fax accensa inflammatur, sequiturque justitiæ contemptus, legum prævaricatio, et concussio iniqua publici status. Clarus sanguis elationem parit, potentiam affectat, conculcat inferiores, pares contemnit, superiores habere dedignatur, loquitur grandia, totus tumet alto magnoque sanguine, tanquam fecerit ipse aliquid propter quod nobilis esse debeat sui immemor, eorum quæ retro esse videntur obli-

viscitur, et se in anteriora sine cultu virtutis, A
ridiculus Thrasonis imitator extendit. Inquit ethi-
cus:

*Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
Æacide similis, Vulcanique arma capessas;
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.*

(JUVEN. VIII, 269.)

Nolo tamen ut in injuriam suam dictum noster Si-
monides opinetur, atavis quidem editis regibus,
et Capitolinis generosior, et Marcellis, et omnibus
ad podium spectantibus: et quasi a purioribus et
felicioribus ovis exclusus eruperit, germanis et
uterinis, ut ei attestantur, longe nobilior est. Cre-
diderim facile quidquid sincerum, et defæciatoris
naturæ in massa generis ejus ab initio exstitit, in
ipsum, ut quasi gentis suæ stella præfulgeat, con-
fluxisse, quod vero sæculentius et obscurius, rese-
disse in germanis et uterinis. Latantur tamen
sicut in claritate illius, sic in propria abiectione,
ne nobilitate generis, cum res exegerit, ex causa
cognationis prohibeantur cum finitimis matrimonio
copulari. Cesserunt ergo Simonidæ reges, et præ-
sides, principes, tribuni, centuriones, et primi pro-
vinciarum sua mediocritate contenti, nituntur
virtute sua, nihil in officiis legitimis vile ducunt,
aut ignominiosum; et culine, si res exegerit, non
dedignantur habere memoriam, aut peritiam exer-
cere. Recolunt quia animalia muta non generosa
putat quis, nisi fortia

.....nempe volucrum
*Sic laudamus equum, facili cui plurima palma
Ferret, et exultat rancio victoria Circo.
Nobilis hic quocunque venit de gramine, cujus
Clara fuga ante alios, et primus in æquore pulvis.
Sed venale pecus Corythæ posteritis, et
Hirpini, si rara jugo victoria sedit,
.....Dominos pretiis mutare jubentur
Exiguus, tritoque trahunt epirheia collo.*

Siquidem

Nobilitas sola est, atque unica virtus.

(JUVEN. Sat. VIII, 410.)

Ergo generositas, et clari sanguinis lumen, etsi ea
magnum quid esse per se Simonides gloriatur, ni-
hil aliud sunt quam morum manifestatio: gloriosa
quidem, si boni fuerint, ignominiosa si mali. Hoc
tamen unum meo judicio, quidquid ille sentiat,
bonum habet generositas, quod necessitatem indi-
cit prohibitatis. At rerum copia nunc avaritiam ac-
cendit, nunc in exitium et exterminium sui luxu-
riam instruit. Hujus

.....Ingeniosa gula est:

hæc

*Ad prædam strepitumque lucri suffragia vertit,
(PETR.)*

ut sit

Venalis populus, venalis curia patrum.

Hæc vires solvit, et utrumque sexum frangit in Ve-
nerem, legis et naturæ imperio reluctatur. Hanc
abrogat, exstinguit, et sepelit. Hanc infatigat, enervat
et subvertit. Lex ergo ipsi non est, et ei natura
fere otiosa et ebria est,

*Quærit se natura, nec invenit. Omnibus ergo
Scorta placent, fractique enerri corpore gressus,
Et laxi crines, et tot nova nomina vestis,
Quæque virum quærit.*

Sed utinam in hac dominatione luxuriæ invenian-
tur viri, vel mulieribus similes, naturæ tamen aut
legi obtemperantibus. Ex his patet, quia nec va-
letudinis, nec generositatis, nec copię est laus
prima, sed virtutis, cujus hæc instrumenta sunt,
et ideo appetenda. Siquidem non decet naturam,
quæ virtutem aut solam, aut fecit præ cæteris ex-
petendam, ei non expetenda fecisse instrumenta.
In eoque rectius videntur sentire Peripatetici,
quod cum virtutem suis fateantur ad exercitium
gerendorum egere instrumentis, ipsa quoque in-
strumenta, etsi propter aliud, fatentur expetenda: B
Stoicis tamen placet sibi virtutem sufficere ad bea-
titudinem: nec ego eos erroris arguo, sed expedi-
torem dico per instrumenta virtutem. Cæterum
ut alias dixisse me memini, cum omnis virtus gra-
tiosa sit, liberalitas gratissima est, eo quod pluri-
mis prodest; et certe nisi facultas adest, effundit
viscera, id est proprium largitur affectum. Alio-
quin quomodo, juxta apostolum, in eo charitas
manet (I Joan. III), qui pulsante necessitate proxi-
mi, mentis viscera claudit? Econtra ingratisimum
et odiosissimum vitium, quod nec effectu prodest
aliis, nec affectu. Hæc est avaritia latentium iæ-
dagatrix lucrorum, manifestæ prædæ avidissima
vorago, neque habendi fructu felix et cupiditate
quærendi miserrima.

C *Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?*

(VIRG. ÆN. III, 56.)

Heriphibe viri vitam auro distraxit. Suam Philippo
vendidit Græcia libertatem. Et in ipsam Valerius
Maximus his exemplis invehitur. « Cum admodum
locupleti L. Munitio Basilio falsum testamentum
quidam in Græcia subjecisset, ejusdemque confir-
mandi gratia, potentissimos civitatis nostræ viros
M. Cræsum et Q. Hortensium, quibus Munitius
ignotus fuerat, tabulis hæredis inseruisset, quan-
quam evidens fraus erat, tamen uterque pecuniæ
cupidus, facinoris alieni munus non repudiavit.
Quantam culpam, quam leviter retuli Lumina
curiæ, ornamenta fori, quod scelus vindicare de-
buerant, inhonesti lucri captura invitati, auctori-
tatibus suis texerunt. Verum aliquanto majores vi-
res in Q. Cassio exhibuit; qui in Hispania Sillium
et Albinum Purnium occidendi sui gratia, cum pu-
gionibus deprehensos, quinquagies sestertium ab
illo, ab hoc sexagies pactus dimisit. Anne dubites
si alterum tantum daretur, jugulum quoque suum
æquo animo illis fuisse præbiturum? Cæterum ava-
ritia ante omnes Viti Septimuli præcordia posse-
dit: qui cum C. Gracchi familiaris fuisset, caput
ejus abscindere, et per urbem pilo fixum, ferræ
sustinuit, quia Opimius consul auro ipsi repensu-
rum edixerat. Sunt qui tradant liquato plumbo
eum cavatam partem capitis, quo ponderosius es-

set, explesse. Fuerit ille seditiosus, bono perierit exemplo, clientis tamen scelestas fames, in has usque jacentis injurias, esurire non debuit. Odiis merita Septimuli avaritia: Ptolemæi autem regis Cyprorum risu prosequenda. Nam cum anxii sordibus magnas opes corrupisset, propterque eas periturum se videret, et ideo omni pecunia imposita navibus in altum processisset, ut classe perforata, suo arbitrio perirent, et hostes præda carerent, non sustinuit mergere aurum et argentum, sed futurum necis suæ præmium, domum revexit. Procul dubio hic non possedit divitias, sed a divitiis possessus est: titulo rex insula, animo pecuniæ miserabile mancipium. » Hæc Valerius. Sed possunt etiam nequiora avaritiæ inveniri exempla. Si quidem prophetæ oculos cupiditas excæcavit, et pecunia corruptus Apostolus, Dominum innocentem crucifigendum tradidit manibus impiorum. Potest quidem deturpari verbis, sed non satis, quia deformior est et turpior, quam ut ore humano possit exponi. Ideoque autem est avaritia studiosius declinanda, quia tenacius inhæret ab imagine utilitatis, et perniciosius nocet ab exterminio charitatis. Inde est quod ridiculam et miserandam cum senibus contraxit familiaritatem, ut quo minus egent, avidius concupiscant, et quo rebus sunt citius cariuri, eas parcius ministrent utilitati. Nam et manus in juventute porrecta ad dandum, in senectute contrahitur, et quæ in juventute contracta est, aut nunquam, aut raro in senibus dilatur. Cum vero eis beneficio naturæ libertas vicina immineat, se ipsos vano timore miserimæ subjiciunt servituti. Si quidem Diogenes ait: « Indigentia naturæ fortunam non timet. » Beatus quoque Hieronymus: « Grandis, inquit, exultatio est animæ, cum parvo contentus fueris, mundum habere sub pedibus et omnem ejus potentiam, epulas libidinosas, et ea propter quæ divitiæ comparantur, vilibus mutare cibis et grossiori tunica compensare. » Hæc quidem laudabilia sunt, si non fiant ad famam, sed ad conscientiam, quæ omnia æquanimiter portat. Ut enim ait Xenophon: « Conscientia justis, scit maledicta contemnere. » Usus ergo rerum laudabilis aut culpabilis est, rerum duntaxat differentia est. Unde Diaspenis, pecunia profuso decus, avaro supplicium est. « Fugienda sunt, inquit Macrobius, omnibus modis, et abscondenda igne et ferro, totoque artificio separanda languor a corpore, imperitia ab animo, luxuria ventre, a civitate seditio, a domo discordia, et in commune a cunctis rebus intemperantia.

CAP. XVI. De quatuor fluminibus, quæ de fonte libidinis oriuntur Epicureis, faciuntque diluvium, quo fere mundus mergatur: et de aquis contrariis, et vestibus Esau.

Eo quidem hæc universa concurrunt, ut ostendatur quietum statum in rebus publicis aut privatis nisi a fonte sapientiæ, quidquid sentiat Epicurus, provenire non posse. Ilanc enim esse hortum delictorum uberrimum, superius dictum est, de quo

A quatuor virtutum flumina oriuntur. **E** diverso et Epicureorum hortus fontem suum habet libidinem, qui et ipse parturit flumina, quæ irrigant universam hanc vallem lacrymarum et miseriæ, in quam ejectus est exsul, qui quod libuit, et quod licuit, facere prælegit. Et quidem quasi unus rivus est amor habendi, quo ad sufficientiam rerum copia quæritur, in quo avaritia laborat præter licitum possidere, vel scire. Alter vero luxuriæ lenocinia diffundit, et defuit in varias voluptates, dum ad tranquillitatis, et lætitiæ gaudia tendens aspirat. Tertius vires colligit, quibus tueatur naturæ libertatem, et cujusvis molestiæ propulsare possit injurias: et cum viribus abundaverit, prosilit in odibilem tyrannidis venam. Quartus ab appetitu celebritatis et reverentiæ, dum eminentiam quærit, fallaciter intumescit. Hæc sunt quatuor flumina, quæ infundunt et circumteunt orbem, et de fonte perverse voluntatis saturiunt, qui sedem habent in imo, et originem contrahunt a luto vanitatis. Cum autem excreverint, diversos ex se pariunt rivus, et quasi intumescitibus aquis diluvii, mundum obruunt, animantia perimunt, et sic omnia delent, ut terra videri possit in solitudinem redigenda, nisi quia paucas, id est octo animas, resurrectionis scilicet filios, domus Domini arca conservat. Illi sunt utique, quos ex omni carne Dominus prælegit. Verumtamen qui sunt in diluvio aquarum multarum, ad eum non approximabunt. Et quidem amor commodi, de quo prædictum est, has quasi in mare altum fundit aquas, et invalescente malitia, velut cataractis cæli apertis, varias pluit Dominus, in augmentum diluvii, delinquendi occasiones; permittens ut subtracta gratia, qui in sordibus est, sordescat (*Apoc. xii*) amplius, et quem proprio committit arbitrio, quasi ulciscens fert. Non quod appetitum commodi, si temperatus sit, dicam esse culpabilem, aut copiam rerum sufficientem, aut lætitiæ mentis, aut naturalem libertatis amorem, aut eminendi meritum ducam in crimine; sed nihil istorum quod pollicetur, offert; eo quidem modo quo quæritur, contrarium potius operatur effectum. Hæc autem omnia bona sunt, si eis, docente gratia, recte filius adversus carnem luctans et sanguinem, et a patre gaudii et exultationis benedicendus, utatur, et eisdem quasi florido, frugifero, et jucundo induitur vestimento. Si vero sanguineus, fraterque carnalis, contemnens matris gratiæ familiaritatem, hæc omnia morum indumenta usurpet, nec fragrant, nec decent, nec pascendo reficiunt. Et hoc est forte quod vestes Esau placuisse scribuntur in Jacob, et eis aut non usus, aut odorem suavitatis dedisse patri non scribitur Esau. Nam dum bonis abutitur, sensibus integris gratus esse non potest. Ergo vana bonorum species nec satiat, nec lætificat, nec liberat, nec exultat. Porro adversus luxuriam, avaritiam, cenodoxiam, quandam superius dicta sunt: virium affectatio quodammodo hactenus mansit intacta, quæ, etsi libertatis et cel-

studinis videatur afferre suffragium, a veritate utriusque perniciosius abducit errantem. Hæc est enim quæ perniciosissimam inducit pestem, et tyrannidis procurans ortum, compagem quietis et pacis, qua nihil salubrius est, molitur extinguere. Siquidem hæc flumina charitatem extinguunt his, quibus vita negatur. In his Tantalus laborat in fabulis citra satietatem, et sermo propheticus degentium in his aquis increpat sitim. *Sitientes ergo ad aquas invitat appositas, quæ a spiritu profluunt absque commutatione, gratis accepturos a gratia vinum et lac. Quare, inquit, appenditis argentum non in panibus: et laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me, et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra (Isa. lv).* Non utique in illa, in qua delectationem non habet anima, sed caro; in illa in qua recalcitravit dilectus, incrassatus, impinguatus, dilatatus, sed in qua benedicitur filius ut in rore supervenientes gratiæ, et pinguedine liberi arbitrii voluntatem Dei prudenter intelligat, potenter impleat, toleret patienter. Hæc itaque impinguentes et dulces aquæ sunt, et quæ alias omnes temperant, quia his salsuginem earum absorbit lignum crucis, et dulcoravit eas, et sapientiæ celestis infusio, easdem in salutem animarum et satietatem fecit esse potabiles. Hæc quoque liberant, totius tyrannidis incursum impediunt aut premunt, aut puniunt. Non ergo vanæ vires, sed veritas liberat in æquitate consistens, et licet vanitas promittat liberationem, vere liberi nequaquam sunt, nisi quos filius liberaverit. Tu naturæ, gratiæ et gloriæ distingue libertatem, et invenies nullam earum de vanitate contingere, nec tibi conditio magis servilis occurret, quam tyranni. Si enim ubi Spiritus Domini, ibi libertas (II Cor. iii), miserrima profecto servitute deprimitur, quem spiritus nequam exagitat.

CAP. XVII. *In quo tyrannus a principe differat, et de tyrannide sacerdotum: et in quo pastor, fur et mercenarius ab invicem differunt.*

In quo princeps differat a tyranno, dum revolvitur auctore Plutarcho institutio Trajani, superius dictum est, et quæ principis sint officia, aut reipublice membra, diligenter expositum. Unde facilius et paucioribus poterunt innotescere, quæ e regione dicenda sunt de tyranno. Est ergo tyrannus, ut eum philosophi depinxerunt, qui violenta dominatione populum premit, sicut qui legibus regit princeps est. Porro lex donum Dei est, æquitatis forma, norma iustitiæ, divinæ voluntatis imago, salutis custodia, unio et consolidatio populorum, regula officiorum, exclusio et exterminatio vitiorum, violentiæ et totius iniuriæ pœna. Hæc autem aut violentia, aut dolo impugnatur, et quasi aut leonis immanitate vastatur, aut draconis supplantatur insidiis. Quocunque autem modo id fiat, planum est gratiam oppugnari, et Deum quodammodo provocari ad prælium. Princeps pugnat pro legibus et populi libertate; tyrannus nihil actum putat, nisi leges evacuet, et populum devocet in servitutem.

A Imago quædam divinitatis est princeps, et tyrannus est adversariæ fortitudinis, et Luciferianæ pravitatis imago. Siquidem illum imitatur, qui affectavit sedem ponere ad aquilonem, et similis esse Altissimo, bonitate tamen deducta. Si enim bonitati studeret esse conformis, nequaquam potentiæ aut sapientiæ gloriam præripere moliretur. Remunerandi tamen auctoritate aspiravit fortasse corquari. Imago deitatis princeps, amandus, venerandus est et colendus; tyrannus pravitatis imago, plerumque etiam occidendus. Origo tyranni iniquitas est, et de radice toxicata mala et pestifera germinat, et pullulat arbor, securi qualibet succidenda. Nisi enim iniquitas, et injustitia charitatis exterminatrix tyrannidem procurasset, pax secura, et quies perpetua, in ævum populos possedisset, nemoque cogitaret de finibus producendis. Essent etiam, sicut magnus Pater testis est Augustinus, ita regna quietia, et amica pace gaudentia, sicut in composita civitate diversæ familiæ, aut in eadem familia diversæ personæ. Aut forte, quod credibilis est, omnino regna non essent, quæ, sicut ab antiquis liquet historiis, iniquitas per se aut præsumpsit, aut extorsit a Domino. Et quidem non soli reges tyrannidem exercent, privatorum plurimi tyranni sunt, dum id virium quod habent, in vetitum efferunt. Nec moveat quod reges tyrannis visus sum sociasse, quia, licet rex dicatur a recto, quod principem decet, tamen appellatio ejus abusu cadit in tyrannum. Inde est illud:

C *Quod potuit populus quemquam perducere liber.
Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui*
(Virc.)

Et illud:

Spes mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.
(Virc. *Æn.* vii, 166.)

Et si officium contra officium, et recte vivendi regulam dici licet, sententia unius omnium aperit officia, imo vitia tyrannorum. Photinus is est (a quo et ipsi possunt non immerito appellari Photiniani) primus in monstris pellæ domus, id est inter alia portenta Ægypti, immunditia et crudelitate insignis, qui Pompeium letho damnare ausus, aut potius mores tyrannorum sueta præsumptione exprimens, ait:

D *Jus et fas multos faciunt, Ptolemæe nocentes.
Dat pœnas laudata fides, cum susinest, inquit,
Quos fortuna premit: satis accede, deisque,
Et cole felices, miseros fuge: sidera terra
Ut distant, ut flamma mari, sic utile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
Incipit: exertitque acies respectus honesti.
Libertas scelorum est, quæ regna invisa tuetur,
Sublatusque modus gladii; facere omnia sæpe
Non impune licet, nisi cum facis, exeat aula
Qui volet esse pius: virius et summa potestas
Non coeunt, semper metuet, quem sæva pudebunt.*

(LUCAN. viii, 405.)

Ergo respectus honesti et justii, minimus, aut nullus est, in facie tyrannorum, et sive ecclesiastici, sive mundani sint, omnia posse volunt, contemnentes quid potentiam antecedit hanc aut sequatur.

Utrisque tamen hoc persuaderi vellem, divinum nondum expirasse iudicium, quod primigenis, et semini eorum inflicti sunt: quod, quia noluerunt cum possent, inflicti sunt, ne possint etiam iustitiae obtemperare cum volunt. Nam et proverbio dici solet: « Quia qui non vult cum potest, non utique poterit cum volet. » Illius verbi etiam magnus Basilus auctor est. Rogatus enim a muliercula, ut pro ea principi intercederet, chartam ejus accipiens sic scripsit principi: « Paupercula hæc accessit ad me, dicens, posse me apud te. Si ergo possum, ostende. » Et dedit mulieri chartam. Quæ abiens dedit epistolam principi; legensque eam princeps, rescripsit hæc: « Propter vos, o Pater sancte, volui misereri mulierculæ, sed non potui, pro eo quod tributis subiacet. » Sanctus vero rescripsit ei: « Si quidem volens non potuisti, bene utcumque se res habet; si autem potens noluisti, ducet te Christus ad indigentium chorum, ut quando voles, non possis. » Sed organo suo quæ semper electis adest veritas, nequaquam deficit. Nam in brevi princeps idem, imperiali indignatione tentatus, ductus est vincitus inter captivos, vel pœna sua satisfaciens injuste oppressis. Oratione tamen Basilii, post sextum diem de abductione liberatus est, descendente signo imperiali, sicut vir sanctus optaverat. Itaque et tyranni nomine rex, et e converso interdum principis nomine tyrannus appellatur; juxta illud: *Principes tui infideles, socii furum* (Isa. 1). Et alibi: *Principes sacerdotum, et seniores populi concilium fecerunt in unum, ut Jesum dolo tenerent, et occiderent* (Matth. xxvi), qui utique justo legis iudicio debuerat liberari. Nam et in sacerdotio inveniuntur complures, id tota agentes ambitione, et in omnibus artibus ejus, ut sub prætextu officii, suam possint tyrannidem exercere. Habet enim et respublica impiorum caput et membra sua, et quasi civilibus institutis, legitimæ reipublicæ nittitur esse conformis. Caput ergo ejus tyrannus est, imago diaboli: anima hæretici, schismatici, sacrilegi sacerdotes, et ut verbo Plutarchi utar, præfecti regionum impugnant legem Domini. Cor consiliarii impii, quasi senatus iniquitatis. Oculi, aures, lingua, manus inermis, iudices et leges, officiales iniusti. Manus armata, milites violenti, quos Cicero latrones appellat. Pedes, qui in ipsis humilioribus negotiis præceptis Domini, et legitimis institutis adversantur. Hæc quidem omnia possunt a superioribus facillime comprehendi. Mihi vero indignari non debent sacerdotes, si et in eis fatear inveniri posse tyrannos. Alioquin quorsum est illud propheticum: *Fili hominis, prophetiza de pastoribus Israel, prophetiza, et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Vae pastoribus Israel, qui pascabant semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus? Luc comedebatis, tanis operiebamini, et quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit non consolidastis, et quod aegrum, non sanastis, quod fractum est, non alligastis, quod abjectum, non*

A reduxistis, quod perierat, non requisistis, sed cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia; et dispersæ sunt oves meæ, eo quod non esset pastor, et factæ sunt in devoracionem omnium bestiarum agri, et dispersæ sunt (Ezech. xxxiv). Quid sibi aliud adesse docet, Ezechielis hæc et imprecatio, et increpatio, nisi pastoribus abesse quæ adesse debuerant, et adesse quæ abesse oportuit? Propterea hæc dicit Dominus: *Ecce ego ipse super pastores, et requiram gregem meum de manu eorum, et cessare eos faciam, ut ultra non pascant gregem meum, nec pascant amplius pastores semetipsos et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultra in escam eis* (ibid.). Nonne tyrannidem sacerdotii videtur exprimere manifestam, et vitam illorum depingere, qui in omnibus quæ sua sunt, quærunt, et quæ Jesu Christi sunt, post tergum faciunt? (Philip. ii.) Siquidem non meum, sed alienum est, et profecto immeritate veritatis oraculum, quo apud familiarem Altissimi inter mercenarium pastorem, et furem, differentia manifesta præscribitur. *Bonus enim pastor animam suam ponit pro ovibus suis* (Joan. x). Cujus si quæris officium, apud jam dictum per prophetam invenies: *Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum. Educam eas de nube, et congregabo de caligine, inducam eas in terram suam, et pascam eas in montibus Israel, in rivis, et in cunctis sedibus terræ, in pascuis uberrimis, in montibus excelis erunt pascua earum, requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel. Pascam eas, et accubare faciam, quod perierat requiram, quod abjectum erat reducam, quod contractum fuerat, alligabo, et quod infirmum erat consolidabo, et quod pingue et forte custodiam* (Ezech. xxxiv). Hæc est enim diligentia, qua gregibus debent invigilare pastores. Quod autem subiungit: *Et pascam illas in iudicio et iustitia* (ibid.), ei utique respondet quod præmisit, sed cum austeritate imperabitis eis et cum potentia. Scriptum est enim quia *pondus et pondus, mensura et mensura, utrumque abominabile est apud Deum* (Prov. xx). Apud homines tamen qui negotiationem exercent, grandis videtur esse prudentiæ, sed tamen illicitæ, quæ calliditas et dolus est, si alio pondere vel mensura sua distrahant, et aliis comparent aliena. At in prælato ratio exigit aequitatis, ut quod aliis imponit onus, ipse præferat, et quod docere voluerit, opere studeat adimplere. Hoc est enim in iudicio et iustitia pascere, et non in austeritate et pœnitentia imperare. Quod utique faciunt, qui humeris hominum alligant onera gravia et importabilia, et digito suo ea contingere recusant. Unde sequitur:

Et cum purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis, et oves meæ his, quæ conculcata pedibus vestris fuerant pascebantur, et oves pedes vestri turbaverant, hæc bibebant. Propterea ecce ego ipse iudico inter pecus pingue, et macilentum

tum, pro eo quod lateribus et humeris impingebatis, et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras (Ezech. xxiv). = Mercenarius autem oves quidem vel specie pascit, sed quia omnia facit ad pretium, si lupum videat irruentem, dimittit oves et fugit, quia non pastor, sed mercenarius est, nec quidem ovium, sed lucri curam habet (Joan. x). Canis utique mutus latrare non valens (Isa. 56), ut vel clamore et tumultu lupum absterreat venientem. Siquidem eum timet, qui temporalium diripit facultatem, et eum non attendit, qui animam cruciaturus est in gehenna. Cæcus siquidem est ad grandia, et quæ nullius sunt perhorrescit. De his inquit; Væ prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident. Quasi vulpes in desertis, prophetae tui, Israel, erunt. Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini (Ezech. xiii). Nihil enim in eis libertatis est, ut mundi potestatibus obloquantur, nihil virtutis, ut veritatem in periculo tueantur: in omnibus lucrum, in nullis, aut paucis quaerunt salutem animarum. Dum in suis obtineant, dum ad ambitionis aut avaritiæ succedat votum, eorum quæ Christi sunt, jactura contemnitur; Fiat pax in diebus eorum, sint fetosæ oves, boves crassæ, promptuaria plena (Psal. cxliii), cibus et vasis onusta mensa in admirationem intuentium splendeat, variæ et pretiosæ suppellectilis operosus cultus abundet, honorentur et colantur a turbis, ditentur, visitentur a subditis in muneribus, sit denique liberum, impune, et sine nota facere quidquid libido dictaverit: ad singula dicant: Euge, euge (Psal. xxxiv), ut, juxta increpationem propheticam, tuto absque paleis (Ezech. xiii) livisse peccati indurati parietem videantur, qui, præcipiente Domino, fuerat fodiendus ut rueret, et abominationes pessimæ a domo Domini disperirent. Hi sunt qui consuunt puleillos sub capite universæ ætatis (ibid.), cervicalia supponentes ut capiant animas, et lac comedant, lanis operiant ovium, quas quasi in somnum negligentia vel audaciæ induxerunt. Fur autem convincitur ab operibus suis, quia non venit nisi ut furetur, et occidat, et mactet, et perdat (Joan. x). Inimicus utique perniciosus et apertus, qui nec rem pastoris habet, nec speciem, et nec ad lucrum pascit, sed suum lucrum reputat, etiam cum occidit. Pastori itaque debetur amor, quia diligit. Mercenario patientia, quia videtur amantem imitari.

Furi vero non debet Ecclesia, nisi pœnam. Si sciret paterfamilias, quia hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. Vocem pastoris audiunt oves, et sequuntur (ibid.). Vocem mercenarii interdum audiunt; sed eum, quia non vadit ad vitam, sequi contemnunt. Vocem furis aspernantur, horrent et fugiunt, quia in manu ejus vident, et in ore audiunt opera mortis. Siquidem non modo fur est et latro, sed lupus rapax, sequipeda leonis, qui rugiens circumit, quarens

A quem devoret (I Petr. v). Quis ergo illum non repellat, aut saltem fugiat, qui ad hoc ovile ingreditur, ut mactet et occidat? Si quis, Apostolus inquit, episcopatum desiderat, bonum opus desiderat (I Tim. iii). Sed nescio quo pacto res in contrarium versata est, ut cum omnes fere desiderent episcopari, cum quod appetunt adepti fuerint, otio marcent; aut, quod turpius est, in vanitatis operibus occupantur. Quanta curratur ambitione, volui quidem superius, sed ut se res habet, plene non potui explanare; et profecto quam inutiliter multi versentur in gradu optato, referre difficiliter potero. Unum tamen scio, quia non ea aviditate currunt, ut pro aliis animas ponant, qui fortunæ munuscula, vel, quod rectius dixerim, gratiæ Dei temporalia dona, in hunc tamen concessa usum, ut promoveantur æterna, recusant in necessitate fratribus erogare. Hanc tamen esse pastoralis officii formam, præmonstravit tam exemplo quam verbo pastorum princeps. Ergo tanto currentes ambitu, mercenarii properant, aut fures fieri. Bene tamen agitur cum ovibus, quæ illius custodiæ demandantur, qui eas vel ad pretium pascit. Nam et in ipsis mercenariis, gradus et differentiæ sunt. Laxant quidem omnes retia in capturam; sed hi in capturam animarum et rerum, illi res piscantur duntaxat, contempto periculo animarum. Et sæpe turbant omnia, quo piscandi ad votum uberius succedat occasio. Miraberis variam suppellectilem, et Cræsi, ut dicitur, facultates apud eos, qui prædicant pauperem Christum, et quia suis non coguntur stipendiis militare, evangelizant, ut comedant, et evangelistarum stipendiis abutantur. Calicem quidem in quo Joseph augurari consueverat, in sacci sui ore revolvunt, sed non descendit in manus. Lingua siquidem sacerdotis, calix est ejus, qui in veritate est, et præfiguratione nominis interpretatur salvator mundi, institutus ut vaticinetur abscondita, et fidelium mentes potest eo spiritu, quo repleti discipuli, verbum fidei et salutis eructantes, in Judæa ebrii reputati sunt, dispensantes granum frumenti, quod in terram cordis eorum ceciderat, et jam in castitate eloquii eorum, fructum plurimum Domino germinabat. Alii quidem sine Evangelio de Evangelio vivunt, et bene si vivunt tantum, ut non etiam luxuriarent. Hos vero mercenarios dixerim, qui non laborant ut manducent, sed sine labore non manducare, quod necessitatis est, sed otiosi et luxuriari desiderant. Omnibus quidem qui pastoris exercent officium, gratia debetur et reverentia, et qui Christum quacunque ratione annuntiant, et lucrum faciunt, cum sua tamen, et pro sua utilitate, animarum pastoribus et salutis dispensatoribus aggregentur, sintque amici, sint et venerabiles, et Patrum latentur honore; etsi mercenarii sunt, mercede sua me nunquam privabuntur auctore. Utinam sit in istis, qui verbum Dei loquatur, qui ædificet Ecclesiam Dei, vel ad lucrum! Non invidéo lucro, si opera antece-

dant. Qui vero sic inhiant lucris, ut quæ Christi sunt, universa contemnant, et sic nec hæresim doceant, nec contentionibus Ecclesiam scindant, nec pastoris nec mercenarii, digni sunt nec honore, nec nomine. Non loquor de legatis. Ecclesiam Romanam, quæ parens (auctore Deo) et nutricula fidei, et morum est, et non potest ab homine judicari et argui, cælesti privilegio munita, relinquendo intactam: nec enim credibile est, quod ea committere præsumant vel dignentur, quæ de jure gentilium in præsidibus provinciarum, et proconsulibus, id est legatis Cæsaris constat esse illicita. Quæ vero impudentia hoc attentare audeat discipulus crucifixi, vicarius Petri, pastor animarum, quod vigente infidelium disciplina, vicarius imperatoris sub officio consulis, rector corporum præsumere non audebat? Pœna repetundarum ex superioribus liquet, et tam institutis legum, quam historiarum exemplis sæculo nostro innotuit, et quod nisi in causa esculenti et poculenti iudici a provincialibus accipere non licebat, ita tamen ut accepta nequaquam cederent in muneris rationem.

Quis ergo credet, quod Patres Ecclesiæ, iudices orbis, et, ut ita dicam, clarissima lumina mundi, diligant munera, sequantur retributiones, provincias concutiant, ut excutiant loculos, exinaniant alienos, ut solident suos, verbis prædicent paupertatem, et criminibus ad divitias properent, bonorum spiritualium damnent commercia, ut cum eis duntaxat in talibus contrahere liceat, id agentes ut omnibus sint terrori, amentur a nullo, quietem doceant, ut faciant rixas, humilitatem indicant et simulent, ut vindicent fastum, alienam pulsantes, et suam foventes avaritiam, dicantes largitatem, tenacitati insistentes; et, ut paucis loci hujus anfractus et volumina spatiosa complectar, cum sceleratis et flagitiosis omnibus ponentes portionem, aut flagitia vindicantes in solidum, ut videantur concilium vanitatis, iniqua gerentium in synagoga, ecclesia malignantium, in quorum manibus iniquitates sunt, et dextera eorum repleta est muneribus? Absit ut hoc quisquam audeat suspicari! ne cadat in quemquam tantum scelus, ut os suum ponat in cælum, et Patrum quæ non sunt pudenda denudet. Omnia eorum alba sunt et decora, nihil in eis est, quod canino morsui pateat. aut sannam, ut satyricus ait, posticam vereatur. Si tamen quispiam hoc præsumperit, ei uno validissimo respondebitur argumento, cui resistere et contradicere non audebunt omnes adversarii nostri. Quo? inquis. Opera, inquam, quæ ipsi faciunt, testimonium perhibent de eis. Si locum queris, effectum quo de causæ sinceritate constet, attende; ejus enim opus bonum est, ipsum quoque bonum est. Si auctorem? eum qui ait: *A fructibus eorum cognoscetis eos. Non enim potest arbor mala fructus bonos facere; aut conversim, arbor bona fructus*

A malos (Matth. vii). Possent pro eis, si quis tamen est, qui eis censeat detrahendum, plura proponi; sed in defensione eorum hoc unum sufficiat. Constat enim quia apostolorum oportet adorare vestigia; et illos esse ut Patres honorandos, colendos ut dominos, qui eorum possident sedem et imitantur vitam. Illos potius hæc pagina respicit, qui pluris vehuntur pensilibus, in saturitate disputant de jejuniis, et quod verbis astruunt, operibus destruunt: in curru eunuchi reginæ Ethiopum clausis oculis Scripturas loquuntur, et lectitant, et eum qui sicut ovis ad occisionem ductus est, et os suum coram se tendente non aperuit (Isa. LIII), respicere dedignantur, aut nequeunt, nec discipulum veritatis interpretem, donec descendant ad aquas, quibus munden tur ab operibus mortuis, dignantur colligere. Utique licet Scripturarum insideant rotis, et pennatorum animalium impetu perferantur, lingua eorum cum de superioribus disputaverit, terram lingit: nec Scripturas intelligunt, quia cor eorum non aperit scientiarum Dominus, qui aperuit, sicut in Actibus apostolorum scriptum est (cap. xvi), cor Lydiæ purpurariæ, ut audiret ea, quæ dicebantur a Paulo, quæ fidelius humili obedientia mandatorum, quam disputatione verbosa Deum timentibus innotescunt. Fur autem quis sit, duplici ratione colligitur. Nam ille qui de conversatione terrena, per superbæ scalam, ambitionis et vitiorum gradibus innitentem, in ovile ascendit, Christo contempto, id est neglecta recta via et plana, sinuosis anfractibus liminaria suffodit, aut parietum juncturas irrumpit, aut per tegulas infusus illabitur, profecto fur est et latro. Qui vero Christo apertiente ostium, id est ecclesia vocante ingreditur, et postmodum sub umbra pastoris, efficitur persecutor, id est spoliatus, mactatus, occidit et perdit, fur indubitat est. Tu vide in quo gradu ponendi videantur, quibus non sufficit divini juris licentia tondere et devorare pecus, nisi sæcularium legum implorent auxilia, et officiales principum facti, ea committere non verentur, quæ facile alius quilibet publicanus erubescat. Mererim voluptati servient, aut avaritiæ; et qui eos elegerunt, vel admiserunt in custodiam sui, depopulantur et premunt, mortemque eorum desiderant, quos foveri oportebat in carne et spiritu. Tenent profecto memoriter illud propheticum: *Ecce constitui te super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipas, et ædifices, et plantes (Jer. i).* Quæ vero plantata invenerunt, nituntur evellere, ut ædificent sibi domum Domini in muneribus manus, aut linguæ, aut obsequii, aut eos substituant explantatis, quos elegit affectio carnis, id est aut genitos a se, aut sibi ab aliis carnaliter genitos. Immensum hic aperitur opus, et via calamo dilatatur; sed subsisto parcens articulis, qui publicis aspectibus ingeruntur. Si quis autem hic quidpiam dici durius calumniatur, si ea quæ Patribus

dicta sunt, legerit, mihi facile veniam indulgebit. Si enim tyrannus secularis, jure divino et humano perimitur, quis tyrannum in sacerdotio diligendum censeat, aut colendum? Quod si istud videtur acerbum, illum qui non nisi vera loquebatur et dulcia, in patrocinium advoco beatum Gregorium, qui acerbius ista persequitur. Et ut cætera taceam, hoc ipsis omnibus notum est, quia scire prælati debent, quod cum ipsi delinquant, tot mortibus digni sunt, quot ad subditos, perditionis exempla transmittunt.

CAP. XVIII. *Ministros Dei esse tyrannos : et quid tyrannus : et de moribus C. Caligulae, et Neronis nepotis ejus, et exitu utriusque*

Ministros Dei tamen tyrannos esse non abnego, qui in utroque primatu, scilicet animarum et corporum, justo suo indicio esse voluit, per quos punirentur mali, et corrigerentur, et exercerentur boni. Nam et peccata populi faciunt regnare hypocritam, et sicut Regum testatur historia, defectus sacerdotum, in populo Dei, tyrannos induxit. Siquidem primi patres et patriarchæ, vivendi ducem optimam naturam secuti sunt. Successerunt duces a Moysæ sequentes legem, et iudices qui legis auctoritate regebant populum, et eosdem fuisse legitimos sacerdotes. Tandem in furore Domini dati sunt reges, alii quidem boni, alii vero mali. Senuerat enim Samuel, et cum filii ejus non ambulaarent in viis suis, sed avaritiam et imunditias sectarentur; populus, qui fortasse et ipse meruerat ut ei tales præessent sacerdotes, a Deo quem contempserat, sibi regem extorsit. Electus est ergo Saul, regis tamen jure prædicto, id est qui filios eorum tolleret, ut faceret aurigas, et filias ut panificæ fierent, et focariæ, agros et prædia, ut ea pro libito distribueret servis suis, populumque totum servitutis premeret iugo. Idem tamen Christus Domini dictus est, et tyrannidem exercens, regium non amisit honorem. Incussit enim Deus timorem omnibus, ut eum quasi ministrum Domini, cujus quodammodo gestabat imaginem, venerarentur. Amplius quidem adficiam, etiam tyranni gentium reprobatum ab æterno ad mortem, ministri Dei sunt, et Christi Domini appellantur. Unde propheta : *Ingredientur portas Babylonis duces*, videlicet Cyrus et Darius. *Ego enim mandavi sanctificationis meis, et vocavi fortes meos in ira mea, et exsultantes in gloria mea (Isa. xlii)*. Ecce quia sanctificatos vocat Medos et Persas, non quod sancti essent, sed Domini adversus Babylonem implebant voluntatem.

Alias quoque : *Ecce ego adducam*, inquit, *Nabuchodonosor, servum meum, et quia bene mihi servivit apud Tyrum, dabo ei Ægyptum (Ezech. xxix)*. Omnis autem potestas bona, quoniam ab eo est, a quo solo, omnia, et sola sunt bona. Utenti tamen interdum bona non est, aut patienti, sed mala, licet quoad universitatem sit bona, illo faciente qui bene utitur malis nostris. Sicut enim in pictura fuscus aut niger

color, aut aliquis alius per se consideratus, indecens est, et tamen in tota pictura decet : sic per se quædam inspecta, indecora et mala, relata ad universitatem, bona apparent et pulchra, eo omnia sibi adaptante, cujus omnia opera valde sunt bona. Ergo et tyranni potestas bona quidem est, tyrannide tamen nihil est pejus. Est enim tyrannus, a Deo concessa homini potestatis abusus. In hoc tamen malo, multus, et magnus est bonorum usus. Patet ergo non in solis principibus esse tyrannidem, sed omnes esse tyrannos, qui concessa desuper potestate in subditis abutuntur. Porro si potestas accedat sapienti, qui rerum omnium novit et habet usum, omnibus bonis grata est, et omnibus utilis. Si vero cadat in insipientem, etsi bonis quibus, omnia coöperantur in bonum, mala esse non possit, molesta tamen ad modicum temporis est. Nam eam utrisque contingere manifestum est, licet exigente malitia temporis nostri, qui in nos flagellum Domini jugiter provocamus, malis, id est insipientibus, sapius concedatur. Quid enim in rebus humanis, Romano imperio potentius, potest ulla memoria recordari? Si temporum series ab Urbe condita revolvatur, illud inveniuntur mali gessisse frequentius. Quis enim C. Caligula, Augusti tertio successore, tetrior, aut immanior, præter Neronem, qui antecessores et successores omnes turpitudine vitæ et inauditis flagitiis superavit? Ille autem Caligula, omnium flagitiosissimus, tamen rexit, aut potius torsit imperium, ea quidem credulitate, ut propriæ invidens felicitati, de conditione suorum temporum quereretur, eo quod nullis insignirentur calamitatibus publicis. Ille siquidem ortu suo pacaverat sæcula, qui delere venerat contradictionis et mortis imperium. Licet enim hæc immensitas pacis ascriberetur Augusto, Christo tamen potius ascribenda est, qui civis Romanus indicatione census ascriptus est, regnante Augusto. Siquidem evangeliorum et historiarum veridica relatione constat, quia sub eo natus est auctor unicus pacis, Deus homo, Virginis filius Christus, cujus æterna dispositio ad veram pacem, et felicissimi regni beatitudinem conscripsit electos, cujus adventus multis prænuntiatus est, et patefactus indicibus. Nam, ut Orosius refert, cum Cæsar, Julio interfecto, ex Apollonia rediens urbem ingrederetur, hora circiter tertia, repente, liquido ac puro sereno, circulus ad speciem cælestis arcus orbem solis ambiit : et hoc octavo Idus Januarii die, qui dicitur Epiphaniarum, creditur accidisse, quo Cæsar primum Jani portas, sopitis finitisque bellis civilibus, clausit, et Augusti adeptus est nomen, apicem declarans imperii, ut penes unum doceretur summa rerum et potestatum esse, quam monarchiam nominant Græci.

Refert idem historicus, quod, cum a Sicilia rediens, receptis legionibus a Pompeio et Lepido, triginta millia servorum dominis restituisset, et omnia superiora populi debita donanda, litterarum etiam monumentis abolitis, censuisset, in diebus

ipsis fons olei largissimus, de taberna meritoria per totum diem defluxit, illum utique manifeste adesse imperio nuntians, qui servos diaboli, peccatores justo Dei dominio subdere venerat, et pauperum misereri. Cum ergo a facie Christi silerent omnia, et tantas miserationes Altissimi obstupesceret mundus, summa rerum et potestatum in tertium ab Augusto ad Caligulam cecidit. Cujus ferocia, ut brevibus liqueat, exclamasse fertur: « Utinam populus Romanus unam tantum cervicem haberet! » Et quia hostis deerat, magno et incredibili apparatu profectus est hostem querere. Otiosisque viribus Germaniam Galliamque percurrens, in ora Oceani circa prospectum Britanniae substitit, Romanamque reversus est belli dediciente materia, et nullo expleto negotio, nisi quod Belium Britannorum regis filium, quem pater expulerat, cum paucis in deditionem accepit. Infestissimus quidem Judaeis exstitit, et sacra Hierosolymorum loca profanari, et statuis repleri jussit, et se coli ut Deum. Pilatum Judaeae presidem tantis coarctavit angoribus, ut sua se transverberans manu, malorum compendium, mortis celeritate quaesierit. Sorores, quas Caligula primum stupro polluerat, damnavit exsilio, et post, omnes simul exsules jussit occidi. Ipse autem a suis protectoribus occisus est. In secreto ejus inventi sunt duo libelli, continentes lectissimorum nomina civium, quos morti destinaverat: eratque alterius inscriptio, gladius, alterius, pugio. Arca quoque ingens multiplicium venenorum inventa est, quibus, Claudio Casare jubente, demersis, maria ipsa, magno piscium exitio protestante traduntur infecta. Successit avunculo Caligulae, Claudio tamen interposito, Nero Caesar, rerum vitiorumque successor, imo transgressor, petulantiam, libidinem, luxuriam, avaritiam, crudelitatemque scelere quovis exercevit. Teste namque Orosio, percitus petulantia, omnia pene Italiae et Graeciae theatra perlustrans, assumpto etiam varii vestitus dedecore, Cerycas, id est cornicines, citharistas, tragoedos et aurigas, saepe visus est superasse. Libidinibus quoque tantis exagitatus est, ut ne a matre quidem, vel sorore, ullave consanguinitatis reverentia abstinuisse referatur; virum in uxorem duxerit, ipse a viro ut uxor acceptus sit. Luxuriae tam effrenatae fuit, ut retibus aureis piscaretur, quae purpureis funibus extraherentur; frigidis et calidis lavaret unguentis: nullam vestem bis induit, nec unquam minus mille carrucis confecisse traditur iter. Denique urbis Romae incendium voluptatis suae spectaculum ferit, per sex dies septemque noctes ardens civitas regiones pavit aspectus. Horrea quadro structa lapide, magnaeque illae veterum insulae, quas discurrens flamma adire non poterat, magnis machinis quondam ad externa bella praeparatis, labefactae atque inflammatae sunt, ad aditorum mansiones, bustorumque diversoria, infelici plebe compulsa. Quod ipse ex altissima Maecenatiana turre prospectans, laetusque flammam, ut aiebat, pulchritudine, tragico ha-

bitu heliofeles odam sonat sacerdotes nymnos civitatis, in qua solis splendor colitur, decantabat. Avaritiae autem tam praeruptae exstitit, ut post hoc incendium urbis, quam se Augustus ex lateritia marmoream reddidisse jactaverat, neminem ad reliquias rerum suarum adire permiserit. Cuncta quae flammam quoque modo superfuerant, ipse abstulit: centies centena millia sesterium annua a senatu conferri sibi imperavit: plurimos senatorum, nulla exstante causa, bonis privavit: negotiatorum omnium sub una die, tormentis quoque adhibitis, omnem penitus censum abstorsit. Crudelitatis autem rabie ita effrenatus est, ut plurimam senatus partem interficeret, equestrem ordinem pene destitueret. Sed ne parricidiis quidem abstinuit, matrem, fratrem, sororem, uxorem, ceterosque omnes cognatos et propinquos, sine haesitatione prostravit. Auxit hanc molem facinoris ejus, temeritas impietatis in Deum. Nam primus Romae Christianos supplicis et mortibus affectit: ac per omnes provincias pari persecutione ex cruciari imperavit. Ipsumque nomen extirpare conatus, beatissimos Christi apostolos Petrum cruce, Paulum gladio interfecit. Mox acerbissime miseram civitatem obortae undique oppressere clades. Nam subsequente autumno tanta urbi pestilentia incubuit, ut triginta millia funerum in rationem Libitinae venirent. Britannica deinde clades evestigio accidit, qua duo praecipua oppida, magna civium sociorumque clade et caede, direpta sunt. Praeterea in Oriente magnis Armeniae provinciis amissis, Romanae legiones sub jugum Parthicum missae, aegreque Syria retenta est. In Asia tres urbes, hoc est Laodicea, Hierapolis, Colossae, terrae motu conciderunt. Haec Orosius fert: cujus verbis et sensu eo libentius utor, quod scio Christianum, et magnum discipulum Augustini, propter religionem fidei nostrae, veritati diligentius instituisse. Haec quidem possunt et apud alios historicos inveniri diffusius, qui tyrannorum atrocitates, et exitus miseros plenius scribunt. Quae si quis diligentius recenseri voluerit, legat ea quae Trogius Pompeius, Josephus, Hegesippus, Suetonius, Q. Curtius, Corn. Tacitus, T. Livius, Sereus, et Tranquillus, et alii historici, quos enumerare longum est, suis comprehenderunt historiis. Ex quibus facile liquebit, quia semper tyranno licuit adulari, licuit eum decipere, et honestum fuit occidere, si tamen aliter coerceri non poterat. Non enim de privatis tyrannis agitur, sed de his qui rempublicam premunt. Nam privati legibus publicis, quae constringunt hominum vitas, facile coercentur. In sacerdotem tamen, etsi tyrannum induat, propter reverentiam sacramenti, gladium materiale exercere non licet, nisi forte cum exactoratus fuerit, in Ecclesiam Dei cruentam manum extendat, eo quidem perpetuo obtinente, ut ob eandem causam non consurgat in eum duplex tribulatio. Praeter rem tamen non videtur, si haec, quae dicta sunt, aliquibus astruamus exemplis.

CAP. XIX. De morte Julii Cæsaris, et aliorum gentilium tyrannorum.

Occurrit ergo in primis domus Cæsarea, qua nihil potentius aut gloriosius, nulla ætate recolit mundus. Siquidem Julius Cæsar primus orbem, prudentiæ et rei militaris viribus, acquisivit. Homo perpaucoꝝ, ei cui nullum expresse similem adhuc edidit natura mortalium. Licet enim Cicero eum alicubi criminetur, quod citra omnem utilitatis aut honestatis speciem, delectabatur injuriis, adeo ut in eum ipsum peccare juvaret: idem tamen tantis laudibus eundem effert, ut deorum censeat munus ex virtutibus temperatum, Romano indultum imperio, utpote qui nec prosperis extolli, nec adversis frangi noverit, magnificus sine crudelitate, sine temeritate magnanimus. Quamvis enim si alius esset, posset temerarius videri, Cæsar tamen audax videri non debet, cujus voluntas deorum aspirante favore, semper infra potestatem fuit. Nemo ferum expertus est Cæsarem, nisi superbia rebelaret. Provocatus injuriis, pronus fuit ad veniam. Quos vicit viribus, prudentia antecessit. Excessus vero ejus videbantur sperare, et ad justitiam aspirare. Quod ex eo conjici potest, quod nullum tempus sibi voluit esse philosophiæ expers. Illis videtur Orosius pro parte consentire. Cum enim in Ægypto magna pars militum ejus cecidisset, et ipse, sicut Lucanus meminit, cogeretur respicere Scævam, qui singulari virtute eminens inter Cæsarianos, obsedit,

Muris calcantem mania Magnum,
iosistentium Ægyptiorum vi pressus Cæsar, scapham ascendit, qua mox pondere sequentium gravata et mersa, per ducentos passus ad navem una manu elata, qua chartas tenebat, natando pervenit. Illic tamen quia reipublicam armis occupaverat, tyrannus reputatus est, et magna parte senatus consentiente, strictis pugionibus occisus in Capitolio. Sed et ibi honestatis memor existit. Ut enim animadvertit se strictis pugionibus peti, toga caput obvolvitur, simul sinistra manu sinum ad ima deduxit, quo honestius caderet. Successor ejus Augustus felicissimus omnium, se sub interminatione pœnæ dominum prohibitus est appellare, et civem gerens, tyrannidis rem declinavit, et notam. Tiberius autem a Julio tertius, veneno obiit, cujus morte ita retatus est populus, ut terram matrem, et deos manes orarent, ne mortuo sedem ullam darent nisi inter impios. Et licet veneficium detestabile semper fuerit, venenum, quo ille exstinctus est, orbis censuit esse vitale. Signum veneni certum habitum est; quod cor inter ossa cremati inventum est incorruptum. Ea enim rerum æstimatur natura, ut tinctum veneno, igne confici nequeat. Tertius tyrannus C. Caligula, occisus est a domesticis suis. Tiberius Claudius, quintus a Julio, etsi tyrannidem vitaverit, manifestis, ut alter Tiberius, veneni signis exstinctus est. At Nero sextus, a Julio, omnium immanissimus et vilissimus, hunc exitum habuit. Post-

A quam enim deformitate veterum officiorum, et angustis flexurisque viarum offensus, ut prædictum est, urbem incendit, ab omni populo, sicut Suetonius refert, desertus est: et cum ingressus in cubiculum quæreret percussorem, et non inveniret, omnes quippe discesserant: « Ergo ego, inquit, nec amicum, nec inimicum habeo? » Idem paulo antequam se confoderet, scrobem coram se fieri præcepit ad corporis sui modulum, componique in ea si qua invenirentur marmoris frusta, et aquam simul et ligna conferri ad curandum cadaver, flens ad singula, atque identidem dicitans: « Qualis artifex pereor? » Cum autem audiret se a senatu adjudicatum supplicio, quale id esset interrogavit. Et cum comperisset debere nudi hominis cervici furcam inseri, corpus vero virgis ad necem cædi, conterritus duos pugiones, quos secum extulerat, arripuit, tentataque utriusque acie, rursus condidit, causatam nondum esse fatalem horam. Ac modo Sporum hortabatur ut lamentari inciperet, modo orabat, ut se aliquis ad mortem cum exemplo animaret. Interdum segnitium suam his versibus increpabat:

Vivo deformiter, turpis pereor.

Jamque equites appropinquabant, quibus præceptum erat, ut vivum extraherent. Quod ut sensit, ferrum adegit jugulo, in eoque consumpta est omnis familia Cæsarium. Et ne in sola illa familia adversus tyrannidem tantum licere legibus quisque suspicetur, Vitellius, nonus a Julio, Galba et Othone inter Neronem et Vitellium intersertis, turpissime protractus est a cellula, in quam se contruserat, nudusque deductus per viam sacram, passim finem in os ejus conjectantibus aliis, et a populo Romano apud Gemonias scalas minutissimis ictibus excarnificatus, unco tractus est in Tiberim. Duodecimus Domitianus, Vespasiano et Tito interpositis, post multam et cruentam tyrannidem a suis crudeliter interfectus est. Ex qua causa tamen in Christianos mitius egerit, auctore Eusebio Cæsariensi, paucis aperiam, cujus verba sunt hæc libro tertio, capite decimo octavo. Apud ipsum vero Domitianum cum jussisset omnes perimi, qui de genere David, et regia stirpe descenderant, sicut vetus habet traditio, delati sunt quidam quasi essent de posteritate Judæ, quem fratrem fuisse Salvatoris secundum carnem tradunt. Duplice urgebantur invidia, veluti qui ex genere David, et ex ipsius Christi propinquitate descenderant. Quæ Hegesippus per ordinem his verbis refert. Adhuc autem vivebant quidam de carnali Domini nostri genere, nepotes ejus Judæ, qui secundum carnem frater Domini dicitur, quos quidem detulerunt, tanquam ex David stirpe venientes. Hos quidam, Revocatus nomine, qui in hoc missus fuerat, perducit ad Domitianum Cæsarem. Nam et ipse formidabat de adventu Christi, sicut et in initio Herodes. Interrogati ergo a Domitiano si essent ex familia David, confessi sunt. Tunc quæsit quantis possessionibus vel quantis facultatibus essent præditi. At illi responderunt, quod utris-

que non amplius esset in bonis novem millibus denariorum, ex quibus, singulis media pars proportionem deberetur. Neque hæc sibi in pecunia subsistere, sed in æstimatione terræ quæ eis esset, in quadraginta minus uno jugere constituta, per quam suis eam manibus excolentes, vel ipsi alerentur, vel tributa expenderent. Simul et testes ruralis et diurni operis, manus labore rigidas, et calle obduratas, proferebant. Interrogati vero de Christo quale sit regnum ejus, vel quis ipse, aut unde, aut quando venturus: responderunt, quod non hujus mundi regnasset, neque hujus terræ ei designetur imperium, sed cœlestis ei, per angelorum ministeria, præparetur. Quando scilicet adventurus in gloria, de vivis ac mortuis judicabit, et restituet unicuique pro factis et meritis suis. Ad hæc Domitianus, cum in eis nihil criminis inveniret, et vilitatem eorum quam maxime contemneret, abire eos liberos jussit. Hæc illi.

Ex quibus patet quod non ex mansuetudine, quæ decet principem, sed fastu impio a nonnullis fidei-um crudelitatis suæ cohibuit rabiem. Si ergo ad tantam paucitatem, et paupertatem genus regale deductum est, ut regnante Domitiano de stirpe David vix duo potuerint inveniri, quis sibi in carne et sanguine propagatis perpetuitatem esse confidit? Et quia Ecclesiam Dei, imo et totum imperium laceravit Domitianus, eodem in se Dei usus judicio, et ipse laceratus est. Cujus cadaver populari sandapila per vespilliones exportatum, atque ignominiosissime sepultum est. Successor ejus Nerva, omnia acta ejus revocavit in irritum, et ascriptus principibus, non tyrannis, morbo confectus diem obiit, Trajano adoptato in regnum. Qui tanta moderatione successit, ut sicut augustus felicissimus, ita et iste imperator optimus diutissime habitus sit, et, ut ferunt, apud Seleuciam urbem Isanriæ profluvio ventris exsunctus est. Ei successit Ælius Adrianus pater patriæ, qui rempublicam justissimis legibus ordinavit, et Judæos scelerum suorum perturbatione exagitatos, ut in Palæstinam irruerent, ultima cæde perdomnit, ultusque est Christianos, quos illi exercebant, præcepitque ne cui Judæo introduendi Hierosolimam esset licentia, Christianis tantum civitate permissa, quam in optimum statum murorum instructione reparavit, præcepitque vocari Æliam de prænomine suo. Antoninus cognomento Pius, tranquille et sancte gubernavit imperium, succedens Adriano cum liberis suis, et merito pius, et pater patriæ nominatus est, et intercedente Justino philosopho, se Christianis benignum exhibuit. M. Antonius Verus successor Pii cum Aurelio Commodo fratre suscepit imperium. Aurelius autem casu morbi, quem Græci apoplexiam vocant, suffocatus interiit. Eoque defuncto, frater solus reipublicæ præfuit, vir quem admirari quam laudare, si Eutropio creditur, facilius est. A principio vite tranquilus et constans, adeo ut ab infantia vultum nec gaudio, nec mœrore mutaverit, philosophiam

A edoctus Stoicem, eique deditus, vita pariter et eruditione philosophus. Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium, ad scientiam litterarum Græcarum per Chæronensem Plutarchi nepotem. Latinas autem eum Fronto nobilissimus orator docuit, et pro quorundam opinione, Plutarchi nepos. Inter cætera bellum gessit, quod præ magnitudine Punicis conferri potest. Et licet orationibus militum Christianorum, sicut idem imperator litteris suis dicitur attestatus, magna bella confecerit, gravis eorum exarsit persecutio, multique sanctorum martyrum coronati sunt. Postremo Lucio Commodo filio suo in regnum assumpto, in Pannonia constitutus, repentino morbo interiit. B Lucius Antonius Commodus quintus decimus ab Augusto, per omnia crudelitatis, luxuriæ, et obscenitatis dedecora depravatus, gladiatoris quoque armis sæpissime depugnavit, et in amphitheatro feris sese frequenter objecit. Interfecit etiam plurimos senatores, maxime quos advertebat nobilitate industriaque excellere. Flagitia regis pœna urbis insequitur; nam fulmine Capitolium ictum, ex quo facta flammatio, bibliothecam illam majorum cura studioque compositam, ædesque alias juxta sitas, rapaci turbine concremavit. Fertur tamen beatus Gregorius bibliothecam combussisse gentilem, quo divinæ paginæ gratior esset locus, et major auctoritas, et diligentia studiosior. Sed hæc sibi nequaquam obviant, cum diversis temporibus potuerint accidisse. Commodus autem, cunctis incommodus, in domo Vestiliani strangulatus est, vivus autem hostis humani generis judicatus. Et hæc quidem est descriptio tyranni, qua explicatur res quæ latet in nomine. Sicut ergo damnatum hostem licet occidere, sic tyrannum. Hæc tamen non impediatur supputatio veritatem historiarum, quoniam hic Galbæ, Othonis, et similium ratio neglecta est. Nec quis quotus sit imperatorum attenditur, sed quomodo omnium domuerit tyrannidem, aut represserit clementia Dei, qui pro decreto justitiæ, quando vult, flagellum inducit in delinquentium pœnam, et quando vult, quos fecit pœnitentes, admittit ad veniam. De creveram hic subsistere, et ad alias a Romanis transire historias, sed quia in catalogum imperatorum ille, D a quo genti meæ nomen est, Severus occurrit, qui adversus Christi nomen tyrannidem gravem exercuit, illum adhuc solum adjiciam, ne Severiæ vel Saresberici nostræ parcere videar. Sed profecto hanc profanam in Christianos et Ecclesiam persecutionem, cœlestis ultio e vestigio prosecuta est. Emerserunt enim continuo bella civilia, quibus Romani sanguinis plurimum effusum est. Illic quidem, Afer genere, Tripolitanus ab oppido Lepti, natura sævus, multis sæpe bellis lacessitus, fortissime quidem rempublicam, sed laboriosissime rexit. Congressus est cum multis gentibus, ut de multis triumpharet. Pescennium Nigrum, ad tyrannidem aspirantem, vicit et interfecit: Judæos et Samaritas rebellantes ferro coercuit. Parthos, Arabas, Adiabenosque su-

peravit. Hic est Severus gentium victor, qui in Britannias, defectu pene omnium sociorum tractus, magnis ibi gravibusque præliis sæpe gestis, receptam partem insulæ a cæteris indomitis gentibus vallo distinguendam putavit. Itaque maximam fossam, firmissimumque vallum, crebris insuper turribus communitum, per centum viginti duo millia passuum a mari ad mare duxit. Ibiq; sicut Orosius et alii historici referunt, apud oppidum Eboracum morbo obiit. Siquidem Britannia venena semper exhorruit, et in principes non novit, sed pro suis principibus invictos gladios exercere. Præfatum vero oppidum, in id virium et temeritatis, temporis processu crevit, ut urbibus antiquis audeat se conferre. Hoc ei forte tanti imperatoris contulit sepultura. Ipsum tamen gentilium ritu, et infidelium pravitate, tyrannidem in Christianos exercuisse, et pœnas sceleris luisse, certum est. Nemo enim a sæculo, se apostatæ angeli egit imaginem, qui damnationis ejus et confusionis non fuerit particeps.

CAP. XX. *Quod auctoritate divinæ paginæ lictum et gloriosum est, publicos tyrannos occidere, si tamen fidelitate non sit tyranno obnoxius intersector, aut alias iustitiam, aut honestatem non amittat.*

Longum est si gentilium tyrannorum ad tempora nostra seriem voluero trahere; sed unius hoc ætatis non memorabitur homo. Hoc enim mentem effugit, et linguam vincit. Libellus tamen, qui De exitu tyrannorum inscriptus est, quid de tyrannis sentiam plenius poterit aperire, diligenti tamen compendio, ut nec de proximitate lædium, nec de brevitate obscuritas generetur. Sed ne Romanæ historiæ vilesceat auctoritas, quæ plerumque ab infidelibus et de infidelibus scripta est, hoc divinæ et fidelis historiæ comprobetur exemplis. Undique enim apparet, quia, ut ait Valerius, ea demum tuta est potentia, quæ viribus suis modum imponit. Et sane nihil tam præclarum est, aut tam magnificentum, quod non moderatione desideret temperari. Primum ergo tyrannum nobis objicit divina pagina Nemrod robustum contra Dominum venatorem, quem et Ninum dici nonnullæ testantur historiæ, etsi ratio temporis non acquiescat, eumque fuisse reprobum superius dictum est. Regnare siquidem voluit, et non a Domino, et sub eo turrim in cælum erigere conata est cæca, dispergenda et confundenda mortalitas. Progrediamur ad eum; quem populo divina præfecit electio, datumque in reprobam dominandi, non regnandi voluntatem deseruit, adeoque afflixit, ut, urgente doloris angustia, mortem sibi cogeretur inferre. Nihil enim aut minimum prodest sana assumptio, si consequens vita dissentit, nec initia rerum apud iudicem obtinent, cujus sententia pendet ex fine. Regum, et libri dierum celebris historia est, in qua, auctore Hieronymo, Israel edocetur sub tyrannis ab initio laborasse. Et Juda, præter David, Josiam et Ezechiam, reges omnes reprobos habuisse monstratur. Salomonem tamen, et forte

aliquos aliorum in Juda convalescere facile crediderim, Domino revocante. Mihiq; facile persuadebitur populum duræ cervicis, et corde indomabili, et qui semper restitit Spiritui sancto, et non modo Moysen famulum legis, sed Deum dominum legis abominationibus gentium ad iracundiam provocavit pro principibus meruisse tyrannos. Nam tyrannos, quos peccata impetrant, inducunt et erigunt, pœnitentia delet, excludit et perimit. Et quidem ante reges suos, sicut Judicum narrat historia, servierunt sæpe numero filii Israel, sub tyrannis, multis et variis, pro dispensatione divina, afflicti temporibus, sæpeque sunt clamantes ad Dominum liberati. Licebatque finito tempore dispensationis, nec tyrannorum excutere jugum de cervicibus suis, nec quisquam eorum, quorum virtute ponitens et humiliatus populus liberabatur, arguitur, sed jucunda posterorum memoria, quasi minister Domini memoratur. Quod suppositis liquet exemplis. Servierunt ergo filii Israel Eglon regi Moab decem et octo annis: et postea clamaverunt ad Dominum, qui suscitavit eis salvatorem vocabulo Aod, inelytum filium Gera, filii Gemini, qui utraque manu utebatur pro dextra. Miseruntque filii Israel per illum munera Eglon regi Moab; qui fecit sibi gladium ancipitem, habentem in medio capulum longitudinis palmæ manus, accinctus est eo subter sagum in dextro femore, obtulitque munera Eglon regi Moab. Erat autem Eglon crassus nimis. Cumque obtulisset ei munera, prosecutus est socios qui cum eo venerant. Et reversus est de Galgalis ubi erant idola, dixitque ad regem: Verbum secretum habeo ad te, o rex. Et ille imperavit silentium. Egressisque omnibus qui circa eum erant, ingressus est Aod ad eum. Sedebat autem in æstivo cœnaculo solus. Dixitque ei: Verbum Dei habeo ad te. Qui statim surrexit de throno. Extendit Aod manum sinistram, et tulit sicut de dextero femore suo, infixitque eam in ventrem ejus tam valida, ut capulus ferrum sequeretur in vulnere, ac pinguisimo adipe stringeretur. Nec eduxit gladium, sed ita ut percussisset, reliquis in corpore. Statimque per secreta naturæ alvi stercora proruperunt. Aod autem, clausis diligentissime ostiis cœnaculi, et affirmatis sera, per posticum egressus est (Judic. iii). Et alibi: Sisara fugiens pervenit ad tentorium Jahel uxorem Abner Cinei. Erat enim pax inter Jabin regem Asor, et domum Abner Cinei. Egressa igitur Jahel in occursum Sisaræ, dixit ad eum: Intra ad me, domine mi, intra, ne timeas. Qui ingressus tabernaculum ejus, et opertus est ab ea pallio, dixitque ad eam: Da mihi, obsecro, paululum aquæ, quia valde sitio. Quæ aperuit utrem lactis, et dedit ei bibere, et operuit illum. Dixitque Sisara ad eam: Sta ante ostium tabernaculi, et cum venerit aliquis interrogans te, et dicens: Nunquid hic est aliquis? Respondebis: Nullus est. Tulit itaque Jahel uzor Abner clavum tabernaculi, assumens pariter et malleum. Et inaccessa est abscondite et cum si-

lento, posuitque supra tempus capitis ejus clavum, et percussit malleo, defixit in cerebrum usque ad terram. Qui soporem morti socians, defecit et mortuus est (Judic. iv). Laudem-ne ergo, aut vituperium consecuta est posterorum? Benedicta, inquit Scriptura, inter mulieres Jahel, uxor Abner Cinei et benedicatur in tabernaculo suo. Aquam petenti lac dedit, et in phiala principum obtulit butyrum. Sinistram manum misit ad clavum, et dexteram ad fabrorum molles. Percussitque Sisaram, quærens in capite vulneri locum, et tempus valide perforans (Judic. v).

Ut autem et ab alia constet historia, justum esse publicos occidi tyrannos, et populum ad Dei obsequium liberari, ipsi quoque sacerdotes Domini, necem eorum reputant pietatem, et si quid doli videatur habere imaginem, religione mysterii dicunt Domino consecratum. Sic Holophernes non virtute hostili, sed suis viriis gladio mulieris occubuit, et qui viris formidabilis fuerat, luxuria et ebrietate victus, a femina interfectus est. Nec femina ad tyrannum patuisset accessus, nisi hostilem animum pia simulatione texisset. Non est enim dolus qui servit fidei, et militat charitati. Siquidem fidei est, quod increpat sacerdotes, qui divinæ miserationi præscripserant tempus, ex pacto hostibus se dedituri, et urbem, nisi infra quinque dies eis Dominus subveniret. Charitatis autem quod nulla formidabat pericula, dum fratres et populum Domini ab hostibus liberaret. Nam et hoc egredientis in salutem indicant verba: *Fac, inquit, Domine, ut gladio proprio ejus superbia amputetur, et capiatur laqueo oculorum suorum in me, et percuties eum ex labiis charitatis meæ. Da mihi in animo constantiam, ut contemnam illum, et virtutem ut evertam eum. Erit enim memoriale nominis tui, cum manus femine dejecerit eum* (Judith ix). Vocavit ergo Abram suam, et descendens in domum suam, abstulit a se cilicium, et exiit se vestibus viduitatis, et lavit corpus suum, et unxit se myrrha optima, et discriminavit crinem capitis sui, et imposuit mitram super caput suum, et induit se vestibus jucunditatis suæ, cingens sandalibus pedes suos, assumpsitque dextralia, et lilia, et innaures, et annulos, et omnibus ornamentis suis ornavit se. Contulitque ei splendorem Dominus, quoniam omnis ista compositio non ex libidine, sed ex virtute pendebat. Et ideo Dominus hanc in illa pulchritudinem ampliarit, ut incomparabili decore oculis omnium appareret (Judith. x). Illuc ergo perveniens, et publicum captans hostem, dixit Judith Holopherni: *Sume verba ancillæ tuæ, quoniam si ea consecutus fueris, perfectam rem faciet Deus tecum. Viri enim Nabuchodonosor rex terræ, et vivit virtus tua, quæ est in te ad correptionem omnium animarum errantium, quoniam non solum homines, sed et bestie agri serviunt illi per te, et obtemperant ei. Nuntiatur enim virtus et industria animi*

tui universis gentibus, et indicatum est omni sæculo, quia solus potens es et bonus in omni regno ejus, et disciplina tua omnibus gentibus prædicatur (Judith. xi). Et adjiciens, ait: *Veniens nuntiabo tibi omnia, ita ut adducam te per mediam Jerusalem, et habebis omnem populum Israel sicut oves, quibus non est pastor, et non latrabit vel unus canis contra te, quoniam hæc mihi dicta sunt per providentiam Dei* (ibid.). Quid, quæso, insidiosius excogitari, quid captiosius dici potest, hac mystici dispensatione consilii? Dixit itaque Holophernes: *Non est talis mulier super terram in aspectu, et pulchritudine, et sensu verborum* (ibid.). Cor enim ejus concussum ardebat in concupiscentia ejus. Dixitque: *Bibe nunc, et accunbe in jucunditate, quoniam invenisti gratiam coram me* (Judith xii). Ipsa vero quæ luxuriari non venerat, fidei et fortitudinis suæ instrumento, usa est luxuria aliena. Et crudelitatem, quam semel sopivit blanditiis, in populi liberatione charitatis armis occidit. Percussit ergo Holophernem in cervicem, et abscidit caput ejus, et tradidit illum ancillæ suæ, ut poneretur in peram (Judith xii), reportandum in urbem, quæ salutem fuerat consecuta in manu femine. Hoc tamen cavendum docent historiæ, ne quis illius moliat interitum, cui fidei aut sacramenti religione tenetur strictus. Nam et Sedecias, ob neglectam fidei religionem, legitur captivatus, et quod in alio regum Judæ non memini, eruti sunt oculi ejus quia Deum, cui juratur, etiam cum ex justa causa cavetur tyranno, lapsus in perfidiam, non proposuit ante conspectum suum. Sed nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam, ullo unquam jure indultam lego licentiam. Non quod tyrannos de medio tollendos non esse credam, sed sine religionis honestatisque dispendio. Nam et David, regum quos legerim optimus, et qui excepto sermone Uriæ Ethel, in omnibus inculpatus incescit, licet tyrannum gravissimum sustineret, et eum perpendi sæpe nactus fuerit occasionem, ei tamen maluit parcere, confusus de misericordia Dei, qui eum sine peccato potera liberare. Decevit ergo expectare patienter, ut ille visitaretur a Domino reddita charitate, aut in prælio caderet aut alias justo Dei judicio moretur. Siquidem vel ex eo potest insigniri patientia ejus, quod cum oram chlamidis Saul præcidisset, in spelunca, et alibi de noctu castra ingressus, custodum negligentiam increpasset, ipsum regem coegit profiteri, quia David causam agebat justiore. Et hic quidem modus delendi tyrannos, utilissimus est et tutissimus; si qui premuntur, ad patrocinium clementiæ Dei humiliati confugiant, et puras manus levantes ad Dominum, devotis precibus flagellum, quo affliguntur, avertant. Peccata etenim delinquentium, vires sunt tyrannorum. Unde Achior dux omnium filiorum Ammon, saluberrimum hoc consilium dedit Holopherni

Perquire, inquit, nunc, domine mi, si est aliqua iniquitas populi in conspectu Dei eorum, et ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, et subjugati erunt sub iugo potentiae tuae. Si autem non est offensio populi hujus coram Deo suo, non poterimus resistere, quoniam Deus eorum defendet illos, et erimus in opprobrium universae terrae (Judith. v).

CAP. XXI. Omnium tyrannorum finem esse miseriam: et quod in eos Deus vindictam exercet, si manus cesseret humana, ac hoc in Juliano apostata, et multis sacrae Scripturae patet exemplis.

Finis enim tyrannorum confusio est, ad interitum quidem, si in malitia perseverant; si revocantur, ad veniam. Nam et ipsi flagello paratur incendium, cum in correctionem filiorum eo fuerit usus pater. Et, inquit, Achab reverentius est faciem meam, non inducam malum hoc in diebus ejus (III Reg. xxi). At Jezabel in saevitia perseverans, condigno crudelitatis exitu sanguinem suum canibus lingendum praebuit, in loco ubi sanguinem innocentis Naboth finxerant canes. Quod si ita Naboth innocentis sanguis exquiratur, nunquid tot innocentium sanguis irrequisitus erit? Vineam justus concupivit impietas, et in permutationem ejus totius regni jura amisit. Punitur autem malitia semper a Domino, sed interdum suo, interdum quasi hominis utitur telo, in poenam impiorum. Amixit Pharaon populum Dei, et ab eodem gravissimis, sicut in Exodo legitur (cap. xxi), flagellatus est plagis. Quas breviter, ut fidelis teneantur, metro comprehensas curavi inserere:

*Prima rubens unda, rana, tabesque secunda,
Inde culex tristis, post musca nocivior istis.
Quinta pecus stravit, vesicam sexta creavit.
Pone subit grandio, post bruchus dente nefando.
Nona tegit solem, primum necat ultima prolem.*

Nec curo quis versus fecerit, hoc solum attendens, quia plagas Aegypti sub Pharaone, satis compendiose comprehendit. In his tamen omnibus non est aversus furor ejus a populo Dei, sed egredientem persequens cum curribus et equitibus suis, in mari submersus est. Aquis ergo pro muro, ad populi defensionem, et pro telo ad subversionem tyranni usus est Dominus. Salmanasar quoque, regnante Ezechia, premebat populum Domini, conversusque rex in preces adversus minas tyranni, clypeum divinae protectionis opposuit. Unde et cum per prophetam confortavit Dominus, dicens: Non ingreditur urbem hanc, nec mittet in eam sagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam qua venit revertetur, et civitatem hanc non ingreditur, dicit Dominus. Protegamque urbem hanc, et salvabo eam propter me, et propter David servum meum. Factum est ergo in nocte illa, venit angelus Domini, et percussit castra Assyriorum centum octoginta quinque millia. Cumque diluculo surrexisset, vidit omnia corpora mortuorum, et recedens abiit. Et reversus est Sennacherib rex Assyriorum, et mansit in Ninive. Cumque adoraret in

A templo Nesrach deum suum, Adramalech et Sarasar filii ejus percusserunt eum gladio, suggeruntque in terram Armeniorum, et regnavit Asaraddon filius ejus pro eo (IV Reg. xxi). Nec moveat si alio et alio nomine censeatur in diversis historiis, quia pro traditione Hebraeorum, sicut Hieronymus auctor est, idem pentonymus exstitit. Dictus est enim Salmanasar, et Sennacherib, et Phul, et Tegladphalasar, et Sargon. Nisi enim polyonymus habebatur, historicorum quadam contrarietate dissidentium quandoque vacillabit auctoritas. Hic ergo angelico gladio primum adversus exercitum usus est Dominus, deinde adversus impium manibus filiorum. Ipsa quoque natura vindictas stupet interdum Altissimi, et hominum provocante malitia, Creatoris sui legibus mirabiliter acquiescit. Hinc est quod adversus Dominum Nabuchodonosor intumescens, exacto septennio bestiam egit, et poenitens est de novo reversus in hominem, rebus restitutus et regno, licet eo postmodum meruerit misero exitu spoliari.

Ad tempora transeo Christiana, quoniam in omni gente et populo manifesta est nequitia tyrannorum, et evidens poena. Julianus vilis apostata, et sordidus imperator, dolo potius quam viribus persecutus est Christum, nec tamen viribus temperavit. Nam sub eo gravissima Christianorum exorta est persecutio, dum Galilaei, quem dicebat, conatu impio nomen moliebatur extinguere. Verum dum adversus Parthos infaustam expeditionem ageret, et idolis, in reditu suo, pro sacrificio, caedem devoveret Christianorum, Magni Basilii, aliorumque sanctorum precibus misertus est Deus, Mercuriumque martyrem destinavit, qui tyrannum in castris, mandato beatæ Virginis, lancea perforavit, morientemque coegit impium constiteri Galilæum, Christum scilicet, quem prosequeretur, esse victorem, et de se triumphasse. Cum enim praefatus episcopus fideles Caesareae in ecclesia perpetuae Virginis Genitricis Dei pernoctantes in orationibus collegisset, ipsa nocte beatam Virginem in visione sanctus agnovit, et hujusmodi consolationem accepit: «Vocate, inquit illa, mihi Mercurium, et abibit interficere Julianum, in Filium meum, et Deum tumide blasphemantem.» Sanctus autem cum armatura sua adveniens, velociter abiit, et advocans, quæ apparuerat, Magnum Basilium, dedit ei librum habentem in historia omnem mundi facturam, dextrorsum vero hominem a Deo plasmatum. In principio autem libri superscriptio erat, Dic. In fine, homine jam plasmato, Parce. Suscipiens itaque librum legit ab initio usque ad Parce. Similem quoque visionem vidit eadem nocte quaestor Juliani in expeditione Libanius. Rediens Basilii ad martyrium sancti Mercurii nocte ipsa, Mercurii arma non reperit, sed die sequenti inveniit eadem, et lanceam recenti sanguine cruentatam. Orosius tamen de Mercurio martyre non facit mentionem, sed in expeditione Parthica, tyrannum re-

fert obvii militis telo esse peremptum. Eutropius quoque, qui Romanam elegantī compendio describit historiam, peremptum fatetur in castris, sed nullum exprimit cordis auctorem: persecutionem tamen quam eodem auctore, in Christianos supra modum exercuit, ei constat plurimum nocuisse. At Historia tripartita diligentius persequitur flagitia Juliani, et quanta immanitate persecutus sit Christum, quem Galileum nominabat, toto sexto volumine comprehendit. Ex quibus ad laudem Galilae nonnulla inserui, compendiose decerpta ab his quae de eo Socrates, Theodoretus, et Sozomenus, teste Cassiodoro, tradiderunt.

Julianus ergo e regio sanguine oriundus, et ex Constantio nepos Constantini Magni, qui Byzantium a suo nomine Constantinopolim appellavit, ab initio exstitit Christianus, crescensque in auditoriis Constantinopolitanae urbis, exercebatur in basilica, ubi doctores erant, habitu privato procedens. Pædagogum habebat nomine Marconium, grammaticum Nidoclem (33) Laconiensem. Rhetoricam vero legebat apud Ebolium sophistam, jam opera et diligentia Magni Basilii Christianum. Providebat enim imperator ne apud paganum sophistam legens, ad impietatis dogmata declinaret. Profecit ergo, ut ei fama deferret vires imperii gubernandi. Unde in suspicionem ductus imperatori, ab urbe regia jussus est abstinere, missusque Nicomediam, prohibitus est convenire apud Libanium sophistam Syrum paganumque, qui ibi a pædagogis Constantinopolitanis expulsus morabatur. Utebatur tamen lectione librorum ejus, et in rhetorica proficiens, Maximo philosopho Ephesio, quem postea, quasi artes magicas exercentem, Valentinianus imperator fecit occidi, familiaris effectus est. Cumque ab eo verba philosophica prægustasset, cepit ejus imitari religionem, magis et magis cupidine succensus imperii. Imperatorem vero timens, suspicionemque cavens, tonsus monachicam simulabat vitam, agens proditorem in habitu Christiano, et in ecclesia Nicomediae lector ordinatus, sic furorem declinavit imperatoris. In manifesto autem sacros Christianorum legebat libros, et latenter exercebatur in philosophia, invalescente semper ambitione imperii. Unde et amicis dicebat felicia fore tempora, quibus ipse rerum potiretur imperio. Et quidem manus non evasisset imperatoris, nisi imperatrix Eusebia inveniens latitantem, et pro eo intercedens obtinisset ut ad philosophandum mitteretur Athenas.

Refert Theodoretus quod exinde discurrens omnem Helladam, vates quærebat, consulens, an ad imperium perveniret. Inventoque viro qui se potentissimum in magia fateretur, introductus est ab eo in locum idolorum, ut in abdito evocatos a mazo daemones præsens consuleret. Quibus solemniter apparentibus, compulsus est Julianus

A frontem suam crucis munire signaculo. Quo facto, repente daemones disparuerunt. Magus itaque cepit culpae Julianum. At ille prætendens metum, crucis se dixit obstupuisse virtutem, eo quod signum hoc daemones fugerint. « Non suspiceris hoc, bone vir, inquit magus, quia timuerint sicut ais, sed abominati hoc signum potius abscesserunt. » Et ita capiens miserum, odio Christiani signaculi replevit Julianum. Post hæc, sicut Socrates auctor est, imperator evocans Julianum, eum constituit cæsarem; et data sorore Constantia in uxorem, ipsum contra barbaros destinavit ad Gallias. Successit ergo ei, fecitque sibi initium vincendi barbaros, quod amorem suum apud milites collocavit.

B Fertur etiam quod dum in aliquam civitatem fuisset ingressus, corona laurea, quibus solent ornari civitates, inter columnas pendens, rupto fune super caput ejus decidit, eumque apissime coronavit. Quo facto, cuncti clamaverunt, quia et signum foret imperii. Congrediens deinde cum hostibus, tanta felicitate proventus est, ut a militibus appellaretur Augustus. Cumque corona deesset imperialis, unus signa portantium, torquem quem habebat, capiti ejus circumposuit, et hoc modo factus est imperator Julianus. Quæ vero postea gesserit ille philosophus, judicent audientes. Nam et in ipso principio omnia pro libito disponebat, fingentum Christianæ religionis abiecit, et singularem urbium templa aperiens, idolis offerebat, dicens se ipsum esse pontificem paganorum. Intestino quoque bello lacerasset imperium, nisi ei degenti in Thracia fulset mors imperatoris Constantii nuntiata. Ut vero favorem multitudinis sibi conciliaret, jus sibi præferendæ religionis omnibus indulgebat. Studebat ob hoc omnibus omnia fieri. Hinc vanæ gloriæ causa largus, hinc affectata simulatione philosophi parcus, hinc a civitate fictitia comis, hinc gravis a mole imperii, et quod maxime erat, ne crudelis haberetur, mansuetudinem mentiebatur. Cæterum qualis esset, religione monstrabat. Episcopos ergo in exilium deportatos jussit evocari, et confiscatas eorum sibi reddi substantias. Tempa quoque paganorum velociter suis necessariis præcepit aperire, et quæ iis ablata fuerant, incunctanter restituere sancivit. Palatio expulit eunuchos, tonsores et coquos. Eunuchos quidem, eo quod uxor ejus obierat, post quam non duxit aliam. Coquos autem, quia more philosophi cibis simplicibus utebatur. Tonsores, « quoniam, ut ipse ait, unus sufficit multis. » Scriptores plurimum venerabatur, cultoresque disciplinarum, sed maxime philosophantes. Unde et fama viros hujusmodi undique congregabat circa palatia, qui circumamicti palliis, magis habitu, quam magisterio pandebatur. Erantque graves universis Christianis seductores viri, et imperatoris semper religioni

faventes. Noctibus vigilans conscribebat libros, quos in senatu publice recitabat. Solus enim imperatorum a Julio Cæsare in curia recitavit orationes. Publicum cursum mularum, et caballorum inhibuit, iubens eos utilitatibus publicis ministrari. Hæc ejus opera laudant pauci, plurimique vituperant, quia remoto fastu palatii, contemptibile videatur imperium. Apud Sozomenum fertur, quia mox in ipso principio sic aperte et impudenter negavit Christianam fidem, ut quibusdam sacrificiis et invocationibus, quas expeditiones pagani vocant, et sanguine immolatio nostrum baptismum suaderet abluï, et abrenuntiare ecclesiasticæ confessioni. Ex illo enim tempore, tam secretim quam publice, et in templis pagani licenter sacrificia celebrabant.

Fertur autem, quia dum aliquando sacrificaret, ostensum sit ei in visceribus hostiæ signum crucis corona circumdatum. Quo viso, alii quidem perterriti, veræ religionis virtutem, et Christiani dogmatis æternitatem intellexerunt, eo quod corona victoriæ indicium est, et ambitus circularis, in se rediens est finis ignarus. Princeps autem confortans eos, sibi prospera monstrari asseruit, et quia signum dogmatis Christiani coaceretur, ne ei dilatori liceret, circuli termino esse conceptum. Cum autem adhuc pueri Gallus et Julianus ad sepulcrum Mamæ matris, opere inter se diviso certatim basilicam fabricarent, res dictu mirabilis, et forsitan incredibilis, accidisse narratur. Galli namque pars augebatur, utiliterque crescebat: Juliani vero labores alii quidem fodiebantur, alii, terra ipsa evomente, ruderibus implebantur: aliquoties terræ deposita fundamenta copulari non poterant, ac si quædam violenta virtus, ab inferiore loco ea repercutiendo, depelleret. Res prodigiosa visa est omnibus, existimantibus, quia non esset vir ille in Christiana religione salubris. Nec falso: quod patuit ex post facto. Nam ecclesias et ministros possessionibus et privilegiis spoliavit, et quod nimis grave, et plane injuriosum est, clericos jussit militibus aggregari, duci provinciæ servituros, plurimosque eorum curiæ tradidit. Populum vero Christianum cum uxoribus et filiis inscribi præcepit, et tanquam vicinos tributa persolvere, et Galileos omnes censuit infelici diminutioni capitis subiacere. In initio autem Christianis parcens, mitior visus est, sciens priores persecutores nihil profecisse pœna Christianorum, qui magis inde creverunt, et facti sunt gloriosi, pro vero dogmate morientes. Invidens ergo eorum gloriæ, abstinnit a tormentis, iudicans esse necessarium, ut sermone potius et admonitione, ad paganitatem colendam populum suaderet, sperans etiam hinc se monstrare clementem. Dicitur enim quia, dum Constantinopoli apud Fortunam sacrificaret urbis, accessit ad eum Maris, episcopus Chalcedoniæ, et publice impium et sine Deo apostatam vocitavit. At ille solam ei improperans cecitatem, eo quod senex cæcus manu alterius age-

batur, adjecit: « Neque Galilæus Deus tuus curare te potest. » Respondit Maris: « Gratias ago Deo qui hoc egit, ne te viderem pietate nudatum. » Imperator autem silens abscessit philosophum simulans, ut ostentatione patientiæ paganitatem roboraret. Lego autem inhibuit ne Galilæorum filii, poetarum, rhetorum et philosophorum legerent disciplinas. « Propriis, inquit, telis, secundum proverbium, vulneramur. Ex nostris enim armati, ex nostris conscriptoribus contra nos bella suscipiunt. » Posuit et aliam legem, præcipiens Galileos expelli militibus. Adjecit et aliam, ut Galilæis bona auferrentur, quoniam Christus eorum eos pauperes esse præceperat.

Scriptis Apollinaris, vir doctus et ingeniosus, heroicis versibus pro Homeri poemate Hebraicam antiquitatem, et in alio opere imitatus est comœdias Menandri, fabulositate deducta. Euripidis quoque tragœdias, et Iyram Pindari secutus est, et absolute dicendum, quia ex divinis Scripturis argumenta sumens, omnes endecticas lectiones tempore parvo composuit, numero, virtute, moribus, conscriptione, characteret et dispositione Græcorum valde pares. Fecit et librum nobilem, ad ipsum imperatorem, sive contra philosophos, in quo tacitis sacre Scripturæ testimoniis, illos irrefragabili ratione desipere probavit, et se vera sentire de Deo. Quæ legens imperator, claris tunc scripsit episcopis: « Legi, et reprehendi. » Cui episcopi rescripserunt: « Etsi legisti, non agnovisti. Si enim agnovisses, nequaquam reprehendisses. » Basilii autem Cappadoceni creditur hæc fuisse epistola. Veniens imperator Antiochiam, eo quod ei esset barba valde prolixa, derisus est, dicentibus Antiochenis: « Tondeatur, ut ad funes barba ejus proficiat. » Et quia taurum consueverat immolare, taurum et aram suo formari præcepit in solio. Lacerantes ergo dicebant: « Iste taurus evertit mundum: et nisi eum Libanius revocasset, graviter afflisset Antiochenos, adversus quos tum librum satis urbanum scripsit. » Ut autem etiam Judæos denuo animaret et armaret in Christum, templum Hierosolymis eos instaurare præcepit. Concurrentibusque quos de toto orbe convocaverat, plurima ministravit, misitque præsidem, impiorum ex-citorem dignissimum præceptorum. Aiunt enim quoniam ad repurgium faciendum, argenteos hamos, et cophinos, et scaphas habuerint. Cumque fodere jam cœpissent, statuta quidem die hæc multitudo plurima faciebat. Nocte vero spontanea terra de valle crescebat. Solutis itaque prioris fundamenti reliquiis, nova omnia præparabant. Cumque gypsi et calcis multa modiorum millia congregassent, vis magna ventorum repente respirans, tempestates atque procellæ subito factæ, quidquid congregatum fuerat, disperserunt. Adhuc autem vesanientibus eis, et nequaquam divina longanimitate correptis, maximus primo terræmotus factus est, et quisquis non fuerat divinis mysteriis imbutus, vehementer

atritus est. Cum vero neque hoc terrentur indicio, ignis ex fundamentis, quæ suffodiebantur, egrediens, plurimos fodientium concremavit, aliorum membra dissolvit. Nocte plurimis in vicina porticu dormientibus, cadens subito cum tecto ipsa porticus, dormientes oppressit. Alia vero die, in cælo signum splendens crucis salutaris apparuit; sed etiam Judæorum vestes crucis signaculo sunt impletæ, non signatæ tamen splendenti colore, sed nigro. Hæc itaque Dei rebelles considerantes, et divina contremiscentes flagella, ad propria sunt reversi, confitentes esse Deum, qui ab eorum progenitoribus hinc probatur appensus. In his tamen omnibus non est aversus furor impij, sed indurato corde præcepit ut, quicumque sacrificare nollent, palatium non intrarent, et neque collegio, neque foro, neque arbitrio, neque dignitate, neque qualibet administratione participarentur. Cum vero torquebantur Christiani, aut spoliabantur, eis patientiam indicabat, quoniam hanc Galilæus eorum expresso verbo legis et testimonio operis, suos docuerat sectatores. Unde et multi Christianorum retrorsum abierunt, aut strati metu, aut capti dolo: et invalescebat sævitia paganorum. Ut autem ad idololatriam milites facilius assuescerent, studuit ad priscum schema reformare illud signum sublimius Romanorum, quod Constantinus in formam crucis mutaverat. Verum in publicis imaginibus Jovem, quasi de cælo sibi coronam deferentem, et purpuram: Mercurium quoque et Mariem in se respicientes, velut pro testimonio sapientis et fortis, depingebat, hoc agens in imaginibus, ut sub occasione imperij latenter adorarentur dii, et hoc modo subjecti clanculo fallerentur exinde sic capti facilius impleturi quod vellet. Si vero detrectarent, torquerentur tanquam imperij contemptores. Approbat autem studia Christianorum, licet persequeretur fidem et exercitia virtutum: quo paganorum roboraret errorem, apud Galilæos non vera mentiebatur esse, sed ficta. Decevit ergo eis virtutes præripi, et paganos Christianis absque fide, moribus, institutis, philosophiæ voluit esse cultores, sicut Arsatio pontifici Galatiæ, scripta ab eo in hunc modum docet Epistola. «Paganorum ritus nondum agitur secundum intentionem nostram, propter cultores ejus in negligentia positos. Nam deorum claritas, magnitudo atque sublimitas, omni oratione omnique spe major est. Sed propitii sint nobis dii propter negligentiam quam habemus, cum illorum providentia in parvo tempore, tanta mutatio facta sit, quantam neque creare primitus aliquis præsumperat. Cum ergo credimus hoc posse sufficere, nequaquam respicimus quemadmodum superstitionem Christianorum auxit cura peregrinorum, et circa sepulturas et mortuos, multa solatia honestæque conversationis studia non vera, sed ficta. Quas res arbitror apud nos debere sub veritate geri. Non itaque sat est te talem esse, sed omnes absolute circa Galatiam sacerdotes. Quos aut depræcare, aut ratione fleete, aut certe festinan-

ter a sacerdotali ministerio remove, nisi diis cum conjugibus, et filiis, atque servis, colla submiserint, non ferentes ulterius eorum servos, aut filios hoc facere contemptentes, aut Galilæos impie contra deos agentes, et impietates pietatibus præponentes. Deinde cunctos admone, ut sacerdos neque ad spectacula procedat, neque in tabernis bibat, aut cui libet arti, operibusque turpibus, aut impudentibus præsit. Qui obediunt, honorentur, inobedientes expelle. Xenodochia constitue per singulas civitates, ut nostra peregrini clementia fruantur. Non tantum nostri, sed etiam extranei pecunia indigentes. Ut habeas unde fiat, interim decrevi singulis annis triginta millia tritici modios per universam dari Galatiam, et sexaginta millia vini sextarios. Horum quinta pars pauperibus, templa observantibus, debet expendi, reliqua peregrinis, indigentibusque distribui. Turpe namque est, ut Judæos non abiciant, sed potius nutrant impii Galilæi, et suos pariter, nec non etiam nostros, nostri vero, nostrorum solatio deserantur. Quapropter doce etiam collationes facere paganos ad talia ministeria, paganorumque vicos offerre primitias frugum. Eosque hujusmodi benefactis institue, docens eos hoc opus olim fuisse nostrorum. Homerus enim hoc probat, introducens Eumenium talia facientem. Nos ergo neque bona nostrorum imitatur, sed aliis remittimus, negligentia non confusi, magis autem deorum reverentiam respuentes. Si igitur hæc te facientem ego cognovero, lætitia plenus ero. Præsides provinciarum rarius domi suscipe, frequenter eis scripta trans mitte. Ingentibus eis civitatem, sacerdotum nullus occurrat. Cumque ad templa venerint deorum, intra januas eos nemo procedat millium forte, aut præcedentium officiorum, sed qui voluerit, subsequatur. Cum ad ipsum limen templi pervenerit, privatus existat. Tu enim, sicut nosti, intus es judex. Hoc enim etiam sacra sanctio videtur exigere. Obedientes igitur pro veritate pii sunt, reluctantes vanæ gloriæ comprobantur. Quid enim patientur, aut quod mereantur auxilium, qui matrem deorum propitiâ habere noluerint? Qui ergo eam neglexerint, non solum sine querela non erunt, sed etiam nostræ indignationis impetum sustinebunt. Neque enim fas est ut illi parcatur, qui deos habuerint inimicos. Suade siquidem eis, ut si mea volunt frui tuitione, omnes matri deorum studeant offerre culturam.»

Hæc quidem scripsit, et ad similitudinem ecclesiæ, dæmonum templa constituit et instituit ministros in diversis gradibus ad instar clericorum, ut essent qui cæteros docerent cultum perfidiæ, et pœnitentes post culpam, secundum traditionem Christianorum, correctione mediocri reformarent. Nihil autem quod a paganis committeretur in Christum, enorme videbatur. Adeo quidem, ut nec sævire in mortuos inhumanum aut crudele paganis videretur. Unde in civitate Sebastæ Joannis Baptistæ sepulcrum aperuerunt, ignique tradi-

runt, ossa vero ac pulverem disperserunt. Si vel capita flagitiorum ejus, vel summatim quæ per ipsum in orbe adversus Ecclesiam gesta sunt, voluero enarrare, multis magnisque voluminibus tanta egebit materia. Sed progrediamur ad finem, quem pius Galilæus, intemeratæ virginis filius, impio persecutori suo, ad consolationem Ecclesiæ suæ, et ad gloriam majestatis, qua Patri coequalis et consubstantialis est, potenter infixit. Procingens ergo se ad Persicam expeditionem, pro more misit Delphos et Delum, atque Dodonem consulens an expediret ad bella procedere. Vates itaque universi victoriam promittebant, uno inter cætera animati responso, quod pro exemplo mendacii ac seductionis inserere non pigeat. Est autem hujusmodi: *Nunc omnes aggredimur dei victoriæ tropæa referentes circa fluvium Thirem. Horum ego dux ero, belligator Mars.* Quisquis ergo Pythium musarum principem, et dominum rationis credit, vim et mentem carminis hujus interpretetur. Quo miser animatus, omnimodam sibi victoriam somnians, etiam Galilæos delere præparabat. A plurimis tamen, ut oportuit, vilis apostata contemptus est.

In Antiochia namque vir quidam optimus, pædagogus adolescentium, habitabat, eratque illic famosissimus sophista Libanius, expectans victoriam Juliani, habensque præ oculis minas ejus. Ait ergo, veram deridendo religionem: « Nunc fabri filius quid putas agit? » At pædagogus completus gratia dixit: « O sophista, Creator omnium, quem tu fabri filium nominasti, locellum sepulturæ Julianæ componit. » Post paucos dies mors nuntiatur Juliani. Et in locello advectus est, minarumque timor evacuatus. Eodem quoque tempore, vir religiosissimus Julianus, cognomento Saba, subitæ hilaritatis causam a ministris interrogatus, respondit: « Ferus sacræ vineæ devastator, pœnas exactus est vastationis suæ: jacetque mortuus, terroribus minisque frustratus. » Sed exprimendus est ordo, quo decessit impius persecutor. Cum ergo tam cives quam hostes, bello Persico laboribus et fame multipliciter afflisset, veniens Ctesiphontem civitatem, in tantum obsedit regem, ut crebris legationibus ei offerret partem regni, dum solutus bello discederet: quod imperator contempsit elatus, nec attendens quia vincere quidem bonum est, supervincere nimis invidiosum. Confidebat enim magicis artibus, et arbitratus secundum Pythagoream opinionem, animas diversa corpora peragraré, se credebat possidere animam Alexandri, aut quod potius in altero corpore esset alius Alexander. Querebantur ergo Romani de principe, qui bellum finire volebat, resistebant tamen insistentibus Persis, ita ut frequenter nunc hi, nunc illi verterentur in fugam. Porro Julianus in equo residens, exercitum confortabat, inermis quidem spe felicitatis suæ præsumens, contra quem jaculum repente delatum, discurrens per brachium ejus, in latus immersum

est. Ex hoc vulnere suscepit terminum vitæ. Qui vero justissimum intulit vulnus, hactenus ignoratur. Sed alii quemdam invisibilem hoc intulisse ferunt, alii unum pastorem Ismaelitarum, alii militem, fame et itinere fatigatum. Sed sive homo, sive angelus fuerit, patet quia divinis jussionibus ministravit. Aiunt enim quia cum fuisset vulneratus, mox manum complevit sanguine suo, et in aerem projecit dicens: « Vicisti, Galilæe, vicisti, » et in eo ipso confessus victoriam est, etsi blasphemus. Defunctus est autem tertio anno imperii sui, vitæ tricesimo primo, nimium tamen vixisse visus est bonis, qui non modo in ecclesiis, sed etiam in theatris prædicabant victoriam Galilæi. Omnes enim clamabant: « Maxime fæte, ubi sunt vaticinia tua? Vicit Deus et Christus ejus. » Defuncto impio, inventa sunt in templis simulacra stupenda principis, et mira insignia sapientiæ conclamata, et famosissimæ pietatis. Nam in Carris aperto templo, quod usque ad reditum suum clausum esse præceperat, inventa est mulier a capillis appensa, manus extensas habens, aperto utero, in cujus jecore eventum belli Persici fuerat speculatus. In Antiochia quoque arces in palatio plurimas, humanis capitibus plenas, invenerunt, et demersa puteis innumera corpora mortuorum. Prodigiosa et scelestæ illius, quæ nec imperatorem, nec philosophum decuerunt, sed impium et magum, Dei hostem et hominum, Tripartita latius pandit historia. In gente quoque Britannorum, sicut quædam nostratum testatur historia, ad compescendam et puniendam tyrannidis rabiem, gloriosissimi martyris et regis Edmundi manum exercuit. Cum enim Suavus Britannicæ insulam, quam ex magna parte occupaverat, vastaret, spoliaret et membra Christi persecutionibus multis affligeret, indictione census, quem lingua Anglorum Danageldum nominant, provinciam oneravit, præcepitque possessiones memorati martyris conferre in censum. Supplicatumque est ei, contempsit preces. Missus a martyre religiosus frater, sub interminatione inhibuit ne ecclesiam Christi, domum martyris, et liberam familiam ejus, tyrannus indebita premeret servitute. Sed impietas ad preces obscuruit, intumuit ad prohibitionem, ad minas induruit, et conviciis et injuriis afficiens humilem tantum, Dei ulticem accleravit manum, flagellum provocavit et patientia Dei contempta, temeritate cæcus incurrit in mortem. Nec mora. Nam tyrannus e vestigio exspiravit. Inter milites enim agens in castris, solus, sicut ipse confessus est, cum telo vidit adesse beatum Edmundum, increpantem eum durissime et cadentem ad mortem. Et ab ea quidem die, licet insula graves tyrannos habuerit, ecclesia Beati Edmundi a præfata indictione fisci mansit immunis. Nemo enim eorum martyrem ausus est provocare, aut in opprimenda ecclesia ejus, periculum facere sui. Nostris tamen temporibus Eustachius filius Stephani, qui in Ecclesiam

Dei sœvire decreverat, cum omnia pro viribus depopulatus esset, et terram beagi Edmundi, cui omnes prædones detulerant, videret opulentam, sibi que non esset, consumptis opibus regni, unde semel et secundo militibus æra procederent, jam enim defecerant donativa, prædia jam dictæ ecclesiæ depopulatus est. Nondum tamen digesserat cibum, quem de facultatibus loci acceperat, ipsaque die, antequam se domi suæ reciperet, quæ nimis vicina erat, tactus est martyris manu, et lethali percussus morbo, die circiter octava rebus cessit et vita. Quid moror in paucis? Ubi sunt, ut de domesticis loquar, Gaufridus, Milo, Ranulphus, Alanus, Sinon, Gillebertus, non tam comites regni, quam hostes publici? Ubi Willelmus Saresberiensis? Ubi Marino qui, impellente beata Virgine, incidit in foveam quam parabat? Ubi alii, quorum vel nomina conficerent librum? Horum utique malitia insignis est, infamia celebris, infelix exitus, et quem præsens ætas ignorare non potest. Si ergo quis antiquas nescit historias, si ignorat quomodo Cyrus, cui reges terga præbebant, a regina Scytharum Tamiri prostratus est, si casus et præcipitia præcedentium non recolit tyrannorum, vel ea quæ oculis ingeruntur invitis attendat, et luce clarius intuebitur omnes tyrannos miseros esse.

CAP. XXII. *De Gedeone, qui forma præsidium est, et Antiocho.*

Quid itaque sibi velint, qui rempublicam, id est populum Dei, indebito servitutis jugo nituntur opprimere, non video, nisi forte ea de causa potentiam appetant, ut tormenta miseræ potenter ferant. Si enim regere tantum appeterent, non dominari, onus officii metientes, nequaquam tanta currerent aviditate. Voluntas enim regentis de lege Dei pendet, et non præjudicat libertati. At tyranni voluntas concupiscentiæ servit, et legi reluctans quæ libertatem fovet, conservis jugum servitutis conatur imponere. Docet hæc Scriptura, cui contraire non licet. Dixerunt omnes viri Israelis ad Gedeon: *Dominare nostri tu, et filius tuus, et filius filii tui, quia liberasti nos de manu Madian. Quibus ille ait: Non dominabor vestri, nec dominabitur in vos filius meus, sed dominabitur Dominus. Disitque ad eos: Unam petitionem postulo a vobis, date mihi in aures de præda vestra* (Judic. viii). Videor mihi in hujus litteræ facie, quod dixeram, intueri. Nam Gedeon qui interpretatur *circumiens inutile*, vel *tentatio iniquitatis eorum*, nomine et verbis videtur principis officium indicare. Ejus enim est circumire inutilia, et ea vel delere, vel revocare ad frugem, et quod iniquum deprehendit, excludere a finibus suis, ut sibi adversus hostes procedat victoria. Defertur honor dominii, et recusat: legi tamen subijcti, quos a jugo servitutis absolvit. Patri filiorum successurus defertur honor; at ille Deum maluit honorari. Quis eorum recte huic assimilabitur, qui fas nefasque confundunt, et versantur in laboribus et æternis, ut filios possint non tam ho-

noris quam rapinæ et iniquitatis habere hæredes? Quis est enim qui legem Dei, et justitiam ejus, quæ in sola charitate consistit, filiis anteponat? *Qui amat, inquit, patrem aut matrem, aut filios plus quam me, non est me dignus* (Matth. x). Et profecto qui transitoria Christo præponunt, ipsi transitoriis citius transeunt: nec eorum perpetuatur gloria, apud quos, postpositis aliis, Christus manet inglorius. Ergo casum timeat princeps, qui liberorum aut carnis motus affectu, honorem divinum minuit immemor charitatis. Sed nemo est qui in Deum se fateatur insurgere, insurgunt tamen plurimi, et jam ista palam fiunt. Intravit Antiochus in sanctificationem cum superbia, et hoc quidem faciunt multi. Ozias, quem litteræ irrefragabiles justum in multis fuisse commemorant, mortuo Zacharia sacerdote, cui cognomen fuit intelligens, ordinem sacerdotalem non tam pie quam audacter invasit, et reclamantibus Levitis, Nonne tu es Ozias rex, et non sacerdos? audire contempsit. Statimque lepra partem illam corporis ejus invasit, quam sacerdos, ex lege, auri tegebat lamina, ut, juxta imprecationem propheticam, facies ejus ignominia repleretur. Rex quidem notus est, et ex coævis regibus, et ex eo maxime, quod anno mortis ejus natus est Romulus, a quo genus est Romanorum. Imitantur plurimi Oziam, sacerdotalia præsumentes, sed lepram ejus paucissimi erubescunt. Plures tamen sequuntur Antiochum, qui non cum devotione, ut offerat vice sacerdotis, sancta ingreditur, sed ut deleat si quid est in templo Domini sanctum. Cum enim Antiochus desolationis et abominationis idolum fabricasset, libros legis Dei combussit igni, et scidit eos, et apud quemcunque inveniebantur libri testamenti Domini, et quicunque observabant legem Dei, secundum edictum regis Antiochi trucidabant eum. Vidi temporibus meis nonnullos sacerdotali se immiscentes officio, et humeros temerarie supponentes, ut arcam præriperent ab humeris levitarum, loci immemores, qui in præsentem diem dicitur oræ percussio. Alios vidi, qui libros legis deputant igni, nec scindere verentur, si in manus eorum jura pervenirent, aut canones. Tempore regis Stephani a regno jussæ sunt leges Romanæ, quas in Britanniam domus venerabilis Patris Theobaldi, Britanniarum primatis, asciverat. Ne quis etiam libros retineret, edicto regio prohibitum est, et Vacario nostro indictum silentium; sed, Deo faciente, eo magis virtus legis invaluit, quo eam amplius nitabatur impietas infirmare. Quis autem in tot millibus regnare affectantium, esse vult similis Gedeoni? Aut quis legem sibi vult dominari, et populo? Omnibus tamen unum illud deberet sufficere, quod Gedeon a subditis petit, id est si solas ex præda sibi consequatur in aures. Si enim quæ lex loquitur, indicare curaverit, et ei obediens populus acquiescat, ut non sit iniquitas et contradictio in civitate, et populo cui præest, debet profecto sufficere præsidenti.

CAP. XXIII. *Consilio Bruti utendum esse adversus eos qui pro summo pontificatu non modo certant, sed schismaticæ dimicant: et quod tyrannis nihil quietum.*

Sed esto ut his liceat, qui carnales sunt, contendere de primatu, viris œclesiasticis hoc usquequaque arbitror esse illicitum. Carnalium tamen exemplo, sub imagine religionis obrepit impietas, et jam non modo contenditur pro sacerdotio, sed pugnatur. Antiqui quondam trahebantur inviti, et prout ad martyrium, primas cathedras, carcere pejus et cruce, fugiebant. Contra jam palam loquuntur sacerdotes et proverbium nullum dicunt. « Nolumus, inquit, martyres esse, sed sedium nostrarum gloriam non damus alteri. » Misera quidem et miserabilis vox in ore sacerdotis, qui Christum sic agnoscit, ut se nolle eum sequi palam confiteatur. Dubitari poterit an verus moriatur confessor, qui persecutorem, si opus fuerit, non exspectat? Ait enim Cyprianus: « Episcopus si timet, actum est de eo. » Sed liceat timere; non stare in necessitate, illicitum est. Fugitivus inutilis infamis est. Est tamen in quo videntur imitari constantiam martyrum, si pro cathedra scilicet fuerit decertandum. Fertur a quibusdam, et verum est, quod super Romano pontificatu ab ambitiosis quandoque, imo sæpe litigatum, et non sine sanguine fraterno Sancta sanctorum ingressus sit pontifex. Concitata sunt iterum bella, plus quam civilia, inter Cæsarem et Pompeium, et quidquid Philippis, Leucade, Mutinæ, in Ægypto, Hispaniæ præsumptum est, quidquid impie gestum, pugna sacerdotalis absolvit. Nunquid Christiani sanguinis procurant effusionem, ut eis præ cæteris liceat pro grege, quod pastoris est, animas ponere? Nunquid ecclesiam diruunt, profanant sancta, ut sit quod ædificari et sanctificari oporteat? Concutiunt populos, regna sollicitant, ecclesiarum diripiunt facultates, forte ut sibi faciant materiam promerendi, ut componant omnia, ut pauperibus miserendi et providendi, aliis concurrentibus necessitatem præripiant. Si enim ut plura sibi impune liceant, si ut pecuniam congregent, si ut carnem et sanguinem foveant, dilatent et corrumpant, si ut familiam nobilitent, si denique ut gloriam suam quærant in clero dominantes non forma facti gregis ex animo, licet labiis et simulatione officii pastorem induant, tyrannis quam principibus facilius accedunt. Dicunt philosophi, et verum arbitror, nihil in rebus humanis utilius homine, et in ipsis hominibus, principe ecclesiastico vel mundano, nemo utilior. E diverso nihil homini perniciosius homine, et in eis tyrannus sæcularis, aut ecclesiasticus, perniciosior est. Sed profecto in utroque genere, sæcularem ecclesiasticus antecedit. Sal enim infatuatum ad nihil omnino valet, nisi ut projiciatur foras, et conculcetur ab hominibus. Porro

*Usque adeo solus ferrum mortemque timere
Auri nescit amor, pereunt discrimine nullo,
Amisæ leges. Sed pars vilissima rerum
Certamen movistis opes.*

Ergo dividatur unitas, integritas scindatur, sinceritas corrumpatur, maculetur et sanctitas, mundi novum judicium celebretur, et princeps ejus, qui passione Christi ejectus est, rediens scandala spargat, ut beatus sit, qui non capitur tendiculis ejus:

*...Tantone novorum
Proventu scelerrum quærent uter imperet orbi?
Vix tanti fuerat civilia bella movere,
Ut neuter.*

(LUCAN., II, 59.)

Rectissimam eminendi viam docuit Christus, qui discipulos suos regibus gentium noluit conformari, ut dominentur in subditis, et qui potestatem exercent, benedici dicantur, sed qui major est, sponte minoretur, et solum præ cæteris, jure, quiete, viribus, et contentione remota, sibi vindicet officium ministrandi. At isti aliam prætulerunt, ascendentes ex adverso fratrum, et ministrandi humilitate rejecta, appetunt præ regibus gentium dominari. Nec dubium quin refrigerante, imo extincta charitate, sedem suam et ipsi ponant ad aquilonem. Siquidem « productos odere pares. » Utinam secuti essent, qui ea viderunt tempora, consilium Bruti, a quo eum, imminente bello civili, Catonis avertit auctoritas. Deceverat enim manus suas ab armis continere civilibus, quibus quanto quisque libentius et fortius immiscetur, tanto iniquior et immanior est. Ait ergo:

*Nunc neque Pompeii Brutum, nec Cæsaris hostem,
Sed bellum victoris habes.*

Si ergo sapiant hi, pro quorum dominio schismatici litigant, eos solos concurrere patiantur, alterutri metuant opem ferre, incerti quis victor futurus sit, certique quanta, quam gravis ruina, victis imminet.

Nulla manus, belli mutuo iudice, pura est.

Nam et

Victrix causa Deo [diis] placuit, sed victa Catoni.

(LUCAN., I, 123.)

Gaudeat plane mundus, cum alter solus vicerit, sed propensiori lætetur gaudio, si vicerit uterque, vel neuter. Conveniant ergo, si placet, in insula Lycæonia, aut alio, si quis tamen locus bellis, sive duellis est aptior: nam antiqui, teste Quintiliano, bellos dicebant, quos modo duellos appellamus, et sine orbis et urbis periculo vincat alteruter duellorum, quem Deus scilicet approbaverit, aut victorem esse permiserit. Victus quoque, si id victori placeat, demergatur in Tiberim, aut si cum eo mitius agendum videtur, retrudatur in caveam. Cui cum abbas loci claustrum, imo carcerem, aperuerit, protestetur se non illud ei, qui damnuatur, præparasse, sed victo. Siquidem

Nulla fides unquam miseros elegit amicos.

Qui vero vicerit, id est qui violentior fuerit, in Liparen, aliæque insulam exsul perpetuus deportetur ad marmora secunda, aut ad metalla damnetur. Facinus enim schismatis quos inquinat, æquat, nisi quia plerumque qui fortior, imo ferocior, idem

et iniquior est. Quid perniciosius aut odibilis bello civili? Nihil plane, præter rabiem schismaticorum, aut hæreticam pestem. Quorum utrum perniciosius sit, non facile dixerim, si tamen in his numerus est, ut unum segregetur ab altero. Cessabunt plane bella civilia, si præsumptioni desit temeritatis adiutor. Nec est qui concives possit urgere ad furorem, nisi eos aliquatenus ipsa delectet insania. Utique necessitas confurendi, aut nulla omnino, aut, ut multum, imaginaria est. Hæc quoque permultis maximisque periculis patet, quorum nemo satis declinat eventum, nisi præcaveat facultatem. Innuit hoc poeta gravissimus, aut si, juxta Quintilianum, rectius dicere malueris oratorem, non repugno, dum constet præcavenda esse etiam quæ possunt evenire pericula, et universitatem ab uno quolibet cogi non posse, ut sceleri obsequatur invita. Alit enim:

*Et quamvis nullo maculatus sanguine miles,
Quæ potuit fecisse, timet. Quid pectora pulsas?
Quid vesane gemis? quid fletus fundis inanes?
Nec te sponte tua sceleri parere fateris?
Usque adeone times, quem tu facis ipse timendum?
Classica dei bello; diros tu negliges cantus:
Signa ferat; cessa: jam jam civilis Erynnis
Concidet, et Cæsar generum privatus amabit.*

Sic sic, si Ecclesia Dei erigatur in spiritus libertatem. Si ministerium sceleris subire detrectet, aut omnino schismata sopientur, aut manente compage unitatis, soli inter se schismatici dimicabunt. Interim contineat ecclesia manus suas, quoniam gladius Petri, qui sanguinem carnali sitiebat affectu, mandato Domini ad præsens tegitur in vagina, et discipuli eradicare zizania properantes, præcipiunt messorum angelos expectare. Oret unitatis integritas, ut in se colligat dissidentes lapis incisus, in quo fundatur Ecclesia, quem schismatici reprobant, qui fecit utraque unum, et vestem suam in sortem fidelium integram cedere maluit, quam secari. Oret, inquam, ne deficiat fides, et expetens in cribro Satanas non disperdat, conculcet et triticum. Oret pacem, quærat pacem, et persequatur etiam fugientem. Meminerit ejus, qui cum posset producere plus quam duodecim legiones angelorum, exaltatus in crucem omnia acquisivit. Ipsa enim exinanitio adeo meruit exaltari, ut ad gloriam ejus flectatur omne genu. Schismaticos nocentes accipiunt, sed consentientes justos, nocentes faciunt bella sacerdotalia. Quiescunt ergo stantes a longe cum Petro, ut videant finem. Recolant illud ethnium:

*..... Si cælicolis furor arma dedisset,
Aut si terrigenæ tentarent astra gigantes,
Non tamen auderet pietas humana, vel armis,
Vel votis prodesset Jovi.*

Hoc quidem videtur esse servandum in his, ubi quis justius induit arma, scire nefas. Nam si hæreticus schismaticusve catholicum impugnat, assistere veritati pius est, et Romano pontifici devotissime famulari. Hoc quidem cum innoverit, nam schismaticus se catholicum esse saepe mentitur: Quis

enim præsumet summum judicare pontificem, cujus causa Dei solius reservatur examini? Utique quis hoc attentaverit, laborare quidem, sed proficere nequaquam potest. Nec ad unguem nomen pontificis areto; habeatur hic pontifex, cujusunque canonica præcessit electio. Jonas ut naufragium tolleretur, naufragium fecit, maluitque perire solus, quam alios involvere periculis suis; nec tamen regendæ navis curam suscepit. Salomon ab eo maternum convincit affectum, quod integrum meretricis calumniæ filium cedere maluit, quam partiri. At isti periclitari malunt Ecclesiam, et scindi, quam honorem non usurpare, et innocentem matri Ecclesiæ non inferre calumniam. « Hæc est, inquit, mater ejus, quoniam ex dilectione refugit sectionem. » Econtra hic privignus est, qui

Ferro rimatur viscera matris.

Quot et quantos tumultus, et strages dedit illa collisio, quando filius Petri Leonis adversus Innocentium bonæ memoriæ Quintum, domini Adriani præcesorem, cujus vitam et felicitatem in se in ævum protendat Dominus, conatus est ab aquilone ascendere? Nonne et stellarum partem secum traxit ruina ejus? Quis nescit Ægidium Tusculanum? Quis Petrum Pisanum, cui nullus, aut vix similis alter erat in curia? Quis recenseat episcopos, qui in tota fere Italia corruerunt? Profecto dum ruinæ illius exstabat ætate nostra memoria, incredibile est quæpiam adeo misere ambitiosum esse, ut ecclesiam scindere non formidet. Neminem ita stupidum esse credo qui non malit se deleri, quam ut pro eo tanta fiat turbatio. Si delictis nostris exigentibus, carnificum istorum quisquam ascenderit sedem Petri, et ad gubernaculum navis ejus, Domino indignante, accesserit, plane naufragium non immerito faciet, cum et Petrus vocatus a Domino, ad validiorem territis auram cœperit mergi, et navis, quæ Dominum habebat vectorem, de salute desperet, donec Christus dormiens precibus excitetur. Utique qui misere ascendit, rotatur miserius, et miserrime dejicietur; nec lætos habent exitus, quæ malo sunt inchoata principio. Discordia certissimum iniquitatis et defectus indicium est. Si quidem

*..... Minimas rerum discordia turbat
Pacem summa tenent.*

Phaeton in fabulis, dum paternos currus affectat, incendit orbem, et tandem miseratione dei, et ipse succensus corruit præceps, curru disiecto. Tunc

..... Isse diem sine sole ferunt:

(Ovid., Trist. V, viii, 51.)

et dum flagrat Ecclesia succensa schismate, Christus videtur abesse. Icarus quoque, dum elatus juvenili levitate fertur in cœlum, marinis fluctibus mergitur. Dejectus enim est dum allevaretur. Subvectio siquidem impiorum, gravioris ruinæ preparatio est. Quis autem eo iniquior, qui ministerium pacis, sacrificandi officium in rixas mittit, et car-

nificium? Quorsum, quæso, tanta immanitas? Nunquid ad vitam? Sed eorum *finis interitus* (Philip. iii). An ad gloriam? Sed *gloria eorum in confusione est* (ibid.). An ad voluptatem? Ergo *et eorum deus venter est* (ibid.). An ut nobilitentur in carne et sanguine? Sed *caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* (I Cor. XV). Nam adversus carnales non ego, sed hæc, et graviora his, apostolica intonat tuba: Quorum, inquit, *finis interitus, quorum deus venter, et gloria in confusione, quia terrena sapiunt* (Philip. iii). Si ut suam expleant voluntatem, aliis dominantes quod tyrannicum est, eis nihil minus proveniet. Tyranno siquidem nihil tutum est, aut quietum. Interroga Damoclem, et se hoc a tyranno Siciliæ didicisse fatebitur, cum ei undique in ardentibus prunas ruina immineret, ad primum nutum et quasi textentis licio dependens gladius, inter regales delicias cervici illius, similis ferienti, irrueret. Hoc quidem apud Claudianum astruit Theodosius. Ait enim:

*Qui terret plus ipse timet, sors ista tyrannus
Convenit, invadeant claris, fortesque trucident.
Muniti gladiis vivant, septique venenis,
Ancipites habeant artes, trepidique minentur.
Tu civem, patremque geras, tu consule cunctis.
Nec tua te moveant, sed publica vota.*

Erabeſce Sidon, ait mare (Isa. xxiii), quia jam carnalis loquitur, quæ vir spiritualis audire non potest. Si enim audirent sacerdotes vocem hanc, nequaquam per tela, per hostes currerent, ut primas cathedras occuparent. Sed licet omnes summi pontificatus apicem deferant, quantum salva religione licet, fugiendum, quam suscipiendum arbitror sapienti. Ut enim ex conscientia verum loquar, illius laboriosissima, et quantum ad statum præsentis sæculi pertinet, miserrima videtur esse conditio. Si enim avaritiæ servit, mors ei est; sin autem, non effugiet manus et linguas Romanorum. Nisi enim habeat unde obstruat ora eorum, manusque cõhibeat, ad convicia, ad flagitia et sacrilegia perferenda, aures, oculos, duret et animum. Tria quidem sunt, quæ præ cæteris, etiam prudentium omne iudicium subvertunt, amor inunerum, acceptio personarum, facilitas credendi. Nam ad ista moveri, et iustitiam dispensare, nullus omnino potest. Ergo et ab his immunem Romanum necesse est esse pontificem, qui omnium coercere debet excessus. Si odit munera, quis beneficia conferet in invitum? Quid largiturus est, qui non accipit? Aut quomodo, si non largitur, placabit Romanos? Si personas eorum non accipit, quomodo subsistet ante faciem eorum? Vix enim in conclavi causam poterit pensare sacerdotalem, quin eos in consiliis omnibus admittere compellatur. Quid quod cogitur damnare Simoniam, munera et retributiones? Si ea sequitur, nonne se ipsum propria voce condemnat? Si in summa potentia minima licentia est, profecto qui legibus præest, nulli subicitur, sed ab illicitis arctius coarctatur. Ergo et Romano pontifici minimam, eo ipso quo plurimum licet. Quid pondero-

sus est sollicitudine omnium Ecclesiarum? Apostolicum privilegium transit ad successores, et plane pars privilegii est, quam Apostolus ad Corinthios loquitur: *Quis, inquit, infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uxor?* (II Cor. xi.) Si totum non vultis revolvere, vel istud vindicet qui de primatu contendit, et, ut puto, cito faciet locum. Præterea qui Romanus pontifex est, eundem pro conditione Ecclesiæ quæ nunc est, esse servum servorum necesse est. Non equidem nuncupative ad gloriam, ut quidam opinantur, sed substantive, utpote qui servis Dei serviet vel invitus. Omnis enim persona Dei servit, et dispensatrix est clementiæ vel iustitiæ suæ. Servit angelus, servit homo, serviunt boni, serviunt mali, at ipse princeps mundi diabolus servit. Ergo et Romani serviunt Deo, et tyranni, quibus Romanum necesse est servire pontificem. Adeo quidem, ut nisi servierit, aut expontificem, aut exromanum esse necesse sit. Quis ergo eum servum servorum esse ambigit? Dominum Adrianum, cuius tempora felicia faciat Deus, huius rei testem invoco, quia Romano pontifice nemo miserabilior est, conditione ejus nulla miserior. Et licet nihil aliud lædat, necesse est ut citissime vel solo labore deficiat. Fatetur enim in ea sede so tantas miseras invenisse, ut facta collatione præsentium, tota præcedens amaritudo, jucunditas, et vita felicissima fuerit. Spinosam dicit cathedram Romani pontificis, in tantum acutissimis usquequaque consertam aculeis, tanteque molis, ut robustissimos premat, terat et comminuat humeros; coronam et phrygium clara merito videri, quoniam ignea sunt, sed nunquam a natali solo Angliæ malle exisse, aut in claustris beati Rufi, perpetuo latuisse dicit, quam tantas, nisi quia divini dispensationi reluctari non audeat, intrasse angustias. Dum superest, ipsum interroga, et crede experto. Hoc etiam mihi sæpissime adjecit, quod, cum de gradu in gradum a claustrali clerico per omnia officia in pontificem summum ascenderet, nihil unquam felicitatis, aut tranquillæ quietis, vitæ prioris adjectum est ab ascensu. Et, ut verbis ejus utar, nihil enim, cum præsens sum, sui gratia vult apud se absconditum esse ab oculis meis: In incude, inquit, et malleo semper dilatavit me Dominus; sed nunc oneri, quod infirmitati meæ imposuit, si placet, supponat dexteram, quoniam mihi importabile est. Nonne ergo miseria dignissimus est, qui pro tanta pugnat miseria? Sit sane ditissimus qui eligitur, sequenti die pauper erit, et infinitis fere creditoribus tenebitur obligatus. Quid ergo erit ei, quem nulla vocat electio, sed repugnante in membris Christo, ambitio cæca et cruenta non sine sanguine fraterno intrudit? Hoc quidem est Romulo succedere in paricidiis, non Petro in commissi dispensatione ovilis.

CAP. XXIV. *Epicureos nunquam assequi finem suum.*

Nisi dissimulet contentiosus, quæ tamen dissimulari ratio non permittit, ex superioribus luco-

clarins liquet, Epicureos nunquam assequi finem suum. Cum enim ad tranquillam aspirent vitam, et ad libidinem explendam se retrahant et philosophentur, imo desipiant (nemo enim quod male libet, potest sapienter implere) hoc per ista Babylonis fluenta nullus assequitur. Illos quoque Epicureorum nomine censendos arbitror, qui suam volunt in omnibus implere voluntatem. Nam cum res libidini serviunt, in voluptatem transit affectus. Si affectus affectui non pareat, quo magis vis, torqueris magis, si tamen sit libido in voluntate. Alioquin interdum velle quod non potes, jucundum est et fructuosum, si forte esurias et sitias iustitiam, laboriosum tamen. Mundus itaque Epicureis plenus est, eo quod in tanta multitudine hominum, pauci sunt, qui non famulentur libidini, id est corruptæ voluptati, sed laboriosæ voluntatis nexibus non impliciti, aut nulli, aut pauciores sunt. De loco voluptatis exclusus est homo, ex quo libido prævaluit, eo quod vita jucunda et tranquilla frui non potest, cui cœperit libido dominari. Maluit facere quod libuit, quam quod iussus est, et projectus in locum miseræ, in terram laboris missus est, ut ei, et semini suo, terra spinas et tribulos germinet, et in sudore vultus sui comedat panem suum (*Gen. iii*), qui in rectitudine voluntatis obediens, sine difficultate et labore plenam poterat habere voluptatem. Siquidem ad necessitatem et voluptatem, parata invenerat omnia. Vultus autem, sicut his placet, qui curiosius scrutantur verborum originem, dicitur a volendo; et sudor ejus, laborem et angustias indicat corruptæ voluptatis. Si ergo sudatur in eo quod confirmat cor hominis, et etiam in sumendo quod lartificat, quid est, quod sine labore sibi natura mortalis credat indultum? Anima sibi dictum recollit, quod matri omnium nostrum peccatrici sententia Creatoris intorsit. Parit ergo in dolore filios virtutum, quæ sine labore parit sobolem vitiorum. Natura namque peccatrix ad malum prona est, et corrupta ab adolescentia sua, quæ ætas origini vicinatur, ut sine labore et difficultate possit labi, et non possit erigi ad bona sine labore, et erecta, sine difficultate et gratia stare non possit. Parit itaque vitia, filias utique non filios sine dolore, sed procul dubio ad dolorem, sed in dolore filios, sed plane ad gaudium, non dolorem. Ergo Epicurus versatur in dolore, cujus vita filios parit, aut filias, et semper præsentis, aut futuras ingemiscit angustias. Nam, ut cætera taceam, præsentibus non lætatur, aut si cæcus non est, dum rerum metitur exitus, ea tanquam abeuntia et fugientia deplorat. Lætis etenim stare negatum est, nisi quis lætetur in his, quæ beatum faciunt, aut ad perpetuum proficiunt vitam. Præterit namque mundus hic, et omnia desiderabilia ejus. Quantumlibet blandiatur incautis, et dulces fallaciæ suæ propinet illecebras, novissima ejus quovis absinthio amariora sunt. Et quia ratio præsentem statum ejus imperfectum esse, usquequaque convincit, nescio quid solidum

A semper pollicetur in posterum, ut in omnibus amatoribus et sequacibus suis, nec unum ab initio duxerit ad perfectum, aut voti compotem fecerit. Hinc est quod avarus in mediis opibus esurit, potens et præsidens, in summo fastigio servit in profundo luxu: voluptuosum gaudii defectus angit, et famæ procus et gratiæ, in toto tumore inanis gloriæ vilescent. Cui ista non patent, nimium cæcus est, cum unusquisque eorum qui versantur in his, sibi quod appetit, deesse fateatur. Sunt tamen quorum oculus ita perstrinxit malitia, ut quæ per se licent, nequeant intueri. Sic oculis capti talpæ, lucis beneficium non agnoscunt, et innatis gaudentes tenebris, oderunt aerem puriorem, nec vivere queunt, si dilutius arceantur ab humo et latebris suis. Nonne talparum gerunt imaginem, qui semper in humo versantur, quorum tota conversatio in terra deprimitur, ut nihil altum sapiant vel divinum? Sed nec humanum quidem, cujus est, cum cætera animalia prona ferantur in terram, cælum, et quæ cælestia sunt erecta dignitate corporis et animi contemplari. Hi tamen suo, sed talpæ quodam naturæ vitio, deprimuntur. Profecto deterior est, quem culpa maculat, eo qui naturæ laborat imperio. Nec credas altum sapere, qui naturæ consortes, non tam virtute, quam vitii vult præire. Sed quid in grege isto talparum arguo cæcitatem, nisi quod aliorum fons esse videtur? Ab eo namque scaturiunt rivuli vitiorum, ut quasi in corpore uno videas confluisse rapacitatem leonis, sævitiam tigridis, gulam lupi, varietatem pardi, fraudem vulpis, tenacitatem harpyiæ, immunditiam suis, petulantiam hirci, superbiam equi, stoliditatem asini, obstinationem muli, toxicum hydræ, nigredinem corvi, et quicquid aliud perversitatis infundere potuit homini terrissima creatura. Nam ab eo universa hæc incommoda profluxerunt, dum boni et mali scientiam et similitudinem Dei promittit per rapinam. Exinde inclinata est ad malum natura hominis, cujus quasi quædam infantia præcessit innocens, dum a colloquiis pervertentibus et perversis abstiniuit. Siluit homo et mansit innocens, immisso sopore obdormivit innocens, expergefactus et agnoscens auxilium simile, quod ei fabricaverat Deus, innocenter locutus est magnalia Dei. Sed ex quo factus verbosior per ostium curiositatis eductus, exercuit cum tentatore verbi commercium, quasi ab infantia adolescens, concepto calore intumuit, et prævaricatus mandatum, cujus custodia ad gloriam fuerat profutura, corruptus est, ut extunc mirabili et invincibili lege conditionis inflictæ, sibi unio relictetur carnis et spiritus, ut nulla ratione componi possint, nisi illius gratia intercedat, qui fecit utraque unum, et carnem, in electorum fine, faciet a spiritu absorberi. Si verbis gentilium uti licet Christiano, qui solis electis divinum, et Deo placens, per inhabitantem gratiam, esse credit ingenium, etsi nec verba, nec sensus credam gentilium fugiendos, dummodo vitentur errores, hoc ipsum divina pru-

dentia in *Æneide* sua, sub involuero fictitii com-
menti, innuisse visus est Maro, dum sex ætatum
gradus, sex librorum distinctionibus prudenter ex-
pressit. Quibus conditionis humanæ, dum *Olym-*
peam imitatur, ortum exprimere visus est et pro-
cessum, ipsumque quem educit et provehit, produ-
cit et deducit ad manes. Nam *Æneas*, qui ibi fingitur
animus, sic dictus, eo quod est corporis habita-
tor : *ἔναος* enim, ut Græcis placet, *habitor* est,
δίπας corpus, et ab his componitur *Æneas*, ut si-
gnificet animam quasi carnis tugurio habitantem.
Sic etiam Neptunum ennosigæum, eo quod Sigæum
inhabitet. Primus itaque liber *Æneidos*, sub ima-
gine naufragii manifestas infantie, quæ suis procel-
lis agitur, exponit tunsiones, et in fine suo, abun-
dantia cibi et potus adulta, proslit ad lætitiā
convivalem. In confinio ergo adolescentiæ prodeunt
colloquiorum commēcia, et eorum intemperies
aut fabulas narrat, aut veris falsa permiscet, eo
quod multiloquio peccata deesse non possunt. Porro
tertius varios juvenutis, quasi suos canit errores :
eo quod illa ætas solus fere novit errores. Signi-
dem, ut ait ethicus :

*Imberbis juvenis tandem, custode remoto,
Gaudet equis, canibusque, et aprici gramine campi.
Cereus in cæritum flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus aris.*

(HORAT., *De art. poet.*, 161.)

Prima ergo ætas nutrice, secunda custodem ha-
bet, tertia quo liberior, eo facilius errat, nondum
tamen procedit ad crimina. Quarta illicitos amores
conciliat, et ignem imprudenter conceptum in pec-
tore, ad amantis infelicem producit rogi. Neque
enim inconcessis fatalem beatitudinem esse, sub
typo Mercurii ratio persuadet, docetque illum, qui
dum fuerat parvulus, sapiebat ut parvulus, loque-
batur ut parvulus, agebat ut parvulus, fusa irre-
fragabiliter apprehensa, evacuare quæ erant par-
vuli. Unde, ut ad memoratum ethicum redeamus :

*Conversis studiis, ætas, animusque virilis
Quærit opes et amicitias, inservit honori,
Commisisse cavet, quod mox mutare laboret.*

(Id., *ibid.*)

Ergo et virilis ætas puerilia, et juvenilia erubescit,
et si a perversa voluptate et immundo amore na-
vigii sui solvere non potest anchoram, præscindit
et funem. Sic et patriarchæ pudicus filius pallium
reliquit adulteræ, ne adulterii crimine involveretur.
Quinta maturitatem civilem promit, et ætatem de-
pingit vicinam senectuti, imo quæ ipsam jam in-
greditur senectutem. Nam et Patrum honores reco-
lit, majorum memoriam veneratur, et quasi ad
tumulum Anchisæ solemnes celebret ludos, in his
ipsis exilii sui miseriam recognoscit. Dum vero
hinc egreditur, transit ad sextam, et amissis Pali-
nuro et Miseno, duce scilicet navigii dormitante,
et temerarii prælii incentore, cum jam frigescent
affectus, viresque deficiant, non tam senectutem
sentit quam senium, et velut quemdam descensum

A ad inferos, ubi quasi rebus inutilliter gestis, totius
anteactæ vitæ recognoscat errores, et discat alia
via incedendum esse his, qui volunt ad dulces La-
vinie complexus, et fatale regnum Italiæ, quasi ad
quamdam arcem beatitudinis, pervenire. Constat
enim apud eos qui mentem diligentius perscrutan-
tur auctorum, Maronem geminæ doctrinæ vires
declarasse, dum vanitate figmenti poetici, philoso-
phicæ veritatis involvit arcana. Licet autem de
prima corruptione specialiter dictum sit, potest et
de singulis manifesta ratione monstrari, quia na-
tura hominis ab adolescentia sua prona est ad ma-
lum ; ut ex quo libero, licet depresso, cæperit uti
arbitrio, per se cadat sponte in culpam, et inde
merito suo præceps prolatur in pœnam : erigi
tamen nequaquam potest ad bonum, nisi gratia Dei
supponat manui suam. Lata est ergo Epicureorum
via, et haud dubiam ducit ad mortem, per pericula
tamen, per errores, per amaritudines et per omni-
modas vanitates, ut lætum et quietum tranquillæ
vitæ statum in ea nullus inveniat, vel ad illum
tandem, ea ducente, perveniat. Nam ut vera beati-
tudo possideatur, non vanis, sed veris insistendum
est bonis. Vana enim cultorem suum proturbant in
tenebras exteriores, ad fletum oculorum, stridorem
dentium, tinnitum aurium, et varias pressuras, et
pœnas inferorum, apud quos nullus ordo, sed sem-
piternus horror inhabitat.

CAP. XXV. Quæ via fidelissima sit, ad assequendum
quod Epicurei appetunt, vel pollicentur.

Sententiæ tamen non struo calumniam, quæ bea-
titudinem esse definit lætum semper et quietum
tranquillæ vitæ statum, sed interpretatione sini-
stra, et vitiosa exsecutione, arbitror infamatam.
Adeo quidem, ut cum Epicurei sint plurimi, id est
vani sectatores voluptatis, nomen hoc pauci pro-
fiteantur. Erubescunt enim dici quod sunt, et pro-
priam turpitudinem occultare nituntur nomine
alieno, dum non tam boni esse cupiunt, quam
videri. Si vero diffinitioni fidelis deus interpres,
et sententiæ commodus exsecutor, qui manum
apponat ori, id est qui facit quod loquitur, nihil
verius et rectius apud Stoicum, et Peripateticum
esse convinces, quos ad te, jucundo grandis viæ
D compendio, cum præceperis, introducā. Ne ta-
men ullam eo, quo Epicurei diffinitio tendit, viam
putes, eam tibi in calce libri, quasi in fine viæ,
conabor aperire. Est autem ardua et arcta, plana
tamen et recta diligentibus Deum, quo ducente,
docente et subvehente, non offendit quis ad lapidem
pedem suum. Ipse namque *lapis offensionis et petra
scandali* (1 Petr. II), gradientes in se quos accipit,
erigit et corroborat, ut humiliati in se, in eo glo-
riantes, audacter et libere præconentur, quia om-
nia in eo possumus, qui nos confortat. Via siqui-
dem hæc virtus est, duobus interfecta et arcata
limitibus, cognitione scilicet et exercitio boni.
Nosse namque bonum et non facere, meritorium
damnationis est, non via beatitudinis. Unde, in-

quis, hanc viam ingrediatur, qui in invio sum, et non in via? In tanta varietate viarum ignotarum advena et peregrinus, cujus oculi languerunt præ inopia, et fere jam deficiunt, quibus eam discernam indicis, ut ad id tranquillitatis et gaudii perveniam, quod promittis?

*Est, inquam, via sublimis cælo manifesta sereno.
Lactea nomen habet.*

Serena tibi cælum, ne turbetur præ indignatione oculus animæ tuæ, et facile lacteam hanc agnosces viam. Redi ad te, patrum suspice monumenta, et ibi intueri diligenter, ubi a via deflexis gressum, et ubi cecideris in errorem. Recolo autem nos aberrasse ibi primum, ubi impulsus et eversus est homo, ut caderet prævaricatione mandati, quando ad vetitum scientiæ lignum, suadente diabolo, tenerariam et incautam manum extendit. Abinde enim peccatum, accepta occasione per mandatum, seduxit me, et per illud occidit. Ipsum namque mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam, quia semper

Nitimur in vetitum,

— Quod non licet, acrius urit.

(OVID., *De amor.* III, IV, 17.)

Ad arborem scientiæ manum extendit, gulam implevit, et contra promissum fallacis inimici, et secundum interdictum veracis Dei, obtenebratus est homo, et in esuriam prostratus, fœdus feriens cum morte, et pactum faciens cum inferno. Boni tamen, et mali sciens factus est per experientiam, et multiplices miseriæ locum fecit in se. Ergo a ligno scientiæ dum prohibitus illud ascenderet, a veritate, virtute, vita cecidit et deviauit homo, nec revertetur ad vitam, nisi ad arborem scientiæ redeat, et inde veritatem in cognitione, virtutem in opere, vitam in iucunditate mutineat. Rationis itaque acumen exerceat, ut discernat inter bonum et malum, et in ipsis bonis aut malis, quid cui præponderet, agnoscat: jugi deinde curet sollicitudine, ne partem suam faciat deteriorem, sed toto conatu mentis et corporis, prælegendis inserviat. Ipse quoque labor dulcescat sibi, et totam amaritudinem rerum præsentium, ut ait beatus Gregorius, spe temperet futurorum. Nam et propheta diu noctuque sub expectatione Dei sui cibatur lacrymis: et sic lugentibus veritas ipsa, quæ nec fallit, nec fallitur, veram beatitudinem repromisit. Nec vereatur quis ad arborem scientiæ boni et mali manum extendere, primæ prohibitionis exemplo, quia exulem et erroneum ad illam invitavit ille, qui docet hominem scientiam, et juxta promissionem propheticam, ignaro indicat quid sit bonum. In arbore ergo scientiæ quasi quidam virtutis ramus nascitur, ex quo tota vita proficientis hominis consecratur. Neque enim ad genitorem vitæ, Deum scilicet, aliter redit, nisi qui virtutis ramum excisum de ligno scientiæ prætendit. Sed quis cito avellat ramum, cum vel ipsam arborem, id est quid fieri oportet pauci noverint? Nunquid ramus facile immotescit,

A ubi præ multitudine desipientium, et male agentium ipsa arbor occulitur? Hoc ipsum forte sensit et Maro, qui licet veritatis esset ignarus, et in tenebris gentium ambularet, ad Elysios campos felicium, et chari genitoris conspectum, Æneam admittendum esse non credidit, nisi docente Sibylla, quæ quasi σοῦ βουλῆ, consilium Jovis, vel sapientia Dei interpretatur, ramum hunc Proserpinæ, quæ proserpentem et erigentem se a vitili vitam innuit, consecraret. Ait ergo.

*Accipe quæ peragenda prius: latet arvo opacæ
Aureus et foliis, et lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer, hunc legit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris opera subire,
Auricomos quam quis decerpit ab arbore felus.
Iloc sibi pulchra summi ferri Proserpina munus
Insistit: primo avulso, non deficit alter
Aureus, et simili frondescit virga metallo.*

(VIRG., *Æn.* VI, 136.)

Plane quid pœnarum lateat in terrenis, vel quid in his possit mereri, solus agnoscit, qui de arbore scientiæ ramum bonæ operationis avellit. Eoque avulso, alter non deficit, quia quo amplius exercetur, eo magis succrescunt et proficiunt scientiæ et virtutes. Non tamen catenus Maronis, aut gentium insisto vestigiis, ut credam quempiam ad scientiam aut virtutem propriis arbitrii sui viribus pervenire. Fateor gratiam in electis operari et velle et perficere, ipsam veneror tanquam viam, imo revera viam, quæ sola ducit ad vitam, et quemque boni voti compotem facit. Lactea hæc est, innocentæ manifesta candore, et alimentorum sedulitate nutritrix explet officium, et sola præparat ad profectum. Nam sine ea proficit nullus. Clamat hæc in voce tubæ prævaricatoribus, ut redeant ad cor, eisque ad ardorem scientiæ, amoto gladio versatili et flammeo, ducatum in patriam promittit et ingressum. Plus dicam: ipsam arborem scientiæ, et lignum vitæ, in quo sunt omnes sapientiæ et scientiæ thesauri absconditi, et in quo habitat plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. II), extraxit, inscissa tamen substantia, et produxit in terram peregrinationis nostræ, et plantavit in medio Ecclesiæ, ut ab eo illustretur per scientiam, roboretur per virtutem, et exsulet in misericordia uberi, et gaudium Deus plenum sit, gaudium a Deo, et in Deo, gaudium quod nemo tollet ab ipsa. Accedat ergo ad arborem, ducente gratia, qui abducente concupiscentia deliquit in arborem, quoniam salus nostra ab eadem procurata est in ligno, quia mors ante processit a ligno. Accedat, sed contrarius passibus: quoniam contrariis expedit curari contraria. Et quia non fuerat hominem dejecturus tentator, nisi in mentem ejus elatio præcessisset, a timore concipiat unde humilietur sub potenti manu Dei, qui, exaltari desiderat in die visitationis. Abstineat a licitis, qui præsumpsit illicita, et incendium concupiscentiæ ordinata mitiget charitate. Delectetur in his, videat et nunc quia lignum pulchrum est visu, et ad vescendum suave, et fructum veræ

JOANNIS SARESBERIENSIS

METALOGICUS

(*Metalogicum* [secundum textum edid. Lug. Bat. Spomin. 1639] de novo contuli cum codice ms. qui in bibliotheca publica Cantabrigiensi servatur [li. 2, 31.] GILES.)

PROLOGUS.

In rebus humanis nil fere sic arbitror elimatum, ut aliqua ex parte detractio non pateat; cum mala de merito, bona autem de livore carpantur. Unde mihi metum persuasi detractorum aculeos æquanimitus tolerare; præsertim cum ex divina dispositione natura parens nos in ea ætate et regione ediderit, editosque sors in ea conditione, conviventiumque cœtu locaverit, qui malunt aliena carpere, quam sua respicere, componere vel emendare.

*Sic nemo in sese tentat descendere, nemo,
Sed præcedentis spectatur mantica dorso.*

(PERS. IV, 23.)

Potueram quidem scholarium, et eorum qui philosophiæ nomina profitentur, utcumque in silentio cavere morsus, sed omnino non possum concurialium dentes evadere. Omnibus obsequi, neminem ledere, solebat prodesse ad gratiam; ut juxta comicum: « Sine invidia laudem invenias, et amicos pares; » nunc autem vel sic raro proficitur ad commilitonum invidiam reprimendam. Nam obsequendi mos nota abjectionis inuritur; innocentia impotentia esse videtur professio. Taciturnos criminatur indoctus; facundus accedit ad garrulos. Vir gravis sedere dicitur in insidiis, minus gravis a levitate culpatur ineptus. Qui modestiam sequitur sermonis et operis, censetur factiosus. Postremo, si rixa non est, vix est ut livor non sit incuria. Si tamen in alea, et venatica, cæterisque curialium nugis omnem inter commilitones consumpsissem ætatem, C scripta mea nequaquam roderent, sicut nec ego illorum scripta redarguo. Mihi tamen pro minimo est, ut scribens ab illis judicer, qui magni faciunt minorum, histrionumque judicia, et velut servi abjectissimi, expavescent, ne de iis perperam loquatur, aut sentiat Thais, aut Thraso, Callirrhoe aut Bathyllus. Porro si philosophiæ professores persequuntur philosophantium amatorem, plane injuriosi sunt, et in eam male remunerant charitatem. Eos enim, etsi nequeam imitari, certe amare, honorare et colere propositum est. Scholarium vero

A debueram meruisse favorem: quos aut quod sunt aut quod fuerunt, quali possum advocacy defendo. Quod si utiliter gesserō, gratia et merces debetur eventui; sin autem minus, voluntati. Hinc est illud:

*Egisti nihil, inquis, et a te perdita causa est:
Tanto plus debes, Sexte, quod erubui.*

Neque enim a patrocinandi officio excludo potiores, si meæ devotionis protestor affectum. Præstantiores supremam manum apponant, et ad sententiam ferendam pro logicis, judicis inclinent officium. Siquidem cum opera logicorum vehementius, tanquam inutilis, rideretur: et me indignantem et renitentem, æmulus quotidianis fere jurgiis provocaret, tandem litem excepi, et ad eas calumnias, quas B procuraverat, sicut emergebant studii respondere. Unde factum est, ut illum ordinem sequi oportuerit, quo ille urgebat, et plerumque silere a potioribus, dum diluerentur objecta. Ipse enim procurabat, super quibus articulis vellet orationem procedere. Placuit itaque sociis, ut hoc ipsum tumultuario sermone dictarem: cum nec ad sententias subtiliter examinandas, nec ad verba expolienda, studium superesset, aut otium. Necessary enim occupationibus vix aliquid amplius deducebatur, quam refectio hora, vel somni: cum ex mandato domini mei, cui deesse non possum, sollicitudo totius Britannia, quod ad causas ecclesiasticas, mihi incumbat. Ad hæc sollicitudo rei familiaris, et curiales nugæ, studium excludebant, amicorum interpellatio me fere totum absorbuerat. Itaque justum arbitror, ut in his quæ temere dicta sunt, mihi venia facilius impendatur; si quid vero exierit aptius, ei gratia referatur, sine quo nihil potest humana infirmitas. Nam ingenium hebes est, et memoria infidelior, quam ut antiquorum subtilitates percipere, aut quæ aliquando percepta sunt, diutius valeam retinere. Linguam vero impolitam esse, stylus ipse conviciat. Et quia logicæ suscepī patrocinium, METALOGICON inscriptus est liber, quem quatuor voluminibus, ad recreationem lectoris, distinguere

curavi. More scribentium, res varias complexus sum, quas quisque probabit suo, aut reprobabit, arbitrio.

*Sunt bona, sunt quedam mediocria, sunt mala plura,
Quæ legis hic : aliter non fit, Ariste, liber.*

(MART. I, 17.)

Sic Martialis : sic et ego : malens sic nugari, quam ad formam Ganymedis, lepores agitare, vel

Nocturno putere mero, putere diurno.

(HOR. EP. I, XIX, 41.)

Nec dignatus sum, modernorum proferre sententias quos antiquis, in plerisque, præferre non dubito. Spero quidem quod gloriam eorum, qui nunc sunt, posteritas celebrabit, eo quod multorum nobilia mirer ingenia, investigandi subtilitatem, diligentiam studii, felicitatem memoriæ, fecunditatem mentis, et oris facultatem, et copiam verbi. De moribus vero nonnulla scienter, inserui : ratus omnia quæ leguntur aut scribuntur, inutilia esse, nisi quatenus afferunt aliquod adminiculum vitæ. Est enim quælibet professio philosophandi inutilis, et falsa, quæ se ipsam in cultu virtutis, et vitæ exhibitione non aperit. Academicus, in his quæ sunt dubitabilia Sapienti, non juro verum esse, quod loquor : sed seu verum, seu falsum sit, sola probabilitate contentus sum. Tu, ut libuerit, universa

examinabis, et singula, quia te iudicem meis operis consecravi, dum intelligam quod mihi opera non pereat, et impensa. Quod si, quod absit ! contigerit,

Inveniam alium si me hic fastidit Alexis.

(VING. ECL. II, 75.)

philosophanti quemlibet præferens histrionem. Tria quidem sunt (ut de consilio meo perfectius instruaris), quæ non modo mihi metum, sed plerisque scriptoribus periculum salutis, aut meriti dispendium afferunt : ignorantia veri, fallax aut proterva assertio falsi, et tumida professio veritatis. Novi enim quis dixerit : « Tutius auditur veritas, quam dicatur. » In audiendo enim custoditur humilitas, sed in dicendo sæpissime subrepat elatio. Ego autem in omnibus his agnosco errorem meum, qui et rerum ignorantia laboro, et falsum sapius, et magis quam expediat, tueor, et plerumque tumide, et cum elatione, donec me Deus corripiat et corrigit, ipsam profero veritatem. Unde lectorem et auditorem, quanta possum supplicatione, convenio, ut in orationibus suis memores mei sint apud Altissimum, impetrantes mihi præcedentium veniam delictorum, cautelam futurorum, notitiam veri, amorem boni, cultum Dei, et ut corde, ore, opere, exerceantur a nobis, quæ divinæ sunt placita voluntati.

LIBER PRIMUS.

CAP. I. Calumnia quæ ut Cernificio suo responderetur, extorsit.

Adversus insigne donum naturæ parentis et gratiæ, calumniarum veterem et majorum nostrorum iudicio condemnatam excitat improbus litigator, et conquirens undique imperitiæ suæ solatia, sibi proficere sperat ad gloriam, si multos similes sui, id est si eos viderit imperitos ; habet enim hoc proprium arrogantiae tumor, ut se commetiatur aliis, bona sua, si qua sunt, efferens, deprimens aliena ; defectumque proximi, suum putet esse profectum. Omnibus autem recte sapientibus indubium est quod natura, clementissima parens omnium, et dispositissima moderatrix, inter cætera quæ genuit animantia, hominem privilegio rationis extulit, et usu eloqui insignivit : id agens sedulitate officiosa, et lege dispositissima, ut homo qui gravidine faculentioris naturæ et molis corporeæ tarditate premebatur et trahebatur ad ima, his quasi subvectus alis, ad alta ascendat, et ad obtinendum veræ beatitudinis bravium, omnia alia felici compendio antecedit. Dum itaque naturam secundat gratia, ratio rebus perspicendis et examinandis invigilat ; naturæ sinus exentit, metitur fructus et effloresciam singulorum : et innatus omnibus amor boni, naturali urgente se appetitu, hoc, aut solum,

aut præ cæteris sequitur, quod percipiendæ beatitudini maxime videtur esse accommodum. Cum vero beatitudo communionis ignara, quæ aut qualis extra societatem sit, nec fingi quidem possit ; quisquis ea, quæ ad jus humanæ societatis, (quæ quodammodo filiorum naturæ unica et singularis fraternitas est), conciliandum et fovendum proficiunt, impugnat, viam adipiscendæ felicitatis omnibus videtur obstruere ; et præcluso pacis aditu, ut in se concurrant ad interitum orbis, naturæ viscera incitare. Hoc quidem est seminare inter fratres discordiam, hoc arma ministrare compositis ; hoc denique firmare novum et magnum chaos inter Deum et homines ; sic enim ad firmioris nexus compagem et charitatis custodiam, universitatis partes, creatrix D Trinitas, Deus unus et verus, ordinavit, ut alterius ope res altera indigeret, et altera defectum suppleret alterius ; dum sunt singula quasi singulorum membra. Semiplena sunt ergo omnia, si ab invicem dissolvantur ; sed aliorum fœderatione perfecta : quoniam omnia mutuis constant auxiliis. Quid ad beatitudinem obtinendam virtute fidelis, aut utilius ? Quid compendiosius ? hæc est enim fere singularis et unica via, quam ad beatitudinem gratiæ præparavit. Nam qui citra virtutis meritum beati sunt, non tam cundo illos perveniunt, quam trahuntur.

Miror itaque (non tamen satis, quia non possum). A quid sibi vult, qui eloquentiæ negat esse studendum; ipsamque sicut visum non cæco, auditum non surdo, asserit gratis a natura pervenire ei, qui mutus non est; sed plenius, si naturæ munus exercitio roboretur, nec tamen beneficium aliquod ab arte præstari; aut id minus, quam labor artis exposcat. Sicut enim eloquentia, non modo temeraria est, sed etiam cæca, quam ratio non illustrat; sic et sapientia, quæ usu verbi non proficit, non modo debilis est, sed quodam modo manca: licet enim quandoque aliquatenus sibi prodesse possit sapientia elinguis ad solatium conscientiæ; raro tamen, et parum confert ad usum societatis humanæ. Nam ratio, scientiæ virtutumque parens, alrix et custos, quæ de verbo frequentius concipit, et per verbum numerosius et fructuosius parit, aut omnino sterilis permaneret, aut quidem infecunda, si non conceptionis fructum in lucem ederet eloquio: et invicem, quod sentit prudens agitatio mentis hominibus publicaret. Hæc autem est illa dulcis et fructuosa conjugatio rationis et verbi, quæ tot egregias genuit urbes, tot conciliavit et fœderavit regna, tot univit populos et charitate devinxit, ut hostis omnium publicus merito censeatur, quisquis hoc, quod ad utilitatem omnium Deus conjunxit, ultitur separare. Mercurio philologiam invidet, et ab amplexu Philologiæ Mercurium avellit, qui eloquentiæ præceptionem a studiis philosophiæ eliminat; et, quamvis solam videatur eloquentiam persequi, omnia liberalia studia convellit, omnem totius philosophiæ impugnat operam, societatis humanæ fœdus destrahit, et nullum charitati, aut vicissitudini officiorum relinquit locum. Brutescent homines, si concessi dote priventur eloquii; ipsæque urbes videbuntur potius pecorum quasi septa, quam cœtus hominum, nexu quodam societatis fœderatus, ut participatione officiorum, et amica invicem vicissitudine eodem jure vivat. Quis enim contractus rite celebrabitur? quæ fidei aut morum disciplina vigeat? quænam erit obsecundatio aut communicatio voluntatum, subtracto verbi commercio? Non ergo unam, non paucos, sed omnes simul urbes et politicam vitam totam aggreditur Cornificius noster, studiorum eloquentiæ imperitus et improbus impugnator.

CAP. II. Descriptio personæ suppresso nomine.

Ipsam vero vulgato designarem ex nomine, et tumorem ventris et mentis; oris impudicitiam, rapacitatem manuum, gestus levitatem, fœditatem morum (quos tota vicinia despuit), obscenitatem lioidinis, deformitatem corporis, turpitudinem vitæ, maculam famæ, publicis aspectibus ingerens denudarem, nisi me Christiani nominis reverentia cohiberet. Memor enim professionis, meæ et fraternæ, quæ in Domino est, communionis indulgendum esse personæ credidi, dum tamen non indulgeatur errori. Defero ergo Deo, parcens naturæ, quæ ab ipso est, et impugnans vitium, quod contra ipsum est; dum

naturam corrumpit, quam ille generavit. Utique par est sine derogatione personæ, sententiam impugnari; nihilque turpius, quam cum sententia displicet, aut opinio, rodere nomen auctoris; longe quidem probabilius est, ut opinioni falsæ, quatenus tamen error tolerabilis est, parcat interdictum propter hominem, quam ut propter opinionem homo carpatur. Singula suis sunt examinanda indicia, et paria meritis sunt præmia conferenda; ita tamen, ut rigorem mansuetudo clementiæ vincat. Hæc itaque contemplatione, suppressi vulgati nominis notam: ne non tam erroris videar procurasse medelam, quam infensam deturpasse personam. Ut autem verum fatear, nihil est minus verum, quia quatenus Christiano licitum est, personam et sententiam æque contemno. Ut libet ergo ille stertat in dies medios, quotidianis convivacationibus ingurgietur ad crapulam, et in illis immunditiis volutatus incumbat, quæ nec porcum deceant Epicuri. Cæterum opinioni reluctor, quæ multos perdidit, eo quod populum, qui sibi credat, habet; et, licet antiquo novus Cornificius ineptior sit, ei tamen turba insipientium acquiescit. Illorum tamen maxime, qui, cum inertes sint et ignavi, videri, quam esse sapientes, appetunt.

CAP. III. Quando, qualiter et a quibus fuerit institutus?

Ego quidem omnino non miror si credulos auditores suos, multa mercede conductus et multo tempore aerem verberans, docuit nihil scire: cum et ipse sic edoctus sit a magistris. Siquidem non facundus, sed verbosus, et sine fructu sensuum, verborum folia inventum continue profert. Ea tamen est cautela hominis, cum æque omnium dicta vituperet, ut in astruenda sua, aut aliena sententia destruenda, nunquam manum conserat, ratione nunquam innitatur, nunquam susineat congressi in campo Scripturarum: nescio quid arduum et ignotum omnibus sapientibus, tumentis ventosi pulmonis folle concepit: unde alicui respondere, aut patienter audire quempiam, dedignatur. Si enim quidlibet proposueris, ille conviciabitur, aut ridebit. Si, ut ille propositum probet, expectas, dilatio necessaria est; ut, cum dies cesserit, tu expectationis fructu fraudaberis, eo quod margaritas suas, porcis alienis, ut ait, non vult esse communes. Fabellis tamen et nugis, suos pascit interim auditores; quos, sine artis beneficio, si vera sunt quæ promittit, faciet eloquentes, et tramite compendioso sine labore, philosophos. Nam et ipse accepit a doctoribus, quod nunc discipulis tradit, eosque sic instituit, sicut et ipse institutus est. Discipulos ergo in philosophia sibi faciet coæquales. Quid multa? nonne sic perfecti erunt, juxta illud Evangelii: *Discipulus omnis perfectus est, si sit sicut magister ejus?* (Luc. vi.) Eo autem tempore ista Cornificius didicit, quæ nunc docenda reservat, audienda quidem felicibus, et, ut dici solet, auri-bus Jovis, quando in liberalibus disciplinis, littera nihil erat, et ubique spiritus quærebatur, qui, ut

aiunt, latet in littera. Hylam esse ab Hercule, A
validum scilicet argumentum, a forti et robusto
argumentatore potestates vocalium, quinque jura
regnorum; et in hunc modum docere omnia, stu-
dium illius ætatis erat. Insolubilis in illa philoso-
phantium schola tunc temporis quæstio habebatur,
an porcus, qui ad Venalitium agitur, ab homine,
an a funiculo teneatur. Item, an capucium emerit,
qui cappam integram comparavit.

Inconveniens prorsus erat oratio, in qua hæc
verba, conveniens, et inconveniens argumentum,
et ratio non perstrepebat multiplicatis particulis
negativis et trajectis per esse, et non esse, ita ut
calculo opus esset, quoties fuerat disputandum.
Alioquin vis affirmationis et negationis erat inco-
gnita. Nam plerumque affirmationis vim habet ge-
minata negatio, itemque vis negatoria ab impari
numero convalescit. Siquidem negatio plerumque
iterata, se ipsam perimit; et contradictioni, sicut
regulariter proditum est, cœquatur. Ut ergo, pari
loco an impari versetur, deprehendi queat, ad
discepciones, collectam fabam et pisam deferre,
quæ conveniebatur, consilio prudenti consueverat;
ita quidem si intellectui rerum, quæ videbantur in
quæstione versari, operam dabat. Sufficiebat ad
victoriam verbosus clamor, et qui undecunque
aliquid inferebat, ad propositi perveniebat metam.
Poetæ, historiographi, habebantur infames, et si
quis incumbebat laboribus antiquorum, notabatur,
et non modo asello Arcadiæ tardior, sed obtusior
plumbo vel lapide, omnibus erat in risum. Suis
enim, aut magistri sui quisque incumbebat inven-
tis. Nec hoc tamen diu licitum; cum ipsi auditores
in brevi coerrantium impetu urgerentur, ut et
ipsi, spretis his, quæ a doctoribus suis audierant,
euderent et conderent novas sectas. Fiebant ergo
summi repente philosophi; nam qui illitteratus ac-
cesserat, fere non morabatur in scholis ulterius,
quam eo curriculo temporis, quo avium pulli plu-
mescunt. Itaque recentes magistri e scholis, et
pulli volucrum e nidis, sicut pari tempore mora-
bantur, sic pariter avolabant. Sed quid docebant
novi doctores, et qui plus somniorum, quam vigi-
liarum, in scrutinio philosophiæ consumperant, et
facilius instituti, quam illi juxta narrationes fabu-
losas, qui somniantes in Parnasso, repente vates
progrediebantur, aut citius quam ii qui de Castalio
Fonte Musarum munus hauriebant poeticum; aut
quam illi qui, viso Phœbo, Musarum, nedum mu-
sicorum, meruerunt ascribi consortio? Nunquid rude
aliquid, aut incultum, nunquid aliquid vetustum aut
obsoletum? Ecce nova fiebant omnia, innovabatur
grammatica, immutabatur dialectica, contemneba-
tur rhetorica: et novas totius quadrivii vias, eva-
cuatis priorum regulis, de ipsis philosophiæ adytis
proferebant. Solam convenientiam sive rationem lo-
quebantur, argumentum sonabat in ore omnium,
et asinum nominare, vel hominem, aut aliquid
operum naturæ, instar criminis erat, aut ineptum

nimis, aut rude, et a philosopho alienum, impos-
sibile credebatur *convenienter*, et ad rationis nor-
mam quidquam dicere aut facere, nisi *convenientia*
et *rationis* mentio expressim esset inserta. Sed
nec argumentum fieri licitum, nisi præmisso no-
mine argumenti. Ex arte et de arte agere idem erat.
Docebunt hi forte, quod poeta versificæ nihil dicet,
nisi cognominet versum, quod faber lignarius
scamnum facere nequeat, nisi scamnum aut lignum
volvat in ore. Inde ergo hæc sartargo loquendi
in qua senex insulsus exsultat, insultans eis qui
artium venerantur auctores, eo quod nihil utilitatis
in eis reperit, cum se eis dare operam simularet.

CAP. IV. Qualiter eraserint cōsortes erroris.

Cæterum hujus sectæ, post damnum temporis, B
rerumque jacturam, et spes deceptas, et propositi
sui solatio destitutas, multiplex usus emersit. Alii
namque, monachorum aut clericorum claustrum
ingressi sunt, et plerique suum correxerunt erro-
rem: deprehendentes in se, et aliis prædicantes,
quia quidquid didicerant, vanitas vanitatum est,
et super omnia vanitas. Plerique, inquam, eo quod
quidam, in sua perdurantes insania, tumidi vetusta
perversitate, malebant desipere, quam ab humili-
bus, quibus Deus dat gratiam, fideliter erudiri;
erubescabant enim formam discipuli, qui magisterii
præsumperant fastum. Si mihi non credis, claus-
tra ingredere, scrutare mores fratrum, et invenies
ibi superbiam Moab, et eam intensam valde; ut
arrogantia absorbeat fortitudinem ejus. Miratur C
Benedictus, et queritur quod, se quodammodo au-
ctore, latet lupo in pellibus agnitis: utique tonsu-
ram et pullam vestem a supercilio distare causa-
tur. Et, ut rectius dixerim, supercilium arguit, eo
quod tonsuræ vestibusque non consonet. Ritus ob-
servationum contemnitur, et sub imagine philoso-
phantis, spiritus fallacis elationis obrepit. Nota
sunt hæc, in omni veste, ac professione, vulgaris.
Alii autem, suum in philosophia intuentes defectum,
Salernum vel ad Montepessulanum profecti, facti
sunt clientuli medicorum, et repente, quales fue-
rant philosophi, tales in momento medici erupe-
runt. Fallacibus enim referti experimentis, in brevi
redeunt, sedulo exercentes, quod didicerunt. Hippo-
D
cratem ostentant, aut Galenum; verba proferunt
inaudita: ad omnia suos loquuntur aphorismos;
et mentes humanas, velut afflatus tonitruis, sic per-
cellunt nominibus inauditis. Creduntur omnia posse,
quia omnia jactitant, omnia pollicentur. Duo tamen
deprehendi eos fideliore tenuisse memoria, et fre-
quentius in eorum operatione versari. Alterum
quidem Hippocratis est (sed ibi vergit ad alium in-
tellectum): « Ubi, inquit, indigentia, non oportet
laborare; » et revera inopportunitatem et inofficiosum
opinantes, dare operam indigentibus, et ei qui no-
lunt, aut nequeunt, vel solis verbis, eorum plene
gratiam referre mercedis. Alterum profecto est,
non, quod meminimus, Hippocratis, sed diligentium
adfecto medicorum: « Dum dolet, accipe. » Occasio

siquidem exigendi maxime opportuna est, cum dolor cruciat ægotantem, sibi que cooperantur languentis exulceratio et avaritia medentis. Si convalescit æger, operam danti medico ascribitur; si deficit, ejus invalescat auctoritas, qui hoc antea familiaribus suis revelavit. Siquidem impossibile est non evenire, quod de industria prævaticinatus est, cum huic sospitatem, isti sinistram exitum pronuntiavit ægotantis. Si evasurus est æger, curatur facile; nisi quatenus incolumitatem ejus medicus præpedit imperitus. Sin autem non, ut Sollius Sidonius ait, « occidit officiosissime. » Quidni? Nunquid enim naturæ secretos latentesque cuniculos deprehendit homo totius philosophiæ ignarus? et qui nec recte loqui novit, nec recte intelligere quæ scripta sunt aut quæ dicuntur, cum fere quot disciplinæ sunt, tot sint linguæ, et in ipsis plerumque auctoribus, non sit major, in corporali compositione, diversitas facierum, quam in usu varietas linguarum? Homo enim homini assimilatur; sed nec gemelli invicem usquequaque se exprimunt. Vox voci conformatur interdum, sed nec sororum, et si vis, nec Musarum eadem etiam vocis agilitas. Consonant enim voces, sed dispare, ipsaque disparitas, suis cœquata proportionibus, est apta concentui, et quodammodo gratior, quam si identitatem pareret similitudo. Habent itaque linguæ idiomata sua, et singuli suum loquendi modum, quem, qui ignorat, non magis commode philosophabitur, quam si picam, humana conantem verba, velit homini cœquare. Alii profecto, similes mei, se nugis curialibus manciperunt, ut magnorum virorum patrocinio freti, possent ad divitias aspirare, quibus se videbant, et judicio conscientiæ, quidquid lingua dissimulet, fatebantur indignos. Taceo vias istorum, quoniam eas Polycratius noster diligenter exsequitur, etsi omnes plene non sufficiat indagare; hoc enim vires excedit humanas. Alii autem Cornificio similes, ad vulgi professiones, easque profanas relapsi sunt, parum curantes quid philosophia doceat, quid appetendum, fugiendumve denuntiet: dummodo: « rem faciant, si possunt, recte, si non, quocunque modo. » Exercent fœnebrem pecuniam, alternis vicibus rotundaverant, adæquantes. Nihil enim sordidum putant, nihil stultum, nisi paupertatis angustias, et solas opes ducunt esse fructum sapientiæ. Siquidem celebre est in corde eorum, quod ait ethicus, etsi hoc eum, quia contemnitur, dixisse non noverint:

*Et genus, et formam, regina pecunia donat,
Et bene nummatum decorat Suadela, Venusque:*
(HORAT., Ep. I, vi, 38.)

Hoc autem quasi quadrivio, sibi utique necessario, evadebant illi repentini philosophi, et cum Cornificio, non modo trivii nostri, sed totius quadrivii contemplatores. Nam, ut dictum est, aut sub prætextu religionis mergebantur in claustris, aut, sub imagine philosophandi et utilitatis publicæ, confugebant ad physicam; aut sub honestatis velamine,

A quo splenderent et sublimarentur, se præclaris domibus ingerebant; aut, sub obtentu necessitatis exercendique officii, dum lucrum sitiiebant, multiplicis avaritiæ voragine absorbentur. Adeo quidem, ut sic proficientium philosophorum, aut, ut verius dixerim, deficientium collatione, quivis in turba profanæ multitudinis, rudis ad flagitia videretur.

CAP. V. *Quantis viris, et cur, familia illa detrahenda deat.*

B Solebat magister Gilbertus (tum quidem cancellarius Carnotensis, et postmodum venerabilis episcopus Pictavorum) temporis ejus, nescio ridens aut dolens insaniam, cum eos videbat ad studia, quæ prædicta sunt, evolare, eis artem pistoriæ polliceri, quoniam illa est, ut siebat, in gente sua, quæ sola accipere consuevit omnes, aliis operibus aut artificio destitutos. Ars enim facillime exercetur, et subsidia est aliarum, præsertim apud eos, qui panem potius quam artificium querunt. Sed et alii viri, amatores litterarum (utpote magister Theodoricus, artium studiosissimus investigator, itidem Willelmus de Conchis, grammaticus, post Bernardum Carnotensem, opulentissimus et peripateticus palatinus, qui logicæ opinionem præripuit omnibus cœtaneis suis, adeo ut solus Aristotelis crederetur usus colloquio) se omnes opposuerunt errori. Sed nec universi insanientibus resistere potuerunt: insipientes itaque facti sunt, dum insipientiæ resistebant, et erronei diutius habiti, dum obviare nitebantur errori. Verumtamen, fumus ille cito evanuit, et prædictorum opera magistrorum et diligentia redierunt artes, et quasi jure postliminii, honorem pristinum nactæ sunt, et post exilium, gratiam et gloriam ampliorem. Invidit Cornificius, et turpe reputans, ut senex mitteretur ad scholas et ut sensu puer appareret, senex ætate culpæ cœpit, quod se posse consequi desperabat. Sententias carpebat omnium, eo quod ei dissimiliter universi sentirent. Sic vulpes a desperatione cerasa culpatur, et ut dici solet rusticano proverbio, quod negatur, ducit inutile. Inde ergo iræ, hinc lacrymæ, hinc indignatio, quam adversus discipulos memoratorum sapientium concepit Cornificii domus: undique in eos exercet dentem, sed in soliditate eorum frangit, ut dicitur, genuinum. Impudenter etiam, (in latebris tamen, quia palam non licet), offuscare nititur splendidissima lumina Galliarum, Laudum gloriam, fratres theologos, Ansellum et Radulfum, quorum memoria in jucunditate et benedictione est: quos nemo laceravit impune, et qui solis displicuerunt hæreticis, aut flagitiorum turpitudine obvolutis. Nam de Alberico Remensi et Simone Parisiensi palam loquuntur, et proverbium nullum dicunt, et sequaces eorum, non modo philosophos negant, imo nec clericos patiuntur: vix homines sinunt esse, sed boves Abrahæ vel asinos Balaamitis duntaxat nominant; imo derident, aut si quid scommatice magis aut lædore in eos dici potest. Wil-

lelmus de Campellis, errasse convincitur scriptis propriis. Vix parcitur magistro Hugoni de Sancto Victore: et hoc quidem magis propter habitum religionis, quam propter reverentiam scientiæ aut doctrinæ. Deo enim in ipso deferunt, non personæ.

Rodbertus Pullus, cujus memoria bonis omnibus jucunda est, diceretur filius subjugalis, nisi sedi apostolicæ deferretur, quæ ipsum, de doctore scholastico, cancellarium fecit. Ut autem licentius hæc familia aliis derogaret, religionem extrinsecam induit paterfamilias (de interna enim cognoscet Dominus, et judicabit) et Cisterciensium, Cluniacensium, Præmonstratensium, aliorumque, quorum fama hilarior est, familiaritatem capiat, ut ab eorum auctoritate possit esse insignis. Ego autem detractionem ejus familiæ æquanimitè porto, et me factor aliquos præmissorum habuisse doctores, et item aliorum audisse discipulos, et ab eis modicum id didicisse, quod novi: neque enim, ut Cornificius, me ipsum docti. Nec multum curo, quid ineptum in auribus suorum cornicetur. Ingratus enim est, et perversi ingenii, qui profectus sui diffilitur auctorem. Sed hæc hactenus, nunc, prætermissem personæ ineptis, ipsius sententiæ redarguamus errorem.

CAP. VI. Quibus rationibus nitatur.

Non est ergo ex ejus sententia (si tamen falsa opinio sententia dicenda est) studendum præceptis eloquentiæ, quoniam eam cunctis natura ministrat, aut negat. Si ultro ministrat, aut sponte, opera superfluit et diligentia; si vero negat, inefficax est et inanis. Nam plerumque ad maximam propositionum robur accedit: «Tantum quemque posse, quantum natura permiserit.» Adeo quidem, ut apud serietatem fidelium historicorum constet, Dædalum non volasse, quoniam ei natura alas negaverat, sed tyrannicam rabiem subito evasisse navigio. Præterea ratio præceptorum, quod pollicetur, non efficit: et omnino impossibile est, ut quis eloquens sit, etiam diligentissimo studio præceptorum. Sufficit enim usus verbi loquendique inter cohabitantes commercium; et linguæ cujusque habet potissimam facultatem, qui officium ejus crebro exercet.

Apud Græcos planum est hoc, et Latinos. Idem Galli nobis attestantur, et Britones. Apud Scythas et Arabes, imo ubique locorum, verum est, quia usus magistrum reddit:

Labor omnia vincit

Improbis.

(VING. Georg. 1, 145.)

et assiduitas operis, in quavis arte, præstantissimum facit opificem. Ad hæc, etsi eloquentiæ præcepta proficerent, plus habent laboris quam utilitatis, nec dispendium operæ æqua unquam compensabitur retributione mercedis. Græca plebs, et Hebræa, sine præceptorum difficultate, linguæ suæ compendio utitur, et tam Galli quam Britones, et aliæ iidem gentes, commercium verbi, ante a nuticum sinu, quam a cathedra doctorum excipiunt.

PATROL. CXCIX.

Nutricis linguam plerumque redolet ætas virilis, nec potest interdum ab eo, quod tenerior ætas eliberat, doctorum diligentia erudiri. Quam recte loquuntur, quam expedite, singulæ gentes, in linguis, quas eis decreti divini constitutio assignavit? Nunquid artem orationis expectant, aut præcepta eloquentiæ? Postremo, quid est eloquentiæ cum philosophia? altera enim consistit in verbo, altera sapientiæ vias affectat, investigat, et circuit, et interdum pro studio efficaciter apprehendit. Plane eloquentiæ præcepta sapientiam non conferunt; sed nec amorem ejus: et sæpissime quidem ei obtinendæ non conferunt. Res enim philosophia, aut finis ejus, quæ est sapientia, quærit, non verba. Itaque ex his liquet, quia præcepta eloquentiæ ab operis suis philosophia eliminat.

CAP. VII. De commendatione eloquentiæ.

Cornicatur hæc domus insulsa (suis tamen verbis) et quam constat totius eloquii contempsisse præcepta. Sicut enim de se ipsa testatur, gravium temporum casuumque non potest simul curare juncturam et constructioni sensuum operam dare. Esto, loquatur falso, dum verum sentiat, sed plane non acquiescet, quia homo ore mendax, et spiritu falsum loquitur, et falsum sentit. Ait enim: superflua sunt præcepta eloquentiæ, quoniam ea naturaliter adest aut abest. Quid, inquam, falsius? Est enim eloquentia facultas dicendi commode quod sibi vult animus expediri. Quod enim in abditio cordis est, hoc quodammodo in lucem profert et producit in publicum. Siquidem non est eloquens, quisquis loquitur, aut quidquid voluerit, utcumque loquitur, sed ille duntaxat, qui animi sui arbitrium commode profert. Ipsaque commoditas exigit facultatem (quæ a facilitate dicitur) ut sequamur mores nostros, quibus gratum est, in ea parte, Stoicos imitari, qui ad verborum faciliorem intelligentiam, rerum etiam originem studiosius perscrutantur. Ergo cui facilitas adest commode exprimendi verbo quidem, quod sentit, eloquens est. Et hoc faciendi facultas, rectissime eloquentia nominatur. Qua quid esse præstantius possit ad usum, compendiosius ad opes, fidelius ad gratiam, commodius ad gloriam, non facile video. Nihil enim dotem istam naturæ et gratiæ antecedit, aut rarum. Siquidem cum virtus et sapientia, quæ forte, sicut Victorino placet, verbis potius quam substantia, differunt, in appetendis locis primum obtineant, secundum sibi eloquentia vindicat; tertius autem cedit locus bonis corporis, eique ad materiam gerendorum, cohabitantium favor et rerum copia quarto loco succedunt. Secutus est hunc ordinem ethicus, votorumque seriem in ordine expetendorum eleganter expressit:

*Quid roveat dulci matricula majus alumno,
Quam sapere et fari possit quæ sentiat, et cui
Gratia, fama, valetudo, cōtingat abunde,
Et mundus victus, non deficiente crumena.*

(HORAT., Ep. 1, IV, 8.)

Si ergo, verbi et rationis usu, aliorum animantium

naturam humana dignitas antecedit, quid conduci-
bilis ad omnia, quid ad claritatem conciliandam po-
tentius, quam in eo naturæ prævenire consortes et
generis, in quo solus homo cætera vincit? Hæc
autem, cum omnem ætatem doceat et exornet, cla-
riorem efficit juventutem: eo quod ætas tenerior
gratiæ quodammodo lenocinatur, ut ingenium vin-
dicet. Qui sunt enim qui florent inter concives?
Qui sunt qui opibus pollent? Qui sunt qui præva-
lent viribus, et in omnibus negotium obtinent, nisi
eloquentes? Nam ut Cicero est auctor, nihil est tam
incredibile quod non dicendo fiat probabile; nihil
tam horrendum et incultum, quod non splendescat
oratione et quodammodo mansuescat, tanquam si
excolatur. Qui ergo tanti boni contemptor est, ma-
nifestissime desipit. Qui autem diligit, imo se dili-
gere simulat, et non excolit, nimis negligens est,
et desipientiæ proximus.

CAP. VIII. *Quod natura juvanda est usu et exercitio.*

Cæterum hanc aliquando habituris, gratis ipsa
natura largitur; et non habituris, eam negat, et
perpetuo subtrahit, ut liquido constet, operam ul-
teriolem, aut inanem esse, aut supervacuam. Quare
ergo, doctissimi Cornificiani, peritiam omnium non
habetis linguarum? Quare non saltem Hebræam
nostis? quam, ut aiunt, natura parens primigenis
tradidit et generi conservavit humano, donec uni-
tatem scidit impietas, et confusione linguarum pro-
strata est elatio, quæ in cælum conscendere, non
virtute, sed viribus moliebatur, turre constructa.
Quare non hanc, quæ cæteris naturalior est, ut sic
dicatur, natura docente loquuntur? Est autem na-
tura, ut quibusdam placet, (licet eam sit definire
difficile), vis quædam genitiva, rebus omnibus insi-
ta, ex qua facere vel pati possunt. Genitiva autem
dicitur, eo quod ipsam res quæque contrahat, a causa
suar generationis, et ab eo quod cuique est princi-
pium existendi; res enim quælibet a componentibus
contrahit, unde ad hoc apta sit vel ad illud: sive
accedant ad originem materiæ et formæ, ut in
simplicibus, qui coactionem partium non ad-
mittunt; sive ratio componendi ad solius divinæ
bonitatis decretum accedat. Nam et hæc ipsa prima
natura est, auctore Platone qui, sicut Victorinus et
alii multi testantur, et certissimam omnium rerum
naturam esse asseruit, divinam voluntatem: siqui-
dem natura creata, ab hoc fonte manat, et quidquid
operatur, operis sui Deum habet auctorem: ita
quidem, nisi sit corruptionis opus, et culpæ, in quo,
ab auctore suo natura degenerat. Vis itaque origi-
nally indita cuique, ex qua opus, aut aptitudo
procedit, natura quidem est, sed creata. Alias qui-
dem definitiones, quæ sparsim in diversis reperiun-
tur auctoribus, eo plerumque trahendas arbitror, ut
natura, quæ creata est, describatur. Nam et ignis
artifex, qui per invisibiles vias, procedit ad res vi-
sibiles procreandas, creatus quidem est; sed pace Ari-
stotelis et Chalcidii, eum naturam esse aliqui diffiten-
tur. Item principium motus secundum se, a Deo

A habuisse initium, nec Aristotelem negaturum credo.
De Boetio certus sum; quia id quod facere vel pati
potest, non negabit esse creatum. Sed et unam-
quamque rem informans specifica differentia, aut ab
eo est per quem facta sunt omnia, aut omnino nihil
est. Alii quoque modis natura describitur; sed
quidquid aliud a Platónico ponitur, aut de rerum
numero tollendum est, aut divinis operibus ascri-
bendum. Sed utamur ad præsens prima definitione,
quæ ad usum præsentis articuli magis videtur ac-
cedere. Esto ergo; sit potens et efficax vis illa ge-
nitiva, indita rebus originaliter: certe, sicut vitio
corrumpi aut impediri, sic variis adminiculis repa-
rari vel adjuvari potest. Nam et pueri vulgo gar-
riunt, eum gerendi aliquid habere aptitudinem na-
turalem, cui aptitudinis negatus est usus; quod
enim gressibile est, interdum gradi non potest, et
qui bipes est natura, actu plerumque caret utroque
pede, vel altero. Cura itaque non superfluit, sed
naturam juvat, faciliusque reddit, quod tamen ut-
cunque forte fieri posset. Nam et Socrates, ut tra-
ditur, natura petulcus erat, et mulierosus (ut verbo
utar historiæ) naturæ tamen intemperantiam, cas-
tigatione philosophiæ et virtutis exercitatione re-
pressit et domuit. Obtusioris ingenii tradunt fuisse
Scaurum Rufum, sed sedulitate exercitii, in id vi-
rium evasisse, ut Ciceronem ipsum Allobroga no-
minaret. Si exemplis utendum fuerit, undique fiet
conspicuum, quia nec diligentia inanis est, ubi est
natura obtusior; et nec abundat cura, utpote su-
perflua, et sic ut fuerit ad aliquid agendum natura
benignior. Licet enim plerumque natura domine-
tur, et sit proclivior in alterutro; tamen, sicut fa-
cile corrumpitur a negligentia, sic a cultura, et a
cura sæpissime mansuescit.

*Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est: eg nec studium sine divite vena,
Nec rude quid possit video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, et conjurat amice.*

(HORAT., *Art. poet.*, 409.)

Prodest utique natura, sed eatenus aut nunquam,
aut raro, ut sine studio culmen obtineat; nihil enim
est tam validum, tam robustum quod diligentia non
enervet, nihil tam erectum quod non deiciat; sicut
econtra quamlibet humilem gradum, cura diligens
erigit et conservat. Ergo si natura propitia est,
contemni non debet, sed excoli ut facile prosit; si
adversa, diligentiores cultum exigit, ut ope virtutis,
felicius et gloriosius invalescat.

CAP. IX. *Quod homines nititur elingues facere, qui
logicam impugnat.*

Quis autem ab ope naturæ hunc assecutus est
titulum, ut sine studio in omnibus, imo vel in una
linguarum, eloquentissimus haberetur? utique si
eloquentem esse, bonum est et eloquentissimum,
melius erit. Neque enim hic in contrarium boni,
quod proponitur, comparisonis gradus excrescunt.
Quemadmodum in eo, qui disertus dicitur, aut di-
sertior, cum positivus sapientiæ sensum habeat, et

eloquentiæ quantum excrescit comparatio, tantum A
decrescit sapientia, et eloquii fluvius invalescit. Sic
enim nonnullis grammaticis placuit. Sed licet ali-
quæ artium contingentium et docentium virtutem,
eloquii naturam attingant, illa tamen quæ ad pla-
citur fere est, naturaliter sciri non potest, quia
nec naturalis est; non est enim eadem apud omnes.
Quocirca id quod est homini præcipue debitum,
imprudenter sine hominis beneficio a natura exigitur:
at hæc domus, non eloquentiam criminatur,
quæ omnibus necessaria est, et commendatur ab
omnibus, sed artes eam pollicentium, arguit esse
inutiles. Eo itaque opinionis vergit intentio, ut non
omnes mutos faciat, quod nec fieri potest, nec ex-
pedit, sed ut de medio logicam tollat. Est enim
fallax, et ut ait, professio verborum, et quæ mul-
torum consumpsit ingenia, et non modo philoso-
phiæ studiis præclusit viam, sed gerendis omnibus
rationem et exitum interclusit.

CAP. X. *Quid significet nomen logicæ, et quod omnes
artes colendæ, nisi reprobatæ sint.*

Ecce propositi planior est intentio, et logicam
aggreditur expugnare, quæ omnis philosophiæ se-
mitas pari furore persequitur. Veruntamen ab ali-
qua fuerat inchoandum. Illam itaque præferri pla-
cuit, quæ cæteris notior, et huic hæresi familiarior
videbatur. Congrediamur ergo, et quid censeatur
nomine logicæ, proferatur in medium. Est itaque
logica, (ut nominis significatio latissime pateat), lo-
quendi vel disserendi ratio. Contrahitur enim in-
terdum, et duntaxat circa disserendi rationes, vis
nominis coarctatur. Sive itaque ratiocinandi vias
doceat, sive omnium sermonum regulam præbeat,
perfecto desipiunt, qui eam dicunt esse inutilem:
cum utrumque ratione clarissima doceatur esse
pernecessarium. Duplicitatem vero hujus significa-
tionis, nomen a Græca quidem origine contrahit,
quoniam ibi λόγος, nunc sermonem, nunc rationem
significat. Sed ut quam latissime protendatur signi-
ficatio, ei, ad præsens, sermonum omnium magi-
sterium tribuatur; ut nusquam convincatur esse
inutilis, cum etiam secundum generalioremodum,
tota perutilis esse et necessaria apparuerit. Si enim,
ut sæpe dictum est, necessarius (quod D
nemo negat) est usus verbi, quanto compendiosius
docetur, tanto est doctrina utilior et certe fidelior.
Stultum enim est in eo diutius cum labore et diffi-
cultate versari, quod aliter expediri facile et cito
potest. Solet hoc negligentibus evenire, et qui ja-
cturam temporis nullius putant esse momenti. Om-
nium itaque gerendorum artes amplectendæ sunt,
et colendæ, eo quidem studiosius, quo ab optima
parente natura originem ducunt, et nobilitatem
generis, facili et felici gerendorum protestantur ef-
fectu. Gerendorum ideo dixerim artes colendas,
ad discretionem artium, quæ versantur in maleficiis;
ut sunt sortilegorum, et cæteræ reprobatæ ma-
theses. Quæ quoniam ab officiis alienæ sunt, a toto
hominum cœtu, recte philosophantium decreto, eli-

minari debent. Sed de his latius dictum est in Po-
lyoratico.

CAP. XI. *Quid ars, et de speciebus ingeniorum: et
quod artibus excolenda sunt.*

Est autem ars, ratio, quæ compendio sui natura-
liter possibilitium expedit facultatem. Neque enim
impossibilitium ratio præstat, aut pollicetur effectum;
sed eorum, quæ fieri possunt, quasi quodam dispen-
dioso naturæ circuitu compendiosum iter præbet et
parit, ut ita dixerim, difficilium facultatem. Unde
et Græci eam *μίσθος* dicunt, quasi compendiarium
rationem, quæ naturæ vitet dispendium, et anfra-
ctuosum ejus circuitum dirigat, ut quod fieri expe-
dit, rectius et facilius fiat. Natura enim, quamvis
vivida, nisi erudiat, ad artis facilitatem non per-
venit: artium tamen omnium parens est, eisque, quo
proficiant et perficiantur, dat nutriculum rationem.
Excitat enim primo ingenium ad res aliquas perci-
piendas: et cum eas perceperit, deponit quasi in custo-
dia et thesauro memoriæ; ratio vero quæ percepta et
commendanda vel commendata sunt, studio dili-
genti examinat, et ex natura singulorum, de singu-
lis (nisi forte labatur in aliquo,) verum profert in-
corruptumque iudicium. Hæc tria quidem, quasi
omnium artium fundamenta et instrumenta, natura
præmittit. Est autem ingenium, ubi Isidoro placet,
vis quædam animo naturaliter insita, per se valens.

Hoc autem exprimere videtur ista descriptio,
quod natura animo vim quamdam indidit, quæ aut
primitivus motus animæ est, aut motum excitat
primitivum, quem anima exercet in rerum investi-
gatione. Unde et per se dicitur: *Valens*, eo quo I
nullius præcedentis opem expectat, et omnes præ-
venit, et juvat subsequentes; præcedit enim inve-
stigatio comprehensionem, examinationem et custo-
diam omnium sciendorum. Itaque proficiscitur a
natura, studio juvatur et exercitio: ut quod dif-
ficile fuerat in prima agitatione, ab assiduitate usus
reddatur facilius; et cum regulas hoc faciendæ de-
prehenderit, fiat, nisi desuetudinis et negligentiae
torpor obsistat, facillimum. Et hæc quidem est om-
nium origo artium, ut cum natura perjacens, usum
et exercitium studii peperit, usus et exercitatio
artem; ars autem, eam, de qua nunc agitur, facul-
tatem. Valet itaque per se ingenium, exercitatio,
ex usu ab utroque memoria; et ab his etiam ipsa
ratio convalescit, artesque producit, et hoc quidem
pro capacitate ingeniorum. Horum autem tria sunt
genera, sicut Carnotensis senex Bernardus, fre-
quenti colloquio, suis auditoribus tradere consuevit.
Aliud enim advolans, aliud infimum, aliud mediocre
est. Advolans quidem eadem facilitate, qua perci-
pit, recedit a perceptis, nec in aliqua sede invenit
requiem. Infimum autem sublimari non potest,
ideoque perfectum nescit; at mediocre, et quia ha-
bet in quo sedeat, et quia sublimari potest, nec de
perfecto desperat, et philosophantis exercitio ac-
commodissimum est. Et in hac quidem specie na-
turæ, opinor, artium fundamenta fecisse; usus

enim hujus studio invalescit. Est autem, ut Ciceroni placet, studium, assidua, et vehemens animi applicatio, ad aliquid agendum magna cum voluntate. Memoria vero quasi mentis arca, firmaque et fidelis custodia perceptorum. Ratio, eorum quæ sensibus, aut animo occurrunt, examinatrix animi vis est, et fidelis arbitra potiorum, quæ rerum similitudines dissimilitudinesque perpendens, tandem artem statuit, quasi quamdam infinitorum finitum esse scientiam. Cum enim in ea desinant nomina infinita, ea omnia femininè definiuntur articulo, iis exclusis, quæ cetera suæ proprietatis assignatione distinxit. Species infinitæ sunt; sed hæc in eis finitum tradidit, ut cuicumque adest species, adsit et genus. Numeri infiniti; omnem tamen parum vel imparem esse definiuit; et ut quod dicitur, liquido comprobetur exemplo, disceptationem primam casus intulit: usum disceptandi exercitatio auxit. Disceptandi formam, quæ ars ejus operis est, ratioprehendit; ars culta contulit facultatem: et quia artium natura mater est, merito in injuriam parentis redundat contemptus earum. Sedulo igitur ingenium, tam studii quam remissionis moderatione, excolendum est, ut ab altero convalescat, ab altero confortetur. Unde egregie sapiens quidam (cui dicti habeo gratiam) ait: ingenium a natura profisciscitur, juvatur usu, immoderato labore retunditur, et temperato aequitur exercitio. Si enim compositum fuerit, et legitime exerceatur, non modo ad artium capacitatem sufficiet, sed ad res quodammodo naturaliter inaccessibiles, rectam et expeditam inveniet viam; et ad cito discendum, aut docendum quidquid oportet expedire, fidelissimum erit.

CAP. XII. Unde artes dicantur liberales.

Sed cum artium multa sint genera, ingenio philosophantis animi primæ omnium liberales occurrunt. Hæc quidem omnes, aut Trivii, aut Quadrivii ratione clauduntur: et tantam dicuntur obtinuisse efficaciam apud majores, qui eis diligenter institerant, ut omnem aperirent lectionem, ad omnia intellectum erigerent, et omnium quæstionum, quæ probari possunt, difficultatem sufficerent enodare. Neque enim doctore egebant in aperiendis libris, aut quæstionibus dissolvendis hi quibus aut ratio Trivii omnium sermonum, aut Quadrivii lex totius naturæ secreta exponebat. Unde sicut artes dictæ sunt, eo quod arctant regulis et præceptis, vel a virtute, quæ Græce ἀρετή dicitur, et animos roborat ad percipiendas vias sapientiæ, aut a ratione, cui alimenta et incrementa parant, quæ a Græcis *arses* nominantur: sic et liberales dictæ sunt, vel ex eo, quod antiqui liberos suos iis procurabant institui; vel ab hoc quod quærent hominis libertatem, ut curis liber sapientiæ vacet, et sæpissime ab iis liberentur curis, quarum principium sapientia non admittit. Necessarias quoque sæpe excludunt, ut agitationi mentis ad philosophiam sit expeditior via.

CAP. XIII. Unde dicatur grammatica.

Harum autem omnium prima est logica; ab ea tamen sui parte, quæ in prima sermonum institutione versatur, ut nomen logices, sicut jam dictum est, quam latissime pateat, et non modo ad dissecranda scientiam contrahatur. Est enim grammatica, scientia recte loquendi, scribendique, et origo omnium liberalium disciplinarum. Eadem quoque est totius philosophiæ cunabulum, et, ut ita dixerim, totius litteratorii studii alitrix prima; quæ omnium nascentium de sinu naturæ teneritudinem excipit, nutrit infantiam, cujusque gradus incrementa in philosophia provehit, et sedulitate materna, omnem philosophantis producit et custodit atatem: unde a primis, tam scribendi quam loquendi principiis, grammatica appellatur. Grammatica enim, littera vel linea est, et inde litteralis, eo quod litteras doceat; quo nomine, tam simplicium vocum figuræ, quam elementa, id est voces figurarum intelliguntur; aut etiam linearis est, eo quod sicut in magnitudinis incremento, dimensio linearis prima occurrit, et quasi quædam materia est superficiæ aut corporis; sic aspirantibus ad profectum sapientiæ, disciplina hæc prima succurrit, quæ linguam erudit; et tam per aures, quam per oculos, ut sic procedat oratio, sapientiam introducit; verba enim per aurem intronmissa, pulsant et excitant intellectum, qui, ut ait Augustinus, quædam animæ manus est, rerum capax et perceptibilis objectorum. Litteræ autem, id est figuræ primo vocum indices sunt, deinde rerum, quas animæ per oculorum fenestras opponunt, et frequenter absentium dicta sine voce loquuntur. Tradit ergo prima elementa sermonis ars ista, oculorum et aurium iudicium instruit, ut non facilius queat aliquis præter eam philosophari, quam inter philosophos eminere, qui semper cæcus et surdus fuit.

CAP. XIV. Quod ipsa, etsi naturalis non sit, naturam imitatur.

Cæterum cum hæc ad placitum sit, non a natura videtur esse profecta; siquidem naturalia eadem sunt apud omnes, hæc autem apud omnes non eadem est. Artium veromatrem superius collectum est, esse naturam; sed, licet hæc aliquatenus, imo ex maxima parte ab hominum institutione processerit, naturam tamen imitatur, et pro parte ab ipsa originem ducit, eique in omnibus, quantum potest, studet esse conformis: unde et ad ejus nutum, vocalium numerum, apud omnes gentes, quantum ad elementa spectat, quinario inclusit; nam apud plerosque, figurarum numerus multiplicior est. Teuredos tamen noster, grammaticus scientia quam opinione potentior, etiam in sonis elementariis ampliorem numerum convincebat. Si enim attendantur vocum, ut ait, differentiæ, septem sunt. In ipsis quoque consonantibus, diversas species semivocalium et mutarum, item simplicium dupliciumque, natura formavit; quarum differentiam patenter advertit, si quis attendat ora, mirabili lege

naturæ, modulantiæ voces, et potestatem earum subtili examinatione perpendat. Ipsa quoque nomen impositio, aliarumque dictionum, etsi arbitrio humano processerit, naturæ quodammodo obnoxia est, quam pro modulo suo probabiliter imitatur. Homo enim ad exsequendum divinæ dispensationis effectum, et ad instituendum inter homines verbi commercium, rebus eis primo vocabula indidit, quæ præjacebant, naturæ manu formatæ, et quas illa, vel ex quatuor elementis, vel ex materia et forma, compegerat et distinxerat, ut rationalis creaturæ possent sensibus obijci, earumque diversitas, sicut proprietatibus, sic et vocabulis insinuari. Inde ergo (sicut Boetius auctor est) contigit, ut hoc vocetur homo, illud lignum, aliud vero lapis; et sic substantiis omnibus, sua quasi impressa sunt nomina. Sed quoniam ipsarum multæ sunt differentię; aliæ quidem a quantitate, aliæ a qualitate, aliæ a variis accidentium formis: item aliæ ab his, quæ familiariora sunt, et ad esse conducunt: idcirco quibus hoc designaretur, nomina sunt inventa quæ possent adjici substantivis, et eorum vim et naturam quodammodo depingerent, sicut præmissæ substantiarum differentię suis proprietatibus exprimentur. Sicut enim accidentia substantiam vestiunt et informant; sic quadam proportionem rationis, ab adjectivis substantiva informantur. Et ut familiaris rationis institutio naturæ cohæreat, sicut substantia cujusque rei, intentionis et remissionis ignara est; sic, substantiva ad comparationis gradus non veniunt, ut nec nomina differentiarum substantialium, licet adjectiva sint, eo quod substantiæ quamdam indicent qualitatem. Item nec illa comparantur, quæ adjiciuntur substantiis a quantitate, eo quod ipsa quantitas, non suscipit magis et minus. Et in summa, sicut solum accidens comparabile est, nec id tamen omne: sic sola adjectiva accidentiam, nec ea tamen omnia, comparantur. Nec in solis nominibus conspicua est hæc naturæ imitatio, sed in aliis omnibus orationis partibus, si diligentius attendatur. Pro eo quod substantia, quæ sensui aut rationi obijcitur, sine motu, quo agendo vel patiendi aliquid temporaliter movetur, esse non potest, ideo ad designandos motus corporales agentis aut patientis, excogitata sunt verba. Unde quia motus non est sine tempore, nec verbum esse potuit sine temporis consignificatione; et sicut motus is non semper uniformis est, sed, ut sic dicam, multicolor, alio aliter, vel alias agente vel patiente, ad exprimendas differentias ejus, ad modum nominum adjectivorum, adverbia processerunt. Quinetiam quod verba quædam, aliquibus temporibus carent, sicut meditativa et inchoativa, præterito eo quod gerendorum deliberatio non statim completur, nec initia rerum, ad sui perfectionem accedunt, hoc nonne est expressum naturæ, apud humanam rationem, vestigium?

A CAP. XV. Quod adjectiva secundæ impositionis, substantivis primæ non apte copulantur, ut equus patronymicus.

Procedat ratio ad secundæ impositionis originem, ubi, etsi non tam liquido, dominantis tamen naturæ claret auctoritas. Rebus itaque, ut dictum est, cum nomina primum essent imposita, reversus ad se animus imponentis, ipsis nominibus vocabula indidit, per quæ sermonum doctrina procederet: dum eorum adminiculo, alter, in mentem alterius suum trajiceret intellectum. Ergo quod casualiter flectitur, et temporis expertus est, dictum est nomen substantivum quidem, si substantiam significat, aut substantive. Adjectivum, id quod formaliter, ut sic dici liceat, inest substantiæ, vel aliquid ad imaginem ejus. Quod autem motum ejus significat temporalem (ita tamen ut temporaliter) verbum est appellatum. Activum quidem, si eum, ut in agente; passivum, si ut in patiente significat. Ad similitudinem itaque dictionum primæ impositionis, earum, quæ secundario processerunt, facta est institutio; ut quemadmodum in illis, tam substantivis quam adjectivis, dicuntur quædam propria singulorum, alia plurium sunt sua ratione communia; ita quædam singulariter dicta, quædam accepta communiter inveniantur in istis. Quod enim nomen dicitur, aut enuntiatio, ad substantivorum accedit rationem: quod appellativum, aut categorica præmissis adnectuntur, adjectivæ virtutis explet officium, quæ substantivorum determinat qualitatem. Verumtamen, sicut in operibus naturæ subtilior est speculatio eorum quæ insunt, utpote simplicium, quam eorum quæ compositio sensui ingerit, aut intellectui; sic in adjectivis secundæ impositionis, si non adjiciantur his, quibus naturaliter addicta sunt quid significant, difficilius est intelligere; solidior est enim natura substantiæ quam verborum; et accidentia ejus, quam eorum, quæ sensui aut intellectui familiaris occurrunt. Adeo quidem, ut qui secundæ impositionis adjectiva, primæ institutionis substantivis applicant, aut nihil omnino dicant, aut nugiloqui sint. Si enim equus dicatur *patronymicus*, aut hypothetici *seculares*, junctura incompetens est, præpediente quidem rationem intelligendi principali significatione verborum, non aliqua discohærentia accidentium. Nam quod ad genus, numerum et casum attinet, substantivo satis cohæret adjectivum. Sed principalia significata conjungere, non modo mentiri, sed etiam nugari est. Reus acyrologiæ Virgilius criminatur, dicens *gramineo in campo*, eo quod *graminoso in campo* dici oportuit: et plane magis reus esset, et procul dubio longe nugacior, si dixisset *in campo categorico*, vel *patronymico*. Dissolvit autem instantiam eorum, qui ex solis nituntur accidentibus, in similitudine cohærentibus sibi, probare quod non omnis consonans, vocali subjuneta, syllabam facit: Siquidem *I* et *V* consonantes subjunctæ, non magis proficiunt ad syllabam, quam adjectiva secundæ

impositionis, primis substantivis apposita, ad rectam et æquimodam locutionem. Constat equidem duo esse peccata loquentium; alterum mentientis, alterum transgredientis positam locutionem: quod ad minus isti committunt. Primæ et secundæ personæ pronomina, verbis inepte conjunguntur, nisi causa discretionis aut significantiæ, licet sibi satis congruant accidentia dictionum. Nugatoriæ autem dictionis rationem, non hic ita coarcto, ut idem frequenter dicere, intelligatur: ut si in substantivo, adjectivum, quod in eo intelligitur, quis forte adiciat, quale est, *homo rationalis ambulat*; sed ad omnem dicendi formam extenditur, ubi dictionum junctura inutilis, et quodammodo suæ legis implendæ inefficax est. Sed nec inutilis est junctura, licet falsi nota sit, et quod nunc explicat, nunc involvit. Lex enim grammatices mentiri non prohibet, etsi ea socientur, ex quibus nullus, linguæ peritiâ habenti, provenit intellectus. Ex eo autem liquidius est, quia primis secundariorum competens non sit adjectio: quod si adjectiva æquipollenter in alia resolvantur (ut si forte reddatur pro nominibus definitio) appositionem æquipollentis termini nequaquam horrebit animus, et ipsius adjectivi secundæ impositionis formidabit auditum. Verbi gratia, *propositio prædicativa est*, hoc æquipollenter videtur asserere, quod simpliciter, id est sine conditione aliqua enuntiat, aut quod terminum habeat prædicatum. Dicatur ergo, *tunica est categorica*, hærebit intellectus, ob adjectionis incompetentiâ, et forte citius de inepta dictionum junctura causabitur, quam mendacii reus arguat proponentem. Sin autem dicat, *tunica simpliciter*, id est sine conditione, aliquid enuntiat, aut terminum habet prædicatum, statim falsum arguet auditor, nec tamen cito prosiliet ad causas juncturæ ineptias. Utique cum dicitur *propositio categorica*, intelligitur habens prædicatum terminum, et subjectum: cum vero, *sylogismus categoricus*, significatur, quoniam ex categoricis constat. *Equus categoricus* quidquid significet, ignotum habeo; sed interim credo, quod nihil significat. Quod enim non invenitur usquam, esse puto nusquam. Similis quoque abusio est, si quis dicat, *equus desinit in S*: et similia. Item: *Cato sedens inter Janiculam, et Kalendas Martias, vestes populi Romani quaternario, aut senione resarcit*, aut sermo non est, aut quovis sermone nugatorio corruptior. Hujusmodi sermo quidem, *stichologus* dicitur, id est *sermo inversus*: eo quod adversus loquendi leges coeunt verba. Nam *στίχος* versus; unde *distichum*, duorum versuum carmen. Cum super hoc articulo multos conferentes, et varia sentientes audierim, non pigebit referre, nec forte audire displicebit, quod a Græco interprete, et qui Latinam linguam commodè noverat, dum in Apulia morarer, accepi; nam et ipsi volo referre gratiam, etsi non utilitatis (quæ tamen in his aliqua est) saltem bonæ voluntatis, qua auditoribus prodesse cupiebat.

Primus ergo hujus sententiæ aut opinionis articulus est, quem præmisi: quod adjectivorum secundæ impositionis, et substantivorum primæ conjunctio, etiam secundum grammaticæ rationes, inconsequens est. Habet autem nescio quid latentis ἀρωνίας, id est *inconsonantiæ*; vel, ut Quintiliani verbo utar, *cacozugiæ*, id est *malæ conjunctionis*, hæc appositio, quam etsi nequeamus tam facile perspicuis rationibus condemnare, per se tamen displicet grammatico auditori. Talia quidem multa sunt, quæ statim offendunt, licet eorum improbatio longius absit. Quod forte in his evenit, quorum virtus, aut vitium perspicuum est. Ut multum parcat hic grammatica, ἀκυρολογίαν deprehendit. Illa enim non modo accidentium dissidentiam in dictionum junctura causatur; sed etiam secundariæ inventionis adjectionem, in substantivis primæ, ducit absurdum. Et quidem ea ratione *absurda est*, quod ad juncturam hujusmodi *animus obsurdescit*. Sed quis auditus recte examinat ea, ad quæ surdus est? Nonne vox lassa est, quæ in aurem surdam effunditur? Quia ergo intellectus, sicut *animæ manus*, ita quodammodo auri est; nihil omnino ad vocem concepit, *cujus rei* intelligentiam absurditas præclusit. Attamen absurdum interdum ducitur, *cujus est, pro tempore*, insolens et infrequens usus, nec tamen usquequaque absurdum est: sicut *mulier informis* male quidem formata, non tamen omnino careps forma; et sicut in litteris, quædam mutæ, non quod omnino nihil, sed quod aliarum respectu minimum sonent. Hæc autem adjectio, penitus quidem absurda est, non solum falso, aut male sonans in aure audientis (falsa enim non omnia absurda sunt) etsi ea veri examinatore reprobet, et repellat.

Absurda quoque dicuntur singula pro judicio facultatum, quæ dictorum factorumve qualitatem examinant. Grammatica enim absurdam habet incompetentem juncturam dictionum; sed ad examinandi veri judicium non aspirat. Cæsar, in libro *De analogia*, grammaticus quidem est, et evitandum esse denuntiat, quidquid auditori perito potest esse absurdum: « Ut nautæ, inquit, scopulum fugiunt, sic fugiendum est infrequens atque insolens verbum. » Dialectica autem, id duntaxat acceptat, quod verum est, aut verisimile, et quidquid ab his longius dissidet, ducit absurdum. Neque enim utilis aut honesti finem attendit: *civilis autem scientia utilia ista metitur, versaturque in fine justî, aut honesti*: et quæ a jure bono et æquo longius absunt (vera aut falsa sint) æque abhorret: palam erit hoc et in cæteris disciplinis. Sed nunc Græci interpretationis nostri procedat explanatio. *Homo est rationalis*, rebus existentibus ut nunc sunt, hæc quodammodo necessaria est, *homo est risibilis*, hæc probabilis est; *homo est albus*, hæc quidem possibilis, dubia tamen, eo quod æque vera potest esse et falsa; *homo est rudibilis*, hæc quidem impossibilis est, ut omnino vera esse non possit.

Nullam istarum grammaticus abhorret, quia ubique invenit legem suam. Nihil istorum corrigit, nihil immutat: gratanter accipit omnia. Quartam corripit et redarguit logicus: eo quod sibi veri falsique commissa est examinatio. Et ob hoc quidem, ei præbere aurem, ducit absurdum. Modo præmissis, quintam adice, *homo categoricus est*; hanc utique absurditatis damnat grammaticus; qui non modo dubiam, non modo falsam, sed etiam impossibilem admittebat. Quare? inquit, nisi quia non sequitur leges suas; perpetuo enim dicebat inhibendum, hæc adjectiva illis copulari subjectis.

CAP. XVI. *Quod adjectiva primæ impositionis, substantivis primis junguntur.*

Non autem vice versa, adjectiva primæ impositionis, secundæ institutionis nominibus adici, impossibile aut inconsequens est. Natura enim copiosa est, et ubertatis suæ gratiam humanæ indigentiae facit. Inde ergo est, quod proprietas rerum redundat in voces, dum ratio affectat sermones rebus, de quibus loquitur, esse cognatos. Dicitur ergo durus sermo aut mollis; verbum asperum, aut leve; nomen dulce, aut amarum: cum hæc tamen proprie corporum sint, non sermonum. Inveniuntur et plurima in hunc modum, quorum nihil absonum est, aut falsi arguitur apud iudicem bonæ fidei, vel auditorem; licet enim fides rationalis creaturæ duntaxat virtus sit, sermo tamen fidelis dicitur, itemque fraudulentus, etsi non in ipso, sed in homine esse fraudulentiam convincatur. Solent enim naturalia, ut sic dixerim, transferri nomina ad expellendam indigentiam rationalium, cum e contra, transumptio rationalium ad naturalia, in tam frequenti usu nequaquam versetur. Sit autem translatio, nunc quidem necessitatis causa, nunc ornatus; sed ut celebre est apud eruditos, *quæ ornatus causa non fit, ab æquivocatione non est aliena*. Quorum ergo necessaria est translatio, multis commodè applicatur, et pro modo eorum, quæ dicuntur accidentaliter prædicari, sensum plerumque mutant ad singula: nemo tamen conjunctionis incompetentiam reprehendit. Et licet improprius, id est translationis sensus, suæ dictionis primæ significationi, id est quam a prima institutione habebat, sic obtinente usu sæpe prævaleat, si forte ad domesticum redeant sensum, utique aut nulla absurditas est, aut non tanta, quantam arguimus, cum adjectiva verborum eo trahuntur, ut rerum significant qualitatem. Ecce convertibile in his ex usu obtinet, quæ se prædicatione mutua circumscribunt: ut in specie, et definitione, aut proprie. Item *finitum* et *infinitum*, ad designandas eorum qualitates, nomini adjiunguntur, et verbo; sed quoniam hæc a rebus sumpta sunt, nequaquam absonum est, si velut a peregrinatione domum redeant, ut res aliqua convertibilis, aut finita dicatur, aut infinita. Similiter *universale* et *particulare*, licet in verbis eorum vigeat appellatio, quam a rebus mutuata sunt (secundæ enim impositionis non sunt) possunt sine

absurditate rerum nominibus adjectivis conjungi. Et quidem quæ a rebus sumpta sunt, ad res redire possunt; sed quæ inventa sunt ut verborum indicent qualitatem, non ea commoditate vel usu devocantur, ut rerum indicent qualitatem. Videntur enim aliquid habere simile cum his generibus verborum, quæ Græcæ *syncategoremata* appellantur, eo quod, sicut illorum, ab adjunctis, aut est, aut perpenditur significatio, sic ista, originis suæ sociata sermonibus, suum commodè excitant intellectum, alio vero traducta, velut naturali vigore destituta, evanescent, vel absona sunt. Si enim dicatur *equus patronymicus*, illico grammaticus auditor vel decenti conviciabitur, ut verbi vitium purget, aut ut multum loquenti deferat, servi comici utetur proverbio: «Bona verba quæso.» Hæc itaque supplicatio, nonne vitii quædam exprobratio est? Qui enim pro istis bona quærit, hæc bona esse procul dubio non consentit. Alioquin elegantius diceret, «Meliora verba quæso.» Profecto si modum, aut tempus quis quærat in nomine, causam et comparisonem in verbo, eum quasi nugacem grammaticus castigabit: unde non opinor quod patientiam accomodet discipulo, *equum patronymicum* appellanti. Adeo autem naturæ suæ limitibus secundæ impositionis adjectiva coarctata sunt, ut non modo non queant ad rerum vocabula evagari, sed nec a quibus indita sunt, longe recedere. Siquidem propositio recte dicitur *hypothetica*, nomen *patronymicum*. Si vicissim veritas, ut dicatur *hypotheticum* nomen, *propositio patronymica*, aut nihil utique dices, grammatico iudice, aut inepte loqueris. Præterea *penes usum est* summa examinandi sermonis auctoritas, neque eo non restituente convalescet, quod ipse condemnat: hinc est illud,

*Multa renascentur, quæ jam cecidere, cadentque,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est et jus, et norma loquendi.*

(HORAT. Ars poet. 70.)

Sicut enim in iure dicitur, *quod consuetudo optima legum interpret est*; sic et usus recte loquentium est potentissimus interpret regularum. Unde consequens arbitror, quia id quod nusquam scriptum legitur, nec alicubi a recte loquentibus auditur, sed nec aliquid generis ejus, pridem damnatum esse, aut certe nondum a grammaticis approbatum. Sed nec primæ inventionis nomina universa, credo ad omnia commodè posse transferri, etsi ad usum transumptionis sicut generaliora, ita commodiora sint. Sed quia frequens est, aliquid extra regulam inveniri, erit fortasse aliter, quam dictum sit, alicubi inveniri, seu quod propositum est, usus obtinet. Nam et ea vicissitudo, quæ rerum est ad sermones, sermonumque ad res, quæ sibi invicem, quasi collatione mutua, suas proprietates attribuant, translativis sermonibus, quam his, quos institutio secundaria promulgavit, frequentius explicatur. Regulæ enim universitati fortasse casus derogat. Sed nos usum loquimur. Hæc itaque transla-

tionis vis, dum sermonibus, quod rerum est, et rebus, quod sermonum est, ascribit, quamdam loquendi parit indifferentiam; quæ, sicut compendio sui, compositis ingeniis prodest, sic indiscreta confundit et prosternit, eisque totius veritatis præcludit intelligentiam. Necesse enim est ei, qui ad notitiam veritatis aspirat, ut composito perpendat ingenio, quid velit dicere etiam qui balbutit; nam et is sæpissime verum dicit.

CAP. XVII. Quod et in poetica naturam imitatur.

In aliis quoque naturam grammaticam imitatur; præcepta enim poetice, naturam morum patenter expriment, exiguntque ut artis opifex sequatur naturam.

*Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum; juvat, aut impellit ad iram
Aut in humum mærore gravi deducit et angit:
Post effert animi motus interprete lingua.*

(HORAT. Ars poet. 78.)

Eo quidem hæc, ut a naturæ vestigiis poeta non recedat, sed habitu, et gestu, item verbo, ei toto nisu studeat coherere.

.... Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi....

(Ibid.)

Si gaudere, prius gaudendum, alioquin

.... Male si mandata loqueris;
Aut dormitabo, aut ridebo....

(Ibid.)

Ad hæc, non modo pedum aut temporum ibi ratio habenda est, sed ætatum, locorum, temporum, aliorumque, quæ sigillatim referre ad rem præsentem non attinet: cum omnia a naturæ officina proveniant. Adeo quidem assidet poetica rebus naturalibus, ut eam plerique negaverint grammaticæ speciem esse, asserentes eam esse artem per se, nec magis ad grammaticam, quam ad rhetoricam pertinere; affinem tamen utrique, eo quod cum his habeat præcepta communia. Ringantur super hoc, qui voluerint (non enim hanc proptendo litem), sed omnium pace, opinor ut sit hæc ad grammaticam referenda, tanquam ad matrem et altricem studii sui. Licet autem neutra illarum omnino naturalis sit, et ex maxima parte substantiæ suæ hominem, qui eas invenit, utraque laudet auctorem, natura tamen aliquid juris sibi vindicat. In utraque profecto, aut poeticam grammaticam obtinebit, aut poetica a numero liberalium disciplinarum eliminabitur.

CAP. XVIII. Quid sequi doceat, et quid vitare grammatica.

Traditum quidem est, grammaticam esse recte scribendi recteque loquendi scientiam. Recte quidem dicitur, ut vitium excludat, ut scilicet in scribendo sequatur orthographiam, in loquendo, artis et usus auctoritatem. In eo autem orthographia, id est recta scriptura consistit, ut quæque littera suo ponatur loco, nec alterius usurpet officium aut deserat. Loqui autem, est articulata et literata voce suum interpretari intellectum. Nam quod dicitur,

... Nutu signisque loquuntur

(OVID. Met.)

A sermonis proprietate recedit. Recte quidem loqui, est solæcismi et barbarismi vitium in sermone declinare. Est autem barbarismus *corruptio dictionis non barbara*, id est quæ Græca sit, aut Latina. Si enim barbara dictione in nostro utamur eloquio, non barbarismus, sed barbarolexis est. Solæcismus autem est *corruptio non quidem dictionis, sed constructionis*; cum adversus legem construendi, incompetentem verba jungantur. Fit autem dupliciter: aut per partes ipsius orationis, aut per accidentia partium. Per partes quidem, ut si alteram quis ponat, pro altera, puta, præpositionem pro adverbio, vel econtra: aut si in eadem parte, genus unum verborum quis pro altero ponat, puta, secundæ inventionis, pro eo quod primæ esse oportuit. Per accidentia vero, ut per qualitates, genera, casus, numeros et figuras. Similiter et in metro metaplasmus reperitur, qui sit in uno verbo licentius urgente metri lege, sicut et barbarismus, unius dictionis est in soluto eloquio. Dicitur autem *metaplasmus*, quasi *transformatio* vel *deformatio*, eo quod quasi a jure suo dictionem transformat, aut deformat. Sunt item schemata, quæ figuræ interpretantur, in verbis aut in sententiis: suntque per varias dictionum formas, ad eloquii venustatem. Ergo barbarismus et metaplasmus, in verbis singulisprehenduntur, solæcismus et schemata, non in singulis, sed in plurium conjunctione fiunt. Cum autem tria sint, ars, vitium et figura: notitiam singulorum necesse est habere grammaticum. Alioquin nec arte muniri, nec vitium declinare, nec venustates auctorum facile poterit imitari. Quod si eorum ignarus, recte scribit aut loquitur, peritiæ ejus ascribendum non est, eo quod casus agit virtutis opus. Ars itaque est *quasi strata publica*, qua ire, ambulare et agere, sine calumnia et concussionem omnibus jus est. Vitium est omnibus devium, ut qui in eo iter, actumque exercet, aut præcipitium subeat, aut calumniam et concussionem interpellantium patiat. Figura vero, medium tenet locum: et dum aliquatenus recedit ab utroque, non cadit in alterutrum rationem. Omnes itaque sequuntur artem, quia præcipitur; declinant vitium, quia prohibetur, sed nonnulli figuris utuntur, quia permittitur. Nam inter vitia, barbarismus scilicet, et solæcismus, et artem, quæ virtus eloquii est et norma, figuræ et schemata sunt. Metaplasmus scilicet, si ratione peccetur in verbo; schema, si ex causa probabili delictum sit in contextu verborum. Est enim teste Isidoro, figura « vitium cum ratione, » ideoque solis auctoribus, auctorumque similibus, viris scilicet eruditissimis, qui dicendorum tacendorumque noverunt rationes, hæc licentia indulgetur: « Magnis, ut ait Cicero, et divinis bonis, hanc licentiam assecuti sunt, » et assequuntur. Non est levis auctoritas personarum: omnia dicta vel facta laudem afferunt, vel crimen auferunt, quam frustra affectat, nisi qui se in magnis bonis imitabilem præbet. Profecto hæc aliarum virtutum auctoritas

meruit, ut hæc vitia majorum, dulcia sint et grata posteris. Unde in secundo *De ordine* Augustinus : « *Solacismos et barbarismos*, quos vocant poetæ, et quos adamaverunt, schemata et metaplasmos, mutatis maluerunt appellare nominibus, quam manifesta vitia declinare. Detrahe tamen ista carminibus, suavissima condimenta desiderabo. Transfer in liberam forensemque dictionem, quis non eam fugere, atque in theatra se condere jubebit? » Congere multa in unum locum, totum arte putidum et rancidum fastidibo. Ergo moderator rerum ordo, ea nec ubilibet, nec nusquam esse, patietur : quibus interpositis, alias jacens et vilis erigitur et illustratur oration. Hæc ille ; ut a præcepta constet auctoritate, quam necessaria sit notitia eorum, quæ doctioribus concessa, omnem fere latitudinem occupant scripturarum, ut qui proprie et figurate dicta itemque vitiosa, non didicerint, raro fidelem, nunquam vero facilem eorum, quæ scripta sunt, intelligentiam assequantur.

CAP. XIX. *Quod figurarum perutilis est cognitio.*

Disponit et tropos, id est *modos locutionum*, ut cum, a propria significatione ex causa probabili, sermo ad non propriam trahitur significationem : qualis est metaphora, metonymia et synecdoche, et similes, quas enumerare longum est. Sed et hi ad modum schematum privilegiati sunt, et solis eruditissimis patet usus eorum : unde et lex eorum arctior est, qua non permittuntur longius evagari. Regulariter enim proditum est, quia figuras extendere non licet. Si quis etiam in translationibus et figuris auctorum studiosior imitator est, caveat ne sit dura translatione figura inculca. « Virtus enim sermonis optima est perspicuitas et facilitas intelligendi. » Et schematum causa est *necessitas*, aut *ornatus*. Nam sermo institutus est, ut explicet intellectum : et figuræ admixtæ, ut quod in eis ab arte dissidet, aliqua commoditate compensent. Horum autem maxime necessaria est cognitio, quia in omnibus quæ præpediunt intellectum, tria solent præ cæteris accusari : hæc autem sunt schemata adjunctis tropis oratorum, sophismata quæ fallaciarum nube obducunt animos auditorum, et rationum diversitas, quæ præjacet in animo dicentis, et rectam intelligentiæ cognita parat viam. Siquidem, ut Hilarius ait : « Intelligentia sumenda est ex causis dicendi ; » alioquin etiam in Scripturis canonicis rixabuntur Patres, sibi que erunt etiam evangelistæ contrarii, si judex insulsus, ad solam dictorum superficiem, et non ad dicentium mentes aspiciat. Hoc itaque perversi ingenii est, et suum aspernantis profectum. Nonne Salomoni, non modo in eodem libro, et in eadem pagina, sed etiam continuis versibus, dicit : *Ne respondeas stulto secundum stultitiam suam, ne efficiaris ei similis ; et : Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur? (Prov. xxvi.)* Itaque regulæ sciendæ sunt, ut ad illas constet, quid in sermone rectum sit, qui enorme ; quia nisi ad regulam, prava non

A corriges nulloque studio ignotum præcipitum declinabis. At in regulis, vix aliquid utilius aut compendiosius dixerim ea parte artium, quæ dum figuratas notat auctorum, virtutes et vitia sermonum luculenter ostendit. Unde miror quare tantopere a cœtaneis nostris negligitur. cum utilissima sit, et compendiosissima, et fere ab omnibus scriptoribus hujus artis diligentissime pertractata. Donatus, Servius, Priscianus, Isidorus, Cassiodorus, Beda noster, et alii quam plures, eam singuli tractant, ut nisi ex negligentia, ignota esse non possit. Quintilianus quoque dum hanc tradit, tantis effert præconis, « ut sine hac nec nomen professionis dicat constare grammatico, et frustra ad artis peritiam aspirare. » Verborum autem significatio diligentius excutienda est, et quid sermo quilibet in se, quid ab adjunctis in contextu possit, solertius perscrutandum, ut sophismatum umbras, quæ verum obnubilant, discutere possit. Dicendi autem ratio pensanda est, « ex circumstantia dictorum, ex qualitate personæ, ex qualitate auditorum, ex loco et tempore, » aliisque, vario modo, apud diligentem exploratorem, considerandis. Si quis autem his diligenter institerit, quæ adversus tria intellectus repagula proposita sunt, profectum suum in scriptis et dictis intelligendis, et ipse mirabitur, et aliis venerabilis apparebit.

CAP. XX. *In quibus grammaticum oporteat occupari.*

Versatur et circa alia grammaticæ studium, et non modo litterarum, syllabarum dictionumque naturam considerat, et pedes in metris, accentus in syllabis, attendit ; sed et figuras accentuum ; ut acies cui syllabæ gravis, acutus aut circumflexus accentus innuitur. Sensus quoque distinguit posituris, id est figuris indicantibus ubi colon, ubi comma, ubi periodus, id est ubi subdistinctio, aut media distinctio, aut distinctio faciendæ sit. Quod quidem significantius interpretari possumus, ut sit *colon membrum, comma articulus, periodus circuitus*, qui sermonis sententiam claudit. Sed quidam, ut patentius sit, dicunt (an recte viderint ipsi), *colon esse*, ubi vulgariter punctum dicimus aut quemdam spiritus tractum : *comma*, ubi quasi divisione media partium verum ; *periodum*, quæ sermonis sensum cum integritate concludit. Sunt et notæ, quæ scripturarum distinguunt modos, ut deprehendatur, quid in eis lucidum, quid obscurum, quid certum, quid dubium ; et in hunc modum, plurima. Pars hæc tamen artis jam ex maxima parte in desuetudinem abiit : adeo quidem, ut studiosissimi litteram merito querantur, et fere lugeant, rem utilissimam, et tam ad res retinendas, quam intelligendas, efficacissimam, majorum nostrorum invidia aut negligentia, artem dico deperisse notariam. Nec miretur quis, tantam vim fuisse in notulis : cum et musici cantores, paucis characteribus, multas acutarum et gravium differentias indicent vocum. Et ob hoc quidem, characteres illos musicæ claves dicunt. Si tamen

tanta scientiæ clavis fuit in notulis, mirum est A nostros, licet plura scierint, non agnovisse majores, aut tantæ scientiæ perditas esse claves. Seneca se artem comparandæ memoriæ traditurum facillime pollicetur : et utinam innotuisset mihi, sed quod eam tradiderit, omnino non recolo. Tullius in rhetoricis operam dedisse visus est; sed similibus mei multum non prodest. Exstant autem, quæ discere vix sufficimus, sed minus curamus. Proficerent tamen plurimum regulæ analogiarum, etymologia- rum, glossematum, differentiarum; et quæ barbarisimè, solæcismi, aliorumque vitandorum vitia monstrant; metaplasum, schematumque et troporum licentiosas et ornatas edocent rationes, prosas aperiant, metrorum leges educunt, et exponunt causas, et qua ratione uti oporteat in historiis aut narrationibus fabulosis. Si quis istorum definitiones figurasque desiderat, superiorum grammaticorum libros evolvat; quos si universos ad manum habere non potest, exploret quid scitu dignum carpat a singulis. Quis, etsi non omnis ad omnia quæque utilis invenitur, ad multa Isidorus tamen, et satis communis est, et diligenti brevitate laudabilis; et si totus haberi non potest, ad instructionem legendorum, plurimum confert ipsius memoriter vel hanc tenuisse particulam.

CAP. XXI. *Quantis viris placuerit, et quod sine ea non magis quis philosophari potest, quam si sit surdus, aut mutus.*

Patet ex his, non circa unum grammaticam occu- C pari; sed ad omnia, quæ verbo doceri possunt, ut eorum capax sit, animum præformare : unde quantum ei omnes aliæ disciplinæ obnoxie sint, quisque consideret. Ad laudem suam referendum putant quidam nostrorum, quod sine grammatica garriunt, eamque credunt inutilem, et palam culpant, gloriantes se ei operam non dedisse. At Marcus Tullius non oderat filium, a quo in epistolis, sicut apparet, grammaticam instantissime exigebat. Caius Cæsar de analogia libros edidit; sciens sine ea, neque ad philosophiam (in qua peritissimus erat) nec ad eloquentiam (in qua potentissimus), posse quempiam pervenire. Quintilianus eam commendat adeo, ut dicat : « quia usus grammatices, et amor lectionis, non scholarum temporibus, sed vitæ spatio terminetur. » Nam et intelligere docet et dicere : accentus regit, et ipsius vocis, qua utimur, prout personis et rebus convenit, usquequaque instrumenta componit. Nam et pronuntiationis lex alia metro, alia prosæ præscribitur. Siquidem alia melica, alia metrica, alia significativa est. Sed ad musicam melica pertinet. Unde Cæsar prætextatus egregio scommate ludit in quendam : « Si legis, cantas; si cantas, male cantas. » Eo spectat quod Martianus in nuptiis Mercurii et Philologiæ, grammaticam ducit cum scalpro, et ferula, et unguentaria pyxide medicorum. Scalpro siquidem oris vitia purgat, et infantium linguas qui ad artem philosophiæ, ea orāclartante,

A cibante et ducente iuri sunt, radit, dum erudit : et ne barbarismo aut solæcismo balbutiant, in sermone performat; peccantes autem castigat ferula, et unguento honestatis et utilitatis, quæ ex ea provenit, patientium mitigat poenam. Manum quoque ad recte scribendum reddit idoneam; acuit et visum, ut ei partes litteræ densiores, aut vehem multipliciter elaboratum, obstare non possit. Aperit aures, quas tam gravibus, quam acutis, imo et cunctis vocibus, reddit accommodas. Si ergo tantum utilitatis præstat, et clavis est omnium scripturarum, et totius sermonis mater et arbitra, quis eam a philosophiæ liminibus arcebit, nisi qui intelligentiam eorum quæ dicuntur, aut scripta sunt, ad philosophandum credit esse superfluum. Utique B qui eam abjiciunt aut contemnunt, cæcos et surdos philosophicis studiis faciunt aptiores, quam eos, quibus naturæ gratia integri sensus vigorem contulit et conservat.

CAP. XXII. *Quod auctoritate Senecæ suum tueatur errorem.*

Magno tamen se Cornificius tuetur iudice, et erroris sui Senecam laudat auctorem. Qui quidem duabus de causis, merito a pluribus commendatur. Multus enim est in laude virtutis morumque doctri- na; et commatice genere dicendi utens, quod breviter et succincte sententias colligit, ornatu verborum splendet : ut eis displicere non possit, qui aut virtutem amant, aut eloquentiam. Nam ut pace Quintiliani loquar (qui sic hominis ingenium laudat, ut iudicium culpet, dicitque eum dulcibus vitiiis abundasse, et magis placuisse pueris quam eruditis, et summas rerum minutissimis sententiis frangere, unde libri ejus ab uno imperatorum appellati sunt, arena sine calce), nullus inter gentiles ethicus invenitur, aut rarus, cujus verbis, aut sententiis, in omni negotio commodius uti possis. Ad omnia enim, suum aliquid confert. Sentit hic, quod disciplinæ liberales virum bonum non faciunt. Ego ei consentio, et de aliis hoc ipsum arbitror. Scientia enim inflat (I Cor. viii, 1), sed claritas sola virum facit bonum. Deprimit artes, sed tamen a philosophia non rejicit; neque enim soli philosophi boni viri sunt. Grammaticus, inquit, circa curam sermonis D versatur; et ut longius evagetur, circa historias; ut longissime procedat, circa carmina. Hoc autem parum non est, sed plurimum prodest ad informationem virtutis, quæ facit virum bonum. Gloriatur Horatius (Ep. I, ii, 3), se, virtutis causa, relegisse Homerum :

Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non, Pleniuse melius Chrysippo et Crantore dicit.

Poetas philosophorum cunas esse, celebre est. Disciplinas liberales tantæ utilitatis esse tradit antiquitas, ut quicunque eas plene norint, libros omnes, et quæcunque scripta sunt, possint intelligere, etiam sine doctore. Ut enim ait Quintilianus, non nocent hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus.

CAP. XXIII. *Quæ præcipua sunt ad exercitium philosophiæ et virtutis; et quod grammatica est eorum fundamentum.*

Præcipua autem sunt ad totius philosophiæ et virtutis exercitium, lectio, doctrina, meditatio et assiduitas operis. Lectio vero scriptorum præjacentem habet materiam; doctrina et scriptis plerumque incumbit, et interdum ad non scripta progreditur, quæ tamen in arcanis memoriæ recondita sunt, aut in præsentis rei intelligentia eminent. At meditatio etiam ad ignota protenditur, et usque ad incomprehensibilia sæpe se ipsam erigit; et tam manifesta rerum, quam abdita, rimatur. Quartum, operis scilicet assiduitas, etsi a præexistente cognitione formetur, scientiamque desideret, vias tamen parat intelligentiæ: eo quod *intellectus bonus est omnibus facientibus eum* (Psal. cx). Et præcones veritatis ut scriptum est: *Annuntiaverunt opera Dei, et facta ejus intellexerunt* (Psal. lxxiii). Cæterum operationem cultumque virtutis, scientia naturaliter præcedit; neque enim virtus currit in incertum, aut in pugna, quam exercet cum vitiis, ærem verberat,

Sed videt quo tendit, et in quod dirigit arcum: Nec passim corvos sequitur testaque lutoque.

At lectio, doctrina et meditatio scientiam pariunt. Unde constat quod grammatica, quæ istorum fundamentum est et radix, quodammodo sementem jacet quasi in sulcis naturæ, gratia tamen præeunte; quæ, si ei cooperatrix quoque gratia adfuerit, in solidæ virtutis robur coalescit et crescit multipliciter, ut boni operis fructum faciat, unde boni viri et nominantur, et sunt. Sola tamen gratia, quæ et velle bonum et perficere operatur, virum bonum facit, et præ cæteris omnibus recte scribendi et recte loquendi, quibus datum est, facultatem impertitur, artesque ministrat. Varias, et cum se indigentibus benigne offert, contemni non debet. Si enim contemnitur, juste recedit, nec contemptori relinquitur questionis locus.

CAP. XXIV. *De usu legendi et prælegendi: et consuetudine Bernardi Carnotensis, et sequacium ejus.*

Qui ergo ad philosophiam aspirat, apprehendat lectionem, doctrinam et meditationem, cum exercitio boni operis, nequando irascatur Dominus, et quod videbatur habere, auferatur ab eo. Sed quia legendi verbum æquivocum est, tam ad docentis et discantis exercitium, quam ad occupationem per se scrutantis scripturas; alterum, id est quod inter doctorem et discipulum communicatur, ut verbo utamur Quintiliani, dicatur prælectio, alterum quod ad scrutinium meditantis accedit, lectio simpliciter appelletur. Ergo ab auctoritate ejusdem Quintiliani, in prælegendo, grammaticus et illa quidem minora præstare debet, ut partes orationis reddi sibi soluto versu desideret, et pedum proprietates, quæ debent in carminibus notæ esse. Deprehendat quæ barbara, quæ impropria, aut alias contra legem loquendi composita. Non tamen ut poetas improbet,

A quibus ob metri necessitatem adeo ignoscitur, ut vitia ipsa in carmine, virtutum nomine censeantur; laudem enim virtutis plerumque occupat necessitatis improbitas, cui sine dispendio negari non potest assensus. Metaplasmm, schematismumque, et oratorios tropos, multipliciter dictionum cum adfuerint, et diversas sic vel sic dicendi rationes, ostendat, et crebris commonitionibus agat in memoriam auditorum. Auctores excutiat, et sine intuentium risu eos plumis spoliât, quas (ad modum corniculæ) ex variis disciplinis, ut color aptior sit, suis operibus indiderunt. Quantum pluribus disciplinis et abundantius quisque imbutus fuerit, tanto elegantiam auctorum plenius intuebitur, planiusque docebit. Illi enim per *diacrisim*, quam nos *illustrationem* sive *picturationem* possumus appellare, cum rudem materiam historiæ, aut argumenti, aut fabulæ, aliæque quamlibet suscepissent, eam tanta disciplinarum copia et tanta compositionis et condimenti gratia excolebant, ut opus consummatum, omnium artium quodammodo videretur imago. Si quidem grammatica poeticaque se totas infundunt, et ejus, quod exponitur, totam superficiem occupant. Illic, ut dici solet, *campologica*, probandi colores afferens, suas immittit rationes in fulgore auri: et rhetorica in locis persuasionum et nitore eloquii, candorem argenteum æmulat. Mathematica quadrivii sui rotis vehitur, allarumque vestigiis insistens, colores et venustates suas multiplici varietate contexit. Physica, exploratis naturæ consiliis, de promptuario suo affert multiplicem colorum venustatem. Illa autem quæ cæteris philosophiæ partibus præeminet, ethicam dico, sine qua nec philosophi subsistit nomen, collati decoris gratia omnes alias antecedit. Excute Virgilium aut Lucanum, et ibi, cujuscunque philosophiæ professor sis, ejusdem invenies condituram. Ergo pro capacitate discantis, aut docentis industria et diligentia, constat fructus prælectionis auctorum. Sequebatur hunc morem Bernardus Carnotensis, exundantissimus modernis temporibus fons litterarum in Gallia, et in auctorum lectione quid simplex esset, et ad imaginem regulæ positum, ostendebat; figuras grammaticæ, colores rhetoricos, cavillationes sophismatum, et qua parte sui propositæ lectionis articulus respiciebat ad alias disciplinas, proponebat in medio: ita tamen, ut non in singulis universa doceret, sed pro capacitate audientium, dispensaret eis in tempore doctrinæ mensuram. Et quia splendor orationis aut a proprietate est, id est cum adjectivum aut verbum, substantivo eleganter adjungitur, aut a translatione, id est ubi sermo ex causa probabili, ad alienam traducitur significationem, hæc, sumpta occasione, inculcabat mentibus auditorum. Et quoniam memoria exercitio firmatur, ingeniumque acuitur, ad imitandum ea quæ audiebant, alios admonitionibus, alios flagellis et pœnis urgebat. Cogebantur exsolvere singuli die sequenti aliquid eorum, quæ præcedenti audierant;

alii plus, alii minus: erat enim apud eos præcipientis discipulus sequens dies. Vespertinum exercitium, quod declinatio dicebatur, tanta copiositate grammaticæ refertum erat, ut si quis in eo per annum integrum versaretur, rationem loquendi et scribendi, si non esset hebetior, haberet ad manum, et significationem sermonum, qui in communi usu versantur, ignorare non posset. Sed quia nec scholam, nec diem aliquem decet esse religionis expertem, ea proponebatur materia, quæ fidem edificaret, et mores, et unde qui convenerant, quasi collatione quadam, animarentur ad bonum. Novissimus autem hujus declinationis, imo philosophicæ collationis, articulus, pietatis vestigia præferebat; et animas defunctorum commendabat, devota oblatione psalmi, qui in Pœnitentialibus sextus est, et in oratione Dominica, Redemptori suo. Quibus autem indicebantur præexercitamina puerorum, in prosis aut poematibus imitandis, poetas aut oratores proponebat, et eorum jubebat vestigia imitari, ostendens juncturas dictionum et elegantes sermonum clausulas. Si quis autem ad splendorem sui operis, alienum pannum assuerat, deprehensum redarguebat furtum; sed pœnam sæpissime non infligebat. Sic vero redargutum, si hoc tamen meruerat incepta positio, ad exprimendam auctorum imaginem, modesta indulgentia conscendere jubebat faciebatque, ut qui majores imitabatur, fieret posteris imitandus. Id quoque inter prima rudimenta docebat, et infligebat animis, quæ in œconomia virtus: quæ in decore rerum, quæ in verbis laudanda sunt: ubi tenuitas et quasi macies sermonis, ubi copia probabilis, ubi excedens, ubi omnium modus. Historias, poemata, percurrenda monebat diligenter quidem, et qui velut nullis calcaribus urgebantur ad fugam: et ex singulis, aliquid reconditum in memoria, diurnum debitum, diligenti instantia exigebat. Superflua tamen fugienda dicebat; et ea sufficere, quæ a claris auctoribus scripta sunt: siquidem «persequi quid quis unquam contemptissimorum hominum dixerit, aut nimis mixerit, aut inanis jactantiæ est, et detinet, atque obruit ingenia, melius aliis vacatura; quod autem melius tollit, eo usque non prodest,» quod nec boni censeatur nomine; omnes enim schedas excutere et volvere scripturas, etiam lectione indignas, non magis ad rem pertinet, quam anilibus fabulis operam dare. Ut enim ait Augustinus in lib. *De ordine*: «Quis ferat imperitum videri hominem, qui volasse Dædalum non audierit: mendacem illum, qui dixerit: stultum, qui crediderit; impudentem, qui interrogaverit, non videri? Aut in quo nostros familiares graviter miserari soleo, qui si non responderint quid vocata sit mater Euryali, accusantur inscitæ: cum ipsi eos, a quibus interrogantur, vanos, ineptos et curiosos, non audeant appellare.» Hæc quidem ille, eleganter et vere. Unde inter viros grammatici merito reputatum est ab antiquis, aliqua ignorare. Et quia in toto præexercitamine

A erudiendorum, nihil utilius est quam ei, quod fieri ex arte oportet, assuescere, prosas et poemata quotidie scriptitabant, et se mutuis exercebant collationibus, quo quidem exercitio, nihil utilius ad eloquentiam, nihil expeditius ad scientiam, et plurimum confert ad vitam, si tamen hanc sedulitatem regit charitas, si in profectu litterario servetur humilitas. Non «est enim ejusdem hominis, litteris et carnalibus vitiis inservire.» Ad hujus magistri formam præceptores mei in grammatica, Gulielmus de Conchis et Ricardus, cognomento Episcopus, officio nunc archidiaconus Constantiensis, vita et conversatione vir bonus, suos discipulos aliquandiu informaverunt. Sed postmodum, ex quo opinio veritati præjudicium fecit, et homines videri, quam esse B philosophi maluerunt, professoresque artium, se totam philosophiam brevius, quam triennio aut biennio, transfusuros auditoribus pollicebantur, impetu multitudinis imperitæ victi, cesserunt. Exinde autem, minus temporis et diligentæ, in grammaticæ studio impensum est. Ex quo contigit, ut qui omnes artes, tam liberales quam mechanicas, profitentur, nec primam noverint: sine qua, frustra quis progreditur ad reliquas. Licet autem et aliæ disciplinæ ad litteraturam proficiant, hæc tamen privilegio singulari facere dicitur *litteratum*. Siquidem Romulus eam litteraturam, Varro vero litterationem appellat, et professor ejus, sive assertor, dicitur *litteratus*. Antiquitus tamen vocabatur litterator juxta illud Catulli:

Munus dat tibi Sylla litterator.

(CATULL. XIV, 9.)

Unde probabile est quod contemptor grammaticæ, non modo litterator non est, sed nec litteratus dici debet.

CAP. XXV. *Laus grammaticæ ex Quintiliano.*

Sed quia isti hesterni pueri, magistri hodierni, heri vapulantes in ferula, hodie stolati docentes in cathedra, ex ignorantia aliarum, arguunt grammaticam commendari, quid de laude ejus invenitur in libro *De institutione oratoris*, audiant patienter, et si placet innocentibus grammaticis parcant. Ait ergo: «Ne quis tanquam parva fastidiat grammatices elementa: non quia magnæ sit operæ discernere a vocalibus consonantes, easque ipsas, in semivocalium numerum, mutarumque partiri, sed quia interiora velut sacri hujus adeptibus, apparebit rerum multa subtilitas, quæ non modo acere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam, possit. Quo minus ferendi sunt, qui hanc artem, ut tenuem, atque jejunam, cavillantur. Quæ, nisi oratori futuro fundamenta fideliter jecerit, quidquid superstruxeris, corruet. Hæc est igitur liberalium artium prima, necessaria pueris, jucunda senibus, dulcis secretorum comes; et quæ sola, in omni studiorum genere, plus habet operis, quam ostentationis.»

LIBER SECUNDUS.

Superioris libri serie, satis arbitrè expeditum, grammaticam non esse inutilem: et quod sine illa, non modo eloquentia perfecta non constat, sed nec ad alias philosophiæ professiones, eo tendentibus aliqua patet via, pro ea quoque nitius interpretandum est: eo quod non modo naturæ obnoxia subjacet, sed voluntati hominum acquiescit. Nam et leges civium, ab humana constitutione plerumque vigorem sumunt: et quod publicæ utilitati creditur expedire, naturali justitiæ cœquatur. Nondum tamen absoluta est logica, quam, etsi mutilis sit, et amplius mutilandus, Cornificius parietem solidum cæcati more palpians, impudenter attentat et impudentius criminatur. Utique veritatis amatori non placent jurgia, et ultro, nedum sponte, se subtrahit contentioni, quisquæ amplectitur charitatem. Sit, aut non sit, grammatica pars logica, non contendo; constat enim, quod in sermonibus vertitur, eosque ministrat, etsi non omnes sermonum examinet rationes. Tu vero cui de re constat, de nomine judicabis, eamque cunctis applicabis sermonibus; aut circa rationum duntaxat instantiam coaretabis. Non formido iudicium, qui et de æquitate causæ, et iudicis peritiæ, et sinceritate, confido. Respiciamus ergo an rationalis, utilis sit, et vires ejus, reluctante æmulo, metiamur. In quo quidem, tanto minus laboris meo incumbit officio, quanto, favorem suum etiam citra persuasionem, facilius impendit auditor. Omnes enim se esse logicos gloriantur, non modo qui scientiam aliquibus superaverunt blanditiis, sed et illi, qui eam nondum salutarerunt a lumine.

CAP. I. Quod logica, eo quod verum quærit, ad totam proficit philosophiam.

Ut itaque nominis significatio contrahatur, logica est ratio disserendi, per quam totius prudentiæ agilitas solidatur. Cum enim omnium expetibilem prima sit sapientia, ipsiusque fructus in amore boni et virtutum cultu consistat, mentem necesse est in illius investigatione versari, et res, plena inquisitione discutere, ut ei de singulis esse possit purum incorruptumque iudicium. Constat ergo exercitatio ejus in scrutinio veritatis, quæ, sicut Cic. in lib. *De officiis* auctor est, materia est virtutis primitivæ, quam prudentiam vocant; reliquis enim tribus utilitates necessitatesque subjectæ sunt. Prudentia vero tota consistit in perspicacia veri et quadam solertia illud examinandi: porro justitia illud amplectitur, fortitudo tuetur, temperantia virtutum præcedentium exercitia moderatur. Unde liquet prudentiam, virtutum omnium esse radicem; quæ si præcidatur, cætera, velut rami naturæ beneficio destituti, marcida quadam ariditate evanescent.

A Quis enim amplectetur aut colet quod ignorat? At veritas, materia est prudentiæ et virtutum fons; quam, qui plene noverit, sapiens est; qui amaverit, bonus, et beatus qui tenuerit eam. Unde nostrorum doctissimus poetarum, vitæ beatæ monstrans originem, ait:

*Felix qui potuit rerum cognoscere causas:
Atque metus omnes, et inexorabile fatum,
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari*
(Virc. *Georg.* II, 490.)

B Et alius fide et notitia veritatis præstantior: « Felix qui potuit boni fontem visere lucidum, felix qui potuit gravis terræ solvere vincula, » ac si aliis verbis dicant, sed eodem sensu: « felix cui rerum collata est intelligentia, » quia quo familiaris fluida et ad momentum transeuntia, innotescunt, eo amplius, apud mentem sui competent, peritura vilescent. Nec iugo premitur vitiorum, quem de servitute veritas in libertatem vindicat et educit. « Impossibile enim est, ut diligat et colat vanitatem, quisquis ex toto corde quærit et amplectitur veritatem. »

CAP. II. De secta Peripateticorum, et ortu logicae, et ejus auctore.

Peripateticorum hinc orta est secta, quæ in cognitione veri, summum bonum vitæ humanæ esse constituit. Omnium ergo rerum naturas scrutati sunt, ut scirent, quid in omnibus rebus fugiendum, tanquam malum, quid contemnendum, tanquam non bonum, quid petendum, ut simpliciter bonum, quid præferendum, ut magis bonum, qui ex casu boni nomen sortiatur, aut mali. Natæ sunt ergo duæ partes philosophiæ, naturalis et moralis, quæ, aliis nominibus, physica et ethica appellantur. Sed quia per imperitiâ disserendi, multa inconvenientia colligebant, sicuti Epicurus qui ex atomis et inani, mundum, sine auctore Deo, constituit, et stoici, qui materiam Deo fingeant coæternam, et omnia peccata æqualia: necesse fuit investigari et promulgari scientiam, quæ discretionem faceret vocum et intellectuum, et fallaciarum nubes dissiperet. Et hic quidem, sicut Boetius in commento secundo super *Porphyrum* asserit, est ortus logicæ disciplinæ. Oportuit enim esse scientiam, quæ verum a falso **D** discerneret et doceret quæ ratiocinatio veram teneat semitam disputandi, quæ verisimilem, et quæ ficta sit, et quæ debeat esse suspecta: alioquin veritas, per ratiocinantis operam, non poterat inveniri. Et licet Parmenides Ægyptius in rope vitam egerit, ut rationes logices inveniret, tot et tantos studii habuisset successores, ut ei inventionis suæ, totam fere præriperint gloriam. Tradunt ergo Apuleius, Augustinus et Isidorus, quod Plato philosophiam perfe-

cisse laudatur, physicae, quam Pythagoras, et ethicae, quam Isocrates plene docuerat, adjiciens logicam, per quam discussis rerum morumque causis, vim penderet rationum, non tamen hanc in artis redegit peritiam, praeerat tamen usus et exercitatio, quae, sicut in aliis, ita et hic praecepta antecessit. Deinde Aristoteles artis regulas deprehendit et tradidit. Ille est Peripateticorum princeps, quem ars ista praeceptum laudat auctorem, et qui alias disciplinas communes habet cum auctoribus suis, sed hanc suo jure vindicans, a possessione illius exclusit ceteros. Et licet alibi de eo plenius scripserim, nequaquam hic silendum credidi, quid de eo dicat Quintilianus: « Quid Aristotelem memorem, quem scientia rerum, dubito, an scriptorum copia, an eloquendi usu, an suavitatem eloquii, an inventionum acuminem, an varietatem operum, clariorum putem? »

CAP. III. *Quod logica philosophantibus praefenda est, et de differentia demonstrativa, itemque probabilis, logicae, et sophisticae.*

Videntur itaque Peripatetici, quod opus in usum, usus transire potest in artem, quod vagum fuerat et licentiosum, certis regulis subjecerunt: excludentes mendacia, suppletes imperfecta, resecantes superflua, et in omnibus praecepta congrua praescribentes. Profecta igitur hinc est, et sic perfecta, scientia disserendi, quae disputandi modos et rationes probationum aperit, procedentibus viam parat, qua quid in dictis verum, quid falsum, quid necessarium, quid impossibile sit, innotescit: aliis philosophicis disciplinis posterior tempore, sed ordine prima. Inchoantibus enim philosophiam, praefenda est, eo quod vocem et intellectum interpretes est, sine quibus nullus philosophiae articulus recte procedit in lucem. Qui vero sine logica philosophiam doceri putat, idem a sapientiae cultu, omnium rerum exterminet rationes, quia eis logica praesidet. Ut divertamus ad fabulas, opinor sororem aethiae, nec sterilem, reputavit antiquitas, sed egregiam ejus sobolem, castis Mercurii junxit amplexibus, est enim soror veritatis prudentia, et amorem rationis, et scientiae, per eloquentiam fecundat et illustrat. Siquidem hoc est philologiam Mercurio copulari: pro eo namque logica dicta est, quod rationalis, id est rationum ministratoria et examina-

A secutivis eorum. Haec quidem dialecticam et rhetoricam continet, quoniam dialecticus et orator persuadere nitentes, alter adversario, alter judici, non multum referre arbitrantur, vera an falsa sint argumenta eorum, dummodo veri similitudinem teneant. At sophistica, quae apparens et non assistens sapientia est, probabilitatis aut necessitatis affectat imaginem: parum curans quid sit hoc aut illud, dum phantasticis imaginibus et velut umbris fallacibus, involvat eum, cum quo sermo conseritur. Profecto, quam, praeter ceteris, omnes ambiunt, sed pauci, meo judicio, assequuntur, dialectica est, quae nec ad docentium aspirat gravitatem, nec undis civilibus mergitur, nec seducit, fallaciis, sed prompta et mediocri probabilitate verum examinat.

CAP. IV. *Quid dialectica, et unde dicatur.*

Est autem dialectica, ut Augustino placet, bene disputandi scientia: quod quidem ita accipiendum est, ut vis habeatur in verbis; ne scilicet dialectici credantur, quos casus juvat artis beneficio destitutos. Item non bene disputat, qui, id quod intendit, vere et probabiliter nequaquam probat. Pace dixerim demonstratoris et sophistae, quorum neuter bene procedit ad propositum dialectici, si altior probabilitatem non habet, alter deserit veritatem: uterque tamen, si suum metiatur officium, bene probat, dum non omittit quidquam ex contingentibus suae facultatis. Est autem *disputare*, aliquid eorum, quae dubia sunt, aut in contradictione posita, aut quae sic vel sic proponuntur, ratione supposita, probare vel improbare; quod quidem quisquis ex arte probabiliter facit, ad dialectici pertingit metam. Hoc autem ei nomen Aristoteles auctor suus imposuit, eo quod in ipsa, et per ipsam, de dictis disputatur: ut enim grammatica de dictionibus et in dictionibus, teste Remigio, sic ista, de dictis et in dictis est. Illa verba sensuum principaliter; sed haec examinat sensus verborum; nam *λεξών*, Graeco eloquio, sicut ait Isidorus, *dictum* appellatur. Sive autem dicatur a Graeco *λέξω*, quod *locutio* interpretatur, sicut Quintiliano in praexercitationibus placet, sive a *λεξών*, quod *dictum* nuncupatur, non multum refert: cum examinare locutionis vim, et ejus, quod dicitur, veritatem, et sensum, idem, aut fere idem, sit; vis enim verbi, sensus est; quo si destituatur, sermo cassus et inutilis est, et, ut sic dixerim, mortuus: ut quodammodo, sicut corpus ad vitam vegetatur ab anima, sic ad vitam quamdam verbi sensus proficiat. Qui enim sine sensu sermonem profert, utique non loquitur, sed aërem verberat.

CAP. V. *De partibus dialecticae et fine logicorum.*

Verum ut a specie redeamus ad genus, quoniam quaedam adhuc videntur dicenda, communiter logicam diviserunt auctores in scientiam inveniendi, et scientiam judicandi; eandemque totam in divisionibus, definitionibus collectionibusque versari

docuerunt : siquidem inveniendi et iudicandi magistra est, et dividendi, definiendique, et argumentandi peritum habet, imo facit opificem. Inter cæteras itaque philosophiæ partes, privilegio duplici insignita est : quia et principalis membri decoratur honore, et in toto philosophiæ corpore, efficacia instrumenti exercet officium. Physicus enim, et ethicus, in suis assertionibus non procedunt, nisi probationibus a logico mutuatis. Nemo eorum recte definit aut dividit, nisi eis artis suæ logicus grætiæ faciat : alioquin successus eorum, non scientia, sed casus promovet. *Rationalis* enim est, ut constet ex nomine, quis ei sit in philosophia processus, qui rationis expertus est : licet enim quis perspicacem habeat rationem, animæ virtutem dico, in philosophiæ tamen negotiis ad multa subsistit offendicula, si non habeat rationem propositi faciendi : quæ quidem est methodus, id est ratio compendiaria, propositi pariens et expediens facultatem. Versantur autem in his et quæ dictæ sunt pertinentes ad logicam disciplinæ. Nam *demonstrativa*, et *probabilis*, et *sophistica*, omnes quidem consistunt in inventionem et iudicio, et itidem dividentes, definiendes et colligentes, domesticis rationibus utuntur, etsi materia, aut fine aut modo agendi, dissimiles sint. Cum vero ratio multipliciter dicatur, latissime patet hic officium nominis ; neque enim coarctatur ad id duntaxat, quod ratio est, sed ad id protenditur etiam, quod videtur. Nam ut alias taceam nominis significationes, dicunt hoc nomen grammatici *absolutum*, quod ad intelligentiam sui, non indiget adiectione, ut Deus : nisi forte causa significantiæ, ut cum dicitur Deus omnipotens, ad differentiam idolorum, quæ nihil, aut demoniorum, quæ minimum possunt. Sic ratio necessaria aut vera, ad differentiam ejus, quæ casu potest, vel mendacio vitari. Est autem hic, ut opinor, ratio, quidquid adducitur, vel adduci potest, ad statuendam opinionem, vel sententiam roborandam. Opinio enim plerumque labitur ; ad sententia semper assidet veritati. Ita quidem, si recte sermonibus utimur ; usurpatur tamen alterum pro altero. Ergo et *sophistica* sic *rationalis* est ; et, quamvis fallat, sibi inter partes philosophiæ locum vindicat. Suas enim rationes inducit, et nunc se demonstrativam simulat, nunc dialecticam mentitur : nec se ipsam profitetur alicubi, sed ubique habitum induit alienum. Apparens namque sapientia est, et inducit ad statuendam opinionem plerumque, non quod verum aut verisimile, sed quod alterutrum videatur. Interdum autem iutitur et iis ; cavillatrix enim est, et sæpe a veris et manifestis per minutas interrogationes, aliasve doli sui insidias, ad dubia et falsa progreditur. Transfiguratur enim se in ministrum lucis, et Neptuni more quem in devia abducit, aut periculis exponit, aut risui. Philosophus autem, demonstrativa utens, negotiatur ad veritatem ; dialecticus ad opinionem : siquidem probabilitate

A contentus est. Sophistiæ autem sufficit, si vel videatur esse probabile. Unde non facile dixerim, eam esse inutilem scitu ; quæ non mediocriter exercet ingenia, et ignaris rerum efficacius nocet, si sit ignota. Dolus enim scienti non infertur : sibi quæ imputet, qui casum declinare noluit, quem prævidit. Qui autem demonstrativam et probabilem, non amplectitur, utique non diligit veritatem ; sed nec probabilium quærit habere notitiam. *Plano nec virtutem quis sine veritate, assequitur ; et qui probabilia contemnit, non probatur.*

CAP. VI. *Quod omnes logicam appetunt, sed non omnes assequuntur.*

Ex præmissis itaque magnum aliquod videtur logica polliceri, quæ inventionis et iudicii copiam præstat : dividendi, definiendi et convincendi, ministrat facultatem ; et sic philosophiæ pars insignis est, ut per omnia membra ejus quadam spiritus vice discurrat ; iners enim est omnis philosophia, quæ ad logicam non disponitur. Merito ergo ad eam tantus undique est cursus populorum, ut sola plures teneat occupatos, quam omnes aliæ officinæ illius, quæ actus humanos disponit, et verba, certe et cogitatus si recte processerunt. Philosophiam loquor, sine qua, quidquid est, insulsum et insipidum est, et plane erroneum, et bonis moribus displicens. Clamant omnes ad invicem, *Occupet extremum scabies*, et qui non accedit ad logicam, continuis et perennibus versetur in sordibus. Ergo et *michi turpe relinqui est, probrorum et periculosum.*

C Vellem videre lumen, quod solis istis præconibus revelatum est : accedo, et humili supplicatione deosco, ut me doceant, et si fieri potest, similem sui faciant. Promittunt grandia ; sed interim Pythagoreorum silentium mihi indicunt, quod ad arcana Minervæ, quæ sibi credita, esse jactitant. Permittunt tamen, imo et præcipiunt, ut congarriam eis : hoc siquidem talibus est disputare. Tandem, cum ex longa familiaritate benignius audior, diligentius insto, vehementius pulso, affectuosius peto, mihi *ostium artis* aperiri. A definitione ergo incipimus. Docet me paucis, quidquid voluero definire ; jubet enim ut ejus, de quo agitur, genus præmittam, eique aggregem differentias substantiales, donec ad convertentiam propositi cœquantur. Suprema enim, quia genere, et infima quia differentiis carent, definiri non possunt. Eis tamen descriptio applicatur quæ sit ex proprietatibus, quarum alibi non reperitur collectio. Substantialis enim definitio, sine genere propositi, et aliqua substantialium differentiarum, esse non potest. Ecce sic artem definiendi edoctus sum ; jubetque me quodlibet propositorum commode definire, vel saltem describere. Progredimur ad dividendi scientiam, et genus in species, aut per differentias, aut per affirmationem et negationem, sufficienter dividere moneror. Totum integrum in eas partes resolvendum est, ex quibus integraliter constat : universale, in subjecta et in potentias virtuales. Si vocis est divisio facienda,

aut significationes illius enumerentur, aut modi. Accidens in subjecta dividere doceor admonitusque quæ illius susceptibilia sint aperire, subjectum quoque in accidentia, cum eorum, quæ ei accidunt, diversitatem contingit assignare; sed et accidentis in coaccidentia; cum pro subjectorum varietate, excedentia esse docentur, et excessa. Compendiose itaque institutus sum, duas partes exercitii hujus. Restat tertia quidem magis necessaria, si haberetur, et longe verbosior, ut doceretur, ars scilicet colligendi: quæ ad adversarium convincendum prolicit, vel in philosophia, ad veritatem demonstrandam, quidquid sentiant auditores. Ejus itaque proponuntur pauca præcepta, et quæ ego, compendii gratia, paucioribus disseram. Est itaque diligenter observandum, ut ad faciendam fidem ejus, de quo agitur, aliquid præmittamus, ex quo illud probabiliter inferri possit, aut necessario, quale est genus ad positionem speciei; aut uno contrariorum posito, reliquum tolli. Procedo itaque, quoniam homo obusioris ingenii sum, et cui fides est ex auditu; et qui vix, et raro, intelligere possum audita, vel scripta. Quoniam ergo regulæ innotescunt, sollicito doctores, et qui nihil nescire dignantur, ut deductis exemplis librorum, me illarum doceant usum. Non enim magnum est ei, qui artem definiendi habet, si in definitionibus pridem scriptis, aliena inventa receiserat. Siquidem, si logica definitiva est, eo quod aliquas habeat definitiones; et multæ disciplinæ, quia pluribus abundant definitionibus, magis definitivæ erunt. Indignantur ergo puri philosophi, et qui omnia, præter logicam dedignantur, æque grammaticæ, ut physicæ expertes, et ethicæ, et me improbum, obtusum et caudicem, aut lapidem criminantur. Sufficere enim debuerat, ad artis triplicem facultatem, quod prædictum est. Urgent etiam ad solutionem promissæ mercedis. Quod si excipio, juxta illud ethicum: «Mercedem appellas, quid enim scio?» Continuo replicant, juxta eundem: «Culpa docentis scilicet arguitur, cum in læva parte mamillæ nil salit Arcadico juveni.» Sic, sic, inquirunt, «nosse volunt omnes, mercedem solvere nemo;» quia itaque vereor ingratitudinis notam, doctrinam pro doctrina, necessariam pro necessaria, eis rependo. Regularum trado compendium, indicens eis, ut earum sibi comparent usum: et quia tres artes accepi, easque utiles, tres itidem doceo, sed utiliores. Sit ergo prima militaris, secunda medicinalis, tertia juris civilis, et decretorum, et totius ethicæ perfectionem absolvat. Quoties ergo cum hoste congregandum est, caute provideas ne te hostis lædat in aliquo; et tu in primo conflictu totus insurgas in eum; et illæsus vulnere vulnus infligas, donec ille aut te fateatur esse victorem, aut exanimis, tibi iudicio publico victoriam cedat. In physica vero ante omnia causam ægritudinis prævide: eamque cura, et amove: et exinde tamdiu reparativis et conservativis ægrum erige et fove, donec plenius

sime convalescat. Porro in civilibus, usquequaque justitiam sequere, te amabilem omnibus facito, et juxta comicum, sine invidia laudem invenias, et amicos pares. Quid multa? In omnibus induce charitatem; nam et mihi in promptu est usus horum, sicut eis exercitium præmissorum. Eo ergo miserabiliores sunt, quo miseriam suam non agnoscunt; dum se ipsos fallunt, id agentes in studio veritatis, ut nihil sciant; neque enim a fideli, nisi humilitatis via, quæritur veritas. Sic Pilatus veritatis audita mentione, quid esset interrogavit; sed infidelitas quærens egit, ut docentem ante tumidus declinaret auditor, quam sacræ responsionis instrueretur oraculo.

B CAP. VII. *Quo nugiloquos ventilatores dedoceri oportet, ut sciant.*

Non tamen, ut in logicam invehar, hæc propono (scientia enim jucunda est et fructuosa) sed ut illis eam liqueat non adesse, qui clamant in compitiis et in triviis docent, et in ea, quam solam profitentur, non decennium aut vicennium, sed totam consumpserunt ætatem. Nam et cum senectus ingruit, corpus enervat, sensuum retundit acumina, et præcedentes comprimit voluptates, sola hæc in ore volvitur, versatur in manibus et aliis omnibus studiis præcipit locum. Fiunt itaque in puerilibus Academicis senes, omnem dictorum aut scriptorum excutunt syllabam, imo et litteram; dubitantes ad omnia, quærentes semper, sed nunquam ad scientiam pervenientes: et tandem convertuntur ad vaniloquium, ac nescientes quid loquantur, aut de quibus asserant, errores condunt novos, et antiquorum aut nesciunt, aut dedignantur sententias imitari. Compilant omnium opiniones, et ea quæ etiam a vilissimis dicta vel scripta sunt, ab inopia iudicii scribunt et referunt; proponunt enim omnia, quia nesciunt præferre meliora. Tanta est opinionum oppositionumque congeries, ut vix suo nota esse possit auctori. Accidit hoc Didymo, quo nemo plura scripsit, ut cum historicæ cuidam, tanquam vanæ, repugnaret, ipsius proferretur liber, qui eam continebat. Sed nunc multos invenies Didymos, quorum pleni, imo referti sunt commentarii, hujusmodi logicorum impedimentis. Recte autem dicuntur oppositiones, quia melioribus studiis opponuntur; obstant enim profectui. Sed nec Aristoteles, quem solum nugidici ventilatores isti dignantur agnoscere, auditur, dicens quidem fideliter, eleganter et vere; quia «quolibet contraria opinionibus proferente, sollicitum esse stultum est.» Refert Quintilianus Timotheum quemdam, clarum in arte tibiarum, solitum exigere duplas mercedes ab his, quos alius instituisset, quam si traderentur rudes omnino. Duplex enim labor est: alter, in eluenda vitiosa doctrina, quam perceperant; alter, ut vera et recta fideliter imbuantur. Ad hæc, qui jam artificis nomen vindicat, non potest leviter humiliari, ut ad minora descendat; sine quibus

tamen proficere sequit. Timotheus utique sapiebat, A
quia

*Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu :*

(HORAT. Ep. I, II, 69.)

et quisque, sui juris effectus,

*..... currit ad illam,
Quam primum rupto prædam gustaverat ovo.*

CAP. VIII. Quod eos Aristoteles compescuerat, si
audiretur

Usus tamen aliquis interdum est in malo isto :
scilicet, quod qui talibus assuescunt, si tamen mo-
destia instituantur, verborum copiam præparant,
volubilitatem linguæ, capacitatem memoriæ. Ad hoc
enim proficit frequens hæc, et de omnibus concer-
tatio ; quæ quantum quoque adiecit, subtilitatem
ingenii : continuo siquidem proficit exercitio. Si
autem moderatio desit, omnia hæc in contrarium
cedunt ; subtrahitur namque subtilitati utilitas.
« Nihil » autem, ut in primo *Declamationum* ait
Seneca, « odibilis subtilitate, ubi nihil aliud est
quam subtilitas ; » et ad Lucilium : « Nihil est acutius
arista. Sed hæc, ad quid utilis ? » Tale utique
est illud ingenium, quod sola subtilitate lascivens,
nulla residet gravitate. Hoc est quod in libro *De
institutione oratoris* præcoquum dicitur, « et non
temere pervenit ad frugem. » Laudatur in pueris,
sed in senibus contemnitur, et culpatur ; pueri enim
ex hoc facile parva faciunt, et audacia provec-
ti, quidquid possunt, statim ostendunt ; possunt autem
id demum quod in proximo est. Verba concinnant,
et continuant, « hæc vultu interrito, » nulla tar-
diti verecundia proferunt. Non multum præstant,
sed cito, non subest vera vis, nec penitus immissis
radicibus nititur. Ut quæ solo summo sparsa sunt
semina, celerius se effundunt, et imitatz spicas
herbulæ, inanibus aristas ante messem flavescunt ;
sic et ingenia, quæ subtilitatem aut copiam affe-
ctant, deducta gravitate, placent hæc annis compa-
rata, deinde stat profectus, admiratio decrescit, sic
et, in visio Flavio, qui referente Seneca, apud *Arel-
ium* declamabat, aliquid extra eloquentiam com-
mendabat, in puero scilicet eloquentiam lenocinium
erat ingenii ætas. Sed nec verborum copia perpetuo
laudem habet, ut enim ait Sidonius : « Non est
major gloria dixisse quod noveris, quam siluisse
quod nescias. » Sed et Cicero verba redarguit, quæ
sine utilitate, aut voluptate tam dicentis quam au-
dientis inutiliter proferuntur. Obtinet enim illud
poeticum :

Aut prodesse volunt, aut delectare poeta :

Aut simul et jucunda, et idonea dicere vitæ :

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.

(HORAT. Ars poet. 33.)

Et multiloquium peccata conitantur. Linguæ au-
tem volubilitas tunc demum prodest, si ad sapien-
tiam disponatur ; in udo enim est, et cito labitur.
Licet autem sit membrum modicum, rotam humane
nativitatis succendit, conturbat vitam, et totum

hominem, nisi moderationis vineulo refrenetur
agit in præceps. Quid autem prodest illa in archæis
memoriæ, recondisse, quorum nullus est usus ? Sicut
enim de lana caprina contendere inofficiosum est,
sic et quæ inutiliter proferuntur, commendare me-
moriæ, ineptum et indiscretum est. Quis unquam
inutilia folia, et aristas thesaurizans congressit, ut
opibus abundet ? Debuerat Aristoteles hanc com-
pescuisse intemperiem eorum, qui indiscretam lo-
quacitatem, dialecticæ exercitium putant. Et sane
compescuerat, si audiretur. « Non oportet, inquit,
omne problema, nec omnem positionem, conside-
rare, sed quam dubitabit aliquis rationis egentium,
et pænæ, vel sensus. Nam qui dubitant utrum opor-
teat deos vereri, et parentes honorare, vel non,
pænæ indigent. Qui vero utrum nix alba est, vel
non, sensus. Neque vero quorum propinqua est
demonstratio, neque quorum valde longe ; nam hæc
quidem non habent dubitationem, illa autem magis
quam secundum exercitativam. » Hæc ille. Sed illi,
eo inconsulto, imo et prohibente, semper, ubique,
et de omnibus reque disputant ; forte quia notitiam
omnium reque habent.

CAP. IX. Quod inefficax est dialectica, si aliarum
disciplinarum destituatur subsidio.

Eloquentiam sine sapientia non prodesse, celebre
est, et verum : unde ipsam, ut prosit, a sapientia
contrahere, manifestum est. Ergo et pro modulo
sapientiæ, quam quisque adeptus est, eloquentia
prodest ; nocet enim hæc, si dissocietur ab illa. Ex
quo liquet dialecticam, quæ inter ministras elo-
quentiæ expeditissima est et promptissima, uni-
cuique prodesse ad mensuram scientiæ suæ. Ei
enim prodest plurimum, qui habet notitiam pluri-
morum ; et ei, qui pauca novit, minimum prodest.
Nam sicut gladius Herculis in manu Pygmæi, aut
pumilionis, inefficax est ; et idem in manu Achillis
aut Hectoris, ad modum fulminis universa proster-
nit ; sic dialectica, si aliarum disciplinarum vigore
destituatur, quodammodo manca est et inutilis fere.
Si aliarum robore vigeat, potens est omnem de-
struere falsitatem ; et, ut minimum ei ascribam,
sufficit de omnibus probabiliter disputare. Neque
enim magnum est, si, more nostrorum, jugiter in
se rotetur, se circumneat, sua rimetur arcana ; et in
illis duntaxat versetur, quæ nec domi, nec militiæ,
nec in foro, nec in claustro, nec in curia, nec in
Ecclesia, imo nusquam, nisi in schola, prosunt :
ibi enim teneriori ætati plura indulgentur ad mo-
dum et modicum, quæ mox magis serius philoso-
phiæ tractatus eliminat. Siquidem hic, cum ad
maturam scientiæ vel vitæ veniunt ætatem, non
modo verba puerilia, et licentioris indulgentiæ,
sed totos plerumque rejicit libros. Hoc est enim
quod sub poetici nube figmenti, in Mercurii et
Philologiæ docemur nuptiis, deorum omnium
auspicio contractis et utiliter hominibus ample-
ciendis. Ibi namque Philologia, postquam cæli
templa conscenderat, et purioris status nacta est

libertatem, librorum copiam, quibus secunda erat, evomuisse describitur. Est autem cuique opifici facillimum de arte sua loqui; sed ex arte, quod artis est, facere, difficilimum est. Quis est enim medicus, qui non de elementis, et humoribus, et complexionibus, et morbis, et cæteris pertinentibus ad physicam, sæpe loquatur, et multum? Sed qui ad hoc convalescit, magis poterat egrotare. Quis ethicus morum regulis, dum in lingua versatur, non abundat? Sed plane longe difficilium est ut exprimantur in vita. Mechanici opifices, facile singuli loquuntur de artibus suis, sed nemo eorum tam levi opera architectum exercet, aut pugilem. Idem est in reliquis. Sic de definitione, aut argumentis, aut genere, et similibus loqui, facillimum est; sed eadem, ad artis explendum officium, in singulis facultatibus invenire, longe difficilium. Ergo qui disciplinarum inopia premitur, copiam quam dialectica pollicetur et præstat, non habebit.

CAP. X. Quorum auctoritate præcedentia, et sequentia, consent.

Cum primum, adolescens admodum, studiorum causa migrassem in Gallias, anno altero postquam illustris rex Anglorum Henricus, leo justitiæ, rebus excessit humanis, contuli me ad peripateticum palatinum, qui tunc in Monte Sanctæ Genovefæ clarus doctor, et admirabilis omnibus præsidebat. Ibi, ad pedes ejus, prima artis hujus rudimenta accepi, et pro modulo ingenio mei, quidquid excidebat ab ore ejus, tota mentis aviditate excipiebam. Deinde, post discessum ejus, qui mihi præproperus visus est, adhæsi magistro Alberico, qui inter cæteros opinatissimus dialecticus enitebatur, et erat revera nominalis sectæ acerrimus impugnator. Sic ferme toto biennio conversatus in Monte, artis hujus præceptoribus usus sum Alberico, et magistro Roberto Meludensi; ut cognomine designetur, quod meruit in scholarum regimine (natione siquidem Angligena est); quorum alter ad omnia scrupulosus, locum questionis inveniebat ubique; ut, quamvis polita planities, offendiculo non careret, et, ut aiunt, scirpus ei non esset enodis. Nam et ibi monstrabat quid oporteat enodari. Alter autem, in responsione promptissimus, subterfugii causa propositum nunquam declinavit articulum, quin alteram contradictionis partem eligeret, aut determinata multiplicitate sermonis, doceret unam non esse responsionem. Ille ergo in questionibus subtilis, et multus; iste in responsionibus perspicax, brevis et commodus. Quæ duo, pariter eis, si alicui omnium contigissent, parem utique disputatorem nostra ætate non esset invenire. Ambo enim acuti erant ingenii et studii perveracis; et, ut reor, magni præclarique viri in physicis studiis enituisse, si de magno litterarum niterentur fundamento, si tantum institissent vestigiis majorum, quantum suis applaudebant inventis. Hæc pro tempore, quo illis adhæsi. Nam postea unus eorum profectus Bononiam, dedit, quod docuerat: siquidem et

reversus dedecit. An melius, judicent qui eum ante et postea audierunt. Porro alter in divinis proficiens litteris, etiam eminentioris philosophiæ, et celebrioris nominis assecutus est gloriam. Apud hos, toto exercitatus biennio, sic locis assignandis assuevi, et regulis, et aliis rudimentorum elementis, quibus pueriles animi imbuuntur, et in quibus præfati doctores potentissimi erant, et expeditissimi, ut hæc omnia mihi viderer nosse tanquam unguis digitosque meos. Hoc enim plane didiceram, ut juvenili levitate pluris facerem scientiam meam, quam esset. Videbar mihi sciolus, eo quod in iis quæ audieram, promptus eram. Deinde reversus in me, et metiens vires meas, bona præceptorum meorum gratia, consulto me ad grammaticum de Conchis transtuli, ipsumque triennio docentem audi. Interim legi plura, nec me unquam poenitebit temporis ejus. Postmodum vero Ricardum, cognomento episcopum, hominem fere nullius disciplinæ expertem, et qui plus pectoris habet quam oris, plus scientiæ quam faciendi, veritatis quam vanitatis, virtutis quam ostentationis, secutus sum, et quæ ab aliis audieram, ab eo cuncta relegi, et inaudita quædam, ad quadrivium pertinentia, in quo aliquatenus Teutonicum præaudieram Hardewinum, didici. Relegi quoque rhetoricam, quam prius cum quibusdam aliis a magistro Theodorico tenuiter audiam, paululum intelligebam. Sed eam postea a Petro Helia plenius accepi. Et quia nobilium liberos, qui mihi, amicorum et cognatorum auxiliis destituto, paupertati meæ solatiente Deo, alimenta præstabant, instruendos susceperam, ex necessitate officii et instantia juvenum urgebar quod audieram, ad memoriam crebrius revocare. Unde ad magistrum Adam, acutissimi virum ingenii, et quidquid alii sentiant, multarum litterarum, qui Aristoteli præ cæteris incumbibat, familiaritatem contraxi ulteriorem; ut, licet eum doctorem non habuerim, mihi sua benigne communicaret, et se, quod aut nulli faciebat, aut paucis alienis, mihi patentius exponebat. Putabatur enim invidia laborare. Interim Willermum Suessionensem, qui ad expugnandam, ut aiunt sui, logicæ vetustatem, et consequentias inopinabiles construendas, et antiquorum sententias diruendas, machinam postmodum fecit, prima logices docui elementa, et tandem jam dicto præceptori apposui. Ibi forte didici idem esse ex contradictione cum Aristoteles obloquatur, quia idem cum sit, et non sit, non necesse est idem esse. Et item cum aliquid sit, non necesse est idem esse, et non esse. Nihil enim ex contradictione evenit, et contradictionem impossibile est ex aliquo evenire. Unde nec amici machina impellente urgeri potui, ut credam ex uno impossibili omnia impossibilia provenire. Extraxerunt me hinc rei familiaris angustia, sociorum petitio, et consilium amicorum, ut officium docentis aggrederer. Parvi. Reversus itaque in fine triennii, reperi magistrum Gilbertum, ipsumque audiui in

logis et divinis; sed nimis cito subtractus est. Successit Robertus Pullus, quem vita pariter et scientia commendabant. Deinde me excepit Simon Pexiacensis, fidus lector, sed obtusior disputator. Sed hos duos in solis theologicis habui præceptores. Sic fere duodecennium mihi elapsum est, diversis studiis occupato. Jucundum itaque visum est, veteres quos reliqueram, et quos adhuc dialectica detinebat in Monte, revisere socios, conferre cum eis super ambiguitatibus pristinis; ut nostrum invicem, ex collatione mutua, committeremur profectum. Inventi sunt qui fuerant, et ubi; neque enim ad palmam visi sunt processisse ad quæstiones pristinas dirimendas, neque propositiunculam unam adjecerant. Quibus urgebant stimulis, eisdem et ipsi urgebantur, profecerant in uno duntaxat, dedicerant modum, modestiam nesciebant; adeo quidem ut de reparatione eorum posset desperari. Expertus itaque sum quod liquido colligi potest, quia sicut dialectica alias expedit disciplinas, sic, si sola fuerit, jacet exsanguis et sterilis, nec ad fructum philosophiæ fecundat animam, si aliunde non concipit.

CAP. XI. *Quid sola dialectica possit.*

Est tamen quod solitaria pollicetur et præstat, solius grammaticæ subnixæ præsidio; propositas enim de se expedit quæstiones, sed ad alia non consurgit, quale est: an affirmare sit enuntiare, et an simul exstare possit contradictio. Hoc autem quid ad usum vitæ conferat, si non est adminiculus alii, quisque dijudicet. Cæterum an voluptas bona sit, an præeligenda virtus, an in summo bonæ habitudines, an sit in indigentia laborandum, purus et simplex dialecticus raro examinat; at in iis vivendi, vel ad beatitudinem, vel ad incolumitatem, versatur utilitas; licet enim logica se ipsam expediat, propter alia tamen magis inventa est. Fere ergo, ut spiritus animalium ea disponit, et vegetat, et humores regit, et fovet ad vitam animalem, ab ipsis tamen humoribus nascitur, et subtilitate sua, et vigore, magnam molem agit, et ad se disponit, et quantum non noxia tardant corpora; sic logica ab aliis ducit originem, easque disponit, et movet quantum inertie et ignorantie documento non retardatur. Quod planum est iis, qui et artem disserendi noverunt, et alias disciplinas.

CAP. XII. *In quibus constet exercitium ejus, et quo utatur instrumento.*

Versatur exercitium dialecticæ in omnibus disciplinis, siquidem quæstionem habet materiam; se etiam, quæ hypothesis dicitur, id est quæ circumstantiis implicatur, relinquit oratori. Sunt autem circumstantiæ, quas Boetius in quarto *Topicorum* enumerat: « Quis, quid, ubi, quibus adminiculis, cur, quomodo, quando. » Thesim vero vindicat sibi, id est quæstionem, a prædictarum circumstantiarum nexibus absolutam. Communiorem enim speculationem aggreditur, nec jure suo descendit ad singula: quod si quando evertit, hospitis more, bonis

fruitur alienis. Porro instrumentum quo alterutra utitur, proposito suo deserviens, oratio est. Illa enim quæ judicem movet alium a configentibus, continua utitur oratione, et inductione frequentius; eo quod ad plures est, et plerumque populum captat; hæc autem intercisa oratione, et crebrius utitur syllogismis, quia de adversarii pendet judicio, et ad unum est, cui si fidem fecerit, finem propositi apprehendit. Neque enim sermonem habet ad populum, nec arbitrium legis exspectat. Ipsa quoque ratio, quam oratio vestit, et adminiculo sermonis, ad animam, per aurem, ingrediens, ipsam movet. Itidem instrumentum est. Imo hæc est, quæ facit ut oratio sit instrumentum. Virtus enim orationis est mens atque sententia, sine qua nec vigere, nec movere potest oratio. Cum itaque quæstio sit materia, ratio vel oratio instrumentum, artis opera singulariter in eo versatur, ut instrumenti copiam faciat, et doceat usum ejus; materiam enim præstant communiter et aliæ disciplinæ: siquidem undique emergunt quæstiones, sed non undique absolvuntur.

CAP. XIII. *Quantæ utilitatis sit scientia probabilium, et quæ simpliciter necessaria non facile innovescant.*

Tres itaque facultates, naturalis, moralis, et rationalis, materiam præstant, quia singulæ suas exponunt quæstiones. Querit enim ethica, parentibus magis, an legibus oporteat obedire, si forte dissentiant. Physica, an mundus æternus sit, aut perpetuus aut initium habuerit, et sit finem habiturus in tempore, aut sit nihil horum. Logica, an contrariorum sit eadem disciplina, quoniam eorum idem sensus. Querunt ergo singulæ, et licet suis muniantur principiis, eis tamen logica methodos suas, compendii scilicet rationes, communiter subministrat, unde non modo ad exercitationem, sed ad obviationes, et ad, secundum philosophiam, disciplinas utilissima est. Nam et de proposito methodum habens, facile argumentatur, et qui multorum opiniones sciens, non ab extraneis, sed a propriis loquitur documentis, commode obviat, immutans quidquid non bene dictum videtur; et qui circumstantes attendit rationes, in singulis verum facilius discernit a falso, et habilior redditur ad intelligendum et docendum, quod philosophantis propositum expetit, et officium exigit. Cum autem dialectica inquisitiva sit, ad omnium methodorum principia viam habet; siquidem ars quælibet suas habet methodos, quas nos figuratim adviaciones vel aditus possumus interpretari, et inquisitioni succedit inventio, nec apprehendit scientiæ fructum, cui quærendi displicet studium. Sed demonstrativa necessaria methodos quærit, et quæ illam rerum inhaerentiam docent, quam impossibile est dissolvere: hoc enim duntaxat necessarium est, quod aliter esse impossibile est. Cæterum quia vires naturæ, aut nullus pene scrutatur, aut rarus, et numerum possibilium solus Deus novit de necessariis plerumque non modo incertum, sed et temerarium judicium est. Quis enim novit penitus, quid

Esse possit aut non possit? Si peperit, cum aliquo concubuit, aut corrupta est, necessarium esse duxerunt sæcula multa. Sed tandem in fine temporum non necessarium esse, docuit integerrimæ virginis partus. Quod enim simpliciter necesse est, nullo modo aliter esse potest; mutari vero potest, quod a determinatione necesse est. Vietorinus in *Rhetoricis* in explanatione necessarij hoc ipsum docet, et quod ad partum corruptio, non quidem necessario, sed probabiliter consequatur; Augustinus quoque rationes, quæ necessariae sunt, esse asserit sempiternas, et nullo modo evacuari posse. Probabilium vero rationes mutari posse palam est, nisi necessariae fuerint. Unde constat quam arduum sit demonstratoris propositum, qui semper necessitatem sequitur, et a veritatis quam proficitur, principiis non recedit. Si enim veritatem deprehendere, quæ, ut aiunt academici nostri, tanquam in profundo putei latet, magnum est: quantæ vivacitatis est, non modo veritatem, sed ipsius necessitatis penetrare arcana, siquidem existentium, quam possibilem, facilius est assignatio? Vacillat itaque in naturalibus plerumque (corporalibus et mutabilibus dico) ratio demonstrandi, sed in mathematicis efficacissime convalescit. Quidquid enim in numeris, proportionibus, figuris, similibusque ab ea colligitur, indubitanter verum est, et aliter esse non potest. Itaque ad demonstrandi scientiam non aspiret, cui probabilia nota non fuerint. Demonstrative ergo principia necessaria sunt, dialecticæ probabilia. Unde et dialectice ab illis abstinere, quæ nulli videntur, ne habeatur insanus; et a manifestis, ne palpare videatur in tenebris; et iis duntaxat insistet, quæ aut omnibus, aut pluribus, aut præcipuis, in unoquoque generum nota erunt.

CAP. XIV. Item de eodem.

Principia itaque dialecticæ probabilia sunt, sicut demonstrativæ necessaria. Quod si quid probabile, et necessarium est, ad utraque poterit pertinere, sed aliunde ad alteram. Sola enim probabilitas dialectico sufficit. Unde Cicero, in secundo *Tusculanarum*: « Nos qui sequimur probabilia, nec ultra quam quod verisimile occurrit, progredi possumus et refellere sine iracundia, et refelli sine pertinacia parati sumus. » Idem quoque alibi: « Hanc nobis dat Academia nostra licentiam, ut quidquid probabile occurrit, nostro jure liceat defendere. » Est autem probabile, quod habenti iudicium, etiam a superficie innotescit, sic quidem in omnibus, et semper, aut in paucissimis, et admodum raro, aliter existens. Quod enim semper sic, aut frequentissime, aut probabile est, aut videtur probabile, etsi aliter esse possit. Tanto autem probabilius, quanto habenti iudicium facilius et certius innotescit. Sunt enim quædam tanta probabilitatis luce conspicua, ut etiam necessaria reputentur. Quædam autem, eo quod opinioni minus familiaria sint, vix ascribuntur probabilibus, Siquidem si opinio tenuis, iudicio vacillat incerto; si vehemens, transit in fidem et ad

A iudicium certum aspirat. Si autem adhuc ejus vehementia invalescat, ut aut non protendi, aut parum possit, licet infra scientiam sit, tamen scientiæ, quod ad certitudinem iudicii, cœquatur. Quod quidem palam est, auctore Aristotele, in his, quæ sensu solo cognoscuntur, et aliter esse possunt. Ignotum enim erit, cum occiderit sol, si adhuc feratur super terram, an in nostrum sit hemisphaerium reversurus: eo quod tunc cesset sensus, per quem lationis ejus habebatur scientia. Fides tamen lationis et reditus tanta est, ut aliquatenus videatur æquis cum scientia passibus ambulare. Si vero sensus scientiam parit ejus, quod aliter esse non potest, ut si quis lineam, visu docente, longam sciat, aut superficiem coloratam, cessante visu non evanescit quidem scientia, eo quod rem ita esse necesse est. Ergo quod divisim in omnibus, vel in pluribus alicujus generis, invenitur, et universaliter in omnibus statuendum est, aut ferenda instantia in quo non sic. Est autem instantia alicujus, talis obvia positio, collectæ universitati præjudicans. Scientia itaque probabilium copiosa, expeditissimam ad omnia viam parat.

CAP. XV. Quæ propositio sit dialectica et quid problema.

Est autem dialectica propositio, contra quam sic in pluribus se habentem, non est instantia, id est argumentum ad positionem. Qui vero tales propositiones præ mente habet, et si quæ sunt positionis instantiæ, in omni genere controversandi, ad alteram quidem copiosus erit, et etiam, si philosophice secum exerceatur, non modice felix. Potens enim est de omni problemate, ethico scilicet, physico et logico probabiliter disputare. Est autem problema dialecticum, speculatio contendens vel ad electionem et fugam, vel ad veritatem et scientiam, aut ipsum, aut ut adminiculans ad aliquid aliud hujusmodi, de quo aut neutro modo opinantur, aut contrarie, plurimi sapientibus, aut sapientes plurimis, aut utrique iidem eisdem. Auctorem definitionis indicat stylus, et Aristotelem faciunt verba manifestum. Sed et sensus verborum. Neque enim problema dialecticum censuit, quidquid inter affirmationem negationemque deducitur, nec artis sum opificem, in illius ventilatione credidit exercendum, quod nec per se, nec per aliud prædictarum disciplinarum alicui prodest. « Nam quod, ait, contendens ad electionem vel fugam, etsi sint qui ad ethicas duntaxat quaestiones referendum putant, ego etiam ad physicas arbitror pertinere. Sed ad logicas, aut nihil, aut minimum. Siquidem et ibi virtus, et vitium, et similia electioni vel fugæ materiam præstant: hic autem sanitas, ægritudo, causæ, signa, et circumstantiæ singulorum. Porro ad scientiam et veritatem trium disciplinarum quaestiones æque contendunt. Utrum voluptas eligenda sit, vel non, ethica speculatio, propter se utilis. Utrum mundus æternus, vel non, speculatio quidem physica est, ad scientiam et veritatem, et forte ad aliud

prodest : ut scilicet cum creatus innouerit, tanti operis veneremur auctorem, cum transitoriis, vilecat moribus piis, eo quod vanitati subjectus est totus. An contradictoriarum sit semper altera vera, vel non, logica speculatur, et ad aliud confert veritatis hujus habere scientiam. Qui igitur de lana caprina contendunt jugiter, dialectica quidem problemata non exercent, et tam ab artificis materia, quam ab officio remoti sunt : siquidem materia ejus thesis, vel positio est. Est autem positio, opinio extranea alicujus notorum secundum philosophiam, ut quoniam omnia moventur, quod Heraclitus, aut unum est ens, quod Melissus statuit. Nullus enim qui mentem habeat, deducet in quæstionem, quod nulli videatur, nec quod omnibus manifestum est, aut his, quorum iudicium obtinet. Nam hæc non habent dubitationem, illa autem nemo ponet. Quocirca nullam liberalium disciplinarum utiliorem esse crediderim, quam istam, a qua in omnes philosophiæ partes facilis et felix est processus; ad nullam enim scientiam invenitur infirmus, cui probabilita innotescunt.

CAP. XVI. *Quod omnes alii professores hujus Aristoteli cedunt.*

Unde quidem manifestæ videtur insanix, illi detrahare disciplinæ, quæ omnes alias instruit, et sine cujus beneficio nullus recte investigationibus physicis procedit. Scripserunt de ea quamplures, et hi quidem sicut acutissimi, ita et diligentissimi philosophorum, quos omnes reprehendi palam est ab his, qui artem hanc criminantur. Studii namque detractio, auctoris indubitata criminatio est. Unum scio quod Corvificium posteritas illis nequaquam præferet, nam Aristoteles, Apuleius, Cicero, Porphyrius, Boetius, Augustinus, ut Eudemum, Alexandrum, Theophrastum, et alios expositores taceam (quorum tamen celebris gloria est) omnes artis hujus, velut triumphatricis, inter alias grandi præconio erexere vexillum. Sed cum singuli suis meritis splendeant, omnes se Aristotelis adorare vestigia gloriantur, adeo quidem ut commune omnium philosophorum nomen præeminentia quadam sibi proprium fecerit. Nam et antonomastice, id est excellenter, philosophus appellatur.

Hic ergo probabilium rationes redegit in artem, et quasi ab elementis incipiens, usque ad propositi perfectionem exivit. Hoc autem planum est his, qui scrutantur et discutiunt opera ejus; voces enim primo significativas, id est sermones incomplexos, de grammatici mânu accipiens, differentias et vires eorum diligenter exposuit, ut ad complexionem enuntiationum, et inveniendi judicandique scientiam facilius accedant. Sed quia ad hunc elementarem librum, magis elementarem quodam modo scripsit Porphyrius, eum ante Aristotelem esse credidit antiquitas prælegendum. Recte quidem si recte doceatur, id est ut tenebras non inducat erudiendis, nec consumat ætatem. Indignum enim est, si in quinque voculis addiscendis quis vitam terat,

A ut ei desit spatium procedendi ad illa, quorum gratia debuerant hæc prædoceri. Unde quoniam ad alia introductorius est, nomine Isagogarum inscribitur. Itaque inscriptioni derogant, qui sic versantur in hoc, ut locum principalibus non relinquunt, quibus ignotis, non est quod introducendis operæ gratia debeatur.

CAP. XVII. *Quam perniciose doceatur, et quæ fuerint de generibus et speciebus opiniones modernorum.*

Nostri vero ad ostentationem scientiæ suæ, sic suos instituunt auditores, ut non intelligantur ab eis; et apices singulos secretis Minervæ gravidus opinantur. Quidquid unquam ab aliquo dictum aut factum est, excutiant et teneris ingerunt auribus; ut vitio, quod a Cicerone arguitur, « sæpe minus intellecti sint ob rerum multitudinem, » quam ob difficultatem. Utile quidem est et obviantibus, sicut ait Aristoteles, nosse opiniones multorum; ut ex earum conflictu ad invicem, quidquid non bene dictum videtur, refelli valeat, aut mutari; « sed nunc non erat his locus, » cum oratio simplex, res brevis, et facilis quantum potest, debeatur introducendis. Adeo quidem, ut et multa in rebus difficilibus, facilius quam earum natura exigit, licentius proponantur : eo quod in puerilibus annis ad discuntur multa, quæ serior philosophiæ tractatus eliminat. Naturam tamen universalium hic omnes expediunt, et altissimum negotium, et majoris inquisitionis, contra mentem auctoris explicare nituntur. Alius ergo consistit in vocibus (licet hæc opinio cum Rocelino suo fere omnino jam evanuerit :) alius sermones intuetur et ad illos detorquet, quidquid alicubi de universalibus meminit scriptum. In hac autem opinione deprehensus est peripateticus palatinus Abelardus noster, qui multos reliquit, et adhuc quidem aliquos habet professionis hujus sectatores et testes. Amici mei sunt, licet ita plerumque captivata detorqueant litteram, ut vel durior animus, miseratione illius movetur. Rem de re prædicari monstrum ducunt, licet Aristoteles monstruositatis hujus auctor sit, et rem de re sæpius asserat prædicari : quod palam est, nisi dissimulent, familiaribus ejus. Alius versatur in intellectibus, et eos duntaxat genera dicit esse, et species. Sumunt enim occasionem a Cicerone et Boetio, qui Aristotelem laudant auctorem, quod hæc credi et dici debeant notiones. Est autem, ut aiunt, notio ex ante percepta forma cujusque rei cognitio, enodatione indigens. Et alibi : Notio est quidam intellectus, et simplex animi conceptio. Eo ergo deflectitur quidquid scriptum est, ut intellectus aut notio, universalium universitatem claudat. Eorum vero, qui rebus inherent, multæ sunt et diversæ opiniones, siquidem hic, ideo quod omne quod unum est, numero est, aut rem universalem, aut unam numero esse, aut omnino non esse concludit. Sed quia impossibile substantialia non esse, existentibus his quorum sunt substantialia,

denuo colligunt, universalia singularibus, quod ad A
essentiam, unienda. Partiantur itaque status duce
Cautero de Mauritania, et Platonem, in eo quod
Plato est, dicunt individuum; in eo quod homo.
speciem: in eo quod animal, genus; sed subalter-
num: in eo quod substantia, generalissimum.

Habuit hæc opinio aliquos assertores, sed pri-
dem hanc nullus profitetur. Ille ideas ponit, Plato-
nem æmulatus, et imitans Bernardum Carnotensem,
et nihil præter eas, genus dicit, esse vel speciem.
Est autem idea, sicut Seneca definit, eorum, quæ
natura sunt exemplar æternum. Et quoniam uni-
versalia corruptioni non subjacent, nec motibus
alterantur, quibus moventur singularia, et quasi ad
momentum, aliis succedentibus, alia defluunt, pro-
prie et vere dicuntur esse universalia. Siquidem
res singulæ verbi substantivi nuncupatione credun-
tur indignæ, cum nequaquam stent et fugiant, nec
expectent appellationem; adeo namque variantur
qualitatibus, temporibus, locis et multimodis pro-
prietatibus, ut totum esse eorum non status stabi-
lis, sed mutabilis quidem transitus videatur. Esse
autem, inquit Boetius, ea dicimus, quæ neque in-
tensione crescunt, neque retractione minuuntur,
sed semper suæ naturæ subnixæ subsidiis sese cu-
stodiunt. Hæc autem sunt quantitates, qualitates,
relationes, loca, tempora, habitudines, et quidquid
quodammodo adunatum corporibus invenitur. Quæ
quidem corporibus adjuncta mutari videntur, sed
in natura sui immutabilia permanent. Sic et rerum
species transeuntibus individuis permanent eadem;
quemadmodum præterfluentibus undis, « motus
omnis manet in flumine; » nam et idem dicitur.
Unde illud apud Senecam, (alienum tamen) « his
in idem flumen descendimus, et non descendimus. »
Hæc autem ideæ, id est exemplares formæ, rerum
primæ omnium rationes sunt, quæ nec diminu-
tionem suscipiunt nec augmentum; stabiles et per-
petuæ; ut, etsi mundus totus corporalis pereat,
nequeant interire. Rerum omnium corporalium nu-
merus consistit in his; et, sicut in libro *De libero
arbitrio* videtur astruere Augustinus, quia hæc sem-
per sunt, etiamsi temporalia perire contingat, re-
rum numerus nec minuitur, nec augetur.

Magnum profecto est et notum philosophis, con-
templantibus altiora, quod isti pollicentur; sed,
sicut Boetius, et alii multi testantur auctores, a
sententia Aristotelis penitus alienum est. Nam et
ipse huic sententiæ, sicut evidens est in libris ejus,
 sæpius adversatur. Egerunt operosius Bernardus
Carnotensis, et ejus sectatores, ut componerent in-
ter Aristotelem et Platonem, sed eos tarde venisse
arbitror, et laborasse in vanum ut reconciliarent
mortuos qui, quandiu in vita licuit, dissenserunt.
Porro alius, ut Aristotelem exprimat, cum Gilberto
episcopo Pictavensi, universalitatem formis nativis
attribuit, et in earum conformitate laborat. Est
autem forma nativa, originalis exemplum, et quæ
non in mente Dei consistit, sed rebus creatis inhæ-

ret. Hæc Græco eloquio dicitur *ἰδέα*, habens se ad
ideam, ut exemplum ad exemplar; sensibilis qui-
dem in re sensibili, sed mente concipitur insensi-
bilis; singularis quoque in singulis, sed in omnibus
universalis. Est et alius qui, cum Gausleno Suessio-
nensi episcopo, universalitatem rebus in unum col-
lectis attribuit, et singulis eandem demit. Exinde,
cum ad interpretandas auctoritates ventum est,
laborat præ dolore, quia in locis pluribus « rictum
litteræ indignantis ferre non sustinet. » Est aliquis
qui confugiat ad subsidium novæ linguæ, quia La-
tinæ peritiam non satis habet; nunc enim, cum
genus audit, vel species, res quidem dicit intelli-
gendas universales, nunc rerum materiem inter-
pretatur. Hoc autem nomen in quo auctorum inven-
nerit, vel hanc distinctionem, incertum habeo; nisi
forte in glossematibus, aut modernorum linguarum
doctorum. Sed et ibi quid significet non video, nisi
rerum collectionem cum Gausleno, aut rem uni-
versalem, quod tamen fugit materiem dici, nam ad
utrumque potest ab interpretatione nomen referri:
eo quod materies, rerum numerus aut status, dici
potest, in quo talis permanet res. Nec deest qui
rerum status attendat, et eos genera dicit esse, et
species.

CAP. XVIII. *Quod posteriores semper priorum opi-
niones immutant.*

Longum erit, et a proposito penitus alienum, si
singulorum opiniones posuero, vel errores; cum, ut
verbo concili utar: « Fere quot homines, tot sen-
tentia. » Nam de magistris aut nullus, aut rarus
est, qui doctoris sui velit inhærere vestigiis. Ut
sibi faciat nomen, quisque proprium cudit errorem,
sicque fit, ut dum se doctorem corrigere promittit,
se ipsum corrigendum, aut reprehendendum, tam
discipulis quam posteris præbeat. Ego ipse mihi
legem hanc non ambigo imminere, ut dum ab aliis
dissentio, et dissensum scripto profiteor, me ob-
jectio reprehensionibus plurimorum. Qui enim loqui-
tur judicatur ab uno, vel a paucis, sed qui scribit,
omnium sententias excipit, et totius orbis, et omnis
ætatis se exponit iudicio. Ut autem cum docteri-
bus mitius agam, sæpius ad nomen quam ad rem,
videntur plurimi disputare. Nihil tamen est quod
artis hujus minus deceat professorem, quoniam
modus hic viro gravi inconvenientissimus est. Ut
enim ait Aristoteles, omnino verendum dialecticis
hujusmodi ad nomen disputare, nisi quis aliter non
possit de proposito disputare. Sane in articulis,
ubi plurimum dissidere videntur, alter alterius in-
terpretationem admittit, etsi eam contendat esse
ineptam, itaque vicissim ducunt in crimine sermo-
nem, non sensum alienum.

CAP. XIX. *In quo non sit parcendum doctoribus
hujusmodi.*

Sit ergo quod sententiis parcam, in quibus nec
ipsi, si interpretationes invicem supponere liceat,
dissent, pauca tamen sunt in quibus eis non ar-
bitror ignoscendum. Primum quod onera importa-

billa teneris auditorum humeris imponunt. Deinde, A
quod docendi ordine prætermisso, diligentissime
cavent, ne

Singula quæque locum teneant, sortita decenter.
(HORAT. De Art. poet. 92.)

finem enim artis, ut sic dixerim, legunt in titulo,
et non modo Topicorum, sed Analyticorum et
Elenchorum vim Porphyrius prædocet. Postremo
quod quasi ab adverso petentes, veniunt contra men-
tem auctoris, et ut Aristoteles planior sit, Platonis
sententiam docent, aut erroneam opinionem, quæ
æquo errore deviat a sententia Aristotelis et Pla-
tonis. Siquidem omnes Aristotelem profitentur.

CAP. XX. *Sententia Aristotelis de generibus et spe-*
ciibus circumvallata rationibus multis, et multu-
rum testimonio scripturarum.

Porro hic, genera et species non esse, sed intel-
ligi tantum asseruit. Quid ergo ad rem attinet
querere, quid genus sit, si illud omnino non esse
constiterit? In eo enim, quod non est, inepte qua-
runt, quid, quantum, aut quale est : si enim sub-
stantiam tuleris cuique, nihil ei relinquitur alio-
rum. Ergo si Aristoteles verus est, qui eis esse tol-
lit, inanis est opera præcedentis investigationis.
In inquisitione substantiæ, quantitatis, aut quali-
tatis, aut causæ; cum illius quod non est substan-
tia, aut quantitas, aut qualitas nequeat assignari;
aut causa propter quam, quod non est, hoc aut
illud sit, aut tantum aut tale. Quare ab Aristotele
recedendum est, concedendo ut universalis sint,
aut refragandum opinionibus, quæ eadem vocibus,
sermonibus, sensibilibus rebus, ideis, formis, na-
turalis, collectionibus aggregant, cum singula horum
esse non dubitentur. Qui autem ea esse statuit,
Aristoteli adversatur. Nec verendum ut cassus sit
intellectus, qui ea perceperit seorsum a singulari-
bus, cum tamen a singularibus seorsum esse non
possint. Intellectus enim quandoque rem simplici-
ter intuetur, velut si hominem per se intueatur,
aut lapidem, et ob hoc simplex est : quandoque
gradatim suis incedit passibus, ut si hominem al-
bere, vel equum currere contempletur. Et hic qui-
dem dicitur esse compositus. Porro simplex rem
interdum inspicit ut est, ut si Platonem attendat :
interdum alio modo; nunc enim componendo, quæ
non sunt composita, nunc abstrahendo, quæ non
possunt esse disjuncta. Qui enim hircocervum cogi-
tat, aut centaurum, ignotam naturæ hominis ad
bestiam, aut bestiam ad bestiam, compositionem opi-
natur. At qui lineam, aut superficiem attendit sine
corpore, formam utique contemplationis oculo a
materia disjungit, cum tamen sine materia forma
esse non possit. Non tamen forma sine materia
esse abstrahens hic concepit intellectus (compositus
enim esset), sed simpliciter alterum sine altero,
cum tamen sine altero esse non possit, intuetur.
Nec hoc quidem simplicitati ejus præjudicat, sed eo
simplicior est, quo simpliciora, sine aliorum admi-

stione, perspicit singulatim. Hoc autem naturæ re-
rum non adversatur, quæ ad sui investigationem
hanc potestatem contulit intellectui, ut possit con-
juncta disjungere, et disjuncta conjungere.

Cæterum componens, qui disjuncta conjungit,
inanis est; abstrahens vero fidelis, et quasi quæ-
dam officina omnium artium. Et quidem rebus exi-
stendi unus est modus, quem scilicet natura con-
tulit, sed easdem intelligendi aut significandi, non
unus est modus. Licet enim esse nequeat homo, qui
non sit iste, vel alius homo, intelligi tamen potest
et significari : ita quod nec intelligatur, nec signi-
ficetur iste, vel alius. Ergo ad significationem in-
complexorum, per abstrahentem intellectum genera
conciuntur, et species; quæ tamen, si quis in
rerum natura, diligentius a sensibilibus remota,
querat, nihil agat et frustra laborabit; nihil enim
tale natura peperit. Ratio autem ea deprehendit,
substantialem similitudinem rerum differentium per-
tractans apud se, desinitque, sicut Boetius ait, ge-
nerale conceptum suum, quod de hominum confor-
mitate perpendit, sic : « Animal rationale mortale. »
Quod utique, nisi in singularibus, esse non potest.
Sunt itaque genera et species non quidem res a
singularibus actu et naturaliter alienæ, sed quædam
naturalium et actualium phantasie renitentes intel-
lectui, de similitudine actualium, tanquam in spe-
culo nativæ puritatis ipsius animæ, quas Græci
εἰδωλα sive *εἰκονόμας* appellant, hoc est rerum
imagines in mente apparentes. Anima enim quasi
reverberata acie contemplationis suæ, in se ipsa
reperit, quod definit; nam et ejus exemplar in ipsa
est, exemplum vero in actualibus. Sicut enim cum
in grammatica dicitur : « Nomina quæ sic desinunt,
feminina vel neutra sunt, » generalis quædam præ-
scribitur ratio, quæ quasi multorum declinabilium
exemplar est, exempla vero in omnibus illius ter-
minationis dictionibus manifesta sunt; sic quædam
exemplaria concipiuntur in mente, quorum exempla
natura formavit, et sensibus objecit. Illa itaque
exemplaria, cogitabilia quidem sunt, et sunt quasi
phantasie et umbræ existentium, secundum Aris-
totelem; quas si quis apprehendere nititur per exi-
stentiam, quam habent a singularibus separatam,
velut somnia elabuntur. Monstra enim sunt, et soli
intellectui patent. Quod autem universalis dicuntur
esse substantialia singularibus, ad causam cogni-
tionis referendum est, singulariumque naturam :
hoc enim in singulis patet, siquidem inferiora,
sine superioribus, nec esse, nec intelligi possunt.
Homo namque non est, nisi sit animal. Sed nec
intelligitur homo, quin cointelligatur animal, quo-
niam homo est animal tale. Sic in Platone, homo
quoniam Plato et est, et intelligitur talis, aut iste
homo. Ad hoc autem ut sit homo, exigitur esse
animal, nec convertitur, ut animal esse non possit,
aut intelligi, si non sit, aut non intelligatur homo;
nam in ratione hominis, est animal, sed non in
animalis ratione est homo. Quia ergo tale exigit

tale, et non exigitur a tali, tam ad essentiam quam ad notitiam: ideo hoc illi substantiale dicitur esse. Idem est in individuis, quæ exigunt species, et genera, sed nequaquam exiguntur ab eis. Hoc enim nec substantiam habebit, nec in notitiam veniet, nisi sit species aut genus, id est nisi quid sit, aut innotescat tale vel tale. Universalia tamen et res dicuntur esse, et plerumque simpliciter esse, sed non ob hoc, aut moles corporum, aut subtilitas spirituum, aut singularium discreta essentia in eis attendenda est. Nam et ea, quæ jacent sub affirmatione et negatione, res dicuntur, et vera sæpiissime dicuntur esse; nec tamen substantiis vel accidentibus aggregantur, aut nomen suscipiunt Creatoris aut creaturæ. Siquidem, ut ait Ulgerius venerabilis Andegavorum episcopus in *Venaliis disciplinarum*, « gratiosum ad invicem debet esse verbi commercium, » nam in philosophantium foro exuberat bonitas, et verba distrahuntur ad gratiam. Itaque datur ut sint universalia, aut etiam ut res sint, si hoc pertinacibus placet, non tamen ob hoc verum erit, rerum numerum augeri vel minui pro eo quod ista non sunt in numero rerum. Si quis autem universalia seorsim recenseat, numero quidem inveniet esse subjecta, sed cui singularium numerus non aggregatur. Sicut enim collegiis aut corporibus non connumerantur capita, aut capitibus corpora, sic nec universalia singularibus, nec singularia numeri accessione universalibus accrescunt; numerus enim duntaxat illa complectitur, quæ ejusdem rationis sunt, et quæ in singulis rerum generibus natura discrevit. Nihil autem universale est, nisi quod in singularibus invenitur. Seorsum tamen a multis quæsitum est, sed tandem nihil invenerunt omnes in manibus suis; quoniam seorsum a singularibus, nihil est, nisi forte qualia sunt vera, aut similia complexorum significata sermonum. Nec moveat quod singularia et corporea, exempla sunt universalium et incorporealium, cum omnis ratio generis, ut ait Augustinus, incorporea sit et insensibilis, illud tamen quod geritur, et actus, quo geritur, plerumque sensibilis sit. Ergo quod mens communiter intelligit, et ad singularia multa æque pertinet: quod vox communiter significat, et æque de multis verum est, indubitanter universale est. Sed et hoc ipsum, scilicet quod intelligitur, quod significatur, benignius interpretandum est, ut nequaquam ad disputandi decurratur angustias, et artis grammaticæ subtilitatem, quæ ex sui natura, nisi venia licentiæ impetrata, demonstrativas dictiones, infinitas esse non patitur; sed nec relativas, vagas esse permittit, quin earum significatio, aut determinatione personæ, aut actus, aut activis alterius coarctetur. Siquidem relativa dictio est, quæ significat rem, ut de qua præcessit sermo, vel cogitatio. Itaque cum dicitur sapiens est et felix, qui bona novit, et ea fideliter exercet, relativæ dictiones, scilicet *qui* et *ea*, etiam personam non exprimant, actus cognoscendi determinatione, a sua quodammodo infinitate

A arctantur. Necesse tamen est aliquem unum dictionibus subesse, qui et bona noverit, et exerceat, et ex eo sit felix.

Nam, ut nihil certum et finitum sit, in quod cadat relatio; non contingit, sine vitio aut figura. Unde si equus promittitur in genere, et dicat stipulator, equus qui mihi promissus est, sanus aut zeger est, cum omnis equus sit aut sanus aut zeger, arguitur nugari, eo quod non est equus, qui sit ei promissus. Non dico, non est, eo quod non existat, nam et illud quod non existit, ut parius Arethusæ, in certissimum deducitur obligationem, sed quia species, id est res discreta, obligationem generis non attingit. Cum enim dico, quod promittitur, quod significatur, quod intelligitur, et similia, discretum aliquid promissioni, aut significationi subjectum est si tamen propria est ipsa relatio, sunt tamen relationes in genere quæ, salvo intellectu veri, nequeunt revocari ad speciem. Ut cum dicitur: « Mulier quæ salvavit, damnavit, Lignum quod mortis et vitæ capsam dedit, et quas boreas auferit, revelit mitis zephyrus frondes. » Sic et in iis, quæ prædixi, relativas dictiones accipiendas arbitror, ut non decurrant ad speciem, id est ad definitum aliquid, quod discernant, sed subsistant in genere. Puta quod significatur hoc nomine *homo*, species est, quoniam et homo significatur, et homo animalium species est. Quod significatur hoc nomine *animal*, est genus, nam et animal significatur, et animal genus rerum est; est enim significatum vocis, in quod descendit, aut quod animus ratiocinabiliter concipit ex voce audita. Itaque qui audit hanc vocem homo, nec omnes percurrit homines (quoniam hoc infinitum, et vires excedit) nec tenetur in uno, quoniam hoc imperfectum, et ad doctrinam parum. Sic et qui definit animal esse substantiam animatam atque sensibilem, non unum aliquid, nec imperfectum, nec omne definit, ne laboret in infinitum. Singulum enim horum non simpliciter quid significat, aut definit, sed potius quale quid, non enim simpliciter hoc, sed potius quid tale. Simile est quod Galenus in *rizyn* medicinam dicit « scientiam sanorum, ægrorum, et neutrorum. » Non inquit, omnium, quoniam hoc infinitum; non quorumdam, quoniam hoc ad artem imperfectum, sed potius quorum qualium.

Item Aristoteles: Genera, inquit, et species, circa substantiam, qualitatem determinant: non enim simpliciter quid, sed quodam modo quale quid determinant. Item in *Elenchis*: Homo et canis commune, non hoc aliquid, sed quale quid, vel ad aliquid aliquo modo, vel hujusmodi quid significat. Et post pauca: Manifestum quoniam non dandum hoc aliquid esse, quod communiter prædicatur de omnibus, sed aut quale, aut ad aliquid, aut quantum, aut talium quid, significare. Profecto quod non est hoc aliquid, significatione expressa non potest explanari quid sit. Existentium enim a natura certus est finis, et singula suis ab invicem pro-

prædictis discretæ sunt, sed eorundem est plenitudo; minus finita cognitio et quodammodo conceptio vaga. Nec istis præjudicat, quod fere in omnium ore celebre est, aliud scilicet esse quod appellativa significant, et aliud esse quod nominant. Nominantur singularia, sed universalia significantur. Plane si relationem simplicem, quæ sit in genere, quis attendat, præcedentibus nihil obest; si vero discretionem quærit, forte non palam est; quod discernat.

Regulariter proditum est, quia demonstratio, primam, relatio, secundam facit cognitionem. Porro cognitio rem, quatenus novit, sibi, quadam mentis capacitate definiens circumscribit. Ut nec prima, nec secunda possit procedere cognitio, si res usquequaque occurrat animo infinita. Omnis enim scientia, sive notitia creaturæ finita est, solius autem Dei, quoniam infinitus est, scientia infinita; suo tamen fine scilicet infinito, quamlibet infinita, certissime definit, et immensitatis suæ scientia, et sapientia, cujus numerus aut finis non est, circumscribit. Sed nos modulum humanum prosequimur, qui non primam, non secundam, non tertiam, sed nec aliquam rei infinitæ, nisi quatenus ignota aut infinita est, sibi scientiæ gloriam vindicat. Omnis itaque dictio, quæ demonstrative aut relative significat, aut non satis proprie ponitur, aut certo, et sua ratione definito, innititur subjecto, alioquin suo privabuntur officio, cum ratio cognitionis certitudinis finem quærat ut teneat, Frequentius tamen est usurpatio, et illicitum ex causa commoditatis, plerumque multus est usus. Admittitur itaque non modo ad cavillationem eorum, quibus de quavis materia satis est oggarrire, sed etiam ad statuendam in auditoribus bonæ fidei, veri intelligentiam, « quia omnis homo diligit se. »

Quod si ex relativæ dictionis proprietate discutias, incongrue dictum forte causaberis, et falsum: « quidem » nec omnis omnem diligit, » nec aliquis est qui diligitur ab omni, ut sive collective, sive distributive accipiatur, quod dictum est, omnis, pronomen relativum *se*, quod subiungitur, nec universitati singulorum, nec alicui omnium veraciter aptetur. Est itaque licentiosa relatio, et quasi legis suæ venia impetrata, fidem universalis de singularium veritate convincit. Quoniam enim in singulis verum est, quia quisque diligit se, et distributive ratione quadam, de universis in commune affirmatur, « quod omnis homo diligit se, » benignius quidem accepta relatione intelligitur, quam ut, ex angustia grammaticæ, vel universitatem colligat, vel aliquid singulorum, ab universitate singulorum excerpatur. Unde ex sententia eorum, qui angustis et subtilitatibus semper insistant, nec bonæ fidei rationem in colloquiis aut lectionibus curant, hæc potius enuntiationis forma est, quam regularis formæ enuntiatio. Idem quoque asserunt, quoties pronominis sit ad nomen appellativum relatio, eo quod pronomen, quod semper demonstra-

tivum aut relativum est, proprii nominis expleat vicem; si tamen primæ inventionis causæ recte respondeat, nam interdum ex indulgentia latius evagatur. Itaque cum dicitur, « si aliquid est homo, illud est animal, » non tam hypotheticæ dictionis consequentia est, quam, in hypotheticæ dicendis, consequentiæ forma. Illud enim quod dicitur, nec refertur ad hominem ex angustia disputandi, nec alio patet certum quid, quo referatur. Unde et importunitates multæ, ab his qui rerum ignaros, aut benignioris ingenii homines vexant, cum ipsi inquieti objurgatores, et perversi instantiæ insistentes, aut ex ignorantia, aut ex protervitate laborent, aut aviditate comprosciendi. Ergo sicut cognitio certitudinem quærit, sic demonstrativa, et relativa, quæ aut primam, aut alteram faciunt cognitionem, certo et definito innituntur subjecto, et illud, si proprie fuerint posita, animo singulariter ostendunt. Sed esto, ut statum aliquem generalem, appellativa significant (non enim contentionibus delector, qui me in his, quæ sunt dubitabilia sapienti, academice esse pridem professus sum,) status ille quid sit, in quo singula uniantur, et nihil singulorum est, et si aliquo modo somnare possim; tamen quomodo sententiæ Aristotelis compleatur, qui universalia non esse contendit, non perspicuum habeo. Sed et nomina, quæ præmissi, incorporeum, et insensibile, universalibus convenire, privativa in eis duntaxat sunt, nec proprietates aliquas, quibus natura universalium, discernatur, illis attribuant: siquidem nihil incorporeum, aut insensibile, universale est. Nam quidquid incorporeum est, aut spiritus est, aut proprietas corporis, aut spiritus. Quod si in rem universalem non cadit, utique non recte incorporei suscipit nomen. Quid est autem incorporeum, quod non sit substantia creata a Deo, vel ipsi concretum? Ita, si universalia incorporea sunt, aut sunt substantiæ, corpora scilicet, aut spiritus, aut concreta his, et ex causa suæ existentiae, et quodam substantiæ contactu, sunt obnoxia Creatori. Valeant autem, imo dispareant universalis, si ei obnoxia non sunt, *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1): « Utique tam subjecta formarum, quam formæ subjectorum; » ut sint, quod a suis qualitatibus, vel a suis affectibus dicuntur. Ut substantia ab eo substantia sit, sit quanta, sit qualis, sit ad aliquid, sit alicubi, sit aliquando, et aliquid habeat, aut faciat, aut patiat, illo auctore, per quem est omnis substantia, omnis proprietas substantiæ, et omnis pars, omnis quoque compago partium. Formæ quoque tam substantiales quam accidentales, habent ab ipso ut sint et suos in subjectis operentur effectus. Quod itaque ei obnoxium non est, omnino nihil est. Licet enim Stoici Deo ponant materiam cœternam, et formæ dicant nullum exstitisse principium, tria ponentes principia, materiam, formam, et Deum, non Creatorem quidem, sed prædictorum conciliatorem: et alii quidam professione, et affectu philosophi, sed nequa-

quam ad plenum veri notitiam assequentes, plura A
mentiantur principia : rerum omnium unum prin-
cipium est, a quo quidquid vero nomine censetur
aliquid. Ut enim, ait Augustinus, formatam creavit
Deus materiam : siquidem, etsi alienubi dicatur
informis, nunquam omnino existit sine formis.
Investigationi ergo ratio, non actui servit, quoniam
ὄλον, quæ *informis* nec est, nec esse, sed nec
plene intelligi potest, deductis quodammodo exuviis
usque ad quandam nuditatem sui propiumque
defectum intellectus prosequitur. Vires enim rationis
quodammodo circa rerum principia evanescent.

Inde est quod Boetius, in libro *contra Nestorium*
et Eutychem, naturam definiens, ait illam esse earum
rerum quæ, cum sint, quoquo modo intellectu capi
possunt. Exponens autem vim definitionis, quoquo B
modo, hoc verbum propter Deum et materiam dicit
appositum : quia in eorum scrutinio humanus deficit
intellectus. Porro materiam Deus fecit ex nihilo ipsique
materiæ concreta est forma, eo quod simul æque de ni-
hilo creata; ita tamen, ut sicut discretionis formæ, ita
privilegium existendi materiæ relinquantur. Quodam
enim modo, per materiam existit forma, sicut discer-
nuntur materia ipsa per formam. Nam nec forma, res
per se existens est; nec materia sine formæ beneficio,
discreta est. Chaos erit, aut potius mundus sensibilis
nihilerit, nisi rerum effigies, formis adhibitis natura
componat. Eo spectat illud Boetii in primo *De*
Trinitate : « Omne esse ex forma est, » quod et
subjectis declarat exemplis. Statua enim, inquit, C
non habere, quod materia ejus est statua, dicitur;
sed ab Hectorea vel Achillea forma, quæ pri im-
pressæ sunt. Item æs, non a terra, quæ ejus materia est,
res dicitur, sed a formis quas a natura accepit. Terra
quoque ipsa, non ἀπό τῆς γῆς, quæ materia ejus
est, dicitur terra, sed a siccitate et gravitate, quæ
formæ sunt. Cuilibet ergo, esse quod est, aut quæle,
aut quantum est, a forma est. Sed, sicut materia
habet ut possit hoc esse, aut tantum, aut tale, sic
et formæ habent a conditore ut possint vel hoc, vel
aliquid facere, puta animal, aut lignum, aut tantum,
aut tale. Caterum, etsi mathesis, quæ doctrinaliter
in abstractionibus versatur, et subtilitate sua, natu-
rally conjuncta, disjungit, hæc vicissim sepa-
ratimque discutiat, ut natura compositorum fidelius
et expressius teneatur; tamen alterum sine altero
esse non potest, ut vel materia sit *informis*, vel
forma sine subjecto sit majus.

. Alterius sic

Altera poscit opem res, et conjurat amice.

(HORAT. *De art. poet.* v. 411.)

Unde ab initio creata memorantur cælum et terra,
deinde ornatus tam eorum quam illorum quæ in-
terjecta sunt media, inter ignem et aquam, quæ
quasi prima mundani corporis fundamenta jecit
Deus : et in ipsa expressione rerum habita est
mentio specierum. Non illarum dico, quas logici
fingunt non obnoxias Creatori; sed formarum, in
quibus res prodierunt primo in essentiam suam,

et in humanum intellectum demum; nam hoc ip-
sum quod aliquid cælum, aut terra dicitur, formæ effe-
ctus est. Item produxit, inquit, terra herbam vi-
rentem, et lignum tale vel tale (*Gen.* 1) : ut mate-
riæ formas doceret esse concretas, et Deum, sicut
herbæ, ita et viroris auctorem. Nam *sine eo factum*
est nihil (*Joan.* 1); sed profecto quidquid ab uno
principio est, unum numero est, ipsumque bonum,
imo et valde bonum, quoniam ab optimo est. Voluit
enim Deus cuncta similia sui effici, prout natura
cujusque, ex divinæ dispositionis decreto, capax
bonitatis esse poterat : et sic facta sunt, appro-
bante Deo, opifice rerum, *cuncta quæ fecerat, valde*
bona (*Gen.* 1). Ergo si genera et species a Deo non
sunt, omnino nihil sunt. Quod si unumquodque eo-
rum ab ipso est, unum plane, et idem bonum est.
Si autem quid unum numero est, protinus et sin-
gulare est. Nam quod quidam unum aliquid dicunt,
non quod in se, sed quod multa vivat expressa plu-
rium conformitate, articulo præsentis non derogant:
illud enim nec statim nec satis unum est, aut uti-
que singulare est. Quantumlibet conformia sint
opera Dei, omnia singularia sunt vicissimque dis-
creta, « illo sic disponente, qui omnia creavit in
numero, ad distinctionem, et pondere, ad generis
dignitatem, » et mensura ad modum quantitatis
certæ, infinitam sibi reservans in omnibus aucto-
ritatem. Cætera enim omnia finita sunt. Omnis nam-
que substantia, accidentium pluralitate, numero
subest. Accidens autem omne, et forma quælibet, C
iidem numero subjacet; sed non accidentium aut
formarum participatione, sed singularitate subje-
cti. Habet iidem pondus suum, vel pro veneratione
formæ, si substantia est, vel pro dignitate effectus,
si sit forma. Hinc est quod hominem, in substan-
tiis, ex formæ reverentia, brutis præferimus; quo-
niam rationalis est : et rationalitatem præponimus
colori, eo quod facit rationale. Mensura vero in eo
consistit, quod res omnis certa quantitatis lege
finitur : ut nec accidens sive forma, rem subiectam;
nec res subiecta, accidentis, aut formæ modum
excedat. Nam et color in toto diffunditur corpore,
ejusque termino limitatur; et corpus ad coloris
disponitur quantitatem, nec excedit, nec infra sub-
sistit. Sic et quodlibet accidens, in toto sui subje-
cto est totaliter, sed totius partialiter, si pro parte.
Et quodlibet subjectum accidentis sui limitibus
coæquatur. Hoc idem de generibus et speciebus
protestari non vereor. Quin mundo reclamante di-
cam, « quoniam a Deo sunt, » aut omnino nihil
sunt. Clamat mecum et Dionysius Areopagita, et
numerus, quo discernuntur, pondus quo statuuntur,
mensuram, qua distinguuntur omnia, Dei dicit
imaginem : « Siquidem Deus sine numero numerus
est, pondus sine pondere, sine quantitate mensura.
In quo solo creata sunt omnia, quæ facta sunt, in
numero, pondere et mensura. » Unde Augustinus :
« Invisibiles differentias invisibilium, solus ille
ponderare potuit, qui omnia in numero, pondere

et mensura disposuit, id est in se ipso, qui est A
mensura, omni rei modum præfigens; et numerus,
omni rei speciem præbens; et pondus, omnem rem
ad stabilitatem trahens, id est terminans, et for-
mans, et ordinans omnia. In operibus sex dierum
in genere suo bona singula creata memorantur,
nec tamen creationis universalium mentio aliqua
facta est; nec oportuit quidem, si essentialiter
singularibus unita sunt, aut si Platonice dogma
obteneat. Alioquin unde esse habeant aut quando
cœperint, nusquam memini me legisse. Ergo dun-
taxat intelliguntur, secundum Aristotelem, univer-
salia; sed in actu rerum nihil est quod sit univer-
sale. A modo enim intelligendi figuralia hæc, et li-
center quidem, et doctrinaliter, nomina indita sunt.
Nam omne quod homo est, iste vel ille est, id est
res singularis est; sed quia intelligi potest homo,
ita quod nec iste intelligatur, nec ille, nec aliquid
singularitate essentiae unum; et secundum intelle-
ctum illud deliberari potest de re subjecta, id est
actualiter exemplificari, ob intellectus communita-
tem, et tres quæ sic intelligi potest, etsi a nullo
intelligatur, dicitur esse communis; res enim sibi
conformes sunt, ipsamque conformitatem deducta
rerum cogitatione, perpendit intellectus. Siquidem
homo homini conformis est, in eo quod uterque est
homo, etsi personalibus proprietatibus differant.
Habet autem commune cum equo (a quo tota spe-
cie, id est universa naturæ suæ forma, et, ut sic
dixerim, tota facie dissidet) quod vivunt et sen-
tiunt, scilicet quod animalia sunt. Illud itaque in
quo conveniunt homines, naturæ forma similes, et
solo numero (quod hic scilicet unus, et ille alter)
differentes, speciei censetur nomine. Quod autem
diversarum formarum quasi communis imago est,
generis suscepit nomen. Ergo, ex sententia Ari-
stotelis, genera et species, non omnino *quid sit*,
sed *quale quid* quodammodo concipiuntur; et quasi
quædam sunt signa rationis, se ipsam, in rerum
inquisitione et doctrina, subtilius exercentis. Et
hoc quidem fideliter quia, quoties opus est, agita-
tionis suæ manifestum in rebus producit exemplum.
Sic et jus civile sua signa novit: et disciplina
quælibet ea, per quæ ipsius procedat usus, exco-
gitare non erubescit, sed propriis quodammodo
signis gaudet. Gaudeant, inquit Aristoteles, spe-
cies; monstra enim sunt; vel, secundum novam
translationem, cicadationes enim sunt; aut si sunt,
nihil ad rationem.

Quod etsi de Platonice ideis possit intelligi, ha-
bita tamen ratione æquivocationis, qua *ens*, vel
esse distinguitur, pro diversitate subjectorum, spe-
cies et genera utrumque non sine ratione, esse
dicuntur. Persuadet enim ratio, ut ea dicantur
esse, quorum exempla conspiciuntur in singulari-
bus, quæ nullus ambigit esse. Non autem sic dicun-
tur genera et species exemplaria singularium, ut,
juxta Platonici dogmatis sensum, formæ sint exem-
plares, quæ in mente divina intelligibiliter consti-

terint, antequam prodirent in corpora: seu quo-
niam, si quis ejus, quod communiter concipitur,
audito hoc nomine, *homo*, aut quod definitur, cum
dicitur homo esse animal rationale mortale, quærat
exemplum, statim ei Plato aliisque hominum sin-
gularum ostenditur, ut communiter significantis
aut definientis ratio solidetur. Possunt et monstra
dici, quoniam invicem res singulas monstrant, et
monstrantur ab eis, sit enim nunc per priora, nunc
per posteriora rerum manifestatio. Quæ autem
communiora sunt, et priora quidem simpliciter,
nam et in aliis intelliguntur; quæ vero singularia,
posteriora. Sed plerumque quæ naturaliter priora
sunt, et notitia simpliciter ignotiora sunt nobis.
Namque solida, magis familiariora sunt sensibus;
quæ vero subtiliora, longius absunt. Ut enim, ait
Aristoteles, punctum prius est linea, et simpliciter
evidentius, sic et linea superficie, superficies soli-
ditate, unitas numero, quoniam ejus principium
est: littera quoque, quam syllaba, et sic in aliis.
Nobis tamen e contrario quandoque accidit; nam
hæc quidem, id est posteriora, magis quolibet: illa
autem priora, magis subtili, et abundantiori intellectu
comprehendere est. Unde, licet per priora melius
 fiat assignatio posteriorum et disciplinabilis sit
hoc ubique tentare; urgente tamen necessitate,
ob impotentiam sensuum, priorum saepe sit per
posteriora explanatio; ut, cum dicitur punctum li-
næ, linea superficiæ, superficies soliditatis, ter-
minus esse. Item unitas principium numeri, mo-
mentum temporis, orationis elementum. Sunt ita-
que genera et species exemplaria singularium; sed
hoc quidem magis ad rationem doctrinæ (si Aristo-
teles verus est) quam ad causam essentiae; pro-
cedit et hæc monstruosa (ut licentius loquar,) si-
gumentorum speculatio usque ad ventilationem
singularium. Et cum quælibet substantiarum ex
proprietatibus constet, quarum collectio eadem non
reperitur in alio abstrahentis intellectus opera, per
se rem quamlibet contemplatur. Cum enim Plato
esse non possit informis, et experts loci, aut tem-
poris, cum ratio quasi nudum, deducto respectu
quantitatis, et qualitatis, aliorumque accidentium,
simpliciter intuetur, et individuum nominat. Sed
D et hoc utique doctrinalis instantiæ, et subtilioris
agitationis signum est. Nihil enim tale in rebus
occurrit, tale quid tamen fideliter intelligitur.
Hinc forte est illud in analyticis: «Aristomenes
intelligibilis semper est, Aristomenes autem non
semper,» quoniam corruptibilis est. Et hoc quidem
est singulariter individuum, quod solum quidam
aiunt posse de aliquo prædicari. Plato enim Aristi-
dis filius; nec quantitate ut atomus, nec soliditate
ut adamus, sed nec prædicatione, ut dicunt, indivi-
duum est. Ego quidem opinionem hæc vehementer
nec impugno, nec propugno; nec enim multum
referre arbitror, ob hoc quod illam amplector in-
differentiam in vicissitudine sermonum, sine qua
non credo quempiam ad mentem auctorum fideliter

pervenire. Quid obest si, quemadmodum genus de specie verum est, ita et Plato iste sensibilis de filio Aristidis verus sit, si ei solus Plato est filius? Sicut enim homo animal, et ille est Plato. Hoc enim, ex opinione quorundam, sensisse visus est, Aristoteles in *Analyticis*, dicens: « Omnium quæ sunt, hæc quidem sunt talia, ut de nullo illo prædicentur vere universaliter, » ut Cleon et Callias, et quod « singulare et sensibile, de his autem alia; nam et homo et animal uterque eorum est. Illa vero, ipsa quidem, de aliis prædicantur, de his autem, alia priora non prædicantur. « Alia autem et ipsa de aliis, et de his alia: ut homo de Callia, et de homine animal. » Quoniam ergo quædam eorum quæ sunt, de nullo nata sunt dici palam, (nam sensibilium pene unumquodque est hujusmodi, ut de nullo prædicetur, nisi secundum accedens; dicimus enim quandoque album illud Socratem esse, et veniens, Calliam) sane inepta videtur hæc distributio, nisi sensibile contingat prædicari, non tamen de alio, nisi secundum accedens. Si enim nec de se, nec de alio, ut secundum accedens, prædicatur, nec dicti veritas, nec ratio constat exempli. Quod si nec subiecti res sensibilis potest, Aristotelem nullus esse mentium ambigit aut negatum. Itaque hic, sicut et alibi, exsecutus est, quod decet liberalium artium præceptorem, agens, ut dici solet, Minerva pinguiori, ut intelligeretur; nec in generibus et speciebus hanc statuit difficultatem, quam ipsi doctores nequeunt intelligere, nedum sufficiant aliis explanare. Ex hac Minervæ pinguedine, dictum est illud in *Topicis*: Differentiæ omnes, aut species, aut individua erunt, siquidem sunt animalia; nam unumquodque animalium, aut species est, aut individuum. Similiter et illud Boetii: « Omnis species est suum genus. » Nam omnis homo animal, omnis albedo color. Quid ergo prohibet, juxta hanc licentiæ rationem, ea quæ sunt sensibilia, vel prædicari vel subijci? Nec opinor auctores hanc vim imposuisse sermoni, ut alligatus sit ad unam, in juncturis omnibus, significationem, sed doctrinaliter sic esse locutos, ut ubique serviant intellectui, qui commodissimus est, et quem ibi haberi præ cæteris ratio exigit. Hoc ipsum ergo quod dicitur prædicari, ab adjunctis, plures significandi contrahit modos. Poterit tamen forte ubique aliquam quodammodo convenientiam vel inhærentiam designare.

Nam, cum sermo de sermone jungibilitatem quamdam terminorum veræ affirmationis innuit, cum de re sermo dicitur prædicari, ostenditur, quod ei talia nuncupatio aptatur. Rem vero de re prædicari interdum notat, quoniam hoc est hoc, puta

A Plato homo; interdum quoniam hoc participat hoc, utpote subjectum accidentis. Nec erubesco confiteri quod res de re prædicetur in propositione, etsi res in propositione non sit; cum hoc in mente mihi versetur, quod res significetur prædicato termino veræ affirmationis, cujus subjecto aliqua de re agitur, aut res aliqua significatur. Itaque non adversandum litteræ arbitror, sed amicum, eique mos gerendus est, in admittenda licentioris verbi indifferentiæ, nec ad omnem translationem, aut usurpationem dyscolæ, ut creditur, dictionis, lectorem, vel auditorem decet dentem exercere caninum.

Quod male fers, assuesce, feres.

Et plane ingratus est, et tam impudentis quam imprudentis ingenii, qui ad omnia, se docentis, verba movetur, et ei in aliquo obtemperare detrectat. Sequamur ergo figuras auctorum, et « singula dicta pensemus ex causis dicendi; » inde enim fidelis sumenda est intelligentia. Sed et rei nomen latius pateat, ut possit universalibus convenire, quæ sic, auctore Aristotele, intelliguntur abstracta a singularibus, ut tamen esse non habeant, deductis singularibus: hoc enim, sicut ait, illa asserunt, qui genus unum numero esse dicunt. Id autem faciunt, qui formas solas ponunt; ideas scilicet, quas cum auctore suo Platone, quoties datur occasio, vehementer impugnat. Unde, licet Plato cæcum philosophorum grandem, et tam Augustinum quam alios plures nostrorum, in statuendis ideis habeat assertores; ipsius tamen dogma in scrutinio universalium nequaquam sequimur: eo quod hic Peripateticorum principem Aristotelem, dogmatis hujus principem proflitemur. Magnum quidem est, et quod Boetius in secundo commento super Porphyrium, minus arduum fateatur, tantorum virorum dijudicare sententias; sed ei qui Peripateticorum libros aggreditur, magis Aristotelis sententia sequenda est; forte non quia verior, sed plane quia his disciplinis magis accommodata est. Ab hac autem longissime videntur abscedere, tam illi, qui genera et species, voces esse constituunt, aut sermones, quam alii, qui præmissis de rerum investigatione opinionibus, distrahuntur. Et quidem omnes ab Aristotele puerilius aut stolidius evagantur, quam Platonicis, cujus sententiam agnoscere dedignantur.

Hæc opinor debere sufficere, quod nec fideliter cum Porphyrio, nec utiliter cum introducendis versentur, qui omnium, de generibus et speciebus, recensent opiniones, omnibus obviant, ut tandem suæ inventionis erigant titulum: cum hoc a proposito auctoris omnino dissideat, et « retundat ingenia auditorum, » et aliis articulis, æque necessarius scitu, locum inquisitionis esse non sinat.

LIBER TERTIUS.

Anni fere viginti elapsi sunt, ex quo me ab officinis et palestra eorum qui logicam profitentur, rei familiaris avulsit angustia, et consilium amicorum quibus non obtemperare non potui. Exinde, ut ex animi mei sententia verum fatear, nec in transitu, vel semel dialecticorum attingi scripta, quæ, vel in artibus, vel in commentariis, aut glossematibus scientiam pariunt, aut retinent, aut reformant. Aliis namque, et non modo diversis, sed adversis fere occupationibus interim distractus sum; ut vix vel ad horam, et hoc quodammodo furtim, philosophari licuerit. Siquidem Alpium juga transcendendi decies, egressus Angliam; Apuliam secundo peragravi; dominorum et amicorum negotia in Ecclesia Romana sæpius gessi, et emergentibus variis causis non modo Angliam, sed et Gallias multoties circumivi. Ad hæc, cura rei familiaris, sollicitudinum concursus gerendorum instantia, litteris dare operam non sinebant. Unde me excusatiorem habendum puto in his, quæ obtusius et incultius a me dicta lector inveniet. Ariditas enim linguæ, torpor sensuum partium præmissis, partim curialibus nugis ascribenda sunt, partim adversarii dolo et impudentiæ, qui instantia pervicaci provocavit incantum, et utcunque respondere coegit invitum. Mihi itaque illud elibicum facit

*Omnia fert ætas, animum quoque; sæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles:
Nunc oblita mihi tot curmina, vox quoque Marim
Jum fugit ipsa.*

(VIRG. ECL. IX, 51.)

Nonne ergo mecum inique agitur, si illa juvenilis exigatur agilitas, si alacritas ferventis ingenii, si memoriæ fides in tanto tumultu rerum, et ætate, circa seria duntaxat occupata, nisi quatenus aut infirmitas carnis, aut negligentia spiritus ex his suborta, per fomitem peccati, malitia serietatem minuit aut exstinguit? Utique sicut virtus, quæ annos prævenit, sic et illa, quæ deficientes non deserit, acceptatur. Insignem fecit Ascanium leo immanis prostratus a puero, et accessit Entelli titulus, merito seni cedens triumphis inclytus Dares: «Gloriosissimum enim est, si virtuti natura cedere videatur.» Ego autem jam emeritus et tam ætatis quam professionis, aut ordinis privilegio, si jura procederent, tutus, quodammodo protrahor ad arenam, et deserta et desueta cogor instaurare certamina. Conditio dura et dira mihi proponitur, ut aut conflictum ineam, quod non expedit; aut, quod omnino perniciosum est, victus confessione, turpi mendacio acquiescam. Turpitudinem itaque malui declinare; cui aut soli, aut præ cæteris, philosophantis propositum adversatur. Et quia propriis

A non abundo, amicorum omnium jaculis indifferenter utor. Non enim, more cœtancorum nostrorum, domestica negligo instrumenta; sed ea tanto familiarius apprehendo, quanto ea certius novi esse fidelium munera amicorum. Rerum enim veritas permanet incorrupta, nec unquam, quod in se verum est, attestatione novi auctoris evanescit. Quis autem, nisi insulsus, aut ingratus, propositum habebit authenticum, eo quod illud Cæcilius Brisso protulit, aut Melissus, æque omnes ignoti, nisi quatenus ab Aristotele exempli gratia, nominati sunt? Et illud idem reprobabit, eo quod a Gilleberto, Abælardo, et Adam nostro, sit prolatum? Utique non sum ex eis, quia bona temporis sui oderunt, et cœtaneos suos invidiant commendare posteritati. B Nemo nostrorum, quem noverim, asseruit quoniam non est contradicere, aut quod moveri non contingit, aut stadium pertransire, aut quia terra movetur, quoniam omnia secundum Heraclitum moveri contingit; qui, sicut ait Martianus:

... Ardet dum totus in igne est,

Ex quo omnia primordialiter composita esse contendit. Et hæc quidem acceptæ sunt opiniones veterum, eo ipso quod veteres; et nostrorum longe probabiliores et fideiores, eo quod nostrorum sunt, reprobantur. Dicat unusquisque quod sentit. Ego hoc ab invidia plerumque arbitror provenire, cum unusquisque in eo suæ reputet derogatum, in quo aliquid laudi collatum est alienæ. Ast ego propriam gloriam non affecto, sed illius a quo est quidquid in me, vel in aliis bonum est. Et illorum honorem desidero, qui mihi contulerunt medium illud quod scio vel opinor, quoniam academicus sum, idemque mei profectus non erubescio laudare auctores. Ut enim ait Plinius: «Boni ingenii laudabilis indoles est, per quos profeceris, consteri.» Illi quoque qui hoc ipsum nunc in me carpunt, quandoque, auctore Deo, bonorum laudabuntur auctores, quia eos virtutis manet gloria, et beneficio temporis, cœtorum invidia evanescet. Ergo procedat oratio, et quæ antiquitate occurrent memoriæ de adolescentiæ studiis, quoniam jucunda ætas ad mentem reducit, compendiose perecurrat qui præ cæteris, et qualiter legendi sunt alacri commemoratione revolvens. Quæ vero prætermissa, aut vitiose dicta fuerint, oblivioni, temporis et occupationibus imputentur.

CAP. I. Quomodo Porphyrium legi oporteat, et alios auctores.

Equidem ex animi mei sententia, sic omnem librum legi oportet, ut quam facillime potest, eorum, quæ scribuntur, habeatur cognitio. Non enim occasio querenda est ingerendæ difficultatis, sed ubique facilitas generanda. Quem morem secutus

rerolo Peripateticum palatinum. Inde est, ut opinor, quod se ad puerilem de generibus et speciebus, ut pace suorum loquar, inclinavit opinionem: malens instruere et promovere suos in puerilibus, quam in gravitate philosophorum esse obscurior. Faciebat enim studiosissime, quod in omnibus præcipit Ieri Augustinus, id est: rerum intellectui serviebat. Itaque sic Porphyrius legendus est, ut sermonum, de quibus agitur, significatio teneatur, et ex ipsa superficie habeatur sensus verborum; sic enim satis introductorius erit, et facili brevitate conspicuus. Sufficiat ergo introducendo nosse, quia nomen generis multiplex est, et a prima institutione significat generationis principium, id est parentem a quo, vel locum in quo quis genitus est. Unde Polynices ab Adrasto genus interrogatus, ait B utrumque complectens,

Cadmus origo patrum, tellus Mavortia Thebe.

(STAT. Theb. 1.)

Deinde hinc translatus est, ad significandum id quod de differentibus specie in quid prædicatur. Item et species multipliciter dicitur; nam ab institutione formam significat, quæ in lineamentis membrorum consistit: unde et speciosus, idem est formoso. Hinc autem sumptum est, ad significationem ejus, quod, inquit, de differentibus numero prædicatur. Unde constat nomina hæc, non esse secundæ impositionis, sed cum primæ sint, ex translatione devocari ad aliam significationem. Quod quia non ornatus, sed necessitatis causa, contingit, æquivocationi comparatur. Tertiam ejusdem apponit Boetius significationem, dicens, formam substantialem speciei, puta humanitatem, hominis speciem appellari. Sed hanc subtilem speciem nominat, et ex industria asserit, a Porphyrio prætermittam, ne nimia gravitate introducendorum animos retardaret. Quid ergo sibi voluit qui non modo hanc contra consilium auctoris, sed quidquid aliud excogitari potest, adjiciunt? Hoc credo appetunt, ut videantur multa scire et benedixisse, cum id egerint, ut minus fuerint intellecti. Idem fiat in differentia, proprio et accidente. Vocabulorum simpliciter aperiantur significationes, apprehendatur illa, quæ proposito congruit, per descriptiones certissimas, deinde singulorum sequantur divisiones. Postremo differentie singulorum ad singula, sicut occurrunt, in superficie assignentur: et Porphyrium perlegisti.

Littera enim suavior excutienda est, et non more captivorum acerbe torquenda, donec restituat quod non accepit. Porro austerus nimis et durus magister est, tollens quod positum non est, et metens quod non est seminatum, qui Porphyrium cogit solvere, quod omnes philosophi acceperunt; cui satisfactum non est, nisi libellus doceat, quidquid alicubi scriptum invenitur. Plane veritas est amica simplicitati; et qui indebitum exigit, quod debitum erat accipere, sæpissime demeretur. Quidquid autem litteræ facies indicat, lector fidelis

et prudens interim veneretur ut sacrosanctum, donec ei alio docente, aut Domino revelante, veritas plenius et familiarius innotescat. Quod enim unus fideliter et utiliter docet, alter æque fideliter et utiliter dedocet. Siquidem recte docentis officium pro ratione temporis et personæ, quod cuique noverit expedire, dispensat. Nam Porphyrius, corpus asserit esse genus hominis, quoniam et animalis. Aristoteles autem hoc dedocet, et eorum purgat errorem, qui genus secundum quid opinantur de specie prædicari; non enim secundum quid de specie prædicatur. Ex quo palam est, visibile aut sensibile, non esse genus animalis, prædicantur enim secundum quid, id est secundum corpus, non animam: quare, inquit, corpus non erit genus animalis, eo quod pars est. Nullo enim modo pars de toto prædicatur: ita quidem, si locutio propria; nam in figuratis nihil prohibet. Tradunt utique grammatici, tropum locutionis esse, qui Synecdochæ appellatur, et nomen totius, parti, et titidem partis nomen, toti attribuit; res enim, dignioris aut notioris partis, plerumque suscipit nomen. Unde homo, qui ex anima constat et corpore, et sicut Cicero, Apuleius, et quod majus est, Hieronymus, Augustinus et multi alii, tam nostrorum quam gentilium, testantur, non magis est corpus quam anima, sed quodammodo minus corporis censetur nomine secundum publicum usum, quoniam pars illa evidenter est, et sensibus notior; æque tamen verum est, sed a solis philosophis recipitur, ipsum esse animam. Nec tamen ob hoc, esse incorporeum sequitur; quoniam, ut aiebat Abælardus, negatio vehementior est. Figurativæ quoque locutionis progressum inhibebat; eo quod figuras non licet extendere, quæ ipsæ non recipiuntur, nisi cum expedit. Nullum autem genus figuratim aut translativè, de specie prædicatur, semper enim, et proprie verum est de omni eo, cujus est genus. Si quid autem, non modo in Porphyrio, sed in quavis scripturarum, intellectu difficiliter occurrit, non statim deterreat legentem, aut audientem, sed præcedat; quia se invicem interpretantur auctores, et singule scripturæ, vicissim sunt indices aliarum, unde legentem, plurima, aut nulla, aut paucissima latent.

CAP. II. De categoriarum utilitate et instrumentis.

Categoriarum liber Aristotelis, elementarius est, et accedens ad logicam quodammodo infantiam excipit; tractat enim de sermonibus incomplexis, in eo quod rerum significativi sunt, quo nihil prius est apud dialecticum. Præmittit autem de æquivocis, univocis et denominativis, quoniam eorum notitia definienti, dividenti et colligenti plurimum necessaria est. Siquidem æquivocatio multos inducit errores, si lateat, et negotiantes impedit, si unus nesciat quo ferat alius intellectum. Manifesto autem, ut ait Aristoteles, quot modis dicatur, et ad quid ferens ponat, ridiculosus videbitur interrogans, si non ad hoc sermonem faciat. Utilia

autem et ad non paralogizari, et ad paralogizare. Sciens enim quoties dicitur, non paralogizabimur; sed sciemus si non ad idem sermonem faciat, qui interrogat, et ipsi interrogantes, poterimus paralogizare, semper quidem, si eorum quæ multipliciter dicuntur, alia fuerint vera, alia falsa: nisi et his qui respondet noverit quoties dicitur. Univocorum quoque et denominativorum, adeo necessaria est cognitio, ut hæc tria scilicet æquivoca, univoca et denominativa, asserat Isidorus categoriarum instrumenta; siquidem quæcunque prædicantur, aut æquivoce, aut univoce, aut denominative, suis applicantur subjectis. Æquivoce quidem, si non eodem sensu; univoce, si eodem; denominative, si non prorsus eodem, nec prorsus alio, sed adjacente sibi vicinitate quadam intellectui verborum, sicut manente conformitate vocum. Sic a bonitate bonus, a fortitudine fortis dicitur, ut ex ipsa verborum forma perpendatur quodammodo adjacens intellectus. Unde ex opinione plurium, idem principaliter significant denominativa, et ea, a quibus denominantur; sed consignificatione diversa aiebat Bernardus Carnotensis, quia *albedo* significat virginem incorruptam; *albet*, eandem introeuntem thalamum aut cubantem in toro; *album* vero, eandem, sed corruptam.

Hoc quidem quoniam *albedo*, ex assertionem ejus, simpliciter, et sine omni participatione subjecti, ipsam significat qualitatem; videlicet coloris speciem, disgregativam visus. *Albet* autem, eandem principaliter, etsi participationem personæ admittat. Si enim illud excutias, quod verbum hoc, pro substantia significat, qualitas albedinis occurret, sed in accidentibus verbi, personam reperiens. *Album* vero, eandem significat qualitatem, sed infusam commistamque substantiæ, et jam quodammodo magis corruptam. Siquidem nomen ipsum pro substantia subjectum albedinis, pro qualitate, significat colorem albensis subjecti. Videbatur etiam sibi tam de Aristotele, quam de multorum auctoritatibus niti. Ait enim, album nihil aliud significat quam qualitatem. Multa quoque proferebat, undique conquisita, quibus persuadere nitebatur, res interdum pure, interdum adjacenter prædicari, et ad hoc, denominativorum scientiam perutilem assererat. Habet hæc opinio, sicut impugnatores, sic defensores suos. Mihi pro minimo est ad nomen in talibus disputare, cum intelligentiam dictorum sumendam noverim ex causis dicendi. Nec sic memoratas Aristotelis, aliorumve auctoritates interpretandas arbitror, ut trahatur istuc, quidquid alicubi dictum reperitur. Nam apud eundem *motus* de animali, vigilatio de bipede, astruitur prædicari: et sic plura. Alioquin analyticorum exempla, non recte procederent, et apud eundem: quod si *cæcitas* et *cæcum* esse, idem essent, de eodem prædicarentur. Nunc autem homo, *cæcus* dicitur; *cæcitas* vero, minime. Non est itaque ex levi occasione verbi, menti auctorum præ-

A judicandum, quæ ex circumstantia sermonis pendenda est. Non enim omnis dictio semper eodem formatur schemate. Plane denominativa, non eundem his a quibus denominantur, intellectum significant, nec in eandem rem descendit animus his auditis, nec eorundem appellativa sunt; a se enim invicem plerumque removentur, et ad ea sequitur contradictio. Interdum tamen se patienter admittunt, et de eodem simul, vel de se invicem prædicantur denominative conjugata. Nam et bonitas bona, una unitas dicitur. Regulare tamen est, ut ad ea sequatur contradictio, quod tamen ex causa consignificationis magis, quam significationis asserunt evenire. Et hoc quidem probabiliter: an satis vere, dijudicent periti. Nam ad ea, quæ idem significant, ex causa significationis duntaxat, sequitur contradictio. Singularis enim numerus positus ejusdem nominis pluralem tollit, ut si quid homo est. Illud homines non est. Nihil equidem refert, unde proveniat, cum eo tendat dialectices tota intentio, ut sermonum vim aperiat, et ex eorum prædicatione, examinandi veri et statuendi, scientiam assequatur. Ille agit, sive dividat, sive definat, sive colligat, sive ea, quæ fuerint collecta, resolvat. Ergo denominativa, significant quodam modo *qualia* ex aliquibus, illa vero, a quibus denominantur, notant a quibus *qualia*. Nam fortitudo significat, ex quo quis fortis; fortis autem, qualis quis ex fortitudine: unde et fortitudinis dicitur nomen, non ut *cujus*, sed ut *ex quo*; indicat enim causam. Hinc est illud Gregorii: «Angelus nomen officii est, non naturæ;» siquidem ex officio est, sed personæ, significatque, ut dictum est, quodammodo quale quid illo ministret officio. Plura sunt ad hunc modum, ut consul, dignitatis; studiosus, virtutis: Platonicus, Socraticus, professionum sunt nomina; prædictas itaque res significant. Ex quo liquet quoniam significare, sicut et prædicare, multipliciter dicitur; sed quis modus familiarissimus sit, discernere palam est. Inde est quod justus, et similia, passim apud auctores, nec dicuntur justum, nunc justitiam significare, vel prædicare. Sed aut omnino non convertitur, aut rarissime invenitur; si tamen hoc alicubi, quod justitia justum significet, aut prædicet. Boetius autem in libro *De Trinitate*: «Cum, inquit, dico Deus justus est, qualitatem videor prædicare; sed prædico substantiam, imo, eam quæ est supra substantiam.» Quare, inquam, qualitatem videbitur prædicare, si hoc nomen justus non prædicet qualitatem. Tale est illud Aristotelis, qualitatem significant, ut album; quantitatem, ut bicubitum. Sic utique quia dantur a qualitate vel quantitate, ita et qualitatem prædicant, quam apposita demonstrant inesse subjectis: interdum dicuntur significare qualia, quoniam appositione sua declarant qualia sint subjecta. Sed hæc a se, si sit benignus interpres, non multum distant, etsi auditio *album* intelligatur in quo *albedo*; cum autem *albedo* dicitur, non intelligatur

in quo talis color, sed potius color faciens tale. Illud vero quod audita voce concipit intellectus, ipsius familiarissima significatio est.

CAP. III. *Quæ sit prædicamentorum conceptio, et quibus contenta sit sobrietas philosophantium.*

Quia ergo aut æquivoce, aut univoce, aut denominative, ut sequantur indifferentiæ rationem, singula prædicantur; ipsaque prædicatio quædam ratiocinandi materia est, prædicamentorum præmissa sunt instrumenta, quæ negotiantium ex arte operam impediunt, aut promoveant, aut procurent; nam *multivoca*, et *diversivoca*, quæ Boetius adjicit, magis ad grammaticam pertinent. *Multivoca* autem sunt, cum in ejusdem rei intellectum et nominationem, plura verba concurrunt: ut *ensis*, *macro*, *gladius*. *Diversivoca*, quæ sensu et voce diversa sunt: ut *homo*, *lapis*. Rationem vero indifferentiæ, quam semper approbamus, liber iste commendat præ cæteris, etsi ubique diligenter inspicienti, manifesta sit. Agit enim nunc de significandis, nunc de significatis, aliorumque doctrinam facti nominibus aliorum. Sunt qui librum istum, quoniam elementarius est, inutilem fere dicunt, et satis esse putant ad persuadendum, se, in dialectica disciplina et apodictica, esse perfectos, si contempserint vel ignoraverint illa, quæ in primo commento super Porphyrium, antequam artis aliquid attingatur, docet Boetius prælegenda. Longe mihi alia meus est, nec video quomodo, sine isto, quis magis possit esse logicus, quam sine litteris litteratus. Hinc enim quid in rebus singulare, quid universale, quid substantia, quid accidens, quid in sermonibus æquivoce, quid univoce, quid denominative dicatur, conspicuum est. Hinc incomplexorum significatio innotescit, hinc rectissime investigationis docetur modus, hinc ad notitiæ perfectionem prima et dilucida patet via. Siquidem ad habendam perfectam ejusque rei notitiam, Peripateticæ disciplinæ, quæ in investigatione veri laborat, præ cæteris videntur ista sufficere. Primo quidem nosse de aliquo *an sit*; deinde, *quid*, *quale*, *quantum*, *ad aliquid*, *ubi*, *quando sit*, *quomodo situm*, *quid habeat*, *faciat*, *patiatur*.

Novissima speculatio est in *singulis quare sit*; et quæ jam non modo ad angelicam perfectionem, sed ad divinæ majestatis prærogativam accedit; ei namque soli rerum omnium causa innotuit ejus voluntas omnium primæva causa est; et qui quatenus voluit, singulis, *cur ita sit*, voluit revelare: « Omnia namque ad plenum nosse, divina; in nullo habi, angelica; in plurimis bene sentire, humana perfectio est. » Cumulus itaque scientiæ, in hoc duodenario solidatur. Investigatio philosophica, undenarii sobrietate contenta est; et, si ultra progreditur, profectum suum gratiæ ex magna parte ascribit. Nam pulsantibus aperit gratia, et voluntatem suam, quæ originalis omnium causa est, revelat Dominus his, qui ex toto corde quaerunt eam. Porro logicus decem institutionis suæ elementa cognoscit, et cum in his plene fuerit educatus, in

A parte contradictionis adversarium pergit ex intentione plenius convincere. Ille ergo, quæ dicuntur naturales, et quodammodo elementares sunt, præjacent quæstiones, scilicet, *quid*, *quantum*, *quale*, etc.

Et exinde, cum in his gymnosophistæ fuerint instituti, contradictionem formant, eamque, ut dici solet, in *arcto campo* distrahentes, ad reprimendam partem oppositam, rationis suæ nituntur aculeis, tendit enim quisque evacuare, quod apud alium statutum est. Sed quia naturalium prima est inquisitio, in ipsa primò decem prædicamenta formata sunt, excogitatique sermones, quibus de his, quæ primo occurrunt sensui aut intellectui, *qualia sint* corpora aut spiritus, *quid*, *quantum* et *quale esset*, aut secundum cæteras quæstiones naturaliter procedentes, declaratur unumquidque eorum. Unde et prædicamenta dicta sunt, sive in sermonibus, sive in rebus, decem genera prædicabilium, quæ sic ad singulares individuasque substantias applicentur, quæ de ipsis judicent quid sint, *quantum*, *quale*, *ad aliquid*, *ubi*, *quando*, *situm*, *quid habeant*, *faciant* aut *patiatur*. Primum itaque prædicamentum est in his, quæ de aliqua substantiarum indicant quid sint. Secundum in his quæ quantum, tertium ad aliquod, quartum quale, quintum ubi, sextum quando, septimum situm esse, octavam habere, nonum facere, decimum pati. Et hæc quidem sic multiplicata sunt, quoniam apud philosophos maxime vigeat speculatio corporaliū, cum ante Zenonem, aut nullum, aut pauci admodum, aliquid de anima, aut spiritibus incorporeis recte senserint. Ille enim est, sicut Hieronymus auctor est, qui immortalitatem tradidit; animarum. Utique situm esse, et quædam alia, vix congrue poterunt spiritibus applicari, quoniam hæc prædicamenta, pro parte corporibus præcipue addicta sunt. Prima itaque contemplatio, et quodammodo naturaliter philosophantium, versatur in speculatione substantiarum, sequens autem, mathematica est, imitaturque naturam. Unde mathematicus ab antiquis dictus est « simia naturalium philosophorum. » Sicut enim naturæ sermator, inquit de Cleonte, aut Callia, quid sit, aut quahs, aut quantus, sic mathematicus, cum substantiam ejus abstraxerit, inquit de ea quid sit, aut qualis, aut quanta, et deinceps, naturalium more philosophorum, ad ulteriora progreditur. Sed apud eos, qui purioris philosophiæ vigent acumine, pridem receptum est, secundæ mathesi locum non esse, ne philosophicus labor procedat in infinitum, et semper vagetur inquisitio, quæ semper tendit ad finem. Utique jam spoliatus omnino amplius nudari non potest, et sive formam a materia abstraxeris, sive materiam subduxeris formæ, superfluum erit exinde labor, aut circumstantiis et proprietatibus, quas non admittit, vestire formam, aut quas illa non habet, spoliare materiam. Ergo quidquid ultra tentatur, non constitutio naturæ, sed figmentum animi est, subtilitate mathematica laborantis. Cum enim

quæritur quid est *albedo*, et respondetur color talis, A quidquid ei ad subsistentiæ discretionem adicitur, aut effectum redolet, et sic substantiæ obnoxium est, aut potestatem sapit, cuius forte operatio nondum est. Quod si processerit inquisitio, ut quærat quanta, aut ubi sit ad corporaliū diverticula fugiendum est. Unde pauciores illos credo peragrasse philosophos, qui naturæ arbitrio mathematicum per omnia cœquant: opinantes in aliis inveniri hæc genera prædicamentorum, quæ in corporibus et spiritibus manifesta sunt. Omnia ergo genera speciesque substantiarum, et qualitatum, aliorumque, primo ingerunt prædicamento, quoniam appositione generis speciei primæ satisfiit quæstioni, id est declaratur de aliquo quid ipsum sit. Deinde pro genere quæstionum sequentia disponunt. Hoc quidem ab Aristotele videtur alienum, ait enim: manifestum quoniam quidquid est, significat quandoque quidem substantiam, quandoque autem quale, quandoque aliquid aliorum prædicamentorum; nam, quando posito homine, dixerit ipsum hominem esse vel animal, et quid est dicit, et substantiam significat. Quando vero posito albo colore, quod positum est, dixerit colorem esse, quid est, dicit, et quale, significat. Sic posita cubitali magnitudine, si dixerit eam esse magnitudinem, quid est, dicit, et quantum significat. Similiter autem et in aliis, unumquodque enim talium, sive idem de eodem dicatur, sive genus, de hoc quid est significat; quando autem de alio, non quid est significat, sed quantum, aut quale, aut aliquid aliorum prædicamentorum. Equidem non hic videtur auctor exprimere, quod in eodem prædicamento, etsi eundem modum habeant prædicandi, sint omnia genera, aut quod novem genera accidentalium rerum non prædicentur de substantiis, aut quod eodem modo prædicentur de subjectis et de contentis suis.

Isidorus, Alcuinus, et quidam alii sapientum, omnia alia de primis substantiis asserunt prædicari, et sententiam plenissimam decem prædicamentorum absolute perficiunt, ut in hoc eorum patet exemplo: « Augustinus, magnus orator, filius illius, stans in templo, hodie infulatus, disputando fatigatur. » Perfecta enim sententia est, et subjecti, id est illius de quo agitur, substantiam, qualitatem et quantitatem, cum cæteris, indicat; etsi forte minus proprium dederit quantitatis exemplum. Utique sicut primam substantiam, suis informatam accidentibus, parens omnium natura creavit, sic et singularia accidentia, quibus eadem informatur, substantiis singularibus concreavit. Ea vero quæ intelliguntur a singularibus abstracta, qualia sunt secundæ substantiæ, ut dictum est, quædam ex ratione probabili, animi figmenta sunt. Et quidem sicut in substantiis hæc primæ dicuntur, quæ revera substantiæ sunt, et singularitate essentia accidentibus subjacent; illæ vero secundæ, quæ ex conformitate singularium intellectu non casso concipiuntur; sic et primæ, ratione proportionis, possunt dici quan-

titates et qualitates, quæ primis singulariter insunt, et secundæ quantitates, et sic in aliis, quæ a singularibus quadam ratione similitudinis, abstrahuntur. Constat autem, ut ait Isidorus, appellatas esse categorias, eo quod non possunt nisi ex subjectis agnosci. Unde et prædicamenta recte nominantur, eo quod rebus præsentibus, quas constitutio natura ostendit, dicata, id est addicta sunt. Dicere siquidem, addicere est, juxta illud Virgilii:

Connubio jungam stabili propriamque dicabo.

(Æn. 1, 73)

Sic autem addicta sunt aliis, ut agnosci nequeant sine illis. Nam, ut præmissum est, si phantasiæ rerum volvantur in mente, inanis est conceptio, si exemplum ejus inveniri non potest in re subjecta.

B Siquidem « universitas singularium, historia naturæ est, a qua eximitur, » quidquid in rebus actualiter nequaquam invenitur. Et quoniam agnoscuntur ex subjectis, talia sunt, ut ait Boetius. prædicata, qualia subjecta permiserint. Unde virtus prædicamentorum, quæ in operibus naturæ viget, circa divinam excellentiam evanescit. Illuc enim tracta verba mutantur omnino, aut falsa sunt; multiplicatur et labor cum errore eorum, qui vim prædicamentorum extendunt ad omnia, et fines naturalium excedentes, subvertunt integritatem artis, dum regulas non patiuntur suis generibus limitari. Omnis enim regula, et universitas omnis, alicui generi accommodata est, cujus ambitum si lasciviendo excesserit, illico vitatur. C Profecto rerum prædicamentorum, et sermonum, perutilis est notitia et evidens ab Aristotele disciplina, universa describit, dividit et docet quæ veniant ad comparisonem, quæ susceptibilia contrariorum sint, quæ sint, quorum contraria, quæ totius contrarietatis ignara: exemplum relinquens posteris quo ad veri notitiam compendiosissime pervenitur. Et quia multiplicitas sermonum, plerumque intelligentiam claudit, quoties dicatur unumquodque docet esse quærendum. Eo enim pertinet, quod in oppositis, et his, quæ prius aut simul, dicuntur et in speciebus motus, et hujusmodi modis librum explevit. Nihil enim utilius ad scientiam, aut victoriam, distinctione eorum, quæ multipliciter proferuntur. Contingit D autem tractu temporis, et acquiescente utentium voluntate, multiplicitem sermonum nasci, itemque extinguï. Nam apud Aristotelem « cultellus acutus, anguli acuti, » esse significabat, cum modo potius videatur indicare facile secantis acumen, sic enim dicitur: « gladius bis acutus, » quoniam utrinque facile secat. Quamvis et hoc perspicacius intuenti ab acumine angulorum appareat evenire, corpus enim acutissimum est, ubi in angulo acutissimo coeunt superficies ejus. Nam si obtusus superficialium coeunt fuerit angulus, et corpus obtusum esse in aliquo multiplicius dicitur, quam Aristotelis tempore diceretur, et quæ tunc verba aliquam, nunc forte nullam habent significationem, siquidem

*Multa renascentur quæ jam ceciderunt, cadentque,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus.
Quem venes arbitrium est, et jus, et norma lo-*

[quendi;

(HORAT. Ars poet. 70.)

sed plane magis dedocent quam erudiunt, qui in hoc libello legunt universa, et eum brevitate sua contentum esse non sinunt. Quidquid alicui dici potest hic congerunt quibus gravior esse videtur confessio, quam ignorantia veri. Deridebat eos noster ille Anglus Peripateticus Adam, cujus vestigia sequuntur multi, sed pauci præpediente invidia profitentur, dicebatque se aut nullum, aut auditores paucissimos habiturum, si ea simplicitate sermonum et facilitate sententiarum dialecticam traderet, qua ipsam doceri expediret. Habui enim hominem familiarem assiduitate colloquii, et communicatione librorum, et quotidiano fere exercitio super emergentibus articulis conferendi. Sed nec una die discipulus ejus fui, ei tamen habeo gratias, quod eo docente plura cognovi, plura ipsius, quoniam aliud ratione consulta præelegeram, ipso arbitro reprobavi. Itaque hic, sicut ubique, facilitati arbitror serviendum. Neque hæc omnia eo prælibavi proposito, ut ubique dicantur; sed ne sileantur ubique, quæ alicubi dici expedit, librum commendavi. Nec poenitet, quoniam revera commendabilis est. Cæterum si plus justo charitati indulgeatur, quæ ad prima artis elementa studiosius rudes et detrectantes invitat,

*..... Sic pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima:*

(HORAT. Sat. 1, 25.)

et quia ei a plerisque amplius derogatur, eo vehementius commendatur; ut enim ait Aristoteles: « omnino insistenti omnino est adversandum. »

CAP. IV. *Quæ sit conceptio et utilitas Periermeniarum, vel rectius Periermenias.*

Liber *Periermeniarum* vel potius *Periermenias*, ratione proportionis syllabicus est, sicut prædicatorum elementarius; nam elementa rationum, quæ singulatim tradit in sermonibus incomplexis, iste colligit et in modum syllabæ comprehensa producit ad veri falsique significationem. Tantæ quidem subtilitatis est habitus ab antiquis, ut in præconium ejus celebratum ferat Isidorus, quia Aristoteles quando *Periermenias* scriptitabat, « calamum in mente tinguebat. » Cæterum (ut pace omnium loquar) quidquid in isto docetur libro, compendiosius et manifestius poterit quilibet doctorum, quod et multi faciunt, excepta reverentia verborum, in doctrinalibus parare rudimentis, quas introductiones vocant: vix est enim aliquis, qui hæc ipsa non doceat, adjectis aliis, non minus necessariis. Hoc utique, quia sine his, artis scientia comparari non potest. Percurrunt itaque quid nomen, quid verbum, quid oratio, quæ species ejus, quæ vires enuntiationum, quid ex quantitate sortiantur, aut qualitate, quæ determinate veræ sunt

A aut falsæ, quæ quibus æquipolleant, quæ consentiant sibi, quæ dissentiant, quæ prædicata divisim, quæ conjunctim prædicentur, aut conversim, et quæ non: item quæ sit natura modalium, et quæ singularium contradictio. In his autem articulis operis hujus præcipue summa consistit, habetque sicut sententiarum subtilitatem, ita non mediocrem difficultatem verborum. Utrisque vero habenda est gratia, quoniam et sensus erudiunt, et verba exercent. Præterea reverentia exhibenda est verbis auctorum, cum cultu et assiduitate utendi, tum quia quamdam a magnis nominibus antiquitatis præferunt majestatem, tum quia dispendiosius ignorantur, cum ad urgendum aut resistendum potentissima sunt. Siquidem ignaros in modum turbinis rapiunt, et metu percultos exagitant, aut prosternunt; inaudita enim philosophorum verba tonitrua sunt. Licet itaque modernorum et veterum, sit sensus idem, venerabilior est vetustas. Dixisse recolo Peripateticum Palatinum, quod verum arbitror, quia facile esset alicui temporis librum de hac arte componere, qui nullo antiquorum, quoad conceptionem veri, vel elegantiam verbi, esset inferior, sed ut auctoritatis favorem sortiretur aut impossibile, aut difficillimum. Hoc ipsum tamen asserebat majoribus ascribendum, quorum floruerunt ingenia, et inventione mirabili pollentes, laboris sui fructum posteris reliquerant. Itaque ea, in quibus multi sua tempora consumpserunt, in inventionem sudantes plurimum, nunc facile, et brevi, unus assequitur; fruitor tamen ætas nostra beneficio præcedentis, et sæpe plura novit, non suo quidem præcedens ingenio, sed innitens viribus alienis, et opulenta doctrina Patrum.

Dicebat Bernardus Carnotensis nos esse quasi nanos, gigantium humeris incidentes, ut possimus plura eis et remotiora videre, non utique proprii visus acumine, aut eminentia corporis, sed quia in altum subvehimur et extollimur magnitudine gigantea. Et his facile acquieverim, quia artis præparatitia et multos articulos veritatis tradunt artium præceptores, etiam in introductionibus suis, æque bene antiquis, et forte commodius. Quis enim contentus est iis, quæ vel Aristoteles in *Periermenia* docet? Quis aliunde conquisita non adjicit? Omnes enim totius artis summam colligunt, et verbis facilibus tradunt. Vestiant enim sensus auctorum quasi cultu quotidiano, qui quodammodo festivior est, cum antiquitatis gravitate clarius insignitur. Sunt ergo memoriter tenenda verba auctorum, sed ea maxime quæ plenas sententias explent, et quæ commode possunt ad multa transferri, nam et hæc integritatem scientiæ servant, et præter hoc a se ipsis tam latentis quam patentis energiae habent plurimum. Sunt autem pleraque, quæ si a suis avellis sedibus, aut nihil, aut minimum sapiunt auditori, qualia fere sunt omnia analyticorum exempla, ubi litteræ ponuntur pro terminis, quæ,

sicut ad doctrinam proficiunt sic tractata, alias inutilia sunt.

Regule quoque ipsæ, sicut plurimum vigoris habent a veritate doctrinæ, sic in commercio verbi minimum possunt, nam quod dicitur in toto esse alterum alteri, vel in toto non esse, et universaliter aliquid de aliquo prædicari, vel ab aliquo removeri, idem est. Frequens tamen usus est alterius verbi, et alterius fere intercidit, nisi quatenus ex conducto interdum admittitur. Fuit fortasse tempore Aristotelis utriusque usus celebrior, sed nunc præ altero viget alterum, quoniam ita vult usus. Sic et in eo quod dicitur contingens, aliquatenus derogatum est ei, quod apud Aristotelem obtinebat. Jam enim nequaquam contingens possibili comparatur, hoc tamen in tractatu modalium sensisse visus est. Licet enim possibile est albere gentem Æthiopum, speciemque cygnorum nigrescere, neutrum tamen contingens est. Quod si hæc quis, quoniam possible sunt, contingere opinatur, hoc in publico prædicet, Aristotelis auctoritate deducta, et plane, reitente publicæ asationis usu, aut insanis videbitur assidere, aut certe parum sobrius esse. Sed ut ad alium migremus sensum, quo contingens non coæquatur quidem, sed circumscribitur a possibili, quoniam minus est, et hic illi usui derogatum esse videbimus. Nam ut ait in *Analyticis* Aristoteles: «Contingere, et contingens» est, quo non existente necessario, posito autem esse, nihil erit propter hoc impossibile. Hæc autem significatio contingenti deducit quidem necessarium, sed alias possibili coæquatur. Sed neque ista jam obtinet. Siquidem Hobinellum regnare non est necessarium, neque eo posito quidquam erit propter hoc impossibile; si vero contingens esse regnare Hobinellum dicas Wintonæ, non tibi quis facile acquiescet. Et ut planius liqueat in quantum sit ille usus abolitus, in nulla significationum, quas ei ascribit, memoratum jam plene obtinet verbum. Ait enim Aristoteles, quoniam contingere duobus modis dicitur, uno quidem, quod plerumque fit et deficit, necessarium ut canescere hominem, vel augeri, vel minui, vel omnino quod natum est esse: hoc enim non continuum habet necessarium eo quod non semper est homo. Nam, cum homo est, aut ex necessitate, aut ut in pluribus est. Alio autem infinitum, quod et sic, et non sic, possibile, ut animal ambulare, vel ambulante fieri motum terræ, vel omnino quod a casu fit. Nihil enim sic magis natum est, vel e contrario. Nunc autem ut sequamur usum,

Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi,

(HORAT., *De arte poet.*, 72.)

illud solum esse contingens quod interdum evenit, jam dicitur: alioquin neque propter amotam necessitatem, neque propter assistentem possibilitatem, dicitur contingere. Patet itaque quod usus Aristotele potentior est, in derogando verbis, vel abrogando verba; sed veritatem rerum, quoniam cum homo non statuit, nec voluntas humana con-

vellit. Itaque si fieri potest, artium verba teneantur, et sensus. Sin autem minus dum sensus maneat, excidant verba; quoniam artes scire, non est scriptorum verba revolvere, sed nosse vim earum atque sententias.

CAP. V. *In quibus consistat corpus artis, et de topicorum utilitate.*

Artis præparatio præcesserunt, ad quam sum opifex, et quasi legislator, rudem omnino tironem, irreverenter, et ut dici solet, illotis manibus, non censuit admittendum. Sicut enim in arte militari, instrumentorum, quibus res militaris instruitur, præparatio, præcedit artem; sic hujus sacri adeuntibus cultum, quedam elementa præmittuntur, et quasi instrumenta tironum, quorum usu compendiosius ad ipsum corpus artis accedant, et commodius, quod profitentur, exerceant. Utilissima quidem sunt, et si non satis proprie dicantur esse de arte, satis vere dicuntur esse ad artem. Param autem refert si magis dicatur, an sic. Ipsum itaque quodammodo corpus artis deductis præparatiis, principaliter consistit in tribus, scilicet topicorum, analyticorum, elenchorumque notitia: his enim perfecte cognitis, et habitu eorum per usum et exercitium roboratis, inventionis et judicii copia suffragabitur in omni facultate, tam demonstratori quam dialectico et sophistæ. Porro in his maxime necessaria est, præcipue probabilitatem sectantibus, scientia topicorum quæ, etsi inventionem principaliter instruat, judiciis tamen non mediocriter suffragatur. Et quamvis, ex opinione multorum, dialectico et oratori principaliter faciat, ipsam fere æqualiter proficere arbitror iis, qui versantur in gravitate demonstratoris, aut in fallacia et agone sophistico. Siquidem sibi invicem universa contribuant, eoque in proposita facultate quisque expeditior est, quo in vicina et cohærente instructione fuerit. Ergo et tam analytica, quam sophistica conferunt inventori, et topica litidem conducit judicanti: facile tamen acquieverim, singulas in suo proposito dominari, et accessorium esse beneficium cohærentis. Cum itaque tam evidens sit utilitas topicorum, miror quare cum aliis a majoribus tandiu intermissus sit Aristotelis liber, ut omnino. D aut fere, in desuetudinem abierit, quando ætate nostra, diligentis ingenii pulsante studio, quasi a morte, vel a somno excitatus est, ut revocaret errantes, et viam veritatis quærentibus aperiret. Neque enim sermonum aut rerum tanta est difficultas, ut a studiosis non possit intelligi, et utilitas tanta est, ut præ cæteris expedit hunc agnoscere. Satis enim inter cætera, quæ translationis arctissima lege a Græcis tracta sunt, planus est; ita tamen, ut facile sit auctoris sui stylum agnoscere, et ab iis duntaxat fideliter intelligatur, qui sequuntur indifferentiæ rationem, sine qua nemo unquam nec apud nos, nec apud Græcos, sicut Græcus interpres, natione Severitanus, dicere consueverat, Aristotelem intellexit. Sane ipso librorum numero

quasi quodam perfectionis auspicio, utilitatem operis commendavit, et omnium, quæ in multis voluminibus dilatavit antiquitas, quasi sementem nedit. Singula verba ejus, tam in regulis quam in exemplis, non modo ad dialecticam, sed fere ad omnes proficiunt disciplinas. Octo quidem voluminibus clauditur, suntque semper novissima ejus potiora prioribus. Primus autem, quasi materiam præcavit omnium reliquorum, et totius logicæ quædam constituit fundamenta: docet enim quid syllogismus, quid et ex quibus demonstratio, quæ principia artium et fidei, quæ ab artibus est, quis syllogismus dialecticus, quis litigiousus, quid probabile, quod paralogista falsigraphusve non sequitur. Item quid propositio, quid problema. Et quoniam ad problematum discussionem, probationemque positionum progrediendum est, ex quibus sint problemata, id est quæ propositiones ex arte deducantur in questionem adjicit, habita distinctione prædicamentorum, ex quorum natura nascitur ratio questionum. Neque enim ad omnia quæ queri possunt, quoniam nec omnia querere prudentis est, omnes formas applicat: sed ad ea, quæ digna quæsitu sunt, et cognita, aliquid conferunt. Quolibet namque proferente contraria opinionibus, aut contemptibilia quælibet, contemptibiliterque inquirente, sollicitari non expedit. Quia ergo ratio prædicamentorum, aut majora, aut æqualia prædicat de subjectis, problematum dialecticorum quadripartitam docet esse naturam. Vult enim (etsi de hoc possit, ut de cæteris articulis, disputari) ubi de majori et substantiali queritur, inquisitionem generis esse; si de pari et substantiali ambigitur, de definitione fieri questionem. Quod si de majori et accidentali, dubitatur, de accidente; si de pari et accidentali de proprio constat inquiri. Verum quia de aliquo querenti quid aut quantum, aut quale sit, minus subjecto non dicitur recte, nec minus prædicari, nec de minori quæstio esse monstratur. Proinde quid genus aut definitio, quid accedens sit, aut proprium, docet, longe commodius iis, qui in Porphyrio, aut categoriis explanandis, singuli volumina multa et magna conscribunt. In consilium illorum non veniat anima mea, nec aliquis amicorum meorum præceptoribus his utatur. Ad hæc, quid inductio, et ubi ea uti expedit, et quoties dicatur oppositum, dicit, et qualiter oporteat dividi ea quorum multiplex est significatio. Siquidem ad multa prodest, vel illud nosse, quod æquivocatio neque comparisonem, neque numerum pluralem admittit, ut conjunctim colligat, quod divisim positum est. Nam vox, et angulus, aut intellus, nequaquam dicuntur acuta, vel alterum acutius altero, quamvis singulum dicatur acutum. Ad hoc quoque prodest hæc speculatio multipliciter dictorum, ut ex contrariis vis contrariorum sepius perpendatur; si enim unum eorum aut æquivoco, aut univoco dicitur ad multa, simili modo et reliquum, ut quidem in omnibus, aut in pluribus.

A Nam quoniam acuto in voce grave contrarium est, in magnitudine autem levi, palam quoniam leve aut grave æquivoco diceretur ad plura. Volenti autem scire quid agatur, necesse est vim sermonis excutere: quæ ignota, fidus verborum intellectus constare non potest. Eo spectat illud Augustini, tractum quidem ab Aristotele, quoniam de fonte isto hauserunt omnes, quia in omni enuntiatione spectanda sunt tria: dictio, dicibile, et res. Est autem res, de quo aliquid, dicibile, quod de aliquo, dictio, quo dicitur hoc de illo. Interdum tamen dictionem, rem esse contingit, cum idem sermo ad agendum de se assumitur, et in iis quæ præceptores nostri materialiter dicebant imposita et dicibilia; quale est, homo est nomen, currit est verbum. Porro res, ut in pluribus, et dicibilia pertinent ad naturam; dictio vero ex hominum pendet arbitrio. Itaque ad veri examinationem necesse est rem non omnino notitiæ esse subtractam, rei subjectæ, id est de qua agitur, dicibile convenire, et dictionem, ut omnis increpandi tollatur occasio, utrique esse cognatam.

CAP. VI. De utilitate et conceptione trium librorum in topicis.

Sicut autem elementarius est prædicamentorum, periermeniarum vero syllabicus, ita et topicorum liber, quodammodo dictionalis est. Licet enim in periermeniiis agatur de simplici enuntiatione, quæ utique veri falsive dictio est, nondum tamen ad vim colligendi pertingit; nec illud assequitur, in quo dialectices præcipua opera versatur. Hic vero primus est in rationibus explicandis, doctrinamque facit localium argumentationum, et sequentium complexuum pandit initia. Et sicut juxta ethicum: «Discipulus prioris est posterior dies,» ita primus sequentium librorum instructorius est. E quibus itaque locis sint problemata, primus aperit. Sequentes, unde, et quomodo probentur exponunt, et quæ propositio magis aut minus argumentabilis sit, et quære. Non tamen huic operi tantum tribuo, ut inanem reputem operam modernorum, qui equidem nascentes et convalescentes ab Aristotele, inventis ejus multas adjuiciunt rationes, et regulas prioribus æque firmas. Cæterum hoc Aristoteli debetur, quoniam qui a parte totum probari docuit, et a duplici parte, vel triplici, aut amplius, inferri posse monstravit. Eodem modo et in aliis. Ergo non modo Themistio, Ciceroni, Apuleio, et Boetio, adjectorum habemus gratiam; sed Peripatetico Palatino, et aliis præceptoribus nostris, qui nobis proficere studuerunt, vel in explanatione veterum, vel in inventionem novorum. Miror tamen quare Peripateticus Palatinus, in hypotheticarum judicio tam arctam præscripserit legem, ut eas solas censuerit admittendas, quarum consequens in antecedenti clauditur aut destructio consequenti perimitur antecedens. Siquidem argumenta recipiebant facile, sed hypotheticas respuebat, nisi manifesta necessitate urgente. Forte ideo, quod omnes, ut ait Boetius, volunt necessariam

tenere consequentiam. Volunt utique, quoniam hoc A prædicatur. Quare non erit corpus genus animalis, eo quod pars est. Utiq[ue] genus omne, de specie verum est, et de individuis, sine translatione et figura. Nunquam enim improprie prædicatur, quoniam nulla familiarior est assignatio quam substantiæ, quæ in genere et specie rectissime judicatur. Corpus autem de homine, figurative scilicet, per synecdochen dicitur. Ex quo liquet, quod qui ob unius partis evidentiam corpus dicitur, idem et anima dici potest, ob alterius dignitatem. Sed minores philosophi, cum Porphyrio, vulgi sequuntur opinionem; qui fere id solum consuevit approbare, quod sensibus patet. Plato autem, et tam Stoicorum quam Peripateticorum dogma, hominem rectius animam, quam corpus dici declarat. Quam B secutus sententiam Marcus Tullius in libro *De republica*, ait: *Tu non es is quem exterior figura designat*, sed mens ejusque, is est quisque. Doctoribus quoque Ecclesiæ, Augustino et cæteris, id ipsum placuit. Si quis hinc dubitat, legat Scripturas, quæ principatum personale quodammodo animæ tribuunt; et corpus hospitio comparant, aut indumento.

Item quintus copiosissime docet quot modis dicatur proprium; et in his, quid proprie et multiplicitate docet quando recte positum sit, et quando sit perperam assignatum. Utilissima autem est hæc speculatio ad astruendum, et destruendum, quoniam proprium, quod proprie dicitur, et ejus proprium est, se invicem mutua prædicatione concludunt. C

CAP. VIII. *De titulo definiendi qui exercetur in sexto.*

Porro sextus de definitione est, et artem definiendi luculenter tradit, ut qui istum plene noverit, in statuendis aut evacuandis definitionibus hæsitare non debeat. Porro regulam definiendi ætissimam docuit, et quam plene aut nullus, aut rarus assequitur. Itaque Aristotelem præ cæteris omnibus, tam aliæ disserendi rationationes, quam definiendi titulus illustraret, si tam patenter astrueret propria quam potenter dextruxit aliena. Cæterum sicut validior hic expugnator exstitit, quam assertor, ita plerique validius asserunt, quam impugnant; neque enim omnes omnia possunt, et quisque si efficaciam attendat gratiæ, proprio munere insignitur. Ut de fidelibus taceam, Naso carmina, Cicero causas feliciter agit; Pythagoras naturam excutit; Socrates morum præscribit normam; Plato de omnibus persuadet, Aristoteles argutias procurat. Sumpserunt hinc doctrinæ suæ primordia Marius Victorinus, et Boetius cum Cicrone, qui singuli libros definitionum ediderunt; illi quidem definiendi nomen, usque ad quindecim species dilataverunt, describendi modos definitionis vocabulo supponentes. Huic vero, de substantiali præcipue cura est; quæ sic constare debet ex genere et substantialibus differentiis, ut proposito coæquetur. Recte enim assignata est, cum fuerit æqualis definito, et planissima utitur interpretatione. Amovenda est ergo non modo æquivocationis impostura,

Cap. VII *Brevis ratio quarti et quinti.*

Quartus autem exercet problemata, quæ sunt a genere, et sic generis et speciei, et ad se, et ad alia, cohærentiam docet. Ut liquidum sit omnibus, quanto dispendio temporis nostri neglectus sit a præceptoribus nostris, in hac speculatione, non credo diutius immorandum: cum de rerum generibus multa superius dicta sint, et non sit nostri propositi, in hoc opus speciales commentarios facere. Hoc tamen ab Aristotele (quoniam Porphyrius, quem parvuli sequuntur, aliud docuit) adjiciendum puto, quoniam sicut genus univoce, et non denominative, sic nec secundum quid, prædicatur. Unde constat corpus non esse genus animalis; ait enim, considerandum, si in aliquibus secundum quid participatur genus; ut si animal aliquod sensibile vel visibile dicatur. Nam secundum quid sensibile vel visibile dicitur animal, nimirum corpus; secundum autem animam, non. Quare non erit genus sensibile vel visibile animalis. Latent autem quandoque, et totum in partem ponentes, ut animal corpus sensibile. Nullo enim modo pars de toto

sed omnium quæ incerta sunt fugienda obscuritas : A quoniam evidens esse debet, quæ redditur ut aliud inhotescat. Ergo et translationes declinandæ, et quæcunque proprie non dicuntur. Ut lex, *mensura vel imago eorum quæ naturaliter justa sunt*. Sunt autem, ut ait Aristoteles, huiusmodi, pejora translatione; nam translatio facit quodammodo notum, quod significatum est per similitudinem. Omnes enim transferentes, secundum aliquam similitudinem transferunt. Quod autem huiusmodi est, non facit notum; nam neque similitudo inest, secundum quam mensura vel imago lex est, neque dici solet. Quare si proprie mensuram vel imaginem legem esse dicit, mentitur. Imago enim est, cuius generatio per imitationem est. Hoc autem non inest legi. Si autem non proprie, palam, quoniam obscure dixit, et pejus quolibet eorum, quæ secundum translationem dicuntur. Nota autem sic accipienda sunt, quod bene dispositis intellectu innotescant. Quod autem nec ex simpliciter notioribus, nec ex his, quæ nobis notiora positum est, non facit ad definitionem. *Æquicolem* quoque, id est æquimembrem, definitio oportet fieri definitionem, ut si quærat quid sit speculativa scientia, neutrum, nec speculativa scilicet, nec scientia, relinqui debet ambiguum. In ipsis quoque substantialibus definitivis nihil ponendum est, quod vergat ad passionem. Auctore siquidem Aristotele, omnis passio magis facta, abicit a substantia. Differentia autem non huiusmodi. Nam magis salvare videtur id, cuius est differentia. Et simpliciter impossibile est esse singulum, sine propria differentia. Nam cum non est gressibile, non erit homo. Simpliciter autem dicendum, *secundum quæ alteratur habens*, nihil horum differentia illius. Omnia enim huiusmodi, cum magis sunt, abiciunt a substantia. Quare si aliquam huiusmodi differentiam assignavit, peccavit. Simpliciter autem non alteramur secundum differentias. Unde etiam Plato arguitur, mortem in animalium definitione ponens. Licet enim non fiat, id est magis aut minus prædicetur, eo quod huiusmodi non suscipiunt magis aut minus, differentia tamen non est; sed forte rectius habitum notat, et passionis habilitatem, aut magis necessitatem indicat patienti. Hoc autem facile suadebitur Christiano, qui immortalitatem expectans, conditionem vivendi credit mutandam in melius, non corrumpi naturam. Glorificabitur enim substantia, et sine corruptione sui eximetur a necessitate patiendi. Ipsa quoque habilitas passionis perpetiendæ evanescet, quando mortale immortalitatem induet morte absorpta; et corruptibile nunc, incorruptionem possidebit. Nec mirum mortalitatem passibilitati ascribi, cum immortalitas ipsa, secundum Aristotelem, passio sit dicenda. Ait enim: Passio vitæ et casus, immortalitas videtur esse. Quoniam autem verum est quod dicitur, palam fiet, si quis concedat ex mortali aliquem fieri immortalem. Nullus enim dicit aliam cum vitam sumere, sed casum aliquem, vel passionem huic eidem adgenerari :

quare non est genus vitæ immortalitatis. Utique et hinc constat, quia mortale et immortale, non sunt viventium species aut differentie, sed potius modos vivendi indicant, aut naturæ conditionem. Equidem nihil mali in substantia, nam quod cuiusque optimum, inest substantiæ maxime. Est autem difficile, nisi multam rerum notitiam habenti, regulariter eam definire, cum substantialia sæpe incerta sint, vel ob difficultatem rerum, et ignorantiam. vel propter ambiguitatem sermonum. Sunt etiam pleraque, quæ, urgente natura, propriis definitionibus carent; ut principia, eo quod sursum pergentibus, eorum, quia non sunt genera, non occurrunt et individua: eo quod differentiis substantialibus ab invicem non separantur. Porro hic descriptiones pro definitionibus sunt, probabiles quidem magis, quo ad definitionum formam magis accesserint. Earum tamen major est indulgentia. Est autem quidlibet fecisse facilius quam benefecisse, quia virtus semper in arduo est. Cum vero de definitione constabit, ad construendum destruendumque propositum, efficacissima est; quia cum ipso pariter infirmatur, aut convalescit.

CAP. IX. De problemate ejusdem, et diversi, quod agitur in septimo: et communia quædam topicorum.

Septimus quoque a definitionibus pendet, evolvitque problemata, quæ de eodem sunt, et diverso. In hujus autem discussione plurima attritio est, quoniam contrarium concursus rationum, dubitandi materia est. Cæterum sicut diversum, sic et idem alicui multipliciter dicitur; nam utrumque genere, specie et numero. Sed quæ genere diversa sunt, illico et sequentibus. Econtra, quæ idem numero, statim et cæteris modis uniuntur. Maxime indubitanter, quod unum est numero, et idem alicui, ab omnibus idem videtur dici; nam et hoc est esse simpliciter idem. Solet autem et hoc assignari multipliciter; proprie autem et primum, quando nomine vel definitione idem assignatum fuerit; ut vestis, tunicæ, et animal gressibile bipes, homini, et quod natura fertur sursum, igni. Tertium vero quando ab accidente, ut sedens vel musicum Socrati: omnia enim hæc unum numero volunt significare. Quoniam autem verum est, quod nunc dictum est, ex permutantibus appellationes aliquis addiscet; sæpe enim præcipientes nomine vocare aliquem sedentem, permutamus; quando forte non intelligit is, cui præceptum facimus, velut ab accidente, et eo magis intelligente, et jubemus sedentem vel disputantem vocare ad nos: palam quoniam eundem opinantes, et secundum nomen, et secundum accidens significare; ergo idem (quemadmodum dictum est) tripliciter dividatur. Itaque non modo definitionum, sed generis, proprii, accidentis, necessaria est cognitio, tam ad astruendum quam ad destruendum ea problemata, quæ de eodem sunt et diverso, sed nihil ad alterutram operam definitione utilius, quoniam nihil efficacius, nihil notius est. In iis autem septem voluminibus,

ob ubertatem locorum, constare rectissime dicitur summa topicorum; quæ, ut ait Isidorus, sic dicta sunt, quoniam τόπος continent, id est locos, qui sunt argumentorum sedes, fontes sensuum et origines dictionum. Pro eo enim disciplina ipsa dicta est topice, quod locorum doctrinam facit. Qui vero librum hunc diligentius perscrutatur, non modo Ciceronis et Boetii topicos ab his septem voluminibus erutos deprehendet, sed librum divisionum, qui compendio verborum, et elegantia sensuum, inter opera Boetii, quæ ad logicam spectant, singularem gratiam nactus est. Non omnes tamen locos huic operi insertos arbitror, quia nec potuerunt, cum et a modernis, hujus præeunte beneficio, æque necessarios evidentius quotidie doceri conspiciam. Versatur in his inventionis materia, quam hilaris memoriæ Willelmus de Campellis, postmodum Catalaunensis episcopus, definivit, etsi non perfecte, esse scientiam reperiendi medium terminum, et inde eliciendi argumentum. Cum enim de inhærentia dubitatur, necessarium est aliquid inquiri medium, cujus interventu copulerent extrema; qua speculatione, an aliqua subtilior, vel ad rem efficacior fuerit non facile dixerim. Medium vero necessarium est, ubi vis inferentiæ in terminis vertitur, si enim inter totas propositiones sit, ut potius sit obnoxia complexioni partium, quam partibus complexis, medii nexus cessat. In iis autem, quæ terminis, aut terminorum partibus, vim urgendi habent, locus ab ea habitudine est, quæ est inter id quod demitur conclusioni et id quod dempto succedit, succedentia enim a præcedentibus convincuntur. Quod autem utrobique manet immobile, nec probantis violentiam, nec probati recipit fidem, etsicut a significatione contrahunt termini ut universales dicantur esse, vel singulares, sic ut unus sequatur ex altero, vel propulsetur ab altero, facit coherentia vel repugnantia significationum. Nisi enim res significatæ sibi cohæreant aut repugnent, non est quare in terminis familiaritas aut hostilitas requiratur. Non est autem facile in singulis semper explorare, quam firmus rerum sit nexus, aut quanta dissensio, et ob hoc quid simpliciter necesse, quidve magis probabile sit, indicare interdum difficilior est. Sed quod frequentissime sic, probabile quidem, quod nunquam aliter, magis probabile, quod aliter esse non posse creditur, necessarii suscipit nomen. Nam penes naturam est necessarium possibilemque definitio, sola siquidem vires suas agnovit. Adamas diu habitus est insecabilis, quia nec ferri nec chalybis verebatur acumen, tandem vero, cum plumbo et sanguine hircino secus esset, patuit factu facile, quod prius impossibile videbatur. Ergo solitus rerum cursus diligenter advertendus est, et quodammodo excutiendus nature sinus, ut necessarium probabiliumque natura clarescat; nihil enim est, quod ad locorum notitiam magis prosit, nihil quod veritatis notitiam amplius pariat, nihil quod ad docendum aut ad per-

A suadendum magis proficiat, et omnium dicendorum paret laudabilem facultatem.

CAP. X. De utilitate octavi.

Familiares est omnium peritorum artificum, artis suæ instrumenta præparare, antequam experiantur usum, ne conatus propriæ facultatis inanis sit, si domesticis caruerit instrumentis. Sic in re militari, prævidet dux arma, et impedimenta militiæ. Architectus, cum instrumentis materiam perquirat, in qua se, et illa, exerceat. Nauta clavum, rudentes, remos, anchoras, et cætera navigii armamenta componit, ut eorum fretus adminiculo, propositum artis possit rectius expedire. Itaque pari modo, rei rationalis opifex, et campi doctor eorum, qui logicam profitentur, in præcedentibus instrumenta disputandi, et quasi arma tironum suorum locavit in arena, dum sermonum simplicium significationem evolveret, et item enuntiationum locorumque naturam aperiret. Consequenter autem instrumentorum exercitium docet, et quodammodo congregandi artem tironibus tradit, et quasi membra moveat colluctantium, proponendi et respondendi, convincendi et evadendi, vias monstrat, et eam propter quam cætera præmissa sunt, facultatem præceptis informat. Ut autem præmissæ similitudinis sequamur proportionem, quemadmodum categoriarum elementarius, periermeniarum syllabicus, præmissi topici, dictionales libri sunt: sic topicorum octavus, constructioris est rationum, quarum elementa, vel loca, in præcedentibus monstrata sunt. Solus itaque versatur in præceptis, ex quibus ars compaginatur, et plus confert ad scientiam disserendi, si memoriter habeatur in corde, et jugi exercitio versetur in opere, quam omnes fere libri dialecticæ, quos moderni præceptores nostri in scholis legere consueverant; nam sine eo, non disputatur arte, sed casu.

Cæterum ut plurimum prosit, aliorum necessaria est cognitio, qui etsi non abundant præceptis, nisi raro, rerum tamen sermonumque utilissimam doctrinam faciunt. Quia ergo exercitatio dialecticæ ad alterum est, pares, quos producit, et quos rationibus munivit, et locis, sua docet arma tractare, et sermones potius conserere quam dexterarum, et tanta cautela imbuat, ut totius eloquentiæ præcepta hinc tracta principaliter, velut a primitivo fonte originis suæ, manare perspicuum sit. Indubitanter enim verum est, quod fatentur Cicero et Quintilianus, quia hinc non modo rhetoricorum adjuvmentum, sed et principium rhetores, et scriptores artium assumpserunt: postmodum tamen propriis dilatata est institutis. Versatur ergo tota dialecticæ agitatio, quoniam alter alterius iudex est, inter opponentem et respondentem. Horum vero uterque finem suum assequitur, si nihil omittat ex contingentibus; si proposito sic insistat, ut et se, et orationem increpationi subducatur. Non enim semper eadem est increpationis occasio; nam plerumque propositi, plerumque proponentis culpa est. Siquidem, ut ait Aristoteles, non est in altero tantam

bene finire commune opus; nam et qui litigatorie interrogat, prave disputat, et qui in respondendo non concedit quod videtur, neque suscipit quidquam, quod vult interrogans inquirere: manifestum etiam quoniam non similiter increpandum, et per se rationem, et interrogantem. Nihil enim prohibet rationem quidem pravam esse, interrogantem vero, ut contingit, optime contra respondentem disputare; nam contra dycolos, non possibile fortasse statim, quales quis vult, sed quales contingit, facere syllogismos. Est autem pravus socius qui impedit commune opus. Qualiter vero facienda aut vitanda sit alterutrius increpatione, an utilius, an subtilius et strictius doceat, incertum habeo. Porro bene interrogantis opus est, ut faciat respondentem improbabillissima dicere, et alia quidem, quam quæ propter positionem sunt necessaria: respondentis autem, non propter eum videri accidere impossibile, aut quod præter opinionem est, sed propter positionem. Diversum enim fortasse peccatum est, ponere primum, quod non oportet, et positum non servare secundum modum: at opponens, etsi interdum ad inductionem, ut detur universale, aut in magnitudinem orationis, aut ut manifestior sit oratio, negotietur, in omnibus præcipuam virtutem ducit occultationem conclusionis, ut oratione per conclusionem expleta, quærat propter quid. Unde in nuptiis *Mercurij et philologie*, dialectica in manu serpentem gestat, et formulas, ut astutia serpentis, quæ propositum tegit, mordeantur incauti et rudes, aut improbi per rationis formulas erudantur, aut convineantur. Consistit autem cautela, in ordine et modo explendi propositum, sive dividendum, seu definiendum, seu colligendum sit: recteque procedit ex præexistenti cognitione locorum et argumentationum, aliorumque sermonum, quibus definitiones et divisiones explicantur. Nam loci argumentandi, et dividendi, definiendique, plerumque sunt communes; sed vis artis in argumentationibus amplius viget. In ipsis quoque syllogismis violentior est, sive integritate sui perfectus sit, sive media propositione subtracta, ad modum enthymematis conclusionem accelet: ideoque usus magis ejus facit ad alterum. Inductio vero levior est, sive maturiori incessu a pluribus progrediatur ad unum universale, aut particulare, sive acriori impetu ab uno, ad exempli formam inducto, ad unum, inferendo prosiliat. Hic autem modus magis oratoribus congruit: interdum tamen ornatus aut explicationis causa, conducit et dialectico; magis enim persuasorius est quam urgens. Unde, sicut Marcus Tullius in *rhetorica* testis est, Socrates hoc argumentandi genere sæpissime utebatur. Cæterum cum exempla ad probandum quid, aut plura feruntur, aut singula, convenientia esse debent, et ex quibus scimus: qualia Homerus, non qualia Cherillus. Si autem ab auctoribus transumantur, Homero quidem Græcus, Latinus autem Virgilio utatur et Lucano; domestica namque exempla magis movent, et ignota,

A dubiorum non faciunt fidem. Ad occultationem vero propositi, imo ut uterque gignadiorum noli campos facilius sit idiotismus et orthoismus, perutilis est. Ut uterque scilicet sic artem dissimulet, quod aut eam non habere credatur, aut quod habita nolit uti. Semper enim suspecta est artis ostentatio; et contra facilius admittuntur, via simplici gradientes. Sed præ omnibus utrique expedit nosse fideliter, circa quid configentium versetur intentio. Siquidem non facto manifesto quid est quod positum est, non est facile argumentari; nam ex hoc, vel ad nomen, aut sæpe nulla est disputatio. Ratio enim non habet processum, nisi intellectus altercantium alicui innitatur articulo. Nam ut obviatio sit, necesse est eandem teri viam. Ergo aut una debet esse interrogatio, aut multiplicitas suis est rationibus distinguenda. Unde Aristoteles, quoniam autem concessum est respondententi, non intelligenti, dicere, quoniam non intelligo, et multipliciter dicto, non ex necessitate confiteri, vel negare; palam quoniam primum quidem, nisi planum sit quod dicitur, non pigritandum dicere, non intelligere. Nam sæpe ex eo quod non plane interrogantibus dant, obviat ali, quod difficile. Si autem notum quidem sit, multipliciter autem dictum, si in omnibus quidem verum vel falsum sit, quod dicitur, dandum simpliciter, vel negandum. Si vero in aliquo sit falsum, in aliquo autem verum, significandum est quoniam multipliciter dicitur, et propter hoc, aliud quidem falsum, aliud autem verum; posterius enim diviso incertum, si et in principio conspexerit, dubium. Si autem non præviderit dubium, sed in alterum respiciens posuerit, dicendum ad eum, qui in alterum ducit, quoniam non ad hoc inspicere dedit, sed ad alterum eorum; nam pluribus existentibus, quæ sub eodem nomine, vel sub eadem oratione sunt, facilius est dubitatio. Si vero planum sit et simplex quod interrogatur, aut sic, aut non, respondendum: Ut enim est apud Agellium: «Qui in talibus plus vel minus respondet quam quærat ab eo, lineam recte disputandi ignorat aut dissimulat.»

Siquidem qui aut multiloquio, aut distorta responsione collegam impedit, non modo pravus socius, sed manifeste protervus est; præsertim si non habens instantiam, admissis particularibus, contradicit universali; nam sine instantia quæ sic, vel videatur, prohibere orationem, protervire est. Si ergo in multis apparente, non dederit universaliter, qui non habet instantiam, manifestum quoniam protervitur, nisi forte contra habent argumentari, quoniam non verum est quod infertur. Siquidem si consequens falsum est, palam est quoniam ex antecedentibus veris non provenit: nam ex vero nunquam falsum, «pro eo quod veritatis integer sinus nec parit nec alit mendacium.» Non tamen sufficit in contrarium argumentari; eo quod plura contraria opinionibus, plerumque facile non solvuntur, hinc inde collectantibus argumentis; nam Zeno quod non contingit moveri, neque stadium pertransire, et En-

pedocles ab adverso omnia moveri contendit. Sed paucorum opinio, præsertim quam firmissima ratio non munit, æque firmæ et communiori opinioni non derogat. Itaque protervus est, qui in talibus, nec instantia, nec contrariis utitur argumentis; est enim in disputationibus protervia, responsio præter hos modos syllogismi corruptiva. Ita quidem, ex parte respondentis; nam in interrogante nihilominus est, si patefacto quid datum sit, inepta verborum occasione in contrarium tendit, fidelem non recipiens intellectum, sed aucupans syllabas, et ad nomen inaniter disputans. Tanto quidem improbius est protervia, quanto acrius quisque sic urget. Cæterum uterque alterius propositum impedit, sine protervie vitio, si officii sui partibus probe renitatur, aut urget: puta si tardum natura vel usu, adhibita celeritate quis urgeat; si acrem ingenio, vel exercitii assiduitate, quis, adhibita gravitatis mora, retardet; si tegit quis propositum, ut arte deludat; si alter detegit occultatum, ut prudenter evadat, et quidem in hunc modum plurima. Si vero falsum sequi videatur ex vero, etsi ubi fallacia sit non sit perspicuum, constat quoniam sophisticus est syllogismus, aliæ argumentatio fallax quidem et perflida, cui fidem haberi non oportet. Hoc autem litigiis, quam demonstrationi, aut exercitationi dialecticæ magis facit; nam sophisma est syllogismus litigatorius; philosophema vero, demonstrativus; argumentum autem, syllogismus dialecticus; sed aphorisma, syllogismus dialecticus contradictionis.

Horum omnium necessaria est cognitio, et in facultatibus singulis perutilis est exercitatio. Itaque assuescendum est disceptationi, et prima initia memoriter revolvenda, distinguenda necessaria et probabilia, ab oppositis, et a se invicem: excutienda sunt vocum significationes ut facile, scientiam habenti, una oratio in plures transeat, aut plures reducantur in unam. In universalibus aut astruendis, aut depellendis, diligentia major, cum in eis profectus aut periculum evidentius constat: pro eo quod non est sine universali syllogizare. Porro, cum in omni sermone præcipua sit virtus brevitatis, tum in eo, qui ad alterum est, efficacius operatur, acceptatur gratus et clarius entescit; nam in prolixitate omnium majus dispendium. Quod si non potest accelerari propositum, novitate rerum, quæ tamen præter rem non videantur, purganda est mora; quoniam, ut ait Aristoteles, quisquis unam orationem multo tempore interrogat, male inquit; nam si respondente interrogato quod interrogatur, palam quoniam multas interrogationes interrogat, aut frequenter easdem. Quare aut venatur, aut non habet syllogismum; nam ex paucis omnis syllogismus; si vero non respondente, quoniam non increpat, vel recedit. Contingit autem multiplicare interrogationes, ut reprehensionis detur occasio, et undecunque justæ increpationis ansas eliciat; et hoc

A plerumque laudabile, interdum vero defectus indicium est, eo quod non est propositum certum, aut ei via non patet ad processum, qui easdem replicat orbitas, et auras eadem circinat, et movetur iugiter, nec promovetur.

Heschelinus faber (34), sicut magister Willelmus referebat, illorum morem sequebatur, qui nihil in disputationibus certum appetunt, et sic rem fabrilem, sicut hi expediunt dialecticam, exercebat. Præstolabatur enim non ab arte, sed fortuna, operis finem. Dum enim coctam massam volveret in incude, eamque formaret ad ictum mallei; si forte interrogaretur quid fieret, non certum quid respondebat, sed multa disjunctim, puta cultrum, aut falcem, aut vomerem, aut aliud ad quod materiam casus induceret: non enim quod volebat, sed quod poterat, producebatur. Nihil autem minus peritum decet artificem, quam sequi casum, non arbitrium rationis: proinde rationum undecunque, ad statuendum vel destruendum positionem, conquirenda est copia, ut urgendi instandique facultas comparetur. Et si adversarius deest, secum quisque experfatur quæ, quot, et quanta propositæ quæstionis articulum muniant aut impugnent; sic enim facile erit, quisque idoneus ad cogendum et reluctandum, et sive agonizandum, seu suadendum, seu philosophandum fuerit, urgentias instantiasque habens aut superabit, aut evadet cum gloria, aut decenter sibi, et sine ignominia superabitur. Fuit antiquitus hæc in re militari disciplina Romanorum ut qui armis fuerant exercendi, ab ineunte ætate assuescerent militiæ imaginariæ, et ludentes in eo iugiter versarentur adolescentes, unde postmodum in necessitatibus reipublicæ feliciter triumpharent. Telorum quisque noverat usum, et qualiter equitem, qualiter peditem, nunc instare, nunc fugere, nunc cæsim, nunc punctim ferire oporteat, domi prædiscebatur. Sic suorum instrumentorum necesse est logicum expeditam habere facultatem, ut scilicet principia noverit, probabilibus abundet, syllogizandi et inducendi omnes ad manum habeat rationes. Vires quoque adversarii metiatur; quoniam et ex hoc plerumque negotii pendet eventus. Non est enim satis in altero tantum bene finire commune opus; siquidem sicut interrogantis aut docentis imperitia, sic plerumque tarditas auditoris, aut rei difficultas, eum qui agit ex arte, voti compotem esse non sinit. Est autem, ut ait Palladius, magna pars prudentiæ, ejus cum quo agitur æstimare personam. In jure quoque cautum est, quia nemo debet esse ignarus conditionis ejus, cum quo contrahit. Ergo et aliter cum erudito, aliter agendum est cum eo, quem rudem nosti; nam eruditus syllogisticis, rudis urgendus est rationibus inductivis. Cæterum ut quis veniat ad profectum, sicut studium exercitii, ita et venam laudabilis necesse est subesse ingenii. Ingenium vero bonum est, quod vero facile acquie-

(34) Cod. ms. Cantab. habet *faber Conchis*, sed *magister Willelmus de Conchis*, magis placeret.

scit, et falsum aspernatur; hoc autem primum a natura oritur, per fomitem innatæ rationis; deinde affectione boni, et usu, vivacius convalescit. Usus quidem exercitium roborat, paritque facultatem probandi et examinandi veri; facilius tamen, et expeditius, si artis præceptorumque compendio solidetur. Sed licet nunc ad alterum contingat utiliter exerceri, collatio meditatione videtur utilior. Ut enim ferrum ferro acuitur, sic ad vocem alterius, contingit animum colloquentis acutius et efficacius excitari; sed maxime si cum sapiente aut modesto sermo conseritur, alioquin os stulti, quod ebullit stultitiam, et protervus, qui modestiam nescit, non tam facile ingenia adolescentium, qui aliis per imitationem appetunt conformari, erudiunt, quam pervertunt; non informant ad vitam, nec instruunt ad scientiam, sed infatuant animam, et toxicant linguam. Itaque licet nihil magis mutua collatione prosit, non est tamen cum omni disputandum, neque contra quemlibet exercitandum. Necesse est enim, ut ait Aristoteles, contra aliquos pravos fieri orationes. Nam contra eum, qui omnino tentat videri perfugere, justum quidem omnino tentare syllogismum facere; non pulchrum autem, eo quod non oportet consistere statim contra quoslibet; necesse est enim laboriosum sermonem accidere; nam qui exercitati sunt, non possunt abstinere a disputatione certatoria. Sed nec ubique, nec semper, nec de quolibet disputandum. Sunt enim plura, quæ disputationem non admittunt; sunt quæ humanas excedunt rationes, et tantum fidei consecrantur. Sunt et quæ interrogante æque ac respondente

A videntur indigna, et eos, qui in talibus dimicant, aut desipere, aut non sapuisse convincunt. Hæc autem sunt, quæ scita non conferunt, et ignorata non lædunt: iis operam dare, ad philosophiam non tam accessum præparat, quam recessum; neque enim proficientis, sed deficientis ingenii indicium est. Unde eleganter beatus Ambrosius: « Libenter fateor me nescire quod nescio, imo quod scire nihil prodest. » Porro probabilium investigatio, ex quibus fere scientia est humana, quodammodo manat a fonte topicorum; quæ rerum sermonumque adjunctione deprehensa, parant copiam rationum; ut si quis in eis sufficienter instructus fuerit, illud Pythagoricum verum esse cognoscat, quia de omni re potest in utramque partem probabiliter disputari; ipsam vero, sicuti est, deprehendere veritatem, divinæ vel angelicæ perfectionis est; ad quam tanto quisque familiaris accedit, quanto verum querit avidius, amat ardentius, examinat fidelius, et in contemplatione ejus jucundius delectatur. Hæc summam excepta, ad instantiam provocantis retexui; non quidem quod utilitatem aut conceptionem præcedentium librorum plene descriperim (hoc enim supra vires meas est, et a proposito alienum), sed ut articulos, qui proponebantur, et criminabantur inutiles, officiosos esse monstrarem. Idem quoque in sequentibus propositum est: scilicet ut potius æmulo occurratur, quam ut in artes, quas omnes docent, aut discunt, commentarii scribantur a nobis. Cui ista non placent, doceat potiora.

LIBER QUARTUS.

Redire compenor ad materiam intermissam, et quæ studiis gravioribus fuerat prius præponenda. Nam et processus ætatis, gradus ordinis, conditionis forma, ut de imminentibus causis, et domesticæ rei oneribus ad præsens taceam, occupationem aliam exigebant. Sed quoniam temeritas æmuli non quiescit, et tu, cui mos gerendus est, opinionis meæ sententiam quæris, quæ pro tempore licuit, succincta brevitate percurram. Jucundum enim fuerat, ut Senecæ verbis utar, in antiqua redire tempora, et ad annos respicere meliores, nisi amaritudo, quæ partim ex metu, partim ex alia sollicitudine incumbit, animum prægravaret. Quia tamen visum est tibi meum et Cornificii examinare conflictum, invitus, et quodammodo tractus, in hujus palæstræ descendendo arenam. Sed hæc hæc hactenus.

CAP. I. Quod liber Analyticorum est rationum examinatorius.

Campidoctor itaque Peripateticæ disciplinæ, quæ præ cæteris in veritatis investigatione laborat, infe-

licem summam operis dedignatus, totum componit; certus, quod ejusque artis perfectio, gloriam sui præconatur auctoris. Unde cum inventionis instrumenta procurasset et usum, quasi in conflatorio sedens, examinatorium quoddam studuit cadere, quo diligentissima fieret examinatio rationum. Hic autem est Analyticorum liber, qui ad judicium principaliter spectat, et tamen ad inventionem aliquatenus proficit. Nam disciplinarum omnium connexæ sunt rationes, et quælibet sui perfectionem ab aliis mutuatur. Vix est, quæ sine alterius adminiculo, si tamen omnino aliqua est, quæ ad summum possit ascendere. Ut autem opinionis meæ judicium plene cognoscas, quid de hoc opere sentiam, paucis adverte.

CAP. II. Quod scientia hæc utilis est ad omnia, et unde hæc sortita sit nomen.

Analyticorum quidem perutilis est scientia, et sine qua quisque logicum proficitur, ridiculus est. Ut vero ratio nominis exponatur, quam Græci Ana-

lytice dicunt, nos possumus resolutoriam appellare, familiarius tamen assignabimus, si dixerimus æquam locutionem; nam illi *ana* æquale, *lexim* locutionem dicunt. Frequens autem est, cum sermo parum est intellectus, ut cum in notiores resolvimus desideremus æquivalenter; unde et interpret meus cum verbum audiret ignotum, et maxime in compositis, dicebat *analetiza hoc*, quod volebat æquivalenter exponi. Nam hæc resolutio intellectui ad scientiam adminiculatur quam plurimum. Cæterum, licet necessaria sit doctrina, liber non eatenus necessarius est; quidquid enim continet, alibi facilius et fidelius traditur, sed certe verius aut fortius nusquam. Siquidem et ab invito fidem extorquet: quippe violentus est, et quodam Cæsareo impetu, « nullas nisi hoste subacto, gaudet habere vias: » amici gratiam nullius momenti facit. Quod utique satis congruit officio iudicantis, cum affectus amici vel hostis, sinceritatem iudicii pervertere soleat. Porro exemplorum confusione, et traiectione litterarum, quas tum de industria, tum causa brevitatis, tum ne falsitas alicubi exemplorum argueretur, interseruit, adeo confusus est, ut cum magno labore eo perveniamur, quod facillime tradi potest; et plerumque dum mendacium vitat, nec verus nec falsus est, aut forte mentitur; si tamen protervia calumniæ facit.

CAP. III. *Quod liber non eatenus utilis est ad phrasim comparandam.*

Sicut autem regulæ utiles sunt, et necessariae ad scientiam, sic liber fere inutilis est ad phrasim instruendam, quam nos verbi supellectilem possumus appellare. Est enim phrasis commoda verbi facilitas in quavis lingua. Ergo scientia memoriter est firmanda, et verba pleraque excerpta sunt; ea enim debet esse philosophantis cautela, ut verborum intellectui semper insistat, et præter hoc diligenter excerpta verba, quæ alio commode transferuntur, et quorum potest esse frequentior usus. Reliqua cœquantur foliis sine fructu, et ob hoc aut calcantur, aut sua relinquuntur in arbore. Unde qui Aristotelem sequuntur, in turbatione nominum et verborum, et intricata subtilitate, ut suum vindicent, aliorum obtundunt ingenia, partem pessimam mihi prælegisse videntur, quo quidem vitio Anglicus noster Adam mihi præ cæteris visus est laborasse, in libro, quem artem disserendi inscripsit. Et « utinam bene dixisset, bona quæ dixit! » et licet familiares ejus et fautores, hoc subtilitati ascribunt, plurimi tamen hoc ex desipientia vel invidentia vani, ut aiunt, hominis, contigisse interpretati sunt. Adeo enim expressit Aristotelem in tractatione verborum, ut sobrius auditor recte subjungat:

... Nonne hoc spumosum, et cortice pingui,
Ut ramale vetus prægrandi subere coctum.

• (PERS. 1, 97.)

Habenda est tamen auctoribus gratia, quia de fonte eorum haurientes, labore ditamur alieno.

CAP. IV. *Quæ sit libri primi conceptio.*

Cæterum quod necesse est scribi, verissime et certissime traditur. Hoc equidem est, quid propositio dialectica, aut demonstrativa; universalis, particularis, aut infinita: quid terminus, prædicatus videlicet, aut subjectus; quid syllogismus perfectus, aut imperfectus; quid in toto esse, aut non esse, quas propositiones ad usum syllogizandi converti contingat, et quas non: quidve obtineat in his, quæ modernorum usu dicuntur esse de naturali materia, aut contingenti, aut remota. Quibus præmissis, trium figurarum subnectit rationes, et tam extremitatum quam mediæ definitione præmissa, quot et qui modi in singulis figuris, ex complexione extremitatum proveniant, docet; data quidem semente rationis eorum, quos, sicut Boetius asserit, Theophrastus et Eudemius addiderunt. Deinde habita modalium ratione, transit ad commistiones quæ de necessario sunt, aut contingenti cum his quæ sunt de inesse, ut quid ex his in singulis figuris proveniat, ostendatur. Nec tamen dico ipsum Aristotelem alicubi, quod legerim, nisi forte quod ad propositum, de modalibus sufficienter egisse; sed procedendi de omnibus fidelissimam scientiam tradidit. Expositores vero divinæ paginæ, rationem modorum pernecessariam esse dicunt; et modum sive expressus, sive tacitus sit, plurimum attendendum. Nam in hac, quam perfecisti destruxerunt, modus subicitur, et intelligitur perinde ac si modus hic, voluntate scilicet, apponeretur. Ut et ibi:

Tenerum spe devorat agnum.

Est enim modus, ut aiunt, quasi quidam medius habitus terminorum. Et profecto licet nullus modos omnes, unde modales dicuntur, singulatim enumerare sufficiat, quod quidem nec ars exigit, tamen magistri scholarum inde commodissime disputant, et, ut pace multitudinis loquar, Aristotele ipso commodius opinor. Utique quod sive ob verum modum, sive ob solam formam dicantur modales, earum, apud plurimos Scripturarum locos, necessaria est cognitio. Cæterum in his præcipuum arbitror esse usus auctoritatem, qui sermonum auget aut minuit, mutat aut evacuat, significationes. Quod patet in eo quod est contingens, cujus latissimus usus, quo possibili æquabatur, in communi modernorum usu parietes scholarum nusquam egreditur. Ad hæc subjungit, unde idoneitas syllogizandi proveniat, quoniam parum est generationem nosse syllogismorum, nisi quis et potentiam habeat faciendi. Sequitur ratio reducendi syllogismos in primæ figuræ modos; et sic primi libri conceptio clauditur.

CAP. V. *Quod sit conceptio secundi.*

Secundus autem transit ad rationem inferendi, quæ in formam conclusionis patet, adiciens quomodo ex falsis in secunda et tertia figura verum syllogizetur; quod eos forte præterit, qui ex falso nihil sequi contendunt. Deinde ad circulares progre-

datur syllogismos, et eos in omnibus figuris exsequitur : tunc ad conversiones syllogismorum in omni figura. Ut quidem imperfecti redeant ad perfectos, et omnium fides pariter elucescat, ista præcedunt quæ directæ rationationis forma est : subjungitur ratio hypotheseos, quæ necessitate impossibilis eventus, aut non probabilis, propositum astruit. Cujus quidem ratio est, ut si concludenti non acquiescat sumpta contradictoria conclusionis, et altera concessarum, eisque in prima figura dispositis, colligatur oppositum alicujus concessarum. Quod qualiter in omni figura fiat, ostendit : omnesque modos, per impossibilem eventum, veros esse convincit. Ad hæc qualiter, et in qua figura syllogizetur ex propositionibus oppositis, fideliter aperit. Adjicit et regulam petitionis principii, quæ speculatio tam demonstratori quam dialectico satis accommodata est : licet hic probabilitate gaudeat, ille veritatem duntaxat amplectatur. Præterea si non causa ponatur ut causa, puta, cum quis non urgente se ratione complexionis, ad impossibile ductus esse causatur, sed eo quod falsum aliquid positum fuerit, sequitur de causa falsæ conclusionis, ut catasylogismi, et elenchi, et de fallacia secundum opinionem, et de conversione medii et extremorum, cujus tamen tota utilitas longe commodius tradi potest. Subjungitur ratio reducendæ inductionis, quam dicit rhetoricum syllogismum itidem et exempli, et de deductione; deinde quid instantia, quid ἀντιθεσις, quam probabilem propositionem dicit, etsi ejus possit esse instantia, id est non perpetuo obtineat; ut matres amare, novercas invidere. Quid item signum et quomodo enthymema constet ex eicotibus et signis. Postremo agit de cognitione naturarum. Grande quidem capitulum, et quod licet aliquatenus proposito conferat, fidem tamen promissi nequaquam implet. Unum scio, me hujus capituli beneficio, neminem in cognitione naturarum vidisse perfectum.

CAP. VI. *De difficultate posteriorum analyticorum et unde contingat.*

Posteriorum vero analyticorum subtilis quidem scientia est, et paucis ingeniis pervia, quod quidem ex causis pluribus evenire perspicuum est. Continet enim artem demonstrandi, quæ præ cæteris rationibus disserendi, ardua est. Deinde hæc attentionem raritatem jam fere in desuetudinem abiit, eo quod demonstrationis usus, vix apud solos mathematicos est; et in his fere, apud geometras duntaxat; sed et hujus quoque disciplinæ non est celebris usus apud nos, nisi forte in tractu libero vel confinio Africæ. Etenim gentes istæ, astronomiæ causa geometriam exercent præ cæteris; similiter Ægyptius, et nonnullæ gentes Arabiæ. Ad hæc, liber quo demonstrativa traditur disciplina, cæteris longe turbatior est, et transpositione sermonum, traiectione litterarum, desuetudine exemplorum, quæ a diversis disciplinis mutuata sunt. Et postremo quod non attingit auctorem, adeo scriptorum

A depravatus est vitio, ut ere quot capita, tot obstacula habeat. Et bene quidem, ubi non sunt obstacula capitibus plura. Unde a plerisque, in interpretationem difficultatis culpa refunditur, asserentibus, librum ad nos non recte translatum pervenisse.

CAP. VII. *Quare Aristoteles nomen philosophi præ cæteris meruerit.*

Fuit autem apud peripateticos tantæ auctoritatis scientia demonstrandi, ut Aristoteles, qui alios fere omnes et fere in omnibus, philosophos superabat, hinc commune nomen sibi quodam proprietatis jure vindicaret, quod demonstrativam tradiderat disciplinam. Ideo enim, ut aiunt, in ipso nomen philosophi sedit. Si mihi non creditur, audiat vel Burgundio Pisanus, a quo istud accepi. Et quoniam hæc ignorantia tenebras tollit, facitque quemdam prænoscenti prærogativa scientem, sectam Academicorum, quam in his, quæ sapienti dubitabilia sunt, prosterimur, de caligine sua frequenter educit in lucem; et sicut in primis examinatorium cuedens, instruit iudicem, sic clientem suum Aristoteles. In his ad docentis provehit auctoritatem. Eleganti quidem ordine, quia qui recte judicantis implet officium, merito ad docentis cathedram sublimatur.

CAP. VIII. *De officio demonstrativæ, et ex quibus sit demonstratio, et quomodo; et quod sensus scientiæ principium est, et quomodo.*

Sed ad hanc disciplinam quis idoneus est? Perfecto et si quis in aliquo, eam in multis nullus perfecte assequitur. Necesse enim est disciplinarum prænosse principia, et ex his ex necessitate verorum sequelam colligere consentis rationibus et, ut sic dixerim, ealcatus urgendo, ne quis, quasi ex defectu necessitatis, videatur hiatus, qui demonstrativæ scientiæ præjudicium afferat. Non utique omnis scientia demonstrativa est, sed illa duntaxat, quæ ex veris, et primis est, et immediatis. Nam sicut non omnis syllogismus demonstratio, sed omnis demonstratio syllogismus est, sic demonstrativam scientia inconvertibiliter ambit. Communes itaque conceptiones animi præcedunt, deinde per se nota; et ex his, demonstrativa exoritur. Refert autem in iis, quæ nota sunt, an natura, an ad nos notiora sint; nam proxima sensui, notiora nobis, remotiora vero, utpote universalialia, simpliciter et naturaliter notiora. Ex principiis itaque disciplinarum, per propositiones immediatas, id est quæ probatione non indigent, ad id quo tendit, via est demonstratori. Et licet ad iudicium maxime dicatur hæc scientia pertinere, inventioni tamen plurimum confert. Docet enim ex quibus et qualiter contingat demonstrare, et quando, et quomodo propriis aut communibus sit utendum; nam scientiæ sibi invicem adminicula conferunt. Et quia non omnis locus demonstratori commodus est (utpote ab accidente, eo quod corruptibilium, nec demonstratio, nec scientia simpliciter est), necessarios sibi vindicat locos, reliquos dialectico cedit et oratori. Quibus satisfactum est, si verisimillimus fiat syllogi-

amus. Præterea quibus syllogismis, quibusve propositionibus utendum sit aperit, et quam vim in astruendo afferat propositionis quantitas aut qualitas, diligenter inspecta; quis autem syllogismus, cui faciat quæstioni, quæve sit figura syllogismo accommodata, pandit, et sic demonstrandi scientiam statuit, ac si sensu corporeo teneatur, quæ ratio indubitata sic esse convincit. Communes enim conceptiones, a singulorum inductione fidem sortuntur. Impossibile enim est universalis speculari, non per inductionem; quoniam, ut ait, quæ ex abstractione dicuntur, per inductiones, ignota, nota fiunt. Inducere autem non habentes sensum, impossibile est. Singularium enim sensus est; nec contingit ipsorum accipere scientiam, neque ex universalibus sine inductione, nec per inductionem, sine sensu. Fit ergo ex sensu memoria; ex memoria multorum sæpius iterata, experimentum; ab experimentis scientiæ, aut artis ratio manat. Porro ab arte, quæ usu et exercitatione firmata est, provenit facultas exsequendi ea, quæ ex arte gerenda sunt. Sic itaque sensus corporis, qui prima vis, aut primum exercitium animæ est, omnium artium præjacet fundamenta; et præexistentem format cognitionem, quæ primis principiis viam non modo aperit, sed et parit

CAP. IX. *Quid sensus; et quomodo omnis philosophiæ species, ex ipso convalescat per imaginationem*

Planum autem est hoc diligentius insipienti per singula. Nam cum sensus, secundum Aristotelem, sit naturalis potentia indicativa rerum, aut omnino non est, aut vix est cognitio, deficiente sensu; si quis opera naturæ, quæ ex elementis, vel materia constant et forma, pertractet cum physico, ratiocinandi viam ab indicio sensuum mutuatur. Si vero cum mathematico figuras abstrahat, aut numeros partiat discretæ multitudinis, aut continuorum corporum copiam fidelibus oculis ingerit. Philosophus quoque qui rationalem exercet, qui etiam tam physici quam mathematici cliens est, ab iis incipit, quæ sensuum testimonio convalescunt, et proficiunt ad intelligibilem incorporealiūque notitiam. Est autem sensus, ut Chalcidio placet, passio corporis ex quibusdam extra positis et varie pulsantibus corpus usque ad animam commeans. Nisi enim eadem aliquide violentiæ habeat, nec ad animam pervenit, nec cadit in sensus forma. Si vero eadem passio grata est, lenitate sui voluptatem gignit, et si invalescit, gaudium nominatur. Quod si asperitate sui exulcerat, dolorem gignit. Aristoteles autem sensum potius vim animæ asserit, quam corporis passionem. Sed hæc eadem vis, ut iudicium suum de rebus formet, passionibus excitatur. Et quia res percipit, earundem apud se deponit imagines. Quare retentione et frequenti revolutione, quasi thesaurum memoriæ sibi format. Dum vero rerum volvit imagines, nascitur imaginatio; quæ non modo præceptorum recordatur, sed ad eorum

A exempla conformanda, sui vivacitate progreditur. Quæsitum tamen est an a sensu distet imaginatio naturaliter, an a solo percipiendi modo. Recolo enim fuisse philosophos, quibus placuit, sicut incorpoream simplicem, et individuum esse substantiam animæ, ita et unam esse potentiam, quam multipliciter, pro rerum diversitate, exercet. Eorum ergo opinio est, quod eadem potentia nunc sentiat, nunc memoretur, nunc imaginetur; nunc discernat investigando, nunc investigata assequendo intelligat. Sed plures sunt e contrario sentientes, animam quidem quantitate simplicem, sed qualitatibus compositam, et sicut multis obnoxiam passionibus, sic multis potentiis utentem. Et facile quidem crediderim plures esse, quam eorum sit libris expressum, cum anima, dum a Domino peregrinatur, suæ originis nimis ignara, vix vires suas agnoscat.

CAP. X. *De imaginatione, et quod ex ipsa oriuntur affectiones, quibus anima componitur, aut turbata deturbatur.*

Imaginatio itaque a radice sensuum per memoriæ fontem oritur, et non modo præsentiam, sed et absentiam, loco quidem, vel tempore, per quamdam symplasm, quam nos conformationem possumus dicere, intuetur. Hinc est illud,

*Sic sedit, sic culta fuit, sic stamina nevit,
Injectæ collo sic decuere comæ*

(OVID. Fast. II, 771.)

Quod autem abstractiva sit, innuit Maro, dum se sui Astyanactis imaginem abstraxisse recordatione quadam Andromache fatetur:

*O mihi sola mei super Astyanactis imago!
Sic oculos, sic ille manus, sic ora forebat
Et nunc aequali tecum pubesceret arvo.*

(VIRG. ÆN., III, 488.)

Et quia, ut in Politia ait Plato, facile est assu-
naturalia arcana, ex his quæ frequenter accidunt, imaginem eorum, quæ futura sunt, concipit ex qualitate eorum, quæ præsentialiter sentit, vel aliquando sensit. Ergo si passionem asperam concipit de futuro, timor oritur; spes autem, si utilitate vel amœnitatē, jucundam, hinc nascitur et cupiditas, perniciosissima pestis, et quæ philosophandi proposito plurimum adversatur. Impossibile enim est quemquam cupiditati et philosophiæ pariter operam dare. Mista autem est ex contrariis, cum spes fruendi voluptatem pariat, sed dilatio tristitiam et dolorem; quæ, si invaluerint ut exordinent et turbent animam, ex ea concussione fit ira. Itaque ad compescendos motus illicitos parit imaginatio cautelam, quæ ei nociva declinet: ut sunt ex quibus dolor, ira, cupiditas, et sequela istorum, puta invidia, odium, detractio, luxuria, vanitas. Dum vero nimis cavet, ad formidinem; dum parum, ad temeritatem accedit. Et in hunc modum ex sensu proveniunt cætera, per imaginationis opem: ut amor, qui ad tutelam corporis, vel ad conservationem utilium, vel ad procurandam successionem, plurimum operatur.

CAP. XI. Quid imaginatio; et de opinione et fallacia opinionis et sensus: et de ortu phronesis, quam nos prudentiam nominamus.

Est ergo imaginatio primus motus animæ, extrinsecus pulsata, quo secundum exercetur iudicium, aut per recordationem redit primum. Primum enim iudicium viget in sensu, dum aliquid album aut nigrum, aut calidum aut frigidum, esse pronuntiat. Secundum vero imaginationis est: ut, cum aliquid perceptorum, retenta imagine, tale vel tale asserit, de futuro iudicans vel remoto. Hoc autem alterutrum iudicium *opinio* appellatur. Et est quidem certa si, prout se habent, de rebus iudicat; si vero aliter, infidelis. Hanc autem asserit Aristoteles animæ passionem, eo quod dum exercetur, rerum imagines animæ imprimantur. Quod si una pro altera imprimatur, pro errore, quo fallitur in iudicio, fallax vel falsa opinio nominatur. Nam sæpiissime falluntur sensus, non modo in parvulis, ubi ratio putatur otiosa, sed et in provecta ætate. Quod Aristoteles doceas, dicit ex eo contingere lactentes omnes viros putare patres, feminas autem matres, quod sensus rudis fallitur, nec firmum potest asserere iudicium. Baculus vero, in aqua fractus videtur etiam perspicacissimis. Et quia sensuum fallaciam deprehendit, in eo agitur ut et fidele aliquid teneat, cui sine errore fiducialiter possit inniti. Ab hac agitatione nascitur virtus, quam Græci *φρόνησιν*, Latini prudentiam vocant.

CAP. XII. Quid prudentia, quæ materia ejus quæ partes, et quomodo scientia ex sensu.

Prudentia autem est, ut ait Cicero, virtus animæ, quæ in inquisitione et perspicacitate solertiaque versatur. Materia enim huius virtutis, in qua exercetur, veritas est: reliquarum vero, domesticæ quædam necessitates. Ne ergo undecunque fallatur, ad futura prospectum intendit, et providentiam format, vel præterita ad mentem revocans, thesaurizat memoriæ: vel de præsentibus callet, et astutiae vel calliditatis speciem parit: aut se pariter ad universa diffundit, et ei circumspectio nascitur. Cum autem veritatem fuerit assecuta, in speciem scientiæ transit. Ex his patet, quod cum de sensu imaginatio, et ex his duobus opinio, et ex opinione prudentia nascatur, quæ in scientiam convescat, quod scientia de sensu trahit originem. Nam, ut dictum est, multi sensus aut etiam unus, memoriam unam, multæ memoriæ, experimentum, multa experimenta, regulam, multæ regulæ reddiderint unam artem, ars vero facultatem.

CAP. XIII. De differentia scientiæ, et sapientiæ: et quid fides.

Inde est, quoniam majores prudentiam vel scientiam, ad temporalium et sensibilibus notitiam retulerint: ad spiritualium vero, intellectum, vel sapientiam. Nam de humanis scientiæ, de divinis, sapientia dici solet. Adeo autem de sensu scientia pendet, ut eorum, quæ sensu sciuntur, non sit scientia, rebus a sensu subductis. Constat enim hoc ab Aristotele. Potest tamen esse fidelis opinio: ut

cum post noctem sol creditur rediturus. Unde quia humana transitoria sint, certum opinionis de iisdem nequit esse iudicium, nisi raro: si autem, quod non usquequaque certum est, pro certo statuatur, fit accessus ad fidem, quam Aristoteles definit *esse vehementem opinionem*. Fides autem, tam in humanis quam in divinis rebus, maxime necessaria est; cum nec contractus sine ea celebrari inter homines possent, aut aliqua exerceri commercia, quinimo inter homines quoque meritorum præmiorumque nequit esse commercium, fide subtracta. Hæc autem tum habet meritum, cum veros de religione tenet articulos: et est, ut ait Apostolus, *substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium* (Hebr. xi). Est et media inter opinionem et scientiam quoniam per vehementiam certam aperit, ad cuius certitudinem per scientiam non accedit. Unde magister Hugo: *Fides est voluntaria certitudo absentium supra opinionem, infra scientiam constituta*. Sed hic scientiæ nomen dilatum est, et usque ad divinorum comprehensionem protenditur.

CAP. XIV. De cognitione φρονήσεως, et ἀληθείας, et de ortu phronesis, et quæ ratio.

Et quia veritas prudentiæ materia est (nam in veri comprehensione laborat), finxerunt antiqui phronesisin et ἀληθείαν esse germanas, eo quod prudentiæ cum veritate est quædam divina cognatio. Inde est quod ab aspectu veritatis prudentia, si perfecta est, nequit arceri: verum quia hoc hominum non est, latens verum avide quærit infirma conditio. Et quidem propter fallacias sensuum et opinionum, vix in ejus investigatione fideliter incedit: vix est in comprehensione secura: recolit enim se deceptam esse, et posse decipi. Sollicitatur ergo, ut firma perceptione gaudeat, indubitatoque iudicio, quod potest ratio appellari: siquidem ratum et firmum est rationis examen. Philologiam ergo partem phronesis, dum amor veri sollicitat prudentiam ad notitiam rerum, de quibus ferri vult sincerum firmumque iudicium. Et est philologia, sicut philosophia, nomen temperatum; quia sicut appetere, quam habere sapientiam facilius est, sic amare quidem, quam exercere rationem. Ratio enim, id est *sincera iudicii firmitudo*, paucorum est.

CAP. XV. Item quid ratio, et quod nomen rationis multiplex est: et quod rationes sempiternæ.

Anima itaque pulsata sensibus, et prudentiæ sollicitudine validius concussa, seipsam exerit, collectisque in unum viribus, dolos sensuum et opinionum studet intentius declinare. Sua vero intentione perspicacius videt, firmitus tenet, et sincerius iudicat. Et hæc est vis, quæ ratio nominatur; si quidem ratio est potentia spiritualis naturæ, discretiva rerum corporalium et incorporalium, quæ res appetit firmo et sincero examinare iudicio. Ipsum quoque iudicium ejus, censetur nomine rationis. Sed et illa censentur rationes, de quibus sola ratio iudicat, et quorum essentia, a sensibilibus singulariumque natura disjuncta est. Has Pater Augustinus et multi alii asserunt *sempiternas*. Hæc autem sunt,

in quibus ab initio, et sine initio, æternæ constitutionis decretum et suæ dispositionis seriem sanxit ratio primitiva, quam si dixerò, *Sapientiam Dei*, utique non errabo. Infinita quidem hujusmodi, vel in ipsis veris, palam est invenire : nam *Deum esse Deum, et Patrem habere Filium, et Spiritum sanctum utrique consubstantialium esse*, nonnihil utique sunt hæc enuntiabilia, sed ab æterno vera, et divino firma judicio, et non modo in veris, sed in aliis hoc ipsum liquet; cum ratio duorum ad tria, et item trium ad duo, et in hunc modum plurima, auctore Augustino, sempiterna sunt. Quod si cui videatur absurdum, librum ejus de libere arbitrio legat, et ita esse constabit.

CAP. XVI. *Distinctio multiplicatis, et quod bruta non habent rationem, etsi discernere videantur : et unde homo eam sortitus sit juxta Hebræos.*

Cassiodorus vero, in libro De anima, tali utitur definitione : *Rationem dico, animi probabilem motum, qui per ea quæ conceduntur et nota sunt, ad aliquid incognitum ducit, perveniens ad veritatis arcum.* Ergo et potentia, et potentiae motus, ratio appellatur. Hunc autem motum asserit Plato in Politia, vim esse deliberativam animæ, quæ, quid honestum, vel utile sit, appetendumve, aut fugiendum, pensatis rerum speciebus, specierumque causis judicio fidei examinat. Habent enim et bruta animalia vim quodammodo discretivam, qua discernunt cibos, declinant insidias, præcipitia transiliunt, necessitudinem recognoscunt; non tamen rationem exercent, sed naturali appetitu vigent et imaginantur pleraque, sed causas rerum discutere nequaquam possunt. Quod quidem ex eo provenire dicunt Hebræi, quod cum, Domino disponente, ab initio creaturarum cætera coaluerint, et fotu caloris et humoris, sortita sint spiritum naturalem, animale, sensibilem, ex quibus oriuntur appetitus, et imaginatio, quam habent bruta : solus homo assecutus est vim efficacius et sincerius disserendi, quod ei vitam inspirans Deus, divinæ rationis voluit esse participem. Hominis vero spiritus, quoniam a Deo datus et ad Deum rediturus est, solus divina meditatur, et in eo fere solo cæteris animalibus præstat. Res enim corporeas, non modo imaginatio, sed sensus comprehendit. Ad hæc, et rerum corporalium formas, veram quoque ipsam coherentiam discoherentiamque, pro parte cognoscit. Sensus enim videt hominem, rem utique corporealem; videt colores et motus, formas utique corporalium; videt etiam hominem movere manum, quod quidem amplius est, quam videre hominem moventem, id est, qui movet manum. Quod, si cui mirum est, acquiescat vel Augustino. Porro ratio transcendit omnem sensum, et judicium suum, etiam in corporalibus et spiritualibus rebus immergit. Contemplatur omnia inferiora, et ad superiora prospectum intendit. Rationi Hebræorum consentit Senecæ definitio, etsi ille aliud senserit. Ait enim : *Ratio est quadam pars divini Spiritus humanis immersa corporibus.* Quod tamen aut errori gentiliū accommodandum

A est, qui animam mundi, in animas singulas disceptam opinabantur, ipsamque mentiebantur esse Spiritum sanctum; aut benignius interpretandum est : ut pars, non in quantitate, sed in virtute dicta credatur. Nam ut verbi figuram exprimeret, adjecit quædam. Licet enim ratio quodammodo virtus divina sit, nequaquam tamen pars ejus est, quia absolutissimæ simplicitatis est.

CAP. XVII. *De officio rationis, et quare sensus in capite, quibus ratio præsidet; et quas pedissequos habeat philologia.*

Cum ergo ratio origine divina nobilitetur, et divino polleat exercitio, eam super omnia colendam esse, totius philosophiæ decreto sancitum est. Hæc enim inordinatos motus compescit, et ad normam bonitatis componit universa, ut nihil sit quod ordinationi divinæ repugnet, cui si quis obtemperat, felici processu peraget ævum; si detrectat, ut in Timæo ait Plato, *Claudum iter vitæ, et mancum serpens, cum familiari stultitia denum revocatur ad inferna.* Agit hæc corporis curam et animæ, et utrumque componit. Qui vero utrumque contemnit, mancus et debilis est, qui alterum, claudus. Et quia sensuum examinatrix est, qui ob fallendi consuetudinem possunt esse suspecti, natura optima parens omnium, universos sensus locans in capite, velut quemdam senatum in Capitolio animæ, rationem quasi dominam in arce capitis statuit, mediam quidem sedem tribuens inter cellam phantasticam et memoriam, ut velut e specula sensuum, et imaginationum, possit examinare judicia. Proinde quidem, quia hæc ipsa vis, etsi divina sit, quasi quodam sensuum et imaginationum ventilabro excitatur, et quia prudentia ad investigationem veri, quærit rationis sincerum examen, et philologiam parit, quam duæ pedissequæ periergia, et *ἀγρονομία*, jugiter prosequuntur. Est autem periergia quæ laborem circuit operis, *ἀγρονομία* vigilans diligentia, quæ exercitium temperat, ne quid nimis; amor enim otiosus non est. Habet enim terrenam et mortalem philologia originem : sed cum ad divina transit, immortalitate quadam deificatur. Quia cum prudentia, quæ de terrenis est, et rationis amor, ad incorruptæ veritatis, divinorumque arcana consurgit, in sapientiam transiens, quodammodo a mortalium conditione eximitur.

CAP. XVIII. *De differentia rationis, et intellectus : et quid intellectus.*

Qua vero proportionem ratio transcendit sensum, ea, sicut Plato in Politia auctor est, excedit intellectus rationem. Nam intellectus assequitur, quod ratio investigat : si quidem in labores rationis intrat intellectus, et sibi ad sapientiam thesaurizat quod ratio præparans acquisivit. Est igitur intellectus, suprema vis spiritualis naturæ, quæ humana continens, et divinas penes se causas habet omnium rationum, naturaliter sibi perceptibilem. Sunt enim quæ exsuperant omnem sensum, tam hominum, quam angelorum, divinæ rationes. Et nonnullæ aliis plus aut minus, pro divinæ dispensationis decreto,

innotescunt. Hunc solius Dei esse, et admodum A paucorum hominum selectorum, asserit Plato.

CAP. XIX. *Quid sapientia, et quod ipsa de sensu per gratiam.*

Sapientia vero sequitur intellectum, eo quod divina de his rebus, quas ratio discutit, intellectus excerpit, suavem habent gustum, et in amorem suum animas intelligentes accendunt. Nam et ex eo sapientiam dici reor, quod boni saporem habeat in divinis. Unde Patres scientiam referunt ad activam, ad contemplativam vero, sapientiam. Patet ex his quod, si quis præmissos gradus recenseat, de scaturigine sensuum etiam sapientiam, præeunte et opitulante gratia, videbit emanare. Et ut prophético testimonio gaudeamus, timor ipse, qui est initium sapientiæ (Psal. cx), de sensu, vel imaginatione pœnæ contingit. Qui cum sollicitetur, ne vapulet, punientis habens memoriam, ipsius declinat offensam. Præmiorum quoque sensu, vel imaginatione, ad obsequium punire et beare potentis, incitatur. Pietatem ergo exercuit, qui declinat offensam, sed per experientiam obsequii scientiam assecutus est. Hæc enim actionis est. Si vero assuescat experientiæ, ex consuetudine gerendorum provenit fortitudo. Ut autem obsequium rationabile, quod gratissimum est, præstet, consilium deliberationis, super actis, vel agendis, oboritur. Deliberationem sequitur intellectus, meliorem partem retinens in sinu suo; versatur enim in divinis, quorum gustus, et amor, et inhærentia, vera demum sapientia est. Hos tamen gradus non operatur natura, sed gratia, quæ de fonte sensuum, pro arbitrio suo, elicit varios virulos scientiarum, et sapientiæ: invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, manifestat, et manifestata, quadam charitatis unitate communicat, et hominem Deo unit.

CAP. XX. *De cognitione animæ, et simplicitate, et immortalitate, secundum Ciceronem.*

Unde et quidam minuti philosophi, eo quod a sensibus ad scientiam sit processus nisi eorum, quæ sentiuntur, ullam negant esse scientiam. Quod quantum philosophandi proposito adversetur, perspicuum est. Perit enim exercitium rationis, quo rerum apud se notiones, quas Græci ennoias dicunt, quærit et tenet: sine quo, nec nomen constare potest. Est ergo, ut ait Cicero in Tusculanis, magni ingenii, revocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere. Nec enim Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quidem sit, et libera, et segregata ab omni concretionem mortali. Singularis est quædam natura, atque vis animi, sejuncta ab his usitatis notisque naturis: quidquid illud sit, profecto divinum est. Non valet tamen animus, ut plene seipsum videat: sed ut oculus, sic animus se non videns, alia cernit. Non videt autem quod minimum est, formam suam tortasse. Quamquam id quoque, sed hæc relinquamus. Vim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem videt. Hæc magna,

hæc divina, hæc sempiterna sunt. Qua facie quidem sit, aut ubi habitat, ne quærendum est quidem. Itaque sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut Deum non vides; tamen ut Deum agnoscis ex operibus ejus, sic ex memoria rerum, et inventionem, et celeritate motus, omnique pulchritudine virtutis, vim divinam mentis agnoscito. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei simus, quin nihil sit animis admistum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cum ita sit, certe nec secerni, nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest: igitur nec interire. Hæc ille in Tusculanis, ut et vim deliberativam, rationem scilicet, divinam quidem, et animas hominum esse immortales doceat. Hæc quidem, de passione sensuum, et viribus, et dignitate animæ, multa brevitate perstricta sunt, ut constaret, quia, ut ait Aristoteles: *Ars sine scientia originem trahit a sensu*. Si quis enim vellet de viribus animæ copiosius disputare, materia subtilis ingenium acutum, capacem memoriam, et expeditum otium quærens, cum studio diligenti, in maximorum voluminum quantitatem erumperet. Qui vero naturam animæ diligentius investigare voluerint, non modo Platonis, Aristotelis, Ciceronis, et veterum philosophorum scripta revolvant, sed Patrum, qui veritatem fidelius expresserunt. Nam et doctores Ecclesiæ, et post eos Claudianus, et alii moderniores, de anima multa scripserunt, quos si quis non potest evolvere, vel *Phrenophysicon* legat, librum de anima copiosissime disputantem. Eum tamen aliis omnibus non præpono. Sed hæc hæcenus, nunc ad propositum redeamus.

CAP. XXI. *Quod præcedentibus, etsi non sufficienter, Aristoteles aliquod hypotheticorum seminarium deat.*

Dialecticam et apodeicticam, quam nos demonstrativam dicimus, præcedentia docent: in ista tamen de hypotheticis syllogismis nihil, aut parum, est acitatum. Seminarium tamen datum est ab Aristotele, ut et istuc, per industriam aliorum, possit esse processus. Cum enim tam probabilium, quam necessariorum loci monstrati sint, ostensum est, quid ex quo sequitur probabiliter, aut necessario. Quod quidem ad hypotheticorum indicium maxime spectat, ut arbitror, ut consequentia constet. Præterea Boetius hoc pro seminario inveniendorum dicit acceptum, quod Aristoteles ait in Analyticis, *idem, cum sit et non sit, non necesse est idem esse*. Ergo ipse, et alii aliquatenus suppleverunt imperfectum Aristotelem in hac parte: sed quidem, ut mihi visum est, imperfecte. Itaque in hypotheticis syllogismis, qui syllogismi fiant, in priori forma per positionem antecedentis, qui in posteriori per destructionem consequentis: quæve sint figuræ, aut modi qui constant, ex compositis hypotheticis, et de propositionibus, æquimodis, et non æquimodis, et quæ sit natura eorum, qui fiunt ex disjunctis,

ostenditur. Sed forte ab Aristotele, de industria relictus est hic labor: eo quod plus difficultatis quam utilitatis videtur habere liber illius, qui diligentissime scripsit. Profecto si hunc Aristoteles more suo exsequeretur, verisimile est tantæ difficultatis fore librum, ut, præter Sibyllam, intelligat nemo. Nec tamen hic de hypotheticis satis arbitror expeditum, supplementa vero scholarum perutilia et necessaria sunt.

CAP. XXII. De *sophistica*, et utilitate ejus.

Sophisticam esse, dictum est, quæ falsa imagine tam dialecticam quam demonstrativam æmulatur, et speciem quam virtutem sapientiæ magis affectat. Unde ne cliens Aristotelis, mechanicæ hujus supplantetur insidiis, eam præcedentibus recte subjungit. Opus quidem dignum Aristotele, et quo aliud magis expedire juventuti non facile dixerim: juvenis enim, etsi sapientiam veram in omnibus plene nequeat obtinere, sapientiæ tamen opinionem affectat, et gloriam suam aliorum vult judicio celebrari. Hoc est utique quod *sophistica* pollicetur: est enim apparens sapientia, non existens. Unde et sophista, copiosus ab apparente sapientia, sed non existente. Hæc autem omnium disciplinarum æmulatrix est, et sub earum specie, suas omnibus tendiculas parat, incautosque subvertit. Frustra, sine hac, se quisque gloriabitur esse philosophum, cum nequeat cavere mendacium, aut alium deprehendere mentientem. Hoc utique in unaquaque disciplina opus scientis est. Videas hujus ignaros, cum ab aliis, vel a se, paralogizentur homines Nicodemianos, cum fuerint supplantati dicentes præ stupore: Domine, quomodo possunt hæc fieri? (Joan. iii.) Nihil autem est, quod minus deceat aut gloriæ aut victoriæ captatorem. Sane litigiosus victoriam, sophista gloriam quærit, finisque utriusque in disceptationibus et contentionibus plurimum placet. Unde et ad phrasim conciliandam, et totius philosophiæ investigationes, sophisticæ exercitatio plurimum prodest: ita tamen, ut veritas, non verborum, sit hujus exercitii fructus. Sic enim veritatis et sapientiæ famula est: alioquin adultera, prodens amatores: quos excæcos exponit erroribus, et in præcipitium ducit. Ait Sapientia: *Qui sophisticæ loquitur, odibilis est* (Eccli. xxvii): sed plane odibilior est, qui sophisticæ vivit: error enim vitæ, quam verbi, perniciosior. Vix est tamen qui in vita non imitetur sophistam, cum hi, qui non sunt, velint videri boni, et hoc modis omnibus agant; et qui boni sunt, aliorum sæpe circumvenire quærant judicia, ut meliores quam sint, videantur. Quod quidem est, in ratione vivendi, sophistam induere, si tamen gloriam propriam simulator affectat; nam si divinam, et quidem ex scientia, forte poterit excusari.

CAP. XXIII. De *sophisticis elenchis*.

Hanc itaque in scholam Peripateticam Aristoteles introducit, et fallaciarum nube depulsa, docet qua-

liter admitti debeat, aut vitari. Vires ejus universas exponit, et instrumentum, quo illa utitur, manifestat. Sicut enim dialecticus elencho, quem nos *reluctatorium* dicimus *sylogismum*, eo quod contradictionis est: sic et ista, *sophistica elencho* utitur; qui utique imaginarius est *sylogismus*, eo quod non contradictionis est sed videtur. Paralogismus enim est, id est *sylogismus umbratilis*. Supponit et genera disputationum, ut appareat quomodo nunc docentem ex principiis, nunc ex probabilibus colligentem, nunc ex his, quæ non videntur, probabilibus arguentem, quod est demonstratoris, dialectici, et tentatoris officium, sophista imitetur. Is, inquam, qui agonizans litigiosam exerceat, adjicit sophistarum notas quinque, procurantium quomodo adversarius in redargutionem incidat, aut falsum, aut inopinabile, aut solæcismum, aut nugandi ineptias. Sufficit autem cavillatori, si vel hoc facere videatur. Subjungit his arguendi modos, qui sunt in dictione: ut æquivocatio, amphibologia, compositio, divisio, accentus, et figura dictionis: et item eos, qui sunt extra dictionem, ut in ea specie, quæ est secundum accidens, et in ea qua simpliciter, vel non simpliciter dicitur; et tertia quæ est secundum elenchi ignorantiam; et quarta secundum consequens; et quinta secundum quod est in principio sumere; et sexta, quod est non causam ut causam ponere: et septima, plures interrogationes unam facere. Itaque, qualiter opponentem aut respondentem in his versari oporteat, per singula capita diligenter exsequitur, et, sicut optimus *campiductor*, hunc, ad inferendam pugnam, illum instruit ad cautelam. Cum ergo ex his liqueat quæ adesse debeant, quæ abesse, et probabilium, quæ sola sufficit humana infirmitas comprehendere, patefacti sint loci, rationumque monstratæ sint necessariæ complexiones, docendi sint rationes, et viæ explanatæ, fallaciarum sublata sint impedimenta, luce clarius est rationem disserendi suis esse limitibus et partibus absolutam.

CAP. XXIV. De his qui *Aristotelis opera* carpunt.

Satis ergo mirari non possum, quid mentis habeant (si quid tamen habent), qui hæc Aristotelis opera carpunt, quæ utique non exponere propositum fuerat, sed laudare. Magister Theodoricus, ut memini, Topica, non Aristotelis, sed Trecassini Drogonis irridebat. Eadem tamen quandoque docuit. Quidam auditores magistri Roberti de Meliduno, librum hunc fere inutilem esse calumniantur. Alii detrahunt categoriis. Unde in commendatione eorum diutius moratus sum, reliquos, eo quod omnium judicio commendantur, morose non censui commendandos. Elenchis tamen, sed inepte, opponitur, quod versus habent poeticos: sed constat quod idioma linguarum commode in commercium non deducitur. In eo autem mihi videntur analyticis præferendi, quod non minus ad exercitium conferunt, et faciliiori intellectu eloquentiam promouent.

CAP. XXV. Quod Cornificius, Bromius scurra deorum, vilior est: et de laude logicæ quid Augustinus et alii philosophi dicant.

Cum itaque logicæ tanta sit vis, quisquis eam causatur ineptam, ineptissimus est. Pallas Bromium, qui eam Marsicam aut veneficam irridebat, in nuptiis Philologiæ compescit, et superis multa prædicatione consociat. Porro, ut est in fabulis, Bromius deorum scurra contemnitur: sed Cornificius noster, logicæ criminatur, philosophantium scurra, non immerito contemnetur. Ut de Platone taceam, Aristotele, Tullio, a quo, ut majores perhibent, philosophia inchoata est, et perfecta, Pater Augustinus, cui temerarium est obviare, eam tantis effert præconiis, ut vituperari non possit, nisi ab his, quorum nulla est prudentia, sed impudentia multa. Ait ergo in secundo libro De ordine: Cum perfecta esset dispositaque grammatica, admonita est ratio quærere atque attendere hanc ipsam vim, quæ peperit artem. Nam eam definiendo, distribuendo, colligendo, non solum digresserat, atque ordinaverat, verum etiam ab omni falsitatis irruptione defenderat. Quando ergo transiret ad alia fabricanda, nisi ipsa, sua prius, quasi quædam machinamenta et instrumenta distingueret, notaret, digereret, proderetque ipsam disciplinam disciplinarum, quam dialecticam vocant? Hæc docet docere, hæc docet discere. In hac se ipsa ratio demonstrat, atque aperit quæ sit, quæ velit; et quid valeat scire, scit sola. Scientes facere, non solum vult, sed et potest. Quid ad hæc Cornificius? Nempe quod cujusque deficientis ingenii est, et desidie, quæ ad hortamenta virtutis stertere consuevit, quod non potest assequi, criminatur.

CAP. XXVI. Quo consilio utendum sit adversus eum, et protervos, et calumniatores.

Utamur ergo adversus eum, et compigrescentes (quoniam jam habet consortes erroris), consilio, quod se post multa, quæ per ipsam didicit, in primo contra Academicos, dicit Augustinus a dialectica deducisse. Docuit me, inquit, cum de re constat, propter quam verba dicuntur, de verbis non debere contendere. Et quisquis faciat id, si ex imperitiis facit, docendum esse; si ex malitia, deserendum; si doceri non potest, monendum, ut aliquid aliud potius agat, quam tempus in superfluis operamque consumat; si non obtemperat, negligendum. De captiosis autem atque fallacibus ratiunculis breve præceptum est: si male concedendo inferuntur, ad ea, quæ concessa sunt, redeundum esse. Si verum falsumque in una conclusionis confligunt, accipiendum inde quod intelligitur: quod explicari non potest, relinquendum. Si autem modus, in aliquibus rebus, latet penitus hominem, scientiam ejus non esse quærendam.

CAP. XXVII. Quod Aristoteles in multis erravit; quod in logica eminuit.

Hæc adversus Cornificium. Cæterum contra eos qui veterum favore potiores Aristotelis libros excludunt, Boetio fere solo contenti, possent plurima

allegari. Sed non oportet, quia palam est omnibus, usque ad miserationem, imperfectio illorum, qui in sola Boetio tempus et rem consumpserunt, ut fere nihil sciunt. Nec tamen Aristotelem ubique plane aut sensisse, aut dixisse protestor, ut sacrosanctum sit, quidquid scripsit. Nam in pluribus, obtinente ratione et auctoritate fidei, convincitur errasse: siquidem non modo studiosum quemlibet, sed et Deum ipsum prava posse committere asserit. Item, providentiam Dei, usque ad regionem lunæ progredi diffitetur: et ut divinationem tollat prænoscentiamque futurorum, asserit inferiora non regi per divinæ decreta Providentiæ, nec angelorum prodesse opem, aut dæmonum in his, aut in futuri aliquam esse perspicentiam. Sunt et multi errores ejus, qui in scripturis tam ethnicis quam fidelibus poterunt inveniri; verum in logica parem habuisse non legitur. Unde sic accipiendus est, ut ad promovendos juvenes ad gravioris philosophiæ instituta, doctor sit, non morum, sed disceptationum.

CAP. XXVIII. Quomodo ea sit utendum.

Sed licet ars ista ad quam multa sit utilis, qui aliorum ignarus est, non tantum hujus eruditione ad philosophiam juvatur, quantum hinc, sumpta verbositate et temeritate, impeditur. Fere enim inutilis est logica, si sit sola. Tunc demum eminet, cum adjunctarum virtute splendet. Teneræ tamen ætati indulgendum est amplius, et ut copiam eloquentiæ comparet, interim est ferenda verbositas. Sicut enim corpora, sic et ingenia puerilia, in primis alenda sunt ne inarescant: et ut a plenitudine et copia alimentorum succo distendantur ad robur concipiendum, et ut caro, quodam dilatationis suæ vitio in hac ætate luxuriat. Hoc autem et laboris exercitium, et pondus sollicitudinis, et diligens opera, sequenti ætate satis excoquet et purgabit. Procedente ergo ætate, et sensu, verbositatis cohibeat licentia, et sophistica (quam Aristoteles dictitavim, nos circumventoriam vel cavillatoriam dicere possumus), improbitas conquiescat. Manet hæc sollicitudo eum qui doctoris non uen et officium vindicat. Porro inutilis est opera præceptorum, si non usu et exercitio assiduo roboretur; nisi forte in habitum transierit dispositio.

CAP. XXIX. Quod temeritas adolescentiæ reprehenda, et quare Mercurius societur Philologiæ, et quæ sint præcipue expetenda.

Non tamen ea licentia est indulgendum gymnasiarum exercitiis quæ, quasi jocus quidam et palæstra philosophiæ agitantur in spe proficiendi, ut in annos maturiores, aut in studia graviora protendantur. Scurriles ineptiæ, insulsa loquacitas, et elamiosa, itemque levitas puerilis, cum prima lanugine deponenda sunt. Hæc siquidem agere, est philosophum diffiteri, et ad male sanos accedere. Unde, ut a fabulis instruantur, Mercurius, eloquentiæ præsul, hortatu matris in Philologiæ nuptias transit ab adolescentia prima, eo quod jam pubentes genæ, seminudum eum incedere, chlamydeque indutum

parva, involatumque cætera, humerorum cacumen
obnubere, sine magno risu Cypridis, non sinebant.
Cypris enim, quæ *mistura* interpretabatur, vicens
in eis, qui sapientiæ et eloquentiæ mistura con-
diantur, inermis, nudæ ventosæque facundiae deri-
det ineptias. Latet autem sensum hominis, quem
multa cogitantem terrena inhabitatio deprimit,
trium, maxime expetendorum, arcana præstantissi-
maque natura. Hæc autem sunt vera bonitas, ve-
ritas sincera, ratio incorrupta et certa. Horum
tamen quasi olfaciens dulcedinem natura humana,
cui Deus sicut in libro Sirac legitur: *Posuit oculum
supra cor, ut ostenderet magnalia operum suorum,
ut laudaretur in bonitate, et glorificaretur in mirabi-*
libus suis (Eccli. xvii): horum, inquam, dulcedi-
nem sentiens, appetit nosse verum, apprehendere
bonum, et ei, ne dispendium patiatur, firmiter
adhaerere. Appetitus enim hic naturaliter a Deo
insitus est homini, etsi per naturam sine gratia
perficere non possit. Unde tres sorores, filias Phro-
nesis, fabulosa gentium finxit antiquitas, Philolo-
giam, Philosophiam et Philocaliam. Genus Philo-
sophiæ et Philocaliæ Augustinus, Philologiæ Mar-
cianus, sed cognitionem trium indicat Æsopus.
Ergo quia veram bonitatem, sapientiam, rationem,
etsi polliceri sibi arroganter non audeat, affectat
tamen indesinenter humana infirmitas, versatur in
amore istorum, donec amoris exercitio per gratiam,
res ipsas quas desiderat, assequatur. Has quidem
affectiones Phronesis parit, quia sapor, qui humanæ
naturæ dulcescit, ad veri bonique provocat appeti-
tum. Nam *ῥῆσιν* Græce dicitur *sapio*, quod quidem
saporem appetitus potius exprimit, quam sapienti-
am, quæ in divinorum contemplatione consistit.
Illa enim, non Phronesis, sed *copia* appellatur.

CAP. XXX. *Idem.*

Harum vero philologia prima est, et quæ aliarum
naturam, vim et consilia indicat: siquidem cum
undique probabilia multa occurrant (quia, ut ait
Pythagoras, fere de omni re potest in contrarium
disputari), rerum certitudinem quærit, et diligenti
cautela declinat errores; et sicut virtus est vitium
regere et sapientia prima, stultitia caruisse, sic
quæ præcaveret errorem has quæ virtutes afferunt
naturaliter antecedit: et, ut Junonis, aut, ut rectius
dixerim, Martiani verba ponantur, an quisquam est,
qui philologiæ se asserat privilegia laborata, et lu-
cubrationum præmium nescire Pallorem, quæ etiam
deos quiescentes ad se venire inaudita observatione
compellit: et paulo supra cælum, terram, mare, et
quæ in eis sunt, prima scrutatur: quæ

*Pervigil in modico penetrans arcana labore,
Quæ potis est docta totum prævertere cura
Quod superis præscire datum est. Quin crebrius in nos
Ius habet illa, deos urgens injussa coactos,
Et quod nulla queat superum tentare potestas
Invito scit posse Jove.*

Siquidem, ut ait alius, non inferior Martiano,

. . . . Labor improbus omnia vincit.

(VIRG. Georg., l. 144.)

Liquet autem ex præcedentibus ad hoc, ut sensus
sit, plura concurrere: ut sint exterius offendicu-
lum, in quem impingit spiritus, minister sentiendi,
idemque spiritus qui exterioris obstaculi qualita-
tem ad notitiam animæ profert. Ut sint tria, anima
quæ sentit, spiritus, quo sentit, et offendiculum,
quod extrinsecus sentit. His, ut prædictum est,
excitatur vis deliberativa, quam supra nominavi-
mus rationem, suumque judicium exercet, quod
itidem ratio appellatur; quod quidem interdum ve-
rum, interdum probabile est. Sed ratio vera non
est, nisi sit certa et firma: eo quod ratio, nomen
firmitudinis est. Nam et ratum non dicitur, nisi quod
firmum est. Ut itaque magno placuit Augustino:
Ratio vera solius Dei est, et eorum, quibus ipse cer-
tam notitiam firmumque judicium de rebus habere
concessit. Est autem prædicamentalis inspectio, et
prima fere philosophandi via, de qualibet re pro-
posita quid sit attendere, itemque quibus proprie-
tatibus ab aliis differat, et quomodo aliis confor-
metur. Deinde an sit ei quid contrarium, et an
ipsum susceptibile sit contrarium. Quæ cum inno-
tuerunt, res familiarius assignata, in notitiam trans-
it. Utique hunc ordinem, etsi pro voto exprimere
nequeam, in tantæ rei investigatione tamen, quia
commodissimus est, placuit imitari. Nec est ubi
justius de rationis veritatisque substantia quæra-
tur, quam ubi vis logicæ discutitur, quæ se profi-
tetur scientiam veritatis, ut asserit Augustinus, et
utinam assequi valeat quod promittit! Constat autem
quia plurimum prodest, et inveniendi examinandi-
que rationes, viam et copiam parat.

CAP. XXXI. *Quod philologia alias duas præcedit.
et quæ sit prædicamentalis inspectio sequenda in
discussione rationis et veritatis.*

Sicut autem ratio in creaturis est vis quædam
spiritualis, naturæ rerum examinatrix, et tam cor-
poraliū, quam intelligibiliū assequens notitiā: ita
primitiva quædam ratio est, quæ sua virtute
res omnes, tam corporales quam intelligibiles com-
prehendit, et naturam, et vim singulorum plene
fideliterque, id est absque omni errore, examinat.

Hanc, sive sapientiam, sive virtutem Dei dixerō,
et rerum omnium firmitudinem esse, procul dubio
non errabo. Penes hanc omnium rerum natura,
processus finisque subsistit. Quippe hæc est sphaera
quam poetico figmento Martianus obnubilans, ex
omnibus elementis dicit esse compactam, ut nihil
absit, quod ab aliqua natura credatur contineri.
Illic cælum omne, aer, freta, diversitasque telluris,
claustraque tartarea, urbes, compita, cum actibus
fortunisque suis, cunctarumque species rerum, tam
in specie quam in genere numerandæ. Quæ quidem
sphaera, imago quædam videbatur, ideaque mundi.
Plato autem questionem inducit, una sit idea, an
plures. Et profecto si substantiam scientiæ aut ra-
tionis quis attendat, una est: si pluralitatem rerum,

quas penes se ratio intuetur, idæ sunt infinitæ. A Hanc intuens stoicus, *πρὸς αὐτὴν*, quam nos appellare possumus providentiam, veneratur, et legibus ipsius, ad necessitatem omnia dicit arctari. Epicurus econtra rerum facilitatem attendens, exstinguit *πρὸς αὐτὴν*, et omnia a lege necessitatis absolvit. Peripateticus vero, utrinque erroris præcipitum metuens, nec ad paradoxas stoici, nec ad *χρηδοδῆας* Epicuri movetur : sed sic in stoico *πρὸς αὐτὴν* asserit, ut rebus non inducat necessitatem, sic cum Epicuro, a necessitate res expendit, ut providentiæ non auferat veritatem. Res itaque partim necessarias asserit esse, partim facilitati naturæ, et libero arbitrio subiacere. Academicus vero fluctuat, et quid in singulis verum sit definire non audet. Hæc tamen secta trifariam divisa est : habet enim, qui se nihil omnino scire profiteantur, et cautela nimia demeruerunt philosophi nomen. Habet alios, qui se sola necessaria, et per se nota, quæ scilicet nesciri non possunt, confiteantur nosse. Tertius gradus, nostrorum est, qui sententiam non præcipitant, in his quæ sunt dubitabilia sapienti.

CAP. XXXII. Quid ratio primitiva : et de variis sectis philosophantium.

Prima itaque et ratio vera, est divina, quam diximus, et quæ nullum omnino admittit errorem. Nihil autem est quod magis rationi videatur adversum, quam error; illa enim statuit et confirmat, hic lubricitate sua prosternit et supplantat. Et sicut sensus nomine censetur nunc potentia, nunc actus sentiendi, et item tam potentia, quam actus imaginandi dicitur imaginatio : ita ratio, nunc vis, nunc agitatio motusque virtutis, nunc etiam illa, in quibus ratio quemdam suæ virtutis motum exercet, dicuntur rationes. Quales quidem sunt inhærentiæ in consequentiis : proportionem in numeris : et eorum, quæ absolute necessaria sunt, demonstrationum principia. Has autem, tam in libris De ordine, et De libero arbitrio, et Ilyponosticon, quam in multis aliis, asserit Augustinus immortales esse et sempiternas. Unius, inquit, ad duo, et duorum ad quatuor, verissima ratio est; nec magis fuit heri ratio illa vera, quam hodie : nec magis cras, aut post annum, erit vera. Nec si omnis mundus iste concidat, poterit ista ratio non esse, simili modo substantiam esse. Si sit corpus, non esse non potest. Cætera quidem, quæ divinæ rationis oculus contemplatur, vera quidem sunt, sed præ mutabilitate sua nequaquam dicuntur rationes. Ex hoc autem veritatis rationisque consortio, quibusdam philosophantibus visum est semper esse verum quod semel est verum : quibus videtur suffragari ratio, quam Augustinus inducit, ut doceat nostram et præcedentium patrum eandem esse fidem : etsi nos pro parte gaudeamus impletum, quod illi præstolabantur implendam : sit enim : non est mutata fides, etsi variata sint tempora. Et nos, et illi, eandem amplectimur veritatem, sed aliis et aliis sermonibus prædicamus.

CAP. XXXIII. Quid sit rationi contrarium, et quod multis modis dicitur ratio; et quæ rationes æternæ?

Natura vero angelica, quæ noxio corpore non tardatur, et divinæ puritati familiaris inhaeret, rationis incorruptæ viget acumine. Et licet non æqualiter Deo cuncta examinet, ea tamen rationis prærogativa ditatur, ut nullo supplantetur errore. At humana infirmitas, quæ tam ex conditione naturæ, quam merito culpæ, multis patet erroribus, imo et capta labitur a prima et secunda puritate, degenerat in examinatione rerum, id est in exercitio rationis. Et quia incertitudinis lubrico vacillat, apprehendit quod potest, et nunc ex fida rerum similitudine veras exercet opiniones, nunc decepta B vanis imaginibus, falsas. Si enim res ut se habet comprehenditur, vera opinio est; et si sic verbo exponitur, est vera locutio : unde nonnullis philosophorum probabiliter placuit, veritatem, unde opinio vera dicitur, aut sermo verus, quasi quemdam medium habitum esse rerum, quæ examinantur extrinsecus ad rationem. Si enim eis fideliter in examinando innitur, certa est, nec aliquo vacillat errore. Itaque locutio, quæ vera dicitur, a modo quem innuit, modalis appellatur. Item opinio vera, a modo percipiendi; et ratio vera a qualitate examinis sui. Res quoque singulæ, veræ dicuntur : ut homo verus, verus candor, dum in his taliter percipiendis, nullius imaginis phantasmate circumvenitur opinio. Fides autem examinandi res, ut veræ C dicantur, convincitur plerumque a duobus; scilicet vel a forma substantiæ, vel ab effectu formæ. Est enim verus homo, cui vera inest humanitas : id est conscia rationis et possibilitatis. Vera autem albedo est, quæ albificat : quæ justum facit, vera justitia. Si mihi non credis, vel magnæ Hilario, qui Gallicano cothurno attollitur, et a lectione simplicium procul est, aurem præbe.

CAP. XXXIV. Quod homo perfectam non habent rationem, et quod verum multipliciter dicitur.

Ut autem geramus morem stoicis, qui circa verborum analecticem vel analogiam sollicitantur, verum dictum est a Græco heron, quod *firmum* et *stabile*, seu *certum* et *clarum* interpretatur. Ille D heroes dicti sunt, qui firmum et stabilem adepti sunt gradum ex consortio numinum, quibus eos fabulosa antiquitas sociavit. Illi vero *ἥρωες*, heroes nuncupati sunt, sicut Martianus ait, ex eo quod veteres terram *ἥρᾱν* appellaverunt. Et hoc quidem a certitudine stabilitatis suæ. Nos autem, non semideos, qui nulli sunt, sed nec heroes, ob perfidiam notam, aliquos dicimus, sed translationem electorum, quæ sit a fluctuatione et vanitate mundana ad gloriam, veræ certitudinis et firmæ stabilitatis, verbo significamus Catholico. Eos namque, a confirmatione, quam adepti sunt, sanctos appellamus; si quidem sancire, confirmare est : et sanctus, confirmatus in virtute vel gloria. Hoc utique est a vanitate eximi, et in veritate versari. Proinde verum,

hoc verbum, confirmationis nota est, stabilitatemque significat rei, cui ratio fideliter possit inniti. Veritas vero, nomen firmitudinis et stabilitatis est. Nec moveat, quod pro aspiratione Græca, Latinus V posuit consonantem : quum Æolicum digamma ad hanc consonantem multas habeat affinitates. Sicut autem ut vis sentiendi motum suum exerceat utiliter, necesse est aliquid esse, cui stabiliter innitatur : sic ratio labitur, si non stabili innitur offendiculo. Nam si lucem subtraxeris, cessat visus, auditus nullus est, cessante sono, olfactus gustusque quiescunt ab odoris saporisque carentia ; tactus inanis est, si in rem solidam non offendat. Dicitur tamen quod tunc videantur tenebræ, silentium audiatur, tangatur inane. Sed verius diceretur his sensibus tunc nihil sentiri. Augustinus enim, et contra Manichæos, et in Hyponosticon, et in aliis multis libris docet, non modo has, sed quaslibet privationes, nihil esse. Aristoteles autem eas nonnihil esse asserit : eo quod non modo privant, sed ad se quodammodo subjecta disponunt. Itaque tam sensus, quam ratio, stabile quid exposcunt, ne inanis sit opera, quæ certum quid non comprehendit. Nam cum agit ut teneat, et cassatur ejus intentio, et in vanum laborat, et suo fallitur errore. Unde, sicut errorem diximus rationi contrarium, sic vanitatem veritati contrariam profiteamur ; nam *falsum vanumque*, etsi voces diversæ sint, ad eandem quodammodo accedunt significationem. Porro vanitas et falsitas ad nihilum vergunt ; quod enim falsum est, omnino nihil est, nec sub scientiam cadit. Nam, sicut Augustinus et in soliloquiis, et contra Academicos et in plerisque aliis docet, inter omnes veteres et etiam inter ipsos Academicos constitit, *scire falsa neminem posse*. Siquidem, ut itidem contra Academicos astruit, rerum falsarum, quoniam omnino non sunt, nulla potest esse scientia. Ubi autem quidam interpretes dixerunt, quod terra ab initio erat inanis et vacua, alii interpretati sunt, quod nihil erat nec composita. Ergo verum vano falsoque, quoniam idem sunt, lege contrarietatis opponitur. Nec moveor si res existens, rei non-existenti opponatur : cum hoc palam sit in enuntiabilibus quæ contradictorie opponuntur. Nam Aristoteles docet alterum eorum esse semper, et alterum ex necessitate non esse. Nonne res existens, rei non-existentis est signum, ut rubor futuræ serenitatis, aut tempestatis ? Siquidem

Mane rubens cælum, votat imbres, sero serenum.

(VIRG., *Georg.*)

CAP. XXXV. *Quid dicatur verum, et quid veritas, et quid ejus contrarium.*

Omnia vero vana, quatenus vana sunt fallunt. Et cum falsitate deceptas mentes illuserint, velut phantasma evanescent. Unde, ob hanc rerum evanescentium disparentiam, omnia quæ sub sole sunt, vana esse, in concione universorum, qui versantur in mundo, proclamavit Ecclesiastes (*Eccle. ii*) : tanta quidem maiestate verbi, tanta probabilitate senten-

tiae, ut ad omnes nationes et linguas vox illa pertranseat, et omnium, qui aures audiendi habent, corda penetrando concutiat. Plato quoque, eorum, quæ vere sunt, et eorum quæ non sunt, sed esse videntur, differentiam docens, intelligibilia vere esse asseruit : quæ nec incursionum passionumve molestiam metuant, non potestatis injuriam, ne dispendium temporis, sed semper vigore conditionis suæ eadem perseverant. Unde et eis, post essentiam primam, recte competit esse ; id est firmus certusque status, quem verbum, si proprie ponitur, exprimit substantivum : temporalia vero videntur quidem esse, eo quod intelligibilem prætendunt imaginem. Sed appellatione verbi substantivi non satis digna sunt, quæ cum tempore transeunt, ut nunquam in eodem statu permaneant, sed, ut fumus, evanescent : *fugiunt enim*, ut idem ait in Timæo, *nec expectant appellationem*. Hanc autem veram existentiam partiebatur in tria, quæ rerum principia statuebat ; Deum scilicet, materiam, et ideam, siquidem hæc, in sui natura, immutabilia sunt. Nam Deus usquequaque immutabilis est ; reliqua duo, quodammodo immobilia, sed in effectibus ab invicem variantur. Materiam quippe advenientes formæ disponunt, et quodammodo motui reddunt obnoxiam : et item formæ materiei contactu, quadam ratione variantur, et, ut ait Boetius in Arithmeticeis, in intervertibilem transeunt inconstantiam. Ideas tamen, quas post Deum primas essentias ponit, negat in seipsis materiæ admisceri, aut aliquem sortiri motum : sed ex his formæ prodeunt nativæ, scilicet imagines exemplarium, quas natura rebus singulis concreavit. Hinc in libro *De Trinitate* Boetius : *Ex his formis, quæ præter materiam sunt, illæ formæ venerunt, quæ in materia sunt, et corpus efficiunt*. Bernardus quoque Carnotensis, perfectissimus inter Platonicos sæculi nostri, hanc fere sententiam metro complexus est :

Non dico esse quod est, gemina quod parte conctum

Materiæ formam continet implicitam :

Sed dico esse quod est, una quod constat earum :

Hoc vocat Ideam illud Acheus et ἰδέα.

Et licet Stoici materiam et ideam Deo crederent coæternam ; alii vero, cum Epicuro providentiam evacuant, ideam omnino tollerent : iste, cum illis qui philosophantur, Deo neutram dicebat coæternam. Acquiescebat enim Patribus, qui, sicut Augustinus testis est, probant quia Deus est, qui omnia fecit de nihilo, omnium creavit materiam. Ideam vero æternam esse consentiebat : admittens æternitatem providentiæ, in qua omnia semel et simul fecit, statuens apud se universa, quæ futura erant in tempore, aut mansura in æternitate. Coæternitas autem esse non potest, nisi in his, quæ se, nec natura maiestatis, nec privilegio potestatis, nec auctoritate operis, antecedunt. Itaque solas tres personas, quarum est una natura, potestas singularis, operatio inseparabilis, fatebatur esse coæquales et coæternas : nam in illis, omnimoda paritas est. Ideam vero, quia in hanc paritatem non consurgit

sed quodammodo natura posterior est, et velut quidam effectus, manens in arcano consilii, extrinseca causa non indigens, sicut æternam audebat dicere, sic cœternam esse negabat. Ut enim ait in expositione Porphyrii: *Duplex est opus divinæ mentis, alterum quod de subjecta materia creat, aut quod ei concreatur; alterum, quod de se facit, et continet in se, externo non egens adminiculo. Utique cœlos fecit in intellectu ab initio, ad quos ibi formandos, nec materiam, nec formam quæsiuit extrinsecam. Alibi quoque ait:*

*Principium cui sola fuit divina voluntas,
Ætas non frangit demoliturque vetustas,
Dissolvit tempus quidquid producit adesse,
Si non ad præsens, constat quandoque necesse.
Ergo super tali qui luget conditione,
Aut nihil, aut minimum claret rationis habere.*

Quidam tamen, licet ab æterno concedant esse vera, ea tamen negant esse æterna, dicentes nihil esse æternum, nisi quod vivit, eo quod æternitas, teste Augustino, *status est interminabilis vitæ*. Ex his patet placuisse Platonis, cum Salomone, omnia substantialia vana esse; et eas res duntaxat esse veras, quæ non ut phantasmata evanescent, sed statu substantiæ certa, et semper eadem sunt.

CAP. XXXVI. *Item de veris; et quod aliter dicuntur esse res, aliter sermones, aliter vera, et quomodo.*

Cum vero nomen falsi opinioni, locutioni, et rei pariter applicetur, opinio, quæ deceptionis fallaciam patitur, falsa rectissime nominatur: siquidem ipsa est, quæ fallitur. Locutio autem falsa est, eo quod falsam significat opinionem. Res vero falsa dicitur ab effectu, ideo quod ipsam, non nisi cassus et vanus, percipiat intellectus. Sic et in physicis sana dicuntur esse vel ægra, nunc animalia, nunc signa, nunc causæ. Ut autem a Platonis eminentia cum Peripateticis paululum descendamus, ea vera dicuntur esse, vel falsa, quæ, ut de significatione complexorum sermonum agatur, certo percipiuntur intellectu, aut vano: hi siquidem, velut qui philosophantur humanius, et cum Platonis, non excedunt mente sibi et Deo, sed sobrii sunt, hominibus in eo veritatem aut falsitatem statuunt, in quo sicut percipitur examinando et comprehendendo fidelis est aut erroneus intellectus. Si enim rem sic esse ut est, aut non esse ut non est, comprehendit, iudicio certo et fideli usus est; sin autem vel non esse quod est, vel esse quod non est, opinatur, procul dubio fallitur et errat. Idem quoque est in sermonibus. Res autem, quæ seipsam, prout est, intellectui subijcit, vera est: quæ aliter, vana et falsa. Ergo a modo percipiendi (scilicet quo percipiuntur, aut percipiunt) convincitur veritas aut falsitas tam opinionum quam rerum; sermonum vero, a modo significandi. Unde quia Deum falli impossibile est, procul dubio constat quoniam quo fidelior est scientia et certior, eo minus falsa comprehendit. Ea tamen falsa esse cognoscit, quod verum est, et veritati omnia contemplanti, non potest esse absconditum. Nam penes essentiam Dei, primitiva

A veritas, id est certitudo, aut stabilitas, aut claritas est, et ab hac derivatur quodammodo, quidquid in rebus fideliter dicitur verum esse. Siquidem illi soli omnium tam rerum quam sermonum, cohærentia, vel discohærentia constat, et certa est. Homo vero quantuscunque, affectat quidem certiorari: eo quod amor veritatis cognatus et innatus est rationi, et, ut ait Martianus, cum philologia illam existentem, et ex non existentibus veritatem toto pectore deprecatur. Hæc utique aliunde non provenit, quam si aliqua stilla divinæ sapientiæ per gratiæ eliquationem seipsam infundat, et mentem se querentis et amantis illustret. Ista siquidem est virgo fontana, unde Martianus præmissam asserit manare veritatem. Nihil enim veraciter innotescit, nisi de scaturigine fontis huius. Sed nec aliquid falsum inde emanat, quoniam fontana illa, quam poetici nube signenti involvit, virgo est, et totius corruptionis et falsitatis ignara.

CAP. XXXVII. *Differentiæ eorum quæ vere sunt, et quæ videntur esse, secundum Platonicos.*

Omnes autem res, divinæ simplicitatis oculus contemplantur, ut ei nec futura desint, nec præterita elabuntur. Cohærentiam rerum, et discohærentiam pensat, et tam de iis quæ sunt, quam de iis quæ non sunt, certum et fidele exercet iudicium: et quæ ab initio vidit, quia non evanescent, firma sunt, et vera dicuntur. Hæc utique sunt cogitationes Altissimi, quarum profunditatem nemo sufficit explicare (Job. xiiii). Hæc verba, quæ semel dicta sunt, sed processu temporis, pro divinæ dispositionis decreto, in actum prodeunt. Quis mentem Dei dixerit otiosam, et non ab initio omnia contemplantam (II Paral. xvi.) Si ergo vera, quasi quædam cogitata Dei sunt, quis illa, nisi presumptuosus, affirmaverit evanescere? aut quis ea non semper fuisse in mente ejus, qui ab æterno universa disposuit, et scrivit, audeat profiteri? Nunquid et ille novas cogitationes concipit, et nova more nostro init consilia? Et licet hæc ab æterno fuerint vera, non tamen aliquid Creatori dicitur cœternum quia, ut dictum est, ad paritatem ejus nihil omnino consurgere potest, siquidem ipsius est, ut hæc ipsa vera sint, aut certa. Quod autem omnis res, aut Creator dicitur, aut creatura, ad substantias, et ad ea quæ substantiis insunt quocunque modo, ex auctoritate Patrum universitatis complexio revocatur; nam enuntiationum significatio non contingit urgente aliqua ratione sermonis. Qui enim sic partiti sunt, respuerunt ad incomplexorum significationes. Nonnihil ergo sunt vera, quæ in mente Dei consistunt, sed nec creaturæ sunt, eo quod ab æterno existerunt. Nam quin quædam sempiterna sint, nulla questio est, nisi forte eo referatur, illud Ecclesiastici (Eccli. xviii): *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul*. A quibusdam enim refertur tam ad illud opus, quod in se conspiciendo et disponendo Trinitas operata est, quam ad creationem primordialis materiæ, ex qua omnia creata sunt, aut in ipsa creatis concre-

antur. Cæterum hoc est eis *esse*, quod ad primitivam rationis scientiam referri, et ita *esse* quasi pronuntiari, stabili intentatoque iudicio. *Esse* ergo istorum, *innotescere* est : nam et humanorum verborum idem dicitur pronuntiari et *esse*; aut *memoria retineri et esse*. Nam de unico, Augustinus ait : *Hoc est verbum non quod desinit prolatum, sed quod permanet natum*. Quæ distinctio quodammodo videtur inepta, nisi per prolationem subsisterent verba. Cæterum, quoniam *esse*, et *unum*, et *res*, multipliciter dicuntur, viderit quisque quomodo dictionum interpretetur significationem. Habent itaque res (naturæ scilicet, vel naturalium opera), habent cogitationes, sermones, et vera, et rationes : singula, inquam, hæc habent suum existendi modum, ut pro qualitate illius, eorum quæ fideliter enuntiantur, accipienda sit interpretatio, unde inspecta diligenter significatione verborum, *esse* vera dicantur, aut non *esse*. Non contendo, dum tamen vera non omnino nihil sint; falsa vero usquequaque non sunt quoniam omnino nihil sunt. Sic enim et antiqui philosophi, et catholici Patres definierunt. Porro memorari et dicere, Dei scire ipsius est. *Memoria* namque ejus, aut *verbum*, sive *ratio*, *sapientia* ipsius est. Verbum ergo, quo loquitur omnipotentia, unum est : sed verba, quæ loquitur, infinita. *Principium*, inquit, *verborum tuorum veritas* (Psal. cxviii), eo quod a luce inaccessibili, quam Deus inhabitat (I Tim. vi), habet, ut ei omnia innotescant. Hanc tamen lucem, a substantia ejus, non arbitror alienam.

CAP. XXXVIII. *Quod aliter res, aliter opinio, aliter locutio vera vel falsa dicitur; et quare locutiones hujusmodi et modales appellantur.*

Nunc jucundissimam rationis veritatisque coherentiam cum omni reverentia contemplanur, rationis et veritatis auxilium implorantes; nam sine eo, non modo apprehendi, sed nec investigari, fideliter queunt. Est ergo ratio, quidam mentis oculus. Et ut latius describatur : *Ratio est quoddam instrumentum, quo mens omnes sensus suos exercet*. Proprium ejus est, *investigare*, et *apprehendere* veritatem. Hujus virtutis contrarium, est *imbecillitas* et *impotentia* investigandi et assequendi verum. Error autem contrarium est illius agitationis, investigantis verum, quam supra diximus rationem. Virtus hæc in Deo simpliciter perfecta, in angelo perfecta pro natura, sed in homine aut omnino imperfecta est, aut ut multum; si tamen sit in aliquo perfecta pro tempore, aut collatione imperfectiorum. Unde non rationem, sed appetitum rationis, quem philologia exprimit, vindicat sibi : siquidem nomina hæc *philologia*, *philosophia*, et *philocalia*, philosophorum modestia temperavit. Ratio vero, nequaquam contrariorum susceptibilis est, eo quod divina ratio immutabilis substantia est. Angeli vero, vel hominis ratio, substantia non est.

A CAP. XXXIX. *De coherentia rationis et veritatis, et breviter quid utrumque.*

Veritas autem, *lux mentis* est, et materia rationis. Hanc Deus universaliter, angelus particulariter intuetur; homo autem, etiam perfectissimus, pro parte modice videt; sed quo perfectior, eo amplius appetit. Hæc est soliditas certitudinis in qua rationis viget examen. Tolle lucem et soliditatem, frustrabuntur visus et tactus; sicut et in aliis sensibus, sono, vel odore, vel sapore subiracto. Simili modo, omnis sensus rationis frustrabitur, veritate subducta. Contrarium vero ejus est *veritas* seu *falsitas*, aut inane : quod, sicut philosophia probat, in rebus nihil est. Unde et quibusdam placuit, *inane*, littera mutata, dici quasi *inane*, scilicet quod non est unum. Quod autem non est, nihil est. Est autem primæva veritas in majestate divina. Alia vero est, quæ in divinitatis consistit imagine, id est in imitatione. Omnis enim res, tanto verius est quanto imaginem Dei fidelius exprimi : et quanto ab ea magis deficit, tanto falsius evanescit. Utique sic ut : *Homo vanitati similis factus est, et dies ejus sicut umbra prætereunt* (Psal. cxliii). Non est autem umbra, nisi lux corporis aliquo præpediatur obstaculo, et quasdam inducit tenebras absentia lucis. Ergo veritatis luce sublata, erroris tenebræ invalescunt; error vero fallit. Unde et veritatis contrarium, a fallendo *falsitas* nominatur; quia : *Qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat* (Joan. xii). Proprium quidem veritatis est, fovere rationem, et illustrare, et solidare : sicut rationis, quærere, assequi et amplecti veritatem. Nam et lux exterior, ut dictum est, visum fovet : res solida roborat tactum. Porro hæc in Deo unum, quia ratio, et Verbum æternum, de se dicit : *Ego sum veritas* (Joan. xiv) : alieno enim non eget adminiculo, quia et se ratio illustrat, et veritas seipsam invenit. At in creaturis, aliud veritas, aliud ratio : nam veritas, imago quædam Divinitatis est, quam in rebus ratio quærît et invenit. Ratio, virtus, aut mentis agitatio est, quæ occupatur in perspicientia veri. Non est autem veritas susceptiva contrariorum, ob eandem causam, quam de ratione superius exposuimus.

D CAP. XL. *Idem de eodem : et quod nec ratio, nec veritas contraria suscipit.*

Si huc Peripateticorum tendit intentio ut, omni vanitate rejecta, veritatem rerum agnoscat, et tota ratione veritatem Dei quærat, veneretur et colat, non inutiliter laboratur. Alioquin opera perit et impensa. Sed quia multa sunt, quæ præpediunt intelligentiam, utpote invincibilis ignorantia eorum, quæ ratione expediri non possunt, sicut sunt sanctæ Trinitatis arcana, et item fragilitas conditionis, vita brevis, utilium negligentia, occupatio inutilis, probabilium confictus opinionum, culpa, quæ lucem demeretur, et tandem numerositas et immensitas investigabilium : adeo obdutum cor humanum, ut ad veri notitiam raro possit

accedere. Sed in his octo, quæ proposita sunt, nihil adeo, pro mea opinione, scientiam eorum quæ expediunt, impedit, sicut culpa, quæ separat inter nos et Deum, et fontem præcludit veritatis: quem tamen ratio sitire non cessat. *Cor meum*, inquit mens suorum conscia peccatorum, *dereliquit me, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum* (Psal. xxxvii). Siquidem nisi ea, quæ novit quis, ad divinum reflectat obsequium, non cum ipso, sed potius contra ipsum, facit scientia ejus: multa enim scire non prodest, si unum desit, quod est super omnia necessarium, et se ex creaturarum intelligentia manifestat. Ait sanctus Salomon: *Proposui in animo meo querere et investigare sapienter, de omnibus quæ sunt sub sole* (Eccl. i). Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum. Versati sunt in hac, philosophi gentium. qui, juxta Apostolum, *veritatem Dei in mendacio tenuerunt, et merito suo, evanuerunt in cogitationibus suis* (Rom. i). Pro eo enim quod gratias honorum non retulerunt auctori, *dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt* (ibid.). Est autem curiositas, inutilium superflua inquisitio, in qua non modo Peripatetici, sed fere totus occupatus est mundus. Quod vitium Lucanus notans, dum æstuantis Oceani incertas causas promeret, curiosos ad certitudinem inscrutabilis secreti inviât. *Querite*, inquit, *quos agitat mundi labor*. Dum autem *mens circa multa, et non multum ad se pertinentia, amplius occupatur, evagatur longius a se, et plerumque obliviscitur sui, quo quidem nullus error perniciosior est*. Nam se nosse, sicut ait Apollo, *fere summa sapientia est*. Quid autem prodest homini cælorum, aut elementorum nosse naturam, magnitudinis et multitudinis proportionem doctrinaliter querere, virtutum vitiorumque speculari conflictum, complexiones attendere rationum, et de omnibus probabiliter disputare, et sui ipsius esse ignarum? Nonne stultus reputabitur, qui aliena lustrat hospitia, et quo sibi in necessitate divertendum sit, obliviscitur? Nimis utique curiosus est, et sui negligens, qui aliena miratur, et propria non attendit. Qui vero ad usum vitæ convertit extrinseca, ut eorum agnoscat et veneretur auctorem, suum metiatur imperfectum, qui vix pauca comprehendere potest, et rebus transitoriis, cum quibus et ipse transit, non nisi præcario utitur et ad horam. Qui concupiscentias cohibet, reprimat, aut exstinguit; qui imaginem Dei, vitio corruptam, diligenti studio nititur reformare, qui virtutum, toto nisu, colit, et exercet officia, rectissime philosophatur. Sobria est illius investigatio, qui primo seipsum excutit, et quæ inferiora sunt, diligenter examinat, et cœqualia sine negligentia intuetur, et superiora contemplatur cum veneratione, aut ausu temerario in ea, quæ inscrutabilia sunt, non irrumpat. Hic utique de se non superbit; variam mundi suppellectilem, nisi quatenus necessarium aut licitum est, minime concupiscit; proximo impendit

A charitatem: cœlestibus, qui vultui Dei semper assistunt, reverentiam et amorem; et honorum omnium gratiam et laudem refert divinæ majestati, quam utique nec plene nosse permittit immensitas sui; et, si nos non laboraremus infirmitate qua premimur, nec plene ignorare sinunt creaturæ: quæ omnes, quasi publica attestazione, Creatoris gloriam præconantur. Hinc est illud Salomonis in Proverbiis: *Non erigas oculos tuos ad opes quas habere non potes, quia facient sibi pennas ut aquilæ, et evolabunt in cælum* (Prov. xxiii). Ut autem ait Augustinus, in libro *De ordine*: *Deus melius nesciendo scitur: quem si quis ignarus naturarum, et morum, rationumque cupiditatumve servus, et rebus pereuntibus inhians, aut forte caste vivens, et disciplinarum nescius, ingenii viribus querendo, et disputando, invenire confidit, procul dubio tantum errabit, quantum errari plurimum potest*. Alibi quoque: *Ignorantia Dei, ejus verissima sapientia est: et item: Non est parva scientia de Deo scire, quid non sit Deus, quia quid sit, omnino sciri non potest*.

CAP. XLI. *Ad quid Peripateticorum, et omnium recte philosophantium, tendat intentio; et de octo obstaculis intelligentiæ.*

Cum ergo sciri quædam non possint præ eminentia dignitatis, quædam præ multitudine et magnitudine quantitatis suæ, quædam propter inconstantiam et lubricitatem sui; cui potissimum insistendum sit, et quid maxime expediat, Ecclesiasticus docet (Eccl. iii): *Altiora*, inquit, *te ne quæsieris, et fortiora te, ne scrutatus fueris*. Ecce temeritatem eorum cohibet, qui Deificæ Trinitatis ærcana; et ea quorum visio in vita æterna promittitur, irreverenti verbositate discutiunt. Unde, etsi scientia videatur augeri, devotio certe minuitur. *In supervacuis*, inquit, *rebus, noli scrutari multipliciter, et in pluribus ejus operibus non eris curiosus. Multos enim supplantavit suspicio eorum, et in vanitate detinuit sensus eorum* (ibid.). Illic quoque illorum audaciam reprimat, qui sollicitantur de omnibus, et volunt de universis reddere rationem, cum constet auctoritate Salomonis in Ecclesiastico (Eccl. i), quod nec minimæ rei, quæ sub cælo est, nedum cœlestium, aut supra cœlestium, plenam possit homo reddere rationem. Porro in quibus oporteat philosophantis ingenium exerceri, filius Sirac docet: *Quæ præcepit Deus, cogita illa semper, et in pluribus operibus ejus non eris curiosus* (Eccl. iiii). Quia enim de radice sensuum, qui frequenter falluntur, scientia manat, et decepta infirmitas, quid expediat parum novit, data est, per clementiam Dei, lex, quæ utilium scientiam aperiret, et indicaret de Deo, quantum scire licet, aut quantum expedit querere. Illa enim, divinam potentiam in creatione, sapientiam in dispositione, bonitatem manifestat in conservatione rerum. Sed hæc maxime eminent in hominis reparatione redempti. Voluntatem quoque Dei patenter exponit,

ut sciat quisque quid ipsum oporteat facere. Et A quia tam sensus, quam ratio humana frequenter errat, ad intelligentiam veritatis, primum fundamentum locavit in fide. Hinc est illud Philonis, in libro Sapientiae (Sep. iv) : *Qui confidunt in Domino, intelligent veritatem, et fideles in dilectione acquiescunt illi.*

CAP. XLII. *Quid risibilia argumenta mundum vanitati subjectum esse convincunt; et quæ causa fuerit hic finiendi librum.*

Sed hæc hæc hactenus. Jam enim flere magis vacat quam scribere, et visibili argumento doceor quod mundus totus subjacet vanitati. Expectavimus enim pacem, et ecce turbatio et tempestas ingruens Tolosanis, Anglos et Gallos undique concitat, et reges, quos amicissimos vidimus, se insatiabiliter persequuntur. Ad hæc, mors domini Adriani summi pontificis, cum omnes Christianæ religionis populos nationesque perturbaverit, Angliam nostram, unde fuerat oriundus, acerbiori dolore commovit, irrigavitque lacrymis profusioribus. *Omnibus ille bonis flebilis occidit, sed nulli flebilior, quam mihi.* Cum enim matrem haberet, et fratrem uterinum; me, quam illos, arctiori diligebat affectu. Fatebatur etiam publice et secreto, quod me præ omnibus mortalibus diligebat. Eam de me conceperat opinionem, ut quoties opportunitas aderat, conscientiam suam in conspectu meo effundere letaretur. Et cum Romanus pontifex esset, me in propria mensa gaudebat habere convivam; et eundem scyphum et discum, sibi et C mihi volebat et faciebat, me renitente, esse communem. Ad preces meas illustri regi Anglorum, Henrico II, concessit et dedit Hiberniam jure hæreditario possidendam, sicut litteræ ipsius testantur in hodiernum diem. Nam omnes insulæ, de jure antiquo, ex donatione Constantini, qui eam fundavit et dotavit, dicuntur ad Romanam Ecclesiam pertinere. Annulum quoque per me transmisit aureum, smaragdo optimo decoratum, quo fieret investitura juris in gerenda Hibernia; idemque adhuc annulus in curiali archivo publico custodiri jussus est. Si virtutes ejus percurrere velim, in

agni voluminis librum, hæc una excresecet materia. Omnium vero mentes magis exulcerat scissura Ecclesiæ, quæ, exigentibus culpis nostris, contigit, tanto Patre sublato. Expetivit eam Sathanas, ut cribraret sicut triticum, et undique, alterius Judæ proditoris ministerio, amaritudines et scandala spargit. Oriuntur bella plusquam civilia; sacerdotalia enim sunt et fraterna. Nunc judicium est mundi, et timendum ne partem stellarum secum involvat ambitiosi ruina proditoris. Væ autem illi, *per quem hoc scandalum venit* (Matth. xviii). Et plane melius erat, si natus non fuisset. Publici doloris expono causas: cum tamen aliunde familiaris dolore torqueat, tum non leviori, quod ad me spectat. Siquidem Pater meus, et dominus, B imo et tuus, venerabilis Theobaldus, Cantuariensis archiepiscopus in ægritudine incidit: ut incertum sit, quid sperare, quid timere oporteat. Negotiis more solito superesse non potest, injunctique mihi provinciam duram, et importabile onus imposuit, omnium ecclesiasticorum sollicitudinem. Anxiatur ergo undique in me spiritus meus, et cruciatus quos patior, non sufficio enarrare. Sed in his omnibus, unicum mihi consilium superest, Deum hominem, intemeratæ Virginis Filium exorare: qui velut in navi dormiens, fidelum precibus excitandus est, ut procellam componat naufragantis Ecclesiæ, et dominum meum, sicut sibi et nobis expedire prænovit, ab omni infirmitate mentis et corporis, clementer eripiat. Is, inquam, per quem *reges regnant, et principes dominantur* (Prov. viii), universali Ecclesiæ idoneum, et placitum sibi pastorem præficiat, et reges et principes nostros ab omni adversitate defendat; eosque faciat, ad honorem et gloriam nominis sui, gregem sibi servare commissum. Lectorem quoque et auditorem, supplicatione pia convenio, quatenus apud Filium Virginis, qui *via, veritas est, et vita*, (Joan. i. xiv) pro me, vano et misero, intercedant, ut errore, ignorantie tenebris, et vanitatis amore depulso, cognitionis suæ lumen infundat, faciatque me officiosum veritatis inquisitorem, amatorem pariter et cultorem.

JOANNIS SARESBERIENSIS DE SEPTEM SEPTENIS

Prologus epistolaris in libellum « De septem septenis, » editum a Joanne Saresberienſi.

De difficillimis scripturus tam excellenti quam sapienti viro, quibusdam fortasse præsumptuosus apparebo; sed tamen non præsumit, qui Pythagoram interpretare studuerit, qui Minervæ clavibus

obscura reserare didicerit, qui sapientem quæstionibus usque pulsaverit. Præsumpsit Accius scribendo Cæsari, cui noluit assurgere in collegium poetarum venienti. Propertius vero scripsit Augusto, quoniam et in ipso studiorum spes erat et ratio. In altero Musa mendicabat sine virtute: in

altero Musa mendicans triumphabat ex humilitate. Scientia tamen sine potentia pœna erat in utroque. Scientia vero sola in Accio inflabat: virtus cum scientia in Propertio mores et animum honestius componebat. Proinde vestre prœrogativæ dignitatis nostræ musa parvitas scribit, non ut Accius tenuis, non ut Propertius exilis, quorum ingenia consumpta sunt in septem rerum principiis. Quinque vero sunt, quæ vestri delectus firmitudini nos scribere compellunt, familiaritas sapientis, certitudo ambiguitatis, honestas muneris, meritum recipientis, potestas dantis. In potestate dantis discriminis restauratio, in merito recipientis amoris reformatio, in honestate muneris vera nobilitas ex animo, in familiaritate sapientis morum cum scientia consolidatio, in certitudine ambiguitatis scientiæ consummatio. Nunc ergo quoniam apud vos locus est in quo aurum conflatur, libellum idcirco delectui vestro dirigimus, qui *De septem septenis* intitultur. Qui etiam a vobis, tanquam aurum obryzum examinetur. In quibus omnibus vos nosse novimus, quia, si quid quæstionis vel nodosæ contentionis apud vos emerit, quid, secundum quid, ob quid et ad quid debeat vel possit. Vobis igitur honestum valde credimus et nobis perutile, si ignorantie obscuritas in lucem, ambiguitas in certitudinem, excessus multus in misericordie multitudinem, odium diuturnum in verum amorem vestro convertantur tempore, vestre disceptione peritiæ.

SECT. I. Prima septena de septem modis eruditionis.

Chaldaei et Græci sapientiam quærunt, Latini veritatem inquirunt; illi quærunt et inveniunt, quia mores cum scientia componunt; isti inquirunt et non inveniunt, quia disputationis potius cavillationi quam veritatis inquisitioni insistant. Cavillosa vero disputatio ingenium exercendo excitat, in qua si moram fecerit obtundit et fascinat: quod quidem in invio et non in via veritatis hebes et palpians errat; veritatis autem inquisitio cotis vice clarum ingenium et subtile reddit: in viam regiam mentem dirigit, mentis oculos ad ardua erigit. Et licet hisce oculis quandoque quædam aperiantur quæ latuerunt, adhuc tamen multa latent, quæ comprehendi non possunt, vel subtilitate, quia sensum effugiunt; vel obscuritate, quia nec studium nec ingenium admittunt; vel immensitate, quia rationem et intellectum excedunt. Hinc est igitur quod divina quædam sunt quæ in manifestationem veniunt et ad cognitionem se exponunt. Sed quoniam subtilia, difficilia et ardua sunt, tanquam inscrutabilia fere omnes prætermittunt. Hæc prima rerum principia, id est rerum causæ latentes et cognitiones dicuntur. De quibus præclara Chaldaeorum tantum scripta ad majorem veritatis evidentiam scrutantur. Alia vero quædam divina tam profunda, tam occulta, tam intima et omnino impetrabilia sunt, ut nulla ratione scrutari, nullo intellectu percipi, nulla sapientia investigari possint.

Unde Apostolus: *Quod notum Dei et manifestum est in illis (Rom. 1).* Cum dicit quod notum Dei est, id est noscibile de Deo, ostendit plane ex his quæ Dei sunt et in Deo aliquid esse manifestum, aliquid occultum. Sed quod manifestum est, per scientias posse contingi. Quod prorsus absconditum est, nulla ratione posse penetrari. Et hæc sunt secreta illa, quæ non licet homini loqui. Proinde, ut in Apostolo scribetur: *Sapientiam inter perfectos loquimur (1 Cor. xi).* Sapientia namque Pallas, id est nova dicitur, quia scandens ad eam minoratur. Minerva vel Athena, id est immortalis vocatur, quia verbo et opere eam sequens ad immortalitatem rapitur. Hæc igitur Tritonia, id est trina notio, nuncupatur, quia humano animo sapientia illustrato engimion, id esturrectionis liber aperitur, in quo ab humanis ad divina surgere septem septenis eruditur, et ad trinam, humanæ scilicet naturæ, angelicæ et divinæ, notionem ascendere perfectus instruitur. Septem sunt modi primæ septenæ, quibus humanus animus in perfectam eruditionem introducit. Primus modus est, omnium artium doctrinam velle, secundus est delectari quod velis, tertius instare ad id quod delectat, quartus concipere quod instat, quintus memorare quod concipit, sextus invenire aliquid simile, septimus ex his omnibus extorquere quod est utile.

SECT. II. Secunda septena de viis animæ.

Huic primæ septenæ secunda adjungitur, quæ septem liberalium artium septena dicitur, quæ etiam septem viæ animæ antonomasiæ appellantur, in quibus humanus animus libere eruditur, et a curis servilibus liberatur. Harum autem septem artium grammatica in eruditionem prima ponitur, quia per eam recte loqui instruimur per dialecticam rationabiliter, per rhetoricam ornate, per arithmetica vero docemur res propter multitudinem dividere, per musicam dissona consona reddere, per geometriam de inæqualibus æqualia facere, per astronomiam signa, tempora et temporalia distinguere, et de temporibus et temporalibus quædam futura prope posita præsignare.

Et notandum quod in his scientiis est dulcedo maxima utilitas in virtute per scientias acquisita; sex vero modis coloratus in utriusque mistura: primus modus est idioma, id est proprietas inventionis in sermonibus; secundus elegans compositio in conjunctis dictionibus; tertius in sensu et sententia schema, id est delectabilis ornatus; quartus lepor urbanus in pronuntiationibus, id est suavis pronuntiatio et faceta, sensui concinna et auditoribus jucunda; quintus apologus, qui est sermo causa dilectionis inductus, totus ethicus; sextus proverbium quod est constans sententiæ compendium ethicum et docile reddens ingenium. His igitur sex modis id est sex colorum formis, omnes Scripturæ quadam dulcedine colorantur, et mores per artes gradientium reformatur. Istæ septem disciplinæ, sapienter consideranti, septem sunt viæ animæ in viæ et

morum honestate : grammaticus namque viam A
 grammaticæ recte ingreditur, et per eam graditur,
 quando post rectam locutionem vitæ et morum se-
 quitur æquitatem. Quid enim prodest grammatico
 regulariter proferre et enormem vitæ gibbum
 ferre? Quid confert dialectico, propositionum pro-
 blemata scire et mores ambiguos et fallaces ha-
 bere? Ille ergo æquam dialecticæ viam sequitur, et
 tam opere quam sermone veraciter argumentatur,
 qui verum a falso, rectum a curvo dividendo ratio-
 cinatur. Quid prodest rhetorico, eloquentiæ pom-
 positate, verborum urbanitate gloriarī, et lingua
 mercenaria uti? Ille ergo in via recta rhetoricis
 vestigiis incedit, qui lingua censoria rotunda audi-
 tores persuadendo commonefacit, et de jure stricto
 in æquum revocando instruit. Sic igitur trivium B
 eloquentem reddit, et ad virtutes vias construit.
 Quid prodest per arithmeticam numerare, et digi-
 tos et calculos avaritiæ commodare? Recte ergo
 viam arithmeticæ, id est virtuosam numeri viam,
 ingreditur, qui per quinarium Moysis Pentateuchum
 et ejus mysterium aggreditur, per denarium Deca-
 logum complectitur, per binarium Vetus et Novum
 Testamentum fideliter amplectitur : qui per omnes
 numeros adjiciendo, muniendo, dividendo, multi-
 plicando, historiam, allegoriam, tropologiam, et
 anagogen fideliter complectitur. Quid confert uni-
 fico, per graves et acutos concentus disparem so-
 nam consonum reddere, et morum concordia ca-
 rere? Ille ergo unificalem viam arripit, qui vitam
 voci consonam reddit. Quid interest nostra, multi-
 modas figuras et areas, podismo, radio, lituo, et
 embado scire dividere, si nolumus cum fratre di-
 videre? Quid, si scimus per diametrum circulum,
 per circulum diametrum, per utrumque circuli ar-
 cam invenire, et animum nullo mensuræ modo re-
 gere? Is igitur geometricalem viam æquis mensuræ
 passibus incedit, qui in se sobrietatem, in alios mo-
 dum et mensuram usquequaque custodit. Quid
 refert doventis cœli situm et habitudines stellarum
 in astrolabio considerare, et sibi minime providere?
 quid, si scimus per horoscopum, per solis et lunæ
 coitum et oppositum aliquid prænoscere et eum qui
 hæc fecit nolumus cognoscere? Quid valet nomen
 solis admirari et potestatem Omnipotentis non ve-
 nerari? Ille ergo viam sideream arripere, incedere
 et permeare nititur, qui postpositis temporalibus,
 de virtute in virtutem rapitur, et virtutum gradi-
 bus ascendendo, Deum in Sion contemplatur. Sic
 igitur animus erudientis per has septem trivii et
 quadrivii vias eloquentiam et sapientiam adipisci-
 tur, et anima cujuslibet in iisdem viis et iisdem
 modis, quibus dictum est, sui reformationem et
 accessum ad Deum consequitur. Per has igitur
 animæ vias artificiosas percipiuntur universæ viæ
 Domini, scilicet misericordia et veritas. Ex mise-
 ricordia lex Domini, in qua ambulant beati immac-
 ulati. In lege vero via mandatorum, via testimo-
 niorum, via justificationum et via veritatis electiva,

de qua Dominus: *Ego sum via, veritas et vita* (Joan.
 xiv); via in exemplo, veritas in promisso, vita in
 premio, vel via ad se, veritas ex se, vita in se.

SECT. III. *Tertia septena de septem fenestris animæ.*

Tertia septena septem fenestrarum animæ in
 humano capite dicitur, per quas in præmissas
 septenas mens animi digreditur et regreditur; di-
 greditur, exteriora quæque per rationem discernens;
 regreditur, interius illa animæ denuntians. Quæ si
 mala fuerint, animum tristem, si bona, hilarem
 reddunt. Ex malis propriis sive alienis oritur pas-
 sio, ex alienis compassio; ex bonis propriis per-
 passio, ex alienis invidia detractio. Si enim animus
 adversis inclinatur ad mœstitiam, fit passio quæ
 lædit animum interius, alligens corpus exterius;
 si autem movetur animus ex prosperis ad lætiti-
 am, fit perpassio, id est quædam procul a passione com-
 motio. De septem vero fenestris animæ seu sensibus,
 qui vigent in capite, sciendum est, quanto vim
 suam potentius eorum exerit quisque, tanto majorem
 vim igneam intra se probatur continere : de
 prima cerebri parte vis animalis ignis in ministerio
 per sensus diversos diffunditur : ad oculos per visum,
 ad aures per auditum, ad nares per olfactum, ad os
 per gustum, ad omne corpus per tactum ministratur.
 Qui quidem sensus seu fenestræ quo cerebro
 viciniore, eo probantur potentiores : oculi prope
 cerebrum faciles, potentes ad contemplandum, in
 ietu, sic aera spatiosum transvolant ut ad cœli
 celsa sui visus acumen per fenestras transmittant.

Aures a cerebro oculis remotiores minus visu
 vim suam extendunt; nares prædictis minus, sed
 aliis longius sensum suum porrigunt; gustus extra
 os nunquam progreditur, intra tamen majori quam
 tactus subtilitate fertur, levia, aspera, calida, fri-
 gida, sicca, humida, dura, mollia, sicut tactus dis-
 cernit, sed in saporibus alios excedit. Tactus vero
 cæteris abstrusior nil nisi palpando percipit, et
 ideo physicus non animæ fenestram, sed nuntium
 cæcum dicit. Inter has septem animæ fenestras,
 principales fenestræ, oculi, os et aures dicuntur,
 ut in libro beati Hilarii legitur : Sicut animus in
 scriptura per visum ad litteras, per litteras ad
 verba, et inde ad intellectum pervenit : sic in ser-
 mone per auditum ad verba, inde ad intellectum,
 per quem animus rerum qualitates, id est naturas
 concipit. Sic igitur naturæ intellectus, intellectui
 sermo succumbit, quia nec rem intellectus, nec
 intellectum sermo plene percipit; minus enim lo-
 qui possumus quam intelligimus, minus intelligi-
 mus quam res se habeat pro ejus qualitatibus : et
 notandum quia ore et mente legimus, quo cognos-
 cimus quod Deus nobiscum loquitur, ore et mente
 oramus, qua credimus quia Deo reconciliamur. Hæc
 ergo fenestræ si diabolo claudantur, si Deo aperi-
 antur, anima in præscriptas vias sapienter egredi-
 tur, ne sæculi vanitatibus detineatur, quæ Dei
 sunt et de Deo circumspectus contemplatur, et sicin

multimodam sui cognitionem et reformationem digreditur. Hinc Dominus ad Moysen: *Attende, inquit, tibi et vide (Deut. xxvi)*. Hinc David: *Notum fac mihi, Domine, finem meum (Psalm. xxviii)*. Hinc Jeremias de anima infelice seipsam ignorante: *Sordes ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui (Thren. i)*. Idem sub specie felicitatis animæ cognoscentis se: *Ego vir videns paupertatem meam (Thren. iii)*. Hinc Gregorius de anima vagante: *Stultus in itinere amœna prata conspiciens obliviscitur quo tendit*. Hinc villicus in Evangeliiis: *Fodere non valeo, mendicare erubescio, etc. (Luc. xvi)*. Qui utique si foderet, non mendicus sed dives esset; fodere namque est conscientiam et cogitatus scrutari, linguam et actus sollicitè contemplari. Hæc igitur fossio humilis est confessio, salubris compunctio, et contra omnes inimici insidias perfecta fenestrarum munitio.

SECT. IV. Quarta septena de septem viribus animæ.

Quarta septena septem virium animæ sequitur, quæ ad exteriora quæque diriguntur, per quas rerum cognitio evidentius percipitur. Et licet animalis homo quæ spiritus sunt non percipiat, cognitis tamen animæ viribus in schola disciplinarum et viritutum exercitatis, majorem cognitionis ejus accessum habet. Septem sunt animæ vires in homine, animus, mens, imaginatio, opinio, ratio, intellectus et memoria. Animus est animæ virtus potestativa, naturæ operationibus amica. Mens est vis animi, sensuum officio se excitans, et quæ sentiendi passio vel actio cuique sensui subiecta sit deliberans. Hæc vis intellectus exordium primum concipit, et sic excessum suum ad rei cognitionem extendit; unde alibi: *Mens est vis animi, intellectum formans et intelligentiam constituens*. Imaginatio est vis animæ qua percipimus figuram et colorem rei absentis et visæ, quæ ex sensibus oritur, et ex visu præcipue. Sensus quæ sunt deprehendit; imaginatio vero quæ sunt et quæ non sunt percipit. Necessaria est imaginatio homini, ne rem tradat oblivioni. Opinio vero quandoque ex sensu, quandoque ex imaginatione oritur. Cum enim anima visus instrumento vel imaginatione utatur, et putet rem et aliud, et aliter, et alio modo esse quam sit, hæc opinio falsa dicitur; si fluctuat et nescit, an sit ita necne, verum tamen explorans, vera opinio dicitur. Ideo sic describitur: *Opinio est vel de rebus falsum animæ iudicium vel verum, fluctuans et incertum*. Ratio ex vera opinione nascitur hocce modo: cum verum incertum fluctuat, et postea discussionibus confirmatur, fit ratio; et est ratio discretus animi inteitus, quod verum est, et certum a falso et incerto discernens. Intellectus vero ex ratione oritur hoc modo: ratio namque formas materiæ admistas comprehendit, et ideo rerum veritatem non percipit, sed discernit et inquirit; et cum longo rationis labore et magna industria formarum veritas inquiritur, inde intelligentia nascitur, quæ formam a materia abstrahit, et sine omni partium compositione intel-

A ligit. Ideo . . . sic eam describit: *Intelligentia solius Dei est, et alia præter hoc*. Intellectus est mentis vis, opinione excitata, incorporea circa corpora comprehendens; intelligentia, ab intellectu procedens, est verum et certum de incorporeis iudicium. Memoria sequitur, quæ ex imaginatione, studio et usu nascitur. Imaginatio rerum oblivionem fugat et memoriam reparat; studium per ingenii exercitium memoriam excitat; usus omnia et nova et vetera firmiter memorat. Et est memoria vis animæ, qua prius cognita firmiter retinet. Sic igitur istis virtualibus, septem actionibus ad animæ notitiam cum intelligentia ascendere possumus. Istæ namque vires ita coeunt in substantiam quod una sunt anima. Ad hæc autem evidentius ostendendum, dicit Mercurius Hermes: *Sapientia dicitur mater psyches, Endelicheia quasi endon elicheia, id est æternitatis filia, scilicet sapientia creavit psychen, id est animam, dans ei a se, non de se, rationem, intelligentiam et immortalitatem; unde anima ab officio animandi, id est vivificandi, dicitur; et sic scilicet multimodæ ejus vires, modus ejus comprehendendi multiplex; unde Plato de compositione animæ tractans, dicit eam constare ex eodem et diverso; ex individua et dividua substantia. Et dicit scilicet, ex eodem, referens ad illud modum comprehendendi, quo communiter uniendo comprehendit multa; ex diverso, retulit ad modum comprehendendi singularia; ex individua substantia, ad modum comprehendendi rem formaliter et immutabiliter; ex dividua, ad modum comprehendendi, modo compositi rem materialiter et mutabiliter. Ex tali ejus compositione Dorotheus eam sic describit: *Anima, est quoddam virtuale totum, ex illis comprehendendi virtutibus compositum*. Hinc Plato in Phædone: *Anima etsi incorporea sit, ad similitudinem tamen corporis quodam modo effigiata est*. Caput ejus immortalitas; oculi, ratio et intelligentia. Ratio est vis innata animo, unionem et differentiam in rebus comprehendens, discretio vero usu et experientia rerum temporalium comparata, cautela; unde discretio diversorum *creasis* dicitur. In libro vero Electionis invenitur scriptum de modo actionum ejus sensualium. Anima quandoque per seipsam, quandoque corporeo instrumento res comprehendit; conformatur enim se suis adeo instrumentis, ut, quale fuerit instrumentum, res ipsas modo consimili comprehendat, ut si vitro interposito litteras inspexeris; cujusunque coloris sit vitrum, litteras tibi videre videaris. Anima namque immista est spiritui tenuissimo per arterias diffuso, ita scilicet ut spiritus ille sit vehiculum animæ, et illius spiritus vehiculum sit sanguis. Dirigitur arteria quædam illo spiritu plena, ad oculos divisa. Ille spiritus corporeus instrumentum est animæ, per quod videndi sensum exercet; cum autem aliquod obstaculum invenit, repercutitur, ideo ad perpendendum quod obstat anima excitatur. Similiter spiritus ille per duas arterias ad aures*

directas diffusus, animæ est instrumentum audiendi, voce repercutitur, ideoque anima ad discernendum sonum excitatur. Sic spiritus per arterias ad nares diffusus, instrumentum est odorandi, et sicut auditus fit in aere tenuissimo, sic odoratus in aere spisso et ex se fumoso, ideo ex fumositatis spiritus tardatur, et anima ad illius fumositatis odorem comprehendendum excitatur. Sic utitur anima spiritu diffuso per arterias directas ad palatum, quod est spongiosum. Cum autem humor palatum subintrat, spiritus tardatur, et anima ad gustandum excitatur. Spiritu quoque per medullas diffuso utitur anima pro instrumento; cum enim solidum aliquid corpori obstat, spiritus tardatur, et anima ad tangendum excitatur. Utitur itaque anima circa oculos vi ignea; circa aures aerea, sed pura; circa nares aerea, sed spissa et fumosa; circa palatum vi aquea, circa medullas terrea, secundum ordinem quatuor elementorum, et cum altior et subtilior sit spiritus, qui ad oculos dirigitur, ideo velocior et acutior est vis visus quam auditus; unde fit ut coruscationes prius videamus quam tonitrua audiamus, cum tamen simul fiant. Quæritur, cum subtilior sit spiritus qui ad oculos quam qui ad aures dirigitur, quare visus nil nisi grossum et terreum comprehendat, auditus vocem ex aere tenuissimo constantem sentiat. Dicimus quod hoc facit radorum directio per oculos, qui adeo subtilis est et acutus quod aer ei cedat, nec aliquid ei obstat nisi quod grossum sit, quod ei terminum statuatur: aures vero et cæteri sensus non sentiunt, nisi de proximo obstaculum inveniant. HERMES MERCURIUS: Est autem in prima parte capitis, in cellula quæ dicitur phantastica, spiritus quidam subtilior et agilior spiritu per arterias diffuso. Cum autem anima illo spiritu utatur pro instrumento: re absente formam comprehendit in materia. Hæc vis animæ imaginatio dicitur. Differt a sensu, quia sensus re præsentem formam comprehendit in materia. Imaginatio vero re absente, et ita confuse, quia non discrete. In hac eadem cellula quoque spiritus ille fit tenuior et subtilior, et cum eo anima utatur, formas materiæ admistas comprehendit, nec tamen rerum veritatem percipit, sed discernit et inquirat. Materia namque confundit, ne formarum veritas circa eam comprehendere possit. Hæc vis animæ ratio dicitur, et tunc cellula illa rationalis.

In media vero parte capitis, in cellula quæ dicitur intellectualis anima, cum simplex tum immutabilis, ad suam quoque immutabilitatem se recipit, et rerum formas extra materiam in sua immutabilitate considerat. Hæc vis animæ disciplina vocatur, quia per disciplinam et doctrinam ad hanc formarum considerationem venit. In eadem vero cellula, qua anima formas rerum in sua simplicitate considerat, se ipsa utens pro instrumento, ita scilicet ut formam circuli non solum a materia abstrahat, verum etiam et sine omni partium com-

A positione intelligat. Hæc vis intelligentia dicitur quæ solius Dei est, et præter hoc. Differt autem a disciplina, quia hæc immutabiliter rerum formas ut ex partibus compositas considerat; intelligentia vero sine omni partium compositione comprehendit.

SECT. V. *Quinta septena de septem virtutibus quibus anima innitur.*

Quinta septena graduum septem virtutum prædictis adjungitur, quibus anima innixa, vicinior divina speculatur. Septem sunt virtutes quas pariunt septem dona Spiritus sancti. Hæc autem dona sunt primi motus in corde, quasi quedam virtutum semina super terram cordis nostri jactata; virtutes vero quasi segetes ex ipsis consurgunt: quæ quidam boni effectus donorum sunt; unde Joannes in B Apocalypsi: *Vidi septem spiritus discurrentes ante thronum Domini (Apoc. v).* Spiritus dicuntur, id est aspirationes quæ præcedunt virtutes, et sunt dona tamen et non merita; virtutes vero sunt et dona et merita. In illis vero operatur Deus sine nobis, in istis operatur nobiscum. Sunt igitur septem virtutes quasi septiformis gratiæ gradus, quibus anima ascendendo contemplatur divinius. Primus gradus est humilitas ex timore Domini qui est initium sapientiæ, oriensque superbiam deprimit; secundus gradus, mansuetudo, ex spiritu pietatis nascitur, invidiam comprimens; tertius gradus, patientia, ex spiritu scientiæ gignitur, iram vincens; quartus gradus, instantia boni operis seu perseverantia ex spiritu fortitudinis, acediam suffocans; quintus gradus, largitas sive misericordia, ex spiritu consilii, avaritiam deprimens; sextus gradus, parcimonia sive abstinencia, ex spiritu intelligentiæ, gastrimargiam vincens; septimus gradus, cordis munditia ex spiritu sapientiæ, philargyriam perimens. Et notandum quod virtutum alie sunt naturales, alie meritorie; quæ majoris meriti sunt quam naturales, quia naturalis virtus potest in homine cum vitio naturæ cohabitare, ut potentia cum carnis fragilitate, pudicitia cum cupiditate. Quia ergo patiens vel castus vitio naturæ peccat, penitendo et orando cum Paulo dicat: *Jam non ego operor illud; sed quod in me habitat (Rom. xvii).* Per has igitur septem virtutes meritorias, septem animæ vires reformatur. Per ipsas, et tanquam per septiformis gratiæ gradus ascendendo suspenduntur. Et ita anima septiformis gratiæ Spiritu duce, Deum vicinior contemplatur. Itaque, ut a beato Gregorio percipitur, sic anima gradatim ascendendo reformatur, sic contemplando ad ineffabilem divinæ cognitionis accessum usque conducitur. In primo, scilicet humilitatis gradu spiritus timoris Domini animum premit, ne de præsumptibus superbiat, sed illum de sperandorum ferculis æternorum confortat; in secundo, scilicet mansuetudinis gradu, spiritus pietatis mentis intima occupat, ut ipsam operibus misericordiæ repleat; in tertio, scilicet patientiæ gradu, spiritus scientiæ imaginationem reformat, ut mentem consolidet; in quarto, id est perseverantiæ boni operis gradu, spi-

ritus fortitudinis, dum adversitatem ab animo pro-
pellit, menti ex opinione fluctuanti rationis confi-
dentiam apponit; in quinto, scilicet largitatis gradu,
spiritus consilii, dum rationem, præcipitem esse
prohibet, animum et mentem solatii firmitudine re-
plet; in sexto, id est parcimonie gradu, spiritus
intellectus mentis intellectum reficiendo penetrat,
et penetrando tenebras ejus illustrat; in septimo,
scilicet cordis munditie gradu, spiritus sapientie
memoriam in bonis commemorandis reformat, et ad
æternæ veritatis contemplationem et delectationem
consolidat. Sic igitur anima, si septem virtutum
gradibus ascendendo innitatur, in septem viribus
suis per seipsam gratiam reformatur.

SECT. VI. *Sexta septena de septem generibus contempla-
tionis.*

Sexta septena de septem generibus contempla-
tionis sequitur, in quibus anima requiescens jucun-
dus immoratur. Septem sunt contemplationis ge-
nera, meditatio, soliloquium, circumspectio, ascen-
sio, revelatio, emissio, inspiratio. Meditatio est in
consilio frequens cogitatio, quæ causam et originem,
modum et utilitatem uniuscujusque rei prudenter
investigat. Meditatio principium sumit a lectionis
scrutatione; nullis stringitur regulis vel præceptis
lectionis; delectatur enim quodam aperto spatio
decurrere, ubi liberam affligat rationem veritatis
contemplandæ, et nunc has nunc illas rerum causas
perstringere, nunc autem profunda quæque pene-
trare, nihil anceps, nihil obscurum relinquere.
Principium ergo doctrinæ in lectione, consummatio
in lectionis scrutatione, contemplatio in scruta-
tionis meditatione. Trimodum vero meditationis est
genus, unum constat in speculatione morum, aliud
in scrutatione mandatorum, tertium in investigatione
divinorum operum, et ita fit contemplationis exor-
dium. Cum enim animus a Scripturarum meditatione
in orationem, ab oratione in lectionem digreditur,
miseriam præsentium, pœnam damnatorum et
præmia justorum vere contemplatur. Deinde præ-
riorum amore tractus et pœnarum timore tactus,
descendit ad suorum memoriam delictorum. Qui
dum culpam propriam cognoscit, alienæ ignoscit,
et ideo post memoriam delictorum descendit ad
compassionem proximorum. In meditatione Scrip-
turarum sæpius laboramus, timentes ne præmium
justorum amittamus; in memoria delictorum ge-
minus, ne cum damnatis simus, in compassione
proximorum, ut bonum opus diligamus. Sic igitur
cum tota mentis tranquillitate meditando oramus
vel legimus, in contemplatione quiescimus.

Soliloquium sequitur, quod est alicujus ad se et
de se solum eloquium, ipsius hominis generans
contemptum. Soliloquium dicitur, quia vir se solum
alloquitur, id est cum homo interior ab exteriori
non turbetur, sed cordis secreta rimatur, mentem
et conscientiam ob sui contemptum considerat et
speculat. Soliloquium vero tribus fit modis, ex
gratia inspirante, ex meditatione, ex oratione. Ex

A gratia oritur in compunctionem, ex meditatione
excitatur in devotionem, ex oratione formatur in
bonam voluntatem. Compunctio in fletum misera-
bilem erumpit, devotio mentem ad cœlestia erigit,
bona voluntas ad opus celeriter tendit; fletus vero
miserabilis misericordem Dominum expetit. Mens
erecta cordis ima præcurrit, bonæ voluntatis opus
ipsius hominis contemptum ostendit. De fletu vero
miserabili Propheta dicit: *Exaudivit Dominus vo-
cem fletus mei.* (Psal. vi.) Hic fletus, id est lacry-
marum pro peccatis emissio, non nobis, sed vocem
habent Deo. Et hic fletus est utilis et pius; pius
vero fletus et inutilis fit pro morte parentum, nec
pius nec utilis, pro amissione temporalium bonorum.
De mente autem erecta, quæ conscientie ima dis-
quiri, sapientia in tripode Apollinis sic describit:

*Verbum de cælo descendit; notis elytos, (gnothi
seauton.)*

id est nosce te ipsum. Tripos Apollinis: triplex
sapientie intellectus, historialis, mysticus et mor-
alis. Per historiale homo exterior interiori con-
descendit; per mysticum homo interior secreta
cordis, id est mentem et conscientiam scrutatur et
discutit; per morale, unde sit, quid, et ad quid,
agnoscit; unde sit, ex materia figuli, id est ex limo
terræ; quid sit, vas scilicet fictile, sed timendum
ne fiat vas contumelie; ad quid, ut revertatur in
pulverem terræ. Hinc Job se in pulvere sedere et
dormire dicit (Job xlii). In pulvere sedet et dor-
mit qui in mutabilitate levitate sopitus, nisi magno
labore surgere nequit. Hinc David manē floreat
(Psal. lxxix), et tunc manē, id est, in pueritia et in
juventute floreat, sed in vespere, id est in morte de-
cidit, indurat in cadavere, arescit in pulvere, quia
post hominem cadaver, post cadaver vermis, post
vermem efficitur cinis. Sic igitur sapientia in tripode
hominis conditionem, mutabilitatem innoscit, et
sui contemptum evidenter exprimit.

Tertia species contemplationis. Circumspectio
nomen est æquivocatum ad duo. Circumspectio
namque, species prudentiæ, dicitur provida geren-
dorum vel sermonum cautela. Cum vero circums-
pectio a contemplatione specificatur, animi explo-
ratio dicitur, qua animus intellectu, consilio et de-
lectu inter mundana contemplatur. Animus namque
intellectu per mundana discurrit; consilio de mun-
danis deliberat et inquiri, delectu inter ipsa dis-
cernit et eligit. Discursus vero animi mundana con-
cipit mutabilia, caduca et transitoria. Inquisitio
animi deliberans, mundana percipit esse tam bona
quam mala, licet transitoria et tam bonorum quam
malorum contraria. Electiva consilii discretio a ma-
lis dividit bona, inter bona, eligit potiora, inter
adversa, si vitari nequeunt, minus nociva, unde
Terentius (Ad. IV, 7, 21):

*Ita vita est hominum quasi cum ludas tesseriis;
Si illud, quod maxime opus est jactu, non cadit,
Illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas.*

His igitur tribus viribus animus utatur, ut circum-

spectus inter mundana speculetur, ne bonorum A
multitudine temporalium confundatur, ne eorum
varietate seducatur, ne multimoda malorum ad-
versitate depressus decipiat; in qua patientia
patienter tolerantibus coronam aeternam operatur.

Quarta species. Ascensio est ad immortalia in
excelsis animi digressio; unde Propheta: *Beatus*
vir, cujus est auxilium abs te ascensiones in corde
suo disposuit (Psal. LXXXIII). Tres sunt ascensiones
in corde suo dispositae. Tres sunt ascensiones Chri-
sti: tres quoque nostri, prius enim Christus ascen-
dit in montem, deinde in crucem, tandem ad Pa-
trem. In monte docuit discipulos; in cruce redemit
captivos; in caelo glorificavit electos. In monte do-
ctrinam protulit humilitatis; in cruce formam ex-
pressit charitatis; in caelo coronam prae-buit felicitatis.
In primo prae-buit lumen scientiae; in secundo culmen
justitiae; in tertio numen gloriae. Tres sunt nostri ascen-
siones, prima in actu, secunda in affectu, tertia in intel-
lectu. Ascensio vero actualiter triplex: prima in con-
fessione culparum, secunda in largitione elemosyna-
rum, tertia in contemptu divitiarum; prima in ope-
ribus poenitentiae, secunda in operibus misericordiae,
tertia in operibus consummatae justitiae; prima me-
retur veniam, secunda gratiam, tertia gloriam.
Ascensio affectualis triplex; prima est ad perfectam
humilitatem, secunda ad consummatam claritatem,
tertia ad contemplationis puritatem. Ascensio vero
intellectualis illuminat et imperat, actus illumi-
natur et obtemperat, affectus illuminat, et illu-
minatur, et intellectui obtemperat et actui im-
perat.

Quinta species. Revelatio est oculorum per sub-
jectam creaturam divina eruditio. Haec quadrifaria
est. Prima Petro facta est linteo: *Occide, inquit,*
macta et manduca; quod Deus mundavit, tu ne com-
mune dixeris (Act. x). Secunda facta est Dionysio
in carcere posito: *Accipe, inquit Christus, hoc chare,*
quod mox tibi complebo: una cum Patre meo. Tertia
Heraclaeo, cui ostendit Christus crucem in caelo,
nocte dicens: *In hoc vince.* Quarta facta est, ut Gre-
gorius refert, cuidam presbytero, cui in sacramento
altaris revelata est veritas Dominici corporis et
sanguinis. Primus revelationis modus factus est
ad eruditionem, secundus ad consolationem, D
tertius ad devotionem, quartus ad gratiarum actio-
nem.

Sexta species. Emissio est ad sui commodum,
divinitus erudita mentis illustratio. Septem sunt
emissiones quasi septem arbores, de quibus in libro
Sapientiae legitur: *Quasi cedrus exaltata sum in Li-*
bano, et quasi cypressus in monte Sion. Quasi palma
exaltata sum in Cades, et quasi plantatio rosae in
Jericho; quasi oliva spirans in campis et quasi pla-
tanus juxta aquam in plateis (Eccli. xxiv). Prima
est fructus poenitentiae, secunda opus misericordiae,
tertia amor justitiae, quarta rigor mortificationis,
quinta dulcedo contemplationis, sexta gaudium fu-
turae felicitatis, septima arbor vitae iis, qui appre-

henderint eam; et qui tenuerint eam, beatus. Septem
sunt arbores et septem locorum varietates. In valle
namque sunt poenitentes, in plano misericordes,
in civitate disciplinam exercentes, in monte cru-
cem Christi bajulantes, mundo crucifixi in specula
contemplativi; in Libano perfecti candorem inno-
centiae adepti, et ad tertium caelum rapti. Haec sunt
septem mulieres in Isaia, quae apprehendent virum
unum in die illa: prima parit lacrymas et gemitus,
secunda venialium reatum saluberrimos cruciatus,
tertia compassionis suavissimos affectus, quarta
mundi, carnis et peccati odia, quinta virtutum et
regni caelorum desideria, de sexta oritur ineffabilis
actionis gratia, de septima arcanorum caelestium
intelligentia, mentisque mundissimae incomparabilis
B gloria.

Septima species contemplationis. In extimo vero
loco praecelsa contemplationis species suspenditur
inspiratio, quae est afficiens salubriter animum, de
supernis infusio. Haec est autem quadrifaria: sit
enim vel metu servitii, vel spe praemii, aut amore
filii, aut affectu conjugii; prima fugitivum reducit
servum, secunda in vinea laborantem angit merce-
narium, tertia filium castigat et erudit, quarta spon-
sam sponso copulat, et lectulo inserit. Inspiratio
quoque sit aeterni timore supplicii, dolore praesentis
exsilii, affectu fraternae compassionis, instinctu su-
pernae devotionis. *Hi sunt quatuor venti caeli (Za-*
char. vi) a quibus congregantur electi Dei. Primus
occidentalis, de occasu vicinorum educit poeniten-
tes; secundus aquilonalis de frigore malitiae mem-
bra mortificantis; tertius australis, a calore justitiae
C spiritu ferventes; quartus orientalis, amantes pu-
ritate tanquam ab orientali claritate lumen sapien-
tiae per speculum contemplantes. In hac igitur con-
templatione cognitio Dei quinque modis constat;
ex creatura mundi, ex ratione vel natura animi,
ex cognitione divini eloquii, ex radio contempla-
tionis, ex gaudio felicissimae visionis. De primo le-
gitur in Apostolo: *Invisibilia ipsius a creatura*
mundi per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur;
sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas (Rom. i).
In secundo plane docet ratio, ab uno cuncta descen-
disse principio. De tertio, id est ex cognitione di-
vini eloquii, noscuntur invisibilia Dei; unde in
Ezechiele (*Ezech. i*): *Spiritus vitae in rotis;* et Domi-
nus in Evangelio: *Verba quae ego loquor vobis, spi-*
ritus et vita sunt (Joan. vi). Tria sunt Dei invisibi-
lia: potentia, sapientia, bonitas. Haec praecipue di-
vina pagina docet, commendat, suadet, quaeri, am-
plexi, diligi. De quarto, id est ex radio contem-
plationis noscuntur invisibilia divinae speculationis;
unde Apostolus: *Videmus nunc per speculum in*
aenigmate, tunc autem facie ad faciem (I Cor. xiii).
Hinc Manue in libro Judicum ad uxorem dixisse
fertur: *Moriemur, quia vidimus Deum (Jud. xiii).*
Hinc Isaia: *Vidi Dominum sedentem super solium*
elatum et exaltatum (Isa. vi). Hujus vero contem-
plationis tria sunt genera, a tribus designata theo-

logis per tria vocabula; ab Isaia per solum (*Isa. vi*). A
ut dictum est, ab Elia per sibilum; sic: *Ecce spiri-*
• *tus Domini subvertens montes et conterens petras*
transibat; non in spiritu Dominus; et post spiritum
commotio, non in commotione Dominus: et post com-
motionem ignis, non in igne Dominus, et post ignem
sibilus auræ tenuis (III Reg. xix); ibi Dominus. Ab
Ezerhielem per palmum, ita: Ecce vir, et in manu
ejus calamus sex cubitorum, et palmi (Ezech. xl). Tria
vero sunt solia: Primum est imum, quando mens
extollitur ad invisibilia mundi; secundum elevatum,
quando elevatur ad invisibilia sui; tertium excel-
sum, quando sublimatur ad invisibilia Dei; hinc
ad sibilum ascenditur, qui divinæ gratiæ suavis
dicitur. De hoc sibilo Gregorius: *Sibilus catulos*
instigat, equos mitigat. Et Dominus per Isaiam de
cita peccatoris conversione, et de virtute in virtu-
tem ascensione: Levabit Dominus signum in nati-
onibus procul, et sibilabit ad eas de finibus terræ;
et ecce festinus velociter veniet (Isa. xl). Per sex cubi-
tos vero activa vita exprimitur, quia sexto die
opera Dei perficiuntur. Palmus vero, qui super sex
cubitos esse dicitur, jam de septimo est [dicendum]
in quo contemplationis requies intelligitur. In pal-
mo contemplatio, in manu operatio, in digitis dis-
cretio figuratur, et sicut in palmo manus et digiti
extenduntur, sic in contemplatione bona operatio
et sancta discretio protenduntur et reguntur. Quintus
modus divinæ cognitionis vocatur gaudium felici-
sissimæ visionis. Hac perpauci in præsentī [vita]
felices fruantur, in qua nimia divini gustus dulcedi-
ne rapti, Deum tantum contemplantur. Differt
autem hic modus divinæ cognitionis: et quartus, in
illo enim animus radio contemplationis illuminatur,
ut in mundum et in seipsum cognitionis excur-
sum faciat, et sic ad invisibilia majoris notionis
recursus fiat, in hoc vero animus splendore lucis
æternæ totus illustratus, perfecte peccatum odit,
mundum postponit, seipsum abjicit, et totus solus
nodus et propius in Dominum tendit, totus, uni Deo
se totum vivens; solus, a materia non a forma;
propius, a circumscriptione omnimoda. Hujus au-
tem supremæ contemplationis tria sunt genera, a
tribus per tria designata. A Job per suspendium, ita:
Elegit suspendium anima mea et mortem ossa mea
(Job. vii); a Joanne per silentium, sic: Factum est
silentium in cælo (Apoc. viii); a Salomone per som-
num, ut in Canticis sponsa. Ego dormio et cor
meum vigilat (Cant. v). Primum genus est puritatis,
secundum charitatis, tertium felicitatis. In primo
primus gradus est, ut anima se ad se colligat; in
secundo secundus, ut collecta qualis sit videat; in
tertio tertius, ut super se ipsam ad invisibilia con-
surgat, se huic contemplationi puræ puram sub-
jiciat et ita purificata et illuminata in Deum tota
intendat. Distat autem inter revelationem, et
emissionem, et inspirationem: prima fit cum ma-
teria et forma, secunda sine materia cum forma,
tertia sine materia et forma; prima est realis, se-

cunda spiritualis, tertia intellectualis, vel prima
est sensibilis, secunda intelligibilis, tertia intel-
lectibilis, vel prima mundana, secunda humana, ter-
tia divina. Hæc, magistrum nostrum sequentes,
pro viribus succincte diximus, reliqua vero cel-
sius et expolitius vestræ celsitudini committi-
mus.

SECT. VII. *Septima septena de septem rerum princi-*
piis.

Ultima septena, id est septima, in fine collocatur,
quæ de septem rerum principiis intitulatur. Ut
autem de septem rerum principiis, id est de laten-
tibus rerum causis aliquam cognitionem percipia-
mus pauca convenienter prælibanda sunt prius, ut
ait Hermes Mercurius triplex: Primarii sapientes
genus hujusmodi ignorantia tenebris obæcaturum
videntes, et tam in anima quam in corpore lan-
guidum et infirmum perspicientes; ad utriusque
reparationem duas principales scientias, theolo-
giam scilicet ad salutem animæ, physicam vero ad
sanitatem corporis, primum excogitaverunt. Ut
autem istæ convenientius et facilius addisceren-
tur, septem liberales artes, quas postmodum in-
venerunt, ad introductionem illarum præmise-
runt. Has igitur novem scientias ideo invene-
runt et scripserunt, ut rerum cognitionem ha-
berent, et causas earum et originem perciperent.

Et quamvis multi scientias illas legant, rerum
tamen causas et principia ignorant, propter quas
scientiæ illæ inventæ erant. Est autem causa,
secundum Mercurium, quod est inter prima prin-
cipium substantiæ non necessitatis ratione suum
præcedens effectum. Hæc descriptio convenit omni
causæ primordiali, id est omni principio. Et dicitur
causa a *causon*, quod est *incendens*, eo quod suum
effectum incendat; ut in aliquam substantiam
transeat. Secundum diversos auctores, septem sunt
rerum principia quæ dicuntur causæ primordiales;
secundum theologos unum est principium, Deus
creator omnium; secundum physicos, tria sunt
principia; materia, forma, et spiritus creatus, id
est natura; secundum Mercurium quatuor: lex
astrorum, natura, mundus, et mundi machina. De
primo principio dicit Clemens papa: *Cum ad consi-*
derandum quid Deus sit acie mentis intendimus;
discedat a corde, quis, quid, ubi, nec semper nec
ubique essentia est. De eodem Heraclitus physicus:
Deus est essentia mariti jure materiæ copulata, cu-
jus semen est natura. Et B..... Deus est forma sine
materia. Dorotheus astronomus: Omnia ab æterno
in Deo connexa unum sunt; actu vero plura; inter
se diversa sunt, quia pluralitas eorum, quæ commu-
nia sunt, ab unitate illa quæ Deus est descendit.
Augustinus vero in libro *De quinque hæresibus*
dicit, quod Hermes Mercurius scribit librum qui
Logostelios vocatur. Magnum nomen libri, quia
de magno scriptus est. Dominus, inquit, et factor
omnium deorum, secundum fecit dominum; hunc

fecit primum et solum et unum; bonus ei visus est, et plenissimus omnium bonorum. Huic concordat Joannes evangelista dicens (cap. 1) : *De plenitudine ejus nos omnes accepimus. Idem in eodem in libro alibi : Filius Benedicti atque bonæ voluntatis, quem dilexit tanquam unigenitum suum cujus nomen humano ore non potest enarrari.* Augustinus : *A te non potest narrari; qui non homo, sed Deus ab hominibus æstimari.* Ubi Hermes dicit unigenitum, convincit hæreticum, qui dicit : *Si Deus delectatus est Filio, indignus conjugio; si horruit conjugium, solus est sine Filio.* Quæramus ergo lapidem, quo lapis percutiatur; percussus quassetur, quassatus comminuetur. Increpat et eum Sibylla dicens : *Cognosce Dominum Dei Filium esse, ipsum et non alium, non Martem, non Jovem, non Mercurium, sed quem confitetur Mercurius, et quem dæmones credunt et contremiscunt et dicunt : « Novimus quod sis Filius Dei : cur venisti ante tempus torquere nos (Matth. viii). »* Augustinus : *Quid, Christiane, miraris quando talium testimonium de Patre et Filio audis? Parmenides quoque dicit : Deus est cui esse quidlibet quod est esse omne id quod est. Item idem : Deus est unitas : ab unitate gignitur unitatis æqualitas. Connexio vero ab unitate et unitatis æqualitate procedit.* Hinc igitur Augustinus : *Omni recte intuenti perspicuum est, quare a sanctæ Scripturæ doctoribus Patri assignatur unitas, Filio æqualitas, Spiritui sancto connexio; et licet ab unitate gignatur æqualitas, ab utraque connexio procedat : unum tamen et idem sunt.* Hæc est illa trium unitas : quam solam adorandam esse docuit Pythagoras. De qua Marcianus dicit, quod cum eam adorare vellet philosophia, evomit circulos et sphaeras. Opinor ideo cum qui illam veram unitatem considerare desiderat, mathematica consideratione prætermisssa, necesse est ad intelligentiæ simplicitatem animus sese erigat. Ab hac ergo summa et æterna trinitate descendit quædam perpetuorum trinitas. Ab unitate namque descendit materia, ab unitatis æqualitate forma, a connexione utriusque spiritus creatus, id est natura. Hæc sunt tria principia, a primo principio descendencia. Unde magister meus dicit, primum principium æternitas, quæ quia immutabilis est, dicitur necessitas; secundum principium : materia quæ quia apta est recipere omnes formas, dicitur possibilitas; tertium principium forma, quæ quia materiam in alicujus statum terminat, dicitur finalitas; quartum principium spiritus creatus, qui, quia motus est rerum universalis, dicitur actualitas. Secundum Platonem vero necessitas cui resisti non potest, imperat. Materia, quia ad modum ceræ flexibilis cedit, necessitate obtemperat, ut formas recipiat. Spiritus vero creatus, id est motus universalis et naturalis formam per se invisibilem materiæ ex se invisibili compaginat, ut ex eis compositum in aliquam substantiam actualem et invisibilem transeat. Hic autem spiritus motus est naturalis et universalis : quatuor

elementa quasi hyle, id est materiæ ligamenta continens, diffusus in firmamento per astra; in sub-lunari mundo per ignem, per aera, per aquam, per terram et per cætera omnia quæ in mundo naturaliter moventur. Hic igitur motus a Mercurio natura dicitur, a Platone anima mundi, a quibusdam fatum, a theologis divina dispositio appellatur. Aristoteles quoque dicit quod materia dicitur possibilitas et carentia; carentia ideo quia in se informis, ex se caret formis; possibilitas, id est apta recipere formas. Ex possibilitate generatio; ex carentia corruptio; ex possibilitate vita, ex carentia interitus. Quintum vero rerum principium Mercurius Hermes sic describit : *Lex astrorum est æqua et perpetua motuum eorum dispositio, quæ mundi machinam efficit et moderatur, per quam mundus et mundana nulla coactione, sed benigna amicitie pace reguntur.* Et cum lex astrorum duplicem habeat significationem, secundum alteram, motus omnia movens dicitur, secundum alteram sine motu motus omnia movens scribitur : Ille motus a theologis divina dispositio appellatur, qui summa pace universa, summa tranquillitate singula, summa quiete qualitiva moderatur. Idem quoque naturam quartum [describit] scilicet rerum principium sic : *Natura est vigor quidam universalis et spiritualis, ex causa et ratione nascens, primum cælo innascens, in universis et singulis quadripartitus, qualificatus et quantificatus, differentes qualitates successive diffundens.* Item idem sic mundum, sextum rerum principium : *Mundus est naturæ motus orbicularis, concurs, universalis, temporarius, localis, exterius nihil relinquens; interius centrata quiete proportionaliter consistens, repugnantes rerum qualitates sunzugis constringens.* Septimum itemque principium sic : *Machina mundi est concurs et moderatus motuum contrariorum motus, qui mundum et mundana paragonizat, id est mulcet, vivifico calore, temperat qualitate, format quantitate.* Sic igitur rerum universalitas, id est omnia, sunt in æternitate, id est in Deo immutabiliter, omnia in materia, apte et possibiliter; omnia in forma, incorporaliter et visibiliter; incorporaliter in se, visibiliter adjuncta materiæ; omnia in spiritu creato, naturaliter et actualiter; omnia in lege astrorum, ordinabiliter; omnia in mundo motabiliter; omnia in machina mundi proportionaliter, id est dissimiliter, et concorditer. Hæc sunt igitur illa septem rerum principia, ad quorum inquisitionem multorum philosophorum ingenia sunt consumpta. ad quorum subtilitatem Peripateticorum exorbitaverunt studia, pro quorum immensitate omnes rapiuntur in abyso multa. Propter hæc, inventa est omnis ars et omnis disciplina. Ad quorum notionem intellectus solus, nudus et purus, præscriptis sex septenis excitatus, ascendere potest divinius : solus a materia, nudus a forma, purus ab omni macula. Ad hæc resupinant materialiter, respiciunt formaliter, tendunt

spiritualiter omnia præcipue, tum ad primum principium quod est causa causalissima omnium. Hæc in theologia divina natura vocatur quæ infinita in se. Invisibilis a nobis, incomprehensibilis a nobis dicitur, et sic non quid est, sed quid non est dicitur. Qui enim invisibilem dicit, non dicit esse quod est, sed non esse quod non est, unde magister meus: Magnum, inquit, sacramentum! Cum quaeritur quid Deus sit, hoc dici non potest, quia cogitari non potest. Non ergo s. aliqua cogitari potest Deus quod est, cum aliud est, et aliter est, et longe, et remote, et dissimiliter est, et quid est dici non potest. Si enim aliquid horum dicitur, aliud est; si scilicet aliquid horum dicitur, aliter est; si quid horum tropologicæ convenientia intelligitur, longe et remote est; si aliqua similitudinis specie anagogicæ percipitur, dissimiliter est. Quid ergo Deus est? Solum hoc cogitari et dici potest, quod Deus aliud est, et aliter est; et quid est dici non potest, omne enim hoc quod habemus, et omne hoc quod dicere possumus, aliud est a Deo: nec oculus videt, nec mens capit nisi hoc vel sit hoc quod non est Deus. Et sicut nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in homine; sic quæ Dei sunt nemo scit, nisi Spiritus Dei et qui habet Spiritum Dei: scit per Spiritum Dei quæ Dei sunt. Ad hoc autem considerandum, paulo altius æstimo repetendum. Tribus oculis videt homo ratione utens, oculo carnis quo videt extra se mundum, et quæ sunt in mundo, oculo rationis videt in se animum et quæ sunt in animo, oculo contemplationis, videt intra se Deum et quæ sunt in Deo. Qui ergo Spiritum Dei in se habent, et Deum habent et Deum vident, quia oculum illuminatum habent, quo Deus videri potest; et sentiunt non in alio vel secundum aliud quod ipse non est, sed ipsum in ipso quod est, quod præsens est. Nec tamen id cogitari potest, quia incogitabile est, nec dici potest, quia ineffabile est; sed videtur et sentitur et non exprimitur. Qui enim aliquid dicit, secundum aliquid dicit et cogitat quod dicit, et scit quod dicit. Deum nominas et duas syllabas formas et totum dixisse putas. Quid ergo cogitas? aut quale, cum dicis Deus? Si enim Deum sub hoc nomine omnia insipientem vel timorem interpretaris, quis explicare potest quomodo insipiat Deus, vel quomodo timor sit Deus? Quomodo potest timeri quod non potest videri? nec cogitari, vel

A scire? Vide ergo quid cogites vel dicas, cum dicis Deus. Ergo cum dicis Deus, cogitas quod omnia fecit et non cogitas quod est ipse qui fecit. Minus est totum hoc quod dicis, et non est hoc totum ipse de quo dicis et tamen de ipso hoc dicis, non ut ad ipsum accedas, sed ut ipsi appropinques. Magnum enim est homini nunc ad ipsum ire, eisi non ceterum pervenire. Dabitur autem postea, cum venerit quod perfectum est, et cœperit videre homo non per speculum imaginem, sed facie ad faciem veritatem (1 Cor. xiii).

Nunc autem interim totum imago est, quæ longe a veritate est, et tamen facit quod potest, animum scilicet convertit, sed non perducit. Dicitur namque quod Deus ignis est et manifesta figura est, et tamen Deus ad proprietatem ignis non est; quoniam ignis corpus est, Deus corpus non est. Est autem alia natura incorporea quæ magis Deo vicina dicitur: scilicet quam ad Deum nobis sublimis similitudo formatur, cum dicitur, Deus est spiritus! sapientia ratio et amor, quia anima spiritus est, et angelus spiritus est, et in ipso spiritu ratio, sapientia, et amor est. Et novimus quid sit spiritus quantum animam novimus, et per angelum animam novimus. Cum ergo audimus quia Deus spiritus est, cogitamus animam et angelum, et æstimamus similitudinem, quod tale aliquid Deus est; qualis anima vel angelus, quia spiritus est, et nescimus quam longe est hoc a veritate, quod incomprehensibilis est excellentiæ. In tali autem collatione, unum æternum est, aliud temporale; unum immensum, aliud comprehensibile, unum semper idem manens, aliud mutabile. Et tamen quia aliud dici non potest, hoc dicitur: ne nihil dicatur, quia adhuc ipsam veritatem non possumus donec figura transeat et veritas manifeste pateat. Nunc ergo manent figuræ, ut signa veritatis accipiantur quasi pro veritate, donec veniat quod perfectum est in ipsa veritate. Propterea hoc primum principium et cætera omnes quaerunt studiosius in trivio, inquirunt perspicacius in quadrivio, perquirunt subtilius in theologia et philosophiæ scrutinio. Hæc omnes quaerunt, sed non inveniunt, quoniam modus inquisitionis et ignorantia veritatis eis obsistunt. Unde notandum, quia triplex est veritatis causarum seu principiorum inquisitio et triplex cognitio. Prima inquisitio est mathematica, quæ contemplatur.

[Deest unum folium.]

JOANNIS SARESBERIENSIS

ENTHETICUS

DE DOGMATE PHILOSOPHORUM.

Dogmata discuties veterum fructumque la- A
[boris,

Quem capit ex studiis philosophia suis.
Spiritus ille bonus linguam mentemque gu-
[bernet,

Qui bona verba docet et pia vota facit,
5 Dirigat et gressus, operasque secundet et
[actus,

Ut tibi sint comites gratia, vita salus.
Aula novis gaudet, veteres fastidit amicos,
Sola voluptatis causa lucrique placet.

Quis venias? quæ causa viæ? quo tendis et
[unde?

10 Forsitan inquiret, pauca libelle refer.

De Aletheia et Phronesi.

Est Aletheia soror Phronesis, virtutis origo,
Grata sui specie, semper amica Deo;
Nam deformatur, quoties extrinsecus illi
Cultus adest, fucos virgo beata fugit.

15 In se convertunt oculos et corda vicissim,
Et decor unius est utriusque decor,
Et genus et species et opus commune duarum.
Manat ab his vitæ regula sancta, modus.

Hæ tibi sint comites, curas et verba minis-
[trant,

20 Teque velint gravibus conciliare viris,
Hæ tibi principium, cursum, finemque lo-
[quendi

Monstrent, et sermo quis quibus aptus erit.
A trivium tibi dicendi sumetur origo,
Ante tamen videas, quæ quibus apta locis.
Quod logica sapientes et discretos facit.

25 Logica quid valeat, aut cur placeat sapienti,
Dicitur, faciem philosophantis adi.

Qui sequitur sine mente sonum, qui verba
[capessit,

Non sensum, iudex integer esse nequit.
Cum vim verborum dicendi causa ministret,

30 Hæc si nescitur, quid nisi ventus erunt?
Quæ bonus auditor pensat de mente loquentis,
Non quovis sensu, quem sibi verba ferunt,
Ut tamen assistat verbis lex recta loquendi,
Qua sine non poterunt pondus habere suum!

35 Auctorem verbi jampridem jussit ab aula
Lex Romana, sed hoc prætor iniquus amat. D
De nugacibus mentientibus logicam.

Lis est infelix, nisi forma petatur agendi,

Quam proci arceri, Justitiane, jubes.

Sic nisi complacito pueris sermone loquaris,

40 Conspuet in faciem garrula turba tuam.

Sisapis auctores, veterum si scripta recensens,

Ut statuas, si quid forte probare velis,

Undique clamabunt: « Vetus hic quo tendit
[asellus?

Cur veterum nobis dicta vel acta refert?

45 A nobis sapimus, docuit se nostra juvenus,

Non recipit veterum dogmata nostra co-
[hora.

Non onus accipimus, ut eorum verba sequa-
[mur,

Quos habet auctores Græcia, Roma colit.

Incola sum modici pontis, novus auctor in
[arte,

50 Dum prius inventum gloriôr esse meum;

Quod docuere senes, nec novit amica ju-
[ventus,

Pectoris inventum juro fuisse mei.

Sedula me juvenum circumdat turba, pu-
[tatque.

Grandia jactantem, non nisi vera loqui.

De Melidunensibus.

55 Iste loquax dicaxque parum redolet Melidu-
[num,

Creditur Albrico doctior iste suo,

Corrigit errores verbosus hic Abelardi:

Pellitur a nostro trita moneta foro.

« Temporibus placuere suis, veterum bene
[dicta,

60 Temporibus nostris jam nova sola placent.

Cum sit ab ingenio totum, non sit tibi cura,

Quid prius addiscas, posteriusve legas. »

Hæc schola non curat, quid sit modus, ordoque
[quid sit.

Quam teneant doctor discipulusque viam.

65 « Expediit ergo magis varias confundere lin-
[guas,

Quam veterum studiis insipienter agi.

Quos numeros aut quos casus aut tempora
[jungant,

Grammatici quæruni, verba rotunda cavent:
Torquentur studiis, cura torquentur edaci.

70 Nulla sibi dantur otia, nulla quies.

Infelix labor est, quem commoda nulla se-
[quantur,

Cui mala dulcescit sors, miser esse cupit. A
 Qui miser esse cupit, se convincit furiosum,
 Sic plane miser est, qui miser esse cupit.
 75 Qui numeros numeris, qui casus casibus aptat,
 Tempora temporibus, desipit et miser est.
 Magnus enim labor est, compendia nulla se-
 [quuntur,
 Tempora sic pereunt, totaque vita simul.
 Absque labore gravi poteris verbosior esse,
 80 Quam sunt, quos cohibet regula prisca Pa-
 [trum.
 Quidquid in os veniet, audacter profer, et
 [adsit
 Fastus, habes artem, quæ facit esse virum.
 Ausibus est fortuna comes, si gratia fastum
 Deserit, est nobis gloria grata magis. B
 85 Hanc etenim solam nostri super omnia quæ-
 [runt,
 Gloria si desit, scire quid esse putas?
 Garritus dabit hanc omni virtute relictâ,
 Si garrire potes, gloria certa manet.
 Ut garrire queas, noli percurrere libros;
 90 Esto verbosus, scripta repelle procul.
 Hos libri impediunt, illos documenta priorum,
 Successumque vetant magnus habere labor.
 Disputat ignave, qui scripta revolvit et artes,
 Nam veterum fautor logicus esse nequit.
 95 Disceptaturus, qui dogmata prisca sequetur,
 In patriarcharum bobus habendus erit.
 Nam quo plura leges, restant tibi plura le-
 [genda, C
 Et quo plura docent, plura docenda docent.
 Pauca legas, ut multa scias, tibi maximus
 [auctor
 100 Quilibet occurrat, sic sit in ore tuo,
 Ut quidquid dices, auctor dixisse putetur,
 Et mens illius spiritus esse tuus.
 Non modo credaris, quod scripsit, nosse, sed
 [omne,
 Quod voluit, jactes dogmatis esse tui,
 105 Quod scripsit, seu quod tacuit, te posse de
 [cere
 Promittas, falsum dicere nemo vetat.
 Nam quærentur opes et constat gloria falso,
 Veridicosque facit dicere pauca pudor. D
 Hæc ubi persuasit aliis error puerilis:
 110 Ut juvenis discat plurima, pauca legat,
 Laudat Aristotelem solum, spernit Cicero-
 [nem,
 Et quidquid Latii Græcia capta dedit,
 Conspuit in leges, vilesit physica, quævis
 Littera sordescit, logica sola placet.
 115 Non tamen ista placet, ut eam quis scire la-
 [boret,
 Si quis credatur logicus, hoc satis est.
 Insanire putes potius quam philosophari,
 Seria sunt etenim cuncta molesta nimis,
 Dulcescunt nugæ, vulum sapientis abhorrent,
 120 Tormenti genus est sæpe videre librum.

De Sertorianis.

Ablactans nimum teneros Sertorius olim
 Discipulos fertur sic docuisse suos:
 Doctor enim juvenum pretio compulsus et ære
 Pro magno docuit munere scire nihil.
 125 Hæc schola sic juvenes voluit juvenescere
 [semper,
 Ut dedignentur nosse vel esse senes.
 Et quamvis tueatur eam numerus Garaman-
 [tum,
 Quos audere monet fasque nefasque furor,
 Quos gula, quos fastus captos servire coegit,
 130 Quos transire Venus in sua castra facit,
 Tu tamen armatus clypeo virtutis et ense,
 Ut rabiem perimas, obviis ibis eis.
 De rotundatoribus verbi.
 Esse catenatum se credit Sertorianus,
 Si jubeas recte vivere, sive loqui.
 135 Hoc onus, ecce jugum, quod vitans nostra
 [juventus
 Ad summum currit prosperiore via,
 Admittit Soloen, sumit quod barbarus offert,
 Inserit hæc verbis, negligit arte loqui.
 Hoc ritu linguam comit Normannus, haberi
 140 Dum cupit urbanus, Francigenamque sequi.
 Aulicus hoc noster tumidus sermone rotundo
 Ridet natalis rustica verba soli.
 Sermo rotundus hic est, quem regula nulla
 [coarctat,
 Quem gens nulla potest dicere jure suum.
 145 Vlis apud veteres fuerat modus iste loquendi,
 Lege bona solitos vivere, lege loqui.
 De Hircano.
 Sed quia temporibus Hircani floruit olim,
 Cui præ lege Dei grata libido fuit,
 Qui reges falso nulla sub lege teneri,
 150 Et quidquid libuit, credidit esse pium,
 Præplacet hic usus, cui regis gratia major
 Adfuit, et pretium sermo rotundus habet.
 De Mandrogero.
 Mandrogerum tali ritu florere videmus,
 Sub quo nec turpis causa perire potest.
 155 Mandrogeri nugæ sapientia summa viden-
 [tur,
 Verbaque Mandrogeri formula juris erunt.
 Proficit ergo minus uti sermone Latino,
 Quam si contigerit verba rotunda loqui.
 Sudandum nimis est, ut lingua Latina sciatur,
 160 Absque labore tibi sermo rotundus erit.
 Insistunt studiis, artis suffragia quærent
 Quorum subsidiis lingua venusta placet.
 Est igitur satius linguas confundere, quam sic
 Temporis atque rei damna subire simul.
 165 Hæc illi, sed tu quæ sint elementa sciendi
 Et bene dicendi, sub brevitate refer.
 Quæ conferant sapientiam.
 Ingenii natura potens cito possidet omnes
 Artes, si fuerit ista sequela comes:
 Auditus verbi, librorum lectio, solers

- 170 Cura, quies studiis apta, fidelis amor. A
Quæ eloquentiam.
 Optat in eloquio si quis præclarus haberi,
 Indubitanter ei, quod cupit, ista dabunt :
 Ingenium pollens, memoris quoque pectoris
 [usus,
 Artis opes, vocis organa, sermo frequens. 225
¹ De Mercurio et Philologia.
 175 Si quis ab his titulis et pectore pollet et
 [ore,
 Mercurium jungit Philologia tibi.
 Nec moveat Maurus potens *Philologia*, versu
 Ponitur interdum syllaba longa brevis,
 Et brevis interdum producit arte, sed idem
 180 In sermone tamen sensus utrinque manet.
 Et cum de sensu constet, pueriliter errat, B
 Cui longam litem lana caprina facit.
 Alterutrum vel utrumque licet proferre, sed
 [insta,
 Ut sit Mercurio Philologia comes,
 185 Non quia numinibus falsis reverentia detur,
 Sed sub verborum tegmine vera latent.
 Vera latent rerum variarum tecta figuris,
 Nam sacra vulgari publica jura vetant.
 Hæc ideo veteres propriis texere figuris,
 190 Ut meritum possit conciliare fides.
 Abdita namque placent, vilescent cognita
 [vulgo,
 Qui quoa scire potest, nullius esse putat.
 Rem veram tegat interdum fallacia verbi,
 Dum res vera subest, vera figura manet, C
 195 Falsa tamen verbi facie, sed mente fidelis,
 Dum facit arcanis rebus inesse fidem.
De Furvo et Marciano.
 Qualiter arcanum lateat sub imagine falsa,
 Quæritur: hoc Furvus atque Capella docent,
 Exeunt rerum causas, et fœdera tractant.
 200 Mores, historiæ plus tibi, Furve, placent,
 Sermo cothurnatus Furvi discessit ab usu,
 Et raro legitur præ gravitate sui,
 Sed tamen in pago Ligurino charus habetur
 Hic, ubi de florum germine nomen habet.
 205 Hunc meus a Conchis Willelmus sæpe legebat,
 Hunc etiam noster Pontilianus amat.
 Clauditur archivis Remorum, Belgica prima
 Hunc dedit, et primas Aurelianus habet.
 Utilior magnis Furvus, sed lacte Capella
 210 Plenior est, parvis sensibus apta magis.
De nuptiis Philologiae et Mercurii.
 Transit in amplexus Stilbontis Philologia,
 Hocque pie fieri nostra Capella docet.
 Mercurius verbi, rationis Philologia
 Est nota, quæ jungi Philosophia jubet.
 215 Si genio verbi rationis suppetat usus,
 Uxoris clarus dote maritus erit :
 At sibi si ratio desit, prope nudus habetur,
 Ut queat obscenas vix operire nates.
 Conjugium felix, cum naturæ sociatur
 220 Virtus, cui thalamus mens sapientis erit.

- De gratia conciliatrice virtutum.*
 Non valet has Juno conjungere, non Hyme-
 [naus,
 Pronuba virtutum gratia sola potest.
 Hæc sine sunt steriles verbi Genius ratioque,
 Aut oritur fructus degeneratque malus.
 225 Ilac sine naturæ vires frustrantur, et ejus
 Ad bona conatus omnis inanis erit.
 Ad mala namque sumus faciles, aptique per-
 [ire :
 Gratia si desit, est opus omne malum.
 Gratia si desit, mens aut manus officiosa
 230 Non erit ; hæc mentem prævenit atque
 [regit,
 Hæc movet affectus, operum quoque promovet
 [usus,
 Linguam custodit, nec sinit esse ream :
 Erigit affectum, rationem dirigit, actus
 Componit, reserat abdita, vera docet.
 235 Quos fovet, hos gratos et recte philosophari
 Et facit optata prosperitate frui.
 Gratia naturam purgans illustrat et implet
 Deque sinu Genii nobile ducit opus.
 Gentiles Genium numen duxere caducum,
 240 Natum subjectæ fata subire rei.
 Verius hic natale bonum dicetur, adaptans
 Subdita gratuitis, posse subesse bonis.
 Dotibus innumeris humanum gratia ditat
 Et facit angelica sorte vigere genus.
Quod philosophia præcipuum munus gratiæ.
 245 Muneribus cunctis præcellit philosophia,
 Quam peritura cavet mens, generosa petit;
 Semper ubique suos cultores ornat, honorat,
 Provehit, adversos semper ubique premit;
 Virtutes parit et nutrit, vitiumque noverca
 250 Pellit, et errori non sinit esse locum.
De Nursia et joci ejus.
 Frangitur adversis, extollunt prospera stul-
 [tum :
 Cum dare vult populo Nursia cæca jocum,
 Quid nisi fortunæ ludi, phantasmata mundi ?
 His etenim visum præstruit illa joci.
 255 Præstigio rota fortunæ conformis inani
 Dedocet infirmos, quos docuisse potest :
 Ostentat falsas species et parva videri
 Magna, vel e contra grandia parva facit.
 Adversas rebus facies inducit et illis
 260 Ponit ad arbitrium nominâ falsa suum.
 Res falsas aliquid, et res veras nihil esse
 Fingit, ut ocludat sic rationis iter.
 Quamvis larvales inducat mille figuras,
 Non caret arbitrio philosophia suo.
De libertate arbitrii.
 265 Exigit arbitrii libertas vera duorum
 Subsidium, sine quo mens rea pressa jacet,
 Scilicet ut ratio recte discernat amette
 Semper id affectus, quod pia jura probant.
 Non præstare potest illud natura subacta,

270 Quam premit inflicto vulnere culpa comes. A
 Culpa fovens poenam rationis turbat acumen.
 Velletque præcipitat, nec sinit esse pium.
 Gratia paturam reparans rationis acumen

Purgat, et affectus temperat atque regit,
 275 Liberat arbitrium, sed eorum, quos pia ma-

Consecrat ad cultum, Philosophia, tuum.

Quid philosophia.

Philosophia quid est, nisi fons, via, duxque
 [salutis,

Lux animæ, vitæ regula, grata quies?

Non equidem motus valet extirpare molestos,

280 Sed nocuos reprimit et ratione domat;

Nec nocet assultus hostis leviter perituri,

Qui manet, ut noceat, bestia sæva minus. B

Quod superbia, sæva pestis, illi, quod occupat, mem-
brum auferit.

Bestia sæva rapit membrum de corpore læso

Semper et insignit, quem docet esse suum;

285 Nunc pede, nunc oculo, nunc lingua, nunc
 [humerorum

Gestu, nunc vultus frumine quemque notat

Interdum motu capitis, cultusque figura,

Aut operum sese bestia sæva refert.

Erudiunt hostes, sed bestia sæva superbum

290 Reddit, et elatum dejicit atque necat.

Proficit ad meritum pugna tenuisse coronam,

Hosteque prostrato, gloria major erit.

Pugna gravis fructum magnæ mercedis ha-
 [bebit,

Nam meritis merces digna labore datur.

295 Militat ergo labor semper, properatque me-
 [reri

Et mortis causam sive salutis agit.

Ille labor solus vitæ servire probatur,

Quem movet atque regit Philosophia comes;

Ille neci servit, quem Philosophia relinquit,

300 Qua minus est, quidquid mundus habere
 [potest.

Si quis ei tentat condignas dicere laudes,

Deficit ingenium, victaque lingua silet.

Aut si non sileat, balbutit, dicere gestit,

Quod nequit effari, notaque vota facit.

Quod philosophia et charitas sunt idem. D

305 Si verus Deus est hominum sapientia vera,

Tunc amor est veri philosophia Dei.

At si mundanum nihil illo majus amore,

Et si divinus omnia vincit amor,

Collige, quod mundum transcendit Philo-
 [sophia,

310 Principio ejus constat inesse fidem.

Plena sacramentis virtutem gignit alitque

Christi vera fides, actus utramque probat;

Absque sacramentis non est hæc vera, nec
 [fida

Sufficiunt, nisi sit ad bona prompta manus,

315 Ad bona prompta manus, si tempus detur
 [adulto;

Umbra fovet pueros, Ecclesiarque fides.

Omne sacramentis summum dependit ho-
 [morem

Dogma pium, reprobus hæc nihil esse putat.

Quod nemo sine fide philosophatur.

Non valet absque fide sincere philosophari

320 Quisquam, nec meritum provenit absque
 [fide.

Ergo fidem servet, qui philosophatur, amet-
 [que

Cultum virtutis, et pietatis opus.

Vana fides, operum quam non monimenta
 [piorum

Vivere testantur, non juvat, immo nocet.

Quod philosophia ordinem et modum in
cunctis exigit.

325 Ordine cuncta geri præscribit Philosophia

Et statuit cunctis rebus inesse modum,

Ordine cuncta docet, causamque modumque
 [legendi

Tradit, et in cunctis artibus ordo placet.

Hæc duce prima rudes adeunt elementa lo-
 [quendi,

330 Profecti gradibus dogmata quæque legunt
 Ordine, lege, modo dispensat dogmata pru-

[dens:

Contra nugifluis lex, modus, ordo perit.

Nugifluis verbum sine tempore fundit ineptus,
 Verbaque prudentum factaque tempus ha-

[bent.

335 Ne cures, stultus quid fingat, quidve loquatur,
 Cujus ab eloquio laus tibi nulla venit.

Si laudem captas, placeat tibi lex, modus,
 [ordo:

Illis sine non exstat gloria, vel brevis est.

Ordine cuncta vigent et gaudent lege mo-
 [doque,

340 Quæ si quis potuit spernere, jure perit.

Confundi meruit, quem nullus continet ordo,

Quique modum nescit, deperit absque modo.

Quem lex non cohibet, dissolvit culpa so-
 [lutum,

In mala præcipitat, præcipitemque necat.

345 Ordo sit ergo bonis vivendi, sitque loquendi,
 Cum lingua mentem lex, modus, ordo re-

[gant.

Forsitan inquirent, veterum quid scripta re-
 [pellat;

Accipe, quod dicit Pusio sive Tryphon:

De more antiquitus philosophantium.

Cur procul a nobis sit patrum secta priorum,
 350 Absolvam paucis: est operosa nimis.

Multa legunt et multa docent prohibentque
 [vagari

Discipulos, urgent scire, vel esse domi,

Ingenii vires pensant, mensuraque cunctis

A doctore datur viribus apta suis.

355 Nullus adulatur doctorum, munera nullus

Donat, ut auditor illius esse velis.

- Sed nec apud veteres confunditur ordo le- A
[gendi,
namque gradum proprium quæque decen-
[ter habent :
De ordine descendi.
Grammaticam sequitur diasyrtica, synthesis
[illam,
360 Lexis eam, rhesis posteriore gradu.
His gradibus crescens facundia possidet ar-
[cem
Et varias artes absque labore docet.
Eloquii si quis perfecte noverit artem,
Quodlibet apponas dogma, peritus erit.
365 Transit ab his tandem studiis operosa ju-
[ventus
Pergit et in varias philosophando vias, B
Quæ tamen ad finem tendunt concorditer
[unum,
Unum namque caput philosophia gerit.
Rerum naturas scrutantur, quid sit honestum
370 Undeque proveniat vita beata sibi,
Inspiciunt vires et stricti juris et æque,
Sanis aut ægris quid medicina valet.
Quod divina pagina omnibus principatur.
Cum cunctas artes, cum dogmata cuncta pe-
[ritus
Noverit, imperium pagina sacra tenet.
A quibus laus oritur.
375 Quatuor ista solent laudem præstare creatis:
Subjectum, species, artificisque manus, C
Finis item, cunctis qui nomina rebus adaptat;
Nam bona vel mala sunt omnia fine suo.
Materies hujus Deus est, mundi que supplex
380 Lux, a qua verum ducitur, ornat eam.
*Quod veritas est sacræ pagine forma et
lux animæ.*
Forma quidem res est, ex qua res vera vo-
[catur,
Unde sit, ut constet, quod sacra Scripta
[docent.
Est idea boni verorum fons et origo,
Quorum causa nitet in ratione Dei.
385 Lux accensa nimis et non accensa caducis,
Ut videant homines, se minuendo facit.
Nullus enim totam caperet; se temperat D
[ergo,
Ut queat infirmus illius esse capax.
Hæc eadem vero dat nomen participata,
390 Nam subjecta sibi dicere vera potest.
Lux animæ verum, sine quo brutescit et er-
[rans
De vitio in vitium præcipitata, perit.
Materies pretiosa nimis, nimis apta decori,
Artificemque suum forma decora probat.
395 Est idea potens veri substantia, quæ rem
Quamlibet informat et facit esse, quod est.
Omne, quod est verum, convincit forma vel
[actus;
Nec falsum dubites, si quid utroque caret.

- Forma suo generi quævis addicta tenetur
400 Et peragit semper, quidquid origo jubet.
Ergo quod in forma nativa constat agite,
Quod natura manens in ratione movet.
Esse sui generis, verum quid dicitur, idque
Indicat effectus, aut sua forma probat.
405 Hinc aliud verum rerum connexio monstrat,
Quam sine compositis nemo videre potest.
Est intellectus verus, quia concipit ipsam,
Sicque triplex veri dictio rebus inest,
Est sermo verus, quoties designat eandem,
410 Si se res habeant, ut data verba ferunt.
Res, intellectus et sermones quoque veros
Dogmate dispensat pagina sacra suo.
Artificem sese testatur Spiritus almus,
Illius existunt organa quique boni.
415 Mente, manu, lingua, si quid bene quilibet
[actum-
Viderit, illius hoc opus esse sciat.
Hoc sine nil recte geritur, sed nec male quid-
[quata
Hoc auctore gerunt mens rea, lingua, ma-
[nus.
Quis finis philosophiæ.
Finis amare Deum, vitii fuga, cultus honesti,
420 Sese nosse, Deum scire, tenere modum,
Cognitio veri, mundi contemptus, amare
Virtutes, felix vita, modesta quies,
Sana fides, spes certa boni, vitæque perennis
Arrha, sub aspectu semper habere Deum.
425 Mens humana licet in cunctis rebus abundet,
Quas polus ostentat, quas dare terra potest,
Distrahitur multis et magnis anxia curis
Perpetuamque famem sustinet atque sitim,
Torquetur semper, requiem non invenit us-
[quam,
430 Se nisi cum retegit gloria vera, Deus.
De gloria vana et vera.
Gloria vana facit miseros, sed vera beatos,
Illa timet vitio, gaudet et ista Deo.
Fine suos tali sacra pagina donat amicos,
Cultorique pio calculus iste datur,
435 Calculus optandus, quia continet omnia men-
[tis
Vota, nec admittit, si quid obesse potest;
Si quid obesse potest, a se propellit et arcet
Et facit ad nutum currere secula sum.
Nemo referre potest bona, quæ sacra pagina
[confert
440 Illis, qui satagunt jussa tenere Dei.
Quod divina pagina regina est aliarum.
Hæc scripturarum regina vocatur, eandem
Divinam dicunt, nam facit esse deos.
Est sacra, personas et res quæ consecrat
[omnes;
Hanc caput agnoscit philosophia suum;
445 Huic omnes artes famulæ; mechanica quæque
Dogmata, quæ variis usibus apta vides,

- Quæ jus non reprobât, sed publicus appro- A
[bat usus,
Huic operas debent militiamque suam;
Præctus huic servit, servitque theoricus;
[arcem
- 450 Imperii sacri philosophia dedit.
De dogmate Stoicorum.
Stoicus hanc sequitur, dum semper in ultima
[visum
Dirigit et vitii germina falce serat,
Virtutum causam statuit vitæque beatæ.
Ut mens assuescat cauta timere mori.
- 455 Illic timor expellit vanos a corde tumultus,
Mundanusque fugit hoc veniente timor,
Conteritur fastus, calidæ perit impetus iræ,
Et cessat luxur, depopulator opum.
Frena voluptati dantur, malesuada libido
- 460 Deponit stimulos terribis sine suos.
Omnia contemnit leviter, qui se moriturum
Cogitat et recolit cuncta perire brevi.
Si tamen absque modo fuerit meditatio mortis,
Subruat ut nimio corda pavore stupor
- 465 Spesque perempta cadat variis turbata pro-
[cellis,
Excedit licitum mortis imago modum,
Excedit fines, quos lex prescripsit ad usum,
Et mortem veram mortis imago parit.
De timore moderando et desperatione vitanda.
Lex jubet, ut timeas, sed desperare timentem
- 470 Non sinit; hoc omni crimine majus habet.
Omni cum solvat confessio pura reatum
Et lavet internus crimina cuncta dolor,
Hoc scelus excludit veniam, pœnamque me-
[reitur,
Quam prece vel pretio flectere nemo potest.
- 475 Crimina criminibus cumulat, male gesta, fateri
Negligit, absorbet vota precesque timor,
Clementem negat esse Deum, nec parcere pro
[num
Culpis, sed cupidum sanguinis esse putat.
Principis offensi nullus sic mitigat iram,
- 480 Sanguinis, ut dicat, semper habere sitim.
Desipit orator, animos quicumque feroces
Judicis allegat, ut cadat ira gravis.
Numinis est proprium misereri semper ab ipso, D
Hoc quisquis removel, denegat esse Deum.
Quod desperatio blasphemiam parit.
- 485 Qui negat esse Deum, plane blasphematur et
[ignes
In se succendit, tela crucemque parat;
Provocat æternam mortem, quam nemo ca-
[vere
Sufficit absque Deo, quem furor esse negat.
Proficit ergo bonis jugis meditatio mortis,
- 490 Unde perit stultus, qui timet absque modo.
De timore probato.
Est majestati gratus modus ille timendi;
Crimina qui vitat omnia, spemque fovet,
Qui veritus justum recolit pietatis, et inde
- 495 Judicis agnoscit nomen, et inde Patris,
Quique potestatis sic iram vitat, ut instet
Dulcibus obsequiis promeruisse Patrem.
Definitio vocis.
Aer subtilis, quem guttur format et oris
Organa, qui sonitu possit ab aure capi,
Vox est, quæ reserat uni, quid cogitet alter,
- 500 Inque vicem reddit pervia corda sibi.
Quod Stoicus fatalem inducit necessitatem.
Stoicus arctatus fato, putat esse necesse
Currere cuncta modo, quo modo secula
[fluunt,
Numinis arbitrium disponens omnia fatum
Dicit, quod nullus evacuare potest.
- 505 Inde genethliacus solerti sidera cura
Circuit et tumidus versat utrumque polum,
Eventus dulces spondens, male mulcet amicos
Et falsus vates sæpe timere facit,
Colligit astrorum motus, ut colliget astris
- 510 Fata, pari studio numen et astra colit.
Quod Providentiam putat esse causam necessitatis.
Pronois errorem quia non admittit, ab illa
Concipit errorem dogma senile gravem;
Pronois in partu fati nimis omnia pressit
Et duras leges imperiosa dedit.
- Quæ inconvenientia sequantur fatalem necessitatem.*
515 Libertas perit arbitrii, si fata coactis,
Obsequiis, mentes, ora manusque movent.
Præmia pro meritis nulli debentur, in ipsum
Auctorem fati crimina cuncta cadunt.
- C
Errores istos incommoda multa sequuntur,
520 Quos vitare pium, sed numerare labor.
Exæquat culpas pœnaque cœquat eadem
Stoicus, at contra pagina sacra facit.
In multis igitur legi consentit et idem
Adversus legem multa docere solet.
- 525 Dogma fides recipit, nisi lex manifesta repu-
[gnat,
Vel ratio potior hoc reprobare queat.
De Epicureorum dogmate.
Esse boni summam, putat alter, gaudia mentis,
Atque voluptati cuncta subesse docet.
Hoc equidem recte, sed si sit pura voluptas,
- 530 Si ratio dicti gaudia vera capit,
Si status appetitur, ut, quod vult adsit, et
[absit
Quod non vult animus, ad pia vota stu-
[dens,
Si labor aspirat veram conferre quietem,
Si mens tranquille gaudia pacis habet.
- 535 Militat ad pacem labor officiosus et ambit,
Quod sibi lætitiæ perpetuare queat.
In virtute labor positus dulcescit, et in se
Mens benefactorum conscia læta viget.
De pugna laboris et quietis.
Sed labor et requies ineunt in corpore bellum:
- 540 Angit hic, illa fovet, hic fugit, illa manet:
Ut multum duret bellum, cum tempore cessat,
Sed finem pacis tempora nulla dabunt.

Vera quies aderit tunc, cum caro subdita A
[menti

Morte triumphata spiritualis erit.
545 Et caro nil recipit, nisi quod ratione proba-
[tur,

Et mentem puram firmat agitque Deus.
Unitur menti caro subdita, mensque beatur
Plena Deo; finem non habet ista quies.
Quod mundus non habet veram pacem.
Non habet hanc mundus, qui lites, bella, ra-
[pinas

550 Præstat et humanis cædibus usque madet,
Qui sordes parit, auget, amat, qui fallit aman-
[tes,

Cultoresque suos commaculare solet.
Quod gratia Dei dat veram quietem.
Hanc requiem sacra Scripta docent, sed gra-
[tia præstat,

Qua sine nulla quies pacis amœna datur.
555 Nam gaudere semel, iterum gaudere jubemur
In Domino, qui dat gaudia dupla suis.

In spe nunc gaudens animus lætabitur, in re
Sumens militiæ præmia plena suæ.
De gaudio duplo et simplo.

Præmia duplantur, cum mens, caro glorifi-
[cantur,

560 Si sit in alterutro gloria simpla datur.
Sed quoties animæ præcedit gloria, constat,
Quod caro pro meritis munus habebit idem.

De errore Epicureorum.

Sobrius exaudit leges Epicurus, et idem C
Ebrius est Veneri subditus atque gulæ.

565 Hic faber incudem, quam circumvallat inani,
Figit in incerto, cætera casus agit.
Conflat in immensum corpuscula casus acer-
[vum,

Ut fiat mundi maximus iste globus.

Fixaque sint elementa locis sub lege perenn.,

570 Utque vices peragant tempora certa suas.
Hæc quoque secta docet, animam cum carne
[perire

Et frustra leges justitiamque colit.

Flatibus assimilatur subtilia corpora mentes,

Mentiturque piis præmia nulla dari.

575 Qui deceat, nescit; Venus, alea, somnus, odo- D
[res,

Crassa culina, jocus, otia, vina juvant.

Istis addantur plausus, fallacia, nugæ

Et quidquid mimus, histrio, scurra probant.

Quod Epicurus casum pro Deo colit.

Mancipium ventris non curat, quid sit hone-
[stum,

580 Fortunamque putat numinis esse loco.

Nil ratione geri, sed casu cuncta; voluptas

Numen excolitur, res mala, venter edax.

Nil Epicurus amat, nisi quod ventri Veneri-
[que

Immolat, at ventri victima prima cadit.

585 Ordoque membrorum vitiorum germina nutrit,

Et gula dat Veneri semina, spemque fovet.
Quis fructus Epicureorum.

Hæstia, quam mactat ventris Venerisque sa-
[cerdos,

Congrua pro meritis præmia semper habet.
Præmia mactantis sunt ignes, stercora, ver-
[mes

590 Talis enim merces talia sacra decet,
Ista voluptatis stolidæ sunt gaudia, finis
Ultimus ærumna, gloria summa pudor.
Numina digna sacris sunt et sacra numine
[digna

Et cultore Deus, cultor et ipse Deo.

De dogmate Peripateticorum.

B 595 Philosophos agiles agitat discussio rerum,
Ut verum possint fonte videre suo.

Veri fons, idea boni, quod sunt, facit esse
Singula pro generis conditione sui.

Hoc rerum causæ manant de fonte, suisque

600 Respondent causis omnia lege data.

De lege naturæ et natura creata.

Lex est causarum series, natura creata

Effectus causis assimilando parit.

Causarum seriem disponit summa potestas,

In forma numeri, ponderis atque modi

605 Quodque potestatis ratio disponit ab ævo
Dispensante manu, tempora certa vident.

Quid natura.

Causarum series natura vocatur, ab illa

Sensilis hic mundus contrahit esse suum.

Et si vicinis concordant plasmata causis,

610 Tunc natura parens omne figurat opus.

Si sit ab eventu vicino dissona causa,

Contra naturam turba quid esse putat,

Et, quia causa latet, dicit ratione carere;

Sed plane nihil est, quod ratione caret.

Quod nihil contra rationem.

615 Præcedit ratio rerum quarumlibet ortum,

Et natus eadem provehit atque movet:

Hæc eadem finem præstat rebus perituris,

Et motus omnes optima causa regit.

At causas inter quæ præcedit, dominatur

620 Et vires omnes inferioris habet.

Non tamen inferior dominantis jure potitur,

Ast æquis illi passibus ire potest.

Hoc Scriptura docet, jubet hoc natura crea-
[trix,

Ut cedant superis inferiora suis.

Quid omnium causa.

625 Unica causarum ratio divina voluntas,

Quam Plato naturæ nomine sæpe vocat.

Illius imperio servit natura creata,

Ordoque causarum totus adhæret ei.

Quid humana ratio.

Est hominis ratio summæ rationis imago,

630 Quæ capit interius vera docente Deo.

Ut data lux oculis, tam se quam cætera mon-
[strat,

- Quæ sub luce patent et sine luce latent,
 Claraque sit nubes concepto lumine solis,
 Cum dependentes flatus abegit aquas :
- 635 Subdita sic ratio formam summæ rationis
 Sordibus expulsi induit, inde micat.
 Tunc nens tota nitet et vero lumine plena,
 Res falsas abigit et bona vera colit,
Quid illuminet rationem.
 Sicut nemo potest aliquid nisi luce videre,
- 640 Sic hominis ratio cæca sit absque Deo.
 Vera Deus lux est et luminis illius auctor,
 Quo solo sese quisque videre potest.
Qui sunt usus luminis.
 Ut se quis videat, est summi luminis usus,
- 645 Muneris est usus munus amare datum,
 Muneris est usus discernere cuncta potenter,
 Muneris est usus cultus amorque boni,
 Muneris est usus rerum cognoscere fructus,
 Muneris est usus ad meliora trahi,
 Muneris auctorem cognoscere muneris usus,
- 650 Muneris est usus summus amare Deum.
Quod verus philosophus Deo carere non potest.
 Si vis nulli potest disjungere, quos amor unit,
 Verus philosophus non erit absque Deo.
 Sed nec mors poterit istum dissolvere nexum,
 Perpetuo vivet, qui sapienter amat.
*Quod ratio speculum est et oculus et manus ad res
 videndas et capiendas.*
- 655 Est igitur ratio speculum, quo cuncta videntur,
 Officioque oculi fungitur atque manus,
 Conscia naturæ verum scrutatur et æqui,
 Arbitra virtutum sola ministrat opes.
 Res triplici spectare modo ratio perhibetur,
- 660 Nec quartum potuit mens reperire modum.
 Concretivus hic est, alius concreta resolvit,
 Res rebus confert tertius atque refert.
 Naturam primus, mathesim mediis comitatur,
 Vindicat extremum logica sola sibi.
- 665 Mens versatur in his, et singula pensat ad un-
 [guem,
 Ut rerum vires cauta videre queat,
 Quam ne delusam virtutis imagine falsa
 In mala præcipitem nubilus error agat,
 Et ne pro rebus teneat phantasmata rerum,
- 670 Notitiam veri secta fidelis amat.
*Quod notitia veri summum bonum secundum
 Aristotelem.*
 Esse bonum summum rerum cognoscere cau-
 [sas,
 Credit, quod docuit, magnus Aristoteles.
 Labitur e facili, species quem fallit inanis,
 Nec species aliquem fallere vera potest.
- 675 Confrimatur enim vero res vera, beato
 Res bona, perpetuo res habitura statum,
 Falsaque res fallit, perimit peritura, cadens-
 [que
 Opprimat, infelix quisquis adhæret ei.

- A
Quis fructus sectæ Peripateticorum.
 Contemptum mundi parit hæc speculatio rerum,
 680 Quæ casu proprio cuncta perire probant.
De contemptu mundi et fructu ejus.
 Contemptus mundi verus via prima salutis,
 Fallit enim mundus præcipit:que suos.
 Nam mundanus amor excæcat lumina mentis,
 Ut cadat in miseram cæca sequela necem.
Amor mundanus contrarius est amoris Dei.
- 685 Nullus amare Deum mundumque potest, quia
 [semper
 Unius adventu pellitur alter amor.
 Nullus amatorum mundi nomen sapientis
 Possidet, oppositus est amor iste Deo.
 Qui mundum spernit, illi dominatur et hostis
- 690 Debilitat vires et pede colla premit.
 Spes, dolor, ira, metus et honorum cæca
 [cupido,
 Gaudia, damna, lucrum sunt velut aura
 [levis.
 Mundus pressuram tribuit, sapientia pacem,
 Et mala cuncta fugat et bona quæque fovet.
*Timor Dei mundi contemptum facit et deificat
 homines.*
- 695 Contemptus mundi conditus amore superno
 Omnia, quæ spernit, in sua jura trahit,
 Hoc siue nemo sapit, fovet hunc timor ille
 [beatus,
 Qui dat principium, philosophia, tibi.
 Insitus hic sanctum timor introducit amorem,
- C
 700 Hoc fit homo sapiens, hoc fit amore Deus.
Quod unus Deus est per naturam, multi per gratiam.
 Natura Deus est unus, sed munere plures,
 Gratia quos numen participare facit.
 Natura Deus est unus, sed gratia multos
 Consortes voluit numinis esse sui.
*Quod tres personæ unus Deus, suis tamen distinctæ
 proprietatibus.*
- 705 Nam Pater et Natus eum Flamme sunt Deus
 [unus,
 Sed retinet proprium prosopa quæque
 [suum.
*Quod tres personæ unius naturæ sunt, voluntatis et
 operationis.*
- D
 Sint licet unius naturæ, numinis, actus,
 Censentur propriis prosopa quæque suis.
 Filius æterni Patris et Virginis almæ
- 710 Natura Deus est, munere factus homo.
 Muneris est, quod homo verus verus Deus
 [idem,
 Exæquans meritis præmia lance pari,
 Et quod cum flexis genibus res omnis adorat
 Æqualemque Deo prædicat esse Patri.
- 715 Et qui tanta Patris accepit munera gratis,
 Scit dare militibus optima dona suis,
 Acceptum munus dignat solus habere,
 Quos amat, illustrat et facit esse deos,
 Provehit ad summum, quos gratia mater
 adoptat.

720 Proque gradu meriti summa tenere facit. A
De tripliri superbia, quæ impedit hominis deificationem, scilicet rationis, voluntatis et vitæ.

Sed fastus rationis obest, erroris amicis,

Quo maculante fides evacuata perit.

Pessimus erroris comes est elata voluntas,

Quæ fractas mentes curvat ad omne malum.

Tertia prædictis adjuncta superbia vitæ.

725 Omnem virtutem subruit atque necat.

De dogmate Academicorum, quorum Arcesilas princeps est.

Distrahitur miser Arcesilas et in omnibus
[anceps

Fluctuat et nescit, quo velit esse loco.

Pervigili studio semper fugientia quærit

730 Vera, nec in studiis novit habere modum.

Omnia perlustrat sapientum dogmata, tandem

Ignorare decet omnia vera suos.

Perpetuo nam vera latent, si creditur illi,

Non ea mortalis pervia sensus habet.

De Zenone.

735 Posse nihil sciri laudatur Zeno probasse,

Hærens in cunctis et dubitare jubens.

Scire nihil finis operæ, longique laboris

Et quæsius magnis sumptibus iste datur.

De Pythagora et dogmate ejus.

Ad Samii nomen nullus conscendit, in ipso

740 Ut veteres perhibent, plena Sophia fuit.

Ad frugem vitæ melioris molle Tarentum

Pertrahit, ut morum summus in orbe sator. C

Quinque polum zonæ distinguunt, aera quin-

[que,

Est eadem ponti sectio sive soli.

745 At Samius tres esse docet, mediamque co-

[lonis

Tradit, at in reliquis aigor et æstus agunt.

Tradere rem dubiam seclis putat esse profa-

[num

Neque velit sapiens esse poeta vetat.

Et quia certa trium valet esse scientia, veras

750 Tres docet, in reliquis esse poema sinit.

Temperiem mediæ faciunt extrema, jubetque

Ut medium teneat, qui bonus esse cupit.

Grataque temperies, animalia corpora nutrit, D

Ut natura jubet, hæc magis, illa minus.

755 Pervia spiritibus sunt corpora densa, sed illos

Nunc cohibet major arbitriumve Dei.

Corpus spirituum non lædunt alior et æstus.

Vis elementorum nulla nocere potest.

Sed torquetur ab his animalis vita, capitiq[ue]

760 Congrua pro meritis præmia quisque suis.

Fæceque decocta cunctis recreatur origo

Purior et redeunt aurea secla Patrum.

Multa probe docuit illoque perutilis ævo.

Inter præcipuos summus in orbe fuit.

765 Hinc tamen arguitur, animas quod ab æthere

[lapsas

Asserit, et corpus carceris esse loco,

Et quod eas propriis exclusas in nova mitti

Corpora pro morum conditione putat,

Et quod eas proprios tandem deducit ad ortus

770 Corporis, ut cupide rursus ad lina cadant.

Cum semel hæc fuerint illo tradente recepta,

Convincit ratio plurima falsa sequi.

De Socrate et auctoritate ejus et dogmate.

Ante pedes Socratis humiles sternuntur

[alumni,

Indigetemque deum Græcia tota colit.

775 Quærere, si cunctos præcessit vera docendo,

Vixerit an sancte, creditur esse scelus.

Exercent alii numeros et pondera rerum,

Quæ mensurandi regula, quive modi;

Parcarum mentem sunt qui speculantur in

[astris

780 Et rerum motus, consiliumque Dei;

Sunt qui rimantur naturæ viscera, sunt quos

Nexio causarum, signaque sola tenent:

Sic aciem mentis vexant et in externa spar-

[gunt,

Et privata suo lumine corda manent.

785 At Socrates hominum curas contemnit inanes,

Et latebras cordis quæque videre monet.

Extera cuncta notat et contemplatur ad

[usum

Et, quanti novit singula, tanta facit.

Quod Socrates animum hominis Deum putat.

Contrahit in sese mentis radios; Deus illi

790 Est animus, mundus victima, serva caro,

Illicitos motus corruptæ carnis abhorret,

Naturæque malum sub ratione domat,

Instituit mores vitamque serenat, eoque

Judice virtutum maxima scire pati.

Quod mundus animo minor est et re et

[dignitate.

795 Si committeri mentem mundumque liceret,

Hæc major, minor hic, servit hic, illa regit.

Nam carni mundus, servitque caro rationi,

Quæ pars est animi participata Deo.

Omnia sic læto Socrati famulantur, eique

800 Quem vis nulla potest lædere, mundus obit.

De errore Socratis.

Hæc hominis doctrina fuit, tamen error in

[illa est,

Quod cujusque animum credidit esse Deum.

Hinc hominis mentem pro numine dicit hæ-

[bendam,

Ut cui divinus est tribuendus honor,

805 Vix aliquem tanta sors dote beavit, ut illum

Non queat erroris præcipitare malum.

De Anaxagora et ejus dogmate.

Tradit Anaxagoras animas ex traducente nasci

Et causam teneris ossibus ossa dari.

Quod de carne caro, sanguis de sanguine manat,

810 Transit et in sobolem tota figura patrum.

Sectio particulæ corpus minuit, sed in ipsam

Simplicitatem animæ sectio nulla cadit;

Ut calor ex æstu, lumen ex lumine prodit,

- Sic ortum ex uno, spiritus alter habet. A
 815 Pura fides prohibet animas de traduce credi,
 Quas Deus infundit et facit usque novas.
 Ex nihilo fiunt et nunc in corporæ clausæ,
 Nunc sine corporibus jussa creatis agunt,
 Nec pereunt, quoniam ratio virtusque pe-
 [rennis
 820 Efficiunt, ut in his constet imago Dei.
De Aristotele et dogmata ejus.
 Magnus Aristoteles sermonum possidet artes
 Et de virtutum culmine nomen habet.
 Iudicii libros componit et inveniendi
 Vera, facultates tres famulantur ei:
 825 Physicus est moresque docet, sed logica servit
 Auctori semper officiosa suo.
 Hæc illi nomen proprium facit esse, quod olim
 Donat amatori sacra Sophia suo;
 Nam qui præcellit, tituli communis honorem
 830 Vindicat, hoc fertur jure poeta Maro.
De errore Aristotelis.
 Sed tamen erravit, dum sublunaria casu
 Credidit et fatis ulteriora geri.
 Non est arbitrii libertas vera creatis,
 Quam solum plene dicit habere Deum.
 835 Quidquid Luna premit, de quattuor est ele-
 [mentis,
 Et quæ transcendunt, simpliciora putat.
 Illaque perpetua definit pace vigere,
 Quæ supra solem circulus altus habet.
 Non ibi committunt aliquid contraria bellum, C
 840 Nam tranquilla quies ulteriora fovet.
Quod animæ de quinta essentia.
 Ut fierent animæ, substantia quinta creatur,
 De qua signiferi constat origo poli.
 Illa beatorum sedes, hæc aula deorum,
 Nam magis apta Deo, quæ gravitate carent.
 845 Æternum mundum statuit tempusque cœvum,
 Hisque cœternus dicitur esse locus.
 Nilque perire docet, sed in orbem cuncta ro-
 [tari,
 Et loca temporibus quælibet apta suis.
*Quod natura singularia tantum novit, universalia
 quasi quædam rationis figmenta sunt.*
 Est individuum, quidquid natura creavit,
 850 Conformisque status est rationis opus.
 Si quis Aristotelem primum non censet ha-
 [bendum,
 Non reddit meritis præmia digna suis.
 Cunctis principium finemve dedisse probatur
 Artibus; evincit, quidquid habere cupit.
 855 Quod potuit quemquam ratio mundana docere,
 Huic dedit, ut fierent dogmata plena fide.
Quod Aristoteles dictus est filius Apollinis.
 Quidquid enim docuit, docuisse putatur Apollo,
 A quo progenitum fabula Græca refert.
Quod Aristoteles omnibus studuit obviare.
 Plurima cum recte doceat, tamen errat in illo,
 860 Quod semper reliquis obvisus ire parat;

- Nam licet in summis fuerit præclarus ha-
 [bendus,
 Captator laudis immoderatus erat.
 Philosophum virtus clarum, non gloria vana
 Reddit, honor verus laudis amore perit.
Quid deceat philosophum.
 865 Philosophus satagit, ut mens respondeat ori,
 Ut proba sit verbis consona vita bonis.
 Non ut quis recte loquitur, mox philosophatur,
 Sed qui sic vivit, ut bona semper agat.
 Nam Venerem culpæ potest lasciva puella,
 870 Virtuti laudes dicere scurra potest,
 Indocti possunt sapientum verba referre,
 Peccat et interdum lingua perita loqui.
Quod Aristotelem vicit gloria, quam verbis impugnavit.
 Vincit Aristoteles alios, hunc gloria vana,
 Quam tamen impugnat et docet esse nihil.
*Quod philosophia vanam gloriam fugat, victa prius
 voluptate et avaritia.*
 875 Hæc est, præstantes quæ deserit ultima mentes,
 Quam tandem victrix philosophia fugat.
 Indicit bellum virtuti prima libido,
 Cum caro, cum sanguis uritur igne novo.
Quæ coerceant libidinem.
 Hunc poterunt sedare labor tenuisque diæta,
 880 Quique placet cautis, res fugitiva, timor.
Quæ reprimant avaritiam.
 Bella secunda movet amor irrequietus habendi,
 Succendens animas pronus ad omne nefas;
 Instigant oculi mentem, cum singula spectant,
 Ut velit esse suum, quod putat esse bonum.
 885 Conterit hoc vitium rerum speculatio cauta,
 Et divinus amor, supplicique metus.
*Quod alia vitia oriuntur ex aliis, sed superbia etiam
 ex virtute.*
 Ex vitiiis aliis aliorum constat origo,
 Et de principiis sunt mala multa malis.
 Æstus avaritiæ gignit plerumque rapinas,
 890 Sæpe facit cupidum luxuriosa Venus.
 Immoderata parit Venerem gula, dat furor
 [ausum,
 Livor edax odium, fit vetus ira furor.
 Sic vitium vitio dat causam datque sequelam,
 Res etenim turpis sola manere nequit.
 D *Quod negligentia parvorum magna vitia generat.*
 895 Si modicum spernis, paulatim magna sequen-
 [tur,
 Et venit a minimis sæpe ruina gravis.
 Gloria nobilium manans de fonte bonorum
 Præterdit generis nobilitate decus.
 Nam cum fermento virtus corrupta tumescit,
 900 De misero coitu nata superba venit.
 Hæc paribus sese præferi spernitque minores,
 Nescit et auctori stulta subesse suo.
 Et sic de meritis veniens aut sanguine claro
 Est ingrata Deo, munera cujus habet.
De vitio ingratitudinis.
 905 Ingrati crimen, cui gratia nulla cohæret,
 Ingratum prohibet civis habere locum.

De vana gloria.

- Est ingrata Deo, quæ doni capiat honores,
 Quæ laudes operis vult retinere boni.
 Præripit auctori quisquis titulos meritorum.
 910 Provocat ultrices in sua damna manus.
 Gloria vana quid est, nisi fumus et umbra so-
 [nusque,
 Qui simul, ut cœpit, incipit esse nihil?
 Hanc tamen affectant omnes, quia semper
 [adesse

Veræ virtutis testificatur opus.

- 915 Gloria, dulce malum, magnorum pectora mulcet
 Et tamen hæc eadem languidiora facit.
 Quos caro non flectit, nec amor pervertit ha-
 [bendi,
 Gloria de facili præcipitare solet.
 Quæ reprimant vanam gloriam.
 Hanc tandem perimunt rerum speculatio,
 [mundi

- 920 Contemptus, pœnæ terror, amorque Dei.
 Si sua quis plene recolit mala, si bona semper
 Cogitat alterius, unde superbus erit?
 Si meritum vitæ penset, si vindicis iram
 Posseque respiciat, unde superbus erit?

- 925 Unde superbus erit, si se speculatur ad un-
 [guem,
 Terra, cinis, vermis, fæx, vapor, umbra,
 [lutum?

De vitio elationis.

- Non habet elatus virtutum dona, sed illi
 Et Deus est hostis, hostis et omnis homo. C
 Elati vitium, quo nullum majus habetur,
 930 Non sinit elatum fratris amore frui.

De virtute humilitatis.

- Digni sunt humiles virtutum munere, digni
 Scire Deum, dignis vita beata datur.
 Qui docet hæc verbis, prætendit philosophantis
 Nomen, philosophus hæc facit atque docet.
 935 Hæc et Aristoteles fertur docuisse loquendo,
 Fortius exemplis quilibet ista docet.

De Platone et dogmate ejus.

- At Plato symmystes veri distinguit in ipsis
 Scibilibus, quid res scire creata queat.
 Nam licet interdum fidei contraria dicat,
 940 Sunt tamen illius plurima grata bonis.
 Principio docet esse Deum, distinguit ab ævo
 Tempus et ideas applicat, aptat hylen.

De hyle.

- Invenit hanc animus, dum cuncta resolvit,
 [agitque,
 Ut prodant causas cuncta creata suas.
 945 Si specularis hylen, nunc est substantia quævis,
 Contra nunc, eadem creditur esse nihil.
 Quam, dum vestigat ratio, quasi somnia sentit,
 Dumque tenere cupis, mox fugitiva latet.
 Auris abesse sonum sic audit, dum nihil audit.
 950 Sic oculis tenebras, cerne videndo nihil.
 Defectuque suo sic tactus tangit inane,
 Insuper gustus nil sapiendo probat,

- A Et nihil olfaciens procul esse revincit odores,
 Qui prius argutus censor odoris erat.

De Deo, cujus potentia est efficiens causa mundi.

- 955 Est Deus æternus, mundus cum tempore cœpit,
 Hic manet, at tempus cætera cuncta movet.
 Per numeros elementa sibi contraria nectens
 Vincit et æterna pace vigere facit.

Quod numerus, pondus, mensura, locus, tempus sibi
 commensurabilia non sunt.

Subdita primorum generum sibi symmetra
 [non sunt

- 960 Nec simili antigena sub ratione cadunt.
 Temporis atque loci non est proportio nota,
 Mensuræ ratio ponderis esse nequit.
 Prædictis numerus asymmetet est, et in istis
 Quinque suum munus philosophia gerit.
 965 Additur his series causarum vel rationum,
 Quas intellectus cernere solus habet.
 Multiplicando modum nescit virtus numerorum,
 Et finem magnis sectio nulla facit.
 Crescit in immensum numerus, sine fine re-
 [solvit

- 970 Continuum quodvis, sed ratione potest.

Quod ingenium hominis circa prima et ultima deficit.

- Deficit ingenium, cum tendit ad ultima; solus,
 Qui facit atque regit, prima videre potest,
 Cognitus ille sibi plene solisque beatis
 Spiritibus, quantum gratia cuique favet.

- 975 Nec de principiis recte censere licet
 Præter eum, qui dat omnibus esse suum.

De anima hominis.

- Mens hominis, numerus simplex aptusque mo-
 [vere

Sese, conformis dicitur esse Deo.

- Nam Deus ut mundum totum regit, implet et
 [ambit,

- 980 Sic animæ corpus subditur omne suæ.
 Materies animæ diversa subest, eademque
 Ex individuo est dividoque simul,
 Moleque corporea premitur virtus animarum,
 Hinc magis, inde minus, ut caro juncta sinit.
 De motu rationabili et irrationabili.

- 985 Suntque duo motus erroneus et rationis,
 Hic viget in summis, alter ad ima trahit.

D De immortalitate animæ et corporum resurrectione.

- Sunt immortales animæ, corpusque caducum
 Interit, et tandem pristina vita redit.

De magno anno.

- Pristina vita redit, cum magni terminus anni
 990 Ad primum revocat sidera cuncta locum.
 Annus tunc renovat novus omnia, corpora
 [rursus
 Accipiunt animæ, tempora lege fluunt.
 Si renovant mundum solis lunæque recursus,
 Fortius hoc facient sidera cuncta simul.
 995 Præsides humori vaga Cynthia, solque calori,
 Humor ab adjuncto cuncta calore parit.

De radiis solis et lunæ et officiis eorum et significatione. A Quod terra in imo est, et quod singuli orbes suos habent habitatores.

Lunares radii carnes fructusque perurant
Et vitiant, radius solis utrisque favet.
Sic mundana perit sapientia, veraque prodest
1000 Naturamque fovet, plena calore Dei.

Sed calor immensus vermes parit, ut tibi
[constet,

Scrutandi quid habet immoderatus amor.
Sol fovet et reprimit visum, quia sobrius esse
Debet, qui satagit mystica scire Dei.

1005 Subdita sole vides, tibi luce creata pate-
[scunt

Divina, plene nullus utrumque videt.
Est cæleste bonum solemque Deumque vi-
[dere, B

Solaque mortales inferiora vident.
Lux immensa tegit solem, divinaque semper

1010 Majestas sic est lumine tecta suo.

Est in solari fons luminis atque caloris
Corpore, spiritibus fons utriusque Deus.

Quod nulla substantia perit.
Nulla perire potest substantia, formaque
[formæ

Succedens prohibet, quod movet, esse ni-
[hil.

1015 Motibus his recreata manent elementa vident-
[que,

Dum vetus abscedit et nova forma datur.
Portio fessa statu grata novitate resumit

Robur et a formis accipit esse novum.
Alterat hæc species, aliud facit illa, genus-
[que

1020 Dicitur et confert cuilibet esse rei.
Quod informis Deus et forma formarum.

Informis Deus est, formarum forma vigorque,
In quo res omnis perpetuata manet.

Semper enim vivit ratio divina, perenne
Res omnes vivunt in ratione Dei,

1025 Immotæque manent ideæ, constat in illis,
Quidquid ad occasum temporis unda rapit.

Dispensat rerum motus ratio sine motu,
Et stabilis virtus tempora cuncta movet.

Non sunt informes dii, quos natura creatrix D

1030 Ex variis ortum rebus habere facit,
Quo circumscribit ratio, naturaque facta

Formaque concretis redditur atque genus.
Informis Deus est, quia simplex, non aliunde

Constans nec debens pluribus esse suum.
Quod res vere simplex absoluta est.

1035 Absolvit ratio rem veræ simplicitatis
Et quidquid nullo claudere sine potest.

Quod vere simplex, nullo motu variatur,
Non antiquatur tempore, semper idem.

Alternat mundus facies nescitque manere,
1040 Et perimit tempus, quidquid ad esse vocat.

Omnia sic in se redeunt, sic lege perenni
Nominis æterni perpetuatur opus.

Summa tenent superi, medio jacet infima
[tellus,

Et medios orbes incolæ dignus habet.
1045 Spiritus in cunctis elementis est, et in
[astris

Cuique suus, mundum spiritus unus agit,
Maximus hic, omnes alii sunt particulares,

Hic totum, reliqui singula membra mo-
[vent;

Omnis enim regio propriis est plena colonia,
1050 De quorum motu rebus origo venit.

Quod ignis omnia purgat.
Aer corruptus solo purgatur ab igne,

Purgat et infectæ crimina motus aquæ.
Diluit hæc terræ sordes, res celsior omnis

Subdita sic purgat cuncta vigore suo.
1055 Celsior interdum sordescit ab inferiori,

Ast ignem purum nil maculare potest.
Purior hoc nihil est, qui sordes decoquit om-
[nes.

Unde locum summum res deiformis habet.
Quod sublunaria aguntur motu superiorum.

Res sublunares nasci motu superiorum
1060 Constat, et immotum cuncta movere Deum.

Quid natura.
Principium motus rerum natura vocatur,

Est in naturæ nomine causa latens,
Causa latens, proprium quæ singula ducit ad
[ortum,

Et similes rivos fontibus esse facit.
1065 Contra naturam sunt plurima posteriorem,

Sed contra primam, quid valet esse? ni-
[hil

De zodiaco circulo.
Zodiacus bis sex obliquat signa rotatu,

Æqualesque sibi non sinit esse dies.
Arcticus est medii notum nobis caput axis,

1070 Sed reliquam prohibet terra videre polum.
Quod globus terræ planetarum circulis excentricus
est et sex elementorum.

Septem terra vagis excentrica subjacet astris,
Quam tamen ut centrum maximus orbis
[habet.

Inferior paret semper globus exteriori,
Terra subest cunctis orbibus apta pati.

1075 Hæc immota manet, sed in orbem cætera
[currunt,

In medium recidunt pondera cuncta locum.
Fæx etenim semper in fundo tarda quiescit,

Attactaque suo sordida quæque facit
Omnia sordescunt, quæ turpi face replentur,

1080 Quæ, nisi purgentur, vasa perire facit.
Sic infecta diu devictaque fecis acore

Vix caput attollit mens onerata luto.
Nam prope tellurem sunt fumi, flamina, nu-
[bis,

Quæ turbant oculos et rationis opus.

- 1085 Contra naturam facies humana reflectit
Ad terram vultus, nata videre Deum.
Sed tamen interdum terrena videntur ad
[usum,
Nec peccat, si sit tetra libido procul.
Principis hæc tradit sapientum dogma Pla-
[tonis
1090 A quo posteritas dogmata vera capit.
Sicigitur docuit, quid cui sit scibile, quid
[non,
Ut teneant proprium cuncta creata modum.
*Quod Deus solus omnia novit, et omnis rationalis
creatura scientiam accipit ad mensuram.*
Res ut sunt, plene novit divina potestas,
Angelus assistens plurima vera videt.
1095 Spiritus immundus natura pollet et usu,
Doctus et a sanctis plura videre solet.
Fallitur in multis privatus luminis usu
Et pater erroris fallere semper amat
Corpora detrusas animas in carcere cæco
1100 Culpaque sublato lumine scire vetant.
Culpa caro tenebras inducunt, lumina pellunt
Nec miseras animas cernere vera sinunt.
Quod veritas lux est animæ, ratio oculus.
Lux oculos pascit, rationem visio veri,
Illi fugiunt tenebras, hæc quoque falsa
[cavet.
1105 Est oculus menti ratio, pro lumine verum,
Usum cernendi lumina scire vocant.
Iugenio, studiis verum quærat et arte,
Præter opinari non habet ullus homo
Quod in pluribus utilis doctrina Platonis.
Non nocet errantem cautis audisse Platonem,
1110 Qui male pauca docet et bona plura malis.
Docta manus cavet urticas herbasque salu-
[bres
Tollit et a spinis intemerata rosas.
Errores vitat ratio, sensusque pudicos
Cautus ab insanis absque furore capit.
1115 Fortius vitat audita pericula prudens,
Nam provisus minus tela nocere solent.
Hinc sapiens audire cupit, quæcunque nocere
Possunt, ut caveat, quidquid obesse potest.
De Endymione et dogmate ejus.
Cujuscunque rei firmetur opinio vera,
1120 Ille vetus Endymion censuit esse fidem.
Asserit errorem, si fiat opinio fallax,
Falsaque nesciri dicit et arte probat.
Falsum nescitur, quia nulla scientia fallit,
Nec permisceri lux tenebræque valent.
1125 Interdum veri specie falluntur inanes,
Votivæque rei dulcis imago tenet.
Sunt quos nec verum, nec veri mulcet imago,
Sed vitii species falsaque sola juvant.
Quod veritas assimilatur soli, verisimilitudo lune.
Est sol conformis vero, falsoque Selene,
1130 Quæ lucem simulat et maculosa manet.
Nam quod sub luna vanum, mutabile nunt,
Sed circa solem, fida quæta manent.

- A Regnat in excelsis verum, viget error in imis
Et fallit populos, quos vaga luna premit.
1135 Clara super lunam superos veri teæet ula,
Inferius mundum nubilus error agit.
*De Arcesila, principe Academicorum, et dogmate
ejus.*
Arcesilam sequitur Academia prisca docentem
Et genus humanum luce carere facit.
De Antisthene, Academico.
Doctior Antisthenes Academicus, omnia solum
1140 Scire Deum dicit et ratione probat.
Asserit et superos quam plurima scire, nec
[omnes
Omnia, mortales paucula scire putat,
Hæsitat in cunctis, nisi quæ ratione probantur
Viva, cui stupor est non habuisse fidem.
Quid sit ratio viva.
1145 Vivit enim ratio, quæ per se nota patescit
Aut per se notis semper adesse solet.
Asserit hæc sciri, dubitanter cætera tradit,
In quibus ex usu major habenda fides.
Nam solitus rerum cursus facit esse probanda,
1150 Quæ semper simili sub ratione vides.
Hæc tamen interdum quoniam secus accidit
[esse.
Non sunt certa satis, nec tamen absque fide.
Ergo quod affirmat verum, putat esse necesse.
In reliquis dicit: *Credo vel esse puto.*
1155 Mensque modesta solet sic castigare loquelam,
Ut falsi nullus arguat esse ream.
C Sic adjectivis sermonem temperat omnem,
Debeat ut merito semper habere fidem.
*Unde Græci Academicorum temperamentum
in sermone acceperint.*
Hinc etiam placuit Græcis modus ille loquendi
1160 Quem magni laudant a gravitate viri,
Conditione, die, causaque modoque coercent
Verba, cavent nimia simplicitate loqui.
Sed quandoque dolus obducitur arte loquendi,
Verbaque pro rebus dat bona fictus amor.
*Quod Romani Græcos imitantur in verborum
temperamento.*
1165 Hunc morem sequitur civis Romanus, amicis
Verba dat, argentum sumit avara manus.
Distrahit ad pensum iudex adverbia cautus,
Nam pretium majus utiliora dabit.
Adjectiva suis pretiis æquata dabuntur
1170 Chartula vel calamus rarus inemptus erit.
Captat opes Crassus, ut eas convertat in aurum,
Et recoquit purum, possit ut esse purum.
Urbs vitii corrupta suis corrupt et orbem,
Et caput ægrotum languida membra facit.
1175 Curia nam quævis Græcos imitatur, et urbis
Esuriens sensit orbis, amator opum.
De Varrone et dogmate ejus.
Inferior nullo Græcorum Varro fuisse
Scribitur, hunc Patrem Roma vocare solet.
Plura quidem nullus scripsit, nullus meliora,
1180 Nec potuit quisquam deteriora loqui.

- Mystica naturæ pandit ritusque sacrorum, A
 Officiumque Dei gestaque prisca Patrum.
 Numina virtutum, quæ fingit, vanus adorat,
 Et quot sunt pestes, tot putat esse deos.
De Plinio uno et altero.
- 1185 Plinius hunc sequitur in multis gratus uter-
 [que,
 Sed tamen in multis pulsat utrumque fides.
De Musæo, qui putatus est Moyses.
 Musæum veterem præclaris laudibus effert
 Græcia, sed Varro, quod docet ille, refert.
 Ergo Varronem satis est legisse volenti
- 1190 Scire, quid alteruter utilitatis habet.
 Esse putant dictum Musæi nomine Mosen,
 Qui leges hominum primus in orbe tulit.
 Esto, sed ætatum ratio manifesta repugnat,
 Vitæque dissimilis arguit esse duos.
- 1195 Romanos Varro, Græcos Musæus, Hebræos
 Instituit Moses vivere more suo.
De Moyse, quod ipse sit fons Scripturarum.
 Errat Musæus nimium, Varroque coerrat,
 Sed Mosi mentem spiritus alius agit.
 Plena sacramentis sic quinque volumina scribit,
- 1200 Ut sit in historia sensus ubique triplex;
 Ut pariter doceat pueros juvenesque senesque;
 Quantum quisque capit, litera cauta docet.
 Ubera dat natis, infligit verbera servis
 Et facit illorum colla subesse jugo.
- 1205 Et licet involvat arcanis vera figuris,
 Scindit vela tamen, et vetus umbra perit.
 Inter philosophos vocat hunc gentilis agrestem, C
 Et tamen illorum maximus hoc minor est.
 Illic Scripturarum fons est et origo piarum,
- 1210 Quo de principio pagina sacra venit.
 Fons aliis, aliis stagnum puteusve profundus;
 Inde sitim reprimas, crescit et inde sitis;
 Quod satis est, possunt omnes haurire, sed
 [ipsum
 Exhaustum plane nemo vel imminuit.
De Cicerone et dogmate ejus.
- 1215 Orbis nil habuit majus Cicerone Latinus
 Cujus ad eloquium Græcia muta fuit;
 Omnibus hunc Græcis opponit Roma vel
 [effert,
 Sed tamen hic dubium dogma probare solet. D
 Transiit huc tandem, cum se natura deorum
- 1220 Angeret, ut dabitur, quid putet esse Deum;
 Qualiter arbitrii libertas consona fato
 Exstet; nam fatum si manet, illa perit.
 At sibi convenient casus fatumque repugnans,
 Nescit; ob hoc vates ora tenere monet.
- 1225 Nam genus humanum premit ignorantia veri,
 Nec sinit in claro cernere vera die;
 Quæ si forte patent, obscura nube videntur
 Nec falsi plene suspitione carent.
 Scire Deum solum credit ventura, sed ipsum,
- 1230 Quid statuatur, nescit, sed tamen esse probat.
 Nam corpus putat esse Deum, sed corpore
 [majus,
- Quod nec homo sensu, nec caro bruta capit.
*Quod res corporeæ sensu, ratione vero com-
 prehendantur incorporalia.*
 Solis corporeis sensus carnalis inhæret,
 Res incorporeæ sub ratione jacent.
- 1235 Illud sola fides capit et dilectio vera,
 Naturamque sequi cultus amorque Dei est;
 Quisquis enim satagit rationis jura tueri,
 Naturam sequitur, servit amatque Deum.
 Ille tamen cultus non est servilis habendus,
- 1240 Sic servit matri filia, sponsa viro.
 Et si vita foret Ciceronis consona verbis
 In summis poterat maximus esse viris.
 Os hominis cuncti mirantur, non ita pectus:
 Imperium linguæ par fuit, immo minus.
- B 1245 Illius eloquio minor est Romana potestas:
 Nam linguam pariter civis et hostis amant.
Quod virtus eloquentiæ præfertur.
 Quem magis evexit virtus, superat Ciceronem,
 Datque locum vitæ lingua perita loqui:
 Nam quamvis linguam formet, componet et
 [actus,
- 1250 Vivere præcipue philosophia docet.
 Vivere sincere pars optima philosophandi est,
 Qua sine quid prædest lingua diserta? nihil!
 Namque diserta nocet, si sit deserta superbo
 Munere, prudentes quod facit esse viros.
- 1255 Sed quantum prosit sapiens facundia, lingua,
 Sit licet insignis, dicere nulla potest.
De Seneca et Quintiliano.
 Ingenium Senecæ commendat Quintilianus,
 Sed tamen ejusdem verba stylumque notat.
 Res queritur magnas frangi sermone soluto,
- 1260 Dicendique genus arguit esse vagum.
 Verbaque juncta parum sine calce vocavit
 [arenam,
 Dum peragit sensum clausula quæque suum.
 Sed quamvis calamus tantus culpaverit
 [auctor,
- Obtinuit virtus et stylus ipse placet:
 1265 Vicit enim vitæ gravitas et gratia verbi,
 Et nova dicendi grata figura fuit.
 Stoicus est acer, morum compendia captat,
 Verbaque semper habet sensibus apta suis.
Quod gentiles omnes superat Christianorum fides.
 Sed cur gentiles numero, quos error adegit?
- 1270 Omnis enim ratio deficit absque fide.
 Christicolæ soli sapiunt, et philosophantur
 Vere, quos tibi dat pagina sacra duces.
 Censeo Christicolæ cultu, non nomine Christi,
 Quem præstant homini vitæ prædica, fides.
- 1275 Gratia multorum dabitur tibi vera sequenti
 Dogmata, quæ præstant moribus atque fide.
 Non tamen hæc illa produces tutus in aula,
 In qua rara manet gratia, rara fides.
 Pura fides non sola tamen placet omnibus, illa
- 1280 Gravior est merito, quam bona vita fovet.
 Est veræ vitæ fons pura fides, fideique
 Vita boni mores: donat utrumque Deus.

*Quod sanius est paucis placere bonis, quam
multitudini stultorum.*

Sed quia nemo potest stultis ratione placere,
Sufficiat gravibus te placuisse viris.

1285 Vix indoctorum poterit quis ferre cachinnos,
Si non sit forti pectore, mente gravi.

Sannas et rhonchos geminat lasciva juvenus,
Audit ab ignoto si nova verba libro.

Nou fugies rhonchos, linguasque, manusque
[procaces

1290 Vix fugies, nisi sit, quo duce tutus eas.

De Theobaldo archiepiscopo et Thoma cancellario.

Qui jubet, ut scribas, solet idem scripta fo-
[vere,

Quæque semel recipit nomina, clara facit. B

Ille Theobaldus, qui Christi præsidet aulae,

Quam fidei matrem Cantia nostra colit,

1295 Ilunc successurum sibi sperat, et orat ut
[idem

Præsulis officium muniat atque locum.

Hic est, carnificum qui jus cancellat iniquum,

Quos habuit reges Anglia capta dia,

Esse putans reges, quos est perpessa tyrannos;

1300 Plus veneratur eos, qui nocuere magis.

De moribus Hircani.

Huic, qui priscorum mores legesque revelli

Præcepit, libitum pro ratione fuit,

Vicit avaritia Midam, feritate leonem,

Astutam vulpem fraudibus atque dolis,

1305 Qui populum pressit, qui jus contempsit et
[æquum,

Quo lupus et tigris mitior omnis erat;

Plus sue pollutus, quovis petulantior hirco,

Venditor Ecclesiæ, proditione potens,

Sanguinis humani cupidus vindexque ferarum,

1310 Qui titulo regis publicus hostis erat.

Ponitur exemplar legum populumque regendi,

Et bene vivendi formula certa datur.

Juvit eum pacis cultus, sed more tyranni,

Cerneret ut pedibus subilita cuncta suis.

1315 Hoc sub rege lupus metuuit suspendia pauper,

Absolvi dignus, si dare possit ovem;

Si dare posset ovem furtivam seu violentam,

Ablatam viduæ, tunc erat absque nota; D

Qui tondere pecus poterat lupus et dare lanam

1320 Noverat, hic insons, hic ove dignus erat.

Non nocuit vulpi fraudem fecisse volenti

Cum pastore suum participare lucrum.

Vox erat auditu convicti digna latronis:

Dicens de regis utilitate loquar.

1325 Nam fur, consortem qui regem ducit haben-
[dum,

Non perit et justos sæpe perire facit.

Sed cruce dignus hic est, qui farto solus

[inhærens

Non curat socius judicis esse sui.

Criminibus iudex pretio sociatur avarus,

1330 Absolvitque reos immeritosque necat.

PATROL. CXCIX.

A *Quod Hircanus modernis pravitatibus et originem
dedit et auctoritatem,*

Hæc illo manant de juris fonte, quod olim

Tradidit Hircanus, officiumque suum.

Officium regi conforme fuit, quia mentem

Auctoris sequitur ingeniosa manus.

1335 Julia lex illo dormivit rege sepulta,

Crimen adulterii nil nisi ludus erat.

Silvia Quartillæ cessit, Lauronia Floræ,

Syllaque dum viguit, nulla Sabina fuit.

Hic metui gaudens, dedignabatur amari,

1340 Vicinos subigens munere, fraude, dolis.

De pace tyrannorum.

Illæ tyrannorum pax est, ut nemo reclamet,

Quidquid agant, possint omnia, jura nihil

Jura vacant, sacras leges evertit abusus,

Velle suum statuunt juris habere locum.

1345 Tali justitia perhibent viguisse leonem,

Præpositum reliquis dicere jura feris.

Libertas hæc est populi dominante tyranno.

Ut, quod præcipitur, quilibet optet idem.

Qui nimis optat opes aut cultum regis iniqui.

1350 In scelus omne ruit, pronus ad omne nefas;

Hostis censetur, quisquis sacra jura tuetur,

Prævenit officiis jussa fidelis amor.

Perfidia genus est aliquid discernere jussum,

Et scelus est aliquid pertinuisse scelus.

Qua ratione quis cancellario placeat.

C 1355 Si virtus animum componit, formaque veri

Linguam, si foveat gratia mater opus,

Tunc vindex veræ te libertatis amabit

Et faciet tutum qualibet ire via.

Hoc duce tutus eris in claustris, tutus in aula,

1360 Tutus in insidiis, undique tutus eris.

Hæc est, qui cleri pro libertate tuenda,

Mandrogero gravis est complicitusque suis,

De Mandrogero.

Mandrogero, qui se solum servare coronam

Et legum regni jactitat esse patrem,

1365 Qui (si falsidicis credendum) jura tuetur

Integra, quo per eum regius exstet honor,

Mandrogero, nomen quem libertatis adurit,

Illud in Ecclesia si quis habere velit.

Divitis Ecclesiæ libertas nulla carentem,

1370 Hoste premit gravius regis iniqua manus.

Publica sic sævit tutoris honore potestas,

Ut quivis prædo mitior exstet ea.

In bona pupilli tutor grassatur iniquus,

Nec tutore dato nequior hostis erit.

1375 Factio Mandrogeri licitum libitumque coæqua,

Quoque semel placuit, prædicat esse bonum.

Hoc auctore perit libertas Ecclesiarum,

Antipatrique manus arma nefanda rapit.

De Antipatro, et quare sic dicatur.

Presbyteros tanquam Patres populus venera-

[tur,

1380 Et fidei pars est iussa subire Patris,

- Inssa subire Patris, præsertim recta iubentis, A
Pro quibus expletis vita beata datur.
At ferus Antipater hos persequitur velut
[hostes
Intentansque dolos undique bella iubet,
1385 Hinc illi nomen datur Antipater, quia Patres
Lædit et infligit damna, necemque parat.
Sedulus in saccum pertusum congerit omnes
Christo subtractas, quas male quærit, opes;
Ecclesiam servire iubet, clerum populumque
1390 Decernit similem jure tenere locum.
Opprimitur clerus, privatur honore sacerdos,
Sed delatoris nomen ubique viget.
Publicus exactor summo præcellit honore,
Gratior ille tamen, qui mala plura facit.
1395 Illi si forte volunt aliquid pervertere, dicunt: B
Dedecus hinc regni vertitur, inde decus.
Princeps non cupidus meriti, sed laudis
[avarus
Præcipuum sine re nomen honoris habet,
Non curat, quid honor, sed quid videatur
[honestum,
1400 Nec bona vera placent, sed juvat umbra boni
Sic ratio sub prætextu cæcatur honoris,
Vanaque dum petitur gloria, vera fugit.
De vera gloria et vana.
Gloria virtutem sequitur, non laudis amorem,
Et semper meritis est sociata bonis.
1405 Laude probus claret potius, quam laudis
[amator, C
Contra, polluto nomine sordet iners;
Factor enim sordes vitii comitatur et horror,
Et virtus grato replet odore bonos,
Sed virtutis odor est illis perniciosus.
1410 Quos agit Antipatri pernicioza manus.
Fœtet barbaries, quæ nulla lege tenetur,
Fœtet odore gravi carnificina vetus.
Quod domus tyrannorum carnificina est.
Carnificina vetus est aula subacta tyrannis,
Est domus Antipatri carnificina vetus.
1415 Tollitur e medio sacræ reverentia legis,
Carnificum scitis dant sacra jura locum.
Exigit a cunctis munuscula Sporùs, at illa
Si dederis, perdes; nil dabis, hostis eris.
Si sit amicus, obest, si non sit, quærit obesse,
1420 Quicquid agas, oberit, aut volet esse nocens.
Rem fortasse tuam poteris servare, sed ejus
A vitii animum non revocare potes.
Munus amicitie speciem producit, at ipsam
Rem gignit virtus vera, probatque fides.
1425 Augetur tamen obsequiis, sumitque vigorem,
Nam probitas meritis præmia digna refert.
Dinomaches et Polydamas dominantur in
[aula,
Nil Cato, nil Curius, cuncta Photinus
[agit,
Cuncta Photinus agit Labeone sibi sociato:
1430 Horum vita scelus, singula verba doli.
Thrasonis fastum gestusque videre molestum
[est,
Quem vix ferre potest munere capta Thais,
Vir gravis hic, visu gravis est gratusque
[Sabinus,
Dum puer et tener est non fruticante pilo.
*Quod cancellarius se conformat aulicis, ut revocet
ab errore.*
1435 Tristior hæc cernit juris defensor et artem,
Qua ferat auxilium, consiliumque parat.
Ut furor illorum mitescat, dissimulare
Multa solet, simulat quod sit et ipse furens;
Omnibus omnia fit, specie tenus induit hos-
[tem,
1440 Ut paribus studiis discat amare Deum.
Ille dolus bonus est, qui proficit utilitati,
Quo procurantur gaudia, vita, salus.
Balbutit nutrix, ut linguam formet alumni,
Et verum ficto cauta dolore fugat,
1445 Lascivum risum lacrymis compescit obortis
Et teneros sensus decipit arte pia.
Excitat ad lacrymas facies lacrymantis ami-
[cum,
Et facies hilaris gaudia sæpe facit.
Fortius ut miles pugnacem conterat hostem,
1450 Dux facit armatus, dum fera bella gerit.
Miles ab exemplo ducis hostes acrius urget,
Dux fugiat, miles dat quoque terga fugæ.
Provocat affectu discentes officiosus
Doctor, ut effectum possit habere labor.
1455 Nemo libens audit suspecti verba magistri.
Quæ, licet aspera sint, dulcia reddit amor.
Illaqueat citius homines et valdius arctat
Formula vivendi, quam gravis auctor
[amat.
Hæc igitur ratione tui mens sana patroni,
1460 Ut patienter eum perferat aula furens.
Conciliare studeat sibi conviventi amore
Turbae, ne peragat ebria mortis iter.
Quod multi successus ausum dederunt errori.
Ebria fortunæ donis nova curia, rege
Sub puero credit cuncta licere sibi.
1465 Insanire putes æque juvenesque senesque,
Insanit iudex officiumque suum.
Curia nugaces solos amat, audit, honorat,
Artes exosas aulicus omnis habet,
Artes viriuti famulantes aulicus odit,
1470 Sed famulas carnis aulicus omnis amat.
Hos aulae mores funambulus intulit ille,
Qui, quod præsumit, lege tuctur avi.
Qui sapiunt nugas et crimina, lege vocantur,
Qui recte sapiunt, lex iubet ire foras.
Quod in correctionibus insinuatione utendum.
1475 Ergo quos ratio directa nequit revocare
A vitii, revocat insinuantis opus,
Nam sicut verbi, sic insinuatio vitæ
Sæpe reluctantes ad sua vota trahit.
Fortior est vitæ, quam sit persuasio verbi,

1480 Nam paribus studiis conciliatur amor ; A
Conciliatus amor animos ligat, imperat,
[urget,

Ut duo non duo sint, quos pius unit amor.
Sic amor ad quævis sanctus bona cogit aman-

[tes,

Nam facit hic votis, quod facit ille manu.

1485 Sed vereor, frustra ne cancellarius instet,
Ut mutet mores aula superba suos.

Mundus enim lucris inhiat, juvenesque senes-

[que

Muneris inestat imperiosa fames,

Excæcatque viros, quibus est collata potes-
[tas,

1490 Tendat ut ad sordes quælibet ampla domus.

Æstus avaritiæ sapientum corda perurit,

Polluit ecclesias, sancta profana facit.

Orbis amatores omnes hac peste laborant,

Æris contemptor rarus in orbe manet.

1495 Hæc ubi, quando, quibus vel qualiter insi-
[nuentur,

Cura ne pereas garrulitate tua.

Est indocta loqui, quæ nescit linguat acere,

Floccida, quæ verbi nescit habere modum.

Sunt nugatores inimici, suntque tyranni

1500 Falsus philosophus, ganeo, scurra tibi ;

Quos agitat cachethes scribendi, quosve lo-

[quendi,

Qui vitii sordent, quos levis aura fovet.

Horum tendiculæ dicenti vera parantur,

Et nisi præcaveas, publicus hostis eris.

1505 Assertor veri personam nescit amici,

Decernit meritis præmia nulla viris,

Personis parcit, iudex in crimina sævus,

Et vitii labem semper ubique notat.

Aut taceas prorsus aut pauca loquaris in aula,

1510 Aut quæras, in quo rure latere queas,

Nam si non parcis verbis, nemo tibi parcet,

Prævenietque dies impia turba tuos.

Sub duce præfato si forte recedis ab aula,

Sospes et ut tutus quolibet ire queas,

1515 Pauca tui tandem stillabis in aure patroni,

Quæ recolens nequeat immemor esse sui.

Lex divina bonis vivendi sola magistra,

Non veterum ritus, qui ratione carent.

Pervigil hanc studeas cura servare perenni,

1520 Nam servatores servat et ipsa suos.

Lex humana, Dei si sit contraria legi,

Auctorem damnat, quo pereunte perit.

Quod leges civiles comparantur araneorum telis.

Retia solvuntur leviter, quæ textit arachne,

Arte tamen mira fila coire facit ;

1525 Impediunt eadem muscarum corpora parva,

Magnaue si veniant, quolibet ire sinunt ;

Sic, Anacharsis ait, cohibent civilia jura

Invalidos, magnis quolibet ire licet.

Non ita lex æterna potens torquere potentes

1530 Atque fovens humiles, quos videt esse pios.

De diversitate hospitiorum et hospitum.

His dictis ab eas jubeasque valere patronum,
Natalique solo te revocante, redi.

Quanta fides sit in hospitibus, inquire, viator ;
Nam res in pretio est, vilis ubique fides.

1535 Hospes in insidiis sedet hospitibus peregrinis,

Et malus auditor singula verba notat,

Linguaue si proferit verbum leve sive jocosum,

Mantica si paucis rebus onusta jacet,

Involat aut rebus aut verba recenset iniquus

1540 Hospes, et interpres perniciosus erit,

Et testes adhibet Bavium vanumque Dolonem,

Ut pereas rebus, aut tua cuncta tibi.

Si sit vera fides et honestas pura domorum,

Est vultus hilaris, officiosa manus,

1545 Defectum rerum verbis vultuque faceto

Hospitis instaurat cura cliensque bonus.

Non quæcunque domus titulum præterdit

[honoris,

Rem tenet, aut meritis est veneranda suis ;

Sed quemcunque vides in Christi laude sa-

[cratum,

1550 Quisque eum teneat, dignus honore locus,

Et quoniam capiti respondent consona mem-

[bra,

Et domus est domino concolor ipsa sue.

Si veneranda domus te duxerit accipiendum

Hospitio, vel si forte ministrat opem,

1555 Quis bona dispenset, prudens adverte, sub illo

Stat fortuna domus et color ipse loci ;

Nam bona fama perit, si rusticus est vel avarus,

Frontis ab urbanæ munere fama viget.

De Carino.

Inflex domus est res dispensante Carino,

1560 Hospes et hostis agunt conditione pari.

De Catio.

Fronte gravi Catio vitam mentitur honestam,

Cauda tamen quid sit indicat atque gula,

De Corydonianis.

Qui Fabium gestu, verbi gravitate Catonem

Exprimit. humanum cum Corydone sapit.

1565 Sordet iis clerus, vitæ communis abhorrent

Nomina, se solam secta superba probat.

Unde tamen populus sibi commoda quærit

[et isti,

Quos pariter fallit utilitatis amor ?

Pane, mero, pannis vulgato more fruuntur,

1570 Et placet, ut nobis, lauta culina sibi.

Divitias captant, juvat absque labore voluptas,

Et capit interdum blanda latensque Venus.

Seria nunc agitant, modo cedunt seria nugis,

Et stomachum placat hostia grata gulæ ;

1575 Escas dat commune forum, potumque taberna

Communis, vestes una ministrat ovis,

Sed de communi vestes alimentaue sumunt,

Dummodo communis cerdo sit atque coquus ;

Nam sibi formari vestes victumque parari

1580 Lautius exposcit nomen honorque domus.

De Bavianis et Mavianis.

Consonat erranti Bavius, benedicta remordet
Mævius, oblatrant; error utrinque gravis.
Quilibet istorum dat sectæ nomen, et auctor
Exstat eis, quos tu sæpe videre soles.
1585 Mævius et Bavius semper caveantur ut hostes,
Et fugias Caium cum Corydone suo.

De Carinianis.

Quem vitare nequis, studeas placare Carinum,
Cujus ab arbitrio sors tua sæpe venit.
Illi paucorum satis est meruisse favorem,
1590 In quorum ventres lauta culina ruit,
Quorum cura penum solet evacuare bibendo,
Et bona marsupii publica tecta latent.
Ili metuunt sumptus faciemque vianis amici,
Nam meretrix illis plus peregrina placet. B
1595 Ergo quid expectas, ut sit tibi commodus

[hospes,
Cui, nisi colludat, nulla puella placet?

Qualiter versandum apud hospites.

Sed quia turpe nimis peregrini lite moveri,
Hospitium, quidquid dicat, habeto modum;
Et ne suspectum quis possit habere rigoris,
1600 Sit tua jucundis lingua referta jocis,
Sintque sales sine dente tui, sit lingua mo-

[desta,
Compositus gestus, vita pudica tibi.
Sit bonus auditor patiens et tardus ad iram,
Sitque cliens humilis, qui volet esse tuus.

1605 Hospitibus gratus sumptus moderare suboptans, C
Ut dignam valeas cuique referre vicem.
Et benefactorum reddatur gratia plena,
Quæ bonus interpret singula magna facit.
Vir bonus et prudens modo res conservat ad

[usum,
1610 Et modo dispensat, et docet esse suas,
Quærit ut expendat, cum causa locusque
[requirunt,

Servatasque diu tempore spargit opes,
Et sumptus gaudet fecisse locoque modoque:
Stultus in expensis nescit habere modum,

1615 In proprio parvus et prodigus ex alieno,
Quam solam captat Chærea, laude caret.
Hospitio non est oneri, quicumque modestus
Contentus modicis sumptibus esse potest. D

In summa videas, cum quo tibi res sit agenda,
1620 Et quantum poteris, moriger esse stude.
Hoc, quantum poteris, dictum sic accipe
[semper,

Ut sit honestatis regula salva tibi.

Quod mendaces et bibuli fugiendi.

Mendaces itidem fugies, bibulosque cavebis,
Et quibus est venter sive Laverna deus.

Qualem oporteat habere comitem.

1625 Sit suspecta Venus, sit sobrius atque pudicus,
Quem comitem longæ quæris habere viæ.
Commodius nihil est servo socioque fideli,
Nullus in obsequio commodus absque fide.

A

Quæ expensa ubique necessaria.

Est expensa viæ quærenda tibi, dabit illam
1630 Morum fama, gravis actio, sermo placens
Quo magis hæc abeunt in sumptus, et magis
[crescunt;

Nummus in expensam non rediturus abit,
Ili, quocunque voles, poterunt perducere
[sumptus,

Usu nam crescit ista moneta suo.

1635 Ergo via, quocunque placet, securus abibis,
Sed tamen ad patriam dulcius ire tuam.

Quod Cantia caput regni, et qui ibi cavendi, qui non.

Pontificum regumque parens te Cantia fovit,
Hospitiumque tibi præparat immo domum,
Hæc petit, ut redeas et in illa sede quiescas,
1640 Quæ caput est regni justitiæque domus.

Parebis matri præsertim recta monenti
Quæque tuos tendit perpetuare dies.
Intrabis claustrum, sed, si potes, absque cu-
[cullo,

Ut post, si libeat, egrediare tuus.

1645 Invenies illic, quid semper scire laborant,
Et quibus est grandis pœna carere libro
Sunt alii, qui sic sapientum scripta licentur,
Ut non semissem cuncta valere putent.

1650 Legis amatores adeas et scripta colentes,
Contra nugaces nummicolasque cave.
Quas contemnit opes sapiens, admittit ad

[usum,
Quærit et interdum, non tamen absque
[modo.

Frustra quærit opes, quia non satiat, ava-
[rus,

Quamvis, quidquid habet, conferat ipse
[Deus.

1655 Nummus ei Deus est, qui semper torquet ami-
[cos

Et solet æternam perpetuare famem
Gratia rore suo nocuum restringit amorem,
Sed cupidam mentem non facit absque
[fame.

Omnia posse Deum notum satis est, sed ava-
[rum,

1660 Sit licet omnipotens, non satiare potest.
Nequius hoc nihil est, quia nulli parcat agitque,
Ut sit cum reliquis semper et ipse miser.
Nequior est aliis, qui verbis Gillia, rebus
Demea, Flaminium vivit, agitque Numam.

1665 Tantalus est auctor cupidis, est auctor avaris
Perpetuaque siti deperit atque fame.

De Britone.

Invenies lætum Britonem, si casus adsit
Plus tamen interdum gaudet adesse libros.
Nam quantum patitur Britonis natura vel
[ordo,

1670 Indulget studiis carminibusque vacat;
Dispensanda donus illi commissa resurgit,
Atque mali species hoc veniente fugit.

Non amat hunc Balathro, non Davus, Pamphi- A

[lus odit,

Cuique nihil gravius, quam residere domi.

De Odone.

1675 Odo libris totus incumbit, sed tamen illis

Qui Christum redolent, gratia major inest,

Hic gravis Eumolpis; Encolpius hunc et Ado-

[nis

Dum Gittone cavent, et Venus ipsa timet.

Canta manus Britonis, Odonis et aurea lingua,

1680 Cum Christum loquitur: plenus uterque

[lide.

Illi tibi sint comites, illis tua cuncta revela,

Nam Brito, quod ludis, quod sapis, Odo

[probat.

De Querolo.

Plautinum Querolum miraris ubique videri,

Mancipio tali non caret ulla domus;

1685 Non illum placare potest fortuna, Deusve,

Quin forti semper detrahat atque Deo.

Divitibus cunctis videas adstare volones,

Ut modo nec Gnatho possit habere locum.

Si doleat dives cupidus spoliante volone,

1690 Quis doleat? satis est, quidquid avarus ha-

[bet.

De Zoilo.

Computat expensas servorum, facta revolvit

Zoilus, ut domini stillet in aure sui

Ergo fidelis erit, quia sumptus pensat heri-

[les?

Non, sed adulando querit et auget opes;

1695 Fureque deterior, cui res extrinseca cordi

[est,

Ut mentes proprio lumine fraudet, agit,

Nec rebus parcat, stulto quas tutius auferi,

Nam sapiens vigilat et sua damna cavet,

Dicit enim, dum fallacem cupidumque repellit,

1700 Assentator, abi, Zoile, te video

De Matone.

Miraris famulos aulae cessisse Mathoni;

Hoc mens plena dolis, hoc mala lingua

[facit,

Hoc auditorum levitas, ut tressis agaso

Possit ab ingrata pellere quemque domo

1705 Credulus auditor fidi vetulique clientis

Immemor est, et amat semper habere novos.

Nam quoties facili pede vilis in aure susur-

[rat,

Toxicat interius cordis et oris opus.

Ætates, mores, fortunas, conditiones

1710 Versat et appendit garrulus ante focum.

Ejus ab arbitrio dominus male sanus et excors

Aut beat aut torquet, odit, amatque suos.

Infelix igitur domus est et pœna honorum,

Quæ rectore carens sub cinifone gemit,

1715 Infelix equidem nimis est et præda volonum,

Quæ rejicit veteres non fruitura novis.

Stellio de furtis maculam contraxit inanem,

Nec est fur, ex quo destitit esse reus.

De ritio invidiæ et cura ejus.

Subjacet invidiæ stimulus sors læta miserque

1720 Solus ab his liber, solus et hoste caret.

Livor edax alios dum lædere gestit et ignes

Excitat, in primis uritur igne suo,

Confoditurque suis stimulis, se dente cruento

Rodit et impulsu deperit usque suo.

1725 Nemo valet morsus rictumque cavere cani-

[num,

Quos schola, quos claustrum, quos fovet

[aula nocens.

Hos humilis cautela fugit virtusque probata,

Sed tamen interdum livor utramque ferit.

De Euphorbiania.

Non est apta loqui, sed sordes lingere nata

B 1730 Lingua loquax, semper ad maledicta pro-

[cax.

Euphorbi rabies hac peste laborat agitique,

Gratia ne vigeat sive fidelis amor,

Ne qua domus pacem teneat, ne claustra quic-

[tem:

Curia ne quævis tuta manere queat.

1735 Lingua nocens planos incrustat, sancta pro-

[phanat

Semper, et in cunctos toxica sæva jacit.

De Baccara.

Quidquid habet, quæcunque potest, exponit

[et offert

Baccara, teque suis rebus egere vetat,

Grandia promittit, nec parva daturus, amicos

C 1740 Sic beat, ut nullam sumat egenus opem.

Si petis auxilium, negat hoc, si consulis,

[hæret,

Ergo quid exspectas? Baccara semper erit.

De Davo.

Garrulitate, dolis conturbans omnia Davus

Omnibus illudit, risus et ipse domus.

1745 Sergiolum cernis gestu promittere Scævam,

Exspecta modicum, Sardanapalus erit.

De schola Thersitæ.

Thersitæ similes producit curia multos,

Quos schola, quos urbes, quos fora vana

[ferunt,

Quos aluit pagus, quos mittit barbara tellus,

D 1750 Quos Venus in thalamis, castraque Martis

[habent,

Quos etiam mittunt vivaria rupta virorum,

Cum Venus impellit, cumve Laverna trahit.

Quod mores attendendi.

Depinxit mores hominum, quo cautior esses,

Nam pro persona quisque colendus erit.

1755 Moribus est tribuendus honor cultusque pro-

[batis,

Et merito fidei conciliatur amor.

Nam solet interdum vis extorquere timorem,

Sternit et invitos atque subesse facit,

Serviat ut nolens aliis captiva voluntas,

1760 Territa verberibus et stimulata minis,

Sed perfectus amor procul hunc facit esse ti-

[morem,

Nam facit ingenuum quemque pudicus amor.

Quod libertas philosophum aacet.

Libera philosophi vita est et libera lingua,

Est libertatis auctor utrique Deus.

1763 Ergo philosophus colit hos, quos credit ani-

[cos,

Aut quos a vitiis posse redire putat.

Non homines, hominum sunt umbræ, quos

[habet orbis

Brutescens vitiis, cum ratione caret.

Quid tibi cum larvis sapientiam dogma se-

[quenti?

1770 Dicent, ni fugias ocius ito foras.

Quo locus vitia non excludit.

Plena supercilio si turba repellit, abito

Et contemptores spernere disce tuos.

Nec tibi sit curæ, si contemnaris ab illis,

Quos captos mundi retia vana tenent.

1775 In claustrum capitur, quem torquet amor vitio-

rum,

Nam paries claustrum pervius exstat iis,

Irrumpunt arces, nullaque resistere posse,

Si semel insurgant grandia, scito seram.

Non adamas obstat vitiis, non ferreus agger,

1780 Non aqua, non fossæ, sed nec iniqua palus.

De triplici obstaculo vitiorum.

Ergo tam sævi qua possunt arte repelli

Hostes? aut quid eos cogit inire fugam?

Si timor ante fores, et si pudor atria servet,

Et si castus amor interiora tenet,

1785 Devitat pœnam timor officiosus et omne

Quod, nisi præcaveat, posse nocere putat.

Nominis ingenuus maculam pudor arcet odo-

[res

Spargit ubique bonos, unde placere queat.

Castus amor rebus sic semper adhæret hone-

[stis,

1790 Quod nec vis major dissociare potest;

Virtutes locat in castris, sic omnia munit,

Ut nullum possit hostis habere locum

Sed timor in servo, valeat dum pœna caveri,

Ad facilem quæstum cedit eritque nocens;

1795 Et famæ custos, dum possit culpa latere,

Consentit vitiis absque rubore pudor.

Non sic verus amor, qui casu fidus in omni

Virtutem solam gaudet inesse sibi.

Ob causas varias quærantur cætera, virtus

1800 Se contenta sui præmia semper habet,

Omnia virtuti fatalia commoda cedunt,

Virtutis fructus est in amore pio

Sicut casta fidem cupiens servata marito

Conjux declinat et studiosa fugit,

1805 Ne corruptori pateat locus ullus ad ipsam,

Aspectum, risus, munera, verba, jocos

Contemnens, meritum et nomen mœchantis

[abhorret:

Sic omnem culpam sanctus abhorret amor.

De gratia et libero arbitrio.

Gratia sola pium parit et confirmat amorem,

1810 Cui timor inservit ingenuusque pudor.

Illud sola nihil meritum non asserit esse,

Nam bona quæ facimus, spiritus intus alit,

Illud sola docet, quoniam, si gratia desit,

Ad bona naturæ nisus inanis erit,

1815 Illud sola docet, quod causa sit una salutis

Gratia, quæ meritum provehit atque parit.

Arbitrium carnis est gratia, mentis imago,

Mente caro vivit arbitriumque Deo.

B In cineres caro lapsa redit, si spiritus absit,

1820 Hoc abit in terram destituente Deo.

Vermibus esca datur fœtens caro mente re-

[mota,

Hoc cibus est fœtens vermibus absque Deo.

Nulla secta sine gratia libera a fastu

Quælibet admittit, si desit gratia fastum

Secta, nec hæc arcet parva vel ampla do-

[mus,

1825 Non facit, ut sapias, habitus nomenque ma-

[gistri,

Nec convivarum turba beare potest:

Non caput attonsum, non vestis pulla ve-

[alba

C Te trahit ad vitam, gratia sola trahit;

Nam stulti possunt in quavis veste perire,

1830 Redduntur vitæ præmia nulla togæ.

Oderunt verum, quod honestas sanxit abhor-

[rent

Unde fit, ut cæci præcipientesque ruant.

Excipit infernus pereuntes veste remota,

Nec minuit pœnam tetra vel alba suam.

Benedictio viatoris.

1835 Sæpe diu multum monui, nunc accipe pœna,

Quæ bene dum servas, res tibi nulla nocet;

Flecte genu, submitte caput, benedictus abito,

Sæpe maturis profuit ista manus.

Verba Dei forment animum, linguamque re-

[frænent,

D 1840 Sint eadem vitæ formula certa tuæ;

Diriget affectus, linguam componet et actus

Gratia, si tribus his causa sit una Deus.

Quid liber auctori debeat.

Cullibet auctori debentur jure perenni

Obsequium, cultus, officiosus amor.

1845 Cum tenearis ad hæc, animum lectoris amici

Auctori studeas conciliare tuo,

Et quoscunque potes, inducere perge fideles,

Ut pro me Christum sollicitare velint.

Sed quid multa moror? properas exire; videto

1850 Quid facias; cœptum perfice cautus iter

Ut valeas, memor esto tui; si gratus haberi

Vis, cura semper vivere lege Dei.

JOANNIS SARESBERIENSIS

CARMEN DE MEMBRIS CONSPIRANTIBUS.

Concilium celebrant humani corporis artus
 Inter se, de se plurima verba serunt.
 Incidit in ventrem sermo, de ventre queruntur
 Quod gravis is dominus et nimis urget eos.
 Tandem rhetorico pingens sua verba colore,
 Aggreditur fratres lingua superba suos:
 « Quis furor, o cives, quæ tanta licentia ventris,
 Audeat ut nobis ponere turpe jugum?
 Turpe jugum certe, quando servis dominatur.
 Et dominus servit: hic jubet, ille facit.
 Certe nos servi turpes, digni cruce, cunctis
 Ludibrium, miseri, degeneresque sumus.
 Nam ventrem dominum nobis elegimus, ipsi
 Omnia colligimus quæ sibi grata putat?
 Nulla quies nobis, movet hunc, jubet huic, vocat
 [illum;
 Surge, piger, somnos excute, tolle moras;
 Quære cibos, epulasque para, vinumque propina.
 Mensam pone, dies præterit, hora fugit.
 Ecce duo veniunt hostes mortemque minantur,
 Imminet inde fames, imminet inde sitis.
 Ergo deficiam, nisi subvenias mihi velox,
 Præveniasque famem, præveniasque sitim.
 Sic me, sic alios pulsat lascivia ventris,
 Et me plus aliis turgidus ille premit.
 Me quasi præconem causarum, jurgia sæpe
 Exercere jubet, parvaque dona sequi.
 Et modo patronus, modo iudex, et modo testis
 Clamo, jura Patrum contero, falsa loquor.
 Sub specie veri curans inducere falsum
 Fallo, perjuro, prætereoque fidem.
 Fasque nefasque simul æquali pondere librans,
 Per licitum pariter illicitumque vagor.
 Si lateri vel pontificis vel principis adsto,
 Tunc unguenta paro blanda, placere volens.
 Ungo blanditiis, ut delicias sibi venter
 Accumulet, ac me distrahit ille nocens.
 Nonne manus nostræ ventri servire laborant?
 Nonne minas ejus imperiumque timent?
 Furantur, rapiunt, operantur, et omnia venter
 Suscipit, et sorbet omnia Scylla vorax.
 Huic oculus servit venator, currit ubique,
 Nuntiat hic domino, quæ meliora putat.
 Heu pedibus quantos induxit sæpe labores,
 Quos nimis affligit, quos sine lege premit.
 Inde dolor nostri consumit corporis ossa,
 Membra quatit, vires haurit, aratque cutem.
 Est ad servitium nobis studiosa voluntas,
 Gratia nulla tamen: conqueror inde magis.
 Nam cum servitio respondet gratia, multum
 Temperat, imo facit dulce laboris onus.

A Huic vero cum multa damus, cum multa paramus
 Non cessat querulus dicere: Pauca datis.
 Si dederis hodie, nisi cras dederis, nisi rursum
 Et rursum dederis, perdere prima potes.
 Et si forte suis dicit: Satis est, satis illud,
 Post modicum tempus incipit esse parum.
 Dicite, quid tantam possit satiare Charybdis?
 Dicite, quanta cupit, quis dare tanta potest?
 Illic etiam nostros auget cumulatque labores,
 Et gula nos nimium pessima sæpe premit.
 Illi gustus adest, hic portam servat, et ille
 Vilis leno, procax garcio, scurra vagus.
 Illi duo per mundi currunt elementa; quid aer,
 Quid pariat tellus, quid freta, scire volunt.
 Non volueris penna, non evadit fera cursu,
 B Non cetus toto gurgite tutus erit.
 Noverunt varios hi dispensare sapes,
 Ut magis alliciant, illiciantque cibis.
 Gustus discernit quod transmittit gula, venter
 Abscondit; probat hic, hæc rapit, ille capit.
 O venter, quanto deturpas crimine mundum,
 Immundumque facis, turpia quæque movens!
 Propter te sunt homicidia, furta, rapinæ,
 Insidiæ, strages, jurgia, bella, doli,
 Currit ad ecclesiam monachus, miles gerit arma,
 Navita sectatur lucra, colonus arat.
 Ex te virtutum casus, animæque ruina,
 Membrorum pestes, luxuriæque lues.
 Tu Nabusaradan princeps, dominusque cocorum,
 Namque tibi sero et mane coquina strepit.
 C Tu follis tumidus, vas plenum sordibus; imo
 Plenus fæce locus, non locus, imo lacus.
 Vos ergo, fratres, mecum discernite qualis
 Hic dominus, mecum cernite quale jugum.
 Turpe jugum credo, quando servus dominatur,
 Et dominus servit; hic jubet, ille facit.
 Turpe jugum vere, quando ratione sepulta
 In nobis venter Imperat, illa silet.
 Vivere debemus, non ventri, sed rationi;
 Vir bonus hanc, non hunc, optat habere duce.
 Paulus ait: Venter escæ datur, escæque ventri,
 Sunt duo juncta sibi, perdet utrumque Deus.
 Nos ergo pudeat tali servire patrono,
 Gloria nostra per hunc nobilitasque perit.
 D Surgite, state, precor, animo pugnate virili:
 Magna parat nobis præmia pugna brevis.
 Aeternum pereat, qui ventri serviat ultra;
 Sit procul a nobis qui sua regna feret.
 Sit sine fine labor, sit naufragium sine portu,
 Continuus sit ei perpetuusque labor.
 Illis socios animat verbis facundia linguæ,

Et movet et munit, et docet esse viros.
 Ergo simul junctos confœderat una voluntas,
 Adstringitque sibi, quos legat unus amor.
 Indicunt ventri bellum, jurantque quod ejus
 Vincula dissolvent, discutientque jægum.
 Sic statuunt et sic confirmant, fœdere facto,
 Ventrem destituunt, nec famulantur ei.
 Jam pes, lingua, manus, et cætera membra quiescunt,
 Pes negat ire, loqui lingua, juvare manus.
 Prima dies illis tranquillo tramite currit,
 Nec quidquam poscit ille, nec illa ferunt.
 Altera jejunum nescit compescere ventrem,
 Latrantemque gulam pacificare nequit.
 Tertia consumptos macie vix sustinet artus,
 Namque maligna nimis urget ubique fauces.
 Pes torpet, manus ægrotat, languet caput, ora
 Pallent, suspirant pectora, lingua tacet.
 Omnia turbantur in corpore, nullus in illo
 Est vigor, æger ibi luctus, ubique dolor.
 Rursus post longos gemitus conamine multo,
 Vix hos balbutit languida lingua sonos :
 « Quid facimus? Nil proficimus, magis et magis omnes
 Deficimus, premimur, conficimurque fame.
 A ventris rabie venit hæc injuria nobis,
 Hoc ejus nobis parturit ira malum.
 Sentio grande malum, sed causa mali mihi clausa :
 Quod nocet, ecce patet ; cur nocet, ansa latet.
 Nunc igitur, fratres, vobis præsentibus, ipsum
 Conveniam, quæram, quæ sit origo mali. »
 Tunc se convertens ad ventrem lingua ; « Quid, »
 inquit,
 « Tam male nos lædis ? Hic furor unde tibi ?
 Respice, nonne tuos concives perdere curas ?
 Quando vides casum, non relevare paras ?
 Hostis es et civis, hæc recta fronte repugnant
 Juncta sibi melius, civis, amicus erunt.
 Et vacuum et plenum te semper habebimus hostem,
 Semper erit nobis tristis uterque status ?
 Quando tumes plenus, nimia de mole gravatus,
 Tunc semper tecum nos facis esse graves.
 Ergo precor, miserere tui, miserere tuorum,
 Ne tecum pereant, teque tuosque juva.
 Exponas, cur non quereris, vel quid tibi quæris ?
 Et ne, quæso, noce, sed facienda doce. »
 His verbis claudis sermones lingua, vicemque
 Venter ei reddens, incipit ista loqui :
 « Audiui linguæ strepitus, et eos sapienter
 Sustinui, fratres, lædimur inde parum.
 Lingua quidem membrum modicum, sed molle,
 'citoque

A Labitur et loquitur sæpius absque modo,
 Nam de seintilla magnum fovet et movet ignem,
 In fornace sua fabricat inde dolos.
 Inde nimis nostros agitat discordia cives,
 Nam pacem turbat, et mihi tela jacit.
 Me dominum, fratres, vobis ostendit et hostem,
 Sed scio, quod vobis servio, vosque colo.
 Cum nos de massa rerum natura vocavit,
 Et nobis formam materiamque dedit,
 Corpore compegit uno, conjunxit amico
 Fœdere, nos semper jungat ut unus amor,
 Omnia præcepit fieri communia nobis
 Omnibus, ut proprium nullus habere velit.
 Omnibus officia distinxit : neque ministrum
 Constituit vobis, et dedit esse cocum.
 B Inde puro vobis escas, alimenta ministro,
 Vitam conservo, pauca reservo mihi.
 Quod datis accipio, susceptum decoquo, coctum
 Distribuo vobis, fercula quæque gero.
 Si vos ingeritis, ego digero : quod nocet, illud
 Egero : quod prodest, hocce cuique gero
 Pauper sum servus, nil possum ponere vobis,
 Si nil conferis : nam mea byrsa vacat.
 Nec nimium curo, nec ego minimum mihi quæro.
 In medio positus opto tenere modum.
 A nimio veniunt fastidia, crimina, morbus,
 Crapula, luxuriæ fax, laterisque dolor.
 A minimo veniunt infestæ mortis imago,
 Frons tristis, facies pallida, laxa cutis.
 A medio veniunt mens semper sobria, corpus
 C Robustum, felix vita, serena quies.
 Ergo sibi caveat dives, ne devoret ultra
 Quam satis et pauper curat habere parum.
 Et vos, si sapitis, servate modum mihi dando,
 Dispensator ero pro ratione dati.
 Sæpe mihi dabit, quia vultis sæpe cibari :
 Namque per hoc vobis vita salusque datur
 Surgite, ne mortis inducat inertia somnum :
 Somno desidix judico sæpe mori.
 Turpiter occumbit, quem torpor vulnerat. Ergo
 Surgite, mors properat : sentio, vita fugit. »
 Ventris ad has voces, membrorum turba resumit
 Vires, et rediens induit arma vigor.
 Surgunt, officiis insistent, debita solvunt,
 D Invigilant operi singula membra suo.
 Quos socios vitæ fecit natura, laboris
 Atque oneris socios mutua cura facit.
 Sic litem sepelit læto concordia sine,
 Hic quoque vult finem carmen habere suum.

VITA SANCTI ANSELMI

ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS,

AUCTORE JOANNE SARESBERIENSI.

PROLOGUS.

Ad depellendas infidelitatis errorumque tenebras Deus mirabiliter operatur: et sic ab initio nascentis mundi misericordiam suam semper et ubique dispensat, ut Ecclesie suae ministros procuraret idoneos, per quos proficiat ad virtutem, et per fluctus labentis sæculi trajecta provehatur ad gloriam. Sicut enim in noctis caligine, aliis occidentibus stellis, aliæ ut mundum illuminent oriuntur, sic ad Ecclesiam jugiter illustrandam pro Patribus succedunt filii; per quos cognitio Dei et cultus perpetuo propagetur a generatione in generationem. Sancti siquidem viri filii sunt apostolorum et prophetarum; qui sicut eis successerunt in fidem, ita virtutis operumque mirabilium hæreditatem, et retributionis æternæ gloriam assequuntur. Inter quos beatus Anselmus, Cantuariorum archiepiscopus, velut clarissimum sidus effulsit; et non modo Latinum illustravit ordinem, sed claritatis suæ radios vibravit in Græciam in concilio Barensi, cui Romanus pontifex Urbanus præsedet, Græcorum detestabilem de processione Spiritus sancti convincens errorem. Si quis autem, quod cuius expedire non dubito, quantus iste sit desiderat intueri, libros, quos ex variis causis scripsit, et Epistolas, diligentius relegat, revolvat historiam de ipso et modernis Anglorum regibus scriptam; duos quoque libros, quos de vita et conversatione ejus Edmerus monachus venerabilis presbyter luculento stylo veracissime edidit; utpote vir religiosus, qui ei familiaris admodum fuerat; legat et miracula, quæ post transitum ipsius mirabiliter operatus est Dominus, et quæ ad memoriam ejus crebro sunt, visitationes Altissimi veneretur. Utique quod ante me de Antonio dixit alius, de isto publice protestari non vereor, quoniam grandis perfectio est Anselmum nosse quis fuerit. Accedens ergo ad prædicta librorum monumenta, Domino miserante qui a gloriæ suæ præconiis peccatores non semper repellit, de vita et conversatione tanti Patris aliqua curavi perstringere, succincta quidem brevitate et sermone satis plano; ut, si quis ad copiam omnium, quæ ab eo vel de eo scripta sunt, aspirare nequiverit, saltem ex hac stilla tanti luminis gustare possit, quam bonus, quam suavis est Dominus, quam beatus quam necessarius qui eum fideliter coluit Pater Anselmus.

A CAP. I. De patre et matre ac pueritia Anselmi, et de visione ejus.

Natus autem in Augusta civitate, patre Gundulfo, matre Ermenberga, quæ una erat prudentium feminarum, concepit ab initio vitæ timorem Domini; e quo consequenter salutis suæ peperit fructum, unde veræ justitiæ postmodum opera processerunt. Matris vero mores ideo magis exprimere studebat. Quod enim ei patre circa alia occupato totius domus sollicitudo incumbere; sapienter omnia disponebat, insistensque operibus misericordiæ diligenti studio frequentabat ecclesiam, orans et tota mentis aviditate excipiens verba Dei, et præcepta sapientiæ fideliter exsequens. Nam quæ audierat communicabat aliis jucunda relatione, et se et alios ad obsequium incitabat. Audivit ab hac puer unum esse Deum omnium conditorem, regnantem in cælis, largitorem remuneratoremque bonorum, et credidit, et jam in tenera ætate ad illius notitiam aspirabat. Puerilliter autem opinabatur cælum vicinis montibus inhærere, ibique Dei de quo audierat esse palatium, et eum cum angelis et sanctis corporaliter conversari. Visum est ergo ei una noctium in somniis, quod illuc ascenderet, et quod in devexitate montis quem ascendeat videbat famulos Domini metentes quidem triticum sed valde negligenter; ut ejus fidei zelo accensus super hoc ante Deum diserneret accusare. Ascendit, Deumque sedentem in palatio solum reperit, excepto solo dispensatore; per quem accitus et sedens ad pedes Domini, ipso mandante, panem accepit candidissimum, unde ibidem comedit et satius est. Visionem retulit sociis, seque pane divino pastum gloriabatur; interim suspicans hæc circa se corporaliter gesta esse. Exinde tanto Dei amore ebriatus est, ut totum contemnens mundum, etiam gravem aliquam desideraret infirmitatem, cujus occasione monachorum, quod plurimum optabat, posset ascribi consortio. Et quidem pro voto, sicut orabat, infirmatus est, sed ne monachus fieret, tunc ut putabatur, obstitit pater: quod autem verum est, eum Dominus ad aliud reservabat. Litteris duntaxat et honestati applicat animum; et in utroque proficiens super omnes coetaneos suos explevit in brevi tempore multa. Adolecentior autem factus, matre defuncta, proficisci disponit in Galliam, litterarum tractus aviditate; quarum desiderio im-

inensio æstuabat, et ut patris qui eum tractabat acerbius saltem fugæ præsidio declinaret offensam. Cum vero patriam exiens in ascensu montis labore pariter et fame fere deficiens nivem manderet, ut vel sic ei repararentur vires; compatiens ei minister, quem unicuique itineris habebat socium, diligenter investigare cœpit, an aliquid alimentorum habebat in sacco, quem deferrebat asellus, et statim contra spem nitidissimum panem reperit; quem quis imposuerat ignorabat. Itaque recreatus est ad viam et laborem, muneris sui Deo gratias agens.

CAP. II. *De actibus Anselmi in Burgundia, Francia et in Normannia. Anselmus secutus est consilium Rotomagensis archiepiscopi, et factus est monachus Becci.*

Exactis dehinc partem in Burgundia, partim in Francia tribus annis; Lanfrancum illum, cuius memoria in iucunditate et benedictione est, in Normannia adiit, virum quidem litteris et virtutibus insignem, conversationis per omnia probatæ, et ad quem audiendum de diversis mundi partibus confluebant quicunque eloquentiæ vel sapientiæ appetebant profectum. Is enim omnium iudicio præstantissimus habebatur. Factus est ergo ei Anselmus familiaris præ cæteris, et magistri quodammodo exhausti spiritum. Totus litteris occupatur, et eas sine intermissione aut discit aut docet. Insistit proposito, perseverans in fame et siti, in frigore et nuditate, tanta quidem pervicacia studii, ut minoris videretur emi posse regnum cælorum. In se ergo reversus, et vias suas prudenter examinans, unum necessarium esse prospexit, et quod eloquentiæ torrens aut philosophia huius mundi veram non confert beatitudinem. Hæc sæpe tumorem pariunt; timorem Domini, qui initium sapientiæ est, nunquam aut raro. Reprimunt interdum litteræ vitia quædam, et mundi contemptum afferunt; sed plane contemptus mundi inutilis est, ubi amor Dei non convalescit. Audita patris morte, amplius movebatur, et cum ad obsequium Dei omnino animum inclinasset, quam tamen præligeret viam dubius hæsitabat. An enim expeteret cremum, an claustrum monachorum, an ex proprio patrimonio domum construens, peregrinis pro facultate et pauperibus ministraret, habebat incertum. Nam circa hæc tria fluctuabat animus ejus. Cæterum ne levitas præcipitaret sententiam, unde penitentia non recte factorum familiaris et jugis pedissequa sequeretur, motum mentis exponit Lanfranco, et ex consilio ejus Maurilium venerabilem Rotomagorum archiepiscopum advenit, ipsius super hoc sententiam petiturus, credebat enim habere Spiritum Domini. Itaque ex consilio ejus vitam monachicam aliis omnibus præferentis, Anselmus Becci factus est monachus, anno ætatis suæ xxvii. Erat autem prior ejusdem loci memoratus Lanfrancus sub sancto abbate Herliwyno, qui de patrimonio suo Beccensem a fundamentis ædificavit

ecclesiam. Ab his elementa monasticæ professionis Anselmus accipiens, et obliviscens eorum quæ retro sunt, et se ad Apostoli formam in anteriora semper extendens (*Philip. iii*), studuit implere monachum, et æmulationi sanctorum tanta diligentia incumbere, ut esset in brevi perfectioribus imitandus. Siquidem in triennio sic profecit, ut universis videri possit ex merito lucidissimum veræ sanctitatis et monasticæ perfectionis exemplum.

CAP. III. *Lanfrancus prior Becci assumptus est in regimen monasterii Cadomensis. Anselmus succedit in prioratum Beccensis cænobii. De Waltero Tyrell, dum pranderet cum Anselmo, et de grandi sturio.*

Assumpto vero Lanfranco in regimen monasterii Cadomensis, ei in prioratum Beccensis ecclesiæ succedit Anselmus. Studuit autem, ut pro adptione honoris et gradus ipse quoque in religione proficeret, et Deo, cui deoverat obsequium suum, fidelius militaret. Jam crucifixus mundo et concupiscentiis ejus cælestia cogitabat, et ea duntaxat exercebat in opere, quæ ad æternam proficiunt vitam. Non enim mores hominum habebat exemplum vitæ, sed verbum Dei. Siquidem divina Scriptura, ut ipse dicere consueverat, optima bene vivendi forma est. Sunt autem quatuor, unde ei poterant justitiæ rivuli scaturire: scilicet legis Dei meditatio jugis, exsecutio cauta, fida relatio, oratio devota. Quid enim perfectius quam in lege Domini meditari die et nocte, quam exercere mandata a quibus intelligere propheta gratulatur, quam annuntiare gloriam Dei, a cuius præconio piscatores inclyti facti in doctrina veritatis et philosophos gentium confuderunt. In his occupatus Anselmus obsequium suum devotis orationibus Domino consecrabat, tanta seipsum mactans inedia, ut modo illecebram gulæ reprimeret, scilicet ab initio prioratus sui delectationem cibi aut potus omnino non sentiret. Sed non famem patiebatur a jejuniis, qui jam comedendi amiserat voluptatem. Quantæ devotionis fuerit, orationes quas scripsit indicant, et si quis meditationum ejus librum excutit, patenter inveniret. Quod de Martino scriptum est, certissimum sit de Anselmo, quod ori ejus nunquam defuit Christus, sive justitia, sive pax, nil quidquid ad veram pertinet vitam. Habebat semper ante oculos timorem Domini, et omnem peccati faciem super omnia quæ dici possint exhorrebat: adeo quidem, ut si hinc inferni dolorem, inde peccandi malitiam corporaliter cerneret, sicut confiteri solitus erat, si necessitas alterum importaret, retrudi mallet in infernum quam peccatis involvi. Dicebat et aliud: Se malle innocentem teneri a gehenna, quam peccatis sordinem tenere regna cælorum.

Hanc autem assertionis suæ reddebat rationem, quod innocentes et bonos diligit Deus ubicunque sint, et e contra omnem malitiam odit et detestatur. Profecto summa justitia non beatificat malos, et amicos suos bonitas summa nequaquam miseros

facit. Pius erat, ut omnibus impenderet paternum affectum. Veræ scientiæ sic scrutabatur vias, ut fidelia scripta perlegeret, corruptiones librorum quæ ex consuetudine tunc erant plurimæ emendaret; divinis Scripturis hanc attribuens auctoritatem, ut quidquid asserunt, verissimum fateretur. Fortitudinem vero animi a professione veri et cultu justitiæ nil deflexit. Vigebat in eo consilii spiritus; ut ad ipsum turmatim fluerent undique desolati. Illuxerat ei tanta claritate et affluentia facies veritatis, ut intelligeret prudenter ænigmata Scripturarum, nodos quæstionum potenter dissolveret, manifesta frequenter haberet occulta cordium, et quadam prophetandi gratia plerumque prædiceret arcana futurorum. Accidit autem ut, nocte quadam, ante vigilias nocturnas secum meditans, miraretur quonam modo prophætæ præterita simul et futura, sed et absentia quasi præsentia viderint, et fideliter confiderentque protulerint. Et cum in his totus esset, vidit per medias maceris oratorii et dormitorii, quomodo custodes ecclesiæ altaria et luminaria præparabant, et quomodo unus eorum pulsabat campanam ut alios excitaret. Quibus surgentibus miratus est, conjiciens Deo esse facillimum prophetis et sanctis suis revelare occulta, qui radios oculorum ipsius per parietum densitatem intraduxerat, stupente natura.

Urgente necessitate divertens ad hospitium monachi pauperis, et de inopia piscium quos hospiti tanto apponeret graviter conquerentis, non enim habebat domi nisi panem et caseum: « Noli, inquit, frater, pro defectu alimentorum, quæ nobis ministraturus est Deus, sollicitari, sed mitte citius rete in amnem vicinum, et piscem capies, qui sufficiet omnibus nobis. » Vix præcipienti paritum est, eo quod res incredibilis videbatur et majestatis divini manifesta tentatio. Sed tandem cum immenso stupore omnium, juxta verbum viri Dei, miræ magnitudinis extractus est piscis. Alia quoque vice, cum nobilis vir Walterus cognomento Thyrrillus eum ut secum pranderet detinens de penuria piscium anxius quereretur, « Tu, inquit verus Dei cultor Anselmus, consolans hominem de inopia deliciarum, quereris, et tibi sturio grandis affertur? » Ridet ille et omino diffidens; illico, juxta verbum Anselmi, prægrandem sturionem sibi vidit afferri a duobus hominibus, qui eum a pastoribus suis inventum in ripa Alciæ fluminis transmissumque Domino asserebant. Unde, sicut de beato Benedicto celebre est, ita et iste creditur habuisse spiritum prophetandi.

CAP. IV. Anselmus acquirebat gratiam divinam, ut profiteri posset servire Deo cum corde puro et conscientia bona. De quodam sene decrepitæ ætatis. De quodam juvene [qui ob] nullam occasionem unquam manum secretis membris admoveret. De Osberno monacho. De quodam fratre odioso contra Anselmum. De visione Ryculfi monachi.

Præsidebat ei sapientiæ Spiritus, ut nihil ei saperet nisi Deus, ad quem omnia referebat, orium,

A processum, finemque virtutum ac vitiorum, deprehendens et exponens in singulis et quomodo apprehendi valeant aut vitari. Apostolicum implebat virum, ut nisi eum humilitatis cautela reprimeret, profiteri posset cum Apostolo de corde puro et conscientia bona et fide non ficta: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror?* (II Cor. XI.) Et quod de discipulo quem diligebat Jesus scriptum novimus, quia quidquid loquitur, charitatis igne vaporatur: ita et Anselmus, etsi ad paritatem tanti apostoli non assurgat, ejus tamen diligenti studio vestigia imitatus est, ut totus ejus sermo, tota vita, scripta quoque omnia divini dilectionis igne qui in eis lucet, videantur esse succensa. Crederes eum non sibi vivere sed aliis, imo tanto verius sibi, quanto utilius aliis et fidelius vivebat Deo. Aliorum quoque profectum curans, divinam sibi gratiam acquirebat. Cum vero salutem omnium procuraret, infirmis tamen ætate vel morbo et juvenibus ampliorem diligentiam impendebat. Nam magis indigenti citius occurrit, et liberalius subvenit charitas, et acerbius patienti compatitur magis. Unde ei pro voto frequentius succedebat, ut convalescerent ægrotantes, confortarentur senes, ad frugem melioris vitæ revocarentur errantes, in veræ virtutis cultu proficerent et solidarentur adolescentes. Nam

Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu;

(Hon. Ep. I, II, 69.)

C et mores, quibus tenera ætas imbuitur, difficilius et non sine quadam ægritudine avelluntur.

Hos ejus successus paucis expediamus exemplis. Herowaldus vir ætate decrepitus, tanto quoque languore prostratus, ut solam linguam haberet in potestate, et non cibo posset uti aut potu, in domo infirmorum imminens, ut putabatur, expectans exitum, eo ipso convaluit, quod Anselmus eum potavit manu sua vino, quod de racemis in collectam palmam expresserat. Juvenis quidam inconsulti fervoris proposito se obligaverat, ut nulla unquam occasione manum membris genitalibus admoveret. Sed quia frequens est ut inconsulta vota tentatio gravior prosequatur, tantus eum in partibus illis dolor invasit, ut moles plumbea ibidem pendere videretur. Quem cum dissimulare non posset, admonitus ab Anselmo, ut modum ægritudinis manu tenus probaret, frater voti reverentia recusavit. Sciens itaque Dei famulus esse omnia munda mundis, adhibito secum grandævio fratre in locum secretiorem ducit juvenem. Caro sanissima reperitur, et ex quo a sancto viro visa est, dolor omnis abscissit, nec juvenem ulterius fatigavit.

Osbernus quidam, professione monachus, ætate adolescentulus, ingenio perspicax, manibus ad artificia pollens, adeo perversis moribus erat, ut de salute ejus posset merito desperari. Exercebat hic dentem caninum, et odio insatiabili prosequabatur Anselmum. At ille compatiens errori, sancta qua-

dam calliditate puerilem animum cepit, et nunc leniens acerbiter blanditiis, nunc puerilia quantum vigor sinebat ordinis tolerans et prece vel exhortatione sæpius utens, jussis raro, perversitatem morum non tam eripuit quam surripuit, et quodammodo ignarum adolescentem divinæ legis nexibus compedivit. Nam primo omnium repressit odium, post exstinxit, in se deinde provocavit affectum, et sensim in jam exulto pectore sevit et aluit sincera gramina charitatis. Sic itaque ex benignitate et benevolentia juvenis promptissimam obedientiam procuravit, ut qui ante non admittebat a quocunque vel verba, nunc amplecteretur et verbera. Qui omnium perversissimus fuerat, omnes coætaneos de virtute in virtutem proficiens antecessit, et ad perfectiores accessit in brevi. Alii namque in eo, velut in quodam speculo divinæ gratiæ, quod imitarentur et unde vitam suam componerent, facile poterant intueri. Sed cum maximus inde fructus Ecclesiæ speraretur, juvenis morte immatura cum ingenti dolore et lacrymis omnium præventus est. Eo vero in ecclesiam pro more delato, Anselmus recessit in secretiorem orationis locum, cæteris circa defunctum in orationibus occupatis. Qui cum ex tristitia et lacrymis, ut fit, in somnium lumina paululum declinaret, vidit personas candore vultus et vestis insignes, ut de Osberno suo dictaretur iudicium, considerare. Adest et ille similis homini, quem aut minutio nimia vel languor fecit exsanguem. Anselmo vero sollicite inquirente, quam sententiam exceperet, respondit: « Ter insurrexit in me serpens antiquus, et ter cecidit in seipsum, et tandem Ursarius Domini liberavit me. » Probabile quidem est fuisse tertio impetum, qui et de originali ante baptismum, et de actualibus postea commissis ante monachatum, et de prævaricatione professionis monasticæ poterat accusari per calumniam hostis antiqui. Ursarium vero bonum angelum dici puto, qui cohibet et punit adversarias potestates, qui hunc ratione fidei et charitatis retentæ et pœnitentiæ in extremis a calumniatoris laqueo expedit. Convenerat autem inter eos, dum ægrotanti Anselmus assidens tam animæ quam corporis necessaria ministraret, et multo affectu obsequendi præriperet officia aliorum, ut ei, si Deo placitum esset, sortem conditionis suæ post exitum indicaret. Mortuus quoque vivo exhibuit obedientiam, cujus formam studio viventis acceperat. Concipiens ex visione spem salutis, et defunctum Osbernum posse sanctorum suffragiis adjuvari, per singulos totius anni dies Deo pro ipso per se aut per alium divini sacramenti hostiam procuravit offerri. Epistolis quoque circumquaque missis obtinuit, ut pro Osberno suo orationes facerent privatas et solemnes; unde factum est ut successionem Osberni omnes appeterent, et ipsius benignitas plures Domino lucraretur, quam si cum austeritate et cum potentia imperaret.

A Nihil tamen de vigore ordinis remittebat; sed erat ad misericordiam quam ad sævitiam pronior. Nam si pro alterutro dammandus esset, mallet, ut dicebat, apud Deum inveniri nimis misericors quam crudelis. Noverat enim auctoritatem et austeritatem inferre timorem potius quam amorem. Nec sine amore est ordo; quia nulla vera est sine charitate religio. Utique non extorquebis amari; hoc alterna fides, hoc simplex gratia donat. Operibus charitatis et misericordiæ semper insistens fructum plurimum Domino acquirebat. Sed quia interim negotiorum tumultibus plurimum vexabatur, disposuit prioratui cedere. Sed consultus Maurilius, Rotomagensis archiepiscopus, jugum impositum secundo præcepit in virtute obedientiæ in finem sustinere, eadem auctoritate adjiciens, ut cum ad majora vocatus fuerit, divinæ dispositioni non reluctetur. Nam se multos vidisse et fere semper asseruit, qui cum pastorem curam, suæ quietis causa, refugerent, per desidiam ambulantes de malo semper in pejus defecerunt. Paruit Anselmus tristis et gemens, et Deo se totum committens, utilitati fratrum omnino studuit inservire. Licet autem omnibus obsequi, neminem [ludere] gestiens, etiam cum his qui eum oderant esset pacificus, invidiam tamen, quam aut virtus aut felicitas aut horum opinio semper accendit, non potuit declinare. Nam qui eum præcesserant, novitium sibi præferri murmurabant. Quorum unus, qui nullo poterat obsequio mitigari, ad extrema perductus est. Ibi agens, pallere et tremere et miro modo delitescens vultum cœpit in diversa mutare. A fratribus causam interrogatus, ait duos immanes lupos ipsum jam compressis dentibus jugulare. Refertur hoc ad priorem; qui paululum divertens in oratorium consuetum, rediit in domum infirmorum, et erecta manu signum sanctæ crucis edidit, dicens: *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*. Quo facto, quievit æger dicens, quod ad introitum Anselmi et manus erectionem lanceam viderit igneam ex ore ejus in lupos jaculari; quæ terribus celeris fuga lupos abegit. Accessit ad ægrum minister illius Spiritus, qui apostolis datus est in linguis igneis, et fratrem ad pœnitentiam et confessionem inductum absolvit, prædicens quadam prophetandi virtute etiam horam qua erat transiturus.

Una vero nocturnum, cum Riculfus quidam, secretarii fungens officio, ante ostium capituli iturus in dormitorium pertransiret, introspectiens orantem vidit fratrem globo igneo circumcinctum. Attonitus rei novitate discedit, sed Anselmum in lecto quæsitum non reperit. Rediens servum Dei orantem invenit, sed igneus ille jam disparuerat globus. Martinum sacrificantem globus igneus insignivit, et orantem circumcinxit Anselmum. Apostoli Spiritum sanctum in linguis igneis receperunt, et eundem in igne vibrat lingua Anselmi. Dæmonibus quoque imperat, morbos expellit, futura præ-

nuntiat, legem Dei facit et docet, et multis esse vir apostolicus comprobatur.!

CAP. V. *Anselmus in monasterio Becci scripsit vi libros: i De veritate, ii De libertate arbitrii, iii De casu diaboli, iv De grammatico, v Monologion, vi Prosologion dicitur. Anselmus gravi infirmitate corripitur, in qua raptus spiritu. De quodam abbate [qui] ad Anselmum venit quærens consilium. De pueris nutritis in clauistro. De quodam milite Cadulo nomine.*

His temporibus Anselmus scripsit tres libros, unum *De veritate*, alterum *De libertate arbitrii*, tertium *De casu diaboli*. Scripsit autem dialogum cuius inscriptio est, *De grammatico*, et alium, quem eo quod ibi solus loquitur, *Monologion* appellavit; ubi quidem tacita omni auctoritate divinæ Scripturæ, quod de Deo fides prædicat ratione convincitur. Sextum quoque, cui *Prosologion* titulus est, in quo breviter probat ea quæ de Deo secundum se dicuntur, ut omnipotens, bonus, et cætera huiusmodi omnia in ipso unum esse. Sed cum in huius probationis investigatione adeo vexaretur, ut non modo somnum sollicitudo excuteret, sed cibum quoque et potum, ita ut ex desperatione quadam scrutinium hoc tentationi ascriberet, ei subito inter nocturnas vigilias quod quærebatur illuxit. Sententiam exaravit in tabulis, custodique commendat. Sed quis eas subripuerit, cum nusquam potuerint inveniri, semper mansit incertum. Reparatur in aliis tabulis, sed cum postmodum exigenter a deposito, in pavimento ante locum repositorii repertæ sunt cera avulsa frustatimque dispersa. Quis autem hoc commiserit, hactenus ignoratur, nisi, quod credibile est, hostis antiqui livor. Tercio itaque conceptum est in chartis, sicque permansit.

Gravi deinde infirmitate corripitur, in qua raptus in Spiritu fluvium præcipitem vidit et magnum, in quem rerum omnium purgaturæ, sordes et quævis immunditiæ defluunt. Rapiebat quoque omnem, quam contingere poterat, suppellectilem mundi, viros et mulieres, senes et juvenes, pauperes et divites simul. Cum vero compatere-
tur nis, quos talibus spurcitiis cibandos potandosque a ductore audierat: « Ne mireris, inquit, quia hic torrens mundus est, qui sæculares involvit. » Adjecit quoque ductor: « Visne videre, quid sit verus monachus? » Volentem ergo duxit in claustrum, cuius parietes obducti erant argento purissimo, pratum quoque argenteum virentibus herbis miræ fragrantia vestiebatur. Et licet flexæ paucis molliter cederent, surgentibus illis erigebantur et herbæ. Cum illius habitandi desiderio caperetur Anselmus, « Eia, inquit ductor, vis videre quid sit vera patientia? » Quod cum ille immenso desiderio postularet, disparuit ductor, et Anselmus in se reversus est. Et quidem probabile est eum taliter restitutum, ut in tribulationibus, quas erat passurus pro Domino, quid sit vera patientia comprobaret. Nam exinde semper magis ac magis

A mundum cum oblectationibus suis exhorruit, et verum monachatum studiosius et ardentius amplectatus est. Unde ad eum undique velut ad quemdam religionis fontem etiam de remotis regionibus undique confluebant, consortium aut auxilium aut consilium expetentes. Inter quos abbas quidam religiosus accessit, et cum de multis egisset, tandem de pueris monasterii consilium quærit. « Non proficimus, inquit, verberantes eos tota die, et illi pravi enim sunt et incorrigibiles, semper in pejora deficiunt. — Quales, inquit Anselmus, tandem adulti? — Hebetes, ait abbas, et bestiales. — Laudabiliter, inquit Anselmus, profecistis, qui imaginem Dei hominem deformastis in bestiam! An nescitis quod in proceritatem ramorum nequaquam planta consurgit, quæ ab initio durioribus obstaculis undique coarctatur; nec radices agit alias, nec ramos erigit, nisi libertate aliqua potiatur? Humore fervorem necesse est temperari, ut seminum germina coalescant; alioquin iste consumit, ille dissolvit. Ut ex argento speciosam formes imaginem, non modo malleus opus est incude, sed et cæle sculptorio, plumaxi, et aliis quibus peragitur res fabrilis. Neque enim solis tonsionibus procuratur. Quis parvulus cibis iniit solidioribus, lacte subtracto? Ille siquidem strangulare esset, non pascere. Quo progreditur qui incipit a perfecto? Cera durior sigilli imaginem non admittit, tenera nimis et liquens non retinet. Age cum eo, qui sæcularitate nimis induruit, de subtilitate spiritualium, et sermonem tuum, præ duritia, non admittit. Puerulus quid loquaris non intelligit quidem. Ætas media, quoniam ex his temperata est, utrumque potest. Sic adolescentia, si opificem peritum habeat, facile informatur; et institutionis imaginem fideliter retinet. Unde et in his utilius laboratur, si secundum Apostolum lacte præparentur ad solidos cibos, et singulis per competentes gradus utantur (*Hebr. v*). At vos ab eis exigitis, ut in tribulationibus gaudeant, diligant persequentes, et similia, quæ perfectorum titulis ascribuntur. Sicut itaque charitas timorem, ita timor inordinatus ejicit charitatem. Unde sit ut pravas et spinosas nutrant cogitationes, suspiciosi, queruli, murmurantes, invidi, ambitiosi, infideles; et qui nullam in prælatis experti sunt, nullam eis vel aliis referunt charitatem. Et quantum crescunt in dissensione membrorum in corpore, tanto incremento vitia propagantur in mente. Nunquid hoc vobis velletis fieri? Justitia autem vestra, ne aliter dicam, in propatulo est. » Familiare siquidem habebat probatis moribus exemplisque vulgaribus asserere, et sermonem, non ut multa scire et facundus videretur, auditoribus ut proficerent intimare. In eis quoque erudiendis, cum quemcunque magistratum gereret, operam multam dabat, eo quod illorum institutio potest omnibus vel prodesse vel obesse subjectis. » His auditis abbas ingemuit, et se a via veritatis errasse palam confessus est.

Gravi interim morbo abbas Herlewinus conficitur, et Anselmo dispositio commendatur. Equi et cætera itinerantibus necessaria ejus specialiter usibus præparantur. Sed ipse audito proprietatis nomine expavescit, et universa sociis præcepit communicare. Neque suum esse nil dici quidquam volebat, sed ut sibi et fratribus essent communia. Unde quæ ei sic offerebantur, omnia respuebat: etiam quæ procurabat devotio illorum, qui ad hoc accesserant ut hominem nossent. Die quadam, dum in dormitorio ad lectum diverteret, anulum reperit aureum, qui cujus fuerit aut unde venerit hactenus ignoratur. Creditum tamen est eum fuisse futuri pontificatus indicium. Invidit autem diabolus saluti multorum, quam famulus Dei procurabat. Et ad eum undique confluentibus suas tendebat insidias. Ut ad præsens alii taceantur, miles quidam, Cadulus nomine, devotione concepta, se totum Domino precibus immolabat, et ecce extra ecclesiam velut scutiferi sui vocem audit, equos et omnia quæ habebat a latronibus diripi miserabiliter deplorantis. Miles tamen in oratione persistit, pluris habens devotionis quam possessionis dispendium. Hostis vero devoti militis constantiam dolens, ursi speciem induit, et ante eum a tecto corruens horrore casus et formæ terribilis orantem voluit impedire. At ille perseverans, monstrum securus irridet. Egressus tandem ab ecclesia inter eundem audit vocem clare dicentem sibi: « Cadule, quo tendis? Quo tendis, Cadule? Cur ad priorem hypocritam vadis? Nudabit te bonis more suo, et præcipitabit te in fontem erroris. Utique tunc penitebis. Siquidem opinio ejus a conversatione plurimum distat. » Ille vero, vocem audiens, neminem videns, signo crucis orationibusque munitus pervenit ad Anselmum, et ex consilio ejus monachum induit apud Majus Monasterium in pago Turonensi. Consueverat unumquemque in illum locum mittere, quem inspirante Domino præelegit. Nam plerumque ad alia transeuntes pœnitentia comitatur.

CAP. VI. Herlewinus abbas Becci decedit. Anselmus succedit ipsi in abbatem Beccensis cænobii. Dubitatio Lanfranci archiepiscopi de sancto Elphego si sit martyr vel non. Interrogatio facta ad Anselmum abbatem Becci. Responso Anselmi ad interrogatum Lanfranci de hac causa.

Abbati vero Herlewino decedenti succedit Anselmus, invitus quidem et renitens, sed coactus a fratribus, et maxime urgente mandato quo eum Maurilius Rotomagensis archiepiscopus vinxerat. Ut autem orationi, lectioni et officio verbi liberius vacaret, causas et forinseca fratribus ad hoc idoneis delegavit. Præcepit ut semper præligerent pati quam facere fraudem, et ut pro viribus sine damno enormi omnino jurgia declinarent. Vix enim aut nunquam exerceant lites sine dispendio charitatis. Cum vero ad causas egredi cogebatur, rarissime loquebatur, nisi de moribus aut verbo vitæ: sæpe autem contemptis versutis calumniarum dor-

A mitabat. Expergefactus autem, dolos quos machinati erant sic denudabat, ac si eos accepisset a confitentibus aut interim lectos reperisset in actis. Tantam humilitatem hospitibus exhibebat, ut sæpe eorum gratia refectorem spoliaret. Tantam spem de misericordia Dei conceperat, ut nunquam videretur de crastino cogitare. Proveniebat quoque ei secundum fidem suam, ut monasterium semper in omnibus necessariis abundaret. Et sicut alter Nicolaus, gemma sacerdotum, adeo circa pauperes misericordiae visceribus affluebat, ut hoc solum quodammodo nosse videretur: *Omni petenti te tribue* (Luc. vi).

Cum vero in Angliam tam causa possessionum monasterii, tam maxime ut videret Lanfrancum archiepiscopum, descendisset, multis hinc inde sermonibus habitis, tandem de beato Elphego Lanfrancus verbum fecit. « Angli, inquit, inter quos vivimus, quosdam sibi instituerunt sanctos, quorum incerta sunt merita. Quorum unus in nostra requiescit ecclesia, Elphegus scilicet prædecessor noster: vir quidem bonus, quem non modo ut sanctum sed etiam ut martyrem colunt. Cum autem discutio causam ejus: eum ob hoc a paganis lapidatum et tandem post multas injurias, contumelias et flagra, ferro peremptum deprehendo, quod ad redemptionem corporis sui pecuniam quæ exigebatur ab hominibus suis noluit extorquere. Cum itaque martyrem non faciat pœna sed causa: an cohibendi sint an sequendi, sententiam vestram audire desidero. » Nondum enim Lanfrancus, utpote novus Anglorum incola, plene historiam noverat. Nam et Elphegus pro Christo passus est. Anselmus tamen ad audita respondit. « Martyr, inquit, videtur egregius: qui mori maluit, quam injuriam præsertim his quos tueri debebat irrogare. Et plane qui hoc quod parvum videtur tantum exhorruit, conventus in confessione Christi fidelissime staret. Nam qui devitat minima, gravia facile non admittit. Sic ergo Joannes pro veritate, sic et Elphegus pro justitia passus mihi martyr habetur insignis. Nam uterque pro Christo, qui, sicut veritas, ita quidem et justitia est. » Acquivit Lanfrancus: et historiam legi et festum martyris instituit solemniter annis singulis celebrari.

Anselmus autem non modo ecclesias et loca venerabilia circumibat: sed civitates et castella et nobilium domos, hac et illac invitatus et tractus, et verus apostolorum sequipeda, verbum fidei et salutis omnibus erogabat. Nam et omnibus omnia factus est, ut lucrificeret omnes: adeo quidem, ut etiam his qui sine lege erant, esset et ipse tantam sine lege. Cum tamen omni studio indesinenter versaretur in lege Christi: unde eum perhorrebat nullus, venerabantur omnes, plurimi sequebantur: omnis ætas, omnis professio, omnis conditio utiliter docentem audiebat, et fatebatur Anselmum. Rex etiam, qui Anglos subegerat, etsi cunctis esset formidini, erat tamen subditus illi.

Confirmabat enim Dominus sermonem ejus sequentibus signis. Siquidem curabat ægros: et, natura cedente Creatori, constat eum curasse leprosum. Vir etenim nobilis in confinio Flandriæ et Pontivi ea laborans infirmitate, in visione monitus est, ut aquam biberet, qua Anselmus Beccensis abbas in celebratione missæ manus abluerat. Factum est ita, et ille illico restitutus est. Alius de congregatione Beccensi a valida curatus est infirmitate, respersus aqua ab Anselmo purificata. Hoc enim in somniis monitus fuerat, dum fere in vitæ exitu laborabat. Vir litterarum eruditione et morum honestate laudabilis, Boso nomine, his sæpè diebus per Anselmum monachorum est associatus collegio. Sed in brevi adeo tentatus est, ut cogitationibus distractus, nullam omnino haberet requiem. Tandem post dies aliquot Anselmo quid patiarum exponit. At ille pio compatiens affectu refert: « Consulat tibi Deus: » et exinde mentium tota tentatio discessit. Referre quot ægros curaverit, sed maxime febrientes, vel manus impositione vel aqua manuum vel pane benedicto, perlongum esset. Nam ad reliquias mensæ ægotantes plurimos convaluisse celebre est et verum.

CAP. VII. De glorioso rege Willelmo primo: decedit ab hoc sæculo: successit ei in regnum Angliæ Willelmus Rufus filius ejus, vir parum justus aut pius. Anselmus scripsit librum De Incarnatione verbi in Angliā.

Decedente glorioso rege Willelmo, successit filius suus Willelmus, qui Rufus cognominatus est: vir quidem armis strenuus, sed parum justus aut pius: prodigus sui, appetens alieni, ferarum amantissimus, sed negligentissimus animarum, fautor militiæ et malitiæ, sed Ecclesiæ et innocentiae vehementissimus oppugnator, voluptatis sectator acerrimus: utpote in quo sine modo et mensura vigeabant pariter amor mundi et contemptus Dei. Quod vero maxime principem dedecet, nullam corporis reverentiam habens, omni se immunditia deturpabat. Non solum mobiles, sed etiam plebs licet afflicta quatenus poterat, ut fieri solet, principem sequebatur. Celebre siquidem est quod qualis rector est civitatis, tales sunt habitantes in ea. Si quidem

Componitur orbis

Regis ad exemplum. Non sic inflectere sensus Humanos edicta valent, quam vita regentis.

(CLAUD., IV cons. Honor., 298.)

Unde cum Ecclesia undique pateretur, eo gravior erat vexatio, quod non erat qui se opponeret murum pro domo Domini. Venerabili Patre Lanfranco translato ab hoc mundo ad Dominum hujus persecutionis anno quarto, a proceribus invitatus, ab Ecclesia coactus Anselmus Angliam ingressus est. Veniens autem Cantuariam pridie nativitatem Beatæ Mariæ Virginis, summo mane discessit: eo quod præsentientes undique conclamabant illum archiepiscopum fore. Deinde progressus ad curiam, et ab occurrente sibi rege honorifice et amice susceptus

A est. Post pauca communiter dicenda omnes monet emitti. Omissis itaque propriis, publica concepit curare negotia: et solus cum solo loquens quæ privatim et publice dicebantur exposuit, statuitque regem contra faciem suam. Non enim attulerat oleum peccatoris, quo mercenarii demulcent errantium capita potestatum. Digrediuntur ab invicem: et post paucos dies rex graviter infirmatur. Langore tactus, et sapientum motus consilio, acquiescit, ut in archiepiscopum promoveatur Anselmus: dicens eum summo honore dignissimum, et prædicatorem veritatis illustrem.

Rapitur ergo invitus anno gratiæ 1093, pridie Nonas Martii, prima Dominica Quadragesimæ. In sequenti autem solemnitate paschali, cum esset Wintoniæ, subito incendio cæpit civitas conflagrare. Et quia jam hospitium ejus circumeingere videbatur, domina domus res suas asportare ab amicis monita est. At illa se non timere respondit, sed tanti hospitii tutam esse presentia. Nec aliquo modo voluit acquiescere, ut aliquid asportarent. Moti igitur venerabiles viri Gundulphus Rossensis episcopus et Baldwinus monachus, Anselmi procurator, hominem astrinxerunt, saltem ut videret incendium et salutiferæ crucis signum opponeret. Mira res, ille manum extendit, et flamma dejicitur, et ignis quam invaserat domum semiestiam reliquit, ac si Anselmo prohibenti progredi non auderet. Ille quidem diu repugnans electioni, tandem coactus est consentire; et pridie Nonas Decembris ab omnibus episcopis Anglorum Cantuariæ consecratur. Inventa est autem super eum illa Evangelii sententia: *Vocavit multos, et misit servum suum hora cænæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia; et cæperunt omnes simul excusare. (Luc. xiv).*

Inde profectus ad curiam, tres dies Dominicæ Nativitatis in lætitia transegit: rege gravissimam indignationem adversus eum concipiente ex tunc, eo quod mille libras argenteorum rependere noluit ei, quia sine pretio et obsequio et omni interventu voluerat in archiepiscopatum promoveri. Discedens inde venit ad villam suam, quæ Herga vocatur, ibique parochialem ecclesiam dedicavit. Porro clericus quidam a Lundonia ministris episcopi associatus, inter agendum chrismatorio clam subrepto, in fugam dilapsus est. Sed, Deo dispensante, sic erroneus frequenter ibat et revertebatur, viæ antea notissimæ omnino ignarus, ut manifesto erroris indicio convictus culpam fateretur, et vas restitueret, et postea viam quæ Lundoniam ducit sine omni errore teneret.

Redit post paucos dies vocatus Anselmus ad curiam, ut transfretaturum regem sua benedictione muniret. Interim dum ventus differt, regem pro ecclesiarum pace sollicitat, benignus admonens ut legem Dei auctoritate regia non sinat conculcari. Unde rex exacerbat ipsum præcepit discedere; et ne transitum ejus ibi diutius expectaret inhibuit. Ab illo ergo die Ecclesia Dei magis concutitur,

minuuntur et auferuntur possessiones, litibus et A sumptibus vexantur homines, et sunt semper in dies posteriora pejora prioribus (II Petr. II). Ut autem palam fierent mala, quisque nocens optabat. Gaudebant enim, ut Sodoma, in sui publicatione peccati. Nam quisquis Anselmum offenderet, gratissimum regi videbatur officium præstitisse. Non erat ei requies, nisi cum forte se claustrum immergebat. Fatebatur hoc cum lacrymis, hujusmodi adhibita similitudine. « Sic inquit in caverna bubo latatur cum pullis, egredientem vero corvi corniculæ laniant et discerpunt. Continete vos intra quantum licet, dilectissimi filii, satis est, quod me bubonem suum negotia sæcularia tumultusque consumunt. » Nam et domestici ejus ex magna parte adversabantur ei. Erat autem sic infirmus ad mundana, ut quoties aliquandiu ex necessitate sæcularibus causis intererat, aut animo deficeret, aut gravem aliquam incurreret ægritudinem. Ratiociniis interesse non poterat, sed Baldwino, de quo dictum est, imminerebat omnium cura. Unde quoties licitum erat, secretiorem adibat locum; et non diebus neque noctibus sed nec inter prandendum a colloquiis divinis et oratione cessabat. Scripsit interim librum *De Incarnatione Verbi*; quem epistolari stylo conscriptum Romanus pontifex Ecclesiæ approbavit. Nam et Urbanus rationibus inde sumptis in concilio Barensi usus est contra Græcos.

CAP. VIII. *Quomodo Anselmus adit regem, humiliter C petens Romam redire pro pallio officii sui exercendi. De perturbatione et causa inter regem et archiepiscopum et episcopos Angliæ.*

Regem de transmarinis partibus redeuntem Anselmus adiit, humiliter petens, ut pro necessitate officii et more ecclesiastico Urbanum papam adire liceat pro pallio, sine quo plenitudinem officii sui exercere non poterat. At ille ad Urbani nomen intumuit, asserens in regno suo neminem sine ipsius electione debere apostolicum nominare. Præfigitur archiepiscopo dies et locus, ut de hac temeritate respondeat. Adsunt partes, et voluntati regis omnes acclamant. Præcipue tamen episcopi argutius allegabant papam non recipiendum in regno Angliæ, nisi regis electio præcessisset. Quos cum Anselmus, volens reddere Cæsari quæ sunt Cæsaris, et malens Deo quam hominibus obedire, canonicis et plane divinis rationibus infrenasset, uno impetu vociferati sunt eum deliquisse in regiam majestatem, qui voluntati ejus suas præposuerat leges. Nam nec Deo miseri quidquam nisi rege consulto audebant ascribere. Igitur ad unam regis vocem quidam archiepiscopo suo omnem obedientiam abnegant, et fraternæ societatis communionem abjurant; alii vero in his quæ præciperet ex parte Urbani Romani pontificis. Omnes enim, excepto Roffensi, solo obedientiæ vinculum solvunt, et præstitæ promissionis fidem. Insuper rex archiepiscopo et suis omnem securitatem adimens, manifestas de-

nuntiat inimicitias; nisi se exinde Romano pontifici non obediturum publice profiteatur. At ille perseverans in fide conductum et recedendi licentiam petit a rege. Tandem vero procerum interventu aliquot mensium inducias obtinet, et sibi et suis interim rex pacem pollicetur. Cæterum a fide promissi cito recedens, Baldwinum ejecit e regno; et in hominibus et terris suis archiepiscopum vehementer afflixit. Interea dominus Walterus, Albanensis episcopus, archiepiscopi pallium afferens, domini regis et papæ concordiam procuravit; effecitque ut a rege in gratiam vel specie tenus reciperetur Anselmus. Post aliquantulum temporis cum rex de Wallensibus triumphasset, exquisitis occasionibus, sopita cum archiepiscopo cœpit jurgia instaurare; nam in successionibus insolentior erat et fere intolerabilis. Redit Anselmus, et iterato eundi ad dominum papam licentiam petit. Jubet rex, ut cœpto desisteret, cum hujus itineris aut nulla aut vacua sit causa. Ait enim prudentiam Anselmi non indigere consilio, nec absolute puritate.

Revertente archiepiscopo ad villam suam, cui Hersa nomen est, lepus, quem canes agitabant, infra pedes equi cui Dei famulus insidebat præsidium quæsit. Substitit Pater; instantesque canes accedere propius non audebant. Mirantur omnes et stupent; vir Dei bestiolæ compatitur infelici, asserens agi circa animam peccatoris de corpore exeuntem. Deinde edita voce leporem præcepit abire, et auctoritate solius verbi canes continuit. Alia vice aviculæ pedem filo innixum videns et puero tenente filum, nunc avem retrahi nunc dimitti; optavit ut avicula rupto filo liberaretur. Impletum est illico desiderium, et puer avem evolare flevit. Exsultat Anselmus, aviculæ congaudens: adjecit sic flere diabolum evadentibus his quos laqueo peccati tenebat innexos. Nam fere omnia, quæ habebat, audiebat vel videbat, convertere solebat ad informationem vitæ.

A rege denuo revocatus Anselmus et inter cætera petitam licentiam tertio repetit. Turbatur rex, et se nimis vexari conqueritur: jubens in furore suo per internuntios, ut incontinenti regnum exeat sine spe redeundi, aut cœpto desistens jurejurando promittat se nunquam beatum Petrum vel sedem apostolicam negotio quolibet appellaturum. Et subjecit quod, si remanere vellet, iudicium curiæ sequeretur, quod a rege petierat, in quo non fuerat perseveraturus. Ad hæc Anselmus: « Dominus est, quod vult dicit. At ego vado quo me necessitas trahit: oportet me illud exsequi quod professus sum, et mandatis ejus obedire cujus ministerium gero. » Curia turbatur ad hæc, reum majestatis Anselmum asserit, contumelias profert, et proposito sui applaudit. At ille patienter sustinet indignationem concilii, gaudens quod et ipse dignus inventus est *pro nomine Jesu contumeliam pati* (Act. v, 41.) Ingreditur ad regem vultu placido, offerens ei be-

nedictionem suam ante discessum, si eam ille non respuat. Quam cum rex conquiniscens se non abjicere responderet, persecutori suo benedixit ex animo archiepiscopus, et egressus est. Qui vero Deum timebant, Anselmum affectu et votis prosecuti sunt, et quantum licebat precibus et commendationibus juvabant. Rex autem in sua feritate persistit, ut videretur merito Deus recessisse ab eo.

CAP. IX. *Anselmus in exilium est relegatus. Cantuariam veniens, causa itineris conventui suo ecclesiae Saluatoris Cantuariensis exposita, ante summum altare Christi sumpta pera et baculo, cum benedictione commendat seipsum Deo et fidelium orationibus. Commendatio Romani pontificis Anselmo.*

Veniens inde archiepiscopus Cantuariam, primo a fratribus suis, deinde a locis venerabilibus et omni clero et populo licentiam accepit, exposita publice causa itineris. Sumpta itaque ante altare Christi more peregrinantium pera et baculo, Deo et fidelium orationibus suam commendans peregrinationem, prosequente eum gemitu et lacrymis omnium fere inconsolabiliter, Doveriam profectus est; ibique invenit clericum quemdam nomine Wilhelmum de Warewast, quem rex sine Deo ad Anselmum direxerat. Moratus est is diebus quindecim in mensa Anselmi, ut domesticus in omnibus et ubique intrans et exiens: nec alicui indicat ad quid missus sit. Cum autem nautæ navem urgerent ascendere et sarcinæ proferrentur, ecce idem Wilhelmus cum stupore omnium et indignatione archiepiscopum velut fugitivum et alicuius criminis ream in litore detinet, manticas et elitellas evolvit, et quid in tota suppellectili haberetur sollicitus perscrutator explorat. Delusa est autem sollicitudo quærentis, pecunia non inventa. Tunc autem licenter Anselmo recedente, cum precibus et lacrymis circumspectans multitudo prosequitur, et in nuntium redeuntem acerbissimas increpationes et imprecationes intorquet.

Vix aliquanto maris spatiodigressi sunt peregrinantes, et ecce mutato vento prius murmurant nautæ, deinde palam protestantur et clamant omnibus aut moriendum aut redeundum esse. Quo audito, Anselmus lacrymis suffusus ingemuit, et recurrens ad consueta orationum suffragia, ait: « Dispenset Deus, dispenset Dominus in me, quod voluerit, et in pristinas retrudat ærumnas: aut in obsequium suum, sicut ipso inspirante disposui, progredi patiar et faciat. Neque enim meus sum, sed illius. » Illis dictis in momento agnoscere vicarium ejus, qui imperat ventis et mari vento e regione surgente qui ad optatum litus vectores cum ingenti lætitia citissime appulit. Navi autem quæ archiepiscopum vexerat exonerata, res mira apparuit, quoniam in tabula una foranien ferme duorum pedum inventum est: nec aliquid omnino liquidi elementi admisit, dum san-

ctus vir remaneret in navi. Audito autem transitu archiepiscopi, rex immanis omnes possessiones ejus confiscari præcepit, in irritum ducens omnia quæ ille gesserat.

Anselmus autem indicto sibi lætabatur exilio: arrham quoque futuræ beatitudinis noverat, quod eum pro justitia pati Dominus dignabatur. Ecclesiarum compatiabatur ærumnis sortique suorum, quorum calamitates vix sine lacrymis referet qui fideliter meminerit tempestatis illius. Fidelis autem Deus, qui sperantes in se non deserit, servi sui pro ipso patientis comitabatur exilium, ut quoque gentium aut locorum veniret, humane recipere, benigne coleretur, honeste tractaretur, et exaudiretur ab omnibus pro sua reverentia. Nam in ipsa facie hominis quædam divinæ dulcedinis gratia relucebat, ut ab omnibus amaretur; et veneranda canities senis timentis Dominum aspicientibus ingerebat reverentiam pariter et timorem. Cujusque ætatis et sexus homines, quaqua locorum adventum ejus fama prænnuntiaverat, ei turmatim occurrabant, ut sacra benedictione ejus potiri mererentur. Nam qui nihil in transitu videre meruerunt, se felices arbitrabantur. Eloquia ejus Deo condita, et auditoribus grata erant, et Deum timentibus dulciora super mel et favum (*Psal. xviii*). Quanto amplius colebatur, tanto cautius virtutem humilitatis custodiebat; et verus Christi discipulus, cum esset omnium maximus, inter socios versabatur ut junior, et qui præcedebat sicut ministrator.

Transiens autem usque Lugdunum, ibi nuntior quos Romani direxerat, infirmitate corporis et aliis quibusdam causis præpeditus ab itinere, expectavit. Quibus redeuntibus, vocatus a Romano pontifice pervenit Lateranum, et cum honore summo recipitur. Agit ei gratias Ecclesia Romana: ipso quoque Romano pontifex, [in præsentia] totius curiæ et nobilium populorum, qui tanti exsulis causa convenerant, longum protendit sermonem: atque inter cætera ait: « Cum hunc utpote peritissimum in omnibus liberalibus disciplinis et in religione nutritum et tritum magistris loco habere debeamus: sitque velut quidam alterius orbis apostolicus et patriarcha jure venerandus; menti tamen ejus tam sincera fides, tam excellens humilitas præsidet, ut nos magis indigentes consilio ejus censuerit consulendos, et ut a reverentia beati Petri quem adiit non potuerit periculis terræ aut maris arceri. » Illic et plura Romanus pontifex. Sed his omnibus Anselmus in silentio suo cautelæ et divini timoris opposuit. Exposita vero adventus sui causa, miratur et stupet Ecclesia, subventionemque plenissimum pollicetur. Jussus autem morari, declinavit ad montana, Romani aeris inclementiam fugiens; receptusque est cum honore et venerabili viro Joanne quondam monacho Beccensi, tunc autem abbate Sancti Salvatoris Telesini, et ductus in villam, cui Sclavia nomen est.

CAP. X. Anselmus complevit in provincia Capuana volumen *Cur Deus et homo. De penuria aquæ. De puteo aquæ. De duce Apulia. De comite Sicilia, et de amicitia cum papa Urbano. De concilio Barensi. De confusione Græcorum, et de hæresibus eorum. Anselmus vocatur a viris Romanis Sanctus homo. De investituris ecclesiarum. De concilio Romæ celebrato.*

Igitur ibi degens, et in summitate montis ubi villa erat, salubritate aeris et velut quadam solitudine exhilaratus, ait: «Hæc requies mea, hic habitabo.» Vacans autem Deo et sibi, insigne volumen, inceptum quidem in Anglia, ibi in provincia scilicet Capuana complevit; quod *Cur Deus homo* intitulatur. Incolæ autem vici vexabantur aquæ penuria, eo quod fontes, putei et cisternæ fere omnino deerant illis. Unicus autem puteus eis in devexitate montis subveniebat, tenuiter quidem, quoniam diebus singulis ante diei horam nonam adeo exhauriebatur, ut nihil exinde usque in alterum diem ministraret humoris. Explorans autem monachus qui in eo præerat suscepti hospitis sanctitatem ex perspicuis signis, incommoditatem exponit, orat opem, et in cacumine montis, quod summa desipientia videbatur, aquam dicit esse querendam. Laudat Anselmus pium desiderium, Rogatur ergo Anselmus, ut locum eligat, terram primus aperiat, et aquam vivam exoret a Domino. Ille, velut Clemens alter, morem gerens hospiti, petitionem implet; et in brevi salubris et jugis aquæ abundans inventa est vena. Nam, sicut incolæ ferunt, adversis infirmitatibus aqua in potum hausta curantur ægroti; et usque in hodiernum diem Cantuariensis archiepiscopi puteus ille, qui uberrimus et minimæ profunditatis est, appellatur. His diebus Rogers dux Apulia, Capuam obsidens, ad se virum Dei venire facit. Quem cum summo honore recipiens, ei in capella quadam commodum officium procurabat, ut ex remotione exercitus non haberet tumultum, ex vicinia quotidie sæpius secum haberet ducem. Ubi cum quadam nocte cæteris quiescentibus Anselmus egrederetur, in veterem cisternam multæ profunditatis cecidit, cadensque clamavit dicens: *Sancta Maria!* Accurrentes socii Patrem vident in profundo fere exanimatum; sed ipse, signo dato, indicat se nil læsionis esse perpersum, et omnino incolumis eductus est. Venit illo Urbanus Romanus pontifex; et in civitate hospitiorum adeo juncti sunt, ut fere quicumque accedebat ad Urbanum, diverteret ad Anselmum. Nam quam illi majestas, hanc isti reverentiam sanctitas conferebat. Pagani quoque, qui duci in eodem exercitu militabant, magis deferrebant Anselmo, optantes ei prospera et precantes: plurimique eorum per eum accessissent ad fidem, nisi timor ducis et comitis Sicilia eos cohibuisset. Non enim permittebantur venire ad fidem. Soluta obsidione celebratum est Barensis concilium; ubi Anselmus catholica ratione convincit Græcos, et Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere docuit. Inde Romam cum apostolico reversus est. Ipso præcipiente Anglos Romanos

venientes ad pedem juxta Romani pontificis instar admisit. [Id quidem] Anselmi humilitas repulit, donec apostolicus ei præcepit, ut sic moderaretur humilitatem, ne quorumcumque benefacere volentium impediret devotionem.

Præterea cives urbis nobiliores Anselmo quandoque tetenderunt insidias ob fidem imperatoris Ecclesiam persequentis, videntes plurimum auctoritatis conferri Urbano ex præsentia ejus. Cæterum ut eum christum Domini esse constaret, et verum discipulum Christi, mox eo viso, projectis armis, ceciderunt in terram; et qui ad malefaciendum accesserant, sacræ benedictionis querebant munus. Adeoque in tota urbe invaluit religionis ejus auctoritas, ut non archiepiscopus, non primas, sed sanctus homo antonomastice, id est excellenter velut proprio nomine vocaretur. Romæ interim concilium celebratur; et inter cætera decreta statuitur, ut excommunicationis sententia seriantur laici, qui investuras ecclesiarum faciunt, et qui eas accipiunt de manu laicorum; eadem quoque sententia percelluntur, qui in officium sic adepti honoris aliquem consecrare præsumunt.

CAP. XI. Anselmus archiepiscopus pervenit Lugdunum, et a venerabili Hugone archiepiscopo cum honore exceptus est. Willelmus rex Angliæ nuntios misit Romæ. Causa differtur inter archiepiscopum et regem per papam Urbanum. De morte Urbani papæ. Anselmus susceptus est a Widone Viennæ archiepiscopo. De duobus militibus querentibus. De micis mensæ Anselmi. De prima visione, secunda et tertia mortis Willelmi regis Anglorum.

Lugdunum abinde revertitur Anselmus; et a venerabili viro Hugone primæ sedis Galliarum episcopo exceptus est, ut tanquam loci dominus haberetur. Siquidem archiepiscopus et comprovinciales sic ei deferrebant in omnibus, ac si Cantuariensis Ecclesiæ suffraganei essent. Et profecto Cantuariensis Ecclesia his diebus pluri fidei reperit in extraneis quam in suis. Filii enim persequabantur Patrem, et inimici hominis domestici ejus. Nam ex suorum consilio a rege impio destinatus Romam venerat, adhuc ibi degente Anselmo, Willelmus ille, cujus in exitu Angliæ mentio facta est; et inter cætera obtinuit ab Urbano, ut causam Anselmi differret a solemnitate paschali in diem festum Sancti Michaelis. Unde archiepiscopus, quoad rex viveret, viam redeundi in Angliam sibi credidit esse præclusam. Sed custos Israel, qui non dormit, quidquid humana temeritas somniaret, consilii æterni interim sententiam dispensat; et Urbanum, qui causam viri Dei ad petitionem tyranni distulerat, eximit rebus humanis, ut præfixum diem non videat. In exilio tamen prosperatur Anselmus; et non modo in Lugdunensi sed in contiguis quoque provinciis clarificante illum Deo ab omnibus communiter celebratur.

Rogatus autem a Widone archiepiscopo nobilis Viennæ, quæ dicta est maxima Galliarum, festivitatem beati Mauriti, quæ ob præsentiam capitis

eius ibi sollemnis est. celebravit. Expletis divinis, cum ad refectionem corporis consedisset: duo milites voce tremula, vultu pallenti, debiles et fere membris ardentibus astiterunt, supplicantes ut de micis panis sui iis aliquid dignaretur conferre. At ille: « Ut video, inquit, non tam micis quam pane solido indigetis. Abundant cibi, et locus amplius est: ite seshum cum benedictione, comedite quantum vultis. » Adjecit etiam: « Nihil aliud faciam vobis, intelligens quo intendissent. » Vitabat enim quidquam facere, quod miraculo posset ascribi: non enim suam sed Dei gloriam appetebat, quærens in omnibus non quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi. Porro a dextris sedentium sancti viri propositum videns, quasi importunitate petentium victus, fragmenta rapuit, præbuitque petentibus, monens cito discedere, ne hominem diutius fatigarent. Gustant, et cum benedictione hominis Dei recedentes, sanitati a quartanis, quod ex verbis eorum innotevit, illico restituti sunt. Unus principum terræ illius eodem languore diutius vexatus, famulorum manibus in ecclesiam Beati Stephani, ubi Anselmus divina celebraturus erat, inductus est: et audita missa sanus exivit. Unde post paucos dies Patri gratias reddidit, asserens se a febribus quartanis illius benedictione curatum. Accepitque ab eo salutis monita, quibus instructus ex conscientia multorum Deo dignius, mundo gratius, et sibi utilius vixit.

His fere temporibus eunti Cluniacum sacerdos quidam occurrit, petens ut sororem suam in mentem versam respicere et benedicere dignaretur. At ille velut aure surda pertransiit. Instat presbyter, et populus undique confluent instat; et ille Deum in huiusmodi tentandum non esse respondit. Nec tamen ante dimittitur, quam dextera elevata eam signo salutiferæ crucis signavit. Quo facto fugit oculus, et cucullum imponens capiti, infelices femine deflet ærumnas. Rediens illa domus suæ nondum contigerat limen, et integerrimæ sanitati donata est, in laudem viri Dei linguas omnium solvit. Revertens inde Lugdunum, transiit Matisconam: et ibi rogatu episcopi et cleri in ecclesia Beati Vincentii solemnem missam celebrans, exhortatione publica populum monuit, ut a Domino pluviam, qua mundus egebat, precibus impetrarent. Illi fecisse hoc sæpius, sæpiusque frustratos esse respondent, orantes ut necessitates, ut vota eorum prece sua promoveat. Celebrantur divina: et per sacerdotes sui officium populi preces Domino offerunt. Nec mora, pro votis singulorum et omnium succedunt imbres; et tota civitas se in præconia sancti viri effundit. Perveniens autem Lugdunum, scripsit librum unum *De Virginali conceptu et peccato originali*, et alium cui titulus est: *Meditatio redemptionis humanae*.

Dum hæc agerentur, Urbanus papa moritur ante Kalendas Augusti, et Anselmus iudicio Dei solius exponitur. Et licet plurima pateretur, et rei fami-

liaris angustia plurimum videretur urgeri, vigeabant tamen in eo leta mens et pontificalis auctoritas, quia non deficiebat nec deserebat eum verborum ipsius operumque principium, qui *in principio erat Verbum* (Joan. 1). Multa quoque de interitu regis impii prædicabantur a multis, quæ in vindictam Anselmi innotuerant tam ex signis patentibus quam ex visionibus manifestis. Sed ille his animum non opponens, pro conversione et salute tyranni quotidie Dominum precabatur. Tertio vero anno exsilii sui, habito colloquio beati Hugonis Cluniacensis apud Martiniacum, accidit ut de rege Anglorum mentio fieret. Abbas autem assertionem religiosam multis audientibus publice protestatus est, se præterita voce vidisse eundem regem ante thronum Dei accusatum et damnationis excepisse sententiam. Mirantur audientes, sed cum eminentiam dicentis attendunt, verbis ejus fidem non habere non possunt. Die sequenti Lugdunum venit, et in Kalendis Augusti cum omnes quiescerent, ecce juvenis ornatu venusto ac venerabili vultu clerico qui ante ostium cameræ jacebat adhuc ut sibi videbatur vigilans apparuit, vocans eum nomine suo, « Adam, inquit, dormis? » Respondit: « Non; » et adjecit: « Vis audire nova? » Adam, « Libenter, » inquit. Et ille: « Pro certo noveris controversiam, quæ vertebatur inter Anselmum archiepiscopum et regem Willelmum Angliæ omnino esse decisam. » Ad quod ille, oculos erigens, neminem vidit. Sequenti vero nocte alius inter matutinas vigilias clausis oculis stans psallebat; et ecce quidam ei ostendit chartulam, in qua scriptum est: « Obiit rex Willelmus. » Oculos autem aperiens, neminem nisi socios vidit. Et tunc quidem Dominus de rege impio iudicium suum terribiliter perpetraverat; et qui vixerat bestialiter, bestialem invenerat exitum vitæ. Tristabatur Anselmus, et sicut Samuel lugebat Saulem defectum a Domino, sic istum in se provocasse iram Domini, mœrens et anxius querebatur. Mallet enim in beneplacito Domini seipsum in corpore, quam illum taliter mortuum esse.

CAP. XII. *Anselmus quiescit in monasterio Casa Dei tempore primi exsilii. De fulgure et fulmine. De morte regis Willelmi II. De rege Henrico. De causa excussa coram papa Paschale. De libertate Ecclesiæ Christi Cantuariensis.*

Exin post triduum cum invitatus honorificeque susceptus in loco venerabili, cui Casa Dei nomen est, de nocte quiesceret, tempestate crebra per montem fulgura volitant, et maximo fulminis ictu et terrore horribili super domum, in qua fenum monasterii servabatur, plurimum ignis effundunt. Vicinæ corripuntur aedes, et horror et strepitus, fetet fumus teter, flamma lucens terruit universos et ad varia loca dispersit. Audiens autem Pater Anselmus invaluisse incendium, « vobis, inquit, providemus.

Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet; »
(HORAT. Ep. I, XVIII, 84.)

egressusque citius venit ad ignem, eique signum

vivificæ crucis apposuit. Corruit ergo ignis, ipsasque quas invaserat languens reliquit domos; et, quod magis mirum est, quibusdam in circuitu consumptis domibus nil lesionis attulit feno monachorum, qui virum Dei habebant hospitem. Nec mora, Lugdunum reversus nuntios recepit ab Anglia regis interitum nuntiantes, et quomodo manus Domini gloriosam illam Ecclesiæ suæ exercuerat ultionem. Siquidem secunda die mensis Augusti, quæ post visionem Lugduni factam illuxit, idem rex in silvam, quæ Nova Foresta vocatur ab incolis, venatum mane profectus est; ibique in latere sagittam excipiens, corde sanciato emisit spiritum suum. Sic, sic patiente Basilio, letali telo ad consolationem Ecclesiæ perimitur Julianus; et altero Juliano perempto in Anglia, ad consolationem Ecclesiæ revocatur Anselmus. Quis alterutrum miserit telum, adhuc incertum est quidem. Nam Walterus Tyrrellus ille, qui regie necis reus a plurimis dictus est, eo quod illi familiaris erat et tunc in indagine ferarum vicinus, et fere singulariter adhærebat, etiam cum ageret in extremis, se a cæde illius immunem esse, invocato in animam suam Dei iudicio, protestatus est. Fuerunt plurimi, qui ipsum regem jaculum quo interemptum est misisse asserunt, et hoc Walterus ille, etsi non crederetur ei, constanter asserbat. Et profecto quisquis hoc fecerit, Dei Ecclesiæ suæ calamitatibus compatiens dispositioni fideliter obedivit.

Primi quidem orantem ad Patrem sub omni celebritate monachi Cantuarienses occurrunt. Deinde magnorum virorum nuntii se invicem prævenientes totius insulæ devotionem exponunt. Et insuper illustris rex Anglorum Henricus, qui fratri successerat, revocati a se archiepiscopi reditum fideliter procuravit. Se et omnia regni negotia ex illius consilio pendere pollicetur. Studuit enim inter regni sui auspicia pius et mansuetus haberi, pro more potestatum, quæ donec solidatæ sint, mansuescunt. Siquidem mitissima sors est regnorum sub rege novo. Cæterum, cum regi novo apud Saresberiam, quid in Romano concilio gestum sit, exposuisset; rege turbato omnia in contrarium versa sunt. Quot igitur et quanta pro libertate ecclesiarum duobus annis passus est, longius est enarrare. Cum vero rex Henricus videret Anselmi constantiam invictam, rogavit ut cum nuntiis suis Romam iret, et regie dignitatis in Anglia læsæ procuraret medellam. Universi episcopi Angliæ, abbates et proceres, acclamant istud regi de jure negari non posse; ad hæc inquit Anselmus archiepiscopus: « Ibo quidem quoniam vultis, sed Ecclesia Dei Romana nihil consilio meo vel prece faciet, quod ecclesiarum præjudicet libertati, aut sedis apostolicæ majestatem aut meam dedeceat honestatem. » Venientes autem Romam nuntii cum archiepiscopo, a domino Paschali papa, qui Urbano successerat, benigne recepti sunt. Exinde suo tempore Willelmus, de quo supra, causam regis exposuit, ac inter cætera intu-

A lit, quod rex nec pro regni amissione ecclesiarum investituras sibi pateretur auferri. Ad quæ Paschalis papa respondit: « Si rex tuus nec pro regni amissione ecclesiarum donationes patiatur amittere; scias et ei fideliter referas: ecce ego coram Deo loquor, quia nec pro sui capitis redemptione eas illi Paschalis impune permittet habere. » Et quidem causa regis tunc in his finibus subsistit. Quantum vero Anselmo Paschalis detulerit et contulerit tempore suo, liquet ex multis. Ei namque primatum Britannicæ, quem a tempore beati Augustini antecessores habuerant, confirmavit; hoc quoque personaliter privilegium dedit, ut ab omnium legatorum ditione quoad viveret esset exemptus. Præterea Girardum Eboracensem, professionem Anselmo facere detrectantem, causa cognita, coegit profiteri, etsi circumventus quandoque in contrarium scripsit. Seentus enim est decisionem causæ Lanfranci temporibus ab Alexandro Romano pontifice [quæ] solemniter facta est et in scripturam redacta. Inducant hoc litteræ ejus, quæ in Ecclesia Cantuariensi adhuc exstant bullatæ. Quid multa? non meminimus preces Anselmi repulisse Paschalem papam, vel quæ innotuerant distulisse vota.

CAP. XIII. *Anselmus cum suis quiescit Florentiæ nocte una. De quodam viro, qui jacuerat in lecto sancti Anselmi, et quid ei accidit. De inhibitione sancti Anselmi archiepiscopi in regnum Angliæ tempore Henrici primi. De quodam cæco illuminato a sancto Anselmo tempore exilii secundi. De pace facta inter regem Henricum Angliæ et Anselmum.*

Redeunt Florentiam veniunt, et ibi quiescunt nocte una. Discedentibus illis, dominus domus in lecto quo Anselmus jacuerat pro more decubuit. Quo dormiente adest homo ignotus, monens ut inde citius surgat. Et adjecit indignum esse, ut lectum occuparet, in quo tantus quievit hospes. Coatemnenti nocte secunda visio minacius et terribilius iteratur. Illo autem moto quidem sed non ut cederet, tertia nocte denuntiatur, ut ocius surgat et se exinde cohibeat; experturum fore non esse fantasticum quod videbat. Territus ille somnio, mane adiit ad episcopum civitatis, et audita per eum sanctitate Anselmi, lectum extunc in omni reverentia custodivit. Cum autem Lugdunum appropinquassent, Willelmus sæpe dictus ab archiepiscopo recessurus, ex parte regis Angliæ inhibuit, ne Angliam ingrederetur, nisi postposita obedientia sedis apostolicæ se consuetudines omnes utriusque Willelmi regum promitteret fideliter servaturum. Miratur hæc archiepiscopus, quia alia conditione exierat; mansit Lugduni, et rex Henricus omnes possessiones ejus Willelmo redeunte præcepit confiscari. Interim ad Anselmum in oratorium cæcus quidam accedens, obtinuit ut super oculos ejus signum crucis pollice pingeret. Fecit hoc tertio, dicens sic: « Virtus crucis Christi illuminet oculos istos, et ab eis omnem infirmitatem depellat, integræque sanitati restituat. » Et cum eos aspersisset

aqua sanctificata, illuminati sunt. Regis autem indignatio in annum et dimidium protracta est.

Exigentibus negotiis quibusdam ecclesiasticis, vir Dei in Franciam veniens, a rege Henrico rogatus in Normanniam progredi, rerum suarum tandem a rege investituram accepit. Rege autem in Angliam transiente, post pauca Willelmus ille qui regum nuntius archiepiscopum toties fatigaverat, Beccum reversus est, rogans ex parte regis attentius, ut retroactis querelis omnino sopitis Angliam ocius visitaret. De libertate ecclesiarum, quas Dei clementia regibus jam excusserat, letatur episcopus, et iter arripiens Gemeticum venit; ubi ne progrediretur, adversa valetudine præditus est, et fere in extrema deductus ex defectu naturalium virtutum socios omnes desperatio tenuit, et mors cita ac certa videbatur astare præ foribus. Inter hæc sollicitatur Pater, ut vel filiorum amore naturæ vim faciat, sibi patiat alimenterum aliquid ministrari, et ille se omnino nil appetere, sed nec posse quidem verbis cessantibus anhelu spiritu fatebatur. Undique conveniunt episcopi et abbates, ut possint illius beati spiritus transitum explorare, et ad celestia migrantem psalmis prosequantur et hymnis. Quidam autem familiaris, ut unus servientium monasterii per silvam gradiens et huic rei nihil intentus, bestiolam quam martyram vocant, videret perdicem in ore deferentem, et exclamans bestiæ fugienti perdicem excussit. Qua allata gustavit æger, et convalescens contra spem admirationi fuit, et gaudium attulit universis. His ergo qui convenerant redeuntibus, unus servientium Radulphi Sagiensis ei plurimum detrudere cœpit; asserens ei compatiendum non esse, qui sibi in alimentorum perceptione subvenisse potuerat, si inanis gloriæ jactantiam remisisset. Temeritati ejus silentium indicit abbas, modesta sociorum increpat multitudo; et is eo ardentius more stultorum qui verba sapientiæ non admittunt, sanctum Dei lacerare non cessat. In his verbis cœpto itineri properanter insistens, in frondosam quercum silvæ per quam iter erat vehementer offendit; et ex equo procumbens, uno stasilium pedem equitis firmiter retinente, equoque terrore, tandiu huc et illuc tractus est et concussus, ut fere videretur novissimum spiritum exhalasse. Tandem vero sociis beatam Virginem invocantibus, comprehensus est equus; et vix inspirans miser edoctus est parcere amicis Dei, cum magnæ temeritatis sit etiam de servo alieno ferre sententiam.

Car. XIV. *Henricus rex Angliæ amicebiliter visitavit Anselmum archiepiscopum in die Assumptionis Beatæ Mariæ apud Beccum cœnobium. De clerico, alienatione mentis suæ. De bello inter regem Henricum Angliæ et fratrem suum Robertum comitem Normanniæ. Anselmus scripsit libellum in Angliam de concordia præscientiæ, prædestinationis, et gratiæ Dei, cum libero arbitrio. De Thoma Eboracensi electo.*

Rediit rex Henricus in Normanniam; et in assumptione Beatæ Virginis Mariæ archiepiscopum Becci amicebiliter visitavit. Illo ferme tempore ca-

A pellam curiæ prece abbatis archiepiscopique Rothomagensis favore dedicavit Anselmus, et in ipsa dedicatione clericum alienatione mentis laborantem benedictione sola pristina restituit sanitati. Qui Deo exsul et contumeliis affectus diutius sedes circumcivit alienas, exinde, ut justum est, Deo de hominibus triumphante, ad suam cum honore et gloria remeavit. Ubi ab eo vir Anglus nobilis et dives, gravi corporis infirmitate percussus, petens ab eo per nuntios benedictum et accipiens panem, secundum fidem suam curatus est. Rex interim in Normannia degens congratulatur paci, et jam dissimulare non potest, confidens sibi Dominum ex hoc esse placatum, quod in veram et firmam amicitiam amicum ejus receperit Anselmum. Unde sibi in brevi totam Normanniam et repromittit, et quidem non frustra. Nam fratrem suum et fautores ejus conserto prælio solemniter confecit et cœpit. Quam victoriam nactus, per epistolam communicavit Anselmo, quæ meritis concordie et pacis inter eos reformatæ ascribebatur. Cum autem in Kalendis Augusti rex et archiepiscopus convenissent, triumphus Ecclesiæ omnibus patuit, rege investituram ecclesiarum palam cedente et concedente archiepiscopo, nec aliquid vindicantem in electionibus nisi assensum, qualem sacri canones non excludunt. Neque enim eligere nec virga pastoralis investire sibi pro more antiquo usurpans, procedere permisit in dispositione ecclesiarum canonicas sententias. Scripsit interea Dei famulus libellum unum *De concordia præscientiæ, prædestinationis et gratiæ Dei cum libero arbitrio*; in quo contra morem moram fecit, quia corpore infirmatus erat, ut non equo sed lectica de loco ad locum semper postea veheretur.

Cum itaque finis ejus appropinquaret, Thomas Eboracensis junior jam electus, et a Willelmo Wintoniensi episcopo, mandante Anselmo, presbyter ordinatus, finita inter Ecclesias Cantuariensem et Eboracensem cœperunt jurgia instare. At Anselmus, etsi ad summum corpore languens, virtute tamen indutus ex alto, singulis totius Angliæ episcopis in virtute obedientiæ præcepit, ne Thomæ communicarent, donec ille ab incœpta rebellione desisteret, litteras quoque patentes, quibus hoc mandabatur, jussit signatas in omnibus episcoporum sedibus diligentissime custodiri. Ad Thomam quoque, in eo constitutus articulo, epistolam in hæc verba direxit:

CAP. XV. *Epistola sancti Anselmi ad Thomam Eboracensem electum, jacentis in lecto suo, languentis de jurisdictione Ecclesiæ Christi Cantuariæ.*

ANSELMUS minister Ecclesiæ Cantuariensis, THOMÆ electo archiepiscopo Eboracensi.

Tibi, Thoma, in conspectu omnipotentis Dei, ego Anselmus Cantuariensis archiepiscopus totius Britannicæ primas loquor, loquens ex parte ipsius Dei, sacerdotale officium, quod meo jussu in parochia mea per suffraganeum meum suscepisti, tibi interdico, atque præcipio ne te de aliqua cura pa-

sorali ullo modo præsumas intrmittere, donec a rebellione, quam contra Ecclesiam Cantuariensem incepisti discedas, et ei subjectionem (quam antecessores tui, Thomas videlicet et Girardus archiepiscopi, ex antiqua antecessorum consuetudine professi sunt) profitearis. Quod si in his quæ cœpisti magis perseverare quam ab eis desistere delegeris, omnibus episcopis totius Britanniae sub perpetuo anathemate interdico, ne tibi ullus eorum manus ad promotionem pontificatus imponat, vel si ab externis promotus fueris, pro episcopo vel aliqua Christiana communione te suscipiat. Tibi quoque, Thoma, sub eodem anathemate ex parte Dei interdico, ut nunquam benedictionem episcopatus Eboracensis accipias, nisi professionem (quam antecessores tui Thomas et Girardus Ecclesiae Cantuariensi fecerunt) facias. Si autem episcopatum Eboracensem ex toto dimiseris, concedo ut officio sacerdotali, quod jam suscepisti, utaris.

Verebatur enim, sicut interrogatus dicebat, apparere in conspectu iudicis Dei, nisi ante punisset tantam inobedientiam in jurisdictione sibi commissam suo tempore emergentem. Unde idem Thomas, auctoritate viri et acerbitate sententiae territus, in se rediit; et præsentibus vice primatis Cantuariæ Ecclesiae suffraganeis etiam post obitum Anselmi professus est.

Cap. XVI. Anselmus incipit libellum De origine animæ, et non perficit, quia morte præventus est. De obitu Anselmi xi Kalendis Maii, et de anno pontificatus sui. De balsamo multiplicato, et de miraculis ejusdem.

Tertio igitur anno postquam a secundo exilio per regem Henricum revocatus est, adeo cœpit debilitari, ut ei cibis omnis in fastidium verteretur. Vim tamen faciebat naturæ in perceptione eorum, eo quod ipsam noverat sine alimentis constare non posse. Caro quidem infirmabatur magis et magis; sed generosus ille spiritus et Dei amore nobilis Ecclesiae dignabatur infirmitati. Ex ea enim fortior et potentior videbatur. Neque enim a meditationibus divinisque colloquiis et orationibus poterat impediri; sed in consuetis et Deo placitis exercitiis jugiter versabatur. Consecrationi Domini corporis quotidie intererat, illuc aut pede iens aut sella delatus. Vix quinto die ante obitum potuit inde arceri. Illuxerat Dominica dies Palmarum, et unus eorum qui aderant sic eum alloquitur: « Pater, verisimile est ex his quæ videmus, te ad Paschalem Domini tui, relicto mundo, transire solemnitate. » Et ille: « Sicut fuerit, inquit, voluntas, sic fiat; et beneplacitum Domini de me ut voluerit impleatur. Verum si mallet, quæstionem de origine animæ, quam in mente volvo, vellem ante obitum meum fideliter absolvi. » Nec aliquid doloris sentiebat in corpore; et ob hoc lacescente stomacho verius deficiebat. Vesperante dein tertia feria cum vix jam verba formaret, rogatus a Radulpho Roffensi episcopo et his qui aderant, regi, reginæ, liberis eorum et subditis omnibus benedixit; et

eos, quantum ad se pertinebat, absolvit. Matutinis laudibus intererant fratres ecclesiae Salvatoris; et unus assistentium illi passionem Dominicam inchoavit. Ubi vero ventum est ad verba Domini Jesu, *Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis; et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis super mensam meam in regno meo (Luc. xxii)*, lentius solito spiritum trahens, et fini jam proximus, in cinere et cilicio positus est. Adunatis quoque fratribus circa eum, quantum dolor et lacrymæ permittebant, obdormivit in Domino.

Transiit autem illucescente aurora quartæ ferie Cœnam Domini præcedentis, quæ erat undecimo Kalendas Maii, anno videlicet Dominicæ Incarnationis 1109, qui fuit annus pontificatus illius xvi, vitæ quoque lxxvi. Felix transitus et gloriosa subvectio miraculorum indicii declaratur; et sanctissima merita confessoris ex signis ibi conspicuis publice innotescunt. Venerabiles siquidem viri, memoratus episcopus Roffensis, et Baldwinus, quem vir sanctus, ut dictum est, rerum suarum æconomum fecerat, modico balsamo quod habebatur faciem sacram inungere satagebant. Episcopus ergo hoc expleturus officium, digitum vix intinctum summotenus de fundo vasis extraxerat; et balsamum videt omnino defecisse, vase negligentius custodito. Vexatur ille, et omnes qui aderant contristantur. Rogavit itaque venerandus vir Edmerus, cujus ab initio mentio facta est, ut episcopus vas inversum violentius excuteret in manum ejus. Acquievit episcopus, et ecce de vase fere arido liquo: fluens in abundantia subjectam manum implevit. Iteratum est hoc secundo et tertio, et etiam sæpius repetitum; et vas fluxit semper in abundantia. Erumpentibus ergo lacrymis præ gaudio et admiratione, totum corpus sancti viri qui aderant repetitis vicibus perunxerunt. Cur enim in tanta Dei largitate seipsos parcitatis aut avaritiæ redderent arguendos. Elia ministrante oleum multiplicatur; et balsamum, ut obsequatur Anselmo, suscipit incrementum. Dignum quidem erat, ut caro quam vivos servare studuerat a voluptatibus incorruptam, exanimata corruptionis injuriam non sentiret.

Vir quidam Christi et Ecclesiae verus cultor, et pro facultate subventor pauperum, obeunte Patre Anselmo, Cantuariæ ad fatalem, ut videbatur, pervenerat horam. Diu namque languerat. Quo in somnum tenuem parumper soluto, adest juvenis speciosus, et quid patiat inquirat. At ille: « En morior. » Cui juvenis. « Pater patriæ, inquit, æternaliter victurus nunc tendit ad Deum, et tu moreris? Surge cito, et glorifica Deum et amicum ejus qui tibi subvenit Patrem Anselmum. » His auditis, ille curtis stupentibus surgit et gratias acturus concitus ad ecclesiam pergit, et quid viderit indicat. Hora quoque ejusdem transitus in monasterio Beati Augustini super statu gloriosi

Patris sollicitus frater in visione vidit ad ostium A
cameræ archiepiscopi albarum personarum pul-
cherrimum cuneum, quasi alicujus exituri adven-
tum cum desiderio præstolantem. Præerat illi choro
ingrediens et egrediens pontifex, habitu et quadam
majestate insignis. Hic, Anselmo obeunte, festino
exivit et ait : « Ecce adest quem expectatis ;
suscipite illum, et quo Dominus jussit efferte in
voce laudis et exultationis. » Paucis vero diebus
ante, Cantuariensis Ecclesiæ monachus quidam,
Elias nomine, innocens et vitæ probatæ, transitum
Patris Anselmi ex alia visione cognovit. Visum est
enim ei, quod beatissimum Dunstanum et Ansel-
mum archiepiscopum in Ecclesia Christi viderit collo-
quentes ; et quod hæc Anselmo a Dunstano dicta
acceperit : « Amice charissime, accipe hunc annu-
lum manu ; » velles recipere. » Manum retrahens
beatus Dunstanus ait : « Non quidem hac vice, sed
me servante interim quarta feria ante Pascha reci-
pies illum de manu Domini. » Sic quidem Martini
transitus in visione sanctis innotuit ; et Dominus,
cui similiter servierunt, Martinum et Anselmum
pari modo glorificavit.

CAP. XVII. *De miraculis sancti Anselmi Cantuariensis archiepiscopi post obitum suum. De sarcophago, in quo corpus ejus clauditur. De capellano Roffensis episcopi, et de comite Arnulfo turbato in mari.*

Peractis his quæ ritus exposcit, restabat ut pre-
tiosus ille thesaurus corporis clauderetur monu-
mento. Ad sarcophagum itaque ventum est, et in-
ventus est minor quam ut nisi fractis membris et
per demptionem lapidis superioris corpus recipere
posset. Quod cum nimis durum et intolerabile om-
nibus videretur, unus circumstantium fratrum ar-
repto pontificis baculo saxum aggreditur, et illud
undique sic pertractat et premit, huc et illic ap-
tans ; ut recipiendo corpori cum admiratione om-
nium commodissimum et sufficientissimum vide-
retur. Nam Salvator, in cujus transitu scissæ sunt
petræ, hoc ad gloriam suam egit ; ut confessori
suo natura lapidea mirabiliter cedere videretur.
His diebus capellanus quidam episcopi Roffensis,
professione monachus, morum opinione laudabilis,
Robertus nomine, per pontem Londoniæ transiens,
beati Patris Anselmi patrocinium sibi adesse sensit
et gavisus est. Equus enim, qui famulum et sarcin-
am deferebat, sine serviente quidem sed onustus
sarcinis, cecidit in Tamensem fluvium. Licet igitur
super amissione equi et rerum moveri possit pau-
per, nihil tamen exulcerabat animum ejus nisi
unus librorum Anselmi, quem in sarcinulis positum
credebat et lugebat amissum. Sed secus accidit.
Nam cum sæpius invocato Patre Anselmo perve-
nisset ad ripam, equum, manticam cum sarcinulis,
librum quoque et universa quæ amiserat illæsa
invenit. Præterea Arnulfus comes, filius Rogeri de
Montegwyneri [de Normannia Angliam rediit.] Et
primo quidem prosperante cursu vento in medium
ponti delatus est. Quo deficiente, remiges affligun-

tur, exinde toto biduo jam deficientibus alimentis,
naufragium patiuntur ab instabilitate et errore
ventorum. Tandem vero ad beatum Anselmum con-
versus comes socios rogavit et nautas, ut beato
Anselmo, quem noverant, et de cujus sanctitate
non dubitabant, totam committerent navem. Nam
qui semper misericors exstitit, dum mortales eum
retardarent exsuvie, non defuturum supplicibus
pollicetur ; cum nuper Deo junctus et nullo præpe-
ditus obstaculo ampliori ferveat charitate. Assen-
serant omnes, et vix sub hoc voto Dominicam ora-
tionem compleverant, et ecce nebulis dissipatis,
vento prospero quo voluerant in Angliam deferun-
tur. Venientes curiam regis, regi et aliis quid sibi
acciderat referunt, et in laudem egregii confessoris
B omnium exaudientium ora laxantur. Ad hæc unus
Cantuariensium fratrum de statu Patris Anselmi
valde sollicitus, Dominum exorabat, ut eum inde
faceret certiozem. Aduit ergo amico in visione,
præcipiens illum certum esse, quia ex quo onere
carnis exutus est, gloriose illum excepit et stolam
immortalitatis induit, quem vere coluerat, Jesus
Christus.

CAP. XVIII. *De miraculis sancti Patris nostri Anselmi Cantuariensis archiepiscopi. De quodam manacho Ecclesiæ Christi Cantuariensis, qui accessit ad tumulum sancti Patris Anselmi causa orandi, scilicet an Anselmus, an pro Anselmo ; dignum esse ipsum rogari ut sanctum, quia nomen ejus scriptum est in libro vitæ ; et de aliis miraculis ejus.*

Longum erit, si omnia, quæ tunc acciderent, hu-
C jusmodi referantur. Sed in paucis, quia succinctam
promissimus brevitate, liber iste claudatur ; et qui
plura scire voluerint, recurrant ad fontes ; grandia
loquor volumina, a quibus hæc velut tanto modico
ad itinerantium consolationem et refrigerium sumpta
sunt. Novitius quidam Cantuariensis Ecclesiæ mo-
nachus, inter alios qui ad tumbam Patris Anselmi
orandi causa turmatim confluebant, actus quidem
devotione illuc veniebat ; hæsitabat tamen, quid po-
tius esset orandum, scilicet an Anselmus, an pro
Anselmo. Sed cum in hujusmodi fluctuatione diutius
anxiaretur, tota se devotione convertit ad Dominum,
rogans ut quid se oporteat facere instrueretur ; et
quia in veritate pium Dominum sæpius invocavit,
D in visione ubi orabat ante altare ei apertus est li-
ber, in quo decentissime scriptum erat, *Sanctus An-
selmus*. Intellexit ergo vir devotus nomen Anselmi
scriptum in libro vitæ, et præcedentis vitæ merito
dignum esse ipsum rogari ut sanctum. Alius in
eadem ecclesia frater gravi correptus infirmitate
diu languerat ; et omnino quo se verteret opis gra-
tia ignorabat. Postmodum vero ad notam beati An-
selmi pietatem tota se contulit devotione. Ducitur
ad tumbam ejus, et humi fusus attentius orat, ut
ecclesia aut per convalescentiam aut per interitum
ipsius exoneretur. Desiderium cordis ejus audivit
Altissimus ; et qui Anselmum invocaverat, restitutus
est sanitati. Vir nobilis, miles probus et multis no-
tus, Humfridus nomine, lapsus in hydropem ab om-

nibus medicis ob desperationem relictus est. Ille A Anselmum dilexerat, nec elabi poterat a memoria ejus. Rogavit itaque monachum Cantuariensem, Haimonem nomine, ab antiquo sibi notum venire ad se, ut vel animæ suæ consuleretur. Adest ille, et forte secum beati Anselmi cingulum detulit. Quod deosculans miles, præmissa prece, sibi circumducere nititur; sed vix præ tumore se contingere poterant summitates. Verum miro modo sensim cœpit detumescere corpus, et in naturalem reduci statum. Quod ille sentiens per omnia membra cingulum circumduxit, et ad sanctissimi confessoris titulum integre restitutus est sanitati. Lugduni apud Sanctum Irenæum inclusa quædam admodum religiosa, se quadam nocte ad thronum perpetuæ Virginis vidit adduci; ubi cum plurima audisset et vidisset admiranda patriæ cœlestis præconia, quæsitit inter cætera, quidnam sperandum esset de Hugone archiepiscopo Lugdunensi. At Virgo genitrix: « Bene, inquit, filia, bene illi erit per gratiam Dei. » Et inclusa subiecit: « De domino meo Anselmo Cantuariensi archiepiscopo, domina mea regina, quid sentiam? » Cui domina: « De illo certissima esto, quod procul dubio in magna gloria Dei est. »

Unus eorum, qui ei fuerat familiaris, eodem fere tempore similem vidit in Anglia visionem. Patrem enim in albis indutum videns et pontificalibus insignitum, recolens quidem de rebus humanis exemptum; « Ubinam, inquit, Pater, degis? Quomodo vivis? Quidve agis? » Et ille: « Ibi vivo, ubi video, lætor, perfungor. » At ille dum expergefactus hæc revolvit, e quatuor verbis unum sibi dolet elapsum. In ipsa vero tristitia quodam intervigilio vocem sibi manifeste dicentem audit: « Lætor; » et hoc quidem verbum amiserat. Unde et de Patris gloria amplius certioratus, plurimum exsultavit, immensas gratias referens Creatori. Et ut ad barbaros beati confessoris protenderetur gloria, matrona quædam in partibus Scotiæ a nobilibus Anglis genita, et in Christiana religione circumquaque probata, Estrylidis nomine, gravi languore ad mortem usque deducta est. Sed tandem beati Anselmi cingulo, de quo jam diximus, cincta, plene convaleuit. Illis interfuit, hæc vidit et procuravit jucunda recordatione

dignus Ednerus. In Cantuariensi Ecclesia acuta febre laborabat frater agrotus. Cum ergo medicorum omne cesserat auxilium; memorato cingulo circumdatum est collum ejus, procurante Ednero, et sanatus est. Mulieres quoque laborantes in partu quot eo cingulo adjunctæ sunt in puerperio, referre non expedit; quia nimis longum et multis notum. Eodem cingulo sanatus est frater sine omni ruptura, cui sub umbilico in modum sphaeræ grandioris ingens coaluerat tumor. Hoc Cantuariensis novit Ecclesia, quoniam ibi factum celebre est. Elphegus quidam, quod publice notum est, a nativitate cæcus, surdus, mutus erat et claudus. Et hoc quidem publice notum. Illic, sicut præsens testatur dies, ad sepulcrum beati Anselmi, plenam in his omnibus recepit sanitatem. Vicum quemdam Beati Edmundi incendium occupavit, et domum ejusdani qui beati Anselmi alumnus fuerat et nihil aliud habebat. Jam invaserat ignis edax, qui universa consumit. Non erat homini solatium; cum ecce frater unus monet, ut nutritoris sui Anselmi meminerit, eique committat domum, qui flammam extinguere consuevit. Paret ille, et nondum finita oratione Dominica domum suam ab incendio sine læsione miratur et lætatur exemptam. Elias venerabilis abbas Sanctæ Trinitatis in monte Rothomagi, precibus et meritis beati Anselmi, cum ab eo ordinaretur, a tumore et dolore genuum, quibus adeo vexabatur ut vix incedere possit, se publice confessus est esse curatum. Sed quis ego sum, ut enarrem justitias Domini, et tanti Patris præconia ore vel calamo præsumptuose contingam? Vires quidem meas excedit et merita, ut tantum confessorem digne describam; et inepte describere nota præsumptionis est, et res jure et merito obnoxia pœnæ. Sed propitius mihi sit Pater Anselmus, et meritis et precibus suis mentem meam dirigat in occupationem utilem et honestam, et quæ divinæ sit placita majestati. Auditorem quoque et lectorem obsecro; et qua licet supplicatione obtestor, ut in hoc voto mecum et pro me sollicitum sanctum Patrem Anselmum, et mihi et sibi veniam impetrent delictorum ab eo, qui solus est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

Explicit Vita sancti Anselmi Cantuariensis Ecclesiæ archiepiscopi, secundum Joannem Carnotensem episcopum.

VITA SANCTI THOMÆ

CANTUAR. ARCHIEP.

AUCTORE JOANNE SARESBERIENSI.

(Vide *Patrologie* tom. CXC col. 193.)

CIRCA ANNUM MCLXXX.

JOANNES CORNUBIENSIS

NOTITIA

(FABRIC., *Bibliotheca mediæ et inf. Latinit.*, IV, 67)

Magister Joannes Cornubiensis, Anglus theologus circa an 1170, scripsit, si Possevinum audimus, ad *Eulogium de homine assumpto*. Sed titulus libri est *Eulogium*, scripti ad Alexandrum III papam, in quo contra Abailardum et Petrum Lombardum (1) disputat, docetque quod Christus sit aliquis homo sive secundum humanam naturam sit aliquid, verus nempe homo ex anima rationali et humana carne subsistens: qua de controversia conferre juvabit Petavium lib. v. *De Incarnatione Verbi*, cap. 6, 7, 8, 9, et cancellarium Wirtenbergicum Pfaffium libro *De impersonalitate et perpetuitate humanæ Christi naturæ*, Tubing. 1722, 4° atque Edmundi Martene admonitionem præviam Joannis Cornubiensis *Eulogio* præmissam, qui illud primus in lucem edidit tom. V *Anecdotorum*, pag 1657, 1702. Paris. 1717, fol. In ms. codic. bibl. Baltholeusis Oxon., teste. Caveo, inscribitur: *Discussio super philosophia et hæresibus*. Bis autem de hoc argumento scripsisse Joannes noster cognoscitur, semel brevius, quod inter Hugonis Victorini scripta tom. III, pag. 68, legitur sub titulo *Apologia de Verbo incarnato*; deinde prolixius, quod ab Edmundo vulgatum jam dixi. Cætera ejus scripta laudantur: *Summa, qualiter fiat sacramentum altaris per virtutem S. crucis et de septem canonibus sive ordinibus missæ* ms. Cantabrigiæ. Etiam hoc scriptum exstare editum inter Hugonis Victorini Opera t. III, p. 399, seq. *Commentarii in plura S. Scripturarum. Discevationes. Epistolæ ad diversos*. V. de Lelandum cap. 200; Baleum III, 6; Pitseum, pag. 236 seq.

(1) Lelandus De scriptoribus Britannicis, p. 227: *Eulogium a Joanne scriptum causa inimicitie magna fuit inter eum et Petrum Longabardum Theologum insignem; cujus et adhuc penes me exstat apologia quæ Eulogio Coriniani accurate, severe et acuts respondet; et veluti cum hoste de triumpho ambitiose miles veteranus contendit.*

JOANNIS CORNUBIENSIS

APOLOGIA.

DE VERBO INCARNATO

Continens objectiones contra eos qui dicunt Christum non esse aliquid secundum quod est homo.

(Exstat inter Appendices ad Opera Hugonis Victorini, *Patrologiæ* tom. CLXXVII, col. 295.)

EJUSDEM EULOGIUM

AD ALEXANDRUM III PAPAM

QUOD CHRISTUS SIT ALIQUIS HOMO.

(D. EDM. MARTEN., *Thesaur. Anecd.*, V, 1655.)

ADMONITIO PRÆVIA.

Sæculo duodecimo inter doctores scholasticos plurimæ agitari cæperunt quæstiones, quæ cum subtilitatis et curiositatis plus haberent quam veritatis, non paucos in errorem inducere, sed et præcipuè Christianæ religionis fundamenta convellere poterant. Harum præcipui propagatores fuerunt Petrus Abailardus et Gilbertus Porretanus Pictavorum episcopus, quorum ille in concilio Sussionensi primum, deinde in Seno-

nensi, alter in Remensi, agente præsertim S. Bernardo, debitam suis erroribus censuram pertulere. Ab hoc nævo non immunis fuit Petrus Lombardus, qui postea fuit Parisiensis episcopus, magistrorum sua ætate facile princeps, unde et Magistri titulum hætenus retinuit; nam inter varios quos in academia Parisiensi legens docuerat errores, Christum, secundum quod homo, non esse aliquid, Verbumque divinum corpori et animæ humanæ ita unitum fuisse, non secus ac si indumento vestitum fuisset, prædicare non reformidavit, Ecclesiæ de personali Verbi cum natura humana unione fidem perverso hoc dogmate everrens. Hanc doctrinam ex lectione librorum Petri Abælardi, qua plurimum delectabatur, hauserat, eaque postmodum innumeros prope imbuit, seu potius infecti: tametsi illam ut propriam sententiam nunquam docuerit, sed veluti opinionem quæ in scholis proponi, ac disputando discuti poterat. Verum istius opinionis tot ac tantos patronos habuit, ut ad eam dissipandam concilia episcoporum congregari necesse fuerit. Hujusmodi fuit Turonense ab Alexandro papa III, anno 1163, convocatum, cui utriusque Gallicanæ et Anglicanæ Ecclesiæ episcopi perplures interfuerunt, sed et idem summus pontifex datis litteris ad Guillelmum Senonensem postea Remensem archiepiscopum, eandem doctrinam proscripsit, jussit auctoritate apostolica convocari magistros Parisienses coram suffraganeis, quatenus interdicere ne quis deinceps doceret Christum non esse aliquid secundum quod homo; quia sicut verus est Deus, ita et verus est homo ex anima rationali et humana carne subsistens. Alexandri epistola ad annum 1179 a Matthæo Paride relata est hujusmodi: Cum in nostra olim esses præsentia constitutus, tibi viva voce injunximus, ut suffraganeis tuis Parisiis tibi adscitis, abrogationem prævæ doctrine Petri quondam Parisiensis episcopi, qua dicitur, quod Christus secundum quod est homo, non est aliquid, omnino intenderes, et efficacem operam adhiberes. Inde siquidem est, quod fraternitati tuæ per apostolica scripta mandamus, quatenus quod tibi cum præsens esses, præcipimus, suffraganeos tuos Parisios convoces, et una cum illis et aliis viris religiosis et prudentibus præscriptam doctrinam studeas penitus abrogare, et a magistris studentibus Christum, sicut perfectum Deum, sic et perfectum hominem ac verum hominem ex anima et corpore consistentem præcipias edoceri; universis firmiter et districte injungens, quod doctrinam illam de cætero nequaquam præsumant, sed ipsam penitus detestentur.

Inter eos vero qui hujus doctrinæ veneno infecti fuerant, Joannes Cornubiensis nonnisi ægre et post multos annos illud evomuit. Verum agnita tandem veritate, errorem non abjuravit modo et condemnavit: sed insuper egregium opus ad Alexandrum papam, ut illum impugnaret, conscripsit, quod Eulogii titulo insigniuit. Quis autem fuerit iste Joannes non omnino constat, eum tamen fuisse virum eruditissimum ac in Patrum lectione, S. Augustini præsertim, versatum, ex hoc opusculo facile colligi potest, imo et doctoris laurea decoratus satis indicat Magistri titulus, quo in hujus libelli inscriptione donatur. Petri Lombardi discipulum se proficitur Mauricium qui post Petrum Parisiensis Ecclesiæ thronum ascendit, in academia Parisiensi legentem non semel audiit ut et Robertum Melidensem. Scripsit autem post annum 1175, cum jam Guillelmus archiepiscopus, a sede Senonensi translatus esset ad Remensem.

EULOGIUM M. JOANNIS CORNUBIENSIS.

In Turcensi concilio quod dudum, convocatis A
plerisque omnibus tam Anglicanæ quam Gallicanæ
prælati Ecclesiæ, auctoritate vestra celebratum est
et præsentia illustratum, dogma quorundam asse-
rentium quod Christus non est aliquis homo, et
quod Christus secundum quod homo non est quid,
disputando ventilari cepit. Utra vero pars dispu-
tantium in pugna verborum prævaluerit, nescio,
sed tam iniquam et fidei Christianæ inimicam fal-
sitate in tali ac tanto Christi auditorio nullis,
credo, fuisse veritatis aut victoriæ titulis insigni-
tam. Noluist tamen tam dives et copiosa mansuetu-
dinis vestræ clementia assertionem illam statim ca-
nonica ferire censura, ne ejus auctores et defenso-
res, qui forte non pertinacia, sed ignorantia deli-
querant, vel ipsa condemnatio pravitatis tantum
involveret, vel perpetuam eis infamiae notam im-
pingeret. Ex eadem vero mansuetudine vestra multo
postmodum temporis sustentationis elapso, etiam
quadam epistola decretali, quæ super arrogationem
prævæ illius doctrinæ ad venerabilem Guillelmum
tunc Senonensem hodie Remensem archiepiscopum
legitur directa, nequaquam exprimitur anathemate
perculosos vel etiam percellendos esse, qui errorem
illum tenere seu docere præsumerent. Quoniam
itaque infiniti scholares hoc calice debriati et in
furorem versi usque in hodiernum diem patientia

vestra contumaciter abutuntur, qui nequaquam mi-
sericordiæ vestræ piam dispensationem laudant,
sed impium dogma velut catholicum prædicant;
fiat tandem illud Properi quod in decretis legitur:
In eis, inquit, qui diu portati et salubriter objurga-
ti corrigi noluerint, tanquam putridæ corporis par-
tes debent ferro excommunicationis abscidi, ne sicut
caro morbis emortua, sed si abscissa non fuerit,
salutem reliquæ carnis putredinis suæ contagione
corrumpit; ita isti qui emendari contemnunt, et in
suo morbo persistunt, alios exemplo suæ per-
ditionis inficiunt. Unde et Calixtus papa: Jus-
tum est, ut qui divina contemnunt mandata, et
inobedientes paternis existunt jussionibus, sevio-
ribus corrigantur vindictis. Quatenus cæteri com-
mittere talia caveant, et omnes gaudeant fraterna
concordia, et cuncti sumant severitatis ac bonita-
tis exemplum. Item Pelagius papa: Apostolicæ au-
toritatis exemplo di dicimus errantium et in erro-
rem mittentium spiritus tradendos esse Satanæ, ut
dediscant blasphemare. Item Hieronymus: Secunde
sunt putridæ carnes, et scabiosa a caulis ovis re-
pellenda, ne tota domus massa, corpus et pecora
ardeant, corrumpantur, putrescant, intereant.

Confessionis auctoris cum captatione benevola.

Hic est nimirum ecclesiasticæ rigor pietatis, quo
percutit ut sanet, destruit ut ædificet, evellit ut

plantet. Ne deserat, quæso, pastor agnos, pater filios; et si contradicentium error corrigi non potest, vel sanæ fidei professionem in me et similibus indefessam perire non sinat. Quod, si ego cum sim cinis et pulvis recte sentio, auctoritas vestra roboret infirmitatem meam, sicubi erro, ad se revocet simplicitatem meam. Credo enim Christum esse aliquem hominem, et ipsum esse aliquid secundum humanitatem, et quod secundum divinitatem incorporea substantia est, secundum humanitatem corpoream esse substantiam; et secundum alteram naturam rem simplicem, secundum alteram veram compositam. Credo etiam quod ipse idem qui secundum deitatem increatus et infectus est, secundum humanitatem et creatus est, et factus est; et

A qui secundum alteram naturam creator est, secundum alteram creatura est. Hæc autem evidentissimis sanctorum testimoniis munita esse sequentia declarabunt. Sed ante hæc omnia, quatenus singula repertu faciliora sint, prænotanda sunt ex more capitula. Mox etiam ut quæ dicturi sumus lucidiora fiant, et prænotanda sunt ex more capitula. Mox etiam ut quæ dicturi sumus lucidiora fiant, et firmiter consistent, tres illas sententias, quas magister Petrus Lombardus scriptas reliquit, breviter proponendas arbitramur. Sic enim fiet ut quia omnia contraria juxta se posita magis appareant, ex collatione secundæ et tertiæ, veritas primæ fortius vigeat et amplius enitescat.

CAPITULA TOTIUS LIBELLI.

- CAP. I. Tres sententiæ de homine assumpto cum explanationibus suis.
CAP. II. Auctoritates sanctorum, quibus secunda et tertia roborari videntur.
CAP. III. Auctoritates magistrorum pro illis duabus sententiis.
CAP. IV. Auctoritates magistrorum contra illas duas sententias.
CAP. V. Auctoritates sanctorum, quibus probatur quod Christus est aliquis homo.
CAP. VI. Rationes quibus idem probatur.
CAP. VII. Auctoritates quibus probatur quod Christus secundum quod homo est aliquid.
CAP. VIII. Rationes quibus probatur quod Christus essentialiter et substantialiter est homo.
CAP. IX. Quæ contra obijci possunt dissolvuntur, Joannia Damasceni involucria enodantur.
CAP. X. Auctoritates quibus probatur quod Christus est aliud et aliud.
CAP. XI. Auctoritates quæ videntur esse contrariæ.
CAP. XII. Auctoritates quibus probatur quod Christus est animal et corpus.
CAP. XIII. Auctoritates quod Christus est aliquid totum sive compositum.
CAP. XIV. Rationes quibus id probatur.
CAP. XV. Auctoritates quod Christus dicitur totum.
CAP. XVI. Auctoritates quibus probatur quod Christus est factus et creatus et creatura.
CAP. XVII. Auctoritates quæ videntur esse contrariæ et solutiones non inutiles, ubi inter alia queritur de illo toto utrum fuerit in triduo sepultura, vel non fuerit.
CAP. XVIII. Auctoritates quibus probatur quod Christus non semper fuit.
CAP. XIX. Auctoritates quæ videntur contrariæ et competentes contrarietatis solutiones et repetitio præcedentium ad multa utilis.
Conclusio ex præmissis, inferens quæ in exordio proposita sunt.

CAP. I. Tres sententiæ de homine assumpto cum B explanationibus horum verborum: Deus est homo, et homo est Deus, Deus factus est homo, et homo factus est Deus.

Prima explanatio.

Prima est illorum qui dicunt in ipsa Verbi incarnatione hominem quemdam ex anima rationali et humana carne constitutum, ex quibus duobus omnibus verus homo constituitur; et ille homo cepit esse Deus, non quidem natura Dei, sed personâ Verbi, et Deus cepit esse homo ille. Concedunt etiam hominem illum assumptum esse a Verbo et tantum esse Verbum. Et ea ratione tradunt dictum esse, Deum factum esse hominem vel esse hominem, quia Deus factus est vel cepit esse Deus, non tamen ex migratione naturæ in naturam, sed utriusque naturæ servata proprietate factum est, ut Deus esset illa substantia, et illa substantia esset Deus, unde vere dicitur: Deus factus est homo, et homo factus est Deus, et Filius Dei Filius hominis, et e converso.

Secunda explanatio.

Secunda vero illorum est, qui dicunt hominem illum non ex anima rationali et carne tantum, sed ex humana et divina natura, vel ex tribus substantiis, divinitate, carne et anima constare. Hinc Christum fatentur et unam tantummodo personam ante incarnationem, verum non solummodo simplicem, sed per incarnationem factam compositam ex divinitate et humanitate; nec est ideo alia persona quam prius, sed cum prius esset Dei tantum persona, in incarnatione facta est hominis persona, ut non duæ essent personæ, sed in una persona esset Dei et hominis. Persona ergo quæ prius erat simplex et in una tantum natura existens, in duabus et ex duabus subsistit naturis, quia cepit esse quædam substantia ex anima rationali et humana carne subsistens, et illa substantia facta est persona quæ tantum Deus erat. Facta est et verus homo subsistens non tantum ex anima et corpore, sed ex divinitate etiam. Nec tamen persona illa debet dici

facta persona hominis, sicut Verbum factum est, **A**lter est cœpit esse Verbum humanum, non tamen factum est, vel cœpit esse Verbum. Facta est igitur illa persona, ut quibusdam illorum placet, aliquis subsistens ex anima et carne; sed non est facta persona vel substantia, vel natura. Secundum istos cum dicitur Deus factus est homo, intelligitur cœpisse esse subsistens ex duabus naturis et tribus substantiis; et e converso homo factus est Deus, quia subsistens in duabus naturis cœpit esse Deus, vel post homo factus est Deus, et e converso dicitur; quia Deus assumpsit hominem, et homo assumptus est a Deo: unde Augustinus in libro *De Trinitate*: Talis fuit illa assumptio, quæ hominem facit Deum, et Deum hominem.

Tertia sententia.

Tertia vero illorum est sententia, qui in incarnatione Verbi non solum personam ex naturis compositam negant, verum etiam hominem aliquem vel aliquam substantiam ibi ex anima et carne compositam vel factam dissident; sed sic illa duo, scilicet animam et carnem Verbi personæ et naturæ unitam esse aiunt, ut non ex illis duobus vel his tribus aliqua substantia vel persona fieret sive componeretur, sed illis duobus velut indumento illud Verbum Dei vestiretur, ut mortalium oculis congruenter appareret: Qui ideo dicitur factus verus homo, quia veritatem carnis et animæ accepit: quæ duo etiam in singularitatem vel unitatem suæ personæ accepisse legitur, non quia illa duo vel aliqua res existens vel composita sit una persona cum Verbo, et sit Verbum, sed quia illis duobus accedentibus Verbo, non est personarum numerus auctus, ut fieret quaternitas in Trinitate, et quia ipsa persona Verbi quæ erat prius sine indumento, assumptione indumenti non est divisa vel mutata, sed una et eadem immutata permansit; qui secundum habitum Deum hominem factum dicunt, accipiendo enim hominem, dicitur Deus esse verus homo, et propter assumptum hominem dicitur homo esse Deus. Nam si essentialiter, inquit illi, Deus esset homo, vel homo esse Deus intelligeretur; tunc si Deus hominem assumpsisset in sexu muliebri, etiam mulier essentialiter esset Deus, et e converso. At potuit Deus assumpsisse hominem in sexu muliebri, **D**icitur igitur Deus esse mulier et e converso. In hac igitur sententia sic dicitur factus homo, quia accepit hominem; et sic dicitur esse homo, quia hominem habet, vel quia est hominem habens; et homo factus est Deus, quia assumptus est a Deo; et homo est Deus, quia habens hominem est Deus. Cum ergo dicitur Deus est homo, vel habitus prædicatur, vel persona; sed quod humanata et quod persona humanata prædicatur, Cassiodorus ostendere videtur dicens: « Factus est, ut ita dixerim, humanatus Deus, qui etiam in assumptione carnis Deus esse non desistit. »

Solutio.

Illam autem istorum ratiocinationem: Nam si essen-

taliter Deus esse homo vel homo esse Deus intelligeretur, etc., quid habeat falsitatis, quid etiam impietatis sequentia proplabunt. Falsitatem dixi, quia ex veris falsum concludit: impietatem addidi, quia piæ fidei obstreperit, dum Christum cui solam hominis vestem donat, vera hominis essentia spoliare laborat. Nota etiam quod hæc tertia sententia commune habet cum secunda, quia Christus non est aliqua substantia constans ex carne et anima, et quod Christus, secundum quod homo, non est aliquid. Hoc habet diversum, quod persona Christi non est ex duabus naturis sive tribus substantiis composita; unde primo inducendæ sunt auctoritates utrique sententiæ communes, ut solutionibus sive rationibus eisdem competenter subsecutis, eadem falsitas utriusque reveletur. De illo vero de quo dissentiunt cum ad illam questionem ventum fuerit utrum Christus sit aliquid totum sive compositum suo loco disputabitur.

CAP. II. — Auctoritates sanctorum quibus secunda et tertia sententia in eo quod conveniunt roborari videntur.

Augustinus tractans illud verbum Apostoli: *Habitu inventus ut homo* (Philip. II), in libro *LXXXIV Questionum*, habitus in ea re dicitur, quæ nobis ut habeatur accidit. Verumtamen hoc interest, quia quædam eorum quæ accedunt ut habitum faciant, non mutantur, sed immutant ipsa inter se integra et inconcussa manentia, sicut sapientia accedens homini non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quoniam de stulto sapientem facit. Quædam vero sic accedunt, ut mutant et mutantur, ut eibus qui amittens speciem suam in corpus vertitur, et nos cibo relecti atque ab exilitate atque languore in robur atque valentiam mutamur. Tertium genus est, cum ea quæ accedunt nec mutant ea quibus accedunt, nec ab eis ipsa mutantur; sic annulus positus in digito, quod genus rarissime invenitur. Quartum genus est cum ea quæ accedunt, non mutantur a sua natura, sed aliam speciem et formam accipiunt, ut est vestis quæ dejecta atque deposita, non habet eam formam quam habet vel sumit induta. Induta enim membris accipit formam, quam non habebat exuta: quod genus congruit huic comparationi. Dei enim Filius exinanivit seipsum formam servi accipiens, non suam formam mutans, sed nec conversus aut transmutatus in hominem, amissa stabilitate; sed in similitudinem hominum factus (*ibid.*), est ille susceptor, verum hominem suscipiendo, vel habitu inventus est ut homo, id est habendo hominem inventus est ut homo, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit. Quod autem dicit ut homo, veritatem exprimit. Nonne ergo habitus satis significavit Apostolus qualiter dixit, in similitudinem hominum factus; quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, cum indutus est hominem, quem sibi uniens quodammodo atque conformans immortalitati æternitatisque sociaret. Non ergo oportet intelligi mutatum esse

Verbum susceptione hominis, sicut nec membra veste induta mutantur; quamvis illa susceptio ineffabiliter susceptum susipienti copularet.

His verbis innuere videtur Augustinus Deum dici factum hominem secundum habitum; qui etiam ipsius incarnationis volens modum exprimere querentibus in quarto libro *De Trinitate* ait: « Si queritur ipsa incarnatio quomodo facta sit, ipsum Verbum Dei dico carnem factum, id est hominem factum, non tamen in hoc quod factum est conversum atque mutatum, sed carne, ut carnalibus congruenter appareret indutum. Ita sane factum, ut ibi sit non tantum Verbum Dei et hominis caro, sed et rationalis hominis anima, atque hoc totum et Deus dicatur propter Deum, et homo propter hominem; quod si difficile intelligitur, mens fide purgetur a peccatis abstinendo et bona operando. Difficilia enim sunt hæc. Idem de fide ad Petrum: « Dei Filius cum sit Deus æternus et verus; pro nobis factus est homo verus et plenus. In eo verus, quia veram habet Deus ille humanam naturam. In eo vero plenus est, quia carnem humanam suscepit, et animam rationalem. » Item: « Non fuit aliud illa Dei summi exinanitio, nisi formæ servilis, id est naturæ humanæ susceptio. Utraque ergo in Christo est forma, quia utraque natura et plena est in Christo substantia, divina scilicet et humana. » Item in libro contra Maximinum: « Cum esset per seipsum invisibilis, visibilis in homine apparuit quem de femina suscepit, de qua natus est. » Item in eodem: « Nos Christum Deum verum hominem suscepisse credimus, et in ipso visibiliter invisibilem hominibus apparuisse, in ipso inter homines conversatum fuisse, in ipso ab hominibus humana pertulisse, in ipso homines docuisse. » Hilarius quoque in libro *De Trinitate* ait: « Quomodo Dei Filius natus ex Maria est, nisi quod Verbum caro est, scilicet quod Filius Dei, cum in forma Dei esset, formam servi accepit, unum tamen eundem, non Dei defectione, sed hominis assumptione, proflitemur et in forma Dei per naturam divinam, et in forma servi ex conceptione Spiritus sancti, secundum hominis habitum repertum fuisse. Non fuit habitus ille tamen hominis, sed ut hominis, neque caro illa caro peccati, sed in similitudine carnis peccati. »

De similitudine Christi cum verme.

Hoc autem quod hic dicitur: *Non hominis*, ita accipiendum est *non peccatoris*, sicut ibi: *Ego sum vermis et non homo* (*Psal. xxi*). Vermis, quia sine virili semine natus de Virgine; et non homo, id est non peccator; unde etiam explanando dicitur neque caro illa caro peccati, sed in similitudine carnis peccati (*Rom. viii*). Addant, si placeat: *In Idumæam extendam calcamentum meum* (*Psal. lxi*). Item: « venit ad nos calcata divinitas. » Item: *Induebar cilicio* (*Psal. xxxiv*).

Hæc et omnes auctoritates hujusmodi, ut asserunt, hæc docent, quod Christus non sit aliqui-

secundum quod homo, et quod assumens non sit aliquid quod assumptum est. Miror ante quod inter alia sanctorum testimonia quæ pro illis præmissa sunt, penitus vel unum illud Augustini documentum totam falsitatem hanc penitus subvertere non intelligunt: « Non ergo oportet intelligi mutatum esse Verbum susceptione hominis, sicut nec membra induta veste mutantur, quamvis illa susceptio ineffabiliter susceptum susipienti copularet. »

De similitudine vestis.

Si, quod de similitudine vestis dicitur, advertunt, cur ab eo quod de personali unionem subditur faciem mentis advertunt? Quæ est enim ista ineffabilis copulatio, nisi Dei assumptis et hominis assumpti personalis unio? quæ unio nihil est, si homo non est una persona cum Deo. Quod si homo factus est una persona cum Deo, quid factum est una persona cum Deo? Illud etiam Augustini, « Difficilia sunt hæc, » parum attendunt. Quæ est enim hæc difficultas intelligentiæ, si nihil est aliud Deum esse hominem, quam habere humanæ formæ ac similitudinis vestem? Et si hoc est Deum factum esse hominem, id est accepisse tantummodo hujusmodi indumentum, quid hic mirum, quid ineffabile dicendum? Nonne quælibet persona, sive hominis sive angeli, quæ suscepit indumentum, manet eadem persona quæ prius erat. Hoc potius novum et mirum esset, si acceptio vel mutatio vestis personam mutaret. Quod, si diligentius quæ scripta sunt de habitu hominis et hujusmodi aliis inspicere velint, facile intelligent, nec per verba sanctorum, nec per explanationem verborum doceri, quod Christus secundum quod homo non sit aliquid, sed hoc potius quod divinitas in carne accepit. Est itaque Deus homo non modo vestimentaliter, sed essentialiter, quod in sequentibus suo loco demonstrabitur. Illud vero quod, velut firmissimo argumento probatum, putant, quod Deus non sit essentialiter homo potuit Deus assumpsisse hominem in sexu muliebri, potuit igitur mulier esse Deus et e converso; manifeste falsum est. Non enim si Deus potest aliquid facere, illud potest esse. Deus enim multa potest facere quæ fieri non possunt, quia impossibilia sunt. Respondeant et ipsi an potuerit Deus humanam naturam in sexu muliebri assumpsisse, quod negare non possunt, ergo ex eis concluditur quod potuit Deus esse mulier. Hi tamen secundum subtile illud iudicium suum negare non debent, Deus potuit esse mulier; sed istud: Deus potuit esse aliqua mulier, sicut potuit esse homo, sed non potuit esse aliquis homo, magnorum etiam magistrorum nos mole premunt, quos laudare solent auctores.

Cap. III. Auctoritates magistrorum qui pro illis facere videntur.

Magister Gilbertus Porretanus, ut multi perhibent, ea docuit quæ in secunda sententia præmissa sunt, scilicet quod Christus et sit et factus est persona composita ex duabus naturis, sive tribus sub-

stantiis; et tamen non est factus aliqua persona, non factus aliqua substantia, non aliquid secundum quod homo. Sed quia super iis aliquid ejus scriptum non legi, et auditores sui etiam a se invicem dissentiunt, ad alios transeo, quorum scriptis falsitas eadem quam et ipse docuisse creditur, quod scilicet Christus secundum quod homo non sit aliquid, firmata et munita videtur.

Magister Petrus Abelardus in *Theologia* sua sic disserit: « Quid est dicere Deum fieri hominem, nisi divinam substantiam quæ spiritualis est, humanam quæ corporea est, sibi unire in personam unam. Non enim quod spirituale est corporeum fieri potest, sed in illa unionem personæ Christi in qua simul divinitas Verbi et caro et anima conveniunt, unaquæque istarum substantiarum propriam retinet naturam, ut nulla illarum in aliam commutetur, ut nec caro, nec anima divinitas fiat, sicut nec caro unquam anima esse potest, quamvis in singulis hominibus una persona sit anima et caro. » Et post pauca: « Mutatio, inquit, in aliud esse non potest, nisi esse desinat quod prius erat. Spiritualis autem essentia nunc quoque sicut prius spiritualis permanet, nec corporea facta est. Cum igitur spiritus sit Deus, nec unquam quod spiritus est corporeum fiat, aut partes recipiat, quomodo proprie vel Verbum dicitur fieri caro, vel Deus homo? cum Verbum ipsum etiam nunc sit spiritus, quia est Deus, sicut et ante incarnationem fuerat. Homo quippe corporea res est, et membris composita ac dissolubilis; Deus vero incorporea res est, nec partibus constat ut solvi possit. Deus igitur nec caro nec homo proprie dicendus est; alioquin et homo e converso Deus proprie dicendus esset unum aliquid creatum, vel quod non semper fuit concedi oporteret Deum esse, cum videlicet constet hominem creaturam esse atque initium habere. Absit autem ut aliquam rem Deum esse ponamus, quæ non semper existit, aut non semper Deus fuerit! Hoc quippe est novum Deum recentemque confiteri. Sic igitur accipiendum est cum dicitur caro fieri vel esse homo, ut divina substantia humanaque in unam personam sociari intelligat. Alia quippe est substantia quæ assumpta est, licet non sit alia persona. Sicut enim in uno Deo tres sunt personæ una substantia; ita e contrario in homine Christo duæ substantiæ sunt, sed in duabus substantiis vel naturis una persona. Non est autem Deus in aliud mutatus quam fuit, licet et aliud sibi in personalem unionem conjunxerit. Nam nec animæ nostræ cum resumptis corporibus eis in unam personam sociabuntur, ideo aliud quam erant efficiuntur; quamvis corpus alimando immutent, et de inanimato ad animationem promoveant, ut ex hoc potius corpus per animam, quam ipsam per corpus mutari dicendum sit. Corpus enim ex anima, non ipsa ex corpore in quemdam proficit statum, cum ipsa per se persistat immobilis. Multo minus igitur Deus homini unitus ob hoc aliud fieri dicendus est, cui

A nihil conferre creatura potest; unde ab omni mutabilitate Deum penitus immunem profiteamur. »

Quomodo sane hæc possunt intelligi.

Si quis autem disputationem istam diligentius inspicat, reperiet illud primo loco improbari divinam substantiam factam esse humanam. Similiter de divina substantia dicit quod non possit fieri res composita, vel res corporea, vel aliqua creatura. Illud etiam quod ait: « Absit quod aliquam rem Deum esse ponamus, quæ non semper exstiterit, si Dei nomine non divina persona sed substantia intelligatur! » si ut ipse ab initio quæstionis interpretatus fuit, nihil habet erroneum. Quod autem ante solutionem more disputantium vera et falsa permiscet, hoc lectorem perturbare non debet; quæ enim in ipsa solutione dicuntur, quæ ibi incipit: « Sic igitur accipiendum est, » catholica sunt nobis, cum non contra nos faciunt usque ad illud: « Multo minus igitur Deus homini unitus ob hoc aliud fieri dicendus est. » Sed et illud etiam quod nobis adversari videtur, si de essentia intelligatur, nec ipsum est ideo nobis contrarium, vel forte aliud fieri intelligit ac si diceretur mutari; unde statim subdit: « Ab omni mutabilitate Deum penitus immunem esse profiteamur. » Verum catholicum quemlibet movere potest quod ait: « Cum ergo semper sit Deus, nec unquam quod spiritus est corporeum fiat, aut partes recipiat, quomodo proprie vel Verbum dicitur caro fieri, vel Deus homo, cum Verbum etiam ipsum nunc sit spiritus, etc.? » Videtur enim hoc sentire velle, quod Filius Dei non dicitur proprie, seu essentialiter homo, sed solo habitu; nisi quis dicat, quod non dicitur proprie Deus homo vel Verbum homo; quia plura nomina quibus de eo loquimur a creaturis ad Creatorem transumpta sunt. Sed non hic quærebatur quid de eo proprie dicatur, vel non; sed quid hoc sit Deum fieri hominem. Hæc etiam transumptionis ratione perspecta posset similiter dicere, quod nec Verbum proprie dicitur Verbum, nec Deus proprie dicitur Deus. Ecce si sana est magistri Petri Abelardi doctrina, præve assertioni patrocinari non prævalet; si prava est, catholice professioni præjudicare non debet. Quod vero a magistro Petro Abelardo hanc opinionem suam magister Petrus Lombardus accepit, eo magis suspicatus sum, quia librum illum frequenter præ manibus habebat, et forte minus diligenter singula perscrutans, ut, qui ex usu magis quam ex arte disputandi peritiam haberet, falli poterat. Opinionem suam dixi. Quod enim fuerit hæc ejus opinio certum est. Quod vero non fuerit ejus assertio hæc, ipse testatur in capitulo suo.

Unde præsumitur quod fuit assertio magistri Petri.

Satis diligenter, juxta diversorum sententias, suprapositam, absque assertionem et præjudicio, tractavimus quæstionem. Verumtamen nolumus in re tanta, tanquam ad cognoscendum difficili, putare lectorem istam sibi nostram sufficere debere disputationem; sed legat et alia melius forte considerata

atque tractata, et ea quæ hic movere possunt, vigilantiore si potest mente discutiat; hoc firmiter tenens quod Deus hominem assumpsit, homo in Deum transivit, non naturæ versibilitate, sed Dei dignatione, ut nec Deus mutaretur in humanam substantiam assumendo hominem, nec homo in divinam glorificatus in Deum; quæ mutatio vel versibilitas naturæ diminutionem et abolitionem substantiæ facit.

Alia de eodem præsumptio.

Præterea, paulo antequam electus esset in episcopum Parisiensem, mihi et omnibus auditoribus suis, qui tunc aderant, protestatus est, quod hæc non esset assertio sua, sed opinio sola quam a magistro acceperat. Hæc etiam verba subiicit: «Nec unquam Deo volente, erit assertio mea, nisi quæ fuerit fides catholica.» Postea vero per quosdam homines loquaces magis, quam perspicaces, quæ nec in cubiculis essent audienda, usque hodie prædicantur super tecta. Nunc igitur quia adversarii nostri de magistris gloriantur, et nos aliqua pro nobis magistrorum ducamus testimonia, ut fortissimis sanctorum cuneis etiam doctorum hujus temporis levior armatura præludatur.

CAP. IV. Auctoritates magistrorum contra illam sententiam.

Magister Anselmus Cantuariensis in epistola ad Urbanum papam: «Suscepit Deus hominem in unitate personæ, ut sint duæ naturæ, divina scilicet et humana, una persona. Dicunt quidam, quomodo dicimus in Christo non esse duas personas sicut duas naturas? Nam Deus et ante assumptionem hominis persona erat, nec postquam hominem assumpsit persona destitit esse; et homo assumptus persona est, quia omnis homo individuus persona esse cognoscitur. Quare est alia persona Dei quæ fuit ante incarnationem, alia hominis assumpti? Sicut igitur Christus est Deus et homo: ita duæ in illo videntur esse personæ. Sed non ita est. Sicut enim in Deo una natura est, plures personæ, et plures personæ sunt una natura; ita in Christo una persona est plures naturæ, et plures naturæ sunt una persona. Non enim est alius Deus, alias homo in Christo; quamvis aliud sit homo, aliud Deus. Sed idem ipse est Deus qui et homo.» Et post pauca: «In assumpto vero homine, vel in nomine Jesu, intelligitur cum natura, id est cum homine, collectio proprietatum quæ est eadem assumpto homini et Verbo; unde eadem sunt personæ.» Ecce quod Christus est duæ naturæ sive substantiæ, et quod aliud et aliud sunt, non alius et alius.

Bernardus abbas Clarævallensis in libro *De consideratione*: «Decuit quippe familiarius similisque cum hominis convenire constitutione, quod pro homine constitutum est sacramentum. Decuit et cum summa quæ in Deo est et Deus est unitate con-

A gruere, ut quomodo ibi tres personæ essentia una, ita hic convenientissima quadam contrarietate tres essentia sunt una persona.

De tribus essentiis in Divinitate.

Tres essentias dicit: Verbum, animam et carnem; et utique sicut intelligit divinitatem, ita in carne et in anima totum hominem intelligi voluit, Augustinum sequens, qui sæpe pro toto homine carnem et animam ponere consuevit; magister Hugo de S. Victore: «Verbum persona æterna fuit, neque tunc persona esse cepit, quando animam et carnem in personam accepit; accepit animam et carnem, ut in se persona essent, non ut se personam faceret. Quia ergo caro et anima in eo persona esse acceperunt, quando Verbi personæ uniri ceperunt, semper quidem cum Verbo una et eadem persona permanserunt, quia nunquam postea a Verbo vel inter se divisa recesserunt.»

Quod per animam et carnem totum intelligit hominem.

Hic nimirum per animam et carnem totum hominem intelligit, qui cepit esse illa persona, unde et post pauca subditur: «Præterea partes hominis duæ sunt, quia in natura hominis duo sunt, scilicet anima et caro. Ubi hæc duo sunt, totus homo est; ubi alterum horum, pars hominis est. Propter hoc igitur Verbum totum hominem assumpsit, quia totum quod hominis erat assumpsit, animam et carnem. Si partes hominis Christi sint anima et caro, quomodo non est aliquid totum? et, si partes habet secundum humanitatem, qua ratione negari potest eum esse aliquid secundum humanitatem? Hæc etiam partes anima et caro non possunt esse partes nisi alicujus substantiæ, quare secundum humanitatem Christi est aliqua substantia.»

Magister (2) Achardus in libro suo *De Trinitate*. «In Christo duæ naturæ sunt quarum utraque persona dici potest per se; non tamen duæ sunt personæ, sed una in naturis duabus; in Deo assumente hominem, id est in Verbo ex ipsius natura: in homine assumpto et assumentis beneficio Verbi et gratia.»

Item: «Quamvis in Verbo assumente et homine assumpto alterum sit ex altero, homo scilicet a Verbo, non tamen duas ibi esse personas, vel unam a seipsa consequens est; eo quod homo alterius naturæ est a Verbo, secundum quam potest esse ab eo. Et ideo, propter pluralitatem naturarum jam non ibi exigitur pluralitas personarum. Si enim alterum non sit ab altero secundum personam alteram. Si vero ibi altera non esset natura, necessario, cum personalitatem ibi esse constet, et utramque personam dici per se, persona ibi esset altera, aut neutrum esset ab altero, aut persona una prius a se ipsa.»

(2) Is fuit abbas S. Victoris, deinde episcopus Abrincensis.

Quid super his senserint magister Robertus Melidensis, et magister Mauricius.

Duos etiam venerabiles magistros, quos in theologia nihil hæreticum docuisse certissimum est, Robertum scilicet Melidensem, et Mauricium (3) hodie Parisiensem episcopum silentio præterire non debeo. Eorum itaque super his disputationibus vel quæstionibus scripta non legi; sed multis eorum lectionibus et disputationibus interfui, in quibus et de homine assumpto et de aliis quibusdam magistri Petri Lombardi doctrinam falsitatis arguebant, ne dicam erroris. Mihi tamen non facile, nec cito potuerunt avellere quod diu tenueram, sed ex tunc meum cæpit fluctuare iudicium, usquequo per doctorem aliorum etiamque sanctorum testimonia veritas ipsa de qua quærebatur, velut per speculum et per ænigma, sese tandem intimaverit.

Assertio magistri Achardi.

Hæc disputatio magistri Achardi in principio sui asserit duas esse naturas in Christo, quarum utraque est persona et utique non alia quam Christus. Cætera vel modicam explanationem efflagitant, ut hæc: Quarum utraque persona dici potest per se hoc modo, scilicet Verbum assumens est persona, homo assumptus est persona, unde videtur pluralitas esse personarum. In alio enim quolibet homine hæc duæ naturæ, anima et caro, simul dicuntur unus homo, sive una persona, sed neutra per se est homo vel persona, unde propter huiusmodi pluralitatem naturarum in quolibet homine nulla exigitur pluralitas personarum. In Christo vero secus est, quia sunt duæ naturæ quarum utraque est persona, unde videri posset quod sicut sunt duæ naturæ, ita etiam duæ essent in eo personæ, quod sic infringitur, nec tamen duæ sunt personæ, etc. Quod vero sequitur: « In Verbo ex ipsius natura, etc., illi auctoritati innuitur: Quod habet Filius Dei per naturam, hoc habet Filius hominis per gratiam. Item: « Quamvis in Verbo assumente, etc. » Illic geminam expugnat falsitatem. Quia ergo Verbum assumens est persona, et homo assumptus est persona, et hæc est a Verbo videtur, quod altera persona esset ab altera, vel eadem a se ipsa. Sicut in Trinitate Pater est persona, Filius est persona, et Filius est a Patre, unde cum sint duæ personæ, altera est ab altera, et si una essent persona, eadem esset a se ipsa. Sed non est similis utrobique necessitas. In Christo enim sunt duæ naturæ, quarum altera est ab altera. In Patre et Filio eadem natura, sed personalitates una et altera. Et hoc est: « Quamvis in Verbo assumente, etc. » Quod ergo hæc ejus disputatio ita intelligenda sit, ibi subtiliter et breviter innuit: « Si vero ibi altera non esset in natura, etc., quia enim utraque per se dicitur persona, si non esset ibi natura altera, aut nec homo esset a Verbo, nec

A Verbum ab homine, aut persona ibi esset altera ab altera, aut eadem a seipsa.

Epilogus prædictorum.

Hic breviter discursis, quatenus dicendorum notitia plenior haberetur, restat ea quæ in exordio demonstranda proposuimus, firmissimis sanctorum testimoniis et rationibus fidei consentaneis corroborare, ut quasi post quædam præludia, jam nunc ad seria veniatur.

CAP. V. Quod Christus est aliquis homo auctoritates.

In Psalmis omnia hæc leguntur de Christo: *Beatus quem elegisti et assumpsisti (Psal. Lxiv)*. Item: *Quid est homo quod memor es ejus, aut Filius hominis? (Psal. viii)*. Item: *Dies super dies regis adjicies annos ejus (Psal. lx)*. Item: *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super Filium hominis quem confirmasti tibi (Psal. lxxix)*. Item: *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum (Psal. xxxiv)*. Item: *Ego sum mendicus et pauper (Psal. xxxix)*. Item: *Tu es Sacerdos in æternum (Psal. cix)*. Item: *Quis est homo qui vivet et non ridebit mortem, eruet animam suam de manu inferi? (Psal. lxxxiii)*.

Epilogatio proximorum.

Si Christus non est aliquis homo, quis est iste beatus homo? quis est iste filius hominis? quis est iste beatus rex? quis est iste vir dexteræ? quis est iste pauper? quis est iste sacerdos? quis est homo qui eruet animam suam de manu inferi? Utique nullus. Quod, si Christus est homo de quo ista dicuntur, Christus est aliquis homo. Item super Psalmum legitur istud Cassiodori: « Hæc omnia non omni beato viro conveniunt, sed soli Christo. » Potius dicendum erat, nulli beato viro conveniunt, nulli enim alii viro conveniunt. Et Christus cui soli conveniunt non est aliquis vir? Item ibi legitur: « Hæc est plena definitio beati viri, sed quomodo est definitio beati viri, quæ nullo beato viro convenit? » Nec Christus enim, nec aliquis alius est beatus vir cui conveniat ipsa. Item Apostolus: *Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia et donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit (Rom. v)*.

Item Augustinus in libro *De Trinitate*: « Sicut per unum hominem peccatum, etc. (ibid.) Apostolus de duobus hominibus prolixius disputat, uno eodemque primo Adam per cuius peccatum et mortem ejus posterius obligati sumus, alteri vero secundo Adam, qui non homo tantum, sed et Deus est. » Item Augustinus super Joannem: « Cecidit primus homo, et omnes qui ab eo nati sunt de illo traxerunt concupiscentiam carnis. Oportebat ut nasceretur alius homo, qui nullam traxit concupiscentiam, homo et homo, homo ad mortem, et homo ad vitam, sicut dicit Apostolus: *Quoniam quidem per hominem mors et per hominem resurrectio (I Cor. xv)*. Per quem hominem mors, per quem resurre-

(3) Electus est episcopus anno 1161.

cio? Sicut enim in Adam moriuntur, ita et in Christo omnes justificabuntur (ibid.). » Item Augustinus in libro *De prædestinatione sanctorum*: « Præclarissimum lumen prædestinationis et gratiæ ipse est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Ille homo ut a Verbo Patri cœterno in unitatem personæ assumptus Filius Dei unicus esset, unde hoc meruit? quod ejus bonum qualecunque præcessit, ut ad hanc ineffabilem excellentiam perveniret, et faciente aut suscipiente Deo Verbo, ipse homo ex quo esse cœpit, Filius Dei unicus esse cœperit? » Item: « Ita ab initio fidei suæ homo quicunque gratia fit Christianus, sicut gratia homo ille ab initio factus est Christus. » Item Augustinus *De bono perseverantiæ*: « Qui fecit illum hominem sine ullis præcedentibus ejus meritis, nullum quod ei dimitteretur vel originem trahere vel voluntate perpetrare peccatum; ipse nullis eorum meritis præcedentibus facit credentes in eum, quibus dimittat omnem peccatum. » Item: « Et illum ergo et quos prædestinavit, quia et in illo ut esset caput nostrum, et in nobis ut ejus corpus essemus, non præcessura merita nostra, sed opera sua futura præcivit. » Item Augustinus *De littera et spiritu*: « Deus humilis descendit per misericordiam, et gratiam claram et manifestam, commendans in ipso homine quem tanta pæ participibus suis charitate suscepit. Neque enim ipse Verbo Dei conjunctus, ut ipsa conjunctione unus Filius Dei et idem ipse unus filius hominis fieret, præcedentibus suæ voluntatis meritis, fecit. » Item: *Mons in quo beneplicitum est Deo*, etc. (Psal. LXXII.) Augustinus: « Verbum habitavit eum, scilicet hominem Christum usque in finem, quia personaliter unitus est ei in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Sic erat itaque Verbum in carne, ut Verbum etiam caro factum solum diceretur, id est homo Verbo in unam Christi personam copularetur. » Item Augustinus super Joannem: « Primitiæ homo et homo, homo ad vitam et homo ad mortem. Homo ille non Deus, iste Deus et homo. » Item: *Matri Sion dicit homo*. Augustinus: « Ecce est quidam homo, id est Christus, qui dicit: Sion, id est Synagoga, est mater mea secundum carnem. Et quis est homo ille? homo qui in ea natus est, » etc. Item Augustinus in *homilia de Symbolo*: « Hæc fuit natura hominis qui factus est ex Virgine, quæ natura Virginis ex qua Christus formatus et natus est ejusdem est naturæ cum Patre secundum divinitatem. »

Item Haimo: *Quia prædestinatus*, etc. (Rom. 1.) « Non de Verbo loquitur hic Apostolus, sed de homine, qui non erat antequam factus esset. » Item Joannes Chrysostomus: « Et adorent eum hominem qui passus est et mortuus. Non de Deo verba ista dicuntur, sed de homine suscepto: adorent, inquam, omnes angeli Dei (Hebr. 1). »

Item in Evangelio Caiphas per Spiritum sanctum ait: *Expedi ut unus homo moriatur pro populo, et*

A non tota gens pereat (Joan. xi). Item ministri Pharisæis responderunt: *Nunquam locutus est homo sicut hic homo* (Joan. vii). Centurio etiam clamat: *Vere hic homo Filius Dei erat* (Marc. xv).

Si Christus secundum Apostolum est unus homo; si, secundum Augustinum, est alter duorum hominum, de quibus disputat Apostolus; si est homo alius a primo Adam; si est quidam homo qui dicit, Sion est mater mea; si, ut legitur in Evangelio, est unus homo qui moriturus erat pro populo, patet quia Christus est aliquis homo. Item omnes illæ auctoritates quibus de Christo legitur hic homo, iste homo, ille homo, vel aliquid hujusmodi, si Christus nec fuit, nec est, nec erat aliquis homo, incongruæ sunt, et propter incompetentem demonstrationem sive relationem, aut nullam, aut cassum faciunt intellectum, nisi forte dicant eo tropo dici de Christo, hic et ille homo, quo de idolo dicitur, hic et ille Deus; sed ibi non attenditur naturæ participatio, sed nuncupatio sola. Sicut ergo idolum solo nomine est Deus, ita et Christus solo nomine est homo. Absit! Ecce his et aliis infinitis auctoritatibus edocemur, quod Christus est aliquis homo. Idem firmis probari potest rationibus.

CAP. VI. *Rationes quibus probatur quod Christus est aliquis homo.*

Hominum enim alius est Christus, alius non est Christus, ergo et quidam homo non est Christus. Item, Christus est unus aliquorum hominum, ergo est homo. Item, unus solus homo est Christus, et multi homines sunt; ergo unus hominum est Christus, quare aliquis homo est Christus. Item, in his locutionibus omnes declinaverunt, omnes in Adam peccaverunt, omnis homo mendax; in his, inquam, et similibus omnes catholici expositores Christum excipiunt; quod, si natura alius homo quam Christus excipiendus est, et Christus non est aliquis homo qui excipi debeat, nullus homo excipiendus est. Quæ ergo sic dicuntur sine omni exceptione vera sunt. Item, Christus est sanctissimus hominum, beatissimus hominum, hæc et hujusmodi omnia falsa sunt, si Christus non est aliquis homo. Item, si quis est habens naturam humanam est homo, et qui est aliquis habens naturam humanam est aliquis homo. Item, est aliquis animatus anima humaga, ergo est aliquis homo. Item, aliquis est filius Abraham, cui factæ sunt repositiones; Christus non est aliquis filius Abraham; quare alii quam Christo factæ sunt promissiones qui Christus non est. Item, nullus homo redemit nos, quia non alius redimere potuit, nec aliquis homo est vel fuit Christus qui nos redemit. Item, cum Christo crucifixi sunt duo latrones, sed duo illi homines cum Christo crucifixi sunt, et nullus alius homo tunc crucifixus est: ergo soli latrones tunc crucifixi sunt, absit! Quod si tunc alius homo crucifixus est, quis est iste alius homo, cum Christus non sit aliquis homo? Item, ubi duodecim apostoli erant

eum Domino, ibi erant duodecim homines, et non soli duodecim, quia Christus ibi erat; ergo si præter duodecim aliquis homo ibi erat, et hic erat Christus, aliquis homo erat Christus. Quod si non erat ibi aliquis homo præter duodecim, soli homines duodecim ibi erant. Item, Christus fuit aliquis vir, ergo fuit aliquis homo.

Sed forte qua ratione asserunt eum non fuisse aliquem hominem, istud etiam fateri cognoscuntur ipsum non fuisse aliquem infantem, aliquem puerum, aliquem juvenem. Si enim, inquit, Christus fuit aliquis homo, cum nec ab æterno fuerit homo, in tempore factus est aliquis homo; sed si in tempore factus est aliquis homo, in tempore factus est aliquid. Concedant igitur simili ratione quod non fuerit aliquis infans, quia si ex tempore cœpit esse aliquid, quod ipsi absurdum, dicunt et impossibile. Nunquid ergo non beata Virgo non peperit aliquem infantem? Nunquid Simeon justus Christum accipiens in ulnas suas non vidit, nec tenuit aliquem infantem? nunquid apostoli et alii videntes et audientes Christum non videbant, nec audiebant aliquem hominem? Miror autem quod non attendunt hujus phantasmatis assertores quam modicum distent a Manichæis. Illi dogmatizaverunt: Christus videbatur homo et non erat homo. Isti hoc dogmatizant, unde necesse habent confiteri: Christus videbatur homo, et non erat aliquis homo. Nam si erat et videbatur homo, videbatur utique, sed non erat aliquis homo; quare videbatur homo, et non erat aliquis homo. Similiter videbatur infans, et non erat aliquis infans; videbatur puer, et non erat aliquis puer; videbatur homo vivus, et non erat aliquis homo qui viveret; visus est homo moriens, et non erat aliquis homo qui moreretur; visus est postea homo resuscitatus a mortuis; et non erat aliquis homo resuscitatus a mortuis; visus est homo ille ascendere ad cœlos, sed non erat aliquis homo qui in cœlum ascenderet. Et quia in hujusmodi errores incidunt, et qui negant Christum secundum humanitatem aliquid fuisse, nos huic falsitati contrariam veritatem auctoritatibus et rationibus munitam esse demonstramus.

CAP. VII. *Quod Christus secundum quod homo est aliquid.*

Augustinus *De Trinitate*: « Caput Christi Deus, si Deus omnia simul tria hæc intelliguntur, quomodo igitur caput est Deus, id est caput Christi est Trinitas, cum in Trinitate sit Christus? an quod Pater est cum Filio et Spiritu sancto, ei caput est quod solus est Filius? cum Patre enim et Spiritu sancto Filius est Deus, Filius autem solus est, homo factus est. » Item Augustinus in Joannem: « Ipse est homo qui Deus, quia Deus factus est homo; sed factus quod non erat, non amittens quod erat. » Item: « Creator hominis homo esse dignatus est, factus est quod fecerat, ne periret quem fecerat. » Item: « Angelus ad Mariam virginem: *Quod nactusur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (Luc. 1). »

A Item, super illum locum in Evangelio Joannis: *Nunc autem queritis me interficere hominem, etc.* (Joan. 8), legitur illud Augustini: « Non dicit ut poterat Dominum Abraham, ne sit occasio calumniæ, nec Filium Dei, sed quod vident, quem possunt accipere. » Item Augustinus: « Ne sileas a me, id est ne unitatem verbi tui separes ab eo, quod homo ego sum. » Item Augustinus, super psalmum illum: *Domine, refugium* (Psal. LXXXIX): « Incepit esse quod non erat; servata substantiarum proprietate, quod creabile mansit creabile, quod increabile, increabile. » Item Augustinus *De Trinitate*: *Nam si ego non abiero, advocatus non veniet ad vos* (Joan. xvi). « Oportebat ergo ut auferretur ab oculis forma servi, qua intuentes, hoc solum esse Christum putabant quod videbant. » Item Augustinus *De Trinitate*: « Et quid tam grate suscipi posset, quam caro sacrificii nostri corpus effectum sacerdotis nostri? quoniam quatuor considerant in omni sacrificio, pro quibus offeratur, cui offeratur, a quo offeratur, quid offeratur. Idem ipse unus verus mediator per sacrificium pacis reconciliavit nos Deo, unum maneret cum illo cui offerebatur, unum in se faceret pro quibus offerebat, vel ipse esset qui offerebat et quod offerebatur. » Item Augustinus super Joannem: *Noli me tangere* (Joan. xx): « Quid est hoc? hic solum me esse putas quod vides. Noli sic credere, id est noli me tangere. » Item Ambrosius: « Homo Christus quid est? id est quam magnum quid et dignum. Per hoc quod memor es ejus, faciendo eum immunem a peccato, aut, id est et filius hominis, scilicet idem ipse Christus homo de homine, ut Deus de Deo. Quid est? scilicet quam excellentissimum quid per hoc quod visitas eum resuscitando. »

Epilogatio.

Ecce secundum humanitatem Filius est aliquid quod non est Pater, nec Spiritus sanctus. Et est quod non erat, et factus est quod fecerat. Et secundum eandem naturam est hoc quod ex Virgine natum est, et quod Judæi videbant et occidere poterant, et secundum quod homo erat, id est cui Verbum unitum erat. Et id quod creabile erat, et id quod offerebatur, id quod videbatur, et magis quid et dignum et quoddam excellentissimum. Quomodo ergo secundum quod homo, non erat aliquid? Ex his et aliis infinitis auctoritatibus elucescit, quod Christus secundum quod homo erat, et est aliquid; quod ut firmiter sit et rationibus comprobetur.

Item aliæ rationes.

Christus secundum quod homo habet humanitatem, ergo secundum quod homo habet aliquam substantialem qualitatem, ergo secundum quod homo est aliquid. Item, Christus secundum humanitatem est homo, sed esse hominem est esse aliquid. Item, Christus secundum duas naturas esse geminæ substantiæ, et secundum utramque naturam est alicujus substantiæ; ergo secundum utramque naturam est aliquid. Item, Christus secundum quod homo

est hominiosus, id est consubstantialis matri; ergo A
secundum quod homo habet aliquid substantiale
commune cum matre; quare secundum quod homo
est aliquid. Item, Christus secundum humanitatem
est homo vel aliud, ergo secundum humanitatem
est aliquid. Item, secundum quod homo est caput
nostrum, ergo secundum quod homo est aliquid
quod supra nos est. Item, secundum quod homo
est pretium quo redempti sumus, ergo secundum
quod homo est aliquid pretium, quare secundum
quod homo est aliquid. Item, secundum quod homo
est sacrificium quo expiati sumus, ergo secundum
quod homo est aliquid sacrificium, quare secun-
dum quod homo est aliquid. Item, Christus, Enoc
et Elias sunt tres homines; ergo sunt tria, ergo
secundum quod homo est unus illorum trium; ergo
secundum quod homo est unum aliquid. Item, Chri-
stus aut solo nomine est homo, aut nomine et re;
si solo nomine est homo, non vere est homo; si re
et nomine est, homo est. Item alia ratio: Sub-
stantia data secundum hanc naturam quæ omni
homini convenit, illa convenit Christo; non autem
illa est substantialis diffinitio quæ convertitur cum
definito, quod si secundum, quod homo suscepit
aliquam substantialem diffinitionem, secundum quod
homo habet aliqua substantia; quare secundum
quod homo est aliquid. Item, si humanitas convenit
homini illi non substantialiter, nobis vero substan-
tialiter, non propter humanitatem est ejusdem na-
turæ nobiscum vel ejusdem substantiæ. Sicut enim
ignis substantialiter calidus et aqua accidentaliter
calida, non sunt ejusdem naturæ vel substantiæ;
ita nec nos qui substantialiter homines sumus, cum
illo sumus unius naturæ vel substantiæ, qui non
est substantialiter homo, sed vel accidentaliter, vel
nec accidentaliter nec substantialiter. Quod si sub-
stantialiter est homo, et hoc prædicabile homo non
in quale, sed in quid habeat prædicari; secundum
quod homo est aliquid.

Item, aliqua accidentia erant in homine Christo,
ergo Christo erant aliqua in quibus erant illa ac-
cidentia; sed non erant aliqua in quibus essent,
ergo aliquid in quo erant illa accidentia. Item, pue-
ritia Christi fuit in aliquo subjecto, si ergo secun-
dum humanitatem fuit illud subjectum, Christus
secundum humanitatem fuit aliquid; quod si cor-
pus et anima fuit illud subjectum, corpus vel anima
fuit puer vel puella; quare corpus vel anima fuit
aliquis homo vel aliqua femina. Item, si Christus
secundum quod homo non erat aliquid, crucifixio
et tristitia Christi non fuit in aliquo subjecto; quare
corpus tantum crucifigebatur, anima sola tristaba-
tur; nec ex duobus illis aliquid constabat quod
crucifigeretur et tristaretur, nec aliud aliquid ibi
crucifigebatur et tristabatur; ergo nihil ibi trista-
batur et crucifigebatur. Hac ratione Christo nihil
fuit quod sederet, et aliquid sciret; nec fuit aliquid
quod verba proferret, et ea intelligeret; nec fuit
aliquid quod moreretur, et ideo frueretur; quare

sedere, proferre, mori, nec corporis sunt: scire,
intelligere, frui, animæ sunt; Christus vero nec
illa duo, nec aliquid compositum ex illis erat, nec
aliquid omnino cui illa convenirent. Rursum in hac
assertione sua parum distant a Manichæis. Illi di-
cebant: Christus videbatur homo et non erat homo;
videbatur crucifigi, et non crucifigebatur; videba-
tur mori, et non moriebatur. Isti dicunt: Christus
videbatur homo, et non erat aliquid quod videbatur,
Christus loquebatur, et non erat aliquid quod lo-
quebatur; crucifigebatur, et non erat aliquid quod
crucifigebatur. Item, post resurrectionem apostoli
viderunt Christum et non viderunt aliquid quod
erat Christus; credebant se videre et audire Chri-
stum, sed non videbant, nec audiebant aliquid quod
esset Christus. Quando etiam videntibus apostolis
Christus ascendit in altum, nihil quod esset Chri-
stus ascendit in altum. Divina enim substantia quæ
sola, ut asserunt, Christus est, localiter ascendere
et descendere non potest. Quia vero condiscipuli
mei et alii innumerabiles negant Christum essentia-
liter sive substantialiter esse hominem, illud hoc
loco demonstratur. Et quæ contra dici solent dis-
solvantur.

CAP. VIII. *Rationes quibus probatur quod Christus
essentialiter et substantialiter est homo.*

Si Christus solo habitu est homo, id est quod
habet hominem ut indumentum; et, si quia sit
aliquid quod sit homo, non sunt hæc vera, Deus
est homo, et homo Deus est; Deus factus est homo,
et homo factus est Deus. Si enim Deus habet tan-
tummodo hominem, et non est aliquid quod sit
homo, Deus non est homo. Et si tantummodo
habens hominem est Deus, et non aliquid quod
essentialiter sit homo, est Deus; homo non est
Deus. Item, si Deus factus est homo et homo factus
est Deus, cum nec prius nec posterius factus sit,
Deus homo, qua homo, factus est quando Deus
factus est homo. Homo factus est Deus, sed hoc
stare non potest, si vera sit traditio illorum contra
quos sermo est. Non enim quando Deus factus est
homo, id est habens naturam humanam, vel ipse,
vel alius humanam naturam habens factus est Deus.
Sicut enim homo hodie sit tunicatus, nec tamen tuni-
catus sit homo; ita secundum quod illi sentiunt,
dicendum esset, quod tunc Deus factus homo, sed
non homo factus est Deus, id est proprie Deus ha-
bens humanam naturam factus est Deus ens homo.
Quod si verum dicerent, in huiusmodi violentis et
ridiculis expositionibus non laborarent. Item, si
ideo dicitur Christus sive Deus assumpsisse homi-
nem in unitate personæ, quia manens una eadem-
que persona quæ prius fuerat, accepit sibi tanquam
indumentum carnem et animam, quæ prius non
habuerat, ita tamen ut nec duo illa, nec aliquid
fieret illa persona, eadem ratione dici potest quod
sic assumpsit columbam in unitate personæ; nam
et ipse Spiritus sanctus, assumpta columba in qua
appareret, mansit una et eadem persona quæ prius

fuerat. Hæc etiam ratione dicendum de angelis quoties apparuerint in corporibus undecunque assumptis, quia corpora illa assumpserunt in unitatem personæ. Quod si dixerint naturam assumptam a Christo esse naturam Christi, sed naturam a Spiritu sancto, sive ab angelo non ita assumi, ut sit natura Dei assumptis vel angeli: sciant hoc ideo esse, quia homo assumptus cum Deo assumente una est persona, cujusmodi unio inter Spiritum sanctum et columbam fieri non posset, nisi Spiritus sanctus vere columba, et ipsa columba vere Spiritus sanctus fieret. Et similiter de angelo et de assumpta creatura sentiendum. Item, si corpus Christi sub specie panis essentialiter corpus Christi est, quanto fortius ipse Christus in propria specie essentialiter homo est; et utique quia species illa in altari tantummodo ut velamen est, ideo non est species illius naturæ cuius est ipsum corpus, nec corpus illius naturæ cuius est illa species; quare similiter et Deus, si habet hominem tantummodo ut velamen, tamen ut homo est illius naturæ cuius est Deus; nec e converso: quod, si Christus essentialiter est homo, cum omnis homo, qui vere et proprie dicitur homo, sit substantialiter homo, et Christus substantialiter est homo, aut non vere et proprie dicitur homo. Sed, ut dicunt, Christus non vere et proprie dicitur homo; solo enim habitu et non essentia dicitur homo, quod ut puro jam probatum est, et adhuc amplius per sequentia probabitur. Item, Christus secundum naturam humanam substantialis est matri, et natura humana substantialiter matri convenit; ergo et Christo. Item, si Christus non habet humanitatem tanquam sibi substantialem, sicut habet beata Virgo, Christus secundum humanitatem cum beata Virgine non est ejusdem substantiæ vel naturæ. Ille enim habet solummodo tanquam vestimentum, illa habet tanquam substantialem formam sive naturam. Item, nihil est substantiale beatæ Virgini quod sit substantiale Christo, ergo non est filius hominiosus matri, ergo filius et mater non sunt ejusdem naturæ vel substantiæ. Quod si auctores efflagitant, audiant illud Hieronymi in sermone *Cogitis me*: « Unus idemque manens Filius unigenitus inseparatus in utrisque naturis conspicitur, et quæ sunt utriusque substantiæ naturaliter operabatur secundum unicuique insitam essentialiam qualitatem. » Si Christus habuerit essentialiam qualitatem humanæ substantiæ vel naturæ, generaliter fuit homo. Dionysius vera ad Timotheum episcopum de mystica theologia ait: « Superessentialis Jesus humanis naturalibus veritatibus essentia factus. » Augustinus in libro *De fide* ad Petrum: « Qui essentialiter conceptus est natus de Virgine. » Item, Græcum illud et authenticum nomen hominiosus manifeste declarat quod Christus essentialiter sit homo, cum dicitur a catholicis hominiosus, id est essentialis, sive unius substantiæ, id est naturæ cum matre. Quod si Christus non est essentialiter et substantialiter homo,

nec secundum quod homo est animal, nec corpus, nec substantia. Quod Christus secundum quod homo substantia sit, quod sit corpus, quod sit animal, sequentia declarabunt. Contra hæc vero quod Christum essentialiter et substantialiter hominem dicimus, multifariam disputatur.

CAP. IX. *Quæ contra objici possunt et solent.*

Substantiale est Christo esse hominem; ergo destructo homine destruitur Christus. Quod, si a nobis simile expetitur, respondemus, natura humana natura est Christi, ergo et ea destructa destruitur Christus. Non sequitur. Solus enim Jesus est gigas geminæ substantiæ geminæque naturæ, et ideo sicut antequam mundus fieret et sine natura assumpta exstitit, ita etiam hodie sine ea existere posset, ac non tota Trinitas destructa qualis creatura existeret. Similiter et in omnibus illis quæ ei secundum quod homo substantialia sunt, destructis nihilominus existeret, aut non existentibus quibusdam creaturis Deus esse desineret. Hoc autem videtur dicere contra illud argumentum. Non videtur secundum quid genus participari, nam non est homo secundum quid animal, neque grammatica secundum quid est disciplina, et alibi secundum quid et non simpliciter inesse in solo accidente contigit: unde non videtur dicendum quod aliquid sit substantiale Christo secundum humanam naturam, nisi simpliciter sit substantiale. Sed si simpliciter est substantiale, destructum destruit.

Ad quod dicimus quod stultam facit Deus sapientiam hujus mundi (1 Cor. 1). Hæc enim omnia philosophica: Si Virgo est, nunquam peperit: si cæcus semel factus est, nunquam postea videt; si Deus est, non est homo; si est visibilis, non est invisibilis: si est æternus, non est temporalis, et hujusmodi infinita, quæ philosophis videbantur verissima, catholicis omnibus constat esse falsissima. Habeant ergo philosophorum documenta locum suum in his quæ secundum naturam se habent, non in his quæ contra naturam mirabiliter fiunt et facta sunt.

Aliæ objectiones.

Item objici potest: Hæc species homo est substantialis Christo secundum quod homo, et non sunt paria: ergo est aliquid quod est superius Christo. Sed si hæc species sive aliquid aliud universale est superius Christo, aut non omnia universalia sunt creaturæ, aut aliqua creatura est aliquid superius Christo. Item: Si aliquid prædicabile est superius Christo, aliquid quod non est Deus hoc Deo personaliter unitum est superius Christo. Simile: Hæc prædicabilia anima et corpus sunt superiora animæ et corpore Christi; ergo aut hæc prædicabilia non sunt creaturæ, aut aliquæ creaturæ sunt aliqua superiora animæ et corpore Christi. Aliud simile: Si hæc universalia sunt superiora corpore et animæ Christi, aliqua quæ non sunt Christus nec personaliter unita, sunt superiora animæ et corpore Christi.

Possẽm hic noninam distinguere æquivocationem. Dicitur enim superius vel inferius loco, ordine et dignitate, et forte aliis modis. Ordine quidem sive descendendi a generalissimis usque ad individua, sive ascendendi ab individuis ad generalissima. Superius est hoc prædicabile homo quolibet suo singulari, non loco, sed dignitate. Sed istud potius existimo et dico quoties de Christo vel de qualibet persona in Trinitate, sive de ipsa divina essentia, quoties etiam de sacramentis et de articulis fidei disputatur, his quæ logicorum propria omnia sunt supersedendum; aut si aliquando, ne penitus absint, admittuntur, sicut perstrepere velint, statim eliminantur, tum quia regulariter majestatis verba non competunt, quæ naturale indumentum rationis non transcendunt, tum etiam quia plerique logicæ professores molesti sunt interpretes verborum et aucupes syllogismorum. Aquæ vero Siloes fluunt cum silentio (*Isai. viii*), et in domo Domini non est auditus malleus, neque securus audita (*III Reg. vi*).

Præterea illud obijcitur Joannis Damasceni: « Cum unam hominum naturam dicimus, sciendum est quod non considerantes ad animæ et corporis rationem hæc dicimus; impossibile enim est unius naturæ dicere corpus et animam ad invicem corporata, sed quia plurimæ personæ hominum sunt, omnes autem eandem suscipiunt rationem naturæ, omnes enim ex anima et corpore compositi sunt, et omnes naturam animæ participant et substantiam corporis possident, communem speciem plurimarum et differentium personarum, unam naturam dicimus uniuscujusque scilicet personæ duas naturas scilicet habentis, et in duabus perfecte naturis existentis, scilicet animæ et corporis. In Domino autem Jesu Christo non est commune accipere speciem; non enim factus est, non est, nec aliquando fiet alius, sed Christus ex divinitate et humanitate, in deitate et humanitate Deus perfectus est, idem et homo perfectus. »

Hic Joannem Damascenum idem dicere et sentire putant, quod Christo non convenit hæc species homo: unde confidentius dicunt quod non erat substantialiter homo, non aliquid secundum quod homo. Sed si diligentius totam seriem auctoritatis hujus inspicerent, hoc solum hic doceri liquido comperirent, quod sicut omnis species sive una natura est in omnibus et in singulis hominibus, eo quod homines etiam singuli in duabus perfecte naturis existunt, animæ scilicet et corporis: non ita est in Christo commune speciem sive unam naturam accipere, sed quia ex divinitate consistit et humanitate; unde subdit, neque enim factus est, etc., quibus non bene ostendit quod Christus est Deus et homo, non esse commune ei cum aliis. Alioquin si hoc dicere et probare voluit quod hæc species homo non convenit Christo, hæc ratione qua illud probat, probari similiter posset quod divinitas non convenit Christo. Sicut enim non est tantum homo, ita nec est tantum Deus, sed per-

fectus homo et perfectus Deus. Videtur autem potius contra hæreticos disputare, qui dicebant esse unam speciem sive naturam in Christo ex duabus composita. Unde idem Joannes: « Inconverse et inalterabiliter unitæ sunt ad invicem naturæ, neque divina distante a propria simplicitate, neque humana, aut conversa in divinitatis naturam, aut in non existentiam divisa, neque ex duabus una facta composita natura. Composita enim natura neutri earum ex quibus componitur naturis homousia, id est consubstantialis esse potest, ex altero perficiens alterum, ut corpus ex quatuor elementis compositum non ignis nominatur, nec terra, nec aer, nec aqua, nec horum alicui homousion dicitur. Si ergo, secundum hæreticos, Christus unius compositæ naturæ post unionem exstitit, ex simplici natura conversus est in compositam, et neque Patri simplicis naturæ existenti, neque matri est homousios, neque Deus, neque homo denominabitur, sed Christus solum; et erit hæc natura scilicet Christus, non personæ ipsius naturæ, sed unius secundum eos compositæ naturæ. Nos autem Christum non unius compositæ naturæ dogmatizamus, et hæc natura, scilicet Christus, personæ dicimus non monotropos, id est uno modo dictum, sed duarum naturarum esse significatum, scilicet deitatis et humanitatis. Ex deitate autem et humanitate Deum perfectum et hominem perfectum eundem esse et dici ex duabus et in duabus naturis confitemur. » Ecce hic plane ostendit, quod hæc natura Christus non significat unam compositam naturam, sed duas naturas et unam personam duarum naturarum.

Unde supra dixit: In Domino Jesu Christo non est commune speciem accipere, scilicet unam compositam naturam ex deitate et humanitate. Aut forte ideo dixit: In Christo non est commune speciem accipere: species enim est totum esse individuorum et commune omnibus suis individuis. Hæc vero species homo non est totum esse Christi, quia Deus est et homo, quod non est ei commune cum aliis. Non enim factus est, etc. Boetius vero contra Eutychen et Nestorium duas naturas in Christo, duas dicit esse specificas differentias, ac si diceret substantiales. Nec enim Deus species est, nec divinitas specifica differentia, nec etiam propria differentia cum sit substantia. Humanitas vero multo rectius specifica differentia, sive substantialis qualitas, qua substantia dici potest. Quod tamen illi asserunt, qui humanitatem in Christo non naturam vel proprietatem quæ sit ei communis cum aliis hominibus, sed vel animam, vel carnem, vel hæc duo simul intelligunt. Sed de his suo loco disputabitur. Ecce Boetius specificam differentiam, scilicet divinitatem dicit convenire Christo; quod si specifica differentia ei convenit, et ipsa species eidem convenit. Quoniam itaque omnia quæ propositæ veritati repugnare videntur, facillime dissolvuntur, confidenter asserendum est quod Christus essentialiter et substantialiter est homo, sicut es-

sententialiter et substantialiter est Deus; et ita secundum quod Deus est aliquid, et secundum quod homo est aliquid. Quod autem secundum has duas naturas sit aliud et aliud, sacris auctoritatibus et solidissimis fundamentis innitur.

CAP. X. Quod Christus est aliud et aliud.

Augustinus super Joannem: « Aliud est Verbum Dei, aliud homo; sed Verbum caro factum est, id est homo. Non itaque alia Verbi, alia hominis persona, quoniam uterque Christus et una persona. » Idem ad Felicianum: « Aliud Dei Filius, aliud hominis filius, sed non alius. » Item: « Dei Filius aliud de Patre, aliud de matre. » Item Leo papa: « Christus etsi unum manet ab æternitate, aliud tamen cepit esse in tempore; quæ tamen in unitate conveniunt, nec separationem possunt habere, nec finem. » Item Augustinus *De Trinitate*: « Forma Dei accepit formam servi, uterque Deus, uterque homo; sed uterque Deus propter accipientem Deum, uterque homo propter acceptum hominem. » Idem in libro *De Trinitate*: « Cum legitur caro Verbum factum (*Joan. 1*), intelligo verum Dei Filium, in carne agnosco verum hominis filium, uterque simul unam personam Deum et hominem ineffabilis gratiæ largitate conjunctam. » Idem super Joannem: « Utrumque novimus in Christo, et unde æqualis est Patri, et unde illo major est Pater. Illud Verbum est, illud caro; illud Deus est, illud homo; et unus est Christus Deus et homo. » Idem super Joannem: *Qui credit in me*, etc. (*Joan. vi*). « Quia homo apparebat, Deus in homine latebat, ne putarent eum hoc tantum esse quod videbant. Vult se credi talem tantum, qualis et quantus est Pater. » Idem super psalmum illum: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me* (*Psal. xxix*), « Christus nec Deus tantum, nec homo est, sicut diversi hæretici dogmatizaverunt, sed verus Deus, et verus homo; non duo tamen, sed unus est Christus. » Item Augustinus in *Enchiridion*: « Christus Jesus Deus de Deo est, homo autem est natus de Spiritu sancto ex Maria Virgine; utraque substantia, divina scilicet et humana, Filius unicus Dei Patris omnipotentis, ex quo procedit uterque unus; sed aliud propter Verbum, aliud propter hominem, non duo filii Deus et homo, sed unus Dei Filius, Deus sine initio, homo a certo initio. » Idem super Joannem: « Agnoscamus geminam substantiam Christi, divinam scilicet, qua æqualis est Patri, et humanam qua major est Pater; utrumque autem simul non duo, sed unus est Christus. » Idem in libro *De fide ad Petrum*: « Firmissime tene et nullatenus dubites, Dei Verbum quod caro factum est, duas naturas inconfusibiliter permanere; unam divinam, quam habet cum Patre communem; alteram humanam secundum quam dicit: *Pater major me est* (*Joan. xiv*). » Item in libro *De Trinitate*: « Cum Filius sit Deus et homo, alia substantia Deus, alia homo. Idem super Joannem: Anima et corpus duæ res sunt, sed unus est homo; Verbum et homo duæ

res sunt, sed unus Christus. » Item Boetius contra Eutychen et Nestorium: « Si hominem Christum intelligas, idem est Deus atque homo, quoniam natura Deus est, homo assumptione, suntque in eo gemina natura, gemina substantia, quoniam homo et Deus una persona est, quoniam idem homo atque Deus. » Sed hic insurgunt qui contra nos sunt, quia dicit Boetius: « Deus est Deus natura, homo assumptione, » ac si dictum sit, quod Christus sit natura Deus, homo vero non natura, sed assumptione, quod non est verum. Ideo ita distinxit Boetius quod Deus est natura, et non ex assumptione, homo vero ita est natura quod assumptione. Sicut dicitur Deus est Deus natura, Salvator est gratia, quia quod Deus est, hoc est solius nature; quod Salvator, hoc est natura ita quod gratia. Si respondeant ipsi: Quomodo homo Christus homo est ex natura, Deus est autem ex assumptione? Non homo Christus, id est Christus habens hominem est habens hominem ex natura et Deus ex assumptione; imo potius est Deus ex natura, homo ex assumptione. Quanto igitur verius est quod nos cum Boetio sentimus, quia homo ille homo est ex natura sua, sed Deus ex assumptione, id est quia a Deo in unitatem personæ assumptus est, et idem ipse Deus est; Deus est ex propria natura, sed homo ex assumptione, id est quia hominem assumpsit. Assumptio autem non excludit naturam, sed modum insinuat habendi naturam; qui per naturam æternam Deus est, per naturam ex tempore assumptam homo est. Ex præmissis liquido demonstratur quod Christus est aliud et aliud, et quod aliā est et alia substantia: unde patet quod secundum quod homo est aliquid, et secundum quod Deus est aliud. Similiter secundum quod homo est aliqua substantia, et secundum quod Deus est alia substantia. Alioquin si Christus non est aliud et aliud, Christus non est Deus et homo. Si enim Christus est Deus et non aliud, Christus est tantum Deus; item, si Christus est homo et non aliud, Christus est tantum homo; ergo si Christus est Deus et non aliud, vel homo et non aliud, Christus non est Deus et homo. Si Christus est Deus et homo, ergo Christus est Deus et aliud, et homo est et aliud; quare Christus est aliud et aliud.

CAP. XI. Quædam quæ his videntur contraria.

Augustinus in *Enchiridion*: « Quæ bona voluntas et quæ bona opera præcesserunt, quibus mereretur ille homo fieri una persona cum Deo? Nunquid antea fuit homo, et hoc ei singulare beneficium præstitum est, ut singulariter promereretur Deum? Nempe ex quo homo esse cepit, non aliud cepit esse homo quam Dei Filius, et hoc unicus, et propterea Dei Verbum; quia ab illo suscepta caro facta est utique Deus, aut quemadmodum est una persona quilibet homo, anima scilicet rationalis et caro: ita sit Christus una persona Deus et homo? » Item Hilarius in libro *De Trinitate*: « Quæro an filius hominis idem sit et Filius Dei, et cur alius

non sit Filius hominis, et aliud Filius Dei, Verbum caro factum. Et cum qui Filius Dei est, ipse et hominis sit filius, requiro quis in hoc filio hominis, qui et Filius Dei est, glorificatus sit. » Hoc autem absque privilegio ita solvi posse conicimus, ut sicut Augustinus de personis dicit tria pro tres; ita et hic aliud ponatur pro alius, quod patet in prosecutione. Augustinus etiam ita concludit sententiam: « Una persona Deus et homo, » non dicit una substantia vel una natura. Similiter accipitur illud Hilarii, vel quia non dicit Hilarius simpliciter, cum aliud non sit filius hominis, neque aliud Filius Dei, sed mox addit: « Verbum caro factum. » Non negat quin aliud sit filius hominis, aliud sit Filius Dei, sed dicit quod non aliud homo Christus, aliud Deus homo. Cum enim dicitur aliud Deus, aliud homo, differentia naturarum ostenditur, cum vero dicitur Deus homo, sive Verbum caro, ita personæ unitas exprimitur, ut utraque natura designetur; unde non est dicendum aliud filius hominis, aliud Filius Dei Verbum caro, ne præter divinam et humanam tertiam naturam intelligatur in Christo. Vel ideo dicitur, non est aliud Filius Dei, aliud Filius Dei hominis; quia nihil est Filius Dei quod non sit filius hominis; nec e converso, licet Filius Dei sit unum et aliud, et filius hominis sit unum et aliud. Sicut non est alterius naturæ Filius Dei quam filius hominis; cum tamen et filius hominis et Filius Dei sit unus et alterius naturæ. Quod vero dicitur alibi: Aliud est Filius Dei, aliud filius hominis, ita accipiendum est: aliud Filius Dei secundum quod Filius Dei, aliud est filius hominis secundum quod filius hominis, non quod aliquid sit Filius Dei quod non sit filius hominis, vel e converso. Vel ita: Aliud est Filius Dei, aliud est filius hominis, id est alia est hæc natura, alia est illa. Sæpe enim essentialia pro personalibus et personalia pro essentialibus posita reperiuntur.

Item Hieronymus in epistola illa: *Cogitis me, o Paula et Eustochium*, ait: « Altitudinem tanti mysterii diligenter intelligere et videre non potuerunt, qui autem duos filios, certe aut aliud Christum quam Dei Filium æstimavere. » Hic videtur Hieronymus cum illis sentire qui dixerunt, quod Christus nihil aliud est quam Deus, nihil aliud quam Dei Filius, et ita non est Christus aliud et aliud. Possumus et hic dicere quod genus pro genere posuit; unde et quidam libri planius alium non aliud, vel quia hæc auctoritas duas hæreses percutit: unam illorum qui dicunt duas personas velut duas naturas esse in Christo, et ideo asserunt duos esse filios, alium Dei Filium, alium hominis filium, alteram illorum qui Christum tantum creaturam credunt esse. Illud sic intelligendum videtur. Aliud Christum quam Dei Filium existimavere. Aliud omnino quam Dei Filium, id est disparatum, sed hoc solummodo quod non est Dei Filius; creaturam enim tantum et non Dei Filium putaverunt; contra quos illud pervulgatum est, Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus. Item

A in eadem epistola: « Si vivit Deus ac potavit in utero Virginis sine sui corruptione misceri atque uniri, ut unus esset Christus Deus et homo; ut una; esset persona, unaque substantia; » ubi notandum quod multi hodie corrupte legunt pro subsistentia substantiam, cum ipse Hieronymus sic accipiat substantiam sicut Græci hypostasim; substantiam vero sive essentiam, sicut illi usiam, quod ex ipsa lectione totius epistolæ cuilibet legenti manifestum est. Verumtamen si quis librorum multitudini credendum existimat quod Hieronymus ita scripserit, una persona unaque substantia, substantiam pro subsistentia, id est pro persona, secundum Græci sermonis idioma, incontinentanter accipiat; unde Augustinus in quinto libro *De Trinitate*: « Plerique nostrorum, qui Græco tractant eloquio, dicere consueverunt mian usian tres hypostases, quod est Latine *unam essentiam tres substantias*. Sed quia nostra loquendi consuetudo jam obtinuit, ut hoc intelligatur cum dicimus essentiam quod intelligitur cum dicimus substantiam, non audemus dicere unam essentiam et tres substantias, sed unam essentiam, vel substantiam, tres autem personas. » Item in vii: « Loquendi causa de ineffabilibus ut fari aliquo modo possemus, dictum est a Græcis una essentia et tres substantiæ, id est una usia, tres hypostases. Aliter enim Græci accipiunt substantiam quam Latini. A Latinis enim dictum est una essentia vel substantia, tres personæ. Quia non aliter in sermone nostro, id est Latino, essentia quam substantia solet intelligi. Quod si Hieronymus unam solam in Christo substantiam assereret, id est naturam sive essentiam, non modo aliis catholicis, sed et sibi contrarius esset. Ait enim in *Expositione fidei Catholicæ*: « Sic confitemur in Christo unam Filii esse personam, ut dicamus duas perfectas et integras esse substantias, id est Deitatis et humanitatis, quæ ex anima continetur et corpore. » Cui auctoritati miror magistrum Petrum Lombardum istud subscripsisse.

Ecce hic aperte ostendit humanitatis nomine animam et corpus intelligi. Errant igitur qui nomine humanitatis non substantiam, sed proprietatem quandam, a qua homo nominatur significari contendunt. Hoc vero, si Hieronymus sentiret, non duas diceret, sed tres substantias. Humanitatis enim quam dixit ex anima contineri et corpore, si non esset aliqua natura, id est substantialis proprietas, sed substantia, vel corpus est, vel anima, cum ex his, ut aiunt, in Christo aliquid constare non possit, sed nec corpus, nec anima ex corpore continetur et anima; unde dicimus hanc auctoritatem potius intelligendam sic: Confitemur in Christo unam Filii esse personam, ut dicamus duas perfectas et integras esse substantias, id est deitatis et humanitatis, hoc est Dei et hominis, qui homo ex anima continetur et corpore. Vel aliter duas substantias, id est duas naturas, id est deitatis et humanitatis intransitive, id est quæ sunt deitas et

humanitas : quæ humanitas continetur ex anima et corpore, id est ex natura animæ et ex natura corporis; humanitas enim est natura composita ex natura corporis et ex natura animæ. Quæ est autem illa substantia, quam magister Petrus dicit humanitatis nomine significari? qua enim ratione animam magis quam corpus, aut corpus magis quam animam significat? Quare humanitas Christi non est aliquid, sed aliqua? Item, cum dicitur, humanitas Christi est anima, humanitas Christi est corpus, humanitas Christi est corpus et anima: idem est corpus quod anima, et idem est corpus quod corpus et anima. Sed hæc locutiones veræ sunt, et in eis idem supponitur. Et idem est anima quod corpus et anima. Sed humanitas Christi est unum numero; ergo, si ipsa est anima, non est corpus; et, si ipsa est corpus, non est anima. Item, humanitas Christi est sola una substantia, ergo ipsa non est anima et corpus; quod si aliud hic subditur, humanitas Christi est corpus, aliud hic humanitas Christi est anima, et non est una humanitas, nec unum aliquid quod sit corpus Christi et anima, vel ex illis constans, potius dicendum esset Christus trium naturarum quam duarum, tres enim sunt naturæ: natura divina, natura animæ, natura corporis, et dicendus esset triplex substantiæ potius quam geminæ. Errant ergo potius qui nomine humanitatis substantialem proprietatem a qua homo nominatur, significari negant; sed sicut prædiximus, vel in scriptis suis vel in disputationibus asseruisse magister Petrus credebatur, postea nobis non asserenda, sed studiosius disserenda reliquit vel discutienda. Est ergo Christus aliud et aliud, et alia et alia substantia, alioquin si tantum esset divina substantia, non esset animalis nec corpus.

CAP. XII. Auctoritates quibus probatur quod Christus est animal et corpus.

Quod autem Christus sit animal dicit Beda super Marcum: *Aliud non manufactum ædificabo* (Marc. xiv). « Dominus dixit: Suscitabo vivum animal, significans et spirans templum. » Item, quod sit corpus, id est corporea substantia, dicit Hieronymus super alium locum in Evangelio Matthæi: *Et descendens Petrus de navicula*, etc. (Matth. xiv). « Ecce Petrus super aquas ambulat. Ne ergo dubites Christum unum corpus esse, etsi super aquas ambulat. » Item, tristitiam sic assumpsit quomodo et carnem Christus voluntate non necessitate; tult enim tristis, ut Evangelium dicit. Si enim tristis non fuit, cum Evangelium dicat: *Tristis est anima usque ad mortem* (Matth. xxvi); ergo quando dicit: Dormivit Jesus (Matth. viii), non dormivit; vel cum dicitur manducasse (Marc. ii), non manducavit. Et ita nihil sanum relinquitur, ut etiam dicatur quia corpus non erat Christus. Item super Lucam: Corpus Christi granum sinapis (Luc. xvi), quia accipiens Joseph in horto sepelivit, quod postea in resurrectione et ascensione crevit, expandit rama:

A prædicatores scilicet per totum mundum mittens. Hic autem corpus Christi non videtur accipiendum de parte hominis, quæ cum anima constituit hominem. Illa enim non misit prædicatores, sed illud totum, illa scilicet corporea substantia quæ est quoddam totum suum compositum, quod est Christus. Nemo autem sanctis doctoribus insultet propter illud documentum Aristotelis: Latent autem quandoque totum in partes ponentes, ut animal corpus sensibile. Nullo enim modo pars de toto prædicatur; quare non erit corpus genus animalis, eo quod pars est. Hic enim garriunt multi quod nullus homo sit corpus, ac si melius ista intelligant quam Porphyrius et Boetius et alii omnes sive interpretes Aristotelis, sive expositores nec attendunt quod corpus multipliciter accipitur. Aliquando enim significat quamdam continuam quantitatem, aliquando idem quod corporea substantia, aliquando partem animalis, quæ cum anima constituit animal, aliquando cadaver, aliquando collectionem quamdam, ut, cum dicitur: *populus est unum corpus*. Contra illos loquitur Aristoteles qui partem animalis dicebant genus animalis. Fuerunt qui dicerent quod animal nihil aliud esset quam corpus animæ. Alii vero dicebant quod animal nihil aliud esset quam anima animalis; unde usquecunque non est quis, cui erat contraria sententia corpus cuiusque hoc est... utique, sicut ab eruditissimis accepimus, apud Græcos manifestum est quod in illa definitione corpus sensibile, prout eam reprehendit Aristoteles, in uno vocabulo non solum omnium corporum, sed pars animalis intelligenda sit. Quod vero Christus secundum humanitatem sit quoddam totum, tam auctoritatibus quam rationibus probatur.

CAP. XIII. Quod Christus sit aliquid totum sive compositum.

Augustinus super Joannem: « Dominus Jesus Christus totum quod videbatur, et tenebatur, et crucifigebatur. Num totum hoc ipse est? Ipse est quidem, sed non totus. Illud quod viderunt Judæi, non hoc totus Christus. Et quid est? In principio erat Verbum (Joan. i). » Idem in eodem: « Quia homo constat ex carne et anima, totus autem homo in Christo; non enim partem deteriorem suscepisset, et partem meliorem deseruisset. Pars quippe hominis melior est anima, quam corpus. Quia ergo totus homo in Christo, quid est Christus, inquam? Verbum et homo. Quid Verbum et homo? Verbum, anima et caro? » Item, Joannes Chrysostomus: « Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, id est pueris, quia factus est puer constans ex carne et anima. » Item Augustinus super Joannem: « Verbum caro factum est, id est Deus homo factus est in anima rationali et carne. Usus namque Scripturæ est aliquando per solam animam totum significare hominem, aliquando per solam carnem. Per solam animam, ut: *Descendit Jacob in Ægyptum* in lxx

animabus (Gen. xlvi), per solam carnem, ut Isaias (cap. lvi): *Et videbit caro salutare Dei*. Sic ergo dictum est, Verbum caro factum est, quasi diceretur Deus homo factus est. Idem: Accedit homo ad Deum et fit una persona, ut non sit semideus, quasi ex parte Dei Deus, et ex parte hominis homo, sed totus Deus et totus homo. Idem Hilarius: « Homini acquiratur ut Deus esset, nunquid divinitati ejus? nunquid animæ vel carni? non utique, sed homini constanti ex utroque. » Idem: « Christum non ambigimus esse Deum Verbum, neque rursum filium hominis ex anima et corpore constituisse ignoramus. » Hieronymus in *Expositione catholica fidei*: « Sed confitemur in Christo unam Filii esse personam, ut dicamus duas perfectas et integras esse substantias, id est deitatis et humanitatis, quæ ex anima continetur et corpore. » Item Anastasius [i. Athanasius]: « Maledictus qui totum hominem quem assumpsit Dei Filius, denuo assumptum et liberatum tertia die a mortuis resurrexisse non confitetur. Fiat, fiat. » Idem: « Perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens. »

CAP. XIV: Rationes quibus idem probatur.

Christus habet corpus humanum, illud constat ex partibus suis; ergo illæ partes sunt partes Christi, vel alicujus quod est Christus. Item, Christus habet membra humana, caput, brachia, etc.; illa sunt membra Christi, ergo sunt partes Christi. Item, cum Christus sit homo, aut est homo habens partes, aut non habens; si nullas habet partes, cum naturale sit homini habere partes, Christus caret partibus; si caret omnibus partibus hominis, caret corpore et anima, quod absit! Item, aliqua est statura Christi, quæ non est, nec esse potest rei simplicis; ergo Christus est aliqua res composita. Item, Christus major est secundum tres dimensiones corporis aliquo composito; ergo aut aliquod simplex secundum has tres dimensiones majus est aliquo composito, aut Christus est aliquod compositum. Item, si Christus sine incremento membrorum suorum non crevit, sine incremento partium suarum non crevit; ergo aliqua pars ejus crevit, ergo erat aliquod totum, sive aliquod compositum, Mira autem hebetudo hominum qui non attendunt, quod non aliquis, non digitus hominis possit esse, quin sit aliquod compositum; quanto minus totus homo et integer potest esse, quin sit aliquod compositum: nec nos præterit Christum aliter dici totum sive compositum.

CAP. XV: Rationes ad idem.

Augustinus in libro *Sententiarum* Prosperi: « Christi persona constat et conficitur ex Deo et homine, cum ipse Christus unus sit Deus et verus sit homo. » Idem in libro *De Trinitate*: « Ex utraque substantia divinitatis et humanitatis unus atque idem est Deus, Dei et hominis Filius Jesus Christus, ut Deus verus, ita et homo verus. » Item: « Sic Deo conjungi potuit humana natura, ut ex

A duabus substantiis fieret una persona; atque per hoc constat ex tribus, Deo, anima et carne. » Item Joannes Damascenus: « In Domino nostro Jesu Christo duas naturas cognoscimus, unam autem hypostasim, ex utraque compositam. Incarnatus est ergo Christus ex Virgine assumens primitias nostræ massæ, ut ipsa exstiterit carnis hypostasis quæ Dei Verbi hypostasis, et composita facta fuerit, quæ prius simplex Verbi hypostasis; composita vero ex duabus perfectis naturis, deitate et humanitate. » Idem: « Confitemur has duas naturas unitas invicem in unam hypostasim compositam Filii Dei. » Idem: « Ex deitate et humanitate Deum perfectum et hominem perfectum, eundem et esse et dici ex duabus et in duabus naturis confitemur. » Item Augustinus: « Sicut est Christus veritas, ut dum totum accipias, verum est Verbum, vera anima, vera caro, verus Deus, verus homo. » Idem: « Non tantum Verbum Dei et hominis caro, sed etiam rationalis hominis anima, atque hoc totum, et Deus propter Deum, et homo propter hominem. » Item Boetius in libro contra Eutychen et Nestorium: « Si Dei atque hominis diversa substantia est, unumque in utrisque Christi nomen, non diversarum conjunctio substantiarum unam credimur fecisse personam; æquivocum est nomen Christi, et nulla potest diffinitione concludi. Quibus autem Scripturis nunquam Christi nomen generatur? Quid novi per adventum Salvatoris effectum est? Nam catholicis et fidei veritas et raritas miraculi constat; quam enim magnum est, quamque novum, quod semel, et nullo alio sæculo possit evenire, ut ea quæ solus Deus est natura, cum humana, quæ ab ea diversissima erat, conveniret, atque ita ex distantibus naturis una fieret copulatione persona. » Secundum vero Nestorii sententiam quid contigit novi? « Servat, inquit, proprias divinitas humanitasque personas; quando enim non fuit divinitatis propria humanitatisque persona? quando vero non erit? » Et post pauca: « Quod si nulla ex homine atque Deo una persona conjuncta est, ergo omnes sanctos, scilicet homines. »

Epilogatio præcedentium.

D In his, ut dixi, longe aliter accipitur totum, sive compositum quam supra. Ibi enim dicitur Christum esse totum, et constare et compositum esse, sicut ex partibus, et hoc secundum humanitatem solam; hic vero non sicut ex partibus, sed sicut ex naturis, quod non significat hic alicujus rei integram constitutionem, sicut frequentius, sed diversarum naturarum personalem solummodo unionem. Quod Augustinus dedit intelligere in illa auctoritate: « Christi persona constat et conficitur ex Deo et homine. » Mox enim subjicit: « Cum ipse Christus verus sit Deus et verus homo, » ac si diceret, hoc ideo dicimus, quia una persona Christi est duarum naturarum. Nunc quia illi, adversus quos nobis est sermo, impium putant et hæreticum, quicunque

qualibet ratione dixerit Christum factum esse vel creatum, vel creaturam aliquam; super his sanctorum patienter audiant testimonia, omni exceptione et contradictione majora.

CAP. XVI. *Auctoritates ad idem.*

Apostolus : *Qui factus est ei ex semine David* (Rom. i). Item : *Factum ex muliere* (Gal. iv). Item : *Inducite novum hominem qui secundum Deum creatus est* (Eph. iv), quod Haimo de Christo exponit. Item Haimo : « Non de Verbo loquitur Apostolus, sed de homine qui non erat antequam esset factus. » Leo in sermone illo *Exultemus in Domino* : « Nativitatem, inquit, pueri in salutem humani generis procreati. » Augustinus contra Maximianum : « Deus Domini nostri Jesu Christi Christus secundum hominem de Virgine natus est, ut non solum illi Pater esset qui eum genuit, sed etiam ejus Deus esset quem de ventre matris hominem creavit. » Item super Joannem : « Quomodo creavit Mariam et creatus est per Mariam; sic dedit baptismum Joanni, et post baptizatus est a Joanne. In eodem magna misericordia Domini nostri Jesu Christi factum eum esse in tempore propter nos, per quem facta sunt tempora, factum esse inter omnia per quem facta sunt omnia, factum eum esse quod fecit; factus est enim homo qui hominem fecerat, ne periret quod fecerat. » Hieronymus super Jeremiam : *Creavit Deus novum super terram* (Jer. xxxi), Nota, inquit, quod nativitas Salvatoris et conceptio Dei dicitur creatio in libro Sapientiae. *Primum omnium creata est* (Eccli. i), quod sic exponitur : creata secundum humanitatem in consilio Dei Patris, s. illicet pro salute humani generis prædestinata est incarnari. » Ubi mox subditur : « Notandum autem quod propter unitatem personæ aliquando Christus dicitur genitus, aliquando creatus. » Augustinus *De Trinitate* : « Est ergo Deus, id est divina essentia vel Trinitas caput Christi secundum quod homo; quia divinitas, utpote creatrix, caput est creaturæ assumptæ. Hac interpretatione non pietas Filii minuitur, sed misericordia prædicatur. » Item super hæc verba Apostoli : *Attendite vobis ne quis seducat vos per philosophiam et inanem fallaciam* (Coloss. ii). Augustinus : « Tradiderunt namque philosophi Deum non posse fieri creaturam, hominem non posse nasci de Virgine, vel mortuum reviviscere. » Leo in alia homilia : « O mira et exquisita propago ! O nova et incredita conjunctio ! Deus qui est et qui erat creator, fit creatura, qui immensus est capitur; divites constituens pauper efficitur, in corpore vestitur. » Item Augustinus in libro *De Trinitate* : « Factum quippe creaturam per quem omnis creatura facta est, omnem creaturam testem habere oportebat. » Item *De Trinitate* : « Pertinebat ad justitiam bonitatemque Creatoris, ut per eandem creaturam rationalem superaretur diabolus, quam se superasse gaudebat, et de ipso genere venientem, quod genus origine vitiatum per iram tenebat universum. » Idem : *In ipso habitat*

A omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Colo. s. ii), « omnis, id est omni modo habitandi, ut etiam personaliter sit unita, quod non est in alia creatura. » Idem : « *Pater major me est* (Joan. xvi). Non carni suæ solum, sed etiam menti quam gerebat humanæ Deum, Patrem præferebat; quæ tota sine dubio agnoscitur forma servi, quoniam servit tota creatura Creatori. » Idem in libro *De Trinitate* : *Qui in me credit, non in me credit* (Joan. vi). « Quomodo in ipsum? quomodo non in ipsum? quomodo tantum contrarium sibi quæ adversum potest intelligi? Qui in me credit, non in hoc quod videt credit, ne sit spes nostra in creatura; sed in illo qui suscepit creaturam, in qua humanis oculis appareret. » Hieronymus super Marcum : « Mansit super eum Spiritus, hoc est unctio Christi secundum carnem, de qua dicitur : *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ*, etc. (Psal. xlv), oleum non potest esse sub aqua, nec creator sub creatura. » Ecce comparat hic Hieronymus spiritum oleo, hominem Christum aquæ; unde vult ostendere convenienter dictum, mansit super eum Spiritus, non sub ea; quia sicut non potest oleum esse sub aqua, ita nec Spiritus creator sub Christo creatura. Item Augustinus in *Sermone De physicis* : « Non te offendant quod ait factum, cum confiteamur natum; factum enim non constemur nisi hominem. Deus autem semper faciens est. Fieri nescit, ut sit, sed fit, ut aliquid alicui, sicut dicitur : *Domine, refugium factus es nobis* (Psal. lxxxix). Quando factus est, qui nunquam factus est? Dominus autem Jesus Christus factus est, ut esset homo; ut qui creator semper erat, creatura esset; manens Deus, factus est homo, ut fieret quod non erat, ut non periret quod erat. Factum ergo dicit propter susceptionem creaturæ. » Idem super Joannem : « Cum tradiderit regnum Deo et Patri, Deo creatori suo in quantum est homo, et Patri suo in quantum est Deus. » Item Isaïas (cap. xlv) : *Rorate, cæli, desuper, etc., usque Ego Dominus creavi eum*. Item Augustinus : *Unxit te Deus, Deus tuus* (Psal. xlv); ex Græco patet et ita intelligendum. O Deus, Deus tuus, id est creator tuus. » Idem : « Et pro eis sanctifico meipsum (Joan. xvi), id est ego me hominem sanctifico, in me Verbo quod est ab initio creationis suæ, quando Verbum caro factum est. »

CAP. XVII. *Auctoritates quæ videntur esse contrariæ.*

Hæ omnes auctoritates quæ manifeste declarant quod Christus sit factus, sive creatus, sive creatura; licet aliqua Scripturarum testimonia, si facie tenus inspecta, contrarietatem quandam prætendant. Augustinus : « Non est creatura per quem facta est omnis creatura. » Item : « *In principio erat Verbum* (Joan. i), non in principio fecit Verbum quomodo cælum et terram. Ecce quia non est creatura. » Item in primo libro *De Trinitate* : *Omnia per ipsum facta sunt* (ibid.). » Liquido apparet ipsum factum non esse per quem facta sunt omnia; et, si

factus non est, creatura non est, etc. Item : Non assumens nomen Dei tui in vanum. (Exod. xx). Nomen ejus non debet in vanum accipi, ut putemus eum factum, per quem omnia facta sunt. Item, Ambrosius in primo libro *De Trinitate* : Proberemus, inquit, creatum esse Dei Filium. Ubi sunt qui creaturam Christum appellant? Nam si creatus esset, subditus esset vanitati. Non ergo Christus creatura est, quia, attestante Apostolo, omnis creatura subjecta est vanitati (Rom. viii). Item Anastasius [i. Athanasius] : Non factus, non creatus, sed genitus. Hanc autem contrarietatem quæ videtur, facile est solvere secundum regulam illam Augustini in libro *De Trinitate*. Quapropter, inquit, cognita ista regula intelligendarum Scripturarum de Filio Dei, ut intelligamus quid in eis sonet secundum formam Dei, in qua æqualis est Patri, et quid secundum formam servi quam accepit, in qua minor est Patre. Non conturbamur tanquam contrariis ac repugnantibus inter se sanctorum librorum sententiis. Nam secundum formam Dei æqualis est Patri et Filius et Spiritus sanctus, quia neuter eorum est creatura; secundum autem formam servi minor est Patre; quia ipse dixit *Pater major me est* (Joan. xiv). Minor est seipso, quia *seipsum exinavit* (Matth. xii); minor Spiritu sancto, quia ipse dixit : *In Spiritu Dei ejicio demonia* (Luc. iii). Et iterum : *Spiritus Domini*, inquit, *super me* (ibid.). Secundum formam Dei omnia per ipsum facta sunt, secundum formam servi ipse factus est ex muliere factus sub lege, etc. Hanc itaque, ... tanquam utilem regulam sequentes dicimus quia omnes auctoritates, quibus affirmatur Christum creatum sive creaturam esse, ad humanitatem ejus referendæ sunt; quibuscunque vero hujusmodi aliquid negatur, ad divinitatem ipsius referri non dubitetur. Unde ipse Augustinus in eodem : Quid vero de ipso propter quid, et quid secundum quid dicatur, adjuvante Domino, prudens et diligens et pius lector intelligat. Hinc etiam Gregorius *Surrexit, non est hic* (Marc. xvi) : Non est hic, inquit, per præsentiam carnis, qui tamen nusquam deest per præsentiam majestatis. Ecce et ibi erat secundum divinitatem, et ibi non erat secundum humanitatem.

Si quis ergo hanc regulam diligenter inspiciat, videbit in talibus nullam esse contrarietatem sive contradictionem. Maxime autem et auctoritates et rationes quibus probant sancti auctores sive doctores, Christum sive Dei Filium non esse creaturam contra Arianos facerent, qui dicunt Christum Filium Dei esse adoptivum, non genitum, sed factum et creatum. Magister Hugo de S. Victore istam reddit rationem quare Christus non sit creatura : Hoc est, inquit, creaturam esse aliquid de nihilo esse, hoc est esse aliquid ex nihilo fuisse; non autem omnis qui aliquid incipit esse non incipit, quia incipit esse aliquid. Sicut qui aliquid esse desinit, non ideo desinit, quia aliquid esse desinit.

Non ita aliquid esse desinit ut nihil sit, sed solum ut id quod esse desinit, jam non sit. Sicut non semper, qui aliquid esse incipit, quasi esse incipiat, ut aliquid sit, sed ut aliquid quod prius non fuit esse incipiat ut jam sit. Ita Christus quando esse incepit, nec tamen aliquid ita esse incepit quasi prius aliquid non fuisset; quia priusquam hoc fuit quod aliquando esse incepit, fuit aliquid quod semper fuit, et nunquam cæpit. Et circa finem capituli subdit : Paulus, inquit Ambrosius in libro *De Trinitate*, prohibet me creaturæ servire, et Christo admonet serviendum. Non enim Christus fuit creatura. Et post pauca : Vide ergo quomodo Christum et factum et creatum, secundum aliquid affirmat, quem tamen creaturam esse negat. In hoc capitulo venerabilis ille magister testatur quod Christus in tempore esse cæpit aliquid quod prius non fuit, et quod Christus sit factus et creatus. Aliam autem ab ea quam præmissimus assignat rationem, quare Christus non sit dicendus creatura. Sed quia idem ipse Ambrosius cujus auctoritate nititur, sicut supra in proximo ostensum est, alibi asserit Christum creatum esse, et Augustinus et alii quilibet sancti doctores in hac assertionem conveniunt; prior illa solutio secundum Regulam Augustini præferenda videtur.

Sed adhuc objicitur : Si Christus est aliquid creatum, ergo est aliquid posterius et minus Patre; quod est contra illud : In Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus. Item, si Christus est aliquid creatum, est aliquid differens a Patre; in Trinitate autem nulla est differentia, nulla diversitas, sed convenientia et prima unitas. Similiter, Christus est alicujus naturæ creatæ; ergo est posterioris et minoris naturæ quam Pater. Item, est alicujus naturæ creatæ; ergo est alterius naturæ quam Pater. Vel sic : Natura Filii est creata, quod non Patris, ergo natura Filii est differens a natura Patris. Hæc omnia ergo et hujusmodi facile solvuntur secundum prædictam regulam Augustini : Quia enim Christus geminæ naturæ est, refert quid de Deo et secundum quid dicatur. Item Ambrosius : Si Christus fuit aliquid personæ unitum, mortuo Christo illud fuit, aut reced. Si Christo mortuo fuit, cum illud non esset nisi quoddam totum anima et carne compositum, illud totum sive compositum tunc fuit. Quod si illud unicum tunc non fuit per fruitionem Dei et personalem unionem, quam habuerat, amisit. Hæc autem bona sine peccato mereri non potuit; ergo aut illud unitum peccavit, aut Deus injuste tali et tanto bono ipsum privavit. Possem hic dicere quod illud totum mirabiliter fuit in partibus separatis, sicut etiam localiter separatis, singulis hominibus, nihilominus est unus populus; et disgregatis singulis capitibus, nihilominus est unus grex; sicut et panis incisus non perit, sed in partibus suis existit; vino etiam in diversis vasis transfuso, in diversa manet illud vinum quod prius. Quid autem mirum si Christus

divulsis partibus hominis, totus homo erat, quandoquidem et mortuus vivebat, et in morte, sicut ante, perfectus Deus et perfectus homo erat. Verisimilius est tamen quod secundum integritatem et totalitatem suam ad tempus esse desiit, sed in meliori statu tertia die resurrexit. Et hoc eadem iustitia qua secundum bona merita nihilominus sancti, resolutis corporum et animarum vinculis, per multa etiam temporum curricula a gloria resurrectionis differuntur, quod autem totum aliquod ad tempus esse desierit, videtur Anastasius de Christo sensisse: Qui, ait, maledictus qui totum hominem quem assumpsit Dei Filius denuo assumptum quod in morte fuit depositus, vel assumptum ideo dicit in resurrectione; tunc enim quem assumpsit in personam, assumpsit in gloriam; unde est illud pro assumptione matutina, id est pro resurrectione mane facta. Legitur etiam super illud in Evangelio Joannis (cap. x) *Ego pono animam*, etc. illud Augustini: « Verbum ex quo suscepit hominem, id est carnem et animam, nunquam deposuit animam, ut esset anima a Verbo separata, sed caro animam posuit quando exspiravit, qua redeunte, surrexit. Mors itaque ad tempus carnem et animam separavit, sed neutrum a Verbo Dei. » Ideo forte cum dixisset « suscepit hominem, » ita exposuit, id est carnem et animam, sed separavit neutrum a Verbo Dei. Ideo forte cum dixisset « suscepit hominem, » statim subiecit, id est carnem et animam, ne hoc quod sequitur, scilicet nunquam deposuit, de composito ex carne et anima intelligeretur, quod in triduo illo non fuit, nisi tropice dicatur fuisse in partibus, quia partes ejus etsi ab invicem separate, in terra tamen fuerunt. Quid autem in talibus proprie, quid etiam tropice dici possit aut debeat, prudens et diligens lector intelligat. Potest etiam simpliciter intelligi: Suscepit hominem, id est carnem et animam, ut hac expositione diversæ hæreses percellantur. Quidam enim dixerunt Deum tantum humanam animam accepisse, alii vero tantum humanam carnem, sed procul dubio, qui totum hominem fecit, ut totum resciceret, totum suscepit. Ideo cum dixisset Verbum suscepit hominem, ne quis nomine hominis audito, partem tantum hominis acciperet, addit: id est carnem et animam, non carnem sine anima, nec animam sine carne; quia sicut ait Augustinus: « Factus est pro nobis verus homo et plenus, in eo verus, quia veram habet humanam naturam; in eo vero plenus, quia carnem humanam suscepit et rationalem animam. » Relinquitur ergo firmum illud etiam indissolubile Christum ex tempore factum et creatum esse, unde et legitur quod Christus sive homo ille non semper fuit.

CAP. XVIII. Auctoritates quibus probatur quod Christus non fuit semper.

Super illum psalmum *Exaudiat te Deus* (Psal. xix), legitur auctoritas illa: « Dum ait Ixtabi-

mur, magnificabimur, ostendit Propheta se unum de Ecclesia tanto tempore ante Christum. » Item Augustinus et alii sancti doctores unanimiter docent quod quædam membra caput, id est Christum præcesserunt, quædam secuta sunt, juxta illud: *Et qui præibant et qui sequebantur clamabant: Hosanna filio David* (Marc. xi). Si antiqui justi tempore Christum præcesserunt, ante Christum fuerunt. Item Augustinus super Joannem: habuit aliquando Dei Filius . . . humanæ. Idem ipse hominis filius nondum erat homo, non semper fuit hominis filius, et postea cepit habere quod habuit Dei Filius, sed ex quo fuit, totum habuit quod Dei Filius, non semper habuit hominis filius quod fuit Dei Filius. Idem: « Sic nos electi quomodo ille clarificatus, quia priusquam mundus esset nec nos eramus, nec ipse mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. » Item Haimo: « Pater et Filius et Spiritus sanctus unus est Deus et Rex omnium sæculorum, scilicet præteritorum, præsentium et futurorum. Homo vero assumptus a Verbo ex eo tempore rex est futurorum ex quo assumptus est a Verbo. Nam præteritorum sæculorum non fuit rex homo ille quando erat. » Item Augustinus: « Christus naturaliter etsi forte homo est, recens est, tamen est æternus Deus, si est homo recens, est homo qui non semper fuit. » Item Augustinus: « Ex quo homo esse cepit, ex illo est Deus. » Idem: « Creavit Virginem creandus ex Virgine. Si creavit, erat, si creandus, nondum erat. » Idem: « Ita ab initio fidei suæ homo quicumque gratia fit Christianus, sicut gratia homo ille ab initio factus est Christus. Homo ille non ab initio temporis, non ab initio mundi, sed ab initio suo, hominis scilicet, factus est Christus. » Ergo homo ille habuit initium terræ, quare homo ille non semper fuit.

CAP. XIX. Auctoritates quæ videntur contrariæ.

Augustinus super Joannem: « Quomodo de mundo per quem factus est mundus, Deus de mundo post mundum facti sunt quia prius mundus, et sic homo de mundo, prius autem Christus, deinde mundus, quoniam ante mundum Christus, ante Christum nihil, quia in principio erat Verbum. » Item Isidorus: « Pauliani a Paulo Samosateno exorti sunt, qui dicunt non semper fuisse Christum, si a Maria sumpsisset exordium. » Alibi etiam legitur: « Puer ille creavit stellas. » Et ipse Christus: *Ego principium qui loquor vobis* (Joan. viii).

Solutiones.

Harum contrarietatum similis est solutio ac præcedentium secundum regulam S. Augustini, ut auctoritates quæ dicunt Christum sive hominem illum non semper fuisse, ad personam illam secundum humanitatem referantur; illæ vero quæ dicunt semper fuisse de eadem persona secundum divinitatem accipiantur. Potestque dici quod aliquando hoc nomen Christus sive per hunc sermonem homo

ille significatur persona, aliquando substantia sive natura ipsius personæ. Quando ergo dicitur Christus sive homo ille non semper fuit, substantia illa sive natura supponitur, quando vero dicitur Christus sive homo ille semper fuit, non natura humana vel divina sed persona subditur. Ad explanationem etiam horum verborum Deus est homo et homo est Deus, Deus est Deus et homo, homo est homo et Deus, Deus factus est homo, et homo factus est Deus, huiusmodi consideratio non erit inutilis, utrumque enim illorum nomen Deus et homo aliquando personam, aliquando naturam sive substantiam significat. Cum ergo dicitur Deus est homo, hoc dicitur quod persona divina est substantia humana, e converso cum dicitur homo est Deus, hoc dicitur quia substantia humana est persona divina. Cum vero dicitur Deus est Deus et homo, uni personæ duæ naturæ attribuuntur. Similiter cum dicitur homo est homo et Deus, eidem personæ eadem duæ naturæ attribuuntur. Item, cum dicitur Deus factus est homo, hoc dicitur quod persona divina facta est substantia humana. Cum vero dicitur homo factus est Deus, hoc dicitur quod substantia humana facta sit persona divina. Non tamen nego frequenter his locutionibus unionem sive habitum, sive assumptionem figuratè significari. Nunc vero sequestrata paulisper huiusmodi figura, proprios liceat distinguere intellectus; quando enim factus est homo aut substantia sive natura divina facta est substantia sive humana natura, aut persona divina facta est persona quæ ipsa prius non fuerat, aut natura sive substantia divina facta est persona humana quæ non semper fuerat, aut persona divina facta est natura sive substantia humana. Similiter quando homo factus est Deus, aut quædam persona humana facta est persona divina, aut natura sive substantia humana facta est substantia divina, aut natura sive substantia humana facta est persona divina. Cum ergo impossibile sit utramque istarum naturarum sive alteram factam esse aliam, hoc enim fieri non posset, sine conversione vel confusione substantiæ, quod esset contra illud Athanasii: « Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deo, unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. » Cum etiam impossibile sit personam divinam et personam humanam vel alteram earum esse aliam, hoc enim nullatenus fieri posset, nisi permistione quadam utraque in alteram transiret, et altera pars esse desineret. Cum etiam hæc impossibilia sint quod natura divina in Christo facta sit aliqua persona, et quod illa persona facta sit natura divina, hoc autem fieri non posset quin Christus unus et alius esset contra illud Athanasii: Cum sit Deus et homo, non duo tamen, sed unus est Christus. Cum hæc, inquam, omnia impossibilia sint, hæc duo veræ et catholicæ fidei relinquuntur, quod persona divina facta est natura humana, sive sub-

stantia humana facta est persona divina, et sic una persona est duæ substantiæ, et duæ substantiæ sunt una persona; alioquin nec Deus factus est homo et homo Deus, nec unus Christus est Deus et homo; quod vero in hac disputatione naturam et substantiam indifferenter accipimus, quemquam movere non debet. Boetius enim contra Eutychen et Nestorium naturam quadrupliciter describit. Prima descriptio sic assignatur: Natura est earum rerum, quæ cum sint, quoquo modo intellectu capi possunt, hanc ait omnes res includere quæ sunt. Secunda sic: Natura est vel quod facere vel quod pati possit. Habes, inquit, diffinitionem ejus significationis naturæ quia tantum substantiis copulatur. Qua in re substantiæ quoque reddita est diffinitio.

Nam si nomen naturæ substantiam monstrat, cum naturam descripsimus, substantiæ quoque est assignata. Descriptio tertia proponitur hoc modo: Natura est motus principium secundum se, non per accidens. Hic vero, ut ipse ait, naturæ nomen relictis incorporeis substantiis ad corporales usque contrahitur, ut corporeæ tantum substantiæ naturam habere videantur. Quarta etiam subditur: Natura est unamquamque rem informans specifica differentia. Cum tot modis dicatur et diffiniatur natura, tamen Catholici quam Nestorius secundum ultimam diffinitionem duas in Christo naturas esse constituerunt. Neque enim easdem dicunt in Deum atque in hominem differentias convenire. Ecce, teste Boetio, aliquando nomine naturæ intelligitur substantia. Augustinus super illum locum psalmi: *Infixus sum in limo profundi et non est substantia* (Psalm. LXXIII). Substantia intelligitur id quod sumus a Deo: naturæ ipsæ substantiæ dicuntur, ut homo, pecus, terra, cælum, et huiusmodi omnia; unde et in libro *De Trinitate* formam, id est naturam humanam, dicit esse personam Filii: « Forma, inquit, illa suscepti hominis Filii persona est, non etiam Patris. » Quapropter Pater invisibilis una cum Filio secum invisibili, eundem Filium visibilem faciendo, eum misisse dictus est. Ecce formam sine Judio ita accepit, ac si diceret naturam; unde idem in libro *De fide ad Petrum*: « Cum de Christo audis quia in forma Dei erat, oportet te agnoscere firmissimeque tenere in illo formæ nomine naturalem plenitudinem debere intelligi. In forma igitur Dei erat, de quo natus erat. » Idem, non aliud fuit illa Dei summi exinanitio, nisi formæ servilis, id est naturæ humanæ susceptio. Utraque ergo in Christo est forma, quia utraque natura et plena est in Christo substantia divina et humana. Et hic pro eodem accepit formam et naturam sive substantiam. Hilarius quoque in libro *De Trinitate* ait: « Vere in forma non alia intelligentia est quam in Dei munere natura. Quod autem Christus sit divina natura, nemo catholicus negat. » Quod autem sit natura humana, præmissis et aliis auctoritatibus multis comprobatur; quare Christus est duæ naturæ, quia est duæ

substantiæ; et est duarum naturarum, quia duas habet, secundum Boetium, específicas sive substantiales differentias, divinitatem et humanitatem; et quæ secundum naturam semper a se invicem longe differunt, et contra naturam in unitatem personæ inseparabiliter conveniunt. Utrum autem propriæ vel improprie Boetius específicas differentias dixerit supra diximus. Illud etiam quod ait Boetius, neque easdem in Deum et hominem differentias convenire, si utroque nomine Dei scilicet et hominis persona significetur, stare non potest. Omnia enim quæ conveniunt Christo, conveniunt personæ Dei et hominis. Una enim et eadem est persona Dei et hominis, quæ a seipsa non differt; sed his nominibus duæ substantiæ hic significantur, quibus eadem differentia non conveniunt. Alii vero, sicut jam diximus, et iterare non piget, utrumque nomen personam non naturam significat, ut cum dicitur Deus passus est et similia, nihil de divinitate dicitur, sed de divina persona. Et cum dicitur, homo seipsum suscitavit et similia, nihil humanitati attribuitur, sed personæ hominis, scilicet Christi, quæ non est alia persona quam Dei; una est enim persona Dei et hominis, licet una et alia natura. Si qui mirantur quod duplicem huiusmodi significationem in his nominibus habere contendimus, quid in his dicent: Deus genuit, Deus genitus est, Deus procedit, sive processit? Nonne in singulis de persona servi est? Nonne de substantia? Sed tamen hæc tres proprietates his tribus verbis personis tantum attribuantur, ut quidam ex illa auctoritate Joannis Damasceni conjiciunt: Non differunt ab invicem hypostases secundum characteristicam idiomata, id est determinativas proprietates. Characteristica vero, id est determinativa sunt; id est hypostases determinant. Hic tamen non dicitur quia hæc proprietates divinx naturæ non conveniant, sed hoc potius quod non naturam a seipsa, sed personas ab invicem distinguant; hanc autem questionem utrum una substantia sive natura genuit et genita sit et procedat, perplexam non credit quisquis existimat quod non unus et idem Deus genuit et genitus est et procedit; vel qui e contrario sentit quod una res et eadem et gignens est in Patre, et genita in Filio, et procedens in Spiritu sancto. Sed de his alias disputabitur, nunc ad propositum revertamur. Quid etiam de eis dicent, Deus est unus, Deus est trinus, Deus est Trinitas, Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus? Nonne de substantia sermo est? Nonne de personis sive persona? Audiant etiam unde magis mirari possunt. Augustinus in *Expositione symboli* ait: « Si quis dixerit atque crediderit hominem Jesum Christum a Filio Dei assumptum non fuisse, anathema sit. » Hic sine dubio homo Jesus Christus non pro persona accipitur, sed pro substantia. Alibi vero personam potius significat, ut cum dicitur homo Jesus æqualis est Deo et coæternus Patri, et creavit omnia, et similia. Hæc de persona quam assumpsit, non de

A natura vel substantia quæ assumpta est intelligenda fore nemini sapientum ambigere licet.

Opiniones hæreticorum.

Non timent condiscipuli mei, sed timeo ego ne anathema istud involvat: « Si quis dixerit atque crediderit, » etc., quia non dicunt nec credunt aliquem hominem a Filio Dei assumptum fuisse. Hanc vero distinctionem geminæ significationis sive acceptionis utriusque horum nominum Deus et homo, hæreticos omnes aut omnino latuisse aut in erroris sui periculo subterfugisse non dubito, qui vel duas personas vel unam solam substantiam sive naturam Christum esse dogmatizaverunt; ut Nestorius, qui Christum confitens Deum esse et hominem, his duobus nominibus duas in Christo personas intelligendas esse putavit. Eutyches vero Deum factum hominem confitens, in una persona manere duas naturas non credidit, id falso arbitratus, quod si in Christo essent duæ rationales naturæ, duæ necessario essent personæ; quorum miseram stultitiam, stultum et miserum est tot greges scholarium, his temporibus, in hac tanta luce et gloria Christianæ fidei, sive magistrorum amore, sive qualibet alia causa blandiente, pertinaciter imitari. Me vero non metuo vel ingratitudinis vel levitatis damnari, si quæ junior accepi vel tradidi, nunc tamen senior et sanior graviore et saniori judicio immutaverim. Non est hoc culpa levitatis, nisi leves judicandi sunt omnes peccatores qui vel sero pœnitent; non ingratitudinis, nisi hæc gratia debeatur magistris, ut eorum sequamur errores; cum unus sit magister noster qui in cœlis est, contra quem quidquam sentire vel cuiquam consentire non licet.

CAP. XX. Conclusio ex præmissis quæ in exordio proposita sunt.

Quoniam itaque quæ in exordio proposuimus, prout capiebant brevitatis operis et parvitas officii, auctoritatibus et rationibus roborata sunt, sanctos Patres et institutos fidei sequens audeo dicere, credere et confiteri quod Christus est aliquis homo et utique sanctissimus et beatissimus hominum; et quod Christus secundum humanitatem est aliquid, et utique verus homo, animalis verum corpus, natura, substantia, unum totum. Et quod ipse secundum alteram naturam increatus et creator; secundum alteram et creatus et creatura. Non tantum dico simpliciter Filius Dei est creatura, vel etiam Christus est creatura, sed hoc addito secundum humanitatem, sicut ait Apostolus: *Qui factus est ex semine David secundum carnem* (Rom. 1), unde Augustinus: « Hoc dicit Apostolus ne putetur homo tantum. Dicendo namque eum factum secundum carnem, innuit esse alteram naturam secundum quam est infactus, scilicet divinam. » Ubi occurritur impietati hæreticorum, qui obtuso corde hoc capitalum intelligentes, Christum tantum hominem esse accipiunt, divinitatem vero in eo non intelligunt. Addendo enim secundum carnem, servando divinitati suam dignitatem, qua Christus Verbum Dei Patris est, per quod facta sunt omnia;

non enim est factus secundum id quod Verbum Dei est. Ideoque Apostolus cum factum diceret Christum, addidit *secundum carnem*, ut secundum Verbum quod est Filius Dei non factum a Deo, sed natum esse monstraret.

Cum de Christo agitur, distinguendum est quid de eo et secundum quid dicatur.

Quoties autem verba sanctorum vel ipsius Domini hujusmodi determinationes non habent, ut est illud: *Pater major me est* (Joan. xiv). *Spiritus Domini super me* (Luc. iii). *Ab initio et ante secula creata sum* (Eccli. xxiv). *Ego Deus creavi eum* (Isa. xlv). *Minuisti eum paulo minus ab angelis* (Psal. viii), et similia; tunc recurrendum est ad præmissam Augustini auctoritatem, qua monemur distinguere cum de Christo agitur, quid de eo et secundum quid dicatur. Ut ego sicut a principio, ita et in fine hujus Eulogii quod de pauperie mea gratie vestræ destinavi, licet sim novissimus in Ecclesia, totius Ecclesiæ principem sed Patrem, judicem sed pastorem alloquor. Hoc est desiderium meum, hæc est petitio mea, ut, sicut Romani pontificatus apicem decet, generali decreto et in perpetuum valituro sublimitas vestra præcipiat omnes nos in unum de homine assumpto certa sapere. Et hoc amplius de assumptione hominis quam de assumptione vestis sentire: quod Deus qui assumpsit, est homo qui assumptus est, sicut Deus qui creavit est homo

A qui creatus est, Deus qui suscitavit est homo qui suscitatus est, et clarificavit et clarificatus est. Eadem etiam auctoritate vestra, quam nulli hominum contemnere licet omnes inviolabilis præcepti necessitatem sive spontanei, sive inviti suscipiamus, ut simul et similiter conflteamur et contra Eutychem unam personam Christi duas esse substantias, et contra Nestorium duas substantias unam personam, et contra Appellem et Manichæum Deum non in fantasia hominem apparuisse, sed vere et essentialiter hominem exstitisse, et contra Appollinarem non solum corpus, sed corpus et animam simul assumpsisse, in quibus et ex quibus perfectus homo dignoscitur, et contra Aligios Christum non modo hominem esse, sed hominem qui ex tempore B cœpit, et Verbum quod erat in principio, et contra Paulinos Christum Dei Filium semper fuisse, non a Maria sumpsisse initium, quia idem ipse et secundum divinitatem creator fuit ante creandam Virginem. Hæc et his consentanea quælibet catholica sunt; et risi credantur in Ecclesia, non moneri tantum, sed juberi etiam possunt. Credere namque necesse est quæ nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

*Hæc conclusio est inserta petitioni, ex qua scribentis intentio plenius quam proælio declaratur. Expli-
cit feliciter.*

JOANNIS CORNUBIENSIS

LIBELLUS

DE CANONE MYSTICI LIBAMINIS ET EJUS ORDINEBUS.

(Vide *Patrologiæ* tom. CLXXVII, col. 455, inter Append. ad Opera Hugonis Victorini.)

ANNO DOMINI MCLXXX

GUICHARDUS LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPUS

NOTITIA

(*Gallia Christiana*, nov. edit., tom. IV, col. 126)

Guichardus, qui et Wicardus et Vicardus nuncupatur, fuit primum ordinis Cisterciensis monachus, tum abbas Pontiniacensis, ubi S. Thomam Cantuariensem archiepiscopum suscepit, habitu induit monastico, et intima cum eo amicitia conjunctus est. Demum

C electus Lugdunensis archiepiscopus adversus Drogonem, et quidem jam anno 1164, si Drogonis ipsius, et canonicorum Lugdunensium epistolæ ad Ludovicum regem adhibenda fides. Imo in monumentis ad histor. Burgund. a Perardo collectis

(pag. 135) hæc charta refertur : « Anno ab Incarnat. Domini millesimo centesimo quinquagesimo nono... consecratum est altare in cryptis S. Stephani a domino Guichardo Lugdunensi archiepiscopo. Eodem die Idus Septembris consecratum est cœmeterium ab eodem archiepiscopo, » etc. Verum id stare nequit; nondum enim viam universæ carnis ingressus fuerat Heraclius; erravit ergo aut in nomine archiepiscopi, aut quod facilius est in temporis nota, et pro 1169 male legit 1159. Videtur aliquandiu cum Drogon colluctatus fuisse; uterque archiepiscopi nomen assumpsisse, et ut poterat munia obisse; ac demum vicisse Guichardus, irrita declarata Drogonis electione, et quidem non una vice. Nec sane mirum, cum tandem in Guichardum omnium vota conspirarint, teste S. Thoma Cantuariensi, qui asserit eum *communi assensu cleri et populi in archiepiscopum fuisse promotum*, quodque illi faverent, et, ut videtur, causæ æquitas, et magnatum favor; de causæ aequitate, ex papæ definitione, et ex eventu præsumendum: magnatum favorem demonstrant S. Thomæ, et abbatis Cluniacensis litteræ in ejus gratiam conscriptæ, imo et Ludovici regis, ut videre est in epistola Humberti Belli-jocensis (1), in qua sic regem alloquitur: « Præceptis vestris obedire volentes, petitionem vestram faciam de domino Lugdunensi archiepiscopo, ut debitam obedientiam ac reverentiam exhibeamus, ut decet, læti recipimus: nondum tamen eum vidimus, nondum terram nostram intravit; verum in brevi cum eo colloquia habituri, voluntati suæ satisfaciemus. » Denique ab ipso Romano pontifice inauguratus est, ut ex epistola S. Thomæ jam laudata discimus: « Fidelis vester abbas Pontiniacensis promotus est communi assensu cleri et populi in archiepiscopum Lugdunensis Ecclesiæ, consecratusque a domino papa die Dominica ante instans festum B. Laurentii apud Montempessulanum. De quo profecto confidimus... tanquam de carissimo amico nostro, quia ipse tum pro amore vestro, tum pro nostro semper quoad vixerit fidelis vobis erit, civitatemque suam et partes illas, sicut justum est, vobis et regno vestro pro viribus subiciet. » Quo vero anno sacra fuerit unctione delibutus, quovē ejus pontificatus initium sit illigandum, non ita facile est definire. Annum 1165 assignant Sever. et alii, tum quod hoc anno in eo urbe commoratus fuerit Alexander, tum quia in diplomate Constantiæ Carthusianæ a Severtio relato (cap. 85, § 4) hæc leguntur: « Regnante D. N. J. Christo, anno ab Incarnatione ejus millesimo centesimo septuagesimo primo, D. Alexandri PP. III episcopatus decimo tertio; D. Guichardi Lugdunensis archiepiscopi septimo, indict. v, sexto Idus Novembr. per mandatum ejusdem Romani pontificis ab ipso archiepiscopo S. R. E. legato, renovata est

A limitatio eremi Portarum. » Si annus 1171 est Guichardi septimus inquit an. 1165. Nec ab hoc calculo longe abest antiquus Sancti Mariani monachus, qui apud Nicolaum Camusæum, referente Severtio, asserit Guichardum anno 1166 in Lugdunensem archiepiscopum assumptum fuisse; uti nec Guichenon, qui eodem anno illud consignat, *hist. Bress.* iv part., licet secunda parte dicat circa annum 1165 eum præsentem fuisse donationi Stephani II de Villars factæ Utsfredo primo Cassaniæ abbati, quod tamen facile conciliari potest. Ita quoque Egidius, his verbis: « Anno 1165 Guichardus abbas Pontigniacensis fit archiepiscopus Lugdunensis. » Consentit Chronicon Antissiodorense, quod refert Miræus. Ejus tamen initium biennii serius assignat Pater Menestrier, anno scilicet 1167, quo nullus videtur fuisse Lugduni archiepiscopus, siquidem mense Octobri coram archiepiscopo Tarantasiensi de archiepiscopatus Lugdun. et comitum Forensium juribus transigitur, in eaque transactione nominantur Guigo comes, et plurimi e capitulo; altum vero ubique de antistite silentium, quod, nisi sede vacante, aut nondum admissio episcopo, fieri nequaquam potuit. Certe Joannes Sarriberiensis epistola 225, scripta an. 1167, scribit eum contradictionem passum et ab ingressu civitatis toto biennio exclusum fuisse; sed tandem hoc ipso anno « Ecclesiam et civitatem suam cum honore et lætitia omnium recepisse in festo B. Martini. »

C Memoratur anno 1168 in charta concordie de decimis ecclesiæ de Chalus inter Hugonem Insulæ Barbaræ abbatem, et cognominem Bonævallis archimandritam (2). « Hoc factum est, inquit, anno 1168... chartam istam dupliciter scriptam alphabeti per medium divisi certiorum reddit interpositio: simul venerabilis G. Lugdunensis archiepiscopi, ejusdem loci capituli... sigillis roboratam. » Conventionem quoque et concordiam inter abbatem Sancti Martini Eduensis et ecclesiam de Fontenets fecit cum Henrico Eduensi episcopo (3), et Hugone Burgundiæ duce, anno 1169. Nec quemquam moveat quod in hoc instrumento pro Guichardo legatur *Guillelmus*: error is est aut typographi, aut exscriptoris, ut palam est ex sequenti charta abbatis Fontenetensis, eandem concordiam referentis et confirmantis, in ea enim Guichardus nominatur. « Factum est in capitulo S. Martini per manum Guichardi archiepiscopi, apostolicæ sedis legati, » etc.

D Anno 1170, dato diplomate significat Stephanum de Villars plura donasse abbatiæ Cassaniæ. Eodem anno Burgundiæ ducem in capitulum generale Cisterciense introducit, in quo socius et precum particeps admittitur et privilegium illis ipse concedit. Pacem et concordiam procuravit eodem anno inter

(1) *Hist. Franc.*, t. IV, p. 666.

(2) *Rud. Insulæ Barbaræ*, pag. 111.

(3) *Perrard*, pag. 399.

Hugonem Burgundiæ ducem et canonicos Lingonenses. Anno sequenti, jussu Alexandri papæ, limitationem eremi Portarum renovavit: diploma refert Severt. cujus initium supra exscripsimus. Eodem anno data charta notum facit Philippum abbatem S. Begnini concessisse ecclesiæ Cisterciensium domum quæ dicitur *Ducissæ*, etc. Notat Johannes Dluglossus, lib. v *Histor. Polonica*, pag. 462, Walterum Wratislaudensem episcopum, qui anno 1171 e vivis excessit, Lugdun. primæ Galliarum Ecclesiæ cæremonias, ordinem, et cantum in Ecclesiam suam introduxisse.

Percelebris est annus 1173 concordia inita inter Guichardum ac Lugdunensem Ecclesiam, et Guidonem Foresii comitem. Vidimus hunc contendisse de comitatu Lugdunensi, nec donationibus factis aut confirmatis ab imperatoribus cessasse, jura de facto Lugduni habuisse et exercuisse; hincque ortas lites gravissimas, bello divexatam Ecclesiam, fugatos episcopum et canonicos, expulsum urbem. At tandem studio, pietate, ac munificentia Guichardi pax redintegrata est; comitis jura, quæcumque tandem illa fuissent, cum pluribus castris quæ in comitatu Forensi tenebat ecclesia, redempta fuere, additis insuper mille et centum marcis argenti. « Quam transactionem, inquit Alexander papa in diplomate, sicut de communi assensu partium factam, ratam habemus et firmam, eamque auctoritate apostolica confirmantes, præsentis scripti patrocinio communimus. » Transactionem et bullam refert Paradin. et post eum P. Menestrier, qui contendit hac concordia Lugdunensis Ecclesiæ canonicos, Lugduni comites evasisse, iisdem juri- bus, titulis, et prærogativis quibus hanc dignitatem habuerant Foresii comites; « eam quippe, inquit, acquirunt datis in compensationem pluribus prædiis et non modica argenti summa. » Bernardus Saviniacensis abbas nonnulla adquisivit apud Arbravillam a Petro des Estolz, uti narrant ipsius acquisitionis litteræ scriptæ: « apud S. Leodegariam, regnante Ludovico rege Francorum. Anno ab Incarnat. Dom. millesimo centesimo septuagesimo tertio, residente Lugduni Guichardo archiepiscopo, apostolicæ sedis legato. »

Præsens fuit ecclesiæ Clarævallensis dedicationi anno 1174. Interfuit Albigensi synodo adversus hæreticos ab ea urbe nuncupatos, Oliverium errantium caput confutavit, eamque contra illos an. 1176 pronuntiavit sententiam, quam refert Baronius, qui in hoc erravit, quod Gillebertum eum vocaverit, non Guichardum. Errasse porro constat, tum ex eo quod nullum hujus nominis exhibeat præsulum catalogi, aliæ antiqua monumenta; tum etiam quia ante et post hunc annum pedum tenuit Guichardus, qui an. 1178 sancti Bernardi corpus e terra levavit, ac populi venerationi exposuit, et abbatialem Bellæ-villæ basilicam consecravit anno

A 1179. Idem « Guichardus Dei gratia Lugdun. archiepiscopus, apostolicæ sedis legatus notum fieri vult, quod Uldricus de Villariis Lugdunensis decanus dedit per manum suam... fratribus de Chassania usum pascuorum per totam terram suam Meria, et per terram quæ appellatur Bressia.. Factum in camera Cistercii. » Hæc quidem concessio est sine die et consule (4); collatis tamen temporibus quibus Guichardus sedere cepit, ut et Petrus Tarentas. « ad cujus preces hæc donatio facta est, » et Ulfredus cui facta est, illam scriptam fuisse an. 1174, 1175, aut sequenti asserit D. Guichenon. Exstat aliud instrumentum in *Historia abbatie Trenorciensis* (5), qua Guichardus Lebaldo abbati iterum concedit ecclesiam de Moncellis novo censu B retento, sed sine ulla temporis nota. Plurima bona moventia et non moventia suæ Ecclesiæ concessit quæ Severtius enumerat. Obiit anno circiter 1180, 28 Julii, quo die celebratur ejus memoria in Cisterciensi Menologio. Aliis constat obiisse 14 Junii ut fert Martyrologium Pontiniacense. Jussit corpus suum sepeliri ante majus altare castri Retortorii (Riotier) ad Ararim fluvium siti, quod Ecclesiæ suæ adquisierat a Johanne Brennensi Matisconis comite, pretio sexdecim millium librarum argenti: at tanto ardore illud ut suum reclamarunt Pontiniacenses, ut tandem obtinuerint, et ante præcipuum cœnobii aram terræ mandaverint a latere epistolæ, cum brevi hoc epitaphio: *Hic jacet dominus Guichardus, archiepiscopus Lugdunensis, secundus abbas hujus monasterii.* C

Chrysostomus Henriquez in *Fasciculo sanctorum ordinis Cisterciensis* refert Henricum Albanensem sedis apostolicæ legatum « duos archiepiscopos, Lugdunensem scilicet et Narbonensem, quia inutiles et reprehensibiles esse videbantur in spiritu vehementi velociter deposuisse anno 1181. » Quod difficillimum est cum earundem Ecclesiarum historiis conciliare; siquidem nec Guichardo, nec Joanni a Bellis-manibus convenire potest, qui soli tamen pedum illis temporibus tenuisse memorantur. Conjicit Henriquez in *Annal. Cisterci.*, ad an. 1182, cap. 2, n. 5, Guichardum inter et Joannem mediâsse alium in sede Lugd. qui ab Henrico legato depositus fuerit, quique et quod indignus, et quod brevis temporis pontifex, nequaquam inter alios memoretur, et in depositi locum subrogatum fuisse Joannem. Baluzius vero in schedis quæ Lugdun. præsules spectant, putat eum qui primus id asseruit, ad Henrici legati tempora transtulisse historiam superioris sæculi, et quæ per errorem de Lugdunensi archiepiscopo dixit, referenda esse ad Arelatensem; porro constare Arelatensem et Narbonensem archiepiscopos excommunicatos et depositos fuisse an. 1080, in synodo quam Avenione celebrarunt Hugo Diensis et Amatus Oleronensis, sedis apostolicæ legati. Erant porro illi præsules

(4) *Bibl. Sebus.* pag. 350.

PATROL. CXCIX.

(5) *Instrum.* pag. 451.

Petrus Narbonensis et Achardus Arelatensis. Fite-
riensis in suis ad *Exordium magnum* notis, lib. II,
cap. 34, hoc Henrici factum refert ad annum 1188,
quo a Clemente papa III missus est in Gallias. Quod
si verum est, non de alio quam de Joanne qui se-
quitur intelligi potest, qui cum eodem anno et
Narbonensis et Lugdunensis antistes fuerit electus,

A conjectari posset non duos ab Henrico, sed unum
tantum de sede dejectum, qui quod utrique Ecclesie
præfuisset, ex utraque etiam cognominatus fuerit.
Verum hæc ad libitum efficta nullo fundamento
nituntur, et variis argumentis iisque invictis con-
futantur.

ANTIQUA STATUTA ECCLESIE LUGDUNENSIS A GUICHARDO ARCHIEPISCOPO RENOVATA.

(D. Edm. MARTEN., *De antiquis Ecclesie ritibus*, III, 223, ex ms. domini de Monteverd dapiferi Ecclesie
Lugdunensis.)

Incipiunt Statuta Ecclesie Lugdunensis et ordinatio Officii ejusdem.

Nos G. primæ Lugdunensis minister humilis to-
tiusque ejusdem Ecclesie capitulum omnibus in
perpetuum.

Prolixitate fit temporis, ut rerum gestarum noti-
tia ab hominum memoria facile dilabatur, nisi
apicibus litterarum commendetur; quoniam mul-
torum stultitia vel negligentia omnium sive plurium
calumniando, et contemnendo, et deridendo, de
perversis cordibus et pessimis voluntatibus nequiter
crumpere et in actus pessimos suam malorum mo-
rum, ut ita dicam, fatuitatem sive perniciem non
cessant, pravissimum virus suæ vanicie in remissis
cordibus stultorum impudentes indesinenter disse-
minare, et paternum morem antiquorum in Eccle-
sia Lugdunensi institutum, approbatum ordinem
SS. PP. omnino student et intendunt malitiose
spernere ac relinquere, et etiam relinquunt sanc-
tissimum ordinem Lugdunensis Ecclesie, et regu-
lam a SS. PP. editam et in S. Lugdunensi Ecclesia
statutam, sacramento firmatam, sicut invenimus in
libro canonum scriptum, qui usitato vocabulo ita
vocatur, quod vocabulum a SS. ejusdem Ecclesie
doctoribus exordium sumpsit; qui liber in cunctis
ecclesiasticis et conventibus habetur custoditus et
exhibetur et legitur, et etiam in nostra Lugdunensi
Ecclesia, Dei favente gratia, honorifice conservatur,
et in Quadragesima singulis annis legitur post lec-
tionem horæ primæ, in capitulo Lugdunensi. Quem
librum prædecessores nostri diligenter et plene
inspicientes curaverunt, consilio unanimiter accepto,
colligere ac primo invocato Spiritu sancto dirigere,
ut omnes pacifici et prudentes et sapientissimi et
bonæ indolis Ecclesie Lugdunensis filii, in quorum
manus forma, ordinatio et textus ex eodem libro
extentus venerit, verissime agnoscant, et evidenter
sciant præfatam Lugdunensem Ecclesiam semper
a Domino Jesu Christo esse gubernatam ac protec-

B tam, nec unquam a recto fidei tramite deviasse,
et paternum morem, quem statuta ecclesiastica
declarant, fideliter custodisse, nec per hoc ab anti-
quo Ecclesie ordine discrepare nec contemnere
diversum morem ordinis, si constat esse probabi-
lem, sed, juxta Apostolum, ea quæ utiliora et
potiora sunt sequi (Rom. 11).

De observatione ordinis.

Unde ipse ait: *Hoc oro ut charitas vestra magis
ac magis abundet in scientia ordinis, et regulæ Ec-
clesie servandæ et omni sensu* (Philipp. 1) memoriter
retinendi, ut probetis statuta ordinis Ecclesie
Lugdunensis potiora, et sitis sinceri, et firmam
spem, et sanam conscientiam habentes in statutis
ordinis Ecclesie Lugdunensis et regulis conser-
vandis, et sine offensa maneatis in ordine custo-
diendo viriliter, ut inveniri possitis in die Christi,
cum gratiarum ab ipso recepturi remunerationem
bonæ voluntatis, quam habuistis in ordine Ecclesie
Lugdunensis perfecte et integre usque ad finem
conservando per Christum Dominum nostrum.
Amen.

De constitutione ordinis.

Eapropter tam præsentibus quam futuris volu-
mus quod innotescat, quod in capitulo Lugdunensi
dictum et statutum fuit, et juramento firmatum,
quod ista quæ sequuntur a SS. PP. antiquitus in
Ecclesia Lugdunensi instituta et observata, volumus
innovari, non mutari. Et ut servantur, sicut usque
nunc observata sunt, in nostra S. Lugdunensi Ec-
clesia, quæ sicut hæcenus inter Gallicanas Ecclesias
D dignitate, ita fuit in honestate conspicua, quia
semper auctore Deo, levitatis et constantiæ in
opere et actu notam alicujus honestatis vitavit et
vigorem sui ordinis, et regulæ cantandi, respon-
soriorum formam duplicandi uniuscujusque cantus
tam ad matutinam, quam ad missam, et ad vesper-

ras normamque psallendi observavit et tenuit. Et A In Natali Domini omnes tres missæ archiepiscopi etiam tam in spiritualibus, quam in temporalibus multiplex incrementum accipiens, ob reverentiam conservandi ordinem et regulam Ecclesiæ; bonos semper et amplioribus extulit beneficiis firmiter, et sine offensa ordinem et regulam, et omnes alias observationes, et statuta SS. PP., sicut statuuntur in eadem Ecclesia, usque nunc tenuerunt et observaverunt.

De coercitione vilipendentium ordinem Ecclesiæ.

Malos autem et rebelles, negligentes et vilipendentes ordinem et regulam Ecclesiæ servare, anterioribus coercuit disciplinis. Verum quia diebus istis, frigescente charitate, crescit malitia peccandi, et prævaricandi ordinem, et Ecclesiam nefarie vilipendendi, statuta Ecclesiarum et nequiter repugnantes (sic) juxta morem ariolorum, nolentes Deo esse obedi-
B entes, et eidem servire vilipendentes, crevit licentia malignantium, et pene cunctorum corda inique agere cupientium et malignantium contra benignitatem pie viventium privatus possidet amor impietatis, et nequissimæ infelicitatis et perversæ malitiæ et occultæ detractationis et invidiæ et irreverentiæ, dignum duximus tot et tantis malis emergentibus providere, et caute medicinam apponere, ut ii, qui divinis semper astant officiis Ecclesiæ incessanter et sine interpositione et ordinem et statuta antiqua custodiant, instantia quotidiana videantur adjuvari.

De negligentia ordinem Ecclesiæ observandi.

Quia sunt quidam ex nostris qui nobilitatem suam attendentes, imo ignobilitatem et vilitatem, vilipendunt et dedignantur ordinem discrete Ecclesiæ custodire, et quando docentur vel reprehenduntur quod male agunt, subsannant, et derident,

De renovatione ordinis.

Nos vero istorum superbiam, imo insipientiam insipientes, volumus non novas inventiones apponere, sed antiquorum Patrum instituta volumus innovare, ne tracta temporis oblivione, seu perversorum negligentia, ordinis statuta relinquendi occasio ministretur; primo incipimus a majoribus.

Primum statutum.

Omnes canonici jurant servare ordinem et instituta Ecclesiæ, sicut scriptum est in charta quam ipsi legunt in capitulo, et promittunt canones SS. PP. firmiter observare, et faciunt et jurant fidelitatem Ecclesiæ, et cætera quæ statuuntur in Ecclesia Lugdunensi custodire.

De obedientia.

Omnes tam majores quam minores debent esse obedientes decano, et aliis personis Ecclesiæ secundum ordinis formam et instituta Ecclesiæ.

De ordinatione servitii ecclesiæ.

Antiqui Patres nostri statuerunt et ordinarunt, et communiter sacramento firmaverunt, quod canonici per totum annum deservirent majus altare S. Joannis, et altare S. Stephani tam in missis, quam in aliis horis sicut inferius notatis notabitur.

sunt. Prima missa ad majus altare cum duobus revestitis presbyteris; Evangelium diaconus canonicus cum aliis duobus diaconibus; Epistolam canonicus subdiaconus cum duobus subdiaconibus.

Secunda missa ad S. Stephanum archiepiscopus cum duobus presbyteris revestitis; Evangelium canonicus diaconus cum aliis duobus diaconibus; Epistolam canonicus subdiaconus cum aliis duobus subdiaconibus. Missam Dominicam ad majus altare archiepiscopus cum sex presbyteris revestitis, quorum duo sunt de nostra Ecclesia, quatuor sunt de abbatibus, scilicet de S. Justo et de S. Paulo, de S. Nicetio, de Plateriis; Evangelium archidiaconus cum aliis sex diaconibus; Epistolam abbas S. Justus cum aliis sex subdiaconibus. Omnes in cappis.

Secunda die archiepiscopus missam Dominicam ad S. Stephanum cum duobus capellanis revestitis; Evangelium diaconus canonicus cum duobus aliis revestitis; Epistolam canonicus cum duobus revestitis.

Tertia die archiepiscopus missam Dominicam ad majus altare cum quinque revestitis, sicut scriptum est in tabula; similiter Evangelium cum quatuor revestitis; similiter Epistolam cum quatuor revestitis, cum septem ceroferaariis, sicut scriptum est in tabula, et sic servatur in Pascha et Pentecostes.

In omnibus festivis diebus, quando pulsantur magna campanæ, cantant canonici vespere, matutinum et missam Dominicam per totum annum. Evangelium et Epistolæ missarum Dominicarum sunt per totum annum canonicorum; sed vicarii eorum faciunt revestitos. Missas matutinales quæ eveniunt super totum annum ad majus altare debet cantare sacrista, vel alius pro eo. Missas matutinales ad S. Stephanum debet cantare custos S. Stephani, et si plures ibidem eveniunt, vel ad majus altare ordinatum est de illis superfluis, sicut ordinatum fuit de revestitis in festis.

Statutum Ecclesiæ Lugdunensis juramento vallatum, de missis majoris altaris celebrandis, in quibus archiepiscopus tenetur et alii.

Canonici sacerdotes et duo custodes Sanctæ Crucis debent missas Dominicas et matutinales ad altaria S. Stephani et S. Joannis.

Prædictum autem statutum declaratum fuit hoc modo.

A Dominica ante Natale Domini usque ad Dominicam ante Natale S. Joannis Baptistæ, decanus, sacrista, custos, magister et alii canonici sacerdotes et duo custodes sanctæ crucis, exceptis quatuor canonicis sacerdotibus deputatis ad S. Stephanum, tenentur missas Dominicas sive majores ad majus altare, et aquam benedictam facere, prout ordo Ecclesiæ exigit, exceptis diebus infra scriptis, in quibus archiepiscopus tenetur celebrare missas et horas cantare, prout ordo Ecclesiæ ordinavit. Dies autem in quibus archiepiscopus tenetur cele-

brare et horas cantare sunt hi : In Vigilia Natalis Domini debet vespervas et antiphonam ad *Magnificat* celebrare. Item in die matutinas et septimum responsum cantare, et ultimam lectionem legere; missam de nocte ad majus altare celebrare, matutinas laudes cantare, antiphonam ad *Benedictus* pronuntiare. Item missam summo mane ad altare S. Stephani celebrare. Item missam Dominicam ad majus altare celebrare. Item vespervas in die cantare et antiphonam ad *Magnificat*. Item in festo B. Stephani martyris missam Dominicam celebrare, et vespervas cantare. Item in festo B. Joannis evangelistæ in majori ecclesia matutinum et primum responsum cantare, aquam benedictam, si in Dominica evenierit, facere, et missam Dominicam ad majus altare celebrare. Item vespervas et completorium in festo Omnium sanctorum Innocentium, matutinas et primam cantare. Item in capite jejunii sermonem facere et pœnitentes de Ecclesia ejicere. Item in ramis Palmarum ad matutinas passionem legere, ad processionem in cœmeterio S. Irenæ orationem pro defunctis dicere, ramos ad S. Justum benedicere, sermonem apud Forvenum facere, missam Dominicam ad majus altare celebrare, vespervas et completorium cantare. Item in feria II sequenti matutinas et primam cantare. Item in Cœna Domini sermonem facere et pœnitentes reconciliare, missam Dominicam ad majus altare celebrare, chrisma, oleum catechumenorum et infirmorum benedicere. Item post prandium in capitulo ad mandatum duodecim capellanis in Ecclesia titularis pedes lavare, et in refectorio panem cœnæ benedicere, et culibet de dictis duodecim capellanis portionem panis osculando manum tradere. Item in die sancto Parasceve officium ad S. Crucem facere. Item Sabbato Sancto in vigilia Paschæ ibidem ad S. Crucem officium facere, item ad S. Stephanum fontes benedicere et missam ad majus altare celebrare. Item vespervas cantare, antiphonam ad *Magnificat* celebrare. Item in die Paschæ matutinas cantare, ultimam lectionem legere et antiphonam ad *Benedictus* pronuntiare, missam Dominicam ad majus altare celebrare, vespervas cantare, et primam antiphonam ad *Magnificat* pronuntiare. Item feria II Paschæ matutinas cantare, missam Dominicam ad altare S. Stephani celebrare, vespervas cantare. Item feria III sequenti, matutinas cantare, missam Dominicam ad S. Crucem celebrare, vespervas et completorium cantare. Item feria IV sequenti, matutinas et primam cantare. Item in vigilia Pentecostes et feria II et III et IV sicut in die sancto Paschæ et diebus sequentibus prout superius est expressum.

Item quatuor canonici sacerdotes deputati ad S. Stephanum et thesaurarius et sacrista S. Stephani tenentur celebrare missas matutinales ad altare S. Stephani a supradicta Dominica ante Natalem Domini usque ad supradictam Dominicam

A ante Nativitatem B. Joannis Baptistæ. Item versa vice decanus et alii canonici prædicti tenentur celebrare missas matutinales ad altare S. Stephani, a Dominica ante Nativitatem B. Joannis Baptistæ, usque ad Dominicam ante Nativitatem Domini. Hoc excepto, quod in illis septimanis quando ordo deficit, duo custodes Sanctæ Crucis debent ad prædictum altare S. Stephani celebrare missas matutinales.

Et est notandum, quod infra dictas sex septimanas diebus ferialibus post collectam seu post collectas de die debet dici oratio de B. Stephano videlicet, *Omnipotens Deus qui primitias*.

Item versa vice, a Dominica ante Natale B. Joannis Baptistæ usque ad Dominicam ante Natalem Domini prædicti quatuor canonici sacerdotes deputati ad S. Stephanum, et thesaurarius et sacrista S. Stephani tenentur celebrare missas Dominicas ad majus altare, vel alibi, ubicunque conventus debet missam majorem, et facere septimanas horarum et aquam benedictam, prout ordo Ecclesiæ exigit et requirit. Infra vero sex hebdomadas in quibus ordo Ecclesiæ deficit, aut præcedunt Dominicam ante festum Omnium Sanctorum, in qua Dominica ordo Ecclesiæ semper reincipit, non tenetur horas in choro cantare, nec aquam benedictam facere per se, vel per alium, sed sacrista. Missam tamen matutinalem tenetur celebrare ad majus altare qualibet die. Sed quia in festis in quibus majora signa pulsantur, missa matutinalis celebratur ad S. Speratum, in illo casu loco missæ matutinalis tenentur ad majus altare missam Dominicam celebrare. Sciendum vero, quod si festum SS. Cornelii et Cypriani in Dominica evenierit, infra dictas sex hebdomadas, missa major dabitur ex prece, prout ordinabitur a magistro. Idem fit in festo dedicationis ecclesiæ S. Stephani, quacunque die infra dictas sex hebdomadas evenierit. Idem etiam in festo B. Matthæi apostoli, si in jejuniis Septembris evenierit, vel in die Dominica. Item, idem fit in festo S. Michaelis quacunque die evenierit. Et idem fit in festo B. Lucæ evangelistæ, si in Dominica evenierit, videlicet quod omnes istæ missæ majores prædictorum festorum dantur ex prece, si prædictis diebus evenierit, prout superius est expressum.

D Item de missis matutinalibus quæ propter duplex vel triplex officium incumbunt vel superveniunt infra annum ad altare B. Joannis et B. Stephani facta fuit declaratio in hunc modum. Per totum annum, exceptis sex septimanis in quibus ordo deficit, quacunque die ad majus altare una missa, vel duæ, vel tres matutinales evenierint, primam missam debet celebrare sacrista, secundam septimanarius hebdomadæ præcedentis, tertiam vero hebdomadarius septimane subsequentis, prout fit de revestitis. Si vero dictus sacrista sit septimanarius missæ majoris ad altare S. Joannis, vel missæ matutinalis ad altare S. Stephani, in illo casu debet celebrare primam missam septimanarius

hebdomadæ præcedentis, secundam vero missam matutinalem septimanarius hebdomadæ subsequens, tertiam vero septimanarius secundæ hebdomadæ præcedentis. Item per totum annum quacunque die una, vel duæ, vel tres missæ ad altare B. Stephani venerint, primam missam debet septimanarius, secundam vero custos, tertiam vero septimanarius hebdomadæ præcedentis. Si vero dictus custos septimanarius majoris missæ ad majus altare, vel missa matutinalis ad S. Stephanum fuerit, in illo casu debet celebrare secundam missam matutinalem septimanarius hebdomadæ præcedentis, tertiam vero septimanarius hebdomadæ subsequens. De hac autem ordinatione et statuto excipiuntur dies Natalis Domini et octavæ Nativitatis B. Mariæ, si in Dominica vel jejuniis Septembris evenerint, et festum B. Michaelis, si in Dominica evenerit, quia in die Natalis Domini, secundam missam debet sacrista ad majus altare, custos vero tertiam missam matutinalem ad S. Stephanum. In die autem octavæ B. Mariæ et festi B. Michaelis, si supradictis diebus evenerint, secundam missam matutinalem ad altare B. Stephani debet per totum annum, prout superius est expressum.

De pœnis et sofrastiis canonicorum, qui non faciunt officia sua.

Item, statutum fuit, quod unusquisque canonicorum, tam sacerdotes, quam etiam levitæ et subdiaconi solverent pro pœna officiorum suorum quorumcunque tres solidos fortium, et quod amitterent cibaria refectorii donec solverent pœnam positam pro defectu, et omnes subjacerent communiter omni pœnæ. Et ista pœna congregata refunderetur in necessariis Ecclesiæ et non in aliis.

Qualiter deserviat. . . . ecclesia.

Quando canonici faciunt officium in ecclesia ad missam, vel ad matutinas, vel ad vesperas, ab antiquis ordinatum fuit et præceptum, quod servitium suum ordinate faciant cum maxima reverentia, et tremore, et honestate, et sine offensa et scrupulo, ut sint in exemplum et formam et speculum aliis clericis sibi subjectis, et etiam laicis.

De custodibus Sanctæ Crucis in quibus tenentur.

Statuerunt etiam sanctissimi Patres duos custodes in Ecclesia S. Crucis, et ut acciperent eos de intulatis in ecclesia, sive de septem, sive de duodecim, et ut faciant septimanas ad majus altare, et ad altare Sancti Stephani, ut et canonici, et ut deserviant majus altare et altare Sancti Stephani in sex septimanis, ut superius est expressum. Et hoc ordinauerunt sanctissimi Patres, sacramento firmantes, ut nunquam ab aliquo mortali possit vel liceret mutari, vel aliter fieri. Nam in hac ordinatione maximam considerationem et reverentiæ circumspectionem sanctissimi Patres habuerunt, quia custodes sanctæ Crucis quos domini nostri ad tantam excellentiam, gloriam et honorem voca-

verunt, et pares sibi fecerunt in servitio ecclesiæ Lugdunensis, sederent et cognoscerent esse minores terminos, et sibi subjectos, et in omnibus obedire paratos.

In servitio tantummodo sex septimanarum, in quibus ordo deficit, et hoc est et fuit causa quare custodes Sanctæ Crucis cantant omnes missas matutinales in illis sex septimanis ad majus altare Sancti Stephani.

De successione canonicorum.

Statutum etiam fuit, quod si aliquis canonicus decedit, cujuscunque ordinis sit, alii superstites succedunt in officium suum, et tenentur facere septimanam illius defuncti sine interpellatione. Similiter et canonici, qui deserviunt altari Beati Stephani, si aliquis ipsorum de medio tollitur, superstites continuant septimanam illius defuncti sine interpellatione.

De successione capellanorum Sancti Sperati.

Statuerunt enim antiqui duodecim capellanos, qui deserviunt altari Beati Sperati et sociorum ejus, ut si aliquis ipsorum de duodecim decesserit, primus faciat septimanam defuncti.

De mutatione ordinis.

Statutum fuit etiam, quod aliquis canonicus vel aliqua persona ecclesiæ, vel etiam aliqua pars canonicorum non possit addere, minuire sine assensu et voluntate totius capituli aliquid in officio missarum, vel in alio aliquo officio ecclesiæ Lugdunensis in ordine, vel in regula ejusdem Ecclesiæ. Et si mutare voluerint, anathematis gladio feriuntur.

De vitatoriis (6).

Statutum etiam fuit, quod canonici omnes vitatoria dicerent in magnis solemnitatibus, diebus festis, et etiam super septimanam, cum vitatorum dabitur die Sabbati in Quadragesima, cum mittuntur a præcentore a sua parte chori, vel a cantore a sinistra parte chori. In Nativitate vero Domini et in Pentecoste, præcentor, cantor cum aliis duobus canonicis debent dicere vitatorium; antiphonæ vero dicuntur a canonicis, ad matutinum et ad vesperas. In illis festivitibus, per pueros a præcentore, et cantore, ad canonicos mittuntur, unusquisque a parte sua: præcentor vero defert antiphonam ad Benedictus ad archiepiscopum, quando præsens est.

Ne altaria amittant missas suas.

Statutum etiam fuit, et sacramento firmatum, quod majus altare Sancti Stephani nunquam amittat missas statutas, sive matutinales, sive Dominicales. Et si amittat aliqua causa interveniente, aliquam missam matutinalem, missa Dominica nunquam cantaretur, donec illa missa restituatur, et hoc cogitarent domini et præviderent, antequam tantus defectus missarum eveniret in Ecclesia Lugdunensi, ut mitterent pro abbatibus suis propinquioribus ut venirent, et missarum defectus implerent, antequam tanta negligentia vel defectus

(6) Id est invitatoriis.

missarum eveniat in Ecclesia Lugdunensi, ne propter hoc aliquod impedimentum, vel perturbatio, vel dissensio in capitulo oriri possit. Et est sciendum, quod aliquis non debet celebrare in majori altari, nisi fuerit canonicus sacerdos Lugdunensis, vel episcopus, vel legatus, vel abbas istius diocesis, vel custos Sanctæ Crucis, thesaurarius et sacrista Sancti Stephani.

De forma supplicandi in choro.

Item, ita statutum fuit in Ecclesia Lugdunensi, cum aliquis intrat chorum, qualiscunque conditionis sit, in medio chori debet toto corde et corpore supplicare, et devote contra locum suum, et ibi silentium tenere donec incipiantur horæ.

De silentio in choro faciendo.

Nullus debet loqui in choro, nisi corrigendo vel reprehendendo. Unde Ambrosius: « Ex verbis tuis condemnaberis, si in ecclesia locutus fueris sine causa. » Super hoc idem Ambrosius: « Quid opus est igitur, ut procures iudicium et periculum condemnationis loquendo, cum tacendo possis esse tutior? » Item: « Quam plures vidi loquendo in peccatum incidisse, vix quemquam tacendo; ideoque tacere nosse quam loqui difficilior est. Scio loqui plerosque, cum tacere nequeant vel nesciant. » Item idem: « Rarum est tacere, quamvis sibi loqui nihil prosit; ergo sapiens reputatur qui novit tacere ad minus in choro. »

Item, de silentio in choro et in processionibus.

Inhibitum fuit et statutum, quod aliqui in processione in ecclesia, vel extra ecclesiam non loquerentur, nec inter se confabularentur, sed humiliter incederent in processione, et capite submisso, nec aspicerent huc et illuc, ne pravum exemplum laicis præstarent, ne clerici suo pravo exemplo a laicis quasi a porcis corrumperentur suis iniquis detractionibus. Unde sapientia Dei dixit: *Dominus dedit mihi linguam, eruditionis quando oportebat sermonem dicere* (Eccli. 1). Merito ergo sapiens est, qui a Domino accipit quo tempore sibi loquendum sit. Unde eadem sententia: *Homo sapiens tacebit usque ad tempus* (Eccli., xx): ideo sancti domini amabant tacere cum scirent quod vox hominis est initium erroris humani.

Qui ponuntur supra chorum seu levantur et de subformariis.

Statutum in libris annualibus, et scriptum invenimus esse in Ecclesia Lugdunensi et juramento firmatum, quod nemo tam nobilis sit, qui sub forma poneretur in Ecclesia Lugdunensi nisi prius subdiaconus sit. Et hæc fuit causa, et est, quia nullus potest nec debet facere revestitum ad matutinas et vespas in magnis festivitibus, nec etiam in aliis, nisi subdiaconus sit. Et quod statutum fuit in minimis, statutum etiam fuit in maioribus. Et ita de jure peccant et Deum offendunt, qui aliquem sub forma ponunt, secundum ordinem et secundum statuta Patrum. Peccant etiam in Deum, quia Deus Hebræorum præcepit Moysi, ut

ordinaret Aaron et filios ejus qui ministrarent ei in tabernaculo foederis, et sic videtur quod peccant in Deum et in legem qui mutant ordinem Ecclesiæ Lugdunensis, et statutum antiquorum: videntur peccare et peccant in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: unde illud: *Qui in uno ex præceptis Domini offenderit, factus est omnium reus* (Jac. 1): quia nobiles magis et firmiter tenentur servare statuta Ecclesiæ Lugdunensis quam alii, quia habent et debent merito habere ex quo subformarii sunt, quod citius ad canonicum vocentur; et ideo ad ordinem subdiaconatus libenter et voluntarie deberent anhelare, quia nullus canonicus supra chorum debet levare, nisi subdiaconus sit.

Item ad officium subformariorum pertinet facere B revestitos thuribuli ad vespas et ad matutinas in festis grossarum campanarum. Item, deferre crucem ad processionem aquæ benedictæ in festis supradictis a Natali Domini ad diem Dominicam post octavas Epiphaniæ, et in omnibus diebus Dominicis Quadragesimæ. Item, ad octavam Paschæ usque ad octavam Pentecostes. Item, in festis dicere quintam lectionem, et sextum responsorium cantare. Item, dicere prologos. Item, quartam lectionem in jejunii Quatuor temporum et sabbato Paschæ et tractum *Laudate* cantare. Item, facere septimanas ad missam Dominicam, a Dominica Septuagesimæ usque ad Dominicam Quadragesimæ. Item dicere lectionem horæ primæ per totam C Quadragesimam. Item, ire ad candelam in festis supradictis et festis duplis. Item, deferre magnas cruces in Rogationibus. Item, capsam brunam in die Ascensionis Domini. Item, facere septimum candelabrum in die Natali Domini, in Pascha, Pentecoste et in festo Sancti Joannis evangelistæ. Item, deferre baculos cantoribus, quando processio fit ad crucem. Et sunt per cantores ad Psal. *Benedictus* in matutinis in festis duplicibus dicti subformarii.

De ordine diaconatus.

Ordo diaconatus levat canonicos, et quatuor de præbendariis ecclesiæ videlicet dapiferum, panetarium, pincerna refectorii et magistrum scholarum sine licentia capituli. Ordo sacerdotalis levat omnes

D similiter tam canonicos quam alios sine licentia.

Quando licitum sit exire a choro, et quando non.

In matutinis nullus potest vel debet exire secundum ordinem sine necessitate, nisi in ultimis tribus lectionibus. Si vero aliquis exierit in primis vel secundis lectionibus, et post chorum intraverit, in ultimis lectionibus non potest nec debet per ordinem exire interim. Nullus etiam et insuper septimanam ex quo ad matutinas intraverit debet exire, si sit de supra chorum sive de terra, sine justa causa, nisi in tertia lectione. Si vero in prima exierit et postea redierit in choro, in tertia lectione interim non poterit exire secundum ordinem.

De amissione matutinarum laudum.

Nullus de terra debet vel potest matutinas laudes

perdere, nisi ex necessitate. Si quis perdiderit, a magistro debet puniri, si subdiaconus vel inferioris ordinis fuerit. Si subformarius vel diaconus, a præcentore vel cantore graviter puniatur.

De amissione matutinarum duobus diebus.

Nullus debet amittere matutinas duobus diebus continuis. Si amiserit secunda die, chorum non debet intrare. Si de terra fuerit, debet puniri, nisi justam causam prætenderit.

De amissione matutinarum in diebus festis.

Si aliquis in festis diebus matutinas amiserit, sive sit de supra chorum, sive de terra, per negligentiam, non debet exire tota die extra domum suam nec propter comestionem, nec propter aliam aliquam causam vel necessitatem; nec etiam debet apparere altari extra hospitium suum, nec etiam scire debet facere vicinis suis, ut credatur quod non sit in villa. Die altera poterit intrare ad matutinum.

De minutione in vigiliis.

Nullus de supra chorum debet se minuire in vigilia alicujus festi, nec etiam aliquis clericus de terra, nisi necessitate; sed tantummodo personæ.

Quomodo et quando debent intrare chorum.

Omnes personæ et septimanarius debent ad matutinas et ad vespas primi intrare chorum, et ibidem tenere silentium debent, usquequo vesperi vel matutinæ incipiantur. Unde sanctus David ait: *Dixi, custodiam vias meas, etc. (Psal. xxxviii)*. Sciebat enim et legerat divinæ esse protectionis, ut homo a flagello linguæ suæ absconderetur, et a conscientia suæ testimonio; verberamur enim tacito cogitationis nostræ opprobrio, ex iudicio conscientia; verberamur etiam vocis nostræ verberare cum loquimur ea quorum sono cæditur animus noster et mens consueciatur; et ideo neminem videbat sanctum os servare posse in ecclesia ab immunditia sermonis; ipse sibi legem imposuit silentio innocentia, ut tacendo in ecclesia poenam declinaret, quam vix effugere posset extra, loquendo. Unde Ambrosius: *Quis est autem qui mundum cor habeat a peccatore colluvione, aut non delinquat in lingua sua?* Item, nullus canonicus vel clericus debet intrare chorum ad matutinas, vel ad alias horas diei, ultra quartum versum, nisi in Epiphania Domini et octavis ejusdem, et in Cœna Domini tribus diebus. Et istis diebus potest intrare per totum primum psalmum et usque ad quartum versum secundi psalmi, ad matutinas, non aliis horis.

De mora in presbyterio vel ante chorum.

Cum enim duo sunt vel tres in choro, nullus debet manere vel intrare in presbyterio, dum ultima horarum campana pulsatur; nec etiam ante chorum stare, vel manere, nec moram facere. Si vero ante chorum transire cogerit, cito debet transire et cavere, ne videatur ab aliis qui in choro sunt. Similiter omnes qui in choro sunt, si exeunt, debent cavere ne maneant ante chorum,

nec moram faciant, nec ibi inter se aliquid fabulentur. Si vero inter se aliquid loqui voluerint, mittant se in tali loco, ne videantur ab illis qui in choro sunt. Et omnia ista debent custodire tam majores, quam minores, quia ipsi tenentur minores corrigere.

De pueris quomodo habeant se quando veniunt ad ecclesiam, vel alii clerici de terra.

Pueri debent se ponere in loco occulto, dum quarta campana pulsatur, sed etiam et alii clerici, ne videantur a dominis, dum ultima campana pulsatur, vel sonat, quia antiquitus solebant convenire pueri et omnes alii clerici, et etiam subformarii, et diaconi in capella Beati Photini: et quando illa capella remanebat, pueri exibant primi in processione, et ibant ad vespas vel ad matutinas, et alii clerici sequebantur pueros, et sic in processione ordinatim intrabant chorum, et hoc ita deberent ordinare per totum tempus.

De recordatione.

Singulis diebus debet magister recordationem tenere, et postquam recordaverint antiphonas et responsoria, debet corrigere eos qui ordinem non servaverint, et alios monere ne offendant in aliquo unde puniri debeant et puniantur, et ut ordinem ecclesiæ custodiant et servant, et honeste ecclesiam intrent et honeste incedant, ne aliquos suis pravis exemplis corrumpant.

De transitu per claustrum inordinate.

Statutum fuit ab antiquis, et nos idem volumus reformare, quod nullus canonicus vel clericus debet ire per claustrum inordinate, sed cum indumentis ecclesiasticis ad matutinas usque ad sextam horam, et a sexta hora usque ad nonam possunt deferre alia indumenta sæcularia, et ex tunc oportet utique ad completorium non eant vel transeant per claustrum nisi cum indumentis ecclesiasticis. Si vero canonici vel clerici aliquid haberent facere per villam, vel extra villam, possunt transire per villam equitando cum aliis indumentis, aliter non sine offensione. Si vero aliquis clericus procurator est alicujus canonici, et aliquid haberet agere in villam de negotiis domini sui, debet ire cum indumentis ecclesiasticis usque ad portam fratrum, et secum faciat deferre indumenta sæcularia, et ibi deponere ecclesiastica in domo alicujus laici, et alia sumere, et sic potest ire ad negotia ecclesiastica.

De coiffis non ferendis.

Nullus canonicus vel clericus coiffas laicales deferant de die subitis capuceum suum per claustrum, ut ab aliquo videri possit, nec faciant diversorum generum indumenta ad modum laicorum.

De indumentis.

Sed faciant indumenta quæ sint clausa et ad deferendum honesta, et caligas honestas, non albas, non rubeas, non virides, sed potius nigri coloris vel consimilis.

De correptione clericorum, et quo modo honeste maneant per claustrum et ecclesiam.

Semper a maioribus et magistris admonendi sunt clerici, ut honeste incedant per claustrum, et ordinem servare extra ecclesiam, et intus, et sine scandalo, et caveant ne inhoneste intrent ecclesiam; sed humiliter incedant, et ecclesiam intrent simpliciter, et chorum. Et dum servitium Dei fecerint, honeste in choro stare videantur, et alter alteri loqui non presumat, nec veritatē se ad respiciendum versus altare, nec ad sinistram partem, aliqua causa emergente, sed ante se unusquisque respiciat, et in toto corde servitium Dei et pura mente faciat, et psallat cum tremore.

De fabulationibus et illusionibus, ne fiant in choro.

Nullus etiam debet fabulationes in choro facere dum cantatur, nec illusiones, nec pravos gestus, nec turpes oscitationes palam facere, sed occulte. Si de super choro fuerit, quem oscitare contigerit, de vestimentis suis ante os suum ponat, ne videatur ab aliquo oscitare, qui in choro fuerit vel extra eorum. Si vero aliquis de terra oscitare voluerit, indecenter os suum non erigat sursum, nec eleuet oscitando, sed os suum in sinu suo ponat, et ibi sapienter oscitet sine scrupulo. Nemo etiam in choro dum cantatur alitationes faciat, neque alios turpissimos gestus, neque risus iuvenes, neque corporis aliquas levitates exercere.

Ne aliquis moram faciat in platea ante ecclesiam.

Dum horæ pulsantur, nullus clericus ante ecclesiam potest diu stare, vel manere, vel aliquas fabulationes cum aliquo facere cum indumentis secularibus vel ecclesiasticis; ita tamen quod ab aliquo de ecclesia videatur.

De mora in porta fratrum.

Etiam aliquis nobilis vel innobilis in porta fratrum nec potest, nec debet stare in habitu laicali, dum horæ pulsantur, vel vespere, vel ibi aliquis de ecclesia colloquutiones facere; ita tamen quod aliquis de ecclesia vel plures possint ipsos videre simul loquentes.

De emuncione.

Si aliquis de terra emungere in choro contigerit, non debet manus suas extra superpelliceum suum extrahere, vel se usque ad terram inclinare, sed recte et intus superpelliceum suum emungere occulte.

De amissione matutinarum.

Si aliquis de choro duobus diebus continue matutinas perdiderit, secunda die chorum intrare non debet, nec etiam ad vespere venire, nisi aliquod magnum festum in crastino evenierit.

De instructione clericorum.

Magister et omnes capellani de duodecim semper debent alios instruere, ut ordinem Ecclesie discant et servant, et simpliciter et ordinate per claustrum et per ecclesiam incedant cum indumentis ecclesiasticis.

De transitu per claustrum.

Nullus canonicus vel presbyter vel clericus debet

ire vel transire per claustrum cum indumentis secularibus, nisi equitando transierit, nisi a sexta hora usque ad nonam horam.

De admonitione clericorum.

Semper in recordationibus a magistro vel submagistris vel etiam a præcentore aliquando admonendi sunt clerici, ut ordinem servant et ecclesiam serviant: quia ad hoc specialiter deputantur. Et nullum offendant eundo inordinate per ecclesiam vel per alia loca, sed simpliciter et ordinate incedant ordinem utique servando.

Ne aliquis appareat cum de horis exierint.

Nullus de supra chorum vel clericus, nec clericuli aliqui, et illi siquidem minus quam alii qui non steterint ad horas, non debent apparere illis qui ad horas interfuerunt cum de choro exierint, quia nec clericuli, nec alii aliqui debent apparere, sed semper eos fugere statim cum ipsos viderint.

De servando statuta.

Si aliqui de supra chorum vel de terra ad vespere non fuerint, non possunt vel debent post vespere stare in platea ante ecclesie atrium, vel ibi manere, vel diu ibi moram facere, ubi solent persone et etiam alii canonici post cœnam convenire, et insimul inter se esse, salutationes et colloquia habere; transire siquidem possunt, si ad vespere non fuerint, sed ibi diu manere non debent secundum ordinem.

De clericulis.

Quando vero clericulus per claustrum transiens viderit aliquem canonicorum vel capellanum, clericulus debet ab ipsis declinare, et subterfugere, vel abscondere se si potest; et si non potest, debet se statim ponere iuxta parietem, et manus suas ante oculos suos ponere, et ibi stare donec transierit canonicus vel presbyter. Canonicus qui videt quod clericulus facit quod potest, dissimulando transire debet.

Quomodo debent intrare chorum S. Crucis clerici seu presbyteri novi, et fieri debeant.

Quando aliquis canonicorum vel alius vocat capellanum vel clericum, qui nati de legitimo matrimonio debent esse, et quod religionem non exierint, nec aliud impedimentum justum habeant, ad mensam suam debet eum mittere cum uno de clericis suis, ad unum de dominis S. Crucis, ut illum in choro suo recipiat, et ipsum instruat in ordine Ecclesie; et clericus qui præsentat illum clericum vel presbyterum debet dicere domino S. Crucis vel ejus vicario: « Dominus meus mandat vobis, ut ei scire facialis si bene et integre venerit ad ecclesiam, et continue ad omnes horas. » Ibi autem debet servire per tres menses, vel amplius.

Quando debet ire ad S. Stephanum.

Post debet ipsum mittere ad sacram S. Stephani tempore elapso, et eadem verba dicere quæ dixit domino S. Crucis, et ibi debet deservire per quatuor menses et per amplius. Post ipsum tempus elapsum, debet ipsum mittere ad præcentorem, qui

debet clericum vel presbyterum instruere quod ordinem servet. Et continue ecclesiam serviat per annum, nec matutinas, nec alias horas diei amittat, nisi ex necessitate.

Quando in majori ecclesia debet ire, quid fieri debeat.

Deinde mittitur ad cantorem qui easdem admonitiones tenetur illi facere. Postea debet eum mittere ad magistrum, qui debet illos vel illum examinare de litteratura et de cantu, quod sciat bene cantare, secundum formam Ecclesie Lugdunensis. Et si nescit cantare, si est clericus, debet magistro promittere, ut usum nostrum Ecclesie Lugdunensis cantet et discat. Et ita firmet, ut sciat bene cantare et corde tenus, et caveat quod continue ecclesiam serviat per annum sine aliqua interpolatione, ut matutinas, et etiam omnes alias horas penitus non amittat sine causa, et ordinem Ecclesie omnino frangere non præsumat, quia graviter et dure puniretur, quia nullus sine usu et maximo exercitio non potest dicere, quod nunquam didicit.

De clericis non habentibus magistrum.

Item, nec clericus nec alius, sicut presbyter et consimilis, recipitur in choro, nisi habeant magistrum in domo, cujus continue procuretur.

De expulsiōe faciēda.

Nec dominus debet neque potest ipsum expellere a domo sua sine justa causa et legitima, unde Ambrosius: « Quomodo enim sine exercitio doctrina, aut sine usu profectus? qui disciplinam bellicam vult assequi, quotidie exercetur a primis, et nunquam in proventu positus præbuit prælium, ut velut coram se positus prætendit hoste, atque ad peritiam vires suos explorat lacertos, vel adversariorum declinat ictus, hæc vigilantia exiti obtutu. » Item aliam similitudinem: Qui navim in mari vergere gubernaculis studet vel remis ducere, prius in fluvio præludit; sic clerici qui chorum Ecclesie Lugdunensis intrare voluerint, prius in aliis ecclesiis exercere se studeant assidue, et ibi ordinem Ecclesie Lugdunensis prius addiscant, ut in mari, id est in Ecclesia Lugdunensi servire sciant. Item, qui canendi suavitatem et vocis affectant præstantiam, prius sensim canendo vocem excitant; ita clerici seipsos confirmare in ordine, in quo longo tempore instructi sunt. Item, qui de viribus corporis longoque luctandi certamine coronam petunt, quotidiano usu palestræ durantes, membra mittentes, per patientiam sustinendi laborem assuescunt; ita qui volunt Deo servire, et pie vivere in Deo, debent et tenentur etiam naturaliter totum corpus et animam in Dei assuescere servitio, quia ipsi sunt pares hæreditatis Jesu Christi et debent esse si digni sunt. Item Ambrosius: « Hæc ipsa natura vos in parvulis docet, quod prius sonos meditentur cantandi, et retineant et cantare discant. . . nus quedam exspiratio et palestra vocis est. » Ergo qui volunt disci cautionem cantandi, quod a natura est non negent, qui custodiant et discant, ut qui in

A specula sunt speculando intendant non dormiendo; omnis enim res propriis ac domesticis exercitiis augetur. Ita et clerici qui in tantam volunt intrare Ecclesiam Lugdunensem, longo tempore debent et assidue in servitio ecclesie intendere.

Qualiter debent facere custodes S. Crucis et sacrista S. Stephani, si clerici novi non venerint ad Ecclesiam.

Item, domini vel vicarii S. Crucis debent et tenentur scire facere, et etiam sacrista S. Stephani dominis qui mittunt ad eos clericos . . . presbyteros qui in me . . . debent choros suos intrare: quem chorum S. Joannis . . . dicens eisdem dominis: « Clerici vestri quos misistis ad nos utique . . . serviant ecclesias nostras non venerunt nec veniunt ad officium . . . ut deberent, ad matutinas vesperras, sed negligenter et usque ad . . . venerunt et veniunt et parum, quia vix una vice in septimana veniunt ad matutinas; et super hoc apponatis consilium ut melius et magis continuo veniant ad Dei servitium; alioquin nos expellemus eos a choro nostro foras. » Hoc idem debet dicere sacrista S. Stephani dominis a quibus recipit clericos.

De servitio ecclesie in quo tenentur clerici S. Stephani, et S. Crucis, et majoris ecclesie.

Item, clerici S. Crucis, et S. Stephani debent venire, et alii clerici majoris Ecclesie in Dominica et aliis maxime diebus festivis ad processionem aque benedictæ et ad processionem, et ad tertiam missam Dominicam, et ad sextam, et ad nonam, quando non sunt occupati in servitio suarum ecclesiarum. Item, tenentur omnes esse ad processionem aque benedictæ, ut supra usque ad finem, et tunc magister vel submagister chori dat cappam uni de clericis minoribus, scilicet subdiaconibus, et alias similibus, et sic observandum est et in festis minorum classicorum.

De hora tertia, et sexta quibus tenentur.

Item, insuper septimanam tenentur similiter venire ad tertiam, et ad missam Dominicam, et ad sextam, et tenentur specialiter vicarii S. Crucis cantare tertiam, et sextam horam.

De exitu chori.

Nullus clericus, vel presbyter, vel alius aliquis, secundum ordinem, potest nec debet a choro exire, nisi ex necessitate, ut dictum est, vel cum domino suo. Si vero domini volunt exire a choro; clerici sui bene possunt exire cum eis. Sed quando domini sunt extra chorum, debent se vertere ad clericos suos, et dicere, si voluerint domini iterum chorum intrare: « Revertimini vos, et ipse in choro isto solus veniat mecum, vel isti duo. »

Item de exitu chori.

Omnes etiam clerici, qui ad matutinas chorum intrant, non debent exire a choro usque ad finem totius servitii, cujuscunque ordinis sint. Si vero propria auctoritate exeunt, et ad officium redire voluerint, contra ordinem faciunt et peccant. Et statim cum ad chorum alias redeunt, debet eos magister punire, et de inobedientia verberare; quia

domini ad hoc et propter hoc receperunt eos ad A
procuracionem corporalem, ut ecclesiam serviant, et
in . . . tepidi veniendo ad servitium ecclesiae; sed
idem perdant assidui; ut, relicto servitio Dei, et
ut se laudabiliter reddant Deo et hominibus ser-
viendo: quia servire Deo regnare est.

De introitu in claustrum.

Si aliquod festum in crastino Dominicae venerit,
nullus canonicus, nec etiam aliquis alius qui de
clericis est, si extra villam fuit, nec potest, nec
debet venire et intrare claustrum in illis duobus
diebus festivis, usque in diem tertium. Si forsitan
venerit, debet manere extra claustrum, et ter-
tia die potest intrare claustrum, si festum non
eveniat.

De amissione matutinarum.

Si aliquis qui in claustro est, matutinas perdi-
derit in aliquibus festis, aut scienter aut per negli-
gentiam, non debet exire tota die festi ab hospitio
suo, nec per comestionem, nec per alicujus rei
causam. Si festum claudum die lunae post Domini-
cam venerit, nullus canonicus vel etiam alius
clericus debet perdere matutinas; et si perdiderit,
non debet exire tota illa die de domo sua, aliqua
causa sibi interveniente. Si tamen exierit, contra
ordinem facit et peccat, et nihil in refectorio illa
die percipere debet.

Quibus pertinet correctio.

Omnes capellani qui sunt de duodecim, et etiam
alii qui sunt de septem militibus, tenentur repre-
hendere, et dum redarguerint omnes illos qui fa-
ciunt contra ordinem Ecclesiae, et neminem debet
vel debent palpare, et magister, et submagister
multo

Quomodo se habent in aestivo tempore.

Omnes clerici et capellani et canonici possunt in
aestivo tempore intrare chorum sine caligis, ad om-
nes horas diei, a festo B. Petri et Pauli usque ordo
reincipiat post festum B. Michaelis, si voluerint
caligas deferre; ita tamen quod longa indumenta
habeant et deferant, et longum superpelliceum,
ne appareat nuditas tibiurum, sed non debent ali-
quod servitium facere in ecclesia sine caligis, nec
etiam ad librum, nec ad candelabra ire, nec aliquis
in ecclesia pergere.

De correctione puerorum.

Si clericus septimanarius antiphonarum non
nocte pronuntiaverit septimanario vicariorum ad
Benedictus, et ad *Magnificat*, vel responsum ad an-
tiphonam secundam, septimanarius vitatorii debet
verberare clerico statim antequam in loco suo re-
dierit; et si non verberaverit, male agit.

De reprehensione clericorum.

Nullus clericus de terra debet respondere alicui
de supra chorum, cum ipsum reprehenderit vel in-
crepaverit. Si tamen fecerit vel dixerit aliquid con-
tra ordinem, tunc omnes clerici debent majores se
patienter audire, et increpationes majorum humi-
liter sustinere, et nihil inde respondere. Si . . . ali-

quid fecerint vel dixerint, debent excusare sine
strepitu verborum, et sine scandalo.

De correctione puerorum.

Quando clerici et pueri exeunt a recordatione,
ipsi debent exire in pace, et sine tumultu, et sine
aliqua molestatione, et sine aliquo clamore; nec
aliter alterum manibus impingere, et ita sine scan-
dalo debent ire in ordine usque ad hospitium sua,
et non debent discurrere huc vel illuc per ecclesiam
vel per claustrum cum indumentis ecclesiasticis,
sed semper stare in ecclesia et extra sub regula et
correctione.

De recordatione.

Post festum B. Petri et Pauli recordatio non te-
netur, nisi ad libitum magistri vel submagistri; sed
Dominicis diebus semper debet teneri, et propter
correctionem clericorum, quando offendunt vel of-
fendere videntur, vel aliquid facere contra ordinem
Ecclesiae, quia ibi clerici a magistris debent mo-
neri, et corrigi, ne contra ordinem facere videan-
tur, unde poeniteant vel puniantur.

De vicario canonicorum.

Si canonicus de terra posuerit vicarium in officio
suo non debet intrare chorum dum cantatur, si
vicarius facit officium suum, nec aliquis alius de
terra potest stare in choro, dum posuerit vicarium
in officio suo.

De revestitis quomodo vel ubi revestiuntur.

Canonicus capellanus debet se revestire in ca-
pitulo omnibus diebus Dominicis et festivis cunctis
indumentis sacerdotalibus, omnes vero alii revestiti
debent venire ornati unusquisque albis suis quando
intran capitulum, et ibi se debent induere sericis
indumentis. Diaconus et subdiaconus canonici non
debent lavare manus suas in capitulo, nec caput
suum pectinare; sed ipsi debent esse mundi et
compti et albis suis induti, quando intrant capitu-
lum ad ornandum se sericis indumentis; et simili-
liter super septimanam clericulus debet servire
diacono, subdiacono capellano. Statim cum cle-
riculus servierit super septimanam, diaconus debet
inducere superpelliceum et se ponere juxta introitus
chori, et cum introitus missae incipit, statim de-
bet intrare chorum, et se ponere in choro super
diaconos, et ibi stare usque ad principium ora-
tionis, et tunc debet ascendere presbyterium et
ponere superpelliceum ipsum, et accipere tabulas,
et debet intrare chorum et se ponere in choro
contra subdiaconum qui legit epistolam, et cum
lecta est epistola, clericulus debet se ponere in
medio chori, in loco ubi lecta est epistola, et ibi
cantare responsorium et alleluia. Sciendum est
etiam, quod super septimanam, quando aliquod
festum integrum vel cum classico minore non eve-
nerit, debent se revestire sacerdos, diaconus, sub-
diaconus in capella B. Petri, et clericulus debet
servire diacono, et subdiacono presbytero, etc.,
ut superius continetur.

De ordinatione responsorii, et alleluia clericuli.

Quando retornus tertiæ horæ incipit pulsari, magister vel submagister debent venire in loco ubi recordatio tenetur, et ibi debet esse clericulus, et recordare responsorium, et alleluia, et firmare, ut bene sciat et decenter cantare, et magister tenetur ostendere evangelium diacono, et epistolam subdiacono, ne aliqui offendant, et male pronuntient in servitio missarum.

De recordatione antiphonarum, et responsiorum.

Quando aliquid mutandum est in officiis, in matutinis, in missa, in vespers, magister chori et sacrista S. Stephani, et vicarius S. Crucis debent insimul venire post nonam ante chorum, et ibi concorditer tractare de illis, in quibus dubitant, et si aliter faciunt male agunt.

De introitu missæ Dominicæ.

Nullus clericus de terra debet intrare chorum per se solum ad missam Dominicam in festivis diebus, ex quo angelicus hymnus inceptus est, scilicet: *Gloria in excelsis*. Sed si sequitur dominum suum, bene potest intrare, alii desuper chorum possunt intrare in festivis diebus usque ad finem epistolæ, postea vero non clericuli etiam debent intrare omnes insimul in tertio Kyrie eleison. Quando clericulus commendat ultimum responsorium septimanario vitorii, et eidem dixerit responsorium, debet sedere in choro coram ipso cui responsorium dederit, parum etiam post debet exire chorum, si voluerit vel redire in locum suum.

De rasura barbæ, et coronæ.

Nullus canonicus tantæ auctoritatis sit, sive aliquis alius clericus, sive sit de terra, sive de supra-chorum, debet radere barbam nisi radat coronam; alioquin chorum non debet intrare dum cantatur capite discooperto, nec aliquod officium in ecclesia acere dum ita turpis in tonsura et coronæ rasura deformis appareat. Item, debent radere coronas septimanarii canonici, et alii quicunque in principio septimanarum suarum, et omnes canonici et alii in natali Domini, in die Epiphaniarum, in Pascha, in Pentecoste, in natali S. Joannis Baptistæ, in festo Omnium Sanctorum, et in Rogationibus, et in jejuniis Quatuor temporum, in Cœna Domini tantum qui faciunt officium, alias faciunt... debent... aliis officia ministrare, nec in choro ad-juncti.

Ubi debent convenire clerici de terra, cujuscunque sint auctoritatis.

Statutum et ordinatum fuit quod clerici de terra ad matutinas, sive ad omnes alias horas diei, conveniant simul in unum locum eisdem clericis præparatum, scilicet in capella B. Photini, dum tabuscellus sonat, vel retornus cujuscunque horæ, vel classus in festis diebus, sive sint subformarii, diaconi vel subdiaconi, vel clericuli, ne videantur inaniter vagari per ecclesiam coram dominis, vel personis, vel aliis qui de super chorum sunt, cu-

A Juscunque ordinis sint. Nam ab antiquis sic statutum fuit, quod nullus clericus de terra aliquam moram faceret in ecclesia, vel extra, vel sederet, vel colloctionem aliquam haberet cum aliquo qui de supra chorum est, sive sit canonicus, sive aliquis alius; nec etiam canonici, nec capellani, nec illi qui de septem sunt, deberent sustinere, quod aliquis de terra clericus maneat, vel sedeat, vel moram faciat in ecclesia, vel extra, vel loquatur cum aliquo de supra chorum, ubi sit subformarius, vel dum vespere, vel aliæ horæ pulsantur in ecclesia Lugdunensi; sed ipsi clerici debent se abscondere in loco sibi præparato a præsentia dominorum, et in loco sibi deputato manere, sedere in pace, et sine aliquo strepitu vel rumore, et sine scandalo donec remaneat tabuscellus, vel classus, et statim se ordinare debent in processione, primo clericuli, post subdiaconi, tertio diaconi debent intrare chorum in festis diebus.

De incessionibus vesperearum.

Capellanus hebdomadarius non debet incipere vespere, donec clericuli et alii clerici in processione ordinati intrent chorum diebus Dominicis et festivis. In aliis diebus potest capellanus incipere matutinas et alias horas, quando voluerit; sed prius sonare signum, ut remaneat ultima campana cujuslibet horæ.

De admonitione clericorum.

C Semper admonendi sunt clerici et in ordine justitiæ, ubi ab illis ad quos pertinet magisterium, ut ordinate per claustrum incedant, per ecclesiam cum magna reverentia et humili devotione.

Quo modo incedant canonici ad missam.

In Adventu et in Quadragesima, et in jejuniis Quatuor temporum, quando diaconus ad missas pergat ad legendum evangelium, subdiaconus debet præcedere usque ad introitum chori, et ibi debet stare. Si vero..... ita clericulus ad candelabrum, et diaconus debent pergere ad legendum evangelium ante crucem; et cum lectum fuerit, subdiaconus debet ire contra usque ad descensum crucis, et librum accipere, et apertum deferre usque ad capellanum, ut osculetur Evangelium.

D Item, feria 4 in Quadragesima, quando duæ eveniunt epistolæ, ceroferarius legit, subdiaconus cantat primum responsorium, septimanarius cantat secundum responsorium et super annum ceroferarius secundum responsorium.

De revestitiis.

Dominica *Invocavit me*, et mediæ Quadragesimæ, et in Ramis palmarum omnes revestiti deferunt ad missas Dominicales tunicas et dalmaticas. In Ramis palmarum ponitur textus ad missam super altare, et candelabra deferuntur.

De responsis in Quadragesima.

Statutum etiam fuit in capitulo et sacramento firmatum, propter superbiam et indignationem cujusdam canonici potentis et præ cæteris nobilioris, qui noluit cantare responsorium in Quadragesima,

quando datum fuit eidem nobili, et missum a præcentore; tandem consilio accepto a dominis, et ab omnibus personis, expulsus fuit à choro et capitulo, donec competenter satisfecerit in capitulo, defraudatione officii et contumelia illa, officio missæ et omni conventui. Idcirco statutum fuit in capitulo, et ab omnibus receptum et approbatum, quod sicut poenæ solvuntur de revestitiis, solveretur similiter de omnibus aliis officiis, quæ dantur in Ecclesia Lugdunensi a præcentore sive a cantore, vel a magistro, sicut est de tractibus et capis, et responsis, et vitoriis, sive aliis officiis quæ dantur aliquo tempore insuper annum a magistris Ecclesiæ, ne omnino defraudetur Ecclesia ab officio suo, et vilipendatur a suis servitoribus, qui a vulgo nobiles vocantur. Unde venit postea, quod tam majores quam minores nobiles, et etiam nobiliores in personis propriis peregerunt sibi a magistris Ecclesiæ [f. commissis], collato tempore sine scrupulo et sine offensa, cum maxima humilitate, devotione et reverentia. Multi postea ex nobilibus quærebant, et scire faciebant magistris, ut eis officium cantandi retruderent, ut occasionem haberent servitium Dei in ecclesia Dei faciendi.

De maturitate incedendi per chorum, et thuribulo, vel aliis per chorum deferendis.

Quicumque qui defert thuribulum, et librum in festis diebus ad matutinas, sive ad missam sive ad vespas, debet per chorum mature incedere, humiliter et honeste, dum facit officium canonici vel etiam alii loco canonicorum faciunt, vel tenentur facere ordinate, idem servitium attendant peragere et sine scandalo illorum, qui in choro sunt vel eis, ut laudetur et honorificetur Deus in omnibus qui serviunt eum. Item in sex septimanis, quando ordo deficit, debet ille qui defert thuribulum esse tantum in superpelliceo suo, et chorum ab utraque parte thurificare sicuti aliis temporibus.

De risu in choro non faciendo.

Nullus sive sit supra chorum, sive de terra, debet, dum cantatur in choro, inutiles cachinnos ostendere, sive inanes fabulationes cum sibi propinquioribus facere, sed omnes qui in choro sunt debent silentium tenere, dum tabuscellus aut retornus horarum pulsatur.

De genuflexione.

Insuper septimanam dum inferiatur, qui pergunt ad librum et ad candelam, debent se flectere ante altare Beati Sperati, dum dicitur psalmus *Miserere mei Deus*, et in fine psalmi debent surgere, et unus eat ad librum, et alter ad candelam; si in choro redire voluerint, possunt desuper chorum intrare, sed debent expectare usque psalmus *Levavi* dicatur. Et post possunt intrare. Si autem chorum noluerint intrare, possunt ire ubicunque voluerint.

De positione matricularii, et quid pertineat ad ejus officium.

Statutum etiam fuit, quod sacrista poneret ma-

tricularium, qui custodiat ecclesiam die ac nocte hominem maturum et honestum, et cui credatur, et qui sciat et possit ordinare in ecclesia quæ ordinanda sunt, et fideliter custodire... etiam custodit clavem unius arcæ, in qua reponuntur scilicet hæc vestimenta sacerdotalia ad opus missæ majoris altaris, et ad opus missæ votivæ, et duo thuribula, unum magnum in festivitibus magnis, et unum minus in festivitibus aliis, et ad missas quotidianas; et duos calices, unum ad majus altare, et alterum ad missas votivas, et unam capam ad opus Dominicarum, et bacinum de cupro ad manus lavandas, et quatuor manutergia, et unum colear argenteum ad opus incensi, et vestimenta sacerdotalia, et missale ad majus altare ad opus missarum matutinalium..... in diebus festis. Item habet in custodia ornamenta altaris B. Petri, vestimentum sacerdotale... et aliam casulam de serico cum parvo... ad ornandum altare in festis diebus. Item custodit pallia et curtinas ad ornandum chorum in magnis festivitibus, et ornamenta altaris B. Photini; quoniam ista debet custodire matricularius fideliter et integre, et sine diminutione. Habet in custodia omnem thesaurum quando ponitur super altare in solemnitatibus, et alia omnia ornamenta, quæ affert et deponit thesaurario in presenti, quæ necessaria sunt ad ornandum altare ad opus missæ, usque servitium missæ celebratum sit et finitum, et omnia reponantur a thesaurario in custodia ubi erant prius. Item, tenetur custodire matricularius omnia quæ infra ecclesiam subsistent, et illa de quibus claves habet. Item, idem custodit clavem librorum, qui sunt necessarii ad opus servitii ecclesiæ.

Officium matricularii est illuminare et extinguere omnia luminaria, quæ traduntur a thesaurario ad illuminandum ecclesiam, sive residuum sit ecclesiæ, sive sacristæ, et fideliter debet custodire residuum tam ecclesiæ, quam sacristæ sine diminutione aliqua. Et est sciendum quod matricularius non habet aliquod jus in cereis qui apponuntur ab ecclesia in magnis festivitibus, nec debet eos excoriare a guttis liquescentibus. Tenetur etiam matricularius facere officium quod pertinet

ad ipsum in propria persona; nec debet, nec potest vicarium ponere nisi sit diaconus, vel presbyter in officio suo, sine causa apponente, scilicet ægritudinis vel... et semper debet esse paratus respondere cuicumque venienti, et querenti se pro aliqua necessaria. Omnibus horis tenetur in ecclesia inveniri, sive maximo vocante, si diaconus est, minori se non debet respondere quando... a capellanis ecclesiæ; si aliquid facit vel delinquit contra ordinem vel statuta Ecclesiæ, vel si aliquis ecclesiæ audierit dare contra corripientem, puniri debet a cantoribus vel a magistro, et inveni contra ipsum acriter, et dure, et non debet palpari ab aliquo propter ipsius insipientiam, ne sibi sapiens videatur. Qui contumax est, talis in officio ma-

tricularii non debet poni, sed talis qui patiens et humilis sit, et qui patienter sustineat quando corripitur, et nihil respondeat, sed emendet se quando male fecerit. Item, debet habere diligentiam circa pulsationem campanarum; ut bene et sine defectu pulsantur, et ipsemet tenetur pulsare, si necesse fuerit; et nisi fecerit, gravissime puniri debet.

De servitoribus ecclesie quomodo habere se debent, et premio eorumdem.

De officiis et servitoribus ecclesie Lugdunensis quo modo se habeant et exerceant, et exercendo acquirant vitam aeternam; unde Paulus: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi, dum merui coronam justitie, quam reddit mihi in illa die, qui est justus iudex (II Tim. iv).* In illa, inquit, die reddit, non hic... ut decertare et pugnare quasi bonus athleta laboribus, naufragii periculis, unde illud: *Per multas tribulationes oportet intrare in regnum Dei (Act. xiv).* Ergo non potest quis premium accipere, nisi legitime certaverit. Hæc est gloriosa victoria, ubi sunt laboris certamina: Unde illud: *« Nonne injustus est, qui ante dat premium, quam certamen fuerit absolutum? »* Unde in Evangelio: *Beati pauperes spiritui, etc. (Matth. v),* non dixit: *Beati divites, sed pauperes.* Inde recipit beatitudo divina vivendo ubi ærumna æstimatur humano. Cur ergo servientes ecclesiam Lugdunensem, qui dicuntur servitores et non serviunt, abundant opibus et purpureis induantur vestibus, et epulentur jugiter splendide cum gaudio et sine mœrore et sine luctu. Justi autem qui semper assidui sunt in ecclesia, et in servitio Dei egeant coadjutoribus, et vilipendantur a majoribus et afficiantur injuriis magnatorum, quibus satisfacere debet illa Evangelii parabola. Item, dives bysso et purpura vestiebatur et epulas copiosas quotidie exhibebat, pauper plenus ulcerum de mensa divitis colligebat reliquias; post obitum vero utriusque pauper requievit in sinu Abraham, dives autem in suppliciis (Luc. xvi). Nonne ejusdem est signum meritorum aut premia, aut supplicium post mortem inanem etiam recte; quia in certamine labor est? post certamen, aliis victoria, aliis ignominia. Nunquid priusquam cursus conferatur, palma cuiquam datur aut deferitur corona. Vobis igitur dico qui in servitio Dei in ecclesia Lugdunensi assidue laboratis, et servitium Dei integre persolvitis a principio usque ad finem, et perseveranter peragitis, *Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælo (Matth. v, 12).* Unde Ambrosius futuram non presentem in cælo et in terra mercedem promissam reddendam. Quid alii poscis quod alii debetur? Quid ipse coronam exigis antequam vincas, quid detergere pulverem, quid requiescere cupis, quid epulari gestis antequam stadium solvatur?... Sed forte dicis: cur hi qui servire Deo negligunt, et servitium Dei in ecclesia Dei reddere contemnunt, in presenti lætantur et in deliciis luxuriantur? cur etiam ipsi

A non mecum laborant, quoniam qui subscripserunt ad coronam, non tenentur ad laborem certaminis, qui in stadium non descenderunt, non se perlingunt oleo, non obliniunt pulvere vililitatis mundi, quos manet et detinet vana mundi gloria, et peccat infernalis injuria, qui dum sustinent eum, et toto mentis affectu deserviunt, et contra carnis incentiva, et vanam mundi gloriam, et vitæ superbiam viriliter in Dei servitio certaverint, et...serint regnum gloriæ æternaliter adipiscunt. Item Ambrosius: *« Incerassati in hoc mundo, impinguati certantes peccare solent nondum eis decertare. »* Dicant ergo et ipsis insipientibus athlete Christi: *Veniremus vobiscum laborare.* Sed respondentes peccatores: *Non hic de nobis judicamus, vos autem sine nobis si viceritis, coronam gloriæ vindicabitis (I Thess. ii).* Isti igitur, qui in deliciis, luxuriis, rapinis, quæstibus, honoribus hic posuerunt studia, sunt magis peccatores quam præliatores, habent luctum sui laboris, fructum virtutis non habent: fovēt otium, astutia et improbitate aggerant divitiarum acervos; sed exsolvent, seram licet, nequitie suæ poenam; quia dereliquerunt venam aquæ viventium, relinquentes et negligentes ordinem et servitium sanctæ Lugdunensis Ecclesie. Horum requies infernus, tua vero in cælo; horum domus in sepulcro, tua vero in paradiso; unde pulchre de talibus Job dixit: hos magis vigilare in tumultu concupiscentiæ et immunditiæ carnis, et in lecto pigritiæ et perversæ avaritiæ requiescere, et in fastu cathedræ, diabolicæ deceptionis amplectere, quia soporem quietis habere non possunt, quem soporem Dominus noster Jesus Christus in sepulcro dormivit et qui resurrexit.

De quiete æternæ beatitudinis et aliis quibus tenentur servitores omnes, et panis non servientium, nec facientium debitum.

Vos ergo qui cum Christo Jesu dormire desideratis et resurgere, tenete legem Domini, et præcepta ejus servate, et ordinem et servitium Lugdunensis Ecclesie pro posse vestro in quantum vobis Deus donaverit et concesserit custodire et implere usque in finem non cessetis, et ne vos perturbet potentium discrimina, qui super vos potestatem habent et exercent, et qui... imponunt onera gravia et importabilia, digito autem suo nolunt ea movere, et qui negligunt et dedignantur etiam aurem suam inclinare in Dei servitio, et in ordinem Ecclesie servando, et vilipendunt, et approbria habent et subsannant, quasi vilem et insensatum, qui ejusdem de ordine Ecclesie servando aliquid dixerit vel annuntiaverit, et derident eum et obtentui habent quasi insensatum. Unde Ambrosius: *« Frater, noli ut parvulus sapere, ut parvulus loqui, ut parvulus cogitare, ut parvulus judicare, nec vindicare ea quæ sunt posterioris ætatis, quia perfectorum est corona. »* Exspecta ut veniat quod perfectum est, quando non per speciem et in ænigmatibus, sed facie ad faciem (I Cor. xiii), formam ipsam

-veritatis, sed aperte possis cognoscere. Tunc revelabitur qua causa ille dives fuerit, qui improbus et raptor existerat, et qua causa alius potens, qua causa alius abundans, et alius stultus honoribus, et dicitur raptor: Dives eras, qua causa aliena rapiebas? Nonne Deo te divitem dimittere feci, ut excusationem non haberes; egestas non compulit, inopia non coegit. Quare ergo auferbas bona ecclesiarum innocentibus ecclesiam servientibus, et dissipabas eleemosynas mortuorum, quas relinquebant Ecclesiae Lugdunensi pro redemptione animarum suarum, ut erant refectoria et anniversaria et alia beneficia?

Dicitur etiam potius: Cur non adfuiisti viduæ, scilicet sanctæ matri Lugdunensi Ecclesie, et orphanis illius, ejusdemque Ecclesie servitoribus injuriam patientibus in eleemosynis sibi deputatis nequiter subtrahentibus, et violenter auferentibus? Nunquid tu infirmus eras? ideo et feci potentem, ut non afferres violentiam, sed repelleres; ideo exaltavi te et alios in Ecclesia Lugdunensi, ut ipsam fideliter gubernaretis in rebus temporalibus et spiritualibus augmentaretis, et ordinem a sanctis Patribus in ipsa Ecclesia statutum custodiretis. Ecclesiam vilipendentes (sic), non ut tibi et aliis in Ecclesia Lugdunensi potentibus scriptum est: *Eripite injuriam patientem*. Et *Psalm.*: *Eripite pauperem, et egenum de manu peccatoris liberate* (*Psalm.* *LXXXI*), scilicet Christum pauperem, quia ab officio suo in Ecclesia Lugdunensi defraudas, et egenum in orationibus sibi servantium, quia non est qui invocet in Ecclesia Lugdunensi nomen meum (*Isa.* *LXIV*), propter violentiam impiorum, qui auferunt servitoribus minoribus eleemosynas defunctorum. Dicitur etiam abundanti divitiis: Honoribus cumulaui, salubritatem corporis concessi tibi, cum non secutus es præcepta mea, ordinem Ecclesie Lugdunensis servando rigide et non lente a Domino primo editum, et statutum. Famulus meus quid feci tibi, aut in quo contristavi te? Nonne liberos dedi quos genuisti ad serviendum sanctam Lugdunensem Ecclesiam, adhuc honorem contuli, salutem donavi? Cur me negabas, quod ad scientiam meam quæ gereres non perveniret? Cur tenebas dona mea et bona ecclesiastica quasi propria, despiciebas mandata mea male retinendo eleemosynas pauperum? Denique de Juda proditore hæc omnia colligere licet, qui et apostolus inter duodecim electus est, ut loculos pecuniarum quas pauperibus erogaret, commissos haberet, non videretur autem egenus Dominum prodidisse, et ideo ut justificaretur si eo Dominus hæc contulit, ut non quasi injuria exasperatus, sed quasi prævaricatus gratiam majori esset offensæ obnoxius (*Act.* *I*).

De doctrina et officiis servitor. Eccl. docendis junioribus.

Et quoniam satis claruit quæ poena sequatur improbitatem malorum, et quod præmium virtus

A bonorum assequatur, de doctrina et officiis adolescentium aliquid aggrediamur dicere, ut cum ætate bonæ indolis profectus similis creseat et doctrina. Adolescentes vocamus vel ætate vel scientia; quando aliquis clericus de novo chorum Lugdunensem intrare cupit, adolescens dicitur, quia nescit modum standi in choro nec extra, donec a magistris vel a majoribus didicerit, vel doctrinam sive formam supplicandi humiliter et cavendi, tempus et horam sedendi vel levandi, et a choro exeundi vel intrandi, et discat et caveat; ut cum socio suo dum fuerit in choro non loquatur, vel aliquod signum prævum, vel gestum corporis sui ostendat, et sicut a doctoribus fuerit edoctus servet ordinem Ecclesie; in qua tamen addiscere poterit libenter a majoribus discat, et humiliter custodiat, ut a nullo reprehendi valeat, et sic cum ætate et doctrina ordinis Ecclesie crescere possit. Unde Ambrosius: « Est igitur juniorum adolescentium timorem Dei habere, deferre majoribus, honorem habere senioribus, castitatem tueri, humilitatem non aspernare, clementiam ac verecundiam diligere, quæ ornamenta sunt minori ætati. » Verum etiam in senibus gravitas, in junioribus alacritas, ita adolescentibus verecundia, velut quadam dote commendatur. Unde illud: Erat Isaac Deum timens, utpote Abraham indoles, deferens patri usque eo ut ad paternam voluntatem non mortem recusaret (*Gen.* *XXXI*). Joseph cum somniasset quod sol et luna et stellæ adorarent eum sedulo cum... deferrebat pater (*Gen.* *XXXVII*). Sic adolescentes et minores Ecclesie Lugdunensis servientes forma doctrinæ majorum manentes, ut sic in regula ordinis eadem benignissime perseverantes, et majorum ex magistris sanctorum instituta Patrum, et sanctiones canonum instantes et sine offensa deferentes, cum misericordia Jesu Christi Filii, et Mariæ Virginis clementia per ostium Ecclesie Lugdunensis intrare poterunt et... valebunt cum ætate et gratia. Ambrosius: « Joseph castus erat... » ita et servitores Ecclesie Lugdunensis casti corpore, et mundi mente in servitio Dei, nec non et omnium sanctorum aliorum, qui in Ecclesia Dei honorantur digni appareant... Ut virgo carne non mente, nullum præmium habeat in repositione; sicut enim oportet clericis ut sint casti, ita decet ne sint superbi. Cæsius: « Non enim integritas servatur ubi animus superbiæ tumore corrumpitur, adeo erat humilis Joseph usque ad servitutem, qua fratres sui vendiderunt eum Ismaelitis (*ibid.*). » Quanto major es, tanto magis humiliare in omnibus. » Gregorius: « Qui virtutes alias sine humilitate congregat, quasi qui pulverem contra ventum portat, necessarium est Deo servantibus, ut humilitatem servent in mente, et humiliter servitium Dei in Ecclesia peragant, ut ei similes fiant qui dicit: *Mitis sum, et humilis corde* (*Matth.* *XI*). » Item, erat verecundus usque ad fugam. Cujus

tanta verecundia fuit, ut comprehensus a muliere, A vestem in manibus ejus fugiens [potius] vellet relinquere, quam verecundiam deponere (*Gen. xxxix*). Ita qui in Ecclesia Dei vult deservire, verecundiam in omnibus debet servare, in motu corporis, in actu operis, in gestu omnium membrorum, in incessu ut mature incedat, in despiciendo non respicienda, in loquendo, in turpi risu, in vanis tribulationibus; sed semper debet esse in oratione dum in ecclesia fuerit et manserit. Item, Joseph fuit patiens usque ad carcerem: unde in *patientia vestra possidebitis*, etc. (*Luc. xxi*). Item, [fuit remissor injuriarum usque ad remunerationem (*Gen. xlv*). Pulchræ igitur virtutes sunt, verecundia, patientia, et remissio injuriarum, et suavis est gratia, quia non solum in fratres, sed in ipsis spectatur sermonibus ne modum progrediatur aliquis loquendi in ecclesia, dum silentium debet servare et tenere, ne quid etiam indecorum resonet sermo tuus qui juratus es Deo servire et omnibus sanctis ejus. Speculum enim mentis plerumque refulget in verbis, ipsum debet sonum in cantando et in loquendo in choro vel in ecclesia librare modestia, nec usquam aerem offendant vox facilius in loquendo in ecclesia vel canendo. Denique in ipso loquendo vel canendi genere, in choro prima disciplina verecundia est, ut sensim quis aut psallere aut canere in choro, aut postremo in ecclesia loqui incipiat, et verecundiæ principia commendent processum, ipsumque silentium in choro et in ecclesia servandum et tenendum, in quo est omnium reliquarum virtutum otium, maximus est actus verecundiæ servandæ et habendæ in ecclesia. Denique si aut infantie putatur aut superbiæ remittatur proloviro, si verecundiæ laudi ducatur, et Deus sit benedictus. Est verecundia pudici... quia societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim prior est comes gerendæ castitatis. Pudor hac verecundia tentari non sinit. In ipsa nostra oratione verecundia multum placet Deo, multum reconciliat gratiæ apud Deum; ideo omnes clerici Deo et S. Joanni Baptistæ et sancto Stephano, et omnibus aliis sanctis ad serviendum in Ecclesia Lugdunensi deputati debent esse verecundia bene morigerati, pudore castitatis et reverentiæ onustati, et ornati D decenter pro moribus et Deo gratiosis et omni populo. Nonne hæc virtus, scilicet verecundia, pertulit publicanum, et commendavit eum, qui nec oculos suos ad cælum audebat levare? ideo justificatur magis Domini judicio, quam ille Pharisæus quem reformavit præsumptio (*Luc. xvm*); ideoque omnes servitores in Ecclesia Lugdunensi stauerunt et consueverunt esse quiete mentis et modesti operis, qui est ante Deum locuplex et pinguis devotio, ut ait Petrus: Magna est virtus modestia, quæ cum sit etiam sui juris remissor, nihil sibi usurpans, nihil vindicans, et quodammodo intra vires suas contrariorum, dives est apud Deum, apud quem nemo dives (*I Petr. iii*). Dives est mo-

destia quia Dei potior est, unde omnes servientes in Ecclesia Lugdunensi debent esse modesti in ecclesia, in actu, ne aliquid agant coram eis clericis vel laicis, quod turpe ad agendum, et vile sit ad perficiendum. Paulus quoque orationem deferri præcipit cum verecundia, et sobrietate (*I Cor. vii*), primam hanc et quasi primam vult esse orationis futuræ, ut non gloriatur peccatoris oratio, sed quasi dolorem obducat; et quo plus verecundiæ de recordatione delicti, uberiores mereatur gratiam. Et etiam in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia omnibus clericis tam majoribus, quam minoribus, qui deserviunt in ecclesia, vel deservire cupiunt secundum ordinem, et secundum statuta antiquorum Patrum, quia habitus mentis B in corporis statu cernitur. Hinc homo interior cordis nostri inter nos absconditus, aut levior aut jaecantior, aut turpior intus existit, et non apparet nisi per statutum. Et gestus corporis aut contra gravior, aut constantior, et purior, et maturior multoties æstimatur. Itaque vox quardam est animi motus, ideo statuerunt antiqui quod omnes clerici... in Ecclesia Lugdunensi servientes, turpes motus et gestus nullo modo ostenderent, nec etiam inanes alitantes, nec indecentes ordinationes; sed cuicumque contigerit cum cantatur in choro oscitari, ponat os suum subius superpelliceum suum, et ibi occulte osciet, ne aliis stantibus in choro reprehendi possit.

Aliæ auctoritates.

C Exemplum ostendo vobis. Meministis, filii et socii, quendam tunicum corpore non mente, cum sedulis se videretur commendare officiis, hoc solo tamen in clero a me non receptum, quod passim gestus plurimum dedecere; alterum quoque cum in clero recepissem, jubere me nunquam mihi præiret, quia velut quidam insolentis incessus verberare meos oculos feriret, idque dixi dum redderetur post offensam muneri: Hoc solum excepi. Hoc solum excepi, nec fefellit sententia, utique enim ab ecclesia recessit, ut qualis incessu prodebat, talis perfidia animi demonstraretur. Nam alter Ariane infestationis tempore fidem deseruit, alter pecuniæ studio ne judicium subiret sacerdotale, se esse nostrum negavit. Lugebat in illo incessu imago levitatis, species quardam scurrarum percursorum. Sunt etiam aliqui qui sensim ambulando imitantur histrionicos gressus, et quasi quædam fercula pomparum et statuarum status imitantium, ut quotiescunque gradum transierint modulos quosdam servare videantur. Nec cursum ambulare honestum arbitror, nisi cum causa exigit alicujus periculi vel justa necessitas; omnes enim servientes in Ecclesia Lugdunensi debent gressus suos probabiles ostendere, in quibus etiam spiritus maturitatis, gravitatis, auctoritatisque pondus, tranquillitatisque vestigium, humile debet in cunctis apparere. Et si clerici deservientes in Ecclesia Lugdunensi studere neglexerint in gressibus ordi-

nationis Ecclesiae Lugdunensis, quomodo addiscant A ordinem et digne et laudabiliter deserviant ecclesiam quam digne et laudabiliter deservire tenentur, dum praesentes in claustris permanserint, Deum et sanctos offendunt, et statuta sanctorum Patrum vilipendunt, et peccatum inobedientiae incurrunt, et sententiam primi parentis cui dictum est : *Morte mo-*

rieris (Gen. 11), quia obediens mandatis meis non fuisti, sine dubio poterunt non immerito formidare. Et propter hoc praedicta sancta statuta et ordinationes a sanctis Patribus editas inviolabiliter observare tenentur, tanquam boni et veri filii obedientiae.

CIRCA ANNUM MCLXXXII.

PETRUS S. R. E. CARDINALIS

TITULI S. CHRYSOGONI

NOTITIA EX GALLIA CHRISTIANA

(Tom. VIII, col. 1616, in Episcopis Meldensibus)

Petrus, Stephani Tornacensis condiscipulus (1), ex archidiacono abbas, ex abbate Meldensis episcopus electus fuit, procurante imprimis Willelmo de Campania, Theobaldi comitis filio, Senonensi archiepiscopo. Hunc aliquanto post Alexander papa III ob singularem doctrinam ingentiaque merita tituli S. Chrysogoni presbyterum cardinalem creavit et in Franciam legavit anno 1173, ut Albigenium haeresim comprimeret. Obiisse videtur circa annum 1182.

(1) Vide Stephani Tornacensis epistolam 46, ad Petrum (*Patrologia* t. CCXI). « Amplector, inquit, scholarum, prosequor archidiaconum, deosculor abbatem, assurgo episcopum, revereor cardinalem. » Petrum magnis laudibus effert Henricus Claravallensis, S. R. E. cardinalis, in epistola ad Alexandrum III papam directa. Vide *Patr.*, t. CC, inter variorum ad Alexandrum epistolas. (Edit.)

PETRI S. CHRYSOGONI

EPISTOLÆ.

I.

Ad Errisium abbatem S. Victoris Parisiensis.
(Vide *Patr.* tom. CXCVI, col. 1383.)

II.

Ad Garinum ejusdem monasterii abbatem.
(Vide *ibid.*, col. 1392.)

III.

Ad universos fideles. — De excommunicatione
haereticorum Albigenium.
(Anno 1178.)

PETRUS, Dei gratia, tituli Sancti Chrysogoni presbyter cardinalis, apostolicæ sedis legatus, universis sanctæ matris Ecclesiæ filiis catholicam atque apostolicam fidem servantibus, in Domino salutem.

Testante Apostolo (*Ephes.* iv), sicut unus Deus, ita et una fides esse dignoscitur, a cujus integritate nullus potest sine periculo deviare. Cujus fundamentum, præter quod nullus aliud potest ponere, apostoli, et apostolici viri successores eorum, inspirante et docente Spiritu sancto, sanis doctrinis

B tanquam vivis ex lapidibus ita firmiter, et circumspecte jecerunt, quod nec sonantis impetus aquilonis, nec impiorum machinæ, licet crebris assultibus impugnetur, illud poterunt a sua firmitate movere. Unde quamvis diebus istis quidam falsi fratres, Raymundus videlicet de Baimiaco, Bernardus Raymundi, et quidam alii hæresiarchæ transfigurantes se in angelos lucis, cum sint Satanæ, prius Christianæ et apostolicæ fidei contraria prædicantes, multorum animas venenata prædicatione deceperunt, et secum traxerunt ad ruinam; novissime tamen ille, qui revelat mysteria, et ad confutandos seniores Israel dedit spiritum Danieli (*Dan.* xiii), ad animas diabolica fraude deceptas respiciens, noluit ulterius perfidiam illorum velari, nec Christianæ fidei sinceritatem illorum prædicatione corrumpi; sed sua admirabili potestate, audientibus et videntibus multis, quod prius latuerat, venenum perfidiæ detexit, in augmentum et gloriam fidei Christianæ.

Cum itaque prædicti Raymundus et Bernardus, A
atque alii venerabili fratri nostro Reginaldo Bato-
niensi episcopo, et nobilibus viris, vicecomiti de
Turena, et Raymundo de Castrónovo, qui de consi-
lio nostro in terram Rogeri de Beders pro libe-
ratione venerabilis fratris nostri [Albiensis] Alba-
nensis episcopi venerant, occurrissent, et se con-
fiterentur a nobili viro comite Tolosano, et aliis
baronibus, qui eos in perpetuum abjurerant, in-
juste tractari; cum pro defensione fidei suæ ad
præsentiam nostram se venturos proponerent, si
veniendi et redeundi securitatem haberent; me-
morati episcopus et vicecomes, ne corda simplicium,
qui illorum facie erant imbuti, scandalum pateren-
tur, et diffidentiae nostræ ascriberent, si eis audien-
tia negaretur, ex parte nostra et prædicti comitis
indulserunt, ut cum omni securitate se conspectui
nostro præsentarent, quatenus sub nostro et vene-
rabilis fratris nostri Pictaviensis episcopi aposto-
licæ sedis legati, et aliorum discretorum virorum,
et totius populi examine audirentur, et si recte et
sane crederent, probarentur; et postquam a nobis
examinati fuissent, nihilominus ad propria remea-
rent securi, ne metu vel violentia qualibet videren-
tur inducti ad confessionem veræ fidei; ita tamen,
quod post elapsus octo dies juxta edictum, quod
exierat, nisi ad fidem nostram redirent, de terris
principum, qui eos abjurerant, deberent expelli.

Nos itaque indulgentiam eis ab episcopo et vice-
comite factam, quamvis a præfato comite Tolosano,
et aliis nobilibus viris, sicut diximus, exierat edi-
ctum, ut de terris eorum deberent expelli, ratum
habentes; eodem Pictaviensi episcopo, et prædicto
comite Tolosano, et aliis clericis et laicis quasi
trecentis, in ecclesia B. Stephani nobiscum pariter
congregatis, illis injunximus, ut fidem suam nobis
exponerent, et ad catholicæ fidei veritatem redeun-
tes, infamiam, quam et tota terra, et ipsi per dam-
nabilem prædicationem incurrerant, per salutiferam
confessionem veræ fidei removerent. Ipsi vero in-
ter alia verba, quæ hinc inde processerunt, chartam
quamdam in qua fidei suæ articulos conscripserant,
in medium protulerunt, et eam, sicut prolixius
scripta fuerat, perlegerunt. In qua cum verba quæ-
dam deprehendissemus, quæ et suspecta videbantur
existere, et nisi plenius exponerentur, hæresim
quam prædicaverant, possent velare; quæsiimus,
ut Latinis verbis respondentes, suam fidem defen-
derent; tum quia lingua eorum non erat nobis satis
nota; tum quia Evangelia et Epistolæ, quibus tan-
tummodo fidem suam confirmare volebant, Latino
eloquio noscuntur esse scripta. Cumque id facere
non auderent, utpote qui linguam Latinam penitus
ignorabant, sicut in verbis unius illorum apparuit,
qui cum Latine vellet loqui, vix duo verba jungere
potuit, et omnino defecit; necesse fuit, nos illis
condescendere, et de ecclesiasticis sacramentis pro-
pter imperitiam illorum, quamvis satis esset absur-
dum, vulgarem habere sermonem.

Illi ergo duo esse principia denegantes, publice
coram nobis et prædictis viris confessi sunt, et fir-
miter asseruerunt, quod unus Deus altissimus om-
nia visibilia et invisibilia condidisset; quod etiam
Scripturis, sicut verum est, Evangelicis atque apo-
stolicis comprobabant. Confessi sunt etiam, quod
sacerdos noster, sive bonus, sive malus; justus,
vel injustus et talis etiam, quem adulterum, vel
alias criminisum indubitanter scirent, corpus et
sanguinem Christi posset conficere, et per ministere-
rium hujusmodi sacerdotis, et virtute divinorum
verborum, quæ a Domino prolata sunt, panis et vi-
num in corpus et sanguinem Christi vere transub-
stantiantur. Asseruerunt quoque, quod parvuli, vel
adulti nostro baptismo baptizati salvantur, et
nullus sine eodem baptismo potest salvari; omnino
inficientes, se aliud baptismum, aut manus imposi-
tionem, sicut eis imponebatur, habere. Affirmave-
runt nihilominus, quod et vir et mulier matrimonio
copulati, si aliud peccatum non impediatur, licet car-
naliter alter alteri debitum reddat, propter bonum
matrimonii excusati salvantur, et propter hoc nun-
quam damnantur. Archiepiscopos præterea, et epi-
scopos, presbyteros, monachos, canonicos, et erem-
itas, templarios, et hospitalarios affirmaverunt
esse salvandos. Dignum quoque et justum esse di-
cebant, ut ecclesias in honore Dei atque sanctorum
fundatas cum summa devotione visitantes adirent,
et sacerdotibus, et aliis earum ministris honorem
et reverentiam exhibentes, primitias et decimas eis
deberent solvere, et de omnibus parochialibus de-
vote et fideliter respondere. Eleemosynas etiam
tam ecclesiis, quam pauperibus, nec non et omni
petenti esse tribuendas inter cætera laudabiliter as-
serebant. Hæc omnia licet prius dicerentur negasse,
juxta nostrum sanum intellectum se intelligere as-
serebant.

Postquam autem ita a nobis examinati fuerunt, et
ea quæ diximus, spontanea voluntate confessi, ec-
clesiam Beati Jacobi intravimus. Ubi nobiscum in-
numera populi multitudo, quæ se quasi ad spectan-
dum præparabat, convenit, et confessionem fidei
eorum, quæ in prædicta chartula conscripta fuerat,
vulgari sermone audivit. Porro cum a nobis et omni
populo, qui ibidem convenerat, in omni patientia,
et sine tumultu aliquo fuisset auditi, et ipsi sponte
finem dicendi fecissent; quia expositio suæ fidei
satis laudabilis et catholica videbatur; iterum ab
eis, audiente universo populo, quæsiimus, si corde
crederent, quod ore fuerant confessi; et si aliquando
in contrarium, sicut eis sæpius impositum fuerat,
prædicassent. Illis vero respondentibus, sic se ita
credere, et nihilominus negantibus, se unquam
aliter prædicasse, nobilis vir comes Tolosanus, et
multi alii clerici et laici, qui eos audierant aliter
prædicantes, vehementer admiratione commoti, et
Christianæ fidei zelo succensi surrexerunt, et eos
plane in caput suum mentitos fuisse manifestius
convicerunt. Quidam enim constantè proposuerunt,

se a quibusdam illorum audisse, quod duo dii existerent, alter bonus, et alter malus; bonus, qui invisibilia tantum, et ea quæ mutari, aut corrumpi non possunt, fecisset; malus, qui eorum, terram, hominem et alia visibilia condidisset. Alii affirmaverunt se in illorum prædicatione audisse, corpus Christi non confici per ministerium sacerdotis indigni, aut aliquibus criminibus irrefiti. Multi similiter testati sunt, eos prorsus negantes audisse, virum cum uxore salvari, si alter alteri debitum reddat. Alii in faciem illis firmiter opponebant, quod ab ipsis audissent, baptismum parvulis non prodesse, et alias quamplures contra Deum, et sanctam Ecclesiam, et catholicam fidem blasphemias protulisse, quas pro abominabili earum enormitate tacere maluimus, quam referre. Quidquid autem illi in sua superiori confessione, quæ satis videbatur sufficere ad salutem, si ita corde crederent ad justitiam, et in corde et corde dixerint, sicut homines tortæ mentis et intentionis oblique; tandem hæresim noluerunt relinquere, ubi crassum et sopitum intellectum eorum alicujus auctoritatis superficies videbatur juvare, occasione verbi illius, quod Dominus in Evangelio dixisse legitur: *Nolite omnino jurare, et sit sermo vester, est, est, non, non* (Matth. v); dicentes se non debere jurare, cum ipse Dominus sæpe jurasse legatur, sicut scriptum est: *Juravit Dominus, etc.* (Psal. cix). Et alibi: *Per memetipsum juravi, dicit Dominus* (Isai xix); et Apostolus: *Omnis controversiæ finis est juramentum* (Febr. vi). Et multa in hunc modum in divinis Scripturis legentibus sese offerunt, et occurrunt, quibus propter illorum infirmitatem quibus aliquid suademus, jurare permittitur. Cæterum ipsi tanquam viri idiotæ non intelligentes Scripturas (Matth. xxii), in laqueum, quem absconderant, ceciderunt (Psal. cxli). Quia cum prius juramentum tanquam rem execrabilem, et a Domino prohibitam abhorrerent; in ipsa confessionis suæ charta jurasse convicti sunt, cum dixerint; in veritate quæ Deus est, ita credimus, et dicimus, quod hæc est fides nostra; nescientes, quod veritatem et verbum Dei in testimonium veræ assertionis adducere, procul dubio sit jurare, sicut de Apostolo legimus, cum dixit: *Hoc enim vobis dicimus in verbo Dei* (I Thes. iv); et alibi: *Testis est mihi Deus* (Rom. i), et alia similia comprobant, quæ ab illis, qui divinas Scripturas intelligunt et legunt, possunt facilius inveniri.

Cum autem a multis et sufficientibus testibus fuissent convicti, et adhuc multi ad ferendum contra eos testimonium præpararent: quia Ecclesia consuevit redeuntibus misericordiæ gremium non negare, eos diligentius monuimus, ut omni hæretica pravitate deposita, ad fidei unitatem redirent; et quia a domino papa, et venerabilibus fratribus nostris Bituricensi et Narbonensi archiepiscopis, et a Tolosano episcopo, et a nobis ipsis propter perversam prædicationem, et sectam excommunicati

A fuerant; ad nos juxta formam Ecclesiæ reconciliandi venirent. Quod cum illi in arcum pravum conversi, et mente perditæ indurati facere recusarent; nos in conspectu totius populi, qui jugiter acclamabat, et in eos multa immanitate fremebat, eos iterum accensis candelis, una cum prædicto Pictaviensi episcopo, et aliis religiosis viris, qui nobis in omnibus astiterunt, excommunicatos annuntiavimus, et ipsos cum suo auctore diabolo condemnavimus. Eapropter universitatem vestram monemus et exhortamur in Domino, atque in remissionem peccatorum injungimus, quatenus prædictum Raymundum, et Bernardum, et complices eorum tanquam excommunicatos et Satanae traditos cautius evitetis, et si quando aliud quam in audientia nostra, sicut præscripsimus, sunt confessi, vobis de cætero præsumperint prædicare; prædicationem eorum tanquam falsam, et catholicæ atque apostolicæ fidei contrariam respuatis, et ipsos tanquam hæreticos et Antichristi præambulos a sinceritatis vestræ consortio, et vestris finibus longius expellatis.

IV.

Ad Philippum decanum et capitulum B. Martini Turonensis. — Confirmat fundationem de duobus cereis coram sepulcro sancti Martini continuo accendendis.

(Circa annum 1180.)

(MARTEN., Thes. Anecd., t. 1, 592.)

C PETRUS Dei gratia tituli Sancti Chrysogoni presbyter cardinalis, apostolicæ sedis legatus, Pu. decano et capitulo B. Martini Turonensis, in Domino salutem.

D Quoties aliqua a fidelibus ad honorem et decorem domus Domini statuuntur, ea debemus tanto sollicitius promovere, quanto magis ipsi ad hoc quod spontanea voluntate cœperunt, a nobis invitari debuerant et induci. Eapropter, dilecti in Domino fratres, vestris postulationibus inducti, et in devotione beatissimi confessoris qui apud vos requiescere dignoscitur altius radicati, institutionem quam super luminaribus duorum cereorum ante sepulcrum ejusdem confessoris perpetuis temporibus, sine intermissione qualibet, accendendorum, in capitulo vestro a vobis et burgensibus ipsius loci parochianis vestris, solemnī devotione factam, ratam habemus; et sicut in authentico scripto a vobis exinde facto plenius continetur, auctoritate qua fungimur, confirmamus, et præsentis scripti patrocinio communitimus; statuentes, et sub intermissione anathematis districtius inhibentes, ne aliquis contra eandem institutionem venire, aut redditus ad hoc deputatos minuire, differre, seu quomodolibet decurtare, qualibet temeritate præsumat. Si quis autem hoc attentare præsumperit, indignationem omnipotentis Dei et beatissimi confessoris, necnon et districtam extremi judicii ultionem se noverit incursum.

ROGERUS

ABBAS S. EVURTII AURELIANENSIS

NOTITIA

(Gall. Christ. nov., tom. VIII, col. 1575.)

Rogerus primus regularium abbas quinquennio post electionem reliquias sancti Evurtii invenit, quarum inventionem Frehero abbati Sancti Audoeni significavit litteris apud Martennium. Mendum irrepsit in anno assignato in bulla qua Eugenius III Sancti Evurtii bona confirmat data Rogero, ubi loco 1114 legendum 1147. Insequenti papæ ad exemplum Ludovicus rex Rogerium abbati diplomate regio dignatus est, in quo Sancti Evurtii possessiones eodem tenore ac in bulla recitat. Subscripsit anno eodem Rogerius chartæ regis ejusdem pro Aurelianensibus, biennioque post 1149 litteris Simonis de Balgenciaco pro Burgo-medio. Reperitur in chartulario Miciacensi anno 1150, quo Manasses episcopus chartam dedit postulantibus Rogero abbati et fratribus Sancti Evurtii. Obtinuit ab Adriano IV et Alexandro III bullas ejusdem tenoris ac bulla Eugenii III. Memoratur anno 1158 in chartis Pontilevinsibus. Permutando a Ludovico VII obtinuit an. 1163 Toarvillam in parochia de Sebonvilla in Belsia. Invitatus a summo pontifice ad concilium Turonense, Ervisium abbatem Sancti Victoris consuluit 1164. Controversiam habuit cum priore Pontis-monachorum et Stephano Cluniacensi abbate, quam arbitri diremerunt anno 1167 Manasses episcopus et Joannes decanus. Hoc autem vel sequenti cessit in gratiam Stephani, cujus canonici regularis est epistola 17, ad Rogerium abbatem suum.

REVELATIO

Quam transmisit dominus Rogerus abbas ecclesiæ B. Evurtii Aurelianensis ad monachos Sancti Audoeni Rothomagi de inventione ejusdem sanctissimi pontificis Evurtii.

(Circa an. 1150.)

[MARTEN., *Anecd.*, I, 413, ex ms. S. Audoeni Rothomagensis.]

Dilectis in Christo dominis et amicis F. (1) ab-
bati Beati Audoeni, omnique sanctæ illi congrega-
tioni, frater Rogerus (2) cœnobii Beati Evurtii dic-
tus abbas, totiusque pauperum ejusdem loci con-
ventus, salutem et dilectionem.

Quod beatum et gloriosum Patrem et patronum
nostrum Evurtium debito venerationis affectu ho-
noratis, nos quidem gratias vobis pro nostra possi-
bilitate agimus: ipse autem pius Dei famulus de-
votioni vestræ præniam condigna pro sua benignitate
impetrabit. Nunc quia de ejus sacratissima inven-
tione nobis congaudetis, modumque ejus, et diem
studiose a nobis requiritis, brevitate congrua pau-
cis accipite. Prædecessores nostri sæculares cano-

nici, qui ferme ante hoc quinquennium in sancta
beati confessoris ecclesia serviebant, hoc sæpenn-
mero in proposito suo habuerunt, ut angustum ad-
huc ædificium ecclesiæ dilatarent, qui etiam in hoc
rei progressi sunt, ut etiam rogum facerent de cu-
jus calce parietes sacros construerent, quam ipsam
calcem apud nos habemus. Repente autem Dei nutu
mutaverunt consilium, timentes scilicet ne, si forte
sanctum illum thesaurum in agro suo invenirent,
ab ecclesia pellerentur, et locus ipse monachis vel
regularibus canonicis, qui devotiorem cultum tanto
Patri impenderent, traderetur. Cum autem placuit
divinæ misericordiæ nos famulos suos sub regulari
habitu degentes in sancta illa Ecclesia ponere, con-

(1) Freherius qui ab anno circiter 1142 ad 1157
abbatiam Sancti Audoeni administravit.

(2) Quem Sanmarthani anno 1163 primum S.
Evurtii abbatem institutum fuisse tradunt, ad quem
otiam annum regularis vitæ primordia in monaste-

rio S. Evurtii referunt. Verum Froherius ad quem
Rogerius scribit anno 1157 abbatialem dimiserat
dignitatem. Imo Sugerius abbas Sancti Dionysii cu-
jus hic fit mentio anno 1151, jam obierat.

tinuo non acquievimus carni et sanguini, non timentes scilicet ubi non erat timor, sed de Dei misericordia confidentes, hoc crebro et diu habuimus in precibus nostris, hoc in desideriis nostris, hoc in jejuniis et nostris afflictionibus, ut benigna Dei pietas gloriosum corpus pii Patris Evurtii famulis suis revelaret his temporibus nostris. Misertus est nostri Dominus, et desiderium pauperum suorum exaudivit. Nam quod petebamus accepimus, quod quærebat invenimus, apertum est nobis ubi pulsabamus. Sæpe quidem domini et Patres nostri quicunque pene tam episcopi quam abbates orandi gratia, seu nos visendi, ut assolet, ad nos divertebant, submonebant et incitabant pravitate nostram, ut sine cunctatione illud singulare gaudium nostrum quæreremus. Sed et dominus Sugerius abbas Sancti Dionysii, vir alti consilii et prudentiæ excellentis, cum die quadam Aurelianus venisset, ductus est a nobis in secretarium quoddam ecclesiæ nostræ, quod post altare gloriosi Patris Evurtii quadam parietis interclusione ab accessu publico erat seclusum. Ostendimus ei thecam quamdam magnam ligneam, quæ deinceps super ipsius sancti venerabile sepulcrum ab antiquo sita est, in cuius fundo longus quidam et subnix lapid, quem achlesiam (sic) vo-

cant, qui ad nihil aliud quam ad clausuram sepulcri videtur præparatus, magnum magni thesauri absconditi indicium præstabat intuenti. Tum ille, hic est, inquit, hic quærite, quia hic invenietis. Et adjecit: Nolite differre; exaltate Deum, et exaltatus exaltabit vos (*Psal. xcvi*). Collegimus audaciam non solum de tanti Patris oraculo, sed et de revelationibus ad fratres nostros factis, necnon et de miraculis aperte in conspectu nostro patris; et ad sacræ pausionis locum, præmisso jejunio et oratione generali, feria sexta hebdomadæ tertiæ adventus Domini, nocte imminente, cum paucis fratribus accessimus; dehinc fodientes, duos sarcophagos non longo a se intervallo alterum super alterum invenimus, qui et ipsi erant intra quatuor parietes altitudo sibi oppositos, pulcherrimos quidem, et ex laterculis pictis compositos cemento optimo plano et rupeo litos. Primo sarcophagorum vigilia natalis Domini post missam secreta aperto, nihil prorsus in eo invenimus. In inferiori autem die natalis Innocentium, post matutinas, quod quærebatur inventum est. Porro a religiosis personis id sancti consilii accepimus, ut celebris illa tam sancti corporis exaltatio, seu de loco in locum translatio usque ad adventum domini regis differretur.

ANNO DOMINI MCLXXXI

GUALTERUS

PRIOR S. VICTORIS PARISIENSIS

NOTITIA

(FABRIC., *Biblioth. med. et inf. Lat.*, ed. Mansi, t. III, p. 118.)

Gualterus, prior S. Victoris Paris., scriptor quatuor librorum multa scitu digna continentium quorum exempla bina mss. in biblioth. S. Victoris Paris. vidisse se testatus est Lannojus *De varia Aristotelis fortuna* cap. 3, pag. 29: *Contra manifestas et damnatas etiam in conciliis hæreses, quas sophistæ Abælardus, Lombardus, Petrus Pictavinus et Gilbertus Porretanus, quatuor labyrinthi Franciæ, uno spiritu Aristotelico afflati, libris sententiarum suarum acunt, limant, roborant. Vixit. circa annum 1180. Vide Bulæum tom. II Hist. Academ. Paris., pag. 404-629. Mabillonius in Analectis, pag. 54 nov. edit., meminit libri hujus Gualteri (1), quem non priorem, sed abbatem nominat, scripsisse vero ait libros quatuor contra quatuor labyrinthos Franciæ, id est Abælardum, Petrum Lombardum, Petrum Pictaviensem et Gilbertum Porretanum; refert etiam ibi fragmentum ex eodem libro desumptum de Abælardo Mansi.¹*

(1) *Patr.* t. CLXVI, in Abbaudo. Vide etiam notas D. Mathoud ad Robertum Pullum, *Patr.* t. CLXXXVI, col. 1047 et 1062.

EXCERPTA

EX LIBRIS GUALTERI DE S. VICTORE

CONTRA

QUARTUOR LABYRINTHOS FRANCIÆ.

(*Historia Universitatis Parisiensis*, auctore Cesare Egassio Bulæo (Duboulay); Parisiis 1665-1673, 6 vol. in-fol., tom II, p. 629-660.)

EX LIBRO PRIMO.

Exstat in bibliotheca San-Victorina codex manuscriptus M. Gualteri de S. Victore iv libris distinctus contra iv celeberrimos sui sæculi magistros: Petrum Abælardum, Gilbertum Porretanum, Petrum Lombardum et Petrum Pictavinum; quos vocat iv Franciæ labyrinthos et novos hæreticos. Scribebat autem circa annum 1180, quo tempore unus e quatuor supererat in vivis Pictavinus, Lombardi discipulus, idemque præpositus scholarum celeberrimi illius Petri Comestoris, quem, quia theologiam scholasticam subtilius et curiosius quam cæteri tractabat, Gualterus sibi potissimum assumit libro quarto debellandum, ut Abælardum et Lombardum sectæ illius principes et coryphæos acerbe in aliis libris insectatur. Ergo ex illo opere, quoniam nondum in lucem prodiit, juvat quæ sequuntur veluti idæam theologiæ pseudoscholasticæ proponere, ut agnoscant posteri quid deinde mutationis acceperit docendi methodus, consecutis temporibus.

Sunt autem libri i hæc capita xviii:

1. De novis hæreticis et phantastico Christo ipsorum. Unde oriantur.
2. Quod Christus sit Deus et homo: aliud sine initio: aliud a certo initio.
3. De novis hæreticis qui dicunt Christum non esse aliquid in eo quod est homo.
4. Quanta temeritas negare Christum aliquem hominem vel aliquid compositum.
5. De illo qui negavit Christum esse aliquid quod sit homo.
6. De illo qui dicit quod Christus non est aliquid quod sit ab æterno.
7. De his qui habent pro inconvenienti quod Deus sit aliquid quod non semper fuit.
8. Quod melius creditur Christo quam hæretico.
9. De illo qui dicit quod Christus non est aliquid ex Virgine, sed ejus vestis tantum inest; et quare dicatur homo in persona, non in natura, assumptus.
10. De illo qui negat in Christo aliquod compositum ex anima et corpore.
11. De illis qui concedunt nobiscum quod Christus est homo, sed hæretico sensu.
12. De illo qui dicit, hæc species « homo » non convenit Christo.

A 13. De illo qui dicit in Christo Incarnationem vasis vestem ejus, non proprietatem fuisse.

14. De his qui dicunt: « humanitatis nihil est. »

15. Quod constat, quia persona non est unita personæ, nec habens hominem est sibi unitum.

16. De illo qui dicit quod Christus non est nisi quod fuit ab æterno.

17. Quod homo assumptus est et verissime dicitur: « Persona sed non alia quam Verbi. »

18. Quod homine assumpto non « Quaternitas » est.

Præmittit vero hunc titulum. Incipit liber M. Walteri prioris S. Victoris Parisius contra manifestas et damnatas etiam in conciliis hæreses, quas prædicti sophistæ libris sententiarum suarum reponunt, acunt, limant, roborant sub eodem capitulo subiecto. De intelligentia harum locutionum « Deus factus est homo. Deus est homo. » An his locutionibus dicatur « factus esse aliquid, vel esse aliquid, vel est. » Suljungit vero quæ sequuntur.

« Oritur hic quæstio valde difficilis. Quæritur enim utrum in his locutionibus: Deus factus est homo. Filius Dei factus est filius hominis; Deus est homo et homo est Deus, dicatur Deus factus esse aliquid, vel aliquid dicatur esse Deus. Vel quæ sit intelligentia eorum. In solutione hujus quæstionis magna inter doctores contrarietas invenitur. Dicunt tamen quidam quod homo assumptus non est Deus. Non est persona, non est Dei Filius, non est Rex sæculorum, non est Dominus gloriæ. Nec etiam secundum eosdem, homo assumptus non est homo, vel aliquis homo, nec filius hominis, nec filius Virginis, nec aliquid quod sit homo vel Deus; et quod Filius Dei non est nisi quod fuit ab æterno, sed Deus tantum. Et quando Deus factus est homo, non est factus aliquid; per hominem enim assumptum non intelligunt nisi carnem et animam. Dicunt etiam prædicti quod ex anima et carne Christi nihil est compositum, nec id quod est homo, nec aliud, sed verbum duobus, scilicet anima et corpore, quasi indumento vestitum; et ideo verus homo factus dicitur, quia veritatem carnis et animæ accepit: qui, et, secundum habitum tantum, Deum

hominem factum dicunt; et sic, secundum istos, A per me, ibi significatur quod non est Christus, illud dicitur homo, quia hominem accepit; et esse homo, quia habet hominem, vel quia est habens hominem, et homo est factus Deus, quia assumptus est a Deo; et homo esse Deus, quia habens hominem est Deus. »

In capite 2 auctoritates profert S. Augustini aliorumque SS. Patrum et quorundam Catholicorum doctorum contra supra dictam opinionem: « Augustinus ait in lib. *De Trinit.* » cum legitur: « Verbum caro factum est (Joan. 1): » in Verbo intelligo verum Dei Filium, in carne agnosco verum hominis filium, et utrumque simul unam personam Deum et hominem ineffabilis gratiae largitate conjunctum. Idem in *Enchiridio*: Christus Jesus Deus de Deo est, homo autem natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Utrunque substantia, divina scilicet et humana, Filius est unicus Dei Patris omnipotentis de quo procedit Spiritus sanctus, utrinque unus, sed aliud propter Verbum, aliud propter hominem, non duo filii, Deus et homo, sed unus Dei Filius, Deus sine initio, homo a certo initio. Item in eodem: Quid natura humana in Christo homine meruit, ut in unitatem personae unici Filii Dei singularitas assumpta esset? quæ bona voluntas? quæ bona opera præcesserunt quibus mereretur iste homo una fieri persona cum Deo? nunquid antea fuit homo, et hoc ei singulare beneficium præstitum est, ut singulariter promereretur Deum? Ex quo nempe homo cæpit esse, non aliud cæpit esse homo quam Dei Filius et hic unicus: et propterea Dei Verbum quod ab illo suscepta caro facta est. » Etc.

In capite 3 sic scribit: « Quæro ab his qui dicunt Christum non esse aliquid in eo quod est homo, quid per me significetur cum dicitur Pater major me est (Joan. xiv), vel quod est Christus, vel quod non est Christus. Si dicatur aliquid quod non est Christus, per me significari in tali loco, consequens est Christus dicat se esse aliquid quod ipse non est; quod non convenit veritati: Item si aliquid

est vel substantia creata, vel increata. Sed nulla substantia increata major est Patre. Si autem substantia creata est, vel est rationalis, vel irrationalis. Substantia irrationalis esse non potest, ergo est substantia rationalis, et sic angelica vel humana; sed angelica non est, ergo humana. Oportet itaque ibi significari substantiam creatam, et rationalem et humanam, id est hominem constantem ex anima et carne. Unde Augustinus dicit quod pars, cum dicitur, « verbum caro factum est (Joan. 1), » ponitur pro toto, scilicet homine. Necessario ergo homo est aliquid totum, cujus pars sit caro, et illud totum sit Christus. Unde idem dicit: Deus in æternam personam divinitatis temporalem accepit substantiam carnis: « Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, ad Deum meum et Deum vestrum (Joan. xx). » Si Christus non est aliqua substantia creata, non habet Deum, quia tantum creaturæ Deus est. Sed ipse dicit se habere Deum; necessario ergo est aliquid quod habet Deum vel Creatorem. Dicitur alibi quod tota est unio hominis et Dei; quod totum Deus, totum homo. Si enim sic intelligatur: Deus est homo, id est hominem habet; sic potest dici: Anima est caro, id est habet carnem. Augustinus dicit super Joan: Quod aliud est Verbum Dei, et aliud homo. Quid hic per hominem significatur. Si enim, ut quidam opinantur, hic per hominem anima et caro intelligitur, et non aliquid compositum ex duobus, dicere debet, Aliud est Verbum Dei, aliud est homo, cum per hominem plura et non unum significetur. »

Sequentibus capitulis hujusce libri alia multa profert sanctorum doctorum testimonia, quibus subjungit auctoritates Anselmi Cantuariensis, Hugonis de S. Victore et Bernardi Clarevalleensis. Postea transit ad librum II, in quo prædictas hæreses et plenius exponit, et antiquius damnatas fuisse in conciliis manifestius probat.

EX LIBRO SECUNDO

Hujusce libri octo præponit summa capita:

1. De quodam libro unde prædicti errores pullulare videntur.
2. De erroribus novorum hæreticorum ab episcopis, maxime cardinalibus corrigendis.
3. Quod non re.... Catholica fides, et quot hæreses pullulare cæperint ex doctrina Abælardi.
4. Cur tertia in Trinitate persona dicitur Filius ab hæreticis.
5. Quod omnis homo semel homo jam aliud esse non potest, et mortuus homo est.
6. De naturalibus argumentis veri hominis Jesu Christi ex Evangeliiis.
7. De naturalibus documentis veri Dei Jesu Christi ex Evangeliiis.
8. Quod tam prodit Christum qui verum hominem negat, quam qui verum Deum non credit.

D Aggreditur ergo agere contra hæreticum quemdam librum, talem præ se ferentem titulum, sine nomine auctoris: Incipiunt sententiæ divinitatis, sicque incipientem: Omnes sitientes, venite ad aquas; et bibite, amici, et inebriamini charissimi (Isa. 55; Cant. 5.). Quem librum, profanis vocum novitatibus et oppositionibus falsi nominis scientiæ refertum (I Tim. vi), ait vulgo ascriptum fuisse Petro Abælardo, aut saltem ex ejus libris excerptum, eumque ait fuisse damnatum ab Innocentio II, data ad archiepiscopos Remensem et Senonensem eorumque suffraganeos hac bulla.

« Innocentius episcopus, servus servorum Dei,

archiepiscopis Remensi et Senonensi Set H. eorumque suffraganeis, salutem et apostolicam benedictionem. Per præsentia scripta mandamus fraternitati vestræ, ut libros erroris P. Abælardi, ubicunque fuerint reperti, igni faciatis comburi, etc. Atque ex eo libro capita quædam excerptit hæretica, quibus opponit Catholicam veritatem hoc modo :

« **HÆRESIS :** Quædam sunt personæ tantum et non personales. Personæ et personales, sicuti humanitas et albedo quæ non faciunt differentiam a cæteris, quia quiddid est homo albus humanitate et albedine est homo albus. *Personæ et personales :* sicut Socratitas vel Platonitas, scilicet collectio omnium proprietatum compacta ex omnibus accidentibus partium tam substantialium quam accidentalium, forma videlicet dissimilitudinis, quæ facit eum diversum ab omnibus aliis. Nunquam enim talis collectio ita integra et plena in ullo alio reperitur. Hoc dicitur *persona*, et dicitur *persona per se sola*. Nunc vero a naturalibus ad theologiam transeamus, similiter assignando quod quædam proprietates sunt. Est persona et non personalis, et quædam persona personalis; *persona et non personalis*, sicut est divinitas quæ omnium personarum communis est. Sicut enim divinitas Pater est Deus, ita singulæ personæ personalis proprietas est, paternitas, filiatio, connexio utriusque. Item vere igitur et catholice dicamus Deum et hominem non esse partes Christi, quoniam nihil Christi est Deus, nihil Christi est homo. Jam enim aliqua pars totum suum esset. Si opponatur : Divinitas Christi est aliquid Christi, et ipsa est Deus; ergo aliquid Christi est Deus, respondeo : Imo tanquam de alio et alio atque diverso loquimur de Deo et de divinitate. Secundum Augustinum, *Christus constat de Deo et homine*; sic intelligitur non ex eo quod Deus, non ex eo quod homo, sed ex divinitate et humanitate. Ex his utique constat. Item, non est naturæ aliquid agere, sed personæ, sicut naturæ non est gignere, sed personæ. Item, si dixerimus naturam, quæ communis est trium personarum, genitam esse, procul dubio natura genita Pater non est, imo a natura Patris quæ non est genita alia est.

« **CATHOLICA :** Hilarius : *Ecce non deseruit natus Deus naturæ suæ proprietatem, et naturali in Patre virtute est, cujus in se tenet naturali nativitate naturam.* Augustinus contra Felicianum : *Fatendum tibi est ex substantia Patris existisse Filium, si et natus et Deus est, aut Filium pariter et Deum negare.* Nam Filius in eo quod est indifferens naturæ, veraciter prolatus est, qui ex eo qui est, id est, ex gignente, non dissimilis natus est, qui nascendo incorruptibilem ex incorruptibili Patre videtur habere substantiam. Una est Patris substantia, una persona. Hic : cum genuit, ex hac sine dubio non diversa nascitur existisse, sed altera, quæ non aliud docetur esse quam prima; dum et communis docetur et propria. Communis, inquam, unitate substantiæ; propria, discretionis personæ.

« Cum ergo existet illa quæ nata est, non quiddid acciderit huic ad gignentem necessario transit, sicut ad nascentem quiddid proprium ac substantiale gignentis constat esse, provenit. Non enim sicut Filio ipsa generatione collata est divinitas Patris, sic ad Patrem refertur humilitas proles. Quod ideo non fit, quia quamvis de una est, id est Patris substantia fuerit similis genita, tamen quia jam in seipsa existat, quæcunque huic extrinsecus ingeruntur, non communia dicuntur esse, sed propria. Augustinus. *De Trinitate* : Si gignens ad id quod gignit principium est, Pater ad Filium principium est, quia genuit eum. Si ergo et qui datur principium habet eum a quo datur, fatendum est Patrem et Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia. Idem super Evang.

« **B** Joan. : *Non loquetur a semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur* (Joan. xvi). » Audire vel scire illi esse est. Item, « quæcunque viderit Patrem facientem » (Joan. v) Filius, etc., » audit Filius et videt Filius; et ipsa visio et auditio Filius; et hoc est illi audire quod esse, et hoc est illi videre quod esse. Ab illo « audiet » a quo procedit. Audire illi scire est, scire verbè esse est esse : A quo illi essentia, ab illa scientia. Bernardus ad Eugenium : *Unus est Deus ; si dici possit, unissimus est. Idem est semper et uno modo. Non modo unus sibi : et in se unus est. Nihil in se nisi se habet : non ex tempore alterationem habet, non in substantia alteritatem. Trinitas est tamen Deus. Quid ergo? Destruimus quod dictum est de unitate, quia inducimus Trinitatem. Non, sed statuimus unitatem.* « Si tria, quomodo non numerus? si unum, ubi numerus? Sed habeo, inquis, quod numerem et quod non numerem. Substantia una est, personæ tres sunt. Quid obscurum in hoc? nihil, si personæ seorsum a substantia cogitentur. Nunc vero cum tres illæ personæ illa substantia sint, et illa una substantia tres illæ personæ, quis numerum neget? Nam vere tres sunt. Quis numeret tamen? nam vere unum sunt. Quid numerasti? naturas, vel substantias, aut divinitates? una est. Multa dicuntur esse in Deo, sed multa unum, etc.

« Item Bernardus, sermo 80 super Cant. cant. : *Recedant a nobis, charissimi, novelli illi, non dialectici, sed hæretici, qui impiissime disputant. Divinitate, inquiunt, Deus est, sed divinitas Deus non est. Unde nuper in concilio quod D. Eugenius papa Remis celebravit, perversa visa est illa expositio in libro Gilberti, Pictaviensis episcopi. Nam dicente Boetio : « Cum dicitur Deus, Deus pertinet ad substantiam » noster commentator intulit, « non quæ Deus est, sed qua Deus est. » Quod absit, ut assentiat fides Catholica, esse videlicet substantiam, vel aliquam omnino rem qua Deus sit et quæ Deus non sit. Sed hoc et cætera reprehensione digna proprio ore in eodem conventu damnavit. Sed hæc loquimur propter eos qui adhuc librum illum contra Apostolicum utique promulgatum, ibidem interdictum transcribere et lectitare feruntur.*

« Isti enim multa de humanitate delirant. Roma.

inquirunt, *humanitate homo est, et humanitati debet quod homo est*. Falsum est. Imo nec si proprie humanitati, sed Deo debet, qui et materiam et quod inde est, totum fecit; nulla materia vel se, vel de se operatur aut facit. *Humanitas*, inquirunt, *nihil est*. Totus mundus canit: *Æqualis Christus Patri secundum divinitatem, minor Patri secundum humanitatem*. (D ATHAN. in Symb.) Quod si nihil est Christus, non jam minor, sed nihil secundum humanitatem. Veritas dicit: *Pater major me est* (Joan. iv). Utique secundum humanitatem, quod nemo nisi hæreticus dubitat. Quod si nihil est ipse qui loquitur, nihil est secundum humanitatem, v. g. proprie transire ejus est ab humanitate in divinitatem nos inducere, quia post judicium in divinitate ejus videbimus quem ante judicium cernimus in humanitate. Quid multis? Omnes Catholici innumeris testimoniis astruunt in Christo humanæ naturæ seu humanitatis assumptionem vel susceptionem. Apostolica etiam auctoritas: *Apparuit, inquit, benignitas, id est divinitas, et humanitas Salvatoris* (Tit. iii). Quæ si nihil est, nullæ humanæ naturæ vel humanitatis facta est in Christo susceptio. Sed si nulla susceptio, nulla incarnatio, si nulla incarnatio nulla fidei Christianæ religio; si nulla religio, nullus Christianus. Quis non horreat? Est igitur humanitas quæ accidentaliter, et non substantialiter dicatur. Est et quæ substantialiter, id est naturaliter sit. Quod si nihil est, nullus homo humanitate homo est. O insania! Dialecticus proponit: *Omnis homo humanitate homo est*. Assumit hæreticus: *At humanitas nihil est*. Diabolus concludit: *Nihil est ergo omnis homo*. Si autem humanitate homo est omnis homo et humanitas nihil est, ergo omnis homo homo non est. O monstrum! Ecce quomodo invicem destruunt, invicem concedunt, *nihil sunt, etc.*, etc.

« HÆRESIS: De sacramento incarnationis præcipue inquirendum quid sit assumens, quæ assumpta, cui unita sint assumpta, quid assumens per assumptionem factum sit. Et de assumente tenet Ecclesiæ fides quod tertia persona in Trinitate, Verbum scilicet Patris, Filius, Dei carnem assumpsit, ut qui erat prius *omousion*, id est unius et ejusdem substantiæ cum Patre, per assumptionem fieret *gigas geminæ substantiæ*.

« CATHOLICA: Sufficere debuerat quod tenet Ecclesia, vel propter illa quæ Innocentius papa episcopis Galliæ et filio suo Bernardo Clarevallensi abbati inter alia scripsit: *Marcianus, licet laicus, Christianissimus imperator: « Nemo, inquit, clericus vel militaris, vel alterius cujuslibet conditionis de fide Christiana tractare conetur in posterum et semel indicata et recte disposita revolvere et iterum disputare contendat. Ubi si clericus erit, consortio clericorum removebitur. »* Dolemus quod in Petri Abbarlardi perniciose doctrina, Arii, Manichæi, Nestorii, Eutychiani, et Dioscori hæreses pullulare cæperunt. Unde universa ipsius Petri perniciose dogmata cum quo auctore damnamus et tanquam hæretico verpe-

tuum silentium imponimus. Hactenus innocent. M. Petrus Lombardus in lib. Sententiarum suarum posito tali capitulo: De intelligentia harum locutionum, *Factus est homo, Deus est homo*. An his locutionibus dicatur *Deus factus esse aliquid vel esse aliquid vel non*. Satis, inquit, diligenter juxta diversorum sententias supra positam absque assertionem et præjudicio tractatui quæstionem. Verumtamen nolo in re tanta tanquam ad dignoscendum difficili putare lectorem istam sibi nostram sufficere debere disputationem. Sed legat alia et alia quæ moveri possunt, intelligentiore si potest mente discutiat, etc. Rogo, ubi tu, et omnes, ut tibi videtur, doctores non sufficitis, quid facturi sunt discipuli. An vis ut catholica verba: *Deus homo factus est, id quod fuit permansit, et quod non erat assumpsit*, et alia multa his similia hactenus certa et exultante fide ubique decantata, nunc de novis tuis frivolis disputationibus, aut non credantur, aut retractentur? Sed a quibus? Catholici Patres inter se dissentiunt. Etiam hæreticis, ut sentis, patrocinantur. Sed quis Catholicus super his tibi credet? Audiamus tamen rem, ut dicis, difficilem, nunquam retractandam, sed ipso statim auditu respuendam; quia et in concilio, quod nuper Turonis celebravit, Alexander papa damnavit hæresim videlicet qua *Christum nihil esse secundum hominem, imo, nec Deum nec hominem*, impissimi argumentantur.

« HÆRESIS: Ideo solus Filius carnem suscepit, quia homo peccando specialius offendit, qui solus et proprie in Trinitate imago dicitur.

« CATHOLICA: Hoc quam sit falsum et ineptum, et Augustinus lib. De Trin. xii, et Scriptura probat quæ ait: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; et creavit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam*. Ad imaginem Dei creavit illum (Gen. i). Primo dixit *nostram*, secundo suam, tertio ad imaginem Dei: Quod tantumdem valet, ut ait Augustinus, ac si dixisset *suam*. Cur ergo Trinitas dicit *nostram*, si Filius solus et proprie imago? Sed sicut falsam causam, ita falsam carnem et falsam divinitatem Christo imponit, ita etiam Scripturas et Catholicorum auctoritates non credendo, ac per hoc non intelligendo, falso usurpant.

« HÆRESIS: Dicit Augustinus: *Qui suscepit et qui suscipitur, una est in Trinitate persona*. Hæc auctoritas innuere videtur quod natura humana cum Verbo sit una in Trinitate persona. Quod si est, ergo humana natura cum Verbo est Deus, quæ nunquam scilicet fuit Deus; ergo non tantum divina natura est Deus, sed et alia. Sed non cohærent ista. Nulla ratione dici debet quod Filius Dei aliquem hominem suscepit. Et post pauca: *Sed videtur probari quod non sola persona assumpsit, imo et natura*. Dicit enim Augustinus: *Forma Dei accepit formam hominis et Divinitas est incarnata*. Sed contra probatur quod natura naturam non assumpsit, sicut nec persona personam.

« CATHOLICA: Ex concilio Ephesino: Si quis non confietur carni secundum substantiam unitum Dei

Patris Verbum, unumque esse Christum cum propria carne, eundemque sci icet verum Deum et hominem, anathema sit. Hieronymus in *Cogitis me*: Unionem divinitatis et humanitatis inconfusam indivisamque fides Catholica servat, ut unus idemque Christus Dei Filius atque hominis filius sit, quia Scriptura sic connectit et concorporat Deum et hominem in una eademque persona, ut non hominem seorsum, quod nefas est, sed eundem ipsumque Dei Filium et colimus et adoramus in utraque natura Deum. Leo papa: *Licet Jesus Christus in gloria sit Patris, indesinenter tamen ipsum partum saluiferum Virginis adoramus, et illius Verbi et carnis insolubilem copulam non minus suscipimus in præsepi jacentem quam in throno paternæ altitudinis sedentem.* Aug.: *Forma Dei accepit formam servi: utrumque Deus propter accipientem Deum, utrumque homo propter acceptum hominem.*

« *HÆRESIS*: Si enim aliquem hominem suscepit, vel illum qui natus est de Virgine, vel alium aliquem. At vero illum qui natus est de Virgine, juxta illud: *Homo natus est in ea et ipse fundavit eam Altissimus (Psal. lxxxvi).* Sic igitur auctoritates dicunt: Filius Dei assumpsit hominem, ut faciant hominem in qualitate, et non in substantia. Sic enim nomina distinguenda sunt; præsertim in theologicis. Item: *Videtur quod assumpsit hominem, id est rem quæ est homo.* Assumpsit enim animam et corpus non disjuncta, sed conjuncta. Sed ista conjuncta, sunt homo. Sed dico quod ista, nec conjuncta nec disjuncta, sunt homo; si jungantur paries, tectum, fundamentum, sunt domus; anima et corpus homo intelligatur, sunt. Item: *Assumpsit animatum corpus, ergo animal, id est rem quæ est homo, videtur assumpsisse.* Ad hoc respondeo et dico prædicari diversa. In prima namque prædicatur substantialis habitus quidam medianus, qui dicitur etiam animatio; in secunda, non natura sed res prædicatur, scilicet adjunctio animæ. Jam enim secundum hoc ingressus in substantiam esset corruptio substantiæ et egressus a substantia, quod est contra regulam Aristotelis.

« *CATHOLICA*: Ecce falsus homo in qualitate, non in substantia. Illa enim quæ in subsistente atque in subjecto sunt corpore, sicuti color, forma, quantitas, qualitas, non substantia sunt sed in substantia, v. g. nulla substantia vel nullum subjectum, ubi nulla qualitas nulla accidentia. Aug.: *Dicit tibi, homo est animal rationale, immortale; vel ita; Homo est substantia rationalis constans et anima et corpore.* Idem *De Civit.*: *Anima et corpus cum est utrumque conjunctum simul hominis nomen habet. Quod tamen et singula non amittunt etiam cum de singulis loquimur.* Scriptura interdum attestatur, ut etiam, cum duo ista conjuncta sunt, et virit homo (*Matth. iv*), tamen etiam singula hominis vocabulo appellet, animam scilicet interiorem hominem, corpus vero exteriorem; animam vocans tanquam duo sint homines, cum simul utrumque sit unus homo. Hieronymus in *serm.* *Cogitis me*: *Idem verus Deus atque homo verus*

A in una subsistentia vel persona sine divisione aut ommistione creditur. Verumtamen Deus Verbum est et non caro, quanquam carnem rationabiliter animatam assumpsit, hancque sibi unione naturali et secundum subsistentiam convivit, etc. Contra regulas, inquit, Aristotelis est. Etiam si est. Videte, inquit, Apostolus, ne quis vos decipiat per philosophiam et inquam fallaciam hominum mente corruptorum secundum elementa mundi, et non secundum Christum, in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. ii). Leo papa: *Totum igitur corpus implet tota divinitas. Assumptus homo in Filium Dei sic in unitate personæ Christi ab ipsis corporalibus est receptus exordiis, nec sine divinitate editus. Et in natura hominis accepit a Patre quod in natura divinitatis etiam ipse donavit. Apparuit hodie Verbum carne vestitum, et quod nunquam fuit humanis oculis visibile, caput etiam manibus esse tractabile, et impletum est in fine sæculorum quod erat ante æterna sæcula dispositum. Deus Dei Filius genitus de Patre cœterno, id est etiam partu, est natus homo. Creata est forma servi sine conditione servili, nec Dei formam servi forma violavit. Summa essentia nos in suam gloriam transtulit, sed quod erat esse non desinit; quia non ita proprietates suas tenuit utraque natura, ut personarum in eis possit esse discretio; sed utrumque Deus de potentia suscipientis, utrumque homo de humilitate suscepti.*

« *HÆRESIS*: Ecce ostensum est quis assumpsit, scilicet tertia in Trinitate persona, et quæ sint assumpta, videlicet anima et caro, vel humana natura. Sed contra probatur quod natura naturam non assumpsit, sicut nec persona personam his rationibus. Dicunt auctoritates quod assumens est aliquid factum propter assumpta, quod non erat.

« *Cum ergo divina natura nihil sit facta quod non esset nec ipsa assumens est, nec aliquid assumptum. Item: Nihil assumpsit humanitatis, nisi quod natum est de Virgine.* Quia ergo divinitas de Virgine nata non legitur, nec ipsa carnem suscepit. Item: *Si divinitas humanam naturam suscepit, plenitudinem et integritatem illius nec suscipere debuit.* Quod si plenitudinem humanitatis suscepit, tunc posse pati, posse mori, quod est contra omnes auctoritates. Cui contrarium videtur quod Augustinus dicit in libro *De fide ad Petrum*: *Nec humanitas Christi aliena est a natura matris. Neque enim natura æterna atque divina temporaliter concipi et nasci ex homine ullatenus posset, nisi secundum susceptionem veritatis humanæ veram conceptionem atque nativitatem ineffabilis in se divinitas accepisset.* Ex hac auctoritate videtur quod divina natura humanam assumpsit. Sed vehementer nos movet quod eam genitam ex Patre naturaliter, et ex homine natam temporaliter dicit, nisi forte naturam pro persona hic accipiat. Alioquin si dixerimus naturam quæ communis est trium personarum genitam esse, procul dubio natura genita Pater non est, imo a natura Patris quæ non est genita, alia est.

CATHOLICA: Ecce plus quam Arius qui suam tertiam personam et Deum et hominem negat, committit scilicet syllogismo, ut Catholicis illudat: Si personam assumentem dixeris, Deus non erit, quia divina natura assumens non est; si negaveris, hoc non erit: alterum ex altero sic excludit, ut utrumque neget, si plenitudinem humanitatis suscepit, ac si diceret: Si vere homo fuisset, tunc pati et mori posset: quod est, inquit, contra omnes auctoritates. Ergo secundum omnes auctoritates omnia falsa sunt. Hieronymus in *Cogitis me: Verbum Patris homo fieri dignatus est*. Qui quoniam totum suscepit quod hominis, homo totus est, et totum accipiens quod Dei est, omnino aliud quam Deus qui natus est ex Maria, esse non potuit. Scivit et potuit in utero virginitas sine sui corruptione misceri atque uniri, ut unus esset Christus, Deus et homo una persona, una substantia. Hinc et Theotocon eam veraciter confitemur Dei genitricem, nec Christotocon. Leo papa: Non sic creatura in societatem sui Creatoris assumpta est, ut ille esset habitator, et illa habitaculum; sed ita ut nec alteri altera natura insereretur. Salva igitur et manente utriusque naturae proprietate in unam coeunte personam, suscipitur ab aeternitate mortalitas et natura inviolabilis non est unita passibili ante tempora manens esse cepit ex tempore. Assumpta est de matre hominis natura et inviolabilis virginitas substantiam ministravit. Aug. De Trinit.: Si queritur a me ipsa incarnatio quomodo facta sit, ipsum Dei Verbum dico carnem factum, id est hominem factum, ut ibi sit non tantum Verbum Dei et hominis caro sed et rationalis hominis anima, atque hoc totum est Deus dicatur propter Deum et homo propter hominem.

HAERESIS: Ecce ostensum est quis assumpsit, scilicet tertia in Trinitate persona, nunc videndum cui unita sint assumpta.

CATHOLICA: Utique, assumpti tertiae in Trinitate personae. Alioquin assumens non erit, ac per hoc nec homo. Quod, vero Filius in Trinitate persona tertia etiam a quibusdam Catholice dicitur, tamen si usum et rationem loquendi imo auctoritatem sequeremur, praecipientis et dicentis: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii), semper diceremus Patrem primam personam, Filium secundam, Spiritum sanctum tertiam. Quamvis in hac Trinitate nulla sit anterior, nulla posterior, sed tota tres personae coaeternae sibi sint et coaequales. Hic Petrus Lombardus diabolicis argumentis commentatur Christum, secundum quod homo persona est tertia in Trinitate; ergo Deus. Tanquam dicens: Si secundum quod homo persona, et secundum quod Verbum persona, et Spiritus sanctus persona et Pater persona, tunc si secundum quod homo Deus, et secundum quod Verbum Deus, et Spiritus sanctus Deus, et Pater Deus; ergo quaternitas. Adhuc pius commentans subdit. Propter hac, inquit, et alia inconvenientia quidam dicunt Jesum Christum hominem non esse personam nec aliquid,

A subaudis in Trinitate. Rogo, tu es magister in Israel et episcopus, licet simoniace intrusus in Ecclesia, et sic blasphemus? Christus et secundum quod homo et secundum quod Deus, non quia duae, sed una semper in Trinitate persona, quam dividi secarive nulla ratio sinit: quod prorsus nullus Catholicorum dubitat. Quod et tu si crederes, nunquam de una eademque Dei et hominis persona tanquam de duabus argumenta haeretica posteris legenda tam subtiliter scriberes, imo damnares. Multa ergo, ut tibi videtur, inconvenientia, imo multa nimis valde congruentia, Christus et secundum quod homo persona est in Trinitate, sed non alia quam assumens et idem ipse homo Deus est in Trinitate, sed non alius quam Verbum Deus, ac per hoc idem ipse homo, non nihil ut tibi videtur, imo et singulariter et ineffabiliter est in Trinitate et persona et Deus qui vivit et regnat cum Patre suo et Spiritu sancto per omnia saecula saeculorum. Cur impie laceras? Ecce ex tuis commentis nova ex veteri haeresi quartam in Trinitate personam inducit, sicut in corpore canonum legitur ex concilio Ephesino: *Si quis in trisagio apponit crucifixum praeter Filium, cui in medio tot sanctae voces dicunt hymnum, anathema sit.*

HAERESIS: Sequitur, videndum, cui unita sint assumpta, non verbo personae, sed naturae in Verbo persona. Quod autem Verbum non univit sibi carnem et animam probatur teste Boetio contra Nestorium. Item: *Si humana natura unita esset Verbo, eadem ratione et divina unita Verbo*. Quod satis absonum videtur. His rationibus probatur quod Verbum in Trinitate persona nulli uniretur, quibus adversantur. Dicit Augustinus: *Dei et hominis conjunctio facta est in Christo*, id est divinitatis et humanitatis; non dicit Christo, sed in Christo. Sic ergo apparet quod persona Filii Dei non aliquibus est unita, nec aliqua ei, sed tria sunt ei unita, sicut dicit Augustinus: *Tres in Christo, Verbum, caro et anima.*

CATHOLICA: Obstupescite, omnes, non dialecticam, sed plane diabolicam artem, v. g. unus non est unus, idem non est idem, ipse non est ipse, Christus non est Christus, eadem persona non est eadem persona, Filius Dei non est Filius Dei! Quis D audivit unquam talia? Revera Athenienses et omnes, inquit, hospites, id est, haeretici, ad nihil aliud vacant, nisi aut dicere, aut audire aliquid novi (Act. xvii). Ecce nova prorsus et inaudita.

HAERESIS: Sequitur, videndum quod assumens factum sit per humanam assumptionem. Qui enim erat prius Deus persona, aeternus, factus est quod non erat id est creatura mortalis. Sed dicitur tibi: Si Deus factus est aliquid quod prius non erat, tunc aliquid est Deus hodie quod non fuit ab aeterno: quod nullo modo est concedendum. Jam enim posset inferri quod «Deus recens» esset (Psal. lxxx). Ecce apparet quis assumpsit, scilicet Filius Dei: quid assumptum? anima et caro vel humana natura cui unita sint? non Filio Dei, sed inter se anima

carni et e converso; divinitas humanitati et e converso.

« CATHOLICA: In frivola argumenta quæ in libro etiam Petri Lombardi ad verbum pene leguntur. Augustinus super Joan: *Sicut enim unus est homo, anima rationalis et caro, sic unus est Christus Deus et homo; at per hoc Christus est Deus, anima rationalis et caro. Christum in his omnibus, Christum in singulis cōspicimur. Quis est ergo per quem factus est mundus? Christus Jesus, sed in forma Dei. Quis est sub Pontio Pilato crucifixus? Christus Jesus, sed in forma servi. Quis non est derelictus in inferno? Christus Jesus, sed in sola anima. Quis resurrecturus triduo jacuit in sepulcro? Christus Jesus, sed in sola carne. Dicitur ergo in his singulis Christus. Verum hæc omnia non duo vel tres, sed unus est Christus. Idem contra Felicianum: Genuit ergo Maria et non genuit Filium Dei. Genuit, quando ex ipsa secundum carnem natus est Christus; non genuit, quando de Patre sine initio exstitit Filius. Sic ex integro matris corpore integrum corpus Christus assumpsit, non minuit substantiam matris, et minuit substantiam Patris incorporalem credimus, cum ex eodem ipso substantialiter dicitur genitus? Secundum hominem, inquam, de Virgine natus est Deus eo pacto quo cum corpore nasci docetur animus, non quia utriusque est una substantia, sed quia ex utroque fit una persona. Sic post partum, non alius Dei Filius et alius hominis, sed idem Christus Dei et hominis Filius. Hieronymus super Jerem.: *Faciet sive, et creabit Dominus novum super terram, semina circumdabit virum* (Jer. xxxi). » Nota quod naticitas Salvatoris et conceptus creatio nuncupatur. Idem in Cogitis me: *Unde constat tempus non præjudicasse sacramentum uniti hominis ac Dei, ita ut jam esset in illo per unitatem personæ ab initio sæculi qui nondum natus erat de Virgine. Quod multis declaratur Scripturæ indicibus. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi qui elegit nos ante mundi constitutionem* (Ephes. i). Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi in Deo a sæculis (Ephes. iii); Et nisi ita credideris, aut Christus non erit omnino Deus, aut recens contra Prophetam videbitur (Psal. lxxx): *Antequam Abraham fieret, ego sum* (Joan. viii). » Quibus utique verbis ostendit se qui loquebatur in eo semper fuisse mysterio unitate personæ, qui semper est. Nam *Abraham antequam fieret, humanitatis brevitatis; ego sum autem æternitas naturæ declarat. In qua nimirum æternitate jam se fuisse qui loquebatur per sacramentum suæ incarnationis insinuat. Nec admittit omnino ut alius filius hominis, alius Filius Dei intelligatur, qui nec tempore præscribitur, nec passione separatur, sed totus Deus in Christum et Christus in Deum transit. Augustinus super Joan.: Una profecto persona ex duabus substantiis, divina et humana constat.**

« HÆRESIS: Igitur ultimo restat videre, si Deus et homo, id est, ille qui est Deus et res quæ est homo, sint partes Dei componentes Christum, quod voluit

A dicere Nestorius deceptus similitudine Athanasii. Putavit quod sicut homo redditur ex anima et corpore et sunt partes constitutive hominis, anima et corpus; ita Christus constat ex Deo, id est Verbo, tertia in Trinitate persona, et homine assumpto nato de Virgine; et hæc duo redderent quoddam compositum et integrum, scilicet Christum. Sed sic debet intelligi, sicut anima rationalis et caro unus est homo, volvenda est locutio, quia aliter grammatica non esset, et dicendum, sicut unus homo aliquid habet a carne et anima quia est a carne carneus et coloratus, et ab anima animatus et rationalis, ita unus Christus est Deus et homo, et habet aliquid a divinitate et humanitate.

« CATHOLICA: Grammatica tua hæc tecum sit in perditionem! Nam Athanasius non dixit aliquid habet, sed dixit perfectus homo ex anima rationali et humana carne subsistens, nempe ista quæ dicit hominem ab anima vel carne habere, non substantiæ sunt, sed in substantia, ut superius legi potest; ac per hoc nihil est homo. Similiter, juxta tuam hæresim, intelligendum de divinitate et humanitate Christi.

« HÆRESIS: Vere igitur atque catholice dicamus Deum et hominem non esse partes Christi, quoniam nihil Christi est Deus, nihil Christi est homo: jam enim pars aliqua totum suum esset. Si opponatur: *Divinitas Christi est aliquid Christi, et ipsa est Deus, et non aliud a Deo*; respondeo, non aliud a Deo, imo de alio et alio atque diverso loquimur de Deo et de divinitate. Dicimus quod Christus in illo triduo desiit esse homo, nec poterat dici, Deus est homo. Quod enim dedit ei partium conjunctio, hoc ei abstulit partium disjunctio. Quod Christus erat a partibus, animam et carnem non amisit. Sed quod a connexu partium, scilicet habitudine et vinculo quod erat inter corpus et animam. Item, quia si Christus, secundum quod homo, adoptivus sit filius, an naturalis, probari videtur posse quod sit adoptivus. Item, quia si Christus sit Dei mediator et hominum, sed nullum medium est aliquid eorum cujus est medium, quæ mediant aliquid, scilicet extremorum. Unde Christus nec Deus, nec homo videtur.

« CATHOLICA: Tam impia, tam contraria, tam inaudita, tam horribilia, utrum ipse diabolus per se, an per arreptitium evomat, nemo nisi insanus dubitat. Proinde hucusque sufficiat notasse hæresim inauditam, quæ cæteras vincat. Legimus in Collationibus Patrum daemonem professum per os Arii se blasphemiam in Christum evomuisse; hic plane afflatus dæmone nulla parte Christum recipit, et tamen injuriis secat non intelligens, ut dicit Apostolus, neque quæ loquitur, neque de quibus affirmat (1 Tim. i). Nam, ut dicit Augustinus in Categoriis Aristotelis quas ipse transtulit, propriamque dialecticam exinde firmavit: *Quis, inquit, credat Hortensium sensibile, individuum, unius numeri, singulare cædi posse per partes? Quod si fiat, Hor-*

tensus jam non erit. Hoc jam dictum, ut noverint A
hæretici, doctores Catholicos et dialecticam nosse et
fidem rectam semper tenuisse. Christus ergo qui a
partibus nihil secundum ipsos erat et erat, quodam
modo homo esse desiit, vel Deus homo dici non
potuit, cum Deus nihil sit Christi et homo nihil sit
Christi. Quis enim credat Christum cædi posse per
partes? Quod si fiat, Christus jam non erit. Augustinus
super Joan : « Tulerunt Dominum meum (Joan.
xx). » Dominum suum, vocans corpus exanime,
Domini sui, a toto partem designans : Sicut omnes
confitemur Jesum Christum Filium Dei unicum Do-
minum nostrum; quod utique simul Verbum et ani-
ma et caro, crucifixum tamen et sepultum, cum sola
ejus caro sepulta sit, etc. Leo papa : Christianæ
fidei fortitudo quæ portas mortis non metuit, unum
Dominum Jesum Christum, et verum Deum et verum
hominem confitetur, eundem credens filium Virginis,
qui auctor est matris, eundem natum in fine sæcu-
lorum qui creator est temporum, eundem Dominum
omnium virtutum et unum de stirpe mortalium.
Catholica fides utrumque suscipit, utrumque defendit,
quæ, secundum proprietatem divinæ humanæque
substantiæ, unum Dei Filium et hominem credit et
Verbum. Bernardus Clarevall. ad Eugenium papam :
Dico in Christo verbum animam et carnem sine con-
fusione essentialium, unam esse personam, et tunc
absque præjudicio personalis unitatis in sua nume-
rositate manere. In utero Virginis commistio hæc et
fermentatio facta est, ac si illa saturata de Evan-
gelio et fermentata in panem unum (Matth. xiii),
et juxta numerum sacrorum decentissimæ devotionis
gradus, novum, æternum, antiquum, æternum. « No-
vum, » animam, quæ de nihilo creata tunc creditur
esse infusa. « Antiquum, » carnem quæ ex Adam tra-
ducta cognoscitur; « Æternum, » Verbum Patri
coæternum. Alieni sint a nobis qui Christi a nobis
carnem alienare conantur. Novam creatam in Vir-
gine, et non de Virgine sumptam impie asserentes.
Inde igitur sumpta caro, unde orta Virgo, etc., etc.

Tandem postquam multa retulit sacræ Scripturæ
loca quibus probat Christum verum esse hominem
et verum Deum, sic concludit cap. 8 : Quæ cum
ita sint, manifestum est quod tam perdunt Christum
qui verum negant, sicut isti hæretici qui verum Deum
non credunt, sicut Ariani, pagani, Judæi, qui prop-
terea totum mundum meretricibus repleverunt, quia
in hunc tam manifestum hominem, et etiam quod
pro summo ludibrio improperebant, crucifixum et
mortuum credebant, et asserabant viventem Deum

tunc temporis innumeris suppliciis et moriendo et
usque hodie jam per mille et centum et amplius an-
nos omni genere miraculorum coruscando. Primum
tanta dubietas hæreticorum apostolica decreto iam
terminetur, et non nova sed antiqua omnium san-
ctorum indubitata fides tanto ac tali tonitruo omni
tempore confirmetur, ut veritas Evangelii permaneant
apud Catholicos. « Miror, » inquit, « quod tam cito
transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi
in aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi sunt
aliqui qui vos conturbant et volunt convertere Evan-
gelium Christi. Sed licet nos ipsi, aut angelus de
cælo evangelizet vobis præterquam quod evangeliza-
vimus vobis, anathema sit (Gal. i). Repetitio con-
firmatio est.

B Leo papa : Quid iniquius quam impia sapere et sa-
pientioribus doctioribusque non credere? Sed in
hanc insipientiam cadunt, qui cum ad cognoscendam
veritatem aliquo impediuntur obstaculo; non ad
propheticas voces, non ad apostolicas litteras non ad
evangelicas auctoritates, sed ad semetipsos re-urrunt.
Illam saltem communem et indiscretam confessio-
nem sollicito receperunt auditu, quam fidelium uni-
versitas confitetur, credere se « in Deum Patrem
omnipotentem, in Jesum Christum Filium ejus Do-
minum nostrum qui natus est de Spiritu sancto ex
Maria Virgine. » Quibus tribus sententiis omnium
fere hæreticorum machinæ destruntur, quia æqualis
est periculi Dominum nostrum Jesum Christum aut
Dominum tantummodo sine homine, aut sine Deo
solummodo hominem credidisse. Dicant ergo isti
phantastici Christiani quæ substantia Salvatoris affixa
sit cruci, quæ caro tertia die resurrexerit, quate-
C corpus Jesu januis clausis discipulorum visui in-
gressus intulerit, cum ad abigendam cernentium
diffidentiam inspicere oculis digitisque tractari, pa-
tentes adhuc fixuras clavorum et recens compuncti
lateris vulnus exigeret. At si in tanta luce veritatis
tenebras suas hæretica obduratio non relinquit,
ostendat unde sibi spem vitæ æternæ pollicentur,
ad quam nisi per Mediatorem Dei et hominum, Jesum
Christum, non potest perveniri. Sempiterni Genito-
ris Unigenitus sempiternus natus est de Spiritu sancto
ex Maria virgine, quæ nativitas temporalis illi na-
turali divini et sempiternæ nihil minuit, nihil con-
tulit, et « Omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo
non est, et hic est antichristus (I Joan. iv). Quod au-
tem est solvere Jesum, nisi humanam ab eo separare
naturam et sacramentum fidei per quod salvati su-
mus, impudentissimis evacuare figmentis?

EX LIBRO TERTIO.

Sequitur lib. iii, cujus hæc sunt capita :

1. De tribus sententiis universorum, et quæ sit ca-
tholica.

2. Quod hæretici auctoritates sanctorum et divinas
Scripturas non intelligendo depravant.

3. Quas blasphemias de Christo posteris mandatum
merito comburendas.

4. *Argumenta de duabus in Christo personis in conciliis damnata.*
5. *De nova atrophea a novis hæreticis commentata.*
6. *Quod nulla sit questio in fide catholica, ita ut stulti non errent per eam.*
7. *Quod nihil stultius sit quam velle comprehendere quod excedit omnem creaturam.*
8. *De veritate rerum et sententiarum in Evangeliiis, et falsitate verborum et connexionum in scholasticis.*
9. *Quod universa hæreticorum argumenta eisdem destruantur quibus roborari impie putabantur.*
10. *Quod ipsius Petri non tantum dubia, sed etiam multa quæ affirmat, damnantur fide DCCCXXX episcoporum.*
11. *Quod super sacramento altaris multa frivole tractet.*
12. *Quod nulla prorsus debet haberi questio de sancta Dei Genitrice, quandocunque de peccatis agitur.*
13. *Quod Christus arguat de peccato, qui carnem Verbi vel obnoxiam vel mundatam dicit quoquo modo. Et quod Græci Patres consentiant Spiritum sanctum a Filio procedere, quod hæretici negant.*
14. *Quod caro Verbi nunquam legitur de sanguinibus formata, nisi in novis hæreticis.*
15. *Quod Catholici doctores multa retractent, nec velint libros suos sicut canonicos legi.*

« Hæc ergo figmenta pudeat vel audire, nisi utique Petrus quasi pro magno posteris legenda scripserit hoc modo : De intelligentia harum locutionum, *factus est homo, Deus est homo*, an his locutionibus dicatur *Deus factus esse aliquid*, vel *esse aliquid vel non*.

« CATHOLICA EXPOSITIO, vel potius intelligentia omnium sanctorum : *Deus homo factus est, id quod fuit permansit, et quod non erat assumpsit non commisionem passus, neque divisionem. Deus et homo una persona, unicus Patris Filius*. Quid vel brevius, vel apertius ? sed incredulus infideliter garrit.

« PETRUS : Ex præmissis autem emergit questio plurimum continens utilitatis, sed nimium difficultatis atque perplexitatis. Etsi his locutionibus non dicitur, *Deus factus esse aliquid vel esse aliquid*, quæ sit intelligentia harum locutionum et similium in hujus profunditatis reseratione et scrupulosæ questionis expositione plurimum differre inveniuntur sapientes.

« CATHOLICA : Non utique sapientes Dei in hæc differunt, sed plane hujus mundi ; quales sunt hæretici et grammatici qui pueriliter certant et adhuc sub iudice lis est, quorum scientiam stultam fecit, ut scriptum est : *Stultum Dei sapientius hominibus* (1 Cor. 1); et præmissæ auctoritates probant. Audiamus tamen ridicula.

« PETRUS : Alii, inquit, in ipsa Verbi incarnatione hominem quiddam ex anima rationali et humana carne constitutum ; ex quibus duobus omnis homo vetus constituitur, et ille homo cæpit esse Deus, non quidem natura Dei, sed persona Verbi, et Deus cæpit esse homo ille ; concedunt enim illum assumptum a Verbo et Verbo unitum, et tamen esse Verbum. Et ea ratione tradunt dictum esse Deum, factum hominem, vel esse hominem, quia Deus

A factus est, id est cæpit esse quædam substantia ex anima rationali et humana carne subsistens. Et illa substantia factus est, id est cæpit esse Deus, non tamen demigratione naturæ in naturam, sed, utriusque naturæ servata proprietate, factum est ut Deus esset illa substantia et illa substantia esset Deus. Unde vere dicitur *Deus factus est homo et homo factus est Deus, et Deus esse homo et homo Deus, et Filius Dei filius hominis*, et e converso. Cumque dicant illum hominem ex anima rationali et humana carne subsistere, non tamen fatentur ex duabus naturis esse compositum, divina scilicet et humana, nec illius partes esse duas naturas, sed animam tantum et carnem. Et ne de suo sensu tantum loqui putentur hanc sententiam pluribus muniunt sententiis.

« CATHOLICA : Hæc prima sententia nec hæreticorum nec catholicorum potest dici, qualis est ipse qui proponit.

« LOMBARDUS : Sunt et alii qui in parte consentiunt, sed dicunt hominem illum non ex anima rationali tantum et carne, sed ex humana et divina natura, id est ex tribus substantiis, divinitate carne et anima constare. Et hi Christum fatentur unam personam tantum esse, ante incarnationem, tantummodo simplicem, sed, incarnatione facta, compositam ea divinitate et humanitate. Non tamen persona illa debet dici facta persona, quamvis dicatur facta persona hominis. Facta est igitur illa persona, vel ut quibusdam placet, quoddam subsistens ex anima et carne, sed non facta est persona substantia, vel natura. Et in quantum est ille subsistens, composita est ; in quantum autem Verbum, est simplex. Et pluribus se muniunt auctoritatibus qui dicunt personam Christi compositam esse tunc factam sive constantem ex duabus naturis, sive ex tribus substantiis.

« CATHOLICA : Secunda sententia prorsus catholica est.

« LOMBARDUS : Sunt et alii qui incarnationem Verbi non solum personam ex naturis compositam negant, verum etiam hominem aliquem sive aliquam substantiam ibi ex anima et carne compositam et factam diffidentur. Sed sic illa duo, scilicet animam et carnem, Verbi personæ, non naturæ unita esse aiunt, ut non ex illis duabus vel ex tribus aliqua substantia, vel persona fieret sive componeretur, sed illis duobus velut indumento Verbum Dei vestiretur, ut mortalium oculis congruenter appareret. Qui ideo dicitur factus verus homo, quia veritatem carnis et animæ accepit ; quæ duo in singularitatem vel unitatem suæ personæ accepisse legitur. Non quod illa duo vel aliqua ex illis composita sit una persona cum Verbo vel sit Verbum, sed quia illis duobus accedentibus Verbo non est personarum auctus numerus, ut fieret quaternitas in Trinitate ; et quia ipsa persona Verbi quæ prius erat sine indumento, assumptione indumenti non est divisa vel mutata, sed una eademque immutata

permansit, qui scilicet habitum Dei hominem factum dicunt, etc.

« Tertia sententia tota hæreticorum est etiam in conciliis damnatorum. Quod hæretico sensu inducta sint testimonia, ut scilicet nemo contra hæreticos auderet, prudens lector in ipso Petri libro agnoscat. Nec solum auctoritates catholicorum Patrum, sed, ut Augustinus ad Consentium scribit, *ipsæ quoque sanctæ Scripturæ quæ magnarum rerum ante intelligentiam suadent fidem, nisi eas recte intelligas, utiles tibi esse non possunt. Omnes enim hæretici qui eas in auctoritate recipiunt, ipsas sibi videntur sectari, cum suos potius sectentur errores; ac per hoc non quod eas continent, sed quod eas non intelligent, hæretici sunt.*

« CATHOLICA: Justum est etiam ut quisquis de Deo non solum puerilia vel inepta, sed et blasphema cæteris proponit legenda vel credenda, audiat et ipse de se similia. Potuit, inquit, Deus assumere hominem in sexu muliebri, etc. Eo modo potuit Deus facere Petrum in sexu muliebri vel etiam asinino. Potuit igitur mulier vel asina vel canis esse Petrus, et similia multa quæ melius subticentur de quolibet homine, quanto magis de Deo homine?

PETRUS PICTAVINUS: « Filius hominis potuit assumere corpus Petri, ergo Petrum; erga potuit facere ut ipse esset Petrus. Queritur etiam an potuit assumere unam humanam naturam et aliam, id est duo corpora et animas. Nam nomine humanæ naturæ non intelligimus nisi animam et corpus in Christo, et ideo bene dicimus unam humanam naturam et aliam. Quod si est, ergo potuit esse unus et alius homo, et ita duorum hominum utrumque, et ita duo homines, et ita plures. Nunquid enim si assumpsisset duo corpora et duas animas, vere diceretur: Iste homo est ille. Mihi quidem ita videtur, etc.

« CATHOLICA: Ratione igitur et auctoritate probamus quod nihil harum larvarum debuit, et ideo non potuit fieri quod factum est, nec potuit mulier esse Deus et e converso. Veritas est Deus, omnipotens est Deus, tamen nec mentiri, nec mutari potest Deus. Quod si posset, tunc revera nec veritas, nec omnipotens esset. Dixit ergo et non faciet; locutus est et non adimplebit (Num. xxxiii); multifarie multisque modis olim loquens Deus patribus in prophetis (Hebr. i). At ille segregatus Paulus in Evangelium Dei de Filio suo quæ factus est ei ex semine David secundum carnem, qui prædestinatus est, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula (Rom. i). Qui prædestinatus est, inquit, nequaquam filia in sexu muliebri, sed Filius Dei in virtute, tanquam hæretico huic dicens: Nullo modo in sexu muliebri, sed in virtute, homo est in virilitate Dei. Unde ibidem Spiritus sanctus per Isaiam: Propter hoc ipse Dominus dabit ipse vobis signum: Ecce virgo concipiet et pariet filium Emmanuel (Isai. vii): quod interpretatur nobiscum Deus. Non ergo dixit pariet filiam et vocabitur mulier no-

A biscum. Similiter Jeremiam: Novum faciet Dominus super terram: et femina circumdabit virum. Nunquid dicit femina circumdabit feminam, etc.? Unde merito Alexander papa censuit damnari has sententias, quæ tam nefanda de incarnatione laicantibus quasi pro magno proponuntur; quæ procul dubio melius tacerentur, imo potius justo iudicio ab omni Christiano comburerentur. Non enim doctores, sed gentiles, non denique Christiani, sed plane Judæi et hæretici hujusmodi blasphemias vomunt. At, tu universalis Magister, qui et hæreticos etiam et Catholicos Patres cogis quasi coram te, de auctoritatibus suis ad voluntatem tuam ludere, et tu quid credis? quid profiteris? quid determinas?

« LOMBARDUS: Satis, inquit, diligenter diversorum sententias absque assertione et præjudicio tractavi.

« CATHOLICA: Imo damna blasphemias, ne te hæreticum probes, nec enim dubia, sed hæreses jam damnatas proponis.

« LOMBARDUS: Verumtamen nolo lectorem putare istam sibi nostram debere sufficere disputationem.

« CATHOLICA: Hocce est illud plurimum utilitatis quod promiseras lectoribus tuis, ut omnes errores æqualiter hauriant et quæ sit fides Catholica tecum omnes dubitent! Avertat Deus ab Ecclesia doctrinas tales, ut dicit Apostolus, et peregrinas (Hebr. xiii), talesque doctores errantes et in errorem mittentes (II Tim. iii). Si enim fundatissimam et indubitabilem fidem solaque evangelica testimonia superius scripta isti fideliter legissent, procul dubio deliramenta olim in conciliis damnata non scriberent. Ita etiam multiplices temeritate argumentatur utrum homo assumptus sicut Deus colendus sit cum Verbo, quasi aut alter aut non idem ipse sit Deus verissimus, non alius, nec aliqua persona quam Verbum ipsum ipse. Porro unus homo, una persona, nullo modo duplex vel multiplex, sed simplex, quamvis multis constet, multa tamen ratione multiplici vel saltem duplici veneratione coli potest. Quia quidquid injuriæ vel honoris uni hominis vel uni personæ intuleris, nulli dubium quin totum toti homini, totum uni personæ exhiberis. Igitur Dei et hominis una persona Christus, sicuti nec in persona, nec in cultura dividi potest, quam tamen impiissime conantur dividere.

« LOMBARDUS: Solet etiam a quibusdam inquiri, utrum Christus secundum quod homo est, sit persona, vel etiam sit aliquid. Ex utraque parte quæstionis argumenta concurrunt. Quod enim persona sit, his edisserunt rationibus: si secundum quod homo est, aliquid est, vel persona, vel substantia, vel aliud est. Sed aliud non. Ergo persona vel substantia est, vel rationalis, vel irrationalis; sed non est irrationalis substantia, ergo rationalis. Si vera secundum quod homo est rationalis substantia, ergo persona, quia hæc est definitio personæ. Substantia rationalis individue naturæ. Si ergo,

secundum quod homo, est aliquid, et, secundum quod homo, persona est et e converso. Si ergo secundum quod homo persona est, vel tertia, intervenit, vel alia. Sed alia non; ergo tertia intervenit persona. At si secundum quod homo persona est tertia in Trinitate, ergo Deus. Propter hæc inconvenientia et alia quædam dicunt Christum secundum hominem non esse, nec aliquid.

« CATHOLICA: Hæc de Christo tam stultissime argumentatur. Quia si quis unum hominem secundum quod corpus est desineret, aut personam aut nihil esse, quis non rideret? Neutrum enim per se homo. Estote, inquit, prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ (Matth. x). Contra serpentes et scorpiones utique qui spinis et anfractibus argumentorum simplices decipiunt, qualis iste novus: nam argumenta ejus non philosophorum, sed dæmoniorum esse in hypocrisi de Christo loquentium per ora hæreticorum. Ex hoc lector prudens intelligat quod nulla ratio sinit, proponit de una persona quod eadem sit vel alia. Unus homo duo sint, id est, Christus sit et alter: unus Deus sint; unus filius Jesus Christus, Deus et homo, sint duo filii. Nullum quippe individuum, teste etiam Aristotele, dividi potest; quod si fiat, jam non erit individuum. Unde et iste falsa de Christo propoens, et inconvenientia assumens, diabolica concludit mendacia, duas videlicet hæreses antiquitus in conciliis damnatas: alteram, quæ dicit Christum, secundum quod homo, personam et Deum, duos scilicet filios esse, ac per hoc in trisagio quaternitatem inducens. Sed quia hanc non libere audet, alteram exinde fantasticus Manichæus molitur sic. Christus si secundum hominem nec persona, nec Deus, nec quaternitas sit, ergo consequitur uti non esse nec aliquid sit. Ecce qualibus novis doctor impugnat Ecclesiam. Utrumque autem diabolicum, utrumque fel draconum et venenum aspidum insanabile.

« Tale, inquam, ac si Satanæ transfiguratus in angelum lucis (II Cor. xi), libro Sententiarum suarum undique suadere conatur dicens: Homo quem colitis et adoratis non est Deus; etiam, Deus quem colitis non est Deus. Christus ergo quem colitis, nihil est, quoniam Deus non est homo; homo vero nec aliquid est. Totum igitur si secundum aliquid non est, jam totum non est, ac per hoc nec aliquid est; ergo Christus Deus et homo si secundum aliquid non est, jam Christus non est. Aut totus erit aut nullus. Procul dubio talia inter Christianos ferit, qui ab initio in veritate non stetit, quia mendax est, et pater ejus etc. (Joan. viii) Similiter nulla ratione fieri potest, teste etiam ipso Aristotele, ut homo, qui est, non sit, et Deus, qui est, non sit ipso homine Deo veritate testante ad homines et dicente: Antequam Abraham fieret, ego sum (ibid.) Hoc igitur Ego sum nulla ratione unquam secari valet; quod si fiat, jam Ego sum non est. Fieri autem omnino non potest ut sit in illo non

esse, quoniam singulariter solus est, teste Apostolo: Dei enim Filius non fuit in illo Est et Non, sed Est in illo fuit (II Cor. i). Utrumque ergo negat esse qui aliquid in illo dicit non aliquid esse, sicut in Decretis Euticii papæ: Plane vitam suam nescit, qui Jesum Christum ut verum Deum, ita et verum ignorat hominem. Et ejusdem periculi res est dubitare in ipso illo inter Deum et homines Mediatoris sacramento, quo uterque unus existens, quod ipse ex unitis in idipsum naturis naturæ utriusque res eadem est, etc. Item, ex Decretis Gaii papæ et martyris: In magno sacrilegio se versari hæreticorum manifestat impietas, cum sub specie divinitatis honorandæ, humanæ carnis in Christo veritatem denegant et religiosi existimant credi, si dicatur in Salvatore nostro verum non esse quod salvat. Et ita secundum promissionem omnia sæcula percurrentem mundus sit Deo ita reconciliatus in Christo, ut nisi Verbum dignaretur caro fieri, nulla posset caro salvari etc. Hoc et ante concilium Nicanum. Hæc et sequuntur ex concilio Ephesino ex episcoporum, quod confirmat Chalcedonense cxxx episcoporum consona voce damnantium præscriptas hæreses: Ita Christum et Deum unum confitemur non tanquam hominem cum Verbo coadorantes, ne divisionis quædam species inducatur, sed unum jam et eundem adorantes, quia non est alienum a Verbo corpus suum proprium, cum quo etiam ipse assidet Patri, etc.

« Item, Nestorius: Nestorius Christum seorsum nominari dicit Dei: Verbum, habere autem conjunctionem ad Christum continuam. Putas igitur, non duos Christos apertissime dicit et duos filios? Item, Eos vero qui aut duos filios aut duas personas annuntiant et non unum eundemque in una persona unum Christum, unum Filium, unum Dominum nostrum Jesum Christum Dei Filium prædicant, anathematizamus et alienos esse ab Ecclesia judicamus. Etiam unam quidem Dei Verbi naturam, incarnatam tamen non negamus eo quod ambabus unus atque idem sit Dominus noster Jesus Christus, sciendum est quod totus homo a Verbo creatus pariter et assumptus, nec persona, nec adjunctus, nec copulatus, nec deificatus, nec adjectio, nec adactus Verbo vel personæ Verbi potest dici; quia nunquam præter Verbum vel extra personam Verbi erunt. Sed quo esse caput, eo proprie et Verbum et persona cum Verbo existit. Athanasius: Quis infernus eructavit Omousion dicere corpus ex Maria Verbo deitatis?

« Symbolum cxxx episcoporum removens hæreticos a clero aliam fidem profitentes: Consentientes SS. Patribus unum eundemque Filium Dominum nostrum Jesum Christum consona voce edocemus, pariter perfectum eundem in divinitate Deum et hominem verum, eundem ex anima rationali et corpore secundum divinitatem unius naturæ cum Patre, secundum humanitatem eundem unius naturæ nobiscum per omnia similem nobis absque peccato, ante sæcula quidem ex Patre natum secundum divinitatem

in nobilissimis vero diebus eundem propter nos et propter nostram salutem hominem factum, hoc est unum eundemque Christum Filium Dei unigenitum in duas naturas inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter cognoscendum, in nulla naturam differentias propter unitatem perimendas; magis autem, etc.

« CATHOLICA: Nunc ergo viri Juda et catholici Christiani, iudicate inter Catholicam veritatem et diabolicam falsitatem. Quid hac fide magnificentius, quid planius, quid verius? Ex hoc, inquit Isaias, erit vobis directa via et plana, ita ut stulti non errent per eam (Isai. xxxv). Ubi ergo nimis perplexitates et scrupulosissimæ fidei quæstiones in quibus dicit iste Catholicos differre? et quod iniquius est, etiam hæreticis facere? Quare vel unum saltem non nominat, quorum opiniones diabolicas proponit, nisi quia damnatos novit? Cur igitur ipsa hæretica non damnat, nisi quia se ex hoc Catholicum denegat? Prorsus hoc solum inter istum et primum Manichæum quod ille Christum phantasticum hominem dixit; hic vero non esse personam nec aliquid. Hieronymus: « Væ, inquit, Isaias, qui dicitis bonum et malum et malum bonum (Isai. v): » Nec adversariorum, si honestum quid habuerint, nec amicorum laudanda sunt vitia, sed unumquodque, non personarum, sed rerum pondere iudicandum est. Alius: Non possum, inquit, damnare quod nemo damnavit. Alius: Nihil super hoc a Patribus statutum est in Nicæna synodo. Hoc argumento nec Valentinus, nec Marcion, nec Cataphrigo, nec Manichæus damnari debent, quia synodus eos in Nicæna non nominavit, quos certe ante synodum fuisse non dubium est. Cur post eo annos docere niteris quod ante nescivimus, quod Petrus, quod Paulus edere noluerunt. Usque ad hanc diem sine hac doctrina mundus Christianus fuit. Illam senex tenebo fidem in qua natus sum. Item, idem: Scias detestanda in huiusmodi libris esse quam plurima; juxta sermonem Domini, inter scorpiones et colubras incedendum, etc.

« Scimus quidem quod omnis ars et sapientia a Domino Deo est (Eccli. i), et quod divina Scriptura, ipsa quoque Veritas in Evangelio proponit et assumit et concludit (Luc. xxi), sed veritate rerum et sententiarum, non contentione et facultate verborum et connexionum. Ait Augustinus in lib. De doc. Christ. Sunt enim multa quæ vocantur sophismata falsæ conclusiones, et; plerumque ita veras imitantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos etiam, minus diligenter attentos decipiant. Proposuit quidam ei cum quo loquebatur dicens: Quod ego sum tu non es. At ille consensit. Verum enim erat ex parte, vel eo ipse quod iste insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit: Ego autem homo sum. Hoc quoque cum ab illo accepisset, conclusit dicens: Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum Scriptura detestatur. Cum ergo sint veræ connexiones, non solum verarum, sed et falsarum sententiarum, facile est veritatem connexionum etiam in scholis illis quæ præter Ecclesiam sunt, discere; sententia-

rum autem veritas in sanctis libris ecclesiasticis investiganda est, etc.

« Audiant proinde Catholici clarissimam tubam, unius sententiæ commento, universa signenta atque hæretica superioris proposita, ac si hostilia castra, ridentem, dissipantem et prorsus ad nihilum redigentem: Hieronymus in *Cogitis me*: Igitur quod natura non habuit, usus nescivit, ignoravit ratio; mens non capit humana, pavet cælum, stupet terra, creatura omnis et cælestis miratur. Hoc totum est quod per Gabrielem Mariæ divinitus nuntiatur, et per Christum adimpletur. Unde constat tempus non præiudicasse sacramentum uniti hominis ac Dei, ita ut ubi jam esset in illo per veritatem persona ab initio, scilicet qui necdum erat natus de Maria Virgine, quod multis Scripturarum declaratur indicis: « Qui elegit nos, » inquit, « ante mundi constitutionem in ipso (Ephes. i): » quia profecto quidquid fecit Deus ab initio, Christus fecit totum per unitatem sacramenti. Unde nec nobiscum « Deus recens (Psal. lxxx). » Alioquin si ad rationem et sensus humanos respicias, nequaquam ullatenus convenire inter se potuerunt divinitas et humana conditio. Convenirent tamen in Christo, et unius ex amobus Emmanuel qui nihil in se pro assumpto homine est adauctus, nihilque quod Verbum caro factum imminutus vel mutatus. Quod si tibi novum videtur propter quod hominem assumpsit, noveris quia hoc semper cum eo et in eius consilio fuit, ut hoc fieret. Et nunc quando « temporis plenitudo venit (Gal. iv) » factum est quod in Christo semper fuit, etc.

« Nec tantum in iis cavendus est iste scholasticus, sed etiam in his quæ jubet credere. Dicit enim: Nolo nostram sufficere debere disputationem, hoc firmiter tenens in ecclesiasticis dogmatibus, quod Deus hominem assumpsit, homo in Deum transivit non naturæ visibilitate. Hoc quidem Catholicum est. Quod autem adjungit, sed Dei dignatione, quomodo damnatum sit attendat prudens lector. Ex concilio Ephesino cc episcoporum, quod confirmat Leo papa et Chalcedonense concilium dcxxx episcoporum: Nestorius hæreticus in suis expositionibus simulat se dicere, « Unus Filius et unus Dominus, » sed refert filiationem ad solum Dei Verbum. Rursus: Aliam Dominum qui ex muliere est, seorsum hominem dicit, copulatum dignitate, æquo honore habet copulationem ad Christum. Quomodo non apertum est duos eum dicere Christos, si Christus ad Christum habet conjunctionem, alteram ad alteram? Item, Nestorius confitens existentiam divinitatis Filii Dei, Christum purum hominem credidit conceptum atque formatum, et postea in Deum provectum, hoc est hominem deificatum.

« CATHOLICA: Notandum quod Verbum dignitatis vel copulationis et similium tam hæretici quam Catholici dissimili sensu ponunt, ex concilio dcxxx episcoporum: Verbum Dei secundum subsistentiam confitentes, unum adoramus Filium et Dominum nostrum Christum, non seorsum ponentes et determi-

nantes hominem et Deum, velut inimicum sibi dignitatis et auctoritatis conjunctum. Unus est igitur Christus Filius et Dominus non velut conjunctione qualibet in unitate dignitatis et auctoritatis hominis habentis ad Deum. Denique Petrus et Joannes equalis sunt dignitatis, rerum tamen uterque non unus est. Nec juxta collationem vel connexionem, modum conjunctionis advertimus. Hæc enim non sufficit ad unitatem naturalem, imo potius conjunctionis nomina evitamus tanquam non existens idoneum, quod significet unitatis arcanum, quia nec servus est sibi ipse nec Dominus. Ineptum est enim, vel potius impium hoc sentire vel dicere. Si quis in uno Christo dividit substantias post unitatem, sola eas connexionem conjungens ea quæ secundum dignitatem sit, vel etiam auctoritatem vel potestatem, ac non potius eventui qui per unitatem factus est naturalem, anathema sit. Item: Si quis audeat dicere assumptum hominem coadorandum Deo Verbo et conglorificandum et communicandum Deum, tanquam cum altero; nam cum syllaba superadjecta hæc cogit intelligi, ac non potius una supplicatione veneratur Emmanuel, unamque ei glorificationem dependit, juxta quod Verbum caro factum est, anathema sit. Si quis audeat dicere Christum hominem Theophoron, id est Deiferum, aut non potius Deum veraciter dixerit, tanquam Filium per naturam, secundum quod Verbum caro factum est, anathema sit. Si quis personis duabus vel subsistentiis eas voces quæ in apostolicis scriptis continentur et evangelicis dividuntur, vel quæ de Christo dicuntur a sanctis vel ab ipso, et aliquis ex his quidem velut homini quæ præter Dei Verbum specialiter intelliguntur, aptaverit, illas autem tanquam dignas Deo soli Dei Patris Verbo deputaverit, anathema sit.

« CATHOLICA: Ecce non solum quod asserit, scilicet Dei dignatione homo transivit in Deum, sed et cætera ejus argumenta seu inconvenientia multa quibus se moveri et deficere superius testatur, Catholicorum Patrum anathemate palam feriuntur, quorum auctoritatibus ubi ipse impie sensit, videbantur roborari.

« Simili errore est sacramenta altaris sola fide salutifera, ratione vero ineffabilia multis hæreticorum opinionibus quasi probabilius ventilare. Quod absit a Catholicis, ut quasi multas et non potius unam et certam in sacramento altaris habeant fidem l... De Berengario hæc subjungit: *Hic hæreticus asserbat in figura et in sacramento totum fieri, nihil in veritate. Postea vero correctus coram Nicolao papa et pluribus episcopis confessus est, etiam et juravit, panem scilicet et vinum, post consecrationem, non solum sacramenta, sed etiam verum corpus et sanguinem Christi esse, et sensualiter non solum sacramento, sed in veritate manibus sacerdotum tractari et frangi et fidelium dentibus alteri. Ecce catholica fides. Iste autem scholasticus sic exponit: Vere quidem, ait, sed in sacramento tantum. Item ait: Sane dici potest fractio illa et partitio non in substantia corporis, sed in ipsa forma panis sacramentalis*

A fieri, ut vera fractio et partitio sit ibi, quæ ut non in substantia, sed in sacramento, id est, in specie. Item: Est ibi vera fractio et partitio quæ fit in pane, id est, in forma panis. Item: Fractio et partes illæ quæ ibi videntur fieri in sacramento sunt, id est in specie visibili. Ideoque illa Berengarii verba ita distinguenda sunt, ut sensualiter non modo in sacramento, sed in veritate dicatur corpus manibus sacerdotum frangi quoque et alteri dentibus, vere quidem, licet in sacramento tantum. Vera est igitur attritio et partitio.

« Ecce dum Catholicam fidem nulla prorsus distinctione indigentem, solitis suis argumentationibus distinguit, alterum se probat Berengarium. Nam sicut ille assererat omnia fieri in sacramento tantum, sic et hic. Ille autem correctus addidit sacramento, et fractioni, et attritioni, etiam demum veritatem quam negabat. Iste e contra in omnibus veritatem subtrahit, dum asserit omnia non fieri in substantia, sed in specie visibili, et forma panis et sacramento tantum. Ille, inquam, sensualiter et non sacramento tantum, sed et in veritate. Iste, inquit, in sacramento tantum, sed scorpionis more præmittit blandum caput, dum dicit vere; sed in sacramento tantum, statim subjungens, cauda venenum infert mortiferum. Ac si dicat: Vere quidem, sed non in veritate, quia in sacramento tantum. Prorsus sic agit in omnibus, quatenus nec hæreticus nec Catholicus probetur: quippe homo totus humanis sensibus, non fidei deditus, timet quantum datur intelligi, ne veritas et vita quæ Christus est (Joan. xiv), discerpatur et moriatur, si in veritate sumatur catholica: Tamen est indubitanter et in eum credit qui propriis manibus proprium et rerum corpus tenens et frangens, nihilominus iniegit et vivus manens dedit tunc illud ipsum; hodieque dat in toto terrarum orbe, nec tantum sacramento, sed et in veritate, dicens: « Hoc est corpus meum, dividite, comedite (Luc. xxii) », quia, « Nisi manducaveritis, non habebitis vitam; sed sunt quidam ex vobis qui non credunt (Joan. vi); » at « nisi credideritis, moriemini in peccatis vestris, » dicit Veritas (Joan. viii).

« PETRUS LOMBARDUS. Item cum de ista carne ineptissime omnino quæreret utrum obnoxia fuerit aliquando peccato, sic definiit: Sane, inquit, potest dici, et credi oportet quod obnoxia fuerit, sicut et reliquæ, caro Virginis matris. Nos e contrario dicimus quod non nisi insane hoc dici potest, et minime credi oportet. Sed prius de matre probemus quam dicit quidem post concessum angeli et adventum Spiritus sancti sine peccato vixisse, antea vero peccatis subjacuisse. Reprobat hunc sensum toto orbe terrarum, celebris dies sanctissimæ Nativitatis, cujus vita inelyta totas illustrat Ecclesias (Offic. Eccl.). De qua Anselmus, Cantuariensis archiepiscopus (lib. De conceptu virginali): Nempe, inquit, decens erat, ut ea puritate qua major nequit sub Deo intelligi, Virgo illa niteret. Ideam (serm. in Assumptione ejusdem): Radix, inquit, humani generis in primo parente vitata est, et saepe

contingit quod aurum fulgens reperiatur in luto, et in pungenti spina pulchra rubens oritur et rosa. Hæc ergo, operante Providentia divina, ex radice vitata sine viro prodiit virga, qua intelligitur beatissima virgo Maria, attestante Isaia : « Exiet virga de radice Jesse (Isa. xi). » Et Hieronymus (in Cogitis me) : « Spiritus, inquit, sanctus superveniet in te (Luc. i). » Ante hoc sane uterus Virginis mundus, impollutus et alienus a contagione peccati, ad quam nulli potuerunt doli irrumperere. Non invaluit fraus inimici, sed permansit sancta mente et corpore. Sanctus quoque Bernardus ad canonicos Lugdunenses his verbis scripsit : *Fuit procul dubio mater Domini ante sancta quam nata, nec fallitur omnino sancta Ecclesia sanctum reputans ipsum nativitatibus ejus diem, eum omni animo cum exultatione universæ terræ votiva celebritate suscipiens. Ego puto quod et copiosior sanctificationis benedictio in eam descenderit, quæ ipsius non solum sanctificaret ortum, sed et vitam ab omni deinceps peccato custodiret immunem : quod nemini alteri inter natos quidem mulierum creditur esse donatum. Decebat nimirum Reginam virginum singularis privilegio sanctitatis absque omni peccato ducere vitam, quæ dum peccati mortisque pareret Redemptorem, munus vitæ et justitiæ omnibus obtineret.... His tribus idoneis testibus quartum addemus talem, qui non solum impie querere, sed nec audire patitur peccata Matris. Et hic est Augustinus, qui cum totis ingeniis contra illos ageret qui sanctos quosque et perfectos sine peccato esse assererent, et ei inter alios etiam sanctam Virginem objicerent, ita ab omnibus sanctis illam singulariter excepit, et ab omni peccato immunem firmavit ut diceret : *Excepta hac Virgine, inquit, de qua cum de peccatis agitur, nullam prorsus haberi volo questionem, scimus quod ex omni parte peccatum vicerit*. Hanc auctoritatem Petrus positurus ex sensu suo volens pervertere sicut et cæteras, præmittit. *Ex tunc, inquit, id est ab incarnatione intelligenda est sine peccato vixisse*. Sic Augustinus ait, *excepta hac Virgine, etc.**

« Certum est ergo quod Augustinus non ex tunc, sed absolute quodcumque de peccatis agitur, determinat illam omni modo et tempore debere excipere, contraria istis scholasticis evidentissime definiens, etc.

« Constat ergo ex præmissis illam quæ

Primam

Nec similem visa est nec habere sequentem, merito singulari totam vitam absque peccato duxisse, non solum post triginta quinque annos post conceptum, sed ante, ut legitur per quindecim : qui simul sunt vitæ illius anni circiter quinquaginta. Talibus namque, ait Hieronymus, decebat Virginem oppignerari muneribus, quæ dedit cælis gloriam, terris Dominum, fidem gentibus, finem vitiis, vitæ ordinem, moribus disciplinam. Quippe Spiritu sancto adhuc ex utero matris suæ singulariter repleta, non solum Elisabeth de plenitudine suæ benedictionis replevit, verum etiam in utero ejus exultare compulsi Spi-

ritu sancto et Joannem (Luc. i), quo nempe, « *inter natos mulierum non surrexit major* (Matth. ii). » Ex hac quoque plenitudine angelo revelante, ut legitur, post assumptionem sanctissimæ animæ, et sanctissimum corpus, ut a peccato ita a corruptione intactum manens in sepulcro, quadragesimo die, hoc est nono Kalendas Octobris, conforme jam claritati illius corporis quod de ipso Deus snmpsit, in cælum levavit (Act. i).

« Si igitur tot et tantis præmissis testibus necessario credimus, et de tanta ac tali matre a Christianis nulla prorsus debet haberi questio, quandoque de peccatis agitur, nonne blasphemum et impium, si de carne Verbi, id est Filii ejus, ulla prorsus admittitur suspicio? Si, inquam, mater de genere humano prodiit, ut testatur Hieronymus, sine vitio, et de illa nulla prorsus debet haberi questio, quid dicitis, quid creditis, o Christiani, de Christo filio, a quo et per quem et in quo talis mater prodiit ex utero? Qua ratione caro Verbi obnoxia ut reliqua generis humani fieri potuit, quæ nec in lumbis Abraham et Levi decimari valuit, teste Apostolo (Hebr. vii), nec in Adam peccavit, teste Augustino super Genesim : *Quia, inquit, alia ratione ibi fuit quam cæteri*. Augustinus *De Trinitate : Ut illud quod nascebatur ex Virgine ex progenie primi hominis, tantum modo generis, non etiam criminis originem duceret. Nascebatur enim non transgressionis contagione vitata natura, sed omnium talium vitiorum sola medicina, etc.* Quid evidenti? Quia Petrus Lombardus, vel nescio quis Joannes Damascenus, scholastici, ad auctoritates hæc orthodoxorum? Amplius. Distinctio apostolica, qua dicitur Deus Filium suum misisse *non in carnem peccati, sed in similitudinem carnis peccati, ut de peccato, hoc est de sacrificio pro peccato damnaret peccatum* (Rom. vii) : quod nulla prorsus veritate, si ipsa obnoxia, ut reliquæ fuit ; distinctio, inquam, hæc evidenter damnat sensum istorum vel similitum. Amplius : Umbram habens lex, ait, non ipsam veritatem rerum constituit homines sacerdotes, infirmitatem, id est peccatum habentes, prius pro suis delictis offerre hostias quæ nunquam possunt auferre peccata (Hebr. x).

« Ex his perspicue probatur quis sit verus sacerdos veraque hostia. Quis est Filius Dei, inquit, eo quod manet in æternum sempiternum habet sacerdotium, sine patre, sine matre, initium dierum neque vitæ habens. Talis enim decebat ut nobis esset pontifex, scilicet, segregatus a peccatoribus, qui non habet necessitatem prius pro suis delictis offerre. Una enim corporis oblatione perfecit in sempiternum sanctificatos (Hebr. vii et viii)... Hujus ergo Pontificis, inter mortuos solus vere, dicit Propheta, liberi (Psal. lxxxvii), hostiam, id est carnem, quicumque vel quomodo dicunt obnoxiam peccato, ut relinquatur, nulla ratione defendi possunt, quin Verbum de carne factum impie arguant de peccato ; et taliter delinquentibus jam non relinquitur hostia pro

peccatis (Hebr. x). Isti sunt Judæi qui utique Christo sicut illam similitudinem impropertantes. Medice, cura te ipsum (Luc. iv), ipsam carnem, scilicet tuam obnoxiam, infirmam, captivam, ut reliquæ, sub peccato. Hæc est enim distinctio: Omnes peccaverunt et egent gloria Dei (Rom. iii). Et Verbum divinum, secundum istos; Sed absit hoc credere! absit, inquam, hoc sentire de carne Verbi! Dicit enim ille magnus Athanasius episcopus: Non peccavit Verbum quod aliorum peccata liberavit, ut mutatum in carnem, semetipsum pro seipso offerret, et sacrificium seipsum liberaret. Absit, non est ita; pro nobis corpus suum obtulit. Sed et ipsa divina Scriptura, et ipsa veritas contradicit et dicit: Non eget qui sanus est medico, sed qui male habent (Luc. iii). Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem Deus posuit propitiationem per fidem in sanguine ipsius, in quo habemus remissionem peccatorum ut sit ipse justus et justificans (Rom. iii), et redemptio et sanctificatio, medicina, liberator et libertas, sacerdos et hostia, propitiator et propitiatio, et cætera hujusmodi in divinis paginis novis et veteribus multifarie multisque modis manifesta. Alioquin si Deus medicus eguit medico, vel seipso; si medicina caro ejus, sanguis ejus quoquo modo unquam indiguit, medicina vel seipsa: si pontifex propitiatore, vel seipso; si hostia, expiatio et libertas liberatore, vel seipso; si justus, justificans, justitia indiguit unquam justificatione, vel seipsa, concidit ratio omnis, omnis pariter intellectus, simulque omnis et veritas, omnis medicina et veritas perit, etc. Fides Ephesini et Chalcedonensis concilii dcccxxx episcoporum præscriptas opiniones evacuat.

« Uni igitur personæ contenta ejus in Evangelio adscribimus, uni substantiæ Verbi scilicet incarnati, quia « unus est Dominus Jesus Christus » ut scriptum est (I Cor. viii). Appellatum vero ab Apostolo « pontificem confessionis nostræ Jesum » (Hebr. iii), « ipsum esse dicimus, ex Deo secundum naturam Filium unigenitum, nec homini præter eum alteri sacerdotii nomen et officium deputamus. Obtulit enim proprium corpus, non pro se, sed pro nobis. Nam qui pro se oblatione pro sacrificio indigeret, ab omni peccato liber est ut Deus existens. Quod si « omnes peccaverunt et egent gloria Dei » (Rom. iii), « secundum hoc quod peccatis ægrotavit humana natura, ipse vero non ita. Ideoque nos gloria ejus egemus. Qui autem dicit quia seipsum tam pro se quam pro nobis obtulit, nullatenus impietatis crimen effugient, cum nihil prorsus iste deliquerit. Si quis ergo pontificem et apostolum nostrum dicit factum ipsum Dei Verbum, quando caro factum est, sed velut alterum præter ipsum simpliciter hominem ex muliere, aut qui dicit quod pro se obtulisset semetipsum oblationem, et non potius pro nobis solis; non enim eguit oblatione qui peccatum omnino nescivit, anathema sit. Si quis vero non confiteatur carnem Domini vivificantem esse, et propriam ipsius Verbi Dei Patris,

velut alterius, præter ipsam, conjuncti eidem per dignitatem, aut quasi divinam habentem habitationem, ac non potius vivificantem esse, quia facta est propria Verbi vivificare valentis, anathema sit.

« Hoc sapere edocti sumus tam a sanctis apostolis quam evangelistis et ab omni Scriptura divinitus inspirata, nec non et a beatis Patrum confessionibus veritate subnixis: Spiritus quoque sanctus a Filio sicut ex Deo Patre procedit. Processionem ergo Spiritus sancti a Filio sicut a Patre quam antiqui Græci tam aperte firmaverunt, cur posteriores negant, nisi quia in unitate schismatici sunt, et in sacramento altaris fermentarii, et in processione hæretici? Si igitur sanguis et caro Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit Deo, emundavit conscientias nostras a peccatis (Hebr. ix), sine qua nulla unquam prorsus facta est vel fieri potest remissio, mundatio, liberatio, non pro se offerri debuit vel potuit, patet pro certo quod caro Verbi nec in matre, sicut aiunt, nec alibi unquam debuit vel potuit mundari, ut munda vel potius munda esset; vel liberari, ut libera vel liberata esset; nihil prorsus tale fieri potuit, nisi seipsum pro seipso offerret, hoc vere anathema est. (C. 14.) Item, Atheniensis iste carnem Dominicam de sanguinibus formatam dicit, quod Verbum rusticum satis et inconvenienti nequaquam in libro generationis Jesu Christi Filii Dei, filii David, filii Abraham invenitur (Matth. i); sed nec in libris Catholicorum Patrum legitur de sanguine, vel saltem de sanguine concepta vel formata. Quinimo cum centies et millies in sanctis tractatibus naturam de natura, corpus de corpore, substantiam de substantia, hominem de homine, carnem de carne, carnem de sanguine, carnem de matre sumptam scriberent, verbum insolens et barbarum de sanguinibus formatam vel conceptam etiam ex industria probantur vitasse, sicut Ambrosius, quodam sermone, sanguinem caret dicere. Joannes, inquit, senis mulierculæ frigido sanguine nascitur, Dominus serventis juveniculæ flore progreditur; ille corruptibilis uteri filius, iste impolluto vulvæ flore progenitus. O vere auream linguam, et vere ecclesiasticum doctorem! Quippe legerat in Evangeliiis qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis et viri (Joan. i), maris scilicet et femine, ubi revera sanguines sex et quadraginta diebus coagulantur cæteri homines, sed ex Deo solus natus est. Unde dicit: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo (Joan. viii). Unde Apostolus: Secundus homo de cælo cælestis (I Cor. xv). Unde et angelus: Quod enim in ea natum est, non de sanguinibus, sed de Spiritu sancto est (Matth. i), et virtute Altissimi, sicut scriptum est in prophetis. Faciet Dominus novum super terram: Femina circumdabit virum sine viro (Jer. xxxi), quoniam ipse Dominus dabit vobis signum, et sancta concipiet et pariet filium Emmanuel (Isa. vii), de benedictionibus antiquorum mou-

tium tribus digitis appendentium terram (*Isa. xl*). de qua orietur sicut sol veritas (*Psal. lxxxiv*). Ideoque et quod nascetur ex te, non hic de sanguinibus dictum est, sicut novus doctor autumat, sed ex te, ait, nascetur Sanctum sanctorum, de benedictione Dei cœli, vocabitur Filius Dei (*Luc. i*). Non ergo angelus, propheta, apostoli, evangelistæ, Catholici doctores garrulitatibus scholasticorum incarnationem et conceptionem divinam expresserunt, sed divinis et reverendis propriisque eloquiis singulariter, ut dictum est, extulerunt.

(C. 15.) « Cessent proinde novi doctores, imo novi ex veteribus hæretici, non dialectici, has profanas vocum novitates emittere, quas hactenus nec divina Scriptura docuit, nec Catholica credidit. Augustinus ille vere Catholica aliqua temere se

A scripsisse retractans his verbis alloquitur Hieronymum, doctorum præcipuum : *Prorsus, inquit, mi frater, non te arbitror sic legi tuos libros velle tanquam prophetarum et apostolorum, de quorum scriptis quod omni errore careant dubitare nefarium est. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinæ præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita penserunt; sed quia mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreat persuadere potuerunt. Ita et meos libros legi volo. Si igitur tanti viri, quos post divinas Scripturas in fide Catholica præcipue sequitur Ecclesia, tam humiliter sentiunt de sensibus et sententiis suis, quanto magis isti scholastici corrigere debent suos errores quos Catholica fides damnat.* »

EX LIBRO QUARTO.

Hujusce libri decem et octo sunt capita, in quibus disputat præsertim contra Petrum Pictavium, Lombardi discipulum :

1. De philosophis, quantum sibi met contrarii sunt et veritati.
2. De blanda et ideo mortifera Senecæ doctrina.
3. De Socrate omnium magistro.
4. Quod non debet Christianus bibere calicem, id est doctrinam Christi, et calicem dæmoniorum.
5. Quod doctrina Christiana defendi deberet contra philosophos.
6. De compilatoribus qui cogunt Christianos arare simul in bore et asino.
7. De Aristotele et dialecticis verisimilia pro veris propinantibus fatuis.
8. Quod novi, imo omnes hæretici, a philosophis et dialecticis generantur.
9. Quod sicut rerum, ita argumentorum infinita conversio, et quæ sint regulæ dialecticorum.
10. Ab hinc ponentur errores illorum, quod nullus homo vivens sit persona, et de hæresibus Joannis Damasceni.
11. Quod in Christo natura non est persona, sed in natura persona, et quod non est Deus, et quod homo, nec humanitas facta quid.
12. Hoc nomen aliquid ponit essentiam, non personam; et hoc nomen homo prædicat de Christo habitum, de aliis subjectum : quam regulam nec dialectici servant, nec theologi.
13. De alia hæresi Joannis Damasceni.
14. Solutio hæreticorum diabolica.
15. Quæ sit summa illorum.
16. De similitudine falsa qua vestitur Verbum Dei.
17. Quod anima et corpus Christi nec homo, nec hominis fuerunt.
18. Definitio de phantastico Christo dialecticorum.
19. Verissime dicunt hæretici quod Christus illorum nec Deus, nec homo, nec prorsus aliquid sit, sicut nec Manichæorum.
20. Quod isti novi hæretici ex sola Judæorum et dæmoniorum perfidia plene opprimuntur.
21. Qualis est Christus Christianorum, teste toto mundo.
22. Quid significat hoc nomen Christus.
23. Epilogatio supradictorum.
24. Quod summa gratia et congruentia homo assum-

ptus naturaliter est et Deus et persona in Trinitate, quod hæreticis et novis et veteribus videtur abusus et inconveniens.

25. Quod non solum de divinitate, sed et de anima Christi dictum est : « Ego et pater unum sumus (*Joan. x*). » Et quod non debet dici Dominicus homo, qui Dominus est.
26. Quod ultima sententia, omnes calumniam novorum hæreticorum apertissime exsufflantur.

C Jam quæ sunt in istis capitulis notabiliora placet exponere. In primo sic habet :

« Petrus Pictavinus : Filius Dei assumpsit animam, et anima est persona, quia est rationalis essentiae individua natura, ergo Filius Dei assumpsit personam. Sed dicunt quod anima, quando vivificat corpus, non est persona, id est per se una, ut alludatur origini vocabuli. Dicit Joannes Damascenus : *Non est communem speciem, id est hominem accipere de Christo; sed est eam accipere de Petro.* Ergo in alia significatione dicitur de Christo, quod sit homo, quam de Petro. Ergo cum Christus sit homo et Petrus sit homo, non est dandum sub una prolatione : Et Christus et Petrus est homo; vel, Christus et Petrus sunt homines. Alii dicunt, in quorum opinione est magister meus, quod potentia increata potuit deponere animam, quando vellet; quod nullus. Alii dicunt illa duo, animam scilicet et carnem, personæ Verbi unita esse, ut illis duobus, veluti indumento quodam, Verbum divinum vestiretur. Nec alia ratione dicitur Deus factus homo, nisi quia veritatem carnis et sanguinis accepit, quæ in unitatem personæ sibi copulavit, non quia illa duo vel aliquæ res ex illis composita sit una persona cum Verbo, vel sit Verbum, sed quod, secundum eos, hoc nomen homo habitum copulat. Potest etiam hoc nomen, homo, poni in designatione personæ humanæ, ut quasi quid generale notet. Nota quod, cum

dicatur *Christus est homo*, idem est ac si dicatur *Christus est humana natura*, quod ex sequentibus patet. Nam in prædicatione prædicat habitum. Unus est autem Filius Dei carni, mediante anima.

(C. 2.) « Queritur quid prædicet hoc nomen *homo*, cum dico, Deus factus est homo, an persona, an accidens. Si enim accidens, habebitur quod Deus, non secundum quod est homo, est aliquid, sed alicujus modi; si vero prædicat personam, verum est quod Deus, secundum quod est homo, est persona, est substantia, est aliquid. Igitur, secundum diversos, diversa est intelligentia hujus propositionis: Jesus (quod fere in omnium ore versatur) manens quod erat, assumpsit quod non erat, ad naturam debet referri, non ad personam: et ita ad naturam ut non dicatur natura esse persona, sed in natura persona, etc.

« Obijciunt quod Christus, secundum quod est, homo est; ergo secundum quod est homo, est aliquid; vel, aliquis habet aliquid, ergo aliquid: et ita, Deus vel aliud habet aliud. Ergo secundum quod est homo, est Deus: quod nemo dicit. Non enim humanitas facit eum quid, nisi quasi per violentiam, si, ut quidam dicunt, huic nomini *aliquid* imponamus significationem aliam quam substantiæ, ut secundum quod est homo, est aliquid, id est alicujus modi, vel alicujus naturæ. Item, habet auctoritas: *quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei* (Luc. 1): ergo aliquid quod natum ex est Virgine, illud est Deus. Ergo Deus est aliquid quod est natum de Virgine. Ideo dixerunt quidam quod nomina convenientia Christo secundum humanitatem, in masculino ad hypostasim referantur, in neutra ad essentiam Dei. Unde recipiunt: Christus est passibilis, mortalis, temporalis, visibilis, sed non est passibile, vel mortale vel temporale. Non tamen recipiunt: *Nihil est Christus quod sit visibile*, quia plus removetur per hanc dictionem nihil, quam ponatur per hoc nomen *aliquid*. Nam hoc nomen *aliquid* ponit essentiam, non personam. Hoc nomen nihil removet et personam et essentiam. Unde instant huic argumentationi: *Christus non est aliquid quod sit visibile, ergo Christus nihil est quod sit visibile*; nam idem est æsi concluderetur: *Non est essentia vel persona quæ sit visibilis*: quod falsum est pro persona.

« Item, regula est dialecticorum, quod nomen æquivoce dictum de aliquibus falsam facit propositionem in qua de illis sub una dicitur prolatione, ut, *Intrabile et marina bellua sunt canes*. Non enim una prolatione duas potest tenere significationes. Eadem ratione cum dissimiliter dicatur *homo* de Christo et Petro, non videtur dandum *Et Petrus et Christus est homo*. Nam de Petro substantia prædicat, de Christo habitus. Imo videtur dandum, *solus Christus est homo*, cum illi soli conveniat hoc nomen *homo* in ea significatione in qua dicitur de ipso. Sed theologi hanc rationem non semper observant, quia nec etiam dialectici, ut Aristoteles in libri. *Prædicationum*, ait, si quis ea vocet ani-

malia loquens de vero animali et picto, de quibus æquivoce dicitur hoc nomen *animal*; sunt tamen qui dicunt hoc nomine quid poni personam, sicut essentiam. Unde recipiunt, *Christus est aliquid quod videtur*, id est aliqua persona, et aliquid quod tangitur, et aliquid quod moritur.

(C. 13.) « Cum Christus secundum humanam naturam mortuus sit, queritur an in morte ipsius separata sit divinitas a carne et anima. Quod videtur. Ait enim Joannes Damascenus: *Tantæ simplicitatis est divina natura, ut corpori formato de limo terræ non congruerit uniri, nisi mediante rationali creatura*. Cum ergo tum separata fuerit anima a carne, videtur quod divinitas separata sit a carne, cum mediante anima esset ei unita; nam ablato medio solvantur extrema. Nam etiam quando vivebat, non erat aliquid ex anima illa et carne. Imo si fuisset aliquid compositum ex illis, illud esse desiderat in morte, quia illa mors nihil aliud fuit nisi separatio corporis ab anima.

(C. 14.) « Ad solutionem prædictarum objectionum oportet scire qua ratione Christus dicatur *homo* et qua ceteri homines; nam dissimilitudo est in dicto. Petrus sive alius dicitur *homo* propter duo, et quia habet animam et corpus, et quia habet ea unita. Non enim, si essent separata, vere diceretur, *Petrus est homo*. Sed Christus non dicitur *homo* propter hæc duo, sed propter hoc unum solum, quia unitus est Filius animæ et corpori. Si tamen obijciatur de proprietatibus quæ insunt secundum compositionem quæ est ex anima et corpore, cujusmodi scilicet locutio, risibilitas; de quarum numero videntur esse mors temporalis et vita et mortalitas, difficile est videre quomodo assignentur Christo. Cum enim dicitur, *Christus locutus est*, diciturne secundum compositum ex anima et corpore sicut in reliquis hominibus? non, quia nihil componebatur ex anima illa et corpore. Diciturne secundum animam an secundum corpus? Quorum utrumque constat esse falsum, quia neutrum illorum fuit subjectum locutionis Christi. Diciturne secundum naturam divinam? non, quia illa nullius accidentis fuit subjectum. Ergo cum nec secundum divinam naturam, nec secundum humanam dicatur de Christo quod locutus fuerit, fleverit, pro hujusmodi quomodo hoc dicitur de illo? Christus ex quanta charitate pro nobis dignatus est nasci, tanta dignatus est pati, ergo tantum meruit hoc opere nobis quantum illo, vel neutro illorum nobis meruit. Ergo tantum meruit nascendo quantum et patiendo; ergo nihil meruit vel sibi vel nobis aliquo opere, quod non meruit quolibet alio opere. Sufficiat ergo mihi principium dubitationis dedisse, licet solutionem non sit mihi facile tradere. Redimere nihil aliud est quam a peccato liberare: quotidie liberat, ergo quotidie redimit; ergo Christus non fuit sufficiens hostia. Quod similiter probat Paulus de exsecratione carnalium hostiarum. Creditur Christus secundum quod homo redemit, id est, pretium dedit et a

peccato liberavit, falsum est. *Christus est mediator Dei et hominum* (1 Tim. ii); ergo nec est Deus, nec est homo. Natura medi est ut neutrum extremorum sit. Quidquid enim habuit illud corpus in se, non dici potest, habuisse Filius Dei propter unionem ejus ad illud. Inde non recipitur continuatio inter Filium Dei et corpus, cum tamen corpus illud non esset Deus, nec pars Dei, sed ei unitum; et ita, mortuus est Christus et non est mortuus secundum alteram et alteram naturam.

« Eia! prudens lector, summam fidei illorum collige. Petrus sive alius dicitur homo propter duo, et quia habet animam et corpus, et quia habet ea unita. Non enim, si essent separata, vere diceretur: *Petrus est homo*, vere omnino concedimus, adeo ut nec in morte aliud sit, sicut probatum est et totus mundus canit: *Omnes homines resurgere habent in corporibus suis*. Non dicitur omnes animæ, vel omnes mortui, sed omnes homines. Alioquin ad adventum Christi, nullus est qui resurgat. Omnis igitur qui aliter est homo, non vere dicitur homo, ergo nec homo, quia falsus homo. Sed Christus, inquit, non hæc assignatione vel specie hominis, seu propter hæc duo dicitur homo, sed propter unum solum, quia unitus est Filius animæ et corpori. Nec exigitur quod anima corpori uniatur, sed istis quibus velut quodam indumento Verbum Dei vestitur; anima tamen et corpus inter se non sunt unita. Non est igitur homo, nec quidquam hominis habens secundum tantum quamdam animam non hominis, et quoddam corpus non hominis portans. *Per animam et corpus non hominem*, inquit, intelligimus, sed tantum humanam naturam qua vestitur Christus, id est Filius Dei: Verbum Dei, scilicet per hæc nomina non utramque naturam sed solum divinam, sicut Nestorius, ponentes seorsum; verbi gratia legitur: *Cum audisset Petrus quia Dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus, et misit se in mare* (Joan. xxi); sic, inquit, Verbum caro factum, id est, vestitum — *habitu inventus ut homo* (Philipp. ii) — *habitavit in nobis* (Joan. i); et misit se in mare magnum; illic animalia, argumenta, quorum non est nec numerus, nec exitus. Ita tunica Petri, quamvis ejus natura in persona adhæreat, conjungatur, copuletur, uniatur. Sic lumbare adhæret homini, cum nec natura, nec persona, nec pars, prorsus aliquid Petri est, nec etiam Petrus dici potest, sicut nec Petrus potest tunica dici, quam, licet portet et nullo modo vivificet, informat tamen vestitam, ipse ab ea tunicatus. Sicut albedine albus vere dicitur filius Joannæ, quod nullatenus tunica potest nec aliquid subsistens ex illa, et Petrus potest componi. *Similitudo inducta et falsitatis mater est*, ait Augustinus, et intelligendæ veritatis magistra. Sic ergo, inquit, humana natura Christo unita, nihil amplius quam vestitum, id est incarnatum ostendit. Ipsa vero nihil est Christi, adeo ut nec Christus, nec Omnipotens, nec Rex sæculorum, nec Dominus, nec Deus, nec Dei Filius, nec Virgi-

nis filius dici possit, non plus quam tunica Petri potest dici Petrus aut filius Joannæ; est enim tantum accidens. Inde, inquit, non recipitur continuatio inter Filium Dei et corpus, non plus quam inter coloratum et colorem qui nihil colorati est, sicut et corpus nihil est, quoniam non vivit perse. Nihil ergo compositum ex his duobus, id est anima et corpore, quoniam, ut aiunt, inter se nunquam unita fuerunt: *Humanitatis*, inquit, non facit eum quid, nisi quasi per violentiam, nec ipsa aliquid est, sed aliqua. Igitur hac ratione aliqua virgo nunquam fuit mater alicujus filii, sed tantum corpus nescio quod sine anima concepit et abortivit. Horreo prosequi cætera monstra. Etiam in morte, inquit, verus homo fuit, quia semper servavit unionem illam quæ erat divinitatis ad animam et corpus; qua manente non poterat dici vere non esse homo.

« Vere poterat dici non esse homo, si illa duo inter se unita aut homo, aut hominis fuissent. Cum vero inter se nunquam unita fuerint, per hæc nec homo nec hominis sunt, nec divinitas unquam, aut corpori pro anima, aut animæ pro mente, vel ratione, vel voluntate, sicut quædam hæreses dixerunt et ab Ecclesia pulsæ sunt. Manifestum est quod illa unione quæ erat divinitatis ad animam et corpus, nunquam potuit Christus esse homo, quia illa duo distincta nec homo, nec divinitatis nec hominis unquam exstiterunt. Ergo ex præmissis talis probatur hujus Christi definitio: *Christus est non Filius, id est, Verbum divinum, humana phantasia non natura vestitum, habens quoddam corpus non hominis quod nunquam vixit, nec aliquid cum anima vel per animam gessit, habens quamdam animam quæ nunquam vita humana vixit, nec quidquam cum corpore vel corpus gessit*. Ne putes falsam definitionem, audi illorum confessionem. Quis nos, inquit, certificabit de illis quæ leguntur in Evangeliiis, quomodo assignentur Christo: cum nec secundum animam nec secundum corpus, nec secundum compositum ex anima et corpore, sicut in cæteris hominibus, quidquam fecerit? Ergo cum nec secundum divinam naturam, nec secundum humanam dicatur de Christo quod locutus fuerit, vel flevit, et hujusmodi, quomodo hoc dicitur de illo? Quid manifestius quæritur? Omni veritate Evangeliorum privatos propria confessione se produunt. Unde quis jam non videat quoniam verissime dicunt Christum suum non esse aliquid secundum quod homo? Imo, ut supra dicta hæresis veraciter asserit, nec Deus nec homo, quippe nec secundum naturam divinam, nec secundum humanam in Evangelio locutus sit quidquam vel fecerit? Rogo, quis audivit unquam tale Verbum Dei, aut quis vidit huic simile monstrum? an in principio Verbum caro factum, dentes, palatum, arterias, linguam, pedes, manus et cætera membra non habuit quibus posset loqui, moveri et agere? Habuit plane. Cur igitur nihil egerit, audi necessariam causam: *Nihil fuit compositum*, inquit,

ex anima illa et corpore, et neutrum illorum fuit *A* subjectum locutionis et operationis Christi; quia nunquam inter se unita fuerunt. Corpus autem nulli an inae unitum semper mortuum est, nec loqui, nec ambulare, nec prorsus aliquid agere valet. Sic anima nulli corpori unita non loquitur, nec aliquid humanitus agere potest; et ita neutrum nec homo nec aliquid hominis ac per hoc nec humana natura dici potest. Anima rationalis non est nisi hominis, sicut nec corpus humanum. *Mors*, inquit, *quam sustinuit Christus in anima non fuit, quia nec in ea fuerat vita humana; nec in corpore fuit, quia corpus non est aliquid quod non moveatur. Et tunc cum nihil mortuum sit nisi Christus, et Christus non est corpus, non potest dici mortuum. In persona Verbi non fuit illa mors, nec in composita ex anima et corpore, quia nil ibi fuit compositum. Per animam et corpus non intelligimus nisi humanam naturam; divina enim natura quae est Christus non moritur. Humana etiam natura humana non moritur, quia humana natura non est Christus. Haec verba Petri. Quid amplius quaeritur? Patet jam quod sicuti Manichaei fabulis suis, sic et isti suis regulis Aristotelicis utrique pari vanitate fabricaverunt sibi Christum phantasticum, qui nec Deus nec homo sit, nec secundum divinam naturam nec secundum humanam quicquam gesserit, vel fecerit, vel mortuus sit.*

« Languentes circa quaestiones et pugnas verborum vel fabularum, non intelligentes neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant (I Tim. 1). Non sufficio, ait, explicare huiusmodi argutias. Remove, inquam, a sacra pagina, aufer argumenta ubi est fides. Imo, et auctoritate Patris et Filii et Spiritus sancti, excommunicamus huiusmodi Christum ab omni Ecclesia. Amen. Sitque maledictus omni genere maledictionis. Etiam respondebit omnis populus Christianus atque Catholicus. Amen, fiat, fiat; quia et secundum quod homo et secundum quod Deus et secundum utrumque prorsus nihil est. Etiam sicut hoc nomen nihil nihil significat, sic vocabula, quae dicis, Christus anima, corpus, in eo quod intelligis, imo fingis, nihil significant. Quare a temetipso non vides quod verum est. Si corpus tantum haberes, quid esses, si anima tantum, quid? si vero neutrum, essis ne aliquid? vel aliquis? sic Christus tuus nec Deus est nec homo, cum totum auferis quidquid Dei est et hominis.

« Dicis autem: *Christus assumpsit et univit sibi animam et corpus*. Qui haec audit, putat te dicere quod Christus verum hominem assumpserit. Sed de corpore quid absolute dicis? *Corpus Christi nec Christus est, nec Deus, nec pars ejus*. Cum vero de utroque sic dicis, per animam et corpus Christi non intelligimus nisi humanam naturam; statimque inferis: *Humana autem natura nec est Christus, totius hominis et humanae naturae veritatem a Christo, nullo dubitante remoues*. Non est igitur homo, quia nihil est hominis. Sic cum absolute pronuntias *Chri-*

stum nec secundum corpus, nec secundum animam, nec secundum utrumque, et expressius inferis non secundum naturam divinam, nec secundum humanam naturam quidquam fecisse, nec illi aliquid de Evangelio assignas. Procul dubio secundum hoc asseris nihil fuisse, id est nec animam, nec corpus, nec utrumque, nec divinam, nec humanam naturam habuisse. Ergo nec Deus, nec homo, nec Christus est, quia nihil Dei, nihil hominis, nihil Christi asseris habuisse vel egisse. Sic cum dicis Christum mortem sustinuisse, statimque inferis illam mortem nec in anima, nec in corpore, nec in utroque, et expressius nec in divinam naturam nec in humanam naturam fuisse, procul dubio negas illum mortuum, quia non nisi in aliquo illorum mori potuit. Sed sicut illum nihil illorum, id est nec animam, nec corpus, nec utrumque, nec divinam nec humanam naturam vel esse vel habuisse, evidentissimis verborum complexionibus asseris sic consequenter in eo qui prorsus nihil est, nullam mortem invenis.

« Sed quia negare mortuum Christum non audeas, vanissimis fabulis Manichaeus tergiversaris; et cum sit dialectica bene disputandi scientia, sicuti Augustinus suam incepit: *Disputatur enim*, ait, *de verbis*, revera tu tantum nudis vocabulis, et fallis imperitos et falleris ipse haereticus, omni rerum veritate privatus et a vero Christo alienus. Qui veluti coluber tortuosus et anguis luridus et caecus, dum lubricis anfractibus in labyrintho sententiarum tuarum haec atque illae horribilis dilaberis, tamen velis nolis, propriis verbis teipsum damnandum et conculcandum apertissime prodis. Similibus fabulis Manichaei Christum suum, licet negent de semina natum, locutum, passum et mortuum hominem, quia non audent nec possunt negare, omnia illum per magiam simulasse dicunt. Sed mille et mille Catholicorum et divinarum Scripturarum auctoritatibus obruuntur tales doctores.

« De Petro Abae Iardosanctus Bernardus ad papam Innocentium: Imo, inquit, *ita sacramentum Incarnationis irridet, sicut novus evangelista quem habemus in Francia*. Isti absolute: *Christus secundum quod homo non est aliquid*. Habuit etiam ille in Romana curia clericos suos, habent et isti forte sequaces, sed Catholica veritas undique nos premit, et sola Iudaica perfidia cum daemonibus nos obruit dicendo: *Tu es Christus et sanctus Dei (Marc. 1)*; et: *Tu homo cum sis, facis teipsum Deum (Joan. 1)*. Ecce Iudaei astruunt hominem, et tu dicis nihil esse. Si ergo nihil crucifixi erunt, et tu sis veridicus; sin autem, quod nec paganus negat, aliquid et aliquem hominem crucifigendo occiderunt, tu Iudaeo et daemone deterior convinceris procul dubio, et omnis qui tibi assentit. Nullus enim ullis argumentis crucifigitur, ergo aliquis ac per hoc aliquid crucifixus est. Si enim cognovissent, ait Apostolus, *nunquam Dominum gloriae crucifixissent (I Cor. 11)*, quoniam Deus et homo una est persona Christus, vita et invincibilis veritas. *Os nostrum patet ad ros, o phan-*

tastici, cor nostrum, Apostolus loquitur, dilatatum est, non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris (II Cor. vi). Legatione enim fungimur tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo (II Cor. v).

« Postquam ita diu Gualterus Petrum Pictaviensem et alios theologos sui temporis Aristotelicis et dialecticis axiomatis atque theorematibus nimis addictos confixit, tandem subiungit aliorum magistrorum de mysteriis ejusmodi sensum Catholicum et Christianum, huncque titulum præfigit: Quis sit Christus Christianorum.

« Ego sum, ait, veritas et vita (Joan. xiv), non phantasma, sed ea specie, et veritate, et unione naturali, qua et ceteri, et primus Adam, homines sunt. Et ego homo sum filius illius. Ille nec patrem nec matrem habuit. Ego ipse de Patre Deo natus, naturaliter Filius Deus, et de homine matre natus homo filius naturaliter natus, ex anima rationali et humana carne naturali unione inter se unitis subsistens. Sed solus de Virgine vita humana ab[abs] ipsa corruptione more cæterorum per omnia vivens; sed solus absque peccato morte humana, more cæterorum, anima a corpore separata, vere mortuus; sed solus potestate et sacramento Redemptoris. Ecce homo ait ad Judæos: Quid me sic unitum et compositum queritis disjungere et interficere hominem qui veritatem locutus sum vobis quam audiavi a Deo. Creditis in Deum et in me credite (Joan. vii, viii et xiv). Ratio et veritas naturalium documentorum et operum in Evangelio manifestissime probant; et totus utique mundus proficitur dicens: Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus, una persona, non sicut Petrus est tunica sua, quæ nec natura Petri, nec Petrus, nec filius Joannæ: quæ similitudo ei rei cui similatur magis dissimilitudo est; sed sicut anima Petri cum carne sua, anima rationabiliter animata, quæ veraciter et natura Petri, et Petrus, et una persona cum Petro, et filius Joannæ. Sic Christus cum carne sua proprie animæ rationabiliter unita, veraciter et natura et proprietas Christi et Christus est, et una persona naturaliter cum Christo, et naturaliter Filius Dei et filius Virginis et dicitur et est, et habet hoc, et est unus Filius, non duo; unus Christus, non duo; una persona, non duæ. Porro hoc nomen Christus non divinam tantum naturam significat, ut hæretici sentiunt, sed sicut Hieronymus ait: Utriusque naturæ, divinæ scilicet et humanæ, id est Dei et hominis individuum ab æterno continet sacramentum. Unde quod dicitur Christus secundum quod homo, non potest nec debet absque divinitate intelligi; ita secundum quod Deus non potest nec debet sine humanitate sentiri. Quapropter secundum quod homo vere et aliquid et persona et Deus est, non tamen alius quam Christus, nec alia persona quam Christus, nec aliud aliquid quam Christus.

A Ut enim homo duarum, sic Christus trium naturalium individuum cogitur semper intelligi, sicut ait Augustinus lib. De Trinit: Ipse homo assumptus, mox ut homo etiam Deus; et ex quo homo esse cepit, ex illo est Deus. Factum quippe creatura, per quem omnis facta est creatura. Verbum quippe caro factum est, omnem creaturam testem habere oportet. Dicamus ergo ac si nihil adhuc cum hæreticis egerimus: Quam magnificata sunt opera tua, Domine! nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ; vir insipiens non cognoscet et stultus non intelliget hæc (Psal. xc). Quoniam ut omnis homo purus sit filius hominis, corpus ex sanguinibus formatur prius multis diebus, deinde spiritus infunditur; sic homo, in duobus et ex duobus individuum, exstat una persona, quæ nec in separatione mortis, nec in morte æterna ulla ratione dividi, augeri minime valet, quin una eademque sit persona, licet semper mutetur. Ut autem Verbum hominis Filius esset, vice versa factum est. Nihil prius formatum post animatum, deinde assumptum. Non sic, hæretici, non sic. Hic omnes argumentationes falsantur, et frontes durissimæ conteruntur. Non sic, inquam, ut ceteri, sed e diverso. Illud Christi quod prius erat in principio et apud Deum erat, et Deus erat sine tempore; Verbum caro (Joan. i), id est homo rationalis substantia factum est certo die octavo Kalendas Aprilis, teste et celebrante hodie toto mundo. Et quod factum est in ipso vita erat (ibid.), et vita erat ipse Filius Dei qui factus est filius hominis. Unus, inquam, ex ambobus Emmanuel, qui nihil in se pro assumpto est homine adductus, nihilque quod Verbum caro factum est, imminutus vel mutatus, sicut supra dixit Athanasius, Hieronymus, Augustinus, quia quod factum est, vel quod suscepit, nunquam ens alienum extra suam personam exstitit, ut post assumptum recte posset dici abjectio vel personæ immutatio.

« Sed quomodo factum est, et esse cepit totus simul homo, eo ipso non prius aliquis alius quam proprie Verbum, manentibus et in una persona concurrentibus Verbi hominisque totis proprietatibus. Exstitit item temporaliter qui est sine initio cœternus, sicut ex lege audivimus quia Christus maxet in æternum (Joan. xii). Deum tamen hominem dicit Petrus, non quia sit, sed quod tantum habeat hominem; et e converso hominem Deum, non quia sit, sed quod tantum habeat Deum; et hoc est quod firmiter dicit in ecclesiasticis credendum. Quod Deus hominem assumpsit, homo in Deum transivit Dei dignatione, quod in conciliis pccxxx episcoporum damnatum esse supra docuimus. Nam abusus et magnum inconveniens ei videtur, ut aliquis homo creatus et pariter assumptus, creatura scilicet cum Creatore, factura cum factore, temporalis cum æterno, mutabilis cum immutabili, mortalis cum immortalis, humanitas cum divinitate, natura humana cum divina, filius hominis cum Filio

Dei, non quia duo filii, alterum altero, sed omnino unus Dei Filius et hominis, non duo Christus, sed unus, aliud quidem et aliud, sed utique manentibus trium naturarum proprietatibus, una persona in Trinitate credatur, adoratur, non ut quaternitas, sed Trinitas, unus Deus catholica fide doceatur. Contemnatur ergo, inquam, a Catholicis, et damnetur diabolica falsitas quæ dicit hominem Christum non esse aliquem nec aliquid, contradicente etiam propheta et dicente : Terra, id est homo Christus, data est in manus impij, vultum judicum ejus operit, quod si ille non est, inquit, quis ergo est ? (Job. ix.) Ille prophetia Judæos quidem arguit, sed præcipue istos novos Manichæos strangulat, cum dicebat de Christo homine, quod si non ille est, quis ergo est ? Igitur est aliquis et aliquid. Est, inquam, est secundum utrumque, et singulariter est, est, sicut ait : Singulariter ego sum (Psal. cxl.), quoniam nulla alia creatura rationalis, nullus alius homo, nisi ipse solus homo Christus vere in Trinitate vivit et regnat cum Patre et Spiritu sancto : unde Deus per omnia sæcula sæculorum. Augustinus : Simeon annosus servatus est usque ad infantiam Verbi, et accepit in manibus suis infantem Verbum, et ait : Oculi mei viderunt salutarem tuum, Domine (Luc. ii). » Dicebant autem Judæi : « Quomodo hic literas scit, cum non didicerit (Joan. vii). » Psalmista : « Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me ? Ad me ipsum anima mea conturbata est (Psal. xli). » Augustinus : « Tristis est anima mea usque ad mortem (Matth. xxvi). Jesus fremuit spiritu et turbavit seipsum (Joan. xi). » Quis enim eum posset, nisi se ipse turbare ? Esurivit ideo, dormivit, conturbatus est, mortuus est Jesus, sed quia ipse voluit. In sua potestate erat sic vel sic affici vel non affici. Verbum enim animam suscepit et carnem, totius hominis sibi coaptans in personæ unitate naturam. Nam et apostolorum sanctorumque prophetarum, Verbo illustrate sunt animæ, sed de nulla dictum est : « Verbum caro factum est (Joan. i). » De nulla dictum est : « Ego et Pater unum sumus (Joan. x). » Anima Christi et caro Christi cum Verbo Dei una persona est, unus Christus est. Ac per hoc vere summa potestas est Christi voluntatis [ad] nutum cum turbavit seipsum. Item : « Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (I Tim. ii), » cum ait proprie Dominus, non potest recte dici Dominus homo. Item : Cavendum est ne sic astruamus divinitatem hominis, ut veritatem corporis negemus. Isaïas : Quiescite ergo ab homine cujus spiritus in naribus ejus, quia Excelsus reputatus est ipso (Isa. ii). Hieronymus : Intelligentes ergo Judæi prophetiam esse de Christo, verbum ambiguum in deteriore parte interpretati sunt, ut videretur non laudare Christum, sed nihili pendere. Quæ est enim verborum consequentia, et qui ordo orationis ac sensus, ut dicamus : Cum hæc se ita habeant et dies ventura sit Domini in qua universus Judææ status subvertendus est, et omnia conterenda, moneo vos atque præcipio ut

A quiescat ab homine qui ita spirat et vivit, ut nos homines, quia in nihili computandus est. Quisquam ne hominem quempiam laudet, ut dicat : Cavete ne offendatis eum qui omnino nihil est. Ergo e contrario sic intelligendum : Cum hæc universa ventura sint vobis et prophetali spiritu prædicantur, moneo atque præcipio ut quiescat ab eo qui secundum carnem quidem homo est, et animam habet, et ita spirat et naribus habitum trahit, ut nos homines spiramus et vivimus, sed secundum divinum majestatem excelsus esse et reputatur et creditur. Tacita mecum mente pertractans non possum invenire rationem quare LXX tam perapicuum de Christo prophetiam in Græcum vertere voluerint, sed ab Origene sub asteriscis de editione Aquilæ additum est Græcis exemplaribus. B Cæteri enim qui verterunt quidem, sed sermonem ambiguum ad impietatis trahere sensum, non mirum, cum male interpretati sint nec voluerint de Christo gloriosum quid dicere, in quem non credebant, videlicet ut Judæi aut semi-Judæi, id est, Ebionitæ, etc., etc.

C Inde Willielmus de Conchis, ex atomorum, id est minutissimorum corporum, concretione fieri omnia. Et Petrus : Probatur, inquit, quod caro Christi non fuit in Abraham vel Adam, quia non totatomi fuerunt in eis quot homines ab eis descenderunt ; ergo si unus atomus, secundum eos, quid sive aliquid est, quia corpus est, et omne corpus substantia est, omnis autem substantia aut rationalis aut irrationalis, de qua per quid et aliquid, ut dictum est, quæritur quantum aliquid totus homo, in quo sunt atomi pene innumerabiles, et utique tam spiritalis quam corporalis substantia : Si ergo omnis homo, ac per hoc et Christus, quia et ipse homo, et secundum quod corpus aliquid est et secundum quod anima aliquid est, et secundum quod divinitas aliquid est, et secundum quod pedes, et secundum quod manus, et secundum quod caput, et secundum quod ossa, et ut breviter concludam, secundum innumerabiles pene sui partes quas et habet et est, aliquid est, quanto magis secundum quod totum est, magnum, et, ita dicam, ineffabile aliquid est. Eligant ergo dialectici isti unum e duobus, aut omnem hominem ac per hoc et Christum non esse aliquid secundum quod homo, aut Christum non esse hominem. Quodlibet dicant, nam non dialectici, sed hæretici proprio judicio condemnantur. Nos tamen illorum atomos et regulas philosophorum, et quid et aliquid et cætera hujusmodi ridicula contemnimus et excommunicamus, dicentes cum Apostolo : Si quis aliud dixerit, præterquam quod evangelizavimus vobis, licet angelus, licet Petrus, anathema sit (Gal. i). Non enim in divinis Scripturis hujusmodi deliramenta alicubi inveniuntur. Ideo licet nihil sit subtilius telis araneorum, nihil acutius acuminibus aristarum, qualia sunt ingenia et argumenta demoniorum per ora hæreticorum, tamen Catholicis, ut ait Ambrosius in Hexam, exsufflanda potius quam legenda, quoniam « omne quod ex Deo natum

est, vincit mundum; et hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra (I Joan. v), qua Patrem et Filium Jesum Christum, cum pelle et carnibus, ossibus et nervis, anima et mente, et totius hominis veritate, et Spiritum sanctum non opinamur, sed incunctanter credimus, tenemus, adoramus, unde Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen. Hæc est fides quæ ab initio usque ad præsentem diem dæmonia eiecit, aggritudines depulit, mortuos et per mortuos alios suscitavit. Hic est ergo terminus unus et omnis, Alpha et Omega, principium et finis propter quem et per quem et in quo omnia. Ipsi honor et gloria

qui facit mirabilia solus (Psal. cxxxv).

Hæc et alia plura Guaherus contra Pictavinum et alios theologos, quos pseudoscholasticos reputabat, e quorum schola prodierunt discipuli longe audaciores, qui, magistrorum inventis addentes, tam multas quæstiones ridiculas tractare aggressi sunt, serias vero et necessarias tam multis ambagibus, distinctionibus, argumentis in speciem probabilioribus implicarunt, ut fides Catholica, quæ veritatis æternæ oraculo, non humanæ ratiocinationis fundamento nititur, in multorum animis vacillaret.

INDEX ALPHABETICUS

IN EPISTOLAS JOANNIS SARESBERIENSIS

A designat ordinem hujus editionis. — B. edit. Paris. reconon Bibl. Patr. — C cod. ms. Paris. 8562. — D cod. ms. Paris. 8635 — E cod. ms. Oxon. Bodl. 937, qui in quatuor partes divisus est. — F. cod. ms. Oxon. Douc. 139. qui in duas partes est divisus. — G Vit. et ep. D. Thomæ ed. Bruss. quæ in quinque libros est distributa — H cod. ms. Paris. 4859. — I cod. ms. Paris. 4859. — K cod. ms. Bodl. Cave 139. — L cod. ms. Mus. Brit. — M cod. ms. epp. D. Thomæ Lambeth. 139. — N. *Recueil des Historiens*, Bouquet, vol. XVI, p. 489, etc. — O cod. ms. Cantab. Bibl. Pub. li. 2. 31. — P cod. ms. Oxon. Coll. S. Joan. Bap. 126. — Q cod. ms. CCC. Cantab. — R cod. MS. Arun. 209.

A

Ab ineunte æt. amp. obed. A B D 104, O 20.
Ab ord. ves. de no. ap. vos scand. A B D 43, O 60.
Acceptis sit, amic. mei B. Arch. A 216, B 209, C 76, G 1, 107, N 51.
Actiones gratiarum deb. par. ani. A 288, B 271, C 158, E 192*, G 3, 80, N 84.
Ad exilii et pro. me cum nih. A 284, B 267, C 134.
Ad hoc excell. ves. cap. omn. A B D 125, O 1.
Ad notit. ves. arb. perv. A 174, B 165, C 52.
Ad ostium maj. ves. p. l. tot. erub. A B D 28.
Adversus nob. vir. com. Rog. A B D 6, O 67.
Adversus Osber. presb. sup. A B D 119.
Æquum est, di. ect. de ves. gaud. A 296, B 277, G 4, 56, P 81.
Affectus ab eff. conv. et pler. A 274, B 257, C 124.
A finibus ter. ad vos clam. Angl. eccl. A 311, B 300, C 167, N 97.
Agonem nostrum qu. cum Mart. A 515, G 5, 91, N 96.
A gratiar. ni. incip. est act. nisi A 139, B 143, C 12.
Alanus de N. eccl. ill. qut. se in A B D 11.
Alternat fort. rer. vic. mort. que A 284, B 268, C 153, N 80.
Amentis est non aman. se et sua A 206, B 197, C 64.
Amice nos. urg. tent. artic. illi. A B D 99, N 4, O 41.
Amicorum negot. aur. cle. ves. pul. pr. Vide in amicorum.
Amicorum fid. artic. nec. exa. A 156, B 149, C 16, N 19.
Amor fiduciam parit A B D 64*, N 16*, O 31.
Andreas (Ier. de Len. eccl. su. A B D 109.
Angustiarum nos. dil. mi te non amb. A B D 39, N 15.
Anima nos. pat. in amar. est ut qu. A 219, B 220, C 87, E 174*, F 25*, G 2, 103, K 171, N 58, P 53.
Apostolatus ves. man. suscep. ut ad monas. A 310, B 291, C 138.
Apostolatus ves. plu. ex cau. A 318, B 298, C 163.
Apostolicæ sed. man. fil. obed. exseq. A B D 56, O 58.
Aquam cop. neq. ext. carit. A 212, B 203, C 72 E 155*, G 2, 76, N 56, P 11.

Arctior nex. est car. qu. san. et ub. co. A 256, B 221, C 83.
Arguendus er. pat. si non cona. A B D 26.
A sapiente quar. esse consil. A 142, B 157, C 24, E 75*, G 1, 85, N 23, P 15.
Asseris, ut ex lit. quas Mag. Rad. A 248, B 238, C 105; E 146*, G 2, 52.
Assertiones part. fidel. fidel. deb. A B D 89, O 6.
Audiens tibi molestam mear. es. freq. lit. A 247, G 2, 40.
Audio pat. et gau. qu. pro mer. A 210, B 201, C 63, E 163*, G 2, 92.
Audita prom. ves. gav. sum vid. ill. Dom. A 277, B 260, C 127.
Audita, dilect. pace tua, ut opor. A 203, B 260, C 70; E 171*, G 2, 95, N 51.
Audita sanit. tua et ver. sal. A 279, B 262, C 129.
Audita und. colliis. regn. A B D 70, O 26.

B

Beneficia sæpe conf. inv. et eum qui A 243, B 233, C 100, E 152*, G 2, 63, N 73, P 40.

C

Calamitates, qu. ecc. nos. pl. dec. j. s. A 520, B 299, C 166.
Causa Chr. mul. commend. non ind. A 172, B 163, C 30.
Causam qu. int. dil. ill. nos Canon. Merton A B D 50, O 7.
Causam exilii mel. ex relat. Pri. de M. Dei A 171, B 162, C 29, G 2, 38.
Causam qu. int. abb. de Cogges. A B D 9, O 70.
Causam qu. int. Rog. presb. de Gui. A B D 87, O 51.
Causa quæ vert. int. Mag. Jord. A B D 19.
Causa quæ vert. int. Swan. et Bal. A B D 117.
Charitatis frat. comp. nos admo. A B D 118, O 12.
Charitatis zelus acc. in præl. A B D 68, O 43.
Ciceronem in ep. ad Mar. scrip. mem. A 186, B 179, C 46, E 93*, G 1, 155, L 155, P 20.
Clerici qu. a jud. v. f. n. ep. L. A B D 10.
Clericus quidam de fam. Will. bona A B D 122, O 9.
Comites a societ. part. dici quisque. igno. A 280, B 263, C 150.
Communimus scrip. nos. fra. illi qui a s. A B D 43, O 61.
Communis dom. nos. innoc. tu. A 276, B 239, C 116.
Confidentia secu. em. pre. nec jus. A 217, B 201, C 71, E 172*, G 2, 96, N 53, P 52.
Consilium dom. Sen. et nos. est si vo. mel. A 297, B 278, C 150, E 208*, G 5, 42, N 90.
Controversiam quæ int. Robert. quen. A B D 22.
Cum Dom. Pap. nup. sollicit. A 158, E 61, G 1, 31, 1, 25, I. 27, N 21.
Cum hæc scrib. notario ris. mov. A B D 82.
Cum in solen. Pas. reform. A 144, B 154, C 1, N 27.
Cum inter Mag. Ric. Lich. A B D 1, O 71.

Cum inter prior. de Pritewe'l. A B D 18, O 75.
 Cdm inter Robert. Win. et Will. A B D 21.
 Cum inter montalis de Gisiis et. A B D 40, O 60.
 Cum omnes fid. san. Rom. Eccl. A B D 123, O 3.
 Cum saepe rarius tam qu. vell. A B D 94.

D

Dedit tibi, dilectis. fr. ut aud. Dom. A 239, B 246, C 113.
 De mun. ves. caro et glor. quod A 254, B 241, C 108.
 Devotionem, qu. hab. ad me, nun. ves. A 294, B 276, C 148, E 203^a, G 5, 13, P 83.
 Devotionis me. fid. vo. prid. arb. A B D 76.
 Dies quatuor. Vide Clerici.
 Dilecti fil. nos. R. de Dractona et A. fr. A B D 93, O 39.
 Dilectus fil. nos. R. Cant. Linc. ecc. vir. ven. A B D 38, O 15.
 Dissipat Dom. gentes quae bella volunt A 235, B 218, C 85, E 97^a, G 1, 141, L 141, N 71.
 Diu est amic. amantis. qu. A 135, B 138, C N 5.
 Diu quid. a scrip. qu. ti. mit. consue. A 161, B 147, C 14.
 Diuturni causas silen. redd. non opin. A 322, G 5, 72, N 100, P 106.
 Diuturnitas sil. mei jore vid. es. des. A 193, B 189, C 56, E 80^a, G 1, 91, L 91, P 13.
 Divina praecun. et vob. coop. grat. A 513, B 292, C 139, N 99.
 Doctissimi vi. sent. est ver. A 253, B 240, C 107.
 Doleo, mag. dilectiss. et plurim. doleo G 1, 175, N 76.
 Doleo, dilectis. et adm. dol. A 289, B 272, C 139, E 183^a, G 3, 19, K 163.
 Dominus tec. sit, dilectis. amic. te in A B D 90.
 Dominum cancellar. scio emerg. A B D 112.
 Dura est proser. condit. A 267, B 251, C 118.

E

Ea fere omnia qu. mi. ves. sig. dig. fa. A 182, B 160, C 27, E 101^a, G 1, 147, H 103, L 147, N 34, P 22.
 Ecclesia Mori. his qui eam impu. A B D 41, N 7, O 15.
 Ecclesia in arcto est et ex dissent. A 501, B 282, C 145, E 143^a, G 2, 61.
 Ecclesiam de. Walchering. Ric. de Ambly A B D 132.
 Ecclesia S. Trin. Lon. adv. Martii A B D 84.
 Eo sincer. ves. tit. incar. spi. A 204, B 193, G 2, 102, N 32, P 51.
 Eos vob. se ur. commend. qu. A 519, B 296, C 163.
 Erat, ut memini, genus homi. A 166, B 156, C 25.
 Etsi cert. sit qu. Epis. ad inob. pro A 176, B 167, C 51, E 110^a, G 1163, H 110, M 163, N 37.
 Etsi vobis nu. scrip. qu. videb. A 199, B 194, C 61, E 119^a, G 1, 172, L 172, P 70.
 Etsi parv. mea ad dig. grat. non suf. A 219, B 235, C 102.
 Etsi prop. et priv. urgeam. angus. A B D 48, N 11, O 50.
 Excellen. sanc. ves. tut. aud. com. A B D 39, O 11.
 Excusationem qua. diut. sil. purg. stud. sic. A 180, R 171, C 58, E 88^a, G 1, 109, M 104, N 58, P 17.
 Excussus prop. aliena neq. cu. A 292, B 274, C 141, E 181^a, G 5, 5, N 83.
 Ex his qu. univ. ves. scr. su. coll. pot. A 505, B 284, G 4, 35, P 82.
 Ex inspect. lit. ves. lae acc. qu. Dom. A 224, B 216, C 85, E 128^a, G 2, 16, N 63.
 Ex insperato et in trans. A 504, B 286, N 91.
 Ex lit. qu. mi. ves. ser. dest. pla. A B D 66.
 Ex mand. sanc. ves. in praes. not. A B D 100, O 63.
 Ex mand. Apost. sed lator horum A B D 2, O 8.
 Expetiit, ut aud. host. antiq. int. eccl. A B D 63, O 52.
 Experientia rer. fidel. scient. parit. A 275, B 238, C 125.
 Ex quo part. att. cismar. A 154, E 41, G 1, 24, I 114, L 20, N 17.
 Ex quo pros. per Dei gr. cir. med. Quad. A 244, B 234, C 101, E 153^a, G 2, 66, N 74, P 41.
 Ex relat. lat. praes. et lit. qu. mihi amici, A 140, G 1, 33, N 25.
 Ex relat. nobi. viri Ric. Com. Denoniae, A B D 79, O 53.
 Expectabam in red. nunc. mei ad con. A 188, B 181, C 48.
 Expectatione lon. susp. et imp. A 193, B 186, C 53, E 150^a, G 2, 65, I 108.
 Ex testim. ves. accep. quia latrrix praes. A B D 67, O 44.

F

Facies cœli seren. ab Ori. cap. schi. A 252, B 539, D 106.
 Fama vulg. didic. vos et A 221, B 223, C 90, E 135^a, G 2, 8, N 60.
 Familiaritas qu. a dieb. domin. A 521, B 501, C 168.
 Fidem esse ap. re. sub., ab ap. A 263, Q 3, 44.
 Fides et devot. tua test. hab. maj. Joan. A 181, B 175, C 40, E 89^a, G 1, 110, H 72, I 105, P 1.
 Fratres Hospit. novo qu. et inaud. hum. A B D 93.

G

Gaudeam magis an dol. de ver. A 162, B 118, C 115.
 Gaudens aud. de te, dilectiss. quod, A 270, B 235, C 120.
 Gaudeo si tam. fama praec. fid. hab. est A 291, B 281, C 142, E 182^a, G 5, 12.
 Grandis est ap. nos exp. praes. qu. par. A 287, B 270, C 157, E 84^a, G 1, 103, H 69, N 85.
 Gratiae ves. congrat. qui dum A B D 77.
 Gratias quan. pos. quia quan. deb. A B D 103, O 19.
 Gratias quan. poss. ref. sublim. A B D 91.
 Gratias ago pater. ves. qu. me in obl. A 133, B 143, C 10, N 18.
 Gratias ago vob. qu. sic. ex lit. ves. et plu. A 163, B 151, D 18.
 Grav. sum. plusqu. tibi et al. dici pos. A B D 49, O 56.
 Gravior off. in Chr. cui in fra. A B D 53, O 34.

H

Habent a cap. mem. ut vig. et a B D 129, O 4.
 Haec inter. amic. rat. praef. leg. ut ab A 265, B 240, C 116.
 Honor cinguli milit. quo me ad Apos. A. 234, B 210, C 86, G 2, 67, N 72.

I

Illa est regn. vera pax et semp. opt. tranquil. A B D 44, O 29.
 Immoderat. am. tant. mi. ded. and. A B D 27.
 In advent. nunc. ves. ad nos seren. A B D 97, N 2.
 In amic. reg. aur. el. v. p. A B D 29.
 In caus. qu. int. G. lator. hor. et A B D 16.
 In caus. qu. vert. int. Wil. fil. A B D 20.
 In eo max. vig. et prof. glor. A B D 61, N 16 O 24.
 Ingratitudinis vit. nih. odibil. est ap. A 242, B 228, C 93, E 175^a, G 2, 105, P 56.
 Inhumanus est et extrem. imp. A 207, B 198, C 63, E 103^a, G 1, 157, L 157, P 26.
 In om. qu. reste gess. bon. ves. in. A B D 121.
 Inscriptionis mut. caus. red. sup. po. A 225, B 231, G 91, E 133^a, G 2, 26, N 68.
 In se ips. tes. Anan. prov. sent. A B D 124, O 2.
 Inspectis lit. qu. dom. Will. pap. A 220, B 212, C 79, E 150, G 2, 20, N 59.
 Inspectis lit. qu. Dom. bell. trans. A B D 116.
 Instantia portit. et temp. aug. A 226, B 213, C 80, E 137^a, G 1, 159, L 159, N 65, P 27.
 In te om. mortuorum dulciss. A 179, B 170, C 37, N 56.
 Intercapedo locorum non praed. B. A 272, B 253, C 122.
 Interdum si. laetit. nas. vel eru. ocn. A B D 51.
 Intermissionem officii quod me vo. A 266, B 230, C 117.
 Inter monach. abb. Hug. et cler. de A B D 1.
 Inter multiplices et grav. in me sav. A B C 115, N 10.
 Inter Ricard. Cler. et Rad. Na. A B D 12, O 72.

J

Juxta mend. dil. ves. lit. dom. mei ad dom. re. A B D 78.
 Juxta relat. vest. hab. qu. poss. de A B D 23, O 56.
 Juxta sancit. ves. mand. nob. vir. A B D 126.

L

Lator praesen. Lond. orien. ut ait A 253, B D 80.
 Lator praes. alum. tu est cui si B 242, C 109.
 Liberalitatis vest. sed. id non tam creb. A 202, B 192, C 59, E 129^a, G 2, 17, N 50, P 29.
 Liberalitatis tuae dil. dil. Bald. A 262, O 5, 46.
 Licet Ang. ecc. adh. quo. multa sit A 506, B 287, C 151, E 219^a, G 5, 90, N 95, P 110.
 Licet ap. nos fortuna nov. par. A 146, B 174, C 41, N 29.

Licet comm. pat. nos et dom. mag. car. A 230, B 273, C 140, E 176^a, G 2, 107.
 Licet ex mo. scrib. ad am. salut. vot. A 145, B 139, C 26, E 96, G 1, 140, H 99, L 140, N 28, P 21.
 Licet in ore nunc. nostror. A B D 127.
 Licet mi. dil. ves. non rescrip. ego ta. A 197, H 191, C 58, E 118^a, G 1, 171, L 171, P 60.
 Licet a mul. rel. temp. dil. vest. A 153, B 140, C 7, G 2, 78, O 7, P 46.
 Licet orbit. ves. pat. comp. affectu A B D 32, O 37.
 Licet silere disposerim negot. dom. A B D 31.
 Licet vest. sim. off. silentio, A B D 32.
 Licet vest. discr. patern. lit. solat. sup. B 32, E 190^a, G 4, 48.
 Litteras qu. ad cons. ves. et sub ecc. A 183, B 176, C 43, E 109^a, G 1, 161, H 109, I 76, L 161, N 41.
 Litteras dilec. ves. sup. quib. q. v. A 169, B 184, C 31, N 43.
 Litteras tuas mi. consol. et desol. parit. attul. A 192, G 1, 93, P 16.
 Litteras beat. ves. mi. lat. A B D 96, N 12.
 Litteras san. ves. deb. c. vener. A B D 13.

M

Magnam mi. præs. ap. vos. aud. fid. A 200, B 230, C 97, E 167^a, G 2, 90, N 48, P 130.
 Magnam, dulcis. pa. concr. latit. A B D 110, O 10.
 Magnam, fra. est quod prærög. exi. sacer. A 250, B 236, C 103.
 Majestatem reg. excogit. circum. A B D 61, O 22.
 Malignantium excessus ii potis. suff. co. A B D 88, O 52.
 Me caus. dup. imp. ad scrib. A 178, B 169, C 56, E 114^a, G 1, 167, L 167, N 33.
 Membris est vigor a cap. et a S. R. Ecc. A 317, B 297, C 167.
 Meminisse pot. et deb. ves. dis. quan. rev. A 152, B 157, C 4, E 147^a, G 2, 53, I 50, O 4.
 Meminisse pot. ves. dis. in qua spe a vo. A 164, B 153, C 20, H 114.
 Mihi nu. loc. es in par. dic. tuas A 203, B 196, G 1, 151, L 151.
 Miratur fortasse ves. discr. qu. dom. Cant. A 268, G 1, 151, N 81.
 Miror, amice, et doleo, si dom. papa A B D 114, N 9.
 Mitto ti. lit. qu. dom. Cant. A 293, B 273, C 147, G 3, 18, N 87.
 Molestie tulit D. meus archi. quod vos qui A 295, B 283, C 146, E 198, G 4, 39, N 88.
 Mora mea rectissime pot. accus. A 300, B 280, C 132, E 40^a, G 3, 61, N 93, P 101.
 Multa qui. scrib. ess. sed angus. A 184, B 177, C 44, E 94^a, G 1, 130, I 90, L 133, N 42.
 Multorum excess. viam aper. qui sub A B D 33, O 57.

N

Nec prior nec poster. mi. pla. cone. A 232, B 217, C 84, E 132^a, G 2, 25.
 Negligentiæ tuæ ut inter. sic dica. A B D 130, O 64.
 Nisi memb. cap. coheserint, A 312, B 302, C 169, N 96.
 Non est, amice, quod poss. de status, A 209, B 200, C 67, E 108^a, G 2, 91, P 51.
 Non est nov. qu. mi. vest. benig. alim. A B D 83.
 Non ignorat dil. ves. qua. pro digni. A 307, B 288, C 155.
 Non parvæ temerit. est si quis evacu. A 139, B 154, C 21, N 22.
 Norwicensis archidia. vir malit. A B D 107.
 Nos super te non ambig. consulu. A B D 56, O 47.
 Nostrum et eccl. quæ ap. nos est. sta. A B D 106.
 Notam ingrat. iure contra. A 194, B 188, C 53, E 104^a, G 1, 132, L 132, P 24.
 Noveritis qu. qu. ve. ad. ecc. Carn. A 326, N 103.
 Noveritis ill. v. Joan. Vind. a nob. A 327, N 106.
 Novit frat. tua qu. pat. sustin. A 151, B 156, C 5, E 310^a, G 1, 137, H 96, L 158, M 337, N 3.
 Nunquam satisfiet in carne des. meo A R D 61^a, N 16, O 33.
 Nuntios nos. a dom. rege redeun. A B D 128, N 1.
 Nuper prudent. ves. vide Super prud. etc.

O

Obligationis int. nos. cont. non imm. A 246, G 2, 32, N 77.
 Occasionem scrib. vob. grat. A B D 113, N 11.
 Omnem anim. potes. sup. sub. A B D 92, O 38.
 Omnes aliorum prævol. aut præ B 142, vide Spero.
 Optatos mi. succ. fort. invid. A B D 73.

P

Paritum est cons. ves. pro viri. A 231, B 232, C 90, E 143^a, G 2, 51, N 70, P 36.
 Pastorum abs. et neq. tant. inf. ecc. A B D 37, O 59.
 Patri miseric. qui vos ad bon. A 148, B 182, C 49, G 1, 73, L 70, N 31.
 Plenam devot. et erudit. nu. a vo. A 189, B 183, C 52, E 117^a, G 1, 170, L 170, N 43, P 68.
 Plura suni, am. quæ nost. perp. de, A 282, B 263, C 132.
 Possem tener. et arrog. argui qui A B D 108, N 8.
 Post discessum Mag. Will. et Rad. A B D 54.
 Post recess. dom. pap. mul. vo. rel. A 141, B 150, C 17, N 21.
 Post translationem An. Hi. tr. E. A. 230. Bouquet, v. xvi, p. 578, ex cod. Arvern.
 Postquam prio. lit. exarav. A 239, G 1, 179, N 78.
 Potest ves. mem. disc. qu. nunq. d. Cant. pla. A 285, B 269, G 4, 29, N 82.
 Præfinit vir doctis. et eloq. A 271, B 234, C 121.
 Præsentium attes. not. fac. univ. A B D 33.
 Præter eam qu. aff. fra. remuner. A 167, B 158, C 25.
 Præter eam qu. ab init. mut. cog. A 214, B 207, C 74.
 Præter opin. et con. sp. lit. ves. A B C 111, C 11.
 Preces ves. et vot. fidel. tand. mis. A 299, B 279, C 131, E 216^a, G 5, 63, I 220, N 92.
 Precibus nob. vir. Rag. de S. Wala. A B D 7.
 Precor reverend. ut innoc. meæ pal. A 160, B 146, C 13.
 Pro hon. et benef. a vob. mi. et me. A B D 103, O 21.
 Promeruerat quid. hum. ves. sedu. A 190, B 187, C 54, G 1, 93, L 90, N 59, P 14.
 Proposueram Patern. ves. non scrib. A 191, G 1, 111, N 40.
 Proscriptis me gratis, qu. nov. alt. A 211, B 202, C 69, E 170^a, G 2, 93.
 Puer meus a vob. red. unde sinee. A 168, B 183, C 50^a, G 1, 169, N 32, P 67.

Q

Quæ permic. læd. et Eccl. A B D 69, O 43.
 Quæ rect. ordin. deser. aut nun. A B D 58, O 46.
 Quam pia devot. vob. servierim A B D 54, O 33.
 Quanta fide et devot. dom. meo fr. A 236, B 213, C 110.
 Quantum oper. deder. prom. negot. A B D 75.
 Quanti me fac qui se meis prec. A B D 42.
 Quas ref. non pos. nec prof. A 257, B 244, C 111.
 Qui amicis nec in sal. voto comm. A 215, B 208, C 78, E 143^a, G 2, 49, P 54.
 Quia te su. st. ec., et imp. A 227, G 5, 27, N 66.
 Quia tibi præsent. portit. plen. not. est. A 262, G 2, 108, N 79, P 58.
 Quid ne tantu silere coeg. in quo, A 223, B 213, C 82, E 127^a, G 2, 15, N 62.
 Qui non sper. paup. preces mis. A B D 63, N 13, O 24.
 Qui te loquen. vel scrib. audit. A 287, B 266, C 133.
 Quod cap. Carn. de c. dom. Sen. A 323, N 101.
 Quod dilect. vest. resp. tard. et rar. A 183, B 178, C 45, E 115, G 1, 168, L 168, N 43.
 Quod hactenus ti non scrip. rat. A 231, B 237, C 101, E 140^a, G 2, 59, I 110.
 Quod in salut. varia. inscripti. A 275, B 256, C 123.
 Quod nat. e. ex c., est; et q. nat. A 324, N 102.
 Quod proser. et exul tant. alloq. A 143, B 172, C 39, N 26.
 Quod ti rar. scri. ex var. cau. est. A 187, B 180, D 47, E 138^a, G 2, 37.
 Quoniam pr. v. s. in li. b. Di. A 149, Bouquet xvi, 531, ex cod. Arvern.
 Quot et quanta mala Eccl. Chr. proc. A B D 98, N 3, O 40.
 Quoties person. Eccl. omni jure contem. A B D 72, O 48.
 Quoties vo. pre. porrig. non eas de. A 278, B 261, C 128.

R

Raritas interme. nob. subit. A 225, B 211, C 78, E 166^a, G 2, 48, N 64, P 49.
 Ratio humanit. exig. ut ver. amat. A B D 86.
 Rehor. scit auct. dom. stat. un. ecc. A 218, B 210, C 77, F 165^a, G 2, 89, N 57, P 48.
 Recepti aup. lit. pat. ves. qui. præc. A 175, B 165, C 33, E 102^a, G 1, 150, H 106, L 150, N 33.
 Regia nos imp. auctor. ut sa. A B D 71, O 49.

Regnorum collis et terr. mot. mag. et. A 222, B 211, C 81, E 134, G 2, 31, N 61, P 53.
Rerum sub. mut. sol. aff. molest. A 170, B 161, C 28.
Romanos amic. verba dare jam nemo, A 237, B 222, C 89, E 151, G 2, 64, N 73, P 59.
Rumor acerbissimus exulcer. A 147, B 175, C 42, N 30.

S

Sacrosancta Rom. Eccl. sicut indig. A 316, B 293, C 162.
Sape jam revoc. es qui ad uni. pat. A B D 71, O 27.
Sape quid dule. pa. accus. A B D 46, O 62.
Sanctorum necess. com. vest. mag. A 260, B 247, C 114.
Sanctitatis vest. mand. deb. vener. suspic. A B D 102, O 18.
Sanctitatem ves. cir. plu. novim. occup. A B D 11, O 16.
Sanctitates ves. mand. nup. accep. A B D 15, O 73.
Sciatis qu. per grat. Dei prosp. navigat. A B 290, C 157.
Sciatis qu. concessi. pac. me. omn. qui. A 308, B 289, C 156.
Sciatis quod per gr. Dei. pr. nav. A 509.
Scio, pat. qu. fidel. ves. sinc. consuev. A 175, B 161, C 51.
Segnius irrit. anim. dem. per aur. A G 5, 46.
Si affectum aut preces a tua salpt. A 165, B 153, C 23.
Sicut clem. fam. benef. vob. inn. A B D 24, N 6, O 28.
Si de exsilio clam. ad pat. pro quo ju. A 198, B 193, C 60, G 2, 60, 191, N 47.
Silentium qu. mi. ind. ven. pa. A B D 50.
Si nihil hum. a se Comic. reput. A 213, B 229, C 96, E 176, G 2, 106, P 57.
Si salut. antiq. mut. spec. non imp. A 229, B 225, C 92, N 69.
Sobrii moris est invalescente stre. vir. A 258, B 245, C 112.
Solent pigmentarii div. spec. comm. A B D 60.
Species est conscien. diffid. ap. amic. A 213, B 206, C 73, E 190, G 2, 83, P 47.
Spero, dilectissime, q. d. m. in h. A 157, B 142, C N 9.
Steterunt ante nos. præs. latores hor. A B D 5, O 54.
Super affl. Dom. m. Sares. ep. A 208, B 190, C 66, E 107, G 1, 156, L 156, N 53.
Super eccl. de Boleford int. Ale. A B D 17, O 74.
Super incol. ves. qu. a nun. vest. A B D 101, N 5, O 42.
Super prud. v. s. ad n. p. quæ. A B D 23, O 33.

Super statu ves. qu. Deus pro. fac. A 150, B 135, C 2.
Supremis deficient. volunt. su. ac. A B D 57, O 33.
Suscepimus lit. dom. regis, quib. que. A B D 47, O 63.
Suscipimus olim man. fel. recor. A B D 133.

T

Tanto dil. vest. ad plenior. grat. ten. A 158, B 144, C 11.
Tempora si numeres bene quæ. A 269, B 232, C 119.
Tentatio fidem probat et aff. men. A 157, B 152, C 19, N 30.
Tibi perpaucis scrip. quia sta. me. A 156, B 141, C N 8.
Totius ecclesie pericli. sal. A B D 83, O 30.

U

Ubi de ser. agit. nung. mult. non. A 210, B 226, C 93, E 178, G 2, 110, P 59.
Ubi human. cons. def. ex neces. A 154, B 130, C 6, G 2, 77, O 6, P 45.
Unde, amantis. dom. mei et dil. A 241, B 227, C 94, G 2, 56, I 109.
Universitatem ves. ig. n. cred., q. con. A 325, N 104.
Ut de his qu. a nob. ad mag. ves. A B D 131, O 66.
Ut de his qu. ad aur. s. v. ab. A B 3, O 5.

V

Venerabilis fra. nos Re. Bath. epis. A B D 120.
Venerabilis fra. nos. Maur. Bang. A B D 57, O 27.
Veniens ad nos. præs. prior Rum. A B D 9, O 68.
Veræ tit. piet. nul. mel. clares. A 196, B 190, C 57, E 105, G 1, 153, L 153, P 25.
Vereretur. tant. alioq. majes. A 311, B 295, C 160.
Veritas fūco caret et amic. A 264, B 248, C 115.
Veritas Christi qu. in vo. esse A 315, B 294, C 161.
Veritatem lib. aud. am. ver. et sal. il. A 201, B 251, C 98, E 144, G 2, 50, N 49, P 33.
Vestra redolet pagina carit. et qu. ad. A 298, G 4, 49, P 86.
Vestram sēp. si reminis. pl. A 302, B 283, C 144, E 195, G 4, 34.
Vestri sim. div. con. lit. A 235, R 176.
Vestro mail. si cum utr. A 177, B 168, C 53.
Virtus principum nul. clar. elu. A B D 62, O 23.
Virtus amic. omni. invic. A B C 81.

Z

Zelus qu. hab. in Dom. mi. A 281, B 261, C 131.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

JOANNES SARSBURIENSIS CARNOTENSIS
EPISCOPUS.

EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA. — Ad papam Adrianum.	1
Epist. II. — Ad eundem.	2
Epist. III. — Ad eundem.	3
Epist. IV. — Ad eundem.	3
Epist. V. — Ad eundem.	4
Epist. VI. — Ad eundem.	4
Epist. VII. — Ad eundem.	5
Epist. VIII. — Ad eundem.	6
Epist. IX. — Ad eundem.	6
Epist. X. — Ad eundem.	7
Epist. XI. — Ad eundem.	8
Epist. XII. — Ad eundem.	8
Epist. XIII. — Ad eundem.	9
Epist. XIV. — Ad eundem.	10
Epist. XV. — Ad eundem.	11
Epist. XVI. — Ad eundem.	11
Epist. XVII. — Ad eundem.	12
Epist. XVIII. — Ad eundem.	12
Epist. XIX. — Ad eundem.	13
Epist. XX. — Ad eundem.	14
Epist. XXI. — Ad eundem.	14
Epist. XXII. — Ad eundem.	15
Epist. XXIII. — Ad Alfredum episcopum Wigornensem.	15

Epist. XXIV. — Ad regem Henricum.	16
Epist. XXV. — Ad episcopum Dunelmensem.	16
Epist. XXVI. — Ad ...	17
Epist. XXVII. — Ad Adrianum papam.	18
Epist. XXVIII. — Ad eundem.	18
Epist. XXIX. — Ad eundem.	19
Epist. XXX. — Ad eundem.	20
Epist. XXXI. — Ad ...	20
Epist. XXXII. — Ad Joannem thesaurarium Cantuariensem.	21
Epist. XXXIII. — Ad Willelmum Norwicensem episcopum.	21
Epist. XXXIV. — Ad Joannem thesaur. Eborac.	21
Epist. XXXV. — Ad ...	22
Epist. XXXVI. — Ad Alexandrum papam.	23
Epist. XXXVII. — Ad ...	24
Epist. XXXVIII. — Ad Adrianum papam.	24
Epist. XXXIX. — Ad Alexandrum papam.	25
Epist. XL. — Ad eundem.	26
Epist. XLI. — Ad eundem.	26
Epist. XLII. — Ad eundem.	26
Epist. XLIII. — Ad abbatem de Arroasia.	27
Epist. XLIV. — Ad regem.	28
Epist. XLV. — Ad abbates Waulian.	29
Epist. XLVI. — Ad Hilarium (cestr. episcopum).	29
Epist. XLVII. — Ad ...	29
Epist. XLVIII. — Ad regem.	30

Epist. XLIX. — Ad cancellarium regis.	51	Epist. CXXVII. — Ad eundem.	106
Epist. L. — De Meritana.	51	Epist. CXXVIII. — Ad Willelmum episc. Norw.	108
Epist. LI. — Ad...	51	Epist. CXXIX. — Ad Alexandrum papam.	108
Epist. LII. — Ad clericos Exoniensis Ecclesie.	52	Epist. CXXX. — Ad abbatissam.	109
Epist. LIII. — Ad Alexandrum papam.	53	Epist. CXXXI. — Ad Alexandrum papam.	110
Epist. LIV. — Ad regem.	54	Epist. CXXXII. — Ad Alexandrum papam.	111
Epist. LV. — Ad Walterum Roff. episc.	55	Epist. CXXXIII. — Ad Thomam prapositum Cellensem.	112
Epist. LVI. — Ad Nigelium Eliensem episcopum.	56	Epist. CXXXIV. — Ad Thomam Cantuariensem archiepiscopum.	112
Epist. LVII. — Theobaldi Cantuariensis archiepiscopi testamentum.	56	Epist. CXXXV. — Ad Guidonem Catalaunensem episcopum.	115
Epist. LVIII. — Ad Ricardum London. episcopum.	57	Epist. CXXXVI. — Ad Hugonem abbatem S. Amandi.	115
Epist. LIX. — Ad Ranulphum de Serris, de electione Romani pontificis Alexandri.	58	Epist. CXXXVII. — Ad Milonem episcopum Morinorum.	116
Epist. LX. — Ad...	45	Epist. CXXXVIII. — Ad Thomam Cantuariensem.	116
Epist. LXI. — Ad regem Henricum.	45	Epist. CXXXIX. — Ad Henricum Bajocensem episcopum electum.	118
Epist. LXII. — Ad regem Henricum.	46	Epist. CXL. — Ad Thomam Cantuariensem.	120
Epist. LXIII. — Ad eundem.	46	Epist. CXLI. — Ad Bartholomæum Exoniensem.	121
Epist. LXIV. — Ad eundem.	47	Epist. CXLI. — Ad magistrum Humfridum Bovi.	122
Epist. LXV. — Ad eundem.	48	Epist. CXLI. — Ad Henricum comitem Campanie.	123
Epist. LXVI. — Ad episcopos Anglie.	50	Epist. CXLIV. — Ad magistrum Gaufridum de sancto Edmundo.	132
Epist. LXVII. — Ad regem Henricum.	50	Epist. CXLV. — Ad Bartholomæum episcopum Exoniensem.	133
Epist. LXVIII. — Ad...	53	Epist. CXLVI. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	139
Epist. LXIX. — Ad episcopum Cestrensem.	55	Epist. CXLVII. — Ad magistrum Raimundum.	139
Epist. LXX. — Ad regem.	56	Epist. CXLVIII. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	141
Epist. LXXI. — Ad R. archidiaconum.	57	Epist. CXLIX. — Joannis Sarraceni ad mag. Joannem de Saresberia.	143
Epist. LXXII. — Ad abbatissam de Ambresburi.	58	Epist. CL. — Ad abbatem S. Edmundi.	144
Epist. LXXIII. — Ad...	59	Epist. CLI. — Ad Nicolaum de Monte S. Hilarii.	145
Epist. LXXIV. — Ad abbatissam de Ambresburi.	59	Epist. CLII. — Ad Willelmum et Odonem priores Ecclesie Cantuariensis.	146
Epist. LXXV. — Ad abbatem Cellensem.	60	Epist. CLIII. — Ad magistrum R. Redonensem.	147
Epist. LXXVI. — Ad eundem.	62	Epist. CLIV. — Ad Robertum priorem Meritonensem.	147
Epist. LXXVII. — Ad...	63	Epist. CLV. — Ad Baldwinum archid. Exoniensem.	148
Epist. LXXVIII. — Ad cancellarium Anglie.	64	Epist. CLVI. — Ad Ricardum fratrem suum.	149
Epist. LXXIX. — Forma eligendi.	65	Epist. CLVII. — Ad Rogerum de Sideberia.	150
Epist. LXXX. — Ad...	66	Epist. CLVIII. — Ad Alfredum de Cerdia.	150
Epist. LXXXI. — Ad abbatem Cellensem.	67	Epist. CLIX. — Ad Robertum filium Egidie.	150
Epist. LXXXII. — Ad eundem.	69	Epist. CLX. — Ad mag. Gaufr. de S. Edmundo.	151
Epist. LXXXIII. — Ad Alexandrum Lincol'n. episcopum.	70	Epist. CLXI. — Ad magistrum Nicolaum.	152
Epist. LXXXIV. — Ad Petrum Cellensem abbatem.	71	Epist. CLXII. — Ad Henricum Bajocensem electum.	153
Epist. LXXXV. — Ad...	73	Epist. CLXIII. — Ad Robertum priorem Meritonensem.	154
Epist. LXXXVI. — Ad Alexandrum papam.	74	Epist. CLXIV. — Ad Ricardum archid. Pictaviensem.	154
Epist. LXXXVII. — Ad Hilarium Cestrensem episcopum.	75	Epist. CLXV. — Ad Ricardum fratrem suum.	155
Epist. LXXXVIII. — Ad Alexandrum papam.	75	Epist. CLXVI. — Ad Nicolaum de Sigillo.	156
Epist. XC. — Ad Bartholomæum archidiaconum Exoniensem.	81	Epist. CLXVII. — Ad Robertum filium Egidie.	157
Epist. XCI. — Ad...	83	Epist. CLXVIII. — Ricardo Pictav. archidiacono.	158
Epist. XCII. — Ad monachos de N.	83	Epist. CLXIX. — Ad magistrum Joannem Sarracenum.	161
Epist. XCIII. — Ad episcopum Norwicensem.	84	Epist. CLXX. — Ad Engelbertum priorem de Valle S. Petri.	163
Epist. XCIV. — Ad magistrum Gaufridum.	84	Epist. CLXXI. — Ad eundem.	164
Epist. XCV. — Ad Joannem episc. Saresb.	86	Epist. CLXXII. — Ad abbatem sancti Medardi.	164
Epist. XCVI. — Ad Petrum abbatem Cellensem.	86	Epist. CLXXIII. — Ad Willelmum Norwicensem episcopum.	165
Epist. XCVII. — Ad eundem.	87	Epist. CLXXIV. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	165
Epist. XCVIII. — Ad Henricum episc. Wintoniensem.	89	Epist. CLXXV. — Ad Thomam Cantuariensem archiepiscopum.	166
Epist. XCIX. — Ad eundem.	90	Epist. CLXXVI. — Ad Thomam Cantuariensem.	171
Epist. C. — Ad papam Alexandrum.	91	Epist. CLXXVII. — Ad thesaurarium Remensem.	172
Epist. CI. — Ad Henricum episcop. Wintoniensem.	91	Epist. CLXXVIII. — Ad Bartholomæum Exoniensem episcopum.	175
Epist. CII. — Ad Alexandrum papam.	92	Epist. CLXXIX. — Ad Ricardum fratrem suum.	174
Epist. CIII. — Ad R. cancellarium.	93	Epist. CLXXX. — Ad magistrum Radulphum Nigrum.	177
Epist. CIV. — Ad cardinales.	94	Epist. CLXXXI. — Ad eundem.	179
Epist. CV. — Ad Bosonem cardinalem.	94	Epist. CLXXXII. — Ad Thomam Cantuariensem archiepiscopum.	181
Epist. CVI. — Ad Alexandrum papam.	95	Epist. CLXXXIII. — Ad eundem.	182
Epist. CVII. — Ad eundem.	95	Epist. CLXXXIV. — Ad Bartholomæum Exoniensem episcopum.	186
Epist. CVIII. — Ad Alexandrum papam.	96	Epist. CLXXXV. — Ad magistrum Girardum Pucella.	192
Epist. CIX. — Ad eundem.	96	Epist. CLXXXVI. — Ad abbatem sancti Edmundi.	193
Epist. CX. — Ad eundem.	97		
Epist. CXI. — Ad eundem.	97		
Epist. CXII. — Ad Arnulfum.	97		
Epist. CXIII. — Ad regis cancellarium.	98		
Epist. CXIV. — Ad Mathæum præcentorem Senonensem.	99		
Epist. CXV. — Ad Petrum abbatem Cellensem.	99		
Epist. CXVI. — Ad Thomam præpositum Cellensem.	100		
Epist. CXVII. — Ad Alexandrum papam.	101		
Epist. CXVIII. — Ad Alexandrum papam.	101		
Epist. CXIX. — Ad Alexandrum papam.	102		
Epist. CXX. — Ad eundem.	102		
Epist. CXXI. — Ad eundem.	103		
Epist. CXXII. — Ad eundem.	103		
Epist. CXXIII. — Ad eundem.	104		
Epist. CXXIV. — Ad eundem.	105		
Epist. CXXV. — Ad eundem.	105		
Epist. CXXVI. — Ad eundem.	106		

Epist. CLXXXVII. — Ad Nicolaum de Monte Rothomagensi.	197
Epist. CLXXXVIII. — Ad magistrum Gaufridum.	198
Epist. CLXXXIX. — Ad magistrum Girardum Pucellam.	199
Epist. CXC. — Ad magistrum Walterum de Insula.	201
Epist. CXCI. — Ad Thomam Cantuariensem archiepiscopum.	202
Epist. CXCH. — Ad magistrum Radulphum Lexoviensem.	204
Epist. CXCH. — Ad Baldwinum archidiaconum Exoniensem.	206
Epist. CXCV. — Ad Nicolaum de Monte Rothomagensi.	215
Epist. CXCV. — Ad magistrum Walterum de Insula.	214
Epist. CXCVI. — Ad magistrum Radulphum de Bello monte.	215
Epist. CXCVII. — Ad magistrum Girardum Pucella.	216
Epist. CXCVIII. — Ad Alexandrum papam.	217
Epist. CXCVIX. — Ad magistrum Girardum Pucellam.	219
Epist. CC. — Ad Walterum Albanensem episcopum.	220
Epist. CCI. — Ad Albertum cardinalem.	222
Epist. CCII. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	224
Epist. CCIII. — Ad magistrum Silvestrum thesaurarium Lexoviensem.	226
Epist. CCIV. — Ad Milonem episcopum Morinorum.	227
Epist. CCV. — Ad Willelmum subpriorem Ecclesie Christi Cantuar.	228
Epist. CCVI. — Ad O. de Faversham.	229
Epist. CCVII. — Ad Robertum de Faversham archidiaconum.	230
Epist. CCVIII. — Ad Ricardum de Bohem, Constantienensem episcopum.	232
Epist. CCIX. — Ad magistrum Humfridum de Boui.	233
Epist. CCX. — Ad Henricum Bajocensem episcopum.	235
Epist. CCXI. — Ad Ricardum Constantiensem archidiaconum.	234
Epist. CCXII. — Ad Radulphum priorem Wigornensem.	235
Epist. CCXIII. — Ad magistrum Simonem Lupellum.	236
Epist. CCXIV. — Ad Adam abbatem de Evesham.	237
Epist. CCXV. — Ad R. abbatem Persorensem.	238
Epist. CCXVI. — Ad Jocelinum Saresberiensem episcopum.	239
Epist. CCXVII. — Ad Rogerum episcopum Wigornensem.	240
Epist. CCXVIII. — Ad Willelmum Britonem subpriorem Cantuar.	242
Epist. CCXIX. — Ad Alexandrum papam. — Causa domino papæ Alexandro pro Cantuariensi scripta.	243
Epist. CCXX. — Ad Thomam Cantuariensem archiepiscopum.	246
Epist. CCXXI. — Ad Willelmum Papiensem.	247
Epist. CCXXII. — Ad Joannem episcopum Pictaviensem.	249
Epist. CCXXIII. — Ad magistrum Raimundum.	250
Epist. CCXXIV. — Ad magistrum Laurentium.	251
Epist. CCXXV. — Ad Petrum scriptorem.	251
Epist. CCXXVI. — Ad magistrum Girardum Pucellam.	253
Epist. CCXXVII. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	255
Epist. CCXXVIII. — Ad eundem.	256
Epist. CCXXIX. — Ad magistrum Raimundum ecclesie Pictav. cancellarium.	259
Epist. CCXXX. — Joannis Sarraceni ad mag. Joannem Saresberiensem.	259
Epist. CCXXXI. — Ad Joannem Pictaviensem.	260
Epist. CCXXXII. — Ad Thomam Cantuariensem.	261
Epist. CCXXXIII. — Ad Nicolaum de Monte Rothomagensi.	261
Epist. CCXXXIV. — Ad Baldwinum archidiaconum Norwicensem quem Godwinum vocavit.	262
Epist. CCXXXV. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum et magistrum Raimundum cancellarium.	261
Epist. CCXXXVI. — Ad Robertum filium Egidie.	266
Epist. CCXXXVII. — Ad Thomam archiepiscopum Cantuariensem.	267
Epist. CCXXXVIII. — Ad magistrum Girardum Pucellam.	

lam.	268
Epist. CCXXXIX. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	271
Epist. CCXL. — Ad Baldwinum archidiaconum Exoniensem.	272
Epist. CCXLI. — Ad conventum ecclesie Cantuariensis.	273
Epist. CCXLII. — Ad Robertum archidiaconum de Surreia.	275
Epist. CCXLIII. — Ad Bartholomæum Exoniensem episcopum.	277
Epist. CCXLIV. — Ad Baldwinum Exoniensem archidiaconum.	281
Epist. CCXLV. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	287
Epist. CCXLVI. — Ad magistrum Lombardum.	288
Epist. CCXLVII. — Ad Willelmum Britonem subpriorem Cantuariensem.	291
Epist. CCXLVIII. — Ad eundem.	292
Epist. CCXLIX. — Ad Baldwinum archidiaconum Exoniensem.	295
Epist. CCL. — Ad Robertum filium Egidie.	291
Epist. CCLI. — Ad Radulphum de Arundel.	295
Epist. CCLII. — Ad Richardum priorem de Doveria.	296
Epist. CCLIII. — Ad Robertum vice-archid. Cantuariensem.	296
Epist. CCLIV. — Ad magistrum Laurentium.	297
Epist. CCLV. — Ad magistrum Osbertum de Faversham.	298
Epist. CCLVI. — Ad Walterum Rossensem episcopum.	298
Epist. CCLVII. — Ad magistrum Radulphum Lexoviensem.	299
Epist. CCLVIII. — Ad Willelmum de Northalla.	300
Epist. CCLIX. — Ad Radulphum de Wiagram.	300
Epist. CCLX. — Ad Henricum Wintoniensem episcopum.	301
Epist. CCLXI. — Ad magistrum Radulphum Lexoviensem.	302
Epist. CCLXII. — Ad eundem.	304
Epist. CCLXIII. — Ad eundem.	305
Epist. CCLXIV. — Ad Robertum de Limesela.	306
Epist. CCLXV. — Ad Robertum archidiaconum de Surreia.	306
Epist. CCLXVI. — Ad Willelmum Norwicensem episcopum.	307
Epist. CCLXVII. — Ad Joannem priorem Norwicensem.	308
Epist. CCLXVIII. — Ad Joannem Pictav. episcopum.	308
Epist. CCLXIX. — Ad Nicolaum de Monte-Rothom.	309
Epist. CCLXX. — Ad Girardum cellarium Norwicensem.	310
Epist. CCLXXI. — Ad Walcelinum archid. Norwicensem.	311
Epist. CCLXXII. — Ad magistrum Nigellum.	311
Epist. CCLXXIII. — Ad Hugonem abbatem S. Edmundi.	312
Epist. CCLXXIV. — Ad Azonem monachum.	312
Epist. CCLXXV. — Ad Willelmum de Dovera.	315
Epist. CCLXXVI. — Ad Galfridum.	314
Epist. CCLXXVII. — Ad Willelmum priorem de Meriton.	314
Epist. CCLXXVIII. — Ad eundem et fratres universos.	315
Epist. CCLXXIX. — Ad Joannem de Tileberia.	315
Epist. CCLXXX. — Ad Nicolaum vicecomitem de Essexia.	316
Epist. CCLXXXI. — Ad Petrum scriptorem.	317
Epist. CCLXXXII. — Ad Turstinum de Acolit.	318
Epist. CCLXXXIII. — Ad Baldwinum de Valle-Darii.	318
Epist. CCLXXXIV. — Ad magistrum Odonem.	319
Epist. CCLXXXV. — Ad Bartholomæum Exoniensem episcopum.	321
Epist. CCLXXXVI. — Ad Simonem priorem de Monte-Dei, et Engelbertum de Valle S. Petri.	326
Epist. CCLXXXVII. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	327
Epist. CCLXXXVIII. — Ad Hugonem de Cant.	328
Epist. CCLXXXIX. — Ad conventum Cantuariensem.	330
Epist. CCXC. — Ad Willelmum subpriorem Cantuariensem.	332
Epist. CCXCI. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	333
Epist. CCXCII. — Ad Baldwinum Exoniensem archidia-	

conum.	534	Cap. XII. — Qui sint incantatores, arioli, aruspices, physici, vultivoli, imaginarii, conjectores, chiromantici, specularii, mathematici, salissatores, sortilegi, augures.	407
Epist. CCXIII. — Ad eundem.	537	Cap. XIII. — De variis omnibus.	409
Epist. CCXIV. — Ad Robertum sacristam.	540	LIBER SECUNDUS.	
Epist. CCXV. — Ad magistrum Girardum.	540	Prologus.	415
Epist. CCXCV. — Ad conventum Cantuariensem.	542	Cap. I. — Omina vana esse, et res ex fide sua cuique respondere.	415
Epist. CCXCVII. — Ad Thomam Cantuariensem episcopum.	545	Cap. II. — Contemnendas non esse omnino rerum naturalium significationes.	416
Epist. CCXCVIII. — Ad magistrum Herebertum.	546	Cap. III. — Signorum alia esse universalis, alia particularia: et quid significet geminatio solis.	418
Epist. CCXCIX. — Ad Willelmum subpriorem et alios Cantuarienses.	547	Cap. IV. — De signis quae praecesserunt excidium Hierosolymitanum novissimum.	418
Epist. CCC. — Ad Petrum abbatem S. Remigii.	548	Cap. V. — Quanta fuerit calamitas obsessorum, et obstinatae malitiae quis fuerit finis, et quae pietas Titi.	420
Epist. CCCI. — Ad Bartholomaeum Exoniensem episcopum.	552	Cap. VI. — De Maria quae, urgente fame, comedit filium.	423
Epist. CCCII. — Ad conventum Cantuariensem.	553	Cap. VII. — De numero captivorum, et occisorum, et peremptorum fame.	423
Epist. CCCIII. — Ad Willelmum subpriorem Cantuariensem.	554	Cap. VIII. — De peregrinatione fidelium, quos sub ea tempestate servavit Christus apud Pellam.	425
Epist. CCCIV. — Ad Joannem Pictaviensem episcopum.	555	Cap. IX. — Testimonium quod perhibet Josephus Christo.	426
Epist. CCCV. — Ad Senonensem archiepiscopum.	559	Cap. X. — De Vespasiano, qui claudum et caecum coram se dicitur.	426
Epist. CCCVI. — Ad Willelmum Senonensem episcopum.	561	Cap. XI. Signa esse quae contra naturam fiunt.	426
Epist. CCCVII. — Ad Rogerum archiepiscopum et alios Eboracenses.	563	Cap. XII. — Nihil contra naturam, auctore Platone, contingere, qui naturam dicit Dei voluntatem.	427
Epist. CCCVIII. — Henrici regis ad Bartholomaeum Exoniensem episcopum.	564	Cap. XIII. — Quia Deus signis suum praemunire dignatur creaturam.	428
Epist. CCCIX. — Ejusdem ad eundem.	564	Cap. XIV. — Quid signum, et de somnio.	428
Epist. CCCX. — Bartholomaei Exoniensis et Rogeri Wigornensis ad Alexandrum papam.	565	Cap. XV. — De speciebus somniorum, causis, figuris et significationibus.	429
Epist. CCCXI. — Ad eundem.	568	Cap. XVI. — Generalia quaedam de significationibus, tam somniorum quam aliorum figurarum.	432
Epist. CCCXII. — Ad Willelmum Senonensem archiepiscopum.	569	Cap. XVII. — Conjectorium non esse sequendam.	433
Epist. CCCXIII. — Ad Albertum et Theodwinum cardinales.	570	Cap. XVIII. — De fundamento mathematicae, et exercitio sensuum, et viribus animae, et profectu rationis, et efficacia liberalium disciplinarum.	436
Epist. CCCXIV. — Ad Humbaldum Ostiensem episcopum.	570	Cap. XIX. — De differentia mathematicae doctrinae, et mathesis reprobatae, et traditione mathematicorum, et erroribus eorum.	440
Epist. CCCXV. — Ad Gratianum notarium.	571	Cap. XX. — Quod providentia Dei rerum naturam non perimit, neque series rerum providentiam et quod liberum arbitrium manet cum providentia.	443
Epist. CCCXVI. — Bartholomaei Exon. episc. ad Alexandrum papam.	571	Cap. XXI. — An possint a Deo sciri quae non sciuntur; et quod rerum mutabilitas ei inaequum est intelligenda; et quod idem est scientia, praescientia, dispositio, providentia et praedestinatio; et quod vera infinita sunt, ut numerus eorum non queat augeri vel minui; et quod providentia nullam necessitatem rebus inducit.	444
Epist. CCCXVII. — Ejusdem ad eundem.	572	Cap. XXII. — Quod ex possibili non sequatur impossibile, et quid ex quo necessario consequatur movit Altissimi, qui omnia solus potest.	448
Epist. CCCXVIII. — Ejusdem ad eundem.	573	Cap. XXIII. — Objectioni novi stoici.	453
Epist. CCCXIX. — Prioris et conv. Cantuar. ad eundem.	572	Cap. XXIV. — Quod mathematici temerarii sunt, indifferenter futura iudicio suo subijcere praesumentes.	455
Epist. CCCXX. — Odonis prioris et conv. Cantuar. ad eundem.	573	Cap. XXV. — Quod argumentum a signo suo non est necessarium, et de Ezechia, Achab, et Ninivitis; et quod ea quae significantur, mutari possunt.	457
Epist. CCCXXI. — Ad Bosonem cardinalem.	573	Cap. XXVI. — Quod sententia Dei moveri potest, quod consilium Dei immutabile est, et voluntas Dei prima omnium causa, et quod mathesis via damnationis est.	459
Epist. CCCXXII. — Ad Petrum abbatem S. Remigii.	573	Cap. XXVII. — De aruspiciibus, et chiromanticis, et pythonicis, et Saulis deiectione.	461
Epist. CCCXXIII. — Ludovici regis ad Joannem Saresb. Carnotensem episcopum electum.	574	Cap. XXVIII. — De speculariis, et quod maligni spiritus interdum futura praenoscent, et de subtilitate naturae, et longa experientia temporis, et revelatione superiorum potestatum, et quod saepe decipiunt, aut decipientes, aut decepti, et quod speculativi mala indubitata sequuntur.	472
Epist. CCCXXIV. — Capituli Carnotensis ad eundem.	575	Cap. XXIX. — De physicis, theoreticis et practicis.	475
Epist. CCCXXV. — Ad Philippum decanum et capitulum S. Martini.	575	LIBER TERTIUS.	
Epist. CCCXXVI. — Litterae Joannis, Carnotensis episcopi, de absolute Joannis, comitis Vindocinensis, a vinculo excommunicationis, quo eum Joannes illegaverat.	576	Prologus.	477
Epist. CCCXXVII. — Litterae Joannis Carnotensis episcopi, de satisfactione facta monasterio S. Launomari Blesensis, pro illatis eidem damnis et injuriis a Joanne comite Vindocinensi.	577	Cap. I. — Quid sit salus universalis et publica.	477
Epist. CCCXXVIII. — Ad Petrum de Candeio. — Monet ne monachos de Fontanis contra formam ordinis celebrare faciat in ecclesia de Landa.	578	Cap. II. — Quid sit contemplatio hominis, sapientiam affectantis, et quis sit fructus speculationis hujus.	479
Epist. CCCXXIX. — Ad Bartholomaeum Turonensem archiepiscopum. — De eodem argumento.	578	Cap. III. — Quod superbia radix est omnium malorum, et concupiscentia lepra generalis, quae omnes inficit.	480
POLYCRATICUS, sive De nugis curialium et vestigiis philosophorum.	578	Cap. IV. — Quid adulator, assentator et palpo; et quod eis nihil perniciosius.	481
Incipit Entheticus in Polycratum.	579	Cap. V. — De cautela adulatorum, et fraude multiplici, et comitibus adulationis, et sequelae eorum.	483
LIBER PRIMUS.		Cap. VI. — Quod adulatores multiplicati sunt super numerum, et a praclaris domibus honestos, et dissimiles sui, expellunt.	485
Prologus.	585	Cap. VII. — Fraudem adulatorum initio vitandam, et quod muneribus, aut obsequiorum difficultate, validissime	
Cap. I. — Quid noceat maxime fortunatis.	589		
Cap. II. — Quid in studiis alienum.	589		
Cap. III. — Distributio officiorum ex politica constitutione veterum.	590		
Cap. IV. — De venatica et auctoribus, et speciebus ejus, et exercitio licito et illicito.	590		
Cap. V. — De alea, et usu, et abusu ejus.	598		
Cap. VI. — De musica, et instrumentis, et modis, et fructu eorum.	401		
Cap. VII. — De dissimilitudine Augusti et Neronis.	404		
Cap. VIII. — De histrionibus, et mimis et praestigiatoribus.	405		
Cap. IX. — Unde dicatur praestigium, et quis fuerit auctor ejus.	406		
Cap. X. — Qui sunt magi, et unde dicantur.	407		
Cap. XI. — De speciebus magicæ.	407		

procedit. 487

Cap. VIII. — De mundana comœdia, vel tragedia. 488

Cap. IX. — Quod mundus suos habet Elysios; et quod eadem fides est nostri temporis et præcedentium Patrum, et virtutis cultores inspectores sunt theatri huius. 492

Cap. X. — Quod sibi personæ coaptantur, et depreciantur dissociatæ; et de Cleopatra, Augusto et Scipione; et quod Romani vanitati dediti sunt; et quis sit adululator finis. 494

Cap. XI. — De musculariis et promissariis et quod promittere non expedit ad virtutem. 497

Cap. XII. — De rationalibus et secretariis divitum, et quod amicitia non nisi in bonis est, et quod dives familiarum potius exprimat quam amicum, et licet familiaritas divitum utilis videatur, sæpe periculosa est, et quod innocenter vivendum est. 500

Cap. XIII. — Quod vindicari possunt, quæ sunt adulationibus acquisita; et de lenonibus, et mollibus, et penarum; et quod pudicitia auferri non potest violentè, nisi mens ipsa consentiat. 503

Cap. XIV. — Ad aures puniendos esse, tanquam hostes deorum et hominum, et veritatem grateranter amplectendam, et patientiam custodiendam, iam rationibus quam exemplis majorum. 506

Cap. XV. — Quod et duntaxat licet adulari, quem licet occidere, et quod tyrannus publicus hostis est. 512

LIBER QUARTUS.

Prologus. 513

Cap. I. — De differentia principis et tyranni, et quid sit princeps. 513

Cap. II. — Quid lex: et quod princeps, licet sit legis nexibus absolutus, legis tamen servus est et aequitatis, geritque personam publicam, et innocenter sanguinem fundit. 514

Cap. III. — Quod princeps minister est sacerdotum, et minor eis; et quid sit ministerium principatus fideliter gerere. 516

Cap. IV. — Quod divinæ legis auctoritate constat principem legi iustitiæ esse subjectum. 518

Cap. V. — Quod principem castum esse oporteat, et avaritiam declinare. 520

Cap. VI. — Quod debet legem Dei habere præ mente et oculis semper, et peritus esse in litteris, et litterarum agi consiliis. 522

Cap. VII. — Quod timorem Dei doceri debet, et humilis esse, et sic servare humilitatem, quod auctoritas publica non minuitur: et quod præceptorum alia mobilia, alia immobilia. 526

Cap. VIII. — De moderatione iustitiæ et clementiæ principis, quæ debent in eo ad utilitatem Reipublicæ con-temperari. 529

Cap. IX. — Quid sit declinare ad dextram vel sinistram, quod principi prohibetur. 531

Cap. X. — Quid utilitatis de cultu iustitiæ principes consequantur. 532

Cap. XI. — Quæ sit alia merces principum. 533

Cap. XII. — Ex quibus causis transferantur principatus et regna. 537

LIBER QUINTUS.

Prologus. 539

Cap. I. — Epistola Plutarchi instruens Trajanum. 539

Cap. II. — Quid res publica secundum Plutarchum, et quid viam animæ in ipsa obtineat, aut membrorum. 540

Cap. III. — Quæ præcipue versentur in intentione Plutarchi: et de reverentia exhibenda Deo, et rebus sacris. 544

Cap. IV. — De reverentia personarum, et rerum, et quot modis persona sit venerabilis. 544

Cap. V. — Quæ pena imminet his, qui ministris ecclesiæ locorumque venerabilium iniurias inferunt: et de privilegiis locorum venerabilium: et quod absolutio nec per vim extorqueri, nec subripi potest per fraudem. 547

Cap. VI. — De principe qui caput est reipublicæ, et de electione ejus, et privilegiis, et præmio virtutis et culpæ; et quod beatum Job debeat imitari: et de virtutibus beati Job. 548

Cap. VII. — Quæ mala vel bona subjectis proveniant de moribus principum: quod et aliquorum strategematis roboratur exemplis. 554

Cap. VIII. — Quare Trajanus videatur omnibus præferendus. 558

Cap. IX. — De his qui in republica obtinent locum cordis, et quod iniqui accendi sunt a consiliis potestatum, et de timore Dei, et sapientia, et philosophia. 560

Cap. X. — De lateribus potestatum, quorum necessitas explenda est, malitia reprimenda, et de caudicibus, quorum lingua d. mulica, nisi funibus argenteis vineta fuerit, de munerum acceptoribus, et quod munus est a manu, a causa, a tempore, a loco, vel modo. 563

Cap. XI. — De oculis, auribus, et lingua potestatum, et de officio præsidis, et quod iudicem oportet habere iuris et æqui notitiam, voluntatem boni, et potestatem exsequendi, et quod juramento debet esse alligatus legibus, et a sordibus munerum alienus. 567

Cap. XII. — De sacramento iudicum, et collatione Pythagoræ et Alexandri, et in quibus rebus gratiam partibus possit facere iudex, et de questionibus capiosis. 570

Cap. XIII. — Quomodo iudicium debeat ordinari, et de conceptione sacramenti calumniæ, quod ex necessitate præstant actor et reus, et quid imminet illi, qui juramentum subire detrectat, et de sacramento advocatorum, et pena calumniatorum, sive prævaricantium, aut tergiversantium. 573

Cap. XIV. — De ratione instrumentorum. 574

Cap. XV. — Quæ pertineant ad religionem proconsulum, præsidum, et ordinariorum iudicum, et quatenus xenia protendi liceat; et de Cicerone, Bernardo, Martino, Gaufrido Carnotensi. 575

Cap. XVI. — De crimine repetundarum, quo tenentur et præsidēs et iudices, qui aliquid omnino accipiunt propter eas res quæ sibi sunt ex officio faciendæ; et de Samuele, qui docet iuge sacrificium esse debere in domo iudicis, quæ se ipsam, oblatione iustitiæ et bonorum operum, exhibet templum Dei. 578

Cap. XVII. — Pecuniam contemnendam esse præ sapientia: quod etiam veterum philosophorum probatur exemplis. 582

LIBER SEXTUS.

Prologus. 587

Cap. I. — Quod manus reipublicæ aut armata est, aut inermis; et quæ sit luermis, et de officio ejus. 589

Cap. II. — Quod militia delectum exigit, scientiam et exercitationem. 592

Cap. III. — De militibus gloriosis, qui militiæ inutilis sunt. 594

Cap. IV. — Quarum rerum scientiam et exercitium oporteat habere milites, et quod eos otiosi non licet. Et de Augusto, qui filias suas fecit institui in lanificio. 595

Cap. V. — Duo esse præcipua quæ militem faciunt, delectum scilicet et instrumentum. 596

Cap. VI. — Quæ mala proventiant nostris, neglecto delectu militum, et qualiter Haraldus Walenses subegerit. 597

Cap. VII. — Quæ sit conceptio sacramenti militaris, et quod sine eo militare non licet. 599

Cap. VIII. — Armata militum ad religionem ex necessitate teneri, sicut illum quæ in clero divinis obsequiis consecratur: et quod miles sicut honoris, ita et laboris nomen est. 600

Cap. IX. — Quod fides Deo debita sit cuivis homini præferenda, nec servatur homini, nisi Deo servetur. 601

Cap. X. — De privilegiis militum; et quod sacramento astricti sunt Ecclesiæ, et quare gladius offeratur altari. 601

Cap. XI. — Quod milites durius castigandi sunt, si militiæ lege contempta, privilegiis abutuntur. 602

Cap. XII. — Quod varia animadversio procedit in eos, qui duci non obtemperant, et quatenus debeat obediri, et in quibus mandatis locum habeat examinatio militaris; et in quibus non. 604

Cap. XIII. — Quare cingulo priventur milites, et quod exauctoratus non habet aliquod cum gladio telove commercium, et quare gladius insertus est cingulo. 607

Cap. XIV. — Quod disciplina militaris plurimum prodest; et quid militiam maxime frangit. 609

Cap. XV. — Romanos in disciplina præ cæteris videri, et in eis Julium Cæsarem floruisse præ cæteris. 610

Cap. XVI. — Quæ nostratibus mala proventiant ab indisciplinatione. 611

Cap. XVII. — Nobis a nostratibus esse exempla virtutum, et quas civitates in Italia condiderit Brennus secundum antiquas historias. 612

Cap. XVIII. — Exempla recentium historiarum, et quomodo rex Henricus secundus tempestatem et procellas regis Stephani serenaverit, et pacaverit insulam. 615

Cap. XIX. — De honore militibus exhibendo, et modestia indicenda: et qui militiæ artem intraderint, et generalia quædam præcepta eorum. 616

Cap. XX. — Qui sint pedes reipublicæ et de cura eis impendenda. 618

Cap. XXI. — Rempublicam ad naturæ similitudinem ordinandam, et ordinem de apibus mutuandum. 619

Cap. XXII. — Quod sine prudentia et sollicitudine nullus magistratus subsistit incolumis, nec viget respublica cujus caput infirmatur. 620

Cap. XXIII. — Levitatem sicut loquendi, ita et audiendi vitandam: et quod finis voluptatis, penitentia est. 622

Cap. XXIV. — Vita potestatum ferenda sunt, eo quod in eis auspiciis publicæ salutis constant, et quod dispensa-

tores salutis sunt, sicut stomachus in corpore animalis nutritiva dispergit, et hoc ex sententia domini Adriani papae. 623

Cap. XXV. — De coherencia capitis et membrorum reipublicae: et quod princeps quaedam imago Deitatis est, et de crimine maiestatis, et de his quae sunt in fidelitate servanda. 626

Cap. XXVI. — Quod vitia ferenda sunt, aut tollenda, et a flagitiis distant: et generalia quaedam praecepta de officio principis; et brevis epilogus quanta sit reverentia ei exhibenda. 628

Cap. XXVII. — Quod Gnaethonici pervertunt omnia, nec vera fateri patiuntur, et quod eis exemplo Marsiae corum detrahendum est, si sapiant divites: et quod calumniatores pauperum Deus ipse persequitur. 630

Cap. XXVIII. — Auctoritate Socraticorum quando quis de suo commendatur, et quando aliena sit laudatio. 631

Cap. XXIX. — Quod pro merito principis formatur populus, et ex merito populi formatur principatus, Deoque placido creatura quae libet mansuescit, et servit homini. 633

Cap. XXX. — Brevis epilogus adversus Gnaethonicos. 634
LIBER SEPTIMUS.

Prologus. 635

Cap. I. — Quod academici modestiores fuerint aliis philosophis, quos temeritas excavit, ut darentur in reprobum sensum. 637

Cap. II. — De errore academicorum: et quos eorum liceat imitari, et quae sunt dubitabilia sapienti. 638

Cap. III. — Unde dicti sint academici: aut quis timor aut passio mentis, secundum A. Gellium et Stoicos, in sapientem cadat. 641

Cap. IV. — Unde dicatur philosophia: et de Samio Pythagora, et doctrina eius, qui Italicis philosophandi auctor exstitit. 642

Cap. V. — De Ionico genere philosophorum, et auctoritate Socraticis, et dogmate Platonis, et opinione ejus post mortem. 643

Cap. VI. — De Aristotele, et opinione ejus, et studiis: et quod variis disputationibus dubitationem academicorum movit: et de regula eorum. 647

Cap. VII. — Quod alia sensus, alia rationis, alia religionis auctoritate probantur: et quod fides in omni doctrina aliquod stabile initium vindicat, quod probari non debet: et quod alia per se doctoribus innotescunt alia rudibus: et quatenus dubitandum sit: et quod pertinacia veritatis inquisitionem plurimum impedit. 649

Cap. VIII. — Quod virtus unica via est philosophandi, et eundi ad beatitudinem: et de tribus gradibus accedentium, et de tribus sectis philosophorum. 651

Cap. IX. — De arrogantia multitudinis imperitiae: et qualiter legenda sunt ea, quae prodesse poterunt, et obesse: et quod ingenio vel exercitio sine gratia sapientia non contingit. 653

Cap. X. — Omnes scripturas esse legendas: et de benedictione quae primigenis data est, et illis Noe: et quod rationi auctoritas nullius gentilium praediceat. 658

Cap. XI. — Quid sit vere philosophari: et ad quem finem omnis scripturarum vergat intentio. 661

Cap. XII. — De ineptis nugatorum, qui sapientiam verba putant: et quod aliter legendi sunt libri divini, aliter gentiles libri. 662

Cap. XIII. — Quae sint necessaria et quasi claves philosophandi, et quod simplicitas amica est veritati: et quid sit luctari cum angelo, vel cibare eum. Et quid sit aut propositum ad vocationem sapientiae, relinquere patriam. 666

Cap. XIV. — De septima clave discentium. 670

Cap. XV. — In quo Epicurus et sui, summum bonum constituent: et quod per multos labores itur ad voluptates. 671

Cap. XVI. — De amore divitiarum, et quod in eis anima non quiescit. 673

Cap. XVII. — De ambitione, et quod cupiditas stultitiam comitatur: et quis sit ortus tyrannidis: et de diversis vitiis ambitiosorum. 674

Cap. XVIII. — Quod ambitiosi dissimulant se velle quod maxime appetant: et quibus excusationibus propositum tegant. 678

Cap. XIX. — De his qui impudentius irruunt, sine dissimulatione ambitionis, quos neque ratio, nec auctoritas reprimere potest. 680

Cap. XX. — De legibus saecularium principum, quibus curiales et officiales accerent ab honoribus ecclesiasticis: et quibus exemplis Dathanitae et Abironitae nitantur obtinere. 686

Cap. XXI. — De hypocritis, qui ambitionis labem, falsa religionis imagine, nituntur occultare. 691

Cap. XXII. — De eisdem: et de Ezechia, qui thesauros, quos ostentavit, amisit. 696

Cap. XXIII. — Quod Carthusienses, dum moderationis habent avaritiam cohibent, et Magni Montis nova religio, dum omnia mundana contemnens, et de crastino non cogitans repellit omnia, avaritiam excludit, ab hypocritarum nota et nomine longius absunt: et qui sunt saeculares aut religiosi: et quae regalia activorum, et quae otiosorum: et quis sit finis hypocritaeos. 698

Cap. XXIV. — De invidis et detractoribus. 701

Cap. XXV. — De libertatis amore et favore: et de his, qui libere dicta, patienti animo majores tulerint: et de differentia laedioris et scommatis. 705

LIBER OCTAVUS.

Prologus. 709

Cap. I. — Quod Gnaethonica subest Thrasonianae: et de septem principalibus vitiis, et sequela eorum, secundum beatum Gregorium: et quod in eis gloria nobilem habet ortum. 711

Cap. II. — Quod rarus est contemptor gloriae: et de tribus locis a quibus laudis materia trahitur: et quae sit laus vera, quae perfecta, quae neutra: et de moderationis largitionum. 715

Cap. III. — Quod omnis professio suos Thrasones habet: et de personis, quae ad similitudinem eunuchi Terentiani sint apud inaniter gloriantes: et quod vana gloria meretricis more loculos sequitur. 716

Cap. IV. — Quod nullum vitium pejus avaritia, nec amari posse qui suspectus esse avaritia: et de duplici fonte liberalitatis: et uter sit potior: et de Considio et Gillia. 719

Cap. V. — De duobus naturalibus affectibus, scilicet amore justis, et amore commodi: et de sequela eorum, amore scilicet libertatis, et amore dominantis: et de comparatione Caesaris et Catonis: de Alexandro, Aristotele, Augusto et Platone: et de his qui via devia ad gloriam pergunt. 720

Cap. VI. — De luxuria et libidine, et quinquemartio mortis introitu: et quorum sensuum sit voluptas periculosior: et triplici genere convivarum secundum Portunianum, et pernicie gulae: et de convivio Didonis et Evandri, apud Virgilium. 723

Cap. VII. — De cibariis et sumptuariis legibus veterum, ad intemperantiam coercendam: et differentia eorum secundum Portunianum: et de intemperantia Anoniam, et frugalitate Julii Caesaris: de Augusto, et Nerone: et C. Calpurnia, et Vitellio et Metello. 731

Cap. VIII. — De convivio philosophico, ei quod et civile connexum est: et de sumptuariis legibus ejus. 736

Cap. IX. — Quod etiam in sacra Scriptura sunt optimae civilitatis regulae: et quod nihil virtute civilius: et quae sunt regulae civilitatis in convivis observandae: et de verecundia. 740

Cap. X. — Regula convivendi, sensu, et fere verbis Macrobi, sumpta de libro Saturnalium: et de scommatibus: et de cavenda ebrietate: et de observantia convivantium: et de C. Claudio Casare dicente, quod sicut nautae scopulum fugiunt, sic fugiendum est infrequens et insolens verbum. 742

Cap. XI. — De molestiis et oneribus conjugiorum, secundum Hieronymum et alios philosophos: et de perniciis libidinis: de mulieris Ephesiae, et similitum, fide. 748

Cap. XII. — Quod brutis et insensibilibus quidam appetunt conformari: et quanta humanitate cum servis vivendum sit: et de trium reliquorum sensuum voluptate. 756

Cap. XIII. — De frugalitatis commendatione, et nota Quintilianii in Senecam: et quomodo vivendo frugaliter possit avaritia suspicio devitari. 762

Cap. XIV. — Quod nihil ad gloriam fructuosius est laude et favore bonorum, et maxime scriptorum: et quod turpium familiaritas non tam prodest quam obest: et quod uno benefacto vel dicto gloria propagatur. 768

Cap. XV. — Honestatem aut solam, aut praeter ceteris expetendam, et in ea tota liberalitati locum esse praecipuum, et contra avaritiam gloriae plurimum adversari. 773

Cap. XVI. — De quatuor fluminibus, quae de fonte libidinis oriuntur Epicureis, faciuntque diluvium, quo fero mundus mergatur: et de aquis contrariis, et vestibus Esau. 775

Cap. XVII. — In quo tyrannus a principe differat, et de tyrannide sacerdotum: et in quo pastor, fur et mercenarius ab invicem differunt. 777

Cap. XVIII. — Ministros Dei esse tyrannos: et quid tyrannus: et de moribus C. Caligulae, et Neronis nepotis ejus, et exitu utriusque. 785

Cap. XIX. — De morte Julii Caesaris, et aliorum gentilium tyrannorum. 789

Cap. XX. — Quod auctoritate divinae paginae licitum et gloriosum est, publicos tyrannos occidere, si tamen fidelitate non sit tyranno obnoxius interfectior, aut alias iusti-

tiam, aut honestatem non amittit.	793
Cap. XXI. — Omnium tyrannorum finem esse miseriam, et quod in eos Deus vindictam exercet, si manus esset humana, ac hoc in Juliano apostata, et multis sacræ Scripturæ patet exemplis.	797
Cap. XXII. — De Gedeone, qui forma præsidium est, et Antiocho.	807
Cap. XXIII. — Consilio Bruti utendum esse adversus eos qui pro summo pontificatu non modo certant, sed schismaticè dimicant: et quod tyrannis nihil quietum.	809
Cap. XXIV. — Epicureos nunquam assequi finem suum.	814
Cap. XXV. — Quæ via fidelissima sit, ad assequendum quod Epicurei appetunt, vel pollicentur.	818
METALOGICUS.	
Prologus.	823
LIBER PRIMUS.	
Cap. I. — Calumnia quæ ut Cornificio suo responderetur, extorsit.	825
Cap. II. — Descriptio personæ, suppresso nomine.	827
Cap. III. — Quando, qualiter et a quibus fuerit institutus.	828
Cap. IV. — Qualiter evaserint consortes erroris.	830
Cap. V. — Quantis viris, et cur familia illa detrahere audeat.	832
Cap. VI. — Quibus rationibus nitatur.	833
Cap. VII. — De commendatione eloquentiæ.	834
Cap. VIII. — Quod natura juvenda est usu et exercitio.	835
Cap. IX. — Quod homines nititur elingues facere, qui logicam impugnant.	836
Cap. X. — Quid significet nomen logicæ, et quod omnes artes colende, nisi reprobate sint.	837
Cap. XI. — Quid ars, et de speciebus ingeniorum; et quod artibus excolenda sunt.	838
Cap. XII. — Unde artes dicantur liberales.	839
Cap. XIII. — Unde dicatur grammatica.	840
Cap. XIV. — Quod ipsa, etsi naturalis non sit, naturam imitatur.	840
Cap. XV. — Quod adjectiva secundæ impositionis, substantivis primæ non apte copulantur, ut equus patronymicus.	842
Cap. XVI. — Quod adjectiva primæ impositionis, substantivis primis junguntur.	845
Cap. XVII. — Quod et in poetica naturam imitatur.	847
Cap. XVIII. — Quid sequi debeat, et quid vitare grammatica.	847
Cap. XIX. — Quod figurarum perutilis est cognitio.	849
Cap. XX. — In quibus grammaticum oporteat occurrere.	850
Cap. XXI. — Quantis viris placuerit, et quod sine ea non magis quis philosophari potest, quam si sit surdus aut mutus.	851
Cap. XXII. — Quod auctoritate Senecæ suum tueatur errorem.	852
Cap. XXIII. — Quæ præcipua sunt ad exercitium philosophiæ et virtutis; et quod grammatica est eorum fundamentum.	853
Cap. XXIV. — De usu legendi et prælegendi: et consuetudine Bernardi Carnotensis, et sequacium ejus.	855
Cap. XXV. — Laus grammaticæ ex Quintiliano.	856
LIBER SECUNDUS.	
Cap. I. — Quod logica, eo quod verum quærit, ad totam proficiat philosophiam.	857
Cap. II. — De secta Peripateticorum, et ortu logices, et ejus auctore.	858
Cap. III. — Quod logica philosophantibus prælegenda est, et de differentia demonstratiæ, itemque probabilis logicæ, et sophisticæ.	859
Cap. IV. — Quid dialectica, et unde dicatur.	860
Cap. V. — De partibus dialecticæ et fine logicorum.	860
Cap. VI. — Quod omnes logicam appetunt, sed non omnes assequuntur.	862
Cap. VII. — Quod nugiloquos ventilatores dedeceri oportet, ut sciant.	864
Cap. VIII. — Quod eos Aristoteles compescuerat, si audiretur.	865
Cap. IX. — Quod inefficax est dialectica, si aliarum disciplinarum destituatur subsidio.	866
Cap. X. — Quorum auctoritate præcedentia et sequentia constant.	867
Cap. XI. — Quid sola dialectica possit.	869
Cap. XII. — In quibus consistet exercitium ejus, et quod utatur instrumento.	869
Cap. XIII. — Quantæ utilitatis sit scientia probabilium, et quæ simpliciter necessaria non facile innotescant.	870
Cap. XIV. — Item de eodem.	871
Cap. XV. — Quæ propositio sit dialectica et quid pro-	

blema.	872
Cap. XVI. — Quod omnes alii professores hujus Aristoteli cedunt.	873
Cap. XVII. — Quam perniciose doceatur, et quæ fuerint de generibus et speciebus opiniones modernorum.	874
Cap. XVIII. — Quod posteriores semper priorum opiniones immutant.	876
Cap. XIX. — In quod non sit parcendum doctoribus hujusmodi.	876
Cap. XX. — Sententia Aristotelis de generibus et speciebus circumvallata rationibus multis, et multarum testimonio scripturarum.	877
LIBER TERTIUS.	
Prologus.	889
Cap. I. — Quomodo Porphyrium legi oporteat, et aliorum auctores.	890
Cap. II. — De categoriarum utilitate et instrumentis.	892
Cap. III. — Quæ sit prædicamentorum conceptio, et quibus contenta sit sobrietas philosophorum.	895
Cap. IV. — Quæ sit conceptio et utilitas periermeniarum, vel rectius periermenias.	899
Cap. V. — In quibus consistat corpus artis, et de topicorum utilitate.	902
Cap. VI. — De utilitate et conceptione trium librorum in topicis.	904
Cap. VII. — Brevis ratio quarti et quinti.	905
Cap. VIII. — De titulo definiendi qui exercetur in sexto.	906
Cap. IX. — De problemate ejusdem, et diversi, quod agitur in septimo: et communia quædam topicorum.	908
Cap. X. — De utilitate octavi.	910
LIBER QUARTUS.	
Prologus.	915
Cap. I. — Quod liber Analyticorum est rationum examinativus.	915
Cap. II. — Quod scientia hæc utilis est ad omnia, et unde hæc sortita sit nomen.	916
Cap. III. — Quod liber non eatenus utilis est ad phrasim comparandam.	917
Cap. IV. — Quæ sit libri primi conceptio.	918
Cap. V. — Quod sit conceptio secundi.	918
Cap. VI. — De difficultate posteriorum analyticorum et unde contingat.	919
Cap. VII. — Quare Aristoteles nomen philosophi præceteris meruerit.	920
Cap. VIII. — De officio demonstratiæ, et ex quibus sit demonstratio, et quomodo; et quod sensus scientiæ principium est, et quomodo.	920
Cap. IX. — Quid sensus; et quomodo omnis philosophiæ species, ex ipso convalescat per imaginationem.	921
Cap. X. — De imaginatione, et quod ex ipsa oriuntur affectiones, quibus anima componitur, aut turbata deturbatur.	922
Cap. XI. — Quid imaginatio; et de opinione et fallacia opinionis et sensus: et de ortu phronesis, quam nos prudentiam nominamus.	923
Cap. XII. — Quid prudentia, quæ materia ejus, quæ partes, et quomodo scientia ex sensu.	925
Cap. XIII. — De differentia scientiæ et sapientiæ; et quid fides.	925
Cap. XIV. — De cognitione <i>epistemonikê</i> et <i>epistêmikê</i> ; et de ortu phronesis, et quæ ratio.	924
Cap. XV. — Item quid ratio, et quod nomen rationis multiplex est: et quod rationes sempiternæ.	924
Cap. XVI. — Distinctio multiplicatis, et quod bruta non habent rationem, etsi discernere videantur: et unde homo eam sortitus sit juxta Hebræos.	925
Cap. XVII. — De officio rationis, et quare sensus in capite, quibus ratio præsidet; et quas pedissequas habeat philologia.	926
Cap. XVIII. — De differentia rationis, et intellectus: et quid intellectus.	926
Cap. XIX. — Quid sapientia, et quod ipsa de sensu per gratiam.	927
Cap. XX. — De cognitione animæ, et simplicitate, et immortalitate, secundum Ciceronem.	927
Cap. XXI. — Quod præcedentibus, etsi non sufficienter, Aristoteles aliquod hypotheticorum seminarium dedit.	928
Cap. XXII. — De sophisticæ et utilitate ejus.	929
Cap. XXIII. — De sophisticis elenchis.	929
Cap. XXIV. — De his qui Aristotelis opera carpunt.	930
Cap. XXV. — Quod Cornificius, Bromio scurra deorum, villior est: et de laude logicæ quid Augustinus et alii philosophi dicant.	931
Cap. XXVI. — Quo consilio utendum sit adversus eum, et protervos, et calumniatores.	931
Cap. XXVII. — Quod Aristoteles in multis erravit: quo	

in logica eminet.	931	Quæ inconvenientia sequantur falsam necessitatem.	976
Cap. XXVIII. — Quomodo ea sit utendum.	932	De Epicureorum dogmate.	976
Cap. XXIX. — Quod temeritas adolescentium reprimenda, et quare Mercurius societur Philologiae, et quæ sint præcipue expetenda.	933	De pugna laboris et quietis.	976
Cap. XXX. — Idem.	933	Quod mundus non habet veram pacem.	977
Cap. XXXI. — Quod philologia alias duas præcedit: et quæ sit prædicamentalis inspectio sequenda in discussione rationis et veritatis.	934	Quod gratia Dei dat veram quietem.	977
Cap. XXXII. — Quid ratio primitiva: et de variis sectis philosophantium.	935	De gaudio duplo et simplice.	977
Cap. XXXIII. — Quid sit rationi contrarium, et quod multis modis dicitur ratio; et quæ rationes æternæ?	936	De errore Epicureorum.	977
Cap. XXXIV. — Quod homo perfectam non habeat rationem, et quod verum multipliciter dicitur.	936	Quod Epicurus casum pro Deo colit.	977
Cap. XXXV. — Quid dicatur verum, et quid veritas, et quid ejus contrarium.	937	Quis fructus Epicureorum.	978
Cap. XXXVI. — Item de veris; et quod aliter dicuntur esse res, aliter sermones, aliter vera, et quomodo.	939	De dogmate Peripateticorum.	978
Cap. XXXVII. — Differentiæ eorum quæ vere sunt, et quæ videntur esse, secundum Platonicos.	940	De lege naturæ et natura creata.	978
Cap. XXXVIII. — Quod aliter res, aliter opinio, aliter locutio vera vel falsa dicitur; et quare locutiones hujusmodi et modales appellantur.	941	Quid natura.	978
Cap. XXXIX. — De coherentia rationis et veritatis; et breviter quid utrumque.	942	Quod nihil contra rationem.	978
Cap. XL. — Idem de eodem: et quod nec ratio, nec veritas contraria suscipi.	942	Quid omnium causa.	978
Cap. XLI. — Ad quid Peripateticorum, et omnium recte philosophantium, tendat intentio; et de octo obstaculis intelligentiæ.	944	Quid humana ratio.	978
Cap. XLII. — Quid visibilia argumenta mundum vanitati subjectum esse convincunt; et quæ causa fuerit hic finiendi librum.	945	Quid illuminet rationem.	979
DE SEPTEN SEPTENIS		Qui sunt usus luminis.	979
Prologus epistolæ in libellum <i>De septem septenis</i> , editum a Joanne Saresberien.	945	Quod verus philosophus Deo carere non potest.	979
Sectio I. — Prima septena de septem modis eruditionis.	947	Quod ratio speculum est et oculus et manus ad res videndas et capiendas.	979
Sectio II. — Secunda septena de viis animæ.	948	Quod notitia veri summum bonum secundum Aristotelem.	979
Sectio III. — Tertia septena de septem fenestris animæ.	950	Quis fructus sectæ Peripateticorum.	980
Sectio IV. — Quarta septena de septem viribus animæ.	951	De contemptu mundi et fructu ejus.	980
Sectio V. — Quinta septena de septem virtutibus quibus anima innititur.	954	Amor mundanus contrarius est amoris Dei.	980
Sectio VI. — Sexta septena de septem generibus contemplationis.	955	Timor Dei mundi contemptum facit et deificat homines.	980
Sectio VII. — Septima septena de septem rerum principis.	960	Quod unus Deus est per naturam, multi per gratiam.	980
ENTHETICUS DE DOGMATE PHILOSOPHORUM.		Quod tres personæ unus Deus, suis tamen distincte proprietatibus.	980
De aethæa et phronesi.	965	Quod tres personæ unius naturæ sunt, voluntatis et operationis.	980
Quod logica sapientes et discretos facit.	965	De triplici superbia, quæ impedit hominis dedicationem, scilicet rationis, voluntatis et vitæ.	981
De nugacibus mentientibus logicam.	965	De dogmate Academicorum, quorum Arcesilas princeps est.	981
De Melidunensibus.	966	De Zenone.	981
De Sertorianis.	968	De Pythagora et dogmate ejus.	981
De rotundatoribus verbi.	968	De Socrate et auctoritate ejus et dogmate.	982
De Hircano.	968	Quod Socrates animum hominis Deum putet.	982
De Mandrogero.	968	Quod mundus animo minor est et re et dignitate.	982
Quæ conferant sapientiam.	968	De errore Socratis.	982
Quæ eloquentiam.	969	De Anaxagora et ejus dogmate.	982
De Mercurio et philologia.	969	De Aristotele et dogmate ejus.	985
De Furvo et Marciano.	969	De errore Aristotelis.	985
De nuptiis Philologiæ et Mercurii.	969	Quod animæ de quinta essentia.	985
De gratia conciliatrice virtutum.	970	Quod natura singularia tantum novit, universalis quasi quædam rationis figmenta sunt.	985
Quod philosophia præcipuum munus gratiæ.	970	Quod Aristoteles dictus est filius Apollinis.	985
De Nursia et joci ejus.	970	Quod Aristoteles omnibus studuit obviare.	985
De libertate arbitrii.	970	Quid deceat philosophum.	984
Quid philosophia.	971	Quod Aristotelem vicit gloria, quam verbis impugnavit.	984
Quod superbia, sæva pestis, illi, quod occupat, membrum auferit.	971	Quod philosophia vanam gloriam fugat, victa prius voluptate et avaritia.	984
Quod philosophia et charitas sunt idem.	971	Quæ coercent libidinem.	984
Quod nemo sine fide philosophatur.	972	Quæ reprimant avaritiam.	984
Quod philosophia ordinem et modum in cunctis exigit.	972	Quod alia vitia oriuntur ex aliis, sed superbia etiam ex virtute.	984
De more antiquitus philosophantium.	972	Quod negligentia parvorum magna generat vitia.	984
De ordine discendi.	975	De vitio ingratitude.	984
Quod divina pagina omnibus principatur.	975	De vana gloria.	985
A quibus laus oritur.	975	Quæ reprimant vanam gloriam.	985
Quod veritas est sacræ pagine forma et lux animæ.	975	De vitio elationis.	985
Quis finis philosophiæ.	974	De virtute humilitatis.	985
De gloria vana et vera.	974	De Platone et dogmate ejus.	985
Quod divina pagina regina est aliarum.	974	De hyle.	985
De dogmate Stoicorum.	975	De Deo, cujus potentia est efficiens causa mundi.	986
De timore moderando et desperatione vitanda.	975	Quod numerus, pondus, mensura, locus, tempus sibi commensurabilia non sunt.	986
Quod desperatio blasphemiam parit.	975	Quod ingenium hominis circa prima et ultima deficit.	986
De timore probato.	975	De anima hominis.	986
Definitio vocis.	976	De motu rationabili et irrationabili.	986
Quod Stoicus fatalem inducit necessitatem.	976	De magno anno.	986
Quod Providentiam putat esse causam necessitatis.	976	De radiis solis et lune et officiis eorum et significatione.	987
		Quod nulla substantia perit.	987
		Quod informis Deus et forma formarum.	987
		Quod res vere simplex absoluta est.	987
		Quod terra in imo est, et quod singuli orbis suos habent habitatores.	988
		Quod ignis omnis purgat.	988
		Quod sublimaria aguntur motu superiorum.	988
		Quid natura.	988
		De zodiaco circulo.	988
		Quod globus terræ planetarum circulis excentricus est et fixa elementorum.	988
		Quod Deus solus omnia novit, et omnis rationalis crea-	

tura scientiam accipit ad mensuram.	989
Quod veritas lux est animæ, ratio oculus.	989
Quod in pluribus utilis doctrina Platonis.	989
De Eudymione et dogmate ejus	989
Quod veritas assimilatur soli, verisimilitudo lunæ.	989
De Arselia, principe Academicorum, et dogmate ejus.	990
De Antisthene Academico.	990
Quid sit ratio viva.	990
Unde Græci Academicorum temperamentum in sermone acceperint.	990
Quod Romani Græcos imitantur in verborum temperamento.	990
De Varrone et dogmate ejus	990
De Plinio uno et altero.	991
De Musæo, qui putatus est Moyses.	991
De Moyse, quod ipse sit fons scripturarum.	991
De Cicerone et dogmate ejus.	991
Quod res corporeæ sensu, ratione vero comprehenduntur incorporalia.	992
Quod virtus eloquentiæ præferatur.	992
De Seneca et Quintiliano.	992
Quod gentiles omnes superat Christianorum fides.	992
Quod sanius est paucis placere bonis, quam multitudini stultorum.	993
De Theobaldo archiepiscopo et Thoma cancellario.	993
De moribus Hircani.	993
Quod Hircanus modernis pravitatibus et originem dedit et auctoritatem.	994
De pace tyrannorum.	994
Qua ratione quis cancellario placeat.	994
De Mandrogero.	994
De Antipatro, et quare sic dicatur.	994
De vera gloria et vana.	995
Quod domus tyrannorum carnificina est.	995
Quod cancellarius se conformat alicui, ut revocet ab errore.	996
Quod multi successus ausum dederunt errori.	996
Quod in correctionibus insinuatione utendum.	996
Quod leges civiles comparantur aranearum telis.	997
De diversitate hospitiorum et hospitum.	998
De Carino.	998
De Catio.	998
De Corydonianis.	998
De Bavianis et Mavianis.	999
De Carinianis.	999
Qualiter versandum apud hospites.	999
Quod mendaces et bibuli fugiendi.	999
Qualem oporteat habere comitem.	999
Quæ expensa ubique necessaria.	1000
Quod Cantia caput regni, et qui ibi cavendi, qui non.	1000
De Britone.	1000
De Odone.	1001
De Querolo.	1001
De Matone.	1001
De vitio invidiæ et cura ejus.	1002
De Euphorbianis.	1002
De Baccara.	1002
De Davo.	1002
De schola Thersitæ.	1002
Quod mores attendendi.	1002
Quod libertas philosophum decet.	1003
Quod locus vitia non excludit.	1003
De triplici obstaculo vitiorum.	1003
De gratia et libero arbitrio.	1004
Nulla secta sine gratia libera a fastu.	1004
Benedictio viatoris.	1004
Quid liber auctori debeat.	1004
CARMEN DE MEMBRIS CONSPIRANTIBUS.	1005
VITA SANCTI ANSELMI archiepiscopi Cantuariensis Prologus.	1009
CAP. I. — De patre et matre ac pueritia Anselmi, et de visione ejus.	1010
CAP. II. — De actibus Anselmi in Burgundia, Francia et in Normannia. Anselmus secutus est consilium Rothomagensis archiepiscopi, et factus est monachus Becci.	1011
CAP. III. — Lanfrancus prior Becci assumptus est in regimen monasterii Cadomensis. Anselmus succedit in prioratum Becensis cenobii. De Waltero Tyrell, dum pranderet cum Anselmo, et de grandi sturio.	1012
CAP. IV. — Anselmus acquirerebat gratiam divinam, ut profiteri posset servire Deo cum corde puro et conscientia bona. De quodam sene decrepite ætatis. De quodam juvene [qui ob] nullam occasionem unquam manum secretis membris admoveverit. De Osberno monacho. De quodam fratre odioso contra Anselmum. De visione Ryculi monachi.	1013
CAP. V. — Anselmus in monasterio Becci scripsit vi li-	

bros : i De veritate; ii De libertate arbitrii; iii De casu diaboli; iv De grammatico; v Monologium; vi Prologium dicitur. Anselmus gravi infirmitate corrumpitur, in qua raptus spiritu. De quodam abbate [qui] ad Anselmum venit querens consilium. De pueris nutritis in clauistro. De quodam milite Cadulo nomine.	1017
CAP. VI. — Herlewinus abbas Becci decedit. Anselmus succedit ipsi in abbatem Becensis cenobii. Dubitatio Lanfranci archiepiscopi de sancto Elphego si sit martyr vel non Interrogatio facta ad Anselmum abbatem Becci. Responsio Anselmi ad interrogatum Lanfranci de hac causa.	1019
CAP. VII. — De glorioso rege Willelmo primo : decedit ab hoc sæculo : successit ei in regnum Angliæ Willelmus Rufus filius ejus, vir parum justus aut pius. Anselmus scripsit librum De Incarnatione Verbi, in Anglia.	1021
CAP. VIII. — Quomodo Anselmus adit regem humiliter petens Romam redire per pallio officii sui exercendi. De perturbatione et causa inter regem et archiepiscopum et episcopos Angliæ.	1023
CAP. IX. — Anselmus in exsilium est relegatus. Cantuariam veniens, causa itineris conventui sui ecclesiæ Salvatoris Cantuariensis exposita, ante summum altare Christi sumpta pera et baculo, cum benedictione commendat seipsum Deo et fidelium orationibus. Commendatio Romani pontificis Anselmo.	1025
CAP. X. — Anselmus complexit in provincia Campana volumen <i>Cur Deus et homo</i> . De penuria aquæ. De puteo aquæ. De duce Apuliæ. De comite Siciliæ, et de amicitia cum papa Urbano. De concilio Barensi. De confusione Græcorum, et de hæresibus eorum. Anselmus vocatur a viris Romanis Sanctus Homo. De Investituris ecclesiarum. De concilio Romæ celebrato.	1027
CAP. XI. — Anselmus archiepiscopus pervenit Lugdunum, et a venerabili Hugone archiepiscopo cum honore exceptus est. Willelmus rex Angliæ nuntios mittit Romæ. Causa differtur inter archiepiscopum et regem per papam Urbanum. De morte Urbani papæ. Anselmus susceptus est a Widone Viennæ archiepiscopo. De duobus militibus querentibus. De micis mensæ Anselmi. De prima visione, secunda et tertia mortis Willelmi, regis Anglorum.	1029
CAP. XII. — Anselmus quiescit in monasterio Casæ Dei tempore primi exsilii. De fugare et fulmine. De morte regis Willelmi II. De rege Henrico. De causa excussa coram papa Paschale. De libertate Ecclesiæ Christi Cantuariensis.	1030
CAP. XIII. — Anselmus cum suis quiescit Florentiæ nocte una. De quodam viro, qui jacerat in lecto sancti Anselmi, et quid ei accidit. De inhibitione sancti Anselmi archiepiscopi in regnum Angliæ tempore Henrici primi. De quodam cæco illuminato a sancto Anselmo tempore exsilii secundi. De pace facta inter regem Henricum Angliæ et Anselmum.	1032
CAP. XIV. — Henricus rex Angliæ amicablem visitavit Anselmum archiepiscopum in die Assumptionis beatæ Mariæ apud Beccum cenobium. De clerico, alienatione mentis suæ. De bello inter regem Henricum Angliæ et fratrem suum Robertum comitem Normanniæ. Anselmus scripsit libellum in Angliæ De concordia præsentis, prædestinationis, et gratiæ Dei, cum libero arbitrio. De Thoma Eboracensi electo.	1033
CAP. XV. — Epistola sancti Anselmi ad Thomam Eboracensem electum jacentis in lecto suo, languentis de jurisdictione Ecclesiæ Christi Cantuariæ.	1034
CAP. XVI. — Anselmus incipit libellum De origine animæ, et non perficit, quia morte præventus est. De obitu Anselmi xi Kalendis Maii, et de anno pontificatus sui. De balsamo multiplicato, et de miraculis ejusdem.	1035
CAP. XVII. — De miraculis sancti Anselmi Cantuariensis archiepiscopi post obitum suum. De sarcophago, in quo corpus ejus clauditur. De capellano Rossensis episcopi, et de comite Arnulfo turbato in mari.	1037
CAP. XVIII. — De miraculis sancti Patris nostri Anselmi Cantuariensis archiepiscopi. De quodam monacho Ecclesiæ Christi Cantuariensis, qui accessit ad tumulum sancti Patris Anselmi causa orandi, scilicet an Anselmus, an pro Anselmo; dignum esse ipsum rogari ut sanctum, quia nomen ejus scriptum est in libro vitæ; et de aliis miraculis ejus.	1038
VITA S. THOMÆ Cantuariensis archiepiscopi. JOANNES CORNUBIENSIS.	1038
Notitia.	1041
APOLOGIA DE VERBO INCARNATO.	1041
EULOGIUM, ad Alexandrum III papam, quod Christus sit aliquis homo.	1041
Admonitio prævia.	1041
Prologus.	1043
CAP. I. — Tres sententiæ de homine assumpto cum explanationibus suis.	1043

Cap. II. — Auctoritates sanctorum, quibus secunda et tertia roborari videntur.	1048
Cap. III. — Auctoritates magistrorum pro illis duabus sententiis.	1050
Cap. IV. — Auctoritates magistrorum contra illas duas sententiis.	1053
Cap. V. — Auctoritates sanctorum, quibus probatur quod Christus est aliquis homo	1056
Cap. VI. — Rationes quibus idem probatur.	1058
Cap. VII. — Quod Christus secundum quod homo est aliquid.	1059
Cap. VIII. — Rationes quibus probatur quod Christus essentialiter et substantialiter est homo.	1062
Cap. IX. — Quæ contra objici possunt et solent.	1064
Cap. X. — Quod Christus est aliud et aliud.	1067
Cap. XI. — Quædam quæ his videntur contraria.	1068
Cap. XII. — Auctoritates quibus probatur quod Christus est animal et corpus.	1071
Cap. XIII. — Quod Christus sit aliquid totum sive compositum.	1072
Cap. XIV. — Rationes quibus idem probatur.	1073
Cap. XV. — Rationes ad idem.	1073
Cap. XVI. — Auctoritates ad idem.	1075
Cap. XVII. — Auctoritates quæ videntur esse contrariæ.	1076
Cap. XVIII. — Auctoritates quibus probatur quod Christus non fuit semper.	1079
Cap. XIX. — Auctoritates quæ videntur contrariæ.	1080
Cap. XX. — Conclusio ex præmissis quæ in exordio proposita sunt.	1084
LIBELLUS DE CANONE MYSTICI LIBAMINIS et ejus ordinibus.	1085

GUICHARDUS LUGDUNENSIS ARCHIEPISCOPUS.

Notitia.	1085
STATUTA ECCLESIE LUGDUNENSIS.	
De observatione ordinis.	1092
De constitutione ordinis.	1092
De coactione vilipendentium ordinem Ecclesie.	1093
De negligentia ordinem Ecclesie observandi.	1093
De renovatione ordinis.	1093
Primum statutum.	1093
De obedientia.	1093
De ordinatione servitii ecclesie.	1093
Statutum Ecclesie Lugdunensis juramento vallatum, de missis majoris altaris celebrandis, in quibus archiepiscopus tenetur et alii.	1094
De penis canonicorum qui non faciunt officia sua.	1097
Qualiter deserviat ecclesia.	1097
De custodiis Sanctæ Crucis in quibus tenentur.	1097
De successione canonicorum.	1098
De successione capellanorum Sancti Sperati.	1098
De mutatione ordinis.	1098
De vitatoriis.	1098
Ne altaria amittant missas suas.	1098
De forma supplicandi in choro.	1099
De silentio in choro faciendo.	1099
Item, de silentio in choro et in processionibus.	1099
Qui ponuntur supra chorum seu levantur et de subfor- maris.	1099
De ordine diaconatus.	1100
De amissione matutinarum laudum.	1100
De amissione matutinarum duobus diebus.	1101
De amissione matutinarum in diebus festis.	1101
De minutione in vigiliis.	1101
Quomodo et quando debent intrare chorum.	1101
De mora in presbyterio vel ante chorum.	1101
De pueris quomodo habeant se quando veniunt ad ecclesiam, vel alii clerici de terra.	1102
De recordatione.	1102
De transitu per claustum inordinate.	1102
De coivis non ferendis.	1102
De indumentis.	1102
De correptione clericorum, et quomodo honeste maneat per claustum et ecclesiam.	1103
De fabulationibus et illusionibus, ne fiant in choro.	1103
Ne aliquis moram faciat in plateis ante ecclesiam.	1105
De mora in porta fratrum.	1105

De emunctione.	1103
De amissione matutinarum.	1103
De instructione clericorum.	1103
De transitu per claustum.	1103
De admonitione clericorum.	1104
Ne aliquis appareat cum de horis exierit.	1104
De servandis statutis.	1104
De clericulis.	1104
Quomodo debent intrare chorum S. Crucis clerici seu presbyteri novi, et fieri debeant.	1104
Quando in majori ecclesia debet ire, quid fieri debeat.	1105
De clericis non habentibus magistrum.	1105
De expulsionem faciendam.	1105
Qualiter debeant facere custodes S. Crucis et sacrista S. Stephani, si clerici novi non venerint ad ecclesiam.	1106
De servitio ecclesie in quo tenentur clerici S. Stephani et S. Crucis, et majoris ecclesie.	1106
De hora tertia et sexta quibus tenentur.	1106
De exitu chori.	1106
De introitu in claustro.	1107
De amissione matutinarum.	1107
Quibus pertinet correctio.	1107
Quomodo se habent in æstivo tempore.	1107
De correctione puerorum.	1107
De reprehensione clericorum.	1107
De recordatione.	1108
De vicario canonicorum.	1108
De revestitis quomodo vel ubi revestuntur.	1108
De ordinatione responsorii, et aliorum clericuli.	1109
De recordatione antiphonarum et responsoriorum.	1109
De introitu missæ Dominicæ.	1109
De rasura barbæ et coronæ.	1109
Ubi debent convenire clerici de terra, cujuscunque sint auctoritatis.	1109
De incesione vespærum.	1110
De admonitione clericorum.	1110
Quomodo incendant canonici ad missam.	1110
De revestitis.	1110
De responsis in Quadragesima.	1110
De maturitate incedendi per chorum, et thuribulo, vel aliis per chorum deferendis.	1111
De risu in choro non faciendo.	1111
De genuflexione.	1111
De positione matricularii, et quid pertineat ad ejus officium.	1111
De servitoribus ecclesie quomodo habere debent, et premio eorumdem.	1113
De quiete æternæ beatitudinis et aliis quibus tenentur servitores omnes, et penis non servientium, nec facientium debitum.	1114
De doctrina et officiis docendis servitoribus Ecclesie junioribus.	1115
Aliæ auctoritates.	1118
PETRUS S. R. E. CARDINALIS TITULI S. CHRYSOGONI.	1119
Notitia.	1119
Epistolæ Petri S. Chrysogoni.	
I. — Ad Ervium abbatem S. Victoris Parisiensis.	1119
II. — Ad Garinum ejusdem monasterii abbatem.	1119
III. — Ad universos fideles. — De excommunicatione hæreticorum Albigensium.	1119
IV. — Ad Philippum decanum et capitulum R. Martini Turonensis. — Confirmat fundationem de duobus cereis coram sepulchro sancti Martini continuis accendendis.	1124
ROGERUS ABBAS SANCTI EVURTII AURELIANENSIS.	1125
Notitia.	1125
Revelatio quam transmisit D. Rogerus ad monachos S. Audoeni Rothomagi de inventione S. postificis Evurtii.	1125
GUALTERUS PRIOR S. VICTORIS, PARISIENSIS.	1127
Notitia.	1127
Excerpta ex libris contra quatuor labyrinthos Francie.	1129
Ex libro primo.	1131
Ex libro secundo.	1131
Ex libro tertio.	1133
Ex libro quarto.	1139
Index alphabeticus in epistolas Joannis Saresberien- sis.	1171

96
05
03
03
03
94
04
04
04
en
04
05
05
05
sta
06
ani
06
06
06
07
07
07
07
07
07
08
08
08
08
09
09
09
09
ue
09
10
10
10
10
10
vel
11
11
11
11
jus
11
el
13
ur
n-
14
ize
15
18
Y-
19
19
19
ne
19
ini
eis
31
4-
23
S.
25
S.
27
w.
29
51
43
59
n-
71